

Enciclopedia Română.

Tomul întâiu.

A — Copenhaga.

Lui Caius de la

Mama

ENCICLOPEDIA ROMÂNĂ

PUBLICATĂ DIN ÎNSĂRCINAREA ȘI SUB AUSPICIILE

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ

ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN

de

DR. C. DIACONOVICH.

≡ TOMUL I. ≡

A — Copenhaga.

(Cuprinde 10401 articole cu 9 harte, planuri și adnexe, și 111 ilustrațiuni în text.)

SIBIU, 1898.

EDITURA ȘI TIPARUL LUI W. KRAFFT.

Cătră publicul cetitor român.

Enciclopediile populare în timpul mai nou se numeră aproape la toate popoarele culte între cele mai lăpitate și căutate scrieri, cari au contribuit și contribue pe și ce merge tot mai mult la popularizarea sciințelor și artelor și la lăpitatea cunoscințelor folositoare. Publicul cetitor, vedând nenumeratele foloase ce i-le oferă aceste publicațiuni, cari se editează neîntrerupt în toate limbile culte, caută tot mai mult să-și asigure acești buni sfetuici pentru trebuințele sale dîlnice, și astfel producțiunea literară pe acest teren — atât cu privire la numărul cât și la întinderea scrierilor — a luat dimensiuni extraordinare.

Acest viu interes al publicului cult, care este factorul cel mai competent a se pronunța însuși asupra chestiei: că ce fel de scrieri îi sînt trebuincioase, e dovada cea mai strălucită pentru foloasele și necesitatea enciclopediilor populare.

În deosebi pentru noi Români o enciclopedie poporală ar fi de îndoit folos, deoarece între împrejurările noastre de astăzi sîntem lipsiți de o mulțime de instituțiuni și mijloace pentru lăpitatea cunoscințelor folositoare, de cari alte neamuri se bucură în abundență.

Va fi destul a aminti numai lacunele literaturii noastre populare, mai ales pe terenul sciințelor naturale, lipsa de publicațiuni instructive în presa noastră periodică, și în fine împrejurarea, că elementul român în cea mai mare parte este populațiune rurală, lipsită de orașe, cari prin așezămintele lor sociale și de instrucțiune și prin contactul continuu al elementelor lor culte, formează tot atâtea centre culturale.

Nu putem trece apoi cu vederea, că poporul român este despărțit prin multe hotare politice în tot atâtea cercuri culturale separate, cari astăzi sînt atât de isolate unul de altul, încât am pierdut tot contactul, și necunoscîndu-ne reciproc, nu putem cunoaște nici interesele noastre comune, nici țaria și însemnătatea noastră națională, nici menirea culturală a elementului nostru.

Din aceste considerațiuni comitetul Asociațiunii s'a creșut dator a se îngrijii de o publicațiune, care — deocamdată într'un cadru modest și

în condițiuni, cari să-i poată mijloci întrarea în cercuri largi, — să dea publicului cetitor român o oglindă cât mai fidelă a stărilor poporului nostru în toate țările locuite de Români și totodată să-l țină în curent și cu progresul culturii omenesci.

A decis deci — în ședința sa din 7 Februarie 1895 — a publica o „*Enciclopedie Română*“ și a însărcinat pe membrul și prim-secretarul său, *Dr. Corneliu Diaconovich*, cu conducerea acestei lucrări.

La apelul Asociațiunii aproape două sute de savanți și literați români, între cari numerăm nume dintre cele mai ilustre, s'au angajat a conlucra la această publicațiune și a-i asigura un succes cât mai mulțămitor.

»Enciclopedia Română« va cuprinde cel puțin 2 tomuri de câte 60 coale de tipar, și va apăre — în editura librăriei W. Krafft în Sibiiu, — în fascicole de câte 6 coale, cu numeroase ilustrațiuni și harte. În cas de trebuință se va da publicațiunii o întindere mai mare.

Sibiiu, în August 1896.

Comitetul Asociațiunii transilvane pentru literatura română
și cultura poporului român.

Prefață la tomul I.

Comitetul central al »Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român«, apărând necesitatea unei publicațiuni enciclopedice în limba română și foloasele ce ar pute aduce o asemenea scriere intereselor culturale ale poporului nostru, a inițiat publicarea »Enciclopediei Române« și mi-a făcut onorul a mă însărcina cu conducerea ei.

Am primit acest mandat, pe cât de onorific pe atât de oneros, în deplina conștiință atât a greutăților, multe și mari, ce va avea să întâmpine o asemenea publicațiune, cât și a debilității puterilor mele; am luat cu toate acestea angajamentul de a face prima încercare pe un teren până astăzi neumblat al literaturii române, de o parte fiind pătruns de convingerea, că pentru noi astăzi, mai mult decât ori când, este o necesitate neapărată de a reuni izvoarele culturii și conștiinței noastre naționale într'un basin comun, accesibil cercurilor celor mai largi, iar de altă parte, pentru că am fost încurajat de viile simpatii, ce a întâmpinat inițiativa Asociațiunii la amicii cei mai probați ai înaintării noastre culturale, și de zelul cu care aceștia au oferit concursul lor pentru realizarea primei »Enciclopedii Române«.

Condus de aceste considerațiuni am început această lucrare, menită a da publicului cetitor român *un laconic dar credincios călăuz* — multum in parvo — *în toate chestiunile de interes general, și în deosebi un inventar cât mai complet al avuțiilor și forțelor noastre naționale.*

Idea conducătoare a »Enciclopediei Române« a fost și este deci: *a deschide o nouă și bogată resursă pentru înavuțirea culturii și întărirea conștiinței noastre naționale.*

Urmărind această țintă, a trebuit să-mi dau samă dela început, că în fața greutăților ce voiu întâmpina și cu mijloacele de cari voiu dispune, nu voiu pute ajunge decât numai la rezultate modeste, și că lucrarea noastră nu va pute fi ferită de scăderi și lacuue. Cu toate acestea am crezut, că nu ar fi în destul justificată abandonarea planului de a edita »Enciclopedia Română« numai pe motivul: că între împrejurările date nu va fi posibil a realiza o lucrare perfectă. Vădând cât de modeste au fost pe acest teren începuturile altor națiuni mari și culte, m'am simțit îndemnat a subordina considerațiuni de a doua mână acelor vederi, de cari a fost condusă și din cari s'a născut inițiativa comitetului Asociațiunii, și am năzuit numai, ca prin muncă intensivă și neobosită să ridic

și să țin »Enciclopedia Română« pe un nivel, care să mă îndreptățească a susține: că am făcut *totul ce între împrejurările date a fost cu putință*.

Intru cât mi-a succes aceasta, rămâne la aprețierea publicului cetitor, care însă numai atunci va pute pronunța un just verdict, dacă va ține samă de dificultățile extraordinare, cu cari a trebuit să luptăm.

»Enciclopedia Română« este, fără îndoială, cea mai vastă și cea mai complicată dintre toate publicațiunile apărute până astăzi în limba română. Ea are să cuprindă la 40,000 articole asupra celor mai diferite materii și numără preste 200 autori. Nici când n'a fost angajat un aparat mai mare și mai dificil la o întreprindere literară română. Inactivarea și conducerea unui asemenea organism a fost deci în sine o greutate extraordinară, potențată încă și prin faptul, că publicarea »Enciclopediei Române« se face la un loc, care stă departe de focularele vieții noastre intelectuale, și în care cele mai multe ramuri ale științelor și artelor nu au nici un singur reprezentant.

Pe lângă acest desavantagiu, care a îngreunat agendele mai ales administrative ale conducerii, am întâmpinat cele mai mari dificultăți în împrejurarea, că la publicațiunea noastră a fost indispensabilă *conlucrarea reprezentanților literari ai tuturor țărilor și ținuturilor locuite de Români* și astfel a unui mare număr de *elemente eterogene* atât după studiile lor, cât și după modul lor de gândire. Această împrejurare nu numai că ne-a silit să renunțăm dela început la stricta observare a unității ortografiei, limbei și stilului, care fără îndoială ar fi fost un mare avantaj pentru »Enciclopedia Română«, dar la o scriere ca cea de față nu formează decât un interes secundar, ci ne-a impus cele mai mari greutăți și cu privire la susținerea uniformității în modul de aprețiere a diferitelor chestiuni, încât nici după o muncă grea și consumătoare nu ne-a fost posibil a nivela aceste divergențe cu desăvârșire și a susține neconturbată armonia între părțile atât de multiforme ale publicațiunii noastre. Anume ne-a fost preste putință a împiedeca, ca la o parte a articolelor »Enciclopediei« să se manifesteze în mod prea pronunțat proveniența lor, și — ceea ce formează una dintre principalele scăderi ale publicațiunii noastre, — cu toate nisuițele puse nu am putut ține o porțiune mai adecuată în ceea ce privește întinderea articolelor singuraticice.

O altă greutate, ce trebuie să remarchez, ne-au pricinuit-o *lacunele mari în literatura noastră științifică*, ce a trebuit să le simțim cu atât mai mult, pentru că nu în totdeauna am putut conta la exactitatea și punctualitatea colaboratorilor noștri, ci — mai ales la început — fiind avisați adese numai la puterile membrilor interni ai biroului nostru, a trebuit să publicăm și câte un articol lucrat fără cunoștințe speciale și necontrolabil din cauza lipsei totale a izvoarelor literare pentru unele ramuri.

În fine nu pot lăsa fără amintire, că am fost lipsiți aproape cu totul și de *sfatul criticei*, la care am contat ca la un sprijin principal și în așteptarea căruia am preferit editarea »Enciclopediei Române« în fascicule. Ce e drept, nu mă pot plânge, că critica nu ar fi dat destulă atențiune publicațiunii noastre; din contra mă simt dator a da expresiune

la acest loc sincerei și profunde mele mulțămite pentru deosebita bunăvoință, cu care am fost întimpinați în cele mai multe și cele mai de frunte organe ale presei române. De altă parte nu am fost lipsiți nici de critică severă, care, deși s'a ivit numai excepțional, a fost atât de puțin indulgentă, încât în unele casuri a făcut capital până și din câte o eroare de tipar; ba am fost chiar calumniați și ni-s'au imputat tendințe mârșave, străine de noi, din locuri la al căror sprijin credeam că suntem în drept a conta în primul rând. Nu am fost deci lipsiți din partea criticei nici de bunăvoință, nici de reavoință; am fost însă *lipsiți aproape cu totul de învățăturile ei*.

Avisați deci singuri numai la puterile și experiențele noastre proprii, am căutat se profităm cât se poate mai mult de aceste experiențe și am năzuit, ca progresând în materie, să progresăm și în privința valorii interne a lucrării noastre.

Mă cred deci în drept a nădejdui, că tomurile următoare se vor pute emancipa tot mai mult de scăderile, ce la începutul lucrării au fost inevitabile.

De încheiere mă simt dator a mulțămii autorilor »Enciclopediei«, cari cu neobosit zel și cu nobilă abnegațiune au dat valorosul lor concurs pentru realizarea acestei mari și frumoase întreprinderi; de asemenea mulțănesc editorului nostru, care a adus sacrificii considerabile pentru asigurarea materială a publicațiunii și a îngrijit ca »Enciclopedia« cu privire la partea tehnică a lucrării să ocupe locul cel mai de frunte între produsele literaturii române.

Remâne numai, ca și publicul cetitor să apretieze aceste jertfe și la rândul său să dea sprijinul necesar, ca lucrarea începută să poată fi dusă la bun sfârșit.

Sibiiu, în August 1898.

Dr. C. Diaconovich.

Autorii „Enciclopediei Române“.

- Aguletti, Th. Avr.**, director gimnas., Tîrgoviște (Istoria Românilor).
- Alexandrescu, D.**, prof. univ., Iași (Jurisprudență).
- Alimăneștean C.**, inginer de mine, București (Montanistică).
- Antipa, Gr. Dr.**, prof. univ., București (Zoologie).
- Arbure, Z. C.**, publicist, București (Basarabia).
- Aronovici, I. D.**, loc.-colonel, București (Militaria).
- Augustini, G.**, publicist, Arad (Slavii).
- Auner, Carol**, vicedir. semin. cat., București (Bisericile din România).
- Babeș, Aurel Dr.**, prof. univ., București (Chimie).
- Babeș, Victor Dr.**, profesor univ., București (Bacteriologie).
- Babeș, Vincențiu**, membru Acad. Rom., Buda-
pesta (Istorie).
- Bachelin, Leo**, bibliot. reg., București (Belearte).
- Baiulescu, Maria**, Brașov (Costume).
- Bălan, Iosif**, profesor, Caransebeș (Economie).
- Balaș, Alexandru (Lissa)**, magistru silv., Caran-
sebeș (Silvicultură).
- Balescu, Const.**, major, București (Marină).
- Bârsean, Andreiu**, profesor, Brașov (Literatura
română).
- Beu, Ilie Dr.**, medic, Sibiu (Medicină).
- Bologa, Vasile Dr.**, profesor, Sibiu (Literatura
română).
- Borcia, Ermil**, func. de bancă, Sibiu (Asigurări).
- Borlan, Victor**, prof., Beiuș (Zoologie, Geogr. fizică).
- Boroș, Ioan**, canonic, Lugoj (Liturgică).
- Branisce, Valer Dr.**, publicist, Cernăuț (Lite-
ratură).
- Broju, Ioan**, capelan militar, Sibiu (Ist. bis.)
- Bud, Tit**, vicariu, Sat-Șugatag (Maramureșul).
- Budiștean, N. C.**, inginer agricol, (Agricultura).
- Bunea, Aug. Dr.**, secretar mitrop., Blaj (Ist. bis.)
- Burada, T. T.**, prof. la conserv., Iași (Instru-
mente musicale).
- Bufureanu, V. C.**, profesor univ., Iași (Chimie,
Petrografie).
- Buzoian, G.**, profesor, Botoșani (Geografie).
- Câmpian, Elie**, paroch, Vârșiz (Stupărit, Secuime).
- Candrea, George Dr.**, prof., București (Geografie).
- Ceonte, Teodor**, profesor, Arad (Cosmologie).
- Cerne, Titus**, profesor, Iași (Musică).
- Cosma, Aurel Dr.**, avocat, Timișoara (Jurisprud.)
- Cosma, Partenie**, dir. de bancă, Sibiu (Presa rom.)
- Densușan, Ovid**, profesor univ., București (Li-
teratura).
- Dima, George**, profesor, Sibiu (Musică).
- Domșa, Aurel C.**, preot, Blaj (Bis. gr.-cat.)
- Dragomirescu, Mihail**, prof., București (Filosofie).
- Diaconu, Adrian**, arhitect, Bocșa mont. (Banat).
- † **Esareu, Constantin**, fost ministru, București
(Ateneul român).
- Evolcean, Dumitru**, profesor, București (Ist.
lit. rom.)
- Farkas, Traian**, profesor, Beiuș (Istorie).
- Felix, I. Dr.**, membru Acad. Rom., București
(Igienă).
- Filip, George**, șeful atel. »Indép. Roum.«, Bu-
ouresci (Tipografia).
- Filitti, D.**, judecător, București (Jurisprudență).
- Floru, I. S.**, prof., București (Istoria Românilor).
- Fodor, Ioan**, profesor, Blaj (Literatură).
- Galluccii, Attilio**, inginer, București (Fizică).
- Gărdescu, I.**, major, Paris (Militaria).
- Gheție, Ioan**, profesor, Năsăud (Literatură).
- Ghibănescu, Gh.**, profesor, Iași (Literatură).
- † **Grana, Alex. Dr.**, canonic, Blaj (Ist. bis. gr.-cat.)
- Grecianu, Paul**, București (Jurisprudență).
- Grigorovița, Em. Dr.**, profesor, București (Rusia).
- † **Grozescu, Vincențiu**, protopop, Lugoj (Ist. Ba-
natului).
- Hamzea, Aug.**, dir. seminarial, Arad (Bis. gr.-or.)
- Hango, Gavril**, proot, Sibiu (Liturgică).
- Hossu, Vasile, Dr.**, rector sem., Blaj (Filosofie).
- Iana, Aurel**, preot, Maidan (Folklor).
- Iannescu, G.**, loc.-colonel, București (Militaria).
- Iarnik, Urban I. Dr.**, profesor, Praga (Boemia).
- Iarnik Otto Hertwik**, Praga (Boemia, Cehii).
- Imerwol, Victor, Dr.**, medic, Iași (Boale de copii).
- Ionescu-Caion**, publicist, Bucurosci (Istorie).

- Lahovary, G., seor. gen. al Soc. geogr. rom., Bucuresti (Geogr. Romăniei).
- Lecca, O. L., Bucuresti (Fam. boieresci, Heraldică).
- Lemănyi, Liviu Dr., asesor cons., Sibiu (Științe politice).
- Leon, N. Dr., prof. univ., Bucuresti (Zoologie).
- Litzica, Const. Dr., München (Bizantinii).
- Liuba, Sofroniu, învățător, Maidan (Folklor).
- Maier, G. Dr., profesor, Bucuresti (Agricultură).
- Maiorescu, Tit, profesor univ., membru ord. al Acad. Rom., Bucuresti (Ist. și lit. rom.)
- Maniu, Gr. Dr., magis., Bucuresti (Jurisprudență).
- Manolescu, N. Dr., profesor univ., Bucuresti (Medicină).
- Marcu, Isidor Dr., prof., Blaj (Teologie).
- Mariencescu, At. M. Dr., membru ord. al Acad. Rom., jude la tabla reg., Oradea mare (Mitologie, Basme).
- Meissner, Const., prof., Bucuresti (Pedagogie).
- Michaelescu, A. M., dir. școl., Bușteni (Geografie).
- Moga Vasile, arhitect, Bucuresti (Arhitectură).
- Moga, Ilie, înv., Sibiu (Ist. bibl.)
- Moisil, Iuliu, prof., Tirgu-Jiu (Zoologie).
- Moldovan, I. M., preposit capitular, membru ord. al Acad. Rom., Blaj (Ist. Transilvaniei).
- Moldovan, Silvestru, publicist, Sibiu (Geografie).
- Moroian, G., Dr., funcționar, Bucuresti (Politică).
- Motru, C. Radulescu, prof., Bucuresti (Filosofie).
- Mrazec, Lud., prof. univ., Bucuresti (Mineralogie).
- Mureșan, Marius, prof., Bucuresti (Fizică).
- Nacian, I. I., prof., Bucuresti (Economie polit.)
- Ōllănescu, D. C., membru Acad. Rom., Bucuresti (Lit. rom.)
- Onciul, D. Dr., prof. univ., Bucuresti (Istoria Romănilor).
- Onciul, Aurel Dr., cons. guv., Brünn (Drept public).
- Oprisa, Pavel Dr., prof., Brad (Geogr., Ist.)
- Otescu, I., profesor, Bucuresti (Matematică).
- Panțu, Z. C., custode la inst. botan., Bucuresti (Botanică).
- Papp, George, prof., Arad (Bihorul, Lit. magh.)
- Pașcan, I. V. Dr., catechet, Cernăuț (Geografia Bucovinei).
- Păun, V. D., profesor, Bucuresti (Literatură).
- Perieșan, Const., major, Bucuresti (Marină).
- Petran, Ioan, profesor, Arad (Literatură).
- Petric, I., prof. univ., Bucuresti (Chimie).
- Pletos, Gr., profesor, Năseud (Filosofie).
- Pop, Alex. Dr., medic, Blaj (Medicină).
- Pop, Mih. Dr., medic, Gavosdia (Medicină).
- Pop, Const., funcționar de bancă, Sibiu (Biogr.)
- Pop, I. Dr., vicariu, Năseud (Istorie).
- Popazu, C. Dr., medic, Caransebeș (Medicină).
- Popescu, Iulian, funcț. de bancă, Sibiu (Finanțe).
- Popovici, G. Dr., deputat, Viena (Vechiul drept român).
- Popovici, Aurel C., publicist, Bucuresti (Sc. politice).
- Popovici, G. Dr., protopop, Lugos (Ist. bis.)
- Popovici, Lazar Dr., medic, Grăfenberg (Hidroterapie).
- Popovici, Maximilian Dr., chimist, Bucuresti (Chimie).
- Popovici, Ioan, prof., Sibiu (Geogr.)
- Precup, G., profesor, Blaj (Filologie).
- Procopian, Pr. A., șef de cultură la grăd. botan., Bucuresti (Botanică).
- Pușcariu, Ilarion Dr., arhimandrit și vicariu archiepesc, Sibiu (Ist. bis. ort.)
- Pușcariu, Ioan, cav. de, septemvir i/p., Brau (Istoria Făgărașului).
- Pușcariu, Val., inginer de mine, Bucuresti (Montanistică).
- Radian, S. Șt., preparator la inst. botan. Bucuresti (Botanică).
- Radu, Demetriu Dr., episcop, Lugos (Ist. bis.)
- Radu, Iacob Dr., preot, Bucuresti (Teologie).
- Radu, Ioan Dr., profesor, Brad (Fizică)
- Radulescu, C. Dr., medic, Bucuresti (Medicină).
- Radulescu, P. Dr., chimist, Bucuresti (Chimie).
- Radulescu, Paul, major, Braila (Marină).
- Rațiu, Dominic, funcționar de bancă, Sibiu (Sc. comer.)
- Robin, F., șef de biuro la of. statistic, Bucuresti (Statistică).
- Rudow, W. Dr., publicist, Oradea mare (Literatură).
- Șaghin, Stefan Dr., predicator, Cernăuț (Bis. din Bucovina).
- Saliguy, A. O. Dr., prof., Bucuresti (Chimie).
- Sbiera, I. G. Dr., m. o. al Acad. Rom., Cernăuț (Bucovina).
- Secula, Sever S., Bucuresti (Geogr. Rom.)
- Simonescu, L., secret. mitrop. Sibiu (Asociațiunea trans.)
- Socaciu, Ioan, prof., Brașov (Drept cambial).
- Șpan, Petru Dr., prof. sem., Sibiu (Bis. gr.-or.)
- Speranția, Th. D., prof., Bucuresti (Lit. rom.)
- Staicovici, Chr. D., funcționar, Bucuresti (Finanțele Rom.)
- Stefulescu, Al., profesor, Tirgu-Jiu (Ist. Geogr. j. Gorju).
- Stoica, Simeon, medic, Bran (Medicină).
- Strajanu, Mihail, prof., Craiova (Literatura rom.)
- Stroia, Ioan Dr., prof. sem., Sibiu (Filosofie).
- Șuluțiu, Aurel Dr., prof., Ploiesci (Lit. franceză).
- Șuluțiu, Ios. St., jude reg. i/p., Sibiu (Istorie, Vênat).
- Sutzu, A. Dr., profesor univ., Bucuresti (Boale mentale).
- Szabo, Gavril, preot, Bicsad (Țeara Oașului).
- Szmigelschi, V. Dr., prof., Blaj (Biblia și Arheol. bibl.)

- Tanco, Paul Dr., prof., Năsăud (Matem. Geom.)
Tarnavsohi, T. Dr., profesor, Cernăuț (Bis. din Bucovina).
Teclu, N., prof., Viena (Chimie).
Tilea, On., inginer, Sibiu (Comasări).
Togan, N., preot, Sibiu (Teol., Ist.)
Trăilă, Iia, adv., Oravița (Etnogr. Banatului).
Trif, Eugenia, m. Moga, profesoară, Sibiu (Econ. de casă).
Trif, Gavril, prof., Szabadka (Fizică),
Turcu, Ioan Dr., adv., Făgăraș (Administrația Ung.)
- Urșianu, Valerian, prof. univ., București (Sc. politice).
- Vajda-Voevod, Ioan Dr., Cluj (Drept internațional).
- Vaschide, N., atașat p. l. labor. de psicho-fiziologie, Paris (Psicho-fiziologie).
Vătășan, Ioan, funcț. de bancă, Sibiu (Finanțe).
Velovan, Stefan, profesor, Craiova (Pedagogie).
Viciu, Emil, profesor, Blaj (Fizică).
† Vlad, R. Victor, sublocot., Lugoj (Marină).
Vlădescu, M., prof. univ., București (Botanică).
Vlaicu, Arsenie, director, Brașov (Sc. comerciale).
Voilean, Mateiu, ases. cons., Sibiu (Africa).
Voinov, D. N., profesor univ., București (Zool. Biologie).
Vuia, G. Dr., medic, Arad (Balneologie).
Vuia, Iuliu, învățător, Comloșul mare (Biogr.)
- Weigand, Gustav Dr., prof. univ., Lipsca (Macedo-Români).
Wittstock, O., profesor, Sibiu (Sașii).

Consemnarea ilustrațiilor din tom. I.

Harte, planuri și adnexe.

	pag.		pag.
Africa, harta politică	54	Asia, harta politică,	284
Alexandri, Vasile, (bust lucrat de sculptorul român I. Georgescu),	96	Băile Herculane (vederi)	358
America, hartă istorică	144	Planul grădinei botanice din București	544
Anonymus, (Faximile din cronica lui, cu transcriere întregită)	182—183	Brăila, Planul portului	562
		București, Planul orașului	606

Ilustrațiuni în text.

	pag.		pag.
»Academia« (Palatul Universității) din Bu- curești	19	Bananiar	382
Africa, tipuri: Negru dela litoralul aurlui, Abessinian, Negru din Darfur, Amazulu, Somali din Merka, Njam-Njam, Akka	56	Banca națională din București	387
Agaricus campestris, A. emeticus, A. cae- sareus	60	Barițiu G., Medalie comem.,	401
A. delioiosus, A. muscarius, A. (hydrum re- pandum)	61	Batoză	424
Alba-Iulia, Poarta cetății	78	Beiuș, Internatul de fete	439
» Catedrala rom.-cat.	79	„ Gimnasiul român	440
»Albina«, Casa institutului	84	„ Internatul de băieți	441
Aloe soccotrina	121	Bere, Fabricațiunea berei (4 ilustrații)	456—457
Alytes obstetricans	133	Bison americanus	495
America, tipuri: Muद्रucu (Brasilia), Mura- Indian (Brasilia), Botokud (Brasilia), Ta- nana-Indian (N.-V. America), Menitari (Knife River), Căpetenie de Mandans (Missouri de sus), Vapisiana (Guiana), Colușa (Sitka-Bai, N.-V. America), Ma- joruna (Brasilia)	143	Blaj, Castelul mitropolitan, Biserica curții, Catedrala și institutele de învățământ	501
Ammonites Bucklandi, A. varians	148	Blennius ocellaris	506
Amygdalus communis L.	154	Botanica, Florăria grăd. bot. din București	546
Anemoua de mare (Metridium dianthus)	173	„ Institutul botanic din București	547
Antim, biserica — din București	192	Botoșani, Biserica sf. George	550
Aquariu	216	„ Liceul	551
Aphrodite (Venus) din Melos	217	Brachiopod (anatomie)	556
Apollon din Belvedere	217	Brăila, Docurile	563
Apollonius din Tralles: Taurul Farnesean	217	Brancovenesci, Așezămintele	567
Artemis (Diana) din Versailles	217	Brașov, Biserica sf. Nicolae	573
Arad, seminariul rom.	225	„ Gimnasiul gr.-or. rom.	575
Argeș, Biserica episcopală (Baptisteriul și întrarea)	250	Broasca țestoasă uriașă	586
Argeș, Biserica episc. (Vederea generală) din Ariadne durmindă din Vatican	251 256	„ de lac	587
Asia, tipuri: Mingrelian (Caucasia) și Giljac, Sanoied, Chinez, Lapp, Annamită, Toda (Dravida), Kuli din Iaponia, Fată iapo- neză, Iacufi (Siberia)	288.	Bryozoar	596
Astrapia gularis	298	București, Din Calea Victoriei	608
Atheneul român din București	306	„ „ „ „	609
Australia, tipuri: Australian și Australiană din Queensland, Australian din Port- Lincoln, Tasmanian, Cultura australă	323	„ Băile Eforiei „	611
Avicultura, mașină de clocit	334	„ Hotelul imperial	614
„ mașină de crescut	335	„ Catedrala sf. Iosif	615
Balașa, biserica Doamna B.	367	„ Biserica Stavropoleos	616
		„ Teatrul național	617
		Bunbac (ramură și fire)	632
		Buzău, Episcopia	647
		„ Mănăstirea »Banu«	648
		„ Liceul	649
		„ Școala prim. mixtă Nr. 2	650
		„ Spitalul județean	651
		Cacaoier	655
		Cafeier	661
		Celula	772
		Cernăuț, Casa preoțească, Seminarul ort. or., Residența mitropolitană, Catedrala mi- tropolitană	783
		Cestoda (Tenia solium)	787
		Cichorium	830
		Circulația sângelui (colorat)	845
		Constanța (tablou de vederi)	915

Prescurtări și semne.

a. = an
a. Chr. = înainte de Christos
adj. = adjectiv
art. = articol
Ban. = Banat
bis. = biserică, bisericesc
botan. = botanică
Buc. = Bucovina. (La notițe bibliogr. = Bucuresci)
C. = Celsius
ca. = circa
căp. = căpitanat (capitală)
cat. = catolic
căt. = cătun
Cf. = conferesce
cm. = centimetru
om³. = „ pătrat
om³. = „ cubic
com. (și c.) = comună
cott. = oomitat
cuv. = cuvânt
d. Chr. = după Christos
Dicț. = Dicționar
epp. = episcop
est. = resărit (ost.)
fam. = familia
fl. = florini
flv. = fluviu
fr. = franci (lei)
frc. (și franc.) = francez, (în limba franceză)
geom. = geometria
germ. = german, în limbagerm.
gr. = gram
grc. = grec, grecesoc
gr.-cat. = greco-catolic

gr.-or. = greco - (ortodox) - orientat
ha (și hect.) = hectar
Imp. = Imperat
imp. = imperial
inf. = inferior, de jos
ins. = insulă
isr. = israelit, mosaic
ital. = italian
j. = județ
jug. (cat.) = jugăr (catastral)
kgr. = chilogram
km. = kilometru
km². = „ pătrat
km³. = „ cubic
l. = limba
lat. = latin, latinesc
Lit. = literatura
loc. = locuitori
M. = Mare
m. = metru
m². = „ pătrat
m³. = „ cubic
magh. = maghiar, în limba magh.
med. = medicină
mil. = milioane
ml. = mile.
mm. (mm.², mm.³) = milimetru (pătrat, cubic)
moh. = mohamedan
mold. = moldovean
mos. = mosaic, israelit
mt. = munte
munt. = muntean (din Muntenia)
n. = născut

naț. = național
or. = orăș
ort. = ortodox
p. (pag.) = pagina
pl. = plasa
prof. = profesor
pron. = pronunță
prot. = protestant
res. = resăritean, orientat
Rom. = România
rom. = român, românesc
rom.-cat. = romano-catolic
rur. = rural.
s. = sau (la numiri de localități = sat)
scr. = scrieri
s. e. = spre exemplu
secl. = secol
Sf. (St) = Sfânt
soc. = societate
sup. = superior, de sus
tip. = tipografia
trib. = tribul
Trs. (Trans.) = Transilvania
Ung. = Ungaria
ung. = ungar
univ. = universitate
urb. = urban
uu. (ur.) = următor
v. = veți
v. ac. = veți acolo, v. aceasta
vol. = volum
zool. = zoologie
† = mort.

Observări.

La aranjarea articolelor »Enciclopediei Române« redacțiunea a fost condusă de considerațiuni pur practice și din acest punct de vedere a stabilit următoarele:

1. *Ortografia.* Pentru a pute recomanda spre observare tuturor colaboratorilor un sistem ortografic uniform, fix și exact, »Enciclopedia Română« a adoptat ortografia stabilită în »Indreptariul« de Dr. D. Onciul, apărut la 1893 în Viena, în editura imper. reg. de cărți școlare; s'a eliminat însă cu totul u și i scurt (ü, i).

2. *Nume proprii* precum și *termini tehnici* neîncetățeniți în limba română sânt scriși cu ortografia lor originală. Din această cauză la căutarea articolelor sânt a se conferi titlii de sub *ae, c, ph, th, y* cu cei de sub *e, k, qu, f, t, i.*

3. Pentru înlesnirea aranjării mai practice a materialului, cuvintele feminine cu terminațiunea *ă* sânt scrise totdeauna articulat cu *a.*

4. *Titlul* articolelor, repețindu-se în text, se scrie numai cu litera inițială (mare).

5. Fiind »Enciclopedia Română« un »dicționar real« și nu de limbă, derivațiunile și observările *filologice* au fost aproape cu totul încungiuurate.

6. Numele pus în șirul ultim al articolelor între parenteze [], este *numele* (ori semnul) *autorului.*

NB. Atragem atențiunea cetitorilor la »Addenda et Corrigenda« dela finea volumului.

A

A. (*sunetul.*) 1) Ântăia literă din alfabetul român și din cele cinci vocale clare ale limbei române. Ântăia literă a alfabetului fenician și a tuturor alfabetelor derivate, dintre care numai în cel sanscrit și în cel latin poartă numele sunetului său; în celelalte are ca nume câte un cuvânt început cu *a*: aleph (semit), alpha (grec). În alfabetul cirilic se numia: *az* (slav), care însemnează *eu* (Cf. Hasdeu, Cuv. d. bētr. I p. 77). În alfabetul cirilic se întrebuințează ca semn al Nr. 1. — 2) Interj. 3) Pers. 3 sing. indicativul verbului auxiliar *avere*. 4) Pers. 3 auxiliar viitor indicativ: *a merge*, în loc de: *va merge*. 5) Enclitic în: *est-a*, *estui-a*, *aste-a*, *astei-a* etc. 6) Articl. feminin posesiv: *a mea*. 7) Articl. feminin postpositiv: *mas-a* și masculin: *pop-a*. 8) Prepoziție înaintea infinitivelor: *a merge*, *a scrie*. 9) În compoziție cu prepoziția *de*: *de-a baba oarba*. 10) În comparațiuni: *seamենă a*, *miroasă a*. — Ca semn și ca sunet când se ia absolut e de genul masculin: *un a mare*, *doi a mici*. Cu vorbele: semn, literă, sunet împrumută genul acestor vorbe. (Cf. Hasdeu Etym. Mag.-Rom. Tom I p. 1—56). [Th. D. Speranția].

A. (*comercial.*) 1) ca prescurtare pentru argiut în foaia de curs, 2) în loc de anno, 3) *a/* = asupra, pentru a însemna trassatul respective acceptantul unui cambiu, 4) *a* = cu câte...

A. (*în musică*), numirea unui ton musical; treapta a 6-a din scara c-dur; treapta 1 din a-dur și a-moll.

ă, vocală obscură din alfabetul rom., provenind din sunetele clare *a* și *e*: *cărți*—*carte*, *camătă*—*camete*.

â, vocală obscură din alfabetul rom., provenind din sunetele clare *a*, *e*, *i*: *canto*—*cânt*, *ventilație*—*vânt*, *sfinți*—*sfânt*.

Aach, afluent al lacului Boden; scurgere surterană a Dunărei.

Aachen (*lat.* Aquisgranum, Urbs Aquensis, *franc.* Aix la Chapelle), capitala districtului prus. de acelaș nume, vechiul loc de încoronare al regilor Germaniei până la Ferdinand I. În cripta bisericeii (Münster) din Aachen, zidită în diferite stiluri din diferite perioade, zac osemintele lui Carol cel mare și Otto III. Casa sfatului e zidită în stil gotic (secl. XIV). Școale: 2 gimnasii, școală reală, gimnasiu real, școală superioară tehnică, seminar de învățtoare, institut de surdo-muți. Industrie: lânărie, fabrici de postav și de ace, mine de cărbuni de peatră. Filiala băncii imperiale, tribunal. Vestite isvoare de pucioasă alcal-muriatică (therme) cunos-

cute deja de Romani, cari au întemeiat acest oraș. A. are 103,470 loc. și e centrul mai multor linii ferate. Aici s'a încheiat la 2 Maiu 1668 prima pace dela Aachen, care a pus capăt așanumitului resboiu de devoluțiune; cu a doua pace dela Aachen, la 18 Oct. 1748, s'a terminat resboiul austriac de succesiune. În congresul dela Aachen (29 Sept. — 21 Nov. 1818) a intrat Franca în alianța sacră. — Imprejurimile Aachenului sunt frumoase; orașul e înconjurat cu promenade (grădina orașului combinată cu grădină botanică). Cf. Reumont, Die Thermen von A. (Ed. 6. 1888), Haagen, Geschichte Aachens (1874 2 vol.)

Aalborg (pron. ol-), jud. danez în Iütlanda nordică, 2898 km², (1890) 104,801 loc. — Capitala A. lângă Limfjord cu 19,503 loc., e reședința unui episcop; Import de sare, petrolue, tutun; export de cretă.

Aali-Pașa, *Mehemed Emin*, bărbat de stat turc, n. 1815, † 1871 în Asia mică, unul dintre cei mai însemnați reformatori ai Turciei; a reprezentat acest stat în Anglia și Austria, a fost de repește-ori mare vizir și ministru. În decursul resboiului oriental dela 1854 a condus politica esternă, la 1855 a participat în Viena la pertractările asupra punctațiunilor de garanție, apoi la încheierea tractatului dela Paris. Dispozițiunile acestui tractat referitoare la principatele dunărene i-au causat mari greutăți, pentru cari s'a și retras (Nov. 1856) dela marile vizirat, pe care l'a reocupat d'abia la 1861. La 1868 a executat secularizarea averilor bisericesci cu scop de a regula finantele statului (Vacuf). În absența sultanului (la expoziția dela Paris) a fost șeful regenței și până la moartea sa spiritul conducător al guvernului și al lucrărilor reformatoare.

Aar, ghețar, în partea estică a Alpilor bernici.

Aare (*Aar*), riu în Helveția; isvoresce în Alpii bernici din ghețarul Aar; curge prin valea Hasle formând lacurile Brienz și Thun; lângă Koblenz se varsă în Rin; are lungime de 280 km.

Aargau, canton în nordul Helveției; suprafața 1404 km², cu 193,834 loc. (a. 1888) catolici și protestanți. Pământul e roditor; se produc multe poame, vin; are economie de vite, manufactură de bumbac, împletituri de paie, industrie de mătasă. Cantonul are avere de 18.8 mil. fr. Capitala: Aarau.

Aarhus, (prou. or-), j. danez în Iütlanda estică, cu 157,204 loc. (a. 1890) pe 2479 km². — Capitala A., lângă Kattegat cu 33,308 loc. e reședința unui episcop; poartă comerciu cu bucate și vite; navigațiune.

Aaron, 1) *Petru Pavel*, episcop, ocupă în istoria culturală a Românilor loc de frunte. Originea și-o trage din familia domnească a Aroneștilor din Moldova. A fost frate cu bunica Metropolitului Șulufiu. S'a născut în Bistra, dela care-și are predicatul. Intrând în ordinul călugărilor Basilitani și-a făcut studiile filosofice și teologice în Colegiul de Propaganda Fide din Roma. Episcopul Inocențiu Klein l'a numit Vicar episcopesc. Din 7 Decembrie 1744, când curtea împărătească a interzis lui Klein orice jurisdicțiune episcopescă, și i-a sequestrat venitele, ca vicar apostolic. Dela 1744—1746 au fost cele mai bune relațiuni între A. și episcopul Klein; din Septembrie 1746 însă deveniră încordate, iar în 25 Aug. 1747 episcopul excomunică pe vicarul A., pentru că acesta n'a voit să convoace sinod spre a publica decretul episcopesc de excomunicare în contra teologului iesuit Balog, și spre a rupe ori-ce relațiuni cu acesta și cu oamenii guvernului, pe cari Klein îi considera de inimiți ai săi. Klein credea, că dacă Aaron ar fi îndeplinit acestea, s'ar fi creat o astfel de situație în Ardeal, încât curtea împărătească ar fi fost constrinsă să-l rechieme din Roma. A. înainte de a refuza împlinirea voinței Episcopului său, a cerut sfat dela nunțatura din Viena și dela Propaganda din Roma, iar după ce a primit îndrumările cerute a scris episcopului, că nu-i poate împlini porunca. În 10 Maiu 1751 Klein abjuse, iar în 4 Novembre 1751 se adună sinodul pentru alegerea candidaților de episcop. Intre cei aleși a fost și Aron, pe care îl denuim curtea în 1752. În 9 Aprilie 1753 îl întări papa și fu consacrat de Episcop în 21 Aug. 1753 în Pociu (prin Episcopul rutean al Muncaciului Manoilă Olsavsky). † în Baia mare la 25 Februarie 1764, unde seafia în visitație canonică; corpul lui fu adus și așezat în cripta din biserica curții episcopesci diu Blaj. Bărbat foarte înfrănat, dovadă lanțul de fer ce l'a purtat pe trupul său 11 ani până la moarte, și se păstrează în muzeul din Blaj; el era bisericos, evlavios și iubitor de știință. A scris și publicat în Blaj mai multe opuri: 1. Epistola consolatoria ex divinitus inspiratis scripturis — ad tempus tribulationum pro sui gregis utilitate collecta. 2. Definitio et exordium s. oecumenicae Synodi Florentinae. 3. Invățătura creștinească. 4. Bucovina. 5. Dialogus. 6. Floarea adevărului. 7. Pastoriceasca datorie dumnezeiesci turme vestită, în care se face amintire de cărțile de sub 3—6. În 1754 a deschis școalele din Blaj întemeiate de Klein, le-a pus sub conducerea călugărilor basilitani și a deschis astfel isvorul nesecat de cultură pentru toată Româניה. Âncă pe timpul acela aveau școalele peste 300 elevi, pe cari episcopul îi ținea cu pâine și la prasnice și cu fertură. În curtea episcopescă din Blaj cătră răsărit spre stradă a zidit un seminar teologic dedicat Bunei Vestiri și l'a pus tot sub conducerea călugărilor basilitani. La acest seminar fiecare preot a dat câte un galbin. Seminarul avea la început 12, iar mai târziu 24 alumui, între cari a fost și vestitul scriitor Samuil Klein. Pe seama seminarului a cumpărat A. domeniul dela Cut cu 30,000 fl., din cari 8000 fl. i-au

dat preoții, iar 22,000 fl. episcopul. A reînființat tipografia și a lăsat-o seminarului, așezându-o în partea din jos a edificiului cătră biserica curții episcopesci, unde a rămas până pe la anii 1860. Couform hotărârei curții împărătesci, prin care s'au aprobat dispozițiile făcute de A. cu privire la semiuar și s'au provădut cu decretul guvernului din Sibiu de dto 4 Iuliu 1765, în seminar aveau să se primească numai aspiranții la preoție, de origine nobili sau liberi (e nobili et liberi populi filii). A. a ridicat mănăstirea din A.-Iulia și la biserica de acolo un turn frumos. Seminarului întemeiat de dînsul i-a lăsat la moarte toată averea, între care și 3000 fl. Ren. dați împrumut împ. M. Teresia, pe care în războiul cu Prusia a ajutat-o și cu o companie de 130 husari echipați pe speșele proprii și ale preoților. El zidi pe cheltuiala sa biserici frumoase, ca cea din Cut, Bistra, Mănărade și Reșinari. Persecutarea popularului episcop din partea celor dela putere, și agitațiunile călugărilor Șofroniu și a preotului Ioan Molnar numit și Tunsul, au îndemnat pe mulți ca chiar sub A. să părăsească Unirea cu biserica Romei și să se dușmăuească Români uniiți și neuniți între sine atât de mult, încât a trebuit să intervină puterea armată (sub generalul Bucov) ca să facă pace. A. a lucrat pentru îmbunătățirea sortii clerului, mijlocind dela curtea decretul, în virtutea căruia fiecare preot avea să capete pământ de 20 gălete și de 4 caré de fân. Dar nu s'a executat pretutindeni voia curții. De teolog iesuit nici el nu s'a putut mântui, căci prin decretul împărătesei Maria Teresia din 30 Martie 1754 a fost introdus în domeniul episcopesc din Blaj numai pe lângă condiția să țină lângă sine pe teologul, însă de aci înainte nu pe speșele episcopului, ci ale erarului. Vieța lui A. ne îndreptătesce a'l numera între cei mai mari bărbați și binefăcători ai neamului românesc.

[Dr. Aug. Bunea.]

2) *A. Teodor*, preposit capitar în Lugoș, n. 1803, 6 Febr. în Ardeal. A absolvat școalele elementare în Nocrich și Sibiu, gimnasiul în Blaj și Odorheiu, filosofia în Cluj, iar teologia în Pesta, ca teolog al diecesei gr. cat. române de Oradea-mare. 1828 a fost aplicat în curtea episcopescă ca actuar. În a. 1829 fu numit prof. la gimnasiul din Beiuș. 1835 trecu de paroch și protopop la Gașca, com. în cott. Arad. 1837, 30 Iulie, deveni caonic onorar, iar 1838 paroch în Arad, de unde fu transpus în calitate de director la gimnasiul din Beiuș. La a. 1842 fu numit censor și revisor la tipografia universității din Buda. Aici petrecu până la a. 1848, când se retrase în parochia Delani, lângă Beiuș. La a. 1850 se rentoarse la Buda ca translator român pe lângă guvernul țării. În a. 1855 fu numit canonic și rector în seminarul român leopoldin din Oradea-mare, iar la a. 1857 înființându-se diecesa Lugoșului fu numit de preposit capitar în Lugoș, unde a decedat în a. 1859, 6 Aprilie. A. deja ca teolog a studiat istoria, ocupându-se mai ales cu originea Românilor și urdirea și lățirea creștinismului între Români; și când prea puțin se cugetau la edarea de cărți pedagogice în limba românească, A. a eșit la lumină cu «Catechetică practică». Zelul lui era neobosit; pe

lângă multe ocupațiuni era și colaboratorul cel mai activ al diarului »Foaia pentru minte, inimă și literatură», scriind articole literari. Opurile lui sunt: 1. »Anotări la istoria lui Petru Maior». Buda 1828. 2. »Anotări din istoria ecleziastică despre urdiciunea și lățirea credinței creștine între Români». Pesta 1850. 3. »Catechetică practică». Buda 1843. 4. »Cuvântări bisericesti despre cele șapte păcate ale căpeteniei pe duminecile pasesimilor». Buda 1847. [†]

v. și la Aron.

Aasvår (prou. os-), grupă de insule aparținătoare la j. norvegian Nordland; se pescuesc mulți heringi.

Ab, a unsprezecea lună în calendarul evreesc. Numirea »A b» se folosește mai întâiu în calend. Chaldeilor și însemnează prima lună a anului. Dela robia Babilonului începând însemnează luna a XI-a din anul civil; iar după calendarul nostru luna A b coincide cu a doua jumătate a lui Iulie și cu I-a jumătate a lui August. Jidovii consideră luna Ab de nefericită, pentru că în istoria lor națională cele mai multe nefericiri s'au întâmplat în această lună. Așa s. e. templul din Ierusalim s'a nimicit odată în 9 Ab, 586 a. Ch., altădată iarăși în 9 Ab, 70 d. Ch.

Abā, A b b a sau A b b a j e k, postavuri brune din bumbac, ce sânt respândite mai peste tot orientul, cu deosebire în Albania și Macedonia se fabrică și se folosec de țerănimea mai săracă ca vestmânt în formă de pieptar. Comercianții toptangii le folosec și ca embalage la pachetarea tutunului levantin. În timpul mai recent se prepară și din lână. În peninsula Sinai se numesc și Ghaziz, iar în Nubia: Ahok.

Abā Alobód, fiul vohodului transilvănean Leusták; a figurat ca »homo regius» la predarea unei moșii în a. 1228.

Abā Samuīl, al treilea rege al Ungariei. Capul seminției A b a, situată sub poalele muntelui Matra. Cumnatul Sf. Ștefan. După alungarea înaintasului său (Petru) în 1041, fū ales rege ca reprezentant al intereselor naționale maghiare; dar nu s'a putut susține în contra lui Enric III., împăratul germano-roman, sub al cărui patronagiu s'a refugiat Petru. Sub domnia lui s'a pierdut partea de dincolo de Leitha a Ungariei. În 5 Iuliu 1045 în lupta dela Ménfő fū bătut de Germani; a fost asasinat lângă Fűzes-Abony. [T. F.]

Ababdeh, A b a d i s sau H a b a d, un popor în Africa nord-estică între râul Nil și Marea Roșie, vecin cu poporul Bescharin, cu care vorbesce același idiom. Poporul Ababdeh este un popor de păstori, cari își pasc cămilele, oile și caprele pe dealurile și colinele țerei lor; nutremântul le este laptele. Numai arareori își părăsesc locurile spre a căuta nutremânt pe seama animalelor. Se împart în patru seminții: Archabáb, Melekás, Sawátir și Fukara. Se țin mai de neam decât vecinii lor Bescharin, și încassează dela aceștia contribuțiunea pentru regimul din Egipt. Ababdeh este un popor de încredere; el îngrijesce comunicațiunea prin pustile Nubiei până la Vadi-Halfa și prin pustia dintre Dabbeh și Chartum. Numărul populațiunei cam 100,000 suflete.

Abac, (*lat.* table, placă) în arhitectură capacul capitelului unei colonne sau pilastru.

Abaca, căuepă de Manila. (v. ac.)

Abaddon (*evr.* »Pierătorul»), în testamentul vechiu umire poetică a infernului, în Apocalipsul lui Ioan (11. 9) Ángelul adâncului.

Abadiți, dinastie maurică, înființată de *Abad I*, a domnit dela 1031—91 în Sevilla.

Abadzii, seminție cerchesă la poalele nordice ale Caucasului.

Abaelard, *Petru*, n. 1079 în Palet lângă Nantes; școlastic renumit; a fost persecutat în Paris pentru doctrine heterodoxe; a înființat lângă Nogent abația Paraklet; † în 21 Aprilie 1142 în mănăstirea Sf. Marcell, lângă Chalons sur Saône. Tragic a fost amorul său cu Heloisa, nepoata canonicului Fulbert din Paris, pe care A. a sedus'o. Canonicul și-a răsunat asupra lui, lăsând să-l desvirileze. Heloisa a murit în 16 Maiu 1164, (d. a. în 19 Martie 1163) ca abatesă a Parakletului și a fost înmormântată lângă A. Monumentul lor se află d. a. 1828 în cimiterul Père-Lachaise din Paris. Opurile lui A. le-a publicat Cousin (1849—59, în 2 vol.) Conf. și la Remusat. »A.», 1845, 2 vol.; Wilkens »Peter A.», 1855; Carriere, »A. și Heloisa», 2 ed. 1853; Jacobi, »A. și Heloise», 1850.

Abafája, comună mică în cott. Mureș-Turda; 1048 locuitori, români și maghiari.

Abalienare (*lat.*), înstrăinare, vindere, despărțire.

Abaliget, peștere lungă în stâncă de stalactit, cu fântână intermitentă, ce se află în Ung. (cott. Baranya) pe teritorul comnei Abaliget.

Abandon, termin juridic; însemnează părăsire. Vechiul Cod de comerciu tracta despre abandon, în cartea III, titlul X., secțiunea III Pentru părăsirea maritimă, art. 527 și urm. Noul Cod comercial al Regatului român se ocupă acum de această materie în cartea II, t. VI. capit. II, art. 644 ur. — Intr'alt înțeles cuvântul abandon se mai întrebuintează și în materie de faliment. Se țiee că un concordat e făcut prin abandon, sau cu clausa de abandon, când se oferă creditorilor un garant, care cheazășuesce învoiala concordatară, dar în schimb falitul îi abandonează activul său cu condițiune de a dispune de el până la complecta achitare a cuotelor convenite. Astfel concordatul prin abandon e o stare intermediară între concordatul propriu și starea de unire.

Abandonare, neologism, *franc.* abandonner, format din prep. a și subst. vechiu frances *bandon* (permisiune, autorizațiune). Original abandonner înseamnă: mettre à bandon (a pune la dispozițiune), de unde prin lărgirea înțelesului: a ceda, renunța, părăsi.

Abanos, în comerciu un număr mare de lemne străine. Sub acest nume înțelegem de regulă un lemn des, tare, greu și anevoie de prelucrat, care se cufundă în apă; e de culoare neagră și servece ca material prețios pentru mesăria artistică, pentru strngărie, la instrumente musicale, la clavire etc. Lemnul cel negru vine dela diferiți arbori din India, Insulele Indiei ostice și din Africa. Din Ceylon și Madagascar vine lemnul cel mai negru ș. a. dela Diospyrus Ebenaster, cel de Bombay și Sumatra vine dela D. Melanoxylon, cel de pe țărmuri vestice ai Africeii dela D. Ebenun. Lemnul între-

Aaron, 1) *Petru Pavel*, episcop, ocupă în istoria culturală a Românilor loc de frunte. Originea și-o trage din familia domnească a Aroneștilor din Moldova. A fost frate cu bunica Metropolitului Șuluțiu. S'a născut în Bistra, dela oare-și are predicatul. Intrând în ordinul călugărilor Basilitani și-a făcut studiile filosofice și teologice în Colegiul de Propaganda Fide din Roma. Episcopul Inocențiu Klein l'a numit Vicar episcopesc. Din 7 Decembrie 1744, când curtea a plecat din Viena la Roma, a condus diecesa greco-catolică a Făgărașului, ca vicar episcopesc, iar din primăvara anului 1747, când curtea împărătească a interzis lui Klein orice jurisdicțiune episcopescă, și i-a sequestrat venitele, ca vicar apostolic. Dela 1744—1746 au fost cele mai bune relațiuni între A. și episcopul Klein; din Septembrie 1746 însă deveniră încordate, iar în 25 Aug. 1747 episcopul excomunică pe vicarul A., pentru că acesta n'a voit să convoace sinod spre a publica decretul episcopesc de excomunicare în contra teologului iesuit Balog, și spre a rupe ori-ce relațiuni cu acesta și cu oamenii guvernului, pe cari Klein îi considera de inimiți ai săi. Klein credea, că dacă Aaron ar fi îndeplinit acestea, s'ar fi creat o astfel de situație în Ardeal, încât curtea împărătească ar fi fost constrinsă să-l rechieme din Roma. A. înainte de a refuza împlinirea voinței Episcopului său, a cerut s'at delă nunciatura din Viena și dela Propaganda din Roma, iar după ce a primit îndrumările cerute a scris episcopului, că nu-i poate împlini porunca. În 10 Maiu 1751 Klein abjise, iar în 4 Novembre 1751 se adună sinodul pentru alegerea candidaților de episcop. Intre cei aleși a fost și Aron, pe care îl denumii curtea în 1752. În 5 Aprilie 1753 îl întări papa și fii consacrat de Episcop în 21 Aug. 1753 în Pociu (prin Episcopul rutean al Muncaciului Manoilă Olsavsky). † în Baia mare la 25 Februarie 1764, unde se afla în visitație canonică; corpul lui fii adus și așezat în cripta din biserica curții episcopesci diu Blaj. Bărbat foarte înfrânat, dovadă lanțul de fer ce l'a purtat pe trupul său 11 ani până la moarte, și se păstrează în muzeul din Blaj; el era bisericos, evlavios și iubitor de știință. A scris și publicat în Blaj mai multe opuri: 1. Epistola consolatoria ex divinitus inspiratis scripturis — ad tempus tribulationum pro sui gregis utilitate collecta. 2. Definitio et exordium s. oecumenicae Synodi Florentinae. 3. Invățătura creștinească. 4. Bucovina. 5. Dialogus. 6. Floarea adevărului. 7. Pastoriceasca datorie dumnezeescei turme vestită, în care se face amintire de cărțile de sub 3—6. În 1754 a deschis școalele din Blaj întemeiate de Klein, le-a pus sub conducerea călugărilor basilitani și a desohis astfel isvorul nesecat de cultură pentru toată Româניה. Âncă pe timpul acela aveau școalele peste 300 elevi, pe cari episcopul îi ținea cu pâine și la prasnice și cu fertură. În curtea episcopescă din Blaj câtră răsărit spre stradă a zidit un seminar teologic dedicat Bunei Vestiri și l'a pus tot sub conducerea călugărilor basilitani. La acest seminar fiecare preot a dat câte un galbin. Seminarul avea la început 12, iar mai târziu 24 alumni, între cari a fost și vestitul scriitor Samuil Klein. Pe seama seminarului a cumpărat A. domeniul dela Cut cu 30,000 fl., din cari 8000 fl. i-au

dat preoții, iar 22,000 fl. episcopul. A reînființat tipografia și a lăsat-o seminarului, așezându-o în partea din jos a edificiului câtră biserica curții episcopesci, unde a rămas până pe la anii 1860. Conform hotărârei curții împărătesci, prin care s'au aprobat dispozițiilo făcute de A. cu privire la seminar și s'au provădut cu decretul guvernului din Sibiiu de dto 4 Iuliu 1765, în seminar aveau să se primească numai aspiranții la preoție, de origine nobili sau liberi (e nobili et liberi populi filii). A. a ridicat mănăstirea din A.-Iulia și la biserica de acolo un turn frumos. Seminarului întemeiat de dînsul i-a lăsat la moarte toată averea, între care și 3000 fl. Ren. dați împrumut împ. M. Teresia, pe care în răboiul cu Prusia a ajutat-o și cu o companie de 130 husari echipați pe spesele proprii și ale preoților. El zidi pe cheltuiala sa biserici frumoase, ca cea din Cut, Bistra, Mănărade și Reșinari. Persecutarea popoului episcop din partea celor dela putere, și agitațiunile călugărilor Șofroniu și a preotului Ioan Molnar numit și Tunsul, au îndemnat pe mulți ca chiar sub A. să părăsească Unirea cu biserica Romei și să se dușmănească României uniți și neuniți între sine atât de mult, încât a trebuit să intervină puterea armată (sub generalul Bucov) ca să facă pace. A. a lucrat pentru îmbunătățirea sortii clerului, mijlocind dela curtea decretul, în virtutea căruia fiecare preot avea să capete pământ de 20 gălete și de 4 caré de fân. Dar nu s'a executat pretutindeni voia curții. De teolog iesuit nici el nu s'a putut mântui, căci prin decretul împărătesci Maria Teresia din 30 Martie 1754 a fost introdus în dominiul episcopesc din Blaj numai pe lângă condiția să țină lângă sine pe teologul, însă de aci înainte nu pe spesele episcopului, ci ale erarului. Vieța lui A. ne îndreptătesce a'l numera între cei mai mari bărbați și binefăcători ai neamului românesc.

[Dr. Aug. Bunea.]

2) *A. Teodor*, preposit capitar în Lugos, n. 1803, 6 Febr. în Ardeal. A absolvat școalele elementare în Noerich și Sibiiu, gimnasiul în Blaj și Odorheiu, filosofia în Cluj, iar teologia în Pesta, ca teolog al diecesi gr. cat. române de Oradea-mare. 1828 a fost aplicat în curtea episcopescă ca actuar. În a. 1829 fii numit prof. la gimnasiul din Beiuș. 1835 trecu de paroch și protopop la Gașca, com. în cott. Arad. 1837, 30 Iulie, deveni canonic onorar, iar 1838 paroch în Arad, de unde fii transpus în calitate de director la gimnasiul din Beiuș. La a. 1842 fii numit censor și revisor la tipografia universității din Buda. Aici petrecu până la a. 1848, când se retrase în parochia Delani, lângă Beiuș. La a. 1850 se rentoarse la Buda ca translator român pe lângă guvernul țării. În a. 1855 fii numit canonic și rector în seminarul român leopoldin din Oradea-mare, iar la a. 1857 înființându-se diecesa Lugosului fii numit de preposit capitar în Lugos, unde a decedat în a. 1859, 6 Aprilie. A. deja ca teolog a studiat istoria, ocupându-se mai ales cu originea Românilor și urdirea și lățirea creștinismului între Români; și când prea puțin se cugetau la edarea de cărți pedagogice în limba românească, A. a eșit la lumină cu »Catechetică practică«. Zelul lui era neobosit; pe

lângă multe ocupațiuni era și colaboratorul cel mai activ al diarului »Foaia pentru minte, inimă și literatură», scriind articoli literari. Opurile lui sunt: 1. »Anotări la istoria lui Petru Maior». Buda 1828. 2. »Anotări din istoria ecleziastică despre urdirea și lățirea credinței creștine între Români». Pesta 1850. 3. »Catehotica practică». Buda 1843. 4. »Cuvântări bisericesti despre cele șapte păcate ale căpeteniei pe dumieucile pasesimilor». Buda 1847. [†]

v. și la Aron.

Aasvâr (pron. os-), grupă de insule aparținătoare la j. norvegian Nordland; se pescuiesc mulți heriugi.

Ab, a unsprezecea lună în calendarul evreesc. Numirea »Ab» se folosește mai întâiu în calend. Chaldeilor și însemnează prima lună a anului. Dela robia Babilonului începând însemnează luna a XI-a din anul civil; iar după calendarul nostru luna A b coincide cu a doua jumătate a lui Iulie și cu I-a jumătate a lui August. Jidovii consideră luna Ab de nefericită, pentru că în istoria lor națională cele mai multe nefericiri s'au întâmplat în această lună. Așa s. e. templul din Ierusalim s'a nimicit odată în 9 Ab, 586 a. Ch., altădată iarăși în 9 Ab, 70 d. Ch.

Abă, A bba sau A bba jek, postavuri brune din bumbac, ce sînt răspândite mai peste tot orientul, cu deosebire în Albania și Macedonia se fabrică și se folosește de țerănimea mai săracă ca vestiment în formă de pieptar. Comercianții toptangii le folosește și ca embalage la pachetarea tutunului levantin. În timpul mai recent se prepară și din lână. În peninsula Sinai se numesc și Ghaziz, iar în Nubia: Ahok.

Abă Alolbód, fiul voievodului transilvănean Leusták; a figurat ca »homo regius» la predarea unei moșii în a. 1228.

Abă Samuil, al treilea rege al Ungariei. Capul seminției Abă, situată sub poalele muntelui Matra. Cumnatul Sf. Ștefan. După alungarea înaintașului său (Petru) în 1041, fû ales rege ca reprezentant al intereselor naționale maghiare; dar nu s'a putut susține în contra lui Enric III., împăratul germano-roman, sub al cărui patronagiu s'a refugiat Petru. Sub omnia lui s'a pierdut partea de dincolo de Leitha a Ungariei. În 5 Iuliu 1045 în lupta dela Ménfő fû bătut de Germani; a fost asasinat lângă Fűzes-Abony. [T. F.]

Ababdeh, A b a d i s sau H a b a d, un popor în Africa nord-estică între riul Nil și Marea Roșie, vecin cu poporul Bescharin, cu care vorbesce același idiom. Poporul Ababdeh este un popor de păstori, cari își pasc cămilele, oile și caprele pe dealurile și colinele țerei lor; nutremântul le este laptele. Numai arareori își părăsesc locurile spre a căuta nutremânt pe seama animalelor. Se împart în patru seminții: Archabáb, Melekás, Sawátir și Fukara. Se știu mai de neam decât vecinii lor Bescharin, și încassează dela aceștia contribuțiunea pentru regimul din Egipt. Ababdeh este un popor de încredere; el îngrijesce comunicațiunea prin pustile Nubiei până la Vadi-Halfa și prin pustia dintre Dabbeh și Char-tum. Numărul populațiunei cam 100,000 suflete.

Abac, (lat. tăblie, placă) în arhitectură capatul capitelului unei colonne sau pilastru.

Abaca, cânepă de Manila. (v. ac.)

Abaddon (evr. »Pierătorul»), în testamentul vechiu numire poetică a infernului, în Apocalipsul lui Ioan (11. 9) Ángelul adâncului.

Abadiți, dinastie maurică, înființată de *Abad I*, a domnit dela 1031—91 în Sevilla.

Abadzii, seminție cerchesă la poalele nordice ale Caucasului.

Abaelard, *Petru*, n. 1079 în Palet lângă Nantes; școlastic renumit; a fost persecutat în Paris pentru doctrine heterodoxe; a înființat lângă Nogent abația Paraklet; † în 21 Aprilie 1142 în mănăstirea Sf. Marcell, lângă Chalons sur Saône. Tragic a fost amorul său cu Heloisa, nepoata canonicului Fulbert din Paris, pe care A. a sedus'o. Canonicul și-a răsunat asupra lui, lăsând să-l desvirileze. Heloisa a murit în 16 Maiu 1164, (d. a. în 19 Martie 1163) ca abatesă a Parakletului și a fost înmormântată lângă A. Monumentul lor se află d. a. 1828 în cimiterul Père-Lachaise din Paris. Operile lui A. le-a publicat Cousin (1849—59, în 2 vol.) Conf. și la Remusat. »A.», 1845, 2 vol.; Wilkens »Peter A.», 1855; Carriere, »A. și Heloisa», 2 ed. 1853; Jacobi, »A. și Heloise», 1850.

Abafája, comună mică în cott. Mureș-Turda; 1048 locuitori, români și maghiari.

Abalienare (lat.), înstrăinare, vindere, despărțire.

Abaliget, peștere lungă în stâncă de stalactit, cu fântână intermitentă, ce se află în Ung. (cott. Baranya) pe teritorul comunei Abaliget.

Abandon, termin juridic; însemnează părăsire. Vechiul Cod de comerciu tracta despre abandon, în cartea III, titlul X., secțiunea III Pentru părăsirea maritimă, art. 527 și urm. Noul Cod comercial al Regatului român se ocupă acum de această materie în cartea II, t. VI. capit. II, art. 644 ur. — Într'alt înțeles cuvântul abandon se mai întrebuițează și în materie de faliment. Se țiece că un concordat e făcut prin abandon, sau cu clauza de abandon, când se oferă creditorilor un garant, care cheazășuesco învoiala concordatară, dar în schimb falitul îi abandonează activul său cu condițiune de a dispune de el până la complecta acbitare a cuotelor convenite. Astfel concordatul prin abandon e o stare intermediară între concordatul propriu șiș starea de unire.

Abandonare, neologism, franc. abandonner, format din prep. a și subst. vechiu frances *bandon* (permisiune, autorizațiune). Original abandonner înseamnă: mettre à bandon (a pune la dispozițiune), de unde prin lărgirea înțelesului: a ceda, renunța, părăsi.

Abanos, în comerciu un număr mare de lemne străine. Sub acest nume înțelegem de regulă un lemn des, tare, greu și anevoie de prelncrat, care se cufundă în apă; e de culoare neagră și servește ca material prețios pentru mesăria artistică, pentru strungărie, la instrumente musicale, la clavire etc. Lemnul cel negru vine dela diferiți arbori din India, Insulele Indiei ostice și din Africa. Din Ceylon și Madagascar vine lemnul cel mai negru ș. a. dela Diospyrus Ebenaster, cel de Bombay și Sumatra vine dela D. Melanoxylon, cel de pe țărmuri vestici ai Africei dela D. Ebenun. Lemnul între-

buintat e numai miezul; alburnul este alburii și moale și de aceea mai întâiu se curată de pe lemnul propriu dis. Există însă o varietate vîrgată, alb cu negru sau marmorată, care vine din India ostică și de pe insula Beurbou dela D. Montana, la care și alburnul e tare și utilizabil. Un lemn verde cafeniu, tare ca și cel negru și întrebuintat des la mosaicuri de lemn, vine din India ostică dela Aspalatus Ebenus. Lemnele roșii, verzi, brune, viete, galbene etc. n'au nici o importanță și proveniența lor este foarte varie.

Abarim, grupă de munți în Palestina dela Marea Moartă spre nord-est, cu piscul Nebo.

Abasliji, v. Abbas.

Abassamento, (*ital.*) rabatul ce-l dau fabricanții și engrosiștii comercianților mici (en detail).

Abate, în biserica latină starițul unei mănăstiri. Astăzi, mai ales în Ungaria, se dă ca titlu demnitarilor bisericesci, conservându-se amințirea tuturor mănăstirilor șterse. Unii titli de acestia sînt împrunați și cu venite mari. Câțiva canonici gr.-catolici încă au primit titlul de abate al unor foste mănăstiri catolice. *Abatissa*, superioara mănăstirilor de călugărițe; starița. *Abatie*, mănăstire sub autoritatea unui abate.

Abatere, contravențiune polițienească, fapte punibile mai neînsemnate; după cod. pen. rom. (C. III. 381—397) acele infracțiuni, pe cari legea le pedepsește cu închisoare polițienească (1—15 zile) și cu amendă (5—25 lei); se împart după mărimea pedepsii în patru clase. Cercetarea și judecarea A. - lor sînt atribuite tribunalelor poliț., polițailor, subprefecților și primarilor. — După legea ung. despre A. (art. XL: 1879) se consideră de atari 1) acele fapte, cari sunt declarate prin lege de A., 2) transgresiuni față cu vr'un ordin sau oprire polițienească, cari sînt qualificate de A. prin ordinațiuni ministeriale, ori prin statute municipale aprobate de guvern. A. se pedepsește și aici cu închisoare (max. 2 luni) și amendă (max. 300 fl.) și se împart în A. contra statului, autorităților, liniștei publ., religiunii, stării familiare, siguranței publ., ordinei și moralității publ., sănătății, proprietății și în A. comise prin falsificare de bani și valori și prin jocuri de noroc. Judecarea A. - lor este atribuită judecătorilor cercuale, pretorilor și căpitanilor orașenesci. — A. financiară, v. contravențiune.

Abatere siderică, e un fenomen, conform căruia stelele ne arată câte-odată mișcări de natură verticală, sau orizontală, cari dispar dacă privim la stele prin telescop aspru; în cele mai multe cazuri se nasce din mișcarea unui strat de aer încălzit.

Abatjour, (*franc.* abat-jour = abate-lumina), reflector de hârtie sau de metal, ce se pune deasupra lămpilor spre a le abate lumina în jos.

Abatoriu, un edificiu în care se tăie animalele destinate pentru alimentațiunea oamenilor. Pentru ca să se garanteze buna calitate a cărnurilor, este necesar ca animalele să se taie numai în abatoriu sub controlul administrațiunei publice, spre a fi examinate de un veterinar atât imediat înaintea tăierii, cât și îndată după tăiere, după deschiderea cavităților corpului, pentru a se pute depărta animalele și părțile animale bolnave. Un abator modern trebuie să fie înzestrat cu cele necesare pentru examenul microscopic mai

ales al cărnii de rîmător. Legile și regulamentele de poliția veterinară și de poliția sanitară prescriu condițiunile de admitere la consumațiune și de interdicțiunea consumațiunei animalelor și a părților animale, precum și de întrebuintarea în industrie sau de distrugerea complectă a animalelor și a părților animale, care nu se pot întrebuinta ca aliment. Abatoriile trebuie să fie alimentate cu apă curată în abundență, canalisate, bine pavate, bine aerisate, luminoase, să poseadă cel puțin în orașele mari cazane pentru topirea seului prin vaporii fierbinți, cuptoare pentru arderea părților animale bolnave de boale infecțioase, pivnițe cu aparate frigorifere pentru conservarea cărnurilor, spălătorii de mațe. Abatoriile de rîmători au trebuință de instalațiuni speciale pentru pălirea și opărirea rîmătorilor. [I. Felix.]

A battuta, (*ital.*) termin musical, v. a tempo.

Abauj-Torna, comitat ung. în dreapta Tisei, pe malul drept al râului Hernad. Are o suprafață de 3,424 km.² cu 180,258 locuitori cari se caracterizează prin sărăcie, beție și puțină morală. S'a format la a. 1881 din comitatele Abauj și Torna. Ținutul e roditor și avut în păduri și minerale. Capitala comitatului e: Cașovia (Kassa, Kaschau) v. ac.

Abăzesci, familie vechiă boerească din Moldova, de origine cercheză, încuscrită cu Sturdzescii, Moțocescii și alte neamuri boeresci. S'au așezat în Moldova prin veacul al XVII., când *Vasile Lupul* și-a adus doamnă pe fata unui Mărzac din țeara cerchezească. (M. Etym. Rom.)

Abb. (musică) prescurtare pentru *abbassamento*, însemnează 1) plecarea mâinei la bătutul tactului; 2) plecarea unei mâni, când aceasta se încrucișează, cântînd la un instrument cu claviatură.

Abba, (Avva), cuvînt judeo-araameic, a trecut și în scrierile testamentului nou și însemnează părinte. Esclamațiunea »Avva—părinte!« se folosește des în rugăciuni și ca titlu de onoare pentru persoane bisericesci.

Abba, insulă în Nilul alb (Bahr el Abiad), în apropiere de Sennar. Aici și-a avut locuința profetul Mohamed Ahmed (Mahdi) înainte de a predica răsboiul religios contra dominațiunei egiptene în Sudan.

Abbadie, *Antoniu Thomson d'A.*, n. 1810 și *Arnould Michail d'A.* n. 1815 în Dublin, călători africani, cari între a. 1837—1848 au făcut descoperiri în Abessinia. Antoniu a scris între a. 1860—73 opul »Geodésie d'Éthiopies, Arnould »Douze ans dans la Haute-Éthiopie». 1868.

Abbas, 1) unchiul lui Mohamed, n. 566 în Mecca, † 652; protopărintele *Abbasizilor*, cari au ocupat dela 750—1258 Califatul de Bagdad. 2) A. I—IV, sahi persiani din dinastia Sofi; au domnit între 1586—1736.

Abbas-Paşa, vice-rege în Egipt, n. 1813 în Djidda, † 1854. Tatăl său a fost Tussum-Paşa, † 1818. Prin protecțiunea unchiului său Mehemed-Ali, ajunse la cele mai înalte demnități civile și militare, fără vr'un deosebit talent. Multă vreme a ocupat postul de guvernor, iar după moartea lui Ibrahim (10 Nov. 1848) ajunse vice-rege, întărit fiind de Poartă. Sub domnia lui a început să decadă cultura europeană, ce prinsese basă în Egipt, iar europenii erau alungați din officii.

Comerțul și industria au început să stagneze deodată cu cultura, din care motiv nici nu-l iubiau supușii. Lui îi urmă fiul său Elhami în etate de 17 ani, † în Sept. 1860, și acestuia unchiul său Said-Pașa.

Abbazia, localitate în districtul Volosca (Istria), cunoscută ca loc de cură și baie de mare, cu o situație minunată lângă sînul Quarnero (Marea Adriatică). Are vegetație sudică (păduri frumoase de lauri), climă domoală, plăcută, hoteluri splendide și (1890) 1192 loc. Domnitorii și cercurile înalte o cercetează bucuros.

Abbé, (*franc.*) preot, care nu este numit la vr'un oficiu strict preoțesc (în Franția).

Abbellimento, (*ital.* muzică), v. Ornamente.

Abbeokuta, capitala Negrilor Egba, în partea răsăriteană din Guinea de sus, lângă riul Ogun; situată pe un platou de granit, sănătos; are 130.000 loc. S'a ridicat la a. 1825. Dintre locuitorii 2000 sînt creștini. Conf. W. Hoffmann » Abbeokuta«, Berlin, 1859 și Burton: »A. and the Cameroons mountains«, Londra, 1863.

Abbotsford (pron. ebbötsförd), castel, (odinoară mănăstire), în Scoția, j. Noxburgh, locuința de vară a lui Walter Scott.

Abbuna (*semit.* = părinte), titlul mitropolitului creștinilor monofiziți din Abessinia.

Abc, numele comun al *literelor latine*, format din primele litere *a*, *b* și *c*. Literele *latine* Romani le-au împrumutat dela Grecii, iar Grecii dela Fenicienii. La noi numai în timpul mai nou s'au introdus literele *latine*. Părinții noștri se folosisau de literele *slave* numite și slove *cirile* dela întemeietorul lor (v. Ciril). Alfabetul cirilic se numia *Az-Buche*, după cum se rosteau primele două litere.

Abcd-ar, (Abecedar), prima carte, ce se dă în mîna copilului, ca să învețe a ceti și a scrie. Cuvîntul s'a format din primele patru litere *a*, *b*, *c* și *d* cu sufixa *ar*.

Abchasia, provincie în Caucașia între Caucaș și Marea Neagră, cucerită de Ruși la a. 1829—42. **Abchasi**, o semănție a Cerchesilor, mohamedani, au emigrat aproape toți în Turcia.

Abd, (*arab.*, servitor, sclav) se folosește la toate popoarele, cari au primit Islamul în legătură cu numele lui Dumnezeu și pentru formare de nume proprii, s. e. A bd - Allâb : Sluga Domnului; A bd - el - Kader : Sluga Atotputernicului (D-țeu); A bd - ul - Hamid : Sluga aceluia, căruia i se cuvine mulțămînt, etc.

Abdallah, tatăl lui Mohamed.

Abd el Kader, prințipe (emir) al cabililor în Algeria, renumit prin luptele, cari le-a purtat în contra Francesilor; n. 1807 în Marcara, din o renumită familie de preot din Oran. Studiile și le-a făcut în orașul Ghetna în Marcara, în o renumită școală teologică. După ce a ajuns în robia Francesilor și a fost adus în Europa, a ajuns în contact cu europenii și și-a completat cunoștințele. Agrațiat de Napoleon al III. la 1852 a mers la Damasc, și acolo și-a petrecut viața. A scris o carte filosofică-religioasă, pe care Dugat a tradus-o din limba arabică sub titlul: »Rappel à l'intellect; avis à l'indéferent.« (Paris, 1858).

Abdera, oraș grecesc în Tracia, devenit proverbial prin simplitatea și mintea mărginită a locuitorilor săi (»Aberitiți« de Wieland). Patria lui Demokritos.

Abdia, se presupune a fi fost primul episcop instituit de Apostoli în Babilon; lui i se atribuiesc biografiile Apostolilor (»De historia apostolici certaminis libri X«), colectat în secolul VI, și edate de Laziu, 1551.

Abdicare, renunțare voluntară sau silită dela demnitatea suverană. (Cf. C. G. Dissescu, cursul de drept public român, vol. II. și G. G. Meitani, Studii asupra constituțiunii Românilor sau Esplacarea pactului nostru fundamental din 1 Iulie 1866, fascicula IX.)

Abdomen, burta, foalele, pînțele. Partea medie a trunchiului, între piept și basin. În abdomen se cuprind organele de mistuire: stomachul, ficatul, splina, rerunchii și mafele.

Abdominalia, o subordine de crustacee din Ordinea Cirripedilor; trăesc parasite în Scoici. *Alcippe lampas Hanc.*

Abductores, mușchii prin cari se depărtează membrele de cătră centrul corpului.

Abdul, *Asis*, al 32-lea sultan al Osmanilor (1861—76), n. 9 Februarie 1830, a ajuns în 25 Iunie 1861 la domnie urmînd fratelui său Abdul-Medjid. Fiind neputincios, avar și risipitor a fost destituit în 1876 și închis în palatul Tșyragan, unde l-au ucis după câteva luni.

A. Hamid: 1) *A. I.*, al 27. sultan al Osmanilor (1774—89), s'a luptat fără noroc cu Rușii, încheiînd pacea dela Kutșuk-Kainardji; † 1789. — 2) *A. II.* al 34. sultan al Osmanilor; ocupă tronul în 31 August 1876 după detronarea fratelui său Murad V. A găsit imperiul într'o stare desolată, Herțegovina și Bulgaria erau în răscoală, iar Serbia și Montenegro declaraseră războiul Turciei. Sub domnia lui a decurs războiul oriental dela 1877—78 (Cf. Resbelul româno-ruso-turc și congresul dela Berlin.)

A. Kerim Pașa, general turcesc, a luat parte activă în războiul dela 1828—29 contra Rușilor și în cel oriental dela 1853—56. La a. 1876 a bătut Serbia, dar în războiul româno-ruso-turc a dovedit puțină energie ca comandant al armatei dela Dunăre și a fost depus; † 1885 pe insula Lesbos. *A. K.-Tabia*, v. Grivița.

A. Medjid, al 31-lea sultan al Osmanilor (1839—61); întreprinde reforme civilizatoare în Turcia, dar după pacea dela Paris (30 Martie 1856), care puse capet războiului din Crimeea și cu care Turcii erau nemulțămîți, a devenit indolent și sensual, prădînd venitele imperiului. † 25 Iunie 1861.

Abdullahi, *ebn Seid Mohamed*, *Chalifet el Mahdi*, titlul complet al actualului domnitor din Sudan. Originea lui e din provincia Bahr-el-Ghazal. Pe timpul răscoalei fakirului Mohamed Ahmed (mai tîrziu Mahdi) contra dominațiunii egiptene în Sudan a intrat între ucenicii lui. Ajuns a fi om de influență lângă acest profet, în Iunie 1885, după moartea acestuia, a ajuns domnitor preste provinciile din Sudan. E un om foarte crud, sub domnia lui s'au nimicit toate urmele de cultură în Sudan. Conf.: »Feuer und Schwert im Sudan« de Slatin Pascha. Lipsca, 1896.

Abd-ur-Rhamân, 1) beliduce arab în Spania; conduse armata Arabilor în Franța, unde fu bătut și ucis între Tours și Poitiers la 7 Oct. 732. — 2) *A. Emir* în Afganistan, n. la 1830; alungat fiind de Schir-Ali fugi la Ruși, cari îi dau pensie anuală; la 1880 este ales sub influența englezească emir.

Abel, 1. *Carol*, bărbat de stat, n. 1788; dela 1837 de repetițe-ori ministru în Bavaria, aderent al principiilor absolutiste și ultramontane; la 1847 ministru plenipotențiar în Turia.

2. *A. Carol*, filolog german, n. 1837; a scris mult despre înrudirea limbilor egiptene, semitice și arice.

3. *A. Eugeniu*, n. 1858, † 1889. Dela 1880 prof. univ. de filologia clasică în Budapesta; a fost înșărcinat de Academia magh. cu mai multe lucrări importante, între altele cu studiarea critică a Corvinelor donate universității din Budapesta de sultanul Abdul-Hamid. Ca membru al comisiunii esmde de Acad. magh. pentru cercetarea bibliotecii imperiale turcesci, a plecat (1889) la Constantinopol, unde s'a îmbolnăvit de moarte. A publicat numeroase scrieri științifice în limba latină și magh.

4. *A. Frideric August*, chemist engl., năse. 1827, a inventat un nou metod pentru fabricațiunea fulmicotonului.

5. *A. Iacob Frideric*, filosof germ., născ. 1751, † 1829, a fost prof. de filosofie în Stuttgart și Tübingen, apoi »paedagogarch», (șeful instrucțiunii publ.) în Württemberg.

6. *A. Niels Henric* matematic norvegian n. la 5 Aug. 1802 în Findö, docent la Universitatea din Christiania, † 6 April 1829. El a demonstrat prim dată, că ecuațiunile mai înalte decât gradul al 4-lea nu se pot rezolvi prin rădăcini decât în anumite casuri speciale. Ecuațiunile rezolvabile prin rădăcini au fost numite după numele lui (ecuațiuni Abel-ice). Cu K. G. J. Jacobi a prelucrat teoria funcțiunilor eliptice. Cf. »Oevres complètes» 2 tomuri, Christiania 1839, ed. II. 1881.

Abel de Pujol, *Alex.* pictor frances, n. la 1787 în Valenciennes, † la 1861 în Paris; a câștigat mai multe premii mari în Roma și Paris. Tablourile mai însemnate: Jacob, binecuvântând pe fiii lui Iosif, moartea lui Britannicus, (museul din Dijon,) etc.

Abélard, v. Abaelard.

Abele, *Cristofor*, conte, general austriac, împământenit în Ungaria la 1681. A ocupat mai multe funcțiuni înalte în Austria (ministru, presid. camerei financiare de curte) și a fost omul de încredere al împăratului Leopold I. El a judecat la moarte pe Nádasdy, Zrinyi și Frangepan. Ca strateg nu s'a distins. † 1685.

Abelia, plantă, gen din fam. Caprifoliaceelor, din munții Himalaia; tufă decorativă.

Abencerragi. Familie uobilă mauretăuă în Granada, a emigrat în Spania în secl. VIII., și după un membru al familiei cu numele Aben Cerrag a primit numirea de Abencerragi. Familia a avut sfârșit tragic. După *Gines Perrez da Hita* »Historia de las guerras civiles de Granada» (Alcala 1604 tom. 3) A. au stat în dușmănic cu familia Zegriss și cu regele Abu Hassan. Când acesta înțelese, că soru-sa Zoraida întreține relațiuni amoroase cu un A., cu ajutorul Zegrissilor a chemat pe toți Abencerragi în Alhambra și i-a ucis (cam în 1460). O parte a castelului Alhambra poartă până în ziua de azi numirea de »Sala Abencerragilor». Acest eveniment a servit de subiect narațiunii lui *Chateaubriand*: »Les aventures du dernier des Abencérages», și operelor lui *Cherubini* și *Jouy*. [T. F.]

Abendberg, munte spre sud-est dela Interlaken lângă lacul Thun (Helveția), înalt de 1257 m. Loc de cură climatică.

A bene placito, (*ital.*) termin musical: după plăcere.

Abensberg, oraș în Bavaria de jos, lângă râul Abens (afluent al Dunărei), cu 2186 loc. Isvor de pucioasă. La 20 Aprilie 1809 învingerea lui Napoleon I asupra Austriacilor.

Aberațiune înseamnă în general rătăcire sau strămutare dela cutare loc ori cale. *A. luminei* aduce cu sine fenomenul, că stelele nu ni se arată în locul lor faptic, ci mai avansate dela acea stare cam cu un arc de 20'492 secunde, ceea-ce provine din mișcarea pământului în jurul osiei, combinată cu celeritatea luminei. (V. pe larg teoria undulațiunii astronomice de Ketteler, Bonna, 1873). Sub *a. sferică* înțelegem neclaritatea chipului, ce se produce în oglinzi sferice concave, iar sub *a. chromatică*: abaterea luminei albe în prisma chromatică, fără să se resfire în colorii. (Cf. Schelen, Spectralanalysis, Braunschweig, 1870). — A. a fost descoperită de Bradley la 1728.

Abercromby (pron. ebbercrombi), *Sir Ralph*, general englez, n. 1734 în Tullibodie. Intră în 1756 în armată; 1787 general, 1793 se distinge la Famars în Terile de jos. 1795—6 luptă cu succes contra Francezilor în India vestică, ajunge pentru timp scurt comandant suprem în Irlanda. Forțează debarcarea trupelor engleze și rusești în Olanda nord. și contribuie mult la victoria dela Alkmaar. 1800 comandă o expedițiune ne-succesă contra Cadiz; 1801 merge în Egipt contra Francezilor, 8 Martie debarcă la Abukir, 21 Martie repurtă o victorie strălucită, e însă grav rănit și moare în 28 Martie. Remășițele lui zac în Malta, iar memoria i s'a eternisat printr'un monument în biserica St. Paul din London. Cf. »Lieutenant-general Sir Ralph A., a memoir» (Edinb.)

Aberdare, (pron. ebberder), oraș în Glamorganshire, (Wales, Anglia) cu 38,513 loc.; mine de cărbuni și de fer.

Aberdare (pron. ebberder), *Henry Austin Bruce*, Lord, n. 1815 în Duffryn; deveni avocat 1837; 1852 membru al parlamentului, făcând parte din partidul liberal; 1868 ajunsese sub Gladstone ministru de interne; 1873 fu chemat în casa de sus ca Lord A. și Lord-președinte al consiliului intim, 1874 se retrase din ministeriu deodată cu Gladstone.

Aberdeen (pron. ebberdin), j. în Scoția otică, 5101 km², 281,331 loc. (1891); muntos și bogat în ape; agricultură, economie de vite și pescărit. Capitala are aceleaș nume și 121,905 loc., port, industrie înfloritoare de pânzării și lână, comerciu însemnat; export mare de heringi; universitate.

Aberratio actus, (ab. delicti) urmare neintenționată a unui delict, s. e. dacă făptuitorul vatămă alt obiect decât pe cel ce a voit să-l vatăme.

Abert, *Ioan Iosif*, compositor, n. 1832 în Koehowitz, Bohemia, elev al conservatorului din Praga, din 1867 director de musică la curtea regală din Stuttgart. A scris simfonia »Columbus», opera »Astorga», »Regele Enzo», etc.

Ab esse ad posse valet consequentia, în logică, ca regulă de concludere înseamnă: dela

realitate se poate deduce la posibilitate, dar nu și viceversa.

Abessinia, înainte de secolul XVII Abassia, Abissinia (dela arabul Habasch, Habesch), este numirea geografică a unui teritor situat între gradele 16 și 7, lat. nord. și 35—43 long. est. Teritorul este aproape identic cu imperiul vechiu etiopic. A. se mărginește în sud-est cu Nubia, în est cu Marea Roșie, în vest cu râul Bahr el Asrak și valea Nilului. Țeara e foarte muntoasă, și în privința configurației alpine stă unică pe întreg rotogolul pământului. Ea ni se prezintă în cele fizicale ca un castel de stânci, printre cari șerpuesc râuri și se întind văi frumoase. Platourile ei sunt de multe ori pline cu ierburi bogate, pădurile sunt rari, în multe locuri abia aflăm arbori. Înălțimea munților se urcă până la 3000 m. dela suprafața mării. Platourile mai înalte sunt: Lasta (2000—3000 m.), Woggera (2500 m.), Goșam, Șoa (2650 m.), Simen (3100 m.). Rîurile mai importante sunt: Abbaî, care sub numirea de Bahr el Asrak se varsă în Nil; Atbara în vest, asemenea se varsă în Nil. Valea Atbara cuprinde multe fortărețe ridicate în anii din urmă de Mahdisti spre a se apăra contra Abessiniei și Egiptului. Rîul principal însă este în nord Marcb (Marib); se varsă în Atbara. În sud-est râul cel mai însemnat este Havaș; curge spre țările Șoa și se varsă în lacul Abhebbad. Dintre lacurile mai importante amintim lacurile Așangi (Tsado-Bahri), Aussa și Assal. În general riurile A. au un caracter alpin, cu apă curată ca cristalul; pe timpul ploilor tropice au apă în mari dimensiuni. Abessinia are multe izvoare minerale, unele au temperatură până la 63° R. Cele mai importante sunt în sud dela Massaua, și în sud-est dela Șoa. Termele cele mai importante sunt la Finie-Finie. Clima în platourile cele mari e sănătoasă și moderată, în părțile mai jos situate ferbinte și nesănătoasă. Vegetația în văi e tropică, în părțile mai înalte sub-alpină. Aflăm în ea păduri mari de cafea, mai ales în Enarea și Kaffa. Fauna: bogată; elofanți în regiuni până la 2500 m. preste supraf. m., cămile numai în Samhara și Adal. Dintre minerale se află sare, aur și cărbuni de peatră. Poporația: abessinieni adevărați sau etiopieni, Falașa, Galla, Adal sau Donakil, și Arabi; Religiuinea: creștinism monofisitic, introdus dela 330 prin Frumentius și Aedesius, (acuma cu totul diformat), mohamedani, evrei și păgâni. Locuitorii sunt lucrători de pământ și țin vite. Principele poartă titlul: *•Negus Negestî•*: regele regilor. Residența actuală e Debra-Tabor. Acă în secolul al 7. înainte de Christos s'a introdus în A. cultura prin Egipteni. Până în secolul al 17-lea au fost sub un principe comun (Negus). Dela 1831 s'au format mai multe state: Tigré, Amhara și Șoa. 1855 Kasai cuceresce întreagă A. și ia titlul de Theodor I. împăratul Aetiopiei. 1868 e depus de cătră englezii. La 1872 se ridică Kassai din Tigré, cuceresce întreagă A. și ia numele de Ioan; se apără voinicesce contra Angliei (1876). 8 Martie 1889 cade în războiu cu Mabdisti. Actualul dominitor Menelik, vestit pentru rara sa vitejie în războiul cu Italienii (1896). Conf.: Munzinger: *Ostafrikanische Studien* (1864). Henglin: *Reise nach A.* (1868). Andree: *Abiss.* (1869).

Afgar, titlatura principelui din Edessa.

Abich, *Wilhelm Hermann*, naturalist; n. 11 Decembrie 1806 în Berlin; la a. 1842 fii numit profesor în Dorpat; la a. 1877 s'a strămutat în Viena. A. a scrutat țările dela Caucas și a adunat o mulțime de lucruri geognostice, meteorologice și hipsometrice din acele ținuturi. † la 2 Iulie 1886 în Viena.

Abichita, mineral; arseniat de cupru hidratat, verde, în gisement de minereuri de cupru.

Abies, gen al *aceroaselor* din familia *coniferelor*. Aici aparțin dintre reșinoasele cunoscute la noi: a) *Bradul* (*Abies pectinata*) cu acele opuse, cari poartă în dos câte două linii albe; pe acestea sunt așezați porii pentru transpirarea acului. Cresce dela o înălțime de 600 până la 1200 m.; în tinerețe reclamă umbră și umezeală, de aceea ocupă de regulă locurile dosnice; sub-arboretul se desvoaltă foarte bine sub scutul copacilor mari. Formează massive compacte, curate sau în amestec cu fagul și molidul. Semănța o scutură din cucuruz pe la finea lui Septembrie; b) *Molidul* (*Abies excelsa*) cu acele înșirate sipal în jurul clombitelor, nu supoartă umbră ca bradul, semănța stă strîns în cucuruz și numai prin scuturare mecanică se poate desface; trece preste regiunile bradului până la 1800 m. Bradul și molidul produc foarte bun lemu de clădit.

Abietin, substanță reșinoasă, estrasă din suculemnului de brad; formează cristale fără culoare și fără miros; solubil în apă și alcool.

Abietinee, sub-familia a coniferelor. (v. ac.)

Abigail, femeia înțeleaptă și frumoasă a lui Nabal, om avut în Carmil, pe care împăratul David a luat-o de soție după moartea bărbatului ei.

Abildgaard, *Nikolai Abraham*, pictor dan., n. 1743 în Copenhaga, † 1809 în Frederiksdal; s'a perfecționat în academia din Copenhaga; în 1772 merse la Roma; după rentoarcere ajunsese profesor și 1789 director al academiei. Operile lui principale: un ciclu de tablouri istorico-alegorice în castelul din Christiansburg, au fost nimicite toate prin foc (1884).

Abimelech, (evreesce »Tatăl meu e rege«), 1) numele regilor filisten din Gerar; 2) numele fiului nelegiuit al lui Gedeon, regele din Sichem.

Ab instantia, *absoluțiunea ab inst.*, în vechia procedură penală: soluțiunea, achitarea pentru insuficiența de dovești. Procedura modernă a înlăturat-o, în Trs. însă mai există și astăzi.

Ab intestate, term. juridic, moștenire ab intestato = moștenirea pe basa legii în lipsa de testament.

Abinzi, popor tătar în guvern. rus.-asiatic Tomsc.

Abiodinamica, (*grec.*) știința despre strămutările chimice și fizicale la corpurile anorganice.

Abiogenesis (*grec.*) procreațiune primordială, teorie deja părăsită despre producerea organismelor inferioare din materie anorganică.

Abiologia, (*grec.*) anorganologia, știința despre corpurile neorganice.

Abiponi, odinioară un popor renumit indian în America sudică, între Salado, Vermejo și Parana, astăzi aproape dispărut.

A bisogno (*ital.*) în cas de lipsă, (franc. au besoin) term. comerc., care indică o adresă de

necesitate pe un schimb, s. e. în cas de lipsă la Ioan Dumitrescu în Braşov.

Abitațiune. Justinian dice despre dreptul de abitațiune că: *neque usus videtur, neque ususfructus, sed quasi proprium aliquod jus* (cf. C. Calimach, art. 674); jurisconsultul Ulpian constată însă că de fapt dreptul de abitațiune seamănă mult cu dreptul de us. În nota lui B. Boerescu aşezată sub rubrica respectivă din colecțiunea sa de legi, ni se spune că: »Dreptul de us este dreptul de a se servi de lucrul altuia; dreptul de abitațiune (locuință) este dreptul de a se servi de o casă; dreptul de us asupra unei case.« Precum rezultă atât din această notă cât și din însași rubrica capitolului II Despre us și abitațiune, al titlului III din cartea II, C. civ., legiuitorul român nu consideră așă abitațiunea decât ca un us special. Dispozițiunile art. 565 urm. din codul civil rom., corespund aproape întocmai art. 625 urm. din Codul Napoleon. Dar după cum Justinian, urmând păreri lui Marcel, decisese că legatarul abitațiunii putea locui el însuși în casă sau să o dea cu chirie, tot astfel legiuitorul român, părăsind modelul său, pe legiuitorul francez, decide în art. 572 ult. aliniat. (Cf. Dim. Alexandresco, t. II, pg. 658 urm.)

Abiturient, elev din cursul ultim al unui gimnasiu sau școală reală, care după încheierea anului școlar se supune la examenul de maturitate (bacalaureat).

Abjudicare, (*lat.*) luare prin judecată, denegare legală.

Abjurare, a jura în contra celor jurate mai înainte; lăpădarea de ceva, lăpădarea cuiva de religieuna falsă de mai înainte. Ca term. juridic: negare întărită prin jurământ.

Ab lactare, modul de a altoi vița americană, nuții și frăgarii. V. Altoire.

Ablativus, (*lat.*) al 6-lea cas în declinațiunea substantivelor latine, răspunde la întrebarea: *de unde*; s. e. *de monte* = dela sau de pe munte (v. Cas.)

Ablatiune, spălarea vr'unui loc sau coborîrea solului în urma înstufei disolvătare a apei și a aerului. În deosebi topirea ghețurilor. În *dreptul penal* după teoria A.-ei un furt este împlinit numai după ducerea obiectului furat, în vreme ce după teoria aprehensiunii furtul este împlinit deja prin luarea și însușirea obiectului.

Ablegat, legat, ambasador — mai ales papal — de al doilea rang. În dietele vechi ale Ungariei se numiau astfel reprezentanții magnaților. Românii din Ungaria mai folosesc această numire pentru noțiunea: deputat.

Ablepharia, (med.) lipsa pleoapelor.

Abnoba, numele latin al Pădurii Negre, numită mai târziu și Silva Marciana.

Abnorm, neregulat, neobișnuit; *abnormal*, *abnormitate*, lucru neobișnuit, nefiresc.

Abö, capitala guvernamentului ruso-finnic Abo-Bjöneborg, la gura râului Aurajoki; 31,671 loc. Comerțiu maritim. — La 7 Maiu 1743 pace între Rusia și Svedia.

A bocca chiusa, (*ital.*; *franc.*: *à bouche fermée*), cu gura închisă; termiu musical, care indică un efect vocal de cor, ce acompaniază o melodie principală; produce oarecum impresiunea îndepărtării și se obține vocalizând cu

buzele apropiate, așa că sunetele sînt ca reținute în cavitătea bucală. [T. C.]

Abod (Ajta) Mihály, prof. la gimn. ref. maghiar din Aiud, n. 1704 în Szaraz-Ajta în Secuime, † 16 Nov. 1776. A înființat o bibliotecă gimn. împreună cu museu numismatic, cum nu s'a aflat în Ardeal. Renumele literar i l'au asigurat: »Gramatica latină« edată în Sibiu la a. 1744, și folosită ca manual în școlile Ardealului, și »Metodica« edată în Sibiu la a. 1747. A mai edat multe predici funebrele. Dintre operele inedite mai însemnat e: »Antiquitates Graecae et Hebraicae«, despre care dice Petru Bod că »asemenea carte nu se mai învîrtise prin mâinile literaților«. [†]

Abolițiune, termin de drept public și penal pentru dreptul suveranului sau suveranității statului de a eschide ori suprima în calea grației procedura penală pentru casuri singuratic. În România abolițiunea e restrinsă prin art. 93 al constituțiunei, în codul penal e nerecarnată, iar în Ungaria nelimitată conform art. de lege V din 1405, XLVIII din 1715, LVI din 1791, §. 7 art. III. din 1848 și §. 105 cod. penal.

Aboliționist, v. Selvăia.

Abomé, capitala regatului Dahomé în Guinea, la 150 km. departe de țărmul mării, pe un teren năsipos. Locuitori 30,000. Palatele regale sînt înconjurate de un zid de 7 metri, pe care sînt înțepate capetele celor prinși în resboiu.

Abominabil, urcios, scârnăv, spurcat.

Abonament, neologism dela cuvîntul francez *abonnement*, care se derivă din cuvîntul baslatin: abonare (a rescumpăra drepturi feudale; a face convenții, care să limiteze oarecari prestațiuni), de unde prin extensiune: *convenție* pentru a primi în schimbul unui *preț hotărît*, oarecari drepturi, servicii, obiecte.

Abongo, popor de lângă Congo (v. Gabun.)

Abony, com. mare în ctul Pest-Pilis-Șolt-Cumania mică, cu 12,157 locuitori, toți maghiari.

Abonyl, 1. *Arpád*, scriitor beletristic magh.; n. 1865 în Bars-Szt.-Kereszt, cott. Bars. A scris novele, drame și romane; e colaborator mai la toate foile maghiare diu Pesta și Cluș. 2. *A. Lajos*, numele familiar »Márton Ferencz« scriitor beletristic magh., n. 1833, a scris o mulțime de novele și romane, cari prin motivele lor naționale, aplicarea și reproducerea fidelă a elementului popular maghiar de pe câmpiile Ungariei, i-a asigurat loc între scriitorii beletristici de primul rang. [†]

Abordagiu, (*marină*), în general este ciocnirea întîmplătoare între două vase. Acest accident este de multorii fatal unuia din vase, uneori chiar la amîndouă, și este cel mai terribil, de care au a se teme navigatorii, mai cu samă cu bastimentele moderne de fer animate de ințel considerabile. Abordagiul este cu atât mai distrugător și efectele cu atât mai zdrobitoare cu cît vasele ce se abordează sînt mai mari: în câteva minute un cuirasat de 30 milioane (Victoria, engl.; Grosser-Kurfürst, germ.), un vapor-poștă (Elba, germ.; Utopia, engl.), cu toate compartimentele etanșe (v. ac.), dispar în valuri cu sute de oameni, fără a lăsa urmă. În fiecare an sînt deci de vase, cari pier în acest mod. Abordagiul se produce: din cauză de ceață, din greșală de manevră, din avarii momentane în

cârmă sau mașină la locuri strimte și frecventate, din cauza unui curent violent sau a unei rafale puternice, într-o radă sau port. Într'un înțeles restrâns, se numește abordagiu, în marina de reboiu, manevra tactică, prin care un bastiment se apropie într-o luptă navală de un bastiment inamic astfel, ca echipajului său să poată sări la bordul adversarului, pentru a se bate piept la piept: este ceva identic cu asaltul dat de o trupă unei redute pe uscat. În vechia marină cu vele, când artileria era slabă, mai toate luptele se sfârșiau prin abordagiu; în acest scop pe fiecare vas erau detașamente de abordagiu, dinainte destinate spre acest scop; oamenii erau înarmați cu topoare de abordagiu și cu paloșe. Scenele de măcelărire, ce se produceau pe vasele abordate erau îngrozitoare. În marina modernă, cu artileria sdrobitoare de ași și cu torpilele infernale, două bastimente se pot trimite reciproc la fund în câteva minute, dela distanță; astfel abordagiul, ca manevră tactică voluntară, devine cu totul improbabil în luptele viitoare. În schimb ciocnirea cu pintenele (v. ac.), voluntară și mai ales fortuită, va înmormânta multe vase într-o luptă modernă. [Constant. B.]

A. ca termin de drept maritim se folosește în Cod. de com. rom. în art. 672 frmc.; de asemenea Regulamentul din 30 Martie 1879 relativ la poliția porturilor și malurilor dunărene ale României conține oarecari dispozițiuni asupra acestei materii, precum și Regulamentele comisiei europene.

Aborigines, (*lat.*) numele ce-l dădeau Romanii locuitorilor vechi ai unei țeri, baștinași; numele unui popor, care locuia în văile Apeninilor.

Abortus (*lat.*) abort, pierdere, lăpădare, stîrpire, născerea înainte de vreme a fătului mort și nedesvoltat. Abortarea este naturală când urmează dela sine, sau artificială când e provocată prin intervențiuni meșteșugite; cea naturală se întâmplă de către organismul mamei sau al embrionului a ajuns într-o stare patologică (bolnavă), ce nu permite desvoltarea normală a acestuia; abortarea artificială se comite adeseori cu ajutorul unor mijloace băbesci și manipulații brutale în scopul criminal de a soăpa pe o femeie însărcinată de fructul pântecului. În cazuri excepționale abortarea este provocată prin intervențiunea artei medicale, dar atunci numai în interesul vital al însărcinatei. [Dr. V.]

About, *Edmond*, scriitor francez, n. la Dieuze 1828. Elev al școlii normale superioare, el fu trimis la școala franceză din Athena. La întoarcere publică: »La Grèce contemporaine». Primul său roman »Tolla» a dat loc unei polemici violente, acusat fiind autorul ca plagiator. Drama »Gaetano» reprezentată la Théâtre français a stîrnit mari turburări. În urmă a mai publicat: »Les Mariages de Paris», »Germain» etc. »Question romaine», pe care o scrisese după ce petrecu câțva timp în Roma și în care atacă papalitatea; această scriere încă făcu mult șgomot. Stil clar, precis, o cunoștință profundă a limbii sunt calitățile esențiale ale lui About, cari îi câștigă numele de »Doublure de Voltaire».

Ab ovo (*lat.*), dela început, dela ou; *Ab ovo usque ad mala*, dela ou până la mere, dela început până la sfârșit. (Proverbul e a se explica așa, că la Romani prânzul se începea cu ouă și se sfârșia cu fructe.)

Abracadabra, cuvânt magic, care se scria pe o tăbliță în modul următor:

abracadabra
abracadabr
abracadab
abracada
abracad
abrac
abrac
abra
abr
ab
a

Tăblița se purta ca amulet (apărător) contra frigurilor.

Abraham a Santa Clara, cu numele adevărat: Ulrich Megerle; călugăr din ordinul s-tului Augustin, vestit ca orator și scriitor de spirit și umor; n. la 1644; la 1669 a devenit predicator de curte în Viena. † 3 Dec. 1709. Operele lăsate de el formează 21 volume.

Abraim, munte pe partea ostică a Mării Moarte.

Abrányi, 1) *A. Emil*, sen., publicist și dramaturg magh., n. 1820, † 1850, a fost redactor la ziarul lui Kossuth »Pesti Hirlap» și director al foii »Jövö». 2) *A. Emil*, jun., poet magh., n. 1850, a tradus mai mulți autori străini, (Béranger, Hugo Victor, Heine, Moore și Byron) și este unul dintre cei mai de frunte reprezentanți ai generațiunii mai tinere de poeți maghiari. Este fiul lui 3) *A. Cornel*, sen., scriitor music. și compozitor, n. 1822, prof. la conservatorul din Budapesta, fondatorul și (1860—1876) directorul primei reviste magh. musicale. Opere mai însemnate: Estetica music., armonia music., iusurșirile musiciei magh., istoria gen. a musiciei și preste 100 de compozițiuni. 4) *A. Cornel*, jun., publicist magh., deputat, n. 1849; a condus mai multe foi, (Kelet Népe, Magyarország, Ország-Világ, Pesti Napló); a scris povești și comedii (unele premiate) și numeroase foi volante politice de mare succes. În parlament aparține partidului național (apponyist); e cunoscut ca publicist excelent și orator de frunte.

Abraș, *abraș*, cal cu o pată albă sub coadă; câte odată și cal pătat pe la ochi.

Abrașiune, (*lat.*), aplanarea suprafeții pământului prin cufundarea pe neobservate.

Abraxas (după Neander $3\alpha = 3$, $\beta = 2$, $\rho = 100$, $\xi = 60$, $\zeta = 200$, laolaltă 365; după Bellermann egipt. abrak = sfânt și sax = nume): numele inventat de gnosticul Basilide din Egipt în sec. II. d. Chr. pe seama deității celei ce după învățătura lui Basilide și-a desvoltat esența în 365 ceriuri sau împărății de spirite. Abraxas se numește și gemmele, cari reprezintă chipul deității Abraxas cu cap de cocoș (provedința) și picioare în formă de șerpi (mintea și rațiunea), în dreapta cu un biciu (puterea) și în stînga cu un scut ori cu o cunună (cere = înțelepciunea).

Abreviator, (*lat.*), prescurtător) în vechime oficial papal de birou, ocupat cu espedarea brevelor; astăzi 11 prelați, cari fac ultima revizuire a bulelor.

Abreviatură, (*lat.*), prescurtare.

Abritul, Apsitium, după Casiodor un orașel în Moesia de jos, provincie romană dependentă de prefectura Iliricului, care se întindea pe țer-

murele drept al Dunărei, prin Bulgaria și Dobrogea de mai târziu, până la Marea Neagră. Abritul a trecut în istoria națională mai ales din cauza unei episcopii romane, ce-și avea numele dela el. Marcian, episcopul acestei diecece, se află subscris într-o epistolă sinodală îndreptată din Moesia către împăratul Leon: *Marcianus episcopus ecclesiae Abridicae*. În actele Sinodului ecumenic VII încă întâmpinăm iscălitura unui episcop al acestei biserici: *Ursus episcopus Avaritaniensium* (în act. VI se dice *Barithianorum*) *Ecclesiae*. Le Quien în *Oriens Christianus* observă foarte nimerit la acest nume: Nomen Ursus hominem latinae linguae significat, adică înseamnă om de limba latină: va să dăcă precum episcopia era română, astfel Romani erau și păstori, și cu atât mai mult credincioșii ei. Asemenea celorlalte episcopii din Dacia și aceasta depindea de patriarhatul Romei celei vechi. V. articolul *Prima Justinianea*. Pentru literatură cf.: T. Cipariu, Acte și Fragmente, IX. C. Erbicaneu, Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei, pag. XXIII. P. Maior, Istor. Biser. a Rom. p. 173.

[Dr. D. Radu.]

Abrogare, desființare, în special a unei legi. Ori ce isvor de drept numai atunci are putere abrogătoare, dacă posedă aceeași autoritate ca și isvorul de drept ce este doabrogat. În acest caz legea mai nouă abroagă pe cea veche, într-o cât sunt în contradicție. (Lex posterior derogat priori). În România astăzi numai puterea legiuitoare, care face legea, este în drept să o și desfacă, adică să o abroage. Așa fiind, instanțele judecătorești cu drept au hotărât, că nu este suficient ca o lege să fie căuțată la disuetudine, pentru a pute fi considerată ca abrogată. Abogațiunea poate fi de două feluri: abogațiune expresă, când în termeni formali se declară căuțute dispozițiunile legii vechi; abogațiune tacită, când legea nouă cuprinde dispozițiuni, cari implic abrogă pe cele ale legii vechi (art. 1912 Codul civil). Asupra acestuinei se poate consulta: Dim. Alexandresco, Explic. teor. și pract. ale Dr. civ. rom., t. I, pag. 10 urm.

Abroma Iacq., plantă, gen din fam. Sterculiaceelor (câuepă indică perenanță), dă fuior pentru funii etc., originară în India și Australia.

Abrud, (germ. Grosz-Schlatten [din cuvântul slav zlato = aur] mag. Abrudbánya), oraș în Munții Apuseni ai Ardealului, în cott. Albei inf. E aședat între dealuri, pe ambele maluri ale râulețului Valea-Abrudului, la poalele dealului Știurț. Pe timpul lui Decebal era centrul operațiunilor montanistice din Dacia. În deosebite epoce, numirea acestei localități se găsește în deosebite variațiuni: Abrug, Avrud, Abruth, apoi Abrud. La a. 105 d. Chr. împăratul Traian, după cucerirea Daciei, a aședat a VI-a legiune romană la Abrud, numindu-l: »Auraria Daciae», iar mai târziu »Auraria major», și a organizat așa numitul »Collegium-aurariorum» sub un cap montan numit »magister». Minele se lucrău cu 20,000 lucrători; pe toată săptămâna se scoteau din mine 205 punți de aur. Prefecții trimeteau în tot anul preste o sută cântare (10,000 punți) aur curat la Roma. Despre însemnătatea antică a Abrudului atestă mărețele rămășițe romane: »Cetatea mare și Cetatea mică», unde coloniile lui Traian au deschis mine de

aur, precum și multe inscripțiuni și descoperiri arheologice, îndeosebi inscripțiunea de pe cele trei table de ocară (tabulae ceratae), cari s'au găsit în »Cetatea mare» la a. 1786, 1788 și 1885. Astăzi sunt ornamentul museului din Pesta. Din punct de vedere epigrafic și paleografic aceste »tabele» formează cea mai prețioasă descoperire arheologică. Până la a. 1848 s'a păstrat un sigil, care avea emblema: un vultur, iar inscripțiunea: SIGILLUM OPPIDI ABRUG. 1730. A. era tesaurul țerei, toți rîvneau a-l avé; cronicile vechi dovedesc, că multe familii nobile maghiare s'au fost aședat la Abrud, familii acum necunoscute acolo. Ađi el e capitala Munților-Apuseni și emporiul comunelor de acolo. Ca »Oppidum-montanum» a fost înzestrat cu autonomie și privilegii. La început se țineau de acest oraș »Munții-Apuseni»; mai târziu însă numai patru comune: Abrudel (Abrud-sat), Cărpeneș, Bucium și Mușca, cari toate laolaltă constituiau: »Terra-Abrud» (Țeara Abrudului). Sub titlul: »Terra Abruth vocata, quae est sita iuxta Ompoy fluvium», regele Stefan al V. l'a donat la a. 1271 capitlului rom.-cat. Guvernatorul Ioan Huniade a susținut capitlul în dreptul căștigat. Ladislav al V. însă în a. 1453, în ăia sântului Marc, a întărit drepturile și privilegiile Abrudului avute »ab-antiquo». Națiunea săsească încă ridicase un proces de proprietate asupra Abrudului. Acest proces a fost judecat de însuși »supremus taver-nicus» în Timișoara la a. 1320, respingându-se Sașii cu pretensiunea lor. Ioan Zapolya (1515), ca voveod al Ardealului, Ludovic VI (1524), regele Ioan Zapolya (1538), Isabella (1542), Stefan Báthori (1578), Sigismund Báthori (1585) au întărit privilegiul opidului Abrud, Georgiu Basta în a. 1604 în 18 Aprilie a asigurat Abrudului drepturi față cu cele 4 comune susnumite. Sigismund Rákoczi a dăruit în a. 1607 acele patru comune formal opidului A., ca afară de decima (dijma) din miei, tonte celelalte beneficii să le tragă dela acele comune, dar cu condițiunea, ca tot minerul din Abrud să plătească în cassa statului pe an un florin de aur adeverat; afară de aceasta să dea pentru bucătăria principelui domnitor la crăciun 2 ferii de unt, 2 ferii de miere și 2 junci de câte 3 ani. Așa s'au încercat mai întâiu a supune acele comune. Báthori Gábor (1609) și Bethlen Gábor (1617) au întărit privilegiul Abrudului, însă cu acel adaus, ca A. să plătească statului 100 de galbini pe an. În 1715 s'a urcat contribuțiunea și s'a introdus decima din aur (urbura). A. însă n'a avut nici odată linisce de acele comune, fiind-că ele n'au vrut să recunoască supremația Abrudului ăicând, că ele au egale drepturi cu el, și că laolaltă fac: Țeara-Abrudului. Comunele s'au provocat la diploma principelui Afafi, dată din Alba-Iulia, 20 Maiu 1676 și din 18 Decembre 1689, prin care nu se pretinde dela acele comune alteceva, decăt ceea ce se pretindea și dela orașul Abrud: pisete și coșai de aur; miere și unt pe seama mesei domnesci.

În a. 1727 s'au sculat Românii cu mâna armată asupra Ungurilor din A., au constituit un magistrat românesc și s'au pus cu puterea în stăpânirea drepturilor revindicate; dar armata i-a împrăștiat și a restaurat A. în privilegiile sale. În a. 1760 s'a întemplat o altă rescoală.

În reșcoala lui Horia (1784), întrând Români în A. au scos din arhiva orașului toate diplomele și privilegiile și au pîrjolit cu ele în piață un porc ucis, precum se adevărește prin raportul primarului către guvern. În a. 1784 A. și-a pierdut jurisdicțiunea și a ajuns sub jurisdicțiunea cottului Albei inf., dar această stare n'a ținut mult. În 1785 A. a reclamat la curtea împărătească, de unde în a. 1790 și-a recăstăgat drepturile avute, nu însă și asupra comunelor Abrudel, Cărpeneș, Bucium și Mușca. Ce privește jurisdicțiunea acestui oraș, aceea era regulată, pe lângă privilegiile sus amintite, prin statute locale și prin legile țerei. (Aprob. pars III, tit. 16, a. 1., Comp. p. V et 11). În cauzele de mai puțină însemnătate judecata o făcea »sedria montană din Abrud«; primarul sedriei îl alegeau minerii și se numia Bergmeister, în limba poporului »Permeister«, »Magister montanus.« După a. 1784 comunele Abrudel cu filialele: Suhar, Ciuruleasa, Buninginea și Buceseș; Mușca, Cărpeneș și Bucium cu filialele: Cerbu, Isbita, Bucium-șeasa, Poineni și Muntari, și-au susținut mult timp această orgauisare; ele își alegeau pe Magistrul lor (primarul) pe vieață. El era înțărît și salarizat și din partea coroanei (fiscul). Acest oficiu l'a purtat și tatăl mitropolitului Sterea Șuluțiu până la moartea sa.

A. a suferit în toate reșcoalele mari pierderi în oameni și în avere; dar nici când o pierde atât de cumplită ca la a. 1849. Cronicarii maghiari pun numărul cetățenilor maghiari, căduți jertfă resbunării poporului infuriat, la 1200, afară de armata maghiară cădută în luptă cu ocaziunea ambelor invasiuni ale lui Hatvani. Causa catastrofei însă au fost înșiși Maghiarii. Astfel dovedesc toți cronicarii competenți și imparțiali, ba chiar și Maghiarii din Abrud. (Cf. Pesti Napló Nr. 238 a. 1881). Se statorise adecă, la intervenirea lui Dragoș, ca reprezentant al guvernului lui Kossuth, între acesta și între fruntașii români din Munții-Apuseni un armistițiu, cu scop ca să se încerce o împăciuire între Maghiari și Români. În timpul când pertractările de împăciuire curgeau în biserica reformată din A., năvălesc pe neașteptate — la îndemnul Maghiarilor din Abrud — o armată maghiară sub conducerea lui Hatvani, din învecinatul comitat Zarand, care pune mîna pe toți fruntașii români, căți nu putură scăpa cu fuga. Hatvani pune la cale cel mai selbatic și barbar terorism, spânzură, împușcă și aruncă în prinoare pe cei ce s'au încreștut cuvîntului de onoare, garantat în scris și prin graiul nefericitului Dragoș, deputat în parlamentul din Pesta. Între cei areștați a fost și primarul orașului Ioan Boeriu de Scorei. În urmă provoacă pe Iancu, care scăpase ca prin minune din Abrud, ca să depună armele. Urmarea a fost: catastrofa Abrudului și nimicirea lui Dragoș împreună cu armata lui Hatvani. (V. Avram Iancu).

A. e ađi cetate montană cu magistrat organizat; are o cameră erarială, 5 biserici, dintre cari 2 rom. (gr.-or. și gr.-cat.) și o casarmă zidită în timpul mai non; are 2928 locuitori, dintre cari 1728 Români gr.-cat. și gr.-orient.; 631 rom.-cat. Maghiari, Nemți ș. a.; 429 reformați Maghiari; 181 unitari Maghiari; 12 Sași; 11 Jidani; 1 armeano-catolic. Pe teritoriul Abrudului a fost

clădită Roșia și Corna și ca atare se țineau de jurisdicțiunea Abrudului. La a. 1860 însă s'au despărțit cu desăvîrșire.

A. era renumit din cele mai îndepărtate timpuri pentru spiritul învăpăiat românesc, care a domnit acolo între patriarhalele familii românesce, pentru bunăstarea lor materială și pentru proverbiala lor ospitalitate. În A. se află ađi »Despărțământul Astrei«, Institutul de credit »Auraria«, întemeiat la a. 1887 cu un capital de acțiuni de 30,000 fl., tot atîta fond de rezervă și cu un revirement de 2 milioane florini. Este și o »Reuniune a femeilor din Abrud și Abrud-sat«, care întreține o școală de fete, în care se află 60 copile. Reuniunea are un capital de 10,000 fl., mare parte dăruiri de zeloasa societate de mini-neri (băiași) »Concordia«. Minele Abrudului, mare parte pe teritoriul comunelor Roșia și Corna, se lucră prin înșiși proprietarii pămînteni. Străini pîn'acuma încă nu s'au încuibat. O singură firmă din Viena, Stertier et Becker, și-a încercat norocul, dar și aceasta, după ce a îngropat în acele mine aproape jumătate milion florini, a părăsit Roșia.

La 1895 s'au schimbat la cămara din Abrud 553 kilogr. 418 grame aur de 16 carate, adecă $\frac{2}{3}$ aur, $\frac{1}{3}$ argint, pentru care proprietarii au primit aproape 900,000 fl. Dar întreaga cantitate de aur, ce se produce anual în Munții-Apuseni, Abrud și jur, întrece suma de 1000 kg. în valoare de 1.800,000 fl. Marii proprietari își schimbă aurul în Pesta și Viena. Până la a. 1848 aurul se schimba numai în Abrud, cam 10—15 centenare (măji) pe an. Aramă și plumb se găesc în cantități mai mici și se estrag din pulberea de mine, așa numită »Schlick«, în cuptorul de topit (Koho) din Zlagna. La tot casul considerabilă sumă produc acele mine, dar e departe de ceea ce se producea în timpurile fericeite, când primarul Abrudului, imitînd pe regele Mathia — precum atestă vechii cronicari — dacă mergea la biserica încălță călțuni cu potcoave de aur. (Literatură: 1) Massmann J. F. Illiellus aurarius s. tabulae ceratae apud Abrudbányam nuper repertae. Leipzig 1841. 2) Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst. 2. Quartal. 3) Jahrbücher der Literatur CXI. Band. 4) Cipariu: »Programul gimn. din Blaj. 1855.« 5) Defleisen: »Über zwei neu entdeckte römische Urkunden auf Wachstafeln«, und »Über ein neues Fragment einer röm. Wachsurkunde aus Siebenbürgen.« Wien 1857. 6) Friedvaski: Miner. Trans. 7) Sofalvi Elek: »Institutiones Juris metallici, in usum M. Principatus Transilvaniae.« Claudiopolis 1834. 8) Feber: »Codex dipl. Hung.« etc.) [I. S. Ș.]

A. protopopiat român gr.-or. se compune din 23 de parochii, cu 19,828 de credincioși; reședința protopopiatului e A. (După: Șematismul biser. ort. române din Ungaria și Transilvania, pe a. 1896, în »Calendarul« pe 1896. Sibiu, tip. arch.)

Abrudsat, (mag. Abrudfalva), com. mare în cott. Albei inf., așezată pe Valea Abrudului, spre nord dela Abrud. La sud este împreunată cu Abrudul și se estinde pe un teritor mare; are 4575 loc. toți Români. De Abrudsat se țin pre-diile (cătunele): Buninginea, Ciuruleasa, Seliste și Suhar. Pe teritoriul ei, în partea apuseană, se înalță colosul de stîncă Vulcan. [silv. mold.]

Abrud-Valea (*V. A.-lui*), un mic rîuleț, ce curge prin comunele Bucium, Abrud, Abrudsat și Cârpeni și se varsă în Arieș, pe partea dreaptă, la Gura-Abrudului, dinjos de Cămpeni. Are afluențe mai multe păraie, dintre cari mai însemnată e Valea Roșiei. Atât pe aceasta, cât și pe Valea Abrudului sînt sute de șteampuri, cari produc sgomot lărmuitor și turbură apa cu năsipul, ce ese din ele. Năsipul acestui rîuleț este bogat în pulbere de aur. [silv. mold.]

Abrupt, rupt deodată; fără legătură.

Abruzzi, partea cea mai înaltă și mai selbatică a Apenninilor cu piscul cel mai înalt al acestora Monte-Corno (2921 m.) în grupa Gran Sasso d'Italia. A. constau din două șiruri paralele, sînt formați din peatră de var cu coaste prăpăstioase spre Marea Adriatică. Pădurile de fagi, stejari, ulmi și mai sus de brazi sînt pline cu urși, lupi, porci selbatici etc. Văile sînt roditoare: pomi diferiți, mai în jos olivi. Ocupația locuitorilor: economia de vite, dar cultura grăului, orezului, legumelor, safranului și vinului încă e lăpătată. A. sînt traversați de o cale ferată (Pescara-Solmona), care leagă cele două mări (Adriatică și Tirrhenică). Locuitorii A-lor sînt de o simplitate patriarhală, iubitori de țeară și ospitali.

Abruzzo-Molise, ținut în Italia, platou în Apennini, (Gran Sasso 2921 m.), udat de Pescara, Pangro etc.; e împărțit în provinciile: Aquila, Chieti, Teramo și Campobatto, numită mai înainte Molise; 16,800 km.² cu 1.360,378 loc. (1891).

Absces, îngrămădire de puroiu (materie) într'o cavitate formată prin descompunerea țesăturilor. Când colecțiunea de puroiu e rezultatul unei inflamațiuni produse în timp scurt, Ab. se chiamă cald. Când inflamațiunea durează timp mai îndelungat, Ab. se chiamă rece; Ab. care se produce la oarecicare depărtare dela focarul inflamațiunii, se chiamă Ab. prin congestiune. La anumite boale, Pyemie ș. a., colonile de bacterii răspândite prin circulația sîngelui produc la diferite părți ale corpului A b. metastatice.

Abscisa v. Coordonate.

Absent, (*lat.*) nu e de față, lipsesce.

Absența, (term. jur.) Titlul IV. al Cărtii I. din Codul civil rom. (art. 98 urm.) poartă denumirea: Despre absenți, adecă cei cari lipsesce dela locul lor. Jurisconsultul B. Boerescu găsesce cu drept inexactă explicațiunea legiuitorului. De aceea el dice: »Absent, în sensul de care se ocupă titlul nostru, este acela care lipsesce dela domiciliul sau reședința sa, de a cărui urmă nu se știe și a cărui existență este incertă.« Acesta e într'adevăr înțelesul cuvîntului absent în art. 98 urm. C. civ. Alteori însă acest cuvînt însemnează cel ce momentan nu e la domiciliu sau chiar la un alt loc determinat (art. 290 și 1896 C. civ.)

Absentare (*dela școală*). Despre absentările dela școală în Ung. învățatorul e îndatorat a purta însemnări regulate (șiar) și a le șterge cu finea fiecărei săptămîni scaunului școlar. Acesta admoniază pe părinții și îngrijitorii copiilor; nefolosind aceasta, îi pedepesce. Pedepsele se traspun spre executare primăriei comunale. Nefolosind nici aceste, scaunul școlar face arătare inspectorului școalelor și la intervenirea acestuia primăria comunală dă tutor copilului obligat a umbla la școală. Tutorul se

îngrijesce de umblarea lui regulată la școală. Insemnările absențelor le revede soaunul școlar și inspectorul. [G. Trif.]

Absentism, (*engl.* Absenteeism) se numesce consumarea de avere, de venit, în străinătate. La formarea acestui termen au dat ansă marii proprietari irlandezi, cari absentau dela moșiile lor și consumau de regulă în străinătate arîndurile cele mari, ce le primiau pentru moșiile lor, și astfel contribuiau la sărăcirea țerei. Absentismul e combătut de economiști din motiv, că micșorează averea națională, ducendu-o din țeara proprie în țeară străină, fără să aducă ceva în schimb. Despre absentisti din R. v. Aurelian, econ. pol. 1889 p. 183.

Absinth (licher de pelin), un licher cu gust aromatic amăriu, care vine în comerciu mai cu seamă din Franția și Elveția, unde se și consumă cea mai mare cantitate. Consumațiunea prea deasă de absinth are efeote foarte stricăcioase asupra sistemului nervos. A. se fabrică sau din pelin (*Artemisia*) cu adausuri de anason, sau din oleiurile etherice ale acestor plante; unii fabricanți adaugă și alte arome.

Absolon, fiul lui David; s'a resculat contra tatălui său. A fost ucis în fugă acățându-i-se pîrul cel lung al capului de un arbore; prototip al fiilor nerecunosători.

Absolut, (*lat.*) denotă ceva perfect și necondiționat în opoziție cu ceva neperfect și relativ. a) *Friința* abs. este Dumneșeu întrucât își are originea dela sine (*Aseitete*); el este însăși perfecțiunea și isvorul primar a toată bunătatea, a tot adevărul; b) *Adevăruri* abs. sînt axiomele sau principiile, cari, în sine evidente, nu au trebuință de demonstrare; c) *Mandat* abs. este acela, dela a cărui împlinire nu se poate nimeni subtrage; d) *Domnia* abs. e aceea, care nu-i normată și nu recunoasce nici un fel de lege pozitivă. (*V.* Despotism; *Absolutism*); e) *Miscare* abs. în asemănare cu cea relativă, e aceea, care nu se poate referi la un ce stabil în sistemul cosmic; f) *Valoare* abs. este aceea pe care un obiect o are în sine, fără privire la altul. *V.* Absolutoriu; Absoluțiune; Absolutism. [Pletos.]

Absolutism, sistem politic, în virtutea căruia acela care dispune de putere, — monarch, despot, autocrat, tiran, dictator, — domnesce și guvernează statul după propria lui voință. Există multă asemănare între despotism și absolutism, cu deosebire numai că despotismul este un sistem politic tradițional, permanent și de un caracter oarecum religios, pe când absolutismul este un sistem de guvernament trecător, excepțional și de caracter politic. A. n'a putut să se introducă printre popoarele europene decăt ajutat de evenimente, și nu se poate menține și conserva decăt prin forță și artificiu. »Trop souvent le danger rallie à la domination absolue, et dans le sein de l'anarchie un despote même paraît un sauveur, . . .« Mirabeau, *Collection*, I, pag. 350. Imperium, pe care Senatul și comițiile centuriate romane îl conferiau magistraților săi, conținea germele absolutismului, care prinse rădăcini și se desvoltă îndată ce împrejurările îl favorisară. În nici o frasă mai mult decăt în cele următoare nu se oglindesce mai cu viçoare și emfaz absolutismul imperial și cel monarhic: quidquid principis placuit legem

habet vigorem, și: l'État c'est moi. În urma revoluțiunii franceze (1789) absolutismul monarhic a fost temperat în unele state și redus la cea mai simplă expresie, în altele prin introducerea sistemului constituțional și reprezentativ. (V. ac.) [Urseanu Valerian.]

Absoluțiune, desfacere, deslegare. 1) *A. (în drept)*. Nu tot ce este contra moralei și poate vătăma pe semenul nostru, e pedesit și de legea penală: ea lasă uneori conștiinței individuale, opiniunii publice sau instanțelor civile grija de a repara fărădelegea. Alteori, din scăpare de vedere sau din imperfectă vizare, legea penală comite o atare omisiune. Astfel Curtea de casațiune a judecat, că arestantul, care condus de patrulă neînsoțit de alți arestanți la un puț afară din preajma închisorii spre a scoate apă, fără violență ia din sîn unde avea ascuns nu sac cu cenușă, îl aruncă în ochii patrulei și scapă, comite de sigur un fapt reprobabil, dar neprevăzut nici de art. 195 Codul penal, nici de vre-un alt text de lege. Urmează deci, că trebuie absolvit. Din cele ce preced lesne se poate vedea diferența dintre absolvire și achitare: în primul cas, declarat culpabil, culpabilul nu se pedepsește; în al doilea cas, se achită, nefiind recunoscut în culpă (art. 10 Proc. pen.). Mai e de observat că în Rom. aceste cuvinte de absoluțiune și achitare sînt în genere rezervate pricinilor, cari merg dinaintea Curții cu jurați și că absolvirea se pronunță de Curte, iar achitarea de președintele (art. 381 și 387 Pr. pen.). — Pentru parchet și camera de punere sub acuzare, se dă de aceste autorități că declară, că nu e loc la urmărirea (art. 129, 224, 225, 226 Pr. pen.; art. 92 leg. org. jud.), pe când instanțele celelalte repressive apără de penalitate (art. 157, 187, 207 Pr. pen.; conf. și leg. jud. de ocoale din 1896).

2) *A. (în biserică)*, a) *deslegarea sacramentală* de păcate, ce o face preotul în taina mărturisirii; b) *deslegarea canonică* dela pedepse ori alte legături bisericesci (reconciliare); c) *deslegarea morților*, prin care biserica cere dela Dumnezeu, ca să ierte celor repausați pēoatele, adică pedepsele meritate pentru păcate, în cealaltă lume.

Absolutoriu, absoluțiune (eliberare) de sub responsabilitate; testimoniu ce se dă celor ce termină vre-o școală mai înaltă.

Absorbentia, medicamente neutralizatoare, d. e. magnezia în contra acidului gastric.

Absorbire, sugere, înghițire, sbere.

Absorpțiune, însorbire, iusugere; în fisică iusugerea gazurilor, aburilor, prin corpuri solide și lichide, fără de a se produce combinațiuni chimice. Corpurile solide absorb gaze pe suprafața lor (*adsorpțiune*) în măsură mai mare. Cele mai poroase, cum e cărbunele de tufă, absoarbe 90 volume cât al său de amoniac, platina spongioasă. Lichidele absorb, rămânând temperatura lor nestrămutată, pe lângă aceeași presiune totdeauna aceeași cantitate de gaz; dintr'o amestecătură de gaze lichidul absoarbe din fiecare gaz atîta, cât corespunde presiunii aceluia deosebit, va să zică, cât ar absoarbe amesurat presiunii gazului atunci, dacă acel gaz ar fi singur (*legea lui Dalton*). Cantitatea gazului absorbit este cu atît mai mare, cu cît îi este temperatura mai scădută. Corpurile organice, animale,

plante, încă absorb din mediul, în care viețuiesc, corpuri gazoase și le prefac în părți organice ale trupului lor (*absorpțiune fiziologică*), apoi descompun cele usate și le departă dintr'însele prin eșhalare, resudare.

Abstinența, înfrînare, reținere; virtutea cumpetului și în special conținerea dela anumite mîncări, pentru ca să se înfrîne poftele trupesci și spirital să deinceasă mai ușor asupra simțurilor. Deprinderea A.-ei era la Pithagorei o recerință cardinală. În biserica catolică sub A. se înțelege conținerea dela anumite mîncări în zilele determinate de biserică. În înțeles politic și econ. v. art. Pasivitate și Malthusianism.

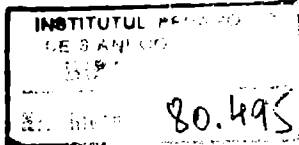
Abstract, (*lat.*) în cpoziție cu concret, denotă caracteristica unui grup de noțiuni și totodată a unei clase de substantive. Abstracte se numesc acele noțiuni, cari au de conținut notele comune dela mai multe obiecte asemenate prin un act al cugetărei. S. e. din asemănarea arborilor între sine cu tufșurile, cu florile, cu muschii, cu cerealele, cu leguminoasele, s'a născut prin combinațiunea notelor comune ale acelor noțiune abstractă: *planta*. Echivalentul limbistic al noțiunilor abstracte sînt substantivele numite »comune«. Ce e abstract nu există de sine decît numai în cugetarea noastră. [Pl.]

Abstracțiune, a) A. împreună cu determinațiunea sînt operațiunile fundamentale, de cari se servesc cugetarea la formarea noțiunilor. Basa abstr. este asemănarea. Asemenate pot fi obiectele numai în virtutea notelor, ce au și cari formeză conținutul noțiunilor despre acelea. Asupra acestui conținut reflectînd cugetarea consideră ca de sine stătătoare ori separabile notele, pe cari, la mai multe obiecte asemenate, le află comune. Aceste, combinate din nou la un loc, formează o nouă noțiune de un conținut mai larg sau mai general. Productul acestei combinațiuni sînt noțiunile generice, numite și simplu »gen«. — Este A. cantitativă sau numerică, aplicată mai cu seamă la mîrimi matematice, și A. calitativă, aplicată mai cu seamă la obiectele intuițiunii și la însușirile lor calitative. b) Ca metod, A. pregătită prin analiză consideră ca de sine stătătoare părți dintr'un întreg, cari în faptă nu sînt nici separate nici separabile. Aceasta se face deoparte izolînd notele comune — isolațiune, de alta combinându-le într'un întreg — generalizațiune. Ca metod pentru cercetările științifice A. se poate aplica la obiecte reale ale experienței, la fenomene etc., la obiecte ale cugetărei ori în fine la singuratele judecăți. Productele sale, ca noțiuni, întrucît se referesc la obiecte reale ale intuițiunii ori la obiecte ale cugetărei, sînt noțiunile generice, iar întru cît se referesc la judecăți, se numesc regule abstracte sau legi. A. pregătesce calea pentru inducțiune. — Cf. Maiorescu: Logica; I. Popescu: Psihologia ed. II.; Pedagogia ed. II.; Drobisch: Logik; Wundt: Logik. [Plet.]

Abstractum, estras alcoolic cu zăhar lactic, un fel de medicament.

Absurd, ceva ce nu este și nu poate fi adevărat, ceva cu totul greșit.

Abt, Francisc, compositor (cu deosebire de cântece pentru o voce cu acompaniare de piano și quartete pentru cor de bărbați), n. 22 Dec. 1819 în Eilenburg, † 31 Martie 1885 în Wiesbaden.

Abû, (arab. tată, părinte; hebr. A b sau A b i) servește în limba arabă adeseori la formarea numelor proprii bărbătești, precum și la distincția unei legături intime părintești și de proprietar (stăpân) d. e. Abû'l-Faradsch: Părintele bucuriei, adică cel vesel; Abû'l-Makârim: Tatăl îndurării.

Abub (sau *Abud*) instrument musical de suflat la Evrei.

Abu-Bekr, fiul lui Abu-Kohafa ben Amer, n. la 573 în Mecca; † 23 Aug. 634, tatăl Aisbei (o soție de ale lui Mohamed), și un mare aderent al acestuia. După moartea profetului deveni la a. 632 primul calif al Arabilor.

Abudad, în mitologia persică taurul primitiv, care a cuprins în sine germele primitiv al întregii vieți de pe pământ. Ahriman, spiritul rău, a trimis pe archideul Boschasp asupra taurului, ca să-lucidă, și B. cu suflarea sa l'a înveninat, dar Ormuzd, zeul de lumină, a împedat cu Ferverii săi nimicirea taurului, căci grăunțele de semință, ce erau în trupul lui, au ramas nenimicite, și din acestea s'a continuat creațiunea omului. Sub Abudad se înțelege zodia taurului, în al cărei timp (Aprilie)s'ar fi început creațiunea lumii. (V. Audhumbla, Apis și Kajomorts). [Atm.]

Abukir, orașel nînsemnat în Egiptul de jos, aproape de Alexandria, cu 800 locuitori arabi; are un castel ruinat, un far și un port. Aici s'a petrecut la 1798 bătălia cea mare, în care Englezii sub Nelson au nimicit flota franceză, comandată de Brueys. La 1799 a bătut tot aici Bonaparte pe Turcii de sub comanda lui Mustafa. La 1801 din nou au învins Englezii pe Francezi, și generalul Aber-Cromby a recapat castelul.

Abu Klea (Abu Deleh), localitate în Sudan, între cataractul V. și VI. al Nilului. Aici s'a petrecut bătălia cea renumită între expedițiunea engleză pentru eliberarea generalului Gordon din Chartum, sub conducerea generalului Herbert Stevart (13 Ian. 1885) și între armata lui Mahdi; trupele engleze au reputat învingere strălucită. Cf. »Im dunkelsten Afrika« de H. M. Stanley, II tomuți, Lipsca. 1890. Feuer und Schwert im Sudan, de Slatin-Paşa, Lipsca, 1896.

Abûl-Abbâs, v. Abbas.

Abulfêda, *Imâd al-dîn Ismâil*, principe în Hamat (Syria) și renumit scriitor arab; n. în Damasc la 1273 din familia Ejjubișilor și † la 1331. A scris anale, ce ajung până la a. 1328, și o geografie («Takwîm al boldau»).

Abulghazi Behadur, chan tătar din Chiva și istoriograf, descendent afirmativ al lui Dșingis; n. 1605, † 1665. — Tronul l'a ocupat după multe peripeții în 1644. A domnit 20 de ani. Și-a mărit împărăția prin eroismul său și a ținut în frâu pe dușmani. În 1663 a abdis de tron în favorul fiului său; apoi s'a apucat de compunerea istoriei genealogice a Tătarilor. N'a terminat-o din pricina decedării; a terminat-o însă fiul său. Manuscriptul a ajuns în mâinile contelui *Strahlenberg*, în captivitatea sa din Sibiria. Pe baza primei traduceri germane s'a compus opul »Histoire généalogique des Tartares« (2 tom.), care a apărut în Leyden în 1726. Nouă traducere germană a dat Messerschmid în 1780. Textul original s'a dat în Casan în 1825 sub titlul »Historia Mongolorum et Tartarorum.« De

atunci a apărut în Petersburg în 1871—74 o nouă traducere franceză provădută cu comentari de Desmaisons. [T. F.]

Abulia, lipsa voinței, energiei; obvine la idiotii și melancolici.

Abulkasim, cel mai renumit chirurg arab, a trăit cam prin secolul 10 în Cordova. A scris renumitul op de medicină (Al-tassrif), care s'a tradus în limbile: evreică, catalonică și latină.

Abundanța, belșug, avuție, prisosință.

Abur, v. Vapor.

Abus, ceea ce trece preste us. În materie de drept civ. se dice că proprietarul are dreptul de a usa și de a abusa de proprietatea sa. În materie penală avem o serie de infracțiuni, cari au abusus dreptul temei. Așa cod. pen. rom. art. 147 și urm. se ocupă de abuserile de putere ale funcționarilor, cari în loc de a se mărgini strict la aplicarea legii, ce sînt chemați a păzi și executa, o violează în dauna particularilor. În orice țară civilisată legea penală reprimă asemenea abusuri; totuși vigoarea repressiunii depinde mai mult sau mai puțin de forma guvernului, variând această materie a dreptului penal, în privința acestui punct, după timp și loc. La Roma, sub Republică, principiul răspunderii penale a funcționarilor e consacrat de legile Valeriae; principiul subsista și sub împărați (Conf. Laboulaye, Lois crim. des R. concernant la resp. pén. des magistrats). În Rom. dispozițiunile suscitute ale legii penale consacră în mod pozitiv garanțiile constituționale. Alte infracțiuni, de un caracter mai grav, căci au caracterul unui fel de revoltă a funcționarului contra ordinii stabilite, e abusus de autoritate contra lucrului public, prevădut și penat de art. 158 urm. Cod. pen. — În ce privește pe eclesiastici, a se vedea art. 166 urm. În fine abusus de încredere e caracterizat și pedepsit de art. 322 urm.

Cod. pen. ung. (§§. 471—481) distinge crima și delictul *ab. de putere oficială* și califică de crimă următoarele fapte: dacă un funcționar public provoacă fără motiv legal intervențiunea puterii armate, dacă un jude, sciind că cineva este nevinovat, îl pune sub cercetare criminală ori în cazul contrar întrelasă împlinirea datoriștelor sale pentru a scuti pe cineva de pedeapsa legală și în fine, dacă se folosesc de mijloace volnice și ilegale pentru a storce vre-o fasiune, depunere, dela acușați, martori ori experți; delictul sînt: întrelăsarea împlinirii datoriștelor ofic. pentru a face ouiva pe nedrept daună ori folos, vătămarea faptică a cuiva în decursul unei funcțiuni oficiale, silirea cuiva pe nedrept să suferă ori să întrelase ceva, divulgarea secretelor ofic. și refuzarea împlinirii datoriștelor oficiale. În fine Cod. pen. ung. (§. 199) mai pedepsește pe acel funcționar public, care, abusus de puterea sa oficială și în contra voinței celui în drept, intră în domiciliul cuiva. Dacă cu asemenea ocaziune se face și perchișițiune domiciliară, se aplică o pedeapsă mai gravă.

Abu Simbel, stîncă pe malul stîng al râului Nil, între primul și al doilea cataract, în care sînt tăiate 2 vechi temple egiptene. Cel mai imponent a fost dedicat lui Ramses (1388—1322 a. Chr.) și soției lui, Nofretari; în el e prezentat acest domnitor în o figură colosală, înconjurat

de cei trei zei: Ra, Phtah, și Ammon. În acest templu se află renumita inscripțiune greacă (cea mai veche între cele mai mari), pe care au lăsat-o soldații lui Psammetich (664—610 a. Chr.), când au alungat pe cei bătuți în reșoiu, cari s'au refugiat în Aethiopia. Inscriptiunile sânt publicate în »Monuments de l'Egypte« de Champollion, 4 tomuri, 1835—1845.

Abutilon, Gärtn., plantă, gen din fam. Malvaceelor. Din *A. Avicennae* se estrage bumbac în China și India ostică; alte specii sânt plante decorative și medicinale. *A. esculentum* se folosește în Brasilia ca legumă.

Äby, Cristofor Theodor, antropolog; n. în 25 Februarie 1835 lângă Gutenbrunnen în Lotaringia; în 1863 fû numit profesor de anatomie în Berna; în 1884 în Praga; † în 7 Iulie 1885 în Bilin. Scrierile sale sânt: »Metodele pentru determinarea formelor craniului« (1862), »Construcțiunea corpului omenesc« (1871), »Arborele bronchial« (1880).

Abydos, colonia Miletianilor în Asia mică, lângă Hellespont în fața cu Sestos. (Tradiția despre Hero și Leandro). Aci a făcut Xerxes la 480 a. Chr. un pod de corăbii.

A. c., prescurtare din anni curentis (*lat.*), anul curent.

A. C., (Arx Claudopolis = Clujul), inscripțiune prescurtată, ce se găsește pe monetele de argint ale principilor Transilvaniei din sec. XVII., bătute în Cluj.

Ac, instrument subțire ascuțit, cu care se coase, se împunge ori se înfige. 1) *Ace de cusut*, se fac din sîrmă de oțel. Sîrma e mai întăiu îndreptată, apoi tăiată la diferite lungimi. Bucățelele de sîrmă, destinate pentru două ace într'una, se ascut apoi la ambele capete prin mașini speciale, în care trec de două-ori; pe minută se ascut cam 500 bucăți la un capăt. La aceste bucăți de sîrmă ascuțite li-se fac apoi la mijloc urechile una lângă alta prin nisce prese, cari dau pe minută 4—5000 ace provădute cu urechile de lipsă, cari se găuresc de tot. După aceea acele se lustruiesc între table de metal. Acele de oțel se întăresc prin încălzirea pe table de fer până la temperatura roșie-albă, prin sfîngerea în oleiu și apoi prin lăsarea în oleiu ferbinte până ce se colorează în galben sau în vînet. Pentru delăturarea oxidului format se pun până la 500,000 ace în pânză groasă cu smiridă, oleiu și săpun moale, formând un bal cilindric și apoi 12—20 baluri de acestea în moara de freat. După aceea se aleg acele încovoiate și rupte și celelalte se așează cap la cap, spre a li-se da colóre vînetă cu o bară de fer înroșită. Există și mașini speciale spre acest scop. Cele din urmă operațiuni mai sânt: lustruirea acelor și urechilor, aurirea urechilor și ascuțirea de nou a vîrfurilor. Astfel acele sînt gata și n'au decît să se numere cu mîna ori cu mașina și să se împacheteze. Cele mai bune sînt acele englozesci, deși Francia, Germania și Austria încă fabrică ace escelente. *Ace de impletit* (undrelele) sînt fire lungi de sîrmă mai groasă, îndreptate, rotunđite la capete, întărite și lustruite. *Ace de pîr*, se fac din sîrmă de fer, se ascut la capete și se încovoie pe la mijloc. În fine se învinețesc în nisce sobe calde sau se colorează în negru cu oleiu de in. *Ace cu gămălie* (bold, carfiță, spică, bongos)

se fabrică din sîrmă de alamă ori de oțel. Deoparte se fac acele, de alta gămăliile, cari apoi se împreună în mașini așa, că un lucrător provede cu capete 1000—2000 ace pe oară. Există și mașini, cari fac deodată acul gata și dau 40—60 bucăți pe minută. Acele gata se ferb apoi în soluțiune de tartru sau cu vitriol subțiat și în fine se induc cu staniu. Pentru lustruire se scutură într'un sac de piele cu tărițe mari uscate și într'un butoiu cu tărițe, care se învertesce împrejurul osiei sale.

2) *A. astatice*, două ace magnetice așezate unul deasupra altuia cu scop să și paralizese împreună tendința de a se așeza în direcțiune nord-sudică. Două ace astfel combinate pot fi așezate în ori ce direcțiune, și de aci și-au căpăt numirea de ac astatic. Acul astatic se folosește cu mare succes la galanometri, fiind el neasemenat mai simțitor ca acul simplu ce tînde să și păstreze direcțiunea dela nord spre sud.

3) *A. magnetic*, magnet mic, la mijloc lătăreț, la capete ascuțit, atîrnat de un fir de mătășă neresucit, ori rășinat pe un stativ terminat într'un vîrf ascuțit. Acul magnetic sub influința magnetismului pămîntesc se așează în direcțiunea meridianului magnetic (v. magnetismul).

Acacia, v. Acașul.

Academia, institut cu menirea de a promova studii științifice sau artistice. Mai întăiu școala lui Platon a fost numită A., după grădina lui Akademos, unde își ținea Platon prelecțiunile. După prima A. (antică) a lui Platon (347—270 a. Chr.), a doua (medie) a fost întemeiată de Archesilaos (316—241 a. Chr.), iar a treia (nouă) de Karneades (214—129 a. Chr.). Unii mai numeră și a patra A. înființată de Philon din Larissa, și a cincea, a lui Antioch din Ascalon.

În timpul mai nou A. însemnează institut superior de învățămînt sau (mai des) societate de învățați. — În primul înțeles A. se deosebesce de Universitate prin faptul, că în A. se cultivă de regulă numai un ram al științelor sau artelor. Astfel sînt: A. de teologie, de drept, militară, de marină, montanistică, de silvicultură, de agronomie și comercială. Deasemenea sînt A-ii pentru artele frumoase: A. de arhitectură, de sculptură, de musică. Aci se pot numera și societățile sau institutele înființate pentru cultivarea în praxă a muzicii. Cea dintăiu de acest fel a fost: *Académie royale de musique* (acum opera cea mare) în Paris, înființată în 1669 de abatele Perrin, care a avut dela rege permisiunea de a da în decurs de 12 ani reprezentațiuni teatrale în toate orașele franceze. Acest privilegiu — în urma multor freări — l'a avut mai tîrziu J. Baptist Lully, sub care s'a desvoltat opera națională franceză. În legătură cu A. r. d. m. a stat și École royale de Chant et de Déclamation, care s'a înființat de baronul Breteuil în 1784. Mai amintim *A. p. musica ital. de operă* înființată în 1720 și renumită prin Händel; *Academy of ancient music* (dela 1710) în Londra; *A. filarmonica* în Bologna și Verona etc.

Leagănul A-lor ca societăți de învățați este în ce privește esența lucrului Egipetului («Museion» din Alexandria nu era altceva decît o A.), iar în ce privește numele și organizația, Italia. La curtea lui Cosimo Medici din Florența s'a format la 1470

o *A. platonică* sub conducerea renumitului filosof platonice Marsilius Ficini, după a cărui moarte A. s'a desființat. La curtea lui Alfons V din Neapole s'a format tot cam pe atunci o societate de învățați, care s'a numit și *A. Pontaniana* după distinsul său membru Giov. Pontano. La 1498 s'a înființat în Roma *A. antiquaria*, cu scop de a cerceta antichitățile Italiei. Fiind membrii ei urmăriți de papi caeretici, A. a mai trăit ca societate secretă până pe la 1550. Abia la 1742 a reînviat. Cea mai însemnată A. a Italiei a fost *A. della Crusca*, înființată de bătrânul poet Grazzini la 1582 în Florența. Ea și-a pus de scop purificarea și cultivarea limbii ital. și a edat »Vocabulario della Crusca«, tipărit prima dată în Veneția la 1612, care a avut influință imensă asupra dezvoltării limbii ital. A. della Crusca a servit de model A.-lor franceze și societăților lingvistice germane din secolul 17, precum și numeroaselor A.-ii și societăți științifice, înființate mai târziu în toate țările culte din lume. Astăzi cele mai însemnate A.-ii sunt:

Institut de France în Paris, care își are începutul dela 1630 ca societate privată, a fost pusă pe baze mai largi de Richelieu, perfecționată și amplificată în cursul timpului sub diferite numiri, până ce la 1806 a luat numirea: »Institut de France« cu mai multe secțiuni. Astăzi are 5 secțiuni, cari își tin ședințele separat, numai odată pe an: în 25 Oct. tin o ședință festivă comună, în care se publică concursese ș. a. Secția I.: Académie française cu 40 membri; cultivă exclusiv limba și literatura franceză; opul ei principal e marele »Dictionnaire de l'Académie« (prima ediție 1694). Secția II.: A. des inscriptions et belles-lettres, cu 40 membrii ord.; se ocupă cu istoria, arheologia și literatura clasică. Secția III. (68 m. ord.): A. des sciences; cultivă istoria naturală, fizica, chimia și matematica. Secția IV.: A. des beaux-arts (41 m. ord.); cultivă artele frumoase; edă »Dictionnaire de l'Académie des beaux-arts«, (până acum 4 tomuri). Secția V.: A. des sciences morales et politiques (40 m. ord.) cultivă științele istorico-politice, juridice și național-economice. Institut de France și-a câștigat mari merite întru consolidarea limbii și literaturii franceze, precum și pe terenul arheologiei, al limbilor orientale, astronomiei și geografiei matematice, îndeosebi prin măsurări de grade. Afară de Institut există în Franța multe Academii, mai ales în capitalele vechilor departamente.

În Germania cea mai veche A. e »*Societät der Wissenschaften*« în Berlin, înființată de Frideric I. după planul lui Leibnitz la 1700, inaugurată însă abia la 1711. Primul președinte a fost Leibnitz. Sub Frideric II. a fost reorganizată de nou după model francez de Maupeitius. La 1812 și-a primit organizația de aci cu 4 secțiuni: fizică, matematică, filosofică și istorică, laolaltă cu v'ro 50 m. ord. A doua A. germană e *A. de științe* din München, înființată la a. 1759. Alte A.-ii ale Germaniei sunt: A. din Göttingen, numită »*Königliche Societät*«, înființată la 1752 cu 3 secțiuni: matematică, fizică și istorică. A. din Erfurt (înf. 1758), din Görlitz (la 1779 și din Lipsca (la 1846).

În Austria cea mai veche e A. din Praga, »*Societatea științifică cehă*«, înființată la 1769 ca societate privată, iar la 1785 recunoscută ca instituție de stat. — *A. imperială de științe* din Viena, înființată prin patentă din 30 Maiu 1847 cu 60 m. ord., are două secțiuni: una filosofică-limbistică și istorică, alta matematică și de științe naturale. Dela 1850 publică Memorii și edă opuri științifice de mare valoare. Desvoaltă activitate laudabilă mai ales pe terenul istoriei austriace. Mai e de amintit A. din Cracovia.

În Ungaria este *A. maghiară de științe* (»*Magyar Tudományos Akadémia*«) înființată la inițiativa unor magnați, între cari Felsőbüki Nagy Pál și contele Stef. Széchenyi, care și-a oferit venitul moșilor sale de pe un an (60,000 fl. a. 1825). Art. de lege XI din 1827 arată averea A. cu 250,000 fl. La 1830 s'a constituit în Pojon sub prezidiul contelui Ant. Cziráky. — Reședința A. mag. e Budapesta, unde își are palatul propriu. Are 3 secții: I.: a limbisticii și a științelor frumoase; II.: filosofică, socială și istorică; III.: a matematicii și a istoriei naturale. Între publicațiunile ei merită amintire 44 tomuri arheologice, aproape 200 tomuri istorice, în mare parte de interes și pentru Români. Alte publicațiuni formează sute de volume.

A. sud-slavă de științe și arte, institut național croat în Zagreb, înființată de eppul Strossmayer la 1860 cu capital de 80,000 fl. La 1866 a fost articulată în lege, iar la 1867 a fost inaugurată. Are 4 secții: 1) istorico-literară, 2) filosofică și iuridică, 3) matem. și ist. nat., 4) artistică. Între publicațiile ei sunt: »*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*« (până acum 21 tomuri); »*Marele dicționar al limbii croato-sârbe*« (până acum 12 tomuri) etc. Are bibliotecă mare, colecție bogată de documente etc.

În Italia, patria A.-lor moderne, sunt numeroase A.-ii cari se ocupă mai ales cu limba și poezia. Direcție mai generală are A. d. Firenze, care s'a format (1783) din contopirea mai multor A.-ii (*A. del Cimento*, *A. di Botanica* etc.); A. din Milano, mutată aci (1820) din Bologna, acum e institut regal (*Instituto lombardo di scienze*); »*A. delle scienze*« în Genua; A. reg. din Torino, A. din Roma, Neapole, Lucca, Palermo, Veneția, Chieti, etc.

În Spania este: »*Real A. espanola*« în Madrid, înf. 1713 de Filip V. În Portugalia: »*A. Real das Sciencias*« (1779). În Olanda: »*Hollandsch Maatschappij van Wetenschappen*« din Haarlem (1752); A. reg. de științe din Leyden și Amsterdam. În Belgia »*A. royale des sciences*« cu 3 secții (știință, literatură, artă), înființată la 1773. — În Rusia deja Petru cel mare s'a ocupat cu idea unei A., dar numai Catarina I a realizat-o la 1728, înființând »*A. imperială de științe*« în St. Petersburg; ea are 15 m. ordin. și a lucrat mult pentru cunoașterea esactă a orientului și scrutarea limbilor asiatice. Sînt vestite colecțiile ei de manuscrise, biblioteca ș. a. colecții. A edat studii în »*Comentarii*«, »*Mémoires*« și »*Bulletin*« etc. — A. din Varșovia (1824); »*Societas scientiarum Fennica*« în Helsingfors. — În Suedia există »*Svenska Akademien*« în Stockholm,

la început societatea privată alor 6 învățați (Linné), la 1741 regească. Tot acolo este o A. de istorie și antichități și câte o A. în Upsala și Göttingburg. — În Norvegia este A. din Cristiania (1859) și cea din Drontheim (1760). În Danemarca e A. din Copenhaga, devenită regală (1743) din o societate privată.

În Anglia și Irlanda există numai societăți, cari cultivă singuratic ramuri de științe. *Royal Society* din Londra (1663), cea din Edinburgh și *Royal Academy* din Dublin sînt cele mai vestite; ele cultivă aproape exclusiv științele matematice și naturale.

În Orient: »*Endsümeni danis*« în Constantinopole.

America, îndeosebi Statele Unite nord-americane, sînt bogate în Academii, cari se înmulțesc an de an. Cele mai vechi sînt: »*American Academy of arts and sciences*« din Boston (1780), care cultivă toți ramii științelor și artelor; »*American philosophical A.*« din Filadelfia, înf. de B. Franklin, și aprobată la 1780. Apoi: societatea literară și filosofică și »*Albany Institute*«, din New-York; A. din Newhaven, Washington, Chicago etc. În America de sud mai remarcabilă e A. de științe din Rio de Janeiro.

În Asia și Australia încă există câteva Academii, în Africa: »*Institut Égyptien*« în Alexandria (1851). Afară de acestea există numeroase Academii, cari cultivă singuratic ramuri de științe și arte.

Academia Mihaileană, întâiul institut pentru învățămîntul sup. rom. în Moldova, ale cărui cursuri superioare au fost simburile, din care după multe peripecii se desvoltă Universitatea din Iași. Înființată de principele Mihail Sturdza cu conlucrarea lui Gh. Asaki și a altor fii luminați ai țării și înăugurată la 16 Iun. 1835 cu deosebită solemnitate; scopul era, ca prin ea să-și poată câștiga învățătura mai înaltă acei tineri, cari terminând gimnasiul Vasilian dela Trei-Ierarchi din Iași, nu puteau merge în străinătate. La început se organizară numai patru clase, cari mai târziu se înmulțiră pînă ce ajunseră la șapte. Cu organizarea mai deplină a A. M. încetară cursurile gimnasiale dela Trei-Ierarchi, rămânînd acolo numai clasele elementare, iar profesorii dela acele cursuri trecură la A. M., între cari și Eftimie Murgu, »doctor în filosofie, mădular al Universității din Pesta, diplomat cesaro-crăesc, pravlist și profesor de filosofie«. Cursurile sup. erau reprezentate la început prin două clase, cea de filosofie și cea de drept, dar pe rînd se deschiseră catedre nouă aproape pentru toate ramurile de știință. Aici își începură cariera mulți dintre cei mai luminați fii ai neamului rom., ca Ioan Ghica, Mihail Kogălniceanu ș. a. Prin A. M. și alte diferite școli, înființate în capitala și în locurile mai însemnate ale Moldovei, învățămîntul național luă un înalt și puternic avînt; se ridicară prin învățătura oameni noi din treapta de jos și începură a face concurență clasei privilegiate la ocuparea funcțiilor de stat. Boerimea își vedu prin aceștia și prin »bonjuristi« învechitele privilegii primejduite, iar urmarea fu reaținea. Partida boerească, dușmană mai ales învățămîntului superior dela A., spri-ginită și de agentul din Moldova al guvernului

rusesc, aduse pe principele Mihail Sturdza acolo ca la 1847 sub pretexte de nimic să sugruma însuși așezămîntul înființat de el. Cursurile superioare, cari se țineau în limba română, se șterg, se introduce alt sistem de învățămînt la A. M. și locul limbei rom. îl ocupă limba franceză, germană sau rusească, »după înlesnirea ce se va înfăptui în aflarea de potrivii profesori«. Cf. A. D. Xenopol: *Memoriu asupra învățămîntului superior în Moldova*. Iași, 1885.

Academia orientală, institut de învățămînt în Viena, stînd sub ministerul de externe, pregătesc tineri pentru îngrijirea afacerilor diplomatice în statele din Orient. A fost înființată de împărat. Maria Teresia. Învățămîntul durează 5 ani. În acest institut se primesc numai fii de ai cetățenilor Austriei și Ungariei. Tinerii absolvenți ai A. află aplicare ca elevi consulari mai ales în Orient. Obiecte de învățămînt: științe juridice și politice, istoria diplomatică de stat, dreptul internațional, dreptul consular și limbile: franceză, italiană, engleză, arabă, turcească și persană.

»**Academia ortodoxă**«, societate pentru literatură, retorică și musică, înființată în 1884 de alumnii seminariilor dela facultatea teologică din Ceruăuți la îndemnul arhiepiscopului și metropolitului Dr. Silvestru Andreieviciu-Morariu; are de scop perfecționarea membrilor săi în numitele ramuri. Concertează și perorează odată pe an în sala sinodală a reședinței metropolitane; a dat serate musicale în Suceava și Rădăuți și a publicat și Căendarul diecesan dela 1886—1895.

[Dr. I. G. Sb.]

Academia Română. Dela 1866 încoace încep evenimente mari în România. Cu progresele consolidării politice a țării se pregătesc fundamentele pentru înființarea Academiei Române. În 10/22 Febr. 1866 Ioan Cuza era încă principe, dar preste noapte e silit să abdică de tron, și în 11/23 Febr. 1866 Bucureștii se deșteaptă sub »Locotenența Domnească« compusă din: Lascar Catargiu, colonel Haralambie și general Nic. Goleșcu, și sub ministerul Ioan Ghica. În 10/22 Maiu 1866 sosese Carol în România. În 11/23 Febr. C. A. Rosetti intră în minister ca ministru de culte și avînd lângă sine de director general al ministerului de culte (secretar de stat) pe V. A. Urechia, încă în prima zi a oficiului său a venit cu idea, ca guvernul să ia în mîna sa și să promoveze cauza înființării unei »Societăți literare« și în acest scop sub Nr. 1140 face raportul său către consiliul ministrilor, alăturînd totodată un »Regulament pentru formarea societății literare române«. Regulamentul acesta »prevede formațiunea societății literare române din membrii din toate provinciile locuite de Români« și spune că »gramatica și dicționarul nu pot să fie ale cutărui dialect român, ci gramatica și dicționarul limbei române. Guvernamele, sub scutul căroră Dîeu a așezat o parte a națiunii române, nu pot decît să aplauzeze formațiunea acestei societăți cu totul literare, gramaticale și lexicografice. Austria, sub scutul căreia s'a început cultura limbei române, sîntem siguri că va privi cu mulțămire împărțirea la lucrările acestei societăți a învățaților români din Ardeal și Bucovina«. — Consiliul ministrilor în ședința din

12 Martie 1866 primesc raportul și regulamentul, iar locotenenta domnească cu decretul din 1 Apr. 1866 Nr. 582 aprobă »Regulamentul pentru formarea societății literare române«. Regulamentul întreg constă abia din 13 §-i. Era idea ca să se facă un început cât de modest, dar să se facă. Articollii de frunte ai regulamentului erau: că societatea se formează în Bucuresci, că ea se va forma deocamdată din 7 membri din România, 3 din Transilvania, 2 din Bănat, 2 din Maramureș (Ungaria de nord), 2 din Bucovina, 3 din Basarabia și 2 din Macedonia; că la început ministerul de culte va invita, respective va denumi pe membrii, că societatea are dreptul să-și aleagă pe president, pe vice-president și pe secretar, iar mai târziu societatea constituită are dreptul de a-și alege membri, că societatea are să seadune în 1 Aug. 1866, când va discuta bazele, după cari urmează a se elabora gramatica și dicționarul limbei române. Locotenenta domnească cu decretul din 22 Apr. 1866 Nr. 698 numește de membri ai societății literare române pe: Iosif Hodoș, Alex. Roman, din Maramureș; Timoteiu Cipariu, G. Muntean, G. Bariț, din Transilvania; Andreiu Mocioni, Vincențiu Babeș, din Bănat; A. Hurmuzachi, A. Dimitroviciu, din Bucovina; Al. Hasdeu, Cavaler Stamate, I. Stroiescu, din Basarabia; I. Caragiani, Cozacovicu, din Macedonia. A. Dimitroviciu își dăte dimisiunea, și prin decretul din 11 Iunie 1866 Nr. 975, scris de Carol I, Domn al Românilor, se denumește în loc Ioan Sbierea profesor din Bucovina. Ziua adunării membrilor s'a fost pus pe 1 Aug. 1866, dar prin decretul domnesc din 22 Iulie 1866 Nr. 1187 s'a amânat — din cauza epidemiei ce era în țeară — pe a. 1867. Prin decretul domnesc din 28 Maiu 1867 sub Nr. 874 societatea literară e convocată pe 1 Aug. 1867. Urmează apoi decretul domnesc din 2 Iunie 1867 Nr. 829 prin care se denumesc membrii: Vasile Alexandri, C. Negruzzi, V. Al. Urechia, din Moldova (România de peste Milcov); I. Heliade Rădulescu, A. Treboniu Laurian, C. A. Rosetti, I. C. Massim, din Muntenia (România de dincoace de Milcov); și fiind-că locul lui Stamate din Basarabia a devenit vacant, se întărește Stefan Gonata; mai departe prin decretul domnesc din 20 Iulie 1867 Nr. 1047 se denumesc membrii: Titu Maiorescu și Nicolae Ionescu, din Muntenia.

În 1 Aug. 1867, 16 membri din România și 10 membri din alte părți se adună în sala Ateneului din Bucuresci. Stefan Golescu, ministrul president ocupă presidiul (deoarece D. Brătianu, ministrul de instrucțiune publică era împedecat) și în cuvântarea sa de deschidere (Anal. Ac. Rom. 1867 p. 12) dice: »Guvernul din această oară nu mai poate avea nici un amestec în lucrările DVoastre. Ministerul va depune în mâinile DVoastre fondurile, ce din diverse legate posedă deja societatea, și al căror depositar legal până aci era ministerul. Societatea este și rămâne independentă și liberă cum liberă și independentă a fost limba poporului român. De aci înainte societatea va avea răspunderea și gloria lucrărilor sale. Raportul ministrilor din 11 Febr. 1866 Nr. 1140 spune lămurit tot ce dorim, tot la ce aspirăm prin înființarea societății însărcinate cu lucrarea gramaticii

și a glosarului limbei române.« Solemnitatea inaugurării societății literare a înălțat-o desvîlirea bustului lui Evangelie Zapa din Macedonia, care a lăsat societății 5000 de galbeni, și a dispus prin testament ca urmașii lui în tot anul să plătească societății 1000 de galbeni. De solemnitatea inaugurării societății literare s'a ținut și cuvântarea lui Timoteiu Cipariu, canonic în Blaj. Dînsul dîșe în obiectul limbei: »Până aci limba și naționalitatea ne-a fost încălcată . . . pentru eliberarea limbei naționale va îngriji mai ales chiar această societate literară. Ea va îngriji ca limba română să scape de jugul despotismului, sub care a gemut de secol. Ea va îngriji pentru conservarea unității limbei românești în toate provinciile locuite de Români. Ea îi va reda forma curat națională română, spre a figura cu toată demnitatea între și lângă surorile ei de origine latină!«

În primele ședințe societatea și-a întocmit Statutele pentru regularea activității sale. În aceste statute ea își dă numele de Societate Academică Română, pe care l'a purtat până la 1879. Totdeodată ea și-a lărgit cercul de activitate, constituindu-se, în scop »de a lucra la înaintarea literelor și a științelor între Români, în trei secțiuni: a) Secțiunea literară-filologică, b) Secțiunea istorică-archeologică, c) Secțiunea științelor naturale.« Programul de activitate astfel lărgit și determinat a ramas baza organizării acestei instituțiuni. După doisprezece ani, legea din 29 Martie 1879 declară Societatea Academică Română de Institut Național sub denumirea de »Academia Română«. Dela 1867 până la 1878 Societatea Academică se întrunia odată pe an, și anume vara, în sesiuni generale, cari țineau cam șese săptămâni. În aceste sesiuni se discutau toate chestiunile științifice, administrative și financiare, puse la ordinea zilei. Între o sesiune generală și alta funcționa numai o Delegațiune aleasă și însărcinată cu executarea hotărîrilor luate și cu pregătirea lucrărilor pentru viitoarea sesiune. Dela 1879 încoace, de când s'a organizat Academia Română cu statutele de astăzi, activitatea ei are un caracter permanent. Ședințele se țin în fiecare Vinere, afară de cele trei vacanțe, la Crăciun, la Paști și în lunile Iulie și August. Sesiunile generale, cari durează 25 de zile, se țin înainte de Paști și au mai cu seamă menirea de a constata și aprecia lucrările făcute, de a acorda premiile puse la concurs, de a da direcțiunea lucrărilor viitoare și de a lua decisiuni de natură generală, privitoare la activitatea și la interesele Academiei.

În originea ei Societatea Academică era curat filologică și avea misiunea specială de a se ocupa cu ortografia, cu gramatica și cu dicționarul limbei române. Societatea Academică s'a ocupat deci în cei d'ântăiu zece ani ai existenței sale aproape numai cu lucrări privitoare la limbă. Studiile și publicațiunile istorice au intrat mai târziu și pe încetul în cercul activității sale; iar științele naturale și matematice au luat o pozițiune egală cu celelalte două clase de științe numai prin noua organizare a Academiei dela 1879. (Despre lucrările Academiei privitoare la limbă v. art. Ortografia, Gramatica, Dicționar, Etym. Mag.)

Academia se presintă astăzi cu următoarele publicațiuni: Analele, în cari se cuprind aproape

200 memorii, notițe și comunicări științifice; apoi cu numeroase publicații despre limba română: dicționar, gramatică și texte vechi, opere de ale vechilor istorici români, (Cantemir, Miron Costin, N. Bălcescu), studii și colecțiuni de obiceiuri și de literatură populară a Românilor, traduceri din autori clasici latini și greci și în fine cu circa 10,000 documente istorice privitoare la relațiile mai ales externe ale Românilor din secolii XII—XIX, și cu studii istorice de Eudoxiu Hurmuzaki. Academia are o bibliotecă de peste 40,000 volume de cărți tipărite, cari cuprind aproape toată literatura necesară pentru studiile istoriei naționale, cu o colecțiune de peste 900 volume manuscrise, cea mai mare parte românești; cu o colecțiune de peste 320,000 documente vechi românești

hagoni L., specie din familia *Meliaceae*, tribul *Swietenieae*. Acest frumos arbore crește în America centrală și în Antile, de unde se și exploatează pentru lemnul său prețios, care se întrebuințează pentru mobile. Lemnul de A. este compact, fin, tare, colorat în roșu și odorant din cauza unei gome, ce exudează; el se lucrează ușor și se poate lustrui. Toate aceste calități fac că acest arbore, care ajunge la dimensiuni considerabile, să fie căutat și să formeze un însemnat articol de export. A., ce se întrebuințează în Franția, se împoartă din Haïti. Din fructul de A. se extrage un oleu, numit de Caraba. Scoarța acestui rar arbore are proprietăți amare, astringente, febrifuge și antiputride, ceea ce face să fie întrebuințată în America și în Antile ca succedaneu al scoarței de Quinquina. [Z. C. P.]

„Academia“ (Palatul Universității) din București.

din țeară, aproape toate originale și nepublicate; cu o bogată colecțiune de portrete, stampe și charte geografice vechi, toate de cea mai mare valoare pentru istoria noastră; în fine cu o bogată colecțiune numismatică românească.

Până în timpul cel mai nou A. R. a fost adăpostită în palatul Universității din București (v. ilustr.), care dimpreună cu stradele învecinate până în ziua de astăzi poartă numele ei. De câțiva ani A. R. are un local deși provisor dar propriu pe calea Victoriei.

Averea Academiei reprezintă astăzi o valoare de peste 2.500,000 lei. Budgetul anual se suie peste 120,000 lei pe an. (Cf. Raport asupra activității Academiei române 1866—1891 de D. A. Sturdza, București 1891).

Acadia, numele indian al provinciei de aji Scoția nouă în Nordamerica britanică; până la 1713 provincie franceză. — A. se numește și partea nord-estică a munților Alleghani.

Acaju, plantă, num. științific *Swietenia Ma-*

Acalmie, (*marină*), o scădere simptoară în forța vântului în timp de furtună; poate dura câteva minute sau câteva oare; în general după o acalmie vântul reîncepe a sufla cu mai multă furie. Când vântul suflă cu rafale, se numește acalmie perioada de liniște relativă dintre două rafale. În fine prin estensiune se dă numele de acalmie la starea momentană a mării în timp de furtună, când după o serie de valuri mari și puternice urmează o serie de valuri relativ mici și ușoare. Când un bastiment, prins în furtună, este obligat la un moment dat a face volta (v. ac.), adică a schimba direcția drumului, așteaptă o acalmie pentru a executa această grea manevră, fiind atunci mai puțin expus a suferi stricăciuni și având mai multe șanse a isbuti la întoarcere. [Constant. B.]

Acalypha L., plante, gen din familia Euphorbiaceae, tribul Crotonaeae, cuprinde plante erbacee, vre-o 220 specii, răspândite în regiunile călduroase ale globului, multe se cultivă și în Europa

în sere ca plante ornamentale. Dintre numeroasele specii menționăm: *A. indica* L. este o plantă erbacee anuală. Rădăcinile, frunzele și vlăstările tinere sunt întrebuințate în medicină de către Indieni. Frunzele uscate și pulverisate sunt administrate copiilor ca vermifug. Sucul lor este emetic pentru copii. Rădăcina în decoctiune este cathartică. Infuziunea de frunze de *A. betulina* L. se întrebuințează în contra diareei și a disenteriei. *A. hispida* Burm. este un arbust cu flori dispuse în lungi raceme pendente și considerate de Indieni ca specificul diareei. *A. fruticosa* Forsk. este plantă lemnoasă pubescentă. Frunzele sunt întrebuințate de Indieni în contra dispepsiei. *A. reptans* Sw. este o plantă purgativă și diuretică. Dintre speciile cultivate pentru frunzele frunzelor însemnăm: *A. macrophylla* Humb et Bonpl., *A. marginata* Spreng., *A. obovata* Benth. etc. [Z. C. P.]

Acantha, (*architectură*). Foile de acanthus (v. ac.) sunt aplicate sub diverse forme la capitelele columnelor corintiene, romane etc., la console, la ornamentația de frisuri și coroane în arhitectura clasică și variantele sale cu cea romană în diversele renasceri.

Acanthaceae, fam. de plante Dicotyledones, seria Bicarpellatae. Familia Acanthaceae se divide în următoarele 5 triburi: I. Tribul *Thunbergiae*. II. *Nelsoniae*. III. *Ruelliae*. IV. *Acanthaceae*. V. *Justicieae*; are vre-o 120 genuri cu vre-o 1350 de specii, împărțiate pe suprafața globului mai cu samă în regiunea intertropicală. Multe din A. sunt cultivate prin grădini și sere ca plante ornamentale. Unele sunt plante medicinale, altele sunt importante ca plante industriale tinctoriale. *A. longifolius* Host. crește și în țările noastre. *A. ilicifolius* L. arbust din India. *Justicia gendarussa* Roxb. arbust din India; infuziunea de frunze întrebuințată în medicină ca febrifug; sucul contra tusei și decoctiunea de frunze contra reumatismului cronic. *Justicia picta* L. arbust cu proprietăți emoliente, întrebuințată pentru cataplasme. *J. nigricans* L. plantă amară și tonică. *Ruellia tuberosa* L. plantă erbacee, ale cărei rădăcini și frunze sunt purgative și emetice, întrebuințate sub numele de »Coccis«. [Z. C. P.]

Acanthia lectularia, v. ploșnița, peducele de lemn.

Acanthias vulgaris, (câne de mare), pește din ordinea Selachienilor; are pe spate înaintea fiecărei aripi dorsale câte un ghimpe mare; trăiesc în toate mările Europei și în Marea Neagră. A. sunt foarte numeroși la Sulina. Pelea lor se întrebuințează la poleirea lemnului. (V. Selachieni). [Dr. Gr. Antipa.]

Acanthocephali, vermi paraziți din grupa Nematelmințelor. Sunt caracterizați prin lipsa de canal alimentar și de gură. La partea anterioară a corpului au o trompă provădută cu cârlige mici, cu cari se fixează în perețele intestinului animalului, în care parasitează. Se hrănesc prin suprafața corpului. Un singur gen *Echinorhynchus* E. *Gigas* Götze, trăiesc ca larvă în larvele gândacilor de trandafiri și în ale cărbușilor; ca animal dezvoltat trăiesc în intestinul porcului și al omului. Câte odată e chiar epidemic. Literatură: Leuckart. Menschliche Parasiten. [Dr. Gr. Antipa.]

Acanthoscyos horrida (Naras), plantă din familia Cucurbitaceelor, crește pe prunduri de năsip în Mossanedes și Golful-chiților (Africa); are fructe aromatice de mărimea unei portocale, cari se folosesc de indigeni și ca nutremēt.

Acanthus L., gen din familia Acanthaceae în regiunea tropicală și subtropicală. Acest gen cuprinde vre-o 14 specii, ce cresc prin regiunile tropicale și temperate ale Europei, Asiei, Africei și Australiei. Multe sunt cultivate prin grădini ca plante ornamentale pentru florile și frunzele lor. Dintre speciile, ce se cultivă ca plante ornamentale, însemnăm pe *A. longifolius* Host., numit în popor Talpa-ursului, care crește pe lângă Craiova, Turnu-Severin, la Verciorova și prin Bănat. *A. mollis* L., care crește spontan în regiunea mediteraniană împreună cu *A. longifolius* Host. *A. spinosus* L. și *A. hirsutus* Boiss. Unele dintre speciile acestui gen sunt întrebuințate în medicină ca emoliente din cauză, că frunzele lor sunt avute în mucilagiu; precum *Acanthus mollis* L., *Acanthus ilicifolius* L., arbust ce crește în India. Frunzele mari și spinoase au servit de model la ornamente antice (v. acantha); florile așezate în formă de spic sunt de o frumuseță deosebită.

A capella, (*ital.* musică) în stil bisericesc, cântare corală fără acompaniare instrumentală.

A capricio, (*ital.* musică), v. Ad libitum.

Acapulco, oraș maritim în statul mexican Guerrero; situat lângă Oceanul pacific dela Mexico spre sud-vest. Unul din cele mai admirabile porturi, în care pot ancora sigur 500 corăbii. În apropiere e fortul San Carlos. Clima e ferbinte și nesănătoasă. Cutremure de pământ dese, cari la 1799 și 1837 aproape au nimicit orașul. Export de piei, blane și argint; 3000 loc.

Acardiacus, (*grec.*) copil monstru, fără inimă sau cu inimă redusă; anomalie înăscută; asemenea monstri nu pot trăi.

Acarat, avere, bun; se aplică mai cu seamă la construcțiuni, cu dependențele lor; cuvânt venit la Români prin Turci din arabul 'akâret. (Et. M. R.)

Acarina, acarieni, (zool.), ordin de arahnide; cuprinde numeroase familii cu numeroase genuri. *Sarcoptes scabiei* (L.), lung de 0.5 mm., trăiesc pe om, câne, porc și pisică, produce rîia. *Demodex folliculorum* (Sim.); trăiesc parasit pe om în ghindurile sebacee și foliculele pilifere ale obrazului. *Gamasidele*, parasite pe paseri, mamifere și insecte. *Tyroglyphidele* trăiesc pe materii animale sau vegetale în fermentațiune; *Tyroglyphus siro* (Lerv) și *T. longior* (Lerv) în brânză. *T. farinae* (Deg.) în făină. *Glycyphagus* în fructe dulci și cartofi stricați. Trombididele însemnate prin colorile lor vii.

Acarinosa, morb al frunzelor de păr, produs prin împunsătura unei căpușite (grapițe) numită *Phytoptus piri*. Impunsăturile produc pe suprafața frunzelor nise umflături roșii și negricioase.

Acatalectic, (*grec.*) se numesc în versificațiunea antică versul complet, adecă versul în care și tactul final are deplin numărul silabelor. — *Catalectic* se numesc versul, din al cărui tact final lipsesc o silabă. — *Hipercatalectic* se numesc versul, în care tactul final numără mai mult cu o silabă ușoară.

Acataphasia, sau *agramatism*, lipsa capacității de a forma cuvintele conform regulilor gramaticale și a le ordona în propozițiune corect după sintaxă; la morburile cerebrale, (variațiune a aphasiiei).

Acățele, cărceii la vița de vie.

Acaftist, s. acaftist, (grec. ἀκάφιστος), imbu, care se cântă sâmbătă dimineața, respective vineri seara în a V-a săptămână din postul Pașilor în onoarea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, prin a cărei întrevinere de trei ori a fost mântuit Constantinopolul de barbari. Innuul acesta se cântă și se ascultă stând în picioare și nu șezând, de aici își are numele de Acaftist. Acaftist sau Acaftistiar se numește și o carte de rugăciuni, în care se cuprinde innul amintit. (Nilles, Callendarium manuale utriusque ecclesiae, Oeniponte, 1881, t. II, p. 152—182; Melchisedek, Oratoriu, Bucuresci, 1869 p. 91).

Acatolic, creștin, care nu se ține de biserica catolică.

Acațul, *Acacia* Willd., arbore din familia *Leguminosae*, subfam. *Mimosae*, trib. *Acacieae*. Plantele din acest gen cresc în regiunile tropice ale globului, dar sunt mai abundante în Australia și Africa. În Europa se cultivă în sere mai multe varietăți de A.; ba în regiunea mediteraneană se cultivă cu succes și sub cerul liber. Dintre cele 420 specii cunoscute menționăm: *A. arabica* Willd. arbore înalt de 6 metri, crește în Arabia și India orientală, în Europa se cultivă în seră. *A. vera* Willd. arbore cam de aceeași înălțime cu cel precedent, crește în Egipt. Ambele aceste specii sunt importante, pentru-că produc gomă arabică, care se întrebuințează în medicină și în industrie. Apoi *A. Catechu* Willd., *A. Farnesiana* Willd., *A. Heterophylla* Willd., cultivate prin sere ca plante ornamentale. Din punct de vedere silvic de mare importanță la reîmpopularea nășipului sburător și la locurile copșite de solul fertil, unde se aplică cu succes bun.

Acău, (acov), o măsură de 56 litr. Cuvânt aproape necunoscut în România. Vine din magh. akó.

Acaulă, (Plural *acaule*; lat. *acaulis*; a privativ, καυλός = tulpină). Termen care se aplică în organografie la plantele, cari n'au o tulpină aparentă și ale căror frunze sunt grămădite toate la basă într'un fel de rosetă, sau au o tulpină dar prea scurtă comparativ cu aceea a altor specii din același gen; s. e. specia *Silene acaulis*, *Carlina acaulis* etc. Vorbind riguros expresiunea de plante acaule e greșită, căci totdeauna tulpina există, bine înțeles redusă la dimensiuni mici, ori înlocuită cu un disc, pe care se înșiră frunzele în rosetă, numite impropriu iarăși *frunze radicale* (căci se considera că tulpina ar lipsi și frunzele ar fi purtate de rădăcini; în realitate frunzele nu sunt purtate de rădăcini, ci de tulpini subterane în formă de rădăcini, rhizome); ori tulpina plantelor dișe acaule există iarăși, dar redusă la un soi de disc, pe care se află frunze modificate în formă de solzi, totul fiind ascuns în pământ constituind un bulb; așa e la Zambila, Ūsturoiu etc. Ceea ce ese afară în acest cas e o ramură floriferă cu frunze speciale (bractee) sau chiar ramuri cu frunze adevărate. [S. Șt. R.]

Aoc, (*comerc.*) prescurtare dela accept.

Acca Larenția, după mitologia romană mama Larilor și țina puterii fructifere a pământului, căreia i s'au încredințat semințele și morții și pentru aceasta ea s'a primit și de țina cetății Roma. După alt mit, muierea păstorului Faustulus, care a găsit pe Romulus și Remus și i-a predat muierei sale ca să-i nutrească și crească. Acca se esplică din sanscrita akkā (mamă), iară Larenția din numele Larilor. [Atm.]

Ac-cale, insulă în Dunăre, (v. Adakaleh).

Accalmie, v. Acalmie.

Accapareur, (*franc.*) comerciant, care prin cumpărarea în masse a unui articol comercial vrea să predomineze piața și să dicteze prețurile.

Accarus, v. acarina.

Accelerando (*ital.*, termin music.): grăbind, din ce în ce mai iute.

Acceleratiune, în general grăbire. A. *siderică* este diferența dintre țiuia siderică și civilă sau tropică, adecă 3'56"5", cu cât e mai lungă țiuia civilă decât cea siderică. — A. *seleucidă* este scurtarea timpului din revoluțiunea lunii, ce se produce prin influințarea planetelor asupra căii pământului. În fizică A. se arată la căderea corpurilor; la aruncarea oblu în sus acc. se numește A. negativă, sau retardatiune.

Accent, (*lat.*) exprimarea unei silabe cu glas mai ridicat în rostirea cuvintelor. D. e. învețatură. În musică intonarea mai marcată a unui ton față cu alt ton. Accentul musical stă în legătură cu accentul vorbirii. În musică deosebim 1) A. gramatical, 2) A. ritmic, 3) A. metric, 4) A. pasional.

Accepisă, (*lat.*) adevărîță de primire, recepțisă, chitanță.

Accept cambial se numește declarațiunea pusă pe cambiu de trasat, prin care acesta se obligă să plătească la scadență suma din cambiu întreagă sau în parte. Prin o asemenea declarațiune, făcută în forma prescrișă de lege (v. acceptațiunea), trasatul devine acceptant și obligat conform acceptului său. (Cambiu acceptat încă se numește accept). Dacă trasatul acceptează fără nici o rezervă, acceptul este și se numește nelimitat. Dacă însă acceptează numai o parte din suma însemnată în cambiu, acceptul se numește limitat în sens larg al cuvântului; iar dacă acceptează cu o altă restricțiune d. e. adaogă la accept »plătesc numai lui N. N.« sau adaogă alt timp ori alt loc de plată deosebit de cel fixat în cambiu, posesorul cambiului e în drept să privească o atare acceptare ca refuz, cu toate că și un accept de felul acesta, numit limitat în sens propriu, obligă pe acceptant conform conținutului său. (Cf. Manual de drept camb. de Ioan Socaciu p. 79 și 80).

Acceptațiune, 1) în termin juridic înseamnă primirea unei oferte. Astfel prin concursul voințelor contractul se perfectează (art. 35 ur. C. com.; art. 282 ur. și 291 ur. C. com.; art. 1114, 1118 C. civ.; art. 405, 685 ur.; 407, 811, 813 ur.; 935, 1393 ur.; 1533 ur. C. civ.; art. 375 ur.; 435, 440 C. com.). A. de ereditate se mai numește și a d i ț i u n e (cf. Dim. Alexandresco, t. III, pg. 304 ur.).

2) A. *cambială* se numește actul, prin care trasatul se obligă să plătească suma cambială la scadență. Acest act trebuie făcut în forma pre-

scrisă de legea cambială și anume în scris pe cambiu. O acceptare verbală, sau scrisă pe copie, alonge (v. ac.), ori pe o altă hârtie separată, nu are valoare. Numai A. prin intervenție, pentru onoare, se poate face și pe copia cambului (v. intervenție cambială). A. făcută are înțeles ca și acceptul (v. ac.) și nu se mai poate revoca. Acceptarea se poate face sau așa, că trasatul scrie pe cambiu o declarație de acceptare iscălită cu numele său propriu d. e. »acceptez N. N.», sau se poate face prin simpla iscălitură a trasatului fără altă declarație, în care cas numai în fața cambului se poate face (cf. I. Socaciu o. c. p. 79 ș. m. d.)

Accesiune, (din lat. ad-cedere, accedere, a merge spre, a se uni, a mări numărul). Ca termen juridic se întrebuințează mai ales la plural: *accessiones*, cari sunt garanțiile accesorii, reale sau personale, pe cari debitorul le dă creditorului său. — În *dreptul internațional accesiunea* este primirea, aderarea simplă sau condiționată de către unul sau mai multe guverne la tratatul încheiat între două sau mai multe state. Din momentul când guvernul unei țări a cedat la un tratat, după formele și condițiile prevăzute în el, el își însușește drepturile și își ia îndatoririle stipulate în acel tratat. În unele împrejurări cedările sunt forțate, dar nu și ilegite. Sânt casuri, în cari puterile cele mari pot să constrângă statele refractarii să accedeză la tractatele inspirate de sentimentul de umanitate, cari au de bază interesul și pacea universală. Accesiunea este sinonimă cu adesiunea, care se întrebuințează mai mult decât cea d'ântăiu.

[Ursean Valerian.]

A., după art. 482 C. civ.: proprietatea unui lucru mobil sau imobil dă drept asupra a tot ce produce lucrul și asupra a tot ce se unesc, ca accesoriu, cu lucrul într'un mod natural sau artificial. Acest drept se numește drept de *accesiune*. Codul civil tractează A. în art. 483 ur.; 488; 489 ur.; 504 ur.; 645. Cf. Dem. Alexandresco, Explic. t. și pr. a Codului civil român, t. II, pag. 469—537 și t. III, pag. 208.

Accesoriu, ceea ce în mod secundar însoțește principalul și care, după un vechiu principiu, urmează acestuia: *accessorium sequitur principale*. Codul civil rom. a făcut adesea aplicațiunea acestui principiu (art. 903, 1325, 1396, 1657, 1824 C. civ.). Cf. Dim. Alexandresco, Esplic. teor. și pr. a C. civ. rom., t. IV, p. 548 ur.; Gr. Maniu, Dr. com., I. n. 37.

Acciacatura, (*ital.*) ornament musical, care constă din o notă scurtă, ce premerge unei note mai lungi.

Accident, întâmplare, nenorocire, ceva neașteptat; *accidental*, întâmplător, neprecalculat; *accidentalii*, lucruri întâmplătoare. v. *Întâmplări*.

Accidente, primul ajutor la accidente. Organele administrațiunii publice și mai ales medicii în funcțiuni publice sânt datori a veni grabnic în ajutorul populațiunii, în cazul când sănătatea și viața cetățenilor sânt periclitare prin accidente, precum înecare, sufocare prin surparea unui mal, prin inspirarea de gazuri irrespirabile sau toxice, otrăvire, mușcătura de animal turbat ș. a. Pentru a reduce în viață persoanele aflate în starea de moarte aparentă, ne servim de diferite mijloace, mai ales de manipulații ale res-

pirațiunii artificiale, de imitarea mișcărilor respiratorii ale organelor pântecului și ale toracelui, prin tragerea afară ritmică a limbei, prin presiunea ritmică a abdomenului cu ridicarea diafragmei, apoi de frecarea pielii cu scopul de a activa circulațiunea sângelui în tegumentele comune. În unele orașe mari există asociațiuni filantropice (societăți de samaritani) pentru asistența medicală la accidente.

Accidențe, (*în musică*) se numesc în general semnele, ce alterează intonațiunea notelor înaintea cărora sânt puse, sau cari restabilesc această intonațiune. Aceste semne sânt: diezul, care ridică intonațiunea cu jumătate ton; bemolul, care pogoară cu jumătate ton; becarul, care restabilesc intonațiunea, și dublele lor. Originea acestor semne e în litera latină *b*, care în notațiunea alfabetică reprezintă sunetul numit astăzi *si*, care era variabil în solmizarea prin mutațiuni. Deși de prin sec. XIII aceste semne aveau stabilită forma lor, numai de prin sec. XVIII datează adevărata lor semnificațiune de aji. Semnele duble, deși cunoscute teoretic mai de mult, nu par a fi fost întrebuințate înainte de sec. XVIII. [T. C.]

Accidențe eucharistice. — Este un punct de credință creștinească, în sens că la liturghie după prefacere, substanța pâinei și a vinului toată schimbă în corpul și sângele lui Iisus Christos, așa încât din pâine și din vin nu mai rămâne altceva decât culoarea, gustul, mărimea, într'un cuvânt numai calitățile sensibile, numite *accidențe*, specii.

Accidenții, venite laterale, ocazionale, incidentale.

Accis, dări indirecte, ce se percep asupra diferitelor lucruri trebuincioase vieții, (obiecte de consum, mai ales zahăr, vin, bere și alte spirituoase). Denumirea și cuprinsul acestor dări se schimbă cu țările. În Rom. odinoară se numia *otcup*; în Ungaria se numește *dare de consum*. V. *Imposite indirecte*. A. de *măcinat*, dare, ce se plătește statului după cerealele măcinate, introdusă în puține state.

Accius (*Attius*), *Lucius*, poet roman, n. 170, † pe la 90 a. Chr.; cel mai mare tragedian al Romei republicane. (Fragmente edate de Ribbeck, Lipsca, ed. II. 1871).

Acco, *Acca*, v. *Akka*.

Accolti, *Bernardo*, poet ital., din renumita familie toscană-aretină, n. 1465, † 1535. Avea un deosebit talent pentru improvisat, prin care își câștigă atributul l'unico Aretino. Operele lui poetice de timbrul gustului rău de atunci sânt uitate.

Accouchement, (*franc.*) moșit, ajutorul ce se dă prin moașă sau prin medic la actul nașterii, (V. Moșit). — *Accoucheur* medic special în moșit, mamos (v. ac.)

Accumbent (*accumbens*), denumire ce se dă embrionului din semența, ale cărei părți sânt îndoite așa, încât radicaula este culcată pe marginile cotiledoanelor și prin urmare paralelă cu linia comisurală a lor. Așa s. e. la unele Crucifere (*Crucifere pleurorhize*), la *Fasole* etc. În acest cas radicaula se țice *accumbentă* și cotiledoanele *accumbente* (De Candolle). D. German de St. Pierre și D. Cosson au numit o astfel de radicaula, *radicula comisurală*, expre-

siune mult mai precisă și mai lesne de înțeles. Este ușor de observat cu o lupă acest raport de poziție între radiculă și cotiledoane, făcându-se o tăietură d'acurmezșul seminței, ce voim să studiam. [S. Șt. R.]

Ac de mare (*Syngnathus acus L.*), pește din ordinea Lophobranchiilor; are forma unui ac foarte lung și subțire, 30—90 cm. lungime; trăiește în Oceanul Atlantic, în Mediterană și în M. Neagră; se găsește foarte mult în portul Constanței, unde trăiește pe plante marine lungi și verzi, pe cari le imitează prin culoarea sa. pentru a nu fi observat. Ouele le clocește bărbatul într'un buzunar aflat în regiunea candelă pe partea sa ventrală. [Antipa.]

Acephali, monștrii fără capete.

Acer L., din familia Sapindaceae, subfamilia Acerineae. Din genul *Acer* sînt cunoscute vre-o 50 specii, cari cresc în Europa, America boreală, Asia boreală, în Java și în Himalaia. La noi reprezentat prin trei soiuri: a) *Jugastrul* sau *arșarul de câmpid*, crește pe coline până la înălțimi de 700 m. peste suprafața mării; b) *Arșarul de eodru* și c) *Paltinul*, ce crește în regiuni muntoase; nu formează massive compacte; lemnul e alb și tare, căutat ca material prețios pentru mobile; d) *A. tataricum L.* numit popular Gladiș sau Verigariu, crește pe marginea pădurilor. Sucul celor mai multe specii de *Acer* conține mari cantități de zahăr, care se exploatează în Canada și în centrul Statelor-Unite. Dintre aceste specii însemnăm *A. saccharinum L.*, *A. pensylvanicum L.* *A. rubrum L.* etc. din America de nord.

Acera, pajura, (v. Vulturii).

Acerdesă, mineral, oxid hidratat de mangan, brun-negru; origine secundară, depus din izvoare. Sinonim: manganit.

Acerineae (Aceraceae) familie de plante dicotile; aparține ordinului Sapindaceelor și formează arbori mari, cum e arșarul, paltinul etc. Acerineele cuprind trei genuri și anume: *Acer L.* în regiunea temperată a emisferei boreale. *Negundo Moench.* în America boreală și *Dobinea Ham.* în Himalaia. Toate A.-le conțin un suc bogat în materii sacaroase fermentescibile, lemnul lor este foarte rezistent, scoarța lor conține principii colorante și adstringente, proprietăți, cari fac să fie întrebuințate în medicină și în industrie. Unele specii de *Acer L.* și de *Negundo Moench.* se cultivă prin parcuri ca arbori ornamentali. — Cresc în zone moderatc, Europa, Japonia etc.

Acetal, se găsește în spiritul brut și în vinuri vechi și se naște prin oxidațiunea alcoolului; e un lichid incolor, cu gust și miros plăcut; greutate specifică 0.821 la 20° C; ferbe la 104° C. Servesce la imitarea buchetului vinurilor vechi.

Acetate, în chemie toate combinațiunile de metale cu acid acetic (săruri acetate) s. e. acetatul de plumb, (zahărul de plumb) etc.

Acetometru, aparat inventat de Otto pentru determinarea gradului sau tăriei oțetului, arătând cât acid acetic concentrat (exprimat în procente) se află în oțet.

Aceton, se află între produsele de destilațiune seacă (uscată) ale lemnului, zahărului, amidonului și mai ales ale acetatelor; e un lichid f. mobil cu un miros plăcut. Se întrebuințează în medicină.

Acetonaemia, ivirea de aceton în sânge, urină și aerul exhalat prin plămâni; mai ales la Diabetes și la morburii concomitate de ferbințeli mari și îndelungate. Sângele și urina omului sănătos nu conține această materie.

Acetum, v. oțet.

Achai, un din principalele seminții ale poporului grecesc. După tradiție își trăgeau originea dela Achaios, fiul lui Xuthos, nepotul lui Hellen și locuiau la început în Tesalia, de unde au emigrat în Aeolis, mai apoi în Peloponnes. Aci s'au ridicat la însemnătate și influință așa de mare, mai ales sub regii Atriți, încât Homer dă numele de Achai tuturor Grecilor. — După invasiunea Dorilor o parte mare a Achailor s'a dus pe coastele nord-vestice ale Asiei mici, unde au fundat colonii; altă parte a scos pe Ionieni din Aegialeia și a fundat aci un stat numit Achaia. Aceștia au întemeiat alianța achaică pentru susținerea independenței Greciei și au luat parte activă în luptele cu Macedonia și cu Romanii. Când aceștia (146 a. Chr.) au cucerit Grecia și au prefăcut-o în provincie romană, i-au dat numele *Achaia*, probabil pentru-că Achaii au dezvoltat cea mai mare rezistență.

Achaia, în timpuri mai vechi Aegialeia, ținut pe lângă coastele nordice ale Peloponnesului; mai întâiu a fost locuit de Ionieni, iar dela 1100 a. Chr. de Achai, cuprinzând 12 orașe, cari pe timpul Diadochilor au format împreună cu Corintul și Sikyon alianța achaică (280 a. Ch.). La 146 a. Chr. a fost cucerită de Romanii, cari au dat întregii Grecii numele de provincia Achaia. — În Grecia de azi Achaia formează dimpreună cu Elis o nomarchie de 5075 km² ou 210,713 loc. Capitala e Patras.

Achav, (Ahab), rege în Israil, 875—853 a. Chr.; fiul lui Omris; sedus de soția sa Isabela a ridicat un altar idolului Vaal (Baal) și a persecutat preoții lui Iehova; — cădu în luptă contra Damascului.

Acheloos, (acum Aspropotamo), cel mai mare riu al Greciei, isvoresce în munții Pindos și se varsă în Marea Ionică, în fața insulei Kefalonia. — În Mitologia greacă zeul riuului A. se luptă cu Heracles pentru Deianeira, dar e învins.

Achen, lac în Tirol, 7¹/₂ km. lung., se scurge prin rîul A. în Isar. Pasul A. duce din Tirol spre Bavaria.

Achena, *Akena*, *Achainium* (grec. = a se deschide), nume dat la fructe de natură foarte diferită, însă cu următoarele caractere: Fruct cu pericarp uscat, unilocular, indehiscent, mic, conținând o singură semință, cu tegumentul ei liber de păreții pericarpului, afară de regiunea hilului. Achena cea mai simplă provine dintr'un carpel isolat și monosperm; așa de ex.: la *Ranunculus*, *Anemone*, *Clematis*, *Rosa*, *Fragaria*, *Potamogeton* etc. O astfel de achenă se recunoaște prin faptul, că are un stil și un stigmat simplu lateral. Se mai numesc achene și alte fructe usoate, uniloculare, monosperme, dar ce provin din mai multe carpele deschise și unite prin marginile lor, unul singur fiind fertil la maturitate; așa sînt achenele dela *Polygonaeae*, *Cyperaceae* etc. În acest caz stilul și stigmatul compuse ocupă partea mijlocie a fructului, sînt adecă terminale. Forma acestor achene e ori comprimată-lenticulară, ori trigonă, cu trei muchi

mai mult ori mai puțin proeminente. Dacă achenă nu are peri pe suprafața sa, se dice că e *mudd*; alteleși are peri pe toată suprafața sau numai la vîrf, când se dice că e cu *egrett* (cu *pappus*), s. e. la plantele din familia *Composeelor*, la unele *Valerianeae* etc. [S. Șt. R.]

Achenbach, 1) *A. Andreas*, n. la 1815 în Kassel, și fratele acestuia 2) *A. Oswald*, n. la 1827 în Düsseldorf, pictori germani renumiți, escolând în peisagii și tablouri de mare.

Acheron, după mitologia greacă: un rîu în lumea de jos; *Charon* pe acest rîu ducea în luntriuța sa sufletele oamenilor în lumea de jos. Un rîu *A.* a existat în Epir și aji se numește *Phanariotikos*, isvorește din delime prăpăstioasă, are un curs întrerupt prin cataracte, se perde în peșteră și apoi iese în lacul *Acherusia*, ce e de 3 km. de lung; e mai mult o mocirlă, ce eshalează aburi veninoși și stricăcioși sănătății. [Atm.]

Acherontia atropos, (caput mortuum), o specie de fluture cu un desen pe prototorace, care figurează întru cânta un craniu human; e 115 până 122 mm. în lungime, 55—60 mm. în lățime; are facultatea de a produce un sunet ascuțit, căruia superstiția populară îi atribuie o semnificațiune sinistră, — semn de nenorocire și moarte. *Omida*, 130 mm. lungime, trăiește din Iulie până în Oct. pe cartofi.

Achiesare, (din lat. *adquiescere*), mai puțin corect în cuviințare, se numește mulțămirea (*assensus*), ce se dă relativ la un act, care ar fi putut să se contesteze. Pentru ca o achiesare să fie valabilă, se cere un act sau un fapt, care să arate suficient voința de a da mulțămire și de a renunța la mijloacele legale de nulitate sau de reformare. Pe lângă aceste condițiuni, ca și la transacțiune și desistare, se cere: 1) ca dreptul, la care se renunță, să fie alienabil; 2) ca cel ce achiesează să aibă libera dispunere de acest drept. În materie civilă și comercială, unde nu e vorba decât de interese private, achiesarea e admisă fără multă dificultate (art. 408, 1190, 1707 Cod. civ.; 111 și 553 Pr. civ.), în materie penală ea nu poate fi admisă decât cu prudență, deoarece efectele sînt cu mult mai grave și interesează însăși societatea. Cf. *Dim. Alexandresco*, Explic. teor. și pr. a Cod. civ. român, t. II, pag. 202, nota 2.

Achillea, numire veche de cetate; v. *Chilia*.

Achilleos la Greci, (*Achilles* la Romani), fiul lui *Peleos* cu muierea *Thetis*. *Poseidon*, deul mării i-a dăruit caii săi, *Hephestos* un scut și șteii armele lor, ou cari *Ach.* să se lupte în contra *Troiei*. *Ach.* ajutat de ștei a fost cel mai viteaz între Greci și a omorît pe *Hector*, fiul regelui *Priamos* din *Troia*, dar *Apollon*, deul apărător al *Troiei* și al familiei lui *Priamos*, în minutul când *Ach.* voia să între pe poarta *Troiei*, și *Paris* fiul lui *Priamos* încordase arcul, îndreptă săgeata lui *Paris* chiar în călcăiul lui *Ach.*, deoarece *Apollon* scia, că numai călcăiul i-a fost vulnerabil. [Atm.]

Achillea L., plantă; numele îi vine dela *Achille*, care se dice că a fost cel d'ântăiu descoperitor al calităților medicinale ale plantelor din acest gen, ce face parte din familia *Composeelor*, tribul *Anthemideelor*. Cuprinde peste 100 specii, dar se pot reduce la mai puține, și trăiesc în emisfera boreală a vechiului continent. Florile

sînt grupate în capitule radiate, cu involuclu ovoid, campanulat sau mai rar sub-hemisferic; capitule mici numeroase, mai rar puține și mari la rëndul lor grupate în corimbe. Fruct: achenă turtită, încinsă de două margini înguste. Toate sînt ori plante ierboase, perene, pubescente ori puțin glabre, mai rar sub-arbuști. Frunzele sînt alterne, mai adesea pinatifide. În România se indică 17 specii; mai însemnate *A. Ptarmica* L. *Rototele-albe*; *A. millefolium* L. *Coadă-Șoricelului*, plantă comună, vivace, cu frunze foarte ramificate (de aci și numele specific: *millefolium* — o mie de foi), ce crește pe lângă drumuri, în locuri inculte, în câmpii etc. Unele specii din acest gen se cultivă în grădini ca ornamentale. *A. millefolium* L. se poate întrebuința la facerea peluselor în locul gramineelor, ce nu ar pute rezista; tot ea e considerată de unii agronomi ca plantă furageră exelentă. În fine, din pricina că are mires aromatic, e amară și astringentă, s'a întrebuințat mult altădată în medicină, fără să aibă însă vre-una din proprietățile ce i se atribuiau atunci, ca să tămăduiască frigurile, să oprească hemoragiile etc.; lucrează numai ca stimulant și astringent. [S. Șt. R.]

Achimenes P. Br., (*grec.* dela *α* privativ și *χηματω* = a suferi de frig, prin urmare nu suferi frigul), gen din familia *Gesneriaceelor*. Cuprinde vre-o 20 specii toate originare din America tropicală (*Brasilia*, *Mexico*). Sînt plante frumoase de seră caldă sau temperată; vivace, herbacee, ramificate, pėjoase cu rhizomi subterani solzoși; frunze opuse sau verticilate câte 3, petiolate, dințate. Florile ori solitare axilare ori fasciculate provădute cu bractee; au corola hypocraterimorfă cu tubul aproape oblic, gibos la basă. Plante foarte decorative, mai ales dacă se plantează alături câte 2—3 ori mai multe cu colori variate: alb cu roșu și violet etc. În horticultură se cultivă vre-o 17 specii și un număr mai mare de hybride ale acestora cu mult mai frumoase atît prin mărimea florilor, cît și prin strălucirea și varietatea colorilor. [S. Șt. R.]

Achir, ființă aăscută fără mîni.

Achitare, limpedirea unei afaceri comerciale. — Plătirea totală a unui împrumut (*v. acquit*). *A.* în materie de drept: *v. absoluțiune*.

Achlath (*Akhlath*), oraș vechiu în Armenia turcească lângă locul *Wan*, reședința unui episcop armean. În vechime se numia *Chelath*; a fost vestita reședință a regilor armeni, cu mai bine de 200,000 loc. La 1226 a fost distrus de cătră *Dșelal-Eddin*, mai tîrziu ruinat total prin cutremur. A fost de repește-ori rezidit; *Soliman II.* l'a prefăcut în fortareată, dar nu a mai ajuns la gloria de odinioară. Acum *A.* este un sat neînsemnat cu v'ro 4000 loc., încunjurat de ruinele vechiului oraș.

Achmed, numele mai multor sultani turcesci: 1) *A. I.* (1603—17), sensual, brutal și superb; 2) *A. II.* (1691—95), a fost bătut crâncen de maregraful *Ludovic de Baden* în 1692; 3) *A. III.* (1703—30), s'a răsboit norocos împotriva țarului *Petru I.* în 1711 la *Prut*, dar fu rîu bătut de prințul *Eugen de Savoya* în 1718.

Achmed Wefik Paşa, bărbat de stat turc, n. 1818, † 1891, fiul unui grec trecut la Islam și al unei evreice; a studiat la *Paris*. Ca funcțio-

nar al ministerului de externe a publicat un anuar statistic despre Turcia. La 1847 a fost numit comisar al Porții în principatele dunărene, (1851) ambasador în Persia și (1860) la Paris. A fost de repetite ori ministru și a ocupat mai multe funcțiuni înalte, în cari a arătat o rigoare deosebită. Pe timpul resboiului orient. din 1877 a fost guvernor în Adrianopole și la 1878 a subscris ca primministru pacea dela St. Stefauo. A scris un manual geografic și alte lucrări științifice și literare și a tradus pe Molière.

Acholia, oprimarea secrețiunii fierei în urma multor afecțiuni de ficat și intestine, precum și după scurgeri profuse de sânge. Fiindcă fierea joacă mare rol la mistuirea alimentelor, lipsa ei duce la slăbirea organismului.

Achorion Link. et Rem., plantă, gen din Ciuperceile inferioare, caracteristic în unele boale de piele (dermatose), de alți autori contestat ca gen autonom, căci evoluțiunea lui nu e complect cunoscută. Aparatul lui vegetativ e reprezentat printr'un myceliu flexibil, translucid și cu fulgi de filamente foarte subțiri, nearticulate, fixate pe un stroma granulos. Se înmulțește prin sporidii rotunde, ovale sau neregulate produse de alte filamente mai dense, lungi, articulate. Specia *A. Schoenleinii* Rem. este aceea, care produce boala cunoscută de medicii sub numele de: *Favus*, *Porriro favosa*, și *scutelata* a lui Bazin. Se recunoaște după aceste caractere, că la un anumit timp al boalei se observă pe piele un fel de cuiburi (Favi) aședate din distanță în distanță în părțile péroase, dar mai ales pe cap. Boala începe prin prezența germenilor în foliculele piloase, unde se desvoaltă și când sînt numeroase și nu se iau măsuri, cuiburile înmulțindu-se se reunesc între ele, formând suprafețe mai mult ori mai puțin întinse. Se mai pot recunoaște Favi și după aceea, că au un miros caracteristic de soareci. După unii autori germaui, Achorion n'ar fi decât o formă de transformare a altor ciuperci inferioare, anume a mucegaiurilor.

[S. Șt. R.]

A. Chr. = ante Christum natum: înainte de născerea lui Christos.

Achras L., gen din familia *Sapotaceae*, cuprinde arbori mari, cu suc lăptos, cu frunze totdeauna verzi, alterne, pețiolate și coriace. Flori alburii, axilare, hermafrodite, regulate. Caliciul cu 6 divisiuni biseriate. Corola gamopetală cu 6 lobi. Androceul compus din 6 stamine, alternând cu 6 staminode. Ovariul liber, peros, cu mai multe loje. Fructul este o baccă pomacee, cărnosă, globuloasă cu semințe lenticulare eliptice și de culoare închisă. Plantele din acest gen cresc în India occidentală, America centrală precum și în regiunile vecine în insule; în celelalte țeri tropice sînt adeseori cultivate. Mai toate părțile acestor arbori se întrebuințează sau în medicină sau în industrie. Fructele comestibile de *Achras Sapota L.* când sînt coapte sînt foarte prețuite în Antile pentru carnea lor zăbaroasă și pentru parfumul lor delicat. Semințele lor sînt învelite de o substanță reșinoasă, odorantă considerată ca diuretică. Scoarța acestui frumos arbore este adstringentă și întrebuințată în afecțiunile catharale substituind uneori quinquina. Sucul lăptos, ce curge din scoarța acestui arbore în urma incisiunilor făcute, con-

ține o materie analogă cu guttapercha. Lemnul de *Achras costata* Endl. foarte resistant, e odoare piperată, se întrebuințează ca lemn de construcție; iar lemnul de *Achras Sapota L.* se întrebuințează pentru tîmplărie și strungărie precum și pentru construcțiuni navale. [Z. C. P.]

Achromatia, albinism. V. ac.

Achromatic, fără culoare; în musică înseamnă: 1) ce cuprindem cu auzul; 2) ce desfată urechia s. e. o musică ușoară dar plăcută.

Achromatism (grec.) optică: Lentilele ce dau imagini clare, necolorate de margini, se numesc lentile achromatice, și însușirea aceasta a lor: achromatism. Euler a fost cel dintăiu care a susținut, că trebuie să se poată face lentile achromatice. Matematicianul sued. Klingenshierna (1754) a dovedit prin cercetările sale, că ceea ce Euler numai credea, aievea e cu puțință. Meritul de-a fi construit primele lentile achromatice e al englesului Iohn Dollond. El a combinat o lentilă convexă de sticlă crown cu una concavă de sticlă flint. Iohn Dollond, mai departe fiul său Petru și ginerele său Ramsden, prin continuele lor silințe au perfecționat fabricarea lentilelor în măsură mare. După ei s'a distins în fabricarea lentilelor germanul Fraunhofer, care a inventat un metod cu totul nou, după care se poate fabrica sticlă perfect curată.

Achromatopsia, o turburare a sistemului nervos de vedere, al cărei rezultat este neputința de a deosebi diferite colori. Cine are această turburare nu distinge obiecte colorate, decât după deosebirea de lumină reflectată de acestea: vede o culoare roșie, care reflectă puțină lumină, foarte negricioasă, pe una verde, care reflectă mai multă lumină, o vede mai puțin negricioasă, iar pe una albă, care reflectă multă lumină, o vede deschisă. Cel care nu distinge toate colorile are achromatopsie totală; cel care deosebesce numai pe unele din ele, o are parțială. Achromatopsia pentru culoarea roșie se dice *Daltonism*, după numele marelui fizician englez Dalton, care se dice că nu deosebia roșul. *Achromatopsia* este cauză de pericol, când o au persoanele în ale căror ocupațiuni joacă rol obiectele colorate: *marinarii, conductorii de tren, lucrătorii în fabrici de stoffe colorate* etc. S'a vădut croitor achromatopsic cosând bucați de postav roșu și negru la același pantalon.

Achselmannstein, stațiune balneară în Bavaria, lângă Reichenhall.

Achyranthes L., plantă, gen din familia *Amarantaceelor*, tribul *Amarantaceae* cu vre-o 12 specii, ce cresc în regiunea tropicală și subtropicală, toate plante ierboase, câte odată puțin frutescente la basă. Tulpina erectă, pubescentă, striată. Frunze opuse, pețiolate cu limb oval, lanceolat întreg. Florile de culoare albă sau verde sînt hermafrodite, grupate în spice la subsuoara unor bractee membranacee, persistente. Periant rigid, coriaceu, 4—5 partit. Stamine 5, mai rar 2—4, cu antere 2 locale. Ovar liber, unilocular, oblong sau lageniform, subcomprimat, glabru cu stil simplu. Fruct o achenă. — Specia *A. aspera L.* din Asia tropicală, numită în India: *Aghada*, *Apang*, *Chirchira*, e privită ca bună contra diareei, avînd proprietăți astringente. Semințele ei bogate în amidon înlocuiesc la locuitorii Indiei făina în casuri de foamete. Decoctul

concentrat de *A. colea* Iban., ce crește în Mexico și e numit acolo *Yerba del tabardillo* e considerat ca un febrifug excelent; se mai dă și contra typhusului. Alte specii sunt întrebuințate în boala de hydropsie ca diuretice. [S. Șt. R.]

Acid, (acidum) anumite combinațiuni de elemente halogene cu hydrogenul sau de metaloide cu oxygenul și cu hydrogenul, din cari prin înlocuirea hydrogenului cu un metal, sau cu o basă, se nasc săruri; au gust acru și înroșesc hârtia albastră de turnesol. A. se clasifică în A. mono- și polybasice după cum conțin numai un singur sau mai multe hidrogene substituibile prin base.

A. acetic, descoperit de Basiliu Valentin în Vinum acidum, iar în stare de puritate și cristalisabil de chimistul rus Lovitz (1793), este foarte răspândit în natură (în sucul plantelor, în sudoare, în sânge, etc.); se obține prin destilațiunea acetatului de sodiu cu acid sulfuric, destilatul rectificat (redestilat) este un lichid fără culoare, cu un miros înțepător, cu gust foarte acru, la 1° C. se închiagă (cristalizează), *acidum aceticum glacial*, și se topește la 17° C., fierbe la 118° C. Se întrebuințează în industrie, laboratoare și medicină.

A. ambric, (succinic), descoperit de *Agricola* (1550) foarte răspândit în natură (Chihlibar, resina braților etc.), se estrage prin destilațiunea Chihlibarului; este un corp cristalin (prisme), fără culoare și miros, cu gust acid, solubil în apă, puțin în alcool. Se întrebuințează în fotografie și medicină.

A. benzoic, descoperit și descris de *Blaise de Vigenère* (1608) în *Smirna*, e foarte răspândit în regnul vegetal, mai rar la animale (urina herbivorelor). Preparațiunea se face prin încălzirea smirnei (*Styrax bensoin*). A. sublimează formând cristale foarte lucitoare, fără culoare, cu gust ușor acid; greu solubil în apă și eter. — Se întrebuințează mai ales pentru o culoare roșie de anilină și în medicină.

A. biliar (de fiere), în bila vertebratelor conținând și azot.

A. butyric, răspândit în plante și la animale (sudoaro, sucul gastric, în sânge și coarne); se nasce la diferite procese de fermentațiune (din zahăr, scrobeală, glicerina, varză murată etc.) A. este un lichid oleos fără culoare cu un miros analog oțetului.

A. capronic (caprylic), se află în diferite grăsimi (cocos, unt etc.), în sudoare și în brânză.

A. citric, foarte răspândit în regnul vegetal; fructele acre (lămâie, chitre, portocale, cireși etc.) conțin mult A. Preparat din lămâie sucul conține 6—9 la sută A. Cristalizează în prisme fără culoare, fără miros, are un gust acru plăcut, se disolvă în 4 părți de apă și e puțin solubil în alcool. Se întrebuințează în confetărie și medicină.

A. fluorhydric, descoperit de Scheele (1774), se obține tratând la rece Spat de fluor (florură de calciu) cu acid sulfuric concentrat. A. este un gaz fără culoare, cu un miros înțepător, foarte caustic, atacă sticla și dizolvat în apă se întrebuințează pentru gravura sticlei.

A. formic, a cărui existență mult timp a fost contestată, crezându-se că e A. acetic impur, se află în natură în furnici și urzici. Este un

lichid incolor, cu miros pătrunzător, fierbe la 99° C.; e foarte solubil în apă și alcool.

A. fosforic (ordinar, ortho), foarte răspândit în natură în combinațiune cu calciu (în oasele animalelor), cu sodiu și potașă (în cenușa plantelor), se estrage din oase; e corp cristalisabil fiind însă foarte higroscopic. A. din comerț se prezintă în forma unui lichid siropos, fără culoare, cu gust foarte acid.

A. galic, ultima descoperire a lui Scheele (1786); e foarte răspândit în plante, (în capsulele de guercus aegylops, în coaja de mere, în frunze de ceaiu etc.); se prepară din A. tanic prin fermentațiune; e corp cristalin, fără culoare și fără miros, cu gust acid astringent; se întrebuințează în chemie, fotografie, pentru văpsitul părului etc.

A. Haller, mestecătură de 1 acid sulfuric și 3 alcool; medicament.

A. hippuric, se află în urina herbivorelor (cal, bou, capră etc.) și în excrementele unor amfibii și insecte. Se extrage din urina de vaci; e corp cristalin, fără culoare și miros, cu gust ușor amar.

A. jodhydric, corp gazos, fără culoare; înrudit cu A. chlorhydric; descoperit de Gay-Lussac.

A. lactic (de fermentațiune), foarte răspândit în regnul animal (sucul gastric, creeri, thymul vitelului, ficat, splină, urina calului, în stare pathologică în urină, salivă, în sânge și lapte); se nasce la anumite procese de fermentațiune (în prezența zahărului, scrobelei, gomelor etc.); e lichid siropos fără culoare și miros, cu gust acru, ușor solubil în apă, alcool și eter.

A. malic, foarte răspândit în fructe; mai mult în cele necoapte, adeseori împreună cu A. citric și tartric. E corp cristalin, foarte acid.

A. muriatic, (chlor hydric, spirit de sare), descoperit de celebrul alchimist Glauber (sec. XVII.) tratând la cald sare de bucătărie cu A. sulfuric; numit spirit de sare. E gaz fără culoare, cu miros înțepător, cu gust foarte acru, foarte solubil în apă (1:500 volum.) Soluțiunea aceasta este A. al comerțului și se prezintă ca un lichid fără culoare, foarte acid, fumegă în contact cu aerul. A. al comerțului se obține ca product lateral al fabricațiunei sodei; e foarte întrebuințat în industrie și chiar în medicină.

A. oleic, se află în cele mai multe grăsimi (migdale, masline, grăsimi de găscă, de porc etc.); se obține ca product lateral la fabricarea luminărilor; e fără culoare, cristalisabil (7° C.) și foarte ușor acid, foarte puțin solubil în apă, ușor în alcool și eter. Se întrebuințează pentru prepararea săpunului ordinar, ca mijloc de uns etc.

A. oxalic, descoperit de *Bergmann* (1776), foarte răspândit în natură (în plante ca oxalați), în urina omului formând sedimente și calculi (piatra), ca oxalat de calciu; s'a preparat mai înainte din zahăr tratându-l cu acid azotic. Astăzi din țărițe de lemn și hidroxid de potasiu se obține 4 la sută A.; e corp solid, cristalizează în prisme transparente, fără culoare și miros, cu gust pronunțat acid, solubil în alcool; în apă (1:15), toxic. Se întrebuințează în industrie și laboratoare chemice, dar nu în medicină.

A. paravimic, v. A. tartric.

A. phtalic, se nasce tratând naftalina cu A.

azotic, se cristalizează în table, puțin solubil în apă rece, ușor în apă fierbinte, alcool și eter.

A. picric, (trinitrocarbolic) se naște tratând Phenol, acid salicylic, Indigo, mătăasă, lână, părul etc., cu acid azotic; e corp cristalin (lame lucitoare), cu gust foarte amar, ușor solubil în apă caldă, explosibil și toxic puternic pentru animale. Petele galbene, ce produce *A. azotic* pe piele, unghii și hainele noastre, sînt datorite născerei *A.*

A. pyrogallie (Pyrogallol), se naște la destilațiunea uscată a *A. gallic* în formă de ace lucioase; foarte solubil în apă, alcool și eter; întrebuințat pentru absorbțiunea oxigenului și în fotografie.

A. salicylic, descoperit de Piria (1838); se află în natură destul de răspândit, în floarea ulmaria, gaultheria procumbens, monotropia hypopitys; s'a obținut și științific de Kolbe; se cristalizează în prisme (Syst. Cuadr.), n'are culoare nici miros, cu gust dulce-acrișor, greu solubil în apă rece, ușor în apă fierbinte; întrebuințat ca antiseptic și antifermenescibil în medicină și conservarea alimentelor.

A. silicic, foarte răspândit în natură, (quartz, cristallul de munte, opal, achat, carneol, cremene; în plante: aequitirum, paie și în animale: scoarța infusoriilor); există atât cristalisat cât și amorf; cristalisat apare în piramide și prisme hexagonale, fără culoare, insolubil în apă și în acide (cu excepțiunea acidului flohydric), și fusibil numai la temperaturile cele mai ridicate; *A.* (ca năsip) întrebuințat la fabricațiunea sticlei și a portelanului.

A. stearic, v. stearina.

A. sulfhydric, (hydrogen sulfurat, SH_2), în natură între gazurile, ce emană pământul în regiuni vulcanice, în ape de pucioasă, în timpul putrefacțiunii (ouă stricate, latrine, bălți); se prepară descompunând sulfurul de fer prin *A. sulfuric* sau chlorhydric; gaz fără culoare, cu un miros neplăcut (mirosul din apropierea apelor de pucioasă). Aprins arde cu flacără palid albastră. Amestecat cu aerul produce amestec foarte posibil; se transformă în lichid și se solidifică la $+85^{\circ}C$; e foarte solubil în apă, soluțiunea-i e reactiv prețios. Soluțiunea în contact cu aerul se tulbură. *A.* e descompus în sulf și apă. Sulfurul se transformă cu timpul în *a. sulfuric*. De aceea rufele întrebuințate la băi de pucioasă se distrug curând; deși foarte otrăvitor, e mult întrebuințat în medicină.

A. sulfuric (vitriol), preparat de *Al. Rhazes*, chimist persan († 900); secl. XV. *Basilus Valentinus* îl descrie sub numele de *Oleu de vitriol*, indicând și modul de preparațiune; (SO_4H_2) se găsește în stare liberă în unele ape vulcanice. Combinațiunile *A.* sînt foarte răspândite în natură (gips, sare amară etc.); se prepară în așa numitele *Camere de plumb*, unde injectăm anhidrida sulfuroasă (produsă prin arderea Pyritelor), vapori de apă și *A. azotic*. *A.* se formează într'o concentrațiune, dar insuficientă; concentrațiunea se face printr'o destilațiune în vase de platină; e lichid gros, n'are culoare nici miros, gustul chiar în soluțiuni foarte diluate e acid, are densitatea 1.84, fierbe la $325^{\circ}C$. și se solidifică la $-34^{\circ}C$; e foarte igrosopic atrăgând apa cu vehemență; carbonizează lemnele și preste tot țesutul vegetal și animal; e foarte întrebuințat.

A. sulfuros se află între gazurile ce emană vulcanii, unde arde sulf.; se prepară prin arderea Pyritelor, a sulfurului și descompunând *A. sulfuric*; e gaz fără culoare, cu miros înțepător; se întrebuințează ca mijloc de albit hârtia, ca mijloc desinfectant (arțînd în localul respectiv), și ca mijloc recitor la fabricațiuni (Sistem Pietet).

A. tanic, descoperit de *Löwis* în coaja de stejar, foarte răspândit în natură, aflându-se în toate fructele necoapte, dar mai ales în gogoșele de *ristic* și *Alep*, din care se estrage conținând preste 60% ; e corp solid, fără culoare și transparent; se întrebuințează în tăbăcărie, la fabricarea cernelei.

A. tartaric, v. stibiu.

A. tartric, (vinic) ordinar, descoperit de Scheele (1769); există în natură în multe fructe: Struguri, ananas, cartofi, napi și foarte mult în seva de viță; se prepară din drojdia de vin (Trartru); se obține și oxidând glicerina, dar mai ales glucoza, se cristalizează în prisme mari; e solubil în alcool și apă, se topese la $135^{\circ}C$.

Acidava, ruine de castre romane în fața Slatinei, pl. Oltu-de-sus, j. Romanța.

Acidimetria, parte a chemiei analitice, avînd de scop determinarea cantității de acid liber într'un amestec.

Acinus, beșicuță, care face parte dintr'o glandulă în formă de strugure.

Acioae, sau *alamă*: un aliajiu de cupru cu zinc, în care zincul e cam $24-36\%$; dacă conține mai mult cupru, aliajiul e roșu; tombac. *A.* are culoare frumoasă galbenă metalică, dar cu creșterea cantității de zinc devine mai roșietică galbuie până la albă galbuie. Obiectele de *A.* conțin adesea și porțiuni mici (cam 1%) de staniu și plumb, dela arama veche topită, cari sînt însă foarte stricicioase pentru *A.* destinată la table și sîrme, dar nu alterează la turnare și prelucrare cu roata. *A.* mai efină decît arama din cauza adausului de zinc, are culoare frumoasă, resistă mai bine oxidațiunii (ruginirii, îngriririi), e mai tare și dă obiecte turnate mai frumoase, pe cînd arama nici nu se poate turna. În stare brută turnată, se rupe la căldură ca și la răceală; prin bătore, turtire printre suluri și prefacerea în sîrmă, devine tare maleabilă și ductilă, mai cu seamă dacă îi ajutăm puțin prin încălzire și răcire cu încetul. *A.* care se poate bate cu ciocanul încălzit, conține 40 p. zinc și 60 p. cupru. Șic: foițele fine de alamă, zinc. *Tombac* (tumbac): aliajiu de preste 80% cupru cu zinc. Cu cât e mai bogat în aramă, cu atât e mai ductil și mai închis. Pentru a imita aurul se amestecă și 0.5% staniu. Tot aci aparțin: aurul Talmi, Similorul, aurul de Mannheim, mărfuri Leonice etc. Foițele foarte fiue de $\frac{1}{1,900}-\frac{1}{2,000}$ mm. dau șicul de aur neveritabil. Pulberea fină de tumbac dă la încălzire prafuri de bronz de nuanțe diferite. *Bronzul* e un aliajiu de cupru cu staniu. Metalul de tunuri conține cam 10% staniu; *B.* de statue conține de regulă o porțiune mică de zinc, pentru a fi mai fluid la topire; metalul de clopote are $20-25\%$ de staniu. *Pakfong* (Argentao, Argint nou, Alpaca): aliajiu din alamă și nickel. Aliajiul e alb ca argintul, ductil, sonor și so înegresce mai cu anevoie decît alama. Compozițiunile bune au culoare și luciu întocmai ca

argintul. Argentanul se compune din 55% cupru, 25% zinc, 20% nickel. Și din acest aliaj se face șic de argint de $\frac{1}{40}$ — $\frac{1}{60}$ mm. grosime. Pakfong argintit galvanic vine sub numele de *argint de China, de Peru, Alpeea, Alfenide, metal Christofle, Electron* ș. a. și se întrebuințează pentru tacâmuri de masă etc. Patria pakfongului e China, de unde s'a adus în Europa cam de 200 de ani.

Acioală, adăpost, șatră, colibă. (M. Etym. Rom.)

Acipenser L. (*Sturioni*), gen de pesci Ganoidi: *Morunul* (*Acipenser huso* L) ajunge până la o lungime de 8 m.; trăiește în M. Neagră și în fluviile ce se varsă în ea; produce icre escelente; din beșica sa se fabrică cieiul de morun. — *Nisetru* (A. Gueldenstadii Br. et R.), până la 2 m. lung., trăiește în M. Caspică, M. Neagră și M. de Azow; are icre foarte prețuite. — *Păstrugu* (A. Stellatus) trăiește în M. Neagră, Azow și Caspică, ajunge până la $1\frac{1}{2}$ m. lung.; are bot lung; icrele mai puțin prețuite, carnea însă foarte gustoasă. — *Viza* (A. Gmelini) trăiește în M. Neagră și Caspică, ajunge până la 3 m. lung.; icrele foarte bune. — *Cega* (A. Ruthenus) până la 1 m. lung.; trăiește în afluenții M. Negre, nu se scoboară însă în mare nici odată. — *Sturionul comun* (A. Sturion) trăiește în toate mările Europei afară de M. Neagră și Caspică. Toți acești pesci trăiesc în mare și se urcă în fluvii pentru a se reproduce. Ei formează o adevărată bogăție a pescăriilor dela Duuăre și a celorlalți afluenți ai M. Negre. Literatură: Gr. Antipa. Studii asupra pescăriilor din România. București 1895. [Dr. Gr. Antipa.]

Aciră, numele Pajurei în România mică.

Acî reale, oraș în provincia siciliană Catania, situat la poalele vulcanului Aetna, aproape de mare; loc vestit de cură climatică cu therme vindecătoare (Aqua Santa Venera) și băi de mare; reședință episcopescă, gimnasiu, școală tehnică și două academii; 22,431 loc. — În apropiere este micul port A., peștera lui Polifem, caverna Galateei și minunatele șapte Scogli dei Ciclopi (Farglioni), insulele Ciclopilor.

Acua, (Acsuva), com. mică în cott. Arad, lângă Halmagiu, situată pe șapte coline. La 1439 obvine sub numirile: Acua de sus, A. de jos, A. de brad, — iar la 1561: Acua mică și Acua nobilă; 237 case, 1062 loc., toți Români gr. or. — Teritoriul e de 6548 jugere catastrale, mare parte acoperit de păduri seculare. Se cultivă agromonia, pomăritul, lucrul de lemn și prăsierea vitelor. [†]

Ackermann, Conrad Ernest, unul din primii actori și fondatori ai teatrului germ. în secol. XVIII, n. 1712 în Schwerin, † 1771 în Hamburg; comic escelent. A dat reprezentațiuni în Königsberg, Danzig, Mainz, apoi prin Polonia și Elveția. Soția lui, Sofia Charlotte n. Biereichel, ajunse prima artistă pe scena din Hamburg.

Ackner, Ioan Mih., însemnat scriitor săsesc, n. 1782; a fost mai întâiu profesor la gimnasiul ev. din Sibiu, apoi preot în Gușterița; s'a ocupat cu archeologia și științele naturale, mai ales cu Geognosia și Mineralogia; a scris despre minerale, petrefactele și oryctognosia Transilvaniei și în colaborare cu Frid. Müller despre iuscripțiile romane în Dacia; 1862 a fost ales în Brașov membru onor. al Asociațiunii transilvane. † 1862.

Aclamațiune, aclamare, primire cu strigăte de bucurie; strigare de aprobare mai ales la adunări, când se alege vr'un funcționar, sau se propune ceva spre primire fără votare.

Aclimatizație, aclimatizațiune, obicinuire cu clima; oamenii, animalele și plantele de regulă trăiesc în regiunile, în cari au crescut; ducându-le în alte regiuni existența lor e amenințată, s. e. cele din țeri călduroase nu pot viețui în altele friguroase și vice-versa; deprinderea lor cu o altă regiune, unde s'au transportat, se numește a climatisație. [St.]

Acline, cuvânt grec., se folosesc pentru liniile curbate de pe fața pământului, cari leagă locuri fără de magnetism. — Cu un ac magnetic inclinător ne convingem, că pe lângă aequatorul geografic al pământului există locuri, în cari acul se așează chiar în pozițiune orizontală. Legând toate punctele cu inclinațiune magnetică nulă, avem liniile numite acline. — (V. și aequatorul magnetic).

Acnemia, monstru fără extremitățile inferioare (picioare).

Acne rosacea, ivirea de sgrăbunțe roșii pe față (mai ales pe nas) ca o urmare a inflamațiunii cronice a glandulelor, ce secernează său. Bărbații (beutori) pățimesc mai des ca femeile de această afecțiune.

Acoladă, (*franc.*) 1) semn grafic de unire ~, în musică semn pentru a uni două sau mai multe portative într'o partițiune musicală; 2) în evul mediu numele ceremoniei primirii în ordin a unui cavalier.

Acolhua, popor mexican, imigrat pe la 1150 în Anahuac, unde a fundat un regat (capitala Tezkuko), care sub regele Nezahualcoioltl a ajuns la culmea înfloririi și puterii. Sub presidența lui Nezahualcoioltl (1431) au format A. o alianță cu Aztecii și Tepanecii. După moartea acestuia ajunse la conducerea alianței regele Aztecilor, Montezuma I. După moartea lui, A. au devenit independenți; mai târziu s'au desbinat, formând statele Tezkuko și Kakama; în fine s'au contopit în Mexico.

Acolit, (*grec.* Acoluth = ακολουθος) conservitor la anumite oficii ale cultului divin. În biserica apuseană A. e un membru deosebit al treptei ierarhice inferioare, pe când în biserica orient. nu este persoană eclesiastică de treaptă ierarhică deosebită, ci demnitatea și oficiul aceluia e contopit în treapta ierarhică inferioară a subdiaconului, și se conferese în chirotesia sacră. săvârșită prin Archiereu afară de altar. Diregătoria A.-ului e: a aprinde luminările lăcașului mării lui Dumnezeu, și a grijii de frumuseța aceluia (Cf. rugăciunea chirotoniei subdiaconului.)

Acologia, învățătura despre medicamente (leacuri).

a commodo, (*ital.*) termin music., după plăcere.

Acomodare, (*lat.*) conformare, potrivire cu referințele morale și fizice ale oamenilor și împrejurărilor. A. *optică*, un joc al ochiului ca să vedem când aproape, când departe. Acest joc se face cu ajutorul părților constructive ale ochiului, anume pupila se lărgesc la lumina slabă și se micșorează la cea puternică. Lentila sau cristalinel din interiorul lui se umflă și se desumflă prin

apropierea și depărtarea obiectelor. Această funcțiune scade cătră bătrânețā. Unor oameni le lipsește facultatea de acomodare, încât nu pot vedea bine obiectele decât la anumită distanță. V. art. miopia, hipermetropia și presbyopia. — *A. pedagogică*, potrivirea prelecțiilor (propunerii) după capacitatea și lipsele elevilor. Alta este *A. dogmatică*, care aprobă și ororile celui, pe care îl învață.

Acompaniare, (musică) acțiunea de a executa un acompaniament, cu alte cuvinte a executa totalitatea părților secundare, ce însoțesc o melodie principală, vocală sau instrumentală, susținându-o, întărindu-o și mărindu-i astfel efectul. Importanța acestui acompaniament variază dela o bucată la alta. Instrumentele de cameră, ce servesc mai cu samă la acompaniarea cântăreților, sânt în prima linie cele cu claviatură: orga, pianul, armoniul, apoi harpa și într'un rang mai inferior chitara și mandolina. Studiul acompaniamentului e una din cele mai complicate părți ale studiului muzicii și misiunea de acompaniator e una din cele mai delicate. Un bun acompaniator trebuie să caute a concura la efectul general fără a căuta să strălucească însuși. [T. C.]

Aconcagua, pisc în șirul Anșilor din Chile, 6970 m. înalt; după el se numește o provincie din Chile de 16,126 km.², cu 156,636 loc.; capitala San Felipe; mine de aramă rentabile.

à condition, term. comerc., predarea unui obiect cu condiție. De regulă se folosește când un fabricant dă marfa cu condiția de a o reporni la cas de ar rămâne nevândută.

Aconitina, substanță extrasă din rădăcinile de *Aconitum Napellus* L., plantă din familia *Ranunculaceelor*, ce se mai află și în tulpina, frunzele și florile acestei plante, dar în cantități mult mai mici; alcaloid natural cu formula în notațiune atonică $C_{29}H_{45}NO_{11}$, care cristalizează când e pură în table romboidale, incolore, inodore, ce fiind puse pe limbă determină o senzațiune specială de înțepare; solubilă în apă rece, dar mai mult în cea caldă, în alcool, eter, benzina și mai ales în chloroform; substanță otrăvitoare, poate chiar otrava cea mai violentă cunoscută. Se întrebuințează totuși în medicină în casuri de nevralgii, tusă, tusă măgărească, răgușeală, afecțiuni reumatismale etc., dată în dose foarte mici dela $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{4}$ dintr'un miligram tot la 6 ceasuri. Rădăcinile de *A. N. L.* se aseamănă cu napii (de aci și numele specific: *napellus*); din cauza cultivării sale în grădini pentru frumusețea florilor și a asemănării amintite se pot întâmpla accidente regretabile voluntare ori involuntare. În asemenea împrejurări nenorocite intervenția medicului e absolut necesară cât mai îngrabă, moartea intervenind prin sincopă și prin spasme ataxice ale sistemului respirator. [S. Șt. R.]

Aconitum L., gen din familia *Ranunculaceae*, tribul *Helleboreae*, cuprinde ierburii perene, erecte cu frunzele alterne palmatilobate sau disecate; flori neregulate, mari, albastre, purpurii, ochroleuce sau albe, dispuse în spice sau în panicule terminale; caliciul compus din 5 sepal petaloide, cel posterior mai mare, în formă de cască, cele două laterale (aripile) largi, cele inf. (buzele) înguste sau oblonge; corola compusă din 2—5

petale reduse; carpele 3—5 sesile, libere pluriovulate, devenind la maturitate folicule. *A.* cuprinde vre-o 18 specii, ce cresc mai ales în regiunile muntoase ale Europei și Asiei, puține cresc și în America; toate sânt plante veninoase din cauza unor principii toxice, precum *Aconitina*, *Napellina* etc., cari se află în toate părțile lor, dar mai cu samă în rădăcina lor tuberculoasă; dintre speciile de *A.* ce cresc prin părțile noastre și cunoscute în general sub numele popular de *O mag* sau *O meag* amintim *A. Lycocotnum* L., *A. moldavicum* Haq., *A. Napellus* L. prin pășunile de prin pădurile subalpine etc.; multe sânt cultivate prin grădini ca plante ornamentale. Preparatele din rădăcina și frunzele de *A. Napellus* L. se întrebuințează în medicină spre a combate nevralgiile, tusă, asthna; de asemenea se mai întrebuințează ca diuretic și calmant al durerilor în afecțiunile reumatice. Trebuie să fie cineva foarte precaut cu această plantă, spre a nu se otrăvi. Tot astfel de proprietăți terapeutice, însă cu o acțiune mai puternică, are și rădăcina de *A. ferox* Wallich. (*A. virossum* Don.), ce crește în India în regiunile temperate și subalpine din Himalaya. *A. ferox* produce crâncena otrăvă numită *Bish*, *Bishy* sau *Vishi*, cu care își otrăviau odinioară indigenii săgețile lor. [Z. C. P.]

Aconto, (a/c) term. comerc., plățirea parțială a unei datorii.

Acopereminte, (liturgică), vëluri pentru sf. disc și potir; în biserica orient. sânt 3. Unul servesece spre acoperirea sf. pâni pusă pe disc și acoperită cu steluță și represintă parte scutecele, cu care a fost înfășat I. Ch. în iesle la nascerea sa, parte giulgiul cel curat, întru care Iosif cu Nicodim au înfășurat trupul Mântuitorului punându-l în mormânt. — Cu al doilea se acoperă sf. potir, însemnând *marama*, cu care a fost acoperită fața lui Christos celui îngropat. — Iar al treilea, care se numește și »*Aera*« și »*Anaphora*« (Cf. Tipicul: Luni, 1 Sept. în post) servesece spre acoperirea amândurora, însemnând că: precum aerul, așa și bunătatea și darul lui Dumnezeu acoperă cerul și pământul.

Acoperire, în astronomie: trecerea unei stele pe dinaintea alteia, ce se află mai departe de pământ. Îndeosebi *A.* stelelor fixe de cătră lună se folosește cu succes la măsurarea diametrului lunii, dar și la determinarea longitudinei geografice a locului, din care privim acoperirea.

Acoperiș, învëltoarea edificiului, ale cărei margini formează streșina.

Acord, în musică: complexitatea a două sau mai multe sunete audite împreună; în teoria musicală aceste sunete nu trebuie să fie mai puține de trei, nici mai multe de cinci, să aparțină aceleiași game, și să poată fi dispuse astfel, ca să ne prezente o serie de terțe suprapuse. Ca și intervalele, *A.* se clasifică de obicei în consonante și disonante, după cum în constituțiunea lor intră numai intervale consonante sau și disonante. O altă clasificățiune a *A.*-lor e în acorduri fundamentale și acorduri derivate; fundamentale se numesc atunci când celei mai grave partide armonice i se dă fundamentala *A.*-lui și în acest cas acordul se dice, că e în stare directă; când însă acestei partide i se dă o altă

notă, decât fundamentala A.-lui, aceea ce ne dă o restituare a A.-lui, sau când una din notele A.-lui a primit o alterație, acordurile se numesc derivate. Încă o clasificare mai nouă și mai rațională poate e aceea în acorduri de mișcare și acorduri de repaus; de repaus sînt acele, ce pot servi de încheiere unei bucăți de muzică; toate celelalte sînt de mișcare, fiind-că cer în urma lor mai mult sau mai puțin imperios un alt acord. Regulele pentru întrebuițarea acordurilor și înlanțuirea lor, formează obiectul părții din teoria musicală numită Armonie. Știința acordurilor e o știință relativ nouă. A. propriu țise nu apar decât cu secl. XIV, și abia în secl. XV și XVI se poate vedea o armonie regulat constituită și basată pe acorduri. — A. se numește și modul cum e acordat un instrument. [Titus Cerne.]

Acordare, în muzică: regularea obiectelor sunătoare ale unui instrument musical la înălțimea cuvenită, condiționată prin raportul lor armonic reciproc.

Acordeon, instr. musical cu foi și claviatură, în care sunetele sînt produse de ancii metalice libere. Derivând din cengul chinez și armonica de gură, a fost inventat în 1829 la Viena de Damian. Constă dintr'un fel de foi în fața cărora sînt înșirate pe o tablă aniele destinate a produce sunetele. Tastele claviaturii ridică supapele corespunzătoare acestor ancii, pe cari curentul produs de foi le pune în vibrațiune. Fiecărei taste îi corespund două sunete, două ancii, din cari una vibrează când se string foile, pe când cealaltă când se lărgesc. Diferite perfecționări au fost încercate, cari poartă nume deosebite: concertina, melofon ș. a. — Instrument de amator, se bucură puțin de considerația adeveraților artiști. [T. C.]

Acordoir, (*franc.*, muzică), unelte pentru acordarea unui instrument.

Acoria, neșat; se observă uneori la morburii cerebrale, la alienați, epilepsie, histerie. Morboșii nesimțindu-se nici odată sătui, mănâncă excesiv de mult (devin polyphagi). La animale tăierea nervilor vagi cauzează între altele și A.

Acornus, monstru fără trunchiu.

Acorus L. plantă, gen din familia *Aroideae*, tribul *Croniëae*; cuprinde plante erbacee, vivace, cu tulpina suterană orizontală, de grosimea unui deget, purtând rădăcini adventive în partea inf., iar la cea sup. frunze reduse (solzi), la subsoara cărora se desvoalcă ramuri aeriene; frunze alterne de o lungime de 70—80 cm. verzi sau roșietice, rectinerviate; florile hermafrodite, regulate și dispuse în spadice; periantul format de 6 foliole egale, sqaamiforme, aranjate pe două rînduri, staminele libere în număr de 6. Ovarul super e trilocular, multiovlulat; fructul o bacă cu păreții aproape uscați; semințele provădute cu albumen învelite de o substanță carnoasă și goamoasă. A. cuprinde două specii, ce cresc în regiunea temperată a emisferei boreale. *A. Calamus* L. e o plantă originară din India; crește însă pe marginile bălților și lacurilor din Europa, unde a fost cultivată și a devenit aproape spontană. Probabil că se află și în Rom., de oarece crește în țările vecine: Transilvania, Bănat etc. Tulpina suterană de *A. Calamus* L. are un miros aromatic plăcut, nu gust amar, praprietăți dato-

rite unei esențe, care e principiul activ și care face să fie întrebuițat în medicină ca stimulant tonic, contra catarelor cronice și a dispepsiei. În industria europeană se întrebuițează tulpina suterană de *A. Calamus* L. pentru aromatizarea prăjiturilor și a unor licheruri. [Z. C. P.]

Acosta Gavril (Uriel), n. 1591 în Oporto dintr'o familie jidovească trecută la catolicism; la început era catolic bun, dar începînd să dubiteze în creștinism fugi în Olanda, unde trecu la iudaism; nici legea jidovească nu-l mulțămî însă, și în curînd ajunse în conflict cu coreligionarii săi, persecutat de aceștia se sinucise în 1640. Poetul Gutzkow l'a ales de erou al unei tragedii. A scris: »Examen traditionum Pharisaeicarum collatarum cum lege scripta» și autobiografia sa »Exemplar humanae vitae».

Acostare, (marină), manevra ce execută un bastiment pentru a se apropia de mal, de cheu sau de un alt bastiment, spre a stabili comunicațiunea directă cu ele; se țice că bastimentul este acostat prin opozițiune la expresiunea »bastimentul la ancoră»; în cazul din urmă vasul nu poate comunica cu uscatul decât prin ajutorul bărcilor. Un bastiment, care vrea să acosteze, în general mai întăiu ancorează și apoi trimite pârâme (v. ac.) sau frîngii la punctul de acostat și trage de ele, slăbind pe măsură lanțul ancorei, până ce acostează. [Constant. B.]

Acotiledon, termen tehnic, ce se aplică în organografie spre a arăta, că embrionul e lipsit de cotiledoane: *acotiledon* sau *acotiledonat*. Sînt puține exemple printre Phanerogame, al căror embrion să fie lipsit de cotiledoane; așa sînt unele specii din genul *Cuscuta*, *Orobanche* etc. — Se numiau altădată plante *Acotiledoane* (*Acotyledonia* în clasificăția lui Ant. L. de Jussieu 1789) acelea, ale căror celule germinative (spori) lipsite de cotiledoane, se considerau ca semine dar denumirea necorespunzînd realității, a fost înlocuită cu cea de plante *Cryptogame*. [S. Șt. R.]

Acquit, (comerc.), chitare, egalare. — *Pour a.*, formulă de chitanță, pe cambii, checuri etc.

Acra, v. Akka.

Acraniole, (Acrania), vertebrate fără craniu; se clasificau înainte între pesci, astăzi formează însă o grupă a parte, care se mai numește și *Leptocardii*, din cauză că au inima în formă de tuburi. Un singur gen *Amphioscus*. Cel mai inferior vertebrat. [Dr. Gr. Antipa.]

Acratotherme, izvoare de ape minerale calde, indiferente.

Acres (pron. ecr), măsură de suprafață, folosită în Anghia și America nordică. 1 A. = 4840 Yards
□ = 40'467 Ar.

Acreditare, în drept. intern.: însărcinarea, împuternicirea, ce se dă reprezentanților diplomației pentru preluarea și conducerea afacerilor cuprinse în plenipotență; în comerț: a deschide cuiva credit. *Acreditiv*, în comerț: o scrisoare, pe baza căreia o persoană (acreditatul) poate ridica dela adresat pentru sôcoteala adresantului o sumă anumită de bani. *A. circular*, un acreditiv, care are valoare pentru mai multe persoane sau firme. *A. circular* poate să fie limitat (pentru o sumă fixată) sau nelimitat. Plățile, cari le fac adresații, se confirmă prin chitanțe duple și se introduc și pe dosul A.-lui

circular. Nici un adresat nu poate plăti o sumă, care laolaltă eu sumele anterior plătite ar fi mai mare decât suma fixată în acreditiv. Despre plățile făcute este a se avisa adresantul (emitentul) A.-lui.

Acrescență, adăugare, sporire, creștere.

Acresul, numirea populară a plantei *Ribes Grossularia* L. (v. ac.) [Z. C. P.]

Acria, medicament iritante, aspre.

Acrida, (acrydium, Geoffr.), insectă ortopteră confundată de popor cu lăcusta, de care se deosebește prin antenele sale mai scurte și prin tarsele ei compuse din trei articule în loc de patru; bărbății produc un sunet strident prin frecarea picioarelor de dinapoi cu aripele. A. sunt vestite prin migrațiunile lor în turme numeroase distrugând vegetațiunea și pustiind țerile, prin cari trec; cadavrele lor, intrând în putrefacțiune, sunt un focar de diferite boale pestilențiale. [N. L.]

Acridophagi, populațiunea din unele regiuni ale Africei; ea mănâncă *acridele*.

Acris, 1) jintiță, lapte înăcrit; 2) plantă, v. *Acres* și *măcriș*.

Acrobat, (grec.) gimnastic de profesiune, dexter în balansare pe funii întinse la înălțime mai mare.

Acrocarp, (grec. ἄκροσ = vîrf, καρπός = fruct), termin botanic, întrebuintat spre a arăta un mușchiu, a cărui capsulă e așezată în vîrf tulpinei principale, de aceea creșterea lui în lungime e limitată, și nu devine vivace decât numai producînd una sau mai multe ramuri laterale și sub vîrf (*inovațiune*), cari deslipindu-se de tulpina mamă mai curînd ori mai tîrziu vor continua vegetațiunea. Un mare număr de mușchi presintă aceste particularități, și de aci constituiesc grupul *Mușchilor Acrocarpi*.

[S. Șt. R.]

Acrocomia Mart. (grec. ἄκροσ = vîrf și κομῆ = tufă, pentru că tulpina la vîrf poartă un mănunchiu de frunze), numele unui gen din familia *Palmierilor* originar din Amer. sud. cu vr'o 8 specii anevoe de deosebit, fiind între ele foarte afine, dar cu următoarele caractere generale: trunchiu de 6—15 m. înalt, de regulă acoperit cu țepi lungi, florile așezate la subsuoara frunzelor inf., sunt verzi sau galbene, iar fructele negre sau brune; frunzele terminale penate cu 70—80 foliole de o parte și de alta a rachisului; semințele conțin ulei. Unele specii se cultivă în sere calde. [S. Șt. R.]

Acrografia, arta de a grava cu ajutorul apei tari (acid azotic din comerț) în plăci de zinc, aramă și oțel, ornamente, sau pentru presa tipografică caractere tipografice (tipuri) sau desenuri, astfel, ca tipurile să iasă bine în relief; aceeași procedură ca la autotypie, fototypie, zincografie. [G. F.]

Acrolein, lichid volatil, care se naște din glicerină, încălzind-o cu acid sulfuric, are miros foarte înțepător, iritând în mare grad mucoasa nasală etc.; aprins arde cu flacăra.

Acrolithe, (grec.) în arta elină sculpturi de lemn, ale căror părți neacoperite de vestiminte (capul, mâinile, picioarele) se sculptau în marmoră, spre a imita mai bine structura naturală a pielii. Mai tîrziu se înlocuiau vestimintele deasupra simbului de lemn printr'o peliță de aur fin

ciselată, iar marmora prin fildeș (sculpturi ebrys-elefantine).

Acromatic, v. *achromatic*.

Acromegalia, (grec.) boala caracterizată printr'o mărire extraordinară a mâinilor, picioarelor și feței; poate începe la ori ce etate și durează toată viața; incurabilă.

Acromion, (grec.) vîrf sau partea mai înaltă a umărului.

Acrospor, (grec. ἄκροσ = vîrf, σπορά = semîntă; lat. *Acrosporius*), termin botan., ce arată unul din modurile de dezvoltare ale organelor de reproducere la ciuperci, s. e. un spor, o conidie, o spermatie etc., ce își ia naștere la extremitatea unei celule-mamă nespecializată (*sporophor*) ori specială (*basidiu*). [S. Șt. R.]

Acrostichon, (grec.) poezie scurtă, în care inițialele versurilor dau vr'un nume, cuvînt sau sentință. Uneori inițialele dau numele poetului. — *Telestichon* se numește poezia, când literele dela finea versurilor, și *Mezostichon* când literele din mijlocul versurilor dau un nume oarecare. Acest metod de versificare se folosește la ocazii mai puțin momentose; în poezia rom. preste tot e rar întrebuintat.

Acroterii, (grec.) ornamente architect., fixate la colțurile și vîrfurile frontoanelor spre a ascunde sghiaburile și coama învelitoarei. Ornamentul de predilecție e o palmetă deasupra unei plăci pedestale; sînt des aplicate și la sarcofage și în industria de artă (tîmplării în stil architectonic.)

Ács Károly, literat magh., n. 1824. În revoluțiunea din 1848 luă parte activă, fû prins și judecat la ștreang, dar agrățiat la închisoare de cetate pe șese ani. Ca literat și-a cîștigat renume prin articolii publicați în jurnalele maghiare, în cari a făcut cunoscută poporului maghiar poezia rom. și sîrb., și prin gramaticile practice scrise în metod conversativ. Conversațiunile sînt aranjate în limbile: magh., germ., rom., sîrb., cebă, slov. și ital. Opurile mai însemnate pentru Români sînt: »Virágok a román népköltészet mezejéről«, »Magyar, német, román beszélgetések otthon és uton«, »Magyar, német, olasz, román, cseh-tótés szerb beszélgetések otthon és uton.« [†]

Acsády Ignátz, istoriograf și publicist magh., membru cor. al Academiei maghiare și autorul primei Enciclopedii magh., n. în Carei (N. Károly) la 1845. În 1869 a pîșit pe cariera jurnalistică colaborînd la foaia politică »Századunk«. Dela 1870 până aji e colaborator intern la foaia »Pesti Napló«. Lucrările sale istorice i-au cîștigat un nume de frunte între istoriografii din Ungaria. [†]

Act, (lat.) fapt, lucrare, contract, zapis. 1) *A. în poes. dramatică*: Acțiunea fiecărei drame se împarte după nexul evenimentelor, ce se desfășură în mai multe, de regulă 3—5 A. Fiecare A. se subîmparte în mai multe scene, după cum se schimbă persoanele în acțiune.

2) *A. în sens juridic*: uneori îndeplinirea, efectul, rezultatul unei acțiuni sau puteri puse în mișcare, realizarea și manifestarea acestei puteri. Așa se dice: A. de jurisdicțiune grațioasă sau contențioasă, A. de silnicie, A. arbitrar, A. delictuos, reprobabil, etc. Deși în praxă cuvîntul A. se ia în acest înțeles

legiuitorul român a evitat această confuziune: el întrebunțează cuvântul de faptă (art. 998 C. civ.; art. 3 ur. C. com.; art. 587 Pr. pen., etc.) Alteori prin A. se înțelege consemnarea unui fapt și prin acest al doilea înțeles ne apropiem de noțiunea adevărată; astfel se dice a lua A., adică a lua notița, a consemna un fapt. În adevăratul concept însă al cuvântului prin A. se înțelege instrumentul scris, de caracter autentic sau privat, care constată faptul. Astfel se dice: A. de notorietate (art. 56 ur. C. civ.; art. unic, lg. 8 martie 75); A.-e de stare civilă (art. 21 ur. C. civ.); A.-e respectuoase (art. 134 C. civ.); A.-e conservatorii (art. 1016 C. civ.); A.-e autentice (art. 1171 ur. C. civ. și lg. aut. act.); A.-e sub semnătură privată (art. 1176 ur. C. civ.); A.-e recognitive și confirmative (art. 1189 C. civ.); A.-e de administrațiune (art. 1514—5 C. civ.); A.-e de dispozițiune (art. 2, 5, 644, 841 C. civ.); A.-e de procedură ca citațiune, protest etc. — Cf. Dim. Alexandresco, Dr. civ., t. I, pag. 87—114; Gr. Maniu, Dr. com., I, pag. 102—128; G. L. Schina, traducerea lui Asser-Rivier, pag. 59 ur.

3) *A. de acuzare* sau de acusațiune, A. redactat de Ministerul public (procuror), după pronunțarea Camerii de punere sub acuzare, că e loc de a se trimitte delinquentul înaintea Curții cu jurați (art. 236 Pr. pen.) În Ung. procurorul face numai propunere de acuzare după încheierea instrucțiunii, și pe baza acestei propuneri judecătoria anunță punerea sub acuză, ori sistarea procedurii penale. În Trs. însă, unde încă și astăzi e în vigoare procedura pen. austriacă, la anumite crime mai grave procurorul are să redacteze A. de acuzare.

4) *A. de stare civilă*, servește a constata situațiunea unei persoane în familie, din punctul de vedere al dreptului civil și privat. Fiind întreaga societate interesată, ca faptele cari constituiesc sau preschimbă acest stat civil (status), cum sânt nascerea, căsătoria și moartea, să fie statorite în mod cert, căci drepturile și îndatoririle numeroase, ce concern puterea părintească și maritală, capacitatea, devoluțiunea succesiunilor și altele, rees din cele dintăiu, de aceea după legiuirile române principalele fapte privitoare la persoane se constată prin scripte sau A.-e publice (Constituțiune, art. 22; legea organică a Dobrogei, art. 22; Codul civil, art. 21 ur.). Înainte de legiuirea modernă preoții, adică adevărații întemeietori în toată Europa a A.-lor de stare civilă, treceau în codicile bisericesci epoca îndeplinirii ceremoniilor religioase a botezului, cununiei și îngropaciunii, resursă prețioasă spre a stabili, înainte de 1865, când se mai poate, filiațiunea, căsătoria, drepturi de moștenire și altele. Dela data de mai sus autoritatea civilă intervenind a ordonat și regulamentul ceea ce până aci era de sfera bisericeii. (Cf. Al. Degré, importantă monografie în revista Dreptul, n. 20 din 10 martie 1891, p. 153; Dem. Alexandresco, t. I., pag. 213 ur.) — În Ung. purtarea matriculelor de nasceri, căsătorii și casuri de moarte până în timpul cel mai non s'a ținut de oficiul organelor bisericesci, prin art. de lege XXXIII din 1894 însă, mai ales din motive politice, a

fost încredințată exclusiv numai organelor statului. (V. Matricule.)

5) *A. uman*, lucrarea și respective întrelăsarea, care porcede dela voința liberă și deliberată a omului. A.-le umane, ca unele cari porced dela știința și voința omului, sânt imputabile. Lucrările, cari le îndeplinesce omul fără consciința de sine (s. e. beat, nebun, pruncii înainte de-a fi ajuns la anii priceperii) se dic A.-e ale omului; acestea nu sânt imputabile. (Dr. I. Rațiu, Etica creștină, Blaj 1873). V. Imputabilitate și Moralitate.

Acta, (lat.) fapte. *A. Apostolorum* v. Faptele Apostolilor. *A. diurna* v. un fel de jurual cotidian la Romani, ce se afișa în loc public și conținea toate întâmplările mai însemnate din Roma. »*A. eruditorum*« (lucrările erudiților) cea dintăiu revistă științifică a Germaniei, apărută la 1682 în Lipsca. *A. martyrum*, actele scrise despre viața, acuzarea, cercetarea judecătorească, condamnarea, suferințele și omorirea martirilor (mucenicilor) creștini. *A. sanctorum*, viețile sfinților. O colecțiune grandioasă de 60 de tomuri în folio, scrisă în limba latină cu mare aparat științific despre viețile sfinților; edată de călugării iesuiți. S'a început la 1643 prin iesuitul Bolland, după numele căruia se numesce colecțiunea »Bolandștilor«. (v. Mineiu, Sinaxar.)

Actaea L. — (grec. ἀκταία = soc), numele unui gen din familia *Ranunculaceelor*, cu 2 specii numai, cari se află în Europa, Asia și America boreală; în Rom. se găsesc în regiunea muntoasă și a dealurilor, anume: *A. spicata* L. numită în popor *Iarba-Cristoforului*, *Cristoford*, *Iarba tâlharului*, *Iarbă de orban*; și *A. Cimicifuga* L. — Sânt plante cultivate și prin grădini, iar praful obținut prin pisarea rhizomului, ori a frunzelor, ramurilor de *A. Spicata* L. omoară păduchii, numai să fie ferit de uscăciune. De asemenea tot rhizomul acestei plante e acru, iritant, și un purgativ violent; s'a mai recomandat și ca antispasmodic, expectorant și antireumatismal. Fructele ei coapte sânt negre, lucitoare și veninoase producând o inflamație a tubului digestiv. Din rhizomul de *A. racemosa* L., specie din Amer. nord., se scoate o substanță numită *cimicifugin*, care, între alte întrebunțări, e considerată și ca un remediu contra mușcăturei șerpilor veninoși. [S. Șt. R.]

Actinil, (rose de mare), o subordine de Korali (clasa Cnidariilor, în ramura Coelenteratelor). Trăiesc în mare, au un corp scurt cilindric. Cu partea posterioară stau lipite printr'o ventuză (picior) pe stânci, iar la partea anterioară au gura încunjurată cu o coroană de tentacule retractile foarte frumos colorate, pline de organe urzicătoare, cu cari omoară micile animale marine pentru a se hrăni cu ele. Nu trăiesc în genere la mari adâncimi. (Cf. A. Andres, Monografia delli Attinie. Napoli 1884.)

[Dr. Gr. Antipa.]

Actinoelectricitate, (grec.) electricitatea, ce se desvoltă în unele cristale, s. e. în cristalul de munte, sub influința rașelor de lumină și de căldură.

Actinofrisoidă, (*Actinophrysoida*) în botanică forma ce o iau în anumite împrejurări ambele protophytelor, când ele reamintesc forma pro-

tozoarului *Actinophrys*, adecă atunci, când se presintă ca massă protoplasmică centrală, dela care radiază spre periferie prolongamente protoplasmice mai subțiri și mai fine. [S. Șt. R.]

Actinolit, rocă, var. de amfibolite, formată de actinot, dela care se adaugă ceva feldspat și cvarz.

Actinometru, aparat, cu ajutorul căruia se măsoară puterea încălzitoare a rașelor solare. A. consistă din un vas cilindric de argint, al cărui coperiș se îndreaptă așa, ca rașele soarelui să cadă perpendicular asupra lui. În vas se află apă și un termometru; coperișul e obdus cu funingine, ca rașele să fie mai bine absorbite. Din încălzirea apei se face deducțiune la puterea încălzitoare a rașelor solare.

Actinomicoza, boală produsă la vite și la om de ciuperca *actinomyces* (*grec.*), prezentându-se la vite sub formă de tumori în regiunea maxilarului, la om ca nise abscese cronice.

Actinomorf, (*grec.*) în formă de stea. A. se numesc și florile unor plante, mai departe cristalii din fulgii de neaună ș. a. m. d.

Actinot, mineral, amfibol verde deschis, în prisme lungi; se găsește în diferite roce amfibolice, sisturi talcoase, serpentine etc.

Actium, (*Action*, acum *La Punta*) promontoriu și oraș pe țărmul vestic al Greciei spre sud dela intrarea în golful Ambrakiei. Aici, la 2 Sept. 31 a. Chr. Octavian a reșurpat asupra lui Antoniu și a Cleopatrei învingerea maritimă, în urma căreia el deveni monarch în Roma.

Actiune, lucrare, faptă, mișcare, luptă; în *poesia dramatică*: înălțuirea, dezvoltarea artistică a faptelor într'o piesă teatrală; în *retorică*: A. mimică: expresiunea feței, mișcarea brațelor.

În înțeles *juridic* A. (*actio*) însemnează: 1) dreptul unei persoane de a recurge la autoritatea judecătorească pentru ca printr'însa să se pună capăt nedreptății, de care acea persoană se plânge; 2) însăși aceasta recurgere la autoritate, însuși procesul sau instanța, ce se intentează. În dreptul rom. spre a porni A. se cere: 1) calitatea necesară pentru a o pute exercita personal sau ca mandatar legal ori convențional (cf. și art. 974 C. civ.); 2) capacitatea (art. 470, 476 Pr. pen.; art. 13, 16 C. pen.; art. 390 C. civ.; art. 454 C. civ.; art. 713 C. com.; art. 428 C. civ. și 12 C. com.; art. 197 C. civ. și 15 urm. C. com.; art. 458 C. civ. și 14 C. com.); 3) interes, material sau moral. A-le se subdivid principalmente: a) în publice sau private (art. 1 Pr. pen.); b) personale sau reale (cf. Al. Degré, monografie critică asupra Cursului de procedură al lui G. G. Tocilescu, în »Dreptul« n. 42 din 31 Maiu 1890, pag. 335); c) mobiliare sau nemobiliare (cf. art. 15 ur. și 54 ur. a legii din 1896 asupra judecătorilor de pace); d) posesorii sau petitorii (cf. Al. Degré în Revista »Dreptul«, n. 43 din 3 Iunie 1890, pag. 341; Gr. G. Păunescu, Despre acțiuni, pag. 28 ur.) A. de anulațiune sau rescisiune, nu se poate exercita de major, după legiurea actuală în România, în cas de leșiune, în afară de casul excepțional prevăduț de art. 694 civil. Privitor la minor cesțiunea e regulată de art. 1157 ur. C. civ. (Cf. Dim. Alexandresco, în »Dreptul« n. 25 din 27 Martie 1894, pag. 193 ur. și n. 27 din 3 Aprilie

1894, p. 213 ur.) A. *recursorie civilă în contra judecătorilor*, după cum însuși numele ei arată, e o acțiune de natură civilă, care are de scop punerea în cauză a unui sau mai multor judecători de partea urmărită sau judecată, spre a obține dela dinșii reparațiunea daunelor suferite prin faptele comise de judecători în exercițiul funcțiunii (cf. art. 29 din Constit.) Originea acestei A. o găsim în dreptul roman, de unde a trecut în dreptul feudal, de aci în legiuirea franceză modernă (la prise à partie), de unde fără modificare a trecut în Procedura civilă rom. în casurile limitativ prevăduțe de art. 305 din această procedură, după formele și cu urmările stabilite de art. 308 ur. Pr. civ. (Cf. G. G. Tocilescu, Curs de Proc. civ., Partea I, pag. 149—159 și vol. III, Partea III, pag. 192—207; A. C. Ionescu, Esplanarea Proc. civ., pag. 192—193.)

Ca termen *comercial* A. poate avé deosebite înțelesuri, anume: 1) o parte anumită (unitatea de măsură) a capitalului social al unei societăți pe acțiuni, 2) documentul, care reprezintă această parte. Drepturile și obligămintele unui proprietar de acțiuni se regulează prin lege și prin statutele societății. A. pot fi la purtător ori nominative; proprietatea celor dintăiu se transferă prin simpla tradițiune, predare a titlului, iar A. nominative prin înscrierea declarațiunii de cesiune, adecă prin transcrierea lor în registrul acționarilor. Valoarea nominală a A.-i este cea indicată în titlu, val. efectivă oscilează după condițiunea țingului și după credutul societății. În Rom. legea fixează un minimum pentru valoarea nominală (100 lei, iar la capital soc. de peste 5 milioane, 500 lei.) Val. nom. nu trebuie vèrsată deodată, (în Ung. cel puțin 10% la subscriere și 30% până la începerea activității), în care cas se liberează numai certificate provisorii, cari se convertesc în titluri definitive, A. liberate, după ce s'a vèrsat întreg capitalul subscris. După cod. com. rom. (art. 167) titlurile au să cuprindă: 1) denumirea societății, data actului constitutiv și acea a publicațiunilor sale, cu arătarea locului, unde a fost făcută, cifra capitalului social și numerul A.-lor și durata societății, apoi au să fie tăiate dintr'un registru cu matcă. Leg. com. ung. e mai puțin greoaică și cere numai denumirea societății, a valorii nominale și la A. nominative numele acționarului. A. liberate de regulă sânt provăduțe cu talon și cuponi (v. ac.). — A. de prioritate sânt acelea, cari fac parte dintr'o emisiune nouă, împreunate cu avantajii (dividende și drepturi) mai mari, decăt cele esmise mai întâiu. *Acțiune de folosință*, (*franc.* Action de jouissance, *ital.* azioni de godimento, *germ.* Genussschein), certificate estradate în locul acțiunilor sortate (amortisente). Proprietarul A. d. f. participă la supradividendă (profit), dar nu și la dividenda regulată (procente). (Cf. Grig. Maniu, Drept. com., vol. I, 171 urm.)

Activ, cel ce lucră, săvîrșește, face ceva; despre soldați: cari sânt în serviciu faptic. *Activitate*: lucrare, săvîrșire; în activitate: în funcțiune, în serviciu. În înțeles *juridic* sub A. se înțeleg bunurile mobiliare sau imobiliare cvenite unui patrimoniu; în acest sens se dice: A. social, succesoral, falimentar, etc. A. este brut, când nu s'a scos dintr'însul *pasivul*, și net, când

s'a scos. Numai acesta e adevăratul A., căci bunurile nu se înțeleg decât scoțându-se datorita (aes alienum). In *comerciu*: A. sau Activa = avere, contrar dela Pasiva (datorie). Comerciu A. se numia mai nainte comerțul de esport. Comerciu pasiv se numia comerțul de import.

Acton (pron. ect'n), localitate în Anglia dela Londra spre vest cu 24,207 loc. (a. 1891.)

Acton, Sir John Francis Edward, n. la 1736 în Besançon dintr'o familie veche engleză. Favorizat de regina Carolina Maria ajunse prim-ministru al regelui neapolitan Ferdinand IV. Ambițios și încrețut dela fire, nemulțami poporul prin guvernarea sa risipitoare. În 1806 fu alungat dinpreună cu familia regală (Bourboni) în Sicilia; † în Palermo (1811) urgisit de toată lumea.

Actor, lucrător, făcător, în special cel ce joacă un rol într'o piesă dramatică. — In sens *juridic*: cel ce intențtează proces, cel ce trage în judecată.

Actual, ce e în lucrare, ce se face acum. **Actualitate**, stare prezentă, calitatea unui lucru de a oferi un interes actual.

Actuar, notar, oficial judecătoresc; în România poartă titlul de greșier (v. ac.); în Ungaria funcțiunile A.-lui sânt împărțite între mai mulți oficiali judecătorești.

Actum, (*lat.*) întâmplat; a. u. s. (actum ut supra) întâmplat ca mai sus. (încheierea proceselor verbale.)

Acuinus, după mitologia romană veche un ăeu special în Dacia. (Corp. inscr. lat. III. Nr. 1403 la Mommsen.)

Acul Cleopatrei, obelisc vechiu egiptean din Alexandria, lucrat din granit roșu, 22 m. înalt, aproape 2 m. diametru; 1880 transportat la New-York; de lângă acesta s'a mai desgropat un al doilea obelisc, care a fost ridicat la 1878 în Londra.

Aculeat, (*lat.* aculeatus) în botanică un organ (tulpină, ramură, frunză etc.), a cărui suprafață e acoperită cu țepi (*aculei*), sau al cărui vîrf e întărit și ascuțit. [S. Șt. R.]

Aculeiform, (*lat.* botanică) numire dată de De Candolle perilor în formă de țepi, adeseori moi, ascuțiți, pluri-celulari și pluri-seriați. Ei fac tranziție pe nesimțite între peri și aoulei (țepi). [S. Șt. R.]

Acumulare, (acumulațiune) adaugere, înmulțire; v. și ipotiposa.

Acumulatori, aparate înventate de Armstrong cu scop de a acumula puteri pentru lucrări continue, s. e. la prese, vîrtejuri hidraulice etc. Funcționează prin ponduri mari și presiune de vapor etc. **A. electrici** (baterii secundare) sînt elemente electrice constătătoare din lamele de plumb (sau de aliage de plumb) și din gaz. Gazul se poate introduce și din afară, de comun însă se desvoaltă în A. prin un curent electric introdus în aparat. În A. astfel încărcăți se pornesc curent electric, îndată ce împreună poli cu sîrmă sau alt conducător bun de electricitate. A. se folosesc la luminat, apoi ca putere motrice la felurile mașini. Au fost inventați la 1860 de **Gaston Planté** și perfecționați de **Faure** la 1881. Dar pe lângă toată perfecționarea lui Faure, sînt totuși cu mult mai grei, decât să poată fi folosiți cu destul succes ca putere motrice.

Acupressura, (chirurgie) oprirea scurgerii de sânge din arterii leșate, cu ajutorul unui ac introdus în părțile moi, împrejurul arteriei.

Acupunctura, (chirurgie) înțeparea unor ace speciale în anumite părți bolnave ale corpului, cu scop de a explora sau a deșerta lichide sau gaze.

Acuș, (Ákos) com. mică în cott. Selagiu cu 1199 loc. Români și Maghiari.

Acusațiune, sau aculare, în legislațiunea romană (accusatio) însemna orice urmărire relativă la un delict public. Și la noi într'un sens larg însemnează orice imputare, denunțare sau declarațiune făcută în contra cuiva, pentru ca să fie urmărit de justiția represivă. Într'un sens însă mai tehnic și mai exact se rezervă numirea de A. — spre deosebire de inculpațiune și prevențiune, — stării, în care se găsește delincentul, după ce Camera de punere sub aculare a ordonat trimiterea înaintea tribunalului, recunoscînd ca îndestulitoare probele de crimă (art. 7 Cod. penal și 226 Pr. pen.). Resultă de aci, că denumirea de A. și acusat se dă după faptul imputat, iar nu după jurisdicțiunea, ce are să judece: așa, deși după Constituțiune Curtea cu jurați judecă delictele de presă, totuși o asemenea urmărire nu constituie decât o prevențiune și delincentul nu este decât un prevenit, precum, în sens invers, minorul trimis înaintea tribunalului corecțional în baza art. 68 C. penal e un acusat și urmărirea o adevărată aculare. După procedura ung. punerea sub aculare se enunță prin tribunal după încheierea instrucțiunii și pe baza propunerii procurorului. In cas de delict flagrant și când inculpatul recunoașce crima, tribunalul — la propunerea procurorului — poate ordona pertractarea finală imediat cu încungiu-rarea punerii sub aculare; nu însă la crime, cari se pedepsesc cu moarte. (Proc. pen. §§. 78—90.)

Acusativ, (*lat.*) al 4-lea cas în declinațiune, răspunde la întrebarea: *pe cine, pe ce?* (v. Cas.)

Acustica, (*grec.*) știința despre producerea sunetului, despre propagarea, reflexiunea și interferența undulațiunilor sunetului, despre vibrarea coardelor și tuburilor sunătoare, tonurile musicale etc. Despre o localitate se ăice, că are acustică, dacă e întocmită așa ca tonurile, ce vin dela un loc anumit să nu ajungă confuze la urechea auditorului. Păreții, ce reflectează sunetul, să fie potrivit așezați spre a nu conturba prin reflexiune tonurile, ce merg direct la ureche, ci a le întări. In *musică* acustic se numesce ceea ce corespunde legilor acustice. A. se numesce și o localitate, care este potrivită pentru producțiuni musicale sau declamatorice.

Acut, grav; morb acut, sînt îmbolnăviri grele, cari au decurs rapid și împreunat cu febrințeli. In *musică*, epitet ce se dă sunetelor produse de un număr mai mare de vibrațiuni în raport cu altele produse de un număr mai mic; aceasta provine de acolo, că sunetele cu cât sînt produse de un număr mai mare de vibrațiuni, cu atât produc asupra timpanei o impresiune mai vie, analogă cu cea simțită la atingerea unui vîrf ascuțit.

Acutifoliat, (*lat. botanică*) plante cu frunze ascuțite.

Acutilobat, (*lat. botanică*) organ (frunză, sepal, petal, fruct etc.) cu divisiuni (lobi) ascuțite.

Açvin, (și Asvin) după mitologia indică: două zeiități ale cerului, apar ca păreche și se numesc Dasra și Nâsatja. Ei aduc mai de timpuriu lumină pe cerul de dimineață și la semnul lor se prind caii la carul de aur al soarelui. (Ei sânt Dioscurii, adevă Castor și Pollux la Grecii și la Romani.) [Atm.]

Acyanoblepsia, achromatopsia (v. ac.) colorii albastrue.

Acyjle, (grec. à privativ, *κύτος* = celulă) termin, ce se dă corpului unor plante, format din filamente simple sau ramificate, mărginite de o membrană externă, cu protoplasmă în interior și cu nucleii numeroși, neseparați prin membrane despărțitoare, ca să fie câte unul în fie-care compartiment, ca la o celulă; a. s. e. la multe Alge filamentoase (*Cladophora*, *Acetabularia*, *Vauheria* etc.), la unele Ciuperci (*Mucor*, *Saprolegnia* etc.); A. poate exista și în corpul plantelor sup. cum e cazul acelorora cu anumite laticifere ca la Dud, *Ficus* etc. [S. Șt. R.]

A. D., (lat.) presc. în loc de anno Domini, în anul Domnului (dela nasc. lui Christos.)

Ada, com. mare în cott. Bács-Bodrog, 9693 loc.; școală agronomică de stat, prăsilă de vite, horticultură și două mori de vapor.

Adagio, (ital. musică), 1) termin de mișcare = încet, rar, 2) numirea unei piese musicale, ce merge în mișcare rară și e de conținut patetic.

Adagiul, (franc. brocard) în limba juridică un precept sub formă lapidară, care resumă o regulă de drept, s. e. nemulțămitorului i se ia darul (conf. art. 829, 831, 833 ur. C. civ.); pater is est quem nuptiae demonstrant (art. 286 ur. C. civ.); je mort saisit le vif (art. 653 C. civ.); Geld vor, Recht nach (art. 349 C. com.) etc.

Adakaleh, sau »Rușava«, (Orșova nouă) insulă a Dunării între gura Cernei și a Bahnei, la intrarea în Bănat. E construită prin depozitele Dunării pe un subsol granitic și are 1800 pași lung, și 400 lărg. În josul A.-ei se află marea cascade a Dunării numită »gherdapurile sau Porțile de fer inferioare«; în sus și pe țărmul bănațean se află Orșova, iar în fața Orșovei, pe țărmul sârb ruinele »fortului Elisabetă«. Pe stânga Cernei în fața Rușavei, muntele »Alion« poartă încă urmele bateriilor construite în 1789 de generalul Laudon. Complexul acestor pozițiuni formează un sistem de înaltă valoare strategică, căci aci convergează artere mari de comunicațiune, ce duc în Peninsula Balcanică (Cladova, Vidin etc.), la M. Neagră sau în inima Ungariei prin canalul Dunării, în Bănat și Ardeal prin defileul Porților de fer și prin valea Timișului. A. este »cheia trecătoarei« din basinul de mijloc în cel de jos al Dunării. Fortificațiunile ei, ridicate la 1716 de Austria și ocupate la 1738 de Turci — aji declasate — constau dintr'o curtină transformată și din casarma defensivă și flancată de 2 bastioane. Un turn maximilian cu 4 etaje comandă acest sistem, constituind un întreg de mare forță. Pozițiunea Rușavei a fost disputată în decursul secolilor de Români, Turci și Austriaci. Principale evenimente militare: 1690, 1717, 1737, 1738. — În urma rebeliunii din 1877—1878 A. fû cedată Austriei, care ține aci o garnisoană. Starea politică a insulei încă nu este regulată. Locuitorii sânt

Turci, cari în cea mai mare parte vorbesc și l. rom., sânt scienți de dare și serviciu militar și se susțin din pescărit și din plantarea de tutun, struguri și rose. (Cf. Iannescu: Studii de geografie militară. Diaconovich: Băile Herculane, Timișoara 1894.)

Adal, ținut în sud-estul Abesinieii, între Samhara și Somal. Pe teritoriul lui sânt două mări de sare, Assal, lung. 20 km. lăț. .7, și Alelbad. Populațiunea e musculoasă și puternică, obrazul rotund, părul negru și gros, buzele mai subțirele ca la harapi, nasul oblu, dar scurt. Ea duce viață nomadă de păstori. Limba e un dialect din Somali, relig. islam. (Cf. Harris: Gesandtschaftsreise nach Schoa und Aufenthalt in Abessinien. 1841—43.)

Adalbert, 1) *A. de Praga*, sfânt, apost. Pruișilor și unul din ap. Maghiarilor, n. din familia princiară boemă Slavnik între a. 955—58; 981 ales episcop la Praga; a predicat Evangelia în Polonia, Ungaria și Prusia; a încreștinat pe Voic, fiul principelui magh. Geiza, dându-i numele de Ștefan. (I. rege al Ung.) 997 plecând cătră Prusia a fost ucis de un preot păgân. Țiua i se serbează la 23 Apr. n. Biografia lui, scrisă de contemporanii: călugărul Canoparius și arhiepiscopul Brunno, se află publicată în »Monumenta Germaniae historica. Script. IV.* 2) *A., arhiepiscop de Hamburg-Brema*, n. 1000, † 1072, crescitorul regelui Henric IV.; încercă înființarea unui patriarhat de Nord. 3) *A., conte de Saarbrücken*, arhiep. de Mainz; 1105 cancelarul lui Henric V., 1111 arhiepiscop, contrar al împăratului; 1125 a zădărnicit alegerea lui Frideric de Hohenstaufen, față cu Lothar, aderentul bisericii; † 1137. 4) *Henric Wilhelm A.*, principe de Prusia, n. 1811, † 1873; admiral al marinei prusiane.

Adam, (evr. »Omul«) și *Eva*, după cartea I a lui Moise prima păreche de oameni și protopărinții neamului omenesc.

Adam, numele mai multor localități în România. 1) A. mănăstire în j. Tutova, înființată (1652) de Adam căpitanul; la început a fost de bărbați, însă în secl. present a trecut la călugărițe, cari astăzi sânt în număr de 177. 2) A. schit în j. Suceava.

Adam, Louis, profesor la conservatorul din Paris; escelent virtuos de piano și compositor, n. 3 Dec. 1758 în Miettersholz la Rin, † 11 Apr. 1849 în Paris.

Adam de Brema, istoriograf al evului mediu, a trăit la început secl. XI. și a scris mai ales despre lășirea creștinismului la popoarele nord.

Adam de Fulda, numit și »franoum germanum«, compositor și literat din secl. XV., op. principal »De musica«.

Adam dela Hale, poet și compositor franc. n. 1240, † 1286; poreclit »le bossu d'Arras«, comp. princ. »Robin et Marion«, »Jeu d'Adam«.

Adam-Klisi, cătun în j. Constanța, pl. Megidia, renunit pentru anticități ce se găsesc acolo și mai ales pentru turnul Adam-Klisi (15 m. înalt și 10 m. gros), pe care se ved chipuri de legionari romani luptându-se cu barbarii; astăzi turnul s'a dărîmat și pietrele au fost duse la Bucuresci. v. Tropaeum Trajani.

Adam, podul lui —, o bancă lată de năsip, ce se întinde dela capătul sudic al Indiei anterioare spre ins. Ceylon.

Adamachi, Vasile, mare filantrop, n. în Iași 1811 dintr-o veche familie moldov. † tot acolo, 8/20 Martie 1892; numele de botez al părintelui său a fost Adam, care sub influința grec. s'a străformat în Adamachi, iar cel de familie Arapu. Educațiunea și instrucțiunea și-a primit-o în casa părintească, după obiceiul de atunci; vorbia mai multe limbi; a fost prefect de Vaslui, apoi spătar, iar sub constituția ales de două ori senator. Modest și crușător în viață, a devenit nemuritor prin donațiunea de aproape 2½ milioane lei, făcută Academiei rom. sub titlul »Fondul Adamachi«, care se administrează și întrebuințează în sensul regulamentului votat la 7 Aprilie 1894 în modul urm.: 15% din venitul anual total constituie fondul Academiei pentru administrarea moșilor; 10,000 lei servesc în fiecare an pentru premiarea de scrieri morale; 5000 lei la an se consacră pentru cheltuielile grijilor religioase pentru sufletul răposatului și pentru îmbrăcăminte și cărți la copii din școala Adamachi din Iași; 1000 lei pentru cheltuieli diverse și neprevăzute. Suma ramasă disponibilă se împarte în mod urm.: 8% pe fiecare an ca fond de imprimare pentru lucrările premiate; 12½% se capitalizează pentru mărirea fondului și 79½% se întrebuințează în acordare de stipendii. (Cf. Academia rom. Lege, statute, regulamente și decizii. Bucuresci, 1896).

Adamaș, v. Diamant.

Adamașcă, stofă de lux, fabricată mai întâiu în China și *Damas* (inde nomen) în Siria.

Adamaua, (Tumbina) unul dintre cele mai frumoase ținuturi în Sudan în Africa centrală, în sud dela Bornu, lângă riul Binue; foarte roditor; în mare parte muntos (Atlantica 2700 m.); locuitori 3½ mil.; teritoriul 137,365 km.²; capitala *Iola*, cu 12,000 loc.; 1851 a descoperit-o mai întâiu H. Barth.

Adamczewski, Jacob, scriitor polon, n. 1763, † 1812; după împărțirea Poloniei unul din cei mai strădălnici scriitori în timpul apatiei generale.

Adámek, Carol, scriitor și om politic ceh, n. 1840; de culoare politică ceh-tiner, democrat, excelează mai ales prin scrierile sale de economie națională; e deputat în dieta Boemiei și în Reichsrath.

Adamello, (Monte A.) picul cel mai înalt în Alpii Adamello, aparținători grupului Ortler, lângă granița Tirolului, 3557 m., încunjurat de glăceri uriași, despărțit de Ortler prin pasul Tonal, stă în legătură cu Presanella (3562 m.)

Adamescu, Gheorghe, n. în Bucuresci, 1869, (fiu al răposatului A. Adamescu, fost director al tipografiei statului și în urmă casier al societății acad. rom., originar din Daia, nu departe de Sibiu); și-a făcut studiile în Bucuresci, unde în 1892 a obținut gradul de licență în științele istorico-filologice. Numit profesor la liceul din Galați, în 1894 trecu la gimnasiul »Șincai« din București. A scris: *Luptele pentru naționalitate ale Românilor de preste munți*, și broșura: *Câteva cuvinte despre dualismul austro-ungar*. În 1894 a publicat manualul pentru licee: *Istoria limbii și literaturii române*. Mai are trei disertații: *Despre poezia populară română*, *Viața militară în poezia populară ro-*

mână și *Ideile politice ale cronicarilor*. 1896 a publicat, în biblioteca pentru toți a librăriei Müller, o colecțiune de *Discursuri alese române și străine pentru licee*.

Adamiți, ereticii gnostici și alți eretici de mai târziu, cari sub pretext, că și-ar fi recăștigat sfințenia deplină și nevinovăția din Paradis, se prezentau de tot goi în adunările lor. În realitate A.-i au căzut în cea mai nerușinată desfrânare. Adamitismul a fost resuscitat la 1418 în Franca de un anumit Picart; din Franc. s'a lăsat mai ales în Boemia, unde a avut aderenți până în a doua jumătate a secl. nostru. Ei repudiau orice religie pozitivă, neavând credință nici în D-zeu nici în diavol. Considerau toate drept comune, chiar și femeile, de aceea nu trăiau în căsătorie, ci în concubinajiu. Unii umblau în pielea goală. Voevodul Jijka, nevoind a tolera orgiile lor, s'a năpustit asupra-le pe o insulă mică într'un riu și i-a nimicit pe toți (1421). Ați se află o sectă de A. în America nord.

Adamo, Max, pictor istoric, n. 1837 în München, pictă pe ducele Alba în consiliul din Bruxelles și căderea lui Robespierre în conventul național. Între cele mai bune tablouri de mai târziu e: *Ultima convorbire a principelui de Orania cu Egmont*.

Adămoaia, schit în Rom. (j. Suceava), numit și schitul Preutesci, Brana și Mănăstioara; înființat 1716 de Ieromonachul Mihail; adaptat 1792 de Ierosimonachul Kelsie; adăpostesce cinci călugări.

Adamovici, Gerasim, arhimandrit sârb în mănăstirea Beodinului, denumit la 1789 episcop în ierarhia rom. din Transilv. În timpul păstoririi sale de 7 ani a lucrat cu mult zel pentru ridicarea poporului rom. la o stare politică și bisericească mai favorabilă. În conștințare cu episcopul unit Ioan Bob din Blaj a stăruit întru câștigarea unor drepturi politice pentru Români, înaintând la dieta țerii din Cluj la 1790 un »supplex libellus«; iar pe terenul bisericesc la stăruințele lui a urmat art. 60 din 1791, prin care se asigură bisericii gr. or. din Transilv. liberul exercițiu. † 1796 și îngropat la biserica din Reșinari, lângă antecesorul său, episcopul Gedeon Nichitici.

Adams, (pron. eddems), 1) *Samuel*, bărbat de stat american, n. 1722, † 1803 în Boston; vorbitor neobosit, contribuă mult la declararea rebeliunii contra Angliei și la întemeierea independenței Statelor Unite; contrar al lui Washington. Din 1789—94 ocupă postul de guvernor în Massachusetts. 2) *John*, al 2-lea president al Statelor Unite, n. 1735 în Braintree (acum Quinoy), † 1826. A luptat și scris pentru drepturile coloniilor, și pentru declararea independenței (4 Iul. 1776). După repășirea lui Washington, ajunse president al Uniunii. 3) *John Quincy*, al 6-lea president al Statelor Unite, fiul celui precedent, n. 1767 în Braintree, † subit 1848 în palatul congresului, la o sedință. Fii reprezentant în Haaga și apoi în Berlin și la Petersburg (1809). 1817 numit secretar la esterne și 1825 ales de president al Uniunii. A fost fără noroc în politica esternă. 4) *Charles Francis*, jurist și bărbat de stat nord-amer., fiul celui precedent, n. 1807 în Boston, † 21 Nov. 1886; 1861 reprezentant la Londra, unde îm-

pedecă cu mult tact și pricepere ruptura între Anglia și Uniune, pe timpul resboiului civil (1861—65). 1871—2 luă parte ca membru al tribunalului de arbitriu din Geneva în cearta Alabama.

Adan, *Emile*, cartograf, n. 18 Octombrie 1830; 1875 denumit director în despărțământul cartografic al statului major belgian, renumit pentru descoperiri în Africa. † 13 Ian. 1882 în Ixelles.

Adana, vilaiet turcesc în sudul Asiei mici, 37,200 km.², 400,000 loc.; capitala A., situată la poalele munților Taurus, 45,000 loc.

Adanson, *Michel*, botanist, n. la 7 Apr. 1727 la Aix în Provence, cunoscut mai ales prin lucrările sale botaniste și etnografice asupra Senegambiei. Publicațiuni însemnate: *Histoire naturelle du Sénégal* 1757; *Familles des Plantes*, 2 vol. 1763; *Histoire de la Botanique et plan des familles naturelles des plantes* etc. Statua sa de marmoră se află din 1856 în Jardin des plantes din Paris. [Dr. Antipa.]

Adansonia L., gen din familia *Malvaceae*, tribul *Bombaceae*. Genul A., numit astfel după numele vestitului botanist M. Adanson, cuprinde numai 2 specii: *A. digitata* L. (sau A. Boabab Gaertn.), numit vulgar Boabab; crește în Africa și Asia tropicală, unde se și cultivă, și *A. Gregorii* F. Mueller, crește în Australia. Mai cunoscut și mai important este *A. Boabab* Gaertn., Boababul. Botanistul Adanson ține, că a văzut în insulele Capului Verde exemplare de Boabab, cari aveau tulpini de 30 m. circumferență. Tot el măsurând un Boabab din insula Sor, față în față cu Saint-Louis (Africa) a constatat, că are etate de 6000 ani. B. e considerat de Negrii ca un arbore sfânt, de care își afirmă amuletele lor; lemnul lui e cavernos, ceea ce-l face bun la construirea de bărci considerabile, relativ ușoare. Negrii din Senegal întrebuințează scorburile tulpinei lui spre a depune cadavrele vrăjitorilor lor ca într'un fel de cripte. Mai toate părțile B.-lui sunt întrebuințate în medicină. Frunzele și florile sunt țilnic întrebuințate de indigeni ca emoliente în afecțiunile aparatului digestiv și respirator. Pulpa fructului e recoroitoare, acidulă, numită de Negrii Bui și întrebuințată în contra disenteriei și a frigurilor putride. La lo e un nutriment, pe care Negrii din Senegal îl prepară cu frunzele uscate de Boabab. Scoarța ierboasă (verdue) e avută în mucilagiu și fibre textile. [Z. C. P.]

Adanca, com. în Rom., j. Dâmbovița, pl. Dealu, 980 loc.

Adâncata, numirea mai multor localități în Rom., datorită pozițiunii lor într'o vale sau într'o înfundătură; se găsește în j. Dâmbovița, Prahova, Dorohoiu, Argeș, Dolj și Teleorman.

Adâncime, (montanistică) în limbajul minier: măsura verticală spre centrul pământului referitoare la exploatare; se întrebuințează mai ales pentru a face deosebire de exploatarea dela și, unde nu poate fi vorba de o adâncime.

Adăpare, la animale e mai folositoare dacă li se dă apa la intervale. Apa trebuie să fie bună de beut, limpede, curată, nestătută și sănătoasă, nici rece, nici caldă (15° C.). Vitele și mai ales caii osteniți și asudați, se adapă numai după ce au resuflat și s'au recorit.

Adăpătoare, locul unde se adapă vitele și prin reu obiceiul se și scaldă; sînt *naturale*, când se

află în ape curgătoare (riuri, părae), în scurgerea acestora (lacuri, iazuri) sau în ape stătătoare (băltoace, smîrcuri) și *artificiale*, când în lipsa celor naturale se fac anume pentru adăpare; mai pot fi *publice*, când se află în ape curgătoare de domeniu public (Cf. C. c. rom. 476), *comunale* ori *particulare*. E de dorit ca A. să aibă apă curgătoare, nu însă în riuri violente (primejdiioase), curată, nevăroasă, nestătută, nici caldă, nici rece (15° C.); îngrăditurile să fie de prund sau năsip, iar nu noroiașe sau nămolioase; să fie practice și comode; în A. să nu se spele rufe, nici să se topească textile și mai ales să fie ferită de vite cu boale molipsitoare. A. mai trainice, dar mai scumpe, se fac din zidărie, ciment, beton, asfalt etc.

Adaptare, adaptațiune; potrivire, acomodare corespunzătoare scopului. *Adaptațiune*, v. Darwinism.

Ad Aquas, loc de terme la Romani, aflător la Călan, lângă Streiu (Trs.) (V. Călan).

Adar, în anul lunar al Evreilor a XII-a lună, coincide cu Febr. și Mart. *A. șeni*, sau Weadar, luna intercalată, ce în curs de 19 ani se ia de 7 ori în socotință, ca prin aceasta să se echilibreze anul lunar cu cel solar. Ziua de 13 A. se numește postul Esther, iar 14 A. «șerbătoarea Purim». Tradițiunea spune, că în 7 A. s'a născut și a murit Moise. La Perși A. însemna luna IX.

Adarme, măsură de aur și argint în Amer. sud. 1 A = 1.797 gr., 128 A. = 1 Marco.

Adăgeți, sat în j. Dorohoiu, odată al celebrului cronicar Miron Costin, iar mai înainte al familiei princiarie Movilă. (Ety. M. R. I. 289.)

a dato, (*a. d.*) dela termen, dela datul poliței.

Ad audiendum verbum, (*lat.*) a cita pe cineva la ascultare; să-și dea samă de cele făcute; muștrare.

Adaugere, (adițiune) prima operațiune aritmetică. Ea ne învață a căuta numărul, care conține atâtea unități, câte unități conțin doi și mai mulți numeri dați. Din punct de vedere metodic mai întăiu se tractează adaugerea cu doi numerici: primul număr dat se numește *a u g e n d*, al doilea număr dat sau numărul, care se adaugă la cel dintăiu, *a d e n d*, iar numărul care rezultă, *s u m a*. Semnul A.-i este: + și se exprimă »mai mult« (lat. plus), sau »cu«, sau »împreună cu«. Regulă: Augend + adend = sumă. Numerii, cari sînt de adău, se pot privi și ca părți, atunci suma înfățișează întregul și se numește total. Dacă sînt mai mulți numeri de adău, mai întăiu se adăug doi numerici și la suma lor al treilea, la suma acestora al patrulea etc. Asta se poate face în ori-care ordine și tot acea sumă va rezulta (v. legea comutațiunii și asociațiunii). În sistemul nostru decimal adaugerea se poate face cu mai mulți numeri deodată. Spre acest scop se scriu sau în șir orizontal sau în colonne verticale, apoi se adăug pe rând mai întăiu unimile și suma lor se scrie sub unimi, apoi se continuă cu decile, sutele etc.

Adausuri, substanțe pămîntoase sau metalice, cari se încălțesc împreună cu mineraiurile și au de urmare legarea metalului sau a necurățeniilor (sulfur, fosfor), ori apoi formarea unei șgure, prin ceea ce extracțiunea respectivelor metale se ușurează.

Ad calendae graecae, proverb latin, corespunde în limba rom. la »nici când«, »la ziua calor«.

Adda, (*lat.* Addua) afluent al râului Po, navigabil; izvorește în Alpii Bernina, traversează lacul Como, se varsă în Po dinsus de Cremona, 298 km. lung. Aici au bătut, la 11 Oct. 490, Goții de est sub regele Teodoric pe Heruli sub Odoaker.

Addison, (pron. eddis'n) *Iosif*, poet și bărbat de stat engl., n. 1672 în Milston, Wiltsbire, † 1719 în Holand House. Studiă teologia în Oxford, la 22 ani traduse englezesce în versuri o parte din »Georgica» lui Virgil și-și câștigă renume printr'un poem despre lupta dela Blenheim »The Campaign». 1717 secretar de stat. A influențat în mod binefăcător asupra culturii morale a Englezilor prin publicațiunile sale. Scrieri: »Evidence of the christian religion», »Essays» etc.

Adductores, muschi, cari prin funcțiunile lor contrag spre centrul corpului atât părțilele cât și membrele lui.

Adelaïda, 1) riu în teritoriu nord-austral, se varsă în sinul lui Adam. 2) Capitala coloniei engleze Sud-Australia, aproape de gura râului Torrens, întemeiată la 1836, 133,019 loc. (1891); episcop anglican și catolic; universitate. *Port A.*, oraș maritim, 5279 loc.; export mare de lână și aur.

Adelfie, (înfrățire, ἀδελφός = frate) numire botanică, ce se dă staminelor când sunt reunite între ele prin filamentele lor într'un mănunchiu (*monoadelphie* ca la *Lysimachia vulgaris*, Nalbă etc.), în două (*diadelphie*, ca la *Fumaria*, Salcâm etc.), în trei ori mai multe (*poliadelphie*, ca la Sunătoare, *Malaleuca* etc.) [S. St. R.]

Adelhaida, sfântă, fiica regelui Rudolf II. de Burgundia, n. 931, † 999 în mănăstirea Selz, Alsația; căsătorită mai întâiu cu Lothar, fiul regelui Hugo de Italia, apoi după moartea acestuia (951), cu împăratul Otto I.; avu mare influență asupra afacerilor publice în Germania și Italia și sub Otto II. și Otto III.

Adelsberg, oraș în Carniolia, cu 3597 loc. În apropiere este peștera dela A. cu stalactiți, traversată de râul Poik, lungă de 4172 m. cu 4 despărțiminte legate într'olaltă prin galerii, cea mai vestită e hala muntelui Calvaria de 41 m. înaltă; în apropiere e peștera Magdalenei, unde s'a aflat mai întâiu Proteus anguineus.

Adelung, *Ioan Christofor*, filolog germ., n. 8 Aug. 1732 în Spantekow (Pomerania), † 10 Sept. 1806 în Dresda, unde a fost consilier de curte și prim bibliotecar; cel mai distins lingvist germ. înainte de Grimm, astăzi însă operele sale nu mai au decât valoare istorică, dar sînt de interes deosebit pentru Români. A. a ridicat limbei germane un monument lexicografic, care a reclamat la alte națiuni eforturile unor Academii întregi. Cu ajutorul publicațiunilor lui Hervas și Pallas și a propriilor sale cercetări, A. începuse (1806) a scoate la lumină opera: »*Mithridates, oder allgemeine Sprachkunde*», din care nu apuca cu viață decât primul volum. Restul publicațiunii fu îngrijit de Dr. Severinus Vater, profesor de teologie la Königsberg (ajutat între alții și de cătra Wilhelm de Humboldt) și terminat, (1817), în patru tonuri (șese volume). A. adoptă, ca și Hervas, diviziunea geografică ca principiu de clasificățiune; descrie pe scurt originea, istoria

și structura gramaticală a fiecărei limbi și dialect. Specimenele de Tatăl-nostru îmbrățișează aproape 500 de idiome; fiecare probă e supusă unei cercetări critice și lexicale, după care se adaugă și lista publicațiunilor lingvistice respective. Sub numele de »*römischeslavisch*» sau »*walachisch*», A. (II, 723—738) așează limba rom. după familia idiomelor slave și o împarte în două dialecte principale: unul daco- sau ungaro-român, dincoace de Dunăre, și altul, traco-român, dincolo, unde — dice — că e amestecată cu multe elemente alban. și grec.; mai observă, că clasele nobile din Moldova și Muntenia vorbesc grec. sau turc. Descriind »caracterul» limbei române, relevă unele modifițiuni fonetice și află în conjugarea verbului o preținsă asemănare cu cea slavă. Ca texte A. publică diferite formule de Tatăl-nostru, luate în parte dela predecesorii săi. (*Lit.*: L. Șainean: Istoria filologiei rom. Buc. 1892. pag. 2, 21—25, 34.)

Ademțiune, luare, răpire, ridicare, luarea unui lucru, în special ridicarea unui legat prin revocare din partea testatorului.

Aden, oraș vechiu, zidit în craterul unui vulcan stins, din penin. Aden, în sudul Arabiei. Deja pe timpul imperiului roman Precum și în evul de mijloc era un loc însemnat comercial; mai târziu decădu. 1838 avea numai vr'o 600 loc. 1839 a fost ocupat de Englezi, cari l'au fortificat și l'au făcut cel mai însemnat deposit de mărfuri și cărbuni pentru vapoarele, cari mijlocesc comerțul preste M. Roșie spre India. Export însemnat de cafea, reșină, pene, mărăgăritare, piei și blane. 1881 avea 34,860 loc. Dela deschiderea canalului Suez s'a ridicat foarte mult. Apa de beut o aduc prin cisterne săpate de Romani în stânci și restaurate de Englezi. Prin cabel submarin stă în legătură cu Bombay și Suez, cu Sanzarib și Capstadt.

Adend, v. adaugere.

Adenitis, inflamația ghindurilor.

Adenoma, (*grec.*) tumoră (umflătură), formată dintr'o țesătură asemănătoare cu glandulele.

Adenophor, (*grec.* ἀδην = glandă și φέρω = a purta) termin ce se aplică în organografie și în botanica descriptivă unui organ glandulos.

Adenosclerosis, (*med.*) infiltrația ghindurilor la sifilisul constituțional.

Adenostyles, (*botan.*) gen aparținător familiei *Compositelor*, tribul *Eupatoriaceelor*; cuprinde puține specii alpine sau subalpine răspândite numai în Europa cu excepția uneia, care s'a aflat și în California; din aceste *A. Kernerii* Simk. și *A. alpina* Bl. et Fingh. cresc și în Rom. în Carpați, cunoscută sub numele de ciucurași, floarea ciuemei, bosanca.

Adnodatus, (a Deo datus) pontifce roman (672—676), a luptat contra Monoteiștilor.

Adephagia, poftă de mâncare de nesăturat, nesaț.

Adeps, alchimisti titrați; sciau să prepare Piatra filosofică și Elixirul vieții (Panacee).

Adept, (*lat.*) inițiat în secrete, s. e. inițiat în secretele unei științe oculte, în misterele unei secte, în secretele unei societăți etc.

Adequat, potrivit.

Adesiune, (*lat.*) adbaesiune, atragere, alipire; 1) în *psică* puterea, cu care se atrag două corpuri deosebite la atingerea suprafeței lor, cu

atât mai tare, cu cât se apropie mai mult deolaltă, și se ating mai multe părțile ale lor. Două leșpedi de marmură sau de sticlă bine poleite, dacă se apasă bine cătră olaltă, se atrag atât de tare, încât abia se pot deslipi; amalgamul de cositor numai prin adesiune se ține la oglinzi de sticlă; asemenea vâpșeala pe obiecte, negreala pe hârtie etc. A. între corpuri solide și lichide se arată prin aceea, că cele solide devin umede. Demulțorii A. între corpuri solide și lichide e mai mare decât ocesiunea, și atunci părțilele corpului solid se amestecă ou ale lichidului și se disoalvă; s. e. zahărul în apă. 2) A. în înțeles *patologic* e congrescerea unor părți moi ale organismelor, prin umezeli asudate în decursul și în urma unei aprinderi. 3) A. în înțeles *juridic* e actul, prin care cineva admite o idee, o părere sau o judecată, o manifestațiune sau un sistem politic. În desbaterile parlamentare se aude mai în fiecare moment: aderez la cutare amendament sau proiect de lege; propunerea cutare a obținut o mulțime de A.-i etc. În limbajul diplomatic A. e demersul sau actul, prin care o putere consimte a lua parte în mod spontan sau după îndemnul părților contractante, la un tractat încheiat deja fără participarea sa; la tractat se poate adera în parte sau în tot, simplu sau condiționat, după împrejurări și interese.

Adesmose, (*grec.*) boale de piele, cari au de caracter distinctiv o desvoltare insuficientă sau o distrugere a țesutului conjunctiv (țesut de legătură sub piele și între organe.)

Adeverința, chitanță, dovadă — *Ad. de încercare*, term. comerț. hârtie de mărfuri, estradată de căraușe aceluia care trimite marfa; e indosabilă și proprietarul ei e în drept a primi marfa încercată.

„**Adevărul**“, numele mai multor țiare române; mai remarcabile sânt: 1) A. Craiova, 1867—73. D. P. Bancov. 2) A. Focșani, 1881—87. 3) A. fondat la București în 15 Aug. 1888 sub direcțiunea lui Al. V. Beldiman; la început a apărut în form. 8° și se vindea cu 5 bani, mai în urmă își mări formatul și prețul fu urcat la 10 b. În 1895 țiarul trecu în proprietatea Drului Const. Mille, rămânând tot sub vechea direcțiune; ađi A. e republican-democrat cu o pronunțată nuanță socialistă și apare în trei edițiuni în tiragiu țilnic mediu de 12,000 exempl.; duminica A. are un suplement literar ilustrat.

Ad hastam, (*lat.*) la lance, la mezat, la licitațiune publică.

Adherbal, rege în Numidia; împărți imperiul cu vărul său Iugurtha; fű însă alungat de acesta și ucis.

Ad hoc, (*lat.*) anume pentru un scop determinat, pentru un cas singuratic; s. e. president ad hoc.

Ad hominem demonstrare, a convinge pe oineva cu argumente, cari îi ating direct persoana.

Ad honores, pentru onoare, în mod onorific, s. e. doctor ad honores.

Adhortatio, (*lat.*) îndemnare, povățuire, exortare.

Adiacent, (*lat.*) alăturat. În geometrie: unghiuri adiacente, cari au o latură comună și același virf.

Adiafon, (Gabelklavier) s'a numit de factorii Fritsch și Fischer din Lipsca un instrument

format dintr'o serie de diapazoane puse în vibrațiune prin ciocănele mișcate de o claviatură.

Adiafore, (*grec.* ἀδιάφορα) lucruri ori lucrări indiferente, cari din punct de vedere al adevărului, bunului și frumosului pot și să fie și să lipsească. Protestanții declară A. toate riturile și ceremoniile religioase, cari după părerea lor nu se bazează nemijlocit pe vre-o dispozițiune d-zească.

Adiantum, (*botan.*) gen de *Felicinee* din familia *Polyodiaceelor*. Dintre puținele specii de *Adiantum* numai *A. Capillus Veneris* L. e europeană, crescând în partea meridională pe stâncile și zidurile umede și umbrite; toate celelalte specii sânt exotice și se cultivă în Europa ca plante ornamentale. Mai toate speciile de A. conțin în frunzele lor acid galic, acid tanic, o substanță amară și un oleu esențial; sânt considerate ca bune pentru ușurarea expectorațiunilor și liniscirea tusei, de aceea se întrebuintează mai ales în medicina populară la prepararea unui sirop sau ceaiu. În Europa se folosește mai ales *A. Capillus Veneris* L. cunoscută în farmacie sub numele de *folia Capilli* sau *herba capillorum Veneris*, și *A. pedatum* L. (din Canada), iar în țerile tropicale se întrebuintează pentru același scop speciile ce cresc pe acolo. [Em. T.]

Adiată, v. testament.

Adiatermane, (*grec.*) corpurile, ce opresc în sine razele de căldură.

Adige, numele ital. al rîului Etsch.

Adigetto, canal navigabil între rîul Po și Adige, în prov. ital. Rovigo.

Adinolită, rocă compactă cenușie sau gălbue, formațiune de contact între șisturi și diabaze; variațiunile șistoase se numesc șisturi adinolice.

Adiposis, (*grec. med.*) îngrășarea anormală a trupului prin grămădirea prea mare de unsoare.

Adirondac, șir de munți în nordul statului amer. New-York, cu piscul Mount Marcy, 1765 m.

Adit, (*grec.* Adyton) sfânta sfintelor, partea internă a bisericii, care în biserica orientală prin iconostas e despărțită de presbiteriu și cunoscută sub numirea generală de »Altar«.

Adițional, parte care figuroază între cele adause, ceea ce se poate adauge.

Adițiune, (*lat.* additio) v. adaugere.

Aditja, în mitol. ind.: șapte fii ai Aditiei, adecă a infinității (nemărginirii), deități absolute; un Aditja e și zeul Mithra; între cei șapte cel mai mare e Waruna (Uranos la Greci); sânt identici ou cei șapte Amschaspandi la Persi. [Atm.]

Adjectiv, cuvânt care arată însușirile unei ființe sau lucru s. e. alb, bun. A. se întrebuintează în propozițiune când ca predicat, când ca atribut și adeseori ca substantiv, subînțelegându-se ființa, a cărei însușire o arată s. e. înțeleptul (om).

Adjudicațiune, în dreptul roman: 1) partea specială a formulei, care conferea judecătorului puterea de a transfera proprietatea dela un ple-dant la altul sau vr'un drept real (quantum adjudicatio); 2) atribuțiunea proprietății însăși sau constituirea unui drept real, ca usufructul și servituțile prediale, statorice de judecător, în virtutea specialei puteri ce îi aparține numai în

acțiunile de împărțală și de hotărnicie; 3) în sens mai puțin tehnic și puțin exact, sentința pur declarativă, care recunoaște un drept real. Astfel se dă: adjudicare hominem in servitute, sau rem, sau hypothecam etc. În dreptul modern, cuv. adj. se întrebuințează în materie de licitațiune publică, are deci ou total alt înțeles decât cel din dreptul roman: A. se numește declarațiunea făcută de oficerul competent, că ceea ce s'a pus în vânzare a ramas asupra celui, care după strigările legale și înainte de cea definitivă, a oferit prețul cel mai mare dintre concurenți. În fine, prin ordonanță de A., se înțelege ord. dată de tribunal în camera de consiliu, constatând efectuarea tuturor lucrărilor, după terminarea A. și depunerea prețului imobilului (art. 558 ur. Pr. civ.) După ea urmează în vânzările silite deschiderea ordinei (art. 569 ur. Pr. civ.)

Adjunct, (*lat.*) soț, subaltern, ajutor în funcțiune, s. e. adjunct de notar.

Adjutant, oficer atașat comandanților de trupe dela bataillon în sus, sau ofiților spre transmiterea poruncilor și conducerea afacerilor de birou. *A. general*, *A. personal*, oficer atașat pe lângă persoana unui monarch, principe ori comandant de corp spre îndeplinirea serviciilor personale. *Adjutant onorific*, în Rom. titlu oferit de Rege adjutanților regali, de regulă când părăsesc serviciul după cinci ani, precum și ofiților, cari au săvârșit fapte strălucite în fața inamicului. Acest titlu dă dreptul de a purta cifrele M. S. pe placa epoletelor și eghiletele. Datoriile adjutanților conorifici sunt: a ajuta pe adjutanții regali la balurile Curții, înmormântări, voiajuri etc.

Adjuvantia, medicamente, cari se adaug altora pentru potențarea efectului.

Adlatus, adlat, (*lat.*) la o parte, de ajutor, de îndemână.

Adler, *Frideric*, arhitect și archeolog, n. 15. Oct. 1827 în Berlin; 1863 profesor la Academia de arhitectură de acolo; 1877 numit consilier edil și referent în ministerul lucrărilor publice; 1875—1881 ia parte la săpăturile dela Olympia; cunoscut prin clădirea mai multor biserici monumentale și prin lucrările sale științifice.

Adlerberg, *Wladimir Teodorovici*, general rus. sub țării Nicolae I. și Alexandru II.; 1847 deveni conte și 1852 ministru al casei imperiale. Avu 2 fii: Alexandru și Nicolae; primul a fost între cei mai intimi prieteni ai țarului Alexandru II.; al doilea guvernor general al Finlandei. Urmând la tron țarul Alexandru III. ambii au demisionat, încetând a juca roluri politice.

Ad libitum, (*lat.*) după plac, pe alese.

Ad Mediam, numire istorică a orașelului situat lângă riul Cerna în cott. Caraș-Severin. Aci se numește Mehadia, iar poporul îi dăce Meedia. După învingerea glorioasă a împăratului Traian asupra Dacilor, (a. 106 d. Chr.) Dacia e împărțită în provincii romane, iar pentru cultivarea ei Traian aduce colonii din întreg imperiul roman: »ex toto orbe Romano» după cum dăce Eutropiu. Una din aceste colonii se așează pe marginea riului Cerna și întemeiază orașelul Ad Mediam. (V. Mehadia. Cf. Francke-Broștean »Istoria împăratului Traian» 895—6.) [Dr. V.]

Ad meliorem, (*lat.*) pentru timpuri mai bune, s. e. a amăna o datorie ad meliorem; a prelungi termenul până la alte împrejurări mai bune.

Admetos, rege în Pheră, în Tessalia, a participat la expediția Argonanților. (v. și Alkestis.)

Administrațiune, conducere, guvernare, mai ales ocărnuirea serviciilor publice. 1) *In drept. public* sub A. se înțelege puterea executivă a statului, deosebită de puterea judecătorească; în înțeles mai larg conține și afacerile externe, militare, de finanțe și administrațiunea judiciară, iar în înțeles strîns numai acele afaceri publice, al căror substrat e viața fizică, intelectuală și economică a națiunii, adevăratele afaceri, cari de regulă aparțin competenței miniștrilor de interne, de culte și instrucțiune, de comerț, agricultură și comunicațiune (lucrări publice). *Dreptul administrativ* este totalitatea normelor de drept referitoare la executarea puterii de stat, în special în cadrul adm. interne; *jurisdicțiunea sau justiția administrativă* este executarea puterii judecătorești în afaceri de drept public ori în acele afaceri private (administrative-contentioase), cari sunt supuse competenței autorităților administrative prin dispozițiuni speciale ale legii. Pentru aceste afaceri mai multe state au instituit judecătoria administrative speciale. Știința modernă vede în separarea A.-i de puterea judecătorească un postulat al statului de drept, căci pe când puterea judec. are să țină cont strict numai de postulatele dreptului, («quid juris»), A. trebuie să fie cu considerare la interesele statului și la utilitatea publică («quid consilii»). În cele mai multe state moderne o mare parte a agendelor administrațiunii se regulează după principiul autonomiei (self-government) prin municipii și comune, (v. ac.) [D.]

2) *In drept. privat*, prin A. de asemenea se înțelege ocărnuirea, administrarea, — în opoziție dreptului de a și dispune, — însă, bine înțeles, această administrare se referă la bunuri sau la averi particulare. Legiuitorul rom. se servese adesea de acest cuvânt. Cf. Dim. Alexandresco, Explic. teor. și pract. a Cod. civ. rom. din care au apărut patru volume, (t. III, pag. 150 și 424; t. II, pag. 265, 326, 374; t. I, pag. 100 ur.; t. II, pag. 583.)

A. financiară v. la finanțe, *A. sanitară* v. la igiena publică, *A. militară* v. la intendantă.

Administrator, în înțeles canonic persoana, care pe un timp anumit sau nedeterminat poartă un oficiu bisericesc, fără a fi vr'o legătură între ea și oficiu, ca numai prin proces să poată fi lipsită de el; s. e. A. parochial, care poartă oficiul de paroch, însă poate fi lipsit ori și când de acel oficiu și fără proces, pe când parochul nu poate fi lipsit numai prin proces.

Admiral, (marină) nume generic ce se dă gradelor de oficer general în marină; grad I, contra-A. corespunde la: general de brigadă; grad II, vice-A. la: general de divizie. În sens restrîns A. se numește demnitatea, ce se dă în unele țări unui vice-A., care a comandat o armată navală în reboșiu și a eșit biruitor; ea e asimilată pentru onorurile ce conține cu demnitatea de mareșal din armata terestră. În marina reg. a Rom. comandantul-șef actual are gradul de general de brigadă de marină, iar denumi-

rile de A., vice-A., contra-A., nu există oficial. Prin extensiune se dă într-o escadră numele de A. bastimentului, pe care stă imbarcat un oficer general de marină, comandant, și care poartă arborat la catarg un pavilion special de comandament, numit pavilion A. [Const. B.]

Admiralitate, *insulele admiralității*, grupă de insule în nord-estul Guineei noi; aparțin arhipelagului Bismarck. Dela 1885 ale Germaniei; locuite de Papuani.

Admisibilitatea în funcțiuni, condițiunile legale, sub cari cineva poate ocupa funcțiuni publice. Afară de calificarea specială, adecă condițiunile de capacitate, cari se recer pentru un anumit oficiu, se mai cere de regulă un trecut nepătat, o etate anumită și indigenatul aspirantului. În Rom. condițiunile de A. în funcțiuni judecătorești sunt normate prin legea din 6 Dec. 1864.

Admisione temporală. Regimul admisioanelor temporale în materie vamală e puțină de a introduce într-o țeară cu scutire de vamă diferite lucruri supuse vămuirei, sub anumite condițiuni prevăzute de măsurile speciale ale acelei țeri, ori de tractatele vamale încheiate cu ea; A. t. se încuviințează (cu îndatorirea de a le reexporta și la neîmplinire sub răspunderea pierderii garanței chiar sub pedeapsă de amendă.) pentru: unele produse și materii brute ori obiecte lucrute spre a fi prelucrate în totul ori în parte sau a fi reparate, pentru unele obiecte ce au a mijloci transportarea diferitelor produse, pentru unele mărfuri libere de a intra în țerguri — bălciuri — și chiar în întreprinderi, cu puțină de a le reexporta și a nu achita taxele vamale cuvenite decât pentru acele, ce au fost vândute în țeara, în care au fost admise. Înlesnirea aceste se aduce după împrejurări vieții economice, industriei, muncii naționale ori comerțului țerii, care admite, ori în unele casuri (prin tractate de comerț) a acelaia, dela care se admite. Se deosebesc și privitor la lucrurile admise să se introducă, și privitor la condițiuni în diferite țeri. V. Drawback. Intreposit. [A. S. C.]

Ad modum, (*lat.*) în fel, la fel, după chipul și felul cuiva.

Admonițiune, dojenire, somare, amintire, avertisment.

Adnat, (*lat.* a d — pe, și n a t u s — născut), term. ce se întrebuințează în organografie, când un organ sau mai multe organe sunt reunite întim cu altele, cu cari s'au dezvoltat împreună așa, încât organele adnate par a fi nise apendice ale celorlalte; s. e. *Stipule adnate* se numesc stipulele unite cu petiolul, cum se vede la multe genuri din familia Rosaceelor (*Rosa*, *Potentilla* etc.); *Anthere adnate*: cele ce sunt unite cu corola în toată lungimea lor etc. [S. St. R.]

Ad notam, (*lat.*) de însemnat, de observat.

Ad oculos, (*lat.*) dinaintea ochilor, fățiș, pe față. **Adolescență**, tinerețe, junete; etatea între copilărie și bărbăție, (anii 14—22 la bărb. și 11—19 la fem.)

Adolf, 1) de *Nassau*, rege germ., cavaler curagios, ales rege 5 Maiu 1292 de principii electori, geloși de puterea casei de Habsburg, în locul lui Albrecht, fiul lui Rudolf de Habsburg. Spre a împiedeca creșterea puterii franc., încheie alianță cu Eduard, regele Angl., și cercă prin bani să-și întărească puterea casei sale și să

cucerească Turingia, din care cauză fû depus. A. își află moartea în lupta contra succesurului său Albrecht de Austria la Hasenbühl lângă Gölheim, 2 Iul. 1298. 2) *A. Frideric*, duce de Holstein-Gottorp, n. 1710, † 1771, cumnat cu Frid. cel mare, a fost principe fără energie. 3) *A. Wilhelm Aug. Carol Frid.*, mare duce de Luxemburg, n. 1817, fost duce de Nassau, dar perdû acest ducat (1866) în resp. contra Prusiei, care l'a escontentat apoi în bani. După stingerea liniei Oraniilor, deveni 1890 m. duce de L.

Adonai, în religiea evr. numele zeului celui mai înalt. Se explică din semiticul a d o n, domn și ai forma de plural.

Adonis, versul format dintr'un dactil urmat de un spondeu sau de un trocheu: — — — | — — sau — — — | — —.

Adonis, după un mit grec. se născu dintr'un arbore (v. Kajomert); după o legendă din insula Cipros e fiul lui Kinyras cu Mirra; creșce sub îngrijirea nimfelor și se face frumos ca un zeu al amorului, încât plăcu Aphroditei, ținei amorului, și cu ea păzi turmele și venă prin păduri, dar și Persephone, țina din lumea de jos, s'a amozat de el, însă la o vânătoare l'a omorît un gligan. Atunci ambele ține se certară pentru trupul lui, dar Zeus hotărî, ca Adonis să rămână jumătate de an la Aphrodite și jumătate de an la Persephone; când A. era la Aphrodite, aceasta făcu, ca din sângele lui să crească rose, anemone ș. a. flori. În Adonis se reprezintă vegetațiunea anului; primăvara și vara, când toate sunt înflorite, A. e la Aphrodite; toamna și iarna, când toate s'au uscat, e la Persephone, de aceea e zeu al naturii. La arătarea lui (timpul de înflorire) era sərbătoare de bucurie, la dispărerea lui (când toate au perit de pe câmp) era sərbătoare de întristare și în unele orașe femeile espuneau trupul lui, se vâietau și cântau, iar cântecele erau acompaniate de harfă (Kinyra la Fenicien) și de fluer. Cultul lui A. e originar din jurul Libanului din Siria; prin Asia mică a trecut la Greci și la Romani, mai ales pe timpul lui Nero (54—68 d. Chr.) Numele A. se esplică din semiticul a d o n, domn și greul is, om. [Atm.]

Adonis L., plantă, gen din familia *Ranunculaceae*, tribul *Anemoneae*, care conține plante erbacee, erecte, anuale sau perene. Speciile A. cresc în regiunea temperată a emisferii boreale. În Rom. și țerile vecine se află prin semănături și prin locurile incolte următoarele specii: *A. vernalis L.*, *A. aestivalis L.*, *A. flammula Jacq.* și *A. autumnalis L.* toate cunoscute popular sub numele de: Ruscufă sau Cocoșii. Tulpina și frunzele de *A. vernalis L.* sunt diuretice și iritante. Mai toate speciile de A. se cultivă ca plante ornamentale prin grădini și parcuri. [Z. C. P.]

Adopțiune, contract solemn și irevocabil, prin care se crează un fel de paternitate sau maternitate civilă. În jurisprudența clasică romană A. avea efecte cât se poate de grave, căci însemna a trece pe adoptat în familia lui pater familias, adecă a persoanei de sex bărbătesc sui juris, sub puterea căruia cădea ca și un fiu eșit din căsătorie, conferindu-i aceleași raporturi de agnațiune și aceleași drepturi ereditare. Aceste efecte s'au modificat de Iustinian printr'o

constituțiune, după care fiii de familie, dați în adopțiune, nu mai treceau în familia adoptantului, afară numai când acesta ar fi fost un ascendent, căci atunci se găseau întrunite în aceeași persoană dreptul sângelui și cel al A.-ei. O năvelă a împ. Leon permite A. atât femeilor în genere, cât și eunucilor. — În Rom. sub imperiul ideilor religioase și al tradițiunii romane frica de a muri fără moștenitor determina mai des ca în celelalte țeri latine aotele de înfiere, cum ție Moldovenii, sau luarea de sufler, cum ție Muntenii. Vechea iotisie din Codul Caragia și înfiere din Codul Calimach, Codul civil actual le-a înlocuit prin A., ale cărei condițiuni sunt arătate în art. 309 ur.; efectele în art. 312 ur. și forma, art. 318 ur. — Conf. Demangeat, Cours élém. de dr. rom., I, pag. 290 ur.; Fustel de Coulange, La cité antique; Laferrière, Hist. des princes des iustit. et lois pendant la Révolution française, pag. 292; Aristid Pascal, în Gazeta Tribunalului, n. 31—36 din 1860; Dim. Alexandresco, Dr. civ., I, pag. 324 ur.

Ador, (sau Artes și Ertosi) în mit. egipt. deț al reboiului; se aseam. cu Ares la Greci, Mars la Romani.

Adorare, sau închinăciune, cultul sau onoarea, ce se cuvine numai lui D-țeu, ca Creatorului și Domnului celui Preaînalt, dela care atîrnă omul întru toate. (v. rugăciune, sacrificiu).

Adormire, 1) *A. Născătoarei de Dumnețeu*, serbătoare a bisericii creștine, ce se ține din secl. VI. la 15 Aug. întru amintirea morții, respect. a înălțării P. C. Fecioare Maria la cer. După tradițiune la moartea P. C. Fecioare a fost de față toată ceata apostolilor, afară de Toma. Pentru pregătirea creștinilor la o serbare deamă, biserica a prescris post de 2 sept., care se începe cu 1 Aug. V. Maria. 2) *Adormire*, numele mai multor mănăstiri și biserici în Rom., astfel măn. dela Câmpul-lung, Bărnoski (Iasi), Varatic, Bistrița (Moldova și Oltenia), Cotroceni, Tismana, Țigănesci ș. a.; apoi catedralele diu Buzău, Argeș, Bêrlad etc.

Adormițea, numirea populară a plantelor: *Anemone pulsatilla*, *Ipomaea variabilis*, *Convolvulus*. V. ac.

Adosat, organ aderent la un altul prin fața lui dorsală, ș. e. *prefoaia adosată*, prima frunză a ramuscului floral din floarea Gramineelor, aplicată prin fața ei dorsală de acest ramuscul, etc.

Adour, rîu navigabil în Francia, 335 km. lung; izvorește în Pirenei și traversând admirabila Campania se varsă în golful Biscaya.

Adoxa L., plantă, gen din familia *Caprifoliaceae*, tribul *Sambuceae*, cu o singură specie cunoscută sub numele de *Adoxa Moschatellina* L.; e delicată, erbacee, vivace, cu miros plăcut de mosc, din care cauză se și numește *Moschatellina*; A. crește în regiunile reci și temperate ale emisferei boreale, prin pădurile umede și dealungul rîurilor. Se află în Rom. și în țerile vecine, cunoscută de popor sub numele Frăguliță sau Moscușor. Frunzele și florile destilate în prezența apei dau un oleu esențial odorant, numit mosc vegetal, care se întrebuințează odinioară în medicină. [Z. C. P.]

Ad perpetuum memoriam, (*lat.*) spre vecinică aducere aminte.

Ad pios usus, ad pias causas, (*lat.*) dispozițiuni ce privesc scopuri bisericesci, de binefacere sau de instrucție.

Adplicit, (*lat. adplicitus, applicitus-contiguus*) în botanică organ aplicat pe altul sau contiguu cu altul.

Adpresat, (*lat. adpressus, appressus*) în organografie numire dată la organele, ce sînt aplicate, culcate, strinse pe altele; ș. e. frunzele cu direcțiune verticală și cu fața lor sup. aplicată pe axa, ce le poartă; peri culcați (*pili adpressi*), strinși, deși pe tulpină ori pe frunze etc.

Adraganta, numire dată unei gume produse de planta *Astragalus verus* Oliv. din familia Leguminoaselor-Papilionacee; crește în Armenia, Persia, Asia mică; mai e produsă și de alte specii de Astragalus, ca *A. creticus* Lamk., *A. aristatus* L'Her etc.; se întrebuințează în medicină, în farmacie la facerea pilulelor, pastilelor etc. Specia *A. gumifer* Labil. din Liban dă o gumă galbenă numită *pseudo-adráganta*. [S. Șt. R.]

Adrar, Aderer, ținut în estul Saharei, capitala Vadan; locuit de seminții berberice.

Adrasteia, după mit. greacă una din nimfele, cari au crescut pe Zeus în pruncia lui. A. a fost și un predicat al ținei Nemesis, pentru-că Adrastos, regele din Argos, unul din cei șapte viteji dela Theba și unicul, care a scăpat viu, a ridicat ținei Nemesis un sacrariu renumit. A. era considerată ca țină adănc cugetătoare, în mână când cu frîu, când cu jug, când cu o măsură, simbolul moderării simțimentelor rele ale oamenilor. [Atm.]

Adrastia, după mit. romană veohe, țină în Dacia. Corp. Inscr. Lat. nr. 994 la Mommsen; v. Adrasteia.

Adrastos, rege în Argos. Vrînd să dea ajutor ginerelui său Polyneikes, alungat din Theba, a condus *expedițiunea celor șapte principii*, dintre cari numai singur a scăpat cu viață. 10 ani mai târțiu a condus o nouă expediție contra Thebei — împreună cu urmașii (*epigoni*) principilor cățuți; de astădată ocupară Theba și o prefăcură în ruine.

Ad referendum, (*lat.*) termin juridic: la raport, la referadă.

Adresa, numele, (firma), locuința etc. vr'unei persoane, sub care i se pot trimite epistole, cambii sau alte obiecte. A. pentru corespondințele comerciale se scrie atît în fruntea epistolei cât și pe cuvertă. A. are să conțină acele date, cari sînt de lipsă, ca epistola se ajungă cât de repede la destinațiunea sa. În orașe mari e a se însemna strada și nr. casei adresatului, eventual etagiul și nr. odăii. Epistole adresate la locuri, unde nu-i postă, trebuie să conțină și posta din urmă. Dacă se adresează epistole în străinătate, sau sînt mai multe comune cu unul și același nume, A. are să cuprindă țeara, cott. sau distr., în care se află locuința adresatului. Dacă din ori care cauză adresatul își ridică în persoană epistolele dela postă, se scrie pe cuvertă cuvintele: »Poste restante», în care cas posta reține până atunci epistolele, până când se prezintă adresatul pentru primire. *A. telegrafice* sînt adrese prescurtate, cari se anuțează oficiului telegrafic.

În înțeles *politic* A. e o manifestațiune du vederi, dorințe etc., din partea unui număr de

singuraticii ori a unei corporațiuni, precum sînt s. e. adresele corporațiunilor constituționale (parlament etc.) cîtră capul statului. La mesagiul Tronului corpurile legiuitoare de regulă răspund prin o A., care conține aprobarea programului desfășurat în mesagiul, ori eventual contrarul. În Rom. și Ung. A. de respuns este usitată și dă naștere la însemnate discuții asupra tuturor chestiunilor, ce privesc țeara. V. Mesagiul.

Adresa de necesitate, de nevoie, pentru eventualitate, se numește în drept. camb. persoana sau firma scrisă pe cambie de emitent sau de vr'un girant în formă de adresă și cu indicarea scopului de intervenire la cas de nevoie, s. e. »la cas de necesitate (trebuință, nevoie) Dlui N. N.« O astfel de persoană se numește adresat de necesitate (de nevoie, recomandat la trebuință) și are chemarea să accepte sau să plătească la cas, cînd cambia s'ar afla în suferință, adecă atunci cînd cel în prima linie chemat, trasatul, n'ar voi să accepte sau să plătească suma cambială. A. de necesitate se poate pune pe cambie nu numai de trasant (emitent), ci și de ori care girant, pe cînd trasatul se pune pe cambie de cîtră emitent și asta e recerînță esențială cambială. Așa se deosebesc aceste două adrese una de alta (cf. I. Socaciu »Dreptul cambial«, p. 134 și 135.)

Adria, 1) oraș în prov. ital. Rovigo (Veneția), 11.554 loc. pe timpul Romanilor situat lângă mare. Are industrie textilă. 2) A. = M. Adriatică (v. Adriatică m.)

Adrian, 1) A. împăratul Romei v. Hadrian. 2) A. ultimul patriarh al bisericii din Rusia 1690—1700. După moartea lui, Petru c. M. desființă demni-tatea de patriarh. 3) A. cardinal, n. pe la 1458 în Toscana. Studiile și le-a făcut în Roma; prin știința sa a intrat în favorul papei Inocențiu VIII. Papa Alexandru VII. și-l'a făcut secretar, apoi l'a denumit cardinal. Invidiindu-i marea avere și influință, Cesar Borgia a voit a-l învenina, dar din greșala păharnicului A. a scăpat. Perțend încrederea papilor următori s'a retras în singurătate, trăind pentru științe. Leo X. l'a rechemat. Făcîndu-se o conjurațiune contra papei, pe care de o știă, totuși n'a descoperit-o, A. a fost excomunicat, iar averile sale confiscate. De aci încolo puțin se scie despre soartea lui. Unii țic, că a fost omorît și jefuit de un servitor al său, alții că și-ar fi sfîrșit viața în linisee în Germania. A lăsat după sine puține opere — dar de o valoare incontestabilă.

Adrian, George, general rom. n. 1820 în Transilv., † București 14 Dec. 1889; luă parte la mișcarea națională și legală a Rom. Transilv. contra revoluțiunii ungare dela 1848. Trecînd în Rom. intră în serviciul militar, unde înaintă până la rangul de general. În cabinetul liberal 1867—68 fî ministru de resboiu. Căsătorit cu Elena Vărnăv, n. Sturdza, A. întrebunță o parte a averii dobîndite pentru binefaceri; el a fondat frumoasa școală primară din București, numită »General Adrian«.

Adrianopole, (turc. *Edirne*, bulg. *Odrin*) vi-laiet turcesc, 38,900 km², 1 milion loc.; cultura vermilor de mătăsă; capitala A., situată lângă riul Marița, 70,886 loc. (1/3 mohamedani), centrul comerțului în Tracia; mai demult (1360—1453) reședința sultanilor. Aici au bătut Visigoții pe

împăratul Valens, (9 Aug. 378). 20 Aug. 1829 a fost ocupată de Ruși, 14 Sept. 1829 pace între Rusia și Turcia, în care s'a statorit Prutul ca hotar între Rusia și Turcia, iar Moldova și Muntenia au ramas sub suzeranitatea Turcilor, dar sub protectorat rusesc. 31 Ian. 1878 armistițiul între statele amintite.

Adriatică, marea —, o parte a M. Mediterane, vîrită în forma unui mare sin între pen. Apenină și cea Balcanică; prin canalul dela Otranto stă în legătură cu M. Ionică; lungimea 960 km., lățimea 120—180 km.; afunțimea cea mai mare între Brindisi și Ragusa (1030 m.), cea mai mică (311 m.) lângă insula Lissa. În partea sa nordică M. A. formează 3 golfuri: cel de Veneția, Triest și Fiume (Quarnero). Afluenți principali: Po și Adige (Etsch), apoi mulțime de riuri din Apenini și Alpii dinarici etc. Țermul vestic e plan și sărac în porturi bune (afară de Veneția și Ancona), țermul estic ridicat, sfîrticat și încungiurat de nenumerate insule, de aceea e bogat în porturi bune (Triest, Fiume, Pola, Cattaro, Zara, Ragusa etc.) Lângă A. își are portul său principal Austria (Triest) și Ungaria (Fiume); portul mai principal al Italiei lângă A. e Brindisi.

Ad-Rutelam, v. Arutela.

Adscriptus glebae, (*lat.*) legat de pămînt, de glie; (jobag), clăcaș.

Adstringentia (*Styptica*), medicamente, cari produc o constricțiune a țesăturilor organismului viu prin coagulațiunea lichidelor albuminoide, micșorează secrețiunea și opresc emoragiile; se folosesc în contra boalelor pielii și a pelițelor mucoase, la rane. Acestei grupe aparțin: acidul tanic, acetic, oxalic, scoarța de stejar, Catechu, Guma-Kino etc.

Adșur, ins. în colțul sud-estic al Lac. Caspic; dela 1843 stațiunea flotei rusesci.

Aducătoare, vechiu termin gramatical, numirea semnului citațiunii („,“).

Adula, grupă de munți în Graubünden (Rhaetia) cu piscul Rheinwaldhorn și glăcerul Zapport (3398 m.)

Adulard, variațiune de feldșpat, folosită ca piatră de podoabă la obiecte de lux.

Adulis, în vechime oraș lângă sinul Annesley în M. Roșie spre sud dela Massaua. Pe timpul Ptolemaeilor avea comerț însemnat; acum mine lângă satul Zula.

Adullam, după tradițiune cetate în Canaan, nu departe de Vitteem; în apropierea ei s'a refugiat David de mânia lui Saul.

Adulmec = *adurmec*, adulmecare se țice de fiare sau alte animale, cari simt prin nuros pe vînatul, ce vine cu vînatul asupra lor; mirosul cănilor în urmărirea vînatului. (Ety. M. Rom.)

Adult, tîner în etate de adolescență.

Adulteriu, (probabil din *lat.* adulterare, corupere, amestecare), copula carnală perfectă a unei persoane căsătorite, dar nu cu soțul său, ci cu altă persoană; în biserica catolică e motiv de despărțire de pat și masă; în celelalte biserici creștine motiv de divorț. Pruncii născuți din adulteriu sînt ilegitiți și se numesc adulterini. După dreptul bisericesc apusean ei nu pot intra în cler. Dreptul bisericesc răsăritean nu-i eschide.

În vechia *legiuire rom.* A. poartă numele de preacurvie. Legiuitorul modern, atît în Cod.

civ. cât și în Cod. pen. s'a îndepărtat de modelul său, de legiuitorul francez, și modificările operate merită toată lauda. Atât în Cod. civ. (art. 211) cât și în Cod. pen. el nu deosebește între A. bărbatului și al femeii, deși necontestat acest din urmă are consecințe mai grave pentru familie. După Cod. român, ca și la Romani, soțul vinovat de A. nu se poate căsători cu complicele său, (conf. art. 279 Cod. civ.) De altă parte A. mumei nu e suficient a motiva acțiunea în denegare sau tăgăduire a paternității, în afară de celelalte condițiuni ale art. 287 Cod. civ. Tot în deosebire de Cod. Napoleon, Cod. rom. dă același drept de succesiune copiilor naturali, fie ei chiar nelegiuiți, în averea mamei și a familiei ei (art. 652 și 677 Cod. civ.) Cod. pen. rom. pedepsește pe cel culpabil de A. și pe complice cu închisoare dela 1—6 luni (art. 269 Cod. pen.) Acțiunea nu poate fi pornită decât după cererea soțului inocent; el poate să o atingă în cursul procesului, și după condamnarea definitivă poate face să înceteze pedeapsa, cu condițiunea de a rămâne în căsătorie. În acest caz complicele nu este apărât de penalitate (art. 270 Cod. pen.) În jurisprudență se controversează cestiunea, ce se înțelege prin soț inocent din acest articol. Originea dispozițiilor Cod. pen. rom. o găsim în vechile noastre legiuri și mai ales în Cod. prus. Lucru important: art. 269 și 270 Cod. pen. figurează la rubrica: *Atentate contra bunelor moravuri*. După același Cod. pen. A. nu scuză omorul, decât în cas de surprindere a flagrantului delict în casa conjugală (art. 253 Cod. pen.) (Asupra A. în dr. roman cf. G. Danielopolu, div. fragm. jur. III, pag. 92—216).

După Cod. pen. ung. (§. 246) A. — la cererea soțului inocent — se pedepsește cu închisoare până la 3 luni, dacă pentru acest delict a urmat sentință de divorț. După art. de lege XXXI din 1894 (§. 20) A. e impediment de căsătorie între cei vinovați numai în cas, dacă se enunță apriat în sentința de divorț, că complicitii nu se pot căsători. Din motiv de A. soțul inocent poate cere desființarea căsătoriei (§. 76).

Adunare, în înțeles juridic întrunirea legală a mai multor persoane într'un scop comun. Legiuitorul român prevede asemenea adunări în materie de societăți (art. 135 ur. și 156 ur. C. com.) și de faliment pentru închiderea procesului verbal de verificarea creanțelor, autorizare de a continua comerțul, dare de samă a gestiunii sindicului, votarea propunerii de concordat etc. (art. 937 C. com.) — *A. generală*, v. societăți comerc.; *A. deputaților*, v. Camera deputaților. — A. în sens aritmetic v. la daugere.

A dur, (musică) tonalitatea dură (majoră), ce are de basă tonul A. Armatura: trei înălțări.

Adurmiți, cei șapte din Efes: 7 tineri creștini, cari în persecuțiunea creștinilor de sub împăratul Deciu (250) au scăpat într'o peșteră, unde au murit moarte de martir. Cam în secl. VII. s'a format povestea, că numai au adurmit, iar în secl. V. sub împ. Teodosiu II. s'au trezit și au ieșit între oameni. Fapt e, că sub Teodosiu II. s'au găsit cadavrele lor întregi și neputredite.

Adusătură, ori ce boală adusă în casă prin farmecele sau vrăjile unui dușman. (Ety. M. Rom.)

Ad usum, ad usum Delphini, (*lat.*) spre folosire, pentru trebuințele Dauphin-ului (v. ac.)

Ad-valorem, (*lat.*) după preț, în dreptul vama sistemul taxării lucrurilor după valoarea lor declarată de importator și primită de administrația vamală conform măsurilor hotărâte, contrar celui dis specific, în care taxarea se face după greutate, cu bucata și mai rar după capacitate ori după volum. Amândouă au foloasele și scăderile lor. Ele coexistă în multe țeri și ar trebui să coexiste pentru o mai ușoară și mai dreaptă sistemă de taxare și percepere, mai ales pentru articolele, a căror valoare e foarte variabilă și a căror calitate sunt foarte diferite. Taxarea specifică, în deceniile din urmă cu revenirea și întinderea protecționismului, tinde să înlocuiască cu totul A., deși prin fire este mai democratică și oare cum înfățișarea liberului schimb. Rom. a urmat marele curent economic, având alcătuite tarifele după sistemul specific, asemenea Ung.

Advent, (*lat. adventus*) în biserica romano-catolică timpul de 4 săptămâni nemijlocit înainte de Crăciun; se numește A., pentrucă reprezintă legea veche, când omenimea se prepara și aștepta venirea (*adventus*) lui Mesia, pe care o serbează creștinii la Crăciun. O. corespunde la postul Crăciunului din biserica or. Cu el se începe anul bisericesc rom.-cat.

Adventiv, (*lat. adventivus, adventivus*), se numește un organ, când se desvoltă într'un loc, unde nu se găsește în mod normal; *muguri A.* sunt s. e. aceia, cari nu sânt nici axilari, nici terminali, cum sânt mugurii floriferi, ce se desvoltă pe trunchiurile bătrâne de *Cercis Siliquastrum* L. etc.; *ramuri A.-e.* cele produse de mugurii adventivi; *rădăcini A.-e.*, cele ce se desvoltă și pe alte organe afară de rădăcini, adecă se pot desvolta și pe rădăcini și pe tulpini, ori aeriane (ca la iederă, frag, porumb . . .) ori subterane, fie bulbi (ca la ceapă, zambila . . .), fie rhizome (ca la Pir . . .), sau pe frunze (ca la *Begonia*, etc.) Multe monocotiledonate nici n'au alt soi de rădăcini decât A.-e; s. e. unii palmieri au la început o rădăcină normală, ce se distruge mai în urmă și e înlocuită cu rădăcini A.-e. Chiar pe porțiuni de diversă natură tăiate din plantă, sau înainte de a fi tăiate, se pot forma rădăcini A.-e, dacă sânt puse în anumite condițiuni de umiditate, temperatură etc. Aceasta particularitate e într'adevăr unul din mijloacele cele mai eficace și puternice, de cari se folosesc agricultorii, horticulorii etc. spre a îmbunătăți și a înmulți plantele folositoare din diverse puncte de vedere. (V. marcotagiu, butășire). [S. Șt. R.]

Adverb, cuvânt invariabil, care determină mai deaproape înțelesul unui verb (adjectiv sau alt adverb); răspunde la întrebările: unde? când? cum? *Adverbial*, adjectiv ce ocupă locul unui A.

Advocat, profesiune liberă, având ca scop asistarea, apărarea și susținerea cauzelor dinaintea justiției (art. 94 Pr. civ.; art. 87 leg. jud. de pace). Pe lângă aceasta, A.-ții dau sfaturi și consultațiuni sau redactează actele de notariat. Dinaintea instanțelor toată procedura rom. e orală (pledare sau pledoarii); rar se dau concluziuni scrise (art. 98 și 101 Proc. civ.) A.-ții împreună cu magistrații formează așa zicând aceeași familie, adecă a oamenilor de legi. În occident A.-ții au contribuit mult la unificarea

națională și la întemeierea libertăților publice, căci baroul în todeauna a fost refugiul libertății înabușite, cu toată organizarea sa tradițională, care revolta fără cuvânt pe profani. Și în Rom. baroul, care înlocuiesc vechile, deși fără tradițiuni puternice, s'a constituit după bazele admise preste tot conform legilor sale organice din 4 Dec. 1864 și 6 Iun. 1884. După aceste legiuiri spre a pute figura în tablou de ordine se cere însușirea de Român și oarecari garanții de capacitate și onestitate. În fiecare capitală de județ există un consiliu de ordine și disciplină și un decan, cari se aleg din doi în doi ani. Serviciile, ce A.-ții prestează clienților, constituie serviciile unui mandatar. După ultima jurisprudență acest mandat nu e gratuit, decât numai când gratuitatea s'a stipulat expres (cf. Al. Capitolu în »Dreptul« n. 70 din 1892, asupra pactului *quota litis*). În Rom. baroul fiind organizat pe bazele cele mai democratice, ori cine e înscris în ordin poate pleda la ori ce instanță: stagiul e o clasificățiune de formă. Toțuși unii cer suprimarea completă a ordinului, adevăți nici o condițiune de admisibilitate; în Franca s'a făcut o asemenea experiență sub marea revoluțiune; din nefericire ea nu a dat bune rezultate, căci justiția a cădut pe mâna samsarilor și a oamenilor de afaceri, așa că scurt timp în urmă s'a revenit la vechiul sistem. (Cf. Al. Degré în »Dreptul« n. 6 din 1889 asupra Baroului germ.; G. G. Tocilescu, Proc. civ., I, pag. 165 ur.; Gr. G. Păucescu, în »Dreptul« n. 58 din 1891; C. Polysu, Legile și regulamentele corpului de avocați, broșură de 53 pag.)

În Ung. (art. de l. XXXIV ex 1874) poate funcționa ca A. (§. 1) înaintea judecătorilor și autorităților numai acela, care e înscris în lista vr'unei camere adv. (v. ac.) Se admit la înscriere acei civi ung., cari au diplomă de A. și domiciliu stabil pe teritoriul camerei (§. 2). Examenul de A. îl depun la tabla reg. din Bpesta ori Mureș-Oșorheiu cei ce au diplomă de Doctor în științele juridice și o praxă de 3 ani. A.-lor pentru serviciile prestate le compete — afară de restituirea speselor — un onorar, care se poate stipula în învoială cu clienții, ori se stabilește din cas în cas prin judecătorie. Delictelor disciplinare se judecă prin camera adv. și se pedepsesc cu admoniare, amendă dela 50—500 fl., cu suspendarea până la 1 an ori cu amovare din advocatură.

Advocatul poporal, foaie juridică, apărută în Timișoara (1 Febr. 1886 până 13 Maiu 1887 v.) de 2 ori pe lună în tiragiul de 600 exempl.; fondator și red.: adv. Pavel Rotariu, fost redactor al »Luminătorului«; a încetat din lipsa de abonenți.

Ad vocem, (*lat.*) la cuvânt, la vorbă.

Advon, nartecă, partea bisericii, în care stau femeile.

Adynamia, (*grec.*) termin. medic.: slăbiciune, lipsă de putere.

Adyton, v. Adit.

Aea, sau Aia după mit. grec. numele a doue insule ale soarelui, una la răsărit, alta la apus, acolo locuiesc princiul lui Helios (zeul soarelui) cu oceanida Perse sau Perseis. Pe cea dela răsărit locuiesc Aietes, fiul lui Helios și rege înșurat cu o fată a lui Ocean; pe cea dela apus

locuiesc Circe, fata lui Helios, o femeie fermecătoare; la apus e locuința și locul de dans al dînei Eos (aurora, zorile). Ins. Aea în poveștile rom. e ostrovul mării, baba din ostrov în unele povești e Circe. [Atm.]

Aeddon, în mit. celt. Hu, zeul de frunte, când e în lumea de jos (v. Aides sau Aidoneus la Greci). [Atm.]

Aediles, (edili) magistrați romani, creați 494 a. Chr. ca grefieri ai tribunilor; nu puteau fi decât plebei. Se alegeau de comițiile tribute sub presidența tribunului. 449 devin *sacrosancti*, primind oficiul poliției în oraș. N'aveau insigniile celorlalte magistraturi, în Senat stăteau deci pe scaunul plebeu (*subselium*). Din 366 luară numele de *Ae. plebis*, spre a se deosebi de nou creații *Ae. curules*, aleși dintre patricieni de comițiile tribute sub presidența consulului, cari având insigniile magistraturilor aveau și scaunul curul (*sella curulis*), dar nu erau inviolabili. Mai târziu ambele categorii sfîrșiră prin a se amesteca și a forma o magistratură separată. *Ae.* aveau însărcinarea: să fie poliția orașului, să îngrijească de aprovizionare, de jocuri, și să supravegheze arhivele. În scurt atribuțiunile lor erau ca ale primărilor și polițiilor moderne, mai având și judecarea proceselor comerciale. Sub imperiu li s'au luat multe din aceste funcțiuni. În colonii și municipii erau nisce *II viri et III viri aediliciae potestatis*, cu însărcinări analoge *Ae.*-lor din Roma.

Aedul (Hadul), numeros și puternic popor celtic, primii aliați galici ai Romanilor. Trăiau între râurile de apă Loire și Saône. Șeful lor, *vergo-bret*, se alegea de preoți, guverna cu un senat. Capitala: *Bibracte* (apă Autun). Caesar i-a tractat cu multă atenție când a cucerit Galia (57) și a împedat pe Veringetorix a-i rescula (51). Imp. Claudius le-a dat drepturi cetățenesci.

Aegaion, (pron. Egheon) după mit. grec. fiul lui Poseidon, (zeul mării), dar mai puternic decât el; uriaș de mare (apă) și personificarea mării, anume a valurilor cu grozava lor năvală și mugire. [Atm.]

Aegate, (*ital.*) grupă de insule lângă colțul vestic al Siciliei, cu areal de 43·5 km², 5615 loc. Cele mai mari sînt: la nord Levanzo, la sud Favignana, la vest Marettimo. Lângă Favignana au câștigat Romanii sub G. Lutatius Catullus și P. Valerius Falto asupra Carthagenienilor sub Hanno lupta maritimă, prin care s'a terminat primul resboi punic. (241 a. Chr.)

Aegeus, rege în Athena (1361—1323 a. Chr.), n. la Megara, unde fugise tatăl său Pandion. Câștigând tronul Athenei prin luptele cu frații săi, *Ae.* avu să îndure multe dela fiii acestora Palantizii, cari îl și detronară. Fiul său Theseu îl restabilă. *Ae.* muri aruncându-se în marea, ce-i poartă numele, deoarece crezuse pe fiul său, plecat în Creta să ucidă pe Minotaur, cădut victima acestui monstru. În capitala sa i-se ridică un mormânt și o statuă. Euripide scrisse despre *Ae.* o tragedie păstrată în mici fragmente.

Aegidi, *Ludovic Carol*, jurisconsult, n. 1825 în Tilsit; mai întâiu jurnalist, apoi docent și profesor de drepturi. 1859 publică 2 scrieri volante în favorul ministerului Hohenzollern-Auerswald; 1868 ajunse profesor de drept în Bonn; 1870—1 participă la resboiul contra

Franciei; 1871 consilier de legațiune și referent la externe, conducând mai ales jurnalistică. În parlament aparținut partidei conservatoare independente. Scrieri: »Der Fürstenrat nach dem Lüneviller Frieden« etc.; edită: »Staatsarchiv. Sammlung von Actenstücken zur Geschichte der Gegenwart«. S'a ocupat mult și cu cestiunea naționalităților din Ungaria.

Aegilops, plantă, gen aparținător familiei *Gramineelor*, tribul *Hordeolor*, foarte înrudit cu *Triticum*, la care îl alătură unii botaniști ca secțiune. În Rom. e reprezentat prin speciile *Ae. ovata* L. și *Ae. ventricosa* Tsch., ambele numai pe câmpurile și pășunile din regiunea inf. [A. Pr.]

Aegina, insulă a Greciei în sinul saronic, 600 loc. pe un areal de 86 km².; în antichitate (456 până 404 a. Chr.) supusă Athenienilor, avea la $\frac{1}{3}$ mil. loc.; înainte de Pericle centrul artei grecești, numită arta aeginetică. Renumite sculpturi ale templului Athenei de pe insula Ae. (de pe la 475 a. Chr.) s'au desgroptat pe la 1811; acum sânt în München.

Aegiphila, plantă, gen din familia *Verbenaceelor*, tribul *Viticeelor*, decorativă de florărie caldă, cu foile pururea verzi, întregi și cu flori mari; de origine din Amer. începând din Mexico până în Brasilia; se disting prin corola lor regulată, drupe 4 — polipirene și stamine sau stil exsert. [A. Pr.]

Aegis, în mitol. grec. norul de vifor și de tunet, simbolic reprezentat prin o piele de capră. Herodot spune, că scutul sau pavăza de piept, originar a fost piele de capră. Zeus a avut un Ae. făcut de Hephestos, zeul focului elementar în toată natura, și cu acel scut s'a arătat în lupta contra Titanilor și Giganților. Acel scut era împresurat cu 100 de ciucuri de aur, luminat de fulgere și plin de groază și de spaimă; când Zeus din învelitoare sa de nor de pe muștele Ida scutura scutul strălucitor, întra spaimă în Achai (Greci) și de aceea Ae. era simbolul mâniei lui Zeus. Zeus a împrumutat Ae. și zinei Athene, care încă stăpâna preste tunet și fulger; și ea l'a purtat contra Giganților, dar atunci Ae. era și cu capul Gorgoanei. Apollon încă a purtat Ae. înaintea Troiei; cu el a trântit șiruri întregi de Greci. După mitul de mai târziu și Zeus și Athene au avut scut de piele de capră, provădit cu șerpi, cari își scoateau limbile. Causa acestei amestecări purcede de acolo, că Ae. (după Aeschylus 523 până 436 a. Chr.) a însemnat: vifor, tempestate, și (după Euripide 480—406 a. Ch.) piele de capră. Din Ae., egidă, scut de apărare. [Atm.]

Aegisthos, n. din păcătura lui Thyeste cu propria fică, lăpădat de mamă-sa, alăptat de o capră și găsit de păstori, crescū la curteaUNCHIUULUI SĒU ATREU, regele Mycenei. Pus să ucidă pe Thyeste, prizonier, și recunoscut de acesta, Ae. detronă și ucise, cu tatăl său, pe Atreu, desmoștenind și pe cei doi fii ai lui: Agamemnon și Menelaos. Desmoșteniții reveniră spriginiți de Sparta, cu a cărei curte se înrădăcinară, și gonind pe usurpători, cel mai mare ocupă tronul părintesc. Plecând în resboiul troian Agamemnon iertă totul lui Ae., numindu-l loctiitor al său. Dar nerecunoșcătorul cruțat seduse pe regina Klytemnestra și cu dinsa ucise pe regele

reîntors, domnind el 7 ani. Oreste, fiul lui Agamemnon, venind din Argos, resună moartea tatălui său prin uimicirea ucigașilor. Tragicii greci au luat din aceste peripeții subiecte pentru multe piese admirabile. Ae. a ramas tipul seducătorului ucigaș

Aegle, plantă, gen din familia *Rutaceelor*, tribul *Aurantieelor*; cuprinde arbori spinoși cu frunzele trifoliolate pururea verzi. Cele 2 sau 3 specii ale acestui gen cresc în Asia și Africa tropicală. Cea mai importantă e *Ae. Marmelos* Cerr. din India, deoarece fructele ei chiar de mărimea și forma portocalelor sânt comestibile și se folosesc ca medicament contra constipației, recomandându-se chiar în timpul epidemiei de coleră ca profilactic. În genere în India se usează în medicină nu numai fructele, ci și alte părți ale acestui arbore. [A. Pr.]

Aegopodium L., plantă, gen din familia *Umbelliferae*, tribul *Ammineae*, conține plante erbacee, perene. Unica specie cunoscută *Ae. Podagraria* L. crește în Europa și Asia temperată, prin fânețele umede din păduri și tufișuri. Se adă în Rom. și în țările vecine, unde e cunoscută de popor sub numele de Piciorul-caprei. Are proprietăți stimulante și diuretice. [Z. C. P.]

Aegospotamoi, («Rîul caprelor»), riu și orașel în Chersonesul Traciei. Aici a bătut spartanul Lysandros pe Athenieni în a. 405 a. Chr.

Aequal, (lat. musică) registru de orgă de 8 picioare (urme.)

A. E. I. O. U., prescurtare pentru: Austria est imperare orbi universo: toată lumea este supusă Austriei; devisa împ. roman Frideric III.

Aelia Capitolina, numele Ierusalimului reedificat de împ. Adrian pe la a. 135 a. Chr.

Aelius Marcellus, jurisprudent vestit sub consulatul lui Septimius Severus și Caracalla; autorul mai multor opere juridice. »Digesta« conține din acelea 275 fragmente.

Aemilius Paulus, 1) **Lucius**, beliduce roman renumit. Consul în 219 a. Chr. repurtă o învingere strălucită asupra Ilirilor. 216 a. Chr. ales consul a doua oară purtă resboiul contra lui Hannibal; la Cannae însă cădū pe câmpul de luptă. 2) **Lucius Macedonicus**, fiul lui Lucius Paulus. 192 a. Chr. aedil, iar 182 a. Chr. consul; sdrobi și bătū pe pirații Ligurieni; bătrău deja 168 învinse pe Perseus, regele Macedoniei, și duse cu sine în Roma atăta pradă încât i-se putū ierta poporului darea pe anul acela. † 160 a. Chr. Avū 4 fii, dintre cari ajunse la renume Scipio Africanus, cel mai tinăr dintre ei.

Aeneas, (Enea) după mit. greco-romană fiul lui Anchises și zinei Aphrodite (Venus la Romani), principele Dardanilor, care își duse oastea într'ajutorul regelui troian Priamos, în Asia mică; era renumit pentru vitejia și înțelepciunea sa; dar Priamos urit și părăsit de zei trebuī să cadă. Ae. cu familia sa însă era destinat să domnească. Atăt e mitul vechiu grec; Vergil în »Aeneis« aduce și alte mituri, în parte tradiționale, cari stau în legătură cu descălecarea lui Ae. în Latium. Vergil ne înfățișează multe suferințe și vicisitudini, prin cari a trecut Ae. dela sfârșirea resboiului troian până la descălecarea sa în Italia, unde s'a adăpostit în Latium, țeara reg. Latinus, și luă de soție pe Lavinia,

fica reg., după care numi orașul întemeiat de el. A domnit 3 ani; în al 4-lea pornind războiul contra Rutulilor dispărură în mijlocul luptei. Romanii l'au onorat ca pe un erou (heros). Împăr. Augustus își trăgea originea dela fiul lui Ae., Ascaniu sau Iulus. (Gens Iulia.)

Aeneas Silvius, v. *Pius II.*

Aeneis, Eneida, epopee artificială latină, în 12 cărți, scrisă de *Publius Vergilius Maro* în hexametru. A început-o când era de 40 de ani și a lucrat la ea 11 ani, până la moarte (a. d. X cal. oct. 735 = 22 Sept. 19 a. Chr.) Cuprinsul: După arderea Troiei de către Grecii Achivi, *Aeneas* însoțit de tatăl său *Anchises* și de fiul său *Iulus* (Ascanius) precum și de mai mulți credincioși ai casei, pribegesc pe mare îndreptându-se spre Italia, de unde se dădea că se trăgeau străbunii eroului. Prigonit însă de Juno și după felurite încercări de restrîns, timp de șapte ani, el atinge în sfârșit doritele țermuri într'al optilea an dela părăsirea Troiei. În Italia îl primesc bine Latini, domnitorul din partea locului, și îi făgăduiesc să-l însoțească eu fica sa Lavinia. Nunta s'ar fi făcut îndată, dacă nu se împotriva *Turnus*, regele Rutulilor, fiul lui Daun. Acest principe, care mai de mult încă pețise pe Lavinia, pornesc războiul asupra lui Enea. Biruit însă și ucis, în cele din urmă el pierde, în folosul eroului troian, și mireasă și domnie.

Eneida, care în cele dintâi șase cărți este un fel de Odisee — rătăcirii prin lume departe de țelul dorit — iar în celelalte șase un fel de Iliadă — lupte încoronate cu triumf — n'a răsarit totuși ca poemele omerice din liberul geniu al poporului, din vraja cântecelor populare, purtate, gata făcute, din gură în gură și din loc în loc, până să-și găsească poetul menit a o încheia într'o alcătuire artistică definitivă. Ea, din potrivă, operă individuală concepută de creierul unui singur om, într'un timp când istoria risipise cu faclă ei lumea basmelor, era omagiul unui poet genial adus poporului și domnului său binevoitor Octavian August. Adevărate epopee, în spiritul antic, nu mai era cu putință pe pământul Italiei. Personajele Eneidei sunt de două feluri: figuri cointe după prototipuri omerice și figuri plămănite de fantasia poetului. Cele dintâi, precum *Aeneas-Achilles*, *Turnus-Hector*, *Pallas-Patroclos*, sunt mai mult nise umbre antice, simțind și purtându-se după moda din zilele lui August; pe când celelalte, ca *Nisus* și *Euryalus*, cei doi prieteni clasici, apoi crudul rege *Mezentius* al Etruriei și viteaza *Camilla*, regina Volscoilor, sunt pline de viață și au remas, la rëndul lor, mai ales *Camilla*, tipuri neperitoare. Căci geniu lui Vergil avea farmece neîntrecute pentru caracterele feminine, un sentiment adânc pentru tot ce e delicat, pasionat, melancolic sau grandios în natură. De aceea chiar figuri cunoscute bine ca *Dido* și *Andromache*, zugrăvite cu atâta măiestrie, aceea de Euripides și Apollonius dela Rhodos în chipul Medeei, ceastălaltă de Omer, au dobândit, sub penelul strălucit al lui Vergil așa zicând, o a doua nemurire.

Eneida, privită preste tot, este o lucrare inferioară *Georgicelor* (poemă didactică agricolă în 4 cărți), nedesăvârșită sub raportul invențiunii și al artei. Ea a remas astfel din cauza morții

premature a poetului, care ar fi lăsat, zice-se, chiar cu sufletul să se nimicească opera în foc. Această condamnare ar fi fost nedreaptă, și lumea ar fi pierdut cel mai frumos monument al poeziei epice latine. Căci, într'adevăr, sunt în Eneida părți episodice de cel mai puternic efect poetic. Iată-le pe rënd: în c. I: Furtuna, II: Arderea Troiei, III: Andromaca, IV: Dragostea nefericitei Dido, V: Jocurile funebre într'u onoare lui Anchise, VI: Descrierea Tartarului și a câmpurilor Elysii, VII: Inflăcărarea războinică a lui Turnus, VIII: Ospitalitatea lui Evandrus, IX: Nisus și Euryalus, X: Moartea lui Pallas, fiul lui Evandrus și aliat al lui Enea, XI: Moartea Camillei și XII: Duelul dintre Enea și Turnus. Cele douăsprezece cărți Vergil nu le-a scris pe rënd, ci cum îi venia mai bine inspirația. Ribbleck a căutat să stabilească data compunerii lor, dar n'a putut isbuti pentru a 6, a 10, a 11 și a 12. Se scie pozitiv numai, că pe trei din ele — a doua, a patra și a șesea — le-a cetit poetul însuși lui August față fiind și Octavia, sora împăratului. Aceasta tocmai pierduse de curând pe fiul ei Marcellus și când, la cartea VI-a v. 883, auzi *Tu Marcellus eris* . . . cuvinte rostite cu ingenioasă alușiune, prin gura lui Anchise cătră umbra unui strănepot viteaz stîns în floarea vîrstei, leșină de emoțiune.

Pentru compunerea Eneidei sale, Vergil, eonșcient de sarcina ce-și luase, ani întregi se pregătise cercetînd toate izvoarele competente. *Originile* lui Cato, *Antichitățile* lui Varro, epicii cicelici și alexandriini, tragicii și liricii greci, poeții vechi romani Naevius și Ennius: pretutindeni s'a adăpat geniuul său fecund; dar mai ales »lui Omer datoresce el« — precum zice Dr. R. Nicolai — »strălucirea, abundența și puritatea formei și compozițiunii, mișcarea mlădioasă, puterea și armonia ritmelor, avuția mijloacelor și comorilor limbei epice, pe cari el în expunere, zugrăvire și descriere, în episoade, figuri ornate și comparațiuni, scie să le întrebunțeze cu o nobleță, care adesea întrece prin strălucire modelele sale«.

Cu toate defectele ei — versuri neterminate sau necioplite bine, unele adiective încloare, o limbă prea figurată, contrafieri, uitări, *absurdități* chiar, precum a dovedit-o Napoleon în acerba dar judioasă critică făcută cărții a 2-a din punct de vedere militar și faptic — Eneida s'a bucurat, din vechime până mai în zilele noastre, de cea mai călduroasă faoare. Încă de pe timpul lui Hadrian versurile Eneidei, ca și ale poemelor lui Omer, erau consultate la vremi grele, ca nise oracole: *Virgiliane Sortes* (Scriptores Hist. Augustae, Spartian: *Hadr.* II), iar, preste o mie de ani, Dante nu cutează a înfrunța întunecimile Iadului decăt ținându-se de mîna fermecătorului cântăret al lui Enea.

[V. D. Păun.]

Aeolii, veche seminție gree., care și-ar trage originea dela *Aeolus*; locuia în partea sud-vestică a Tessaliei: *Aeolis*. Alungați din țara lor, o parte însemnată trecu în Asia mică și pe insulele Lesbos, Tenedos etc., unde întemeiară o mulțime de orașe; mai de frunte erau: *Smyrna*, *Kyme*, *Assus*, *Mitylene* etc. Reg. Lydiei Croesus făcu orașele aeolice tributare, iar Cyrus le supuse formal imperiului Perșilor. Războaiele persice le redete neatîrnarea, dar în scurt timp

ajunseră iarăși sub dominația Persilor, apoi sub *Alexandru cel M.*, iar în fine fură încorporate provinciei romane *Asia*.

Aeolina, (*grec.*) instrument musical vechiu, asemănător harmoniului.

Aeolodicon, instrument musical cu claviatură, inventat de L. T. Eschenbach în Hamburg pe la 1800; în Ae. tonurile se produc prin vânt, de nisce resorturi de oțel.

Aeolus, (Eol) în mit. grec. rege, pe care îl făcu Zeus stăpânitor preste vânturi, ca să le stîrnească sau să le înfrîne; palatul său era pe iusla Liparia lângă Sicilia; cu Amphithea avu 6 fii și 6 fete (representanții vânturilor mai aspre și mai line) și trăia neincetat în ospet și musică (sufierea vânturilor). [Atm.]

Aeon, (*grec.* Aion), personificarea timpului sau eternității; om cu fața de leu, aripat, încolăcit de un șerpe, cu fulgere pe piept, avînd în mîna dreaptă o cheie și o făclie, iar în stînga un sceptru.

Aepyornis, *maximus*, pasere uriașă din Madagascar; după scheletul aflat se ține de o specie a vulturilor *Sarcoramphus*, e de patru ori mai mare ca un condor; unele exemplare mai trăiesc — probabil — în interiorul ins.; ouele au o periferie de 94 cm. și cuprind 10 $\frac{1}{2}$ litre.

Aequator, 1) *Ae. geografic*, cercul maximal, ce încungiuură pământul, pe unde e mai bulbucată, cu alte cuvinte, cercul ce stă perpendicular pe osia pământului și e depărtat dela fiecare pol chiar cu 90°, ori cercul, ce împărtesce suprafața pământului în emisfera nordică și sudică. *Ae. geografic*, estindîndu-se până la infinit, taie bolta cerească într'o linie cercuală, numită *Ae. lumii*. 2) *Ae. magnetie* se numește acel cerc de pe glob, care leagă loourile, unde înclinațiunea acului magnetic este nulă; e în apropierea *Ae.-lui geografic*. V. Magnetismul pământului.

Aequatoreal, instrument astronomic, cu ajutorul căruia se caută și observă stelele, al căror unghi de oare și declinațiune e cunoscut. Aparatul se compune dintr'un telescop, ce se poate întoarce pe lângă două osii (o declinatorică și polară). O. polară stă paralel cu o. lumii, iar o. declinatorică e perpendiculară pe dînsa și poartă telescopul. De pe cercul perpendicular, ce stă pe o. polară paralel cu planul aequatorului, se poate ceti unghiul de oare, iar de pe cel ce stă pe o. declinatorică se poate ceti declinațiunea. (v. ac.)

Aequatoria, provincia aequatorială din provinciile sudane de sub fosta stăpînire egipt. Sub regimul cbedivului Ismail stăpînirea egipteană căpătă în cîteva ani o estensiune enormă de peste 2 $\frac{1}{2}$ milioane km². După 1863 Backer pașa ocupă pentru Egipt în cîteva ani provincia cea mai estremă, care trece preste aequator până la lacul Albert Nyansa. 1878 această provincie se concrede lui Emin pașa (Dr. Eduard Schnitzer, n. la 28 Mart. în Oppeln în Silesia.) 1883 se ridică profetul Mahomed Achmed (Mahdi) și ocupă una după alta provinciile sudane. Provincia aequatorială însă se susține. Guvernorul Emin se retrage spre stațiunile din sud și în Macracia nimicesce oștirile mahdiste. Din 1885 el nu mai are nici o legătură cu regimul din Egipt. Prin misionarii englezi din Uganda trimite însă din când în când scrieri

în Europa, de unde cere ajutor. În Angl. se formează o societate pentru eliberarea guvernorului din provincia aequatorială; în fruntea expedițiunii se pune renumitul călător african H. M. Stanley. Ian. 1887 expedițiunea ia drumul spre gurile rîului Congo. 28 Iunie 1887 expedițiunea părăsesce ultima stațiune a statului Congo, Jambuja, și poruesce pe rîul Aruvimii în sus. După 6 luni de țile iese din grozava pădure Congo și 13. Dec. ajunge la lacul Albert Nyansa. În provincia aequatorială pe timpul acela nu mai era nici o disciplină, trupele se resculară contra guvernorului Emin, și îl declarară prisionier. După multe peripeții în sfîrșit îi succede lui H. M. Stanley să aducă pe Emin pașa în Europa (4 Dec. 1889.) Principale stațiuni militare dealungul Nilului sînt dela nord spre sud: Lado, Redjaf, Reddén, Kiri, Laboré, Dufilé, Vadelai și Tunguru. Cf. Im dunkelsten Afrika de H. M. Stanley. Lipsca 1890.

Aequi, popor vechiu ital., învinși de Camillus (389 a. Chr.) iar în resboiul II. samnitic (304) supuși de Romani. Au cunoscut agricultura și au locuit în regiunile muntoase de lângă Anio și Tolenus.

Aequinoctiu, pl. aequinoctii, două puncte din calea pământului în giurul soarelui, când pe întregă fața pământului ziua e egală cu noaptea. *Ae.* de primăvară e în 21 Martie n.; cel de toamnă în 23 Sept.

Aer, o amestecătură de gaze, cari nu stau în combinațiune chimică; în el se află: oxigen 20.7%, azot 78.3%, aburi de apă 1.0%, după împrejurări și acid carbonic, amoniac, iod, sulfur etc. Este fără culoare, gust și miros.

A. atmosferic, v. atmosfera.

A. comprimat, A. îndesat cam până la 7 atmosfere; se conduce prin țevi spre a servi ca putere motrice. Se folosesc și la clădiri sub apă (2—4 atmosfere), pentru a scoate apa din chezoane (v. ac.), are însă efect obositor asupra lucrătorilor și causează morburii. [T.]

La *marină* A. compr. se întrebuintează ca putere motrice la torpilele automobile. Pentru comprimarea A.-lui sînt instalațiuni, atât la uscat în ateliere, cât și pe bordul bastimentelor armate cu torpile, cuprinđînd o mașină de compresiune (pumpă) și acumulatori pentru înmagasinare; acumulatorii sînt proveđute cu o coloană de scurgere pentru scurgerea apei provenite din condensarea vaporilor din A.; astfel curățit A. se introduce în rezervorul torpilei sub o presiune de vr'o 85 atmosfere; de aci, când torpila e lansată în apă, pîtrunde printr'un supapă-regulator, sub o presiune medie de 30 atmosfere în mașina motrică a torpilei, unde lucrează asupra pistoanelor în același mod ca aburii; iese apoi afară printr'un tub pe la coada torpilei. A. înmagazinat e suficient spre a asigura torpilei străbateroa unei distanțe de 500—600 m. În unele marini A. compr. servește spre a lansa torpilele din tuburi (v. ac.); în marina rom. lansarea se face ou pulbere.

[Constant. B.]

A. de groapă, (gazel bălților) v. Metan.

A. înehis, contaminat. Compozițiunea normală a A. atmosf., pe care îl inspirăm, e o condițiune indispensabilă pentru susținerea sănătății. În A. liber se restabilesce lesne compozițiunea lui normală, dacă a fost turburată; din A. în-

chis, din atmosfera aflată în interiorul caselor, se depărtează cu greu și în mod mai mult sau mai puțin incomplet necurățiile, cu cari e anestecată pe alocurea. A. atmosf. din interiorul caselor necurate și chiar al curților murdare se strică amestecându-se cu neurățiile volatile, cu gazuri și cu pulveri produse în acele locuri. Astfel atmosfera închisă dobândește un caracter special, care variază după calitatea și cantitatea necurățiilor aflate în local, datorite sărăciei, aglomerațiunii, neingrijirii, construcțiunii rele a sobei, materialului de rea calitate întrebuințat pentru încălzirea și iluminarea locuinței, așezării și întreținerii rele a latrinelor, meseriei ce se exercită în local. A. expirat de oameni și animale, fumul produs la încălzirea și iluminarea artificială conțin materii otrăvitoare, praful produs de unele industrii provoacă chiar prin simpla acțiune mecanică la cei cari îl inspiră leziuni grave ale organelor respiratorii, afară de intoxicațiunii produse de gazuri și pulveri dezvoltate la exercițiul uor industrii. Unele boale infecțioase se transmit prin intermediul A. atmosf.; A. închis din camera bolnavului servește ca vehicul pentru transportarea emanațiunilor corpului bolnav, comunicând germeii boalei persoanelor sănătoase de acolo; vestmintele persoanelor sănătoase, cari au vizitat pe bolnav, imbibate cu emanațiunile bolnavului, pot transporta boala în altă casă. Aceste neajunsuri se îndreptează prin povete populare despre regulile elementare de igienă, prin păzirea curățeniei, înlăturarea sau cel puțin limitarea cauzelor, cari strică atmosfera, prin aerisirea (ventilarea) repetită și prelungită a locuințelor, premenirea regulată a A. închis, construirea corectă a locuințelor, menținerea lor în starea curată, în conformitate cu regulamentele de igienă construcțiunilor și de salubritatea locuințelor. Școalele, casarmele, locuințele colective de lucrători ș. a. asemenea locale trebuie să fie spațioase, întreținute în perfectă curățenie; fabricile, laboratoarele meseriașilor se supun la regulile speciale, prescrise de poliția sanitară și de igiena industrială. Bolnavii, cari sufer de boale infecțioase, se isolează și cei cari sânt obligați a-i visita trebuie să ia precauțiuni pentru ca ei să nu servească ca mediu de transmiterea boalei la alte persoane.

[I. Felix.]

A. în *montanistică* se numește atmosfera, care se află într'o mină. Se deosebește: A. *bun* (Gute-), A. *greu* (Matte-) și A. *reu* (Schlechte-Wetter). Clasificațiunea aceasta e dependentă de cantitatea oxigenului ce îl conține A. — Compușii A.-lui bun după Wöhler sânt: 76-492 nitrogen, 20-627 oxigen, 0-840 hidrogen și 0-040 acid carbonic; în general însă A. *normal* conține: 79 părți N. și 21 părți O. Statele-Unite au statorit în mod legislativ pentru ocrotirea minerilor de cărbuni, ca fiecare grup de 70 lucrători să se provadă cu 92-7 m³ A. bun pe minută. — După Wehrle luminarea comună de seu arde încă bine până la 18% O., lampa de mină până la 16% O.; așa că astfel de A. poate fi încă respirat fără pericol. — Tot sub numirea A. mai numeră minerul și următoarele gazuri, cari provin în mină: a) Acidul carbonic, se produce în mină prin respirație, ardere, putredire și descompunerea materiilor organice; mai apare

adeseori și dela sine, adecă iese din crepăturile stâncei (massei) sau din apă și umple golurile minei. In deosebi provine în minele de cărbuni tineri, precum *gazul explosiv* în cele de cărbuni de piatră. Dacă atmosfera minei conține 5—6% acid carbonic, luminarea de seu începe a arde reu, iar la 10% se stinge. Deja A. cu 8% acid carbonic nu mai poate fi respirat fără pericol. b) *Gazul explosiv* (Schlagende Wetter, Le grisou) CH₄, provine de regulă în minele de cărbuni de piatră și arareori în saline. Singur nu explodează, ci numai amestecat cu A. atmosferic. Cea mai vehementă explozie e, când atmosfera conține circa 10% gaz. Explozia poate fi provocată numai prin flacără sau prin corpuri la temperaturile cele mai înalte. Davy a constatat cu lampa sa de siguranță prezența gaz. expl. până la $\frac{1}{15}$ — $\frac{1}{90}$ în atmosferă. Flacăra lampi rămâne neschimbată până la $\frac{1}{15}$ amestec, dar dacă proporția e de $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{9}$, capătă culoare deschisă și se lungesce. În astfel de împrejurări respirația e încă posibilă, dar petrecerea în atari locuri devine periculoasă, căci lampa poate provoca explozia. c) *Hydrothionul*, în cantități mai mici provine din gazurile produse cu ocaziunea exploziei materiilor, cu cari se lucrează în mină, din putredirea corpurilor organice și mai ales prin descompunerea Kis-urilor. Acesta e foarte otrăvitor și după Faraday paserile nu mai pot trăi într'o atmosferă de $\frac{1}{5000}$, câinii în $\frac{1}{800}$ și caii în $\frac{1}{350}$ părți de amestec. Hydroth. se aprinde ușor, așa că produce chiar gaz explosiv, deși arareori. d) *Monoxid de carbon* (CO) foarte otrăvitor; e cu atât mai periculos, cu cât omul nu simte prezența lui și, cădând ca beat, rămâne în curând mort. Dumas și Leblanc susțin, că chiar și 1% din acest gaz omoară.

Aer, (liturgică). Sf. daruri, cari se prepară spre celebrarea sf. liturgii, se acoper cu trei veluri, două mai mici și unul mai mare, (v. Acopereminte); velul cel mare însemnează piatra pusă pe ușa mormântului lui Chr. și fiind-că acopere pe celelalte, precum încunjură aerul pământul, se numește și A.

Aerare, aerisare, ventilare: înlocuirea aerului stricat dintr'un local prin aer curat introdus din afară; A. nu se face în mod complet, ca s. e. premenirea apei dintr'un vas oarecare, când golim vasul și-l umplem din nou cu apă curată, căci nu putem cu mijloacele ordinare să scoatem deodată dintr'o cameră tot aerul atmosf., ce se află într'însa, și să aducem în locul lui deodată o cantitate egală de aer curat, ci înlesnim eșirea din cameră a unei părți a aerului stricat și diluarea atmosferei necurate, remase în cameră, prin introducerea de aer curat și amestecarea lui cu cel necurat de acolo. Cu cât această diluare și întroduere de aer curat și amestecarea lui cu atmosfera necurată din cameră se prelungesce mai mult, cu cât canalul ventilator (orificiul ventilator, apertura ventilatoria) e mai larg și mișcarea aerului mai iute, cu atât efectul ventilațiunii e mai mare, cu atât aerul din cameră se va premeni mai complet. Efectul ventilațiunii mai depinde de forța, care împinge aerul stricat a eși din cameră și aerul curat din afară a intra în cameră. Dintre aceste forțe cea mai importantă e căldura; cu cât atmosfera în-

ohisă e mai caldă și cu cât atmosfera liberă e mai rece, cu atât ventilațiunea e mai activă, dacă canalul ventilator rămâne deschis timp suficient. Soba e dar un bun aparat ventilator. Dintre aparatele ventilatoare fereastra și ușa, care presintă apertura cea mai largă, sunt cele mai potrivite pentru casurile ordinare la locuință. Deschiderea prelungită și repetită a ferestrelor asigură în majoritatea casurilor ventilațiune suficientă și ne scutesc de recurgerea la aparate complicate de ventilațiune artificială, cari obișnuit se pun în mișcare prin mașine cu vapori, și de combinarea ventilațiunii cu încălzirea artificială prin calorifere. În școale, casarme ș. a. localuri publice putem construi ferestrele astfel, ca partea lor superioară să se deschidă în jurul axei orizontale, (nu în jurul celei verticale); această parte a ferestrei rămâne deschisă mai multe oare pe zi; ea dirije spre tavan (plafond) curentul aerului ouat introdus din afară, de unde el se scoboară cu încetul și pe nesimțite. Cantitatea de aer curat, ce trebuie introdusă prin ventilațiune pe fiecare oră într'un local ocupat de multe persoane, se fixează în general la cantitatea îndoită corespunzătoare capacității lui; s. e. într'o sală de școală de 200 m³ ar trebui introdusă pe fiecare oră, când clasa este ocupată, câte 400 m³ de aer curat. Cf. Dr. I. Felix: Tractat de Igiena publică și de Poliția sanitară. Partea II. București 1889. [I. Felix.]

Aerul, (*lat.*) *Asa foetida*, sucul lăptos uscat la aer al plantei *Ferula Scorodosma* Benth et Hock, din fam. Umbelliferelor, de culoare albă sau brună; are miros și gust grețos; se folosește ca medicament; originară între lacul Aral și sinul persic.

Aericol, termin ce se aplică unui vegetal și plantelor ce trăiesc cu totul în aer (s. e. unele Orchidee, Aroidee, Bromeliacee din pădurile regiunilor tropicale.)

Aerifer, numele acelor organe ale plantelor, ce sunt însărcinate cu conducerea aerului, s. e. vasele aerifere; *sistem ori țesătură aeriferă* e totalitatea spațiilor intercelulare din corpul unei plante pline cu aer și în comunicație cu aerul din afară prin stomatele aerifere.

Aerobi, (*grec.*) anumite bacterii, cari pot trăi numai când sunt în contact cu oxigen liber din aer s. e. bacilul tuberculosi. *Anaerobi*, bacterii cari nu se desvoaltă în contact cu oxigenul din aer, ci cresc în medii unde nu e aer (s. e. bacilul tetanosului.) Mai sunt unii bacilli, cari trăiesc în aer, dar pot să se desvoalte și acolo, unde lipsese oxigen; aceștia se numesc: facultativ anaerobi (s. e. bacilul febrei tifoide.) *Anaerobiosa*, o condițiune pentru acțiunea microbilor ca fermente.

Aerocist, nume ce se dă unor mici saci închiși, pedicelați ori nu, plini cu gazuri aflătoare în diverse regiuni ale corpului unor Alge, ca *Fucus*, *Sargassum*, *Macrocyctis* etc. Ele, ușurând greutatea corpului plantei, îi ajută să plutească.

Aerodinamica, v. Aeromechanica.

Aerofit, numire dată de Lamouroux plantelor ce trăiesc în aer, în opozițiune cu cele ce trăiesc în ape (*Hydrophytae*.)

Aerofon, (*grec.*) aparat inventat de Edison pentru a auzi departe vocea omului, tub de organo cu

lamă (placă) telefo-fonografică; face să auzim cuvinte singuratic la depărtare de 6—7 km.

Aerofor, (*grec.*) aparat de-a resulla sub apă, ori în aer neaspirabil; rezervoar cu aer comprimat.

Aerografia, descrierea aerului.

Aerolit, v. meteorit.

Aeromechanica, (*grec.*) o parte a mecanicii; se ocupă cu mișcarea (*aerodinamica*) și echilibrul (*aerostatica*) corpurilor gazoase (gazuri, vapori); se numește și pneumatica; tractează: a) Scurgerea aerului din vase prin deschidături fine, ori țevi scurte (țife). Fiind presiunea asupra aerului constantă fenomenele sunt aceleași, ca și la scurg. apei din vase. b) Scurg. aerului prin țevi. Aici aerul are să învingă o rezistență, ce crește aproape proporțional cu pătratul celerității (vitezei, regegiunii) sale, proporțional cu lungimea țevei și invers proporțional cu lărgimea ei. c) Mișcarea aerului, la ce se folosesc arătătoare de direcțiunea mișcării (anemoscop) și măsurătoare de celeritatea ei (anemometru); în fine se statoresc legile, după cari lovesce aerul suprafețele (roțile de vânt.) Lovitura crește în proporțiune pătratului celerității. d) Legile mișcării corpurilor solide în aer s. e. corpurii aruncate, umbrele de căzut ș. a. La umbrele de căzut mișcarea se apropie cu încetul de cea uniformă, devenind în scurt aproape uniformă.

Aerometru, aparat indicat mai întâiu de Lambrrecht în Göttingen pentru determinarea umezelii aerului. Tot așa se numesc și aparatele pentru analizarea compozițiunii chimice a aerului, eudiometrul pentru determinarea conținutului de oxigen ș. a. aparate (Lange, Wolpers etc.) pentru aflarea conținutului de acid carbonic din aer etc.

Aeronaut, (*grec*) persoane cari se urcă sau întreprind în aer călătoriile cu balonul. Primul a fost *Pilâtre de Rozier*; după el au urmat mulți alții, dintre cari o mare parte s'a născut (v. balon.) *Aeronautica*, măiestria navigării în aer.

Aerostat, (*grec.*) naie de navigat în aer, balon, mașină de sburat. V. Balon.

Aerostatica, partea mecanicii care tractează despre echilibrul corpurilor gazoase. V. Aeromechanica.

Aerotherapie, metod de vindecare prin aspirarea unui aer de o compoziție hotărâtă.

Aes, (*lat.*) bronz antic. A. cyprium, aramă de pe ins. Cipru; A. ustum, oxid de cupru sau sulfat de cupru, medicament.

Aeschylus, n. 525 a. Chr. în Eleusis (Attica); participă la luptele dela Maraton, Salamis și Plataea; trăi în Atena și mai târziu la curtea lui Hiero, rege în Syracus; † 456 în Gela (Sicilia); aderent al învățăturilor lui Pitagora; întemeietorul tragediei attice, perfecționat de Sophocle. Pentru productele sale câștigă 48 premii; poeziile lui presintă lupta pentru libertate și pentru învingerea piedecilor sorții amare, și sunt pătrunse d'un puternic și avântat sentiment național; planul lor e simplu; înodământul dramatic lipsește. ceea ce slăbește interesul pentru acțiune; caracterele puțin reale, mai mult nise tipuri gigantice; astfel devine adeseori și limba pompoasă și greoaie. A scris peste 70 drame, dar numai 7 complet păstrate; »Oreste« e unul din

cele mai sublimе produse ale fantasiei omenești, e trilogie: a) »Agamemnon«, omorîrea lui Ag., care se întoarce dela Troia, prin soția sa Clitemnestra și favoriții ei; b) »Choephorii«, Oreste respună pe tatăl său, omorându-și mama; c) »Eumenidele«, neliniștea fiului matroid. Celelalte piese încă par a fi fost trilogii: »Inlăntuitul Prometeu«, »Cei șapte contra Tebei«, »Persii«, (triumful libertății grecești.) Ca toți poeții greci Ae. a fost și »musicos« (compositor al opurilor sale.) Ediția opurilor de Wellauer, Lipsca 1825.

[Dr. E. Cristea.]

Aeschines, orator grec, s'a n. la 389 a. Chr. în Atena; fiind aderentul politicei lui Filip, regele Macedoniei, a trăit în dușmănie cu Demostene, care prin vorbirea sa *despre coroană* a exoperat alungarea lui Ae. din Atena. A trăit apoi în Ephesos, Rhodos și Samos, unde a întemeiat o școală de oratorie. Dela el au ramas trei vorbiri. † 314.

Aesculapius, la Romani, *Asclepios* la Greci, medic renumit în Grecia veche; se crede a fi fost fiul lui Apollo și a nimfei Corcnis. Mântuia bolnavi diu gura morții; de aceea Grecii după moarte l-au adorat ca pe zeul medicinei și în Epidauros i-au ridicat templu. Ae. este înfățișat ca un om bătrân, cu barbă și îmbrăcat în alb, în mâna dreaptă cu un băț, pe care e încolăcit un șerpe. Acesta simbolizează întinerirea; iar bățul pe însuși zeul, care e gata să plece în ajutorul celor bolnavi. Figurat: fiecare medic renumit. 291 a. Chr. a fost în Roma și în provincii ciumă, și la sfatul cârților sibiline Romanii au trimis o deputațiune în Epidauros să aducă șerpele lui Asclepios, zeu vindecător. Șerpele ajungând la Roma s'a așezat pe ins. Tiburului, iar ciuma a încetat; e primul caz, când Romanii au importat divinitate din Grecia. Pe locul templului lui Esculap, (aproape de biserica st. Giovanni) s'au aflat mâni, picioare și alte membre omenești, formate din teracota, pe cari morboșii le dăruiau zeului vindecător pentru reînșănătoșarea membrilor lor morboase.

Aesculinee, nume dat de H. Baillon unei serii de plante din familia Sapindaceelor, cuprinzând două genuri, unul fiind *Aesculus* (v. ac.)

Aesculus L., plantă, gen din familia Sapindaceae, subfamilia Sapindaceae, conține vre-o 14 specii, ce cresc în Amer. boreală și în munții din Noua-Grenadă, din Mexic, din Himalaia, din Persia și jdin peninsula Malaiană; unele cultivate ca plante ornamentale se găsesc și în Europa prin parcuri. În Rom. și în țările învecinate crește cultivat *Ae. Hippocastanum L.* cunoscut sub numele popular de Castan selbatic, Castanul calului sau Castan porcesc. Scoarța acestui arbore a fost întrebuințată în medicină ca febrifug. Pulberea de semințe de *Ae. Hippocastanum L.* se întrebuințează ca cosmetic pentru mâni, lucrând prin saponina ce conține. Oleul de Castan selbatic a fost întrebuințat în medicină în contra reumatismului și a guttei ca simplu unguent. [Z. C. P.]

Aesopos, (Esop) fabulist grec din Frigia; viața și figura lui e mai mult mitică; se dice că ar fi trăit în veacul VI. a. Chr. Fabulele atribuite lui sînt celebre și sînt traduse în toate limbile culte.

Aesthesiologia, învătătura despre sensuri; capitol al anatomiei și fiziologiei.

Aesthesiometer, instrument pentru măsurarea sensibilității tactile, adecă pentru constatarea distanței minimale, în care doi stimuli aplicați pe piele se percep (simțes) deosebit; constă din un compas proveșut cu scală.

Aesthesioneurosis, afecțiune de nervi, cu simptome de insensibilitate, formicațiuni, dureri.

Aestuarium, (*lat.*) lac format prin revărsarea unui fluviu; braț de mare.

Aesymnet, (*grec.*) în Grecia veche arbitru ales pentru aplanarea luptelor de partid și pus în fruntea statului cu putere absolută, deci o formă de dictatură. De tiran se deosebeste prin aceea, că a primit puterea prin alegere. Ae. recunoscut a fost Pittakos din Mytilene. Solon încă a ocupat un asemenea oficiu.

Aether, v. Eter.

Aethiopia, partea din Africa, care în est se mărginește cu sinul arabio, în sud-est ajunge până la țermurii mării arabice, și cuprinde în sine țerile de ađi: Nubia, Abessinia, Adal și Somal. Istoria Aethiopiei se începe din veacurile antice. Originea regilor se duce după isvoarele indigene până la regele Solomon, dela care a avut regina Makeda (regina de Saba) un fiu cu numele Ebnă Hakim-Menilehek, dela care își ia originea seminția regilor de Axum. Creștinismul l'au primit Aethiopienii prin secl. IV. d. Chr. Cu venirea Turcilor la preponderanță a avut să sufere mult și creștinismul în Aethiopia. Intre încordările cele mai mari, regii și-au scuit susținé independența contra atacurilor din partea veciului. Pe la finea secl. XVIII. semințiile indigene ajung tot la mai mare influință și regii nu mai au nici o putere. Viața de stat ni se presintă ca o continuă luptă internă, până când la 1854 un conducător de seminții, Kasa, sub numirea de regele Theodor al doilea, unesce din nou toate semințiile într'un regat. V. Abessinia.

Aethiopia, *limba aeth.* aparține limbilor semitice. S'a format din dialectul populațiunii arabice, care a inundat țara în timpurile cele mai vechi. Mai bine s'a conservat în părțile nordice. Cu întroducerea creștinismului limba aethiopică a ajuns la preponderanță ca limbă bisericească și de stat. Limba scrisă însă nu a ținut pas cu cea vorbită, așa, că la începutul evului mediu limba scrisă era considerată ca limbă moartă. Ca limbă în contact ăilnic ea a încetat de a mai exista, înlocuită fiind cu cea amharică, dar ca limbă bisericească ea s'a conservat până ađi, și a devenit un tezaur pentru cărțile bisericesci, cari s'au conservat în această limbă.

Aethiops, preparat farmaceutic de colorare absolut neagră; conține de regulă vr'un mineral, s. e. A. martialis conține fer.

Aethrioscop, (*grec.*) aparat, cu care se măsură cantitatea de căldură, ce o eradiază pământul noaptea spre cer; inventat de Wollaston și Leslie, consistă dintr'un termometru și o oglindă sferică concavă. Rezervorul termometrului e înegrit și așezat în focarul oglinzii. Termometrul se răcesce mai tare ca aerul dimprejur. Din diferența, ce este între temperatura termometrului și temperatura aerului dimprejur, se face deducțiune la cantitatea de căldură eradiată.

Aethusa L., gen din familia *Umbelliferae*, tribul *Seselineae*, o singură specie cunoscută

A. Cynapium L., care crește în Europa și în Asia rusească. În România și în țările vecine se află prin dărâmături, prin locuri inculte și cultivate, pe lângă garduri, și este cunoscută sub numele vulgar de Petrinjelu-cânelui. *A. Cynapium* L. este o plantă veninoasă, ce se poate lesne confunda cu *Petrinjelul*, de care se poate totuși distinge prin mirosul său greșos, prin tulpina sa verde glaucă, provădută cu striățiuni roșietice, și prin florile sale albe. La *Petrinjel* scim, că florile sunt galbene și planta are un miros plăcut aromatic. *A. Cynapium* L., deși veninoasă, totuși în Rusia se mănâncă drept salată.

Aetiologia, învătăura despre cauze, în medicină despre cauzele morburilor.

Aetit, v. Piatra vulturului.

Aëtius, n. 395 d. Chr. în Durostorum (Silistria), cel din urmă erou al imper. roman occid.; a pașificat popoarele turbulente (Burgunzii, Goții, Celții din Armorica etc.) și a reperțat pe câmpurile catalaunice (Cbâlons-sur-Marne) victoria strălucită asupra oardelor lui Attila (451). Făcise ucis de împ. Valentinian III. în 454.

Aetna, (*ital.* Etna, numită de Sioiliani și Mongibello) vulcan în Sioilia, cel mai înalt din Europa (3313 m.), pe o basă de 130 km. în periferie. E izolat de ceilalți munți ai Siciliei, încungiuat de șesul Simeto și Alcantara; numai în spre nord-vest se continuă un șir de dealuri spre munții Siciliei. Vîrfurile (Craterul) e încungiuat de preste 200 conii formați de lavă, din cari la erupțiuni ese fum și lavă. Vegetația se împarte în 3 regiuni: regiunea cultivată până la înălțime de 1400 m. produce bucate, oleu, vin și cele mai alese soiuri de orange; regiunea păduroasă până la 2200 m., de aci în sus (regiune desertă) muntele e pleșuv, acoperit cu lavă și cenușă. La înălțime de 2942 m. se află un observator astronomic și meteorologic. — Erupțiunile Ae. acum nu sînt periculoase, se manifestă prin fum gros și ploaie de cenușă. În timpuri mai vechi s'au întîmplat multe erupțiuni mari, ca la 1169, apoi la 1669, când lava și outremurul de pămînt au nimicî în parte sau de tot 12 orașe și sate. Alte erupțiuni la 1787, 1852, 1865, 1879, 1886. Cf. Ferrara, *Descrizione dell' Etna* (Palermo 1881); Chaix, *Carta vulcanologica et topografica dell' Etna* (Basel 1892.)

Aetolia, provincie greacă antică lângă sinul corintic, în partea vestică a Helladei. *Aetolii* s'au ridicat la însemnătate prin alianța aetolică (pe la 322 a. Chr.), care a stat în lupte continue cu alianța achaică, până la subjugarea lor de către Romani (189 a. Chr.) — În regatul Greciei de așu Ae. și Acarnania formează o nomarchie cu suprafața de 7489 km². și 162,020 loc. Capitala: Missolonghi.

A. F., = Arx Fogaras, semnul monetăriei din Făgăraș pe bani bătuți în secl. XVII. de pînăcipii ardeleni. — a. f. = anni futuri.

Afacere, treabă, ocupațiune necesară, pricină.

1) *A. comerciale* (în Cod. de comer. rom. »acte de comerțiu«), acele fapte comerciale, cari sînt a se judeca după dreptul comercial, s. e. vîndarea și cumpărarea de mărfuri, întreprinderi cu intențiune de câștig, cumpărarea spre închiriere sau zalogire etc. — Cumpărarea sau vîndarea

fără intențiune de câștig nu sînt A. c., s. e. vîndarea produselor unei moșii de proprietar. În cele mai multe state (cu excepția Italiei) nu se consideră de A. c. cumpărarea și vîndarea de imobilități, chiar nici atunci, când s'au cumpărat pentru speculă. (Cf. Maniu, *Dreptul comercial*, București.)

2) *A. contențioase* (litigioase) între două state se pot aplana în mod pacinic sau silnic; în modul prim prin negociațiuni diplomatice, mediațiunea unui al treilea stat, conferențe, congrese sau arbitragiu. Silnice sînt măsurile de retorsiune și de represalii, sequestre și așa numita blocadă pacifică. Mijloacele silnice, aplicându-se, sînt adeseori preliminarii de reșboiu, dar prin schimbări de note diplomatice pot eventual contribui în mod indirect spre lămurirea cauzei contențioase. Dreptul internațional modern se nisuesce a înlocui mijloacele silnice prin cele pacinice și a evita în acest mod reșboiul, întruoate e numai posibil.

3) *A. strădine* sau externe, A. unui stat în raportul său cu celelalte state; se susțin prin mijlocirea diferiților agenți politici și comerciali de ministerul de externe, în fruntea căruia stă ministrul de externe. În Austro-Ung. pentru A. s. există ministerul comun austro-ung. în Viena.

Afafa, dans portughez.

Afanasiev, *Nicolaevici*, *Alexandru*, archeolog rus. n. 1826; primul editor de basme și povesti ruseseci, pe cari le compară cu basmele altor popoare. † 1876.

Afect, stare subiectivă a vieții sufletesci, stă în strine legături cu sentimentele. Prin sentimente se scoate la iveală starea organismului nostru psihofisic într'un moment dat. Facultatea sufletului de a fi atins de sentimente se numește *inimă*, iar starea afectivă a unui individ, produsă într'un moment dat prin sentimentele mai pronunțate și aproape dominante în conștiință, *dispoziție sufletească*. Aceasta presupune totdeauna o stare normală. Dacă aceasta se conturbă momentan, repentin și surprîndător prin oare-cari cauze fiziologice externe, se nasce A. Din punct de vedere al energiei, ou care se arată în conștiință A.-le se clasifică: a) în A. ale elevațiunii sau în plus, numite și stenice: veselia, rîsfățarea, exaltarea, bucuria, mirarea, admirarea, curajul, entuziasmul, mânia; b) A. de depresiune sau în minus, numite și astenice: dispoziție rea, tristețea, supărare, necaz, frică, îngrijire, spaimă, consternațiune. Cf. I. Popescu: *Psichol.* II.

[Plet.]

Afectare, se descopere în nisuița unui individ de a se presenta lumii mai mult decăt e în realitate. Cel ce afectează vrea ca oamenii să-l considere drept mai sciutor, mai însemnat, mai bun, mai învătă, mai îngrijitor decăt alții. A. se bazează în concepțiuni imaginate, în nisuițe neîntemeiate; se arată în ținută, în graiu, în îmbrăcăminte, cu un cuvînt în tot felul de forme și manifestațiuni, cari pot să scoată la iveală personalitatea individuală; A. e o stare anormală și bolnăvicioasă. Cel ce o săvîrșesce, se numește *afectat*.

Afecțiune, (*lat.*) în stilistică un defect de stil; se produce când cineva forțează un lucru sau trece preste marginile subiectului său; se arată în cuvinte, dacă se întrebunțează cuvinte înalte, vagi, pentru exprimarea unor lucruri

obținute, și în cugetări, dacă li se dă acestora o dezvoltare nepotrivită.

Afecțiune, 1) starea sufletului emoționat de ceva; 2) sentiment de bunăvoință, de prietenie; 3) *in medicină*: starea bolnăvicioasă a unui organ sau a întregului organism, când ea nu se poate statori mai deaproape; s. e. A. de stomac înseamnă: stomacul s'a bolnăvit cumva.

Affettuoso, (*ital.*) cu afecțiune, termin de expresiune musicală.

Affidavit, (*lat.* dela affido) în dreptul anglican un document subscris de deponent și întărit cu jurământ; se folosește ca probă juridică în procedura preparatorie a proceselor civile, ori în afaceri cu autoritățile financiare.

Afflito, (*ital.*) term. musical = cu tristețe.

Affitto, *Rodolfo*, *Marchese d'*, bărbat de stat italian, n. 1819 în Ariano și † 1872. A luptat pentru unitatea Italiei, sprijinind pe Garibaldi și având intime legături cu Cavour și La Farina. Victor Emanuil l-a denumit de prefect în Neapol, iar mai târziu în Genua.

Afganistan, (în limba indigenilor: *Ur* la iat, în anticitate *Dran* g i a n a sau *Ariana*), țeară la nord-estul platoului Iran (Asia), între Persia, Beludșistan și India anterioară, cu areal 720,664 km² și 6.145,000 loc. *Munții*: la nord Hinducus (preste 6000 m. înalt), la est șirul munților Suleiman; între aceștia pasul Bamian (5500 m.) de însemnată istorică; în munții Suleiman e însemnatul pas Chaibar, care duce printre munți spre valea Indului. La nord merge dela Hinducus spre vest șirul Parapomisos; $\frac{3}{4}$ ale țerii sînt traversate de ramurile acestor munți. *Riuri*: Cabul, trece prin pasul Chaibar, se varsă în Indus; Hilمند curge spre vest, se varsă în lacul Hamun la marginea Persiei. *Clima*: continentală, uscată cu ierni aspre și mai ales la sud-vest veri foarte calde. *Produce*: sare și cărbuni de piatră în cantități mari, plumb, fer, aur și pucioasă; vegetația în părțile muntoase ca și în Europa, în celelate părți palmieri, curmal (finici), foetide; fauna: afară de animale aflătoare și în Europa, lei, tigri, leopardi, hiene, șacali, oămile, scorpionii foarte veninoși. *Locuitorii*: Afganii (în limba lor: Pastun ori Pashun, 4 mil.) aparținători familiei popoarelor iranice, poporul domnitor în țeară; în 3 grupe: durani, ferini și ghilțai. Tadșic, urmașii subjugăți ai locuitorilor autochtoni (persi); seminții diverse mai sînt Hazara și Kafir. *Religiunea* dominantă: islamul sunnit, de aceea nu stau bine cu Perșii. *Orașe* principale: Kabul, Herat, Ghasni și Kandahar a comerțului și stațiuni de caravană. *Limba* Afganilor (puștu) e soră cu a Inșilor, din secl. XV. limbă literară. *Literatura* e o imitare a literaturii persane. Poet mai însemnat a fost Abd-ur-Rhamân. Țeara e guvernată de un emir cu reședința în Kabul. Armata e organizată europenește.

Istoria. Istoria mai veche a Afganilor e cam întunecată, abia resboaiete purtate sub conducerea Ghasnavișilor (961—1140) i-a făcut mai cunoscuți. La o importanță oarecare ajung numai în secl. XVIII., când scutură jugul Persiei, sub conducerea lui Achmed Șah (1747—73), care întemeiază dinastia Duranilor sau Abdalilor. Ea a domnit în Afganistan până la 1829, fiind în continuu resboiu cu puternicul neam al Baricsailor,

cari răpesc la sine A. întreg, cu excepțiunea provinciei Herat. Domnitor în A. ajunge Dost Muhammed, chanul din Kabul. El vine degrabă în conflict cu Englezii din India învecinată, cari trimit la 1839 o armată de 12.000 oameni în A., ocupă orașul Kabul și pun emir pe Sudșah. Dost Muhammed se predește Englezilor, dar fiul seu Akbar puse la cale o conjurație, care erupse în. rescoală, alungând și nimicind armata engleză și punând de nou în domnie pe Dost Muhammed, care stătă pe tron până la 1862, când muri de 92 ani. Dost Muhammed își designă de urmaș pe fiul seu Șir Ali; dar pe acesta îl detronară rudenile sale Afsal-Chan și Mehemed-Asim-Chan. Cel dintău a domnit numai câteva luni, iar pe cel din urmă l'a alungat (1868) Iacub Chan, fiul lui Șir Ali, care a domnit până la 1878, când se încep complicațiuni serioase cu Anglia, pentrucă Șir Ali primeste o delegațiune rus. cu mare pompă și onoruri, pe când o delegațiune engl. a fost respinsă. Guvernul Indiei se vechi deci constrins a trimite o armată mare împotriva lui Șir Ali, care trece în Turchestanul rusesc, unde muri 1879. De emir fū ales fiul seu Iacub, care spăriat de succesele armelor engleze încheiă pacea dela Gandamac, permițând intrarea liberă a mărfurilor engleze și înființarea unei rezidențe engl. permanente în Kabul. După retragerea armatei engl. însă 12 regim. afgane se revoltară și uciseră pe residentul englez cu întreg personalul. Vestea acestui măcel revoltă greu întreagă India și Anglia; se luară grabnice măsuri pentru ocuparea orașului Kabul și pedepsirea celor vinovați. Emirul Iacub fū prins și internat în India, iar în locu-i se alese sub influința engl. Abd-ur-Rhamân, care își întări bi-nișor domnia după învingerea răsvrătitului Ejjub Chan, fratele detronatului emir. 1884 începă a deveni și tronul lui nesigur din cauza diferențelor de graniță, ce se iscară între Anglia și Rusia; dar aceste dif. s'au aplanat în 1887 prin o comisiune mixtă, care a hotărât definitiv granițele A.-lui.

Aficiare, activ înseamnă a face impresiune sau a atinge mai întău sensurile, apoi întreg organismul; pasiv: starea sensibilității și prin urmare a omului de a fi atins de stimulii externi; e cauză și condițiune pentru nascerea senzațiunilor ca concepțiuni ale sufletului, mijlocite prin percepțiunile sensurilor.

Afiosire, (*grec.*) consacrare, dedicarea vr'unei persoane, loc, obiect, ori lucrări exclusiv lui D-șeu; scopul A.-i e ca prin rșinerea dela plăcerile lumesci, cari periclitează sfințirea omului, și prin esecutarea esercițiilor sfințe, să se ajungă mai ușor la fericirea temporală și eternă; A. e originea monachismului, a ordului preoțesc, a diferitelor locuri, obiecte și acte sfințite usitate la serviciul divin.

Afil, (*lat.* aphyllus) termin, ce se dă organelor sau plantelor lipsite de frunze, sau cari în locul frunzelor au nisece solzi incolori ori colorați în galbuiu, roșietic, brun, sau au și solzi mici și frunze modificate (bractee).

Afiliatiune, afiliare, primire într'o corporație sau societate; v. și adopțiune.

Afin, numirea română a plantei *Vaccinium Myrtillus* L. (v. ac.)

Afin și Dafin, în poveștile rom. (P. Ispirescu, Omul de piatră) numele duor feți frumoși. Q

împărăteasă neavând copii, un arap îi aduce burueni și ea, bând din ele, născ pe Dafin, dar și bucătăreasa gustă și născ pe Afin. Împăratul pleacă la bătaie și lui D. îi dă toate cheile dîcându-i, să nu între în chilia, care se deschide cu cheia de aur. D. totuși intră și uitându-se prin ochian vede un palat și la fereastră pe doamna Chiralina, frumoasă ca o dină, și se bolnăvesc. Împăratul returnând înțelese toate și chiamând doftorii, aceștia îi dîseră: că D. nu se însănătoșează până nu capătă pe Ch. de miere. D. se hotărăsc să plece și să o ceară, și pleacă cu A., fratele său de cruce, trec pe la mama Crivețului, a vîntului turbat și a vîntului de primăvară; aceasta îi primesc preste noapte în casă, iar ei întrebă, că cum pot ajunge la Ch. și s'o capete de soție? Mama răspunde, că doară feciorul ei, vîntul de primăvară, va sci și l'a întreba, și până atunci pe ei îi ascunde într'o pasere de aur; venind feciorul acasă, ea îl întreabă, iar el spune toate și adaugă, că cine va spune se va împietri. A. le ascultă, până ce D. adoarme. Pornesc în pădurea neagră, ajung la o gărlă de păcură, ce aruncă foc până la cer, încalecă pe bușteanul l'elelor, trec gărla, apoi A. din buștean face o căruță cu 12 cai de foc și se scoboară la palatul Ch., pe care o ved în haine de aur ședînd la fereastră; ea, cum vedu pe D., se bolnăvi. Tatăl său întreabă, că cum s'ar vindeca? O habă îi spune, că fata nu se însănătoșează până nu va aduce cerbul de aur, care cîntă ca toate paserile, și îl va băga pe 3 zile în chilia Ch.-ei. Împăratul porunci ca să i-se aducă cerbul de aur; A. din căruță face cerbul de aur, bagă în el pe D., îl duce lângă palat, iar împăratul îl închiriază și-l bagă în chilia Ch.-ei. Cerbul în chilie începî a cînta de dor, și după-ce Ch. adormi, D. eși din cerb și în două nopți o sărută, iar a treia noapte ea prinde pe D. și nu-l mai lasă dela sine; în sfîrșit se învoi ca să plece cu D. și înșelînd pe împ. plecară din oraș, făcînd A. din cerb căruță, și sosiră acasă la D. Dar mama Crivețului trimise pe un ovreu cu cămașe otrăvită la Ch., care o îmbracă și se bolnăvi. Dar A., sciînd leacul, stropi pe Ch. cu lacrimi de turturea și o însănătoșă, străjarii însă îl pîrîră la D., că a sărutat pe Ch. și D. porunci ca lui A. să i se taie capul. A. povestî toate cum s'au întîmplat, și pentru-că a spus, s'a făcut om de piatră. Lui D. și Ch. le-a părut rău, că A. s'a jertfit pentru ei, dar lui D. i s'a spus în vis, că dacă taie capul copilului, ce i-s'a născut, și cu sângele stropesc pe A., acesta va învia. D. face așa, iar atunci A. se crestează la deget, cu sângele stropesc pe copil și acesta încă învie. — Combinînd povestea cu cele dîse despre Amphion și Zethos (v. ac.) reiese, că D. e identic cu Amphion, fiul lui Zeus, iar A. e Zethos. Amphion a fost sciutor de musică, D. cîntă în cerb. A. și D., ca și Amph. și Zeth., au avut mare credință și iubire unul cătră altul (v. Dioscurii și Gemenii.) A. și D. sînt Dioscurii Românilor. [Atm.]

Afiniș-Vale, (Valea-Afinișului) păreu în partea apuseană a cott. Coșocnei, aparținător regiunii Someșului-Cald (Someșul-Mic); izvorește din dealul Culmea-Afinișului și, percurgînd o vâlșoară neocuită, se varsă în Someșul-Cald de-a dreapta, dinjos de prediul Giurcuța; cursul său inferior poartă numele: Valea Belesului. [Silv. Mold.]

A., munte, în cott. Alb. infer., bogat în aur; mine cunoscute deja la Romani.

Afinitate, (alianță, cuscrenie) relațiunea, care se născ prin copula carnală perfectă și consumată între un concubent și consăngenii celui-lalt, precum și între consăngenii concubentilor între sine. Dreptul bisericesc deosebesce A. legitimă și ilegitimă, după cum copula carnală a fost legală sau ilegală. Relațiunea dintre un concubent și consăngenii celui-lalt se numesc A. de ord. I., cea dintre consăngenii unui concubent și consăngenii celui-lalt de ord. II., cea dintre consăngenii unui concubent și afinii consăngenilor celui-lalt de ord. III. În biserica orient. A. e impediment derămător de căsătorie până la grad. 7 incl. cea de ord. I., până la grad. 6 incl. cea de ord. II., până la grad. 3 incl. cea de ord. III.; în apus numai cea de ord. I. până la gr. 8 incl., după computul roman. [Dr. Al. Grama.]

In chemie A. se numesc puterea, cu care se atrag atomii diferitelor elemente, și care e cauza născerii și existenței compuşilor chemici.

Afion, (vorbă turc.) suc de mac, opiu, v. opium. **Afipie și publicațiuni**, în drept. român formalități de publicitate ordonate în materie de vîndare (art. 474, 481 ur., 503 ur. Proc. civ.; art. 917 ur. C. com.)

Afirmatiune, spunerea, emiterea unei păreri; susținerea, întărirea unei opinii. **Afirmativ**: prin ce se susține, se întărește o părere.

Afise, sînt publicațiuni pentru încunoscîntarea publicului în oarecare afacere. Se lipesc de regulă pe ziduri. În Ung. A. trebuie să fie timbrate.

Afictiv, ce cauzează suferință. În drept. penal se deosebesc pedepsele afictive, cari lipsesc pe cel condamnat de viață ori libertate, de pedepsele infamante.

Aforiment, în montanistică partea aceea a flonului (vînei) sau gismentului, care iese din pămînt până la suprafață sau aproape de ea. Cîteodată A. e acoperit numai de stratul neînsemnat format din pămînt fertil.

Afosis, în mit. egipt. e deu rău; se aseamîna cu Typhon la Greci și Saturn la Romani.

Afonin, *Mateiu, Ivanarici*, prof. de istoria naturală și agricultură la univ. din Moscva, prieten cu Linné și Pallas. † 1810.

Aforisme, (*grec.*) deosebitele sentențe sau maxime, cari exprimă scurt, dar cuprinzător anumite adevăruri morale și filosofice generale. Oratorii și istoricii se folosesc uneori de A., pentru că împrumută stilului oarecare putere și precisiune. Prea des aplicate, devin obositoare.

Afra, 1) sfîntă, † ca martiră pe timpul împ. Adrian, a fost soția contelui Iulian de Brescia. Dîua comem. 14 Maiu; 2) sfîntă, † 304 în Augsburg ca martiră pe timpul lui Dioclețian, dîua comemorativă 7 Aug.

Afranius, Lucius, (pe la 95 a. Chr.) întemeietorul comediei naționale romane »Fabula togata«. Din cele 40 comedii ale sale au ramas numai fragmente edate de Ribbeck.

Africa, (cu hartă), continentul al 3-ea, partea sud-vest. din lumea veche, este o masă compactă, aproape de toate părțile încungiurată cu mare, și prin canalul Suez despărțită de Asia. E aproape în 2 părți egale tăiată de equator, are o suprafață de 29.202.030 km², cu insule cu tot suprafața e de 29.822.664 km². (541.614 mil².)

AFRICA.

Măsura 1 : 40 000 000.
 Kilometri 0-100-200
 Înălțimile în metri
 Prescurtări: K. Kap. L.d. Land. O. Oasi. W. Wadi.

Punctul estrem: în nord Cap Blanco $37\frac{1}{3}^{\circ}$ lat. nord; în sud Cap Agulhas $34^{\circ} 49'$ lat. sud. (8015 km. depărtare între ele); în vest Cap Verde $17\frac{1}{2}^{\circ}$ long. vest dela Greenwich; în ost Cap Gardafui $51\frac{1}{4}^{\circ}$ long. est. dela Greenwich (7790 km. depărtare între ele.) Sinuri de mare, în partea nord.: Cabes, Sydra, în vest: Guinea, Baien, Benin, Biafra; în ost: Delagoa, Sofala și mai spre nord sinul dela Aden și dela Marea Arabică. Teritoriul insulelor 620,634 km². între aceste Madagascar 591.964 km².

Teri principale: 1) State independente: Marocco, oasele în Sahara, Nubia, Sudan (Vatai, Baghirmi, Bornu, Kanem, Sokoto, Adamaua, Gando, Massina), republica Liberia, Galla și Somali, republicele sud-africane și orange. 2) Sferile de interese și proprietatea puterilor europene: Stăpânirea turcească: Tripolis, Barca și Egiptul; franceză: Algeria, Senegambia, Congo francez, Gabon, Obok, Tand-sura, insulele Reunion și Mayotte, protectoratul preste Tunis, Madagascar și Comore; Anglia: Colonia dela Cap, Natal, țerile Basuto, Betsuan, teritoriul spre nord dela Nyassa, Tanganica spre Uganda până la Aequatoria, Africa de ost britică și protectoratul asupra Sansibarului; coloniile în vest (Siera Leone, țărmuri de aur, Lagos, în districtele Niger), țărmuri Somali, insulele: San Helena, Mauritius, Socotra. Portugalia: Angola, Mosambique, Capverde și insulele Guinea. Germania: Africa de ost și sud, Camerun și Togo. Italia: coastele dela M. Roșie, Danakil, Somali și protectoratul asupra Abissiniei. Belgia: statul Congo. Spania: Coastele dela Sahara spre Cap Boiador și unele insule în Guinea. Pe teritor. franc. vin 5.956,914; brit. 4.170,744; germ. 2.720,000; statul Congo (Belgia) 2.241,250; portug. 2.184,166; turc. 2.032,300; ital. 935,000; Spania 519,280 kilometri pătrați. Teritoriile europ. au deci o suprafață de 20.759,384 km². la aceasta se mai adaugă republicele Buren cu un teritor de 425,000 km². Remâne deci pentru statele indigene o suprafață de 8.630,541 km².

Populațiunea, starea culturală. Populațiunea Africei se urcă la cifra de 169 mil., după statistica mai nouă 168.241,000; pe un km². 5—6 loc. Populațiunea cea mai mare e în Sudan în jurul sinului Guinea și pe insule. În nord spre Sudan, Abissinia și în teritoriul Nilului e preponderantă rassa caucasică (culoare închisă, întunecată): populațiunea Berber (în Nubia) Abissinienii și Turcii (Egipt, Tripolis, Tunis). Celelalte părți ale A.-ei sunt impopulate de rassa etiopică sau de Negri (cea mai întunecată culoare e în Senegal și la marginile sud-estice.) În sud sunt Kafferi, Hottentoi și Malai. Coloniști europeni se află mai ales pe marginile coastelor, cei mai mulți la capul de bună speranță, în Algeria și pe insule. După religione creștini aflăm în Egipt, Abissinia și în Madagascar; în nord dominează islamul. În A. equatorială, în cea estică și în statul Congo sunt o mulțime de stațiuni misionare pentru lățirea creștinismului și a civilizațiunii. — *Ocupațiunea populațiunii:* vânătorul, economia de vite, economia de câmp și minăritul. Intre a. 1493—1875 în A. s'a scos aur în valoare de 2137 mil. marce. *Industria* se mărginește la lucrarea pieilor, lănei, cănepei, mătasei și mineralelor. *Comerțul* e puțin dezvoltat; în

jurul coastelor banul e cunoscut, în internul țerii totul merge cu schimbul. La țărmurile mării și în stațiunile riurilor mai mari comerțul e în mâna Europeanilor, în internul țerii în a Arabilor, cari mai ales în părțile nordice au renumite stațiuni de caravane și țîrguri. Dintre articoliile de *export* amintim: cafea, zahăr, urez, curmale, gummi, lână, unt de lemn, os de elefant, piei de animale, pene de paseri, ceară, aur în praf; negoțul cu sclavi în timpul din urmă e suprimat aproape cu totul. *Artele și științele* sunt aproape necunoscute, numai în părțile nordice sunt unele școale pentru studiarea și interpretarea Coranului. Viața de stat patriarhală și despotică. Cele mai însemnate state: Marocco, Egiptul, Abissinia și statele sudanice. Aproape $\frac{1}{2}$ din întreg teritoriul A.-ei cu preste 100 mil. loc. stau sub domnia resp. sub scutul Europeanilor.

Istoria descoperirilor. Descoperirile în A. se continuă din secl. XV.; în secl. nostru au luat mari dimensiuni, încât abia mai sunt locuri neumbrate de oălători europeni. 1456 Cadamoto încungiuă cu corăbiile partea sudică a Guineei sup., Bart. Diaz descopere capul de bună speranță (1486). În secl. nostru se fao descoperirile cele mai însemnate: Mungo Park, Lander (Niger), Horremann (Fezzan), Burckhard (Nubia), Oudney, Denham și Clapperton (Sudan), Laing, René, Caillie (Timbuktu), Brocchi, Hemprich și Ehrenberg (Egipt), Rüppel (Nubia și Abissinia), Ruhsegger (Egiptul, Nubia și Cordofan), Lichtenstein (Capland), Smith (Congo), Lepsius (Egipt), Beke (Abissinia), Barth, Overweg și Vogel, (A. nord.), Parkins (Nubia), Heuglin (Abissinia și Nubia), Burton și Speke (lacul Ukereve și țeara Somali), Baker (lacul Mirutan), Decken (A. aequator.), Petherick (Nilul de sus), Munzinger (A. nord.), Beurmann (Nubia, Abissinia și Vadai), Livingstone, Cameron, Stanley, Pogge, Serpa Pinto, Buchner, Brazza, Wissmann, Emin Pașa, Casati, Peters (A. centr. sud.), Stanley (Tanganica, Victoria Nyansa, Albert Nyansa, Albert Eduard Nyansa, riul Congo primadată descoperit până la vârsarea în mare, lacul Leopold al II., riul Aruvimi, pădurea cea mare Congo, din care abia a eșit după 6 luni de țile), Du Chaillu (Gabun), Lad. Magyar, Andersohn (coastele sud-vest.), Rohlf (Marocco-Atlas, Abissinia), Lenz (Sahara vest.), Duveyrier (Sahara, Algir.) Mauch (A. sud-ost.), Fritsch (distr. Bettuan), Tinné, Schweinfurth, (țerile Nilului), Brenner (Galla), Nachtigall (Bornu, Vadai), Reichenov, Buchholz, Lühder (dist. Camerun), Güssfeldt (coastele Loango), Flegel (Binie), Holub (A. sud.), Antinori și Soleillet (Somali), Wolf (Togo), Kund, Tappenbeck, Morgen, Zintgraf, Thomsohn, cont. Teleki (Camerun), Meyer (Kilima Ndsaro), Baumann, Stuhlman (A. germ. est.) Primadată a fost cercetată A. dela sud spre nord până la equator în Uganda, și dela Tanganica până la mare (est-vest) pe riul Congo de Stanley 1874—1878. Dela est spre vest prin Cordofan preste Darfur, Vadai, Bornu, Socoto, Eggan lângă Niger până la sinul Guinea prin Ital. Mateucci și Massari; Lupton (Bah el Gazal), Slatin (Darfur și provincia de sub stăpânirea Madiștilor.) După ce între a. 1879—1882 a făcut Stanley drumul cel lung dela vârsarea riului Congo în mare până la cataracte Stanley și a zidit stațiuni perma-

Tipuri africane.

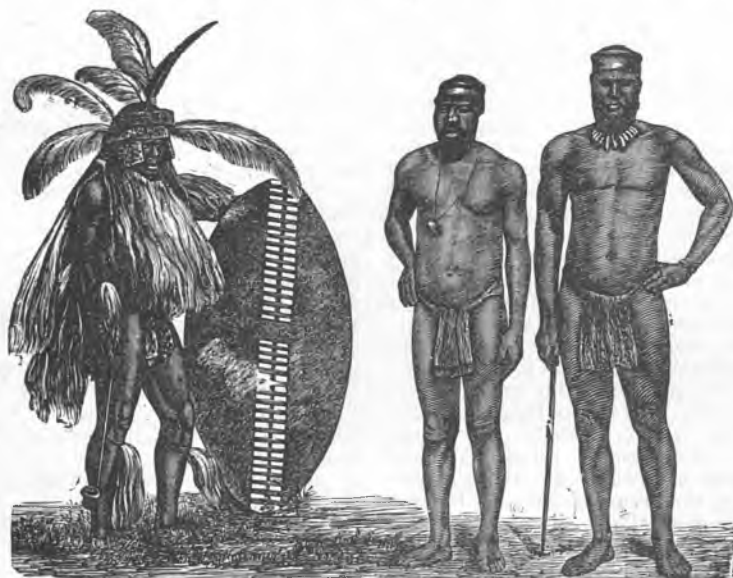
Negru dela litoralul aurului.

Abessinian.

Negru din Darfur.

Amazulu.

Somali din Merka.

Njam-Njam.

Akka.

nente, s'a început o nouă eră a cercetărilor în internul A.-ei. Dela vest spre est a trecut oruciş preste A. Wissmann (1881—82. Coastele Loango-Kongo-Nyangve-Sansibar), Lenz (1885—1886 Congo-Nyangve-Sansibar.)

Condiţiuni fizicale. În nord aflăm şesuri mari, $\frac{1}{2}$, a teritorului, în sud aflăm mai multe dealuri. Platourile cele mai mari sînt în sud. — **Impădărirea orografică.** I. A. sud. cu platourile (1200, 1500 până la 2000 metri.) Teren foarte fructifer, bogat în ape şi împopulat. Dela coastele Mosambic şi Sansibar spre nord-vest sînt lacurile cele mari, iar sub equator se adă un şir de ţeri muntoase cu platouri şi vîrfuri înalte pline cu zăpadă (Kilima-Nđşaro 6130 m., Ruvenzori 5800 m. Kenia 5600 m.; spre golful Biafra e vuloanul Kamerun 3990 m.) II. Intre Oc. Atlant. şi M. Medit. scurgerea apelor o formează munţii giganti în vest şi sud dela Tanganica (Msumbiro 3300 m.) III. Intre Niger şi Alpii Abissiniei: marele platou Sudan (260—300 m. înalt.) IV. Sahara, Marele Desert, cu teritor de 6.180,400 km². cu ridicături însemnate, spre vest cu şesuri adânci. V. Platoul Atlas, cu stepele Biled ul Tserid. Privitor la *riuri* aflăm mare variaţie. Pe când în nord abia dăm de riuri mai însemnate, la equator sînt riuri puternice. Spre M. Medit.: Nilul; spre O. Atlant.: Senegal, Gambia, Niger, Ogove, Congo, Cuansa, Cunene, Oранже; spre Oceanul Ind. aflăm: Limpopo, Sambesi, Rufiji, Tana, Dsub. Lacuri: Tsad în platoul Sudan, Tana în Abissinia; în A. sud-est.: Njassa, Bangveolo, Moero, Tanganica, Akanjaru, Ukereve (Victoria Njansa), Albert-Eduard Njansa, Albert Njansa, Rudolf, Sirva şi Ngami. **Clima** e continentală, variată. Sub equator căldura variază între 54—56° C. Noaptea au temperatură de 12—15° C. Anotimpul ploios în nord dela equator e în Apr.—Oct., sub equator în Oct.—Apr. **Vegetaţiunea** mai ales în văile riurilor e foarte frumoasă şi variată. Animalele sînt mai puternice şi mai selbatice ca în alte părţi de asemenea condiţiune. Dintre plantele mai importante cele mai cunoscute sînt: curmale, palmi, deosebitele soiuri de aloe, nenumărate plante pentru medicamente, pentru colorşi pentru lucruri de măsărit, papyrus, arborele de cafea şi de gummi. Se cultivă: banane, indigo, sêcară, cucuruz, urez, poame europ., vin şi poame sud. Animale selb.: zebra, onagga, gun, elefantul, girafa, rinocer, leu, leopardii şi hiena. Toate aceste sînt foarte dezvoltate şi au hrană abundantă din antilope, gazele, iepuri, deosebitele soiuri de maimuţe şi pisici. Mai sînt: mulţi crocodili şi şerpi mari veninoşi; paseri cîntătoare mai puţine ş. a. papagalul, diferite soiuri de ibis, struţi; lăcustele sînt plaga unor ţinuturi, furnici şi muscele Tschetsche din A. sud.; animale de casă mai importante: calul, cămila, dromedarul, măgarul, vitele cornute, oile şi caprele. (**Literatură specială:** opurile scrutătorilor amintiţi.)

Africanus, 1) *Sextus Iulius*, istoriograf roman din Emaus, n. în secl. III., renumit prin opul »Chronologii« (consemnarea eroilor olimpici, edate de Rutgers 1862), din care mai sînt unele fragmente; întemeietorul Cronografiei creştine. 2) A. sfânt, \dagger ca martir pe timpul lui Decius, ziua comem. 10 Aprilie. 3) A., connumele Sciopionilor, în memoria victoriilor raportate asupra Cartaginei.

Afridi, popor resboinic în munţii din Afghanistan în nord-vestul Indiei-britice, 90,000 loc. Mult timp au fost spaima caravelor şi a călătorilor.

Afront, (*franc.*) împutare, insultă, ruşine.

Aftanasievici, *Stefan*, fost cancelist la coustisorul gr.-or. din Cernăuţi; a tipărit în 1804 pentru şcoalele din Bucovina un catechism în limba rom., germ. şi rus., lucrat după unul mai vechiu, cam dela 1774; \dagger la 18 Sept. 1809.

Afumare, mijloc de conservare a cărnurilor, are acelaşi scop ca şi sărătura: ca prin uscare cumpetată şi întrebuintarea unor materii, cari împedecă putredirea, să se conserve carnea pe mai mult timp. Acăţată carnea în fum uscat, i-se detrage o parte din apă şi din fum întră unele materii în ea, (Creosol etc.) cari împedecă descompunerea şi o face mai solidă. Condiţiunea primă la o A. bună e ca fumul să fie din lemne uscate. Temperatura fumului joacă un rol însemnat; A. dacă e proa mare, o parte considerabilă din grăsimea cărnii se topesce şi totodată întră din el funingine şi o îngălbinesce. A. se face în camere anume întocmite spre scopul acesta.

Afumată, varietate de strugure cu boabe ruginite, de-o culoare amestecată din alb, galbin şi roşu, picurată cu negru; e dulce şi gustos. (Etym. M. Rom.)

Afumaţi, numele mai multor sate din j. Ilfov, Dolj, Teleorman, Tutova, Olt; fort în jurul Bucuresoilor. La A. din jud. Ilfov au fost bătăţi Turcii la 1539 de Radu dela A., ginerele lui Neaghe Basarab.

Afundare, immersio, e forma botezului, adecă actul, prin care cel ce primesc creştinismul se afundă de 3 ori în apă naturală sfinţită, rostind preutul cuvintele: »Botează-se servul lui D-şeu N. în numele Tatălui, Fiului şi al Spiritului sfânt.« Mai târziu, din considerare la debilitatea corporală a pruncilor şi a bolnavilor şi la sexul femeesc, în locul A.-ii s'a introdus turnarea (infusio.) Stropirea (aspersio) nu se mai usitează. Canoanele vorbesc numai despre A. întreită. A. însemnează moartea şi petrecerea de trei zile în mormânt a lui Isus Christos, iar scoaterea — eşirea — din apă, învierea Lui. În sens propriu A. însemnează curăţire de păcate, în special de păcatul strămoşesc, precum şi învierea noastră după exemplul lui Isus Christos. — A. se mai face cu sfânta cruce la diferitele sfinţiri ale apeii la diferite ocaсии, precum la Botezul Domnului, sfinţirea bisericii, sfinţirea casei ş. a. (V. Botez.)

Afurisenie, anatema, blăstăm, interdict, act religios prin care se cere dela D-şeu pedepsirea, ori se detrage binecuvântarea bisericii dela persoane, oraşe, sate, ţinuturi ori ţeri întregi din cauza vr unei crime, eresii ori schisme îndreptate contra bisericii; durează până la îndreptarea celor afurisiţi, când li se dă deslegare, absoluţiune. Un fel de A. sînt rugăciunile dela botez îndreptate contra diavolului, exorcismele marelui Vasilie pentru cei ce pătinesc de spirite rele, rugăciunile marelui martir Trifon, ce se cetesc la grădini, vii, ţarine ş. a.

Afz, în terminol. botan. prescurtare pentru Afzelius.

Afzelius, 1) *Adam*, botanic, n. 8 Oct. 1750 în Lauf (Westgotland), \dagger ca profesor în Upsala

20 Ian. 1837. Opera lui principală: »Genera plantarum guineensium« (1804). 2) *Arvid, August*, poet din Svedia, n. 6 Maiu 1785, † 25 Sept. 1871 ca păstor în Enköping. S'a distins prin colecțiuni de poezii și balade populare, ca poet (romancier) a aparținut școlii gotice.

Ag., 1) în chemie semn prescurtat pentru *Argentum*; 2) în botanică prescurtare pentru numele *Agardh*.

Agă, agha, cuv. vechiu *turc.*, mai mare, frate, șef, domn. Titul ofițerilor dela bimbași în jos. În Asia mică = domn. (v. și efendi.) În România se folosea cuv. A. sub formele: agăua, agă = boerie locală, pl. agalari, agăları, agi, agale, agasi.

Agabus, profet pe timpul apostolilor. † ca martir în Antiochia.

Agadir, v. Santa Cruz.

Agafon, 1) nume bărbătesc, obicnuit mai ales printre călugări; 2) mănăstire de călugărițe în j. Botoșani, pl. Tergul, situată în pădure, la apus dela satul cu același nume. Sunt 2 biserici cu 3 preoți, 1 diacon și vr'o 124 călugărițe; împrejur mănăstirea are pământ în estensiune de 171 hect., care se cultivă în folosul ei. După legendă mănăstirea a fost înființată de un călugăr numit A., care cu mult înainte de 100 ani pogrându-se dela fosta mănăstire a Doamnei în pădure, auți într'un frasin un glas ângeresc și întorcându-se la ai săi spuse cele auđite. În urmă cu ajutorul altor călugări tăia frasinul și clădi din el și din alți arbori vecini o bisericuță de lemn și câteva chilii. Călugării însă n'au putut sta mult timp aici, pontru-că au fost alungați de Olăreasca din familia Piscoșli, care s'a călugărit și a adus în locul călugărilor călugărițe de pe la mănăstirile vecine, iar ea a devenit stăriță. Aerul sănătos și pozițiunea frumoasă a acestei localități atrag pe mulți vizitatori în timpul verii. Cf. Dicționarul geografic al j. Botoșani, de V. C. Nădejde și I. Țițu. București, 1895.

Agai, Adolf, umorist magh., n. 1836, redactor al foii umor. »Borsszem lankó«, care dimpreună cu foisoarele acestui autor apăruțe sub pseudonimul »Porzó« în l. germ. și magh., se bucură de mare popularitate.

Agalactia, lipsa laptelui la femei, cari au născut.

Agama, plantă agamă; plante lipsite de sexualitate și de organe sexuale, incapabile deci de a se reproduce prin oue. De present sânt puține plante agame. Tot prin acest termin se înțelegeau altădată Cryptogamele în genere, numire ce a trebuit să fie părăsită ca necorespunzând realității. [S. Șt. R.]

Agamé, un teritor în Abessinia sup., în Tigre.

Agamemnon, șeful Grecilor în resoaiul Troiei, fiul lui Atreu, regele Mycenei; alungat cu frate-său Menelas, în urma usurpării lui Aegistos, ajunse la Sparta, unde luă de soție pe Klytemnestra, fca regelui; sora mai mică a acesteia se căsătorii cu Menelas; sprijinit de Spartani recăstigă tronul părintesc, întinđându-și stăpânirea și devenind cel mai însemnat dintre regi (1201—1180 a. Chr.); el iertă totul lui Aegistos, lăsându-l chiar locțiitor al său, când trebuî să plece în resoaiul troian. A. puse totul în joc pentru reușita acestei expediții; în Aulis jertfi pe fca sa Iphigenia, ca să obțină vânturi fa-

vorabile corăbiilor; la Troia dete dovedi de pri-căpere, dar cearta sa cu Achile contribuî și ea la prelungirea cu 10 ani a resoaiului, sfârșit numai prin stratagema lui Odiseu. Cucerind Troia a căpătat drept pradă pe Cassandra, fca lui Priamus. Scăpat din lupte Regele-Regilor, cum îi ăiceau Grecii, găsi moartea la căminul conjugal prin complotul soției sale și al lui Aegisthos. A. a ramas tipul majestății, fiind și un epitel al lui Zeus; e o figură plăcută a tragicilor Greci.

Agamia, necăsătorie, celibat, burlăcie; în *sciențele natur.* lipsa completă de sexualitate la plante, ca *Pteris cretica*, cari nu se reproduc în sensul propriu al cuvântului, ci numai se conservă și se multiplică. Lipsa de sexualitate se explică până la un punct prin aceea, că odinioară au avut-o și din cause necunoscute a dispărut, căci alte specii alăturate o posed. [S. Șt. R.]

Agamogenesa, (*grec.*) generațiunea asexuată. Prin acest termin se arată formele asexuate, ce întră în ciclul evolutiv al unei plante sau al unui grup de plante; s. e. formele cu conidii dela ducterci.

Agamomonocite, sau Agamonoicie, particularitatea ce o au unele plante, când pe același individ se găesc flori ermafrodite și flori asexuate (agame), numire creată de Errera la 1870. Așa se observă la *Viburnum Opulus*, la unii *Oncidium* etc.

Agânău, horă țerânească, care se joacă pe lângă Olt; în *Dolj* se numesc *bătuta*.

Aganipe, după mit. *grec.* fata lui Permessos (sau Termessos), ăeu de rîu; a fost nimfa isvorului Aganipe de pe dealul Helikon; isvorul a fost sacrat muselor. [Atm.]

Agapanthus, plantă, gen aparținător familiei *Liliaceelor*, tribul *Abeilor*; cuprinde specii herbacee austral-africane, ce se cultivă în florării; au un rhizom, din care emană foile lat-lineare basilare; florile albastre de forma pânzei formează o umbelă susținută de două bractee membranacee; semēna e turtită și la partea super. membranaceu-aripată. [A. Pr.]

Agape, (*grec.*) ospetele împreunate cu serviciu divin de pe timpul apostolilor și din cei dintăiu secoli ai creștinismului, ce le dau creștinii spre a'și manifesta și în faptă iubirea deaproapelui. Măncările și beuturile se duceau la biserică și tot acolo se și consumau. Introducându-se cu timpul abusuri, mai marii bisericii (Sinodul Laodicean, can. 28) au oprit ținerea lor în biserică. La noi și ađi se dau un fel de A. cu ocazia înmormēntărilor și se nunesc pomeni (v. ao.)

Agapet, 1) *A. I. papă*, 535—536. 2) *A. II. papă*, 946—956.

Agapia, 1) nume femeiesc; 2) mănăstire de călugărițe în jud. Neamțu, pl. Sus-Mijlocul, cu 355 maice și 61 surori, mai ales din clasa aristocrației moldovenesci; are poziție frumoasă și plăcută, fiind împrejmuită de trei părți cu munții Măgura, acoperiți cu bogate păduri de brad; are 2 biserici mari: *A. din deal* numită și *A. veche*, zidită în a II-a jum. a secl. XVI. de voevodul Petru IV. supranumit Șchiopul, și *A. din vale* lângă pârul cu același nume, zidită la 1642 de Hatmanul Gavriil, fratele lui Vasile Vodă și soția sa Knéghina Liliana. A. posedă mai multe

odoare de preț, moșii, podgorii (vii) și mai multe dughene în Iași; între 1689—1693 a fost ocupată și prădată de Leșii lui Sobieski, în revoluția din 1821 a ars; până la 1803 a fost locuită de călugări, atunci însă metr. Veniamin Costachi pentru unele greșeli i-a strămutat pe toți (15) la alte mănăstiri și a adus acolo călugărițe; la început erau mai puține, dar cu timpul s'au înmulțit așa, că la 1872 erau 490. 1834 din legatul de 1000 galbeni al stăriței Elisabeta, sora metr. Veniamin, s'a zidit schitul cu hramul Nascerea Domnului; 3) sat aparținător com. rur. Filioara, cu 240 fam., vestit prin industria sa națională. Cf. Melchisedec: Notițe istorice și arheologice. București, 1885 și C. D. Gheorghiu: Dicționar geogr. al j. Neamțu. București, 1895.

Agapici, Gapici, celebru pictor și sculptor, membru în corporațiunea Sv. Hierolim din Roma; dintre lucrările lui s'a păstrat statua acestui sfânt în Roma.

Agar, roaba lui Avram și mama lui Ismail.

Agar-Agar, o substanță gelatinoasă extrasă din mai multe feluri de Alge Floridee, mai ou samă din *Gracilaria (Plocaria) lichenoides* Grev. și din diverse speții de *Euchuma*; din aceste se scoate adevăratul *Agar-Agar de Singapur*, iar din *Gracilaria lichenoides*, numită de Malaiezi *Agar-Agar-carang*, se scoate Agar, cunoscut și sub numele de *muschiu de Jafna* sau *de Ceylon*. Planta crește în mare pe lângă coastele Oceanului indian, la Ceylon, insulele Sundei, Moluce. Se presintă ca niște filamente albe roșcate, ramificate, lungi (8—11 cm.), subțiri, cartilagineoase, eu miros de plante marine, gust sărat. Pe lângă alte substanțe mai conține și o substanță gelatinoasă (*gelosa lui Payen*), ce se disolvă în apa fiartă, prin solidificare dă o gelatină mai bună decât cea animală. E insolubilă în alcool, eter și acizi întinși. E întrebuințată ca aliment de locuitorii de pe coastele Chinei, la Singapur. Din cauză că conține azot se poate da ca aliment ușor și reconstituant convalescenților (I. Lepine.) Se mai administrează și în casuri de iritațiuni ale tubului digestiv, în dienterie. Pentru că putrezește greu se substituie gelatinei animale, si e de o întrebuințare curentă în laboratoarele, unde se fac culturi de Microbi și de alte plante microscopice, ca suport pentru culturi. Chinezii gomează cu ea stofe de gaz și hârțile de lanterne, făcându-le inatacabile de insecte. [S. Șt. R.]

Agardh, 1) *A. Carol Ad.*, botanic, n. 1785, † 1859, profesor univ. în urmă episcop de Wermaland. A scris opere de valoare în materie de botanică, teologie și econom. pol. 2) *Iacob Gheorghie*, botanic, finl celui de sub 1), n. 1813; director al grăd. botan. din Lund.

Agarean, Agarinean: nume biblic, aplicat Mohamedanilor. După o credință foarte răspândită în veacul de mijloc, Arabii și Mohamedanii se trag din Ismail, fiul lui Avram din roaba Agar; Românii numiau așa mai cu samă pe Tătari. (Etymol. M. Rom.)

Agarici, familie nobilă moldovenească, de baștină din districtul Fălciu.

Agaricin, medicament contra asudatului ofticoșilor și contra podagrei; formează cristale fără culoare, gust și miros; se estrage din specia de bureți *Polyporus*.

Agaricineae, familie vastă de ciuperci Basidiomycete cu spori produși de baside externe (*ectobaside*), normale (*homobaside*), adecă celule continue, umflăte în măciucă, la vîrf cu 2—9 spori purtați de câte o sterigmă variabilă în lungime. Basidele amestecate cu parafise sînt reunite în hymeniu pe fața inf. a unei pălării (*hymenophor*) pe nisce îndoituri, vine, lame ale acestuia (*hymeniu catotrop*.) Hymenophor de ordin ar gros, cărnos, ca o pălărie sau umbrelă, cu marginile resfrante înlăuntru sau afară, prin urmare convex sau concav, purtat de un picior (*stipa*) așezat în centrul feții inferioare a pălării sau excentric, de lungimi variabile, obiar nule. Lamele hymeniale simple, ramificate, ori anastomosate, radiază dela stipă spre marginea pălării. La unele dintre cele mai sup., atît piciorul cît și pălăria sînt la început închise într'un sac general (vêl general, *volva*). Crescînd ciuperca, sacul se rupe lăsând la basă o teacă (*vaginula*), restul rămîne permanent ori transitoriu pe fața sup. a pălării ca niște fășii sau ca o pulbere. Sub sacul general uneori se află un al doilea (vêl parțial), alteori numai el e present; membranos ori pulverulent, el reunesc marginile hymenoforului cu stipa. Când ciuperca crește, el se rupe; de e membranos lasă în jurul stipei la înălțimi diferite un guler (*inel*); de e mai lax, pulverulent persistă pe marginile pălării ca o perdea (*cortina*.) In A. întră toate formele numite vulgar »Ciuperci«; trăiesc pe pămînt, pe scoarța arborilor, pe lemne, bălegar etc. Multe sînt comestibile, altele veninoase; conțin sucuri lăptoase, galbene ori roșii produse de celule laticifere. Cuprinde 2 triburi: *Ptychophylleae* și *Leptophylleae*, care are genurile cele mai multe, dispuse după culoarea sporilor în sub-triburi. [S. Șt. R.]

Agaricus, L. (Karst.), gen de ciuperci, a dat numele familiei Agaricineelor; cuprindea altădată, ca subgenuri, multe forme ridicate ași la rangul de genuri autonome. A. astfel restrîns se numesc mai exact *Pratella* Pers., ori *Psalliota* Fr. și cuprinde ciuperci cu aparatul vegetativ trăind în substrat și reprezentat printr'un mycelin foarte ramificat, ramurile reunite în cordoane masive de pseudo-parenchym (*stroma*), pe care se formează aparatul sporifer, reprezentat prin o pălărie și o stipă de forme variabile, însă totdeauna existente; lamele radiale ale hymenoforului au marginea liberă subțire, spori ovoiți, neteți sau granuloși cu câte un por germinativ, colorați purpurii sau brun purpurii; n'au volvă; au inel membranos; baside cu 4 sterigmate fiecare cu câte un spor; plante terestre, bogate în zaharuri, substanțe azotoase etc., ceea ce le face căutate ca comestibile. *A. campestris*, (v. ilustr. p. 60) sau ciuperoa de bălegar, în multe țeri obiectul unei culturi raționale. Ca alte specii mai putem cita: *A. caesareus*, rom. *burete galbin* sau *ciuciulete*, cu pălărie portocalie, nepătăată și lamele galbene, foarte gustos, bun de mîncare. *A. emeticus*, rom. *burete domnesc*, cu pălărie în forma clopotului, care însă se desface; e la început roșu, apoi brun, verdu, galbin și alb; are lamele albe, sub pălărie însă roșii; miroasă grețos și pricinuesce vomare; nu e bun de mîncare. *A. deliciosus*, rom. *opintici sau rișcov*, pălăria are la mijloc o gropiță, e de culoare portocalie; bun de mîncare.

Hydrum repandum rom. burete țepos, are un trunchiu alb, fragil, o pălărie lată și cărnoasă, ghimpi albi de diferite lungimi; bun de mâncare. *A. muscarius* rom. muscar, are o pălărie de un roșu mohorit cu negei albi și numeroase lamele albe; conține venin (*muscarin*) foarte periculos, deci nu e bun de mâncare.

Agassiz, *Ludovic Ioan Rudolf*, naturalist; n. 1807 în Mottier, cantonul Freiburg; 1832 numit profesor în Neuchâtel. A scris: *Istoria naturală a pescilor din apele dulci ale Europei centrale* (1839—1845), cercetări asupra pescilor fosili (1833—1842) și despre echinodermi și molusce. De mare valoare sunt scrierile sale referitoare la periodul glacial: »*Etudes sur les glaciers*« (1840) și »*Système glaciaire*« (1847.) Chiemat (1846) profesor în New Cambridge, întemeia acolo muzeul pentru zoologia comparativă. 1865 călătorii prin Brasilia, 1871 pe Oceanul Atl. spre a sonda arundinile lui. † 1873 în New Cambridge.

Agat, (*achat*) varietate criptocristalină de cuarț; prezintă pături concentrice neregulate de diferite culori, în centru de cuarț cristallizat; când lu-

3 grupe: 1) *Leviostres*: Cucul, Pescarul, Pupăza; 2) *Picariidae* (Gheunoaiele); 3) *Papagali*.

[V. B.]

Agatha, sfântă, n. după legendă în Catania sau Palermo din părinți fruntași, trecută de timpuriu la creștinism. † ca martiră în prisoare (251 d. Chr.)

Agathidium, Selig., insect din familia *Silphidae*, care trăiesc în bureți și plante putrede; se află și în regiunile noastre.

Agathodaimon, la Greci spiritul bun sau zeul imbelșugării economice.

Agathokles, tiran în Syracusa, n. 361 a. Chr.; la început de meserie olar, ajuns în urma talentului său militar comandant al armatei republicane, măcelări câteva mii de aristocrați și se proclamă domn (tiran) al Syracusei; purtă război (311—306) contra Cartaginei, dar fără noroc; fu otrăvit de nepotul său Archagathus (289) și la dorința proprie ars de viu.

Agathon, 1) sfânt, n. în Palermo, pontifex roman (678—681), în care calitate a mijlocit condamnarea ereziei monoteletice în sinodul ecumenic VI.

Agaricus campestris.

Agaricus emeticus.

Agaricus caesareus.

cesce are un aspect foarte frumos; de aceea se întrebuințează în bijuterii și la facere de obiecte de ornament; numit astfel de Teofrast dela fluviul Siciliei: *Achates*; se găsește mai ales la Oberstein, Boemia, Ungaria, India. [V. C. B.]

Agatanghel, călugăr bizantin din secl. XIII., a scris un apocalips politic, minunăție, în care s'ar prevesti toate întâmplările însemnate; ea a străbătut în epoca Fanarioților și la Rom., traducându-se în rom. și A. a devenit proverbial. »Om cetit ca prorocul A.« (Etymol. M. Rom.)

Agățitoare, ord din grupa paserilor carinate; cuprinde un mare număr de specii, cari deosebite în formă și regim se unesc în însușirea, că dintre 4 degete două stau înainte, două înderet, însușire, care le permite a se cățăra cu înlesnire pe arbori; la cățărare le vine în ajutor și coada compusă din pene aspre (Gheunoaia) și ciocul cărligat (Papagali.) Limba unora e lungă, mușiată de o materie cleioasă și armată la vîrf cu nisce spinioși recurbați (Gheunoaia), a altora cărnoasă și rotundă (Papagali.) Ciocul ori e lung și ascuțit, ori gros și cărligat; aripile relativ scurte le îngreunează zborul. Petrec prin păduri, nutriendu-se cu insecte, plante și fructe; cele mai multe familii trăiesc în regiunile tropice; se divid în

(I. sinod Trullan) dela Constantinopol (680) în conțelegere cu împ. Constantin Pogonat.

2) *A.*, cel mai renumit poet tragic la Greci după Aeschylus, Sophokles și Euripides, n. 446 a. Ch., † 401 în Pella; din tragediile sale au ramas numai titluri și unele fragmente.

3) *A.*, ruine de biserică săpată în stîncă M. Crucea Spătarului (j. Buzău) în fața fostului schit de maice Sf. George; 5 m. lung., 4 m. lăț., zidită pe timpul lui Neagoe Basarab.

Agathophyllum, plantă, gen numit și *Raven-sara*; aparține familiei *Laurineelor*, tribul *Per-seaceae*; cele 3 sau 4 specii sînt arbori originari din Madagascar, foarte aromatici, cu foile — ca mai la toate *Laurineele* — pururi verzi, de aceea se și cultivă în florării. [A. Pr.]

Agathosma, plantă, gen din familia *Rutaceelor*, tribul *Diosmeelor*; cuprinde plante originale din colonia Cap, cari sînt tufe frumoase cu foi mici plane sau subtrigone cu flori umbelate sau capitate îndecomun terminale, avînd fiecare câte 5 petale unguiculate; diversele specii ale *A.* se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Agatirsii, popor vechiu, o ramură a poporului scitic, care aparținea rasei eranice, era prin urmare o viță din marea familie arică; locuiau în

Transilvania, ai cărei munți și păduri i-au silit la o viață mai mult așezată; ei cultivau via și stupăritul și estrageau aur din riuri și munți. Fiind popor așezat, de sigur nu s'au refugiat dinaintea năvălirii geto-dacice, ci s'au contopit cu aceste popoare, contribuind și ei la formarea naționalității române. (Cf. A. D. Xenopol, Istoria Românilor. I.)

Agave, fica lui Cadmos, afirmase despre Semele, mama lui Dionysos, că aceasta s'ar fi fâlit cu amorul lui Zeus, din care cauză a fost lovită de fulger. Mai târziu Dionysos cu ocaziunea unor bacchanalii în Theba, într'atăta a întârît pe A., încât a spintecat pe propriul ei fiu, crezând că e fiară sabeltică.

Agave, plantă, gen din familia *Amaryllideelor*, tribul *Agaveelor*, are trunchiu mai totdeauna scurt îngroșat. Speciile A.-lui sînt originare din America începînd dela sudul Statelor Unite pînă în America sud. *A. americana* L. — numită impropriu Aloë — a fost introdusă deja din mijlocul secl. XVI. în țările din jurul M. Mediter., unde selbătăcindu-se, s'a extins atît de tare, încât acopere supra-

Agazonum regalium magister, prefectul grajdurilor regelui ungar, baron al țerii și membru al casei magnaților; în Moldova și Muntenia această dignitate se numia în timpurile vechi *Comis*.

Agen, (pron. ajan) capitala departamentului franc. Lot-et-Garonne, situată lângă riul Garonne, 19,700 loc.; reședința unui episcop.

Agence Havas, (pron. ajans avá) agentură pentru scrii telegrafice în Paris, înființată la 1835 ca birou de traduceri; a introdus la 1840 o postă de porumbi cu Londra și Bruxella și mai târziu serviciul telegrafic pentru diare; ați are agenturi în toate statele și corespondenți în orașele principale din Europa și Amer.; dela 1873 întreprinderea stă sub conducerea lui Lebey și la 1879 a fost transformată în societate pe acțiuni, cu capital de 8¼ milioane franci.

Agenda, (*lat.* agere, agenda) ce este de făcut; la serviciul divin: prescrierile, după cari preotul își împlinesce oficiul.

Agnesia, (*grec.*) 1) lipsa totală sau desvoltarea insuficientă a unor organe sau părți de organe

Hydnum repandum.

Agaricus deliciosus.

Agaricus muscarius.

fețe considerabile; se folosește adesea pentru formarea de garduri vii. În Europa centrală se cultivă în florării pentru-că are o rosetă speciosă de frunze verzi-albastrii — sau ca formă horticolă marginal galbui vîrgate — lungi pînă la 2 m., de 20 cm. late și la basă de 10 cm. grosime. Spre a ajunge însă la aceste dimensiuni se desvoaltă lent (altă însușire, ce o recomandă ca plantă ornamentală) în curs de ani: în patrie deja pînă la 6, la noi în circa 50 ani, când produce inflorescență magnifică de forma candelabrului pînă la 10 m. înaltă; de aceea se pretinde, că la noi n'ar înflori decît chiar la suta de ani; ea înflorind numai odată, pier. Mexicanii taie tulpina înflorescenței pînă e tineră; din ea se scurge în abundență o sevă dulce, din care, supunîndu-o fermentațiunii, prepară beutura lor națională numită: pulque. Atît din *A. americana* cît și din frunzele altor specii înrudite se prepară o materie textilă: pite sau pita, cam dură, din care se confecționează funii și frînghiile durabile. Rădăcinei i-se atribuic în patrie calități medicinale. [A. Pr.]

Agawam, varietate de struguri, corcitură din vițe amer. și europene; are boambe mari, roșii închise și cărnoase. Nu resistă filoxerei.

la embrion; copilul se va nasce atunci fără unele organe, sau cu unele organe foarte reduse. 2) Sterilitatea la femeii. 3) În botanică monstruositatea unor flori, când organele reproducătoare lipsesc. S. e. florile asexuale din inflorescența de *Viburnum Opulus* etc.

Agenor, după mit. grec. numele mai multor eroi greci; unul fiul lui Poseidon (zeu de mare) sau al lui Belos, rege în Fenicia; altul între vitejii cei mai mari ai Troianilor, care a condus atacul asupra Grecilor și grăbind în ajutorul lui Hector, fiul lui Prianos, s'a aruncat în luptă și cu Achille, cel mai viteaz al Grecilor, dar Neoptolomeos, fiul acestuia, l'a omorît. [Atm.]

Agens, v. Reactive.

Agent, însărcinat cu funcțiuni, mijlocilor de afaceri.

A. cambial, curtier, sensal cambial, persoana care mijlocește negocierea de cambii mai ales la bursă, adecă cumperă și vinde cambii și alte efecte pentru alții; A.-ii camb. sînt de regulă jurați și au caracter de ampoiiați; ei dau atestate despre cursul cambial și adeseori se ocupă și cu mijlocirea altor operațiuni comerciale, mai ales de credit. Numirea *sensal* se derivă din limba arabă și însemnează mijlocitor. După legea com.

ung. sensalii sînt comercianți, nu amployați, după cea germ. ș. a. amployați jurași sînt aceia, cari dau atestatele despre curs.

A. comercial sau **consulii** se deosebesc de A. politici prin faptul, că sfera lor de activitate e restrînsă cu deosebire la afacerile comerciale și că neavînd caracter diplomatic și prerogativele lor sînt mai mici decît ale A.-lor politici. Numai în statele neocreștine au și consulii diferite privilegii, cari le dau un caracter quasi-diplomatic. În toate statele europene se pot deosebi consuli efectivi, adică pregătiți anume pentru cariera consulară, și consuli onorari (consuls marchands), pe cari îi alege statul respectiv în locuri mai neimportante dintre neguțatorii locali.

A. al forței publice. Guvernul și administrațiunile publice își exercitează acțiunea lor prin agenți. În acest sens, expresiunea de A. al guvernului sau al puterii, e destul de bună, caracterisînd bine funcțiunile de ordin administrativ, și distinge pe aceste din urmă de cele judiciare, cărora nu li se poate aplica numirea de A. În adevăr, deși denumirea se face de guvern, toțiș funcționarii de ordin judecătorec nu sînt A.-i ai acestuia, căci au putere independentă și actele lor nu angajază răspunderea guvernului. — Dealtfel cuvîntul de A. al puterii sau al guvernului nu diferențează suficient două clase de funcțiuni, din cari una implică puterea de a comanda în numele autorității, A. deșitar al autorității publice, cealaltă are chemarea numai de a executa și a face să se respecte ordinele autorității, A. deșitar al puterii sau al forței publice. În sens cu totul special cuvîntul A. urmat de o denumire însemnează o anumită categorie de A.-i prevăduți în legi speciale: agent fiscal, vamal, comunal, al regiei monopolului, al poliției etc.

A. de navigațiune, funcționar al unei case de navigațiune, însărcinat într'un port străin a procura mărfuri de transportat pentru bastimentele firmei; face toate operațiunile comerciale privitoare la transacțiunile armatorului său în portul unde se află, împlinesc formalitățile legale către autoritățile locale, vama, căpitănia portului, serviciul sanitar etc. A.-ii trebuie să poseadă proouri în regulă spre a fi recunoscuți ca atari de autoritățile portului. Când o linie de navigațiune are mai mulți A.-i, de regulă numesoc un A. general cu puteri mai întinse și cu autoritate directă asupra A.-lor. De regulă numai companiile cu linii postale și cu serviciu regulat periodic au A.-i proprii; liniile cu serviciu exclusiv de marfă se servesc prin învoială de diferiți curțieri și ciurmadori, cari se găsesc prin porturi. [Const. B.]

A. politic (diplomatic), persoană trimisă ca mandatar permanent al unui stat la alt stat cu misiunea de a apăra interesele statului reprezentat și ale cetățenilor lui. Dreptul de a trimite sau primi A.-i politici e efluxul suveranității de stat (drept activ și pasiv de legațiune.) Ca reprezentantului unui stat suveran, îi compet unui A. p. deosebite prerogative, de căror vătămare constituie o vătămăre a dreptului internațional. După rang se deosebesc patru clase de A.-i p.: ambadori, soli (envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire), ministrii rezidenți și însărcinații de afaceri (chargés d'affaires). Prin

crescerea civilizațiunii și înmulțirea raporturilor între diferitele state A.-ii p. permanenți au devenit cam din secl. XVI. din ce în ce mai necesari, așa încât aji nici statele semibarbare nu se pot lipsi de ei.

A. provocător, însărcinatul secret al poliției cu menirea de a se vîri în sinul societăților contrare statului sau a se împrieteni cu persoane suspecte și a le sili să se dea de gol prin faptele lor.

Agenti fisici, se numesc în fisică puterile sau cauzele, la cari reducem anumite schimbări (fenomene), fără a cunoasce natura internă a lor.

Agenții consulare, organe subordonate consulatelor (v. ac.), cari exercitează jurisdicțiunea lor numai în ocolul orașului, unde residează, sau a localității, care li-s'a desemnat; nu pot coresponda oficial decît cu consulul, de care depind.

Agentură, agenție, cercul de activitate al unui agent.

Agencia Stefani, agentură telegrafică în Roma, întemeiată la 1854, proprietatea familiei Stefani; transmite sciri tuturor țărelor italiene și mijlocesce telegrame particulare între Asia orient. și Amer. sud.

Ageratum, plantă, gen din familia *Compositelor*, tribul *Eupatorieelor*; cuprinde plante erbacee cu capitele omogame tubuliflore, deși mici, însă agregate în corimbi de culoare albastră, roșie și albă; mai ales varietățile cu frunze variegat și de statură mică se usează în horticultură ca plante ornamentale, pentru-că înflorirea lor e deosebit de îndelungată; cu excepția unei specii sînt originale din Amer. trop. sau subtropic. [A. Pr.]

Agerime de mînte (sagacitas), puterea spirituală de a pute deosebi în mod clar ideile unele de altele, a le vedé și cuprinde ușor, a pătrunde în firea lucrurilor, în conținutul noțiunilor și în deosebitele rapoarte dintre obiectele gîndirii pînă la ultimele cauze și efecte; A. e totdeauna critică. A. remarcabilă au avut: Aristotel, Newton, Kant etc.

Ager publicus, moșiile publice (comunale și de stat) în Roma veche.

Agershaus, (Agershus, Akershus) 1) județ în Norvegia lângă fjordul Christiania; areal 5372 km². cu 98,973 loc. Are păduri întinse și văi roditoare. Economia de vite și pădurăritul sînt înfloritoare. Pe teritoriul județului A. se află 315 ferestre, cari ocupă 1245 lucrători. Capitala e Christiania (v. ac.) 2) A. fort în j. A. cu arsenal și închisoare pentru criminali; deja la 1308 se amintesc în istoria Norvegiei; regele Hacon VII. (1355—80) și Christian IV. l'a lărgit; mai de multeori a servit ca rezidență princiară.

Ageru-Pămîntului, e în poveștile rom. un uriaș, pe care 7 smei îl închid într'o cratiță, dar capacul sare, iar uriașul scapă și învață pe Făt frumos ce să facă, ca să capete pe fata împăratului. [Atm.]

Agesandros, sculptor grec, a trăit în secl. II. a. Chr.; unul dintre creatorii grupei „Laokoon”.

Agesilaos II., reg. Spartei, fiul regelui Archidamus II., n. 444 a. Chr.; ajuns la domnie în 399; de o constituție corporală debilă, dar ager la mînte, sciù să-și scoată țeara din mari neacazuri; se resboi cu mult noroc în Asia Mică

în a. 396 și 395; silit a se rentoarce prin alianța statelor din Grecia de mijloc și de nord contra Spartei, luptă crâncenă la Koronea (394); când la 371 (la Leuktra) Sparta fû rău bătută de Thebanii conduși de Epaminondas, numai A. o scăpă de nimicire; † 358 pe mare, rentorcându-se din Egipt, unde ajută ca mercenar lui Nektanebus II. să ocupe tronul.

Agest, stâvilă, format, de lemne și pietrii aduse de apă repede și așezate la cotitura unui riu. (Etyim. M. Rom.)

Ageusia, lipsa gustului la morburii de limbă, la anaesthesia nervilor gustativi și la afecțiunile centrelor acestora în creeri; câteodată la histerie.

Aggtelek, (sat) aci se află peștera numită Barodla, descoperită la 1856, și renumită prin stalactitul seu; peștera a servit în vechime ca cimiter. (Cf. B. Nyáry Jenő: Az Aggteleki larlang mint őskori temető, Budapest, 1881.)

Aghemant, în poveștile rom. numele unui craiu al smeilor. A. Făt frumos se scoboară pe buricul pământului în jos în lumea smeilor, unde e feara lui, iar cetate, porțile și palaturile lui sînt toate de diamant. A. însemnează diamant.

[Atm.]

Agheran, în poveștile rom. numele unui Făt frumos.

Agher, profet pe timpul lui Zerubabel și Iosua; la 520 a. Chr. a admoniat poporul israelitean la continuarea edificării templului, întreruptă prin împrejurări nefavorabile și lipsă de zel, dîcînd, că în acest templu se va arăta Mesia; afară de cartea, ce-i poartă numele, i-se mai atribue și alte cărți din Test. v. ori părții din ele.

Aghiasma, apă sfințită, care se păstrează de creștini mai mult timp. *Aghiasmatar*, 1) vasul în care se păstrează A.; 2) cartea ce cuprinde rugăciunile, căci însoțesc stropirea cu A.

Aghios, (*grec.* = sfânt) cântarea de laudă dela liturgie: »Sînta D-zeule«, numită și »întreit sfîntă«, se cântă în onoarea S. Treimi întru amintirea arătării Ei la Botezul D-lui, la rîul Iordanului.

Aghiuță, 1) nume comic pentru necuratul; 2) foaie apărută la București în 1863—64 sub red. B. P. Hajdău.

Agie, rangul de Aga. (v. ac.)

Agil, sprinten, vioiu, ușor. *Agilitate* în muzică: vioiciune în executare.

Agilolf, întemeietorul celei mai vechi familii princiare în Bavaria. *Agilolfingii* s'au stins la 788 d. Chr. cu Thassilo III., pe care îl închise Carol c. M. într'o mănăstire.

Agio, suma cu care prețul unei monete sau efect e mai mare decât nominalul aceleia; se exprimă de regulă în %. Contrarul e Disagio.

Agiotage, 1) specularea, care se bazează pe fluctuațiunile de curs în afacerile de monete, efecte sau mărfuri; 2) intențiunea de a produce fluctuațiuni de curs uneori și prin mijloace neieritate (joc de bursă). *Agioteur* (Couliissier, Jobber), persoana, care se ocupă cu A.

Agis, numele mai multor regi din Sparta. 1) A. I., fiul lui Eurystenes, întemeietorul dinastiei Agiașilor. 2) A. II. (427—397 a. Chr.) ieși învingător în reșoaiul peloponnesic (418), la Mantinea restaură supremația Spartanilor în Peloponnes. 413 ocupă Dekelea. 3) A. III. (338—330) vrînd să scuture jugul macedonic se resculă, când plecă Alexandru c. M. contra Persilor, dar

fû bătut de Antipater la Issus și Megalopolis, unde cădî. 4) A. IV. (244—241) vrî să reintroducă constituția lui Lycurg și moravurile vechi, înmulțind numărul scăuț al cetățenilor și împărțind din nou moșia; dar intrigele conregentului său Leonidas II. și ale eforului Agesilaos îi zădărniciă planul. 240 fû osăndit și sugrumat.

Agitațiune, a îndemna, a mișca, a turbura; a rescula poporul.

Legea penală ung. (cap. VI. §§. 171—174) deosebesce A. contra constituțiunii, legilor și autorităților și determină substratul acestor infracțiuni în modul următor: 1) Provocare directă, publică, (cu graiul viu în adunări, ori prin lățirea de scrieri, imprimate, gravuri etc.) la crime ori delict, când provocarea a ramas fără rezultat. Pedepsa max. 2 ani închisoare de stat și 2000 fl. amendă (§. 171.) 2) Provocare directă la nesupunere cătră legi ori ordinațiuni legale ale autorităților; ped. max. 1 an înch. de stat și 1000 fl. am. 3) A. la ură contra unei clase, naționalități ori confesiuni, sau contra instituțiunii proprietății și căsătoriei; ped. ca în cazul premergător (§. 172.) 4) Atacarea, în modul circumscris în §. 171, a imunității persoanei regelui, a ordinii legale a moștenirii tronului, a constituțiunii și puterii obligatoare a legilor; resvrătire contra unității statului și a drepturilor legale ale regelui, parlamentului și delegațiunilor etc.; ped. max. 5 ani înch. de stat (§. 173.) 5) Lăudarea prin mijloacele amintite a faptelor cualificate în lege de crime sau delict, sau premărirea celor condamnați pentru asemenea fapte, dacă arătarea a urmat cel mult în decurs de 3 luni, ped. max. 6 luni înch. ordinară (§. 174.) Procesele politice contra Românilor din Trs. au fost inscenate aproape toate pe baza acestor §-i.; pedepsele măsurate de tribunale în cele mai multe casuri au atins maximul prevăcut în lege.

Cod. pen. rom. nu folosește termenul A.; înfracțiunile atinse le însă în art. 181 sub titlul »Ultragiu și violență în contra forței publice etc.« și pedepsește cu închisoare dela 1 lună până la 1 an și amendă de 500—5000 lei: provocarea directă la nesupunere cătră legi și autorități, la dispreț contra unei religii, la ură sau dispreț contra guvernului, apoi lăudarea faptelor cualificate în lege de crime și delict, deschiderea de subscripțiuni pentru a plăti amendile celor condamnați și în fine reproducerea de discursuri, scrieri etc., condamnate de justiție. (V. art. ateutat, rebeliune, resvrătire, ultragiu.)

Agiud, com. în j. Putna, pl. Răcăciuni, 2240 loc., tîrgușor, reședința subprefectului, aproape de gura Trotușului, pe limba de pământ dintre Trotuș și Siret. Poduri preste aceste riuri; loc de împreunare al drumurilor din văile Oituzului, Uzului, Trotușului, Tâsnelor și Siretului. La 4 km. spre nord lângă șoseaua Băcăului se ved urmele unui fort octogonal, ale cărui fețe se disting foarte bine. Locuitorii îi dîc »movila Vrăstați sau cetatea Răbăi«. Șanțurile exterioare nu se mai ved. În interiorul urvajului se află un puternic cavalier, care are 9 m. comandament; iar organizarea lui interioară are încă urme vizibile (traverse, comunicațiuni, curte interioară, rampe de acces.) Intrarea e în partea despre nord. Nu-i nici o urmă de zidărie, ceea ce îndeamnă a

corp e capabil a trece prin toate aceste trei stări. Ghița prin încălzire la o anumită temperatură, 0° C., se face apă, iar apa prin ridicarea temperaturii la 100° C. trece în vapori. Prin detragerea căldurii se întâmplă contrarul. La corpurile solide cohesiunea particulelor agregate e cu mult mai mare decât puterea, ce nisuesce a le depărta (căldura), de aceea au volum și formă constantă; la cele lichide aceste două puteri contrare sunt aproape egale, de aceea numai volumul lichidelor e constant (nu se pot condensa); la gazuri e mai mare puterea de respingere a particulelor decât cohesiunea, deci n'au nici volum, nioi formă constantă.

2) În botanică: se numesc A. acele organe, cari sunt apropiate astfel, că formează o massă unică; așa sunt flori agregate în glomerule ori în capitule; fructe agregate (Lindley) numite de alții multiple (De Candolle), când sunt mai multe fructe mici apropiate rezultate din tot atâtea flori deosibite; peri agregati, cum sunt aceia ce formează carnea portocalelor, lămâilor etc. A. Braun și Hanstein numiau *Aggregatae* un ordin de plante format din întrunirea familiilor: Rubiacee, Caprifoliacee, Valerianee și Dipsacee, caracterisate prin flori gamopetale agregate, cu ovar unic și stamine epigyne. [S. Șt. R.]

3) A. se mai numesc și un profesor (asistent), care funcționează lângă un alt profesor ordinar (titular), însă fără a avea drepturile acestuia. De aici *Agregațiune*, admitere la titlul de agregat.

Agresiune, apropiere de ceva, repețire spre ceva, isbire, atacare neprovocată. *Agresiv*, atacător, isbitor.

Agrest, dela câmp, țerănesc.

Agricol, ce privește lucrarea pământului; cultivător de pământ.

Agricola, *Gnaeus Julius*, bărbat de stat și beliduce roman, n. 39 d. Chr. în Forum Julii (Gallia); conduse mai multe expedițiuni și asigură dominația Romanilor asupra Britaniei; † 93. Biografia i-a scris-o *Tacitus*, giuerele său.

Agricola, 1) *Ioan* (Schnitter), teolog germ., n. 1492 în Eisleben, † 1566; a studiat în Wittenberga cu Luther, pe care la 1519 l'a însoțit la disputa din Lipsca. El a introdus cultul divin protestant în Frankfurt l. M. A fost paroh în Eisleben, mai apoi docent în Wittenberga, unde disputa teologică, ivită mai dinainte între el și Melancton, a degenerat în ceartă. (v. Antinomism.) La 1538 se duse la Berlin, unde deveni superintendent și predicator de curte al lui Ioachim II. A. a fost orator excelent, poet, profesor și scriitor diligent. A scris prima colecțiune de proverbe germane, multe scrieri teol. și cântări bis. 2) *A. Mihail*, reformatorul Finlandei (1508—1557) n. în Perno, † ca episcop în Abo. A fost elev al lui Luther; el a folosit mai întâiu limba finnică ca limbă literară. 3) *A. George* (Bauer), mineralog germ. n. în Glogau 1490, † în Chemnitz 1555. La 1527 s'a așezat ca medic în Johannisthal (Boemia), 1531 la Chemnitz. S'a dedicat studiului montanisticii. La clasificarea mineralelor s'a luat după semele morfologice, apoi după însușirile chimice și fizice; el deosebesce minerale simple (autoase, concreșioase, pietri și metale) și compuse. Sistemul lui A. a fost baza

luorărilor mineralogice până în secl. XVIII. Dintre scrierile lui amintim: »De ortu et causis subterraneorum«, »De re metallica«, »De mensuris et ponderibus Romanorum atque Graecorum« etc. Operele mineralogice ale lui A. le-a edat Lehmann în Freiberg (1804—1813) în 4 vol. 4) *A. Rudolf*, (numele adevărat: Roelof Huisman) humanist, n. 1443, † 1485. A studiat în Löwen și Paris, apoi s'a dus în Italia, unde s'a ocupat cu studii humanistice. Eleganța stilului, în care scria latinesce și grecesce, i-a câștigat renume. A scris între altele: »De inventione dialectica libri III.« A. a fost și pictor și music esecent. Afară de limba latină și greacă, mai scia și l. franc., ital. și chiar ebraică. 5) *A. Christian Ludovic*, pictor germ., n. 1667, † 1719. Cele mai multe peisage ale lui se află în pinacoteca din Schwerin, dar sunt multe și în Viena, Dresda, Gotha etc. și prin Italia. 6) *A. Martin*, scriitor music. al timpului reformățiunii, n. pe la 1486, † 1556 în Magdeburg, unde fusese cantor și director de musică; în scrierile sale a folosit notele usitate acum în locul tabulaturii practice p'atunci. Scrierile sale au cuprins musical-pedagogic și sunt de interes pentru cunoașterea muzicii de pe acele timpuri. A. scris: *Musica instrumentalis*, *Rudimenta musices*, *Musica choralis*, *Musica figuralis*.

Agricoltura, una din cele 3 ocupațiuni primitive ale omului (vénatul-pescăritul, păstoritul și agricultura.) Mai întâiu s'au ocupat oamenii cu vénatul și pescuitul, apoi s'au făcut păstori (nomați) și în urmă agricultori așezându-se în locuințe stabile. A. procură materiile prime pentru diverse industrii. V. *Agrologia* și *Agro-nomia*.

Agri decumates, (lat. țeara decimei, deciuiei) ținutul între Dunărea de sus, Riuul de sus și de mijloc și între linia de întărire — acum dărimată — începând dela Kalheim, pe lângă Dunăre, până la gura riuului Lahn; pe la 100 d. Chr. o cedară Romanii, pe lângă plătimea decimei, veteranilor romani și emigranților din Galia; în secl. III. cădă în mâna Alemanilor.

Agrirent, (grec. Akragas, acum Girgenti) oraș în Sicilia, odinioară înfloritor, cu temple admirabile; întemeiat pe la 582 a. Chr.; 406 a fost cucerit de Chartaginieni, iar dela 262 ajunse sub Romani; în secl. IX. d. Chr. dărimat de Saraceni.

Agrimensori, iugineri agricoli la Romani; o clasă deosebită, calificată în școli speciale, cu cunoscințe techn. și jurid.; delibeau asupra tuturor afacerilor de proprietate și catastru.

Agrimonia L., plantă, gen din familia *Rosaceae*, tribul *Potereaceae*; conține plante erbacee perene, cu flori galbene, ce apar în Iun.—Aug. A. cuprinde mai multe specii, ce cresc în regiunile temperate și în munții tropicali ai emisferei boreale și ai Amer. austr. În Rom. și în țerile învecinate se află *A. Eupatoria L.* numită în popor *Turiță* mare; ea crește prin crânguri, tușiguri și păduri, atât în regiunea câmpeană cât și în cea muntoasă. Se mai află *A. agrimonoides L.*, *A. repens L.* etc. Unele specii de A. L. se cultivă ca plante ornamentale. *A. Eupatoria L.* se întrebuița înainte ca specific pentru a vindeca boalele de ficat; ađi se întrebuițează puțin ca astringent. [Z. C. P.]

Agrippa, 1) *Marcus Vipsanius*, n. 63 a. Chr., beliduce și bărbat de stat roman; oa partisan al lui August învinse pe Sextus Pompejus la Mylae și Naulochus (36 a. Chr.), repurtă victoria strălucită dela Actium (31 a. Chr.) asupra flotei lui M. Antonius și Cleopatrei; sub conducerea lui se efectuă măsurarea imperiului roman («Commentarii Agrippae»), după care se compuse o hartă a lumii. Rentorcându-se din Pannonia, unde liniștise o rescoală, se îmbolnăvi și muri la 12 a. Chr. 2) *A. Menenius*, 503 a. Chr. consul roman, cunoscut prin fabula despre conjurarea membrilor corpului în contra trândavului stomac, cu care a împăcat pe plebeii emigrați pe muntele sfânt.

Agrippa, *Cornelius Heinrich* de Nettesheim, scriitor, medic și filosof, n. 1486 în Colonia, † 1535; a dus o viață aventurioasă și nestatornică. Dela 1509 a fost prof. de teologie în Dôle (Franche-Comté), acusat însă de eresie trebui să fugă. A umblat prin Anglia și Italia, unde ca militar ajunsse căpitan și cavaler; a propus teologia în Colonia, apoi ca Dr. juris et medicinae a ținut prelecțiuni în Pavia, de unde a trebuit iarăși să fugă dinaintea creditorilor. Ca syndicus în Metz a apărât o »strigoaică«, deci trebui să fugă în Helveția, apoi rentors la Metz devine medicul mamei regelui Francisc I.; căduț în disgrație se duse la Olanda, unde scrise renumita carte: »De incertitudine et vanitate scientiarum declamatio invectiva« (Colonia 1527), în care sbiciune științele, pentru-că împing sufletul la păcat, sfîng lumina credinței, ridică minciuna la valoare etc. Din această cauză A. fu silit să fugă în Franția, unde iarăși fu persecutat și apoi prins. Eliberat fiind se duse la Grenoble, unde muri. A. a mai scris: De occulta philosophia, Declamatio de nobilitate et praecellencia foeminei sexus, etc.

Agrippina, 1) Fata lui M. Vipsanius Agrippa și a Iuliei, soția cesarului Germanicus, pe care-l însoți în expedițiile sale din Germania și Orient, dovedind multă bărbăție; după moartea lui Germanicus se rentoarse la Roma, dar de-veuind suspectă fu exilată de împ. Tiberius pe insula Pandateria, unde peri de foame; tot așa periră și băieții ei Nero și Drusus, cel mai tiner — Caligula — ajunsse împ. în 37 d. Chr. 2) Fata celei de mai sus și a lui Germanicus, n. 16 d. Chr. în Colonia Agrippinensis; mai întâiu soția lui Ahenobarbus, din care căsătorie se născu Nero, apoi a bogătanului Passienus Crispus și în urmă a împ. Claudius, pe care-l otrăvi, ca să ajungă Nero pe tron; a dus o viață depravată, imorală și fu ucisă în 59 la porunca lui Nero. Dela ambele A. au ramas statue de renume în museul capitolin și Villa Albani din Roma și Neapole.

Agriș, 1) *A.* (Agriș și Egres, numirea veche Egreg, Greg), com. mare în cottul Arad, cerc. Târnova; despre vilele dela A. se face amintire deja la 1214, iar despre parochie la 1332; pe dealul numit și aji A. era la 1406 o cetate (rui-nele se ved încă), cărei aparțineau comunele: A. de jos, de sus și alb. A. are 573 case, 2661 loc. dintre cari 2622 Rom., gr. or.; biserica e pom-poasă, de piatră cu trei școli de piatră, regu-late: două pentru copii și una pentru fetițe. Teritorul e de 5258 jugere catastrale, în mare

parte stâncos și acoperit cu păduri seculare; se cultivă vilele și pomăritul și se produce var de prima calitate în cantitate mare. Pe teri-torul A. s'au aflat în număr considerabil bani din epoca de fer, tot pe aici s'a condus una dintre cele trei dâlme, numite Limes Dacicus, cari le ridicaseră Romanii pentru apărarea Da-ciei. 2) *A.* com. mică în cottul Bihor, cerc. Beliu, 279 loc. Rom. gr. or.; se ocupă cu agri-cultura și pomăritul.

Agrișul, numirea populară a plantei *Ribes Grossularia* L. (V. ac.)

Agrișul-munte, (Muntele Agrișului) formează continuarea nord. a Muntelui-Mare din Munții-Apuseni; se estinde până în Valea-Ierii, care-l desparte de grupa munților Gilăului și încun-jurându-l, formează la poalele nord. ale muntelui un unghiu și astfel își îndreaptă cursul nord-estic spre sud-est; are trei piscuri, dintre cari cel mai înalt e de 1477 m.; în unele descrieri (germ. și magh.) e numit și muntele Haller, și Andrassy, după numele proprietarilor; pe harta specială militară e însă însemnat cu numirea adevărată: Muntele Agrișului. [Silv. Mold.]

Agrologia, agricultura generală; are să ne arete substanțele și forțele neînsușite ale naturii (din pământ și atmosferă), cari prin intermediul plan-telor devin accesibile omului; numai planta se poate nutri direct din pământ, adecă să-și ab-soarbă din pământ substanțele necesare formării corpului ei, și indirect și a corpului animal. A. ca știință se bazează de o parte pe științele naturale, de alta pe științele economice; ea trac-tează: 1) despre viața plantelor sau biologia ve-getală, 2) despre pământ, 3) despre climă, 4) despre ameliorațiunile agricole, 5) despre lu-crarea pământului, 6) despre îngrășăminte, 7) despre semănță și semēat, 8) despre întreținerea semēăturilor, 9) despre recolta și păstrarea pro-ductelor. Cf. Dr. G. Maior: Tratat de agricultura rațională 1896, de Vrani: Tratat de agricultură.

Agronomia, știința, care ne dă toate principiile și legile, pe cari se bazează agricultura sub toate formele ei; are în vedere nu numai partea teh-nică a producțiunii agricole, ci și cea economică, rentabilitatea; se confundă des cu agrologia.

„**Agronomia**“, jurnal bilunar de agricultură și economia rurală, apărut la 1859—1861 form. 8° în Bucuresci, tipogr. națională, sub red. lui P. Buescu.

Agropyrum, plantă, gen din familia *Grami-neelor*, tribul *Hordeolor*; speciile acestui gen sînt răspândite în părțile temperate ale emis-ferii boreale; dintre ele *Agropyrum repens* P. B. e cunoscută sub numele vulgar de pir sau chir ca o buruiiană stricăcioasă agriculturii; rhizomul ei se folosește în medicină ca diuretic. [A. Pr.]

Agrostemma L., plantă, subgen din genul *Lych-nis* L. din familia *Caryophylleae*, tribul *Sileneae*; unii botaniști le consideră ca gen cu o singură specie *A. Githago* L., cunoscută în popor sub numele de Neghină sau Zizanie; crește din nenorocire și la noi prin semēături. Semințele de neghină, amestecate cu semēta de grâu, dau făinei de grâu coloare negricioasă, gust neplăcut și proprietăți toxice, de aceea e necesar, ca să se îndepărteze această plantă din semēăturile de grâu înainte de a ajunge la maturitate. De-coecțiunea obținută din semințele de neghină

se întrebuița odinioară contra boalelor de piele; acum nu se mai întrebuițează în medicină.

[Z. C. P.]

Agrostidee, plante, trib din familia *Gramineelor* on spicule uniflore; la A. aparțin ca genuri mai remarcabile: *Stipa*, *Milium*, *Phleum*, *Agrostis*, *Lagurus* ș. a.

[A. Pr.]

Agrostis, plantă, gen din familia *Gramineelor*, tribul *Agrostideelor*; speciile lui sunt răspândite pe întreagă suprafața pământului; unele din cele indigene la noi precum *A. alba* L. sunt plante furajere exoelente, a căror cultură se recomandă pentru locurile umede, altele ca *A. Spica venti* L. cresc pe ogoare și contribuie astfel la deprecierea recoltei.

[A. Pr.]

Agrostographia, partea botanicei, care tratează în special de Graminee și plantele analoage, și prin extensiune: tratatele ce se ocupă în special cu plantele acestor familii. Specialiști în Graminee se numesc botaniști agrostographi.

Agrotis segetum Fab., fluture nocturn.

Agrumi, poamă acră, numele comun al lămâii, portocaliei etc.

Agrypnia, lipsă de somn, insomnie; simptom de iritațiune cerebrală după studiu prea intensiv, escese în mâncare și beutură, abus de cafea, ceai, tutun, la dureri mari; uneori ca simptom al morburilor de creeri și al diferitelor neuropathii.

Agua, cel mai înalt munte al Amer. centr. în Guatemala, 4416 m. înalt; vulcan.

Aguas-Caliēntes, stat al republicii Mexico cu areal de 6095 km². și 140,180 loc.; capitala A., 32,355 loc.; în apropiere isvoare calde.

Agud, numirea populară a plantelor: *Morus alba* L. și *Morus nigra* L. (V. ac.)

Aguilas, port și orașel în prov. spaniolă Murcia. 10,000 loc., export de plumb, fer, pucioasă și smochine.

Aguilhas, (Cabo Agulhas sau Cap Lagulhas) punctul extrem dela capul de bună speranță, într'o depărtare de 155 km. spre sud dela acesta. e format din năsipul mării, care se adună aici și e foarte periculos pentru navigațiune.

Agura, muntele *Athos* în partea sudică a Macedoniei.

Agurida, strugur necopt sau acru, zeamă dintr'un asemenea strugur și orice poamă acră. (E. M. R.) *Aguriqar*, v. lăurușcă.

Aguș, personajiu legendar; în baladele oltene »Aguș al lui Topală», în cele bănățene »Agușita lui Topală»; diminutiv simpatie din *agă*. (Ety. M. R.)

Aguti, (*Dasyprocta* A. L.) animal roșător; trăiesce în Brasilia, Peru, Antille, Surinam și Guiana; are bot ascuțit, urechi mici, rotunde, picioarele dinderet mai lungi ca cele dinainte; n'are coadă, degete are 5 la picioarele dinainte, 3 la cele dinapoi; mersul lui este repede; dinții puternici; trăiesce în părechi, prin pădurile dese; se află până la înălțimea munților de 2000 m.; e fricos și ne-strictăcios; se hrănesc cu insecte și plante; prins de mic se îmblânțesc; are un miros tare a mosc.

[M.]

Agyagfalva, s. secuiesc în Trs. cott. Odorheiu; 873 loc. La A., pe câmpia care se estinde pe malul stâng al Târnavei-mari, au ținut Secuții la 10 Oct. 1848 un meeting, decretând insurecțiunea.

[Silv. Mold.]

Agyria, (*grec*) necăsătorie, celibat, burlăcie.

Ahab, rege preste Israil. dela 917—895 a. Chr.;

pe timpul lui s'a înrădăcinat adânc idololatria, combătută de profetul Ilie, care trăia pe atunci.

Ahaggar, țeară muntoasă în Sahara, între Tuat, Fezzan și Air; locuitorii Tuaregi.

Ahal (*Achal*) *Teke*, Oasa A., o parte a provinciei transcaspice, formată de Ruși la 1883. Capitala e Askabad. Din munții Kopet Dagh isvoresc o mulțime de râulețe, cari conduse de Tekinți prin nenumerate canale, fac din Oasă unul din cele mai roditoare ținuturi, care seamănă cu o grădină bine cultivată și bogată. Locuitorii Oasei sunt așa-numiții *Teke* sau *Tekinți*, o seminție a Turcomanilor. Facându-se din cauza hoțiilor și jafurilor lor incomozi vecinilor Ruși, aceștia în interesul reputației lor în Asia se vedură necesități a-i supune pe Tekinți, ceea ce după lungi și grele lupte (1874, 1876, 1878—1880) abia le succese în 1881/2.

Ahalzich, *Achaltsiche* »cetate nouă«, fortăreață în guvernamentul rusesc Tiflis (Transcaucasia), situată la înălțime de 1029 m., cu 13,757 loc., multe biserici armenie și o moșea foarte frumoasă, prefăcută în biserică rusească. Mai demult țîrg principal de băieți și fete georgiene; acum comerț cu vite, piei, miere, ceară etc. În apropiere se produce vin bun.

Ahasiți, (antiochiani) aderenții doctrinei politice, care subordinează biserica statului și recunoaște potestatea nemărginită a principelui în afaceri bisericesti. (Jus teritoriale circa sacra.) Numiți după regei Ahas și Antiochus, cari au realizat aceste principii. Repres. prin filos.: engl. Hobbes.

Ahasver, în istoria Evreilor numele regelui persian Xerxe. În inscripțiuni se numesc Khshajârshâ.

Abat, v. agat.

Ahatina, (*Achatina* L.) un melc terestru foarte mare; trăiesce în Africa și depune ouă mari ca cele de porumb; bucați din scoica lui servesc în Angola ca monete.

Ahemeniți, veche dinastie persiană întemeiată de Achaemenes, moșul lui Cyrus, întemeietorul imperiului persian.

Ahlwardt, *Hermann*, conducătorul antisemiilor în Germania. A publicat numeroase broșuri vehemente, pentru cari a fost osândit mai de multe ori la închisoare.

Ahmed, *șah*, întemeietorul statului Afganilor sau Duranilor; n. 1724, † 1778; ales (1747) principe al Afganistanului (v. ac.), primii numele »Dor doran« (== mărăgăritarul veacului); purtă multe resboaie norocoase și învinse și pe Marați și Persani. (Cf. art. de sub Achmed.)

Ahmed Midhad, *efendî*, renumit romancier turc; își începă activitatea literară încă în tinerețe și publică preste 200 vol.; redactor al unui ȋiar de frunte («*Terdjuman-i hakikat*») și primul reprezentant al direcțiunii naționale în literatura turc. și al purificării limbei turcesci; a scris mai ales romane, drame și lucrări științifice.

Ahmedabad, (Ahmadabad) oraș în provincia indobritică Bombay, 145,990 loc.; are multe monumente de renume și industrie bine dezvoltată.

Ahmes, matematic egipt, a trăit la încep. mileniului II. a. Chr. Autorul celei mai vechi opere matem., publ. de Eisenlohr, Lipsca 1877.

Ahn, Francisc, n. 15 Dec. 1796 în Aachen; autor al multor cărți de școală pentru învățarea limbilor moderne (franc., engl., ital., oland.); dela el: metoda lui A. pentru învățarea limbilor (analitică), urmată de Ollendorf ș. a.; contrarul metodei sintetice a lui A. Seidenstücker, continuată de C. Plötz și C. Otto. † 21 Aug. 1865.

Ahrens, Henric, filosof de drept, reprezentant principal al unei direcțiuni jur. - filos. numită după el; n. 1808 în Kniestädt, Hannovera, † 1874 în Salzgitter, studiă în Göttingen; după revolta din Ian. 1831 se refugiază în Belgia și Paris, ținând prelecțiuni despre filosofia germ. după Kant; 1834 fû chemat ca profesor de filosofie la universitatea din Bruxelles, 1850 ca profesor de universitate în Graz și 1859 în Lipsca. Scrise: »Organische Staatslehre auf philosophisch-antropologischer Grundlage« (Viena), opul principal: »Cours de droit naturel« (Paris).

Ahriman, (Ariman) după mit. pers. născut, ca și Ormuzd, din sânul deității Zarvana Akarana; la început spirit de lumină și curat; invidia lui contra lui Ormuzd, zeului de lumină, și lăcomia după domnie îl desbină de zeul cel mai înalt și astfel A. căzu, deveni principiul rău, spiritul tuturor relelor și domnul întunecului și își creă spirite rele și de întunec: devii și șapte archidevi și alte ființe rele; dela facerea lumii până aci neîncetat poartă războiul cu Ormuzd. În Zendavesta A. se numește constelațiunea »Șerpele« care-și făcu calea între cer și pământ (când stă în orizon). Asemenea ființă e Seth la Egipteni, Typhon la Greci, Satana la creștini. [Atm.]

Ahtum, la Anonimus: Obtum, duce al Bănatului Timișan, urmaș mai îndepărtat al lui Glad și contemporan al St. Stefan, regele Ung.; nevoind să mai recunoască supremația regelui magh., fû bătut de Stefan și înlocuit cu un nepot al regelui, numit Sunad. Cf. Xenopol: Istoria Românilor din Dacia Traiană, I. 469 și 486.

Ahumada, Don Pedro Giron, Marques de las Amarillas, duce, general și bărbat de stat spaniol, n. 1788 la S. Sebastian; pe timpul războiului de independență șef al statului major; după revoluția din 1820 scurt timp ministru de război; numit de Ferdinand VII. membru în consiliul de regență, apoi president al Procerilor; 1835 din nou ministru de război sub Toreno; † 17 Maiu 1842 în Madrid.

Ahuramazda, în mit. pers. zeul, care a făcut și ține lumea; adeseori e numit spiritul sfânt și dătător de binecuvântare, domn, domnitor, cel tare și cel înalt; numele lui în altă formă e: Auramazda (mare înțelepciune) și Ormuzd, o formă din numele aci înșirate. [Atm.]

A. I., (Alba-Iulia) semnul monetăriei din acest oraș; se găsește pe banii de argint băuți pe timpul principilor transilvăneni.

Al, (bradipul sau leneșul), mamifer din fam. bradypodidelor, ord. nedițatelor; cap rotund, ca la noiimite, urechi acoperite cu păr și ochi mici; membrele dinainte cu mult mai lungi ca cele dinapoi, provădute cu ghiare încovoiate, lungi și puternice; coada foarte scurtă; acoperit cu păr lung, aspru, semănând cu fânul uscat; adeseori verdu, din cauza unei mici plante, alge (Chlorococcus), ce trăiesc pe el; are mâsele; dinții tăietari îi lipsesc; creurul e mic, cu pu-

ține circumvoluțiuni, deci puțin inteligent. Sânt 2 specii, una cu 2 și alta cu 3 degete la picioarele dinainte. A. se târâie cu greutate pe arbori, nutrindu-se cu frunza lor. Amândouă speciile (*Bradypus didactylus* și *Br. tridactylus*) sânt cam de 0.5—1 m. lungi și trăiesc în America sudică. În timpurile primitive existau bradipi uriași, de mărimea rinocerilor sau a elefanților, cunoscuți sub numirea de megatherii, mylodon și megalonyx, ale căror rămășițe s'au găsit în America sudică și nordică. [M.]

Aiakos, (Aeacus) fiul lui Zeus și al Aiginei, n. pe ins. Oinone, unde fiind singurul om, Zeus a prefăcut omidele (grec. myrmex) în oameni (Myrmidoni.) După moarte deveni unul dintre judecătorii infernului. *Aiakeia*, serbători în onoarea lui A.

Aiax, numele a doi eroi greci. 1) *A. Telemnios*, rege de Salamis, în războiul troian cel mai de frunte erou după Achile. S'a ucis în nebunie. 2) *A. Oihades*, regele Lokrilor, asemenea a luptat înaintea Troiei. Pentru deflorarea Casandrei, Athene i-a nimicit năile lângă ins. gyraice, unde s'a înecat.

Aicard, Jean, scriitor franc., n. 1848. Opere mai însemnate: Les jeunes croyances, Les poèmes de Provence, Le Dieu dans l'homme etc. La teatru i s'au jucat piesele: Au clair de la lune, Pygmalion, Molière à Shakespeare. Adevărat fiu al Provencei, posedă ritm și colorii strălucite.

Aides, (Aidoneos), în mit. grec. zeul lumii de jos; casa lui se numește aidao, aidos (iad.) Zeus, după ce învinse pe Titani și pe Ciclopi, împărți lumea în trei părți; sie-și ținu regimul cerului, lui Poseidon îi dete al apelor, iar lui Aides afunziunea pământului cu imperiul morților și al întunecului plin de taine, adecă lumea de jos. [Atm.]

Aidin, vilașet turc. în Asia-Mică, la coasta vestică și sud-vestică; capitala A. sau Güzelhissar cu 35,000 loc., reședința unui pașă; are moșee și basare frumoase, comerciu mare cu bumbac; se fabrică marochin galbin veritabil.

Aigrette, egretă, buchet de pene fine albe, ce le purtau femeile ca decorațiune în frisură; peniș militar.

Aiguillon, (pron. egüiong, lat. Acilio), 1) oraș francez în departamentul Lot-et-Garonne, cu 3160 loc., comerciu cu vin, cultură de tutun și cânepă. Însemnat prin resturile unui vechiu castel, și ale unuia mai nou, zidit în stil ital. de duci de A. Lângă biserică se află un zid roman de 10 m. înalt cu 4 arcade, iar la 2 km. de A. se află masivul turn roman St. Côme sau Tourasse.

2) *Aiguillon*, titlu de duce franc. dela castelul și orașul A. Cardinalul Richelieu cumpărase moșia A. pentru nepoata sa Maria Magdalena de Vignerot; strănepotul ei Armand Vignero-Duplessis-Richelieu, duce de A. (n. 1720) se ridică la curte și în armată până ce ajunse guvernor al Bretagnei. În urma volniciei sale ajunse în conflict cu parlamentul de acolo și la întrevinerea ministrului Choiseul fu rechemat. Prin protecția contesei Dubarry ajunse (1770) urmaș al lui Choiseul. Slăbiciunea lui în politică s'a arătat la împărțirea Poloniei. La urcarea pe tron a lui Ludovic XVI. fû dimis, ba eschis dela

curte. Muri în 1782 desprețuit și dat uitării. — Fiul său **Armand**, duce de A. ca deputat al stărilor generale (1789) se declară pentru starea a treia și fii unii dintre cei dintâi nobili, care a renunțat la toate privilegiile.

Ailly, (Petru d'Ailly, lat. Petrus de Alliaco), filosof, n. 1350; în calitate de cardinal luă parte la conciliul din Constanța, unde apără independența sinodului față de papa. El susține, că existența lucrurilor în sine poate fi o amăgire (iluziune), adică nu se poate dovedi nemijlocit prin senzațiuni, pe când prin conștiința de sine omul își câștigă siguranța necondiționată a existenței sale. Opul principal: *Quaestiones super quatuor libros sententiarum*.

Aimak, popor nomad în părțile nord. ale Afganistanului, între Herat și Kabul, de origine mongolă; viețuiesc împreună cu așa numiții *Hasara*; laolaltă sînt circa 600.000.

Ain, (pron. *en*), riu în estul Franței; isvorește în munții Jura și se varsă la Lyon în Rhône, 190 km. lung. Departamentul A. cu areal de 5825 km². și (1891) 356,907 loc.; capitala Bourg.

Alnali-Kavak, localitate în Crimeea, unde s'a încheiat la 4 Mart. 1779 o convenție între Rusia și Turcia, prin care se permite Rușilor navigarea pe Marea-Neagră în corăbii de aceeași mărime cu ale națiunilor celor mai favorizate. Privitor la principatele rom. se stipulează: tributul, ce ele au să plătească la fiecare doi ani, să fie taxat cu »moderațiune și omenie«, să nu se mai ceară nimic pe deasupra; țerile rom. să aibă la Constantinopole câte un »chargé d'affaires« de religiuinea gr. or., care să fie sub scutul dreptului ginților și tratat cu respectul cuvenit; din parte-i Rusia se îndatorește »a nu întrebuița dreptul său de intercesiune în favorul principatelor decât numai pentru păstrarea nestrămutată a condițiunilor stipulate prin acest articol.« (Cf. A. D. Xenopol: *Ist. Rom. V.*)

Ain-Musa, izvor vestit lângă Suez. După tradițiune izvorul scos de Moise din stîncă.

Aino, popor păgân pe ins. iapan. Jeso, pe Sachalin și pe Curile, vr'o 100,000 capete; limba lor stă între cea chineză și mandșură.

Aior, numire vulgară a plantei *Euphorbia helioscopia* L. (V. ac.)

Air, (Ahir sau Asben) o țeară de oaze în sultanatul Tuareg în Sahara; muntoasă, munții se urcă până la 2000 m.; văile romantice; teritorul 55,000 km².; 60,000 loc.; capitala Tintellust. Vechea capitală a fost Agades (Aghadez), punctul de întîlnire al caravelor din Sudan, Marocco, Fessan și Tripolis.

Aira, plantă, gen din familia *Gramineelor*, tribul *Aveneelor*. Speciile acestui gen sînt răspândite prin Europa; în Rom. se află mai ales *A. caespitosa* L. până în regiunea alpină, unde formează o mulțime de grupe cespitoase numite popular ca însași planta Târșoci. [A. Pr.]

Airy, (pron. *ehri*) *George Biddell*, n. 1801, † 1892; 1828 ajunsese profesor și director la observatorul din Cambridge; dela 1836 până la 1881 funcționă ca astronom în Greenwich și calculă, prelucră și publică toate observațiunile făcute dela 1750 încoace; inventă și construie mai multe instrumente și a introdus in memorabilia doua gradațiuni engl.; pe terenul astronomic

calculă diametrii, suprafețele și volumele tuturor corpurilor sistemului nostru solar; s'a mai distins îndeosebi în optică; dela 1871—3 a funcționat ca president al celebrului institut »Royal Society« și 1872 fii avansat la rangul de nobil; a publicat numeroase scrieri.

A-is, în musică tonul resultant din înălțarea simplă a tonului A.

Aișa, soția lui Mohamed.

Aisne, (pron. *een*) riu în nord. Franc.; isvorește în pădurea Argonne; se varsă în Oise (afluent al Seinei) la Compeigne; lung de 279 km. (56 km. navigabil.) După el e numit departamentul A. (în Isle de France), 7427 km². și (1891) 545,493 loc. Capitala Laon.

Aișor, numire populară a plantei *Lilium Martagon* L. (V. ac.)

Aisă, Mademoiselle, aventurieră, o circasiană născută pe la 1693; când era de 4 ani fii cumpărată de ambasadorul franc. în Constantinopole, conte de Ferriol, care o duse în Franța, o creștă și și-o făcū metresă. Renta de 4000 fr., lăsată ei de contele, o cedă surorii lui. Epistolele ei (ed. de Voltaire, Paris 1787, de Ravenel 1846) sînt interesante prin relațiunile, ce a avut cu persoanele cele mai renumite ale timpului său.

Aistulf, (Ahistulfus, Haistulfus), rege al Longobarșilor, urmă pe tron la 749 fratelui său Ratchis, care se făcū călugăr. A. încercă de nou să unească întreagă Italia sub coroana Longobarșilor, cuceri Ravenna, supuse pe principii de Benevent și Spoleto, și asediă Roma. Atunci (754), la rugarea papei Stefan II., veni regele Francilor Pipin, care scăpă Roma, iar la 756 bătū de nou pe A. și-l sili să redea teritoriile cucerite, pe cari apoi Pipin le dăruī papii.

Ait., în termin. botan. prescurtarea numelui Aiton.

Aitic, ceată, cărd, potae de lupi.

Aitken, (pron. *eht*) *Sir William*, medic engl., n. 1825; dela 1860 prof. la școala Army Medical School în Betley; întroduse (1858) termometrul în praxa medicilor englezi.

Aiton, (pron. *Eht'n*) *William*, botanic; n. 1731 în Scoția; † 1793 ca director al grădinei botanice din Kew, cea mai bogată pe atunci. Scrierea lui de frunte: »Hortus Kewensis« a apărut în 1789 în 3 tom.

Aiton, s. în cott. Coșocna, între Turda și Cluș; 2018 loc., dintre cari 1358 Români, iar ceialalți Magh. Aci s'a aflat o »columna miliaria« romană, singura ce s'a descoperit pe pămîntul vechei Dacii. Columnele miliare se așeau pe căile romane și arătau distanțele. Columna dela A. se află în muzeul din Cluș și are următoarea inscripție:

IMP.
CAESAR NERVA
TRAIANUS AUG.
GERM. DACICUS
PONTIF. MAXIM.
POT. XII. COS. V.
IMP. VI. P. P. FECIT
PER. COH. I. FL. ULP.
HISP. MIL. C. R. EQ.
A POTAISSA. NAPO
CAE MPX.

adecă:

»Imperator Caesar Nerva Traianus augustus germanicus, dacicus, pontifex maximus, potestatis (ad. tribuniciae) XII, consul V. imperator VI. pater patriae feoit per cohortem I. Flavian Ul-

pian Hispanorum militum civium Romanorum equitatum. A Potaisa Napocae milia pasuum decem.*

Din această inscripție, copiată și de Mommsen (în Corpus Inscript. Latinarum, P. I. pag. 256 Nr. 1627) se vede, că pe locul Turdei de ași se afla colonia Potaisa, iar la Cluș Napoca. Dela columnă, conform inscripției, se aflau ambele localități în depărtare de 10,000 urme romane, adică 2 mile geogr., ceea ce corespunde cu depărtarea A.-lui de ași dela Turda și Cluș.

[Silv. Mold.]

Aituri, fel de mâncare numită airea: căță-rigi, răci și piftie.

Aiu, numire populară a plantei *Allium sativum* L. (V. ac.)

Aiud, (germ. Strassburg, magh. Nagy-Enyed) oraș în Trs., cott. Alba inf., situat în valea Mureșului (lângă păreul A.-lui), la o înălțime de 270 m. preste nivoul mării; 5932 loc., dintre cari 4029 Magh., 1436 Români, apoi Sași ș. a. neamuri; 'l-au întemeiat Sașii în secl. XIII; cu timpul însă Sașii în mare parte și-au pierdut naționalitatea, contopind-se în elementul magh. Numele rom. se derivă, după cum afirmă Lenk (Siebenbürgens geographisches etc. Lexikon, 1839) dela numele latin »Villa Judae Thadaei« (dela biserica apostolului Iuda Thadeu, aflătoare aici.) În A. se află cel mai însemnat institut cultural al Maghiar. reformați din Ardeal: colegiul lui Bethlen, înființat de principele Gavriil Bethlen în Alba-Iulia (1622) și strămutat aici (1662) de principele Mihail Apafi. Colegiul constă din liceu, curs de preparandie și teologie reformată și e provădit cu internat; are bibliotecă mare (preste 22,000 vol.) și colecțiuni științifice (s. e. col. de naturalii, anticități etc.) Lângă piața principală se află castelul orașului, cu mai multe bastioane, zidit tot de Sași. A. e centrul cott. Albei inf. cu diregătoriile comitatense și direcțiune financ. Aici se mai află patru biserici, dintre cari una rom. gr.-cat. și una săsească luter.; aceasta din urmă zidită la 1866; pe locul ei a fost o biserică veche luter. zidită la 1313. A. mai are un penitenciar al statului (cu vr'o 350 deținuți), casarmă de honveđi, școală pentru vieri și mai multe societăți magh. [Silv. Mold.]

Aiud-protopopiat rom. gr.-cat., se compune din 27 parohii și câteva filii, cu 14,543 credincioși. Reședința protopopiatului e A. Pentru acoperirea salariului învățătorului din A. există un fond înființat de Metropolitul Vancea.

Aiudean, Clemente, tribun la 1848/9 n. 1820. Tatăl său Gavrilă Beldean a studiat la școalele magh. din Aiud, unde i-s-a maghiarizat numele în »Enyedi«. Clemente A. a cercetat gimnasiul din Cluș și preparandia cat. din Sibiiu. A fost scurt timp învățtor în Ofenbaia, apoi — chemat de amicul său Avram Iancu, atunci cancelar la tabla reg. din M. Oșorheiu, — deveni conducătorul curții domnesce a baronului Pavel Bornemisza. Aici l'a ajuns izbucnirea revoluțiunii. Înrolat în Abafāja la honveđi, s'a refugiat la Cămpeni, unde Iancu îl numi căpitan. A luat parte la multe lupte sângeroase și victorioase și a fost decorat cu crucea de aur p. merite (aust.) și medalia de aur (rus.) După revoluțiune a fost funcționar, mai apoi învățtor în Cămpeni, unde trăiesce ași ca pensionar.

Aiwas, sau *Aiwaz* se numesce în Turcia un domestic de casă înoredinăt cu lucrările mai dure, adică un fel de lacheu în bucătărie; se mulțămesc cu leafă mică; în anticitate însă adeseori ajungeau la averi mari și titluri, punându-li-se înaintea numelui și titlului cuvântul A., s. e. Aiwas Mehemed Pașa.

Aiwazowski, Ivan Constantinovici, renumit pictor rus, n. 1817; prof. la Academia de bele arte din Petersburg; excelează în tablouri cu subiecte din viața marinară și orientală; 1896 arangia în Petersburg a 120-a expoziție a tablourilor sale; e afară din cale productiv; numărul operelor sale se ridică la 10,000.

Aix, (pron. ex) capitala unui arondissement în Provence, vechea capitală a acesteia; reședința unui episcop; universitate și terme acum slab cercetate; 23,611 loc. Sub Romani se numia colonia Aquae Sextiae (123 a. Chr.) Aici a învins Marius pe Teutoni (102 a. Chr.)

Aix la Chapelle, (pron. ex la șapell) numele franc. al orașului Aachen (v. ac.)

Aix le Bains, stațiune de băi termale în Franc. (Savoia), situată la înălțime de 258 m. Apa de o temperatură naturală de 44°, conține puțin sulfur. Specialitatea locului e procedura așa numită »douche-massage«, executată cu dibăcie de personalul instruit. (»La noi nu poate fi vorbă de efectele principiilor minerale, ci numai de o hidroterapie caldă făcută cu o apă termală puțin sulfuroasă, masagiul combinat cu duș« Dr. Forestier.) Marea frecvență a locului se datoreșce mai mult jocurilor hasarde și petrecerilor de tot felul. Intre visitatori sunt mulți Români din Regat. [Dr. Vuia.]

Aixis, sau Azizis, oraș dac, atins de Traian în urmărirea Dacilor spre capitala lor Sarmizegetuza.

Ajaccio, capitala insulei și departamentului franc. Corsica; 16,812 loc.; reședința unui episcop; locul natal al lui Napoleon I.; loc de cură climatică.

Aja Sofia, v. Hagia Sofia.

Aimara, popor indian în America de sud. În copilărie își diformează craniul, de unde au un tip special. Sânt în decadență.

Ajmir, (Ađemir) oraș indobritic în Radșputana cu (1891) 67,877 loc.; e încungiuat de un zid puternic cu 4 porți frumoase; are mai multe edificii frumoase, comerțiu viu; reședința administrației engl.

Ajo, ayo, (*span.*) crescător, *aja*, crescătoare; agrăire folosită de infanții Spaniei față cu crescătorii lor; usitată și la curtea austriacă.

A jour, cuv. franc. compus din prep. a (la) și snbst. jour (ziua, lumină) 1) Se numesce un obiect (sculptură, stofă etc.) lucrat astfel, încât prin găuricele sale să poată străbate lumina. S. e. Ciorapi a jour etc. 2) În contabilitate însemnează, că toate pozițiile, cari formează obiectul contabilității, sânt induse până la ziua prezentă. 3) În comerțiu de pietri scumpe însemnează acele pietri, la cari partea din dos e neacoperită, deci piatra e străvădețoare, (briliante etc.)

A Jove principium, (*lat.*) începutul e la Iupiter, corespunde astăzi la frasa: Să începem în numele Domnului.

Ajuda, (Vydah, Veida) oraș în Dahome (Afr.)

mai de mult centrul comer. de sclavi; 20,000 loc. Are un templu vestit, în care se adoară șerpui.

Ajuga L., plantă, gen din familia *Labiatae*, tribul *Ajugoidaeae*, cuprinde ierburi anuale sau mai des perene, decumbente, uneori stolonifere; A. cuprinde vr'o 30 de specii, ce cresc în regiunile temperate ale globului și în munții din regiunea tropicală. În Amer. lipsește cu totul. Dintre speciile, ce se află în Rom. și în țările vecine, însemnăm: *A. reptans* L., popular Vin erită, Tămâiță, crește prin fânețe și prin păduri umede, până în regiunea alpină. *A. genevensis* L. și *A. Lacmanni* Benth., vulgar Barba boierului. Multe din aceste plante se cultivă ca plante ornamentale prin grădini. Genul *A. L.* cuprinde plante inodore sau puțin mirositoare, ceea ce constituie o excepție în familia *Labiatae*. Ele conțin un principiu rășinos-amar și astringent, de aceea frunzele și vârfurile florifere se întrebuințau ca astringente și cicatrizante, ași însă s'au scos din us. [Z. C. P.]

Ajumita, ajumitul, joc copilăresc, care pe alocure se numește *mijoardc*, *mijotcd*, *de-amija*, *d'ascunsele*, *d'a-cucul*, *pitulictea*.

Ajun, abținerea totală dela mâncare, beaură și chiar dela lucru; A. se ține mai ales în preția unei serbători mari (s. e. a »Arătării Domnului« = A. botezului) și înainte de împărțirea cu sf. cuminectură. Mulți ajunează spre a-și ajuge un scop anumit. În asemenea casuri de multeori A. devine o credință deșartă.

Ajutor, 1) în economia polit. v. la auxiliar; 2) în medicină *primul A.* v. accidente; 3) în marină v. Salvagiu; 4) *A.*, un fel de dare directă, ce se lua pe la sfârșitul veacului trecut în Moldova dela țerani și se încasa în luna Maiu.

Ajutorința, un alt fel de dare directă (în Moldova), ce se storcea pe la sfârșitul veacului trecut dela țerani de 2-ori pe an, vara și iarna.

Ak, *turc.* = alh, s. e. Ak-Serail, palatul alb.

Akabah, (Akabet el Misrie) port turcesc cu castel întărit, situat la capul extrem al golfului de E. în partea nord-est. a Mării Roșii; are ceva comerț, intrarea în port cam anevoioasă.

Akamas, (*grec.* »neobositul«) fiul lui Theseu, a fost trimis cu Diomedea la Troia să ceară eliberarea Elenei și mai târziu unul dintre cei 30 eroi ascunși în calul de lemn.

Akarnania, partea cea mai estică a Elladei antice lângă M. Ionică; acum formează împreună cu Aetolia o Nomarchie, cu un areal de 7489 km². și 162,020 loc., capitala: Missolonghi.

Akbar, original Dselal-eddin-Muhammed, cel mai renumit mogul (împ.) al Mongolilor, n. 1542, † 1605 în Agra; domni dela 1556—1605; după ce își întinse domnia peste întreg Hindostanul nordic se ocupă cu afacerile interne ale imperiului său vast: promovă agricultura și comerțul și favorisă pe savanți și artiști; bunăstarea imperiului ajunse la culme sub stăpânirea lui; contribuțiunea anuală se urcă la 200 mil. fl. Deși musulman credincios A. n'a persecutat pe cei de altă credință. Istoria lui a scris'o marele vizir Abul Falz, din care partea III. a tradus'o în limba engleză Gladstone în 1800. Cf. *Noer* »Kaiser Akbar« (Leyden 1880—86, 2 tom.) [T. F.]

Akhisar, 1) *A.*, (Kroia), oraș în vilaietul turc. eur. Scutari 6000 loc., întărit la 1338; dela 1443 reședința lui Skander-beg; 2) *A.*, (Tiatira), oraș

în vilaietul turc. asiat. Aădin, 8000 loc., aici a învins împ. Valens la 366 pe usurpătorul Procopiu.

Aki, în mit. germ. Oegir, în cea nord. e țelul apei, al mării. Posseidon la Greci, Neptunus la Romani.

Akiab, capitala prov. Arakan (Birma brit.), port, 33,900 loc., stațiune milit., comerțu de petrol și orez.

Akiba, *A. ben Josef*, trăi pe la 100 d. Chr.; discipulul rabinului Gamaliel, e autoritate în talmăcirea Talmudului; luând parte la revoluția lui Bar-Cochbas, fû ucis de Iulius Severus.

Akidopeirastica, metod de cercetare medicală întrodus de Middeldorff (1856.) Se înfig ace fine spre a constata consistența sau conținutul unor organe mai adânc situate.

Akjerman, de present centru administrativ și capitala județului A. în Basarabia. Ac-kerman însemnează turcesc »piatra albă«. Așa a numit Turcia vechiul oraș roman Cetatea-albă. A. e construit pe o înălțime stâncoasă, ce se află pe malul drept al limanului Nistru, sub 46° 11' 31" lat. nord. și 48° 30' 1/2" lung. după meridianul Paris. Pe malul râului se află însuși orașul împreună cu ruinele vechii cetăți și vechii mănăstiri. Spre nord, imediat după bariera orașului, se începe satul Păpușoi, iar dincolo de vile, ce încungură orașul, se află colonia elvețiană Șaba, apoi satele Turla. A. e vestit în istoria acestei părți a vechii Dacii. În secl. V. a. Chr. nisce marinari greci din Miletia au creat aici colonia numită Niconia, iar după mărturisirea lui Marcellin încă în secl. IV. a. Chr. a fost aici colonia feniciană Ophiuza, locuită după Herodot de poporul Nevrii, cari au părăsit orașul din cauza înmulțirii șerpilor. Pe timpul lui Herodot în locul Ophiuziei era deja Tiras (Thiras), locuit de poporul Thirit, subjugat de Daci pe la 300 a. Ch. Cu 2 secl. înaintea lui Christos în locul anticului Tiras a fost iarăși o colonie grec., ce făcea comerțu cu पोपोarele din Basarabia. Când Romanii cuceriră Dacia, numiră orașul: Alba-Iulia. De aici făceau ei comerțu cu Schitia. Cu invasiunea Hunilor (375 d. Ch.) dominațiunea romană se sfârși; coloniile dispărură devastate de selbaticii barbari. Sub Anđi, pe la 545 d. Ch., A. renase sub numele: Turis; cucerit de Cumani rămâne cunoscut sub numele: Aclica; cucerit de Uglici și alți Slavi e numit Belogorod (orașul alb), iar țeara întreagă: Belogorodcina. În secl. XII. A. era cunoscut sub numele: Mon-Castro sau Mauro-Castro; unii îl numiau A spro-Castro. 1450 Mon-Castro fû cucerit de Turci și numit Ak-Kerman. 1451 Alexandru-Vodă al Moldovei recupără orașul numit de moldoveni Cetatea-albă. 1484 Baiazet luă Kilia și A. 1503 primind Bogdan al III. suzeranitatea imperiului turc., A. deveni cetate otomană. 1812 A. deveni un orașel neînsemnat al imperiului rus. Acum e locuit de 50,000 loc., posedă 1548 case în însuși orașul și vr'o 2000 case în suburbiile învecinate; are 3 biserici de piatră și e vestit pentru vinurile sale, cari se expoartă în Franca.

Akka, (în biblie Acco, la *franc.* Saint Jean d'Acce), capitala uni sandjac turco-asiatic în vilaietul Beirut, lângă sinul A., 9800 loc. mai ales moslemeni. Are un port foarte bun, dar nomolit în parte. Aci se concentrează multe drumuri dinspre Siria; navigațiune, comerțu în-

floritor, mai ales cu bumbac din Siria. În anticuitate după Alexandru c. M. Ptolemăii au prefăcut A. în centrul direcției hellenistice. Sub domnia Romanilor se numia Colonia Ptolemăis. — Pe timpul cruciatilor a fost principalul punct de debarcare al expedițiilor; în curând deveni reședința unui episcop. Aci s'a fundat ordinul cavalerilor germani; tot aci a fost mult timp reședința Ioanniților. De prin mijlocul secl. XVIII. până pe la 1832 a fost centrul unei domnii independente. 1840 a fost dată Turciei dinpreună cu Siria. Dela 1850 s'au reparat fortificațiile cetății.

Akka, popor pitic în Africa, pe la gradele 3 lat. nord., 29 long. est. dela Gr., descoperit de călătorul Schweinfurth. Viață intelectuală aproape de loc. Unicul animal domestic e găina, (v. ilustr. pag. 56.)

Akkad, popor turanic, ce locuia între Euphrat și Tigris; se folosia de scriere verticală.

Akra, (N'kran) oraș în coastele dela Ginea superioară, zidit de Engl. (1850) în depărtare de 150 km. dela râul Volta. 5° 31' lat. nord. 18° l. est. dela Ferro. Imperiul A. de o extensiune de 65. km. în giurul coastelor mării, stă sub protectorat englez. Locuitorii (40,000) se numesc între sine Gha.

Akme, (*grec.*) ascuțit, vîrf; figurat: înflorire, punct de culminațiune.

Akmolinsk, provincie rus. în guvernamentul general al stepelor central-asiatice, între Tobolsk, Turgai, Sir Darja și Semipalatinsk; 594,673 km², 467,401 loc. (1885), dintre cari 339,000 kirgizi nomazi. În 125 școlae ale provinciei se instruiază 4870 elevi. Partea nord. și sud. e acoperită cu stepe, partea mijlocie deluroasă și bogată în aramă, cărbuni de piatră și pușin aur. Capitala A., 5711 loc; comerț de caravane. Orașul cel mai însemnat este Omsk (v. ac.)

Akna, (*magh.*) ocnă, mină; se întrebuințează des în numiri topografice, s. e. Akna-Szlatina = Oona-Szlatina etc.

Akolmeți, (ἀκοίμητοι = neadormiți) sectă de călugări, întemeiată de sf. Alexandru († 430) la începutul secl. V. în Orient; se numiau neadormiți, pentru-că împărțiți în câte 3—6 choruri ziua noaptea preamăriau pe D-șeu prin cântări și rugăciuni; după o mănăstire a lor, întemeiată de Fl. Studius (463) și numită Studium, A.-i se numesc și Studiiți.

Akos, 1) A. conducător al Cumanilor; sub domnia S. Ladislav năvăli (1092) în Ungaria la Dunărea-de-jos să resbune desastrul Cumanilor, suferit în anul precedent sub conducerea lui Copulci, dar în luptă fù ucis de însuși Sf. Ladislav. 2) A. *seminția*, cele mai vechi urme despre ea sînt din 1136, când în adunarea dela Arad pentru necredința față de regele fù omorît și Mainot din seminția A. Dintre membrii acestei seminții se mai amintesc: banul Ernye (Iren), (1271—1284), Stefan a luat parte în luptele lui Ladislav IV. și a fost intimul lui Andreiu III., Mihail s'a luptat alături cu Carol Robert. În secl. XIV. s'a despărțit în două familii, Bebek și Csetneky. Sediul seminției a fost comuna A. în cottul Selagiu.

Akosmismus, idealismul, după care lumea cor-porală nu există în realitate, ci numai la aparență; a fost susținut de Neoplatonici și de unii filosofi germani.

Akribie, (*grec.*) exactitate, precisiune, punctualitate, economie.

Akrisios, rege mitic în Argos, alungă pe fratele său Proitos, dar la intervenirea lui Iobates trebui să-l reprimască și să-i dea domnia preste Tiryns. Din căsătoria lui A. cu Eurydike se nascu Danae (v. ac.), al cărei fiu, după spusa oracolului, avea să omoare pe A. Acesta închise deci pe Danae într'o cameră suterană de fer, dar Zeus pătrunse la dînsa în forma unei ploaie de aur, și Danae nascu pe Perseus. A. de frica oracolului se refugiu în Tessalia, unde, cu oca-siunea unor jocuri ținute în amintirea regelui din Larissa, fù omorît, din întemplantare, de discul lui Perseus.

Akrokeraun, promontoriu, colțul nord-vest. al munților Keraun lângă M. Adriatică (Epir), acum Cap Linguetta.

Akron, (pron. Eckren) capitala unui județ în statul nordamer. Ohio, în depărtare de 48 km. spre sud dela Cleveland și legată cu acesta prin canalul Ohio-Erie; fabrici de lănării și mașine, institut de alienați; (1890) 27,601 loc.; în apropiere se află gaz natural, cărbuni bituminoși și colorii minerale.

Akropolis, (orașul de sus) cetate, fortăreață. Prin astfel de Akropole situate pe înălțimi, stânci, dealuri naturale ori artificiale și întărite, se apărau orașele vechi grec. Numirea A. se da cu deosebire cetății din Athena.

Aksakov, 1) *Ivan Sergievici*, scriitor rus, n. 1823. unul dintre cei mai sîrguitori publiciști ruși ai erei noue; fruntaș al ideilor pan-rusiste; poeziile lui, în cea mai mare parte lirice, se disting prin îndrăzneala în expresiuni și tăria convingerilor; † 1886.

2) *A. Constantin Sergievici*, fratele celui de sub 1), scriitor rus., n. 1817, fruntaș al partidului slavofil, atribue Slavilor misiunea de a regenera »cultura putredă occidentală«. A fost și poet.

3) *Sergej Timofeievici*, tatăl celor numiți, scriitor rus, n. 1791, † 1859; mult apreciate sînt mai ales descrierile viei ale naturii și vieții familiare rusesci.

Aksu, (*Apă albă, chinez. Wön-Su-Ciu) oraș în Turkestanul resăritean, încungurată de un zid cu patru porți; 50,000 loc. turci, cari fabrică minunate lucruri de bumbac (Bäs), piele, șei, frâne și obiecte de metal, prelucră pietri scumpe, cari se vînd prin întreg Turkestanul; aici se bate și moneta de argint (Tankeh), folosită în această provincie; A. e centrul comerțului de caravane între Rusia, China, Turkestanul res. și apusean, Kașmir, Ladak și India; reședința unui guvernor (Taotai).

Aktäon, (Actaion) după mit. grec. fiul lui Aristäos cu Antinoe, o fată a reg. Kadmos, și învățăcelul centaurelui Chiron, care l'a învățat în-deosebi arta vînatului. Dîna Artemis, deoarece A. s'a uitat la ea când s'a scaldat cu nimfele, l'a strămutat, stropindu-l cu apă, într'un cerb, apoi cîinii sei l'au fugărit și spintecat. [Atm.]

Akuman, (Aschmoph) în mit. pers. archidev preste cetele devilor, adecă a diavolilor, spiritelor rele, cari stau în serviciul lui Ahri-man; cel mai periculos și monstrul mai urît din cei șapte archidevi; destinat, ca în luptă să stee în față cu Bahman cel înțelept și primul din cei șapte Amschaspandi ai lui Ormuzd. [Atm.]

Ala, 1) Trupele formate din popoarele aliate cu Romanii (deci nu din cetățenii romani împărțiți în legiuni), și atașate oastei romane în lătura dreaptă și stângă ca aripi (flancă) numite *alae* (ala). De regulă fiecare A. consta din 4200 de combatanți împărțiți în 10 coohorte sub conducerea de 3 ofițeri romani (praefectus socium); ceilalți ofițeri se alegeau de popoarele aliate dintre combatanții lor proprii. 2) Regimentul de cavalerie roman (din 300—500 călăreți), pentru că și cavaleria se posta în aripa oastei. 3) În casa romană cele două alcovuri dinapoia atrului, în cari se păstrau chipurile de ceară (imagines) ale înaintașilor familiei. [T. F.]

Alababura, (sau arababura) d'andoaselea, mare amestecătură, disordine enormă; alandala, anapoda, una preste alta.

Alabama, stat liber nordamer. lângă golful de Mexico; 135,320 km². și (1890) 1.513,017 loc. Rîuri: Tennessee și Alabama. Partea nordică e muntoasă; partea mijlocie deluroasă, bogată în produse (porumb, bumbac); cea sudică șesoasă, cu țărmuri năsișoși spre mare. Mine de cărbuni, însemnate fabrici de fier, comerț și navigațiune. Are în congres 8 reprezentanți, 2 senatori. — Capitala: Montgomery, port principal: Mobile. Venite (1889) 1¹/₃, cheltueli 1¹/₄, datorie 9¹/₄ mil. Doll.

„Alabama“, (istoria maritimă), celebru vas de reșoiu, armat de Sudiști în reșoiul de secesiune între Statele Unite amer., cu care confederații, sub comanda căpitanului Semmes, respândiră groaza în marina comercială a statelor de nord, și captivară o mulțime de vase în doi ani de campanie în Oc. Atl., până când pieri în faimoasa luptă contra încrucșetorului federist Kearsage, lângă Cherbourg, Iunie 1864. Construcția și armarea A.-ei în țeara neutrală Angl., fû considerată de Americani ca o violare a dreptului ginților și provocă diferendul remas celebru în dreptul internațional sub numele de »Chestiunea Alabamei«. Diferendul se resolvă în 1872 înaintea unui arbitragiu ținut la Genova, care condamnă Angl. să plătească Americanilor o despăgubire de 75 mil. l., și Angl. trebui să se supună.

[Constant. B.]

Alabastru, mineral, gips fin cristalin; se întrebuințează ca piatră de ornament. *A. calcar*, calcar incrustant cristalin, transparent; se întrebuințează tot ca piatră de ornament.

Alac, (*Triticum spelta*) specie deosebită de grâu, cu bobul îmbrăcat, fusul spicului fragil, cu spicule rari și subțiri. Există A. de toamnă și de primăvară. A. e în toate prvințele mai rustic decât grâul; se mulțimesce cu un pământ mai năsișos și mai sărac și cu o climă mai aspră decât grâul; de aceea cultura lui principală se găsește cu deosebire în regiunile muntoase. Cultura lui se aseamănă în toate cu a grâului; numai la treerat bobul lui nu sare din pleavă (glumăe), nu se scutură, ci fusul spicului se rupe dela inserțiunea boabelor și spiculele rămân întregi. Pentru a curăți boabele de coaje trebuie să-l dăm pe mori deosebite — rișnițe — întocmai ca și meul. Ca valoare intrinsecă e ceva mai puțin productiv decât grâul, dar dă o făină și scrobeală frumoasă, și nu cade nici odată, nici nu suferă atât de mult de paraziți. Ca plantă agricolă e foarte vechiu; popoarele vechi

(Egiptenii, Asirienii, Grecii și Romanii) îl cultivau foarte intensiv.

Alacananda, unul din izvoarele Gangesului.

Alacoque, *Margareta (Maria)*, călugăriță franc., n. 1647 în Lathcourt lângă Autune. Dela o viziune a ei, în care i s'a arătat I. Chr., se datează cultul foarte lătit în biserica latină, numit cultul sf. inimi a lui Is. (sacrè coeur.)

Ala-Dagh, munți în Armenia turc. spre nord dela lacul Wan; 3300 m. înalți.

Aladja-Dagh, munte lângă Kars în Armenia. Aici au învins Rușii pe Turci sub Mukhtar-Pașa (15 Oct. 1877.)

Alagea, stofă indiană, țesută cu fire de in și de mătăsa.

Alagoas, stat brasilian lângă Oceanul Atl.; 58,491 km².; 459,371 locuit. (1888). Capitala: Maccio; capitala de mai înainte A. are 15,000 loc.

A la grecoque, (*franc.*) ornament de stil grec. Numele modern al ornamentului antic »Meander« (v. ac.)

A la guerre, joc de biliard pentru două persoane, cu două bile și pe biliard găurit. Câștigă acel jucător, care lovesce cu bila sa pe cea străină astfel, ca aceasta să între într'o gaură a biliardului. Se joacă de regulă pe bani.

Alais, (pron. Alee) capitala unui arondisment în departamentul franc. Gard, lângă Gardon d'Alais; 18,961 loc.; mine de cărbuni, fier, plumb, asfalt, industrie de mătăsa și oțel. Aici s'a încheiat la 27 Iunie 1629 pacea între hugenoți și Ludovic XIII, care a întărit edictul de Nantes.

Alaja, (sau Alagea) stoffe de bumbac pentru vestminte, împeștritate cu diferite colori și desene, cari se țes mai ales în Turcia în cantități mari, din torturi importate. Imitațiuni de A. se trimit din Germ., Austr., Elv., Franc. și Angl.

Alali, fanfară de vânătoare.

Alalia, neputința de-a forma sunete articulate; se observă la morburii de creeri.

Alalit, v. Diopsid.

Alâm, un fel de dare, ce plătiu locuitorii Tătari ai Mold. în seclul trecut.

Alama, aliaju de cupru cu zinc (67 p. Cu. și 33 p. Zn.), de culoare galbenă; mai tare, mai rezistentă, mai ușor fusibilă și mai puțin oxidabilă ca cupru; se cunoșc numeroase variațiuni, după cantitățile întrebuințate de cupru și zinc.

Alamanni, *Luigi*, poet ital., n. 28 Oct. 1495 în Florența; contrar al familiei Medici și persecutat de aceasta, a trebuit să-și părăsească orașul natal; † 18 Apr. 1556 la Amboise (Franc.); operele lui mai însemnate: »Girone il Cortese« în 24 cărți; »Averchide«; »La Coltivazione« în 6 cărți; a mai scris poezii lirice, epigrame, satire etc.; P. Raffaelli (Florența) îi edită (1859) operele »Versi e prose«, împreună cu biografia, în 2 vol.

Alâmar, (tinichigiu) meseriașul, care face tot felul de vase și unelte de tinichea și alamă.

Alambic, aparat pentru distilațiune, introdus în chemie de chemistul arab *Abu-Kazis*.

Alămâie, 1) Numirea vulgară a fructului de *Citrus limonum* Risso. (v. ac.) 2) Joc țărănesc în Mold., care seamănă cu Schotisch-Polka.

Aland, 1) grupă de insule în sinul botnic, aparținătoare Finlandei; 1211 km²., 16,000 loc. sveși, cari se ocupă cu agricultura, economia de vite și pescuitul (pe an exportează 6000 tonne de

heringi.) Cea mai mare insulă e A. cu capitala de același nume. 2) A. affluent al Elbei în Saxonia prus., navigabil în lungime de 38 km.

Alani, popor nomad; locuiau în nord. Caucașului până la Don; 375 d. Chr. supuși de Huni; o parte din ei a năvălit împreună cu Suevii și Vandalii în Spania și s'a așezat în Portugalia, contopindu-se cu Visigoții.

Alantoidea, vertebratele cari au învelișul Alantois, (v. a.)

Alantois, înveliș al embrionului vertebratelor amniote (reptile, paseri și mamifere); e așezată la reptilii și paseri sub coaja oului și servește de-oparte ca organ de respirațiune, de alta ca rezervoriu pentru urina excretată de embrion; la mamifere formează împreună cu învelișul seros chorionul, ale oării proeminențe întră la unele mamifere în perețele uterului mamei și formează placenta. [Dr. Gr. A.]

Alapa, (lat.) palmă preste obraz, la Romani formalitate observată la eliberarea sclavilor. *Alapistae*, la Romani posnași, comedianți (clown), cari își trăgeau palme.

Alapici, *Caspar*, nobil croat, fiul surorii lui Nicolae Zrinsky (Zrinyi); deși mic de statură și cocoșat, se distinse prin neînfricoșare și vitejie în resboaiile cu Turcii sub Ferdinand I. și Maximilian I., mai ales la asediarea fortăreței Siget (1562), de unde scăpă și fu încă 16 ani comandant în Canija și guvernorul oficalului de ban; înăbuși revoluția țerânească condusă de Mateiu Gubeț.

Alăptare. Laptele matern e singurul aliment potrivit pentru copil dela naștere până la împlinirea primului an al vieții, de aceea fiecare mamă este datoare a-și alăpta singură copilul, pe care l-a născut; numai boale grele, constituția prea slabă, conformația vicioasă a sfîrcului țîței o pot scuti de împlinirea acestei datorii sfînte. La nevoie încredințăm copilul unei doioe, în prea multe casuri însă copilul propriu al doioei plătesce cu viața pierderea laptelui, ce i se cuvenia lui; mortalitatea copiilor proprii ai doicelor e pe alocurea enormă. Compoziția laptelui femeiesc corespunde întocmai cu trebuințele fiziologice ale copilului. Hrănirea copilului cu lapte de femeie se numește A. naturală, hrănirea cu laptele animalelor domestice A. artificială. Laptele de femeie nu se poate lesne înlocui prin lapte de vacă. Copilul supoartă bine laptele crud de femeie, când îl sugă direct din sfîrcul țîței, astfel ca laptele să n'aibă ocaziune a se amesteca cu necurățeni de diferită natură, cu microorganismii, cari ar pute produce turburări însemnate în constituția laptelui. Dacă însă recurgem la lapte de vacă, întâlnim mai multe dificultăți: compoziția laptelui de vacă se deosebește de acela al femeii; laptele de vacă conține o cantitate mai mare de caseină și de unt și o cantitate mai mică de zahăr de lapte, decât laptele de femeie; în drumul lung dela ugerul vacii până la gura copilului laptele a avut multiple ocaziuni a se amesteca cu diferiți fermenți și a se strica. Prin fierberea și prin sterilizarea laptelui de vacă nu înlăturăm cu desăvîrșire acest neajuns și, ceea ce-i mai grav, caseina laptelui suferă prin fierbere oarecari prefaceri, ori o fac mai greu de digerat decât caseina crudă. În lipsa de lapte de femeie sîntem to-

tuși siliți a ne servi de lapte de vacă fierț sau sterilizat. În ori ce cas dela a 7-a sau a 8-a lună copilul trebuie să se deprindă o mîncare de cantități mici de lapte de vacă, ca pregătire pentru înțercare, căci mult timp după înțercare laptele trebuie să mai formeze aliment principal al copilului. Oamenii săraci, cari n'au vacă, pot recurge la lapte de capră. Dacă la alăptarea artificială ne servim de biberon, trebuie să-l spălăm ou mare îngrijire de mal multeori pe ți, căci o cantitate minimală de lapte decompus ori de alte necurățeni remase în biberon, în tubul ori pe sfîrcul biberonului, poate provoca fermentarea laptelui curat pus în biberon. Multe boale mortale ale organelor digestive își trag originea dela neîngrijirea biberonului. Lit. Dr. I. Felix, *Crescerea igienică a copiilor*, București 1882. Simeon Stoica, *Higiena copilului*, Sibiu 1895. Apărătorul sănătății, diar de medicină și Igiena populară de Dr. N. Manolescu, București 1895. [I. Felix.]

Alarçon, *Don Pedro Antonio de*, poet și politician span., n. 1833 în Guadix, † 1891; înființă mai multe reviste și diare, dintre cari «Eco del Occidente» deveni centrul unei noue societăți lit. din Andalusia; 1859 luă parte ca voluntar în resboiul marocan, apoi fu ales membru în Cortes; 1868 lucră pentru reînființarea monarhiei și mai târziu fu numit consilier de stat. Novelele lui, cari se disting printr'un umor deosebit, avură un succes extraordinar.

Alarçon y Mendoza, *Juan Ruis de*, dramatic span. n. pe sfîrșitul secl. XVI. în Tasco (Mexico), din 1622 trăi în Spania, unde † la 1639. A fost unul din întemeietorii teatrului span. național, distins îndeosebi în comedia de caracter (Comedia de costumbres.)

Alard, *Delphin Jean*, (pron. allăr) virtuos franc. de violină, n. 1815 în Bayonne; din 1843—75 profesor la conservatorul din Paris; † 22 Febr. 1888. A scris multe piese brilante pentru violină și o școală renumită de violină.

Alarich, regele Visigoților, n. din seminția Balților în 376, † 410. Când Arcadiu, împ. roman orient., denegă Goților plățirea tributului anual, aceștia își aleseră de rege pe tinărul A., care în fruntea poporului său cutrieră și pustii întreaga peninsulă Balcanică până în Pelopones. Stilicho, ultimul mare patriot și beliduce al imperiului apusean, veni în ajutorul resăritenilor și impresură pe A. în Arcadia. Dar ura dintre cele două imperii era cu mult mai mare, decât ca curtea orient. să primească ajutorul lui Stilicho. Preferă deci a se împăca cu A., făcându-l principe și denumindu-l guvernor al Iliriei și comandant al imperiului. Dela 400 deveni biciul Italiei. Stilicho îl învinse de două ori, dar când acesta fu asasinat la porunca lui Onorius, împăratul apusean, nimic nu putu rezista lui A., care (410) ocupă Roma și o pustii, cruțând numai bisericile. De acolo se retrase în Sicilia, plănuid a trece în Africa, dar muri în Coscuza moarte subită și fu îngropat în fluviul Busento. Lit.: Eicken, *Der Kampf der Westgoten mit Römern*, Leipzig 1876. Bertolini, *Storia D'Italia*. Medio evo 1890 și Thierry Amadée, *Alarich și apunerea imperiului roman apusean*. [T. F.]

Alarma, (franc. à l'arme, la arme) chemarea la arme neașteptată a trupelor prin comandă,

pușcătură de tun, signal de corn, de tobă ori de fum, și conducerea lor la locul de A.

Alarmator, aparat de a trezi, a da signal; aplicat la mașini, cazane de vapor etc.; se pune în mișcare de sine îndată-ce e lipsă; unele dan signal la atacuri de hoți. Mai cunoscute: orologele cu trezitoare, trezitorul morilor de măcinat, care face larmă îndată-ce au trecut grăunțele din coș, etc.

Alarodii, popor vechiu, amintit de Herodot, locuia la Marea Neagră și era înrudit cu Colchienii; după Fr. Müller au fost poporul originar al Armeniei.

Alașca, penins. bogată în Vulcani în partea nord-vest. a Amer., traversată de râul Yukon; mai nainte a Rușilor (Amer. rus.); 1867 o cumpărare Statele Un. amer. cu $7\frac{1}{2}$ mil. Dollari; 1.376.300 km².; 31.795 loc., mai ales Indiani și Eskimoși; țeară arctică, însemnată pentru pescuit și blane; mine de aur. Capitala: Archangelul nou; craș mai mare Andreiawsk.

Alastor, după mit. grec. demon de resbunare, duh de plagă; era și predicatul lui Zeus, ca resbunător mai ales al crimei sângeroase și îndeosebi al uciderii. [Atm.]

A la suite, în armata germ. oficeri supra-numerari, cari poartă uniforma unui regiment, fără a face servicii în el.

Alatau, numele alor 4 șiruri de munți în guvernamentul general al stepelor în Asia centr.; se ridică până la înălțimi de 3570 m.; spre est stau în legătură cu Tian-șan; se întind până pe la lacul Balcaș.

Alaun, sau Piatra acră, $K^2 SO_4 + Al^2 (SO_4)^3$, este o sare dublă compusă din sulfat de aluminiu cu un sulfat alcali și apă de cristalizațiune. A. are reacțiune acidă și cristalizează mai cu samă în octaedri. Este întrebuințat în vâpsitorie și la colorarea stambelor. Se mai întrebuințează la argăștoria fină, la cleirea hârtiei, spre scopuri medicinale. Este de mai multe feluri: *A. de kaliu*, constă din 10-83% lut, 9-95% kaliu, 33-71% acid sulfuric și 45-51% apă. Are gust dulceag adstringent; în 100 p. apă la 0° C. se disolvă 3-9 p.; la 100° C. 360 p. Prin încălzire își pierde toată apa și formează o masă albă, poroasă, sfârmicioasă: alaunul ars. *A. de amoniac* constă din 11-32% lut, 3-77% amoniac, 35-29% acid sulfuric și 49-62% apă. În 100 p. apă de 0° C. se disolvă 5-2 p., la 100° C. 421-9 p. La încălzire dă alaun ars, dar la temperatură mai înaltă se volatilizează atât de tare, încât mai rămâne numai lut. *A. de natriu* n'are importanță, e mai solubil în apă și conține mai totdeauna fer. În comerț alaunul se clasifică după proveniență. Mai prețuit e *alaunul roman* preparat din alunitul scos de lângă Tolfa. Alaun mult se fabrică în Anglia, Scoția, Prusia, Franția, Austria (Boemia), Ungaria, Svedia, Norv. și Belgia. *A. argilos (schistos)*, lut negru, schistos, conține cărbune și pirită de fier; servește la prepararea alaunului. Aceste schisturi alaunoase se prăjesc și spală cu apă; pirita dă sulfurul pentru acidul sulf., iar leșia de A. se concentrează.

Alăuta, instrument musical; numele i se derivă dela cuv. arab āoud sau oud, care însemnează țistă, fiindcă corpul instrumentului în timpurile primitive se dicea că a fost făcut din țistă de broască și apoi și din lemn. Cuvântului

oud i s'a adăugat articolul arab al, prin urmare al-oud, prescurtat loud. A. avea până la 24 de coarde. Span. o nunesc la oud, Ital. liuto, Franc. luth, Rom. lăută și alăută. Nu se scie când s'a introdus A. la Rom., dar considerând cuvântul lăutar, care însemnează cântător din lăută, e de presupus, că ea a existat odinioară și în Rom.; cu toate cercetările făcute nu se scie însă când a dispărut. [Burada.]

„Alăuta românească”, suplement literar al »Albinei românești«, întemeiată de M. Kogălniceanu; apără la Iași în 1838/9, însă fu oprită din cauza unui articol contra politicei rusești.

Alava, provincie spaniolă între râul Ebro și munții Cantabriei; areal 3045 km². cu 92.893 loc. (30 pe 1 km².); clima e temperată de munții împrejmuitori, în văi rareori ninge; locuitorii se ocupă cu agricultura și băileșitul; produse: poame, vin, cereale, fier, aramă, marmoră, cărbuni de piatră; are și izvoare de ape minerale, cele mai vestite: Villa-Real (rece), Uribarri și Berriatua (cald.)

Alb, (Părâul alb, valea albă), părau în com. Uscăți, pl. Sus-Mijlocul, j. Neamțu. Aci a fost bălălia vestită între Stefan cel Mare și Turci. V. Resbioieni.

Alb, muntele A., lângă Praga. Aci au fost bătuți boemii sub Christian de Anhalt de către imperialii conduși de Maximilian de Bavaria și Buquoy, la 8 Nov. 1620.

Alb, (pigmente), 1) *A. fix*, sulfat de baryt alb, măcinat mărunt și spălat, servește mai ales ca adaus la alb de plumb, galben de chrom și alte colorii. A. fix vine în comerț de regulă în formă de pastă și se întrebuințează la colorarea tapetelor, hartelor, la fabricația hârtiei etc. 2) *A. de Hamburg*, pigment, amestec din 33-3% alb de plumb și din 66-7% sulfat de baryu; formează o materie albă, a cărei albime nu e prea statornică; adus în contact cu aerul pierde cu încetul tot mai mult din claritatea nuanței coloritului; se folosește ca vâpsea de oleu și ca apretură pentru cartoane (bilete de vizită.) 3) *A. de magnesia*, product industrial, combinațiune chimică corespunzătoare formulei $H_2 Mg_2 C_2 O_{11} + 3 H_2 O$ sau $H_2 Mg_2 C_2 O_{14} + 8 H_2 O$; se prepară mai ales prin precipitarea sulfatului de magnesi cu carbonat de natriu, după ce precipitatul se spală și usucă la temperatură moderată, reprezentă o materie albă foarte ușoară, care se întrebuințează cu deosebire în medicină și la preparate chimice. 4) *A. de plumb*, (carbonat de plumb basic, alb de cerusă, știubețiu), $2 Pb CO_3 + Pb (H_2 O)$, o masă albă, pămîntoasă, grea, fără gust și miros; ca coloare are mare putere de a acoperi, dar prin hidrogen sulfurat, aflător uneori în aer, devine brună și se înegresce. A. de plumb e un articol important de comerț; fabricațiunea lui e cunoscută din vechime; în comerț se vinde în foite, fărînaturi, presat în anumite forme, ca praf fin (francez) sau frecat cu oleu de in; uneori e amestecat cu baryt și sulfat de plumb, rareori cu cretă, gips, lut etc. A. de plumb curat se disolvă în acid azotic diluat. Cel mai curat e *Albul de Krens*, preparat în Carintia din plumbul de Villach; *Albul venețian*, (amestec de 1% alb de plumb și 1% baryt) se vinde în formă de căpățini mici de zahăr; *Alb de Hamburg*

e un amestec de 1% alb de plumb și 2% baryt; *Albul olandez* conține până la 75% baryt. *Alb de mărgăritar*, marfă amestecată cu puțin Berliner Blau sau cu indigo. 5) *A. de Satin*, corespunde în consistența sa unui silicat de aluminiu ($\text{Si}_2\text{O}_3, \text{Al}_2\text{O}_3 + 2$ sau $3 \text{H}_2\text{O}$); pulverizat, nomolit și uscat apare ca o materie albă foarte constantă, rezistentă chiar și acizilor mai activi. Substanțe alcaline produc asupra bioxydului de siliciu prin acțiunea lor un efect descompunător. Silicatul se folosește ca vâpsea de apă și în cantități însemnate ca umplutură în fabricațiunea de hârtie. 6) *A. de sidef*, silicat de magneziu (Mg_2SiO_4), mineral, ce se găsește în comerț, măcinat ca pulbere albă foarte fină și de constantă excepțională; se folosește pentru netezirea pielii și a hârtiei; arareori figurează ca pigment, îndeosebi ca adaus la vâpselile folosite în fabricațiunea tapetelor, la vâpsele de bronce, precum și pentru compunerea unor preparate de sulmenit. 7) *A. de zinc*, numit și oxyd de zinc (ZnO) se prepară prin arderea vaporului de zinc cu oxigenul aerului, sau prin încălzirea carbonatului de zinc, care rezultă prin precipitarea unei sări de zinc cu carbonat de sodiu; se prezintă ca pulbere albă, amorfă, disolvabilă atât în acide precum și în lichide leșioase; încălzit îngălbinesce, răcit înălbesc; ca pigment e foarte constant și prețuit mai ales ca vâpsea de oleu; ca medicament poartă numele: Flores zinci, nihil album.

Alba, în liturgică, 1) vestmântul alb, care îl îmbracă preotul când servește sf. liturgie; ajunge până jos și ne amintește vestmântul alb, cu care a poruncit Irod să îmbrace în batjocură pe Mântuitorul, ca pe un candidat de rege. Pentru preot e simbolul curățeniei sufletești, cu care are să se apropie de altar (v. stihariu); 2) *septemăna* premergătoare postului Pașilor.

Alba, Fernando, Alvarez de Toledo, duce de, general și ministru span. sub Carol V. și Filip II., n. 1508; 1530 comandant suprem în Ungaria, apoi în Navara și Catalonia; 1547 învinse la Muehlberg pe principele elector *Joh. Friedrich de Saxonia*; participă la expediția lui Carol V. contra lui Henric II. al Franței, luptă cu succes ca comandant suprem și vice-rege în Italia contra armatelor aliate papale și franc.; 1567 trimis locuitor în Terile de jos, unde încercă cu o severitate cruntă a sugruma rescoala, dispunând uciderea a 18,000 oameni, între cari conții *Egmond* și *Horn*; rechemat părăsi Terile de jos (18 Dec. 1573) și căcuti pentru Filip II. Portugalia; † la Thomar, 12 Ian. 1582.

Alba, marea A. (rusesc Bjeleje-More) un mare golf al Oceanului arctic, virit în guvernământul rusesc Archangel; 84,100 km², cu coaste de 1774 km. lungi și cu 3 sinuri: Candalascaia, Onega și Dvina.

Alba numele mai multor biserici și mănăstiri din România.

Albac, s. în creștetul Munților-Apuseni, aparținător cottului Turda-Arieș; așezat pe râulețul Valea-Albacului (Gura-Albacului) și Rîul-Mare, pe văile și dealurile împrejmuitoare; de estensiune foarte mare, asemenea celor mai multe sate de munte; o parte a lui se numește **Arada** (Gura Arădii) și se află pe părțile de asemenea numire; 5312 loc. toți Rom. (Moți), cari se ocupă

cu lemnăritul, prelucrând mai ales lemne de clădit; economia câmpului e foarte restrinsă, cultivându-se prin troașuri fân, apoi prin vâi seacă, ovės și cartofi. Albăcenii sânt oameni sdraveni, viteji și vestiți tulnicari. În A. s'a născut capul revoluțiunii române dela 1784, Vasile Nicula Ursu numit Horia; casa în care s'a născut există până ași, deși ruinată.

[Silv. Mold.]

Albac-Vale, Valea-Albacului, râuleț în Munții-Apuseni; isvorește pe coastele dealului Culmea-Afiniului și se varsă în Rîul-Mare (Arieș) pe latura stângă; pe valea lui se află o parte a Albacului. Dintre pâraele afluențe e de amintit Valea-Arada, unde se estinde partea Albacului cu asemenea numire.

[Silv. Mold.]

Alba-Carolina, v. Alba-Iulia.

Albacete, provincie în Span.; conține o mare parte a vechiului regat Murcia; 14,863 km², 229,492 loc. — **Capitala**: A. oraș cu bunăstare; preste 20,000 loc.

Alba-Inferioară, (Alsó-Fehérvármegye) cott. în părțile ardelenale ale Ung.; 3,576-50 km²; 193,072 loc., dintre cari 154,485 Rom., ceilalți Magh. (30,181) și Germ. (7539); patria Moților, și a minelor de aur. Capitala: Aiudul (Nagy-Enyed.)

Alba inf. și sup. sânt cote istorice din Ardeal. După împărțirea veche a Ardealului se afla numai un cott. ou numirea A. între cele 7 cott. ardelenale. Dar fiind acest cott. prea estins, se împărți în două, formându-se astfel cott. A. inf. și sup. Imp. Iosif II., făcând (1784) o nouă arondare a districtelor administrative în Ardeal, lăsă în ființă numai cottul A. inf., pe când teritoriul A. sup. fu încorporat la trei cote nou înființate (Sibiu, Făgăraș și Treiscaune.) După moartea lui Iosif al II. fu restituită vechea împărțire și astfel și cele două cote ale Albei.

Cott. A. inf. cu orașele Alba-Iulia și Aiud era împărțit la începutul secolului în 2 cercuri: cercul sup. în partea muntoasă și cel inf. în partea mai șesoasă; fiecare cerc se compunea din câte 6 »procese» (ocoale); numărul comunelor era 189. Cott. A. sup. se alcătua din mai multe bucăți teritoriale separate și împrăștiate printre scaunele săsești și secuiești în partea de sud și sud-est a Ardealului; era împărțit în 5 ocoale, cu 69 comune. După o conscripție din 1766, numărul Românilor era în ambele cote 94,497, iar la 1778 se aflau 6437 familii contribuente. După împărțirea de acum există numai un cott. cu acest nume, cott. A. inf. cu 4 orașe cu magistrat (Alba-Iulia, Abrud, Aiud și Ocna-Sibiului) și împărțit în 7 cercuri pretoriale; 193,072 loc. dinte cari 154,485 Rom., ceilalți Ung., Nemți etc. Lit.: Benkő, Transilv. specialis 1777; Michael Lebrecht, Versuch einer Erdbeschr. Siebenbürgens, Hermannstadt, 1789 (împărțirea Iosefină.); L. Jos. Marienburg, Geographie des Groszfürstenthums Siebenbürgen, Hermannstadt, 1813; Ignaz Lenk von Treuenfeld, Siebenbürgens geographisches etc. Lexicon, Wien, 1839.

[Silv. Mold.]

Alba-Iulia, (Alba Carolina, popular Bělgrad, numire slavonă, care însemnează »Cetatea-Albă», nemț. odinioară Weissenburg, acum Karlsburg, magh. Gyulafehérvár), o. cu cetate, așezat în valea Mureșului, aproape de vărsarea Ampoiului în Mureș, la 46° 4' 3" lat. nord. și 41° 19' 10"

long. est. Se compune din două părți: orașul și cetatea; cel dintâiu la o înălțime de 220 m. preste nivoul mării; cetatea se înalță pe un mic podeiu, spre apus dela oraș, în depărtare de 10 min., la o înălțime de 248 m. In A. I. se află reședința episcopiei cat. a Ardealului și reședința a două protopopiate rom., apoi seminar și liceu cat. și tribunal reg. A. I. e unul dintre cele mai vechi orașe ale Ardealului, având un trecut viforos, care stă în strânsă legătură cu istoria țerii. Se crede, că aici ar fi existat orașul dac *Tharmis*; pe ruinele acestuia s'a ridicat orașul roman *Apulum*, care s'a desvoltat din castrul Canabae, zidit de legiunea I. adiutrix și XIII. Gemină. Cea din urmă a staționat aici. Ap. a fost situat în vale pe locul unde se află acum gara căii ferate, undes'au găsit foarte multe reminiscențe

romane, precum: cărămiți cu marca legiunii XIII. Gemine, pietri votive, statue, columne, vase și monete etc., cari se află prin diferite muzee. El a fost unul dintre cele mai de frunte centre romane; aici rezida comanda milit. supr. a Daciei, monetăria și procuratura provinc.; chiar și unii guvernatori și-au avut reședința aici; avea palate pompoase, temple și alte zidiri publice. S'a nîmicit pe timpul năvălirii popoarelor; în locul lui s'a zidit orașul A. I. cu cetate, în care aflăm din timpuri necunoscute reședința metr. a Rom. gr. or. A. I. a fost în mai multe rînduri devastată; cea mai crâncenă devastare a suferit-o la 1241 din partea Tătarilor, apoi la 1658 dela oștile turc. și tăt. dar totdeauna a fost rezidită. Aici au residat mai mulți voievozi și principii ai Ardealului. In istoria poporului rom. asemenea a avut rol important. Aici a fost rezidența vechei metropolii rom., aici și-a făcut întrarea triumfală (1 Nov. 1599) Mihaiu Viteazul ca învingător și stăpân preste Ardeal; aici s'a proclamat unirea Românilor cu biserica Romei; aici au fost judecați la moarte și frânți în roată căpitanii revoluțiunii rom. dela 1784 Horia și Cloșca și tot aici a fost închis și chinuit după 1848 prefectul Avram Iancu. Cetatea veche (Weissenburg) a fost pe locul, unde e cetatea de acum, iar orașul se afla spre apus dela ea, pe platou. Sub împ. Carol VI.

s'a zidit cetatea de acum, în locul celei vechi, după planul lui Eugen de Savoya; orașul a fost demolat și strămutat jos în vale, pe locul unde se află acum. Cetatea a fost zidită între 1715—1735; e încungiuată cu șanțuri uriașe, ale căror laturi sînt ziduite cu cărămiți. Ele au pe alocurea lățimea de oște 80 urme, iar laturile se înalță până la 30—33 urme și formează mai multe unghiuri în forma unei stele. Cetatea are două porți principale: una spre vest și alta spre est; prin cea din urmă se întră din oraș (v. ilustr.) E imponentă, cu boltituri, cari deasupra întrării poartă între alte insignii statua ecuestră a lui Carol VI. Intre picioarele statuei și boltituri se află o odăiță scundă, unde a stat închis Horia. In lăuntru cetății sînt mai multe zidiri însemnate. In

stînga dela înt-rare e »profon-tăria» militară; aci a fost bise-rica și reședința metropoliei rom. derămată când s'a edificat cetatea; cu banii de rescumpărare s'a ridicat bise-rica rom. gr. cat. din suburbiul »Maieri». Tot în stînga, sau în partea sud. a cetății, e tribuna-lul în zidirea, în care se afla odinioară mone-tăria Ardealului. Cea mai însehn-nată zidire e însă biserica cate-drală rom. cat. și palatul epis-copesc de lîngă ea. Biserica (v. ilustr.) a fost zidită în stil romanic, dar pus-tiită fiind, Ioan

Poarta cetății A. Iulia.

Huniade a restaurat-o în stil gotic; la stînga portalului principal are un turn, zidit în stil ital. renaissance. In interiorul ei sînt monu-mente însemnate. Afară de haine bisericesci și prețioase vase sfinte, se află aici mormintele unora din cei mai însemnați fii ai Ardealului, s. e. mormîntul lui Ioan Huniade, al fiului său Ladislau, al reginei Isabella, al lui Ioan Sigis-mund, al principilor Andreiu Băthoryi, Bocskay, Mih. Apafi, Gavv. Bethlen, al cardinalului Mar-tinuzzi ș. a., apoi mormintele mai multor epis-copi cat. Unele din ele sînt stricate, altele con-servate mai bine; pe unele sînt făcute figuri omenesci și scene de lupte etc. în relief. Pa-latul eppesc asemenea e vechiu; în el și-au avut reședința principii ardeleni, cari au locuit în A. I. Cam la mijlocul cetății se află promenada cu statua generalului Losenau (cădūt 9 Febr. 1849 la podul Simeriei); lîngă promenadă se

1849 la podul Simeriei); lîngă promenadă se

înaltă imponentul pavilion al oficerilor, iar în partea nord. a cetății se află turnul astronomic și o bibliotecă mare, apoi colecții de minerale, anticități și monede; ele au fost întemeiate de episc. Battyani în secl. XVIII.; în partea aceasta se află seminarul și liceul cat. A. I. se estinde jos la poalele cetății, cu piața spațioasă și străde drepte și largi; în jurul orașului intern se înșiră suburbiile Lipoveni, Maieri și Heiușeni; de oraș se mai ține și prediul Partoș. În A. I. se află mai multe reuniuni și școale, un institut rom. de bani »Iulia«, înființat la 1892, apoi mai multe biserici, între cari 4 rom.; Ovrei au două sinagoge. A. I. are 8167 loc. dintre cari 3776 Rom., ceialalți Magh., Ovrei, Sași etc., numărul Ovreilor este 1357. Loc. se ocupă cu lucrul câmpului, cu negoțul și meseria; între Rom. e un număr oarecare de zidari; odinioară se aflau mulți pânzari și tăbăcari; negoțul cu cereale și mai ales cu vin e însemnat.

Temperatura medie în A. I. e iarna: — 1-82°, primăvara: + 8-14°, vara: + 16-28°, toamna: + 9-71 și anuală: + 8-25° R. (Lit.: Despre Canabe și Apulum vezi A. D. Xenopol Ist. Rom. Dacia până la 270 d. Chr. capitul: Organizația municipală, apoi: Apulum de P. Király. Inscrupțiile de pe monumentele din biser. catedrală au fost deco-

piate de mai mulți; o decopiere completă a făcut prepozitul Szeredai (1791.) [Silv. Mold.]

A. I. *protopop.* rom. gr.-cat. se compune din 24 parochii și 7 filii cu 12,508 cred. Protop. rom. gr.-or. aparțin 36 parochii cu 25,673 cred. Reședința ambelor protop. A. I. [s. m.]

Alba-Iulia, mănăstire, probabil pe atât de veche, pe cât de veche e Metropolia Bělgradului. Deoarece episcopii resăritului începuseră de mult a se servi de călugări în administrarea bisericii, nici Metropolitul român al Bělgradului nu s'a putut lipsi de o mănăstire de călugări lângă reședința sa. Vechea mănăstire din A. I. era așezată pe locul, unde se află acum fortăreața, tocmai lângă fereastra palatului princip. Transilv., așa încât chiar și sfaturile secrete și cele ce se întemplantau în palat se puteau ușor afla din partea călugărilor, precum spune »Memorialul« lui Demetriu Napragy către împăratul

Rudolf II. (1602.) Același memorial spune, că călugării din mănăstire informau pe principii Munteniei și mai ales pe Mihaiu Viteazul despre planurile și starea principilor transilv. Mănăstirea, care a existat până la zidirea fortăreței, a fost restaurată de Mihaiu Viteazul. În 1714 însă a fost derămată împreună cu palatul principilor, spre a se putea prefăce în fortăreață. În mănăstirea aceasta sau ținut »să boarele mari« din 1675 și 1680. Metropoliții »Bělgradului« încă își aveau locuința în ea. În A. I. se află și acum o mănăstire rom. unită, situată în Maierii orașului, nu departe de gară. Ea a fost zidită de episcopul unit Petru Pavel Aron pentru mai mulți călugări, a căror misiune era să crească preoți buni. Mănăstirea aceasta avea să-și ca-

pete dotațiunea din fundațiunea făcută de numitul episcop pentru seminarul din Blaj. În secul trecut au locuit-o de sigur călugări. Așa se știe, că ep. unit Atanasiu Rednic din Blaj a așezat într'iusa (30 Oct. 1764) pe călugărul Ieronim Kalnoki, iar din faptul, că ep. Rednic a numit pe Filoteiu Laslo sacelar preste toate mănăstirile din Ardeal, afară de mănăstirea Bu-nevestiri din Blaj și cea de Bělgrad, se vede, că aceasta din urmă își avea sacelarul său. În ea s'a retras și a murit, după abdi-

Catedrala r. cat. din A. Iulia.

cerea sa, ep. unit Grigorie Maior (1785.) Astăzi nu se află nici un călugăr în mănăstire. Ea servește numai de locuință pentru parochul unit din parochia Alba-Iulia-Maieri. (Cf. Acte și fragmente de Cipariu; Nilles, Symbolae; Hurmuzaki, Documente; Șincai, Cronica; Urbariu Dominiului archiepiscopesc din Blaj etc.) [Dr. A. Bunea.]

Alba-Iulia-Făgăraș, Metropolia Rom. gr.-cat. din Transilv. și Ungaria, poartă titlul de A. I. și F., pentru-că în A. I. a fost reședința Metropolitului Atanasie, care s'a unit cu biserica Romei, și a antecesorilor săi, și pentru-că în Făgăraș a residat primul episcop unit din Transilvania Ioan Giurgiu, a cărui diecesă a fost canonicată (1721) sub titlul de Făgăraș. În 18 Nov. 1850 se țin în Viena o conferință ministerială, la care a luat parte și Ioan Scitovski, primatele Ungariei și Vasilie Erdélyi, ep. gr.-cat. din Oradea-mare, și care își dete părerea, că e de lipsă să

se reactiveze vechea metropolie de A. I. și să se înființeze încă două episcopate gr.-cat. pentru Rom. uniți. Monarcul Francisc Iosif I. încuviințată reactivarea prin hotărârea din 12 Dec. 1850, iar Papa Piu IX. prin bulla »Ecclesiam Christi« din 1853. Primul Metropolit după reactivare, Alex. St. Șuluț, a fost instalat cu mare solemnitate în 28 Oct. 1855 în Blaj. Metropolitul, care poartă titlul de Alba-Iulia și Făgăraș, are rezidența în Blaj. Episcopii săi sufragani locuiesc în Oradea-mare, Gherla și Lugos și și au titlul dela aceste orașe. Metropolitul are lângă sine un capitol de 10 canonici, episcopii capitele de câte 6 membri, a căror chemare este să administreze fondurile diecesane și să stea întru ajutor arhierilor în toate lucrările lor. În administrarea dieceselor arhieriei uniți se servesc de consistoare, în cari sunt asesori nu numai canonicii, ci și alți bărbați distinși din cler. Pentru creșterea clerului sunt două seminare teologice: unul în Blaj și altul în Gherla, dar unii învață teologia și în Roma, Viena, Buda-pesta ș. a. seminare cat. Institutii rurale din parochiile gr.-cat. își primesc instrucțiunea și educațiunea în 3 preparandii (Blaj, Oradea și Gherla.) Biserica unită susține două gimnasii: în Blaj și Beiuș, ambe provădate cu internate, în cari tinerimea primesc creștere foarte bună. Al treilea internat rom. gr.-cat. de studenți se află în Oradea-mare, pentru cei ce frecventează gimnasiile nerom. de acolo, iar al patrulea în Sighetul Marmăției. Al treilea gimnasiu, cel din Năsăud, care încă era gr.-cat., a fost despoiat de acest caracter din partea guvernului. Școală superioară de fete este una în Blaj, s'a înființat aom și o școală civilă pentru fete în Beiuș. Asil de copii mai însemnat e cel din Blaj, unde se pregătesc conducătoarele de asile pentru întreaga metropolie. Fiecare diecesă e împărțită în mai multe districte sau cercuri numite protopopiate, în fruntea cărora stă câte un protopop, care inspecționează întreaga viață religioasă, morală și culturală din districtul său. Sunt însă și 5 vicari ep. în: Făgăraș, Hațeg, Năsăud (numit al Rodnei), Șimleu (al Silvaniei) și în Maramureș, cărora sunt supuse mai multe protopopiate. În archidiecesă sunt 706 parochii, cu circa 390,000 credincioși. În toate parochiile — cu puține excepțiuni — sunt și școale gr.-cat. susținute de comunele bisericesti, și biserici, parte din piatră, parte din lemn. Pentru susținerea Archiepiscopului - Metropolit servesc domeniul din Blaj și din comunele învecinate. Archidiecesa are mai multe fonduri, din cari cele mai însemnate sunt: cel basilitan, cu domeniul din Bucerdea-grănoasă și Cenade și proprietăți mai mici în alte comune, pentru susținerea școalelor din Blaj; cel seminarial cu domeniile din Cut și Sâncel, pentru întreținerea semnariului teologic din Blaj; cel bobian pentru capitolul din Blaj și ajutorarea clerului unit din Transilvania; cel viduo-orfan al pentru pretesele văduve și orfani de preoți; cel șuluțan, cu domeniile din Spring, Cenade și Vidrasău pentru stipendii și alte scopuri culturale și de binefacere; cel vancean cu domeniul dela Bethlen-Szt.-Miklós, pentru stipendii, ajutorarea profesorilor și a clerului archidiecesan; cel ramonțian, alutanian, kleinian, simuiian,

hirschian, vaidaian, maiorian, papfalvian, negruțian etc. pentru stipendii la studenți săraci. În diecesa Orădiei sunt 168 parochii, mai toate provădate cu biserici și școale, cu circa 120,000 suflete. Episcopul are pentru susținerea sa domeniul dela Beiuș. Fonduri mai însemnate sunt: pentru gimnasiul din Beiuș, pentru internatul din Oradea-mare, pentru pretesele văduve și orfani de preoți, diferite fonduri înființate de episcopul Erdélyi. Intre toate însă cel mai însemnat e al episcopului actual Michail Pavel pentru promovarea scopurilor culturale din diecesa sa. În diecesa Gherlei sunt 489 parochii cu circa 460,000 suflete. În diecesa Lugosului sunt 159 parochii, cu circa 93,000 suflete. Ambele diecese susțin școale mai în toate parochiile, și au fonduri mai mici, nu de mult înființate, pentru diferite scopuri religioase și culturale. (V. art. Orade, Gherla, Lugos, diecesele.)

Albalonga, orașul -mamă al Romei, întemeiat primaară de Latini în Lavinium; situat sub poalele muntelui Monte Cavo de ași deasupra lacului Alba; l'au stăpânit regi, apoi dictatorii în timp de 100 ani; întemeierea orașului se pune cu 300 ani înainte de zidirea Romei, iar pustiirea pe sfârșitul primului secol al regatului Romei; la început trăi în strânsă legătură cu Roma, până-ce tradarea dictatorului Metius Tuffetius n'a așitat pe Romani la resbunare; orașul fu ruinat, iar locuitorii transportați în Roma, pe muntelo Celius; mai târziu în ținutul frumos al A.-ei s'au zidit o mulțime de vile, din cari s'a format cu încetul municipiul Albalonga, orașul de ași Albano. [T. F.]

Alban, sfânt, întâiul martir al Britaniei; n. în Verulanium, † sub domnia lui Dioclețian (303).

Albanagiu, (ius albinagii, droit d'aubaine) era în evul mediu dreptul domnului teritorial de-a confisca averea unui străin mort pe teritoriu său fără considerarea dreptului de moștenire al rudeniilor din străinătate; ași nu mai există în nici un stat cult. Conform tractatelor, străinii, sub condițiunea de a respecta legile statului în care se află, au același drept de a fi scutiți de lege ca cetățenii născuți în stat și au parte de toate drepturile, cari nu sunt condiționate prin cetățenie. Moștenirea unui străin, constatătoare din mobillii, se estradează astăzi chiar fără convențiune specială cu statul, căruia a aparținut străinul, sub condițiunea, că în cas analog și celalalt stat va purcede în același mod.

Albani, 1) Familie romană, care a dat mulți dignitari înalți bisericesti. Giovanni Francesco A. a ajuns papă (Clemente XI); cardinalul Alexandro A. a zidit *Villa A.*, cu o bogată colecție artistică. M. Teresia l'a numit de ministru la curia papală, † 1779. 2) *A. Francesco*, pictor din școala bologneză n. 1579 în Bologna, † tot acolo 1660; pictor delicat de peisaje și anume de scenerii idilice cu stafage mitologice. 3) *A. Matthias*, constructor renumit de violine din Bozen (Tirol), pe la mijlocul secl. XVII. (Violine albaneze.)

Albania, *turc.* Arnaut, numire mai mult etnogr. decât geograf., ce se dă teritorului locuit de Albanezi în Penins. Balc., dela M. Adriatică și Ionică până pe la Bitolia, Üsküb și Lescovațul Sârbiei. Partea sud-est. a A.-ei aparține Greciei, restul Turciei. A. e muntoasă cu deosebire în

nord-est, unde se ridică platoul Șar și munții până la 3000 m. înălț.

Istoria. A. se numia în antichitate Iliria și locuitorii ei Illiri; Albanezi se numiau numai locuitorii unui ținut mic (Albani). În perioada grec-macod. ei au fost spaima popoarelor vecine. 229 a. Chr. s'a început ocupațiunea romană și s'a întemeiat orașe ca Apollonia (acum Polina), care deveni centrul sciințelor, și Dyrrhachium, centru comercial. Între munți însă s'a conservat limba și poporul vechiu. În timpul migrațiunii popoarelor dispărură domnia și cultura romană, lăsând loc barbariei aduse de popoarele slave, cari — mai ales în partea nord. — au slavizat pe Albanezi. Pe la 870 devine Ochrida capitala unui principe bulgar și apoi reședința unui episcop. Abia după căderea domniei slave (1018) devine stăpân pe țeara sa restul populației originare. Cu imperiul bizantin au stat Albanezii în resboaică aproape continue. Urmară apoi multele lupte cu Turcii. În lupta dela Cossovo (1389) pieri fruntea armatei albaneze. Timpul eroic al luptelor cu Turcii este legat de numele lui Skanderbeg, viteazul principe, care în curs de 25 ani (1443—67) s'a luptat cu eroism și noroc contra Turcilor. După moartea lui Skanderbeg, s'au luptat încă vitejește Albanezii și s'au distins mai ales în vestita apărare a orașului Scutari (1478). În curând însă ajunseră sub Turci, dar totuși mult timp nu se liniștiră. De pe la jumătatea secl. XVII. începe a se lăți Islamul între Albanezi, cari întră în armata turc. și ocupă și funcțiuni civile înalte. 1770 trimit Turcii pe Albanezi să înăbuse rescoala Grecilor. Atunci își începe cariera Ali, principele Tepelilor, care își câștigă cu încetul domnia prestă Albania și o parte a ținuturilor învecinate în lupte aproape continue în curs de 40 ani. După căderea acestui tiran (1822) Albanezii — dedați la viață resboaică — nu voiau să se mai supună Turcilor și folosiră ori ce ocaziune pentru eluptarea libertății lor. Astfel urmează multe rescoale sub Arslan Bey (1829), sub Mustafa (1831), ambele năbușite de Pașa Reșid; 1843—44 sânt înfrânți de Pașa Omer; 1847 fac încercare nouă, dar fără succes; 1879 rezista anexării la Sârbia a unei părți din țeara lor, hotărâte de congresul din Berlin, dar sânt învinși la 1880 și apoi la 1881 de Pașa Derviș; 1887 rescoală nouă din cauza dărilor.

Albanezii (turc. Arnauți, grec. Arbaniiți, serb. Arbansi, în limba lor Škipetari) urmași ai vechilor Illiri, popor izolat în familia popoarelor indo-europ. aproape 1 $\frac{1}{4}$ mil. la număr, locuiesc în masse în Turc. europ. și Grec., apoi împrăștiati prin Ital. sud., Sicil., Monteneg., Bulg., Slavon., Dalmația și As. Mic. Popor viteaz, dar lipsit de conștiința unității naț. poate și din cauza deosebirilor religioase, (sânt gr.-or., rom.-cat. și moham.) Turcii sciu folosi însușirile vitejești ale Albanezilor, întrebuintându-i ca mijloc de a susține despotismul în diferitele părți ale imperiului lor.

Albano, (A. Laziale) oraș în prov. ital. Roma lângă lacul Alban; 6560 loc.; antichități romane; vile numeroase ale Romanilor. Munții Albani sânt o grupă admirabilă de munți vulcanici cu piscul Monte Cavo, 955 m. înalt.

Albano, Pietro de, medic, filosof și astrolog,

Enciclopedia română. Vol. I.

n. 1250 în Albano lângă Padua, † 1316 în temniță, acusat de eresie.

Albany, (pron. albeni), 1) capitală a statului nord-amer. New-York, lângă Hudson; 103,000 loc. bibliotecă de stat (105,000 tom.), observator astronomic, universitate, muzeu, episcopie reform. și cat.; stă în legătură cu New-York prin trenuri și vapoare; e un centru comercial între Oc. Atlantic și lacul Erie; mai ales comerț cu lemne. A. e cel mai vechiu din primele 13 state ale Uniunii; a fost întemeiat de Olan-dezi sub numele Fort Orania, pe la 1614, la 1664 a primit numirea de A. 2) A. o colonie în provincia Cap (Africa). 3) A. oraș cu port în colonia engl. Australia de vest; stațiune de vapoare.

Alba-Regală, oraș în Ung., dincolo de Dunăre, capitala cott. Albei (Fehér, v. ac.) Oraș liber regesc, situat pe șes; 27,548 loc. Magh. și Germ.; comerț și industrie. A. R. e încungiuată de dealuri acoperite cu vii sădite; are episcop rom.-cat.; școale medii și inf.; odinioară (1027—1380) reședința regilor magh. și până la 1527 locul unde se încoronau, residu și înmormântau.

Albastre, term. de med. pop., un fel de buruene, bune — după credința poporului din Mold., — pentru »ceas-râu.« Contra acestei boale bazele obicinuieste tot leacuri *albastre*, precum o fierură din floarea albastră, a »losnicioarei« sau »viței Evreului« (Solanum dulcamara) și scrobeală albastră în rachiou.

Albăstreala, term. de ind. pop., văpsea făcută de țerance pentru a da față albastră țesăturilor.

Albastru, culoarea cerului senin. *A. de Berlin*, pigment, conține pe lângă albastru de Paris, oxyd și silicat de aluminiu, carbonat de calciu, sulfat de calciu și de baryu și scrobeală; deși destul de constant, se discompune adus în contact cu alcalini și sulfidii; de aceea se folosește numai ca văpsea de olen și de apă, atât în artă cât și în industrie. *A. de munte*, se găsește ca mineral (2 Cu CO₃ + Cu O₂ H₂), care pisat sau măcinat apare în comerț ca pulbere albastră; ca pigment nu prea are trecere, fiind prea puțin constant, numai arareori se întrebuintează ca văpsea de apă; deoarece ardând produce lumină verde; se folosește în pirotehnică.

Albăstrița, numirea pop. a plantei *Centaurea Cyanus* L. (v. ac.)

Albataria, term. de med. pop., un fel de buruiană bună contra albeței.

Albatros, (Diomedea exulans) pasere înotătoare din fam. Procellariideelor; ciocul e mai lung ca capul, alb-roșu, la rădăcină galben, acoperit cu pene albe; la aripi are pene negre, la picioare 3 degete unite cu o peliță; degetul dinderet lipsese; culoarea picioarelor roșie; cea mai mare pasere marină; zboară foarte bine, de aceea se adă adeseori la distanțe de sute km. dela țermuri; înnoată excelent; se nutrește cu animale marine, pe cari le scoate asvârlindu-le din apă fără a se confunda; trăiește în Oc. Pacif. și Atl.; își face cuibul pe insule singuratic; e 116 cm. lungă, coada 23 cm., distanța între aripile întinse e de 3 $\frac{1}{2}$ —4 $\frac{1}{2}$ m.; carnea-i unsuroasă nu e bună de mâncare; depune un singur ou alb, gustos la mâncare, pe care îl clocesce alternativ bărbătușul și femeiușă.

Al-Battani, (Mohamed ibn Dschahir) renumit astronom și matematic arab, n. în Harran (Mesopotamia) între 854—829; autorul tabelelor astronomice, făcute pe baza observațiilor proprii, cari nu numai între Mohamedani ci și în Eur. au valoare științifică.

Albeasca, vale în j. Muscel.

Albeața, 1) (în botanică) A. lemnului, *alburnum*. Examinându-se o tăietură transversală a unei tulpine mai vîrstnice a unui arbore (stejarul, nucul, ulmul etc.) se observă bine, că lemnul prezintă două aspecte diferite. În mijloc e o zonă variabilă în grosime, de obicei puțin groasă, de lemn cu culoare mai închisă, mai dur și mai fragil, zonă ce se numește inima lemnului (*duramen*.) Tot lemnul extern al acestei zone, mult mai desvoltat, prezintă o culoare albă, albicioasă, gălbue, roșietică, nu tot așa de dur, dar destul de rezistent și constituie albul, albeața lemnului (*alburnum*.) A doua zonă cuprinde deci tot lemnul, ce nu a căpătat aceleași particularități ca lemnul format mai de mult, la plantele ce prezintă fenomenul creșterii în grosime; deci în alburn se cuprinde și zona de lemn cea mai externă, ce se formează într'un an la periferia celei din anul precedent și se pare, că terminul de alburn s'ar aplica în special acesteia. Deosebirea de colorațiune și de proprietăți fizice provine mai ales din faptul, că lignina există în mai mare cantitate în lemnul duramenului decât în al alburnului. Bine se poate observa această deosebire de culoare la lemnele numite de Abanos; aci duramenul e negru ori de altă culoare, foarte dens și dur; alburnul foarte desvoltat și gălbui e tot așa de moale ca și lemnul de salcie, plop, teiu, mesteacăn etc. La ultimele pare, că duramenul nu există, tot lemnul e redus la alburn, de aceea sînt mai ușoare și se numesc *lemne albe*. Până la o vîrstă oarecare lemnul unor arbori e în stare de alburn, numai în urmărire și duramenul; așa frasinul are numai lemn alb până la 40 ani; fagul până la 35; stejarul până la 15—20 etc. [S. Șt. R.]

2) (în medicină) A. întunecarea luminei ochiului la om sau animale prin cicatricei sau învîrtoșarea lentilei (cataractă).

Albele, 1) numele mai multor localități în Rom.; sub A. se subînțeleg »pietrec», »ape», »case»; A. munte la botarele Trans. în j. Neamț; A. pădure în j. Vlașca; A. două sate în j. Băcău; A. o parte din hotarul Mercurei (cott. Sibiu), după numele unui sat săsesc acum dispărut; 2) după o poveste maced.-rom. 3 ține cu numele A., cari își au palatul propriu.

Albelius, *Simon*, n. în Brașov 1593; 1615 rector al gimnasiului săsesc de acolo, mai târziu parochul orașului; și-a câștigat mari merite prin regularea afacerilor bisericii ev. din țeara Bărsei; renumit predicator. † 1654.

Albemarle, (pron. elbemarl) mai înainte *Aumerle*, titlu de duce și conte englez din Normandia. Al șeselea conte de A., *George Thomas Keppel* a luat parte în lupta dela Waterloo; apoi a făcut călătorii și a publicat descrierea lor.

Albeni, 1) com. rur. în Rom. pl. Amaradia, j. Gorju; 1500 loc., 4 biserioi, dintre cari una în stil bizantin, zidită acum 500 ani; 2) cătun cu 1111 loc.; se presupune, că aici ar fi existat un oraș, probabil pe timpul Romanilor.

Alberdingk-Thijm, (pron. teim), *Iosephus Albertus*, scriitor și critic de artă olandez, n. 1820 în Amsterdam, unde deveni (1876) profesor de estetică la academia de arte; † 1889. A scris tratate de estetică, poezii, romane etc.

Alberli, *Eugenio*, istoric italian; a publicat scrieri despre luptele principelui Eugen de Savoia în Italia, viața Catarinei de Medici, istoria statelor ital. etc.; a publ. »Opere editate ed inedite di Galileo». † 1878.

Alberic, călugăr benedictin și cronicar, venit în Ung. din mănăstirea Montecassino. † 1106. Cronică lui, »Alberioi monachi triumfontium Chronicon», a apărut mai întâiu în Lipsca la 1698—1700 în edit. lui G. G. Leibnitiu; tot dela el a ramas și o colecțiune de legi ale regilor Ung., apărută cu note critice în edit. ep. cat. Com. Ign. Batthyányi dela Alba-Iulia.

Alberoni, *Giulio*, cardinal și bărbat de stat span., n. 31 Maiu 1664 în Fiorenzuola lângă Piacenza din familie săracă; 1714 mijloci, ca reșident al principelui de Parma la curtea span., a 2-a căsătorie a lui Filip V. cu princesa de Parma Elisabeta Farnese și prin aceasta ajunse la cea mai înaltă demnitate; 1717 atotputernic ministru span., se încurcă în întreprinderi politice aventuroase, cari îi causeră căderea; 5 Dec. 1719 trebui să părăsească țeara; 1734 papa Clemente XII. îl numi legat de Ravenna. † 1752 în Piacenza, unde se retrăsese mai pe urmă.

Albert, *principi*, 1) *A.*, *duce de Austria, rege al Ung.*, primul Habsburg pe tronul Ungariei (1437—1439) și totodată împ. romano-german; n. 1397; 1442 se căsătorii cu Elisabeta, fiica reg. ung. Sigismund, care îl și recomandă de succesor; 1435 conduse cu deosebit noroc oastea lui Sigismund contra Turcilor. † 1439. Fiul posthum al lui domni în Ung. sub numele *Ladislav V.* 2) *A. Ioan, rege al Poloniei* (1492—1501), fiul lui Cazimir IV.; pătrunse cu planuri ascunse de cucerire în Mold., dar fù învins de Ștefan c. M. la Codrul Cosminului (1497). Canteimir (Istoria imper. otoman) spune, că Ștefan ar fi înjugat la plug pe Polonii prinși și ar fi arat cu ei o câmpie întinsă, semenând'o cu ghindă, din care crescù vestita pădure *Dumbrava roșie*. V. ac. 3) *A. Francisc August Carol Emanoil, duce de Saxonie*, bărbatul reginei Victoria de Engl.; n. 1819 ca al doilea fiu al ducelui Ernest de Saxa-Coburg; se căsătorii la 1840; 1857 primi dela soția sa titlul de »Prince Consort» (principe-soț); avù mare înriurire asupra politicii engl. și se făcù cunoscut ca bărbat iubitor și părintor al științelor și artelor; † 1861 la Windsor. 4) *A. Eduard, principe de Wales*, cel mai mare fiu al reginei Victoria de Engl., n. 1841; 1863 se căsătorii cu princesa Alexandra de Danemarca; dela 1883 general al armatei engl. 5) *A. Frederic August, rege al Saxoniei*, n. 1828 la Dresda, cel mai mare fiu al reg. Ioan; militar distins; luà parte la reșbiul din 1866 (în alianță cu Austria) și 1870; la 1873 urmà tatălui său pe tronul Saxoniei; dela 1853 căsătorit cu princesa Carola de Prusia. 6) *A. Cazimir, duce de Saxa-Tesch*; al patrulea fiu al reg. August III. de Polonia; n. 1738, căsătorit cu archiducesa Maria Cristina, o fiică a împ. Maria Teresia; † 1822 la Viena. Reșosatul archiduce Albrecht moșteni

marea-i avere și vestita-i colecțiune artistică »Albertina«.

Albert, 1) A. Eduard, medic, n. 1841 în Senftenberg (Boemia), studiu în Viena; 1873 prof. de chirurgie în Innsbruck, iar 1881 în Viena; cunoscut ca distins chirurg și iscusit traducător în germ. al modernei poezii ceh. Opere mai însemnate: »Lehrbuch der Chirurgie« (Ed. 4, 1889) și »Diagnostik der chirurg. Krankheiten« (Ed. 5, 1890). 2) **A. Michael**, n. 1836 în Trapold lângă Sighișoara; studiu teologia în Germ.; prof. în Bistrița, mai târziu în Sighișoara; † 1893; cel mai de frunte poet (liric) al Sașilor transilv. în secl. acesta; poeziile lui: »Gedichte« au apărut după moarte; a scris și câteva piese teatrale de mai puțină valoare s. e.: »Flanderer am Alt«, »Harteneck«, »Ulrich von Hutten«.

Albert cel Mare, (A. Magnus), sfânt, școlastic din period. II. numit, pentru pătrunderea profundă a lui Aristotel, și *alter Aristoteles*; n. din familia de conte Bollstädt la 1193 în Lauingen (Svabia); studiu în Padua; 1223 intră în ordinul Dominicailor și funcționează mai întâiu ca prof. în Paris, Colonia ș. a. locuit, apoi ca epp. în Regensburg; cea mai mare parte a vieții și-o petrecu în Colonia, unde-și crescū o ceată numeroasă de discipoli erudiți, între cari se numără și celebrul filosof și teolog S. Toma, conte de Aquino; † 25 Nov. 1280. Pentru universala lui erudițiune deja contemporanii săi îi dederă epitetul de *Mare* și de *Doctor universalis*. Cunoștințele-i chemice, fizice și mecanice, pe atunci neobișnuite, l-au adus în bănuială de vrăjitor. Operele lui (21 vol., Leiden, 1651) cuprind comentarii la operele filos. ale lui Aristotele, lucrări din științele naturale, tălcuiri de ale cărților s. Scriptorii și scrieri dogmatice. Cf. Sighart (1857); Joel (1863); Oct. d'Assailly (1870); de Hertling (1880); Bach (1881) și de Weddingen (1881).

Alberti, Domenico, cântăreț, pianist și diletant ca compozitor; n. 1705 în Veneția; inventă așa numitul bass albertin, format din acorduri arpegiate; † 1740.

Albertina, 1) linia, cea mai tinără ramură a dinastiei saxone Wettin, întemeiată la 1485 de Albrecht Inimosul; a domnit și în Polonia (August II. 1697—1733), iar dela 1806 în Saxonia. 2) *A. universitate*, numele univ. prus. dela Königsberg.

Albert-Nyanza și Albert-Eduard-Nyanza, v. Nyanza.

Albertotypia, metod de fototipie (v. ac.), inventat de Jos. Albert, fotograf în München.

Albesci, numirea mai multor com. rur., cătune, moșii, păduri și dealuri în Rom. (j. Argeș, Botoșani, Buzău, Dolj, Fălciu, Ialomița, Iași, Mehedinți, Muscel, Olt, Prahova, Teleorman și Vaslui); mai însemnate: 1) A. com. rur., pl. Câmpului, j. Buzău, formată din cătunele Albesci, Călfuș, Cotuna, Udații și Lucienii, 1580 loc. În pădurea A., situată puțin mai la sud de cătunul A. avu loc (1808) o crâncenă luptă între Ruși și Turci; fortificațiunile ridicate se văd și astăzi. 2) A., com. rur. în pl. Dâmbovița, j. Muscel, formată din cătunele Albesci și Căndesci, 894 loc. În raionul comunei se află 3 izvoare de apă minerală, care conține mult iod, și 14 carieri de piatră (calcar numulitic), din care s'a zidit la început și restaurat mai apoi mănăstirea *Curtea*

de Argeș. Piatra de A. e escelentă pentru construcții și chiar pentru sculptură.

Albeț și albuț, partea lemnelui dintre inima și scoarța unui arbore. (V. Albeața.)

Albi, (*lat.* Albigea), capitala departamentului franc. Tarn, lângă riul Tarn; 21,224 loc. Imprejurimea se numește Albigeois (țeara Albigeșilor).

Albigensii, sectă religioasă ivită în secl. XI. în sudul Franței; ducea o viață apostolească: simplă, morală și retrasă, de aceea și erau numiți »oameni buni«, »oamenii lui D-țeu«; după multe persecuțiuni îndurate din partea Episcopilor cat., (și indeosebi a Papei Inocențiu III., care porni contra lor groasnicul resboiu al Albigeșilor), cari îi numiau »oameni obscuri«, se împărățiară prin diferite părți ale Europei sud., de unde încă fură alungați de inchisitori; de prin secl. XIV. începură a dispărea cu încetul tot mai mult, până ce li se pierdū ori ce urmă.

Albik, arhiepiscop de Praga la începutul secl. XV; deși nu studiă de loc teologia, ci numai științe libere și medicină, totuși regele Vațlav IV. insistă să fie ales de arhiepiscop; 1412 întărit de Papa; din cauza certelor husitice depuse acest post, rămânând numai abate; † 1427.

Albițița, (fluturul de varză; *Pieris Brassicae* L.), un fluture din fam. Papilionidelor; are antenele (pipăitoarele) de forma măciucii; aripile albe, cele dinainte cu vârful negru; femeiușă are 2 pete negre, rotunde, mai la o parte de mijlocul aripilor dinainte; aripile dindărēt sūnt de desubt galbene și puțin acoperite cu un prav negricios; lățimea aripilor dela rădăcină până la vârful între 3—3.4 cm.; fluture foarte comun, trăiesce de primăvara până toamna; omida trăiesce pe varză (curechiu) și rădichi; e foarte stricătioasă roțând frunzele de tot. [M.]

Albina, insect, v. *Apis mellifica*.

Albina, numirea mai multor localități în Rom.: un vîrf de munte în j. Argeș, cătune, dealuri, părae, văi în j. Fălciu, Mehedinți; Muscel, Tutova, Vâlcea, Vaslui; un pichet și vr'o 3 ins. în Dunăre, j. Ialomița și Ilfov.

„**Albina**“ *instituit de credit și economii în Sibiu*, cu filială în Brașov; înființat în 1871 cu un capital social de 300,000 fl., care în 1896 s'a urcat la 600,000 fl.; cel mai vechiu institut rom. de felul acesta în Ung. și singurul, care se ocupă cu emiterea de scrisuri fonciare. Acestea sūnt notate la bursa din Budapesta și se fructifică cu 5%. Scoaterea lor din circulațiune se face prin sortare. Bilanțul pro 1895 arată active totale 9.090,468 fl., între cari cambii 3.316,761 fl., împr. hipot. 2.041,749 fl., credite pers. 588,841 fl., efecte 1.232,390 fl., efectele fondurilor 294,151 fl., capitalul social 600,000 fl., fonduri de rezervă 282,510 fl., fond de pensuni 94,097 fl., depuneri 5.115,235 fl., scrisuri fonciare 1.954,000 fl., re-escompte 496,943 fl. Profitul curat (la care a contribuit filiala din Brașov cu 18,228 fl.) a fost de 124,311 fl., și s'a împărțit: dividendă 48,000 fl., tantieme 19,676 fl., cuota de binefacere 6,559 fl., fondului de pensune 8000 fl., amortisare din casa institutului 3763 fl., remunerațiuni 400 fl., fondului de rezervă 37,913 fl. Pentru scopuri de binefacere A. a dat dela înființarea sa până la finea a. 1895 suma de 45,179.84 fl. În 1895 A. a înființat în edificiul seu din Sibiu (v. ilustr.)

»masa studenților,« la care 50 de studenți lipsiți capătă prânz gratuit. A. a avut un rol deosebit în dezvoltarea economică a Rom. din Transilvania, contribuind foarte mult la emanciparea lor de sub jugul capitalului străin și al usurei, a înlesnit și mijlocit înmulțirea proprietății de pământ în mâni rom., și în fine a dat ajutor moral și material la înființarea băncilor române mai tinere, — în număr de aproape 50, — cari lucrează astăzi cu un revirement de 80.000.000 fl. Fondarea A.-ei a fost inițiată la 1870 de primul ei director executiv, Vis. Roman; în fruntea comitetului de fondare a stat Alex.

cât astăzi lucrează deja cu un personal de 50 oficiali și dispune de o avere proprie de peste 1 mil. fl. (Cf. P. Petrescu, *Compas rom.* pe 1893/4.)

„Albina“, titlul mai multor foi; 1) *A. foaie politică*, întemeiată în Viena (1866) în spiritul și cu mijloacele familiei *Mocsanyi*; programul politic al ei era: »de a mijloci statorirea unui adevărat program național«, a desvolta și reprezenta adevărata valoare etnică, politică și economică a elementului rom. și totodată a deștepta și conduce lupta pentru existența și cultura acestui element. Conducerea A.-ei a fost dela

Casa institutului de credit și economii „Albina“ în Sibiu.

Mocsanyi, care dimpreună cu unchiul său Antoniu, atât cu mijloace materiale cât și cu influința lor personală au asigurat reușita întreprinderii. Primul apel al fondatorilor, subscris de cei numiți și de Baron David Ursu, Iacob Bologna, Tim. Cipariu, P. Dunca și Ioan Hannia, a apărut la 1 Iulie 1871. Adunarea gen. constituantă s'a ținut la 14 Martie 1872, iar activitatea A.-ei s'a început — cu 4 funcționari și mijloace foarte modeste — la 10 Aprilie 1872. Preste 10 ani, la 1 August 1882 a fost înființată filiala din Brașov. După o dezvoltare continuă și preste așteptare îmbucurătoare activitatea A.-ei, mai ales dela 1886 încoace, când a intrat sub conducerea actualului director executiv, Part. Cosma, a luat dimensiuni foarte mari, în-

inceput încredințată lui Vincentiu Babeș, pe atunci jude la Tabla reg. din Budapesta și deputat dietal, cu al cărui ajutor își statoriseră întemeietorii programa polit.-naț. Primul Nr. apărură în ziua de Paști 1866 sub redacția lui Dr. G. Popa; (editor: Vasile Grigorovița). Foaia apărură mai mulți ani de-arândul de câte 3-ori pe săptămână; tonul ei era la început moderat față cu cei dela putere în Viena și B.-Pesta; în măsura însă, în care din an în an preponderanța magh. crescea și Viena o menagia, spiritul de opoziție al A.-ei deveni tot mai energic, astfel încât deja la 1869 guvernul magh. îi opră, prin detragerea debitului postal, intrarea în părțile, pentru cari mai mult era destinată. Atunci V. Babeș o luă sub propria-i redacție și o aduse

la B.-Pesta, unde continuă a apăre ca organ pronunțat opozițional până la 1877, când, ne mai putând găsi colaboratori din cauza persecuțiilor continue din partea celor dela putere, iar însuși angajat fiind în multe alte părți, fu nevoit a o sista. A. pe timpul ei era foaia cea mai lătită; ea are parte însemnată la formarea partidului național-opozițional; conducătorul ei V. Babeș avu pe acel timp cele mai multe procese de presă și unul de înaltă trădare; într'un proces colaboratorul A.-ei *Gruia Liuba* a fost condamnat la 15 luni închisoare în Vaț, 500 fl. amendă și alte câteva sute spese de proces; celelalte s'au terminat parte cu achitare, parte cu suprimare. A. a afișat (1869) pe față parola: »Dacoromânia morală, culturală, una și indivizibilă.« Remân memorabile cuvintele A.-ei, prin cari își ia în ultimul Nr. adio dela public, cu privire la ne-succesul de a capacita și câștiga pe Magh. pentru dreptate și echitate față cu naționalitățile conlocuitoare și îndeosebi față cu Rom., cu cari numai împreună, în frățietate și armonie, pot să aibă viitor. 2) »*A. Buzăului*« foaie politică, literară și comercială. Buzău, 1885—87 sub cond. lui Nicolae Ioanide și Iancu I. Caloianu. 3) »*A. Carpaților*«, foaie beletristică ilustrată; a apărut în decurs de 4 ani (1877—1880) în Sibiu, mai întâiu (până în Apr. 1878) sub redacțiunea lui I. Lăpădatu, prof. la Brașov, și apoi a inginerului Iosif Popescu; editor în primii ani Visarion Roman și în a. ultim W. Krafft; a fost una din publicațiunile noastre periodice cele mai bine redigiate, mai ales sub conducerea lui I. Lăpădatu; colaboratorii ei principali au fost: I. Lăpădatu, S. Fl. Marian, I. Meșotă, Teochar Alexi, Ios. Popescu, V. M. Lazar, Fr. Damă, N. P. Petrescu ș. a. In A. C. și-a publicat Alexandri scena dramatică »La Turnu-Măgurele«, tot aici s'au publicat câteva fragmente din »Odissea«, poemă populară de I. Barac. 4) »*A. Pindului*«, a apărut în București la 1868—71 și 1875; redac. H. Granda. 5) »*A. românească*«, întâia foaie politico-literară rom. apărută la Iași 1829—1849; întemeiată de G. Asachi; în a. I. a apărut odată pe săptămână, II. de 2-ori pe sept., III. de 4-ori pe sept.; la 1833 (V.) în rom. și franț.; 1850—1861 continuă sub titlul »Gazeta de Moldavia«.

Albinagiu, v. albanagiu.

Albinărel, pasere, care vânează cu mare plăcere diferite insecte, mai ales albine și vespi; se numește de Rom. din Bucov.: Albinărel și Furnicariu, de cei din Trans.: Prigoară și Prigoare, iar de cei din Mold. și Munt.: Prigoare, Vespariu și Vespăriță. A. e una diutre paserile cele mai frumoase în țerile locuite de Rom. In penele ei sunt reprezentate toate colorile: alb, roșu, galbin, albastru, castaniu, negru și verde; se află aproape în întreagă Europa; își face ouibul de regulă prin găuri adânci din țărmurii apelor; trăește în cete, strigă mai ales înainte de a ploua, de aici credința Rom., că e un prevestitor foarte bun al ploii și că, deși petrece mult aproape de ape, nici când nu bea altă apă, decât de ploaie.

Albinărit, 1) A. v. stupărit; 2) dare după stupi, numită și desetină.

Albingia de nord, (Nordelbingen) sau Albingia transalbină, ținutul spre nord dela

Elba locuit de Saxoni; pe timpul lui Carol c.-M. Holstein, Stormarn și Dithmarschen.

Albini, *Vasile*, fost vice-tribun la 1848/49, n. 1827, studiă la Blaj; organiză cu tribunul Tanasiescu din Daia (căcut în 3 Febr. 1849 la Blaj) pe Români din cercul Conții; după revoluțiune a fost notar comunal; tată al publicistilor Septimiu S. Albini și Tit Liviu Albini; † ca proprietar în Cut (1890).

Albinismus, lipsa pigmentului (colorii) normal în pielea omului; poate fi înăscut: albinism, sau acvrat: vitiligo. Oamenii numiți Albinoș au piele ca laptele. pěr fin și alb, iris roșu deschis, pupilă roșie deschisă. A. se află mai cu samă la rasele negre; se observă și la animale.

Albinus, 1) *A. sfânt*, † ca martir în Roma la 549. Moaștele lui se află în Colonia. Țiua comemorativă 22 Iunie. 2) *A. Decimus Clodius*, împ. roman, ales de soldații săi la 193; la 197 fù învins și ucis de Septimius Severus.

Albion, (*gall.*) numele antic al Engl. și Scoț.; în evul mediu se folosia ca sinonim cu Britania.

Albis, coamă de munți în Helveția pe partea estică a lacului Zürich, despărțită de acesta prin valea Sihl; sânt păduroși și presintă privelisci minunate spre înalții Alpi. Preste A. duc două drumuri, unul nord. dela Zürich spre Valea Reppiș, altul sud. trece preste A. pe lângă satul Hausen, lângă care se află institutul de hidroterapie *Albisbrunn*, prin Kappel spre Zug. Piscul cel mai cunoscut e Uto s. Ütliberg (873 m.), cel mai înalt însă e Bürglenstutz (918 m.)

Albișor sau albișoară, 1) termin zoologic (Cyprinus alburnus), pesce de riu de culoare albă argintie, foarte dese în apele din regiunea dunăreană a Rom.; 2) term. botanic, un fel de bureți, ce se fac toamna pe copacii căduți; muntenii îi întrebuințează la hrană.

Albit, mineral; plagioclasul cel mai acid, alb incolor; pe crepăturile rocilor cristaline, în calcaruri și în unele roce eruptive.

Albiță, numire vulgară a plantei *Alyssum calycinum* L. (V. ac.)

Albitură, nume generic pentru mai mulți pesci mici din familia Cyprinoidilor, în special pentru genul Alburnus (V. Obleți.) [A.]

Albizzia Duraz., gen din familia *Leguminoaselor*, tribul Ingeae; cuprinde arbori și subarbuști, ce trăiesc în Asia, Afr. trop. și subtrop., Austr. trop. și occ.; A. sânt arbori ornamentali rustici ori de seră temperată. Din lemnul diverselor specii din India, Cochinchina, Senegal, ins. Reunion, Noua Caledonie se confecționează instrumente de arat; mai are ș. a. întrebuințări la construcțiuni, rotărie, dulgherie, strungărie etc. Scoața și semințele astringente de *A. Lebbek* Benth. în India servesc la combaterea diareei, disenteriei, hemoroidelor; uleiul scos din semință se dă contra leprei; florile au proprietăți emoliente; scoața lui la Nossi-Bé servesc la tăbăcitul pieilor; în sfârșit mai produce o gumă anoloagă cu guma arabică. *A. Sassa*, din Nossi-Bé produce iar o gumă, numită *Sassa*, anoloagă cu guma adragantă; asemenea și *A. stipulata* Boiv. din Java. [S. Șt. R.]

Albocensii, la vechii istorici Dacii locuitori pe la Sarmisegetuza în țeara Hațegului de ađi.

Alboid, aliagiu Britania sau metal britanic nickelat.

Alboin, regele Logobarđilor; după moartea tatălui său Andoin ocupă (561) tronul Longob., cari locuiau încă în Panonia; cu ajutorul Avarilor nimici pe Gepiđi; el însuși ucise pe Kuuimund, regele acestora; se căsătorii cu Rozamunda, fca regelui ucis; 568 în fruntea triburilor longobarde, saxone și slave năvăli în Ital., chemat de Narses, guvernorul exarchatului imperiului resăritean. Cuceri Ital. nord. și de mijloc până la Tibru; de reședință își alese orașul Pavia; 573 soția sa R., pe care a silit-o să bea din căpățina tatălui său, îl asasină prin partisanii săi Helmigis și Peredeo. Cf. art. lui Dahn în »Allg. Deutsche Biographie« tom. I. [T. F.]

Alboni, *Marietta*, renumită altistă, n. 1824 în Cesena (Romagna); cântă în capitalele Eur. și Amer., 1854 se mărită după contele Pepoli.

Albordzi, în mit. pers. muntele sfânt, pe care și-a așezat tronul Ormuzd, zeul luminii. Creatorul Ormuzd, mai înainte de a face pământul, a făcut muntele primitiv cât un grăunte de semență, și după-ce din materia lui a curs pământul, acesta s'a aluviat în jurul muntelui și a căpătat forma de blid, iar la mandatul lui Ormuzd a început să crească și a devenit centrul sau buricul și fundamentul pământului. Muntele a crescut spre afunțime așa, ca acolo să se formeze lumea de jos a lui Ahriman, precum spre înălțime, unde strălucirea eternă curge ziua și noaptea în jurul vârfului, pe care e tronul lui Ormuzd. În munții Caucasului se află vârful Ebrus sau Elborus peste 5600 m. înalt; se crede că acesta a dat ansă formării celui mitologic. [Atm.]

Albota, (Alboteni, Albotesci) mai multe localități în Rom. j. Argeș, Brăila, Iași, Olt și Vâlcea; mai însemnată: *pădurea A.* cu întindere de 400,450 Har. din pl. Șerbănesci, j. Olt; în marginea de est a pădurii, pe matca Vedei, măn-cându-se malul, s'au vădut urme de zidiri foarte vechi; aici s'a dat preste un schelet uriaș de om, cu o înălțime de 5 coți, și s'au aflat monede romane.

Albrecht, 1) *A. Ursul*, *marchion de Brandenburg*, fiul lui Otto cel Avut; n. 1100; partisanul împ. Lothar II. și Konrad III.; prin învingerea Venđilor puse temelii principatului Brandenburg și prin aducerea de coloniști germ. efectui germanizarea țerii; † 1170.

2) *A. II. Degeneratul*; n. 1240; fiul lui Heinrich cel Ilustru; dela 1265 landgraful Thuringiei; dela 1288 markgraf în Meissen; murindu-i prima soție, fca împ. Frideric II., se căsătorii cu Kunigunde de Eisenberg, care-i născu un fecior: *Apitz*, pe care favorisându-l, fii în continuă ceartă și chiar luptă cu fiii dela prima soție, ba ajunse și prins de aceștia, în sfârșit vându Thuringia împ., care însă n'a putut-o lua în posesiune din cauza amintirilor fii; † 1314.

3) *A. I.*, *duce de Austria și rege german* (1298—1308); primi dela tatăl său, Rudolf I. de Habsburg, drept moștenire Austria și Stiria, iar după moartea regelui Adolf de Nassau fii ales rege germ. (1298); avu să lupte mai de multe ori contra principilor pentru restabilirea autorității regale; fii ucis în 1308 de nepotul său Ioan, revoltat împotriva-i cu mai mulți cavaleri.

4) *A. II.*, *rege germ.* (1438—39), duce de Austr. deja dela 1404; ajunse, după moartea socrului său, a împăr. Sigismund, rege al Boe-

miei și Ung.; 1438 ales rege germ.; purtă resboiu cu Polonia din cauza Boemiei, iar în Ung. cu Turcii; † 1439.

5) *A. Achilles*, *principe elector de Brandenburg*, din familia Hohenzollern; n. 1414; moșteni (1440) principatul Ansbach, 1464 princ. Baireuth, la 1470 Brandenburgul; purtă resboiu contra orașului Nürnberg și altor orașe, dar cu puțin succes; iubitor de pompă și petreceri, dar om luminat; hotărît partisan al împăr. † 1486.

6) *A.*, *Inimosul*, întemeietorul actualii case domnitoare în Saxonia; n. 1443; răpit în tinerețe împreună cu fratele său Ernst de către Kunz de Kaufungen din resbunare personală; sincer partisan al împăr. Frideric III., se resboi contra lui Carol de Burgund și a lui Matia Corvin; înmulțindu-se țerile ereditare familiare, le împărți cu fratele său Ernst (26 Aug. 1485) prin contractul dela Lipsca, despărțindu-se astfel familia în două linii: cea Albertină și cea Ernestină; † 1500.

7) *A.*, *archiepiscop de Magdeburg* (1513) și principe elector de *Maine* (1514); n. 1490 ca cel mai tinăr fiu al princ. elect. Johann Cicero de Brandenburg; iubitor de arte și humanist; având lipsă de bani mulți, trimise în diecese ca *predicator de indulgență* pe preotul dominican Tetzel, contra căruia pași *Luther*; † 1545 în Aschaffenburg.

8) *A. V.*, *duce de Bavaria*; n. 1528, fiul ducelui Wilhelm IV.; dela 1550 domnitor în Bavaria; la început nepăsător față de mișcările religioase; mai târziu chemă în țeară pe iesuși și alungă preoțimea protestantă; iubitor de arte, înființă o pinacotecă, antiovariul și bibliotecă; foarte risipitor. † 1574.

9) *A. de Prusia*, cel din urmă mare magistrul al ordinului cavalerilor germ. și primul duce în Prusia, pe care o transformă în stat lumesc (1525); introduse reformațiunea în țeară și întemeiă universitatea din Königsberg (1544); trebui să lupte contra unei crâncene revolte țerănesci și a aristocrației prea puternice; † 1568.

10) *A.*, *Archiduce de Austria*, fiul arch. Carol, învingătorul dela Aspern; n. 3 Aug. 1817 în Viena; primi o creștere îngrijită sub direcția conducere a tatălui său; la 20 ani și-a început cariera militară ca al 2-lea colonel al regim. de infanterie Nr. 13, 1839 a trecut la cavalerie, ca să cunoască și acest fel de armă; 1840 denumit general-maior, 1843 sub-mareșal campestriu; deja doi ani în urmă ajunsese comandant al trupelor din Austr. inf. și sup. și Salzburg, deci șeful comandei militare din Viena; 1848 se retrase la moșiile sale, fiind rău vădut de populația Vienei; dar în curând merse în Ital., unde luptă sub comanda lui Radetzky și a bar. d'Aspre, distinguându-se în luptele dela Santa-Lucia, Gravellone, Mortara și Novara; 1851 denumit guvernor civil și militar al Ung., care post îl ocupă 9 ani între împrejurări de tot neplăcute; în resboiul din 1866 comandă armata sudică, eluțând glorioasa învingere dela Custozza, care sili armata ital. — de 3 ori mai numeroasă decât cea austr. — a se retrage preste riul Mincio; aici s'au distins îndeosebi regimentele rom. din Ardeal, mai ales reg. 50, care serbează în fiecare a amintirea acestei țile; dar desastrelor armatei nord. în Boemia au zădărnicit o folosire temei-

nică a acestei învingeri și A. fù silit a trimite o parte a armatei la Dunăre, ca să împedice pe Prusiaci a trece râul; 10 Iulie 1866 denumit comandant suprem al armatei de pe câmpul de război, dar pacea dela Nicolsburg (26 Iulie) puse capăt războiului. Ca inspector general al armatei (1869) își câștigă merite neperitoare pentru reorganizarea armatei anstr.; † 18 Febr. 1895.

Albrecht, ordin, 1) *Albrecht-Ursul*, ordin de casă în Anhalt, pentru distingerea virtuții și capacității; 2) *A. ordin regesc saxon* pentru premiarea celor ce se disting în virtuți cetățenești, în științe și arte.

Albrechtigti, (Evangelical Association of North-America), c sectă în America de nord, care în punctele principale se unesc cu Metodistii (v. ac.), întemeiată de Iacob Albrecht (n. 1759, † 1808); A. la început erau puțini, acum numeră în America preste 100,000, conduși de 4 epi și de o »conferență generală«, care se adună tot la 4 ani; A. desvoaltă mare activitate pe terenul publicisticii; în Cleveland susțin și edau 5 ziare germane și 6 engleze; au deosebită grijă de școlile de duminică, în cari au 1800 învățători și la 93,000 elevi. A. sânt răspândiți și în Europa, prin Germania și Elveția. (Cf. Die Albrechtsleute, Erlangen 1877.)

Albrechtsberger, J. G., n. 3 Febr. 1736 în Klosterneuburg lângă Viena; compositor și teoretic renumit; a scris 244 opuri, cele mai multe de caracter bisericesc, dar și multe quartete, cuintete etc. pentru instrumente cu coarde ș. a. instrumente; ca scriitor musical încă s'a distins prin diferite tratate; † 7 Mart. 1809.

Albrich, 1) *A. Carl*, distins bărbat de școală al Sașilor din Trs.; n. 1836 în Sibiiu; 1858 prof. la liceul din Șemniț; dela 1860 prof. la gimn. săs. din Sibiiu, unde își câștigă mari merite conducând înființarea și organizarea școlii reale superioare (1860); mai târziu director al școlii industr.; dela 1892 directorul tuturor instituțiilor împreunate cu gimn. ev. din Sibiiu; luă parte activă — în mod distins — și în cele bisericesci; dintre scrierile sale mai importantă e: »Istoria gimnasiului ev. din Sibiiu«.

2) *A. Ioan.*, medic vestit săs.; n. 1687 în Brașov, unde practică medicina; pe timpul ciumei, ce a bătuit în Trans. la 1718—19, își câștigă frumoase merite întru combaterea înfricoșatei boale, despre care și scrise: »Observationes de Peste Barcensi, praesertim Coronae saeviter Ann. 1718 et 1719 grassante«; se ocupă și cu istoria Sașilor, adunând și decopliând documente, pe cari le dăruie gimn. săs. din Brașov; † 1749.

3) *A. Martin*, n. 1630 în Mediaș; 1655 ales rector al gimn. ev. din Brașov; interesant e, că a stat în legături literare nu numai cu Germ., ci și cu Bucurescii și cu patriarhul dela Constantinopol; dedică o »Dissertatio Theol. de Invocatione Sancterum« principelui Const. Cantacuzin; 1684 îi trimise aceuiași princ. catechismul cel mic al lui Luther cu rugarea, să-l cetească cu atențiune; 1684 ales preot în Rășnov; † 1694.

Albul, (zool.) un fel de verme numit după colorarea lui; trăiesce din sucule lemnelor tăiate și al legumelor; strică crumpenele.

Albula, riu și pas în cantonul Graubünden (Helveția); râul A., afluentul principal al Rinului posterior, isvoresce în pasul A. la înăl-

țîmo de 2030 m. percurge valea A., numită și Bergiin, și tăindu-și drum printre stânci se varsă în Rinul posterior aproape de Thusis; 31.6 km. lung.; căderea 1400 m. = 4.4%. Preste *pasul A.* trece un drum.

Albulescl, 1) com. rur. în j. Mehedinți, pl. Dumbrava, formată din 3 cătune: Padina, Dealul-mare și Mărcenii; 1190 locuitori agric. și economi de vite; 2) A., sat în j. Muscel, pl. Argeșel.

Album, (ceva alb) placă obdusă cu gips pentru însemnări, anunțuri, publicațiuni etc. La Romani publica pontifexul pe asemenea A. așanumitele annales maximi, pretorul edictele, iar alți oficiali conspectul senatorilor, judeilor, colegiilor clericale, listele militare etc. În biserica creștină A. conspectul clericilor (grec. canon). Dela sfârșitul evului mediu se numesc A. o carte din file albe ori înfrumșetate cu diferite figuri desemnate sau tipărite, menite a cuprinde inscripțiuni de sentințe, maxime, învățătură, autografe etc. dela persoane, a căror suveniro voim a o păstra. Era în us mai ales între învățați și artiști, studenți și călugări. De prezent A. a devenit un obiect de modă mai ales la cocoane. În timpul mai nou se numesc A. o colecție de reproduceri din produsele măiestrilor renumiți (Leonardo da Vinci, Raffaell, Correggio, Tizian, Murillo, Delaroche etc.) sau de opuri literare (crestomație, antologie) de diferiți autori, compusă de obicei pentru sprijinirea unui scop filantropic. Ași noțiunea A. devine tot mai generală (colecție de pose, timbre etc.) Adeseori scoarțele formează partea cea mai artistică.

[Dr. Cristea.]

„Album“, mai multe publicațiuni periodice rom. mai remarcabile: 1) »*A. istoric și literar*« de Cogălniceanu. Iași, 1854. 2) »*A. Moldo-Valah*«. Iași, 1848. 3) »*A. științific*«. C. N. Brăiloiu. Bucuresci, 1847. 4) »*A.-ul Pelerimilor români*«. D. Bolintineanu. Paris, 1851.

Albumen, termen grec. întrebunțat dela Gärtner încoace; s'a dat rezervelor alimentare din semințe, comparabilo cu albușul din ouele paserilor. Astăzi sub A. se înțelege numai rezerva alimentară din semințe, rezultatul segmentațiunii nucleului secundar al sacului embrionar. Natura acestei substanțe de rezervă e diferită. Uneori în celulele lui se depune mai mult amidon și puține substanțe azotoase. A. e făinos, amylaceu (semințele cerealelor în genere etc.) Alteori celulele conțin substanțe uleioase și azotoase (aleuronă, cristaloiți, proteici). A. e oleaginos (Ricin, *Ellais guyanensis* etc.), cărnos e când consistența lui e oarecum moale; cornos dacă consistența lui e mult mai mare (la Cafea, *Gallium* etc.); uneori e atât de întărit că se aseamănă cu ivoriu, ca la palmierul *Phytelephas macrocarpa*, din care se scate ivoriu vegetal, cu aceleași întrebunțări ca și cel animal, substituindu-i-se chiar. Aceste ultime 3 soiuri de A. nu sânt decât modalități ale celor două dintâu. Pozițiunea A.-lui față de embrion e variabilă: ori embrionul e central sau excentric, ori într'o parte și A. periferic (gura leului, grâu, porumb etc.); ori embrionul e îndoit în arc și A. așezat central în curbătura lui (Cariofilee, Chenopodiacee etc.) Când massa A.-lui nu-i netedă, ci are brazde simple ori ramificate, ce-l despart în fășii variabile, A. se țice că e ruminat, ros, runcinat

(Anonacee etc.) Rolul A.-lui e important, servind ca prim aliment plantei în primele faze ale dezvoltării ei. Omul folosește A. din semințe în alimentația lui, a animalelor, în industrie, medicină etc. Faina cerealelor alimentare e în mare parte A.; untul de Ricin, alimentat la Chinezii, purgativ cunoscut, e scos din A. de Ricin; e cunoscută întrebuințarea A.-lui cornos de cafea etc. [S. Șt. R.]

Albuminat, (*albuminosus*) semănță albuminată și exalbuminată. Acest termen se aplică unei semințe, ce conține un albumen. (V. ac.)

Albuquerque, *Alfonso d'*, c. M., erou militar portug., n. Lissabona 1452; cucerii ca vice-rege al posesiunilor portug. în India (1503) Goa, Malabar, Ceylon, ins. Sunda și Ormus; destituit; † 16 Dec. 1515. Fiul său *Blas d' A.* a scris: *Commentarios do grande Alfonso d' A.* (1576; 1774, 4 vol.)

Albumum, (*albus* = alb) numele lat. întrebuințat în anatomia vegetală pentru albul (albeața) lemnului. (V. ac.)

Alburnus, (*lat.*) 1) ciprin, leucisc (nume de pește) (v. Cyprinidae); 2) munte în provincia Lucania.

Alburnus-Maior, în inscripțiuni și: vicus Alburnus Maior, v. Abrud.

Albuș, corp proteic, care se află în toate lichidele nutritive, atât vegetale cât și animale, dar mai curat în albușul oului, care e un albuminat de sodiu (natron). Uscat are o culoare gălbuie, se poate prefăce foarte ușor într'un praf alb fără gust și miros, care se disolvă în apă, dar nu în alcool și eter, cari îl încheagă. A. din sânge se deosebește chimic foarte puțin de albumina oului și e un A. de serum sau serosin. Cea mai mare însemnată o are A. ca nutriment, dar se folosește și pentru scopuri tehnice cun sunt: limpedirea lichidelor turbure, ca hârtie de A. în fotografie, la pregătirea de ipsos, dar îndeosebi la imprimarea stofelor. Fabricii mai însemnate pentru A. uscat se află în Austr., Germ., Amer. sud. și Austr. [Fl. St. S.]

Alca, pasere; are ciocul gros, spre vîrf bulbucat și pe de lături tare turcit, cu muche ageră și brezde curmezișe, coada scurtă cu 12 pene, aripi subțiri, lungi și ascuțite, pene dese blănoase, e de mărime considerabilă. Cu ea e înrudită *A. torda*, cu aripi lungi până la coadă; pe cap, grumazi, pe spate brună, pe foale albă, 42—44 cm. lung., 70 cm. lat.; trăiește în cete mari pe malurile nordice, anume pe Lofote, iarna apară des pe malurile teritorului franc. și germ. A. cea mare *A. impennis* cu aripi foarte scurte și rău dezvoltate, cu cioc dela bază până la vîrf puțin îndoit, lung. de 78 cm.; pe spate neagră, la gâtlegiu negru-brună, pe foale albă; a trăit odată pe ins. stănoase ale Islandei și Fundlandei noue, dar fû stîrpită prin curse; dela 1844 nu s'a mai arătat nici un exemplar.

Alcahes, (*arab.*) se numia la alchimisti mai noi disolvatorul universal pentru toate substanțele.

Alcala, (*arab.* = castel) 1) A.-de-Henares, oraș în prov. span. Madrid, lângă Henares, cu 13,534 loc. (1887), odinioară cu renumita universitate, care la 1836 a fost strămutată la Madrid; locul natal al lui Cervantes; penitențiar

pentru femei, unic în toată Spania; loc bogat în cereale, poame și vin; industrie înfloritoare. 2) A.-la-Real, oraș în prov. span. Jaen în Andalusia, cu 15,805 loc. (1887); se produce vin, poame și legume.

Alcalde, (*span.*) în Spania titlul judecătorilor și al reprezentanților autorităților publice.

Alcaiei, jocul —, exercițiu militar la vechii Romani: aruncarea suliții din o anumită distanță prin un cerc de fier.

Alcalescență, însușire a unor corpuri de a se combina cu acidele și a schimba culoarea unor pigmente vegetale într'un sens anumit (s. e. Turnesol roșu în albastru).

Alcalia, rîu neînsemnat în Basarabia; pe timpul verii seacă în mare parte; se varsă în lacul Burnoe, care se află la sudul Basarabiei, aproape de marele lac sărat Ali-bey, la o distanță ca de 12 km.

Alcalii, în sens mai restrins sînt compuse ale oxygenului sau ale radicalilor hydroxili cu metale alcaline (Sodiu, Potasiu, Rubidiu, Cesium, Litiu și compuse ale Amoniumului); în sens mai larg: compuşii oxygenați și hydroxilați ai Bariului, Stronțului, Calciului și Magnesiului, adică ai metalelor *alcaline terose*.

Alcalimetrie, metodă simplă analitică cu scop de a determina conținutul de *Sodiu*, *Potasiu* etc. într'un hidrat sau carbonat al comericiului (Soda, Potasă). Metoda cea mai răspândită e cea volumetrică (titrometrică) imaginată de *Desvoisilles* (1771) pentru determinarea potasei (Carbonatul de potasiu), neutralisînd cu acid sulfuric alcalii (potasă) și determinînd cu precizie cantitatea de acid, necesară spre acest scop.

Alcaloide, base vegetale (organice), conținînd pe lângă carbogen, hydrogen și azot, adeseori și oxygen; sînt foarte răspîndite în regnul vegetal (semințe, fructe și coajă); nu se găsesc nici odată în stare liberă în plante, ci combinate cu tanina (sau alte corpuri analoage taninei). Multe plante conțin două sau mai multe A. (*Strynos nux vomica*: Strichnina și Brucina; *Cinchona*: Chinina, Chinidina, Cinconina, Cinconidina; *Papaver somniferum* (mac): Morfina, Apomorfina, Codeina, Narcotina, Papaverina etc.) Extracțiunea A.-lor se face tratînd planta pulverisată cu hidratul de calciu și izolînd astfel A. de acide. A. se estrag cu diferiți solvanți (Benzină, Clorofom, Ether etc.), se împart în *A. volatile*, (Piperidina, Nicotina etc.) și *A. fixe* (Atropina, Morfina, Chinina, Strichnina etc.) și sînt mai ales solide, cristalisabile; toate sînt solubile în alcool, fără miros, cu gust amar și cu reacțiune alcalină; mai toate au un rol însemnat în medicină; multe sînt în mare grad toxice. [A. B.]

Alcaluretica, medicamente, cari dau urinei o reacțiune alcalică, împedcînd astfel aședarea sărurilor urice în beșică.

Alcama, oraș și capitala unui district în Sicilia, provincia Trapani, în apropierea vestitelor ruine ale Segestei (v. ac.), 37,697 loc., patria poetului Ciullo d'Alcama.

Alcanina, pigment roșu, se estrage din rădăcina plantei *Anchusa tinctoria* Lin; anume rădăcina se taie în bucăți, se spală, se usucă și se diluează cu alcool. Tinctura produsă se prevode cu ceva

acid chlorhidric, se distilează și destilatul se amestecă cu ether, care recepe pigmentul. Din evaporarea soluțiunii etherice rezultă ca residuu: A. în forma unei pulbere amorfe roșii, care nu se disolvă în apă, ușor însă în alcool, ether, oleiuri grase și volatile. Pigmentul servește pentru a văpsi bumbac, mătăsă, oleiuri, grăsimi, alifii și mai ales preparate cosmetice și farmaceutice.

Alcanna, (botan.) gen din familia *Boraginaceelor*, tribul *Boragaceelor*; cuprinde plante perenale cu flori albe, galbene, albastre sau violete. Speciile acestui gen cresc în jurul M. Medit. Rădăcina dela *A. tinctoria* Tausoh se folosește pentru a colora frumos roșu-carmin, însă această oolooare splendidă nu-i durabilă; se aplică la tincturi, pomade, oleiuri; mai ales în parfumerie. [A. Fr.]

Alcantara, 1) cetate în Estremadura din Spania, lângă riul Tajo, preste care duce un pod vechiu roman; reședința ordinului cavaleresc de Alcantara; 2) riuleț în apropierea Lissabonului. Aci a invins ducele de Alba pe Portughezi (1580); urmarea fû anectarea pe mai mult timp a Portugaliei la Spania.

Alcantara, *Petru*, sfânt, reformatorul disciplinei în ordinul franciscanilor; n. 1499 în Alcantara, † 1562. Terminând filosofia și dreptul canonic, în etate de 16 ani se făcû călugăr, în etate de 20 ani ajunse stărișul mănăstirii din Bajadoz, 1538 provincial de Estremadura, în care calitate a întrodus multe inovațiuni riguroase. Papa Iulius III. i-a dat concesiune pentru întemeierea unui ordin ascetic, ale cărui mănăstiri s'au înmulțit așa de mult, că în 1561 au format provincie separată.

Alcantara, unul din vechile 3 ordine cavaleresci spaniole, înființat la 1156 de frații Suero și Don Gomez Fernando Barrientes cu scopul de a lupta contra Maurilor. Ordinul s'a desființat în 1835, s'a susținut însă semnul de distincțiune A. până ađi.

Alcarrazas, numele spaniol al ulcioarelor de lut, cari se folosesc pentru a conserva apă bună, în continuu rece.

Alcatifas de Persia, (*Alcatifs*) covoare orientale prețioase, lucrate din bumbac sau mătăsă și cusute cu fire de aur sau de argint.

Alcavala, (Alcabala) dare întrodusă în Spania de Alfons XI. la 1340; în vigoare până ađi, este o taxă de 10% după ori ce afacere de vânđare sau schimb.

Alcazar, (*arab.* = cetate) numele mai multor casteluri, cetăți și localități în Spania și Port. A. *Quivir*, oraș în Marocco, v. Kassr'-el-Kebir.

Alcea, (*Alca arctica*) paseri din fam. Aloidelor, ordinul pas. înnotătoare; trăiesc în mările nordului; au aripi scurte, nu pot sbura, picioare cu pelițe înnotătoare, scurte; colorarea penelor e neagră pe spate, albă pe piept; depun câte un ou mare într'o gaură de pe țărmul mării, se nutresc ou pesci și alte animale de mare; înnotă foarte bine, merg greu pe uscat; pe țărmuri se ved cu miule; la cel mai mic șgomot sar în apă și se confundă; ouele lor sânt bune de mâncat, asemenea carnea pulilor (sărătă sau marinată); penele încă se întrebuintează; există o mulțime de specii. [M.]

Alchemilla L., gen din fam. *Rosaceae*, tribul *Poteriaceae*; cuprinde ierburi perene, mai rar anuale. A. cuprinde vr'o 30 specii răspândite

în regiunile temperate și în Africa austr.; foarte abundente sânt în Anđi (America merid.) dela Mexico până la Chili, în Amer. bor. însă lipsesc. Din România și țerile vecine însemnăm: *A. vulgaris* L., numită popular Crețişoare sau Plască, (cresce prin pășunile de pe coastele tuturor munților); *A. fissa* Schum. etc. Unele specii se cultivă prin parouri, mai ales spre a decora stâncăriile. *A. vulgaris* L. are proprietăți tonice și astringente, ceea ce face să fie întrebuintată ca vulnerară. Din ea se face »Thés suisse« (ceaiul elvețian.) *A. alpina* L. se întrebuintează spre a colora în galben.

[Z. C. P.]

Alchimie, cuvânt format din articolul arab »al« și »chimie«; tendința-i dominantă e transformarea metalelor nenobile (Plumb, Cupru, Mercur etc.) în nobile (Aur și Argint). Primele sciri autentice despre A. le avem din secl. IV., dela Arabi. Credința în posibilitatea fabricațiunii aurului e justificată prin învățăturile lui Aristotel relativ la *materia* (substanță primitivă), care e cu desăvârșire fără formă, indestructibilă și nedeterminabilă; este aceea ce nu pierie în tot ce este și se naște, și în cel mai mare grad capabil de-a se încărca cu fel de fel de proprietăți. Tendința de-a transforma proprietățile plumbului, cuprului etc. în cele ale aurului nu-i nici nesciințifică nici frauduloasă; A. a devenit însă nesciințifică în momentul, când posibilitatea facerii aurului s'a făcut dependentă de aflarea unei anumite substanțe *Magisterium*, cu ajutorul căreia numai s'ar pute realiza această minune, ba mai mult: tot *Magisterium*ului se atribuia puterea de-a vindeca toate boalele. *Magisterium*ul a fost după unii un corp roșu, după alții galben (ca șofranul), când ducul, când sfârșimios, care, turnat pe diferite metale în stare fuzionată, le transforma în aur. Cantitatea de *Magisterium* necesară spre a provoca această transformare a metalelor a fost după unii 1:10, după alții 1:1000. Raimund Lull († 1315) pretinde a pute transforma marea într'egă de merour în aur. A. s'a menținut până în secl. XIX., răspândindu-se în toate țerile și ocupând adeseori bărbați însemnați (Albertus Magnus, Arnold, Villanovus, Roger Baco, frații Hollandus) memorabili, pentru-că atribuiau Pietrei Filosofale (sinonim: *Magisterium*, praf de aur) și puterea de-a da imortalitatea. În secl. XV. A. deveni prada șarlataniei și a pungășilor; în frunte se afla Le Cor, care fiind ministrul finanțelor, puse în circulație monete false. În secl. XVI. A. era încă în floare, dar cu secl. XVII. începû a decăde; astăzi A., perđându-și toată basa, a dispărut cu totul. Resultate ar pute avé A., când s'ar pute adeveri, că elementele noastre însele sânt combinațiuni de alte corpuri încă necunoscute noué. Natural, că atunci s'ar pute face și aur. Că alchimisti să fi fabricat vr'odată aur, e de necrețut și afirmațiunile lor au fost nisece neadevăruri, cari însă, îndemnând lumea la numeroase încercări, au avut adeseori de urmare aflarea unor corpuri și combinațiuni chemice noue (s. e. fosforul [Brandt], porcelanul [Böttger] etc.)

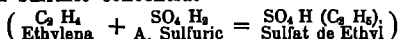
Alcidae, familie a paserilor înnotătoare (Urinatores), care se caracterizează prin aripi foarte scurte, picioare deplin formate pentru

înnotat, lipsindu-le însă degetul de dindăreț; au un cioc foarte deosebit, de altmădru de ambele părți turtit și cu brezde. Paserile, cari aparțin acestei familii, sânt adevărați locuitori ai mării. Pe pământ se mișcă greoiu, trăindu-se pe întreagă talpa picioarelor, în apă se aruncă cu ușoală mare și cufundându-se în adâncimi prind pesci și alte animale de mare. Caracteristica lor e: picioare scurte și ținuta dreaptă, când odichnesc. Se găsesc în zona arctică, și au mai multe genuri și specii; trăiesc în cete mari de sute de mii. Aduc folos prin ouă, pene și pui.

Alcira, (pron. Alsira) oraș întărit în provincia span. Valencia; 18,448 loc.; în floare pe timpul Maurilor.

Alcolea, localitate în prov. span. Jaën (Andalusia) lângă Guadalquivir; aici au învins insurgenții (1868) trupele reginei.

Alcool, (A. ordinar, Etylalcool, Etanol, Spirt, C_2H_5O). A.-ul beuturilor spirtoase, cunoscute în timpurile cele mai vechi, deja în secl. VIII. a fost extras prin destilațiunea vinului. Cuvântul A. e de origine arabă și însemnează: »foarte ușor.« Morewood susține, că Chinezii preparară A. mult înainte celorlalte popoare din Asia și din Europa; după alți autori alchimistul arab Abul Kase (secl. XII.) a fost primul, care a preparat A.-ul (din vin). Meritul descoperirii A.-lui unii îl atribue lui R. Lulle, alții lui Arnold de Villeneuve, celebrului profesor de Alchimie la Montpellier (secl. XIII.) Oricum ar fi, A.-ul preparat în acele epoce a fost departe de a fi pur. Preparațiunea sintetică a A.-ului abia la 1855 a reușit (Berthelot); absorbând ethylena prin acid sulfuric concentrat

dă nascere la sulfat de ethyl, care tratat cu apă dă alcool și acid sulfuric ($SO_4H(C_2H_5) + H_2O = CH_3O + SO_4H_2$). Gazul aerian (de iluminat) conține ethylenă; din el se poate deci prepara A. Preparațiunea în mare (industrială) a A.-ului se face însă prin fermentațiunea lichidelor zahăroase, fie naturale (sucul strugurilor, merelor, prunelor, trestia de zahăr, suculele sfecolelor, din lapte, miere etc.), fie artificiale, transformând amydonul (scrobeala) cerealelor, cartofilor etc. cu ajutorul *Diastasei* în zahăr, separând prin destilațiunea A.-ul obținut în timpul fermentațiunii. A.-ul obținut la prima destilațiune (v. ac.) se numește »Spirtul brut«; prin redestilațiune (rectificațiune) în aparate speciale (cu coloane) se obține A. tare (90—96%). A. absolut se prepară din A. tare, prin o nouă destilațiune, împreună cu substanțe igroscopecice (Sulfat de cupru, Carbonat de potasiu, mai cu samă oxyd de calciu [var ars]). A. este un lichid mobil, fără culoare, cu miros plăcut și caracteristic, și cu gust arțător, cu reacțiune neutră. Aprins, arde cu flacăra palidă. A. fierbe la 78.3° C; la —100° lichidul devine gros; la —130° se solidifică. Pondul specific al A. este 0.7936 la 15° C. — A. este un bun mijloc disolvant pentru grăsimi, reșine și oleiuri. Dintre săruri minerale A.-ul disolvă: sare de bucătărie, azotat de calciu etc.; insolubile în A. sânt: carbonatele și sulfatele, azotatul de bariu și stronțiu. Prezența apei în A. se poate recunoaște adăugând Benzol, unde în cazul, când A. nu conține mai

mult de cât 3% apă, lichidul rămâne limpede. Urme de apă în A. se recunosc prin colorațiunea albastră, ce arată Sulfatul de cupru alb (dehidratat) agitând A.-ul cu puțină pudră de această sare.

Alcooli sânt corpuri, pe cari le putem privi ca hidrocarburi, în cari hydrogenul e parțial sau și total substituit prin oxydrili. Se împart în mono-, bi-, tri- etc. aciți, după cum unul sau mai mulți atomi de Hydrogen sânt înlocuiți prin oxydrili. Cel mai important A. mono-acid este *Spirtul*; Glycolul este un A. biacid; Glycerina un A. triacid etc. A. se mai clasifică după locul, ce îl ocupă Idroxylul în moleculă și adică: A. primari, secundari și terțiari. Prin oxydațiunea A.-lor primari obținem *aciții*. A. secundari și terțiari nu dau aciți. A.-i sânt foarte răspândiți în natură. La fermentațiunea soluțiilor zahăroase se nasc A. monoaciți; grăsimile animale și vegetale sânt compuși ai *Glycerinei*; Hidrocarburele (Amidon, Zahăr etc.) sânt A. poliaciți.

Alcoolism. Alcoolul nu-i aliment, ci substanță toxică, care ingerată în cantitate mică de obicei nu aduce perturbațiuni în organism și e bine suportată, dar consumațiune de cantități mai mari de alcool provoacă leziuni grave, prefaceri anatomice în țesutul tubului digestiv și al anexelor sale, al sistemului nervos, al organelor circulațiunii sângelui, prefaceri, cari opresc funcțiunea regulată a corpului, și modifică acțiunea creierilor, nimicind voința persoanei dedate beției, făcând-o incapabilă pentru muncă, împingând-o la crime și producând alienațiunea mentală. Cu numirea A. se însemnează toată seria boalelor fizice și morale, ce decurg din abusul beuturilor alcoolice, boale, cari au diferite gradațiuni, și nu se găsesc numai la bețiivi ordinari din clasele inculte ale populațiunii, ci și în straturile ei mai ridicate. Abusul tuturor beuturilor alcoolice poate produce A.; perturbațiunea produsă în organism e însă mai gravă la beutori de rachiu, de beuturi alcoolice destilate în general, decât la beutori de vin și de bere. Unii patologisti și igienisti pretind, că A. se datorese mai ales impurităților, ce se găsesc în beuturile alcoolice destilate și nerafinate. E adevărat, că aceste impurități (alcooli superiori, aldehide, furfurole) sânt mai cetrăvitoare decât alcoolul etilic pur, dar de obicei ele se află în rachiu, cognac, rum, țuică într'o cantitate relativ mică; deși e de dorit ca alcoolul din comerici să fie liber de aceste impurități, ele nu se pot considera drept cauza principală a A.-lui, și mai mult cantitatea alcoolului consumat decât calitatea lui produce boala. A. cauzează ruina morală și materială a victimelor beuturii, distruge familia, compromite viața intelectuală și fizică a copiilor născuți din părinți alcoolici; societatea are dar datoră a preveni abuzului beuturilor alcoolice. În diferite state A. se combate prin diferite măsuri: prin societăți de temperanță, prin impositate mari asupra beuturilor și asupra debitelor (cârciumelor), prin împunerea cârciumelor, prin legi speciale, cari prescriu pedepse contra beției, interdicțiunea bețiilor, așezarea lor în asile de bețiivi, prin monopolul statului asupra purificării și a vânzării alcoolului, prin monopolul statului sau al comunei asupra cârciumelor. Una singură din aceste măsuri

suri nu-i suficiență pentru ajungerea scopului, ci trebuie să se recurgă deodată la mai multe. Rolul principal în combaterea A.-lui îl are însă biserica și școala. [I. Felix.]

Lit. Dr. A. Baer. Die Trunksucht und ihre Abwehr. Leipzig 1890. Prof. Dr. A. v. Strümpell. Über die Alkoholfrage. Leipzig 1893. Ladame. De l'assistance et de la législation relatives aux alcooliques. Paris 1894. I. V. Laborde in Tribune médicale. Paris 1894. 1895. Bericht der eidgenössischen Alkoholverwaltung für das Jahr 1894. Zürich 1895. Prof. Dr. I. Felix. Rapport general asupra Igienii publice a Regatului român pe anul 1894. București 1895. M. C. Haretu. Imposițiul și beuturile alcoolice. București 1895. Dr. I. Stefanescu, Beția și vindecarea ei. București 1896.

Alcoolometria, determinarea conținutului de alcool (spirit) într'un lichid spirtoș. La lichide, cari nu conțin decât alcool și apă, ne servim de *Areometru*, adecă determinăm pondul specific al amestecului. Conținutul de alcool într'un lichid spirtoș se poate exprima când după greutate, când după volum. În primul cas se țice câte kgr. de alcool (ales) se află în 100 kgr. de un lichid spirtoș (spirit); în al doilea cas câți litri de alcool sînt în 100 litri de amestec alcoolic. *Alcoolometri*, sînt *Areometri*, cari în loc de a inveda densitatea amestecului, fără interes în comerț, invedaază pe scara lor conținutul de alcool în lichidul respectiv. Conținutul de alcool în lichide, cari pe lângă alcool și apă mai conțin și alte substanțe (vin, bere etc.) se află: 1) determinând conținutul de alcool în destilatul cu alcoolometru; 2) cu ajutorul *vaporimetrului*, ce invedaază forța elastică a vaporilor; 3) cu *ebuloseop*, determinând temperatura de fierbere, care descrește cu creșterea conținutului de alcool; și 4) cu *dilatometrul*, determinând coeficientul de dilatațiune al lichidului. (Alcoolul se dilatază de 3-5 ori mai mult decât apa.) (Conf.: Brix: Alcoolometer und dessen Anwendung.)

Alcoolometru, instrument de sticlă cam de 44 cm. lung, în forma unui fus de tors, construit la capătul din jos cu un glob lungăreț cam de 2 cm., în care se află mercuriu, spre a-l face să se cufunde în fluide; dela glob cu 3 cm. mai sus se află un tub sau țeve cam de 2 cm. diametru și 15 cm. lung., în care e un termometru; dela tub în sus se întinde coada cam de 24 cm., pe aceasta se află o scală, din jos în sus dela 1—100°. Fiind apa mai grea decât spiritul, A. se cufundă cu atât mai tare în spirit, cu cât e acesta mai curat. Impărțirea în 100° arată câți litri de spirit curat se află în 100 litri de apă amestecată cu spirit. A. nu mai atunci arată gradele adevărate ale spiritului, când fluidul gradat după termometrul din tub arată 12° căldură; dacă e mai rece, spiritul e mai tare, iar dacă e mai cald, mai debil; spre a soi care e gradul adevărat, trebuie să ne folosim de anumite tabele, ce se vînd deodată cu A.

Alcor, numele unei stele de lângă constelațiunea »ursa mare«, (poporal: »carul«). Ruda carului constă din 3 stele principale; steaua mijlocie se numește »Mizar«; 11°75' dela această se află mica stea numită **Alcor** (sau poporal: »pogănic«); ochiul încordat o poate vedea.

Alcoran, v. **Coran**.

Al Corso, conform cursului; termin comercial folosit de regulă la vîndări de efecte și monete.

Alcov (din arab. al-gobbah = boltă), locul rezervat pentru așezarea unui pat; se poate închide și separa de restul camerei, fără a se vedea; foarte obicînit la casele franceze.

Alcoy, oraș în prov. span. Alicante (Valencia); 30,373 loc.; industrie de hîrtie, postav și bumbac.

Alcuifux, oxid sau sulfură de plumb (galenă) topită; întrebunțat la smălțuirea oalelor.

[V. C. B.]

Alcuinus, (*Alcuine*, din Ahlwin) numit și **Albinus**, sfetnicul și învățătorul lui Carol cel Mare, cel mai însemnat savant al secl. VIII. s'a născ. la 735, din părinți anglo-saxoni, studii în școala din York, pe care a condus-o el mai târziu. Carol cel Mare îl chemă la sine la 782, unde remase, cu scurtă întrerupere, până la moartea sa (804). În mănăstirea sf. Martin din Tours întemeia o școală, iar el conduse școala de curte, în care se întâlneau Carol cel M. cu fiecele sale și oei mai veștuți curtsani. A. era sfetnicul lui Carol atât în afaceri religioase, cât și în cele politice. Meritul principal al lui e, că a introdus în imperiul Francilor știința antică. A. a scris mai multe cărți teologice, manuale de introducere în diferitele științe, poezii și o multime de epistole.

Alcyone, (Halkyone) în constelațiunea »pleiadelor« (»găinușă«), o stea de gradul III., pe care Maedler a numit-o și soare central.

Aldan, 1) în Munt. și *haldan* în Mold., se numește cânepa de toamnă, care produce semînță (*Cannabis femina*); 2) A., afluent al râului Lena în Siberia, 2200 km. lung.; după el s'a numit platoul A. în partea nord-est. a munților Stanovoi.

Aldebaran, stea de gradul I. în constelațiunea taurului; are lumină palid-roșietică; aparține verosimil grupa hyadelor, dar în fenomenele sale motorice se abate dela mișcările celorlalte stele ale hyadelor; memorabilă pentru că astronomii Halley și Flamsteed au descoperit la ea, la Arcturus și la Sirius mișcarea stelelor fixe.

Aldehyda, (chem.) A. acetică, oxyd de ethylen, Etanol, (C₂ H₄ O). A. este un lichid fără culoare, p. s. = 0.79, fierbe la 20° C, cu miros eteric și înecător; e inflamabil. A. e solubil în apă, alcool și ether, disolvă sulfurul, fosforul și iodul. E întrebunțată la fabricațiunea oglinzilor etc. Se află în primele destilate ale rectificării spiritului, în vin etc. A. se prepară destilând un amestec de spirit de bioxyd de mangan (ori bicromat de potașiu) și acid sulfuric.

Aldehyde, sînt corpuri, cari nasc din alcoolii primari prin o pierdere de hidrogen — împrejurare, care dădu nascere și la numirea lor: (Al)cool (*dehyd*)rogenatum. Liebig (1835) le privesce ca produse intermediare între alcoolii și aciți (C_n H₂ n O. C_n H₂ n - 20) (C_n H₂ n - 2 O₂). A. se află și în natură: esența de mușețel, de scorțisoară, sau sub formă de Glucoside s. e. în migdale amare. A. sînt corpuri foarte volatile și ușor oxidabile; amalgamul de sodiu în prezența apei le transformă în alcoolii. A. descompun soluțiunile amoniacale de argint, reducînd argintul (întrebunțare la argintirea sticlei).

Aldenhoven, sat în distr. Aachen (Prusia); 1226 loc.; însemnat pentru că aici au învins Austr. (sub prințul Coburg) pe Franc. (sub Dumouriez) la 1793, iar 1794 tot aici au învins Franc. (Jourdan) pe Austriaci.

Alderman, (pron. aldermen), în Anglia numirea funcționarilor, cari urmează în rang după primar (*mayor*); se aleg.

Aldine, numirea tipăriturilor, ce au eșit în secol. XV. și XVI. din tipografia familiei Manuzio în Veneția; astăzi se numesc A. un soi de caractere tipografice de-o frumșețe specială.

Aldobrandini, familie nobilă veche din Florența, care a dat Italiei, și în special statului papal, mai mulți bărbați de stat și cardinali. A. *Hippolit* ajunse chiar papă (1592) cu numele Clemente VIII., el a ridicat familia la demnitatea de duce. Un A. a fost primul posesor al vestitului fresc antic *Nunta Aldobrandiniana*, care reprezintă nunta lui Peleus și Thetis.

Aldrovanda L., numele unui gen de plante din familia Droseraceelor, cu o singură specie: *Aldrovanda vesiculosa* L. trăitoare în lacurile și bălțile Eur. medii și austr., în Bengal, și în delta Dunării; plantă acvatică, înnotătoare, erbacee, suculentă, diafană, glabră, cu tulpină simplă sau divizată, multiarticulată, cu articuli frunzoși, frunzele verticilate; flori axilare fără bractee; calice 5 partit; petale 5; stamine 5; ovar globulos 1-locular; fruct capsulă globuloasă cu semințe numeroase. [S. Șt. R.]

Aldmean, Ioan, cavalier, consilier la curtea ung. de casație, fiul preotului Aldnea din Moeșii Branului, n. acolo în 1821; după absolvirea studiilor jur. păși pe terenul public, mai întâiu (1847) ca avocat în Brașov, apoi (1848) ca notar al districtului Făgăraș; 1850 denumit asesor al tribunalului de Alba-Iulia; 1858 president al tribunalului urbarial din Brașov; 1861 consilier al guvernului Transilvaniei în Cluj; 1865 v.-pres. al tablei reg. în M.-Vásárhely; 1867 consilier în ministerul de justiție în B.-Pesta; 1869 membru al curiei reg. (curtea de casație) din B.-Pesta, unde reposedă în 1871. E înmormântat în cimitierul dela Zernesti, de unde era mamă-sa, fca protop. din loc. Bain și sora mamei episcopului Meșanu. A. funcționă ca v.-pres. al dietei din Sibiu și ca membru al senatului imp. între 1863—1865; luă parte la toate adunările naționale și la sinoadele și congresele bisericești gr.-or. rom.; 1864 fu decorat cu ord. coroanei de fer. cl. III. și astfel ridicat în statul caval. austr. având drept insignii: un scut militar împărțit orizontal în două câmpuri, dintre cari în cel de sus (roșu) se ved fastele romane încrucișate, în cel de desubt (albastru) un munte încoronat cu o coroană de aur (piatra craiului). Familia lui se reduce în linia bărbătească la unicul fin Constantin, † ca procurator în Ploiesci. [I. cav. de Pușcariu.]

Ale, (pron. əl) în Anglia numele unui soi de bere de culoare deschisă. Berea mai grea și întunecată se numește *porter*.

Alea (*lat.*) 1) joc de noroc; soarte, noroc, întâmplare, risc, îndoială, nesiguranță. *Alea jacta est: sorții s'au aruncat, s'a aruncat oubul, adică: acum soarta s'a hotărât, nu se mai poate schimba; ce-a da Domnul*; 2) oraș antic în Arcadia, cu un vestit templu al Minervei.

Aleatoris, (*lat.* alea) în terminologia jurid.

contractul oneros, în care echivalentul obligațiunii atâră de un eveniment viitor și nesigur.

Aleco Pașa, v. Vogorides (Alexander).

Alecsandri, Vastle, v. Alexandri.

Alegațiune, (*lat.*) aserțiune, citațiune din scrierile sau spuselor cuiva.

Alegere. Dreptul de alegere e baza sistemului constituțional, mijlocul de-a afla dintre mai mulți pe cel mai apt pentru o anumită funcțiune. A. poate fi: *directă*, când înșiși alegătorii designează pe cel mai vrednic, sau *indirectă*, când alegătorii designează mai întâiu bărbați de încredere și aceștia îndeplinesc alegerea. Dreptul de A. e *universal*, când fiecare bărbat, ajuns la anumită etate matură și independent, are drept de alegere (femeile n'au încă drept de alegere, dar în multe state îl pretind), și *restrins*, când pentru a fi alegător se cere un anumit cens, s. e. o anumită contribuțiune, sau un anumit grad de cunoștințe (a sci ceti și scrie etc.) A. *publică* se face cu graiu viu, cea *secretă* prin buletine; e *definitivă*, când alesul câștigă necondiționat dreptul la funcțiunea respectivă, *condiționată*, când are să urmeze întărire dela altă autoritate mai înaltă. Altă combinație de A. e când alegătorii designează mai mulți candidați, de regulă trei = ternă, iar dintre aceștia autoritatea mai înaltă alege (resp. denumește) unul. Dreptul de A. e *activ*, adecă dreptul de-a alege, și *pasiv*, adecă dreptul de-a fi ales. Cel pasiv de multe ori e mai restrins, decât cel activ. Cel mai important drept de A. este cel pentru parlament. Diferitele țeri au adoptat diferite sisteme de alegere, de regulă sunt combinate mai multe sisteme.

În *Rom.* A.-le pentru corpurile legiuitoare (adunarea deputaților și senatul) se fac în mod combinat ș. a.: pentru adunarea deputaților sînt 3 colegii de alegere (colegiul I. îl compun cei cari au venit de cel puțin 1200 lei; colegiul II. loc. orașelor, cari plătesc cel puțin 20 lei contribuție de stat; colegiul III. ceilalți, dacă plătesc cât de puțină dare); A. e indirectă, alegînd 50 de alegători un delegat, iar delegații deputat; inteligența se bucură de favoruri: A. directă, dispensare de cens; recerînțe generale: etate de 25 a., independență etc. A. pentru senat se face în 2 colegii (colegiul I. are un cens minimal de 2000 lei venit anual, colegiul II. se compune din alegătorii direcți ai colegiului II. și III. pentru deputați); dreptul de-a fi membru în senat e restrins la etate de 40 de ani și venit anual de 9400 lei; universitățile alege câte un membru în senat.

În *Ung.* A.-le pentru parlament se fao în mod direct și public. Censul de A. e foarte mare, mai ales în Trs., (oăci censul nu e egal în toată țeara). Inteligența diplomată, clerul și învățătorii sînt dispensați de cens, — oiu e alegător poate fi și ales. Un fel de A. iudireotă există în Trs., unde alegătorii comunali alege unul sau doi alegători de deputați. La A.-le comunale e introdus sufragiul universal; alegător e fiecare bărbat, care plătește dare în oom., dar jumătate din reprezentanța oom. constă din virilști (cei cari plătesc mai multă dare), ceoa ce detrage mult din valoarea sufragiului universal, ou care se alege cealaltă jumătate; în orașe alege alegătorii distali, dacă soi u cōti și serie.

Biserica gr.-or. rom. din Ungaria încă a introdus sistem constituțional basat pe sufragiul universal, cu A. direct, dar cu unele modificări: scrutiniu prin bărbați de încredere la un loc central, alegere restrinsă între cler și pentru cler; astfel se constituie reprezentanța întregii biserici în congres și reprezentanțele eparhiilor în sinoadele compuse $\frac{1}{3}$ din clerici și $\frac{2}{3}$ din mireni. Metropolitul Rom. gr.-or., totodată și arhiepiscop al Trs., se alege prin congresul înmulțit, fiind deputații arhiepiscopiei trs. în număr dublu oa deputații celorlalte două eparhii (Arad și Caransebeș), episcopii se alege prin sinodul eparhial; dreptul de întărire e rezervat Monarhului. Ocuparea scaunului de metropolit al Rom. gr.-cat. se face așa, că delegații din cler alege 3 candidați, dintre cari unul se denumește de Monarh cu consimțământul Papei; episcopii gr.-cat. nu se alege, ci se denumesc. [Dr. L. Lemény.]

„**Alegătorul**”, numele mai multor foi rom. — »*A. liber*«, foaie apăr. în București la 1875—76, sub red. I. L. Caragiali, B. Papazoglu și G. Teodosie. — »*A. independent*«, apărut la 1887 în Craiova etc.

Alegoria, (*grec.*) ficțiune: diseurs, poezie, operă de pictură sau de sculptură, prin care se înțelege altceva, asemenea cu ce se spune sau se arată. Ca și fabula A. are înțeles larg și restrins; în primul înțeles cuprinde în sfera sa toate figurile metaforice, afară de prosopopee și metafora simplă; chiar și acestea se dăc uneori figuri alegorice, dar mai ales fabula, parabola și mitul se pot considera ca tot atâtăa specii ale A.-ei; în înțeles îngust, se deosebesce prin cuprinsul său și printr'o formă transparentă, care lasă a se vedea dela început înțelesul. O însușire caracteristică a A.-ei, ca a celor mai multe figuri metaforice, este elasticitatea înțelesului. Pe temelul asemănării se poate aplica adeseori la mai multe cazuri asemenea; cea mai nimerită explicare a înțelesului e totdeauna aceea, care cuprinde mai mult. Domeniul firesc al A.-ei este poezia. Celebre A.-ii poetice sânt: Prometheus, tragedie de Eschil; multe din comedile lui Aristofane; poemele satirice medievale intitulată Romanul Ulvelei; și cea mai renumită: Divina comedia a lui Dante, sublimă A. religioasă, filosofică și istorică; la noi Sentinela română ș. a. Foarte întrebunțată e A. și în artele plastice. Multe tablouri, statue, bassorelievuri, camee, picturi pe vase sau pe arme, au înțeles alegoric. Aici însă A. nu mai corespunde scopului picturii și sculpturii, cari sânt menite a ne da imagini de lucruri și ființe reale, iar nu de idei abstracte; valoarea estetică a unui tablou sau a unei statue alegorice stă în forma lor, iar nu în cuprinsul lor alegoric, care aici distrage atențiunea dela frumuseța artistică; s. e. tabloul unei fecioare, care ar reprezenta libertatea, știința sau altă idee abstractă, ne-ar plăce prin expresiunea frumuseței ideale a unei persoane, iar nu prin idea abstractă, care nu poate exista de sine. [M. Strajan.]

Alekto, după mit. grec. una din Erinnii (Măniasele), la Romani Furiile, dănele răsbunătoare; au fost 3: *Alekto* (nici când odihnitore), *Tisiphone* și *Megara*. [Atn.]

Alektor, (*grec.*) cocoș. *Alektrophonia*, timpul când cântă cocoșul, după miezul nopții. *Alek-*

tryomachia, lupta cocoșilor. *Alektryomantia*, profetia basată pe modul cum mănâncă paserile.

Alelula, v. Aliluia.

Alem, (*turc.*) steag turcesc cu semilună. *Alem-dar*, stegar, care duce steagul profetului înaintea sultanului.

Alemanii, (Alamani) numele unei seminții germane, care s'a format în primii secolii d. Chr. prin contopirea mai multor neamuri, între cari și Semnonii, păzitorii templului zeului Zius. Templul se numia *alah*, de unde se derivă numirea lor. Ei se numiau pe sine Suebi și locuiau în evul mediu în provincia Șvabia (Alemania). Neliniștind mereu teritoriile mărginașe ale imp. roman, a purtat resboiu cu succes împotriva lor împ. Probus (278) și Iulian (357). După espediția lui Attila (451) și mai ales după moartea lui Aëtius (454), au devenit tot mai cutezători și au trecut victorioși chiar Rinul. 496 au fost înfrânți și supuși de regele Francilor Chlodwig; o parte însă s'a refugiat în imp. ost-gotic și numai după căderea acestuia au ajuns sub dominațiunea Francilor. Țeara locuită de ei forma un ducat separat cu numirea *Alemania*, care își avea ducele seu, când mai mult când mai puțin independent. Acest ducat a fost împărțit în secol. XI. între dinastiile Zähringen și Staufen. Lit.: Haas, Urzustände Alemanniens (1865), Kaufmann, Deutsche Geschichte (2 tom., 1880—81.)

Alembert, *Jean le Rond d'*, enciclopedist și matematic francez, n. 16. Nov. 1717 în Paris, ca fiu nelegitim al d-nei de Tencin și al unui funcționar Destouches, copil găsit, în 1741 membru al Academiei din Paris, și mai târziu și al celei din Berlin, a fost mult favorizat de Friederic cel mare; † 29 Oct. 1783. El e autorul articolelor matematici și al introducerii »Encyclopediei.« »Oeuvres philosophiques et littéraires« (1805 18 vol., 1821 5 vol.)

Alemețejo, provincie roditoare în Portugalia, dincolo de Tejo; areal 24,390 km²; 367,169 loc.; are 3 districte: Beja, Evora și Portalegre; capitala Evora.

Alençon, 1) Arrondissement în depart. franc. Orne; areal de 1032.4 km²; 67,795 loc.; cuprinde 92 comune împărțite în 6 cantone; 2) *A.* capitala dep. Orne în Normandia; 14,172 (ca comună 17,550) loc., industrie de pânzării, lânării și dantele; pâlării de paie, flori artificiale, mănuși, produse chimice etc.; fabricația de dantele de A., vestită odinioară, ați decăcută; de asemenea ciselarea diamantelor d'A.; comerț însemnat, mai ales de cai. Ducatul A. se da de regulă prinților din familia reg. De present fiul ducelui de Nemours, Ferdinand Filip (n. 1844), se întitu-lează duce de A.

Aleodor, într'o poveste rom. (P. Ispiresou) numele unui feoiur de împ.; peșce pe fata împ. Verdeș, care 'i-o promise, dacă în trei rânduri se va ascunde așa de bine, ca fata să nu-l afle, altcum îi taie capul; el se ascunde în fundul mării și în vântul turbat, dar fata îl află, a treia oară însă în coșta fetei și fata nu-l află, astfel o primesce de soț. În Basmele rom. de L. Șăinean sânt mai multe ascunderi, între altele (pag. 549) smul ascunde soarele și luna în codrul verde. Se asound numai personificațiunile deităților de lumină; precum se ascunde soarele, luna, luoferii etc., așa se asound și de-

tățile, ce le reprezintă; aici A. e un Făt frumos, personificațiune a unei deități de lumină; reprezintă luceafărul, care se ascunde (pe când nu se vede înainte și după miezul nopții) și apoi reapare (diminețea), iar fata de împ. reprezintă o deitate de lună, care în zori de zi devine soția lui A. (Lit. Mythologie des alten Orients, F. Nork, Leipzig 1850, pag. 292, Das Unsichtbarsein und Gesuchtwerden der Götter.) [Atm.]

Aleontea, ins. în Dunăre, compusă din 2 buoăți, în dreptul satului Burdușanii-mari, j. Ialomița.

Aleppo, Alep, (*turc.* Haleb, Haleb es-Şabba), capitala vilaietului turc. Haleb în nordul Siriei, între Oronet și Eufrat. Are 120,000 loc., printre cari 20,000 creștini. În A. se află 7 biserici creștine, 3 mănăstiri și moschea el-Halave, zidită în stil roman antic de împărăteasa Elena ca biserică creștină. Apeductul de 11 km. lung e din timpul Romanilor. Strade curate, case frumoase, un bazar minunat și mare. Centrul orașului îl formează citadella, încunjurată cu un zid puternic, având 7 porți. Odihoară A. era un emporiu comercial pentru Orient. Cutremure de pământ (1822), ciuma (1827) și holera (1832) au contribuit mult la decăderea orașului. Industrie de mătăsoasă de oarecare însemnătate. Creștinii au suferit multe persecuțiuni, din care cauză la 1850 au înscenat o resoală, înăbușită în sânge.

Alegrări, v. Sport.

Alegrătoare, (cursos), paseri cu corp puternic, aripi nedesvoltate (deci nu pot zbura), cioc felurit la felurile specii, gât lung, picioare lungi, puternice, fără pene, cu 2, 3 sau 4 degete îndreptate înainte, ghiare puternice; coada formată dintr'un mănunchiu de pene moi; penele seamănă adesea cu perul; se găsesc mai ales în emisfera sud.; în Eur. lipsesc cu desăvârșire; trăiesc în cete și familii, aleargă foarte bine și repede, se nutresc cu plante, grăunțe și animale mici; la prindere se apără cu picioarele; ouele le clocesc mai ales bărbătușii; cele mai însemnate specii sunt: *struțul african* (*Struthio camelus*), *struțul american* (*Rhea americana*), *casuarul* (*Casuarus galeatus*), *chivi* (*Apterix australis*); ca fosil s'a găsit Moa (*Dinornis*) în Noua-Seelanda.

Alegrătoare, termin de industrie pop., 1) unealtă de lemn în forma unui paralelogram, pe care așează țerancele mosoarele cu tort; se folosește la urzirea pânzei, alegând cu ea după parii unui gard sau după arbori; 2) piatra d'asupra a morii.

Ales, 1) în rânduiala chirotoniei de arhieru, înainte de termiuarea actului sacramental de chirotonie, cel ce se chirotonesece se numește în totdeauna numai »A.« din motivele: că cel chieat la treapta arhierască, după disciplina veche »cu judecata lui D-țeu, cu mărturisirea olericilor, și cu consensul și sufragiul poporului fù ales spre aceea treaptă înaltă; spre designarea demnității sublime ierarchice a arhieruului, întrucât în acea treaptă ierarchică se concentrează plinirea sacerdotală, care în esența și forma sa originală se întemeiază în alegerea divină a Mântuitorului (Ioan XV. 16; Fapt. Apost. I. 24, Evrei. V. 4); 2) termin bănațean pentru culesul viilor; 3) A.-l oilor, o serbătoare a pëcurarilor rom., ce se serbează totdeauna în 22 Apr. v. cu pregătire în 21 și încheiere în 23 Apr. ziua de Săn-Georgiu. (Etyrn. M. Rom. I. 851.)

Aleş, coliba de pândă la vênat.

Alesandri, apă minerală dela Borșa. În Maramureș sunt 234 izvoare de ape minerale, cari mai toate sùnt analizate. Izvoare feruginoase sùnt 122, sărate 41, alcalice 39, sulfuroase 29, vâroase 3. Izvoarele se află pe teritorul a 97 comune. Toate sùnt reci; cel mai rece este izvorul dela Borșa, căruia Români i-au dat numele de *Alesandri*, iar Ungurii îi țin »Sândor forrás.« Izvorul iese din gura unei mine de fer părăsitate; apa este feroasă - sărată - alcalică și este foarte abundantă. La căldură atmosf. de + 20° R. arată + 4° R. Este foarte folositoare în boale de reumatism și foarte plăcută la beut. Deja se vinde în cantități mari. Poporul român din Borșa (5200 suflete române) și jur o folosește ca apă de beut și de scăldat. Apa aceasta depune o materie ruginoasă, iar vestmintele albe în ea se gălbinesc.

Alesătură, 1) termin de industrie pop., flori și figuri colorate, cu cari împodobesc țerancele țesăturile. 2) Alegerea perului în codițe.

Alesia, pe timpul Romanilor capitala Vandubilor în Gallia (Burgundia de ați); aici au purtat Gallii sub Vercingetorix ultimele lupte pentru libertate contra Romanilor, dar Caesar îi bătù și nimici orașul. În timpul imperiului roman A. înflori de nou, dar la 864 fù nimicită de Normani. Lângă satul de ați Alise Sainte-Reine (depart. Côte d'Or) se vèd încă urmele fântânilor și apeductelor vechiului oraș A. Napoleon III. a ridicat la 1865 o statuă uriașă a lui Vercingetorix pe muntele Auxois.

Alessandria, 1) provincie în Italia sup. (Piemont) cu areal de 5117 km² și 801,462 loc. în 343 comune; se cultivă orez, vin, poame, cânepă, in, trufe; industrie de mătăsoasă, brânzeturii. 2) *A.*, *capitula* prov. A. și fortăreață bine zidită; are 30,761 (ca comună 62,464) loc.; în A. sùnt 19 biserici, dintre cari catedrala, zidită în 1823, și străvechia biserică S-ta Maria di Castello, sùnt remarcabile. Reședință episcopescă, palat regal, citadellă; academie de științe și arte, numită »dei Immobili«, întemeiată la 1562. Industrie textilă însemnată, comerț viu, fiind A. un centru de linii ferate. A. a fost zidită la 1168 de orașele Cremona, Milan și Piacenza în contra împăratului Friederic I., și a fost numită în onoarea papei Alexandru III.

Alessio, Leș, oraș în vilaiet. turc. Scutari, lângă riul Drina, a cărui gură formează portul orașului; are vr'o 5300 loc., două castele ruinate, un episcop catolic și ceva comerț. A. a fost întemeiat de tiranul Dionisos sub numele »Lissus in Illyria« cu destinațiune de oraș maritim. Aci se află momântul lui Scanderbeg; osemintele lui însă le-au ridicat Turcii în 1478, când au cucerit orașul.

Aletea, (Elek, Alesea) com. mare în cott. Arad, se amintese deja la an. 1232. Comunei aparțin câmpiile (pustele) vaste Bănkut, Eperjes, Kakuks și Löksháza. Are 968 case, 6629 loc. Germani, Maghiari rom.-cat., câțiva Slovaci de conf. ev. și 934 Români gr.-or., fără biserică și școală, fiind parte mare aplicată ca servitori. Teritorul e de 26,539 jugere catastrale, pământ foarte mănos. [†]

Aletris, gen din familia *Haemodoraceelor*, tribul *Conostylee*. Plante ce poartă la vârful rhi-

zomului scurt foile lanceolate sau lineale. Florile mici cu puncte mărunt, făinoase sunt dispuse într'un spic lung pețiolat. Periantul e tubulos-campanulat, persistent. Diversele specii de *Aletris* cresc în America boreală și Asia orientală și se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Aletș, (Aletsch) cel mai mare ghețar (glăcer) al Europei (20 km. lung.), lângă piscul Aletschhorn (4193 m.), în partea sudică a muntelui Jungfrau (Alpii bernici).

Aleuaql, familie domnitcare în Tesalia. Pe timpul resboaielor pers. au tradat Grecia și au ținut cu Persii.

Aleurites, gen din familia *Euphorbiaceelor*, tribul *Crotonaelor*; cuprinde arbori cu indument stelat sau aproape simplu, cu foi digitat-venoase, adese trilobe. Inflorescența e o cină laxă, cea dela vârful ramilor paniculată. Florile masculine sunt petalifere. Drupele indehiscente. Speciile acestui gen cresc în Asia orientală și pe insulele Oceanului Pacific. *A. triloba* Forst se cultivă în florăria caldă. [A. Pr.]

Aleurometru, un aparat inventat de Boland pentru analizarea făinei de grâu. El constă dintr'un cilindru provădit cu un piston ușor mobil. Făina de analizat se liberează mai întâiu de amidou prin spălare; glutenul ud se introduce în aparat, care se încălzește până la 150°. Cu cât glutenul e mai elastic, cu atât se întinde mai tare, și coeficientul de întindere este indicat prin o scală anumită. Sellnick a perfecționat acest aparat.

Aleuron, (ἀλευρον = făină). Sub numele de aleuronă, grăunți de aleuron, se înțelege o substanță de rezervă, descoperită la 1855 de Hartig, ce se află mult răspândită la plante în albumen și embrion asociată cu amidonul, mai des cu substanțe oleioase. Din semințele oleiaginoase tăiate în fâșii subțiri și spălate cu un oleiu oarecare, ori ou eter, se capătă aleuron oa o pulbere fină, albă, făinoasă, (de aci și numele ei). Dimensiunile grăunțelor sunt între $\frac{1}{1000}$ din mm. și $\frac{6}{1000}$ din mm. Formele lor foarte variabile, aceleași însă pentru o anumită specie; incolore ori colorate divers, verde la Linte, *Pistacia*, galben la *Lupinus luteus*, etc. Observând o secțiune dintr'o semănță oleiaginoasă la microscop, grăunții de aleuron cei mai complicați se ved că sunt formați din următoarele părți: O membrană periferică, subțire, hialină, ce mărginește o substanță fundamentală de natură protoplasmică, închidând nise formațiuni particulare, adică cristaloide proteice (cristale de albumină), nise corpuri rotunde, aplicate pe cristaloide dese globoide și cristale de oxalat de calciu. Dar prea rar se găsesc în același grăunte toate aceste inclusionsi; unele semințe au grăunții de aleuronă mai simpli, numai cu cristaloizi, ori numai globoiți, mai des cristaloizi și globoiți, ori cristaloizi și cristale etc. După reacțiunile microchimice și după analize obimice compoziția aleuronei e aproape aceeași cu a substanțelor albuminoide. Rolul ei e important ca o substanță de rezervă pentru embrion, oând iese din viața latentă și trece în viața activă. [S. Șt. R.]

Alăute, un șir de insule vulcanice între Asia și America, se întind dela peninsula Alasca în semicerc până la Camciatca, despărțind Marea Behringă de Oceanul Pacific; areal 37,840 km²

cu vr'o 3000 loo. Eskimoși amestecați cu Ruși. Clima e aspră și foarte umedă; arbori nu sânt, numai tufe mici și ierburi. Locuitorii se ocupă cu pescăritul și vânăta; animale de casă numai cănele și renul. A. au fost descoperite de Behring la 1741, ocupate de Ruși, iar la 1867 vândute Statelor-Unite din America dimpreună cu Alasca.

Alexa, Stolnicul, conspirator cu Negrilă Paharnicul și cu Isaia Vornicul împotriva vieții lui Stefan-cel-Mare, pe când domnitorul Moldovei era în luptă cu Radu-Vodă din Muntenia. Acești singuri conspiratori în contra Marelui Domn au pierit de securea călăului.

Alexander, (*Sir James Eduard A. of Westerton*), călător și publicist englez; n. 1803, luă parte la mai multe expedițiuni în Persia și America sud, în urmă fū atașat la colonia din sudul Africii. De aci a făcut călătorii în 1836—37 pe riul Oranje în sus. Scrieri: »Expedition into South-Africa,« 2 tomuri, Londra, 1838 etc.

Alexander Nevschi, erou și sfânt național la Ruși, n. 1220 în Vladimir; 1238 ajuns principe de Novgorod. A purtat resboaiene norocoase contra cavalerilor germani și a Suedilor, iar față de Tataři s'a sciut susținut prin politica sa înțeleaptă. Glorioasa învingere dela 1240 lângă Neva asupra Suedilor i-a câștigat predicatul și i-a făcut numele neperitor pentru istoria rusească. — Petru-cel-Mare a ridicat în memoria lui o mănăstire măreață (1711) în Petersburg, unde împărăteasa Elisabeta i-a adus la 1724 moaștele. Aci residcăză metropolitul Petersburgului și se află o academie teologică, un seminar teologic și o bibliotecă cu 35,000 volume. Tot în memoria lui a mai înfiintat Petru-cel-Mare și ordul *Alexander Nevschi* (1722) pentru merite militare și civile.

Alexandra, Luisa Olga Victoria, a treia fiică a ducelui Alfred de Saxa-Coburg-Gotha n. la Coburg în 1 Sept. 1878; cumnata principelui Ferdinand al României.

Alexandraland, dela 1865 numele oficios al teritorului Australiei, care cuprinde mijlocul continentului. Inainte de 1865 a făcut parte din Northern Territory.

Alexandra-Nil, Cagera, unul dintre isvoarele riului Nil, isvorese deasupra lacului Tanganica, trece prin lacul Alexandra (Akanyaru), și se varsă în lacul Victoria Nyanza. (Ukereve.)

Alexandre, Rabbi Aaron, născ. pe la 1766 în Hohenfeld lângă Maina, † 1850 în Londra; renumit jucător de șac. A scris: »Encyclopedie des échecs« (1837, Paris).

Alexandrescu, Grigorie, primul fabulist român și renumit în același timp prin meditațiunile, elegiile, epistolele și satirile sale; n. la Tirgoviște 1812, diu părinți săraci, și adus în Bucuresci de un unchiu al său, Grigorie A. fū elevul lui Eliade în colegiul St. Sava. Și, după ce dascălul Vaillant deschise, pe la 1831, o clasă de limba franceză în acest colegiu, urmă cursul acestuia, împreună cu câțiva copii de boieri, dând probe nu numai de o inteligență superioară, ci și de o amănunțită cunoștință a clasicii francezi. Recita fragmente întregi din Arta poetică a lui Boileau, cum și din clasicii elini, pe cari asemenea îi cunoștea perfect de bine, încă de pe băncile școlii. Lipsit de mijloace, trăi câtva în familia lui Eliade, de care în urmă se desbină, probabil din vina sa. Se mută apoi

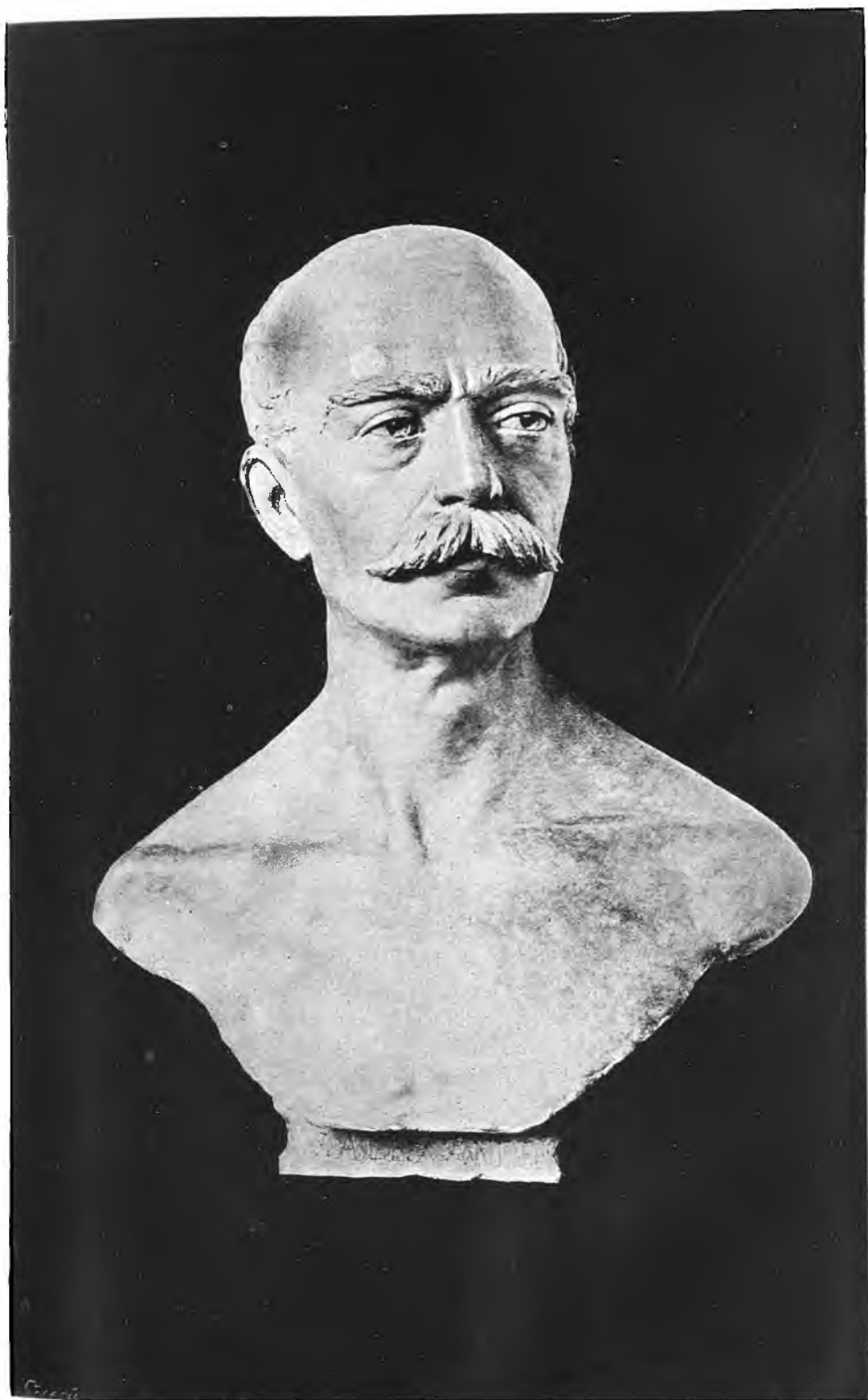
la maiorul Câmpineanu, în ale cărui saloane, deschise elitei bucureștene, se înființase societatea filarmnică, și unde A. înveselia auditoriul prin câte o elegie, o satiră sau o fabulă. Contactul cu tinerii ofițeri îl îndemnă a se înrola în miliție, unde fu primit cadet (iunker). De abia ajunse însă la gradul de sublocotenent și, nemulțămît, demisionă în 1835 spre a se consacra cu totul literaturii. Primele sale poezii circulau în manuscris până la 1838, când publică prima colecțiune sub titlul: »Poesii originale, elegii și fabule«. Partisan al colonelului Câmpineanu, capul opozițiunii de atunci în contra guvernului lui Alexandru Gbica și a influenței rusești, fusese dat în judecată și închis câteva luni în București, sub cuvânt, că în fabula sa »Lebăda și puii corbului«, ar fi vizat guvernul și pe consulul rusec. În acel timp a scris între altele »Anul 1840«, care află un resunet viu în inimile tinerei generațiuni de atunci, ale cărei aspirațiuni și speranțe le exprima. Același efect îl avu oda sa închinată oștirii române la 1846 sub titlul »O impresie«, din care se vede că el, ca și N. Bălcescu, credea în puterea armată ca în primul mijloc pentru ridicarea României. La 1842 făcù împreună cu amicul său I. Gbica o călătorie, foarte bogată în rezultate literare, pe la mănăstirile de preste Olt. Atunci a scris interesantul său »Memorial de călătorie«, și frumoasele poezii »Umbra lui Mircea la Cozia«, »Mormintele la Drăgășani«, »Resăritul lunei la Tismana« ș. a. A. ocupă mai multe funcțiuni publice, dând în toate probe de om conșcințios, onest și devotat binelui public. Numit director în departamentul credinței, unde avea să arăndeze moșile mănăstirești, funcțiune ambiționată de toți câți doriau a face averi mari, A. o părăsi după mai mulți ani tot așa de sărac, ca și mai înainte. Sub Cuza, în 1859, fu câtuva timp ministru interimar, fără să voiască însă a rămâne definitiv. Ca director al arhivelor statului a scris plăcuta glumă »Resbunarea șoarecilor sau moartea lui Sion«, ca respuns altei glume, în care era învinuit, că nu mai scrie. La 1860 fu numit membru în comisiunea dela Focșani, însărcinată cu unificarea legilor celor două țeri unite. Aci fu lovit de o paralisie intelectuală, care îl făcù incapabil de a mai produce ceva până la adânci bătrânețe, în 1885, când murî. Ultima edițiune completă a scrierilor sale originale este edițiunea Socec din 1895, făcută după cea dela 1863, sub titlul »Meditațiuni, elegii, epistole, satire și fabule«. Afară de acestea el a tradus încă două tragedii din Voltaire: »Alzira« și »Meropa«, ultima publicată la 1847. În A. se află unite și dezvoltate în mare măsură aplicarea spre meditațiune și melancolie, entuziasmul pentru ideile mari și în special pentru aspirațiunile naționale ale epocii sale, și spiritul satiric, exprimat cu multă măiestrie în satire și epistole și mai ales în fabule. Fabulele sale sînt originale nu numai prin forma, ci multe și prin subiectul lor. Și sub această formă figurată el »spune fără șială« multe adevăruri crude, sbiciuind abuserile, fătarnicia, ambițiunea și mândria neîntemeiată, deșertăciunea și prostia; făcend pe mulți să se îndrepte numai vedendu-și tipul ridicul în această oglindă a vițiilor. Intre poeții generațiunii trecute A. cunoscea mai bine literatura clasică și

avea mai multă putere de cugetare decât toți. În elegiile și meditațiunile sale, ca s. e. în »Anul 1840«, »Rugăciunea«, »Suferința«, »Prieteșugul și Amorul« ș. a. se află vederi filosofice adevărate și adânci, deși umbrite încă de ceața unor doctrine învechite; și se vede în ele o înaltă morală, expresiunea credincioasă a caracterului său. Luător aminte mai mult la fond decât la formă, în poeziile lui A. se găsesc, pe lângă o limbă, astăzi cam arhaică, și multe necorectități de forme gramaticale și de versificațiune. Defectele mai dese și mai prejudicioase armoniei versurilor sale sînt necorectitățile de concordantă, hiatal și reaua accentuare. Înăsa aceste imperfecțiuni nu-l împiedică de a fi până astăzi primul nostru fabulist și cel mai adânc cugetător între poeții generațiunii sale. [M. Strajanu.]

Alexandrette, (turc. *Iscanderûn*, sau *Scanderûn*) port turc. în vilaietul Adana (Asia mică) cu vr'o 1500 loc. lângă sinul A., este portul nordic al orașului Haleb; aci ancorează vapoarele din Trieste și Marseille; A. era odinioară însemnată, acum însă și portul e neglijat. A. s'a zidit la porunca lui Alexandru cel Mare, în amintirea învingerii dela Issus (333 a. Chr.) În apropiere se află pasul Beilân (în anticitate Pylae Syriae), prin care a intrat Al. cel M. și mai apoi Cruciații în Siria.

Alexandri, *Vasile*, născ. la Bacău Iulie 1821, † la Mircesii 22 Aug. v. 1890, a fost cel mai mare poet național român și în același timp unul dintre bărbații politici frunțași, cari au contribuit la regenerarea, dezvoltarea și înălțarea spiritului public, la introducerea și propășirea reformelor și a civilizațiunii în România, luptând cu energie și cu succes pentru unirea Moldovei cu Valahia și pentru ridicarea în fața străinătății a prestigiului și a demnității noastre ca popor și ca stat. După studii mai întâiu de medicină, apoi de drept, de matematică și în fine de literatură la Paris, el se întoarce cătră finele an. 1839 în țeară, unde împreună cu C. Negri, M. Cogălniceanu, Rolla, Docan, Sturdzești și toți corifeii mișcării naționale de atunci, începù o luptă încordată împotriva domniei lui Mihail-Vodă Sturdza, slăvind pentru întâia oară, în versuri frumoase și într'o limbă curat românească, virtuțile poporului, dragostea de țeară, vitejia strămoșilor și dorul de libertate. Viața și activitatea lui A. fură strîns legate de însași viața poporului român, la strălucirea istoriei căruia el a contribuit timp de cincideci de ani, ca bun patriot și ca poet de mare talent. În sufletul lui au fost înmănușiate simfiriile, dorurile, aventurile țerei, a căreia glorie a buciumat-o, a căreia suferință a plâns-o, a căreia bunătate a cântat-o. Prima soriere românească a lui A. fu o novelă: Buchetiera din Florența, publicată în »Dacia literară« a lui Cogălniceanu, după care urmau cântece și balade ca: Doina-Doinița, Baba Cloanța, Andrii-Popa, Groza ș. a. cuprinse în Doine și Lăcrămioare, prima sa carte poetică, tipărită la Iași, tipografia Bermann 1852, în care se află și Mărioara Florioara, minunata legendă în formă populară.

În același timp el cutreera Moldova, aduna din gura țeranilor, din cântecile lăutarilor, din poveștile bătrânilor, horile, cântecule haiducesci și doinele populare, pe cari mai târziu avea să le dea la lumină sub titlul de »Poeziile populare

VASILE ALEXANDRI,
BUST LUCRAT DE SCULTORUL ROMÂN I. GEORGESCU.

ale Românilor» închinându-le Doamnei Elena Cuza. (1 vol. în 8°, VIII. și 416 pag. București, tip. Lucr. asociați 1865). Inceputurile Teatrului Național din Iași tot el le însușește și le susțină, scriind comedii și drame cu subiecte luate din viața și din societatea română, biciuind viciile, batjocorind deprinderile învechite și creând tipuri, din cari Căcoana Chirița și Iorgu dela Sadagura au ramas și până aom modele vii și adevărate ale provincialilor de pe acele timpuri. Ajutat de celebrul actor Mateiu Millo el pune în scenă mai multe figuri contemporane ca Barbu Lăutarul, Paracisierul, Mama Anghelușa, Clevețicu, Surugiul, Covrigarul și mai cu samă pe Evreul și pe Grecul în »Lipitorile Satelor din Moldova«, un fel de galerie în carne și în oase, menită a arăta viitorimei ce fel era lumea în trecut, ce prejudecări au trebuit combătute, ce schimbări au fost de introdus pentru ca să se primenească aerul și năravurile, în care trăiseră cu toții până atunci. Ideea aceasta de a statornici prin figuri vii caracterul, portul, cuvântarea, îndeletnicirile arăsenilor, breslașilor, slujbașilor precum și pe ale boierilor și ale sătenilor muncitori, preocupă pe deosebire pe A., care vroia în mijlocul prefacerilor atât de repezi, prin cari trecea societatea noastră, să scape, ce i se părea mai vrednic de păstrat urmașilor, din întunerecul uitării sau al indiferenței obștești. Scopul nu și 'l-a putut atinge, fie din lipsă de îndemn, fie că viața lui fû lungă vreme struncinată — din seninătatea ei poetică, — de preocupările și luptele politice. A., care nicăiri nu se găsia mai fericit decât în casa lui dela Mircești, în fața »luncei« lui iubite și a Siretului, purtător de tot felul de doine poetice, A., care avea un cult pentru pământul și soarele țerei lui, fû, cu toate acestea, un călător pasionat, și o bună parte a tinereței și-o petrecu, se poate dice, pe drumuri. Impresionile plăcute, împrejurările interesante, simțirile calde ce-l însufleșiră călcând pământul Franței iubite, al Spaniei mândre, al Africei ardețoare, al Italiei poetice, în sinul căreia petrecu el vremea cea mai dulce a tinereței, ni le-a revărsat în versuri fragede, mlădioase, pline de focul iubirii și al entuziasmului unei inime doioase. Generositatea înaltelor gândiri și a patriotismului gelos de soarta neamului său, îl mișcă în fața cruntelor privelisci ale ruinelor Sebastopolei, iar pe malurile Bosforului, unde în odihna de veci așezase el ființa inimei lui scumpă, sdrobită în floarea vârstei, ne-a adus acea tainică melancolie, ce de atunci și până la sfârșitul vieții avea să tresară în toate cântecile lui.

A., deși aruncat de tiner în vârtejul luptei politice, deși prin pozițiunea sa în societate, prin farmecul talentului și prin energia sa pură îndemnatore la patriotică făptuire, ocupa un loc înaltier printre bărbații înfemeietori ai statului român, totuși politica de partide, politică lipsită de țeluri înalte sau de roade folositoare binelui și mării poporului, pe care l'a iubit cu aceeași înfocată patimă, cu care iubea natura și iubea soarele, nu aveau darul de a-i mulțami nici inima nici mintea. Lipsit de prejudeții, însuflețit de iubire de țeară înfocată și statornică, cinstit, pe cât era de zelos și de stăruitor în treburile publice, amic devotat și sigur, tovarăș viu și spiritual, el avea să se urce cu capul

sus și cu fruntea senină până la treptele cele mai înalte ale scării sociale. Ministru al afacerilor străine pe timpul căimăcămiei lui St. Catargiu, B. Sturdza și A. Panu (1858), ministru la același departament al lui Cuza-Vodă, în mai multe rânduri deputat, senator, v.-pres. al Camerei deputaților, trimis în misiune politică extraordinară pe lângă împ. Napoleon, regele Victor Emanuei și guvernul Marii Britanii de amic și Domnitorul său Alexandru Ioan I., el sciù în tot locul și în totdeuna să-și îndeplinească datoria cu sfirtenie și să undească cât mai multe foloase pentru țeară, din ori ce însărcinare publică, ce i-a fost încredințată. De aceea numele lui se găsește cu dragoste asociat la toate marile acte ale constituirii sau neatirării statului român.

Cu toate acestea, om cu idealuri înalte și cu ambițiuni impersonale, caracter neatins de patimile, ce înveninează ori derapănă pe cei buni, el își întorcea mai bucurosu sufletul cătră poezie, căreia îi încredința bucuriile și durerile, dorurile și aventurile, de cari era cuprins, dând astfel viață nu numai la ce simția, ce vedea și ce aușia el, dar luminând pare-că și întunecimile inimei și talmăcind cu drag tainele nepăpăite ale făpturii. Cu dînsul iarba, luncile, izvorul, florile, vântul, paserile, gândacii, fluturii cântă, vorbesc, plâng, suferă și visează. Sentimentul naturii ca și sentimentul iubirii, al patriotismului și al ridicolului (în teatrul său) sunt cele 4 mari coarde ale lirei lui poetice, care a resonat »la ori ce adiere, ce s'a putut deștepta din mișcarea poporului nostru.« Dacă urmărim în desfășurarea lui acest talent atât de complex, în care a vibrat toată inima și s'a manifestat toată mișcarea compatrioților săi în timp de 50 de ani, rămânem, cu drept cuvânt, uimiți de bogăția isvoarelor și de simplitatea mijloacelor, cu cari A. s'a afirmat ca poet liric, poet dramatic și ca prosator, căci o mare parte — și nu cea mai puțin însemnată a lucrărilor sale — a fost scrisă în prosă.

Intr'adever, combinarea fericită de libertate a gândului, de măsură a formei, întrebuintarea meșteșugită a cuvintelor vechi și a expresiunilor nouă, alegerea nimerită a »florilor și colorilor limbei«, precum și minunatele efecte, ce produce așezarea fiecăroră la locul convenit, armonia îmbinării ideilor și a imaginilor, și musica ce reiese din ritmul susținut al versului ori al frazei, au contribuit ca A. să rămână poetul simpatic și poate cel mai popular la noi.

Dealtminteri pe lângă plăcutele calități ale stilului, ceea ce trebuie să observăm la dînsul este: bogăția invențiunii și originalitatea fantasiei, iar din punctul de vedere al însușirilor morale, el revarsă în suflete simțiri nobile și generoase, căci pretutindeni amorul patriei și al libertății este înfrățit cu acela al binelui și al omenirii. Ca poet popular, liric ori dramatic, el a cântat natura cu frumusețe ei, însușirile inimei, tainele patimilor și ale vieții, frăgedimea dragostei, adevărul și aventurile sufletesci, resădind în fiecare idee sau simțire o părțică a sufletului său blând, cinstit și entusiast, și dând închipuirii podoaba tinereței și căldura credinței, ce 'i-au ramas statornice până la capătul vieții. În A. trăiau doi oameni în același timp: patriotul și poetul, și acțiunile sale erau călăuzite

când de unul, când de altul. Simțământul artistic și îmboldirea ardeatoarei închipuirii l-au purtat prin pustiuurile cu năsip și cu Beduini, pe valurile mărilor cu termi feerici și vedenii minunate, pe câmpii de bătaie, pretutindenea studiind, scriind, bucurându-se de viață, de căldură, de cer, de paseri în sbor, de gândurile gingașe ori doioase, și îngânându-și vremea cu torsul firului nesdrăvan al povestirilor sale totdeauna calde și interesante. În țeară îl vedem alergând fără de preget întru propagarea bunelor principii, întru pregătirea lucrărilor, din cari resări unirea, alegerea comună a lui-Cuza, propășirea și mărirea crescândă a patriei, gânditor preocupat de combinări politice, resfoind și tălmăcind înțelepciunea legii, și fulgerând, cu pana muiată în sângele inimei sale rănite, pe dușmanii dinlăuntru și din afară ai țerii. Iată pentru ce alegerea la 1866 a unui principe străin, fiind consfințirea uneia dintre dorințele de căpetenie ale divanului ad-hoc, A. fu printre cei dintâi, care aclamă suirea lui Carol I. pe tronul României. Raporturile sale cu coroana deveniră cordiale, și nu simția fericire mai senină decât aceea de a petrece câtă-va vreme lângă Suveranii noștri la București și mai ales la Sinaia. Astfel Carmen Sylva, cunoscându-l mai deaproape, îl iubi din ce în ce mai mult, devenind musa lui inspiratoare, care-i lărgi orizontul privirii și-i deschise neconținut altele noue, îi dădu minții aripi neobosite și-i încălzi simțirea prin minunatul ei »înșiră-te mărgărite«, al poveștilor, ce-i șoptia Peleşul, și harfele cântându-i doioase și răpitoare melodii. Sub înrîurirea glasului ei molcom și dulce, a ochilor ei ispititori de gânduri mărețe, cântă el pe Oștenii noștri, duși »cu D-zeu și cu voie bună« preste Dunăre să cucerească neatîrnarea țerei. Legendele lui, pline de farmecul tinereței, al dragostei și al vitejiei, străluciră sub haină mai mândră, iar pe scenă Legendăa lui Despot, Fântâna Blanduziei, Ovidiu, desveliră lumii, cu admirațiune purtată cătră poetul ei iubit, că lui A. vîrsta, trecînd pe deasupra capului lui albit, nu-i micșora nici căldura inimei, nici puterea și frăgețimea inspirațiunii.

Lucrarea poetică și dramatică ce ne-a lăsat este foarte voluminoasă. O parte numai, deși cea mai mare fu publicată de librăria Sococ din București în anul 1875, sub titlul de Opere complete în IX vol., cuprinzînd poesii, prosă și teatru. Așa poeziile sînt cuprinse în vol. I. sub numele de: Doine, Lăcrămioare, Surenire (1842—1852), 67 de bucăți în 242 pag. Vol. II. Mărgăritărele (1852—1862), 46 de buc. în 193 pag. Vol. III. l'asteluri, Varia și Legende dela 1862 înainte, 91 de buc. în 324 pag. Vol. IX. Legende noue, Ostașii noștri, La Turnu-Măgurele, 26 de buc. în 150 pag. Prosa: (novele, schițe, biografii) I vol. Teatru: Cant. comice, Doi morți vii, Iorgu dela Sadagura, Kir Zuliaride, Cinel-Cinel, Coroana lui Stefan cel mare, Arvinte și Pepelea (feerie), Sgărcitul risipitor, Rusalilie, Florin și Florica, Boerii și Ciocoi, Lipitorile satelor, Concina, Ginerile lui Hagî-Petcu (localizarea piesei lui Emile Augier »Le Genre de Mr. Poirier«, Drumul de fer, Despot Vodă (dramă), Fontăna Blanduziei (comedie antică), Ovidiu (dramă antică), 4 volume. Adăugăm la acestea vol. poeziilor pop. ale

Românilor, pomenit mai sus, și mulțime de alte lucrări până acum ne date la tipar, plus o corespondență privată între dînsul și Ioan Ghica, amicul lui de tinerețe, întreținută timp de 40 de ani neîntrerupt, care acum se află în biblioteca Academiei române și numeră preste 1500 de scrisori legate în 5 volume. Cele mai multe scrieri ale lui A. au fost publicate în »Convorbiri literare«.

În a. 1878 »Societatea pentru studiul limbelor romanice« din Montpellier instituipe un premiu pentru autorul celei mai bune poezii asupra »Cîntecului Latinului sau al Gînteii Latine«, în scop de a-l pune în musică, și traducîndu-l în toate idiomele romane, să-l împrăstie în lumea latină. Se trimiseră poesii din toate părțile locuite de Latini, dar comitetul serbărilor recunoscu că poezia lui Alexandri îndeplinia singură condițiunile concursului. Pusă în musică de Marchetti (Roma) ea fu cântată în ziua de 10/22 Maiu 1878 la Montpellier, în fața unui public de 60,000 de auditori. Alexandri fu serbătorit ca un rege.

În anii din urmă ai vieții sale A. a ocupat postul de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al M. S. Regelui Carol la Paris. El era membru al Academiei române încă dela 1867, data înființării ei. A. era însurat și a avut o singură copilă, ași soția d. G. Bogdan. Orașul Bacău, locul de nascere al poetului, i-a ridicat anul acesta în grădina publică un monument purtînd bustul lui turnat în bronz la Paris, opera sculptorului român Hegel. În București și în Iași câte o uliță poartă numele lui Vasile Alexandri, iar în aula Academiei române, deasupra biroului presidențial, se află portrețul lui în mărime naturală, opera pictorului Bertin din Paris, dăruit de M. S. Regina Elisabeta (Carmen Sylva). [D. C. O.]

Alexandria, (la Turci și Arabi Iscanderijeh sau Scanderijeh) o cetate puternică în Egipt, la țermurii Mării Mediterane 31° 2', 4" lat. nord. 29° 58' 30" long. est. S'a întemeiat la 331 a. Chr. de Alexandru cel Mare; după moartea lui a devenit rezidența Ptolomeilor. În vechime cetatea a jucat rol foarte însemnat ca port de mare, ca oraș comercial, dar mai ales ca centru al culturii eline și romane și al deosebitelor școale teologice. A. actuală este un fel de mestecătură de orient și occident. Partea dinspre mare e locuită de Mohamedani, 100,000 loc. cu 100 moschee. Partea dinspre uscat e locuită de creștini, aceasta e mai regulată și e arangiată după gustul european. Aici se află palate foarte frumoase, 4 biserici cat., 3 protest., 3 ortodoxe, 3 sinagoge, o biserică coptică și una maronită. A. e rezidența unuia dintre cei 4 patriarhi ecumenici. Dela anul 1850 are un municipiu propriu, care conduce afacerile orașului. A. ca oraș comercial și acuma stă pe o treaptă cu cele mai renumite orașe, comerțul principal e și acuma în mâinile Grecilor și Italianilor; Englezii, Francezii și Germanii arată aici mai puțin interes. A. e rezidența ministrului de marină, a unei curți de apel, aici se află un guvernor, o prefectură de poliție, aici e rezidența vice-regelui, sînt mai multe școale de marină, intențență pentru carantiuă, birou de presă, mai multe școale și biserici. Importul în a. 1888 s'a urcat la 6.538,725 f. eng.; exportul la 10.595,691 f. eng.

Alexandria, comună urbană în j. Teleorman, plasa Marginea, lângă riul Vedea cu 14,000 loc. are un gimnasiu clasic și mai multe școli primare de băieți și de fete. Aici se ține un băloiu (tîrg) însemnat; A. e oraș modern fundat de Alexandru Ghica.

Alexandria, poveste, o istorie miraculoasă a faptelor reboinice ale lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei. Originalul A.-ei a fost grecesc, din care limbă apoi s'a tradus și în alte limbi. În românește s'a tradus probabil în veacul al XVI., căoi manuscrisul dela 1620 scris de »mult greșitul și ticălosul popă Ioan din sat din Sănpetru« (în Transilvania), este hotărît numai o copie a unei traduceri mai vechi. Fiind manuscrisul cel mai vechi al traducerii A.-ei în slavonesce făcut la mănăstirea Neamțului în 1562, e probabil că și traducerea românească să fie de pe acel timp.

Alexandrin, versul, se numește versul iambic de 6 uneori $7\frac{1}{2}$ tacte cu *dieresa* (cesura) imediat la finea tactului al treilea, și cu cadență pe tactul al șeselea, plus rimarea versurilor alternativ, când rima masculină când feminină. Numele, din unii, că i s'ar fi dat dela întemeietorul său Alexandru, un călugăr italian. Alții susțin, că numele i s'a dat dela o poezie epică franceză din veacul XII. sau XIII., în care se tratează despre Alexandru cel Mare (Alexandre le Grand). Se întrebuințează la popoarele din apusul Europei, la noi mai rar.

Alexandrina, bibliotecă, cea mai vastă din lume, conținând mai toate manuscrisele autorilor clasici, fu întemeiată de Ptolomeu Sotir și îmbogățită neîncetat de succesorii acestuia. Consta din 2: cea veche (400 mii vol.) și cea nouă (300 mii vol.). Când Caesar asediă orașul, biblioteca veche avu de suferit multe incendii. Volumele scăpate de aci se adăuseră la cea nouă, care mai fu mărită cu biblioteca Pergamului. Fanatismul religios o nimici și pe aceasta: archiep. creștin Theophilus distruse o parte (289); Amru, general arab, dete foc restului (641). Șese luni tinu incendiu acestei comori a erudițiunii antice.

Alexandrina, epoca. Alexandria, vechia capitală a Egiptului, întemeiată de Alexandru cel Mare în 331 a. Cbr. devenise în curînd centrul comerțului și mișcării intelectuale a anticității. La împărțirea imperiului între generalii lui Alexandru, Egiptul îl primi Ptolomeu Sotir, fiul lui Lagus. Acest rege, la sfatul lui Demetriu din Faleria, care după fuga din Atena se retrăsese în Egipt, înființă museul și biblioteca din Alexandria, devenită sub urmașii săi cea mai celebră din anticitate. *Museul*, un fel de academie, era un vast aședământ cu sale pentru tot felul de cursuri și cu portice pentru preumblare și conversațiune; în același timp era reședința literaților și savanților distinși, întreținuți aci cu cheltuielile statului. Cursurile și conferințele museului erau ascultate de auditori veniți de pretutindeni, al căror număr se urca până la treisprezece mii. Aci învățau Euclide, creatorul geometriei științifice; Niconcach, întemeietorul aritmeticii sistematice; Eratostene, care calculă lungimea circumferenței pământului și determină valoarea obliquității ecliptice, punînd astfel începutul astronomiei și geografiei științifice; Aristarch din Samos

(280—260 a. Cbr.), care inventă un metod ușor și ingenios de a calcula distanțele pământului dela soare și dela lună și susținea rotațiunea pământului; Hipparch, mare astronom, care fixă lungimea anului solar și descoperi mișcarea retrogradă a punctelor equinoctiale; Apolloniu din Perga, care a lăsat o scriere despre secțiunile conice; Erastriat și Hierofil, cari practica în museu vivisecțiunea și întemeiără anatomia. Tot din acele școli eși și Archimede siracusanul, inițiatorul mecanicii. Filologia și istoria literaturii aujunseră în Alexandria la o dezvoltare ne mai cunoscută până atunci. Critica literară începî cu Zenodot din Efes și continuă cu Aristofane din Bizanț; cu elevul acestuia Aristarch din Samotrace (160 a. Cbr.), care stabili textul lui Omer și al altor clasici; cu Crates din Malles, Apolloniu sofistul, și Zoil. Numele lui Aristarch și Zoil deveniră sinonime, al celui dintîiu cu o critică aspră însă dreaptă, al celui de al doilea cu o critică nedreaptă și de rea credință. Mai puțin înfloritoare a fost poezia alexandrină. Insușirile ei caracteristice sînt o pedantă erudițiune arheologică și mitologică, și o rafinare a artei, care înăbuși simțimentul și imaginațiunea. Cei mai însemnați poeți alexandrinii sînt: Philetas, renumit prin elegiile sale; Callimach, din ale cărui numeroase opere n'au ramas decît câteva imnuri și epigrame; Teocrit, elevul lui Philetas, care trăi cîtva timp la curtea lui Ptolomeu și se făcu celebru prin bucolicele sale, în cari zugrăvesce viața păstorilor sicilianii. Tot de școala alexandrină se țin: Aratus, autorul »Fenomenelor și semnelor«, poemă didactică, tradusă în versuri latine de Cicero; Apolloniu din Rhodos, autorul »Argonautice«-lor; Nicandru, autorul »Georgice«-lor, »Metamorfose«-lor și al altor două poeme despre medicină; Partheniu, maestrul lui Virgiliu.

Epoca de înflorire a filosofiei alexandrine sau neoplatonice, care ajunsesă să eclipseze epoca literară a Ptolemeilor, începe de pe la 291 d. Chr. prin Ammonius Saccas; cu elevul acestuia, Plotin, își mută centrul la Roma și mai tîrziu la Atena, unde în 529 un edict al lui Iustinian a închis pentru totdeauna această școală. Cu toate acestea, prin simbolismul și misticismul său ea a avut o mare influință asupra evului mediu întreg. Filosofia neoplatonică începe încă în epoca literară a Ptolemeilor când, după înființarea museului, se concentrară aci filosofi de toate sectele. Spiritul ei se vede și în scrierile poezilor alexandrinii, în cari figurează mituri greco-romane amestecate cu mituri egiptene și orientale, precum filosofii tindeau a contopi toate sistemele filosofice și toate tradițiunile religioase. Fondul acestei filosofii îl formează ideile lui Pythagora și Parmenide, și mai ales ale lui Platone, de unde i s'a și dat numirea de neoplatonică. Eclecticismul și idealismul sînt caracterele ei principale; iar din contactul cu religiunile și filosofia Orientului a imprumutat alegorismul și misticismul acestora. Primul filosof mai însemnat al acestei școli a fost Philone (25 a. Chr.), întemeietorul teosofiei, și care căuta să derive filosofia greacă din vechiul testament ebraic. Însă cea mai înaltă dezvoltare i-o deteără elevii

lui Ammoniu Saccas: Plotin, în partea metafisică; Porfiriu, stilisatorul ideilor lui Plotin, în partea logică; și Jamblic, în partea teosofică. După neoplatonici adevărata știință, în strinsă legătură cu virtutea, se câștigă prin o iluminățiune interioară a sufletului, care este un dar divin, și la care se poate ajunge prin cugetare filosofică. Omul este o emanațiune a ființei supreme, una, absolută, nemărginită și eternă, isvorul a toate; de cătră care însă el s'a înstrăinat prin simțurile sale. Destinațiunea omului este deci, ca prin o contemplare nemijlocită, posibilă numai în extază, a acestei ființe, numite Dumnezeu, să caute a se apropia și a se identifica cu ea. Neoplatonismul s'a făcut celebru în istorie prin lupta sa în contra creștinismului. Tendința de a restaura păgânismul, reînnoit prin spiritul acestei filosofii, s'a realizat pe un scurt timp sub Iulian Apostatul (361—363 d. Chr.) Acest împărat, filosof neoplatonic, redeschisese templele și proclamase libertatea conștiinței pentru toate culturile religioase. [M. Strajan.]

Alexandrina, școala catehetică. Sub dinastia Ptolemeilor, care moștenise dela Alexandru cel M. Egiptul, Alexandria s'a făcut reședința de frunte a științelor. Aci erudiții păgâni au început a combate religia creștină, ceea ce a îndemnat pe creștinii mai erudiți, să întemeieze în Alexandria o școală, care să urmărească ținta de a dovedi, că învățăturile creștine consonă cu rezultatele corecte ale filosofiei, și preste tot cu ate științei cultivate de păgâni. Așa s'a născut în veacul al II. al erei creștine școala catehetică și teologică din Alexandria și a înflorit până când în 641 Arabii au cucerit Alexandria. Dascălii cei mai de frunte ai acestei școale au fost: Atenagora, Panten, Clemente, Origene, Didim Orbul. (Cf. Dr. Al. Grama Istoria univers. a biser.)

Alexandros, (mitol.) v. Paris.

Alexandrovici, fundațiunea. Reposând Ana A. n. Popovici, în opidul Lugos la anul 1865 a lăsat totă averea sa comunei bis. orl. române de acolo. Averea fundațională cu finea anului 1895 a fost de 52,713 fl. 94 cr. v. a. Fundațiunea poartă numele colectiv de »Fundațiunea Ana Alexandrovici« și se împarte astfel: 1) Fundațiunea școalei de fete, cu scopul de a se crea și susține cu timpul o școală conf. de fete în opidul Lugos. 2) Fundațiunea vânduvelor sărace, din care se dau ajutoare anuale vânduvelor, ajunse prin nenorocire în lipsă. 3) Fundațiunea cerșitorilor, din care se împarte de două-ori în an ajutor (milă) la cerșitori. 4) Fundațiunea studenților, din care se distribue tinerilor orl. din Lugos ajutoare pentru înlesnirea studiilor la școalele medii și unora și la universitate. Averea fundațională o administrează o epitropiă compusă din 7 membri, sub controla sinodului parohial și a consistorului eparhial.

Alexandru, numele mai multor domnitori și papi.

I. DOMNITORI DIN EVUL VECHIU.

1) *Alexandru cel Mare*, regele Macedoniei, fiul lui Filip, s'a născut la 356 a. Chr. în Pella; a fost crescut și instruit de Leonidas, Lysimachus și cu deosebire de Aristotel. După asasinarea tatălui său (336) a ocupat tronul cu firma hotă-

rîre de a resbuna moartea lui Filip și a pacifica pe Grecii resvrățiți, cari încă în lupta dela Chaeirona (338) făcuseră cunosciută cu bărbăția și priceperea lui. A doua rescoală a Thebanilor a pedepsit-o cu totala dărîmarea a orașului (335). Fiindu-i astfel domnia asigurată, a pus de locțiitor al său în Europa pe Antipater și a trecut în primăvara anului 334 Hellespontul în Asia în fruntea unei armate de 35,000 oameni. Prima învingere lângă riul Grahikos i-a deschis porțile celor mai multe orașe; dar într'aceea regele Persilor, Darius Codomannus, a strîns o armată însemnată și a pornit contra lui A., ajungînd tocmă în spatele Macedonenilor în pasul Issus. Strîmtoarea de munți nu a permis desvoltarea imensei armate persice încât a fost cumplit bătută de A., care a prins chiar și familia lui Darius și după ocuparea Damascului a câștigat și comorile lui. Pe rînd și-a supus toate provinciile și orașele Asiei mici, a ocupat Palestina și Egiptul (332), unde a pus temelie orașului Alexandria. Din Egipt a pornit întru urmărirea lui Darius, asupra cărnua a mai reputat o învingere strălucită între Gaugamela și Arbela (331). După aceasta a ocupat orașele Babylon, Susa și Persepolis; în acest din urmă a dărîmat castelul regal drept pedeapsă pentru pustiirea Greciei de cătră Xerxes. Urmărind mereu pe Darius, care a fost ucis (330) de trei satrapi ai săi, a ocupat Ecbatana, Bactria, Sogdiana etc., în care timp cade și căsătoria sa cu frumoasa Roxane, fca satrapului Oxyartes. Vecinic doritor de cuceriri, a plecat în primăvara a. 327 cu o armată de 120,000 în spre India, unde a câștigat frumoase învingeri asupra regelui Porus și celui din Taxila. Numai nemulțumirea armatei l'a împedecat de-a trece riul Ganges și l'a silit să se re'ntoarcă. Din India s'a re'ntors cu o parte a armatei pe uscat, iar pe cealaltă a trimis-o pe mare sub conducerea lui Nearchus. A. și-a ales de capitală a vastului său imperiu orașul Babylon și și-a propus, după expediția din India, a organiza provinciile ocupate prin contopirea elementului macedo-grecesc cu cel oriental; dar moartea l'a ajuns înainte de ce și-ar fi putut împlini toate planurile. † 323, cadavrul lui a fost dus de Ptolemaeus în Alexandria. A. a murit, fără ca să-și fi designat pe cineva de urmaș, de aceea apoi imperiul s'a împărțit între generalii săi, cari s'au resboit între sine (v. Diadochi). — Expedițiile lui A. au adus mult bine prin lățirea civilizațiunii și culturii eline între popoarele barbare ale Asiei și prin întemeierea înfloritului oraș Alexandria. (Lit.: Biografia lui au scris'o în vechime Kallisthenes, Anaximenes, Onesikritus, Arrianus etc.; mai nou: J. G. Droysen, Geschichte Al. des Gr. [1880]; Herzberg, Die asiat. Feldzüge A. des Gr.; Joubert, Alexandre le Grand [1889]; »Alexandria, carte populară.)

2) *Alexandru Sever*, (Marcus Aurelius) împărat roman (222—235 d. Chr.), născ. în Phoenicia la 208, a fost adoptat de împ. Heliogabalus, iar după asasinarea acestuia (222) proclamat împărat în etate de 14 ani. S'a nisuit sub conducerea înțeleaptă a lui Iulianus a reorganisa administrația și finanțele imperiului. A purtat resboiu norocos contra regelui persic Artaxerxes. A fost ucis de soldații revoltăți aproape de Mainz

(235) cu ocaziunea unei expediții contra Germanilor, la indemnul lui Maximinus, care l-a urmat pe tron. [B.]

II. DOMNI ROMÂNI.

1) *Alexandru I. Basarabă, Domnul Țerii Românești*, după 1330 până la 1364. Lui i se atribuie greșit celebrul resboiu cu Carol Robert, regele Ungariei, din Nov. 1330. Inscricțiunea de pe mormântul lui în mănăstirea dela Câmpulung, cu data morții 16 Nov. 6873 (1364), îl numește: »Marele și autocratul Domn Io. Nicola Alexandru Voevod, fiul marelui Basarabă Voevod.« Acest Basarabă Voevod, tatăl lui Alexandru, este Basarab Voevod al cronicelor și documentelor ungurești, care are resboiul cu Carol Robert, și e identic cu Basaraba Ivanco, aliatul regelui bulgar Mihail în contra Sârbilor în bătălia dela Velbužd (Iunie 1330), cum și în a. 1323 în contra Bizantinilor (v. Basarabă). După învingerea asupra lui Carol Robert, repurtată de Basarabă Voevod ou fiii săi (între cari Alexandru putea să fie părtaş la domnie), principatul Țerii Românești își manține independența de Ungaria în tot timpul domniei lui Alexandru, fiul și următorul lui Basarabă Voevod. După suirea pe tron a lui Ludovic I., relațiunile Țerii Românești cu Ungaria devin mai amicale, Alexandru având o convenie cu Ludovic în Ardeal în a. 1343. Înțelegerea restabilită ou regele Ungariei nu are însă de urmare recunoașterea suzeranității ungurești, căci Alexandru rămâne independent până la sfârșitul domniei sale. Acea apropiare se făcū, probabil, în vederea pericolului comun din partea Tătarilor din Moldova, cu cari Alexandru și Ludovic au lupte pe la 1342—1343, când urmează întemeierea principatului Moldovei, după ce Tătarii fură gonii de Unguri și Români (v. Dragos). După retragerea Tătarilor, principatul Țerii Românești se întiude, sub Alexandru Basarabă, până la gurile Dunării, cuprinzând teritoriul numit de atunci Basarabia (partea de lângă Dunăre a Basarabiei de astăzi). Afară de luptele cu Tătarii, domnia lui Alexandru apare mai mult pacinică și însemnată mai ales prin organizarea interioară a principatului ca stat independent. Această organizare privesce și biserica. În a. 1359 Alexandru ia Mitropolit de la Constantinopol, numit »Mitropolit a toată Ungro-Vlachia«, și supune biserica Țerii Românești Patriarhatalui Constantinopolitan, pe când până atunci ea era supusă, cum se vede, altei ierarhii, probabil celei de la Ochrida. În corespondența cu Patriarhul, Alexandru este numit »Mare Voevod și Domn autocrat a toată Ungro-Vlachia.« [D. On.]

2) *Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei* (1401—1433), unul dintre domnitorii cei mai pacinici ai Moldovei. În decursul domniei sale de 32 de ani s'a nisuit să întărească așezămintele și bunăstarea țerii sgduite prin resboaiile purtate de antecesorii săi. Pe timpul acela Moldova ajunsesse să fie în câțva afirmătoare de Polonia, și Alexandru vedea, că fără ajutorul Polonilor nu se poate susține pe tron, de aceea susținū legături de amicitie cu Vladislav, regele Poloniei. El a făcut mult bine țerii sale: s'a îngrijit de organizația ei internă, cercă să îm-

pace certele religioase; întemeia episcopiiile de Roman și Rădăuți; a zidit mai multe mănăstiri, înzestrându-le cu dăni însemnate; înființă o școală înaltă de slavonie în Suceava. Posteritatea cu drept l'a numit Alexandru cel Bun.

3) *Alexandru II., Domnul Moldovei*, fiul lui Ilie I. De două ori a urcat tronul Moldovei; prima oară dela 1448—49 și a doua oară dela 1451—55. A domnit în tovarășie cu Petru al III. și aveau dese frecări între sine. Alexandru II. era protegiatul Polonilor pe când Petru era protegiat de Ioan Huniade. Domnia lui a fost scurtă și de puțină însemnată.

4) *Alexandru II., Domnul Munteniei*, (1567 până 1577), unul dintre domnitorii cei mai tirani și mai mult dușmănit de boieri. S'au făcut dese rescoale în contra lui, el însă le suprimă pe toate, pedepsind pe resculați cu cruzime. În 1576 patruzeci de boieri merg la Constantinopol de se plâng Porții pentru abuzurile și orușimile lui Alexandru, dar fără rezultat, căci Poarta a ordonat cercetare în contra lui Alexandru, care a eșit în favorul lui. A murit tinăr în 1577. Moartea lui se poate bănui de silnică, datorită boierilor.

5) *Alexandru III. Cornea, Domnul Moldovei* (1540—1541), a fost ridicat la domnie de boierii resculați. Petru Rareș, care a mai fost odată Domn al Moldovei, fiind pe vremea aceea în Constantinopol, cerca cu tot chipul să recâștige tronul pentru sine. Alexandru III. trimite o solie la Carol al V. și regele Ferdinand, cerându-le ajutor în contra Turcilor. Auînd Sultanul despre aceasta, denumește pe Petru Rareș de Domn al Moldovei, care și întră în țeară în fruntea unei oștiri otomane. Boierii, cari erau pe partea lui Alexandru, vedând că el nu primesce ajutorul cerut, îl părăsesc, afară de Petrașcu, care muri împreună cu stăpânul seu Alexandru sub secura călăului.

6) *Alexandru III., Domnul Munt.* (1592 până 1593), era protegiatul regelui Franței Henric IV., care a insistat la Poartă ca să-l numească domnitor. Era din neam vestit, îngâmfat și încreșut preste măsură. A fost foarte tiran, și pentru a se puté susține pe tron, îngropase țeara în datorii și punea dări grele pe popor. Turcii îi înmulțise într'un mod considerabil, aceștia apoi făceau fel de fel de nelegiuiri, fără să fie pedepsiți. Poporul își perduse toate libertățile și vedea în domnitorul seu un asupritor și tiran fără inimă.

7) *Alexandru IV. Lăpușneanu, Domnul Moldovei*, (1552—1561 și 1563—1568), se dă de fiul lui Bogdan Voevod. A fost ridicat la domnie prin puterea polonă, și prima urmare a urcării sale pe tron a fost îngenunchierea țerii înaintea Polonilor, depunznd el jurământ de fidelitate regelui polon, și obligându-se a-i da acelaia în timp de resboiu 700 de călăreți. Umilirea aceasta a lui Lăpușneanu față de Poloni a atras asupra lui ura lui Ferdinand, împăratul Germaniei, din cauză că regele polon era fratele Isabellei, reginei Ungariei, oea dușmănită cu Ferdinand. Ferdinand cercă deci prin fel și chip să-l restorane de pe tron. Într'aceea Turcilor le veni suspectă domnia lui Lăpușneanu, fiind el protegiatul Polonilor, și la 1555 îl chieamară grabnic la Constantinopol. El însă nu merge, ci

trimite vre-o câteva pungi de bani, prin cari se pune bine cu Poarta și se întărește în domnie, protegiat fiind și de Poloni și de Turci. Tot atunci ajută Lăpușneanu Turcilor de a readuce în Ungaria pe regina Isabela, refugiată în Polonia. Pe când însă el era mai sigur în domnie, e detronat de un venetic crescut la curtea sa, *Iacob Eraciă*, poreclit și *Despotul*. Acesta prin înșelăciuni și intrigi își adună o mică oaste de mercenari și-l bate pe Lăpușneanu la Verbia în 10 Nov. 1561. După moartea lui Despot întemplată la 1563, întocmindu-și A. afacerile la Constantinopol, redobândește tronul Moldovei. Isbânda aceasta îl costă mai mult de 200,000 de galbini și un crâncen resboiu civil, ce avu să-l poarte în contra lui Ștefan Tomșa, candidatul boierilor. Armatele turcesci și tătăresci, cari readuceau pe Lăpușneanu la domnie, inunda ră țeara, prădând și jefuind. Tomșa, neputându-se susține, fuge la Poloni, dar este extradat și decapitat. Domnia a doua a lui Lăpușneanu, în sânge zămislită, în sânge avea să înnoate până la capătul ei. El promite la început iertare tuturor boierilor malcontenți, însă îndată ce se întări de nou în domnie, făcu un prânz mare, la care invita pe cei mai însemnați boieri, și când aceștia își petreceau mai bine, năvăliră asupra lor mercenarii străini și-i măcelăriră pe vre-o 47. Lăpușneanu, fiind așezat în domnie de Turci, trebuia să țină cont de dorințele lor. El cerură ca să nimicească toate cetățile, ca țeara să fie incapabilă de a le mai face vre-o împotrivire, iar el, umplând cetățile cu lemne, le dete foc la toate, afară de Hotin, unde se așeză în curând o garnisoană de Turci, care începă să jefuiască amarnic țeara. În 1568 Alexandru Lăpușneanu cădă greu bolnav. El ceru să fie chirotonit când va fi aproape să moară. Cădând în letargie, cei din jur grăbiră a-l chirotoni, dându-i numele de Pahomie. Revenindu-și în simțiri și aflând, că a fost chirotonit, a dis către boieri: »că de se va scula, va popi el pe unii.« Boierii auzindu-l se înspăimântară, și pentru ca să-l împedeze de a-și împlini promisiunea, l-au otrăvit la anul 1568.

8) *Alexandru IV. Iliasi, Domnul Munteniei* (1616—1618) a fost așezat în domnie de Poartă, nu într-o dată pentru el și meritele lui, ci fiind-că îl favoriza soția marelui vizir. Fiind sărac avea lipsă de bani, de aceea împrumută de pe la cămătarii Greci sume considerabile și aduse cu sine în țeară o mulțime de Greci, cari sugeau și jăfuiu poporul. În decursul domniei sale a avut să lupte mult în contra lui Radu Șerban, care voia să răpească tronul. Fiind-că era foarte crud și omora mulți boieri, ei se resculară în contra lui ca la 8000 și-l detronară în anul 1618. La anul 1620 e pus Domn în Moldova, unde domnește până la 1622, când este din nou depus. În 1627 reocupă tronul Munteniei și domnește până la 1629 cu mai multă prudență ca primadată.

9) *Alexandru V. Movilă, Domnul Moldovei* (1615—1616), și-a câștigat tronul cu multă vârsare de sânge până ce a putut resturna pe antecesorul său Ștefan Tomșa. A cercat în mai multe rânduri să cuprindă tronul Moldovei, și a pustiit țeara prin resboaiile lui în mod îngrozitor. La 1615 Alexandru Movilă învinge pe Ștefan Tomșa și trimite soli la Constantinopol, cari făgăduind 20,000 de taleri, esoperează întărirea lui. Poarta

însă nu voia să sprijinească pe un partisan al Polonilor și voia să strămute în Moldova pe Radu Mihnea din Muntenia. Radu primese strămutarea și bate pe A., care e prins și dus la Constantinopol, unde atât el cât și fratele său și mama sa, pentru a-și susține viața, se turcesc.

10) *Alexandru V. Coconul, Domnul Munteniei* (1623—1627), încă de copil a fost urcat pe tron prin stăruința tatălui său, Radu Mihnea. Pentru-ca să-i fie domnia mai sigură, el se căsătorește cu fca unui grec Skerlet, om cu mare influință la Constantinopol. Pe timpul domniei lui năvălesc Turcii și Tătarii, prădând țeara cumplit. Întemplându-se să moară Radu Mihnea, poziția lui A. devine foarte critică. Boierii în două rânduri se rescoală în contra lui, dar sunt bătuți. Skerlet, socrul Domnului, însă trebui să spezeze foarte mult pentru-ca să-și susțină ginerele pe tron, și de aceea (1627) el însuși sprijinesce pe Alexandru Iliasi la Poartă pentru-ca să ajungă la domnie, iară A. își pierde tronul.

11) *Alexandru VI. Iliasi, Domnul Moldovei*. Vezi: Alexandru IV. Iliasi, Domnul Munteniei.

12) *Alexandru VII. Coconul, Domnul Moldovei* (1629—1630 și 1631—1632), a fost fiul lui Radu Mihnea. Prima-oară a stat pe tron abia 8 luni, deși a spesat nespus de mult pentru câștigarea lui. În anul 1631 e reaseșat din nou pe tron cu ajutor turcesc. Boierii la început erau în contra lui, după ce însă el le-a promis, că n'o să-și resbune asupra lor, i se supun. El aduce o mulțime de Greci, cari jefuesc țeara. Întărindu-se în domnie, cearcă să-și resbune asupra boierilor. Ei, auzind de intenția lui, se rescoală în contra-i și ajutați de țerănimea asuprită îl depun la anul 1632.

13) *Alexandru Ioan I.*, v. Cuza.

14) *Alexandru*, fiul cel mai mare al lui Ștefan cel Mare, născut din întâia lui căsătorie cu Maria. La bătaia dela Valea Albă (1476) luă parte alăturiu cu tatăl său. Se însoară curând după aceea, și are un fiu Bogdan, care moare în pruncie în 1480. A. însuși moare înainte de tatăl său în 1496.

III. DOMNITORI SLAVI.

1) *Alexandru I. Pavlovici, împăratul Rusiei* (1801—25), n. 1777 a urmat pe tron tatălui său Paul I., care a fost asasinat. Parte înfricat prin soartea tatălui său, parte poate și în urma creșterii sale s'a hotărât a reorganisa imperiul în direcție umanistă. A protejat artele și științele, a înființat școale, biblioteci și a promovat industria și comerțul, a zidit șosele și canaluri, a șters iobăgia în Estlanda, Livlanda și Kurlanda; ba a dat și țeranilor dreptul să întemeieze fabrici. În politica externă a lucrat un timp oarecare împotriva lui Napoleon I., luând parte la memorabila luptă dela Austerlitz (2 Dec. 1805) a celor trei împărați, unde a reperutat Napoleon o victorie strălucită, și a venit la 1806 în ajutor Prusiei; dar prin pacea dela Tilsit (1807) a abandonat pe aliatul său, și a recunoscut statele întemeiate de Napoleon pe lângă învoirea acestuia de a pute ocupa Finlanda și principatele dunărene. Cu privire la aceste din urmă A., basat pe stipulațiunile tractatului de pace dela Kuciuc-Kainargi din 1774, încheiat între Rusia și Turcia, în sensul cărora Rușii aveau dreptul de pro-

tecție asupra Moldovei și Munteniei, cere ca Domniii români să fie denumiți pe câte 7 aui și să nu poată fi scoși din domnie, fără de-a fi încunosciintată Rusia. Poarta se învoiesce, și la 1803 denumesce de Domni pe Const. Ipsilante în Muntenia și pe Alexandru Moruzi în Moldova. Ambii principii erau adicți ai Rusiei. Poarta îi scoate din domnie în 1806. A. se folosește de acest pretext și dă ordin generalului Michelson să ocupe principatele. După ocuparea lor, A. având planul a anexa imperiului său între altele și principatele române, declară în 1806 resboiu Turciei. Acest resboiu durează cu mici pause 5 ani, până la 1812. În timpul resboiului Moldova și Muntenia au fost în continuu ocupate de Ruși, iar la 1810 A. le declară prin un ucaz de încorporate imperiului. Napoleon își dăduse de mai înainte învoirea la acest act. La 1812 Rusia strimtorată de Napoleon încheie pace cu Turcia la Bucuresci. În sensul ei Turcia cedează Rusiei din corpul Moldovei Basarabia, fixându-se de graniță între ambele imperii Prutul. Aceasta e prima răpire a Basarabiei. Boierii moldovei protestează la Poartă, dar înzadar. Înspăimântat de succesele lui Napoleon, A. a desfiacut, încă în decursul resboiului cu Turcii, învoiala ce o avea cu acela, și după desastrul armatei franceze în Rusia (1812), a luat parte activă însemnată la combaterea lui, având rol hotărîtor în congresul dela Viena și arătându-se față de Franca totdeauna marinimos. Deși la început era liberal, totuși sub influența unui misticism religios a încheiat *alianța sfântă*, pentru menținerea păcii în Europa, în urma căreia a persecutat ori ce mișcare sau instituție liberală și democratică; a împiedecat chiar și mișcarea favoriților săi Greci la 1821. La scrisoarea ce i-a adresat-o din Moldova Ipsilante referitor la rșcoală, el se declară în mod desaprobat, și lșterge din cadrele armatei rusesci, unde avea rangul de maior; asemenea a purces și față de mișcarea lui Tudor Vladimirescu din Muntenia, pe care îl degradează din rangul de oficer rusesc, câștigat în resboiul din 1807—1812, și îl opresce de-a mai purta semnul ordinului Vladimir, cu care fusese decorat. El a aprobat astfel în politică direcția represivă a austriacului Metternich. Această contradicere în viața lui A., precum și teama de conjurațiuni ruso-poloneze contra dinastiei Romanov, i-a sdrcinuat adânc starea sufletească. † în Toganrog (Crimea) la 1 Dec. 1825, fără moștenitor direct. (Lit.: Choiseul-Gouffier, Mémoires etc. [1829]; Czartoryski, Mémoires etc. [2 vol., Paris 1887]; Bogdanovici, Istoria împ. A. I. [rusesc, 6 vol. 1869—71.] A. D. Xenopol, Resboalele dintre Ruși și Turci și înriurirea lor asupra țărilor române, 2 vol. Iași 1880.)

2) *Alexandru II. Nicolaevici, împăratul Rusiei* (1855—81), n. la 29 Aprilie 1818, s'a urcat pe tron la 2 Mart. 1855, după moartea tatălui său Nicolae I, tocmai pe timpul resboiului din Crimea, încheiat apoi prin pacea dela Paris (30 Martie 1856). A. a fost silit să cedeze în fața Europei și a se învoi, între altele, la mărșirea puterii rusesci pe Marea Neagră, care s'a neutralizat. Ce privește principatele române, A. s'a învoit la cedarea unui teritoriu din Basarabia răpita (în stânga Dunării), care s'a

alipit Moldovei. Totodată principele se scot de sub protecția Rusiei, rămânend sub suzeranitatea Porții și sub garanția puterilor europene, li-se deschide calea de înaintare în direcție națională, asigurându-li-se independența internă, dreptul de-a organiza armată națională etc.

A. a reconstruit ministerul numind pe Gorgiacov cancelar al imperiului; a introdus reforme în administrație și armată; justiția a pus'o pe basa unor principii mai moderne; iar dela reformarea studiului universitar, în sens mai liberal, l'a reținut numai mișcarea nihilistă, care a prins rădăcini adânci între studenți. Că nu și-a împlinit toate intențiunile salutare, ba a sistat chiar unele inovații, e de a se datorii revoluției poloneze și nihilismului. După suprimarea revoluției polone (1863) a cedat influinței panslaviste și a introdus politica tradițională a lui Nicolae I., rusificarea, în special a naționalităților din Polonia, Litvania și provinciile baltice; a rupt legăturile diplomatice cu curia papală, și în 1866 a retras și concordatul dela 1847. În politica externă A. a fost amic declarat al Prusiei, dar pentru Austria avea puține simpatii; abia la 1872 s'a făcut oarecare schimbare prin conferența celor trei împărați ținută la Berlin. Complicațiunile orientale însă l'au depărtat iarăși de Austro-Ungaria. A. a lărgit marginile imperiului prin ocupațiuni în Caucaș și prin tratatul încheiat cu China la 1869; a purtat resboiu contra Turciei (v. Resboiul româno-ruso-turc) sub pretextul de a ușura soarta creștinilor din imperiul otoman. În acest resboiu oștirile rusesci și-au luat calea principală prin România, după o convenție încheiată între ea și împăratul A. La începutul resboiului camerele române proclamă independența României (21 Maiu 1877), și armata apoi ia parte activă la resboiu, trecend Dunărea și secerând lauri de glorie pe câmpiile Bulgariei. În congresul din Berlin (1878), unde s'au stipulat condițiile de pace ale acestui resboiu, s'a recunoscut independența României, dar i s'a răpit a doua oară Basarabia, cedată la 1856, dându-i-se în schimb Dobrogea. Împăratul A. a luat înderet dela România ceace a fost silit să-i dea la 1856. Aceasta e a doua răpire a Basarabiei. Contra lui A. s'au săvîșit patru atentate, dar numai a patra oară, la 31 Martie 1881, a fost ucis prin o bombă explosivă. A. a fost de două-ori căsătorit, întâiu cu Maria Alexandrovna († 1880), fca ducelei de Hessa, dela care i-au ramas 6 copii, și apoi cu o princesă Dolgoruky. (Lit.: Laferte, Alexandre II. 1882.)

3) *Alexandru III. Alexandrovici, împăratul Rusiei* (1881—94), fiul lui A. II., ajuns pe tron în urma morții fratelui său, a țareviului Nicolae, luând chiar mireasa acestuia, pe Maria Teodorovna (princesa Dagmar din Danemarca) în căsătorie; deja ca mare-duce a comandat aripa stângă a armatei dela Dunăre în resboiul româno-ruso-turc. Urmând sfaturilor cancelarului Giers a menșinut pacea, dar atât în lăuntru cât și afară de imperiul său s'a dovedit ca mare adept al autocrației și susțitor hotărît al principilor panslaviste. Prin politica sa a pricinuit crisă internă în Bulgaria, silind pe principele Alexandru de Battenberg, care nu voia să admită dependența față de Rusia, a abdica și a se depărta de pe tronul bulgar. Politica lui A. III. s'a estins

și asupra Asiei, rivalisând cu succes, mai cu samă în Persia și Coreea, cu Anglia. † 1 Nov. 1894.

4) *Alexandru, ducele Litvaniei*, a fost frate cu Albert, regele Poloniei, și ginerele lui Ioan al III., ducele Moscvei. Joacă un rol însemnat în resboaiele, ce le-a avut Stefan cel Mare cu Polonii.

5) *Alexandru, regele Bulgarilor*, a urmat în domnie după unchiul său Mihail. A luat de soție pe fata lui Ioan Basarab, Domnul Munteniei.

6) *Alexandru, princ. Bulgariei*, v. Battenberg.

7) *Alexandru Karageorghievici, principe al Sârbiei*, fiul lui Karageorge, eliberatorul Sârbiei, n. 1806 în Topola, a fost ales de principe la 1842 după detronarea dinastiei Obrenovici. Deși a introdus ameliorări în instrucția publică, justiție și armată, totuși a fost în 1858 silit să abdică și să se refugieze în Ungaria. Aderenții lui s'au nisuit a-i recăștiga tronul, au ucis chiar pe principele Mihail (1868), din care cauză și A. a fost condamnat în contumaciam la 20 ani temniță. † 3 Maiu 1885 în Timișoara. Fiul său *Petru Karageorghievici*, ginerele principelui Nichita din Montenegro, este și azi pretendent la tronul sârbesc.

8) *Alexandru I., rege al Sârbiei*, fiul reg. Milan și al *Nataliei*, a fost crescut mai cu samă sub influența mamei sale, care este de origine română. Mama ei a fost o princesă din familia Sturza. A. n. 14 Aug. 1876, a ajuns pe tron după abdicarea lui Milan, la 6 Martie 1889, fiind condusă domnia de o regență. La 1 Apr. 1893 a făcut lovitura de stat, declarându-se major și înlăturând astfel regența, care nu era unitară în vederile ei politice.

IV. PAPI.

1) *A. I.*, Epp. al Romei, 105—115, † ca martir. 2) *A. II.* (1061—73), mai înainte Anselmo di Baggio din Milano, este cel dintâiu papă, care s'a ales de către colegiul cardinalilor contra voinței împăratului german Henric IV. și contra candidatului acestuia Honoriu II. Spriginit de cardinalul Hildebrand (mai târziu Papa Gregoriu VII.) a luptat cu noroc contra lui Henric IV., amestecându-se și în afacerile interne ale Danemarcei, Franței, și Italiei. 3) *A. III.* (1159—81), mai înainte Orlando Bandineli din Siena, a fost un papă energetic, care a impus supremația sa chiar și regelui Henric II. al Anglterei. 4) *A. IV.* (1254 până 1261) cu mari ambițiuni, dar neputincios; a trebuit să fugă din Roma, † 1261 în Viterbo. 5) *A. V.* (1409—10), mai înainte Pietro Filargo, a fost mult timp profesor în Paris, avea rezidența în Bologna. El a fost recunoscut numai de o parte a creștinătății. Se dice, că a murit înveninat. 6) *A. VI.* (1492—1503), mai înainte Rodrigo Lenzuoli Borgia, a avut ca papă mulți dușmani; autoritatea lui s'a manifestat destul de evident la împăciuirea unei certe de graniță între Spania și Portugalia. A persecutat aristocrația dușmănoasă, întărind și înăvufându-și familia. 7) *A. VII.* (1655—67), mai înainte Fabio Chigi din Siena, a ajuns în conflict cu Ludovic XIV., regele Franței, care l-a silit la încheierea rușinosului tractat dela Pisa (1664). A fost un aprig aderent al infalibilității papale și a condamnat învățăturile lui Jansen. 8) *A. VIII.* (1689—91), mai înainte Pietro Ottoboni, a luptat

contra bisericii galicane și a sporit biblioteca vaticană.

Alexandru de la Aphrodisias, filosof peripatetic, cel mai vechiu și cel mai celebru comentator al lui Aristotel, s'a născut în Aphrodisias (oraș în Caria) cătră sfârșitul veacului II. (d. Chr.) Sub Septimiu Sever profesa la Alexandria. Afară de escelețele-i comentarii asupra mai a tuturor operelor lui Aristotel, Alexandru de la Aphrodisias a mai scris și un tractat de filosofie pentru combaterea fatalismului.

Alexandru Exaporitul, v. Mavrocordat.

Alexandru de Hales, scolastic, pentru agerimea și puterea convingătoare a argumentelor lui supranumit de cătră contemporanii sei: Doctor irrefragabilis; de origine englez, crescu în mănăstirea Hales (Anglia), apoi trecu în Franția, la 1222 intră în ordinul Franciscanilor și funcționă ca profesor celebru în Paris. † 27 Aug. 1245. Prin aplicarea întregii filosofii aristotelice la construirea științifică a sistemului doctrinal teologic, A. deveni fondatorul periodului II. al scolasticeii. Principala lui lucrare, terminată de cătră discipulii sei: »Summa universae theologiae« s'a tip. mai întâiu la Veneția 1475, în 4 vol.

Alexandru Ioan I., fundașunea, unul din fondurile Academiei Române, intrat sub administrarea acesteia în 1870. Constă din 1000 galbeni, dăruți de Vodă Cuza guvernului din 1863, spre a se premia: »cea mai bună carte românească științifică.«

Alexandru, bădălia lui. Lucrare antică de mosaic, descoperită la 2 Oct. 1831 într'o casă din Pompeii, strada Mercuriu, numită *Casa del Fauno*; mosaicul acesta se păstrează astăzi în muzeul național din Neapole. Este alcătuit dintr'un număr foarte mare — se dice că la un milion și jumătate — de petricele mărunte de marmoră și materii sticloase, cuburi nu mai mari de trei milimetri fiecare, așezate dese, câte 40 pe un cm², pe o întindere de 6'03 m. lungime și 3'08 m. lățime. Tabloul acesta, cu toate că stricat în mare parte, este superior tuturor picturilor găsite la Pompeii și înfățișează, fără îndoială, una din bădăliile lui Alexandru al Macedoniei cu Perșii.

Alexei, formă slavică a numelui Alexie ori Alexius. 1) A. Mihailovici, al doilea țar din casa Romanov, fiul țarului Mihail Teodorovici și tatăl țarului Petru cel Mare, n. 1629, a domnit 1645—1676, s'a reșboit cu Svedii și Polonii; a alipit Malorusia (Rusia mică) la imperiu; a cucerit pe Kalmyții, Ianeriții și Mingrelii. 2) A. Petrovici, fiul țarului Petru cel Mare, n. 1690, a fost înșurat cu sora împărătesei Elisaveta, soția lui Carol VI. A trăit în desbinări și certe cu tatăl său, ale cărui inovațiuni nu le aproba; a fugit la Neapole, dar înduplecat să se reîntoarcă, a fost ținut în temniță, desmoștenit și osândit la moarte. Mai în urmă a fost grațiat, și a murit în 1718. Fiul lui a domnit mai târziu sub numele de Petru II.

Alexi, 1) *A. Ioan*, episcop gr.-cat. român în Gherla; n. în Maladia, cott. Selagiu, la 24 Iunie 1801. Absolvând teologia la universitatea din Viena, ca elev în internatul S-ta Barbara, la 1825 s'a hirotonit și a trecut administrator parochial în Boroșel, cott. Bihor. 1831 fu chemat ca actuar la curtea episcopă, unde mai

târziu deveni secretar eppesc; 1837 a fost ordinar paroch român în Oradea mare, la parochia din Olosig, iară la 1844 canonic gr.-cat. tot în Oradea mare. În 1854 a fost numit Episcop în dieceasa Gherlei non întemeiată; consacându-se în Blaj, a părăsit dieceasa Orăzii, și în 7 Sept. 1856 s'a instalat ca Episcop în Gherla. 1859 a fost numit »Abate St. Salvatoris de Zekér» în cott. Bars. — Ca Episcop și-a condus turma încredințată păstoririi sale ca un adevărat părinte cu mare iubire de neam. † 29 Iunie 1863. Deja ca teolog a lucrat o »Gramatică românească» în limba latină, ca să facă cunoscute filologilor romani »tesaururile așezate în limba poporului românesc. De aceste principii fu condus când a dat la a. 1826 în Viena »Grammatica Daco-Romana sive Valachica». Dintre toate Gramaticile limbei române, Gramatica lui Alexi fu timp îndelungat cea mai răspândită între străini. Literatul englez Bruce Whyte în renumitul său op: »Histoire des langues Romanes» etc., Paris 1841, studiând limba noastră după gramatica lui Alexi, se convinge, că limba română e cheia cercetărilor asupra originii tuturor limbilor romanice, (Ist. Rom. de Papiu I. 208). Ca Episcop îl vedem figurând ca membru în comitetul permanent, ales de congresul național românesc ținut în Sibiu la a. 1861 »pentru eluiparea drepturilor Românilor ce compet națiunii după dreptul divin, natural și constituțional. A. a îngrijit de lucrarea »Catechismului mic și de mijloc», și pe speșele sale a ajutat edarea mai multor cărți didactice. [†]

2) *A. Artemiu Publiu Dr.*, fost profesor la gimnasiul român din Năsăud, în Transilvania; nasc. 1847 în Sângeorgiul-român, cott. Bistrița-Năsăud, din părinți grănițeri. Studiile universitare le-a făcut în Viena și Graz; aici a luat în 24 Sept. 1874 diploma de doctor în științele naturale. Dela 1873 a servit ca profesor de științele naturale la gimnasiul din Năsăud până la 1893, când s'a retras bolnav în pensiune. † 15 Oct. 1896. A fost un profesor zelos și activ. Scrierile sale sînt: »Resbelul oriental ilustrat» (cu d. M. Pop) în editura lui Paul Cieslar, Graz 1878, 724 p.; »Românii la Plevna», disertațiune, Gherla 1880; »O excursiune botanică în România și Dobrogea», Sibiu 1883; »Insemnătatea științelor naturale și reformele, ce le reclamă studiul lor în școalele noastre», disertațiune, București 1883; »Despre importanța studiului botanic», Sibiu 1884; »Compendiu de Meteorologiă», Brașov 1889; »Helveția și Wilhelm Tell», Brașov 1889; »Die St.-Georger Säuerlinge», Hermannstadt 1892. A scris diferiți articoli științifici din domeniul botanicii în reviste germane și a fost membru al mai multor societăți științ. străine și din patrie.

3) *A. Teochar*, n. la 1843 în Brașov, a studiat științele comerciale, conducând apoi până la 1868 tipografia *I. Weiss* din București, iar dela 1869 până 1882 *Prima Bancă Transilvană*. La îndemnul lui și-a fondat *Albina* filiala sa din Brașov, pe care a și dirijat-o A. câțva timp. A scris: »Dicționar germano-român» (1866); »Romänische Pöeten», traducere în nemțesc din mai mulți poeți români; a redigat doi ani »Noua Bibliotecă română».

Alexia, (*grec.*) neputința de a ceti corect scrisoarea ori tipăritura; simpton al deosebitelor boale de creeri.

Alexianus, sfânt, v. Alexiu.

Alexii, serbătoare băbească, ziua cuviosului Alexie, 17 Martie.

Alexinaț, capitala j. A. în Sêrbia, lângă Moravița; 5086 loc.; mine de cărbuni, tutun; mai demult centru comercial, acum a decăzut; în resboiul cu Turcii (1876) a fost cartierul general al comandai supreme sêrbesci; atacurile Turcilor au fost respinse cu succes în mai multe rânduri, 31 Oct. însă orașul fu cucerit și pus în.

Alexios, numele a 5 împărați bizantini. 1) *A. I. Comnenos* (1081—1118), nepotul lui Isac I.; ajunsese la domnie prin răsturnarea lui *Nikephoros III.*; avu resboiae cu Turcii și Normanii. † 1118. 2) *A. II. Comnenos* (1182—83), fiind numai de 13 ani stete sub tutela mamei sale; 1183 detronat de Andronikos I. și 1184 ucis. 3) *A. III. Angelos* (1195—1203), ajunsese la domnie detronând și orbind pe fratele său Isac II. Angelos; alungat de Cruciați și Venetiani. 4) *A. IV. Angelos* (1203—4) și 5) *A. V. Dukas Murzuphlos* (1204), împ. fără deosebită însemnătate; ajunsese la domnie cu ajutorul Cruciaților, dar tot de aceștia fură alungați.

Alexipharmaca, mijloace ce se folosiau împotriva otrăvurilor, conțineau oleiuri eterice, opiu, mosc; de present se folosesc în cas de colaps.

Alexis, din Thuroio (392—286 a. Chr.) după Antiphanes cel mai însemnat cultivător al comediei atice de mijloc; a scris cam 245 bucăți. Fragmente edate de Kock (1884).

Alexits, (*Alexi*) *George*, scriitor magh.-rom., n. 1864 în Arad, a publicat colecțiuni de poezii populare rom. și scrieri filologice, etnografice și politice în spirit antinațional. Nu se bucură de bun renume între Români. Astăzi e profesor în Budapesta.

Alexiu, sfânt popular, a trăit pe timpul pontificelui roman Inocențiu I. (402—416); ziua 17 Iulie n. Se țice că a fost fiul senatorului roman Euphemianus, și că după ce și-a împărțit averea între săraci, a trăit 17 ani în Edessa. Re'tors ca cerșitor în casa părintească, a fost recunoscut d'abia după moartea sa. E înmormântat în bis. St. Petru din Roma.

Alfa, (alpha, α) prima literă din alfabetul grecesc. A. și Omega, începutul și sfîrșitul.

Alfa, numele arab al plantei *Stipa tenacissima L.* (*Macrochloa tenacissima Kun.*) din fam. Gramineelor, tribul Agrostidee; se află în locurile aride și inculte din Andalusia, Spania, Sahara și-i introdusă în cultură în Franția, cu succes, dela a. 1827 de contele Villeneuve; are o tulpină erectă, ierboasă, cu frunze foarte tenace, cari se resucesc ce cât sînt mai în vîrstă; florile grupate în spice lungi galbii apar în Maiu; cunoscută din timpurile cele mai vechi (Pliniu, Clusius etc.) Grecii și Romanii făceau mult us de ea; frunzele ei întregi macerate în apă de mare servesc la facerea de panere, coșuri, rogojini. Prin proceduri speciale se scot din frunze fire, ce servesc la fabricarea frînghiilor foarte rezistente, a fețelor de mese, a covoarelor etc. Fețele de mese astfel fabricate au particularitatea remarcabilă, că nu sînt combustibile de cât când sînt în contact cu o flacăară, de nu mai sînt se.

sîng îndată. Frînghiile confecţionate cu firele din Alfa nu pătează rufele ce s'ar întinde pe ele. Marina span. întrebuinţează foarte mult astfel de frînghii de diametre variabile. [S. Şt. R.]

Alfabet, numele grec. al abc-ului, format din primele două litere grec. *alfa* (α) şi *beta* (β). În literatura noastră până către sfîrşitul secl. XVII, s'a folosit exclusiv *A. civil* (v. Abc). Prima încercare de a se întroduce la noi *A. lat.* s'a făcut la 1780, când învăţatul Samoil Micul (*Klein*) împreună cu istoricul George Şincai au tipărit în Viena prima gramatică a limbii rom. sub titlul: *Elementa linguae daco-romanae sive Valahicae, Vindobonae*. Între 1829—1860 Ioan Eliade Rădulescu încercase a întroduce la noi un *A. mixt* (cam ca *A. rus. profan*), compus parte din litere latine, parte din litere cirile, şi numit *A. civil*. Aşa voia el să resoalve greutăţile *ortografiei*; vr'o 30 ani l'au urmat literaţii noştri; 1860 însă devine general în literatura rom. alfabetul pur latin.

Alfadur, în mit. nord-grec. deu primitiv atotputernic, care a început creaţiunea lumii. Numele se explică aşa: All-vater = universal tată; O din adeseori poartă acest nume, pentru-că el e regele ţeilor şi al lumii. [Atm.]

Alfenid, aliagiu, v. *Christofle*.

Alferi, *Vittorio*, conte ital., poet tragic, n. 17 Ian. 1749 în Asti (Piemont); trăi în Roma, Paris, Florenţa; † 8 Oct. 1803 în Florenţa. A scris 21 de tragedii, îndeosebi subiecte istorice: melotragedia »*A bel*«, 6 comedii, 16 satire, poezii lirice şi epice; »*Opere*« (1809—20, 37 vol.). Biografia lui e scrisă de Teza, 1861.

Alfonso, numele mai multor regi din Aragonia, Asturia, Castilia, Neapole, Portugalia şi Spania.

REGI DE ARAGONIA ŞI NAVARRA.

1. *A. I. cel Resboinic* (1105—1134), pentru-că învinsese în 29 bătălii; era fiul lui Sancho V., urmă pe tron fratelui său Pedro I. Încercă a câştiga şi regatul Castiliei, ceea ce îi succese numai pe timp scurt. Cucerî (1118) Saragossa dela Mauri şi şi-o făcî capitală. A purtat multe lupte victorioase cu Maurii, străbătînd până în Granada. Fiind surprins de Mauri în Valencia (1134) scăpă rănit în mănăstirea San Juan de la Pegna, unde muri în curînd fără a lăsa urmaşi. 2) *A. II.* (1162—1196), strănepotul celui anterior; a fost sprijinitor al trubadurilor; a cucerit ducatul Roussillon şi câştigă prin moştenire o parte din Provence. Era şi poet. 3) *A. III. cel Minunat* (1285—91) a dat staturilor dreptul să-şi aleagă alt domn, dacă regele ar pedepsi pe vr'un nobil fără votul dietei. 4) *A. IV. cel Bun* (1327—36) ajunsese în ceartă cu staturile, cari îl învinseseră. 5) *A. V. cel Marinimos* (ca rege de Neapole şi Sicilia A. I.) (1416—1458) chemat în ajutor de Ioana II. de Neapole începî lupte în contra lui Sforza şi Ludovic de Anjou, în urmă chiar contra Ioanei şi urmaşilor ei. După multe lupte îi succese a primi Neapolea (1442) dela papa. El a fost domnitor înţelept şi binevoitor, dar iubitor de pompă şi plăceri; a fost sprijinitor al sciinţelor, el a primit pe învăţaţii refugiaţi din Constantinopole.

REGI DE ASTURIA.

6) *A. II. cel Cast* (792—842) s'a luptat cu succes contra Maurilor înaintînd până la Tajo

şi cucerind Lissabona, fû însă detronat şi închis într'o mănăstire; eliberat, ocupă iarăşi tronul şi continuă lupta cu Maurii. El voia să-şi consolideze statul, dîndu-i vechia constituţie vestgotică. 7) *A. III. cel Mare* (866—910) stăpîni şi Galicia şi Leon, supuse Navarra, bătî pe Mauri şi pătrunse până în Portugalia şi Castilia veche. Dările stoarse pentru acoperirea speselor de reşoiu provocară o reşcoală, în fruntea căreia se puse fiul său A. Garcias; reşcoala fû suprimată, Garcias închis, fraţii acestuia însă se reşculară de nou şi siliră pe A. să-şi împărţească imperiul între ei.

REGI DE CASTILIA.

8) *A. VI.* (1072—1109) domni preste Castilia, Asturia şi Leon, parte şi preste Navarra; se luptă cu succes contra Maurilor, cucerî (1085) Toledo, câştigîndu-şi epitetul de »Scutul Spaniei.« El a domnit înţelept şi cu dreptate, a dat staturilor drepturi şi libertăţi mari. 9) *A. VII. Raimundes* (1122—57) amintit şi ca A. VIII., ajunsese cu ajutorul nobilimei castiliane rege, iar după lupte îndelungate cu A. I. din Aragonia câştigă Asturia, Leon şi Galicia (1127); de aci încolo se numia împăratul Spaniei. S'a luptat cu mult succes în contra Maurilor, şi muri ocupîndu-se cu planul de a nimici dominaţiunea acestora în Spania. 10) *A. VIII. (IX.) cel Nobil* (1170—1214) s'a luptat cu Maurii şi cu regii din vecini fără mult succes. 11) *A. X. Astronomul* numit şi *Înţeleptul* sau *Filosoful* (1252—1282) câştigă (1257) şi coroana regală germană, deşi n'a fost în Germania nicicînd. S'a luptat cu succes în contra Maurilor, cucerind ţinuturi mari dela ei. Fiii săi, nemulţămîţi cu dispoziţiunile lui de moştenire, se reşculară şi-l detronară. El a fost întemeietorul literaturii naţionale castiliane; el a terminat colecţia de legi începută de Ferdinand III.; a îndreptat tablele planetare ptolemeice; a pus pe istoriografii săi să scrie prima istorie generală a Spaniei în limba castiliană, iar pe jidovii din Toledo să traducă testamentul vechiu în aceeaşi limbă, de asemenea a mijlocit traducerea operelor clasice de astronomie, matematică şi filosofie în limba castiliană; el însuşi era mare învăţat, poet şi scriitor; a scris multe poezii, un op de chemie şi altul filosofic. Academia regală l'a edat (1836 în Madrid) »Opusculos legales«. 12) *A. XI.* (1312—50), rege de Castilia şi Leon, la moartea tatălui său era abia de 2 ani. Pe cînd unchii săi Petru şi Ioan se certau pentru regenţă, năvăliră Maurii în ţeară; după ce unchii săi cădură în lupta dela Tiscar, luă A. frînele guvernului în mînă, restabilî ordinea internă şi autoritatea regală decăzută, asigură graniţele şi îşi făcî tributari pe puternicul Mohamed V. din Granada. Resculîndu-se acesta cu ajutor din Africa, A. îl învinsese pe uscat şi pe mare şi cucerî multe cetăţi tari ale Granadei, între cari şi Algeciras, care devenî centrul de operaţiune al creştinilor contra Africei. A. muri de ciurnă la asediul Gibraltarului (1350).

REGI DE NEAPOLE ŞI SICILIA.

13) *A. II.*, fiul lui Ferdinand I., ca prinţ de Calabria recucerî dela Turci Otranto (1481). 1494 urmă tatălui său pe tron; prin atrocităţile şi

viața sa destrăbălătă își câștigă mulți inimici; 1495 trebui să abdică de tron în favorul fiului său Ferdinand II. † în Sicilia 1496.

REGI DIN PORTUGALIA ȘI SPANIA.

14) *A. I. Cuceritorul*, primul rege al Portugaliei (1139—85), fiul contelui de Burgundia Heinrich, primul cuceritor și conte al Portugaliei; A. răpi regenta Castiliei dela mama sa Teresia, bătu pe Mauri în 1139, și pe câmpul de luptă dela Ourique se proclamă rege al Portugaliei; recunoscut de papa ca rege A. proclamă independența Portugaliei de Castilia și Leon. Cu ajutorul unor cruciați englezi și germani cucerii (1147) Lissabona dela Mauri, iar mai târziu ocupă întreagă Galicia, Estremadura și Elvas. Ginerile său, regele Ferdinand din Leon, jalus de puterea Portugaliei, încep reșboiu contra lui A., pe care îl prinse și-l eliberă numai după ce îi cedă întreg teritoriul cucerit. A. muri 1185 urmându-i fiul său Sancho I. 15) *A. II. cel Gros* (1211—23), nepotul celui anterior, apără independența Portugaliei față de Leon, își păstră cu succes neatîrnarea față de papa, luptă cu succes în contra Maurilor, apără libertatea cetățenească și îmbunătăți justiția. 16) *A. III. Restauratorul* (1248—79), detronă pe fratele său Sancho II, și prin respectarea strictă a legilor câștigă iubirea poporului; el cucerii Algarve dela Mauri, încercă să micșoreze puterea ordinelor cavaleresci și a clerului. 17) *A. IV. Îndrăznețul* (1325—57). Sub domniea acestuia băntui Portugalia un cutremur puternic (1344) și ciuma (1348). Fiul său Petru fu căsătorit cu Constanța, fca Grandului castilian Ioan Manuel, dar se înamoră până la uebnie în dama de onoare a soției sale, frumoasa Inez de Castro; acestei patime se dete cu totul după moartea soției sale. Când, la porunca regelui, Inez fu omorâtă, Petru se conjură cu frații ei în contra tatălui său, iar după moartea lui A., își resbună în mod îngrozitor asupra consilierilor tatălui său. 18) *A. V. Africanul* (1438—1481). Pe timpul acestui rege se începură marile descoperiri ale Portughezilor, cari la 1455 ajunseră până la Capverde. A. cucerii în Africa fortul Alcazar, apoi Arzilla și Tanger; aceste loouri formară baza operațiunilor în contra Maurilor. A. sprinjia științele; sub el a apărut (1446) importanta colecțiune de legi Alfonsiane, care cuprindea toate ordinațiunile regilor și legile oortestilor dela Alfons II.—A. V. 19) *A. VI.* (1656—67) a fost un rege slab; la început domnia mama sa Luisa de Guzman cu ajutorul ieușiiilor, mai apoi un favorit. Soția sa Maria Francisca Elisaveta de Savoia, neglijată de dînsul, se unii cu fratele regelui, cu Dom Pedro și silii pe A. să abdică de tron și să desfacă căsătoria, îl exilă apoi pe insula Terceira (1669), mai în urmă fu adus ca prisionier de stat în castelul Cintra, unde muri 1683. 20) *A. XII.*, regele Span., fiul reginei Isabella și al regelui titular Francisc d'Assisi, n. 28 Nov. 1857; după detronarea dinastiei bourbonice (1868), părăsi Spania împreună cu părinții săi și merse la *Academia Theresiană* din Viena, unde își făcū studiile până la 1874; abdicând regina Isabella de drepturile sale la tronul Spaniei (1870), remase el pretendentul din fam. Bourbonilor; în Dec. 1874 fu proclamat rege de către armată; își întări și asigură domnia prin

moderațiune și o politică externă precaută. A fost de două-ori căsătorit: întâiu cu *Maria de las Mercedes*, fca ducelui de Montpensier, moartă înoă în anul cununii (1878), a douaoară cu *Maria Christina* de Austria, actuala regentă a Span., care născū (17 Maiu 1886) — după moartea regelui — pe micul rege al Span. Alfonso XIII. A. XII. † 25 Nov. 1885. 21) *A. de Bourbon*, infant de Spania, fratele mai tinăr al pretendentului spaniol Don Carlos, n. 12 Sept. 1849 în Londra, întră în armata austriacă, mai apoi în corpul Zuavilor papali; în 1873 se duse în Spania să comandeză oștirile carliste; după unele succese părăsi (1874), certat cu fratele său, câmpul de luptă. Trăiesce în Austria.

Alföld, (*magh.* = Șes = Țeara de jos). În Ung. este: Nagy-A. = Șesul mare și Kis-A. = Șesul mic. Nagy-A. ocupă partea centr. a Ung.; Carpații îl mărginesc spre est și nord, Dunărea spre vest și sud, Tisa îl taie prin mijloc; are un teritor de preste 90,000 km². și forma unui pentagon; locuitorii sînt mai ales Magh. și numai pe la margini alte naționalități; are multe și frumoase orașe și comune în cele 16 cotte, cari se estind pe el; e magazinul de provizie al Ung., patria »Csikoșilor«, cu multe soiuri de animale și plante; cuprinde mai multe ținuturi băltoase și locuri năipoase; e sărac în lemne și pietri; dacă Tisa și afluenții săi ar fi mai regulați și ar exunda mai rar, iar clima ar fi mai statornică, A. ar fi Canaanul Ung.; »Fata morgana« e un fenomen feric în A., care cu tablourile-i fermecătoare deșteaptă admirațiune și uimire. Kis-A. ocupă cam 1/6 din teritoriul celui-lalt (vr'o 15,000 km².); se estinde pe ambii țărmuri ai Dunării dela Pojon până la Párkány, are formă ovală, e roditor, bogat în locuitori, riuri, orașe și sate.

Alfred, 1) *A. cel Mare*, regele Angliei, fiul cel mai mic al regelui Ethelwulf, n. 849; în vîrstă de 5 ani fu uns rege prin papa Leo IV. în Roma. A. cercetă cu tatăl său Roma și se opri mai mult la curtea regelui francon Carol Pleșuvul, admirând aci cultura Francilor. Sub domnia fraților săi se distine în lupte cu Normanii. După ce murise și ultimul său frate mai mare, Ethelred (871), A. fu ales rege de Wessex. Țeara era pustiită de Normanii, cari, deși A. încheiă pace cu ei (872), renoiră năvălirile pustiind și nimicind totul. A., bătut dispărū, și lumea îl credea mort; el însă adună în jurul său nobilimea și poporul refugiat la munții și năvăli apoi asupra Normanilor (878), îi bătū și silii pe principele lor Guthoom să primească creștinismul. Atunci începū pentru Anglia un timp de pace, iar A. se apucă să vindece ranele produse prin reșboai, și în reorganizarea țerei sale se arătă mărima lui. Impărți țeara în districte și județe, pregăti despărțirea justiției de către administrație; adună legi vechi, făcū altele noue și compuse un cod, care servii de basă mai târziu la »Common law«; ridică bunăstarea materială a țerei prin protegierea agriculturii, colonisării, comerciului și navigațiunii, zidi sate noue, ridică Londra din ruine; sprinjini bisericile și mănăstirile etc. Științele și poesia încă aflară un mecenat în A., care a fost mare atât ca rege, cât și ca poet și savant, ca soldat, diplomat, legiutor și judecător, ca creștin și ca om. † 901. (Cf. Vita

Alfredi, de Asser, ed. Wiese, Oxford 1722 etc.)
 2) *A. Ernst Albert*, duce de Edinburg, n. 6 Aug. 1844 în Windsor, al doilea fiu al reg. Victoria de Anglia; 1862 fu ales rege al Greciei, dar nu primi; a făcut călătorii în jurul lumii; căsătorit (1874) cu marea principesă Maria, fca Țarului Alexandru II. al Rusiei; recunoscut moștenitor al prințului Ernest II. de Saxa-Coburg-Gotha; general-major «la la suite» în armata germană; contraamiralul flotei engleze. Fii: 1) *Alfred-Alexandru-Wilhelm-Ernest-Albert*, n. 15 Oct. 1874, acum prinț moștenitor al ducatului Saxa-Coburg-Gotha; 2) *Maria-Alexandra-Victoria*, n. 29 Oct. 1875, acum soția prințului moștenitor Ferdinand al României; 3) *Victoria-Melitta*, n. 25 Nov. 1876, soția marelui duce Ernest-Ludovic de Hessa; 4) *Alexandra-Luisa-Olga-Victoria*, n. 1 Sept. 1878; 5) *Beatrice-Leopoldina-Victoria*, n. 20 Apr. 1884.

Alfuri, *Alforas sau Haraforas*, loc. băștinași ai mai multor insule din Archipelagul estindic. Aparțin familiei Malailor și se ocupă cu pescăritul și vânătorul.

Algăiu, munte înalt în Rom., j. Muscel, plaiul Dâmbovița.

Algardi, *Alexandru*, sculptor ital., n. 1602 în Bologna, † 1654; lucrarea lui principală e un relief colosal în biserica St. Petru din Roma: Leo reținând pe Atila în mersu-și spre Roma.

Algarve sau **Algarbia**, provincia cea mai sud. și mai mică a Portug. între Alentejo și Oceanul Atlantic (Cap St. Vincent); 4849-95 km². areal și 204,037 loc., adică 42 pe 1 km².; capitala: Faro; climă caldă, cresc tot felul de produse sud. (smochine, migdale, portocale, roșcove, olivi etc.) Ape minerale multe, mai ales reci; mai cercetate sunt «Caldas-de-Monchique», isoare de puzioasă de 31—34° C. Algarbienii se consideră de cei mai buni marinari în Portugalia.

Algäu (Allgau), numirea unui ținut în Alpi, cuprindând câte o parte din Șvabia, Württemberg și Tirol, traversată de Alpii A. între Rin și Lech; piscuri mai mari: Rcter Wand (păretele roșu) 2701 m., Hochvogel 2593 m. etc.

Alge, (*Phycophytae*), plante Cryptogame celulare, formând a doua clasă a despărțământului Thallophytelor, caracterizate prin prezența chlorophylei în corpul lor, care e de culoare verde (A. verzi = *Chlorophyceae*), sau chlorophylul e amestecat cu un pigment albastru (*phycocianina*, A. albastre = *Cyanophyceae*), sau galben-brun (*phycopheina*, A. brune = *Pheophyceae*), sau roșu (*phycoerythrina*, Alge roșii = *Rhodophyceae* = *Florideae*). În urma prezenței chlorophylei și la lumină pot asimila C din anhidrida carbonică a mediului înconjurător. Ca o urmare a acestei posibilități e modul lor de trai; ca excepțiune sunt parasite; de obicei trăiesc în tot soiul de ape, și se poate dice, că formează aproape exclusiv populația vegetală a Océanelor; sunt și aeriene, dar totdeauna în locuri umede. Corpul lor prezintă cele mai mari variațiuni, căci la unele e microscopic, celular, redus la o singură celulă (Protoococacee etc.), la altele e voluminos, gigantic până la 500 m. lung. (*Laminaria*), între aceste două extreme fiind de toate dimensiunile; ori e filamentos (*Conferva*, *Cladophora*, *Siphonoe* etc.), sau e masiv (*Fucus*, *Sargassum* etc.) sau membranos (*Porphyra* etc.), diferențiat ori nediferențiat; uneori diferențierea e dusă așa de de-

parte încât li-se pot deosebi membre ca la plantele vasculare și o axă: tulpină, rădăcină, ramuri, frunze etc., fără a avea însă aceleași particularități (Floridee etc.); se reproduc ori prin spori imobili sau mobili (zoospori), ori prin ouă, sau și prin spori și prin ouă. După caracterul dedus din prezența chlorophylei singură, ori asociată cu un alt pigment, Algele se împart în cele patru ordine menționate. [S. Șt. R.]

Algebra, (*arab.*) se numește după Leonhard Euler acea parte a matematicii, care se ocupă cu învățătura despre soluțiunea ecuațiilor (v. ac.)

Algenib, numele unei stele de gradul II. atât în constelațiunea Perseus, cât și în Pegasus.

Alger, Algier, capitala Algeriei (în limba spaniolă Argel, în cea arabică Al-Djesair), cel mai mare oraș al ei, atât din punct de vedere militar cât și din cel comercial; în apropiere de țărmurile mării, cu frumoase grădini, vii și cu o vegetațiune subtropică. Capitala țării e împărțită în 2 părți, cea locuită de Mauri, și cea locuită de creștini. Dintre edificiile vechi maurice puține s'au mai conservat, cea mai frumoasă e partea împodobită cu bulevardul ridicat de către Francezi în anul 1866. Edificiile mai frumoase: biserica arabică Djama-el-Djedid, palatul guvernului, biserica catolică, anglicană și protestantă. Institututele de învățământ: academia, mai multe licee, preparandii și alte școli. Locuitorii sunt preste 50,000, orașul are un comerț foarte desvoltat.

Algeria (franc. Algérie), colonie franceză în nord. Africei, dealungul țărmurilor Mării Mediterane, între Tunis și Marocco spre Sahara. Teritoriul colonial are o suprafață de 667,065 km². Incepând dela țărmurile mării, puțin acomodat pentru a servi ca adăpost corăbiilor, se ridică terenul muntos până la înălțimi considerabile. Alantele mic stă deasupra țărmurilor mării, sub numirea Tell, din el se varsă râurile spre mare. Intre munții acestui teritoriu cei mai de importanță sunt: Djurdjura (2300 m.), Babor (1995 m.) și Vandjeris (1990 m.) Intre aceștia se află văi roditoare: Metidsa lângă Algier, șesurile dela Oran; Tlêlat, Cirat și Șelif. Înspre sud se află teritoriul estinse acoperite cu bălți sărate: Șott-el-Garbi, Șott-e' Sergi (1650 km²., până la 1000 m. înalt.) Râurile în timp de vară mai mult sunt fără apă; dintre ele amintim: Șelif (650 km.), Seybouse (180 km.), Vad-el-Kebir (135 km.) Dintre minerale în mare măsură se află sarea, mai rar e salpetru, plumbul, arama și argintul. Băile de fer dela Bona dan pe lună 18,000 tone.

Clima e mai mult caldă, temperatura medie 19° C., cea mai mare 40°, cea mai mică 1°6'. Pe piscurile Djurdjura și Djebel-Aurês e zăpadă din Nov. până în Maiu. Pădurile ocupă un teritor de preste 300,000 ha. Vegetațiunea e bogată. Se află: secară, ovės și celelalte cereale, tutun, bumbac, ricin, vin, olive și smochine. În oazele din Sahara cresc curmalele, cari aici sunt unicul mijloc de traiu. Dintre animale se află lei, panteră, în sud și hiene. Gazele se află prin văile roditoare în număr însemnat. Dintre animalele de casă amintim: boul, vaca, calul, oaia, măgarul. În Sahara se află și cămile.

Locuitorii se urcă la cifra 3.910,000, cei mai mulți indigeni. Aceștia se împart în 4 rase: Berberi, Arabi, Turci și Israeliți. În a. 1880 nu-

mărul Eur. se urca la cifra 340,492, dintre cari 130,260 Francezi, 94,038 Spanioli, 26,322 Italiani, 14,313 Englezi, restul Turci, Germani și Egipteni.

În fruntea *administrațiunii* stă un guvernator general civil, cărui a și dată și comanda militară, lângă el pentru afacerile civile stă un comisar guvernial. Intreagă colonia stă din trei provincii (calitate): Alger (170,801 km². cu 1.380,541 loc.), Constantine (191,527 km². cu 1.566,419 loc.), Oran (115,585 km². cu 870,346 loc.) (la 1887). Fiecare provincie are mai multe arondismente: Alger: Alger, Medea, Miliana și Tisi-Usu; Constantine: Batna, Bona, Bougie, Gelma, Constantine, Philippeville, Setif; Oran: Oran, Mascara, Tlemsen, Sidi-Bel-Abbes și Mostaganem. Arondismentele aceste se împart și ele în cantoane (Caïdate). Venitele coloniei erau în 1876: 38.970,400 fr., cheltuielile 31.845,775 fr. Armata, socotită aici și marina, era 73,553 cu 15,723 cai. Pentru instrucțiune sunt licee speciale, unde, afară de cursurile pentru limba arabică, se dau cursuri preparative și pentru amplexiunile administrațiune. A. e provădută cu cai ferate. În provincia Oran lipsa de apă se acopere prin fântâni artesiane.

Istoria Algeriei. În vechime A. era o parte întregitoare a provinciei romane Africa, mai târziu sub numirea Numidia ea a format provincie de sine, partea vestică s'a numit Mauretania caesariensis. Prin dese invasiuni provincia a fost distrusă (Arabii 690). Pe la 935 s'a zidit orașul El-Djesair (Algerul de azi) prin principele arab Zeiri. Următorii lui Zeiri au domnit până la a. 1148, după ei au venit Almohadii (1269). Ferdinand Catolicul a cucerit în 1506 Oranul și Bugia, și în 1509 orașul Alger. I-a succedat apoi Horuk Barbarossa, după care au urmat căpeteniile inenicerilor numiți Dei. Expedițiunea lui Carol V. contra A.-ei nu a suceș (1541); expedițiunile Eur. (1683 și 1687 Francezii, 1665 și 1669 Englezii) nu au putut împedece piratismul. După 1662 Anglia face contracte cu Dei, acesteia urmează celelalte state eur. După terminarea resboaielor napoleonice în fine puterile europene pășesc mai energic. O flotă nordamericană sub Commodore Decatur, la 20 Iunie 1815, învinge pe cea algerică lângă Cartagena, o flotă engleză bombardează în 20 Aug. 1816, sub lord Exmouth, orașul Algir și nimicesc flota algerică. Cu toate aceste piratismul durează. La 5 Iul. 1830 Francezii, sub comanda generalului Bourmont și a admiralului Duperré, iau orașul sub condițiunea de liberă retragere a Arabilor, dar în provincii Arabii, sub conducerea lui Abd el Kader, dau piept cu Francezii. Capitulară acestuia a urmat la 23 Dec. 1847. Sub resboaiul germano-frances (1870/71) Arabii s'au resculat, dar din nou au fost învinși. În a. 1880—1881, prin anexiunea unor părți din Tunis, au fost asigurate mai bine granițele A.; cu toate aceste revoluțiunile interne nu au încetat, și ele până în zilele noastre au costat mult sânge și sacrificii în bani. (V. Francia.)

Algoa, sin de mare la coastele sud-estice ale Africeii, aproape de portul Elisabeta.

Algol, stea în constelațiunea Perseus, e de gradul II., foarte variabilă; se poate vedea cu ochii liberi; variațiunile-i repentine sunt produse de un satelit, care adeseori o acopere; în astronomie se însemnează cu litera grec. β.

Algónkin, numele colectiv al mai multor seminiți indiane din Amer. nord., precum: *Miami*, *Chippevay*, *Abnaki*, *Ottawa*, *Illinois*, *Kikapoo*, *Sac*, *Fox* etc.

Algoritm (*algorism*), cuv. compus din art. arab. *Al* și grec. *Arithmos* (număr); se numia astfel în evul mediu, pe când s'a introdus în Eur. calculul cu numerii sistemului decimal, de origine indică, învățătura despre operațiunile cu acei numerii. În secl. XV. a scris Georg Purbach o aritmetică sub titlul: »*Algorithmus de numeris integris, fractis, regulis communibus et proportionibus*», apărută și în secl. următor în mai multe edițiuni.

Alguazil, (*span.*) numele agenților de magistratură și poliție în Spania.

Al-Gyógy, v. Geoagiul inf.

Alhagi, nume arab pentru un gen de plante din fam. *Leguminoselor*, tribul *Hedysareelor*; cuprinde plante tufoase, ghimpoase, cu foile întregi, simple; florile roșii sunt dispuse în racemi axilari la vîrf spinoseții. Speciile acestui gen cresc din estul Mediteranei până la Himalaia. *A. Maurorum* DC., originară din Egipt până în Persia, produce în timpul căldurilor mari o secrețiune cunoscută sub numele de *mana Alhagi* sau *mana de Persia*. Aceasta și alte specii de *Alhagi* se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Alhama, 1) oraș și stațiune balneară în Granada (Span.), 7899 loc.; — 2) stațiune balneară în provincia Murcia (Span.), 7203 loc.; — 3) *A. la Secca*, oraș în provincia Almeria (Span.), 3891 loc.

Alhambra, odinioară fortificație maură și reședința regiilor, cel mai important menument al arhitecturii arabice; situată în chiar cuprinsul orașului Granada, pe o colină încungiuată de grădini; construcția s'a început în secl. IX., a durat până în secl. XV. Mare parte a clădirii a fost distrusă de creștini după cucerirea imperiului mauric. Carol V., voind să glorifice domnia sa, a dispus dărîmarea palatului de iarnă al Maurilor, croind un palat într'un stil greoiu, care însă a ramas neterminat. Guvernul span. prin arhitectul Contrera a restaurat o mare parte al palatului maur. conform stilului original.

Ali, 1) *A. Califul IV.* al Arabilor, 655—661, v. Ali-ben-Abu-Taleb. 2) *A. pașa din Ianina*, n. 1741 în Tepe-Delen (Albania). faimos prin cruzimile sale. În resboiul cu Rusia și Austria la 1787 prestă bune servicii Porții. După supunerea Sulioților fù denumit de guvernator al Ianinei, iar la 1803 de guvernator suprem al Rumeliei. În conțelegere secretă cu Francezii și Rușii umbla să se facă independent de Poartă, iar aceasta umbla să-l înlătore. Cu toate acestea însă se mănțină până la 1822, când se predete lui Khursid-Pașa și, cu toate că i-se asigurase averea și viața, totuși fù decapitat în 5 Febr. 1822.

Aliagiu, corpul metalic care rezultă din combinațiunea a două sau mai multe metale. Astfel: alama este un aliagiu de cupru și zinc; bronzul un aliagiu de cupru și cositor; argentanul un aliagiu de cupru, nickel și zinc. Aliagele însușind alte proprietăți decât metalele, din cari sunt compuse, se pot considera, din punctul de vedere al aplicațiunii lor în arte și industrii, ca metale noue. Alama se fasonază mult mai lesne și mai bine, adecă se prelucră prin turnare și la

strung mult mai lesne și mai bine decât cuprul sau zincul: nici cuprul, nici zincul, pentru sine, nu pot înlocui cu succes alama. Aliagele nu se deosebesc numai după felul, ci chiar după proporțiunea, în care se cuprind metalele într'însele. Un exemplu frumos ni-l oferă, din acest punct de vedere, aliagele de cupru și cositor. Când acest aliagiu constă din 66% cupru și 34% cositor, el însușese proprietatea de a primi un luciu perfect și servia, mai înainte cu deosebire, la facerea oglinzilor, în special pentru telescoape, și de aci își trage și numirea de metal de oglinzi; când, din contră, este format din 80% cupru și 20% cositor, el este foarte sonor și servește în industrie sub numirea de metal de clopote la turnarea acestora; în fine când cuprul se află aliat cu cositorul în proporție de 90% cupru și 10% cositor, atunci aliagiul dobândește un grad de rezistență și de elasticitate, care îl face propriu pentru turnarea tunurilor, și e cunoscut sub numirea de bronz de tunuri. Aliagele se obțin sau prin topirea împreună și amestecarea în stare lichidă a metalelor ce trebuie să le compună, sau se topește mai întâiu unul (cel mai fusibil, sau cel care intră în proporție mai mare în aliagiu) și se introduc apoi celelalte în masa topită. Din punctul de vedere chimic, aliagele se consideră ca combinațiuni chimice, adică combinațiuni în proporțiuni definite, dizolvate în metalul care predomină. Nu există o nomenclatură sistematică specială a aliageilor. În chemie, pentru a se desemna un aliagiu oarecare, se întrebuințează cuvântul aliagiu urmat de numele metalelor, cari compun aliagiul. Aliagele de mercur însă se numesc amalgame. În industrie se întrebuințează fel de fel de numiri, adesea fantastice, cari se deduc fie dela aplicația principală, care o are aliagiul în industrie, fie dela o proprietate mai remarcabilă a lui, fie dela numele celor cari l'au compus pentru primitivitate; astfel avem: metal de clopote, argentan, aliagiu Rose, metal Britania, albid etc. [A. O. S.]

A. antic, v. electrum.

A. de argint, amestecarea intimă a argintului cu alte metale și în prima linie cu cupru (arama). Fineța aliageilor de argint se exprima mai demult în 16 loți à 18 grains, ați însă în părți din 1000. Obiecte de argint se pot face de finețele: Nr. 1. de 950 părți din 1000 = 15 loți 3·6 grains
» 2. » 900 » » 1000 = 14 » 7·2 »
» 3. » 800 » » 1000 = 12 » 14·4 »
» 4. » 750 » » 1000 = 12 » — »

și sunt însemnate cu diferite semne de *puntare* sau *etalonare* (adecă arătarea, că au fost aflate exact). Aliagele se probează pe o piatră de probat (mehengiu): cu nisce ace de probat de fineță cunoscută facem o urmă pe piatră, cu care urmă comparăm urnele lăsate de obiectul de cercetat. Urmele cele mai curate albe provin dela argintul cel mai curat.

A. de aur. Aurul nu se întrebuințează niciodată singur la felurile obiecte, ci totdeauna în legătură cu cupru ori cu argint, sau și cu ambele deodată. Amestecarea intimă a acestor metale constituie *A. de aur*. Cu cât se află mai mult aur în aliagiu, cu atât acesta are valoare mai mare. Această valoare este exprimată prin fineță, care indică raportul de amestecare.

Mai demult fineța se exprima în 24 de *carate* à 12 *grains*, arătându-se câte părți de amestecătură și câte părți de aur curat se află în 24 părți de aliagiu, s. e. aurul de 14 carate conține: 14 părți aur curat și 10 părți argint, ori aramă. Ați fineța se exprimă în părți de aur curat din 1000 aliagiu. Obiectele de aur se pot face numai după finețele:

Nr. 1. de 920 părți din 1000 = 22 carate 0·96 grains
» 2. » 840 » » 1000 = 20 » 1·92 »
» 3. » 750 » » 1000 = 18 » — »
» 4. » 580 » » 1000 = 13 » 11·04 »

și poartă diferite semne de etalonare (puntare).

A. de Bismuth, important, fiind foarte ușor fusibil. A. (Woods) compus din 15 p. Bismuth, 8 p. Plumb, 4 p. Staniu și 3 p. Cadmiu; se topește la 65° C.; de culoare argintie și cu lustru frumos; se întrebuințează pentru lipitul metalelor sub apă. A. se întrebuințează și pentru facerea clișeeilor de pe lemn, pentru fabricațiunea creioanelor etc.

A. Britania sau metal britanic, un aliagiu de culoare albă-argintie constând din cositor 90—92% și antimon 8—10%. Acest aliagiu cuprinde desceva cupru și nickel, metale care i se adaugă în scop de a-i augmenta soliditatea și luciul.

A. de cupru, sunt foarte numeroase și multe dintr'însele de importanță mare industrială. — Deosebim 7 grupe principale: 1) A. cu zinc: Alama, Aur-talmiu, Tombac, Aliagiu Muntz, Metalul lui Both, Platina etc. 2) A. cu zinc, staniu și plumb: Chrysocol, Bronz auriu, Aur nou, Potin etc. 3) A. cu zinc și mult staniu: A. pentru construcțiuni de mașine, instrumente matematice; A. pentru monete; Bideroy etc. 4) A. cu staniu: Bronzuri, A. pentru clopote; A. pentru tunuri; A. pentru oglinzi; A. pentru medalii etc. 5) A. cu zinc și nickel: Argint nou, Argentin. 6) A. cu metale nobile: monete de argint și aur. 7) Aliage cu zinc și stibiu cu foarte puțin cupru: Metal alb pentru mașine.

A. mitis, un aliagiu de fer și aluminu inventat de Nordenfeld în 1886.

A. monetar, aliagele întrebuințate la fabricarea monetelor. Metalele, cari servesc la facerea aliageilor monetare, în genere sunt aurul, argintul, cuprul, nickelul, cositorul și zincul. Felul metalelor, din cari se compune aliagiul monetar, precum și proporția, în care intră fiecare metal în aliagiu, sunt stabilite în fiecare stat prin legi. Aliagiul pentru monetele de aur se compune din aur și cupru, iară cel pentru monetele de argint din argint și cupru. Pentru aceste două aliage compoziția se indică arătându-se câte părți de aur, respective câte părți de argint, se află în 1000 părți aliagiu; aceasta indicațiune se numește titrul aliagiului monetar. Aliagele monetare de aur și cele de argint se întocnesc cu mare exactitate; însă, fiind-că este preste puțință, la fabricarea monetelor dintr'însele, a face ca fiecare monetă să aibă exact același titru, statul tolerează prin lege o mică variațiune în compoziție la monete, care se numește toleranța de titru. Când dară se specifică, că o monetă are titrul legal 900 aur cu o toleranță de 2 la mii în mai mult sau mai puțin, trebuie să înțelegem, că bucata de aliagiu, din care constă acea monetă, poate să presinte o variațiune în

titru dela 898 până la 902. Titrul adoptat pentru aliagiul de aur monetar de cătră cea mai mare parte din țeri (Francia, Germania, Austro-Ungaria, Belgia, Italia, România, Elveția, Serbia, Grecia etc.) este cel decimal francez, adică 900 la mii aur cu o toleranță de 1—2 la mii. Mult mai puțin răspândit este cel duodecimal englez, care corespunde la 916 $\frac{2}{3}$ aur la mii (Anglia, Rusia, Turcia). Aliagiul galbenului austriac este cel mai bogat în aur și are titrul 986 aur și 14 cupru. Titrul aliagiului monetar de argint este aproape în toate țerile 900 cu 2—3 la mii toleranță. Aliagiul monetar de nickel constă în genere din 25% nickel și 75% cupru. Aliagiul monetar de bronz (bronzul monetar) francez este compus din 95% cupru, 4% cositor și 1% zinc. Anglia, Germania, Italia, România etc. au adoptat acest aliagiu pentru monetele lor de mică valoare.

A. de staniu, sânt foarte numeroase cele cu cupru (v. aliage de cupru). *A. cu plumb* umplu formele mai perfect decât staniu, au o densitate mai mare și sânt mai fusibile, când plumbul e mai puțin decât dubla cantitate a staniului; ele sânt mai puțin albe ca staniul și mai oxydabile. Oțetul disolvă plumbul la *A.* cu mai mult plumb. Pentru *A.-le legale* în Francia se cere deci 82% staniu (pentru obiecte de masă și de bucătărie), iar în Austria 10 p. Staniu pentru 1 p. Plumb. *A.* se întrebuințează și pentru a lipi metalele și pentru foarte multe obiecte turnate (figuri, robinete, țevi, jucării etc.) *A.* cu mult plumb devin mai tari la un adaus de zinc, stibiu, cupru (v. *A. Britania*). *A. cu zinc* sânt foarte ductile și întrebuințate pentru foițe de argint (fals.)

A. de tiers-argent, v. Alpacca.

A. Tissier, compus din 27.56 p. Argint, 59 p. Cupru, 9.57 Zinc, 3.42 Nickel și e întrebuințat de argintari.

A. de zinc, cele mai importante sânt cele de cupru (v. Aliagiurile de cupru). Un *A.* cu fer este foarte tare (Aliagiu tare.)

Alianța, tractat de alianță, învoială între două sau mai multe state pentru realizarea unui anumit scop. Se deosebesce de legăturile stabile și organizate între state (s. e. uniunea și federațiunea) prin caracterul ei trecător. *A.* nu alterează întru nimic independența politică a statelor aliate. Numele *A.* se dă de regulă numai tractatelor ce privesc afaceri de resboiu, dar se folosește des și la întruniri particulare. Alianțele pot fi de multe feluri: *A.* egale sau inegale, permanente sau temporale, generale sau particulare, defensive, ofensive sau mixte.

Alianțe mai renumite au fost:

A. sfântă, încheiată la 26 Sept. 1815 în Paris între împăratul Rusiei, al Austriei și regele Prusiei cu scopul de a opri și înăbuși ori ce mișcare liberală și democratică și de a guverna conform principiilor religioase crestine. Cu excepțiunea papei și a regentului Engliterei, toți capii încoronați din Europa s'au alăturat acestei alianțe.

A. celor trei împărați, s'a încheiat la 1872 în Sept. între împ. Germaniei, Wilhelm I., împ. Austro-Ungariei Francisc-Iosif I. și împ. Rusiei Alexandru II. pentru menținerea păcii. S'a desființat la 1879 după congresul dela Berlin.

A. triplă, legătura Germaniei, Austro-Ungariei și Italiei cu scop de a se apăra reciproc la cas

de nevoiă, s'a încheiat la începutul a. 1883 și se renouiește tot la șese ani; asemenea s'a numit și coaliția Engliterei, Olandei și Svediei contra Francei, încheiată la 23 Ian. 1668.

A. evangelică, unirea orestinilor protestanți din Germania, pentru apărarea intereselor protestantismului; ea numără câteva sute de subreuniuni cu zeci de mii de membri. S'a fondat la 1887, când s'a finit conflictul religios (Kulturkampf) cu Roma.

A. israelită, v. Alliance isr. univ.

Alias, (*lat.*) altădată, aiurea, altfel, altmintrelea; pe de altă parte.

Ali-ben-Abu-Taleb, al 4. calif al Mohamedanilor, n. 602 d. Chr. la Mecoa, era cel mai credincios tovarăș al lui Mohamed și bărbatul fetei acestuia, Fatima. La a. 656 deveni calif, iar la 661 fu omorât în Cufa. Sentințele, ce i se atribue lui, fură edate de Fleischer (1837), iar »Divanul« său fu tipărit în Bulac la 1840.

Alibi, (*lat.*) altunde, aiurea; în termin. jurid. proba de alibi se numește dovada, că acusatul în timpul săvârșirii unei crime a fost prezent aiurea și nu în locul, unde s'a săvârșit crima.

Alibunar, com. mare în Ung., cottul Torontal, cu 4322 (1891) loc. (2624 Rom. 1247 Sârbi, ceialalți Germani etc.) și cu un teritor de 8956 Ha. *A.* e situat în capătul de nord la »Valul lui Traian«, ce se estinde până la Cubin. Se susține, că aici ar fi fost rezidența lui Attila. Se amintescse primădată la a. 1695. Ca punct strategic a avut rol în resboiul de recucerire contra Turcilor (1788) și în resboiul civil din 1848/9, cu care ocaziune (12 Dec. 1849) a fost aprins de insurgenții, comandați de Damjanics, bisERICA a fost profanată, iar archiva nimicată. În apropierea comunei se află *Mocirla dela A.*, care în secl. trecut a fost de estensiune foarte mare, dar acum e redusă prin mai multe canalisări. Terenul salitros s'a exploatat prin fabricarea de salitru până în 1860.

Alicante, 1) provincie spaniolă lângă M. Mediterană, cu areal de 5660 km². și 433,050 loc. 2) Capitala *A.* situată lângă M. Mediterană, cu port însemnat; oraș fortificat, are 40,115 loc. Comericiu, navigațiune și industrie înfloritoare. Renumit e vinul de *A.*, numit și *vino tinto*, după ooloearea sa închisă.

Alice, plumb mărunt pentru vânat, se prepară din aliagiu de arsenic cu plumb. Aliagiul topit și turnat în apă se prefăce în globulețe rotunde, pe când plumbul singur în lacrimi lungărețe. Plumbul se topește la un loc cu arsenic (piatră de musce, ori realgar, 0.3—1%) și aliagiul topit se lasă să cadă prin nise site de desimi diferite dintr'un turn de 30—40 metri de înalt în apă, deasupra oăreia se află un strat de oleiu ori de grăsime. Alieele se pot fabrica ași și cu mașini centrifugale. Alieele uscate apoi se sortează după mărime, se poleesc prin rotarea într'un butoiș cu puțin grafit și se lustruiesc. În comericiu alieele se vënd după numeri și numiri de vânat. Se fabrică și alicie cu antimoni în loc de arsenic. Afară de vânătoare, alieele se mai întrebuințează la curățirea sticlelor, cari însă trebuie clătite bine, căci la din contră, rămânând plumb și arsenic, dau lichidele acre (vin, oțet etc.) combinațiuni otrăvicioase.

Alice, Maud Mary, mare ducesă de Hessa, născ. 25 Apr. 1843, a doua fiică a principelui Albert și a reginei Victoria de Anglia; 1 Iulie 1862 căsătorită cu principele Ludovic de Hessa, (dela 1877 mare duce Ludovic IV.), o neobosită binefăcătoare și îngrijitoare a săracilor și bolnavilor; a fondat societatea Alice; † 14 Dec. 1878.

Alldada, instrument geometric pentru măsurarea unghiurilor.

Allenare, înstrăinare, vânzare, turburare.

Alienațiune mentală, turburarea minții, nebunie, aiurare.

Istoricul tratării alienațiilor și literatura lor. Egiptenii, Indienii, Persii și alte popoare orientale, din cea mai adâncă vechime, considerau pe nebuni nu ca pe bolnavi, ci ca pe niște ființe superioare, inspirate de zei și demne de venerațiune, cum fac Musulmanii până astăzi. Elinii începură mai întâiu a trata alienațiunea mentală ca o boală de creeri. Hippocrate (460 până 377 a. Chr.), părintele medicinei, este și autorul psihiatriei. Asclepiade din Bitinia (124 a. Chr.), pe lângă tratamentul somatic, recomandă și pe cel psihic, cu deosebire musica. Cu căderea civilizațiunii antice cădă și psihiatria și, după întrucderea creștinismului, ea nu mai era considerată ca știință. Nebunia, fiind privită de creștini ca o stăpânire a diavolului, ori ce tratamente medicale încetară, și în locul lor se aplicau rugăciunile, exorcismul, bătăile și tot felul de schingiuri pentru alungarea diavolului. Spre a-i mântui sufletul de satana, bietul alienat era torturat, pus în lanțuri, închis în colivii de fier, lăsat gol să rătăcească prin păduri, să moară de frig și de foame; era tratat mai rău ca fiarele selbatice; și de multeori era ucis fără milă, sau ars de viu pe rug. Într'un singur ducat episcopal periră pe eșafod în câțiva ani 6500 de alienați. Erau alungați, ca necurați, chiar de familiile lor. În tot evul mediu nebunii numai la Mohamedari aflu un tratament mai uman. Arabii, cari continuară a cultiva medicina clasică, înființară cele dintăiu spitale de nebuni, încă din veacul al VII. În Spania erau numeroase asemenea așezăminte. După alungarea Maurilor însă locul asilelor de alienați îl luă inchiștiunea. Și astfel această parte a istoriei, cea mai puțin cunoscută, este și cea mai tristă până pe la începutul veacului nostru. De abia în a doua jumătate a veacului trecut se înființară, mai întâiu în Anglia, primele spitale creștine de alienați, în cari începură a se aplica tratamente științifice. Însă adevărata reformă o făcu, în timpul revoluțiunii celei mari, francezul Pinnel, numit cu drept cuvânt apostolul umanității. De atunci se respândi cultivarea psihiatriei și începură a se înființa instituțiuni psihiatrice în toate țările civilisate.

Ca remedii în contra alienațiunii, în casuri mai ușoare și aproape de însănătoșare, se întrebuintează și distracțiunile intelectuale; bine înțeles, pentru persoane doaprînse cu știința și literatura. »In est mod s'a produs un ciudat fel de literatură a nebulilor, care își are scriitorii »sei și centrele sale de activitate. În Anglia cea »mai mare parte a instituțiunilor de alienați au »câte o tipografie, din care ies publicațiuni de tot »felul: romane, poezii, jurnale și reviste. Alienațiunii nu numai redactează scrierile, dar tot ei

»sunt și lucrătorii tipografiei: culegători, corectori, »mașinisti și; dacă trebuie, legători. Organele cele »mai cunoscute ale noiei prese sunt: the New »Moon, Excelsior, the Morning side Mirror, »the York Star, the Opal, the Gartnavel »Gazette etc. Publicitatea lor însă e foarte re- »strânsă; aceste foi se schimbă între deosebite »case de sănătate și sunt privite ca rarități bi- »bliografice și ca niște curioșități literare.« (Vapereau, Dictionnaire universel des litteratures.) Între ele, sunt unele lucrări, cari se disting prin serioșitatea cuprinsului și frumșeta formei. Un alienat din institutul Cbricton, în Anglia, a scris o serie de articoli biografici și critici despre nebuni, cari s'au distins în viața lor ca savanți, ca filosofi și poeți. Și, în afară de sfera literaturii psihiatrice, nu se află oare bucăți clasice, scrise de autorii lor în momente de seninătate a alienațiunii? Într'un asemenea moment a scris faimosul Gilbert frumoasa sa poezie *Adieu x à la vie*, în hotel-Dieu, înainte de a muri. Trei din cele mai frumoase poezii ale lui Eminescu: *De ce nu-mi vii, Kamadeva, La steauă*, sunt scrise după eșirea din casa de sănătate, unde, după un scurt interval, a trebuit să se întoarcă iarăși. Studii psihiatrice avem în limba română dela Dr. A. Sutz, primul care a cultivat la noi această ramură a medicinei, și dela Dr. G. Milețoi, medicul primar al ospiciului din Craiova, făcut sub conducerea sa după noua sistemă pavilionară. [M. Strajanu.]

Combaterea alienațiunii mentale, institute de alienați. Statul are datoria a înlătura după putință cauzele, cari produc boale mentale, a apăra societatea în contra alienațiilor periculoși, a protegia toți alienații și a le procura căutare medicală. Dintre cauzele, cari produc boale mentale, combatem mai ales *Pelagra* prin îmbunătățirea tuturor condițiunilor igienice ale sătenilor și prin oprirea consumațiunii de porumb neocpt și stricat; *Alcoolismul* prin școale, prin preoți și învățători morali, devotați misiunii lor, cari povățuesc populația. despre consecințele abuzului beuturilor spiritoase; *Sifilisul* prin căutarea gratuită a boalelor venerice în spitale și la domiciliul bolnavului. Alienații periculoși se internează în institute speciale în interesul siguranței publice; dar și interesul propriu al alienațiilor în general reclamă isclarea lor într'un ospiciu, oăci prima condițiune pentru vindecarea alienațiilor curabili este depărtarea lor din mediul, în care au trăit. Alienații incurabili, limiștiți, nepericuloși, pot fi căutați în familiile lor. Alienații criminali se isolează în despărțiri osebite ale institutelor de alienați. Nimeni nu poate fi internat într'un institut de alienați public sau privat, nici isolat ca alienat în locuința sa proprie, fără aprobarea autorității judiciare, care ia totodată măsuri pentru interdicțiunea bolnavului și pentru instituirea unei curatele. Afară de regulile igienice generale ale spitalelor, institutele pentru alienați trebuie să mai îndeplinească mai multe condițiuni speciale: să dispună de mijloace pentru ocuparea alienaților: moșii și grădini pentru lucrări de agricultură și de grădinărie, ateliere pentru exercițiul de meserii, sală de cetire, căci munca este un mediu terapeutic (medicament) pentru alienați. Spitalul pentru bolnavii de boale mentale nu trebuie să aibă nici forma și aspectul nici organizațiunea

unei închisori; bolnavii trebuie să se bucure de acel grad de libertate, care este compatibil cu boala lor, și tot personalul trebuie să trateze cu blândețe chiar pe alienații nesupuși și maniaci (furioși). În Belgia s'au creat de mult timp colonii de alienați, dintre cari cea mai principală la Gheel. Familiile din acea comună rurală iau sub îngrijirea lor unul sau mai mulți alienați, cari apoi trăiesc în sinul familiei ca și când ar face parte dintr'însa, participă la lucrările agricole și sunt din când în când vizitați de medicul coloniei. În Bavaria există două colonii analoge la Pflëgham și Gabersee. În regatul român îngrijirea alienaților este regulată printr'o lege specială din a. 1894. (Lit.: A. Sutz, Alienatul în fața societății și a științei. București 1877. — Darea de samă asupra primului congres medical român. București 1885. — I. Felix, Raporturile generale despre serviciul sanitar al regatului României pe a. 1892, 1893, 1894. București 1893, 1894, 1895.) [I. Felix.]

Referințele de drept ale alienaților. Alienajunea mentală, adică turburarea facultăților intelectuale, este o cauză de interdicțiune (v. ac.) Codicele civ. rom. (art. 435) distinge trei feluri de alienajuni mentale: *imbecilitatea*, care cuprinde și *idioția* (fatuitas), smintirea sau demența (insania) și *neburnia cu furie* (furor). Tribunalele pot pronunța interdicțiunea ori și când dezechilibrul minții ar fi astfel, încât majorul nu mai poate să se cărmuiască singur, deși ar avea chiar câteva intervale lucide. Bine înțeles, că această stare sufletească nu este a se confunda cu aceea a risipitorilor, cari se pun sub consiliu judiciar (art. 458 ur. Cod. civ.) Dispozițiunile art. 503 și 901 Cod. Napoleon, netrecând în textul român, în Rom. actele făcute de un smintit nu se pot ataca, decât în condițiunile art. 449 român. Celelalte texte relative la materie sunt: art. 155, 435, 448, 455 Cod. civ. — Legiuirea rom. s'a mai înăvuiț cu legea din 15 Dec. 1894 asupra alienaților. Din punctul de vedere pe n a l relațiunile de drept ale alienaților sunt regulate în Rom. prin art. 57, 389 n. 8, și 393 n. 2, Cod. penal, iar în Ung. prin §§. 76, 301 și 303 ai legii penale.

Alieni juris, (lat.) în dreptul roman: supus potestății altuia. *Homo a. j.*, om dependent, supus altuia, contrarul dela *homo sui juris*, om independent, de sine stătător.

Alifie, (unguentum), amestec de oleiuri grase cu seu, ceară, reșină etc., la cari adeseori se mai adaugă corpuri solide pulverisate sau soluțiuni. În timpul din urmă se folosesc ca vehicul glycerina, vaselina ori lanolina. A. are o consistență moale, unsuroasă, cam ca untura de porc, se aplică pe piele și pe locurile cu rane, și influințează mai întâiu în mod mecanic prin grăsimea lor, înconjurând rana ori pielea cu un strat apărător, apărănd-o de iritațiuni, făcând-o moale și pufoasă, prin ceea ce se împiedcă uscarea și creparea și se micșorează evaporarea. În alte cazuri materiele conținute în A. au influință direct chemică asupra locurilor rănite ori umflăte unse, și după proprietățile ei oficinale sau împiedcă o separațiune prea mare (A. domolitoare), sau activează separațiunea (A. iritătoare). Uneori A.-le se aplică și pe locuri mai mari sănătoase, cu scopul ca materiile active din ele să între prin piele în circulațiunea generală a sângelui și să

aibă efecte vindecătoare. Așa s. e. se folosesc alifiate de mercuriu și iod. Cele mai importante A. sînt: *A. regală* (unguentum basilicum), amestec de 45 p. unt-de-lemn, câte 15 p. de ceară galbenă, colofoniu (sacâz) și seu și 10 p. terpentin; *A. de cantaride* (u. cantharidum, irritans); *A. de ceară* (u. cereum), amestec de 7 p. unt-de-lemn de Provence și 3 p. ceară galbenă; *A. de cerusă* (u. cerussae; u. album simplex), amestec de 3 p. cerusă și 7 p. alifie de parafină; *A. de cerusă cu camfor* (u. cerussae camphoratum), este alifie de cerusă cu 5% camfor; *A. de plumb Hebra* (u. diachylon Hebrae), amestec de părți egale de blastru de plumb cu oleiu de in; *A. de elemi* (u. elemi, Balsamum Araeci), amestec de părți egale de elemi, terpentin venețian, seu și untură; *A. de nalbă* (u. flavum), amestec de 500 p. untură (colorată în galben prin digerarea de 10 p. curcuma) și câte 30 p. de ceară galbenă și reșină de brad; *A. de glycerină* (u. glycerini), 1 p. tragant, 5 p. spirt, încălđite cu 50 p. glycerină într'o baie de vapori; *A. eenușie de mercuriu* (u. hydrargyri cinereum, u. neapolitanum), 10 p. argint viu, 7 p. seu și 13 p. untură; *A. albă de mercuriu* (u. hydrargyri album, u. h. amidato-bichlorati), 1 p. precipitat alb, 9 p. alifie de parafină; *A. roșie de mercuriu* (u. h. rubrum), 1 p. oxid de mercuriu, 9 p. alifie de parafină; *A. de jodkaliu* (u. kalii iodati), amestec de 20 p. jodkaliu, 10 p. apă și 170 p. alifie de parafină; *Cold-cream* (u. leniens), o A. foarte moale, albă, folosită mai cu samă iarna în contra asprimei pielei, e preparată din 4 p. ceară albă, 5 p. spermancet, 32 p. oleiu de migdale, 16 p. apă și 1 p. oleiu de rose, adeseori și cu puțină glycerină; *A. de ochi* (u. ophthalmicum), 30 p. oleiu de migdale, 19 p. ceară, 1 parte oxid de mercuriu; *A. oxigenată* (u. oxygenatum), 50 p. untură ou 3 p. salpetru încălđite și amestecate mereu până ce pierd reacțiunea acidă; *A. de parafină* (u. paraffini), 1 p. parafină tare cu 4 p. parafină lichidă; *A. de plumb* (cerat de plumb, u. plumbi), amestec de 92 p. untură cu 8 p. acetat de plumb; *A. de plumb tanată* (u. plumbi tannici, u. ad decubitus), amestec de 1 p. tanin, 2 p. acetat de plumb, 17 p. untură; *A. de plop* (pomadă de plop, u. populi, populeum), 1 p. muguri proaspeți de plop, ferți în 2 p. untură până evaporază umiditatea, și apoi presăți; *A. de rose* (u. rosatum), amestec de 50 p. untură, 10 p. ceară albă și 5 p. apă de rose; *A. de rosmarin* (alifie de nervi, u. rosmarini compositum, u. nervinum), amestec de 26 p. untură, 8 p. seu, 2 p. ceară albă, 2 p. oleiu de nucșoare și câte 1 p. de oleiu de rosmarin și oleiu de boabe de juniper; *A. de archit* (u. sabinæ), 1 p. extract de archit, 9 p. alifie de ceară; *A. de vârsat* (u. tartari stibiat, u. stibiatum), amestec de 2 p. tartrat de vomat și 8 p. alifie de parafină; *A. de terpentin* (u. terebinthinae), amestec de părți egale de terpentin, ceară galbenă și oleiu de terpentin; *A. de zinc* (u. zinci), amestec de 1 p. oxid de zinc și 9 p. untură. (V. și blastru.)

Aligarh, o parte a șesului aluvial dintre Ganges și Dșamna (India), pământul dă și 3 recolte pe an. Capitala A. cu 61,730 loc., fort ou garnisoană engleză, are un gimnasiu, tribunal etc.

Aligator, numit și caiman, un reptil din ordinul crocodililor, are capul turtit, botul lat, lung, plan, aproape neted. Corpul e acoperit cu plăci cornoase. Are 4 picioare cu câte cinci degete, cu ghiare tari. Ajunge o lungime de 4 m. Se mișcă cu aieveo pe uscat, înnoată însă foarte repede. Trăiește în Brasilia și Guiana. În sudul Statelor unite se află *Alligator niger*; în Brasilia se află și aligatorul cu ochelari (*Champsia sclerops*), în Missisipi *Alligator lucius*. Se nutrește cu pesci, atacă caii, pe om foarte rar. Depune câte 100 oue în cuiburi anume făcute pe țărmurile apelor. Se prinde cu rețele și curse, se împușcă prin ochi sau i se sdobesește capul prin lovituri. Pielea se folosește la încălțăminte, la șele de cai; untura la mașini. Carnea nu e gustoasă. [M.]

Alighieri, v. Dante.

Alignement, (*franc.*) pe câmp o linie de orientare, fixată prin două obiecte; împreunarea steluilor prin linii oabile spre determinarea mai lesnicioasă a pozițiilor lor; ca term. milit. direcțiunea liniei de front.

Alluia, (*evr.* din: Hal = vine, ili = Ddeu, u = lăudați și ia = Ddeu, prescurtare din Iehova), însămnă: Vine Ddeu, lăudați pe Ddeu. A. este cântare de laudă introdusă dela Iudei la creștini, cu deosebire la înțonarea psalmilor. În special se cântă în postul mare la începutul Utreniei în loc de: »Ddeu este Domnul . . .«

Alima, (Kunja), un riu lateral al râului Congo în Africa, isvorește aproape de isvoarele râului Ogove. Pe țărmurile lui sînt trei stațiuni franceze.

Aliman-Mirtaza, insulă în Dunăre, mai sus de satul rom. Bistret, j. Dolj.

Alimănesci, numele mai multor localități în Rom., j. Argeș și Olt; mai însămnată e com. rur. A. din j. Olt, plasa Siul-de-sus, cu 1560 loc. agricultori; această comună după legendă înaintea cu mai bine de 300 ani a fost prădată de Turci chiar într'o zi de Paști, pe când poporul se afla în biserică; câți au putut scăpa în pădure s'au ocerotit lângă turma unui cioban numit Ali ori Aliman, apoi întemeiară un nou sat și-l numiră după numele ciobanului. În comună se află o moară cu aburi.

Aliment, *regim alimentar*. Alimente sînt substanțe, pe cari le mîncăm și bem spre a potoli foamea și setea, spre a conserva starea normală a organismului, spre a înlocui materia pierdută prin funcțiunea organelor. Alimentele trebuie dar să conțină materii identice cu cele, din cari este compus corpul omenesc, cu cele cari se descompun și cari sînt apoi scoase afară din organism. Pentru a determina valoarea nutritivă a fiecărui aliment în parte, descompunem alimentele compuse, pe cari ni le dă natura, în corpuri mai simple. Impărțim dar alimentele simple în alimente albuminoide sau cuaternare, compuse din: azot, carbon, hydrogen și oxygen, cari alimente sînt mai nutritive (albumiua, fibrină, caseină, gluten, legumină); în corpuri grase de origine animală și vegetală, compuse din: carbon, hydrogen și oxygen, și în alimente ternare sau carbohidrate, lipsite asemenea de azot ca și grăsimile și compuse din carbon, hydrogen și oxygen, (amidon, dextrină, zahăr, glicose). Afară de azot, carbon, hydrogen și oxygen alimentele organice mai conțin materiile minerale necesare organismului: pucioasă, fosfor, calce, fier, potasă, sodă,

chlor. În natură nu găsim alimente simple ci numai alimente compuse, astfel s. e. laptele se compune din apă, caseină, albumină, unt, lactoasă sau zahăr de lapte și din săruri minerale. Fisiologiiștii au stabilit, că un om adult trebuie să consume în 24 ore: 105 grame materii cuaternare, 56 grame grăsimi și 500 grame carbohidrate, aceste proporțiuni sînt însă pasibile de variate modificări, chiar deprinderea face pe omul capabil să mînce o cantitate mai mică de substanțe azotate și să producă munca necesară. Alimentele cele mai hrînitore sînt cele din regnul animal: lapte și derivatele laptelui, oue, carne, pește. Regnul vegetal ne dă câteva alimente hrînitore, precum cerealele (grâu, secară, porumb, orz), păstăioasele (linte, mazere, fasole, bob). Afară de cartofi și de câteva alte rădăcini alimentare, de ciuperce, de fructele dulci, de fructele și semințele uleioase, celelalte alimente vegetale sînt foarte sărace în materii nutritive. În general regimul alimentar animal ne face mai capabili la muncă, decât cel vegetal, regimul alimentar cel mai potrivit pentru om este însă cel mixt, compus din alimente animale și vegetale. În timpul postului recurgem la substanțe vegetale mai bogate în azot, ca păstăioase și pâne. Copilul nou născut sugă din țitele mamei sale alimentul cel mai perfect, lapte, care posedă compoziția potrivită cu trebuințele corpului copilului, care conține materiile organice și minerale necesare pentru creșterea și pentru regulata funcționare a tuturor organelor. Multe alimente au trebuință de diferită preparațiune spre a pute fi mîncate, precum măcinare, fermentare, coacere, fierbere, frigere etc. Alimentele bogate în apă se descompun lesne și dobîndesc atunci oalități vătămătoare (lapte, carne, pește, stridii etc.); oprim descompunerea lor prin păstrarea lor la temperatură scădută, de cel puțin 4° C, prin oprirea contactului lor cu aerul atmosferic, prin diferite moduri de preparațiune, cari le apără de fermentațiune. Alimentele preparate astfel, ca să se poată păstra mai mult timp fără a se strica, le numim conserve alimentare. Pe lângă adevăratele alimente mai consumăm diferite condimente, menite a face mîncările mai gustoase, a stimula organele digestive la lucrare mai energică, precum ardeii, piper, muștar, hrean, oțet. Beuturile fac parte din alimente, apa joacă un rol important în corpul omenesc și animal, ea este vehicul, care transportă materiile nutritive în toate organele, în interiorul celulei și care scoate din organism, din celulă, materiile usate și netrebnice. Beuturile alcoolice nu sînt alimente, ele nu sînt de nici un folos pentru organismul sănătos, ele pot însă servi ca medicamente în casuri rare. Sănătatea, natalitatea, mortalitatea, toată prosperitatea unui popor, starea lui morală și materială depinde de calitatea și de cantitatea alimentelor și beuturilor, ce el consumă. Este dar necesar ca bărbații, cari cârmuesc statul, să conducă astfel economia națională, ca munca fiecărui cetățean să producă cel puțin strictul necesar pentru familia sa, ca toți cetățenii să fie povățuiți asupra valorii nutritive a diferitelor alimente și beuturi în raport cu trebuințele corpului. (Veți art.: beuturi, carne, conserve, făină, grîne, lapte, leguminoase, pâne, pește.) [I. Felix.]

Alimentele plantelor, substanțele necesare întreținerii vieții și desvoltării plantelor. Prin diverse metode s'a dovedit, că alimentul plantelor trebuie neapărat să cuprindă următoarele elemente: carbon, oxygen, hydrogen, azot, sulf, fosfor, potasiu, magneziu, manganes, fier; ca accesorii numai în alimentele unora; calciu, siliciu, chlor, zinc. Aceste elemente le iau prin mijloace și din medii deosebite. Carbonul e luat ori din carbonații și materiile organice absorbite din mediul unde trăiesc, ori direct din anhidrida carbonică a aerului, numai însă dacă planta are chlorophyl și la lumină. Oxygenul îl iau ori din apă, oxizi, săruri, base, corpuri organice absorbite, ori în cea mai mare parte din aer. Hydrogenul îl iau din compuși organici, sărurile amoniacele etc. Cu cele 3 elemente, carbon, oxygen, hydrogen sintetizează hidrații de carbon (glucosa, dextrină, zaharuri, amidon, celuloze) probabil formându-se întâiu aldehyda metylică, ce se polimerizează. Azotul e luat indirect din atmosferă (leguminoase) și din substanțele organice azotoase, transformate de anumite microorganisme întâiu în compuși amoniacali, apoi în compuși nitroși și în fine în compuși nitrici (nitrați), ca atari absorbiți, iar azotul cu carbonul, oxygenul și hydrogenul pot să sintetizeze substanțele albuminoide. Pentru sulf, fosfor, chlor, siliciu, calciu, potasiu etc. și ori ce alte elemente, ce ar intra în alimentul plantei, sunt absorbite în stare de săruri: sulfati, fosfati, chlorati, carbonati etc. Observăm, că substanțele întroduse în plantă nu constituiesc chiar alimentul ei, ci materialul prim pentru sintetizarea lui; în al doilea loc, e departe de a se cunoaște complet și sigur pentru plante modificările, ce le încearcă substanțele întroduse dela exterior, până să se reconstituiesc substanțele asimilabile și cele pierdute prin funcționare. (Lit.: Detmer Manuel: *Technique de physiologie végétale*, pag. 1—73; A. Daguillon *Leçons élémentaires de botanique*, pag. 378. etc.) [S. Șt. R.]

Alimentarii, (*lat.*) pe timpul imperațiilor romani fii născuți din părinți liberi dar fără avere, cari primiau până la o anumită etate ajutoare în bani ori alimente din fonduri publice, create cu scop de a spori înmulțirea cetățenilor.

Alimentațiune, 1) nutrire, întreținere; 2) aprovizionarea cu alimente, la armată: întreținerea soldaților și cailor cu hrană; 3) susținerea cuiva cu alimente ori plățirea unei rente (pensiune alimentară) spre acest scop în urma unui contract ori a unei sentențe judecătorești.

Alimon, v. Lemnul domnului.

Alimori, (roata de foc), se numește datina populară de a se aduna tinerii și bătrânii unor străde între drumurile comunei la un priveghiu (foc), unde își petrec toată noaptea zăpostitului de Paști cu povestiri, cântece și jocuri. Tinerii iau din acest foc tăciuni aprinși, și întorcându-i cu mâna în cerc, formează o roată de foc, strigând: »Alimori mori« și »Höi more« (dar și »Hai la moară«). Uneori junii remași neînșurați fac o roată învelită în gileuituri, paie unse etc. și aprinzând-o, o slobod la vale pe coasta unui deal de desupra satului strigând: »Alimori more, fata lui N. N. a remas nemăritată!« [Liuba-Iana.]

Alimos sau *Alimos*, erou legendar dintr'o baladă populară românească. (Cf. colecțiunea de poezii pop. al lui V. Alexandri și G. D. Teodorescu.)

Alinea, alineat, (*lat.*) șir nou în scriere, paușă, întrerupere; trăsătura de oondeiu; pasagiul dintr'un ș de lege.

Aliniare, plan și trăsătură (franc. *tracé*), determinat de autoritatea locală pentru clădirile și construcțiunile tangente cu căile publice. Regulamentele comunale prevăd obținerea și urmarea lor pentru a se construi; sancțiunea este amenda și uneori dărîmarea (art. 385 Cod. penal; 159 Pr. pen.) — Art. 19 din Constituțiune menține dispozițiunile Regulamentului organic în ce privește alinierea și lărgirea stradelor.

Allor, (botan.), numit și laptele cucului, l. cănelui și l. lupului din cauza sucului otrăvicios, alb ca laptele, propriu tuturor varietăților acestei plante (v. *Euphorbia*). În industria pop. terancele văpesc ou A. ouele galbene la Paști, cum și țesăturile.

Allorumna, aliruna, la Jorandes (»De origine actibus Getarum«, sect. VI.), numele vrăjitoarelor gonite de Filimer, regele Goților, cari împreunându-se cu Fauni (»F. ficarii«) au devenit strămoașele Hunilor.

Aliquot, parte dintr'un întreg, care se cuprinde de anumite-ori fără rest în întregul. S. e. părțile aliquote din 8 sînt 1, 2, 4, și se deosebesc de părțile *aliquante* 3, 5, 7. — A. în musică v. armonice.

Alisma L. (botan.), gen din familia *Alismaceae*, tribul *Alismaeae*, cuprinde plante herbeace perene aquatice, cu flori albe sau roșee, hermafrodite. Periantul cu 6 foliole, 3 externe verzi, 3 interne petaloide și mai mari. Stamine 6, mai rar 9, dispuse în 2 verticile. Carpele în număr variabil, devin la maturitate achene cu semințe, fără albumen. Genul *Alisma L.* cuprinde vr'o 10 specii, ce cresc în Europa, Asia temperată și tropicală, în Africa tropicală, în Australia și America. Specia cea mai comună este *Alisma Plantago L.*, care crește și prin regiunile noastre și este cunoscută sub numirile populare de: Limbariță, Limba-broascei, Patlagina apei și Podbeal de apă. Ea se află prin bălți, mlaștini, păraie și pe malurile riurilor și lacurilor. Rădăcina și frunzele se întrebuintau odinioară în medicină ca preserativ contra turbării. Decocțiunea sau pulberea de frunze de *Alisma Plantago L.* se folosea ca diuretic la boalele de rinichi. Unele din speciile de *Alisma L.* sînt cultivate ca plante ornamentale pentru decorarea basinelor de prin grădini. [Z. C. P.]

Alismaceae, familie de plante *Monocotyledonate* herbeaceae, perene, aquatice. Ele au frunzele dispuse în rosetă și de 2 feluri: unele erecte, pețiolate și cu un limb cordiform sau sagitat și provădute cu nervure reticulate, altele submerse, sesile, cordelate și cu nervure paralele. Florile alburii sînt hermafrodite, mai rar unisexuate. Periantul compus din 3 sepale verzi și 3 petale colorate. Stamine sînt 6 sau mai multe. Ovarul compus din 6 carpele sau mai multe, cari devin achene cu semințe fără albumen. Această familie cuprinde vr'o 12 genuri răspândite în toate regiunile globului, afară de regiunile mai reci. Genurile acestei familii sînt grupate în 2 triburi: I. tribul *Alismaeae* cu genurile *Alisma L.*, *Sagittaria L.* etc. și II. tribul *Butomeae*, din care însemnăm pe *Butomus L.* cu o singură specie, *Butomus umbellatus L.*, ce crește prin bălțile și locurile mlăștinoase de prin păr-

file noastre. Intrebuintările acestor plante sînt foarte restrinse, mai toate conțin un suc acru; rizomul lor uneori este avut în feculă.

[Z. C. P.]

Alispan, (*magh.*) v. Vicecomite.

Allveriş, (*turc.*) trafic, negoț, daravere, tirguală, vîndare.

Aliterațiune, figură de stil, se face prin repetițiunea sau unui singur sunet, ca în celebrele cuvinte ale lui Cesar: *veni, vidi, vici; venii, vēdii, învinsei*; sau prin repetițiunea a două ori mai multor sunete: *fructe frumoase*; sau în cuvintele compuse, se repetă numai sunetul dela începutul tulpinelor: *ne'n'florit și des'frunzit, înfricat și ne'n'frănat, înverdit și străvechiu*. Cuvintele pot să urmeze imediat după oaltă, ca în exemplele arătate, sau pot fi despărțite prin alte vorbe, însă în legătură sintactică unele cu altele: *argint e pe ape și aur în aer* (Eminescu). Uneori se repetă numai sunetele dela începutul sau mijlocul versurilor. În epocile primitive, mai ales la popoarele nordice, la Scoțieni și Scandinavi, aliterațiunea era temelia versificațiunii, ca și cantitatea la Elini și ca accentul și rima astăzi. »Organele aspre ale popoarelor sîlbaticе,« țice Philarete Charles, »au creat o simetrie aspră și grosolană, ca și limba ce vorbiau; aceasta e aliterațiunea. Această simetrie, cădînd pe rădăcină, adică pe înțelesul cuvintelor, ajută memoria și făcea să pătrundă poesia și legile țerii.« Astăzi aliterațiunea formează una din frumsetile limbii, în dicerile tipice, s. e. bun și blînd, cruciș și curmeziș, în lung și în lat, multe și mărunte, praf și pulbere, latră la lună; și mai ales când formează o armonie imitativă, s. e. prin virfuri vîntul viu vuia (Coșbuc). Ea este însă un defect al stilului, când formează o cacofonie, s. e. nu ne numiți numele munilor; sau în următoarele versuri ale lui Voltaire: Non, il n'est rien que Nanine n'honore. (Nu, nu-i nimic, ce Nanina să nu onoreze.) Unii Francezi confundă aliterațiunea cu a sonanța, care stă în asemănarea silabelor finale a mai multor vorbe, ce se urmează și din care s'a născut rima în versificațiunea modernă. În versurile poporane și aji rima nu e uneori decît o simplă asonanță. (Un studiu amănunțit despre aliterațiune a publicat d. Ovidiu Densușanu în Revista critică-literară, nr. 7—8 și 11—12, a. 1894. Acesta e unicul în limba română.) [M. Strajan.]

Aliuș (= Allios), com. mare în Ung., cott. Timiș, cu 1932 loc. Români și Germani; în apropiere se află ruinele unei cetăți vechi. Multe vii și prune.

Alivant, plantă, term. botanic pop., v. Lavandula.

Alivenca, alivanca, în Moldova numele unei plăcinte ou brînză.

Alivenci sau alivinci, term. de choreografie populară, un fel de horă foarte răspîndită în Moldova.

Alizari, rădăcinile de Roibă, Garanță (*Rubia tinctorum* L.) (V. ac.)

Alizarina, pigment, se află în Garanță (Krapp, *Rubia tinctorum*), de unde a fost estrasă de Robiquet și Colin (1826). A. astăzi se prepară artificial din Antracoen (Gräbe și Liebermann 1868), încât cultivarea Krappului, întins până deunădă asupra întreg pămîntului, a încetat aproape ou totul. A. cristalizează în ace roșii sublimabile, se topește la 289° C, solubil în alcool, ether și hydroxyd

de sodiu, în apă e greu solubil. A. dă cu clorură de calciu, cu săruri de aluminiu și de fer compuși colorați insolubili. numiți *vernuri* (Lake). A. servă mai ales pentru vâpsitul bumbacului.

Alkaios, (Alcaeus), cel mai vechiu poet liric eolian, n. la Mitylene (Lesbos) prin secl. VI. a. Chr. Fiind unul din șefii oligarhilor, A. luă parte la luptele civile din patria sa, dînd de multe ori însă dovedi de lașitate. Exilat de Pittakos, șeful democrat, el călători prin multe țeri. Grațiat mai tîrziu reîntră în patrie, unde a și murit. În serviciul luptelor politice a pus A. și talentul său poetic. El a scris: ode resboinice, epigrame, poesii erotice, și amare satire. Din toate se păstrează câteva fragmente. El fû născocitorul *strofei alcaice*. (Lit.: A. Croiset, Hist. de la lit. grec. t. II.)

Alkamenes, sculptor grec din prima jumătate a secl. V. a. Chr., învătăcel al lui Phidias; după Pausanias el a proiectat grupa de vest de pe frontispiciul templului lui Zeus din Olympia, reprezentînd lupta Centaurilor cu Lapiti.

Alkestis ori Alkesta, în mitol. greacă fica regelui Pelias; după Omer între mai multe surori cea mai frumoasă; se mărită după Admetos, rege în Thessalia; își jertfi propria-i viață pentru a lungi viața soțului său, dar n'a fost reținută în lumea do jos, ori a fost eliberată de acolo de către Herakles. Euripide tractă jertfirea și eliberarea ei în drama cu același titlu.

Alkibiades, politician și militar din Atena, n. la 450 a. Chr.; deși sub tutela unchiului său Perikles, avu însă o educație neîngrijită. Când amic ou Socrate, când tovarăș degeneraților; aci ambițios, aci eccentric; ba luptător pentru patrie, ba trădător al ei; bogat și frumos; inteligent și dibaciu, A. era tipul unui periculos demagog. În afacerile publice întră pe la 420, devenind îndată idolul poporului cel de-o fire cu dînsul. Înfelegerii dintre acești doi se datoresce nenorocita expediție din Sicilia (415) și reaprinderea resboiului peloponesic. Tovărășia însă nu ținu mult. Dat în judecată de popor, fiind-că în noaptea plecării spre Sicilia mutilase toate Hermele, A. trece la Spartani, dîndu-le toate sfaturile spre a nimici pe Atenieni. În curînd însă fû isgonit și din Sparta. Spre resbunare el trece (412) la Tisafene, satrapul Asiei mici, căutînd a-l depărta de Spartani. Preste 5 ani Atenienii îl iartă și-l primesc cu triumf în patrie. În 406 este din nou exilat. De astădată A. pare mai matur: se retrage în Tracia. După victoria desăvîrșită a Spartanilor el merge în Phrygia la Pharnabaze. Aci află de complotul Spartanilor în unire cu Cir cel tîner. Pocăitul A. pornește la Suza, ca să demasec totul Marelui-Rege Artaxerxe și să-l câștige pentru Atena. Pe drum însă o ceată a conspiratorilor îl ajunge, îl asedie într'o casă, căreia dîndu-i-se foc, ucigașul Atenei pierie în flacări (404). (Lit.: V. Duruy, Histoire greque.)

Alkinoos, după Odyssea rege al Phaiakilor; fica acestuia Nausikaa conduse pe Odysseus, după-ce scapă de naufragiu, pe insula Scheria, la tatăl său, unde găsi scut și ajutor.

Alkiphron, retor și romancier grec eminent; trăi probabil în secl. III. d. Chr. Dela el se-a remas o colecțiune de 118 epistole, în cari expune în o formă precisă și limbă curată viața pescarilor, țeranilor, parasiților și heterelor din

Atena și jur; material prețios pentru cunoașterea modului de trai și cugetare din timpul după Alexandru Macedoneanul. Ed. Lipsca 1856 de Seiler.

[Dr. Elie Cristea.]

Alkmaion, fiul lui Amphiaros și al Eriphylei; eroul principal în expedițiunea Epigonilor; ucigând pe mamă-sa, fu urmărit din partea Erinnyelor; află scăpare la Phegeus dela Psophis, care îi dăte de soție pe fca sa Arsinoe, dar în urmă îi ucis de cătră ficiorii acestuia, pentru că devenise infidel soției sale.

Alkmaionidji, neam nobil din Atena, numit astfel după Alkmaion, strănepot al lui Nestor; vinovați de uciderea aderenților lui Kylon (612 a. Chr.) înaintea altarelor Țelor, întreg neamul fu exilat din Atena, și numai după resturnarea Peisistratidilor, sub conducerea lui Kleisthenes (510), ajunseră iarăși în posesiunea drepturilor lor.

Alkman, liric grec, n. în Sardes (Lydia); veni ca sclav la Atena, unde deveni liber. A fost capul școlii (poetice) dorice și părintele poeziei lirice la Greci. Lucră pe la mijlocul secl. VII. Productele lui sînt mai ales cântece de cor, himne, păane, partenii (cântece pentru coruri de femei spartane), himenee (pentru juri) și versuri erotice; ele cuprind un spirit senin, vioiu și oarecare naivitate antică. Dela el numirea versului alkmanic, ce constă din tetrametrii dactilici, catalectici și acatalectici. Poeziile lui le posedem numai în fragmente; cel mai mare e un fragment din o parzenie, aflat 1855, ađi în Paris (papyrus). Tot ce ni s'a păstrat cuprinde tom. III. din »Poetae Lyrici Graeci« de Bergk, Lipsca 1867 ed. III. [Dr. Elie Cristea.]

Alkmena, fca lui Elektryon, rege al Mykeniei și soția lui Amphitryon, căruia îi născu pe Iphikles, pe când din îmbrățișarea ei de cătră Zeus, care luase chipul lui Amphitryon, se născu Heracles, de aici strămoașa Heraclidilor; după moartea soțului ei se mărită după Rhadamanthys, fiul lui Zeus. Ca strămoașa Heraclidilor fu mult cântată de cătră poeți.

Alkyone, în mit. grecă e amoroza lui Poseidon; ea a născut pe Hyrieos sau Urieos. Ea represintă norii viforoși de mare. După alt mit Keyx (profundatorul, pasere) e bărbatul Alkyonei (pasere de gheață), care pe Țermurii mării își clocește puii. Intre cele șapte stele ale Pleiadelor, ce se vĕd cu ochi liberi, Alkyone. e cea mai mare și se numește oloșca, iară celelalte puii. [Atm.]

Alkyoneus, după mit. grecă e ăntăiul născut dintre toți gigantii (uriași), și în lupta gigantilor apare grozav de mare, cât un deal, ca luptaciul îndrăneș și inimic înfiorător al Țelor din Olimp. Numele lui însemnează ger și gheață, el e personificațiunea iernii și a tempeștăilor iernatice de mare. Heracles se luptă cu uriașul și îl învinge. Heracles e Țeul luminii și căldurii de primăvară, iară uriașul reprezentănd iarna, urmează să fie învins. O asemenea personificațiune e Geryoneus (v. ac.) A. în poveștile romănesci e reprezentat prin uriașul Gerilă și alții. [Atm.]

Alla breve, (musică), se numește tactul de douĕ jumătăți, care se însemnează prin $\frac{3}{2}$.

Allah, (semit.) (contras din ar. al și din ilah = el) numele lui Dumnezeu, folosit la Mohamedani. Mohamed a aflat conceptul singurului Dumnezeu la Arabi, și apoi l-a mai purificat după

învĕțătura Ideilor și după cea a creștinilor, dar esohiđend ori ce pluralitate a persoanei dumnezeesci.

Allahabad, oraș indo-britic lângă Ganges și Dșamna, capitala provinciilor de nord-vest cu 176,770 loc., centru militar. Loc vestit pentru pelerinagiul Înđilor. Englezii l-au ocupat la 1831.

Allamanda, gen de plante din familia *Apocynaceelor*, tribul *Carisseelor*. Cuprinde arbori sau tufe cățărătoare, cu foile verticilate, la basă cu glandule. Florile, ce formează un racem terminal lax, sînt galbene sau violacee. Caliciul e pentapartit; corola are tub cilindric dilatat la gură. Speciile genului *A.* cresc în America de sud și se cultivă la noi în florăria caldă. [A. Pr.]

Alla mente, term. musical = ex abrupto, nepregătit.

Alla militare, term. musical = milităresce, energetic.

Allantiasis, intoxicațiune prin cărnați.

Allantois, beșică fină în corpul embrionului; din partea esteroară a acestei beșici cu timpul se formează șinoara buricului și placenta; din cea interioară se desvoaltă beșica urinului.

Alla Palestrina, term. musical, în stilul lui Palestrina, în stil nobil bisericesc.

Alla polacca (*ital.*) term. musical, în tactul polonaisei.

Alla prima, (*ital.*) procedeu, manieră de pictură, la care materia, pe care se lucrează un tablou, nu se prepară anterior cu oleu și după terminarea picturii nu se folosesc ocolori transparente (lacuri).

Allargando, term. musical, rărind sau lărgind mișcarea.

Allata, v. Illata.

Allatiu, *Leo*, Allatios, scriitor renumit, n. din părinți greci pe insula Chios la 1586, a studiat în Roma filosofia, teologia și medicina, a funcționat în Roma ca profesor la colegiul grecesc, a tradus și explicat în limba latină mai mulți autori grecesci, îndeosebi a lucrat prin opuri literare de valoare pentru unirea ambelor biserici pe basa celor decretate în conciliul dela Florența (1439); † ca custode al bibliotecii vaticane în 1669.

Allatura, v. Zestre.

Alla Turca, (*ital.*) term. musical, în maniera muzicii turcesci.

Alla zoppa, (*ital.*) term. musical, schiopătând.

Allectores, perceptorii de contribuțiuni sub împărații romani.

Allegat, v. Alegațiune.

Allĕge, (*franc.*) vapor mic de port cu destinațiunea de a sta în ajutorul corăbiilor la întrarea ori eșirea din porturi.

Alleghany, (pron. alligheni), 1) sistem de munți în partea estică a Americii de nord, constând din mai multe (6—12) șiruri paralele de diferite numiri (Munții vineți, Catskill, Adirondac etc.); se întind în direcțiunea nord-estică, aproape paralel cu Țermul Oceanului Atlantic, în lungime de 2500 km. și 200—300 km. lățime; sînt traversați de multe văi curmezișe (traverse). A. formează culmea despărțitoare între basenul Oceanului Atlantic și acei al lacurilor mari și al rului Missisipi. Înălțimea medie a munților e de 900 m.; piscul cel mai înalt e Black Dome, în munții negri, de 2044 m. Munții A. sînt bogați în fier,

cărbuni de piatră și sare. 2) A., riu în America de nord; isvorește în munții Pennsylvaniei, la Pittsburg se unesc cu Mononguhela și formează riul Ohio; e navigabil.

Allegheny-City, oraș industrial în Pennsylvania lângă riul Allegheny, în fața orașului Pittsburg, cu 105,287 loc.; observator astronomic, comerț însemnat.

Allégeance, (*engl.*) în term. jurid. engl. supunerea naturală și legală, cu care datoresc cetățenii domnitorului constituțional. *Oath of A.* jurământ de supunere.

Allègramente, (*ital.*) term. de expresiune musicală = cu veselie.

Allègretto, (*ital.* musică), prescurtat *All^{to}*, diminutivul dela *Allegro*, term. de mișcare echivalând aproape cu *Andantino* și având metronomic 84—120 timpi pe minut, ceea ce-l face a admite o mulțime de nuanțe: *vivace*, *scherzando* ș. a. Se dă câte odată acest nume însuși bucății scrise în această mișcare.

Allègri, *Grigorio*, n. în Roma pe la 1590, † tot în Roma în 18 Febr. 1652; studiile musicale le-a făcut sub Nanini și a fost cântăreț în capela papală. Renumit prin compoziția *Miserere* — psalmul 57 — care și astăzi se cântă de capela papală de două coruri, cel dintâiu în 5, cel de-al doilea în 4 voci, miercuria la 4 oare în săptămâna patimilor. Publicarea acestei compozițiuni era sub afurisenii papale interzisă. Ascultându-o Mozart de două ori a pus-o pe note, și în a. 1771 s'a tipărit în Londra, mai târziu și în Paris și în Lipsca.

Allègrissimo, term. music., foarte iute, foarte repede, identic cu *presto assai*.

Allegro, term. music., iute, repede, termin de mișcare.

Allemanda, dans vechiu german în tact $\frac{3}{4}$ ori $\frac{3}{8}$, seamănă cu cunoscutul »Ländler«.

Allen, *Grant*, naturalist și romancier engl., n. 1848 în Kingston (Canada), absolvă universitatea în Oxford, și se dedică cu zel direcțiunii darviniste, în care e privit de unul dintre cei mai apți reprezentanți.

Allen, struguri; corcitură de vițe europ. și amer., de culoare galbenie, cu aromă plăcută. Nu resistă filoxerei.

Aller, afluent al râului Vesper, 162 km. lung.; în parte navigabil.

Allersheim, sat în Bavaria lângă riul Ries; aci au învins Francezii pe Bavarzii sub Mercy, care cădă în luptă (1645).

Allia, afluent din stânga al râului Tibru, din sus de Roma; aci au bătut Gallii pe Romani în 18 Iulie (dies alliensis) 390 a. Chr.

Alliance israelite universelle, societate întemeiată în Paris la a. 1860 prin mai mulți Evrei de frunte (Ad. Crémieux, Alb. Cohn etc.), acum lătită preste toată suprafața pământului. La 1891 avea 30,626 membri. Scopul societății este apărarea judaismului și emanciparea Evreilor de sub toate legile excepționale. Comitetul central de 60 membri residă în Paris. Subcomitete se află în toate statele. În Ungaria s'a lătit societatea dela 1868 și numeră foarte mulți membri, astfel încât unul din comitetele principale se află în Budapesta. Societatea în fiecare an ține o adunare generală în Paris. Taxa de membru e de 3 floreni.

Alliaria Adans. Subgen de plante din genul *Sisymbrium* L. din familia *Cruciferae*, tribul *Sisymbrieae*. Se distinge de *Sisymbrium* prin portul său, prin frunzele sale dințate sau aproape întregi, cordate sau deltoidee și prin semințele cu tegumentele striate. Cuprinde numai 2 specii, una crește în Europa până în India, cealaltă crește în Himalaya. Dintre acestea însemnăm pe *Alliaria officinalis Adans*. (sau *Sisymbrium Alliaria Scop.*), care crește și prin părțile noastre și este cunoscută sub numirile vulgare de: *Usturoiță*, *Aiușor*, *Voinicică*, *Vindecuță* etc. Este o plantă erbacee anuală cu flori albe, dispuse în raceme terminale. Ea crește prin locurile umbroase din păduri, tufișuri, crânguri și prin grădini; când este proaspătă are un miros și un gust de usturoiu, datorit *sulfurului de allyl*, ce conține, și pe care îl pierde prin desecățune. Frunzele de *Alliaria officinalis Adans*. se întrebuințau în medicină ca depurative și diuretice. Semințele sale pulverisate pot fi utilizate spre a face sinapisme ca cele de muștar, cu deosebirea, că acțiunea rubefiantă se observă abia după câteva oare. Sucul acestei plante, care este foarte acru, se folosește spre a pansa rănilor și ulcerile rele, lucrând ca escitant. [Z. C. P.]

Allier, afluent navigabil al râului Loire în Franța, 375 km. lung. După el e numit Departamentul A., cu areal de 7380 km². și 424,382 loc., capitala Moulins.

Allion, deal (326 m.) la vărsarea Cernei în Dunăre. La poalele lui a îngropat Kossuth 1848 coroana Ungariei.

Allium L., gen din familia *Liliaceae*, tribul *Allieae*, cuprinde plante erbacee cu bulbi tunicați, cu frunzele radicale, mai adesea înguste, lineare, plane sau fistuloase, uneori proveșute de o teacă foarte lungă, ce îmbrățișează ramura aeriană. Florile sînt numeroase și dispuse în umbelae terminale. Periantul cu 6 diviziuni, în 2 verticile; androceul cu 6 stamine. Ovarul trilocular, devine la maturitate o *capsulă*, ce se deschide prin 3 valve. Toate speciile acestui gen conțin un oleu volatil sulfuros, care le dă un miros particular. Genul *Allium* L. conține vro 250 specii, ce cresc mai cu samă în Europa, în nordul Africeii, în Abessiuia și în Asia extratropicală; unele se mai găsesc prin America de nord și în Mexic. Multe din speciile acestui gen cresc spontaneu și prin regiunile noastre, așa este *A. Ursinum* L. numit în popor *Leurdă* sau *Aiu de pădure*, crește prin pădurile umede și umbroase până în regiunea montană superioară. *A. Rotundum* L. vulgar *Pur. A. Scorodoprasum* L., numit de popor *Aiul șerpelui* etc. Unele speciile de *Allium* L. se cultivă foarte mult pentru trebuințele culinare precum: *A. Cēpa* L., numită popular *Cēapă*. *A. sativum* L., numită de popor *Usturoiu*, *Aiu*. *A. Porrum* L., numită vulgar *Pras* sau *Cēapă blândă*. *A. Ascalonicum* L., vulgar *Hașme*. *A. Schoenoprasum* L., popular *Arpăcică*, *Arbagic* etc. Unele se cultivă ca plante ornamentale pentru frumuseța florilor. *Allium sativum* L. întrebuințat în medicină ca vermifug; iar poporul nostru întrebuințază *Usturoiul* contra diverselor boale, adesea în legătură cu descântecule. [Z. C. P.]

Allmann, *George James*, zoolog, n. 1812 în

Cork, profesor în Edinburg dela 1855—1870, până la 1883 a fost president al societății Linnean Society. El a tratat polipii hydroizi ai expedițiunii dela golful american și Challenger; a scris: »Monograph of the Freshwater Polizo» (1856) și »Monograph of the Gymnoblasic Hydroids» (1871—1872).

Allobrogi, (*Allobroges*, »locuitorii teritorului străin»), popor celtic în Gallia narbonică, între Isara (Isère), lacul Genf și Rhodanus. Fiind aliații Carthagenilor, au fost supuși Romanilor de Quintus Fabius Maximus la 121 a. Chr., care a și primit conumele de Allobrogicus; din popor resboinic A. au devenit cu timpul popor agricol. Capitala lor a fost Viena (Vienne), iar orașul lor de graniță în spre Helveția, Geneva (Genf).

Allochroic, (*grec.*) în colori variate.

Allochroit, mineral, variație de grenat ordinar.

All' octava, term. music., care arată, ca o voce să execute un pasagiu în octavă cu o altă voce.

Allodoxia, (*grec.*) altă părere; în teologie se folosește în înțelesul de credință ori părere eronată.

Allogamie, termin relativ la fecundația plantelor, se aplică atunci, când ovulele dintr'o floare sînt fecundate de polenul produs de altă floare, fie că florile aparțin aceluiași individ (*geitonogamie*), fie că aparțin la indiviți deosebiți (*xenogamie*). A. este cazul general în fecundația plantelor. Ea este înlesnită foarte mult prin dispoziția relativă a celor două organe sexuate din floare (androceu și gineceu), precum și prin mărimea și epoca respectivă a completei lor dezvoltări (v. heterostylie, dichogamie, fecundație prin insecte, vânt). (Cf. H. Müller, Die Wechselbeziehungen zwischen den Blumen und ihre Kreuzung etc. în Schenk's Handbuch der Botanik.) [V.]

Allonge, v. Alonge.

Allopathia, metod de vindecare, folosind mijloace contrare procesului morbului. Tocmai contrarul homeopatiei.

Allotria, ceva accesoriu, secundar, ce nu se ține de obiect.

Allotriomorph, term. petrografic, se întrebuințează pentru a caracteriza toate acele minerale, cari se consolidează într'o rocă eruptivă tocmai la sfîrșit, și cari prin urmare ocupă interstițiile lăstate între minerale deja consolidate. Forma lor nu va fi geometrică, s. e. quartz în granit, în xenomorph.

Allotriophaghia, (*grec.*) mania de a înghiți lucruri ce nu se pot gusta, lucruri grețoase și primejdioase ca: sticlă, cuie, pămînt.

Allotropie, (*grec.*) v. Isomorphism.

Alloxan, se produce la oxidațiunea acidului uric, dar se află și în sucul intestinelor la catar intestinal; formează cristale fără culoare, solubile în apă și alcool. Colorează pielea roșu, din care cauză se folosește la sulemeneli.

All right, (*engl.*) pron. alrait = toate în ordine.

Allston, (pron. alst'n), *Washington*, pictor și poet nord-amer., n. 1779 în Waccamav, Carolina de sud, † la 1843 în Cambridge lângă Boston. Membru al academiei engleze. Ț este numit de compatrioții săi »Tizian american».

All's well, (*engl.*) toate în bună pace; în serviciul marit. engl. respunsul pázitorilor la strigătul oficerului de inspecțiune.

All' unisono, term. music., înseamnă a cânta la una și aceeași înălțime cu altă voce, și este o prescurtare a scrierii.

Allyl, este un radical admis în compuși din A., cari se găsesc în natură în oleuri etherice ale usturoiului și ale muștarului mai ales. A. al comerțului este un *Dialyl* și presintă un lichid fără culoare, cu miros etheric, analog mirosului de ridiche; aprins, arde cu flacără luminoasă.

Alm, (*germ.*) numele pășunilor și a stănelor din Alpi.

Alma, râuleț în peninsula Crimea între Cupatoria și Inkjerman. Aci au bătut Francezii și Englezii, sub Saint-Arnaud și Lord Roglan, pe Ruși sub Mentsicov (20 și 21 Sept. 1854).

Almacks, (*engl.*, pron. elmex), numele balurilor arangiate în Anglia în cercuri restrînse pe calea subscripțiunii. Mai demult erau cele mai cercetate petreceri ale lumii elegante.

Almaj, v. Almaș.

Almakerék, v. Malencrav.

Alma mater, (*lat.*) mamă nutritoare; nume ce se dă universităților.

Almanach, (*arab.*) efemeride astronomice și calendare astrologice. Un A. a fost publicat în limba lat. și germ. de Regiomontanus la ordinul regelui Mathia Cervinul. Dela secl. XVII. A. încep a publica afară de scrii astronomice și calendarice încă și alte date folositoare și bucăți literare, iar în timpul mai nou partea lit. a devenit cu totul preponderantă, încât astăzi se dă numele A. la numeroase publicațiuni periodice pur literare. Societatea acad. »România Jună» din Viena a publicat 2 A.-uri de incontestabilă valoare literară și științifică.

Almandin, grenat aluminosferios de culoare roșie, roș-brună; se găsește în Ceylon, Pegu, Brasilia, Fahlun etc. și se întrebuințează în bijuteria.

Almanzor, (*arab.*) »pe care Dumnezeu îl ajută la isbîndă», al doilea Calif din dinastia Abbasișilor, cu numele întreg: Abû Dșaf'ar Abdallâh ibn Mohammed, n. 712; la 754 ajunse la domnie, și muri la 775 în Bir Maimun, în drumul de pelerinagiu la Mecca. A. a fost fondatorul Bagdadului (763). Își câștigă mari merite prin cultivarea și lățirea literaturii arabe.

Almaș, numire topografică, se găsește foarte des în Rom. și în părțile rom. ale Ung. ca nume de regiuni, văi, munți, riuri și comune etc.

În România: A., părău în j. Neamțu, plasa Piatra-Muntele, isvorește dintr'o ramificațiune a deal. Tarnița și Muncelul, trece pe la schitul și s. Almaș și se varsă în p. Cracău. Lângă acest părău se țice că ar fi avut loc odinioară o luptă cruntă între Români și Unguri.

În Ungaria: 1) A., com. mică în cott. A. rad. cerc. Șebiş spre sud-est. La a. 1439 se amințese sub numirile: Almașul inf., sup., mare și Almășel. În comună sînt 397 case 1976 loc., toți Români gr.-or., vorbesc numai românește și au port româneșc. Parochia regulată din secl. XVIII.; biserica e pompoasă, s'a zidit din piatră la a. 1853 după planul aprobat încă în a. 1797, două școale de piatră regulate. Pe teritorul comunal s'au cultivat mine de aramă, așisunt părăsite. Teritorul e 5585 jug. cat. Agromonie, pomărit și prășire de vite cornute. 2) A. com. mică în cott. Bihor, cerc. Margita, 233 case,

1137 loc.; între cari 1060 Români gr.-or.; vorbesc numai româneşte şi au port româneş, au şcoală regulată. 3) A. (Jabuka), com. mare în cott. Torontal, cerc. Panciova, 603 case, 3279 suflete, Germâni rom.-cat. şi Români gr.-or. Teritorul e 12,954 jug. cat. 4) A. com. mică în cott. Hunedoara. 1569 loc. români, mine de aur şi argint cu 140 lucrători şi producţiune anuală de preste 30,000. fl. 5) A. mare com. mică în cott. Cojocnei, 1627 loc. români. 6) A. Balázsháza, v. Bălan.

A., *protopopiat* român gr.-cat., la care aparţin 17 parohii şi 5 filii, cu 9318 de credincioşi; reşedinţa în Almaşul mare.

Almaş, Cneziatul, era situat pe valea Almaşului în Banat, şi se mărginea cu Dunărea, unde avea cetatea Drencova. La 1484 Mateiu Corvinul donează pe sama lui Iacob Gerlesce în cneziatul A. comunele: Gerlesce, Iasalniţa, Rudaria, Rustnic, Pripileţ, Herniacova, Marjina şi Selisce. Un alt act regal din 1555 dovedeşte, că la acest cneziat au aparţinut comunele: Bozovici, Lăpuşnic, Muneju, Logediu, Prevalatiu, Tinco, Zadraia, Pades, Tergovisce, Mendrinac şi Tisoviţa. Din o jalbă a familiei Himfy în secl. XV. contra cnezilor (nobiles kenezii în districtu Halmas commorantes remetei Himfy Emericus), cari în comuna Cosgia i-au făcut daune, se constată, că această familie a fost proprietară în cneziatul A. Tot acest Himfy la 1430 a cercerat pe şeful ordinului Ioaniţilor Nicolae Kadvicz oa să se întreprună contra nobililor din Almaş, cari îi făcurează mari daune în posesiunile din acest district. Familia Ciornescilor încă avea posesiuni în acest district. La 1540 Varvara, fata lui Mihaiu Ciornea, a dat ginerelui ei Mihaiu Dorcu, nobil din Caransebeş, proprietăţile parţiale din cneziatele Meediei şi A. aflătoare în Lăpuşnic, Craloposviţa, Calviţa şi Drencova, aparţinătoare de A.; se constată această posesie şi din-aceia împrejurare, că la 1452 Ioan Selisce s'a prezentat la judeţul din Caransebeş ca să pună jurământ pe lângă Mihaiu Ciornea în cauza posesiunii Drencova din districtul A. La 1598 paşa Eucan a trecut Dunărea şi intrând în cneziatul A. a devastat ţinutul, la care năvală trecească Români luând arme au atacat pe Turci şi i-au înfrânt cu desăvârşire; omorând pe paşa Eucan, i-au tăiat capul şi l-au trimis lui Sigismund Báthory la Alba-Iulia, care l-a înfpt d'asupra porţii cetăţii. La 1626 principele Bethlen Gábor constată, că cneziatul A. avea 100 oameni cavalerie şi 100 infanterie permanentă. A. în secl. XVIII. a fost ocupat de cătră Turoi şi cu aceasta a apus o instituţiune naţională de veacuri susţinută. La 1688 A. fu reocupat de generalul Veterani.

[V. Grozesou.]

Almaş, schit de călugăriţe în j. Neamţu, plasa Piatra-Muntele; la început se dice că era destinat pentru călugări; astăzi însă este populat de 20 călugăriţe.

Almaş-Cracu, (*C.-Almaşului*), partea de mijloc a munţilor Severinului dela Dunărea de jos, situaţi între Dunăre şi riul Nera, 30 km. lung. Între Şopotul nou şi Sasca formaţiunea acestor munţi e de o frumuseţe deosebită. Piscuri mai însemnate: Tilva Cornului (794 m.) lângă com. Ravensca, T. înaltă (854 m.) lângă Şopotul vechiu, T. Zname-nului (1019 m.) şi T. Gabrutului (992 m.) lângă

com. Rudăria. Cătră Dunăre formează defileul romantic Clisura.

Almaş-Vale, 1) *Valea-Almaşului*, vale mănoasă în Banat, cott. Caraş-Severin, formată de riul Nera şi situată între comunele Prilipeţ şi Moceriş. Spre nord e încungurată de munţii Pleşuva, spre sud de Cracu Almaşului. Are mai multe părae (i. a. Minişul) şi câteva comune bine situate. Pământul e roditor. 2) *Valea-Almaşului*, riuleţ în partea nord-estică a Ardealului; se compune din mai multe părae, dintre cari mai însemnate e Valea-Fildului. Cursul său are direcţiunea nord-estică, iar pe la Jimborul mare se îndreaptă spre nord şi după un curs de circa 16 oare se varsă în Someş dinjos de Tihu. Pe valea lui sînt aşezate 17 comune. In valea riuleţului Almaş s'a întâmplat lupta dintre Gelu, ducele Românilor din nordul Ardealului, şi Tuhutum, ducele Maghiarilor, când aceştia au năvălit mai întăiu în Ardeal.

[Silv. Mold.]

Almaşel, 1) A. com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, plasa Câmpul, cu 1800 loc., cari se ocupă cu agricultura şi cu prăsierea vitelor; în partea de vest a comunei se află »Dealul Brancoveanului», numit astăzi şi »dosul griloror», unde se ved urme de ziduri vechi. În comunele A., Vlădaia şi Corlăţelu se susţine până astăzi o legendă popor. foarte interesantă cu privire la familia domnitoare Brancoveanu şi la soarta ei. (Cf. N. D. Spineanu: Dicţ. geogr. al jud. Mehedinţi. Bucuresci, 1894.) 2) A. com. mică în Ung., cott. Hunedoara, 537 loc. Români; mine de aur şi argint, producţiune anuală circa 30,000 fl.

Almeida, fortăreaţă în provincia portug. Beira, la graniţa, cu 1680 loc. La 1810 (Iul.—Aug.) a fost apărată vitejeşte contra Francezilor; la 3 şi 4 Maiu 1811 învingerea lui Wellington asupra lui Masseua.

Almeida, 1) *A. Don Francesco d'*, erou portughez, din familia vechilor conţi d'Abrantes, denumit de regele *Emanuel I.* la 1505 prim vice-rege al Est-Indiei; a supus statele Quiloa, Cananor, Cochin, Kalikut, Malakka ş. a. † 1 Mart. 1510 la reîntorcerea sa spre Portugalia într'o încăierare cu indigenii la Saldanhabai.

2) *A. Nicolò Tolentino d'*, poet portughez, mai ales satiric, n. 1745 în Lisabona, † tot acolo în 1811. A publicat »Obras poeticas» (1802, 2 vol.)

3) *A. Yoao Babtista Garrett d'*, poet şi politician portughez, n. 4 Febr. 1799 în Oporto, a fost ministru de culte, membru al Cortesilor, orator de influinţă, † Ian. 1854 în Lisabona. El a publicat 16 vol. Scrieri mai remarcabile: multe drame, poeziile epico-lirice »Camões» şi »Adozinda» şi poesia satirică »Llona Branca».

Almeria, provincie litorală a regelului span. Andalusia, cu areal de 8704 km². şi 340,000 loc. Capitala A. lângă M. Mediterană cu port însemnat şi 36,200 loc. In apropiere sînt izvoare minerale şi topitoare de plumb.

Almonte, *Lion Juan Nepomuceno*, general şi bărbat de stat mexican, n. 1804 la Valladolid, de origine indiauă. 1841 ministru plenipotenţiar în Washington; sub Santa-Ana comandant în resboiul contra Nord-Americeii, 1857 ambasador în Paris, unde consimţi la planurile lui Napoleon III. urzite contra Mexicului. In 10 Iunie 1863 a intrat cu Francezii în capitală şi a fost ales president al Yuntei de guvernament; după

moartea împ. Maximilian s'a refugiat în Europa. † 22 Martie 1869 în Paris.

Almoraviți și **Almoħađi**, două dinastii maurice. Seminația maurică a Almoraviților a fost câștigată pe sa na islamului prin arabul Abdallah ben Yasin; pe la 1070 a întemeiat statul Marocco, și sub Iusuf ben Tasin a cucerit aproape întreaga Spania (1086). Almoħađii (Muahedin), o sectă fanatică, după cucerirea țării Marocco la 1146 sub Abd-ul Momen, au nimicit domnia Almoraviților, au purtat lupte în Spania cu succes. La 1212 au fost alungați prin Castilieni din Spania, și revoluțiunii interne au pus capăt și domniei Almoħađilor.

Ālmos, căpetenia Maghiarilor în drumul lor din patria străbună către Atelcuzu, unde a fost ales de principe fiul său Ārpád (v. ac.) A. a perit probabil cu ocaziunea devastării Atelcuzului (895) prin Pecenegi. Unii scriitori susțin, că Ā. ar fi numai o figură mitică.

Ālmos, **prințul**, fiul regelui ung. Géza I. (1074 până 1077) și al prințesei grece Sinadene, a fost primul guvernator al provinciei croate anectate la Ungaria. Regele Coloman l-a denumit guvernator al părților de lângă Tisa, dar resvrătindu-se în patru rânduri, a fost prins, închis într'o mănăstire și orbit împreună cu fiul său Béla. Abia la 1127 s'a putut refugia în imperiul bizantin. Regele Stefan II. l'-a adus cadavru în țeară, depunându-l în cripta regească din Alba-Regală.

Ālmosđ, com. mare în cott. Bihor, 1783 loc. Maghiari și Români.

Almquist, **Carol Jonas Ludovic**, poet șvedian, genial și productiv; n. 1793 în Stockholm, studiă teologia și intră în cler. Pentru vederile-i liberale ajunge în conflict cu autoritatea superioară școlară și demisionează; 1851 fugi în America, fiind suspiciat de înveninarea unui cămătar. Dela 1865 trăi în Brema sub numele C. Westermann, † acolo 1866. Opul lui cel mai însemnat e o colecțiune de felurite poezii romantice. Mai scrise romane, drame, poezii epice, scrieri umoristice, istorice, critice, filosofice și de economie națională. Opurile lui au apărut 1874—75 în IV. tom.; biografia de Abnfeldt 1876. [Dr. Elie Cristea.]

Almucium, (*lat.*) haină purtată în secl. XIV. de preoții germani; mantea de piele cu glugă. În diecesa Coloniei parochii o poartă și astăzi.

Almuda, 1) măsură de bucate în Mexico = 4'567 l. 2) Măsură de lichide în Portugalia și Brasilia, = 16'540 l.

Almugimpha, arbore scump amintit în bibliă; se ȳice că ar fi crescut în India și Persia.

Almukantharat, (*arab.*) numele acelor cercuri de pe bolta cerească, cari sânt paralele cu orisonul. Stelele ce se află pe același cerc, au înălțime egală.

Alnoħ, general austriac; la 1849 a dispus dărîmarea podului de lanțuri dintre Buda și Pesta; mina însă, fiind rău aplicată, a făcut puțină pagubă în pod, dar a cauzat moartea lui A., pe care l'-au înneecat gazurile prafului de pușcă.

Alnus Gaertn., gen de plante din familia *Cupuliferae*, tribul *Betuleae*, cuprinde arbori sau arbuști cu frunze alterne caduce, peninerviate, serrate sau mai rar întregi. Florile sânt unisexuate, monoice și dispuse în amente. Cele mascule în amente lungi, apar toamna, cele femele în amente scurte (ovale), apar primăvara. Acest gen cu-

prinde vr'o 14 specii răspândite în Europa, în nordul și în centrul Asiei, în America de nord și în Anđii din America de sud. Dintre speciile genului *Alnus Gaertn.* însemnăm: *Alnus incana Willd.* numit de popor Arin sau Anin, Anin-alb, crește prin luncile și pe malurile torentelor din regiunea montană și subalpină din părțile noastre. *Alnus glutinosa Gaertn.*, numit popular Arin sau Anin-negru și în fine *Alnus viridis DC.*, numit de popor Liliac-de-munte, crește prin pășunile pietroase și umede din regiunea alpină. Multe din aceste plante au proprietăți medicinale sau industriale. Așa este *A. glutinosa Gaertn.*, a cărui scoarță adstringentă a fost întrebuințată pentru a combate anginele și frigurile intermitente. Frunzele erau considerate ca vulnerare, și li-se atribuia proprietatea de a opri secrețiunea laptelui. În America *A. serrulata W.* se întrebuințează spre a combate afecțiunile cutanee scrofuloase și sifilitice. Se

Aloe soccotrina.

atribue proprietăți analoage plantelor: *Alnus cordifolia Ten.*, *A. rubra Bong.* și *Alnus incana Willd.*, care se întrebuințează în industrie ca tinctorial, iar lemnul în țimplărie. Multe din speciile genului *Alnus* sânt cultivate ca plante ornamentale prin parcuri. [Z. C. P.]

Alocuțiune, (*lat.*) agrăire, discurs scurt de ocaziune. Romanii numiau alocuțiunii vorbirile adresate de împărați sau generali militarilor. De aci, în numismatică, se dă acest nume și medaliilor, cari represintă pe vre-un general vorbind militarilor, așezați cu stindardele înaintea lui, cum se ved pe medaliile lui Traian și Marcu Aureliu. În evul mediu alocuțiuni se ȳiceau scrierile regilor Franceiei, prin cari vestiau provinciilor regatului sosirea solilor trimiși, missi dominici. Astăzi se numesc alocuțiuni mai cu samă vorbirile, ce le ține Papa către colegiul cardinalilor cu ocaziuni diverse, ca de pildă: anul nou, onomastica, aniversarea alegerii Papei ș. a. Alocuțiunile aceste au de multe ori și caracter politico-bisericesc.

Alođiu, moșie liberă, în contrast cu moșia îngreunată cu oarecare servitute.

Aloe L., (*alloeħ, arab.*) gen de plante din familia Liliaceelor, tribul Alođineae, originar dela

Capul Bunei-Speranțe, se află încă în Africa australă și tropicală, Asia occidentală, regiunea mediteraneană, insulele Canare, cuprinde cam la 80 specii. Tulpina lor e cri foarte scurtă, ori înaltă, frutescentă, arborescentă, simplă ori ramificată. Au și tulpina și frunzele grase, cărnoase. Frunzele dispuse în rosetă au marginile spinoase dințate. Inflorescențe axilare sau pseudoterminală adeseori alungite, simple sau ramificate. Flori însoțite de bractee scarioase. Segmentele periantului concresecute până la vîrf în tub, ori la vîrf pușin libere și întinse. Stamine 6 exerte. Multe specii sînt ornamentale cultivate iarna în florărie rece, vara la soare și lumină. Altele (ca *Aloe soccotrina* L.) sînt însemnate, căci servă la scoaterea unui suc rășinos numit *Aloes*. (V. ilustr. pag. 121.) [S. Șt. R.]

Aloes, nume ce se dă plantei *Agave americana*, precum și suoului rășinos solid sau lichid, extras din diverse specii de *Aloe*, și numit popular *Sabur*. Speciile, ce dau Aloes, sînt numeroase, iar procedurile de extragere variabile în diferitele țeri. Se cunosc trei varietăți de *A.* după caracterele exterioare: 1) *A. lucid*, roșcat, mai mult ori mai puțin transparent, ou miros plăcut; 2) *A. hepatic*, cu colora ca a ficatului, netransparent, impur, amestecat fiind și cu alte substanțe; 3) *A. cabalin* (căci se întrebuințează de medicii veterinari la cai), e cel mai impur din toate; se presintă în masse negre, cu miros greșos, gust displăcut. *A.*, luat în doze mici, activează funcționarea stomacurilor leneșe; se dă încă la durerile cerebrale cronice, căci lucrează asupra ficatului congestionat, determinând evacuarea bilei și o eliminare de sânge; în fine se dă în casuri de constipațiuni. Nu însă toate persoanele trebuie să useze de el fără o prealabilă indicațiune din partea medicului, care singur știe dacă trebuie folosit, cât și cum. [S. Șt. R.]

Alogia, (*grec.*) nesocotintă, absurditate.

Aloigi (Aloides), în mit. grecă oamenii cei mai frumoși, aproape ca *Otiron*. *Aloeus* (plântător), tatăl lor, și *Iphimedeia* (pămîntul de cultură, fructifer), mama lor, cu ajutorul lui *Poseidon* au născut pe *Otos* (pisător de bucate) și pe *Ephialtes* (tescutor de struguri) și aceștia la început erau mici, dar au crescut ca urieși și s'au îmbuibat în bunățile pămîntului, apoi pe *Ares* (zeu de resboiu) l-au legat în fiere (agricultura inimica resboiului) și în îndrăzneala lor au ataoat și pe zeii din Olimp, dar *Apollo* cu săgețile sale (raze) i-a omorît (după seceriș și cules). [Atm.]

Alonge, (*franc.* Allonge) »lungire«, bucată de hârtie lipită de o cambie sau copie cambială cu scop, ca să se continue pe ea girurile, cari nu mai încap pe dosul cambiei sau al copiei. De sine se înțelege, că cambia sau copia se prevede cu alonge numai atunci, când e trebuință. Pe aceea parte a alongiului, care stă vis-à-vis cu fața cambiei, se scrie numirea »alonge« ca titlu și apoi sub această numire se scriu momentele mai însemnate ale cambiei; iar pe cealaltă parte, care înfățișează o prelungire a dosului cambiei, respective copiei, se scriu giruri ca continuare dela cambie sau copie, se pot scrie și eventuale cesiuni, garanțe (aval) și adrese de necesitate. Girurile etc. scrise pe alonge se pri-

vesc ca și când ar fi scrise pe dosul cambiei, respective al copiei cambiale. (Cf. I. Socaciu pag. 60 și form. VI. între pag. 70 și 71; N. Nilvan, »Călăuză în dreptul cambial« 1896, pag. 65.)

Alopecurus, gen din familia *Gramineelor*, tribul *Phalarideelor*. Plante erbacee anuale sau perenale ou inflorescență în spic sau paniculă spioiformă. Spiculele sînt uniflore cu glumelele concresecute la basă. Speciile acestui gen cresc în Europa și Asia temperată. În România se află vr'o 4 specii, dintre cari *A. pratensis* L. crește pe fânețe umede și e cunoscută sub numirea de codină. [A. Pr.]

Alosa, pesce, un gen de Scumbrife (Clupeide); *A. Vulgaris* trăiesce în mai toate mările Europei și se suie în luna lui Maiu în rîuri pentru a se reproduce. Se consumă mult sărat și afumat. [A.]

Aloysia Ortega, subgen de plante din genul *Lippia* L. din familia *Verbenaceae*, tribul *Verbeneae*, cuprinde arbuști cu ramurile verticilate. Frunzele lor sînt ternate, lanceolate, ascuțite, întregi sau puțin dințate. Florile mici, violacee dispuse în paniouăle terminale. Calicele pubescent cu 4 lobi rotunși; corola gamopetală cu 4 lobi scurți și egali. Androceul compus din 4 stamine didyname. Ovarul liber cu 2 semiloje, uniovulate. Stilul simplu cu un stigmat obtus. Ovarul devine la maturitate 2 achene. Specia *Aloysia citriodora* Ortega (sau *Lippia citriodora* Kunth. sau *Verbena triphylla* L'Herit.), este un arbust originar din Peru și Chili și se cultivă priu orangerii și prin casele oamenilor. Poporul nostru cunoaște această plantă sub numele de Lămâiță, din cauza frunzelor, cari frecate puțin dau un miros plăcut de lămâie. Gustul frunzelor este amar, picant și aromatic. Toate părțile plantei sînt escitante, antispasmodice, stomachice, din care cauză se întrebuințează în infuziuni teiforme (5—10 grame pentru 1 litru de apă) ca sudorific. Frunzele uscate de *Aloysia citriodora* Ortega se întrebuințează pentru aromatizarea cremelor. [Z. C. P.]

Alpacca, argint nou, un aliagiu de nickel (nicol) argintat, apare în comerț sub diferite numiri: Argint de Peru, argint de China, Electroplat, Christoffe etc.

Alpaga, *Auchenia paco* Desm., animal sugător, gen de Lama, cu peri lungi și fini, de colorare albă ori neagră și de mărimea oilor noastre. Atât lăna cât și carnea e prețioasă. Trăiesce în America de sud, mai ales în Peru.

Alpăr, câmpie pe țărmurile rîului *Zagyva*, care, cu ocasiunea ocupării Ungariei de către *Árpád*, era proprietatea principelui bulgar *Zalán*. După tradițiune *Árpád* cere dela *Zalán* să-i trimită un mănunchiu de iarbă de pe câmpia *Alpăr*, să vadă cât e de dulce. Aici a bătut *Árpád* mai târziu pe *Zalán*, care avea pe aceste locuri o cetate puternică.

Alpar, *Ioan*, pictor român, cu adevăratul nume *Ioan Alexandru Paraschivescu*, n. în București la 30 Ian. 1855. După absolvarea studiilor gimnasiale, s'a înscris la facultatea de drept, dar n'a luat acolo licența, devotându-se cu totul picturii, pentru care avea de mult predilecție. Avînd a se lupta cu lipsa de mijloace, a primit și un post ca împiegat, umplînd tot timpul liber cu arta sa. A petrecut cîtva timp și ca profesor

de topografie în școala militară, dar părăsi curând postul pentru a se dedica cu totul picturii. A. este un fel de autodidact, care a învățat numai dela un singur măestru: natura; el n'a făcut nici un fel de studii în străinătate; a fost influențat în câțva prin peisagiurile lui Andreescu, și oarecum prin Grigorescu, asemănându-se cu el în sentiment și alegerea motivelor, dar deosebindu-se de el prin caracterul melancolic și sentimental, care-l apropie de unii peisagisti francezi. După ce s'a ocupat mai mult cu florile, se instalase pe țărmurile Mării Negre, zugrăvind valorile ei, iar mai în urmă la poalele Carpaților (Câmpina), descriind cu penelul său selbătăcia munților. Cel mai apreciat tablou al lui de acest sciu este »Turma de oi la adăpat«, care se află în muzeul din București.

Alparét, v. Olpret.

Alpargotas, (*span.*) opincă, încălțăminte de infanteriei spaniole; foarte igienice; introduse în armată prin un decret regal de la 1694.

Al pari, term. comerc., înseamnă egal în valoare. Dacă prețul unui efect este egal cu nominalul aceluia, atunci se dice, că e al pari; peste pari dacă prețul (cursul) efectului e mai mare decât nominalul, și sub pari dacă cursul e mai mic decât nominalul.

Al peso, term. comerc., = după greutate.

Alpestra, regiunea alpestră, plante alpestre (sub-alpinc) numire, ce se dă regiunilor puțin ridicate din munții înalți, sau plantelor ce cresc pe munți puțin înalți, ori în regiunile inferioare ale munților înalți. Astfel de plante, ce cresc în regiunea alpestră (sub-alpină) sunt: Stejarii, Fagii, dar mai des Brazii, Frasinul, Mesteacănul, *Alnus viridis*, ca arbori; ca arbuști: Afinul (*Vaccinium Myrtillus*), *Lonicera*, *Ribes* etc.; ca ierburii: *Melampyrum nemorosum*, *Pyrola secunda*, *Mulgedium alpinum* etc. [S. Șt. R.]

Al pezzo, (*ital.*) term. comerc., = după bucată.

Alphart, moartea lui —, poem eroic german dela finea secl. XII.; păstrat în o prelucrare mană din secl. XV. Tractează în mod mișcător moartea tinereții A., atacat și ucis de necredincioșii Wittich și Heime.

Alpheios (*Alpheus*), râul principal al Peloponnesului, isvorea în Arcadia și se varsă în Marea Ionică din jos de Olimpia; acum se numește *Alfeo* sau *Rufia*.

Alpi, cel mai puternic complex de munți situați în inima Europei între gradele 43 $\frac{1}{2}$ și 48 $\frac{1}{4}$ lat. nord., 5 și 16 $\frac{1}{2}$ long. est. dela Greenwich, întinzându-se dela sud spre nord și nord-est într'un arc lin-șerpuitor de 1100 km. lung (dela Savona până la Viena), pe un areal de 176,000 km.² Cele mai multe piscuri ale A.-lor ajung înălțimi de 3000—4300 m. Cele mai înalte piscuri sunt: Montblanc (4810 m.), Monte-Rosa (4638 m.), Dom (4554 m.), Lyskamm (4538 m.), Weisshorn (4512 m.), Matterhorn (4505 m.) Celelalte piscuri sunt sub 4500 m.

În privința geologică A. ni se prezintă ca nise ruine puternice ale unui edificiu, ale cărui conturi fundamentale au fost ici-colea schimbate cu desăvârșire prin denudațiune (spălătură) și eroziune. Astăzi se află grupe puternice de munți acolo, unde după structura tectonică ar trebui să fie văi afunde și viceversa. Cantitatea materialului spălat și dus de apă face cam jumătate din masa

primordială a A.-lor. Dacă s'ar pute obli păturile A.-lor, ei ar câștiga în lățime 120 km. Unde eroziunea a întâmpinat piedeci mai mici ori mai mari, acolo se observă o îndoitură și amestec mare de pături, iar unde ercziunii nu s'au opus masse mai veohi, acolo păturile sunt mai regulate. Aceasta se observă și în grupele singuratic. Pe hartele geologice ale A.-lor se arată 3 zone: o zonă centrală, una sudică și alta nordică laterală. Zona centrală constă mai ales din masse de gneis-granit de diferite forme (granitul curat e rar) învălitate în pături de schist. Zonele laterale constau mai ales din formațiuni vâroase. Zona centrală mai ales e bogată în minerale rari și prețioase ca: aur, aramă plumb, nickel, cobalt și mai ales fier. În zonele laterale se află plumb, dar cu deosebire sare. Forma exterioră a diferitelor părți din Alpi diferă după felul sedimentării și calitatea materialului, din care sunt compuse.

Deja de timpuriu s'a simțit trebuința a se face o împărțire a Alpilor. Împărțirile mai usitate s'au făcut din considerații etnografice, politice ori hidrografice. Mai corectă se pare împărțirea A.-lor, atât după forma lor plastică cât și după constituția geologică, în două grupe mari, despărțite prin depresiunea aflătoare între Lago-Maggiore și lacul Boden. Massa din spre vest dela această depresiune se numește Alpii vestici, cu grupa centrală Mont-Blanc și Monte-Rosa; masa estică formează Alpii estici cu grupa centrală a munților Oetzthal.

I. ALPII VESTICI

se întind dela M. Mediterană spre nord și nord-est până la depresiunea amintită; se subîmpart în mai multe grupe: A. maritimi, între șesul lombardic și valea râului Verdon (Cima dei Gelas 3188 m.), cu pasul Col di Tenda; dela acestia spre nord se întind A. cottiici, cu pasul Col de Genève (grupa Pelvoux, cu piscul Ecrius 4103 m.); între văile râurilor Arc și Dora-Riparia se începe grupa A. graici, cu pasul Mont-Cenis și vestitul tunel de sub Pointe sur Fréjus, și pasul St. Bernhard cel mic (Grandes Rousses 3478 m., Grand Paradis 4052 m.); în A. Savoiei se ridică masa colosală a Mont-Blancului cu direcție spre nord-est; culmea acestui șir nu se scoboră nicăiri sub 3000 m. și e acoperită preste tot cu glăceri; piscul Mont-Blanc (4810 m.) e cel mai înalt în Alpi și în Europa, pe lângă el mai sunt piscurile Aiguilles (Aiguille Verte, Aiguille de Dru etc.); de aci se lasă culmile pogorând spre lacul de Geneva și către valea Rhonelui; spre est dela acestia se află puternica massă a A. pennini (Wallisi) înspre sud dela valea râului Rhone, cu pasul St. Bernhard cel mare; aci e Monte-Rosa cu piscul Dufour (4638 m.), Matterhorn (4505), Weisshorn (4512), Combin etc. Coastele acestor munți se pogoră spre sud repentin spre valea Dora-Baltea, spre nord însă (valea Rhone) se întind lung și mai puțin pieșii. În dreapta râului Rhone se ridică A. bernici cu Aletschhorn (4193 m.), Jungfrau (4167 m.) și Finsteraarhorn (4275 m.); pasul Gemmi și Grimsel sunt nise potece greu passabile. Spre est dela grupele amintite începând cu pasul Simplon se întind A. lepontini până în văile Rinului posterior și anterior, spre sud până la

Lago-Maggiore; sînt 2 catene: una dela Simplon la St. Gotthard cu piscul Monte-Leone (3565 m.), cealaltă, sub numele de A. Adula, se întinde dela St. Gotthard spre est pînă la pasul Splügen, cu piscul Rheinwaldhorn (3398 m.); prin acești munți trece vestitul pas St. Gotthard, și calea ferată cu tunelul tăiat în munții St. Gotthard; pasul Furca duce din valea Rhonului în valea Ursere, iar pasul Oberalp de aci în valea Rinului anterior.

Dela lacul de Geneva pînă la lacul Boden, pe lângă A. bernici și lepontini se întind șese grupe mai mici de munți, cari formează poalele Alpilor spre platoul helvețian. Aceste grupe sînt traversate de o mulțime de văi longitudinale și traversale, formând și multe basenuri și lacuri, ceea ce le dă un farmec deosebit și aspect romantic. Aceste grupe sînt: A. de Freiburg, A. Ementhal, A. Urn, A. Schwyz (cu Rigi), A. Glarni și A. Appenzell. Printre și preste aceste grupe trec mai multe pasuri.

II. ALPII ESTICI,

în deosebire de cei vestici, se lătesc pe teritorii mai estinse și formează platouri mai mici ori mai mari. Grupele principale în A. estici sînt: A. Rhaetici (Retici) sau Graubünden, tăiați în două șiruri prin valea Bergell și Engadin cu piscurile: Piz Kesch (3422 m.), Piz Linard (3412 m.); mai multe pasuri trec preste șirul din stînga Innului ca: Iulii, Albula, Flüela etc. Partea ce se întinde dela grupa Silvreta (piscul Linard) spre nord-vest pînă în valea Rinului, între văile Montafun și Prättigau, se numește Raeticon, cu piscul Scesaplana (2968 m.); șirul sudic al A. retici se întinde spre nord-est paralel cu șirul nordic; acest șir e însemnat prin grupa Bernina (Rosso di Scerscen 4052 m.) acoperită cu glăceri; ramurile acestei grupe se întind spre sud pînă în valea Adda și lacul Como, în stînga cărora se află A. Bergamasca, cu piscul Monte Redorta (3039 m.), ale căror ramuri sudice se pierd în șesul lombardic, iar cele estice se despart de alpii tirolezi prin Valea Camonica (Oglio), în stînga căreia pînă la lacul Garda se întind A. trientini (tridentini) cu grupul Adamello (v. ac.) și Ortler (3905 m.); aproape de poalele nordice ale lui Ortler trece cel mai înalt drum artificial al Alpilor (Stilfser Joch) din valea rîului Etsch spre Adda. Spre nord dela Ortler, în stînga rîului Etsch se află munții grupului Oetzthal, legați prin pasul Reschen-Scheideck cu munții Retici; piscuri: Wildspitze (3776 m.), Weisskogel (3741 m.) acoperiți cu glăceri; partea estică a acestor munți, numită A. stubai, încă are înălțimi considerabile (Zuckerhut 3511 m.); ramurile sudice ale acestora, între Etsch și Eisach, se numesc A. Sarnthal. Intocmai ca Alpii vestici, așa și A. estici au mulțime de grupe în marginea lor nordică, încungurînd ca un brâu masele Alpilor înalți. Aceste grupe, ale căror ramuri se întind spre nord în platoul bavarez, și înspre valea Dunării, sînt: A. Algäu cu muntele și pasul Arl; A. nord-tirolezi, cari se întind în platoul bavarez (bayrisches Oberland), sînt traversați de 3 drumuri bune; trecînd valea Innului dăm de A. Kitzbüchl, ce se estind spre sud pînă în Pinzgau, spre est pînă la valea Saalach, în dreapta căreia se află A. Salis-

burgiei ou romantica vale Berchtesgaden; dela rîul Salzach spre est se întind A. Salzkammergut cu grupul Dachstein (2996 m.), în nordul căruia se întinde frumoasa vale Traun (propriul Salzkammergut) cu minunatele sale lacuri alpine, (Schafberg 1780 m. vestit pentru priveliștile ce oferă).

În sudul acestor șiruri nordice se află un sistem de văi longitudinale: în vest valea Inn dela pasul Landeck pînă la Kufstein; în mijloc e valea Salzach (*Pinzgau*) la poalele sudice ale Alpilor Kitzbüchl și Salisburgiei; mai înspre est e valea Enns, legată nemijlocit cu valea Salzach și lungită apoi pînă la Dunăre.

Spre sud dela aceste văi se întind grupele: A. Zillertal, despărțiți de A. Stubai prin pasul Brenner, spre nord dela acest grup se întinde frumoasa Zillertal. Continuarea estică a acestui grup o formează Tauerii în alți, al căror centru este o catenă puternică cu direcție dela vest spre est, acoperită cu glăceri mari, ce încungură o mulțime de piscuri înalte (Gross-Glockner 3797 m., Dreiherrnspitze 3499 m. etc.) și cu coaste piezișe spre Pinzgau (nord), sînt brăzdate de mulțime de văi pitorești cu caractere minunate; în sudul lor se întind 2 văi longitudinale: spre vest valea Deffereggan, mai spre est valea Möll, ambele despărțite de valea Dravei, prima prin A. Deffereggan și Antholz, a doua prin grupul Kreuzeck. Valea rîului Mura desface Tauerii înspre est în două brațe, preste cari trec primele pasuri bune dela Brenner spre est, ca Radstädter-Tauern și Katsch. Brațul nordic între Mura și Enns poartă numirea de A. Stiriei, cu grupul Tauerii mici sau A. de Seckau, cu piscurile Hochgolling (2863 m.) și Hohenwart (2361 m.) și cu pasul Hohen- (Rothenmanner-) Tauern; înspre est acești A. se mărginesc cu văile Palte și Liesing, ale căror izvoare sînt legate prin pasul Schober, unul din cele mai bune pasuri ale Alpilor, pe ale cărui înălțimi se află și semănături. Continuarea munților de aci înspre est sub numele de Alpii stirioc-austriaci se lărgesc tot mai mult între Dunăre și Mura și se finesc la granița Ungariei lângă Wiener-Neustadt. Acești A. constau dint'un șir de grupuri pitorești, cari nu mai au înfățișarea și însușirile Alpilor înalți, dar sînt despărțiți prin văi mai adânci; în direcție spre sud-vest sînt brăzdați de două văi longitudinale paralele, valea Salza și Mürz, în cea din urmă trece calea ferată Viena-Gratz preste pasul Semmering. Înspre nord acești munți se pogoră în valea Dunării, continuarea cea mai nord-estică a acestui braț este pădurea Vienei, care se termină la Dunăre cu Kahlenberg-ul. Înspre sud dela Mürz se pogoră munții spre ținutul deluros al Pannoniei. Al doilea braț, sub numirea de A. Carintiei, e cu mult mai scurt, cu înălțimi mai mici (Eisenhut 2441 m., Kuhalp etc.)

În sudul grupurilor centrale asemenea se întind nise văi longitudinale, cari le despart de grupurile sudice. Așa e valea Etschului superior (Vintschgau), care stă în legătură cu valea Rienz (Pusterthal), din aceasta duce pasul Toblacher Feld în valea Dravei, care petrece Alpii pînă în Ungaria. Șirul sudic dela valea rîului Etsch începe cu A. lessinici, cari înspre sud se pierd în șesul lombardo-venețian, iar

înspre nord sînt despărțiți prin valea Sugana de A. dolomiți situați între Etsch, Pusterthal și Piave; pisouri: Marmolata și Penia (3494 m.), Cima de Lagorei etc. între văile Sugana, Avisio și Cordevole, apoi mai înspre nord-est pisurile Langkofel (3179 m.), Geissler (3182 m.) și Dreischuster (3160 m.) de nise forme minunate. Între văile Piave și Tagliamento pînă la Drava se află mai spre nord grupul numit A. carnici, despărțiți prin pasul Mauthen în două părți; dela acest pas spre vest e piscul Sand (2801 m.), spre est Alpul de Villach (2167 m.); ramificațiile sudice ale acestei catene formează A. friaulici, cari se pierd în șesul lombardo-venețian (Monte Cridola 2583 m., M. Premaggiore 2471 m.). Preste Alpii carnici trece pasul Pontebba (Pontafel) spre șesul lombardic. Mai înspre est catena sudică e despărțită în două prin valea Savei. Partea nordică se numește Caravanca, un șir mai compact (cu piscul Grintouz 2559 m.), preste care trece pasul Loibl dela Klagenfurt la Laibach; spre sud-est formează A. Steiner cu Ostrizza (2350 m.) districtul Cilli; spre est munții Bacher și dealurile Cilli se pierd spre Ungaria. Partea sudică (dela Sava) între Tagliamento și Isonzo, numită A. iulici, are încă caracterul munților înalți (Tringlav 2864 m.), apoi scade spre sud-est repede în dealurile Idria, cari se continuă mai departe spre sud-est în Karst (v. ac.), care e lipsit de desăvîrșire de caracterul alpin. Munții Capella și Vellebit (v. ac.) leagă Karstul cu Alpii dinarici, cari se privesc drept copcie între A. iulici și sistemul Balcan, și se întind în lungime de 640 km. spre sud-est pînă la gura rîului Narenta, resp. pînă la Montenegro, avînd o lățime maximă de 37 km. și înălțime medie de 700 m. Acești munți se numesc și Karstul dalmatin; numele de A. dinarici le vine dela muntele Dinara 1811 m. situat în catena principală, care atinge granița Dalmației spre Bosnia; o altă catenă urmează termul dalmatin și e legată de șirul principal prin multe șiruri traverse; coastele acestei catene cad pieșis spre M. Adriatică formînd mulțimea de insule stîncoase, ce însoțesc termul dalmatin. În această catenă cel mai înalt (1898 m.) pisc e Orjen. Intreg ținutul Alpilor dinarici e acoperit cu stînci, peșteri și deșerturi pietroase. Văi roditoare sînt puține. Rîurile în timp de căldură dispar în solul văros, în timp de ploi vin ca torente furioase și inundează văile cultivate.

Clima A.-lor prezintă toate variațiunile dela caldă-moderată pînă la cea rece-polară. Culmea lanțului sudic despărțesce zona cliimei din Europa centrală (temperatura medie anuală 8—10° C.) de cea mediterană (temp. medie an. 12—14° C.) Granița cerealelor coincide cu isotherma de 5.2° C., a pădurilor tufoase cu 4.8°, a coniferelor cu 1°. Temperatura medie a piscurilor cam —12 pînă —15° C. Afară de vînturile locale în A. prevalează passatul nord-estic și antipassatul sud-estic precum și vîntul Fön (lat. Favonius) (v. ac.) Cantitatea de ploaie crește cu înălțimea pînă pe la 200 m., de aci încolo scade; media anuală e 1.08 m.; pe coastele sudice 1.46, pe cele nordice 0.92, iară în vest 1.19 m. În nord prevalează ploile de vară, în vest și sud cele de toamnă; în regiunile înalte scade ploaia, dînd loc ninsozii. Zăpada A.-lor e uscată și grăunțoasă. Prin

topire și înghețare alternativă zăpada se prefăce în ghețar. Dacă la înălțimi se desfac masse de zăpadă ori de ghiață și pormese la vale, se produc periculoasele lavine (v. ac.) De asemenea periculoasă e și ablațiunea, produsă prin acțiunea chemică și mecanică a apei. Ploi torențiale, însoțite de furtuni puternice, cari rup stînci și smulg arbori, produc esundarea văilor și rîurilor la șes. [I. P.]

Din cele precedente rezultă a priori, că nici viața organică, în special *flora Alpilor*, privityă chiar numai ca rezultat al influenței mediului, nu poate fi uniformă. În general însă masa preponderantă aparține florei baltice, în special divis. centraleuropene, caracterisată s. e. în păduri prin brad (*Abies excelsa* Poir), fag (*Fagus sylvatica* L.), zădră (*Larix europaea* DC.) ș. m. d. Diferența climatică a A.-lor estici e marcată și în vegetație prin aparența de elemente pontice — ba chiar estmediterane — și nu numai la poale s. e. prin specii caracteristice de stejar, precum *Quercus austriaca* Willd, de alună turcesci (*Corylus Colurna* L. și *C. tubulosa* Willd) etc., ci și în regiuni mai înalte s. e. prin *Daphne Blagayana* Frey., comună cu vestul continental al peninsulei balcane, sau prin renumita *Wulfemia carinthiaca* Jacq., endemică și vicarantă cu *W. orientalis* Boiss. din Siria și *W. Amherstiana* Benth. de pe Himalaia ș. m. d. Din direcția ca. dela vest spre est a masivelor principale rezultă și pentru vegetațiune, că A. au format și formează mai mult (prevalent) o barieră marcantă, o frontieră, între flora dela nord: central-europeană și cea din sud: mediterană. Cui nu-i sînt cunoscute sau n'a auđit măcar de frumusețile pitoresci — în prima linie grație vegetațiunii — ale litoralului alpin dinspre Mediterana, cu deosebire despre împrejurimile Nizzei sau despre ale lacurilor italiene, unde poalele cu diverse conifere și stejari, cu portocali și lămăi, cu maslin și mirtă, cu oleandru și laur, cu liliacee superbe și machii (v. ac.) ș. m. d. aparțin florei mediterane; regiunile mai înalte celei central-europene, iar vîrfurile celei alpine? Influența elementului mediteran își află expresie însă și în regiunile mai înalte ale catenei sudice s. e. în plantele endemic-vicarante din vegetația cu deosebire a A.-lor maritimi, din Rhaetia și sudul Tirolului. Însă catena A.-lor nu a format numai o barieră, ci — dar mai puțin — și o cale de migrație. Așa pentru flora arctică (v. ac.), așa pentru florea alpine: mai ales din Pirenei, Peninsula Balcanică și Carpați. Primele formează și astăzi masa preponderantă pe turbăriile (v. ac.) pînă pe cele alpine; din ultimele elemente cele pirenice evident că vor fi mai bine reprezentate în partea vestică, cele balcan-carpătine în partea estică resp. sud-estică a A.-lor. Cea mai renumită plantă a reg. alpine: *Gnaphalium Leontopodium* Scop. (albumeală, fl. reginei) e unul din elementele comune pentru catenele alpine începînd cu Pireneii pînă la Himalaia și nordul Chinei; ea crește în regiunea inferioară pe Altai, dar lipsesece în Sierra Nevada, Scandinavia, Ural și Siberia plană. Centrul de vegetație (originea acestei plante) pare a fi între Cașmir și Altai — specii înrudite nu se află decăt numai pe Himalaia — și de aici va fi migrat la începutul epocii glaciare pînă la Pi-

renei, preste Persia, litoralul sudic al Mării Negre, Peninsula Balcanică și Alpi. Mai pe scurt: elementele alpine din Alpi sunt parte preponderantă endemică (aici a fost un centru marcant de vegetație) s. e. *Pinus Mughus* Scop. (oăținul sau jepii) vicarantă cu *P. uncinata* Poir. din Pirenei, parte comune cu alte catene (migrate din A. acolo sau vice-versa), parte arctice. După complexul de asociațiuni (formațiuni) de plante (v. ac.) distingem pentru Alpi diverse regiuni: 1) Regiunea mediterană sau a pădurilor și tufșelor (machii) pururea verzi, până la 350 m., limita super. dela *Erica arborea* L., cu culturi de poame sudice (v. mai sus); 2) reg. pădurilor frondoase până la limita super. a fagului (1600 m.), a căreia subregiune infer. cu viticultură până la 1000 m. — adecă până unde ascinde castanul selbatic — mai conține adese elemente mediterane; 3) reg. pād. de Conifere sau subalpină se estinde până la ca. 2000 m., până unde mai cresce socială zadra (*Larix europaea* DC.), zîmbrul (*Pinus Cembra* L.), dar mai ales molidul (*Picea excelsa* Lk.); în regiunea aceasta cultura cerealelor devine deja sporadică (în Engadin local până la 1981 m.); 4) reg. alpină inferioară, caracterisată prin tufșe mai ales de cătini (jepi) și jueapen de munte (*Juniperus nana* Willd.), până la 2400 m.; 5) reg. alpină superioară, caracterisată prin tufșe de *Rhododendron* (perişor) sau prin ierburi întretesute din plante pitice cu flori mari, până la ca. 3000 m. — în reg. 4 și 5 se află renumitele pășuni alpine — și în fine de aici în sus 6) reg. nivală sau a zăpeșilor eterne, în care nu mai cresc decât aproape numai mușchi și licheni. Aceasta e înfătoșarea, ce ne presentă vegetația A.-lor centrali; spre sud-vest climatul oceanic influențează ca deprimant al limitei alpine și nivale și ca elevant pentru cea mediterană, precum în est climatul continental influențează chiar invers; și afară de aceea ca elevant pentru plantele pontice. În direcția meridianului: latitudinea geografică mai mică, expoziția sudică ca relief și substratul favorabil (cald), s. e. de calcar, vulcanic etc. contribuie ca s. e. pentru Alpii maritimi sau sudul Tirolului regiunile resp. formațiunile să se eleveze și viceversa. [A. Pr.]

Fauna Alpilor. Regiunile inferioare ale Alpilor în privința faunei au mare asemănare cu regiunea central-europeană; regiunile superioare însă își au fauna lor proprie, caracteristică. În genere locuitorii acestor regiuni prădesc multe specii de vite cornute, capre, oi, cai, ici-colo măgari și cătări; preste regiunile păduroase petrec: capra roșă (Antilope rupicapra) și selbategă, rissul, marmosa, iepurele alb, ursul, lupul ș. c. l. ca animale sugătoare; dintre paseri: sorlița, cioara de munți, găinuța Alpilor (*Lagopus alpinus*), păturnica de stânci ș. c. l.; afară de aceste pretutindenea întimpinăm insecte frumoase și curioase, ce sînt caracteristice pentru aceste romantice regiuni (fluturi frumoși, melci etc.) [V. B.]

Locuitorii. Cele mai vechi urme de locuințe omenesci în A. sînt remășițele de locuințe pe stâlpi, aflate în lacurile Geneva, Zürich, Bodan, Lago-Maggiore etc. Unelte de piatră și bronz,

aflate în acele locuri, dovedesc, că cele mai multe din locuințele pe stâlpi sînt din perioada anterioară romană. Locuitorii au fost Celți ori Galli, cari și pe timpul Romanilor locuiau în Alpi împărțiți în mai multe seminții (Allobrogi, Helveți, Carni etc.) Cu timpul toate semințiile au fost cucerite de Romani, au primit limba și obiceiurile acestora. Cu migrațiunea popoarelor au venit și s'au așezat în A.: Burgundionii, Alamanii și Baiuvarii în partea nordică, rămasă de atunci germană până aji; Longobardii și Ostrogoții s'au așezat în partea sudică, iar Slovenii (Vindi) în văile sud-estice. Așadar pe teritorul A.-lor locuiesc aji cele trei familii ale popoarelor indo-germane, cu totul v'ro 9 milioane. Romani în partea de vest și sud (Francezi 25.6 proc. Italiieni, Furlani și Ladini 29.4 proc. din totalitatea loc.); Germani în partea de nord și est (33.4 proc.); Slavi (10 proc.) în sud-est. Cel mai mare amestec de limbi este în Graubünden și Tirolul de sud. Locuitorii Alpilor sînt de constituție svelță, sînt mai agili și mai sprinteni decât țeranii, dar le lipsește perseveranța în muncă a acestora. Simțul vederii și auzului e foarte dezvoltat. Crescuți în luptă cu puterile naturii, ei sînt curagioși, hotărâți, circumspecți și invențioși. [I. P.]

Alpi apuani, (*ital.* Alpi apuane), șirul de munți, paralel cu Apeninii ligurici, (Italia) despărțit de cătră acestia prin valea Serechio. Sînt bogăți în marmoră escelentă. Aci sînt vestitele cariere dela Carrara.

Alpi transilvani, v. Carpații.

Alpi maritimi nordamericani, numire, ce se dă munților Columbia, Cascade și Sierra Nevada, catena paralelă, de lângă Oceanul Pacific, a munților stîncoși (Rocki Mountains). Intre piscurile acestor munți sînt și unii vulcani (La Giganta 1460 m.)

Al piacere, termin music. = după plăcere. Compositorul lasă modul de interpretare la bunul gust al executatorului.

Alpicola, numire specifică pentru plante, ce cresc în regiunea alpină. Când se dice plantă alpicolă (plantă alpină) se înțelege o plantă din regiunea alpină.

Alpina, Regiunea. Se numesc astfel regiunea cea mai înaltă a munților, ce începe de unde încetează regiunea braților și a molifișilor, cuprinzînd pășunile muntoase ridicate până la limita zăpeșilor perpetue. Intinderea ei variază în diferite catene muntoase; în Carpați începe de pe la 1800 m. până la 2200 m.; în Alpi dela 1800 m. până la 2300 m.; în Pirenei dela 2000 m. până la 2450 m.; în Caucaș dela 1800 m. până la 2680 m. etc. Această regiune se subîmparte în zona alpină inferioară și zona alpină superioară, fiecare caracterisate prin anumite plante (plante alpine). [S. Șt. R.]

Alpine, plante. Se numesc astfel plantele, ce cresc în cele două zone ale regiunii alpine, formându-i vegetațiunea caracteristică. Printre astfel de plante, ca mai comune regiunii alpine a mai tuturor munților, cităm în zona alpină inferioară: arbuști: *Rhododendron*, *Juniperus nana*, Salcii speciale; ca plante erbacee: *Dryas octopetala*, *Anemone alpina*, *Polygonum viviparum*, *Phleum alpinum*, *Silene acaulis* etc. În zona alpina superioară pășunile sînt mai rari; piscurile și

văile sunt formate din grămeți chaotice de stânci sfârmate sub acțiunea agenților externi. Aci, aproape de zăpețile eterne, abundă lichenii și muschii, singurii, ce pot prospera în o regiune cu condițiuni de traiu atât de particulare, pentru ei însă favorabile. Mai jos sunt plante vasculare puține, vivace, cu tulpina aeriană târitoare și cu rhizomi foarte desvoltați; așa sunt: *Salix herbacea*, *Papaver alpinum*, *Ranunculus glacialis*, *Saxifraga bryoides*, *Armeria alpina*, *Soldanella alpina* etc. [S. Șt. R.]

Alpra, duce al Cumanilor; s'a distins în resboiele purtate cu Cehii la 1279, a fost trimisul Cumanilor în dietele ungare, cari s'au ocupat cu colonizarea lor.

Alpujarras, district muntos în sudul Spaniei (Granada) cu văi romantice, încungiuurate de ramurile sudice ale munților Sierra Nevada.

Alraune (sau *Alrune*), la Germanii vechi erau femeii profețitoare. Numele purcede dela runa, taină.

Alsația (Elsass), o parte a prov. germane Alsația-Lorena; cuprinde districtele A. superioară și inferioară.

Alsația-Lorena, (Elsass-Lothringen), provincie germană situată între 5° 55' și 8° 14' long. est. dela Greenwich și 47° 23' și 49° 30' lat. nord.; areal 14,509.41 km². cu 1.603,506 loc. Munții Vogesii, cari se ridică până la înălțime de 1426 m., se întind paralel cu Rinul dela Belfort în direcție spre nord-nord-est, trecând pe marginea Alsației spre Pfalz și formând granița înspre Franția. Lotharingia e mai mult deluroasă-colinoasă. Rîuri: Rinul, Mosel, Saar și Ill; are mai multe canale și lacuri. Clima e domoală. Solul e bine cultivat și productiv, cu deosebire la șes. Economia de câmp e înfloritoare, cu deosebire în Alsația. Productele principale sînt: cereale, cartofi, vin, tutun, fier, cărbuni de piatră, sare și piatră de clădit. Poporația e franceză și germană. Industria de fier, bumbac și lănării e însemnată; sînt multe fabrici de mătăsării, chemicali, sticlă, hârtie și pălării de paie. Comerțul e însemnat, fiind înlesnit prin canale și căi ferate. În serviciul culturii stau: 17 gimnasil, 4 progimn., 8 școli reale, 4 școli civile superioare, 6 seminare de învățatori și 3 sem. de învățătoare, 2755 școli populare, 1 universitate în Strassburg, 2 seminare teologice și 1 școală de rabini. A. e împărțită în 3 județe: Alsația superioară, Alsația inferioară și Lorena. La 1874 s'a introdus constituția imperiului german, trimitînd A. 15 deputați în Reichstag. Dela 1879 A. e guvernată de un locțiitor cu ajutorul unui ministriu, un consiliu de stat de 15—19 membri și o dietă de 58 membri. Capitala Alsației-Lorenei e Strassburg, oraș întărit; alte fortărețe mai sînt: Metz, Diedenhofen etc.

Trecutul acestei provincii presintă foarte multe faze. Pe timpul Romanilor acest ținut era locuit de Sequani, Raurici, Triboci și Nemeți. Caesar o ocupă împreună cu Gallia. Sub stăpînirea romană se introduse aci creștinismul. În secl. IV. d. Chr. invadară Alemanii și o stăpîniră mai mult timp; mai târziu ajunse sub stăpînirea Francilor, cari au contribuit mult la încreștinarea Alemanilor. După împărțirea imperiului lui Carol cel Mare, în Alsația și Lorena se formează ducate stăpînite de conți și land grafi,

între cari și conții de Habsburg (din secl. XII.) Mai apoi se desvoltară mai multe orașe municipale, cari parte între sine, parte cu alte orașe imperiale formară diferite alianțe pentru susținerea neatrînării lor față de diferiți domni feudali. Pentru posesiunea acestor frumoase provincii s'au luptat Francezii, Germanii și Burgundonii, dar fără mult succes. Când în 20 Martie 1617 arhiducii austriaci cedară liniei spaniole a Habsburgilor pretensiunile lor asupra Alsației, atunci se hotărî soarta acestei țeri, care avea să aleagă acum între stăpînirea spaniolă și franceză. Pacea vestfalică, înclinarea Alsațienilor și camerele de reuniune ale lui Ludovic XIV. deschiseră calea influenței și supremației franceze în A., cu care locuitorii în curînd se împrietiniră. În armatele lui Napoleon au jucat rol însemnat mulți Alsațieni. În resboiul germano-francez din 1870/71 Alsațienii au manifestat de repețiteori simpatiile lor față de Franția; pacea de Frankfurt însă dete această provincie Germaniei, care o puse sub dictatură până la 1874, când apoi o organiză după modelul provinciilor prusiene.

Alsen, insulă în Beltul mic, aparținînd la Schleswig, cu areal de 312 km². și 25,000 loc.; are fortificații; capitala Sonderburg.

Alsó, (*magh.*) inferior; se folosește des la numiri topografice, s. e. Alsó-Fehér = Alba inferioară.

Alstonia R. Br., gen de plante din familia Apocynceelor cu vr'o 30 specii, originare din Asia, Australia tropicală, insulele Oceanului Pacific, toate arbori sau arbuști cu frunze întregi, rar opuse, adesea verticilate. Florile mici sînt reunite în cime sub-terminale, au culoare albă, un calice gamosepal, corolă gamopetală, 5 stamine libere, fruct 2 folicule, cu semințe mici egretate, perii egreței cenușii și mătăsoși. Toate conțin în organele lor un suc lăptos. Se cultivă în florărie caldă. Lemnul unora se întrebuințează în ebenesterie. Sucul lăptos de *A. plumosa* Labill. e amar ca și cel de gențiană, ceea ce face să fie un tonic puternic. Scoarța speciei *A. scholaris* R. Br. din India, Iava, Timor, conține alcaloizi *Ditamină*, *Echitervind*, *Echitamină*, și o resină *Echito-cauchindă*; ea are proprietăți tonice, antihelmintice, antiperiodice, putînd înlocui quinquina, căoi e și febrifugă, antidispeptică. Scoarța de *A. spectabilis* R. Br. pe lângă alcaloizii de mai sus mai conține și *echitammonium*, alcaloid ce lucrează asupra organismului ca și curara; de aceea trebuiec precauțiuni când se dă la pacienți ca antiperiodic. Tot aceleași particularități (tonice, digestive, ca ale gențianei) le are și scoarța de *A. constricta* F. Muel. din Australia. Sucul lăptos de *A. costulata* dă cauciu. [S. Șt R.]

Alstroemeria L., (numită de Linné după amicul său baronul Alstroemer, botanist suedez), gen de plante din familia Amaryllideelor, cuprinde 30—50 specii, aflătoare în America australă, tropicală și extra-tropicală, toate plante vivace, rustice, cu rhizom fasciculat-fibros. Tulpinile anuale aeriane, erecte, simple, frunzoase. Frunze alterne, înguste sau late. Florile frumos colorate sînt grupate în umbelile terminale; periantul infundibuliform, aproape bilabiata, caduc, cu tubul nul; segmentele lui în număr de 6, libere, înguste ori subțiri numai la basă, 2 nepărechi diferite, 4 identice, unguiculate și nectarifere la

basă; stamine 6 apropiate în tub; ovar trilobular, stil filiform cu 3 ramuri stigmatice; fruct capsulă loculicidă cu 3 valve. Sînt plante foarte frumoase ornamentale; ca mai comune în florării: *A. peregrina* L., dișă și crinul Incașilor din Chili; *A. chilensis* J. Cree etc. Vara se pot cultiva în aer liber la loc uscat și cu soare. *A. tomentosa* R. P., *A. edulis* Andr. din Chili și Peru au tubercule comestibile acolo; *A. pallida* Graham tot din Chili dă un fel de Arrow-root; *A. Salsilla* L., e întrebuințată în medicină ca succedaneu salsaparilei. [S. Șt. R.]

Alt, 1) numele germ. al Oltului, v. Olt; 2) A. term. music., v. Alto.

Altai, («Munții de aur»), șir de munți în Asia centrală, între lacul Baical și cursul superior al râului Irtyș. Se compune din grupele: *Altai propriu* (A. Bielchi) pe la izvoarele Irtyșului cu piscul Bielucha (3352 m.); spre nord-est dela aceștia se află grupa *Tanmu-ola*, iar dela aceasta până la lacul Baical grupa *Saian* cu piscul Muncu-Sardic (3490 m.) În A. se află mine de argint și plumb, exploatare mai ales de Ruși.

Altaic, adj., derivat dela numele munților Altai. — *Altaice* se numesc numeroasele popoare, cari își au originea probabil dela poalele muntelui Altai și astăzi locuiesc în nordul Asiei și în Europa. Se împart în 5 mari familii de popoare: Tungus-Mandșu, Mongolică, Turcică, Samoedă și Ugorică; aceștia din urmă aparține și poporul maghiar cu cel lapponic, vogulic, finnic etc. *Limbi altaice* sau și *uralaltaice* (v. ac.) (turanice, scitice, tatarice), după împărțirea genealogică a limbilor, se numesc limbile popoarelor Ural-altaice sau Turanice, cari asemenea se împart în 5 grupe mari, numite după familiile de popoare, cari le vorbesc. Din punctul de vedere morfologic (formal), aceste limbi sînt toate aglutinatoare, au numai sufixări și în gradul de dezvoltare al limbilor țin locul mijlociu între limbile menosilabice (isolatoare) și celea flexionare.

Altaic, mineral, de ordin arif, mai rar cristalizat în cubi; alb de staniu, sau gălbui. Este o telurură de plumb, conținând mici cantități de argint și aur. Se găsește în munții Altai, în Chile și California. [V. C. B.]

Altămușul, munte în Rom., j. Muscel, pl. Dâmbovița, formează linia de despărțire între râul Dâmbovița și Argeșul, împreună cu munții Draxinul, Mera, Teșelea, Preajma, Munișor, Căpitanul, Plășorul, Pravețul și Mateiașul. (Cf. Alessandrescu: Dicț. geogr. al jud. Muscel. București, 1893.)

Altan, (*ital.*) pod, rînd, etagiu, balcon.

Altar, 1) un loc sacru, construit din pămînt, piatră ori din lemn, spre a jertfi pe el lui Dumnezeu. În acest înțeles aflăm A. la toate popoarele. În biserica creștină A. este masa, de comun de piatră, pe care se celebrează s. Liturgie. În bisericile de rit grecesc se află numai câte un A., pe cînd în bisericile de rit latin pot fi mai multe. 2) A. se dice și partea bisericeii, în care se află masa, unde se îndeplinește s. Liturgie.

Altazimut, numirea engl. a unui instrument, cu ajutorul căruia se măsură înălțimea și azimutul stelelor (v. ac.) Se compune dintr'un telescop, ce se învîrte în jurul unei osii orizontale, și a unei osii verticale în direcțiune azi-

mutală. Torsiunea aparatului se măsură pe un cerc vertical și unul orizontal.

Altenburg, capitala ducătuului de Saxa-Altenburg, 31,439 loc. Fabrici de țigări, comerț cu lână și cereale. Are gimnasiu, școală reală și seminar de învățători.

Altendorf, comună rurală în j. Düsseldorf (Germania) 31,894 loc. și mine de cărbuni.

Altenstein, castel al ducilor de Meiningen, în apropierea pădurii Turingice. Lângă A. este o peșteră de dolomiți, lungă de 200 m., descoperită la 1799. La c. depărtare de 3 km. se află »Lutherbuche« = fagul lui Luther, unde fu prins Luther și dus în Wartburg (1521).

Alteranția, term. medic., numele medicamentelor numite altum *antidyseratica* (v. ac.)

Alter pars, (*lat.*) partida (partea) cealaltă (protivnică).

Alterajiune, *alterare*, (*lat.*) schimbare, conturbare, turburare. În musică: schimbarea unui sunet prin înălțare sau coborîre.

Altercațiune, (*lat.*) dispută, schimbare de vorbe.

Alter ego, (*lat.*) »alt eu însuși«, un al doilea eu încreșt, substituit, cum s'ar dice: mîna dreaptă.

Alternanța (*generație*), term. botanic, succesiunea regulată de generațiuni sexuate și asexuate, sau nu e o succesiune regulată, ci pe lângă generațiuni asexuate se mai află în anumite condițiuni și unele sexuate. Un exemplu clar de primul cas e la Chytridinee, Mucorinee, Pucciniacee, Muscinee; s. e. aci sporogonul cu spori și protonema reprezintă generația asexuată, iar planta adultă cu anteridiile și archeogonele, generația sexuată, căreia îi urmează cea asexuată ș. m. d. Tot așa e și la Cryptogamele vasculare, generația asexuată planta adultă ce produce spori, generația sexuată prothalamul cu anteridii, archegone, de aci: oul, embrionul, planta adultă. Un exemplu de al doilea cas e la Entomophthoree, Saprolegniee, Monoblepharidee etc. Se poate dice, că o alternanță de generațiuni ar exista și la Phanerogame, dacă se consideră ca asexuat întreg aparatul vegetativ, rezultat din dezvoltarea oului, până la formarea organelor reproducătoare (generația sexuată) și formarea unui ou nou. [S. Șt. R.]

Alternare, (*lat.*) trecere dela unul la altul; schimbare, a face ceva pe rînd.

Alternat, term. diplomatic. Spre evitarea cerțelor asupra rangului între mai multe țeri contractante, se utilizează așa numitul alternat, adică fiecare țeară se numește în locul prim în acel exemplar al documentului, care se redactează în cancelaria ei.

Alternativa, (*lat.*) alegere între două casuri posibile; *Alternativ* (*lat.*), succesiv, pe rînd, dela unul la altul, cînd unul cînd altul.

Alternativa proflorescență, (*Aestivatio alternativa*). În morfologia floarei se dă acest nume dispozițiunii, ce o presintă în boboc părțile unui verticil floral, fie ale calicului, fie ale corolei, cînd sînt dispuse în două verticile concentrice și alterne, divisiunile verticilului extern acoperind pe ale celui intern. Se poate observa la boboci nedeschisi dela florile multor monoși dicotiledonate.

Alterne frunze, acele ce sînt dispuse pe axă izolate, câte una la fiecare nod și în intervalul

lăsat de frunzele dela nodurile imediat vecine; în același timp sunt așezate d'alungul unei linii spirale și pe două ori mai multe linii longitudinale, închipuie că trei prin punctele lor de inserție. Când sunt așezate pe două linii longitudinale, dispoziția e *distică* (Graminee, Ulm etc.) pe trei *tristică* (Cyperacee, etc.) [S. Șt. R.]

Alternifoliat, term. botanic, o plantă ale cărei frunze sunt alterne.

Alternipenat, (*folium alternipenatum*), term. botan., pentru caracterizarea unei frunze simple penate (cu nervațiunea penată), când nervurile secundare sunt așezate la înălțimi diferite (alterne) pe nervura principală sau pentru o frunză penată-compusă, când foliolele sunt alterne pe rachis, în loc de-a fi așezate câte două la aceeași înălțime.

Alternipetal, (botan.) nume ce se dă raportului de pozițiune dintre două verticile florale succesive; așa se dice de stamine, de logile ovarului, de carpele, de stile, că sunt alternipetale, când sunt așezate pe receptacul în fața spațiilor dintre petale.

Alternisepal, se dice de petale, stamine, carpele, logi ovariane, stile, când sunt așezate în dreptul spațiilor libere dintre sepale, prin urmare alterne cu ele.

Alterum tantum, (*lat.*) încă pe atâta, încă odată, mai ales la capitalul duplicat prin interese.

Alteță, (*franc. alteesse, germ. Höheit*) titlu dat prinților din casele domitoare dela duci în sus. Ducii și marii duci (grand duc, Grossherzog) poartă simplu titlul Alteță, asemenea și prinții din familiile lor. Prinții din casele regesci sau împărătesci poartă titlul de Alteță Regală sau Alteță Imperială (în Austro-Ungaria A. Imperială și Regală.)

Althaea L., gen din familia *Malvaceae*, tribul *Malvae*, cuprinde plante erbacee bisanuale sau vivace, tomentoase sau péroase. Frunzele lobate sau partite sunt alterne și provădute cu stipuli caduci. Florile sunt axilare, solitare sau dispuse în raceme sau corimbe terminale cu petalele divers colorate. Calicele persistent, gamosepal cu 5 diviziuni ovale, acuminat, și înconjurat de un calicul compus din 6—9 foliole concrescute la basă. Corola regulată cu 5 petale cuneiforme. Stamine numeroase reunite la baza lor într'un tub. Ovarul este plurilocular cu câte un ovul. Fructul însoțit de calicile persistent este format de un verticil de achene, provădute fiecare cu câte o semăntă fără albumen. Genul *Althaea L.* cuprinde vr'o 12 specii, ce sunt răspândite în regiunile temperate ale globului. În părțile noastre cresc mai multe specii, din cari însemnăm: *Althaea officinalis L.* cunoscută de popor sub numele de Nalbă-mare sau Nalbă-albă; crește prin locurile umede, pe malurile riurilor. *A. cannabina L.* se află pe marginea pădurilor și prin tufșuri. *A. pallida W. Kit.* etc. Se cultivă ca plantă ornamentală *Althaea rosea Cav.*, numită vulgar Nalbă de grădină. Frunzele, florile și rădăcina de *A. officinalis L.* sunt avute în mucilagiu, ceea ce face ca această plantă să fie întrebuințată în medicină ca emolientă. Rădăcina pulverisată servă farmaciștilor spre a împiedeca aderența hapurilor (pilulelor) între ele. [Z. C. P.]

Altieri, familie princiară în Roma, din care au eșit mai mulți cardinali și Papa Clemente X.

Altmetria, măsurarea înălțimei.

Altin, monetă rusească = 3 kopeci.

Altifă, mășură, care se ooașă ca decorațiunea umărului cămeșilor țerănesci, d'asupra crețelor mânecei. Cusătura aceasta se face cu mătasă colorată, cu arniciu roșu, vînēt, negru etc., cu mărgelile, cu fir de aur ș. a.

Altius non tollendi, (*lat.*) term. jurid., servitut de a nu pute ridica o casă preste înălțimea ei actuală; contrarul e *altius tollendi jus*.

Altmühl, afluent al Dunării în Bavaria; în parte navigabil.

Alto, (*ital.*) term. music., numele ce s'a dat vocii mai grave, ce pot avē femeile sau copiii.

Are de obicei o extensiune dela $\frac{1a}{2} - \frac{do}{4}$, cu câteva note excepționale în sus și în jos. Registrul de putere al vocii de Alto e acel de piept, octava gravă. În practică adesea vocea de Alto e confundată cu cea de mezzo-sopran, deși registrul de putere al acesteia e mai acut și timbrul de un caracter mai puțin pronunțat. Vocile femeiesci de acest gen sunt numite în special *Contralte* și au mai cu samă un timbru plin, puternic, voluminos, propriu rolurilor dramatice; registrul grav, puțin apt pentru agilități, are o mare putere de expresiune dramatică, o plinătate, o emoțiune pătrunzătoare. Vocile copilăresci, deși având același registru de putere și aceeași extensiune, au totuși un timbru mai puțin caracteristic. Vocea de Alto e una din cele din urmă introduse în corul vocal. Pe timpul notațiunii proporționale, ale cărei reguli pentru a fi cunoscute cereau ani de studiu, și prin urmare nu erau accesibile copiilor, părțile de Alto, neputând fi ținute nici de femei, cari nu erau admise a cânta în biserică, erau ținute de bărbați în falset sau de caștrați, ceea ce explică și faptul pentru ce părțile acute, atât de Altus cât și cele de Discantus, ce se găsesc în musica veche, au cu mult mai multă dezvoltare în registrul grav decât în cel acut. Vocile de Alto, atât femeiesci, cât și copilăresci, sunt relativ cu mult mai rare decât cele de mezzo-sopran și de sopran. [T. C.]

Altoire sau nobilitare se numesce operațiunea, prin care un surcel (rămurel), tăiat din un pom cu poame gustoase, se aduce astfel în legătură cu un pădurete, ca surcelul să concrescă cu păduretele și astfel din pădurete să devină pom (altoiu) producător de poame gustoase (nobile) asemenea pomilor, din cari s'a luat surcelul. Deosebim mai multe moduri de altoit precum: a) A. în crepătură. Surcelul ascuțit în forma unui ic se înfînge în crepătura verticală a păduretelui ca să vină coajă la coajă și lemn la lemn. b) A. în latere. Surcelul ascuțit în forma unui ic se înfînge în tăietura laterală a păduretelui. c) Ocularea. Ochiul luat din pom cu puțină coajă se înfînge în tăietura făcută în coajă păduretelui. Tăietura are forma unui T. d) Copularea. Și păduretele și surcelul se taie asemenea și se leagă laolaltă. e) Ablactarea este modul de a altoi nucii, frăgarii și vița de vie americană. Atât din pădurete sau vița americană cât și din surcel sau vița europeană se taie puțină coajă și lemn așa ca tăieturile să fie asemenea. Tăietura păduretelui se pune cătră a surcelului așa cațătieturile să se acopere.

Altoire, (vaccinare). Pe la finea secl. XVIII. v.ersatul (Variola) era boala cea mai periculoasă, care provoca în Europa câte 400,000 decese pe an. V.ersatul afectă numai în casuri foarte rare aceeași persoană în mai multe rënduri, cei care au zăcut de v.ersat se cred dar apărați în contra noilor infecțiuni varioloice, și din această cauză până la începutul secului curent era foarte răspândită variolisațiunea, inocularea oamenilor sănătoși cu virusul v.ersatului, cu licuidul luat din beșicuțele bolnavilor, afectați de o formă mai ușoară a acestei boale, pentru ca îmbolnăvindu-se de variola ușoară, să rămână imuni în contra infecțiunii mai grave, în contra v.ersatului confluent și mortal; dar și aceste inoculațiuni au produs adeseori v.ersatul grav și mortal. În a. 1796 Edward Jenner, medic englez, a înlocuit variolisațiunea prin vaccinațiune, inoculând limfa din v.ericulele de vaccin umanizat, limfa luată dela oameni, cari în mod accidental au fost infectați la mână dela ugerul vacilor bolnave de vaccin (cow-pox). Vaccina nu este, precum s'a creșut până deunăđi, o boală originară a vacilor, ci v.ersatul omului slăbit (atenuat) prin inocularea lui accidentală pe ugerul vacilor. Vaccina vacilor aparând foarte rar, Jenner, în lipsa de vaccin originar, a inoculat artificial vaci și iepe cu virusul vaccinal și a altoit oameni atât cu altoiul luat dela aceste animale (cow-pox, horse-pox), precum și cu vaccinul umanizat, luat din v.ericulele oamenilor vaccinați; vaccinul umanizat a predominat în practica vaccinațiunii. În cercările de înloouirea vaccinului umanizat prin vaccin dela vișea inoculată artificial, încercări făcute la Napoli în a. 1810 de Troja și în a. 1840 de Negri, au rămas isolate, urmașii lui Jenner s'au servit numai de vaccin umanizat, adecă de limfa din v.ericulele oamenilor altoiți. Numai dela a. 1864, după ce se constatase numeroase infecțiuni sifilitice, datorite altoiului luat dela copii afectați de sifilis congenital, s'a produs o propagandă pentru înlocuirea vaccinului umanizat prin vaccin animal, pentru cultivarea vaccinului pe pântecul viștelor. În Rom. primul institut (privat) pentru cultivarea de vaccin animal a fost înființat în a. 1874 de doctorul Vasile Vlădescu. Astăzi posedă Rom. 2 asemenea institute ale statului, 1 al primăriei orașului București și 2 institute private; în Trans. și în Banat există asemenea câteva institute mici pentru cultivarea de vaccin animal. Experiența a dovedit, că prima vaccinațiune făcută în primul an după nascere, nu apără în contra v.ersatului pentru toată viața, ci numai pentru un timp de 10 până la 20 de ani; din această cauză se face obișnuit după 7 până la 10 ani dela prima vaccinațiune o nouă inoculare cu virus vaccinal, care se numește revaccinațiune. Numai prin vaccinarea și revaccinarea generală a populațiunii întregi prevenim epidemiile de v.ersat. Vaccinațiunea este o operațiune nepericuloasă, chiar pentru copii în primele săptămâni după nascere, dacă ea se face cu curățenia necesară, cu metoda aseptică. Operațiunea constă în înțroducere a limfei vaccinale în țesătura pielii, sub epiderm, prin tăieturi mici, superficiale, sau prin raderea epidermului și frecarea cu limfă a pielii denudate de epiderm. A 3-a și după altoire se arată pe locul inoculat o pată roșie, macula; a 5-a și o mică ridicătură, pa-

pula; a 7-a și o beșicuță, v.ericula, încungiuată de margine roșie, umplută cu licuid limpede; a 8-a și v.ericula se transformă în pustulă umplută cu puroiu; apoi pustula se usucă, formând o scoarță tare, brună, care cade pe la a 20-a și după vaccinare, lăsând pe locul inoculat un semn cicatrice. Pentru vaccinare se ia limfa limpede din v.ericulă și nu puroiu din pustulă. Inocularea de puroiu descompus din pustule, cari au stat deschise și cari au fost mănșite cu necurătenii, provoacă flegmone, brânca și chiar septicemia (infecțiunea septică a sângelui) mortală. În institutele vaccinale, animalele se examinează de un veterinar înainte de a se inocula, pentru a se constata sănătatea lor perfectă. În unele institute se taiă viștele după recoltarea vaccinului, pentru a se constata prin examenul organelor interne dacă sânt sănătoase, și în cazul negativ se distruge vaccinul recoltat. (Literatura: Protomedicus G. Cuciuaranu: Proiect de legiure pentru hultuire, Iași 1847. G. Polyzu: Cărticica altoiului, București 1859. G. C. Stănescu: Studii asupra vaccinei animale, București 1874. D. Staicu: Cow-pox sau vaccina animală. Tesa pentru doctoratul în medicină, București 1875. G. Părvulescu: Vaccinul animal. Tesa pentru doctoratul în medicină, București 1878. D. Negulescu: Vaccinul animal. Tesa pentru gradul de medic veterinar, București 1888. I. Felix: Tractat de igiena publică și de poliția sanitară. Partea II., București 1889.) [I. Felix.]

Altona, oraș în jud. prusian Șlesvig, pe malul drept al Elbei; 143,249 loc.; industrie de lână și bumbac; construcții de vapoare; port și comerțiu maritim. În A. se află o cameră de comerțiu, comanda corpului 9 de armată, direcțiune financiară și de căi ferate, școală de marină etc.

Altranstădt, sat în apropiere de Lützen (Prusia); aci s'a încheiat la 24 Sept. 1706 pacea dintre Carol XII., regele Svediei și August II. de Saxa, în urma căreia acest din urmă pierdă coroana Poloniei.

Altruism, (lat.) în psihologia contemporană aceea grupă de sentimente morale, în cari se descopere starea afectivă a individului, nu numai de a voi binele altuia, dar după puțință de a căuta să i-l și procure. Altr. stă în opoziție cu egoismul, care caută numai ce este al său propriu. Sentimentele, cari compun această grupă, se mai numesc și *simpatice* și *sociale*. Născute din percepțiunea unui sentiment străin, ele se descopere ca: *bunavoința* = percepțiunea unei voințe străine, arătându-ne gata spre servire și ajutorință în mod neinteresat și fără a aștepta ceva mulțămită ori resplăță; *împreună bucurie* = percepțiunea unei bucurii străine; *compătămire* = percepțiunea unei suferințe străine; *condolența* = compătămirea manifestată prin semne perceptibile; *binefacere* = bunavoința devenită activă; *caritate* = când vine înțr'ajutor celui nefericit. (Lit.: I. Popescu: psihologia; I. Gavanescu: psiholog; H. Marion: La psychologie; Drbal: Lehrbuch der Psychologie.) [Plet.]

Altvater, cel mai înalt pisc al Sudeților, 1490 m.

Aluat, v. Pina.

Aluminit, mineral sulfat de aluminiu hidratat, în bulgări pământoși albi; Halle, Kralup. New-Haven etc.

Aluminiu, metal foarte răspândit, nu există însă în stare nativă în natură. Combinațiunile A.-lui sunt foarte răspândite (argilele, lutul etc.) A. a fost descoperit de Wöhler (1827), descompunând clorura de aluminiu cu natriu încălzit. Bunsen (1854) prepară A. electrolitic. Fabricațiunea A.-lui se face astăzi în multe fabrici, toate lucrând pe cale electrolitică, descompunând oxydul de aluminiu. A. se elimină pe polul negativ iar oxygenul se combină cu carbogenul electrodului pozitiv (cărbune) formând acid carbonic. Uzinele din Neuhausen (Elveția), din Forges (Francia) produc A. cu acest metod. La Neuhausen se prepară 2 tone pe zi. 1 kgr. A. costă 4 fr., pe când acum câțiva ani 1 kgr. costa 120 de fr. A. e de culoare albă, puțin albastruie, foarte ductil și maleabil; sîrma și foițele de A. sînt subțiri ca cele de aur. Densitatea A.-lui e 2·6 (ca sticla și de 4 ori mai ușor ca argintul) se topește la 625°. El nu se oxidează la rece. A. se disolvă ușor în acid clorhidric și în soluțiuni alcaline; A. e deja foarte mult întrebunțat pentru obiecte, cari se preferă a fi ușoare: lunete, telescoape ș. a., dar mai ales pentru fabricațiunea bronzului de A. și alamei de A. Un adaus de 0·2% A. la fier crește rezistența fierului cu 1/4. A. e deci privit ca metal cu viitor.

Alumneu este o instituțiune culturală cu menirea de a contribui la educațiunea tineretului. În alumneele nu se îngrijește numai de înmulțirea cunoștințelor elevilor, ci mai vîrtos de nobilitatea lor. În România sînt multe A. numite pensioane. În țerile din monarchia austro-ungară Românii au astfel de institute pe lângă seminariile teologice și pedagogice; de asemenea s'au înființat A. române și pe lângă unele gimnasii române, ori de altă limbă, cum sînt bunăoară: în Blaj, Beiuș, Timișoara, Oradea mare, Sighetul Marmăției și mai sînt pe cale de a se înființa în Sibiu și alte locuri. În Cernăuți încă s'a pormit o mișcare în direcțiunea aceasta; tot astfel și la universitățile din Viena și Budapesta. Amintim mai departe ca A. primul internat de fete, pe lângă școala civilă de fete a »Asociațiunii transilvane.«

»**Alumneul român gr.-or. în Timișoara**«, institut de creștere și ajutorare pentru tinerimea română gr.-or. dela școalele din Timișoara. S'a înființat în a. 1866, la inițiativa protopopului Meleție Dreghici și a fostului profesor de limba română George Crăciunescu, din colecte de bani și bucate. La 16 Apr. 1868 un număr de inteligenți din Timișoara, cari sprigineau acest institut ținînd adunare sub presiunea lui Alexandru Mocsonyi s'au constituit în societate de binefacere și creștere cu numele »**Alumneul român național în Timișoara**« și au votat statutele, cari au fost aprobate de ministrul de culte cu datul 25 Maiu 1869 Nr. 7719. În sensul lor A. era administrat de un comitet de 12 membri aleși de adunarea generală, carea se ținea în tot anul la Timișoara în luna lui Aug. Societatea avea membri ordinari cu taxa anuală de 5 fl. și membri fondatori, cari plăteau odată pentru totdeauna taxa de 100 fl.; alte isvoare de venit erau colectele și petrecerile sociale. În adunarea generală dela 9 Aug. 1888, presidată de episcopul Aradului Ioan Mețianu, societatea s'a declarat de disolvată, a dat Alumneului caracter național-confesional și, la propunerea lui Vin-

centiu Babeș, l-a pus sub administrarea și controla Consistoriului gr.-or. român din Arad. Acesta îl administrează prin o comisiune de 5 membri în sensul unui regulament votat în Consistoriu. De present se provod 10 studenți în Alumneu; provoderea unui alumnist costă acum 15 fl. pe lună. Averele A.-lui la 20 Iunie 1896 era în total de 17,859 fl. v. a. și a fost adunată în mare parte prin zelul sprijinitor al A.-lui, Em. Ungurian.

Alumni, în contrast cu stipendiștii din clasa poporului de rînd, se numiau fii de boieri din internatul gimnasiului Vasilian dela Trei-Ierarchi din Iași, cari, după spiritul timpului de atunci, se bucurau de o tratare cu totul deosebită de a stipendiștilor, atât în internat cât și în școală.

Alun, numire vulgară dată plantei *Corylus Avellana* L. (v. ac.)

Alun, numirea mai multor localități în România; mai însemnată e com. rur. A. din j. Vâlcea, pl. Oltețu de sus, compusă din 3 cătune: Alun, Igoiu și Bodescu, cu 1294 loc., cari se ocupă cu agricultura, dulgheria și rotăria. În cât. Igoiu sînt mai multe mine de piatră. La locul numit »Gherghinoaia« se găsesc cărbuni și straturi de scoici și melci.

Alunar, (*Tetrao bonasia*), pasere din ordul găinilor, cam de 45 cm. în lungime; penele-i sînt ruginii cu pete albe și negre; de laturile bărbiei negre are un șir de pene albe; ochii sînt încunjurați cu o piele roșie și pe cap are moț. Trăiesce prin alunișuri, nutrindu-se cu insecte, fructe și muguri. [V. B.]

Alune, numire vulgară dată fructelor arbustului *Corylus Avellana* L. (v. ac.)

Alunel, horă țerănescă foarte răspândită pe ambele maluri ale Oltului. (Vâlcea, Romanafii, Dolj, Mehedinți, Teleorman, Olt.) În Dâmbovița se țice Alunafii.

Alunele, numire populară dată unor porțiuni subterane, umflăte și comestibile dela planta *Carum Bulbocastanum* Koch. (Bunium Bulbocastanum L.) (v. ac.)

Aluniș, numele unei mulțimi de localități în România, j. Buzeu, Dâmbovița, Muscel, Neamțu, Olt, Prahova, Suceava și Vâlcea; mai însemnate sînt: 1) în jud. Buzeu: cât. A. renumit prin chihlibar și biserica săpată în stîncă, care după tradiție are o vechime de peste 1000 ani. Originea ei ne-o spune legenda, identică cu a schitului Nămăesci din jud. Muscel: »Un cioban, care pășcea turma aci, aude în somn o voce, care-i poruncește să sape în coasta stîncii; el se supune și după puțină muncă găsește o iocană a maicii Domnului. Lcuiitorii se alarmează, măresc deschiștura și îi dau forma unei biserici, unde depun iocana, care se păstrează și astăzi«; în acest loc a fost mai înainte un schit de călugări, și aici se află isvorul A., care conține sulfur și magnesie; 2) în jud. Neamțu ramura de munți A. acoperită cu păduri, în cari predomină alunul; 3) în jud. Suceava muntele A., a cărui creastă formează hotarul între com. Broșteni și Bucovina, avînd o înălțime de 1347 m.

Alunit, mineral, sulfat de aluminiu și de potasiu hidratat, product de alterațiune a feldspaților. Gisemente în trachite, în năsipuri; se extrage la Tolfa în Italia, la Beregszász (Nagy-Muzsaly etc.) în Ungaria, la Wurzen în Saxonia, Mont Dore, Auvergne etc.

Aluniță, (Nævus maternus), pete colorate în pielea corpului, câte odată proveđute cu peri lungi. Se numesc și semne.

Alunul, munte în ramura Carpaților din Bucovina, între riurile Bistrița și Moldova, de 1663 m. înalt.

Alusiune, figură metaforică, prin care se spune o idee și se înțelege alta asemenea. O însușire a ei este scurțimea, iar a doua e, că termenul de comparațiune, pe care se întemeiază, este un fapt, o întâmplare, o idee, un cuvânt, un proverb sau un caracter omenesc, luat din tradițiune, din mitologie, din istorie sau din viața actuală a cuiva. (S. e.: Sabia lui Damocle, nodul gordian etc.) Înțelesul ei poate fi serios; sau glumeț, ironic, satiric, sarcastic; sau de laudă. Multe scrieri, în special comedii, satirele și fabulele, cuprind în sine alusiuni, mai ales în timpuri lipsite de libertatea presei, când ele dau mult de lucru censurei. Când alusiunea e grea de înțeles, se apropie de enigmă. [M. Strajan.]

Aluta, numele latin al râului Olt.

Alutan, *Constantin*, n. 20 Maiu 1796 în Sâmbou, a absolvat gimnasiul și filosofia în Blaj (1815), teologia în Viena (1819). Fù sfințit preot în 7 Sept. 1819. Profesor la școalele normale din Blaj dela 1819—1827 vicar episcopesc unit în Făgăraș până 5 Martie 1834, când fù numit canonic în capitolul din Blaj. † 11 Nov. 1868, lăsând două fundațiuni, una de 2000 fl. pentru ajutorarea de 2 parochi uniți, care se află în administrarea statului, alta pentru ajutorarea studenților săraci, care astăzi are capital de 13,000 fl. Din aceasta se împart de present 5 stipendii de câte 60 fl. și 5 de câte 40 fl.

[Dr. Aug. Bonea.]

Aluta terra, numele latin al țerii Oltului.

Aluvium, una din sistemele grupului Kenozoic, și adevă a ceea, care de present acopere suprafața globului, din care cauză se mai numesc și sistema presentă sau recentă. Numirea aceasta a primit-o prin împrejurarea, că partea cea mai mare a compoșilor acestei formațiuni au provenit din inundațiuni; ceea ce se petrece și astăzi înaintea ochilor nostri, contribuind împreună cu ceia-lalți factori la schimbările, prin care trece continu suprafața globului. Ca factori, cari produc acele schimbări, se scotesc în această sistemă aerul, apa, viața și căldura.

Aluviune, creșterea terenului, ce succesiv și pe nesimțite se efectuează, pe malurile unui fluviu, unui riu, sau chiar al unui părau (art. 495 ur. și 535 C. civ.); se deosebesce de avulsiune, adevă accesiunea operată prin o parte mare de pământ, care se poate recunoasce, și care, ruptă din fondul unei proprietăți, apa a dus-o și a alipit-o de fondul altuia (art. 498 C. civ.)

Alva, (*turc. halva*), 1) un fel de prăjitură din făină arsă și miere; se face și din tahin cu zahăr; e albă-gălbuie, tare, dar fărâmițoasă și se topește la căldură; 2) un desert cam mitocănesc, făcut din gris sau din făină cu unt proaspăt ori cu untură și cu zahăr, de culoare roșie închisă.

Alvar, stat în India estică, în estensiune de 7832 km². cu 682,926 loc. Capitala A. are 90,880 loc. Statul A. stă sub suzeranitatea Englezilor.

Alvarez, *Don Yosé*, sculptor span. n., 1768 în Priego, a trăit mai mult în Roma, † 1827 în Madrid; el a urmat direcției lui Canova, însă

cu mai multă energie. Operele lui sânt: Gany-med, Nestor apărut de Antiochus, Venus și Amor, Grupa dela Saragossa etc.

Alvearlum, v. Urechia.

Alvensleben, veche familie nobilă prusiacă cu mai mulți membri distinsi. 1) *A. Albrecht*, conte, ministru prusiacă, n. 23 Martie 1794 în Halberstadt, † 2 Maiu 1858 în Berlin; și-a câștigat însemnate merite prin regularea finanțelor țerii sale. 2) *A. Gustav*, general prusiacă, n. 30 Sept. 1803 în Eichenbarleben, † 30 Iunie 1881 în Gernrode; luă parte activă la resoiul din 1866 contra Austriei și la cel din 1870/71 contra Franciei, în care câștigă, ca comandant al corpului IV. de armată, învingerea dela Beaumont în 30 Aug. 1870. 3) *A. Constantin*, general prusiacă, frate cu cel precedent, n. 26 Aug. 1809 în Eichenbarleben, † 28 Mart. 1892 în Berlin; s'a distins în mai multe lupte ale resoiului din 1866 și 1870/71. 4) *A. Gustav Hermann*, conte, general prusiacă, n. 17 Ian. 1827 în Rathenow; luă parte la resoiul din 1864 cu Danemarca, la cel din 1866 și se distins în cel din 1870/71. 5) *A. Frederic Ioan*, conte, diplomat, n. la 7 Apr. 1836 în Erxleben; în 1872 ambasador la Petersburg, 1876 consul general la Bucuresci, apoi trimis la Darmstadt, Haaga, Washington și Bruxella.

Alveolă, cavitate sau gaură de dinte în falcă; fiecare dinte cu rădăcina lui ocupă câte o gaură de aceste.

Alvincz, numirea magh. a comunei mari Vințul de jos, (v. ac.) din cott. Alba inf.

Alvinczi, *P. de Borberek*, juriconsult maghiar în Transilvania; a luat parte hotărîtoare la ștergerea »jus ligatum«-ului și la treoerea Ardealului sub dominația austriacă. În cestiunea din urmă a scris *A. Memoriile* sale înaintate curții în 1692 și 1693, la care regele a respuns prin resoriptele, cari regulează administrația și justiția țerii. Documentele despre anectarea Transilvaniei le-a odat academia maghiară sub titlul: *Diplomatarium Alvinczianum* (1684—1688).

Alvincziana resolutio, prin care regele Leopold I. statoresce (14 Maiu 1693) detaiat principiile organizației interne a Transilvaniei, indicate în *diploma Leopoldind*, și regulează relațiunile confesiunilor și ale celor trei națiuni.

Alvița, 1) un fel de prăjitură din nuci, scrobeală albă și zahăr sau miere; când nu e de post, se pune albuș de ou în loc de scrobeală; 2) un joc de copii la lăsatul secului de brânză, care stă în maestria de a prinde cu gura o bucată de *alviță*, legată cu un fir de ață de un cuiu bătut în tavan și adusă în legănare între doi copii. La macedo-români acest joc se chiamă *ască*, adevă: cască să prinzi *alvița*.

Alyssum L., gen din familia *Cruciferae*, tribul *Alyssineae*, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, de comun acoperite de peri stelați, albicioși, rigiți sau moi. Florile albe sau galbene sânt dispuse în raceme, ce nu se găsec la subțioara unei bractee. Sepalele erecte sau patente scurte și egale. Petalele întregi sau bifide. Staminele proveđute cu un dinte ce se află inserat pe filamente. Fructul este o siliquă adesea scurtă și foarte polymorphă, oligospermă sau polyspermă. Genul *Alyssum L.* cuprinde vr'o 80 sau 90 de specii, ce sânt împrăștiate prin Asia mică, Europa meridională, în Persia, în Africa nordică,

în munții Caucaș, Siberia și chiar și prin Australia. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari însemnăm următoarele: *A. calycinum* L. numit de popor Albiță, Disculeț sau Ciucușoare, crește prin câmpii și locuri sterile și pietroase. *A. incanum* L. care crește pe marginea drumurilor, prin locuri năsi-poase și pietroase. Multe din speciile de *Alyssum* se cultivă ca plante ornamentale prin grădini pentru a decora stâncările și spre a face grupuri de flori, astfel este *A. maritimum* Lamk., *A. montanum* L., *A. saxatile* L., *A. deltoideum* L. originar din Creta, remarcabil prin florile sale violete. Plantele din acest gen nu mai sînt întrebuințate în medicină, deși odinoră li-se atribuia proprietatea de a vindeca turbarea, după cum arată chiar numele genului. După Lémery, *A. montanum* L. ar fi fost specia, care se întrebuința în acest scop. [Z. C. P.]

Alytes obstetricans, o specie de broască, ce petrece prin locuri pietroase, numită și *moașă* dela o particularitate a obiceiurilor ei. Femella anume nu-și depune ouăle pe apă, ca celelalte broasce de baltă, ci bărbătușul și-le lăpășe de cobeșele picioarelor posterioare, purtându-le până ce larvele sînt gata să iese, atunci cearcă

Alytes obstetricans.

vr'o apă stătătoare, se cufundă într'însa, ouăle miute plesnesc și micii mormoloci ies dintr'însele. [V. B.]

Alyxia R. Br., gen de plante din familia Apocynaceelor, tribul Plumerieae, cuprindend la 30 specii aflătoare în Asia orientală tropicală, în Archipelagul Malaic, Ceylon, Madagascar, Australia tropicală și insulele Oceanului Pacific. Sînt arbuști adesea glabri, cu frunze 3—4 ternat verticilate, rar opuse. Flori mici grupate în cyme sau geminate. Calice 5 partit. Corola hypocraterimorfă cu 5 lobi suciți, acoperindu-se pușin unii pe alții spre stînga. Stamine incluse. Ovar cu 2 carpele; stil filiform. Fruct drupe sau bace. Se cultivă în florărie caldă. Scoața de *A. stellata* Roem. et Sch. conține un oleiu esențial, acid benzoic, zahăr, gumă, resină și un principiu amar; are miros plăcut. E privită ca tonic escelent, iar în Germania se preconizează contra diareelor cronice și a nevralgiilor. Lemnul de *A. disphaerocarpa* Van Heurck, ce crește în Noua Caledonie, e întrebuințat în tîmplărie; soața lui precum și cea de *A. grandis*, are aceleași proprietăți ca și soața de Winter și de scorșoară albă. [S. Șt. R.]

A. M., a. m., prescurtare pentru *anno mundi*, anul lumii, și pentru *artium magister*, magistrul artelor libere.

Amabil, în musică termin de interpretare: plăcut.

Amabouks, (*engl.* pron. emebux), pânză sură și groasă, din care se fac saci, haine pentru marinari, etc.

Amadeo, *Giovanni Antonio*, arhitect și sculptor italian, n. 1447 în Pavia, † 27 Aug. 1522 în Milano; a luat parte la zidirea domului din Milano și a bisericii Certosa din Pavia. În lucrările sale adoptase stilul lui Bramantino din Milano, care reprezenta direcția lombardă a renașterii.

Amadeus, nume favorit în familia domitoare din Savoia; 'l-au purtat opt membri ai familiei într'un interval de cinci secli (XI—XV). Mai renumiți au fost A. V. și VIII., pe cest din urmă împăratul germ.-roman Sigismund 'l-a numit principe de Savoia; tot acesta a moștenit și Piemontul. După moartea soției sale s'a retras în mănăstirea Ripaille de lângă lacul Genf; sinodul din Basel 'l-a ales de pontifice în locul lui Eugeniu IV., și 'l-a încoronat în 24 Iulie 1440 sub numele de Felician V. După noue ani a abdis și s'a re'ntors în eremitagiul său de mai nainte. Pentru înțelepciunea, iubirea de pace și inima sa bună 'l-au numit »Solomon al secl. XV.«

Amadeus, *Ferdinand Maria*, principe de Aosta, rege al Spaniei, fiul al doilea al lui Victor Emanuel, regele Italiei, n. 1845, † 1890. În 1871 fû ales de rege al Spaniei după căderea Bourbonilor spanioli, dar domnia nu 'i-a fost norocoasă. Disgustat de continuele turburări, după doi ani de guvernare, a abdis și s'a re'ntors în Italia. [T. F.]

Amadeus, lac sărat de o extensiune enormă în interiorul Australiei, descoperit de Giles la 1872.

Amadis, erou al multor romane cavaleresci, al căror început s'a făcut cu *A. din Galia* probabil scris în limba portugheză, de cavalerul *Vasco de Lobéira* din Oporto, între 1342 și 1367. Subiectul e: istoria de amor a lui A., fiul unui rege francez, cu principesa engleză Oriana.

Amager, (germ. *Amak*), insulă daneză în Sund, 63 km², în fața orașului Copenhaga, cu un suburbu al acestuia (Cristianshavn) și cu portul Dragør.

Amăgitoare, (*zool.*), *Lanius excubitor*, sinonimă cu berbecel, lupul-vrăbiilor, capradracului, sfrâncioc etc., o pasere de o fire rea, căci imitează versul paserilor mai mici și mai slabe, și astfel înșelându-le la sine, le prinde și le omoară. Numele A. deși foarte potrivit, totuși se aude pe alcouri numai în Moldova. (Ety. M. Rom. I. 1013.)

A majori ad minus, (*lat.*) dela mai mare la mai mic; termin întrebuințat la deducțiuni logice.

Amakosa, o seminție de Kafferi în estul țerii Kapland.

Amalasintha, (*Amalasintha*), fica lui Teodoric cel Mare, rege al Ostro-Goților (în Italia). Primul bărbat 'i-a fost Eutarich, dela acesta a născut pe Athalarich. După moartea lui Teodoric, dela 526 a purtat regența în numele fiului său minor. Ca adictă a culturii romane, și-a crescut fiul în acest spirit. Pentru aceasta a excitat în contra sa ura Goților. După ce Athalarich cădă victimă desfrâului și orgurilor, A. s'a măritat a doua-oară după un consăngean al său Teodat. Inșă căsătoria n'a fost norocoasă, pentru că Teodat și-a sugrumat soția fudulă și lacomă de domnie.

Aoest omor a servit de pretext lui Iustinian, împ. roman-resăritean, a porni în contra lui Teodot reboiu, care s'a terminat cu căderea imperiului gotic în 555. [T. F.]

Amaleciți, popor nomad de viță chemică, coboritor din Amalech, numiți și nepoții lui Esau; locuiau în sudul Palestinei în pustia Et Tih de ași; inimici ai Israelitenilor, au fost subjugați de Saul și David și în urmă (700 a. Chr.) stârpiți.

Amalfi, (A malphia), oraș în provincia ital. Salerno, situat într-o vale, pe țărmii sinului Salerno; are poziție pitorească, e legat cu orașul Salerno printr'un drum admirabil tăiat în stâncă; reședința unui arhiepiscop; are o catedrală veche, cu uși foarte frumoase; o mănăstire de capuțini, (Canonica) zidită pe stânci cu ambit frumos, acum școala de marină; nu departe este o peșteră de stalactiți cu privelisci frumoase. A. are vr'o 5000 loc., cari se ocupă cu fabricarea de hârtie, macaroni și cu navigația. După tradiție A. fù întemeiat de familia romane, cari suferiseră naufragiu în calea spre Constantinopol. A. aparține imperiului roman de est și după învaziunea Longobarșilor se bucură de multe libertăți. Mai târziu câștigară putere unele familii patriciene, din cari au eșit conți, mai apoi duci, ca Mansus II. (960—1000), care făcù drumul spre Salerno. Principele norman, Robert Guiscard, încorporă A. teritorului său (Apulia și Calabria); de atunci A. început să decadă; comerciul și bunăstarea fură nimicite prin jafurile Pisanilor (1135 și 1137). Comerțul din A. înflori mai ales în secl. X. și pe timpul primei cruciate. Dreptul maritim de A. (Tabula Amalphytana) avea valoare la toate națiunile, cari navigau pe M. Mediterană. Comercianții din A. aveau filiale și deposite în Alexandria, Antiochia și Ierusalim. Din spitalul întemeiat de acești comercianți în Ierusalim (1048) se născù ordinul Ioanișilor.

Amalgam, aliagiul ori căruia metal (afară de fier) cu argintul viu. Amalgamele nu formează articoli speciali de comerț, ci se prepară numai la trebuință. Așa s. e. amalgamul de staniu la fabricațiunea oglinșilor, amalgamul de aur la aurirea la foc, amalgamul de natriu în laboratoarele chimice etc. Inducerea cu amalgam se numește amalgamare (v. și aliagiu).

Amalia, 1) *A. Elisabeta*, contesă de Hessen-Kassel, n. 29 Ian. 1602, † 3 Aug. 1651, fca contelui Ludovic Filip II. de Hanau-Münzenberg; după moartea soțului său Wilhelm V. a purtat regenta în locul fiului său minor Wilhelm VI. (1637—1650); în alianță cu Franța și Suedia luă parte la reșoiul de 30 ani, iar la încheierea păcii Vestfalice câștigă însemnate avantaje pentru țara sa. (Cf. Justi, 1872.) 2) *A. Anna*, ducesă de Sachsen-Weimar, fca ducelui Carol de Braunschweig-Wolfenbüttel, n. 24 Oct. 1739, † 10 Apr. 1807; după moartea soțului său Ernest Aug. Constantin, fiind numai de 19 ani, a purtat regenta (1758—1775) în locul fiului său Carol August, mai târziu mare-duce de Weimar; femeie cu rari calități, sciù să atragă la curtea sa pe cei mai distinși bărbați ai aceluia timp, ca Wieland, Goethe, Herder și alții. (Cf. Beaulieu-Marcenay, 1874; Springer 1875 și Bornhak, 1892.) 3) *A. Maria Frederica Augusta*, ducesă de Saxonia, fca principelui Maximilian, n. 10 Aug. 1794. † 18 Sept. 1870 la Dresda; e cunoscută ca

poetă dramatică sub pseudonimul A. Heiter. Operele ei apărură în ediț. nouă (R. Waldmüller-Duboc) la 1873 în 6 vol. (Conf. Fürstenau, 1874 și Waldmüller, 1882.) 4) *A. Maria*, fca lui Ferdinand I. regele ambelor Sicilii și soția regelui Franciei Ludovic Filip; n. 26 Apr. 1782, † 24 Mart. 1866 la Claremont în Anglia, unde a însoțit pe soțul său în exil, după ce a fost detronat prin revoluția din Februarie 1848.

Amali, (A melungii), familie domnitoare est-gotică, din care s'a născut Teodoric cel Mare 475—526; se stinse la 536 cu Teodat.

Amalrich, rege în Cypru (1194); pentru a-și asigura țeara contra Bizanțului, o oferì împ. Henric IV. drept feud, și o reprimi apoi ca regat. Prin căsătoria sa cu Isabella primì la 1198 și coroana regatului Ierusalim.

Amalricus de Bena, eretic, fondatorul unei secte religioase panteiste, n. în Bena, diecesa de Chartres, † pe la 1209. Adepții lui s'au numit Amalricani.

Amalthea, în mit. grecă, după tradițiunea comună a fost o nimfă, care a nutrit pe Zeus ca prunc, iară după mitul din Creta a fost o capră, care a dat lapte lui Zeus și pentru aceasta Zeus a pus-o între stele (cu numele Capella). Amaltheia la Romani a avut predicatul: alma mater (v. cornul Amaltheiei). [Atm.]

Amambara, afluent al Nilului de jos.

Aman, *Teodor*, pictor român, n. 1832 în Câmpulung, † 19 Aug. 1891 la București. A studiat pictura la Paris sub Droleng și Picot. Reîntors în patrie la 1858, este numit (1864) director al școlii de belle-arte din București, în capul căreia rămâne până la moartea sa. Principalele tablouri ale lui A.: Vlad Tepeș și solii (în Pinacoteca din Iași). Capul lui Batori, Bătălia dela Calugăreni (în Pinacoteca din București), Bătălia dela Oltenița (într'un palat al Sultanului la Constantinopol). O gravură a acestui din urmă tablou a apărut la Goupil în Paris. A. s'a distins și prin frumoase gravuri.

Aman, în anticitate numele șirului de munți din Siria, cari se întind dela munții Taurus spre sud, alătura cu golful Alexandrette (Issos), preste 2000 m. înalți. Numele de ași e Ghiaur Dagh. Prin pasul Pylae Syriae (acum Bailan) a străbătut în vechime Alexandru cel Mare, iar în evul de mijloc Cruciații în Siria.

Aman Cătcăun, după pov. român. e un uriaș de pe celalalt țărm. El furase o fată din soare, avea o cloșoă cu pui de aur și un cal, care mânca jar, iară puterea lui sta într-o scroafă mistreată, și anume cu doi gândaci în ea. [Atm.]

Amana, colonie germ. comunistă în Jova (Amer-nord), fondată la 1855, locuită de 2000 suflete, împărțite în 6 comune; duc o viață modestă, se ocupă cu agricultura și industria.

Amandus, apostolul Belgilor, născ. în părțile Nantes-ului, † 684.

Amanet, franc. nautissement, în limba noastră juridică se dă și gagiul (*lat. pignus*); contractul, prin care datornicul remite creditorului său un lucru mobil spre siguranța datoriei (art. 1685 ur. C. civ.) Codul român de comerț întrebunțează cuvântul gagiul (art. 478 ur., 495—500 și 950 C. com.) Despre antichresă, sau gagiul pe imobil, Codul civil tractează în

art. 1697 ur. (Asupra gagiului comercial, cf. Gr. Maniu, Dreptul comercial II., pag. 229 ur.)

Amanita Pers., gen de plante din familia *Agaricaceae*, cuprinde ciuperci terestre, cari când sînt tinere au o volvă distinctă de epiderma pălăriei. Lamelele hienului ajung rar pînă la piciorul pălăriei. Marginile acesteia pot fi netede sau provădute cu striatiuni. Basidiile au totdeauna patru sterigmate. Sporii albi sau palidii pot fi globuloși, ovoizi sau mai mult sau mai puțin alungiți, conținutul lor este hyalin sau granulos. Acest gen cuprinde vr'o 30 specii, ce sînt răspândite prin pădurile regiunilor muntoase din Europa și America nordică. Dintre speciile principale ale genului *Amanita Pers.* însemnăm pe *Amanita vaginata Bull.*, care este comestibil, altele sînt foarte toxice, din cauză că conțin principii cunoscute sub numele de *muscarina* și *amanitina*. Așa este *Amanita muscaria Pers.*, cunoscută de poporul nostru sub numele de Bureți pestriți, pentru că au o pălărie roșie sanguină, cu verucosități alburii sau gălbui, cari sînt resturile volvei. *Amanita phalloides Fr.*, *Amanita pantherina DC.* [Z. C. P.]

Amanuensis, la Romani: sclav, care ținea oficiul de secretar, scriitor; acum: scriitor, de copiator.

Amanweiler, (franc. *Amanvillers*), sat dela Metz spre vest. După acest sat numesc Franzezii lupta dela Gravelotte (v. ac.), 18 Aug. 1870.

Amara, medicamente amare din regimul plantelor, s. e. portocala, absintul, gențiana etc.; se dau împotriva slăbiciunii stomacului.

Amara, baltă mare în Rom. (600 hectare) pe teritoriul comunei Căneni, pl. Grădiștea, j. Rîmnicul-Sărat, lângă comuna cu aceeași numire. Din întinderea sa 400 hectare aparțin statului și sînt date în arîndă; venitul este de 10,000 fr. Într'însa se găsește: crap, caracudă, albișoară în mare cantitate; pe malurile ei crește multă trestie și rogoz, din care țeranii fac rogojini, pentru treburile lor și pentru export.

Amaradia, numire toponografică: 1) rîu afluent din partea stîngă a Jiului, isvorește din comuna Secuirile, pl. Amaradia, j. Gorj; curge printre cele două șiruri de dealuri ramificate din culmea Zănoagă și trece în Dolj de se varsă în Jiu; 2) plasă situată în partea de est a județului Gorj; pînă la 1883 forma plasă singură, de atunci s'a unit cu plaiul Novaci sub numirea «plasa Novaci-Amaradia.» Numirea și-a luat-o dela rîul Amaradia; are 25 comune; 3) plasă în jud. Dolj numită astfel dela rîul, ce curge prin ea.

Amarant, numire dată unui frumos lemn, ce provine dintr'un arbore numit *Copaifera bracteata Benth.* din familia *Leguminosae*, tribul *Cynometreae*. Acest mare arbore are frunze paripenate, flori mici, dispuse în spic, calice cu 4 sepale, iar petalele lipsesc cu totul. Staminele sînt libere și în număr de 10. Ovarul unilocular, devine la maturitate o păstărie (legumen) scurt stipitată, bivalvă și cu o singură semînță. *Copaifera bracteata Benth.* se găsește în abundență în Guyana, unde se și exploatează atât pentru lemnul său, cât și pentru oleoresina, cunoscută sub numele de *balsam de copahu*, care se extrage din acest arbore, și care află întrebuințare în medicină. *Amarantul* este un lemn compact, greu, cu o structură fină și de

o culoare violacee. Acest lemn, când este de curînd tăiat, are o culoare cenușie închisă, care în contact cu aerul trece repede în violet; iar după ce se lustruiesc culoarea devine brun-roșietică. Toate aceste calități fac ca acest frumos lemn să fie cu succes întrebuințat în strungărie. [Z. C. P.]

Amarant, *ordinul*, întemeiat de regina Svediei Cristina, la 1653; a avut 30 membri (15 bărbați și 15 femei), cari puneau votul că vor rămîne necăsătoriți sau că nu vor încheia a doua căsătorie. Ei aveau dreptul a prînzii în fiecare Sămbătă cu regina. Ordinul s'a desființat la 1656, când regina Cristina a trecut la catolicism.

Amarantaceae, familie dintre *Dicotyledones*, *Monochlamydeae*, seria *Curvembryeae*, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente cu frunzele alterne sau opuse. Florile sînt mici, fără petale, din care cauză puțin aparente, hermafrodite și câte odată unisexuate mcoince sau dioice, dispuse în spice, în raceme sau în capitule terminale sau axilare. Această familie cuprinde vr'o 480 specii, ce sînt răspândite pe toată suprafața globului, afară de regiunile reci, unde lipsesc cu totul aceste plante. *Amarantaceele* sînt divizate în următoarele trei triburi: I. tribul *Celosieae*, II. tribul *Amaranteae* și în fine III. tribul *Gomphreneae*. Cele mai multe din plantele acestei familii sînt ierburii inutile, abundante și uneori chiar stricăcioase culturilor. Unele specii din genurile: *Amarantus L.*, *Celosia L.*, *Gomphrena L.*, *Alternanthera Forsk* și *Achyranthes L.* sînt cultivate ca plante ornamentale prin grădini și parcuri. În regiunile noastre crește spontan *Amarantus retroflexus L.*, numit de popor Știr. Unele din *Amarantaceae* au proprietăți medicinale, așa este *Amarantus spinosus L.* originar din India. [Z. C. P.]

Amarantus L., gen din familia *Amarantaceae*, tribul *Amaranteae*, cuprinde plante erbacee anuale cu frunze alterne. Florile mici, albe verșui sau roșietice sînt dispuse în glomerule axilare sau în panicule densiflore terminale. Acest gen are vr'o 45 de specii răspândite în regiunile temperate și tropicale ale globului. Multe din speciile de *Amarantus L.* sînt alimentare sau prin semințele lor sau prin frunzele și tulpinele lor, precum *Amarantus Blitum L.*, *Amarantus farinaceus Roxb.*, *Amarantus frumentaceus Buchan.* și *Amarantus retroflexus L.*, care crește și prin părțile noastre și este cunoscut sub numele vulgar de Știr. Poporul nostru mănîncă de Știrul când e tînăr, gătit cu borș. Rădăcina de *Amarantus spinosus L.*, originar din India, este întrebuințată în medicină contra blenoragiei și a exemei. Alte specii din genul *Amarantus L.* sînt cultivate ca plante ornamentale prin grădini și parcuri, așa sînt: *Amarantus cruentus L.*, *Amarantus caudatus L.*, *Amarantus sanguineus L.*, numit vulgar Știr roșu.

[Z. C. P.]

Amarapura, (Ummere pora = orașul țeilor) capitala de odinioară a statului Birma; s'a întemeiat la 1783 și deja la 1810 avea 170,000 loc., în acest an a ars; la 1827 s'a mutat curtea din ea, iar la 1839 a fost dărîmată prin un cutremur de pămînt. Acum nu are decît 7000 loc. Orașul intern are formă cadrată și e înconjurat cu ziduri înalte și șanțuri. Spre nord dela A. în de-

părtare de 5 km. se află templul Aracan sau Maha-Mjat-Mamii cu statua uriașă a lui Buddha.

Amărăesci, pichet pe Dunăre, la frontiera României, pl. Balta-Oltu-de-jos, j. Romanțați, în dreptul com. Poteli și insulei Ibra, în fața satului Ostrov din Bulgaria. *A. de-jos*, com. rur. în Rom., pl. Balta-Oltu-de-jos, j. Romanțați, 3492 loc., cari se ocupă cu agricultura; în comună se află 3 biserici și o moară de abur; împrejurul satului se găesc diferite anticități. *A. de-sus*, numele oficial al comunei rur., care în vorbirea comună se numește *Godenel*; 1299 loc.; agricultură și prășire de vite. În comună se află ruinele unui sat vechiu numit Polovinele, unde se găesc cuptoare și cărămiți mari d'Antina; mai e o tabără Bucinișul, unde s'au găsit sulite, arcuri de fier etc. Satele Amărăesci sunt fondate de un Amar sau Amărăescu, descendent al unei familii nobile și vestite de preste Olt.

Amari, *Michele*, bărbat de stat și istoriograf ital. n. 7 Iulie 1806 în Palermo; pentru opul său »La guerra del Vespro Siciliano« a fost silit la 1842 să se refugieze în Franța, de unde reîntors la 1848 ajuns membru în parlament; 1859 sub dictatura lui *Garibaldi* primi portofoliul afacerilor externe, apoi a fost numit senator al regatului italian, iar în Martie 1863 ministru de culte și instrucțiune. 1864 se retrase în viața privată. A. a mai scris »Storia dei Musulmani di Sicilia« (1853). † 21 Sept. 1870.

Amaru, 1) A., com. rur. în Rom., pl. Tohani, j. Buzen, formată din cât. Amaru, Dulbanu (Satul-nou), Miroși, Movileanca, Scorțianca și Sinaia; 1690 loc., cari se ocupă cu agricultura; în com. se află o moară de abur. Se crede, că prin teritorul acestei comune a trecut valul lui Traian. În valea Dulbanului se găesc multe hârbururi de pământ, pe cari locuitorii le atribuie Tătarilor. 2) A., lac însemnat în com. Amaru, conține mult pește.

Amaryllideae, (botan.) familie dintre *Monocotyledones*, seria *Epigynae*, cuprinde plante erbacee perene, mai rar subfrutescente sau frutescente, de ordinul bulboase, uneori caulescente. Frunzele sunt radicale, lineare sau ensiforme, adesea invaginante. Florile hermafrodite regulate sau mai rar neregulate. Periantul cu 6 divisiuni colorate, libere sau concrescute la basă într'un tub, provăduț uneori cu o coronulă petaloidă. Androceul compus din 6 stamine. Ovarul infer. cu trei loji, conținând fiecare mai multe ovule. *Amaryllidee*le conțin vr'o 650 de specii, răspândite în regiunile temperate și calde ale ambelor emisfere, mai frecvente prin locurile uscate și pietroase, decât în cele montane. Sânt numeroase în regiunea mediteraneană, în Africa și America australă, în Asia însă sunt puține. Această familie se împarte în următoarele 5 triburi: I. tribul *Hypoxideae*, II. tribul *Amaryllideae*, III. tribul *Astroemerideae*, IV. tribul *Agaveae*, și V. tribul *Vellosideae*. Familia *Amaryllideae* este reprezentată și în părțile noastre prin mai multe specii și anume: *Narcissus radiiflorus* Salisb., vulgar Coprine, Zarnacadele (Moldova), *Leucojum vernum* L., popular Ghiocci bogăți, Omătuțe etc., *Galanthus nivalis* L., numit popular Ghiocci, etc. Plantele din această familie au produse puțin importante pentru industrie sau medicină. Săcul

unor specii este veninos, bulbul unora conține un principiu acru, ce are proprietăți emetice. Multe genuri sânt cultivate prin grădini și florării din cauza parfumului și a frumuseții florilor, așa sânt *Agave* L., *Amaryllis* L., *Crinum* L., *Narcissus* L. etc. [Z. C. P.]

Amaryllis L., (numele unei păstorice, cântată în versuri de Theocrit și Virgil), gen de plante din familia Amaryllideelor tribul Amaryllideae, cu o singură specie *A. belladonna* L. din Africa australă. Plantă cu tulpina subterană, un bulb tunicat, cu frunze radicale numeroase, cordelate și caduce. Flori mari mirositoare, pedicelate, grupate în umbelile numeroase, învelite într'un spaț cu două valve susținute de un scap erect, plin; comprimat. Periant cu tub scurt, infundibuliform cu 6 segmente aproape regulate, largi, undulate, puțin reflexe la vîrf. Filamentele staminelor neegale, declinate, născînd la vîrf tubului. Ovar trilocular; stil filiform, declinat, stigmat îngroșat la vîrf, aproape trilobat. Fruct capsulă obovală; semințe globuloase, cărnoase. În acest gen se cuprindeau altădată mai multe plante foarte diferite între ele, acum constituind tot atâtea genuri distincte. Specia unică menționată cu variațiile ei se cultivă în grădini, în aer liber, ca plantă ornamentală.

[S. Șt. R.]

Amasia, oraș vechiu în Asia mică, vilaletul Sivas, 25,000 loc., cari cultivă mătasa, vinul și tutunul; în vechime aici residau regii Pontului.

Amasis sau *Amosis*, doi regi egipteni. A. I. (pe la 1550 a. Chr.), cel dintău rege din a 18-a dinastie; a terminat resboiul contra Hyksilor și a făcut ordine în țeară. Cadavruul său s'a aflat la 1878 în Der-el-bachri și se află în muzeul din Giseh lângă Cairo. A. II. (569—526 a. Chr.) din a 26-a dinastie. A. a fost trimis de cătră regele *Apries* ca să suprima o revoltă militară, dar s'a pus însuși în fruntea rescoalei și a ocupat tronul. Amic al poporului și culturai grecesci; sub regimul său ajunse Egiptul la o stare înfloritoare. A murit tocmai când regele pers *Kambyses* a intrat ca inimic în Egipt, pe care 'l-a și supus.

Amathus, oraș vechiu fenician, pe țermul sudic al insulei Cipru, cu renumitul templu al Afroditiei (*Amathusia*); acum Palăo Simisso.

Amati, familie renumită de fabricanți de violine în Cremona. Se crede că Andrea A. a fost fondatorul pe la 1560; au urmat apoi Antonio, Geronimo și Niccolo. Violinele din a. 1599—1620 sânt cele mai escelente și până astăzi încă neîntrecute de nici un măestru.

Amatitlan, lac în Guatemala (America centrală), de origine vulcanică, încungiuurat de stânci înalte; A. se scurge spre Oceanul Pacific prin râul Michatoyat (104 km. lung), care la San Pedro Martyr formează o admirabilă cascadă înaltă de 65 m. Pe țermurii lacului se află numeroase izvoare calde. Orașul A. e situat lângă Michatoyat, nu departe de lac, înainte cu câteva decenii era un miserabil sat indian; aji e oraș înfloritor cu mai mult de 10,000 loc., în urma avântului ce a luat cultura cochenillei.

Amator, (lat.) persoana, care are o plăcere mare pentru un lucru oarecare. S. e. amator de musică, de teatru; prin extensiune: ori cine cultivă o artă fără a face din ea o profesiune. S. e. concert de amatori. În sens pejorativ

se dice despre un om de un talent mediocr. Cuvântul A. e sinonim cu diletant, care se dice mai ales în Transilvania.

Amatus, călugăr benedictin, mare savant și autorul mai multor opere versificate; metropolit în Bordeaux. † 1101.

Amaurosis, pierderea totală a vederii prin turbare în părțile nervoase ale organului vizual.

Amauza, piatră scumpă imitată, ce se fabrică din o sticlă specială, care conține acid boric și oxyd de plumb în măsură mai mare.

Amaxiki (sau Hamaxiki, Hagia, Mavra, Levkas), capitala insulei ionice Leucadia, 5539 loc., rezidența unui metropolit grec, liceu. Locuitorii se ocupă cu industria de bumbac și tăbăcăria. Spre nord e situată fortăreața *Santa Maura*, zidită de oontele Tochis în secl. XIV.

Amazia, rege al Iudeei; s'a urcat pe tron pe la 795 a. Chr. și a domnit 29 ani. Incurcându-se în război cu regele Israelului Ioas, a fost bătut și prins de acesta. Scăpând din închisoare a fost ucis de nisece resvrățiți.

Amazon, *riul Amazonelor* (Rio Amazonas, Maranon, dela împreunarea sa cu Ucayali numit și Solimões), fluviu în America meridională; isvorește în Anzii de Pasco din lacul Llauricocha, la înălțime de 3653 m.; mai întâiu curge spre nord 670 km., formând o mulțime de cascade, apoi tăind Anzii în cursul său mijlociu de 450 km., iese la șes și o ia spre est peste Llanos și pădurile seculare ale Braziliei, vărsându-se în Oceanul Atlantic printr'un puternic estuaru; principalele brațe ale deltei sale sunt: Rio Maranon și Rio Pará, între cari se află insula Marajo; distanța între brațele extreme (gura râului) este de 330 km. Lungimea râului (abstragând dela mulțimea cotiturilor) e de 4900 km. (scoțind și pe Ucayali e de 5500 km.); lățimea în multe locuri trece peste 1 km; basenul (teritoriul afluenților) său e de 7.160,000 km². Intrarea în A. e periculoasă din cauza băncilor de năsip și a luptei între apa fluviului și a Oceanului numită *poro-roca*. Fluxul și refluxul se resimte până la 850 km. pe riu în sus până la Obidos. A. are peste 200 afluenți, între cari mai mult de 100 sunt navigabili, ba 17 sunt fluvii de primul rang, s. e. în dreapta: Ucayali, Madeira și Tocantins; în stânga: Napo, Yapura și Rio Negro. A. e navigabil în lungime de 4100 km.; navigația pe el e liberă dela 1867. A. a fost descoperit de Pinzon la 1499. Mai întâiu a călătorit pe A. Orellana la 1544, mai apoi de Condamine (1744), Humboldt (1799) etc.

Amazonas, stat brazilian, traversat de fluviul Amazon, dela care își are numirea; areal 1.897,020 km², cu 80,654 loc. Capitala e Manaus, situată la vărsarea Rîului Negro în Amazon.

Amazone, după mit. grecă au fost muieri de sine stătătoare, numai ele au constituit țeara, au avut regina lor și au locuit în partea resăriteană a Mării Negre și la Caucaz, iară capitala lor a fost Themiskyra la rîul Thermodon. Ele au trăit separate de bărbați, și numai din scopul susținerii neamului odată pe an se întâlneau cu ei, și fiind călărețe renumite și viteze întreprindeau războaie departe în Europa și în Asia, ba și în războiul Troiei au luat parte, ajutând lui Priamos, dar Achile a ucis pe Penthe-

silea, regina lor. Scrutările istorice au constatat, că Amazonele sunt numai fantasii mitologice. [Atm.]

Amazonit, mineral, un microclin verde, se află în Ural, America de nord etc. și se întrebuințează ca piatră de ornament și în bijuterie.

Ama-Zulu, o seminție a Zulu-Caferilor. (V. ilustrațiunea »Tipuri africane« pag. 56.)

Amba, masse mari de stânci în Abissinia, cari stau de sine separate între munți, în formă de piramide și stâlpi, numai cu greu pot fi străbătute de oameni.

Ambala, (*engl.* Umballa), oraș în provincia indo-britică Pandșab, cu 79,270 loc. (1891).

Ambalagiu, învelitoare, cu care se proved mărfurile pentru transport, saci și baluri de pânză, mușama etc. Lăși și butoaie nu sunt A. A. de regulă nu se vinde cu marfa, ci este a se restitui ori a se plăti separat. A. se deosebește de pachetagiul, în care se dau mărfurile publicului consumator și care e socotit în prețul mărfurilor, s. e. sticle, cutii, cartoane etc.

Ambarvalia, (*lat.*) după mit. romană a fost o serbătoare a agronomilor, făcându-se rugăciuni și sacrificii, la început mai ales pentru Mars, ca dăruitor de binecuvântarea naturală și apărătorul câmpului semănat, iară mai târziu și pentru Ceres, ca dină de seceriș. La ambarvalia (a m b împrejur, ar v câmp arat) se făcea procesiune împrejurul câmpilor arași și semenați, iar animalele de sacrificiu, Suovetaurilia (scroafă, oaie, taur), se purtau de trei ori împrejur. A. se țineau mai ales când bucatele erau aproape de seceriș. La procesiune lua parte mulțime de oameni, dar mai ales posesorii acelor agri, pe lângă cari treceau animalele de sacrificiu. Sunt urme, că animalele de sacrificiu pentru Mars erau de genul bărbătesc, iară pentru Ceres de genul femeiesc. [Atm.]

Ambasador, clasa primă a agenților politici, având caracter reprezentativ, adică reprezentând, pe lângă stat, și pe suveranul lor în persoana și demnitatea lui. Cu toate acestea nu li-se acordează onoruri egale cu ale suveranilor. Ambasadorii au dreptul de a-și cere audiență dela monarhul, la care sunt acreditați, fără intervenirea ministrului de externe. În același rang ca ambasadorii sunt legații a- sau de-later e și nunții papali. (V. și »agenți politici«.) Prerogativele A.-lor: titlul de excelență; dreptul de a avea un baldachin în sala lor de ceremonii; dreptul de a-și acoperi capul în decursul ceremoniei de prezențiaune, dar numai dacă și suveranul stă cu capul acoperit; dreptul de a umbla în trăsură cu șese cai și dreptul de a primi onoruri militare.

Ambe, alăturarea luorurilor două câte două, cu păreche.

Ambidextru, care se poate servi deopotrivă bine de ambele mâni.

Ambiguitate, ca defect logic și stilistic, se naște din întrebuințarea noțiunilor neclare și a formelor necorecte. Când este făcută intenționat, cum s. e. din partea oracilor ori în glume, se dice *amfibolie* (grec.)

Ambiguu, (*lat.*) un ce cu mai multe sensuri, sau cu un sens îndoielnic. Prin extensiune se dice despre orice lucru dubios sau nesigur.

Ambitus, (musică), 1) extensiunea tonalității; 2) extensiunea melodiei, limitarea ei; 3) extensiunea tonalităților într'o fugă.

Ambițiune, dorința înfocată de a ni se recunoaște în public valoarea personală; în măsură sănătoasă și naturală e simțul de onoare. A. devine nesănătoasă, patimă, când are în vedere mai mult recunoașterea valorii personale, decât ceea ce este bun și frumos.

Ambleteuse, port maritim în departamentul francez Pas de Calais, cu 296 loc. Probabil acesta a fost »portul itic«, din care a trecut Caesar în Britania (55 și 54 a. Chr.) Acı a ridicat Napoleon I. un stılp de granit în onoarea »marei armii«.

Amblyopia, scăderea puterii normale a vederii, între ale cărei cauze cele mai de căpitenie se consideră substanțele otrăvitoare: tutunul, alcoolul etc.

Amblystoma, gen de amfibii din grupa Salamandrelor, ce trăiesc în America septentrională. Se consideră de o formă nebranchiată al Axolotlului. (V. *Axolotl*.) [V. B.]

Ambo, 1) A. (*Ambon*, grec.) un loc mai ridicat în biserica pentru cetirea cărților sfinte, v. *Amvon*. 2) A. (*binion* = dublu) în jocul loteriei mici este câștigul cu doi numeri; dintre cei 90 de numeri se pot face 4005 ambo și erarul plătesc pentru ambo de 240-ori suma depunerii, dacă ea s'a făcut numai pe 2 numeri. Dacă însă se depune pe mai mulți numeri și se consideră numai câștigul de ambo, jocul se numește ambo-secu, și se deosebesce de amboterno, la care se plătesc câștigul și după ambo și după terno.

Amboina, (la malaiezi *Ambon*), o insulă a arhipelagului Moluccelor, situată sub gradele 3° 40' lat. sud. și 128° long. estică; are, dimpreună cu grupa Uliasselor, un areal de 947 km². și vr'o 58,000 loc., $\frac{1}{8}$ mohamedani, restul creștini reformați. A. constă din 2 părți legate printr'un istmu de abia 1 m. înălțime. Insula e muntoasă ou țărmuri pieși, cari fac imposibilă ancorarea corăbiilor. Clima e cea mai sănătoasă în arhipelagul indic. Rıurile sınt mici, dar numeroase; umezeala aerului și căldura cea mare fac să se desvoalte o vegetație pompoasă și bogată. Păduri uriașe acoper partea cea mai mare a insulei; diferite plante sudice se cultivă de cătră locuitori, ca palmierii (cocus, sago), mai ales însă arborul de cuișoare, care până de curând mai numai în A. se cultiva. A. e centrul guvernamentului olandez de A., cu capitala de aceeași numire. Orașul A. are vr'o 9000 loc., e situat pe țărmul nordic și are un port liber, mare și acomodat; e zidit regulat, are case de lemn, numai cu un cat din cauza cutremurelor. În centrul orașului se află Fort Victoria, în care sınt cazarme, edificiul guvernamentului etc.

Amboise, oraș în depart. franc. Indre-et-Loire cu vr'o 5000 loc. Edi ctul de A. (19 Maiu 1563) asigură Hugenoiilor libertate religioasă. În castelul de aci a stat în prinoare Abd el Kader 1847—52.

Amboise, *George de*, cardinal și ministru al lui Ludovic XII. de Franca, n. 1460 în Chaulmont sur Loire lângă Amboise, † 1510 în Lyon. Deja în etate de 24 ani era episcop, sub Carol VIII. ajunse archiepiscop, în 1493 loctiitor general pentru Normandia. În 1498 numit primministru de Ludovic XII. domni asupra Franciei și avu mare influență asupra regelui, pe care îl îndu-

plecă la cucerirea Milanului, atât de fatală Franciei. Prin reducerea dărilor și îmbunătățirea justiției își câștigă iubirea poporului. Numit cardinal și legat în Franca de Alexandru VI., a aspirat la tronul papal.

Ambra, o substanță, care vine mai cu samă din Surinam, Madagascar și Java prin Anglia și Hollanda. Ea se găsește plutind pe mare în bucățele și bucăți unei până la 50 kg. Se crede a fi un fel de piatră de fiere sau de mațe de fisetru (cachalot). A. e o masă brună cenușie, netransparentă, cu miros plăcut particular, sfărâcioasă, dar dacă o apăsăm în mână se moaie. Se topesce la 60° C. și are greutate specifică 0.908—0.920. Conține 13% oleiu etheric (de ambra), multă grăsime (ambrainer) și acid benzoic. Se falsifică des, fiind foarte sounpă, 1 kg. = 2400—2800 fl. Tinctura ei alcoolică se întrebuințează ca adaus la parfumerii. Mai de mult se întrebuințează și în medicină și ca aphrodisiac.

Ambrakia, oraș în vechiul Epir lângă golful de A. (acum sin de Arta), cu colonie corintică (acum orașul Arta).

Ambras (*Amras*), castel. împărătesc lângă Innsbruck; renumită »colecțiune ambrasiană« se află în Viena dela 1806.

Ambriboiu, 1) termin popor. de botan., o varietate de Centaurea; 2) termin deromatică: roșu închis, mohorit. În ambele sensuri cuvântul e aproape dispărut din graiu.

Ambrıt, mineral înrudit cu chihlibarul, originar în Seelanda-nouă, insolubil în alcool.

Ambros, *August Wilh. Dr.*, n. 1816 în Mauth lângă Praga, jurist, fost procuror de stat din 1850, dela 1869 profesor de musică la universitatea din Praga, apoi la 1872 profesorul prınțului de coronă Rudolf și profesor la conservatorul din Viena. † 1876. A. a fost un distins critic, un dibaciu compositor, (cântece, ouverture și simfonii). Cu »deosebire a escelat însă prin scrierile sale »Ueber die Grenzen der Musik und Poesie«, »Geschichte der Musik« etc.

Ambrosia, după mitologia grecă o mâncare a țăilor. Lui Zeus porumbii îi aduceau ambrosia, dar și oamenii favoriți de țăi erau împărtașiți de ea, devenind prin aceasta tineri și nemuritori. (V. *Amrita* la Indi.) [Atm.]

Ambrosia, numire ce se găsește în Virgiliu pentru o plantă odoriferantă și de natură mitologică, fără a se puté specifica care anume ar fi. Botaniiștii renascerii au dat numele de ambrosia plantei *A. maritima* L., iar Pliniu și Dioscoride l-au întrebuințat, probabil pentru vr'o specie de *Artemisia*. Astăzi e numele unui gen din familia Composeelor.

Ambrosiacee, familie de plante Dicotiledonate (L. C. Richard) formată din genurile: *Ambrosia*, *Xanthium*, *Franseria* și *Iva*, astăzi puse printre Composee, de cari nu s'ar deosebi, afară de alte diferențe minime, decât prin ovarul lor mai totdeauna super (Payer), infer la Composee. [S. St. R.]

Ambrosiana, biblioteca, în Milano, întemeiată de cardinalul Federico Borromeo la 1602 și deschisă pentru public la 1609; consistă din 160,000 opere și 8000 manuscrite; cu ea e împreunată și o galerie de icoane, care conține tablouri de Brueghel, Botticelli, Dürer, Leonardo da Vinci etc.

Ambrosiani, mai multe ordine călugăresci de bărbați și femei, cari au fost răspândito numai

în Italia și erau în floare în secl. XV. și XVI.; aji nu mai există.

Ambrosiu, sfânt, renumit părinte bisericesc, născ. din o familie nobilă romană în Trier pe la a. 340. A crescut în Roma, unde s'a făcut avocat; la 369 fu numit locuitor în Italia superioară, iar la 374, deși încă nebotezat, a fost ales episcop al Milanului, contra voinței sale. Rar filantrop, bărbat de înaltă erudițiune și autoritate, celebru orator, desvoltă o admirabilă activitate pentru consolidarea bisericii sfășiate de certele ariane. A combătut aspru pe ereticii Ariani, Joviniani și Apolinariști. Înaintea energiei lui a trebuit să se plece și împăratul Teodosiu cel Mare, supunându-se la pocăință pentru vărsarea de sânge din Tessalonica. A. a fost un mare iubitor și cultivator al muzicii; a introdus, după obiceiul bisericii orientale, cântarea comună în biserică, spre care scop a compus diferite imne și cântări. Astfel A. e considerat de părintele himnologiei latine; lui i se ascrie și cântarea usitată în biserica apuseană: »Te Deum laudamus«. Scrierile lui de mare însemnătate în ediție mai nouă au apărut la frații Ballerini, Milan, 1875—86 în 6 vol. † la 397.

Ambulacre, (zool.), v. *Echinodermi*.

Ambulanța, spital militar, locul îndrăpțului liniei de foc, afară de bătaia glonțului, unde răniților li se dă primul ajutor medical; de aici se trimit ei în spitalele campestre.

Trăsura de A. este o trăsura construită pentru transportarea bolnavilor, înzestrată cu obiectele necesare pentru primul ajutor medical, și condusă de obioșii de persoane instruite pentru acest scop. În orașele mari administrațiunile sanitare publice și societățile private de samariți întrețin asemenea trăsuri, pentru a da, în cas de accidente, primul ajutor și pentru a transporta bolnavii în spital. Trăsurile de ambulanță mai servesc pentru aducerea în spital a bolnavilor, cari sufer de boale infecțioase, pentru a se înlătura infectarea birjelor. Trăsurile de ambulanță joacă un rol însemnat în reboiu și fac parte din organismul serviciilor sanitare militare și ale societăților Crucii Roșii. Pentru transportarea cu cale ferată a militarilor răniți se organizează trenuri speciale, cari se numesc trenuri sanitare. În regatul României, înainte înființării spitalelor rurale, s'au organizat în anii 1884 până la 1887 ambulanțe rurale, secțiuni de ambulanțe militare mobilizate și puse la dispoziția administrației sanitare civile, pentru căutarea bolnavilor din comunele rurale bătute de boale endemice și epidemice.

Ambubium, (*lat.*) după mit. romană a fost o procesiune în jurul orașului Romei (din a in b împrejur și urbs cetate), iară amburvalia (v. ac.) se făceau în jurul agrilor semenați. A. era o serbătoare mare a cetății și pentru aceea luau parte la ea toate cetele preoțesci și demnitățile magistratuale din Roma. Se făceau rugăciuni către zei, animalele de sacrificioși se purtau în jurul cetății, se sfințiau și se tăiau, ca prin aceasta să fie sfințită și scutită de toate relele și cetate. Sacrificiile erau de regulă suovetaurilia. [Atm.]

A. m. c., prescurtare din *anno mundo condito* = anul dela facerea lumii.

Amelanchier Lindl., (botan.) gen din familia Rosaceelor, tribul Pomeae, cu 4 specii, originar

din America boreală, Japonia, Asia mică, cu o singură specie în Europa australă *A. vulgaris* Mch. Toate sunt arbori sau arbuști, cu frunze alterne simple, cu sau fără stipuli. Florile asemenea ca ale perului, deosebite prin ovarul lor 2—5 locular la început, în urmă 4—10 locular. Fruct o bacă cu 4—10 logi, fiecare cu câte o semență. Se cultivă speciile și formele acestora în grădinile de pomi pentru bacele lor comestibile. [S. St. R.]

Ameliorațiune, ameliorare, (*lat.*) îmbunătățire, îndreptare.

Amenajamentul pădurilor, știința, ce se ocupă cu modurile cele mai favorabile pentru exploatarea rațională a pădurilor.

Amenda, dela emendatio (*lat.*), pedeapsă în bani; în Cod. penal rom. abrogat ea purta numele de globire. În *Rom.* Codul pen. deosebesce A., ca pedeapsă pentru delict, dela 26 lei în sus și A. polițienească, ca pedeapsă pentru contravențiuni, dela 5—25 lei. În ambele casuri A. se pronunță sau singură sau însoțită de altă pedeapsă și la cas de insolabilitate se înlocuiesce cu închisoare, socotindu-se o și drept 10 lei. (Cf. art. 8, 28, 30 și 383 Cod. pen.) În *Ung.* după legea pen. A. se pronunță singură numai la delict; însoțită de altă pedeapsă atât la delict cât și la crime, și variază între 1—4000 fl. (§§. 20 și 26.) În legea despre abateri A. variază între 50 cr. și 300 fl.; la înlocuire cu închisoare se socotesce o și drept 10 fl.

Amendament, 1) termin de limbajiu parlamentar; propunere de modificare în text ori merit, referitoare la o parte oarecare a unui proiect de lege, a unei adrese ori propuneri. A. trebuie să fie formulat astfel ca să poată înlocui pasagiul, a cărui modificare se cere. În Anglia opozițiunea își marchează ținuta față cu politica guvernului în A.-e prezentate la dezbaterile adresei. La A. se pot face subamendamente; 2) îmbunătățiri pentru fertilitatea unui teren.

Amenemha, numele mai multor Faraoni; cel mai de frunte: A. III., (2221—2179 a. Chr.), Grecii îl numiau Moeris, a zidit lacul Moeris din oaza Fayum, care fiind în legătură cu Nilul, a regulat esundările acestuia.

Amenințarea sau amerințarea, după cum dice Codul pen. rom., e prevețută și pedepsită de această legiuire, întru cât destăinuiesc o resoluțiune criminală (art. 235—237; 273 urm. 5 și 366 Cod. pen.) Legea pen. *ung.* pedepsește A., când se amenință cu executarea imediată a unui fapt, prin care se periclitează viața, sănătatea sau averea amenințatului ori a familiei sale (§§. 234, 347) și când se amenință cu volnicie în cas de strike-uri (§. 177).

Ame-no, Kami, primul zeu al Japonilor pe timpul sintoismului.

Amenomania, perturbațiunea minții la anumite boale psihice, caracterisată prin o dispoziție sufletească potențată și idei grandomane.

Amenophis, patru regi egipteni; mai cunoscut e A. III. din a 18. dinastie, care e reprezentat pe statua lui Memnon, și fiul său A. IV., care a voit să introducă în Egipt cultul exclusiv al soarelui.

Amenorrhoea, nevierea la timp sau lipsa totală a menstruațiunii, cauzată de chlorosă, scrophu-

losă, tuberculoasă, dezvoltarea imperfectă a organelor sexuale, atresia vaginei etc. Terapia, unde e posibilă, se orientează după cauza A.-ei.

A mensa, a m. et thoro, despărțirea dela masă și pat, v. divorț.

Ament, (lat. *amentum*). Se numește astfel o inflorescență indefinită în formă de spic, formată din reunirea pe o axă principală a mai multor flori unisexuate, sesile. Se observă s. e. la salcie, plop, nuc, anin etc., precum și la toate acelea ce erau reunite mai înainte într'o vastă familie, astăzi desmembrată, familia Amentaceelor (Jussieu, Lindley).

Amentaceae, familie de plante creată de Jussieu, care ouprindea arbori cu flori monoice sau dioice, dispuse în *amente*, precum stejarul, castanul, sălciile, mesteacănul etc. Botaniștii moderni, după ce au studiat caracterele diverselor genuri, ce cuprindea această familie, au divizat *Amentaceae* în următoarele familii în general admise: *Platanaceae*, *Myricaceae*, *Casuarineae*, *Cupuliferae*, *Salicineae* etc. [Z. C. P.]

Amenthes, (*egipt.*) s'a numit la Egiptenii vechi lumea de jos, unde zeul Osiris cu 42 judecători judeca pe cei repausați. [Atn.]

Amenția, (*lat.*) lipsa intelectului sau perturbarea minții la anumite boale psihice.

America, (cu hartă și ilustrații), numită și *Noul continent* sau *Lumea Nouă*, este una din cele mai interesante părți ale lumii.

SITUAȚIA.

A. se întinde în sensul unui meridian pământesc, ocupând emisfera opusă celei, care cuprinde mai toate celelalte continente. Oceanul Atlantic o mărginește la est, Oceanul Pacific la vest, iar cel Glacial de Nord, la nord. Punctul cel mai apropiat de vechiul continent este Capul Saõ Roque al Braziliei, care se găsește numai la 3000 km. de Capul Verde al Africei. Distanța cea mai mare este între America și Asia, unde Oceanul cel Mare are sub equator o lărgime de 170°, deci 18,889 km. Țermurile celor două continente încă se apropie s'pro polul nord, unde la strîmtoarea lui Bering distanța nu este decât de 55 km. Lungimea continentului american, dela nord spre sud, dela Capul Barrow (72° lat. nord.) până la Capul Horn (56° latitudine sudică), se desfășură pe aproape 128 grade, deci cam 15,000 km.

Continental american ocupă o suprafață de 41 milioane km². Un istm larg numai de 56 km. unesce *Americade nord*, care are 23 milioane km², în întindere (afară de A. arctică și Grönlanda), cu *America de sud*, care are 18 milioane km², în întindere.

Din pricina extensiunii Americii în latitudine ea oferă o serie completă de clime deosebite și de zone de vegetațiune corespunzătoare. Iar extensiunea relativ mică în longitudine, o face să fie mai mult supusă influinței maritime. Această influință însă nu se simte mult din cauză, că America este puțin crestată de mare. Afară de golful Mexicului, marea Antilelor și baia Hudson, mai în totdeauna umplută de ghișuri, nu se mai află decât nise mici golfuri, puțin adâncite în uscat. America de sud în particular, presintă înconvenientul caracteristic părților continentale

din emisfera australă, adecă acela de a fi tare masiv. Coasta occidentală este inospitalieră ca și aceea corespunzătoare a Africei și a Australiei.

LIMITELE ȘI ACCIDENTELE DE PE ȚERMURI.

Pe țărmurile Oceanului glacial arctic, care udă tot nordul Americii septentrionale, se află, dela vest spre est, următoarele accidente: Capul *Barrow*, apoi peninsulele *Melville* și *Boothia*, și insula *Sutampton*, care închide un golf triunghiular numit Baia *Hudson*. La resăritul acesteia se află o peninsulă tot aproape triunghiulară cu cap *Chidley* și *Charles*. Printre ținuturile așa numite polare, se află ținutul triunghiular și masiv al *Grönlandei*, cu capul *Farvel* la sud, care în părțile ei nordice, ce trec preste paralela 85°, nu a fost încă complet încungiuată de călători. Iu partea sa cea mai nordică se află str. *Schmidt*, pe care o hotăresc pământurile *Grinnel* și *Grant*. Baia *Baffin* și strîmtoarea *Davis* despart Grönlanda de ținutul *Baffin*, care se apropie de Labrador, lăsând totuși loc strîmtoării *Hudson*. O serie de strîmtoari duc din baia *Baffin* spre vest, între insulele *Devon* de nord și arhipelagul *Parry* dela nord, și pământurile *Banks*, prințul *Albert* și *Melville*, înșirate la sudul celor dintâiu și lungind coasta continentului.

Accidentele de pe țărmurile Oceanului Atlantic sînt: golful *St. Laurențiu*, închis de insula *Fundlanda-Nouă*, pe lângă care sînt insulele *Anticosti*, *Pr. Eduard* și *St. Pierre de Miquelon*; mai jos se găsește peninsula *Acadia* crestată de baia *Fundy*, iar între capurile *Cod* și *Hatteras* se găsește băile *Delaware* și *Chesapeake*. Dela peninsula *Florida*, cu capul *Sable*, țărmul se încovoiaie mergînd spre vest, dând naștere *Golfului Mexicului*. Peninsula *Yucatan*, dintre băile *Campeche* și *Honduras* și terminată prin capul *Catoche*, desparte la sud golful Mexicului de *Marea Antilelor*. Această mare este închisă la nord de o serie de insule numite *Antile*, împărțite în mari și mici. Antilele mari sînt: *Cuba*, vîrîtă cu extremitatea-i occidentală între peninsulele *Florida* și *Yucatan*, la est de aceasta *Haiti*, la sud *Jamaica*, iar la nord arhip. *Bahama* sau *Lucaye*. Cea din urmă din Antilele mari este *Porto-Rico*, dela care se înșiră arcul Antilelor mici (*Guadelupa*, *Martinica*, *Trinidad* și altele) cari despart marea Antilelor de Ocean. Această mare presintă golful *Darien* și *Maracaibo* despărțit prin capul *Punta Gallinas* de pe țărmurile Americii de sud. Dela insula *Trinidad* țărmul se scaldă deadreptul în Oceanul Atlantic. Baia *Santa Rosa* și capul *S. Roque*, capul *Frio*, estuarul *La Plata*, baia *San Mathias*, baia *San Jorge*, sînt singurele accidente până la capul *Froward* și strîmtoarea *Magellan*, dintre continent și insulele dela sud: *Teara de foc*, *Teara Desolațiunii* și insula *Statelor* cu capul *Horn*. La est de aceste insule se află arhipelagul *Maluine* sau *Falkland*. Pe țărmurile Oceanului Pacific dela str. *Bering*, formată de capul *Prințului Wales* al Americii cu capul *Oriental* al Asiei și până la istmul *Panama*, se întălesce: marea lui *Bering*, închisă la sud de peninsula *Alaska* și cercul insulelor *Aleutine*; insula *Kadiak*, insulele *Reginei Charlotte*; insula *Vancouver*, capul *Men-*

docino, peninsula *Californiei* cu capul *San Tucas*, care închide golful Californiei sau marea de *Vermeille*; capul *Corrientes*, golful *Tehuantepec* și golful și istmul *Panama*; de aci țermul este și mai puțin accidentat, prezentând: golful *Guayaquil*, capurile *Parina* și *Aguja*, cele mai occidentale puncte, apoi tocmai la sud dealungul coastei se află insula *Chiloë* și insula *Wellington*.

ASPECTUL FISIC.

Orografie. Direcțiunea ridicăturilor muntoase din America este cu totul contrarie de aceea a șirelor muntoase din vechiul continent. Aci ele se prelungesc ca o creastă puternică, aproape de țermul Oceanului Pacific și în direcția dela nord către sud, pe când în vechiul continent toate ridicăturile mari merg dela vest spre est. Șirei muntoase i se dă numele de *Munții Stâncoși* în America de nord și de *Andele cordilliere* în America de sud. Aspectul lor este deosebit în diferitele țeri, ce despart; s. e. în Statele-Unite se dilată spre a forma un imens podiș (platou) cu povârnișuri prăpăstioase în interior și închișend basinuri interioare; — în Mexic se presintă sub forma unui podiș cu o șiră muntoasă la mijloc, *Siera Madre*, care hotărăsece două povârnișuri la est și vest; — între istmul Tehuantepec și golful Darien, șira se unifică, dar se scoboară până a nu presenta, decât o slabă ridicătură adecă o serie de podișuri rotunșite, cari sânt ornate ici și colo de câteva conuri vulcanice; în fine în tot ținutul Americii de sud șira se reînaltă mult și presintă nisce platouri răzimate pe nisce ziduri puternice. În centrul Americii de nord se prelungesc nisce câmpii fără sfirșit, numite *Savane*, iar cele din America de sud se chiamă când *Llanos*, pe țermurile Orinocului, pământuri ierboase și încăldite de soarele tropical; când *Selvas*, pe țermurile Amazonului, cu păduri nesfirșite și vergine; când *Pampas*, dela riul Parana până în Patagonia, cu părți năsiptoase, ce alternează cu pășuni și cu mlăștini sărate.

Dealungul Oceanului Atlantic, în Statele-Unite, se găseș șirele munților *Alleghany*, iar în jurul băii Hudson, treptele *Laurentide*. Tot de asemenea în Brasilia se află un podiș cu vârful *Itatiaia*, iar prin Guyana, *Sierra Parima*.

Idrografie. Oceanul Pacific primesce foarte puține riuri din pricina apropierii de țerni a șirelor muntoase. *Fraserul*, *Columbia* sau *Oregon* și *Colorado* sânt singurele riuri tributare acestui ocean. Toate celelalte riuri, afară de *Mackenzie*, tributar Oceanului Glacial, și *Yucan* al mării Bering, se varsă în Oceanul Atlantic. *Mississipi* și *Amazonale* sânt dintre cele mai mari fluvii din lume. Riul *San Lorenzo*, deși scurt, este important, fiind-că servă de scurgere la masa de apă dulce a lacurilor: *Superior*, *Michigan*, *Huron*, *Erie* și *Ontario*. Intre aceste două din urmă se află riul Niagara, care dă nascere cataractei *Niagara*, cea mai mare din lume. *Rio-Grande-del-Norte* și *Orinoco* sânt aproape cât Dunărea din Europa. *Parana*, în estuarul căruia se varsă alte două riuri *Paraguay* și *Uruguay*, este iarăși un riu mare.

Continuitatea aceluiași nivel în câmpiile centrale, face că riurile comunică ușor unele cu altele, mai cu samă în perioadele de ploaie.

Astfel se călătoreșce cu barca din apele Amazonului în ale lui Paraguay, iar tot din Amazon se poate trece prin *Casiquiare*, un fel de canal natural din apa afluentului *Rio-Negro*, în ale Orinocului. Dacă același motiv nu a produs lacuri în America de sud, cea de nord este plină, precum cele, cari comunică cu baia Hudson ori cu Mackenzie, ca: *Atabasca*, *Winnipeg*, al *Urșilor*, al *Scavilor* ș. a.; în America sudică cel mai însemnat e lacul *Titicaca* și *Maracaibo*.

CLIMA.

America lungindu-se dela nord la sud, dela 72° latitudine nordică până la al 56° latitudine sudică, presintă tot felul de variațiuni climatologice. Influența altitudinii se simte mult aci, dovadă că în Mexic pe platou este o climă temperată, prin câmpiile țermurene o căldură de nesuferit, iar pe vârful munților zăpeși. Nu numai în părțile muntoase se observă o căldură relativ mică, dar și prin câmpii. Causele sânt multiple și anume: extensiunea mare a Americii dela nord spre sud, oceanul cu curețele sale reci, cari din ambele părți polare cuprind o vecinică circulație de curente reci, (s. e. Humboldt pe țermurile Chili și Peru), numeroasele șire muntoase cu coama acoperită de zăpadă și cuprindend noduri hidrografice importante, îmbeșugarea fluviilor mari, pustii fără năsipturi, deci mai refractare căldurii, și în fine pădurile nepătrunșe din regiunile tropicale, cari acoperă câmpiile cele mai depărtate de mare, udate însă cu belșug de numeroase riuri și producend astfel enorme îngrămădiri de ape, pe cari le-au aspirat, ori s'au produs prin actul vegetațiunii. De aceea și vegetația aci este abundentă, plină de sucuri și cu frunzișul cât se poate de îndesat și îmbeșugat. (Humboldt, *Tableau de la Nature*.) În America de nord clima polară se apropie de tropice, din pricina coloanei de aer rece, care descinde dela polul nord; aci iarna se luptă, piept la piept, cu vara, țice Malte Brun, iar anotimpurile se succed cu o repezițiune uimitoare.

Cu privire la ploi, numai povârnișurile estice ale munților sânt bine udate. În regiunea ecuatorială ploile abundente cad din Nov. până în Mai.

[G. B.]

FLORA.

Deja din extensia acestui continent între ambele poluri rezultă, în comparație cu cri care altul, varietatea mult mai bogată a vegetațiunii sale. Flora boreal-arctică (v. ac.) e de caracter circumpolar. În zona temperată boreală distingem ca teritoriu de tranșiție pădurile nord-canadin-columbice, cu conifere s. e. Picea alba Lk. (molidul american) și anini (Alnus), cari în Europa au analogonul lor în cele baltic-scandinave. Centrul A. de nord se poate bine paralelisa cu fășia atlantic-mediterană-chinezo-japoneză a vechei emisfere; spre Oceanul Pacific domeniul oregon-californic, asemănător celui mediteran, însă deosebit de bogat, mai ales în conifere, dintre cari cităm numai Sequoia (Wellingtonia) cea gigantică; în sud-est spre Oceanul Atlantic domeniul carolino-floridan, în care ni s'au păstrat ca relicte Liriodendron și Taxodium; iar în centru Preriile (v. ac.), analogonul stepelor central-asiatice. Și precum în Europa la nord între flora mediterană și de stepă se intercalează

cea central-europeană, așa și în America flora central-nordamericană. Aici întimpinăm multe specii vicarante cu ale noastre s. e. fag (*Fagus ferruginea* Ait.), paltini (din *Acer zaharrinum* L. se extrage zahăr), o serie de stejari ș. a.; încât iluzia identității pentru european ar fi cea mai complet posibilă, dacă coloritul admirabil de intensiv în toamnă al arborilor frunzoși îngălbeniți și înrșșiți, în antiesă cu verdele întunecat al coniferelor, nu 'i-ar atrage atenția. Și pustiurile Saharei până la Gobi sunt reprezentate în A. nordică prin cele mexicane, remarcabile s. e. prin Cactee. Sub equator — unde domeniile nu sânt pe deplin stabilite — vegetația e pe mari întinderi mult mai uniformă: floarele tropicale și subtropicale se disting și mai considerabil decât cele precedente de ale emisferei estice, deși unele asemănări nu lipsesc, s. e. bumbacul de Antile (*Gossypium barbadense* L.) e înrudit cu cel de Africa centrală (*G. arboreum* L.) și cel de India (*G. herbaceum* L.) Domeniul *Hylaea*, a lui Grisebach, cbiar sub equator, terenul clasic al lui Humboldt, de cea mai luxuriantă vegetație a globului terestru, cu principii regnului (palmieri) și incomparabilele orchidee și liane în cea mai intensivă dezvoltare, întrece mult chiar Africa tropicală și Indo-austral-asia. Spre sud se repetă, dar mai palid, o analogie din cause climatice cu emisfera nordică și alta de homologie cu Africa și Australia, s. e. pustia *Atacama* reamintesc Calabari; genul de conifere *Araucaria* în Chile, Australia nord-estică și totodată și California; sau prin centre proprii de dezvoltare a genului *Acacia*: Chile, Australia centrală; Pampas prin graminee — între cari *Gynerium* și *Stipa* sânt deosebit de decorative — cu stepele boreale. Extremul sud în Patagonia vestică prin fagul pururea verde (*Fagus antarctica* Forst.) ș. a. amintescă încâtva domeniul pădurilor boreale; pe când în Patagonia estică și aceste reminiscențe dispar, pronunțându-se aici și mai marcant comunitatea cu flora antarctică a insulelor din sud și est. — Dintre plantele indigene, cultivate sau folosite, și produsele lor remarcăm: afinele americane (*Vaccinium macrocarpum* Ait.) subarctice, *Hydroprum esculentum* Lk., un fel de urez recoltat de Indieni la marginea lacurilor Canadei, *Helianthus tuberosus* L. (napi porcesci) central-nordamericană, porumbul din Mexico, vanilia din Antile, ananasul, cacao, ardeii, nucile americane (de Para) ca tropicale resp. subtropicale, iar arborile de China numai pe Anđi. Tabacul pare a fi fost cultivat din timpuri antice în Mexico și Peru. Patria cartofilor e Chile. Pe lângă aceste au întrodus Europeanii cultura multor plante din emisfera estică, între cari cel mai important rol joacă în părțile temperate cerealele. Spre sud remarcăm vița de vie — alături cu cea indigenă nobilitată — fructele mediterane, urezul, bumbacul, trestia de zahăr, cafeaua; iar în cele mai calde și umede regiuni diverse plante tropicale, s. e. palmieri, arborile de pâne, bananul, arborile de scortșoară etc.

FAUNA.

Cu toate că pe continentul Americii se găsesc cele mai multe specii de animale, nu se poate dice, că fauna ei e bogată și bine dezvoltată, deoarece speciile mai marcante și în-

semnate ca: elefantul, calul, leul, tigrlu, rinocerul, ipopotamul ș. a. lipsesc cu desăvârșire. Mamiferele sânt reprezentate în 48 de familii, dintre cari unele sânt speciale pentru America s. e.: bradypul, furnicarul, bissonul, lama, puma, jaguarul, ursul negru, cingulatele, unele specii de momițe și marsupialii; bine e reprezentată clasa paserilor, din cari vr'o 30 de familii trăiesc numai în America, cele mai numeroase sânt: colibri și papagalii, cele mai mari: condorul răpitor și struțul alergător (*Rhea americana*); — boa, crotalul, basiliscul mitrat și Iguana sânt reptiliile speciale ale Americii. Bogată este America în tot soiul de pesci și insecte; singur fluvial Amazon are vr'o 2000 specii de pesci, necunoscută până aci, iar fluturii sânt reprezentați în vr'o 8000 de specii. Se poate lesne observa, că animalele domestice bune lipsiau Americii înainte de descoperire; lama de pildă, întrebuințată ca animal de transport, nu este puternică ca cămila, boul, calul etc. În schimb animale vătămătoare sânt nenumărate. Astfel panthera se urcă până la latitudinea de 55°, apoi lupul fieros, coyotul, crocodilul aligator. Până și furnici vătămătoare și chiar unii pesci precum sipari de prin riuurile Americii de sud.

[V. B.]

PRODUCTELE MINERALE.

Nicăiri pe pământ nu se află mai însemnate mine de aur și de argint, chiar la suprafața solului, precum sânt cele de prin California, Mexic, Chile și Peru. Arama abundă de asemenea, iar depositele de huilă ocupă întinderi mari prin Statele-Unite, precum și puțurile cu păcură din Pensylvania și Canada. America de sud este bogată în tot felul de pietri prețioase și granate, precum: diamant, safir, pirozea, smaragd și rubin.

[G. B.]

ETNOGRAFIE.

Numărul locuitorilor Americii se urcă la 100 milioane. Ei aparțin în general la patru rase. Vechii locuitori ai Americii aparțin rasei americane, restrinsă numai la America. Numărul lor este 15 milioane, dinpreună cu Mulași și Mestiși 24 milioane. Rassa americană ocupă locul între rassa caucasică și mongolică, cu pielea de culoare roșietică (*spiele roșii*), păr negru, rar, frunte mică întunecată, privire obosită, nas vulturii și de statură mai mult înalți. Temperamentul oamenilor acestei rase e melancolic-serios, fiind de natură reci și nesimțitori. Se împart în mai multe sute de seminții, cu 423 de limbi, (în vr'o 2000 de dialecte). La descoperirea Americii vechii locuitori au fost aflați în parte mare în stare selbatică, numai în unele părți: Incas în Peru, Aztechi în Mexico etc. se aflau pe o treaptă oarecare de cultură unilaterală. Civilizațiunea europeană a avut de tot puțină influență asupra lor, ei au ramas până ađi în stare mai mult selbatică, iubind neafnarea și trăind mai cu samă din vênat și pescuit. Multe seminții s'au stins cu totul și în genere întreaga rassă e în decadentă și pe cale de a se stinge. Religiunea lor e un amestec de fetișism, împreunat cu credința în un spirit mare, nevidibil, care a creat lumea și o susține. Vechii locuitori ai Americii se numesc de obicei și Indiani; numele acesta li-s'a dat din cauză,

Tipuri americane.

Mundrucu (Brazilia).

Mura-Indian (Brazilia).

Botokud (Brazilia).

Tanana-Indian
(N.-V.-America).

Menitari (Knife River).

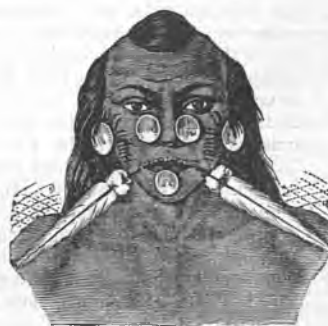
Căpetenie de Mandans
(Missouri de sus).

Vapisiãna (Guiana).

Colușã (Sitka-Bai, N.-V.-America).

Majoruna (Brazilia).

că Columb și soții săi la început au crezut, că se află în India. Rassa americană se împarte în două mari familii: Tolteci și Americani, cu mai multe ramuri. De ramul apalachic se țin toate popoarele indiene din America de nord și semințele, ce locuiesc în nordul râului Amazon; ele sunt resboinice, crudele și resbunătoare. Ramura brasiliană se extinde între Anđi, Oceanul Atlantic, Maranon și La Plata; ramura patagonică constă numai din câteva mii de suflete. (V. ilustr. Tipuri americane). În ținuturile polare ale Americii locuiesc Eschimoșii, cari în privința corporală au asemănare cu rassa mongolică, dar după limbă sunt semintie americană. Mulații sunt produși prin amestecarea Albilor cu Negri, iar Mestiții prin amestecarea Albilor cu Indianii. Nouii locuitori ai Americii, de rassa caucasică, sunt emigrați din Europa. Numărul lor e de 56 milioane și, afară de statul negritan Haiti, sunt preste tot locul popoarele dominante. Spaniolii (ispano-americani) s'au răspândit în o mare parte a Americii de sud, în America de mijloc și partea sudică a Americii de nord; Portughezii au ocupat Brasilia, Francezii valea inferioară a râului Mississippi și ținutul de pe malurile râului St. Laurențiu. Toți aceștia reprezintă elementul romanic, aparținând religiunii rom.-cat. În America nordică e în prevalență elementul german, Nemții și Anglo-Americanii cu limba în preponderanță engleză și aparținători credinței evanghelice, cu mai multe secte. Cam a deșea parte a întregii populațiuni o formează Negrii, aduși în America ca sclavi; acum ei sunt partea cea mai mare liberi; pe insula Haiti au întemeiat o republică independentă. De rassa malaieză se țin Chinezii și Culis, cari au început a imigra în timpul mai non, ca muncitori, din China, India și țările malaieze. Pe când rassa americană e în decadență, imigrațiunea celorlalte popoare amintite mai sus, continuă fără întrerupere, ocupând ele tot mai mult teren.

GEOGRAFIA POLITICĂ.

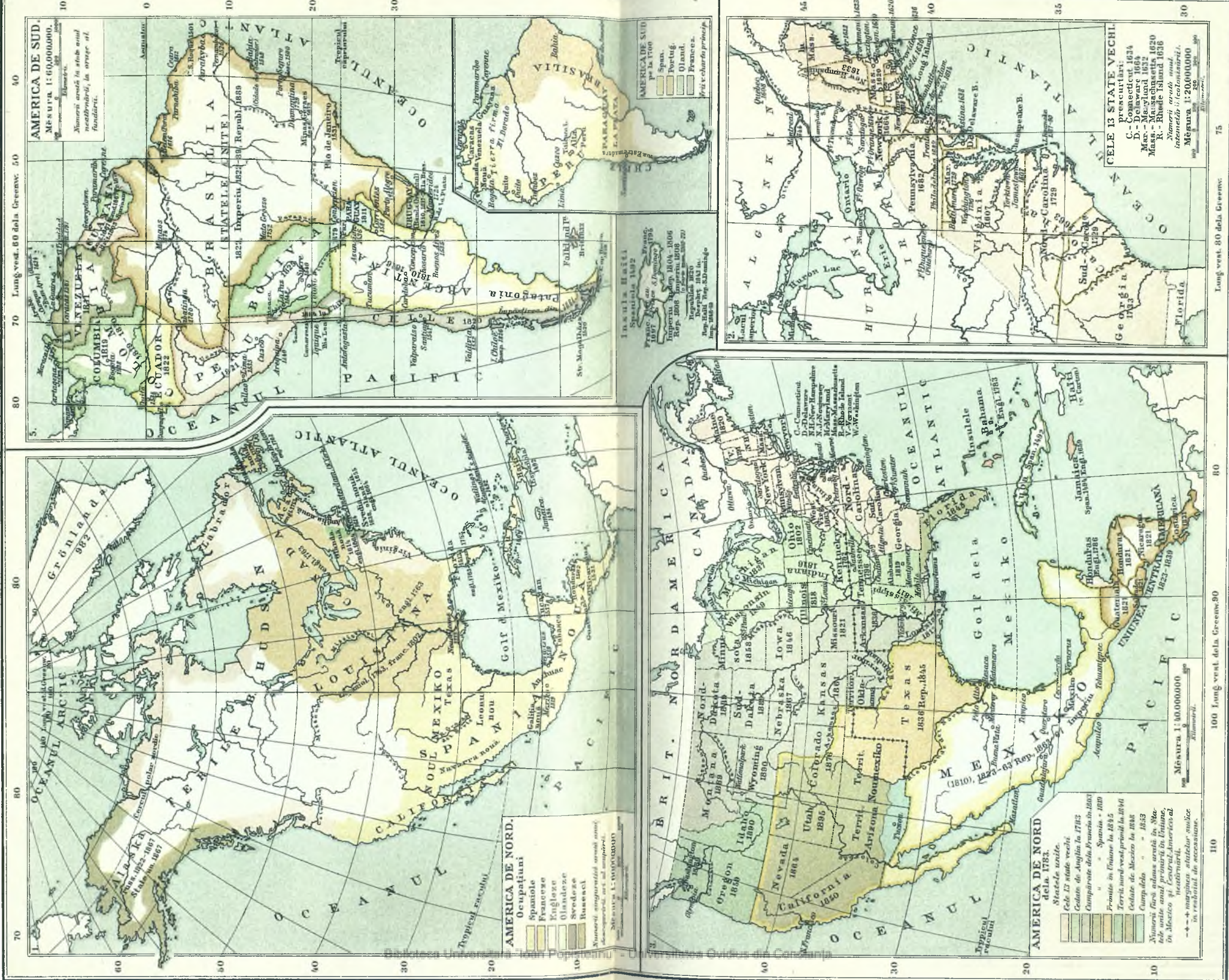
Afară de colonii, forma de guvern predominantă în America este republica federativă. America sudică, — afară de Guayana, Brasilia și Patagonia — precum și America de mijloc și Mexico, au fost la început posesiuni spaniole (în estensiune mai mult de 12 milioane km².) Acum se află în America sudică următoarele republici: Venezuela, ai cărei țermi au fost descoperiți la 1498 de Columb. Independența s'a proclamat la 1811. Statele-Unite ale Columbiei (Granada-Nouă); țermii ei au fost atinși de Columb în călătoria sa a patra; independența proclamată la 1811, la 1819 s'a alăturat la ea Granada-Nouă, la 1821 Quito, dar la 1830 se întemeia noua republică Ecuador; spre sud dela aceasta se extinde Peru, descoperit la 1526 (1531) și independent dela 1821. Bolivia independentă dela 1825. Chile, cucerită de Spanioli la 1541, neatârnată la a. 1818. Republica Argentina, ale cărei ținuturi au fost descoperite între anii 1527—1531 și proclamată de independentă la 1816. Paraguay (1811) și Uruguay (Bandă Oriental), proclamată de independentă la 1825. Brasilia, ai cărei țermi au

fost descoperiți la 1500; ea a fost posesiune portugheză, la 1822 proclamată independentă de Portugalia, ca imperiu, dela 1889 ca republică. În sudul extrem al Americii se extinde Patagonia, locuită de Indiani, insulele Falkland sunt englezesci, iar în nord e Guayana, împărțită între Englezi, Francezi și Olandezi. În America centrală se află republicele Costa-Rica, Nicaragua, Honduras, San-Salvador și Guatemala. În America nordică se află republica Mexico, descoperit la 1519 și independentă dela 1821 în parte imperiu, aji republică. Statele-Unite ale Americii de nord, țermul A. de nord a fost descoperit la 1497 de un englez, la 1585 s'a întemeiat prima colonie (Virginia). Coloniile au fost posesiuni engleze, independența s'a proclamată la 1776, (13 colonii); spre nord se extinde Canada, sub autoritatea nominală a Angliei (Dominion of Canada). Insulele: Vestindia, Antilele mari și mici etc. sunt în posesiunea diferitelor state Europene. Pe insula Haiti este o republică negritană. [S. M.]

ISTORIA DESCOPERIRII.

Descoperirea definitivă a continentului american este meritul genovesului Columb. Dar nici înainte de el nu a fost cu totul necunoscut; anume e fapt, că în secl. X. au ajuns Normanii prin Grönlanda până la coastele Americii de nord, unde au întemeiat și colonii. În secl. XIV. însă se pierd urmele acestei descoperiri, fără ca lumea civilizată să fi aflat ceva despre ele. Că lumea veche, Fenicienii, Cartagenienii, Grecii și Romanii nu au avut cunoștință despre al 4-lea continent, e mai mult decât sigur. Cristofor Columb a descoperit în prima și a doua oalătorie a sa (1492—93) India de vest, în călătoria a treia (1498) coasta nordică a Americii de sud și Orinoco, iar în a patra călătorie (1502) coastele A. centrale (Honduras, Costa-Rica și Veragua). Într'aceea s'au aflat și alți bărbați, cari au voit să aibă parte din gloria descoperirii. Giovanni și Sebastian Caboto, cari navigau în serviciul Angliei, au descoperit (1494) insula Terra Nova și o parte din coastele Statelor-Unite; Alonso de Hojeda și florentinul Amerigo Vespucci Guayana (1499), acesta din urmă a făcut mai multe călătorii, începând cu a. 1499; portughezul Cabral Brasilia (1500), pe care însă mai amănunțit a explorat-o Amerigo Vespucci; portughezul Cortereal Labrador-ul (1500—1501), Yanez Pinzon gura Rîului Amazonelor (1500), Yanez Pinzon și Diaz de Solis Yucatan (1507), Ponce de Leon peninsula Florida (1512); tot în 1512 a aflat Diaz de Solis estuariul La-Plata; în 1513 a trecut Balboa prin istmul Panama până la Oceanul Pacific. Grijalva a descoperit în 1515 coasta estică a Mexicului sau Spaniei noue, pe care a ocupat-o Fernando Cortez în 1519—1521. La 1520 a aflat în fine portughezul Magelhaes drumul pe mare către India estică și anume prin Str. Magelhaes, numită după descoperitor; Str. Bering a fost aflată numai la 1648 de cozacul Deșnev. De aci încolo apoi s'au perindat expedițiile în interiorul Americii, cari au adus și științei foloase mari. Așa bunăoară călătoria englezului Burnaby în America de nord (1769—75), a francezului De Pages la Mississippi (1767) și a lui

DESVOLTAREA ISTORICĂ A STATELOR DIN AMERICA.

AMERICA DE NORD.
 Ocupații:
 Spaniolă
 Franceză
 Engleză
 Olandeză
 Suedeză
 Rusă
 Mexicană

AMERICA DE NORD
 de la 1783.
 Statele unite
 Cele 13 state vechi
 Căderea Angliei în 1783
 Căderea Franței în 1803
 Franța în Uniune în 1804
 Statele de Mexic în 1848
 Ocupații
 Mexicani
 Mexicani și americani în Mexic
 Mexicani și americani în Mexic
 Mexicani și americani în Mexic

AMERICA DE SUD.
 Măsură 1:60.000.000.
 Numeri arabi în statele și teritoriile, la arabe în fondatori.

CELE 13 STATE VECHI.
 Connecticut 1636
 Delaware 1684
 Maryland 1688
 Massachusetts 1630
 New York 1614
 Virginia 1607
 Carolina de Nord 1776
 Carolina de Sud 1776
 Georgia 1733
 Florida 1763

Humboldt cu Bonpland în regiunile ecuinociale. Spaniolii, Englezii și Portughezii au întemeiat vaste colonii și după ei Francezii și Olandezii. Aceste colonii au fost mult timp în atîrnare de respectivele state europene, cari aduceau an cu an bogății de acolo. Dar în fine s'au convins coloniștii, că ei au devenit cu totul Americani, și că este în interesul lor de a nu mai trimite rodul muncii lor în Europa. Mai întăiu (1783) s'au resculat și 'și-au căpătat independența mai multe colonii engleze în America de nord; la 1810 s'a început și în coloniile spaniole resboiul pentru independență; la 1822 'și-a proclamat și Brasilia neatîrnarea. Ați toate statele Americii au formă de stat republicană, dar nu toate sînt pe deplin consolidate, căci revoluțiile interne încă nu s'au stîns cu totul. Numele și 'l-a primit nou descoperitul continent dela călătorul florentin *Amerigo Vespucci*, amintit mai sus. El și-a descris călătoriile, prin ceea ce s'a făcut cunoscut noul continent în cercuri largi. Cel dintăiu, care după moartea lui Vespucci (1505), a dat noului continent numele de *Terra America*, a fost cosmograful Waldseemüller la 1507. (Lit.: A. de Humboldt, *Examen critique de l'histoire de la géographie du Nouveau Continent*; Macgregor, *The progress of America from the discovery of Columbus etc.*; Hellwald, *Amerika in Wort und Bild*; Winsor, *Hist. of America* [1886—89]; Cronau, *Amerika* [1890].) [B.]

Americanisme, însușirile particulare ale limbei engleze din Statele-Ūnite, cari s'au format sub influența limbei spaniole (Florida, Texas), olandeză (Newyork), franceze (Louisiana și Missouri), sau sînt provincialisme aduse din Scoția și Irlanda; ele se referă atît la cuvinte cît și la exprimare.

Amerigo Vespucci, dibaciu navigator și cosmograf; după numele lui s'a numit continentul descoperit de Columb, America; n. 1451 la Florența, † 1512 la Sevilla. Deja din 1490, aflându-se în Spania, Vespucci fû marter la genialele descoperiri ale lui Columb. Pe urmele acestuia călători și el la 1499, 1501 și 1507, explorând toată coasta estică a Americii meridionale.

Amerling, 1) *A. Carol*, scriitor ceh, n. 1807, unul dintre cei dintăiu deșteptători naționali ai poporului cehic. Deși medic, se devotă cu totul popularizării sciințelor naturale prin scrieri și prelegeri publice pe basa principiilor pedagogice ale lui Kornensky. † 1885. 2) *A. Friedric*, pictor, n. la 1803, † la 1887 în Viena, cercetă academia din orașul său natal; la Londra, Paris și München studîi opere celebre. După întoarcere cîștigă cel dintăiu premiu dela academie cu »Dido pe rug« și »Moise în pustie«. Se distînsă și ca pictor de portrete, executând cu succes portretul împăratului Francisc I.

Amestec, 1) *A. frigidifer*, amestec făcut cu scop de a produce frig artificial, gheață artificială ș. a. Temperatura scade prin aceea, că o parte din căldura elementelor constitutive o consumă un corp solid, ce se topesce. Așa s. e. 2 părți de gheață sfărmată, cu 1 parte de sare, coboară temperatura cu 18° C, salmiacul amestecat cu zăpadă produce o scădere de temperatură de 28° C, iar o amestecătură de acid carbonic solid, protoxid de azot lichid și eter de alcool produce frig de —120° C. 2) *A. fusibil*, anu-

mite substanțe, cari înlesnesc fusionarea (topirea) altor corpuri, formând o sgură, în care s. e. părțilelele de un metal redus se confund și împreunându-se sînt ferite de efectul oxidant al aerului. (Boraxul, sticla cu spat de flor.) Pentru simpla topire a unui metal servă *A. negru*, compus din 3 p. tartrat de potasiu, 1 p. salpetru și cărbune ori carbonit de potasiu și cyanură de potasiu.

A metă, (*ital.*) term. comer. = pe jumătate, întreprinderi la cari se asociază două persoane cu condiție de a purta în părți egale o eventuală pierdere, în cas de cîștig însă a împărți cîștigul în părți egale. Astfel de afaceri se contează pe o socoteală comună (conto à metă).

Ametabola se numesc de unii autori insectele, cari nu au deloc metamorfosă, ca păduchia, lepismele etc. (V. metamorfosa insectelor.)

Amețeala, alterațiunea simțului general somatic împreunată cu nesigurantă în mișcări și cu senzațiuni de mișcări aparente ale corpului. Se arată la anemie sau congestiuni la creeri, din diferite cauze. Câte odată simptom al unor morhuri de creeri, de măduva spinării, al multor neurose (epilepsia se presintă uneori numai cu amețeală), al afecțiunii canalelor semicirculare ale labirintului urechii (morbul lui Menière); foarte des la anemie, după pierderi mari de sînge, câte odată la morhuri de stomac, de inimă. Abusul de cafea, ceai, tutun, alcool, narcotice, produce între altele și amețeală.

Ametist, (*miner.*) varietate de cuarț de culoare violetă; când este de culoare frumoasă și limpede se întrebunțează în bijuterie. Ametistele frumoase vin din Brasilia, Siberia, Ungaria. [V. C. B.]

Ametria, lipsa de proporțiune și arnonie; contrarul simetriei.

Ametropia, (*grec.*) măsură anormală în construcția ochiului; ochiul are ametropie când axa lui antero-posterioară este ori mai lungă, ori mai scurtă, decăt a ochiului construit în măsură normală și care ochiu se numesce *ametrop*. Se mai numesce *A.* și ochiul, a cărui cornee are între meridianele ei pe unele mai convexe ori mai concave decăt pe altele, (*v. astigmatism*). *A.* se corectează cu sticle sferice (ochelari).

Amezit, mineral, v. Clorit.

Amfi, *amphi*, de ambe părțile, împrejur; (cuvintele compuse cu *A.* v. sub *amphi*.)

Amhara, partea mijlocie a Abesiniiei (v. ac.); până la 1871 regat cu capitala Gondar, de atunci aparține Abesiniiei.

Amiași sau amiași-și, oara a 12-a după mieșul noptii.

Amiant, mineral, v. asbest.

Amiba, (*amoeba*), corpul ciupercilor Mycetozoare (Myxomycete) în tot timpul perioei lor vegetative, începînd cu germinățiunea sporilor, e format de o masă protoplasmică de dimensiuni microscopice, cu contur neregulat, nelimitată la exterior de vr'o membrană, cu protoplasma fin granulară, în o parte oarecare, de obicei în mijloc, cu un nucleu, cu una sau mai multe vacuole (tonoplaste), cu granulațiuni oleioase și substanțe de desasimilațiune, neeliminate. Această formă, identică cu acele ce se întălnesc în regnul animal (Protozoare), s'a numit *amibă*; de alții, celor din regnul vegetal, pentru că sînt numai

la Myxomycete, și pentru că la un moment dat se mărginesc de o membrană analogă celulozei, li-s'a dat nume special de *mixamibă*. Ca și amibe animale au două soiuri de mișcări: mișcări interne, curenți de granulațiuni protoplasmice, și mișcări în întregimea corpului, de translațiune, în direcțiuni hotărâte de agenții interni și externi (mișcări amiboidale; v. ac.) [S. Șt. R.]

Amibe, (zool.) v. Amoeba.

Amiboidal, ce se aseamănă cu o amibă, cum e corpul simplu al Mycetozoarelor sau cel rezultat din fuzionarea ori alăturarea mai multor amibe (plasmodiu amiboidal), cu aceeași înfățișare ca și ele, numai că e mai voluminos, putându-se vedea și cu ochi liberi, cum e plasmodiu de *Aethalium (Fuligo) septicum*, larg de 2—3 dcm. gros de 2—3 cm. Mișcările de translațiune ale corpului amibelor și ale plasmodiilor (mișcări amoeboide, amiboidale), prin emiterea din masa protoplasmică a unor prelungiri neregulate, neanastomosate, numite *pseudopode*, și contractarea protoplasmei din partea opusă locului de esire a acestor prelungiri, urmată de retractarea pseudopodelor, de unde rezultă o deplasare a corpului pe substrat. Dacă emiterea pseudopodelor se face tot mereu în aceeași direcțiune, rezultă o mișcare, ce e drept mică, în același sens, dar după câtva timp apreciabilă. Grație acestor mișcări plasmodiul Myxomycetelor, când se pregătesc pentru fructificațiune, se țiresce la suprafața arborilor, dela basa lor până pe frunzele cele mai superioare.

[S. Șt. R.]

Amici, *Giovanni Battista*, astronom și optic, n. 1784 în Modena, † în Florența la 1863. La început a fost profesor de matematică în locul său natal, iar mai târziu director al observatorului din Florența. S'a distins prin inventarea mai multor instrumente optice (reflector, microscop, aparate de polarizațiune). A făcut escelente observări asupra stelelor duble, a sate-liților lui Jupiter, a soarelui precum și asupra mișcării sucurilor în plante și a fructificării plantelor.

Amicii Artelor, societate artistică înființată în Iași la 1884; la început a luat un avânt îmbucurător, dar în curând se disolvă.

Amicii Domnului se numiau în scrierile mistice ale secl. XIV. persoanele evlavioase. În unele părți persoanele acestea se întruniau și în societăți. Valea Rinului dela Brabant și până la văile Helveției era patria amicilor Domnului, iar locurile principale de întrunire erau orașele Colonia, Strassburg și Basilea.

Amictus, (*lat.*) mantelă, tot felul de vestmânt exterior, tot ce servește a acoperi corpul; togă, vël.

„Amicui“, titlul mai multor publicațiuni period. române; mai remarcabile: 1) »*A. comerțianților*«, gazetă politică și comercială apărută la București în 1848 de 2-ori pe sept. sub red. lui S. Andronic. Tipogr. Z. Karkaleki. 2) »*A. familiei*«, jurnal pentru toți. Litere-științe-arte-pedagogie-industrie; apărut la București în 1863—66 de 2-ori pe lună sub red. d-nei Constanța de Dunca-Schiau. Tipogr. naț. Antr. C. N. Rădulescu. 3) »*A. familiei*«, diar beletristic și enciclopedic-literar, apărut de 2-ori pe lună mai întâiu în (Cluj (tipogr. I. Stein), apoi în Gherla (tipogr. »Aurora«), cu ilustrațiuni, dela

1878—1890. Propr., red. și ed. Nicolae Fekete-Negruiu. 4) »*A. familiei*«, foaie beletristică-științifică ilustrată apăr. în Giaz dela 1881—84 de 2-ori pe lună în ed. lui P. Cieslar. 5) »*A. libertății*«, foaie politică și literară apăr. la Craiova în 1887 odată pe sept. sub red. Traian Demetrescu. Tipogr. Asociații români. 6) »*A. literaturii române*«, apăr. la București în 1860 ca foaie literară, comercială și agronomică, iar în 1865 ca jurn. ecles., lit. și agricol, odată pe sept. sub red. Nifon Bălășescu. 7) »*A. poporului*«, căldar fondat la 1861 de Visarion Roman și red. de dinsul în decurs de 23 ani; în partea literară cuprinde fiecare an bucăți istorice și literare de valoare; căldarul apare și de present în ed. W. Krafft în Sibiu. 8) »*A. școalei*«, scriptură pedagogică pentru învățători, educători și toți bărbații de școală, fond. și red. de Visarion Roman; apar. în Sibiu la 1860—65 și 1867—68. Tipogr. S. Filtsch. 9) »*A. tinerimii*«, foiță pentru nobilitarea și cultivarea tinerimii române, fundată la 1895 (Oct.) de I. Moisil; apare în T.-Jiu odată pe lună cu ilustrațiuni litografice.

Amide, compuși cari pot fi priviți ca amoniac, în care s'a înlocuit hydrogenul în parte sau în total printr'un radical acid. A. se găsește și în natură (urea, asparagina etc.), sunt corpuri cristalisabile, volatile, având în același timp caracterul acizilor și al bazelor.

Amidon, (*amyl*), substanță de rezervă foarte răspândită la plante, în semințe (albulmen, cotiledoane), în tubercule etc. Se poate scoate din semințe ori din tuberculele de cartofi, reduse în pulbere și spălate cu un curent de apă. Pe fundul vasului, în care curge apa, se depune amidonul ca o pulbere albă, ce se mai spală, apoi se usucă ca să fie curat. Observat la microscop, se vede că e format din grăunțe numeroase de forme variabile, de ordin sferic, simple sau compuse, de dimensiuni dela $2/_{1000}$ — $170/_{1000}$ mm., formate din strate alternativ mai clare și mai întunecate dispuse în jurul unui punct central (hil) sau excentric. Compoziția chimică în formulă brută e $C_6 H_{10} O_5$ sau $C_6 (H_2 O)_5$ sau $(C_6 H_{10} O_5)_n$; prin urmare e o combinațiune de carbon cu un număr variabil de molecule de apă sau un hidrat de carbon. E insolubil în apă rece; în apă caldă se umflă și se transformă într'o materie gelatinoasă. Încălzit la 100° suferă o modifiștiune, ce-l face să fie solubil. Tinctura de iod, având puțin iod liber, amidonul o colorează în albastru mai mult ori mai puțin intens. Originea și creșterea grăunților de amidon sunt încă în discuția și cercetările învățăților; se scie însă sigur, că au o structură cristalină, sunt o reunire de sferocristale, ce radiază în jurul unui centru, după cum se poate vedea cu lumina polarisată.

[S. Șt. R.]

Amidonat, ceea ce conține amidon, ca *parenchymul amidonat* format din celule incolore pline cu grăunți de amidon, cum e *parenchymul tuberculelor de cartofi*, cotiledoanele de fasole etc.; *albumenul amidonat*, ale cărui celule conțin mai cu samă amidon, cum e albumenul de grâu, porumb, orez etc.

Amiens, cetate, capitala depart. franc. Somme; are o catedrală din secl. XII;

residentă episcopală; industrie de lânărie; comerț cu zahăr, lână, cereale etc. Aci s'a încheiat la 27 Mart. 1802 pace între Franța, Anglia, Spania și republica batavică; în 1870 fu bătută armata franc. de nord de către Manteuffel, care ocupă cetatea. — *A. Petru*, v. Petru d'A.

Amigdala (Tonsilla), glandulă limfatică așezată în baza triunghiului, ce-l formează palatul moale. Structura ei este asemenea unui strugure; suc limfatic, ce-l secreționează, iese prin două țevișoare. Funcțiunea fiziologică este foarte nesemnăată. V. Amygdalitis.

Amigdalina, substanță din grupul glucosizilor, cu formula $C_{30}H_{47}NO_{11}$, ce se află multă în semințele de migdale amare și în frunzele de *Prunus lauro-cerasus*, migdal, precum și în semințele tuturilor Amygdaleelor (v. ac.) (piersic, cais, prun, cireș etc.) Tot în aceleași părți se găsește un ferment solubil, *emulsina*, care în prezența apei reoe lucrează asupra migdalinei transformând-o în glucosă, esență de migdale amare (C_7H_6O) și acid cyanhidric (HCN), otravă foarte violentă; de aceea e periculoasă mănucarea în cantitate mare a semințelor plantelor sur zise. [S. Șt. R.]

Amigdaloid, ori ce rocă eruptivă basică, ai cărei pori și cavități, rotunde sau eliptice, sunt umplute cu produse minerale de infiltrațiune ca: zeoliți, calcită, aragonită, opal etc. A. pot fi diabaze, melafiri, basalte, porfirite.

Amil (amylum) = feculă, amidon (v. ac.) Cf. și articolele de sub Amyl.

Amilacee (amylaceus), care e de natura amidonului, amidonat (v. ac.)

Amiloid, (med.) v. Degenerațiune.

Amimia, neputința de a exprima idei și sentimente prin mimică și gesticulațiune; simptom la morburi cerebrale.

Amin, (evr.) înseamnă: »adever», »așa să fie» și se dice ca încheiere la rugăciuni.

Aminia, varietate de struguri produse prin încrucisare de viță americană și europeană, cu boabe mari, dulci, aromatice, roșietice.

A minori ad majus, (lat.) delă mai mic la mai mare; termin întrebunțat la deducțiuni logice. V. A majori ad minus.

Amintirea viilor și a morților se face de preot când pregătesce proscomidia. Se mai amintesc vii și morții și în decursul sfintei liturghii. Deosebită amintire a morților se face în Sămbăta »Florilor» și în Sămbăta »Rusalțiilor».

Amiras, *Alexandru*, biv-velsluger din Moldova, a tradus pe grecesce în 1729: *Cronica anonimă a țerei Moldovei (1662—1723)* din ordinul domnitorului Gr. Ghica.

Amitosa, divisiunea directă a nucleului. În divisiunea amitotică, nucleul nu mai dă loc la fenomenele complexe, ce se observă în divisiunea indirectă (v. *karyokinesa*), ci se alungesce, stragulându-se la mijloc, până ce se rupe în două jumătăți. Uneori fiecare jumătate prezintă lobațiuni mai mult sau mai puțin numeroase și neregulate, cari se pot chiar separa și pot forma fiecare câte un nucleu. La plante se întâlnește acest fenomen mai ales în vasele laticifere și în celulele bătrâne parenchimatose delă phanerogame (*Tradescantia*, *Allium*, *Anthurium*, *Orchis* etc.), în celulele internodiale de *Chara*, în talul bătrân de *Valonia* etc. (Cf. Strassburger, Über Kern und Zelltheilung im Pflanzenreiche,

Jena, 1888; Das Bot. Practicum; Schmitz, Verh. des naturh. Ver. des preuss. Rheinl. und Westf. 1879 și 1880; Johow, Bot. Zeitung 1881 Nr. 45.) La animale A. s'a observat în celulele limfatice (*leucocyte*) în celulele epiteliale delă unele Arthropode etc. (Cf. Ranvier, Traité technique d'histologie; Arnold Julius, Arch. f. mikrosk. Anat. Bd. XXX und Virchow's Archiv XCIII, XCVIII și CIII; Blochmann, Morph. Jahrb. X. 1885 etc.) [V.]

Amlacher, *Albert*, scriitor sas, n. 27 Dec. 1847 în Orăștie, făcū studiū teologice și istorice la universitățile din Jena, Berlin și Heidelberg. Reîntors de aici la 1872 ca Dr. phil., a ocupat postul de conrector la școala ev. din Orăștie; 1881 fū ales predicator în Sebeșul sās., iar 1891 paroch în Romos, comună veche sās., astăzi însă aproape pe deplin romanisată. S'a ocupat mult cu studiū istorice și etnografice. Scrieri: *Urkundenbuch z. Geschichte d. Stadt u. d. Stuhles Broos (1879)*, *Die Türkenschlacht auf dem Brotfelde (1879)*, în concludere cu I. L. Pič: *Die dak. Slaven u. Csergeder Bulgaren (1888)*, *Wanderungen im Mühlbachgebirge (1889)*; a mai publicat delă 1868 încoace (în revistele: *Allg. Familienzeitung*, *Buch für Alle*, *Chronik der Zeit*, *Illustr. Welt*, *Über Land u. Meer* și *Gartenlaube*) numeroase nrovele și povești, în cari descrie viața și obiceiurile poporului rom. cu multă simpatie și cunoscință de cauză. O parte a acestor publicațiuni a fost tradusă în romănesce (de Lucr. Trențiu etc.) și publicată în revista »Amicul familiei» din Gherla.

Amlaş, numele unui vechiu ducat, castru și opid, astăzi al unui sat în Transilvania. Sub numirea A. (Sași) o pronunță: *Hamlesch* și o deduc delă coloniștii sosiți din Hameln în Hanovera, Maghiarii: *Omlás* = ruină, Romăni: *A m n a ș*) a figurat în istoria Ardealului din evul mediu un ducat alături cu al Făgărașului (v. Făgăraș), a căror titulatură o au purtat domnitorii Valachiei până pe la începutul secl. XIV., numindu-se s. e. la a. 1390 (după traducerea din slavonă) *Mircea*: »voivod al Ungrovlachiei, duce de Făgăraș și Omlaş, domn preste Banatul Severin, preste Dobrugea și Siliștra etc.» Din combinațiunea datelor istorice și geografice se poate deduce, că ducatul A., înainte de colonizarea Sașilor în Ardeal, se estindea între Knezii de Hatzak și boierii de Făgăraș delă Mureș și Târnave până la Olt, unde se învecina cu ducatul de Făgăraș, prin urmare cam în extensiunea fundului regiū, numit și Sachsenland. În urma colonisării Sașilor sub scutul expedițiunilor cruciate (Conrad 1147) locuitorii Romăni străimorați fiind spre poalele Carpaților și prin enclavele din Săsime, ce au format mai târziu comitatul Albei superioare, ducatul Omlășului, devalvând cu totul, a fost redus la districtele limitrofe ale Seliștei și Tâlmaciului, iar din capitala ducatului a ramas numai numirea satului sāsesc *Hamlesch*, cândva numit și opidul Omlaş, astăzi cu 1328 locuitori, dintre cari 348 Romăni, ceilalți Sași. Lângă comuna aceasta, ce stă pe culmea dealurilor, cari despart regiunea Mureșului de a Oltului, se dice, că s'ar mai afla urmele castrului Omlaş, pe care însă unii îl identifică cu ruinele castrului Salgo din vecinătatea Seliștei. Voivodii Valachiei, cari purtau titulatura de duci ai Făgărașului și Omlășului,

voin și aci a exercita drepturile de jurisdicțiune, ca la Făgăraș, instituiau în Selște vice-voievoși și în comunele aparținătoare Knezi ca primari; regii Ungariei, cari considerau aceste districte de parte întregitoare a fundului regesc. Începură a le dona la dinasti interni. Așa regele Ștefan V. în a. 1265 confirmă donațiunea, ce o făcuse tată-său Bela IV. preste Talmaciu și Omlaș lui Corlad din Talmaciu, ai cărui succesori însă le restituiră la a. 1322 regelui Carol, iar acesta dăruie castrul Salgo (Amlaș) cu cinci vile vlace voivodului Toma din Ardeal. Mai târziu regina Maria dăruie castrul Salgo cu ținutul Omlașului eppului Gobelin. Dar aceste donațiuni n'au prins rădăcini, până când regele Mathia Corvinul le încorporează cu municipiul Sibiiului, de care se ține și în prezent. (Cf. Pič, Abstammung der Rumänen, pag. 162; Hașdeu, Dicționar I., 1068; Pușcariu, Familiile nobile II., 276.) [I. cav. de Pușcariu.]

Ammanati, Bartolomeu, arhitect și sculptor ital., n. 1511 în Florența, † 1592, unul dintre cei mai excelenți imitatori ai lui Michel Angelo. Operele lui principale sânt: mormântul cardinalului Monti în Roma, admirabilul pod al sf. Treimi din Florența etc.

Ammer, 1) *A. (Amper)*, rîu în Bavaria sup., isvorește la granița Tirolului. Valea A.-g au (v. și Oberammergau) e renumită pentru sculptura în lemn. 2) *A. lac*, în Bavaria sup., la înălțime de 534 m., suprafața 46 km².

Ammi L., gen de plante din familia Umbeliferelor cu 6—7 specii, toate ierburii bisanuale ori perene, ce cresc în Europa, regiunea mediteraneană, insulele Azore și Canare; flori albe, grupate în umbelile compuse. Specia *A. Visnaga* Lamk., ce crește în sudul Franciei, Orient și nordul Africei, e o plantă ierboasă, vivace cu miros aromatic plăcut, ale cărei fructe sânt aperitive și diuretice, întrebunțate ca gargară în boalele de dinți, numite caria dentară și gengivita. Aceleași proprietăți aromatice și excitante le au și fructele de *A. majus* L., specie din centrul și sudul Franciei, Orient și America nord. și cele de *A. copticum* L. din India, Egipt, cunoscute sub numele de *A. de India*. [S. Șt. R.]

Amnianus Marcellinus, istoric roman, n. pe la 330 d. Chr. în Antiochia, † pe la 400 în Roma; sub eroul său de predilecțiune, împăratul Iulian, luă parte la mai multe resboaie; scris istoria statului roman dela 96—378 d. Chr. cu iubire de adevăr și cu spirit fin de observație, în 31 cărți, dintre cari cele 13 dintăiu (asupra anilor 96—352) au pierit. Cea mai nouă ediție critică de Gardthausen a lui A. a apărut la Lipsca, 1874—75 în 2 vol.

Ammodytes, gen de pesci din ordinea Physostomilor și familia Ophidinelor. Pesci lungi cu botul ascuțit și fără aripi ventrale. *Ammodytes tobianus* L. până la 40 cm. lung, trăiește în Marea Nord. și Oceanul Atlantic în năsip și se hrănește cu vermi. Servesce pentru pus la undiță. Se mănâncă numai în Grönlanda. [A.]

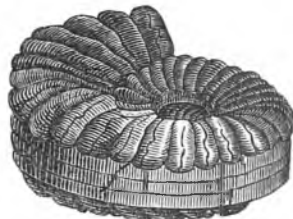
Ammon (și Amun), în mit. egiptică de regulă numit Ammon-Ra, adică Ammon-soarele, a fost cel mai de sus domnitor de lume, iară cultul lui și-a ajuns culmea de strălucire în Theba, capitala Egiptului de mijloc, unde a avut un templu renumit, și a fost venerat ca Țeu al soarelui, creator și susținător și regele regilor,

dar cultul lui a fost de însemnătate și în oaza Memphis. Ammon uneori s'a înfățișat ca berbece cu coarnele încovoiate în jos, iară de alteori ca om cu cap de berbece, pentru că reprezenta soarele în zodia berbecului (în Martie) și din astă cauză s'a venerat și ca Țeu de pășune și de turme, până ce în Egiptul de jos, unde a înflorit agricultura, s'a venerat taurul Apis, soarele în zodia taurului (în Aprilie). Cultul lui A. a trecut și în Grecia mai ales în Theba și de aci Zeus Ammon, ba 'l-au primit și Romanii, numindu-l Iupiter Ammon. (V. Ammonium).

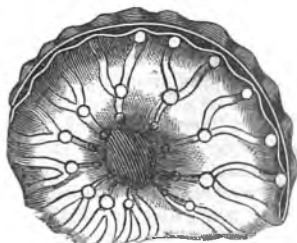
[Atm.]

Ammoniac, (Az H₃), un gaz descoperit de Black (1754). Pristley îl prepară în stare pură și Berthollet iară, că e compus din azot și hidrogen (1785). A. se prepară de obicei din clorură de ammonium (Țipirig) și hidrat de calciu (var stins); A.-ul este foarte solubil în apă și alcool (1 vol. apă disolv. 1148 vol. A. la 0°).

A. în natură se află foarte răspândit, dar mai în totdeauna combinat cu acizi, și în cantități foarte mici. A. al comerțului (Liquor Ammonii caustici, și Spiritus Salis Ammoniaci causticus) sânt soluțiuni concentrate ale A. gazos în apă, obținute astăzi aproape exclusiv destilând apa ammoniacală, ce rezultă ca product lateral la fabricațiunea gazului

Ammonites Bucklandi.

Ammonites varians.

aerian, cu var stins. Aceste soluțiuni sânt foarte întrebunțate în tehnică (ca surogate în locul săpunului), la albitul și văpsitul pânzei și al postavului, la fabricațiune de lacuri și colorii; pentru extracțiunea Cochinillei și Orselei; pentru extracțiunea argintului (clorura de argint) din mine-reuri, pentru fabricațiunea gheței artificiale, profitând de frigul, ce nasce la evaporarea A.-lui din lichid. (V. gheață și amestec frigorifer.) A. lichid se întrebunțează și în medicină (la Syncope, la intoxicațiuni prin narcotice etc.) A., respirat timp mai îndelungat, produce suffocație și chiar moarte. Numele de A. s'a derivat din vechiul nume al salmiacului (Țipirig): Sal armeniacum și apoi Sal ammoniacum, din care s'a extras. A. lichid e fără colorare, cu miros înțepător, cu gust arțetor; soluțiuni mai concentrate provoacă pe piele roșeață și vesicație. A. colorează hârtia roșie de turnesol (Lacmus) în albastru, de asemenea și hârtia de curcuma și în genere produce schimbări caracteristice de colorii asupra unui număr mare de pigmenți vegetali (s. e. colorarea violetă a viorelelor în verde etc.)

Ammoniți, Cephalopode fosile, înrudite cu

Nautilus. Există peste 600 de specii, unele foarte mari, sînt fosile caracteristice foarte importante, apar întăiu în ter. Devonian. Ammoniții propriu zîși cu coaja în spirală se găsesc mai cu samă în ter. Jurassic (s. e. A. Bucklandi) și Cretaceu (s. e. A. varians). V. ilustr.

Ammonium, (Az H₄) un compus de azot cu hydrogen, cunoscut însă numai în combinațiunile sale (s. e. Salmiac, care e *chlorura de ammonium* Az H₄ Cl.) Descoperind ammoniacul sau clorura de ammonium cu ajutorul curentului electric, întrebunțind mercur la polul negativ, se naște un corp cenușiu cu lustru metalic și de consistența untului, care fiind foarte puțin stabil, se descompune, dănd pentru 2 volume de ammoniac un volum de hydrogen.

Ammonium, la Egiptenii vechi oaza Ammon, unde a fost oracolul renumit al zeului Ammon. Oaza Ammon ați la Arabi se chiamă Siwah el Wâh și e aproape de Agermi, unde s'au aflat ruinele templului lui Ammon. Pe acolo ați e «svorul soarelui» numit Ain el Hamman (apa lui Ammon). [Atm.]

Amnar, o bucățică de oțel, care, lovită cu putere de marginea unei pietri de cremene, dă scântei. Dacă punem pe cremene o bucățică de iască, aceasta se aprinde din scântele produse de loviturile amnarului. A.-ul e un instrument excelent de foc în pădure la câmp, prin vînt și ploaie, când chibritele nu se pot folosi. Mai de mult pușcile cu cremene aveau drept cocos o bucățică de cremene, care, lovită de o tăbliță de oțel, producea scântei și acestea aprindeau praful.

Amnaș, v. Amlaș.

Amnesia, (*grec.*) în asemănare cu aducerea aminte, consistă în neputința de a ne reduce în minte la cas de trebuință ideile avute. Se poate considera ca o debilitate, ca un defect al memoriei și poate fi chiar intenționată. Ca artă se numește *amnestich.* (V. mnemonica.) [Pl.]

Amnestia, *amnistia*, (*grec.* = uitarea trecutului). Printre drepturile, de cari dispune regele în mod constituțional, pactul fundamental al României prin art. 93 așează și pe acela de A. în materie politică. A. nu trebuie confundată cu dreptul de grațiere (v. ac.) sau micșorare a pedepsei, în materie de drept comun (același art. 93 și art. 103 Constit.) Pe cînd grațierea este individuală, A. e generală; aceasta din urmă cuprinde abolitiunea absolută (v. ac.) a urmărilor și chiar a condamnărilor, întru cît nu vor fi fost definitive (a se vedé Decretul regal de amnistie cu nr. 3839 din 1888, prin care se amnestiază țeranii resculați în acel an). Astfel A. răspunde scopului ei de împăciuire socială, aruncînd asupra faptelor vîlului uitării eterne, așa că tribunalele nu mai sînt în drept a pipăi faptele amnestiate, acțiunea civilă singură persistă. Grațierea și micșorarea pedepsei pornesc de la alte sentimente, acelea ale compătîmirii și iertării; grațierea se acordă celui ce de sigur este culpabil, pe cînd A. celui care ar fi putut să fie culpabil. Efectele grațierii sînt remiterea în tot sau parte a pedepsei pronunțate, dar care remitere lasă să persiste condamnățiunea (Cf. C. G. Dissescu, Curs de drept public II. capit. 40; G. G. Meitaini, Studii asupra Const. Rom. fasc. X.)

Amnion, peliță fină, care ca un înveliș subțire și transparent formează cavitatea, în care se

cuprinde copilul (fătul) și apa. Despre pruncul născut cu acest înveliș se crede a fi norocos și fericit. [St.]

Amoeba, (amibe), protozoare microscopice cu sau fără coajă. Sînt constituite ca și Monerele dintr'o bucățică de protoplasmă, dar se deosebesc de ele, pentru că au un nucleu; se mișcă prin loburi, pe care le întind ca picioare din ori ce parte a corpului lor. Unele au o mărime pînă la 2 mm. (*Pelomyxa palustris* Greeff), altele sînt foarte mici pînă la 0.002 mm. (*Amoeba coli*). Unele trăiesc în apă dulce, altele în pămînt umed, iar altele, ca *Haemamoeba Malariae* Grassi, în sângele omului și produce frigurile palustre. A. în botan. v. Amiba. [Antipa.]

Amok, v. mata glop.

A moll, term. music., tonalitatea minoră (moale), care se razimă pe tonul A.

Amomum, (*bot.*) gen de plante perene tropicale și subtropicale din emisfera estică. Fructele dela *A. Cardamomum* L. (= *Cardamomum rotundum*) și *A. maximum* Roxb. (= *C. majus* s. *javanicum*) ambele din Estindia, se folosesc în medicină și formează totodată, fiind aromatice, un obiect de negoț. Cardamomele, ce vin în Europa, dar rar, sînt mai ales fructe de *Elettaria* (v. ac.) [A. Pr.]

Amoniți, un popor mic, pe care s. Scriptură (I. Moisi 19, 35, 38) îl derivă din împreunarea incestuoasă a lui Lot cu fata sa mai tînără. A. locuiau la malul stîng al Iordanului spre nord-est dela Marea Moartă, și trăiau în vrămășie aproape neîncetată cu Israelii. Se amutesc mai pe urmă în veac. III. d. Chr.

Amor, în mit. romană zeul iubirii, la Greci Eros, la Indi Kama sau Kamadewa.

Amorei (Emorci), poporul cel mai puternic din Canaan, pe care Israelii, venind din Egipt, l-au aflat locuind în partea sudică și sud-estică a Palestinei și l-au subjugat, însă fără de a-l stîrpi de tot. Mai pe urmă se amintesc în veac. V. a. Chr.

Amorgos (Amurgo), o insulă a Cicladelor, dela Naxos spre sud-est; areal 127 km², cu 4000 loc.

Amoroso sau amorevole, (*ital.*) termin de expresiune musicală, cu iubire, cu grație, cu pasiune.

Amorph, corpurile, cari nu cristalizează.

Amorpha L., gen de plante din familia Leguminoaselor-Papilionacee, cu vr'o 8 specii, ce cresc în America de nord, toate arbuști ori sub-arbuști cu flori albastre-vioiace, grupate în raceme terminale. Sînt plante horticole, ornamentale, mai însemnată e specia *A. fruticosa* L. cu florile purpurii-violete închis, cu mai multe varietăți. [S. Șt. R.]

Amorphophallus, (*bot.*) gen din familia *Aroideelor*, tribul *Lasioidec*. Cuprinde vr'o 15 specii perene din Estindia și insulele vecine. Rhizomul unor specii s. e. *A. campanulatus* Bl., *A. giganteum* Bl. ș. a. se folosesc ca nutremînt. Frunza fiind foarte decorativă, unele specii se și cultivă adese în florării s. e. *A. Rivieri* DR., alta *A. titanum* Becc. din pădurile Sumatrei vestice a devenit celebră prin dimensiunile sale. [A. Pr.]

Amorsa, (marină) o capsă, a cărei detunațiune se provoacă prin electricitate sau ciocnire, destinată a produce explozia unei torpile. În prin-

cipiu A. electrică se compune dintr'un învâliș de alamă, format din mai multe țevi subțiri cilindrice, vîrîte unele înr'alte, partea inferioară cuprinzînd materia inflamantă, iar partea superioară formînd locașul conductoarelor electrice; firele electrice pîndrînd în amorsă și de capetele lor se leagă în interior, pentru a completa circuitul, o spirală foarte fină de platină, înfășurată cu fulguleți de fulmicoton uscat. Când curentul trece prin circuit, spirala de platină, fiind foarte fină, oferă mare rezistență curentului și devine imediat incandescentă, ceea ce produce aprinderea fulmicotonului și apoi a pulverinului, care formează partea inflamantă: atunci amorsa explodează, atrăgînd după sine explozia încărcăturii torpilei. În marina română sînt două tipuri de amorse reglementare: amorsa Mac Evoy, pentru torpila de școndru engleză, și amorsa ordinară pentru celelalte torpile. Se numesc încărcătură-amorsă, calăpurile de fulmicoton uscat, necesare a se interpune între amorsă și fulmicotonul umed, care formează încărcătura unei torpile. [Constant B.]

Amorțeala, »starea ce urmează după amorțire». V. amorțirea.

Amorțirea, simptom de compresiune a nervilor mai mari, de morburii de creeri și de mîduva spinării. Consistă în imposibilitate sau dificultate a mișcărilor, insensibilitate totală sau parțială, formicațiuni și alte senzațiuni.

Amortisare, stingere, nimicire, cuvînt folosit în diferite înțelesuri, așa s. e. se vorbește de A. la mobilii, la edificiu etc., ceea ce exprimă micșorarea valorii obiectului respectiv. A. de capital, de regulă în anuități (v. ac.) se usitează la împrumuturile ipototecare. *Planuri de A.* sînt tabele, cari arată, că din anuitatea constantă cît cade pe interese și cît pe replătire de capital la fiecare termen de plată (an, semestru, quartal etc.) Planurile de A. pot fi calculate pe baza unui procent hotărît cu interese decursive sau anticipative. (Cf. Tabellen für die Zinseszinsen und Rentenrechnung, de Simon Spitzer, editura Carol Gerold's Sohn, Viena.) *A. cambială*, procedură judecătorească, prin care o cambie pierdută, furată ori nimicită fără intenție, se declară de nevalabilă, de anulată. Pentru esoperarea unui decret de A., proprietarul cambiei pierdute (sustrase) sau reprezentantul său trebuie să dea o cerere la judecătoria comercială a locului de plată, în care cerere să descrie esact cambia după părțile ei esențiale, să arate că a pierdut-o și că pînă la pierdere a fost în posesiunea sa etc. Judecătoria, aflînd cererea în ordine, începe procedura de A., anume: interdicție acceptantului de a plăti pe baza cambiei respective și publică un edict în trei intervale, prin care provoacă pe eventualul posesor, ca în decurs de 45 zile să se prezinte cu numita cambie la judecătoria, căci la dincoatră se va declara de anulată, amortisată. Dacă în urma edictului emis nu se prezintă nimenea cu cambia în timpul fixat, judecătoria o declară de anulată; iar dacă se prezintă cineva cu ea la judecătoria, procedura de A. se sistează. (Cf. I. Societate o. c. p. 166 ș. m. d.)

Amos, profet israilit. sub regele Usia din Juda și Jerovoam II. din Israil; un mare contrar al idolatriei, care se lășese în secl. VIII. a. Chr. în Israil.

Amotio-Retinae, deslipirea retinei. Această membrană nervoasă a ochiului, în stare normală, este în atingere cu choroidea, de care se deslipesce atunci, când se interpune între aceste membrane fie o crescătură, fie un lichid revărsat (sânge, serozitate etc.) Deslipirea retinei desființează această membrană și duce la orbire. Numai în cazuri extraordinare nu se întîmplă aceasta.

Amovare, (*lat.*) scoateră, degradare, depărtare, destituire din oficiu, mișcare din loc.

Amoy, oraș chinez pe insula Amoy, cu port liber și comerciu însemnat; 96,000 loc.

Ampela, v. Ampelum.

Ampelidee End., familie de plante Dicotiledonate, cuprinzînd 11 genuri cu peste 450 de specii, toate trăind în regiunile tropicale și temperate mai calde ale globului, mai rare în America și mai ales în insulele Oceanului Pacific. Toate sînt plante arborescente, frutescente, acățătoare, cu frunze alterne simple sau digitate, mai rar bipenate. Flori mici mai adesea verzi cu corola dialipetală, grupate în spice ori în raceme, mai rar în spice. Dintre toate genurile acestei familii mai importante sînt genurile *Vitis* L., *Ampelopsis* Michx. și *Cissus* L., singur genul *Vitis* aflîndu-se în Europa și România spontan și cultivat în mai multe varietăți. Specii din genul *Ampelopsis* și *Cissus* sînt cultivate ca plante decorative. [S. Șt. R.]

Ampelis garrula L., un gen de vrabie, 20 cm. lungă, în Europa și America de nord, migrează din nordul depărtat prin gerul cel mai mare pînă la noi.

Ampelografie, (*grec.*) partea botanice ce tratează în special despre vița de vie, ramură foarte importantă și aproape de sine stătătoare, neapărat trebuincioasă viticultorilor. Savanții specialiști sînt numiți *ampelografi*.

Ampelopsis Michx., gen de plante din familia Ampelideelor cu 13 specii trăitoare în Asia temperată și caldă, în America de nord, toate sarmenți acățători prin ajutorul unor cărcei ramificați cu virfurile modificate în pernițe (umflături) adese. Frunze alterne, palmate, caduce, înainte de cădere schimbându-și culoarea în roșu, ruginiu etc. Se cultivă ca plante decorative; mai răspîndită specia *A. hederacea* Michx. = *A. quinquefolia* Michx., în România cunoscută sub numele de Viță virgină, originară din America de nord. Prin ajutorul cărceilor ei se urcă și se întinde pe suprafața zidurilor pînă la înălțimi considerabile. Se înmulțește foarte ușor și prosperează mai în tot felul de terenuri. [S. Șt. R.]

Ampelum, oraș băieșesc roman, pe valea Ampoiului, la Zlatna (Transilvania); s'a estins pe locul dintre cohurile de astăzi dela Zlatna și satul vecin Pêtrânjeni, unde i se cunosc urmele. De aici s'au scos la iveală mai multe monumente antice, între cari e și piatra de altar a bisericii române gr.-orient. din Pêtrânjeni, cu inscripții. A. s'a numit la Romani și rîul Ampoiu, care numire s'a păstrat pînă aji în graiul poporului nostru pentru acest rîu. (Lit.: Kiepert, Alte Geographie 1878.) [Silv. Mold.]

Ampère, *André-Marie*, fisic și matem. francez, n. în Lyon la 1775. A fost profesor la liceul din Lyon, apoi la politehnicul din Paris; dela 1824 prof. de fisică la Collège de France. La

1814 a fost ales membru al academiei de științe. La 1820 a creat epocă în știința despre electricitate, descoperind legile acțiunii reciproce între doi curenți electrici: *electrodinamica*, și stabilind principiul telegrafului electric. Prin opuscul său «*Recueil d'observations électrodynamiques*», puse basă la teoria electromagnetismului, arătând legătura între forțele electrice și cele magnetice. Operile sale mai însemnate sunt, afară de cea amintită mai sus: «*Précis de la théorie des phénomènes électro-dynamiques*», Paris 1824; «*Théorie des phénomènes électro-dynamiques*», Paris 1826 etc. La finea vieții a redigeat renumitul op: clasificarea științelor. † la 1836 în Marsilia. — *A.* se numește astăzi și unitatea internațională pentru măsurarea tăriei curentului electric. (V. Watt.)

Amfibii, (*lat.*, zool.) o clasă din tipul vertebratelor cu corp sau ghemuit și necodat, sau lungăreț și codat, sau în fine oîlindric și serpentiform. Extremitățile sau lipsesc cu desăvîrșire (Ophiomorpha) sau sunt atrofiate (Ichtyoidea) sau deplin dezvoltate. Pielea în genere e moale și alunecoasă. Scheletul e osos și în parte cartilaginios; cavitățile nărilor comunică cu cavitățile bucală; limba e îndreptată cu vârful spre gât, uneori lipsesce; dinții sunt creșcuți de mandibule și cerul gurii și servesc spre comprehensiunea pradei. Cordul are două camere și un ventricul; circulațiunea sângelui neperfectă. Respiră prin branchii la început, apoi cu plămâni; unele pe lângă plămâni își păstrează și branchiile (Perrini branchiata). Din ouele fructificate afară de corp es larvele, ce au mare asemănare cu pescii, și se numesc *mormoloci*. Aceștia sunt supuși unei metamorphose, sau care le cresc întâiu membrele posterioare, apoi cele anterioare, lapadă coada și branchiile și în urmă capătă plămâni. Petrec prin apă și uscat, nutrindu-se cu insecte și vermi. Se împart în 4 grupe: 1) *Urodela* (salamandre). 2) *Anura* (broasce). 3) *Ophiomorpha* (serpentiforme) și 4) *Labyrinthodonta* (fossile). (Cf. Schreiber: *Herpetologia europaea*, 1875.) [V. B.]

Amfibii, (bot.) se numesc plantele erbacee, cari trăiesc de obicei în apă (bălți), dar cari pot (când balta scade sau din alte cauze) să trăiască și pe uscat. Ele sunt cele mai bune exemple de adaptare a plantei la mediu, de oare ce portul și structura organelor vegetative prezintă deosebiri destul de însemnate, după omni indiviții sunt terestri sau aquatici (*Polygonum amphibium*, forma *terrestre* și *natans* etc.) [V.]

Amfibiocardia, (*grec.*) dezvoltarea defectuoasă a inimii la unii oameni, cari în urma acesteia sunt debili, au de obicei fața vineție și viața scurtă, v. Inima.

Amfibologia, (*grec.*) știința despre amfibii.

Amfibol, mineral, silicat de aluminiu, magneziu, calciu, fer uneori sodiu. Varietățile principale: bornblendă, actinot, tremolit, glaucofau, nefrit. *A.* sunt minerale constituante ale Sienitelor, Dioritelor și altor roce eruptive, se găsesc în terenurile cele mai vechi, mai constituente ale gneisurilor amfibolice, amfibolite diverse și în calcaruri metamorfosate.

Amfibolia, (*grec.*) cu două înțelesuri; ambiguu.

Amphibrachys, (*grec.*) în versificațiunea antică

versul, în care fiecare tact constă din trei silabe, una lungă între două scurte: — — —

Amphicarpia, proprietatea, ce au unele plante, de a dezvolta două feluri de fructe: unele epigeice, mai mari și mai avute în semințe, și altele hypogee, mai mici și cu semințe puține. Cele dintâiu provin din flori chasmogame (v. ac.), iar cele de al doilea din flori kleistogame (s. e. *Cardamine Chenopodifolia*, *Viola mirabilis*, *alba* etc.) [V.]

Amphidromia, o serbare familiară la Grecii din anticitate; se ținea de obicei în a 5-a și după nascerea unui băiat. Moașa cu băiatul în brațe încunjura vatra casei, implorând pentru el scutul țeilor familiari (penați). Cu această ocaziune i-se dădea nume băiatului.

Amphigastre, (*bot.*) nume ce se dă frunzelor de pe fața ventrală (terestră) a tulpinei Hepaticelor frunzoase, cari au trei șiruri de frunze (*Lepidozoia*, *Chiloscyphus*, *Madotheca*, *Mastigobryum*, *Frullania*, *Harpanthus*, unele *Jungermannia* etc.) Ele sunt mai mici ca frunzele de pe fața dorsală (aeriană) și la marginele lor unele șiruri de celule se prelungesc în peri, sau se pot reduce în întregime la un smoc de peri (*Ptilidium*, unele *Jungermannia*). [V.]

Amphigen, mineral, v. Leucit.

Amphigonia, (*grec.* zool.) v. Generațiunea sexuală.

Amphikipellon, (*grec.*) verbal înseamnă: pocal dublu; este un pocal cu talpă înaltă, în forma potirului, goală înlăuntru așa, că și talpa se folosea ca vas. *A.* se află des amintit în Homer.

Amphiktyonii, *confederația A.-lor*, în vechime alianța mai multor seminții eline, cari se adunau prin delegați în fiecare an la câte un templu, unde desbăteau afaceri comune și aplanau certele ivite între membri. Erau mai multe confederații de *A.* Cele mai însemnate își țineau adunările la templul lui Apollo în Delphi și la templul zeiței Demeter în Anthela; între datorințele lor era și îngrijirea acestor temple și arangiarea serbărilor pythice.

Amphilochie, episcop al Hotinului pe la 1782, matematic și filolog distins și autorul primelor manuale didactice în Moldova; a fost multă vreme călugăr și egumen al mănăstirii Zagavia, lângă Hârlău. Își făcuse studiile în Polonia și în Italia și, afară de teologie, era bun geometru, avea întinse cunoscințe în matematică și în limbile elină, latină, italiană și slavonă. *A.* era mâna dreaptă a mitropolitului Iacob Stamate în întreprinderea de a respândi o instrucțiune românească și mai adevărată în locul celei grecesci și slavone, care se da pe atunci în câteva școli. *A.* lăsat tipărite: o aritmetică, o geografie, prelucrată după Buffer, francez; o gramatică teologică, tradusă după bogoslovii lui Platon, arhiepiscopul Moscovei; iar în manuscris *Λόγος και Έργα* (Cuvinte și fapte), o scriere care cuprindea istoria Moldovei, care însă nu se mai află. La sfârșitul geografiei pune o tablă numerică, cu cifre arabice, alăturate cu litere cirilice până la un milion, o cronologie a domnilor Moldovei dela 1352 până la 1795, când s'a tipărit cartea, și o notiță despre Iași, tradusă din geografia germană a lui Schmeddieg. Erudițiunea lui *A.* și spiritul lui de observațiune se vede mai ales din studiul, ce face despre originea țepalmiei domnesci din Moldova.

Identitatea de getului moldovenesc cu cel roman de pe timpul lui Vespasian, descoperită de A., aruncă multă lumină nu numai asupra încurcatei probleme a măsurilor, ci și asupra cestiunii despre originea noastră romană. La încheierea aritmeticeii sale A. dice: »Pentru a număra Romanii cei vechi se slujeau cu nisele crestături sau însemnări pe bețișoare, că încă și la noi tot se ține pomenire, și mai mult între păcurari, deși fac a lor semn pe nisele lemnișoare, numindu-le«. Acest obicei îl păstrează România până azi. În Transilvania, până târziu după 1848, registrele de contribuțiune, ținute de primarul satului, care era și receptor, erau compuse din grupe de asemeni bețișoare. (Lit.: »Lumina«, de Hașdeu, Iași 1863; Lambrior: Carte de cetire și A. Philippide: Introducere în istoria limbei și literaturii române.) [M. Strajan.]

Amphimacer, (*grec.*) în versificațiunea antică versul, ale cărui tacte constau din câte trei silabe, una scurtă între două lungi: — — —; se mai numește și *Kreticus*.

Amphion și Zethos, după mit. greacă au fost fii Antiopiei, fetei zeului de riu Asopos. Cu Zeus a născut pe A., iară cu Epopeos pe Z., și pruncii au crescut la ciobani în pădure pe muntele Kythaeron. Ambii apar ca zei apărători ai Thebei și ca eroi pe cai albi, s'au venerat după modul Dioscurilor (v. ac.) din Sparta și au devenit Dioscurii din Theba. De regulă se numiau fii lui Zeus, și au avut puteri divine de lumină, iară mania lor a reprezentat o putere a naturii, verosimil a lunii, care ca și Zeus, apare în mai multe forme. Ei au fost o păreche de frați, legați cu credință și iubire adevărată, și și-au dat viața unul pentru altul. A. a fost sciutor de musică și pentru aceasta dela Hermes a căpătat o alută, iară Z. a fost robust și tare și măestru la vânat. Antiopie în pădure cade în puterea femeiei rele Dirke, care vrea să o prăpădească, dar fii săi o scapă, și pe Dirke legându-o de coada taurului, îi dau calea prin pădure, unde Dirke se preface într'un isvor, apoi A. ia de soție pe Niobe (v. ac.) și ajunge domnitor în Theba. În poveștile românești A. și Z. se reprezintă prin doi prunci, unul născut de împărăteasă (Amphion), altul de bucătăreasă ori roabă (Zethos), și pruncii asemenea se consideră pe sine de doi frați. Exemplu frumos e Afin (Zethos) și Dafin (Amphion) și alții în: Basmele române de L. Șainean (v. Afin și Dafin). [Atm.]

Amphioxus lanceolatus Yarr., cel mai inferior vertebrat. Făcând parte din clasa Acraniienilor sau Leptocardiiilor se caracterizează prin lipsa de craniu și de creier; până la 6 cm. lungime. Trăiește în Marea Mediterană etc. S'a găsit și în Marea Neagră de Kowalewski la Sevastopol și de Antipa la Sinope. [Ant.]

Amphipolis, colonie ateniană în Macedonia veche, la gura râului Strymon; aci s'a dat lupta între Klesu și Brasidas la 422 a. Chr.

Amphipyrenina, (bot.) substanța care, după Frank Schwarz, formează membrana nucleară și care separă prin urmare nucleul de protoplasmă. Ea presintă mai toate proprietățile pyreninei (v. ac.), de care se deosebește pentru că nu se colorează cu reactivi coloranți. (Lit. Frank Schwarz, Die morphologische und chemische Zusammen-

setzung des Protoplasmas in Cohn's Beiträge zur Biologie der Pflanzen, Bd. V., Heft I.) [V.]

Amphisbaenidae sau *Annulatae*, o subordine a Saurienilor (șopîrlelor), sunt caracterizate prin lipsa de pleoape la ochi, de timpan și de extremități și formează trecerea la șerpi. Ochii sunt rudimentari. *Amphisbaena cinerea* Wgl. trăiește în sudul Europei. [A.]

Amphiscii, (*grec.*) cu două umbre; se aplică la locuitorii din zona fierbinte, unde în o jumătate de an umbra cade spre nord, în cealaltă spre sud.

Amphistoma, (*grec.* zool.) gen de vierme parasit din ordul Trematodelor (câlbează); are corp deprimat și provăcut la cele două extremități pe câte o ventusă, dintre cari cea posterioară e cu mult mai mare și-i servește spre a se fixa de intestinele animalului, ce-l găzduiește. A. *subclavatum* în broasca de baltă; A. *hominis* găsit la doi oameni din India. [V. B.]

Amphiteatru, (*grec.*) edificiu vast, unde Romanii dădeau spectaculele lor publice, lupte cu animale, lupte de gladiatori, reprezentații dramatice, exerciții nautice. Forma A.-lui era rotundă sau ovală, în mijlocul lui se afla un loc numit arena, prin prejurul A.-lui erau așezate scaunele, unele mai înalte decât altele, gradat până la înălțimea zidului ce încungiuira A.-ul, astfel ca să se poată vedea din toate părțile. Dela un rând de scaune la altul erau construite scări numite scăriale. A. era descoperit, și în timp de ploaie se acoperea cu pânză. Romanii împrumutară A.-le dela Etrusci. Se dice, că Iuliu Cesar a construit cel întâiu A. (de lemn) la Roma, pe la a. 45 a. Chr. August construi un altul de piatră, în a. 26 a. Chr. Cel mai celebru A. este Coloseul dela Roma, construit sub Vespasian și terminat sub Titus. El avea o circumferință aproape de 450 m. și 80 arcade; putea să conțină până la 95,000 spectatori. Din el au mai ramas ceva remășițe. La Verona, la Pola în Istria, la Taragona în Ispania, la Bordeaux, la Lyon, la Grădiște (Ulpia Traiană) în Transilvania și prin alte locuri, se mai află remășițe de A.-e romane. Astăzi A. se numește un semi-cerc în teatru în fața scenei, în care se află așezate scaunele gradat unele mai înalte decât altele, de unde spectatorii pot să vadă ce se petrece pe scenă. A.-e sunt și pe la școli, cele mai însemnate la Paris sunt acele dela școala de medicină, dela Sorbona, dela muzeul de istoria naturală și a cel dela conservatorul de arte și meserii.

Amphithea, (*grec.* bot.) stratul extern de celule din porțiunea embrionului dela muschi, din care se desvoaltă capsula sau sporogonul. Din amphithecă se desvoaltă învelișul sporogonului și pârtelele extern ale manșonului sporifer. La *Sphagnum* amphithea dă naștere învelișului sporogonului și țesăturii sporifere, care aci se dispune în forma unui clopot larg, iar nu în formă de manșon. (Cf. Kienitz-Gerloff. Botanische Zeitung. 1878. Waldner, Entwicklung der Sporogone von Androea und Sphagnum. Leipzig 1877.) [V.]

Amphitrite, după mitol. greacă e fata lui Ne-reus (zeu de apă) cu Doris. Poseidon, zeul mărilor, a văcut-o în dansul Nereidelor (nimfe de apă) pe insula Natos, a răpit-o și a făcut-o domnițoarea mării. Feiorul lor e Triton, asemenea deitate de apă. [Atm.]

Amphitrop, (*grec.*, bot.) nume dat de Richard embrionului drept, ce se află în semințele provenite dintr'un ovul campylotrop (*Pisum*, Caryophylleae, Chenopodiaceae etc.) [V.]

Amphiuma, (*grec.*, zool.) un gen al amfibiilor codate (salamandre) din tribul Derotremelor, cu corp lungit ca țiparii; cu membre scurte și distante, terminate în 2—3 degete; de ambele laturi ale grumazului cu o deschizătură branchială. În sângele acestui amfibiou s'au găsit cei mai mari hoemoglobini. *A. tridactylum* Cuv. (*A. means*), ca de 1 m. în lungime, se găsește prin locurile mlăștinoase ale Americii nordice, nutrindu-se cu viermi și molușce. [V. B.]

Aphora, (*lat.*) vas, urciur; borcan de lut sau sticlă cu două toarte, în care se păstra vinul.

Amplasament, (milit.) șanțuri afunde, din cari se pușcă cu tunuri ușoare preste parapeturi.

Amplexicaula, (bot.) frunza sesilă cu baza lătită, care încongiură tulpina de tot (*Streptopus amplexicaule*, *Lamium amplexicaule*, *Papaver somniferum*, *Brassica Rapa*) sau numai pe jumătate (senii amplexicaula) s. e. *Isatis*, *Pulicaria* etc. [V.]

Ampliatio, (*lat.*) term. jurid., amănarea sentenței judecătorești pe alt termin.

Amplificațiune, lărgire, dezvoltare; termin rectoric, dezvoltarea ideilor sau argumentelor într'un discurs. Când cuprinsul ei e interesant și plăcut, este o calitate; când nu conține nimic nou, e un defect al stilului, o umplătură de vorbe.

Amplitudine, întindere în lungime și lățime; în mecanică: la mișcarea vibratoare depărtarea, abaterea cea mai mare dela starea de echilibru; în geometrie: linia dintre cele două extremități ale arcului unei parabole; în astronomie: *A. vestică* e distanța între apus (punctul vestic) și între locul, unde apune o anumită stea.

Ampoiul, rîu în Munții-Apuseni, afluent al Mureșului pe partea dreaptă; se formează din mai multe riulețe, precum: Valea-Dosului, Trêmpoiele etc., cari împreunându-se, dela Zlatna în jos, au numele de Ampoiu. A. curge în direcțiune sud-estică și se varsă în Mureș din jos de Alba-Iulia. Valea lui e vale de munte, unde prevalează formațiunile de calc (vâroase), formând în mai multe locuri stânci singuratic, peșure și partii interesante de stânci. Pe malurile sale sînt așezate mai multe comune, dintre cari cea mai de frunte este orașelul montan Zlatna; pe valea lui duce cea mai însemnată cale a Munților-Apuseni spre lăuntru Ardealului, pornind dela Abrud pe la Zlatna la Alba-Iulia; între aceste două localități se află construită cale ferată vicinală. În jurul Zlatnei, în văile laterale, se exploatează băi de aur și de argint, în cari se găsește și telurii și argint viu, iar la Meteș și Petrănjeni, precum și în alte părți se scoate var în cantități însemnate, apoi se taie pietri de moară etc. A. are mai mulți afluenți, între cari mai mari sînt: Valea Vulturilor, pârreul Feneșului, cu o cascadă frumoasă la Feneș, și Valea Ampoiței, toate pe latura stîngă. A. își are numele dela numirea, ce au dat-o acestui rîu Romanii, și care, după cum e documentat din inscripții, a fost: *Ampelum* (v. ac.) Acest nume l'am păstrat noi până în ziua de azi pentru Ampoiu, apoi pentru Ampoița și Trêmpoiele (comună și rîu), care e

compus prin elisiune din cuvintele: Intre-Am-poiele. [Silv. Mold.]

Ampringen, (după unii *Abringen* sau *Ambringen*) *Ioan Caspar*, mare magistru al ordinului cavalerilor germ., numit de împ. Leopold I. la 27 Febr. 1673 guvernator al Ungariei, după 8 ani, în urma insurecțiunii Tökölyane, a fost revocat.

Amproor sau ampror, term. ciobănesc, însemna dintru ăntăiu numai pascerea cea foarte matinală a oilor pe rouă, de unde apoi a trecut la semnificațiunea mai generală de ceea ce precede zilei, aplicându-se la oara cutare sau cutare, dar în ori ce cas înaintea de amiazi; totodată s'a aplicat mai în specie cătră ajutorul lui sf. George, când — după credința poporului — babei umblă desdimineată pe rouă după mana vacilor, și tâlharii după iarba fiarelor. (Etym. M. Rom. I. 1107.)

Ampula, în botan. Bischoff a dat acest nume umflăturilor în formă de buzunare sau de urne cu capac, pe cari le presintă unele plante (v. ascidia, utricula și plante insectivore). [V.]

Ampulla, (*lat.*) la Romani vas folticos pentru fluidități; în biserică cat. vasele pentru vinul și apa, ce se folosesc la celebrarea sf. liturghii, ori pentru oleu sfințit. Vestită e *A. Remensis* (la Sainte Ampoule), care după legendă la ungerea regelui Clodvig (496) în Reims, a fost adusă de un porumb din cer plină de oleu sfințit; acest vas s'a folosit la ungerea tuturor regilor francezi până la Ludovic XVI.; în revoluție (1794) a fost spart, dar s'a compus iarăși din bucățile lui și s'a folosit cu ocaziunea încoronării regelui Carol X. (1825).

Amputațiune, (chirurg.) delăturarea (tăierea) artificială a unor organe sau părților acestora (mână, braț, picior, țigă etc.), fără ca organismul să sufere din lipsa organului amputat.

Amrita, în mitol. indică beutura de nemurire. (V. Ambrosia.)

Amritsar, oraș în provincia indo-brită de același nume, în Pandșab, cu 136,500 loc. (1891); export de șaluri de kașmir. A. a fost vechiul oraș sfânt al »Sikh«-ilor.

Amru, *Ibu-Aas*, beliduce arab, care a cucerit între anii 638—641 Egiptul și s'a aliat cu Moahvijah pentru a resturna pe Ali. † 664, ca locoțitorul Egiptului.

Amrulkels, poet arab, v. Imru-ul-keis.

Amrum, (*A m r o m*), insulă dela Schleswig spre vest; are un far și bancă de stridii; suprafața 13.7 km². cu 667 loc. pescari.

Amșaspandii, în mit. persică au fost șapte inși în fruntea cetei Ferverilor, dar în serviciul lui Ormuzd, al zeului de lumină, și după acesta au avut gradul cel mai mare al puterii și ca guvernatori lunii s'au numărat în șirul al treilea. A. au fost creați de Ormuzd, ca să fie ducii oastei lui, și dintre cei șapte *Bahman* (sau *Bohman*, omul cu simțul bun) a fost designat, ca în luptă să dea față cu *Akuman* (reu om) archidevul lui *Ahriman*. Numele A. se explică cu: sfinți nemuritori, și pentru pozițiunea lor se identifică cu arhangeliile creștini. [Atm.]

Amstel, rîu în Olanda de nord; după acest rîu a fost numit orașul Amsterdam și fostul departament francez Amstelland.

Amsterdam, 1) capitala Țerilor de jos, prov. Olanda de nord, la intrarea rîului Amstel în

golful Y, este tăiat de ca. 50 graclite sau cauale, încungiuirat de multe forturi; 40,000 case, 41 biserici, 10 sinagoge și (1891) 417,539 loc., palatul regelui (mai înainte casa orașului), bursă, curtea admiralității (acum casa orașului), palatul industriei naționale, muzeul țării, port lângă golful Y (loc pentru ca. 1000 năi) cu docuri, construcții de năi, port de petrol, port liber cu magazine grandioase. Important comerț cu mărfuri coloniale (aucțiunile societății com. olandeze-ostindice întemeiate la 1824), cu cereale și petrol; la 1889 au intrat în port 1642 năi, au eșit 1644, laolaltă de 3.964,112 tone greutate; 94 proprii cu 249,254 tone. Vestitele tocilării de diamant și rafnagiul de zahăr sânt în de-crescere; însemnate fabrici de bere, licor, de țigări și fabrici de mașine. Academie de artă, universitate (dela 1877), observator astronomic, grădina botanică și zoologică, școală de navigațiune. 2) Oraș în statul american New-York, lângă canalul Erie, (1890) 17,336 loc.

Amu, la vechii Egipteni numele semințiilor semitice din Palestina, Siria și din ținutul râurilor Tigris și Eufrat.

Amu Darja, (arab. Gihon), riu în Turkestan, izvorește pe platoul Pamir și se revarsă în lacul Aral, având o lungime de 1750 km. Până în secl. XVI. se revărsa în lacul Caspic.

Amulet, (din arabicul hamalet) înseamnă atîrnătură, ce se poartă cu deosebire la grumazi, ca apărătoare de farmede, morhuri și alte rele. Diferite popoare purtau amulete din diferite materiale și în diferite forme, uneori cu semne și inscripțiuni magice, de altădată cu chipuri de ȳei. Grecii și Romanii, chiar și creștini, au purtat amulete, și cu toate că papii s'au vedit siliți să oprească această superstițiune, în biserica catolică s'a susținut în figurele de ceară. A. la Perși se chiamă și talisman. [Atm.]

Amun, în mit. egipteană de regulă Ammon (v. ac.)

Amuneni, numele unei părți din Arămânii (Macedo-Românii) așezați pe lângă Aspropotamu în Tessalia, cari în loc de »toras«, cum ȳic ceialții Arămâni pentru »acum«, întrebuițează cuvântul »amun« de aceeași origine ca și al nostru »acum« = eccu-modo, care și la noi se află sub forma »amu«. (Cf. Hașdău, Etyrn. magn. p. 1110.)

Amur, 1) *A. provincia*, partea dela 1857 rusească a ținutului Amur sau a Mandșuriei, 447,667 km². cu (1885) 62,640 loc. mai ales Tunguzi; locul principal Blagoveștensk. Provincia A. compune cu Transbaicalia, cu provincia litorală și cu cercul Sachalin, guvernamentul general al A.-lui (dela 1884), 2.991,472 km². cu 695,286 loc. Regimente de artilerie. 2) *A. (Sachalin)*, riu principal în nord-estul Asiei, se nasce din împreunarea râurilor Silka și Argun și se revarsă la Nikolajevsk în Marea Ochotsk; lungimea lui e 4350 km. Navigațiune de vapoare. Râuri laterale în stînga: Seja, Amgun; în dreapta: Sungari, Ussuri.

Amurat, v. Murad.

Amurg, fenomen atmosferic, ce se nasce în parte mare din reflectarea razelor solare, ce străbat prin părțile superioare ale atmosferei. Există amurg de seara, ce se termină când se vedit pe cer stelele cele mici, anume când se află soarele 18° sub orizont și A. de dimineață,

care se începe când soarele ajunge la 18° sub orizont, iar stelele mici nu se mai vedit. Durata amurgului atîrnă dela lățimea geografică, dela anotimp și dela calitatea aerului și nu e mai scurtă de 1 h 55', nici mai lungă de 2 h 6' între gradele 50 de lățime geografică.

Amusette, tun ușor folosit de pe la mijlocul veacului trecut până la resboaiile franceze.

Amuțire, (med.) v. Aphasia.

Amutria, stațiune dacică atînsă de Traian în expedițiunea sa; riu Moțru îi reamintesc numele și aȳi.

Amvon, (*ital. ambo*), pedestal construit din lemn și așezat în biserică, de pe care se cetesce din sf. Scriptură la serviciul divin. Mai de mult se și predica de pe amvon, pentru aceea, în sens impropriu, elocuența sacră se numesce și amvon. În bisericile creștine vechi erau câte două anvoane în spațiu dinaintea corului, rezervat pentru clerul inferior: unul servea pentru

Amygdalus communis L.

cetirea evangheliilor, celalalt pentru predici. De aici numele Ambo.

„Amvonul“, foaie bisericească pentru elaborate din sfera elocuenței sacre, fund. de Iustin Popfju la 1868; apăr. de 2-ori pe lună, mai întâiu în Pesta apoi în Oradea mare.

Amygdalitis, Tonsillitis, inflamațiune tonsililor, morb de sine stătător sau ca simptom la difterie, pojar, scarlatină, sifilis etc. Cauzenă dureri la înghițit, împedică auzul și respirațiune. Procesul de regulă e scurt.

Amygdalus L., (botan.) subgen din genul *Prunus L.*, tribul *Pruneeae*, familia *Rosaceelor*, cuprinde vr'o 10 specii de arbori și arbuști, ce cresc în părțile mai calde ale Europei și Asiei. În stepele esteuropene și prin țerile noastre se află *A. nana L.* prin pășunile munților. Specia cea mai cunoscută este însă *A. communis L.* (sau *Prunus Amygdalus H. Bn.*), originar din stepele estmediterane (Persia, Asia mică, Siria și Algeria). *A. communis L.*, cunoscut sub numele vulgar de Migdal, cresce cultivat și prin părțile noastre. Arbore de mărime mijlocie cu frunze alterne. Florile, cari apar înainte frun-

zilor, sînt de o culoare roșietică. Fructul cunoscut sub numele de migdală este o drupă. Embrionul din cauza cotiledoanelor sale cărnoase și oleaginoase este partea comestibilă. Migdalele sînt de 2 feluri: dulci și amare. Migdalele dulci sînt comestibile, se întrebunțează pentru a face prăjituri și un sirop, care află aplicațiuni în medicină. Oleul de migdale se întrebunțează în medicină ca laxativ pentru copii, iar emulsionat cu goma arabică se utilizează contra bronchitelor cronice. Migdalele amari au cu totul altă întrebunțare din cauza *acidului cyanhydric*, care este o otrăvă crâncenă. Lemnul este întrebunțat în tîmplăria artistică și în strungărie. [Z. C. P.]

Amyklä, oraș în Lakonia, lângă Eurotas; templul renumit al zeului Apollo.

Amyl, v. Amidon.

Amylacea, alimente bogate în amidon.

Amylcool (C₆ H₁₁ OH), se naște din fermentațiunea glucosului și se află deci în spirt, mai cu samă în cel de cartofi. A. e un lichid oleos, cu miros penetrant și plăcut (mirosul spiritului) iritînd mucoasa, și cu gust arțător. A. e toxic, diluat produce beție. Efectul desastros al usării rachiului este datorit A.-lui. Antidotul A.-lui este amoniacul. E întrebunțat pentru fabricațiunea esențelor aromatice, avînd mirosul fructelor (întrebunțate în cofetărie și parfumerie), la disolvarea și prepararea alcaloizilor, ca mijloc de iluminat etc.

Amylasa, diastază vegetală (ferment solubil), care se desvoaltă mai ales în organele de rezervă, în cari se află depus amidon. A., în mediul acid al celulei, hidratează amidonul și-l transformă, în urma mai multor hidratări și dedublări succesive, în dextrină și maltosă, cari sînt solubile. Cu chipul acesta amidonul din solid devine lichid și poate străbate prin membrana celulelor pentru a merge să nutrească diferitele părți ale plantei. (V. nutrițiunea plantei, fenomenele chimice ale germinațiunii.) [V.]

Amylobacter, bacterie (*Bacillus amylobacter* Vantiegheem sau *Clostridium butyricum* Prazmowski.) Se presintă sub formă de bețișoare lungi pînă la o deoime și largi pînă la o sime de milimetru. Se mișcă foarte repede și adeseori se unesc mai mulți cap la cap, formînd lanțuri. Când începe a desvolta sporii (câte unul de individ) se umflă la un cap (ia forma de măciucă) sau la mijloc (forma rombică) și se colorează cu iod în albastru sau violet, pentru că conține amyloid. De aci numele de A. Este considerat ca agentul principal al fermentării celulozei, transformînd-o în acid carbonic și gaz de bălți. În licori, cari conțin amidon, lactați, dextrină sau glucos, A. produce fermentația butirică, adecă le transformă în acid butiric, acid carbonic și hydrogen, ca și *Bacillus butyricus* Hüppe, cu care a fost confundat. A. are un rol foarte mare în natură, fiind unul din agenții destructori ai plantelor moarte. În simbioză cu alte bacterii produce topirea cănepei în bălți. Urmele acțiunii sale s'au putut constata și în fosilele vegetale din epoca carboniferă. (Cf. Van Senus, *Bijdrage tot de kennis der cellulose gisting*. London 1890; Van Tieghem, *Le Bac. amyli. à l'époque de la houille*. Comptes Rendus vol. 89, 1879.) [V.]

Amylodextrina, substanță ternară ce se găsește la unele plante inferioare, sau sub formă de granule mici, respîndite în masa protoplasmului (Ciupercei), sau sub forma de granule mari, compuse din strate concentrice, formate ele singure din cristale prismatice dispuse radial (Algele roșii sau Florideele). A. se distinge de amidon, căci se colorează cu iod în galben-roșcat sau roșu-brun. A. reprezintă dextrina, ce rezultă din prima hidratare și dedublare a amidonului sub influința amyleasei, precum și cînd amidonul se fierbe în apă sau în potasă întinsă sau se digeră cu saliva la 40°—50°. Puterea rotatorie e de + 213°. (Cf. Walter Nägeli, *Beiträge zur näheren Kenntniss der Stärkegruppe*. 1874.) [V.]

Amyloid, substanță de rezervă, ternară, ce se găsește în semințele unor plante (s. e. în cotiledoanele seminței de *Tropacolum*, multor leguminoase, în albumenul din semința de *Impatiens*, *Paeonia*, *Primulacee*) sub formă de îngroșări ale membranei celulelor. Se deosebește însă de membrana, care e formată din celuloză, pentru că presintă reacțiunile amidonului (se albăstresce cu iod). La germinare amyloidul devine din nou solubil și părțile celulelor sînt reduși iar la membrana proprie celuloasă. [V.]

Amyloplaste, v. Leucoplaste.

Amyntas, numele mai multor regi din Macedonia.

Amyosthenia, lipsa forței musculare.

Amyotrophia, (*grec.*) micșorare de volum a unui muschiu în urma unei îmbolnăviri, fie a muschiului însuși, fie a nervilor cari se termină în el, fie a mēduvei; în asemenea boale, pe lângă că muschii sînt mai reduși, suferă și funcțiunile ce au de îndeplinit, mișcările, contractilitatea lor, pot fi foarte slăbite.

Amyris, gen de plante din familia *Bursaceelor*, tribul *Amyrideelor*, cuprinde arbori și tufe reșinoase cu odor de *Balsamodendron Ehrenbergianum* Berg, cu frunzele imparipenate sau 3—1 foliate, cu caliciul mic persistent. Florile constau din 4 petale imbricate; ovarul e unilocular, drupele sînt globoase sau elipsoidee, aromatice și oleoase. Speciile acestui gen cresc în părțile tropicale ale Americii și se cultivă la noi în florăria caldă. Reșina dela *A. papyracea* Del. se folosește în medicină ca stimulant la catare cronice, ca tonic și ca mijloc, ce facilitează digestiunea. Odiñoară se folosea mult mai mult, s. e. la reumatism, dureri de dinți etc. [A. Pr.]

An, periodul de timp, de care are trebuință pămîntul, ca să-și percurgă calea în jurul soarelui. *A. sideric*, e timpul de 365 d. 6 h 9' 10'', în care pămîntul ajunge iarăși la același punct al căii sale, din care a plecat, sau soarele ni-se arată iarăși la aceeași stea fixă. *A. tropic* e timpul, în care pămîntul ajunge de nou la echinocșiul de primăvară; conține 365 d., 5 h, 48' și 46''. *A. anomalistic* e timpul, în care pămîntul ajunge dela pereliu la pereliu; conține 365 d., 6 h, 14' și 22''. *A. platonie* se numește un timp de 26,000 ani, în care echinocșiile percurg odată ecuatorul ceresc. *A. lunar* e timpul de 12 luni sinodice și cuprinde cu 11 zile mai puțin decăt anul sideric. (V. Cronologie și Calendar.)

Înainte de Numa Pompilius, al doilea rege în Roma, 715—672 a. Chr., se cunoștea *A. lunar*, constând din 10 luni și începându-se cu luna Martius (Martie), dar numai din 304 zile, ce nu corespundea nici cursului lunii în jurul pământului, nici celui al pământului în jurul soarelui. Numa a reformat anul și a introdus lunile Ianuarie și Februarie, dar deși anul a fost de 12 luni, a avut numai 355 zile. Decemvirii la a. 450 a. Chr. au pus luna lui Ian. în fruntea anului și la a. 153 a. Chr. s'a decis, ca *Calendae Ianuariae* să fie după ziua cea mai scurtă (20—21 Decem.) ca și începutul anului nou. Iulius Caesar, ca Pontifex Maximus, căpetenia religiunii, la a. 47 a. Chr., vădând confuziunea calendarului, la sfatul lui Sosigenes, învățat matematic din Egipt, a scos din combinațiune cursul lunii și a făcut anul de 365 zile, 6 oare și câteva minute; și ca din anul scurt de până aci, să ajungă la anul reformat, a intercalat zilele de lipsă, și astfel la anul 44 a. Chr. s'a început calendarul cu anul regulat și atunci s'a decis, ca începutul anului nou să cadă după solstițiul de iarnă (21 Decemvrie) pe luna nouă, și așa s'a pus pe 1 Ianuarie. Dar în decurs de mai mulți secoli anul lui Iulius Caesar a ramas înderept de timpul adevărat al cursului pământului în jurul soarelui, și rămânerea a cauzat, că echinocțiul de primăvară, ce e în 21 Martie, a căzut pe 11 Martie. I'apa Grigorie al XIII. vădând eroarea mare a conchiemat o comisiune de învățați și la 1582 a repus echinocțiul de primăvară pe 21 Martie. Biserica apusană a primit acest calendar gregorian, iar cea resăriteană a ramas și e și azi cu calendarul lui Iulius Caesar, și pentru aceasta cu 12 zile a ramas înderept de calendarul apusean, respective de adevărata socoată a timpului; deși toată lumea învățată din biserica orientală a aflat lipsa de îndreptare, se dice, că aceasta s'ar pute face numai cu învoirea celor patru patriarhi dela resărit.

[Atm.]

A. bisericesc, ordinea serbătorilor statorite de biserică în decursul unui an; în biserica resăritului se începe cu 1 Sept. v. iar în bis. apus. cu Adventul (v. ac.)

A. iubilar, la Ovrei tot al 50. an, în care se dimiteau sclavii de origine ovreiască, se iertau datorile, și moșiile zălogite ori vândute aveau să se restituie primului proprietar ori moștenitor a celuiia; în biserica cat. anul, în care se conced indulgențe plene de către pontificii romani. (V. indulgențe.)

A. normal, se numește în cronologie tot anul constător din 365 zile.

A. de resboiu, se numește A., în care s'a întâmplat un resboiu, și care se socotește la pensiu-ne, pentru cei ce au luat parte la el, ca doi ani îndepliniți în serviciul militar.

A. școlar, timpul dela deschiderea până la închiderea cursurilor școlare; (de regulă 1 Sept. până 1 Iulie). În Ung. A. școlar se statorosește prin scaunul școlastic și durează: în com. rurale cel puțin 8 (de regulă 1 Oct.—31 Maiu), în orașe mici cel puțin 9 și în orașe mari și școli super. totdeauna 10 luni.

A. visect se numește în cronologie tot anul ce are 366 zile. Cuvântul visect se derivă dela Romani, anume din »bis-sextus«. Se scie, că

Romanii numărau zilele înderept, conform usului de pe atunci. Aveau adevărat trei zile marcate într'o lună; acele erau: întâia = *Calendae*, a 7-a = *Nonae* și a 15-a = *Idus*. La lunile ce n'aveau 31 zile, însemnau pe a 5-a și cu *nonae* și pe a 13-a cu *idus*. De aici apoi numerând înderept erau: ziua primă, a doua etc. înainte de *Calendae*, sau înainte de *Idus*, ori înainte de *Nonae*. Iulius Caesar, când a regulat calendarul roman, a dispus ca ziua a 366-a să se pună în luna lui Febr., dar așa, ca ajungând cu numerarea la »dies sextus ante *Calendas Martias*« să nu urmeze îndată »*septimus* ci »*bis-sextus*«, adevărat Febr. să fie de 29 zile.

An, în alchimie numele sulfurului.

Ana, sfântă; după tradiție soția sf. Ioachim și mama preacuratei Fecioare Maria, pe care a născut-o după o sterilitate îndelungată. Biserica apusului îi serbează amintirea în 26 Iul., iar a resăritului în 9 Sept. v.

Ana, arhieru al Iudeilor. Pe timpul patimilor lui Isus Christos arhieru era Caiafa, ginerele lui A., dar cest din urmă încă tot avea vadă mare, precum ne spun Evangeliștii. După Iosif Flaviu, 5 fi și un ginere al lui A. au fost pe rând arhierii.

Ana, domitoare ale Rusiei; 1) *A. Ivanovna*, împărăteasă rusească, fiica lui Ivan III. (V.) n. 25 Ian. 1693, se căsătorî în 1710 cu ducele Friederic Wilhelm al Curlandei; după moartea lui Petru II. (1730) se urcă pe tronul Țarilor, lăsând însă ocărnuirea imperiului în grija favoritului ei Biren; † 28 Oct. 1740. 2) *A. Leopoldovna*, (Elisaveta Catarina Cristina de Mecklenburg), regentă a Rusiei, vara Anei Ivanovna, n. 1718, se căsătorî 1739 cu Anton Ulrich din Braunschweig. După căderea lui Biren se declară regentă a Rusiei în favorul fiului său Ivan, numit moștenitor al tronului de către împărăteasa A.; fû resturnată de pe tron, printr'o conspirație de palat, la 6 Dec. 1741 în folosul Elisavetei, fiica lui Petru cel Mare; † 18 Martie 1746 în temniță.

Ana, 1) A., (*grec.*) prepozițiune, înainte, în sus; în compos. însemnează: repetiție, întoarcere, reluare etc. 2) A. mesură de sare în Bombay; v. Ras. 3) A. insulă în Oceanul Pacific, 20 km², 1150 loc., proprietate franceză, stațiune de misionari.

A., v. și Anna.

Ana, ordinul sf. Ana, după rang al cincilea ordin rusc, întemeiat la 1735 de Carol Friederic, tatăl țarului Petru III., în onoarea soției sale și a țarvnei Ana. Ordinul A. se dă pentru diferite merite judiciare, sociale, umanitare și militare.

Ana, înfrățirea, (St.-Annen-Brüderschaft), aven de scop lăfirea catolicismului. S'a ivit pe la mijlocul secl. XIII. în Germania, unde — reorganizată de nou prin iesuiți — s'a susținut până la 1803.

Anabapțiști, (*grec.* rebotozători), o sectă creștină, care și-a primit numele de acolo, că rebotează pe cei ce au primit botezul în pruncie, învătănd, că botezul îl primesc oamenii în mod valid numai după ce au ajuns la anii priceperii. Învățăturile lor de altmintea erau aproape aceleași cu ale lui Luther și Calvin, numai căt ei uneori turburau ordinea politică și socială.

Cei mai faimoși au fost A. cei ce în jumătatea primă a secl. XVI. au turburat ordinea în cetatea Münster. (Cf. Dr. Al. Grama, Ist. univ. a bis.)

Anabas, gen de pesci din familia Labyrinthici, caracterizat prin branchii proveđuți cu mici camere și caverne labirintice, în cari își ia reservele de apă, ce îi fac posibil să trăiască câțva timp și pe uscat. Unica specie cunoscută *A. scandens* nu e comestibilă.

Anabasis, 1) *A.* cea mai de frunte operă a istoricului grec Xenophon. Constă din 2 părți: una povestind expediția lui Cir-cel-tinăr (401 a. Chr.) împotriva fratelui său Artaxerxe, regele Persiei; iar cealaltă istorisind și cu și faimoasa retragere a celor 10 mii de Greci mercenari, părtași la acea expediție, ca și Xenophon, sub conducerea acestuia. Narațiunea este simplă și elegantă, amănunțită și grațioasă, vie și atrăgătoare prin rapiditatea sa. 2) *A.* (musică), la Grecii antici urmarea unui șir de tonuri de jos în sus.

Anabiosa, (*grec.*) reînvierea animalelor, ale căror organe vitale prin uscarea (infusorii), sau înghețare (broasce, pesci), au ramas timp mai îndelungat în totală nelucrare. (Cf. Preyer, 1880.)

Anablaste, (botan.) tulpinele aeriane, cari poartă frunze și flori dela plantele rhizomatoase și bulboase. *A.* se distruge la sfârșitul fiecărui an vegetativ și nasc în fiecare primăvară din rhizom sau din bulbi (cele mai multe Graminee, Equisetum, Paeonia, Primula; Liliaceele, Orchideele etc.) [V.]

Anacanthini, subordine de pesci cu aripiare moi.

Anacardiaceae, (botan.) familie de plante lignoase dicotiledoane din ordinea *Terebinthinae*, în a căror scoarță se află canale resinifere. Cuprinde genuri tropicale și subtropicale, mai rar din zona temperată, de pe ambele emisfere; dintre cele mai importante remarcăm: *Anacardium* Rottb. (v. ac.), *Pistacia* L. (v. ac.) și *Rhus* L. (v. ac.) [A. Pr.]

Anacardium Rottb., (botan) gen din familia *Anacardiaceelor*, trib. *Magniferae*, ce crește în America tropicală, și al cărui fruct e o nucă reniformă. Resina mesocarpului din fructul dela *A. occidentale* L. se folosea odinioară în medicină (*Anacardiă*), spre a delătura s. e. negei etc. Din cauza foilor persistente, mari, a florilor frumoase întunecat-roșii și a fructelor interesante, cât și a mirosului ce-l răspândește întreaga plantă, se cultivă această specie în florării. [A. Pr.]

Anacharsis, 1) după unii, unul dintre înțelepții grecesci, pus alătura cu cei șapte înțelepți; 2) un scit din familie princiară, care pentru mulțămirea poftei sale de știință, pe timpul lui Soloa, a făcut întinse călătorii. Intors acasă a ținut cuvântări patrioților săi, prin cari nisuia a-și abate dela obiceiul de a mai sacrifica oameni țeilor. Din cauza, că a voit să introducă misterele grecesci, regele Sciților a lăsat să-l ucidă. [Pl.]

Anachoreți, persoane, cari din motive de pietate petrec în deșerturi în singurătate, imitând în aceasta pe profetul Ilie și pe sf. Ioan Botezătorul. Cei mai renumiți și mai vechi A. au fost: sf. Paul din Teba, sf. Antoniu și sf. Ilarion.

Anachronism, (*grec.*) o eroare de timp sau de cronologie, prin care din nesciință sau dinadins se falsifică data unui fapt sau eveniment is-

toric. Eroarea de loc sau teritor în acest punct se numește: *anotopismus*. Scurt țieș, A. este o inexactitate istorică.

Anacletus, *A. I.*, sfânt; probabil unul din primii episcopi ai Romei (79--91), al doilea ori al treilea următor al sf. Petru. † ca martir sub Domițian. *A. II.*, antipapă față cu Inocențiu II. (1130--38.)

Anacoluthia, (*grec.*) lipsa legăturii gramaticale sau logice între părțile unei construcțiuni din trecere cu vederea, sau intenționat în interesul precisiunii stilului și efectului.

Anaconda, (*Boa murina*) un șerpe din subfamilia boinelor sau a șerpilor uriași. Este cel mai mare șerpe, de 8 m. lungime și vr'o 50 cm. grosime, de colorat neagră-măslinie, cu pete rotunde mai întunecate. Trăiește în apă și pe uscat (stânci, arbori, nășip cald, unde se soresce). Se nutrește cu animale de apă, pesci, rațe, gâsce, și chiar cu porci. Poate fi periculos și pentru oameni. Pielea lui se întrebuintează la cisme, saci ș. a. Botocudii îi mănăcă carnea; grăsimea încă se folosește. *A.* trăiește în Brasilia, Guyana, Venezuela și în unele Antille. [M.]

Anacrusis, (*grec.*) 1) în versificațiunea metrică silaba primă din vers, care e preste numărul recerut de ritmul versului, din care motiv poate și lipsi. (Germanul o numește: *Auftakt* sau *Vorschlag*); 2) în musică nota, care începe pe o parte ușoară de tact.

Anacyclus, gen de plante din familia *Compositelor*, tribul *Anthemideelor*. Cuprinde plante anuale ramoase cu capitele pedunculat la vârful ramurilor. Florile ligulate feminine au tubul aripat-compres. Achenele sunt netede plan-compres. Speciile acestui gen cresc în țările din jurul Mării Mediterane. *A. purpurascens* DC. cu foile glabre bi- sau tripinatiferte și florile ligulate purpurii, se cultivă în grădini ca plantă ornamentală. Rădăcina dela *A. Pyrethrum* DC. se folosește ca excitant energetic, cu deosebire sialagog (producător de salivă) și se recomandă și la reumatisme și neuralgii ale feței. Tot în același sens se aplică și o altă specie aproape înrudită: *A. officinarum* Heyne. [A. Pr.]

Ana Davila, sursă de apă minerală în valea riului Olănesci, jud. Vâlcea, având ca substanțe fixe: Bicarbonat de magnezie, de calce și sodă (considerabil), ioduri de magnezie și ioduri alcaline (concentrat), clorur de sodium (concentrat), clorur de calce, sulfat de calce și sulfat de sodă (slabe), silicate, phosphate și aluminium oxyd. (Cf. C. Alessandrescu: Dicț. geogr. al jud. Vâlcea. București, 1893.)

Anadiomena, (*grec.*) din spumă născută, v. Aphrodite.

Anadiplosis, (*grec.* Palilogia, *lat.* Condu-plicatio), figura stilară, când se repetează același cuvânt sau expresiune, fie din motive sentimentale, fie din cauza accentuării. S. e. Dumneșeule, Dumneșeule! *A.* (sau Anastrofa, Epanastrofa, *lat.* Revocatio) se numia figura stilară, când o țiecere se începe cu cuvântul final al țiecerii premergătoare, împospetând astfel cuprinsul aceleia.

Anadolchiol, lac în jud. Constanța.

Anadoli, numele turc. al Anatoliei.

Anadyr, rîu în Siberia nord-estică, isvoresce în munții Stanovoi și se revarsă în golful *Anadyr* al Mării Bering; lung. 740 kn.

Anaerobie, expresiune creată de Pasteur pentru a caracteriza condițiile de viață a unor bacterii, cari nu pot trăi în contact cu aerul. În realitate însă A. nu pot trăi în contact cu oxigenul liber. Ele iau oxigenul din combinațiile substanței, în care trăiesc. Din această cauză A. sînt agenții cei mai însemnați ai fermentațiunii prin reducțiune, adică prin desoxigenare, așa s. e.: *Bacillus amylobacter* (v. *Amylobacter*), *Bacterium denitrificans*, care transformă acidul nitric în protoxid de azot sau chiar în azot pur. (Cf. Deherain, *Annales agronomiques* X. 1884, Gayon et Dupetit în *Comptes Rendus* 1882.) A. sînt de două feluri: A. facultative, când planta poate trăi și în aer liber și în afară de contactul aerului (*Bacillus butyricus*, cele mai multe bacterii patogene, unele ciuperci ca: *Sarcophyces*, *Mucor*, *Penicillium* etc.) și A. obligatorii, când planta nu poate trăi decât în afară de contactul aerului (*Bacillus amylobacter*, *B. Septicus*, *B. Chauvaci*). (Cf. Pasteur în *Comptes Rendus* 1861 și *Études sur la bière* 1876; Nencki, *Journal f. pract. Chemie*. Bd. 19, 20 neue Folge.) [V.]

Anaesthesia, insensibilitate; urmare a paralizei nervilor sensitivi, sau când centrele acestora sînt afectate, sau comunicațiunea cu acestea e întreruptă. A. poate fi locală sau generală. A. naturală: în somn adînc, leșin, la morburile de creeri, mîduvei spinării și de nervi, la diferite morburii grele împreunate cu pierderea conștiinței. A. artificială prin întrebuițarea de substanțe anaesthetice (cari produc insensibilitate). A. artif. locală prin cocain, ether, ethylchlorid etc. A. artif. generală prin narcosă, hypnotism.

Anafoca, cuvînt întrebuițat în Banat și pe locuri în Ardeal: ântăia și a luni lui Iulie. (Cf. *Etym. M. Rom.* II. 1154.)

Anafora, v. Anaphora.

Anagallis L., (botan.) gen din familia *Primulaceelor*, tribul *Lysimachieae*, cuprinde ierburi anuale sau perene, ce se reduc la 12 specii, răspândite în Europa, Africa, Asia occidentală și în America australă extratropicală. Prin părțile noastre se află *Anagallis arvensis* L. cunoscută de popor sub numele de scînteuță, sau ochișor etc. Ea este o plantă suspectă, crește prin vie, prin locuri cultivate, prin poenile pădurilor și pe lângă drumuri. *Anagallis coerulea* Lam. se întrebuițua odinioară în medicină ca antisifilitică. *Anagallis collina* Schousb. împreună cu alte specii și varietăți este cultivată ca plantă ornamentală. [Z. C. P.]

Anaglyphon, (*grec.*) lucrare ridicată, sculptură în relief; numele *grec.* al Cameelor.

Anagnorisis, (*grec.*) o particularitate caracteristică a dramaturgiei eline. În anticitate era foarte dezvoltat gustul de aventuri, călătorii, colonisări etc. Acestea despărțeau persoanele cunoscute pe timp adese foarte îndelungat, iar revederea sau recunoașterea, numită A., adese aducea cu sine multe surprinderi. Acest moment îl folosiau dramaturgii antici pentru a produce efect înainte de sfîrșitul dramei, când se afla, că chiar rudeni se îndușmăniseră în cursul acțiunii și alt. asem. Shakespeare a folosit A. în multe comedii ale sale; Goethe în *»Iphigenia»*, Schiller în *»Mireasa din Messina»* etc. Astăzi A. se folosește numai ca apucătură teatrală; în

tragedie — în urma relațiilor culturale de aici — A. devine ridicolă, iar în comedie provoacă compătămire.

Anagnost, (*grec.* ἀναγνώστης), lector, cetăț la serviciul dumnezeesc. (V. *Ordurile sacre.*)

Anagogie, metod de explicare a textelor biblice în mod simbolic, s. e. mirele și mireasa din cântarea cântărilor lui Solomon însemnează pe Christos și biserica etc. Acest metod a fost aplicat mai întăiu de școala iudeo-alexandrină, în fruntea căreia a stat Philo (v. ac.)

Anagramma, (*grec.*) cuvînt sau dîcere, ce se formează când cetim în vers literele unui cuvînt sau dîceri întregi, s. e. Amor = Roma. Iși are originea în orient. În apus s'a folosit cu predilecție în afaceri secrete mai ales prin secl. XVI. și XVII.

Anakampsis, v. Catoptrica.

Anakes sau **Anakoi** (Anachii), după mit. *grecă* au fost Dioscurii din Atena. Zeus în formă de stea s'a arătat Ledei (v. ac.) și aceasta, fructuată de el, a născut doi copii cu stea în frunte. Originea mitică a lor se bazează pe un fenomen în natură. Când cerul s'a întunecat și viscoarele trec preste fața mării, iară valurile acuzi ridică naia ca pe un deal, acuzi pare-că voiesc să o îngroape în fundul mării, și navigatorii sînt în pericol de naufragiu, aceștia se suie pe arborile năii și se roagă cătră Anachi, ca să le vină într'ajutor. Atunci Anachii cu aripi roșii, prin aer sburînd, deloc se arată pe virful arborelui năii sau pe ruțile vîntreleur sau pe colții năii, apărînd lîngă oltă două flăcări mici. Aceste se numesc A. sau Dioscurii din Atena. La aparițiunea lor viscoarele se înfrînă, valurile se liniștesc și pericolul a trecut. Acele două flăcări mici se numesc și asteres (sau astra) = stelele Dioscurilor sau Anachilor, precum și Castor și Polydeukes (Pollux), ba după mitul Argonauților pe Marea Neagră navigatorii au vădut stele din cer cădînd pe capul Anachilor. Acele două flăcări mici, identice cu acele două stele cădute, sînt două flăcări electrice, ce se produc în tempestate pe mări și se numesc și focul lui sf. Ilie (germ. Elmsfeuer). A. au fost venerați în Atena, care zace aproape de mare și a avut năile sale pe mai multe mări, și au fost venerați mai la toate porturile de mări, deosebi de navigatori, ba, când Romanii au ajuns stăpâni preste mări, cultul lor a trecut și în Roma. A. și ca statue sînt făcuți cu câte o stea pe frunte. (Cf. copii cu stea în frunte, în pov. românești.) Numele A. s'a explicat cu înțeles de: rescumpărători, mântuitori. [Atm.]

Anaklastica, v. Dioptrica.

Anakreon, cel mai iubit din cei nouă mari lirici Greci; n. în Teos (Asia) cam la 550 a. Chr. A crescut în Abdera dela 540. De aici merse ca june la curtea tiranului Polycrates în Samos, unde a fost mult prețuit. După căderea acestuia l'a chemat tiraul Hipparchos 521 la Atena. Acest protector al lui A. cădî la 514 jertfă tendințelor spre libertate, ceea ce va fi avut înfluință și asupra poetului; dar ceva sigur nu se mai scie din viața lui. Se dîce numai, că în etate de 85 ani s'a înecat cu o boabă uscată de strugur. Relațiunile lui amoroase cu Sapho, cari ridică suspițiune asupra moralității

sale, sânt născociri ulterioare nedovedite. În Atena i s'a ridicat statuă, care-l presintă ca pe un încărunchit cântăreț însuflieț de sucui viței de vie. Aceasta din motivul, că cele mai multe din poesile lui, scrise în dialect ionic, sânt dedicate dragostei, vinului și veseliei. Frumșeța și farmecul versurilor lui erau admirate. În vechime erau cunoscute 3 cărți din poesile lui A., din cari abia s'au păstrat câteva fragmente risipite prin autori greci și prelucrate de Bergk în »Poetae Lyrici Graeci« (ediț. IV. 1882). Colecțiunea de 60 poesii anacreontice (edată la 1825 de Mehlhorn, Glogau, la 1876 ed. II. de Rose, Lipsca) atribuite lui, cuprinde produse mult mai târzii. Aceasta se poate deduce din dialectul pușin ionic, în care sânt scrise și din metrul neglijat. Ritmul, mersul ideilor și preste tot construcția versurilor lui A. erau mai ușoare, simple și mai naturale. În aceasta zace influința lui asupra imitatorilor, de cari aflăm în literatură tuturor popoarelor culte. Cu A. s'au ocupat mai ales învățații Bentley, Lambert Bos, Clinton, F. Jacobs, Manso, Hofmann-Peerlkamp și Zeune. În literatura română merită amintire anacreonticele lui Coșbuc. Este și o măsură metrică, ce poartă numele lui A., și constă din rënduri scurte în ritm trochaic cu una sau două silabe premergătoare adevăratului tact (anacrusis):

~ ~ | ~ ~ ~ | ~ ~

[Dr. E. Cristea.]

Analchim, mineral, un silicat de aluminiu și sodiu hidratat, incolor, roș; e un zeolit, ce se găsește în cavitățile rocilor eruptive basice amigdalice s. e. diabase, melafiri, labradorite, basalte.

Anale, (la Romani: annales), înregistrarea cronologică a evenimentelor mai însemnate de preste an; o carte ce cuprinde faptele, lucrările de preste an.

„Anale“, titlul mai multor publicațiuni periodice române; mai remarcabile: 1) »A.-le Academiei române«; pe lângă partea administrativă și debaterile Acad. rom. cuprind însemnate studii literare, apoi un lung și bogat șir de memorii istorice, arheologice și numismatice, cari au aruncat lumini noi asupra multor puncte sau epoce obscure din istoria românească, cum și un însemnat număr de memorii și comunicări științifice din diferitele ramuri ale științelor naturale și matematice, atât teoretice, cât și aplicate: geologie, antropologie, chimie, zoologie, botanică, agricultură etc. (V. Acad. rom.) 2) »A.-le arhitecturii și ale artelor cu care se leagă«, publicație mensală absolut artistică și științifică sub direcțiunea arhitectului și inginerului I. N. Socolescu, fundată în Ian. 1890 la București cu scopul, ca în ea toți oamenii speciali și amatori de ale artelor să-și poată așterne ideile și să discute diferitele cestiuni privitoare la artă. La 1895 au fost sistate. 3) »A.-le medicale române«, revistă mensală, fundată la 1882 în București de: Boicescu, Capșa, Chermbach, Demostene, Draghiescu, Felix, Fotino, Grecescu, Istrati etc. 4) »A.-le Ministerului lucrărilor publice«, fund. la 1887 în București. 5) »A.-le științelor esacte«, (mens.) apăr. la 1866 în București. Edit. Bacalogu. 6) »A.-le statistice și economice«, fund. la 1860 în București de Dionisie Popovici Marțian, fundatorul secțiunii de statistică în România. 7) »A.-le Asociațiunii Transilvane« etc.

Analecte, (grec.) culegeri de fragmente literare sau științifice. La început, la Elini, însemna adunarea fămirturilor de pe masa unui prânz sau banchet; de aci, prin analogie, culegere de bucăți în prosă. Astăzi fragmente alese din unul sau mai mulți autori. Ca exemplu avem în limba română *Analecte* de T. Cipariu.

Analeptica, medicamente iritatoare, v. excitanția.

Analfabeți, oameni, cari nu știu scrie și citi. Datele statistice despre A. sânt de mare însemnatate pentru judecarea stării culturale a unui popor. Adunarea acestor date întimpină greutăți, într-un câț în diferite țeri se fixează diferit granița acelor, cari nu se pot numera între A. (s. e. copiii). Pentru statorirea numărului Analfabeților se folosesc de regulă 3 metode: conscripția directă, examinarea recruților și subscrierea actelor de căsătorie.

Rezultatele conscripțiilor numai aproximativ pot arăta procentele A.-lor, deoarece în unele state se iau în considerare indiviții în vîrstă dela 6 ani în sus, în alte state dela 10 ani în sus. Date mai aproximative dau examinările recruților și registrele de căsătorie. Atlasul geografic statistic al prof. A. L. Hickmann (Viena 1895) conține următoarele date, nu prea măgulitoare pentru popoarele romanice, cu privire la Analfabeți:

Statele:	Analfabeții poporațiunii	recruților
Suedia și Norvegia	0·7 %	0·4 %
Danemarca	0·8 »	0·4 »
Elveția	0·9 »	— »
Germania	1·4 »	0·8 »
Luxemburg	1·5 »	0·8 »
Țerile de jos	1·6 »	0·9 »
Britania mare	15 »	8 »
Uniunea nord-americană	16 »	— »
Francia	32 »	20 »
Belgia	33 »	20 »
Austro-Ungaria	34 »	22 »
I. Austria (Cis.)	27 »	— »
II. Ungaria	39 »	— »
» fără Croația	38 »	— »
Bulgaria	42 »	26 »
Grecia	45 »	28 »
Italia	46 »	32 »
Portugalia	48 »	34 »
Spania	52 »	38 »
România	56 »	40 »
Serbia	60 »	46 »
Rusia	80 »	70 »
Montenegro	92 »	85 »

După »Magyar Statisztikai évkönyv« pro 1895 (Budapesta 1896) numărul Analfabeților (dela 6 ani în sus) în Ungaria la 1890 a fost de 49·38% ale poporațiunii și se împarte după naționalități astfel:

	bărbați	femei	la oală
Germani	31·99 %	42·20 %	37·14 %
Maghiari	40·68 »	51·97 »	46·35 »
Slovaci	49·29 »	63·43 »	56·67 »
Croato-sërbi	66·56 »	79·90 »	73·24 »
Români	80·02 »	91·81 »	85·86 »
Ruteni	87·17 »	93·11 »	90·19 »

Aceste date înșele se arată eronate.

Privitor la România avem date oficiale numai despre instrucțiunea căsătoriiilor. (Cf. Măsurarea populațiunii României în 1891. București

1895.) După aceste date în întreagă România nu au semnat actul de căsătorie

la 1870	la 1891
bărbați	83·0 % 72·3 %
femei	93·8 » 89·3 »
din numărul căsătoritorilor;	
în termin mediu (b. și f.)	88·4 » 80·8 »
numai în com. urbane	62·7 » 42·9 »
» » » rurale	93·9 » 86·5 »

Scăderea A.-lor dela 1870 până la 1891 e destul de însemnată.

Analgesia, nesimțirea durerii.

Analisa, (*grec.*) este operațiune a ougetării, care se îndeplinește cu desfacerea unui întreg în părțile sale constitutive. Ea desface un întreg fizic în părțile constitutive, o noțiune în note, un județiu în elementele sale. Rezultatele acestei desfaceri sînt de asemenea analitice. Ca *metod*, alăturarea ou sîntesa, A. formează baza pentru cercetările științifice. Ea îndeplinește lucrarea sa sub trei forme: fără privire la legătura dintre părți; ou privire la nexul causal; cu privire la legătura logică. *Analisa gramaticală* determină elementele unei propozițiuni după raportul lor gramatical.

Analitica a numit Aristoteles (384—322) partea elementară a logicei, care tratează despre noțiuni, județiu și resonamente. (Cf. Maiorescu: Logica; Wundt, Logik II. B. Drobisch. V. metod.) [Pl.]

Analisa chimică are de scop determinarea compozițiunii corpurilor. A. e *cuantitativă*, determinând numai felul elementelor, din cari se compune un corp, și *cuantitativă*, când stabilește și proporțiunile de pond sau volum, în cari se află elementele în corpul respectiv. La A. *cuantitativă*, care premerge de regulă A.-ei *cuantitativă*, substanța de analizat e tratată cu anumite corpuri, cari au proprietăți bine cunoscute, cu așa numitele *Reactive*, provocând astfel schimbări (de formă, culoare, miros) ușor de observat și caracteristice după felul procesului (reacțiunea), ce a avut loc. Prin reactive chimistul face întrebări și reacțiunea răspunde. Reactivele sînt de două feluri: generale și speciale. Cele dintăiu permit ou grupare a elementelor cu un anumit caracter chimic, înlesnind astfel foarte mult lucrările (s. e. într'o soluțiune acidă, fiind disolvate elementele: cupru, plumb, mercur, bismut, cadmiu, arsenic, stibiu și staniu, toate se vor precipita ou sulfurat, insolubile în apa acidă, tratând această soluțiune cu acid sulfuric [S H₂]; la din contră într'un lichid acid, în care S H₂ nu produce nici un precipitat, chimistul se încredințează despre lipsa acestor metale). Reactivele speciale sînt destinate a pune în evidență prezența unei anumite substanțe (s. e. cromat de potasiu pentru sărurile de plumb, dănd un precipitat galben, amidon pentru iod etc.) Mersul unei A. *cuantitative* e următorul: substanța se disolvă, soluțiunea e apoi tratată pe rënd cu reactivele generale, precipitatele obținute se separă prin filtrațiune și se oxaminează cu reactive speciale. La A. *cuantitativă* principiul formării grupelor e analog cu cel al A.-ei *cuantitative*. La întrebunțarea reactivelor speciale se dă preferință celor, cu cari substanța de dosat produce compoși cât se poate de stabili și cu constituție bine stabilită. A. *cuantitativă* a substanțelor organice, cari de obicei se compun din carbon, hydrogen, oxygen și

azot, se face arđend substanța, calculând apoi cantitatea de carbon din acidul carbonic format, hydrogenul din apă, iar oxygenul prin diferință (pondul substanței analizate minus pondul carbonului și al hydrogenului = pondul oxygenului). A. *cuantitativă* se poate face și fără balanță (A. *volumetrică* sau *titometrică*), întrebunțând soluțiuni cu un conținut de reactiv bine determinat (soluțiuni normale). A. *volumetrică* rezultată ou aceeași precisiune ca A. prin cântărire (A. *gravometrică*) și în timp mai scurt; ea e foarte mult întrebunțată. A. *cuantitativă* se poate face și cu ajutorul curentului electric, care din ți în ți câștigă mai mare importanță (v. *Electrolisa*). În scopul A.-lor se face adeseori apel la anumite fenomene optice, dănd nascere la nise metode analitice de cea mai mare importanță. (V. *Pyrognosis* și *spectroscopia*.)

Analisa spectrală, partea aceea a opticei, care se ocupă cu examinarea spectrului deosebitelor isovoare de lumină și deosebitelor corpuri solide, lichide și gazoase incandescente sau înfierbentate, și din spectru face deducțiune la compoziția materială a corpului, la materiile din cari consistă. Corpurile solide și lichide incandescente dau spectru continuu (unde colorile nu sînt despărțite prin nimica și trec pe nesimțite ou într'alta), iar corpurile gazoase înfierbentate dau spectre constătătoare din 1, 2, 3 sau și mai multe linii luminoase, caracteristice, încât dela ele putem conchide la gazul respectiv. Corpurile ceresci dau spectre strătăiate prin linii negre, așa numite *linii fraunhoferiene*. Acestea sînt spectrele negative ale gazurilor, ceea ce se poate arăta așa, că întăiu producem spectrul cutărui gaz incandescent, a doua oară lăsăm să treacă lumina unui corp solid incandescent prin gazul recit. În cazul din urmă în spectru găsim linii negre exact în locul, unde au fost liniile luminoase din spectrul gazului înfierbentat. Astfel din spectru facem conclusiune la constituțiunea materială a corpurilor ceresci, examinăm alimentele ș. a. m. d. Cf. opurile lui Schellen, Roscoe, Vogel ai alții.

Analizare, descompunerea unui întreg în părțile sale.

Analizator, așa se numește oglinda sau nicolul, cu care se analizează lumina polarisată. (V. *polarisațiunea luminei*.)

Analitic, care se ocupă cu descompunerea unui întreg în părți, precum și cu examinarea părților.

Analitica, v. *Analisa*.

Anallantoidea, vertebrate, ai căror embrioni nu au alantois (v. *ac*.)

Analog, (*grec.*) proporționat, simetric, asemenea, corespunderor.

Analogia, (*grec., lat.* exemplum), formă de resonament, care conchide dela particular la alt particular coordonat. Bazează pe experiența, că dacă mai multe obiecte concoardă în unele însușiri, se poate admite, că se vor potrivi și în altele (a pari ad par); face deducțiuni și lămuriri prin exemple luate din istorie, din natură și viața omenească. În filologie (gramatică) înseamnă ou regulă câștigată prin asemănări relativ la formarea, flexiunea și compunerea verbelor. În drept: extinderea unui principiu asupra atător casuri, cari, deși legislatorul nu le-a avut în vedere, pentru asemănarea lor pot fi subsumate sub

această normă (ratio legis). — Când se însiră toate cazurile, A. se dice *exactă*; la din contră *ne-completă*. Cu inducțiunea A. conduce la cunoștințe de valoare probabilă. — *Analogism*, silogism, demonstrație făcută din analogii. *Analogon*: ceva analog, asemenea. *Analogon rationis*: ce e adecuat sau potrivit cu rațiunea. (Cf. Maiorescu: Logica; Wundt Logik I. B.; Drbal: Logik.) [Plet.]

Analogion, o masă îngustă portativă, întrebuințată la diferite servicii în biserică. Se numește și *tetrapod*, fiind o masă pe patru picioare. Când nu se întrebuințează la servicii speciale, A. se așază înaintea altarului în dreapta tronului arhiereso și se pune pe dînsul spre sărutare icoana Sfântului ori a evenimentului bisericesc, ce se serbează în ziua respectivă. (V. Tetrapod.)

Anam, regat la fermurul estic al Indiei post., sub protectoratul Franței, 275,300 km², 6 mil. loc., între cari 420,000 cat., ceilalți Budhiști și Păgâni. Populațiunea e de origine mongolică, amestecată cu Chinezi și Malaiezi. Limba anamită e monosilabă, și se scrie cu semnele scrierii chineze. Influița franc. s'a întărit prin tractatul comercial, încheiat la 1874. A. a cedat la 1883 Tongkingul, iar la 6 Iunie 1884 a recunoscut protectoratul francez. (Cf. Luro, »Le pays d'A.« [1877]; Bouinai și Paulus, »L'Indochine française«, 2 tom. [2 ed. 1886]; Lanessan [1888], Silvestre [1889]; Launay, »Histoire d'A.« 1884.)

Anamba, insule spre nord dela Borneo, 523 km², 3200 loc. Malaiezi; supuse Olandei.

Anamirte, (bot.) numele fructelor toxice dela Anamirta Cocculus W. et. Arn., din cari se prepară măsladul (v. ac.) spre a ametei pescii.

[A. Pr.]

Anamnesis, descrierea antecedentelor unui morb.

Anamnestica, v. Mnemonica.

Anamorfoze, (grec.) *icoane anamorfoze*, icoane schimosite astfel, ca într-o oglindă s. e. cilindrică sau conică, să se vadă imaginea regulată a corpului sau obiectului respectiv.

Ananas Adans. (*Ananassa* Lindl. [botan.]), gen din familia *Bromelaceelor*, tribul *Bromelieae*, cuprinde plante erbacee vivace, ce se reduc la vr'o 5—6 specii, toate originare din America tropicală. Dintre toate speciile acestui gen *Ananas sativus* Lindl. este cea mai importantă, care se află mai cu samă în India vestică și în America centrală și care se cultivă din cauza fructelor sale delicioase în toate regiunile calde ale globului, iar în Europa se cultivă prin sere construite anume. Fructul cunoscut sub numele vulgar de Ananas este compus din *bacele* și *bracteele* suculente și concreșcute la un loc într'un fel de con cărnos, erect și de ordinul provăduț la vîrf cu un buchet de frunze. Acest excelent fruct de o culoare gălbue este dulce acrișor cu o aromă, ce se aseamănă în același timp cu aroma de piersce, de mere și de fragi, el conține mai mulți aoiți organici precum: acidul malic, citric etc. Prin cultură semințele abortează și atunci planta se multiplică numai prin butași, cari se iau de regulă din buchetul de frunze, ce se află la vîrfurile fructului. Din frunzele de *Ananas* Adans. se scot fibre textile, cari se întrebuințează pentru diverse țesături. Unele specii și varietăți de *Ananas* se cultivă ca plante ornamentale, precum A. macrodentes Morr., care are bracteele și florile roșietice. [Z. C. P.]

Anandi, după mit. indică a fost șerpele gigantic, care s'a încolăcit în trei inele, ca să formeze un tron, resp. pat, iară cu cinci capete ale lui să formeze un baldachin. Pe acest pat odichnesce Wișnu, Țeul apelor, elementul puternic al creațiunii și al susținerii ei. [Atn.]

Anandria, lașitate, lipsa de bărbăție.

Ananean, *Ioan Baptist*, călugăr armean; n. 1715 în Constantinople; a elaborat tom. II. al vestitului Dicționar armean edat de Mechitar.

Anangke, (ananghe; grec.) personificarea necesității; a avut un templu în Corint.

Anania, 1) un grec, care a fost însărcinat de Domnul Moldovei, Scarlat Calimach, să întocmească și să traducă în limba grecească și românească o condică de legi după cea austriacă. 2) A. arhieru iudeu, 48—59 d. Chr.; a pășit în contra apostolului Pavel (Fapt. ap. 23, 2 24, 1) și a domnit în Ierusalim ca un despot, până ce la 66 d. Chr. fû omorît ca inamic al Romanilor. 3) A. un creștin din Ierusalim, care, vîndîndu-și averile în favorul comunității creștine (Fapt. ap. 5, 1—11), în conțelegere cu soția sa Safira, a reținut o parte a prețului; când Petru îl înfruntă pentru aceasta, A. cu Safira cădura morți la pămînt. 4) A. un creștin din Damasc, care (Fapt. ap. 9, 10 seqq.) a botezet pe Saul-Pavel, care își recăpătă vederea. După tradiția bis. A. a fost epp. în Damasc și a murit ca martir.

Anapestus, (grec.) în versificațiunea metrică versul, care consistă din două silabe scurte și una lungă cu arsis (v. ac.): — — —

Anaphora, (grec.) aducere, oferire. 1) *A. în liturgică*, pânea dospită, pregătită pentru sacrificiul eucharistic; de regulă are formă rotundă și în partea-i fășșă e provăduț cu împirarea formei crucii și cu inscripțiunea aplicată între brațele acelei cruci: IC (Isus) XC (Christos) NI-KA Pânea aceasta adusă ori prin credincioși, ori din partea comunității bisericesci, între rugăciuni sacre, la proscomidă se pregătesce ca să poată fi un dar, ce se aduce Domnului cu aceea intențiune, ca să se trimită dumnezeiasca îndurare pentru cei ce au adus, pentru cari și prin cari s'a oferit. Din această cauză se numește »anafora«. A. supraremasă la pregătirea sf. daruri, și din cari s'a escindat sf. agnet, cum și părțile comemorative pentru sf. sacrificiu, în Dumineci și serbători după săvîrșirea sf. liturgii, prin preot se împarte credincioșilor. A. se mai numește și liturgia, care este o aducere sfântă; înoăt înainte de însași liturgia, la proscomidă, pânea și vinul, ca materiile sacrificiului, se pregătesc de a fi daruri bine primite Domnului. Tot A. se numește și acoperemîntul cel mare (Aerul), cu care se acoperă sf. potir și disc. 2) *A. în retorică și stilistică*: repețirea aceluiași cuvînt — sau a mai multor cuvinte — la începutul difteritelor Țiceri sau versuri, ce se urmează.

Anaphrodisia, lipsa instinctului sexual.

Anaradșapura, vechia capitală a insulei Ceylon, și în vechime locul de frunte al cultului budhist; a fost pustiită în secl. XIII., ași nu se mai ved decât ruine.

Anarchia, în înțelesul ei vulgar este o stare de lucruri, în care buna rînduială statornicită se turbură, legile încep a fi nesocotite, cum-pena, adecă armonia dintre normele diriguitoare ale unei societăți organizate, se strică, cohe-

siunea dintre elementele unui stat se slăbește până la risipirea lor într-o libertate chaotică. Până la asemenea punct extrem însă A. unei societăți n'a ajuns nici odată. Căci sau intervine la timp a unei minți înțelepte a sciut să lecuiască grabnic societatea bântuită, sau mâna îndrăsneată a unui despot a prins-o totată sub voiața sa de fier, sau statul, putred de rele lăuntrice, s'a desfăcut și a cădut, fragmentat, în puterea altor state sănătoase. Prin atari crise primejidoase a trecut lumea în mai multe rânduri. Imperiul macedonic după moartea lui Alexandru, republica romană după uciderea Gracilor, când sângele cetățenilor curse neîntrerupt șiroiu până la Octavian, apoi Franția sub regii celor trei case, înainte de cruciade și în zilele noastre, după Sedan, în sfârșit România la 1821. O stare anarhică se întemeiază pe antagonism și pe ambițiune; ea se ivesce atunci, când nu mai e comunitate de credințe, de idei și de interese între factorii constitutivi ai unei societăți; asemenea și atunci, când, într-o monarhie, se ridică deodată mai mulți principii, cari vor să domnească, fiecare prin înlăturarea celorlalți, sau când, într-o republică, unii cetățeni sunt prea nerăbdători de a ajunge la putere. Ea se mai întâmplă, cu toate acestea, și atunci, când într-o societate doritoare de a se transforma cât mai repede, fără a fi încă sană însă de legile evoluțiunii firești a lucrurilor, două curente de idei opuse — cele noue și cele vechi — se ciocnesc cu violență între ele, iar din ciocnire lor se așteaptă a se naște un *progres* real. Dar ori cari să fie cauzele anarchiei — despotismul de sus sau despotismul de jos, sau zorul de progres — urmările ei sînt todeauna serioase: *distruhere* pretutindeni. În ordinea morală nu se mai deosebesce binele de rău, dreptatea de nedreptate, cuviința de necuviință, iar în ordinea economică creditul pierde, munca se zădărnicesce, puterile națiunii se istovesc fără folosul nimănui. În așa stare de plîns ajunsă o societate, se satură curând de libertate și e gata a se arunca în brațele celui dintău tiran. De aceea Napoleon I. dicea că »A. duce totdeauna înapoi la despotism« (l'anarchie ramène toujours au pouvoir absolu), iar I. Heliade-Rădulescu: »despotismul te subjugă, ci trăiesci spre a te libera; A. te distruge. Despotismul te uicide ca individ; A. te uicide ca nație«. Că A. este un rău, a recunoscut-o însuși Proudhon, ilustrul apostol al ei în Franția, numai el se întreabă dacă cumva răul acesta »foarte mare« n'ar pute deveni un »foarte mare« bine, și răspunde, firesc, afirmativ. În cartea sa *l'An-Archie*, care a făcut atăta șgomot sub imperiu, el caută s'aducă pe oameni la convingerea că, decât să se certe între dînșii pentru scopuri neînțelese sau spre a se robi unii pe alții, mai bine s'ar organiza, liberi și solidari, sub steagul muncii, pentru ca, cu puteri unite, să facă piept nevoilor vieții.

Anarchia (antică) s'a numit la Greci anul I din Olympiada 94, când, sub cei 30 de tirani, Atena a ramas fără archont. Iar *ἀναρχοί ἡμέτεροι* se numiau la Atena cele patru țile complementare ale anului lunar atic, în timpul cărora se făcea alegerea magistratilor și, prin urmare, statul se găsea, așa dicend, *fără stăpânire legală*. (Lit.: *l'An-Archie* de Proudhon. I. Heliade R.: *Ecui-*

libru între Antithesi, București 1859—69, pag. 4: Tirania și Anarchia etc. [V. D. Păun.]

Anartes, popor care trăia în Dacia pe timpul migrațiunii popoarelor; unii îl numeră între Celți.

Anarthria, neputința de-a pronunța sunete articulate.

Anartofraoti, un vechiu popor celtic, locuia în Sarmatia europeană.

Anasarc, idropsia pielii; v. idropsie.

Anason, numire populară a plantei *Pimpinella Anisum* L. (v. ac.)

Anaspadia, (grec.) un defect în dezvoltarea canalului urinar, care are deschiderea sa la partea superioară a membrului viril în loc de a o avea la mijloc, cum e normal.

Anastaltica, mijloace pentru oprirea emoției (sângerării).

Anastasia, fca lui Latsco Voevod, ultimul Domn al Moldovei din dinastia Maramureșeană, și soția lui Roman Mușat, tatăl lui Alexandru cel Bun. Prin căsătoria sa cu Roman Mușat, Anastasia este străbuna dinastiei Mușătescilor. Ea a fost înmormântată în mănăstirea dela Rădăuți, devenită episcopie sub Alexandru cel Bun, unde se află și mormintele primilor Domni ai Moldovei. [D. On.]

Anastasia, *sfinte*: 1) *A. sen.*, † ca martiră sub Nero. 2) *A. jun.*, Romană de frunte, arsă sub Diocletian la 25 Dec. 303. 3) *A.*, elină de frunte din Constantinopol; a fugit de cursele împăratului Iustitian la Alexandria într-o mănăstire, unde a trăit 28 ani ca călugăr, fără a fi recunoscută. † 567.

Anastasiana legea (Lex Anastasiana), legea introdusă de împ. rom. orient. Anastasiu I., în urma căreia cumpărătorul unei pretensiuni nu putea pretinde dela debitor mai mult, decât a plătit el pentru cumpărarea pretensiunii. Dreptul modern a înlăturat acest principiu.

Anastasiavici Mișa, mai cunoscut sub numele de oăpitan Mișa, milionar sârbesc, n. 1803 din părinți săraci; agonisi prin comerciu enormă bogăție sub principele Miloș Obrenovici; spre mai mare siguranță a averii cumpără în România bunuri foarte întinse, unde își petrecea cea mai mare parte a timpului. A fost amestecat în toate mișcările politico-dinastice ale Sârbiei. După omorirea principelui Mihail în 1868 voi să câștige tronul pentru ginerele său Garașanin, dar nu isbuti. De atunci se așeză stabil în România, unde și muri, lăsând averea sa moștenire membrilor familiei Karageorgievici. Sub Vodă Gr. Ghica, Moldova a făcut la A. unul din primele ei împrumuturi (1855) în sumă de 2.500.000 lei vechi. Greaua stare financiară, moștenită de pe vremea revoluțiunii din 1848 și înrăită prin ocupațiunile străine următoare, pricinuisse acest împrumut.

Anastasiatar, carte bisericească, ce conține rugăciunile privitoare la învierea Domnului.

Anastasios, *împărați*, 1) *A. Diokros*, împ. bizantin 491—518, urmaș al împ. Zeno, pe a cărui veduvă o luă de soție. A. purtă multe resboaie în contra inamicilor din lăuntru și din afară; era partisan al Monofisiților; † lovit de trăsnet 518. 2) *A. II.*, numit mai nainte Artemios, fii secretarul împăratului Philippikos și urmașul lui; domni numai 2 ani (713—715);

depus fiind, ceru ajutor dela Bulgari, dar aceștia îl extradară împăratului Leon Isaurul, care îl ucise (719).

Anastasiu, numele a 4 Papi. A. I., 398—402, fiul presbiterului Maximus, urmă lui Siricius; interzise primirea persoanelor neputincioase în tagina preotească, întări legea celibatului, afurisi pe Manichei precum și unele scrieri de ale lui Origen. A. II., 496—498. A. III., 911—913. A. IV., ântăiu călugăr, apoi cardinal și episcop în Sabina, iar la 1153 ales de Papă. † 1154.

Anastasiu, antipapă, ales de cătră partida împ. Lothar II. făcu cu pontificale legitim Benedict III., dar fu alungat din Lateran; mai apoi se călugări și se împacă cu Benedict; 869 luă parte ca delegat împăratului la sinodul ecumenic al VIII. ținut la Constantinopole; a desvoltat și activitate literară. † 886. Date mai sigure din viața lui a comunicat în timpul mai nou cardinalul Hergueröther.

Anastasiu, Radla, conșcolar și instructor al sf. Adalbert; 992 fu trimis de Cehi la Adalbert să-l înduplece a se rentoarce la scaunul său; 995 se strămută în Ungaria și fu ântăiu abate al mănăstirei dela S-tul Munte al Panoniei; luă parte activă la încreștinarea Ungurilor și fu numit de sf. Stefan ântăiu arhiepiscop de Strigoni; în aceasta calitate participă în 1007 la sinodul din Frankfurt; pe la 1020 se adă âncă în viață, dar sfârșitul lui e necunoscut.

Anastatica L., (botan.) gen din familia *Cruciferae*, tribul *Arabideae*, cuprinde mici plante erbacee anuale și foarte ramificate. Singura specie cunoscută este *Anastatica hierochuntica* L. numită Rose de Jéricho. Poporul românesc o cunoașce sub numele de Mâna maicei domnului. Ea crește prin Africa boreală, prin Siria și Arabia, de unde este adusă de călugări și prin părțile noastre. După ce au cădut frunzele și fructele, ramurile acestei plante uscându-se se curbează înghemuindu-se unele peste altele, formând o masă rotundă de forma unui cuib de pasere, pe care ventul o scoate din rădăcină și o transportă la distanțe considerabile prin pustiiile Siriei și Arabiei. Planta în starea aceasta pusă în apă își reia forma primitivă, din cauza proprietății sale hygroscopice. Acest fenomen cu totul natural este interpretat de oameni incuți și de șarlatani ca un fenomen divin, și i se atribuie proprietatea magică de a preduce femeilor însărcinate, dacă născerea va fi ușoară sau grea, facilitând în același timp acest act.

[Z. C. P.]

Anastomosis, (*grec.*) unirea între dînsele a două vase de sânge sau doi nervi; anastomosele între vase ușurează circulația sângelui, cele între nervi duc acțiunea nervoasă dela un nerv la altul.

Anastrofa, v. Anadiplosis.

Anatas, mineral, oxid de titan; are aceeași compoziție chimică ca rutilul și brookita; galben, brun, negru; pe crepăturile rocilor cristaline s. e. gneiss, micașturi.

Anatema, separațiune de Dumnezeu și de biserică. Cel pus sub A., după învățăturile teologiei, nu mai este în legătură de iubire cu Dumnezeu și cu biserica. A. e cuvânt *grec.* și înseamnă un lucru abominabil, cum se consideră cel separat de Dumnezeu și de biserică. Puși sub A. sînt cei excomunicați din sinul bisericii din

causa vr'unui delict mai cu samă împotriva credinței. A. *maramata* înseamnă, că cel pus sub o atare A. rămâne excomunicat până la a doua venire a Domnului. Maramata este cuvânt siriac și înseamnă: Domnul vine.

Anatocism, luarea de interese (dobândă) după interese. De regulă interesele se capitalizează, adică se adaugă la capital la anumite termene și în modul acesta se fructifică mai departe. Socotirea intereselor după interese nu este admisă la efecte, la cari încassarea intereselor se face pe baza de coupon, deoarece nerescumpărarea couponului la termen cade în sarcina proprietarului. (V. dobânda, interese.)

Anatolia, (Natalia, Anadoly). Asia mică, (v. ac.) *Anatol*, locuitor din A.; adict al învățături, că neamul omenesc s'a putut nasce numai în Orient (contrar ecumenilor).

Anatolius, filosof sincretist sau eclectic din școala alexandrină, trăind prin secl. III. al erei creștine, se ocupă cu teologia și cu matematica. A fost învățator lui Iambliciu, care se distinse pe timpul lui Constantin ca neoplatonic. A., creștin fiind, ajuns episcop în Laodikea și luă parte la disputa despre celebrarea pascilor în sinodul din Antiochia. Scrise: *Aritmetica în 10 cărți*; *Catechism de matematică și Canon paschale*. (Cf. Teodorescu: Istoria filosofiei.) [Pl.]

Anatomia, învățătura despre construcția organismului plantelor (*Phytotomia*), animalelor (*Zootomia*) și omului (*Anthropotomia*). A. normală descrie organele în starea lor sănătoasă, iar cea *patologică* arată schimbările bolnăvicioase în organism. Privitor la A. omului mai deosebim A. *sistematică sau specială* cu *osteologia* (învățătura despre oase), *syndesmologia* (despre ligamente), *myologia* (despre musculatură), *angiologia* (despre vasele sanguifere), *neurologia* (despre nervi), *aesthesiologia* (despre sensuri), *splanchnologia* (despre intestine). A. *microscopică* sau *histologia* se ocupă cu structura fină a organelor. A. *topografică* fixează situația organelor în raport unul cu altul, iar A. *comparativă* aseamănă între sine construcția organismului diferitelor viețâți. Pe timpul Romanilor și Grecilor cercetările anatomice se făceau la animale, în special la maimuțe; numai în Alexandria se diseca dela 320 a. Chr. din când în când câte un cadavru omenesc. Din secl. XIV. începând, cadavrele omenesci se studiază tot mai des și Vesal, Eustachio, Fallopiu, Harvey, Aselli, Malpighi etc. completează în mod îmbucurător cunoștințele despre organizația corpului omenesc. Dintre anatomii secl. XIX. amintim pe Henle, Froriep, Hyrtl, Duval, Langer, Luschka, Rokitsansky, Virchow. (V. titlul înșirați în acest articol.)

Anatopismus, v. Anachronism.

Anatrop, (*grec.* = a resturna), term. botanic, pentru a desemna o formă de ovul, o vul anatrop (v. Ovul). Prin extensiune se ăice anatrop și semința, care provine dintr'un ovul anatrop (v. Semința). [V.]

Anaxăgoras, filosof elin, a trăit în orașul Klazomenae, în Asia mică, (500 a. Chr.) După filosofia sa universul este format din combinarea unor mici părțile substanțiale, pe cari el le numește *chremata*. Lucrurile sensibile în diferitele lor aparițiuni nu sînt decât reunirea acestor mici părțile (după o expresiune aristotelică ăise

și homöomerii); nascere și moarte în înțeles absolut nu există, de oarece *chremata* sunt eterne. Pentru a explica aparițiunea mișcării în univers, A. admite între părțile substanțiale și una, în care ar reside forța. Acest element nou nu este cu desăvârșire imaterial, ci numai ceva mai eteric decât celelalte. Prin el se aduce ordinea în univers; el este spiritul divin, spiritul cugetător, *nous*. În primul început al lumii ar fi existat după A. numai părțile substanțiale lipsite de mișcare, într'un fel de chaos. Apoi într'un punct oarecare se ivi *nous*, care diferență două corpuri gigantice *aither* și *aer*. Cel din urmă dete nascere apoi prin condensare la apă, pământ și pietri. Sensibilitatea omului o explică A. ca o consecință a neplăcerii provenite din contrarietatea diferitelor calități ale substanțelor. În domeniul astronomiei A. explică încă de pe atunci fenomenul eclipselor. (Cf. Teodorescu G. Dem., Istoria filosof. ant.)

Anaximandros, filosof elin, (611—515 a. Chr.) aparținând împreună cu Thales și Anaximenes vechei școli filosofice ioniene din Milet. Filosofia acestei școli este prima manifestare a spiritului elin pe tărîmul cercetărilor abstracte. A., întocmai ca și Thales și Anaximenes, caută să explice originea și substanța universului, cu deosebire numai, că el urmează o argumentare mai abstractă decât acești doi din urmă. Pentru A. substanța universului este infinită în timp și spațiu. Ea este începutul tuturor lucrurilor sensibile și în ea se reîntoarță iarăși toate după moarte. Cualitativ A. n'a precizat prin ce s'ar deosebi această substanță de restul lumii sensibile, probabil totuși, că el o consideră ca fiind cu proprietăți fizice. (Conf. E. Zeller: Phil. d. Griech: I.) Din substanța infinită se desprind — ca niște diferențieri treptate — lucrurile organice și anorganice din univers. Prima treaptă a acestei diferențieri o formează opozițiunea între cald și rece, din împreunarea cărora apoi se produce fluidul, substratul lumii empirice. Pe aceeași cale și-au găsit originea și ființele viețuitoare, ele au fost produse din fluid sub influența căldurii; organismele aqatice au apărut întâiu. E de observat, că A. consideră nascerea lucrurilor sensibile din substanța infinită ca o nelegiuire și moartea lor dar ca o pedeapsă meritată. (Cf. Windelband, Geschichte der alten Philos., München 1894; Teodorescu G. Dem., Istoria filosof. antice.)

Anaximenes, filosof elin, (pe la 550 a. Chr.) aparținând vechei școli filosofice din Milet. Succesor a lui Anaximandros și poate și elev al acestuia, pune aerul ca substanță infinită, din care apoi prin condensare și rărire se produce focul, norii, apa și pământul. După A. pământul este purtat de aer, precum e purtat corpul omenească de suflet. Din principiul condensării și răririi se recunoaște la A. tendința de a lua starea de agregare a corpurilor ca o măsură a gradului de transformare a substanței fundamentale. Mai este cunoscută dela acest filosof și teoria despre producerea și distrugerea periodică a lumii. Judecată alături de aceea a lui Anaximandros (v. ac.), filosofia lui A. ne apare cu un caracter mai puțin metafisic. A. este ultimul filosof, pe care ni l-a păstrat tradițiunea din prima perioadă a filosofiei eline.

(Cf. E. Zeller, Philos. der Griechen I.; Teodorescu G. Dem., Istoria filosof. antice.)

Anacachs, departament în Peru, între Oceanul Pacific și Maranon; e traversat de ramura vestică a Cordillerilor, bogată în argint; suprafața 49,898 km²; 284,091 loc., cari se ocupă cu agricultura și economia de vite. Capitala e Huaraz.

Anceins, 1) arondissement în depart. franc. Loire Inferieure, 790'41 km², 52,773 loc. 2) A. capitala arondissementului A., situată amfiteatral lângă riul Loire, cu 3168 (oa comună 5544) loc.; are un colegiu; comerț cu vin, oțet, rachiu, poame, cărbuni, vite și lemne de construcție. Pe o înălțime se află ruinele unui castel gotic; preste Loire este un pod mobil. În evul mediu A. și-a schimbat des stăpânii.

Anceps, (*lat.*) cu această numire se însemnează cantitatea unei silabe, care în versificațiune poate fi lungă sau scurtă, (semnul e \smile), s. e. silaba a doua a cuvântului volucris în hexametru «et primo similis volūcri, mox vera volūcris». Locul, uude poate sta o silabă grea ori ușoară, încă se numește A.; s. e. tesa piciorului ultim al hexametrelui.

Ancheta, (*franc. enquête*), în înțeles strict: ascultare de martori; în terminologia franc. de drept administrativ: procedura premergătoare expropriilor, licențierii de stabilimente industriale etc. pentru ascultarea părților interesate. În limbajul parlamentar se numește A. exmiterea de comisiuni parlamentare pentru studiarea și pregătirea de diferite chestiuni momentane, ce vor forma obiect de dezbateri în parlament. Aceste comisiuni de regulă sunt înzestrate cu dreptul de a asculta oficiali publici și persoane private ca experți ori martori sub jurământ; procesele lor verbale se publică pentru a pute fi dezbătute în presă, și rapoartele lor servesc ca substrat al dezbaterilor parlamentare. A. se institue la inițiativa parlamentului ori a guvernului. Instituțiune de origine engleză, introdusă cu timpul aproape în toate statele parlamentare.

Anchialos, (Anchialo, turc. Anchiolû), oraș vechiu maritim în Rumelia orientală lângă siul Burgas (Pyrgos) cu 6000 loc.; resid. eppului grecesc, mai multe școli. Comerț, pescărit, navigațiune.

Anch' io sono pittore! (*ital.*) și eu sum pictor! afirmativ exclamarea lui Correggio. Se întrebuințează în sens figurat.

Anchilosa, v. Ankylosis.

Anchises, după mit. grecă un heros troian, din viața regească domnitoare în Dardanos la muntele Ida; prin Aphrodite tatăl lui Aeneas. Când Troia a fost în flacări, Aeneas, luând pe tatăl său în brațe l-a scăpat, dar în fuga lor spre Italia, A. a murit pe drum. [Atm.]

Anchovis, (pron. anșo —, Engraulis encrasi-cholus Cuv.), pește din familia haringelor, 15 până 20 cm. lung, trăiește în Marea Nord., Ost. și Mediterană. Se prinde cu miile; după ce s'a curățit și depărtat capul, care are gust amar, se sărează și se așează în buți pentru comerț, sub numele de sardele sărate.

Anchusa L., (botan.) gen din fam. *Boraginaceae*, trib. *Borageae*, cuprinde plante erbacee anuale sau perene, pėjoase, cu frunze alterne. A.

are vr'o 30 specii, răspândite prin Europa, prin Africa boreală și australiană și prin Asia occidentală. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, precum *A. officinalis* L., cunoscută sub numele românesc de Miruță sau Limbaboului. *A. italica* Retz. etc., cari se cultivă ca plante ornamentale prin grădini, pentru florile lor, ce sînt foarte mult frecventate de albine. Frunzele, vîrfurile florifere și florile de *A. officinalis* L. și *A. italica* Retz. etc. sînt întrebuințate în medicină ca emoliente, diuretice etc. Din rădăcina pivotantă de *A. tinctoria* L. (*Alkanna tinctoria*) se extrage o culoare roșie, ce se întrebuințează în parfumerie pentru a colora diverse pomade. [Z. C. P.]

Anchylostomum duodenale, vierme nematoid din familia Strongylidelor, 10—18 mm. lungime, trăiește parazit în intestinalele subțiri la om; cauzează anemia egipt. sau tropică. Se ivesce des la mineri (băieși) și cărămidari. La zidirea tunelului St. Gotthard a apărut epidemic; în minele din Banat (Reșița, Săcul, Anina etc.) a fost foarte lătit în timpul din urmă. (Cf. Dr. Schopf: *Anchylostomum duodenale*.)

Ancienneté, (*franc.* pron. ănsientee), timpul de serviciu; în ierarhie principiul înaintării după timpul de serviciu. **Ancien régime**, termen folosit pentru caracterizarea stărilor și normelor delăturate prin revoluțiunile victorioase.

Ancile, (*lat.*) scut lungăreț. După tradițiune a căcut din cer un asemene scut sub Numa Pompilius, ca semn că Mars va scuti pe Romani.

Ancilla theologiae, servitoarea teologiei. Astfel se numia în evul mediu filosofia.

Ancillon, *Ioan Petru Frideric*, bărbat de stat prus., n. 1767 în Berlin, † 1837; profesor de istorie la academia de resboiu, în 1803 membru al academiei de științe. Numit educator al principelui de coroană, regele de mai târziu Frideric Wilhelm IV., nutri înclinările acestuia spre romanticism nebulous, așa că are parte esențială la nefericitele rezultate ale guvernării elevului său. 1814 fu chemat în ministerul de externe și conduse secția politică în lipsa sefului, iar în 1832 ajunse ministru de externe. Deși trecera de un bărbat oarecum liberal, conduse afacerile în spirit de tot reacționar; el și Metternich lucrăra protocolul de Viena, care eschidea estinderea drepturilor constituționale în Germania. S'a ocupat continuu și cu literatura, dar scrierile lui nu au valoare științifică.

Ancira, numele vechiu al capitalei Galației, (astăzi *Angora*.) Aici s'au ținut sinoade la 314 (25 canoane despre »lapsus«, adică despre cei ce de frică au adorat idoli), la 358 și 375 (Arianii).

Ancakarström, *Ioan Iacob de*, ucigașul regelui Svediei Gustav III., n. 1762, † 1792 pe eșafod; aprod la curtea reg., apoi stegar la gardă; repăși în 1783. În 1791 se formă o conjurațiune, care omorî pe rege prin A. la un bal mascat în 16 Mart. 1792.

Anclava, rocă, fragmente de roce străine închise într'o rocă eruptivă.

Ancona, 1) provincie ital. cu suprafață de 2040 km², și (1890) 290,367 loc. 2) Capitala A., după Veneția cel mai însemnat oraș maritim lângă Adriatica, cu 31,277 loc., fortăreață, port însemnat, sediu eppesic; pe frumosul »Molo« (650 m. lung.) ridicat de împ. Traian la 115

d. Chr., se află și arcul triumfal al lui Traian de 14 m. înalt, lucrat din marmoră albă; catedrala San Ciriaco, în forma unei cruci grecesc, din secl. XI. și XII., cu sarcofagul pompos al praetorului Titus Gorgonius; biserica Sta. Maria della Piazza cu fațada bogată din secl. XIII. ș. a. monumente arhitectonice; comunicația năilor a fost la 1888: 2192 năi cu 842,135 t.

A. (odinoară *A. dorica*) a fost fondată de Syracuseni la 380 a. Chr., unicul oraș grecesc în Italia medie, trecut însă la 268 a. Chr. în mâna Romanilor. Traian largi portul, și orașul ajunse prin comerțu și industrie (vâpsitul cu purpur) la însemnătate; sub împ. rom. resăriteni A. a fost cucerit de Totilas, regele Goților, dar recăstigat la 551 de Belisar. Longobardii, cari o cuceriră, fură siliți de Pipin să cedeze A. Papii; la 1143 A. se pune de nou sub protectoratul imperiului oriental, însă prin pacea dela Constanța (1183) a fost redată Papii. După multe lupte cu Veneția și alte orașe, A. 'și-a schimbat mai de multe ori stăpânirea, până ce prin pacea dela Tolentino (1797) a fost cedată de papa Pin VII. și declarată de republică; a stat apoi sub stăpânire austriacă până la 1799; 1805 a fost recupată de Franc. și cedată (1808) regatului Italia; 1849 constrinseră Austriicii pe insurgenții, cari ocupaseră A., să capituleze. ținînd orașul ocupat până după lupta dela Magenta (1859). După învingerea Piemontesilor la Castelfidardo (18 Sept. 1860), Lamoriciere se retrase cu restul armatei papale în A., dar după două zile de bombardare trebuî să se predee (29 Septembrie); la 17 Decembre 1860 A. fù anectată regatului Italia.

Ancona, *Alessandro*, savant italian, n. 1835 în Pisa, prof. pentru istoria literaturii italiene la uiversitatea din acel oraș; a făcut și politică liberală. A scris: »Opere di Tommaso Campanella etc.« (2 vol. Turin 1854); »I precursori di Dante« (ed. 2. 1884), »Le antiche rime volgari« (5 vol. 1875), »La poesia popolare italiana« (1878), »Poemetti popolari italiani raccolti et illustrati« (1889), etc.

Ancora, (marină) aparatul prin care un vas se poate fixa, prin intermediul unui lanț, într'o pozițiune dată, de fundul mării. Se compune dintr'o piesă de fier făurit, terminată la un capăt cu 2 brațe recurbate cu ghiare ascuțițe; la celalalt capăt se fixează un drug drept perpendicular pe planul brațelor; acest capăt poartă și un inel de care se leagă lanțul. Fundarisind (v. ac.) A., unul din brațe se infige cu ghiara în nămolul fundului apei și se fixează cu tărie, pe cătă vreme lanțul ține ancora culcată pe fund; când bastimentul vrea să plece se trage de lanț, care, luând o pozițiune verticală, ridică A. în picioare și o smulge. Sînt diferite sisteme de A., reducîndu-se toate la două modele: A. cu brațe fixe și A. cu brațe mobile. Fiecare vas are două A.-e garnisite cu lanțurile lor, gata de ancorat, și alte două sau trei de rezervă; în plus se mai găsece și A.-e mici ușoare, numite ancoroturi. Greutatea A.-ei și grosimea lanțurilor se determină după mărimea bastimentului. [Constant B.]

Ancora, (archit.) termen general în construcție, cuprinde sistemul de fier în forma unei ancore de corabie, pentru a închiega elementele de construcție în sens orizontal sau vertical. Ancorarea

grinziilor cu ziduri, ancorarea bolților, ancorarea fundației ou suprastructura ei etc.

Ancoraggio, (*ital.*) taxa ce se plătește de proprietarul vaselor pentru folosirea portului.

Ancoras tollere, (*lat.*) a trage ancora, a se depărta.

Ancre, *baron de Lussigny, mareșal d'*, propriu numit *Concino Concini*, din Florența, a mers în suita *Mariei de Medici*, soția lui Henric IV., la 1600 la curtea franceză, a ajuns sub regenta reginei detentorul faptic al puterii de stat; 1613 mareșal și prim-ministru; își luă titlul dela marcușatul Ancre din Picardia, pe care și l-a cumpărat. Orgolios și arogant, oădu în 24 Aprilie 1617 victima unei conspirațiuni a nobilimei. Soția lui *Eleonora Dori* numită *Galligai* a fost condamnată, câteva luni mai târziu, la moarte pentru fermecătorie.

Ancus Marcius, după tradiție al 4-lea rege roman (640—616 a. Chr.) Ca și uchiul său Numa Pompilius, el fū pios și protejă credința prin regularea ceremonialului religios și prin crearea noului colegiu sacerdotal al *Fetialilor*. Bătând pe Latini, Ancus Marcius întinse teritorul Romei până la gurile Tibrului și colonisă în cetate mulți învinși, dând nascere *plebei*. El fundă și portul Ostia, făcū un pod de lemn preste Tibru, fortifică Roma în partea dinspre Etruria, construī un apeduct și zidī prima închisoare romană. Murind lăsă tutore filor săi pe etruscul Tarquinius Priscus. Istoricii moderni, tăgăduind existența regilor romani, socotesc pe A. M. ca eticheta unei a patra epoci evoluționiste a Romei.

Ancyranum monumentum, numire dată unei vestite tabule antice de marmoră, desgropată în Anciră (Angora, Asia m.), din ruinele templului lui August. Cuprinde inscripții în limba greacă și latină.

Andalusia, în vechime o parte a prov. romane Baetica; pe timpul domniei Vandailor se numia Vandaliția sau Vandalusia; ținutul dintre Sierra Morena și Marea Mediterană (Spania), pe ambele părți ale rîului Guadalquivir. Aci au fost odinioară cele 4 imperii maurice: Cordova, Sevilla, Granada și Jaen; acum A. formează o căpitanie constătătoare din 8 provincii: Huelva, Cadiz, Sevilla, Jaen, Cordova, Malaga, Almeria și Granada, cu o suprafață de 87,571 km². și (1887) 3.431,555 loc. Pe lângă ținuturi roditoare, bogat împopulate, se află stepe neimpopulate, în urma căderii domniei maurice (1492) și alungării a 1/2 mil. de Jidovi din țeară. În părțile sudice clima e aproape egală ca cea africană; temperatura mijlocie în lunile cele mai reci e de 15° C, și în cele mai calde 30° C; vegetațiunea e aproape subtropică. Vin, oleu, poame și fructe sudice; prăsilă de cai (armăsari de A.), tauri selbatici pentru lupte. Locuitorii sūnt de tip mauric-oriental.

Andalusita, mineral, silicat de aluminiu; roș, verzi; origine metamorfică, mai cu samă la contactul rocoelor eruptive cu roce cristaline. Variet. *Chiastolita* în sisturi maclifere, care rezultă prin metamorfismul sisturilor argiloase.

Andamane, grupă de insule în golful Bengalic, afară de 4 insule mai mari, cealalte vr'o 50 sūnt mici; 6497 km². cu 22,000 loc., dintre cari 2—10,000 indigeni, iar restul deportați indo-britici.

Andante, (*ital.*) în musică întrebuintat ca termen de mișcare moderată.

Andantino, diminutivul dela Andante; ceva mai iute decât Andante.

Andarini, aluat ital. în formă de mazere, identic cu Tarhonya magh. (v. ac.)

Andehul, ținut în Afganistan, 115,000 loc., tătari-turci și persani; produce grâu, orez și poame. Comerțiu cu cămășe și pei a strachan. Capitala A., 15,000 loc.

Andelys, arondissement în depart. franc. Eure (Normandia), 1041 km², 58,000 loc. în 117 comune, împărțite în 6 cantoane. Capit. A. 3600 loc.

Ander, (recte Anderle) *Alois*, tenorist ceh, n. 1821 în Boemia; a cântat la operele din Viena, Berlin, Dresda, Hamburg și Londra, făcând mai ales aici senzație prin cântece populare cehice.

Anderko, *Petru*, vicar gr.-cat. în Maramureș; de origine din comitatul Satumare; fost profesor de teologie la Ungvár, ca vicar a funcționat 54 ani (1815—1869). † în Siget în etate de 93 ani. Poporul român îl venera ca pe patriarhul său. Cele dintău șooli române din Maramureș au fost înființate sub păstoria lui.

Anderlecht, oraș în Belgia, 24,939 loc. Aici au invins Francezii la 1792 puterile aliate.

Anderledy, *Antoniu*, general al Iesuiților; n. 1819, † 1892; dela 1870 asistentul generalului Beckx, 1883 vicarul, iar 1884 următorul acestuia.

Andernach, oraș în jud. prus. Koblenz, lângă Rin și linia ferată Köln—Koblenz, 6153 loc.; A. e încungurat cu un mur vechiu, neregulat, cu bastioane; de însemnat e biserica cat. »Geneveva« (din veacul XII), progimnasiul și institutul de alienați. A. a fost o fortăreață romană (Antennacum, Castellum ante Nacum); 8 Oct. 876 luptă între Carol Pleșuvul și Ludovic II. al Germ.

Andersen, *Christian*, poet danez renumit; n. 2 Apr. 1805 în Odense (pe insula Fünen) ca fiul unui ciobotar, a cărui meserie o înveță și el. Murind tatăl său, A. se așeză în Copenhaga, unde făcū studii temeinice și atrase atențiunea lumii asupra sa prin mai multe poezii («Copilul, ce moare», 1828 — ca Bolintineanu). Făcū multe călătorii în Europa și Africa, pe cari le-a descris în mod atrăgător, cu foc și spirit poetic. »Icoane umbroase«, »Bazarul unui poet« (1842), »In Svedia« (1851), »In Spania« (1864) etc. Mai renumit e pe terenul poveștilor, cari se disting prin forța și bogăția fantasiei, prin un colorit plăcut, frumșea tablourilor și prin veselia dispozițiunii sale. Poveștile lui au apărut 1858—61, 4 tom., și s'au tradus în toate limbile europene. Romane mai bune are: »Improvizatorul« (1834), un tablou psihologic, rezultat al călătoriei sale în Italia; »O. T.« (1836), o vie caracterizare a moravurilor naționale; »Numai un diplăș« (1837), din viața sa proprie; »A fi sau a nu fi« (1857); In »Povestea vieții mele« își espune autobiografia (1847). Mai puțin succese sūnt dramele lui: »Despărțire și întâlnire« (1836, — idilică), »Mulatul« (1840, romant.), »Ahasverus« (mitică 1848); pe acest teren îi lipsesc puterea caracterizării și priceperea tehnică. Individualitatea lui literară se caracterizează prin profunzimea sentimentelor, o fantasie vie, un umor original (romanțele) și prin un lirism, ce adeseori e atins de un ton elegiac (cântecele). † 6 Aug. 1875.

Românește au apărut »Povești alese« în »Biblioteca pentru toți« (Nr. 1). [Dr. E. Cristea.]

Andersson, Carol Ioan, călător african, n. 1827 în Suedia. 1850—51 a străbătut cu englezul Galton în ținuturile Damara și Ovampo, 1853 a ajuns până la lacul Ngami. 1858—59 apoi 1867 a parcurs țermurii râului Kunene, descoperind ținutul Ocavango. † 1867. Scrieri: Lake Ngami (1856), Okavango-River (1861).

Andesina, mineral, plagioclasul intermediar, între oligoclas și labrador. M. constituent al ro-celor eruptive neutre și basice, s. e. sienite, trachite, diorite, andesite etc.

Andesita, roaă eruptivă, efusivă, neovulcanică, formată principal de un feldspat plagioclas acid. Structura e trachitoidă; în const. A. întră încă într'un mod variabil: mica neagră, amfibol, piroxen. A. sînt foarte răspândite în Ungaria, Transilvania, Bucovina și în nord. Moldovei, însoțite de giseminte de aur, argint etc.

Andiantes, popor vechiu, locuia în Panonia lângă Drava.

Andidșan, jud. în provincia Fergana (Asia), 15,173 km², 120,000 loc.; capitala A. 30,600 loc., astăzi în poses. Rusiei.

Andielovici, Voitek, pictor ingo-slav, n. 1824 în Fiume. Op.: Portretul ban. Ielacici.

Andila de Custivei, în poveștile românești (Lazar Șaibeanu pag. 410) e o pasere măeastră, de origine a fost fată de împărat. Identică cu Andilandi (v. ac.) [Atm.]

Andilandi, în poveștile românești e numele unei paseri măestre, o fată cere dela fratele ei, ca să 'i-o aducă. Țiganca spune, că este o pasere A., a cărei cântare întrece toate musicele pământesci, că ea are darul de a găci trecutul și viitorul și a ceti în inimile oamenilor; și că ea trăiesce în palatul ținelor din împărăția lelelor spre soare-apus. Copilul cu păr de aur învățat de un unchiaș, că ce să facă, ajunge la palat și strigă: Andilandi (și Schilandilandi) și atunci o ființă frumoasă, ca o țină, sbură în aer și pieri dimpreună cu paserea, dar țină se re-intoarse și spuse, că e fată de împărat, și că iubind pe fratele său, nașa a blăstemat-o ca să se schimbe în pasere, dar acum scăpând de blăstem s'a re'tors cu fratele său acasă. A. e o ilustra-țiune pentru de a înțelege ce e paserea măeastră (v. ac. și turtureaua la Arghir). În povești, unde e iubire între frate și soră, de regulă fratele re-presintă soarele, și sora luna. [Atm.]

Andivie, (botan. [Cichorium endivia]), o varietate de cicoare; se mai aude și forma *andidie*. Ca și din cicoare, din andivie se face salată. Altădată se întrebuință nu puțin și ca doftorie.

Andji, munți, v. Cordillerii.

Andlau, Gaston, Hardouin, Iosif, general frances; n. 1824, † 1891. S'a distins ca căpitan în reșoiul din Crimeea; după reb. italian din 1859 atașat militar în Viena, a asistat ca comisar francez la regularea hotarelor Turciei și Sârbiei. 1870 a luat parte la luptele de lângă Metz și a fost prins și apoi internat în Hamburg. Aici a scris opul său senzațional: »Metz, campagne et négociations«, în care atribute desastrul dela Metz lui Bazaine.

Andokides, orator atic, n. 440 a. Chr. în Atena; încurcat în procesul pentru mutilarea statuelor lui Hermes (v. Alkibiades) a trebuit să fugă din

Atena pe la 415; s'a rentors însă după căderea celor 30 tirani, dar a fost trimis din nou în exil, unde a și murit. Dela el au ramas 4 cu-vântări apăr. în ed. mai nouă alui Blass, 1880, și Lipsius, 1888.

Andorás, după tradiția magh. întemeiătorul familiei Andrásy; urmaș al unui duce magh., care s'a așezat în Panonia. Se ȝice că a luat parte în luptele Sf. Stefan contra ducilor Kupa și Gyula, și după ce a învins pe cel din urmă, a devenit căpetenia Secuilor. A avut 3 fii, Iosif, Vida și Ladislau. Cel din urmă a moștenit dem-nitatea lui A. și s'a așezat în Transilvania. O parte a urmașilor săi a trecut apoi în Ungaria.

Andorra, o mică republică pe coastele Pire-neilor estici, între Franția și Spania, 452 km², 10,000 loc.; după tradițiune fundată de Carol cel Mare; stă sub supremația Franției și a epis-copului spaniol din Urgel. Capitala A. la Vieja cu 600 loc.

Andó, insulă în nordul Norvegiei, cea mai nordică în grupa insulelor Lofote și Vesteraal; climă foarte aspră.

Andrada, Iose Bonifacio d'A. e Silva, bărbat de stat și poet brasilian, n. 1765; 1800 general-intendent al secției miniere portugheze, s'a rentors la 1819 în Brasilia; 1822—23 a fost mi-nistru de interne, apoi exilat, la 1829 rechemat; 1831—34 a fost tutorele lui *Dom Pedro II.*, † 6 Aprilie 1838.

Andradit, v. Grenat.

Andral, Gabriel, medic și prof. în Paris, n. 1797 în Paris, † 13 Febr. 1876. Opere: »Clinique médicale« (ed. 4. 1840, 5 tom.), »Précis d'anatomie pathologique« (1829, 3 tom.) ș. a.

Andrașfalva cu Dornești, comună rurală în căpitanatul și judecătoria Rădăuțului, lângă riul Sucevei (Bucovina), cu 2040 loc., între cari 1712 Maghiari, 177 Nemți și 73 Jidani. [Dr. I. G. Sb.]

Andrássy Iuliu, conte de Csik-Szt.-Király și Kraszna-Horka, bărbat de stat ungar, n. 1823 în Casovia. În 1848 a fost maior în garda na-țională, apoi adiutantul lui Görgey. După ter-minarea revoluției în 1851 a fost spândurat *in effigie*. La 1858 se întoarse din exil (dela Paris) și, ales în dietă, la a. 1861 se alătură partidului lui Deák. După încheierea pactului dualistic a fost numit (1867) ministru-president ungar și de honveđi, iar 1871 ministru austro-ungar de externe și ministru al casei imperiale. La a. 1879 a părăsit acest post. † în Volosca 18 Faur 1890. Despre însemnătatea lui politică v. art. Ungaria.

Andrea, 1) numirea poporală a lunei Decembre; 2) noaptea sf. Andrei, de care sînt legate o mulțime de credințe superstițioase. Așa: în noaptea de sf. Andrei ies lupii din păduri și umblă în potaie; iar strigoii, vii și morți, se adună la respântii și încalecă pe melițele de bățut că-nepa și se bat cu limba acestora. În țeara Ha-țegului nu se lucră la sf. Andrei, ca să nu strice lupii oile și caprele; iar pe airea ung ȝițina ușii sau ferestrele cu usturoiu sau descântă usturoiu, care e bun contra strigoilor și far-mecelor. (Et. M. Rom.)

Andrea, Girolamo, Marchese d', cardinal, n. 1812 în Neapole, 1852 cardinal și president în congregatio indicis; 1859 s'a declarat pentru reformele liberale și unitatea statelor italiene

sub presidența papii, din care cauză a fost (1867) depus din oficiu. † 1868.

Andreanum, v. Sași.

Andree, 1) *A. Carol*, geograf și publicist, n. 1808 în Braunschweig, † la 1875 în Wildungen; studii științele istorice în Jena, Göttingen și Berlin, din 1838 redigiă succesive mai multe foi politice, iar din 1855 se dedică exclusiv studiilor geografice și etnologice. În 1861 înființează revista »Globus«, a cărei conducere, după moartea sa, o luă R. Kiepert. 2) *A. Richard*, fiul celui dintâiu, n. 1835 în Braunschweig. Studii științele naturale. Dela 1859—63 aplicat în Boemia, unde cunoscă luptele naționale și referințele dintre Germani și Boemi. Scrieri: »Referințele de naționalitate și marginile limbei în Boemia« (1871, ed. II, Lipsca), »Tschechische Gänge« (1872 Lipsca). Combate din punct de vedere național-germân preponderanța slavă. »Studii de călătorie vendice« (1874 Stuttgart). Compuse o mapă istorico-etnografică a Wenților din Lausitz (Praga 1873), »Paralele etnografice« (1878 și 1889), »Etnografia Evreilor« (1881), »Anthropologia« (1886) etc.

Andrescu, pictor român, n. în Buouresoi la 1852. Absolvind școala de bele-arte în capitala țerii, deveni mai întâiu profesor la seminarul din Buzeu. Ca atare a expus primele tablouri la expoziția din Bucuresi delă 1876. Anul următor se duse la Paris, unde găti și aduse acasă mai multe panze, expuse și la »Salon«. Neobținând însă succesul ce spera cu expoziția tablourilor sale în 1882, se întoarse la Paris, atacat deja de oftică, unde muri în 1884. Influența boalei, de care suferea, se vede și în marea parte a creațiilor lui: nota dominantă a lor este posomorită, melancolică; astfel spre pildă: »Imprejurimea Bucurescilor«, în proprietatea colonelului Peticari; »Cârciuma de pe marginea drumului«, »Pădure de fagi«, ambele în posesiunea dlui I. Ionescu; »După ploaie«, în posesiunea dlui I. Kalinderu, ș. a. Numărul tablourilor lui se ridică la 400. România a pierdut în A. pe unul din cei mai aleși peisagiști ai timpului său, care s'a distins atât prin originalitatea motivelor, cât și prin abilitatea executării aceloră.

Andreica, *Mihail*, proprietar în Câmpeni, n. 9 Nov. 1827, cel mai viteaz tribun din oastea lui Iancu, în urmă prefect în locul lui Butean, pe care 'l-a spânzurat Hatvany. În etate de 21 ani A. a dovedit în mai multe bătălii un rar curagiu. Insuși Iancu dăce într'un decret al său, din 15 Sept. 1849, că gloria învingerii asupra armatei lui Hatvany, i se cuvine tribunului A. Viteaz în bătălie, a fost uman și îndurător cu cei învinși. La 1849 a fost împreună cu Iancu trimis în deputațiune la împăratul în Viena. — Un tainic joc al sorții 'i-a mântuit viața și 'l-a scăpat de soartea tribunului Molnar, a prefectilor Dobra, Butean și alți Români din Abrud și Abrudeț, cari au cădut jertfă trădării. Întrând Hatvany, în 6 Maiu 1849, în urma unei trădări, în Abrud, în timpul când Românii cu Maghiarii tractau în biserica reformată despre condițiunile împăcinării, a pus mâna și pe A. În ziua următoare Hatvany invită pe prefectul Butean, ca dînsul să meargă la Iancu în Câmpeni cu o provocare în scris, ca Românii în 24

de oare să depună armele și să capituleze. Butean a refusat. Astfel a trimis Hatvany pe A., acesta însă nu s'a mai întors la Hatvany, precum îi »poruncise«, ci împreună cu Iancu și cu ceilalți tribuni s'a pus în fruntea vitejilor »Moți«, cu cari au sdrobot și nimicît armata lui Hatvany. A., prototipul adevăraților Moți, la născerea sa primise deja semnificativul nume »Ursuț«, nume ce în Munții Apuseni se dă nou născuților de o făptură puternică. A. a fost decorat din partea împăratului Francisc Iosif I. cu crucea de aur pentru merite; iar din partea împăratului tuturor Rușilor, Nicolau I., cu medalia de argint. [I. S. Ș.]

Andreiu, *apostol*, fratele lui Simon Petru; după tradițiune el ar fi lătit Evangelia în Capadochia, Galația, Bithynia și Scithia până la Volga (de aceea e și Patronul Rusiei); la reîntoarcere a fundat biserica bizantină. A fost restignit în Patru din Achaia pe o cruce plecată (X = crucea lui Andreiu). Diua com. 30 Nov.

Andreiu, (András sau Endre), numele a 3 regi ungari și al unor principii. 1) *A. I.* (1047—1060) al patrulea rege al Ungariei, ca priot, prigunit fiind de Petru și regina Gizela, soția Sf. Stefan, s'a refugiat în Rusia la principele Iaroslav, a cărui fică o luă în căsătorie. Când magnații maghiari aflară, că regele Petru a jurat fidelitate lui Heinrich III., se adunară la Csanád și chieamară de rege al Ungariei pe A., care, dimpreună cu fratele său Levente, intră în Ungaria ou oștirea rusească (1046). Partida Maghiarilor înclinată spre păgânism, sub conducerea lui Vatha, se folosi de ocaziune și înscenă o rescoală sângeroasă, cerënd delă A. să restituie religia veche păgână. Multe biserici fură pradate și ruinat, preoți și episcopi uciși. În fine vedënd A., că cu păgânismul nu se poate susține între statele creștine din Europa, pași energic în contra lui; se încoronă de rege în mod creștinesc, restituî creștinismul și oprî cultul păgân. Abia restabilî pacea internă și avu a se lupta în contra lui Heinrich III., care pe basa jurământului de fidelitate al regelui ungar Petru, își susținea drepturile suverane asupra Ungariei, ba năvăli în două rânduri cu oaste în Ungaria pentru validarea pretensiunilor sale. În fața acestei primejdii A., chieamă în țeară pe fratele său Bela din Polonia, promițendu-i a treia parte din țeară, iar după moartea sa tronul Ungariei. Bela conduse cu destulă dibăcie campania în contra lui Heinrich, pe care în ambele rânduri îl bătă și-l silii să abdică de pretensiunile sale asupra Ungariei. Născöndu-i-se lui A. un fiu — regele de mai târziu Solomon — el revocă promisiunea dată fratelui său Bela; după aceea neînțelegerile și cearta între frați crescü tot mai mult până ce Bela se resculă în contra lui A., pe care îl bătă și-'i ocupă tronul (1060).

2) *A. II.* (1205—1235), al 19. rege al Ungariei, fiul lui Bela III., s'a resculat în contra fratelui său Emeric (Imre), care 'l-a închis dar apoi 'l-a eliberat și 'l-a pus tutor al fiului său Ladislav III. După moartea acestuia A. a ajuns rege al Ungariei, și a fost primul, care a pus jurământ de încoronare. A. sta sub influința soției sale Gertrud, care punea în dignitățile înalte ale țerii pe frații și rudele sale, ceea ce provocă nemulțămire; în urmă regina fii ucișă prin conjurații

conduși de banul Bánk. A. a întreprins o expediție în Galiția, dar fără rezultat; apoi implinind promisiunea dată tatălui său, că va conduce o cruciată la mormântul sfânt, se îmbarcă (1217) la Spalato cu oastea sa și trecu în Palestina, unde asediă în zadar muntele Tabor; se întoarse deci fără nici o ispravă, aducându-și titlul de rege al Ierusalimului. Sosit acasă, află țeara în cea mai mare miserie și anarhie; pentru delăturarea acestora dădu A. la 1222 renumita *bulă de aur* (v. ac.); această lege încă nu sană relele, căci nu se ținea. A. dăduse Ismaeliților și Jidovilor în arândă încasarea dărilor; aceștia jăfuiau poporul, care se înstrăină tot mai mult de regele; în același timp A. se lupta cu lipsa de bani și cu sărăcia. † 1235, lăsând țeara în miserie.

3) **A. III.** (1290—1301) nepotul celui anterior, al 23 rege al Ungariei și ultimul din familia Arpadiană. Față cu el au pășit mai mulți pretenedenți la tron, ca prințul Albert de Austria, cu care s'a împăcat, luând de soție pe fca lui, Agnes. Cu Anjou-escii a trebuit să se lupte până la finea vieții sale. Anjouescii candidaseră la tronul Ungariei pe Carol Martell, iară după moartea acestuia pe Carol Robert, care intră în țeară și se încoronă de rege al Ungariei. Pe când A. se pregătia la luptă contra lui Carol Robert, muri în Ian. 1301.

4) **A. principele**, fiul regelui Stefan V. cu soția sa cumană Elisaveta, la 1272 a fost răpit de Ioachim Pektáry, banul Croației, cu învoirea reginei, pentru a-l logodi cu fca lui Rudolf de Habsburg, muri însă mai înainte de a se realiza acest plan la 1278.

5) **A. principele**, fiul regelui ungar Carol Robert, fratele mai mic al lui Ludovic cel Mare. La 1333, când A. nu era încă de 6 ani, a fost dus la Neapole și logodit cu Ioana, nepoata regelui Neapolei. După ce se căsătorii cu Ioana, ajunsă regină de Neapole, aceasta cu ajutorul curtenilor săi se scapă de urgisitul principe ungar A., omorându-l cu ocaziunea unei vânătoare (1345). Ludovic cel Mare, regele Ung., încercă să resbune moartea fratelui său, năvălind în Italia și ocupând în două rânduri Neapole, dar fără a o pute ține. Ioana fű mai târziu sugrumată de Carol, ducele de Durazzo.

Andreu, 1) **A. arehiepiscopul Cezareei** din Capadochia, întâiul scriitor bisericesc, dela care ne-a reanas interpretarea completă a Apocalipsului sf. apostol și evangelist Ioan; a trăit pe la sfârșitul secl. V. 2) **A. Corsini**, sfânt, episcop de Fiesole, n. în Firenze din vechia familie Corsini 1302, † 1373. Evlavioasa lui mamă visă, că a dat nascere unui lup, care la poarta mănăstirii Carmeliților s'a prefăcut în miel; de aceea își închină copilul, încă înainte de nascere, vergurei Maria, iar după aceea se silă a-l crește în frica Dlui; în etate de 17 ani A., sub influința visului povestit de cătră mamă sa și la rugările ei, intră în ordinul Carmeliților, unde la 1328 se sfinți de preot, apoi luă doctoratul în teologie și deveni prior în Firenze, iar la 1360 în contra voinții sale fű numit epp. în Fiesole. Pontificele Eugen IV. îl ridică în șirul fericitorilor la 1440, iar Urban VIII. îl canonisă de sfânt la 1629.

Andreu, Magistrul, capelanul regelui Bela IV. și Stefan V., a scris istoria regiilor dintre regele Siciliei Carol, un strămoș al regelui ungar

Carol Robert, și între Manfred, duce de Tarent, apoi moartea lui Conradin și urcarea lui Carol pe tronul reg. al Siciliei și Neapolei. În Siollia ajunsese A. probabil în societatea ficei regelui Stefan V. în 1266. Lucrarea lui aparű la Paris în 1649, apoi la Buda în 1779 (în *Opusculis fugientibus Scriptt. et Ker. Hung. P. I.*) și în Mon. Germ. vol. XXVII.

Andreu, ordinul, primul ordin rusesc, înființat 1698 de Petru cel Mare; se conferă numai persoanelor cu rang de general, dacă au primit deja ord. Alexandru Newsky și vulturul Alb.

Andrej, (după proprietatea sa Bogoljubovo numit *Bogoljubskij*), mare duce rusesc, inițiatorul politice, care avű de urmare uniteea imperiului rusesc. Timpul nasterii lui nu e cunoscut; ca mare-duce domni în Susdal 1158—74; lui este a se atribui, că punctul de gravitațiune al statului rusesc se strămută dela Kiew în partea nord-vestică a imperiului. A. cădű jertfă unei conjurațiuni 1174.

Andrejewskij, Arcadijevici Sergej, poet rus; n. 1848; trăiesce ca avocat în Petersburg; lucrările lui poetice le caracterizează devisa împumutată dela Edgar Poe: »Melancolia este cea mai îndreptățită dispoziție poetică.« Afară de poesii a mai scris și două studii de valoare asupra poezilor ruși: Barjatynskij și Njekrasow.

Andria, oraș în prov. ital. Bari (Apulia), resid. unui episcop; 37,182 loc. (1881); 15 km. spre sud dela A. se află admirabilul Castello del Monte, ridicat de imp. Friederic II.

Andrici, Alexandru, poet și scriitor sêrb; Scr.: »Geschichte des Fürstentums Montenegro.«

Andrieviciu-Morariu, Silvestru, Dr., n. 14 Nov. 1818 în Mitocul Dragomirnei, botezat cu numele Samuil. Moșul său Andreiu Grudinciu (= Superbul, Sumeșul) era morariu în sat și numit de consăteni Andreiu Morariu. Dând pe unul din ficiorii săi, Georgiu, tatăl lui Samuil, la școala din Suceava, îl înscrie directorul ei, după moda slavică, sub numele de Andrieviciu, după numele tătăni-său, iar nu sub conumele familiar de mai înainte. Din timpul acesta se despărți familia lui Andreiu Grudinciu într'o ramură cărturară sub conumele de Andrieviciu, și în alta necărturară sub conumele poporal de Morariu. Samuil, fiul lui Georgiu (care devenise preot în 1816), absolvă școala poporală în Suceava, iar studiile gimnasiale și teologice în Cernăuț; se căsătorii și se preoți în 1843 și fű aședat în satul Ceahor de lângă Cernăuț. În 1849 căpěta dela episcopul Eugeniu Hacman titlul de asesor consistorial onorar, fiind că îl apêrase în 1848 prin o apologie în contra clerului, care își manifestase nemulțămirea sale în contra modului de administrare a diecesei, totodată fű recomandat, împreună cu alți preoți, ca candidat pentru ocuparea catedrei de limba și literatura română, ce se înființase în Dec. 1848 la institutul filosofic din Cernăuț, dar se retrase dela această candidatură din cauza micului salariu. În 1850 și 1851 participă la o comisiune instituită în Viena pentru tipărirea cărților liturgice, iar în 1862 fű chemat ca referent provisor la consistoriul episcopesc din Cernăuț, și în 1866 numit definitiv cu titlul de consilier consistorial. Participând, în urma stăruinții lui I. G. Sbera, de pe la 1868 încooace, la mișcările Românilor pentru reorganizarea die-

cesei pe temelie autonomistă cu reprezentanță compusă din preoți și lumeni, se îndușmăni cu protectorul său episcopul Eugeniu Hacman, și fû suspendat a sacris et ab officio în 1869, dar reîntregit de arhiepiscopul Teofil Bendela în 1874. În 1871 își schimbă conumele Andrievițiu cu acela de Morariu, imitat fiind în privința aceasta de toată ramura Andrievițenilor. Vêduvind de mai înainte, se călugări în 1874, primind numele de Silvestru și demnitatea de arhimandrit. 1877 fû denumit arhimandrit diecesan și vicar general, și în 1879 căpêta împreună cu alți bărbați de merite literare, cu încuviințarea împăratului, dela facultatea teologică a universității din Cernăuț titlul de doctor în teologie ad honores. 1880 fû denumit arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației, în care calitate muri în 3/15 Aprilie 1895. A. a fost talentat, tare activ și bun la condeiu, mai ales în cele oficiale, dar și cu multă presumpțiune, și cu ne dependență în socotințele sale pe timpul episcopiei; și-a câștigat mari merite pentru cultura poporului, publicând pentru școalele poporale mai multe cărți didactice între 1856 și 1869; literatură bisericească încă a înavușit-o cu publicarea unei cărți »Cuvântări bisericesci pe toate Duminecile și serbătorile de preste an« (Cernăuț, 1860); cu o »Psaltichie« (Viena, 1879); cu »Tipiconul bisericii ortodoxe orientale« (Cernăuț 1883); cu mai multe »Epistole pastorale« între 1880 și 1895, și cu trei »Apologii« (Cernăuț 1848, 1885 și 1890). Mult s'a luptat pentru țeară și biserica ca deputat în camera legislativă a țerii și a imperiului. Dela îndușmănirea sa cu episcopul Eugeniu Hacman a lucrat cu mult zel pentru înființarea unui congres bisericesc, compus din preoți și mireni, pe care a ajuns a-l deschide în Iulie 1882 și în Septembrie 1891, ambele dăți însă numai ca congres constituant, dar nu scoase la capăt lucrările lui în sesiunea din urmă; congresul a ramas neînchis până astăzi (1896). Cât de mult ținea la decor și splendoare, se vede de acolo, că îndată după denumirea sa ca arhiepiscop și mitropolit a clasat, prin decretul său din August 1880, preoțimea diecesană în unsprezece trepte sau ranguri, analog cu clasarea funcționarilor statului, distingând rangurile prin diferite decorațiuni și introducând totodată mai multe demnități bisericesci ca esarhi, archipresviteri, staurofori și mitrofori, pe cari le distribuî cu mare liberalitate. El a dat inițiativa la înființarea societății filarmone »Armonica« și a societății studențesci seminarele »Academia ortodoxă«. [Dr. I. G. Sbiera.]

Androceu, în botanică exprimă totalitatea organelor bărbătesci din flori (v. Stamina). A. poate fi format dintr'un singur organ bărbătesc, adică dintr'o singură stamină, și în acest cas se țice *A. monandru* (*Centranthus ruber*, *Hippuris*, *Blitum*, unele *Salix*, *Amomum*, *Corispermum* etc.), sau din două stamine, *A. diandru* (*Jasminium*, *Olea*, *Syringa*, *Veronica*, *Piper*, *Gratiola* etc.), din trei st., *A. triandru* (*Tamarindus*, *Crocus*, *Iris*, *Gladiolus*, multe *Cyperacee* și *Graminee*), din patru st., *A. tetrandru* (*Dipsacus*, *Scabiosa*, *Knautia*, multe *Rubiacee*, unele *Scrophularinee*, *Labiatae*, *Umbellifere* etc.), din 5 st., *A. pentandru*, (cele mai multe *Dicotyledonate*, precum: *Solaneae*, *Primulacee*, *Gentianacee*, *Apocynceae*, *Umbellifere*,

Labiatae), din 6 st., *A. exandru* (multe *Liliacee*, *Amaryllidee*, *Crucifere*, *Alismacee*, unele *Graminee*), din 7 st., *A. eptandru* (*Asculus*, *Trientalis*, *Erythrospermum verticillatum*), din 8 st., *A. octandru* (*Oenothera*, *Acer*, *Tropaeolum*, *Buta*, *Erica*, *Daphne*, *Paris*, *Epilobium* etc.), din 9 st., *A. eneandru* (*Laurus*, *Butomus*, *Rheum*), din 10 st., *A. decandru* (*Oralidee*, *Pyrola*, *Arbustus*, *Andromeda*, *Ledum*, *Zygophyllum*, *Cassia* etc.), din 12 st., *A. dodecandru* (*Asarum*, *Lythrum*, *Agrimonia* etc.), din mai mult decât 12 st., *A. polyandru* (*Ranunculacee*, *Rosacee*, *Malvacee*, *Magnoliacee*, *Hypericacee* etc.) Aceste diferite feluri de A. au servit lui Linné pentru stabilirea clasei I—XIII. inclusiv din sistemul său sexual (I. *Monandria*, II. *Diandria*, ș. c. I., XII. *Icosandria*, pentru cele care au A. format din 20 st., cum sînt multe *Rosacee*, și XIII. *Polyandria*, pentru cele al căror A. polyandru are alt număr de st. decât 20). Ori care ar fi numărul st., ele pot fi dispuse pe receptacol sau în spirală, și în acest cas ele sînt totdeauna numeroase (*Ranunculacee*, *Magnoliacee*, *Nymphaeacee*), sau în verticile, și în acest cas pot fi așezate într'un singur verticil, A. *monostemon* (*Solaneae*, *Iridee*, *Primulacee*, *Vitis*, *Escallonia*), sau în 2 verticile. A. *diplostemon* cu verticile compuse din același număr de stamine (*Erica*, câte 4, *Liliacee* câte 3 st. în fiecare verticil), sau cu verticile compuse dintr'un număr diferit de stamine (*Mansonia ovata*, *Monodora odorata*, verticilul extern cu 10 st. și cel intern cu 5; *Butomus*, verticilul extern cu 6 st., verticilul intern cu 3), sau st. sînt așezate în mai multe verticile și în acest cas poartă numul de A. *polystemon* (*Saxifragacee*) sau A. *meristeimon* când st. s'au înmulțit prin dedublare sau ramificare, (*Rosacee*, *Hypericacee*, *Malvacee*, *Dilleniacee*). Ori care ar fi numărul și dispoziția staminelor, ele pot fi egale A. *homodynam* (cum e cazul general), sau st. pot fi neegale, A. *heterodynam*. În acest din urmă cas, când sînt numai 4 st. și dintre ele 2 mai mari, se țice A. *didynam* (*Didynamia*, clasa XIV. a lui Linné), (*Orobanche*, unele *Crucifere*, *Rhinanthacee*, *Labiatae*, unele *Scrophularinee*); iar de sînt 6 st. și 4 sînt mai mari, se țice A. *tetradynam* (clasa XV. *Tetradynamia* Linné), s. e. *Iberis*, *Arabis*, *Crambe*, *Draba* etc. în general *Cruciferele*. Ori care ar fi numărul, dispoziția și dimensiunile staminelor, ele pot fi libere între ele pe toată lungimea lor, A. *dialystemon*, și în acest cas pot fi depărtate între ele (*St. distantia*, precum la: *Solaneae*, *Liliacee*, *Iridee* etc.), sau apropiate (*Stamina approximata*; precum la: *Anona*, *Magnolia*, *Ranunculus*), sau se ating (*St. conniventia*, s. e. *Borrago*), sau sînt alipite foarte strins, putându-se totuși separa unele de altele (*St. agglutinata* sive *cohoerentia*, s. e. *Ruta*), sau staminele cresc între ele pe o lungime variabilă, A. *gamostemon*. Când concresterea st. se face în toată lungimea, sau pe o porțiune oarecare a filamentelor lor, atunci A. e *gamostemon* prin *adelphie* și poate fi: A. *monadelph*, când filamentele tuturor staminelor concrestesc într'un singur mănunchiu, numit *androphor* (s. e. *Malva*, *Sterculia*, *Heretiera littoralis*, *Canella alba*, *Erythroxyton coca*), A. *diadelph*, când filamentele

staminelor se unesc în două mănunchiuri (Polygala, Fumaria, Papilionaceele), A. triadelph, când st. se unesc în 3 grupe (Cuourbita, Hypericum), A. tetradelph, când sunt 4 grupe (Cladthamnus, Sparmania Africa), A. pentadelph, când sunt 5 grupe (Candollea cuneiformis) și A. polyadelph, când sunt mai multe decât 5 grupe (Citrus). Din acest punct de vedere a stabilit Linné, clasele XVI. (Monadelphica), XVII. (Diadelphia) și XVIII. (Polyadelphia). Adelpia este egală, când numărul staminelor din fiecare grup este același (Candollea, *Æschymone paludosa*), sau neegală, când fiecare grup e constituit dintr'un număr deosebit de stamine (Leguminoasele papilionacee 9 + 1) sau nu toate grupurile sunt formate din tot atâtea stamine (Cucurbita 2 + 2 + 1). Când concrescerea staminelor se face numai prin regiunea antherei, atunci Androceul Gamostemon se dăce *Synanthereu* (Viola, Composeele). În fine concrescerea se poate face și prin filamente și prin anthere, fără confundarea sacilor polinici (Lobelia, Cucurbita), sau confundând saci polinici și constituind un *Synandrium* (Phyllanthus oyclanthera, Clusia eugenioides, Cl. phanchoiana, Cyclanthera). Ori care ar fi constituțiunea Androceului, el poate fi liber, sau poate fi aderent, când concresce: 1) cu periantul, și în acest caz poate fi dialystemon și aderent (multe Liliacee, Iris), sau gamostemon și aderent (Solaneae, Labiatae, Panoratium, Euryclgș), sau 2) când concresce cu gynecu, A. gynandru, și în acest caz coloana care rezultă se numește *Androstyl* sau *Gynostem* (Aristolochiacee, Orchidee). În fine A. poate fi regulat sau neregulat. Este regulat, când părțile sale sunt identice și egal distribuite în jurul centrului floarei (Solaneae, foarte multe Meliacee, Ternstroemiacee etc.), sau când părțile A., fiind deosebite, diferențele se repetă uniform în jurul centrului floarei (Crucifere, Geranium, Malpighia, Magnolia, Nymphaea etc.); este neregulat când părțile Androceului au forme și pozițiuni deosebite, cari nu se repetă în mod uniform în jurul centrului floarei (Viola, Valeriana, Reseda, Labiatele, Papilionaceele, Scrophularineele etc.) [V.]

Androclus, un sclav roman, refugiat de tirania stăpânului său în deșertul Libiei. Aici a scos odată un spin din piciorul unui leu, care pentru această binefacere i-a devenit credincios ca un câine. Fiind prins mai târziu atât A. cât și leul, s'au întâlnit în arenă, unde leul, în loc de a ataca pe A., s'a așezat în pace la picioarele binefăcătorului său. Împăratul (Tiberiu sau Claudiu) uimit de acest spectacol, i-a eliberat pe ambii.

Androdioicie, (*grec.* = două locuințe bărbătești), termen introdus în botanică de Darwin, pentru a desemna particularitatea ce se observă la unele plante, cari pe unii indiviși prezintă flori hermefrodite, iar pe alții prezintă flori unisexuate bărbătești (Anemone alpina, Dryas octopetala, Geum reptans, G. montanum, Valeriana tripteris, Veratrum album, Pulsatilla vernalis, vulgaris, pratensis, alpina, aureo-sulphurea, Rumex crispus, conglomeratus, maritimus etc.) A. este foarte rară singură (Valeriana tripteris în Tirol, după Schulz). De cele mai multe ori plantele Androdioicie prezintă și alte forme de flori (v. Andromonoicie, Gynodioicie, Gynomonioicie). [V.]

Androfag, (*grec.*) mâncător de oameni. *Androfagi*, popor scitic, foarte selbateg, mânca carne de om.

Androgynie, (*grec.* = bărbat și femeie) exprimă în botanică, că organele sexuate, bărbătești și femeiești sunt desvoltate în flori separate unisexuate, dar pe aceeași inflorescență (s. e. Smochinul, Aroideele, unele specii de Carex etc.) A. reprezintă un caz special de monoicie (v. ac.) [V.]

Android, automat cu formă omenească.

Andromache, după mit. grecă muiera lui Hektor, fiul lui Priamos, al regelui din Troia. În resboiul troian, bărbatul lui Poseidon, căzut în luptă, și ea a vădit până ce și fiul său Astyanax s'a aruncat de pe zidurile cetății, apoi ea, ca pradă prinsă, a fost dată lui Neoptolomeos, fiul lui Achilles. [Atm.]

Andromeda, după mit. grecă fata Cassiopeiei cu Kepheos, regele din Aethiopia. Fiind-că Cassiopeia s'a lăudat, că ar fi mai frumoasă decât Nereidele, fetele lui Poseidon, zeu de mare, acesta s'a mâniat și a versat apă din mare în țeară și a trimis un monstru de mare asupra țării. Oracolul lui Ammon a promis scăpare, dacă A. va fi sacrificată monstrului. Kepheos atunci a legat pe A. de o stâncă în mare și, tocmai când monstrul era să o apuce, vine Perseos și o cere de muier, și acesta, după ce i-s'a promis, o scapă și o duce, dar din Athene străpune pe A. între stele. — A. e o constelațiune pe cerul nordic, dela steaua polară spre calea lactelui, aproape de constelațiunile: Kepheos, Perseus și Cassiopeia. [Atm.]

Andromonoicie, (*grec.* = o singură locuință bărbătească), în botanică exprimă proprietatea unor plante de a desvolta în inflorescențele aceluiași individ două feluri de flori, flori hermefrodite și flori unisexuate bărbătești (Anemone alpina, Dryas octopetala, Geum reptans, G. montanum, Astrantia minor, Rumex alpinus, Veratrum album, Pulsatilla vernalis, vulgaris etc.) A. e cu mult mai răspândită decât Androdioicia. Ea se întâlnește sau singură (Pastinaca sativa, opaca; Peucedanum cervicaria, Spiraea ulmaria, S. Filipendula, *Æsculus hippocastanum*, rubicunda etc.), sau planta poate prezenta și alte combinațiuni (v. Androdioicie). [V.]

Andronic, numele a 4 împărați ai imperiului rom. resăritean: 1) A. I., fiul lui Isac și nepotul lui Alexios Komnenos I., (1183—85), sub el s'a micșorat teritoriul imperiului; fù ucis într'o rescoală. 2) A. II. (1283—1328), fiul lui Mihail Paleologul, † la Adrianopol în 1332; întrepruse pertractările, ce avură de scop unirea bisericii grecesei cu cea latină, din care cauză pontificele Clemente al V. îl anatemisă (1307). 3) A. III. (1328—41), nepotul celui precedent; sub el imperiul decădu cu pași repezi; Turcii ajunseră până la Bosfor, iar Sârbii ocupară o mare parte din Epir și Macedonia. 4) A. IV., fiul lui Ioan Paleologul V., se conjură cu Saudși, fiul sultanului Murad I., în scopul de a-și detrona părintii, dar fură descoperiți; A. fù prins și, după ce i s'au scos ochii, fù închis, dar a fost scăpat de Genevezi (1376) și pus pe tronul părintelui său, care însă cu ajutorul Turcilor iarăși ajunse domnul Constantinopolei. Prin ceaua dela 1381 A. dobândi Selimbria, Heraclea și o parte a Traciei. † 1385.

„**Andronic**“, *fundațiune* pentru Românii gr. or. din Transilvania, lăsată de Dimitriu Andronic, fost comerciant în Sibiu, repausat la 16 Iuliu 1880. Fundațiunea se administrează de Consistoriul arhidiececesan gr.-or. român din Sibiu. Din interesele ei în tot anul se împart ajutoare învțăceilor, sodalilor și sodalilor în condițiune de a deveni măiestri pentru ori ce meserie sau industrie. Starea fundațiunii la 31 Decembre 1895 a fost: 198,358 fl. 11 cr. [Dr. R. R.]

Andronic, 1) A., arhitect grec de origine din Kyrrhos (Siria) ori din Macedonia; el clădi din marmoră, probabil în secl. II. a. Chr., în Atena așa numitul orologiu, ori »sturnul vânturilor«, care există până azi. 2) A. din Rodos, conducătorul școlii peripatetice din Atena 65—50 a. Chr., vestit mai ales ca aranțatorul și editorul operelor lui Aristoteles și Theophrastus; petrecu mult în Roma ca învățator de filosofie.

Andronicov, *Malhazovici Ivan*, *duce*, general rusesc, n. 1798 în Tiflis; 1850 guvernator militar al Tiflisului; 1851 general; luă parte la mai multe resboaie și se distine cu deosebire în 1855 ca comandant suprem în lupta dela Cioloc în contra Turcilor; prin victoria sa de acolo asigură Rusiei Guria și Mingrelia; în același an abđise de comanda supremă și curând după aceea și de postul de guvernor.

Androphobia, aversiune față de bărbați.

Androphor, (*grec.* = poartă bărbatul), în botanică desemnează filamentele reunite ale staminelor în Androceul Gamostemon prin adelphie. A. poate fi columnar, când are forma unei coloane pline (*Heritiera littoralis*, *Sterculia Balanghos*), tu bulbos, când are forma unei coloane goale, prin care trece gynecueul (*Malva*, *Turraea*), teaceu, când are forma unei teci spintecate la o muchie (*Papilionacee*, *Luxemburgia polyandra*), cupuliform, când are forma unei cupe (*Deeringia*) și campanulat, când are forma unui clopot (*Erytroxylon Coca*). [V.]

Andropogon, (botan.) gen din familia Gramineelor, tribul Andropogoneelor. Cuprinde plante cu 2 sau mai multe spice unite la vârful pedunculului, cu spiculele articulate pe tulpina spicei, câte două: una sesilă cu o unică floare hermafrodită, cealaltă pedicelată, fără aristă, masculină, rar hermafrodită sau sterilă. Speciile acestui gen cresc pretutindene în regiunile calde până în Europa sudică, Asia temperată și America boreală. A. *Ischaemum* L., numit bărbosă, e o specie răspândită în România în regiunea câmpiilor, tot aici însă mai rar crește și A. *Gryllus* L. Din speciile exotice se folosesc unele în parfumerie, altele în patria lor și ca plante medicinale. [A. Pr.]

Andros, cea mai nordică insulă a Cycladelor (Grecia), la capul sud. al Euboei, 382 km², 18,103 loc. Capitala A. are 2030 loc.

Androsace L., (botan.) gen din fam. Primulaceelor, trib. Primuleae, ce se distinge de Primula prin tubul corolei oval, spre vîrf îngustat. Sînt plante temperate și alpine ale emisferei nordice; din cele oespitoase se folosesc unele spre a decora în grădini partiile stîncose. În România cresc mai multe specii, s. e. A. *Chamaejasme* Host. laptele stîncei, A. *lactea* L. ș. a. în Carpați; A. *elongata* L. etc. la țeară. [A. Pr.]

Androspor, (*grec.* = semință bărbătească), în

botanică Pringsheim a numit astfel sporii mobili dela unele *Confervee* (*Bulbochaete*, unele specii de *Oedogonium*, precum A. *cyathigerum*, *ciliatum*, *echinospermum* etc., ce constituiesc secția *Androgynia*), cari, prin dimensiunile lor, țin media între zoosporii și antherozoidii acelorasi plante; dar cari, după ce se mișcă cîtva timp în apă, se fixează pe oogon. Aci dau nasocere unei mici plante, redusă la una sau două celule vegetative, și la vîrf cu una sau două celule mai mici (*antheredii*), din care nasce câte un antherozoid, care va fecunda oospera. (Cf. Pringsheim, *Morphol. der Oedogonia* in Pringsheim's *Jahrb. für wiss. Bot.* Bd. 1, 1855.) [V.]

Androstyl, (*grec.* = coloană bărbătească), în botanică desemnează filamentele staminelor unite cu stilul gynecueului în androceul gynandru. A. are forma unei coloane, al cărei vîrf e ocupat de stigmat, iar împrejurul său se află anterele, cari pot fi libere sau aderente între ele (*Aristolochiacee*, *Orchidee*). După cercetările mai noi A. nu ar fi decăt axa florală (receptacolul) prelungită, după ce a desvoltat periantul, pentru a forma organele sexuate. (Cf. Pfitzer, Pringsheim's *Jahrb. für wiss. Bot.* 1888.) [V.]

Andrzelowski, *Anton*, botanist polon; el stabili întăiu terminologia botanică polonă și descrie flora ținuturilor între riurile Bug și Dnieper.

Anecdota, (*grec.* = inedite), la început manuscrite vechi, cari au fost tipărite prima oară; în timpul mai nou, se înțelege sub A. o narațiune didactică, prin care se povestesc vr'o întâmplare posnașă, hazlie, în mod ironic și cu spirit, uneori cu scop de a distrage și înveseli. A. se numesc populară, când tractează mai vîrtos subiecte din popor și într'o formă mai ușoară, naivă-poporală. La noi e cu predilecție cultivată. Spiritul poporului român, vioiu, plin de satiră și ironie, ofere material bogat în acest scop. El își face mult haz din nătangia și neîndemănarea cutărui o m sau popo r, cu care are afaceri. Colecțiune de A. în versuri avem de A. Pan, mai nouă de T. D. Speranță; în prosă de D. Stăncescu, Creangă, Ispirescu ș. a.

Anelate, (zool.) v. entomozoare.

Anelectric, (*grec.*) se numiau mai înainte corpurile în cari, fără mănunchiu izolator, nu se poate produce electricitate prin frecare.

Anemia, împuținarea sîngelui din organism. Între împrejurări normale tot sîngele corpului constituie a 13 parte din greutatea lui. Se întemplă această împuținare prin scurgeri mari rapide, sau mici dar continue și prin morburi cronice ale diferitelor aparate din organism. Pentru vindecarea ei se folosesc preparate medicale cu fier.

Anemocord, sau Animo-corde, un instrument de coarde cu claviatură, în care se aduc coardele în vibrare prin vîntul produs de nisce foi, inventate de J. Jac. Schnell în Paris.

Anemograph, instrument automat, care notează forța și direcția vîntului.

Anemologie, (*grec.*) știința ce tractează despre nascerea, direcțiunea, intensitatea și celeritatea vînturilor.

Anemometru, un aparat ce servește spre a determina celeritatea curentului de aer. E compus din o roată cu spițe aripate și alte părți corespunđtoare; numărul rotațiunilor indică ce-

leritatea curentului. Açi e puțin întrebuițat din cauză, că nu oferă date sigure; cei mai mulți se îndestulesc cu date aproximative după următoarea scală: 1) fumul hornurilor se înalță drept; celeritatea curentului pe secundă e de 0—0.5 m.; 2) flamura se pune în mișcare; celer. 0.5—4 m.; 3) frunzele arborilor se mișcă vioiu; celer. 4—7 m.; 4) chiar și crengile subțiri se mișcă; celer. 7—11 m.; 5) crengile mai groase încă iau parte la mișcare; celer. 11—17 m.; 6) trunchiul arborilor se înclină; celer. 17—28 m.; 7) trunchiuri mai subțiri se rup, arborii sunt scoși din rădăcină; celer. peste 28 m. [V. B.]

In marind este întrebuițat exclusiv A. cu morișcă, care se compune dintr'o morișcă cu patru ramuri și un sistem de roțițe dințate, servind a transmite mișcarea de rotațiune la nisce minutare de ceasornic; minutarele arată pe cadrane numărul rotațiilor morișcei într'un interval dat. Numărul rotațiilor crescând cu forța vântului într'un raport definit, care se determină prin experiență, se formează table, cari dau iuțeala vântului în metri pe secundă sau în mile marine pe oră în funcțiune de rotațiuni. Fiecare instrument este însoțit de tablele sale. Amiralul francez Fleuriais a construit un A., în care numărul rotațiilor este transmis la urechia observatorului printr'un telefon electric, care produce o făcănitură la fiecare rotațiune. Iuțeala măsurată prin A. nu este aceea a vântului adevărat, când vasul e în marș, ci a vântului aparent, rezultând din iuțeala vântului real cu iuțeala bastimentului. [Const. B.]

Metridium dianthus.

Anemona de mare, (trandafir de mare; *Actinia equina*) un animal coelenterat din ordinul polipilor de mare (malaco dermate), cu corpul scurt gros, lat, cărnos, neted. În jurul gurei are vr'o 192 pipăitoare (antene) retractile. Culoarea corpului roșie. Înălț. de 5 cm., lată 7 cm., lungimea pipăitoarelor 1.5 cm. Se află în mările europene. Culoarea corpului se schimbă și strălucește. Se lăpăsește de deosebite corpuri (stânci). În total are înfățișarea unei flori deschise. Sunt mai multe specii. O specie e *Metridium dianthus* (v. ilustr.), caracterisată prin aședarea tentaculelor în cinci grupe, cari îi dau aspectul unei garoafe; tentaculele interne sînt albe, cele externe de culoare brună; corpul e roșu-cenușiu; trăiește în Marea de Nord. (V. Actinii.)

Anemone L., (botan.) gen de plante din fam. Ranunculaceelor, tribul Anemoneae, cu subgenurile: *Pulsatilla* Tourn., *Anemone* Tourn. și *Hepatica* Dill. El crește pe întreg globul terestru, dar mai ales pe emisfera nordică. Multe din specii se folosesc ca plante decorative, s. e. *A. coronaria* L. și *A. hortensis* L., ambele mediterane, sau *A. capensis* L., *A. virginiana* L. și *A. japonica* S. Z. ș. a. În țările române cresc între altele diverse specii de *Pulsatilla*; dedite, cu flori mari de colorii întunecate, pe câmpii și

înfloresc primăvara timpuriu; *Anemone nemorosa* L., florile pascilor albe, și *A. ranunculoides* L., florile pascilor galbene, în păduri, tot aici se află și *A. Hepatica* L., trei-rei ș. a., cari tustrele înfloresc de vreme; pe pășunile alpine din Carpați: *A. alba* Rchb., *A. narcissiflora* L. etc. Frunzele de *Pulsatilla* se folosiău odinioară în medicină, din ele se extrage anemoninul. [A. Pr.]

Anemopatia, (*grec.*) în medicină numele celui (tratamentului) de inhalare.

Anemophile, (botan.) plantele a căror polinizare allogamică se execută prin ajutorul vântului. Plantele A. sînt caracterisate prin florile lor mici, puțin aparente din cauza reducțiunii până la complectă disparițiune a periantului; prin dezvoltarea staminelor și stilului, așa că antherele și stigmatul sînt eșite mult în aer; prin dezvoltarea unei mari cantități de polen, care e format din fire netede, mai mult sau puțin mari, foarte ușor separabile, și cari ies din anthere sub formă de mici noursăi, ce se respândesc cu iuțeală în aer, ori de câte ori florile sau antherele au fost mișcate; în fine prin dispunerea stigmatului în florile femele așa, ca să poată prinde ușor firele de polen mișcate de aer. Transportul polenului pe stigmat este înlesnit la pl. a. prin mai multe dispozițiuni, dintre cari însemnăm următoarele: 1) firele de polen presintă doi saci laterali aeriferi, cari le face mai ușoare și le mărește suprafața, ce opun vântului; iar în florile femele nucelul emite un suc cleios, ce se grămădește în formă de picături la extremitatea tubului micropilian, pentru a reține ușor firele de polen; 2) prin dispoziția florilor bărbătesci d'asupra celor femeiești (Papura, Porumbul); 3) prin dispozițiunile din floarea sau inflorescența bărbătească, cari permit celei mai slabe adieri de vînt să mîscă floarea sau anthera și să facă deci să iasă noursăi de polen (s. e. la Graminee, antherele foarte lungi, eșite liber în aer, medifixe, foarte mobile pe vîrful subțire al stilului); la Rumex, floarea foarte mobilă pe extremitatea pedicelului; sau o parte din inflorescență [spiculețul la Briza] sau toată inflorescența [Quercus, Corylus, Alnus, Betula, Populus etc.] e foarte mobilă. La Quercinee, Betulinee, polinizarea e încă înlesnită, fiind-că florile apar și se desvoaltă înaintea frunzelor; 4) în fine prin mișcările antherelor când se deschide floarea (s. e. Parietaria, Celtis, Urtica etc., la cari, când floarea nu e deschisă, staminele au antherele întoarse și curbate în lăuntru floarei; iar când floarea se deschide, staminul se îndreaptă brusc împingînd în afară antherele, cari se și deschid în acel timp și aruncă polenul în aer sub formă de mici noursăi). [V.]

Anemos, (*grec., lat.* anemus) vînt.

Anemoscop, (*grec.*) instrument ce arată direcțiunea vîntului. Se mai numește și flamura de vînt.

Anencephalia, (*grec.*) monstruositate, care consistă în lipsa creierului sau reducerea lui aproape totală la copilul nou născut.

Anerio, *Felice*, școlar al lui Nanini și al lui Palestrina și successor al acestuia ca măiestru de capelă sub papa Clemente VIII.

Aneroid, (*grec.*) barometru metalic, fără lichid. O cutie de metal, aședată în alta mai mare.

Interiorul cutiei mai mari e în legătură cu aerul atmosferic, iar din cutia cea mică aerul este bine scos; părțile ei d'asupra este foarte fin și cu îndoituri în forma undelor. La creșterea presiunii aerului acest părete se cufundă, la scăderea presiunii se ridică și comunică această mișcare a sa cu un aparat de pârghii, aplicat pe mijlocul lui; iar acest aparat transpune mișcarea, după ce a mărit-o, unui arătător, care se învîrte d'asupra unui cadran (cerc gradat). Numerii pe cadran și îndreptarea arătătorului se fac după mai multe date, observate la un barometru cu mercuriu, probat de bun. Ane-roidele — deși nu servesc totdeauna date exacte — fiind ușor de transportat și ieftine, sînt foarte lăpte.

Anerytropsia, orbirea pentru colorarea roșie, resp. incapacitatea de a distinge această culoare. V. Daltonism.

A necire ad non esse, (*lat.*) term. de logică, concluzie eronată, care din necunoașterea unui lucru deduce la neexistența lui.

Anestesia, v. Anaesthesia.

Anești, (*Isvorul A.-lor*), comună rurală în Rom., plasa Ocolu de jos, jud. Mehedinți; formează o com. cu satele: Petrișu și Valea-Hoțului, avînd 1821 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Aici s'au descoperit urmele unui vechiu drum roman; în satul Petrișu se află lignite.

Anethou, (*Pico de Néthou*) cel mai înalt pic al Pireneilor, 3404 m. (V. Maladetta.)

Anethum L., (*bot.*) gen propriu sau subgen de plante dela *Peucedanum*, din familia Umbeliferelor, tribul Peucedaneae. Specia cea mai importantă e *A. graveolens* L., mărarul. originar din mediterana, ce se folosește în bucătărie. Fructele aromatice se întrebunțează în medicină, »semina v. fructus Anethi,« de același efect cu secăreaua etc. De analogă întrebunțare e și *A. Sowa* Roxb. în Indostan. [A. Pr.]

Aneuria, (*Anervia*), lipsă de nerv, de inten-sitate.

Aneurysma, (*grec.*) dilatare anormală într'un punct oarecare al unei artere; vasul de sînge în acest punct are un calibru mai mare ca normal. Uneori fără cauză cunoscută, alteori se întîmplă în urma unei infecțiuni sau a unei înțepări sau răniri a arterei. A. poate deveni periculoasă, apăsând alte organe importante sau prin aceea, că creapă și cauzează o pierdere de sînge internă.

Anexare, anectare, (*lat.*) împreunare, adaugire. *Anex* se dice despre un lucru adaugat la un alt lucru principal ca întregire. S. e. Anexele unui raport, unui proces-verbal etc.

Anfilare, pușcare în coaste asupra poziției inimicii ori a unei cetăți.

Angadșabur, o ciorbă favorită a Armenilor.

Angară, 1) ori ce fel de dare în bani, în natură sau în muncă, datorită statului direct ori indirect; 2) rîu în Siberia, afluent al fluviului Jenisei, navigabil 2280 km. Afluenți: Irkut și Ilim. După împreunare cu Ilim A. poartă numele de Tungusca sup.

Angariae jus, (*franc. droit d'angarie*), dreptul părților beligerante de a folosi năi sau ori ce alte mijloace de transport pentru transportarea miliției, proviantului etc.

Angekokok, numele preoților eskimoși; sînt totodată vrăjitori și medicii poporului.

Angelica L., (*botan.*) gen din familia *Umbelliferae*, tribul Seselineae, cuprinde plante erbacee vivace sau bisanuale, ce se referă la 18 specii, ce cresc prin regiunile temperate și subarctice ale emisferei boreale și prin Noua-Zeelandă. Prin părțile noastre se află *A. sylvestris* L. prin locurile umede din păduri, pe lângă păraie și prin fînațe. *A. Archangelica* L. (sau *Arch. officinalis* Hoffm.) (v. ac.) *A. sylvestris* L. ca și *A. Archangelica* L. are proprietăți stimulante, stomachice, carminative, antispasmodice. Semințele pulverisate se întrebunțează pentru a ucide păduchii capului. [Z. C. P.]

Angelica vox, numirea unui registru la organe.

Angelice, ord. de călugărițe, v. Guastaline.

Angelici, *German*, patriarh al Sêrbilor, n. la 1822, † 1888 în Carloviț. A. s'a pregătit pentru cariera juridică, dar la 1848 s'a preoțit. La 1872 ajunse epp. de Bacica, iar la 1881, după ce administrase patriarhia doi ani, fu denumit patriarh în contra dorinței Sêrbilor. A. s'a silit să pună constituția bisericească pe baze ierarhice; această nисуință, precum și vederile guvernamentale ale lui A., l-au adus în conflict cu opinia publică și cu congresul din 1885 și 1886, încât acesta ceruse, prin un memorandum adresat regelui, amovarea lui A., care era foarte nepopular la Sêrbi.

Angelino, soiul de struguri din Spania; cei mai mari dintre strugurii roșii, boabele lungi de 3—3¹/₂ cm.

Angeln, ținut în Schlesvig-Holstein, lângă Marea Baltică, spre nord dela sinul Flensburg, 826 km², 55,000 loc., orașul mai de frunte Kappeln.

Angelolatria, (*grec.*) închinarea la ângeri; cultul sau venerarea ângerilor.

Angelologia, (*grec.*) partea dogmatică, care tractează despre ângeri.

Angelovici, *Anton*, primul mitropolit gr.-cat. din Lemberg; n. 1756. † 1812. A reorganizat diecezele gr.-cat. din Galiția.

Angelus sau *Angelus Domini*, o rugăciune, care în biserica apuseană se rostese zilnic dimineața, la ameași și seara la sunetul clopotului. Rugăciunea se compune din 3 »Ave Maria«, cărora se premite câte un stich, ce amintese taina întrupării. Numele și-l are de acolo, că stichul cel dintăiu se începe cu »Angelus Domini nuntiavit Mariae«. S'a introdus pe la începutul secl. XIV.

Angerman-Elf, fluviu în Svedia (284 km.), isvovoresce la granița norveg., percurge Angermanland și se varsă la Hernösand în sinul Bottnic; navigabil 104 km.

Angermanland, ținut svedian lângă sinul Bottnic, o parte din Län Westernorland, 19,930 km², între cari 1023 km² lacuri, 143,832 loc. (1889); în Svedia ținutul cel mai bogat în frumuseți de ale naturii.

Angerona, la Romanii vechi dina teritorului cetății Romei; se numese și Diva A. și se identifică cu Acca Larentia.

Angers, capitala depart. franc. Maine-et-Loire (Anjou), lângă Maina, 72,669 loc. (1891); reședința unui episcop, industrie de țesături de in și bumbac (*lat.* Andegavum).

Anghel, *George*, unul din cei șecce secretari

ai adunării naționale din 3/15 Maiu 1848, ținute pe câmpul libertății dela Blaj; n. 19 Nov. 1807; a studiat filosofie și drepturi în Cluj. 1825 cancelist la tabla regească transilvană, 1828 avocat; 1832—34 a studiat montanistica în Schemnitz, 1835 a fost numit practicant montan la Zlatna, mai târziu jude montan în Mureș-Osorheiu, Zlatna, Oravița, apoi jude la Sepsî-Sân-Georgiu, Timișoara, Pesta și iar Timișoara. 1862 secretar aulic transilvan în Viena, 1866 consilier aulic în Cluj, în fine 1867 septemvir în Pesta sub presidiul baronului Ladislau V. Pop. 1869 a fost pensionat. A luat parte la toate mișcările vieții publice românești, la adunarea națională din 1848, la congresul național din 1863, la dieta din Sibiu din 1864 și la cea din Cluj din 1865 ca regalist. După pensionarea sa s'a retras la Sebeșul săs. (1873); † 6 Dec. 1887. Dela A. au ramas mai multe manuscrise de valoare istorică, mai virtos pentru studiarea evenimentelor din 1848, cari scripte se află în arhivele din Blaj. [V. H.]

Anghel, Atanasiu, v. Atanasiu.

Anghel, familie bizantină, v. *Isac A.*

Anghelar, unul din cei șese învățacei ai marilor apostoli slavi Ciril și Metodiu. Acești șese învățacei, Gorazd, Clemente, Laurențiu, Naum, Sava și Anghelar, s'au retras din Moravia în Bulgaria, unde împăratul bizantin Mihail III. îi primi foarte bine. A. a fost și episcop în Bulgaria.

Angheliesci, 1) numele mai multor localități în România, j. Mehedinți, Putna, Vâlcea și Vlașca. 2) A. schit în j. Putna lângă com. cu aceeași numire.

Angheliescu, George, general în retragere, senator. Elev din I. promoțiune a școlii militare din București (1854—1856), își făcu cariera în infanterie, unde obțină cele mai înalte grade ale ierarhiei militare. Colonel 1870, general de brigadă 1877, general de divizie 1883. În timpul rebeliunii Independenței a comandat div. 3. de infanterie. La început A. e însărcinat cu paza podului dela Barboși; în urmă este concentrat cu divizia sa la Giurgiu pentru a supraveghia cetatea Rusciucului și a garanta concentrarea Rușilor pe Dunăre și trecerea fluviului la Zimnicea. Intre 15 Maiu și 24 Iulie 1877 A. stă în observațiune pe țărmul drept al Dunării, spre a împiedeca trecerea Turcilor dela Bechet la Dessa; mai târziu recunoaște punctul de trecere dela Corabia, presidează la 12, 13 și 14 Aug. construcțiunea podului, trece apoi Dunărea și ia parte la atacul Griviței. După căderea Plevnei bombardează Belograticul, ia Tatargicul dela Turci (12 Ian. 1878), înlesnind prin aceasta blocarea Vidinului, la care participă cu trupele sale. Ministru de resoiu în 1882. Senator dela 1882—1886. Comandant al corpului I. de armată dela 1883—1894. Mult timp președinte al comitetului de infanterie. Prin memoriile și proiectele sale asupra organizării armatei A. este unul din aceia, cari au pus baza actualci organizări militare a armatei române.

Anghina, (*grec.*) diferite morhuri de gât, acute sau cronice, precum: catar de gât, aprinderi foliulare sau mai adânci. Mai mult la oameni tineri sau copii. Se ivesce de sine stătătoare sau ca complicațiune la alte morhuri. *Simptoame*: durere în gât, tusă, fierbințeli, friguri. (V. *Difteria* și *Amygdalitis*.)

Anghina, țesătură din fire de bumbac colorată. Cuvântul se pare a fi o romanisare din *nankin*, numele chinezesc al unui fel de pânză proastă. (Etyrn. M. Rom.)

Anghinariul, numire populară dată plantei *Cynara Scolymus* L. (v. ac.)

Anghira, un fier, în cele mai multe cazuri lat, la capete încovoiat sub 90° față de corpul principal și ascuțit. Se întrebuintează exclusiv la lucrări de lemnărie pentru a stringe diferitele piese între sine.

Anghirete, *anghilest*, *angherist*, *angheles*; așa numiau Românii manualul de cântări religioase, care se chiama pe grecesce *octoih*, iar slavonesce *osmoglasnic*.

Angiectasia, dilatația vaselor sanguifere. V. *aneurysma*.

Angilbert, (*Engelbert*) sfântul, cancelarul lui Carol cel mare, numit în academia aceluia Homer; 793 abate de Centula. † 814.

Angina pectoris, un complex de simptoame, cari se aduc în legătură cu morbi de inimă și arterii, cu beția etc. Se arată ca dureri neuralgice în piept, ce se continuă în brațul stâng, li-se adauge apoi un simț de nimicire totală. Atacul durează câteva minute, cel mult o oară.

Angiogame, plantele la cari elementul fecundator (bărbătesc) este învălît într'o membrană și este transportat de o putere externă până la elementul femeiesc, (s. e. toate Phanerogamele, adică plantele cari produc polen). [V.]

Angiograph, aparat pentru fixarea grafică a curbei pulsului.

Angiologia, învățătura despre vasele sanguifere.

Angioma, tumoare (umflătură), formată din multe vase de sânge, reunite între ele prin țesut de legătură.

Angion, vas sanguifer.

Angioneurosis, neurosă a nervilor vasomotori (nervii vaselor purtătoare de sânge). La morhuri de nervi, creeri și de măduva spinării.

Angiosor, în botanică exprimă un sor (v. ac.) închis într'un învălît (v. *indusiu*), format de o parte a frunzei (s. e. *Aspidium*, *Lygodium*, *Allosurus*, *Pteris*). [V.]

Angiosperme, în botanică dela Robert Brown cel mai însemnat și mai superior grup de plante, al căror caracter esențial este de a presenta ovulele închise într'un ovar și de a înlesni fecundațiunea printr'un stigmat (v. *Phanerogame*). [V.]

Angiostenosis, strîmtarea țevii vaselor sanguifere.

Anglaise sau *Angloise*, numirea franc. a jocului național englezesc *contry-dance*.

Anglarit, mineral, v. *Vivianit*.

Anglesey, insulă (comițat) la malul nord-vestic al Wales-ului, despărțită de continent prin canalul Menai, 783 km², 50,079 loc. (1891), teren productiv, mine de aramă. Capitala *Beaumaris*.

Anglesita, mineral, sulfat de plumb, se întâlnește însoțind galena.

Anghii, semnițe germană veche, care își avea locuințele în Schleswig-Holstein; în secl. V. au trecut dimpreună cu Euții și Saxonii în Anglita, unde au întemeiat provinciile: regatul Est-angliei, Northumbria și Mercia.

Anglia, v. *Englitera*.

Anglia nouă, (*engl.* New-England), partea nord-estică a Statelor Unite din America de nord, care cuprinde statele: Maine, New-Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode-Island și Connecticut.

Angliae jura in omni casu libertatis dant favorem, (*lat.*) proverb jurid.: Dreptul Engliterii în ori ce cas favorizează libertatea.

Anglicana, biserica, este biserica de stat din Englitera. Originea ei datează de sub domnia regelui Enric VIII, care în 3 Novembre 1534 s'a rupt de către biserica Romei și a declarat de cap al bisericii pe capul statului. Bis. A. după în vătătura ei e protestantă. În rit a păstrat multe dela biserica catolică. Capul ei e totdeauna capul statului, de prezent regina Victoria. În fruntea bisericii stă totuși arhiepiscopul din Canterbury, care poartă și titlul de primat. Fiind-că bis. A. e guvernată de episcopi, în opoziție cu celelalte biserici protestante din Englitera, cari au organizație presbiterială, de aceea bis. A. se mai numește și episcopală. Afară de hotarele Engliterii și ale provinciilor ei numai în America de nord mai are aderenți.

Anglicani, aderenții bisericii anglicane.

Anglicisme, însușiri proprii de vorbire ale Englezilor, ce se observă când ei vorbesc limbi străne.

Angliciu, numire populară dată plantei *Prinula officinalis* Jacq. (V. ac.)

Angloamerican, american originar din Englitera.

Anglo-India, posesiunile britice în India estică.

Anglomania, predilecție pentru tot ce e englezesc. Contr. *anglofob*, ură în contra Englezilor.

Anglo saxoni, poporul compus din Anglii, Saxoni și Lūți, trecuți după tradiție mai întâiu pe la 449 sub Hengist și Horsa în Britania, unde Britii 'i-au chiebat din șesurile de lângă Elba și Weser în ajutor contra Picților și Scoților. Lățindu-se din insula Thanet, ocupată mai întâiu, preste întregă țeara, și întărindu-se prin noue cete din patria veohe, au copleșit pe autohtonii celtici și le-au impus moravurile, limba și religiunea lor, dând țerii romanisate un caracter german. Aci formară 7 regate mici (heptarchia). În secl. VI. și VII. au primit creștinismul, pentru lățirea căruia au lucrat mult călugărul Augustin, trimis de papa Grigoriu I., și misionari ai bisericii diu Scoția și Irlanda, independente de Roma. 827 împreună regele Egbert (Wessex) cele 7 regate în un stat puternic, numit Anglia = Englland, din care Danezii cuceriră multe părți, dar mai târziu învinși, fură împărțiți în 5 cetăți și egal îndreptățiți spre a se contopi cu A. La 991 au cuprins țeara nouă invasiuni de Danezi și numai 1041 ajunse iar pe tron un principe al A.-lor, Eduard III. După lupta dela Hastings (1066) țeara A.-lor cădu în posesiunea Normanilor, conduși de Wilhelm, iar națiunea A. dispărură spre a se contopi în deoursul câtorva veacuri cu opresorii lor, formând poporul englez.

Limba anglosaxonă este o ramificațiune a limbei germane vestice (niederdeutsch), aproape de islandica; cu toate că a împrumutat multe cuvinte britice, latine, franceze, daneze, totuși și-a susținut caracterul său. Are forme gram. mai puține ca althochdeutsch. Vocalele sufer schimbări, consonantele sunt mai stabile. Alfred cel Mare a folosit-o primată în scris, traducând pe Boethius,

Orosius, Beda etc. și făcând începutul unei literaturi mai bogate ca a Germanilor de pe continent. Dela 1066 a fost suprimată prin limba Normanilor, cu care contopindu-se a produs limba engleză. Mai multe urme a păstrat dialectul din sud-estul Scoției. Scrierea a eșit din us în secl. XII. Vocabular folosibil de Bosworth. Londra 1868. Gramatica la I. Grimm (*Gr. germ., Berlin 1869). Cele mai vechi *produce literare* sunt poezii nerimate, cu aliterațiune (ca și poezia nordică și veche germană), rimele s'au folosit numai mai târziu. Cele epice sânt parte populare, parte religioase. Resturi din poezii eroice s'au păstrat în eposul »Beowulf« din secl. VIII. Dela primirea creștinismului poartă și cuprinsul poeziei A.-lor caracter creștin. Legenda »Andrei și Elena«, »Iudita«, »Iuhana și Guthlac«, »Euthbert« (în »Analecta« do Thorpe). Asemenea prod. cuprind: »Codex Exoniensis« (Lond. 1842) și »Poetry of the Codex Vercellensis«. Din poeziile lirice (elegice) e remarcabil cântecul luptei dela Brunanburg (938). Atrăgătoare pentru caracterul popular sânt »Enigmele«. Proză distractivă: traducerea cântii pop. »Historia Apollonii regis Tyri«. Ceealaltă prosă legi bis. și civile. (Schmid, Lipsca 1858). Scrieri teologice a compus Caedmon. Lui se atribue: »Paraphrasa genezei« (secl. VII.); călugărul Aldhelm traduse psalmii (709); episc. Egbert (718) mai multe cărți din test. n.; Beda (730) evang. lui Ioan, după alții toată biblia. O traducere a test. n. există din secl. IX. ori X. după Itala. Afară de aceste: scrieri medicale, astronomice, istorice etc. Monumentele cardinale ale lit. angl. se cuprind în »Biblioteca poeziei angl. de Grein (Gött. 1857—65, IV. tom.) și »B. prosei angl. (Kassel 1872.) Cu filologia angl. s'au ocupat F. Junius (secl. VIII.), Thorpe, Kemble, Bosworth, Skeat, Sweet, Grimm, Leo, Grein etc.

[Dr. E. Cristea.]

Angola, ținut în Guinea inf., în sens larg posesiunile portugheze în Africa sud-vestică, sub riul Congo; se împarte în 3 guvername: Angola sau Loanda, Benguela și Mossamedes; 809,400 km², locuitori sânt cam 2—5 milioane negri, în mare parte de religiunea rom.-cat. Capitala țerii este Sao Paulo de Loanda. Piedea cea mai mare pentru desvoltarea acestei colonii e clima nesănătoasă. Teritoriul acestăfă descoperit la 1488 de către navigatorul portughez Diego-Cao și cu puțină întreprindere (1641—1648) a fost tot în posesiunea Portugaliei. (Cf. Monteiro [1875], Pinto [1888]).

Angora, vilaiet turc. în interiorul Asiei mici, 67,500 km², 775,000 loc. Capitala A., 40—45,000 loc. Turci și Armeni creștini; preste 80 moschee, comerțiu mare cu lână Camelott (dela caprele de Angora), din care se fac țesături fine. A. este vechea *Ancira*, (v. ac.) La 621 a fost cucerită de Arabi, ajunse însă iarăși sub stăpânirea imperiului bizantin, până ce la 1360 a fost încorporată de Murad I. imperiului turcesc. În apropierea A.-ei s'a întâmplat învingerea cea mare a lui Timur asupra Turcilor sub Baiazot I. la 20 Iulie 1402, prin care acest din urmă își pierd troul și libertatea.

Angoulême, arondisment francez, dep. Charente, 1954.65 km², 139,093 loc., împărțiți în 7 cantone și 36 com. Capitala A., lângă riul Charente, (1891) 36,690 loc.; reșed. epească; locul nasterii Margaretei de Valois. Odinioară capitala comitatului

Angoumois, care la 1307 fù unit cu Francaia. Principii din linia veche bourbonă au purtat dela 1714 titlul de »Principi de A.«

Angoulême, Louis Antoine de Bourbon, duce d'A., fiul cel mai mare al contelui de Artois, și după ce acesta ajunsse pe tron, Dauphin al Franței; n. la Versailles 1775, a ȃmigrat la 1789 cu tatăl sėu. După prima restaurare a fost numit general-locotenent al Franței, și s'a dus în contra lui Napoleon, oare venia scăpat dela Elba spre Toulon, a fost însă părăsit de trupele sale și făcut prisoner, eliberat însă după 6 țile. 1823 a funcționat ca generalissim al armatei de intervenție în Spania și a primit titlul de principe de Trocadero. † 1844 în Görz. A fost căsătorit cu unca fioă a lui Ludovic XVI. Maria Theresia Carola. (V. ac.)

Angra, capitala insulei portugh. Terceira și a ins. azorice; 14,000 loc. Aici a fost înohis la 1667 reg. Alfonso VI.

Angraecum Thou., (botan.) gen din familia Orchideelor, tribul Vandeae, cuprinde plante erbacee epiphite, cu frunze coriace sau cārnoase, cu flori solitare, sau dispuse în racem, de ordinar albe, galbene sau verțui. Acest gen conține vr'o 25 specii, dintre cari cele mai multe cresc în Africa tropicală sau australă precum și în insulele Madagascar și Bourbon. Frunzele de Angraecum fragrans Dup.-Thauars, numite de indigeni Faham (Faam), sũnt aromatice pentru că conțin coumarină în celulele epidermei lor superioare; ele sũnt întrebunțate de indigeni pentru infusiuni theiforme (10 grame pentru 1 litru apă fierbinte). Această infusiune are proprietăți digestive, sudorifice și stimulante. Frunzele de *A. carinatum* Bast. sũnt purgative și anthelmintice. [Z. C. P.]

Angra-Pequena, cel mai mare port în Africa sud-vestică germană.

Angrivarii, seminție germană, ce locuia lângă riul Weser; contra lor a avut să lupte și Germanicus în 16 d. Chr.

Angrosist, term. comerc., v. *en gros*.

Angström, (pron. ongrström) *Anders Ionas*, fizician șved; n. 1814, a studiat în Upsala, 1842 a fost aplicat la observatorul astronomic din Stockholm, 1843 la cel din Upsala, de unde 1858 trecu la catedra de fizică de acolo, † 1874. S'a distins prin lucrările sale spectralanalitice: »Recherches sur le spectre solaire« Upsala 1868, »Sur les spectres des gazes simples« Upsala 1871.

Anguilla vulgaris, pește, v. Hel.

Anguillulidae, o familie a viermilor filiformi cu corp de tot mic, la gât cu două umflături. Unele specii petrec liber în apă ori pe uscat, altele sũnt parasite în plante sau materii organice descompuse. Cele mai multe specii sũnt atât de trainice, încât și după ce s'au uscat, pot să reînviă, dacă se stropesc cu apă. Specia *Tylenchus scandens* Schn. = tritici, cauzează tăciunele globos în grăunțele grăului; grăunțele atacat conține 8—10 embrioni de ai acestui viermișor, unde pot petrece ani de-a rândul, fără de a se nimici; ajungend un atare grăunte în pământul umed, larvele uscate reînviă, și ies dintr'insul, pėtrund încolțirile plăpānde și sub scutul lor ierneză; primăvara precum cresce grăul, așase înalță și ele până ce ajung la spic, unde devenind mature, își depun oușle în pistilul florilor și apoi pier;

din ouș iese embrionii, cari produc tăciunele, și cursul evoluțiunii urmează ca mai înainte. *Heterodera Schachtii* petrece în rădăcinile napilor, cauzând mari stricăcinni; speciile *Rhabditis* deplin desvoltate trăiesc liber în ape nămoase, iar ca larve în diferite animale. [V. B.]

Angusticlavii, la Romani acele persoane, cari aveau dreptul de a purta »angustus clavus« pe tunică. V. Clavus.

Angustisepte, v. Silicule.

Anhalt, ducat al imperiului german, consistă din 2 părți principale și 5 enclave; 2294 km², 271,963 loc. (1890); partea estică e șes traversat de Elba și Saale, foarte fecund, avend o eminență cultură de vite. Partea vestică, udată de Selke, e ținut muntos în Harțul inf.; economie de câmp și grădinărit; fabrici de zahăr și bere, mine de argint, plumb, cărbuni, sare. Constituție monarhică dela 17 Sept. 1859. La 1866 A. se declară pentru Prusia și la 1867 întră în confederația germană de nord, 1870 se încorporează imperiului german. Capitala Dessau. (v. ac.)

Anhidrida, mineral, sulfat de calciu; însoțesc gisemintele de sare; prin hidratare se transformă în gips.

Anhidride, (*grec.* = liber de apă), corpuri cari nasc din hidrați prin pierdere de apă și se reproduc combinându-se din nou cu apa, s. e. hidratul de calciu [Ca (OH)₂], pierdend apa (H₂O) dă oxydul de calciu (Ca O) și Ca O + H₂O = Ca H₂ O₂. Acidul sulfuric (SO₄ H₂) pierdend H₂ O dă SO₃, anhidridă sulfurică sau trioxydul de sulf. A.-le se nasc de obicei la temperaturi ridicate, sũnt însă aoiți, căror deshidratare se face deja la temperatură ordinară s. e. acidul carbonic ordinar nu se cunoasce decât ca anhidridă: CO₂ (Bioxyd de carbon). Aciiți treoend în A. pierd cu desăvîrșire caracterul de aciiți.

Anholt, insulă în strimtoarea Cattegat, 20 km², 170 loc., bance de năsip periculoase; cu far.

Anicetus, episcop de Roma (157—168). Sub el a venit Polykarp la Roma, pentru a se înțelege asupra timpului, când au să se serbeze Pascile.

Anicet-Bourgeois, Auguste, dramaturg franc.; n. 1806 în Paris, † 1871; a scris ca. 200 piese, multe dintre ele au fost și de 100 ori repetate, în parte sũnt și acum piese de repertoriu.

Anicuța, (*Etna-A.*), sorginte de apă minerală în Rom., lângă satul Olănesci, valea Tisei, j. Vâlcea, apă atermală avend o temperatură de 14.5° R.; în 24 oare dă până la 4000 vedre. Ca substanțe fixe are: chlorul de natrium, sulfat de sodă, de calce și de magnesie, carbonat de calce și de magnesie, hyposulfat și iodur de natrium, și urme de phosphate.

Anidrosis, lipsa sudorilor.

Anihilare, nimioire, desființare, ridicare, abrogare.

Anilina, amidobenzol, cristalin, benzylamină, tenamina (C₆ H₅ Az H₃), a fost descoperit de Unverdorben (1826), estras fiind din Indigo. Fritsche o numesce *Anilind* (*Anil* numele portughez al Indigoului.) A. se găsece în gudronul obținut la destilațiunea seacă a cărbunilor de piatră. A. în urma numeroaselor și importanteilor derivate, dintre cari primul loc îl ocupă splendidele ooluri de anilină, a dat nascere la fabricațiuni în

foarte mari proporțiuni. A. în industrie se prepară din nitrobenzol, tratând A. cu părți egale de acid acetic sau acid clorhidric și rosătură de fier în vase de tuciu. A. astfel obținut se purifică prin destilațiune și prezintă un lichid oleos, incolor, cu miros aromatic (analog cu cel al vinului), cu gust ardețor și aromatic, care și la -20°C . încă e un lichid mobil. A. fierbe la 182°C . și aprins, arde cu flacără iluminătoare și fulminantă. A. e foarte solubil în alcool, eter, în oleuri grase și aromatice, iar în apă e foarte puțin solubil. A. disolvă sulfurele, fosforul, camforul cu ușurință; nu disolvă însă cauciucul. Clorura de var produce cu A. o culoare splendidă violetă; asemenea clorura de zinc, aurul, arsenicul, acid azotic, azotatul de mercur ș. a. la încălzire produc variate nuanțe de violet, clorura de platina dă o culoare galbenă, clorura de aur una brună, clorura de stibiu o culoare albă. Bichromatul de potasiu și acidul sulfuric dă o culoare albastră etc. (V. colorile de anilină.)

Anilismus, complexul simptomelor înveninării cu anilină, mai cu samă la lucrători în fabrici de anilină, rău ventilate, prin inspirarea aburilor de anilină.

Animale. Corpurile din natură se deosebesc în corpuri brute sau anorganice, ca mineralele, și în corpuri viețuitoare sau organizate, ca plantele și animalele: de aici divisiunea corpurilor din natură în trei grupe numite: *regnul mineral, regnul vegetal, regnul animal*. Corpurile brute sunt formate din molecule, cari se dispun astfel între ele, încât materia, care rezultă din compunerea lor, este solidă, lichidă sau gazoasă, volumul acestor corpuri nu cresce decât prin juxtaposițiune, adică prin depunere de molecule noue la suprafața lor. Corpurile organizate (plantele și animalele) se deosebesc de corpurile brute, fiind-că ele sunt constituite din protoplasmă: o materie albumenoidă ($\text{C}^{350}\text{H}^{400}\text{Az}^{97}\text{O}^{40}$), ale cărei molecule se dispun în așa mod între ele, încât ea nu e nici solidă nici lichidă nici gazoasă, ci prezintă o stare intermediară între aceste trei, adică e semilichidă. Starea aceasta de agregățiune înlesnesce protoplasma să încorporeze molecule străine din mediul, în care trăiesce; cu chipul acesta ea se nutrește, asimilează și desasimilează. Asimilează când transformă moleculele încorporate din mediul, în care trăiesce, și le face la fel cu propria ei substanță. Desasimilează când dă afară din ea moleculele, pe cari nu le poate utiliza. Protoplasma, prin faptul că se nutrește, adică că introduce în corpul ei noi molecule, își mărește volumul: cresce; crescând, puterea aceea, care înainte de nutrițiune putea să ție acumulate spre centru toate moleculele ei, nu poate să le mai ție acumulate, după ce protoplasma s'a hrănit și a mai introdus în ea molecule noi. Moleculele, ne mai putând fi reținute la un loc, se despart în două grămeși, se segmentează sau se reproduc. Protoplasma mai este contractilă, adică are proprietatea de a se stringe, de a-și apropia moleculele ei unele de altele. Din constituția și proprietățile prot. rezultă deosebirile între corpurile brute și corpurile organizate; pe când acestea din urmă, fiind constituite din protoplasma, se bucură de toate proprietățile ei, adică se nutresc, cresc,

se reproduc, sunt contractile și în urmă pier, corpurile brute, nefind constituite din protoplasmă, nu se bucură nici de proprietățile ei vitale și prin urmare nu sunt vii, nici nu trăiesc. Deosebirea dintre plante și animale este cu mult mai grea de precisat. Linné definiă plantele: corpuri organizate și vii, cari nu simt; iar animalele: corpuri organizate vii, cari simt și se mișcă. Simțirea însă la animalele inferioare, lipsite de sistem nervos, se manifestă prin mișcări atât de slabe ca și cea a plantelor, apoi sunt unele plante, cari prezintă fenomene de reacțiuni motrice, ce se pot considera ca manifestațiuni ale simțirii. Astfel este: *Mimosa pudica, Drosera, Dionia muscipula* etc.; la aceasta din urmă frunzele prezintă pe fața superioară a limbului lor peri atât de sensibili, că îndată ce sunt atinși, limbul se îndoaie în lungul nervăturii sale mediane și se închide. Mișcarea de asemenea nu poate fi luată ca criteriu de deosebire între plante și animale, fiind-că sunt animale inferioare, ca spongila, care nu se mișcă din loc în loc, pe când sporiile unor alge se mișcă înnotând în apă și evitând obstacolele ca animalele. Un timp s'a creșut că clorofilul, substanța căreia plantele își datoresc culoarea lor verde, va pute servi ca un semn de deosebire între plante și animale; nici aceasta nu stă, de oarece sunt plante, ca fungile (ciuperci, mușegaiu etc.), cari nu prezintă de loc clorofil; apoi s'a creșut că celuloza este o producțiune numai a celulelor vegetale, dar de când s'a găsit și între animale (tunicierii, al căror corp este acoperit cu o manta constituită din celuloză), nici acest caracter nu mai poate servi ca deosebire. Pentru a scăpa de aceste dificultăți, pentru a stabili o clasificățiune rațională a corpurilor organizate, Haeckel a constituit un nou regn de organisme: regnul protistelor (*Le Règne des protistes* par E. Haeckel. C. Reinwald, Paris 1879), cu caractere neutre de plante și animale, regn, care cuprinde corpuri organizate monocelulare sau, în cas că sunt pluricelulare, sunt nediferențiate în țesături. Din acest regn s'au dezvoltat pe deoparte regnul vegetal, organisme pluricelulare diferențiate în rădăcini, tulpină și frunze, și regnul animal, organisme pluricelulare diferențiate cel puțin în două țesături, una care funcționează ca cavități digestivă, entodermul, și alta care funcționează ca organ de simțire, ectodermul.

Lamarck a împărțit pentru întâia oară animalele, ținând samă de schelet și colona vertebrală, în: vertebrate și nevertebrate. Cuvier, luând în considerațiune mai mult sistemul nervos, le-a împărțit în următoarele patru grupe numite de el ambransamente.

I. *Vertebratele*, cu scheletul intern, musculatura externă, sistemul nervos central situat deasupra tubului digestiv, parte închis în craniu (encefalul), parte în canalul coloanei vertebrale (mêduva); aparatul circulator central (inima), situată dedesubtul tubului digestiv.

II. *Moluscele*, lipsite de schelet, corpul moale, gol sau acoperit de o cochilă monovalvă sau bivalvă. Sistemul nervos compus din ganglioni părechi, uniți între ei prin comisuri. O păreche inervează viscerele (g. viscerali), o păreche or-

ganele de locomoțiune (g. pedali) și o păreche org. de simțire (g. cefalici).

III. *Articulatele*, cu corpul constituit din inele lipite cap la cap; părțile tari externe, musculatura internă; inima deasupra tubului digestiv; sistemul nervos dedesubtul tubului digestiv, constă din un lanț dublu de ganglioni, ce înaintează până în dreptul esofagiului, unde se desparte în două cordoane simetrice, cari se ridică unul de-a dreapta și celalalt de-a stânga lui, întrunindu-se în o păreche de ganglioni situați deasupra sa. Cordoanele laterale ale lanțului nervos, ganglionii cei dedesubtul esofagiului și cei deasupra, formează cu toții împreună un inel numit inel esofagian, în mijlocul căruia se află esofagiul.

IV. *Radiatele*, necunoscându-se în timpul lui Cuvier sistemul lor nervos, el le caracterizează după arhitectonica lor: animale al căror corp se poate împărți în mai multe părți simetrice, în opoziție cu celelalte trei grupe, al căror corp nu se poate împărți decât numai în două părți simetrice.

Aceste patru grupe au suferit cu timpul modificări în urma cercetărilor de embriologie și anatomie comparată. Studiindu-se de către Johannes Müller și alții amphioxus și ciclostomii, s'a constatat, că deși prezentă caracterele vertebratelor, astfel precum le-a dat Lamarck și Cuvier, totuși se deosebește, fiind-că nu au o coloană vertebrală, ci numai o simplă axă nesegmentată în vertebre (chorda). Fiind însă că toate celelalte vertebrate (pescii, dipnoi, batracienii, reptilele, păsările și mamiferele), prezintă și ele în timpul dezvoltării lor pentru un timp foarte scurt corda dorsală, de aceea s'a dat o extensiune mai mare vertebratelor, adică s'a mai adaus pe lângă caracterele date de Lamarck și Cuvier: animale cu cordă dorsală. Tunicatele, pe cari Cuvier le considera ca molușce, astăzi fiind-că s'a observat la unele din ele (apendicularia), că un moment în timpul dezvoltării lor prezintă în regiunea cordală o cordă dorsală, s'a constituit din ele o grupă independentă sub numele de Protovertebrate. Din articulatele lui Cuvier s'au scos crustaceele, insectele, arachnidele și miriopodele și s'a făcut din ele o grupă sub numele de Artropodare, fiind-că toate au picioarele articulate, iar anelidele, cari nu au picioarele articulate, s'au pus la un loc cu helminții (plathelminții și nematohelminții) și s'a constituit grupa Viermilor. La 1848 R. Leuckart a scos din anbransamentul radiatorilor spongiile, hidromedusele, sifonoforii, ctenoforii și antosoarii și a format din ei grupa Coelenteratelor, animale lipsite de cavitățile viscerală, cu un singur orificiu, care funcționează ca gură și anus, și cu un aparat digestiv, care funcționează și ca aparat circulator; iar asteridele, echinidele, ofuridele, crinoidele și holuturiile le-a grupat constituind grupa Echinodermilor, animale cu cavități viscerală, aparatul digestiv diferențiat de cel circulator, radiate în formă ca celenteratele și bilaterale în fond ca animalele superioare. Din animalele cele mai inferioare, monocelulare, s'a creat grupa Protozoarelor; tot așa precum în botanică din plantele inferioare monocelulare s'a constituit grupa Protofitelor. (Protofitele împreună cu

Protozoarele constituie regnul Protistelor.) (Cf. Haeckel, Systematische Phylogenie vol. I.)

Regnul întreg animal se împarte deci în următoarele opt grupe, tipuri sau philuri: 1) Protozoarele. 2) Coelenteratele. 3) Echinodermii. 4) Viermii. 5) Molușcele. 6) Artropodarii. 7) Protovertebratele și 8) Vertebratele. [Dr. N. Leon.]

Animalisare, 1) prefacerea nutreământului în substanță animală; 2) în industria textilă prepararea bumbacului pentru a primi culoarea (văpseala), precum o primesce lâna.

Animato, (*ital.*) termin musical = cu inimă, însuflețit, cu vioiciune.

Animism, (*lat.*) sistem în medicină, care ia de principiu al vieții sufletul (anima). Conform acestui sistem morbiu nu sunt alta decât reacțiunea, lupta sufletului contra cauzelor boalelor. În antropologia modernă A. însemnează forțe sufletesci, cari sunt cauza multor efecte, ce mecanic nu se pot explica. — A. se numește și credința în spirite și venerarea lor.

Anin, (*Arin*), numire vulgară dată plantelor *Alnus incana* Willd. (Anin-alb) și *Alnus glutinosa* Gaertn. (Anin-negru). V. Alnus.

Anina, colonie montanistică în Banat, v. Steyerdorf-Anina.

Aninoasa, numele mai multor localități în România; mai însemnate: 1) A., comună rurală în pl. Gilortu, j. Gorj, compusă din cătunele: A., Cornișanii și Bobaia, cu 1338 loc. agricultori. 2) A., com. rur. în pl. Rîurile, j. Muscel, compusă din cătunele: A., Broșteui și Valex Silistei, având o populație de 1133 loc. agricultori. Numele comunei vine dela pădurea de anini (arini), ce a existat aici în timpurile vechi, din care se mai găsește și azi o bună parte. Din cele 2 biserici ale comunei, cea din satul A. a fost mănăstire de călugări, metoch al mitropoliei din București; ca biserică de mir s'a fondat 1678 de clucerul Pană Tudoran Vlădescu (și jupânița sa Alisandra), care cătră sfârșitul vieții sale, s'a călugărit, primind numele de Tudosie monachul; atunci el prefăcù biserica de mir în mănăstire de călugări. La 1730 Daniil mitropolitul, care fusese egumen la A., a făcut mănăstirei turn și chilii pentru călugări, iar egumenul Mihail Tărtășescu îi făcù paraclisul la 1778. Astăzi totul e ruinat, afară de biserică. Mănăstirea A. avea mai multe proprietăți însemnate. La 1821 în mănăstirea A. se întăriră mai mulți arnăuți din cei fugiți de la Drăgășani. Vr'o 24 din ei fură prinși și omoriți de Turci, cari apoi deteră foc mănăstirei. 3) A., vechiu schit în com. Cislău, j. Buzeu, care după mându-se, călugării s'au retras mai jos, și după stăruițele lor pe lângă D-na Neaga, spune tradiția, ea le-a zidit un alt schit, unde e acum mănăstirea Cislău. 4) A. (*Gura-Aninoasei*), com. rur. în pl. Pârcovu, j. Buzeu, formată din cătunele: Băceni, Botanu, Gura-Aninoasei, Rătesci, Țițărlișu și Viforîta, având 1260 loc., cari se ocupă cu agricultura pe o scară mai mică. În cătunul M. Botanu se găsește multă sare.

Anio, (acum Aniëne, Teverone), afluent din stânga al râului Tibru, 110 km., izvorește din Monte-Cesaro și se varsă în Tibru 4 km. spre nord dela Roma. În cursul lui superior, nu de parte de Subiaco, se adă »Peștera sfântă«, în

care a petrecut sf. Benedict trei ani. In Licenza (Digentia), un riulet lateral a lui A., se varsă și isvorul cel limpede »*Fons Bandusiae*« dela poalele lui Monte-Genuaro (Mons Lucretilis), cântat de Horațiu, cunoscut Românilor din drama lui V. Alexandri »fântâna Blandusiei«; în apropierea acestui isvor se pot vedea și acum rămășițe din villa Sabinum, proprietatea lui Horațiu. Lângă orașul Tivoli (Tibur) A. formează un cataract de 96 m.

Aniridia, absența totală a irisului. In unele cazuri este congenitală, în altele consecutivă unui traumatism pe globul ocular. Un ochiu aniridic se prezintă negru în tot câmpul ocupat, în stare normală, de iris; în unele pozițiuni el reflectă lumina, ca ochiul de piscică, și este sâperat de lumină, oăci aceasta intră în el în prea mare cantitate.

Anis, numire dată semințelor de *Pimpinella Anisum* L. (v. ac.)

Anisometria, diferența măsurii de construcție între ambii ochi ai aceluiași individ. *Anisometrop* este acela, care are s. e. la un ochiu *myopie*, adică bulb-ocular cu axul antero-posterior mai lung decât cel normal, iar la celalalt *hypermetropie*, adică glob ocular cu axul antero-posterior mai scurt decât cel normal, ori chiar *emmetropie*, adică ochiu cu acel ax de lungime normală.

Anisophillie, (bot.) particularitatea ce se observă la ramurile plagiotrope (ramuri, cari cresc orizontal sau foarte inclinate pe tulpina verticală a arborilor), de a nu prezenta frunzele egale pe toate fețele lor; ci frunzele, cari cresc pe fața lor inferioară, sunt mai mari, au petiolul mai lung și limbul mai desvoltat, cele cari cresc pe fața superioară sunt mai mici, iar cele, cari cresc pe fețele laterale (în planul orizontal al ramurei), sunt intermediare (Bradul alb, Fraxinus, Acer, Brssonetia papyrifera, Esculus etc.) Când frunzele sunt compuse A. se manifestă prin deosebirea în numărul și mărimea folioalelor (Fraxinus etc.) A. se atribuie influenței gravitațiunii, care și-ar exercita acțiunea sa chiar de când se constituie mugurul. Aceasta reiese din experiențele lui Frank, care a constatat, că, dacă se schimbă pozițiunea ramurei (se așează s. e. cu fața superioară în jos), A. se manifestă la început, când se deschid mugurii, și cu cum ramura nu ar fi fost schimbată din pozițiunea ei, pentru ca imediat, sub acțiunea actuală a gravitațiunii, să se schimbe și ea în raport cu schimbarea de direcțiune a ramurei. (Cf. Wiesner, Sitzungsber. der Akad. der Wiss. Wien, 1868; Frank, A. B., Bot. Zeitung 1868.) [V.]

Anisoplia fruticola Fabr., gândac din familia lamelicorniiilor, 8—11 mm. lungime, verde, përos.

Aniversar, ce revine pe fiecare an la zile fixe. *Di aniversar*, serbătorirea anuală a unui fapt însemnat, iubileu.

Anjala, confederațiunea nobilimei suedeze contra regelui Gustav III., încheiată la Anjala în Finlanda 1788, suprimată de rege la 1789.

Anjou, (pron. anju), provincie veche în Franția nord-vestică, 8975 km², 400,000 loc.; acum formează depart. Maine-et-Loire. Capitala era Angers (lat. Andegarum). A. familia veche a conților de A., s'a stins la 1060 cu Gottfried II., iar titlul a trecut la puternica familie Gatinais,

care a ajuns și pe tronul Englierei (v. Planta-genet); la 1204 regii Franciei au recucerit provincia A., care a ajuns sub domnia filor lui Ludovic VIII., a lui Filip și apoi a lui Carol, întemeietorul liniei mai bătrâne a casei A., care a ajuns pe tronul Siciliei și pe cel al Ungariei (v. Ungaria). Carol II., regele Siciliei, dete prov. A. ficei sale Margareta, când aceasta se căsătorii cu Carol de Valois, fratele lui Filip cel Frumos. Fiul Margaretei, Filip VI., ajuns (1328) rege al Franciei și uni A. cu coroana, ridicându-l la rangul de ducat și dându-l fiului său Ludovic, întemeietorul liniei mai tinere a casei de A., care încă a ajuns pe tronul Siciliei, s'a stins însă cu Carol la 1481, iară ducatul A. se uni de nou cu coroana Franciei. De atunci A. a ramas numai un simplu titlu, folosit de principii regali.

Ankerit, mineral, amestec de dolomie și de carbonat de fier și calciu în proporțiuni egale.

Ankogl, munte spre sud dela Salzburg, în partea est. a Tauerilor înalți, 3253 m.

Ankyloblepharon, lipirea globului ocular de una sau de ambele pleoape. A. împedecă mișcările globului ocular.

Ankyloglossum, viciu de conformație constând în aceea, că limba este lipită de podișul gurei.

Ankylochilia, lipirea buzelor deolaltă (prin ceea ce se micșorează gura), sau de gingea. Se pot delătura numai prin operație.

Ankylosis, înțepenirea unei articulațiuni. Se produce prin sudarea suprafețelor articulare, în urma unei inflamațiuni și imobilisării a muschilor și tendoanelor, cari încungiuăr articulația.

Anna, v. și Ana.

Anna de Austria, fica regelui Spaniei Filip III., n. 1601, s'a căsătorit 1615 cu regele Franciei Ludovic XIII., cu care avu doi feciori: Ludovic, ca rege al XIV., și Filip, întemeietorul casei de Orleans. După moartea regelui parlamentul a denumit-o de regentă, contrar dispozițiilor testamentare; A. a încredințat conducerea regimului favoritului ei primministru Mazarin. † 20 Ian. 1666. Lit.: Freer, Anne of Austria (2 vol. 1866).

Anna Boleyn, v. Boleyn.

Anna Komnena, fica împ. bizantin Alexios I., n. 1083, a fost căsătorită cu bogătanul Nikephoros Bryennios. † 1148. A scris renumitul op: »Annae Komnenae Alexiados libri XIX.«

Anna Perenna, după mitologia romană o țină în Roma, care lângă Tibru a avut pădurița sa și sacrariul său. A. P. e țină nutritoare și fructuatoare de primăvară și dela ea s'a cerut sănătate, viață și îndestulare; e țină de lună schimbătoare și acuzi s'a imaginat ca tineră și frumoasă, acuzi babă bătrână (pentru că luna de pe ceru în tot timpul lunei acuzi e tineră când crește, acuzi e bătrână, când scade). Ea a fost amorea zeului Mars, care în antioitate — începând anul cu Martie — a fost și zeu de primăvară, și serbătoarea ținii s'a ținut în 15 Martie, pe timpul primei lune pline în primăvara nouă, făcându-se petreceri de cântări, danț și beutură. [Atm.]

Anna Stuart, v. Stuart.

Annalina, *annalith*, numele de fabrică al gipsului măcinat mărunt, care se întrebuintează mai cu samă ca adaus la pastele pentru fabricațiunea hârtiei.

Annapolis, 2 orașe în America nord.; 1) A. port în Scoția nouă, fundat 1605 de Francezi

sub numele Port-Royal; 3000 loc. 2) A. capit. prov. Maryland, 7000 loc., academie de marină.

Annelidae, v. Annulata.

Annenkov, 1) *A. Vasilevici Pavel*, scriitor rus, n. 1813 în Moscova, † 1887 în Dresda; a trăit mai mult în stăinătate; s'a distins ca critic, apărând pe Turgeniev, Tolstoi, Pisemskij și Ostrovskij; a edat operele complete ale lui Pușkin; opul cel mai însemnat: »Vospominanija i kriticeskija ocerki« în 3 vol. 2) *A. Nicolaevici Mihail*, general rus, constructorul liniei ferate militare transcaspice; n. 1835 în St. Petersburg; a luat parte și în resboiul român-ruso-turc la 1877/8; el a elaborat și planul liniei ferate siberiane; s'a distins ca expert și scriitor în ramul serviciului militar de trenuri.

Annia via, drum roman în Dacia, ducea dela Apulonia (Alba-Iulia) până la Aegidiopolis sau Colonia Annia (după unii Enild), astăzi Aiud.

Anno, metropolit și cancelar, v. Hanno.

Annominația, joc de cuvinte, când două sau mai multe vorbe de același cuprins se exprimă în legătură sintactică, același cuvânt însă figurează odată ca substantiv, apoi ca adiectiv sau verb și vice-versa.

Annona, în mit. romană e țina rodului de preste an, e în societate cu țina Ceres și în mână poartă cornu copiae. A. în limba comună înseamnă rodul anual.

Annu, compusele cu A., v. și sub Anu.

Annulata, o clasă de viermi, cu corp cilindric sau turtit, compus din un mare număr de segmente (inele) similare, mult puțin observabile. Pielea e provădută cu tot felul de suplimente, precum: perișori, cârligute, ventuse și parapodii (picioare rudimentare), ce le servă ca organe de locomoțiune. La cele mai multe specii cavitatea bucală se deschide la partea ventrală, iar cea anală la partea dorsală a corpului; gura e armată cu maxile și gâtul musculos. Respiră preste tot trupul și multe specii prin branchii. Sângele colorat circulă prin vase arteriale și venale și prin cavitățile corpului. Sexele sunt separate sau hermaphrodite; ouăle le depun în liber ori le învelesc într'un cocon; în cursul desvoltării unele trec prin metamorfoză. Cele mai multe specii sunt marine, unele petrec în ape dulci, altele pe uscat ori sunt ectoparasite. Se divid în 2 ordini: 1) *Chaetopoda* cu grupe de perișori cu părechia pe fiecare segment; perișorii sunt fixați în piele sau parapodii. 2) *Discophora* la extremitatea posterioară a corpului sunt provădute cu ventusă. V. *Viermi*. [V. B.]

Annulus piscatorius, sigiliul, cu care Papa în ceară roșie sigilează brevele apostolice sau actele de mai puțin însemnătate. Se numește așa, pentru că cuprinde imaginea sf. Petru ca pescar.

Annunziata, *ordimul*. În onoarea și sub numirea Annunțiației s'au instituit în apus în evul mediu mai multe ordine religioase și militare, cum sunt: 1) ordinul Annunțiației de Savoia, ordin onorific, instituit la 1362 de cătră Amadeu VI., conte de Savoia, sub numirea de ordinul colarului, reînviat la 1518 și consacrat P. S. Fecioare sub numele de Annunțiației, ce îl poartă până în ziua de azi. Insemnele acestui ordin consistă într'un colar cu briliante, de care atârnă icoana Maicii Domnului, și constituie cea mai înaltă distincțiune,

ce o dă regele Italiei ca șef al casei de Savoia. Pe colar e repetat mai de multe ori cuvântul FERT, însemnând: fortitudo eius Rhodum tenuit (tăria sau curajul său a păzit Rhodul), alusiune la vitejeasca apărare a acestei insule contra Turcilor până la 1522, când a cădut în mâinile sultanului Soliman II.; — 2) ordinul Annunțiației, fundat la 1500 în Bourges (Francia) de Ioanna de Valois, fiica lui Ludovic XI.; — 3) ordinul Annunțiației celestine, fundat în Genova la 1604 de Maria-Victoria Fornaro. [Dr. D. Radu.]

Annuum, leafă, salariu, venit anual, intertenție anuală.

Anobium Fab., gândac, atacă și deteriorează lemnele întrebuințate în construcțiuni și pentru mobile. Face un sgomot tic-tac produs de loviturile capului său pe lemn.

Anodyna, medicament, leac, care alină durerile (s. e. opiu, chloroform).

Anomal, iregular. *Anomala*, în gramatică numele formelor iregulare.

Anomalia, ori ce abatere dela regulă. În astronomie: distanța unghiulară a unei planete sau comete dela pereliul său. Există *A. adevărată și excentrică*, după cum se măsură unghiul respectiv prin raza vectoră sau prin raza elipsei. De cumva planeta s'ar mișca pretutindenea cu celeritate uniformă, atunci unghiul format de raza vectoră și osiă cătră pereliu se numește *A. medie*. Diferința dintre *A. adevărată și cea medie se numește »ecuațiunea centrului«*. — *A. termică* e diferența dintre temperatura medie a cutărui loc și cea medie a lățimei sale geografice.

Anona, Adans., (botan.) gen de arbori tropicali, ce aparțin familiei Anonaceelor și cresc în America și Africa. Fructele multor specii sunt comestibile, precum dela *A. squamosa* L., *A. reticulata* L., *A. cherimolia* Mill., *A. muricata* L. etc. Penultima se cultivă și în Europa sudică sub cerul liber, s. e. lângă Malaga; ultima specie, originară din America, e răspândită pretutindene sub tropici, ea excelează prin gustul delicios și mărirea extraordinară a fructelor sale, ce ajung până la 1 $\frac{1}{2}$ kgr. [A. Pr.]

Anonacee, (botan.) numele unei familii de plante dicotiledone lignoase, tropicale și subtropicale — numai în America și temperat-boreale — înrudite cu Ranunculaceele. Genuri importante sunt: *Uvaria* L., *Unona* L., *Anona* L. ș. a. [A. Pr.]

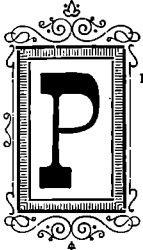
Anonim, nenumit, fără nume. *Societatea anonimă*, soc. pe acții.

A non posse ad non esse, regulă de probare; din împrejurarea, că ceva nu poate exista, urmează că nu există. A posse ad esse non sequitur argumentum: din împrejurarea, că ceva poate exista, nu urmează că și există în realitate.

Anonymus Belae regis Hungariae notarius (notarul anonim al regelui Bela), autorul celei mai vechi cronici a Ungariei »Gesta Hungarorum«. Cronica s'a păstrat în un singur manuscris dela începutul secl. XIV (din care dăm aci un facsimile), o copie necompletă a originalului, cuprindând numai originile Ungurilor și cucerirea Ungariei, cu luptele urmate până la 955. În prolog autorul spune, că scrierea sa este cea dintâi cronică a Ungariei asupra originilor poporului și genealogiei regilor; iar mai departe (cap. 15), făcând

Prodidit magister incipit plog^o in gesta hungarum.
 ac quondam bone memorie gloriosissimi bele regis
 hungarie notarius. H. suo dilectissimo amico uuo
 uenerabili. et arte litteralis scientie imbuco. salutem
 et sue petitionis affectum. Du^m dum in scolari studio
 sum^m eueni. et in historia sua qua ego e summo amore
 copuleris ex libris daretus frigy ceretoy q; auctoy. sic a ma
 gistris meis audivera. in unu uolumen ppo hlo copilaueru.
 pari uoluntate legerem. petiti a me ut sic hystoriam no
 iamam bellaq; greoy scripteram. ita et genealogiam regu
 hungarie et nobiliu suoy qualiter septē pncipales psona
 que herumogor uocant^r de terra scythica descenderunt. uel
 qualis sit tra scythica. et qualiter sit generat^r dixi almus.
 aut quare uocat^r almu pui dixi hungarie a quo reges hunga
 roy originem dixerunt. uel qd regna et reges s subungau
 erunt. aut quare pps de tra scythica egressus. p p^rdomu alie
 nigenay hungary et in sua lingua ppa mogeru uocant^r e scri
 berem. P^ruili eni me facturum. h alius negociis impedit^r tu
 e peribus et mee pmissionis ia pene etia oblit^r. n in p^rlitias
 tua dilectio debitum reddere monuisset. odenor q^d tuc di
 lectionis quamuis multis et diuersis hui^u laboriosi scilicet impe
 dit^r sim negociis. facere tam agillius sum que facere uil
 lisi. et eadm tradiciones diuersoy hystorographoy diu
 ne gre^o fult^r auxilio optimu estimans ut ne posteris in
 ultimam generatione obliuioni tradat^r. Optimu q^d dixi ut
 uere et simpliciter e scriberem. q^d legentes possint agnoscere
 quoru res geste essent. Et si tam nobilissima gens hungarie
 p^rmordia sue generationis. et fortia queq; facta sua. ex falsis fa
 bulis rusticoy. uel a garrulo cantu ioculatoy. quasi sompnan
 do audiret. ualde in decoy et satis indecent esset. Ergo p^ru
 amo. de certa scripturay explanatione. et ap^rta hystoriay
 interpretatione reru ueritatem nobilit^r papiat. Felix q^d hun
 garia. cui s^o dona data uaria. Omnis eni horis gaudeat
 de munere sui litteratoris. **Qua exordium genealogie re**

Transcriere întregă.

Predictus magister Incipit prologus in gesta Hungarum. ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius N. suo dilectissimo amico, uiro uenerabili et arte litteralis scientie inbuto, salutem et sue petitionis effectum. Dum olim in scolari studio simul essemus et in hystoria troiana, quam ego cum summo amore complexus ex libris Darethis Frigij ceterorumque auctorum, sicut a magistris meis audiveram, in unum uolumen proprio stilo compilaueram, pari uoluntate legeremus, petisti a me, ut sicut hystoriam troianam bellaque Grecorum scripseram; ita et genealogiam regum Hungarie et nobilium suorum, qualiter septem principales persone, que hetumoger uocantur, de terra scithica descenderunt, uel qualis sit terra scithica, et qualiter sit generatus dux Almus, aut quare uocatur Almus primus dux Hungarie, a quo reges Hungarorum originem duxerunt, uel quot regna et reges sibi subiugauerunt, aut quare populus de terra scithica egressus per ydioma alienigenarum Hungarij et in sua lingua propria Mogerij uocantur, tibi scriberem. Promisi et enim me facturum; sed aliis negotiis impeditus, et tue petitionis, et mee promissionis iam pene eram oblitus, nisi mihi per litteras tua dilectio debitum reddere monuisset. Memor igitur tue dilectionis quamuis multis et diuersis huius laboriosi seculi impeditus sim negotiis, facere tamen aggressus sum, que facere iussisti, et secundum traditiones diuersorum hystoriographorum, diuine gratie fultus auxilio, optimum estimans, ut ne posteris in ultimam generationem obliuioni tradatur. Optimum ergo duxi, ut uere et simpliciter tibi scriberem, quod legentes possint agnoscere, quomodo res geste essent. Et si tam nobilissima gens Hungarie primordia sue generationis et fortia queque facta sua ex falsis fabulis rusticorum uel a garrulo cantu ioculatorum quasi sompniando audiret, ualde indecorum et satis indecens effet. Ergo potius ammodo de certa scripturarum explanatione et aperta hystoriarum interpretatione rerum ueritatem nobiliter percipiat. Felix igitur Hungaria, cui sunt dona data uaria. Omnibus enim horis gaudeat de munere sui litteratoris. Quia exordium genealogie re-

mențione de o întâmplare din timpul regelui Andreiu I. (1047—1060), el adaugă: »cum se va spune în cele următoare«. Tot pentru timpul lui Andreiu I. aflăm citate în cronica de Buda, »cărțile vechi *Gesta Hungarorum*«, nume ce îl are și cronica lui A. Deci »*Gesta Hungarorum*« a lui A., care, după spusele autorului, cuprindea și »genealogia regilor«, — pe când cele 57 capitule păstrate în o singură copie nu ajung nici până la Geisa, tatăl lui Ștefan cel Sfânt — avea în original și istoria regilor, adevărită ca existentă pentru timpul lui Andreiu I. Acest fapt este important pentru a stabili etatea autorului, chestiune mult controversată până acum.

Bela, al cărui fost notar (quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius) se numește A., e numele a patru regi ai Ungariei: B. I. la 1061—1063, B. II. la 1131—1141, B. III. la 1173—1196 și B. IV. la 1235—1270. Roesler (*Romänische Studien*, Leipzig 1871) și adepții lui, între cari mai ales Marczali (*Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden*, Berlin 1882), fac pe A. notar al lui B. IV., ultimul din regii cu acest nume. Această părere, inadmisibilă pentru mai multe criterii ale cronicii, cade prin faptul că înainte de suirea pe tron a lui B. IV. exista în Ungaria o cronică numită »*Gesta Ungarorum*«, din care călugării Dominicani s'au informat despre vechea patrie resărăitană a Ungurilor, înainte de a întreprinde misiunea lor predicătoare în acele părți. Extrasul dat din acea cronică în memoriul dominicanului Ricardus din a. 1237 asupra acestei misiuni săvârșite (Theiner, *Monum. Hung. I.*, 151) corespunde întocmai cu partea respectivă din »*Gesta Hungarorum*« a lui A. și prezintă lucruri, cari nu se află în altă cronică ungurească, afară de cea a lui A. Neputând admite că A., concordând astfel cu extrasul dominican din o cronică »*Gesta Ungarorum*«, ar fi utilizat o asemenea cronică anterioară lui, unde el însuși prezintă cronică sa ca cea dintâi cronică a Ungariei: trebuie să susținem, că acea cronică existentă înainte de B. IV., cu nume și conținut ca cea a lui A., este însăși cronică acestuia. În conformitate cu acest fapt mai mulți istorici de acum țin pe A. de notar al lui B. III., părere susținută mai întâi de Engel (*Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et de origine Valachorum, Vindobonae 1794*) și Pray (*Historia regum Hungariae tom. I.*, Budae 1801). Dar argumente directe pentru timpul acestui rege lipsesc.

Scind însă, că cronică lui A. cuprindea și istoria regilor, probabil până în timpul său, trebuie cercetat dacă în celelalte cronici unguresci nu se află urme din acea parte a cronicii și, prin aceasta, indicii pentru etatea autorului. În această privință ne surprinde faptul că în cronică ilustrată (*Chronicon pictum*, ed. Florianus, *Historiae Hungaricae fontes domestici*, vol. II.), scrisă în a. 1358 după isoave mai vechi, partea despre domnia lui Bela II. și a fiului său Geisa II., care 'i-a urmat în domnie, are cu totul caracterul contemporanității. Vedita părtinire a cronicarului pentru acești doi regi, ostilitatea lui față de Bela II. și tatăl său Álmos și în contra fiilor săi Ștefan II. și Boris — în toată cronică singurul cas de nedevotament și ură față cu di-

nastia, — în fine expresiuni ca: »și pe dușmanii lui (Bela) 'i-a dat Dumnezeu de ocară până în ziua de astăzi« (cap. 64), aceste criterii arată invederat, că autorul original al acestei părți a cronicii era un curtean al regilor Bela II. și Geisa II. Cu Geisa II. (1141—1161), după care urmează în toate cronicile unguresci, o frapantă lacună până la Andreiu II. (1205—1235), se sfârșește această parte mai veche a istoriei regilor cu caracter contemporan pentru întâia jumătate a secl. XII. Stilul ei, cu descrieri de persoane după modele medievale despre istoria troiană, cum e descrierea lui Coloman (cap. 60), înfățișat ca un adevărat Thersites, are această caracteristică comună cu A., care deasemenea împrumută descrierea persoanelor sale din istoria Troiană a lui Dares Phrygius ș. a. Și notarul lui Bela fiind, după spusele sale proprii, primul cronicar al Ungariei, el urmează să fie acel cronicar contemporan cu Bela II. și Geisa II. Pentru timpul acestor regi cronica lui A. prezintă încă diferite alte criterii, pe lângă înrudire cu acea parte din cronică ilustrată, criterii, cari îl denotă ca notar al lui Bela II.

După toată probabilitatea A. a scris deci cronică sa în domnia lui Geisa II. (1141—1161), ducând-o până în timpul său. Dar istoria regilor, constatată, cum am văzut, până în domnia lui Andreiu I., cu urme aflate în cronică ilustrată până în domnia lui Geisa II., unica copie ne-completă a cronicii lui A. nu ne-a păstrat-o, această parte fiind cuprinsă în alte cronici posteroare. Păstrarea separată a părții dintâi o mulțămim poate împrejurării, că ea se deosebea de celelalte cronici, cari încep cu istoria Hunilor, adăugată pe la începutul secl. XIII. și urmată, după o scurtă narațiune a venirii Ungurilor, de istoria regilor. Faptul, că istoria Hunilor lipsese la A., este de asemenea unul din argumentele pentru etatea lui mai veche. Partea păstrată, cuprinzând cucerirea Ungariei și luptele avute cu popoarele aflate aici de Unguri, cu sciri mai bogate ca celelalte cronici, este importantă pentru etnografia și istoria Ungariei și Ardealului pe timpul venirii Ungurilor. În deosebi cu privire la istoria Românilor din Dacia, ea este cel mai prețios isvor istoric pentru acel timp. Autenticitatea scirilor lui A. în această privință, contestată de Roesler și adepții săi, se confirmă prin cercetări mai recente. (Rohonyi, *A honfoglalás története*, Budapest 1895.) *Edițiuni*: Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum I. Endlicher*, *Monumenta Arpadiana*. Florianus, *Historiae Hungaricae fontes domestici I. Acad. Ung.*, Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól, Budapest 1892, cu traducere și facsimile. [D. On.]

Anonymus Lugoshiensis, autorul necunoscut al vocabularului intitulat »*Dictionarium Valachico-Latinum*«; (v. ac.) după Hașdeu (*Etym. M. Rom.* p. 3113) a fost un Bănășan din Lușoș și a trăit în a doua jumătate a seclului XVII.

Anophthalmos, lipsa înăscută a bulbului (globul ochiului), de regulă în ambele părți.

Anoplotherium, gen de animale antediluviane (perioadă terțiar) din grupa pachidermatelor (s. e. hippopotamul). [M.]

Anopsia, orbire. Ochiul, care nu permite conducerea, se socotește orb. Ori ce cauză care oprește

întrarea luminei în ochiu până la *retina* membră din fundul ochiului, pe care se imprimă imaginile luminoase, și ori ce cauză, care a desființat partea nervoasă a ochiului (*retină, nerv optic*, ori *centrul vidual din creier*), este o cauză de orbire.

Anorchia, lipsa testicului.

Anorexia, lipsa apetitului, un simptom constant la morbiile cronice de stomac.

Anorganic, fără organe, fără viață; corpurile anorganice nu se derivă nici dela plante nici dela animale, ci sînt substanțe minerale.

Anorganologia, învățătura despre substanțele anorganice; aceea aparține mineralogiei, geologiei, chimiei anorganice.

Anormal, abnorm, ce se abate dela regulă.

Anorthoscop, (*grec.*) aparat optic, inventat de fiziicianul belgian Plateau (1836). A. consistă din două discuri așezate unul asupra altuia, cel de asupra intransparent, dar strălăcit de aperturi, al doilea transparent; între discuri se află o icoană schimosă. Dacă înapoia aparatului se pune o lumină și discurile le învîrtim cu reperiune în direcțiune contrară, pe lângă o anumită celeritate de învîrtire, imaginea, prin aperturi, se va vedea regulată. Causa zace în durata impresiunii.

Anortita, mineral, plagioclasul cel mai basic, foarte bogat în calciu; mineral constituent al multor roce eruptive, s. e. diorite, diabase, gabrouri, basalte etc.

Anosmia, lipsa simțului pentru miros, este sau înăscută sau o urmare a paralizei nervului olfactoriu. Se arată și la catar de nas, isterie etc.

Anost, (*grec.*) neplăcut, nesărat, fără gust.

Anquetil-Duperron, *Avram Hyacinthe*, orientalist, n. 1731, † 1805. La 1755 morse în India și după reîntoarcere își publică studiile sale în mai multe opuri, între cari: »Recherches historiques et géographiques sur l'Inde», »l'Inde en rapport avec l'Europe» ect.

Ansbach, (*Onolzbach*), capitala cercului bavarez Mittelfranken, lângă Rezat, 15,000 loc., țiguri însemnate de cai și vite. Mai înainte a fost capitala principatului A., care (1362) a ajuns în posesia burgraului Friedrich V. de Nürnberg, și dela despărțirea de Baireuth (1398) se numia țeara de sub munte. La 1415 a fost unită cu Brandenburgul, însă după o mai lungă unire cu Baireuth, la 1603 a devenit iarăși principat independent. Margravul Karl Alexander cedă principatul la 1791 Prusiei; la 1807 deveni posesiune franceză, iar mai târziu bavareză.

Anse, (pron. Angs), oraș în depart. francez Rhône, arondis. Villefranche, 2000 loc. Aci s'au ținut mai multe sinoade (1075 sub Grigorie VII., 1298 sub Bonifaciu VIII.).

Anselmus, v. Canterbury.

Ansgar, (*Anșar*), sfânt, apostolul Nordului, n. 801 în Picardia, † 865. Chiebat de împăratul Ludovic ca monach din mănăstirea Corvey, a predicat Evangelia cu mare succes în Danemarca și Svedia, unde înființă și o școală de misionari; la 831 întăiu arhiepiscop de Hamburg, centrul pentru misionarii peninsulei scandinave, iar la 848 a fost strămutat la Brema. A trăit în toată viața din lucrul mănărilor sale. Biografia lui v. în »Monumenta Germaniae historica» tom. II. și de Tappehorn (1863).

Anson, *George Lord*, (1697—1762), celebru admiral engles. Principalul fapt de arme al lui este capturarea unei escadre franceze, comandată de Jonquière (1746). A fost ministru de marină (prim lord al admiralității) în anii 1751 până 1756, apoi a căpătat titlul de Admiral al Flotei. [Constant B.]

Anta, (*lat.*) stîlp lipit de zid, avînd o secție dreptunghiulară puțin eșită. Câte odată ia și numele de pilastru; acest nume însă se aplică mai mult la un stîlp liber de zid ca și o colcană, însă cu secție pătrată în loc de circulară.

Antacida, (*lat.*) medicamente, cari reduc acreala în stomac, intestine etc.

Antagonism, rezistență, opozițiune. *Antagonist*, contrar, protivnic.

Antalkida, un spartan viclean; *pacea lui A.* (387 a. Chr.), încheiată cu intervențiunea lui între Persia și statele eline, pe capăt rebeliunii corintice și stipulă, că orașele grecesci din Asia mică să rămână în atîrnare de imperiul persic, iar celelalte state eline să rămână antonome. Cu executarea acestor stipulațiuni fû încredințată Sparta.

Antananarivo, capitala insulei Madagascar.

Antăos, după mit. grecă fiul lui Poseidon cu Găa (pămîntul), a fost un uriaș din Lybia. Pe străini îi silea ca să se lupte cu el, dar atîngînd pămîntul (pe mama sa) căpeta puteri nouă, și pe toți luptătorii îi omoria. Hercules în luptă l-a apucat și l-a ținut tot sus în aer pînă ce l-a sugrumat, și nu l-a lăsat ca să atingă pămîntul. [Atm.]

Antaphrodisiaca, remedii pentru domolirea poftelor sexuale (bromul de potasă, camfor).

Antarctic, termin astronomic, sub care înțelegem regiunile din apropierea polului sudic. V. *Arctic*.

Antares, numele unei stele duple de gradul I. în constelațiunea scorpionului cu rectascensiune 245° 21' și declinațiune sudică 26° 8.5'. Se numește A. (contra-Marte) din cauză că lumina sa roșietică seamănă cu a planetei Marte.

Antarthritis, medicamente împotriva podagrei, artritei urice.

Ante, (*lat.*) prepozițiune = înainte.

Antecedent, anterior, ce precede. În aritmetică se numește A. membrul prim în o rațiune, precum 5 în rațiunea: 5 : 3; al doilea membru (3) se numește consecent.

Antecedentă și consecența, (*lat.*) expresiunea raportului de dependență, ce se constată: *real*, între cauză și efect; *formal*, între rațiune și consecență. În *logică* se numește antecedentă subiectul, dacă din acela reiese predicatul de sine. La un silogism premisele sînt antecedente, concluziunea consecență. În *gramatică*: un substantiv ori un pronume pers., la care se referese un pronume relativ, încă este antecedentă. În stilul periodic, protassa se consideră ca antecedentă. [Pl.]

Ante Christum, (Ante Christum natum) înaintea născerii lui Christos.

Antedatate, a pune la scrisori un dat anterior timpului, în care se fac.

Ante diem, înainte de ziua fixată, înainte de vreme.

Antediluvian, ce a existat înainte de potop.

Anteflexio, (*lat.*) încovoarea, în cărnirea mitrei înspre înainte.

Ante meridiem, a. m., înainte de ameađi.

Antemetica, medicamente în contra vęrsării.

Antena, marină. V. Bompres.

Antenagiu, dreptul celui ăntăiu născut, în vechime ăntrodus în genere, mai cu samă la popoarele nomadice pe timpul patriarhilor. ăntăiul născut e moștenitorul averii, el e capul familiei, de el trebuie să asculte ceilalți frați. Acest drept l-a vëndut Isav (Esau) fratelui său mai mic Iacob pentru un blid de linte. Forma modernă a antenagiului este maioratul (v. ac.) [Dr. Lemény.]

Antene, (zool.) mustețele dela raci, insecte și miriapode; ele servesc la pipăit și uneori la miros. O antenă se compue din mai multe piese articulate ăntre deınsele; forma A.-lor la insecte este foarte variată (filamentoasă, pectenată, în formă de ghioagă etc.)

Antennaria R. Br., (botan.) gen de plante dioice, altcum foarte ănrudit cu *Gnaphalium* L. (v. ac.) din familia *Compositelor*, tribul *Imuloideae*. În țerile române se află adese specia: *A. dioica* Gărt. *A. plataginifera* R. Br., *A. margaritacea* R. Br. ș. a., se cultivă la noi în grădini sub numele de imortele (v. ac.) [A. P.]

Antenor, după povestirea lui Omer a fost cel mai ăntelept bętrân din Troia, care mereu sfătuia pe Troiani ca să se ămpace cu Grecii, estradănd pe Elena; o versiune ănsă spune, că el ar fi tradat orașul. După derămarea Troiei s'a refugiat cu Heneții (Veneții) în Italia, unde a ăntemeiat orașul Patavium (Padua).

Anteoccupatio, (lat.) prevenire (v. ac.)

Antependium, (lat.) decorațiunea păreților frontali și laterali ai altarului.

Antepenultima, (lat.) silaba ce premerge silabei a doua dela capătul cuvântului, deci a treia silabă dela capătul cuvântului.

Antequera, oraș în provincia spaniolă Malaga (Andalusia), ca. 30,000 loc. Mare industrie de mętasă și bavetas (flanelă).

Anterior, în dreptul cambial: emitentul și persoanele, cari mai nainte au ăscălit cambia și prin aceasta s'au obligat în calitate de giranți sau garanți (avalisti) ai emitentului, ori ai giranților, se numesc anteriori atât față de acela, care a girat-o sau a garantat-o mai tărđiu, cât și față de acela, care o posede în calitate de giratar. Sub A. unui posesor cambial se ăntelege seria ăntreagă a giranților (indosașților) dela nemijlocitul girant al posesorului cambial până la emitent, care ăncă ăntre în șirul anteriorilor și e responsabil. (Cf. I. Socaciu, Dreptul cambial, pag. 67.)

Anteriores, (lat.) ănteași, predecesori, străbuni. **Anterioritate**, prioritate în timp.

Anteriu sau **antereu**, haină țerănească lungă până la brău, ănceiată de sus până jos cu un rând de bumbi, ănflorită la piept, guler și măneci cu găitane de diferite colori, cu măneci strimte ănspre capăt, unde se ănceie prin trei bumbi. Tot A. se numește și haina, ce o poartă preoții sub jubea, lungă până jos.

Anteros, în mit. greacă fiul lui Ares cu Aphrodite. Până ce Eros (la Romani Amor) e deul iubirii, mai ales în inima femeii, A. e deul de iubire, arătată din partea bărbatului. [Atm.]

Antesignani, în legiunile romane numele acelor ostași, cari aveau să apere »signa» (semnele de

resbiu). A. au fost ostași aleși, ănzestrați cu diferite privilegii.

Ante terminum, (lat.) ănteața terminului, ănteața de ziua sau timpul statorit.

Anteversio uteri, v. uterus.

Anthela, oraș la ăntrearea Thermopilelor. Locul de adunare al Amphiktyoniilor.

Anthela, ănflorința cu aspect neregulat și fără contur general precis dela unele plante (Spiraea ulmaria, S. filipendula, diferite Juncacee). A. este considcrată ca o cimă multipară (*polichasium*), ale cărei axe de diferite ordine ies la niveluri deosebite după axa de ordin ămediat inferior, și cari scad în număr și desvoltare cătără partea superioară a ănflorinței. Acest fapt face pe unii botaniști să considere A. ca o formă de panicul cu axe sourtate, în care axele externe se ridică mai sus ca cele interne. (Cf. Eichler, Blüthendiagramme I; Pax, Allgemeine Morph. d. Pflanzen, pag. 156.) [V.]

Anthelmintica, medicamente, cari sau omoară paraziții intestinali (limbriici etc.) sau îi ameteșc, ănlesnind astfel delăturarea lor prin leacuri purgative. Filix mas, Punica granatum, Koussou, Santonin etc.

Anthem, (engl.) compozițiune bisericească cu un text biblic, ăntrodusă în biserica anglicană cătără sfârșitul secl. XVI., luă o ămportantă desvoltare mai cu samă prin Purcell și Händel. În Franția A. e o specie de dans popular, serbătorind sosirea primăverii.

Anthemis L., (botan.) gen din familia Composeelor, tribul Anthemideae, cuprinde plante erbacee, annale sau perene, mai adesea odorante. Sănt cunoscute vr'o 80 de specii, răspândite prin Europa și Asia occidentală precum și prin Africa boreală. În părțile noastre cresc mai multe specii, ăntre cari ănsemnăm pe *A. tinctoria* L. numită popular Iarbă de perină, Floarea de perină; *A. arvensis* L., vulgar Romoniță de câmp; *A. Cotula* L. (*Maruta Cotula* DC.) numită de popor Romoniță puturoasă sau Mărarul cănelui etc. Unele specii de A. sănt cultivate prin grădini ca plante ornamentale, așa este *A. nobilis* L., *A. purpurascens* DC. etc. *A. nobilis* L. se ăntrebuințează în medicină din cauza proprietăților sale stimulante, antispasmodice, datorite oleului esențial ce conține; această plantă este în același timp febrifugă, din cauza unui principiu amar. *A. tinctoria* L., după cum arată și numele, conține o substanță colorantă (galbenă), ceea ce face să se și cultive în unele locuri. [Z. C. P.]

Anthera, (grec. ănflorit), în botan. numele porțiunii terminale a staminei, în care se desvoaltă firele de polen (microspori) și care s'a numit astfel, pentru că devine vizibilă când floarea o ănflorită (v. Stamina). [V.]

Antheredie, în botanică organul care dă direct nascere la elementul sexual bărbătesc. Se desvoaltă prin urmare numai la plantele, cari se reproduc prin fecundațiune heterogamă și anume: Peronosporacee, Saprolegniacee, Monoblepharidee, dintre ciuperci; Vaucheria, Volvox, Eudorina, Sphaeroplea, Oedogoniacee, Characee, Cutleriee, Tlopteridee, Dyctiotacee, Fucacee și Floridee, dintre alge; la toate Muscineele, Cryptogamele vasculare și Phanerogamele. A. poate fi constituită dintr'o singură celulă sau dintr'un

complex de celule. Când A. este formată dintr'o celulă, are forma sferică (Floridee, Dyciotacee); ovală (Volvox, Fucacee); turtită ca un disc (Oedogoniee); alungită (Monoblepharis); arcuită (Peronosporae, Saprolegniee), sau întoarsă în formă de corn de berbec (Vaucheria). Tot dintr'o singură celulă e constituită A. la Phanerogame: sferică și externă la Gymnosperme, arcuită și internă la Angiosperme. Ori care ar fi forma, A. monocelulară este constituită dintr'un înveliș celulosic sau mai rar albuminoid (Angiosperme), un conținut protoplasmic, fin granulos, incolor sau colorat în verde sau galben (Alge), umplând complet cavitatea A. sau mai rariori lăsând în interior loc pentru una sau mai multe hidroplaste (Sphaeroplea), în fine un nucleu, adeseori foarte mare (Angiosperme) sau un număr variabil de nucleu (Peronosporae, Saprolegniee, Vaucheria). A. monocelulară provine direct din aparatul vegetativ și poate reprezenta un articol din corpul plantei (Sphaeroplea), sau un articol care se formează pentru acest scop (Monoblepharis, Vaucheria), sau o celulă a thalului (Volvox, Oedogonium), sau extremitatea unor ramuri simple ori puțin ramificate (Peronosporae, Saprolegniee) sau a unor ramuri foarte ramificate (Floridee), sau în fine a unor peri ramificați (Fucacee). Ele pot fi izolate (Vaucheria, Peronosporae etc.) sau alăturate în șir (Oedogonium) sau în suprafețe (Dyciotacee) ori în buchete (Floridee, Fucacee) și în aceste din urmă cazuri pot fi externe, neînvelite (Floridee) sau închise în nișe adâncături ale thalului, numite conceptacule (Dyciotea, Fucacee). Sau A. monocelulară nu provine direct din aparatul vegetativ al plantei, ci dintr'o mică plantă bărbătească (prothal) eșită ea însăși dintr'un spor (microspor) și în acest caz producând o singură A. (Phanerogamele) ori 2 A. (Marsiliacee, Salviniacee) sau prothalul este eșit dintr'un zoospor (androspor) și în acest caz producând un număr variabil de A. (Bulbochaete, unele Oedogonium). Ori cum ar fi A. monocelulară, poate da naștere unui singur Antherozoid mobil (unele Oedogonium, Bulbochaete) ori imobil (Floridee) sau unui număr mai mult sau mai puțin mare de Antherozoi mobili (Monoblepharis, Vaucheria, Sphaeroplea, Volvox, Fucacee, Salviniacee, Marsiliacee) ori imobili (Dyciotacee), sau în fine A. dă naștere unui tub fecundator, prin care se conduce protoplasma și nucleul bărbătesc (gonatoplasma) la elementul sexual femel (Peronosporae, Saprolegniee, Phanerogame). Când A. este formată dintr'un complex celular, poate fi externă, și în acest caz sferică (Characee, Sphagnum, Buxbaumia etc.), semisferică (Ferige, Equisetum, Selaginella), ovală (Hepaticae, Isoetes), alungită (Muschi), cilindrică (Cutleriee, Tilopteridee); ori A. poate fi internă și în acest caz sferică sau emisferică (Marathiacae, Ophioglossee, Lycopodium). A. multicelulară externă este constituită din două părți: a) dintr'un picior format de o celulă (celula basilară sau basală) așezată în interiorul aparatului vegetativ, pe care se desvoaltă A. (Ferige, Equisetum), ori crescută în interiorul A. (Characee) sau piciorul mai mult ori mai puțin alungit e format din 1—4 șiruri de celule (Cutleriee, Tilopteridee, Muscinee) sau piciorul lipsesce (Gymnogramme sulfurea, Pteris

serrulata); și b) dintr'o porțiune umflată terminală (A. propriu zisă) formată dintr'un singur șir de celule suprapuse, producând fiecare prin 4 bipartiții succesive 8 celule mume ale Antherozozilor (Cutleriee, Tilopteridee) sau e formată dintr'un înveliș și dintr'o parte centrală. Învelișul poate fi constituit dintr'un strat de celule poligonale (Muscinee, Equisetum), sau din opt celule tabulare (clape sau scutele) dispuse ca quadrantele unei sfere (Characee), sau din 8 celule dispuse 2 la basă, 4 pe laturi și 2 la vîrf (Selaginella), sau din 4 celule, 2 ventrale și 2 dorsale (Isoetes), sau din 4 celule laterale semiinclare, suprapuse în 2 inele și o celulă superioară ca un capac (Osmundacee), sau din 2 celule laterale inelare suprapuse și o celulă capac (Pteris serrulata, Gymnogramme, multe Asplenium) sau dintr'o celulă laterală inelară și o celulă capac (Aneimia). Porțiunea centrală este formată dintr'o celulă centrală (Ferige, Equisetum, Muscinee), sau din 2 celule (Isoetes), sau din 4 celule (Selaginella), cari produc prin divisiuni repetate celelele mume ale Antherozozilor; sau porțiunea centrală e formată din 8 celule alungite în formă de mâner (manubrium) libere între ele, lipite cu un cap pe mijlocul unei celule de ale învelișului (scutelum) și cu oelalt cap întors spre centrul A., unde se termină fiecare cu câte o celulă (cap), care poartă la rîndul lor 3—8 celule mici (capete secundare), cari la rîndul lor poartă câte 3—5 filamente lungi, formate din celulele (câte 250) mume ale Antherozozilor (Characee). A. multicelulară internă este formată dintr'una (Marattiacee, Lycopodium) sau 2 (Ophioglossee) celule centrale, cari produc celelele mume ale Antherozozilor și dintr'unul (Marattiacee, Lycopodium) sau 2 (Ophioglossee) strate de celule superficiale, cari închid la partea superioară cavitatea A. Păreții laterali și cel basilar sunt formați de celulele vecine ale aparatului vegetativ. Ori care ar fi structura lor, A. multicelulare rezultă dintr'o celulă periferică a aparatului vegetativ ordinar (Cutleriee, Muscinee) și pot fi izolate (Ricia, Iungermaniee) ori adunate în suprafețe (Cutleriee, Tilopteridee) ori pe conceptacole de formă și origino diversă (Marohantia, Muschi), sau A. multicelulare provin dintr'o celulă periferică a aparatului vegetativ (prothal), ce rezultă din germinarea sporilor (Ferige, Equisetum, Lycopodium) sau a microsporilor (Isoetes, Selaginella), proveniți ei înșiși (spori și microspori) din aparatul vegetativ ordinar, frunzos. A. multicelulare dau în totdeauna naștere unui număr oarecare, adesea foarte mare, de Antherozoi. [V.]

Antherozoid, în botanică desemnează elementul sexual bărbătesc mobil și în acest caz provăduț cu cili vibratili, sau imobil și în acest caz lipsit de cili vibratili, cari se desvoaltă în antheredie, de unde este pus în libertate la maturitate. Când A. provine dintr'o antheredie unicelulară, reprezintă tot sau numai o parte din conținutul antherediei (după cum ea a produs numai unul sau mai mulți A.); iar când A. provine dintr'o antheredie pluricelulară, atunci el reprezintă în totdeauna întreg conținutul unei celule mume (a Antherozozilor) rezultată din divisiunea celulei sau celulelor centrale (v. Antheredie). A. se desvoaltă prin renovație celulară (v. ac.) to-

tală sau parțială, adică tot conținutul oelulei mume sau al antherediei monocelulare, ori fiecare parte din conținutul ce este adunat în jurul unui nucleu din antherediile monocelulare, cari produc mai mulți A., se contractează eliminând mai toate substanțele nutritive (fire de amidon, hidropaste etc.) aglomerate în protoplasma celulei mume sau a antherediei monocelulare, și conservând foarte puține din ele sub formă de granule sau de visicule destinate a nutri A. în scurtul timp, în care se bucură de o vitalitate proprie. Când A. sînt imobili (și în acest caz le putem da numele de *antherospori*) conținutul antherediei sau porțiunea de conținut, din care provin, se dispune ca și într'o celulă (de care nici nu se deosebesc decât prin lipsa unei membrane), adică împrejurul unui nucleu central foarte aparent și de formă sferică sau ovală, după cum e și corpul A., se așează protoplasma într'un strat continuu, și cu un aspect mai mult sau mai puțin hialin (Dyctiotacee, Floridee). Când A. sînt mobili (Antherozoidii propriu zise), adică când presintă un corp și cili vibratili, atunci conținutul celulei mume sau porțiunea din conținutul antherediei unicelulare, din care derivă, se dispune în chipuri foarte diferite, cari reamintesc foarte puțin sau nu reamintesc de loc dispozițiunea dintr'o celulă. Astfel A. mobili pot fi: ovali sau triunghiari, cu un lung cil posterior (Monoblepharis); conici, cu extremitatea posterioară umflată, rotunjită, și cu extremitatea anterioară asouțită, hialină, ou un punct roșu lateral (așa numitul ochiu) și cu 2 cili vibratili la vîrf (Sphaeroplea, Volvox, Eudorina) în forma unui con întors în arc, cu 2 cili anteriori (Sclaginnella), ovali, elipsoidali ori piriformi, avînd pe o latură cătră extremitatea anterioară sau cătră mijlocul corpului un punct roșu în dreptul căruia se inseră 2 cili, unul dirijat înainte, altul înapoi (Vaucheria, Tlopteridee, Fucacee, Cutleriee), ovali cu foarte numeroși cili dispuși în lungul unei circumferențe și formînd un fel de guler mobil în jurul extremității anterioare a A. (Oedogoniee); sau în fine A. au corpul alungit și subțiat ca un fir și rescuit în spirală, cu o spiră și 2 cili vibratili la capul anterior (Hepaticee), cu mai multe întorsături de spiră și cu 2 cili (Muscinee, Lycopodium) sau cu mai multe spire și cu numeroși cili inserați în smoc la extremitatea anterioară ori pe prima jumătate de spiră (Ferige, Equisetum, Hydropteridee, Isoetes). Corpul A. este în todeauna constituit numai din nucleul celulei mume sau dintr'unul din nucleii antherediei (afară de Monoblepharis, la care corpul A. e format și din protoplasmă), care se alungesc (pentru A. eliptici și ovali) sau se alungesc subțindu-se la un cap, rămînînd drept (A. piriformi și conici) ori curbându-se (A. conici arcuiți), sau nucleul se alungesc subțindu-se în tot lungul său și se resucesce ca un rac de scos dopi (A. spiralați); iar protoplasma celulei mume sau porțiunile de protoplasmă adunate în jurul nucleilor din antherediile monocelulare, se desfac, în partea lor periferică, în fire subțiri și lungi, cari constituiesc cili vibratili ai A., iar în partea lor centrală constituiesc o vesiculă apoasă, cu puține granulațiuni, și care se desparte de corpul A. când acesta iese afară din antheredie sau după ce a fost purtată cîtva timp de

extremitatea posterioară a A. Odată ieșiți din antheredie, A. se mișcă, cu ajutorul cililor, foarte repede în lichidul ambiant (apa) descriînd o linie spirală (A. spiralați) sau un con, a căruia basă e descrisă de extremitatea posterioară, lipsită de cili, a A. Când A. presintă și un cil posterior, atunci acesta servă pentru cărmă, iar cel anterior pentru mișcare. (V. fecundațiunea heterogamică.) (Cf. Schacht, Die Spermatozoiden in Pflanzenreich. 1864; Rose, Ann. acad. d. Sciences, Paris 5 ser., T VII. et Bull. Soc. bot. de France 1864—65; Strassburger, Jahrb. für wiss. Bot. VII.; Guignard, Revue générale de Bot. I., 1889.) [V.]

Anthesa, periodul normal de înflorire a plantelor. Pentru plantele cari cresc în România și provinciile circumvecine, A. corespunde în general cu prima jumătate a periodului de vegetație anuală. Incepe primăvara, în Februarie sau Martie, (multe Liliacee, Ranunculacee, Papaveracee etc.) și sfîrșesc cu prima jumătate a lunii Iulie. Sînt însă unele plante, a căror A. are loc toamna (Colchicum, Gagea etc.) A. depinde de condițiunile exterioare. Ea este accelerată când planta este slab nutrită, preoum și de căldură și uscăciune. Din contră este întărită când planta este bine nutrită, sau e în frig ori prea mult udată. Pentru aceeași plantă A. variază cu latitudinea. După indicațiunile lui Schübler fiecare grad de latitudine ar întîrzi A. cu patru zile. În raport cu vîrsta plantei A. poate să aibă loc în primul an de vegetație (*plante anuale*), sau în al 2-lea an (*bisamuale*), sau după mai mulți ani (*plurianuale*). Ea poate să aibă loc numai odată în viața plantei (*monocarpice*) sau de un număr de ori nelimitat (*plante polycarpice*). [V.]

Anthocyanina, substanță colorantă, azotoasă. Se găsește în soluție în hidropastele celulelor din florile, fructele, tulpinile sau rădăcinile colorate în roșu, violaceu, violet sau albastru. Variațiunea de culoare se datorează reacțiunii sucului hidroplastelor. Când sucul e alcalin A. e albastră sau violetă, când sucul e acid A. e roșie. Experimental se dovedește acidifiînd sau alcalinifiînd extractul apos de A. (din sucule de sfeclă roșie, varză roșie, florile de pansete etc.) Intr'un exces de alcali, extractul apos devine verde. A. se pare că se desvoaltă în plante dintr'un tanin incolor (cf. Wigand, Die rothe u. blaue Färbung etc. Bot. Heft II. 1887; Pick, Bot. Centralblatt Bd. XVI.) sub influința mai ales a luminei. De altfel rolul A., cît s'a putut dovedi experimental, este multiplu. Așa A. servă: 1) ca parasol, pentru a protege părțile verzi ale plantelor contra luminei solare prea vii (de aceea se desvoaltă în ramurile și frunzele tinere, cari apoi devin verzi; pe fețele frunzelor, ramurilor și frunzelor, cari privesc lumina etc.); 2) pentru a transforma razele luminoase ale soarelui în raze calorifice, (de aceea se desvoaltă unde temperatura e scădută: primăvara în frunzele și ramurile, cari încep a se desvolta; toamna în frunze și extremitățile ramurilor; în frunzele plantelor perene, cari persistă și iarna, cum: Sempervivum tectorum, Hedera Helix, Mahonia aquifolium etc.; pe fața inferioară a frunzelor unor plante, ca Hydrocharis Morsus ranae, Cyclamen Europaeum; pe fața inferioară a frun-

zelor celor mai de jos, despre pământ, la diferiți arbori și arbuști; în fine la plantele de câmpie când se cultivă în muști, precum și la mai toate plantele alpine); 3) pentru a înlesni transformările și deplasările substanțelor plastice în fasciculele conductoare, (petiolul și nervurile de *Salix*, *Polygonum Fagopyrum* etc.) A. apare încă mărginind ranele sau părțile bolnave al frunzelor și fructelor, precum și la multe plante constituind varietăți roșii (s. e. fagul roșu, alunul, sorbul, varza, sfecla etc.), fără să se poată însă spune cauza apariției sale. Același lucru, când A. apare la întuneric (în florile de *Crocus vernus*, *Scilla sibirica*, *Tulipa gesneriana*, cultivate la întuneric, și natural în frunzele interne din căpățina de varză roșie, în parenchimul intern din rădăcina de sfeclă etc.) (Cf. Kerner v. Marilaun: *Pflanzenleben* II. pag. 504; Kny, *Atti del Congresso Botanico internazionale di Genova* 1892.) [V.]

Anthodium, nume botanic special aplicat pentru capitolul *Compositae* (v. ac.)

Anthologia, (*grec.*) în botanică: descrierea florilor, colecțiune de flori sau arătarea semnificațiilor lor alegorice. În înțeles figurat: Colecțiune de poezii. Grecii s'au ocupat de timpuriu cu adunarea de inscripțiuni, necesare la compunerea istoriei. Poetul Meleagros din Gadara (Siria) a fost primul, care a cuprins (cam la 60 a. Chr.) în o «cunună» epigrame și poezii erotice de ale lui și de alți 46 autori (*Archilochos Alkaios, Anacreon, Simonides, Sapho, Erinna* etc.) Alte colecțiuni au făcut *Diogenianos* din *Heraclia*, *Straton* din *Sardes*, apoi *Agathias* (secl. VI. d. Chr.) Din aceste col. perdute a extras în secl. X. *Constantinos Kephala* din *Constantinopol* cele mai reușite produse într'o A. nouă, din care a aflat *Salmasius* la 1606 un manuscris complet în o bibliotecă din *Heidelberg* (edat mai în urmă la *Paris* de *Dübner*, 1864—72, 2 tom. »*Anthologia graeca*» etc.) Traducțiuni germane au făcut *Jacob* în »*Viata și arta bătrânilor*» (*Gotha* 1824) și *Herder*. Cuprinsul acestei A. este foarte variat (preste 300 autori) și formează o comoară neprețuită atât în ce privește limba, istoria și moravurile Elinilor în diferitele perioade, cât și din punct de vedere poetic. Ea ne-a păstrat produse, pe cari altcum nu le-am cunoaște. După modelul grecesc s'a format și o A. latină. Basa a pus-o *Iosif Scaliger* cu »*Catalecta veterum poetarum*» (*Leiden*, 1573, 1595 și 1617). După el *P. Pithou*s: »*Epigrammata et poemata vetera et codicibus et lapidibus collecta*». (*Paris* 1590, ultima dată *Genf* 1619.) Colecțiune bogată, dar puțin critică, este: »A. latină» de *P. Burmann jun.* (*Amsterd.*, 1773, 2 tom.) *Meyer* a cercat a separa produsele vechi de cele noue în »A. veterum latinorum epigrammatum et poematum» (*Lipsca*, 1835, 2 tom.) Prima colecțiune critică e »A. latina» de *A. Riesos*, (*Lipsca*, 1869—1870) cu 942 poezii păstrate în manuscrise. Valoarea artistică a acestor produse e diferită. Unele sânt adevărate mărgăritare de poezii latine, altele mediocre și rele. *Bücheler* promite o colecțiune de inscripțiuni metrice. Bogată în A. este literatura a r a b ă, persică și turcescă. Cunoscută e *Hamasa arabă*. Psaltirea încă e o antologie. Din literatura română merită amintire: »*Antologia*» de *I. Manliu*.

[Dr. E. Cristea.]

Antologion, (*grec.*) florilegiu, carte liturgică, în care se cuprind excerpte din cântările solemne prescrite la serbători mai alese, precum și rubrice sau tipicul acelor cântări sacre.

Anthos, (*grec.*) floare.

Anthoxantina, substanță colorantă vegetală, roșie sau galbenă-roșcată. Se găsește împregnând chromatoforii (v. ac.) în formă de discuri rotunjite sau colțuroase ori stelate, din fructele cărnose (boabe = bace) colorate în roșu (patlagele roșii, ardei, fragi, scorușe, în fructele de *Lycium*, *Lonicera*, *Solanum dulcamara* etc.), din antherediele roșii dela *Characeae* și *Muschi*, din arilul dela *Taxus baccata* etc. Se poate extrage cu alcool. Soluția alcoolică prezintă un spectru identic cu al *chlorophillei*, din care și provine A., de oarece la început fructele sânt verzi, colorate prin *chloroplaste*, și numai când fructele se coc devin roșii, *chloroplastele* devenind *chromoplaste* cu A. Odată desvoltată în plantă, A. nu mai încearcă nici o transformare ulterioară. Ea servă pentru a pune în evidență fructele, ca să fie vădute și mâncate de animale. Aceasta pentru asigurarea și înlesnirea desiminațiunii semințelor. (Cf. *Courchet*, *Annales de Sciences Naturelles*, *Paris*. 7. série, tom. 7.) [V.]

Anthoxantum, (botan.) gen din familia *Gramineelor*, tribul *Phalarideelor*, cuprinde plante aromatice cu paniculă terminală, cu rămurele scurte și spicule dese. Spiculele sânt uniflore. Glumele inferioare 2 persistente, acute, mucronate sau cu arista de tot scurtă, cele 2 infermede dorsal sau basilar aristate. Floarea conține numai două stamine. Speciile acestui gen cresc mai ales în Europa, una se află și în Asia și America temperată și boreală. A. *odoratum* L. e răspândit în România pe câmpii și pășuni pretutindene până în regiunea alpină și e cunoscut sub numele de paragină sau vițelar. [A. Pr.]

Anthozoari, (*coralieri*), clasă din coelenterate (zoophite), cuprinde animale cari trăiesc în mare ca persoane isolate (rosele de mare, actinia), sau în colonii arborescente ca coralierii (v. coralii).

Anthracen, (*Paranaftalina*, *Reten*), o hidrocarbură ce se află în gudroanele obținute la destilațiunea cărbunilor de piatră (0.50—1%), din cari se extrage prin destilațiune fracționată; (produsele ce destilă între 270—300° C. dau o masă cristalină, A. brut). A. servește la fabricațiunea alizarinei artificiale, de mare importanță industrială.

Anthracit, cărbune fosil conținând mai mult de 90% carbon; luciu vitros, chiar ceva metalic, culoarea e un negru cenușiu, casura concoidală; arde greu, fără fum, cu flacăară slabă, dă însă o căldură intensivă. Greutatea specifică e 1.4—1.7. Durezza 2—2.5. Se găsește în straturi, cuiburi sau lentile în siluric, devonic, carbonifer sau permic; însoțesc uneori ulia. Alpii, Carpații români, (Schelea, Drăgoesci, Stăncesci), Banat, giseminte mari în Rusia, China, Pennsylvania, Rhode Island, Massachusetts. Combustibil foarte apreciat și întrebuințat în metalurgie.

Anthracometru, aparat inventat de A. de Humboldt pentru determinarea acidului carbonic în aerul atmosferic.

Anthracosis, afecțiuni pulmonare produse prin inspirarea și grămădirea de pulbere de cărbuni etc. în diferitele părți ale plămânilor. Pătinesc

de astfel de morbi mai ou samă lucrătorii din felurilele fabricii și ateliere.

Anthracotherium, un animal (pachyderm) fosil, mai de aproape înrudit cu ipopotamul și porcul. S'a aflat în straturile de cărbuni terțiarii ai Piemontului și Germaniei de vest.

Anthrax, un fel de bubo. Pe oănd buboaietele comune se mărginesc numai la o inflamare circumscripă a pielii și cel mult a țesăturii subcutane, la A. inflamațiunea și gangrena ia extindere mai mare, atât în periferie cât și afunghime. De multecori e concomitat de simptome grave; ba causează și moartea. Se ivesce pe diferite părți ale corpului. Mai periculoase sânt cele de pe față și ceafă. Este morb contagios cu deosebire la vite cornute, cai, porci, oi etc.; dar atacă și pe om. E causat de bacillus anthracis.

Anthrenus, gândac lung de 2.5 mm., negru, cu pete galbene neregulate. Larva are lungime de patru milimetri; colorare albicioasă, cu perigalbeni pe ea, cei din partea posterioară terminați în formă de săgeți. A.-ii adulți trăiesc în locuințele noastre, dar mai cu samă în musee, larvele ler rod insectele din colecțiuni, penele parșilor împăiate, pielea mamiferelor și cadavrele mumificate.

Anthriscus, Hoffm., (botan.) gen din familia Umbelliferelor, tribul Ammineae, cuprinde plante erbacee, anuale, bisanuale sau mai rar perene. Florile sânt albe mai adesea polygame. Acest gen conține vr'o 10 specii, răspândite prin regiunile temperate sau subtropicale ale emisferei boreale. În România și în țerile vecine cresc mai multe specii, dintre cari însemnăm: *A. silvestris* Hoffm. prin livezi, prin poieni și pe marginea pădurilor. *A. Cerefolium* Hoffm. (*Scandix Cerefolium* L.) numit popular Asmațui, Hațmațuchi, crește pe lângă garduri, prin livezi și pe marginea pădurilor. *A. vulgaris* Pers. etc. Prin grădini se cultivă *A. Cerefolium* Hoffm. din cauza frunzelor sale aromatice, cari se întrebuințază în bucătărie. [Z. C. P.]

Anthropogonia, învățătura despre desvoltarea omului și a diferitelor rase omenesci.

Anthropogeografia, sciința ce se ocupă cu influența naturii (pământului, climei etc.) asupra corpului și spiritului omenesc, căutând cauzele pentru felurilele însușiri și pentru lățirea omului după regiuni. Lit.: Ratzel »Anthropogeographie« (1882 și 1891).

Anthropoidi sau *antropomorfe*, momițele cari seamănă mai mult cu omul. Ele sânt mari, fără coadă și trăiesc în zona fierbinte din continentul vechiu. Cele mai însemnate sânt șimpanseul, gorila și orangutanul.

Anthropolatria, închinarea la ființe omenesci, ca la dei. Păgânii acusau pe creștini cu A., pentru adorarea lui Ius, iar aceștia pe păgâni pentru adorarea eroilor, regilor etc.

Anthropoliți, *Androliți*, remășițe fosile din schelete omenesci.

Anthropologia, (*grec.*) sciința despre om, cuprinzând anatomia, fiziologia, psihologia și istoria lui; tratează deci: 1) despre originea, însușirile de rassă ale diferitelor popoare, privitoare la craniu și schelet, colorarea pielii și ochiului; 2) despre legătura etnologică a popoarelor vechi între sine și cu cele de aji; 3) despre originea

și poziția omului în natură, despre legătura genetică între om și animalele mai desvoltate etc. Deosebim deci A. fisică, A. istorică și A. psihică. A. a fost întemeiată în secl. XVIII. de P. Camper, Sömmering și Blumenbach, îmbogățită fiind apoi de Morton, Retzius, Hoeven, Virchow și soc. antropologice din Paris și Londra. Lit.: I. Ranke »Der Mensch« (2 vol.), »Dict. des sciences anthropologiques« (1882), Lubbock »Prehistoric times« (1890).

Anthropomorphismus, doctrina care atribuie lui Dumnezeu formă de om.

Anthropopathismus, doctrina care atribuie lui Dumnezeu sentimente și afecțiuni omenesci.

Anthropophagia, (*grec.*) v. canibalism.

Anthropos, (*grec.*) om.

Anthyllis, (botan.) gen de plante din familia Leguminoaselor, trib. Loteeae. Cuprinde specii răspândite în Europa, mai ales meridională și părțile vecine din Africa și Asia. *A. Vulmeraria* L., perenală herbacee, crește și la noi și se recomandă ca plantă furajeră. *A. Barba Jovi* L. ș. a. specii lignoase servesc ca plante decorative de grădină. [A. Pr.]

Anti, prepozițiune *grec.* = contra; se întrebuințază mai ales în forme compuse pentru a designa ceva față în față, s. e. Antiparos, în față cu insula Paros.

Antiapex, (*lat.*) acel punct de pe bolta cerească, ce se află diametral opus lui apex (v. ac.)

Antiaris, gen de plante din familia *Urticaceelor*, tribul *Artocarpee*. Cuprinde arbori și tufe cu suc lăptos, ce au flori monoice, cele masculine capitate, cele femele solitare. Speciile acestui gen cresc în India orientală și insulele malaieze. *A. toxicaria* Lesch. e celebră ca plantă, al cărei suc se folosea odinioară de Iavanezi spre a-și procura un venin teribil pentru săgețile lor. Ea e cunoscută în patrie sub numirea de upas antiar, pohan upas sau și ipo. [A. Pr.]

Antibachus, vers antic cu trei tacte, în fiecare tact cu două silabe lungi și una scurtă: — — —. Este versul Bachius invers.

Antibaptiști, contrarii botezului.

Antibarbarus, (*grec.*) titlul cărților, în cari se cuprind barbarismele unei limbi precum și modul de a le înlătura.

Antic, (*lat.* antiquus), vechiu, străvechiu. Termin pentru desemnarea a tot ce este rest de cultură și artă *grecă* ori romană. Opusul a tot ce este romantic și modern.

Antichlor, mijloace destinate a depărta ultimele resturi de chlor din fibrele (vegetale) albe cu chlor s. e. Sulfid de sodiu, Hiposulfid de sodiu și chiar gaz aerian.

Antichresa, (pactum antichreticum), contract prin care creditorul dobândește dreptul de a-și apropria fructele unui imohil (mutuus pignoris usus pro credito), remis lui de datornic cu îndatorirea de a le impuța pe fiecare an asupra dobândilor, de sânt datorite, și apoi asupra capitalului creanței sale. A. trebue făcută în scris (la sume preste 150 lei). De dări și întreținere se îngrijesce creditorul. Cod. civ. titl. XVI. — În Ungaria a existat până la 1848 o formă interesantă de A. în zălogirea de imobile.

Antichrist, o personalitate, despre care prețice sf. Scriptură (1 Io, 2, 18; 2 Tes. 2, 1—12;

Apoc. 13, 18), că va veni la capătul lumii și, făcând minuni aparente, va amăgi pe mulți, dar Christos îl va nimici. Cele prețise despre A. mulți le-au aplicat în decursul timpului la persecutorii creștinilor.

Antichton, în sistemul cosmic al Pithagoreilor un corp ceresc, aflător înălăuntrul eclipticei; stând în fața pământului, se mișcă în jurul focului central. *Antichtoni* = antipozi.

Anticipațiune, 1) A. în filosofie, traducere din grec. »prolepsis«, cunoștință prealabilă, anticipată; la Epicur: cunoștință despre un lucru, care încă nu a ajuns sub simțurile noastre; înțeles mai restrâns i se dă la Kant, care numește A. una dintre presupunerile apriorice ale experienței. 2) A. în înțeles financiar: ridicarea venitelor înainte de termenul de plată. 3) Afaceri de A. în comerț: afaceri de comisiune, la cari comisionarul (acela care îndeplinește afacerea) anticipează comitentului (care dispune afacerea) o parte a valorii mărfurilor primite spre vânzare în comisiune, încă înainte de a le fi vândut. 4) A. în muzică: trecerea unui sau a mai multor tonuri ale unei armonii la altă armonie, înainte de deslegarea celei precedente.

Anticitate, periodul de timp dela începutul istoriei până la căderea imperiului roman occidental (476). *A. clasică*, istoria și cultura Grecilor și a Romanilor. Cu studiul anticității se ocupă arheologia (v. ac.) *Anticități*, 1) produse ale artei și industriei antice; 2) cunoștințele câștigate din monumente despre viața privată și publică a popoarelor vechi și în special a Grecilor și Romanilor.

Anticlimax, v. Gradațiunea.

Anticlină, în botanică se numește direcțiunea anticlină, direcțiunea perpendiculară pe suprafața organului sau părții de organ a plantei. Divisiunea anticlină în meristeme sau în locurile de creștere, unde celulele se înmulțesc prin divisiune, se înțelege divisiunea care se face în sens radial (respective axial) sau transversal. Păreții anticlini ai celulelor din plantă sunt păreții radiali (axiali) și cei transversali. (Cf. Sachs, Über die Anordnung d. Zellen in jüngsten Pflanzentheilen, in Arbeiten des Bot. Inst. Würzburg. Bd. II., Heft I. 1878.) [V.]

Anticonstituțional, ce e în contradicție cu constituțiunea sau așezămintele fundamentale ale unui stat. V. constituțiune.

Anti-cornlaw-league (pron. enti-cornlah-lig), *liga contra vamei pe bucate*; s'a întemeiat la 1838 în Anglia de Cobden împreună cu unii fabricanți și negustori; reuniunea aceasta a avut de scop mai ales delăturarea vămilor pe bucate, iar ca scop mai îndepărtat introducerea negoțului liber. Ministrului Peel (1846) i-a și succes a introduce în lege, privitor la vămuirea bucatelor, dorințele acestei ligi puternice, care, vedându-și scopul ajuns, s'a desființat la 1849.

Anticoști, insulă în golful St. Laurențiu (America de nord), 8150 km², 600 loc. aparținând provinciei Quebec.

Anticritică, respunsul ce se dă la o critică; o scrisoare, prin care se combate o critică.

Anticyra, numele unui vechiu oraș elin în Phokis, în a cărui apropiere creștea mult spânz (helleborus), care se ținea, că curăță creierul și

vindecă proștia. (De aci vorba proverbială: Du-te la Anticyra!) Astăzi Asprasphia.

Antidesma L., (botan.) gen de arbori din fam. *Euphorbiaceelor*, trib. *Phyllanteae*, ce cresc pretutindene sub tropii emisferei estice. *A. Ale-xiterium* L. din Estindia are fructe comestibile, iar bastul se folosește ca textil. Frunzele lui și ale altor specii înrudite află în patrie aplicări medicinale. [A. Pr.]

Antidicomarianiți, contrarii vergurei Maria.

Antidot, remediu care paralizează acțiunea otrăvilor asupra organismului, s. e. acide în contra alcaliilor și viceversa, albumin împotriva sărurilor metalice, atropina în contra morfinei etc.

Antidromie, în botanică particularitatea ce se observă la multe plante, ale căror organe apendiculare (frunzele și ramurile) se inseră în ordine deosebită dela un grad la altul (s. e. când crăcile pe tulpina principală sunt așezate în lungul unei spirale ce merge dela dreapta spre stânga, iar ramurile pe crăci în lungul unei spire, ce merge dela stânga spre dreapta). [V.]

Antidyscratica, (alterantia), substanțe cari potentează bunăstarea și nutirea organismului — după credința celor vechi — prin curățirea sângelui rău (dyskrasia). A. sunt: arsen, iod etc.

Antițtam, riu lateral al Potomac-ului în Maryland (America de nord); la 16 și 17 Sept. 1862 victoria trupelor unioniste asupra confederaților.

Antifebrilia, medicamente împotriva diferitelor febre (friguri).

Antifebrina, acetanilid, C₈ H₉. NH. (C₂ H₅ O); se prepară din acid acetic și anilin. Medicament antifibril, dar folositor și contra reumatismului și altor morbi împreunați cu dureri; formează cristale incolore și fără miros, pipându-le se par a fi unsuroase, solubile în alcool și eter, mai puțin în apă. În dosă mare cauzează otrăviri grave, chiar și moarte.

Antifon, v. Antifon.

Antigone, după mit. greacă fata lui Oedipus cu mama sa Iokaste. Când Oedipus a descoperit fapta rușinoasă și pentru aceasta s'a orbit pe sine, A. l-a petrecut în călătoriile sale, apoi a câștigat amorul lui Hämön, fiul lui Kreon, care de via a îngropat-o într'o stâncă. [Atm.]

Antigonos, 1) A. numit Cyclopuș, n. 384 a. Chr., beliduce sub Alexandru cel Mare, după moartea căruia, împărțindu-se imperiul, a primit Phrygia mare, Lycia și Pamphylia. Acestor provincii a mai adaus Asia mică și Siria, ajutat fiind în resboaiele sale de fiul său Demetrios Poliorketes. Aliându-se însă Seleucus, Ptolemaeus și Lysimachos contra lui, și-a pierdut viața și țeara în lupta dela Ipsos (301) în Phrygia. 2) *A. Gonatas*, rege al Macedoniei, fiul lui Demetrios Poliorketes, ajuns pe tron la 276 a. Chr., pe care a scuit să se susțină contra lui Pyrrhus și a Ptolemaeilor; † 239. 3) *A. Dason*, nepot lui Demetrios Poliorketes, rege al Macedoniei (229 până 221 a. Chr.), a sărit în ajutorul confederațiunii achaice contra Spartanilor; pe cari i-a bătut la Sellasia (221), silindu-i să intre în confederația, în fruntea căreia sta el însuși.

Antigua (Antigoa), insulă în Antilele mici (India vest.), 251 km², ca. 34,000 loc. Dela 1632 aparține Angliei. Capitala: St. John. Produse coloniale, mai ales zahăr, tutun.

Antihenoma, notațiunea muziceii bisericesci orientale.

Antihydrozin, *Pulvis taracanae*, este insectul *Blatta orientalis* pulverizat, se folosește ca leac în contra boalei de apă.

Antîl, (Antae, Antes), nume sub care scriitorii elini și latini ai secl. IX. amintesc un popor slav, care locuia între Dniepru și Don.

Antile, grupă de insule între America de nord și cea de sud, situate între Oceanul Atlantic și Marea Caraibică (Marea Antilelor), au suprafață de 229,943 km². și 5.5 mil. locuitori; constă din cele 4 Antile mari: Cuba, Haiti, Jamaica, Portorico și din 100 mai mici numite: Antilele mici sau insulele caraibice, împărțite în: insulele sub vînt (Leeward Islands), cari spre nord ajung până la Dominica; insulele peste vînt (Windward Islands) și insulele virginice. Aceste insule dau produse coloniale, cu cari se face un viu comerț spre Europa. Dintre Antile aparțin Angliei: Jamaica, Trinidad, Tobago, Grenada, Barbados, St. Vincent, S-ta Lucia, Dominica, Barbuda, Antigua, Tortola, St. Christofor ș. a. Franța posedă: Martinique, Guadelup, Maria galanta, St. Barthélemy; Spania: Cuba și Portorico; Olanda: St. Martin, St. Eustache, Saba, Curassao; Danemarca: Ste-Croix, St. Thomas și St. Juan.

Antilegomena, scrierile ivite în noul testament prin secl. IV., a căror origine este dubioasă (v. art. Biblia și Apocriefe).

Antiliban, (*arab.*) Gebel eș-gerki, un șir de munți în Siria. Se întinde în direcția nord-estică spre sud-vestică aproape paralel cu șirul apusean numit Liban. Cel mai înalt pisc al Antilibanului e Ermonul (2860 m.) la capul sud-vestic al șirului. La poala sudică a Ermonului isviresce Iordanul.

Antilochos, fiul lui Nestor, amicul lui Achilleus; ou jertfira vieții sale scăpă înaintea Troiei pe tatăl său de moarte.

Antilogia, (*grec.*) v. Antitesa.

Antilope, o familie numeroasă de mamifere africane, din ordinul rumeğătoarelor. Ele sînt animale frumoase, cu coarne goale, mai mult sau mai puțin încovoiate, n'au bărbie, picioarele înalte și subțiri, coada scurtă, părul felurii colorat. Mărimea diferită (20 cm. până la 2 m.) Sînt animale fricoase, pacifrice, trăiesc în societăți, fug foarte bine. Ochii negri, frumoși. Carnea se mîncă. Nasc 1—2 pui; însărcinarea 9 luni. Se nutresc cu plante. În Europa există numai 2 specii: *saiga* (*Colus tataricus*) în stepele Rusiei

și *capra neagră* (Antilope rupicapra); în Asia foarte multe specii; cele mai multe însă în Africa sudică. Antilope fosile s'au găsit în Grecia (la Pikermi); saiga în formațiunile diluviale din Germania și Franța. [M.]

Antim Ivireanul, mitropolit al Ungro-Vlachiei, n. în Iberia din Georgia, căduse în tinerete sclav la Turci, dar în curînd se liberă prin talentele sale, și se făcîu vestit ca tipograf la Constantinopol. C. Brîncoveanul îl cheamă la București, încredințându-i tipografia Mitropoliei, și în această funcțiune el desvoltă o activitate uimitoare. Aci el se și călugări, fî numit egumen la mîn. Snagov, apoi episcop la Rîmnic, și în fine mitropolit al Ungro-Vlachiei (1709). Pretutindeni el înfință tipografia și trimise chiar tipografi români în patria sa dela Caucas. Lui i se datorește în mare parte avîntul luat de literatura română sub domnia lui C. Brîncoveanu, și ar fi putut face și mai mult, dacă acele timpuri critice nu l-ar fi tras în nenorocire. Creștînd în 1711 inai priincioasă alianță cu Rușii decît cu Turcii, el fî acusat pe lângă altele și ca complotant politic. El reuși atunci să se desvinovățească prin 2 apologii foarte nimerite. Dar în 1716, intrînd Austriacii în țeară, Mavrocordat, din ură personală, îl declară de trădător, obținîu dela Patriarh degradarea sa, și apoi îl exilă în Arabia; pe drum însă fî omorît din porunca domnului. Ca literat, Antim ne-a lăsat predice și apoloigiile sus țise, tipărite pentru întăia oară la București, în 1886, premițîndu-se biografia lui de eppul Melchisedec.

Antim, mai nainte mănăstire în București, iar dela 1863 redusă la biserică de mir și întreținută din budgetul statului; zidită la 1715 sub domnia lui Stefan Cantacuzin de mitropolitul Antim Ivireanul și înzestrată de el cu avere prin actul testamentar dela 20 Iulie 1715; fiind mitropolitul A. om priceput în artele frumoase, se presupune cu siguranță, că această biserică spațioasă și falnică, și ca plan și ca execuție, care prezintă vizitorului un interes special ca arhitectură și sculptură, este zidită după modelul dat de însuși mitropolitul, al cărui nume îl poartă; tradițional se susține, că ușile bisericii, sculptate admirabil în lemn, ar fi lucrate chiar de mitropolitul A. (Cf. C. St. Bilciurescu: Mănăstirile și bisericile din România. București, 1890.)

Antimachivell, titlul unei scrieri a lui Frederic cel Mare, prin care combate doctrina lui Machiavelli.

Antimachos, poet grec din Kolophon, 400 a. Chr.; opere principale: eposul „Thebais”, (fragm. edate

Biserica Antim în București.

de Stoll 1845) și elegia: »Lyde«. Pentru erudițiunea sa a fost pus alături cu Homer.

Antimis, (*grec.*) un vël de in, cu chipul Măntuitorului așezat în mormânt. În A. sunt cusute relice (moaște) de ale martirilor, fiind-că în secolii primi creștinii se îndatnau a ține serviciul divin pe la mormintele martirilor. A. e consacrat de episcop și pururea stă pe altar.

Antimoniu, mineral descoperit de B. Valentin (secl. XV.), se află mai cu samă combinat cu arseniu (Alemontit), cu nichel, cu argint (Discrasit) și într'o serie mare de minereuri cu sulf, mai cu samă ca sulfură (Stibină) și A. oxyd. (în Algeria). A. se extrage din Stibină prin calcinare, iar oxydul obținut e redus cu cărbune. A. e un corp solid, cu luciu, culoarea argintie, cu un reflex alăstriu, foarte sfărâncios; densitatea 6·8, se topește la 425° C. A. la temperatură ordinară în contact cu aerul nu se alterează, se disolvă ușor în apă regală. A. se întrebuințează pentru aliagiuri și pentru prepararea compuşilor. Compușii de A. sunt foarte numeroși, unii sînt întrebuințați în tehnică ca colorii: Ciuabru de stibiu (Sb, OS₂), alții în medicină s. e.: Tartarus stibiatus, Stibio-Kali tartaricum, Stibio-Kali oxalicum, Stibium sulfuratum nigrum și rubrum, Stibium cloratum etc. (V. Stibiu.)

Antina, urmele unui oraș din epoca Romanilor, în j. Romanai, la satul Reșca sau Recica, lângă riulețul Tesliu. Despre satul Recica face amintire deja în secl. trecut generalul rus Baur, iar mai târziu la 1818 Fotino, cercetări mai serioase la fața locului însă n'a făcut nimeni înainte de colonelul Vladimir Blaramberg, care la 1836 a descoperit la A. într'o movilă un sarcofag. După aceea ruinele au fost studiate pe rând de Laurian, Boliac, Papazoglu, D. Sturdza, Gr. Tocilescu, V. A. Urechia și în fine de A. Odobescu, care a expus la 1878 în următorul mod toate datele relative la cheștiune: »Comuna Recica sau Antina. Movila lui Alexandru și alte numeroase movile. Ruinele aparente ale unei întinse cetăți romane, cu ziduri de piatră și cărămidă, cu urloae de lut pentru apeducte, cuptoare pentru cărămidă etc. Cai romane cu diferite direcțiuni. În sarcofage pe lângă schelete sînt vase, rămășițe de vestimente și ornamente, și monete romane dela Antonini până la Sever. Altar votiv al Nemesidei, al lui Iupiter Stator, al Dianei Latoide; stela funerară a Claudiei Amba și a lui Antonius Nicanoris« (o stelă foarte frumoasă, care se păstrează în Muzeul național din București și care este împodobită cu bustul aceluiași personaj și cu frumoase ornamente, sub care se poate citi: »D. M. Antonius Nicanoris«; iar restul este stricat ca și piatra). — Ceea ce dovedește mai cu deosebire marea însemnatate în vechime a acestui punct geografic, este că tocmai aici se uniau ambele cai romane, cari plecau dela Dunăre spre Carpați, una din Celeiu, cealaltă din Islaz, astfel ca A. forma un centru de comunicațiune. »Șanțurile cetății cari se vîd — ținea reposatul Laurian (Magaz. ist. II. 96) — formează un poligon cu opt laturi, al cărui diametru mai lung face aproape la o miie de pași. Rîul Tesliu curge prin mijlocul cetății; în unele locuri ale lui se află un strat de cărămiți, ceea ce face să credem, că a fost constrins într'un canal, dară acuma curge după bună plăcerea sa

fără vr'o silă artificială: Românii noștri nu sînt oameni, cari să mai constrîngă riurile. Chiar la podul cel zidit preste rîu se uniau cele două drumuri de piatră, unul care venia dela Islaz și celalalt dela Celeiu și ducea cătră meadă-noapte la Rîmnic.« După cum s'a constatat din o inscripțiune de pe timpul lui Filip Arabul, descoperită la Reșca, aici se afla stațiunea *Romula* sau Romuna, de unde se derivă numirea județului Romanai. Numirea de A. este o latinisare a numirei dacice Arcinna sau Artinna, din timpurile primitive ale colonisării romane. Până acum A. sau cetatea, ce stă sub pămînt la Reșca, nu s'a explorat sistematic, ci s'ar puté țice, că s'a devastat. Multe clădiri din Caracal sînt construite cu cărămiți și pietri aduse dela Reșca; iar antichitățile găsite acolo s'au împrăștiat la diferiți particulari în dauna științei. Pe fiecare țî țeranii descoper câte ceva: bani, scule etc.; iar când n'au de lucru scot la cărămiți, formându-și deposite. Toate zidurile din Reșca sînt din aceste cărămiți, numite de popor cărămiți de Antina, căroră legionarii romani le-au dat o consistență de piatră. Forma lor e patruleteră mare și poartă pe fețe diferite scrișturi, unele au litere. Pe un fragment de marmură găsit aci la 1870 se vede un cerb în fugă apucat în ghiarele vulturului. În Muzeul național se află un sarcofag găsit la Reșca, foarte artistic lucrat. (Cf. C. I. Locusteanu: Dicț. geogr. al jud. Romanai. București, 1889, și Etym. Magn. Rom. II. 1236.)

Antinescu, *Zacharie*, n. în Brașov 1826. Vechiu institutor în Ploiesci, astăzi pensionat, membru al mai multor societăți culturale, naționale și străine. Scriitor fără multă erudițiune, unele publicațiuni au isbuțit însă uneori a fi expresiunea simțemîntului comun al contemporanilor, ca s. e. »Vocea unui orb.« Cea mai însemnată scriere a sa, din punctul de vedere istoric, este »Autobiografia mea«, Ploiesci 1896.

Antinomia, (*grec.*) contradicție, opoziție. Se nasce când legile își contradic. În filosofie, începînd dela Kant, denotă faptul, că între rațiunea teoretică și cea practică poate să fie opoziție ori colisiune. S. e. început, fără început: limitat, nelimitat.

Antinomismus, (*grec.*) în general combaterea, despectarea legii; în teologie disprețul față de legile morale mosaice și testamentul vechiu preste tot. Direcțiuni antinomistice s'au ivit adeseori în biserică, astfel le aflăm deja la vechii Gnostici, și la unele secte mistice din evul mediu. În biserica luterană e legată o dispută antinomistică (1540) de numele lui Agricola.

Antinoos, june sclav din Bithyua, deveni prin uimitoarea sa frumusețe intîmul favorit al împăratului Hadrian, însoțindu-l preste tot. Inne-cându-se în Nil (130 d. Chr.), pe când vizitau Egiptul, stăpînul său l-a plîns ca pe o adorată femeie, l-a rînduit printre ței, i-a ridicat temple, în onoarea lui a clădit orașe, și a poruncit celor mai vestiți artiști ai timpului să vecinicească chipul dragului rob prin statue, baso-reliefuri, gravări etc., admirate parte și aci ca neperitoare opere de artă. Antinoos a ramas tip proverbial de frumusețe.

Antinoos, se numesce și o constelațiune în calea laptelui, aproape de vulturul; se află între 282° și 305° rectascensiune, între 6° de-

clinațiune nordică și 12° declinațiune sudică. Se compune din 4 stele de gradul III. și mai multe de gradul al IV. Cele 3 de gradul al III. formează o linie dreaptă, iar a patra se află la călcăiul lor.

Antiochia, 1) (A. Epidaphnes), în vechime și până la cucerirea arabă, capitala Siriei, întemeiată de Seleukos Nikator la 301 a. Chr., rezidența Seleukișilor și mai târziu a proconsulilor din Siria. Pe timpul domniei romane A. în privința mărimii și a strălucirii a fost a patra cetate din lume. Renumită era dumbrava lui Apollo și a Daphnei. În A. s'a întemeiat cea dintâiu comună creștină compusă din foști păgâni. Ei s'au numit cei dintâiu cu numirea de creștini. Episcopul lor cel dintâiu, după Ioan Crisostom, a fost sf. Petru (35—42 d. Chr.) Episcopii acestei cetăți au avut vază mare și mai târziu au cuprins al 3-lea și mai apoi al 4-lea loc între patriarhi. Renumită a fost în vechimea orestină și școala antiochiană; ea se deosebia de cea alexandrină mai ales prin aceea, că explica sf. Scriptură mai ad literam. În A. s'au ținut mai multe sinoade. La 538 a fost distrusă de Chosroes, mai târziu de Saracem. Astăzi cetatea Antakieh e numai umbra Antiochiei de odinioară; are 17,500 loc., ruine interesante. 2) Cetate în Phrygia maior din Asia mică. Sf. Paul a predicat aci în prima sa călătorie apostolească. Din cetatea aceasta s'a făcut satul de ași Akşehr.

Antiochia, principatul, întemeiat la 1098 de Bohemund de Tarent, când Cruciții cuceriră Antiochia. Un timp independent, apoi când sub protectoratul regilor din Ierusalim, când vasal al împăraților bizantini, până ce la 1262 sub Bohemund IV. fû ocupat de sultanul egiptean Bibar, și stăpânit de mameluci până la 1516, când Selim I. îl anecă Turciei.

Antiochos, numele mai multor regi siriani din familia Seleukișilor. 1) *A. I. Soter* (Mântuitor), 281—261 a. Chr. fiul lui Seleukos Nikator, s'a luptat cu succes în contra Gallilor, din care motiv și-a luat epitetul de Soter. 2) *A. II. Theos* (D-țeu), 261—246 a. Chr.; fiind că el a scăpat de tiranul Timarchus pe Milesieni, aceștia l-au numit Theos. A. pierchă Parthia și Bactria; fû otrăvit de soția sa Laodike. 3) *A. III. cel Mare*, 222—187 a. Chr.; ajunse în conflict cu Romanii; fiind bătut la Termopile (191) și la Magnesia (190) trebui să cedeze întreagă Asia mică până la Taurus; fû ucis cu ocaziunea jefuirii templului Soarelui în Clymais. 4) *A. IV. Epiphanes*, 175—163 a. Chr., în urma tirăniei sale Iudeii se rescoală sub conducerea Macaveilor. Ceialalți regi cu acest nume nu au însemnătate. Ultimul A. din familia Seleukișilor a fost *A. XIII. Asiaticus*, pe care Pompejus îl depuse din domnie, iar Augustus îl decapită 29 a. Chr. în Roma.

Antiochos, din Ascalon, filosof eclectic, † 68 a. Chr., a învățat filosofia în Atena, Alexandria și Roma, unde avu și pe Cicero de elev și amic intim. A. e privit ca întemeietorul Academiei a cincea. El înveta, că interesele morale ale omului nu pot fi satisfăcute fără convingere firmă; adevărul este acela, asupra căruia filosofii mai de frunte se unesc; de aceea el preda filosofia academică, peripatetică și stoică așa, ca și când acestea s'ar deosebi una de alta numai

prin expresiuni și lucruri neesențiale. A. e citat adesea de scriitorii vechii, mai ales de Cicero. **Antiope**, 1) A. fica lui Asopos, zeul râurilor, mama lui Amphion și Zethos (v. ac.) 2) A. regina Amazonelor, sora Hippolitei, soția lui Theseus și mama lui Hippolit.

Antioquia, departament în republica Columbia, America de sud, 59,000 km²., 463,667 loc. Capitala Medellin 20,000 loc. Oraș principal: Santa Fê de A. 19,000 loc.

Antipa, Grigorie Dr., zoolog și economist, n. în Botoșani, 1867. A făcut cursurile secundare în Iași, iar cele universitare în Iena. Unul din distinșii elevi ai lui Haeckel. A lucrat apoi în stațiunile zoologice din Neapol, Helgoland și Villafranca. Întors în țeară a reorganizat Muzeul național de istoria naturală din Bucuresci. Actualmente este directorul acestui muzeu și are direcțiunea științifică a pescărilor din România. Lucrări: Die Lucernariden der Bremer Expedition nach Ostspitzbergen im Jahre 1889. Zoologische Jahrbücher, VI. Bd. Jena, Verlag von Gustav Fischer 1891. Ueber das Vorkommen von rudimentären »Principaltentakeln« bei Lucernariden. Zoologische Jahrbücher, VI. Bd. Jena 1891. Eine neue Art von Drymonema, Jenaische Zeitschrift für Naturwissenschaft. XXVII. Bd. Jena 1892. Eine neue Stauromeduse. Mittheilungen aus der Zoologischen Station zu Neapel, 10 Bd. 4 Heft 1892. Ueber die Beziehungen der Thymus zu den sog. Kiemenspaltenorganen bei Selachiern. Anatomischer Anzeiger, VIII. Jahrgang 1892. Lacul Razim. Starea actuală a pescărilor din el și mijloacele de îndreptare. Bucuresci 1894. Studii asupra pescărilor diu România. Bucuresci 1895. A. este autorul legii pescărilor din România.

Antipa, (Ist. bib.) v. Irod.

Antipapa, numirea unui papă ales pe cale nelegală. V. Papa.

Antiparasitica, mijloace în contra plantelor și animalelor parazitice.

Antiparos, vechiul *Oliaros*, insulă Kykladică lângă Paros, 45 km²., 679 loc. Renumită peșteră de stalactiți.

Antipascha, Dumineca următoare după Paști, sau a II-a după Paști, care în cărțile rituale se mai numesc: »*Dumineca Tomei*«, »*Dumineca cea nouă*« și a »*inoierei învierii*«.

Antipassat, vântul cel cald, ce suflă sus prin atmosferă dela aequator cătră poli. (V. vânturile passate.)

Antipatie, (*grec.*) opusul simpatiei. Este un sentiment de aversiune, în virtutea căreia căutăm, chiar involuntar, ca anumite persoane, ființe, lucruri ori întimplări, să le avem depărtate dela noi pentru cuvântul că acele chiar dela prima aficiere, ne produc o stare de neplăcere. A. bazează în oarecari concepțiuni nechiare, și apare de multe ori inconștient ori chiar involuntar. Causele sânt: fiziologice. întemeiate în organizațiunea aparatului de simțire; psihologice, întemeiate în combinațiuni de idei. Când causele sânt curat fiziologice, iar A. nasce diu aficierea neplăcută a unui singur nerv sensitiv, se nasce așa numita *idiosincrasie*, s. e. greață de șoareci, șerpi, scârțatul pe părete etc. Persoana ori obiectul, dela care provine afecțiunea neplăcută, se dice *antipatică*. (Cf. Popescu, Psych.—Drhal, Psych.—Nalowsky, Ethik.) [Plet.]

Antipatros, (Antipater), general al regelui Filip II. și Alexandru cel Mare; la 334 a. Chr. fu denumit de guvernator al Macedoniei, în care calitate a bătut la Megalopolis (330 a. Chr.) pe Spartanii revoltați. După moartea lui Alexandru cel Mare, a obținut guvernarea părților europene ale vastului imperiu, luptând contra Grecilor în reșoibul din Lamia (322); iar după asasinarea lui Perdikkas armata îl proclamă rege al imperiului întreg.

Antiperistaltic, (*grec.* medicină), mișcarea antiperistaltică, contrară celei normale, a tubului digestiv și a intestinelor, s. e. când varsă cineva.

Antiphanes, din Kios (Bitinia), a trăit pe la 408—334 a. Chr., pe lângă contemporanul său Alexis și Anaxandrides, cel mai însemnat poet al comediei attice din periodul III.; se țice că ar fi scris 200—300 de comedii. (Fragmente adunate de Kock.)

Antipharmaca, remedii în contra otrăvii și vrăjiturii.

Antiphilos, pictor grec; n. în Egipt pe la 330 a. Chr. ca contemporan al lui Apelles; după Quintilian a fost unul dintre cei 7 măiestri mari ai picturii Grecilor vechi.

Antiphlogistica, v. Antipyretica.

Antiphlogosis, tratarea medicală a inflamațiilor.

Antiphon, orator grec, n. 480 a. Chr. în Rhannus (Attika), primul între cei 10 măiestri attici ai artei oratorice; ca complice la lovitură de stat oligarhică a fost executat la 411. S'au păstrat 15 discursuri (dintre cari 12 apărări în afaceri penale), edate de Blass, 1881.

Antiphon, (*grec.*) cântare alternativă la serviciul divin. Antiphonanele le cântă corurile alternativ, unul un stich, celalalt stichul următor.

Antiphonar, în biserica rom.-cat. colecțiunea, ce conține cântările bisericesci.

Antiphonie, 1) la Greci acompaniarea unei cântări în intervale de octave; 2) la Evrei, precum și în biserica creștină, cântarea executată de două coruri, cari își răspundeau reciproc. Sinonim antiphon.

Antipode, se numesc, în botanică, celulele în număr de trei, așezate una lângă alta în același plan, sau mai rar suprapuse (*Phaseolus*), în fundul sacului embrionar dela angiosperme. Ele reprezintă prothalul femel dela gymnosperme și cryptogamele vasculare (v. Sacul embrionar). [V.]

Antipodji, locuitorii de pe fața pământului, cari se află pe capetul diametral opus al aceluiași diametru cu noi. Sunt depărtați de noi în lungime de 180° și au o lățime egală, însă opusă. Au ziua opusă, asemenea anotimpuri opuse, afară de cei de sub equator.

Antipyresis, metodă de cură, prin care se combat fierbințele, ce însoțesc diferite morburii.

Antipyretica (*antiphlogistica*), medicamente pentru combaterea temperaturii urcate (febrei) și inflamației; s. e. chinina, antipyrina, apa rece, beuturi recoroitoare etc.

Antipyrin, alcaloid obținut din anilină; pulbere albă și cristalină, solubilă în apă și alcool; medicament împotriva febrei și neuralgiei.

Antiqua, (*lat.*) 1) numele unui codice de legi vest-gotice, foarte vechiu, găsit numai în fragmente la 1839 în un codex rescriptus din Paris; 2) în tipografie: litere latine drepte, ce se

deosebesc de cele culcate (*cursive*) și gotice (Ztraffur).

Antiquar, negustor de cărți vechi, sau de lucruri de artă vechi. (V. librărie.)

Antisana, pisc vulcanic în Cordillerii, (Amer. sud.) 5746 m.

Antisoii, v. Ascii.

Antiscorbutica, medicamente împotriva scorbutului (v. ac.)

Antisemitism, combaterea influenței evreiesci pe terenul economic, social și spiritual, precum și a însușirilor caracteristice ale iudaismului. Mișcarea antisemită s'a ivit în jumătatea a doua a secolului present și s'a desvoltat cu deosebire în Germania, Austro-Ungaria și Rusia. Reprezentantii mai de frunte ai A.-lui în Germania sânt: W. Marr, E. Dühring, preotul Stöcker, Lieberman și Förster; pentru o propagandă mai cu efect au întemeiat partide politice și reuniuni: »Christlich-sociala Partea», »Antisemitenliga», »Deutscher Volksverein», »Socialer Reichsverein» ș. a. În Austria reprezentantul prim al A.-lui a fost G. de Schönerer; astăzi șeful antisemiților austriaci e avocatul și viceprimarul Vienei C. Lueger, un orator popular și neobosit, căruia i-a succes a înjgheba o majoritate antisemită în reprezentanța capitalei imperiului și în dieta Austriei-inferioare. Și în Ungaria s'a pornit o mișcare antisemită, mai cu samă după faimosul proces dela Tisza-Eszlár (1882), dar a fost în curând suprimată, căci în țeara aceasta capitalul evreu are hotăritoare influență asupra politice și apoi și presa e aproape toată redigiată de Evrei. În Rusia A.-ul e mai mult un eflux al fanatismului religios. A.-ul a dat nascere unei literaturi întregi, cu deosebire în Germania; ca opere mai însemnate amintim: E. Dühring, »Die Judenfrage als Rassen-, Sitten- und Kulturfrage» (1881); Treitschke, »Ein Wort über unser Judentum» (1880); Mommsen, »Auch ein Wort über unser Judentum»; G. Darien, »Les antisemites. Les phariseus» (1891). Chestiunea evreilor din punct de vedere românesc v. la art. Evrei. [Drib.]

Antiseptice, *Asepsie*. Unii microorganismii, unii fermenteși aflați în atmosferă, pe diferite unelte și instrumente nespălate, pe alte obiecte necurate, pe mâinile și pe vestmintele persoanelor, cari îngrijesc pe bolnavi, pe așternutul bolnavilor, pot infecta rănile (vulnerile), se pot înmulți pe suprafața rănilor, pot fi transportați de acolo în interiorul corpului și pot produce boalele septicice: Gangrena rănilor, Brânca, Flegmone, Piemie, Septicemie, Febrea puerperală. Măsurile de curățenie, prin cari prevenim infectarea rănilor, constituie *Asepsia*, tratamentul aseptice al rănișilor și al lăuzelor, care constă în desinfectarea scrupuloasă a mânilor și a instrumentelor, cu cari atingem rana și vecinatatea ei, în spălarea răni cu soluțiuni desinfectante slabe, și în acoperirea ei cu obiecte de pansament cu desăvârșire curate, libere de ori ce ferment (sterilizate). Dacă însă ni-se presintă o rană necurată, deja infectată, o transformăm, pe cât este posibil, într'o rană curată prin Antiseptia, prin distrugerea microorganismilor patogeni aflați pe rană, prin desinfectarea energică, prin cauterizare și o acoperim cu obiecte de pansament absolut curate. V. art.: Brânca, Desinfectare,

Febrea puerperală, Infecțiune, Lăuzia, Moasă, Piemie.

Antiseptica, mijloace antiseptice, împiedecă putrefacțiunea și fermentațiunea: carbol, alcool, sublimat, acid salicilic și boric, acid sulfos, ohlor, lysol, diferite săruri metalice; se folosesc mai cu samă la vindecarea ranelor. De mijloacele antiseptice se țin și încălzirea urcată (sterilizare) și uscarea, două proceduri practice pentru conservarea substanțelor, ce se discompun ușor.

Antispasmodica, medicamente pentru liniștirea spasmlor (sgârciu, cărcei).

Antipast, v. Choliambus.

Antistes, (*lat.*) la Romani numele celui ce era în fruntea unei anumite ceremonii. Astăzi: frunțași, căpetenii; s. e. antistia comunală.

Antisthenes, filosof, de origine din Atena, n. cam pe la 444 a. Chr. Mai întâiu a fost discipul lui Gorgias, apoi adorator și amic lui Socrate. Fundă școala »*cinică*« în așa numitul local »Kynosarges«. Lui i se atribuie vr'o 10 volume de scrieri despre diferite materii. Sub raport teoretic nu admite adevăruri generale, deoarece acele se pot da numai prin definițiuni exacte, iar aceste se pot face numai prin județii identice, cari însă nu promovează cunoștința. Despre *divinitate* nu putem *avé* nici o idee, fiind-că Dumnezeu nu se aseamănă cu obiecte sensibile. Scopul vieții este virtutea, care constă în aștinere și cumpătate; printr'nsa se aduce adevăratul cult lui Dumnezeu, ne asigurăm libertatea, fericirea, independența. A. condamnă luxul; omul să trăiască conform naturii. Numai virtutea face nobil. Cel mai bun lucru e să mori fericit. (Cf. Teodorescu, *Ist. filos. ant.*; Uiberweg, *Grundr. der Gesch. der Philos.*) [Plet.]

Antistrofa, v. strofa.

Antisyphilitica, medicamente împotriva sifilisului.

Antitaurus, v. Taurus.

Antitesa, (*grec.*) figură de stil, prin care se opun cuvinte la cuvinte, idei la idei.

Antitrinitari, (teol.) aceia, cari combat dogma despre sf. Treime, adecă despre o dumnezeire în trei fețe neamestecate, neschimbate, neimpărți și nedespărți.

Antium, oraș antic în Latium, lângă Marea Thyrrhenică. A fost ocupat la 468 și 338 a. Chr. de Romani, mai târziu distrus de Saraceni. Printre colosalele ruine (lângă Porto d'Anzo), mai ales ale unui palat al lui Nero, s'au găsit Apolo din Belvedere, gladiatorul borghesian și alte statuu și opere de artă.

Antivari sau Bar, oraș în principatul Montenegro, 5 km. dela Marea Adriatică, cu o citadelă în ruine; sediul unui episcop catolic; în evul mediu a fost oraș venețian, dela 1573—1877 turcesc, când apoi a fost ocupat de Montenegrini, căror a fost lăsat și prin congresul dela Berlin, (1878).

Antofagasta, teritor în nordul Chilei, până la 1884 aparținând Boliviei, 187,000 km², 35,317 loc. Bogat în salpetru, aramă și argint. Capitala A., port însemnat, 7588 loc.

Automarchi, *Francesco*, n. în Corsica, a fost 1819 medicul lui Napoleon I. la St. Helena, a publicat, după moartea acestuia, »Les derniers moments de Napoléon« (1823); † 3 Apr. 1838.

Antonelli, *Ioan*, n. în Valasut 1827. A studiat în Cluj, Oșorheiu și Blaj. La 1848/9 vicetribun,

apoi căpitan lângă Axente Severu. Pentru meritele câștigate în aceste posturi a fost decorat cu crucea de argint austriacă și cu ordul rusesc S-ta Ana. 1852—1855 profesor la școalele normale din Blaj, apoi profesor la giunasiu; 1863—1865 protopop în Turda, după aceea paroch și vicar archiepiscopesc în Făgăraș. La 1872 a fost ales canonic. † 1888. A luat parte în comisiunea de 12, aleasă în 1861 pentru inaugurarea Asociațiunii transilvane. A tradus cartea I. și II. din Titu Liviu, a ținut disertațiuni în adunările Asociațiunii asupra temei: »Poporul roman în constituțiunea«, »Monografia Făgărașului«. În 1865 a fost ales deputat dietal la dieta din Cluj, iar 1869 la dieta din Pesta, la care din urmă n'a luat parte.

[Dr. Aug. Bunea.]

Antonelli, *Giacomo*, cardinal-secretar de stat, n. 1806 în Sonnino, lângă fruntăria neapolit, fiul unui păstor de vite; se urcă sub Grigorie XVI. la înalte funcțiuni de stat și ministru, a fost denumit de Papa *Piu IX.* cardinal. În Sept. 1850 ajunsese secretar de stat și în calitate aceasta singurul șef al politicei statului papal. † 6 Nov. 1876, lăsând o avere de preste 100 mii lire, pentru care a decurs apoi faimosul proces de ereditate al contesei Lambertini, pretinsa fică a lui A.

Antonica, *antoniga*, plantă: Imperatoria sau Angelica sylvestris. (Ety. M. Rom. 1245.)

Antonie, mitropolit al Moldovei, cu metania din mânăstirea Putna; pe timpul roboiului dintre Ruși, Austriaci și Turci (1738—39) și-a părăsit scaunul, și cu eșirea armatei rusesci din Moldova s'a retras în Rusia; după depărtarea lui A. s'a făcut prima abateră dela principiul, după care nu puteau fi archiepăstori, decât membrii clerului românesc, alegându-se de mitropolit Grecul Nichifor.

Antonie Roset, domnul Moldovei (1675—1678), era un grec jis *Chirița Draco*, ce fusese mare sluger sub Petriceicu-Vodă. La mazălirea lui Dumitrașcu Cantacuzin el se găsia în Constantinopol. Numit domn, a făcut câte ceva folositor. Dar boierii, în frunte cu Miron Costin, fiindu-i mereu împotriva, Roset este mazălit.

Antonie-Vodă din Popesci, domnul Munteniei (1669—1672), era un boier bătrân, ridicat la tron prin sprijinul Cantacuzinescul Grecii, la putere sub domnitorul anterior, sânt deocamdată cumplit persecutați. Cantacuzinescii sânt stăpânii țerei. Ei resbună omorul postelnicului Constantin Cantacuzin, condamnând pe părășul Stroeie Leurdeanul, care e călugărit. Partida grecească e totuși puternică la Țarigrad; A. Vodă cade victimă intrigilor ei. Chiamat a-și reînoui domnia, bătrânul domn este mazălit.

Antonini, 7 împărați romani, (96—196) aume: Nerva, Traian, Hadrian, Antoninus, M. Aurelius, Verus și Commodus.

Antoninus Pius, *Titus Aurelius Fulvus*, imperator roman (138—161 d. Chr.), fiul adoptiv al împăratului Adrian. Domnia lui a decurs în pace și fericire pentru imperiu; a fost om cruțător, dar ajutorea ori-unde cerea trebuința. Deși resboaiă mari nu a purtat, totuși a întărit influența romană în și afară de imperiu. De urmaș al său a adoptat, în urma dorinței lui Adrian, pe Marcus Aurelius. (V. ac.)

Antonio, prior de Crato, pretendent la tronul portughez, n. 1531 ca copil ilegitim al infantului *Dom Luis*, duce de Beja, cu jidana *Iolanda de Gomez*; a studiat la Coimbra, a intrat în ordul Ioaniților și, ajuns prior de Crato, a însoțit pe regele Sebastian la 1578 în expediția contra Marocului; a fost făcut prizonier în nefericita bătălie dela Alcazar. † 1595 la Paris. A scris: »Panegyris Alphonsi Luisitanorum regis« (Coimbra 1550), și »Psalmi confessionales« (Paris 1592).

Antonio, sfânt, numit și Marele A., părintele vieții monachale, n. din o familie nobilă pe la a. 251 în Koma (Egiptul super.), încă ca copil simțea o aplecare irresistibilă spre viața contemplativă, de aceea își împărți toate ale sale săracilor, și pe la a. 270 se retrase ca eremit în deșertul Egiptului, unde îl urmau numeroși învățacei. † 17 Ian. 356. Biografia i-o scrisese Atausie cel Mare.

Antonio, numele mai multor prinциpi germani. 1) **A. Clemente Teodor**, rege al Saxoniei, s'a urcat pe tron după moartea fratelui său Frideric August I. la 5 Maiu 1827: din cauza bătrâneței și-a luat la 1830 de coregent pe nepotul său Frideric August. Sub A. a intrat în vigoare prima constituție a Saxoniei (1831). † 6 Iunie 1836. 2) **Antoniu Ulrich**, duce de Braunschweig-Wolfenbüttel, n. 1633 în Hitzaker; ajunse la 1685 coregent al fratelui său Rudolf August, iar după moartea acestuia (1704) remase singur regent; la 1710 a trecut la catolicism. † 1714. A fost iubitor de pompă, mecenate al artelor și științelor, fiind însuși literat. 3) **Antoniu Ulrich**, al doilea fiu al ducelui Ferdinand Albert de Braunschweig-Wolfenbüttel, n. la 1714. S'a căsătorit la 14 Iulie 1739 cu princesa rusească Ana, a cărei soarte a împărțit-o, v. *Ana Leopoldovna*. † 1774. 4) **Antoniu Ulrich**, duce de Sachsen-Meiningen, n. 1687, cel mai tiner fiu al ducelui Bernhard I. Căsătoria lui morganatică a dat ansă la certe privitor la succesiunea în ducat. După moartea fratelui său Frideric Wilhelm deveni (1746) duce, încurcându-se în curând în reșoiul vasungian cu Gotha (1747). După moartea soției sale prime (1744), a luat în căsătorie o princesă, întemeiând astfel noua dinastie de Meining. † 1763.

Antonio de Padua, sfânt, n. 1195 în Lissabona, 1210 călugăr augustin, 1220 franciscan, studiă teologia la Vercelli, iar mai târziu funcționă ca profesor în Montpellier, Toulouse, Bologna și Padua; după aceea străbătă cu puternic predicator de pocăință Franca sudică și Italia de nord. † 1231 în Padua. Ascet rigoros A. se opuse ușurării regulilor ordului său. Gregoriu IX. îl declară de sfânt la 1232; ziua comemor. 13 Iunie. A. trece de patronul animalelor. Mormântul și reliquiile lui făcătoare de minuni se află în biserica din Padua cu hramul lui. Scrierile lui A. de cuprins ascetic le edită Wadding (Antw. 1623). Cf. Seeböck (Mainz, 1878), At (Paris. 1878), Salvagnini (Turin, 1888), Scrinzi (Verona, 1888) ș. a. [nt.]

Antonio, ordul, s'a format ca pe nesimțite din numeroase cete de eremiți, numiți apoi Antoniniști sau Antoniani, cari, imitând modul auster de viață al acestui patriarh al călugărilor, au populat deșerturile Libiei, Palestinei,

Arabiei și Armeniei. Ordul s'a stins, după ce Mohamedanii s'au făcut stăpâni pe aceste regiuni. Numele însă de Antoniani l-au luat, și-l țin până în ziua de azi, monachii armeni din muntele Libanului, precum și alte congregațiuni monastice din Orient, cari urmează regula sf. Vasile. O boală cantagioasă, numită focul sacru sau focul sf. Antoniu, care a grasat foarte tare în Europa în secl. XI., a dat nascere unei congregațiuni de laici sub denumirea de Ospitalierii sf. Antoniu, deosebiți prin semnul T (thau) ce-l purtau pe haina lor, și însărcinați cu îngrijirea bolnavilor. Sub Bonifaciu VIII., ordul acesta s'a reformat, luând și numirea de Canonici regulari ai sf. Antoniu; iar la 1776 s'a suprimat, încorporându-se la ordul de Malta.

Antonius, Marcus, supranumit Orator, n. 143 a. Chr., 99 consul, 87 ucis la ordinul lui Marius, fű pe lângă Gajus Licinius Crassus cel mai însemnat orator al timpului, având o excelentă memorie și o predare aleasă. Din vorbirile lui n'a ajuns nici una până la noi. Cf. Enderlein (Leipzig, 1882). [nt.]

Antonius, Marcus, triumvir rom., fiul pretorului Marcus Antonius Creticus, nepot al oratorului Marcus Antonius, n. 83 a. Chr., aderent al lui Caesar; 50 tribun al poporului, după aceea comandant sub Caesar; 44 consul, răpi puterea la sine după uciderea lui Caesar și ațiașă poporul asupra asasinilor aelui. Declarat de cătră senat la îndemnul lui Cicero de inamic al patriei, porniră în contra lui consuli Hirtius și Pansa în unire cu Octavian; A. bătă (43) la Mutina pe Pansa, dar fű învins după aceea într'o luptă decisivă de cătră Hirtius și Octavian. Curând după aceea încheiă A. cu Octavian și Lepidus așa numitul triumvirat al II., care, după învingerea dela Philippi (42) raportată de A. asupra lui Brutus și Cassius, ajunse în posesiunea întregii puteri de stat. După eșirea lui Lepidus din triumvirat la 36 împărțiră Octavian și A. din nou imperiul, cu care ocaziune A. primi Oriental, traiul lui nevrednic însă cu Cleopatra grăbi ruptura definitivă între amândoi, ceea ce avă de urmare lupta dela Actium (31), care-i asigură lui Octavian postestatea monarhică. Părăsit de flotă și de armată A. se lăsă în sabie și muri după aceea în brațele Cleopatrei (30). [nt.]

Antonomasia, (grec.) figură de stil, care folosește un nume comun pentru un nume propriu, sau viceversa. S. e. Atotputernicul, în loc de Dumnezeu; un Cicero, în loc de un mare orator.

Antra-, v. sub *Anthra-*.

Antrim, comitat în provincia irlandeză Ulster, 3204 km², 427,968 loc.; capitala: *Belfast*, orașe mai însemnate: Lisburn, Ballymena, Ballymoney, Larne etc.

Antro-, v. sub *Anthro-*.

Antwerpen, v. Anvers.

Antyllus, chirurg grec, care a trăit cătră finea secl. III. d. Chr. A compus un op vast despre medicina întreagă; operă aneurysme și cataracte după un metod special.

Anuarul, titlul mai multor publicațiuni periodice române, oficiale și neoficiale; mai remarcabile: 1) *A. Bucurescilor*, apărut la C. Göbl, până la 1895 în a XII. ed. 2) *A. biroului geologic*, fund.

la București în 1883. 3) *A. general al instrucțiunii publice în România*, dires de V. A. Urechii; anul I. apăr. la 1866. 4) *A. militar al armatei române*. 1865. 5) *A. Principatului Terii Românești*, apăr. în tip. Fr. Walbaum, 1842. 6) *A. României*, I. Falcoianu, 1869. 7) *A. statistic al orașului București*, anul I. apăr. la 1879, tip. C. Göbl. 8) *A. Universității d. Buc.*, încep. 1891/2 (toate în București) etc.

Anubis, (Anup, Anupu), un zeu al Egiptenilor vechi, născut din *dina Nephthys* cu *Osiris*. A. e păzitorul morminților și petrecătorul sufletelor în lumea de jos, pentru ce Grecii l-au identificat cu *Hermes* și de aci l-au numit și *Herm-anubis*. [Atm.]

Anuitate, (*engl. annuity*) în înțeles larg: solvire anuală pentru achitarea unei datorii; în special se folosește acest cuvânt pentru acele solviri anuale, cari se fac în decurs de un șir anumit de ani, totdeauna în sumă egală, oonținând atât interesele cât și o rată din capital, astfel că după expirarea timpului fixat datoria este achitată.

Anular, ce seamănă cu un inel.

Anulare, nimicire, desființare; anularea unei sentințe etc.

Anulus, (*lat.*) inel. *Anulorum jus*, rangul de cavaler, deoarece pe timpul republicei romane numai cavalerii aveau dreptul de a purta inele de aur.

„**Anunolatorul**“, titlul mai multor publicațiuni periodice române apărute la: București, Galați, Iași, Ploesci și T.-Severin; mai remarcabil: »*A. român*«, apărut la București în 1853—1861.

Anunț, v. *Inserate*.

Anura Ecaudata, ordin din clasa Amphibiilor. V. *Broascele*.

Anurla, oprirea urinării, din cauză că rinichii nu secreționează. Se întâmplă la colaps, la morbi de inimă, de rinichi, cholera, afecțiuni ale sistemului nervos, hysterie etc. *Ischuria*: suprimarea urinei în genere. *Dysuria*: urinare dificilă sau cu dureri (la morburii de beșică, prostată etc.)

Anus, deschidătura canalului de mistuire. Are doi mușchi rotunzi în forma inelului, aceștia se deschid prin scormătură când desțertăm spurcul și se constring după ce s'au golit. E foarte expus aprinderilor, când scaunul nu-i în regulă, iar dacă acesta e tare, vinele se umflă (hemoroid) și se sparg, formându-se fistule și scurgeri de sânge. [St.]

Anutimpuri, cele patru părți, în cari se împărțese anul tropic. Deoarece ecliptica strătaie aequatorul în două puncte, de aceea și soarele se află în fiecare an de două ori pe aequator. Aceste puncte din ecliptică se numesc equinoctii. Primul are loc în 20 sau 21 Martie, când se începe primăvara; iar al doilea în 22 sau 23 Sept. când se începe toamna. Dela începutul primăverii soarele înaintază în calea sa spre nord, și la 21 Iunie se află în tropical raului, când adică se începe vara. De aici soarele iar se întoarce spre sud; în 22 Sept. se află în aequator, apoi înaintază până la tropical căpriorului, și atunci, adică în 22 Dec., se începe iarna. Timpul dela 21 Martie până la 21 Iunie se numește primăvară; dela 21 Iunie până la 22 Sept. vară, de aici până la 22 Dec. toamnă, și apoi de aici până la 21 Mart. iarnă. Schimbările în lungimea

zilelor și a nopților provin din așa numita înclinare a eclipticii (v. ac.) care face 23 $\frac{1}{2}$ °.

Anvers, (Antwerpen), provincie belgiană, 2832 km², 700,000 loc. (mai ales flamanți). Capitala Anvers, la dreapta riuului Schelde, fortificație puternică, (citadela dela 1874 rasă), cu mai multe forturi detașate; centrul de arme al Belgiei; 238,788 loc., reședință episcopală, catedrală (secl. XIV.); cea mai veche bursă în Europa, port de resboiu și comerț (cu mai multe bazine mari, dintre cari cele două mai vechi zidite încă de Napoleon I.), rafinerii de zahăr, construcții de năi. Comerțiu important, cu deosebire comerțiu de transit în cereale, oleiu, in, bumbac, tutun, cafea, orez, lemne, fildeș, petrol, guano; comerțiu de export în Asia de est și America sud. În anul 1890 au intrat în portul Anversului 4532 corăbii (între acestea 3879 vapoare) cu o greutate de 4.517,698 tone. Navigațiune mare pe Schelda și pe canalele ei (în 1890 sosiră în A. 27,655 năi fluviale cu 2.774,586 tone). Port pentru emigranți (1889: 40,896 pers.); ateneu, școală de navigațiune, grădină botanică, academie de belearte, academie de comerțiu. Venitele orașului erau la a. 1896 preste 16 mil. fr., eroațiunile: pentru administrație 640,995 fr., poliție și curățirea stradelor 207,295 fr., instrucție 1.855,085 fr., instituții de filantropie 900,000 fr., artă 323,695 fr., biserică 9750 fr., amortisare și interese 5.633,055 fr. Afară de acestea s'au cheltuit ca spese extraordinare 3.126,145 fr. Asediări însemnate la 1576 și 1585; pact de barieră dela 15 Nov. 1715 între Hollanda și Austria, revocarea pactului 7 Nov. 1781; bombardament prin Olandezi 27 Oct. 1830; bombardarea Citadelei prin Francezi și predarea în Dec. 1832. (Cf. Gens, Geschichte [1861], Génard [asemenea, 1886 ș. m. d.]

Anxietate, nelinise, frică, grijă.

Anxur, oraș vechiu pe litoralul Latulului, templul zeului Iupiter A.; astăzi Terracina.

Anzengruber, *Ludovic*, poet german, n. 1839 în Viena, † 1889. A fost librar, actor, publicist și funcționar de poliție; a scris drame realiste populare: »Pfarrer von Kirchfelds«, »Meineidbauer«, »Die Kreuzelschreiber«, »Ein Faustschlag«, »Das vierte Gebot« etc.), narațiuni: »Der Schandfleck«, 1876; »Dorfgänge«, 1879; »Der Sternsteinhof«, 1886; »Wolken und Sonn'schein«, 1888). Opere complete 1890, 10 tom.

A. O., alfa și omega (litera primă și ultimă a alfabetului grec.), începutul și sfârșitul.

A. o. c., prescurtare pentru Anno orbis conditi, = anul după facerea lumii.

Aoed, (*grec.*) rapsod; cântăreți ambulanți. *Aoede*, (aoide), personificarea cântului; după tradițiunea, care cunoaște numai trei Muse, A. e cea mai bătrână între aceste. Surorile ei sânt Melete și Mneme.

Aonia, numire veche pentru Bööția; *muntele aonic* = Helikon. *Aonide* = musele.

Aors, *A. Hamaxobii*, vechiu popor scitic, amintit de Strabo. Se crede că sânt strămoșii Bașkirilor.

Aorist, (*grec.*) în gramatica elină forma narativă a verbului, corespunde francezului *passé défini*. Se deosebesc 2 forme, anume: A. tematic sau tare (A. II), și A. sigmatic, format cu sigma (A. moale sau A. I.)

Aorta, artera principală din corp; pleacă din camera stângă a inimii. Când inima se constringe, sângele cel roșu se varsă din camera stângă în aorta, pentru ca de acolo prin ramurile ei numeroase să ajungă în tot corpul. [St.]

Aosta, (*lat.* Augusta Praetoria), oraș în provincia italiană Turin, lângă Dora Baltea, 5672 loc., cheia pentru pasajele preste micul și marele Bernhard; reședință episcopală; antichități romane (mai ales un grandios arc triumfal).

Aosta, principele de —, v. Amadeus Ferdinand Maria.

A outrance, (*franc.*) până la extrem; termin folosit în ordine de apărare, exprimând că apărarea unei pozițiuni are să se susțină și în cas dacă nu mai este speranță de a pute rezista atacurilor adversarului.

Apa se compune din două volume de hydrogen și un volum de oxygen; conține de regulă gaze și materii minerale dizolvate, s. e. acid carbonic, bicarbonat de calciu și gips. Dela conținutul de minerale depinde, dacă apa e dură, (când lasă strat pe fundul vasului), sau e moale (când lipsește acel strat). A. dură e cea de fântână și isvor, iar A. moale cea curgătoare, de lac și ploaie. Numai prin destilațiune obținem apă curată, liberă de amestecuri. Densitatea cea mai mare o are apa la +4° C.; la 0° C. cristalizează, îngheață, iar la 100° C. fierbe. Sub și preste +4° C. densitatea apei scade, dar în aceeași proporție crește volumul. Pentru trecerea apei de 100° C. în vapori de 100° C. se consumă 536.5 calorii, iar pentru cristalisarea ei în gheață de 0° C. 79 calorii. Și la temperaturi mici, dar mai cu samă la temp. urcată (100° C.), se transformă în vapori. Multe corpuri pot trece în formă de cristal numai dacă își iau o cantitate anumită de apă, care se numește A. de cristalisațiune. Apa e neutrală și servește ca cel mai general corp dizolvător. Prin electricitate și prin unele minerale: kalium, fier, acid sulfuric, se discompune în 2 vol. hydrogen și 1 vol. oxygen. Deosebim A. dură, moale și destilată, A. termală, A. amară, A. sărată, A. minerală, A. alcalică.

Apa de beut, (*alimentarea comunelor cu apă; apă filtrată; filtre; apă curgătoare*). Apa este un aliment indispensabil pentru toate ființele organizate. Corpul omului conține 63% apă; apa care circulă în corpul nostru transportă în diferitele țesături organice materiile solute necesare pentru nutrirea lor și scoate din celule substanțele netrebuincioase; apa regulează prin circulațiunea ei temperatura corpului. (Scoatem din corp în 24 oare 2 până la 3 litri de apă, pe care o înlocuim prin apa pe care o bem și prin diferite alte alimente, cari conțin apă.) Apa bună de beut trebuie să aibă un gust plăcut, să fie limpede, incoloră, inodoră, rece (de 7°—11° C.), liberă de materii toxice, mai ales de săruri de plumb, provenite dela țeava prin care curge apa, dacă curgerea nu este continuă, și dacă din această cauză țeava se umple adeseori cu aer, să fie liberă de microorganismii vătămători sănătății, de bacteriile cholerei, ale febrei tifoide, de bacteriile cari, cultivate pe substanțe nutritive, dau naștere la gaze puturoase, de alte parasite viabile, de sporozoe, de viermi, de ouele diferitelor animale, să nu conțină o cantitate

prea mare de săruri minerale, săruri de calce și de magnesie cel mult 20 centigrame într'un litru. Dorim ca apa de beut să conțină oarecare cantitate de bioxid de carbon (acid carbonic) liber, prezența acestui gaz în apă nu este însă indispensabilă. Ca apă de beut servă apa meoteorică (de ploaie), apa suterană (de puț, de isvor) și apa curgătoare. De apa de ploaie ne servim numai în casuri excepționale, ea este obicinuț necurată, greu de conservat, căci în timpul trecerei prin atmosferă, ea se amestecă cu pulverile organice suspendate în aer, cu materii, cari întră lesne în putrefacție. Puțuri (fântâni) dau apă bună de beut numai dacă sunt săpate în terenuri curate, formate de minerale puțin solubile în apă, dacă sunt destul de adânci, bine ghiduite, bine acoperite, spre a se opri întrarea în puț a necurățeniilor din terenul vecin și din atmosferă, dacă sunt bine întreținute și nu se infectă prin modul scoaterii de apă, prin ciuberi și gălețe necurate, din care cauză dăm preferință puțurilor cu pompă. În interiorul orașelor, unde solul este infiltrat de diferite materii organice aflate în putrefacție, săparea puțurilor cere precauțiuni osebite, pentru ca apa să nu conțină dejecțiuni lichide din haznale, grajduri, bucătării, fabrici. Isvoarele aduc apa suterană la suprafața solului; apa de isvor este obicinuț cea mai curată, ea conține cantități variabile de bioxid de carbon liber (de acid carbonic liber), care îi dă un gust plăcut. Apele curgătoare, apele de gărlă și de rîu, sînt mai totdeauna amestecate cu felurite necurățenii, cari se scurg în albia lor, mai ales la trecerea lor prin orașe, unde apa curgătoare se infectă prin lichidele provenite dela spălarea caselor, curților, stradelor, halelor, prin conținutul canalelor, prin dejecțiuni bucătărilor și residuele diferitelor industrii. Apa curgătoare conține dar obicinuț, pe lângă felurite materii anorganice și organice suspendate și solute, și un număr însemnat de microorganismii și nu se poate bea decât după purificarea prealabilă. Apele stătătoare din lacuri, bălți, eleeștae, sînt obicinuț și mai necurate decât cele curgătoare; pe lângă alte materii străine ele pot conține germii boalelor palustre. Apa cea mai curată conține în soluțiune cantități mici de săruri minerale inofensive. Apa, care conține cantități mai mari de calce ori de magnesie, se numește apă salcâi și nu este bună pentru beut, nici pentru gătit bucate și pentru spălare de rufe. Ori ce apă, care conține cantități mari de materii organice, cantități simțibile de amoniac, de acid azotic (acid nitric), acid azotos (nitros), de acid sulfuric ori chloride, este rea. Asemenea este periculoasă apa, în care se găsește ouele diferitelor parasite animale (a panglicei, a limbricoid, a ancibilostomelor, a distomelor), Filiarii, Coccide, Amoebae etc. Prezența bacteriilor patogeni în apă (a bacteriilor cholerei, a febrei tifoide) se constată prin culturi bacteriologice, simplui examen microscopic nu este totdeauna suficient. În general este rea o apă, care conține o cantitate prea mare de bacterii, mai ales de saprofite (bacterii ai putrefacției), chiar dacă nu se află într'însa bacterii de ai cholerei sau ai febrei tifoide. La alimentarea orașelor cu apă contăm în termin mediu 150 până la 200 litri de apă pentru fiecare cap de locuitor în 24 oare,

în această cantitate este cuprinsă apa necesară pentru oameni și pentru animalele domestice, pentru case, curți, grădini, strade, latrine, canale, industrii și pentru stingerea de incendii. Dăm preferință apei bune de izvor, pe care o culegem și o aducem prin țevi în sate și în orașe; dacă izvoarele sînt prea depărtate sau dacă ele nu dau cantitatea necesară de apă, atunci recurgem la altă apă suterană, pe care o captăm în galerii suterane orizontale sau în puțuri mari. Numai la nevoie alimentăm orașele cu apă curgătoare, obicinuit ea nu se poate întrebuința fără purificarea prealabilă. Cantități mici de apă se pot filtra în casă prin filtre de lut (argilă) ars, precum filtrul Chamberland-Pasteur de porcelan nesmălțuit, filtrul Berkefeld (Kieselguhrfilter) din pământ silicos ars; aceste filtre, deși se strică lesne și se curăță anevoie, sînt superioare filtrelor de cărbune. Apa se mai purifică prin fierbere sau prin batere cu piatră acră (alumen). Apa fiartă are și după recirea completă un gust neplăcut; baterea cu piatră acră înlesnesce depărtarea prin depunere a materiilor suspendate în apă și presintă o metodă de purificațiune admisibilă, cu condițiune ca să nu se întrebuințeze o cantitate mai mare de piatră acră, decât cea necesară. Dacă administrațiunea publică alimentează un oraș cu apă de rîu, ea este datoare a îngrijii de filtrarea ei în filtre publice și a o aduce curățită în interiorul caselor. Cantități mari de apă se purifică mai întăiu în bazine de limpedire și de decantare, în cari se depun pe fundul baziului materiile suspendate mai groase și apoi în filtre de năsip acoperite, în cari un strat de năsip gros de 60 centimetri este așezat deasupra unui strat de bolovani și de pietriș. Năsipul singur nu filtrează bine apa, dar pe suprafața năsipului se formează, prin depunerea unor bacterii inofensivi și a altor substanțe suspendate în apă, o peliculă subțire de nomol, groasă de câțiva milimetri, de culoare brună închisă, care strat de nomol este adevăratul filtru, care oprește trecerea microorganismilor prin năsip. Filtrele de năsip funcționează bine numai cînd acest strat de nomol, care acoperă năsipul, este subțire, după ce el s'a îngroșat este necesar ca să fie depărtat cu nisce lopeți largi. În unele orașe germane se înlocuiesc astăzi filtrele orizontale de năsip prin filtre verticale formate din plăci de pământ argilo-silicos ars. [Dr. I. Felix.]

Lit.: N. Cucu St., Alimentarea cu apă a orașului București, București, 1893. N. Cucu St., Nou sistem pentru alimentarea cu apă a orașelor, București 1894. Ilie Radu, Apele dela Sinaia. In Analele ministerului lucrărilor publice, București 1895. C. Bottea, Apele Bucureștilor, București 1895. Sc. Várnáv, Proiect pentru alimentarea orașului Iași cu apă. Manuscript. N. Cucu St., Alimentarea cu apă a orașelor Giurgiu și Bacău, București 1896.

Apa destilată, apă de tot curată, v. Destilațiune.

Apa dulce. Apa de rouă, ploaie, neaună, ghiată, izvor, pârâu, fluviu, baltă și lac se numesc apă dulce, fiind-că conține numai o neînsemnată cantitate de săruri în soluțiune și chiar din aceasta cauză n'are nici gust, nici miros, nici culoare.

[V. B.]

Apa dură, apa care lasă să se depună un strat solid pe fundul vasului (A. de fântână, izvor).

Contrarul: *A. moale*, care nu lasă să se depună stratul solid (A. de rîu, lac, ploaie).

Apa gazoasă. Apa de izvor conține mai totdeauna cantități mici de acid carbonic liber, care gaz îi confere un gust plăcut. Unele ape minerale naturale conțin, în soluțiune și sub presiune de mai multe atmosfere, cantități de acid carbonic (de bioxid de carbon) de mai multe ori mai mari decăt volumul apei; obicinuit se numesc însă apa gazoasă ori ce apă curată, care în mod artificial a fost încărcată cu mai multe volume de acid carbonic, și în care acest gaz se mănține prin închiderea ermetică a vasului. Apa gazoasă se bea ca apă de masă, se adaugă vinului și servă pentru prepararea de limonade gazoase. Pentru fabricarea apei gazoase se întrebuințează de preferință apa de izvor, în care se introduce acidul carbonic; el se prepară după metoda veche din bicarbonate, mai ales din bicarbonate de calce (din pulvere de marmură, de cretă, de magnesit etc.), cari amestecate cu acid sulfuric pur, liber de arsen, sau cu un alt acid forte și curat, liberează acidul carbonic din combinațiune, el se trece prin apa de spălat, în care se opresc niște cantități de acid sulfuric, cari au trecut înainte cu el, și gazul de acid carbonic astfel purificat se introduce sub presiune în vasul, în care se culege apa gazoasă. După metoda nouă de fabricațiune se introduce în apă curată acid carbonic lichid, comprimat, care se fabrică pentru acest scop în fabrici speciale și care se pune în comerț în niște vase cilindrice de fier bătut foarte solide, umplute cu acid carbonic supus la presiune de 36 atmosfere. Toate materiile, cari servă pentru prepararea de apă gazoasă, trebuie să fie curate, libere de corpuri toxice; vasele și uneltele din fabrică să fie nichelate sau îmbrăcate cu alte substanțe insolubile în apă gazoasă; armăturile metalice exterioare ale sifoanelor, în cari se transportă și se vinde apa gazoasă, pot fi confecționate din cositor, care conține până la cel mult 5% plumb, dar supapa și canula interioară pentru fixarea tubului de sticlă, prin care iese apa, nu trebuie să cuprindă nici urmă de plumb. Limonada gazoasă (apă gazoasă amestecată cu sirop) să nu fie aromatisată sau colorată cu substanțe vătămătoare sănătății. [I. Felix.]

Lit.: Regulamentul asupra privegheii sanitare a alimentelor și beuturilor decretat la 24 Sept. 1895, București.

Apa meteorică, apa ce ajunge pe pământ prin fenomene elementare (ploaie, neaună, grindină, rouă, brumă).

Apa minerală, (stațiuni de apă minerală, staț. balneare). Apa de izvor este totdeauna mineralizată, ea conține cantități variabile de minerale, ce a disolvat la trecerea prin terenuri solubile. Apa minerală se numesc obicinuit apa de izvor încărcată cu cantități mai mari de materii fixe și volatile, cari îi conferă proprietăți terapeutice. E. Littré propune cu drept cuvînt înlocuirea terminului apă minerală prin »apă medicinală«. După temperatură împărțim apele minerale în *reci*, cu temperatura până la 25°C. și *termale*, mai calde decăt de 25°C. Cele mai multe ape minerale sînt reci, cele termale izvoresc din adâncimi mai mari și împrunută căldura lor dela interiorul globului terestru: Apele

Erculane lângă Mehadia, Bivolari pe malul stâng al Oltului (județul Argeș), Meledic în județul Buzeu etc. După constituțiunea chimică împărțim apele minerale în ape saline, sulfuroase, feruginoase, alcaline, acidele gazoase și arsenicale. Apele minerale *saline* se subîmpart în ape iodurate, bromo-iodurate, iodurate-sulfuroase și litionisate: Călimănesci, Govora, Vulcana, Olănesci, Meledic-Lopătari, Lacul-Sărat cu apa iodurată și cu nămol iodurat etc.; în ape chlorurate-sodice: Kissingen, Homburg, Slănic în județul Bacău, Slănic în județul Prahova, Ocelele Mari, Balta Albă, Bălțățesci, Oglinți, Monteor; în ape sulfatate: Marienbad, Püllna, Slănic în județul Bacău, Cozla lângă Piatra, Breaza în județul Iași etc. Isovoarele de apa minerală *sulfuroasă* sunt foarte numeroase, cele mai însemnate sunt: Aachen (Aix la Chapelle), Aix les Bains, Eaux Bonnes, Baden, Barèges, Băile Erculane (Mehadia), Bughea, Călimănesci, Govora, Molna, Băile Năstăsache (Tîrgul Ocna), Nifon, Olănesci, Pucioasa, Secela, Slănic (județul Bacău), Strunga, Vizanti (Putna), Vulcana (Dâmbovița). Apele *feruginoase* conțin obicuin acid carbonic, care înlesnesc dizolvarea protoxidului de fier: Bivolari (Argeș), Buzias în Banat, Dorna-Vatra, Elöpatak, Franzensbad, Meledic-Lopătari (Buzeu), Orezza, Pymont, Slănic (Bacău), Spaa. În apele *alcaline* se găsec bicarbonate de sodă, de calce sau de siliciu: Carlsbad, Vichy, Vals, Plombières, Elöpatak; Slănic în județul Bacău. Apele *acidele gazoase*, încărcate cu acid carbonic liber, au un gust plăcut și servă și ca ape de masă, ca ape de lux, precum: Borszék, Elöpatak, Seltz, Condillac, Giesshübel, Șaru-Dorni (Dorna în România), Borca. Apele *arsenicale* conțin săruri arsenicale alcaline în concentrațiune mai mare, ca cele dela Levico, Roncegno, Szebenica, sau mai diluate ca în apa arsenicală-feruginoasă de Șaru-Dorni (Dorna în România), bogată în acid carbonic liber. Apele minerale se întrebuintează obicuin în localitatea unde isvoresc, în *stațiuni de apă minerală*, *stațiuni balneare*, înzestrate cu ospele, plimbări, locale de petreceri, cu instalațiuni pentru beut, pentru băi, dușe, masagiu, sudațiuni, inhalțiuni de apă transformată în pulvere fină. Unele ape minerale se umplu în sticle bine închise și se pun astfel în comerciu, spre a se întrebuinta și în locuri depărtate dela isvor. Administrațiunile sanitare competente veghează, ca apele minerale să se analizeze din când în când, spre a se constata dacă compoziția lor nu s'a schimbat cu timpul, ca stațiunile balneare să se întrețină într'un mod igienic, ca bolnavii să găsească în ele condițiunile necesare pentru căutarea lor eficace, ca apele atermale să se încălzească într'un mod rațional, ca apele minerale, cari se pun în comerciu, să nu fie învechite, stricate sau falsificate. În stabilimentele balneare, cari aparțin statului, trebuie să se înlesnească bolnavilor săraci căutarea gratuită.

[I. Felix.]

Lit.: St. V. Episcopescu, Apele metalice ale României. București 1833. Zotta und Abrahamfy, Die Mineralwässer von Slanic, Șarul-Dornei, Borca, Hangu und Strunga. In Buchner's chemische Analysen. 1834. I. Cihac și F. Humpel, Isovoarele dela Bălțățesci. In Albina Românească 1844. C. C. Hepites, Balta Albă. București 1847.

C. Vârnav, Apele minerale dela Slănic. Iași 1847. A. Fétu, Despre întrebuintarea apei simple și a apelor minerale din România. Iași 1851. St. Veleanu, Apele minerale dela Olănesci. București 1869. A. N. Bernad-Lendway, Studii asupra apelor minerale române. Revista științifică. București 1873. C. Davila, Despre Balta Albă, în Columna lui Traian. București 1873. St. Veleanu, Balta Albă. București 1881. Gr. Stefanescu, Apele termale dela Bivolari. In Anuarul biuroului geologic. București 1882. P. Poni, Analisa apelor minerale dela Piatra. Iași 1883. D. Apostolescu, Apele minerale dela Strunga. Iași 1884. R. Pribram, Chemische Untersuchungen der Arsenquelle zu Saru-Dorni (Dorna-Șara). Czernowitz 1885. A. N. Bernad-Lendway, Lucrările hidrochimice ale stațiunilor balneare Călimănesci, Căciulata, Govora, Pucioasa, Vulcana, Dorna-Vatra. București 1886. A. Bernad-Lendway, Studii hidrochimice, hidrogeologice și balneologice făcute în regiunea Slănicului. București 1887. Gr. Stefanescu și A. O. Saligny, Apele dela Lopătari. N. Popescu-Zorileanu, Apele minerale dela Govora. București 1887. S. Konya, Apele dela Slănic. Iași 1887. D. Cantimir, Les bains minéraux de Bălțățesci. București 1887. Gr. Romniceanu, Lacul-Sărat. București 1887. G. Cobălcescu, Sorgintele minerale dela Călimănesci și Căciulata. Iași 1887. Gr. Stefanescu, Lacul-Sărat. In Anuarul biuroului geologic. București 1888. A. O. Saligny, Analisa apelor minerale din județul Buzeu. In Anuarul biuroului geologic. București 1888. C. Macovey, Les principales sources d'eaux minérales de la Roumanie. Paris 1888. I. Felix, Traatat de Igiena publică și de Poliția sanitară. Vol. II. București 1889. C. Istrati, Raport asupra stațiunilor balneare ale României. București 1890—1892. P. Poni, Analisa apelor minerale dela Oglinți. București 1893. V. C. Buțureanu, Analisa apei minerale dela Vânătorii-Neamțului, Piatra 1893. Vuia, Băile Erculane dela Mehadia. I. Kalinderu, Romanii călători. București 1895. Bastaki, Blanc și V. Istrati, Lucrările ce trebuiesc executate la Lacul-Sărat. București 1895. A. Bernad-Lendway, Apele minerale dela Meledic. București 1896. Regulament pentru administrarea și supraveghierea stabilimentelor balneare din România. I. Felix, Raport general asupra serviciului sanitar al regatului României, pe anul 1895. București 1897.

Apa moale. v. A. dură.

Apa de pete, o fluiditate, care servesc la delăturarea petelor din țesături. Constă mai cu samă din preparate pentru înălbit cum e s. e. Eau de Javelle, o leșie de caliu chloric, incoloră, cu miros slab de chlor particular, preparată prin întroducere a unui curent de chlor în soluțiune de potașe (sau din ohlorură de calce); Eau de Labarraque analogă, numai cât e preparată cu leșie de natriu; ambele scot și petele de poame din albituri; benzina, numită și apă de pete Bröner; apa de pete englezească, un amestec de benzina cu alcool și amoniac; apă de pete Buchner, un amestec de ether, alcool și amoniac pentru petele de grăsime; Liqueur Bernhard o soluțiune de fiere de bou și potașe în apă etc.

Apa de pomană, credință populară. Poporul crede că toate apele curgătoare se adună într'un

rîu, care trece pe lumea cealaltă și din care numai aceia își pot astîmpăra sufletul, cari au dat pe lumea aceasta A. de p. Când se întîmplă cas de moarte, o femeie din familie duce A. de p. la 7 vecini, iar după ce mortul a fost înmormîntat, A. de p. se mai duce la un vecin, în decurs de un an, în fiecare zi. Dacă nu sînt femei în familie, se plătesce la o vecină (365 cr.) ca să ducă un an de zile A. de p. pentru cel mort. De frică că vor rămîne fără A. de p., cei ce nu au următori își sapă fântîni, ori plătesc să li-se ducă apa încă în viață. (Cf. »A. do p.« în rev. »Transilvania«, XXVIII.)

Apa de rose, apă în care s'a destilat oleiul de rose. Cu cât a fost apa mai des întrebuințată la destilarea de olei, cu atât crește mirosul și valoarea ei. Se întrebuințează în parfumerie.

Apa de scolcă, (Eau de moule), amestec de apă și absint.

Apa sfințită. Creștinii pii păstrează în casele lor preste întreg anul apă binecuvîntată, și o întrebuințează ca mijloc de a curăți obiectele, ce le sunt spurcate, și a dobîndi dela Dumnezeu darurile, pentru cari se roagă biserica, când sîntese apa. Despre apa, care se binecuvîntă la Bobotează, se crede, că se poate păstra și 2—3 ani, fără să se strice. (Stefanelli, Liturgica, București 1886, ș. 65.)

Apa stătătoare, (*balta, palude*). Apele stătătoare devin vătămătoare prin emanățiunile, prin efliuile lor. Atmosfera deasupra și din jurul lacurilor, bălților, băltoacelor, eleștaelor, a groapelor pentru muiarea de in, cânepă, teiu, a groapelor de împrumut, săpate pentru scoaterea pămîntului necesar la facerea terasamentului șoselelor și al căilor ferate, produce boale; aceeași acțiune vătămătoare o exercită apele, cari acoper în mod trecător terenurile expuse la inundații timpurarie, basiniile naturale aflate în vecinătatea apelor curgătoare, în cari basiniile se infiltră apa din rîu în timpurile cînd el se umflă, toate excavațiunile solului formate de terenuri impermeabile (pămînt galben, argilă în general, ș. a.), în cari se adună apa de ploaie. Efliuile palustre se mai formează la fermentațiunea noroaielor din strade și curți murdare, din șanțurile șoselelor rău întreținute, noroiu compus din pămînt amestecat cu diferite dejecțiuni organice, de pe malurile apelor curgătoare, dacă acele maluri sînt acoperite cu necurățenii sau dacă apa este amestecată cu cantități mari de materii organice, căci din variațiunea nivelului apei curgătoare, din udarea și uscarea succesivă a malului prin suirea și scăderea apei, se nasc efliuții (fermenți) palustri pe malurile infiltrate de materii organice, mai ales cînd din cauza cotiturilor multiple ale rîului și a insuficienței povîrnișului (a pantei) apa curge încet. În apele aflate în nemiscare se nasc nise fermenti, nise ființe organizate infimamente mici, cari trăiesc din micile cantități de materii organice, ce oamenii sau vîntul aduc în acele ape stătătoare, sau ce ele extrag din pămînt. Acești microorganismi întroduși în corpul omnesc produc o boală foarte răspîndită, adeseori foarte periculoasă, paludismul, impaludismul, malaria, care se manifestă atât prin friguri palustre acute precum și prin formele cronice ale paludismului (Anemia palustră, Megalosplenie etc.) datorite

imigrațiunii în globulele roșii ale sîngelui a unui protozoar (ematozoar) parasit, animal de structura cea mai elementară, descoperit de francezul Laveran. Sărurile de cbinină omor obicinuit acest parasit, ele nu pot însă vindeca totdeauna perturbațiile mai profunde produse în corpul omnesc prin înmulțirea ematozoarului malaric, prin distrugerea consecutivă a elementelor sîngelui, prin modificările țesutului splinei, a ficatului și a altor organe, cari se vor descrie în articolul despre »Paludismul«. Nu este de ajuns ca să căutăm cu preparate de chinină bolnavii de friguri palustre, ci trebuie să înălțurăm cauza boalei prin stîrpirea palușilor, prin regularea cursului apelor, (după împrejurări prin apărarea malurilor, prin adîncirea albiei, prin tăierea cotiturilor), prin întreținerea malurilor lor în stare curată, prin umplerea cu pămînt sănătos a excavațiunilor (adîncăturilor) solului, în cari se adună apa de ploaie, prin înlesnirea scourgerii apelor adunate în basiniile naturale și artificiale, săpînd șanțuri sau întrebuințînd pompe. Dacă stîrpirea unui palude este imposibilă, recurgem la inundarea lui, la menținerea apei la un nivel constant și la încungurarea paludelui cu plantațiuni dese de arbori și arbusti, precum și la plantare în palude de floarea soarelui (*Helianthus annuus*) și de alte plante, cari acoper suprafața apei. Plantațiunile de eucalipt se bucură în această privință de o reputațiune nemeritată, chiar dacă ele ar rezista frigului iernii noastre, nu le-am recomanda ca remediu în contra apelor stătătoare. [I. Felix.]

Lit.: A. Laveran, Du Paludisme et de son Hématozoaire. Paris 1891. E. V. Fontquier, Asupra impaludismului. Tesă pentru doctoratul în medicină. București 1892. B. Boteanu, Contribuțiuni la studiul impaludismului. Tesă pentru doctoratul în medicină. București 1892. S. Possa, Manifestațiunile paludismului în România. București 1893. V. Babeș, Analele institutului de patologie și de bacteriologie. București 1893—95. I. Felix, Raporturile generale asupra igienei publice și asupra serviciului sanitar al regatului României pe anii 1893 și 1894. București 1894 și 1895.

Apa dela suprafață, în montanistică: ape cari de pe suprafața pămîntului intră într-o mină. Acestea se mai numesc și *apele dela zi*.

Apa-tare, numită și apă-regală, pentru că disolvă chiar și aurul, regele metalelor; este un amestec de acid nitric și acid hydrochloric.

Apa termală, A. minerală care iese caldă din pămînt.

Apa vie, în poveștile poporale A. care redă morților viața.

Apa, comună în Ung., cott. Satumare, 2689 loc. Români și Maghiari; lângă Someș, pămînt bun. Stațiune de cale ferată.

Apaduct, canaluri prin cari se conducea apa din izvoare mai mult sau mai puțin îndepărtate în orașe. La Greci erau mai mult subterane. Cu mult mai perfecționate aflăm A.-le la Romani, la cari nu erau subterane, ci de regulă în formă de bolte susținute de arcuri. Multe dintre acestea se pot numera între cele mai mari creațiuni ale științei tehnice. Conductele erau construite din lemn, plumb, piele și mai adeseori din canaluri de piatră. Astăzi costisi-

toarele apaducte au fost înlocuite prin conducte de tuburi etc. Afară de apaductele Bomfica în Lisabona și Caserta în Neapol și unele apaducte din Anglia, sunt de amintit încă *Arcueil* și *Maintenon* în Versailles, construite sub Ludovic XIV., cari au costat 22 milioane de lire.

Apafi, numele unei vechi familii din Transilvania, pe care unii o derivă dela comitele Apa (Appa), amintit în diploma regelui Coloman la 1108. Urme sigure de familia A. sînt în secl. XIV., pe când ei stăpîneau extinsele domenii Apanagyfalu și Malencrog, și aveau influență mare. Gregoriu A. a fost comitele suprem al Dăbăcei în zilele lui Martinuzzi și ale lui Ioan II. Zapolya și a jucat rol însemnat.

Apafi, Mihail I., principele Transilvaniei, dela 20 Nov. 1661 pînă la 15 Aprilie 1690. Sub Georgiu Rákoczy II. participînd la expedițiunea polonă a acestuia, a cădut și el în prinoare la Tătarii din Crimea, de unde numai cu bani grei s'a putut rescumpăra. După reîntoarcere petrecea retras la Elisabetopol, de unde l-a chemat Ali-Pașa, care fusese trimis de Sultanul, ca să scoată din domnie pe principele Ioan Kemény, și l-a pus principe. Vedeînd aceasta Transilvănenii, și ei au ales pe A., întău în castrele lui Ali, apoi în dieta ținută în Șeica-mică în 20 Nov. 1661. Domnia dînsului a fost blîndă și mai liniștită. La început și el, domnit de frica Turcilor, a ramas sub protecțiunea Sultanului. Ca și predecesorii săi și el a nutrit relațiuni bune cu malcontenții din Ungaria, cari nu voiau a suferi domnia austriacă. Acestora A. le-a dat și ajutor, și în favoarea lor a încheiat și alianțe cu inimiții lui Leopold I. Nemulțămirea proveniau din firea nedumerită a Ungurenilor, și de acolo, că curtea din Viena cu partizanii săi din Ungaria se încordau a lăți religiunea catolică. De aci urmau persecuțiuni grele în contra protestanților, iară aceștia căutau scut și ajutor la principele Transilvaniei și la Sultanul. A. a trimis oști în contra lui Leopold I. sub M. Teleki, care îi era mîna dreaptă, și sub Emeric Tököly. În 1683 el însuși a unit oștile sale cu ale lui Cara Mustafa și a mers pînă la Bruck, aproape de Viena. Dară aceste se vede ale fi făcut mai mult spre îmbunarea Turcilor și mulcomirea nobilimei transilvane, care era pentru susținerea protecțiunii Sultanului. Iară în faptă A. vedeînd, că armele Turcilor trebuie să se retragă dinaintea lui Leopold, vedeînd sbuciumările continue ale țerii, purtat de M. Teleki a lucrat întru aceea, ca protecțiunea Sultanului să o schimbe cu a lui Leopold I., și țeara să o închine împăratului roman și regelui Ungariei, și așa să pună capăt luptelor continue pentru stăpînirea Transilvaniei, cari de mult se repetau între Sultanul și casa habsburgică. Deci el a conces mișcare mai liberă catolicilor, a căror episcopie era sistată de 120 de ani, și bunurile ei confiscate. Tractatul, prin care A. a închinat formal Transilvania lui Leopold I., s'a încheiat la Viena (tractatus Viennensis s. Hallerianus) în 28 Iunie 1686; dară s'a ținut în secret. Prin el se asigură domnia pentru A. și fiul său, iară staturilor dreptul de a-și alege principe, și libertate deplină pentru cele 4 religii recepte. Nobilimea, ba chiar și dintre Sași, făceau opozițiune acestei stări nouă a lucrurilor,

deși partea nordică a țerii pînă pe la Cluj era ocupată de oștile împărătesci, și acum Transilvănenii ajunseseră acolo, de vorba lui pater Dunod: »vreți, nu vreți, Maiestatea Sa vă protejează, era faptă. În 1687 veni arhiducele Carol de Lotaringia, și luînd cu puterea Clujul, urmări pe A., care se retrăgea spre Sibiu. Dar acuma nici Sibienui nu mai cutezară a se împotrivi oștilor nemțești. Deci urmă tractatul dela Blaj, prin care Leopold cîștigă dreptul de a ocupa milităresce Transilvania, adevărat numai pe o iarnă, de atunci însă ea remase tot ocupată. Așa se puse capăt sbuciumărilor Transilvaniei între cele două împărății mari. A., frînt încă de când a fost în prinoare tătărească, mai ales în anii din urmă, toată cărmuirea o lăsă în voia lui M. Teleki, iară după moartea soției sale Ana Bornemisza (1688) s'a confundat în melancolie și a murit în 15 Apr. 1690 la Făgăraș, unde țineta dietă.

A. Mihail II., fiul lui M. Apafi I., fû ales de principe al Transilvaniei în dieta dela Alba-Iulia, 13 Iunie 1681. Prin tractatele cu Leopold încă i s'a asigurat succesiunea. Dară la moartea tătăne-său fiind numai de 14 ani, regența s'a încredințat unui consiliu de stat, compus din 14 membri cu Teleki M. în frunte. Sultanul voind a scoate pe Austriaci din Transilvania, trimise pe Emeric Tököly cu oaste compusă din Curuți, Turci și Tătari, și ajutat de Domnul Munteniei. Aceștia trecură Carpații pe la Padina Lupului și ajunseră la Zernesoi, unde se loviră cu generalul împărătesc Heuster și cu comandantele Transilvănenilor M. Teleki, și îi învinsă. Teleki cădî în luptă, iară Heuster în prinoare. Tököly adună dieta la Cristian, în care fû ales de principe al Transilvaniei (Sept. 1690); dară vedeînd că nu poate trage deget cu Austriaci, preste o lună părăsi Transilvania pentru totdeauna. La 4 Dec. 1691 Leopold I. dete vestita diplomă Leopoldină. M. Apafi II. principele mai figura numai cu numele. În 1696, când împlinea etatea de 20 de ani și avea să preia cărma Transilvaniei, fû escortat la Viena, iară după pacea dela Carloviț l-au făcut să abdică, și nu-i mai permisă a se reîntoarce în Transilvania. El a murit la Viena în 1 Febr. 1713.

Apaga, (*grec.*) cară-te! du-te! depărtează-te!
Apagogle, (*grec.*, lat. = deductio) combaterea unei tese prin aceea că se arată, că tesa își contradice sieși ori consecințelor sale. Demonstrarea apagogică este o formă de argumentațiune indirectă, carea caută a proba adevăratătea unei tese din falsitatea contrarului. Formal constă din patru părți: Tesa, antitesa, resturnarea antitesei, afirmarea tesei. [Pl.]

Apahavaș, munte în Ciucul superior, spre sud dela pasul Ghimesului. Granița ostioă a Ardealului dintre pasul Ghimes și Uz trece preste el; 1324 metri. [Silv. Mold.]

Apahida, comună în Trans., cott. Cojocnei, 1189 loc. Rom. și Magh., băi de sare, la 1889 s'au găsit aici anticități prețioase. La A. s'a ținut 1683 o dietă fără importanță mai mare.

Apalt, arîndă; *apaltă*, local închiriat pentru deposit de mărfuri.

Apanagiu, (*franc.* verbal: dare de pâne). Se dice despre pămînturi sau moșii date principilor, cari după moartea lor revin coroanei. Prin

analogie: ceea ce e propriu unei persoane sau unui lucru, s. e. infirmitățile sunt apănagiu bătrâneței.

Apandria, (*grec.*) termin creat de Do Bary pentru a desemna casurile speciale de Apogamie (v. ac.), în care organul bărbătesc nu se desvoaltă de loc (*Saprolegnia* Thuretii, *S. torulosa*, *Achlya stellata*), sau planta fiind dioică, exemplarele femeiesci se găsesc separate complet de cele bărbătesci, fie prin acțiunea omului (*Coelebogyne ilicifolia*, *Euphorbiacee* din locuri calde, care se găsesc în florăriile din Europa numai sub forma femelă), fie în mod natural (*Chara crinita*, care se găsește și fructifică în apele din nord. Europei, numai sub forma sa femelă). Embrioul în aceste casuri se desvoaltă direct din oosfera nefecundată, adeică prin Parthenogenesă (v. ac.) (s. e. *Chara crinita*, *Saprolegnia* Thuretii, *S. torulosa* etc.) sau oosfera se distruge și embrioul se desvoaltă din celulele vegetative ale nucelului (s. e. *Coelebogyne ilicifolia*). [V.]

Aparat, numirea mijloacelor ajutătoare la îndeplinirea unei lucrări, s. e. A.-e fizicale la experimente.

Apă-Sărată, mină de sare pe dealul deasupra bisericii, unde e satul cu același nume, lângă Grădiște, j. Muscel, ale cărei urme se ved și astăzi; salina se dice că datează din timpul Dacilor și Romanilor și s'a astupat nu cu mult înaintea lui Negru-Vodă, probabil din cauza unui cutremur de pământ, ori din cauza slăbirii locului; din vechia mină se strecoară un isvorel cu apă sărată.

Apăța, (magh. *Apácza*, germ. *Geist*), sat în Trans., cott. Brașovului, așezat în valea Oltului, pe malul stâng; are 1769 loc., a căror majoritate o formează Secuții, iar 350 sânt Români. De aici se extind spre sud munții Perșanilor, cu peșteri și formațiuni geologice interesante, despărțind Țeara Bârsei de Țeara Oltului. Acești munți se numesc adese și munții A.-Perșani, dela numele satului A. [Silv. Mold.]

Apateu, (magh. *Apáti*), com. mică în Ung., cott. Arad, situată pe câmpie între Crișul negru și Teuz, 402 case, 2603 loc., toți Români g. or., vorbesc numai românește, portul e anestetat. Biserica de lemn zidită 1786, două școli regulate. Teritorul 8789 jug. cat., produce cereale bune; prăsilă de porci.

Apatia, (*grec.*) amorțeală, nepăsare, lipsa vioiciunii sentimentelor. afectelor și pasiunilor, chiar și a mișcărilor corporale ale unui individ. A. poate fi trecătoare; dar ea adese își află explicarea în o dispoziție naturală a omului și atunci e durabilă. Stoicii priviau A. ca o însușire caracteristică a omului înțelept.

Apatin, comună mare în cott. Bács-Bodrog, lângă Dunăre. 13,282 loc. Germ. și Magh. Cânepă și viermi de mătăsă. Dușii se prădesc pentru viermii de mătăsă, din fructele lor (fragi) se pregătesc o beaură spirtuoasă numită *tudovița*.

Apatit, mineral chloro- sau fluorofosfat de calciu; incolor, verșui; var.: albastră moraxit (Arendal), francolit (Devonshire), osteolit etc. Element accesoriu, distribuit în cantități variabile în toate rocele eruptive, însoțesc floanele stanifere. Gisemente importante în rocele cristaline și eruptive din Norvegia și Canada. Un îngrășământ foarte apreciat în agricultură. V. Fosforit.

Apatovac, (pron. Apatovaț), un sat neînsemnat în Croația, cunoscut prin un isvor cu apă acră, alcalină-muriatică. Intreprinzătorul actual Valeriu Maniu a făcut apa minerală din A. cunoscută și Românilor. Analisată de prof. Dr. Ludwig în Viena, ea se recomandă ca apă de cură în boalele organelor digestiunii și urinare. (Dr. E. Ludwig »Chem. Untersuch. des natürl. alkal-muriat. Säuering von Apatovac in Kroatien, Kreuz 1894.«) [Dr. Vuia.]

Apaturia, după mit. grecă serbătoarea phratrilor ținută întru venerarea lui Zeus Phratrios, a Atena Phratria (numită și Atena Apaturia), precum și alui Hephestos, ca deu apărător de focul vetrei și viața familiară. Serbătoarea s'a ținut în ziua ultimă a lunii Pyanepсион (Octobre), care în unele părți s'a numit și Apatoureon, și a fost o serbătoare populară și națională, pentru că feciorii acumă întrau în phratria, un fel de reuniune de înfrățire; junii cu făclia sau lumina aprinsă percurgeau pe întrecute o distanță anumită, și cel învingător, sau dacă a curs în numele partidei, partida căpeta un premiu. [Atm.]

Apel, (*lat.*) strigare, chemare. A. nominal, strigare numelui pentru constatarea prezenței. — *Apelațiune*, remediul de drept, o formă de recurs la un for superior (*curte de apel*, v. ac.) în contra unei sentințe sau hotărâri judecătorești, (v. recurs). — *Apelativ*, în gramatiă nume A. = nume comun (contr. nume propriu).

Apelle-vii, 1) comună rur. în Rom., pl. Balta-Oltu-de-jos, j. Romanai; 1899 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 2 biserici cu 4 preoți și o școală mixtă cu un învățător, urmată de 47 băieți din 169. Satul e încungruit do măgure; pe teritorul lui se găsesc multe hărburi de oale, oale cu bănuți de ai împărăților romani, pietrii de rîșnițe, oale cu oase de oameni, cărămiși și alte anticități. Acest sat, cum arată un hrisov dela Radu Mihnea Vodă din 1613, fusese luat domnesc de Mihaiu Viteazul, pentru că knejii (adeică oamenii liberi, răzeșii) acelu sat n'au putut răspunde domnului birul, ce le impuse în sumă de 50,000 aspri; satul fu dat apoi zestre de Mihaiu Viteazul ficei sale Florica măritată după Preda Postelnicul, și astfel coboară el acele trei scări, cari duceau din libertate către iobăgie: sat răzeșesc, domnesc și în sfârșit boieresc. Moșnenii vin la Simion Vodă Movilă și își rescumpără satul cu 70,000 aspri și reintra în a lui stăpânire, când deodată Preda Postelnicul scoate o carte a soarelui său și dice, că acel sat i l-a dat soarelui său zestre. Răzeșii pornind atunci pără în contra lui Preda, Radu Mihnea Vodă hotărăsc pricina (1613) în favorul răzeșilor. (Cf. A. D. Xenopol: Ist. Rom. II. 186 și III. 405.) 2) Munte în pl. Vulcan, j. Gorj, aparținător comunei Dobrița, acoperit cu pădure de fag și alte lemne.

Apella, la Horațiu numele unui Ovreu credul; de aici proverbul: »Credat Iudaeus A., non ego« (rom.: creadă Ovreur A., eu nu cred).

Apelles, celebru pictor grec din secul IV. a. Chr., n. în Kolophon. A studiat mai întâiu în școala ionică din Ephesos și a devenit apoi învățăcelul lui Pamphilos în Sikyon; trecând în Macedonia s'a împrietinit cu Alexandru cel Mare, pe care l-a zugrăvit în celebre tablouri.

Renunite sânt tablourile lui: Venus Anodyomene, Charis și Artemis. Lit.: H. Houssaye, Histoire d'Apelles. (Paris 1867).

Apelpisit, famos, extravagant, desperat (ironic). **Apendice**, adaus; acățătură.

Apendicular, (*lat.*) în botanică se numesc organe A. acelea ce sânt dependente de altele; așa sânt frunzele și cu toate modificațiunile lor: solzi, bractee, sepale, petale, stamine, carpel, octiledoane etc., toate dependente ale tulpinei și ramificațiunilor ei (sau ale axei) și cari nu mai poartă pe ele alte organe.

Apenini, munții principali ai Italiei; se încep la Altare lângă isvorul Bormidei, la început în grupe mici cu coaste prețipise spre mare, încungiuară golful de Genua (A. ligurici până la Monte Cimone 2167 m.), de aci se abat spre Marea Adriatică (A. Toscanei până la isvorul Tibrului), se continuă apoi aproape de acesta (A. romani și Abruzzi), iară dela isvoarele riuului Volturmo se apropie tot mai mult de Marea Tyrhenică (A. neapolitani până la Monte Pollino 2415 m.) trecând dealungul acesteia prin Calabria (A. Calabriei) spre sud, până ce se sfârșesc în fața Siciliei, pe când un ram mic sud-estic trece prin Apulia (A. Apuliei) și se termină în Cap di Leuca. Culmea A. ligurici și neapolitani ajunge abia la înălțime medie de 700 până 800 m., A. Toscanei și Calabriei 1300—1500 m., Abruzzi, partea cea mai înaltă și extinsă, 1800 m. (Gran Sasso 2919 m., M. Velino 2487 m.), M. Gargano (1560 m.) stă isolat. În partea estică a A. de mijloc sânt prețipise, șes litoral îngust și riuri scurte dar repezi; în vest și sud-vest până la mare sânt regiuni muntoase mai puțin înalte ca: A. Toscanei, romani (cu munții Albano) și neapolitani (Vesuvul 1282 m.) numiți și Apeninii de jos. A. sânt în general uniformi, variații numai în A. de jos cu văi și riuri însemnate (Arno, Tibru, Garigliano și Volturmo). Pasuri remarcabile sânt: Bochetta (790 m.) în A. ligur., la Futa sau Pietra Mala (915 m.) în A. toscan., Furlo în A. rom. Mineralele principale: piatra de var, granit, pietrii vulcanice, mai ales marmoră excelentă (A. de marmoră din Carrara). Isovoare minerale se află în mare număr. Clima este în general, dar mai ales în A. sudici, mai aspră de cum s'ar pute aștepta în aceste regiuni călduroase.

Apepsia, indigestie, stricare de stomac, nemisture.

Apărare, (iurid.) defensiune. Deja în procesul inquisitor a fost admisă — după încheierea inquisițiunii generale — desemnarea unui apărător cu drept de a fi de față la inquisițiunea specială și de a presenta — înainte de pronunțarea sentinței — o scrisoare de apărare. În modernul proces acuator (verbal) rölul principal al apărării zace în pertractarea finală (v. Pledoarie), dar acuatul are dreptul de a se folosi de apărător deja în decursul cercetărilor prealabile. (V. cercetare criminală.) În Rom. acuatul își poate alege de apărător pe ori cine (cod. de proc. pen. 320), în Ung. numai pe un avocat; numai în procese de presă nu se cere ca apărătorul să fie avocat. În lipsa de apărător ales tribunalul atât în Rom. cât și în Ung. poate numi acuatului un apărător dintre advocații domiciliați la residența curții.

Apărare legitimă, apărare, care este necesară pentru a respinge un atac material, actual și injust, în contra persoanei proprii sau a altuia. Fapta săvârșită din cauza de A. legitimă nu este nici crimă, nici delict. Trecerea preste marginile apărării sub imperiul turburării, temerii sau terorii, nu se pedepsește. (Cod. pen. rom. VI. 58 și Cod. pen. ung. § 79.)

Apărătoare, termin popular pentru două genuri de plante: Mentha pulegium și Calamintha rotundifolia, pe cari poporul lesne le confundă. A. după credința poporului, apără de boale. (Ety. M. Rom.)

Apărătoarea, loc întărit în Rom. j. Bacău, pl. Siretu de jos, com. rur. Păncești, la Gătești, pe malul stâng al Siretului, unde se ved încă urmele unor întărituri vechi, făcute, după legenda, de Tătari.

„**Apărătorul**“, titlul mai multor publicațiuni periodice române, apărute la București și Iași; mai însemnate: 1) A., București, 1879—1883. Tip. română. 2) A. „*săndădăii*“, 15 Apr. 1891; proprietar și director: Dr. N. Manolescu, prof. de oftalmologie la Universitatea din București; colaboratori: Dr. V. Babeș, Dr. Istrati, Dr. Bianu, Dr. Boicescu, Dr. Apostoleanu ș. a. S'a tipărit în 3000 exemplare și a descris în limbă populară toate boalele transmisibile și cheștiunile principale do igienă publică și privată; pe lângă aceasta a expus multe cheștiuni de fisiologie și pathologie generală, precum și deosebite consilii utile bunului traiu; în modul acesta A. s. constituie un mic magazin de cunoscințe utile familiei.

Apepcepțiune, (*lat.*) procesul psihic, prin care o concepțiune nouă, o idee nouă s'au o grupă de idei este suscepută din partea celor vechi, deja consolidate în consciință, asimilându-se acestora. În asemănare cu procesul de „*percepțiune*“, care se îndeplinește în sfera subiectivă a ideilor, A. se îndeplinește în sfera obiectivă a aceloră și i se dă expresiune în județul: *A este X*. Elementele: Grupa de idei deja consolidată, care efepțuește susceperea și asimilarea, se numește *apepceptivă* sau activă, iar cele noue, cari sânt susceptibile și asimilate: *apepcepțute* sau *pasive*. A. se poate considera ca complexul proceselor, în cari se îndeplinește întreagă viața noastră sufletească. Terenul de dominațiune al său sânt toate produsele psihice: recunoascerea, identificațiunea, subsumțiunea, asimilațiunea, asociațiunea, generalisațiunea și specificațiunea. Pe ea basează: cuprinderea cu mintea, înțelegerea unui lucru, înțelegerea cuvintelor în limbă; pătrunderea, comparațiunea și în fine tot procesul de instrucțiune. Condițiunea psihică de existență este așadar: un conținut al consciinței deja căștigat, consolidat și conscient, iar condițiunea fiziologică basează în dispoziția activă, cu care nervii însoțesc actele de concepțiune. În psihologie A. e termin nou. Se reduce până la Leibnitz, a fost primit de Kant, însă formularea științifică cu arătarea terenului de aplicare i-a dat-o Herbart, a cărui școală face usul cel mai rațional de dînsa atât în psihologie cât și în pedagogie. Intr'un mod ceva deosebit a formulat A. pantelematistul Wundt. El o confundă cu percepțiunea internă și dice: că e întrarea unei idei în punctul de observare al consciinței sau prinirea aceleia din partea consciinței personale. (Cf. I. Popescu:

Psich. pag. 160; I. Gavanescu, Psich. pag. 102. Lazarus, Das Leben der Seele t. II.; Steinthal, Sprachphilos.; Wundt, physiol. Psychol. [Plet.]

Aperientia, medicamente ce delătură stagnarea excrețiunii, s. e. laxativele.

Apertinența, tot ceea ce se ține de un lucru.

Apertură, în optică: unghiul central, ce îl formează razele sferice duse la două puncte extreme opuse ale unei oglinzi sferice sau lentile optice. Imaginile numai atunci sunt destul de clare, dacă apertura nu e mai mare de 3-4°.

Apetal, (*grec.*) termin botanic dat plantelor cu flori lipsite de petale și deci de corolă. Dintre plantele cu flori Gynospemele și o grupă întreagă din Angiosperme au florile fără petale; s. e. Coniferele, Cupuliferele, Urticaceele etc.

Apetit, dorința, pofta după mâncare. V. și foamea.

Apex, (*lat.* = vîrf). A. se numia mitra conică a preoților din Roma veche și în special a lui Pontifex Maximus, ca însemn al demnității preoțești. Vîrfului unui con, semnele de ton, ce se află pe cutare silabă, încă se numesc așa. *Apices juris* = apucături juridice. În astronomie A. e un punct de pe bolta cerească, cătră care se mișcă pământul în univers și se află cam 90° spre vest dela soare. La 6 oare dimineața se află în meridian, deci seara la 6 oare se află în punctul cel mai adânc dela meridian. Pentru fenomenul numit »roi de stele« este de mare importanță, de aceea se numesc și soare meteoric. Punctul contrar lui A. se numesc Antiapex. Mai însemnează A. și un punct anumit din constelațiunea Hercules, cătră care peregrinează întreagă sistemă noastră solară. [T. C.]

În botanică se numesc A. vîrfurile frunzei sau fructului. Termen ce se întrebuințează în descripția plantelor. Se dice: *apice acutum* (vîrf ascuțit), când marginile vîrfului formează un unghi ascuțit; *apice acuminatum* și *apice cuspidatum* (vîrf cuțitat), când vîrful ascuțit e și alungit; *apice mucronatum* (vîrf mucronat), când vîrful ascuțit prezintă o prelungire în formă de fir sau ghimpe (aculeus) a nervurei mediane; *apice obtusum* (vîrf obtus) când marginile vîrfului formează un unghi obtus; *apice rotundatum* (vîrf rotunțit), când vîrful e mărginit de un arc de cerc cu convexitatea în afară; *apice truncatum* (vîrf trunchiat), când vîrful este limitat de o linie dreaptă perpendiculară pe axa longitudinală a frunzei; *apice emarginatum* (vîrf scobit), când vîrful este mărginit de un arc de cerc cu concavitatea în afară (s. e. Salix retusa, globularia, cotilidoanele de Brassica, fructul de Thlaspi etc.). [V.]

Aphaeresis, (*grec.*) în gramatică: emiteria unei vocale sau silabe dela începutul cuvintelor.

Aphagia, neputința de-a înghiți.

Aphakia, lipsa cristalinelui (lentilei) în ochiu.

Aphanit, termin vechiu petrografic pentru roce eruptive de aparență homogene, cu structură microcristalină, invisibilă cu ochiul liber. A.-le corespund în parte porfiritelor de astăzi.

Aphareos, după mit. grecă, tatăl lui Idas și Lynkeos, o păreche de Dioscuri din Messenia, dar inimizii Dioscurilor Castor și Pollux. [Atm.]

Aphasia, pierderea totală sau parțială a graiului, deși conștiința este intactă și organul vorbirii nealterat. În unele cazuri pacientul nu

mai înțelege vorbele, cari le aude, altădată nu mai cunoașce literale. Unele forme de A. se caracterizează prin diferite anomalii ale vorbirii. Simptom de morb cerebral.

Aphellu, (*grec.* depărtare dela soare), punctul cel mai depărtat de soare al căii, ce o fac planeteii etc. în jurul soarelui.

Aphide, *păduchi de plante*, familie de Hemiptere (Homoptere). Femeile, cari produc ouăle fecundate, sînt lipsite de aripi, și ies toamna, în același timp ca și bărbații, cari sînt aripați. Ouăle rămân astfel pe iarnă, iar primăvara produc indiviți ovipari, cari se reproduc parthenogenetic (fără ca oul să fie fecundat) tot timpul verei, și cari difer prin caracterele lor de femeile sexuate ovipare. Sînt vătămătoare plantelor și mai cu samă plantelor de apartament, pe cari se îngrămădesc și le sug suc. Se stirpesc prin spălare cu săpun și oleiu de terpenin, afumare de tutun. *Schizoneura lanigera* Hausm, 1.5 mm. lungime, trăiesce pe meri.

Aphidienți, (dela *aphis*, purece de plante), nume științific dat familiei de purici.

Aphidiphage, se numesc larvele insectelor, cari se nutresc cu purici (aphis).

Aphlogistic, (*grec.*) ce nu se consumă prin ardere, ce arde fără flacăra.

Aphobia, (*grec.*) înfricare, lipsa de frică.

Aphonia, (*grec.*) fără voce, pierderea vocii (a sunetului vocii). La morburii de larynge, la paralisii a nervilor acesteia, la morburii de creeri, mēduva spinării, câte odală la hysterie și din spaimă.

Aphoria, (*grec.*) sterilitatea la femei.

Aphrodisia, numele serbărilor arangiate în onoarea Aphroditei, în toate localitățile, unde avea templu, în special cele din Paphos (Cipru).

Aphrodisiaca, medicamente sau alimente, cari influențează asupra organelor sexuale iritându-le. Cele mai usitate aphrodisiace sînt cantaridele și ouăle.

Aphrodisiasm, (aphrodisie), mania iubirii.

Aphrodisios, 1) în calendarul Bithynian luna 11. (24 Iulie până în 22 Aug.); 2) sfânt egiptean, după tradiție discipolul lui Pavel Apostolul, mai târziu episcop în Gallia.

Aphrodit, individ, căruia îi lipsesc total organele sexuale sau sînt așa de rudimentare, încât nu se poate constata genul. V. și Hermaphrodit.

Aphrodite, *Aphrogena*, în mit. grecă e țină de frumusețe și de amor (la Romani Venus). Ea s'a născut din spuma albă a mării (genitaliele lui Uranos aruncate în mare). O suflare lină de zefir a mănăat spuma pe valurile apei până la insula Cypros. Aci țină a ieșit pe uscat și unde ea pășia, creșcea iarbă verde sub picioarele ei ușoare și horele întimpinând-o au îmbracat-o și chitit-o frumos, apoi conducend-o la țeii nemuritori din Olimp, pe cale a fost trecutută și de Eros (amor), Himeros (poftă), Pothos (dorire) și Hymen (deul de nuntă), și când a întrat la țeii, inimile lor deloc au palpitat de simțul de amor, de poftă și de dorire, și fiecare și-a dorit-o de muiere, dar ea a devenit amoroasă lui Ares (Mars la Romani) și cu acesta a avut prunci pe Deimos (frica), Phobos (spaima) și fata Harmonia. A. dela Uranos s'a numit și Urania. Alt mit spune, că e fata lui Zeus (ca a ceriului luminos) și a Dionei (femeninul luciiri cerești)

și caracterul ei general o arată ca pe o țină de natură, în care ea reprezintă umezeala, ce împreună cu lumina și căldura soarelui, naturii întregi îi dă concepțiune, creștere, înflorire și rod, și pentru aceeași A. a fost și țină de pământ, deosebi de flori, arbori și fructe, și a avut de amoret pe Adonis, care s'a născut dintr'un arbore (simbolul naturii înfloritoare și peritoare). V. ilustr. pag. 217. [Atm.]

Aphroditidele, fam. de viermi marini, clasa *Anelidelor*, ord. *Polychaetelor*.

Aphrometru, un manometru pentru măsurarea presiunii în buteliile de vin de Champagne și de ape minerale.

Aphrophora, (zool.) v. Cicade.

Apthie, stomatită aftoasă, morb de gură la copiii, grijiți și hrăniți rău, sau pe timpul dentițiunii; după morbi gravi se poate ivi și la adulți. Simptoame: fierbințeli, supărare, sete, salivă și dureri în gură. Anatomice deosebit pe pelița gurei și faringelui pe albe sau galbui împrejmuite de o zonă roșetică, car sunt produse de un exsudat fibrinos, ce se revarsă sub epitel. — Un morb de gură, ce seamănă mult cu A., e *Stomatomycosa oïdica*, ale cărei pete însă sângerează ușor, nu au zona caracteristică A.-lor și sunt cauzate de o ciupercă specială: *Oidium albicans*. Terapie: nutrețim rațional și spălarea gurei cu soluții de kaliu chloric sau natriu bitoracic (2—3%).

Aphthit, aliaj, ce seamănă cu aurul, compus din 800 p. aramă, 25 platină, 10 acid wolframice și 170 aur. Se folosește la bijuterii.

Aphthonios, retor grec din Antiochia pe la 400 d. Chr.; a scris: »*Progygnasmata*« (ed. de Petzholdt 1839), până în secl. XVII. foarte mult folosită ca manual de retorică. Cunoscută e așa numita »*Chria Aphthoniana*« statorită de A. (V. Chria.)

Aphtonit, mineral de culoare gri, varietate de tetraedrit, conținând 3—32% argint; servește la estragerea argintului; se află în Arizona, Pribram, Freiberg. [V. C. B.]

Api, la Israeliteni: un taur venerat (v. Apis). În bibliă se traduce cu virful de aur, pentru-că a fost un taur tinăr. (Luther a tradus taur și nu vițel.) Se crede, că Israeliti au primit acest cult din Egipt, și că e din cultul lui Apis. [Atm.]

Apia, emporiu comercial pe insula Apolu (Samoa); agenția principală a societății germane de comerț și plantațiune.

A placere, (*ital.* = după plac), 1) termin musical, interpretare după plac; 2) în comerț: cambii a. p. sunt cambii plătibile la prezentare (a vista.)

Apical, (*lat.*) ce se află la vîrf; *dehiscența apicală*, în botanică un mod de deschidere a anterelor și a fructelor uscate dise capsule, care constă în deschidături aședate la virful acestor organe. Dehiscența apicală la antere: s. e. la tufun, cartof, măselariță etc.; la capsule: s. e. la mac, gura leului etc.

Apices juris, (*lat.*) apucături juridice. (V. Apex.)

Apicifix, (*lat.*) în botanică: organ fixat prin virful său; s. e. anteră apicifixă, ca la *Pyrola*, *Westringia* etc.

Apicius, **Marcus Gabius**, gurmand roman proverbial; a trăit pe timpul lui August și Tiberiu. Lui i se atribuie o carte de bucătărie »De re

coquinaria, care însă a fost scrisă de un anumit Caelius.

Apicultura, v. stupărit.

Apiol, oleu volatil din petrinjel.

Apion, gen de curculionid (gândac), a cărui larvă trăiește în genere în semințele papilionaceelor. *A. opricans* Herbst, lung de 2 mm., distruge ca larvă semințele de trifoiu.

Apios Moench, (botan.) gen din familia *Leguminosae*, tribul *Phaseoleae*, conține plante erbacee, volubile, cu vr'o 3 specii, ce cresc în America boreală și în Asia (China și Himalaia). *A. tuberosa* Moench, numită astfel din cauză că rădăcinile lungi și subțiri au din distanță în distanță niște umflături tuberculoase, făinoase, de mărimea unui ou de găină. Aceste tubercule sunt comestibile, și se credea odinioară, că ar pute înlocui cartofii; dar s'a dovedit în urmă că au calități inferioare. Semințele de *A. tuberosa* Moench, ca și semințele de mazere, sunt comestibile. Această plantă volubilă este cultivată în grădini ca plantă ornamentală mai cu seamă pentru decorarea zidurilor și pentru a face umbrare. [Z. C. P.]

Apis, în mit. egipt. un Țeu, reprezentat pe pământ prin un taur (hap, hapi) și pentru aceasta taurul însuși s'a venerat ca o Țeitate. Taurul era sfânt Țeului Ptah. Taurul a trebuit să fie dela o vacă, care încă n'a fătat și a fost fructuată de rază de soare. Astfel soarele i-a fost genitoriu (Ptah, făcătorul lumii, primul Țeu), vaca a fost luna (unii cred că pământul), iară taurul e zodia taurului (în Aprilie), adică soarele în zodia taurului, când razele încep producțiunea pământului, și venerarea lui A. a fost în strinsă legătură cu soarele și luna. Egiptenii pentru Țeitatea A. au ales un taur negru cu semne anumite mai ales cu pată albă pe piept, careă să aibă semnele coarnelor unei lune (verosimil a mamei sale), când e în creștere. În Memphis taurul A. a avut locuință ca într'un templu și anume lângă templul lui Ptah, făcătorul lumii (și a zodiei taurului). Ingrijirea taurului a fost încredută unei cete de preoți și servi, și dacă a murit înainte de 25 ani, l-au îngropat cu pompă, dacă a trăit preste 25 ani l-au înecat într'o fântână, căci 25 ani formau un period, când soarele și luna ajungeau tot la același punct. Aducerea unui taur nou a fost serbătoare de țeară și a ținut 29 zile (o lună) și timpul sacru al lui A. a fost din solstițiul de vară, ținând asemenea 29 zile. A. a stat în legătură divină cu Țeul Osiris și s'a crezut că e icoana vie a lui Osiris, sau sufletul acestuia e în Apis, și astfel în A. s'a venerat Osiris, de aci Osarapi (A. lui Osiris). Cultul lui a ramas și sub creștinism. (V. Osiris, Serapis, Abudad, Audumbia.) [Atm.]

Apis mellifica L. (albina), insect hymenopter, care produce mierea și ceara. trăiește în societăți (*roiu*), care numără 600—800 bărbați (*trintori*, 16 mm. lung., fără ac), 10—30,000 lucrătoare, (12 mm. lung. cu aparat de adunat) și o femeie (*regina* sau *mata*, 17 mm. lung). Albinele își fac cuibul lor, când sunt selbatice, în arbori scurboși sau în borte de stânci; cele domestice în *ștubee*. După-ce și-au găsit un loc potrivit, lucrătoarele încep al curății și a astupa crepăturile cu un fel de rășină numită *propolis*, pe care o culeg de pe mugurii copa-

cilor. Apoi încep a construi pe părțile știubeiului *fağurii* compusi din o mulțime de celule (cășuțe) poligonale de ceară, (ceara o secretează albinele sub formă de plăci pe partea dedesubt a inelelor de pe abdomen). Celulele sînt toate de o potrivă; în ele pun *mierea*, (mierea este suc dulc din flori, pe care îl aduc în gușa lor), numai cîteva celule sînt mai mari, în cari se pun ouăle, din cari au să iasă matcele. Regina, urmată de mai multe lucrătoare, depune cîte un ou în fiecare celulă, preste 3 zile ies din ouă *larvele*, cari după 5 zile se transformă în *nîmfe* și se învălesc în un fel de gugoașe, stînd astfel 10 sau 11 zile, de unde apoi ies albinele perfecte. După ce albinele tinere cresc, ele devin prea numeroase pentru un știubeiu; atunci *matca bîtrînd* urmată de mai multe lucrătoare emigrează pentru a se stabili în alt loc; atunci se ȳce c a *roit*. (Consultă Les Abeilles par Maurice Girard, Paris 1887.) Cultivarea albinelor în scop de a produce *mierea* și *ceara* se numesc *apicultură* (v. stuparit). (Cours pratique d'apiculture par H. Hamet Paris.)

Apium L., (botan.) gen din familia Umbelliferelor, tribul Ammineae, conține plante erbacee anuale sau perene, cu flori albe. *A.* cuprinde vr'o 14 specii, ce sînt r sp ndite mai pe toată suprafața globului și cari mai toate s nt acre și veninoase. Prin părțile noastre se cultivă ca plantă potager  *A. graveolens* L. oinoscut  sub numele românesc de Țelin . Planta întreagă este foarte aromatică din cauză că conține un oleu esențial, care se găsesce în foarte mare cantitate în fructe. Rădăcina de *A. graveolens* L. are proprietăți diuretice și ca atare se întrebuințează în medicină. Sucul frunzelor este anti-scorbutic și se utilizează în gargarisme. Se mai atribuiau acestei plante și proprietăți afrodisiace, cari însă în realitate nu le posedă. Grecii cei vechi făceau din frunzele de *A. graveolens* L. coroane pentru  ving torii la jocurile publice. [Z. C. P.]

Aplanare, neteșire, delăturarea piedecilor;  lg.  mp carea conflictelor.

Aplanatice, lentile, se numesc cele ce dau imagini clare (necolorate) și razele venite dintr'un punct le concentrează iară într'un punct, adecă sistemele de lentile scutite și de abaterea chromatică și de cea sferică.

Aplanogamete, elementele de reproducțiune la plante prin fecundațiune isogamic  sau cu un slab început de heterogamie și care nu se mișcă prin cili vibrațili, adecă nu au forma de zoospori. (Conjugatele dintre algele verzi, Zygomycetele și unele Chytridinee dintre ciuperci.) [V.]

Aplanospori, în botanică: elementele reproductoare asexuate și imobile, cari se  nt lnesc la unele alge și cari corespund zoosporilor dela alte alge vecine, sau cari pot fi înlocuite prin zoospori, c nd condițiunile externe (anume prezența apei) permit aceasta. (S. e. unele Siphonae [Phyllosiphon, unele Vaucheria, ca V. geminata, V. recurva], Botrydium Granulatum, c nd  i lipsește apa], Scenedesmus, și unele Protococcacee speciile de Protococcus, cari trăesc prin locuri [p m nt, ziduri, lemne etc.] umede, și cari, c nd s nt în apă, produc zoospori.) [V.]

Aplaus, laudă; a bate în palme în semn de laudă și consimțire.

Aplecate sau *plecate*, boală de stomac, ciu-merniță, indigestiune, stricarea stomacului prin m ncare sau beutură prea multă. (Etym. M. Rom.)

Aplec toare, oaie cu lapte, dela care s'a luat mielul.

Apli, semn din notațiunea muzicii bisericesci orientale.

Aplicațiune, întrebuințare, a pune în lucrare.  n teologie celebrarea liturגיעi pentru anumită persoană sau anumit scop. — *Școala de aplicațiune*, institut pus în serviciul altei școale mai înalte cu scop de a completa prin praxă cunoștințele câștigate în aceasta.

Aplicatura, în musică: modul de dispunere a degetelor pe un instrument pentru a se put  c p ta sunetele dorite. *A.* joacă un rol foarte important în ceea ce privesce ușurina și precisiunea în execuțiune at t la instrumentele de suflare c t și la cele de coarde.  n general *A.* e  ndic t  prin cifre corespunđend diferitelor degete, dar corespondența acestor cifre variază în diferite metode și la diferite instrumente. [T. C.]

Aplit, rocă eruptivă acidă; compos. mineralogică e aceea a unui granit sau a unei granulite sărace în mica; grăunțele e fin, se presintă în filoane, cari în general străbat masive granitoide.

Aplob, (*franc.*) verticalitate. (Plumbul ce se at rn  de o sfoară determină linia verticală.) Prin analogie: siguranța în vorbe și acțiuni.

Aplysia, melc marin din clasa *Gasteropodelor*, ord. *Opisthobranchiilor*, fam. *Aplysiidelor*; se tir e pe un picior cu mult mai lat ca corpul; bronchiile s nt în formă de penaj; tentaculele în număr de patru, cele anterioare au forma de urechi de iepure; ochii s nt situați la basă și înainte tentaculelor posterioare. Specia cea mai comună este *A. depilans*, numită astfel, fiind-c  se credea, că lichidul pe care îl produce causează căderea p rului; se găsesce în Oean pe coastele Mediteranei.

Apno , (*grec.* apnea), lipsa respirației, fără resufare.

Apocalips, (*grec.*) descoperire. Este cartea descoperirii sau a vedeniei scrisă de apostolul și evangelistul Ioan. Cartea aceasta, ca parte integrantă a sf. Scripturi a Testamentului nou, este primită de toată biserica at t orientală c t și apuseană. — *Literatura apocaliptică*: cărțile ce conțin visiuni, profeții etc.

Apocarpie, termen botanic, care însemnează că gynecelul e format din mai multe carpele. cari rem n libere și formează fiecare c te un ovar unilocular (s. e. Ranunculaceele, multe Rosacee, Magnoliacee, Monimiacee). [V.]

Apocatastas, (*grec.*)  n teologie: restituirea, reînoirea tuturor lucrurilor, și în specie re- noirea spirituală a omenimei prin darul și puterea rescumpărării s virișite prin Isus Christos, și rehabilitarea în statul grației avute înainte de comiterea păcatului strămoșesc.

Apochlamydee, florile al căror periant dublu a dispărut complet prin abortare.  n genere abortarea periantului nu s'a constatat prin studii organogenice, ci se admite mai mult prin faptul, ca specii sau genuri vecine cu acelea cari au florile apochlamydee, au un periant dublu (dichlamydee), aș  s. e. florile dela Fraxinus s nt apochlamydee, iar ale celorlalte genuri de Oleaceae s nt diochlamydee. [V.]

Apochromatice, lentile, (optică), lentile luate din sticlă de Iena.

Apocopa, în gramatică: eliminarea unui sunet sau a unei silabe la sfârșitul cuvintelor.

Apocrif, (*grec.*) incert, ascuns; *cărți apocrife*, o clasă de produse literare, cari imitau cărțile sf. Scripturi, pretindeau a fi inspirate de Dumnezeu și uneori usurpau numele vr' unui bărbat vestit din istoria revelațiilor dumnezeiești. În cazul din urmă se numiau *pseudepigrave*. Atari scrieri s'au ivit multe atât între Iudei cât și între creștini, dar ne fiindu-le constatată originea, autoritatea bisericească competentă a Iudeilor resp. a creștinilor nu le-a recunoscut de cărți ale sf. Scripturi și nu le-a suferit în us liturgic.

Apocrisarii, titlu dat mai de mult legaților papali, mai ales celor ce reprezentau pe Papa în sinoade. Sinonim cu titlul *responsales*.

Apocyneae, (botan.) familie de plante dicotiledoane mai ales tropicale și subtropicale din ordinea Contortae; genuri importante: *Vinca* L., *Nerium* L., *Strophantes* DC., *Apocynum* L. ș. a.

[A. Pr.]

Apocynum L., (botan.) gen de plante borealtemperate din familia Apocyneelor. În mediterana crescuse numai *A. venetum* L., care ca și *A. androsaemifolium* L., *A. hypericifolium* Ait. ș. a. mai ales americane se cultivă la noi oa plante de grădină. Sucul lăptos a multora servește ca medicament. *A. cannabinum* L. se folosește de Indieni ca textilă.

[A. Pr.]

Apoda, (zool.), 1) ordin de amfibii, v. Gymnophiona; 2) pesci din ordinul Teleostei physostomi. (V. ac.)

Apode, (apoda), sinonim: *Hirudinea, Discophora*. Viermi inelați, lipsiți de *peri* și *parapodii*; provăduți cu una sau două ventuse. Cunoaștem până astăzi următoarele genuri, cari trăiesc în România: 1) *Hirudo* (lipitoarea), corpul puțin comprimat, constituit din 95 inele, cu câte o păreche de ochi pe 1, 2, 3, 5 și al 8-lea inel; cavitatea stomacală cu 10—11 părechi de buzunare. *Hermafrodite*. Țeratul cunoaște două specii de lipitori: *Lipitoarea neagră* pe pătece (*H. medicinalis*) și *verde* (*H. officinalis*); ele sânt întrebuințate la luarea sângelui; procedeul lor operator constă în următoarele patru feluri de operațiuni: *fixațiunea, mușcarea, sugerea* și *degluțațiunea*. Lipitoarea se *fixează* pe piele, aplicând marginele, apoi fundul ventusei sale, în așa mod, că produce o aderență completă. După ce ventusa s'a întins astfel, ea devine puțin concavă, fixând pe ea o porțiune din piele. Această porțiune de piele fiind *mușcată* cu cele trei făci dentale ale gurei se imprimă pe ea o tăietură în formă de trefiă. Fălcile cu cât înaintează mai adânc în mușcătură, se îndepărtează unele de altele, dilatând esofagiul în care sângele se îngămădesce pentru a umple vidul produs. După-ce *sugerea* s'a efectuat, fălcile se apropie unele de altele, retrăgându-se îndrept, împing ca un piston sângele în direcțiunea stomacului. (*Carlet*, Leprocedé opératoire de la Sangsue.) 2) *Glossosiphonia complanata* L., *G. stagnalis* L., *G. paludosa* (carena R. Blau). 3) *Hemiclepsis marginata* O. F. Müller. *H. lessellata* O. F. Müller. 4) *Herpobdella otomaria*. 5) *Placobdella catenigera* (Moquin-Tandon). 6) *Piscicola*

geometra L. Toate aceste specii le-am recoltat în apele din împrejurimile Iașilor și au fost determinate de cătră R. Blachard, prof. de zool. medicală la Univers. din Paris. [Dr. N. Leon.]

Apodictic, basat pe argumente sigure, lucru sigur, care nu poate fi alfel.

Apodosa, (*grec.*) termin retoric; partea a doua a unui period, în opozițiune cu *protasa*, partea întâia a periodului.

Apodyterion, sala de așteptare în băile vechi romane, unde publicul se desbrăca și îmbrăca. V. Balneum.

Apofilita, mineral; zeolit calcic (silicat de calciu hidratat), incolor sau roșu; în roce eruptive vacuolare și în calcare: Islanda, Seisseralp, Andreasberg, Oravița, Ciclova etc.

Apofiea, termin petrografic, prin care se înțeleg ramurile secundare, cari le trimite o rocă eruptivă în rocele străbătute, ca filoane, pânze sau masive.

Apoftegma, (*grec.*) sentință, maximă, ȳicere însemnată, proverb.

Apogamie, (*grec.*) expresiune generică, prin care De Bary a desemnat fenomenele de desvoltare regresive la acele plante, la cari reproducțiunea sexuată a dispărut. În aceste casuri organele sexuate sau nu se desvoaltă de loc (*apogenie*) s. e. prothalul de *Aspidium filix mas* ver. cristatum etc., sau se desvoaltă numai unele din ele (*apandrie, apogynie*), sau deși se desvoaltă ambele organe sexuate, elementele lor reproductoare sau nu se fecundează (*Todea africana, Aspidium falcatum*) sau dacă se fecundează, oul însă se distruge, nefiind capabil de o desvoltare ulterioară (*Funkia, Nothoscordium*). Embrionul sau mai deseori embrionii (*v. Polyembrionie*) la aceste plante se desvoaltă direct din celulele vegetative: 1) ale prothalului la cryptogamele vasculare, s. e. *Aspidium filix mas* v. cristatum, *Aspidium falcatum*, *Pteris cretica*, *Todea africana*. (Cf. A. de Bary, *Über apogame Farne und die Erscheinung der Apogamie im Allgemeinen*, Bot. Zeit. 1878), sau 2) ale nucelului la phanerogame, s. e. *Funkia, Nothoscordium* (*Allium fragrans*, *Citrus*, *Coelebogone ilicifolia* etc. (Cf. E. Strassburger, *Über Befruchtung und Zelltheilung*, 1878.) [V.]

Apogenie, (*grec.*) exprimă absența completă a organelor de reproducțiune sexuată la plante (*v. Apogamie*) s. e. prothalul de *Aspidium filix mas* v. cristatum. (Cf. De Bary, Bot. Zeit. 1878.) [V.]

Apogeu, (*grec.*) în astronomie înseamnă depărtarea maximală dela pământ; luna perourge în jurul pământului o cale eliptică; punctul cel mai depărtat dela pământ al acestei elipse se numește A., (tot astfel se ȳice la trabanții lui Iupiter *Apojoviu*, iar la ai lui Saturn *Aposaturniu* etc.)

Apogynie, (*grec.* botan.) exprimă un cas special de Apogamie, în care organul femeiesc nu se desvoaltă de loc, iar cel bărbătesc apare în mod sporadic și se distruge fără să ajungă la completa sa desvoltare. (*Pteris cretica, Aspidium filix mas* v. cristatum etc. Cf. De Bary: *Über Apogame Farne* etc. Bot. Zeit. 1878.) [V.]

Apoikia, (*grec.*) la Grecii vechi colonisări private, făcute fără sprijinul statului; de multeori nici nu erau sub potestatea statului originar.

Apolare, se numesc în botanică formele vegetale, la cari nu se distinge nici o deosebire între basă și vîrf. Așa sînt formele de amoebă, plasmodiu, erembie și coenobie. (V. Morphologia plantelor.) [V.]

Apold v. Trapold.

Apolda, oraș în Sachsen-Weimar, lângă linia ferată Halle-Erfurt, (1890) 21,149 loc. Însemnată manufactură de mărfuri de ciorapi; școală reală și comercială.

Apoldul de sus, (germ. Grosspold, magh. Nagy-Apold) și **Apoldul de jos**, (germ. Kleinpold, magh. Kis-Apold) sînt două comune mari, în cottul Sibiului, așezate între dealurile, cari despart apele Secașului-sărăt de cele ale Cibinului. Apoldul de sus este așezat pe șoseaua ce duce dela Miercurea la Sibiu; are 2066 loc., dintre cari 1323 sînt Sași, iar ceilalți Români; A. are aspectul unui orașel, cu negustorii și mai multe reuniuni. Apoldul de jos se află la o parte dela șosea, spre stînga; are 2091 loc. toți Români, cari au o școală cu trei învățători. La Apolduri, precum și în jur, vieriul este în stare înfloritoare și locuitorii fac negoț însemnat cu vin. În ambele locuri se află ruine și reminiscențe romane. La Apoldul de jos a fost, precum se crede, castrul roman Cedonia și pe aici trecea calea romană din valea Mureșului spre Ocna de aji. [Silv. Mold.]

Apollis sau **Apolysis**, (grec.) deslegare, otpust, adică încheierea oficiului sacru, prin rugăciunea prescrisă atât la finea liturghiei, cât și la toate celelalte servicii ale cultului divin, public și privat. Forma și cuprinsul acelor rugăciuni de deslegare sau dimisive este deosebită, după cum sînt s. e. și serbătorii domnesci ori împărătești felurite, cum și la serviciile sacre de Inserat și Măncare de preste septemână.

Apollitrosa, (grec.) în teologie: mântuirea omului, resp. eliberarea lui de sub Satana cu prețul morții lui Isus.

Apollinaris, *isvorul* — apă minerală alcalină-salină din Heimersheim în valea Ahr; beură de lux recoroitoare. Dela 1878 dreptul de vîndere îl are o societate engleză. Exportul anual se urcă la 10 milioane sticle și bucioare.

Apollinariști, sectă eretică din Siria (secl. IV. și V.) A. afirmă, că omul stă din trei părți: din trup, suflet sensibil și suflet rațional.

Apollo, numire dată marelui magnet, care după învățătura lui Steinhäuser s'ar afla în mijlocul pământului. — A. zeul v. Apollon.

Apollodoros, 1) A., pictor grec din Atena, a trăit pe timpul resboiului al doilea peloponez; renumit pentru că prima dată el a introdus lumina și umbra pe tablourile sale. 2) A., gramatic grec din veacul al doilea a. Chr., a scris o geografie generală în versuri iambice, precum și prima cronologie; lui A. i se atribue și opul »Bibliotheca«, colecțiunea miturilor vechi până la rătăcirile lui Odysseu. *Bibliotheca* este edată de Hercher, Berlin 1874. 3) A., arhitect roman din Damasc, a trăit sub împ. Traian și Adrian; el a construit Forum Traiani și columna lui Traian, de asemenea și podul preste Dunăre. Imp. Adrian l-a condamnat la moarte în 129 d. Chr., pentru că își bătea joc de planurile lui de zidiri. A scris *Polioretica*, tratat despre mașinile de asediu.

Apollon, la Greci, (*Apellon* la Dori, *Aploun* la Tessalians, *Apollo* la Romani), fiul lui Zeus (zeu de lumină) cu Leto (Latona la Romani, zîină de întunerec, de noapte) fratele gemen al zînei Artemis (Diana la Romani, zîină de lună), s'a născut primăvara pe insula Delos la piciorul muntelui Chynthos, și de aci are predicatul *Delios*. A. e zeu de soare, mai ales de lumina soarelui și în această calitate e binefăcător (primăvara și vara), dar e și stricător (cînd toate le uscă) și ca zeu de lumină curată e inamicul întunerecului și al fințelor lui (v. Ormuzd și Ahriman). Iarna (cînd puterea luminei și a căldurei soarelui a scăzut) A. s'a îndepărtat, acuși spre Lykia (spre ameași de Grecia, unde căldura e fierbinte), acuși, după alt mit, la Hyperborei (dincolo de Boreas, vîntul de nord), dar primăvara rentoarce și cu puterea sa (razele călduroase) învinge iarna (frigul). A., încă cînd s'a născut, cu săgețile (razele) prime ale arcului său a ucis pe dracolul Python, paza oracolului dela Delphi (asupra umezelii bălților, ce le-a lăsat iarna după sine) precum Hercules a ucis Hydra (asemene bălaur de apă). Predictele lui A. sînt: *Phöbus* (sfînt, curat) și *Lykios* (lucios); primăvara a avut o serbătoare de venire, iară toamna de despărțire, celelalte serbători s'au referat la binecuvîntările soarelui. Dar lumina și căldura soarelui are influență și asupra inimei și spiritului omenesc și pentru aceasta A. a devenit și un zeu al luminii spirituale, adică al sciinței, artei, profeției, muzicii și prin aceste al ordinii bune, al dreptului și moralității și pentru aceasta pe peccatoși îndrăzneți i-a pedepsit în multe feluri, dar el a fost și bun, căci pe cei pocăiți și îndreptați i-a iertat și le-a vindecat sufletele, le-a arătat grația lui. Multime de mituri sînt pentru ilustrarea acestor principii generale din cultul lui. Numele A. purcede din Bal (Bel), numele zeului din Babylon. Cultul lui a trecut diu Grecia în Italia, mai întăiu în partea numită Graecia maior și de aci s'a lătit și în Roma, unde la a. 429 a. Chr. i s'a ridicat primul templu, avînd predicatul A. medicus, iară la a. 324 a. Chr. i s'au introdus *ludi apollinares* (Pythia la Greci) și cultul lui a tras după sine cultură. A. la Romani s'a identificat mai ales cu zeul *Sol* (soare) (v. Belenus). V. ilustr. pag. 217. [Atm.] •

Apollonia, orașe. 1) A. în Illyria, aproape de Marea Adriatică, oraș comercial, centru de sciințe la Greci. Ruine la mănăstirea Pollina, spre vest dela Berat. 2) A. în Tracia, lângă Pontus, colonia Milesienilor; sub stăpînirea bizantină se numia Sozopolis, acum Sizeboli.

Apollonia, sfîntă, † ca martiră sub Dionisios. Patrona celor ce sufer de durere de dinți, din cauza că la maltratarea creștinilor din Alexandria (249) i-s'au scos toți dinții.

Apollonicon, instrument musical, inventat de Flight și Robson în Londra 1816. Semena cu instrumentul *orchestron*, numai că nu avea automat, ci era întocmit pentru cinci muzici.

Apollonion, instrument musical, inventat de Völler, 1800. Se poate întrebuița ca pian, ori în legătură cu automat.

Apollonius, 1) A. din Rhodos, n. pe la 240 a. Chr. în Alexandria, cel mai însemnat epic al epocii alexandrine, a fost totodată și gramatic. Cel mai de valoare op al său e eposul

Argonautica, care dovedește mai multă erudiție și diligență decât talent poetic. 2) *A. din Perga* în Pamphylia, matematic renumit, a trăit pe la 200 a. Chr. în Alexandria; dintre operele sale mai însemnat e: »De sectionibus conicis libri octo», din care avem 4 cărți în grecesce, trei în limba arabă, iar a opta lipsește. 3) *A. din Tyana*, a trăit pe timpul lui Nero; a fost filosof din școala nouă pythagoreică, moralist și făcător de minuni în Asia mică. Lui A. i-se atribuie preste o sută de epistole pline de sentințe. 4) *A. Dyskolos*, întemeietorul gramaticii științifice; opul său mai de valoare e: »De syntaxi seu constructione orationis libri IV.» A trăit în secl. II. d. Chr. 5) *A. din Atena*, sculptor în secl. I. a. Chr., creatorul lui Heracles-Torso din Vatican (Belvedere). 6) *A. din Tralles*, sculptor al școlii din Rhodos, pe la 200 a. Chr., unul dintre creatorii așa numitului: *Taur farnesean*. V. ilustr. p. 217.

Apollonius de Tyrus, eroul unui roman grecesc, foarte popular în evul mediu. A. pețind fata regelui Antiochus din Siria s'a convins din o ghicitoră dată lui spre deslegare, că regele trăiesc în neleguire cu fica sa. Persecutat fiind de Antiochus s'a refugiat în Kyrene, unde a câștigat mâna prințesei Archestratis. În o călătorie și-a pierdut nevasta prin moarte aparentă și pe ficia sa au răpit-o Pirații. Dar în fine nevasta și-a aflat-o neatinsă în casa unui om în Mytilene, iar pe ficia sa ca preoteasă în templul Dianei din Ephesos. Originalul grecesc s'a pierdut, numai ca prelucrare s'a păstrat în »Gesta Romanorum».

Apollon, amic și soț de muncă al apostolului Pavel; a predicat în Efes, mai mult însă în Corint, unde unii se declarau de adepții lui A. Se susține, că epistola către Evrei ar fi scris-o A.

Apolog, (*grec.*) o narațiune didactică, făcută cu scopul de a sensibiliza un adevăr moral; fabulă.

Apologet, apărătorul religiei ori al cutărui adevăr, în special sub numirea de *Apologeti* sînt cunoscuți acei sf. părinți și scriitori bisericești din secolii primi ai creștinismului, cari prin scrierile lor au apărat religionea creștină și instituțiunile ei în contra atacurilor și învinuirilor din partea Iudeilor, învățaților păgâni și împăraților romani.

Apologia, (*grec.*) apărarea cu graiul ori în scris a cutărui acusat; apărarea științifică a religiei creștine față de atacătorii și calumniatorii ei. A.-ii mai însemnați sînt: Apologia lui Socrate de Platon și alta de Xenofon, Apologia lui Apulejus sau discours despre magie. Apologiile sf. părinți ai bisericii, cari conțin probele despre divinitatea creștinismului ș. a. *Apologia confesiunii augustane*, e o scriere de natură dogmatică, compusă de Melancton întru apărarea confesiunii luterane la a. 1530 și primită de conventul luteran din Schmalkalden dela a. 1537 între scrierile simbolice ale confesiunii luterane.

Apologism, (*grec.*, lat. permissio), complexanță ironică în vorbire, când oratorul face adversarului său o concesie, care nu are nici o valoare.

Apomorphin, un product de descompunere a morfinei prin acid chlorhidric. (V. Morfină.)

Aponeurosis, peliță subțire, care acopere mușchii. [St.]

Appetale, (botan.) florile ale căror petale (corola) au dispărut prin abortare rămânând periantul format numai din sevale (caliciu), s. e. Euphorbiaceele, Caryophyllee, Chenopodiacee, Amaranthacee, Nyctaginee. (Cf. Drude, in Schenk's Handbuch der Bot., 3. Bd., II. Heft, pag. 346, și următoarele), precum și genuri sau specii din genuri, cari normal au corola (unele Viola, Acer dasycarpum, A. Negundo, A. Saccharinum etc.) [V.]

Apophthegmata, (*grec.*) v. apoftegma.

Apophysa, (botan.) partea umflată a setei (piciorul) de sub sporogonul unor mușchi (Polypodium, Splachnum). [V.]

Apophysis, (anatomie) capătul unui os. (Cf. Apofisa.)

Apoplexia, (medicină) morb la care individul își pierde momentan conștiința ca lovit de gută. Causa acestei schimbări o aflăm în paralisa momentană: 1) a creierului, produsă prin versări de sânge din arterii cerebrale de un calibru mai mare, în urma astupării acestora prin materii depuse din sânge pe pereții vaselor, ori în urma crepării arteriilor subțiate în pereții lor. În multe cazuri urmează moartea momentană, în altele mai ușoare se paralizează jumătatea opusă a corpului. Loviți de acest soi de apoplexie sînt mai ales indiviți sîngeoși, înaintați în etate sau atacați de morburii de inimă; 2) *paralisa momentană a inimii*, produsă prin creparea vr' unui părete al acesteia, ori prin umplerea rapidă a pericordiului cu apă sau sânge; 3) *paralisa pulmonară*, prin astuparea vr' unei arterii pulmonare, ori prin oedemă pulmonară.

Apor (*de Altorja*), familie de conți, baroni și nobili din Transilvania. 1283 voevodul Ardealului era un Apor (Opour); voevodul Ladislau, care la 1307 a luat coroana dela regele Otto, pe care l-a și închinat, încă se crede a fi fost un Apor. Dintre membrii familiei A. mai distinși au fost:

1) *A. Stefan*, în anii din urmă ai lui M. Apafi I. și sub M. Apafi II. a avut parte însemnată întru purtarea afacerilor publice în Transilvania; iară sub Leopold I. s'a bucurat de încredere și a fost investit cu funcțiunea de tesarar al țerii. A. a lucrat cu dibăcie ca să netedească trecerea țerii sub domnia Habsburgilor, și ca să consolideze domnia acestora. Spre ajungerea acestui scop a lucrat într'acolo, ca biserica românească să o rupă din legătura cu calvinii și să o unească cu biserica Romei. Pe Atanasiu I., mitropolitul bisericii unite, el l-a ajutat ca să dobîndească scaunul, el l-a primit în Alba-Iulia și l-a instalat cu pompă mare. Prin unirea Românilor numărul catolicilor s'a înmulțit, și ei au câștigat influență mai mare asupra afacerilor de stat în Transilvania. De aci se esplică ura reformatorilor în contra lui St. Apor.

2) *A. Petru*, nepotul celui precedent, comite suprem al comitatului Târnava mică; n. 1676, † 1752. A. a studiat la universitatea din Nagyszombat, unde luă doctoratul în filosofie și drepturi. În luptele cu Curuții luă și el parte, dar pățind rău, se întoarce la credința către împăratul; deveni jude suprem regesc în Treiscaune, câștigă titlul de baron, scapă Secuimea de pericolul invasiunii tătăresci. La bătrânețe își pierdă vederea, din care cauză nu mai putu

scrie însuși, ci dictă scriitorilor săi marea sa operă »Metamorphoses Transylvaniae«, în care descrie viața Ardealului în secl. XVIII., și care e un izvor important pentru istoria atât politică cât și culturală din acel timp; a fost edată de Acad. magh. la 1863 împreună cu alte două scrieri latine ale lui A.: un manuscris al lui se află la Petersburg.

3) *A. Carol*, baron, president al tablei reg. din Mureș-Oșorhei, n. 1815, † 1885. Pe lângă oficiile, ce a purtat, A. s'a ocupat mult cu economia, mai ales cu cultura pomilor și viilor. A scris despre ereditatea secuiască 1868. A făcut o colecțiune prețioasă, bogată în rarități, referitoare la revoluțiunea din 1848—49. Această colecțiune împreună cu biblioteca sa a testat-o A. Museului transilvan.

4) *A. Ladislau*, voevodul, v. Ladislau.

Aporem, *aporie*, (*grec.*) term. retoric, o formă de argumentare logică, după care două judecăți contradictorii apar admisibile. Sinonim cu: îndoaială.

Apiopepsis, (*grec.*) la Romani reticentia, în poetică și retorică: intreruperea la mijlocul unei propozițiuni, prin suprimarea unei gândiri, care este a se întregi de ascultător.

Aposițiune, (gramatică) întrebuițarea de substantive ca epitete ale subiectului. S. e. Opidul Blaj.

Aposporia, în botanică: disparițiunea reproducțiunii asexuate prin spori. Creată la început pentru casurile observate la Cryptogamele vasculare, această expresiune se aplică și la Phanerogame, mai ales de când studiile de organogonie a părților reproductoare din floare și a fecundațiunii, au permis stabilirea omologiilor între aceste organe și sporiile Cryptogamelor vasculare. A. se manifestă în două feluri: 1) sau planta mumă dă naștere direct la prothale femeiesci și bărbătesci, cari se desvoaltă în locul sporangelor din sori (*Athyrium filix femina* v. *clarissima*) sau prin alungirea partițiunilor frunzei, fără nici o urmă de sori (*Aspidium angulare* v. *pulcherrima*); 2) sau planta mumă dă naștere direct plantulei, în locul unde era să se desvoalte sporangi (*Isoetes lacustris* forma *gemma* v. *stricta*, elatior și intermedia) sau în locul florilor, fenomen cunoscut și sub numele de viviparie la plante (multe Graminee, Juncacee, Cyperacee, diferite specii de *Allium* și *Lilium*; *Polygonum viviparum*, *Eryngium viviparum*, unele *Agave*, *Foucroya* etc.) [V.]

A posse ad esse, (*lat.*) v. *ab esse ad posse*.

Apostasia, lăpădarea de ceva, lăpădarea cu totul de credința creștină, căderea totală dela credință.

Apotem, (*grec.*) absces.

A posteriori, v. a priori.

Apostili, (*neolat.*) postscript la un document juridic; notă marginală.

Apostol, (*grec.* trimis), numele celor 12 bărbai, pe cari i-a ales și i-a trimis Christos spre a-i predica învățătura; A. se mai numesc ori care propagator al religiunii creștine, s. e. Ciril și Metodiu se dic A.-ii Slavilor.

Apostol se numește și pericopa din »Faptele apostolilor«, și din »Epistolele apostolilor«, care se cetesc la serviciul dumnezeesc. »Faptele apostolilor« se numește aceea carte a legii nouă, care istorisește lăfărea religiunii creștine

de către apostoli. Cartea aceasta a scris-o evangelistul Luca cam la a. 61—63 d. Chr. (Cf. Dr. V. Szmigelski, Introducere în sf. Scriptură p. III. Blaj. 1888.)

Apostoi Mărgărit, v. Mărgărit.

Apostolat, oficiul, misiunea de a predica religiunea creștină.

Apostoli, *sf.*, biserică de mir în Bucuresci, întreținută de către stat; mai înainte era mănăstire închinată la mănăstirea grecească Stavronichita din muntele Athos și avea 2 metoace și 6 moși cu un venit anual (1860) de preste 200,000 lei vechi. Biserica sf. Ap. este zidită pe locul, unde mai înainte se afla o mică bisericuță de lemn, ridicată de Mateiu Basarab; Stefan Cantacuzin la 1715 a împodobit-o și desăvirșit-o. (Cf. C. St. Bilciurescu: Mănăstirile și bisericile din România. Bucuresci, 1890 și C. Alessandrescu: Dicț. geogr. al jud. Ilfov. Bucuresci, 1892.)

Apostolic, ceea ce se derivă nemijlocit dela apostoli, ori corespunde spiritului și caracterului lor. **Constituțiunile A.-e** în 8 cărți, cuprind multe lucruri referitoare la disciplina bisericii orientale din secolii cei dintâi. **Canoanele A.-ce** sunt 85 prescrieri bisericești disciplinare, primite ca legi în biserica orientală (sinodul Trulan 692). Nici Constituțiunile, nici Canoanele nu se derivă dela apostoli, ci »Constituțiunile« sunt adunate în secl. III și IV. iară »Canoanele« în secl. V. **Părinte A.**, sfânt părinte, care a viețuit și a scris în secl. I și II, fiind în legătură nemijlocită cu apostolii. **Rege A.**, titlu de onoare, dat de papa Silvestru II. (999—1003) la 1000 primului rege al Ungariei sf. Stefan ca semn de recunoștință pentru încreștinarea Maghiarilor. Acest titlu îl poartă toți regii Ungariei. **Symbol A.**, formulă a mărturisirii credinței, despre care s'a creștuit, că e compusă de apostoli: »Credeul« usitat în biserica apuseană. **Scaun A.**, scaunul episcopesc al Romei; pontificatul roman, ca centrul bisericii catolice. **Vicar A.**, v. Vicar.

Apostolici, numele mai multor eretici, cari predicau paupertatea apostolică ca precept și nu recunoșceau dreptul de a posedea avere privată; unii din ei lăpădau și căsătoria. S'au ivit în secl. II. în Asia mică și în secl. XII. în Franția și Germania.

Apostolier, carte liturgică, în care se cuprind pe lângă »Faptele Apostolilor« și epistolele apostolilor Pavel, Ioan, Petru, Iacob. Tractate din acele epistole, respective din »Faptele Apostolilor« se cetesc mai cu samă la liturgie și încă așa, că pentru fiecare Duminecă și serbătoare, cum și alte zile ocazionale, sunt întocmite și prescise anumite părți, în totdeauna conveniente cu însemnătatea liturgică a zilei.

Apostrof, semn grafic (o virgulă), care indică omiterea unui sunet.

Apostrofa, figură retorică, când oratorul cu cuvântul său se întoarce dela auditor la adresa altor persoane absente, moarte, ori la lucruri fără de viață și le vorbesce ca și când ar fi de față și ar pute simți și judeca.

Apoteca, (*Apothecium*) nume dat de Acharius unor aparate reproducătoare dela Licheni, formate dintr'un receptacul (excipulum), pe care se află himeniul (thalamium), așezate la suprafața (emerse) superioară, sau exclusiv pe cea infe-

rioară a thalului, alte-dăți sînt vîrite în interiorul thalului (immersa), comunicînd cu exteriorul printr'un mic orificiu. Forma Apotecului e foarte variabilă; poate fi ca un disc de diferite culori, nemărginit de vr'o membrană (A. biatorine și peltate) ca la Peltigera; sau sînt limitate de o membrană, dar nu de natura thalului, ci constituită de hipoteciu (imediat sub himeniu [A. lecidine]), ca la Lecidea; ori sînt mărginite de o membrană, resfrîngerea thalului (A. lecanorine), ca la Usnea Lacanora etc.; sau sînt lineare și anastomosate (A. lireliforme), ca la Graphis etc. Sporii sînt formați în nise organe speciale (asce, tece), grupate la un loc într'un himeniu. [S. St. R.]

Apoteca, (farmacie, spițerie), prăvălia unde se vînd și prepară medicamentele conform regulilor stabilite de stat. Sînt supravegiate de stat. Cea dintăiu spițerie o fondă califul Almansor în Bagdad la 754 d. Chr. (V. Farmacia.)

Apotelesma, (grec.) influința constelațiilor asupra destinului omului. Măiestria A.-ei e sinonimă cu astrologia.

Apotema, (grec.) în geometrie: linia perpendiculară din centrul unui poligon regulat asupra laturii lui.

Apotheosa, în mit. greco-romană înseamnă: înțelegerea, îndumnezeirea, punerea cuiva între zei; s. e. apotheosa împăratului August. A. s'a ordonat de senatul roman și s'a împlinit prin consecrațiune. (V. și cultul împăraților.) [Atm.]

A potiori, (lat.) dela (după) partea cea mai aleasă.

Apoxymenos, statuă antică, reprezentînd pe un tîner, care se sterge de oleiu și prav cu rădăcina; s'a aflat la 1849 în Roma și se păstrează în Vatican.

Appalach, 1) munți, v. Alleghany; 2) numele unei seminții de Indiani.

Appalachicola, riu în Florida, (America de nord), se născă din împreunarea rîului Chattahoochee și Flint River în Georgia și se revărsă în sinul A. al golfului de Mexico; e lung de 150 km.

Appartement, (franc.) locuință compusă din mai multe camere, cu oarecare eleganță și lux.

Appassionato, (ital.) termin musical; indică interpretare pasionată.

Appel, Ioan Nep., general de cavalerie, de nascere din Slavonia, a luptat în armata austro-ung. la 1848/9 (în Italia, Ungaria și Banat) 1859 (la Solferino) și 1866 în războiul cu Prusia. La 1882 a fost numit guvernor al Bosniei și Herțegovinei, și a contribuit mult la dezvoltarea economică și culturală a acestor două provincii. Nu este a se confunda cu generalul austr. Cristian A. care la 1850 a fost comandantul trupelor din Ungaria și încă s'a distins în războiul italian.

Appellatio tamquam ab abusu, (lat., franc. appel comme d'abus), recurs la autoritatea lumescă în contra abuzurilor autorităților bisericești. Introdus în pragmatica saucio a lui Carol VII. (1438), combătut de Roma. Astăzi scos din praxă.

Appenzell, canton dublu în Elveția de nord, 419 km², 67,096 loc. (1888); teren muntos cu văi înguste (în sud muntele Sântis, 2504 m.); dela scisiunea religioasă încoace (1597) se împarte

în două cantoane deosebite: 1) **A. Inner-Roden** (catol.), 177 km², 12,904 loc.; broderii de bumbac; capitala A. (A bbatis Cella) 4477 loc.; 2) **A. Ausser-Roden** (protest.), 242 km², 54,192 loc.; mare industrie (broderii, ață de bumbac), centre: Herisau și Trogen. Constituția în Inner-Roden dela 24 Oct. 1872, în Ausser-Roden dela 15 Oct. 1876; ambele sînt democratice. Averele curată a statului în Ausser-Roden este de 800,000 fr., datoriile cantonului Inner-Roden 219,000 fr. Țeara odinioară supusă abației St. Gallen, ajunse la 1401 independentă; la 1411 intră în confederație cu cele 7 cantoane vechi, la 1513 cu toate 12. (Istoria de Zellweger [1830—48], 6 tomuri.)

Appia, via, renumită cale strategică romană dela Roma până la Capua, construită de Appius Claudius Căcus 312 a. Chr., mai târziu prelungită până în Brundisium. Resturi de ale ei mai există și acum. Cf. Bolmsack (1886).

Appianus din Alexandria, istoric rom. în secl. II. d. Chr., mai întăiu advocat în Roma, mai târziu înalt funcționar împ. în Egipt; scrise grecesce istoria Romanilor din timpurile cele mai vechi până pe timpul său în 24 cărți, dintre cari abia s'au păstrat jumătate; de mare preț sînt cărțile 13—17 asupra războaielor civile (edit. de Mendelssohn, 1879—81 în 2 vol.) Cf. Hannak, (Viena, 1869).

Appiaria, Episcopia. Cetatea sau orașul Appiaria, după cum rezultă din itinerariul lui Antoniu și din tablele lui Peutinger, era tot în Moesia de jos pe fîrmurii Dunărei. Documente foarte vechi ne vorbesc despre o episcopie cu numele dela acest oraș. În epistola către împăratul Leon alăm astfel subscris pe episcopul acestei cetăți: Martialis episcopus civitatis Appiariensis. Sfântul Ioan Chrisostomul în epistola sa către Papa Inocențiu I. spune, că la un Sinod din timpul său au fost trimiși trei episcopi, între cari și Lupicinus Appiariensis, ca să înștiințeze pe Teofil Alexandrineanul, să vină dela Sinodul din Calcedon la Constantinopol. Poziția canonică a acestei episcopii era întocmai ca și a celei a Abritului, depinzînd adecă de patriarhatul Romei. Numele și iscăliturile episcopilor arată așisderea, că erau de origine romană; încă o dovadă despre existența elementului romano-latin la Dunăre. (Cf. Erbiceanu, Ist. metrop. Moldovei pag. XXV. Cipariu, Acte și Fragmente.) [Dr. D. R.]

Appius Claudius, v. Claudius.

Appleton, (pron. epltn), capitala cott. Utagamie, statul nordamerican Wisconsin, lângă fluviul de Fox, cu bună forță de apă, care mănă mori și fabrici; sediul universității metodistice Lawrence; (1889) 11,000 loc.

Applikatur, term. musical germ., v. degitație. **Appoggiatura**, (ital.) term. musical, notă de ornament, care precede o notă reală la distanță de un ton sau un semiton. (Cf. T. Cerne, Dicț. de musică, faso. 2.)

Apponyi, familie nobilitară (conți) maghiară, al cărei nume original a fost »Peech«, se află amintită deja la 1315; domeniul și castelul familiar, cu o bibliotecă prețioasă (50,000 vol.), se află în comuna Nagy-Appony (cott. Neutra). Rol istoric au jucat: 1) **A. Georgiu**, conte de N.-Appony, n. 1808, secretar al cancelariei

aulice maghiare în Viena, iar dela 1847 cancelar aulic. În dieta dela 1843—44 a fost conducătorul partidei conservatoare; după revoluția dela 1848 a trăit retras, până ce fu numit (1859) de membru pe viață al senatului imperial înmulțit din Viena, unde apără cu energie independența Ungariei. 1860 a fost denumit de *Iudex Curiae*, dar deja după doi ani s'a retras, revenind apoi iarăși în viața publică în dieta dela 1865 ca membru al partidei conservatoare moderate; după reșolviu dela 1866 s'a aliat cu partida lui Deák. La 1869 s'a retras dela politică și trăiește în Pojon. 2) *A. Albert, conte*, fiul celui anterior, n. 1846. După-ce a căpătat o educațiune aleasă, mărindu-și cunoștințele prin călătoriile făcute în străinătate, încă la 1872 fu ales deputat dietal, aparținând la început partidei lui Deák, iar după descompunerea acesteia, grupului condus de Paul Sennyey (oposiția moderată), excelând prin talentul său oratoric. După retragerea lui Sennyey conduse A. opoziția unită; dar având a lupta la alegeri și contra guvernului și contra partidei kossuthiste nu a putut obține succese mai mari. De remarcat e vehementa sa luptă parlamentară contra guvernului Tisza cu ocaziunea ocupațiunii Bosniei. Este aderent al mișcării agrare, dar hotărît protivnic al antisemitismului. În politica bisericească, care a preocupat în anii din urmă atât de mult opinia publică a Ungariei, A. a fost pentru căsătoria civilă facultativă. La 1891 a enunțat așa numitul program național, care cere o mai întinsă validitate a spiritului și elementului maghiar în armată și afacerile comune cu Austria. La 1895 a luat parte la conferența interparlamentară din Bruxela, unde a fost pusă la ordinea zilei chestiunea națională, pe care a combătut-o.

Apport, (*franc.*) la societăți comerciale: vîrsămînt pus în societate ca parte socială, care nu s'a făcut în numerar, ci în lucruri mobiliare sau imobiliare. A dat ansă la multe înșelăciuni, din care cauză legislațiunea modernă a căutat să asigureze evaluarea adevăratului preț al acestor vîrsămînte, cerînd ca valoarea lor să se constate deja în adunarea constituantă. (Cod. com. rom. 135; Cod. com. ung. §. 10.)

Apprehensio, (*lat.*) aprehensiune, a prinde sau cuprinde ceva, a se teme de ceva. În filosofia lui Kant termin tehnic, care indică prima luare în conștiință a lucrurilor ajunse sub simțurile noastre.

Appresorii, în botanică: exprimă porțiunea din aparatul vegetativ dela plantele inferioare (ciuperci, alge), cari servă să le fixeze de substrat. A. sînt basiliare, când planta aderă de substrat numai prin baza sa, și în acest caz pot fi tuburi sau plăci uniceleulare (Siphonae, Conjugatae), sau cordonae masive, pluriceleulare, întoarse ca nișe ghiare în jurul substratului (Laminariae, Fucaee). Când aparatul vegetativ aderă de substrat prin mai multe puncte, atunci în fiecare punct se desvolță apresorii, cari sînt astfel dispuși din distanță în distanță în lungul aparatului vegetativ, câte unul în formă de tuburi umflata, beșici sau plăci neregulate (Piptocephalis, Syncephalis, Erysiphe) sau câte mai multe radiale (Mucor, Rhizopus, Sclerotinia etc.) [V.]

Approbatæ et Compilatæ Constitutiones sînt două colecțiuni de legi transilvane; cea dintăiu

s'a făcut sub principele Georgiu Rákoczy II. la a. 1656 și cuprinde legile aduse în dieta Transilvaniei, de când aceasta s'a separat de Ungaria, până la a. 1653, iară a doua, făcută sub Mihail Apafi I., cuprinde legile transilvane aduse între anii 1653 și 1669. A. și C. împreună cu *Decretum Tripartitum*, colecțiune de legi făcută de Ștefan Verböczy la începutul secl. XVI. pentru Ungaria, de care se ținea pe atunci și Transilvania, și cu *Articuli novellares* formati codicele Transilvaniei, înainte de domnia casei Habsburgice. Ele oglindesc spiritul timpului de atunci: pentru clasele privilegiate multă libertate, ba între unele chiar desfrâu, iară pentru țerani asuprire tiranică; chiar și dintre privilegiați (cei de religiunea catolică) aveau să sufere restricțiuni și asupriri.

A. pr., prescurtare pentru *anni praesentis* = în anul curent. **A. p. R. c.**, prescurtare pentru *anno post Romam conditam* = în anul dela zidirea Romei.

Apraxia, alterațiune psihică, a face lucruri întoarse, pe dos.

Apraxin, numele uneia din cele mai vechi familii nobile rusesci, derivându-și originea dela Iolochomir, unul din principii »hordei de aur» tătare, care venind la Cazan s'a încreștinat. 1) *Marta Matveievna Apraxinova*, soția țarului Teodor Alexeievici, frate mai mare al lui Petru cel Mare. 2) *Petru Matveievici A.*, fratele precedentei, om de stat și beliduce, n. 1659; a înfrînt de câteva ori flota svedeză și a făcut pe Calmucii să se supună Rușilor. A devenit conte; † 1727. 3) *Teodor Matveievici A.*, frate cu cei precedenți, de asemenea beliduce. 4) *Andrei Matveievici A.*, al treilea frate, făcut conte de către Petru cel Mare, a devenit strămoș al actualei familii de conți A. 5) *Ștefan Teodorovici A.*, n. 1702, marșal și ministru de resboiu rusesc, † 1758 în temniță, nesciind exploata victoria raportată asupra Prusiei.

Aprעיabil, ce poate fi aprעיiat, determinat; în musică: *Sunete A.-e* sînt acele, a căror înălțime poate fi determinată. Limita gravă *do 2* (32 vibrațiuni), cea acută *do 7* (8276 vibr. pe sec.) Intensitatea sunetelor încă este limitată. Ș. e. sgomot mare nu poate fi aprעיiat de ureche.

Apretură, transportarea unor obiecte anumite preste graniță din un stat în altul, pentru a fi prelucrate, ori reparate și iară aduse înderet, fără de a plăți, pe baza convențiunii dintre statele respective, vama pentru ele. (V. admisiune temporală.)

Aprilie, (popor. *Prier* și *Florar*), numele lunii a patra din an, are 30 zile. În calendarul vechilor Romani este luna a doua. În această lună intră soarele în constelațiunea taurului. Schimbările de temperatură sînt ca în Maiu, adecă mai mici decăt în Martie. Ziua crește în mediu cu 1-5 oare.

A prima vista, (*ital.*) term. musical, la prima vedere, adecă a cânta o compozițiune fără exercițiu premergător.

Aprindere, v. art. inflamațiune (medic.) și incendiare (dr. pen.)

Aprins, ce se țice și *ars la inimă*, boală de vite; probabil aprindere de plămîni. (Et. M. Rom.)

A priori et a posteriori, (*lat.*) termini tehnici în filosofia cunoștinții. Ei privesc originea cunoștințelor. Acele cunoștințe, despre cari

s'ar pute presupune, că spiritul le produce dela sine, independent de experiență, se numesc *a priori*; iar acele, cari se câștigă pe basa experienței, se dic *a posteriori*; acele sânt din rațiune, care este *prius*, aceste din experiență, care e *posterior*. Cei ce susțin că cunoștințele noastre sânt apriori, din rațiune, se numesc *raționaliști*; cei, cari admit experiența ca cauză pentru originea cunoștințelor, se numesc *realiști*. Lupta dintre aceste vederi încă nu e deisă. [Pl.]

Aprobare, încuviințare, declarațiune dela loc competent că o anumită persoană sau anumit lucru este corespunzător pentru un anumit scop. Din punct de vedere bisericesc se înțelege sub A. învoierea episcopului la publicarea cutărei scripte de ouprins religioș; declararea unui preot de apt (destoinic) spre ascultarea mărturisirii sacramentale etc.

Aprod, *pagiu*, copil de boier dat la curtea domnească pentru a se deda cu lumea mare, până ce va fi boierit. La început A.-ii serviau numai principelui; dar mai târziu se servesc de ei și alți consilieri domnesci, din care cauză fiii de boieri nu mai primesc a fi A.-i, făcând loc prostimei. Acest nume se mai dă aji servitorilor de pe la autorități. (Et. M. Rom.)

Aprod, baltă cu pesci în Rom., pl. Siretu de jos, j. Bacău, pe valea Aprodului; are o întindere de 1½ hectare.

à propos, (*franc.*) se dice despre un lucru ce se face, se întâmplă convenabil, la timp; ital. *aproposito*. Se întrebuințează în românește ici colo mai ales ca exclamație, în sens de: ei, bine că îmi aduc aminte!

Apropriatiune, însușire, acțiune prin care cineva primește ceva de al său; termin usitat mai ales în viața parlamentară. (V. budget.)

Aprovisionare, prevedere cu cele de lipsă; în special prevederea trupelor, cetăților etc. cu muniție, proviant și cele trebuincioase pe un timp oarecare.

Aproximațiune, prețuirea valorii unei cantități, care se apropie foarte mult de valoarea ei adevărată, dar nu o exprimă pe deplin exact. V. *Asymmetria*. — *Aproximativ*, aproape de adevăr.

Aprozopus, monstru fără față, în looul căreia se află o cavitare diformă.

Apșa, numele a trei comune în Maranureș. 1) *A. de jos*, 3998 loc. (1891) în mare maioritate Români, cari locuiesc împărțiți în mai multe colonii. A. a fost donată 1387 de regele Sigismund lui Ioan, fiul lui Dragomir. Teritorul comunei e de 17,000 jug. în mare parte păduri. Pe muntele »Boul« cândva se vena bourul. A. are două biserici de lemn, una din 1561; școală română foarte frumoasă de piatră. Este împărțită în două parohii antice aparținătoare de diecesa Gherlei. De aici își trag originea familiile nobile rom. Mihalca, Vlad, Ioodi. 2) *A. de sus* (Apșița), 2242 loc. Rom. și Germ. 3) *A. de mijloc*, 2700 loc. Rom. și Germ. Teritorul comunei e de 24,332 jug. cu 20,000 jug. de păduri. Aici a fost cândva cetatea Cremenița (Kermecz vâra). Are două biserici de lemn, una din 1400; școală frumoasă confes. română de piatră. Este împărțită în două parohii antice aparținătoare de diecesa Gherlei. De aici își trage originea ilustra familie Mihályi și alte familii nobile rom. 1428 a fost aici preot

Bolota, ceea ce arată, că în secl. XV. în Maranureș deja a fost organizată biserica resăriteană.

Apsara, în mit. indică e spirit de fecioară, mândră de admirat. Șese sute de milioane de spirite de fecioare formează cetele ceresci. (V. Gandharva.) [Atm.]

Apsaron, peninsulă în partea vestică a Lacului Caspic, aparținând guvernamentului rusesc Baku; izvoare de nafta și vulcane de nămol.

Apsichia, (*grec.*) starea inconștientă a omului; moarte aparentă; leșin.

Apsida, (*grec.*) partea de după altar a bisericii, care are forma emisferică sau semi-cercuală, arcuată. În partea aceasta se așează scaunul pontifical.

Apside, punctele extreme ale căii pământului (sau a altui corp ceresc) în jurul soarelui, anume periheliul și apheliul. Linia ce împreună aceste două puote se numesc linia A.-lor și coincide cu osia cea mare a elipsei.

Aptera, insecte fără de aripi, precum sânt păduchii etc.

Apteryx, un soi de pasere alergătoare. V. *Kivi*.

Aptoton, (*grec.*) numele substantivelor, ce nu se pot declina.

Apuanii, *alpi*, v. Alpii apuani.

Apucat, boala de copii, numită și *boala copiilor* și *reul copiilor*, corespunde eclampsiei (v. ac.)

Apuleius, *Lucius*, retor și satiric roman, n. pe la 125 în Madaura (Africa). Opul său mai însemnat e »*Metamorphoseon s. De asino aureo libri XI.*«, roman plin de poesie, umor și satiră; episodul despre Amor și Psyche e de o rară frumșețe. — Fiind acusat de fermecătură, s'a apert cu succes prin opul său »*Apologia*«.

Apulensis, *Dacia*-, partea de mijloc a Daciei traiane. Dacia la început a fost împărțită în D. inferioară și superioară, mai târziu, sub împăratul Marc Aurel, apare împărțită în trei părți: Porolissensis, Apulensis și Malvensis. D. Porolissensis se estindea în nord-vest, Malvensis probabil în sud-vest, (Oltenia), iar D. Apulensis cuprindea partea sudică a Ardealului, până din sus de Apulum (A. Iulia), dela care oraș își avea și numirea. (Cf. Xenopol. Ist. rom. capit. »Organizarea Daciei romane«, și Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin, 1878, pag. 336.) [Silv. Mold.]

Apulia, (ital. Puglia, pron.: pulia), partea sud-estică a Italiei, dela riul Frento (Fortore) până la Tarent, cuprinzând cele 3 provincii de astăzi: Foggia, Bari și Lecce; 20,510 km²., 1,759,396 loc. Șes în care se întind ramificații de ale Apeninilor, singur Monte Gargano e isolat. A. e foarte fecundă și bogată în păduri și pășuni. La coastele mării se scoate sara. Locuitorii străvechi ai A.-ei se țineau de seminția ilirică. Romanii o ocupară înainte de 317 a. Chr. În secl. XI. se stabiliră aici Normanii sub Guiscard, care deveni primul duce al Apuliei 1059.

Apulum, v. Alba-Iulia.

Apulus, numele latin al Ampoiului.

Apunerea stelelor, trecerea stelelor sub orizont, în urmarea mișcării păruțe a boltei ceresci dela resărit spre apus. Oara de apunere a cutărei stele pentru un loc anumit se află, dacă dela timpul de culminațiune al stelei numerăm atâtea

oare, câte ies din exprimarea în oare a jumătății arcului de și al stelei. Trebuie considerată aici și refracțiunea atmosferică, iar la stelele migratoare (planete, luni etc.) totdeauna și mișcarea lor progresivă ori regresivă; la soare și la lună trebuie considerată și raza lor aparentă.

A punta d'arco, (*ital.*) term. muzical, cu vârful arcușului.

Apure, 1) afluent din stânga al râului Orinoco în Venezuela, isvorând în Anzii estici; 1580 km. lung., (1400 km. navigabil); 2) provincie în statul Bolivia, 48,945 km², 21,112 loc.; economie de vite. Capitala: *San Fernando de A.*, 3000 loc.

Apus, *Occident*, (v. Vest.) A. se numește și jumătatea vestică a Europei, anume Germania, Anglia, Franța, Italia și peninsula pireneică. *Imperiul apusean sau occidental*, imperiul Roman de vest. În înțeles canonic A. înseamnă provinciile bisericesti, aparținătoare de patriarhatul Romei celei vechi, iar în înțeles liturgic simbolizează umbra necredinței față de soarele credinței, care se simbolizează cu resăritul.

Apus cancriformis, animal (crustaceu) din ordinul Phyllopodelor (picioare-foi); are un scut tare pe spate. Se află prin păraie, pe lângă fântâni, după inundațiuni.

Apust, cuvânt folosit în Moldova în loc de *jilip* sau *stavilar*.

Apyrexia, (med.) stadiul liber de fierbințeală între două paroxisme la friguri intermitente.

Apyrothium, (*grec.*) numele vechiu al pucioasei.

Aqua, (*lat.*) apa (v. ac.)

Aquae, (*lat.*) numirea veche a multor localități cu băi minerale: *A. Aureliae*, Baden-Baden; *A. Gratianae*, Aix les Bains; *A. Pannonicae*, Baden lângă Viena; *A. Sextiae*, Aix; și altele.

Aqua et igni interdictus, (*lat.*) lipsit de apă și foc, exilat, proscris.

Aqua fortis, (*lat.*) apă tare. *Aquafortist*, gravor, care lucrează cu apă tare pe aramă.

Aqua haeret, (*lat.*) apa s'a împiedecat; proverb cu înțelesul: s'a înfundat, se află în perplexitate.

Aquamaniila, (*lat.*) vas, având formă de om, ori de animal, folosit în evul mediu la cultul divin; din el se turna apă pentru spălarea preotului pe mâni.

Aquamarin, o varietate de beril (v. ac.); *A. orientalis*, v. Corund.

Aqua phagedaenica, soluție de chlorid mercuric în apă de var; medicament vechiu pentru vindecarea ranelor, foarte otrăvicioasă.

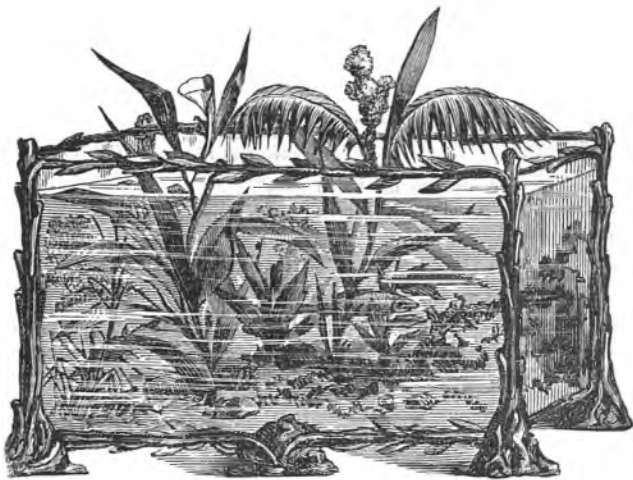
Aquarell, pictură cu colorii preparate în apă. V. Pictura.

Aquariu, rezervoriu în care se întrețin plante și animale de apă dulce și de apă sărată. Servesce pentru studii biologice sau ca ornament pentru apartamente. (v. ilustr.) Aquarii renumite în Neapole (stațiunea zoologică), Londra, Hamburg, Berlin. (Cf. Hoffmann, »Seewasser-aquarium im Zimmer« (1887); Rossmässlor, »Über Süßwasser-Aquarien« (1880); H. Coupin, »L'aquarium d'eau douce« (1893); Dr. N. Leon, »Călăuză zoologului«, Iași.)

Aquariade, roi de stele oădețoare, ce se ivesc în zilele dela 26 până la 30 Iulie și se pare că pornesc din constelațiunea udătorului.

Aquatice plante, (*Hydrophyte*), se numesc acelea, cari trăiesc cu totul în ape, fie dulci, fie sărate (submerse, demerse ca multe ciuperci dintre cele inferioare, majoritatea Algelor și multe Fanerogame s. e. *Elodea canadensis*, *Valisneria spiralis*, unii *Potamogeton*, *Ceratophyllum submersum*, *Zosteraceae* etc.), sau numai cu unele părți ale lor sunt sub apă, altele plutesc

pe apă, ori sunt aeriane, (ca Nufărul alb, galben, Hippuris, *Myriophyllum*, *Trapa natans* [castan de apă], *Sagittaria sagittifolia* [săgeata apei] etc.); ori plutesc pe suprafața apelor, (ca *Salvinia natans*, *Lintită*, [*Lemna minor*, *trifulca* etc.], *Ranunculus fluitans* etc.); în fine acelea, cari trăiesc pe

Aquariu.

lângă ape și numai când acestea cresc sunt acoperite de ele în total sau în parte, precum și acelea ce trăiesc în mlaștini, bălți etc. (ca Rogozul, Stuhul, Papura, *Ranunculus aquatilis* etc.) În scurt plantele aquatice sunt: submerse, emerse, natante și inundate. Ele se mai numesc și după felul apelor, în cari obicinuesc să crească; așa se dic: lacustre, fontinale, fluviatile; *palustre*, cele din mlaștini (*Butomus umbellatus*, *Caltha palustris* etc.); *talasofite* cele ce trăiesc în mări și oceane; *torfacee*, cele de prin turbării (*Sphagnum* și alți muschi, *Parnassia palustris*, *Drosera* etc.); *uliginose*, cele de prin livezi umede (*Pinguicula vulgaris*, *Vaccinium uliginosum* etc.)

[S. Șt. R.]

Aquatinta, manieră de desen iuventată de Le Prince (1768); imitațiune a desenului cu tuș. Nu se mai practică.

Aqua Tofana, (*Acquetta di Napoli* sau di *Perrugia*, *Acqua della Toffa* sau reu *dis Acquetta*), bețură, care, după cum se spune, în dose de câteva picături avea efecte otrăvitoare. Efectele se produceau cu încetul, dar victima aleasă muria la sigur. Era un lichid incolor ca și apa,

Taurul Farnesean de Apollonius și Tauriskos.

Apollon din Belvedere.

Aphrodite (Venus) din Melos.

Artemis (Diana) din Versailles.

fără gust și miros și producea unele simptome, cari nicidecum nu dau motiv să bănuiește o otrăvire. Inventătoarea a fost Tofana, care a trăit mai întâiu în Palermo și apoi și-a exerciat meseria ucigașă în Neapole. Ca să înșele, otrăvea îi dătea numele: »Manna St. Nicolae de Bari» și o trimitea clienților săi ca medicament cu chipul acestui sfânt. Otrăvitoarea a secerat multe victime până la 1709, când urmărită, se refugiază într-o mănăstire de Iesuiți, cari îi dădă adăpost și ocrotire. Mai târziu însă totuși cădă în mâinile justiției, și sub împăratul Carol VI. fû sgrumată. Alții spun, că a murit la 1720 în temniță. La interogatorul ei penibil eșiră la iveală întâmplări atât de înfricoșate, încât după moartea otrăvitoarei trebuiră să suspendeze cercetările. În privința compozițiunii și efectelor acestei ape s'au făcut multe fabule; după Galleri ea consta din soluțiune apoasă de acid arsenic cu adaus de Herba Cymbalariae. Galleri a avut înaintea sa toate actele procesului criminal al Tofanei, dar cu anevoie va fi putut publica adevărata compozițiune a otrăvei. După Ozanam sub numele de A. T. se cunosea și o soluțiune de zahăr de plumb, precum și un lichid obținut prin destilațiunea de cantharide cu apă și alcool. Eau admirable de Brinvilliers și Acqua del Petesino se pare că nu se deosebiau de loc sau foarte puțin de A. T.

a quatre, (*franc.*) la patru; în musică a *qu. mains*, la 4 mâni.

Aquavit, (aqua vitæ), licor.

Aquifera, (*lat.*) în botanică: nume dat de Pfitzer unei țesături vegetale. Țesătura aquiferă este o țesătură de rezervă (v. Țesături vegetale) pentru apă. Se găsește la plantele, cari trăiesc prin locuri aride sau cari sînt supuse unei transpirațiuni mari. În general se află în frunze: pe fața superioară, separând epiderma de țesătura asimilatoare, care este astfel împinsă către planul median al frunzei (Peperomia, Begonia, Tradescantia, Bromeliacee etc.); sau în interiorul frunzelor, mărginită jur împrejur de țesătura asimilatoare, care este în casul acesta exterioară (Agave, Aloe, Mesembryanthemum); sau celulele aquifere sînt răspândite fără ordine între celulele asimilatoare (unele Orchidee de locuri uscate: *Oncidium maximum*, *Liparis filipes*). Alteori țesătura aquiferă formează o parte însemnată din tulpină sau ramuri, cari sînt în acest cas cărnoase, succulente și verzi la exterior (Cacteele, Euphorbiaceele tropicale). Țesătura aquiferă este formată din celule parenchimatose, cu pereți celulosici, subțiri, rareori cu îngroșări foarte fine reticulate sau cu îngroșări colenchimatose de-a lungul muchilor; căptușind pereții celulosici, în interior se află un strat protoplasmic cu nucleu și rare fire de chlorofilă, care mărginesc un lichid apos, limpede, sau puțin mucilaginos în stratele mai interne și care umple toată cavitatea celulei. Acest lichid apos este cedat încetul cu încetul țesăturii asimilatoare, ori de câte ori, din cauza uscăciunii sau a transpirațiunii exagerate, această țesătură are lipsă de apă. În acest cas țesătura aquiferă se strînge în sens radial, pentru a reveni la dimensiunile primitive, îndată ce se găsește apă suficientă împrejurul plantei. Proprietățile caracteristice acestei țesături sînt: de a lăsa să i se ia și de a absorbi cu ușurință apă

și de a-și strînge pereții radiali, apropiînd astfel între ei pereții tangențiali. (Cf. Pfitzer: Pringsheim's Jahrbücher f. wissensch. Botanik, vol. VIII. și M. Westermaier, aceeași revistă, vol. XIV.) [V.]

Aquifoliaceae sau *Ilicineae*, (botan.) familie de plante dicotile cu foi coriacee persistente, ce se distinge de Celastraceae prin lipsa discului floral. Genurile ce-i aparțin sînt mai ales americane, dintre cari cel mai important e *Ilex*. L. (v. ac.) [A. Pr.]

Aquila, (*lat.*) vultur (pajură). Astfel se numiau și stindardele legiunilor romane, precum și turnurile mai înalte ale cetăților romane (numeroase lângă Rin), din cari se putea vedea o parte mai întinsă a regiunii.

Aquila degli Abruzzi, provincie italiană în Abruzzi, 6625 km², 389,117 loc. *Capitala* A. lângă Aterno, 14,720 loc.; reședință epească. La 1703 mare cutremur de pământ.

Aquilano, *Sebastiano*, medic renumit din Padua, n. către finea secl. XV. și † 1543. A scris vrosul op »Interpretatio morbi gallici et cura». Se susține. că A. ar fi folosit pentru primadată mercurul contra sifilisului.

Aquilaria Lam., (botan.) arbore din fam. Thymelaeaceelor (v. ao.)

Aquileges, (în singular *Aquilex*), după mitologia romană, dar de origine etruscă, aveau joardă cu farmece și prin aceasta se pricepeau să descopere vinele, izvoarele de apă ascunse sub pământ. Din lucirea, ce soarele în fierbințeala cea mai mare a aruncat-o asupra unui loc pe fața pământului, combinau, că acolo pământul e umed și descoperiau izvoarele ascunse. Când statul roman într-o provincie nouă fundă colonii, cu aceste mergeau și A. ca să arete, că unde să se facă fântână și colonia să se așeze în jurul ei. Și Grecii au avut astfel de oameni, numindu-i Hydroscopii. În Lațul vechiu »Aqua Virgo» sau Iuturna, o dină de izvoare, încă a avut o joardă cu farmec, ba uneori și bățul cu farmec (caduceus) al lui Mercurius, încă era descoperitor de izvoare. Aci ne putem aduce aminte și de toiagul lui Moise. La a. 1847 abatele Paramelle, în Franția, era în mare autoritate, pentru că scia și nimeria locul, unde trebuie să se sape, ca să se afle izvor. [Atm.]

Aquilegia L., gen de plante din familia *Ranunculaceelor*, tribul *Helleboreae*, cu numeroase specii după unii, după alții 5—6, toate ierburi erecte cu frunze alterne compuse și cu florile divers colorate: albastre, galbene etc. Petalele în număr de 5 sînt în formă de cornet și așezate astfel, că au forma unei căldărușe cu 5 envități, de unde și numirile populare de căldărușă, cinci coade, cinci clopoței etc. pentru speciile *A. glandulosa* Fisch. din pădurile subalpine și alpine ale României și țărilor vecine, și *A. vulgaris* L. cultivată prin grădini. Afară de Europa mai cresc în Asia, iar cele mai multe în America boreală. Multe se cultivă în grădini pentru forma și culoarea variată a florilor lor, ce se deschid primăvara și țîn și o parte a verii. Se întrebuințau altădată în medicină pârși din *A. vulgaris* L., astăzi se scoate din petalele ei albastre o tinctură albastră, reactiv foarte bun pentru a arăta prezența acișilor sau a alcalilor. [S. Șt. R.]

Aquilaiea, (în evul mediu Aglar), vechiu oraș în litoralul austriac (cercul Gradisca). Pe timpul Romanilor fortăreață principală și oraș comercial, punct strategic important; la 452 fu distrusă de Atila, iar locuitorii se refugiară pe lagunele vecine și puseră basă orașului Veneția. În evul mediu se ridică pe ruinele vechi o comună nouă, care mai ajunse odată la renume prin patriarhatul său. A. de ași (în limba slavă Voglej) e o comună săracă cu 1400 loc., cu o catedrală, terminată la 1042, și mulțime de ruine și anticități. După tradițiune apostolul și evangelistul Marcu a fost primul episcop în A., iar urmașii lui fură aleși de patriarhi, formând *patriarhatul de A.*, căruia aparținea întreagă Italia superioară. Ocupând Longobarzii A., patriarhul de atunci Paulin se refugia pe o insulă vecină, unde residară și urmașii lui: Ilie și Sever, cari nu primiră decisiunile sinodului V. ecumenic și provocară desbinare. În secl. XIV. patriarhatul de A. se uni de nou cu Roma; la 1751 papa Benedict XIV. sistă patriarhatul de A., la cererea Austriei, și în locul lui organiză arhiepiscopii de Udine și Görz.

Aquila lex, lege romană referitoare la desdaunarea pagubelor făcute fără drept. A dispus că pentru un sclav sau animal cuadruped omorît este a se plăti prețul cel mai mare, ce sclavul sau animalul l-a avut în anul din urmă, iar pentru alte lucruri, prețul cel mai mare din ultimele 30 zile.

Aquiliicum, după mit. romană a fost o artă, respective farmec, ca să se adune nori și să ploaie, și acoastă artă a puresc de la Etruscii. Când era secetă mare, bărbați și femei cu picioarele goale se grăbiau pe Capitol și adresau rugăciuni fierbinți către Iupiter Pluvius ca să trimită nori cu ploaie. Zeul Mars, ca zeu de primăvară și fructuător încă a dispus de ploaie; la templul său s'a păstrat o piatră numită »*lapis manalis*«, în formă rotundă, și când era secetă, preoții sei rostogoliau piatra prin Roma, făcând Aquiliicum, ca să vină norii cu ploaie, și numai decât ploua. (V. Dodola, Papăruga.) [Atm.]

Aquillifer, (*lat.*) stegar, cel ce purta vulturul în fruntea legiunilor.

Aquilinae, (zool.) familie de vulturi. (V. ac.)
Aquilo, (*lat.*, grec. *boreas*), vânt viforos de nord, resp. nord-est.

Aquincum, cetate romană pe malul drept al Dunării, în locul unde e situată astăzi Buda veche (Ungaria); timpul fundării încă nu e cunoscut; mai întâiu se amintesc la 130—160 d. Chr.; inscripțiunile cele mai vechi sînt dela 161; explorările mai noue au dovedit, că aici înainte de ocupațiunea romană se afla colonia Eraviscilor. Important punct militar fiind, Romanii construiră aici un castru puternic pentru apărarea liniei Dunării împotriva năvălirilor barbare. Primii coloniști romani se așezară în apropierea castrului, mai întâiu în locuințe de lemn, de unde se numi colonia *canabae*, dar curînd le prefăcură în locuințe de piatră și sub scutul garnisoanei romane (II. legiune auxiliară) colonia luă o desvoltare repede, așa că deja împăratul Hadrian ridică A. la rang de *municipiu roman*, Septimiu Sever îi dete rang de *colonie* și de aci înainte se numi *Colonia Septimia A.* Fr. Salamon pune numărul loc. la 60,000. În A. se

proclama Valentinian II. de împărat. După retragerea garnisoanei romane din A. întru apărarea Italiei, cetatea cădu pradă Hunilor și apoi Avarilor. Archeologul Schönwisner fu cel dintăiu care făcu explorări sistematice la fața locului, și constată după inscripțiunile găsite numele cel adevărat de odinioară al acestei cetăți romane. După el făcu săpături însemnate comisiunea vieneză pentru monumentele de artă pe la 1860, descoperind remășișele a 2 băi. Deosebite merite își câștigă față cu anticitățile acestei cetăți Fl. Römer, Gustav Zsigmondy și Al. Havas; dela 1882 de cheltuelile explorărilor se îngrijesce capitala Budapesta, iar pentru partea administrativă și științifică s'a constituit o comisiune arheologică în capitală, al cărei președinte este Al. Havas. Archeologul Carol Torma în urma săpăturilor întreprinse în 1879—82 descoperi amfiteatrul roman; Jos. Hampel descoperi (1881) baia cea mare în vecinătatea șoselei dela Szent-Endre. 1882—87 explorările le conduse C. Torma, descoperind cea mai mare parte a zidurilor de pe Pappöld. Dela 1888 conduce explorările Dr. Valentin Kuzsinszky. (Lit.: Jos. Hampel [1871], Fr. Salamon [1878], C. Torma [1882], Dr. Val. Kuzsinszky [1890], Al. Havas, R. Fröhlich.) [nt.]

Aquino, (*lat.* Aquinum), localitate în provincia italiană Caserta (Campania), 2177 loc. Locul de nascere al satiricului roman Juvenal, al lui Toma d'A. și al împăratului Pescennius Niger. Multe ruine romane.

Aquisgranum, numele latin al orașului Aachen.

Aquitana, (*lat.* Aquitania), localitate în provincia italiană Caserta (Campania), 2177 loc. Locul de nascere al satiricului roman Juvenal, al lui Toma d'A. și al împăratului Pescennius Niger. Multe ruine romane.

Aquitana, numele latin al orașului Aachen. **Aquitana**, (*lat.* Aquitania), localitate în provincia italiană Caserta (Campania), 2177 loc. Locul de nascere al satiricului roman Juvenal, al lui Toma d'A. și al împăratului Pescennius Niger. Multe ruine romane.

Aquitania, provincie a vechei Gallii între Pirenei și Garonne, locuită de populațiune iberică. Dela 57 a. Chr. a fost sub Romani, dela 412 d. Chr. sub Visigoți, iar 771 ajunse în posesiunea lui Carol cel Mare; mai târziu deveni independentă sub duci proprii. 1152 ajunse în posesiunea Angliei, luând Henric II. în căsătorie pe moștenitoarea țerii. După reșoabia îndelungată s'a încorporat Franciei sub Carol VII., 1451.

A. r., (*lat.*) prescurtare pentru *anno regni*, în anul domniei, anul imperiului. **A. R.** inscripție pe banii vechilor Argivi.

Ar, (prescurtat *a*, franc. *are* din lat. area, suprafață, arie), în sistemul măsurilor metrice unitatea măsurilor de suprafață. A. presintă un cuadrat, ale cărui laturi sînt de câte 10 m. (1 decimetru) lungi, are deci o suprafață de 100 m². Subîmpărțirile Arului sînt în jos: 0·1 A. = Deciar; 0·01 A. = Centiar; 0·001 A. = Miliar; iar compuși: 10 A. = Decaar; 100 A. = Heotar; v. și Metru.

Ara, v. Papagal.

Araba, *Wadi el*, vale stîncosă între sinul dela Akabah și Marea Moartă, continuarea sudică a văii Iordanului.

Arabesc, ornamente geometrice-vegetabile (impleturi), înventate de Arabi pentru decorațiuni arhitectonice. Exemple cu nesfîrșite variațiuni găsim în Alhambra și Alcazarul din Sevilla. *Moresca*, ornament mauric, e analog celui arabic. În limbajul modern numirea de A. se atribuie și ornamentului renascerei, care este în

formă șerpuită în frise și compus din frunze, cărlionți și fructe.

Arabi. Acest popor face parte din familia semitică, care în vechime a stăpânit toată Asia anterioară și o parte din nordul Africei (v. Cartagena). Nu se cunoaște epoca, când Arabii au scoborit în peninsula, tradiția însă lasă a se înțelege, că imediat după diluviu A. au ocupat înălțimile din pustie. Originea numelui lor este următoarea: În partea de nord a peninsulei »Jefirat el Arab« și ceva spre miadă-și de muntele Sinai se cunoștea odinioară un ținut, care se cheama A r a b a. Această numire s'a dat acestui loc de către Yarab, fiul lui Kahtân, considerat de orientaliști ca părintele poporului arab. Beduinii, cavalerii pustiei, se trag din neamul lui Yarab. Yarab fu urmat de Ismael, fiul Hagar-ei. Seminția lui s'a stabilit alături de cea dintâiu, fără însă a se contopi cu dînsa. Cei dintâiu sînt Arabii naturali sau autochtoni »*Al Arab al Ariba*«; ceilalți sînt Arabii naturalizați »*Al Arab al Mostariba*«, adică veniți în urmă. În timp de câțiva secolii Arabii fură guvernați de urmașii lui Yarab, cari au fondat regatele Jemen, Nedjed și Saaba. Stăpânirea însă trecu în mâinile lui Adnan, urmaș al lui Ismael, care fu considerat ca părintele tuturor triburilor. Istoria Arabilor se împarte în două perioade: Prima, stare de ignoranță, cea dinainte de Mohamed; a doua, care începe cu născerea profetului, cuprinzînd revelarea cultului adevăratului Dumnezeu. Deși idolatră, în credința lor veche domina totuși idea de Dumnezeu, unioa idee ce aduseseră cu dînșii din patria mamă; adorau însă și îngeri și aștrii. Mecca era și pe atunci un loc de pelerinagiu, unde își aveau templu. Cartea lui Seth, fondatorul religiunii lor, scrisă în limba chaldeană, era plină cu precepte înțelepte. Zidise șapte temple în șapte orașe deosebite și închinete fiecare unuia din cele șapte planete. Cel din Mecca era consacrat lui Saturn. O diversitate enormă se observă în mulțimea idolilor, cari ornau templele lor. Ca o consecință naturală a libertății lor politice a urmat o libertate a cugetării și a credințelor. Astfel Arabii din El-Hasa, Koreișii, au îmbrățișat preceptele zoroastrice; cei dinspre nord, pe a lui Israel și în urmă pe cea creștină (Iacobiții). Prințul Almondar din Hira a zidit chiar mai multe biserici creștine. Această stare de lucruri a fost complet modificată prin noua religie dată Arabilor de către Mohamed (v. ac.) n. 571 dela Christos, luna Aprilie.

Limba arabă este considerată în lumea musulmană cum este cea latină în lumea creștină: o limbă universală. Este cea mai bogată și cea mai desăvîrșită din limbile semitice. Până în secl. VI. ea a ramas necunoscută, ca și pustia, în care a trăit poporul arab. Odată cu Coranul, ea apărură deodată ca o limbă completă, ale cărei reguli fuseseră fixate de secole. Nu se cunoaște o vîrstă a copilăriei la această limbă, nici vr'o epocă de decadență. Ea a apărut în vîrsta ei de maturitate, cu un vocabular din cele mai bogate, și astfel a ramas până astăzi. În limba arabă, ca în toate limbile semitice, consonantele determină sensul rădăcinelor. În scriere numai ele sînt reprezentate prin semne alfabetice. Vocalele se recunosc după nisece semne accesorii. Verbul are prioritatea

asupra celorlalte părți de cuvînt variabile; iar substantivele și adjectivele se formează dintr'însul după nisece reguli fixe. Se cunosc la verbul arab modurile: indicativ, subjunctiv, condițional, imperativ și participiu; nu are însă decât două timpuri: perfectul și imperfectul, cari înlocuiesc în anumite cazuri pe prezentele și chiar pe viitorul din gramatica noastră. Nu se cunosc decât trei cazuri: nominativ, acuzativ și genetiv; iar numerele ca și în limba elină sînt iarăși trei: singular, dual și plural.

Literatura. Istoricii arabi împart viața politică a poporului arab în două epoce: înainte și după Mohamed. Cea dintâiu o consideră ca epoca ignoranței. Cu toate acestea Beduinii posedau cunoștințe genealogice destul de întinse; iar cei ce locuiau pe coaste, atinseseră deja un grad de cultură destul de înaintat. Cu mult înainte de marele reformator, Arabii stimau foarte mult pe poezii. Fiecare trib — sau chiar mai multe — se adunau odată pe an într'un fel de congres, unde poezii recitau versurile și unde un juriu decerna premiile. Poemele premiate se depuneau în templul Kaaba din Mecca ca nisece lucruri sfinte »inspirate de Dumnezeu«, iar preoții templului le transcriu cu litere de aur. Totuși adevărata perioadă, în care literatura a luat un avînt uimitor, este aceea care a fost inspirată de Coran. Odată cu Coranul s'a produs și renascerea literelor și științelor, într'un timp când restul lumii era aproape cufundat în barbarie. Opera religioasă înainte de toate, biblia musulmană, conține și poezie și precepte juridice, morale și igienice. Cu o forță de expansiune, fără seamăn în istorie, Coranul a dat naștere unei literaturi teologice, juridice și științifice, care a strălucit dela Orient la Occident în timp de câteva veacuri, și care a fost antemergetoare propriei noastre renasceri: O tradiție arabă pune în gura profetului următoarele vorbe: »Aceluia, care călătorește pentru a căuta știința, Allah îi neteșese drumul către paradis«. Astfel se pricepe mulțimea de cercetători ai științei, cari alergă de prin toate unghiurile musulmane, ca să asculte pe profesorii erudiți de prin universitățile Bagdadului, Cairului, Cordovei etc. Acoștia predau cursuri de teologie, de jurisprudență, (La Arabi jurisprudența era un derivat al preceptelor religioase) de istorie, geografie, matematică, astronomie, gramatică etc. Arabii sînt aceia, cari ne-au păstrat filosofia greacă. Aristotel și Platon au fost traduși în limba arabă într'un timp, când se pierduse aproape memoria despre literatura greacă. Universitățile erau provădute cu biblioteci bogate. Cea din Cairo numera 120,000 volume. Cea din Cordova reunise în timpul oalifului Hacam II. 400,000 volume. Matematicii greci încă au fost traduși de Arabi. Algebra a fost creată de dînșii. Matematicii arabi din secl. IX. și X. au perfecționat trigonometria sferică și au început să lucreze fizica matematică. La Bagdad, la Raqqa, Damasc, Cairo, Samarcanda, Cordova și Fez, se găseau observatorii astronomice. Astronomii din Bagdad publicau tabele astronomice și tabele de longitudine și latitudine pentru toate localitățile cunoscute. Ca o consecință fatală geografia nu rămâne mai pe jos. Sub numele de »Livețile de aur« se descriau atît provinciile imperiului arab, cît și țerile limitrofe. Afară de aceasta toate

țerile cucerite de sabia musulmană sînt de asemenea descrise de către geografi, cari de obște însoțiau pe comandanți în expedițiunile lor. Medicii arabi sînt inspirați în mare parte de scrierile autorilor greci; ei însă devin operatori și tot ei crează farmacia și mai cu samă chimia, al cărui progres se datorează căutării elixirului vieții și a pietrii filosofale. Arhitectura arabă se caracterizează prin bogăția ornamentațiunii. Alhambra din Granada, Alcazarul din Sevilla, precum și nenumeratele geamii (moschee) — Moscheea lui Omar din Ierusalim, în special — sînt încă și astăzi o vie dovadă a geniului arhitectonic al Arabilor din veacul de mijloc.

[G. I. Buzoianu.]

Arabia, peninsula la sud-vestul Asiei, între golful persic, Marea Roșie și Marea Arabă, legată prin istmul de Suez (astăzi tăiat) cu Africa. Cu peninsula Sinai laolaltă 3,150,000 km², 3 1/2 mil. loc. A. formează un platou ținut de pustii și mări periculoase, în lăuntru deșert mare (Nedjd), la țermuri formând terase, cu piscuri înalte de 2000—2500 m.; în peninsula petraică stă izolat Sinai, 2835 m.; rîurile lipsesc; pe timpul ploilor se varsă nenumerate torente prin Wadis (crepături) din uunții litorali în mare. *Clima* e africană; pe platou călduri mari și secetă, variînd cu frig aspru. Terasele dela țermuri sînt favorisate de o climă oceanică și sînt îndeosebi fecunde. *Produce*: cafea, curmale, indigo, tămăie, bumbac, smirnă, plante gomoase și aromate, mana, drogerii, mîrgărire (în golful persic), îndeosebi cai admirabili și cămile. *Poporațiunea*: mai ales Arabi, (v. ac.) de origine semitică, împărțiți în Ioctanții sau Himjariti la sud și est și Ismaeliți la nord. *Ținuturile* principale ale A.-ei lângă Marea Roșie sînt: Hedșas, Asir și Iemen (A. fericită); în interior: Nedjd; lângă Marea Arabă: Hadramaut, Mahra; lângă golful persic: Omân (Mascac) și El Hasa. Orașele mai însemnate: Mecca, Medina, Sana, Mocca, Mascac și Aden. Cel mai puternic domitor intern este Imam-ul din Mascac. Vilaietele Hedșas, Jemen și sandsacul El Hasa, care se numără la vilaietul Bagdad (538,600 km², 1.200,000 loc.) aparțin Turciei, orașul Aden Englezilor, peninsula Sinai aparține Egiptului. Maioritatea locuitorilor sînt Suniții, lângă golful persic se găsesc Șiiții și în interior Vahabiții. Toleranți sînt Creștinii, Ovrii, Brahmanii și Parsii. *Istoria*: A. era locuită din timpurile cele mai vechi de seminiții semitice, cari își trăgeau originea dela Ismail, fiul lui Avram, și trăiau parte ca nomazi în pustie, parte în așa numita A. fericită (Jemen) pe la orașe, ocupându-se cu agricultura, ca și Sabeii și Cbatramotiții, dintre cari ajunseră la putere dinastiile Himjaridiilor și Hamdanișilor. Afară de seminițiile dela nord, locuitorii A. își păstrară independența față de toți cuceritorii Asiei anterioare. Abia împăratul Romanilor Traian pătrunse (la 105 d. Chr.) mai adînc în interiorul țerii, aducînd teritoriile de nord sub domnie romană. Dela introducerea religiei mohamedane (622) întemeiară Arabii, ieșind din marginile peninsulei, imperii în 3 continente (v. Califii). Căderea Califatului la Bagdad (1258) și isgonirea Maurilor din Spania (1492) înseamnă sfîrșitul domniei arabe în Asia anterioară și Europa, domnie, care a făcut epoca în istoria culturală

(v. Arabi). În secl. XVI. Jemen este ocupat de Turci și Mascac de Portugezi, ambii însă sînt isgoniți în secl. XVII. La 1818 supuse Mehemed Ali pe Vahabiți și Hedșas, însă la 1840 fu silit să renunțe în favorul Sultanului turcesc. Anglia ocupă Aden. (Lit.: Weil, Geschichte der islamit. Völker [1866]; Le Bon, »La civilisation des Arabes« [1884]; Avril, »L'Arabie contemporaine« [1868]; Zehme, Arabien und die Araber seit 100 Jahren, 1875.)

Arabi, *pașa*, *Abdullah Muhamed*, bărbat de stat și ofițier în armata egipteană; 1881 în fruntea partidului național, la 1882 ministru de resboiu; în Iulie 1882 a condus rescoala isbucnită contra Kedivului, s'a opus intervențiunii engleze, dar nu a putut apăra Alexandria contra bombardării Englezilor; bătut în lupta dela Tell el Kebir (13 Sept. 1882) a fost exilat pe insula Ceylon, unde a și murit.

Arabiidee, trib de plante din familia Cruciferelor, caracterizat prin fructul lor: o silicuă îngustă, alungită, cu semințe așezate pe un singur rând. Embriionul cu cotiledoane acumbente; 23 genuri, mai principale: *Matthiola* Br., *Cheiranthus* L., *Nasturtium* Br., *Arabis* L., *Anastatica* L.

Arabis L., (botan.) gen din familia Cruciferelor, tribul Arabiideae; conține plante erbacee anuale sau perene cu flori albe sau mai rar purpurii. A. cuprinde vr'o 130 specii, dintre cari numai 60 sînt bine definite, cele mai multe sînt în Europa și Asia boreală, vr'o 12 specii cresc în America boreală, foarte puține s'au descoperit în emisferul austral. Multe specii cresc și prin părțile noastre, precum: *A. hirsuta* Scop. numită de popor Gâsca rișă. *A. sagittata* DC., *A. alpina* L. etc. Din cauză că speciile genului *A.* sînt rustice și posed o înflorire bogată și precoce, sînt foarte potrivite pentru ornamentarea stîncărilor din grădiniile alpine, ceea ce face ca să fie cultivate ca plante ornamentale; așa este *A. albida* Steven., *A. alpina* L., *A. arenosa* Scop. etc. Semințele de *A. sagittata* DC. conțin un oleu analog oleului de rapiță, care este comestibil cînd e proaspăt și un oleu esențial sulfuros, care comunică plantei proprietăți anticorbutice. [Z. C. P.]

Arab-Tabia, (fortăreața Arabilor), platou întărit cu redute spre sud-est de *Ostrov* în jud. Constanța (Rom.), predominant prin înălțimea sa atât *Ostrovul* cât și *Silistra*. Acest platou a fost ocupat de oștirea rom. în 1878.

Arac, o beutură spirtoasă, obținută în China și Iaponia, din orez încolțit și amestecat cu suc dulcea al palmierilor. A. se fabrică în cantități mari de tot (Batavia în insula Iava etc.) și apare sub trei calități în comerț (în Europa numai calitatea a doua). A. are o aromă particulară.

Aracacha, plantă din fam. Umbelliferelor, cu rădăcini comestibile; se cultivă în părțile nordice ale Americii de sud. Spaniolii deosebesc *A. del Peru* și *A. de Nueva Granada*.

Arachis L., (botan.) gen din familia Leguminosae, tribul Hedysareae, conține plante erbacee mici, ce se reduc la vr'o 7 specii, cari cresc în Brasilia și în regiunile tropicale. Dintre speciile acestui gen însemnăm *A. hypogaea* L., care pare a fi originară din Brasilia, de unde s'ar fi propagat în Antile, în Africa și apoi în toate

părțile calde ale globului. Florile acestei plante sînt galbene și dispuse câte două la subsuocara frunzelor. Fructificațiunea este curioasă; căci toate florile din partea ridicată a tulpinei abortează și numai florile dela tulpinele culcate fructifică. După ce s'a efectuat fecundățiunea, pedunculul se lungesce și se curbează spre pământ, unde intră ovarul fecundat și numai după ce ajunge la o adâncime de 5—8 cm. sub pământ începe a se îngroșa spre a produce o păstărie (legumen) de 3—5 cm. lungă, de formă cilindrică cu una sau două semințe. Fructul presintă la suprafață un fel de sbărcituri proeminente, dispuse în rețea. Semințele roșietice sînt constituite dintr'un embrion ou cotiledoanele cărnoase, oleaginoase. Ele sînt comestibile și cunoscute și la noi sub numele de *Alune americane*, fiind-că prăjite au un gust, ce se aseamănă cu al alunelor noastre. Din semințele de *A. hypogaea* L. se extrage un oleu, care se întrebuințează în bucătărie și în industrie pentru fabricățiunea săpunului, din care cauză se cultivă foarte mult această plantă în mai toate țările calde. [Z. C. P.]

Arachne, după mit. greacă fata lui Idmon din Lidia. Athena, țină științei, artei și măiestriei, a țesut haine de pompă pentru zei și eroi și anume pentru Hercules. A. i-a fost învățacea și a țesut foarte frumos, dar a încercat ca să se întrecă cu Athena. Aceasta mîniindu-se pe A. a strămutat-o în paingine. În limba greacă painginele se chiamă arachne; mitul se referă la insectul acesta, care scie să țese așa de fin și frumos. (V. cămașa de paingine.) [Atm.]

Arachnide, (paingeni), clasă de artropodari, traheate, fără de aripi, cu patru părechi de picioare (octopode). Capul confundat cu toracele (cefalotorace), excepție solifugele. Abdomenul lipsit de picioare, gura cu 2 buze rudimentare, una superioară și alta inferioară; o păreche de mandibule (chelicer) terminate în formă de clește, o păreche de fălci, purtînd fiecare un palp (palpul maxilar). Majoritatea sînt ovipare; unele scorpionide sînt vivipari, se desvoaltă fără metamorfosă. Cele mai multe duo o viață terestră, unele trăiesc în apă (*Atax*, *Argyroneta*), altele parasite: *Pentastomidele* în căile respiratorii la mamifere, *Demodicidele* (*Demodex folliculorum*) în foliculele sebacee pe obraz la om, *Tardigradele* cad în stare de moarte aparentă sub influența desicațiunii, și revin în activitatea vitală în contact cu umiditatea (animale numite *revivescente*). *Acarieni* parasite, cari produc răia. *Araneide* (paingenii proprii diși).

Arachnitis, (medic.) aprinderea arachnoidei. (V. ac.) A. cauzată de microbi sau de substanțe otrăvitoare (alcool etc.) este suferință mortală; ea se mai numesce și *meningitid*.

Arachnoidea, una dintre cele trei membrane (*dura-mater*, *arachnoidea* și *pia-mater*), cari învăluie creierul.

Arachosia, provincie a veohiului imperiu pers., actualul teritor delat Kandahar (*Alexandria Arachoton*).

Arad, Comitatul, (magh. Arad-, în vechime Orod - megye), numit după fortăreața Orod (v. Glogovác), apare în diplomele publice dela a. 1241 ca comitat. La începutul secl. XVIII. s'a nimicit

fortăreața Orod și a înflorit cea nouă, zidită pe malul stîng al Mureșului (v. Aradul-nou sau Schela); 1718 s'a făcut sigilul comitatului cu inscripțiunea »*Sigillum comitatus Aradiensis*»; numai de aci înainte se află și în actele oficiale numirea de »*Arad*«. Acest comitat se extinde dela Zam cam în formă de paralelogram pe malul drept al Mureșului, între Crișul-negru și Mureș, până în inima câmpiei mari a Ungariei, fiind situat între comitatele: Bichiș și Bihor (nord); Hunedoara (est); Caraș-Severin (sud); Cianad (vest). *Teritoriul* e 6443.39 km². Până în secl. XVII. era tot acoperit cu păduri selbatice, ađi numai partea dinspre resărit și-a păstrat caracterul vechiu, frumseța codrilor, iară la nord, sud-vest a devenit o câmpie mînoasă, provăduță ou toate forțele necesare pentru progresare în cultură și civilisațiune. *Partea muntoasă* produce artioli necesari pentru prăsierea vitelor cornute, oi, capre, porci, și dezvoltarea industriei, mai departe puțin aur, argint și multă aramă, fier, pietri de edificare și var. Minele de fier dela Dezna, precum și varul produs în acești munți, se bucură de un bun renume în toată țeara; iară pe poalele dealurilor numite »*Promontoriul sau podgoriile Aradului*«, începînd dela Radna-Lipova până la Șiria-Tărnova, se cultivă pomăritul și viile, cultivate încă de Daci și Romani. Filoxera și pe aici a pustiit, dar ađi tot promontoriul iară și-a recăstăgat frumseța de odinioară. Vinurile produse sînt cele mai renumite, ca vinul roșu dela Miniș și cel alb dela Măderat. *Câmpia* e foarte fructiferă, produce tot soiul de cereale în abundență, fênațe grase pentru prăsierea vitelor cornute, cai, oi; stupăritul și mătăsăritul încă au luat un avînt îmbucurător; industria, comerțul înfloresc mai ales la orașe, și în timpul mai nou sînt îmbărtășite și de Români cu multă căldură. *Apel* mai însemnate sînt: la nord Crișul-negru; la sud Mureșul falnic, iară prin mijlocul comitatului șerpuesce, îngănându-se cu ambele, Crișul-alb. Mai puțin însemnate sînt: Teuzul, Cigirul. *Clima* în genere e moderată, dar mai plăcută și sănătoasă e în părțile muntoase spre resărit. *Comunicațiunea*. Prin comitat sînt conduse 5 căi ferate, concentrate în A.; drumurile de țeară (șoselele) deși nu sînt conduse prin toate satele, ci numai pe liniile mai principale, câte sînt se țin în stare foarte bună. *Locuitorii* preste tot sînt: 343,597, anume: Români 208,957, Maghiari 86,780, Germani 37,303, Slovaci 4157, Sërbi 2200. După religiuine: rom.-cat. 91,045, gr.-cat. 13,140, gr.-or. 201,984, conf. aug. 7495, ref. 20,787, israeliți: 8924. *Administrațiunea*. Comitatul are: capitala A., cetate lib. regească, 218 orașe și comune împărțite, din punct de vedere administrativ, în 10 cercuri. Justiția: 1 tribunal regeșc și 8 judecătoria cercuale supuse tablei regesi din Oradea mare ca for apelativ. În capitală se află oficiul edil de stat, camera notarială, advocațională, de industrie și de comerciu. Direcțiunei financiare cu reședința în A. sînt supuse 5 oficii perceptoriale, iară drumurile publice precum și direcțiunea poștei sînt subordonate direcțiunei poștale din Oradea mare. *Istoria comitatului*. Comit. A. a fost ocupat de ducele Velk, care zidí cetatea (fortăreața) Zarandului. Teritoriul cuprindea în sine o parte

considerabilă din comitatele Zarand, Timiș și Caraș-Severin numerând 41 de fortărețe. După alungarea Turorilor din țeară (1688—1696) opidul Lipova și partea stângă a Mureșului s'a anexat către comitatele Timiș și Caraș-Severin; 1744 s'au încorporat în cottul A. 2 cercuri din Zarand, iară în a. 1876, desființându-se cottul Zarand, fostul cuib al românismului, și anexându-se din nou o parte către cottul A., s'a regulat teritoriul de aici al comitatului. Posesorii acestui comitat au fost din timp în timp regii Ungariei, principii Transilvaniei, cam 534 de familii nobile și 11 corporațiuni bisericesci, iară în evul mediu familia Corvinilor. Adunările comitatense se făceau în Ienopole (Ineu), Covasinți, Curtici și Șiria până la a. 1749, de aci în colo mai mult în A. Limba administrațiunii până la a. 1786 a fost cea latină, mai târziu germană, maghiară și română, iar astăzi pur maghiară. [†]

Arad, (magh. Ó-Arad, în vechime Orođ), cetate liberă regească, capitala cott. A., situată pe malul drept al Mureșului. Se amintesc în acte publice deja la a. 1197; în a. 1329 și 1384 se numește »civitas«, iară la 1388 »oppidum«. Despre poziția veche a orașului unii istoriografi afirmă, că ar fi fost zidit cam 7 km. depărtare dela A., unde aici se află comuna Glogovác, iară alții mai moderni sînt de credință, că a fost așezat pe malul drept al Mureșului. Pe acest loc s'a pus baza A.-ului modern (1452—1517), care prin poziția sa favorabilă în decursul timpului ridicându-se peste celelalte orașe ale comitatului, începînd dela secl. XV., nu odată s'a bucurat de favoruri și drepturi regale; iar în secl. XIX. (21 Aug. 1834), a devenit cetate liberă regească. Locuitorii băștinași ai orașului fuseseră Sârbii și Românii, puțui Maghiari; până la a. 1834 abia erau 5—10 mii loc., dela acest an însă A. a înaintat cu pași gigantici, devenind un oraș de primul rang al Ungariei, iară locuitorii s'au înmulțit în mod extraordinar, încât aici numeră 42,052 locuitori: Maghiari, Români (7874), Germani și Sârbii. În A. sînt concentrate toate oficiile publice, administrative, justițiale și erariale ale comitatului; mai departe reședința eppului diecesei aradane gr.-or. române, seminarul teologic-pedagogic gr.-or. român, gimn. regeșc, școală reală și preparandie de stat, academie comercială inferioară cu internat, ridicată prin contribuirea cetățenilor aradani, școală civilă pentru băieți și fetițe, institut pentru surdo-muți, școală superioară de stat pentru industria de lemn și metal, mai multe școli elementare, dintre cari 6 sînt române, conservatoriu de musică, tipografii și librării, cam 25 de fabrici, dintre cari mai renumite sînt: »Széchényi«, societate pe acții, produce făină în cantitate foarte mare și calitate eminentă (1890 a măcinat 170,700 măji m. de grâu; circulațiunea generală a fost 1.960,420 fl.); a fraților »Neumann« (produce 100,000 hl. de spirt la an.) Sînt în A. 7 institute de economii și credit, dintre cari banca română »Victoria« (v. ac.) ocupă loc de frunte; în A. se concentrează 5 linii ferate. În fața orașului spre răsărit, în partea stîngă a Mureșului, se află fortăreața A.-ului zidită de Maria Teresia la a. 1752 cu 3.000,000 fl. v. a., e împreunată cu orașul prin un pod de lemn. (În timpurile mai vechi au mai fost două fortărețe, una în piața de vite, și alta

în pădurea erarială numită: »Ciala«, ruinele acesteia și aici se ved. În piața A.-ului numită »Szabadságtér« se află ridicat monumentul celor 13 martiri din a. 1848/49. A. are multe edificii publice și private, e canalizat, are apudat și lumină electrică și de gaz. Teritoriul e 19,522 jugcat. Locuitorii se ocupă cu agronomia, crescerea vitelor, industria și comericiu. [†]

Arad, Diecesa. 1) *Reprivire istorică.* Diecesa ortodoxă rom. A. datează dela 1705; s'a format din vechile episcopii a Ienopolei și a Orăzii mari, după imigrarea Sârbilor în Bănăt și Ungaria (1690) sub patriarcul Arseniu Cernoviciu și unirea mitropolitului de Alba-Iulia Atanasiu cu biserica Romei (1701). Episcopul de atunci al Ienopolei, Isaia Diačoviciu își strămută 1705 reședința la A. și supuse eparchia rom., (care de atunci înainte poartă titlul de ep. Aradului) jurisdicțiunii mitropoliei sârbesci. La eparchia A. s'a încorporat apoi și ep. ort. rom. a Orăzii mari, care după moartea eppului Veniamin Efrem (1695), în urma încercărilor de unire inițiate în părțile Bihariei, nu s'a mai deplinit. Prin aceasta ambele diecese, cari aparținură jurisdicțiunii vechi mitropolii rom. ort. de Alba-Iulia, deveniri dependente de ierarchia sârbescă. Prin faptul acesta contrar canoanelor bisericii ort., cari dispun, ca fiecare popor să-și aibă ierarchia sa națională, cât și prin încercările de unire cu biserica Romei, poporul episcopiei A. este străpus în o situațiune din cele mai grele. Văgîndu-și amenințată credința, limba și naționalitatea, activitatea eparchiei A. până la 1864 a fost îndreptată cu deosebire în două direcțiuni și anume: a) a-și conserva și apăra legea strămoșească față de încercările de unire, și b) a lucra la restabilirea stării normale canonice în organizațiunea bisericii prin despărțirea ierarchică de Sârbii, și prin reactivarea vechii mitropolii rom. ort. După Isaia Diačoviciu a urmat (1710) în scaunul ep. Ioan Martinoviciu. Dînsul cedînd promisiunii cuprinse în bula papei Clement IX., că îl va institui de episcop peste toți gr.-catolicii din comit. Arad, Bichis, Zarand și Bihor, și sedus de împrejurările timpului, s'a deochiarat în secret pentru unire cu biserica Romei. Vestindu-se în eparchie scirea despre această declarațiune a episcopului, a produs mare consternațiune, în fața căreia epișoopul s'a putut susține în funcțiune numai după ce s'a justificat, că declarațiunea sa pentru trecere la unire nu a fost serioasă, ci ar fi fost numai simulată, și că o ar fi făcut numai ca să împiedece încercările de unire. După Martinoviciu a urmat 1720 Sofroniu Ravanovici. Sub dînsul au trecut la unire mai mulți preoți din Biharia. De aceea următorul său Vincențiu Iovanoviciu (1726—1731), ca să împiedece lăfăirea unirii, a întreprins, cu concesiunea curții din Viena, o visitațiune canonică în Biharia, luptînd cu mari greutăți. Dintre aceste amintim, că episcopul rom.-cat. al Orăzii mari, contele Csáky Imre, care funcționa și ca comite suprem al cottului Bihor, auzînd de planul lui Iovanoviciu, i-a ieșit înainte și l-a pândit la podul dela Zerind, cu scop să-l prindă și să-l silească să treacă la unire. Lui Iovanoviciu i-a succed însă să treacă neobservat, și să între în Biharia. Ajuns la Oradea mare și obținînd asistență militară dela

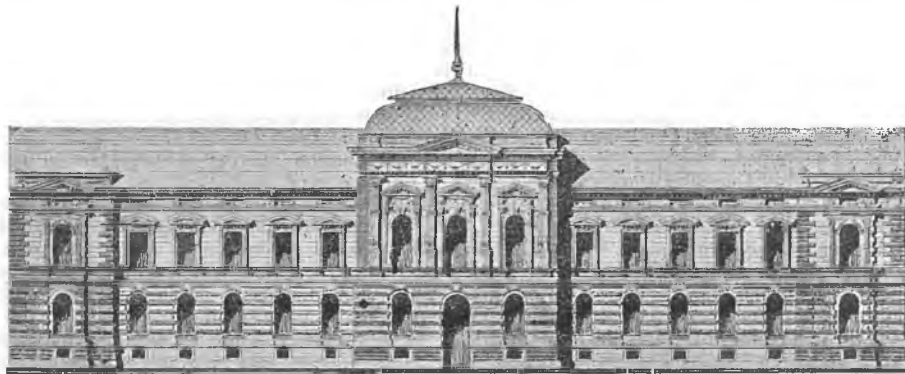
baronul Sulzer, comandantul armatei imperiale, a călătorit întregă Biharia, și i-a succes a converti la ortodoxie 178 de preoți trecuți la unire. După Iovanovicu a urmat (1731) Isaia Antonovicu. Sub dînsul s'au continuat încercările de unire în Biharia prin vicarul ep. rom.-cat. al Orădii mari, Paul Forgács, cărui — după scriitorul rom. cat. Nilles — i-ar fi succes a câștiga de nou pe cei 178 de preoți convertiți la ortodoxie, și cu dînsii împreună ar fi trecut la unire 147 de comune românești din Biharia. Încercări de unire s'au făcut și în cottul A., unde au întâmpinat însă cea mai mare rezistență, din care cauză locotenența regească a dispus sub datul 3 Iulie 1744, ca autoritatea cottului A. să prindă pe toți călugării, cari propagă în popor învătățuri mincinoase. În butul acestei dispozițiuni unirea nu s'a putut propaga în A. Din contră au fost casuri multe, în cari rom.-catolici treceau la biserica gr.-orientală. Spre a evita și împiedeca treceri de această natură congregațiunea cottului A. a luat (1747) dispozițiunea, că »după ce mulți au trecut dela adevărata religione (rom.-cat.) la religione eretică (gr.-or.) pe toți aceia autoritățile să-i prindă, și să-i țină în temniță până atunci, până când vor înveța și se vor declara pentru dogmele bisericii rom.-catolice.« Cu toate acestea clerul și poporul remase statornic în legea strămoșească; și autoritatea comitatensă raportă sub datul 19 Oct. 1749 locotenenței regesci, că în cottul A. nu sînt gr.-catolici. La 1751 a urmat Sinesiu Jivanovicu, care a fost un episcop zelos, și a guvernat eparchia cu mult tact și cu multă înțelepciune timp de 18 ani. Pentru a întări poporul în credința strămoșească a întreprins visitațiuni canonice în toate părțile eparchiei; și în Biharia i-a succes a converti la ortodoxie 60 de preoți trecuți la unire; iar pentru promovarea despărțiri ierarhice de Sîrbi a introdus în administrațiunea eparchiei limba română, a emis circulare și pastorale în limba română, și în locul cărților bisericesci slavone, cari se aduceau din Rusia, a introdus cărți românești, aduse din Țeara Românească. Sub ep. Pachomiu Knezevicu (1770—1783) eparchia a fost silită să-și apere autonomia față de ingerința autorității comitatense în afacerile interne ale bisericii și să se lupte cu încercările de unire, inițiate din partea autorității politice. Regulându-se dotațiunea preoțimii prin așa numitul »decret illiric«, când s'a publicat acel decret în congregațiunea comitatensă, comitatul a luat hotărîrea, că numai acei preoți sînt scutiți de contribuțiune, cari au ca beneficii preoțesc o întreagă sesiune de pămînt; iar ceilalți nu numai că nu sînt scutiți de contribuțiune, din contră sînt datori a face robotele întocmai ca și iobagii. S'a ingerat apoi comitatul și în privința serbătorilor orientale, și au fost casuri, că credincioșii bisericii ort. rom. au fost siliți să țină și serbătorile bisericii apusene, iar la 1774 comitatul a cerut dela guvern a se scoate din folosința bisericii ort. calendarul vechiu Iulian. La inițiativa comitatului și cu ajutor din vistieria țerii s'a zidit în orașul A. (1775) o biserică gr.-cat. și (1783) guvernul țerii a oprit importarea de cărți bisericesci din Țeara Românească. După Knezevicu a funcționat

scurt timp (1784—1786) ca episcop Petru Petrovicu, iar dela 1786—1815 Pavel Avacumovici. Sub dînsul s'a întîmplat resoiul cu Francia (1793—1815), pentru care preoțiimea și nobilii români au adus mari sacrificii în oameni și în bani, contribuind fiecare preot cu un ostaz, provădut cu cal și întregă armătura, ceea ce după împrejurările de atunci costa suma de 144 fl. Avacumovici a contribuit spre acest scop suma de 5000 fl., iar nobilii români în proporțiunea averii după sistemul și împrejurările de atunci. De asemenea s'au înrolat pentru acest resoiu mulți Români și ca voluntari. În urma acestor sacrificii împăratul Francisc I. a dispus la a. 1812 a se înființa în A. o preparandie cu limba de propunere românească, în care să se pregătească învățătorii pentru școlile elementare românești. După deschiderea preparandiei (1813) și după ce la 1822 s'a deschis și institutul teologic gr.-or. român, s'a format un puternic curent pentru despărțirea ierarhică de Sîrbi. În fruntea acestui curent s'a pus Moise Nicoură, profesorii dela preparandie și alți inteligenți, luptând cu cele mai mari greutate, ce se ridicau în contra acestei vechi dorințe a Românilor din partea ierarhiei sîrbesci. Din cauza acestui curent scaunul episcopesc după moartea episcopului Avacumovici (1815) nu s'a deplinit timp de 14 ani, și anume, până la a. 1829, când s'a instituit de episcop un român, archimandritul din mănăstirea Bezdinului Nestor Ioanovicu. Fiind dînsul în etate de 70 ani, în anul următor 1830 muri; iar după moartea dînsului scaunul episcopesc a ramas vacant până la a. 1835. În timpul vacanței scaunului episcopesc, și cu deosebire între a. 1825—36 au trecut la unire un număr de preste 10,000 de credincioși din 14 comune, aparținătoare la cottul A.-ului. Propaganda pentru unire s'a continuat și după ce la dorința clerului și poporului eparchiei s'a instituit de episcop profesorul dela institutul teologic gr. or. român din A., Gherasim Raț (1835—1850). Cu toate acestea sub dînsul s'a preparat terenul pentru despărțirea ierarhică. Evenimentele dintre anii 1848 și 1849, precum și greutatea ridicate de ierarhia sîrbească și după acest timp, au amînat realizarea acestei dorințe până la a. 1864, când în urma unei grele lupte, purtată de biserica română în frunte cu episcopul și mai tîrziu mitropolitul Andreiu Șaguna, episcopul Aradului Procopiu Ivacicovicu (1850—1873), frații Andreiu și Antoniu Mocsonyi, Vincențiu Babeș și alți frunțași din cler și dintre mireni, s'a decretat despărțirea ierarhică și reactivarea metropoliei române prin altissima soluțiune din 12/24 Decembrie 1864, și s'a inarticulat în legile țerii prin art. IX. de lege din 1868. Prin faptul acesta și-a redobîndit eparchia A. starea normală canonică, și s'a organizat pe baza statutului organic al bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria. La 11/23 Nov. 1873 a fost ales episcop în A. Miron Romanul. Dînsul funcționa numai până în 15/27 Dec. 1874, când fu instituit de Mitropolit. La 3/15 Febr. 1875 a fost ales episcop Ioan Meșian.

2) *Situațiunea actuală.* La ep. ort. rom. A. aparține astăzi poporul rom. ort. din comit. Arad și Bihor, o parte din comit. Hunedoara, Timiș, Torontal și Caraș-Severin, precum și câteva co-

mune din comit. Bichiș, Cianad și Ciongrad, în total 543 mame și 227 comune filii (și mănăstirea Hodoș-Bodrog) cu o populație de 543,488 de credincioși. Afacerile bisericești, școlare și fundaționale se îngrijesc după dispozițiile statutului organic și după dreptul canonic al bisericii ortodoxe prin: episcopul diecesan, prin sinodul eparchial și prin două consistoare, și anume prin consistoriul din A., sub presiul epp. diecesan și prin consistoriul din Oradea mare, sub presiul unui vicariu eppesc, ales de sinodul eparchial și întărit de episcop. La consistoriul din A. aparține mănăstirea Hodoș-Bodrog și 11 protopresbiterate, iar la consistoriul din Oradea mare aparțin 6 protopresbiterate. Cu începere din a. 1875, de când funcționează episcopul Ioan Mețian, deși timpul și împrejurările au fost din cele mai grele, eparchia a făcut frumoase progrese. Pe terenul bisericesc îngrijirea principală a fost, ca organele și corporațiunile normate prin statutul organic al bisericii române să funcționeze regulat și în conformitate cu trebuințele religioase-morale și culturale ale popo-

rului. Pe lângă aceasta episcopul I. M., spre a se pune în nemijlocită atingere cu poporul, a întreprins aproape în fiecare an vizitațiuni canonice în toate părțile diecesei și a îmbărbătat poporul pentru o viață religioasă și morală. În timpul celor 21 de ani din urmă s'au zidit în eparchie 110 biserici noi, și s'au reparat 205 din cele vechi. Pentru ameliorarea dotațiunii preoților din parohiile mai puțin dotate și pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor remași de preoți, s'a înființat la a. 1877 fondul preoțesc, din care se împart multe ajutoare și care astăzi se ridică la suma de 300,000 fl. Pentru desvoltarea culturală a poporului s'au făcut în cei 21 ani din urmă însemnate îmbunătățiri atât prin organizarea institutelor centrale: preparandia și institutul teologic din A., cât și prin înmulțirea școalelor elementare, și s'au regulat dotațiunile învățătoresci. La a. 1875 vechia preparandie din motivul, că nu corespundea cerințelor legii, fusese în două rânduri admoniată și amenințată cu închidere din partea guvernului, iar institutul teologic se găsea în o stare și mai

Seminarul rom. din Arad.

rea, având numai 2 profesori, cari ocupau și alte funcțiuni și neavând nici măcar un local propriu, prelegerile se țineau în un local închiriat și necorespunzător. Spre a se pute ridica ambele aceste institute la nivelul cerut de trebuințele timpului, s'a zidit în a. 1875 cu bani întrași din o colectă, întreprinsă în diecesă prin actualul episcop, și cu ajutor din fondurile diecesane, un local pentru ambele institute, imbinat cu începere din 1876 sub o singură direcțiune și s'au creat mai multe stipendii pentru pregătirea profesorilor la aceste institute; iar la 1885 s'a zidit frumosul edificiu seminarial (v. ilustr.), în care sunt plasate de atunci încoace ambele institute. În institutul preparandial construcțiunea se face în patru cursuri, după planul de învățământ edat de guvernul țerii pentru preparandiile de stat, augmentat conform trebuințelor noastre. Pe lângă aceste patru cursuri institutul mai are un curs de pregătire, în care se primesc tineri, cari nu au calificațiunea preserisă pentru preparandie, și în care se prepară pentru depunerea examenului de primire, precum și o școală elementară de aplicațiune, în care elevii din institutul pedagogic-teologic fac practică în predarea obiectelor de învățământ și în

manuarea disciplinei școlare. Pentru a înlesni elevilor studiul, eparchia a înființat încă în 1877 un alumneiu, în care se provod elevii cu vipt și locuință. În anul școlastic 1896/7 sunt internați în alumneiu 133 elevi, dintre cari 80 gratuit (resp. pe speșele diecesei), iar 53 solvesc o taxă anuală de 60 fl. Numărul elevilor în anii din urmă a fost între 120 și 140, iar în cursul de pregătire de 25 și 40. Institutul teologic are trei cursuri și este organizat după modelul facultății teologice dela universitatea din Cernăuț. Elevii sunt internați în seminarium, unde pe lângă o taxă anuală, au vipt și locuință. Numărul lor în anii din urmă a variat între 50 și 70. Pentru promovarea literaturii române episcopul I. M. a înființat la 1878 o tipografie pe speșele sale și a donat-o diecesei. Aici se tipăresce organul diecesei »Biserica și Școala«, și s'au tipărit multe cărți didactice pentru institutul pedagogic-teologic și pentru școalele elementare. În administrațiunea consistoriului eparchial din A. sunt următoarele fundațiuni, din cari se împart stipendii pentru crescerea tinerimii, și anume: a) fund. »Elena Ghiba Birta«, cu un capital de 59,571 fl. 54 cr.; b) fund. »Popovicu-Papfy«, cu un capital de 14,500 fl. 98 cr.;

c) fund. »Gavriil Faur«, cu un capital de 7357 fl. 65 cr.; d) fund. »Ana Iorgoviciu-Ebesfalvay«, cu un capital de 5547 fl. 55 cr. și fund. »Teodor Papp« cu un capital de 65,883 fl. 71 cr. În cei 21 ani din urmă s'au înființat 150 școli elementare noue în eparchie, și s'au sistematizat 150 de posturi noue de învățători. Numărul total al școlilor elementare din eparchie este de 653. La 1889 s'a înființat în A., au bani întrași din colecte și din unele ajutoare votate din partea diecesei, o școală superioară de fete. Pentru creșterea tinerimii eparchia mai contribuie în fiecare an cu suma de 1000 fl. la alumneul din Timișoara, care are mențiunea de a înlesni elevilor săraci și talentați a frecuenta școlile medii. Fondurile diecesane, menite a contribui cu venitul lor la susținerea organismului central al eparchiei și al institutelor diecesane de învățământ, au crescut în cei 20 ani din urmă cu suma de 641,076 fl. 36 $\frac{1}{2}$ cr. Prin aceasta creștere realizată prin o conștiințioasă administrație, averea eparchiei, care la 1875 era de 438,076 fl. 47 $\frac{1}{2}$ cr., trece astăzi peste 1 mil. fl. Acest capital este investit în 3145 jugere de pământ, toate cumpărate în cei 21 ani din urmă, în 4 case de chirie, aflătoare în orașul A., de asemenea cumpărate și zidite în anii din urmă, în obligațiuni private cu ipotecă pupilară și în casse de păstrare. Cu ajutoare de bani din partea diecesei au cumpărat pământuri mai multe comune bisericesti, (pentru com. bisericesti: Petiș, Cuvesdia, Dorgoș și Zăbalț s'au cumpărat dela erariu 1400 jugere). [A. H.]

Arada, v. Albac.

Aradul-nou sau *Sehela*, (magh. Uj-Arad), com. mare în cottul Timiș, cercul Aradul-nou, situat în fața Aradului pe malul stâng al Mureșului. Fundamentul comunei s'a pus la a. 1552—53, anume: Turcii ocupând fortăreața Orod, ca să-și întărească poziția, au zidit pe malul stâng al Mureșului fortăreața Arad. Fortăreața fiind însemnată din punct de vedere strategic, a fost obiect de ceartă până la a. 1752, când perțându-și însemnătatea strategică a fost demolată și zidită din ruinele ei fortăreața de astăzi. Locuitorii băștinași erau Români și Sârbii; 1685 s'au așezat aici pentru prima-dată Germani de origine din Lotharingia, Frankonia și Schwarzwald, din regimentele ducelui Eugeniu de Savoya; 1764 un ofițier dela sărăriile erariale cu numele Neumann a edificat 82 case și a colonizat tot atâtea familii germane. Fiind acum Germanii în număr însemnat li-se făcu și biserică la a. 1725. Pe acest timp și Români erau 1200, aveau biserică și parochie, dar după împărțirea pământurilor erariale (Germanii obținură 7197 jug. catastrale pământ de clasa primă, iar Românilor nu li-s'a făcut parte), împreună cu Sârbii și-au părăsit biserica și vatra străbună, emigrând în Arad și prin alte sate vecine; deja 1781 abia mai remaseră câteva familii, iar 1828, când numărul Germanilor se urcase la 3937, Români abia au fost 113 suflete. A-nou aji numără 5461 loc. curat Germani. Teritoriul e 7529 jug. cat. pământ foarte fructifer; produce cereale de calitate primă. [†]

Arafat, șes aproape de Mecca, loc de pelerinagiu: »la muntele milostivirii«, (Dșebel al-rahma) situat lângă acest șes.

Arago, 1) *Dominique François*, fisician și bărbat de stat francez, n. 1786 în Estagal la Perignan. A studiat politehnica. La 1805 deveni secretar la Bureau des longitudes și continuă cu Biot măsurarea de grade dintre Dünkirchen și Barcelona până la Formentera. A ajuns apoi profesor la politehnicul din Paris și directorul observatorului astronomic. Teoria luminii, polarisațiunea, galvanismul lui îi datoresc cele mai însemnate descoperiri. Operele sale, foarte numeroase, strălucesc prin claritatea expunerii și au contribuit mult la popularizarea științelor fizicale. Timp îndelungat a redigeat revista »Annales de physique et de chimie«. 1848 a fost ministru de interne, apoi de resboiu. Colecțiunea operelor sale a apărut în ediția lui Barral (Paris, 1854—62, 17 tom.) † în Paris la 1853.

2) *A. Etienne*, poet și dijarist, frate cu Dominique și Jaques A., n. 1803, a primit la 1829 direcțiunea teatrului de Vaudeville în Paris; 1848 ajunse director al postelor și membru în adunarea națională; a fost condamnat în contumaciam la deportare, pentru că a luat parte la rescoala din Iunie; a petrecut în Belgia și Anglia; reîntors mai târziu la Paris, ajunse primar (1870); 1878 archivar la École des beaux arts, apoi director la Museul Luxembourg. Scr.: »Une voix dans l'exil, (1860), romanul »Les Bleus et les Blancs« (1862) etc.

3) *A. Emanuel*, bărbat de stat și poet, n. 1812 în Paris; a scris pe la 1832 câteva comedii și voudeville; s'a făcut apoi avocat; a participat la revoluția din Iulie 1848; s'a dus în Maiu al aceluiași an ca ambasador la Berlin; s'a retras apoi după 2 Decembrie 1851 din viața publică; la 1869 a fost membru al corpului legislativ și în Sept. 1870 al guvernului provisoriu.

4) *A. Jaques Etienne Victor*, literat francez, n. 1790; a făcut 1817—20 sub căpitanul Freycinet o călătorie în jurul lumii; a scris melodrame și comedii; 1835 director de teatru în Rouen; † 1855 în Brasilia. A scris: »Promenade autour du monde« (1822, 2 vol. cu atlas); »Voyage d'un aveugle en Californie et dans les régions auriferes« (1851) etc.

Aragon, afluentul stâng al râului Ebro în Spania; isvorește în Pirenei și se varsă dinsus de Alfaro; lung. 192 km. După acest râu s'a numit regatul A. (Aragonia).

Aragonia, ținut (regat) în nordul Spaniei, pe ambii termi ai râului Ebro, 47,391 km², cu 912,197 loc. (1887), Aragonia sup., țeară muntoasă încântătoare, și Aragonia inf., șes pustiu negles în cultură. A. are 3 provincii: Saragossa, Teruel și Huesca. A. ajunse sub Ramiro I. la 1035 regat și la 1163 a fost împreună cu Catalonia. Regii din A. câștigară Valencia, Balcearele, Sicilia, Sardinia și Neapolea. Prin căsătoria lui Ferdinand cu Isabela de Castilia (1469) se realiză unirea Castiliei cu A. După resboiul span. de succesiune, în care A. stătu pe partea Habsburgilor, A. își pierdă libertățile. Istoria de Schmidt (1828).

Aragonita, mineral; carbonat de calciu ca și calcita, de care se distinge prin forma sa cristalină (s. rombic). E principal de formațiune concreționară, depus din isvoare calde (calcar pisolitic) sau de origine secundară, cum s. e.

sunt: floarea fierului și cristalișăiunile frumoase, cari se găsesc în unele roce eruptive vacuolare, în gips, în marge etc. Coohila multor molusce e formată de A.

Araguaya, (*Rio Grande*), rîu de 2200 km. lung în Brasilia, formează granița între statele Matto-Grosso și Goyaz și se varsă în rîul Tocantins, afluentul drept al rîului Amazoanelor. A. isvoresce în Serra-Cayapo, despărțindu-se la Lagoa Tucupa în două brațe: Braço noroent și Braço maior, cari încungiuură insula Bananal sau St. Ana. După împreunare fața apei, încungiuurată de păduri dese, presintă un aspect admirabil. Pe urmă mai încungiuurând încă câteva mici insule, rîul devine tot mai lat, formând însemnate dar periculoase cascade în lungul curs până la revărsarea sa, unde se împreună cu Tocantins. Aci ajunge o lățime de 1750 m., dând nascere la o mulțime de stânci de diorit și pbonolith. Lungimea navigabilă a acestui fluviu este de 1200 km., avînd o mare însemnătate pentru căile de comunicație continentale. Dela 1887 înceace lucrează două societăți engleze cu un capital de 7 mil. dolari la exploatarea regiunilor pline de aur și pietrii scumpe, aflătoare la isvoarele rîului A. și în regiunile silvice dela Tocantins.

Arakan, (*Arrakan*), provincie litorală în Birma britică, lângă Golful Bengalic, 47,981 km², 597,518 loc.; comerțiu însemnat cu orez. Dela 1826 posesiune engleză. Capitala de odinioară A. e în decadentă. Astăzi capitala e Akyab.

Arakceiev, *Alexei Andreievici*, conte, general și bărbat de stat rusesc, n. 1769; unul din cei mai intimi sfetnici ai țarului Alexandru I.; a fondat colonii militare, provocând prin acestea mai multe rescoale țerănesci; † 1834.

Aral, *lacul* —, în Asia, spre est dela Marea Caspică (între acestea istmul Turcoamanilor), 48 m. preste nivelul mării, 67,769 km², (din aceștia 2517 km². insule). Apa e puțin sărată și în scădere. Afluenți (despre Turkestan): Amu Darja și Sir Darja.

Aralia Tourm., (botan.) gen de plante herbacee sau lignoase din familia Araliaceelor, parte american, parte sud-est-asiatic. Multe specii se cultivă în florării din cauza varietății în forme elegante de foi, bogăție de habit, inflorescente decorative și tratament ușor. Hârtia, pe care scriu Chinezii cu tuș, se confecționează din măduvă de *A. payrifera* Hook.

Araliaceae, (botan.) familie de plante dicotile înrudită cu Umbelliferele, de care se distinge prin numărul mai considerabil a carpelelor; A. creșce cu deosebire în regiunile calde a ambelor emisfere. Cele mai importante genuri sunt: *Hedera* (v. ac.) și *Aralia* (v. ac.)

Aram, după pov. rom. e numele unui craiu al smeilor. Cetatea, porțile și palaturile lui sunt toate de aramă (țeara lui v. la Aghemant).

Arama, 1) metal, v. cupru; 2) munte în Rom., pl. Tazlău-de-sus, j. Bacău, pe teritorul com. Solonțu; are isvoare de apă feruginoasă. — *Periada de A.*, în sciința preistorică numele unei perioade de cultură, care după unii ar fi premers perioadei de bronz. Anume în Ung. și Elveția s'au găsit umelte de A., din a căror formă primitivă se deduce, că ar fi de proveniență mai veche decât

per. de bronz. Despre o per. de A. se poate vorbi cu temei numai refer. la Asia și America. (v. bronz, per. de —). — În alt înțeles se numesce perioadă de A. a treia din cele 5 vârste ale omenirii (de aur, de argint, de aramă, de eroi, de fier), după vechea și primitiva tradițiune mitologică greco-romană. Oamenii de atunci erau violenți, porniți într'una spre resboai și de o forță nebiruită, la ei totul fînd de aramă: inimi, arme, case etc. Luptându-se între ei s'au stîns și s'au prăbușit în infern. După prefacerile poetico-morale posterioare, păstrate în Ovidiu, per. de A. este al 3-lea din cele 4 secole succesive (de aur, de argint, de aramă, de fier), ce au fost la începutul lumei. Pe atunci domnia *mândria* cu ale ei corolare: *resboaietele cavaleresci*, nu cele criminale.

Aramă, (»țeară muntoasă«, contrastul dela Canaan = »șes«), în anticitate întreg teritorul dintre Arabia, Euftrat și Palestina, mai ales însă Siria în stînga Iordanului. Limba aramăică, aparținătoare limbilor semite, cu 2 dialecte: cel de vest (siriac) și cel de est (chaldeic).

Arămâni, ramura sudică a poporului român.

I. NUMELE ARĂMĂNILOR.

În literatura română s'a încetățenit numele de *Macedoneni* pentru ramura sudică a poporului român, ceea ce se explică din împrejurarea, că A., cu cari au intrat Românii din Regat prima-ora în contact, își trăgeau originea din Macedonia, (Monastir, Crușevo, Clisura Nevesca etc.). Numirea aceasta însă singură, nu se potrivește deloc, pentru-că: 1) Massa principală a A.-lor locuiesce în Pind, care aparține partei Tesaliei grecesci, parte Epirului, și deci prin numirea de *Macedoneni*, sau cum se dice în general *Macedo-Români*, ne formăm o idee cu totul falsă cu privire la poziția lor topografică. 2) În literatura apuseană sub *Macedoneni* se înțelege poporațiunea Macedoniei, și deoarece aceasta consistă în cea mai mare parte din Bulgari, în prima linie se referesce la ei, iar în a doua la Grecii de acolo. 3) În faptă există și în Macedonia o populațiune română, care locuiesce exclusiv acolo, adică *Megleniții*, așezați pe munții Caradjoa. Aceștia însă sunt a se distinge de A., căci precum Românii din Istria, de asemenea și ei, sunt o viță de sine stătătoare, cu limbă, năravuri, port și chip propriu, și de aceea noi ne vom ocupa cu ei mai amănunțit, sub numirea de »Megleniți«. Pentru aceștia s'ar potrivii mai bine numirea de *Macedoneni*, și numai din cauza, că această numire e de diferite sensuri, le dăm numele de »Megleniți« — după teritorul locuit de ei. 4) Este just și se cuvine a da unui popor numele pe care el și-l atribuie, și acela este numele de *Arămâni* (în dialect încă *Armâni*, *Armâni*), care nu înseamnă mai puțin ca »Român« adică »Romanus«. Aceste motive sunt destule pentru a ne obliga să introducem numele »Arămâni« în literatura română. Numele »Țintari« este un nume de bațjocură, provenit din exprimarea prea ascuțită a numărului »cinci«, care în gura lor sună »Ținți«. Un nume de bațjocură este și cel de »*Cufoulachi*« (Vlachi schiopi), dat A.-lor de către Greci. De asemenea nu e corespuțător nici numele »Românii transdanubieni«, de o parte pentru-că e

prea lung, iar de alta pentru-că »dincolo de Dunăre« locuiesc mai mulți Dacorom. (în Serbia, Bulgaria), decât A. preste tot.

II. ȘEDERILE, NUMERUL ȘI VIITORUL ARĂMÂNILOR.

Ținutul, locuit de A. în masă compactă, este Pindul, începând dela muntele Smolika până la Mețovo, pe teritor turcesc, și apoi trecând pe pământ grecesc munții în cursul superior al lui Salamvrias și Aspropotamos, o linie de preste 100 km. Locurile cele mai însemnate, începând dela nord, sânt: Samarina (3000 loc.), Pădzi (800 loc.), Paljoseli (800 loc.), Smixi (800 loc.), Avdhela sau Avela (1500 loc.), Perivoli (2000 loc.), Crania sau Turia (1500 loc.), Milia sau Ameru (750 loc.) În văile Vovusei și ale lui Zagoriticos, ale așa-numitului ținut »Zagori«, care mai înainte fuseseră cu totul arămănesci, sânt aji numai următoarele locuri arămăne: Vovusa sau Băiasă (700 loc.), Laiста sau Laca (2250 loc.), Dobrinovo (875 loc.), Leșnița (1150), Paleochori (500 loc.), Cerneși (600 loc.), Flamburari sau Floro (500 loc.), Grebeniș (1000 loc.), Tărstenic (800 loc.?) Celelate sânt cu totul, sau în parte grecisate. În teritorul râului *Arta* zace Mețovo sau Minciu (3500 loc.), Săracu (3000 loc.), Kalarites sau Călarlii (1500 loc.) Comunele numite până aici aparțin toate Turciei, iar cele următoare Greciei. Pe lângă riul *Aspropotamos*: Chalichi (1000 loc. ? după Mărgărit), Crania (2500 loc., după Philippon 3500 loc.), Gardhiki sau Gardista (1500 loc., după Philippon 2250 loc.), Pertuli (500 loc.) și alte 13 mai mici. Pe lângă riul *Salamvrias*: Malacași (1000 loc.), Vendista sau Nevoden (800 loc.), Castanea (1250 loc., după Philippon 1000 loc.), Clinovo (1000 loc., după Philippon 617 loc.) În cursul superior al lui Salamvrias sânt 5 sate, dintre cari oel mai mare e Cuțufieni cu 750 loc. În *Macedonia* zac comunele arăm. cu totul isolate sau în grupe mici. Afară de aceea orașele au mai mari sau mai mici colonii arăm. Cele mai de frunte comune curat arăm. sânt: Vlacho-Clisura (5000 loc.), Nevesca (2000 loc.), Nijopolie (2000 loc.), Tirnovo (3000 loc.), Megarovo (3000 loc.), Malovișta (2000 loc.), Gopeși (2700 loc.) Pe muntele *Neaguș* sânt 7 sate, dintre cari cel mai mare e Șelia cu 3000 loc. Pe muntele *Caradžova* zace Livadhi (2000 loc.), împrejurul căreia sânt Megleniți, fără însă de a se amesteca cu ei. Pe muntele *Alaburun* sânt comunele Bujdova și Lopova (1500 loc.) Dintre comunele cu populațiune amestecată numim în întâiul loc *Monastîrul* sau *Bitolia*, din ai cărui locuitori (60,000) cam 8 până 10,000 sânt A., al căror număr crește prin imigrări, pe când numărul A.-lor (7000 loc.) din apropiatul Crusevo scade din ce în ce, în favorul Bulgarilor (4000 loc.), cari se înmulțesc mereu. Șatista trebuie să o socotim ca un oraș grecesc, deoarece generația mai tinără nu mai înțelege limba maternă; tot astfel în Salonic și Serres. Mai bine s'au ținut A. în Ochrida, Resen, Djuonia și Poroiia, fiind-că Bulgarii de acolo au mai puțină putere de asimilare decât elementul grecesc. În *Albania*, unde au locuit mai înainte o mulțime de A. în orașe însemnate, ca Șipisca, Muscopolie, Nico-

lița, Linotopi, Nicia, Lânga, sânt aji numai nisce comune mici și resfrate, pentru-că orașele înfloritoare au fost pe la sfîrșitul seculului trecut devastate, iar locuitorii s'au refugiat în Macedonia și chiar și în Austro-Ungaria. Cea mai mare colonie din Albania, trăgându-și originea din Muscopolie, e în Berat (3000 loc.) și în ținutul Muzachie din Fieri (cam 1000 loc.) În *Epir*, abstrăgând dela comunele de pe Pind amintite mai sus, nu poate fi vorba de o populațiune arăm. În Ianina se află un progimnasiu românesc, dar cei 23 de școlari (1889) ai lui sânt toți copiii săraci de păstori de pe Pind. În *Tesalia* e orașul principal al A.-lor Tricala sau Tărcolo cu 6000 loc. arăm., al căror număr crește iarna la 12,000. Pe *Olimp* se află: Vlacho-Livadhon (3000 loc.) și Kokinoplo (1200 loc.) În Caterina au imigrat cam 1500 loc. Mai amintim, că în *Acarmania* încă sânt 7 comune arăm. Cu totul sânt 154 comune curat arăm. și 76 cu populațiune amestecată. Ceea ce privesc numărul total al A.-lor, suma de 150,000 suflete este mai curând prea mult și, decât prea puțin. Căci numărul lor scade repede și soarta lor va fi aceeași ca a Românilor din Istria, cari au scăzut la 3000 de suflete, sau ca a Românilor din Moravia, cari aji nu mai există de loc. Drept documente ale acestei aserțiuni se pot considera următoarele: 1) Un popor se poate susține între împrejurările actuale, cari domnesc în Europa, numai atunci, când stăpănește în masă compactă un ținut, care e în stare să-i ofere cele trebuincioase pentru traiu. A. locuiesc însă în munți, cari nu sânt meniți pentru agricultură și chiar și în locurile, unde ar pute să se ocupe cu lucrarea pământului, au antipatie contra ei, considerându-o de o ocupațiune dejositoare. Sânt dar siliți să se ocupe cu păstoritul, și unde acesta nu ajunge, cu negoțul și cu industria. 2) Imprejurarea din urmă îi silește să învețe limbi străine, înainte de toate grecesce și bulgăresce, căci dacă voiesc să facă negoț cu aceștia, trebuie să le cunoască și limba. Cea mai mare parte a timpului o petrec dar în orașe grecesci, bulgăresci, sêrbesci, ba chiar și egiptene. Nu ne putem deci mira, că negustorul arăm. din părțile muntoase își dă copiii în astfel de școale, cari îi ușurează ocupațiunea sa din viitor. Li s'a luat cu drept în nume de reu A.-lor, că n'au sentiment național, că își denegă naționalitatea, dar nu-i putem învinui pe comeroianții și pe meseriașii arăm., cari își trimit copiii în școli grecesci, căci aici e vorba de existență. În Levante elementul grecesc este în frunte, cel puțin pe țărmuri Mării Egeice, ceea ce îi silește să se asimileze cu Grecii, n'au însă motiv de loc ca să-și desprețuiască naționalitatea. 3) Dar chiar și păstorii sânt siliți să învețe una sau mai multe limbi străine, căci nu pot petrece iarna pe munți cu turmele. Se coboară în Tesalia sau în Epir printre Grecii, în Muzachie printre Albanezi, sau pe șeurile Macedoniei sudice printre Bulgari. Astfel în contact continuu cu alte națiuni, și-au însușit încetul cu încetul elemente străine, cari le năpustesc limba și naționalitatea. 4) Comunele arăm. din Macedonia și Albania zac prea reslețe, pentru ca să se poată susține, și numai izolarea lor între munți și necunoascerea lim-

bilor străine între femei i-au păzit până acum de periro. S'a observat însă prin lunga experiență, că comunele isolate au fost mai întâiu desnaționalizate, pentru-că comunicațiunea cu vecinii de altă limbă nu se poate evita, și așa comunele arăm. isolate în Macedonia și Albania vor dispăre mai întâiu decât acelea dela Pindul nordic. 5) A.-lor le lipsește o literatură națională, pe care s'ar pute întemeia o cultură națională. Limba lor este bună pentru păstori, dar ca limbă literară nu se poate folosi. Limba daco-română nu o poate înlocui, căci deși pentru un filolog nu sânt deosebiri mari între aceste două dialecte, pentru A. limba literară românească e limbă străină, pe care cu tot atâta greutate trebuie să o învețe, ca bunăoară pe cea italienească; din contră limba grecească deja de veacuri i-a împrumutat toți terminii culturali. Nu-i vorbă, limba greacă literară le face mari greutateți, cu toate că cei mai mulți vorbesc limba grecească, dar nu limba cărturarilor, ci cea vulgară. Dacă Grecii ar fi înțeles avantajul ce-l au, ar fi scris într'o limbă mai populară, decât cea întortochiată, în care scriu ați, și atunci limba lor ar fi pătuns de sigur într'o mare parte a Macedoniei, unde acum se vorbesc arămănește sau bulgărește. 6) Religunea gr. or. a A.-lor, care îi face supuși patriarhului și episcopilor greci, cari nu sânt numai capii bisericii, ci și sprijinul natural în contra Mohamedanilor, a făcut, ca o mare parte dintre A., mai cu samă dintre cei cu avere, să jertfească milioane preste milioane pentru cauza grecească (Averof, Sturnara, Toșița, Mușico, Sina ș. a.) Din toate acestea, precum și din alte considerațiuni, cari însă nu sânt așa de evidente, sau sânt de natură locală (apartinerea Tesaliei la Grecia), reese, că elementul arăm. se apropie de peire. Ori cât le-ar căde de greu Românilor aceasta, scăpare nu există. A. nu sânt singurii în Europa în decadență națională, Venții din Lausitz în Germania, Albanzii în Sicilia, ba chiar și Litvanii, al căror număr trece preste un milion, împărțesc aceeași soarte; chiar și popoare mai mari sânt amenințate în existența lor națională. La A. conlucră toate împrejurările la desnaționalizarea lor, pe care nici o propagandă din partea Românilor nu o mai poate opri. In o privință o chiar stricăcioasă această propagandă, căci chiar școalele române fac ca simțământul pentru limba maternă, pe care o are încă talpa poporului, să slăbească. S'a făcut experiență la cei mai mulți, cari cercetaseră școli romănești, că își uită limba pe contul celei daco-române. Iar dacă nici limba nu și-o mai cunoșce, ce le mai dă dreptul ca să se numiască Arămăni? Inсуflătirea națională numai, pe care o câștigă în școale, de sigur că nu. După ce crește această generațiune nu se mai simt, și nu se mai pot simți bine între împrejurările de față, și dacă nu își află un post de dascăl, emigrează în România, sau în alte țeri. In anii din urmă s'au înființat o mulțime de școli, dar (afară de câteva comune ca: Malovișta, Ochrida, Pliasa, Avdhela și poate Perivoli și Crușevo), toate cu rezultat cât se poate de trist, și cea mai mare parte a poporațiunii arăm. privește cu ochi rei aceste școale. Ne convingem despre aceasta din studiul lui Burada: »Cercetări despre școalele romănești din

Turcia». București, 1890. Autorul e poate singurul Român, care în publicațiunile sale despre A. n'a lăsat să fie sedus de șovinism, ci a spus adevărul. Numărul copiilor ce cercetau în 1889 școalele, era în total 1500, ceea ce arată o populațiune de ca. 14.000, cari protejează aceste școale. Un rezultat trist după atâția ani de muncă și atâția bani cheltuiți. Și nu trebuie să uităm, că școalele sânt cercetate aproape numai de copiii săracilor, căci îi trimit la carte parte din simțământ curat față de limba maternă, parte din causă, că învățământul e gratuit, ba în Monastir școlarii sânt ținuți și în internat și astfel își asigură de vreme un post. Dela 1889 s'au făcut de bună samă progrese, căci la întemeierea fiecărei școale se găsece un număr anumit de școlari, dar în general situațiunea a rămas aceeași. Astfel scrie în primăvara a. 1896 Papahagi, un patriot înfocat, directorul gimnasiului din Monastir: »A. din Monastir încă tot nu voiesc să scie nimic de școalele noastre». Și astfel va fi starea lucrului cât timp nu se va schimba constelațiunea politică din Turcia, când A. vor deveni cu totul fără de importanță, chiar când numărul lor ar fi îndoit sau întreit. Importanța lor stă ați numai în aceea, că se luptă în favorul Grecilor pe pământ bulgăresc. S'a scris aici mai pe larg despre aceste împrejurări, de cum se cere într'o enciclopedie, scopul a fost însă, să se deschidă ochii acelor, cari fantasează despre însemnătatea politică a A.-lor în Balcan și nădăduiesc în viitorul lor. Am suprimat simpatia personală pentru acest popor atât de iubit nou și pentru limba sa atât de valoroasă, pentru ca să dăm adevărului locul de onoare. Și dacă prin aceasta s'ar întrista mulții noștri prieteni arăm., scim că toți vor recunoasce în inima lor, că avem dreptate. Cel dintăiu, care face amintiri exacte despre A., e Englezul Leake, care ne dă notițe importante asupra poporului și a limbei în opurile sale: »Researches in Greece». London, 1814, și »Travels in Northern Greece». London, 1834. Ceva cam confus și cu greșeli raportează Francezul Pouqueville în »Voyage de la Grèce», Paris, 1820/21. (Ed. II. 1826/27, trad. germ. Meiningen, 1824), despre locuințele și numărul A.-lor, cari după el, sânt numai 80.000 loc. Date neexacte sau greșite se află la Francezul Heuzey: »Le Mont Olympe et l'Acarnanie», Paris, 1860; Lejean: »Ethnographie de la Turquie d'Europe», Gotha, 1861, și la Germanul Barth: »Reise durchs Innere der europäischen Türkei», Berlin, 1864. Lejean dă numărul A.-lor după Picot (les Roumains de la Macédoine p. 19), adevă 200.000 loc., ceea ce e aproximativ corect, dacă numărăm și pe A. grecași în decursul acestui veac. Italianul Gubernatis, care a călătorit între a. 1869—75 prin Albania și Epir, socotesce 45.000 loc., cari vorbesc romănește și grecesce și 25.000 loc., cari vorbesc romănește și albanesce. Gopčević le-a dat A.-lor o deosebită atențiune în opul său puțin lăudabil: »Macedonien und Serbien», Viena, 1889, și ne descrie locuințele precum și numărul A.-lor destul de corect (incât privește Macedonia). Georghiadēs în »Thessalia», Atena, 1880 (în grecesce), scrie din interese grecesci, dar cu destulă acurateță despre A. din Tesalia. In »Ethnographie de la Macédoine», Philippopoli, 1881 (fără numele auto-

rului) sînt datele despre A. greșite. Din partea Românilor nu s'a scris nimic însemnat despre A. Opol lui Bolintineanu: »Călătorii la Români din Macedonia și muntele Atos«, București, 1863, e plin de greșeli și exagerări (s. e. Crușevo are 24,000 loc., toți A., pe cînd într'adevăr Crușevo e locuit de 7000 Arămâni, 4000 Bulgari și 800 Albanezi). Tot atât de greșită e cartea lui Nenițescu: »Dela Români din Turcia europeană«, a cărei critică îndreptățită e a se vedea în Convorbiri lit. XXX., pag. 443 sq. Atît Bolintineanu, cît și Nenițescu n'au pîtruns în mijlocul țerii, și ca să nu supoarte primejdiile și strapătele împreunate cu o atare călătorie, au preferat să întrebze prin comunele mai mari din nord-estul țintului, în loc să meargă și să vadă înșiși, și neunoscînd limbile țerii (grecesce, bulgăresce și albanesce), au fost siliți să se adape din isvoare interesate și nedemne de creșdemînt. E deci natural, că lucrările lor nu pot avé pretenția de a fi obiective și sciințifice. Un op autentic este cel scris de Weigand: »Die Aromunen«, partea I., Lipsca, 1895, cu un plan și cu ilustrațiuni. Mai departe ne dă și Philippson în ale sale: »Reisen und Forschungen in Nord-Griechenland« (Zeitschrift für Erdkunde. Vol. 30. Berlin, 1895) unele notițe exacte despre A. de acolo. O statistică făcută de un A., care are valoare, dîndu-ne numirile și pozițiile satelor (deși uneori neexact), este cea a lui Apostol Mărgărit în »Analele Academiei române«, 1879/80. Vol. II., Seria II., p. 67—70. Deși Mărgărit, ca conducătorul mișcării rom., are cel mai mare interes de a da un număr cît mai mare; el vorbește despre 69 comune cu 100,000 loc., ceea ce, abstragînd dela unele exagerări, e corect. Deși lista lui nu e completă, cu privire la Albania și Macedonia, numărul A.-lor nu e cu mult mai mare, ceea ce ar fi bine să ia la cunoștință și aceia, cari fantasează despre o jumătate milion, sau chiar și mai mult, ca în cartea lui Popilian: »Români din Peninsula Balcanică«, București, 1885, sau în »Carte de alegere« de Bagav, București, 1887. Despre Români din muntele Atos, cf. Pencovici: »Despre Români din Macedonia și muntele Atos.« București, 1885.

III. CARACTERUL, CULTURA ȘI OCUPAȚIUNEA ARĂMÂNILOR.

Cea mai de frunte însușire caracteristică a A.-lor e nisuința de a se cultiva, pentru ca astfel să-și ușureze condițiunea traiului. Aceasta e cu atît mai surprinșător, deoarece la așa ceva ne putem aștepta mai puțin în țerile sîlbatiche ale Turciei. Nu e nici o comună mai mare, în care să nu fie una sau mai multe școale, cari sînt susținute pe speșele poporului. Ajutoarele, ce le dau oamenii cu dare de mîna pentru acest scop, sînt considerabile. Numărul școlărilor, cari studiază în Atena, e destul de mare, așa s. e. în iarna anului 1889 erau vr'o 300 de A., cari, afară de cîtiva, se dedeau de Greci. Medicii și dascălii dela școalele grecesce din comunele bulgăresci, grecesce și arăm. din Macedonia sînt în cea mai mare parte A. Ei întrec în inteligență pe Bulgari, Albanezi și chiar și pe Grecii din Epir și Tesalia; sînt deștepți și au pretențiuni foarte modeste, așa că trec aproape în șgărcenie. Sensualitatea e la ei cu mult mai

mică, decît la celelalte popoare din Balcau, ba Fărșeroții pot trece de model de moralitate. Pe de altă parte sînt neîntrecuți, ca toate popoarele balcanice, în exagerare, încît nu te prea poți basa pe cuvîntul lor. Iși iubesc patria și familia, au însă iubire pentru elenism, încît nu cunosc nici o margine. A. nu iubesc munca grea, ca agricultura, fără însă de a fi leneși, din contră, pentru de a cîștiga cît de puțin, nu cruță nici o osteneală. Clasa de jos e formată mai ales de păstori și de choragii, apoi în toate părțile sînt cunoscuți ca hangii, băoani, brutari, argintari foarte harnici și mai ales ca negustori, petrecînd adeseori departe de patrie și cîștigîndu-și mari averi, mulțămîta iscusinței lor. Ca poeți (Riga Pheraeos din Veestino, Zalacostas din Siracu), învîțați (Pantazides din Crușevo, Lampros din Calarites), bărbați de stat (Coletti din Siracu), s'au distins cîtiva A., natural însă, că în interesul Greciei, pentru care mii de A. și-au pierdut viața în reșboiul de eliberare. Și în timpurile mai noue s'au resculat A. contra domniei turcesci. Curagiul, puterea și iscusința A.-lor a făcut, că în cetele de tîlhari de prin Tesalia și Albania, numărul lor e neproporționat de mare. (Cf. Opurile lui Popilian, Nenițescu, Weigand.)

IV. ORIGINEA ȘI ISTORIA ARĂMÂNILOR.

Precum s'a amintit deja, A. și Dacorom. au aceeași origine, ceea ce reiese fără îndoială din limba lor. Chestiunea aceasta se poate tracta numai în legătură cu chestiunea originii tuturor Românilor; se nasce adevă întrebarea, dacă națiunea rom. s'a născut în Dacia veche sau în Moesia. Răspunsul la această întrebare este și rezolvarea chestiei despre originea A.-lor. Greșită e în ori ce cas părerea, că Dacorom. s'au născut în Dacia, iar A. în Moesia, căci nu e posibil ca limba vulgară latină să fi avut în suta III. d. Chr. atîta asemănare cu cea românească, încît să fi ramas după 1500 de ani (300—1800) cele doue limbi așa identice, pe lângă puțină comunicație ce au avut-o între olaită din cauza despărțirii lor geografice. Afară de aceea, inscripțiile latine din Dacia și Moesia nu ne dau cea mai mică probabilitate pentru această teorie. Perioda dezvoltării limbii românești originare, trebuie să cadă între veacurile VI.—IX., cînd toate spițele acestui popor au trebuit să fie unite; înainte de secl. VI. nu poate fi vorba de Români și de limbă românească. De aceea nu poate fi nici des citatul: »Torna, torna frate«, limbă română, ci simplu vulgară latină, precum se află adeseori la Bizanțini; mai ales că cuvîntul »torn« înseamnă și la Dacorom. și la A. numai a vîrsa, a pune vin, iar nicidecum a întoarce (a se înturna). Cea mai veche scoire sigură o aflăm la Kedrenos (II., 435) din a. 976, unde se spune, că boierul bulgăresc David a fost omorit de drumeji »valachi« la Καλήδρος între Castoria și Prespa. Drumeji valachi vor fi fost nisece păstori-tîlhari, precum îi descrie Beniamin de Tudela cu 200 de ani mai în urmă. Tot Kedrenos amintesece (II., 475) despre lupta dela Kimbalongu în a. 1014. Acest nume nu mai e latinesc, ci românesc, su-nînd pentru urechia străinului i ca i, precum și astăzi sună pe o parte a țintului rom. În a. 1027 pleacă Basilios II. cu o oștire, în care

sunt și »Vlachi», în contra Saracenilor. 1082 e amintit satul valach Ezevan, în Tesalia, de Ana Comnena; 1091 sunt în oastea împăratului Alexios, când acesta pleacă contra Cumanilor, mulți Valachi. 1170 ne spune Benjamin de Tudela, că Valachii din Tesalia sunt un popor tâlhăresc, cari năvălesc iute din munți, jefuiesc și apoi se retrag tot atât de repede în munții lor. Nimeni nu-i poate învinge. În secl. XII.—XIV. se numesce Tesalia de nord-vest: „Μεγάλη Βλαχία“, iar Etolia: „Μικρά Βλαχία“. Pentru de a se scrie istoria A.-lor de aci încolo, încă nu s'au făcut încercări mai serioase. Avem puține isvoare despre trecutul lor. Până în timpul mai nou au trăit în căpitanate independente în Pind. Numai Ali-Paşa din Ianina le-a nimicit libertatea, le jefui infloritoare lor oraşe și le dădu lovitura, în urma căreia poporul apune. Aproape despre toate comunele din Macedonia scim, când și de unde au venit în ele oamenii. Nu poate fi nici vorbă, că s'a păstrat populațiunea arăm. sau latină deja din evul mediu în oraşe ca Salonichi, Serres și Monastir. Negustorii și meseriaşii, cari erau pe acolo, își aveau patria în Pind sau în Albania. Teritoriul între Epir și Albania pe de o parte, de altă parte Tesalia și Macedonia, adică Pindul nordic, inclusiv Zagori și părțile unde acum locuiesc așa numiții Copaciari, mai departe muntele Gramos și muntele Cămna, a fost locuit de A. De a scrie istoria A.-lor, e rezervat viitorului; păcat că Caragiani n'a sfârșit ale sale: »Studii istorice asupra Românilor din Peninsula balcanică», acolo se află o bibliografie bună pentru vremurile moderne. Fără valoare științifică, dar totuși cu multe notițe interesante sunt opurile următoare: 1) Etudes historiques sur les Valaques du Pinde, Extrait du Courier d'Orient. Constantinople, 1881; 2) Les Grecs, les Valaques, les Albanais et l'Empire ottoman par un Valaque du Pinde, 1886 (fără locul tip.); 3) Michăileanu, Studiu asupra dialectului Românilor din Macedonia. Bucuresci, 1889. (Cf. și literatura asupra istoriei Românilor.)

V. LIMBA ȘI LITERATURA ARĂMĂNILOR.

Limba A.-lor e pentru un laic cu totul deosebită de cea rom., mai ales că nici nu poate fi vorba de o întreținere între un A. și între un Dacorom. Din punct de vedere filologic-istoric însă e lucrul cu totul altul, și la prima vedere se cunoaște, că aici nu e vorba de 2 limbi diferite, ci de 2 dialecte ale uneia și aceleiași limbi, ale căror diferențe se bazează pe o dezvoltare independentă a ambelor părți dela despărțirea dialectelor încoace. E imposibil a susține, că limba arămănească s'a dezvoltat din limba vulgară latină dela sudul Dunării, iar cea dacoromână din cea dela nordul Dunării. S'au dezvoltat amândouă sau la nord, sau la sud, o altă posibilitate cade, îndată-ce avem în vedere completa conformitate într'un stadiu preistoric al acestor 2 dialecte. Același raport e și între dialectul istrian și cel meglenit, față de cel dacoromănesc, numai căt deosebiriile sunt mai mici, fiind mai scurt timpul, de când s'au despărțit. Fiecare dintre cele 4 dialecte principale arc o mulțime de subdialecte și idioame. Cel arămănesc se împarte în 2 mari grupe, cu privire la pronunțare: cel arămănesc propriu ȝis și cel al

Fărșeroților (v. Fărșeroți). De altfel dialectul arămănesc e destul de unitar. Deosebiri mai mari sunt poate în idiomul A.-lor Olimpului, studiat mai pe larg în opul lui Weigand: Die Sprache der Olympo-Walachen, Leipzig, 1888, care, abstrăgând de unele păreri învechite, ne dă o descripțiune exactă despre acest idiom. Dacă asemănăm dialectul de nord al A.-lor cu cel al Dacorom., constatăm următoarele: A. sunt mai bogăți în numărul sunetelor, având și împrumutând dela Greci pe γ, ζ, δ, θ (ca englezescul th în this, thank). ă și î se pronunță prin părțile Monastirului ca ă, prin alte părți însă se exprimă ca ă și î, ba pe alocurea aflăm și o mulțime de nuanțe între ele. În fonologia A. aflăm unele trăsuri mai conservative decât în dialectul dacorom.: 1) l palatal e conservat, s. e. liin = in; mulieare = muiere; fumealie = femeie; frațilii = frații etc. 2) Conservarea lui e și i (din e + nasal) după labiale, cari în dacorom. au trecut înainte de vocale închise în ă și î, s. e. ved = vöd; mer = mër; pămintu = pämënt; vintu = vënt etc. 3) Conservarea lui u final nu numai după mla + liquida, ci și după liquida + muta, s. e. multu = mult; corbu = corb etc. Nu începe îndoială, că și în dacorom. a fost odinioară tot așa. Alte trăsături conservative ale dialectului arămănesc, pe cari nu le are limba română literară, sunt păstrate în dialecte dacorom., așa s. e. 1) dz în Bănat ar.: dzic, băn.: dzic = ȝic; ar.: vedz, băn.: vedz = veȝi; 2) n palatal; ar.: cuniu, băn.: cuniu = cuiu; ar.: ursoanie, băn.: ursoanie = ursoai + că etc.; 3) ea urmat de e s'a schimbat în e în limba liter. rom., pe când la A. ca și în Bănat a ramas ea (în limba veche rom. e însemnat cu litera ⚡) s. e. ar.: clieaie, băn.: clieaie = cheie; ar.: veade, băn.: veadie = vede etc. Mai înaintat e dialectul arăm. decât limba liter. rom. în palatalizarea tuturor labialelor (p, b, m, f, v) înainte de i, care se derivă din latinescul ē sau ī, ceea ce de altcum s'a întemplat și pe cea mai mare parte a ȝinutului dacorom.: s. e. chiătră = piatră; chiin = pin; ghine = bine; niare = miere; hiliu = fiu; yin (arareori și ghin) = vin etc. O însușire, care unui Dacorom. îi bate la ochi, îndată-ce aude pe un A. vorbind, e înlocuirea lui cî (ts) și ȝi (dj) prin ț (ts) și ȝ (dz). Nu e aceasta însă, precum s'ar crede, o diferență esențială între cele 2 dialecte, căci se poate arăta, că și A. au avut odinioară sunetele țș și dj sau cel puțin variante palatale de ele. Dacă se ȝice tsin (= ȝin), însă tsină (= cină). Dacă s'ar deriva ts din t și din c deopotrivă, ar trebui să se ȝică și tsină (= cină), ceea ce nu există însă. Pe timpul trecerei lui tsi în tsî, trebuie să se fi pronunțat cî ca țș sau mai bine ȝis ca o affricată dorsal-apicală, din care s'a născut și dacorom. țș (cî). Înzădar căutam deosebiri esențiale între dialectele române, căci nu aflăm nici una, precum găsim, când comparăm limba română cu ori care dintre celelalte limbi romanice. În morfologia dialectelor, mai ales în ceea ce privesce flexiunea substantivelor, se află deosebiri, despre cari nu putem spune cu atâta siguranță, ca la fonologie, în ce raport stau între oaltă, nefind dezvoltarea atât de limpede și fiind prea multe punctele de mănecare. În genere consună dialectele și în morfologie și în sintaxă. Foarte

mari sînt însă diferențele pe terenul lexical. A. au păstrat unele rădăcini latinesci, cari la Dacorom. nu se mai găsesc și viceversa. Mai ales elementele grecesci și albaneze sînt foarte multe în dialectul arămănesc și chiar această pricină îl face atât de deosebit de cel dacorom. Pentru studiarea dialectului arămănesc sînt următoarele opuri de recomandat: *Bojadschi* (Boiagi): »Romanische oder Macedonisch-walachische Sprachlehre«, Wien, 1813, retipărită București, 1863. A se compara cu: *Arnold* *Dunker*: »Der Grammatiker Boiagi«, II. Jahresbericht des rum. Seminars zu Leipzig, 1895. *Miklosich*: 1) »Beiträge zur Lautlehre des rumunischen Dialektes«, Wien, 1881. 2) »Rumunische Untersuchungen« II. Wien, 1882. *Athanasescu*: »Gramatica românească tră Românilji d'in dreapta Dunărelei«, București, 1865. *Massimu*: »Rapeda ideea de gramatica macedono-rumaneasca«, București, 1862, fără valoare științifică; tot așa *Michăileanu*: »Studii asupra dialectului Românilor din Macedonia«, București, 1889, plină de greșeli de tipar. Conține însă unele cuvinte interesante și notițe însemnate despre poporul și graiul dela Ochrida. Cel mai bun text arăm. este codicele *Dimonie* din Ochrida, din care a prelucrat o parte: »sfântul Antoniu«, *Dachselt* în »I. Jahresbericht des rum. Seminars zu Leipzig«, 1894. Colecțiunea de cuvinte a lui *Kavalliotis*, precum și textele preotului *Dănilă* se află publicate în: *Miklosich*: »Untersuchungen II.« *Rosa* (Roja): »Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen«, Pest, 1808 și »Maestria ghiovarii românești«, Buda, 1809, scrisă în românește și greoese. Publicațiunile mai noue din partea A. arată toate o limbă mai mult sau mai puțin schimbată, așa opurile lui *Athanasescu* (v. ac.), *Steriu Cionescu*, *Tașcu Iliescu*, *Andrea Bagav*, destinate pentru învățământul școlar; apoi revistele: »*Frațilia*«, București, 1880 în 18 numeri dela 22 Mart. până la 23 Aug., »*Macedonia*«, București 1888/89 în 9 numeri, în care se află un material folkloristic prețios. O revistă apărută de curând în București nu o cunoaște referențial. Însemnată e colecțiunea lui *Vangelii Petrescu*: »*Mostre*« I. București, 1880, II. 1881. Nu e de întrebuințat: »*Sântul și dumnezeescul evanghelium*«, București, 1881. O colecțiune bună în ceea ce privește limba, dar cu forma schimbată în multe locuri, este cea a lui *Obedenaru* ed. de *Bianu*: »*Texte Macedo-Române*«, Buc., 1891. Foarte bune sînt textele dela *Avdhela* ale lui *Papahagi*: »*Sammlung arom. Sprichwörter und Rätseln*«, II. Jahresbericht des rum. Sem. 1895 și cea a lui *Șaiacgi*: »*Aromunische Texte aus Monastir*«, III. Jahresbericht des rum. Sem. 1896. Cea mai mare colecțiune de literatură poporană arăm. cu traducere germână și cu un glosar e făcută de *Weigand* în »*Arumunen*« t. II., Leipzig, 1894. Literatura mai veche e pe larg arătată la *Picot*: »*Les Roumains de la Macédoine*«, Paris, 1875 și la sfîrșitul opurilor citate ale lui *Miklosich*. Precum poporul însuși, așa și literatura popor. arămănească e în decadență. În multe locuri, precum în Olimp și pe Pind, numai cu greu se pot aduna poezii pop. dela generațiunea bătrână, cântându-se mai ales poezii grecesci. Tot așa în

Albania și la Fărșeroți, cari preferă cântecele albaneze. Numai în Pindul de nord se întrebuințează cântecele arămănesci, însă și aici decade și nu e nici pe departe a se compara cu cea dacorom. (Cf. *Schladebach*: »*Der Stil der arom. Volkslitteratur*«, III. Jahresbericht des rum. Sem. 1896.) [G. W.]

Aran, valea —, (Valle d'Aran), vale a Pireneilor în Aragonia, aproape de granița franceză; isvorul fluviului Garonne, spre vest e *Maladetta*. Locuitorii vorbesc dialectul languedoc. Mai toți sînt gușați.

Arancite, vin greu de Sicilia; 17% alcool.

Aranda, Pedro, Pablo Abaraca de Bolea, conte de, diplomat și bărbat de stat spaniol, n. 1718 în Saragossa; din 1766 a fost președinte al consiliului de Castilia, a mărginit în calitate aceasta puterea inchișițiunii și alungă la 1767 pe Iesuiți din Spania; 1773 îndepărtat dela administrare, la 1792 o reluă iarăși pe timp scurt; † 1799.

Arândura, sau arândurica, e numele arămănuș al rînduncii; mai răspîdit însă e numele »lîndură« de aceeași origine, adecă dela »hirundula«. [Wgd.]

Araneide, (paingini propriu diși), ordin de arachnide, cu abdomenul nearticulat, pediculat și provădut cu filiere, un fel de negi cu pori în vîrf, prin cari se scurge o secrețiune ce servește la formarea firelor, cu cari ei construiesc pânza și sacii ovipari. *Mygala avicularia* L., 5 cm. lung, în Surinam, își țese tuburi în crepăturile arborilor și printre pietri, atacă paserile mici și amfibile. *Epeira diademata* L., painginul cu cruce. *Argyroneta aquatica* L., painginul de apă, își construiesc sub apă o locuință în formă de clopot plin cu aer.

Araneologia, istoria naturală a painginilor.

Aranjuez, (pron. Aranhues), oraș în provincia span. Madrid, lângă Tajo, 9649 (vara 20,000) loc. (1887); castel regal, zidit sub Filip II., reședința de vară a curții. Aici a abdiș regele Carol IV. în favorul fiului său Ferdinand la 18 Apr. 1808.

Arany, Ioan, cel mai mare poet epic al Maghiarilor, n. 1817 în Salonta, cott. Bihor, din părinți săraci, dar nobili. 1832 învățător substituit la Kis-Ujszállás, de unde după serviciu de un an s'a rentors la Dobrițin, unde a studiat limba franc. și germ. și a cetit cu mare diligență clasicii moderni. Începînd a duce o viață aventurioasă, intră la 1836 în societatea teatrală Făncsi și László, care era pe atunci în Dobrițin. Constituindu-se o fracțiune din aceasta în societate ambulanta, A. a călătorit cu ea prin Carei, Satmare și Sighetul Marmăției, de unde înfrînt de multe miserii și suferințe, s'a rentors la vatra părintească. Senatul școlar l-a ales de conrector la gimnasiu, iar la 1839 deveni notar la oraș. 1849 a intrat în ministerul de interne ca concipist, dar preste câteva luni, după capitularea dela Șiria, s'a retras la familia sa în Salonta. În toamna anului 1851 fû ales prof. la Nagykörs, iar 1860 diriginte al societății literare »*Kisfaludy*«, când apoi s'a mutat la Pesta. † 1882 în Buda-pesta. A. la început a scris mai mult pentru distragere poema epică satirică »*Elveszett alkotmány*«, (constituțiune pierdută), sbiciuind viața desfrînată comitatensă. 1846 societatea lit. *Kisfaludy* a publicat concurs pentru o poemă epică poporală. A. a prezentat la acest concurs

trilogia națională »Toldi«, din care partea primă »Toldi Miklós« fù terminată la timpul indicat în concurs, și în 6 Febr. 1847 a câștigat nu numai premiul, ci chiar admirațiunea membrilor societății; critica întru atât a fost de favorabilă, că singură această poemă i-a asigurat pentru totdeauna numele de »literat și poet«, iar în anul următor fù ales de membru al societății lit. Kisfaludy. Partea a doua »Toldi estéje« a edat-o ca prof. în Nagykorös la 1854, iară a treia »Toldi szerelme« a apărut numai oătră finea vieții lui, 1879, cu același triumf ca partea primă a poemei. Tot în această direcțiune a început a elabora, ca prof. în Nagykorös, trilogia »Etele«. Din acesta a apărut, 1864, partea primă »Buda halála« care și în sine are valoare literară; din partea a doua »Csaba Királyfiáról« a ramas numai fragmente. Afară de aceste opere de valoare absolută, a edat încă mai multe narațiuni epice; poesii lirice (e de însemnat însă, că n'a scris nici o poezie de amor); baladele excelente, caracterisate prin motivul lor tragic și expresiunea viuă a pasiunilor omenesci. A. a înfântat foaia literară »Szépirodalmi figyelő«, iar după trei ani i-a schimbat titlul în »Koszorú« și a redactat-o până la 1865. 1859 a fost ales membru ordinari al Acad. magh. de sciințe, 1865 secretar, 1870 primsecretar al ei, în care post a ramas până la moarte. Meritul lui A. este, că împreună cu Petöfi a cultivat cu mare succes elementul popular național. [†]

Arany, sat în Trs., cott. Hunedoarei, v. Uroi.

Aranyos, riu al Munților-Apuseni, v. Arieș.

Arăpușca, după pov. rom. e o fetișoară ca o țină, locuiesce în muntele său, e îmbrăcată jumătate femeiesce, jumătate soldătesce, în mână are busdugan de aur, iară la oapă sabia cu două tășuri, și când amenința cu busduganul, impetria pe toți. A. era împărăteasa dinelor și sbura în slava cerului, dar un fêt frumos s'a luat după ea, a pus mâna pe armele ei, și țină fù biruită, căci fusese ursită, ca până atunci să remănă țină și fecioară, până când un fêt frumos va pune mâna pe armele ei. A. a fost o fată măiastră, care numai schimbându-se în pasere, a putut sbura. [Atm.]

Arar, un fel de țol gros și rar, țesut din păr de capră, din care se fac corturi și se acoper căruțe. Se derivă din turcescul harar. (Et. M. Rom.)

Ararat, cel mai înalt munte în Armenia, la granița Rusiei, Persiei și Turciei, vulcanic, cu două piscuri (5156 m. și 4180 m.) După tradițiune, pe el s'ar fi oprit corabia lui Noe (I. Moise 8, 4).

Aras, (Araxes), afluent din dreapta al râului Kura în Armenia, isvoresce la Erzerum, formând granița între Rusia și Persia.

Arătarea Domnului, (*Epiphania*, *Theophania*), serbătoare în care se celebrează *Botezul Domnului* Christos în Iordan de către Ioan Botezătorul. Se ȳice: »A. D.«, fiind-că Mântuitorul și-a început viața publică, când s'a botezat în Iordan și tot atunci s'a desoperit și sf. Treime. În Orient încă din seclii primi ai creștinismului se serbează la 6 Ian. cu solemnitate deosebită A. D., făcându-se procesiune la vr'un riu ori altă apă, unde se face binecuvântarea apei și se botează poporul. În ajunul Epiphaniei preotul umblă pe la casele credincioșilor și le stropesce cu apă binecuvântată.

Arățel, numirea populară a plantei *Cynoglossum officinale* L. (v. ac.)

Arator, secretarul lui Athalrik și subdiacon, (secl. VI.), autorul mai multor scrieri poetice. Opul princ. »Historia apostolica«, care descrie faptele Apostolilor.

Aratos, 1) *A. din Sykyon*, bărbat de stat grec, n. pe la 271 a. Chr.; mântui orașul de tiranul Nikokles și mijloci întrarea lui în confederațiunea achaică. Ajuns strateg al confederațiunii, a ridicat-o la putere și vază, chiemând însă întru ajutor pe Macedoneni în contra Spartei (223), confederațiunea ajunge sub dominațiunea acelora. † 213 a. Chr., otrăvit de Filip V. de Macedonia. A. a scris »Memorabili«, în 30 cărți, cari au perit. 2) *A. din Soloi* în Kilikia, poet grec, se făcu cunoscut pe la 270 a. Chr. prin diverse scrieri poetice; petrecu la curtea lui Antigonus Gonatas de Macedonia și la a lui Antioch I. de Siria. Scrise poema didactică-astronomică »Phainomena și Prognostika«, (ed. Bekker 1828, Köchly 1851 ș. a.) [nt.]

Aratrum, măsură veche de suprafață, în mărimea unui teritor de pământ, care se putea ara cu 4 boi în decursul unei ȳile. 1268 în Ung. un A. era de 100 jugere.

Arătura, (*aratul*), una din operațiunile cele mai importante în agricultură. De A. și felul ei depinde în prima linie succesul muncii plugarului. La A. întoarcem și mărungim totodată pământul, curățindu-l de buruieni. A. atunci își ajunge pe deplin scopul, când se varsă țerină după plug și remâne totdeauna brasda curată în urma lui. A.-le poartă diferite numiri după scopul nemediat ce intenționăm cu ele, și după modul cum se execută. Astfel la ogor avem trei feluri de A., anume *A. de ogor* sau *ogorire*, apoi *A. de întors* și *A. de semănat*; apoi A. de toamnă și de primăvară. Miriștea cercalelor și semănăturile compromise se întorc, trifoiul, buruiiana și gunoii se pune sub brasă, pașiștea (țelina) se sparge, mușinoaiiele și cuiburile de porumb și alte plante prășitoare se rup. Apoi după modul lor de executare sunt A. obicinuite normale, adânci și de desfundare, și arături superficiale, unde radem numai suprafața pământului. În fine mai sânt: A. în două părți, A. adunate la mijloc și A. în spinări.

Arăturile, pichet de graniță pe malul stâng al Dunării, se află în Rom., pe teritoriul com. rur. Bistrița, jud. Mehedintți, pl. Ocolu.

Araucan, *etagiu geologic*, un etagiu al grupeii terțiare în America de sud (La Plata, Patagonia), corespunde miocenului european.

Araucaria Juss., (botan.), gen de plante din fam. Coniferelor, tribul Araucarieelor, împrăștiat prin țerile calde din jurul Oceanului Pacific de pe emisfera sudică. Eleganța portului, basată pe regularitate admirabilă în ramificație și distribuția frunzelor, face ca speciile acestui gen să se cultive adese la noi în florării. Mai adese întimpinăm aici *A. excelsa* R. Br. originară de pe ins. Norfolk și *A. imbricata* Pav. din Chile. [A. Pr.]

Araucarieae, (botan.) trib aparținător familiei Coniferelor. (V. ac.)

Arauco, provincie în Chile, între Cordillerii și Oceanul Pacific, 11,000 km²., 77,677 loc.; foarte mănoasă. Pe malul mării locuiesc Arau-

canii, o seminție indiană, circa 50,000 suflete, popor resboinic, păgân, cu constituție militară-aristocratică; în 1860 au proclamat rege pe francezul *de Touneus*, care însă fu alungat din țeară în două rânduri de către autoritățile din Chile. Acest rege aventurier, ca rege Orélie Antoine I., a murit 1878 în Bordeaux. Capitala: *Lebu*, 7000 loc.

Arausio, acum *Orange*, oraș în depart. franc. Vaucluse; înfrângerea Romanilor de către Cimbri și Teutoni (105 d. Chr.)

Arawakk, seminție indiană în America de sud, Guyana oland. și brit., pe ambele maluri ale râului Corentyne până la Pomoron; numeră circa 2000 suflete.

Arazzi, la Italiani tapete țesute și înfrumsețate cu figuri, numite astfel dela orașul Arras în Flandria, unde în evul de mijloc se fabricau în mari cantități.

Arbănaș, sinonim cu Arnăut sau Albanez, numire veche.

Arbe, insulă dalmatină aparținătoare districului Zara, 193 km², 4541 loc. Croați, cari se ocupă cu pescăritul și oieritul. Capitala insulei poartă același nume, are 811 loc.

Arbela, (*Arbil* sau *Erbil*), oraș în Assiria, 12,000 loc., cari se ocupă cu negoțul. În apropierea acestui oraș a reperutat Alexandru cel Mare o strălucită victorie asupra lui Darius Codomannus.

Arber, *A. cel mare*, cel mai înalt pisc al pădurii boeme în Bavaria inferioară, 1458 m.; spre nord dela acesta se află *A. cel mic*, 1381 m.

Arberg, *Carol, comite*, general austriac, n. 1705, † 1768; se distinse în resboiul de succesiune austriac și în resboiul de 7 ani (mai ales la Breslau 1757), decorat cu ordinul »Maria Teresia«.

Arberger, *Leonard*, vestit căpitan de haiduci pe timpul Corvinilor.

Arbes, *Iacob*, scriitor, cel mai de frunte romancier ceh, n. 1840.

Arbiter, (*lat.*) arbitru, în procesul civil roman judecător (cive din lista juraților), autorizat de pretor a decide în o afacere litigioasă după echitate și nu după dreptul strict; ori judecător ales de părțile litigante; în fine: persoană, a cărei judecătorul îi încredințează decidera unei chestiuni de fapt, ce o află incertă. După dreptul român (Cod. de proc. civ. C. IV., art. 339—370) persoane, cari au liberul exercițiu al drepturilor lor, pot să reguleze prin Arbitri judecata contestațiilor lor; nu pot fi însă supuse la A. chestiunile de starea civilă, de divorț și obiectele, asupra cărora legea nu permite a se face transacțiune. Hotărîrea A.-lor este supusă la apel, dacă părțile n'au renunțat la acest drept. În Ung. (art. de lege LIV., §§ 495—512) numirea de A. esto admisă pe baza de contract în scris, cu excepțiune cauzelor de carte funduară, fideicomis și căsătorie, și a proceselor, în cari sunt interesați absenți cri minori (§ 53). Hotărîrea A.-lor nu este supusă la apelațiune, la cerere de nulitate numai în anumite casuri (§ 297). Executarea sentinței A.-lor o poate ordona numai judecătorul ordinar.

Arbitrage, (*franc.*, dela lat. arbitrium = decidera), în comerțu eruarea și alegerea ocașiunilor celor mai avantajoase de cumpărare și vânzare, ce se ofer pe diferitele piețe. Comerciantului,

care are de a face plăți sau de a încassa pretenșiuni în piețe străine, îi stau deschise diferite căi pentru realizarea operațiunii, folosindu-se din cas în cas de cea mai rentabilă. Cu deosebire banchierul este mai mult în poziție de a pute alege între aceste căi și aflarea celei mai avantajoase este obiectul A.-lui sau *computului de A.* Chiar și nefiind vorba de o plată sau de încassarea unei pretenșiuni, se poate face A. s. e. voidnd a afla, că în care piață s'ar pute cumpăra sau vinde mai avantajos o specie oarecare de cambii (*A. de cambii*). Dacă la A. de cambii, — după cum de regulă se întâmplă, — este a se lua în combinație și diferența de spese (provisiune, courtage, porto) a diferitelor căi, ce se oferă, atunci A. se numește *combinat*, iar în cazul contrar: *simplu. A. de bani* indică, care soiul de monete se poate folosi mai avantajos pentru un anumit scop, sau dacă e vorba de cumpărarea ori vânzarea unui soiul de moneta, în care piață se poate face aceasta în condițiuni mai bune.

Arbitrar, după bunul plac.

Arbitrator, persoană numită într'un contract cu scop ca să reguleze chestiuni, asupra căror părțile contrahente eventual nus'ar pute înțelege.

Arbitriu, (*lat.*) decidera, apreațiere. *Arbitru*, v. Arbiter.

Arbogast, de origine franconă, întră de timpuriu în serviciul împăr. Gratianus și Theodosius, 379 se luptă în contra Goților; 388 contra usurpătorului Maximus în Iliria și apoi contra tiranilor, ce-și ridicară capul în Gallia. Sub Valentinianus II. adevăratul regent în Gallia era A., voidnd însă împăr. să-l delature, A. asasină (392) pe împăr., și ridică pe tron pe secretarul împăr. Eugenius. După pregătiri de 2 ani Theodosius resbună totuși ucidera cumnatului său în lupta întâmplată (394) la râul Frigidus, în care Eugenius fu prins și decapitat, iar A. în desperarea lui se lăsa în sabie. [nt.]

Arbon, oraș în cantonul elvețian Thurgau, pe o peninsulă a lacului Boden, 3073 loc.; aici a fost în vechime fortul roman *Arbor felix*.

Arbor, (*lat.*) nume ce se dă ori cărei plante lemncase, vivace, având în general corpul articulat: 1) dintr'o *rădăcină* puternică, mai mult sau mai puțin ramificată, care fixează cu tărie planta de pământ; 2) dintr'un *caulom* (v. ac.) sau dintr'un *culm* (v. ac.) arborescent, ori dintr'un *trunchiu arborescent* (v. ac.) de formă și dimensiuni variabile și 3) dintr'o *coroană* (v. ac.) a cărei formă și dezvoltare deosebită caracterizează arborul, dându-i forma sa particulară sau cum se țice *portul* său. Când A. presintă un caulom, atunci ccoroana este reprezentată printr'un buchet terminal de frunze mari, alungite, simple sau compuse, s. e. arborii ferigelor (v. Ferige arborescente), cei mai mulți arbori ai monocotiledonatelor (Palmieri, Yucca, Aloe, Fourcroya, Xautorrhæa, Vellozia) Cycadeele etc.; sau mai rareori caulomul, mai ales cătră bătrânețe, se bifurcă dela oarecare înălțime de mai multe ori succesiv (multe Vandane, Dracaena, unii palmieri din regiunea Nilului, cum: Hyphaena thebaica, H. coriacea). Când arborul presintă un culm arborescent, coroana este formată din ramuri frunzoase, apropiate și adunate mai mult cătră vârful tulpinei (Bambusa). În fine când

arborele prezintă un trunchiu arborescent, coroana e totdeauna formată din ramuri frunzoase; iar după forma ei distingem două tipuri de arbori: 1) arbori cu coroana foarte alungită, conică, cu baza largă, trunchiul foarte scurt, putându-se reduce la 50—60 cm., cu frunzele persistente (Coniferele: bradul, pinul etc.) și 2) arbori cu trunchiul alungit, cel puțin de 4—5 m., cu coroana în general reslățită (corimboasă, racemoasă) sau mai rar alungită (piramidală, fastigiată), și în acest caz mai largă decât mijlocul sau vârful său și mai strimțată la basă (arborii frunzoși ai dicotiledonatelor: stejar, fag, plop, arțar etc.) Considerați din punctul de vedere al duratei frunzelor, arborii frunzoși ai dicotiledonatelor se divid în: arbori cu frunze caduce, cum sunt arborii din regiunile temperate sau reci; și arbori în totdeauna verzi, ale căror frunze cad succesiv într-o lungă durată de timp, cum sunt mai toate coniferele (bradul, pinul etc.), și arbori frunzoși din regiunile calde subtropicale din cele 2 emisfere (lămâii, portocalii, stejarii din regiunea mediteraneană, mirții etc.) Înălțimea arborilor (lungimea orticulelor aeriene), grosimea și vivacitatea (durata vieții) lor, variază între limite foarte îndepărtate. S'a constatat însă, că pentru arborii de aceeași specie există o limită superioară mai mult sau mai puțin constantă. Dăm aici, spre orientare, câteva limite de felul acesta. Pentru înălțime: arborii cu caulom: *Chamaerops humilis* 4 m., palmierul din Palmyra (*Borassus flabelliformis*) 30 m., Cocos mucifera 32 m. și cel mai înalt *Ceroxylon andicola*, palmierul din Anđi 57 m.; dintre ferigele arborescente *Balanium antarcticum* din Zelandă nouă ajunge la 3 m., *Alsophila excelsa* 22 m.; dintre arborii cu caulom ramificat *Dracaena Draco*, la Orotava până la 22 m.; *Bambusa*, dintre arborii cu culm, până la 25 m.; iar dintre cei cu trunchiu arborescent tisa (*Taxus baccata*) 15 m., carpenul (*Carpinus Betulus*) 20 m., gorunul (*Quercus pedunculata*) 20 m., stejarul cu flori sesile (*Q. sessiliflora*) 35 m., pluta (*Populus alba*) 40 m., fagul (*Fagus silvatica*) 44 m., pinul (*Pinus silvestris*) 48 m., molidul (*Abies excelsa*) 60 m., bradul (*Abies pectinata*) 75 m.; iar printre cei mai înalți se citează pinul gigantic din California (*Wellingtonia gigantea*) 79—142 m. și eucaliptul (*Eucalyptus amygdalina*) 140—152 m. Pentru grosime în diametru: *Balanium antarcticum* 40 cm., *Alsophila excelsa* 60 cm. și *Dracaena Draco* 14 m., dintre arborii cu caulom; iar dintre cei cu culm *Bambusa* până la 50 cm. Dintre arborii cu trunchiu: oțetarul (*Ailanthus glandulosa*) 0.9 m., carpenul și pinul 1 m., molidul și fagul 2 m., bradul 3 m., tisa 4.9 m., gorunul 7 m., eucaliptul 8 m., boababul (*Adansonia digitata*) 9.5 m., pinul gigantic din California 11 m., platanul (*Platanus orientalis*) 15.4 m., iar printre cei mai groși sunt: *Taxodium mexicanum* sau chiparosul de baltă din Mexic 16.5 m. și castanul (*Castanea vulgaris*) 20 m. În privința duratei vieții se citează *Dracaena Draco* dela Orotava ca având 6000 ani, *Adansonia digitata* după Adanson până la 5000 ani, platanul dela Buiukdere din Constantinopol 4000 ani, chiparosul (*Cupressus fastigiata*) și tisa 3000 ani, castanul, gorunul și cedrul Libanului 2000 ani, bradul 1200 ani, pluta 500 ani, fagul 300 ani, carpenul 150 ani.

Arborii cresc în general în asociațiuni compacte, formând păduri, codri, zăvoaie etc. (v. Asociațiuni vegetale), și pe lângă că dau caracteristica vegetațiunii diferitelor regiuni, dar mulți dintre ei servesc încă pentru a caracteriza și circumscrie diferite zone botanice.

Arbor, însoțit de un epitet, care se referă la proprietățile plantei, servă pentru a desemna foarte multe plante lemnoase exotice, cum s. e. *A. balsamic*, pentru unele specii de *Hypericum* din Madagascar, unele Burseracee (*Bursera*, *Balsamea* etc.); *A. untos*, unele Sapotee din semințele cărora se scoate unt (*Bassia butyracea*, care produce untul de Galam); *A. de Brasilia*, diferite specii de *Caesalpinia*, cari produc lemnul de Brasilia; *A. varză*, diferiți palmieri, al căror mugure terminal se consumă sub numele de varză palmistă; *A. cerei* pentru *Myrica cerifera*, *Ceroxylon andicola* etc.; *A. cytherei* (*Spondias dulcis*); *A. dracului* (*Hura crepitans*); *A. lui Dumnedeu*, *A. pagodelor* (*Ficus religiosa*), *A. judei* (*Cercis siliquastrum* și *Kleinhovia hospita*); *A. vaca* (*Piratinera* sau *Galactodendron utilis*); *A. pânei* (*Artocarpus incisa* și *Zamia cafra*); *A. hârtiei* (*Broussonetia papyrifera*); *A. de sagu* (*Sagus Rumphii*); *A. vieții* (*Thuia*) etc. [V.]

Arbore în marină, v. *Arborada*.

Arborada, (marină) totalitatea arborilor, catargelor unui bastiment cu velele și manevrele ce le garnisesc. A. tip se compune din 3 arbori: arborele trinchet în prova, arborele mare la mijloc, arborele artimon în pupa. Fiecare arbore se compune din 3 părți: coloana, partea de jos, arborele gabier, la mijloc, arboretul cu săgeata, în vîrf; la fiecare arbore sînt patru vergi în cruce cu arborele, pe fiecare vergă fiind învergată o velă, care se poate înfășura pe vergă sau întinde între două vergi. La fiecare arbore mai este și un fel de vergă oblică, care se numește pie și poartă o velă numită raudă. În prova bastimentului, înclinat pe orizont, este bompresul, compus din 3 părți ca și un arbore. Un arbore complet cu toate velele astfel descrise se numește un arbore pătrat sau far, și un bastiment cu 3 arbori compleți se numește un triarbore pătrat; când cel din pupa nu are decât vela raudă, bastimentul se numește triarbore goelet sau barcă. Sînt vase mari, cari fac serviciul între Europa și America sau Oceania, cari au 4 și 5 arbori compleți. Bastimentele mici cu 2 arbori pătrați se numesc brickuri; cele cu 2 arbori numai cu raude se numesc goelete etc. La bastimentele moderne de reboiu arborii au devenit nise adevărate turnuri de fier, cari poartă tunuri și proiectoare electrice, li se dă numele de arbori militari; acești arbori poartă o săgeată înaltă și o vergă subțire, servind pentru semnale; nu poartă vele. Pe bastimentele cu vapori de comerț arborii sînt iarăși de fier și nu poartă de obicei decât vele raude; arborii servesc mai mult a se instala pe ei grăie pentru încărcarea mărfurilor. [Constant B.]

Arbore, *Luca*, hatman, pe timpul lui Stefăniță-Vodă al Moldovei; când acesta era minor, cel mai influent dintre divaniști. Deși Moldova era înclinată Turciei, totuși el înduplecă divanul domnesc să încheie un tratat cu Polonia (1518). În vîrstă de 17 ani Stefăniță se declară major, și din motive personale rupe tratatul cu Polonia.

Arbore însă, fără a lua în samă capriciile domnului, trimite din nou, 1523, pe oratorul *Luca Cârjă* să reînvoiască tractatul cu Polonii. Tinerul Stefăniță, ațîțat și de dușmanii bătrânului sfetnic, se supără de demersurile acestuia, și fără nici o judecată pune de îl taie (Apr. 1523). În curând și cei 2 fi ai lui Arbore: Toader și Nechita sînt uciși.

Arborea, sat vechiu lângă păreul Solcei în Bucovina, jud. Solcei, căpit. Gurei Homorului, comună și parohie, cu moșie mănăstirească, 4896 loc., dintre cari 3993 ort. resăriteni, 360 apuseni, 246 protestanți și 267 ovrei; are o biserică de piatră ort. resăr. zidită de parcălabul Luca Arbore în 1502, apoi din timpul nou o biserică rom.-cat. și alta protestantă; o școală de patru clase, comună, și alta protestantă de o clasă; Români au și un cabinet de lectură. Satul prinde a se desvolta în tîrg. [Dr. I. G. Sbierea.]

Arbore de doliu, arbori ou crengile și frunzișul aplecate; se plantează ca simbol de doliu lângă morminte și ca arbori împodobitori în parcuri. În curțile bisericilor și școalelor la noi sînt bine vîduți și pentru exteriorul lor doios impun seriositate și pietate. Intre A. de d. primul loc îl ocupă *salix babylonica*, apoi urmează mai multe soiuri de *mestacăn*, *brad* și *frazin*. [L.]

Arbore genealogic, (*Stemma*), înfățișarea intuitivă a relațiilor de consăngenitate ce există între mai multe persoane, familii sau generațiuni (v. Genealogie); adesea înfățișat prin un *arbore* cu crengi.

Arbore mare, (marină) catargul din mijloc; părțile din cari se compune se numesc: coloana mare, A. gabierului mare, arboretul mare; vergile se numesc de jos în sus: verga mare, verga gabierului mare, verga sburătorului mare, verga rînduniceii mari; în fine vecele se numesc: vela mare, gabierul mare, sburătorul mare, rîndunica mare. Când poartă și raudă, aceasta ia numele de rauda mare, aședată pe pieul raudei mari. (V. Arborada.)

Arborescent, ce crește ca un arbore.

Arborescii, familie boierească moldoveană — din care făcuse parte Luca Arbore (v. ac.), — ajută și ea la rescoala pornită împotriva lui Stefan Lăcustă, domnul Moldovei.

Arboroasa, partea supramontană din Dacia boreală, numită și Plănina (Ploninia), ținut ridicat, ardua tellus, de unde numele Ardeal pentru Dacia centrală; din secl. XV. încoace însă partea dintre cursul superior al rîurilor Siretului și Prutului se numia de Rușii Galiției »Bucovina« (dela Buche = fag.) felul predominant al arborilor de pe acolo, iar de Români »Făget«.

[Dr. I. G. Sb.]

Arbroath, (pron. Arbrot), port vechiu în districtul scoțian Forfar, pe malul mării nordice, 22,960 loc., industriasi și negustori.

Arbust, plante lemnoase cari nu cresc cu trunchiu, ci se ramifică din rădăcină în formă de *tufă*. Prin aceasta se deosebesc de *arbori*, cari cresc cu trunchiu și numai la oarecare înălțime se ramifică în coroană. [L.]

Arbutus L., (botan.) gen de plante din familia Ericaceelor, trib. Arbuteelor, cuprinde tufe boreal-americeane-oceaneice și european-atlantice cu bace comestibile. Ca îndecorn *Ericacee*, multe specii

de A. se cultivă la noi din aceleași motive ca plante ornamentale în florăria teuperată. A. *Unedo* L. european-atlantică e semirustică la noi. [A. Pr.]

Arc, în geometrie: o parte a unei linii curbe și în special a liniei cercuale. Lungimea unui arc cercual se determină, dacă periferia cercului se multiplică cu numărul gradelor unghiului centric corespunzător arcului și produsul se divide cu 360. În arhitectură: întorsura unei bolți. **A. de descărcare**, aplicat la bisericile gotice, servește să împiedece împingerea bolților navei, trimițînd-o la părății exteriori preste sinurile și capelele laterale. **A. de întărire**, transmite împingerea bolților, cărora servește ca razim, asupra zidurilor. Înlocuiesc așadar un zid frontal, îndată ce spațiile, ce desparte, sînt în liberă comunicație. **A. frontal**, o parte a unui arc de întărire, lipit însă totdeauna pe zid. **A. ogival**, formă de arc, compus din două segmente de cerc, mai mioi decît un sfer al periferiei, formînd o boltă cu vîrf. Element arhitectonic caracteristic stilului gotic.

Arc, Jana d', fecioara din Orleans, v. Ioana.

Arc, nume de rîuri, 1) afluent al rîului Isère în Franția și 2) rîu litoral în depart. francez Rbône.

Arc, 1) armă primitivă, astăzi părăsită la toate popoarele cît de puțin culte, mai de mult însă parte importantă a armurei. 2) A. instrument musical, v. Arcuș.

Arc nocturn. Stelele se mișcă în jurul pămîntului din cauza mișcării acestuia pe lângă osia proprie. Calea fiecărei stele este pe bolta cerească un cerc paralel. Acea parte din cercul paralel, pe care se pare a se mișca steaua sub orizont, este A. nocturn; arcul deasupra orizontului se numește A. de zi.

Arc voltaic, (numit și arcul lui Davy), lumina lampelor electrice cu bețișoare de cărbuni și cu regulator. Lumina se produce prin iucandescentența celor două capete de cărbuni. Lumina arcului voltaic întrece în intensitate toate luminile, afară de lumina solară. Temperatura arcului voltaic e de 4000° C. Numele de »arcul lui Davy« și-l are dela fiziianul englez Davy, care a făcut primele studii asupra luminii electrice. Cf. Urbanitzky »Das elektrische Licht«, 3. Aufl. Wien, 1890.

Arca, v. Barca.

Arcada, o serie de semicercuri de zidărie, sprijinite pe colonne sau pilastrii.

Arcadi, *Academia degli* —, în Roma, academie literară, înființată de literații din jurul reginei Christina din Svedia la 1690.

Arcadia, partea de mijloc a vechiului Pelopones, țeară muntoasă, bogată în păduri, isvoare și pășuni, locuită de păstori și vînători, abia dela întemeierea uniunii arcadice (370 a. Chr.) de însemnătate politică; A. este preamărită de poezii ca țeara moravurilor simple patriarcale. Acum *N o m o s* A. are 4301 km², (1889) 148,285 loc.; capitala Tripolitso.

Arcadius, întăiul împărat rom. de est, fiul împ. Theodosiu cel Mare, n. 377 în Spania, † 408; primi 395, la împărțirea imperiului rom., partea de est, iar fratele său Honorius partea de vest; om trîndav, deși imperiul se găsia între

grele împrejurări, lăsa domnia pe mâinile Gallului Ruffinus, apoi pe ale eunuchului Eutropius și ale femeii sale Endoxia. [nt.]

Arcan, munte în Rom., j. Gorj, pl. Vulcan, situat spre nord-est de muntele Gura-Plaiului; se prelungește spre nord-est; pe cracul acestui munte, numit Gura-Uliței, este instalat pichetul Nr. 3; A. e acoperit cu brădet și cu iarbă.

Arcana, medicamente sau substanțe tehnice, a căror origine și compoziție se ține în secret; sînt adeseori curate înșelătorii. Cele anunțate prin jurnale sînt cel puțin suspecte.

Arcanaua, dans național, ce se joacă de ficiori și fete în forma unei hore, în frunte cu un vătav, care ține amănă un băț și bate tactul. Se aseamănă întru câțva cu *hora de brău*. Se obișnuiesc în Moldova, Muntenia, Bucovina și în unele părți ale Ardealului. (Et. M. Rom.)

Arcanii, com. rur. în Rom., j. Gorj, pl. Vulcan, compusă din cătunele: A., Câmpu-Tomi și Sănăteștii, avînd 2287 loc., cari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor; centrul comunei este căt. A., com. are 4 biserici (2 de lemn și 2 de zid) cu 3 preoți și o școală cercetată de 43 elevi.

Arcanum, (lat.) secret, mister, taină, lucru ascuns, (V. Arcana.)

Arcanus, conumele lui Iupiter, ca zeu al oracolelor.

Arcas, soldat înarmat cu arc; în evul vechiu și de mijloc numele luptătorilor, cari din depărtare săgetau cu arcul cătră inamic, începînd astfel lupta.

Arcesci, com. rur. în Rom., j. Romanși, pl. Oltețu-Oltu-de-sus, compusă din căt. Arcesci, Profeseii și Pleșoiu, avînd 1206 loc., cari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor; 2 biserici cu 2 preoți, o școală mixtă cercetată de 43 elevi.

Archaeopteryx macrura Owen, o pasere fosilă din periodul iurasic, un tip mijlocitor între reptilii și paseri; are schelet ca paserile, degetele extremităților se termină în ghiare, ciocul e armat cu mici dinți coniformi; cu ajutorul aripilor mici și rotunzite scia să shoare, însă coada lungă mai mult o împedea decât ajuta în sbor. În sisturile iurasice de lângă Solenhofen s'a găsit un exemplar complet, ce se păstrează în muzeul din Berlin. [B. V.]

Archaic, vechiu, învechit, primitiv.

Archaică — *grupa*, (geologie) cuprinde partea scoarței globului nostru, care s'a format în îndelungatul timp când pămîntul, recindu-se, a trecut dela faza stelară la starea planetară. Caracterele principale ale rocilor din această grupă sînt: a) că aceste stînci — reprezentate de: *gneisuri*, *micașturi*, *amfibolizturi* și *quarțite*, *copolinuri* ș. a., — presintă același caracter *metamorfic*, *cristalin* și *stratiform* deodată, pe toată suprafața pămîntului unde s'au întîlnit; b) că *ordinea generală a succesiunii* rocilor din grupa archaică se arată foarte *constantă* și independentă de locul unde se observă («*Grundgebirge*» al geologilor germani); c) că rocele acestei grupe sînt, sau par, cu desăvîrșire lipsite de orice urme sau resturi organice. [A.]

Archaism, (grec.) în limbă: întrebunțarea cuvintelor și a formelor învechite. *Stil archaic*

este acela, care se folosese de cuvinte, forme și expresiuni învechite, neusitate în limba actuală. Archaismele des usitate devin o greșeală contra purității limbei.

Archangel sau *Archangelsk*, guvernament în nord-estul Rusiei europene; socotind și Novaya Semlia și alte insule ale mării ghefoase, are 858,930 km². și 315,730 loc., între cari Lapland și Samoieți; în partea nordică e stepă, iar în sud se află păduri mari. Capitala guvern. A. poartă același nume, e situată lângă râul Dvina, are 17,761 loc. și un port foarte însemnat. Articollii principali de export sînt: bucate, in, cânepă, reșină, oleiu, lemne și piei. Portul însă e numai șese luni liber de gheață.

Archangeli, *ânger* de prima ordine. După învătătura creștină tradițională A. formează penultima din cele 9 cete ângeresci. Biserica creștină serbătorește mai ales pe A. Mihail (evr. = cine e ca Dumneșeu?) și Gavriil (evr. = omul lui Dumneșeu) ca pe acei A., de conlucrarea cărora Dumneșeu, după mărturisirea sf. Scripturi, se folosese mai mult în opul mîntuirii neamului omenesc. Biserica grecească îi serbătorește în 8 Nov.

Archangelica, gen de plante din fam. Umbelliferelor, erbacee, vivace sau bisanuale cu flori albe, crește în zona moderată de nord. *A. officinalis* Hoffm. bucinii sau angelică, plantă perenă, până la 2 m. înaltă, cu frunze multipenate. Rădăcina ei — *Radix Archangelicae* sau *Angelicae* — are un gust și miros aromatic, conține un oleu eteric, reșină, un acid special și o substanță numită *hydrocarotin*; se folosese la pregătirea de lichieri și ca medicament.

Archangel, mănăstire în Rom., j. Vâlcea, situată în depărtare de o oară dela orașul Rîmnic; astăzi este redusă la biserica de mir și se întrefine de stat. Mănăstirea A. a fost întemeiată de jupân Stoica Părianu, vel păharnic; anul întemeierii trebuie să fie anterior a. 1490, căci în acest an s'a făcut mănăstirea danie; mai târziu mănăstirea s'a prefăcut în schit al mănăstirei Segarcea și apoi, împreună cu alte 3 metoace ale mănăstirei Zlătari din București, a fost închinată patriarhiei din Alexandria de cătră Maria Micleasca și cu un fost ginere al ei Dositeiu Brăiloiu, monachul, la a. 1718. Cu timpul dărîmându-se acest schit, a fost reîntemeiat de archimandritul Sofronie la 1730. Biserica mică și zidită în stil primitiv pare a fi din timpul acesta. (Cf. C. Alessandrescu: Dicț. geogr. al jud. Vâlcea. București, 1893.)

Archebusa, arma de foc din secl. XV. *Archebusier*, soldat înarmat cu A.

Archegona, *archegonium*, (botan.) organul femeiesc, adică acela, în care se găsește oosfera dela plantele numite din această cauză *Archegoniate*. A. are forma unei butelii și constă dintr'o parte basilară umflată, numită *pânțec*, în lăuntru cărui se află oosfera, și dintr'o prelungire terminală numită *gât*, al cărui canal axilar este umplut cu o substanță mucilaginoasă, ce conduce gametul bărbătesc până la oosferă. [E. T.]

Archegoniate, nume ce se dădea și se mai dă pe nedrept și astăzi grupului de plante format de Muscinee și Cryptogamele vasculare, pentru că archegonele au fost descoperite mai tătăiu la

dinsele. Numirea a devenit nepotrivită după ce s'a dovedit mai apoi, că corpusculele Gymnospermele sunt adevărate archeoane și că însuși Angiospermele au archeoane reduse numai la oosferă. Astfel A. în înțelesul larg al cuvântului cuprind: Muscineele, Cr. vasculare, Gynnospermele și Angiospermele; cele dintâiu două grupe de plante pot fi denumite *A. zoidiogame*, pentru-că gametul bărbătesc este un anterozoid, iar cele două din urmă *A. siphonogame* din cauză, că gametul bărbătesc este condus printr'un tub (tubul polenic) până la oosferă. [E. T.]

Archegosaurus, un reprezentant fosil al amfibizilor din formațiunile carbonice ale erei *palaeozoice*; avea mare asemănare cu crocodilii de azi. V. și *Labyrinthodonta*. [B. V.]

Archelaos, 1) *A.*, regele Macedoniei (413—399 a. Chr.), fiul natural al regelui Perdikkas II., a întărit granițele țării și a introdus cultura și moravuri grecești; la curtea sa au trăit Euripides, Zeuxis etc.; a fost asasinat. 2) *A.*, belăduce sub Mithridates cel Mare; a luptat cu noroc contra lui Nicomedes III. în Bithynia, dar — trecând în Grecia cu o armată considerabilă — a fost bătut de Sulla la Chaeroneia (86 a. Chr.) și Orchomenos (85 a. Chr.) Cădând în disgrafia lui Mithridates a trecut la Romani. 3) *A.*, fiul celui de mai înainte, a fost denumit de către Pompeiu de pontifce în Comana; fiind ambițios, a luat în căsătorie pe fata regelui Ptolemaeos Auletes, care domnia în Egipt și, după ce alun-gase pe acesta, s'a suit pe tronul acelei țări. Dar în lupta cu proconsulul A. Gabinius și-a pierdut tronul și viața. 4) *A.*, fiul cel mai bătrân al lui Irod cel Mare. După moartea acestuia (751 u. c.) a moștenit Iudea, Samaria și Idumea, dar titlul de rege împăr. August nu i l-a conces, ci l-a numit etnarch. Dela tatăl său a moștenit și crușinea. Cu aceasta l-au acusat Iudeii la August, care în 759 u. c. sau 6 d. Chr., i-a luat țerile și averile și l-a exilat în Vienne, iară țerile lui le-a adaus la provincia Siriei și le-a guvernât de aci înainte prin procuratori romani.

Archeologia, (*grec.*) în general studiul istoriei, moravurilor, legilor, miturilor etc., ale unui popor din vechime. În înțeles modern, mai restrins, A. este știința despre monumentele artistice și alte remasuri materiale (din piatră, metal etc.) ale antichității, cu eschiderea scrierilor vechi, cari sunt obiectul cercetărilor filologiei. După metoda A.-ei clasice s'a dezvoltat în timpul mai nou *A. creștindă* sau *bisericească*, știința nouă, care se ocupă în special cu timpurile vechi creștine și medievale. (V. Monumente.)

Archeporul, o celulă, un șirag, un strat sau un masiv de celule, care prin divisiunile sale dă naștere *celulelor mame* ale sporilor dela Archegoniate; el se diferențează foarte de timpuriu în sporange și se deosebește de țesutul învecinat prin conținutul bogat, des și granulelor, precum și prin volumul celei sau celulelor sale. [E. T.]

Archetyp, (*grec.*) original, model, isvod.

Archi, (*grec.*) proclitică, care desemnează primul, superiorul în ceva. De aici se întrebuințează de câte ori voim să arătăm un grad mai înalt în titulaturi și în demnități bisericesci, s. e. archiduce, arhiepiscop, archimandrit etc.

Archiboltă, architravă, curbă, (v. Architrav).

Archicarp sau *ascogon*, nume dat de către de Bary, promotorul teoriei sexualității Ascomycetelor, unui filament hyphal, ce joacă rolul de gamet femeiesc, și care ar reprezenta oogonul dela Phycomycete; A. este compus dintr'o celulă terminală lungăreată sau din mai multe celule, formând un filament mai mult sau mai puțin sucit și este fecundat de către gametul bărbătesc, care e o celulă ce sfârșește vîrfului unei hypte vecine sau o celulă izolată (spermatie) produsă în organe speciale numite spermogonii. [E. T.]

Archidameia, fca regelui spartan Kleonimos II., o femeie foarte curajoasă; intră cu spada în mână în senat, care, fiind Sparta amenințată cu asediu de Pyrrhos, hotărîse transportarea femeilor pe insula Creta, și-l silii să-și schimbe hotărîrea. 241 a. Chr. împiedecă uciderea regelui Agis, și din astă cauză fû aruncată în prisoare și sugrumată.

Archidamos, regi spartani; 1) *A. II.*, nepot al lui Leotychides, 468--427 a. Chr., termină cu succes reboiul al treilea messenic; în reboiul peloponesic făcû mai multe invasiuni în Attica; însă fără de a ajunge rezultate decisive. 2) *A. III.*, fiul lui Agesilaos, ajunge la domnie 358 a. Chr.; se distinsc deja mai înainte prin învingerea raportată asupra Arcadienilor (368) la Midea și prin apărarea eroică a orașului Sparta în contra lui Epaminondas (362). A., în serviciul Tarentului, cădû în lupta dela Mandurion (338).

Archidiacon, cel dintâiu între diaconi, un oficiu, a cărui existență se poate urmări până în secl. IV. A. avea putere mai mare decît ori care preot: conducea crescerea clerului, inspecționa pe diaconi și pe toți clericii inferiori, supraveghia ajutorarea săracilor, ajută pe episcop în cele administrative și jurisdicționale, mărturisita despre vrednicia celor ce aveau să se chirotonească, vnedici ținea locul episcopului în sinod, ba mai apoi judeca și cauzele disciplinare și criminale ale preoților. Abusul de puterea aceasta mai apoi a provocat restringerea ei. În resărit puterea A.-lui a trecut mare parte la cartoflance. În Constantinopol A. mai pe urmă mai avea numai să aplice unele ce se iviau între clericii curții împărătesci.

Archidieceasă, provincie bisericească în fruntea căreia stă un arhiepiscop. La început A. era formată din mai multe diecese, în frunte căte ou un episcop, având și arhiepiscopul diecesa sa. Astăzi numirea archidieceasă nu exprimă decăt un titlu de onoare între celelalte diecese, ce formează o mitropolie, și nicidecum vr'o prerogativă. V. diecesa, mitropolie, patriarhie.

Archiduce, titlul principilor din Austria, purtat pe baza unui document falsificat cam pe la a. 1356, pretins din 1156. În acest document principilor austriaci, pe lângă acordarea rangului, imediat după principii electorali ai Germaniei, li-se dau o mulțime de privilegii, cari însă din partea imperiului german n'au fost recunoscute decăt în a. 1453 sub împăratul Frideric III. (1440—93). Astăzi încă fiecare membru al familiei imperiale și regale din Austro-Ungaria poartă acest titlu.

Archiepiscop, se numiau în vechime episcopii bisericilor celor mai de frunte, cum au fost bisericile, cari mai apoi s'au chieimat patriarhale. Mai târziu, dezvoltându-se sistemul mitropolitan, numirea »archiepiscop» s'a identificat cu cea a

numirii »mitropolit«. (Despre aceasta v. *Mitropolit.*) Astăzi numirea A. este un simplu titlu de onoare, fără prerogative juridictionale (v. *Arhidieceasă*); totuși sunt și arhiepiscopi diecesani, cari nici nu sunt supuși vr'unui mitropolit, nici nu sunt mitropoliți alți episcopi. Așa s. e. arhiepiscopul armenesc de Lemberg.

Archiepiscopat, corporațiunea episcopilor diecesani în fruntea cărora stă un arhiepiscop. Astăzi atare corporațiune juridictională de fapt nu există, trecând atribuțiile arhiepiscopilor la mitropoliți.

Archieraticon, carte rituală în care se cuprind așezămintele acelor servicii și ceremonii sacre, săvârșirea cărora este rezervată proprie numai arhierelui, cum sânt s. e. chirotoniile treptelor ierarhice; sfințirea bisericii, a mirului, binecuvântarea vaselor și recuisitelor sacre ș. a.

Archieru, (*grec.*) mai marele preot, episcop, (v. ac.) Titlul de A., după obiceiul din România, în sens propriu se dă Prelatilor cari au primit consacarea episcopală, dar cari n'au diecesă ori eparhie. Va să zică aceștia sânt episcopi adeverați, însă fără de juridicțiune episcopescă. Sânt dintre chorepiscopii de cari vorbese can. 10 al sinod. antiochian, și întocmai ca episcopii, numiți mai înainte în apus in *partibus infidelium*, iar acuma titulari. Până la 1873, A.-eii din România purtau titluri străine, ca Sevastis, Sinadon, Edesis etc.; de atunci încoace însă poartă titluri dela orașe din țeară, anumit: Craioveanul, Piteșteanul, Ploieșteanul, Galațeanul, Berladeanul, Bacauanul, Rîmniceanul și Botoșeneanul, opt fiind de toți cu numărul. Se numesc A. locotenenti, după atribuțiunile lor de a fi într'ajutorul episcopilor eparhioți, locuiesc însă aproape toți în București, unii fiind de presinte profesori la facultatea de teologie, iar alții ocupând alte funcțiuni eclesiastice. Ei toți sânt de drept membri ai s-tului Sinod, din partea cărui se și aleg în sensul, că pentru fiecare vacanță se propune guvernului o listă de trei persoane, dintre cari apoi guvernul alege una și o supune sancționării Regelui.

Archigenes, chirurg din Apameia Siriei, a trăit pe timpul lui Traian în Roma. Fragmente din scrierile sale se află la Aëtius și Orobasiu.

Archigonia, v. generațiune spontană.

Archilochos, poet liric grec din Paros, a trăit pe la 700 a. Chr.; sărăcia și multele nenorociri, ce l-au ajuns încă din tinerețe, au cauzat, că poeziile sale sânt pline de batjocură asupra lumii și de defaimarea prietenilor săi. A. a introdus primădată versul iambic. Cei vechi l-au pus pentru genialitatea sa alături cu Homer, Pindar și Sophocle. Fragmente din poeziile sale se află la Bergk: »Poetae lyrii graeci«.

Archimandrit, (*grec.*) mai marele mănăstirii. În apus se numese *abbas*, (*ehald.* = părinte, abate). Puterea lui juridictională difere după timp și țeară. Sânt A.-ți, cari au putere aproape egală cu a episcopilor.

A. *consistorial* este în Bucovina cel dintăiu demnitar bisericesc după arhiepiscop, și locțiitorul lui în agendele singuratiche ale administrațiunii diecesane, de unde și titlul de vicar general. După depunerea jurământului de fidelitate și de ascultare primesce la inaugurare în oficiul său hirotesia și ca distincțiuni cuveante

demnității sale: epigonatiul, crucea de piept pe cordea roșie și toiagul împreună cu mitra arhimandritească. Titlul de A. cu cruce de piept pe lanț de aur se dă călugărilor protosinceli pentru merite și viață exemplară. A. cu cruce poate primi și mitra ca distincțiune deosebită.

Archimede, fizician și matematic celebru al antichității (287—212 a. Chr.) S'a născut și a trăit în Siracusa. Descoperirile sale pe terenul fizicii sânt de cea mai mare însemnătate (principiul numit al lui A., după care ori ce corp, cufundat într'un fluid, suferă de jos în sus o apăsare de mărime egală cu pondul fluidului delăturat; legea echilibrului la pârghii, aflarea centrului de greutate la figurile plane). A. a pus basă la studiul despre echilibrul corpurilor solide și lichide (statica). Cu mașineriile, inventate de el, Siracusa a fost apărată cu succes 2 ani contra Romanilor în al 2-lea reșoiu punic. Dintre aparatele inventate de A. cunoaștem: șurupul de ridicat apă, sistemul de roțile (scripețul), șurupul fără fine, pârghia, globul ceresc, ce prin învârtirea unei manivele reprezintă întoarcerea planetelor în jurul pământului. În matematică: a aflat, că π sau raportul periferiei către diametrul aceluiași cerc stă între $3\frac{1}{7}$ și $3\frac{10}{71}$, dându-ne astfel chipul de a calcula perimetrul și aria cercului; a studiat însușirile curbei, descoperite de el: spirala lui A., cuadratura (aria) elipsei, parabolei; eubatura (volumul cubic) sferei, coidului și sferoidului. Mândria sa era descoperirea, că volumele cubice ale: conului, emisferei și cilindrului, cu baze și înălțimi egale, se raportă ca 1 : 2 : 3. Ca amintiro de aceasta a lăsat să i se pună pe mormânt un cilindru, învâluit de o sferă. Despre încrederea, ce însuși o avea în forțele-i suletesci, mărturisese zicerea sa: »dați-mi un punct fix în univers și vă ridic pământul!« A murit la dărimarea Siracusei prin Romani în a. 212 a. Chr. Ultimele-i cuvinte, adresate soldatului, ce l-a găsit desenând în năsip, au fost: noli turbare circulos meos! Diu numeroasele-i scrieri cele remase le aflăm în traducere franceză de Peyrard, (Paris, 1808), germ. de Nizze, (Stals. 1824).

Archioficii, oficii principale, de frunte.

Archipelag, mare de insule, precum și grupe de insule, s. e. A. indic, A. Tahiti, A. Mulgrave etc.; special A. grecesc (Marea Egeică), partea Mării Mediterane aflătoare între Grecia, Asia mică și Turcia, care cuprinde insulele: Creta, Eubea, Sporadele și Cicladele.

Archipresbiter, cel dintăiu între preoți, la Greci și protopresbyteros, mai apoi și protopapas; avea să înlocuiască în funcțiunile sacre pe episcop, când acesta era împiedecat. În cele administrative avea puțină parte. Existența acestui oficiu se poate urmări până în secl. IV. Întru început în fiescecare diecesă era numai un A. Mai târziu diecesele s'au împărțit în mai multe districte, și în fruntea fiescecăruia încă s'a pus câte un A., care avea să supravegheze activitatea clerului districtual și să se îngrijească de executarea hotărârilor episcopesci și sinodale. Oficiul acesta există încă și astăzi.

Archipresbiter se numesc în Bucovina prepositul bisericii catedrale, și priorul corului din stânga arhiepiscopului; el primesce, după depunerea jurământului de fidelitate și de ascu-

tare, hirotesia și ca distincțiune epigonatiul și crucea de piept pe lanț de aur. Archipresviter mai este aici, ca și numele de protopop, un titlu de onoare ce se dă protopopilor, respective presbiterilor (preoților) binemeritați. Când se dă presbiterilor dreptul de a purta numai epigonatiul (nabedernicul), ei se numesc simplu protopresbiteri sau protopopi; dacă primesc însă pe lângă epigonatiu încă și o cruce pe lanț de aur, ce o poartă pe piept, se întitulează A. sau protopresviteri cu cruce sau *staurofori*, și de mai capătă încă și mitra, se numesc cu mitră sau *mitrofori*.

Archisperme, numire dată de către Strasburger Gymnospermelor, voind să arate printr'aceasta deosebirea ce este între aceste plante, cari formează grupul cel mai vechiu, primordial, și tot odată cel mai inferior dintre toate plantele cu semință (Spermaphyte = Fanerogame), și între *Metasperme* (Angiosperme), cari au apărut mai târziu pe pământ și sunt mai superioare. [E. T.]

Archit, numirea română a plantei *Clematis Vitalba* L. (V. ac.)

Arhitectură, (*grec.*) arta de a concepe, plănui și executa clădiri în mod potrivit scopului, pentru care se fac. Cea mai veche dintre artele plastice și cea mai fidelă reprezentantă a vieții culturale a diferitelor popoare și timpuri. Cuprinde două grupe mari de monumente arhitectonice: clădiri *religioase* (temple, biserici etc.) și *profane*, (palate, teatre, muzee, porți, casteluri etc.) După anumite forme primitive ale modului de clădire, cari exprimă caracterul general al artei la un popor într'o anumită epocă, se deosebesc diferite *stiluri* (v. stil arhitectonic). În înțeleș mai larg aparțin A.-rii și construcțiunile (v. ac.) de poduri și șosele, A. navală etc.

Arhitect, șeful conducător al lucrătorilor ce execută o clădire sau o operă de artă, comandând el cum trebuie executat ca formă și trăinicie. Din timpurile vechi A.-ul a fost întocmitor de planuri și conducător de execuție. Ca unul ce trebuia să întocmească proiecte de palate, și cum palatele în vechime erau și *cetăți* de apărare, A.-ul a fost adese chemat a face nu numai proiecte de palate cu toate amănunțele de decoruri sculptate sau zugrăvite, dar și a închipui felul de apărări, legând lucrările palatului sau castelului cu acelea de apărare. De aci amestecul A.-rii în lucrările militare de apărări, și atât în timpurile vechi cât și în cele mai moderne, găsim pe arhitecții chemați a săvârși mari lucrări de gen militar. Astfel Romanii avură pe Apollodor Damaschinul mare arhitect, care a făcut podul peste Dunăre la Severin, pentru a înlesni trecerea trupelor lui Traian; iar în timpuri mai moderni Francezii avură pe arhitectul Vauban, care a făcut fortificațiile Meșului. A.-ul trebuie să fie cunoscător al tuturor științelor și artelor, de aceea Vitruvius spune, că un A. trebuie să cunoască: matematicile, medicina, musica, științele fizico-naturale, astronomia, arta militară etc., căci e chemat a calcula clădirile, a le întocmi în condiții sănătoase, a face teatre cu bună acustică, a alege materiale și a le examina etc.

Arhitectonic, ce corespunde regulilor artei de a clădi.

Arhitectură navală, (marină) știința de a

construi bastimente, practicate de constructori, cari poartă numele de ingineri de construcțiuni navale. Fiecare marină de reșboiu are un serviciu mai mult sau mai puțin întins de construcțiuni navale cu un corp de ingineri constructori și ingineri mecanici, cari sunt ofițeri. Arsenalul, unde se construiesc și se repară vasele, se numește *șantier* de construcțiuni navale. Marina română are un corp de ingineri navali și un mic șantier la Galați. La Severin guvernul român posedă un șantier pentru construcțiuni și reparațiuni de vase de Dunăre pentru marina comercială a statului. [Constant B.]

Architrav, (*grec.* Epistylon), în arhitectură grinda de jos a coronamentului, așezată de-a dreptul deasupra capitelor columnelor sau pilastrilor, suportând coronamentul. Când în loc de o grindă orizontală ia forma unui arc, atunci se chiamă archiboltă.

Archiva, (*grec.*) hârțile și condicele, cari privesc referințele, istoria și dreptul unui stat, a unei țeri, comunități, autorități sau familii. A. se numește și locul, unde se păstrează aceste colecțiuni.

„**Archiva**“, numele mai multor foi rom. Mai remarcabilă: A., *organul societății științifice și literare din Iași*, înființată în 1889, câteva luni după înființarea societății, atâtău sub direcția lui H. Tikin pentru partea literară și Dr. Eug. Rizu pentru partea științifică, acest din urmă înlocuit după moarte cu Dr. Nic. Leon; dela 1893 revista a trecut sub singura direcție a lui A. D. Xenopol; ea apare la 2 luni în fascicule de 8 coale mari în 8° și cuprindea în primii ani în partea literară numai studii literare, istorice și filologice; dela 1893 s'a adaus și literatură estetică, poezii, romanele. Partea științifică conține nu atât studii speciale științifice, ci mai mult partea lor generală. În afară de acești articoli mai cuprinde dări de samă, documente istorice și diverse notițe literare și științifice. Ca colaboratori mai însemnați dintre cei morți cităm pe Gr. Cobălcescu, geolog, N. Beldioeanu, poet și archeolog; dintre cei în viață: A. D. Xenopol, istoric, P. Rîșcanu, istoric, H. Tikin, filolog, A. Philippide, filolog, Gh. Ghibănescu, istoric, Boniface Hêtrat, d-ra A. Chernbach, I. Laur, A. C. Cuza, Spiru Hasnaș, poezii și literați, Dr. Bogdan, antropolog, V. C. Buțureanu, mineralog, Dr. N. Leon, zoolog; Gr. C. Buțureanu, antropolog. Tiragiul revistei: 1000 exemplare.

Archivele statului din regatul român. Direcțiunea generală a A. statului, aflătoare, în capitala României, s'a format din mai multe servicii: 1) din A. statului, care a început să funcționeze, atașată fiind pe lângă ministerul de interne, din 1830. În A. statului se păstrau dosarele, registrele, condicile și sigiliile diferitelor autorități; 2) din *Comisiunea documentală*, înființată la 1842, pentru scopul de a clasifica, inventoria, și transcrie în condici documentele de proprietate ale mănăstirilor pământene; 3) din *alte două Comisii* instituite în 1863 una, și în 1864 alta, pentru regularea documentelor de proprietate ale mănăstirilor închinată. A. statului, Comisiunea documentală și A. din Iași (a Moldovei), se combină în 1862, și prin decretul domnesc Nr. 949 dela 31 Oct. se constituie prin regulament în: *Diracțiunea generală a A.*

statului, care numire o poartă până astăzi. La 1864 desființându-se comisiunile pentru regularea documentelor proprietăților mănăstirilor închinatelor, atribuțiunile lor trec la direcțiunea generală a A. statului, care primesce toate documentele și dosarele dela conservatorul comisiunii. La 1869 prin decretul domnesc Nr. 503 din 4 Mart., se fac câteva modificări neesențiale în regulamentul serviciului direcțiunii generale a A. statului. În vederea echilibrării bugetului se face și la 1872, și chiar și în anii mai din urmă, unele modificări în privința personalului de serviciu. Astăzi direcțiunea generală a A. statului este împărțită în trei secțiuni: 1) *Secțiunea istorică* (și secretariatul), ale cărei atribuțiuni speciale sînt de a conserva, clasifica și inventoria actele istorice, a cerceta și a dobândi acte de această natură din țeară și din străinătate, a lămurii materialurile adunate și a face lucrările cuvenite pentru publicațiunile istorice, a îngrijii de biblioteca serviciului, a ține corespondența serviciului, a purta grija de personal, material, local, mobiliar, fonduri, contabilitatea serviciului. 2) *Secțiunea bunurilor publice* se ocupă cu clasificarea și inventorierea actelor de proprietate ale statului (sineturi, planuri, hotărnicii), le comunică ministerelor pentru susținerea drepturilor statului în procesele sale. 3) *Secțiunea de stat*, conservă dosarele, registrele, condicile și sigiliile instituțiilor publice, cari se depun în A. spre conservare, în mod legal după 30 de ani dela actualitatea lor, când se scot din us. Atribuțiune specială a funcționarilor A. statului este cunoașterea paleografiei române. Dela existența A. personajii mai însemnate cari au condus acest serviciu sînt: I. Heliade-Rădulescu (1830), Gr. Bengescu (1862), Cesar Boliac (1864), Gr. N. Manu (1869), C. Aricescu (1870), B. P. Hașdeu, dela 1876.

„*Archivul pentru filologie și istorie*”, revistă științifică, înființată de T. Cipariu și apărută la Blaj în a. 1867—1871 (4°, în total 800 pag.); pe lângă un material bogat de documente istorice și de monumente vechi de limba românească, A. conține o samă de articoli filologici și istorici de importanță, cari ne dau sinteza direcțiunii etimologice-puriste, basate pe studiul istoric al limbei române, direcție atunci atât de puternică, pe care o reprezenta T. Cipariu. Aci aflăm o serie de articoli despre ortografia română, despre limbă (Elemente străine în limba română, limba rom. de aži și deunăzi, limba latină, studiu de lingvistică comparativă), descrițiuni topografice-istorice (Blaj, Reșinari etc.), cercetări și tractate speciale asupra vieții și operelor lui G. Șincai, Clain și P. Maior, despre libertatea conștiinței în Ardeal, gramatiștii și ortografiștii români etc.

Archon, în mai multe state ale Greciei antice, dar mai ales în Atena după apunerea vechiului regat (1068 a. Chr.), titlul celui dintâiu funcționar public (magistrat). În Atena era la început numai un singur A. pe viață din familia reg. a lui Kodrus; pe la 752 arhonatul fu redus la 10 ani; 714 se deschise aceasta demnitate tuturor nobililor (Eupatriștilor); 683 fu restriins arhonatul la un singur an, și se împărți între 9 membri (arhonți), cari dela întroducerea reformelor lui Solon (594) se alegeau din clasa cea mai bogată, dela Kloisthenes se ale-

geau prin soarte, până-ce, după resboaiele persice, Aristides făcu accesibilă această demnitate tuturor cotățenilor. Deja Solon știrbi în măsură considerabilă vechia însemnătate a A.-lor, potestatea legislativă și administrația publică trebuiră să o împartă cu senatul celor 400 și cu adunarea poporului. După depunerea demnității, A. cu purtare corectă devenia membru al areopagului. [ut.]

Archytas, fiul lui Hestiāos sau al lui Mnesagoras din Tarent. A fost filosof pitagoreic, matematic și bărbat de stat; contemporan cu Plato; activitatea sa cade între anii 400—365 a. Chr. A fost un caracter moral, care în anticitate era considerat ca model neîntrecut în înțelepciune, temperanță, blîndeță și filantropie. Lui i se ascriu mai multe probleme matematice; se ăice, că ar fi încercat a determina circumferința pămîntului; i se ascriu mai multe produse de mecanică. [Pl.]

Arciera, *garda* personală a unor monarhi: a împăratului din Austria, a regelui din Bavaria etc.

Arcis sur Aube, (pron. arsi-sir-òb), capitala unui arondisment în dep. francez Aube, 2922 loc. Locul de nascere al lui Danton, căruia la 1886 i s'a ridicat aci un monument. În 20 și 21 Martie 1814 victoria aliaților sub Schwarzenberg asupra lui Napoleon I. Industrie textilă.

Arciszewski, *Cristof*, beliduce polonez sub regele Sigismund III. Intrînd în serviciul armatei olandeze, s'a distins și a devenit guvernor al Brasiliei, luate dela Portugezi. Intorcîndu-se acasă a fost numit general de artilerie sub regele Vladislav IV.; † 1656.

Arcitenens, (ținător de arc), în mit. romană e predicatul lui Apollo, ca Săgetător (zodia).

Arco, oraș în Tirol lângă lacul Garda, stațiune climatică, 3785 loc.

Arcole, sat lângă Verona, aproape de rîul Adige, 1660 loc. Vestit prin victoria dela 15 pînă 17 Nov. 1796 a lui Bonaparte asupra Austriacilor sub Alvinczy.

Arçon, *Jean Claude Eléonore Lemicaux d'*, inginer franc., n. 1733 în Pontarlier, a inventat la 1780 bateriile plutitoare, a condus, cu ocașiunea invasiunii Francezilor în Holanda, sub comanda lui Dumouriez, operațiunile contra mai multor fortărețe; † ca membru al senatului în 1 Iulie 1800. Opul său principal e: «*Considérations militaires et politiques sur les fortifications*», 1795.

Arcosa, gresie formată de cuarț și feldspat, ia nascere prin descompozițiunea rocilor granitice și gneissice.

Arctic, (*grec.* = urs). Regiunile polare din emisfera nordică se numesc A., deoarece cad aproape de constelațiunea *Ursei*. [B. V.]

Arctice, *țerile* — ținuturile aflătoare în launtrul cercului polar nordic, îndeosebi arhipelagul arctic american, cuprinșend Grönlanda, țeara Grinell, ins. Parry, țeara Baffin, Sommerset, Prince Albert, Victoria și Banks, apoi: Spitzberga, Novaja Senlja, țeara lui Francisc Iosif, Siberia nouă și țeara Wrangel. Suprafața acestor țeri se socotesc cu 3.720,835 km². Țerile arctice — afară de Grönlanda și unele locuri ale Americii arctice — sînt nelocuite. Pentru explorarea țerilor arctice și în special pentru aflarea pasagiului nord-vestic s'au întreprins o mulțime de expedițiuni ca a lui Frobisher (1577), Davis

(1587), Hudson (1610) și Baffin (1616); în timpul mai nou Parry (1819), M'Clure (1850—51, descoperitorul pasagiului nord-vestic), Kane (1853—55, descoperitorul mării polare), Hayes (1861), Long (1866), Hall (1871 ajunse la 82°), Nares (1876 până la 82° 27'), Lockwood (1882 până la 83° 24'), Nordenskjöld (1883), Nansen (1888—89 și 1894 până la 1896 până la 86° 14'). André voiesce să ajungă la polul arctic cu ajutorul balonului. Lit.: Hellwald, Geschichte der Nordpolfahrten (1879), Mitteilungen der internationalen Polarkommission (1881 seqq.), Nansen, In Nacht und Eis (1896/7).

Fauna și *Flora* țărilor A. v. la Circumpolară, regiunea.

Arctium L. sau *Lappa* Juss., (botan.) gen de plante erbacee ale Europei și Asiei temperate din fam. Compositelor, trib. Cynaroideae, cu involucrul subulat-globoidat. În țările române cresc mai multe specii de A., toate cunoscute sub numirea vulgară de brustur, s. e. *A. majus* Schk., *A. tomentosum* Schk. ș. a. [A. Pr.]

Arctos, (grec. ursă) constelațiune, v. Ursa mare.

Arctostaphylos uva ursi Spr., plantă din fam. Ericaceelor, crește în țările nordice, produce boabe roșii de mărimea coacăzei și de un gust plăcut; frunzele se folosesc ca medicament la morbi de beșică sub numirea *Folia uvae ursae*, ele conțin arbutin, sunt acrii și ceva amare.

Arcturos, (Arcas), după mitol. greacă fiul Calistei, țină de lună, care — după-ce dela Zeus a născut pe A. — prin Hera a fost strămutată în ursă și luată în goană de fiul ei A. Zeus i-a pus pe amândoi pe ceru în stele. A. în astronomie e o stea de prima mărime în constelațiunea Bootes, urmează după constelațiunea Ursa mare (carul mare), se numește păzitor de ursă. Arcas, Arcturus (din arctos = ursă) și Arctophilax sunt identici (v. Arthur și mit. celtică). [Atm.]

Arcubalista, armă, arc fixat pe pat.

Arceuil, sat lângă Paris, 6435 loc.; apaduct însemnat, zidit de Maria de Medici pe ruinele unui apaduct din timpul Romanilor.

Arcuș, sau arc, unealta cu care tragem preste coardele unor instrumente musicale pentru a produce tonuri. Părțile A.-lui sunt: bagheta, pém, scaunul, șurubul și vîrful.

Ardea, (zool.) v. Bătlan.

Ardea, capitala Rutulilor în Latium, unde — după tradiția romană — resida Turnus, regele Rutulilor. 442 a. Chr. au întemeiat Romanii colonie în A., 311 fu nimicită; ađi i se mai cunosc ruinele lângă localitatea cu același nume.

Ardeal, (magh. Erdély), este în general numele popular al Transilvaniei (v. ac.) În acest sens se folosese și în cronicarii nostri, numai că unii din ei numesc cu acest nume, afară de Transilvania proprie, și ținuturile Ungariei, cari sub principii ardeleni au aparținut A.-lui. În gura poporului sub A. nu se înțelege întreagă Transilvania, ci numai centrul și partea resăriteană a ei. Celelalte părți au numiri deosebite, precum *Țeara Bârsei*, a *Oltului*, a *Hațegului*. Astfel Ūltenii de pe la Făgăraș trecând Olt Țic, că merg în A.; nici Moții nu se consideră a face parte din A.

Ardeb, măsură veche de bucate la popoarele orientale, cu deosebire la Egipteni. *A. de Cairo*, unica măsură legală de A. 183 l. (133 $\frac{1}{2}$ până 138 kg. grău.)

Ardèche, afluent din dreapta al râului Rhône în Franția. După acesta se numește departamentul A., cuprinzând partea nord-estică din Languedoc, 5555 km², 371,269 loc.; 3 arondismente, capitala Privas. Climă foarte caldă, priicoasă fructelor sudice. Renumite argășitorii, fabrici de hârtie, cultură de mătăsă.

Ardeiu, numirea populară a plantei *Capsicum annuum* L. (v. ac.)

Ardela, schit ruivat în Rom., pe moșia Tarcău, pl. Bistrița, j. Neamțu.

Ardolean, *Ioan Dr.*, preot gr.-cat. român în Ciulesci, cott. Bihor; n. 1850; a studiat teologia în Roma în colegiul S. Athanasiu, unde a primit și titlul de doctor în filosofie, s'a hirotonit 1875. Reintorcându-se din Roma a fost profesor la gimnaziul din Beiuș și Blaj, însă la cererea ministrului de culte și instr. publ. a trebuit să părăsească acest post. În Roma a colectat multe documente încă neadate, referitoare la națiunea română și diecesa gr.-cat. română din Oradea mare și pe baza acestora a scris: »Istoria dieceșii române gr.-cat. a Orađii maris. [†]

Ardeleana, joc special ardolean, care în Transilvania are și alte numiri după ținuturi, cum Abrudeana, Someșana ș. a. În multe părți se numește simplu: de mână sau de învîrit. A. se joacă de obicei de o păreche, adecă de un bărbat și o femeie; părechile se grupează în șir sau în cerc, una lângă alta. A. are două părți: una, cu care se începe jocul, mai lină, cu pași anumiți, făcându-se un fel de înaintare în cerc a părechilor; după aceasta urmează partea a doua, repede, cu învîrituri, când bărbatul învîrte femeia pe sub mână. În decursul jocului bărbatii obicinuesc a striga sau a chii versuri populare, după tactul muzicii.

„**Ardeleana**“, *institut de credit* în Orăștie (Trs., cottul Hunedorii), înființat 1885 la inițiativa actualului director exec. Dr. I. Mihuc cu capital soc. de 40,000 fl (în acții à 50 fl.); după 10 ani (1895) A. arată: Capital soc. 100,000 fl. Fonduri de rezervă 72,769 fl. 82 cr. Depuneri 628,462 fl. 08 cr. Revirement 3.171,718 fl. 49 cr. Profit 21,513 fl. 58 cr. Dividenda 10 $\frac{1}{2}$ %. A. are o conducere solidă și contribuie an de an cu sume considerabile pentru scopuri culturale și de binefacere.

Ardennes, munți între râurile Mosel, Maas și Sambre, până la 650 m., în parte cu pășuni și cu văi adânci și fructifere; însemnați prin bogăția de metale și uscate straturi de carbuni de piatră, cari se găsesc dealungul părților nordice. După munții Ardennes se numește departamentul francez *Ard.*, 5252 km², 324,923 loc.; 5 arondismente, capitala Mézières. Canalul de A. leagă râurile Aisne și Maas, 105 km. lung.

Ardere, (*combustiune*), în sens mai larg este ori ce proces chimic însoțit cu fenomene de căldură și lumină, iar în sens mai restrins este un proces de oxidațiune vie, dând nascere la căldură și lumină. Din punct de vedere științific, fenomene de combustione sunt și cele neînsoțite de căldură și lumină apreciabilă, s. e. oxidațiunea metalelor, fenomenele intime ale respirațiunii, fermentațiunile, putrefacțiunile. (V. și combustibile.)

Arderea fumului, obținerea de gazuri incolore la combustionea diferitelor materiale. Aceasta

e de foarte mare importanță pentru sănătatea ținuturilor învecinate, dar nu produce totdeauna avantaje la cantitatea combustibilului. Există o mulțime de aparate de acest fel, dar rezultatele depind în cea mai mare parte dela dibăcia fochistului. Cele mai însemnate aparate sînt de: Fränkel, Cario, Strupler, Donneley, Adam, Haupt, Ten-Brink etc.

Arderea spontană, pretinsă aprindere de sine și ardere a corpului omenesc, fără a fi fost aprins, mai cu samă la bețivi. Imposibilitate.

Arderea morților, (cremațiunea cadavrelor). Înarmormentarea este modul cel mai vechiu al depărtării și al distrugerii cadavrelor, ea a precedat arderea morților, căci focul a fost descoperit tîrziu și a fost apoi mult timp conservat cu mare dificultate. Nu numai lipsa focului, ci și sentimentul de respect, de venerațiune, de iubire, a împins popoarele cele mai vechi la înarmormentarea morților în apropierea locuinței lor sau la conservarea corpului în totalitatea sa (mumii). Tot acest sentiment a devenit cauza arderii excepționale a morților la unele popoare resboinice antice, la Mexicani, Indi, Greci, Romani, pentru ca să poată aduce la căminurile lor osemintele acelor, cari au căuțt luptând pentru patrie. Dela câmpul de resboiu cremațiunea a fost importată în cetăți și a intrat în obiceiurile unor popoare, unor caste. După aparițiunea creștinismului cremațiunea a dispărut din occidentul Europei. În seclul trecut unele orașe au luat o întindere mare, fără ca totdeodată să se aleagă pentru înarmormentări terenuri destul de vaste, populația din incinta cetăților s'a înmulțit și micile cimitirii din jurul bisericilor au devenit insuficiente, mormintele vechi s'au deschis pentru înarmormentări noue, înainte de a fi transformate în țerină cadavrele aflate în ele. Cimitiriile au fost acuzate, că produc boale, și administrațiunile publice au căuțt mijloace de îndreptare, nu prin îmbunătățirea cimitirilor, ci prin propunerea desființării lor. După marea revoluție franceză, în timpul primei republice, consiliul celor cinci sute a însărcinat o comisiune cu studii asupra arderii morților; raportul acestei comisiuni, redigat de Cambry, n'a avut însă nici un rezultat practic, și numai în a doua jumătate a seclului curent s'au format succesiv în Italia, Francia, Germania, Elveția, Belgia, Austro-Ungaria asociațiuni, cu scopul de a face propagandă pentru arderea morților. Cremațiunea modernă, recomandată de aceste societăți, difere de cea a antichității și de ceea, care se mai practică astăzi în India orientală, rugul de lemne este înlocuit printr'un templu cremator, în care se află un cuptor construit pentru arderea repede a cadavrelor, cuptor încălțit prin diferite combustibile, prin lemne, cărbuni, gaz luminător. Cel mai perfect aparat cremator a fost construit de Reclam și Siemens; în acest aparat cadavrul se arde prin aer atmosferic încălțit la 1200° C. într'o oară. Cu toată activitatea societăților pentru arderea morților, numărul cadavrelor omenesci, cari astăzi se ard în toată Europa, este neînsemnat, ca și numărul templelor crematoare, dintre cari în cele din Milano, din Paris și din Gotha se incinerează din când în când câte un mort. Afară de Milano se mai află crematorii în 20 alte orașe italiene.

Chiar dacă nu s'ar opune cremațiunii obiceiurile religioase, cultul morților devenit tradițional la toate națiunile creștine și legislațiunea mai multor state, totuși nu s'ar pute generalisa acest mod de distrugere a cadavrelor omenesci, din cauza dificultății de a se construi și a se întreține în fiecare comună rurală câte un aparat cremator. Nu vorbim de obiecțiunile făcute din punctul de vedere medico-legal, că la arderea morților dispar urmele multor morți violente, provocate prin crimă, care astăzi se pot descoperi după deschiderea mormentului. Arderea morților nu satisface o necesitate igienică. Înarmormentarea într'un cimitir bine așezat și bine întreținut este un mod salubru de depărtare și de distrugere a cadavrului, pămîntul absoarbe emanațiunile volatile și lichide produse prin descompozițiunea corpului. Aceeași oxidațiune, care distruge corpul într'un timp foarte scurt prin flacări, îl distruge în morment într'un timp cu mult mai lung, corpul oamenilor decedați de boale infecțioase pierde în pămînt facultatea de a comunica boala altor persoane. Un cimitir bine întocmit și bine administrat nu infectă nici atmosfera nici vinele suterane de apă, microorganismii patogeni din cadavre nu se infiltră în apele suterane, cadavrul se transformă în morment în țerină fără a vătămă pe cei vii. Să aducem dar cimitiriile în condițiuni igienice și să respectăm aceste asile ale morților, unde le oferim tributul venerațiunii și iubirii noastre.

[I. Felix.]

Ardesic, rocă, e un sist argilos, care se separă în lame subțiri; se întrebunțează pentru a acoperi case și pentru facerea plăcilor de scris.

Ardilan, ținut în Persia vestică. Capitala Sihna.

Ardioae, *ardeoane*, un soi de struguri foarte dulci, cu boabe dese, a căror coajă e de o culoare ruginie; în Ardeal se chiamă și iorgovană sau iordovană. (Et. M. Rom.)

Ardres, (pron. ardr), oraș fortificat în departamentul francez Pas de Calais, arondismentul St. Omer, (1886) 1316 loc.; aici a avut loc înțalnirea lui Francisc I. de Francia cu Enric VIII. de Anglia la a. 1520.

Arduin, (Harduin), marchion de Ivrea și rege de Italia, pentru ținuta sa arbitrară fû pus de papa Silvestru II. sub interdict cu consensul împăratului Otto III., după moartea căruia fû ales de un partid al nobililor din Italia super. rege al Longobardiei (1002), bătù la 1003 pe Otto de Carintia și pe cont. Ernst de Austria; iar la 1004 merse contra lui Henric II. După retragerea Germanilor deveni iarăși regele Italiei, mai tîrziu, strimtorat și părăsit de ai săi, se retrase în mănăstirea Fructuaria. † la 1016.

Area, (lat.) plan, suprafață, arie.

Area Celsi, (Alopecia areata), căderea părului capului, ori și a altor părți de piele coperite cu păr, în figuri circulare. Causa acestui fel de alopecie încă nu e cunoscută.

Areal, suprafața unui teritor mai mare, s. e. comitat, district, provincie, țeară.

Areca, gen de plante din fam. Palmierilor, cu vr'o 25 specii în Asia și Australia tropicală. Cea mai cunoscută e *A. Catechu* L., înaltă până la 18 m., cu frunze lungi până la 4 m.; crește în India estică. Fructul — nucă de mărimea unui ou de găină — conține un singur simbur, pe

care îl consumă indigenii în credința, că conservă dinții, gingiile și curățenia gurii. Despre extractul și tinctura, ce se prepară din această nucă, v. art. Catechu.

Areful, (*Ariful*), mai multe localități în Rom., j. Argeș: 1) Sat și com. rur. în pl. Lovișteea, 1175 loc. Are 2 biserici și o școală primară rur. În apropiere de sat sunt ruinele cetății lui Vlad-Tepeș; tot aici se află și isvorul A. cu apă de pucioasă, în care predomină magnezia carbonică. 2) Munte în pl. Lovișteea, în a cărui apropiere isvorește riul Argeș. 3) Plaiu desființat la 1834 și unit cu pl. Lovișteea. 4) Trecătoare și pichet de graniță înspre Transilvania.

Areia, (*Aria*), ținut al Persiei vechi, pe la Herat, cu riul Arcios (Heri Rud).

Areios, în calendarul Bithynilor luna a 7cea, 23 Iunie până 24 Iulie.

Arelat, țeară nunită dela capit. Arelate (franc. Arles), dealtmintrea: *Burgundia cisjurana*, adevă Burgundia dincoace de muntele Jura. Intemeietorul a fost contele Boso, care fu ales de rege prin episcopii Franței sud-estice în 880. Rudolf II. a unit țeara cu Burgundia dincolo de Jura în 930; iar Rudolf III., care n'avea descendenți, a testat-o împăratului german Conrad II., acesta apoi alege rege pe fiul său Henric III. De atunci A. a format o parte integrantă a Germaniei. [T. F.]

Aremorica, numire pentru Gallia nord-vestică, astăzi Normandia și Bretagne.

Arena, (*lat.* năsip), locul de luptă în amfiteatrul roman, acoperit de regulă cu năsip. Mai târziu în general loc de luptă.

Arenaceu, termin petrografic, întrebuințat pentru a arăta originea năsipoaasă a unor roce; sin. psamitic.

Arenal, (*lat.*) teritoriu plan, ce se află lângă vulcani; lipsit de vegetație, numai oenușă și năsip.

Arenberg sau *Aremberg*, familie veche princiară, catolică. 1) A. Engelbert Ludwig, n. 1750; și-a pierdut prin pacea dela Lunéville posesiunile de dincolo de Rin, dobândind drept respalță Meppen și Recklinghausen în Vestfalia. După moartea soției sale Luisa Antoinette de Laraguais (1812) a moștenit posesiunile familiei Châlons și Burgund. super. † 1820. 2) A. Prosper Ludovic, fiul celui de mai înainte, n. 1785; preluă deja la 1803 regimul, căsătorindu-se cu o nepoată de a împărătesei Iosefina, ridicată prin Napoleon I. la rangul de princesă. La 1810 i-a fost răpită suveranitatea, obținând drept compensa o rentă anuală; dar pacea dela 1815 i-a redat posesiunile. † 1861. Fiul său *Engelbert Aug. Ant.* i-a urmat în posesiuni, († 1875); iar acestuia îi urmă ca reprezentant al familiei *Engelbert Prosper Ernst*. 3) A. August Maria Raimund, frate al celui de sub 1), n. 1753; e cunoscut sub numele de conte de *Lamarck*; a stat mult în serviciu militar francez, fiind prieten al lui Mirabeau; s'a ocupat și cu literatura. Corespondența purtată cu Mirabeau («Corespondanța între le comte de Mirabeau et le comte de Lamarck», Bruxella, 1851) e valoros isvor istoric pentru acele timpuri. † 1833.

Arênda, arêndare, locațiunea fondurilor rurale. (Din punct de vedere jurid. v. la locațiune.) *A. de moși* sunt de obicei lungi de câte 15—20—30 ani cari ocupă întreaga viață și activitate a unui

om, așa că arêndașul poate lucra pământul ca și proprietarul lui. În Rom. A.-le sînt scurte și variază între 5—10 ani, ceea ce nu este bine pentru nici unul dintre interesați, și cu deosebire pernicios pentru proprietate. Din cauza scurtăimei timpului pe moșiile mari nu se poate face oeva îmbunătățire, căci arêndașul abia a început a cunoașoe bine moșia și este scos din ea. De cele mai multeori se înlocuiesce un arêndaș vrednic prin un altul mai rău, care atras de succesele celui dintăiu, îl supraoferțază și rămâne cu moșia. Mai bună ar fi A. legată cu anumite îndatoriri, cu besman, embatic (sau emphitheusă), unde moșia embatică rămâne în folosința și stăpânirea unei și aceleiași familii, transmitându-se din tată în fiu cu consimțământul proprietarului, și usufructuarul poate dispune de ea ca și un adevărat proprietar al ei. Totuși sub impulsionea vederilor manchesteriane, și sistema aceasta a fost supusă abolițiunii și rescumpărării, ca incompatibilă cu spiritul timpului.

Arends, *Leopold Alex. Friedr.*, întemeietorul unui sistem stenografic; n. 1817 în Rakishi (Rusia); dela 1844 în Berlin; † 1882. După muncă și încercări de preste 40 ani publică «Leitfaden einer rationellen Kurzschrift», (Berlin, 1860; ed. 17. 1889) ș. a. Sistemul său a fost bine primit și în străinătate. Cf. Wendtland, »A. un seine Schule« (1883).

Areneag, (magh. Aranyág), 1) A., com. mică în Ung. cottul Arad. Se amintese deja 1608. 191 case, 1072 loc., toți Români gr. or., vorbesc numai românesce și au port românesc. Parochia regulată deja din secl. trecut, biserică de piatră (1869), școală regulată. Teritorul 7006 jug. cat.; cu păduri. Cândva s'au cultivat aici mine de aur, 1885 mine de aramă; de present sînt părăsite. Agronomie, pomărit și prăsiere de porci. 2) A. (Hernyakova), com. mică în cottul Timiș, cercul Receaș, 1127 loc., Români, Germani și Sârbi. [†]

Arenenberg, castel lângă lacul Boden, în cantonul elvețian Thurgau, posesiune a reginei Hortense, la 1839 a fost vîndut și la 1855 rescumpărat prin împărăteasa Eugenia.

Arenga La Bill., gen de plante din fam. Palmierilor, cu 5 specii în Asia și Australia tropică. Cea mai cunoscută e *A. saccharifera* La Bill., înaltă de 12 m. și cu frunze lungi de 4—5 m. în India estică și pe insulele Molucee. Din flori și din sucul trunchiului se pregătesce zahăr și vin, din mēduva trunchiului sago (v. ac.), iar din fibrele frunzelor funii și țesături; ca plantă decorativă se cultivă la noi în florăria caldă.

Arenicolae, gen de viermi inelați din familia Arenicolidae; are corp cilindric și lungăreț umflat puțin la partea anterioară; n'are nici ochi, nici antene, nici maxille; parapodiile abia vizibile sînt grupate în două orduri; respiră prin brachiile ramificate, ce atîrnă de segmentele mijlocii și posterioare în formă de mici moțuri. Potroce pe termurii năsipoi ai Europei apusene și ai Grōlandei. [B. V.]

Arenicolidae, familie de viermi din clasa Annelata, ordul Chaetopoda, subordul Polychaeta. V. și Arenicola. [B. V.]

Areografia, (*grec.* dela Ares = planeta Mars); descrierea planetei Mars; *areografic*, ce se referă la Mars.

Areola, (*lat.*) dim. dela area; plan mic, curte mică, loc în grădină; paletă de pictor; arie mică.

Areolat, (*vas*), elementele principale din lemnul tulpinelor de conifere (pin, brad, tisă, juniper, zad), sînt nise vase complet închise, purtând pe membranele păreților laterali un soi de sculpturi numite *punctuațiuni areolate*, căci se văd ca două cercuri concentrice, unul mic intern și clar, încungiurat de altul extern și obscur; aceste elemente se numesc *vase areolate* sau *tracheide*. Se mai întălesc și în lemnul altor plante afară de conifere (plop, dalie etc.)

Areometru, *Aræometru*, (*grec.*) aparat cu ajutorul căruia se măsură pondul specific al corpurilor. De interes practic sînt A.-i, cari arată conținutul în alcool, sare, zahăr etc. al unei soluțiuni. Un tub subțire de sticlă, în care se umflătură, în care e mercuriu, ori bucățele de plumb pentru a-i asigura poziția verticală la înnotarea într'un lichid. Alcoolometrul lui Gay-Lussac e potrivit așa de greu, că pus în alcool absolut (pur) cu temperatura 15° C, se cufundă pînă aproape de vîrf la un anumit punct, ce s'a însemnat cu numărul 100. Apa e mai grea ca alcoolul, e mai deasă (are pond specific mai mare). Într'un amestec de 90 părți alcool absolut și 10 apă destilată, tubul se va cufunda mai puțin; punctul acesta se înseamnă cu 90, într'un amestec de 80 la 100, și mai puțin, acest punct cu 80 ș. a. m. 70, 60, . . . 10; punctul, pînă la care se cufundă în apă pură se înseamnă cu 0. Distanțele dintre câte 2 puncte vecine se împart în 10 părți egale și aceste se numesc *grade*; gradele se subîmpart în $2\frac{1}{2}$ linii oare. Dacă într'un lichid A. se oufundă pînă la gradul 20, acela va conține 20 volume de alcool și 80 de apă, presupunînd, că nu conține alte materii străine și că temperatura sa e de 15° C. La temperatură mai ridicată lichidul e mai rar și A. se va cufunda mai mult, deși are același conținut de spirt. De aceea în tub se află un termometru, care, dacă arată mai mult ca 15° C, din gradele de spirt, observate pe scală, trebuie să mai reducem ceva; iară la o temperatură mai scădută să mai adaugem. Pentru aceste sînt table speciale. Conținutul în zahăr al unui must se măsură cu un A. gradat așa, că punctul pînă la care se cufundă în must, ce conține 20% zahăr (20 gr. zahăr la 100 gr. must), e însemnat cu 100, iară acela, la care se cufundă în must de 12% zahăr cu 60. Intre acestea se fac 40 împărțiri egale, grade, cari se mai continuă pe tub în sus dela 60 și în jos dela 100. La ridicarea tubului în lichid cu 40° corespunde crescămînt de 8% zahăr; cu 1° de $\frac{1}{6}$ %, cu 5° de 1%. Dacă într'un must A. arată 100, acela are 2% zahăr. Tot în forma aceasta se gradează A. pentru cantitatea zahărului din lapte, pentru diverse soluțiuni de săruri etc. (Cf art. Alcoolometru.)

Areopag, străvechiu tribunal în Atena, mai ales în afaceri criminale (omor, vulnerare, otrăvire, incendiere), numit astfel dela colina lui Ares, unde își ținea adunările; la însemnătate istorică se ridică A. numai dela Solon, care, 594 a. Chr., regulă întregirea membrilor și-l învesti cu drepturi nouă (inspecțiunea supremă asupra cultului, moravurilor și religiosității în viața publică și privată și grija de menținerea legilor); locurile vacante se întregiau din fostii arhontii. Partida

progresivă sub conducerea lui Ephialtes și Pericles despoia (461—460) A. de influința politică, dar după căderea celor 30 tirani A. ajunse iarăși în posesiunea drepturilor vechi. A. se susțină pînă cătră finea secl. I. d. Chr. Cf. Philippi, (Berlin, 1874). [ut.]

Areopyknometru, (*grec.*) aparat pentru măsurarea pondului specific de lichide în cantitate mică. A. este o combinațiune a Areometrului cu Pycnometrul.

Arequipa, departament în Peru, 59,017 km²., 160,282 loc. Capitala A., 60 km. departe de fern, 29,237 loc. Comerciu cu bumbac, coaje de China. Cutremure de pămînt dese. Mollendo, portul de A.

Ares, după mit. grecă fiul lui Zeus cu Hera; de origine e deu de viscol și de tempestate, mai tîrziu deu de resboiu. Simțul de ceartă al părinților s'a străplîntat în inima lui, căci numai în sfadă și în luptă avea plăcere, pentru ce Athene, dîna eterului luminos, a înțelepciunii și a artelor, l-a urît și totdeauna i-a fost în contră (sciințele sînt în contra resboiului). A., soțul, respective amozorul Aphroditei, care a iubit mult pe Adonis, plin de jalusii s'a strămutat într'un gligan și a omorît pe Adonis. A. călătorește la resboiu în armatura sa cu ornamente și în căruța, ce i-o prind feciorii sîi Deimos (frica) și Phobos (spaima), iar înaintea lor merge Eris (cearta) ca soră și amică. [Atm.]

Arese-Visconti, *Francesco conte*, politician italian, n. 1805, prieten cu împăratul Napoleon III., a mijlocit 1854—66 tractările secrete între acesta și Italia; † 1881.

Arest, deținere, închisoare. V. pedeapsă. *Mandat de arestare*, are de obiect închisoare preventivă (v. ac.) a unei persoane. Formele, sub cari în Rom. se poate da un M. de A., sînt determinate în cap. VI. al Cod. de proc. pen.

Aretaeos, medic din Capadochia; a trăit în Roma la finea secl. I. Scrierile sale au fost editate 1828 de Kühn și 1858 traduse în nemțesce de Mann.

Arete, (Astur palumbarius), v. *Ulu*.

Arethusa, după mit. grecă o nimfă dintre nereide; pe insula Ortygia lângă Syracusa a fost un izvor cu asemene nume, ce arată originea ei. A. mai tîrziu a devenit musa poemei bucolice (păstoresci). [Atm.]

Aremino, *Pietro*, poet italian, n. 1492 în Arezzo, † 1557 în Veneția; a trăit cu deosebire în Roma și Veneția. Dintre operele sale comedii: »*Il Marescalco*«, »*La Cortigiana*«, »*L'Ipocrito*«, »*La Ialantia*«, »*Il Filosofo*«, sînt pline de umor, satiră și forță dramatică; remarcabilă este și tragedia »*Orazia*«. Cele mai multe scrieri însă sînt pline de momente obscene, căte odată urmate și de ilustrațiuni imorale; așa: »*Sonetti lussuriosi*«, »*Ragionamenti*« etc. Privitor la operele și biografia sa veđi scrierile lui Mazzucheli, De Sanctis, Sinigaglia etc.

Arezzo, provincie italiană (Toscana), 3297 km²., 259,018 loc. Capitala A. (vechiul Arretium), 11,816 loc. Catedrală frumoasă, reședință metropolitană. Locul de nascere al lui Petrarca. În anticitate a fost unul din cele 12 orașe etrusce.

Argania Sideroxylon R. et S., arbore aparținător Sapotaceelor, crește în Marocco; conține

oleiu, se folosesc în industrie și ca nutreț pentru vite.

Argăsire, v. Tăbăcărie. *A. minerală*, prepararea pielor prin săruri minerale.

Argat, (*grec.* = lucrător, muncitor), tiner sau bărbat, de obicei holteiu, nămit cu plată în serviciu pe timp mai îndelungat. Se deosebește de servitor (slugă), care poate să nu muncească, pe când *A.*-ul e totdeauna la lucru. În graiul vechiu *A.* e în opoziție cu stăpân, iar slugă e în opoziție cu boier. O slugă poate să fie bătrână sau slabă, *A.*-ul e în puterea vârstei, bun la alergătură. *Argatd* se dice la o fată sau femeie, nămită pentru munca de casă, pentru alergătură și pentru trimiterea la lucru.

Arge, (*Arghc*), după mit. *grecă* numele dănci Artemis (dină de lună) pe insula Delos, și numele înseamnă: albă, lucitoare. *A.* mergând la vânat, a prefugat un cerb, și fiind-că acesta fugia prea tare, i-a strigat: dacă ai fi așa de iute și ușor ca Helios (deu de soare) âncă te voi ajunge. Helios auzind aceasta s'a mâniat, și pe *A.* a strănutat-o într'o cerboaică cu coarnele de aur și picioarele de aramă. Heracles, în serviciu la Eurystheus, căpătă a patra poruncă ca să-i aducă cerboaică (*v. ac.*) Din *A.* forma bărbătească *Arghir*. (*v. ac.*) alb (ca argintul), lucitor, strălucitor. [Atm.]

Argea, groapă, bordeiu în pământ, în oare țerancele țeș vara până, iar iarna se pun stupii. (*Et. M. Rom.*)

Argelander, *Frideric Wilhelm August*, astrouin, n. 1799 în Memel (Prusia). 1822, ca docent de astronomie la univ. Königsberg, publică interesantul său tractat »despre adevărata și păruta cale a cometei celei mari din 1811«; 1823, chemat la Abo în Finlanda, se ocupă cu observarea stelelor, ce au mișcare proprie pronunțată. Publicațiunile sale (Helsingfors, 1835) confirmară datele lui Herschel despre direcțiunea părută a mișcării soarelui. 1832 se strămută la Helsingfors, ca să conducă noul observatoriu, terminat la 1834. 1837 profesor de astronomie la observatorul din Bonna, terminat numai la 1845. † aici 17 Febr. 1875. Scrieri remarcabile: »Observațiunile despre mișcarea proprie a sistemii noastre solare« Petersburg, 1837, și alte publicațiuni referitoare la împărțirea în clase și grupe a corpurilor de pe emisfera nordică.

Argentan, v. Aliagiu.

Argentan, arondisment în depart. franc. Orne. Capitala *A.* 5784 loc. (1886), renumită pentru fabricațiunea de dantele și mănuși, precum și pentru negoțul cu vite îngărășate și brânză.

Argenteuil, orașel în arondism. Versailles, depart. franc. Seine-et-Oise, în partea dreaptă a râului Seine, 12,809 loc. (1886), fabrică de oroloage, ținut frumos cu o mulțime de vile de ale Parisienilor, ruinele mănăstirii (acum reconstruită în biserică), în care primi Heloisa (*v. Abaelard*) vâlt de călugăriță. Intre reliquiile principale ale acestei mănăstirii se află și o haină necusută, care după tradițiune a fost a lui Christos, dăruită de împărăteasa bizantină Irina împăratului Carol cel Mare.

Argentin, staniu în forma unei pudre, obținut prin reducțiunea soluțiilor sărurilor de staniu

cu ajutorul zincului. Intrebuintat pentru foile de argint fals, pentru poleitul porcelanului etc.

Argentina, *republică*, (Statele-Unite dela La Plata), o confederațiune de state în America de sud, constând din 14 provincii (Buenos-Aires, Santa Fé, Entre-Rios și Corrientes lângă cursul de jos al râului La Plata; Cordova, San-Luis, Santiago și Tucuman în mijloc; Iujuy, Salta, Cantamarca, Mendoza, La Rioja și San-Juan înspre vest) și 9 teritorii (Gubernaciones), în total 2.789,400 km², cu 3.874,000 loc. (1888). Rîul principal e Parana (Rio de la Plata) împreună cu Paraguay, Pilcomayo, Salado și Uruguay. În partea vest. a *A.*-ei se întind ramificațiile Cordillerilor, înspre est e șes (câmpii întinse [pampas], stepe și bălți sărate). Clima e tropică. *Producte*: grâu, porumb, orz, trestie de zahăr, tutun, poame; însemnată prăsilă de vite (1888: 22 mil. vite, 67 mil. oi, 4·3 mil. cai), de aceea articoolii principali de export sînt: seu, piei, coarne, pîr de cal, conserve; apoi măgari, cătări, lame, struționi. Locuitorii sînt în mare parte Indiani, apoi Creoli, Mestiși (Gauchos), Mulați. Imigrați din Europa la 1890 au fost: 138,407 (mai ales Italiani, Francezi și Spanioli). Venitele 1891: 73.150,855 Pesos nacionales; datorile 1891: 368,000 Pesos (1 Peso = ca. 5 coroane). Armata 6498 soldați și 1590 ofițeri, marina de resboiu are 38 năi cu 73 tunuri. Importul 1890: 142¹/₅ mil., exportul 101 mil. Pesos. La 1890 au sosit 13,873 năi de 6.340,955 tone. Căi ferate (1891) 11,425 km.; telegraf 29,576 km. Constituția confederațiunii din 6 Iunie 1860; cu president (pe 6 ani), senat și camera deputaților. Capitala confederațiunii e Buenos-Aires. Colorile republicii: vînet, alb, vînet. *Istoria*. Ținutul republicii *A.* a fost descoperit și cunoscut prin Juan Diaz de Solis (1515), și Sebastian Cabot (1527), dela 1555 fu colonizat de către Spania; dela 1776 formă o parte a vice-regatului spaniol Buenos-Aires. La 1810 începură mișcările pentru independență, cari se realizară în congresul din Tucuman, care decretă la 9 Iulie 1816 independența »Statelor-Unite dela Rio de La Plata«; Paraguay și Uruguay se despărțiră la 1822 de confederațiune. Partidul unitarist (centralist) spriginindu-se pe statul Buenos-Aires, voia să creeze o mare putere centrală, iar federaliștii voiau să asigure fiecărei republici singuratică o independență cât de mare. După lupte crâncene, unitariștii fură învinși de conducătorul federaliștilor, căpetenia de Gauchos Manuel de Rosas, care la 1830 primî putere dictatorică și se susțină până la 3 Febr. 1852, când prin lupta dela Monte Caceros, câștigată de trupele unite ale Braziliei, Uruguay și opoziției argentine, fu resturnat. Din cauza neînțelegerilor ivite între nou denumitul dictator, generalul Urquiza și statul Buenos-Aires, cest din urmă repăși din confederațiune (1852), după ce însă fu bătut (23 Oct. 1859) la Capeda de oastea lui Urquiza, prin uniunea încheiată în Parana (6 Iun. 1860) intră de nou în confederațiunea argentină. În Sept. 1862 ajunse president Mitre. Certele cu învecinatul Uruguay incurară republica *A.*, în alianță cu Brasilia, la 1863 în un resboiu cu Paraguay, care s'a finit abia la 1870. În toamna anului 1868 ajunse president Sarmiento,

la 1874 Avellaneda, iar după suprimarea unei noue resoale a provinciilor Buenos-Aires și Corrientes 1880, ajunse president Roca, și la 1886 Juarez Celman. Buenos-Aires deveni capitala confederațiunii și supusă regimului central; noua capitală a statului Buenos-Aires se făcu La Plata. Neînțelegerea cu Chile pentru regularea graniței în Patagonia, a fost aplanată prin un contract la 1881. Din cauza disordinii financiare Juarez Celman fû silit să abdică (1890), urmându-i Pellegrini ca president. Cf. Burmeister, »Phys. Beschreibung der A. R.« (1875); Mulhall, »Handbook of the River Plate Republics« (1885); Latzina, »Géogr.« (1890); Lopez, »Hist. de la Rep. Argentina« (1883, 2 tom.)

Argentina sphyrena, mic pesce din familia Salmonidelor, trăiesce în Marea Mediterană. Solzii sei se întrebuițează la fabricarea hurmuzului. [A.]

Argentit, mineral cristalisat în sistemul cubic, cristal prezentând adesea macle sau grupări arborescente; asemenea filiform. E moale și se poate tăia cu cuțitul. Strălucire metalică, de culoare gri-roșie. Este o sulfură de argint. Poate fi considerat ca mineralul cel mai important, din care se extrage argintul. Se găsește în foarte multe locuri, dar mai ales la Freiberg, în Ungaria, lângă Kongsberg, în Altai, Ural, Bolivia, Peru, Chile, Mexico și în multe localități din Statele-Unite. [V. C. B.]

Argentobismutit, mineral, se găsește sub formă de cristale prismatice, cele mai de multe ori amorf. Strălucire metalică, de culoare gri; este o sulfură de argint și bismut cu puțin plumb, găsit în Peru și Colorado. [V. C. B.]

Argentopirit, mineral monoclinic; strălucire metalică, de culoare gri; este o sulfură de argint și fier, analogă cu sternbergita. Se găsește la Joachimsthal. [V. C. B.]

Argentoratum, numele latin al Strassburgului.

Arges, în mit. greacă e unul dintra Ciclopi.

Arges, *riu*, înaintea de Romani *Ordesus*, numire dacică, la Romani *Argests* sau *Ararus*, unul din cele mai însemnate riuri ale Terii-Romănesce vestit prin repeziunea apei sale și frunseța malurilor; izvorește din muntele Negoiul, pl. Loviștii, j. Argeș, udă acest județ dela nord la sud apoi, după ce formează limita între j. Argeș și Vlașca pe de o parte, și între j. Muscel, Dâmbovița și Ilfov până la satul Gostinari pe de alta, curge prin j. Ilfov spre resărit și în urmă se întoarce spre sud și se varsă în Dunăre la apusul Olteniței în dreptul Turtucai (cetate în Bulgaria) după un parcurs de 300 km. Pe partea dreaptă primesc riurile: *Neajlovul* și *Glavaciocul*; pe partea stângă: *Vâlsanul*, *Riul Doamnei* unit din partea stângă cu *Riul Tîrgului* și *Argeșelul*, *Sabarul* și *Dâmbovița*.

Arges, *județ* în România, numit după riul A., care îl udă în mai toată lungimea lui dela nord spre sud; 4335 km², 177.714 loc. Marca A.-lui este un *vultur*, semn, că în el (Curtea de Argeș) a fost odată curtea domnească. A. este un j. de frontieră, situat la nord-vest. României; în partea de nord cătră Transilvania, hotarul A.-lui îl formează culmea munților Făgărașului; la sud se mărginesce cu j. Teleorman și Vlașca; la est cu j. Muscel și Dâmbovița și la vest cu j. Vâlcea și Olt. În privința reliefului pământului

A. se poate împărți în trei regiuni: a munților, a dealurilor și a șesului. Munții aparțin sistemului Carpaților cu mai multe virfuri înalte, ca: *Surul*, *Budislavul*, *Negoiul*, *Buteanul*, *Ciocanul* și *Colțul Viștei-mari*; ei sunt acoperiți cu păduri și cuprind pășuni însemnate. Culmile mai însemnate lăsate din acești munți sînt: *Culmea Coziei*, ce se lasă din muntele Budislav printre riurile Olt și Topolog; *Culmea Comarnicului* printre Topolog și A., ce se lasă din muntele Negoiu; *Culmea Joiței*, ce se lasă din culmea Clăbucetului și se prelungește printre riurile A. și Vâlsan. Poalele munților formează podgoriile acestui județ și sînt acoperite cu vii. Șesurile principale sînt: al *Găvanului* și *Burdea*. Principalele riuri sînt: *Oltul*, *Argeșul*, *Topologul*, *Cotmeana*, *Teleormanul* și *Neajlovul*. În privința administrativă j. A. este împărțit într'un plaiu numit Loviștea și 9 plăși: Argeșul, Cotmeana de jos, Cotmeana de sus, Gălășești, Oltu de jos, Oltu de sus, Pitești, Teleormanul și Topologul; are 2 comune urbane: *Pitești*, capitala județului, și *Curtea de A.*, și 147 com. rur. formate din 760 sate și cătune. Localități mai însemnate pe lângă cele amintite sînt: com. *Costești*, cu stație de drum de fier; *Poenari* și *Arif*, cu ruinele cetății lui Vlad-Țepeș; În ordinea ecleziastică j. A. face parte din eparhia A.-lui (j. A. și Olt), al cărei scaun se află în Curtea de A. Mai toată populația acestui j., afară de puține excepțiuni în orașe, este de ritul greco-ortodox; în tot j. sînt 370 biserici; e bogat în mănăstiri (Cotmeana, Stănișoara, Tutana, Văleni) și schituri. 1891/2 j. A. poseda: un gimnasiu clasic, cercetat de 237 elevi; un seminar cu 46 elevi; câte 4 școale primare urb. de băieți și de fete; 16 școale primare rur. de băieți și 132 mixte și 3 institute private. În privința militară j. face parte din divisia II. teritorială, a cărei reședință este în Craiova. În ordinea judiciară j. A. are un tribunal de I. instanță și 5 judecătoria de pace și este de resortul curții apelative din București; în privința politică j. A. dă 3 senatori și 5 deputați. Principalele produse ale acestui județ sînt: porumb, grâu, orz, ovės, secară etc. Podgoriile dimprejurul Piteștilor dau vin alb foarte bun, și pruni se cultivă în parte și dau o țuică renumită; altfel j. e bogat în poame de tot soiul, între cari renumitele cireșe cunosute în comerț sub numele de: *Drăgănele de Pitești*. Pășuni sînt foarte bune și se cresc multe vite cornute, mai ales oi și capre. Industria e puțin dezvoltată. Comerțul principal consistă mai ales în cereale, poame, vin, rachiu și mai cu osebire în porci, cari se cresc în bătrânele păduri, ce acoper partea de nord a județului, și se îngrășă cu ghindă, jir și porumb. Comerțul de lenne pentru exportare e mai puțin dezvoltat. Bălciuri se fac mai multe la epoce fixe; j. A. e traversat în partea sudică de calea ferată București-Verciorova; dela Pitești pleacă o ramură de drum de fier la Curtea de A., iar din Costești o ramură la Turnu-Măgurele. Șoselele principale: șoseaua națională Pitești-Slatina; șoseaua mixtă Pitești-Rîmnicu-Vâlcea, 2 șosele județene și mai multe șosele comunale și vicinale. Pe lângă aceea Oltul servește la plutirea lemnelor de brad din munți la vale spre Slatina și Turnu-Măgurele. Cf. G. I.

Lahovari: Dicț. geogr. al j. Argeș. București, 1888. [nt.]

A. plasa, în j. A., numită după râul A., care o udă prin mijloc în tot lungul ei; se mărginește la nord cu pl. Loviștea, la est cu j. Muscel, la sud cu pl. Pitești și Olt și la vest cu pl. Topolog. Aceasta plasă mai este udată în tot lungul ei în partea despre resarît de râul Vâlșanul, care se varsă în râul A. în apropiere de com. rur. Merișani din pl. Pitești. Întinderea totală a acestei plase este de 96,484 pog. Statul posedă în aceasta plasă 6 proprietăți cu un venit anual de preste 61,000 lei. Plasa se compune (1888) din o com. urb. și 14 com. rur. formate din 104 sate și cătune, având 4337 case cu 19,939 loc. și 16 biserici. Reședința subprefectului este în orașul Curtea de A. Producțiunea principală a acestei plase este porumbul și rachiul de prune. Cf. G. I. Lahovari: Dicț. geogr. al j. Argeș. București, 1888. [nt.]

Argeș, Curtea de —, oraș în j. A. pe malul stâng al râului A., 4000 loc.; întemeiat de Radu-Negru, care a avut aici între 1244—1264 a doua sa reședință (după Câmpulung). Aici e scaunul episcopiei A. și reședința plâsii A., are un seminar, o școală primară de băieți și alta de fete; un birou de poștă și telegraf, o judecătorie de ocol și un spital. În Curtea de A. se află 7 biserici, dintre cari una numită »Biserica Domnească« cu hramul sf. Filotea, făcătoare de minuni, ale cărei moaște se păstrează în această biserică; se țice a fi zidită de Radu-Negru; această biserică e unul dintre cele mai vechi monumente religioase, construit în stil vechiu bizantin din piatră și cărămidă, netincuiată; în interiorul ei este zugrăvit cu ctitor Radu-Negru; tot aici se pretinde a fi îngropat acest domnitor. La marginea estică a orașului pe o înălțime se ved încă ruinele unei capele catolice făcută, se țice, de Radu-Vodă pentru Doamna sa, care era catolică. Ceva mai la nord de Curtea de A., în depărtare de vr'o 3 km., este vestita mănăstire a A.-lui (v. ac.) Cf. G. I. Lahovari: Dicț. geogr. al j. Argeș. București, 1888.

Argeș, episcopia de A., înființată la 1793 de către Alexandru Moruzi Vodă după stăruința mitropolitului Dositeiu, puindu-se sub jurisdicțiunea noului episcop clerul din j. A. și Olt, și fixând reședința la mănăstirea de A., totodată toate moșiile acestei mănăstiri au trecut la noua episcopie, iar episcopul de A. avea rândul șederii după episcopul Buzeului. Seminarul episcopiei s'a fondat la 1839 de Alexandru Ghica-Vodă. Seria episcopilor este următoarea: *Iosif* (1793—1820), *Ilarion* (1820—23), *Grigorie* (1823—28), *Ilarion* (a doua oară 1828—45), *Samuil Simădon* locuitor (1845—50), *Climent Gaiseanu* (1850—62), *Neofit de Edessa Scriban*, locuitor (1862—65), *Ghe-nadie I.* (1865—68), *Neofit Scriban*, (a doua oară 1868—73), *Iosif Namieseu* (1873—75), *Ghe-nadie II. Petrescu* (1875—93) și *Ghevasim Timuș Pitișteanu*. De catedrală servește vestita biserică a mănăstirii Curtea de A. Cf. C. I. Lahovari: Dicț. geogr. al j. Argeș. București, 1888. [nt.]

Argeș, Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de A., cel mai frumos monument arhitectonic al României (v. ilustr.); s'a zidit pe temelia unei alte biserici mai vechi de către Neagoe-Vodă Basarab și soția sa Despina Milița, fica lui

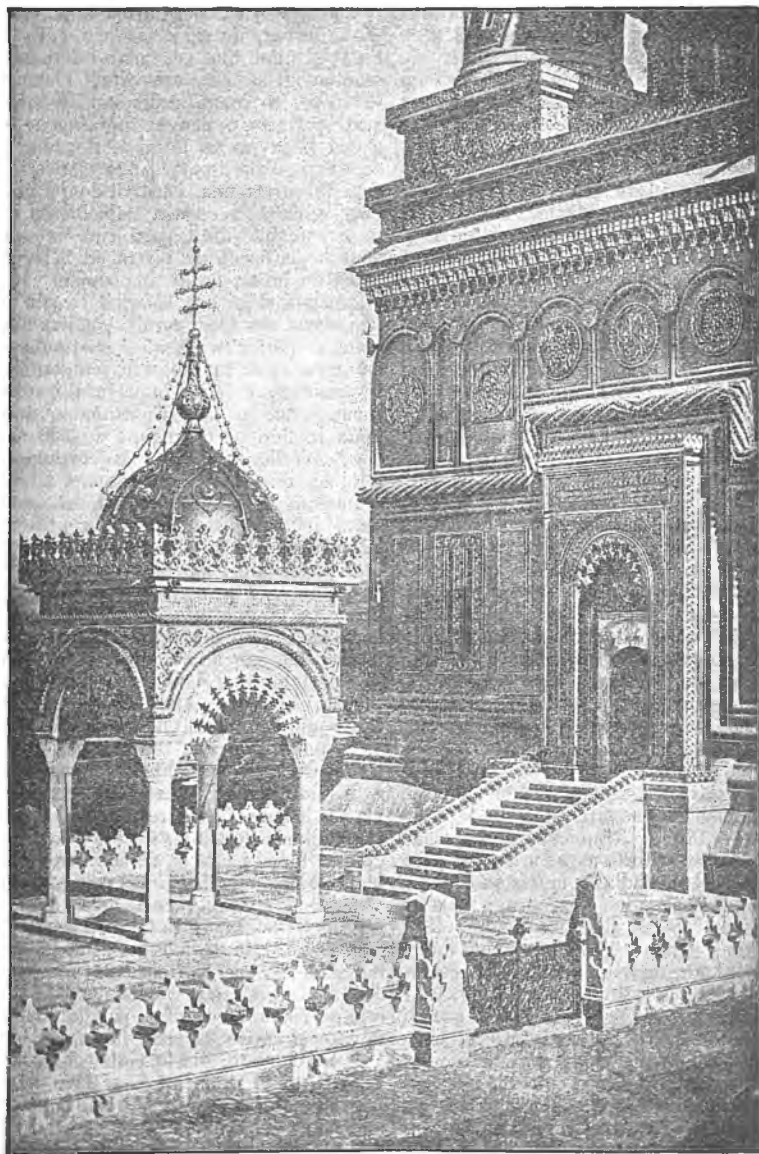
Lazar Brancovici, despotul Sârbiei. Data, când s'a început zidirea, nu se știe precis, dar fără îndoială, că ea nu putea fi anterioară urcării pe tron a lui Neagoe (1512); sigur e, că el n'a apucat să vadă terminată decât partea arhitectonică a bisericii, căci zugrăvirea interiorului, începută de el, o termină (1526), patru ani după moartea lui, ginerele său Radu-Vodă dela Afumați cu soția sa Roxanda prin zugravul Dobromir, și că el prevădând, poate, priminelile acelor vremuri turburate, se grăbise a o firmosi (sfinți) la 1517. Culegerea materialelor necesarii a trebuit să presinte greutatea mari din cauza lipsei de drumuri practicabile și a lipsei mijloacelor de transport, ce le avem astăzi. În deosebi piatra trebuî să o aducă din depărtare de 95 km. din carierele dela satul Albești, de lângă Câmpulung; ea este un calcar de culoare galbenă, de un grăunte strins, fin și omogen. Neagoe scutite de dădii mai multe sate, cari transportaseră material de construcție pentru biserică. Marmora și mo-saicul fu adus din Turcia cu corăbii pe Dunăre până la Vidin, de unde apoi se cără la A. După isvoare grecesci, arhitectul ar fi fost însuși Neagoe-Vodă, care în tineretă sa trăind la curtea sultanului Selim, ar fi învățat arhitectura; Sultanul l-ar fi însărcinat chiar să zidească o moschee în Constantinopol și dînsul, fie singur, fie ajutat de arhitectul Manolli din Niasia, ar fi reușit să o clădească așa de frumos cu 999 ferestre și 336 minarete, încât Sultanul uimit de lucrare, ar fi încercat pe Neagoe cu daruri, dându-i voie a aduce în Țeara-Românească materialele remase, ca să le întrebunțeze în edificarea bisericii dela A. Ori ce valoare am fi înclinați să dăm acestor arătări, rămâne ne-îndoios, că Neagoe a contribuit mult la conceperea planului arhitectonic și că el se prioepa nu numai în arhitectură, dar și în făurărie; ca adevărat critic al artei, el călătorise prin țeri străine, ca să observe cap-d'operele arhitectonice și se încungiuase în țeară cu artiști de mare valoare, arhitecți, pictori și făurari. Poporul însă, căruia îi place a îmbrăca totul în haina mitului și a legendei, atribue clădirea bisericii, în balada culeasă și publicată de V. Alexandri: »Pe Argeș în jos«, unui meșter Manole; dar este de observat, că această legendă a lui Manole o întimpinăm aproape în aceeași formă la Sârbi, la Bulgari, Albanezi și Macedo-Români; că miezul ei este credința superstițioasă, că spre a face o clădire temeinică, trebuie să se zidească un om de viu într'însa, sau măcar să se ia măsura staturii lui și să se pună în zid, ca să se împace spiritele locului. Persoana lui Neagoe-Vodă e înlocuită de popor cu Negru-Vodă, fundatorul Munteniei, și biserica cea nouă se înalță pe »un zid părăsit și neisprăvit.« În acest din urmă punct, cel puțin, istoria este de acord cu legenda. Neagoe vorbește în inscripțiunea săpată pe fațada bisericii despre daniile și odoarele, ce a închinat mănăstirii de A.: sate, bălți cu pesci, țigani, vase de aur și de argint împodobite cu mărgăritare și toate giuvelele sale. Tradițiunea spune, că soția lui Neagoe, Despina, și-ar fi dat până și cerceii din urechi pentru a înavuți zestrea mănăstirii și a vedé terminată biserica. Neagoe sfințind biserica dela A. și întemeind mănăstirea, îi dete raugul do

Archimandrie ca și Tismanei, iar după moarte (1521) remășițele lui pământesci fură așezate în lăuntrul bisericii și acoperite cu o lespede de marmoră, ce poartă inscripțiune în limba slavonă. Tot acolo fură înmormâțați și copiii lui Neagoe: Petru, Ion și Anghelina; apoi Radu-Vodă dela Afumați, care termină biserica, întări daniile făcute mănăstirii de Neagoe-Vodă și le mai mări prin donațiuni de moșii, scutiri de dăjdi și privilegii, și în urmă Stana, fica lui Neagoe. Între ctitorii mănăstirii, cari au ținut s'o sprijinească și întărească, se numeră și: Vladislav-Voivod, Moise-Vodă, Vintilă-Vodă, boierul Dirza și alții. În decursul timpurilor mănăstirea a trebuit să sufere mult din cauza resboaielor civile și a oștirilor străine. Petru-Vodă Cercel (1583—85) o repară și zugrăvi din nou. În ultimele decenii ale secl. XVI. mănăstirea aceea, ca și altele, căduse în mâna călugărilor greci. În 1611 Gavriil Báthori, principele Ardealului, devastă mănăstirea și luă chiar și plumbul de pe acoperișul bisericii, lăsând-o astfel expusă la ploaie și ninsoare; jugul venetichilor greci mai ales sub Radu Mihnea, Alexandru Coconul, Alexandru Iliăș și Leon-Vodă, apăsă greu asupra tuturor mănăstirilor din țeară, care deveniseră tributare mănăstirilor grecesci din Orient, până-ce le mântui de stăpânirea străină Mateiu Basarab (1640); el repară iarăși mănăstirea de A. și o înzestră cu mai multe moșii și daruri; asemenea făcù și Șerban-Vodă Cantacuzino la 1682. Constantin Brancoveanu (1698) restituie călugărilor dreptul de judecată asupra locuitorilor orașului, acordat lor de către Mihaiu Viteazul. La 1761 biserica a trebuit să se zugrăvească cel puțin în parte; între anii 1752—81 s'a făcut din nou înveltoarea cu plumb. 1786—89 mănăstirea și biserica au fost prădate de Turci. 1793 se înființează scaun eppesc la Curtea de A. 1802 biserica suferise mult din cauza cutremurului de pământ; întâiul epp. de A., Iosif Sevastis, repară biserica și (1804) o zugrăvi din nou și prenoi picturile vechi. Pomelnicul mănăstirii scris la 1785 de către Petrache Giurca Rîmnicaneanul, cuprinde reparațiunile și înzestrările. ce ea a căpătat până aproape în ziua de astăzi. În întâia jumătate a acestui secl., biserica lui Neagoe avù însă să sufere un șir de incendii și de stricăciuni; 1838 un nou cutremur sguduì temelile, mutând multe pietri din locul lor; episcopul Ilarion o restaurează din nou; 1866 arse seminarul, 23 Apr. 1867 casele, clopotnița și paraclisul și în fine în același an 2 Dec. un foc mistuì întreg interiorul bisericii și împiedcă de atunci de a se mai oficia într'însa serviciul divin. Âncă de pe la 1863, pe când sta atât mănăstirea cât și seminarul, s'a simțit trebuința unei restaurări radicale a bisericii, nu se făcù însă nimic sistematic cu plan și studii prealabile până la 1875, când după recomandarea ilustrilor arhitecți francezi: Viollet le Duc și Baudot se încredință conducerea lucrărilor de restaurațiune arhitectului-artist A. Lecomte du Nouy, căruia se datoresce astăzi mărul monument îmbrăcat în toată splendoarea sa. Lucrările de restaurare finură 11 ani, costând suma de 1.501.000 lei împreună cu mobilierul, cu vestmintele sacerdotale și cu toate odoarele. Sfințirea bisericii s'a făcut în 12 Oct. 1886 în prezența M.M. LL. Regelui Carol și Reginei Eli-

sabeta, cari au inițiat și patronat restaurarea acestei opere naționale, cu o pompă neasemănată și vrednică de monumentul cel mai strălucit al Regatului român, fiind episcop Ghenadie Petrescu. Printre monumentele prea puțin cunoscute ale Europei resăritene, ce ne-a lăsat secl. XVI., biserica episcopală dela Curtea de A. este singurul poate întreg, de sigur cel mai curios, cel mai bogat și unul din cele mai interesante. Acest monument, așa cum este astăzi restaurat cu desăvârșire, se înalță strălucitor în mijlocul unei curți spațioase, ce ocupă o suprafață de 10.330 m², având împrejur un grilaj de fier lung preste tot de 400 m. Prin 2 porți poate cineva să intre în această curte: una, când vine pe drumul despre oraș, cealaltă la resărit. Edificiul în întregime sa se compune din 2 părți bine deosebite: 1) la apus o platformă de piatră cu 3 trepte, având 3 uși de bronz bogat împodobite. În mijlocul platformei și în axa bisericii se află cerdacul (cantharul sau baptisterul), compus dintr'o mică boltă acoperită cu plumb și susținută de 4 stâlpi de marmoră cu capiteli fin sculptate. Platforma se prelungește de jur împrejurul bisericii și este încungiurată de o galerie frumoasă de piatră lucrată în flori pe o lungime de 128 m., cuprinzând 247 flori. Această dispozițiune, unică în felul ei, este foarte interesantă și merită a fi semnalată; 2) biserica însăși, în care întri pe o scară de piatră cu 12 trepte, reprezentând cele 12 semnișii ale lui Israel, se divide în 3 părți, potrivit tradiției: narthex, chorul și altarul, despărțit de chór prin catapiteasmă. Narthexul își primesce lumina prin 16 ferestri înalte și foarte înguste. Chorul este luminat prin 6 ferestri de același fel, iar altarul prin 3 asemenea. Cele 4 turle luminează iarăși prin 32 ferestri cu proporțiuni analoge. Afară de aceasta, 16 ochiuri cu gemuri colorate, făcute în părășii verticali ai corpului bisericii, completează principiul de iluminare al monumentului. Lungimea totală a edificiului, socotită dela platforma dinspre apus până la balustrada despre resărit, este de 45'85 m., iar lărgimea de 20 m. Corpul bisericii măsoară 26'6 m. lung, pe 15 m. în lărg. sa cea mai mare, luată pe narthex. Înălțimea dela suprafața curții și până la scaunul crucii dela turla cea mare este de 31 m. Luată în lăuntru această înălțime dela pardoseala de mosaic până la cheia bolții măsoară 25'3 m. Turlele cele mici au înălțime de 19 m. Suprafața totală ocupată de biserică este de 756 m². Suprafața părților sculptate, zugrăvite și aurite dă cifra însemnată de 687 m². Părțile sculptate, frisele, ciubucele, cornicele etc. înșirate unele după altele ar face o lungime de mai bine de 1 km. Se pot numera pe monument mai mult de 150 motive diferite de ornamentațiune, 42 rosace mari și 48 mai mici, având fiecare din rosacele mici câte o pasere de bronz aurit. Apele de ploaie se varsă prin 125 scurgători; în fine monumentul este apărât de loviturile trăsnetului prin 35 vîrfuri de platină. Toate acoperișurile sînt din plumb cu ornamente lucrate din ciocan. Ce privește caracterul arhitectonic, cercetând exteriorul, chiar la prima vedere, nu este greu de a recunoaște originea cu totul orientală a bisericii. Se observă diferite elemente combinate în chip armonic și capricios, cari însă proced dela mai multe școli. Pe lângă

ornamente consistând din combinațiuni curat geometrice, cari constituiesc baza decorațiunii arabe și persane, cum se vede la cornicea cea mare cu colțuri supra-puse și scobite, la mai multe rosace și la diferite părți dela turla cea mare, pu-

arab și persan, se observă totuși în desen, în forma foilor, în modul de a termina motivele, oarecare libertate, care indică limpede, că avem înaintea ochilor noștri un fel de interpretațiune, de traducțiune a acelor două stiluri. Zugrăvirea

Baptisterul și intrarea.

tem observa motivele sculptate pe cerdacel (cantar), precum și ciubucul cel mare în formă de frînghie, cari se datoresc unor artiști mai puțin mesteri în arta așa de complicată a împletirilor arabe, decât aceia, cari au lucrat sculpturile, ce se pot vedea deasupra ușii dela intrare s. e. și la câteva rosace. Deși cea mai mare parte din ornamente este împrunută dela stilurile

și aurirea tuturor sculpturilor, restituite complet după datele cele mai precise, sînt de origine persană. Temeliile bisericii sînt eșite afară din corpul clădirii și sînt destul de adânci, dînd zidirii nu numai o basă tare și durabilă, dar și o privire impunătoare. Brăul cel mare, care în-cinge biserica toată, deosebesce partea superioară de cea inferioară a exteriorului. Acel brău

se compune din 4 brâuri mai mici. Din cauza înălțimei ușii, brâul cel mare se ridică la intrare, formând un cadru drept-unghiular. Fațada despre apus are două despărțituri rect-linii, în care de o parte și de alta sunt două ferestri duble în-

arabescuri fine. Semi-cupolele, ca și turnurile, sunt învelite cu plumb, fiecare turn având câte o cruce triplă de aramă aurită, iar pe semi-cupole sunt cruci de aur. Cele 4 turnuri adaugă foarte mult la frumuseța bisericii; turnul octo-

Vederea generală.

cadrate cu o bogată ornamentațiune sculpturală. De amândouă părțile fiecărei ferestri se află câte un cadru ornamental, în care este săpată câte o inscripțiune. La mijlocul fațadei se află intrarea bisericii; ea este de marmoră, de un caracter cu totul arab, cu bolțari în colori variate. Intrarea este închisă de o ușe cu două canaturi în bronz, lucrată după un model bizantin cu

gonal de căpetenie, care se ridică deasupra chorului, domină edificiul, celelalte trei sunt deasupra narthexului; unul octogonal la mijloc este ceva mai mic decât cel principal; celelalte două mai mici, cu secțiuni circulară, sunt așezate simetric la dreapta și la stânga intrării, pe fiecare din unghiurile apusane, și sunt caracteristice prin dispozițiunea piedușă a ferestrelor

şi a torilor, prezentând aparinţa unei spirale. În interiorul bisericii ajungi urcând cele 12 trepte de piatră ale scării cu margine sculptată şi aurită pe fund albastru; aici toată pardoseala e de mozaic cu diferite desene armeno-bizantine. În faţa coloanelor sînt 3 trepte, pe cari urcându-le ajungi în narthex. 12 coloane de piatră cu o înălţime de 7·26 m. împodobite cu baze şi capitele persane sprijinesc tamburul (olanul cilindric) unei cupole, care se înalţă la 24 m. dela pardoseală. În narthex se află mormintele ctitorilor şi portretele lor şi ale altor domni români. Prin o uşă de marmură foarte curioasă, cu bolţari, ce amintesc de dispoziţiunea unor motive aproape identice cu ale Siriei centrale şi ale Egiptului, intri în chor; deasupra ei se cetesc versurile marelui poet V. Alexandri, compuse pentru biserică. Chorul se compune din cele două abside tradiţionale la nord şi la sud, unde se află stranele de bronz în număr de 7 de fiecare parte, iar la est absida centrală sau altarul închis prin catapiteasmă. În chor la dreapta este tronul regal, de bronz aurit; alături scaunul episcopului de acelaşi metal; la stînga este tronul reginei şi jeţul unui demnitar al statului. Tîmpla sau catapiteasma, o lucrare măreaţă de artă, s'a făcut la Paris şi a reclamat doi ani de lucru; se poate dice, ca e unică şi fără păreche. Ea se compune dintr'un soclu de marmură albă, încrustat cu plăci de cupru aurit şi împodobite cu smălţuri şi cu ochi de sticlă, cu stâlpuşoare de onyx la baze şi capitelluri aurite. Deasupra soclului sînt cele două icoane împărătesci: a lui Isus Christos şi a Maicei Domnului, lucrate în mosaic de Veneţia, şi colonada de onyx cu capitele aurite şi smălţuite. Icoanele sînt încadrate frumos în bronz aurit cu sticle colorate. La mijloc, deasupra uşii împărătesci, se ridică un fel de fridă, care încadrează crucifixul — Domnul Christos restignit, — avînd într'o parte pe Maica Domnului, iar în cealaltă pe sf. Ioan. Aceste trei chipuri de aramă aurită, lucrate din ciocan au repoussé, stau pe un fund de mosaic. Restul catapiteasmei este în întregime de bronz aurit împodobit cu plăci smălţuite, cu marmure, cu mosaice şi sticle colorate, fiind totul aplicat pe lemn, care în interiorul altarului este sculptat şi zugrăvit. Uşa împărătească are săpat în faţa la stînga, pe bronz: Buna-vestire, la dreapta, visita Elisabetei la Maica Domnului. Cele două uşi laterale sînt de bronz, lucrate ca şi restul tîmplei. Altarul are două fride laterale sculptate în piatră, la nord Proscomidia, la sud Diaconiconul. În jurul altarului se află o laviţă de piatră, în mijlocul căreia, în axa absidei, e aşezat jeţul episcopesc. În mijlocul altarului se află prestolul sau sf. masă, de marmură albă de Carara, înorustată cu 4 plăci aurite, cu chipurile celor 4 evangelişti; ea este aşezată sub ciboriul (cuvcliul) cu 4 stâlpi şi ou cupolă ajourată şi susţinută pe 4 arcuri. El este de bronz aurit cu ornamente săpate sau lucrate din ciocan şi cu incrustaţiuni de ochiuri de sticlă colorată. Picturile din lăuntrul bisericii sînt toate noi, făcute după modelul celor vechi; ele acoperă o suprafaţă de 2343 m². şi conţin 865 figuri, executate în stilul vechiu bizantin. Portretul regelui Carol se află la dreapta uşii dela întrare, iar al re-

ginei Elisabeta la stînga. — Cerdăcelul din faţa bisericii este destinat în special pentru oficierea botezului; asemeni capete alcătuiat în construcţiunile vechi bizantine o parte esenţială şi o podoabă. El este o lucrare de artă în toate privinţele. — Între odoarele bisericii cel mai preţios şi care face admiraţiunea tuturor, este un manuscris pe pergament conţinînd cele 12 Evanghelii, ce se cetesc în Joia mare, şi Evangelia Invierii din Sămbăta mare, scris de regina Elisabeta. Pomelnicul mănăstirei A. este scris cu multă îngrijire şi cu frumoase ornamente pe pergament de doamna Maria G. Sturza dela Mîclăuşeni. Mobilierul se compune din 2 sfeşnice mari cu câte 3 luminări, 4 sfeşnice mici, masa pentru anaforă, iconostasul, 2 tetrapode pentru cîntăreţi, stranele, tronul regelui, al reginei şi al episcopului, policandrul cel mare etc. (Cf. Gr. G. Tocilescu: Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeş.) [nt.]

Argeşelu, 1) *A. rîu* în Rom., izvoreşte din muntele Găinaţu-mare (sub Păpuşa), pl. Dâmboviţa, jud. Muscel; curge spre sud şi se varsă în *Rîul Doamnei* la comuna Piscani. 2) *A. plasă* în jud. Muscel (Rom.), numită după rîul A., care o udă în tot lungul său; cuprinde partea din centru şi est a j.-lui; se compune din 12 com. rur. formate din 35 sate cu (1893) 10,011 loc. toţi Români, afară de prea puţini Greci şi Bulgari. Locuitorii plăsei sînt toţi creştini ortodoci, avînd 18 biserici. În fiecare com. se află câte o şcoală mixtă. Plasa e bogată în mine de cărbuni, încă nepetificaţi; e brăzdată de dealuri acoperite cu pomi roditori, mai ales pruni, din cari se fabrică mari cantităţi de ţuică. Locuitorii se ocupă ou agricultura, rotăria, fabricarea varului, luorarea lemnelor de construcţie şi diferite vase de lemn. Se produc tot felul de cereale. Reşedinţa plăsei este în com. *Stâlpeni*. (Cf. C. Alessandrescu: Dicţ. geogr. al jud. Muscel. Bucuresoi, 1893.) [nt.]

Arghir, în poveştile românesce e feciorul împăratului, care în grădină are mărul cu merele de aur, ce în toată noaptea înfloresc şi se coc, apoi vine cineva şi le fură. Păzitorii puşi de împăratul adormiau, dar A., oa să nu adoarmă, dice în fluieră. Deodată sboară pe măr o turturea cu 7 rîndunele, turtureaua se prefăce în fată măiastră sau în dîna Ileana Cosânzana (v. ac.); se amorisează şi mai tîrziu se căsătoresc. A. cu arcul şi săgeata (ce sînt simbolele Țeiturilor de lumină) pleacă din ostrovul mării (de unde pornesc şi soarele şi altă Țeitură de lumină) pe cal (asemenea atributul Țeiturilor de lumină). Aci A. e luceafărul, Țeitură de lumină, îndatinatul amarez al lunei sau Țeitură de lună. Ileana Cosânzana e dîna de lună; mărul cu merele de aur e ceriul cu stelele, iar rîndunelele sînt Hesperidele. În poveştile, în cari eroul e frate cu Il. Cos. şi nu e iertat să se cunună, eroul represintă soarele, căci soarele şi luna sînt fraţi în mitologiile mai multor popoare. La Greci — după Homer — Apollo a avut şi predicatul Argiro-Toxos, adecă: Apollo cu arc de argint (până ce razele se simbolicesc prin săgeţi). [Atn.]

Arghirofilie, iubire de bani. Cuvîntul acesta s'a pronunţat cu mare sgomot ou ocasiunea depunerii Mitropolitului-Primat al României Ghe-

nație Petrescu. Terminul A. se folosește mai ales în lucruri bisericești, când cineva sub ori ce pretext ia bani, făcând speculă din cele sfinte (v. Simonie).

Arghișocu, lac în Rom., despărțit în două, formând două lacuri unite în ostrovul Vărsătura sau Mărăcine din com. Bertheștii de sus, jud. Brăila, A. mare și mic.

Arghita, (magh. Hargitta), un șir de munți în partea estică a Ardealului; la nord ramurile lor se împreună cu munții Gurghiului, iar continuarea lor sudică o formează munții Baraoltului (spre sud dela Baraolt); spre est sunt mărginiți cu platoul Ciucului, pe care îl despart de partea internă, deluroasă a Ardealului. Latimea lor estică are coaste prețipoșe și se înalță repentin din șes, fără predealuri, pe când spre vest, spre lăuntruț țerii, A. are ramuri lungi și estinse, cari se rămucesc dealungul Târnavelor în despărțire de 50—60 km., prefăcându-se în dealuri și coline. În privința aceasta A. are asemănare cu munții Făgărașului. Piscurile mai însemnate ale ei sînt: piscul *Mădăraș*, cel mai înalt pisc al acestor munți, de 1798 m.; piscul *Arghita*, dela care își are numele întregul șir de munți; *Gălușa* înspre satele românești (Olăhălu); muntele *Cucului*, în Ciucul inf. (1560 m.); *Mitaciu* ș. a. Munții A. sînt acoperiți cu bogate păduri de brad și fag și în codrii ei se află multe fiare, cu deosebire urși. Massa principală a A.-ei este alcătuită din trachyt și conglomerate de trachyt, la care se asociază în partea sud-vestică, (v. valea riuulețului Vargyas) și părți văroase (Juracalc). Din A. nu izvoresc decât riuulețe mici, cari în partea estică se varsă în Olt, iar în cea vestică în Târnavă; în partea aceasta își au izvorul cele două riuri mai mari: *Homorodul* și *Vargyas*, cari curg spre sud și sînt afluenții Oltului. Treceătoarea cea mai însemnată, care străbate prin acești munți din valea Târnavei mari în Ciuc, în valea Oltului, este preste muntele Tolvajos.

[Silv. Mold.]

Argila, (lut), rocă sedimentară, formată de un amestec de caolin cu diferiți alți silicați secundari, la cari se adaugă cantități variabile de năsip. A. absoarbe cu mare aviditate apa (până 70%) și devine mai mult sau puțin plastică; ea absoarbe și grăsime, oleiuri, soluțiuni de săruri. A. plastică e impenetrabilă pentru apă. Încălzită pierde apa și la temperaturi ridicate se topește. Temperatura, la care se vitrifică, depinde de compoziția ei. *Caolinul* e infusibil. A. sînt produsul final al descompozițiunii rocilor feldspatice. După gradul de plasticitate, culoare și compoziție se disting varietăți numeroase; s. e. A. *pentru olărie*, care e o argilă amestecată cu năsip fin cuarțos. A. *bituminoasă*, A. *gipsiferă*, A. *comună*, amestecată cu sare și gips; A. *refractară*, A. *saliferă*, un amestec de sare și A., câte odată se asociază și gips sau anhidrită; se găsește în apropierea gisemintelor de sare și în terenurile salifere în mod general. A. *șistoasă* e o A. năsipoașă, bogată în lamele de mica, cari favorizează o separațiune șistoasă. A. sînt foarte răspândite; ele intră în constituțiunea formațiunilor geologice celor mai noi. Se întrebunțează pentru fabricarea olăriei comune și fine, materialelor de construcții etc.

Argiloilit, rocă, tufuri argiloase sau silicioase

de culoare verde sau roșu, posed intercalațiuni năsipoașe.

Argint, (Ag.), metal cunoscut din timpurile cele mai vechi, fiind în natură răspândit în stare nativă (Mexic, Chile, Peru, California, Lacul superior). Mult mai frecuent se găsește A. combinat cu sulf și cu chlor și asociat cu minereuri analoge de cupru, arsen și stibiu. A. nativ se presintă sau în cristale, sau în mase compacte, câte odată și sub forma de fire subțiri (necristalizat). Extracțiunea A.-lui din minereuri de A. se face după diferite metode; cea mai răspândită e cea din Saxonia, unde se extrage A. din pyrite (sulfură de fier, cupru etc.) cu un conținut preste 2% A. Pyritele pulverisate și amestecate cu sare, apoi amestecul încălzit într'un cuptor, se nasce un compus al A.-lui cu chlor, care în contact cu fier și mercur produce un amalgam de argint și prin încălzire se separă în argintat de mercur. A. e de culoare albă, foarte ductil, densitatea lui este 10.5; se topește la 955° C, și la 1800° este volatil. A. e mai moale decât cuprul, dar mai puțin moale decât aurul. Există fire de A. unde 130 metri nu cântăresc decât 5 centigr. A. nu se alterează la aer, nici la foc, nici în apă. În industrie nu se întrebunțează decât ca aliagiu, fiind în stare pură prea moale, obiectele s'ar epușa prea mult; s. e. A. pentru vase conține 5% cupru. Monedele de 5 lei conțin 10% cupru. Monedele de 2, 1 și 0,50 lei conțin 10 $\frac{1}{2}$ % cupru. Giuvaerurile 20% cupru. Mulți compuși ai A.-lui sînt întrebunțări: *Azotat de A.* în medicină (chirurgie) ca lapis infernalis; *Bromura și chlorura de A.* în fotografie; *Cyanura de A.* pentru argintuire pe cale electrică. *A. de China*, nichel argintat, cunoscut în comerț sub cele mai diferite numiri (Affenik, Alpaka, Peru argint, Electroplate, Christoffle metal etc.) *A. galvamsat*, A. indus cu un strat de sulfură de argint. (Se mai numește și *A. oxidat* și *A. colorat*.)

A. nou, un aliagiu de cupru, zinc și nichel, 50—66 părți cupru, 19—31 zinc și 13—18 nichel. A. nou e de culoare albă (aproape ca A.), la pipăit în totdeauna grăsoare, mai tare, mai rezistent ca alama și tot așa de ductil. Resistă bine atacului vinului și e mai rezistent ca cuprul față de lichidele acide. Se cunosc numeroase variațiuni sub diferite numiri. (Argentin, Pacfon etc.)

A. poros, metalul obținut la încălzirea amalgamului de A. — *A. viu*, v. Mercuriu.

Argințan, în pov. rom. e numele unui craiu al smeilor. Cetatea, porțile și palaturile lui sînt toate de argint (v. și Aghemant). [Atm.]

Argintuire, (*sulfurare cu argint*), inducerea metalelor și altor obiecte cu argint. La A. prin foc arama, alama, tombacul se încălzesc, se ard cu acide până devin galbene, se udă cu soluțiune de nitrat de mercuriu, se acoper cu amalgam de argint și se încălzesc, ca să elimineze mercuriul, sau se freacă metalul cu un aluat de praf de argint, chlorid de mercuriu, salmiac și sare comună, se clătesc cu apă, se uscă și se încălzesc. A. e mai tare și mai durabilă, dacă udăm metalul cu soluțiune slabă de sare comună, îl presărăm cu un amestec de 1 p. praf de argint, 1 p. chlorură de argint și 2 p. borax ars, apoi îl încălzim la temperatură roșie și îl

băgăm înroșit în soluțiune slabă de acid tartric. *A.* se întărește prin repetarea operațiunii. La *A. rece* se freacă metalul cu un aluat de 1 p. praf de argint, 2 p. piatră de vin, 2 p. sare comună și puțină apă sau cu 1 p. nitrat de argint, 3 p. ciancaliu și 3 p. cretă spălată, se clătește și se uscă. *A.* aceasta e efitină, dar puțin durabilă. *A. falsă* obținem prin frecarea cu amalgam de bismut și staniu și cu cretă. La *A. umedă* se fierb obiectele într'o soluțiune de clorură de argint, sare comună și piatră de vin, se clătește și se uscă. După inducerea cu zinc toate metalele se pot argintui printr'un aluat de nitrat de argint, ciancaliu, apă, cretă spălată, piatră de vin și mercuriu. La *A. galvanică*, care adă și aproape exclusiv întrebuințată și se face întocmai ca aurirea galvanică (v. ac.), se folosesc băi obținute prin fierberea de clorură de argint cu ferocyanură de caliu, soluțiune de amoniac și apă, sau prin soluțiunea de nitrat de argint, sau clorură de argint într'un exces de ciancaliu. De aramă, alamă, tombac, metal de clopote, argint nou, fier turnat ori bătut, argintul se lăpsește direct, pe când pe oțel luciu și pe staniu numai după inducerea galvanică cu cupru. Pentru ca obiectele argintuite galvanic să nu bată în galben, se încălțesc acoperite cu borax la foc de cărbuni, se moaie în acid sulfuric tare diluat, se clătește, se uscă și în fine se încălțesc bine pe table de tinichea de fier. Obiecte îngălbenite se pot curăți din nou cu soluțiune de ciancaliu. Uneori mărfurile argintuite se induc cu un strat subțire de palladium, pentru a împede colorațiunea prin hydrogenul sulfurat. La *A. prin contact* se folosesc o baie preparată prin fierberea de clorură de argint, ferocyanură de caliu, carbonat de caliu, sare comună și amoniac și purcedem ca și la aurire. Cu această soluțiune se pot repara locurile șterse dela obiectele argintuite, inducându-se bine cu ea și presărându-se praf de zinc. *A. cu foște de argint* (cu și sic) se face ca și aurirea, dar e rar întrebuințată; la *placare* metalele se împreună prin presare. La *A. porcelanului* se folosesc ca material fusibil praf de argint precipitat cu nitrat basic de bismut. Pentru a argintui sticlă (v. oglindă argintuite) se lasă să plutească într'o soluțiune de nitrat de argint, amoniac, leșie de natriu și zahăr de lapte, sau se varsă preste ea această soluțiune.

Arginuse, insule pe țărmul Asiei mici, spre sud dela insula Lesbos. De însemnătate prin victoria Atenienilor asupra Spartanilor la a. 406 a. Chr.; astăzi *Ayanos* (sau *Adjan*).

Argo, în mit. greacă o luntre cu 50 de vântrele; la însărcinarea lui Iason și cu ajutorul Atenei a fost edificată de Argos, fiul lui Phrixos. Cu această luntre au călătorit Argonații (v. ac.); în lăuntru ei a avut o țeplică din stejarul dela Dodona, unde a fost oracul vestit, iară țeplica a dat naui acea însușire, că a putut vorbi și profeti. *A.* e și o constelațiune pe cerul sudic și steaua ei de prima mărime se numește Canopus. [Atm.]

Argolis, ținutul estic al vechiului Pelopones, cuprinzând peninsula Akte și șesul dela Argos, precum și împrejurimea orașelor: Argos, Mykene, Troezen, Hermione și Epidaurus. În anticitate locuit de Achai, dela 1104 a. Chr. însă de Dori. Dela 243 aparțină confederațiunii ahaice,

apoi deveni provincie romană; mai târziu a fost cucerit de Venețiani, iar pe urmă de Turci. După resoluțiunea de independență al Greciei, *A.* formă până la 1838 una din cele șapte departamente ale provinciei Morea. De present *A.* și Corint formează o nomarchie de 5244 km², 144.836 loc. Capitala Nauplia. *Sinul argolic* = Golful de Nauplia.

Argon, (*grec.*) element (corp gazos simplu) descoperit în aerul atmosferic în a. 1895 de Lord Rayleigh și William Ramsay.

Argonaut, (*Argonauta Argo L.*), molusc cephalopod din ordinea Dibranchiatelor, subordinea Octopodelor. Femeia este mult mai mare ca bărbatul, frumos colorată, cu brațele dorsale lățite în formă de loburi înnotătoare, cari îi servesc ca vîșle; ea are o scoică foarte elegantă, subțire ca de hârtie, elastică și îndoită în spirală. Bărbatul e mic și lipsit atât de scoică cât și de brațele înnotătoare, în schimb însă un braț e mult mai lung ca celelalte, și se termină într'un apendice firiform; beșica dela acest braț se umple cu spermă și se desprinde de corpul bărbatului în timpul copulațiunii, rămânând mai mult timp și mișcându-se de sine în cavitatea mantelei femeii. Din această cauză naturaliștii vechi au crezut, că e un animal parazit și l-au numit *Hectocotylus*. *A.* trăiește în Marea Mediterană. E cunoscut încă din vechime. (Lit.: *Iatta G.*, I cefalopodi viventi nel Golfo di Napoli, 1896. Fauna und Flora des Golfes von Neapel. Monographie XXII). [A.]

Argonații, în mit. greacă navigatorii cu naia *Argo*, vitejii greci, cari au întreprins călătoria în țeara Kolchis, ca de acolo să aducă lâna de aur de pe berbecele, pe care Phrixos și Hello au fugit și trecut Marea Neagră. Lâna se afla în pădurea lui Ares, unde Phrixos a acățat-o pe un arbore, și era apărută de un dracon (bălaur). Iason a căpătat însărcinarea dela unchiul său Pelias, domnitor în Tesalia, ca să aducă lâna de aur, și pentru aceasta a provocat pe toți vitejii renumiți din Grecia; s'au prezentat mulți și au plecat din Iolkos. După multe vitejii și nefericiri au tuns lâna de pe berbece. (Apollonios Rhodios sub titlul *Argonautica* a descris această călătorie, și Gustav Schwab în: »Die schönsten Sagen des klassischen Altertums« a prelucrat-o foarte frumos.) [Atm.]

Argos, capitala eparchiei grec. Argos lângă Planîța (Inachos), 9814 loc. (1889); multe ruine de zidiri antice.

Argos, (*Argus*) după mitologia greacă un uriaș cu o mie de ochi împrăsciați preste tot trupul, și până-ce unii dormiau, alții păziau; pentru aceasta s'a numit Panoptes (atotvedător). Fiind-că Zeus s'a amorisit de Io, Hera, muierea lui Zeus, a strănutat-o într'o vacă și pe *A.* l-a pus să o păzească, dar fiind-că Zeus a însărcinat pe Hermes ca să răpească pe Io, Hermes cu bețul său fermecător a adormit pe *A.* și a dus pe Io. O icoană mitologică prea frumoasă. *A.* e ceriul cu stelele, cari acuși apun (ochii dormitori), acuși resar (ochii păzitori). Io e luna când apare ca cu două coarne, de aci Io strănutată în vacă. Hermes e Mercuriu, anume luceafărul de dimineață; când acesta se arată toate stelele dispar, și luna e dusă. [Atu.]

Argostoli, capitala insulei Kephallonia, 9085 loc. (1889), port excelent; reșed. unui archiepp. În

apropiere se află »*Morile de mare*«; anume apa mării se revărsă prin un canal spre uscat, mânănd mori, și dispăre apoi prin crepături sub pământ. Aparițiunea aceasta nu a putut fi până acum explicată.

Argot, cuvânt franc. de etimologie necunoscută. A. se numește în special limbajul convențional al hoților și vagabunilor; prin extensiune: limbajul special al unor meserii, s. e. »argot«-ul culiselor etc.

Arguelles, *Augustin*, bărbat de stat liberal span., n. 1778 în Ribadesella în Asturia, 1812 până 1814 membru al Cortesilor, după reînțoarerea lui Ferdinand VII. a fost condamnat la 10 ani închisoare ordinară și închis mai întâiu la Ceuta și apoi la Alcudia pe insula Mallorca, a fost eliberat la 1820, ajunse ministru de interne, s'a refugiat la 1823 în Anglia după ridicarea constituției; s'a reîntors după amnestia dela 1832, și a ajuns president al camerei procuratorilor; 1841 tutore al reginei Isabella; † 23 Martie 1844 în Madrid.

Argument, probă, dovadă; expunere, sumariu.

Argun, (în cursul de sus Kerulun), unul din cele două râuri, din cari isvorește riul Amur, vine din Mongolia și formează graniță între China și Siberia.

Arguri, mai de mult comună mare și frumoasă în Armenia rus., la nordul Araratului. După tradițiune fundat de Noe. Vii întinse. 1840 a fost derămat dimpreună cu mănăstirea sf. Iacob prin un mare cutremur cu erupțiuni vulcanice.

Argyll, (*Argyle*, *Argillshire*, pron. arghell), comitat la țărmul vestic al Scoției, 8430 km², 75,945 loc. (1891). Ținut muntos; economie de vite. Cap. Inverary.

Argyll, titlul nobilitat al familiei scoț. Campbell: 1) *Archibald*, marquis de, n. 1598, căpetenia presbiterianilor stricți și prietnul lui Cromwell, 27 Maiu 1661 fu decapitat din cauză, că luase parte la uciderea lui Carol I. 2) *Archibald*, conte de, fiul celui precedent, royalist pronunțat, totuși la 1681 fu condamnat pentru crima de lesa majestate, scăpă însă, luă parte la resoala principelui de Monmouth, dar fu prins la Paisley și 30 Iunie 1685 decapitat în Edinburg. 3) *John*, nepotul celui precedent, n. 1678, luptă la 1706 sub Marlborough în Flandria, bătut 1715 pe Iacobiți la Dumbane în Scoția, 1718 primi demnitatea de Peer dimpreună cu titlul unui duce de Greenwich; † ca membru al cabinetului 1743. 4) *George John Douglas Campbell*, duce de, n. 1823; dela 1847 Peer, cu principii liberale, la 1855 în ministerul Palmerston director general de poste, 1859 păzitorul sigilului secret, 1868—75 secretar de stat pentru India și 1880—81 iarăși păzitor al sigilului secret sub Gladstone, de care s'a despărțit din cauza proiectului de lege în chestiunea irlandeză. A. e lord-locotenent de Argillshire, mareșal de curte pentru Scoția, consilier intim, dela 1861 president la Royal Society în Edinburg, dela 1873 și al societății geologice din Londra. A scris mai multe cărți. Fiul său, *Sir John*, Marquis of Lorne, n. 6 Aug. 1846, dela 1871 bărbatul prințesei Luisa, a patra fiică a reginei Victoria, 1878—83 guvernor general în Canada.

Argyriasis, influența nitratului de argint (lapis,

piatra iadului) după întrebuintare mai îndelungată. Se caracterizează prin aceea, că pielea, unde e expusă luminii, pielile mucoase și organe interne, afară de sistemul nervos central, primesc o colorare cenușie murdară sau vineție.

Argyrodit, mineral cristallizat monoclinic; cristali adese grupați în macle. Strălucire metalică, de colorare gri-violet. Este o sulfură de argint și germaniu. A fost găsit la Freiberg. [V. C. B.]

Argyrokastron, (*turc.* Ergeri), oraș în vilaietul turc. Ianina, 8000 loc. Cel mai fin tabac pulverizat (Fuli).

Argyrokratie, (*grec.*) domnia banului; aristocrația averii; plutocrație.

Argyropulos, *Iohannes*, n. 1416 în Constantinopol, și-a câștigat mari merite prin lățirea literaturii grec. în occident, a fost profesor de filosofie în Padua, Florența și Roma; † 1486. A tradus multe din scrierile lui Aristoteles și a scris câteva broșuri teologice.

Arhon, titlatură nobilitară pe timpul Fanariilor.

Arhondar sau arhontar, titlul unei funcțiuni călugăresci. Astfel se numește călugărul dela o mănăstire, însărcinat cu primirea oaspeților. În mănăstirile femeiesci este o arhondareasă sau arhontareasă. Arhondarie se numește și locul din mănăstire rezervat oaspeților.

Ari, (Aryas), popor care acum vr'o câteva mii de ani, a emigrat din Bactriana, a trecut preste munții Hindu-Kuș și Soliman, și s'a așezat în văile Indului și Gangelui. A. sânt străbunii popoarelor europene, și cel mai inteligent dintre popoarele rasei albe. Când au plecat din Bactriana, A. s'au împărțit în două grupuri: A., cari au ocupat Pendjabul, și Iranii sau Iranianii, cari au ocupat mai întâiu Persia și apoi Asia mică până la Mediterana, Marmara și Marea Neagră. Acea colecțiune de imnuri cuprinse în *Rig-Veda*, cunoscute și sub numele de »imnurile vedice«, este cea mai veche scriere sanscrită a A.-lor din India și în același timp cel mai vechiu document privitor la începuturile istoriei. Înainte de a emigra, A. sau Aryanii locuiau ținuturile așezate spre meadă-noapte de munții Hindu-Kuș. între originea fluviilor Oxus și Yaxarte (Turkestanul sud-estic), sub forma de triburi, jurnătate pastorale, jurnătate agricole. Ei au cunoscut chiar de pe atunci un început de civilizație. Leagănul primitiv al acestor popoare nu se cunoaște cu precisiune. Indianistul Haug caută a stabili ființa unui ținut cu numele de *Aryana*, ce se confundă cu legendara Bactriana. Ceea ce reiese însă, cu oarecare certitudine, este faptul, că în timpurile preistorice trăiau prin aceste ținuturi o nesfârșită aglomerație de triburi și popoare de rasă galbenă și albă; că, între aceste două rase lupta pentru traiu a determinat emigrațiunea A.-lor spre sud în India, și spre sud-vest în Asia mică. Âncă una din cauzele, cari au hotărât emigrarea A.-lor »pastori și agricultori«, este poate și lipsa de ploaie. Bactriana, care fusese odată o țeară fertilă, a pierdut puțin câte puțin puterea sa de rodire, devenind un pământ steril, năsipos. Spre întărirea acestui adevăr, putem da constătărele recente ce s'au făcut în aceste regiuni, cari dovedesc, că în fiecare an se pierde o anume cantitate de apă prin evaporare, fără ca ea să fie

înlocuită cu ploaie, căci norii formați în timpul verei sunt duși aiurea de cătră vânturile ce suflă despre Siberia. (V. și art.: Indogermani.) [G. T. Buzoianu.]

Aria, (arena) sau față, în geometrie cantitatea de spaț cu două dimensiuni: lungime și lățime. Ea este mărginită de linii. A. e plană dacă punctele liniilor drepte așezate pe ea, toate cad în ea, la din contră e curbă. Cilindrul, conul și sfera sunt corpuri mărginite de fețe curbe.

Aria cattiva, (*ital.*) aer stricat, în special evaporarea mocirlelor Pontinice etc. V. Malaria.

Ariadne, în mit. greacă e fata regelui Minos și a Pasiphei din insula Creta. Theseus a fost destinat de sacrificiu pentru monstrul Minotauros din labirint, un fel de peșteră sub pământ, de unde nu mai este scăpare. A. amorisată a dat lui Theseus un ghiem de ață, ca la intrare în labirint să-l lege și în calea sa să-l lungească după sine, că dacă va pute scăpa de monstru,

cu Tatăl. Aria e pășit mai întâiu în Alexandria la 318 cu învățătura sa, care s'a lășit repede și a provocat certe în întreg Orientul. Împăratul Constantin cel M. în conștelegere cu papa Silvestru I. a conchiemat la 325 conciliul dela Nicea, spre a pune capăt certelor provocate de Aria. Conciliul, la care au participat 318 episcopi, a condamnat învățătura lui Aria și a enunțat, că Christos este unul născut Fiul al lui Dumnezeu și e de o ființă (*ὁμοούσιος*) cu Tatăl. Amintirea acestui conciliu o serbează biserica orient. în a 7-a Duminică după Paști. A. nu a încetat prin osândirea lui Aria, ci spriginit de unii împărați romani a mai dăinuit până cătră capetul secl. IV., dând nascere altor eresii. (Cf. Șaguna, A. baron de —, Istoria bisericii ortodoxe resăritene universală. Sibiu, 1860. Dr. Al. Grama, Istoria universală a bisericii, Blaj, 1881. Pușcariu, II. Dr., Manual de istoria bisericească. Sibiu, 1893.)

Aricescu, D. Constantin, publicist român. unul din scriitorii generațiunii lui Eliade și Asachi,

Ariadne.

după firul aței să poată returna. (De aici »firul A.-ei«.) Theseus omoară monstrul, cu ajutorul firului rentoarce, A. fuge cu el, dară Theseus pe insula Naxos o părăsește și atunci Dionysos, care la rentoarcerea sa din India o găsesce durmind într'o peșteră, o primesce de muiere. Această scenă este reprezentată prin multe produse ale artei antice. Remarcabilă este statua A.-ei durmind din Vatican. (V. ilustr.)

[Atm.]

Ariana, se numește din timpul Sassanișilor jumătatea estică a Persiei, care cuprindea plătoul (Persia, Afghanistan și Belușistan) și teritoriul până la Indus și Iaxartes; dela cuvântul A. se derivă actualul Iran (Eran).

Ariani, eretici, al căror număr era foarte mare în secl. IV., mai ales în Orient; s'au împărțit în mai multe secte și cu timpul parte s'au reîntors în sinul bisericii, parte s'au contopit cu sectele eretice din seclii următori.

Arianism, marea eresie din secl. IV., îndreptată în contra învățării creștine despre misterul sfintei Treimi, în special în contra dumnezeirii Fiului, despre care învăța, că nu este de o ființă

Astăzi e aproape uitat. Din numeroasele sale scrieri numai cele istorice și în special »Istoria revoluțiunii dela 1821« se mai cetesc cu folos; scrierile sale poetice au puțină însemnătate. N. 1823 în Câmpulung, jud. Muscel, și-a făcut studiile în orașul său natal și în colegiul St. Sava în București. 1845 fû numit inginer de poduri, însă îmbolnăvindu-se părăsi această carieră pentru a se ocupa mai mult cu literatura. 1846 publică primele sale poezii: »Câteva oare de colegiu«, îndreptate de Eliade. 1847 deschide teatrul național în Câmpulung, în care se jucau vodevile de ale lui Alexandri și comedii traduse din Molière. În același an fû chemat ca director al ministerului de finanțe. Luând parte la mișcarea din 1848, fû exilat de Ruși la mănăstirea Snagovul, unde petrecî un an, făcînd și traducînd mai multe scrieri ca: »Despre originea neegalității între oameni« de J. J. Rousseau, »Despre originea religiunilor« ș. a. În iarna anului 1851 deschise din nou teatrul național din Câmpulung și compuse mai multe piese ca: »Neaga rea«, »Peștorul«, »Boierul Vlăduța« ș. a. Sub Cuza a fost de două ori director al arhivelor statului și în urmă

muri 1886 oa revisor școlar, sărac și împovărat de o numeroasă familie. Scrieri poetice: Harpa română (1852), Lira (1858), Explicarea alegoriilor din Harpa română (1859), Trimbița unirii, versuri (1860), Șoimul Carpaților, poesii istorice, Sora Agapia, roman, în care se vede corupțiunea morală a mănăstirilor din România, (1871), Octav, roman prelucrat (1856), O preambulare prin munți (1872), Misterele căsătoriei (1862), Călătoria împrejurul camerei mele (1856). Scrieri istorice: Istoria Câmpulungului, 2 volume (1855—1856), Capii revoluțiunii din 1848, judecați după propriile lor acte (1866), Corespondența secretă a capilor revoluțiunii române dela 1848 (1873), Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluției dela 1848 (1874), România sub prințul Bibescu (1862), Carbonarii (1873), Tudor Vladimirescu sau revoluțiunea dela 1821 (1874), Actele justificative la istoria revoluțiunii dela 1821 (1874). Scrieri politice: Procesul și exilul meu la Snagov (1859), Despotismul și constituțiunea (1861), Questionea proprietății (1862), Reforma legii electorale (1862), Disolvarea camerei electivă (1866), Politica d-lui Ioan Ghica, ex-beiu de Samos (1870). Mai multe traduceri. [M. Strajan.]

Ariciu, (*Erinaceus europaeus*), mamifer din familia Erinaceilor, ord. Insectivorelor. Acoperit pe spate cu ghimpi galbenii, la vîrf brun; pe burtă are păr aspru, cenușiu-brun. Botul scurt, tâmpit; urechile pe jumătate așa de lungi ca lungimea capului. Coadă cu peri scurți. Are 36 dinți. Lungimea corpului 22—25 cm., coada 4-5 cm. Trăiește singur sau păreche în întreaga Europa; în Alpi până la 2000 m. înălțime; îi place să stea prin tufisuri, pe la marginea pădurilor. Nu e stricăcios, ci folositor, căci mănă șoareci, insecte precum și vipere, a căror mușcătură se crede că nu-i strică. Când doarme și când se apără se stringe, formând un glob ghimpos. Iarna doarme în gropi, ce le acoperă cu frunze și mușchi. Dușmanii lui sînt buha și vulpea. În Madagascar se află specia *Centetes*. [M.]

Ariciu, dans țărănesc în Oltenia, care se joacă în două feluri: 1) Flăcăii și fetele îl joacă în chip de horă. 2) La munți ariciul este un dans comic: dansatorii, după ce prind pe chef, fac pe unul dintr'înși A., care se întinde imitând întocmai mișcările aceluia animal, iar lăutarul cântă aria și cuvintele, toți ceilalți privind și făcînd haz. (Et. M. Rom.)

Ariciu furnicar, (*Echidna hystrix*), un mamifer din ordinul monotrematelor (mamifere cu cioc). Are corpul pe spate și pe laturi acoperit cu ghimpi lungi, printre ceilalți peri. Ciocul este de forma unei fevi. La picioare 5 degete libere. Coadă scurtă și groasă. Lungimea 34—45 cm. Trăiește în Australia și Noua-Guinea, prin păduri (în găuri de pămînt); se hrănește cu insecte, mai ales cu furnici, se stringe ca ariciul. Este un animal greoiu și tâmpit. Depune un ou, pe care îl clocește într'un buzunar, ce se află la partea din dreaptă a corpului. [M.]

Ariciu de mare, v. Echinoidea.

Arid, (*franc.*) uscat, steril. *Ariditate*, secetă, lipsa de umezeală.

Arie, preot în Alexandria și eresiarch. Invățătura lui falsă despre natura Fiului lui Dumnezeu s'a lăsat de pe la a. 320 cu o repeziune

foarte mare în toate clasele sociale. A., osîndit în sinodul I. dela Nicea (325), a fost în două rânduri exilat de către împăratul Constantin M. La 366, cuprins de un morb crâncen, vîrsându-și matele, a murit în Constantinopol, chiar în presarea, când era să fie reprimit în biserică. (V. Ariani și Arianism.)

Arie, piesă musicală lirică, pentru o singură voce, cu acompaniare de orchestră, care mai cu samă face parte dintr'un op mai mare (operă, oratoriu etc.) Sînt și arii de concert, A. religioase (aria de chiesă). În înțeles vulgar A. însemnează și melodie, cântec etc.

Ariège, afluent din dreapta al râului Garonne în Franția de sud, isvorește în Pirenei și se varsă din-sus de Toulouse; lungimea 150 km. După acest rîu se numește *departamentul A.*, 4903 km²., 227,491 loc., 3 arondismente. Capitala *Foix*.

Ariel, (*evr.* = »Leul lui Dumnezeu«), numele mai multor figuri ale Test. v.; în demonologia cabalistică a Evreilor A. e un spirit al apelor; în »Viforul de Shakespeare, numele unui spirit al vîzduhului. — A. se mai numește și o lună a lui Uranus.

Arlenii, *Arenii*, o mahala a vechii Suceve și anume despre partea, unde se află biserica Armenilor. E memorabilă prin perirea lui Despot-Vodă. Această localitate aji nu mai există, numai amintirea ei în Podul-Arenilor, pod simplu lângă Suceava. (Et. M. Rom.)

Arier-garda, trupă de siguranță, care scutesc trupa principală de atacuri inimice din dos.

Aries, (*lat.*) berbec, (v. ac.)

Arieș, (magh. Aranyos), *riu* în Trans., cel mai mare riu al Munților-Apuseni. El se alcătuiește din două brațe principale, anume din Rîul-mare și Rîul Vidrei. Rîul Vidrei, brațul cel mai mic, isvorește în muntele Bihării dinsus de Vidra și curge dela vest spre est; Rîul-mare isvorește în munții ce se estînd spre vest dela Călineasa și curge spre sud-est și sud. Ambele au afluenți mai multe păraie de munte și se împreună între Ponor și Cămpeni, primind numele de A. El curge în direcțiune estică, nord-estică și sud-estică, prin o vale de munte frumoasă, și numai pe la Turda iese dintre munți la țeară. În cursul seu de vr'o 35 oare, A. are pe ambele laturi o mulțime de afluenți, dintre cari sînt de amuitit: *Valea Abrudului*, pe latura dreaptă, *Valea Ponorului*, care se varsă dinjos de Sălciva, după ce curge prin o gaură, pe sub un deal, care-i stă în cale, apoi pe latura stîngă *Părîul de Granate*, un părîu perenic cu alvia alcătuită din sisturi silicioase, *Valea Ierii*, cel mai mare afluent al A.-lui, și *Valea Hegdății*, care curge prin Cheia Turzii (Valea Cheii). A., după ce iese dintre munți, face un mare semicerc pe la nordul Pratului lui Traian (Cămpia Turzii) și îndreptându-se spre sud-est, se varsă în Mureș la satul Vaidasig, pe latura dreaptă. În valea A.-lui se află mai multe comune. dintre cari mai însemnate sînt: *Vidra de sus* (pe Valea Rîului Vidrei), unde s'a născut prefectul Avram Iancu, *Cămpenii*, locul de frunte al Moșilor, apoi satele mari Bistra și Lupșa, orașelul băieșesc *Baia* (Ofenbaia), Sălciva de sus și de jos, Vidolmul, Buru, orașul *Turda* etc. Pe valea A.-lui și a afluenților săi sînt așe-

date preste 100 comune; pe valea lui este construit un drum bun comitatens, dela Câmpeni până la Turda. A. este un riu de munte; pe malurile lui locuiesc aproape numai Români, pe la isvoare și cursul superior Țopi și Moți; în năsipul alviei sale se află praf de aur, iar pe valea lui sînt regiuni și peisagiuri de munte foarte frumoase. [Silv. Mold.]

A. protopopiat român gr.-cat. se compune din 18 parochii și 8 filii, cu 8268 de credincioși; reședința protopopească este în Luna de pe A.

Arieș-scaun, un district aparținător teritorului secuiesc în Transilvania; el era separat de celelalte 4 scaune secuiesci și se extindea în părțile de mijloc ale Ardealului, pe malurile A.-lui între cott. Turzii și al Albei infer. Teritorul acesta a aparținut la început cottului Turzii și a fost dat Securilor din partea regelui Ungariei Stefan V. pentru serviciile făcute în luptele contra Tătarilor. Suprafața lui era de 6 miluri □ și se împărțea în 2 ocoale, avînd 22 comune. Locul central era Vințul de sus. După împărțirea de acum a Ardealului acest scaun a fost încorporat la cottul Turda-Arieș. [Silv. Mold.]

„Arieșana“, institut de credit și de economii în Turda, (Trs.), fondată la 1887. Capital social 80,000 fl. în 1600 acții à 50 fl. nominal.

Arietta, arie mică.

Arifi pașa, bărbat de stat turc, n. 1830 în Constantinopole; petrecînd mult în străinătate și-a însușit limbile moderne, în urma căror cunoștințe a fost aplicat ca interpret și secretar în ministerul afacerilor străine, iar 1874 a fost numit ministru al instrucției și justiției. Când s'a introdus constituția în imperiul turcesc, ajunsese president al senatului, în 1879 ministru-president chiar; între anii 1882—84 a fost ministru al afacerilor străine.

Aril, termen botanic, dat unei formațiuni, cupulară, carnoasă sau membranoasă, ce o presintă unele semințe, învălîndu-le mai mult ori mai puțin complet, ca un tegument accesoriu independent de tegumentul adevărat. Provine din dezvoltarea ulterioară exagerată a parenchimului funiculului seminței din vecinătatea hilului. Exemple avem la Tisă (*Taxus*), unde e carnos și colorat roșu, la *Nymphaeacee* (*Nufăr-alb*), la *Sapindacee* etc. Din creșterea exagerată a tegumentului seminței în jurul micropilului rezultă iar un soi de sac, de aril, ce acopere semința, dar cum se vede de origine diferită, și de aci numit *arilod*. Exemplu e arilodul carnos, laciniat, portocaliu și parfumat al semințelor de *Myristica fragrans* Houtt. (*M. moschata* Thumb.), cunoscut sub numele de macis, floare de nucuoasă, condiment foarte aromatic. [S. Șt. R.]

Arilat, (botan.) *semință arilată*, care presintă un aril. (V. ac.)

Ariman, v. *Ahriman*.

Arimathia, oraș în Palestina, locul de naștere al lui Samuil; astăzi Ramla.

Arin, numirea populară a plantelor: *Alnus incana* Willd. și *Alnus glutinosa* Gaertn. *A. alb* = *Alnus incana* Willd., *A. negru* = *Alnus glutinosa* Gaertn., v. *Alnus*.

Aringa, pește, v. *Clupea*.

Arion, cântăreț antic grecesc din Methymna pe Lesbos (620 a. Chr.), inventatorul ditiram-

bului. Călătorind spre Corint, fû aruncat de corăbieri în mare, un delfin însă îl duse la promontoriul Tănaron.

Arion, *Eracle*, general de divizie în armata rom., comandantul corp. 2 de armată cu rezidența în București; n. 1838, elev al promoțiunii 1855—1857 a școlii militare. Promovat sublocotenent în infanterie 1857, se liberează din oștire pentru a urma cursurile școlii poli-tehnice, apoi pe ale școlii de artilerie și geniu din Franca. În 1860 reia serviciul în artilerie, iar 1861, ca locotenent, este atașat la protechnia armatei, unde dirige (1862) lucrările de construcțiune ale acestui stabiliment, ce era să devină în urmă arsenalul armatei (v. ac.) Obține toate gradele până la cel de colonel în reg. 2 de artilerie, administrația resboiului și în consiliul superior al artileriei. În 1883 este promovat general de brigadă și numit inspector al artileriei, iar 1892 i se încredințează comanda corpului 2 de armată, unde obține gradul de general de divizie (1893). Generalul A. este primul inspector al artileriei și a luat parte la toate evoluțiunile armei sale. În 1877 împreună cu colonelul Berindei a recunoscut locul și construit podul dela Corabia pentru trecerea armatei române preste Dunăre. A reprezentat apoi guvernul român la încheierea armistițiului cu Turcii. A făcut parte din comisiunea pentru experimentarea cupolelor forturilor cetăți București, din toate comisiunile tehnice chemate a se pronunța asupra armamentului oștirii, precum și din consiliurile de apărare a țării presidate de M. S. Regele.

Arion empiricorum, melc din clasa *Gasteropodelor*, ord. *Pulmonatelor*, fam. *Limacidelor*, numit *Limace* 12—14 cm. lung. (Românii îl numesc *Melcul negru*, iar în Muntenia *babișd*.) Sînt mai multe specii: *A. rufus* L. roșu apare după ploaie sau în timpuri umede. *A. ater* L. negru.

Arioso, (*ital.*) în musică: o parte mai mică melodioasă în decursul sau la finea unui recitativ.

Ariosto, *Lodovico*, poet ital., n. 8 Sept. 1474 în Reggio, a trăit la curtea cardinalului Hippolyt d'Este, mai tîrziu la fratele acestuia, ducele Alfons I. de Ferrara; † 6 Iunie 1533. E mîiestru al eposului romantic. Opu principal: *Orlando furioso*, în 46 cîntece, (I. ediție Ferrara 1516, completă 1532). El a mai scris comedii, satire, sonete, poezii ș. a.

Ariovist, regele Suevilor; fiind chemat de Sequani în ajutor (71 a. Chr.) contra Aeduilor, a trecut în Gallia, ducînd mult popor german cu sine. Aicea însă a ajuns în conflict cu aliații Romanilor și în consecință cu Romanii înșiși. La 58 a fost bătut de Cesar lângă Mûhlhausen în Alsația. Scăpînd din luptă cu viața, a trecut dincolo de Rin.

Aripa, 1) părțile corpului paserilor, menite pentru sbor. (V. *Paseri* și *Sbor*.) 2) În înțeles militar: ambele părți extreme ale unei pozițiuni de trupe, pe cari inimicul cu predilecțiune le atacă, fiind ele cele mai slabe puncte.

Aripa câmpului, făt-logefăt, care — într'o poveste din Bănat — scapă soarele, luna și stelele furate de smei. A. e protectorul agriculturii, după cum era Ercule la Latii, nu însă și la Greci. (Ety. M. Rom.)

Aripat, (botan.) *organe aripate*, cele ce prezintă la suprafața lor dilatațiuni laterale de formă și dimensiuni variabile. Așa sînt: *tulpini aripate* (*Genista sagittalis* L., *Hypericum tetrapterum* Fr., *Lathyrus* etc.); *semințe aripate* (brad, molift, pin etc.); *fructe aripate*, fie că provin din ovare libere, încungirurate de o dilatațiune membranoasă a parenchimului, ca la ulm, frasin etc., sau numai într'o parte, ca o aripă, când se numesc special *samare*, două alăturate formând o *disamară*, ca la arțar etc.; fie că rezultă din ovare aderente, când au mai multe aripi, ca la multe Umbelifere. *Aripi* se numesc cele 2 petale laterale din florile Papilionaceelor (salcâm, fasole, mazere, bob etc.) și sepalele laterale din florile de *Polygala*. [S. Șt. R.]

Arișoala, vîrf de munte al culmii munților Vrancei în Rom., j. Putna.

Arista, *barbe*, (botan.) vîrf lung și cilindric în general la frunzele plantelor; în special filamentul lung, cilindric și ascuțit, ce se află în prelungirea nervurii mediane a bracteeilor din spicul Gramineelor. Uneori sînt foarte lungi și chiar în prelungirea vîrfului, ca la grâu și bîrbos, Festuca etc.; altele pleacă de pe fața dorsală a bracteei mai dinjos de vîrf (*Bromus*) sau dela mijloc (la ovăș) sau aproape de basă (*Aira*).

Aristagoras, tiran din Milet. A știut să rescoale (500 a. Chr.) orașele ionice din Asia mică centra Persilor; dar fiind Ionii bătuți și siliți a se retrage, A. s'a refugiat în Tracia, unde muri (497) cu ocaziunea asediării orașului Ennea Hodoi (mai târziu Amphipolis).

Aristarhi, grec devotat intereselor rusesci, fu numit, pe timpul regulamentului organic, agentul lui Alex. Ghica, domnul Munteniei, la Constantinopole, rămînend în această slujbă până sub Știrbeiu.

Aristarchos, 1) *A. din Samos*, astronom pe la 270 a. Chr., recunoscut ca unicul reprezentant în antichitate al sistemului heliocentric. A. a crezut că cerul stejos e înfinit, și că întreaga bolta cerească stă nemișcată, dar pămîntul se învîrte pe lângă osia proprie, și pe lângă soare pe un cerc înclinat spre aequatorul lumii. Din cauza aceasta l-a acuzat filosoful stoic Kleantes de ateism. Ideile sale clare au triumfat abia după 2000 de ani prin N. Kępernicus. 2) *A. din Samotrake*, gramatic și critic grec. în Alexandria; † în Cipru pe la 150 a. Chr. în vîrsta de 72 ani. A. a întemeiat școala Aristarcheilor; a rectificat textul lui Homer în forma lui de azi; observările critice ale lui A. se află împrăștiate în Scholiile operelor lui Homer.

Aristat, (botan.) organ provăduț cu o aristă (v. ac.), care e terminat în vîrf ascuțit, cilindric, de lungimi variabile, s. e. bractee aristată (în spicul Gramineelor); pețiolul comun al frunzelor penate dela planta *Astragalus aristatus* l'Hérit., de unde și numirea lui specifică.

Aristen, *Alexiu*, scriitor bisericesc în Constantinopole, pe la 1160 a. edat și comentat o sinopsă a canoanelor bisericii orientale, care se cuprinde în a doua parte a Pravilei.

Aristide, 1) *A. «cel drept»*, fiul lui Lysimachos, bărbat de stat atenian, n. 535 a. Chr.; a fost unul din cei deșce strategii ai Atenienilor la Marathon (490). Opunându-se A. planului lui

Themistocle de a transforma Atena în putere maritimă, fû exilat prin ostracism (483); dar s'a rentors înainte de expirarea exilului, vestind pe Themistocle despre ivirea flotei persice la Salamis. La 479 a luat parte însemnată la victorioasa luptă dela Plataeae, iar 477 la propunerea lui se primi legea, ca tuturor Atenienilor să le fie oalea deschisă cătră funcțiunile publice; 476 a organizat confederațiunea atică-ionică. † 467. Biografia de C. Nepos și Plutarch. 2) *A. din Theba*, pictor, 350 a. Chr. 3) *A. din Milet*, scriitor grec, secl. I.—II. a Chr. (Scr. Milesiaca.) 4) *A. Publius Aelius*, retor, n. 121 în Adriani. 5) *A. Quintilianus*, gramatic grec, secl. III. d. Chr. Autorul enciclopediei «De musica».

Aristippos, fiul unui neguțator bogat din Cyrene, discipul lui Socrate, 380 întemeia școala numită *cirenașcă*. Din învățăturile magistrului său cultivă mai cu samă partea practică. Precum teoretic criteriul suprem al adevărului este percepțiunea sensibilă, așa practic criteriul suprem, și prin urmare scopul final al vieții, este plăcerea, de unde sistemul său filosofic s'a numit: *hedonism*. Nepotul său, *Aristippos cel tinăr*, desvoltă și completă sistemul școlii cirenaice, căutând a face doctrinele ei mai accesibile publicului. El este poreclit «*mitrodidactos*» fiind-că a avut de instructor pe mamă-sa Areta, sora lui Aristippos. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. Uibergweg-Kirchmann.) [Plet.]

Aristobulos, 1) *A. filosof ovreu* din timpul lui Ptolemaeus VI., Philometor, pe la 170 a. Chr.; se dice, că ar fi scris în limba grec. un comentat la cărțile lui Moise, intitulat «*Exegesa*», în care vrea să dovedească, că filosofia grec. e împrumutată din legile lui Moise și dela profeti. Această scriere e cunoscută numai din citatele, ce se află în cărțile părinților bisericesci Clementie din Alexandria și Eusebie; autenticitatea ei este combătută. 2) *A. I. și II.*, regi în Iudea, secl. I. a. Chr. 3) *A. istoriograf*, a însoțit pe Alexandru cel Mare, a scris un op de valoare despre acesta.

Aristocrația, formă de stat, conform căreia suveranitatea statului e reprezentată și exercitată de o parte aleasă a poporului ca corporațiune unitară, în contrast cu democrația, care permite majorității cetățenilor statului ingerință asupra afacerilor publice. O degenerare a A.-ei e oligarchia (v. ac.) Sub A. se mai înțelege însă și totalitatea persoanelor, cari aparțin acestei clase privilegiate. În vremile trecute ajungea cineva în clasa aristocratică în urma meritelor resboinice sau religioase, de regulă cu drept ereditar. Se deosebesce: A. ereditară, militară, financiară (plutocrație) și ierarhică.

Aristodemos, 1) fiul Heraclidului Aristomachos. Mitul spartan spune, că A. ar fi fost primul rege al Spartei din seminția Heraclidilor; alte mituri însă atribue întemeierea dinastiilor din Sparta fiilor săi, gemenilor Eurysthenes și Procles. A. a fost lovit de trăsnet la ocuparea Peloponesului; 2) A. eroul primului resboiu messenic, care și-a jertfit, pentru salvarea patriei, copilă proprie în urma sentinței unui oraclu. După moartea regelui a fost ales A. de urmaș. Ajungându-l vremuri grele, s'a sinucis pe mormântul fecii sale.

Aristogeiton, v. Harmodios și Aristogeiton.

Aristol, medicament împotriva boalelor de piele; este o pulbere brună preparată din thymol

și iod, nu miroasă, e solubilă în alcool și eter, dar nu și în apă; la lumină se discompune.

Aristolochia L., (botan.) gen din familia Aristolochiaceae, cuprinde plante erbacee perene sau arbuști cu ramurile adesea volubile (acățătoare), cu frunze alterne întregi, pețiolate și adeseori cordate la bază. Florile sunt solitare sau dispuse în buchete axilare. Staminele 6 la număr, mai rar 4 și concrescute cu coloana stilară. *A.* cuprinde vr'o 180 de specii, răspândite prin regiunile calde și temperate ale globului. Prin părțile noastre crește *A. Clematidis* L., numită de popor Mărul-lupului sau Lăpădătecare, prin vii, prin tufșuri și pe marginea pădurilor. *A. pallida* W. Kit. etc. Multe specii de *A.* se cultivă ca plante ornamentale prin grădini și sere, așa este: *A. altissima* Desf., *A. elegans* Masters., *A. picta* Karst., *A. Siphon* L'Her. etc. Rădăcina mai multor specii de *A.*, din cauza proprietăților sale febrifuge, emenagoge etc., a fost întrebuințată în medicină contra diverselor boale, precum contra frigurilor intermitente, contra opririi menstruelor, contra astmei, a gutei etc. [Z. C. P.]

Aristolochiaceae, (botan.) familie de Dicotyledonatele monoclamidee din seria Multiovulatelor terestre, cuprinde plante erbacee perene sau frutescente cu tulpinile de ordin arbuștic sau volubile (acățătoare), cu frunze alterne, întregi sau lobate. Florile hermafrodite sunt solitare sau dispuse în cime sau raceme. Ovarul infer. și semințele provădute cu un albumen cărnos. Această familie are numai 5 genuri și anume: *Asarum* L., *Bragantia* Lour., *Thottea* Rottb., *Holostylis* Duchartre și *Aristolochia* L. Cele vr'o 200 de specii sunt răspândite prin regiunile temperate și calde ale globului; unele au proprietăți medicinale, iar altele sunt cultivate prin grădini și sere ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Aristomenes, conducătorul Messenianilor în reșoiul al doilea contra Spartei (685—668 a. Chr.); retrăgându-se Messenianii în fortăreața de munte Cira, a scutit-o apăsă 11 ani. A. s'a refugiat pe insula Rhodos, † în orașul Ialysos.

Ariston, 1) la Grecii vechi dejunul; 2) numele unui stoic din Chios, (275 a. Chr.); 3) instrument musical mechanic.

Aristophanes, 1) *A. Bizantinul*, gramatic renumit, n. 260 a. Chr., școlarul lui Zenodotus, Kalimachus și Eratosthenes. A murit în etate de 77 ani ca al 5 bibliotecar în Alexandria. Dela el avem cea dintâi edițiune critică a lui Homer. S'a mai ocupat cu Alkaios, Pindar, Aristophanes și cu traģicii. S'a interesat și de ortopia grecească. Vedând, că decesebilele popoare, cari vorbesc grecesc, corump rostirea corectă, a introdus în scriere așanumitul accent, ce se pune totdeauna pe acea silabă, care trebuie rostită cu ton mai înălțat. Ediț. fragmentelor sale: A. Nauck, (Halle 1848). [I. P.]

2) *A.*, cel mai însemnat poet comic al Grecilor, (n. pe la 444 și † ca. 380 a. Chr. în Atena). Aproape 40 ani censorul vieții sociale, spirituale și morale a Atenienilor. Din comedii sale (54 sau 44) s'au conservat numai 11: 1) *Acharnenii* (a. 425), în care arată binecuvântările păcii. 2) *Călăreții* (a. 424), în care face ridicul pe demagogul Kleon. 3) *Norii* (a. 423), în care combate direcțiunea cea nouă în cultură, prezentând

pe Socrate ca tip de sofist. 4) *Vespii* (a. 422), îndreptată în contra maniei Atenienilor de a purta procese. 5) *Pacea* (a. 421), în care recomandă Atenienilor pacea. 6) *Paserile* (a. 414), satirizând multe slăbiciuni ale Atenienilor. 7) *Lysistrata* (a. 411), în care femeile se conjură a silii pe bărbați la pace. 8) *Thesmophoriazusa* (a. 410), în care Euripide, ca dușman al femeilor, este tras de acestea în judecată. 9) *Broascele* (a. 405), arată decadența poeziei tragice. 10) *Ecclesiazusa* (a. 392), în care femeile se luptă pentru o nouă constituție. 11) *Plutos* (a. 388), în care arată, că deul bogăției pe omul evlavios îl sprijinesce, iar pe cel necredincios îl duce la săpă de lemn. A. intră de veră a fost mare poet. În comedii sale aflăm umor fin și o fantasie vioaie. El voiesce nu numai să desfăteze, ci să și moralizeze pe concetățenii săi. Ține strict la tradițiunile vechi ale Atenienilor; uresce pe demagogi, sofști și retori. Comediile sale se disting și prin o limbă aleasă. Ediț. principală a comediiilor sale: A. Meineke, (Lipsca, 1865, 2 vol.) [I. P.]

Aristoteles, filosof grec, n. 384 a. Chr. în Stagira în Tracia, fiul lui Nicomach; timp de 20 ani 'a fost discipol lui Plato; dela 343 instructorul lui Alexandru cel Mare. La 335 a întemeiat școala numită »*peripatetică*«. A murit refugiat în Chalkis la 322 a. Chr. Scrieri: 1) logice: Despre categorii; Despre interpretarea cugetărilor; Analiticele; Locuri comune (topica); Despre argumentele sofistice. Aceste sunt publicate toate și sub numele de Organon; 2) metafisice: *Metafisica* în 14 cărți; 3) de sc. natur.: 8 cărți de fizică, 5 despre originea lucrurilor, 3 despre suflet; 4) etice: etica nomachică în 10 cărți; politica în 8 cărți; poetica; retorica. A. e cel mai genial și mai productiv filosof antic, este creatorul filosofiei științifice și al terminologiei filoz. Părintele logicei, al psihologiei, retoricii și al poeziei, al istoriei naturale și al metafisicii. Cu deosebire în resolvarea problemelor logice încă nu este ajuns. *Filosofia lui A.* 1) *Teoretică*. a) *Logica*. Analiticele se pot considera ca un fel de propedeutică. Felurile de idei corespund deosebitelor clase de existențe. Cele mai generale clase de existențe sunt deosebite. Acestea corespund formele de cunoștințe numite categorii. Noțiunile caută substanța reală a obiectelor. Judiciul constată adevăritatea combinațiunii dintre noțiuni. Resonamentul consistă în derivarea unui judiciu din altele și este sau silogism sau inducțiune. Argumentațiunea, ca concluziunea dedusă din oarecari prinocpii certe, este dialectică și sofistcă. Axiomele cugetării sunt principiul contradicțiunii și al exclusivității. Cu realitate obiectivă există numai indiviții, la a căror cunoștință ajungem pe calea experienței, adică prin percepțiunea sensibilă externă. Aristoteles este a se considera ca părintele logicii formale. b) *Metafisica*. Filosofia »primă« tracterază despre principiile fundamentale ale estimilor. Aceste sunt: forma, materia, cauza, scopul, cari se pot reduce la două: materia și forma. Combate mai întâiu doctrina lui Plato despre idei, în locul cărora el pune ceea ce el numește formă. Numai estimile individuale au realitate obiectivă (substanță), genurile și speciile numai prin acelea. Cu toate aceste, ca obiect al științei, noțiunile ge-

nerice sînt mai importante. Materia învoalvă posibilitatea existenței, forma deplinătată, energia (*ἐντελεχεία*). O materie amorfă nu există; există însă un princip formal nematerial. Materia este pasivă și isvor al neperfecțiunii. Mișcarea, ca trecerea dela posibilitate la realitate, are o cauză actuală. Aceasta este Dumnezeu ca forma eternă, nematerială, ca activitatea perfectă și independentă, ca energia pură și realitatea absolută.

c) **Fisica.** Natura cuprinde totalitatea lucrurilor materiale. Existența acestora se constată prin percepțiunea externă. Știința naturii se ocupă cu legile generale ale corpurilor supuse mișcării. Universul stă din două sfere: supralunară, ceriul, unde totul e neperitor, și sublunară, unde totul e variabil și peritor. Condițiunile generale ale mișcării sînt spațiul și timpul. Spațiul e limitat, timpul fără limite. In cosmologie A. admite creațiunea lumii din cinci elemente: focul, pământul, apa, aerul și eterul. Lumea este eternă. Lumea terestră, în virtutea principiului finalității, formează o serie de ființe, dintre cari fiecare superioară întrunesc în sine caracterele celei inferioare. d) **Psychologia.** A. a fost cel dintăiu, care a încercat a stabili o teorie regulată despre stările și însușirile sufletului, teorie basată pe experiență și unită cu idei abstracte. Sufletul este principiul activ al vieții; se manifestă în totalitatea funcțiunilor, e deosebit de corp și în esența lui nematerial. In seria organismelor plantele au putere de viață, animalele pe lângă aceea încă facultatea simțirii, mișcării și locomotivității; omul pe lângă toate acestea și rațiune, a cărei activitate este parte teoretică, parte practică. A. este întemeietorul teoriei despre facultățile sufletului. După A. sufletul nu are idei innăscute, ci toate cunoscințele bazează pe experiență și ele sînt sau nemijlocite, câștigate pe calea procesului de percepțiune, sau mijlocite, câștigate prin cugetare. 2) **Filosofia practică.** Aceasta cuprinde vederile despre fericire. Se subdivide în etică, economie și politică. Scopul activității omenești, sau bunul suprem, este fericirea, pe care nu o produc nici plăcerile sensuale, nici bogăția, nici gloria, nici puterea, nici nobilitatea de nascere, ci singur numai bucuria, ce rezultă din exercițiul rațiunii, din practicarea virtuții în mod constant. Virtuțile sînt sau etice-practice sau raționale-dianoetice. Virtuți etice: tăria, cumpătarea, dărnicia, justiția; virtuți raționale: rațiunea, știința, înțelepciunea, arta. Pentru ajungerea scopurilor morale, omul are trebuință de alți oameni; omul e animal social. Problemele morale se pot rezolva numai în stat. Basa statului este familia. El s'a format pentru de a ajuta interesele vieții și trebuie să suste pentru de a promova interesele morale ale vieții. După A. este firesc, ca fiecare să servească stării, pentru care e făcut. Buna înțelegere între cetățeni trebuie să fie efloxul dispozițiunii, căci aceea în mod măiestrit nu se poate susține. Forma de guvernare are să corespundă referințelor date. Cea mai duravă este aceea, care e întocmită din elemente monarchice, aristocratice și democratice. E cu dreptul ca Elinii să domnească pe barbari, cei inteligenți preste cei proști. (Cf. Teodorescu, Ist. filos.; Uiberweg, Grundris I.; Thilo, Pragmat. Geschichte der Philos. I.) [Plet.]

Aristotelia Lher., gen de plante din fam. Tiliaceelor. Specia mai importantă e *A. Macqui* Lher, arbust ce orecse în Chile, are fructe comestibile, foarte acre, din cari Chilenii prepară un licher contra febrei. Se cultivă și în sere.

Aristoxenos, filosof grec din Tarent, n. pe la 318 a. Chr.; după ce se ocupă cu scrierile pitagoreice, ascultă pe Aristotel. Music însemnat, încercă a face aplicare de doctrina empirică a lui Aristotel despre cunoascerea lucrurilor reale. Materialist în psihologie, consideră sufletul ca un sunet, ca un acord produs de corp și analog cu sunetul unui instrument. (Cf. Teodorescu: Ist. filos.) [Plet.]

Arithmetica, (*grec.*) știința care se ocupă cu formele și modurile de împreunare ale numerilor în operațiuni. După scopul ce urmărește și mijloacele de cari se folosesc deosebim: *A. vulgară* sau *numerică*, cuprinde operațiunile cu numeri determinați și aplicarea lor la casuri concrete. Ea se mărginesce la cele patru specii de operațiuni cu numeri întregi și fracțiuni, la raporturi, proporțiuni și aplicarea lor. *A. literală* sau *universală*, cuprinde învățăturile despre formele și operațiunile cu numeri nedeterminați, pe cari îi înfățișează prin litere ca simboale numerice, și prin aceea învățăturile ei au un caracter universal. Ca fundator al ei se privesc Vieta. *A. practică, tehnică* sau *civilă*, conține îndrumări de a calcula sigur, ușor și repede; ea e mai mult artă decât știință. *A. comercială*, se aplică la afaceri de comerț și industrie. *A. politică*, se aplică la transacțiuni de ale statului despre credit și rente, loterii, institute de asigurare, mortalitate etc. *A. teoretică*, cuprinde teoreme despre proprietățile și formele numerilor în genere; aplicațiunile ei servesc numai spre lămurire; se numesc și *A. superioară*. *A. instrumentală*, se aplică în instrucțiunea elementară pentru a executa calculațiunile la anumite instrumente (aparate, mașini) cu petricele, monete, bețe, globuri.

Arithmi, (*numeri*) una din cele 5 cărți ale Pentateuchului; cuprinde registre de ale familiilor evreesci după trecerea prin Marea Roșie, mai multe legi și pasage isterice din viața poporului lui Israil.

Arithmogriph, (*grec.*) ghicitoră numerică.

Arithmologia, titlul unui op al iesuitului Kircher, (Roma 1665), care conține cercetări asupra însușirilor misterioase ale numerilor și semnelor (simboalelor) numerice, asupra pătrăților magici și planetelor, precum se află atari în vechime la filosofi mai tineri din școala lui Pithagoras.

Arithmomantia, profetirea din combinații de numeri.

Ari Thorgilsson, v. Thorgilsson.

Ariu, *areu*, plantă ce se chiamă și laptele cănelui sau laptele cucului: Euphorbia (v. ac.)

Ariug, *ariuș*, *ariușă*, un soi de mere, ce se coc de timpuriu, la Săn-Petru. (Et. M. Rom.)

Arius, v. Arie.

Arizona, teritor în Statele-Unite ale Americii de nord, format la 1863 din partea vestică a Mexicului nou, ajungend până la Rio Colorado; 292,716 km², 59,620 loc. Producțiune abundantă de aur și argint (1887: 5¹/₄ mil. dolari), plumb și cupru. Capitala *Phönix*.

Arkansas, 1) *A.*, *riu* în America de nord

isvorând din Munții Stâncoși la graniță între Utah și teritorul Indianilor, străbăte, augmentat prin râul Canadian, munții Ozark și se varsă în Mississippi dinsus de Bolivar; lung. 2410 km., 840 km. navigabil. 2) *A.*, *stat* în America, spre vest dela râul Mississippi, 139,470 km², cu 1.128,179 loc.; ses udat de A. și White River; bogat în produse de tot soiul. Capit. Little Rock.

Arkas, v. Arcturos.

Arkesilaos, filosof grec, n. pe la 316 a. Chr., a studiat în Atena la Teophrast, și a devenit întemeietorul așanunitei »*Academii medic*«. Cu el se începe epoca scepticismului. Fiind-că pentru adevăr nu se poate statorî o cauză obiectivă, așa el, cu privire la știință, nu admite decât graduri de probabilitate, dar nu certitudine. (Cf. Uiberweg, Grundr. I.) [Plet.]

Arkwright, (pron. arkreit) *Richard*, barbier, mai târziu mecanic, n. 1732 în Preston. Pe urmele lui Hargreaves în 1768 a construit o mașină de tors (bumbacul), mânăta la început cu cai, mai târziu prin puterea apei. † 1792.

Arlberg, massiv al Alpiilor »Algäuers«, în partea superioară a râului Lech, 1797 m., după acesta se numește teritorul Vorarlberg. Preste A. trece un pas din valea Stanzer (Inn) în valea »Kloster« (Ill). *Calea ferată* A. deschisă la 1884 (Innsbruck-Bludenz 136 km.) taie A.-ul cu un tunel de 10 km. lungime între St. Anton și Langen.

Arlucchino, (*ital.*) personaj comic în comedia națională italiană, (un fel de Pepelea, Păcală la Rom., Hanswurst la Germ.), al cărui costum e făcut din o mulțime de petece în toate colorile, cu păr scurt, adesea cu o jumătate de masă neagră, ușor încălțat și cu o sabie de lemu la brâu.

Aries, vechiul A relate, capitala unui arondisment în depart. franc. Gurile Ronului, lângă Ron, cu 13,291 loc. (1886). Amfiteatru roman. Dela 880 capitala *Regatului Arelat* (v. ac.) Până la 1801 reședință episcopală. (Cf. Fournie, »Le royaume d'A.«)

Arlon, capitala provinciei belg. Luxemburg, lângă Semoy, 8523 loc. (1890); la 19 Apr. 1793 victoria lui Jourdan asupra Austriacilor.

Arlt, *Ferdinand*, medic, n. la 18 Apr. 1812 în Obergraupen lângă Teplitz, profesor în Praga și Viena, † 7 Mart. 1887. Opere: »Krankheiten des Auges« (1851—56, 3 tom.); »Pfllege des Auges im gesunden und kranken Zustand« (ed. 3, 1865); »Klinische Darstellung der Krankheiten des Auges« (1881); »Archiv für Ophthalmologie« (dela 1854 în concurență cu Donders și Gräfe).

Arma, instrument, unealtă de lovit la atac sau apărare. Se deosebesc: *tunari* și *A. portative*. *A.* port. pentru lupta de aproape sânt: sabia, lancea, baioneta etc.; pentru lupta din depărtare sersesc *A. de foc*: pușca cu țevă lungă, carabina cu țevă mai scurtă, pistolul, revolverul și terzerolul cu țevă de tot scurtă. *A. cu repetiție* posed o magazie de cartușe, cari se încarcă cu mecanism. *A. de foc* în timpurile vechi se desărcau cu iască, luntă, 1630 cu cremene, 1807 cu capsă. *A.* ghintuită s'a construit 1490. Dintre *A.* cu încărcare de dinapoi, cea dintâi practică a fost inventată de Dreyse 1836. Italienii întrebuințau cartușe 1597, cartușă unitară a inventat-o Dreyse 1829. Mai înainte se folosiau gloanțe rotunde și

ascuțite, 1849 Minié introduce glonțul expansiv găunos înteiț în ghinturi prin gazurile prafului. Descrierea armelor v. sub titluri respective.

Armada, trupă înarmată, flota de resboiu, mai cu samă *A.* cea mare trimisă de Filip II. (v. ac.) contra Englezilor la a. 1588 sub ducele Medina Sidonia, și nimicită de Englezi și de vifore.

Armadii, *Dasypus*, (zool.) mamifer din ord. Edentatelor (animale fără dinți sau cu foarte puțini dinți), familia Cingulatelor.

Armagh, comitat în prov. irică Ulster, 1328 km², 143,056 loc. (1891); ținut roditor. *Capitala* *A.* 8303 loc. (1891); episcop catolic și anglican.

Armagnac, ținut al Gascognei în Franția sudică. Familia *conților de A.* (de însemnătate în istoria Franției) s'a stins la 1497.

Armagnaci, cete de soldați simbriași de pe timpul lui Carol VI. și VII. în Franția; au fost conduse de contele Bernhard de Armagnac și alții. Pentru a pute scăpa de acești vagabunzi, Carol VII., la cererea împăratului Frideric III., îi trimise contra resculăților dm Alsația, apoi Svițera (40,000), unde fură bătuiți în lupta dela St. Iacob lângă Birs, (26 Aug. 1444), căreia i-a urmat pacea dela Ensheim (Oct. 1444). În Alsația mai vagabundară până prin 1445, când fură rechemiați de Carol VII. și parte demisionați, parte înrolați în armata permanentă.

Armalist, în Ung., nobil căre a primit numai diplomă nobilitară și Armalii, însă fără donațiune de pământ. Acest fel de nobilitare a fost introdus în secl. XV., în secl. următori numărul *A.*-lor a fost foarte mare.

Armançon, afluent din dreapta al râului Yonne în Franția de mijloc, 200 km. lung.

Armâni, v. Aramâni.

Armansperg, *Ios. Ludovic conte de*, n. 1787 în Kötzing, bărbat de stat bavarez, a condus ministeriul de externe (1826), apoi cel de interne și finanțe; la 1832 a fost pus în fruntea regentei bavareze pentru Grecia, de unde a trebuit să repășească, la 1837, din cauză că a cedat prea mult influenței engleze. † 1853.

Armării, semne simbolice ale unei familii nobile, corporațiunii, oraș, țeară. *Armele țerii* (franc. *armes*, germ. *Wappen*), se numesc insigniile unei țeri, determinate conform unor anumite reguli. Totalitatea și sistemul acestor reguli formează o știință specială numită *heraldică* (v. ac.) Insignii, cari seamănă cu *A.* moderne, se aflau deja în evul vechiu, dar dezvoltarea lor în sensul de astăzi datează din evul mediu, și anume din epoca cruciatelor și a preponderanței cavalerismului. Cavalerii îmbrăcați în zale purtau, spre a fi recunoscuți în luptă, pe scutul lor semne familiare. Din aceste semne s'au dezvoltat pe rând și armele țerilor. (V. marca, pajura.)

Armarium (*lat.*) armaz, dulap, sicriu.

Armaș, purtător de arme, *vel A.* se numia în Moldova ministrul de resboiu, iar *Armășie* ministeriul de resboiu.

Armaș, sau *d'a-armașul*, joc de copii, cari își aleg un împărat și un armaș. *A.* trage cu o hasma resucită pe rând copiii la palmă, după cum comandază împăratul. (Et. M. Rom.)

Armășar, cal nejugănit. (V. cal și herghelie.)

Armata, întreaga putere înarmată a unui stat, afară de marină. *Armatele europene*, v. tabl. pag. 263; detaiuri despre armata română și austro-

Armatele europene.

Număr	Statul *	Areal km ² .	Locuitori		Capitala	Locuitori pe km ² .	Costa pe m de corăne	Puterea totală						
			preste tot km ² .	pe km ² .				pe apă						
								in timp de pace	in timp de război	tunuri	vase	pan- tere	tunuri materoși	
1	Andorra	452	6,000	13	Andorra	600	—	1,200	—	—	—	—	—	—
2	Anglia	314,955	38,303,000	121	Londra	5,657,000	200	839,000	2,016	666	78	2,502	63,000	
3	Austro-Ungaria	673,175	42,813,000	62	Viena	1,364,000	740	350,000	2,374	140	14	391	20,000	
4	Belgia	29,457	6,147,000	207	Bruxela	482,000	826	51,000	264	4	—	38	—	
5	Bulgaria	96,660	3,154,000	31	Sofia	42,000	500	23,000	540	13	—	24	400	
6	Danemarca	39,612	2,172,000	53	Copenhaga	376,000	706	17,000	128	44	9	117	4,400	
7	Francia	536,408	38,343,000	71	Paris	2,448,000	536	563,000	4,608	576	57	1,667	42,000	
8	Germania	544,896	49,428,000	91	Berlin	1,579,000	812	511,000	3,588	388	32	533	17,000	
9	Grecia	65,119	2,217,000	31	Atena	107,000	444	22,000	180	54	4	210	3,400	
10	Italia	286,588	30,158,000	107	Roma	438,000	732	263,000	1,752	259	30	628	18,000	
11	Liechtenstein	159	9,000	53	Vaduz	1,000	—	—	—	—	—	—	—	
12	Luxemburg	2,567	211,000	81	Luxemburg	20,100	50	420	—	—	—	—	—	
13	(San) Marino	59	8,000	134	Marino	1,600	—	30	1,500	—	—	—	—	
14	Monaco	22	12,000	545	Monaco	3,000	—	100	500	—	—	—	—	
15	Montenegro	9,095	200,000	26	Cetinje	2,000	—	620	41,000	60	1	—	—	
16	Norvegia	325,423	1,999,000	6	Christiania	148,000	582	18,700	60,000	160	44	5	269	
17	Olanda (Terile de jos)	33,000	4,565,000	136	Amsterdam	427,000	642	107,000	200,000	150	121	25	503	
18	Portugalia	91,760	4,576,000	51	Lissabon	246,000	588	44,000	281,000	300	32	1	171	
19	România	131,020	5,045,000	42	Bucuresti	221,000	630	50,000	275,000	720	25	1	13	
20	Rusia	5,427,123	97,189,000	18	Petersburg	1,036,000	728	818,000	2,550,000	4,484	444	41	981	
21	Serbia	48,110	2,163,000	41	Belgrad	54,000	506	21,000	175,000	444	1	—	—	
22	Svedia	450,536	4,775,000	11	Stockholm	246,000	488	28,000	174,000	336	58	16	366	
23	Svizzera (Elveția)	41,346	2,945,000	70	Bern	49,000	—	205,000	360	—	—	—	—	
24	Spania	407,244	17,248,000	34	Madrid	472,000	800	116,000	628,000	630	117	10	753	
25	Turcia	175,983	5,773,000	25	Constantinopole	874,000	686	182,000	836,000	1,138	109	15	546	
	Suma	9,730,679	359,459,000	82	—	—	684	3,406,870	14,804,200	24,232	3,096	338	9,712	
													252,000	

ung. la art. România și Austro-Ungaria. (Pentru istoria A.-lor v. art. Militar și Militarism.)

Armatoli, locuitorii resboinici din țările muntoase ale Turciei europene și din nordul Greciei, de origine română, dar în mare parte grecisafi. După cucerirea peninsulei balcanice de către Turci, A. au păstrat oarecare independență sub «căpitani» naționali. Ei formau, în urmă, un fel de miliție teritorială, care a stat și în serviciul Turciei, formând nu odată contrapondul lenicilor, din care cauză într'un timp aveau mare trecere la Poarta otomană. Vrând Poarta a-i înlocui cu Albanezi, s'au resvrătit în diferite rânduri; iar în resboiul Grecilor pentru independență (1821) au jucat un rol important, dând pe cei mai serbătorii eroi naționali.

Armator, (marină) persoana care armează, pregătește un bastiment cu căpitan, echipagiu și tot ce trebuie pentru navigațiune, în scop de a întreprinde afaceri comerciale. A. poate fi chiar proprietarul bastimentului, poate fi și numai arândas. Înainte de 1856 erau A. cari, în urma unei concesiuni din partea guvernului lor (Francia, Spania, Statele-Unite etc.), armau pentru resboiu adevărate flote de corsari, cu cari, pe propriul lor risc, se băteau în contra națiunii inimice guvernului lor, aducând mai ou samă mari pagube comericiului străin.

Armatura, 1) termin vechiu pentru totalitatea armelor unui soldat ori ale unei corăbii; 2) în tehnică: totalitatea părților, ce se recer pentru completarea unui aparat, a unei mașini; 3) în fizică: partea rotativă a unei mașini electrodinamice; placa de fier așezată pe polurile unui magnet natural ori artificial etc.

Armrușter, *Matthias*, pe lângă comitele Sașilor Marcus Pempflinger, cel mai însemnat și credincios partisan al împăratului Ferdinand în lupta sa contra lui Zápolya, căruia Sibiiul abia în 1536 și-a deschis porțile. Ca să câștige pe Sași pentru sine, Zápolya nu a omorât nici un funcționar, ba în 1537 a aprobat chiar alegerea lui A. de comite sășesc. În 1538 A. a fost ales și de primar al Sibiului, dar în curând abjuse din ambele funcțiuni, probabil în favorul ginelei lui său Georg Huet, care a fost ales apoi de comite. A. † 1542.

Arme, armele țerii, v. Armării.

Armeanul Petru, (*Örmény*), general și diplomat sub Mihaiu-Vodă Viteazul, ne povestesc — după marturi oculari — scena petrecută între Mihaiu, ca ban al Craiovei, condamnat la moarte de Vodă Alexandru Bogdan, și între gădele, ce refuza de a-l ucide.

Armeni, *popor*. Originea numelui se crede a fi semitică. A. se numesc ei însuși Hai (sing.) Haiq (plur.); iar țeara lor o numesc încă astăzi Haisdan sau Haisdan. Existența poporului A. datează dela primele invasii ale Arilor în Asia minoră. Se cred a fi una din ramurile Iranianilor, cari, mergând spre nord, fură opriți de lanțul Caucasului. În decursul veacurilor ei se amestecară cu o mulțime de alte popoare, așa încât astăzi cu greu s'ar mai pute detasa tipul primitiv. În vremurile uitate ale trecutului poporul A., stabilit deja între Caucas și Taurus, fu cucerit de Semiții asiriani, mai târziu de Medo-Persi, apoi de Arabi și în fine de Turci. Astăzi partea de nord e supusă de Ruși, cea

de est-sud-est de Persi; iar restul a ramas încă sub dominațiunea Turcilor. Dar nenumăratele invasii, precum și suferințele, ce li s'au cauzat din partea Turcilor, au determinat enigrarea lor prin statele europene, astfel că astăzi cu greu s'ar pute evalua cifra totală a acestui popor răspândit pe suprafața globului, aproape întocmai ca și Evreii. Numărul lor total nu trece peste 2.200.000. Tipul Armeanului e caracteristic. De ordinar brun, cu ochii negri, foarte péroși, statură înaltă și pieptul desvoltat. Sânt în genere comercianți abili și inteligenți. [G. T. Buzoianu.]

În *Transilvania* A. au venit în a doua jumătate al secl. XVII. din Moldova, unde se refugiaseră de urgia Turcilor. Principele Apafi la 1671 i-a așezat în două orașe, în Gherla și Ibașfalău, dându-le privilegiile însemnate. Aceste sânt până azi orașele armene, și de aici A. s'au răspândit prin alte orașe, mai cu samă maghiare și secuesci. Mai mulți se află în Ciuc-Szépviz, Ciuc-Somlyó, Sân-Miclașul-Giurgeului, Remetea etc., iar în număr mai mic prin Turda, Cluj, Dej etc. Ei se ocupă cu negoțul, parte având prăvălii, parte sânt neguțatori de vita. A. nu s'au amestecat cu alte popoare și astfel și-au păstrat tipul original, limba însă și-au pierdut-o și au adoptat cea maghiară; azi numai bătrânii mai știu armenesc. Pe când astfel sânt în parte maghiarisați, numele lor sânt românesc, precum: Harnic, Patrubani, Covrig, Capdebu, Ostian etc. Aceste nume li s'au dat probabil în Moldova, căci episcopul lor, care i-a condus, asemenea a purtat nume românesc: Verșorescul. [Silv. Mold.]

Limba armeană face parte din grupul limbilor iranice, de care s'a desfăcut prea de timpuriu. Din această cauză ea presintă astăzi un caracter independent. Până în secl. V. nu se cunoaște aproape nimic din istoria acestei limbi. În acest secl. Mesrob stabili alfabetul, produs mai mult semitic. În această epocă începe și perioada clasică a limbii armenesci. Cei dintăiu scriitori A. au fost câțiva discipoli ai lui Mesrob și ai patriarhului Sahag, cari au trăit împreună. Ei au reușit într'un timp foarte scurt să formeze o literatură bogată, așa, că epoca lor se consideră de istoricii moderni ca vârsta de aur a literaturii armenesci. Scrierile lor sânt însă mai mult istorice și literare. Adoptând preceptele religiei creștine și sub influența călugărilor greci, începură certele religioase, și aceste certe nimiciră seva, care păru un moment în istoria veacurilor atât de abundentă. Printre scriitorii emerți ai Armeniei se consideră mai întâiu Moise de Kohren, supranumit Erodotul armean; apoi Ioan IV. Katolicos, care scrise istoria Armeniei și în fine poetul Nerses, supranumit Grațiosul, care a ilustrat secl. XII. [G. T. Buzoianu.]

Armenia, odinioară țeară de sine stătătoare în Asia mică, între Marea Neagră și lacul Caspic; țeară muntoasă cu platouri înalte de 800 până 2000 m.; cu văi afunde și cu piscuri înalte (Ararat) până la 5156 m. În munții A.-ei isvovesc riurile Eufrat, Tigris și Aras. Clima e excesivă: verile sânt fierbinți, iernile aspre. Vegetația e bogată în văi și la poalele munților, încolo e săracă. Suprafața A.-ei e de vr'o 28,000 km². Locuitorii sânt Armeni (v. ac.)

apoi Turci, Perși, Tataři, Curđi și Ruși. Deoparte apăsările Turcilor, de altă parte spiritul lor mercantil a îndemnat o mare parte a Armenilor să emigreze în alte țeri, mai ales ca neguțatori. Armenii au fost încreștinați prin secl. IV. de S. Grigorie Luminătorul. Acum în mare parte sînt monofisiți sub patriarhul lor propriu din Etșmiadsin; ceialalți sînt catolici.

Istoria. Armenii de timpuriu au format un regat, cu regi naționali, atîrnători mai întăiu de Assiria, apoi de Media, Persia și Siria. Seleukiđii guvernau A. prin locuitori, dintre cari goi se făcură independenți (190) formănd două redate: *A. mare* și *A. mică*. În A. mare domni ninastia lui Antaxias până la 150, când o detrogară Arsakiđii. Acestei dinastii aparținea Tigranes cel Mare, care cucerii Siria, Capadokia, A. mică și Mesopotamia, pe cari însă Romanii i le răpiră la 63. Urmașii lui Tigranes fură supuși parte Romanilor, parte Parților. Pe la finea secl. III. și începutul secl. IV., se lăfi în A. creștinismul, care devenii în curēnd religiune de stat. La 428 A. fū prefăcută în o provincie a Sassaniđilor. După lupte îndelungate întemeiă familia Bagrațiđilor a treia dinastie armeană (859), dar A. în curēnd ajunsă a fi cucerită de Perși, Turci și Ruși. Acum Armenii sînt împraștiați prin Asia până prin China, precum în țerile mediterane. Vr'o 5000 sînt în Africa, tot atăția în India de est, 100,000 în Persia și ținuturile învecinate, 500,000 în Rusia, 8000 în Transilvania, tot atăția prin Ungaria și Galiția, în Peninsula Balcanică sînt vr'o 400,000, în A. sînt cel mult 1 milion de Armeni. Renumită e congregațiunea Mechitaristilor armeni în Veneția, Triest și Viena. Lit.: Saint-Martin, *Mémoires hist. et géogr. sur l'Arménie* (1818); Creagh, *Armenians etc.* (1880); Abasa, *Istoria Armeniei* (rusece, 1886).

Armeniş, (Örményes), comună mică în cott. Caraș-Severin cu 2133 loc. români.

Armenopol, *Constantin*, a campus o pravilă (colecțiune de legi) la 1145 d. Chr., în ăilele împăratului bizantin Emanuil Comnen, cari legi se par a fi fost întroduse de Alexandru cel Bun și în Moldova. Mai târziu numele A. ajunge aproape sinonim cu *pravilă*, mai cu samă în Basarabia. (Et. M. Rom.)

Armentières, oraș în depart. franc. Nord, arondism. Lille, lângă Lys, 27,755 loc. (1886); însemnate țesătorii.

Armeria Willd. (botan.) gen din fam. Plumagineae, tribul *Staticeae*, conține plante erbacee perene, cu frunze radicale liniare, cu florile reunite în capitule compacte. După unii botaniști genul acesta cuprinde mai mult de 50 de specii, iar după alții abia vr'o 6 sau 7 specii. Plantele din genul A. cresc în Europa, în nordul Africei și în Asia occidentală. Prin părțile noastre se află *A. alpina* Willd., prin pășunile din regiunea alpină. Multe din speciile acestui gen se cultivă ca plante ornamentale prin grădini, mai cu samă pentru decorarea stăncărilor precum și pentru bordure (marginii); așa este *A. vulgaris* Willd., *A. cephalotes* Link. etc. Decocțiunea de flori de *A. vulgaris* Willd., este privită ca un diuretic puternic. [Z. C. P.]

Armidă, eroină în »Ierusalimul eliberat« al lui T. Tasso; (Opere de Gluck și Rossini), vrăjitoare, femeie seducătoare.

Armile sau *sferă armilară*, o combinațiune de inele, ce represintă cercurile principale de pe bolta cerească (aequator, ecliptică, cerc vertical etc.) și se folosia mai de mult spre a măsura declinațiunea și unghiul de oare al stelelor.

Armilus, la Ovrei numele unei persoane mitice; un fel de Anti- sau Pseudo-Mesia. (V. Antichrist.)

Arminden, *armendin* și *arminder*, numirea poporală a ăilei de prima Maiu; joacă un rol însemnat în datinele poporului. Cel mai lăfi obiceiu e de a pune la poartă un arbore înalt cu puține frunze în vîrf; acest arbore se chiamă *arminden*. Macedo-Românii nu cunosc armindenul. (Et. M. Rom.)

Arminiani, sectari de ai reformatismului, pe la începutul secl. XVII., au lepădat învățătura lui Calvin despre »predestațiunea absolută«.

Arminius, fiul principelui Cheruscoilor Sigimer, eliberatorul Germanilor de sub jugul roman, n. 17 a. Chr. După obiceiu de atunci a făcut mai întăiu serviciu în armata romană, de unde reîntorcēndu-se în patrie, s'a pus în fruntea celor nemulțămiiți cu domnia Romanilor, în special cu Quintilius Varus, comandantul dela Rinul superior. Înelând pe Qu. Varus a porni contra unei seminții resvrătite, l-a atăcat în pădurea teutoburgică (9 d. Chr.) și i-a nimicii în o luptă de trei ăile aproape întregul corp de armată, trei legiuni cam 40,000 oameni; Varus însuși a perit prin sinuoidere. Vestea acestei nenorociri a măhnit adănc întreagă Roma; împ. August și-a rupt vestmintele exclamănd: »Varus! Varus! redă-mi legiunile mele«. S'au făcut cele mai intensive pregătiri pentru abaterea pericolului, care amenința și Gallia învecinată. Dar succese mai însemnate a putut obține numai Germanicus (15 d. Chr.), oare a căștigat câteva lupte contra Germanilor; fiind însă la 17 d. Chr. revocat, nu a putut recupa provincia pentru Romani. Despre A. se mai spune, că ar fi purtat un resboiu (17 d. Chr.) contra regelui Marcomannilor Maroboduus. Fiind acusat chiar de neamurire sale, că rîvnescē după coroana regală, a fost ucis la 19 d. Chr., în etate de 37 ani. Monumentul ridicat în amintirea lui A. în pădurea teutoburgică s'a început la 1838 și s'afirșit 1875. Lit.: pe lângă Tacitus, Dio Cassius etc. cf. Böttger, *Hermann der Cheruskerfürst* (1874).

Armișoare, aluat făcut din 4 găbinușe de ou, 70 grame de zahăr cu vanilie, 35 centilitri de smântână, 3 mâni de făină, 70 grame unt topit și spumă dela 4 albușuri de ou. Se coace în forme anume pregătite spre scopul acesta.

Armistițiu, întreruperea pe un timp anumit a ostilităților între beligeranți. În resboiu a cel beligerant ofere A., care în fața unor greutăți, înfrăngeri, nu se simte destoinic a continua resboiul cu prospecte la învingere; ceialalt primesce A., dacă condițiile sînt favorabile pentru el. A. de regulă premerge la încheierea păcii. La A. se hotăresce linia de demarcație, care până la timpul fixat desparte părțile beligerante.

Armonia, în musică: 1) consunarea deodată a mai multor diferite intervale, după anumite principii; 2) identic cu accord; 3) musică compusă numai de instrumente de suflat.

„Armonia”, societate rom. de cîntări în Cernăuț, înființată 1881 la inițiativa mai multor

amatori de muzică, cavalerul Leon Goian în frunte, cu scopul de a cultiva cântarea lumească și bisericească, produsă mai ales de compozitori români și de a o vulgariza prin concertări, prin un curs propriu și prin stăruirea introducerii ei în școală. Activitatea societății a fost dintru început destul de mănoasă; ea a tipărit în cinci cărțile o liturgie și 18 coruri bărbătești; a dat reprezentațiuni teatrale cu diletanți și serate musicale cu danț. În 1885, la inițiativa fostului arhiepiscop și mitropolit Silvestru Andrieviciu-Morariu, mai mulți bărbați au asigurat societății, prin subscripțiune pe trei ani, un venit anual extraordinar de 1112 fl. pentru urmărirea scopurilor ei. Strămutându-se însă președintele ei, cav. L. Goian la Suceava și dimisionând din dirigența ei, societatea n'a mai prosperat ca mai înainte. Astăzi (1897) activitatea ei, după oarecare întrerupere, este restrinsă numai la cursul săptămânal pentru membri, la darea unor petreceri cu danț și la executarea unor coruri cu ocaziuni solemne. Dări de samă nu mai publică.

[Dr. I. G. Sb.]

»*Armonia*«, diar bebdom. apărut la Roman în 1871 și 1873; imprimăria G. V. Sandu; girant resp. Gheorghe I. Cubelca.

Armonia evangelică, conglăsurarea celor patru evanghelii în expunerea faptelor și învățăturilor lui Christos.

Armonica, (musică) instrumente primitive, precum sînt A. de gură, A. de sticlă, Acordeonul (Ziehharmonica), A. de lemn (Xylophon) etc.

Armonica chemică, consistă din o țevă și o flacăra mică de gaz, ce produce un ton în lăuntru țevii. Prin lungirea țevii, prin coperirea parțială sau totală a ei, tonul se schimbă.

Armonice, sau tonuri aliquote se numesc sunetele secundare, cari se produc în același timp cu un sunet principal, și cari împreună cu acesta formează tonul complet.

Armoniu, instrument musical cu claviatură și cu registre, al cărui ton, produs de ancii libere prin vînt artificial (foi), seamănă cu tonul de orgă.

Armoracea Fl. Wett., (botan.) subgen din genul *Cochlearia* L. (V. a.)

Armorial, (*neolat.*) carte ce conține armările unui stat etc. **Armorist**, specialist în d'ale armărilor și heraldiceii.

Armorica, v. Aremorica.

Armstrong, 1) *A. William George*, n. 1810 în Newcastle, inginer, renumit prin tunul ce poartă numele său; a inventat o mașină electrică cu vapor și o mașină idraulică pentru ridicarea poverilor pe năi. E conproprietar la turnătoră A. Mitchell et Comp. din Elswick, lângă Newcastle on Tyne, care susține 15,000 lucrători; posedă o fabrică și în Italia lângă Puzzuoli, care furnizează tunurile pentru marina italiană. 2) *A. George Francis*, poet iric-englez, n. 1845 lângă Dublin; dela 1871 profesor la Queen's College în Cork. Mare efect avură poeziile lui lirice și dramatice (ed. II. 1873); mai scrise »Ugone, a tragedy« (1870) și trilogia »Tragedy of Israel« (1. »King Saul«, 1872; 2. »King David«, 1874; 3. »King Salomon«, 1876); apoi »Mephistopholes in broadcloth: a satire in verse« (1888).

Armura, v. Armatura.

Armurașita, boală de vite, la cari vitele hărcăesc și se trântesc jos; pielea de pe spinarea lor e

așa de înfioată, că atingînd-o cu mîna foșgăesc, ca și când ar fi deslipită de carne. (S. Fl. Marian.) Țeranii o lecuesc în diferite chipuri.

Armure, (*Armures*), un fel de țesături cu desenuri mici de fond, făcute prin legarea strînsă a urzelei.

Armurier, 1) suboficer care repara armele; 2) fabricant sau neguțător de arme.

Arnaud, *Antoine*, numit *A. cel Mare*, n. 6 Febr. 1612. Studia drepturile și teologia; 1641 se preoți, 1643 se făcu membru al Sorbonnei; 1648 eremit în Port-Royal. † în Lüttich 1694. În toate certele contra Iesuiților, clerului și guvernului, A. era conducătorul recunoscut al sectarilor Ianseniști. În contra moralei iesuitice a scris mai multe cărți, cari îi atraseră ura și persecuția din partea Iesuiților. Scrierea principală: »Logique de Port-Royal« (1662).

Arnaut, *Antoine Vincent*, poet francez, n. 1766 în Paris, † 1834 în Goderville, lângă Havre. 1797 deveni membru al »Institut-ului, dela 1808 secretar general al universității. A scris mai multe tragedii în stil clasic ca: »Marius«, »Germanicus«, »Lucrèce« etc. A mai scris și fabule originale, apoi »Vie politique et militaire de Napoléon«, (Paris, 1822, 3 vol.), »Souvenirs d'un sexagénaire«, (Paris, 1833, 4 părți).

Arnăut, 1) A., v. Albania. 2) *A. Daniil*, trubadur din secl. XII., de origine din Rübérac (Dordogne), a trăit la curtea lui Richard I. al Angliei. Poesiile lui se disting prin forme foarte artistice. A. a inventat o sestină, imitată de Dante și Petrarca. Op. edit. de Canello (Halle, 1883).

Arnay le Duc, oraș în dep. francez Côte d'Or, arond. Beaune, lângă Arroux, 2389 loc. (1886). Aici au învins Hugenoții sub Coligny la 27 Iunie 1570 pe mareșalul Cessé.

Arndt, *Ernst Moritz*, patriot german și poet, n. 1769 în Schoritz pe insula Rügen, † 1860 în Bonn. A. a dus o viață foarte agitată ca și epoca în care a trăit; la 1800 docent privat de istorie și filologie în Greifswald, 1806 profesor extraord. tot acolo; 1807 din cauza scrierii sale »Geist der Zeit«, îndreptată contra lui Napoleon, a trebuit să se retragă în Svedia; intră apoi (1812) în Petersburg în legături striuse cu baronul Stein, luă parte activă la lupta pentru libertate prin foi volante și poesii patriotice, dintre cari multe trăiesc până ași în gura poporului; la 1815 edită în Colonia foaia politică »Der Wächter«; 1817 primi postul de profesor de istorie la noua universitate din Bonn și se căsătorii cu Nanna Maria Schleiermacher († 1869); după trei ani, tras și el în persecuțiunea îndreptată contra tuturor conducătorilor mișcării naționale germane, fù suspendat și numai la 1840, după șioanări îndelungate, fù rehabilitat în postul său prin regele Frederic Wilhelm IV., iar după un an fù ales rector al universității. La 1848 deputat în adunarea națională germană, făcu parte din deputațiunea care oferi regelui Frederic Wilhelm IV. coroana imperială, dar refuzând regele primirea ei, A. se retrase din acea adunare. La 1865 i s'a ridicat în Bonn o statuă de bronz; iar la 1873 un turn comemorativ de 21 m. pe insula Rügen. Poesiile lui A., devenite foarte populare, se caracterisează prin religiozitate adâncă și o înflăcărată iubire de

patrie, iar numeroasele lui opere științifice, fiind astăzi antiquate, au mai puțină valoare. Din toată activitatea lui A. transpiră o ură furioasă în contra Francezilor. Lit.: Schenk (1869), de Langenberg (1878), Baur (1882). [nt.]

Arndts, Ludovic, cav. de Arnesberg, distins profesor de drept, n. 1803 în Arnsberg, † 1878 în Viena; funcționă în Bonn, München, iar dela 1855 în Viena ca profesor de dreptul roman; la 1867 membru al camerei seniorilor (Herrenhaus); la 1871 ridicat la rangul de cavaler iar un an mai în urmă deveni membru al Academiei imper. de științe. Intre operele sale juridice, scrise cu erudiție temeinică, se disting: »Lehrbuch der Pandekten« (ed. XIII. 1886) și »Juristische Encyklopaedie« (ed. VIII. 1887).

Arnoeth, 1) *Iosif Calasanza, cavalier de*, istoriograf și numismatic, n. 1791 în Leopoldschag (Austria sup.), dela 1840 directorul muzeului de numismatică și anticități în Viena; † 1863. A scris: »Synopsis numerorum antiquorum«, (1837 până 1842, 2 tom.); »Das k. k. Münz- und Antikenkabinett«, (1845) etc.; soția sa Antonie, actriță la Burgtheater, a fost mireasa lui Teodor Körner. 2) *Alfred, cavalier de*, istoriograf, fiul lui A. 1, n. 1819 în Viena, directorul arhivei statului și de curte, dela 1891 presidentul Academiei de știință din Viena. A scris: »Prinz Eugen von Savoyen«, (1858—59, 3 tom.); »Geschichte Maria Theresias«, (1863—79, 10 tom.) ș. a., el a edat și corespondența dintre Iosif II. și Cătărina de Rusia (1869), Maria Antoinette, Iosif II. și Leopold II. (1866), Maria Teresia și Maria Antoinette (2 ed. 1866), Iosif II. și Leopold de Toscana (1872, 2 tom.), a mai scris și »Aus meinem Leben, 1819—49« (1891).

Arnhem, (Arnhem) mai nainte capitala fortificată a provinciei olandeze Geldern, lângă Rin, 50,194 loc. (1891); comerțiu însemnat cu Germania.

Arnica L., (botan.) gen din familia Compositae, tribul Senecionideae, conține plante erbacee perene. Florile galbene sunt reunite în capitule radiale mari și lung pedunculate. A. cuprinde vr' o 10 specii, ce cresc prin Europa, Asia și America nordică în regiunile montane sau septentrionale. Prin părțile noastre cresc *A. montana L.*, numită de popor Podbal de munte sau Arnică, prin pășunile umede din regiunea montană și subalpină. Rădăcina, frunzele și florile acestei plante sunt întrebuințate în medicină ca stimulante, febrifuge și ca vulnerare (tinctura de Arnica preparată din flori). Poporul nostru întrebuințează A. pentru vindecarea rănilor. Gilibert consideră A. în dosă mică o tonică și aperitivă, din contră în dosă mare ca emetică, purgativă, diuretică, sudorifică și emenagogă. În tot cazul A. ca medicament intern trebuie luat cu îngrijire. Unele specii ale genului A. se cultivă prin grădini ca plante ornamentale așa este *A. Clusii All.*, *A. montana L.*, *A. scorpioides L.* [Z. C. P.]

Arniciu, fire de bumbac văpsite în cele mai diferite colori. Se întrebuințează mai cu samă la cusăturile și țesăturile de casă țărănești. A. sunt resucite ca și așa, numai nu atât de strins. Cu A. se face un trafic însemnat prin comunele noastre rurale.

Arnim, veche familie nobilă prusiană, din care

au eșit mai mulți bărbați distinși, ca: 1) *Ioan George de A.*, beluce în resboiul de 30 ani, n. 1581 în Boitzenburg; 1626 colonel sub Wallenstein; 1631 mareșal campestru în serviciul Saxoniei, se distine la Breitenfeld, păturse apoi în Boemia și Silesia, avu relațiuni secrete cu Wallenstein; 1635 eșii din serviciul Saxoniei; 1637 a fost prins de Svedii în castelul său Boitzenburg și dus la Stockholm, de unde scăpă în 1638 și intră iarăși în serviciul Saxoniei. † 1641 la Dresda. 2) *Ludovic Achim de A.*, poet, n. 1781 în Berlin, † 1831; pe lângă Tieck cel mai productiv, iar pe lângă Kleist cel mai energic poet al școalei romantice. Opere complete ed. 1853—56, 22 vol. 3) *Elisabeta de A.*, numită de obicei Bettina, soția oelii precedent, literată originală, n. 1785 în Frankfurt l. M., dete de timpuriu semne de înclinări fantastice și excentrice; pentru Goethe avu o înclinațiune entusiastă; se mărită 1811; † 1859 în Berlin. Opere complete 1853, 11 vol. 4) *Henric Frideric, conte de A.-Heinrichsdorff-Werbelow*, bărbat de stat prusian, n. 1791 în Werbelow, dela 1831 ambasador prusian în Bruxela, Paris și Viena; 1849 câteva luni ministru prusian de externe; 1851—58 iarăși ambasador în Viena. † 1859 în Berlin. 5) *Harry (Henric), conte de A.*, n. 1824 în Moitzelfitz (Pomerania) din linia A.-Suokow; 1864 ambasador în Roma, unde pe timpul conciliului din Vatican (1869—70) jucă o rolă de mare influență; 1871 conduse pertractările păcii dela Frankfurt; 1872 ambasador al imperiului german în Paris, de unde la 1874, pentru intrigi țesute în contra lui Bismarck, fu rechemat; în 4 Oct. aceluiași an fu deținut, căci publicase și refuzase extradarea de depeșe, iar 19 Dec. fu osândit la 3 luni de temniță, pe care juriul parlamentar o urcă la 6 luni. De atunci se refugiă în străinătate, de unde la 1875 publică broșura »Pro nihilo«, care produse mare senzație; 1876 fu osândit în contumaciam, pentru crima trădării de patrie, la 5 ani robie. † 1881 în Nizza.

Arno, rîu în Italia, izvorînd în Monte Falterona (Apenini), se varsă dinjos de Pisa în Marea Ligurică; 220 km. lung.

Arnold, Cristofor, astronom, n. 17 Dec. 1650 în Sommerfeld, lângă Lipsca; a făcut pe domeniul său un observator, din care la 1682 a descoperit cometa din acel an, cu 6 zile mai înainte decât Hevel. Asupra acestei comete făcu observațiuni diligente; asemenea observă și studiă și cometa dela 1686; dar numai observațiunile sale dela 1690, asupra trecerii lui Mercur dinaintea soarelui, fură suseptute în »Acta Eruditorum«. † 1695; observatorul său a s'ustat până la 1794. În suprafața lunii astronomul Schröter boteză 3 văi pe numele lui A.

Arnold, Yowry de, profesor la conservatorul din Mosova, compositor și scriitor musical rusesc, n. 1 Nov. 1811; a scris opere, ouverture, cântece etc. și multă tractate musicale, între cari mai însemnat: »Die alten Kirchenmodien«.

Arnold de Brescia, discipolul lui Abaelard, contrar al ierarhiei, predică în orașul său natal Brescia pentru sărăcia de bună voie a preșilor; declarat în sinodul al 2-lea Lateran de eretic, fugi în Franța și de aci în Roma, unde se puse în fruntea partidului popular pentru restabilirea vechilor libertăți republicane. La man-

datul papii Adrian IV., A. a fost (1155) spânzurat, iar cadavrul lui ars. Cf. Giesebrecht, A. v. B. (1873); Bonghi A. d. B. (1885).

Arnolfo di Cambio, arhitect și sculptor italian, n. 1233; † 1310. Lucrările principale: Biserica gotică Santa-Croce și domul Santa-Maria del Fiore în Florența.

Arnon, riu în Moab, se varsă în Marea Moartă; astăzi Wadi-Môșib.

Arnost din Pardubițe, cel dintâiu arhiepiscop din Praga, a trăit între anii 1308 până la 1364. Unul din cei mai întîmi sfințici ai împăratului Carol IV.; mare protector al artelor.

Arnota, culme de munte în Rom., j. Vâlcea, pornesc din muntele Cocoru și Breota, se îndreaptă către sud-est, separând râul Bistrița de apa Costeștilor și se termină aproape de confluența acestor 2 râuri. Piscurile cele mai înalte sînt: munții Colții, Buila și Arnota.

Arnota, mîndstire în Rom., j. Vâlcea, situată pe un munte, ce se înalță în fața mănăstirii Bistrița în depărtare de o oară de aceasta, fundată din temelie de Mateiu-Vodă Basarab la 1706. După legenda culeasă de Gr. G. Tocilescu, Mateiu-Vodă, se dice, că a cădut într'o crimă, pentru care trebuia să fie dus să se judece la Constantinople; aflînd el despre soarta ce îl aștepta, a fugit pe sub munți, până ce a ajuns în acest loc; aci era pe atunci un lac mare și multă răchită. Mateiu s'a ascuns după răchită, așa că Turcii, ce îl urmăreau de aproape, nu l-au mai putut găsi. După aceea și-a adus martorii și s'a desvinovățit la Constantinople. În semn de mulțămînt, Vodă a hotărît să facă o mănăstire pe acest loc; scurse lacul și îl umplu cu cărbuni, zidind altarul chiar pe locul unde scăpase. Tîmpla bisericii, destul de frumoasă, în lemn poleit și colorat, este bine conservată; de asemenea și icoanele, cari sînt ca și tîmpla din timpul lui Mateiu-Vodă, cum se vede din inscripțiunile de pe ele. Ușa bisericii, care acum înlocuiesc o ușă mai veche din timpul lui Mateiu-Vodă, e frumos sculptată în lemn de castan și făcută de Const. Brîncoveanu înainte de a se urca pe tron. În tînda bisericii se vîd zugrăviți: Mateiu-Vodă Basarab, ținînd biserica în mîni împreună cu soția sa Elena, apoi părinții acestui Vodă: Jupân Danciu vel Vornic cu Jupânița Stanca și alții. Tot aci se află: mormîntul lui Mateiu Basarab, de marmoră albă, executat admirabil, opera unui artist grec, înfrumșețat cu marca țerii în relief; inscripțiunea e în limba greacă; mormîntul lui Danciu Vornicul, tatăl lui Mateiu Basarab, mai simplu: o singură lespede cu inscripțiune; mai sînt încă 2 pietri mormîntale cu inscripția ștearsă. Mănăstirea are un vechiu pomelnic, în care se cetesc numele ctitorilor, cari dela început au zidit și au înalțat sf. casa aceasta; aici se află și pomelnicul familiilor: Brîncoveni, Leurdeni, Golești și altor creștini, cari au făcut danii la mănăstire; apoi mai multe odoare prețioase cu inscripțiuni interesante; în special o cutie mare de argint, făcută la 1817 de Banul Radu Goleșcu, avînd în lăuntru sf. moaște: o mână a sf. mucenice Marina și câteva oase ale sf. Filip și Mihail Sinadon. La fântâna veche a mănăstirii, numită «Fântâna Domnească» și zidită tot de întemeietorul mănăstirii, se află o

piatră cu inscripție. Casele dimprejurul bisericii s'au reclădit (1852—56) după proiectul arhitecților Schlachter și Benes, sub domnia lui Barbu Dimitrie Știrbeu-Voevod, care alesese această mănăstire ca loc de închisoare pentru »boierii cei nesupuși și haini domniei«, dar acum se află în desăvîrșită ruină. Mănăstirea acum n'are călugări, ci se administrează de un preot plătit de guvern. (Cf. C. St. Bileiurescu: Mănaștirile și bisericile din România, București, 1890 și C. Alessandrescu: Dicț. geogr. al j. Vâlcea, București, 1893.) [nt.]

Arnsberg, district în prov. Vestfalia, 7695 km², 1.342.711 loc. (1890). Capitala A., lângă Ruhr, 7414 loc.; judeoatîrice, gimnasiu; mai nainte capitala ducatului Vestfalia și sediul principal al jurisdicțiunilor criminale.

Arnstadt, capitala principatului Schwarzburg-Sondershausen, lângă Gera, centru al liniei ferate Neudietendorf-Ilmenau, 12,818 loc.; gimnasiu, școală reală; băi de sare. Aci sînt salinele *Arnshall* și resturi din cetatea *Käfern*.

Arnulf, 1) *A. împărat roman*, fiul natural al lui Carlmann, rege al Franconiei est., după moartea tatălui său a moștenit Bavaria și Carintia, iar după detronarea lui Carol cel Gros (887) a fost ales rege al Francoilor; bătut 891 pe Normani la Löwen, luptă 893 contra principelui Svatopluc din Moravia, se duse în Italia, unde a luat Roma în asalt și s'a încoronat 896 ca împărat rom.; † 8 Dec. 899 în Regensburg. 2) *A. Sfîntul*, întemeietorul familiei Carolingilor, n. 582, episcop în Metz; sub Chlotar II. a guvernat Franția dimpreună cu amicul său maiordomul Pippin. La 627 abdisese de episcopie, retrăgîndu-se în Vogati, unde a trăit ca pustnic. † 641.

Arogare, (lat.) a-și însuși pe nedrept. *Arogant*, îngâmfat, obrasnic. *Arogațiune* (lat. Arrogatio), adoptare.

Aroideae, familie de plante Monocotiledoane cu aproape 100 de genuri și 900 de specii, răspîndite mai ales în regiunile tropicale ale globului, mai rare în cele temperate, lipsind în cele reci. Multe sînt terestre, unele trăiesc în mlaștini, pe lângă bălți, altele sînt cu totul aquatice înnotătoare, ori sînt epidemice. În genere sînt erbacee, acoale sau cu o tulpină și bogate în suc apos sau lăptos, caustic, acru ori veninos. Au frunze întregi lanceolate, sagițute, ori lobate, pertuse, pinatifide etc. Flori mici, uneori fetide, învelite într'un spat de forme variabile, divers colorat. În Europa cresc abia 8—12 genuri, iar în România și țările vecine numai următoarele: *Arum L.*, *Calla L.* și *Acorus L.* Prea puține sînt comestibile, utilizându-se ori tuberculile lor feculente, ce își pierd proprietățile vătămătoare prin cultură, ori de se usucă și se coo, cum e *Colocasia esculenta* Schott., alimentară în insula Martinica; sau se folosesc tulpinile și rhizomele amidacee, sau ramurile tinere, ori fructele parfumate ca cele de *Tormentaria fragrans*. Cele mai multe sînt cultivate în florări, apartamente, pentru mărimea și frumșetea frunzelor, cum și pentru colorarea variabilă a spatului inflorescenței; așa sînt diverse specii de *Anthurium*, *Pothos*, *Philodendron* etc. [S. Șt. R.]

Aroma, substanțe volatile, cărora e datorit mirosul plăcut al vegetalelor ori al preparatelor vegetale; de regulă un oleu eteric.

Aron, fratele lui Moise, numit în cartea II. și »Gura» sau »Profet», adevărat oratorul lui Moise. El a turnat, la voința poporului isr., vițelul de aur.

Aron, 1) *A. Florian*, profesor și publicist, n. 1805 în Ardeal, † 1887 în București. A studiat în Pesta, apoi 1827 a trecut în România și a fost profesor în Craiova, mai târziu în București. La 1849, întorcându-se în Ardeal, a redactat câțeva vreme ziarul »Telegr. Român» înființat de Șaguna; mai târziu a redactat împreună cu I. Maiorescu textul rom. al »Foiile legilor imperiale» în Viena. În 1857 s'a reîntors în România, unde a funcționat ca profesor de istoria univ. la colegiul Sf. Sava și mai târziu la universitatea din București. A publicat mai multe lucrări didactice, dintre cari mai însemnate: »Idee repede de istoria principatului Țerii-Românești» (1835) și »Dioț. franceso-român» (2 vol., 1843) lucrat în colaborare cu Poenaru și Hill. În România a redactat ziarele »România» și »Museum Național». [*]

2) *A. Iacob*, canonic la Oradea mare. Cu ocaziunea restaurării diecesei române gr.-cat. a Orăzii mari s'a înființat și un capitol de 5 membri. Intre canonicii denumiți la început (23 Maiu 1777) a fost și prepositul Iacob A. din ordinul călugărilor sfântului Vasile; n. în Roșia din munții apusei, studiile teologice și filosofice le-a făcut în Roma, unde se și chirotoni 1765. Mai întâiu funcționa ca profesor în Blaj, după aceea ca prefect în seminarul St. Barbara din Viena. În sinodul electoral din 12 Aug. 1782, a fost ales candidat pentru scaunul episcopesc din Blaj cu 57 voturi. † 21 Febr. 1788, — precum se afirmă în sematișmul diecesei Orăzii-mari ca episcop denumit, dar neconsacrat și nepreconisat.

[Dr. A. Bunea.]

3) *A. Vasile*, poet popular, n. 1770 în Gloveț, lângă Blaj, fiu de preot, din familia Aroneștilor, foarte cunoscută în Trans. Și-a făcut studiile liceale în Blaj, iar cele juridice la facultatea din Cluj. Apoi, stabilindu-se ca avocat în Sibiu, s'a făcut cunoscut ca apărător al Românilor înaintea tribunalelor; dar titlul, cu care este trecut în istoria culturii și literaturii naționale, este ca autor de poeme populare. A., I. Barac în Ardeal și cu A. Pann în Muntenia, sunt cei trei poeți populari, ale căror scrieri au avut mare influență până pe la 1860 în clasele de jos ale poporului și continuă a se ceti și astăzi dincoace și dincolo de Carpați. G. Barițiu spune, că în Transilvania mii de Români începuseră să învețe carte, numai ca să poată ceti »Alexandria» și »versurile» lui A. Și această lectură a ramas până astăzi una din cele mai căutate și mai plăcute poporului român. Nu prea fericit în căsătoria sa, A. găsi în cultivarea posesiei mângăierii vieții și gloria numelui său. Scrierile sale tipărite și răspândite în numeroase edițiuni sânt: Piram și Tișbe (1808), și Narcis (1808); două poeme al căror subiect este luat din metamorfozele lui Ovidiu, cartea III. 22 și cartea IV. 23; Patimile domnului nostru Isus Christos, în versuri (1808); Leonat și Dorofata, poemă satirică în contra beției (1815); Anul cel mănos (1820), poemă didactică, în care se tratează despre feluritele lucrări ale anului; Istoria lui Sofronin și Haritei, în versuri (1821). Afară

de acestea, după moartea lui A. întemplată la 1822, au ramas și alte scrieri netipărite, între cari se scie Eneida lui Virgiliu, întreagă sau mare parte, și părți din Bucolicele lui Virgiliu. Un specimen din această traducere e publicat de T. Roșu în raportul gimnasiului din Beiuș pe 1876 și reprodus mai corect în »Transilvania» (Nr. 24 din 1877 și Nr. 1 din 1878). Bine înțeles, că scrierile populare din acel timp nu pot sta alătura, în privința valorii literare, cu scrierile populare mai noue. [M. Strajanu.]

A. Petru Pavel și A. Teodor, v. Aaron.

Aron-Vodă, (*A. Emanuil*), domn al Moldovei (1581—1595), a ajuns la tron din simplu rânduș, cumpărând domnia cu 1 mil. galb. Ca să-și plătească datoriile, scoase dăjdiu noue. Țeara se rescoala, A. însă o potolesce cu mare cruțime. Atunci Poarta îl mazilese (1592). Dar prin stăruința creditorilor săi, el este din nou numit. Săturat de jafurile Turcilor, îndemnat de Papa a rupe cu aceștia, A. fû înduplecat de Mihaiu-Viteazul la alianța creștină (5 Nov. 1594). El prigonî pe păgâni, curățu țeara de ei, luând și Dobrogea (1595). Pîrit de hatmanul său Stefan Răzvan, A. fû prins de oștile transilvane și închis cu toată familia la Vințul-de-jos (Maiu 1595), unde preste puțin și muri (1597).

Aron, *Pătra lui* —, stănoă situată între mănăstirea *Agapia veche* și *Agapia din vale*, în Rom., com. Fliioara, (jud. Neamțu). După legendă Aron-Vodă, înainte de a ajunge la domnie, era slujitor la unchiul său, mitropolitul Nicanor, și avea dragoste cu o călugăriță tinără dela o mănăstioară, ce era pe moșia mănăstirii Hilioara; la stâncă aceasta l-a întâlnit mitropolitul pe nepotul său, care se întorcea dela Hilioara, și l-a bătut. A. a fugit de aici în Țeara-Ungurească, apoi la Țerigrad, unde s'a apucat la oameni mari de slujit și cu vreme a eșit domn în Moldova; după aceea pe mitropolitul Nicanor l-a prins și l-a desvirilat. Cf. C. D. Gheorgiu: Dicț. geogr. al jud. Neamțu. București, 1895.

Arondare, rotunjire, lărgire, împărțirea în districte a unei țeri, ținut etc., a pune la un loc. *Arondisment*, (franc.) circumscripțiunile administrative ale Franței, cari fac parte dintr'un departament (district).

Aroneanu, sat în Rom., j. Iași, pl. Copou, cu 408 loc.; în acest sat se află *mănăstirea A.*, zidită de Aron-Vodă la 1594, întrefinută astăzi de stat. Ca fapt istoric petrecut în această localitate este de însemnat reșoiul dintre Ștefăniță-Vodă și Constantin-Vodă, în care au fost înfrânți Cazacii, cari ajutau pe Ștefăniță. Cf. C. Chiriță: Dicț. geogr. al jud. Iași. București, 1888.

Arpa, (*ital.*) instrument musical, v. harfa.

Árpád, fiul lui Álmos, întemeietorul dinastiei arpadiane, unul dintre cei șapte voievozi maghiari. După ce Bisinenii au scos pe Maghiari din Libedia (889—890) și i-au strimțat în Atelkuz, seminișile s'au convins, că fără conducere unitară și legătură mai strînsă nu pot reși cu multe necasuri cari i-au ajuns. Pentru aceea — precum spun cronicile magh. — voievozii în Atelkuz au ales pe Árpád de conducător, făcînd tot atunci și așa numita *legătură de sânge*. Va fi fost — nu încape îndoială — ceva legătură, dar nu precum ne spun cronicile, ce se adevărește și din nesiguranța succesiunii pe tron în sinul

dinastiei Arpadiane. De abia s'au stabilit în Atelkuz, când Leon VI., împ. grecesc, a cerut ajutorul lor în contra Bulgarilor. A. a primit învitate și în 894 a trimis pe fiul său în contra Bulgarilor, pe cari i-a și bătut în trei bătălii, reîntorcându-se acasă cu mare pradă. Dar aceasta expedițiune le-a pricinuit mare desastru. Bulgarii aliați cu Bisimienii au năvălit asupra Maghiarilor remași în Atelkuz (Árpád s'a reboit înspre nord), făcând mare măcel și prădăciune. Pentru aceea s'au hotărât a-și câștiga patrie nouă. Cronicile descriu foarte scâlcit și plin de anacronisme migrațiunea Maghiarilor. Au intrat în Ungaria de aji afirmativ la 896 (anul nu e constatat) și după lupte și convențiuni s'au adăpostit definitiv. A. † 907, după conducere de 20 ani. (V. art. Maghiarii și Ungaria.)

Arpagic, *Allium Schoenoprasum* L. (v. ac.), o specie de plante din fam. Liliace-lor, aproape înrudită cu ceapa. Cresce selbatică pe țărmurii râurilor în deosebi pe țărmurii Dunărei, ai Elbei și Rinului, dar se cultivă pretutindenea și în grădini, în pământ sfârmicios, puțin umbros, pentru frunzele subțirele, din lăuntru goale, cari se pun în mâncări diferite, mai ales în zamă. (Arbagic, Arpacică.) (De altcun mai numesce poporul nostru A. și cepele cele mici, cari se sădesc primăvara, pentru a cresce din ele cepele cele mari.)

Arpaș, numele mai multor localități în Trans. 1) *A. de jos* și 2) *A. de sus*, două comune în Țeara-Oltului, cott. Făgărașului. A. de jos se află așezat lângă Olt, pe latura stângă și pe șoseaua ce duce dela Făgăraș la Sibiu; are 1111 loc., toți Români. A. de sus este situat spre sud dela A. de jos, la poalele munților și are 1656 loc. Români; aici s'a înființat o fabrică de sticlă, care acum e părăsită. Ambele au fost comune grănițeresci, aparținând o parte a locuitorilor ca soldați grănițeri regimentului român I. de graniță. Intre a. 1819—1839 numărul populațiunii militarizate era: în A. de jos 490, în A. de sus 210 suflete. (Cf. Lenk, geogr. etc. Lexicon, 1839.) Spre sud dela A. se înalță grupa munților A.-lui, în puternic și al munților Făgărașului. 3) *A. munții*, (*munții A.-lui*), o grupă de munți ce se înalță la granița sudică a Ardealului, spre sud dela comunele A., între munții Cârțișoarei și ai Ucei, aparținând munților Țerii-Oltului sau ai Făgărașului; piscurile lor mai înalte sânt: A. mare sau Vêrtop, cu două piscuri de 2465 și 2472 m. înalte, A. mic sau Vêrtopel 2459 m., Podragul 2455 m., Podrigel etc. În văile acestor munți se află lacul Podragului, cu o periferie de 780 m. și lacul Podrigel; pe coastele lor isvoresc mai multe râulețe de munte, cari se varsă în Olt; dintre ele cel mai însemnat este râul A. mare, care curge pe lângă ambele Arpașuri. 4) *A. mare* sau Vêrtop, munte în munții Făgărașului (grupa munților A.-lui), cu 2 piscuri, având înălțime absolută unul de 2465, celalalt de 2472 m. Spre sud este mărginit de o coamă de munte de cale, preste care trece o potecă de munte în România, la o înălțime absolută de 2078 m. A. râuleț de munte, isvoresce în munții A.-lui și este afluent al Oltului, pe latura stângă. Valea lui este îngustă, mărginită de coaste prețipise, printre cari apa curge cu

repediciune și zuzet, formând ici-colea mici cascade; după ce iese dintre munți, trece pe lângă comunele A. de jos și A. de sus, și se varsă în Olt, în preajma A.-lui de jos. Un afluent al lui este Valea-Arpașelului, care se varsă în el din jos de A. superior. 5) *A. mic*, sau Vêrtopel, munte stâncos în munții Făgărașului (grupa munților A.-lui), are în înălțime de 2459 m. [Silv. Mold.]

Arpătac, (magh. Árapatak), comună în cott. Treiscaunelor; are 1223' loc., dintre cari 670 sânt Români, iar restul Maghiari. Pe teritoriul acestei comune, în depărtare de 1 oară spre nord, se află vestitele ape minerale și scâlți dela *Vălicele* (magh. Előpatak).

Arpeggio, *arpeggiato*, (*ital.*) termin musical, însemnează a cânta în modul harpei, adică a nu întona acordul deodată, ci a-l rupe, (tonurile acordului se urmeze unul după altul).

Arpeggione, (*ital.*) instrument musical, gitară-violoncel, inventat 1823 de G. Stauffer în Viena. Astăzi nu se mai întrebuințează.

Arpent, (*franc.*) măsură de pământ, în diferite locuri de diverse dimensiuni, 30—50 ari. *Arpentagiu*, agrimensură.

Arpino, vechiul Arpinum, oraș în prov. ital. Caserta; patria lui Mariu și Cicero (monumentele lor se află în Palazou del Comune) și a lui Vipsanius Agrippa. Ruine numeroase, un zid și o poartă ciclopică interesantă.

Arqua, sat în Italia de sus, dela Padua spre sud-vest; aci a murit Petrarca.

Arquebusade, (*franc.*) medicament vechiu; lichid pentru vindecarea ranelor, împuscăturilor. (V. Archebusa.)

Arques, oraș în depart. francez Sena de jos, arond. Dieppe, 990 loc.; aci a avut loc victoria lui Henric IV. la 21 Sept. 1589 asupra armatei ligiste.

Arran, insulă la gura râului Clyde (Scotia), aparține cottului Buteshire; 430 km², 7712 loc.

Arras, capitala fortificată a depart. franc. Pas de Calais, lângă Scarpe, (1891) 24,126 loc. Odinioară a fost centrul principal al Atrebaților, mai târziu al cottului Artois; dela 1640 franceză. Locul de nasocere al lui Robespierre.

Arrebo, *Anders*, poet danez, n. 1587 în Kiöbing; în etate de 30 ani episcop în Drontheim, dar depus de parlament pentru traiul său excesiv. Trece de pârintele poeziei mai noue în Danemarca. Și astăzi sânt gustate traduceri rimato ale psalmilor lui David și »Hexameron«-ul despre cele 6 zile ale creațiunii, o imitație după francezul Bartas. Biografia de Roerdam. Copenhaga. (1857, 2 tom.) [Dr. E. C.]

Arrest, *Henric Ludovic d'*, astronom, n. în Berlin 1822. 1848 observator la Lipsca și docent la universitatea de aci. 1852 profesor extraordinar, iar 1857 profesor ordinar la Kopenhaga, unde conduse edificarea observatorului nou (1860 până 1861). † 1875. Opere: »Resultate din observarea nebuloaselor și a roilor de stele«. Lipsca, 1856. »Siderum nebulosorum observationes Havnienses«. Kopenhaga, 1867. »Cercetări spectrale-analitice asupra stelelor nebuloase«. Kopenhaga, 1872; și alte referitoare la comete.

Arrest of judgment, (*engl.* pron. of djôdjment), în procesul criminal engl. împiedecarea executării unei sentințe prouuțate prin cerere de revisiune.

Arrêt, (*franc.*) mandat de arestare (v. arest); în înțeles restrins sentența definitivă a forului ultim, în contrast cu sentențe apelabile. *A. de prince*, mai de mult măsura preventivă de a reține în port vasele comerciale ale vr'unii stat, pentru a împiedeca lățirea de sciri despre anumite stări interne ale țării. Dreptul internațional modern nu admite acest A.

Arretium, oraș în Etruria, (v. Arezzo). *Vase arretinice*, lucruri de olărie antică romană, cu o poleială strălucioasă de culoare coralină, a căror fabricare luase avânt mai ales în A.

Arrha, (*lat.*) arvună. A. nuptialis = donațiune din partea bărbatului pe sama soției, ca echivalent pentru zestre. Ident. cu donatio propter nuptias. A. poenitentialis = vadiu.

Arrhidaeos, v. Filip Arrhidaeos.

Arria, eroica soție a lui Caecina Paetus, care a fost condamnat la moarte, fiind părtaș la o revoltă (42 d. Cbr.) contra împ. Claudius. Observând ea, că bărbatul ei hesitează a se sinucide, ca să scape astfel de pedeapsă, luă pumnalul și-l înfipse în piept, îl dădu apoi bărbatului dicând: Paete non dolet (Paetus, nu doare).

Arrianos, *Flavius*, scriitor grec, n. cam la 100 d. Chr. în Nicomedia (Bitinia); 136 prefect în Capadocia sub Hadrian; † la adânci bătrânețe pe timpul lui Marc Aureliu. Scrierile principale: »Enchiridion Epicteti« și »Diatribae Epicteti«, »Anabasis«, istoria reșboaielor lui Alexandru cel Mare, după izvoarele cele mai bune. Operele lui complete au fost edate de Dübner și Müller (1876), »Scripta minora« de Herscher (1854).

Arrighi, *Jean Toussaint A. di Casanova*, duce de Padua, n. 1778 în Corte pe insula Corsica, înrudit cu familia bonapartistă; s'a luptat ca general de brigadă la Austerlitz și Friedland, ca general de divizie la Esslingen și Wagram. După a doua restaurare exilat din Franța, i s'a dat 1820 permisiunea de reîntoarcere; 1849 ca membru al corpului legislativ a apărut cu multă căldură interesele bonapartiste; după lovitura de stat dela 2 Dec. 1851 a fost numit membru al așa numitului consiliu de stat; 1852 senator și guvernor al casei învalizilor; † 21 Mart. 1853.

Arrosement, (*franc.* u međire, în prospețare), în sens figurat termin financiar, care însemnează o plată suplimentară spre asigurarea câștigului după o sumă deja plătită; s. e. dacă părtașii unei societăți pe acții — neajungându-se capitalul deja preliminar și încassat, — trebuie să mai plătească ulterior după fiecare acție încă o sumă oarecare; după suma aceasta se computează interese.

Arrow-root, (*engl.*) feculă alimentară extrasă din rhizomul cărnos al mai multor plante, aparținând familiei Scitamineelor, mai ales de *Marranta arundinacea* L. din Antile. Se mai aduce din America, Bermude, Indiile orientale (aci se scoate din *Curcuma leucorrhiza* Roxb.) etc. Substanță alimentară, emolientă, administrată în afecțiuni digestive, urinare etc., dar în Europa i se substituie fecula de cartofi, ce are cam același gust și proprietăți nutritive. Grăunțele adevăratului A. de Antile sunt piriforme, puțin mai mici ca cele de cartofi, cu hilul linear cri triunghiular, așezat în mijlocul grăunțelii ori în partea cea mai largă a lui. [S. Șt. R.]

Arsache sau *Parapani*, com. rur. în Rom.

(compusă din cătunele: Bălării și Parapani sau Arsache), j. Vlașca, situată pe malul Dunării, în dreptul satului bulgar Pîrgos. Această proprietate aparținea Drului Arsache, fost ministru sub domnia principelui Cuza; în această comună sunt 2 biserici și o școală destul de bine întreținută; locuitorii (2255 suflete) sunt oameni harnici, cu multe vite, se ocupă cu agricultura și cu pescuitul. Aici se află și o moară cu vapor. În dosul satului A. se ved urmele unei cetăți vechi, fără să se scie ce nume are și de cine ar fi fost făcută.

Arsaf, în mit. egiptică un Țeu de soare, se aseamănă cu Hor la Egipteni și cu Bel din Orient.

Arsakiđii, 1) *Dinastie în Parthia*. Intemeietorul ei a fost Arsakes I., care și-a tras originea din vechea dinastie a Persiei. Regii din această dinastie au domnit dela 256 a. Chr. până 226 d. Chr. Fiecare domnitor a purtat numele de Arsakes. 2) *Dinastie în Armenia*. Intemeietorul ei a fost Valarses, care fu ridicat pe tron prin fratele său Artabanos Arsakes III., regele Parthiei în 150 a. Chr. Descendenții săi au domnit până în 428 d. Cbr. Ultimul A. a fost alungat de pe tronul Armeniei prin Sassaniđi. [T. F.]

Arsamas, 1) cerc în guvernamentul rusesc Nișni Novgorod, 51,272 km².; 141,134 loc.; 2) capitala cercului de același nume, cu 10,895 loc. (1886); 34 biserici și 4 mănăstiri; industrie înfloritoare și comerț însemnat. 1802—61 era aici o școală de pictură sub conducerea lui A. Stupin, din care se probedea aproape întreaga Rusia cu icoane sfinte; 2) numirea unei societăți literare rusesci, 1815—18 în Petersburg și Moscva, cu direcție liberală.

Arșea, harșea, »postav sau altă materie ornată cu cuseturi, ce se pune pe șeaua calului«. (Et. M. Rom.)

Arsele, numirea mai multor localități în Rom., j. Buzeu; mai însemnat e *schitul A.* în cât. cu aceeași numire, acum desființat și în ruine, înconjurat de munți stâncoși, cu o poziție din cele mai frumoase.

Arsenal, atelier și magazin unde se construiesc, reparază, examinează și unde se depun și conservă arme și munițiuni.

»*Arsenalul de construcțiune al armatei*« în București, este situat pe Dealul Spirei, ocupând o suprafață de aproape 1 km². El are de scop de a fabrica și repara materialul de artilerie, munițiuni și toate trăsurile necesare armatei. Directorul arsenalului este un colonel de artilerie, ajutat de 2 ofițeri superiori, 5 căpitani, 2 locotenenți și 8 gardii de artilerie. Pe lângă arsenal sunt atașate o școală de meseriași militari și o companie de lucrători militari, destinate a da armatei măiestri necesari și lucrători coloanelor de munițiuni, în timp de campanie. Toate atelierele sunt luminate electric și unele proveđute cu motori electrici. Numărul lucrătorilor ajunge până la 1500. Până în 1862 nu existau în principate decât mici începuturi de fabricarea munițiunilor și materialului de artilerie. În Muntenia se afla un mic atelier de armurărie și altul de rotărie la București, pulberăria dela Têrgșor, lângă Ploiesci, cu aparate foarte primitive. În Moldova, la Iași, un atelier de armurărie, unul de rotărie și țimplărie și

unul de artificieri sub aceeași direcțiune, două depozite mici de pulbere și munițiuni la Copou; o fabrică particulară de pulbere la Piatra. Aceste instalațiuni rudimentare, ne mai putând satisface trebuințele armatei încă din 1860, ministrul de războiu, general Florescu, trimise în Belgia pe căpitanul Heret, care studiază acolo proiectul organizării unei mici pirotehnicii, unei topitorii pentru proiectile și unui atelier mecanic de reparațiuni. Aceste materiale sosesc cu un mic personal recrutat în Belgia și se alege pentru instalarea pirotehniciei locul Țis «Curtea arsă» din Dealul Spirei. Ruina bisericii se transformă în usină (laborator de chimie, sala de ambutisaj, forje și topitorie, iar atelierelor adiacente pirotehniciei sînt instalate în barăci provădute cu apărări de pământ. În 1862, primăvara, pirotechnia începe a funcționa. În organizarea pirotehniciei căpitanul Heret fost asistat de locotenentul belgian Leboulengé, care cât se află în București, construie un aparat ce era să devină, prin perfecționări succesive, cronograful Leboulengé, întrebuințat apoi în experiențele balistice. În cursul anului 1863 se aduce o nouă expedițiune de mașini și se construiesc o parte din locurile arsenalului organizându-se și serviciul sub un director al stabilimentelor, avînd sub autoritatea sa: manufactura de arme, pirotechnia și pulberăria Tîrgșor cu personalul necesar. În 1866 stabilimentele de artilerie sînt împărțite în 4 divisiuni independente una de alta: 1) arsenalul cu depositul de arme, munițiuni și material, atelierul de construcțiuni de trăsuri, fondărie și atelierul mecanic; 2) manufactura de arme; 3) pirotechnia; fiecare din aceste divisiuni are câte o companie (armurieri, artificieri și lucrători ai arsenalului). În 1867 toate stabilimentele de artilerie din București se pun sub aceeași direcțiune (loc-colonelului Heret). Vechile stabilimente ale artileriei, cari altădată formau o singură direcțiune, sînt apoi independente unul de altul și puse individual sub autoritatea directă a ministrului. Ele poartă apoi numele de: a) arsenalul de construcțiuni; b) arsenalul de deposit; c) pirotechnia armatei; d) depositul central de munițiuni; e) arsenalul de deposit (Tîrgoviște); f) pulberăria armatei (Lăculeț). [—]

Arsenal de marină, totalitatea atelierelor, magaziiilor și instalațiunilor dintr'un port militar, destinate a construi, repara, arma și aproviziona bastimentele de războiu. Un A. complet cuprinde: calc (v. acolo) de construcțiuni, basinuri sau dockuri plutitoare pentru punerea vaselor la uscat, ateliere de ferărie și lemnărie, cuptoare de turnat, ateliere pentru fabricarea artileriei și proiectilelor, ateliere pentru construcția mașinelor și căldărilor, pentru construcția mașinelor electrice, diferite magazii de materiale etc. Când nu sînt decât instalațiunile destinate exclusiv pentru construcția și reparația vaselor, A. poartă numele special de *șantier*. Fiecare națiune marină are unul sau mai multe arsenele și șantiere. A. se așează în porturi bine apărate și pe cât posibil la adăpostul unui bombardament. A. marinei române este la Galați. [Constant B.]

Arsenie, (Arsenius), 1) *A. călugăr* din muntele Athos; compuse sub titlul «Synopsis» un compendiu de drept canonic al bisericii grecești, care se edită pe la 1255. 2) *A. sfânt*, n. 354

din o distinsă familie romană; pentru virtuțile și cultura lui clasică papa Damasus îl recomandă împăratului Theodosius de educător al fiului său Arcadius; împăratul pretinse ca fiul său să asculte stînd în picioare învățăturile acestui bărbat evlavios, prin ce A. își atrase ura ambițiosului său învățacel și se retrase în Egipt, unde petrecu 40 ani. † în etate de 95 după unii, iar după alții de 120 ani. 3) *A., patriarh* al răsăritului, ajuns în aceasta demnitate din simplu călugăr; împăratul Teodor Lascaris II. (1255) pe patul de moarte îl numi pe A. tutor al fiului său Ioan Lascaris; dar pe lângă toată bunăvoința, A. nu putu împiedeca pe Mihail Paleologul de a ocupa tronul (1220) și a scoate ochii pretendentului legitim (1261), din care cauză A. anatemisă pe usurpătorul Mihail; patriarhul muri în exil 1267. Al doilea următor al lui A. îl deslegă pe Mihail de anatemi, ceea ce dete ansă la scisiune îndelungată între Arseniți și partizanii lui Mihail. [nt.]

Arseniu, As, element chimic, se găsește în stare nativă sau combinat cu alte corpuri, s. e. cu fier și sulfur (mispickel, sulfoarseniură de fier Fe S As), și cu alte metale ca auripigment și realgar, cu cobalt (arseniură de cobalt Co As², smaltină). Se extrage din mispickel prin încălzire la eschiderea aerului. A.-ul e corp solid, cristalizează în romboedri, e de culoare cenușie și foarte sfărmițos, are luciu metalic și o densitate de 5.73, e volatil, vaporii miroasă a usturoiu; e foarte otrăvicos. Se întrebuințează la fabricarea alicelor, ca otravă de musce, la extragerea nichelului și la focuri artificiale, în medicină mai cu samă în forma soluțiunii lui Fowler; în unele ținuturi se află oameni, cari mănîncă arsenic în doze amăsurate și îl dau și animalelor, în special cailor, cari se îngrășă. capătă pielea și pînă luciu. Carnea vitelor nutrite cu A. nu e primejdioasă. A.-ul dă următoarele combinațiuni principale: *Idrogen arseniat* H³ As, un gaz foarte otrăvicos, *Anhidrita arsenioasă* As² O³, numită popular *șarrieică* (otravă contra șoarecilor), o substanță albă asemenea otrăvicioasă, *Anhidrita arsenică* As² O⁵, *Acidul arsenic* As O⁴ H³ și *Acidul metaarsenic* As O³ H.

Arșic, os dela încheietura piciorului mieilor, întrebuințat la un joc de copii.

Arșini, *Codri A.-lor*, numirea unor codri mitologici. Hașdeu se întreaab: Nu cumva să fie »Sylva Hercynia» a vechilor Romani, care a descris-o și Iuliu Cesar ca o pădure imensă? (Et. M. Rom.)

Arsinoë, numele vechiu al orașului Medinet-el-Faïm în provincia Faïm (Egipt); Grecii îi diceau *Krokodilopolia*, pentru-că aici se închinău Țului Solk cu cap de crocodil. În ruinele acestui oraș s'au găsit multe resturi de papyrus cu scrisoare grecească, coptică, persică sau arabă (s. e. colecțiunea arhiduceului Rainer).

Arsis, în versificațiunea antică silabele *tonice* ale versului. (V. Thesis.) În musica modernă se numește A. partea ușoară de timp. [*]

Arșiță, 1) temperatura foarte urcată a aerului cauzată de regulă de căldura soarelui, dar și căldura pricinuită de foc se numește pe unele locuri A.; 2) în Ardeal un insect (muscă), care pișcă pe om când se scaldă; 3) coasta unui deal, expus soarelui.

Arșița-Crețului, izvor de apă minerală în Rom., situat într-o pădure de brași și frasinii pe teritoriul com. Hangul, (pl. Piatra-Muntele, jud. Neamțu). Apa izvorului e limpede, fără miros, de un gust piccător la limba și cam sărat; lăsată în aer liber apa acestui izvor aruncă bulbuci plini de acid carbonic.

Ars major sau *ars magna*, s'a numit în secl. XVI. algebra față de aritmetica vulgară, care o priviau ca *ars minor*.

Arsuri-Vîrful, *Vîrful-Arsurilor*, un pisc al muntelui Țibleș din munții Lăpușului în Ardeal; este foarte stîncos și are înălțime de 1831 m.

Arta, după înțelesul primitiv al cuvîntului, înseamnă știința și puterea de a face ceva. În înțeles larg A. se împarte în două mari categorii: *Artele frumoase*, al căror obiect este frumosul, cu scopul de a deștepta imaginațiunea și simțimentele estetice și a nobilita inima și moravurile, și *Artele folositoare*, *mechanice* sau *industriale*, numite mai în special meserii, al căror obiect este folositorul, cu scopul de a îndestuli felurite trebuințe, și se subîmpart în atâtea categorii, câte sînt trebuințele omenești. (V. Meserii.) În antichitate și în evul mediu se numiau *A. liberale* ocupațiunile demne de oameni liberi, pînă cînd meseriile erau lăsate pe mîna sclavilor. Ele erau 7: gramatica, retorică, filosofia, numite *trivium*, și aritmetica, geometria, astronomia și musica, al căror curs se zicea *quadrivium*. Un alt înțeles istoric are vorba A. în istoria republicii medievale a Florenței, care împărția poporațiunea în *arte majore* și *arte minore*. Artele majore, în număr de 7, cuprindeau breslele profesunilor celor mai însemnate: a judecătorilor și notarilor, a neguțătorilor, a banchierilor, a fabricanților de lână, a fabricanților de mătăsă, a medicilor și farmaciștilor, și a cojocarilor; și formau burgesia înaltă. Artele minore cuprindeau alte 14 meserii mai mici, ca: brutarii, cismarii, faurii, pielarii ș. a. În sensul modern și mai restrîns, vorba A. se aplică numai artelor frumoase. În acest înțeles arta este facultatea omului de talent sau de geniu de a exprima în forme frumoase ceea ce vede, își închipuiește și simte. În A. deosebim doi factori: talentul natural care e înnăscut, și tehnica sau îndemănarea practică, care se câștigă prin studii și deprinderi. A. și știința se deosebesc, însă nu se contradic. Realitatea cu numărătele ei fenomene este terenul științelor și al artelor în același timp, și în aceasta stă asemănarea lor. Însă pe cînd știința explică natura, A. o imitează; și pe cînd științele ne vorbesc prin noțiuni generale, arătîndu-ne căte o clasă întreagă de lucruri, artele ne vorbesc prin imagini individuale. Și astfel numai artele ne pot revela viața individuală în toate misterele și adîncimile ei. Ele sînt prin urmare mai instructive, sînt complementul științei. Afară de aceasta artelor le stă deschisă lumea nemărginită a idealului, la marginile căreia știința se oprește. Prin firea sa A. are asupra noastră o influență morală mai mare decît știința și filosofia și chiar decît religiuena. Viața ideală, a cărei speranță ni-o dă religiuena, și cătră care ne îndrumază morala prin preceptele sale, A. ne face s'o trăim aceea, împreună cu artistul, în creațiunile sale. Pentru-că atât artistul, cât

și privitorul se absorb în obiectul contemplațiunii lor, se identifică cu el și trăiesc o viață nouă, mai înaltă și mai nobilă decît viața individuală a lor. Familiarisîndu-ne astfel cu simțimentul de solidaritate și simpatie universală, A., deși își păstrează deplina sa independență, devine prin felurile sale cel mai puternic mijloc de educațiune morală. Condițiunile și regulile generale ale artei sînt: de a imita natura, idealisînd-o prin o nimerită alegere și combinare a părților caracteristice; de a da în ori ce sferă de A. o idee sub o formă frumoasă, și de a nu ne pute da în o operă de A. decît o singură idee principală, dezvoltată prin bogăția și varietatea formei. A.-le frumoase se deosebesc între sine după felul materialului, prin care artistul exprimă ideile sale. Astfel cuvintele sînt materialul *poesiei*; tonurile sau sunetele nearticulate al *musicii*; colcrlle al *picturei*; metalul, piatra sau lemnul al *sculpturei* și *arhitecturii*; mișcările corporale sînt materialul *mimicii*, *danzului* și *gymnasticii frumoase*. Primele, numite *arte tonice*, sînt cele mai însemnate; pictura, sculptura și arhitectura se numesc *arte plastice*, pentru-că ele crează imagini sau forme materiale; și ultimele trei se ție în general *mimice*, pentru-că exprimă, imitînd prin mișcările corpului, simțimentele și lucrări omenești. Din combinarea musicii cu poesia se nasce *A. cîntării* sau *musicii vocale*; combinarea mimicii cu poesia și vorbirea dau nascere *artei dramatice* și *eloquentei*. [M. Strajan.]

„**Arta**“, titlul unei reviste musicale ce apare în Iași sub direcțiunea lui Titus Cernu; fundată în 1883 de un grup de tineri, era destinată a se ocupa în general de artele frumoase, dar chiar din anul dintăiu și-a restrîns cîmpul, continuînd a apăre numai partea musicală.

Arta, (turc. Narda, vechia Ambrakia), oraș în vechiul Epir, dela 1881 capitala nomarchiei A. (1250 km². și 32,890 loc.), lângă rîul A., are 7084 loc. (1889). Pînă la 1881 a fost în posesiunea turc. Reședința unui mitropolit grec; gimnasiu, negoț însemnat, agricultură; produse: vin, tabac, orange; populația suferă des de malarie.

Artachino, *Constantin*, pictor român, n. la Giurgiu, 1870. Frequentînd mai întăiu școala comercială, a intrat 1886 la școala de bele-arte din București, și isprăvind aici cursurile, s'a dus la Paris, unde lucra în atelierul Julieu, o școală foarte bună. De aici trimitea primele sale tablouri la salonul din București, reorganizat de nou sub ministr. Take Ionescu. La început prefera a zugrăvi în colorii mai mult închise, dar mai tîrziu, pe semne sub influența ceriului mai senin al Romăniei, dădu tablourilor sale aspect mai deschis. Dintre pânzele lui mai cunoscute sînt: *Byblis preschimbată în isver*, *Țiganul ridînd*, *Portretul d-nei C.*, *Colț de atelier*.

Arțag, stare afectivă sau emoțională a sufletului, care se descopere în tendința de a căuta mereu ocaziune de ceartă, cu sau fără motiv. A. aparține la grupa acelor afecte, cari se caracterizează prin un grad mai mare ori mai mic de excitațiune sau elevațiune, și cari de Kant au fost numite stence. [Pl.]

Artal, *Rotal* sau *Retal*, măsură de greutate, punctul maroc sau mauric. A. = 450—500 gr. și se împarte în 14 unce.

Arțar, numire populară dată plantei *Acer platanoides* L.

Artaxata, capitala de odinioară a Armeniei, distrusă la 50 d. Chr. de beliducele roman Corbulo, reedificată de Tiridates, la 370 a fost ocupată de Perși; ruinele se găsesc la Ardașar.

Artaxerxes, numele mai multor regi ai Persiei.

1) *A. I.*, supranumit «*mână lungă*», pentru că avea mâna dreaptă mai lungă decât mâna stângă. A domnit 40 ani (465—425 a. Chr.) Primii ani ai domniei sale fură tulburați de nenumerate revolte ale fraților săi, cari voiau a-i lua tronul. El stinse toate revoltele. A. sau mai corect Artakhsatra, a întreprins un lung războiu în contra Athenienilor. Mai târziu Grecii fură goâniți din Egipt, în urmă însă Grecii învinsă pe mare și pe uscat, iar Perșii fură nevoiți să încheie pacea dela Callias (449). 2) *A. II.*, (Mnemon) 404—358, nepotul lui A. I. și fiu al lui Dariu. 3) *A. III.*, (Ochos) 358—338, fiul celui de mai sus. Acesta cuceri din nou Egiptul și se distinsă prin jafuri și nimicirea orașelor și templelor. [G. I. Buzoianu.]

Artemidoros, 1) *A. Daldianos*, literat grec din Ephes, a trăit cătră finea secl. II. d. Chr.; a scris *Oneirokritika*, despre înțelegerea visurilor. 2) *A. din Ephes*, geograf, pe la 100 a. Chr. renumit prin călătoriile sale în Marea Mediterană, Marea Roșie și Oceanul Atlantic; din opul său *Periplus*, scris în 11 cărți, a ramas numai un extras.

Artemis, (la Romani Diana), în mit. greacă e fata lui Zeus cu Leto (Latona), sora lui Apollon, născută pe insula Delos, de aci predicatul ei e Delia. Zeus e zeu de ceru și de lumină, Leto e personificațiunea întunerecului de noapte, iară A. e zina de lună, care apare din întunec, dar e și zina de pădure, de vânat, de isoare, de fructuositate, de nascere și de nuntă. Âncă ca copilă, ședând pe genunchii lui Zeus, a cerut dela el virginitate eternă, 60 de oceanide (fete de mare) de câte 9 ani, ca soațe de danț și 20 de nimfe din insula Creta, ca servitoare, apoi arc, săgeată, și dealurile și pădurile, sub stăpânirea ei, și tatăl ei i le-a dat toate. În tot locul, unde frațele ei Apollon e venerat, e venerată și ea și deosebi zinele de soarte (Moere, Parcae), în timpul născerii muierilor, o chiamă întru ajutor. Dar și ea, ca și frațele ei, e luptătoare în contra bălaurului Python și a Giganților. Ea are și predicatul Phoebe (curată, sfântă), poartă făclie (lumina lunii) și în decursul timpului s'a identificat cu alte zine de lună, anume Selene, Hekate și Bendis (deosebite fase ale lunii). Teritorul ei mai plăcut e natura liberă, pe dealuri, în păduri și la ape, ea se scaldă (razele lunii în apă) și dansează cu nimfele (zine pe apă), între cari ea e cea mai frumoasă. Ca zina de pădure, animalele selbatice îi sânt iubite, iară cele blânde, când pasc, sânt încredute pazei ei. Dintre toate i-a plăcut mai mult cerbul cu coarnele de aur, a călărit pe el, ori cerbii i-au tras carul, și pentru aceasta zina se înfățișează cu coarne de cerb (toate se referesc la lună). În Munychia din Atica, femeile îi făceau lipii, ce împrejur i înzestrau cu lumini, și ca simbolul lunii, i purtau în procesiune. Intre statuetele antice ce representă zina A., e mai cunoscută *Diana dela Versailles* (v. ilustr. pag. 217), copie făcută sub

Romani după un original grec. din secl. IV. a. Chr., găsită în vila lui Hadrian, lângă Tibur, adusă mai târziu la museul din Versailles și transportată apoi la Paris (Louvre). [Atm.]

Artemisia L., (botan.) gen din familia Compositae, tribul Anthemideae, cuprinde plante erbacee sau frutescente anuale sau vivace mai adesea canescente (alburii) și odorante. Frunzele sânt pinatisecate, florile dispuse în mici capitule galbene. Acest mare gen cuprinde vr'o 200 de specii, reduse însă de Bentham și Hooker la vr'o 150 de specii bine definite, cari cresc mai prin toate regiunile temperate ale globului. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, între cari însemnăm: *A. Absinthium* L., popular numită Pelin, Pelin bun, prin locuri incolte și cultivate; *A. Baumgarteni* Bess., pe stâncile din regiunea alpină; *A. pontica* L., numită vulgar Peliniță; *A. vulgaris* L., popular Pelinariță, Pelin negru etc. Multe specii de A. sânt întrebuințate în medicină pentru proprietățile lor vermifuge, emenagoge, abortive și aperitive. Semen-contra în farmacie înseamnă capitulele puțin dezvoltate dela plantele *A. maritima* L., *A. pauciflora* Web. etc., cari sânt întrebuințate contra viermilor intestinali (Semen-contra vermes). În industrie se prepară cu frunzele și vîrfurile florifere de *A. Absinthium* L. și de *A. pontica* L., un licher numit absint. Poporul nostru transformă vinul cu frunzele și vîrfurile florifere de *A. Absinthium* L. în Pelin, care devine un excelent aperitiv. Unele specii de A. sânt cultivate prin grădini ca plante ornamentale sau utile, așa este: *A. Abrotanum* L., cunoscut sub numele românesc de Lemnu-Domnului și *A. dracunculul* L., vulgar Tarhon. [Z. C. P.]

Artemisia, 1) *A. principesa* Halikarnassului și a insulelor Kos, Nisyros și Kalydua, însoți pe Xerxes în expediția sa contra Greciei și se distinsă în lupta dela Salamis (480 a. Chr.) prin curagiu și rezoluție, iar în consiliul belic prin prudență. 2) *A., regina* Kariei 352—350 a. Chr.; sora și soția lui Mausolos, căruia îi urmă în domnie, și îi ridică în capitala Halikarnassus monumentul sepulcral așa numitul Mausoleu, v. Mauscleu.

Artemision, (*Artemisium*), promontoriul nordic al insulei Eubea, acum *Cap Pondikonisi*; 480 a. Chr., prima luptă navală între Perși și Greci.

Artenay, opid francez, spre nord dela Orleans; la 10 Oct. și 3 Dec. 1870 au avut aci Germanii mai multe lupte victorioase contra armatei franceze de Loire.

Arteria, țeve sau vas elastic, care pulsează și conduce sângele dela inimă în corp. Pulsarea arteriei, ce se simte la mână ori la grumaz, arată bătăile inimei. Cea mai mare arterie în corp se chiamă *aorta*. Dacă se taie o arterie, se poate scurge tot sângele din corp. [St.]

Arteriectasia, dilatația țevii arteriilor, v. Aneurysma.

Arteriitis, inflamația arteriilor. *Periarteriitis* este inflamația membranei externe și *Endoarteriitis* a membranei interne, a unei arterii. Endoarteriita causează, mai cu samă la bătrâni, emoragii cerebrale prin rupere. A. purulentă obvine la buricul nou-născuților.

Arteriosclerosis, (medic.) stare de întărire și calcificare a părăților arterelor, cari își pierd

elasticitatea lor; se întâmplă adesea la bătrânețe, uneori însă și la tineri în urma alcoolismului, a sifilisului etc. Vasele în această stare se rup cu multă ușurință.

Arteriotomia, deschiderea prin operație a unei artere.

Arșer-Palanca, oraș, v. Palanka.

Artes, altcum Ertosi, după mit. egiptică a fost zeu de război. La Greci Ares, la Romani Mars.

[Atm.]

Artesiane, *puțuri*, v. fântână.

Arthralgia, (med.), durere la încheieturi.

Arthritis, (med.), afecțiune periodică împreună cu dureri la diferitele articulațiuni, produsă prin depunerea de concremente de acid uric. Atacă indivizi (bărbați mai des ca femeile) deprinși a mânca și bea bine. Mai des se arată la încheieturile degetelor celor mari dela picioare (*podagra*) și la articulațiile mâinilor (*chiragra*); mai rar în umăr (*omagra*) și genunchi (*gonagra*). Repețindu-se aceste atacuri mai des, trece artrita în o formă cronică însoțită de o umflare permanentă a articulațiilor. Articulațiile, pe lângă cele înșirate mai sus, sînt sediu încă la multe afecțiuni diferite după etiologie, natură, simptome și decurs, precum reumatice, sifilitice, tuberculoase etc.; nu rareori prin depunerea în încheieturi de materii morbide intrale în sânge (circulațiune), s. e. virusul gonorrhoeic și febrei puerperale. Terapia o hotărăse indicațiunea cauzei și naturii morbului.

Arthritolith, concremențele de acid uric, ce se formează în încheieturile celor bolnavi de artrită.

Arthrocace, distrugerea pe încetul a încheieturilor, produsă cu deosebire prin afecțiuni tuberculoase.

Arthrodia, încheietură rotătoare, ce se învîrte jur împrejur.

Arthrodynia, durere la încheieturi.

Arthrogastra, (zool.) ordin de arachnide, cu abdomenul articulat. Cuprinde: Solifugele, Phalangidele (Phalangium opilio L.), Scorpionidele și Pedipalpele (Phrynus și Thelyphonus).

Arthrogryposis, strîmbarea unei articulațiuni.

Arthropathia, afecțiune de încheieturi, mai ales a celor mari, constînd în o umflare și distrugere rapidă a capetelor oaselor. A.-ei îi premerge tuberculoza în mедуva spinării. Procesul decurge fără inflamație, dureri și reacțiuni febrile.

Arthroplogosis, inflamație la încheieturi.

Arthroplastica, (*grec.*) formarea unei articulațiuni, prin operațiune chirurgicală. (v. Resecțiune.)

Arthropodari, (zool.) grupă de nevertebrate cu picioarele articulate, cuprinde: peripatidele, miriapodele, insectele, arachnidele și crustaceii. În clasificățiunea lui Cuvier forma împreună cu Anelidele (rîma, lipitoarea) o singură grupă numită de el ambransașmentul *articulatelor* (articulata); fiind-că au corpul constituit din inele sau somite.

Arthrosis, articulație, încheietură.

Arthrostraca, ordin de crustacei cu ochii sesili, în general cu șapte segmente toracale bine deosebite și tot atâtea perechi de picioare; cuprinde amphipodele și isopodele.

Arthrozoa, (zool.) v. articulate.

Arthur, în mitologia celtică e o deitate de

frunte. Hu, zeul creator, cu țina Ceridven au fost părinții lui A., și acesta unimea lor. Numele lui e și *Artus*. Numele A. (scris și Artur) se aduce în legătură cu Arcturos (v. ac.), steaua mai mare în constelațiunea Bootes. Amîndoi se numesc păzitori de ursă, pentru-că sînt aproape de constelațiunile ursa mare și ursa mică, dar A. și după tradițiunea vălică (celtică) din Britania a jucat rol de zeu și de urs și pentru aceasta se țice, că e strămutat pe ceriu (de aci se identifică cu Arctures). Hu, ca principele lumii de jos, cu numele Uthyr Pen Dragon, a fost tata lui A., iar tatăl său sub acest nume se identifică cu Draconul, constelațiunea ce încungiuță steaua polară și ursa mică. După mitologie A. s'a strămutat într'un corb și se așteaptă ca să rențoarne, pentru aceasta Hovvan, regele Celților din Aremoria, la 998 d. Chr. a oprit ca să se omoare corbii; mai departe A., după cântecele vălice ale Barților, ține discurs cu un vultur, verosimil acesta a fost simbolul tatălui său, altcum și corbul și vulturul se află ca constelațiuni. A. a fost preotul de frunte în cultul Ceridveni, mamei sale, și a avut 12 preoți, cari reprezentau câte o stea, respective câte o zodie, și zodiacul se țicea brăul tatălui său (Hu, Uthyr), ce în armonie se mișca în cerc pe lângă steaua capitală (soarele), căci se credea, că zodiacul, și nu pămîntul, se mișcă. A. e zeul de luptă al Britaniei, dela tatăl său a căpătat o spadă fermecată, ce se numește: »Spada mare a marelui făcător de minuni, lumea întregă nu poate să-i steie în contră, pentru-că e regele lumii; se mai numește taurul luptei, miuneea spadei și steagul lui e un dracon vomitor de foc. A. nu a murit, ci a dispărut din luptă, și după cântecele Barților, s'a suit la ceriu și aci a dat numele său unei constelațiuni. În Britania, constelațiunea ursa mare se numește »arfa lui A.« și după profetia lui Merlin, A. odată iară va returna pe pămînt și va purta hățaii nouă. Celții asupra de Englezi îl așteaptă și ađi. Călugării creștini, ca să surpe și mai tare păgănimul celtic, pe A. l-au strămutat într'un principe creștin (v. Artus), și fiind-că un A. a domnit dela 516—542 d. Chr. și a căuțt în luptă în contra Anglo-Saxonilor, mitologicul A. cu tendință se identifică cu A. regele. [Atm.]

Arthur, *Chester Allan*, al 21-lea president al Statelor-Unite din America, n. 5 Nov. 1830 în Albany, în statul Vermont. A luat parte însemnată la întemeierea partidului republican (1856) și la războiul civil (1861). Pres. Grant l-a numit director vamal (Collector of Customs) al portului New-York. La 1880 a fost ales vice-president al republicii, iar după moartea pres. Garfield (19 Sept. 1881) a preluat președinția, conducînd afacerile statului cu mare onestitate pînă în Martie 1885. † 17 Nov. 1886.

Articol, parte, capitol singularic al unei scrieri, vorbiri, ori legi; singularicele obiecte de comerț; în gramatică parte de cuvînt, care dă numelui un sens determinat. A. e de două feluri: *hotărît* și *nehotărît*: domnul, un domn. Cu ajutorul articolor se declinază substantivele în limba română.

Articolele credinței, (teologie) acele adevăruri fundamentale ale unei religii, cari trebuie să fie cređute de cătră toți următorii acelei religii.

Cari adevăruri sînt a se privi drept A. de credință, privitor la asta sînt deosebite vedere în deosebitele religii.

Articulate, (zool.) în clasificățiunea lui Cuvier formau un anbransament, adică o grupă de animale cu corpul format din inele (articule), scheletul extern, musculatura internă, sistemul nervos de desubtul tubului digestiv și aparatul circulator deasupra lui. Astăzi s'au scos *anelidele* și s'au pus în tipul viernilor, iar celelalte articulate (insectele, arachnidele, miriapodele și crustaceii) fiind-că au picioarele articulate, s'au pus cu toatele la un loc, formând tipul arthropodurilor.

Articulațiune, 1) producerea de sunete articulate (vocale și consonante). V. vocale, consonante. 2) Incheietură, glesnă, legătura a două sau mai multe capete de oase, prin nisele capsule tari și elastice. Capsula însași ca ligament înlesnesce mișcarea oaselor și a membranelor într'o parte sau alta. Așa este incheietura genunchilor, a cotelor și degetelor. În interiorul incheieturilor neconținut se formează o umezeală băloasă (sinovia), care apără capetele oaselor de frecare și tocire, prin urmare ea pentru glesne este ca și grăsimea pentru osile cadelor. Unele oase, s. e. ale capului sînt incheiate țepăn laolaltă, care legătură se chiamă *cusdtură*. [St.]

Artiel, în Rusia numele unor asociațiuni patriarcale de lucrători, constituite cu scop de a întreprinde lucrări comune și a duce gospodăria comună sub un conducător ales pe timp anumit, care încheie în numele A.-ului contracte de lucrări, și împarte atât lucrul la fiecare membru cât și partea câștigului ce i se cuvine în naturalii ori în bani.

Artificial, tot ce este făcut de mîna ome-nească, ceea ce nu este natural, făcut cu măiestrie, produs prin artă.

Artileria, totalitatea acelor arme, în special tunuri, a căror manuire recere conlucrarea mai multor oameui, și cari de regulă sînt purtate de animale. Soldații, cari fac serviciu la acest fel de arme, se numesc *artilieriști*. Deosebim A. de câmp, pentru serviciul în câmp, cu tunuri de un calibru de 8—9 cm.; A. de cetate, pentru apărarea sau bombardarea fortărețelor, are tunuri de un calibru de 10—15 cm.; A. de marină, în serviciu pe mare, tunurile au diferit calibru și sînt aședate în năile de resboiu.

Artileria română se compune din 12 regimente de câmp cu 64 baterii și 1 de munte, și 2 regimente de cetate cu 10 companii fiecare; trupele de pompieri (2 companii și 13 secțiuni) depind de A. Regimentele 1, 2, 3 și 4 sînt afectate la cele patru corpuri de armată, ele au reședințe în: Craiova (1), București (2), Brăila (3) și Roman (4). Celelalte 8 regimente sînt afectate la cele 8 divizii de infanterie, avînd următoarele reședințe: Pitești (5), București (6), Buzeu (7), Roman (8), Pitești (9), București (10), Focșani (11) și Bacău (12). Cele 2 regimente de cetate au reședințele lor la Focșani (1) și București (2). Regimentul de corp de armată împreună cu cele 2 regimente divisionare formează o brigadă sub comanda unui general de brigadă pentru corpurile 2 și 4, și a unui colonel pentru corpurile 1 și 3. Toate trupele și stabilimentele de A. sînt puse sub ordinele directe ale unui general de brigadă, numit inspectorul general al A.

Artileria austro-ungară de câmp se compune din 14 regimente de corp și 42 regimente de divisiune cu câte 4 baterii, din 1 divisiune de munte, 1 cadre de rezervă și 1 cadre de munițiune. La 8 regimente de corp se află câte o divisiune călare, la 11 regimente câte o baterie de munte. Laolaltă: 264 baterii cu 1984 tunuri. A. de cetate se compune din 6 regimente de câte 2—3 bataillone și din 6 bataillone independente; bataillonului Nr. 1 sînt adause 3 baterii de munte.

Artileria de marină, avînd a lupta în contra ouirasatelor și bateriilor cuirasate de coastă, posedă cele mai puternice piese. A. unui vas cuirasat cuprinde: A. grea sau de ruptură, compusă din piese mari, până la calibrul 42 cm. cu un proiectil de aproape 1000 kg.; A. mijlocie, până la calibrul 16 cm., și A. mică sau ușoară, până la 75 mm. În ultimele timpuri s'a renunțat la piesele monstre, reducîndu-se calibrul maxim până la 30 cm. și urcându-se în schimb înțeala inițială, și priu urmare forța de pătrundere a proiectililor. A. mijlocie și cea mică s'a transformat în toate marinele în A. cu tragere repede, la care proiectilul și cu încăcătura formează un cartuș unic metalic, întocmai ca cartușele armelor de infanterie. Introducerea pulberii fără fum și progresiva, a permis a se atinge o vitesă inițială de 800 m. pe secundă; aceasta însă a atras după sine lungirea pieselor până la 45—50 calibre. Constructorii principali de tunuri de marină și de coastă sînt: Armstrong și Maxim-Nordenfel, în Anglia; Canet și Hotchkiss, în Franția; Krupp în Germania. În marina română piesele mari sînt dela Nordenfelt și Hotchkiss.

Artimon, (marină) arborele din pupa, când sînt 3 arbori pe un bastiment; se compune în general din: coloana artimon și arborele gabier artimon cu săgeata; el poartă, când este pătrat, trei vergi, dar cea de jos nu are velă; în schimb el are o randă mai mare ca celelalte rande și ia numele particular de brigantină, care este întinsă la capătul superior pe un pic ca și celelalte rande, iar la capătul inferior se întinde pe o vergă orizontală specială, numită ghiu. Când timpul este foarte rău, brigantina se înlocuiesce cu o velă identică, dar mai mică, care poartă numele de artimon. Pe vasele moderne cu vele în general artimonul nu poartă vergi, prin urmare nioi vele pătrate, ci numai brigantină.

[Constant B.]

Artiodactyla, (zool.) mamifere ungulate ale căror picioare ating pămîntul numai ou degetul al treilea și al patrulea. Această ordine se compune din subordonele *Choeromorpha* (Porcul, Hippopotanul etc.) și a *Rumegdtoarelor*, v. Ungulata. [A.]

„Artistul“, foaie teatrală și literară, apărută la București în 1866 de două ori pe sept. (G. Anghelescu).

Artocarpus Forst., (botan.) gen din familia Urticaceae, tribul Artocarpeae cuprinde arbori, ce conțin un suc lăptos, cu frunze alterne coriace, cu flori mici și numeroase, cu receptaculul mai adesea cărnos. Se cunosc vr'o 40 de specii cari cresc prin Asia, Africa și Oceania tropicală precum și prin arhipelagul malayan, multe se cultivă prin mai toate țările calde.

Dintre speciile genului *A.* însemnăm: *A. incisa* L. (sau *A. communis* Forst.), numit Arborul pâinii; franc. Jaquier, Arbre à pain, și pe *A. integrifolia* L. fil. cari sunt foarte utile și foarte mult cultivate în Oceania, în Indii, în Brasilia etc. Fructele lor sunt achene împlântate în masa cărnosă a receptaculului, care împreună constituie un fruct compus (syncarp) sferic adesea feculent și de mărimea capului omenesc. Fructele acestor mari arbori sunt comestibile, și prăjite au aproape gustul și calitățile pâinei, formând astfel baza nutrețului indigenilor. Semintele lor de mărimea castanelor sunt de asemenea comestibile. Cu florile de *A. incisa* L. se prepară conserve acrișoare, iar din scoarța acestui arbore se extrag fibre textile. Lemnul se întrebuințează în dulgerie și spre a face luntri ușoare. Unele specii de *A.* au proprietăți medicinale, așa este *A. heterophylla* și *A. Lakochoa* Roxb. In sere calde se cultivă unele specii și prin Europa. [Z. C. P.]

Artofor, *artoforion*, vas sau tablă, pe care stă pâinea binecuvântată.

Artois, vechiu comitat în Franca nord-vestică cu capitala *Arras* (v. ac.); dela 1659 francez. Carol X. înainte de urcarea sa pe tron, precum și după isgonirea sa, a purtat titlul: Conte de A.

Artos, (panagiu), este o pâine, ori prescură întreagă pusă în panagiar sau disc, care, începând din Dumineca Paștilor până în Sâmbăta cea luminată, mai ales prin mănăstiri, înainte de începerea prânzului, în toată ziua cu ceremonie prescrisă se ridică prin celariul sau alt călugăr spre aceea rânduit. În Sâmbăta cea luminată, după săvârșirea ceremoniei ridicării, A. se frânge și se împarte fraților spre mâncare. Ca o inițiere a ceremoniei păstrării și ridicării A.-lui de prin mănăstiri, este de a se considera și aceea datină, observată în unele locuri la poporul român, că din Paști până în Dumineca Tomei, un colac mai mare stă neatins pus pe masă, care apoi în Dumineca Tomei se tăia și se împarte între caseni. (Cf. *Pentecostariul*; Nilles, »*Kalendarium manuale utriusque ecclesiae*», t. II.)

Artôt, *Desirée*, fica virtuosului de violină Ios. A., renumită cântăreață de coloratură, n. 21 Iulie 1835 în Paris, eleva renumitei profesoare Viardot-Garcia, și soția baritonistului Padilla y Ramos.

Artro, v. Arthro.

Artus, (Arthur), principe legendar al Celților britici și apărătorul acestora contra invasiunii anglo-saxone, † după legendă 542; centrul multor legende eroice, respândite din secl. IX. din Wales și Bretagne preste țerile romanice și germ., și cari au fost lucrute de poeții evului de mijloc în multe variațiuni, începând din mijlocul secl. XII. mai ales în legătură cu legenda despre sf. Gral (v. ac.) A. își avea rezidența în Karlleon, lângă Usk în Wales, unde trăia cu frumoasa sa soție Genevra, înconjurați de o strălucită suită, cavaleri și femei frumoase; centrul acestui cerc erau 12 cavaleri aleși, ca cei mai nobili și mai viteji, pe cari A. se obicinuia a-i aduna în giurul unei mese rotunde; întreprinderile aventuroase ale acestor cavaleri formează subiectul numeroaselor poeme în toate limbile apusului, (v. Arthur.)

Aru, insulele —, grupă de insule în arhipelagul indic, spre vest dela Guinea nouă, 6890 km², 15,000 loc.

Arum L., (botan.) gen din familia Aroideae, tribul Arineae cuprinde plante erbacee perene, cu rhizom cărnos, tuberculos, cu frunze sagitate sau hastiforme. Flerile monoice sunt dispuse într'un spadice claviform, florile femele la basă, cele masculine la vîrf. Se cunosc vr'o 20 de specii, ce cresc prin Europa în regiunea mediteraneană și prin Asia occidentală până în Afghanistan. Prin părțile noastre se află *A. maculatum* L., vulgar Rodu pământului, Ungureancă etc., prin pădurile dela câmpie și din munți, și *A. orientale* M. Bieb., crește de asemenea prin pădurile umede. Frunzele și rhizomele de *A. maculatum* L., sunt foarte otrăvicioase; cu toate acestea prin fierbere sau coacere, rhizomele tuberculoase, perțându-și principiile acre și toxice, pot deveni alimentare. Din cauza proprietăților sale emeto-cathartice și diuretice se întrebuințează rhizomul acestei plante în medicină ca emetic, purgativ prectum și contra hydropisiilor. Frunzele și rădăcinile proaspete în contact cu pielea sunt rubefiante și vesicante. Multe specii de *Arum* L. se cultivă prin grădini ca plante ornamentale mai cu seamă pentru frumusețea frunzelor, așa sunt *A. italicum* Mill., *A. pictum* L. și *A. spirale* Retz. [Z. C. P.]

Aruno, repartitie, în Ung. dări impuse din partea comitatelor, municipiilor, comunelor civile și bisericesci asupra locuitorilor, resp. credincioșilor lor, spre acoperirea lipselor proprii, pentru cari nu au alte izvoare de venit. Asemene A. se fac în comitate pentru spitale, casarme, case comitatense, poduri, drumuri de fier etc.; în comune pentru administrație, case, drumuri, fântâni comunale etc., în comunele bisericesci mai cu seamă pentru școală. Baza A.-lor de regulă e darea directă de stat, dar se face A. amensurat scopului urmărit și după familia, case, fumuri, sesiuni, numărul vitelor etc.

Arundel of Cornwall, Howard Toma, conte, archeolog renumit; tablele cronologice ale istoriei grec. (1582—264 a. Chr.) numite *Marmoră A-iana*, găsite de A. (1627) pe insula Paros ori Cheos, se află în posesiunea universității de Oxford.

Arundineae, (botan.) trib. din fam. Gramineelor, (v. ac.)

Arundo L., (botan.) gen de plante din familia Gramineelor, tribul Festuceae, respândit în țerile calde cu excepția Australiei și a Africei. *A. Donax* L. trestia din mediterana e cea mai importantă nu numai ca plantă decorativă, la noi cultivată în liber, ci și ca industrială, ce se folosesc analog ca papura la noi, cu care e foarte înrudită. [A. Pr.]

Aruspice, v. Haruspex.

Arutela, cuvânt format din *Ad-Rutelam*, din care se derivă numele riului *Lotru*, din jud. Vâlcea, după Tabula Peutingeriană stațiune atinsă de Traian în a doua lui expediție, întreprinsă în lăuntrul Daciei prin pasul Turnu-Roșu. Cf. A. D. Xenopol: *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, vol. I.

Aruvimi, riu în Africa centrală, isvorește în munții din nord-vestul Albert Nyansai, are două ramuri principale, se varsă în riu Congo. Lungimea lui 1300 km. E navigabil, și este unul dintre principalele riuri, cari se varsă înspre țărmurile drept al riului Congo. Carta specială a acestui riu, descoperit și percurs prim dată

(1877—1883) de H. M. Stanley, a se vedé la opul acestuia: »Im dunkelsten Afrika«, ediț. II., Brockhaus, 1890.

Árva, afluent al râului Vaag din partea dreaptă, în Ungaria nord-vestică. Isvorește din Carpați și are un curs de 89 km. După acest râu s'a numit și c. t. A., care are o suprafață de 2077 km². și 84,894 loc., mai ales Slovaci. Regiune muntoasă și neproductivă. Capitala c. t. e *Alsó-Kubin*.

Árva, un joc al Românilor din Dobrogea. (Et. M. Rom.)

Árvali — *frații*, (Árvalos fratres), se numia în Roma veche colegiul celor doisprezece preoți, însărcinați a serba, la începutul fiecărei primăveri, ceremonia religioasă, numită *ambarvale sacrum*, când era preumblată pe câmp o scroafă de a fâta, simbol al rodirei, și prin cântece, danț și rugăciuni era invocat sprijinul Țeorilor câmpenești. Tradițiunea spune, că această instituțiune a fost înființată de Romul întru pomenirea nutritoarei sale Acca Larenția. Ea exista încă sub Gordian și n'a dispărut decât cu ultimele rămășițe ale păgânismului. Locul ei l-a luat oeremonia creștină, care se face primăvara ou procesiune la câmp în același scop. Cântecul fraților A. este cel mai vechiu monument al limbei latine, așa cum se vorbia ea după contopirea dialectelor italice. El fù descoperit în 1778 sub altarul bisericii sf. Petru în Roma, săpat pe o boltă de marmoră de pe timpul lui Helio-gabalus (218 d. Chr.), și stă din următoarele cinci versuri, cari se repetau în cântare, fiecare de câte trei ori, și o exclamațiune finală, Triomphe, care se repeta de cinci ori:

Enos, Lases, juvato.
Neve lue rue, Marmar, sine incurere in pleores
Satur tu, fere Mars! Limen salii! Sta! berber!
Semunis alternis advocapit eocotos!
Enos, Marmor, juvato!
Triomphe!

Din acestea numai primul vers: Enos, Lases, juvato, Larilor ajutați-ue, și exclamațiunea finală au înțeles lămurit. Restul nu se mai înțelegea probabil nici pe timpul lui August, cum nu se înțelegea nici cântecul Salilor, poate mai puțin vechiu. [M. Strajanu.]

Árvanitovlahi, așa numesc Grecii pe Fărșeroții, fiind-că aceștia venind din Albania sciui toți și limba alb., »arvanitica« cum Țic Grecii, (v. Fărșeroți.)

Árve, afluent din stânga al Rhonului, isvorând în Montblanc, percurge valea Chamonix, vârsându-se aproape de Geneva; lung de 100 km.

Árveni, cel mai resboinic dintre popoarele celtice. Ocupă mai toată clina occidentală a munților Ceveni, dela Dordogne și până dincolo de Loire. Locul de reședință al regilor era orașul *Gergovia*, înlocuită mai târziu de Romani cu *Nemosus* sau *Augustonemetum* (astăzi Clermont-Ferrand). Înainte de cucerirea Galiei de Cesar, A. stabilise o supremație asupra popoarelor de prin prejur. În timpul resboiului cu Romanii, unul din șefii acestui popor — ilustrul Vercingetorix — învinse armata lui Cesar lângă Gergovia, dar fù învins la rândul său la Alessia (52 a. Chr.) Ca să-și scape neamul, el oferí viața sa lui Cesar; fù însă trimis la Roma și închis. Șese ani în urmă, cuceritorul Galiei serba marile său triumf. Atunci Vercingetorix fù tirít

pe stradele Romei, ca să mărească fala lui Cesar; apoi fù trimis din nou în închisoare și ucis. Dela A. a ramas denumirea de *Auvergne*, una din provinciile din centrul Franciei.

[G. T. Buzoianu.]

Árvințe, tip de om posnas, creat de Donici prin fabula sa »*Antereul și Árvințe*« și popularizat de vodevilul lui Alexandri »*Árvințe și Pepelea*«. În Trans. moș *Árvințe* e un bătrân, care dă bucuros sfaturi și judecă lumea, iar în Bănat e un popă retras în munți și desgustat de înșelăciunile lumii. (Et. M. Rom.)

Áravn, *árvune*, *árvon*, *árvinți*, term. poporal al arborelui *Quercus pedunculata*, *Qu. robur*. (v. ac.)

Árvuna, plată făcută pentru a asigura încheierea ulterioară a unui contract, ori împlinirea unui contract încheiat. Dacă contractul încă nu a fost încheiat contrahentul, care a dat A., poate repăși dela încheierea contractului pe lângă pierderea A.-ei, iar cel ce a primit A. pe lângă restituirea ei îndoită. La împlinirea contractului, ori la repășire reciprocă, A. se restituie. Cf. Cauțiune și Vadiu.

Árz, *Albert de Straussenburg*, n. 1833 în Cluj din o familie săsească distinsă, care în decursul timpului a dat mulți bărbați valoroși națiunii săsesci. A studiat drepturile în Viena și Sibiu, intrând apoi în serviciul statului, mai întâiu ca funcționar de finanțe, iar mai târziu ca consilier de tribunal. A fost totdeauna naționalist declarat, din care pricină a ajuns în conflict cu guvernul, și a fost silit să se retragă din serviciul statului. A. s'a așezat ca avocat în Sibiu, luând parte însemnată la lucrările universității săsesci și reprezentând ca deputat național cercul Noerichului (1880—83). De prezent e unul dintre conducătorii Sașilor, cari au inițiat o apropiere cătră guvernul țerii. Înainte de desființarea juriului din Sibiu a fost apărătorul publiciștilor români în procesele politice intentate Țiarelor române.

As, 1) unitate de măsură romană; a) ca greutate: un punt roman = 327.45 gr.; b) cea mai veche monetă romană bătută din aramă în secl. V. a. Chr.; la început avea o greutate de un punt rom., cu timpul a fost redusă până la $\frac{1}{100}$ din greutatea ei primitivă. Toate măsurile erau împărțite după sistemul duodecimal, aume un A. avea 12 nnități, uncia, fiecare cu numele său, astfel s. e. uncia = $\frac{1}{12}$ sextans = $\frac{1}{6}$ quadrans = $\frac{1}{4}$ etc. 2) Carte de joc; *cub* (zar) cu un singur ochiu sau punct. 3) În musică: *As* este A. coborit prin *b* (La be moll); *Asas* = A. coborit prin *bb*.

Asachi, *George*, n. în Horța (Moldova, jud. Dorohoiu), † 1871 în Iași, a fost unul din cei mai însemnați campioni ai deșteptării noastre naționale. Pe aproape toate terenele vieții publice a contribuit el la înaintarea neamului său, cu deosebire a Rom. din Moldova, dar mai cu samă ca bărbat de școală, literat și publicist. Viața: Asachi a studiat în Craçovia, Viena și Roma, ocupându-se mai cu samă cu matematica, ingineria și istoria. Intors în țeară la 1812, el își dădă toate silințele pentru ridicarea învățământului în Moldova. În 1813 el deschise un curs de inginerie în limba rom. la școala grecească din Iași, unde propuse 5 ani, întoc-

mindu-și singur toate tractatele de trebuință. În 1817 organizează un teatru de diletanți în casele hatmanului Costachi Ghica, primul teatru român în Moldova; pentru acest teatru scris și prelucrat mai multe piese. În 1820, voind să ridice seminarul dela Socola, întemeiat de metr. Veniamin Costache, aduse din Ardeal ca profesori pe Vasile Pop, Ioan Costea, Vasile Fabian Bob și Ioan Manfi, cari funcționară până la începutul eteriei din 1821. După potolirea eteriei, noul domn al Moldovei Ioan Sturza, îl trimise pe Asachi ca reprezentant al țerii la Viena. Aici remase A. timp de 5 ani. Intorcându-se acasă el înființă la S.-ții Trei-Ierarchi în Iași o școală primară, una normală, și un gimnasiu. În urma păcii dela Adrianopole (1829) A. fu chemat în comisiunea pentru redactarea Regulamentului organic, și după întrarea în vigoare a acestui regulament el fu numit »referendar« (director) al Eforiei școalelor din Moldova, în care calitate funcționă cu un zel deosebit până la 1849. Sub înțeleapta și energica conducere a lui A. lumina străbate în toate orașele Moldovei. La stăruințele lui se inaugurează în 1835 în Iași *Academia Mihăileană*, numită astfel după Domnitorul de atunci Mihail Sturza (1834—1848). La 1841 el înființează o școală de arte tot în Iași. De asemenea la stăruințele lui se trimit tineri la învățătură în străinătate. După desființarea Eforiei școalelor, A. se retrase din viața publică și trăi isolat, ocupându-se cu literatura, până la moartea sa, întâmplată la 1871. Ca scriitor, A. a fost cât se poate de productiv, deși puține din lucrările sale sunt de adevărată valoare literară. Afară de lucrările sale didactice, el a publicat un număr însemnat de scrieri poetice și istorice, ca: Harpa română, versuri, (Iași, 1832); Poesii, (Iași, 1836 și 1854); Fabule versuite, (Iași 1844 și 1862); Nuvele istorice ale României, (Iași, 1867); Calendare (din 1840 până 1867) etc. Ca întemeietor de teatru, prelucră și compuse piesele: Mirtil și Chloë (care se representă mai întâiu), Lapeirys (după Kotzebue), Norma (după Romani), Păstorita Carpaților, (idilă, Iași 1850), Țigani, (idilă cu cântece, Iași, 1856), Elena Dragoș, Petru Rareș, Turul lui Butu, Voichița (toate drame originale, Iași, 1863). Pe lângă toate acestea A. este întemeietorul presei române în Moldova. În 1829 el începă a scoate la iveală foaia politică și literară »Albina românească«, care trăi până la 1850. Între 1850—1859 publică »Gazeta de Moldova«, iar mai târziu »Patria« (1859—1860). Afară de acestea: »Icoana lumii« (1840—41) și »Spicitorul« (1841 până 1842). În amintirea lui se ridică o statuă în Iași. Lit.: V. A. Urechii: G. Asachi, (București 1890) și Istoria școalelor, vol. I. și II. De asemenea toate cărțile de ist. lit. române.

Asachi, G., chirurg, v. Assaky.

»**Asacki**«, revistă științifică-literară, apărută la Piatra în 1881—1884 odată pe lună. 8°. Comitet de redacție. Impr. Județului.

Asa foetida, v. Aerele.

Asalt, atac cu putere. Când inamicul nu se poate scoate din o poziție prin foc, adică prin folosirea armelor de foc, atunci atacătorului nu-i rămâne alt mijloc decât să facă întrebuințare de baionetă, înaintând în fugă și aruncându-se cu vehemență asupra apărătorului.

Asan și Asaniți, v. Asanesci.

Asanarea satelor și orașelor constă în îndreptarea nesalubrității lor, în înlăturarea cauzelor cari strică atmosfera stradelor, curților, caselor, în desecarea solului umed, în stirpirea apelor stătătoare, în aducere de apă curată pentru consumațiune și pentru întreținerea curățeniei. În general suntem mai puțin riguroși la asanarea satelor, unde obicinuit din cauza largimei terenului, a depărtării în care se află fiecare casă de cea vecină, lipsește unul din isvoarele necurăteniei atmosferei, care se găsește adeseori în orașe; dar puritatea relativă a aerului liber din sate, nu înlătură și nu compensează marea infecțiune a atmosferei din interiorul celor mai multe case țerănesci. Se găseșc și sate cu strade înguste, cotite, cu drumuri și cu curți murdare, cu șanțurile șoselelor astupate, cu băltoace și cu grămeți de bălgar în mijlocul satului, unde prin urmare nici atmosfera liberă nu poate fi curată. Nu vorbim de acele comune rurale, unde sărăcia, lipsa de păduri în apropiere, silesc pe locuitorii ca să înlocuiască lemnele de foc prin baliga de vite fermentată și uscată, unde prepararea acestui combustibil corupe în timpul primăverii și verei atmosfera din curte și din stradă, în timpul iernei atmosfera din casă. La asanarea satelor înlesnim scurgerea apelor stătătoare, îngrijim drumurile și șanțurile, lărgim și aliniăm stradele înguste și cotite, curățim terenul public și privat de diferite necurătenii depuse pe el, facem plantațiuni, aducem puțurile și malurile apelor curgătoare în stare curată, dăm osebita atențiune modului de construire și de întreținere a caselor, latrinelor, grajdurilor, cotețelor, cerem ca interiorul caselor să fie curat, combatem obiceiul rău, care se opune reînnoirii regulate a aerului prin deschiderea prelungită a ferestrelor. Sate și orașe expuse la inundațiuni periodice se scapă de aceasta calamitate prin regularea cursului apelor, prin adâncirea și curățirea albiei lor, prin tăierea și îndreptarea cotiturilor albiei, prin înălțarea malurilor, prin înlăturarea cauzelor cari se opun curgerii regulate a apei. Pentru asanarea orașelor punem condițiuni mai riguroase, din cauza că îndesarea mai mare a locuitorilor pe un teren restrins, reclamă măsuri de prevențiune mai severe decât de prin sate, și apoi din cauza avuției mai mari a orașelor în comparațiune cu satele. Prima condițiune este lărgirea cât de mare a terenului public, lărgim dar stradele înguste, le dăm linii drepte, creăm rezervorii vaste de aer, piețe publice, pe cari le plantăm, derămăm casele vechi, cari au devenit infecte din cauza relei îngrijiri și cari nu se mai pot asana, nu permitem ca tot terenul privat să se acopere cu clădiri, ci impunem proprietarilor ca să lase parte din suprafața solului liberă pentru curte și grădină. Îngrijim ca terenul public și privat să se întrețină curat, ca stradele și curțile să se paveze și să se canalizeze, ca toate necurătenii solido și lichide să se depărteze repede, ca toate casele să fie alimentate cu apă bună în abundență pentru a se înlesni curățenia, ca latrinele, hannele, canalele, grajdurile, usinele și laboratoarele meseriașilor, fabricile, abatorile să se construiască în mod corect și să se întrețină curat, ca malurile apelor curgătoare să nu devină de-

posite de necurăţenie, ca cimiterile să se așeze afară din oraş și să se administreze cu observarea prescripțiilor igienei. [I. Felix.]

Lit.: Regulament pentru alinearea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești. București, 1894. N. Manolescu, Igiena țeranului. București, 1895. G. Crainiceanu, Igiena țeranului rom., București, 1895. I. Felix, Rapoarte generale despre igiena publică și despre serviciul sanitar al regatului român. București, 1893—1895. I. Stefanescu, Rapoarte generale despre igiena publică și despre serviciul sanitar al județului Ilfov. București, 1894—1896. C. Popescu, Starea igienică și sanitară a populației rurale. Tesa pentru Doctorat în medicină, București, 1896.

Asanescii, dinastia română (1186—1257) a *imperiului româno-bulgar*, cu capitala Tîrnova în Bulgaria, înființat la 1186 de frații *Asan* și *Petru*. A. sînt desemnați de contemporani totdeauna ca »Vlachi», și Papa Inocențiu III. îi arată ca fiind de »origine romană». După căderea vechiului imperiu bulgar (v. Bulgaria), supus la 1018 de împăratul Vasile II. Bulgaroctonul și încorporat în imperiul bizantin, Bulgarii și Românii din dreapta Dunării avură să sufere multe asuprii din partea stăpînirii bizantine. Acum în a. 1040 ei încercară, sub conducerea unor descendenți ai foștilor țări bulgăresci, *Petru Delean* și *Alusian*, să scuture jugul bizantin și să reînființeze imperiul bulgar, dar fără succes. Cu atât mai apăsătoare deveniră în urmă asupririle. Ura Bizantinilor privia mai ales pe Români, aliații Bulgarilor; pe la sfîrșitul secl. XI. scriitorul bizantin Kekavmenos, cu multă amărăciune în contra Românilor, dă povește compatrioților săi, cum să se păzească de »necredința Vlachimilor» în cas că, între altele, s'ar isca rescoala în Bulgaria. Această ură între Greci și Români și asupririle Bizantinilor ajunseră la culme sub împăratul *Isak II.* (1185—1195), care puse dări noue apăsătoare, mai ales pentru Români și Bulgari. Sub conducerea fraților *Asan* și *Petru*, Români din părțile Hemului (Balcan), Români și Bulgarii se resculară deci în contra asupritoarei stăpîniri bizantine. Lor se însoțiră și Românii din stînga Dunării, la care *Asan* și *Petru* luară refugiu după înfrîngerea suferită în prima luptă. Cu ajutor dela Românii de dincoace (cari cu 20 ani înainte luptaseră ca aliați ai Bizantinilor sub împăratul Manuil în contra Ungurilor) și dela vecinii Cumani, *Asan* și *Petru* remaseră învingători. Ei înființară un imperiu al Românilor și Bulgarilor cu capitala Tîrnova, care trecea drept reînființare a vechiului imperiu bulgar. *Petru* luă titlul de »împărat al Românilor și Bulgarilor»; dar în urmă el se mulțămî cu o parte de țeară în Bulgaria resăriteană, pe cînd *Asan* luă domnia cu rezidența în Tîrnova. Urmașii lor se întitulează în documente »împărați ai Bulgarilor și Românilor» sau ai »Bulgariei și Vlachiei»; în afară li-se recunoasce titlul de »regi ai Bulgarilor și Românilor» sau ai »Bulgariei și Vlachiei». Legăturile A.-lor cu Românii din stînga Dunării, unde ei în luptele cu Bizantinii se retrageau mai adeseori și adunau oști (între cari și Cumani, numeroși în oștile A.-lor în toate resboaiele lor până la risipa Cumanilor prin Mongoli), arată cum e de înțeles acest titlu. Cele două țeri Bulgaria și

Vlachia, din care se compunea imperiul româno-bulgar, sînt țerile numite și în urmă astfel, adică Bulgaria proprie și Vlachia din stînga Dunării, cu atât mai mult cu cît numele Vlachia nu se găsește în dreapta Dunării decât în părțile mai meridionale, mult în afară de hotarele imperiului A.-lor. Această uniune între ambele țeri, unite și în vechiul imperiu bulgar, există, cum indică mai multe sciri, până la invasiunea Mongolilor (1241), după care Vlachia se constituie ca stat propriu în dependență de Ungaria. Dar relațiile amicale cu Bulgaria continuă și sub țarii ei următori până la desființarea imperiului bulgar prin Turci.

Dinastia română a A.-lor numeră șapte domnitori: 1) *Asan I.* (1186—1196), care poartă victorioase lupte cu Bizantinii până la sfîrșitul domniei sale. 2) *Petru* (1196—1197), numit și *Calopetru*, fratele și coregentul lui *Asan*. 3) *Ioan-mpă* (1197—1207), numit și *Caloioan*, fratele mai tinăr al celor dintăiu. Acesta poartă victorioase lupte cu Bizantinii, dela cari cuceresce părți din Tracia la miază-qi de Balcan. El face uniune cu biserica romană, și papa Inocențiu III. îi trimite sceptrul și coroana de »Rege al Bulgarilor și Românilor», iar arohiepiscopului de Tîrnova îi conferă deinitatea de »Primat al Bulgariei și Vlachiei». După căderea Constantinopolei în mâinile Frâncilor, cari înființază aci imperiul latin (1204), Ioanmpă are lupte cu Frâncii și ia prins pe împăratul Balduin, care moare în captivitate. În mijlocul învingerilor sale, pe cînd asedia Tesalonicul, Ioanmpă sfîrși asasinat de un Cuman trădător din oastea lui. 4) *Borild* (1197—1218), numit și *Florild*, nepot de soră al lui Ioanmpă. Acesta continuă luptele cu Frâncii, dar este învins și face pace cu ei; în urmă încheie și alianță cu Frâncii, măritînd pe fca sa, vestită pentru frumșeța ei, cu împăratul Henric, următorul lui Balduin. El fû scos din domnie de 5) *Ioan Asan II.* (1218—1241), fiul lui *Asan I.* Acesta se căsătorește cu fca regelui Ungariei Andreiu II. și ține dintru început pace cu Frâncii din Constantinopole, unde imperiul latin se afla acum în decadență. El lărgese însă imperiul său în lupte cu Grecii din Epir, cari reușiseră a lua mai multe ținuturi dela Frâncii, întințîndu-se până în Macedonia și Tracia. În aceste lupte, Ioan *Asan* cuceresce Adrianopole și aproape toată Macedonia și Albania până la Durazzo (1230). El încheie apoi alianță cu împăratul dela Nicea (imperiul Grecilor după luarea Constantinopolei de Frâncii), spre a cuceri împreună imperiul latin; restabilește în imperiul său ortodoxia, desfăcîndu-se de uniunea cu Roma, și arhiepiscopul de Tîrnova, recunoscut de Greci ca autocefal, ia titlul de Patriarh. Aceasta și luptele începute în contra Frâncilor au de urmare anatema dela Roma. Papa provoacă chiar pe regele Ungariei Bela IV. să întreprindă o cruciată în contra lui Ioan *Asan* și să ocupe țeara lui, iar partea ce o va ocupa să fie anexată la Ungaria. Bela începu a se găti de resboiu, spre a cuceri imperiul româno-bulgar, cînd invasiunea Mongolilor aruncă pe Cumani în Bulgaria și Ungaria și se varsă apoi ea însași asupra țerilor lui Ioan *Asan* și Bela. În vremea acestei furtuni, Ioan *Asan* moare în Iunie 1241, cînd imperiul avea mai mult nevoie de brațul lui.

6) *Ioan Caliman Asan* (1241—1246) și 7) *Ioan Mihail Asan* (1246—1257), minorii fi ai lui Ioan Asan II. (Caliman veni la domnie în vîrstă de 9 ani; Mihail, născut după 1237, era și mai tînr), imperiul A.-lor decade, pierzînd toate cuceririle din urmă. Cu ei se stinge și dinastia română a imperiului. În timpul lor Țeara-Românească, unită cu Bulgaria în imperiul româno-bulgar, devine dependentă de Ungaria. Acum în a. 1247 Bela IV. exercită dreptul de suzeranitate asupra țerii lui *Lytuon* Voevod în Oltenia și a lui *Seneslau* Voevod în stînga Olului, voevodate remase din timpul stăpînirii A.-lor, cari în vremea de decadentă a imperiului și de urgie mongolă au căutat scut în alăturare la Ungaria. Astfel în dreapta Dunării rămîne imperiul bulgar, iar în stînga fluviului se ridică principatul Țerii-Romănesci, ambele din imperiul româno-bulgar al A.-lor. [D. On.]

Așango, platou în Africa vestică ecuatorială, spre nord dela Loango, 370 km. departe de țărmului Oceanului Atlantic; platou înalt, păduri multe, viața animalică puțină. Apele curg spre est în un rîu lateral al marelui rîu Congo. Cf. Du Chailly: *A. journey to Ashangoland.* (Londra, 1867.)

Așanti, (engl. Ashantee), popor resboinic în Guineea, spre nord dela țărmuri de aur. Teritoriul locuit de A. e de 27,500 km², clima e nesănătoasă. Ocupațiunea locuitorilor este exploatarea minelor, țesături de covoare; capitala Kumase. Aproape 300 de ani au ținut luptele pentru cucerirea acestui teritor. Resboiul din urmă a fost în 1874 între Englezi și A. Un alt resboiu a erupit în 1881, dară a fost de scurtă durată, terminându-se cu supunerea indigenilor.

Asarkia, o dezvoltare defectuoasă a cărnii (musculaturii).

Asarum L., (botan.) gen din familia Aristolochiaceae, cuprinde plante erbacee perene cu frunze lung-pețiolate, cordate, reniforme. Florile sînt purpuriu închise, hermafrodite, terminale, solitare și scurt pedunculat. A. are vr'o 13 specii, ce cresc în Europa și Asia temperată precum și în America nordică. Prin părțile noastre se află *A. europaeum L.*, numit de popor Pochivnic, Piperul lupului etc., prin păduri umede. Rhizomul de *A. europaeum L.*, se întrebuințează în medicină și se recoltează spre acest scop primăvara sau toamna. El exhală un miros puternic și penetrant și este un medicament emetico-cathartic excelent. Frunzele sînt sternutatoare, iar când sînt mestecate în gură produc o salivă abundentă, în scurt *A. europaeum L.* este un excelent succedaneu al ipecacuanei. Rhizomul de *A. canadense L.* este întrebuințat ca aromatic. Unele specii de *Asarum L.* sînt puțin cultivate ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Asasinare, v. ucidere.

Asău, numele mai multor localități în Rom., j. Bacău, pl. Muntelui; *schitul A.* sau *Lunca A.*, pe teritoriul satului *Lunca*, avea o bisericuță de lemn clădită la 1750 de monahul Vasile Banțu, cu vr'o 10 călugări pe la 1863; astăzi e biserică de mir. *A.*, sat aparținător comunei rur. Comănesei, 1015 suflete; pe teritoriul lui se găsesec izvoare de apă sărată; fabrică de cherestea cu abur și 15 ferăstraie de apă.

Asbest, mineral din grupa amphibolului; var. de cremolit; fibros, mai mult sau mai puțin

elastic, de culoare albă, gălbue, verșue, chiar ceva bruuă. Var. amiant sau byssolit, e o tremolită sau un actinot fibros; puțin elastic. A. din serpentine e un crisotil fin fibros, luciu mătăsos. Din A. se fac diferite țesături incombustibile, pentru cari var. a doua e mai aptă. Se mai întrebuințează în construcțiunea mașinelor, în laboratoare etc. Giseminte importante sînt în Italia de nord, Stîria, guvernamental Perm, Canada etc.

Asbolan, mineral; oxid de mangan, de cobalt și de cupru; de culoare neagră albastru; însoțesc minereuri de mangan și de cobalt.

Asbolin, oleu estras din funingine, conține azot; medicament.

Asbóth, 1) *A. Ludovic*, general de honveți, n. 1803 și † 1882. A făcut studii militare, dar deja 1842 a trecut la pensie. Anul 1848 însă iarăși i-a pus arma în mână; guvernul maghiar l-a denumit de major și comandant în districtul montan al Bănătuului, unde s'a distins prin apărarea populațiunii române față de bandele lui Rózsa Sándor, care încă era înrolat la honveșime dimpreună cu tovarășii săi. După încetarea revoluțiunii A. a fost prins, mai tîrziu amestiat, dar luînd parte la comploturi a mai fost deținut în două rânduri. A scris memorii despre revoluția dela 1848, în special despre relațiunile sale cu Görgey. 2) *A. Ioan*, fiul celui de mai înainte, n. 1845 în Satu-mic, lângă Lugos; la început funcționar în ministeriul de finanțe, apoi de honveți și mai tîrziu în cel de externe, apoi publicist. 1887 a fost ales deputat cu program liberal, la 1892 membru corespondent al academiei maghiare, în urma meritelor sale publicistice și literare. Opere mai însemnate: »Libertatea« (1872), »Politica conservatoare maghiară« (1874), »Noua Ungarie« (1880), »Bar. Pav. Sennyey și cont. Albert Apponyi« (1884), și mai multe descrieri de călătorie. De prezent ca deputat aparține partidului popular. 3) *A. Oscar*, filolog maghiar și prof. pentru limbile slave la universitatea din Budapesta, n. 1852 în Aradul-nou. Studiile mai înalte le-a făcut la univ. din Budapesta, Lipsca, Berlin și Göttingen, completându-și cunoscințele cu studii făcute în Rusia, a fost numit 1892 prof. universitar. A publicat diferite lucrări prin țiare și în broșuri separate. Cel mai însemnat op al său e: »Slavisme în terminologia creștină maghiară« (1884).

Asca sau *theca* se chiamă sporangele Ascomycetelor; ea se aseamănă cu sporangele dela Phycomycete printr'aceea, că în ambele casuri spori sînt endogeni, dar se deosebesce mai ales pentru-că A. conține la început numai un nucleu, ce se divide prin bipartițiuni repetate în 8, 16, 32, 64 nucleii în jurul cărora se adună protoplasmă și se formează tot atîția spori (ascospori), pe când la Phycomycete sporangele are dela început atîția nucleii, cîți spori se vor produce într'insul. [E. T.]

Ascanio, pseudonim. V. Ollănescu.

Ascanius, fiul lui Aeneas cu Creusa, după alt mit cu Lavinia. S'a numit și Iulus și a fost fondatorul cetății Alba Longa. (V. Aeneas). [Atm.]

Ascariți, (*ascariidae*), familie de nematoidi, viermi cu corpul cilindric, cu gura înarmată cu trei buze chitinoase; paraziți. La om trăiesc *Ascaris* (v. limbric) și *Oxyuris*.

Ascendenți, rudinii din linie ascendentă: părinți, protopărinți (moși), din cari se trag descendenții: fii, nepoși. V. Succesiune.

Ascension, insulă izolată în Oceanul Atlantic; administrată direct de oficiul admiralității engleze; de proveniență vulcanică; suprașineea 88 km²., descoperită la 1501 de Spaniolul Ioan de Nova în ziua Înălțării, de aici și numirea »Insula Înălțării«. 1815 fu ocupată de trupele engleze spre a păzi pe Napoleon să nu fugă din S.-Elena. În timpul din urmă se folosese ca stațiune pentru corăbiile, cari urmăresc suprimarea negoșului de sclavi.

Ascensiune, înălțare, ridicare. În astronomie *A. dreaptă* (sau rectascensiune), distanța pe equatorul cerului dela equinoctiul de primăvară în direcțiunea părții mișcării anuale a soarelui până la cercul de declinațiune al cutărei stele. Rectascensiunea și declinațiunea determină pe deplin locul cutărei stele de pe ceru. *A. obliquă*, acel arc de pe equatorul cerului, care ajunge dela equinoctiul de primăvară până la punctul, ce reasare odată cu steaua respectivă. Diferința între *A. dreaptă* și aceasta se numește *diferință ascensională*. — În înțeles bisericesc *A.* = înălțarea Mântuitorului la ceruri, serbătoare bisericească numită »domnească«, ce se celebrează la 40 zile după serbătoarea Paștilor, sau a învierii Domnului. Până la serbătoarea înălțării ține întropțirea serbătorii Paștilor.

Ascensor, aparat pentru transportarea de persoane ori mărfuri în etagele superioare ale unui edificiu.

Ascesă, (*grec.*) deprinderea la viață austeră, prin care cineva de bună voie se lipsese în anumită măsură de mâncare, beutură, somn și alte lucruri iertate, ca cu atât mai ușor să poată domni preste poftetele și simțurile sale, s. e. deprinderile gimnastice și modul de viață al atleților la Grecii vechi.

Ascetica, sau Aschetica, (*teol.*) arta de a se deprinde în fapte bune și a înainta în perfecțiunea creștină și sântenia vieții; partea teologiei morale, care tractează despre mijloacele de a înainta în perfecțiunea creștină.

Asch, oraș districtual în Boemia, centru de cale ferată al liniei Hof-Eger, 15,557 loc. Țesătorii de bambac, de lână și mătăasă.

Aschaffenburg, oraș în districtul bavarez Unterfranken, lângă Maina și Aschaff, cu 13,275 loc. Biserică întemeiată la 980, renoită la 1870—81; castelul Iohannisburg; o casă pompeiană etc.; școală reală, seminar de învățătoare. *A.* (*Asciburgum*, *Askafaburg*) a fost folosită de Romani pentru așezarea unui castel. În reșoiul de 30 ani *A.* a suferit mult; în dieta din 1447 ținută în *A.* s'au început concordatele națiunii germane (concordate de *A.*), terminate mai apoi în Viena (concordate de Viena). 1803 *A.* deveni capitala principatului *A.* După căderea lui Napoleon I., principatul *A.* trecu pe scurt timp la Austria, care însă în tractatul din 24 Iunie 1814 îl cedă Bavariei în schimb pentru Tirol, Salzburg etc. 1866 victoria Prusiacilor asupra Austriacilor.

Aschersleben, oraș în districtul prusian Magdeburg, cercul *A.*, lângă Eine; centru de cale ferată al liniei Halle-Halberstadt, 22,865 loc. (1890);

fabricațiune de mărfuri de lână, gimnasiu real. Mai înainte centrul cottoiui *Askania*.

Așchileul-mare și mic, (*magb.* *Eskülö*), comune în cottoiul Coșocnei. *A. mare* are 926 loc., dintre cari 836 sânt Români; *A. mic* are 599 loc. 519 Români, restul Maghiari și Ovrei. Tradițiunea istorică, păstrată între alții la *Anonymus*, spune, că la înțrarea în Ardeal a lui Tuhutum, ducele Maghiarilor, — fiind Gelu, principele român, ucis lângă riul Căpuș, — Români din nordul Ardealului și-au ales de principe de bună voie pe învingătorul Tuhutum și la locul, care se chiamă *A.*, au făcut legătura, întărindu-o cu jurământ. Astfel din cuvântul maghiar *eskü* s'ar deriva numele *Eskülö* al acestor sate. [Silv. Mold.]

(Cf. *Anonymus* *Belae regis Notarius*, historia hungarica, cap. 24, 26, 27.)

Ascidia, (*botan.*) frunzele unor plante modificate astfel, că se aseamănă cu nisce urne, de mărimi variabile, provăute sau nu cu un capac. Așa se vede la *Nepenthes destillatoria* L., *N. ampullaria* Jack. din Madagascar și archipelagurile asiatiche, *Sarracenia purpurea* L. din America septentrională, *Cephalotus follicularis* Labill. din Australia, *Utricularia vulgaris* L., ce creșce și prin lacurile noastre, numită: Otrătel de apă. În aceste urne se află un lichid cu proprietăți digestive analoage cu ale sucului gastric, și chiar servă acestor plante să digereze insectele, ce din întâmplare intră în ascidie; prin urmare sânt din categoria plantelor dișe carnivore. [S. Șt. R.]

Ascidii, (*zool.*) o clasă din tipul Tunicatelor. Corpul are forma unui sac, sânt toate animale marine. Unele înnoată libere, altele sânt fixate pe fundul mării. Unele sânt simple, formând adeseori colonii, în cari indiviții sânt legați între sine la basa lor prin nisce fire ca rădăcinile (stolone), iar altele sânt compuse, unde indiviții sânt învâliți într-o manta comună, adeseori chiar formându-se grupe de indiviți (*Coenobium*), cari au cu toții o cloacă comună. Aici aparțin și *Pyrosomele*, cari au forma unor valătuci reprezentând colonii de *A.*, și cari răspâdesc noaptea o lumină foarte frumoasă fosforescentă în mare. V. Tunicate. [A.]

Ascidomyctes, (*botan.*) v. *Ascomycete*.

Ascites, (*medic.*) acumulara de fluiditate în cavitatea abdominală, ce se întâmplă în urma multor afecțiuni ale peritoneului de natură tuberculoasă, canceroidă etc., nu mai puțin ca un simptom, ce concomitează diferiți morbi de ficat, rinichi, plumăni și inimă, conturbări în libera circulațiune în raionul venei portale. *A.* în măsură mare amenință pațientul cu sufocare.

Asclepiad, *vers* în prosodia veche, numit după inventatorul său, poetul Asclepiades, contemporanul poetei Sapho, pe la 600 a. Chr. *A. mic* stă dintr'un spondeu, doi choriambi și un iamb. *A. mare* stă din 3 choriambi preceși de un spondeu și urmați de un iamb.

Asclepiadee, (*botan.*) familie vastă de plante Dicotiledoane cu 200 genuri și preste 1300 specii, răspândite în regiunile mai calde ale globului, multe în Africa de sud, mai puțin în regiunile temperate ale emisferului boreal. În general erburi perene, sub-arbuști ori fructuoli, acățători ori volubili; rar sânt arbori; multe au latex. Florile mici albe ori divers colorate sânt gru-

pate în cime. În Europa cresc numai 6 genuri: *Periploca* L., *Cynanchum* L., *Vincetoxicum* Mch., *Marsdenia* Br., *Gomphocarpus* Br., *Stapelia* L., primele trei aflându-se și în România cu țările vecine. Multe au întrebuințări medicale ca purgative, stimulante, emetice etc. Latexul unora conține cauciuc, al altora e comestibil sau veninos, altele dau fibre textile. Perii fini mătăsoși, ce acoper de obicei semințele, pot fi torși sau țesuți, singuri ori amestecați cu lână, mătăsă etc.; așa sunt cei de *A. syriaca* L., dișă iar bă de vată, naturalisată în Franța, utilizați și ca scamă, iar de Turci la vătura vestimentelor. [S. Șt. R.]

Asclepiazii, în mit. greacă următorii zeului Asclepios și anume cetele de preoți la templele zeului, cari cunoscințele de medicină, ce pentru altă lume erau secrete, le susțineau din generațiune în generațiune. [Atm.]

Asclepias L., gen de plante din familia Asclepiadeelor, cu vr'o 60 specii, mai ales răspândite în America de nord. Toate sânt erburi perene, cu frunze opuse verticilate, fiori albe, ori roșii, portocalii, grupate în umbele de cime. Multe se cultivă în florării calde sau reci, ori în aer liber. Unele au întrebuințări medicale, ca: *A. curassavica* L. din Antile, cu rădăcinile emetice, purgative; scoarța rădăcinii de *A. syriaca* L., originară din America de nord, naturalisată în Franța, se dă contra astmei; rădăcina de *A. tuberosa* L., e tonică, digestivă. Altele au întrebuințări industriale, ca: *A. syriaca* L., latexul ei având cauciuc; scoarța tulpinei dând fibre textile; perii mătăsoși de pe semințe servă la facerea de țesături (plüşuri, mătăsă etc.), de scamă, vată etc. [S. Șt. R.]

Asclepios, la Greci, (Aesculapius la Romani), fiul lui Apollon cu Coronis, fata lui Phlegas din Tesalia. Tatăl său l-a predat centaurului Chiron, ca să-l crească și învețe. apoi acesta l-a învățat știința de medicină așa de bine, încât A. a renviat pe morți. Pluton, zeul lumii de jos, s'a plăns la Zeus, și acesta temându-se că A. scapă pe oameni de moarte, cu fulgerul l-a omorât, dar oamenii totuși l-au venerat ca pe un zeu. A. mai adeseori se înfățișează cu barbă și cu un bêt, pe care e încolăcit un șerpe, iară lângă el adeseori apare Hygieia, țina sănătății. [Atm.]

Ascogen, termen botanic; *hyphe ascogene* ramurile produse de cătră ascogon sau archicarp, după ce acesta a fost fecondat; hyphele ascogene pot fi simple sau ramificate. [E. T.]

Ascogon, (botan.) v. *archicarp*.

Ascoli, *Graziadio Isaia*, filolog ital., de origine israelit; n. 16 Iulie 1829 în Görz; destinat pentru meserie, fără învățator se devotă filologiei, cu deosebire celei comparative; deja 1845 publică o lucrare asupra afinității limbei române cu cea din Friaul; 1854 apărură însemnatul lui op »Studj orientali e linguistiche« (2 vol.) Dela 1860 dezvoltă o activitate rodnică ca profesor de filologie la Academia științifică-literară din Milano; 1888 deveni senator. A. e considerat ca întemeietorul dialectologiei romanice. Publică numeroase lucrări pe terenul filologiei romanice și indogerm.; el e reprezentantul principal al teoriei despre afinitatea lingvistică arică-semit., (»Nesso ariosemitico«) și aproape toți filologii ital. mai de valoare sânt discipolii lui. Opere mai însemnate

afară de cele amintite: »Studj critice« (2 vol. 1861, 1877), »Corsi di glottologia« 1870, »Iscrizioni greche, latine, ebraiche di antichi sepolcri giudaici del Napolitano« (1878), »Lettere glottologiche« (1881—86), »Il codice irlandese dell' Ambrosiana« (2 vol. 1889). »Saggi ladini« (1872) făcū epoca în fonologia romanică, și avū de urmare editarea Archivului dialectal (»Archivio glottologico italiano«) al lui A., apărut deja în 10 vol. A. e membru onor. al Academiei române.

Ascoli Piceno, provincie italiană, 1995 km². și 229,477 loc.; capitala A., lângă Tronto, cu 11,199 loc. Sediul episcopal.

Ascoli Satriano, (lat. *Asculum Apulum*), oraș în provincia italiană Foggia, 6478 loc. Reședință episcopală. La 279 a. Chr. victoria lui Pyrrhus asupra Romanilor (Fabricius).

Ascolin, medicament, soluție de acid sulfos în glicerină.

Ascomycete, (botan.) grupul cel mai vast dintre ciupercile mycomycete. Singurul caracter esențial, prin care se deosebesc de celelalte mycomycete este, că se înmulțesc producând spori în interiorul unui sporange numit *ască* sau *thecă*, iar sporii se ȃic pentru acest cuvânt ascospori. Afară de aceasta ele se mai înmulțesc prin *conidii* și *spermatii* produse în *spermangonii* (v. ac.) A. se împart în două: I. *Exoasceae*, la cari acele se produc deadreptul pe myceliu, care este simplu sau ramificat; aici intră *Sacharomyces* (drojdia), care provoacă fermentațiunea alcoolică, *Exoascus*, din care o specie atacă prunele (perjele) tinere diformându-le; aceste prune diformate, în general galbene-verzii, se chiamă cucușei, corlați, hurlupi. II. *Carpoasceae*, la cari myceliul produce un fruct de forme variabile, numit apothecă sau perithecă; aici intră: *Morchella* (sbriciogii, ciuciuștii), *Peziza* (urechiușele), *Tuber* (truffele) etc. [E. T.]

Ascospore, sporul ce se formează în lăuntru unei asce.

Ascot Heath, (engl. pron. escot hit), șes mare aproape de Windsor (Engltera), unde se țin în luna Iunie a fiecărui an alergări de cai (Ascot races).

Ascunsa, *părșu* în Rom., pl. Jiu de jos, com. Călărași, izvorește din dealul A., j. Romanaiți, curge pe hotarul despărțitor între j. Dolj și Romanaiți și apoi pătunde pe teritorul com. Călărași. A., *fost sat*, pl. Jiu de jos, com. Călărași care s'a desființat din cauză că izvorea apa prin casele oamenilor.

As-dur, tonalitatea majoră, care se razimă pe tonul As (I.a b) (armatură 4 b).

Asediu, operațiunile militare pentru ocuparea unei fortărețe (cetăți).

Aselenic, (*grec.*) = »fără de lună», planete cari nu sânt însoțite de trabașii sau luni.

Asemănare, v. Comparatiune.

Asemnat, *asignațiune*, mandat în seris, prin care cineva (*Asignant*, *Asignator*) dă ordin la un al doilea (*Asignat*) să predee unui al treilea (*Asignatar*) o valoare oarecare, în special să-i plătească o sumă anumită de bani. A.-le simple nu cad sub dispozițiunile legilor cambiale, cele comerciale însă de comun sânt regulate prin dispozițiuni speciale ale legii. (V. cec.)

Asentare, consimțire; a declara apt pentru un scop anumit, de unde (în Austria) înrolarea în armată se numește și A. (V. recrutare.)

Aseptio, v. antiseptice.

Aseptol, soluție de acid ortofenolsulfuric, are însuși antiseptice, nu iritează și nu e otrăvicios.

Aserbeldșan, (*Teara focului», în anticitate Atropatene al Medilor), provincia cea mai nord-vestică a Persiei, 104.000 km², teritoriu alpin (cu piscuri înalte de 4000 m.) Locuitorii sunt Turcomani, Curdi; capitala Täbris.

Aserțiune, v. afirmațiune.

Aesor, 1) consilier (v. ac.), membru al unei corporațiuni de oficiali, investit cu vot decisiv sau numai consultativ; 2) magistrat împărțit lângă un judecător ca ajutor și suplent.

A. consistorial, dignitar bisericesc, în special în biserica gr.-or. rom. din Trans. și Ungaria membru al consistorului diecesan, arhidieceșan ori mitropolitan. A. consist. sînt totodată și consilierii arhierilor și referenții diferitelor afaceri bisericesci, școlare și fundaționale după resortul senatelor, la cari sînt împărțiți, v. Stat. organic.

Asfalt sau bitum, un mineral compus din diverse hidrocarburi. Amorf, de culoare neagră, strălucire particulară; solubil în alcool, terebentină, eter. Se topește ușor; arde cu flacăra fulginoasă și miros caracteristic. Se găsește la lacul Asfaltit sau Marea Moartă, în Franța, Svizzera etc. [V. C. B.]

Asfințit, v. apus.

Asfodel, (botan.) v. Asphodelus.

Asgard, în mit. nord-germană locuința cerească a zeilor, a stat din 12 cetăți (v. Asii, 12 zei), și cetățile prin puntea Bifröst (curcubeu) au stat în legătură cu Midgard (pământul). [Atm.]

Ashton under Lyne, (pron. eștn ȳnder lain), oraș în cott. englez Lancaster, 40.494 loc., industrie textilă.

Asia, (cu hartă și ilustrații) este cel mai mare continent. Are o întindere de 42 mil. km², adică mai mult decât Europa cu Africa împreună.

SITUAȚIE, LIMITE ȘI DIMENSIUNI.

Asia reprezintă centrul celorlalte părți continentale, cari toate se string în jurul ei. Astfel părțile celelalte ale vechiului continent par a fi nise peninsule ale A.-ei. Africa se ținea de dînsa prin istmul Suez, aji tăiat de un canal maritim, iar Europa pare a o completa spre apus. Ceva mai mult, A. trimite un pod în sud-estul Europei, A. mică, apropiindu-se și mai mult pe la Dardanele și Bosfor. Tot astfel America se apropie mult de dînsa pe la strîmtoarea lui Bering, formată de capul Oriental al A.-ei și al Prințului de Wales al Americii. În fine la sud-est insulele Sunde par a fi o punte aruncată spre Australia. A. se întinde înspre nord dela 77° 1/2', latitudinea boreală a capului Celiuskin, până la 1° latitudinea nordică a capului Buru dela sudul peninsulei Malaca. Dela vest spre est se întinde preste 164° de longitudine, dela capul Baba al A.-ei mici până la capul Oriental. Nicăiri nu se găsește așa de mare distanță între termurii opuși, și nicăiri ca aci nu e punct mai îndepărtat de mare, fiind situat în mijloc. De aceea o mare parte din ape nu pot ajunge la mare, iar lipsa de apă a unor regiuni a constrins populațiunile A.-ei să ducă viața nomadă și pastorală. A. este

scaldată de patru mari oceane: la nord Oceanul Glacial-Arctic, cu ghețuri eterne, cari împiedecă navigațiunea; la est se scaldă în Oceanul Pacific; la sud este udată de Oceanul Indic, care comunică cu Oceanul Pacific prin strîmtoarea Malaca, formată de peninsula cu același nume și de Sumatra (Sunde), și în fine la vest de Oceanul Atlantic prin Marea Mediterană, care comunică cu Marea Roșie a Oceanului Indic prin canalul Suez.

ACCIDENTE DE PE ȚERMURI.

A., deși atinge toate oceanele, totuși nu este adînc crestată de mare, cum este Europa de pildă. În dezvoltarea țărmurilor însă întrece Africa și America de sud. Pe Oceanul Glacial-Arctic înaintează spre nord într'un promontoriu de pămînturi, capul Celiuskin sau Sacru, care desparte golful Iana, dela estul deltei riului Lena, de lungile estuare ale riurilor Ob și Ienissei, deschise în Marea Cara. Insulele Noua Semlia, archipelagul Liakov sau Noua Siberie și țeara Wrangel sînt singurele pămînturi înghețate în apropiere de acest țărm inospitalier și presărat de tundre (mlăștini înghețate pe țărmuri joase). *Oceanul cel mare*, tînd țărmurile A.-ei, poartă deosebite numiri: Marea Bering între peninsula Siberiei, Camciatca și insulele Aleutine; Marea Ochotsk, între Siberia, Camciatca și archipelagul Curile, insula Sachalin sau Tarakai, desparte această mare de cea imediat dela sud, numită Marea Japaneză, care ține până la peninsula chineză Corea; fiind despărțită de ocean prin întreg șirul insulelor japoneze: Iesso, Nipon, Sikoku și Chiu-Siu; la apus de Corea întîr adînc Marea Galbină, care înfundă și mai mult în țărm golful Pe-cili; porțiunile de ocean, cari scaldă oercul țărmului chinez se numesc Marea Chineză de est, la nord de insula Formosa, și Marea Chineză de sud, la sud de această insulă. Marea Chineză de sud formează golful Tonking închis de insula Hai-nan și golful Siam de pe țărmurile Indiei posterioare. Oceanul Indic scaldă cele trei peninsule sudice ale A.-ei: India posterioară, India anterioară și Arabia. Aceste trei peninsule corespund cu cele trei dela sudul Europei. India posterioară, ca și peninsula balcanică, are o peninsulă legată prin istmul Crah, numită Malaca. Golful Pegu sau Martaban este aproape singurul accident mai însemnat al Oceanului Indic de pe țărmurile acestei peninsule. Partea oceanului dintre India posterioară și cea anterioară se chiamă Golful Bengalic. El scaldă țărmul Coromandel al Indiei anterioare, care ține până la capul Comoria, lângă care se află insula Ceylon, despărțită de peninsula prin strîmtoarea Palc și golful Manar. Insulele Andamane și Nicobare se scaldă și ele în acest golf. La apus de India anterioară se află partea oceanului numită Marea Arabă, care-i scaldă țărmul occidental, numit Malabar, la nordul căruia se află peninsula Gudșrat între golfulurile Caci și Cambay. Din acest golf se pătrunde prin strîmtoarea Ormus în golful Persic, și prin strîmtoarea Bab-el-Mandeb în golful Arabie sau Marea Roșie. Insulele Maldive și Laccadive sînt semădate în Marea arabă. Marea

Prescurtări:
 Br. - Posesivări engleze
 Fr. - " franceze
 Port. - " portugheze
 Sp. - " spaniole
 Ital. - " italiene

Măsura 1:48.000.000.
 Mil. geogr. germ. (15-1°)
 Kilometri (11,3-1°)
 Porturile libere în China și Japonia sunt subliniate.
 Înălțimile în metri.

Mediterană scaldă coasta Siriei, lângă care se află insula Cipru, iar între Archipelag, Marmara și Marea Neagră, se află peninsula Anatoliei, care se apropie mult de Europa la Dardanele și Bosfor.

RELIEF.

A. cuprinde cele mai mari ridicături de pe pământ, grămădite mai cu samă în centrul ei. Aci se află cel mai întins podiș din lume, numit Central, sau Asia centrală. Ridicăturile încep la apus și se țin lanț până la est în malurile Oceanului Pacific, pe o lungime de 2000 leghe. La nord de aceasta massă centrală massivă se întinde câmpia Siberiei, care se lasă oblu spre mările înghețate; la est se găsesc câmpiile rotitoare ale Chinei, iar la sud cea a Gangelui din India, tot așa de îmbelșugată. Cele mai însemnate șire de munți se desfac din nodul orografic al podișului Pamir, înalt de 4000 m., și iau direcția resăritului. Trei dintre ele sunt demne de notat: Himalaja, care servă de zid podișului la sud; Chuen-lun, legat cu Pamir prin Caracorum, desparte Tibetul de Turkestan, și în fine Thian-șan sau munții Ceresci, fac o linie despărțitoare de ape foarte importantă. Alte șire paralele cu aceasta din urmă precum: Altai, Tarbagatai, Sajani și Changai se găsesc pe granița Siberiei și constituie zidul nordic al podișului. Din massivul Kentei se desfac șirele Iablonoï și Stanovoi ale Siberiei, cari se leagă cu munții vulcanici ai Camciatchii. Podișul Pamir rădimit pe munții Hindu-cuși este un fel de istm îngust, care leagă podișul central chinezesc cu podișul Iran, ce cuprinde Afghanistanul, Belușistanul și Persia. La nord-vestul acestui podiș se găsește podișul Armeniei, cu muntele Ararat, care este puternic legat și cu Caucazul și cu podișul A.-ei mici, rădimit de Tauri, din cari se desprinde Libanul, care pare a face legătură cu podișul Arabiei. Dincolo de câmpiile dela sudul munților Himalaja se găsește podișul triunghiular al Decanului, rădimit pe Ghați; iar India posterioară este străbătută, prin ținutul Laos, de puternice șire muntoase, cari se îndreaptă spre sud. Dela Camciatca, unde se găsește vulcanul Kljucew, începe un lanț de vulcani, care se prelungește prin Curile, prin insulele Japoniei, (unde în Nipon se află vulcanul Fusijama), și apoi prin Formosa până în Filippine. Pe granița Europei se găsesc Uralii.

IDROGRAFIA.

În regimul fluvial A. prezintă particularități deosebite de legile, cari presidează în alte locuri la distribuirea apelor. O mare parte din A. este lipsită de ape cu scurgere către mare; râurile parcă ar fi în descompunere, afluenții n'au putere să-i atingă, iar din lipsa apei multe popoare sunt silite să rămână în viața pastorală și nomadă, de pildă Mongolii, Turcomanii și alții. În A. sunt patru basiniuri: al Oceanului Arctic, al Oceanului Pacific, al Oceanului Indic, al Mării Mediterane și câteva basiniuri interioare. a) În Oceanul Arctic se varsă: Ob, Ienissei, Lena ș. a., râuri mai mari, dar impracticabile la navigațiune din pricină, că mai tot anul stau înghețate. b) În Oceanul Pacific se varsă:

Amur, Hoang-ho sau râul Galben, Iangce-kiang sau râul Albastru, care firesce un volum mare de apă oceanului, Si-Kiang, Song-ka sau râul Roșu, calea comercială dintre China și Tonkingul francez, Me-Cong sau Cambodșe și Menam, cari ambele udă India posterioară. c) Oceanul Indic primesce pe: Saluen și Iravadi, apoi Brahma-putra, care se scoboară din Tibet, unde se chiamă Tzanpo; Gangele, care udă fertila câmpie a Hindustanului și se amestecă la vârsare cu Brahma-putra, formând o deltă mlăștinoasă; Mahanadi, Godavari, Kistnași Kaveri, străbat Ghații coromandeli și ajung în Golful Bengalice; Tapti și Narbada se scurg în Marea Arabică prin sinul Cambay; Indul, care își are isvoarele în Tibet, face și dinsul o deltă la vest de baia Caci. Golful Persic primesce apele Șat-el-Arab, format de Tigrul și Eufrat. d) Basinel Mediteranei cuprinde: Kizil Irmak, cu scurgere spre Marea Neagră, Meandru, către Archipelag, iar Orontele, către Mediterana. Basiniurile interioare sânt: a) Al Mării Caspice, care primesce pe Kura, pe Atrek, pe Ural și Emba. b) Al lacului Aral, care primesce pe Syr-Darja și pe Amu-Darja. c) Al lacului Balcaș, care primesce pe Ill. d) Al mlăștinilor Lob-Nor, care primesce din Turkestanul chinez pe Tarim. e) Al lacului Hamun din Iran, care primesce pe Hilmend. În fine mai sânt lacurile Wan și Ūrmia la poalele podișului Armeniei, Marea Moartă în care se scurge râul Iordan, și lacurile Cucu-nor și Tengri-nor de pe podișul central, cari n'au scurgere spre mare.

CLIMA.

În A. găsim reprezentate toate climatele. Ea se întinde pe o bună parte a emisferei boreale și cuprinde părțile sale nordice în zona glacială, cele centrale în zona temperată, iar sudul în zona tropicală. A. fiind un continent massiv, larg și acoperit de podișe, are o climă excesivă, continentală, căci marea nu poate avea nici o influență asupra unei întinderi așa de mari de pământ. În A. centrală termometrul se ridică până la +35°, iar iarna se coboară până la —35°. Siberia are o climă foarte aspră pe deoparte, din pricina caracterului continental al A.-ei și din pricina vecinătății polului. Jakuțk de pe Lena are o temp. mijl. de —40° în luna Ianuarie. În peninsulele meridionale și în China propriu zisă de sud-est sânt două anotimpuri regulate de vânturile musine (Musson), cari bat 6 luni dela mare spre uscat vara, când este vremea ploioasă, iar alte 6 luni în sens contrar, dela uscat spre mare, când este iarnă cu secetă. Cu privire la ploi, cu totul altfel este regimul în A. centrală, unde bat aliseele de nord-est, vânturi ardețoare și uscate, cari au lăsat toată umezeala pe barierele muntoase ce întâlnesc. De aceea se găsesc pustiiuri și stepe cu începere dela Gobi din Mongolia, care se continuă prin Turkestan și Persia până prin Arabia pietrosoasă. [G. B.]

FLORA.

Extensiunea A.-ei între polul nordic și equator neapărat aduce cu sine deosebirea florelor ei după zone; pe de altă parte extensiunea dela vest spre est distingețiunea în floare continentale

și oceanice. La nord flora boreal-arcctică e de caracter circumpolar (v. ac.) În zona temperată boreală, unde își fac apariția lignoasele, avem analog cu America boreală și Europa nordică la început o floră compusă din Conifere și Betulacee, dintre cari din speciile endemice constatăm pe cele mai caracteristice ca vicarante cu a continentelor amintite s. e. Picea obovata Led. (molidul siberian), Larix sibirica Led. (zadra siberiană), Betula fruticosa Pall. ș. a. Sudul domeniului forestier e compus ca și în Europa centrală din conifere, s. e. Abies sibirica Led. (bradul siberian) vicarant cu bradul nostru, și diverși arbori frunzoși. În est însă conform pozițiunii sale oceanice țeara Amurului se distinge prin specii de stejar (Quercus mongolica hort.), de nuc (Juglans mandshurica Max.) ș. a., cari ne dovedesc îndestul influența climatului oceanic. Dela Marea Neagră în jurul celei caspice și a lacului Aral, limitată în sud de catenele Persiei boreale până la platoul Pamir și de aici în direcție nord-estică spre lacul Baical se extinde flora de stepă, unde în loc de păduri întimpinăm ierburi cu genuri caracteristice ca: Stipa, Elymus, Lasia-grostis, Aristida ș. a. O analogă floră de stepă se află pe platoul tibetan și în Mongolia. Aceste trei stepe a le A.-ei cuprind și formațiuni saligne, ele sunt un centru propriu de desvoltare, s. e. pentru genul Astragalus ș. a. Flora dintre A. Mică și India are caracter de tranziție pe de o parte între flora est-mediterană și cea a Indiei boreale, pe de alta între flora pustiei Sahara și cea de stepă. În est flora chino-japoneză se poate paraleliza mai bine cu cea mediterană, cu distincțiunea că abundența Coniferelor s. e. Libocedrus ș. a. reamintesce California, iar cea a arborilor lignoși America boreală atlantică. Parte din elementele ei sînt relice terțiare ca Ginkgo, parte elemente asiatic-tropice ca Thea. Flora pustului Sahara (v. ac.) trece limitele continentului african, ea se extinde în A. preste Arabia și dealungul golfului persic până la pustul indic. Flora tropicală a Estindiei și a insulelor se distinge prin o abundență de genuri proprii, dintre cari remarcăm Bambus, Ficus ș. a., dar mai ales de Palmieri, precum: Raphia, Calamus, Sabal, Areca, Borassus, Coryphe etc. — A. e patria originală a multor din plantele cultivate, ce s'au răspândit în urmă în multe locuri în lumea veche, ba chiar și în cea nouă. Astfel stepele central-asiatice sînt patria raventului (Rheum), a hrisei (Fagopyrum tataricum și exculentum) și a usturoiului; Est-mediterana: a grâului și a orzului, a vișinelor și gutăielor; China: a portocalelor și piersecelor, a ciaiului și urezului. Din India ne-au venit fasolea și pătlăgelele vinete, crasta-veții și pepenii. India estică e patria trestiei de zahăr. Dintre plantele cultivate tropicale remarcăm: piperul, scorțișoara, mușcatul, palmierul de zahăr, cel de sago, arborele de pâne etc. Dintre textile cânepa și inul sînt asiatic-estmediterane, ramiadin China, iuta estindică ca și bumbacul (Gossypium herbaceum). Introdusă a fost cultura cafelei, a arborelui de China (în India) ș. a. [A. Pr.]

FAUNA.

Din pricina vastei sale întinderi A. presintă o mare varietate în climă și tot atîta varietate și în fauna sa. Ca dovadă că lacurile Aral, Baical

ș. a. au fost în comunicare cu Oceanul Arctic, există faptul, că ele conțin un fel de focă (Phoca Siberica) cari sînt o varietate a celei oceanice. În Siberia se mai găsesc: veverița, care dă o blană cenușie argintie, ursul alb, elanul, renul, vulpea, nartra, zibelina, castorul, lynxul, căprioara, hermelina albă și iepurele (Lepus variabilis). După desghețul zăpeșilor și topirea lor se găsesc cadavrele vr'unui mamnuth ori ale unui rinocer din vîrsta quaternară, încă acoperiți cu blană și bine conservați din pricina frigului și dela cari se ia fildesul fosil. Reptilele și batracienele lipsesc aproape de tot din această regiune rece; pescii, speciile din Europa se găsesc prin lacuri, tot asemenea și moluscele de apă dulce. Dintre insecte coleopterele abundă. Prin China se află maimuța, ursul, tigrlul, panthera, lynxul, boul cu coadă de cal numit Yak domesticit și antilope. Printre animalele domestice mai sînt și boii, labu, tauri, oi cu coada lungă și subțire, câni, pisici, capre și porci. Printre paseri sînt fasanii. Apoi salamandre, șerpi și broasce multe. Pesci și molusce sînt de multe specii. Stepele din vestul A.-ei, cari se întind prin Turkestan, Iran, A. mică și Arabia au ca animale origine: calul și cămila, leul printre animalele feroase, precum și tigrlul. Prin Hindustanul nordic leul și tigrlul își dispută întâietatea printre animalele feroase, apoi mai toate celelalte animale, cari se găsesc și prin China. În fine prin Hindustan, Ceylon, Indo-China și sudul Chinei se găsesc fauna cea mai bogată. Aci se găsesc: tapirul, rinocerul, lemurieni, tigrlul, panthera, leopardul și ursul malais, crocodilii, șerpi. Pescii de apă dulce sînt obicinuiți a duce o viață călătoare, chiar pe pămînt. Alteori rămân pescii amestecați cu nămolul rîurilor și așteaptă întoarcerea ploilor torențiale. Pe țărmurii insulelor Bahrain din golful persic și pe lângă Ceylon se pescuiesc stridia, care dă mărgharitar și sîdef.

MINERALE.

Siberia ocupă primul loc în ceea ce privește producțiunile minerale, precum: aur, argint, aramă și grafit. Staniul se găsește în Malaca. Huilia se găsește și în Hindustan și în China (provincia Setșuan). Mine de aur se mai găsesc și în regatul Siam (Stung-Treng). Chilibarul se găsește în Birmania.

INDUSTRIA.

Industria este foarte desvoltată în Iaponia și China, unde se fabrică porțelanuri fine, mobile, mătăsuri, dintre cari unele brodate, lucruri de lac, vase cloisonate, adevăc amestec de porțelan cu bronz, hârtie ș. a. Turcia asiatică și Persia ne dau covoare de preț, iar India dă cămășirul. Comerciu. Afară de transportul mărfurilor cu caravane, mai cu samă pentru transportul ciaiului și al mătăsurilor, cele mai multe produse ale A.-ei, urmează calea maritimă prin Singapur, Bombay și Suez către Europa. Rusia cată să întoarcă o parte din produsele Chinei pe cale de pămînt, de aceea a făcut o linie ferată dela Mihailovsk pe Caspică până la Samarkand și până la Afghanistan, pe unde ar pute să atingă granița Hindustanului. Este vorba să se construiască un drum de fier

transiberian, care ar urma calea actualei linii telegrafice până la Vladivostok pe Oceanul Pacific. Anglia, la rândul ei a acoperit Hindustanul de căi ferate și ar vré ca dela Peșhaver de pe Ind să le lege cu valea Tigrului și a Eufratului, străbătând prin Persia. Iaponia are căi ferate, dar în China nu a fost încă cu puțință să se construiască vr'una. În schimb este un canal imperial care leagă Shanghai cu Peking, trecând peste lang-ce-Kiang și Hoang-ho. Un cablu sub-marin telegrafic, care trece prin Oceanul Indian și Pacific, unesce China și Iaponia cu Europa.

ETNOGRAFIA.

Multă vreme vasta câmpie a Turanului a fost considerată ca furnicarul, din care a isvorît mulțimea de popoare cari au inundat Europa. Pe această credință se întemeiază monogenismul școlii lui Quatrefages, teorie, în virtutea căreia omenirea s'a născut într'un singur punct al globului, de unde apoi s'a răspândit peste toată suprafața lui. În ultimele timpuri alte idei au luat naștere; ele se contradic însă și cercetările antropologilor n'au ajuns încă la un rezultat științific pozitiv. Tot ce se poate spune cu oarecare precizie este, că în timpurile preistorice în vastul ținut cuprins între Caspica și podișul Pamir, o luptă de veacuri nenumărate s'a urmat între două rase deosebite: ariacă și turanică. Știința antropologică demonstrează că rassa ariacă, mai tineră și mai slabă, a fost învinsă și nevoită să emigreze rânduri, rânduri. Numai astfel se explică existența urmașilor acestei rase în Europa, A. mică și India. Când au avut loc aceste emigrațiuni, istoricii nu o pot fixa. Atâta numai șcim, că astăzi încă toată A. mică, Arabia, Persia și Afghanistanul sunt populate cu oameni din rassa albă. Prin excepții însă Arii, cari s'au scoborît în India acum câteva mii de ani, au întâlnit aci o populațiune compactă de Negri, cu cari fatalmente s'au încreucișat și cu timpul au dat naștere rasei brune, care se mai observă și prin Etiopia. — Centrul A.-ei până la Oceanul Pacific pe o suprafață de peste 15.000,000 km² este ocupat numai de rassa galbenă, al cărui, tip cel mai caracteristic este Mongolul, și cel mai civilizat este Chinezul. Și această rasă s'a întins spre miază-și și a căutat să ocupe peninsula Indochina, ca și în India a întâlnit aci iarăși o populațiune neagră, cu care s'a amestecat dând naștere la a doua ramură a rasei brune. Rassa galbenă se manifestează tot pierzându-se din ce în ce până în extremul depărtat al Malaisiei. La nordul Turkestanului, începând dela paralela 50°, ținutul asiatic este locuit de o altă ramură a rasei albe, cunoscută în etnografia modernă sub numele de rassa fineză. Toate popoarele, cari locuiesc în sudul Siberiei, ca și cele din sud-estul Rusiei, aparțin acestei rase. Cât despre popoarele, cari locuiesc insulele Iaponiei, originea lor nu este precisată. Se cunoaște numai o rasă ab origine Ainos, din care se mai găsesc urme prin insulele Curile și prin Iesso, și care s'ar fi amestecat cu o puternică doză de sânge galben, venită din China și poate cu o mică parte de sânge finez scoborită de prin insula Tarakai. Rassa Ainos este probabil de origine oceanică.

Popoarele deosebite, cari aparțin raselor mai sus menționate și locuiesc prin diferitele regiuni ale A.-ei, sânt: a) În Siberia, afară de Ruși, se găsesc: Samoieți, Lappi, Tunguși, Iacuți, Camtoiadali, Coriaki, Ciucci și altele. b) În Caucasia se află o diversitate enormă de popoare și auume: Mingrelieni, Georgeni, Circasieni ori Cerkezi, Armeni, Svaneti, Lesghieni, Tatari, Oseți și Ruși. c) În A. turcă, afară de Turci și Arabi, sânt Evrei și secte religioase ca: Druzi, Maroniți, precum și altele. d) Prin popoarele albe ale Indiei deosebit Radjpuții, Bhiliți, Gondii, Draviții, aborigeni de culoare închisă, Parsiși veniți din Persia, Arabii-Mopla din Malabar, Sikhii și Gurkha, ambelo popoare resboinice, Bengalezii numiți babui, cei mai culți, Singalezii din Ceylon și alții.

ÎMPĂRȚIREA POLITICĂ.

Statele din A. se grupează de obicei în modul următor: A. occidentală, cu Turcia asiatică, Arabia, Persia, Afghanistan și Belușistan; A. rusească, A. engleză, Indochina și Extremul Orient, compus din China și Iaponia. a) A. turcească cuprinde Anatolia, Armenia, Siria cu Palestina, Mesopotamia și Arabia vestică. b) Persia, regat guvernat de un suveran numit Șahinșah. c) Afghanistan, locuit de triburi resboinice, este stat tampon, unde se ciocnesc influența rusă cu cea engleză. d) Belușistan, mai mult sub autoritatea Angliei. e) Coloniile Rusiei, afară de Siberia și Caucasia, se întind și în Turkestan, unde stăpânesc Chanatele și chiar pe Turcomanii din oaza Merv. f) Coloniile engleze se întind prin India anterioară, Birmania, guvernamentul strimtorii Malaca, și stațiunile, cari sânt cheile mărilor, precum Hong-Cong, Ceylon, Aden și Cipru. g) Coloniile franceze, cari cuprind stabilimentele Chandarnagar, Yanaon, Pondichery, Karkal și Mahe în Hindustan și Cochinchina, Cambodșa și Tonkingul. h) Regatul Siam, stat tampon, unde se ciocnesc interesele franceze și engleze. i) Coloniile portugheze sânt: Goa și Diu pe ținutul Malabar și Macao în China. j) China, împărăție mare, care afară de China propriu zisă și Mandșuria cuprinde și Mongolia, Turkestanul chinezesc și Tibetul. k) Iaponia, împărăție, se întinde prin insulele Iesso, Nipon, Sikoku, Chiu-siu și Curile. l) Arabia Vahabiților din centru și statul Oman dela str. Ormus, sânt state independente. [G. B.]

Asia mică, (*Anatolia*), peninsula mare a A.-ei anterioare, între Marea Mediterană și Marea Neagră; 496,000 km², are la est un platou de circa 1400 m., în mijloc și cătră vest de circa 800—1000 m. înalt, străbătut de diferite șiruri de munți, între cari cel mai înalt e Ardsiș la Kaisariöh (3860 m.); jur împrejur peninsula este împrejmuită de munți; șirul dela nord (până la 2200 m. înălț.) și cel dela sud (Taurus, până la 3477 m. înălț.), are coaste prețipișe spre mare, formând un litoral îngust, iar coastele interioare se prelungesc în predealuri și culmi, din ce în ce mai mici, având în est legătură cu Antitaurus (cu pasurile Kilikiei); șirul dela vest (până la 1800 m. înălț.) are mai multe întrepreri. Rîuri: Kasil-Irmak și Sakaria se varsă în Marea Neagră; Sarabad (în vechime Hernos) și Menderez (Mänder), se varsă în Marea Mediterană; nici unul nu e navigabil. În vechime A. m. cuprindea

Tipuri asiatice.

Mingrelian (Caucasia).

Giljac.

Samoied.

Chinez.

Annamită.

Lapp.

Kuli din Iaponia.

Toda (Dravida).

Fată japoneză.

Iaculi (Siberia).

state înfloritoare, ca Lydia, iar la vest un sir întreg de colonii grecești; Lydia și-o supuse Cyrus, iar pentru cele din urmă se purtă resboiu îndelungat între Grecii europeni și între Perși, până-ce le cuprinse Alexandru cel Mare; după moartea acestuia A. m. fu parte provincie siriană, parte se împărți în mici regate (Pergamon, Bithynia ș. a.) Mai târziu se dezvoltă aici imperiul lui Mithridates (123—64 a. Chr.); după învingerea acestuia A. m. se încorporează (64 a. Chr.) la imperiul roman; 395 d. Chr. fu împărțită imperiului oriental; după ivirea Islamului fu atacată de Arabi și de Turci, apoi cuprinsă pe rând și 1400 ocupată definitiv de Turci. De atunci s'au format aici vilaietele turcești: Chodavendikjar, Aidin, Kastamuni, Angora, Trapezunt, Kouia, Adana, Sivas și sandjacurile independente: Bigha și Ismid. Locuitorii, 8 milioane, sînt Turci, Greci și Arabi.

Asidera s'au numit de Daubrée acele meteoroite, cari nu conțin fier metalic, și sînt formate numai de silicați.

Asiduitate, (*lat.*) stăruință, diligență neobosită, **Asignațiune**, v. Asemnat. **Asignat**, v. Assignats.

Asigurare, contract, prin care cineva (*asiguratorul*) se obligă ca în schimbul unei anumite sume (*premiu sau primă*) să despăgubească pe un al doilea (*asiguratul*) de pierderile sau daunele, ce acesta ar încerca din oarecari întemplări fortuite ori de forță majoră, sau a plăti o sumă de bani după durata sau oarecari întemplări, ce ar ave loc în viața uneia sau mai multor persoane. (Cod. com. rom. I., titl. XIII.) De comun întemplările sînt de acelea, prin cari asiguratul suferă daună materială (*A. contra daunelor elementare*: la obiecte sau la realități), iar la *A. asupra vieții* plățile se întemplă în cas când asiguratul moare sau când ajunge o etate dinainte fixată în contract. Acest din urmă se chiamă: *poliță de A.* Constituindu-se mai multe persoane în o societate spre a purta în comun daunele suferite de singuraticii membri ai săi, totalitatea asiguraților formează totodată totalitatea asiguratorilor. Astfel de societăți de A., cari nu țintesc la speculă, se numesc *mutuale* față cu societățile pe acții. *Societățile mutuale* sînt de comun așa întocmite, că fiecare membru solvesce anticipativ o sumă fixată cu condiția, ca excedentul ce rămîne după acoperirea daunelor și a speselor de administrare, să se restituie membrilor ca dividendă. Din contră deficitul, ce ar resulta, va trebui să fie acoperit prin suprasolvire de singuraticii membri. La *societățile de A. pe acții* un număr anumit de persoane (acționari) contribuie cu un capital mai mare (capitalul de acțiuni), care servă drept garanție pentru obligamentele luate față cu asigurații. Aceștia solvesc un premiu fix, iar venitul, ce rezultă la finea fiecărui an din afaceri, se distribuie acționarilor ca dividendă, un eventual deficit însă se acoperă din capitalul de acțiuni. În timpul mai nou cele mai multe societăți de asigurare pe acții acordă asiguraților o anumită cota din beneficiul net al afacerilor, luând astfel un loc de mijloc între societățile pe acții și cele mutuale. Acestea din urmă sînt, după scopul economic-filantropic al asigurărilor preste tot judecând, incontestabil cele mai raționale și salutare. Manuale teoretice sau practice în ramul

asigurărilor nu există în limba română până acum. Pe scurt tractate se găseșc în »Introducere în științele comerciale« de Vlaicu și Panțu, (Brașov, tip. Mureșanu 1892). *A. contra focului* sau *incendiale* au de scop restituirea pagubei, ce s'ar cauza celui asigurat prin incendiarea obiectelor asigurate. (Se pot asigura contra focului: clădiri, mobile, mărfuri.) *A. contra grindinei* se face pentru asigurarea cerealelor, a viilor, poamelor contra daunelor cauzate prin baterea de piatră sau grindină. *A. de vite*, prin care se asigură pierderi și furturi întemplate la vite, precum și pagube cauzate prin boale sau epidemii de vite. Felul acesta de A. însă ia mai mult forma de A. locală. *A. geamurilor* dela ferestri, dela galantare de prăvălii și a oglinșilor mari contra spargerii, sînt obicnuite mai ales în orașe mari, unde geamurile ferestrilor sau galantarelor la prăvălii etc. sînt foarte mari și scumpe. La *A. maritime* se asigură mărfuri sau alte obiecte, cari se transportă prin corăbii, contra avarilor și contra incendiului pe mare. *A. asupra vieții omului* este în sens restrins A. unei sume scadente la moartea persoanei asigurate, în sens mai larg însă A. cu termen, adică unde suma asigurată se plătesc în cazul, când persoana asigurată ajunge o etate anumită dinainte fixată. De specia aceasta se țin *A. de zestre și de rente*. Cele din urmă sînt de două feluri: *rente de supraviețuire*, ce se plătesc persoanei »favorizate«, care supraviețuiesc pe cel asigurat, sau *rente simple*, cari ajung scadente la o anumită epocă fixată, la care asiguratul trebuie să fie încă în viață. Acestea din urmă se mai țin și *A. de pensiuini*. Mai există un fel de A. asupra vieții, care se numește *A. mixtă* și este o combinație a asigurărilor pe cazul morții cu cele pe viață. S. e. se contractează o A. pe viață, care este a se solvi la o etate anumită a asiguratului, sau, dacă acesta moare înainte de a ajunge acea etate, imediat după moartea lui. Un ram mai nou al asigurărilor asupra vieții este *A. contra accidentelor*, care are de scop oferirea unei desdaunări în casuri de nenorociri sau accidente, întemplate în voiajuri ori în exercicierea meseriei asiguratului. A. de accidente poate fi pentru cazul morții sau pentru cazul de invaliditate totală sau temporală. Clasa muncitorilor usează mai ales de acest fel de A., care e introdusă în mod obligator în fabrici (*A. de lucrători*). *A. de garanță, de cauțiune sau de credit* se fac cu scop de a restitui pierderi la pretensiuni, ce nu se acoper deajuns prin amanet sau zălogire.

Asii, în mit. nord-germană e gîntea de ștei de frunte și mai puternici. Aceștia au fost 12 inși, în frunte Odin, apoi Thor, Balder, Hermoder, Tyr, Bragi, Heimdalt, Widar, Wali, Uller și Forseti și ei au avut 12 ține (Asine). As în singular, A esir în plural. Acești 12 ștei nu sînt identici la toate popoarele germane, ici colea unii se înlocuiesc prin alții. [Atm.]

Asil, local de refugiu, aședăment special, unde primesc locuință, alimente, îngrijire și cură medicală, copii părăsiți de părinți, alienații, infirmii, bătrîni.

A. de beșivi au fost înființate pentru prima oară pe la începutul secolului curent în Statele Unite ale Americii și mai târziu succesiv în

Marea Britanie, Germania și Austria. Scopul lor este de a vindeca pe cât este posibil pe bețivii de patima lor, de a micșora numărul crimelor și delictelor comise în beție, de a opri transmisiunea prin ereditate a unor boale ale alcoolicii și în fine de a scăpa ospiciile de alienați de contingentul acelor alcoolici, cari după un delir mai lung sau mai scurt redobândesc claritatea intelectuală și comit apoi excese, provocând și alți bolnavi la călcarea disciplinei. Clienții acestor A. sunt parte voluntari, bețivii cari se supun de bună voie la tratamentul moral și igienic în A., parte persoane trimise din oficiu în A. pentru un timp determinat de autoritatea judecătorească. A. pentru bețivi au un regim aspru în comparație cu institutele ordinare pentru alienați, clienții lor sunt ocupați cu lucrări agricole și industriale, preotul și funcționarii A.-lui influențează asupra moralului celor internați, îndemnându-i ca să reziste pasiunii cu bărbăție; această bărbăție lipsește însă adeseori, căci abusus alcoolului nimicește voința.

A. pentru copii gâsiți sunt așezăminte pentru creșterea copiilor părăsiți de părinții lor, întreținute de stat, de fundațiuni sau asociațiuni filantropice. În aceste A. mortalitatea copiilor mici este însemnată, și din această cauză ele dispar succesiv și se înlocuiesc printr'o altă organizațiune, prin așezarea copiilor găsiți la țeară, la familii de țerani și de meșteșugari, unde ei sunt creșcuți sub controlul administrațiunii publice în contra unei plăți determinate.

Drept de A. aveau la vechii Romani templele, altarele, chipurile țăilor; în era creștină biserică și apoi lăcașurile ambasadelor, chiar și împrejurimea lor. Dr. de A. da sunt celor refugiați în contra ori ce persecuțiuni; se considera ca cea mai mare crimă a ataca pe cei refugiați la A.

A. Elena Doamna, v. Elena Doamna.

Asilina, (zool.) familie de diptere, carnsiere. Larvele trăiesc în pământ, rădăcini și lemne putrede. Specia cea mai comună la noi este *Asilus Crabroniformis*, el sugă sângele altor insecte, uneori dă la animale mai mari și chiar la om.

Asimilare, fenomen comun tuturor viețuitoarelor, în virtutea căruia substanțele luate din mediul încungiuător, în urma unei sintese chimice, până acum nestabilă definitiv, constituiesc părți integrante din protoplasma, nucleu, membrana lor.

Asimilațiune, (lat.) procesul prin care se îndeplinește fuziunea sau contopirea într'una a unor elemente date, conform cu afinitatea conținutului lor calitativ. În psihologie: formă de asociațiune de idei, care se întâmplă când o idee nouă, intrând în conștiință, reproduce pe cele omogene siesi și, asimilându-se lor, se fuzionează. În biologie: procesul, prin care anumite părți nutritoare din alimentele luate, se transformă în elemente omogene organismului, (v. asimilare). În gramatică: influența modificătoare, pe care anumite elemente fonologice o exercită asupra altora. [Plet.]

Asimilațiune organică, transformarea chimică a elementelor și substanțelor în părți alcătuitoare. Transformarea percurge în interiorul animalelor prin respirațiune și digestiune. Elementele și substanțele asimilabile sunt: aerul, apa, sărurile, alimentele de animale și de plante.

Din alimente se formează sângele, țesăturile, cărnurile, organele și oasele. Celelalte părți din alimente, ca remășișe netrebuincioase, se elimină din corp. [St.]

Asimilatorie, (botan.) țesătura în care se face la plante asimilațiunea carbonului. Este reprezentată prin parenchimul palisadic din mesofilul frunzelor verzi și din tulpinele verzi, la cari frunzele sunt reduse. Când plantele, cari împlinesc aceste condițiuni, sunt puse la un optimum de lumină și de temperatură, cloroplastidele, ce se găsesc în celulele parenchimului menționat, opresc anumite radiațiuni luminoase, și cu ele descompun anhidridul carbonic din mediul încungiuător, rețin carbonul și degaziază oxigenul. Funcțiunea aceasta se numește asimilațiunea clorofiliană, și se observă la toate plantele verzi din cauza prezenței cloroplastidelor. Cea dintâiu substanță organică, ce se constată ca produs al asimilațiunii carbonului, este hidratul de carbon numit amidon (v. ac.) La alte plante amidonul produs e în mică cantitate sau lipsește; atunci se constată prezența glucosului. Se pare chiar că formarea amidonului e precedată de apariția glucosului, provenită și ea din polimerizarea aldehidei metilice, trecând prin formele: glucosă, zaharosă și dextrină. Cu hidrații de cărbune și cu materiile minerale azotate, plantele sintetizează substanțele albuminoide. Precum se vede plantele verzi și la lumină pot sintetiza substanțele organice numai cu ajutorul substanțelor minerale neorganice. [S. Șt. R.]

Asin sau *măgar* (*Equus asinus*), mamifer din ordinul perissodactylelor (cu degete nepăreche), are urechi foarte lungi, coadă lungă, proventă cu un ciucur de păr. Trăiește selbete în Asia centrală (Tataria). Se vânează pentru carnea și grăsimea lui. O specie de A. selbete (*Asinus onager* Briss.) ne dă pielea numită chagrin, trăiește în Asia centrală și Persia, se poate îmblânzi. În Africa trăiește *A. taenopus* Hengl. (spre resărit de Nil), se poate îmblânzi. A. nostru domestic se trage dela una din aceste două specii. Carnea lui se mănâncă (salam), laptele seamănă foarte mult cu al femeilor, din piele se fac încălțăminte și pergament. Din încrucisarea A.-lui cu iapa (sau viceversa) s'a produs *catărul* (mulul, muscoiul).

Asinara, insulă lângă litoralul nord-vestic al Sardiniei.

Asingo, lac în Congo de pe teritoriul frances, Africa vestică, în nord dela riul Ogore.

Asinius Pollio, *Gajus*, orator și critic roman vestit, n. 75 a. Chr., în reșoiul civil partisan al lui Caesar și M. Antoniu, în a. 40 a. Chr. a fost consul. A. a întemeiat prima bibliotecă publică. † 5 d. Chr.

Asir, (Assir, Assyri), ținut muntos al Arabiei, lângă Marea Roșie, între Jemen, Hedșas și Nedșd; este locuit de seminiții aproape independente; formează sandșacul A. în vilaietul turcesc Jemen. A. e bogat în isvoare, riulețe și alte ape; are văi frumoase și roditoare (pitoreasca vale Wadi-Șaran). Locuitorii sunt vahabiți fanatici. Capitala Menadire, cu un pompos palat de beduin. În apropiere e fortăreața Reda.

Asistent, persoana care asistă, e de față la un lucru; ajutorul unui farmacist sau al unui

medic; aproape toți profesorii universitari au în laboratoarele lor asistenți.

Asistența publică, A. săracilor, bolnavilor. Statul, județul, comuna, așezămintele filantropice cu fundațiuni speciale și caritatea privată vin în ajutorul săracilor, infirmilor, bolnavilor, al femeilor leude și al copiilor găsiți; organizația acestui ajutor constituie A. publică, care în diferite țeri se prezintă sub diferite forme. În România, ca și în mai multe alte state, A. publică a avut în trecut un caracter religios, mănăstirile zidite și înzestrate de Domni ai țerii și de alte persoane pioase au dat hrană și adăpost săracilor, infirmilor și bolnavilor, și o parte din așezămintele spitalicesci moderne s'a născut din transformarea vechilor chilii din curțile mănăstirilor în spitale spațioase, luminoase, bine aerate. A. săracilor, a bătrânilor cari nu mai pot munci, a copiilor găsiți incumbă mai ales administrațiilor comunale, ea fiind însă în cele mai multe cazuri insuficientă, este în parte suplinită prin caritatea privată și prin institute întreținute din fundațiuni speciale și din budgetul statului. Asistența se dă săracilor sub forma de milă, de ajutor bănesc timpur și regulat, sau săracul este adăpostit, hrănit și îngrijit într'un asil pentru bătrâni și infirmi. Copiii găsiți nu se mai așează astăzi în asile, ci ei se dau la creștere în familii, în contra unei îndemnisări plătite de comună sau de o fundațiune specială. Bolnavii săraci se caută sau interați în spitale, sau ca bolnavi ambulanti la dispensare, la spitale unde li-se dau și medicamente în mod gratuit, sau la domiciliu, de medici plătiți de administrațiunea publică, dându-li-se asemenea medicamente gratis. Femeile leude sărace sunt asistate la domiciliu sau la spital de moașe și de medici plătiți din fonduri publice. Cf. articolele: Copii găsiți, Ingrijirea săracilor, Maternitate, Spital.

[I. F.]

Lit.: A. Fétu, Proiect de organizare a poliției sanitare. Iași, 1863. D. Sergiu, Raport general asupra serviciului sanitar pe 1886. Bucuresci, 1887. I. Felix, Raport general asupra igienei publice și asupra serviciului sanitar al regatului României pe anii 1892, 1893, 1894, 1895. Bucuresci, 1893, 1894, 1895, 1897.

Asitia, flămândire, postire, lipsa poftei de mâncare.

Ask, în mit. nordică un arbore; zeii Odin, Wili și We preumblându-se pe țărmul mării, aflară doi arbori și făcură oameni din ei. Odin le-a dat spirit și viață, Wili, rațiune și simțăminte, iară We, față, limbă și aud. Atunci zeii pe bărbat îl numiră Ask (ați Esche, Fraxinus), iară pe muier e o numiră Embla (ați Ulm, Erle, Alnus). În mit. nordică aceștia sunt oamenii cei dintâi, Adam și Eva din biblie. [Atm.]

Askalon, oraș al Filistenilor în Palestina, lângă Marea Mediterană, centrul cultului Derketo; se mai găsește puține ruine. La 12 Aug. 1099 victoria Cruciaților sub Gottfried de Bouillon asupra Egiptenilor.

Askanta, fost castel lângă Aschersleben, odinioară capitala cottoului A. și reședința ducilor Askani sau de Anhalt.

Asker, *ascher*, ostaș turcesc fără deosebire.

Askii Torg, numirea veche — înainte de des-călecarea lui Bogdan — a orașului Iași.

Aslam, camătă, dobândă. Archaism moldovenesc dispărut din graiu. Cuvântul *aslam* l-au căpătat Românii dela Cumani. (Et. M. Rom.)

Aslan, nume de familie boieresci în Moldova și Muntenia; se derivă din tucescul *aslan* = leu. Pe timpul lui Leon-Vodă (secl. XVII.) a fost un A. mare ban al Craiovei. În Moldova ne întâmpină un A. postelnic mare sub Petru-Vodă cel Schiop la 1576, iar altul ca spătar sub Nicolae Mavrocordat.

Asmațui, numire română dată plantei *Anthriscus Cerefolium* Hoffm. (v. ac.)

Asmodeu, (Aș m e d a i, »Nimicitorul«), un spirit rău, care omorise pe cei 7 bărbați ai Sarei; în cartea lui Tovie numit și »Demonul căsătoriei«, în Talmud identic cu Satana.

„Asmodeu“, foie umoristică apărută la Bucuresci în 1870—71. N. Orășanu-Rosetti.

As-moll, (musică) tonalitatea minoră care se razimă pe tonul As (La *b*) (arnatură 7 *b*).

Asmonie, numire variantă a plantei *iasmin*; obvine în poesia populară. (Et. M. Rom.)

Asnyk, *Adam*, poet polon din cei mai de frunte în viață, n. 11 Sept. 1838. Excelează mai ales în lirică și mai în urmă în epos; redactor-șef al ziarului democrat polonez »Nowa Reforma« în Cracovia, exerciăză o influență covârșitoare asupra cultului și educației generale a poporului polonez atât din Austria cât și din alte țeri.

Asocierea făcătorilor de rele, asocierea mai multor persoane pentru a săvârși un întreg șir de crime. După Cod. pen. rom. (art. 213—216) ori ce A. de făc. de rele spre vătămarea persoanelor sau a proprietăților formează crimă în contra liniștei publice și este săvârșită prin singurul fapt al organizării cetelor, ori al corespondenței între dînsele, ori al învoirii prealabile. Dacă nu e urmată de altă crimă, se pedepsește cu reclusiune. Cât pentru Ung. v. Banda.

Asociațiune, în general unirea mai multor persoane la lucrare comună pentru un scop comun, în special acele întruniri, cari se bazează pe voința liberă a asociaților și nu există — ca statul, comuna etc. — în urma unei exigențe a dreptului public. A. preste tot luat urmăresc diferite scopuri, după cari distingem A. politice, bisericesci, culturale, umanitare și sociale, cari se pot subsuma sub numirea de *reuniuni* (v. ac.), apoi A. economice, cari se bazează pe un contract social-privat, ori pe dispozițiuni speciale ale legilor despre societățile comerciale. Intre aceste se numesc A. econ., în înțeles restrins, acele întreprinderi societare libere și organizate ca individualități de sine stătătoare, cari nu se pot subsuma în societățile colective, pe acții (anonime) și comandite. (V. societăți.)

Asociațiunile economice în acest înțeles reprezintă asocierea de muncă personală și capital împărțit în mici rate săptămânale sau lunare, pe cari le plătesc membrii din venitul ce îl au pe urma activității lor economice personale. Astfel baza A.-lor o formează mai mult muncă personală, pe când baza finanțiară a societăților capitaliste — colective, comandite și pe acții — o formează un capital deja agonisit de mai înainte. A. se întemeiază de regulă de oameni, cari muncesc personal în calitate de muncători

salarisați (uvrieri), sau în calitate de mici economi sau meseriași, de aceea ele se numesc de către unii societăți personale, de către alții societăți de lucrători. Afară de aceasta se mai numesc A. și societăți cooperative din pricină, că promovează cooperarea prin aceea, că stau deschise pentru membrii noi, pe cari îi primesc cu fiecare estensiune a afacerilor, fără ca să fie siliți să contribuie cu altceva decât cu munca proprie, și cari pot beneficia ca membri cu vot, nu ca lucrători salarisați, de beneficiile ce le oferă A., se înțelege la început câțiva ani primesc părți mai mici din venitul annal, ca astfel să se poată recompensa cei cari au sacrificat mai mult pentru societate. A. econ. sunt mijlocul, prin care se pune forța unită a muncii personale împotriva capitalului. Cu cât puterea și influența capitalului devine mai mare, cu atât mai mult lumea necapitalistă, sau cu mai puțină forță de capital, este avisată și silită ca să se stringă laolaltă, să se asocieze în scopul producției și agonisirii, căci numai așa își poate salva existența și independența economică. După forma și scopul lor nemijlocit, se pot deosebi asociațiunile în: productive, distributive sau întregitoare și A. în participațiune sau amestecate. A. productive sunt întreprinderi complete, va să zică ele produc și vând produsele lor. Materiile prime se cumperă și se lucră pe socoteala comună observându-se divisiunea corespunzătoare a muncii, de asemenea vând pe socoteala comună mărfurile produse, iar banii împrumutați, pentru cari garantează cu toții solidari, îi întrebunțează la întreprinderea comună. Astfel fiecare membru e totodată și întreprinzător și muncitor. A. distributive sau întregitoare, servesc asociaților numai la ajungerea unor scopuri particulare în producțiune sau în consumațiune, iar într'alte ele rămân independenți. De acestea se țin: A. de anticipațiune și credit, A. pentru procurarea de materii prime, A. de magazin și vânzare, A. pentru mașini, pentru procurarea de aparate agronomice, A. de consumațiune, A. pentru edificare etc. A. în participațiune se bazează pe asociere de capitaliști sau proprietari de pământ cu muncitori (metaiaj). (Cf. I. Socaciu, Econ. pol. manuscris hectografat.; Schönberg, ed. 2 I. II.; Philipovich, Grundriss der pol. Ökon. din 1893; I. St. Mill, Roscher.)

Cod. comerc. român dă numele de A. numai la A. în participațiune, care are loc atunci, când un comerciant sau o societate com. acordă uneia sau mai multor persoane ori societăți o participațiune în beneficiile și pierderile uneia sau mai multor operațiuni sau chiar asupra întregului lor comerț (art. 251—256), și A. de asigurare mutuală, care are de scop: a împărți între asociați daunele cauzate prin riscurile, cari sunt obiectul asociațiunii. Această A. constituie față cu cei de al treilea o persoană juridică distinctă de persoana asociaților, A. în part. însă nu are această însușire (art. 257—263).

Legea comerc. ung. (§§ 223—257) privește ca A. acele societăți com., al căror număr de membri nu este hotărât și cari au de scop promovarea creditului, a câștigului sau a economiei membrilor, prin purtarea comună de afaceri sau pe base de reciprocitate; anume A. de avans

și credit, de consum, de locuință, de asigurare mutuală și pentru procurarea de materii brute, pentru magazine comune ori pentru producțiuni comune.

Asociațiune, legea A.-ii, (aritm.) v. comutațiune.

Asociațiunea națională în Arad pentru cultura poporului român, înființată la inițiativa lui Georgiu Popa, jude cereval, mai târziu jude de tablă și comite suprem în cottul Arad, a lui Miron Romanul, actualul mitropolit, Ioan Arcosiu, și alți fruntași din cottul Arad, la a. 1862, pe baza statutelor încuviințate de magistrat, cari apoi după intimatul locțiitorial ungar din 11 Febr. 1863, Nr. 10280, au câștigat prealalta aprobare; făcându-se însă mai târziu unele modificări în statute, ele au fost de nou aprobate prin emisul ministrului reg. ung. de interne dtto 15 Sept. 1868, Nr. 3288/R. În decurs de 12 ani A. a împărțit din interesele capitalului adunat mai multe ajutoare la tineri români dela universitate și dela meserii. În urma manipulării neregulate a averii A.-ii, ea a fost dată uitării până la 1878, când la inițiativa lui Iosif Beleș, de present archimandrit i. p., și eppului Ioan Mețian, a fost reactivată și sub conducerea înțeleaptă a roînființătorilor ei a luat avânt nou și a reînceput distribuirea de premii și ajutoare.

Asociațiunea Craioveană, înființată în Craiova pe la 1874—5. Însă membrii ei, cei mai însemnați cetățeni ai Craiovei pe atunci, între cari G. Chițu, A. Stolojanu, P. Chițu, A. Aman ș.a., fiind chemați la alte ocupațiuni de interes public, societatea n'a durat decât doi ani. Capitalul ei a fost dăruit Academiei române, ca din el să se premieze din când în când câte o carte didactică. Din acest fond, numit al »Asociațiunii craiovene«, se publică tot la 3 ani câte un premiu de 1500 lei pentru cărți didactice. [M. Strajau.]

Asociațiunea pentru cultura popor. rom. din Maramureș, s'a înființat în 1861 la inițiativa și cu conlucrarea lui Iosif Man, comite suprem, Gavriil Mihalyi, septemvir, Ioan Jurca, vicecom., Mihail Pavel, vicariu, și alți bărbați fruntași, cu scopul de a susține o preparandie română și un convict. Preparația a sstat până la 1870, eșind din sinul ei preste 100 învățători harnici, în timpul când a fost cea mai mare lipsă de ei. A. a primit ca donațiune dela M. Sa Împăratul și Regele un fond erarial în piața Sigetului (de un juger în valoare de 12,000 fl.), pe care cu concursul poporului român din comitat, și sub conducerea v.-comitelui Vasilie Mihalca s'a zidit un edificiu frumos, care aji valorează la 60,000 fl. Statutele A.-ei au fost aprobate în 1868. Convictul s'a deschis în 1886. Cu întreținerea elevilor în 10 ani s'au spesat preste 28 mii floreni, parte din venitele boltelor, parte din ofertele Maramureșenilor. În 1893, la insistarea guvernului și după pertractări de 5 ani s'au schimbat statutele, cu menire de a susține preparamții și studenții români gr. cat. din Maramureș. A. are un comitet de 18 membri, 9 preoți și 9 mireni. Presidentul de acum este Petru Mihalyi, deputat dietal, v.-pres. T. Bud, vicariu. Membrii sunt fondatori cu taxă de 200 fl. și ordinari cu taxa de 100 fl. A. acum are 50 membri fondatori și ordinari și mulți ajutători. [Tit Bud.]

Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, înființată cu statute aprobate prin prealabila rezoluțiune din 6 Sept. 1861, la inițiativa episcopatului român și a altor numeroși inteligenți din Transilvania în urma petițiilor prezentate locotenenței c. r. la 10 Maiu 1860. Scopul A., cuprins în titlul aceleia, se intenționează a se realiza prin studii, elaborarea și editarea de opuri științifice, prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de științe și arte, și altele de aceeași natură. Membrii A. sînt: fondatori, pe viață, ordinari, ajutători, corespondenți și onorari, fără deosebire de naționalitate și religione; la finea a. 1895: fondatori 73, pe viață 168, ordinari 662. Membri contribuenți pot fi și persoane juridice. Adunarea generală ordinară se întrunește odată în an, la locul fixat de ad. gen. precedentă, sau la mandatul aceleia de comitet, cu considerare la centrele ținuturilor locuite de Români. Comitetul, organul administrativ, se constituie din 12 membri ordinari și 6 suplenți aleși pe 3 ani, precum se aleg și funcționarii A.-ii anume: un president, un v.-president, a căror alegere e supusă aprobării guvernului, doi secretari, un bibliotecar și arhivar, un casșar și un controlor. Administrațiunea în provincie se efectuează prin despărțăminte cercuale, în prezent 33, și agenturi comunale. »Transilvania« (v. ac.) foaie periodică, organul de publicitate al A., întemeiată la a. 1868, sistată pentru a. 1879/80, publică sub redacțiunea secretarului I. actele oficiale și tractate menite pentru înaintarea scopului A.-ii; membrii o primesc acum gratuit. »A ctele privitoare la urdirea și înființarea A. și protocoalele ad. gen. pentru a. 1862—1866«, asemenea și »Analele A.« pentru a. 1879/80 s'au publicat în ediție separată. A. întreține o bibliotecă cu 3306 opuri în 9773 tom., 5782 broșure, 15 barte și o mică colecțiune numismatică. A. urmărind scopurile sale statutare a întrepris a procura și a da la lumină manuscrisele lui Samuil Clain, și ale lui George Șincai, a stabili unitatea în ortografie, a premia un dicționar etimologic al limbii noastre și un dicționar al limbilor din patrie, a înființa în Sibiu o academie de drepturi cu limba de propunere română și o catedră pentru limba și lit. rom. la universitatea din Viena, a edita cărți didactice, a înființa secțiuni literare ș. a., cari însă toate au ramas în stadiul inițiativei parte în lipsa de mijloace. parte stagnând la noi producțiunea literară, iar mai târziu inaugurându-se în afacerile publice ale țerii noastre no curent puțin priincios scopurilor A.-ii. În vederea acestor grantii A. a stărut să acorde stipendii pentru studenți în diferitele specialități de știință, ajutoare pentru școale populare lipsite de mijloace de subsistență, ajutoare pentru meseriași, cu scop de a întemeia o clasă de popor mijlocie, să premieze scrieri literare întocmite anume pentru popor, și studii științifice, cu deosebire în ceea ce privește trecutul și prezentul poporului rom. și al pământului pe care locuim. A. a votat preste tot în sume aruncate: stipendii pentru studenți 38,000 fl., ajutoare pentru învățacei și sodali de meseriași 10,000 fl., ajutoare pentru școale lipsite 3400 fl., premii pentru scrieri literare ș. a., cărți pentru biblioteci 1500 fl., la

olaltă 52,900 fl., și a publicat pe spesele sale: »Date istorice despre familiile nobile române« de I. cav. de Pușcariu, »Igienă copilului« de Sim. Stoica, »Povești din popor« de I. Pop Reteganul, în preț de 1600 fl. În timpul mai nou A. a inițiat publicarea »Enciclopediei Române«. Mai mari decât aceste au fost jertfele, cari le-a adus A. pentru înființarea școalei civile de fete cu internat în Sibiu. Institută într'un edificiu pompos, corespunzător cerințelor instrucțiunii și igienei, școala aceasta are de scop a da femeii o cultură generală și cunoscințe pentru practica vieții; iar internatul dă fetelor îngrijirea de casă și familiară în cele mai bune condițiuni. Edificiul în sine, ajustarea aceluia pentru școală, valoarea locului, pe care e aședat, provederea învățământului, întocmirea internatului, și subvențiunile anuale au cōsumat până acum preste 100,000 fl. Avere a A.-ii, adunată din taxele membrilor și din donațiuni benevole, între ceste din urmă lăsământul lui Ioan Olteanu, inginer în România, de nascere din Cojocna în Transilvania, care a testat A. la moarte sa în a. 1890 considerabila sumă de 100,000 lei, represintă la finea a. 1895 în realități, efecte, numerar și mobilii o valoare de 132,564 fl. 11 cr. și 85,000 lei. A. mai administrează și fonduri, fundațiuni și deposite cu destinațiune culturală specială; anume: 1. Fond. G. Barițiu, fl. 4569.78. 2. Fundaț. Basiota, fl. 680.40. 3. Donațiunea Cipariu, fl. 660.86. 4. Fundaț. Dobâca fl. 1336.22. 5. Fundaț. G. B. V., fl. 4619.27. 6. Fundaț. Galianu, fl. 1672.13. 7. Fundațiunea Marinovicu, fl. 2949.63. 8. Fundaț. Moga, fl. 1181.54. 9. Depositul Mureșan, fl. 3248.77. 10. Depositul Olteanu, fl. 1248.31. 11. Fundaț. Pop Maior, fl. 1850.33. 12. Fundaț. Riureana, fl. 1411.48. 13. Fondul de rezervă fl. 3168.37. 14. Fundaț. G. Filep, fl. 14,500. Toate laolaltă, încheiate la finea a. 1895, dau suma totală de 175,661 fl. 20 cr., și 85,000 lei. A. mijlocește împărțirea ajutoarelor societății »Transilvania«, care acordă 400 fl. la an pentru învățacei de meserie. Modificarea statutelor A.-ii e sub pertractare. Lit.: Actele privitoare la urdirea și înființarea A. și protocoalele adun. gen. 1862—1866; Analele A. pentru a. 1879/80; Transilvania, organul A.; G. Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei III. [L. S.]

Asociațiune de idei, (psichol.) denotă faptul despre influența împrumutată a ideilor între sine, va să ȳică faptul, că tot ce s'a produs în sufletul nostru, toate stările de conștiință, din cauza îngustimei conștiinței, nu pot să se susțină izolate, ci în virtutea identității conștiinței trebuie să formeze un întreg, combinându-se și asociindu-se între sine după omogenitatea conținutului lor. Este deci o asociare numită *mechanică*, condiționată de asemănarea sau contrastul ce se află între idei, de coexistința, simultaneitatea ori succesiunea aceloră; și o asociare *logică* sau *aperceptivă*, condiționată de conținutul calitativ al ideilor. Pe A. se bazează formarea de intuițiuni, de complexiuni, formarea de serii și grupe de gândiri, precum și conceperea timpului și a spațiului. A. mech. făcută după cele patru legi statorite încă de Aristotel, se numește și »*reproducere mijlociță*«. V. Reproducere. (Cl. I. Popescu, Psichol., Wil. Rein, Encicl. der Paedag.) [Piet.]

Asodio, (grec.) împrunat cu scârbă sau teamă

Asolement, v. Assolament.

Aeomatic, fără corp.

Aeonanță, repetirea aceluiași vocale, fără consoanante, din silabele finale ale versurilor unei poezii, fie în câte două sau mai multe versuri consecutive. A. e des întrebunțată în poesia popoarelor romanice. [*]

Asopos, (Asopus, Āsopos), numele mai multor râuri în Grecia; mai însemnat e cel din Boeția, isvorează în Cithaeron și se varsă în Marea Euboeci. A. e și numele unui zeu de râuri, care a avut doi fii și multe fete, ale căror nume le purtau și multe ape grecesci. Una dintre aceste fete, Aegina, fû răpită de Zeus. A. o căută preste tot locul; în fine află dela Sisiphos în Corint despre răpirea ei; A. urmări pe Zeus și voia să acopere Olimpul cu valurile sale, Zeus însă îl lovi cu fulgerul; de aceea se află cărbuni în alvia râului A.

Asortare, (*franc.* assortiment), sortarea mărfurilor după specii; aprovizionarea cu diferite soiuri de mărfuri; *Asortiment*, deposit de diverse mărfuri.

Asov, opid în guvernamentul rus. Iekaterinoslaw, lângă un braț al râului Don, 16,581 loc.; mai înainte citadelă; pescărie. În anticitate orașul comercial Tanais, în evul mediu Tana, dela 1739 rusesc.

Asovica, *Marea* —, (Palus Maeotis), partea nordică a Mării Negre, cu care este legată prin strimtoarea Kerçi, 16 m. adâncă; lată de 150 km. dela nord spre sud și 445 km. dela est spre vest; 37,604 km².

Asparagina, amidă vegetală, cu formula C₄ H₈ N₂ O₈. Se găsește la toate plantele, în toate organele, dar pe un timp foarte scurt. Reprezintă o formă de tranziție a substanțelor albuminoide solubile, iar în cantitate mare se găsește totdeauna când lipsesc alimentele ternare (hidrații de carbon etc.) Așa se află în lăstarii tineri de Sparanghel, plantulele de Lupinus, în mugurii de pe butași, ce se vor lungi apoi în ramuri etc. Fiartă cu apă ori cu alcali, sau cu aoiți la temperatura ordinară, fixează apa și se dedublează în acid aspartic și amoniac. Impreună cu hidrații de cărbune regenerează albuminoidele. [S. Șt. R.]

Asparagus L., (botan.) gen din familia Liliaceae, tribul Asparageae, cuprinde plante erbacee perene, cu o tulpină foarte ramificată, cu numeroase ramuri verzi numite *cladode*. Florile sunt dispuse în cime pauciflore sau chiar uniflore. A. are vr'o 100 de specii răspândite prin regiunile calde și temperate ale globului. Prin părțile noastre crește *A. officinalis* L., numit de popor Sparanghel, Sparangă, Umbră iepurelui, prin fânețe, coline aride și prin păduri. *A. scaber* Brignol., *A. tenuifolius* Lam. etc. *A. officinalis* L. se cultivă prin grădini pentru întrebuințări culiuare. Ramurile aeriene tinere sunt partea comestibilă, care constituie un aliment ușor și sănătos. A. conține în țesăturile sale o substanță cristalină numită *Asparagina*, care comunică plantei proprietăți medicinale. Partea suterană a Sparanghelului se întrebuințează în medicină ca diuretică în contra hidropisiei și a icterului. Unele specii de A. sunt cultivate ca plante ornametale precum *A. Sprengeri* Regel., *A. falcatus* L. etc. [Z. C. P.]

Asparuch, fiul lui Cubrat, domn al Bulgarilor, cu cari pe la mijlocul secl. VII. a trecut preste Dumăre în Moesia, așezându-se pe ambele laturi ale munților Balcani. Înfrângând pe Greci la 679, a fundat primul stat bulgăresc între Dunăre și Balcani.

Aspasia, fca lui Axiochos și soția lui Perikles, n. după unii în Milet, după alții în Megara pe la 470 a Chr.; prin spiritul și grațiile ei una dintre cele mai vestite femei ale antichității; după moartea lui Perikles se mărită după Lysikles; sfișitul ei e necunoscut. [nt.]

Aspe, (*Pic d'A.*), virf de munte în Pireneii vestici (2707 m.), dela el până la Oloron se întinde valea d'A.; din aceasta duce preste Col de Somport un vechiu drum roman la Aragonia.

Aspect, înfățișare, privire. În astronomie: pozițiunile principale reciproce ale planetelor, ale soarelui și ale lunii în zodiac. Mai însemnate sînt: 1) *Conjuncțiunea* (convenirea) la care unghiul de distanță este 0. 2) *Opozițiunea* la care unghiul de distanță este 180°. 3) *Aspectul trigonal*, unghiul de distanță 120°. 4) *Aspectul patru-unghiular*, unghiul de distanță 90°. 5) *Aspectul sextil*, unghiul de distanță 60°. Kepler a mai introdus numirile de: aspect quintil = 72°, aspect decil = 36°, aspect tridecil = 108°, aspect biquintil = 144°, aspect semisextil = 30°, aspect quincunxtil = 150°, aspect octil = 45° și aspect trioctil = 135°. Numai cele 2 dintăiu sînt de însemnătate pentru sciință.

Aspergillus, ciupercă dintre Ascomycetele Carpoascee, care se prezintă de obicei sub formă de mucegaiuri pe pâne, pe resturi de plante și diverse subst. organice. Unele specii de A. sînt periculoase pentru-că produc boale la diverse animale; astfel se desvoaltă în organele de respirație (plumăni și saci respiratori) dela unele paseri, provocând mycose și pneumonii, de pildă la găină, păun, șoim, pajură, canar, găscă, dropie etc. La om se desvoaltă în ureche provocând boala cunoscută sub numele de *otomycosis aspergillina*; la alte mamifere se desvoaltă de asemenea în ureche și în creeri, unde se prezintă mai cu samă sub formă de nodosități. [E. T.]

Asperifoliaceae = *Asperifoliae* = *Boragineae* (v. ac.)

Aspermatismus. sterilitate (nerodnicie) bărbătească, cauzată de lipsa seminței; *aspermatic*, fără semință bărbătească.

Aspern, sat lângă Dunăre, în fața Vienoi; aici (și la Essling) repurtă în 21 și 22 Maiu 1809 archiducele Carol o învingere strălucită asupra lui Napoleon I., cu care ocaziune se distinsese regimentul transilvan Nr. 31, compus în majoritate preponderantă din Români.

Asperugo L., (botan.) gen din familia Boragineae, tribul Borageae, cuprinde plante erbacee anuale, cu frunze alterne sau opuse. Florile mici sînt purpurii-albastre sau albe. Singura specie cunoscută este *A. procumbens* L., care crește prin Europa și Asia. Prin părțile noastre se află aceasta plantă și este cunoscută sub umelu românesc de Lipicioasă. [Z. C. P.]

Asperula L., (botan.) gen din familia Rubiaceae, tribul Galieae, cuprinde plante perene, erbacee sau mai rar frutescente, cu tulpina de ordinar tetragonală, cu frunze opuse, cu florile hermafrodite, mici, albe, rosee sau albastre și

dispuse în cime fasciculate terminale sau axilare. Se cunosc vr'o 80 de specii, cari trăiesc prin Europa în regiunea mediteraneană, prin Asia și Australia. În România și în țările vecine cresc mai multe specii, între cari însemnăm: *A. odorata* L., numită vulgar M a m a - p ă d u r i i, iar Germanii o cunosc sub numele de Waldmeister, cu care își prepară vinul de luna lui Maiu (Maitrank); ea crește prin pădurile umbroase mai cu samă din regiunea montană. *A. taurina* L., *A. tinctoria* L., *A. capitata* W. Kit. etc. *A. odorata* L. din cauza proprietăților sale astringente și diuretice se întrebuințează în medicină în contra dispepsiei, a icterului, a gravelii și a hidropisiei. *A. cynanchica* L. a fost odinioară întrebuințată în gargarisme contra anginelor. Rădăcinile de *A. odorata* L. și de *A. cynanchica* L. sînt întrebuințate în industrie ca tinctoriale. *A. odorata* L. conține un principiu odorant numit *Coumarina*, care face ca această plantă să se întrebuințeze pentru aromatisarea unor libereri precum și pentru preservarea bănelor contra insectelor. Unele specii sînt cultivate prin grădini ca plante decorative.

[Z. C. P.]

Asphaleia, numirea unui nou aparat de siguranță contra pericolului de foc la teatre.

Asphodelus, L., (botan.) gen de plante din familia Liliaceelor, tribul Asphodeleae, răspândit mai ales în mediterana, ajunge însă până în Estindia. Se cultivă ca plante ornamentale, s. e. *A. albus* Mill., *ramosus* L. ș. a. Din ultima specie se prepară în Spania și Africa alcool; se folosese și ca plantă medicinală. [A. Pr.]

Asphyxia, (*sufocație*), stare de moarte aparentă, când toate semnele de viață sînt așa de reduse, încât s'ar crede, că individul e mort. Simțirea și conștiința de sine dispare, corpul se recese; pulsul și bătăile inimii nu se simt, tonurile inimii abia se aud; respirația e foarte superficială și retardată. Mulți copii se nasc în A. După contuziuni cerebrale, ori ale altor organe, conturbări în activitatea inimii, scurgeri mari și rapide de sânge, impresiuni psihice etc. cad oamenii în A.; nu mai puțin la încercări de spânzurare, înecare, înghețare, sufocare în diferite gaze irespirabile etc. Metoda de reinviere: desfacerea îmbrăcămintelor dela grumazi și piept; deschiderea gurii cu forța, ca eventuala flegmă etc. să se depărteze; suflarea prin o țevă de aer în grumazi; stropirea cu apă rece; frotări cu stofe aspre de lână; vesicanții; să se deie de mirosiț: oțet tare, amoniac etc.; aerisare, forțarea respirației prin comprimarea coastelor și abdomenului.

Aspic, mîncare, recituri folosite ca garnitură la bucate reci, pesci, șuncă etc. în diferite forme. Se prepară din picioare de vițel și din diferite aromate. După o fierbere de 6 ore se strecură și se pune la recit. Uneori se colorează cu materii nesticăcioase.

Aspic, numirea vulgară a plantei *Lavandula Spica* L. (v. ac.)

Aspidosperma Mart. et Zucc., gen de plante din familia Apocynaceelor, cu vr'o 45 specii din America tropicală, arbori mici cu lemn tare, frunze alterne, flori mici dispuse în cime. Scoarța de *A. Quebracho* Schl., din Republica Argentina, arbore de 6—9 m., conține mulți alcaloizi, ce

lucrează asupra organismului ca și strychnina, curara, paralizînd întreg aparatul motor, lăsînd sensibilitatea neatinată; în Chili are întrebuințări medicale. [S. Șt. R.]

Aspidium Sw., (botan.) gen de *Ferige* (*Filices*) din subfamilia Polypodiaceae, tribul Aspidieae, cuprinde plante erbacee vivace, cari se divid în următoarele secțiuni: *Polystichum* Roth., *Cyrtomium* Presl., *Cyclodium* Presl. și *Euaspidium*. Acest gen are vr'o 60 specii răspândite prin regiunile calde și temperate ale globului. A. are sorii subglobuloși, dorsali sau terminali, dispuși pe nervurile frunzei. Indusul orbicular este fixat prin centrul său. În părțile noastre cresc mai multe specii din acest mare gen, dintre cari însemnăm: *A. Lonchitis* Sw., *A. aculeatum* Sw. *Polystichum Filix mas* Roth., vulg. *Feriga*, Spata-dracului etc. Multe specii de A. se cultivă ca plante ornamentale prin grădini și sere. Rhizomul de *Polystichum Filix mas* Roth. este întrebuințat în medicină ca antihelmintic, iar tinerele vîlăstre ale acestei plante sînt comestibile în nordul Europei. [Z. C. P.]

Aspinvalli, (la indigeni: *Colon*), oraș cu port în Columbia, depart. Panama, lângă Marea Caraibică, 1200 loc.; cale ferată spre Panama, punctul final al canalului de Panama, legătură de vapoare cu Europa.

Aspirant, (*lat.*) acela care caută (aspiră) la vr'un post sau oficiu (candidat). *A. de oficer* (în Austro-Ung.), suboficer, care în urma studiilor absolvate are calificațiunea pentru a pute fi denumit oficer.

Aspirate, consonantele: *h*, *ch*, *gh*, cari se pronunță cu ajutorul respirației aerului prin gât. [*]

Aspirator, (*lat.*) aparat fizical, care aspiră gaze, lăsînd un vid (gol) pentru alt gaz, ce voim să-l obținem. Acest gaz poate fi condus la vidul A.-lui prin țevi desicatoare (obicioare), prin lichide etc. A. mai perfecționate au fost inventate de Hagenbach și Bunsen.

Aspis, 1) A., viperă, v. *Naja*; 2) A., scut rotund la ostașii romani.

Asplanchnidae, (zool.) familie de viermi din clasa Rotifera, au corp cilindric lipsit de picioare și intestinul gros, organul rotator nu e divizat sau lobat ca la celelalte familii. Petrec în ape dulci, nutririndu-se cu substanțe organice. [B. V.]

Asplenium L., (botan.) gen de *Ferige* (*Felices*) din subfamilia Polypodiaceae, tribul Asplenieae, cuprinde plante erbacee vivace, cari se divid în mai multe secțiuni: *Thamnopteris* Presl., *Euasplenium*, *Daraea* Juss., *Athyrium* Roth., *Diplazium* Swartz., *Anisogonium* Presl., *Hemidictyum* Presl. Acest mare gen are vr'o 350 de specii, răspândite în toate părțile lumii, pe unde cresc ferige. A. are sorii dorsali sau submarginali, lineari sau oblonzi. Indusiu drept sau curbat, simplu sau dublu, plan sau umflat, deschizîndu-se în marginea exterioară. Prin părțile noastre cresc mai multe specii precum: *Athyrium Filix femina* Roth., vulg. Spinarea lupului, *A. Trichomanes* L., *A. viride* Huds. etc. Multe din speciile acestui gen se cultivă prin sere și grădini ca plante ornamentale pentru frumusețea și eleganța frunzelor. Rhizomele unor specii de A. se întrebuințau odinioară în medicină ca diuretice și adstringente. [Z. C. P.]

Asprișoara, numire populară dată plantei *Gallium Aparine* L. (v. ac.)

Asprocastron, numirea grecească a orașului *Cetatea albă*. (V. Akjerman.)

Aspromonte, munte în Calabria, la Reggio, 1958 m. În 28 Aug. 1862 aici fu prins Garibaldi cu întreaga ceată lui, după o scurtă luptă, de către colonelul italian Pallavicini.

Aspron, în scrierile sale Porfirogenitul așa numește orașul *Cetatea albă* din țeara Pacinaților lângă Marea Neagră.

Aspropotamo, riu v. Acheloos.

Aspru, (*Asper*), monedă bizantină de argint, care circula la Români înainte de căderea Constantinopolului. În secl. XVII. valorau 12 *aspru* un florin de argint.

Asra, (Beni-A., Udsra, Odsra), seminție sud-arab.; proverbială pentru amorul adânc al fiilor săi. (A. de H. Heine.)

Asraf, oraș în Persia (Masenderan), 20,000 loc.; aici s'a încheiat la 3 Oct. 1727 pacea între Turcia și Persia.

Assab, sin în partea sud-vestică a Mării Roșii, la țărmul Danakil; o parte din teritoriu a fost cumpărat de Italiani și la 1881 colonizat de ei (6800 loc.)

Assagai, sau Zagai (dela span. Azagáya), armă sud-africană, lungimea 2 metri, tășurile sunt din fier, în multe cazuri miuate în otravă. Se folosește ca armă de aruncat și ca pumnal.

Assaky, *Gheorghe*, distins chirurg și profesor universitar român, n. 1855 la Iași, nepotul lui Gheorghe Asache. Devenit prin concurs în 1882 demonstrator la școala practică și preparator de medicină operatorie (1884) la facultatea de medicină dela Collège de France. În 1886 ajunge, în urma concursului, profesor agregat al facultății de medicină din Lille; a fost numit prin lege specială de guvernul român profesor de clinică chirurgicală la universitatea din București, însă activitatea lui strălucită la aceașă facultate a fost din nenorocire întreruptă de boală în 1892. Trăiește azi în Franța.

Assal, lac sărat în țeara Adal (Africa nord.) 19 km. dela baia Tadjura, 14 km. lung, 6 km. lat., 174 m. sub mare, cu o insulă eruptivă. De aici se duce multă sare pentru Abessinia.

Assala, șerpe, v. Pythonidae.

Assam, prov. în Estindia britanică, lângă râul Brahmaputra, foarte fructiferă (cultură de ceai); mai înainte stat independent, dela 1826 supusă Englezilor; 149,118 km². cu 5.416,510 locuitori (aproape $\frac{3}{8}$ Hindu). Orașe: Gauhati, Sריhatta.

Assassineni sau *Ismailiđi*, o sectă din Persia și Siria a Șiiților, adevărați a acelor Mohamedani, cari privesc pe Ali, ginerele lui Mohamed, de următor legitim al acestuia și nu se țin de litera Coranului, ci îi implinesc preceptele, dându-le interpretare alegorică. A. sau Hașișin se numesc așa, pentru-că folosește hașiș, o substanță îmbătătoare, gătită din diferite vegetale, mai ales din semănță de cânepă. A. în evul de mijloc au stăpănit câțeva vreme cu cruzime preste Persia și Siria. Mai apoi au decăzut făcându-se ucigași, pe cari îi poate mitui ori cine. De aci termenul *asasin*. Astăzi A. mai sânt numai câteva sute de familii, cari locuiesc în munții Libanului.

Asser, 1) A. (Aser), fiul lui Iacob și al Silpei (Lia), protopărintele unei seminții isr., care locuia

în partea nord. a Palestinei. 2) A. (Asserius Menevensis,) istoriograf din secl. IX., de origine din Wales, a fost învățătorul lui Alfred cel Mare, apoi episcop de Sherborne. † 910. Op. *Annales rerum gestarum Alfredi Magni*.

Assiento, (*span.*) numele contractelor, prin cari guvernul spaniol a acordat la alte națiuni privilegiul de a importa și vinde sclavi negri din Africa în coloniile spaniole americane.

Assiette, (*franc.*) farfurie, blid; fig. mănăcări ce se dau la începutul mesei, mezelicuri.

Assignats, (*franc.*) hârtie-monedă garantată, pe timpul revoluției franceze, prin bunurile statului. S'au făcut emisiuni de aproape 50 mil. fr.; la 1796 cursul lor a scăzut până la 1%₀, apoi au fost scoase din circulație și schimbate cu o nouă hârtie (mandate teritoriale).

Assini, colonie franceză la coastele Golfului de Guinea. Locuitorii sânt oameni bine făcuți și iubitori de curățenie. Regele residează în Kiniabo și primesce dela guvernul franc. o subvențiune anuală.

Assiniboia, district în dominiunea brit. a Canadei (America), spre vest dela Manitoba, 233,000 km²., 30,285 loc. (1891). Capit. Regina.

Assiniboine, (pron. esiniboain), riu în America brit., venind din munții stâncoși se varsă în Red-River după un curs de 700 km.

Assiria, (*Assyria*, *Assur*), țeară veche în Asia la poalele munților Armeniei, cuprinzând și partea nordică a Mesopotamiei. A. e udată de numeroase râuri, ce se scurg din munți spre râul Tigris. A. era săracă în pietri, de asemenea în arbori; cei vechi o laudă însă pentru fertilitatea ei, ceea ce acum nu se potrivește la dînsa. Fauna încă era mai bogată ca acum. O versiune a bibliei numește de întemeietor al *imperului Assiriei* pe Nimrod, o altă versiune pe Assur, iar un mit medo-persian pe Ninus și Semiramis. Inscricțiunile cuneiforme până acum n'au dat deslușiri despre istoria A.-ei. Intre regii assiriani se numeră: Tiglath-Pileasar, Assurnasirpal, Salmanassar II., Tiglath-Pileasar II. etc., cari au cucerit Iranul, Siria și Babilonia; Salmanassar IV. și Sargon nimiciră regatul Israil (722 a. Chr.), Sanherib se bătă cu regele Ischias din Iuda. Sub Assurbanipal (668—626 a. Chr.) începură rescoalele în Egipt, Babilonia și Media. Sciții nimiciră domnia A.-ei; după alungarea acestora regele Mediei Kyaxares în unire cu Nabopolassar, loțiitorul Babiloniei, cuceri Ninive (606) și arzând pe ultimul rege, cuceri A. De altcum istoria A.-ei stă în strînsă legătură cu istoria Babiloniei nordice. (Cf. Genesis, cap. 10) Limba, cultura, literatura assiriana a fost identică cu cea babiloneană.

Assise, (*franc.*) adunare, sesiunea unei curți judecătorești. În Anglittera se numiau dela secl. XII. *Assisia* acele judecătării, la cari nu se mai decideau afacerile litigioase prin duel și ordalii, ci prin descoperirea conștientoasă a adevărului. Verdictul îl pronunțau 12 vecini jurați, cari figurau ca martori și totodată și ca judecători. Din această instituțiune s'au dezvoltat apoi curțile cu jurați (v. ac.) și au trecut cu timpul în Franța și în alte țeri.

Assisi, oraș în prov. ital. Perugia (Umbria), 3705 loc. Locul de naștere și mormântu sfântului Francisc de Assisi.

Assolament, operațiune din practica agricolă, care constă în a face să alterneze culturile pe un teren, nesemnându-se în același loc aceeași plantă în doi ani consecutivi. Altădată se explica această alternanță prin simpatia și antipatia dintre plante, sau prin aceea, că o plantă oarecare ar elimina prin rădăcini unele substanțe vătămătoare ei, dar folositoare alteia. Astăzi se explică prin faptul, că plantele cu rădăcini pivotante sărăcesc pământul în adâncime, iar cele cu rădăcini fasciculate la suprafață și de aceea, în cultură, după plante cu rădăcini pivotante (sfeclă, morcovi, lușternă, varză etc.), să se planteze de cele cu rădăcini fasciculate (cereale, ceapă etc.) Lucrând însă adânc pământul și adăugându-i în fiecare an îngrășăminte apropiate, această rotațiune nu mai e necesară.

[S. Șt. R.]

Assos, oraș vechiu în Troas, întemeiat de Aeoli; a stat după vremuri (secl. 7 și 6 a. Chr.) sub regeii Lydiei sau Persiei; aici s'a născut stoicul Cleanthes. Pe ruinele A.-lui se află ași satul Behram, loc foarte însemnat din punct de vedere arheologic.

Assuân sau *Aswan*, vechiul oraș Syene în Egipt, în partea nordică a primelor cataracte ale Nilului; 10,000 loc., postă și telegraf. Pentru apropierea Sudanului are și importanță politică.

Assurbanipal, (*grec. Sardanapal*;) mai corect *Assur-ban-abal*) unul din cei mai însemnați regi ai Assiriei (667—626 a. Chr.) A cucerit Egiptul, prădând tot ce întâlnia până la Theba, pe care o ruină. Trecu apoi în Asia și supuse pe Fenicienii din Acco, Tyrus și Aradus. Fratele său Saosduchin, care guverna Babilonia și Chaldeia, se unesce cu regele Elamiților, cari ocupau țara dela răsăritul Chaldeei, precum și cu alții din Susiana și din Arabia. A îi învinse și frațele său fu grațiat și repus pe tronul Babiloniei. Ceilalți revoltați însă fură urmăriți și uciși. Nu se cunoaște nici un amănunt din ultimii ani ai domniei acestui rege. În timpul domniei sale (661 a. Chr.) s'a întâmplat prima eclipsă de soare cunoscută în istoria astronomiei.

[G. T. Buzoianu.]

Assyria, v. Assiria.

Assyriologie, știința care se ocupă cu scrierea scrierii, limbii, istoriei și anticăităților Assiriei și Babiloniei.

Astarte, la Fenocienii (Astoreth la Evrei), deitate primitivă și în mit. grecă. A. a fost închipuită ca o vacă călătoare și pentru aceasta deitatea a fost înfățișată prin o vacă san prin o femeie cu coarne. Se identifică cu Io, dina de lună la Greci și cu Isis din Egipt. Luna, când e în creștere, are două coarne, și pentru aceasta mai multe deități de lună se închipuiesc ca vaci sau ca femei cu coarne.

[Atm.]

Astatic, (*grec.*) lovit de boala de a nu putea sta sau merge; fără stare.

Astelsm, (*grec.*) termin întrebuințat de Grecii antici pentru a exprima eleganța și delicatetea spiritului, calitate numită mai târziu *atticism*.

Asteli, în anatomia vegetală termin dat spre a arăta lipsa unui cilindru central (*steli*) în tulpină, fiind înlocuit cu mai multe fascicule libero-lemnoase (*meristele*), fiecare cu câte un pericliu și endoderm propriu și separate prin

celule de parenchim; așa s. e. în tulpina Nymphaeaceelor, de Ranunculus aquatilis, Ophioglossum, mulți Equisetum etc.

Aster L., (botan.) gen din familia Compositae, tribul Asteroideae cuprinde plante erbacee, perene sau mai rar anuale cu frunze albe. Capitulele sunt mari, cu florile marginale violacee sau albe, cele centrale sunt galbene sau foarte rar purpuri. Se cunosc vr'o 200 specii, bine definite, cari trăiesc în emisfera boreală și mai cu samă în America nordică. Prin părțile noastre cresc mai multe specii de A., între cari însemnăm pe A. *Amellus* L. numit vulgar Ruje de toamnă vênătă, A. *alpinus* L., care crește prin regiunea alpină etc. Multe specii din genul acesta se cultivă ca plante decorative. Printre aceste însemnăm pe: A. *acris* L., A. *alpinus* L., A. *Amellus* L., A. *grandiflorus* L., A. *punctatus* L. etc.

[Z. C. P.]

Asteric, (*lat.*) adj., de origine ori formă stelară.

Asterii, membrele petrificate și legate deolaltă ale Encrinitelor.

Asteriskos, (*grec.* stelută), semn critic, de culoare roșie (* sau X), prin care filologii vechi declarau manuscritele de autentice ori memorabile. Contrarul se semnală în negru cu *Obelos* ori *Obeliskos* (— sau +). — În biserica orient. A. este un aparat, ce se pune deasupra discului, când se celebrează sf. liturgie, (v. stelută).

Asterism, însușirea unor minerale de a arăta în masa lor, în anumite direcțiuni, cercuri sau stele luminoase în lumina reflectată ori straturată prin ele.

Așternut, în agricultură: diferitele materiale cari se aștern în grajd la vite pentru a le oferi în ele un culcuș moale, svântat și igienic. Totodată A. servă și la absorbirea fecaliilor lichide dela vite (a urinei), și amestecarea ei cu cele solide — balegi —, pentru o mai ușoară curățire și fermentare împreună a lor. Materialele cele mai nimerite pentru A. în grajd sunt paie de cereale în genere, cari în cavitățile paului lor pot să absoarbă și rețină cantități însemnate de urină și sunt și ușor de umblat cu ele și de descompus, nefiind bătoase. Pentru o vită mare trebuie pe zi câte 4—5 kgr. de paie de secară. Vreji și coceni bătoși dela rapiță, mac, bob, cartofi etc., numai în grajdul oilor se pot întrebuința ca A., unde zăcând mai multe luni, sub influența urinei concentrate, se dobesc și ei și fermentează cu gunoiul împreună. În lipsă de paie pentru A., pe timp de crize economice, se pot folosi surrogat: produsele pădurii și ale bălților: frunze dela copaci, cetina dela reșinoase: rogoz, papură, stuț, turbă și muschiu, san și rumegătură de lemne sau și un pământ humos. 1 kgr. de paie se consideră ca egal cu 4 kgr. ace de brad și 7 kgr. frunze de arbori. Gunoiul cu turbă și muschiu însă fermentează anevoe și se poate întrebuința mai bine ca compost decât ca gunoim direct. — *Așternut*, în montanistică: fiecare filon sau gisment regulat, în formă de tablă, este separat de stânca — masa —, în care provine, prin două *salbanduri* (straturi izolatoare); când filonul sau gismentul este vertical, acestea nu au nici o însemnătate și nu se face nici o deosebire între ele. Dacă filonul sau gismentul este inclinat sau orizontal, atunci partea de desubt, aceea pe care zace filonul, se numește

A., iară aceea parte a masei, care imediat hotărăsece filonul și-l acoperă, se numește *coveriș*.

Asteroido, planetoide, planete mici, cari, ca și planetele cele mari, se întorc în jurul soarelui și împrejurul soarelui în timpuri determinate. Numărul lor este aproape 400 și se află în zona dintre Marte și Iupiter a sistemului solar. Cea dintâi, Ceres, a fost descoperită de Piazzi din Palermo la 1 Ian. 1801. Astronomi de re-

Astrapia gularis.

nume susțin, că odinioară aceste corpuri au format între Marte și Iupiter o singură planetă mare, dar aceasta, din cauze externe sau interne, a explodat, și din sfărâmurile sale s-a se fi format apoi planetoidele, cari toate au păstrat însușirea corpului, din care s'au despicat.

Asterophyllites, plante fosile din era primară, începând din stratele sistemului devonic, până în ale permicului, cu maximum de dezvoltare în carbonic, adică în huiă. Caracterele exterioare și structura internă le alătură de genul actual *Equisetum*, de cari se deosebesc mai ales prin spori de două feluri; sunt adecă Equisetaceae hete-

rosporee. Printre multe specii cităm: *A. equisetiformis* Schlot., *A. foliosus* L. et Hutton etc. [S. Șt. R.]

Asthenia, debilitate generală a corpului sau slăbirea energiei în funcționarea unui organ după diferiți morbi.

Asthenopia, lipsa energiei pentru vederea în apropiere, în urma căreia ochii se obosesc de grabă. E pricinuită de o slăbiciune a mușchilor interni ai ochiului săt de nervosită generală.

Asthma, astma bronchiale, năduf, o afecțiune neurotică a sistemului muscular al bronchiilor. Se prezintă în o conturbare grea și periodică a respirației. Pacienții simt greutate mare pe piept; se înădușe; nu le ajunge aerul, au congestiuni de sânge la cap, tușesc etc. Li-se poate ajuta prin aerisare deasă sau preumblare în aer curat și uscat; linisce corporală și psihică, ordinare de medicamente sedative și narcotice, brom, antipyrin, chloroform, morfină, inhalajiuni cu pyridin etc.

A. la cai, v. Suspin.

Astigmatism, asimetrie în construcția ochiului, ce se caracterizează prin iregularitatea curbăturii corneei și lentilei; ochiul astigmatic vede obiectele difuz. A.-ul se corectează cu sticle concav-cilindrice și convex-cilindrice.

Aston Manor, suburbiu al orașului englez Birmingham, 68,639 loc. (1891). Fabrici de mășiu, arme, pene de oțel, jucării etc.

Astorgia, Emanuele d', compositor italian, n. 11 Dec. 1681 în Palermo, † 21 Aug. 1736 în Praga; a scris multe cântece, duette, arii, opera »Dafne« etc. Cel mai însemnat op al său este »Stabat mater.«

Astra, 1) prescurtarea titlului Asociațiunii Transilvane, formată din inițialele acestor cuvinte, însemnând o stea luminătoare; 2) titlul unui roman de Carmen Sylva.

Astrabad, (Asterabad), oraș în prov. pers. cu același nume, aproape de Marea Caspică, 15,000 loc.; odinioară a fost reședința principilor Cadșari.

Astrachan, guvernament în Rusia estică, la Marea Caspică, 2 stepe uscate-sărate, numai șesurile lângă Volga sunt fructifere; 236,531 km², 830,813 loc. (1886), mulți Kirghisi și Kalmuci. Capitala A., pe o insulă a râului Volga, 66 km. dela Marea Caspică, consistă din Kremlin, Cetatea albă (Beloigorod), cu 16 suburbii; 73,710 loc. Archiepiscopie grecească și armeană; administrație preotească lamaită (budhistă); fabrici de mătăasă și piele; pescării însemnate; pregătire de iere. Struguri excelenți și pepeni; navigațiune, comerț însemnat (export de pesci, iere), port de resboiu al flotei caspice. Odinioară sediul unui Chanan tataric, a fost ocupat la 1554 prin Ivan Vasilevici IV.

Astrachan, piei fine de miel din Astrachan, și țesături analoge de plisă. A. e o blană foarte prețuită, cu păr tare încrețit, des și mătășos, luciu, de culoare neagră ori sură. Se produce astfel, că mielul îndată după naștere se coasă în pânză groasă și se udă în fiecare zi în decurs de mai mult timp, până ce pielea își capătă structura dorită. Rusia (Crimea) e centrul principal; Ucraina dă piei dela miei nenăscuți, ci scoși din oi ucise.

Astragalus L., (botan.) gen din familia Leguminoaselor, subfamilia Papilionaceae, cu numeroase specii, preste 500, crescând mai ales în Rusia asiatică, Himalaja, Orient, numeroase în Europa și America de nord, lipsind în Africa de sud și Australasia. Toate sînt erburi, sub-arbuști sau arborasi, cu ramuri foarte dese, țepoase ori nu. Frunze imparipenate; stipuli liberi ori lipiți cu pețiolul; florile violacee, purpuri sau galbene grupate în raceme; fruct o legumă bivalvă. Specii europene sînt preste 120, cu mai multe varietăți, iar în România și țerile vecine preste 15, mai însemnate: *A. Onobrychis* L., *A. glycyphyllos* L., vulgar Unghia-găiei, *A. ponticus* Pall., *A. australis* Lam. etc. Unele specii se cultivă în grădini ca plante rustice sau semi-rustice (pentru alte întrebunțări v. *Adraganta*). [S. Șt. R.]

Astragalus, (*grec.*) în arhitectură: murla sau popular: ciubucul, format din o jumătate de cilindru, aplicată pe trunchiul unei coloane sau pilastru, între capitel și trunchiu.

Astral, (dela lat. *astrum* = stea); tot ceea ce se referă la stele.

Astrapia gularis, (zool.) o pasere cântătoare din fam. *Paradisidae*, remarcabilă prin luxul penelor sale, cari pe spate sînt de culoare neagră-purpurie ce respăndește un fel de lustru metalic, cele de pe burță sînt malachit-verzii, iar penele capului sînt roșii cu smaragd-auriu pătate la vîrf; dela ochi până la piept se întinde o fașie de culoarea hyacintului roșu. Ciocul negru e comprimat delaturi și nările sînt ascunse sub penele frunții; coada e de trei ori mai lungă ca corpul; în privința acestor două calități din urmă seamănă mult cu coțofana continentului nostru. Trăiește în Guinea-nouă, însă date biologice mai amenunte referitor la aceasta interesantă pasere lipsesc cu desăvîrșire. (V. ilustr.)

Astrea, după mit. grecă fata lui Zeus cu Themis. În perioada de aramă toți ȳei au părăsit pămîntul și A. a fost cea din urmă, iară de cînd s'a suit la ceru strălucește ca fecioară. A. e zodia sau constelațiunea Virgo (Fecioara). [Atm.]

Astrie, arhiepiscop de Calocia, originar din Saxonia; a însoțit la 994 pe Adalbert, arhiepiscopul de Praga, care a fost chemat se boteze familia principelui maghiar Gőza. A. a ramas în Ungaria, devenind cel mai credincios și înțelept sfetnic al regelui St. Stefan. El a fost trimis la papa Silvestru II., ca să ceară coroană pe seama regelui, împlinindu-și cu succes misiunea.

Astrognozia, cunoștința corpurilor vizibile de pe bolta cerească, după numele și pozițiunea lor reciprocă.

Astrogosticon, (sau Astrodeiktikon), aparat inventat de Weigel la 1699, servește spre a afla pe bolta cerească stelele însemnate pe un glob ceresc. Dacă pe glob se fixează o stea cu un stilet, atunci unul sau mai multe liniaturi paralele arată locul stelei respective pe ceru. În mod mai perfect face aceste serviiți aparatul numit *Uranoscop*.

Astrografia, (*grec.*) descrierea stelelor după împărțirea și poziția lor reciprocă pe bolta cerească, precum și după însușirile lor externe, mărimea și culoarea lor. **Astrograf**, aparat inventat de Steinheil pentru desemnarea mecanică de harte astronomice.

Astrolabiu, instrument inventat încă de Hiparch spre a determina longitudinea și latitudinea stelelor. Se deosebesc de armilar numai puțin. S'a folosit până în secl. XVIII.

Astrolatria, (*grec.*) cultul stelelor. Se mai numește și Sabaeism dela poporul arabic Sabaei, cari se închinau stelelor înainte de Mohamed. Assirienii aveau în privința aceasta temple anumite, ce erau întocmite cam ca observatoriile noastre de astăzi. Pe lângă adorarea unor stele fixe, erau îndeosebi considerate planetele, căroră li-se atribuia o anumită influență asupra tot ce e pămîntesc, dar mai ales asupra naturii omenilor. Cum-că stelele preste tot, și în special luna și planetele, au un fel de influență asupra omenilor, se susține și astăzi, după ce s'a observat, că multe evenimente mari au avut loc pe timpul syzygiilor. Despre A. și Sabaeism cf. Chwolsohn, Petersburg, 1856, 2 vol.

Astrologia, însemna la Greci și la Romani ceea ce se numește astăzi astronomie. Adevăratul înțeles al A.-ei este: »profețirea viitorului îndeosebi soartea oamenilor din mersul și poziția corpurilor cerești». Akkadienii, vechii locuitori ai Mesopotamiei, credeau în A., Chal-deii o cultivau cu predilecțiune. Prin Chal-dei s'a vîrît și în Europa. Egiptenii imbinară A. cu medicina. La Elini în special filosofi stocii o îmbrățișară cu căldură; medicii acestora o considerau numai întru cât schimbările morbului se acomoda după fazele lunii. Ca factori principali se considerau: soarele, planetele și zodiacul. Chiar și la Romani aflăm urma A.-ei. Seneca este adictul ei, dar nu și Plinius și Tacitus. Religiuinea creștină condamnă A. Arabii și Evreii o cultivară și o introduseră în Europa prin evul mediu cu un sistem de sciință. Opul lui Albumasar: »De magnis conjunctionibus, annorum revolutionibus ac earum perfectionibus» a fost mult cetit în Europa prin secl. IX. Abo-azen Haly (secl. XIII.) în cartea sa: »De judiciis astrorum» provocă împărțirea A.-ei în A. judicială și naturală. De aici apoi, mai ales prin secl. XIV. și XV., A. și-a ajuns culmea. La toate curțile domnitoare aflăm astrologi de curte. Cu toate argumentele valide contra A.-ei, o vedem la putere chiar și pe timpul Catarinei de Medicis și al lui Henric III. și IV. Cel mai valoros astrolog de pe atunci era Michail Nostradamus din Franția, care a ajuns apoi medic de casă al lui Henric IX. Papii condamnară A., dar au fost și de aceia cari o cultivau. Protestanții încă nu au fost străini de A., Melanchton însuși se ocupa cu ea. În Anglia A. era în floare sub Stuarți. Paracelsus și Cardanus împreună A. cu medicina și cu chimia și diceau, că planetele produc în univers diferite oscilațiuni, iar acestora le corespund în organismul omenesc șapte pulsuri anumite. Nici obiar T. Brache, nici G. Kepler nu au ramas de tot străini de A., căci susțineau că există o legătură oarecare între constelațiunile planetelor și între însușirile oamenilor născuți sub acele constelațiuni. Introducerea sistemului Copernicus însă dete A.-ei lovitură de moarte, și nici »A. gallica» a lui B. Morin din 1583, nici »Steua celor trei filosofi» a lui I. Pfaff din 1821 nu mai fură în stare să o susțină. În Persia, India și China însă încă lumea crede și astăzi

în A. A. *naturală* profesce din cause naturale efecte naturale; bunăoară schimbările climatice, tunetul, undele mării, cutremurul etc. A. *positivă* sau *judițială* însă se ocupă cu influența stelelor asupra sorții omului, cam după următoarea procedură: ecuatorul se împarte în 12 părți egale. Prin punctele de împărțire și prin ambele puncte, unde meridianul taie orizontul, se duc cercuri. Aceste împărțesc bolta cerească în căsuli, ce se numesc succesive căsulia vieții, a fericirii și a bogăției, a fraților, a rudeniilor, a pruncilor, a sănătății, a căsătoriei, a morții, a religiunii, a dignităților sau a coroanelor, a amicilor și mecenajilor și a inamicilor sau a captivității. După poziția ce o aveau planetele în acele 12 căsuli pe timpul născerii persoanei, căreia i se profesce, se spune soarta ei. De pe timpul înfloririi A.-ei datează și numirea de prin calendare de »regentul anului«. Cf. »La magie et l'astrologie dans l'antiquité et au moyen-âge«, ed. IV. Paris, 1877 de Maury; sau »Ueber ältere u. neuere Astrologie«. Berlin, 1872 de Mensinga; ori »Magie der Chaldäer« de Lenormant (germ. 1878) etc.

Astrometeorologia, arta de a profeti schimbările climatice din pozițiunea reciprocă a corpurilor ceresci. (Falb.)

Astronomia, știința care studiază corpurile ceresci, legile mișcărilor lor și însușirile lor fizice. A. *practică* cuprinde observațiunea nemijlocită a corpurilor ceresci, fie cu ochiul liber, ori înarmat; iar A. *teoretică*, basându-se pe rezultatele pozitive ale observațiunii, se năzuiește a afla legile pe cari se bazează fenomenele ceresci. A. teoretică se împărțese în *sferică*, *teorică* și *fizică*. A. sferică se ocupă cu mișcările aparente ale stelelor pe bolta cerească, iar A. teorică cu mișcările adevărate, în fine A. fizică cu cauzele adevăratelor mișcări ale corpurilor ceresci. *Astrofizica*, știința cu totul nouă, se ocupă de însușirile fizice ale corpurilor ceresci. Cele mai vechi cunoștințe astronomice, mai ales referitoare la măsurarea timpului, le aflăm la Chaldei, Indi, Chinezi și Egipțeni. Cei din urmă se pare că au cunoscut, cam la 1400 a. Chr., anul solar de 365 $\frac{1}{4}$ zile, și de acolo, prin astronomul alexandrin Sosigene, adoptă și I. Caesar, la 46 a. Chr., această perioadă pentru lungimea anului. Dela 300 a. Chr. Aristarch și Eratosthenes, matadorii școlii alexandrine, prin măsurarea gradului pământesc au dat A.-ei un avânt însemnat. Intre cei mai mari astronomi ai antichității se numeră grecii: Hipparch (160—127 a. Chr.) și Ptolomaeus (130 d. Chr.), care prin opul său »Almagesta« ne-a păstrat aproape tot ce s'a făcut înainte de el în știința A.-ei. El a fost și creatorul unei teorii planetare foarte ingenioasă, desi falsă, care s'a menținut aproape 1400 ani, până la Copernicus. Dela Greci au învățat Arabii. Multe din operele Greilor, ale căror originale au fost pierdute, ne-au fost totuși păstrate prin traduceri arabe. Osebit însă de meritul de a fi păstrat știința transmisă dela antichitate, ei au dus A. la nisele progrese gigantice, descoperind precesivitatea, excentricitatea orbitei pământului, lungimea anului solar cu o greșală numai de 2 minute, variațiunea periheliului. Tot ei au determinat punctul gama (punctul equinoctial de primăvară), au publicat

tabele astronomice și ne-au lăsat importante cataloage de stele fixe etc. În Europa reformele A.-ei se încep la 1423 cu Georgiu Purbach și demnul său elev Regiomontanus, care muri în floarea etății (de 40 ani). Acestora le urma ră N. Copernicus (1472—1543), reformatorul sistemului solar, și T. Brache (1546—1601), reformatorul artei de observațiune. I. Kepler (1571—1630) descoperi legile mișcării corpurilor ceresci în jurul soarelui. Telescopul, inventat în 1608 de către Hans Lippershey în Middelburg (Olanda), deschise porțile sigilate ale boltei ceresci. Galilei (1564—1642), cu legile sale despre pendulă făcu epocă. Isac Newton (1642—1727) prin legea gravitațiunii universale întemeiă mecanica cerului. La observatorul din Paris, înființat la 1667, lucrară Cassini mai bine de un secul și lor li-se datorează măsurările pământului din secl. XVIII. Feamsteed, Halley și Bradley dela Greenwich (începând la 1674) stabiliră modul de a determina poziția corpurilor ceresci. Pentru calcularea paralaxei soarelui s'a format o societate anumită, care s'a folosit de trecerea planetei Venus la 1761 și 1769 pe dinaintea soarelui. Dollond află ochianul (refractor) achromatic, iar W. Herschel perfecționă reflectorul. Prin descoperirea lui Piazzi dela 1 Ian. 1801 se deschise nou teren de activitate și astăzi cunoaștem între Marte și Iupiter aproape 400 planetoizi. Encke află primul comet cu mișcare periodică (1819). Le Verrier și Galle descoperire prin calcule (23 Sep. 1846,) planeta Neptun. I. Herschel și W. și O. Struve examinează stelele duble și paralaxele stelelor fixe (Bessel) etc. Prin aplicarea analizei spectrale și a fotografiei A. și-a ajuns culmea. Aproape 300 observatorii astronomice lucrează în comun și își comunică telegrafic rezultatele obținute. Lit.: »Ptolomaei Almagestum«, germ. de Bode. Berlin, 1795. »De revolutionibus orbium coelestium libri VI«, ed. cea mai nouă Berlin, 1873. »Sistema cosmicum« de Galilei. Bologna, 1656-»Astronomia nova« de Kepler. Heidelberg, 1609. Newton, »Philosophiae naturalis principia mathematica« germ. Berlin, 1872. Lalande, »Traité d'Astronomie«, 3 tom. Paris, 1792. Gauss, »Theoria motus corporum coelestium«, Hamburg, 1809. Laplace, »Exposition du système du monde«, Paris, 1833. »Mécanique céleste«, ed. proaspătă. Paris, 1878—82. Delambre, »Astronomie théorique et pratique«, 3 tom. Paris. 1814. I. I. de Littrow, »Theoretische u. praktische Astronomie«, 3 tom. Wiena, 1826. »Humboldts Cosmos«, 6 tom. etc. Ca lit. populară însemnă: I. Herschel, »Outlines of Astronomy«, ed. 11. London, 1871. Arago, Astr. pop. I. I. de Littrow, »Die Wunder des Himmels«, ed. 8. Berlin, 1884. Mädler, »Der Wunderbau des Weltalls«. Strassburg, 1884, ed. 8. Flammarion, »Astronomie populaire« etc. Referitor la istoria A.-ei: Delambre, »Histoire de l'astronomie ancienne, celle du moyen-âge et moderne«, 5 tom. Paris, 1817. Fr. Schubert, »Geschichte der Astronomie«. Petersburg, 1804. Höfer, »Histoire de l'Astronomie«. Paris, 1873. Mädler, »Geschichte der Himmelskunde«, 2 tom. Braunschweig, 1872. Wolf, »Geschichte der Astronomie«. München, 1877.

Astronomic, tot ce privește astronomia. Există: societăți astronomice, cari urmăresc scopul de a lăți cunoștințele astronomice, sau în-

sasi astronomia; anale astronomice (v. Ephemeride); lună astronomică, timpul în care trece soarele dela o constelație a zodiacului la cealaltă; loc astronomic, locul ce-l ocupă cutare stea pe bolta cerească la un timp anumit; an astronomic, periodul de timp, în care pare că soarele a făcut pe ceru o revoluție; tabele astronomice, consemnări de locuri, de pasaje, de ocultări etc. a corpurilor ceresci pentru anumite timpuri; orologiae astronomice, semne astronomice.

Astroscopia, (*grec.*) observarea stelelor. *Astroscop*, tub astral.

Astujad, în mit. persică e un archidev (diavol de frunte), un spirit rău în imperiul de întunec al lui Ahriman. [Atm.]

Astura, riu litoral în Italia de mijloc, se varsă dela Roma spre sud în Marea Tyrrhenică; la gura rîului A. se găsesc ruinele vechiului oraș A.; aici a fost prins la 1268 Konradin de Șvabia.

Asturia, principat la țărmul nordic al Spaniei, actuala provincie Oviado. *Asturienii* se dice, că au fost cei mai vechi creștini spanioli de origine pur gotică. *Principe de A.*, dela 1388, titlul moștenitorului de tron al Spaniei.

Astuția, (*lat.*) viclenie rețucioasă.

Astyages, fiul lui Kyaxares I., rege al Medilor 595—560 a. Chr. Herodot enarează, că A. și-a măritat fata după Kambyses, regele Persilor. Îmboldit de un vis a poruncit să ucidă pe fiul fetei sale, Cyrus, dar servitorul Harpagos a dat băiatul în creșterea unui păstor. După descoperirea lui Cyrus, A. a ucis pe fiul lui Harpagos și a silit pe tatăl său să-l mănânce. Harpagos în resbunarea sa a aștit pe Cyrus la resoală în contra lui A., care a fost învins și lipsit de tron. [T. F.]

Asudare, producția unei secreții speciale (sudoare) din glandulele sudorifere, ce sînt respirate pe întreaga suprafața pielii, dar cu deosebire în palmă, talpa picioarelor, subsuori și pe frunte. (V. și hidrosis.)

Asudul calului, numele popular al plantei *Ononis spinosa* (v. ac.), care se mai numesc și: sudoarea calului, osul iepurelui, dăr-mot și sălășuitoare; lexiconul de Buda îi dice și asndul capului. (Et. M. R.)

Asunătoare, Sunătoare, numirea vulgară a plantei *Hypericum perforatum* L. (v. ac.)

Asuncion, capitala și principalul centru comercial al republicii sudamericane Paraguay, lângă rîul Paraguay, cu 24,038 loc. (1886), port fluvial; sedin episcopal.

Asurđirea, stare patologică, în care urechia nu mai percepe sunetele comunicate ei. E cauzată de morbi sau lesimi în ureche sau central cerebral al auzului.

Asvirlănunte, după pov. rom. e un uriaș, care joacă cu doi munți și nu scie unde să-i asvîrie. [Atm.]

Asymmetria, 1) lipsa de proporție; 2) numire dată de matematicii din secl. XVII raportului între două cantități, cari nu se pot exprima exact prin numeri. Atari raporturi sînt: diagonală unui pătrat și latura lui, periferia cercului și diametrul lui etc. Astăzi aceste raporturi le numim *irafionale* sau *incomensurabile*.

Asymptota, (*grec.*) linia dreaptă, care se întinde și apropie dealungul unei linii curbe în

infinț fără de a o atinge; ea se poate privi că o tangentă, al căreia punct de contact zace în infinit. În geometria superioară A. este de aceea foarte importantă, pentru-că ne arată cursul (mersul) liniei curbe și modul de ramificație, adică forma ei. Hyperbola are două A., cari se strătaie în centrul ei și formează unghiuri egale cu osia. Cei patru rami ai ei se apropie de A. în direcțiuni contrare, fără do a le atinge decăt în un punct infinit.

Asyndeton, (*grec.*) figură stilistică, care consistă în lipsa de conjuncțiuni; servesc ca mijloc de vivacitate în stil.

Asyngamia, (*grec.*) împiedecarea încrucișării de indiviđi de aceleași sau diferite genuri prin înflorirea la timp deosebit.

Asystolla, o slăbire în contragerea inimii la diferite maladii ale inimii, precum și la afecțiuni pulmonare cronice.

Ața, fir, care se obține prin resucirea la un loc în mod întors a mai multor fire de tort cu ajutorul mașinei de ața. *A. de cusut* e compusă mai cu samă din trei ițe și adeseori se înalbesce, se apretează cu amidon, cleiu, gumă etc. și se înrolează pe mosoare și cărticele de carton. Se vinde și ața colorată în cele mai diferite nuanțe. Cea mai bună e A. de in; cea mai lătită e A. de bumbac. Servesc la cusut, legat și împletit.

Atac, (*franc. attaque*), năvălire, agresiune. În înțeles militar atitudine a aceluia din cei doi adversari, care ia ofensiva: atacul unei pozițiuni, al unui deșileu; atac de front, atac de flanc, atac central; stadiul ultim al unei lupte, când inimicul atacă cu baioneta. De regulă forma de luptă a cavaleriei e atacul, lovinduse în săbii ori sulți. V. asalt.

Atacama, provincie în Chile, America sudică, 73,500 km², 67,205 loc. (1891). Straturi de salpetru și argint. Capitala *Copapo*. Partea nordică formează pustul A., un ținut muntos, în mare parte deșert ridicându-se imediat lângă Oceanul Pacific la o înălțime de 700—1600 m.

Atacamită, mineral; oxichlorură de cupru, de culoare verde; se găsece în Anstralia, Chile, Peru, Bolivia. Din A. se extrage cupru.

Atactic, fără nici o regulă. *Febrele atacice* nu se țin de un tip anumit, ci se ivesc de tot neregulat.

Atair, sau *Altair*, o stea de rangul I în constelația vulturului; are lumină albă-gălbinie și este o stea dublă în sens optic.

Atalanta, 1) A. din Arcadia, fca lui Iasos și a Klymenei; expusă fiind de tatăl său, apoi nutrită de o ursoaică și crescută de cătră vânători, luă parte la vânătoarea kalydonică. (V. Meleagros.) 2) A. din Boeția, fca lui Schoineus, vestită prin frumșeta și înțime în fugă, în care întrecu pe toți pețitorii săi, până ce Hippomenes la sfatul Aphroditei, îi aruncă mere de aur în cale și plecându-se A. să le culegă, o învinse; uitându-și Hippomenes a multămi deștei pentru stat, aceea îl metamorfoză într'o păreche de lei.

Atalia, fca lui Ahav, regele din Israel, ajunsse, după moartea fiului ei Ahasja și după ce a ucis pe toți principii din casa lui David (afară de nepotul ei Ioă), pe tron; după 6 ani de domnie (837 a. Chr.) a fost detronată și omorită de o conjurație a preoșilor. Tractată dram. de Racine.

Ataman, v. hatman.

Atanasie cel Mare, unul dintre marii învățători resărteni ai bisericii creștine. Ca diacon a luat parte (325) la sinodul ecumenic din Nicea. Ingeniul, erudiția și sfințenia lui au făcut, ca să fie înălțat la 326 în scaunul episcopesc al Alexandriei, pe când era abia de 30 ani. A. a fost conducătorul luptei în contra Arianismului. Lupta aceasta i-a adus seferințe multe, mai ales pentru-că Arianii și-au câștigat și pe unii împărați de părtinitori. De repește ori a fost alungat din scaunul episcopesc și a pribegit urmărit de inimi, dar a avut totuși mângâierea, că murind la 373, a putut vedea decădinta Arianismului. Biserica grecească îi face amintirea în 18 Ian.

Atanasie I. Anghel, mitropolit de A.-Iulia, n. în Ciugud, lângă A.-Iulia, unde tatăl său, cu numele Popa, era preot. A învățat în școala calvinilor din A.-Iulia. Mitropolit din Ardeal, Barlaam, l-a hirotonit preot. Ca ieromonah a mers la București, unde în 22 Ian. 1698 a fost consacrat episcop, cu care ocaziune a fost rânduit la »episcopia« Ardealului. Tot atunci patriarhul Ierusalimului Dositeiu, care petrecea în București, i-a dat o instrucțiune, în care îi poruncește, ca la cultul dumnezeesc să folosească anumite cărți bis. numai în limba slavonească ori grecească, și nicidecum românească. Ajuns în fruntea bisericii rom. cu sprijinul Calvinilor, aceștia sperau mult dela dînsul pentru scopurile lor, dar s'au înșelat. A. a săvîrșit unirea Românilor din Ardeal cu biserica Romei. În sinodul din 7 Oct. 1698, mitropolitul, protopopii și preoții adunați în A.-Iulia dau un manifest, prin care, în ce privește credința, se unesc cu biserica Romei, conservându-și însă neatins ritul și disciplina orientală. În urma acestui sinod a emanat dela împăratul Leopold I. diploma din 16 Febr. 1699, prin care se garantează imunitatea bisericii rom. unite, întocmai ca și a bisericii catolice apusene. Încercându-se Calvinii a împiedeca și strica unirea cu biserica Romei, mitropolitul ținu în Sept. 1700 la A.-Iulia una dintre cele mai mari adunări ale Românilor, din care, în 5 Sept. 1700, s'a dat un nou manifest de uniune. Conform hotărîrii din această adunare A. a mers la Viena, pentru ca în persoană să reguleze afacerile bisericii unite și să mijlocească întărirea sa de arhieru unit. După sosirea sa acolo, în 5 Febr. 1701, s'au ținut la începutul lui Aprilie 2 conferințe sub presiunea cardinalului Kollonits, în cari s'au pertractat afacerile cele mai momentose ale bisericii unite. Pe baza actelor acestor conferințe au emanat dela împ. Leopold I. două diplome de dtto 19 Mart. 1701. Prin cea dintâi A. este întărit de »episcop« unit și numit consilier intim; prin a doua se garantează iarăși bisericii unite drepturi egale cu ale bisericii catolice, dar se pun și episcopului condițiuni grele, între cari și aceea, ca să-și țină de teolog un preot de ritul latin. A. se întoarce dela Viena decorat de împăratul cu un lanț frumos, de care afirna o cruce bogată în pietri scumpe și imaginea împăratului. În 15 Maiu 1701 sosi în A.-Iulia și în 25 Iunie 1701 se instalează în biserica zidită de Mihaiu Viteazul ou o pompă, care de mult nu se văduse în A.-Iulia, fiind de față cei mai mari dignitari catolici și mulțime

extraordinară de preoți și poporeni români din tot Ardealul. Îndată după instalare ținu sinod general, în care raportă despre cele împlinite în Viena. A. ținu și după aceea mai multe sinoade, prin cari s'a silit a promova interesele uniunii cu biserica Romei, cum a fost cel din toamna anului 1701, din 8 Iunie 1702 și din anii 1703 și 1707. Uniunea cu biserica Romei era rău vădută și de Greți și de Calvinii maghiari, cari veacuri întregi asupriseră pe Români și pe terenul bisericesc. De aceea patriarhul Ierusalimului Dositeiu, îndemnă și pe Callinic, patriarhul Constantinoplei și pe Teodosiu, mitropolitul Ungro-Vlachiei, să escomunică pe A., ceea ce ambii făcură în 1702. Cu toate acestea și alte multe greutăți ce le făceau Calvinii, uniunea prindea tot mai adânci rădăcini prin stăruința preoților români, cari deja pe timpul lui A. începuseră a studia în școlile catolice din Roma, Viena, Tirnavia, Cluj, Brașov și Sibiu, și în cele românesce din A.-Iulia. † 19 Aug. 1713. A. fû înmormântat în A.-Iulia, unde mitropol. Vancea i-a ridicat un monument, care se poate vedea lângă biserica unită din maierii A.-Iuliei.

[Dr. Aug. Bunea.]

Atanașoavici, Platon, episcop sârbesc în Novi-Sad, scriitor bine cunoscut, unul din cei mai mari binefăcători ai Sârbilor ungureni; a înființat multe și bogate fundațiuni.

Ataraxie, (grec.) starea sufletească neconturbată; caracteristica și țelul de filosofare al vechilor filosofi sceptici.

Atașat, (franc. attaché), adjunct, ajutor la un oficiu, la o misiune, se ȳice mai ales de cei ce însoțesc pe un ambasador pentru ridicarea splendorii suitei sale, ori spre a se califica pentru cariera diplomatică. *A. militar*, oficier împărțit la o ambasadă pentru observarea chestiunilor militare necesare statului său.

Atavism, (lat.) în general: tendința descendenților de a se asemăna străbunilor; în biologie, psihologie și metafisică: teorie care susține și voiesce a justifica, că în organismele animale este posibilă moștenirea dela părinți la fii a unor însușiri fizice, a calităților psihice și a unor morburii. Chiar și asemănările, ce se constată între fii și părinți, ori chiar între nepoți și moși, ânoă se reduce la A. A. joacă însemnat rol în teoria lui Darwin. La *plante* ca și la animale, mai ales la cele cultivate, numim A. revenirea lor oătră tipul ancestral primitiv, din care au derivat. S. e. varietățile de plante ornamentale sau alimentare, dacă nu se caută, prin anume proceduri, să se mențină, după câțva timp revin la forma tipică, din cari derivase (varietăți de Brassica, Cucurbita, Porumb, Petunia, Viola etc.)

Ataxia, coordinațiune defectuoasă a contracțiunilor mușchilor, la morbi de creeri și măduva spinării. Se caracterizează prin nesiguranță, tremur și un fel de exces al mișcărilor.

Atbara, unicul fluviu lateral al rîului Nil după împreunarea rîului Nilul alb (Bahr el Abiad) cu Nilul albastru (Bahr el Azrak), isvoresce în platoul dela Abyssinia, primosce în sine rîul lateral Takaseh (Bahr Setit), și în apropierea Berberului se varsă în Nil. În lungul acestui rîu sînt forțarețele cele mai multe ale oștirilor mahdiste. Nu este navigabil.

Ateism, negarea existenței lui Dumnezeu; deja vechii apologeti creștini aveau să se apere de învinuirea A.-lui, deoarece păgânii un Dumnezeu nevădit și incorporeal li-se părea neexistent; aceasta învinuire s'a adus și unui șir de filosofi antici, cum și unor filosofi mai noi, dar fără deplină îndreptățire; hotărât ateist este numai materialismul extrem al secl. XVIII și XIX.

Atelectasia pulmonum, starea deosebită a plămânului când nu conține aer; în această stare pl. nu e întins și când e strins în mână nu trosnește. Asemenea bucată de pulmon cade la fund când o punem într'un vas cu apă, însă rămâne plutind la suprafață când are aer. A. pl. e normală la făt care n'a respirat încă. După naștere se întâmplă A. p. în cataruri ale căilor aeriene sau când plămânul e comprimat prin vr'o tumoare sau un lichid.

Atelier, (*franc.*) din vechiul cuvânt atelier = grămadă de lână, loc de păstrare a lănilor; locul unde lucrează mai mulți meseriași; locul de lucru al pictorilor și sculptorilor.

Atelierul central de confecțiune, stabiliment militar în București, situat pe platoul Cotroceni, în fața pirotehniei armatei; ocupă 5000 m². din cari 3500 acoperiți cu clădiri, cari cuprind: a) magazii cu material; b) atelierile lucrătorilor civili și militari; c) generatorul de mișcare (60 cai putere), care acționează mașinile de cusut și de croit, instalațiunea electrică etc.; d) magazia de recepțiune a confecțiilor; e) localul companiei de administrație și al direcțiunii. A. confecționează efectele pentru întreaga armată și e împărțit în 5 servicii: 1) mic echipament; 2) îmbrăcăminte și încălțăminte; 3) mare echipament; 4) casarmament; 5) casierie. A. de confecție s'a înființat în 1881, în casarma genului cu soldați croitori, luăți din corpurile de trupă. Un atelier identic exista la Iași. Aceste 2 ateliere se contopesc în 1882 primăvara în casarma Cuza-Vodă; iar în toamna aceluiași an se instalează în localul actual, unde își desvolță progresiv mijloacele de producțiune. Totuși și încă el nu e în stare de a satisface pe deplin trebuințele armatei: încălțăminta nu se croește în atelier, dându-se în comerț spre confecționare; școalele militare își aprovizionează în comerț toate categoriile de efecte; corpurile de armată primesc o parte din efecte numai croite spre a le confecționa apoi în atelierile lor. [L.]

Atelierul militar de confecție în Rom., are de scop să confecționeze toată îmbrăcăminta pentru armată, afară de aceea a regimentelor de geniu, artilerie și roșiori. Sunt patru ateliere pentru trupe, la reședințele celor patru corpuri de armată (Craiova, București, Galați și Iași). Pentru oficiali se află un atelier central în București și alte trei la Craiova, Focșani și Iași. Acestea trei din urmă sunt concesionate antreprizei particulare, care procură oficialilor îmbrăcăminte, fureți, încălțăminte și chiar rufărie, în condițiuni cât se poate de avantajoase și sub controlul unui comitet de oficiali.

Ateliere naționale, (*Ateliers nationaux*), case de lucru, înființate la 1789 în Paris și mai târziu în alte orașe din Franța, în cari era primit ori cine, cu îndatorirea numai să lucreze. Deoarece aceste institute, în cari se lucra foarte puțin sau aproape nimic, costau foarte mult,

au fost în curând desființate. Prin decretul din 26. Febr. 1848 încă s'au înființat asemenea A. n., dar au avut același rezultat nefavorabil și aceeași viață scurtă.

Atellane, (*fabulae atellanae*), numite astfel dela *Atella*, cetate în Campania, astăzi *Avversa* sau *Santo-Armino*; erau farse sau comedii populare ale Romanilor. Când Naevius și Liviu Andronic introduceau în Roma tragedia și comedia greacă, junimea romană, în semn de dispreț pentru actorii, cari le reprezentau, și de protestare în contra elinismului, împrumutau aceste farse dela Osci, renumiți pentru rusticitatea dialectului și moravurilor lor. La început în A. se reprezentau numai persoane și moravuri osce și erau improviseate în acest dialect după anumite schițe. Mai târziu își luau subiectele din viața Romanilor, mai întâiu a poporului de jos, pe urmă din toate clasele sociale, și dialectul osc era întrebuințat numai de bufoni, iar restul se ținea latinesc. Alături de acest progres de dezvoltare se mai înouă și limba A.-lor, la început foarte grosolană. Ele erau jucate numai de tineri sau cetățeni romani, cari nu puteau juca în alte drame fără de a-și pierde drepturile civile, și ridiculizau tot felul de vicii morale și fizice, exagerate până la caricatură. Tipurile principale, devenite tradiționale și păstrate până azi în comedia națională a popoarelor neolatine, sânt 4: *Maccus*, *Bucco*, *Pappus* și *Dossemus*. *Maccus*, de obicei pleșuv, ghebos, cu nasul strîmb, cu urechile mari, cu *mers* împiedecat, era tipul omului mîncăcios, laș și prost. El este uneori țeran din *Apulia* sau *Calabria*, alteori soldat, neguțator, fată mare, samsar, otelier, totdeauna stângaci și nenorocos. El pare a fi străbunul lui *Pulcinello* din *comedia dell' arte* a Italianilor, sau al lui *Poli-chinel* din comedia franceză; precum *Sannio*, ras pe cap și cu haine din bucăți de felurite colori, sau *Bucco*, numit așa dela forma umflată a obrazului, tipul parasitului, lacom, lingusitor, și naiv prefăcut, sînt prototipurile valeților bufoni din farsele moderne, numiți: *Zanni*, *Arlecchino*, *Pierrot*, *Scapin* ș. a. *Pappus*, tipul sgîrcitului prost, credul, înșelat de toți, renumit mai ales prin nenorocirile sale conjugale; și *Dossemus*, cu un umăr mai înalt decît celalalt, șarlatan care se presintă poporului ca astronom, predicător al viitorului, medic, avocat, sînt prototipurile aceluiași figuri comice moderne, numite, *Messer Pantalón*, doctorul din *Bolonia*, avocatul *Pathelin* ș. a. Până la a. Romei (630) A. erau improviseate de actori și erau astfel productul propriei lor inspirațiuni. Primii autori de A. literare fură Naevius și Pomponius, dela cari n'au rămas decît fragmente. Sub imperiu mimii luău locul dramei și farsei naționale; cu toate acestea A. nu fură uitate de tot până la căderea imperiului. [M. Strajan.]

Ateluzi, regiune între Nipru și Carpați moldovenesci, istoricii maghiari o numesc *Etelköz*; aicea s'au oprit Maghiarii pe la 830 — venind din Maghiaria mare — și și-au ales de principe pe *Aryad*.

a tempo, (*ital.*) term. musical. în tact, în mișcarea prescrisă; expresiune ce se pune dacă mișcarea prescrisă a fost schimbată prin trăgănare ori accelerare.

Atena, Ateneu etc., v. Athena, Atheneu etc.

Atentat, infracțiune în contra persoanei. Criminalității vechi au întrebuițat termenul A. pentru tentativă, în timpul mai nou însă înseamnă mai ales încercări de a ucide o persoană politică și în special pe un domnitor. Cod. pen. român deosebesce: A. în contra vieții sau persoanei Regelui, care se pedepsește cu muncă silnică pe toată viața (art. 76). A. în contra libertății, acte arbitrare ale funcționarilor publici contra libertății individuale a cetățenilor; se pedepsește cu închisoare dela 6 luni până la 2 ani. A. în contra bunelor moravuri, ultragiu public ori alt A. în contra pudorii, siluirea, favorizarea sau înlesnire obișnuită a desfrânării sau corupțiunii tinerilor, și în fine bigamia, (sect. V. art. 262 până 271). Legea pen. ung. califică A. în contra vieții sau persoanei Regelui de lesă maiestate. (V. ac.)

Atențiune, (lat.) lucrarea sau tendința sufletului, în puterea căreia caută ca unei senzațiuni, idei sau grupe de idei să i se susțină gradul de conștiință și de claritate față de toate impedimentele, ce ar amenința cu întunecare. Când aceasta se întâmplă prin continuitatea afecțiunii sensibile, A. se numește sensibilă; când se întâmplă prin ajutorul subsidiilor, se dize *intelectuală*. Se mai face deosebire între A.: *involutară*, atârătoare dela tăria și nouatea afecțiunii; *voluntară*, atârătoare dela energia voinții, și *aperceptivă*, basând în interesul ce avem pentru un obiect ori lucrare. A. e de mare însemnatate în toate lucrările noastre, dar mai cu samă în lucrările intelectuale, cu deosebire însă la instrucțiune. (Cf. I. Popescu, Psihol.; I. Gavanescu, Psihol.; Rein, Enciklop. der Paed. I.) [Plet.]

Atenuare, (lat.) slăbire, subțiere. *Atenuantia*, medicamente ce subțiază sângele. *Atenuant* în dreptul penal ce slăbește culpabilitatea. V. circumstanțe agravante și atenuante.

Atest, *atestat*, dovadă scrisă, adevărarea unui fapt prin scrisoare. (V. certificat.)

Athabasca, (franc. Rivière la Biche), rîu în America britanică de nord, 1000 km. lung, isvoresce în Munții stâncosi, curge spre nord și se varsă în lacul A. (7700 km³). După acesta se numește A. *Portage*, o adâncime de 2208 m. în Munții stâncosi între Mcunt Hooker (4773 m.) și Mount Brown (4900 m.), un pas însemnat cu un lac mic (Punchbowle), care se scurge spre vest la teritorul Columbia, spre est la teritorul Mackenzie. *Athabascii*, seminție indiană pe teritoriile rîurilor A. și Mackenzie.

Athalaric, regele Ostrogoților, fiul lui Eutarich și al Amalasuhei, fica lui Theodoric cel Mare; n. 517, † 534. Ca băiat de noue ani urmă pe tron după bunicul său (526) sub tutela mamei sale. A. trăit o viață desfrănată. (V. Amalasuhta.) [T. F.]

Athanagild, rege al Visigoților, (554—567).

Atharic, regele Visigoților, care la început stete sub egemonia lui Hermanric, regele Ostrogoților. Strimtorat de Huni, după moartea lui Hermanric, se retrase cu partea păgână a Visigoților în Transilvania. În 376 fu necesitat a trece în Macedonia și Tesalia, unde după moartea lui Fridigern deveni capul Visigoților. Aici încheiă pace cu împăratul bizantin Theodosiu cel

Mare. † 11 Ian. 381 în Constantinople. Theodosiu îl înmormântă cu mare pompă, iar ostașii lui îi primi în soldul său. Lit.: Aschbach și Dahn, Despre Goți; Stephan C., Deutsche Biogr. I.; Xenopol, Ist. Rom. I. [T. F.]

Athanasescu, Dimătriu, n. în comuna arămănească Tîrnovo, lângă Monastir în Macedonia, este cel dintăiu Arămân, care cu mari greutăți a înființat o școală națională în 1864 în comuna sa natală. Om slab de trup, dar energic și plin de iubire cătră neamul său, a luptat viața întreagă contra Grecilor, sau mai bine çis contra spiritului grecesc al compatrioților săi. Resultatul ce l-a obținut nu corespunde nici pe departe muncii sale, căci spiritul Arămănilor din Tîrnovo a ramas aproape neschimbat, ce se vede din faptul, că în șcala națională se află numai 20 copii (cf. Burada, Cercetări despre școlăle rom. Bucur. 1890), ce e foarte puțin față cu numărul Arămănilor din Tîrnovo (ca. 3000). Dar A. are și un alt merit. El a scos la lumină mai multe cărți pentru usul școlălor arămănesci, anume: 1. Abecedarū macedono-românū, compusū de Dim. A., H. Steriu și Tabacopolu. Buc., 1864. 2. Abecedarū românū trā Romānilji din dreapta Dunarelji. Buc., 1865. 3. Gramatica romānescă trā Romānilji d'in drēpta Dunareljei. Buc., 1865. 4. Istoria Romanilor pentru Romanii d'in drēpta Danubiului. Buc., 1867. 5. Terrascriptiune scurtă pentru ficiorii și fetele de clasa I. și II. primară. Buc., 1867. 6. Istoria a Noului Testament ică viața Domnului nostru Iisus Cristosu. Buc., 1881. 7. Istoria Noului Testament ori viața Domnului nostru Isus Christos. Buc., 1882. 8. Abecedaru românescu pentru adulți Romāni din Macedonia, part. I., 37 pag., part. II., 48 pag. Buc., 1882. Scrierile lui A. nu dau și nu pot da o iconă adevărată a limbei arămănesci, deoarece ca toate cărțile didactice arămănesci au soopul de a servi ca intermediu pentru folosirea cărților daco-romănesci, de aceea ele se pot întrebuița pentru scopuri științifice numai cu mare băgare de samă. Ortografia lui A. variază în fiecare carte (cf. titlurile de mai sus) și e prea subiectivă (Tor' nova! = Tîrnovo). Relativ cea mai mare valoare o are «Gramatica» lui, lucrată după gramatica lui Boiagi. [G. W.]

Athaulf, regele Visigoților 410—415, urmașul cumnatului seu Alaric. A nutrit un amor pătimăș pentru Placidia, sora împ. Honorius, care ajunsse captivă în mâna Goților la 409. Din aceasta causă și pentru-că a vedut că Goții din lipsa de cultură nu sînt apti a forma state stabile, în 412 s'a împăcat cu împ. ratul, legând convențiune, conform căreia a obținut titlul de beliduce roman, și s'a obligat a recucerii Gallia pierdută. A năvălit în Gallia sudică și a scos de acolo oardele germane; în 414 s'a căsătorit cu Placidia și a făcut expedițiune norocoasă în contra barbarilor din Hispania. Aici apoi un ostaș, cu numele Dubios, din resbunare personală l-a ucis în Barcelona (Aug. 415). Fiul său născut dela Placidia a decodat curînd, iar băieții născuți din căsătoria primă au fost ucisi prin usurpătorul Segeric. (Cf. opurile lui Aschbach, Dahn și Wietersheim. Rosenstein, Gesch. des Westgotenreichs in Gallien.) [T. F.]

Athens, capitala Atticei vechi, între rîurile Kephisos și Ilissos, 8 km. dela sinul saronic.

Cea mai veche parte a orașului e cetatea *Akropolis*, (după trad. fondată de Kekrops, de aci numită și Kekropia), zidită pe nisos stânci prăpăstioase (90 m. deasupra orașului, suișul pe partea vestică), cu renumitele Propylaeae ca poartă, și cu mărețe temple și opere de artă: Parthenon cu statua Athenei, lucrată de Phidias din aur și fildeș (11¹/₂ m. înaltă), Erechtheion, templul Nikei Apteros, statua Athenei Promachos (26 m. înaltă) ș. a. Aproape jur împrejurul cetății se află orașul de jos cu 11 porți, de asemenea bogat în zidiri mărețe; la poalele sudice ale Akropolei e teatrul oel mare al lui Dionysos (zidit pe la 500 a. Chr. cam pentru 30,000 oameni); spre vest dela acesta Odeion-ul lui Herodes (pe la 140 d. Chr.); spre nord Agora (piață cu hale pompoase) și Prytaneion; în spre sud-est Odeion-ul lui Perikles; mai departe spre sud-vest se află colina Museionului, spre nord de aci colina Pnyxei, cu cel mai vechiu altar al lui Zeus, și colina Areopagului; mai departe spre nord templul lui Theseus; în spre sud-est templul uriaș al lui Zeus olimpicul (început pe la 530 a. Chr., terminat sub Hadrian); dincolo de râul Ilissos era Stadion-ul (arena pentru jocurile publice); în afară de murii cetății era Academia și Lykeion. Periferia orașului pe timpul de înflorire (sub Kimou și Perikles) a fost de 3 stadii; numărul loc. cam 180,000. A. avea trei porturi: Piræus (pentru 400 năi mari), Munychia și Phaleron (pentru 50 năi), împreună cu A. prin murii cei lungi de 25 m. înalți. Timpul de glorie al istoriei A.-ei cade în secl. V. a. Chr., când Athenienii se distinseseră în resboaiile persice, fundară alianța maritimă, artele și științele înflorau, iar Perikles înfrumuseță orașul cu zidiri pompoase. O mulțime de nenorociri au adus orașul la decăderea, cu deosebire sfârșitul nenorocit al rebeliunii peloponesice (404) și prădarea prin Sulla (87 a. Chr.). În resboiul dela 1687 între Venețiani și Turci templul Parthenon a fost ruinat de bombele venețiane, iar la 1811 cele mai frumoase sculpturi le luă lord Elgin. În resboiul grec. de independență Akropolis s'a folosit ca fortăreață; la finea acestui resboiu abia 300 case mai erau în A. Înflorirea de nou a orașului începe la 1835 când regele Otto își strămută reședința din Nauplia la A. A. cea nouă (Atină), e zidită în spre nord dela Akropolis, cu străde regulate (Hermes, Aeolus, Athena), cu 128,000 loc. (1895), socotindu-se și locuitorii satelor vecine aparținătoare A.-ei; palat regal, universitate (din 1837), politehnic, muzeu central, edificiu de expoziție, observatoriu astronomic, bibliotecă națională (150,000 tom.); comerțiu prin portul Piræus. Antichități: templul lui Theseus (asecat pe 32 colonne, foarte bine conservat), 13 colonne dela templul lui Zeus olimpicul; turnul octogon, numit de popor »Turnul vânturilor», monumentul lui Lysikrates (lampa lui Diogenes), arcul lui Hadrian, Propylaeae, resturi din Parthenon, Erechtheion ș. a. (Lit.: Stuart și Revett, »Antiquities of A.» 1762—1816; Wachsmuth, »Die Stadt A. im Altertum» 1874; Burnouf, »La ville et l'acropole d'Athènes» 1877; Bötticher, »Die Akropolis von A.» 1887; Gregorovius, »Gesch. der Stadt A. im Mittelalter» 1889; Curtius, »Stadtgeschichte von A.» 1891).

Athenagoras, filosof apologet, de origine din

Atheneu. La 177 redactă o »petiție în favorul creștinilor» la adresa lui Marc Aurel. Viața sa este puțin cunoscută. Scrierile sale sunt publicate de către Otto în »Corpus apologetarum», t. 7. Jena, 1857.

Athenalos, gramatic grec, n. pe la 170 d. Chr. în Naucratis în Egipt, † 230; a trăit în Alexandria și în Roma. Aici a scris opera în 15 cărți: »*Deipnosophistae*» (= cei ce la prânz conversează despre chestiuni științifice), în care într'o formă simplă și ușoară tractează despre literatură, gramatică, medicină, istoria naturală, arte, datini etc. Intre scriitorii amintiți în această carte sunt vr'o 700, despre ale căror opere, pierite cu ocaziunea distrugerii bibliotecii din Alexandria, numai dela el avem cunoscință. (Ediț. de Meineke. Lipsca, 1859—67, 4 vol.) [I. F.]

Athenals, împărăteasă bizantină, n. 400 d. Chr. în Athene, † 460. Tatăl său Leontios a fost profesor la academie, după a cărui moarte, sica sa de o rară frumusețe și genialitate, crescută însă în atmosferă păgână (pe Homer și Sofocle i-a recitat fără carte), a mers la Constantinopola în o afacere ereditară. Acolo a câștigat simpatia Augustei Pulcheria, sora neputinciosului împ. Theodosiu II., încât aceasta a designat-o de soție fratelui său. La rugarea împăratului, care o iubia, A. a trecut la creștinism și în botez a primit numele *Eudochia*. A îndurat multe nenorociri și a cântat mângâiere în doctrinele teologiei. A debutat și în literatură. A ramas un fragment din epopea sa despre Cyprian și Iustina. Biografia de Gregorovius, (Athenais. Gesch. einer byzantinischen Kaiserin). [T. F.]

Athene, sau Pallas Athene, dnpă mit. greacă e fata lui Zeus, den de ceriu, dar născută fără de mamă. Zeus pe Oceanida Metis (înțelepciunea), prima muiere a sa, când a fost grea, de frică, ca un cumva să nască un fecior mai puternic decât el, a înghițit-o, dar Hephestos, atunci, când ar fi fost timpul ca Metis se nască, cu barda a despicat capul lui Zeus, și din capul lui a eșit dîna A., înzeestrată cu deplina sa armatură de aur. A. a fost de-a pururea fecioară și cea mai favorită a tatălui său, încut i-a împlinit toate dorințele. Activitatea A.-ei s'a estins mai ales în două direcțiuni, în a puterii naturii universale și în a puterii spirituale a omului. A. ca fata zeului de ceriu, e eterul clar și luminos, e dîna de ceriu, și pe lângă tatăl său și ea stăpânește preste fulger și tunet; ca dîna de viscol și de tempestate și ea poartă Aegis, adică pa-veza lui Zeus. A. din eter trimite în lume lumină, căldură și rouă fructuătoare, cu care ajută plantele, ca să prospereze, și ca dîna născută din capul lui Zeus, e dîna victii spirituale a oamenilor și pe acest teren emulează cu Apollon, ba adeseori îl și întrece, așa încut A. e inventătoarea multor instrumente de cultură, ș. e. a plugului, luntrii, toarcerii, țesuturii și a tuturor lucrurilor de mână femeiască, apoi ea promovează măiestriile, artele și științele. Ca stăpână preste fulger și tunet apare și ea dîna de resboiu și în luptă adeseori a apărat pe vitejii ade-vărați, de aci s'a numit Nike (Victoria); însă mai mare plăcere are de a apăra pacea, ordinea bună și organismul țării. [Atm.]

Atheneu, la Greci numele templului Minervei sau Athenei, deștei științelor și artelor frumoase.

Tot astfel se numiau în vechime locurile publice, unde retorii și poeții citeau sau declamau operele lor și profesau literatura. La 37 d. Chr. Caligula înființă în Lyon cu numele de A. o școală pentru educațiunea literară a tinerimii și pentru concursuri de eloquență greacă și latină, la cari candidații învinși erau tratați într'un mod bizar. La 135 Adrian fundă în Capitoliu un A., în care profesori întrețineau de stat țineau lecțiuni publice și în care se făceau lecturi și concursuri de opere literare. Astăzi încă se numesc A. așezămintele, în cari oamenii de litere și științe fac cursuri și lecturi publice, însă neoficiale.

Atheneul român, instituțiune de cultură în Bucuresci, creată prin inițiativa privată; e cea mai veche din câte există în regatul României, mai veche chiar decât Academia română. Eșit din conferințele publice, inaugurate în Bucuresci în seara de 28 Ian. 1865 de cătră C. Esarcu, A. r. se împarte în trei secțiuni: 1) sect. științelor pozitive, 2) sect. de literatură și bele-arte, 3) sect. științelor morale și politice. Pe vastul câmp al cunoscințelor omenesci, cuprinse în cadrul celor trei secțiuni ale sale, A. r. își desfășură activitatea, aproape fără întrerupere, în timp de 32 ani ai existenței sale. Aproape toți tinerii de oarecare valoare, precum și toate celebritățile țării au urcat, în acest interval de timp, treptele tribunei A.-lui și au lucrât ca să mărească curentul cultural și educativ în capitală și de aci în principalele orașe ale țării, unde nu întârziară a se ținea conferințe

Atheneul român din Bucuresci

publice și a se organiza Athenee după modelul celui din Bucuresci. Activitatea dezvoltată de membrii și conferențiarii A.-lui, V. A. Urechiă, unul din membri fondatori ai A.-lui, a resumat-o cu ocaziunea jubileului de 25 ani al acestei instituțiuni astfel: »Multe din cele dobândite în direcțiunea organizării noastre de stat au fost mai întâiu dezbătute, cernute, clarificate la tribuna A.-lui și în desbaterile de secțiuni ale lui. A. a fost școala doctrinei politice și sociale, cât și un neîntrecut focar cultural. Aci în A. a expus învățăminte din istoria patriei N. Ionescu, cel mai dulce grăitor dintre vechii conferențiar; aci I. C. Brătian, B. P. Hașdeu, Al. Odobescu, C. Esarcu, Gr. Tocilescu, Gr. Lahovari, G. Missail, P. Cernatescu, C. Dobrescu etc. au dezbătut și clarificat atâtea mari chestiuni din istoria națională și a culturii noastre. Aci au fost făcute studiile precursorii legilor noastre economice și comerciale. Aci P. S. Aurelian a urmărit campania în favoarea industriei naționale. Aci un conferențiar mai

nou N. At. Popovici, a ținut conferințele sale asupra importantei chestiuni a resbelului de tarife. Aci se desfășurară noule doctrine ale filosofiei și sociologiei moderne de bărbați ca: Laurian, Dumitrescu-Iași, Stefan Michalescu și G. Panu (Estetica populară). Aci juni și bătrâni bărbați de știință cultivară știința și o propagară în națiune. E destul să numim pe Dr. Davila, Gr. Stefanescu, Em. Bacaloglu, Drăghiceanu, Dr. Felix, Dr. Sache Stefanescu, Dr. Buicliu, Dr. Garoflid, Dr. Alceu Urechiă, Dr. Vițu, D. Șuțu distinsul nostru numismat, ca să înțeleagă auditorul ce diverse și frumoase lucrări s'au produs de toți acești pionii ai științei. Tot la A. s'a produs dela 1865 (și câtva timp aproape cu exclusivitate) o frumoasă mișcare literară, poetică și dramatică, prin publicațiunile diverse

ale membrilor secțiunii noastre literare și prin represent. pieselor lui Hașdeu, Urechiă, Sion, G. Crețeanu, St. Velescu, Gr. Ventura, Marian etc. Aci s'au produs poezii nostri cei mai iubiți și neîntrecuți. Aci Vlăduțu a vorbit despre noua mișcare literară română, asemenea talentatul Macedonski. Aci am aplaudat limba rom. al lui Stefanescu dela Vrancea, aci D. C. Olănescu, Duiliu Zamfirescu, au adus minunate studii literare și de critică, aci G. Dem. Teodorescu a îmbogățit folcloristica națională cu lucrări, cari mai apoi dezvoltate au avut onoarea să fie premiate de Acad. r. Aci învățatul nostru coleg Angel Dumitrescu a adus prețioase contribuțiuni la filologia și literatură noastră. Și în alte direcțiuni aci s'au produs lucrări de bărbați

eminenți, autorități ale științei dreptului și în cele sociale. Al. Petrescu, repositul Eraclide, Gr. Păucescu, C. Arion, Tache Ionescu, Al. Vericeanu, Al. Giuvara, P. Grădășianu, I. Crăciunescu și atâția alți au adus în conforințele lor concepte clare despre familie, națiune, stat, drept, doctrine sociale, partide politice, democrație, constituționalism etc. Un alt punct de vedere, sub care se poate considera A. este, că el a fost promotorul a mai multor instituțiuni de cultură de o înaltă utilitate; așa mai întâiu *Societatea pentru învățătura poporului rom.*, constituită în Martie 1866. Pe când A. e pus pe oarecare înălțime și se adresează cătră clasele mai culte, cătră colonele sociale, societatea pentru învățătura poporului, stabilită la poalele muntelui, are de scop a face să pătrundă lumina prin văile, prin straturile obscure ale poporului. A venit în urmă *Societatea filarmonică rom.* în 1868 propiindu-și a face cunoscute publicului bucureseean sublimile creațiuni

ale muzicii clasice, și în 1872 s'a constituit *Societatea amicilor de bele-arte*, având de scop a răspândi gustul artelor plastice și a susține pe artiști. Aceste din urmă două societăți au mai cu samă în vedere partea estetică a culturai umane. Cu ocaziunea închiderii primei expozițiuni artistice a societății amicilor de bele-arte, la 25 Febr. 1873, Const. Esarcu a făcut propunerea de »a înălța în Bucuresci un splendid templu artei și științei, a ridica un magnific edificiu cu magnifice proporțiuni arhitecturale, a înzestra capitala României cu un nobil monument, și de atunci aceasta idee deveni idea fixă a vieții sale. C. Esarcu făcu în favorul ei, în mijlocul necredulității și ironiei generale, o propagandă activă, perseverantă, obstinată și obositoare. După ani îndelungași de studiu și de muncă, în 26 Oct. 1886, s'a pus în fine piatra fundamentală a palatului A.-lui, care este astăzi cea mai frumoasă podoaabă arhitecturală a capitalei regatului. Acest edificiu (v. ilustr.) a devenit un centru de activitate literară, științifică și mai cu samă artistică. Templul ce Esarcu a ridicat artei și științei în Bucuresci, devine din ți în ți un factor important și puternic în desvoltarea culturală a României. [X.]

„Atheneul (Ateneul) român“, titlul a 2 reviste literare; una apărută la Iași (1860—61); cealaltă la Bucuresci (1866—70, 1872—73 și 1894—95); cea din urmă a dat o deosebită atențiune și cauzei Românilor din Transilvania.

Atherman, numirea corpurilor, ce opresc în sine razele de căldură, în opozițiune cu corpurile *diathermane*, ce le lasă trecere liberă.

Athetosis, simptom de afecțiune a sistemului nervos. Se caracterizează prin mișcări involuntare spasmodice, ritmice, continue (chiar și în somn), în cele mai multe casuri ale degetelor dela mână și picior, foarte rar ale altor părți. De regulă mai sînt pe lângă A. și alte simptome de afecțiune cerebrală sau spinală; singură obvine foarte rar, (din spaimă, la copii după morbnri infecțioase).

Athos, peninsula mică și muntoasă a promontoriului celui mai dinspre resarît al peninsulei Chalchidice; își scaldă coastele maestosae în Marea Egeică și este legată de uscat prin un istm îngust de abia 1.8 km. Ea este străbătută de mai multe șiruri de munți acoperiți de codri și păduri, și se termină cu maestosul munte A., care de cei vechi era considerat ca cel mai înalt munte. Chiar și vechinl Bizanț, care e departe de 400 mile italice, se poate vedea — în timp liniștit și curat — din creștetul acestei minuni a naturii, pe care mâna omenescă o a înfrumusețat cu monumente mărețe, cari din mari depărtări se ved ca fortărețe grandioase. Numirea însăși a A.-lui e legendară, creștându-se de cei vechi, că gigantele A. în luptă cu zeii a smuls acest munte din Tesalia și l-a aruncat unde el este astăzi. Pe vârful lui se afla altarul și statua lui Zeus tracicul și tot acolo fusese și semnalul de foc, precum spune Eschil. Ați în locul altarului păgân se află bisericiuța cu chramul Adormirea Născătoarei de D-zeu. Această peninsula are 5—10 km. lățime și 50 km. lungime, iar muntele se înalță la 1935 m. Imprejurimea mării în timpurile vechi avea nume rău, căci pe acolo își aflară pieirea

multe năi și multe vieți omenesci. Nenorocit a fost locul pentru Darius I., al cărui general Mardonius pierdă în umbra muntelui și în undele furtunoase ale mării 300 năi trimise în contra Grecilor (492 a. Chr.); Xerxes a pus să taie istmul și urme de canalizare și astăzi se mai ved. A. (grec. »Hagion Oros« sau muntele sfânt) este locuit de preste 6000 călugări și eremiți din toate naționalitățile ortodoxe. Inceputul așezării eremiților pe A. se reduce până la timpul marelui Constantin, date pozitive avem însă numai din secl. IX., când sub domnia lui Basiliu Macedoneanul aflăm pe eremiți sub autoritatea monachilor din mănăstirea sf. Ioan Colobos, iar această autoritate încetă sub Leon Ințeleptul la 911. Ca primul întemeietor al mănăstirilor pe munte se consideră Atanasiu, originar din Trapezunt, care cu ajutorul împăratului Niceforos Foca ridică mănăstirea numită Lavra sf. Atanasiu. El organisă și viața călugărilor prin un regulament special, întărit de împăratul Ioan Zemisce (969). Astăzi împodobesc sfântul munte 20 mănăstiri mari, 12 schituri, 250 chilii și aproape 200 alte schimnicii. Mănăstirile se presentă ca cetăți întărite, cu câte 60 case, în cari locuiesc câte 4—5 călugări; au curți mari cu grădini frumoase, cultivate cu multă măiestrie, și agri productivi; fiecare mănăstire are și portul său de mare. Schiturile chinovale sînt dependente de mănăstiri înțr'atăta, că sînt zidite pe teritorul lor și au să plătească un tribut, fie în natură, fie în bani. Cele mai însemnate mănăstiri sînt: *Lavra sf. Atanasiu*, cu 2 biserică, ridicată din ruine de principele Neagoe Basarab; *Vatopedii*, unde se păstrează crucea împăratului Constantin; *Chilantiuri*, *Dionisiu*, *Paul*, *Gregoriu*, *Simopetru*, *Castamonitu*, *Xeropotamu*, *Zografu* etc. Până la 1060, pe timpul lui Constantin Duca, monachii erau sub jurisdicțiunea patriarhului din Constantinopol, atunci însă le succede a se subtrage, și împăratul Alexiu Comnen îi ia sub protecțiunea sa. Energeticul patriarh Nifon, la 1313, îi aduce iarăși sub autoritatea patriarhului. După căderea imperiului bizantin în mâinile Turcilor, A. devenise loc de pelerinare, un al doilea Ierusalim. Deoarece în urma căderii Tesalonicului călugării se supuseră domniei turcesci, fără a face rezistență, Murad II. le lăsă libertatea avută în administrare și cult, puse numai un fel de director polițial în Caryas, care astăzi poartă numele de caimacam sau agă. Toată comunitatea de mănăstiri formează ați o republică monachală, care a fost organisată încă după regula patriarhului Gavriil din Constantinopol (1783). Republica se administrează de un sinod constătător din câte un reprezentant al fiecărei mănăstiri, cari își aleg apoi nn consiliu de 4 epistați, în fruntea căruia stă nn președinte numit protos, care are cheia sigilului de argint. Sigilul însuși se compune din 4 bucăți, dintre cari fiecare epistat are câte una. Pentru deplina valoare a sigilului trebniesc încheiate toate 4 bucățile cu cheia președintelui. Sedrul consiliului este sf. Lavră din Caryas. Călugării duc viața în general după normele sf. Vasilie, iar în special se acomodează regulilor fiecărei mănăstiri. Viața e mai mult aschetică. Ziua și noaptea serviciu divin, post strict și rugă-

ciune. Nu toți însă duc aceeași viață; bunăoară călugării mănăstirilor idioritmice și ai schiturilor chinoviale sunt mai liberi în ale mâncării. În timpul liber se ocupă cu plantarea grădinilor, cu pescuit, pictură, scrieri, sculptură etc. În secl. XVIII. formau călugării un centru de cultură foarte înaintată. La 1749 Eugeniu Bulgaris întemeie în mănăstirea *Vatopedi* o academie, care în curând își câștigă mulți aderenți, și unde se propuneau studii filosofice, cultura clasică și doctrina teologiei, mai târziu însă acest focalar trebuî să înceteze, mai virtos că nici regimul din Constantinopole nu-l vedea cu ochi buni și deșteptă chiar între călugări bănuieți și îngrijiri. Lucruri de artă făcute de călugări se pot admira și acum. Tesaurul mănăstirilor consistă, — afară de obiectele de aur și de argint ce împodobesc bisericile, de utensiliile clerului și de lucrările de artă, dintre cari unele se atribue vestitului Panselincs, un fel de Rafael al Orientului, — din biblioteci bogate, în cari se păstrează preste 13,000 de scrieri pe pergament și hârtie, între cari acte diplomatice, acte de donații și scrieri literare. Afară de acestea multe acte de pe pergament se nimiciră pe timpul eteriei grecești, luându-le Turcii cu forța. Din punct de vedere românesc e interesant să se scie, ce chiar străinii spun, că numai 6 mănăstiri n'ar fi fost ajutate ori zidite de Domnii și boierii din țerile românești. Documentele, ce s'au păstrat, fac însă amintire, că toate mănăstirile au primit acte de danie și daruri bogate în argint și aur, în odoare scumpe și bani cu grămada. În documente găsim numele aproape al tuturor Domnilor și boierilor mai însemnați și veniturile ce se trimeteau dela mănăstirile închinată (v. ac.) la sfintele locuri, ajunseră la 1863, cum scrie A. Pencovici, la colosala sumă de 26.023,673 lei vechi, iar aurul cheltuit pentru clădirea și repararea mănăstirilor și bisericilor cu donațiile din trecut, (până când domnitorul Cuza secuestră averile și donațiile), transformat în o piramidă, ar fi întrecut chiar muntele A. Cu toate acestea Grecii nesățioși au fost totdeauna nerecunoscători, n'au lăsat pe sama călugărilor români nici o mănăstire. Preste 500 călugări români sînt risipiți prin mănăstiri, schituri etc.; cu toate acestea numai două schituri românești sînt: a) *Schitul Lacului*, sărăcuț, în valea selbatică din munții sf. Pavel, cu 70 călugări, cari se hrănesc din facerea de linguri și cultivarea de metanii (lacrimile maicii Domnului); b) *Schitul Podromu*, cu 100 călugări, una dintre cele mai venerabile chinovii în sf. munte, cu chramul sf. Ioan Botezătorul, a fost întemeiat din inițiativa domnitorului Moldovei Grigorie A. Ghica la 1853, dotând pe sama lui 3000 galbeni, cari se păstrează de epitropia din Iași a bisericii sf. Spiridon. Din venitul acestor bani și din muncă se întrețin călugării. Schitul e zidit la poalele muntelui A., pe o limbă de marmură, pe teritorul sf. Lavre, căreia îi plătesce și tribut, ocupă o stâncă de 27 pogoane. Chramul lui s'a sfințit din nou la 21 Maiu 1866. Multe monumente românești se păstrează în mănăstiri. Amintim mănăstirea Zugravul, loc de rugăciune al călugărilor bulgari, între cari sînt și 25 călugări români, e reconstruită de tot și dotată, după bătaia dela Valea-Albă, cu bunurile dela Do-

broveț de Stefan-Vodă, pe care călugării l-au pus între sfinți. Aci se păstrează chipul lui Stefan-Vodă și două steaguri bine conservate, pe cari Stefan le purta în resboae, dintre cari unul de mătăsuri albe, galbene și verzi reprezentând pe o parte Botezul Domnului, iar pe alta pe sf. George călare. În mănăstirea Simopetra chipul lui Michaiu Viteazul; pe porțile bisericii »Rusicu« se află stema Țerilor-Românești etc. Nu mai puțin de 118 acte de danii și de închinări s'au făcut din țerile românești pentru sf. munte, donații cari, reclamate fiind pe nedrept de mănăstirile sfântului munte, au dat ansă la mari discuțiuni (în cari s'au distins Gr. Bengescu, Odobescu, Brezoiian, Boliac, Comnin etc.), ce au dus la secuestrarea lor. (Cf. Cipariu: Archiv de filologie și istorie; Observatoriul 1882 [Al. Pencovici]; Mănăstirile din România de Bilciurescu; Fallmerayer, Gass etc; Miller etc.) [I. Br.]

Athrepsia, o boală a copiilor mici, provenită din nutrițiunea incompletă, din lipsa, din insuficiența sau din calitatea rea a laptelui, boală care se manifestă prin scaune abundente și apoase cu colică, prin scăderea greutateii corpului și adeseori și prin parasite mucedinoase, cari se desvoaltă pe membrana mucoasă a gurii.

Athyri, în mit. egiptică țina de amor. Venus la Romani.

Ațica, danț țerănesc propriu j. Prahova și j. Buzeu. Flăcăul ia de mână o față, se opresc față în față, fac trei mișcări din mâni: una la dreapta, una la stînga și alta iar la dreapta, apoi pornesc înainte făcînd trei pași spre dreapta se întore la locul de unde au plecat, fac alți trei pași spre stînga, se întore iarăși etc. Pot juca și mai multe părechi.

Atimia, (*grec.*) pierderea totală sau parțială a drepturilor cetățenești la Atenieni, ca pedeapsă pentru anumite delictes sau neîmplinirea unor datorințe. În casuri grave se exila vinovatul pe viață confiscându-i-se și averea.

Atipic, (*grec.*) fără formă, neregulat; *atipic*, iregularitate, cu deosebire la decursul unui morb; *limbă atipică*, pronunțare defectuoasă, cu deosebire prin gîngăvire.

Ațisoarele, joc de copii; copiii iau câte doi o ață lungă și, întințindu-o legată la capete printre degetele amînduror mînilor, îi dau diferite figuri geometrice, numite: oglindă, masă, cruce etc.

Atkinson, *Thomas William*, călător englez, pictor și architect, n. 6 Martie 1799 în Yorkshire, 1844 a întreprins o călătorie preste Ural cătră Altai preste pustia Kirgizilor până la poalele muntelui Alutau, 1849—1852 preste Kobdo și Uljassutai până în internul Mongoliei pe locuri neumblate de europeni. Resultatul acestei călătorii l-a comunicat în operele sale bogat ilustrate: »Oriental and western Siberia« (Londra, 1857) și »Travels in the regions of the Upper and Lower Amocr«, (Londra, 1860). † 13 Aug. 1861.

Atkyns, *Sir Robert*, juriconsult și bărbat de stat englez, n. 1621; a fost jude la Court of Common Pleas și membru al parlamentului. La 1683 a apărut pe lordul William Russel în procesul Rye House. Opul său: »Parliamentary and political tracts«, are însemnătate pentru istoria contemporană. † 1709.

Atlanta, cap. stat. Georgia (America de nord), 65,533 loc. (1890). Comerțiu de cereale și bumbac.

Atlantic, oceanul A., marile contingent de apă sărată, situat în formă serpentină între Europa și Africa de o parte, (spre est) și America de altă parte (spre vest); înspre nord și sud se întâlnește cu ambele Oceane Glaciale. A. a fost numit după insula fabuloasă numită de Platon insula Atlantis. Suprafața lui e de 79.721,274 km². (afară de baia Hudson), lungimea dela nord spre sud trece preste 140° latitudinale, lățimea între Spania și Fundlanda nouă 1140 km., între Africa și Brasilia 943 km. Mările și sinurile mai principale ale Oceanului Atlantic sunt: lângă Europa: Marea de Nord, Marea Baltică, Marea Irică, La Manche, Golful Viscaya, Marea Mediterană cu Marea Neagră; lângă Africa: Golful Guinea; lângă America: Baia Hudson, Golful St. Lorenzo, Golful Mexicului și Marea Antilelor. Curentele Oceanului A. sunt: curentul sud-atlantic sau Benguella, dela Cap Agulhas pe lângă coastele Africei până la equator; curentul equatorial străbate oceanul dela Golful Guineei spre vest, la coastele Americii se ramifică în două, unul nordic și altul sudic; curentul Golf merge din Golful Mexicului spre nord-est atingând coastele Europei. Adâncimea medie a Oceanului A. e de 3680 m., cea mai mare spre nord dela Puerto-Rico e de 8341 m. Între insulele Capverde și Bahama se află Marea Sargasso, acoperită cu masse mari de Sargassum (Fucus) înnotătoare. Pe fundul Oceanului A. sunt aședate 9 cabele transatlantice: 7 engleze de câte 3034 km., 1 francez de 4134 km., 1 portughez de 10,944 km. lung. Preste acest ocean este o circulațiune viuă de vapoare.

Atlantic City, stațiune balneară în New-Jersey (America de nord), 13,055 loc.

Atlas, după mit. greacă fiul lui Iapetus cu Klymene, e unul dintre Titani; cu Pleione e tatăl Plejadelor (cloșca cn puii) și a Hyadelor (scroafa cu purceii), și pentru-că a luat parte în lupta Titanilor, din pedeapsă a trebuit să poarte pe umăr bolta cerului. [Atm.]

Atlas, platou muntos în Africa de nord (Berber), cu mai multe șiruri de munți până la 1000 m. înălțime, cari merg paralel din sud-vest spre nord-est. Se estinde preste vestul Marocului (așa numitul *A. mare* sau Idrar-n-Deren cu vârful Miltsin de 3600 m.), preste mijlocul Algeriei (*A. mic*, cu platoul Tell, platoul Schott dela 800—1100 m. înălțime), și spre estul Tunisului (1412 m.)

Atlas, (franc. satin) o stofă de mătăasă lucie, fină, țesută într'un mod deosebit, așa că urzeala de mătăasă fină se vede mai cu samă pe dinafară pe o parte.

Atlet, (*grec.*) în vechime numele luptătorilor, cari luau parte la jocurile gymnice (v. Agon). Deja în secl. V. a Chr. jocurile de luptă eran la Greci mai mult o meserie, iar *atletica* o măiestrie, pentru care se recerea un anumit mod de train, și care era legată de regulile speciale. În Roma apar primii A.-ți, tocmii în Grecia, la 186 a. Chr. Ca corporațiuni organizate îi găsim abia pe timpul împăraților romani. Invingătorilor li-se distribuiau premii și decorațiuni.

Atma, în mit. indică înseamnă sufletul lumii, adecă un suflet universal pentru toate creațiunile. În mit. greacă Aither (eterul) apare ca o substanță primitivă, din care s'a format uni-

versul, iară în hymnole orifice ca și sufletul lumii, dela care toată viața își primește începutul și prosperarea. [Atm.]

At-Meldan, (turc. = loc de cai), așa se numește ași ipodromul din Constantinopole.

Atmiatria, (*grec.*) știința care se ocupă cu respirația; partea igienică, care are în vedere curarea dietetică și terapeutică a organului de respirare.

Atmidiatría, (*grec.*) inodul de vindecare prin abor, aburări, sau afumări.

Atmologia, (*grec.*) învățătura despre evaporare, teoria evaporării.

Atmolyea, nume dat de Graham separării gazurilor prin difuziune. (V. ac.)

Atmometru, aparat meteorologic, prin care se constată, câtă apă, din ceea ce stă în atingere nemijlocită cu aerul atmosferic, se preface în vapori într'un timp anumit. Mai simplu se măsoară evaporarea, dacă o cantitate determinată de apă, aședată într'un vas, se lasă sub influința directă a aerului și apoi, după un timp determinat, se constată diferința. Resultate matematice se obțin cu A.-le inventate de Saussure și de Wild. V. Evaporimetru.

Atmosfera, (*grec.*) totalitatea gazurilor ce învâluiesc pământul. A. se compune din 21 volume oxygen și 79 vol. azot. Pe lângă aceste părți principale mai cuprinde argon, acid carbonic, vapori de apă, ozon, amoniac, bacterii etc. Presiunea aerului în mediu corespunde presiunii unei colonne de mercuriu de 760 mm., egală cu 1033 kgr. pentru 1 cm², unitate de presiune, numită A., (presiunea A.-ii asupra corpului omnesc e de 20,000 kgr.) Forma A.-ii este a unui glob mult mai turtit decât pământul. Marginea A.-ii se află acolo, unde intensitatea gravitațiunii este egală cu intensitatea puterii centrifugale. Înălțimea A.-ii e de circa 90 km. Presiunea A.-ii asupra pământului face circa 5 trilioane kgr. La căldură aerul se estinde conform legii lui Gay-Lussac, iar la presiune externă se contrage amesurat legii lui Mariotte. Azurul cerului provine din vaporii de apă ai A.-ii. A. conține și electricitate, iarna mai multă decât vara. Din cauza variațiunii de temperatură în A. se nasc vânturile; iar din cauza gravitațiunii se nasc întrinsa un flux și reflux mai mare decât în apele pământului. Temperatura A.-ii e mai ridicată la suprafața pământului și scade în regiunile înalte. După afirmațiunile meteorologilor competenți, spațiul din afară de A. ar avé o temperatură de —50° până la —142° C. Sub A. se mai înțelege și unitatea pentru măsurarea presiunii, sub care se află un corp lichid sau gazos. Se deosebesc și A. electrică, magnetică și calorică, înțelegând spațiul din jurul unui corp, în care acesta produce fenomene electrice, magnetice și calorice.

Atmosferilli, părțile constitutive ale aerului atmosferic: oxygen, ozon, acid carbonic etc., în deosebi întrucât ele vin a se considera la procesele chimice ale respirațiunii, arderii și putredirii.

Atmosferologia, știința despre aerul atmosferic și despre fenomenele ce se petrec întrinsul.

Atom, părțile cele mai mici, indivisibile ale corpurilor; ele sânt depărtate de cătră olaltă în distanțe mici, numite pori, sânt însă ținuțe la

olaltă prin o putere de atracțiune a lor (p. moleculară). Corpurile se pot descompune în A. numai pe cale chimică; cele mai mici părțile ale unui corp, produse pe cale mecanică, se numesc molecule, cari constau din cel puțin 2 A. Procesele chimice pot descompune moleculele, nicidecum însă pe A.-ii.

Atomism, (*grec.*) sistemul filosofic care derivă originea lumii din atomi, și care susține, că tot din atomi sânt compuse toate estimile, precum și că din atomi sânt a se explica și toate fenomenele spirituale. In vechime a fost susținută de Epicur. Opusul A.-lui este *dinamismul*. *Atomistica*, acea parte din filosofia naturii, care tractează despre atomi. [Plet.]

Atonia, slăbiciunea unui organ contractil (s. e. muscul) din cauza, că-i lipsește intensitatea (tonul) naturală.

Atout, (*franc.*) în jocul de cărți colorarea, care bate pe toate celelalte colori (tromf).

A tout prix, (*franc.*) cu ori ce preț.

Atoxic, neotrăvicios, fără venin.

Atra billis, (*lat.* = fiere neagră), în școala galenică unul dintre cele patru sucuri cardinale, despre care se credea că cauzează febrele și melancolia (atrabilitate); de aici *atrabilar*, melancolic, ipocondric.

Atracțiune, însușirea corpurilor de a se atrage reciproc; A. generală, v. gravitațiune; A. chimică, v. afinitate chimică; A. electrică și magnetică, v. electricitate și magnetism; A. moleculară, v. cohesiune și adheziune.

Atragene L., (botan.) gen de plante din fam. Ranunculaceelor, înrudit cu Clematis, (după alții numai subgen dela acesta); se distinge numai prin staminele exterioare petaloide. La noi se află *A. alpina* L. în Carpați, cunoscută sub numirea populară: curpên de munte. [A.Pr.]

Atramentum, (*lat.*) ori ce culoare neagră. (negreală). A. *sympatheticum*, în limbajul alchimistilor sinonim cu piatra filosofală.

A trasa, (*lat.*) la cambiile străine, numite polițe sau trate, emitentul nu se obligă direct ca să plătească el însuși suma din cambie, ci se obligă numai a face să se plătească prin altul, pe care îl provoacă să plătească prin cuvintele: »plățiți pentru această cambie« și îl scrie în formă de adresă sub textul cambiei. Prin această emitentul trage suma de plată asupra provocatului (trasatului), și aceasta însemnează a trasa.

Atrato, rîu navigabil în statul liber sudamerican Columbia, isvorînd din Corderilleriile vestice, se varsă în Golful Darien, 490 km. lung.

Atrax, în vechime oraș în Pelasgotis, Tesalia, la stînga lui Peneios. *Ars atraxia*, magia, deoarece Tesalianii treceau de versați în magie. *Atraxic* în poesia antică sinonim cu tesalic.

Atrek, rîu care formează graniță între Persia și pustiul rusesc al Turcomanilor, se varsă în Marea Caspică; lung. 550 km.

Atremia, (*grec.*) afecțiune nervoasă, în urma căreia bolnavul nu se poate mișca, e legat de pat, deși organele motorice se dovedesc a fi normale. Astfel de bolnavi sânt genați de lumină și incapabili de vr'o lucrare spirituală. A. se observă la femei îndeosebi; câte odată dispăre de sine în anii climacterici, de regulă însă resistă ori căruî tratament medical.

Atresia, (*grec.*) absența orificiului normal la unele din cavitățile corpului (s. e. anusul, vagina). Această absență poate fi înăscută sau cauzată de vr'o boală.

Atreus, după mit. grecă fiul lui Pelops, al regelui din Elis. Fiii săi renunți erau Agamemnon și Menelaos, și toți din gîntea sa laolaltă s'au numit: Atriții. [Atm.]

Atria mortis, (*lat.* anticamererele morții), organele principale ale corpului: creier, inimă, plămîni, a căror funcționare încetînd cauzează momentan moarte.

Atribut, însușirea caracteristică a unui obiect. In gramatică A. este partea secundară a propoziției, care determină înțelesul unui substantiv și răspunde la întrebarea: ce fel de? care?

Atributele lui Dumnezeu se numesc acele însușiri dumnezeiesci, cari după modul omenesc de a cunoaște, determuresc ființa dumnezească. Se împart în metafisice, fizice și morale.

Atrichie, (*grec.*) pleșuviu, lipsa de păr.

Atriți, v. Atreus.

Atri dies, la Romani zile nefericite, cari erau însemnate în calendar cu un semn negru.

Atrimpos, (Atrymp), în mit. slăveană a fost îngrijitorul lacurilor sfînte, cari, ca pruncii mării, stau sub scutul lui. A. e dătător de cele de lipsă oamenilor; simbolul lui a fost apa, și pentru aceasta scrutătorii l-au asemănat cu Vișnu la Inși. [Atm.]

Atriplex L., (botan.) gen din fam. Chenopodiaceae, tribul Atripliceae, cuprinde plante erbacee sau frutescente, anuale, cu frunze alterne, mai rar opuse. Florile monoice sau dioice sînt verșii și dispuse în glomerule. Se cunosc vr'o 100 specii, ce cresc prin regiunile temperate și subtropicale ale globului. În România și în țerile vecine se află mai mult specii de A. cunoscute în general sub numele popular de lobodă, așa sînt: *A. tatarica* L., *A. patula* L., *A. hortensis* L., vulgar Lobodă de grădină, se cultivă pentru a fi întrebuințată în bucătărie ca și spanacul. [Z. C. P.]

Atrițiune, în teologie părerea de rău pentru păcate, când porcede din motivele supranaturale, că prin păcat omul și-a pierdut dreptul la fericierea cerească și s'a făcut vrednic de osînda vecinică. (V. contrițiune.)

Atrium, (*lat.*) vestibul, tindă, partea de căpetenie a casei romane. La început întreagă locuința figura sub numele de A., fiind-că aici în un singur loc petrecea toată familia; mai târziu servia și ca loc de adunare clienților, cari veniau să-și facă reverința. In A. se păstrau imaginile străbunilor luate în ceară. Chiar și după ce locuința romană a devenit mai spațioasă prin adaugere de încăperi noue, A. a ramas partea principală a locuinței. A. ora o curte interioară, încungiurată de un portic pe coloane sau arcade, la care se ajunge din stradă direct prin traversarea unui vestibul. In ambele părți ale A.-lui se aflau uși de comunicație cu camerele laterale. A. templelor serviau pentru adunări publice și în același timp ca archive și biblioteci. In arhitectura creștinească A. devine o curte în pătrat înaintea basilicelor.

Atrop, termin botanic, sinonim cu ertotrop, pentru ovulele a căror axă de simetrie e rectilină,

micropilul fiind opus hilului; s. e. Nuc, Urzică, Polygonum, Gimnosperme etc.

Atropa L., (botan.) gen din familia Solanaceae, tribul Atropeae, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, perșene și de o culoare în general verde închisă, ou fruzele întregi. Florile mari sânt purpurii sau gălbui. Fructul însoțit de caliciul persistent este o bacă sferică, puțin turtită, neagră și de mărimea unei cireșe. Genul *A.* are o singură specie *A. Belladonna* L. care creșce în Europa și Asia occidentală și meridională. Poporul nostru cunoașce această plantă sub numirile de: Mătrăgună, Iarba codrului, Impărăteasa buruenilor etc. Planta întreagă, însă mai cu samă fructele sale sânt foarte toxice din cauză, că conțin *Atropină* și *Hyoscyamină*. Este de remarcă însă, că erbivorele și granivorele se pot nutri cu frunzele și cu bacele acestei plante fără să se otrăvească. Omul se poate însă intoxica mănncând carnea unui iepure sau porumbel, care s'ar fi nutrit cu frunze sau bace de mătrăgună. *A. Belladonna* L. din cauza principiului său activ *Atropina* se întrebuințează în medicină în contra diverselor boale nervoase precum și la boalele de ochi. Mătrăguna se cultivă pentru a se extrage alcaloidul *Atropina*, care este un medicament prețios, mai ales pentru operațiunile chirurgicale ale ochiului. [Z. C. P.]

Atrophia, (*grec.*) scăderea în masă și mărime fie a corpului întreg, fie a unora din organele sau elementele ce-l compun; se întâmplă în unele boale ale nutrițiunii, în casuri de pierderi mari de sânge, în boale însoțite de febră, etc.

Atrophia, corp sau organ care presintă o stare de *A.*

Atrophia cerebri, micșorare în greutate și volum a creierului, produsă prin regresiuinea și distrugerea substanței nervoase; se întâlneșce în unele boale mentale și adeseori la bătrâni.

Atrophia progressiva musculorum, disparițiunea (secarea) succesivă a mușchilor voluntari. Mai întâiu la mână apoi la braț, antebraț etc.; mai pe urmă mușchii extremităților inferioare. Pacientul pierde succesiv posibilitatea de a se mișca. Morb al medulei spinării, câte odată după morburii infecțioase: typhus, scarlatină etc.; uneori la intoxicațiuni cu plumb.

Atropina, alcaloid extras din rădăcina uscată a beladonei (v. *Atropa*); cristalizează în formă de ace mici, puțin solubile în apă și foarte solubile în alcool sau chloroform; nu miroasă, e amară și foarte venimoasă; se foloseșce ca medicament la boale de nervi și ochi; dilatează pupila și accelerează circulația sângelui; este antidotul morfinei.

Atjia, (*Atjin*, *Atjeh*, engl. *Acheen*), provincie olandeză în Sumatra nord-vest., 51.100 km². și 445.000 loc., mai toți indigeni. Capitala *A.*, odinioară Sultanat de sine stătător, după lupte sângeroase (1873—79) fu cucerită de Olandezi.

Attaca, (*mus.*) însemnează: începe, duce mai departe, și este o expresiune, care se pune de regulă la finea unei părți dintr'o compozițiune mai mare, indicând, ca partea viitoare să urmeze imediat.

Attaché, v. *Ataşat*.

Attalea HBK., (botan.) gen de Palmier din tribul Coccothaceae, ce creșce în America tropicală

și subtropicală. Unele specii se cultivă la noi în florării, s. e. *A. fumifera* Mart. din Brasilia, care e importantă și ca plantă textilă. Fructele lor sânt mari și deosebit de oleaginoase. [A. Pr.]

Attallo, v. *Orlean*.

Attalos, 1) *A.*, unchiul Cleopatrei, (una din femeile lui Filip II., regele Macedoniei, care deveni soția acestuia pe când trăia încă Olimpia, mama lui Alexandru cel Mare. În timpul festinului nunții *A.* pronunță o insultă la adresa Olimpiei, care determină fuga acesteia dimpreună cu fiul său). Numit comandant al avangardei macedonene în contra Persilor, *A.* trecu în Asia. Puțin după aceasta Filip II. fu asasinat. Atunci *A.* voi să ridice pe tronul Macedoniei pe nepotul său, fiul Cleopatrei. Spre acest scop el se unii cu Parmenion, sorcul său și unul din cei mai însemnați generali macedoneni. Voi chiar să se alieze cu Demostene în contra lui Alexandru cel Mare; dar fu părăsit în cele din urmă de socrul său, Parmenion, care trecu pe partea lui Alexandru. *A.* muri apoi asasinat. 2) *A.*, numele mai multor regi ai Pergamului (v. ac.) 3) *A.*, un filosof stoic, care a trăit la Roma pe vremea lui Tiberiu și a fost învățătorul filosofului Seneca. 4) *A.*, martir creștin din Pergam. A trăit pe la începutul secl. II. A predicat creștinismul prin Galia. Din ordinul împăratului Marc Aurel, se dice, că a fost aruncat în groapa fiarelor selbatice, dimpreună cu alți creștini din Lyon, pentru-că nu a voit să-și abjure credința. [G. T. Buzoianu.]

Attâr, *Ferid-eddin A.*, poet persian, n. 1119 în Nișapur. A scris mai multe opere, între cari: »Pend-N-âme», (*Cartea sfaturilor*); »Mantik at-tair», (*discurs pasăresc*) etc. † 1230.

Attelage, (*franc.*) cai înhamăți la trăsură ori la tunuri, caii de ham ai artileriei.

Attenhofer, *Carol*, compositor, n. 5 Maiu 1837 în Wettingen (Elveția), organist în Zürich, cunoscut prin compozițiunile sale pentru cor de bărbați.

Atter, *lacul*, (s. l. *Kammer*), în Austria sup., lung de 18, lat de 4 km. și adânc de 171 m.; se scurge prin Ager.

Atterhem, *Petru Daviul Amadens*, poet liric svedian, n. 1790; profesor la universitatea din Upsala 1807 înfimțat societatea poetico-critică »Aurora», pentru a elibera literatura de clasicismul francez și a-i da un avânt național. În poeziile mai mici, (ca »Dorul meu — Mina Önskningar») e nemeșugnit și natural; alte poezii sânt influințate de filosofia lui Schelling și de prea mult romanticism. (*Florile — Blommorna*, un ciclu de romanțe.) Ser.: »Insula feriicrii» (*Lyksalighetens Ö*), poem epico-lirico-dramatic. Cuprinde părți lirice de mare frumusețe poetică, ca: »Cântecul filometei», »Cântecul vânturilor» etc. Ca filosof cercă a uni principiile filosofice cu creștinismul. † în Upsala 1855. [Dr. E. C.]

Attic, ce se referă la Attica și cu deosebire la capitala aceleia Atena (centrul vieții culturale a Grecilor vechi); elegant, ingamoaș. *Sare attică*, glumă delicată, sarcasm fin.

Attic, etăgel sub streșină, care face caș ^{1/3} din înălțimea etăgelui imediat inferior. Adeseori *A.* este partea de construcție, ce se adăugă preste coronamentul casei, în loc de balustradă, cu scop de a pute da clădirii un aspect mai

maiestos în fațadă. Deosebirea între cele două A. este, că primul e totdeauna cu ferestri, iar al doilea numai decorativ cu tăbli, figuri etc.

Attica, provincie în Grecia antică, peninsula la sud-estul vechii Ellade (Hellas), circa 2200 km².; muntoasă (Kitharon, Parnes, Pentelikon, Hy-mettos, Laurion), săracă în apă, dar cu o climă domoală și sănătoasă; teren de timpuriu cultivat (după tradițiune mai întâiu prin Kekrops), bogat în masline. Capitala Atena. A. avea 174 localități (Deme) și ca. 700,000 loc. pe timpul de înflorire. Nomarchia actuală a A.-ei împreună cu Beoția e de 6306 km²., cu 257,764 loc.; capitala Atena.

Atticism, dialectul Atenienilor vechi, cel mai distins al Elladei; apoi nisuiții scriitorilor de a scrie în dialect attic (de aici atticisti); delicatete și finețe în stil și vorbire.

Atticus, *Titus Pomponius*, scriitor roman, n. 109 a. Chr.; trăi în Atena 86—65 (de aici numit A.), apoi în Roma, dedicat cu totul științelor; întreținut legături prietenești cu cei mai vestiți bărbați ai timpului său, în special cu Cicero, care-i adresă mai multe epistole («Epist. ad A.»); scrierile lui au pierit. † 32 a. Chr. Biogr. de Cornelius Nepos. Cf. Boissier. «Cicéron et ses amis», ed. VII. Paris, 1884.

Attila, cel mai puternic rege al Hunilor. Germanii l-au numit Etzel. Nu i se scie locul și anul născerii. E cert, că pe tatăl său l-au numit Mundzuk, și că unchiul său Rof (Roas, Rogilas), mituit prin împ. bizantin cu rang de general imper. și apanagi, a trimis pe nepotul său A. de chizeș în orașul Novae, de lângă Dunărea inf., unde a făcut cunoștință cu Aëtius, marele său rival, dar a pătruns și în slăbiounile imperiului resăritean, ce era în decadență. După moartea lui Rof, domnia a trecut la A. și fratele său Bleda, dar A. a ucis pe Bleda. Primind dela un păstor hunic o sabie, despre care s'a afirmat, că a căzut din ceriu, A. a crezut în misiunea sa de a stăpâni lumea. A. subjugat mai multe seminții germane și slave, pe Acacirii de lângă Don, în apus Burgundia; după aceea a atacat continuu imperiul bizantin. 447 a ajuns până la Termopile. Imperiul strimtorat i-a plătit 6000 punți de aur, afară de aceea 2100 punți contribuțiune anuală. Dar A. nu s'a îndestulat, ci a pretins ridicarea contribuțiunii și cedarea unui mare teritoriu imperiului. Împăr. Teodosiu II. în desperațiunea sa, la sfatul omnipotentului favorit al său Chrisaphios, a hotărât să scape de A. prin asasinare. Și-a găsit omul în persoana lui Edico, un nesațos fruntaș hunic. În 449 a pornit legațiunea împăr. dimpreună cu Edico. Conducători au fost senatorul Maximinos și grefierul său Priscos, cari spre norocul lor n'au fost inițiați în complot. Edico însă a descoperit lui A. planul, care apoi ceru capul odiosului Chrisaphios și urcarea contribuțiunii. Priscos descrie curtea și năvaurile lui A.; a fost de statură mijlocie, trunchios și foarte serios. Curtea i-a fost situată în câmpia Ungariei. După moartea lui Theodosiu, A. a pretins contribuțiunea și dela împ. Marcian, dar acesta i-a respuns, că aur are numai pentru amici, iar pentru inimiți — fier. 451 și-a pornit A. oștirile în contra imperiului apusan, s'a întâlnit cu Aëtius pe câmpul Catalaunum în Iulie aceluiași an. Aici și-a măsurat puterile apusul

creștin cu resăritul păgân. A. a fost bătut. S'a retras neconturbat, pentru-că oastea lui Aëtius s'a disolvat după luptă. 452 a năvălit asupra Italiei nordice. Ruinele Milanului, Vronei, Paviei, Aquileei i-au arătat urma. Locuitorii acestor orașe s'au refugiat în lagunele Mării Adriatice, întemeiând astfel Veneția. Toată lumea creștină se gândia cu groază, că A. o să atace Roma, dar el, la rugarea curajosului pontifice Leon I., precum din considerațiuni strategice, s'a retras amenințând, că în anul viitor are să vină din nou, însă în iarna anului 453, când își înmulți numărul soților sale cu principesa din Burgundia, Krimhilda, în noaptea ospetului a murit subit. După moartea lui A. s'a descompus imperiul hunic.

[T. F.]

»**Movilele lui Attila**« sau movilele cumane, ridicături de năsip între Tisa și Mureș, formate de apa ce acoperea odinioară șesul cel mare al Ungariei; s'au numit astfel, fiind-că se credea că A. le-ar fi ridicat, s'a dovedit însă, că nu sânt făcute de mâni omenesci, ci de apă.

Attis, fiul zeiței Chybele la Greci, (Magna Mater la Romani). Cultul lor din Pessinus în Phrygia la 207 a. Chr. s'a adus la Roma. Chybele apare ca mama pământului fructuător, iar A. ca zeu universal de soare, de aci predicatul lui Pant-helios, și cultul lui se refere la desvélirea naturii în primăvară și la învierea luminii, învierea ei din întumecul de iarnă și de noapte. Serbătoarea lui A. s'a ținut din 22—27 Martie. A. se înfățișează ca păstor tânăr cu bâta de păstor și berbecule lângă el. El represintă soarele de primăvară în zodia berbecului (v. Adonis și Ammon). [Atm.]

Atwood, (pron. ättwudd) *George*, fizician englez, n. 1745, profesor de fizică în Cambridge, † 1807. A inventat o mașină pentru a măsura iuțea căderii corpurilor.

Au, semnul aurului în chimie.

A. u., *anno urbis*, anul dela zidirea Romei.

Aubade, (*franc.*) formă de cântec de amor în evul mediu. Se cânta dimineața, (de aici numele, aube = aurora), prin ce se deosebesco de serenade.

Aube, (pron. ob), afluent din dreapta al râului Sena, isvoresce în platoul de Langres și se varsă aproape de Romilly; lung. 225 km. După acest râu își ia numirea *departamentul A.*, o parte a Champagnei, 6025 km²., 255,548 loc., 5 arondismente. Capitala *Troyes*.

Auber, *Daniel François Esprit*, compozitor, n. 1782 în Caen (Francia), † 1871, școlară al lui Cherubini și al lui Boieldieu; din 1842 succesor al lui Cherubini ca dirigent al conservatorului din Paris, unul dintre cei mai distinși compozitori francezi de opere. Cel mai însemnat op al său este: »Muta di Portici«.

Aubervilliers, opid spre nord dela Paris, lângă canalul St. Denis, 22,223 loc. (1886). Fort.

Au besoin, (*franc.*) la cas de necesitate; clausulă pe cambii, prin care se indică o adresă de necesitate (v. ac.)

Aubigné, *Theodor Agrippe d'*, latinisat *Albinaeus*, scriitor francez, n. 1550, bărbatul de încredere al lui Henric IV., guvernor al insulei Oléron, mai târziu vice-admiral al Guinei și Bretagnei; a fost judecat de patru ori la moarte, dar s'a refugiat la Goneva, unde muri 1630. A scris:

»Histoire universelle 1550—1601«, (1616—20, 3 vol.); »Histoire secrète«, (1729—31, 2 vol.); »Tragiques«; »Aventures du baron de Fœnesté«. Fiul său *Constant d'A.*, a fost tatăl marchisei de *Maintenon*.

Auburn, (pron. abörn), 1) A., oraș în statul nordamerican New-York, 25,858 loc. (1890). În temnița din A. s'a introdus pentru primadată *sistemul a-ic*, (noaptea arest singular, ziua ocupațiune comună în tăcere). 2) A., oraș în statul Maine, 11,250 loc. (1890).

A. u. c., prescurtare pentru *anno urbis conditae*, tot asemenea și pentru *ab urbe condita*, dela întemeierea cetății (Roma).

Aucassin et Nicolette, vestit roman frances din secl. XIII., descrie în versuri și în prosă aventuri amoroase. A servit de subiect la opera A. et N. a lui Grétry.

Auch, (pron. oș), capitala depart. francez Gers (Gascogne), lângă Gers, 12,782 loc. Archiepiscopie.

Auchenia, specie de cămile, v. Lama.

Auckland, (pron. aclend), 1) capitala provinciei cu același nume în Noua Zeelanda (Australia), situată pe un istm al Insulei Nordice, 60,000 loc. (1889); episcop anglican și catolic. 1889 intrară în portul A. 333 corăbii de 197,353 tone; 2) insule, la sud dela Noua Zeelanda, 509 km. delocuite. Stațiune însemnată pentru vântul balenelor.

Auckland, *William Eden*, lord englez, n. 1745 și † 1814; a jucat rol ca diplomat, în special ca ministru plenipotențiar în Franța, Spania și Olanda. Fiul său *Georg Eden*, n. 1784 și † 1849, a fost valoros politician; ca guvernor al Indiei estice a purtat resboiu nenorocos (1838) cu Afghanistan.

Aucțiune, (*lat.*) licitație, vindere prin meaz. (V. licitațiune).

Auctor, (*lat.*) cel ce face ceva, mai cu samă cel ce compune o carte sau vr'o lucrare artistică. (V. autor.)

Auctorati, în Roma ant. oameni tocmiiți cu plată pentru anumite servicii; militari, gladiatori etc.

Aucuba L., (botan.) gen de plante lignoase cu frunze purpuri verzi, din familia Corneelor, răspândit în Japonia, China până în Himalaia estică. Cea mai cunoscută specie e: *A. japonica L.*, cultivată la noi în varietăți diverse. [A. Pr.]

Auđ, simțul prin care percepem sunetul. Undulațiunile sunetului atingând timpana, se propagă prin oscioarele auđului, prin cavitatea timpanica până în labirint la organul lui Corti, unde se termină nervul acustic, care conduce impresiunile primite aci la creier. În casuri de iritațiune patologică a nervului acustic, sau a creierului, se nasc câteodată senzațiuni acustice subiective și din acestea halucinațiuni acustice (v. urechea).

Aude, riu litoral în Franța de sud, isvorește în Pireneii estice, și se varsă în Marea Mediterană; lungimea de 208 km. După el se numește *depart. A.*, care face parte din Languedoc, 6341 km², 317,372 loc. (1891), 4 arondismente. Capitala Carcassonne.

Audh, una din prov. engl. nord-vestice în India estică, teren productiv cu populațiune deasă; 62,795 km², 11.387,741 loc. Capitala Lakhnau.

Audhumbia, în mit. nord-germană o vacă, care când s'a creat lumea, a eșit din mare cu uriașul primitiv, Ymir, ca primele ființe viețuitoare. A.

a avut 4 ugere, din cari curgea laptele, care a servit pentru nutrirea lui Ymir (v. Abudad, Apis, Astarte). [Atm.]

Audiența, (*lat.*) întrarea (spre a fi auđit, adevă ascultat în persoană) la un monarch sau la un ampoiostat înalt. Dreptul de a merge la A. era de mare însemnatate într'un timp, când regimul era absolutistic, ca s. e. sub împăratul Iosif II., pe când într'un stat constituțional, fiind toate afacerile private și publice date în cărmuirea oficiilor, nestrămutaveră decât în mod legal, acest drept devine un simplu act de ceremonie.

Audiffret-Pasquier, *Edme Armand Gaston*, duce, bărbat de stat franc., n. 1823; 1845 auđitor în consiliul de stat; 1848 s'a retras din viața publică și aparține pe timpul imperiului opoziției orleaniste; 1871 a fost ales în adunarea națională, unde se distinse ca contrar violent al bonapartismului; 1874 vice-președinte, 1875 președinte al adunării naționale; 1876 președinte al senatului. Aci el a fost conducătorul republicanilor moderați și a silit ministrul ducelui de Broglie să se retragă; 1878 A. a fost ales membru al Academiei franceze.

Audiometru, (*sonometru*), aparat cu ajutorul căruia se determină sensibilitatea urechii. Determinarea se face prin mijlocirea microfonului și a telefonului.

Audiphon, (*grec.*) aparat acustic pentru oameni cu auđ slăbit, construit de Graydon. A. consistă dintr'un microfon și dintr'un fir de ață legat de lamela lui; de celalalt capăt al firului de ață e legat un mănunchiu de lemn. Mănunchiul de lemn i se pune bolnavului între dinți. Dacă nervul auđului e în stare bună, pe calea aceasta ne putem înțelege și cu cei grei la auđ.

Auđitor, 1) cel ce ascultă, publicul ascultător ori locul unde se află acesta; 2) titlul unei funcțiuni: consilier, asesor. 3) *A. militar*, în A.-Ung. judecător militar, care judecă după legile militare.

Audubon, (pron. Odübon), *John James*, ornitolog, n. 1780, † 1851 în New-York. A studiat cu mult succes traiul paserilor. Scr.: »Birds of America«, (1828—1840); »American ornithological biography«, (1831—1839); »The quadrupeds of North America« și autobiografia sa.

Auer, *Aloisius, cav. de Welsbach*, n. 1813, † 1869, dela 1841 funcționă ca director al imprimeriei imper.-reg. de curte și a statului din Viena; distins prin mai multe invențiuni însemnate pe terenul artelor grafice.

Auer, *lumina*, v. gaz de luminat.

Auerbach, 1) *Berthold*, novelist german eminent; n. 1812 din părinți evrei în Nordstetten. Studia drepturile și filosofia. Opere mai însemnate: »Poveștile sătești« (1843) și »P. s. noue« (1876), în cari descrie în mod original, plastic și atrăgător icoane din viața poporului; e măiestru mai ales în desvoltarea stărilor sufletesci. Luând obiectele din popor, voia să deștepte în el conștiința valorii sale poetice și să atragă atențiunea inteligenței asupra idilicei vieți a țeranului. Operele sale s'au tradus aproape în toate limbile cule. În romanul său: »Pe înălțime« (1873), face o paralelă între viața dela țeară și dela curte. Amintire merită și »Seratele germane«, o colecție de discursuri și conferențe despre Goethe, Uhland, Fichte etc. † 8 Febr. 1882 în Cannes. [Dr. E. Cristea.]

2) *A. Henric*, prof. și senator în Lipsca, n. 1482, † 1543. A ridicat în Lipsca o casă vestită; *curtea lui A.* e centrul târgurilor mari («Leipzig. Messe»); *primăria lui A.*, de care se leagă unele basme despre Faust, a devenit vestită prin scrierile lui Goethe.

Auersperg, 1) *Adolf*, principe, n. 1821. 1871—1879 ministru president în cabinetul constituțional (verfassungstreu) austriac, sub care s'a încheiat pactul cu Ungaria (1867); † 1885.

2) *A., Ant. Alexandru*, conte, cunoscut în literatură sub num. *Anastasius Grün*, cel mai însemnat dintre poeții germani austriaci mai noi; n. 11 Aprilie 1806 în Laibach; † 12 Sept. 1876 în Graz. Trăi mult în Viena. 1848 membru al adunării naționale din Frankfurt; din 1861 membru al casei de sus austriace. Poet filosofic. 1830 »File de amor«, »Ultimul cavalier« (ciclu de romanțe); 1831 »Primblările unui poet vienez«, poesii politice. Toate cuprind tablouri și asemănări admirabile și multă însuflețire poetică; formelor e elegantă. Mai puțin succese sînt poeziile epice »Nibelungii în frac« (1843) și »Călugărul de pe Kahlenberg« (1850). De deosebită frumusețe sînt »Poesiile populare din Kraina«, prelucrate de el (1850). Scrise și o foarte bună caracterizare și biografie a lui Nicolau Lenau. 1864 »Robin Hood«, un ciclu de balade, în care cu măiestrie a prelucrat poeziile engleze populare despre eroul național R. H. Opurile complete 1877, 5 tom. »Viața și poeziile lui A.« de Schatzmayer. Frankf. 1872, 2 ed. 3) *A., Carlos*, principe și duce de Gottsohee, n. 1814, politician austriac, la 1868 pentru scurt timp ministru president în cabinetul burhez (Bürgerministerium); † 1890 în Viena.

Auerstädt, sat în districtul prusian Merseburg, 600 loc. Insemnat pentru victoria Francezilor dela 14 Oct. 1806 raportată asupra Prusiacilor.

Augéas sau *Augéias*, după mit. grecă a fost un principe din Elis, foarte avut în tarne de vite, nenumerate oa norii pe ceruri; în turme erau 12 tauri consacrați lui Helios (deu de soare) și albi ca lebedă, iar un taur numit Phaeton străluccea ca o stea. Curtea lui A. era la râul Menios, și grajdurile lui erau pline de gunoiu dela atâtea turme. Heracles, fiind în serviciul regelui Eurystheus, a căpătat a 6-a poruncă, ca să curețe grajdurile lui A., vedînd însă că e gunoiu prea mult, a sloboțit râul Menios prin grajduri și le-a curățit. Înțelesul mitului e următorul: A. (L. Preller Gr. Myth. II. 200 etc.) e fiul lui Helios, și numele înseamnă: lucitor, strălucitor, și după mit din ochii lui se revărsau raze de soare, ce e o însușire a pruncilor țărilor de soare; turmele, de origine au fost turmele ceresci de stele; curtea lui, curtea cerului, iar gunoiul a fost negura și norii de iarnă, și a venit Heracles, deul luminii și căldurii, stăpînul ploaiei și apei de primăvară, și a curățit curtea. [Atm.]

Augend, v. adaugere.

Augereau, *Pierre François Charles*, duce de *Castiglione*, mareșal și pair al Franciei, n. 1757 în Paris; 1794 general de brigadă; 1796 sub Bonaparte general de divizie; s'a luptat la Millesimo, Lodi, Ceva, Castiglione etc. La 1797 ca comandant al diviziei a 17-a din Paris, a făcut lovitură de stat din 13 Fructidor. 1804 numit mareșal. După abdicarea lui Napoleon I., A. a

trecut pe partea lui Ludovic XVIII. și a fost numit pair. † 1816.

Augler, *Emil G. V.*, dramatic francez; n. 1820. Comedia »La Ciguë« (1844) fû reprezentată cu mare succes, fiind plină de veselie; e o descriere fantastică a moravurilor antice, îndreptată contra indiferentismului egoistic al tinerimei. Cu comedia în 5 acte »Gabrielle« (1853) câștigă un premiu dela academie. Preamărește viața familială. Drama (serioasă) nu i-a succes (»Diane« 1852). Primele produse sînt comedii caracterisătoare, mai târziu, luând subiectul din prezent, scrie comedii cu intrigă. Așa: »Le mariage d'Olymp« (1855). Din cele mai succese este comedia în prosă, lucrată cu I. Sandeau: »Le genre de M. Poirier« (1856), în care cu putere comică persiflează nobilimea scăpătată, comparîndu-o cu burghezimea înavuțită. Mai scriso piese satirice contra materialismului, amestecului religiei în politică etc., 1851 și opera »Sapho«. Criticii francezi ridică universalitatea talentului său și spiritul de observație; scăderile în caracterizare și în motivarea psihologică le îmbracă și acopere cu frumșeta formei externe. Colecție: »Théâtre«, Paris, 1857, 6 tom. Din poeziile lui satira: »La Langue« e contra advocaților dela 1848. [Dr. E. Cristea.]

Augit, mineral, piroxen aluminos, verde închis, negru; în roce eruptive basice, s. e. diabaze, melafire, basalt etc.; var: fassait, omfacit.

Auglita, rocă eruptivă neovulcanică, formată de augit, magnetit și materie vitroasă; accesoriu: nefelin, olivin, biotit etc.

Augment, (lat.) adaus, crescere.

Augmentațiune, în musică: 1) lărgirea tmei în fugă; 2) în musică mensurală contrarul diminuțiunii, adecă restabilirea valorii prescise a notelor.

Augsburg, capitala guvernamentului bavarez Șvabia, la împreunarea râului Lech cu Wertach, 75,523 loc. (1890). Edificii mai însemnate: domul (din secl. X.—XIV), casa sfatului (primăria), cu așa numita »sala de aur«, curtea episcopală; în una din odăile acestei zidiri au predat principiul protestanții, la 25 Iunie 1530, împăratului Carol V. »Confesiunea augustană«; arsenalul, museul Maximilian cu însemnate colecțiuni istorice. A. are școale reale, gimnasil, școale comerciale; institute de surdo-muți, cameră comercială și industrială pentru Șvabia; industrie de lână și bumbac, fabrică de mașino și turnătorii de fier. În anticitate A. a fost o colonie romană: *Augusta Vindelicorum* (dela 15 a. Chr.) În evul mediu cel mai însemnat centru de negoț (Fuggi și Velsi); dela 1806 încorporat la Bavaria.

Augsburg, lupta dela A. La 955 Maghiarii, chieamați de Conrad, rivalul regelui germ. Otto, năvăliră sub conducerea lui Bulcs și Lehel din nou în Germania și începură a asedia cetatea A., fură însă surprinși de regele german Otto, care împacîndu-se cu Conrad, veni în ajutorul cetății, și respingînd pe Maghiari pe câmpia râului Lech, lângă A., îi bătă stranic; mulți se înneacă în Lech, alții fugind fură omoriți de țerani, și iarăși alții au ars în satele aprinse de ei. Se dice, că numai 7 inși au scăpat din oastea maghiară, cari au dus veste celor de acasă despre desastrul suferit. Pe aceștia i-au

numit Maghiarii »ungurași plouați« (Gyász-magyarakák).

Augst, două localități elvețiene lângă Rin, despărțite prin râul Ergolz: *Kaiser A.* și *Basel A.* Ruine ale coloniei romane Augusta Rauracorum.

Auguri, la Romani au fost un colegiu de proofi, cari din anumite semne profetiau cele viitoare. E o instituțiune veche italică și introducerea ei se atribuie mai ales regelui Numa, și numele mai vechiu latin e Auspices (v. ac.). Semnele de profetie le explicau acuși din sburatul și strigătul paserilor, anume: de corbi, cioare, uli, vulturi și altor paseri sacre, și în deosebi din mâncatul puilor; acuși din unele fenomene atmosferice, anume din fulger, tunet, căderea stelelor etc., căci din aceste semne se scia voința țeilor și A. se considerau de interpreții voinței țeilor. Acțiunea s'a numit *augurium* sau *auguraculum* și s'a ținut îndeosebi pe deal în cetatea (arx) capitolină, ca ei să vadă orizontul Romei, și din activitatea lor s'a desvilit o învețătură sistematică. [Atm.]

August, una din cele 12 luni ale anului. La Romanii vechi anul s'a început cu luna lui Martie și de aci începând, luna a șesea s'a numit: *Sextilis*, dar senatul în anul 8 a. Chr. a decis, ca *Sextilis* pe viitor să se numească: Augustus, după numole împăratului de atunci Octavianus Augustus. Mai târziu începându-se anul cu luna lui Ianuarie, A. în an e luna a opta. La poporul nostru se numește și Mășalar. În A. soarele intră în constelațiunea virginei. Temperatura este ceva mai mică decât în Iulie, în mediu face pentru Europa mijlocie 18° C.

August, 1) *A. iunior*, duce de Braunschweig-Wolfenbüttel (1634—66), n. 1579; și-a câștigat frumoase merite pentru țeara sărăcită prin reșboiul de 30 ani; a întemeiat vestita bibliotecă de Wolfenbüttel; † 1666. 2) *A. Paul Frideric*, duce de Oldenburg (1829 până 1853), n. 1783, a dat ducatului său o lege fundamentală nouă, revisuită și de reprezentanța țerii; † 1853.

PRINCIPI DE PRUSIA.

3) *A. Wilhelm*, fratele lui Frideric cel Mare, n. 1722; dovedind puțin talent militar cu ocaziunea retragerii armatei lui Fr. c. m. din Boemia (1757), fu aspru dojenit de acesta, din care cauză s'a retras din armată; el este strămoșul actualii linii domnitoare de Hohenzollern. † 1758. 4) *A. Frideric Wilhelm Enric*, nepot de frate al regelui Frideric cel Mare, n. 1779; a luat parte însemnată în luptele contra lui Napoleon I. ca comandant de brigadă și corp; și-a câștigat merite prin organizarea artileriei prusiace. † 1843.

PRINCIPI ELECTORI DE SAXONIA.

5) *A.*, al doilea fiu al ducelui Enric piosul, n. 1526; la demnitatea de principe elector ajuns la 1553; deși luteran nu s'a opus influenței catolicismului în țeara sa. Prin ameliorarea agriculturii, industriei, comerțului și montanisticii a ridicat bunăstarea populațiunii. † 1586. 6) *Frideric A. II. cel Tare*, fiul al doilea al principelui Iohann Georg III., n. 1670 în Dresda; principe elector ajuns în 1694, după moartea fratelui său George IV.; trecând la catolicism

și mituind aristocrațiunea polonă, fû ales (1697) de rege al Poloniei, dar după pierderea luptei dela Pultusk (1702) în contra lui Carol XII., a fost detronat de către parlamentul polon. Silit să abdică formal de coroana Poloniei, a recăștigat-o după desastrelle și moartea lui Carol XII. A fost donnitor iubitor de pompă și lux. Dela multeletre metrese i-au ramas mai mulți copii. † 1733 în Varșovia. 7) *A. III., Frideric*, fiul celui de mai înainte, n. 1696, a domnit în Saxonia 1733—1763. S'a născut ca protestant, dar mai târziu a trecut la catolicism. La 1733 a fost ales de rege al Poloniei, dar abia la 1736 a fost recunoscut ca atare prin congresul de pace din Varșovia. În reșboiul prim silesian a stat pe partea Prusiei, iar în al doilea pe partea Austriei, temându-se de crescerea prea mare a influenței prusiace. Alianță secretă, ce a încheiat cu Austria, l-a încurcat și în reșboiul de șapte ani; armata saxonă a trebuit să capituleze la Pirna (1757), iar A. să se refugieze în Polonia. † 1763 în Dresda.

August, *G.*, general austriac, la 1849 ca comandant al Albei-Iuliei, a apărât această fortăreață cu multă bravură contra atacurilor și asediului insurgenților. † 12 Martie 1852 în etate de 79 ani.

Augusta, numele mai multor cetăți fondate de împărații romani, s. e. *A. Praetoria*, acum Aosta; *A. Rauracorum*, acum Augst (Basel-Augst); *A. Suessionum*, ați Soissons; *A. Taurinorum*, acum Turin; *A. Trevirorum*, ați Trier; *A. Vindelicorum*, ați Augsburg.

Augusta, (*Agosta*), port în prov. sicil. Syrakus, 12,210 loc. La 22 Apr. 1676 victorie maritimă a Francezilor asupra Spaniolilor și Olandezilor.

Augusta, 1) *A. Maria Luisa Catharina*, soția împăratului german Wilhelm I., n. 1811, ca fca marelui duce Carol Frideric de Sachsen-Weimar-Eisenach; la 11 Iunie 1829 s'a căsătorit cu prințul Wilhelm, care mai târziu ajunsese pe troul regal al Prusiei și primul împărat al Germaniei. A luat parte însemnată la înființarea și desvoltarea multor instituțiuni de binefacere, spitale etc. † 7 Ian. 1890. 2) *A. Victoria*, soția împăratului german Wilhelm II., cu care s'a căsătorit la 27 Febr. 1881, fca ducelei Frideric de Augustenburg și a prințesei Adelaida de Hohenlohe-Langenburg, n. 22 Oct. 1858 în Dolzig.

Augusta historia, istoria împăraților romani, v. și *Scriptores historiae Augustae*.

Augustana, confesiunea, cea mai însemnată scriere dogmatică dintre cele cari cuprind mărturisirea de credință a bisericii evang.-lutherane, compusă în limba germană și latină de Melancton pe temeiul articolelor din Torgau, cu conlucrarea lui Luther și a altor teologi protestanți, și prezentată în dieta dela Augsburg (25 Iunie 1530) împăratului Carol V., fiind subsemnată de mai mulți principii germani. 1540 făcû Melancton modificări însemnate în ediția latină (*Augustana variata*), mai ales în art. despre cina cea de pe urmă (sf. Cuminecătura), spre a împăca divergențele ivite în această chestiune între Luther și Calvin; mărturisirea aceasta modificată poate fi privită ca acceptată de protestanți în general. Biserica protestantă, care urmează această mărturisire, se numește pe sine de *confes. aug.* Sașii din Transilvania

au primit confesiunea A. prin stăruințele lui Ioan Honterus (v. ac.)

Augustana, pacea, convenția încheiată între catolici și protestanți în dieta adunată la Augsburg 1555. În înțelesul ei cele două confesii aveau să se ferească de ori ce măsură violentă una în contra celeilalte. Pacea aceasta nu a fost durabilă.

Augustin, Aureliu, unul dintre cei patru mari doctori ai bisericii creștine apus., n. 354 d. Chr. în Tagasta Numidiei, din tată păgân și din mamă (Monica) creștină. Educația primă a primit-o dela mamă-sa în spirit creștin, în direcție manicheică. La 387 dimpreună cu fiul său natural Adeodat, a fost botezat de către eppul Ambrosiu. A murit ca episcop în Ipona (Hippo) în Africa la 430 d. Chr. Scrieri: a) filosofice: Contra academicos; de vita beata; de ordine; Soliloquia; de immortalitate; de quantitate animi; b) dogmatice: de vera religione; de fide et symbolo; Enchyridion de fide, spe et caritate; de Trinitate; de civitate Dei; c) polemice contra Manicheilor; contra donatiștilor; contra pelagianilor; d) exegetice morale și ascetice; e) practice: de catechizandis rudibus; Sermones; f) Epistolae. A. de către bis. catol. a fost pus între sfinți. Ca episcop a combătut cu agerime și efect în dispute publice, sinoade și în diverse opuri neperitoare pe Manichei, Donatiști, Pelagianii și alți eretici ai timpului său. În operele sale de cuprins dogmatico-polemic și exegetic tratează cele mai subtile chestiuni și propune cu precizie doctrina bisericii despre păcat, grație, liberul arbitriu și predestinațiune. Opu său »De civitate Dei« e o apologie istorico-dogmatică a creștinismului față de spiritul inamic al lumii. (Cf. A. Grama, Istoria bis. Blaj, 1881; Teodorescu, Istoria filos. Uiberweg II.; Alzog, Patrologie.)

Augustin, 1) *A. Cristian*, poreclit »ab Hortis«, n. în Kesmark (cottul Spiș) la 1598, medic personal al împăratului Ferdinand II., a înființat în Viena grădina botanică, de unde porecla amintită. 2) *A. Vincențiu*, general austriac, n. în Pesta la 1780, s'a distins în resboaiele cu Franca; a reorganizat artileria; dela 1848 a condus clădirea arsenalului din Viena; † 1859.

Augustiniani, ord călugăresc al bisericii latine; s'a format în secl. XIII. din mai multe congregațiuni călugăresci. Martin Luther încă a fost Augustinian, mai înainte de ce s'ar fi hotărît a reforma biserica. Odinioară ordul acesta fusese foarte extins, dar reformațiunea, revoluția franceză și secularisările i-au redus extensiunea.

Augustus, Gajus Iulius Caesar Octavianus, primul împărat al Romanilor, fiul lui Gajus Octavius și al Ateii, nepoata lui Iulius Caesar după sora sa Iulia; n. 23 Sept. 63 a. Chr. Vestea morții lui Caesar (15 Martie 44), care îl adoptase prin testament, a primit-o la Apollonia în Illyria, unde studia retorică la Apollodor; îndată grăbi la Roma, unde domnia cu putere aproape absolută consulul M. Antonius, care refușă a-i preda lăsmământul lui Caesar. Dar A. sciù să câștige senatul și pe veteranii lui Caesar, în deosebi cu ajutorul lui Cicero, care credea că servește interesele republicei. M. Antonius fù bătut în *resboiul mutinensic* (43), dar în curând se împacă cu A., formând cu acesta și cu Lepidus al doilea triumvirat (finea lui Oct. 43).

Armata triumvirilor bătù apoi pe republicani sub Cassius și Brutus la Philippi în Macedonia. Triumvirii împărțiră imperiul roman între sine: Antonius căpătă estul, A. vestul, Lepidus provinciile africane; Italia trebuia să rămână neutrală. Fulvia, soția lui Antonius, în conțelegere cu Lucius Antonius, a pus la cale contra lui A. așa numitul *resboiu perusinic* (41), dar Agrippa, generalul lui A., nimici armata inimică, dând pradă flacărilor și orașul Perusia. Numai prin moartea Fulviei s'a evitat isbușcirea unui resboiu între A. și Antonius; pactul dela Brundisium (40) a împăcat din nou pe triumviri. A. lărgi sfera puterii sale prin învingerea lui Sextus Pompejus (36) și prin delăturarea lui Lepidus. La 32 exoperă declararea de resboiu contra lui Antonius, pe care îl bătù la Actium (31) și îl fugări în Egipt, unde acesta se sinucise, asemenea și regina Cleopatra. A. declară Egiptul de provincie romană. Astfel ajunse A. a fi singurul stăpânitor al vastului imperiu și exoperă dela senatul reformat după intențiunile sale denumirea pe viață în funcțiunile cele mai însemnate. La 27 a fost înzestrat cu titlul »Augustus«, mai târziu sinonim cu împărat. A. a domnit cu multă înțelepciune și mare moderațiune, redând imperiului pacea și forța veche; a reformat senatul, a îmbunătățit legile imperiului, favorisând îndeosebi căsătoriile (Lex Iulia și Lex Papia Poppaea), și a reorganizat armata, introducând o severă disciplină; imperiul l-a lărgit prin supunerea restului de popoare din Spania, Illyria, Dalmația, Pannonia și Germania vestică, numai în aceasta din urmă au suferit legiunile sale sub Varus o mare înfrângere (9 d. Chr.) (v. Arminius), care i-a cauzat multă amărăciune. A. avuse trei femei: întâiu pe Clodia, apoi pe Scribonia, dela oare avu pe fca sa Iulia, și în fine pe Livia, soția despărțită a lui Tiberius Claudius Nero. † 19 Aug. 14 d. Chr. în Nola (Campania), lăsând mostenitor pe fiul său mașter Tiberius. [B.]

Cultrul lui A., ca *Deus* și ca *Deus* a fost pregătit și introdus parte de el însuși, parte de lingușitorii săi. A. a zidit templu pentru *Divus Iulius* (Caesar) ca pentru un *deu*, și se șieca că ginea Iulia (a lui Iulius Caesar, de care s'a ținut și A.) purcede dela țina Venus și dela Aeneas. A. la început a primit ca în Roma să fie venerat numai ca *Genius*, iar în imperiu ca *Deus*, dar a suferit ca lingușitorii și poezii să-l numească fiul lui Apollo, viitorul *deu* al *deilor*. După ce a fundat monarchia, în părțile romane ale Asiei s'a venerat lângă *Dea Roma*, și apoi provinciile au început a se întrece introducând cultul lui A.; în Gallia a avut altar comun cu *Dea Roma* și sub regimul său i s'a ridicat mulțime de altare și temple ca unui *deu*. La toate aceste a dat ansă și senatul roman, iar unele au fost inițiate ori introduse de el. Senatul la 27 a. Chr. pe Octavian îl numește A. (grec. Sebastos), titlul cel mai înalt pentru un domnitor și gradul cel mai mare al sanctității personale. A. la 12 a. Chr. a devenit Pontifex Maximus, și prin aceasta a căpătat și puterea religioasă preoțească în mâna sa. La 8 a. Chr. luna Sextilis (a 6-a începând din Martie) se numește Augustus, și ziua întâiu din August se institue și de serbătoare religioasă pentru memoria eternă a împăr. A. și preste puțin

timp, lângă Larí, se ridică și »Genius Augusti« ca deu apărător. După moartea lui (19 Aug. 14 d. Chr.) A. din Roma s'a declarat de Deus (deu) pentru tot imperiul, iar senatul l-a numit Divus, și i-a rânduit o consacrare (v. ao.), ce a ramas în us și pentru cultul altor împărați. Două temple i s'au fundat, unul public, aproape de for, și altul mai mult pentru familia împărătească, afară de aceste și Domus Augusta, fundată în Palatin prin văduva sa Livia. Lui A. i s'au introdus Sodales și ludi augustales în 5—12 Oct., iar în 23 Sept. s'a serbat ziua nasterii sale. Împăratul Tiberius a ordonat ca aceia, cari păcătuiesc în contra sanctității lui A., să se judece la moarte. [Atm.]

Epoca lui A., denumire consacrată prin us pentru perioada de înflorire a artelor și literelor romane; cuprinde timpul trecut dela moartea lui Sulla (78 a. Chr.) până la a lui A. (14 d. Chr.) Proșatori în această epocă au fost: oratorul *Hortensius* — a doua celebritate a elocutenței romane —; neîntrecutul *Cicero*; cronicarul *Caesar*; istoricul *Sallustius*; biograful *Cornelius Nepos*; istoricul-artist *Titus Livius*; eruditul filolog *Varro* și *Vitruvius*, teoreticianul arhitecturii. Poeții din epoca lui A. sînt poate și mai iluștri: epicurianul cugetător *Lucretius*; liricul grațios *Catullus*; *Virgilius* — lebeda din Mantua —, regele poezilor latini; marele liric *Horatius*; elegiacii *Propertius* și *Tibullus* și în fine *Ovidius*, exilatul dela Tomis. Epoca lui A. a fost modelul renascerii și al clasicismului francez, al epocii Medicisilor (Italia) și a lui Ludovic XIV. (Francia).

Aula, 1) în casele eline și romane vechi un loc deschis (curte), încungurată mai tîrziu cu arcade (peristil), servind ca loc de întrunire întregii familii; 2) în basilicele vechi creștinesci spațiul rezervat mirenilor; 3) în evul mediu locuința unoi persoane princiare (d'aci »curte«); 4) în limbajul academic salele universitare pentru întruniri și serbări publice, precum și salele de conferințe ale stabilimentelor de cultură, ca liceele, școalele normale etc.

Aulic, curtean, oficiu sau om de curte; mai ales *consiliar a.*, sfetnic al domnitorului.

Aulich Ludovic, general la honvești și ministru de resboiu, n. 1792; ca oficier tîner a luat parte în ultimele resboai franceze și a fost înaintat până la rangul de subcolonel. În această calitate a fost trimis la 1848 cu regimentul său în Ungaria de sud, ca să opereze în contra Sêrbilor, însă după ce Iellachich a intrat cu armata pe teritorul Ungariei, și guvernul maghiar a rupt toate relațiunile cu Viena, A. a ramas la oștirile, cari se supuseră guvernului maghiar și a fost trimis ca să poată opera contra regimentelor austriace supuse în Ungaria nordică, unde prin tactica sa militară a asigurat Maghiarilor mai multe învingeri, pentru cari a fost numit general (7 Martie 1849). În 7 Aprilie A. împreșură Pesta cu 11 mii oameni, și ținînd pe Windischgrätz o săptămână în neactivitate, a asigurat învingerea lui Górgey asupra armatei împărătesci la Vaț și N. Sarló și eliberarea fortăreții Comorn. La 24 Aprilie A., întrînd cu oastea sa în Pesta, a fost primit cu mare ovațiune. A. a avut parte considerabilă și la reluarea fortăreții Buda, după care a fost numit ministru de res-

boiu. După depunerea armelor la Șiria a fost spînzurat la Arad (6 Oct. 1849). [†]

Aulis, oraș și port în Boiotia, lângă un sin al strimtoarei Euripos; locul de întîlnire al flotei grecesci când a plecat contra Troiei.

Aulos, la Grecii vechi un instrument de suflat, cam asemenea cu flauta. *Aulodie*, cîntare vocală cu acompaniare de flaută.

Aumale, *Eugène Philippe Louis d'Orleans*, duce de A., al patrulea fiu al regelui Ludovic Philipp, n. 16 Ian. 1822 în Paris, 1840 a luat parte la expediția din Algeria ca adjutant al fratelui său ducele d'Orleans; la 1843 ca general de brigadă, i s'a încredințat comanda superioară în districtul Medeah; a condus ca comandant suprem al provinciei Constantine la 1844 expediția contra Biscarei și a ajuns în Sept. 1847 guvernor general al Algeriei. După revoluția din Febr. 1848 și-a depus funcțiunea și a plecat în Anglia, unde s'a ocupat cu studii militare. 1871 a fost ales în Academia franceză și a testat castelul Chantilly Institutului de France. În 1889, după ce a pribegit mai mulți ani ca exilat, s'a reintors în Francia.

Aupa, afluent din stînga al rîului Elba în Boemia, percurge la poalele muntelui »Schneekoppe« selbaticul *abis A.* (cascadă), și se varsă lângă Iaromierz; 82 km. lung.

Au porteur, (*franc.*) la purtător.

Aur, metal, se află în stare nativă în formă de filoane; năsipul rîurilor conține adeseori A. (pulbere), de unde se poate scoate prin spălare (Dunărea, Oltul etc.) Cîteodată A. se găsește în bucăți mari (pepite). S'au găsit pepite până la 80 kgr. (California, Australia etc.) Extracțiunea A.-lui din stînci aurifere se face cu mercuriu, cu care produce un amalgam, la încăldire mercuriul evaporază și A. rămîne. A. este de culoare galbenă cu lustru intensiv, are o densitate de 19.5; se topește la 1035° și topit e de culoare verșue. A. este cel mai ductil metal (sînt foite de A. unde 25,000 abia au o grosime de 1 mm.) A. nu se alterează nici prin aer, nici prin apă, nici prin foc. A. comerțului este un aliagiu de argint sau de cupru.

A. Cooper (*aliagiu Cooper*) se numește aliagiu compus din 16 p. cupru, 7 p. platină și 1 p. zinc. (*Metalul de oglinzi Cooper* se compune din 25 p. cupru, 16.5 staniu, 6 p. platină, 2 p. zinc și 1 p. arsenic.)

A. milanes, firciele de argint aurite pe o parte și lătărețe, cari se întrebunțează la brodat.

A. mosaic, bronz compus dintr'un amalgam de cositor, mercuriu, sulf și țipirig, care se încalcinează ușor; masa obținută are o culoare galben-aurie și servă ca imitație de aurire, fiind inalterabil.

A. musiv, (aur ovresc, bronz neveritabil de aur), sulfură de staniu cristalină cu luciu de aur, care se întrebunțează la aurirea hîrtiei, cartonului etc.

A. sponghios, aur precipitat în forma de burete din soluțiunea de chlorură de aur cu ajutorul acidului oxalic, care se întrebunțează la plombarea dinților.

A. de Mannheim, aliagiu de: cupru 84, zinc 9 și staniu 7; servă la bronzare, avînd o culoare ca a aurului.

A. de Nürnberg, se întrebuințează pentru imitarea aurului, având o compozițiune aproape identică cu *A. de Mannheim*.

Aura, aer, adierea vântului; în medicină pre-simțirea ivirii unui morb (s. e. epilepsie).

Aurantiaceae, (botan.) sin. cu Rutaceae (v. ac.)

Aurar, după pov. rom. e numele unui craiu al smeilor. Cetatea, porțile și palaturile lui sînt toate de aur.

„**Auraria**”, casă de economii, societate pe acțiuni în Abrud (Trans.), fondată la 1887 cu un capital social de fl. 30,000 în 300 acțiuni à fl. 100; Revirement (1895) fl. 2.182,107; depuneri fl. 246.360; fond de rezervă fl. 23.893.

Aurăria, (Grosseria, Minuteria), prelucrarea metalelor nobile la tot felul de obiecte de lux și podoabă. Artă e foarte veche, cuprinde în sine o mulțime mare de deosebite branșe industriale și artistice.

Aurarium, cetate fondată de coloniile romane în apropiere de Olt, lângă comuna Drăgășani, (Rom., j. Vâlcea). V. Zlătărei.

Aurata, numire română dată plantei *Chrysanthemum Leucanthemum* L. (v. ac.) (sau *Leucanthemum* vulgare Lam.)

Aurel, privai în Rom., j. Brăila, între privaiul Filipoiu și Dunărea veche; malurile sale fiind ridicate servă de drum prin baltă.

Aurelian, *Petru S.*, distins economist și bărbat de stat român, n. la 12 Dec. 1833 în Slatina (Rom.), ca descendent al unei familii de origine transilvană; a făcut studii economice în Franția și a fost mult timp director al școalei de agricultură dela Herestreu, lângă București. A. a intrat în viața politică la 1876 și dela 1877 a fost neînterupt membru al corpurilor legiuitoare. În cabinetul Ioan C. Brătianu (Iulie 1876 până Martie 1888) a fost de trei ori (1877, 1882 și 1887) ministru la diferite departamente (lucrări publice, culte, domenii). În Nov. 1895 a fost ales senator al colegiului I. de Prahova, și deputat al colegiului I. de Ilfov; optând pentru mandatul de deputat, a fost ales în (Dec. 1895) president al camerei deputaților. În urma demisiunii cabinetului Dim. Sturdza, M. S. Regele României l-a însărcinat cu formarea unui nou minister, care la 4 Dec. 1896 s'a prezentat camerei și senatului României. De atunci A. a stat în fruntea guvernului român, fiind totodată și ministru la departamentul domeniilor, până la 12 Apr. n. 1897. La 9 Sept. 1871 A. a fost ales membru al Academiei române, în al cărei sin a desvoltat o activitate neobosită; publicist dela 1859 și director al excelentei reviste »Economia națională« (v. ac.), care apare de 20 ani. În această publicațiune și în numeroase alte scrieri speciale s'a ocupat cu probleme de economie politică și cu chestiuni de agricultură și industrie. E economist de autoritate, protecționist al industriei naționale și intervenționist moderat. Scrieri: *Țeara noastră*, schițe economice asupra României, (ed. II. rev. și ad., 1888); *Bucovina*, descriere econ., însoțită de o hartă, 1876; *Manual de agricultură*, ed. IV., 1881; *Catechismul economiei politice*, ed. II., 1874; *Notice sur la Roumanie* (în l. franc.), o descriere a țării din punct de vedere al economiei sale rurale, industriale și comerciale, publicată în colaborare cu A. Odobescu, 1867; *Economia rurală la Români*, memoriu citit Aca-

demiei, 1879; *Monitorul comunelor*, diar de agric. practică, 1861—1863, 3 vol., (publ. ofic.); *Economia rurală*, diar pentru agric., com. și industrii agric., 1876, 1881—1884, 5 vol.; *Revista științifică*, 1870—1882, 12 vol.; Cum se poate funda industria în Rom. și ind. rom. față cu libertatea comerțului de importațiune, 1881; *Schițe asupra stării econ. a Rom. în secl. XVIII.*, 1881; *Expozițiunea naț. de arte și ind. dela Moscova*, 1883; *Politica noastră comercială față cu convențiunile de comerț*, 1885; *Viitorul nostru economic*, 1890; *Politica noastră vamală*, 1890. A. e membru al mai multor societăți savante din străinătate, comandor al legiunii de onoare și al altor orduri rom., rus. etc.; mare proprietar.

Aurelianus, *Lucius Domitius*, împărat roman, n. 214 d. Chr. din nisce țărani din Sirmium (Pannonia) și a ajuns la trou din simplu soldat, fiind adoptat de *Claudiu II.* și recunoscut împărat la moartea acestuia (270). El bătă pe *Goți*, *Marcomani*, *Sarmați*, *Vandali*; prinse pe *Zenobia*, regina *Palmirei* (273); repuse pe pre-tendentul din *Galia*, *Tetricus*, obținând astfel un mare triumf. Liniștit de toate părțile se apucă a înfrumșa Roma, a face reforme în imperiu, și a întări granița dunăreană, părșind milităresce *Dacia* și strămutând legiunile și slujbașii în *Moesia*. El pornise o expediție și împotriva *Perșilor*, dar pe cale fū ucis de un libert al său (275). Spre sfîrșitul domniei el începuse a persecută pe creștini. *Flavius Vopiscus* a scris viața lui *Aurelian*.

Aurelius, *Sextus Victor*, istoric roman din secl. IV, a ocupat funcțiuni înalte pe timpul împ. *Iulian* și *Teodosiu cel Mare*. A scris opul: »*De Caesaribus*«. Lui i s'au atribuit și unele opere din seclii mai târșii ca: »*De viris illustribus urbis Romae*«, »*Epitome*« ș. a.

Aurette de Paladines, general franc., n. 1804, comandant în reșoiul crimeic la 1854, nui întăiu ca general de brigadă, apoi la *Sebastopol* ca divisionar; mai târșiu a fost comandantul *Marsliei*, iar în *Maiu* 1869 fū pus în disponibilitate. 1870 a fost comandant suprem al armatei dela *Loire*. A. a luat parte foarte activă în reșoiul din 1870—71. În 9 Nov. 1870 a învins la *Coulmiers* și a ocupat *Orleansul*. Ca membru al adunării naționale din *Bordeaux*, după încheierea armistițiului din 28 Ian. 1871, el a combătut continuarea luptei. În *Martie* 1871 a fost denumit comandant suprem al gardei naționale din departamentul *Seinei*; la 1873 a fost pensionat. † 17 Dec. 1877 în *Versailles*. A. a scris: »*Campagne de 1870—71*»; la première armée de la *Loire*«. (Paris 1872.)

Aurengzib, (= *podoaba trombului*), mare-mogul în *India*, 1658—1707, fiul lui *Șah-Dșahan*. Alungând pe tatăl său și ucigându-și frații a ocupat tronul sub numele *Alamgir*, adică învingătorul lumii; prin reșoaipe norocoase a lărgit imperiul și a mărit splendoarea tronului său.

Aureola, (dim. dela aurea corona), cerc luminos, ce se depinge la icoanele sfinților în jurul capului lor; însemnează gloria cerească, de care se bucură sfinții. La icoana s. *Troimi* A. e triumphiulară, simbolisând, că în D.-șeu sînt trei persoane.

Aureus, (*lat.*) monedă de aur de pe timpul împăraților romani, = 25 Denare = 100 Sesterții (28,54 franci); a fost înlocuită cu *Solidus*.

Aurich, district în prov. prusiană Hannovera, 3108 km², 218,120 loc. *Capitala A.*, lângă linia Georgsheil-A., 5640 loc.

Auricula, partea exterioară (pavilionul) urechii.

Auriculat, în botan. numele acelor organe ce au pe de latari unul sau doi mici lobi (auricule) ascuțiți ori rotunși; s. e. limbul frunzelor de Rochița rândunelei etc. Când limbul e A., cele 2 auricule se pot uni prin marginile lor vecine, lăsând pețiolul liber și atunci limbul are forma unui disc susținut de pețiol, așezat pe fața inferioară a lui, în centru chiar, ori excentric, cum se vede la frunzele de Conduru-Doamnei etc., frunze dese *pețiate*. Dacă frunza e sesilă și auriculată, auriculele se pot reuni prin marginile lor interne, îmbrățișând tulpina sau ramura, care pare atunci că străbate frunza, cum se vede la frunzele dese *perfoliate*. [S. Șt. R.]

Aurifabor, *Mihail*, magistrul artelor libere; ca pleban în Șura mică, lângă Sibiu, a compus în secl. XIV. o carte liturgică pentru trebuințele capitolului din Sibiu.

Aurifer, (*lat.*) ce conține aur.

Auriga, (*lat.*) 1) constelațiune în calea laptelui, 66 stele, între cari Capella de mărime I. și alta de mărime II.; 2) cel ce mână caii la alergări în circurile romane.

Auripigment, (*Orpiment As₂ S₃*), un compus al sulfului cu arsen, destul de răspândit în natură, cristalin și amorf, de culoare galbenă-portocalie; se întrebuințează ca culoare în pictură.

Aurire, suflare ori duflare cu aur, poleire, inducerea cu aur a obiectelor metalice și nemetalice. La A. *prin foc* tombacul, folosit mai des ca basă, se arde mai întâiu cu acide în galben, se udă cu soluțiune de nitrat de mercuriu, se îmbracă cu amalgam de aur, se clătesce, se uscă și se înfierbântă, ca să se alunge mercuriul, apoi se clătesce de nou, se freacă cu o perie de aramă și se lustruesce cu piatră roșie (ematită). Poleiala roșie se obține, dacă miem obiectul cald în ceară fierbinte, verde cu amalgam de aur cu conținut de argint. Ca obiectele aurite să fie fără luciu se încăldesc cu un amestec topit de salpetru, alau și sare comună, care desvoaltă chlor și disolvă aur. Pentru evitarea unor inconveniente ale aurirei prin foc, se induc obiectele și prin galvanoplastică cu mercuriu, apoi cu mult aur și iarăși cu mercuriu și în fine se încăldesc. Cuprul are lipsă de mai mult aur decât tombacul, iară aurirea pe argint n'are vicioiuine. Argintul aurit se numește *Vermeil*. Fierul și oțelul se amalgamează prin fierberea cu mercuriu, zinc, vitriol de fier, apă și acid chlorhidric și apoi se tratează ca tombacul. La A. *rece* a cuprului, alamei, tombacului, argintului nou și argintului se freacă metalul luciu cu iască de aur (pânză muiată în chlorid de aur și arsă) cu degetul sau cu un dop de plută, muiat în apă sărată și puțin carbonisat, și apoi se lustruesce cu piatră roșie. Ea e mai puțin durabilă decât A. prin foc, dar mai frumoasă, și de aceea se și aplică pe deasupra la auririle slabe prin foc. La A. *umedă* arama, alama, tombacul, argintul nou, oțelul indus cu aramă, tînicheaua albă se moaie într'o soluțiune subțiată de chlorid de aur sau într'un amestec fierbinte de această soluțiune cu bicarbonat de kaliu, apoi se clătesc, se uscă și se lustruesc.

Dar se obțin tot numai auriri ușoare. La A. verde, lângă chloridul de aur se mai adaugă nitrat de argint. La A. *umedă* a argintului (aurire grecească) se moaie într'o soluțiune de chlorură de mercuriu și aur în acid azotic. Fierul și oțelul se induc mai întâiu cu cupru sau se moaie după tratarea cu acid azotic în soluțiune eterică de chlorid de aur. Această A., care se întărește tot mai mult prin muirea repetită, se prinde mai bine pe oțelul neluciu tratat cu acid azotic. Dar aceste A.-ri nu sînt nici odată durabile. De aceea fierul și oțelul se induc cu cupru și apoi se aplică soluțiunea fierbinte cu bicarbonat de kaliu. Oțelul se și împresură cu o sîrmă cu zinc și se moaie cu el într'o soluțiune de cyanaur în cyankaliu și sulfocyanaliu. La A. *galvanică* se folosese o soluțiune de aur, aur fulminant, chlorid de aur în cyankaliu. Obiectul bine curățit se atîrnă de o sîrmă de platină sau de aramă aurită 1—2 minute în soluțiune, se clătesce, se freacă cu peria în tartru și apă, se clătesce de nou, se uscă și se atîrnă de nou obiectul în soluțiune. Aceasta se repetază din 2 în 2 minute, până ce aurirea e destul de tare. Obiectele lustruite dau o aurire lucie, cele nelucii aurire mată. Conținutul de cupru în soluțiune face aurirea roșie, argintul o face verde. Stratul de aur e mai des ca la aurirea prin foc, dar preste tot se prinde ceva mai puțin. Arama, alama, tombacul, bronzul, argintul nou, staniul, zincul, fierul bătut și fonta, oțelul, argintul, platină și aliajele de aur se pot polei foarte frumos pe cale galvanică. La A. *prin contact*, soluțiunea de A. galvanică se tratează cu chlorură de natriu și se încăldește într'un vas sticlui de fontă. Obiectul de aurit se atîrnă înăuntru și preste el se moaie în lichid o bucată de zinc, care să se atingă de obiect. *Șciul de aur* se lipesce pe fierul și oțelul fierbinte, curățite bine și tratate mat cu acid azotic, fără nici un alt material de legat; adeseori se folosese însă spre acest scop verniu de ambră, culoare de oleiu etc. Și *placarea cu aur* se bazează pe împreunarea mecanică a unui metal străin cu o foiță de aur prin presiune mare. La A. *porcelanului* se întrebuințează aur precipitat din chlorid de aur prin acid oxalic sau vitriol de fier și amestecat cu nitrat basic de bismut ca material de topit; după ardere trebuie lustruit. A. *lucie* (cu oleiu, A. de Meissen) din contră dă direct suprafață lucie. Se obține prin arderea unei soluțiuni de sulfură de aur sau aur fulminant în balsam de sulfur, dar e mai puțin durabilă; deja dacă frecăm obiectul de câteva ori de perul din cap poleiala se duce ca luată de o pilă fină. A. *falsă* e analogă cu inducerea cu alamă. A. prin foc era cunoscută deja în antichitate, la 1403 era oprită vînderea de obiecte aurite de alamă și cupru, ca să împiedece înșelătoria. La 1603 se cunoscea deja A. prin foc a fierului și oțelului indus cu aramă. A. pe cale rece cu iască de aur pare a fi fost inventată în Germania, și la 1698 era cunoscută în Anglia. A. cu ether a oțelului a fost des întrebuințată de Englezi. Toate A.-le umede sînt din timpul mai nou și fură repede înlocuite prin A. galvanică. La 1803 Brugnatelli polei două medalii de argint cu ajutorul pilei Volta și al unei soluțiuni de amoniac cu conținut de sare de aur.

De la Rive publică la 1840 procedura sa întrebuințată deja din 1828. Tot la 1840 Ruolz în Franța și ambii Elkington în Londra luară patente pentru acest mod de A., cari fură perfecționate în Germania prin Elsner și Böttger, în Franța prin Roseleur și Christoffe. A. prin contact fu inventată de Frankenstein în Graz la 1842.

Auri sacra fames, (*lat.*) blăstemată sete de aur. Citat din Vergiliu, *Aeneis*, 3, 57.

Aurliscop, aparat pentru cercetarea internului urechii.

Aurora, roșeața ce se vede în est dimineața înainte de resărirea soarelui; ea provine dela vaporii de apă, ce se află în aer. Vaporii de apă transmit numai culoarea roșie, pe celelalte le absorb. Tot așa se explicoă și roșeața de seara, care uneori bate în galbue, anume când atmosfera e încărcată cu mulți vaporii de apă, încât o parte se străformează în beșicute de apă încă înainte de apunerea soarelui. (V. amurg.)

A boreală, v. lumina polară.

Aurora, la Latini în poeziile mai vechi e fata zăului Sol (soare); pe un denar al giinții Plautia apare ca mânătoare de caii soarelui. A. aji zorile. (V. Eos.) [Atm.]

„**Aurora**“, titlul mai multor publicațiuni periodice române apărute la: Cernăuț, Craiova, Pesta și Tergoviște; mai însemnate: 1) »*A. Craiovei*«, apărută la 1870—73. 2) »*A. română*«, apărută la Cernăuț din Aug. 1881 până la finea anului 1882 odată pe lună, ca organ beletristic-literar al »Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina«, sub redacțiunea prof. Ioan I. Bumbac; în 1883 n'a apărut, iar în 1884 apare în editura și ca proprietatea redactorului vechiu ca revistă lunară științifică-literară. Tip. H. Czopp. 3) »*A. română*«, foaie beletristică, apărută la Pesta în 1863—65, de 2 ori pe lună. Proprietar, redactor și editor: parochul Ioanichiu Miculescu. Tip. Emeric Bartalits.

„**Aurora**“, societate de împrumut și păstrare în Năsăud (Trans.), înființată la 1879, cu un capital compus din mise à fl. 50, pentru cari se eliberează libele. Cap. social (1896) fl. 84,250.—, depuneri fl. 407,722.59, revirement fl. 255,921.98, profit fl. 5,108.50, dividendă 10%.

Aurugo, (*lat.*) gălbina (boală).

Aurunci, v. Ausoni.

a. u. s., prescurtare pentru *actum ut supra*, (v. actum).

Ausa, (Vicus Ausetanorum), în vechime oraș în prov. romană Hispania Tarraconensis, astăzi *Vich*.

Auschwe, (pron. aușve), în mit. slaveană zeul cel mai înalt de lumină; numele lui înseamnă: luminătorul, el se numește medic divin (v. Apollo medicus) e mijlocitor între oameni și zei mai înalți și se aseamănă lui Mithras, zeu de soare la Perși. [Atm.]

Auscultațiune, parte esențială a metodului de investigațiune fizică în medicină. Consistă în întrebuințarea diferitelor fenomene acustice, cari se desvoaltă în organe, spre a recunoaște cu ajutorul auzului în ce stare se află acestea. Se face sau imediat prin punerea urechii direct pe partea respectivă, sau prin mijlocirea de aparate în formă de tub (stethoscop). Introdusă de Laenec (1816), perfecționată de Skoda etc.

Auscultator, asesor (consilier) fără vot al unui

colegiu; titlul oficialilor începători în funcțiuni iuridice. În Austria A. este oficial auxiliar și subaltern pe lângă judecătorii.

Aușel, (*Regulus cristatus*), o mică pasere cântătoare din grupa *Subulirostres*; are cioc drept și puțin comprimat la vîrf, deschidăturile semilunare ale nărilor sînt provădute cu solzi membranoși; pe spate galben-verzui, pe burtă galben-suriu și auriu la crescet; petrecre prin brădet, nutrindu-se cu insecte, după cari aleargă în societate cu pițigoi, toamna însă se coboară și la șuș; cântă într'un ton slab și subțirel. E cea mai mică pasere în Europa, abia de 10 cm. în lungime. [B. V.]

Aușel, 1) *munte*, în munții Sebeșului, între Surian și Virful lui Petru, are înălțimea de 2011 m. Preste el trece o potecă de munte dela Surian, pe păreul Aușel și prin strimtoarea Taia, în valea Jiului, la Petrița; 2) *riuleț*, izvoresc în muntele A. (munții Sebeșului) și se varsă în Taia, un afluent al Jiului unguresc. [Silv. Mold.]

Auska, în mit. slaveană e o ființă din suita lui Perun, zeu de soare. A. e roșeața de seară a cerului dela apus, care urmează după apunerea soarelui. [Atm.]

Ausoni, (*lat.*) locuitorii Ausoniei (v. ac.) Poporul cel mai vechiu în Ausonia, a fost de viță oscică, precum și înșiși A. La 47 înainte de fundarea Romei (753 a. Chr.) au venit Etruscii numiți și Tusci și Etruri din Etruria și s'au așezat în Ausonia, iar mai târziu pe țărmii ei s'au fundat mai multe colonii grecesci, preste tot din gîntea Dorilor, și coloniile lor de frunte erau: Kymae (Cumae), Dikeorchia (Puteoli), Neapolis (Neapol). În partea nordică orașele de frunte erau Minturnae, Sinuessa și Suessa Aurunca. După cucerirea A.-ei, locuitorii dela șesuri s'au numit încă A., iar cei din munți Sabeli. Scriitorii străini, s. e. Aristoteles și Apollonios Rhodios (secl. III. a. Chr.), amintesc încă pe A. Romanii au fundat aci coloniile romane și apoi au mai edificat multe orașe, între aceste Herculanium și Pompeji, și pe timpul lui Iulius Caesar au adus și colonii suplinitoare. Limba oscică a semănat celei umbrice și romane, dar apoi A. deveniră eu totul romanizați, încât la a. R. 49 căpătără dreptul de »civitas romana«. Pe lângă toate că A. — în sensul strins — nu mai existau, pentru-că erau romanizați, Ovidius (43 a. Chr. † 17 d. Chr.) pe August împăratul îl numește: ducele ausonic, iar imperiul roman, imperiul ausonic, de unde e apriat, că numele A. e identic cu numele roman, ba mai târziu Italii încă s'au numit A., precum Italia se cheama Ausonia. Dar se face amintire și de A. din Dacia. Teodosie II., împăratul imperiului roman dela resărit, la 448 d. Chr. trimite pe Maximin de sol la Attila, regele Hunnilor, care stăpâna în Dacia și țările învecinate, și cu Maximin călătorește și învătățul *Priscus Rhetor*, care apoi a descris călătoria la Attila și spune, că în Hunnia (Dacia) cu trei ocașuni a auzit vorbindu-se limba Hunnilor, a Goților și a A.-lor. Georgius Niebuhr, comentatorul renumit al mai multor clasici bizantini, precum și al opului lui Priscus, dovedește că limba ausonică din Dacia e limba țerănească, adică poporală română; iară Otrocoicii (Origines Hungarorum, part. I. cap. 4), cu referință la opul lui Priscus dice, că limba A.-lor din Dacia e limba

valachică, adecă românească, ca o limbă latină stricată. Astfel e dovadă, că Românii pe timpul Hunnilor au trăit în Dacia. (Cf. Familia Nr. 46 din 1894, și Hașdeu: Etym. M. Rom., p. 3162.) [Atm.]

Ausonia, țeară antică în Italia; teritorul ei a stat din o parte a Lațiului de cătră râul Liris și din pământul lăfit dela Liris până la riul Silarus, ce a despărțit-o de Lucania. A. la apus a fost mărginită de Marea Tyrrhena, mai târziu numită tuscă, iar spre resărit de cracurile munților Apenini. Popoarele vecine la nord erau Latunii, la resărit Oscii, lăfiți și în A., iar spre ameați Oenetri. Romanii, după ce la a. R. 244 (509 a. Chr.) au alungat regii din Roma, au cucerit A., și pe timpul republicei i-au dat numele Campania, dar numele A. la istorici și poeți s'a susținut până la căderea imperiului roman oriental, resp. bizantin (1453 d. Chr.); adeseori Italia întreagă și imperiul roman s'a numit A. [Atm.]

Ausonius, *Decimus Magnus*, poet, jurist și retor roman, n. 309 d. Chr. în Burdigala; înveșătorul împăratului Gratianus. Ocupă deosebite funcții în stat, la 379 fù și consul; † 395. Dela A. au ramas: Gratiarum actio, plină de avânt oratoric; epigrame; epistole în prosă și în versuri; poesii la adresa »professores Burdigalenses»; 20 idile în metru heroic, dintre cari mai însemnate sânt a VII. »Bissula» și X. »Mossella», povestirea epică a unei călătorii la Mosel și Rin. Poesiile sale au valoare mai mult în ce privesc forma; fondul lasă mult de dorit.

Auspices, numele latin și cel vechiu pentru Auguri (v. ac.) Nici o acțiune publică de stat, ori de magistrat nu se făcea, fără de a întreba pe A., cari în acest mod aveau oficiu de mare însemnătate și influență, dar de multe ori trebuiau să facă auspiciile așa, precum li-se demanda din partea puterii de stat, în interesul statului și adeseori în al domnitorului sau al unei partide cu influență. Au-spec-s sau și av-i-spec-s înseamnă privitor de paseri. A. se alegeau pe viață din familiile de frunte, uneori și plebeie și în felurite timpuri formau un colegiu de 4 până 16, câteodată și de mai mulți membri, toți preoți, căci numai aceștia erau în legătură cu deii și sciau voința lor. [Atm.]

Auspicium, (*lat.*) predicerea viitorului din sburatul paserilor.

Aussee, oraș în Stiria, lângă Traun, situat în regiune admirabilă la 662 m. deasupra mării; hidroterapie și băi de apă sărată, cercetate de ca. 6000 străini pe an. În apropiere sânt lacurile Grundel, Toplitz și Kammer.

Aussig, oraș în Boemia, lângă Elba și Brela, centru al liniei ferate Viena-Bodenbach, 23,723 loc. (1890). Fabrică chimică; mine de cărbuni. Aici au fost învinși Saxonii în 15 Iunie 1426 de Husiți.

Aussra, după mit. slaveană lucaferul de dimineață; cel de seara s'a numit *Bezlea*. [Atm.]

Austen, (pron. ahst'n), *Jane*, romancieră engleză; n. 1775 † 1817. În un stil simplu, neortat, dar cu măiestrie rară, presintă în romanele ei («Sense and Sensibility», 1809; »Pride and Prejudice», 1816; »Emma» etc.) referințe sociale, sentimente și caractere din viața claselor de mijloc. Talentul ei fù mult prețuit chiar de Walter Scott. Op. Londra, 1870.

Auster, (*lat.*) 1) rigoros, sever; 2) după mit.

romană e numele vântului de ameați, ce aduce negură și tempestate, și pentru aceasta s'a creșut, că și A. ca Iupiter dispune de fulgere și tunete. A. la Greci s'a numit Notos, și s'a reprezentat prin un tinăr. (V. Austru.) [Atm.]

Austerlitz, oraș în Moravia, lângă Littawa și linia ferată Brünn-Bisenz, 3475 loc. (1890). Aici a avut loc în 2 Dec. 1805 victoria lui Napoleon I. asupra Austriacilor și Rușilor sub Kutosow (lupta celor 3 împărați). Napoleon înaintând cătră platoul Pratzen a spart centrul Rușilor, pe cari atacându-i din flanc i-a împins cătră lacurile de Satschan, unde s'a spart ghița și s'au înecat mulți din ei.

Austin, capitala statului Texas (America de nord), lângă Colorado, 14,476 loc. (1890).

Austral, (*lat.*) sudic.

Australia, (cu ilustrațiuni), al cincilea și cel mai mic continent. Numele A. însemnează »țeară de sud», »țeară australă». Mai înainte sub A. se înțelegea întreaga mare de insule situate între Oceanul Indic și coastele vestice ale Americii; acun sub A. se înțelege numai continentul numit mai înainte »Olanda nouă», dimpreună cu ins. Tasmania, iară celelalte insule ale Oceanului Pacific se cuprind sub numele general de Oceania (v. ac.) Englezii mai numeră la A. și Zeelanda nouă.

SITUAȚIE, LIMITE, ACCIDENTE PE ȚERMURI.

Continentul A. este situat pe emisfera sudică înspre sud-est dela Asia. A. se întinde dela punctul seu cel mai oriental Cap Byron, până la cel mai apusean Cap Inscription, preste vr'o 40 grade longitudinale (4300 km.), iar în direcție dela nord spre sud, dela Cap York până la Cap Wilson, preste vr'o 28¹/₂ grade latitudinale (3180 km.) Teritorul cuprins între aceste puncte are o suprafață de 7.627,832 km². *Forma continentului* e binișor rotunșită. Coastele A.-ei sânt spălate în partea vestică de Oceanul Indic, în partea nordică de Marea Arafura, înspre est de Oceanul Pacific, iar în partea sudică se împreună Oceanul Indic, cel Pacific și cel Glacial Antarctic. *Țermuri* A.-ei sânt foarte pușin membrați; cea mai adâncă săietură în continentul A. este Golful Carpentaria în partea nordică, între peninsulele York și A. de nord, dela aceasta spre vest se află golful ce duce la Queens Channel și sinul Cambridge; în partea vestică a continentului este Geographe Channel (Golful geografilor), iar în partea sudică cel mai extins golf, golful sud-austral sau marea golf austral, cu sinurile: Spencer, St. Vincent și baia Encounter, dela acesta spre sud-est se află sinul Port Philipp. Cele mai multe și mai bune sinuri sânt în partea estică a A.-ei, ele sânt însă foarte mici și cele din spre nord-est sânt greu accesibile din cauza cancelor de corale situate pe dinaintea lor; mai remarcabile sânt băile: Iervis, Botany, Port Jackson, Broken, Shoal, Moreton, Hervey, Port Denison, Edgecumbe, Halifax și lângă peninsula York baia Princess Charlotte. Țermuri A.-ei în genere sânt încadrați cu munți, cari se pogoară repentin spre mare; numai în puține locuri se află țermuri plani, ca țermuri mlăștinoși din partea sudică a Golfului Carpentaria. A. nu e săracă în *insule*; în partea sudică duc șiruri de insule mai mici

(Kings, Hunter, Flinders, Barren) prin strimtoarea Bass la insula mai mare Tasmania (Ţeara lui Van Diemen), iar la nord duc alte şiruri de insule (Melville, Wessel) spre Guinea nouă, despărţită de continent prin strimtoarea Torres. În Golful Carpentaria încă se află multe insule; cele mai mari sunt: Wellesley, Eylandt etc.

ORO-ŞI IDROGRAFIA.

Intreagă partea nord-vestică a A.-ei se presintă ca un platou mare, având înălţime de vr'o 400 m., iar culmea despărţitoare de ape în acest platou, la vr'o 450 km. dela ţerm, se ridică la înălţimi de peste 1000 m. (Mount Bruce 1158 m.); aproape la mijlocul continentului se ridică munţii Mac-Donnell-Range şi Mount Wood-roffe (1594 m.) Partea estică a continentului e ţinut muntos; aci se ridică (înspre sud-vest) grupa Alpilor australi cu piscul Cosciusco (2240 m.), iar ramuri ale acestor munţi se întind spre sud-vest şi vest până la mare. Dela Alpii australi se întind dealungul ţermului estic al continentului mai multe şiruri de munţi ce poartă diferite nuniri (Munţii vineţi cu prăpăstii periculoase, etc.) până la Cap York. Platoul cel mare central se înclină înspre sud către Golful Spencer şi Encounter, cari formează estuarul apelor, ce vin din munţi şi din interiorul continentului. În privinţa apelor A. e foarte săracă. Cel mai însemnat riu, şi aproape singurul, care curge în continuu, este Murray, (lung de 1300 km.) şi afluenţii acestuia Murrumbidgee şi Lachlan; iară celalalt afluent al lui Murray, riul Darling sau Calewatta, deşi cuprinde un teritor mai mare şi e mai lung, numai în timpul ploilor are apă, iar în timp de secetă dispore, lăsând în urma sa numai bălţi şi mocirle, ca aproape toate celelalte riuri ale A.-ei, dintre cari merită amintire riul Victoria, numit şi Cooper, ce se varsă în lacul Eyre; riuri litorale în partea estică sunt: Clarence (230 km. lung), Dawson etc., în partea nordică Victoria, în cea vestică Murchison, Gascoyne, iar în partea sudică Glenelg. Lacurile A.-ei în partea cea mai mare a anului sunt numai mlaştine, în timp de ploie cresc la mărimi considerabile. Cele mai mari şi însemnate lacuri sunt: Torrens, Eyre, în care se scurge şi lacul Gregory; spre vest dela Torrens se află lacul Gairdner. Acestea şi alte lacuri mai mici din vecinătatea lor au apă sărată. În interiorul A.-ei se află un lac nu prea larg, dar lung de 320 km., lacul Amadeus. Partea sud-vestică a A.-ei încă e presărată cu lacuri şi bălţi numeroase (Austin la înălţime de 427 m.)

CLIMA.

Partea nordică a A.-ei are climă tropicală, părţile sudice au o climă aproape corespondătoare cu cea din Europa sudică sau Africa de sud. Intre acestea se întinde o regiune mijlocie cu secete mari şi temperatură foarte schimbăcioasă. Ploile în partea de nord cad vara (Nov.—Apr.) în părţile de sud iarna (Martie—Sept.) În zona mijlocie neregulat, dar puţin, uneori ani de-a rândul nu plouă. Cantitatea apei de ploaie într'un an e 1440—1660 mm. Temperatura medie în Sidney 17°, Brisbane 22°, Melbourne 14°, Adelaide 17° şi în Perth 18° C. În genere clima A.-ei e sănătoasă. [I. P.]

FLORA.

Isolată, ca şi poziţia acestui continent, e şi flora A.-ei. Chiar familii întregi de plante răspândite lipsesc aici s. e. Equisetaceele, Amygdaleele etc. Unele sunt reprezentate numai prin triburi proprii, s. e. Labiatele prin Prostanthereae, Saxifragaceele prin Bauereae etc. Afară de elementele endemice, concentrate mai ales spre litoralul sud-vestic, o înrădărire se manifestă cu sudul Africei, s. e. prin genurile Emex, Mesembryanthemum, Pelargonium ş. m. d., şi încâtva (s. e. prin Phyllocladus ş. a.) cu America sudică. La nord cât ţine A. subtropicală întimpinăm elemente indice cu deosebire între palmieri. Litoralul estic se distinge prin o serie de conifere pacifice, ce ne reamintesc flora chino-japoneză sau cea californiană. Centrul continentului în antitesă cu litoralul e deosebit de monoton, acoperit sau de stepă (uneori salină), unde între plantele herbacee cităm ca cele mai importante: iarba cangurului (*Anthistiria ciliata*), speciile caracteristice ale fam. endemice de *Xanthorrhoeaceae*, *Spinifex*; sau de tuşşuri «scrub» mai ales de *Acacia*, şi ici-colea de păduri fără umbră, în cari prevalează *Eucalyptii*, cei mai înalţi arbori ai globului terestru. — Ca plante cultivate originare din A. constatăm deosebit de puţine: câteva fructe, s. e. nuci de *Araucaria*, o coniferă, capsule de *Marsilia* şi frunze s. e. de *Xanthorrhoea*; *Eucalyptus globulus* are importanţă medicinală; de aceea imediat după colonizare în nord au fost introduse plante tropicale resp. subtropicale, iar în restul acestui continent agricultura a aflat cea mai largă răspândire.

[A. Pr.]

FAUNA.

Fauna A.-ei se caracterisează prin animalele pungoase şi cloăcoase (monotreme), pe când alte sugătoare lipsesc. Cloăcoase sunt 3, anume 2 soiuri de furnicari şi un animal ciocos. Animalele pungoase sunt peste 100 specii. Animalele nepungoase sunt foarte rari. Dintre paseri în A. se află numeroase specii şi indiviđi de papagali; paseri caracteristice sunt: *Menura superba* Davies, emu şi casuarul. — Şerpi şi şopârle în număr mare, şerpilor veninoşi în preponderanţă. Crocodilii se află atât în mări cât şi în apele dulci. Intre pescii de riuri sunt 2 specii de *Ceratodus*. Fluturii sunt rari; sunt însă numeroşi gândacii (scarabeu sau capricorn.) Locustele cauzează adeseori stricăciuni şi pagube mari.

MINERALE.

Bogăţia de aur a A.-ei e de mare însemnătate. Aflarea acestui preţios metal a schimbat cu totul relaţiunile în A. şi a contribuit la înflorirea repede a ei. Cantitatea aurului aflat în A. dela 1851—1889 a fost în total de 2.666.698 kg., reprezentând enorma sumă de peste 100 miliarde franci. Încă înainte de aflarea aurului s'a găsit aramă în abundenţă şi se scoate şi acum; cărbuni fosili se află în cantităţi mari, puţin exploataţi însă până acum. Mine de argint se află în Queensland.

ETNOGRAFIE.

Locuitorii A.-ei aparţin la diferite rasso; în genere se pot grupa în două: indigeni şi imigraţi. Intre cei din urmă se numeră Europeni

Rassa și cultura australă.

Australian din Queensland.

Australiană din Queensland.

Australian din Port-Lincoln.

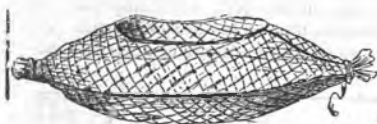
Pictură pe stânci în Nord-vest-Australia.

Tasmanian.

Pictură pe stânci în Nordvest-Australia.

Coș împletit.

Vîrf de lance.

Podoabă din dinți de Canguru.

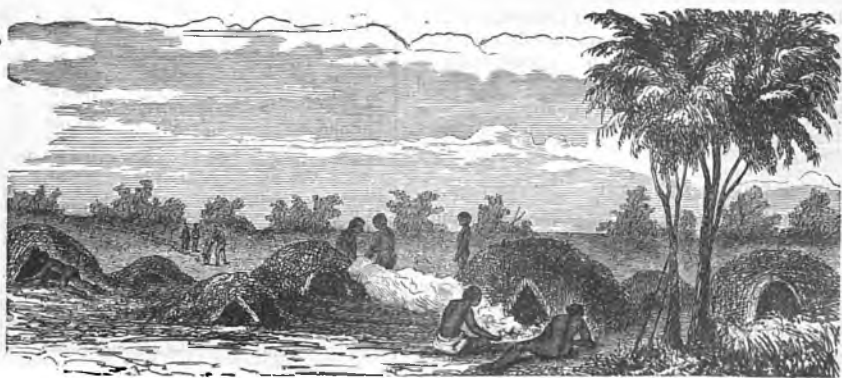
Alarmator.

a) cuțit de resboiu din lemn, b) bumerang.

Secure de piatră.

„Sat” din nordul Australiei.

Buzdugan.

și Chinezii, cari ocupă din ce în ce tot mai mult teren, împingând pe indigeni spre interiorul continentului. Cu cât înaintează cultura europeană, cu atât scade rassa indigenă și se apropie de pietro. În Tasmania a dispărut deja poporul original indigen. Numărul Australienilor se pare a nu întrece cifra de 55,000. Rassa australă se caracterizează prin culoarea ei cafenie, părul negru, ochi bruni, albul ochilor tulbure, frunte îngustă, cam plecată înapoi, nas scurt și lat cu nările largi, buze groase, corpul peros, mâinile și picioarele lungi în proporție cu corpul. (V. ilustr.) Australienii duc o viață miseră. Cei mai mulți migrează dintr'un loc într'altul, grupați în familii sau orde mai mici, goi, adăpostindu-se de ploii și vânturi sub frunzișuri, numai puțini își fac colibe sărăcăcioase, formând »sate«. Boale importate, ca vârsatul, scarlatina, decimează triburile australiene, iar beutura rachiiului contribuie și ea în mod însemnat la decadința fizicului și accelerează pieirea sigură a acestei rase. Nu arareori Europeanii — ca să scape de ordele tâlhare — le înveninază în masse prin făină otrăvită. — Armele Australienilor constau din: lance, buzdugan, scut, cuțit și o armă numită bumerang (v. ac.) Ei se nutresc cu pesci, vânat, rădăcini și unele soiuri de cereale selbatice. Australienii n'au format nici când vr'un stat; deosebirile între triburi se marchează și prin limbi diferite. Incercările Europeanilor de a învăța și a deda pe Australieni la viață regulată și locuințe stabile, n'au avut nici un rezultat. — Monumentele culturale ale Australienilor (picturi pe stânci) sunt foarte primitive (V. ilustr. rassa și cultura australă.)

GEOGRAFIA POLITICĂ.

În privința *politicii* coloniile australiene aparțin Engilterei. Constituția singuraticelor coloniilor e o imitație a constituției engleze: fiecare colonie are un guvernor, ministeriu și un parlament (casa de sus și de jos), care aduce legile; dacă acestea nu sînt în contradicție cu legile Engilterei, le întărește guvernul în numele regimului englez. Între singuraticile coloniilor acum vor să realizeze o legătură mai strînsă după modelul celei din »Dominion of Canada« (America). Pămîntul A.-ei este al coroanei engleze, care îl vinde în părțile, ori îl esarendează celor ce îl cer, cîtă vreme ajunge. *Armata* A.-ei se compune din corpuri de voluntari (ca. 19,000). Apărarea termurilor și poliția maritimă cade în sarcina guvernului englez. *Finanțe*: în 1889 coloniile A.-ei au avut venit 24.511,191 f. st., cheltuieli 24.188,400 f. st., datorii 136.680,957 f. st. Coloniile A.-ei sînt 6: Wales-ul nou de sud, Victoria, Queensland, Sudaustralia, Vestaustralia și Tasmania. Guvernorul general residă în orașul Sidney. Alte orașe mai însemnate sînt: Melbourne, Adelaide, Perth, Palmerston (cu Port Darwin), Brisbane.

ECONOMIE, INDUSTRIE, COMERCIU, COMUNICAȚIE.

Ocupația principală a coloniștilor e economia de vite (cu deosebire oi) și agricultura. Prin canalisări raționale se câștigă culturii tot mai mult pămînt. Viile încă sînt în desvoltare. *Industria* e puțin desvoltată, ea se mărginește la trebuințele locale și prelucrarea materiilor brute produse în A. Mulți articoli indu-

striali sînt importați din Europa, mai ales din Engiltera. *Comerciu*l e destul de viu; în 1890 importul în cele 6 colonii a fost de 61,671 f. st., exportul 54,853 f. st. Articolul principal de export (afară de metalele nobile) e lăna, care în 1888 s'a exportat în valoare de 19.129,000 f. st. *Comunicația* e înlesnită prin rețeaua liniilor ferate, care e în continuă desvoltare (în 1890 au fost 15,225 km. linii ferate în exploatare); se lucră la o linie transversală dela Adelaide la Port Darwin. Lungimea liniilor telegrafice în 1890 a fost de 62,083 km. Prin cablu submarin A. stă în legătură și cu Europa.

STĂRI CULTURALE.

Biserica. În Sydney residă un mitropolit subordonat arhiepiscopului din Canterbury; afară de acest mitropolit mai sînt în A. 11 episcopi. Sinodul general se întrunește în Sidney tot la 5 ani. După confesiuni locuitorii A.-ei la 1881 au fost: protestanți 1.511,523 (de aci 900,000 anglicani); romano-catolici 516,503; Ovrei 8815; păgâni și mohamedani 41,526. A. e foarte bogată în secte religioase. *Instrucțiunea*. Școlile confessionale și cele private se împuținează mereu; se înmulțesc însă cele interconfesionale, susținute de stat. În A. sînt mulți învățători ambulanti. Copiii sînt obligați a cerceta școala până la etatea de 14 ani. Sînt și multe școlae pentru adulți. În 1890 au fost 6101 școlae populare cu 615,553 elevi. Universități întocmite după modelul celor engleze sînt în Sidney, Melbourne și Adelaide; cea din urmă e cercetată și de femei. Școlae industriale, societăți culturale sînt multe. Literatura ziaristică s'a desvoltat foarte mult.

Istoria desoperirii v. la art. Oceania. [I. P.]

Austrasia, dela 511 numele părții ostice a Franciei: Lotaringia, Belgia și țerile de pe fermul dreptal Rinului; în contrast cu Neustria (v. ac.) Capitala Metz. Până la 751 A. a fost mai ales regat independent. Sub succesorii lui Carol cel Mare A. trecu la Germania iar Neustria la Francia. Istoria A.-ei de Digot (1863, 4 tom.)

Austria, *imperiul A.* (Cislaitania, mai corect: Țerile reprezentate în senatul imperial), imperiu compus din mai multe țeri, cari împreună cu Ungaria formează monarchia austro-ungară. Țerile, din cari se compune imperiul austriac, sînt următoarele:

Numele țerilor	Teritoriul în km ² .	Numărul locuitorilor	locuitori pe 1 km ² .	Crescerea în % dela 1880 încacoe
Austria inf.	19,858	2.661,799	134	14.2
Austria sup.	11,994	785,881	65	8.5
Salzburg	7,162	178,510	24	8.0
Stiria	22,449	1.282,708	57	5.7
Carintia	10,383	301,008	28	8.5
Carniolia (Craina)	9,965	498,958	50	3.4
Triest și împrej.	96	175,468	1662	8.7
Görz și Gradisca	2,927	220,808	75	4.8
Istria	4,851	317,610	64	8.7
Tirol	26,690	812,688	80	0.9
Vorarlberg	2,809	116,078	45	8.1
Boemia	51,697	5.845,084	112	5.0
Moravia	22,281	2.276,870	102	5.7
Silezia	6,153	605,649	117	7.1
Galiția	78,632	6.607,810	84	10.9
Bucovina	10,456	646,681	62	18.1
Dalmatia	12,888	527,426	41	10.7
Suma	300,282	29.695,413	79	7.9

Descrierea fizicală, clima, produsele, industria și comerțul A.-ei vezi la țările singuratică.

Locuitorii A.-ei sînt Germani (36·05%), Boemi, Moravi, Slovaci (laolaltă 23·31%), Poloni (15·87%), Ruteni (13·21%), Sloveni (5·01%), Italiani (2·87%), Sârbi și Croați (2·75%), restul Români și Maghiari. După confesiune: rom.-cat. 21.581,152, angustani 312,322, calvini 118,167, gr.-or. 540,715, unitari 113, mosaici 1.135,518, alte confesiuni și fără confesiune 19,919. Mișcarea populației la 1892 a fost: născeri 897,290, decese 693,421. Născerile ilegite au variat între 43% (Carintia) și 3½% (Dalmatia); au emigrat 37,247, mai mulți din Galiția și Boemia.

Constituția A.-ei se bazează pe patentul împăratesc din 20 Oct. 1860 (Diploma din Oct.) și pe cel din 26 Febr. 1861 (Patentul din Febr.), precum și cele 6 legi fundamentale din 21 Dec. 1867. Puterea legislativă o exercită împăratul în conțelegere cu senatul imperial (Reichsrath), în ceea ce privește afacerile imperiului austriac, iar în privința afacerilor interne ale singuraticelor țeri, cu dieta acestora. Senatul imperial se compune din casa seniorilor și din casa deputaților; membrii casei seniorilor sînt moștenitori sau denumiți; deputații în casa de jos (425) se aleg pe baza legii din 7 Maiu 1896 pe 6 ani. Administrația imperiului o provide consiliul de miniștri din Viena, iar a țărilor coroanei o provod locotenențele. Provinciile și cercurile administrațive, precum și comunele se administrează în cale autonomă.

Cultura intelectuală o arată următoarele cifre (la 1890): au știut scrie și ceti 13.258,452, au știut ceti numai 1.031,624, analfabeți 9.605,337. Școale populare au fost (1892) 18,874 cu 65,266 învățători și 3.219,000 elevi; preparandii 73; gimnasil 176, școale reale 76; universități 8; politehnice 5 etc. Diare 1952, dintre cari diare de 102.

Istoria A.-ei v. la Austro-Ungaria.

Austria inferioară, arhiducată, parte constitutivă a monarhiei austro-ungare; numirea de A. i. o are dela 1849. A. i. se mărginesce la nord cu Boemia și Moravia, la est cu Ungaria, la sud cu Stiria și la vest cu Austria sup., suprafața e de 19,853 km². cu 2.661,799 loc. Dunărea o despărțese în două părți: una sudică aparținătoare regiunii Alpilor (v. ac.), și alta nordică aparținătoare regiunii munților hercino-sudeți cu coaste pogoaritoare înspre Dunăre; în partea estică a A.-ei se află un șes mai mărisor, așa numitul șes morav; acesta dimpreună cu șesurile văilor abia constitue 25% ale întregii suprafețe, restul fiind deluros și muntos. Rîul principal e Dunărea, în care se varsă din dreapta: Enns, Ybbs, Erlaf, Bielach, Traisen, Schwechat, Fischa și Laita; din stînga: Krems, Kamp, Schmidta, Göllersbach, Russbach și Morava cu Thaya; navigabile sînt numai Dunărea, Morava și Laita, celelalte se folosesc pentru transportul pluteilor, mănarea morilor, fabricilor, uzinelor. Ișvoare de ape minerale sînt în abundență, mai însemnate la: Baden, Meidling, Pyrauwart, Vöslau etc.

Clima A.-ei diferă mult după ținuturi; în general e moderată și sănătoasă, deși temperatura se schimbă des. Cea mai mică temperatură medie anuală e în ținutul Alpilor, cea mai

mare în basenul Vienei. Solul e fructifer, abstragînd dela munții înalți (90% ale solului sînt productive).

Locuitorii sînt în cea mai mare parte Germani (96·5%) abstragînd dela Viena, unde sînt reprezentate toate națiunile), pe la granițe se află puțini boemo-moravi și Croați. Ei locuiesc în 37 orașe, 231 opide și 4187 sate. După confesiune sînt 1.871,768 rom.-cat., 128,784 mosaici (din cari singur în Viena și suburbiile ei sînt preste 45,000) și 50,800 protestanți. Ei se ocupă cu industria, agricultura și comerțul. Capitala e Viena.

Productele agriculturii sînt: grâu, seară, orz, ovés porumb, cartofi, hemeiu, sparanghel, ceapă, usturoiu, hrean, ridichi, napi, mac și diferite legume. Pomărutul e neînsemnat, cu atât mai dezvoltat e vieritul. Vite cornute are 564,625, cai 106,625, oi 313,618, capre 50,896, rîmători 440,000; cultura galițelor dezvoltată mai ales în jurul Vienei; gâsce multe se țin pe șesul morav; stupărutul e foarte răspîdit. Productele minerale sînt: cărbuni fosili, fier, aramă, grafit, pietri de construcție, gips, var etc.

Ce privește **industria**, A. i. ocupă primul loc între țările monarhiei austro-ungare; aci se află tot felul de fabrici, cari ocupă deci de mii de lucrători, și exportează mulți articoli industriali. **Comerțul** e foarte viu, fiind Viena centrul comercial al întregii monarhii. — Comunicația o servesc șoselele (4918 km.) și căile ferate (1050 km.).

Cultura poporului o promovează vr'o 1559 școale populare și civile. A. are 1 universitate, 1 politehnic, 1 școală superioară de agronomie (toate 3 în Viena), apoi 20 gimnasil, 17 școale reale, 5 gimnasil reale, 5 institute teologice, 1 academie orientală, 10 preparandii, 2 școale veterinare, 1 academie de silvicultură și 1 comercială, 1 academie de arte plastice (școală de bele-arte), 1 conservatoriu de musică, 1 academie militară etc.

Constituția arhiducatului e basată în legea din 26 Febr. 1861. Dieta provincială constă din: 2 archierei, rectorul universității și 65 deputați aleși pe câte 6 ani. Administrația o conduce locotenența din Viena. (Lit.: Blumenbach, Landeskunde von Österreich unter der Enns, 1834—35. Das Land unter der Enns. Ed. Verein für Landeskunde von Nieder-Österreich, 1877—85.)

Austria superioară, arhiducată, parte constitutivă a monarhiei austro-ungare; se mărginesce la nord cu Boemia, la vest cu Bavaria, la sud cu Salzburg și Stiria, la est cu A. inf.; suprafața e de 11,994 km². cu 785,831 loc. Dunărea împărțese și acest arhiducată în două părți: una mai mare sudică în regiunea Alpilor (v. ac.) (Alpii A.-ei sup. sau Salzammergut cu piscul Dachstein 2996 m.), și alta mai mică nordică în regiunea pădurii boeme, ale cărei predealuri se pogoară spre Dunăre în formă de terase. Munții în genere sînt calcaroși. Șesuri mai mari nu sînt în A., afară de valea Traun, cătră Linz, lungă de 35 km.

A. e foarte bogată în **riuri**, cari mai toate se varsă în Dunăre, și anume din dreapta: Inn, care în calea sa suscepe rîurile Salzach, Mattig și Pram; Innul e navigabil; apoi mai la vale Traun (cu cascadă), care primesce pe Ager etc.;

în fine Enns, în care se scurge Steyr; din stânga se varsă în Dunăre Mühl, Aist și Naarn. La granița spre Boemia este râul Malsch, care curge spre râul Moldava. În ținutul Alpilor sunt numeroase lacuri, foarte frumoase, ca: Atter sau Kammer, Traun sau Gmunden, Hallstatt etc.

Clima, produse. În clima a A.-ei se deosebesc 3 zone: cea nordică, aspră cu neguri dese toamna, cea mijlocie în văile Salzkammergut-ului, care e mai moderată, și cea sudică din regiunea munților înalți, care e cea mai aspră, aflându-se aici și glăceri; ploaia e mai multă, furtunile sunt mai rari ca în A. inf. Productele principale sunt: grâu, secară, orz, ovės, păstăioase, cartofi, fân; pomărutul e înfloritor, din poame se face vin, deoarece vilele nu se cultivă. Economia de vite e însemnată, se țin: cai, vite cornute, oi, capre, râmători. Producte minerale mai principale: cărbuni de piatră, pietri de construcție și de moară și sare (Ischl și Gmunden cu scalde sărate).

Locuitori, industrie, comerț. Locuitorii după confesiuni sunt: rom.-cat. 766,959, protestanți 17,272, mosaici 1078, de alte confesiuni 522; după limbă sunt 99·45% Germani, restul Slavi. Industria a luat avânt în timpul din urmă; mai însemnată e industria de fier cu centrul în Steyr, apoi industria textilă, de mașini, de bere, hârtie, piei, sticlă și morărul. Comerțul e destul de viu; el e servit de riurile navigabile Inn, Dunărea și Enns, apoi 880,544 km. cai ferate și șosele. Articoli de export: sare, fierărie etc.

Constituția, cultura. Legislativa e dieta provincială, compusă din 50 membri, parte ereditari sau denumiți, cei mai mulți aleși. Administrația o conduce consiliul de locotenentă din capitala Linz. Instrucția o provod 4 gimnasil, 2 școli reale, 2 preparandii, 4 școli comerciale, 2 școli teologice, 14 școli industriale, 2 școli de agricultură și silvicultură, 506 școli populare și civile. A nalfabeții formează aproape 6·5% din numărul locuitorilor. Lit.: Edlbacher, Landeskunde von Ober-Österreich, (1883); Grassauer, Das Erzherzogtum Österreich ob der Enns, (1880).

Austro-Ungaria, Monarchia austro-ungară. Sancțiunea pragmatică (primită prin art. de lege I, II și III din 1723) satorind ordinea de moștenire a familiei Habsburgilor dispune, că ei au să stăpânească țerile unite sub un singur dominitor în mod nedespărțibil și indisolubil. În urmarea acesteia prin art. de lege XII din 1867 s'a stabilit mai deaproape raportul dintre țerile coroanei ungare și țerile împărăției austriace, unite sub un singur dominitor și formând o monarchie, dar »deoparte țerile coroanei ungare laolaltă, de altă parte celelalte țeri și provincii ale Majestății Sale laolaltă, sunt a se privi ca două jumătăți deosebite și pe deplin egal îndreptățite» (§ 28 art. XII din 1867), ceea ce se exprimă și în numirea monarchiei. Locuitorii (inclusive militarii) în 1890 au fost 41.359.204. Suprafața monarchiei e de 622.328·8 km². — **Afacerile comune** ale celor două jumătăți (externe, armată, finanțe) încât privească administrația se provod prin ministerele comune (v. ac.), iar afacerile, cari reclamă dispozițiuni legislative, sunt supuse deliberării comisiunilor de câte 60 membri, ex-

mise de parlamentele ambelor jumătăți ale monarchiei. Aceste comisiuni se numesc **Delegațiuni** (v. ac.) **Comerțul** teritorului vamal comun austro-ungar, (cărui, afară de cele două jumătăți ale monarchiei, mai aparține și Bosnia cu Herțegovina), în ultimii zece ani (1886—1895) a crescut cantitativ, în privința valorii numai în anul din urmă a scădut cu 51·57 mil. fl., ceea ce se explică din împrejurarea, că a crescut comerțul articolelor ieftine, precum și din căderea prețului mărfurilor. Importul în ultimii zece ani arată o creștere de 78·21% în privința cantitativă, și 34·72% în privința valorii. Exportul arată cantitativ 37·91%, în privința valorii numai 6·28% creștere. De aci rezultă, că importul întrece exportul atât în ce privește cantitatea, cât și cu privire la valoarea (calitate); adică bilanțul de import și export al monarchiei se încheie cu active din ce în ce mai mici. În 1895 importul monarchiei austro-ungare a fost: 60·55 mil. măși metr. în valoare de 618·99 mil. fl.; exportul: 123·57 mil. măși metr. în valoare de 759·01 mil. fl.; mișcarea totală: 184·12 mil. măși metr. în valoare de 1369·01 mil. fl. Schimbul de metale nobile și monete arată în 1895 importul 54·2 mil. fl.; exportul 24·3 mil. fl., plusul de export face 29·9 mil. fl.

Finanțele. Scotelile finale despre acoperirea cheltuelilor recerute de administrația afacerilor comune ale monarchiei în 1894 arată următoarele cifre: cerințe netto 153·55 mil. fl.; la acoperirea acestor cerințe au contribuit: venitele vamale cu 54·70 mil. fl. Austria cu 67·81 mil. fl., Ungaria cu 31·04 mil. fl. (Cf. și art. Ungaria.) Budgetul anului 1894 împărțese cheltuelile comune după diferitele resorturi astfel:

	Cerințe ordinare	Cerințe extraord.	Total
în mii de florini:			
Ministeriul de externe	3,548	37	3,585
Ministeriul de resboiu:			
Armata	120,162	14,011	134,173
Marina de resboiu	10,093	2,398	12,491
Ministeriul de finanțe	2,015	—	2,015
Suma:	135,818	16,446	152,264

lângă cari se mai adaugă cerințele curții comune de compturi cu 126—129,000 fl. pe an.

Datoriile comune ale monarchiei în 1893 au fost: datoria flotantă 412 mil. fl., datoria stabilă 2,723·79 mil. fl., datoria totală 3,135·79 mil. fl. Din datoria flotantă au fost în circulațiune bilete de stat în valoare de 312·5 mil. fl.

Armata și marina de resboiu. 1) **Puterea armată de pe uscat** a monarchiei A. se compune din armata comună ces. și reg., apoi din armata teritorială ces. reg. austriacă (Landwehr) și cea r. ungară (honveđime); afară de acestea în cas de resboiu ambele state ridică și gloatele. Comandantul suprem al armatei comune e împăratul și regele; afacerile de manipulare, administrare și organizație le conduce ministeriul comun de resboiu; cele ale armatelor teritoriale în fiecare jumătate a monarchiei le conduce câte un ministru de apărare țerii. Art. de lege VI din 1889 normează obligamentul de serviciu militar dela anul 21 al etății. Serviciul militar durează: 3 ani activ, 7 ani în rezervă și 2 la honveđi; cei neapți sau dispensați solvesc o

«taxă» militară în decurs de 12 ani. Voluntarii sînt ținuți să facă la finea anului de serviciu un examen de ofițeri în rezervă; nefăcînd acest examen trebuie să mai servească un an la trupă. Această lege a normat contingentul de recruți pe 10 ani cu 125,600 ficiori pe an; afară de aceștia Tirolul mai dă 510 pușcași pe an. Monarhia A. (dimpreună cu Bosnia și Herțegovina) e împărțită în 15 teritorii militare și comanda militară din Zara.

Infanteria are 102 reg. cu câte 4 batalioane; vînătorii sînt: 4 reg. de vînători imperiali din Tirol și 26 batalioane castrense; cavaleria se compune din 42 reg. (15 reg. de dragoni, 16 reg. de husari și 11 reg. de ulani); artileria are 14 reg. de corp și 42 reg. de divisiune cu câte 4 baterii; trupele tehnice sînt 15 batalioane de pionieri și reg. de cale ferată și telegraf; în trupele de train sînt 3 reg. (în total 80 escadroane); trupele sanitare au 26 clase.

Starea armatei comune în timp de pace — după afară de trupele bosniaco-herțegovinene — după arme, ofițeri, ficiori și cai, este următoarea:

Arma	ofițeri	ficiori	cai
Ofițeri neînregim. și formațiuni speciale	5,985	13,547	416
Infanterie	7,693	156,137	612
Vînători	845	16,214	85
Cavalerie	1,695	43,443	37,983
Artilerie de câmp	1,371	24,297	11,688
Artilerie de fortificațiuni	393	7,707	134
Trupe tehnice	460	9,146	19
Trupele de train	346	3,012	1,680
Suma	18,793	273,503	52,515

Armatura. Infanteria comună, Landwehr și honvegeimea are puști Mannlicher de 8 mm., cavaleria carabine sistem 1890, trupele tehnice și gloatele au puști Werndl, trupele techn. se provéd acum cu puști de repetiție sistem Maunlicher 8 mm. Artileria de câmp are tunuri de 9 cm., cea de munte de 7 cm. Fabrică de arme este în Steyr și Budapesta; fabrică de iarbă de pușcă în Stein și Blumau; arsenal de artilerie în Viena.

2) *Marina de resboiu* în privința administrației și organizării e condusă de o secțiune specială în ministerul comun de resboiu, al cărei șef, totodată comandantul suprem al marinei, referență de dreptul monarhului. Oficiile imediat supuse acestei secțiuni sînt: admiralitatea de port din Pola, comanda cercuală maritimă din Triest, academia de marina de resboiu din Fiume, comanda escadrelor și vapoarelor de resboiu, cari umblă în misiuni externe. Obligamentul de serviciu e de 4 ani pe bord, 8 ani în rezervă. Starea marinei de resboiu în timp de pace e: 1 admiral, 2 viceadmirați, 6 contraadmirați, 74 ofițeri superiori, 360 ofițeri, 135 subofițeri și 12,000 matrozi, apoi personalul tehnio și de manipulațiune. Flotila: 2 corăbii cuirasate cu turn; 8 cazemate, fregată cuirasată Habsburg, 2 crucișătoare, 7 corăbii torpiloare, 7 torpiloare mari și 69 torpiloare mici, 4 monitori pe Dunăre și corăbiile ajutătoare.

Istoria. Ținuturile A.-ei de aci numai prin cuceririle Romanilor devin cunoscute. Ei au cucerit mai întăiu Pannonia (v. ac.), apoi Noricum

(v. ac.) Mai tîrziu Pannonia cade în mâinile lui Attila, iar după moartea acestuia au stăpînit-o Goții și Rugienii. Noricum ajunsese sub stăpînirea Longobarților, mai apoi dimpreună cu Pannonia fû stăpînit de Avari. Pe timpul stăpînirii acestora s'au strecurat Slavii în Boemia, Moravia, precum și în Craina, Istria și Dalmația. Carol cel Mare pune capăt stăpînirii avar, cucerindu-le țeara (între 791—799), după ce încă mai nainte (788) întemeiasă așanumitul Ost-Mark, care avea menirea să fie stălp de apărare la marginile estice ale împărăției france și mai tîrziu ale Germaniei. Deoarece Maghiarii prin dese lor invasiuni înspre Germania, nimiceaseră Ost-Mark-ul, Otto I., după lupta de lângă Lech (955), în care bătînd rîu pe Maghiari puse capăt invasiunilor acestora, reînființă Ost-Mark-ul și-l dete markgrafului Luitpold, din familia Babenberg, care își mai lăți posesiunile înspre Ungaria. Dela 996 se numi această țeară Österreich (Ostirrichi). Următorii lui Luitpold (Leopold) de Babenberg mai cuceriră și primiră dela împărății germani țeri și teritorii vecine. În dieta din Regensburg (1156) A. fû ridicată la rangul de ducat, iar ducele ei Henric fû provédut cu privilegiu mari. Acest Henric, precum și urmașii săi, se amestecară adeseori în trebile Ungariei, folosindu-se de certele de tron din Ungaria, cu scop de cucerire. Bela IV., regele Ungariei, voinđ să resbune răpirea unor comitate ale sale în contra lui Frideric Resboinicul, principele A.-ei, îl bătî pe acesta în lupta de lângă Laita, unde Frideric cădî. Cu el se stinse familia Babenberg, iar pentru stăpînirea țerilor remase fără stăpîn se născî resboiu între regele Ungariei și Ottocar, regele Boemiei. În aceste resboai se amestecă în urmă și regele Germaniei și împérat roman Rudolf de Habsburg, care, bătînd pe Ottocar la 1278 lângă Dürnkurt, dete țerile austriace fiilor săi Albert și Rudolf, adecă casei de Habsburg. Albert II. unî toate țerile austriace; Rudolf (pe la 1365) cîștigă Tirolul; el înființă universitatea din Viena. Albert III. și Leopold cîștigă Stiria și Triestul. Albert V. (1437—1439) deveni rege al Boemiei și Ungariei. La 1440 cu Frideric III. coroana imperială-romană și regală-germană fû unită cu casa de Habsburg, care dela 1438—1806 (cu întrerupere numai de 5 ani 1740—1745) a dat Germaniei 18 împérați. Frideric III. ridică A. la rangul de archiducat. Maximilian I. cîștigă prin căsătorie Țerile de jos, pe cari le dete fiului său Filip, care ajunse rege al Spaniei. Carol V. unî toate țerile Habsburgilor, le împărți apoi lăsînd țerile austriace fratelui său Ferdinand I. (1521—64). Acesta ajunse și rege al Ungariei și al Boemiei cu Moravia, Silesia și Lausitz. În Ungaria se încep lupte îndelungate cu Turcii; în același timp se lățeșce reformatiunea, mai ales pe timpul lui Maximilian II. Sub urmașii acestuia Rudolf II. (1576—1612) și Matia (1612 pînă 1619) se pomesce reacțiunea catolică (contrareforma) și isbucnesce resboiu de 30 ani, în care sub Ferdinand II. (1619—1637) și Ferdinand III. (1637—1657) protestantismul fû suprimat în țerile austriace și în Ungaria. În pacea vestfalică A. fû despărțită de Germania cu deosebire în cele spirituale. Leopold I. (1657—1705) avî lupte cu Francia, iar în Ungaria cu protestanții

și cu Turcii, cari atacară și Viena (1683), fură însă respinși. Leopold esperă în dieta Ungariei, ținută în Pojon la 1687, inarticularea în lege a dreptului de moștenire în linie bărbătească a casei de Habsburg la tronul Ungariei, iar în pacea de Carloviț (1699) eliberă Ungaria de sub stăpânirea turcească. În acest timp Ardealul își pierde neatîrnarea și prin tractatul dela Blaj și diploma Leopoldină (1691) fû adus sub casa de Habsburg (v. Apafi), care câștigă și o parte a Românilor ardeleni pentru unire cu biserica Romei în scopul de a întări catolicismul în Ardeal. În reșoiul spaniol de succesiune (1701 până 1714) Austriacii bătură sub principele Eugen de Savoia pe Francezii căștigăra Olanda spaniolă, Milano, Mantova, Neapolea și Sicilia, pe cari însă le pierdură în reșoiul polon de succesiune 1735 sub Carol VI., (ca rege ungar C. III.), care câștigă dela Turci Banatul timișan. Cu moartea lui Carol (1740) se stîne linia bărbătească a Habsburgilor austriaci, și pe basa sancțiunii pragmatice urmă pe tron fica mai mare a lui Carol, Maria Teresia (1740—80), care căsătorindu-se cu principele Francisc Stefan de Lotharingia, mare duce de Toscana, ajunse pe tron dinastia de Habsburg-Lotharingia. Monarchia fû sgduită prin reșoiul austriac de succesiune, în care A. pierdû numai Silesia și ducatele Parma și Piacenza. Reșoiul de 7 ani nu își ajunse scopul de a relua Silesia dela Prusia. Maria Teresia a reorganizat armata și prin reforme potrivite a promovat comerțul și industria, îmbunătăți justiția și sistemul de contribuție. 1772, la prima împărțire a Poloniei A. câștigă Galiția și Lodomeria, la 1777 luă Bucovina. Iosif II (1780—1790) însușește de ideile libertății, dar autocrat per eminentiam, cercă să reformeze imperiul eredit și voia să-l preschimbe într'o monarchie austriacă glorioasă, puternică și unitară în toate prîvințele. El visa o Austrie cu aceeași limbă, ale cărei sarcini să le poarte deopotrivă toți cetățenii, toți să fie egali înaintea legii, încetând ori ce fel de privilegii. El voia să aibă o armată înfricoșată și vistierie plină. Prin patenta sa de toleranță (15 Oct. 1781) asigură libertatea confesională pentru toate confesiunile creștine. Denumi pe Ged. Nichitici vicar pentru Români gr. ort. din Transilvania (1783). Dete libertate de presă. Puse în viață regulamentul urbarial, delătură iobăgia și robota (1784), asigură țeranilor dreptul de a-și schimba ubicațiunea după plac, dispuse măsurarea țerii, introducerea unei contribuțiuni mai juste; întroduse limba germană ca limbă oficioasă în toate afacerile publice; întroduse centralizarea etc. Prin aceste reforme atrase asupra-și era preoțimeii și nobilimei privilegiate, asemenea și cea a poporului de rînd, cu deosebire prin ordinațiunea sa privitoare la îngroparea morților în saci de pînză și acoperirea lor cu var nestins. În Belgia erupse revoluție contra lui, pierdû reșoiul contra Turciei. Pe patul de moarte retrase aproape toate reformele sale, afară de: patenta de toleranță, ștergerea iobăgiei și înființarea fondului religiosar de instrucțiune. Urmașul său, Leopold II., restitui constituția Ungariei, iar Francisc II., în urma reșoielilor nenorocoase cu Napoleon I., fû silit a depune titlul de împărat german-roman și a lua

titlul de împărat al Austriei (11 Aug. 1804). În congresul dela Viena (1814—1815) prin politica vicleană a lui Metternich, Austria câștigă țerile pierdute și influință preponderantă în Italia. Sistemul reacționar al lui Metternich fiinduși orice mișcare liberă, chiar și pe terenul litorar și produse nemulțămire generală, care isbueni în revoluția dela 1848/9. Aceasta resturnă sistemul lui Metternich. Se înființă ministeriul responsabil. Dar în 14 Aprilie 1848 Ungaria, condusă de L. Kossuth, se declară stat independent și dinastia Habsburg-Lotharingică de detronată. Românii încă prînseră armele și scuturând jugul iobăgiei, purtat de seculi, se luptară pentru drept și libertate. Austria ceru ajutorul Rusiei și Maghiarii conduși de A. Görgei capítulară necondiționat înaintea trupelor rusesci conduse de Rudiger la Șiria (Világos) 13 Aug. 1849. Rușii predereră Ungaria pe mâna Austriei. Conducătorii revoluțiunii fură pedepsiți, iar Ungaria înșirată între provinciile coroanei austriace. Bach fû însărcinat să facă din Austria un stat unitar, o monarchie absolută. Centralismul și absolutismul austriac voiau să contopească toate țerile austriace într'o Austrie mare și puternică. Dar poporațiunea nu s'a împăcat cu absolutismul, deoarece lipsiseră reformele salutare poporațiunii. Reșoiul din Crimea, apoi cel din Italia, terminat cu pierderea Lombardiei și pacea dela Villafranca, provocară diploma din 20 Oct. 1860 cu o constituțiune nouă. Se promitea asigurarea autonomiei țerilor singurate și unitatea imperiului. Reșoiul italian și austro-prusian (1866) grăbiră pacificarea între Austria și Ungaria pe basa dualismului, al cărui product este monarchia Austro-Ungaria, inarticulată prin art. de lege XII din 1867. În urma învoirii congresului dela Berlin din 1878 Austro-Ungaria a ocupat provinciile Bosnia și Hertegovina, pe cari le stăpânesce până în present. (Lit.: Krones, Handbuch der Geschichte Österreich-Ungarns; Alf. Huber, Gesch. Österreichs; Fontes rerum austriacarum; Az osztrák-magyar monarchia irásban és képpen etc.)

Austru, 1) A., vînt rece de mează-zi, însoțit uneori de negură, aldată de vifor. 2) A. după pov. rom. e nume de vînt. Dina Sila Samodiva dice junelui, a cărui soră e la ea, că-i dă pe soră-sa, dacă îi aduce calul din tînerete al lui A. Junele pleacă și pe drum scapă pe fiul lui A. de un bălaur. Atunci tata, în semn de mulțămîtă, îi dă calul cerut. (V. Auster.) [Atm.]

Autaroh, autocrat; *autarchia*, autocrație, (v. ac.)

Autelage (*franc.*) în Franca feudală un fel de dijmă în lână, oi, în etc., ce competea preoților.

Autentic, sigur, original, incontestabil, nefalsificat, demn de creșămēt. *Document A.*, doc. învestit cu formele legale. *Persoană* sau *loc A.*, în evul mediu persoane sau instituțiuni (s. e. mănăstiri), cari în urma pozițiunii lor înalte aveau toată încrederea autorităților și publicului, astfel că documentele, ce purtau subscrierea lor, ori actele încheiate în fața lor, erau învestite cu caracterul autenticității — În *musică* se folosea termenul A. la Greci, când tonalitatea era compusă din quintă și quartă, (s. e: C—G—c, G—D—g, etc.) contrarul dela *plagalic*, când quarta era la mijloc, (s. e: G—C—g, D—G—d etc.) În *musica modernă* se numește autentică cadența perfectă dela dominantă la tonică.

Autentificare, învestire cu forme legale, legalizare.

A. actelor, documentarea în formă legală a unui act, învestirea unui act cu forma autentică, ce o cere legea sub pedeapsă de nulitate. — În Rom. A. actelor e regulată prin leg. din 1 Sept. 1886, care designează autoritățile competente pentru legalizarea actelor: tribunalele de județ, judecătorii de ocol și comunale și numai excepțional polițaii. — În Ung. legalisările se fac în primul rând prin notarii publici (v. ac.), apoi prin judecătorii regesci, (art. de lege XXXV. din 1875).

Authari, rege al Longobarzilor, 584—590, a purtat reșoabe victorioase contra Francilor și Grecilor. A fost înșurat cu Theodolinda, fca ducelui bavarez Garibald.

Auto, 1) (*grec.*) însuși, de sine; în cuvinte compuse arată subiectul, (s. e. autodidact, automat etc.) 2) (*span.*) act, mai ales public ori religios. (V. autodafé.)

Autobiografia, descrierea vieții proprii.

Autocefal, (*grec.*) de sine stătător, independent; în biserica orientală termin usitat pentru exprimarea independenței ierarhice față de patriarhul; autocefală între altele se numește și biserica ortodoxă din România.

Autochiria, (*grec.*) stingerea vieții cu mâna proprie, sinucidere, care este oprită prin legea naturală și prin al V. precept al Decalogului.

Autohton, (*grec.*) aborigen, baștinăș; locuitorii cei dintâi ai unei țări, oameni născuți din moși-strămoși în țara ce o locuiesc.

Autocrat, singur stăpânitor, domnitorul absolut, care are concentrată în mâna sa toată puterea legislativă și executivă. A. este adî în Europa numai imperatul tuturor Rușilor. **Auto-crația**, forma de stat, în care domnește un A. cu putere nemărginită nici de legi, nici de voința poporului ori a reprezentanților săi.

Autocritica, (*grec.*) judecata ce o face cineva asupra lucrărilor sale proprii.

Auto-da-fé, executarea solemnă a sentinței aduse contra ereticilor în Spania. Rug, pe care se ardeau în Spania cei bănuși de nereligiozitate.

Autodidact, (*grec.*) care a învățat singur, fără profesor.

Autofecundația, (botan.) unirea celulei reproducătoare masculine a unei plante cu celula reproducătoare feminină a aceleiași plante. Când se îndeplinesc A., organismul rezultat după câțva timp ori se oprește în dezvoltare, moare, ori e slăbănog degenerat. Din potrivă, în oasul fecundației încrucișate, descendenții sînt mai vi-guroși, mai capabili de a perpetua specia. Totuși sînt numeroase exemple de fecundație directă și fertilă la Criptogamele inferioare (Ciuperci, Alge...), cum și la Fanerogame (Viola, Orchidee). În majoritatea casurilor însă este sterilă (Brebenei, Rosetă, specii de Orchidee, Malvacee, Lobelia, Verbascum etc.), și dispozițiuni speciale, fie în interiorul florilor, fie în modul de distribuire al lor, se opun autofecundațiunii (*autogamiei*), favorisând din contră fecundațiunea încrucișată (*allogamia*).

Autogamia, (*grec.*) fecundație prin sine însuși, autofecundațiune (v. ac.)

Autonomia, (*grec.*) de sine născător; producerea organismelor simple într'un mediu organic,

din combinarea substanțelor neorganice (Haeckel). Același lucru cu generațiunea spontană.

Autograf, (*grec.*) scrierea proprie, scrierea unei persoane renumite, scriere veche; scrierea originală în contrast cu copiile sale; primul tipar al unei cărți de pe timpul descoperirii artei tipografice:

Autografia, (*grec.*) procedură de a reproduce și multiplica prin tipar deseneuri în mod exact, iute și ieftin; o derivațiune a litografiei. Se întrebuintează mai cu samă pentru planuri, deseneuri de arhitectură, circulare, prețuri curente etc.

Autoica, plantă care presintă autoicie (v. ac.) Lindberg numește A. (sinonim *monoici*) muschii cari au antherozoidi și archegoane pe ramuri diferite ale aceluiași individ; s. e. Grimmia, Barbula, Phascum etc.

Autolcia, (*grec.*) aceeași locuință; în botanică numire dată particularității, ce se întâlnește la unele ciuperci parasite, când întreg ciclul lor evolutiv se petrece pe aceeași plantă ospitalieră. Așa sînt pucciniile autoice, cari produc la diverse plante boale, dîse *rugini*, ca pucciniile de pe Sparanghel, Nalbă, Heliantbus, Viola, Mentha etc.

Autolytus prolifer O. F. Müll., un vierme marin din clasa Annulata, subordul Polichaeta și familia Syllidae. Această formă asexuală produce prin gemmulațiune alte două forme sexuale, și anume: masculul și femella; cea dintâi desorisă sub numele: *Polybostrichus Mülleri*, iar cea din urmă sub numirea: *Saconereis helgolandica*. V. și *Dimorphismul*. [V. B.]

Automat, (*grec.*) mașini ce imitează mișcările și activitatea ființelor viețuitoare. Se dîce că A. au existat și în vechime; așa se povestesc, că Archytas din Tarent la 400 a. Chr. a construit un porumb ce sbura de sine. Mai târziu construitură Roger Bacon, Albertus Magnus, Regiomontanus, Vaucanson, frații Droz de Chaux de Fonds, Kempelen și Kaufmann A., ce se mișcau, vorbeau și cântau în vioară. În sens figurat A. înseamnă o persoană fără spirit, ce lucră fără nici o socotință, asemenea unei mașine.

Automedon, conducătorul trăsuri (vizitiul) lui Achilles în reșoaiul troian.

Autonom, (*grec.*) cel ce dispune de autonomie, (v. ac.)

Autonomia, facultatea unui stat, unei provincii, județ, comitat, comune, confesii etc., de a-și administra singur toate sau o parte din afacerile sale. Statul independent are A. *completă*, care e implicată în noțiunea suveranității statului. A. provinciei, județului etc. este *relativă* și se restringe la anumite afaceri. Numărul acestor afaceri diferă după împrejurări. Totdeauna însă A. provinciei, județului, comitatului etc. este subordonată suveranității statului. Sînt provincii, a căror A. e foarte limitată s. e. numai la câteva afaceri, iar altele, a caror A. se apropie de noțiunea suveranității de stat, s. e. provinciile autonome resp. statele parțiale din statul federal. A. provinciei poate consista în dreptul de a legifera, de a executa legile și de a distribui justiția pe teritoriul provinciei. În acest scop provincia autonomă are o reprezentare provincială, (cameră, dietă sau adunare provincială), un guvern provincial și instituțiuni judiciare

proprii. Provincia autonomă însă își exercită aceste drepturi totdeauna sub controlul, mai larg sau mai restrins, al statului, așa că șeful autorităților provinciale-autonome este un reprezentant al statului (>gubernator< sau >president al guvernului provincial<). (V. *Decentralizare și Statul federal*.) [A. C. P.]

A. bisericescă, dreptul bisericii de a se pute guvernă, a-și împlini misiunea și a-și administra afacerile bisericesti, școlare, fundamentale și economice fără ingerința puterii de stat, adică a guvernului și a corpurilor legiuitoare. În Ungaria și Transilvania, în urma fașelor, prin cari au trecut diferitele popoare și biserici, cuvântul A. a căpătat o însemnare specială, întrucât sub A. se înțelege nu numai neatîrnarea bisericii de stat, ci și organizațiunea ei astfel, încât și elementul mirean să aibă putere și drept de a dispune în lucruri bisericesti, școlare, economice și fundamentale. În înțelesul din urmă în Ungaria și Transilvania sînt mai multe biserici autonome: cea românească gr. or., cea sârbească gr. or., cea reformată, luterană și unitară. [Dr. Aug. Bunea.]

Autophyte, plante cari trăiesc prin ele înșile, luându-și alimentele din mediul înconjurător, nu însă dela alte viețuitoare, plante sau animale, în opozițiune cu cele parasite, saprofite, simbiotice etc.

Autoplastica, procedură chirurgicală prin caro, lipsind anumite părți din trup, se reconstruiesc prin material luat din însuși trupul respectivului bolnav, s. e. nasul din părțile moi ale frunții. A. a fost dezvoltată cu deosebire de Dieffenbach.

Autopsia, (intuițiune proprie, contemplațiune, apercipiune), termen usitat în medicină, unde se înțelege sub A. secționarea unui cadavru cu scopul, de a afla în ce stare sînt organele acestuia, de a constata morbul, cauzele morbului și ale morții.

Autor, (lat. auctor), în general urătorul unei fapte sau creatorul ori inventatorul unui lucru; în deosebi: urătorul unui product spiritual literar, musical ori artistic (v. Proprietatea operelor intelectuale); în sens juridic: făptuitorul principal al unei crime, care este a se pedepsi mai grav decât complicii săi.

Autorisațiune, (lat.) îndreptățire, împuternicire, plenipotență, permisivune.

Autoritate, vază, putere basată pe vază; superioritate intelectuală ori morală; savanți, a căror știință și activitate le-a câștigat încredere generală; oficii publice și puterea și vaza purtătorilor acestora.

Autos opha, (grec. = el însuși a țis, ad. Pythagoras), formula steriotipă, la care Pythagoreii, pentru confirmarea vederilor, părerilor și afirmațiunilor lor, se provocau în mod dogmatic, ca la principiul suprem și autoritatea cea mai înaltă în materiile de știință și în afaceri de convicțiune. Ea a devenit proverbială și astăzi se aplică și ca ironie față de persoane, cari pășesc autoritativ cu părerile lor. [Pl.]

Autoscepla, (grec.) autopsie, (v. ac.)

Autotherapia, vindecarea de sine fără ajutor străin, pe cale naturală.

Autotypia, arta de a reproduce tonuri fotografice în linii și puncte, pe cale fotografică, direct pe metal, care după aceea se acrografează. Această procedură se întrebuințează mai cu

samă pentru deseneuri de arhitectură și tot soiul de figuri. Este mai ieftină decât gravura în lemn. [G. F.]

Autotypografia, reproducerea facsimilelor de iscălituri (semnături) și deseneuri cu ajutorul presei tipografice. Isoalitura sau desenul de produs se copiază cu tuș chimic pe hârtie lucie, se recopiază pe o placă bine curățită de zinc și se gravează cu ajutorul apei tari: locul neacoperit cu tuș dispare prin roadere, iar iscălitura sau desenul rămâne neatins, fiind bun de tipar. [G. F.]

Autrigoni, în vechime popor în Hispania Tarraconensis, lângă Ebro sup. — Autrigonio = bascic.

Autumnus, (lat.) toamna; *autumnal* = toamnă.

Autun, (franc.) vechia Bibracte, capitala unui arond. în depart. franc. Saône-et-Loire, lângă Arreux, 13,194 loc. (1886). Resid. epp. Imprejurimea se numesce *Autunois*.

Auvergne, vechi prov. în Franca de sud, cuprinde actualele dep. Puy de Dôme și Cantal, ținut muntos, 13,779 km²., 800,000 loc. *Munții A.* cu climă aspră, înalți de 1500 m., ce grupele de basalt ale Cantalului (1858 m.) și alți munți bogăți în izvoare minerale reci și calde. *Comitatul A.*, odată țara vechilor Arverni, mai înainte împrumutat la principi apanagiați, a fost încorporat la 1610 definitiv regatului. *Auvergnensis* sînt oameni simpli, muncitori, mai ales păstori și agricultori.

Auwers, *Arthur*, astronom, n. 1838. La 1859 asistent la observatorul din Königsberg, 1862 în Gotha, iar la 1866, ajungînd membru al academiei științifice din Berlin, trece aici ca secretar al secțiunii fizico-matematice. La 1857 termină observațiunile lui W. Herschel despre nebuloase. La Königsberg continuă cercetările heliometrice ale lui Besel, referitor la astronomia stelară. La 1868 publică în Lipsca »Cercetări asupra mișcărilor variate ale sorilor«. La 1874, ca șef al expedițiunii imperiului german, observă în Theba pasagiul plan. Venus, de asemenea la 1882 în Punta-Arenas. A. conlucrează și la zidirea și conducerea observatorului astro-fizic din Potsdam.

Auxanometru, (grec. măsurător de creștere), instrument cu care se măsură creșterea la plante. Sînt mai multe sisteme: A. indicator, A. cu arc, A. înregistrator; acesta e cel mai complicat, planta înscriindu-și creșterea pe un cilindru acoperit cu o hârtie înegrită cu fum, și animat de o mișcare rotativă uniformă în jurul unei axe verticale sau horizontale.

Aux-Cayes, port maritim pe partea sud. a insulei Haïti, India vest.; 9000 loc., stațiune a vapoarelor mari, export de cafea, zahăr, indigo.

Auxerre, (lat. Autisiodorum), capitala depart. francez Yonne (Burgundia), lângă râul Yonne, 16,754 loc. (1886). *Vin de A.*, un vin ușor de Burgund. Comit. de odinioară *Auxerrois* a fost unit cu Franca la 1477, după moarte lui Carol Eroul.

Auxesis, (lat. Augment), în gramatică: întărire, augmentare; se află numai în limba sanscrită, zăndă și grecă; servesece la formarea timpurilor istorice (imperf., plusquamperf., aorist). A. este în sanscrită și zăndă prefixul *a*, iar în grecă *e*. Este probabil însă, că în grec. a fost căudva *a*. Originea acestui prefix nici până aji nu e deslușită. A. în retorică = exagerare. [I. P.]

Auxilia, Auxiliares, (lat.) la Romani trupele ajutătoare ale popoarelor și statelor străine; sub Constantin cel Mare trupe de infanterie (câte 100 oameni) în provincii.

Auxiliar, ajutor, ce vine într'ajutor. Oficieri A.-ri, (franc. Officiers auxiliaires), oficiali concediați (de rezervă), cari în cas de mobilizare se înrolează la armata activă.

Casse auxiliare, instituite ce urmăresc scopul de a da ajutor claselor mai lipsite, în deosebi lucrătorilor (uvrieri) și se bazează pe asigurare mutuală. (V. sucurs mutual.)

Auxilium, ajutor; în evul mediu ajutorul ce în cazuri extraordinare se da din partea vasalilor. A. pallii, ajutor dat din partea dieceii unui episcop nou pentru rescumpărarea paliului.

Auxometru, (grec.) instrument cu ajutorul căruia se determină, că de câte-ori mărește cutare telescop.

Auxospor, (botan.) sporul dela *Diatomee*, numit așa din cauza modului său de producere: după ce corpul unei *Diatomee* (v. a.) s'a micșorat până la un minimum din cauza bipartițiilor succesive, conținutul protoplasmic aruncă la o parte capacele silicioase și devenind liber se rotunșește, se învâlește cu o membrană celuloasă și continuă să trăiască astfel, *mărindu-și* volumul până la un maximum hotărît. După aceea se formează 2 capace silicioase sub membrana celuloasă a A.-lui, apoi aceasta se distruge, iar *Diatomeea* reia forma obicinuită. [E. T.]

Ava, 1) A. (Abba, evr.-chald. = părinte), în rugăciunile evr. și creștine vechi ca agrăire către Dumnezeu, în biserica orient. titulatura episcopilor și patriarhilor. 2) *A. capitata* din Birma, lângă Irawadi; în decadentă. 3) *A. beutură* pe insulele Poloneiei, întrebuințată ca medicament (contra boalelor reumatice și venereice) și ca narcotic; se numește și *Kava* ori *langona*.

Avacumovici, Paul, episcop, v. Arad, diecesa.

Avaeț, dăjdie, dare, taxă, s. e. taxă de păduri sau la un pod. Cuvântul e turcesc, dar se folosea după vremuri și în România. (Et. M. Rom.)

Aval, (ital. avallo), garanța cambială dată prin iscălitura garantului pe cambie, copie sau alonge, (v. garanța cambială). Încă în secl. XVI. afară de trasant, se mai aflau și alte subscrieri puse la călcăiul cambiei, a *vallo*, pe basa cărora cei subscriși, numiți «*Avale*», erau responsabili pentru plățirea cambiei întocmai ca și trasantul. (Cf. I. Socaciu, Dreptul camb., și Goldschmidt, Syst. des Handelsrechts, ed. II. Cod. com. rom., t. XI., s. IV.)

Avalanșă, (franc. avalanche), lavină, (v. ac.) **Avalon, 1)** insulă în râul Bret, în comitatul engl. Somerset, numită foarte des în istoria basmelor engleze vechi; 2) peninsula în Fundlanda nouă, (America de nord.)

Avalon, după mit. celtică e o țeară a ținelor (fee), în care a domnit Țina Fata Morgana. Druiați aci au avut locul sfânt al lor și aci s'a îngropat regele *Arthur* (v. ac.) A. se Țice a fi identic cu insula Avalon. [Atm.]

Avangarda, acea parte de trupă, care pe mers scutește o trupă principală de năpădirile ini-mice din direcția mersului.

Avanpost, acea parte de trupă, care scutește o trupă principală, care odichnesece. După mă-rimea acesteia formează A.-urile 2—3 linii.

Avans, (franc. avance), tot ce e înainte în raport cu alt lucru. Se Țice figurat despre propuneri, ce se fac cuiva spre a-l câștiga; despre o sumă de bani dați înainte pentru un scop oarecare.

Avansare, înaintare la grad mai înalt; anti-ciparea unei sume.

Avantagi, (franc.) verbal: ceea ce cineva are înaintea celorlalți. Se Țice în sens de profit material sau moral.

Avarii, popor resboinic, călăreț, care la înce-putul evului de mijloc a format un mare im-periu în Europa resăriteană. Conform părerii în general acceptate A. s'au Ținut de viața turcească a rasei ural-altaice. De altmintrea sub A. trebuie să înțelegem două popoare. A. cari trăiesc și aȚi în Transcaucasia (sub stăpânire rusească), și A. din migraȚiunea popoarelor. Aceștia în 546 au cucerit imperiul bulgar de lângă Volga și și-au extins stăpânirea până la Viena. Au domnit și pe teritoriul Ungariei de astăzi mai bine de două secole, până când apoi Carol cel Mare i-a zdrobit (791—803). În istorie A. apar după apunerea imperiului hunic, când se ivesc pe Ținuturile de lângă Marea Caspică, Kama, Volga și Don, iar 560 se așează în Dacia. Ajung în contact de alianță cu imperiul bizantin, care i-a folosit în contra Slavilor și Bulgarilor. Dela 564 începe era cea mai strălucită a A.-lor sub chaganul lor *Baian*. Acesta a întemeiat imperiul A., care s'a extins dela Don până la Enns, și dela imperiul bizantin până la Marea Baltică. Baian a legat alianță cu Alboin, regele LongobarȚilor, și laolaltă au învins pe GepiȚii din Dacia, devenind astfel stăpâni preste Dacia (568). Tot atunci a trecut Alboin în Italia, după care A. au luat în posesiune și Panonia. Puterea A.-lor a început a decăde după moartea lui Baian (602). Mai multe popoare subjugate au scuturat jugul avar. Sârbii și CroaȚii s'au așezat în patria lor de aȚi la invitarea împ. Heraclius. Secl. VIII. aduce pierrea A.-lor. De când adecă Pipin cel Mic, principele Francilor, a supus pe Tasilo, principele bavare, frecările dintre A. și Franci au ajuns la ordinea Țilei. Încă în 782 chaganul A.-lor a legat alianță cu Carol cel Mare, urmașul lui Pipin; dar fiind-că în butul alianȚei în 788 a ajutat cu două oștiri pe Tasilo, care se res-culase, Carol a hotărît subjugarea și convertirea A.-lor păgâni și destrăbălaȚi. În 791 s'a început expediȚiunea, în 803 a cucerit imperiul A. până la Tisa; în ultima expediȚiune au ajuns în mâna Francilor și vestitele valuri inelare ale A.-lor. Aceștea n'au fost într'atâtea locuri fortificate, cât mai mult sanȚurile de hotare, cari au încungurât satele și posesiunile A.-lor, unde au ascuns și tes-saurele lor. După acest desastru A. mare parte au trecut la creștinism și cu încetul s'au contopit în Franci și Slavi, parte au emigrat spre resărit. În 805 chaganul lor deja creștin, cu numele Teodor, roagă pe Carol să-i permită a se așeza dim-preună ou soȚia sa pe teritoriul dintre Sabaria (Győr) și Carnuntum (Petronell). În 822 ajunge o legaȚiune avară în Frankfurt la regele Ludovic cel Bland, ducându-i daruri; aceasta fu ultima legaȚiune, despre care se face amintire în cro-nicele france. Tractatul dela Verdun mai pome-nescce despre »Țeara avară adecă hunica«, dar poporul avar pierce, »înceât nu i-a ramas nici

semnăta, precum dicea cronicarul Nestor. Memoria A.-lor o păstrează numai câteva cuvinte. Afară de cuvântul »chagan« (turcesc) mai ocur »tudun« și »jugur« semnificând dignități. Credința A.-lor se cunoaște din un jurământ al lui Baian, care cu sabia scoasă joară pe ceriu, foc, pământ și apă. Au avut și preoți, pe cari i-au numit »bokolabra«; au adorat și idoli. În Ungaria s'au descoperit mai multe morminte avarie, în cari s'au găsit obiecte prețioase, precum: bani de aur, juvaericele de granat cadrate în aur, brazete de argint, diferite vase. Caracteristica epocii A.-lor e cătărâma, ce s'a usitat în locul fibulei (copcie), semn că au avut vestminte de piele. Lit.: Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstämme; Abel-Simson, Jahrbücher des fränk. Reichs unter Karl dem Grossen; Salamon F., A hunok és avarok Pannoniában; Pulszky F., Magyarországi avar leletek etc. [T. F.]

Avarie, (marină) stricăciune mai mult sau mai puțin importantă, ce suferă un bastiment în corpul său, în mașină sau în încărcătură. Dreptul comercial maritim pentru regularea cheltuielilor de reparațiuni sau pierderi distinge două feluri de A.: *A. mari* sau comune, la a căror reparațiune concură bastimentul, fretul și încărcământul, fiind interesul general a salva bastimentul, și *A. mici* sau particulare, la cari concură numai unul din aceste capitaluri, când celelalte nu au fost amenințate.

Avariția, neglijerea trebuințelor prezente și adunarea de bunuri numai pentru înmulțirea averii, fără alt scop. A. consideră averea ca scop, nu ca mijloc. A. e condamnată de moraliști și biserica o pune (iubirea de arginți) între cele șapte păcate capitale (de moarte); din punct de vedere național-economic A. este mai puțin de condamnat ca risipa, care nimicesce cu desăvârșire averea.

Avas, v. Oaș. *A. Felsőfalu*, v. Negresci. *Avasság*, Țeara Oașului, v. Oaș.

Avat, avad, pește: *Pleuronectes Rhombus*, pe unele locuri se chiamă și *stoiceș*. A. se aseamănă cu mreana, are multe oase, până și prin carne, mici ca niște ace. Se află în mare și la gura unor râuri mari. (Etyrn. M. Rom.) V. havat.

Avatara, în religiuinea Înșilor incarnațiunea ființelor divine în formă de om ori animal, cu scop de a înfrânge domnirea răului; s. e. incarnațiunile (10) lui Vișnu, Siva și Ganesa.

Avdejev, *Vasilievici Mihai*, romancier rus, n. 1821, † 1877; a scris numeroase romane și romanele, cari se disting ca descrieri fidele ale stărilor, morăvurilor și tipurilor timpului său.

Avdhela, (*Avela*), comună arămănească de vară cu 200 case, 1500 loc., într'o poziție foarte frumoasă pe poalele muntelui Culeo la Pind. Numărul locuitorilor mereu se micșorează, mulți fiind acum așezați la muntele Carataș aproape de Verria sau în Tesalia. Averbhie, Apostol Mărgărit, prof. Caragiani sunt originari de acolo. Probe din graiul de A. sunt publicate de Papa-hagi în II. Jahresbericht des rum. Sem. Leipzig, 1895.

Ave, *Have*, (*lat.*) formulă de salutare la Romani, înseamnă: »fi sănătos«, »fi salutat«, »să trăiesci«, ca și »salve« și »vale«. *A. Caesar*, *morituri te salutant*, (Te salută, Cesar, cei ce

se pregătesc la moarte), cuvinte cu cari gladiatori romani salutau pe împăratul în arenă. — *A. Maria*, rugăciunea »Născătoare de D-zeu«, care în limba latină se începe cu aceste cuvinte.

Aveiro, *Joseph Mascarenhas*, duce portughez, n. 1708, mare măiestru de curte sub Juan V., sub Iosif Emanuel înlocuit cu Pombal. Acusat că a luat parte la atentatul din noaptea 3 spre 4 Sept. 1758 asupra regelui, a fost executat împreună cu alții în 13 Ian. 1759.

Avel, A bel, al doilea fiu al protopărinților genului omenesc.

Avellaneda, *Gertrudis Gomez d'*, poetă span., n. 1816 în Cuba; a scris romane frumoase și poezii lirice; drame: »Alfonso Munio« (1844), »Recaredo« (1851), »El donativo del diablo«, »La Somnambula« ș. a. † Febr. 1873.

Avellino, prov. italiană (Campania), 3034 km², 432,949 loc. (1890). *Capitala A.*, lângă Monte Vergine (mănăstire renumită), 16,376 loc. Reședință epp. Export de alune excelente.

Avellino, *Francesco Maria*, archeolog ital., n. 1788, profesor de literatură grecească la universitatea din Neapole, 1809—15 a condus educația copiilor lui Murat; † 9 Ian. 1850 ca membru al consiliului super. al instrucțiunii publice și director al muzeului Bourbon. Autor de monografiile archeologice și numismatice. »Opuscoli diversi« (1831—36, 3 vol.)

Avena L., (botan.) gen din familia Gramineae, tribul Aveneae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene în general foarte prețioase pentru agricultură. Florile sunt dispuse în panicule compuse din spicule lung-pedunculate. A. are vr'o 40 specii răspândite prin regiunile temperate ale globului. Prin țările noastre cresc mai multe specii, dintre cari însemnăm: *A. fatua* L., vulgar O dos, *A. pubescens* L. etc. Se cultivă foarte mult *A. sativa* L., cunoscută de popor sub numele de ovės. *A. sterilis* L. este o plantă anuală foarte frumoasă și mult cultivată de horticultori ca plantă ornamentală, care se întrebuințează spre a face buchete și alte obiecte de ornament. Ovėsul se întrebuințează ca nutreț pentru cai. Din făina de ovės se fac cataplasme. [Z. C. P.]

Avenches, (*franc.*) germ. Wiflisburg, oraș în cantonul elvețian Waadt, 1864 loc.; pe timpul Romanilor *Aventicum*, capitala Elveției, demolată de Alemanii (307), s'a ridicat în secl. XV. Antichități.

Aventinus, mons—, (muntele Aventin) una din cele 7 coline ale Romei (v. ac.)

Aventinus, *Ioan* recte *Turmair*, umanist și istoriograf bavarez, n. 1477, † 1534; a fost învățătorul principilor bav. Ludovic și Ernest. A scris istoria Bavarilor până la secl. XV. Serierile lui sunt izvoare valoroase pentru istorie și au fost editate de academia din München. La 1861 i s'a ridicat un monument în Abensberg, unde s'a născut.

Aventura, (*franc.*) ceea ce va veni, se va întâmpla; se dice despre o întâmplare *neprevăzută*. *Aventura grossa*, comerțiu en gros la voia întâmplării; A. gr. se numește negoțul întreprins cu mărfuri procurate pe bani împrumutați, cu scop de a le vinde în țeri străine sub ori ce împrejurări riscate și periculoase. Astfel de comerțiu se numiau *aventurieri*.

Aventurier, (*franc.*) cel ce caută aventuri. Prin extensiune: O persoană ale cărei mijloace de existență sînt necunoscute.

Avere. Bunurile economice produse, cari într'un timp există ca fond real pentru mulțămirea de trebuințe, reprezintă în totalitatea lor (ca masă) o potență economică mai mare sau mai mică, după cum e raportul, în care stă ea față de trebuințele pe cari are a le acoperi. Această potență economică se numește A. Suma bunurilor economice, preste cari poate să dispună cineva, formează averea sa personală. Puterea, ce o are o persoană, ca să dispună de bunuri economice o dă dreptul și expresiunea ei se numește *drept de avere*. Dreptul hotărăsece cine e persoana și ce fel de persoană, presto cari bunuri economice și în ce extensiune poate să dispună ea. Avera, ca posesiune a diferitelor persoane se deosebesc, după cum se deosebesc și persoanele, în publică și privată. **A. publică** e aceea, care se află în posesiunea și stăpînirea persoanelor publice, adică a acelor persoane juridice, cari există ca colectivități, comunități, pe baza dreptului public, precum e: statul, comunele politice și diferitele cerouri de administrațiune (comitat, județ, departament). A. care se află în proprietatea unei persoane publice, dar care e destinată pentru folosirea generală, cum sînt: drumuri, rîuri navigabile, muzee, biblioteci etc., se numește A. publică în sens strict al cuvîntului, spre deosebire de A. publică, care o posed și o folosesc respectivele persoane publice numai pentru scopurile lor particulare, cum s. e. A. financiară, pe care o folosesc statul exclusiv pentru sine, pentru realizarea scopurilor sale financiare, domenii, linii ferate de stat și alte instalațiuni ale statului sau comunelor. **A. privată** este aceea, pe care o posed singuraticile persoane fizice și acele persoane juridice, cari aparțin dreptului privat și sînt întemeiate în mod liber, precum sînt anumite societăți de agonisire și reuniuni libere. A. preste tot luat se deosebesc după felul întrebuirii ei în A. pentru consumațiune și A. pentru producțiune. **A. pentru consumațiune** se întrebuițează pentru traiul zilnic, pentru satisfacerea nemijlocită a trebuințelor personale, s. e. pentru hrînirea și scutirea corpului sau pentru satisfacerea vr'unui gust ori plăceri personale. Această A. se subimparte în consumptibilă și neconsumptibilă. Cea dintăiu consistă din astfel de bunuri, cari deodată cu satisfacerea trebuinței se nimicesc sau de tot sau în forma lor individuală de bun, s. e. nutremîntul; cea din urmă (cea neconsumptibilă) este A. constatătoare din astfel de bunuri, cari se pot folosi de repetiție ori în timp mai îndelungat pentru satisfacerea trebuințelor, și astfel numai pe încetul se nimicesc, își pierde însușirea de bun, precum sînt casele de locuit, mobile, vestiminte etc. **A. pentru producțiune** consistă din astfel de bunuri economice, cari sînt destinate și se întrebuițează pentru a produce alte bunuri noue, iar nu pentru satisfacerea nemijlocită a trebuințelor personale. Unii economiști numesc această A. fără deosebire »capital«, alții însă o deosebesc în pămînt și capital, adeseori o întălmim sub numirea: »mijloace de producțiune«. (Cf. I. Socaciu, *Economia politică*,

manuscript hectografat; A. Wagner, *Grundlegung der politischen Ökonomie*, partea I., 1/2, tom. I.)

A. națională, A. tuturor persoanelor publice și private, cari alcătuiesc o națiune, un popor organizat în stat. [I. S.]

A. școlară, A. și venitul destinat pentru scopuri școlare. În Ungaria trebuie să adune în înțelesul legii fiecare susținător de școală, (stat, comună, confesiune, societate, corporațiune) A. școlară. Aceasta se adună la stat și comună cu ocaziunea commasării din 1/100 parte a teritorului comun, din venitele școlastice, din fundațiuni, oferte și ajutoare benevole, din pedepse de absentare. A. școlară se manipulează în favorul școlai prin scaunul școlastic, sub responsabilitatea personală a tuturor membrilor lui. Vîndări, cumpărări etc. pîuă la 500 fl. și arînți până la 50 fl. anual, au să fie întărite de inspectorul școlaelor. [G. Trif.]

Averesci, schit în satul cu aceeași numire în Rom., j. Fălcui, înființat 1765 de cătră un răzeș numit Sava, care s'a călugărit; astăzi e biserică de mir.

Averchie, călugăr de origine arămănească, mai târziu archimandrit și reprezentant al mănăstirilor dela sf. munte Athos; a adus băieți arămănesci din Turcia în România, ca să învețe la școala macedo-rom., care în 1865 se deschise în București. (Cf. Burada, Cercetări despre școal. rom. din Turcia. Buc., 1890.)

Avernus, *lacul Averno*, un mic lac în Campania, lângă Cumae, crater vulcanic cu împrejurini înfloritoare; după Vergil întrarea în infern. Nu departe se află peștera Sibylei.

Averof, familie arămănească foarte bogată din Mețovo în Epir. Pentru comuna natală a făcut mult, dar mai mult pentru institute culturale în Atena. (Cf. Weigand, *Aromunen I.*)

Averrhoa, L., (botan.) gen de arbori din familia Geraniaceelor, trib. Oxalideae, reprezentat numai prin două specii din Asia tropicală, cari ambele se cultivă ca plante decorative în florării. Ca plante ornamentale ele sînt astăzi răspândite pretutindene sub tropi, unde se folosesc fructele lor comestibile, ce conțin acid oxalic, și ca medicament. [A. Pr.]

Averrhoës, *Ibn Roschd*, filosof arab, n. 1126 în Cordova, † 1195. Om de o vastă erudițiune în teologie, filosofie și medicină; a fost un mare adorator al lui Aristotel, despre care țeica, că singur acestuia dintre oamenii muritori i-a conces D-zeu ca să ajungă culmea perfecțiunei. Comentând și explicând scrierile lui Aristotel, a nisuit a popularisa doctrinile aceluia. (Cf. Uiberweg *Grundr. der Gesch. d. Phil. II.*) [Pl.]

Avers, (*lat.*) fața, partea cu chip a unei monete (cap); dosul acesteia se numește *revers* (ranță).

Aversa, oraș în prov. ital. Caserta (Campania), 20,183 loc. Sediu episcopesc; casă de alienați; multe vie (Asprino). În apropiere sînt ruinele dela *Atella*; prima colonie a Normanilor.

Aversiuone, (*lat.*) afect, care se descopere în neplăcerea profundă față de o persoană ori obiect. A. constantă devine u. ră. [Pl.]

Avertisment, (*franc.*) atragerea atențiunei spre ceva; însciuțare, mustrare.

Aves, *avarium*, (*lat.*) paseri; colivie mare pentru paseri, găinar.

Avesalon, v. Absolon.

Avestița, strigoaie, v. Samca.

Aveyron, afluent din dreapta al râului Tarn în Franța de sud; lung. 240 km. După el se numește *departamentul A.* (o parte a vechiului Guienne, Rouergue). 8770 km², 400,467 loc.; 5 arondismente. Capitala *Rodes*.

Avezac de Castera Macaya, *Marie Armand Pascal d'*, geograf franc., n. 1800; 1833—35 a fost secretar general al societății geografice din Paris, și de șese ori președintele ei, din 1873 președinte de onoare al comisiunii centrale și membru al Institutului. † 1875. Scr.: »Essais historiques sur le Bigorre«, (2 vol., Bagnères, 1823); »Etudes de géographie critique sur une partie de l'Afrique septentrionale«. (Paris, 1836); »Esquisse générale de l'Afrique«. (Paris, 1837) și multe altele.

Avezano, *Guiseppo*, general ital., n. 1789 în Piemont. La 1848 a participat la reșcoala genueză, a ajuns ministru de război al republicii romane, și după sugrumarea aceleia a fugit în America; a rămas în Italia a participat la expediția lui Garibaldi la Sicilia (1860). În 1878 s'a pus în fruntea Italiei irredente și a lucrat pentru eliberarea Tirolului sudic și a Istriei de sub dominația austriacă. † 1879 în Roma.

Avianu, fabulist latin din secl. IV. sau V. d. Chr.; dela dînsul au rămas 42 fabule esopice scrise în metru elegiac, într'o limbă corectă și retorică; mai târziu au fost introduse ca lectură în școală și au suferit multe schimbări.

Aviatici, aeronauți cari se ocupă cu studiarea sburătorii păsărilor și cu imitarea lui mecanică.

Avicenna, (*Abu Ali E-Hosein Ben Abdallah Ibn Sina*), n. 980. † 1037, medicul mai multor sultani din Buchara; totodată și filosof. A scris cea mai completă carte medicală din evul mediu: *Canon medicinae* sau *el Kanon fil Teb* (în 5 cărți).

Avicennia L., (botan.) gen de tufe din fam. Verbenaceelor, tribul *Avicennieae*, ce cresc la litoralul mării pretutindene în țările calde. Unele din ele se cultivă la noi în florării s. e. *A. officinalis L.* [A. Pr.]

Avicultură, arta de a cultiva păsările. Sînt rase de paseri cari nu stau să clocească, iar din acele cari clocesc nu cad cloșce decât în anumiturile călduroase; apoi sub o pasere nu se pot pune decât un număr restrîns de oue, proporțional cu suprafața pe care ea o poate încălzi cu corpul său. Pentru a înmulți păsările în mod cantitativ, calitativ și în ori ce anutimp, avicultorii înlocuiesc cloșcele cu mașini. O *mașină de cloșci* (v. ilustr.) se compune din o cutie de lemn; în partea superioară a cutiei se află un rezervoriu de zinc, care se umple cu apă prin o gaură, ce se află în partea superioară, și se deșartă prin o altă gaură, ce se află la o parte a rezervoriului în partea inferioară. De-

subtul rezervoriului se află un saltar, în care se așează ouele (50—250); ele nu vin în atingere cu zincul ca să se înfierbinte, ci se încălțesc numai prin căldura moderată, care vine din sus dela rezervoriu. Apa se ține caldă prin ajutorul unui termosifon, care se vede pe figură în partea din dreapta a cutiei, și care se încălțesc cu o lampă cu petrol. Temperatura apei trebuie să fie de 50° C. pentru ca astfel ouele să fie încălțite la 40°, adică temperatura cu care le-ar fi încălțit cloșca. Când puii au eșit din găoace, se scot după 24 ore din mașina de cloșci și se pun în *mașina de crescut*. (V. ilustr.) Ea se compune din două părți: partea întăia (din dreapta figurii) este ca un fel de colivie, care servește puilor ca curte; a doua parte (din stînga figurii) este un fel de cutie tapisată în interior cu blană, în care puii se adăpostesc tot așa de bine ca sub aripelă cloșcii. În această cutie se mai află un rezervoriu de zinc, în care se pune, când e frig, apă ce se ține caldă la temperatura de 70—80°. Puii când li-e foame ies în colivie de se hrănesc, când li-e frig se retrag în cutie. După o săptămână li-se dă drumul puțin câte puțin în curte până se deprind singuri. (Cf. E. Richomme, Une fabrique artificielle de Poulets; Ch. Jacques, Le Poulailles; M. Fanfilon, Poules, moyen infallible de les faire pondre.)

[Dr. N. Leon.]

Aviditate, (*lat.*) poftă lăcomă după ceva, fie aceea avere, bani, onoare, renume ori altceva. Cel cuprins de această poftă, se numește a vid. A. desordinată, care tinde la mulțămirea poftelor sensuale, se numește *con-*

cupiscentă. (V. și *cupiditate*.) [Pl.]

Avidius Cassius, beluduce roman sub împ. Marcus Aurelius; a luptat victorios contra Partizilor și a domolit o reșcoală în Egipt. La 175 d. Chr. legiunile sale în Syria l-au proclamat împărat, după trei luni a fost însă ucis.

Avienus, *Rufus Festus*, poet roman în jumătatea a doua a secl. IV. d. Chr. n. în Volsini (Etruria); a tradus: »Phainomena« lui Aratos; autor a 2 poezii geogr.: »Descriptio orbis terrae« în hexametri și »Ora maritima« în iambi ș. a. Edit. completă de Holder, 1887.

Avignon, capitala dep. francez Vaucluse, lângă Rhône, cu 43,453 loc. (1891); biserică numeroasă, catedrală veche și mare; arhiepiscop; palatul papilor, muzeu bogat. Văpsitorii de garanță, fabricațiune de mătasă. În antichitate *Avenio*, capitala Kavariilor; numeroase ruine romane. 1309—78, reședința papilor, cari stăpîniră comitatul Venaissin, și dela 1348 Avignonul. La 1797 cest din urmă fû încorporat Franței.

Avila, prov. spaniolă (Castilia veche), 7882 km², 193,093 loc. (1887). *Capitala A.* cu 10,935 loc. (1887). Monumente de sculptură străveche. Odinioară universitate.

Mașina de cloșci.

Avilire, înjosire, defăimare.

Avis, închinătare. *Avisul de tratd*, epistolă ce o trimite trasantul trasatului spre a-l încunoștiința despre cuprinsul cambiei, resp. cambiilor, trase asupra lui, precum și despre modul acceperii sau rambursării. Despre A. se face de obicei amintire și în cambie s. e. prin cuvintele: «și puneți în cont după (sau fără) avis».

Aviso, (marină) bastiment ușor, între 800 și 1200 tone, aproximativ, de deplasament, cu artilerie ușoară și vitesă moderată; A. vine după crucișetor în nomenclatura flotelor. Acest tip de vase însă tinde a dispăre din flotele actuale, ne mai găsindu-și întrebuințarea, și fiind cu avantaj înlocuit de canonierele torpiloare, cam de același deplasament, dar înzestrate cu mare iuțeală. În principiu A. se întrebuințează ca purtător de ordine între escadre și uscat, ca eclerori de escadre etc., servicii pentru cari actualmente se cer vase mai rapide. A. existente, cari nu mai pot servi în escadre, se întrebuințează ca staționare prin porturile secundare, fie

de molecule. (Cf. Botto: Cenni biografici sulla vita e sulle opere di A. Avogadro, Turin, 1858.)

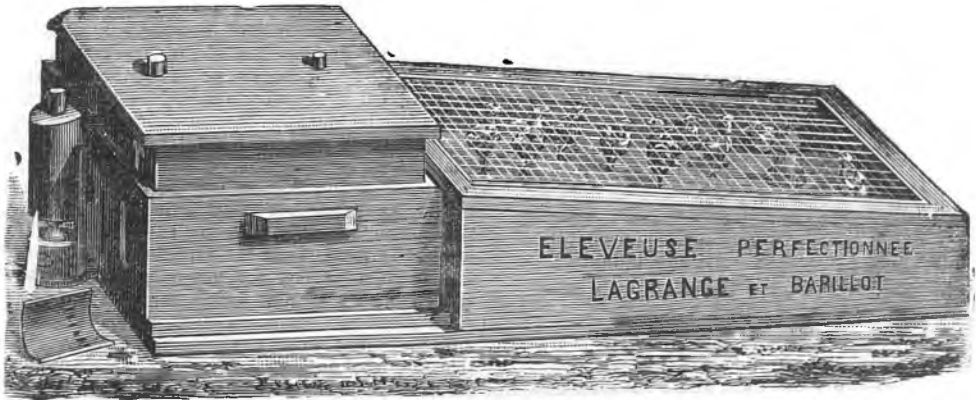
Avoir du poids sau *Avoir du pois*, pondul comercial englez. Unitatea acestuia este punctul (Pound) à 16 unce (onnces), à 16 drame (drams), à 3 scruples, à 10 greni (grains) = 4.535,926 greni sau 7000 Troygrains.

144	punți Avdps	=	175 ₰ Troy.
112	" "	=	1 Centweight (Cwt)
28	" "	=	1 Quarter sau pătrar
14	" "	=	1 Stonă
2240	" "	=	1 Tonă (= 20 Cwt)
		=	45,359 kg.
		=	90,718 ₰ germ.
100	" "	=	81 ₰ bav.
		=	110,764 ₰ rus.
		=	81 ₰ vienezi.

Avola, oraș cu port în Sicilia, prov. Siracus, 12,286 loc.; se cultivă trestia de zahăr.

Avort, v. Abortus.

Avraam, (evr. »Tatăl Mulțimii»), fiul lui Tharra, protopărintele poporului israelit și arab; la în-

Mașina de crescut.

în țeară, fie în colonii sau țeri străine depărtate. A. de riu sau de flotilă sînt nisce mici vase, de ordinar cu roate de 100 la 300 tone deplasament, făcînd pe rîuri serviciul corespunzător serviciului de mare al A.-lor propriu dîse. — A. *torpilor*, v. torpilor. [Constant. B.]

À vista, (ital.) pe cambii = la vedere, adecă cambiul este a se achita la prezentare; A. v. în musică: v. a prima vista.

Avitic, strămoșesc, vechiu; *aviticitate*, fideicomis familiar. V. Bunuri A.-e (în drept. Ung.)

Aviz, 1) mic oraș în Portugalia; 2) ord militar port., creat de Alfons I., 1143, cu 3 clase.

Avlona, oraș cu port la Marea Adriatică în Turcia (Albania); în vechime *Apollonia*. A. are 6000 loc., e residența unui caimacam și a mai multor consulat eur. Comerț cu tutun, vin, orez, masline, broasce testoase etc.

Avocațiune, (lat.) rechemare, revocare. *Avocatori*, scrisoare de revocare, rechemare.

Avogadro, *Amedeo*, n. 1776 în Turin; profesor de fizică la gimnasiul din Vercelli, 1820—50 la universitatea din Turin; † 1856. A. a descoperit legea, că gazurile pe lângă aceeași temperatură și presiune în volume egale conțin numeri egali

ceput locuia în Haran, după sf. Scriptură chemat fiind de D-șeu s'a mutat, împreună cu soția sa Sara și nepotul său Lot, în pămîntul promis Canaan, pentru a forma un popor ales.

Avramovici, *Dimitrij*, pictor și scriitor istoric sêrb, 1815—1855, culegător de antichități bisericesti.

Avrameni, com. rur. în Rom., (jud. Dorohoiu, pl. Bașău), formată din satele: A., Adășani, Borolea și Zahoreni; cu reședința primăriei în A.; avînd 509 familii și 1454 suflete; 2 biserici, o școală cu un învățător.

Avrămesel, sat în Rom., (jud. și pl. Tutova), situat pe pârșul Valea-Mare. Are 772 loc. și 193 case. Formează comuna A. cu cătunele: Uricari, Mărășesci și Corobănesci; 1351 loc., 348 contrib. și 854 case. Se cultivă via și prunii. Are o școală primară de băieți. În comună sînt 4 biserici.

Avricourt, sat lângă linia căii ferate Paris-Strassburg; stațiune de graniță între Franța și Germania.

Avrig, (germ. Freck, magh. Felek), comună mare în cott. Sibiiului, așezată în Țeara-Oltului, lângă Rîul-Mare, numit și Valea-Avrigului, care

se varsă din jos de A. în Olt, pe latura stângă; are 2759 loc., dintre cari 2472 sînt Români, iar ceilalți Sași. Aici se află reședința protopopiatului român gr.-or. al A.-lui și o școală rom. elementară cu 4 învățători; un castel cu grădina frumoasă și parc, care a fost zidit de guvernatorul de odinioară al Ardealului, baronul Sam. Brukenthal, o fabrică de postav dur (halina) și din sus de comună, spre sud, o fabrică de sticlă, care acum e părăsită. În A. s'a născut, la 1779, *George Lazar*, și tot aici și-a sfîrșit viața pămîntească la 1823, după ce s'a întors din România, unde a pus temelia școalelor naționale și a deșteptat pe Români din letargie. El a fost înmormîntat în curtea bisericii rom. gr.-or., iar la 1864 a fost exhumat și osemintele au fost înmormîntate din nou mai aproape de biserică (cam la 20 pași depărtare). Aici i-a ridicat un școlar al seu, Carol Rosetti, în semn de recunoștință, o criptă de marmoră roșietică. Pe piatra, care stă ridicată și are în vîrf o cruciuliță de metal, se află următorul epitaf gravat cu litere cirele:

Viețitorule!
Stăi puțințel și cetesce
Dup' aceasta scotăscă
Trista omului soarte
Nepregătitoare moarte.
Ce ești tu, eu am fost,
Aceasta 'nvață de rost,
Ce sînt eu acum, vei fi
Când ceasul îți va sosi.

George Lazar
theol. Transilv.
N. 1779.
M. 1823.

Iar pe piatra, care acopere mormîntul, este următoarea inscripție cu litere latine:

Precum Christos pe Lazar din morți a înviat,
'Așa tu România din somn ai deșteptat.

Lui *George Lazar* a ridicat acest monument școlarul său Hagiu și Ierose-limit Carol comite de Rosetti la anul 1864.

A., *protopopiat* rom. gr.-or. se compune din 23 parochii, cu 22,049 eredincioși; sediul protopopesc se află în comuna A. (Semat. bis. ort. rom. din Trans. și Ung. pe 1896.)

A. *Lac*, (*Lacul A.-lui*), un lac aflător în partea vestică a munților Făgărașului (în grupa Surului), la poalele muntelui Cioarta, cu termi stîncoși, și avînd formă lungăreată; este așezat la o înălțime absolută de 2004 m., din acest lac își are isvorul Valea-A.-lui, numită și Rîul-Mare.

A. *Vale*, (*Valea-A.-lui*), un rîu de munte, care isvorește în munții Făgărașului, din lacul A.-lui; la poalele munților udă frumoasa poiană, numită Poiana-Neamțului, apoi curge pe la A. și se varsă în Olt, $\frac{1}{4}$ de oară din jos de A., pe latura stîngă; acest rîu se numește și *Rîul-Mare*. [Silv. Mold.]

Ax, oraș în dep. franc. Ariège, arondism. Foix, la poalele Pireneilor, lângă Ariège, 1424 loc. (1886); 80 terme de sulfur 25—78° C.

Axa, linia dreaptă care taie simetric o linie curbă. A. *universului*, dreapta care leagă polul nordic cu cel sudic al globului ceresc și trece prin centrul comun al acestuia și al pămîntului. A. *pămîntului*, partea axei universului care zace în interiorul pămîntului. A. *de rotațiune*, linia dreaptă, care la un corp, ce se află în rotațiune, nu-și schimbă locul, și în jurul căreia toate celelalte puncte ale corpului se mișcă în

circonferințe. A. *magnetică*, dreapta care leagă ambele poliuri ale unui magnet. A. *optică* a unei lentile este direcțiunea unică, în care o rază de lumină se propagă prin un cristal fără a se refracta.

Axa, *acophyt*, la plante: partea centrală, fundamentală a corpului, de care se leagă alte organe (apendicele), precum și ori ce organ care pe suprafață poartă altele; prin urmare, tulpina și cu rădăcina, ramurile, axele inflorescențelor, receptaculul floral, placentele etc.

Axenla, lipsa ospitalității.

Axente Sever, *Ioan*, fost prefect la 1848/9; n. din părinți agricultori la 3/15 Aprilie 1821 în Frâua (Trans.); a studiat în Blaj și Sibiu, la 1842 fû primit în seminarul clerical din Blaj, pe care însă la 1845, în urma procesului Leményian, l-a părăsit și la 1847 a trecut în Rom. ca profesor de limba latină și română; la 1848 luă parte activă la mișcările pentru libertate și constituție; fû numit comisar de propagandă în județul Ilfov, și în urmă trimis cu Aron Florian la Craiova pentru organizarea județului reacționar, care nu voia să recunoască guvernul provisor. Din incidentul arestării lui A. Tr. Laurian și Nicolae Bălășescu, întemplate la 18 Aug. 1848, A. a revenit în patrie; a luat parte activă la adunarea grănițerilor din 11 Sept. în Orlat, de unde în ziua următoare plecă cu o ceată de 200 ficioiri la a III. adunare dela Blaj. După proclamarea armării generale A. luă parte principală la organizarea gloatelor române și la apărarea eroică a Munților Apuseni și a fortăreței Alba-Iulia în 1849. Restabilită ordinea în țeară, înainte de depunerea armelor, A. încercase formarea și organizarea unui escadron stabil de cavalerie, dar fără succes. Abia așezat în Cenade, în urma denunțărilor ce erau la ordinea zilei, A. fû arestat, dus la Sibiu și supus unui interogator pentru ascundere de arme, incendiarea Aiudului și altele, dar, aflat nevinovat, după 30 zile, fû pus în libertate. Cătră sfîrșitul a. 1850 A. fû provocat a merge la Sibiu pentru a primi din mîna comitelui sășesc 2 decorațiuni împărătesci, dar le-a refuzat, cerînd drepturi naționale și desdaunare pentru pierderile materiale și jertfele aduse în revoluție; urmarea fû o mare investigațiune asupra acțiunii gloatelor române în districtul A.-Iulia, și după aceea la 1852 o desdaunare de stat de 60,000 fl. pentru bisericile româno. Tot în acel an, venind Împăratul în Transilvania, A. îl întimpină la 21 Iul. în muntele Găina și-l petrecu până la Sibiu, unde fû decorat cu: crucea de aur cu coroană pentru merite, ordinul Francisc Iosif cl. III. și ordinul militar rusesc S. Ana cl. III. La 1851—54 A. ocupă oficii de stat, iar după retragerea sa din serviciul statului luă parte activă la mai multe acțiuni politice-naționale și la mișcările culturale ale Românilor din Trans. De present trăiește retras la Brașov. (Cf. Rapoartele pref. Axente, Balint și Iancu, Sibiu 1884. W. Krafft.)

Axil, la plante: organele cari sînt în direcțiunea axei, *placentățiune axilă*, cînd ovulele sînt în unghiul intern al logelor ovarului plurilocular; *semințe axile*, cele așezate în axa rațională a fructului; *embrion axil*, care este așezat în axa seminței; iar *axilla* = subsuoară e unghiul

determinat de direcțiunea ramurei și a tulpinei sau a ramurei și a frunzei; s. e. mugure axilar, cel așezat la subsuocara ramurei sau a frunzei.

Axinit, mineral; borosilicat de aluminiu și calciu cu fier și manganes în cantități variabile, de culoare brun-roșietică sau ceva violetă; se găsește la Bourg d'Oisans, Cornwall, Andreasberg etc., și se întrebuințează în bijuterie.

Axinte, *Uricarul*, v. *Uricarul*.

Axloma, (*grec.*) judecată care este evidentă în sine și nemijlocit și care nu are trebuință de demonstrare. A. numite și principii fundamentale, formează baza fiecărei discipline științifice, garantându-i aceleia unitatea sistematică. Toate științele au A. În logică se consideră ca A. principiile fundamentale ale cugetării, adică acele, la care se poate reduce și cari au să normeze ori ce gândire, ori ce afirmațiune, ori ce judecată. Aceste sunt: principiul identității, (omne subiectum est predicatum sui); pr. rațiunii suficiente sau al causalității, (nihil sine ratione sufficienti); pr. contradicțiunii, (idem nequit simul esse et non esse); pr. exclusivității, (inter duo contradictoria non est medium). În matematică A. formează baza operațiilor fundamentale. (Cf. T. Maiorescu, *Logica*; Ueberweg, *Syst. der Logik*; Wundt, *Logik I.*) [Plet.]

Aximetru, instrument aplicat la cârma unei năi, care arată declinațiunea cârmei dela planul vertical ce trece prin spinarea (linia de mijloc) năii.

Axion, cântarea bisericească »Cuvine-se cu adevărat, care se cântă la liturgie după consecrațiune, adică după sfințirea sf. daruri. În locul A.-lui la serbători mai mari se cântă din catavasi cântarea a noua. Mulți atribuiesc introducerea A.-lui la liturgie sf.-lui Ciril din Alexandria, ca o protestare publică și solemnă contra ereticului Nestor. În tot cazul cântarea aceasta este foarte veche.

Axoloti, numele mexican al unui amfibiu codat din grupa *Perenni* branchiata, numit și *Siredon* pisciformis. Acest amfibiu, cam de 20 cm. în lungime, e de culoare moriță, împeștriat cu pete albe și negre; respiră prin branchii și plămâni; coada, ca la tritoni, e comprimată de laturi; petrece prin lacurile din jurul orașului Mexico; se ține și prin aquarii. A. după ce s'a reprodușt preste câteva generații ca A. își pierde branchiile și creasta de pe coadă, și se transformă în *Amblystoma*. Astfel A. se consideră de o larvă a *Amblystomei*. V. *Amblystoma*. [B. V.]

Axonometru, aparat pentru măsurarea osiei la cristale.

Axum, odinioară capitala Aethiopiei, situată în ținutul abissinic Tigre, 16 km. depărtare dela actuala capitală Adua. După devastarea dela 1535 prin regele din Adal, Granje, a încetat de a mai fi capitala imperiului. În orașul acesta este și azi asilul creștinilor aethiopieni, aici e o biserică creștină și sunt mai multe ruine, cari arată starea înfloritoare de odinioară a acestei vechi capitale. Dela acest oraș se derivă numele original al Aethiopiei: imperiul axumitic. V. *Aethiopia*.

Ayacucho, departament al republicii Peru, 38,692 km². și 142,205 loc.; capitala A. lângă Huamanga cu 9337 loc.; reședința unui episcop. Aici au reperțat liberalii sub conducerea lui Sucre în 9 Dec. 1824 învingore strălucită asupra Spaniolilor.

Ayala, 1) *A. Adelardo Lopez de*, bărbat de stat și poet span., n. 1829. A scris mai multe drame și comedii, cari au avut pe scena spaniolă din Madrid un succes complet, apoi sonete. La 1857 a ajuns deputat și îndrăzneala cuvântărilor sale a fost pedepsită cu exil. † 1879. O ediție completă a operelor sale a apărut 1881—87 în Madrid, în 7 vol. 2) *A. Pedro Lopez de*, numit *el Viejo*, cronicar, mare cancelar și camerar superior al Castiliei, n. 1332, † 1407; a scris cronicile regilor castilani Petru, Henric II., Ioan I., Henric III., (1780, 2 vol.), a tradus pe Liviu în limba castiliană și a lăsat și scrieri poetice.

Ayr, (pron. er), comitat în Scoția sud-vestică, 2975 km², 224,222 loc.; teren muntos, bogat în minerale. *Capitala* A., lângă sinul Clyde, cu 9054 loc. (1891). Port.

Ayrton, (pron. ert'n), *William Edward*, fiziician englez, n. 1847; după terminarea studiilor a fost aplicat în India la oficiul telegrafic. Din 1873—1879 a fost profesor de fizică și de telegrafie la școala imperială de inginerie din Tokio în Iaponia. La 1879 s'a reîntors în Anglia, unde ajunse profesor la City and Guilds of London Technical College. La 1881. fû ales membru la Royal Society. Mai însemnate sunt tractatele sale despre electromotori, despre tramvazele și trenurile electrice.

Ayuntamiento, municipalit. orașelor în Spania.

Azalea L., gen de plante, sinonim cu *Rhododendron* L., din familia Ericaceelor cu numeroase specii, arbuști sau sub-arbuști, ce cresc în munții Europei, Asiei, mai ales în Himalaja, ai Americii boreale. În Europa însemnăm pe *R. ferrugineum* L., iar în Carpați pe *R. myrtilifolium* Schott et Kotschy. vulgar: Trandafir de munte, Cocăzar, Smirdar, Coji etc. Altădată se întrebuințau ca plante medicale; azi se cultivă multe specii cu numeroase varietăți și hibride, ca plante ornamentale decorative, și sunt obiectul unei culturi speciale și unui comerț important. Planta numită *A. procumbens* L. cu tulpinile tîrătoare, cespitoase, crescând prin pășunile alpine din munții înalți (Carpați, Alpi, Pirenei, Laponia, Norvegia etc.), se ține tot de această familie, dar de genul *Loiseleuria* Desv. [S. Șt. R.]

Azbucho, *Azbuca*, numele alfabetului slav, format din cele dintăiu două litere: *az*, *buki*; sînt două feluri de A.: 1) *cirilic*, întrebuințat de Slavii ortodoksi; 2) *glagolitic*, folosit de Slavii rom.-catolici. Pe când cel dintăiu e pe deplin stăpân în biserică și viața laică la Ruși, Sârbi și Bulgari, al doilea nu se mai găsește decăt la catolicii slavi din Dalmația.

Azegillo, *Massimo Tapparelli*, marchis, bărbat de stat și publicist ital., n. 1798. La 1848 a luptat în trupa papală contra Austriei, a comandat în Veneția ca colonel, s'a luptat la Vicenza în fruntea unei legiuni, a fost apoi membru în camera deputaților Sardiniei. 1849—1852 president de cabinet și ministru de externe; după eruperea resboiului 1859 guvernor al Romagnei; s'a retras apoi în viața privată; † 15 Ian. 1866. »Memoriile» lui au apărut 1867, iar corespondența lui politică (1847—65) a fost publicată de Rendu (1866).

Azima, (*grec.*) pâne nedospită, cu care trăiesc

Ovreei la serbătoarea pascilor (s. azimelor); în biserica latină se folosese pâne A. (ostie) la celebrarea sf. liturgii, asemenea și în biserica Armenilor și a Maroniților, din care cauză Grecii ortodoksi, începând din secl. XI., au dat credincioșilor acestor biserici în batjocură numele de *azimiși* (infermentarii).

Azimut, unghiul diedru format de planul vertical, ce trece printr'un astru, cu meridianul observatorului; el se compează dela nord sau dela sud către est sau către vest, dela 0° la 90°. Este complimentar cu amplitudinea, când resare sau apune un astru. A. astrelor, cu deosebire al soarelui, servește navigatorului a determina la ori ce moment, în mare, eroarea azimutală a acului magnetic al compasului (v. ac.) În acest scop se formează table, cari dau pe mai mulți ani înainte A.-le adevărate ale astrelor pentru ori ce oară și ori ce localitate; făcând comparația între A. exact, determinat prin table la un moment dat, și A. observat cu compasul în același moment, diferența între ele este deviațiunea compasului combinată cu declinațiunea magnetică a locului sau eroarea totală azimutală, care se numește în marină variațiunea compasului. [Constant B.]

Azincourt, sat în dep. francez Pas de Calais. Aci au învins Englezii în 25 Oct. 1415 pe Francezii sub regele Henric V.

Azizis, v. Aixis.

Azizus, în mitologia romană veche din Dacia e numele luceafărului. Într'o inscripțiune e: Deus A., iar într'alta: Deo Azizo bono puero conservatori. Predicatul bonus puer (bun prunc) se află mai adeseori pentru Phosphoros (purător de lumină), luceafărul, latinesce luci-fer. Astfel A. a fost un nume al luceafărului la Romanii vechi în Dacia. [Atm.]

Azoica, grupa, grupa *Archaică*, (v. ac.)

Azoospermia, sterilitate (nerodnicie) bărbătească din lipsa spermatozoilor în semință. V. aspermatismus.

Azore, *insule*, o grupă de 9 insule în Oceanul Atlantic aparținătoare Portugaliei, sub aceeași lățime geografică cu Lissabona; 2388 km², și 269,401 loc. (1881); insulele sînt de proveniență vulcanică, prin urmare muntoase cu coaste prețipoșe și pline de văi roditoare; climă domoală, umedă, dar sănătoasă; produc grâu, porumb, păstăioase, vin, fructe sudice (mai ales orange, ananas) și în timpul mai nou teiu și tutun. Loc. sînt catolici de origine portughezi. Insule principale: Terceira cu capitala Angra, sau Miguel, Pico și Fayal; au fost descoperite în 1431 de către Portughezi.

Azot, (nitrogen, N sau Az.), descoperit de Rutherford (1772) și botezat de Lavoisier; e un

cuvânt derivat din grecesce (fără viață); există în cantități foarte mari în aer (4·5). A. fiind foarte puțin chimic activ se separă ușor de oxigenul aerului în prezența corpurilor ușor oxidabile (fosfor etc.); de obicei A. se extrage din amoniao prin chlor, ori prin încălzirea azotitului de amoniu; e foarte respândit prin corpul animalelor și plantelor ca urea, acid uric, albuminate, alcaloizi; în săruri etc. A. o un gaz incolor, inodor, fără gust, nu arde și nu întrefine combustiuine; la -146° C și 33 presiune atmosferică se liquifiază, la -214° C se oristalisează. A. e un corp indiferent, direct nu se combină cu alte elemente decât la roșu sub influența scântei electrice (Borsitan siliciu); pe cale indirectă combinațiunile sînt foarte numeroase, astfel cu hidrogen, chlor, brom, iod, dând nascere la amoniac, azoimid, hidrazin, chlor, azot, bromur de A., iod; A. cu oxigen 5 combinațiuni, acid azotic, azotos etc. A. combinat cu iod, chlor sau în combinațiunile organice: nitroglycerina, trinitrocetuloasa etc. e un vehement explosibil.

Azoturic, v. Urosopia. •

Azow, v. Asov.

Aztecii, locuitorii din Mexico pe timpul descoperirii Americii, imigrați dela nord în secl. XIII. Popor puternic, dibaciu și cu oarecare cultură, însă cu un cult divin sângeros. Capitala imperiului lor a fost *Tenochtitlan* (acum Mexico).

Azuga, sat în Rom., j. Prahova, pl. Peleş, cu o sticlărie și o fabrică de postav; aici se produce și cașcaval foarte bun. Un munte din apropiere poartă același nume.

Azulejos, table de faianță smălțuite și colorate, cari se prepară în Spania deja din secl. XIII. și servesc la îmbrăcarea păreților și la podele.

Azuni, *Domenico Alberto*, istoric ital. n. 1749, † 1827 ca membru al tribunalului consular sup. din Cagliari. A scris: »Sistema universale dei principi del diritto maritimo dell' Europa« (1795, 4 vol.); »Histoire géogr. polit. et natur. de la Sardaigne« (1802, 2 vol.)

Azur, (*arab.*) culoare albastră deschisă. V. Albastru.

Azurin, remediu folosit contra Peronosporei, are aceleași însuși ca »eau cèleste«.

Azurita, mineral, carbouat basic de cupru, de culoare albastră caracteristică. Se găsește la Chessy, Moldova, Dognecea, Camwall, Burra-Burra în Australia, Ural, Mexico etc. Se întrebuintează pentru preparațiunea unor colorii albastre.

Azygospor, (botan.) un zygot produs prin apogamie și anume prin apandrie, adică prin lipsa gametului bărbătesc; în acest cas gametul femeiesc, fără să fie fecundat, se înouinjoară eu o membrană groasă și ia aspectul unui zygot adevărat, germinând întocmai ca și acesta. [E. T.]

B

B, (*sunetul*), a doua literă a alfabetului fenico-greco și a celor derivate din acesta. Forma lui în inscripțiunile cele mai vechi semite este un triunghi cu o codiță în partea din jos; evr. \beth simbolizează o casă sau cort; de aci și numele evr. *beth* (casă). greco. *beta*. În grafica română cirilică se scria β , ς . În alfabetul slav ic s'au format două varianturi paleografice: β = b și B = v. În alfabetul cirilic se întrebuințează β ca semn al numărului 2. Ca sunet se ține de consonantele labiale. *B*, (*în chimie*) semn pentru Bor; la aerometru înseamnă scara lui Beaumé. Pe monetele austriace B însemn. Kremnitz. *B*, (*în musică*) este tonul H (si) coborât cu o jumătate de ton (si-bémol); B rotundum (b) semnul de coborire (bémol); B, ca prescurtare înseamnă Basso.

Ba, semn chimic pentru Bariu.

Baader, *Franc. Xav.*, filosof german, n. 1765, † 1841. La 1809 a publicat «Contribuiri la filosofia dinamică», la 1826 deveni profesor de filosofie și teologia speculativă la universitatea din München. Celebra lui teorie teosofică deduce totul din o voință, ca principiu eficient și atributele sale: ideea vecinică, căreia se datoresce forma lucrurilor, și natura vecinică, originea materiei. Voința determină raportul, în care stau una cătră alta forma și materia. În chip mistic se declară pentru identitatea științei cu credința, stăruiind a introduce unele elemente noi în scolastica rigidă a catolicismului elemente dogmatice repudiate de acesta. Scrierile complete au fost publicate de Fr. Hoffmann, (Lipsca, 1850—60.)

Baal, în mitol. popoarelor orientale a fost zeul cel mai de frunte, personificațiunea puterii binefăcătoare a soarelui; în inscripțiuni asirice se numesc principele zeilor, domnul și ordinătorul universului. În Babilon s'a închipuit în haină de rege, cu tiară pe cap și cu coarne de taur, iar la Fenicieni, fiind-că aceștia nu aveau icoane, s'a creșt că locuiesc în pietri cu formă de glob, precum se vedeau prin templele lor. Venerarea lui B., la Babilonieni Bel, a fost de regulă pe înălțimi de dealuri. Numele B. unii îl explică prin domn, alții prin piatră, stean, pentru-că, precum se scie, cultul cel mai vechiu la Orientali a fost cultul de piatră și mai târziu de stele. Ha-Ball cu articolul *ha*, se identifică cu A-poll-on la Greci, (v. cultul de piatră). [Atm.]

Baalbek, (grec. Heliopolis), odinioară oraș mare și avut în Siria, între Liban și Antiliban, 1401 devastat prin Timur, iar 1759 prin un cutremur de pământ; acum loc neînsemnat cu ruinele impunătoare ale templului colosal al soarelui.

Baalhis, după mit. orientală, în special la Canaanii și Fenicieni, a fost țina fructuosității,

concepțiunii și a născerii (ca alte ține de pământ) și pentru aceasta e principiu feminin până ce Baal e principiu masculin, razele soarelui; dar B. s'a numit și Astarte (v. ac.), și a fost și țina de lună. Numele ei la Babilonieni a fost Bilit.

Baba, femeie bătrână; în pov. românesce se reprezintă în multe feluri: *B. Boanța* apare ca o femeie bună, (o muiere, deoarece fata sa de suflet, Florița, e mai frumoasă, i-a dat-o ca să o ducă în pădure, s'o taie și să-i aducă ochii, dar B. lasă fata în viață și aduce ochi de căprioară). O babă, pentru-că feciorul de împărat i-a spart tivga, îl blastemă, ca să nu se mai însoare, până nu va găsi cele trei rodii (mere de granat) aurite. B. din sveturile mării e îmbrăcată cu șecă cămeși și sora cere dela frații ei, doi copii cu perul de aur, ca să-i aducă o cămașă dela B. Renumită e B. cu iepele măiestre și cu mânăzii cei sprinteni, de cari feții frumoși sau feciorii de împărați au mare lipsă, și ca să capete câte un mânăz, se bagă slugi la B., ca să-i păzească iepele măiestre, și dacă pierd vr'o iapă, feții frumoși își pierd capul, iar dacă servesc după tocmeală, trei zile sau un an, feții frumoși capătă câte un mânăz și pornesc ca pe atare fată de împărat, răpită de smei, să o scape. *B. Bița* e sfătuitoare; pe feciorul de împărat care vrea să plece după fata frumoasă, îl sfătuesce, ca dela tatăl său să ceară armele și calul; iar *B. Hirca*, pe trei frați, ca să scie că unde li-e scrisa lor, îi sfătuesce ca să-și facă o cămașă, să intre toți trei în ea și să deie cu sulilele, căci unde vor cădea acestea, acolo va fi scrisa pentru fiecare. Dar babele sunt și mari fermecătoare. căci *B. Cloanța* înciabiagă apele, iar *B. Hirca* scoboară și stelele, ba ele pe feții frumoși omorâți îi și învie, stropindu-i cu apă vie, și îi fac și mai frumoși, dându-le să mănânce din mărul din raiu. Unele babe locuiesc de regulă în marginea sau pe ostrovul mării, cum e *B. Relea* și *B. Ventului*, și sunt și grozave, căci în povestea lui Ioviță, o B. are picioare de cal, dinți de oțel și degetele ca secerea, iar în alte povești reprezintă pe Mama pădurii (v. ac.) și înghit pe voinici, dar feții frumoși le silesc ca să-i voame întregi. [Atm.]

Baba, în mitol. slaveană demon de tempestate; de origine ar fi fost o strigoaie bătrână, urită, cu nas mare, cu dinți lungi și păr spărlit; într'un avan de fier sboară prin aer; la Boemi se numesc B. de fier. E identică cu Holle la Germani, iar în poveștile maghiare se numesc: A vas orru baba (B. cu nasul de fier). [Atm.]

Baba Dochia, după mitol. popor. daco-rom. e o personificațiune interesantă și mitul despre ea e următorul: B. D. a avut un fecior, care

s'a însurat și B. D. a trăit rău cu nora sa, iar feciorul nu-și putea apăra viața de mama sa. B. D. odată i-a dat nurorii sale lână neagră și a mănânat-o la riu ca să o spele și să o aducă albă, căci altcum nu va fi bine de ea, și în tot modul neaștia pe nora sa. Aceasta s'a dus la riu și a spălat lână până ce i s'au belit degetele și a curs sânge din ele de a roșit apa, și lână totuși a ramas neagră, iar nora atunoi a început a plânge. Christos s'a făcut om și ou sf. Petru s'a scoborit la riu și a întreat-o: »De ce plângi?« iar ea i-a spus tot necazul ei cu soacră-sa. Christos i-a dîs, să spele lână, a mîngăiat-o și a binecuvîntat-o, și i-a dat o chită (chituș) de flori de mioșea și de cooșei, prîtindu-l, că dacă ajunge acasă, să dea flori și soarelei sale. Nora și-a pus florile la ureche, a mai spălat până ce s'a înmurgit, apoi lână și-a încărcat-o pe cap și cu voie bună a pornit acasă, iar când a descăroat lână, s'a bucurat, că a fost albă. B. D. când a vedut că lână e albă, s'a mirat, dar iar s'a mîniat, pentru-că nu-i poate băga de vină, și când a vedut, că nora are flori la ureche, a ocărit-o și i-a dîs, că le-a căpătat dela drăguț. Nora i-a respuns, că le-a căpătat dela Mărțișor și i-a dat și ei flori, iar B. D. a început să-și bată joc de Mărțișor, dar vedînd florile s'a socotit ca să meargă cu oile și caprele la munte la pășune, și credînd că e primăvară, a poruncit feciorului său ca să pregătească bătăniele și gălețele și i-a dîs: »Haidafi la munte, că a înflorit pășunea! Tu să-ți iei fluierul să suflî în el, iar eu voi juca!« Feciorul îi respunde, că abia a trecut Făurar, apoi mai este Mărțișor și o parte din Prier și ea să nu grăbească. B. D. atunoi de nou a început a batjocori dîcînd: »Pe Făurar îl trag prin găunar, pe Mărțișor prin ciurișor!« și a luat pe sine 12 cojoace și cu feciorul a plecat la munte. A plecat cu soare, și după ce a ajuns la munte, a început a ploua și ninge și acuși iar a fi soare și acuși a îngheța și cojocul, udându-se deasupra, a înghețat și s'a îngreunat, iar B. D. l-a aruncat pe tufe, și după capre și după oi s'a dus tot mai sus, pentru-că căuta iarbă; B. D. în toată ziua a aruncat câte un cojoc, până-ce le-a aruncat toate. Feciorul babei a înghețat pe munte și pe gură și pe barbă i s'a făcut sloiu, dar B. D. nu a băgat de samă, ci i-a strigat: »Eu nu mai pot de frig, și tu tot dîci în flueraș!« Atunoi s'a arătat Mărțișor și în batjocură a întreat-o: »Cum îți place primăvara și de ce nu joci la fluierul feciorului? căci nici norei nu i-a fost frig toată ziua să spele lână la riu!« Mărțișor a pierit, iar B. D. cu feciorul ei și toate caprele și oile au înghețat, pe urmă s'au împietrit. Aceștia și aji se ved împietriți pe muntele Semenici. Și la picioarele babei s'a făcut un isvor, din care curge apă. Mărțișorul a omorît pe B. D. pentru-că l-a batjocorit, dar nu putea să o omoare, dacă nu avea dîle destule, însă a luat și împrumutate! Acesta e mitul. Numele Dochia porcede din Eu-dochia, numele sîntei din 1 Martie vechiu. Poporul, respective femeile române, pe B. D. o serbează chiar în 1 Martie v., ca frigul să nu vatemă semănăturile. B. D. reprezintă frigul, iarna, ce remâne sus în munte. Mărțișorul, care nurorii i-a dat primele flori de primăvară, reprezintă pe zeul Mars, ca zeu de primăvară,

însași primăvara; dela Mars e numele persoanei Mărțișor și totodată numele popular al lui Martie și Mars tocmai în 1 Martie a avut serbătoarea sa. Christos aci în unele înlocuiește pe Mărțișor, iar nora asemenea e personificațiune de primăvară, care coresponde dînei Anna Perenna (v. ac.) amoreza lui Mars. (Cf. Baba Dochia de Dr. At. Marienescu în »Transilvania«, 1890.) [Atm.]

Baba-Novak, vestit general al lui Mihaiu-Viteazul. Ucis de Transilvănenii-Unguri, în timpul certelor dintre Băthory și imperialiști, dimpreună cu alți camaradi iluștri, a fost cumplit resbunat de domnul său, după victoria acestuia la Guruslău (Aug. 1601). A ajuns legendar în popor.

Baba orba, joc copilăresc; unuia din jucători i-se leagă ochii, avînd să prînda pe vr'unul din ceilalți jucători, cari îl încungiuură, iar cel prins are să-i ocupe locul.

Baba rădăcină, joc copilăresc. Un copil »B. r.« șede pe o piatră sau scaun mic, iar în poala lui se pune altul, în a acestuia altul, ș. a. m. până la cel din urmă. Conducătorul jocului se pune în fața celui ce s'a pus mai pe urmă în poală întrebându-l: Ce-i sus? Un fus. Ce-i jos? Un os. Ce-i pe lângă tine? Un pui de urs. Ce ai mîncat asară? Pită cu sare. Ce ai beut? Vin dulce mult. Unde l-ai pus? Pe poliță sus. Cine l-a vîrsat? Anghel cu Angheloane. Fiecare se întreată așa, și care soie da respunsuri bune, se scoală și se pune după întrebător. B. r. nici după ce a dat respunsuri bune nu vrea să se sooale, ci dîce: că-i prînsă de rădăcină. Conducătorul trimite atunoi pe rînd pe toți copiii să ceară dela B. r. un împrumut. Ea dă fiecăruia respuns potrivit, dar negativ. După aceea trîmite copiii să-i facă oferte prețioase, iar ea le respinge. În fine o chiamă pe rînd fiecare ca să-i arate ceva, s. e. aur, flori, icoane etc., iar B. r. le respunde, că-i prînsă de rădăcină, nu poate veni. Dacă vr'un copil a cerut, i-a îmbiat sau a chemat pe B. r. să-i arate același lucru, ce i-a mai cerut sau oferit altul, acela e prins, și se pune după ea. După ce s'au perondat toți copiii, conducătorul prînde pe B. r. de mîni, ajutat de cei de după el spre a o scula, pe când cei de după B. r. nu o lasă să o scoale. Invingătorul șede de nou pe piatră, și jocul reîncepe.

Baba, Cap B., punctul cel mai vestic al continentului Asia, în Marea Egeică, spre nord dela insula Mitilini (26° 10' long. est. dela Greenwich, 39° 20' lat. nord).

Babă, (marină) stilp înalt de 40—60 cm. de ordinar de fontă, așezat în bordul unui vas, la prova, sau la pupa, servind a înfășura pe el capătul unei parâme (legături), ce vine dela uscat sau dela alt bastiment. Babalele sînt în număr de 4—8 pe un bastiment și sînt fixate de punte cu buloane solide, trebuind a suporta la nevoie întreaga greutate a bastimentului, când este tras spre cheu sau remorcat de uu alt bastiment. [Constant B.]

Babac, -ă, sinonim cu tată; se aude numai în Moldova printre orășeni.

Babacai, stîncă înaltă în alvia Dunării în față cu Columbaci; aici se începe strîmtoarea Dunării de iarna (Cazan).

Babadag, 1) B. com. urb. în Rom., j. Tulcea, pl. B., într'o poziție foarte plăcută la poalele

nord-vest. ale dealului Coium-baba, cu 3101 loc., între cari 590 Români, 1088 Bulgari, 668 Turci, iar restul Tataři, Ruși, Armeni, Ovrei și alte naționalități; are 3 biserici ort., 2 geamii și 1 sinagogă; 2 școale primare, una de băieți cu 2 institutori și alta de fete cu 2 institutoare. Loc. se ocupă mai ales cu agricultura și prăsierea vitelor. B. era în timpurile mai vechi oraș însemnat, și odată ajunsese capitala Dobrogei. 2) *B., plasă* în același j., compusă din 13 com., având o suprafață de 1300 km². și 20,000 loc., între cari Români 3000. Loc. se ocupă mai ales cu agricultura și prăsierea vitelor. 3) *B., lac*, pe teritoriul com. urb. B. și pe acela al com. rur. Zibil, Enisala și Congaz, având o suprafață de 16 km².; e foarte bogat în pește, ca: kefal, știucă, somn, uneori și morun. 4) *B., părau* în pl. B., isvorește din culmea munților B.-lui și se varsă în lacul cu același nume. [nt.]

Băbăița, com. rur. în Rom., j. Vlașca, pl. Glavacioc, cu 2078 suflete, compusă din cât. Călugărița și Băbăița; are 2 biserici cu 3 preoți și o școală mixtă de gradul 2-lea. Loc. harnici cultivă mai ales grâu, porumb, rapiță și orz.

Băbălna, magh. Băbolna, sat în comitatul Unedoarei, pe latura dreaptă a Mureșului; are 932 loc., toți Români. Pe teritoriul satului, spre nord, se află în mijlocul pădurilor 5 terme, apa cărora are temperatură de 30-1° C. Ele au fost cunoscute și folosite și de către Romani, iar acum le folosesc de scalde locuitorii din Băbălna. (Cf. Dr. Hankó V., *Az erdélyrészi fürdők és ásványvizek*, 1891.)

B. protopopiat, (district) român gr.-cat., aparținător diecesei gr.-cat. de Lugos; se compune din 9 parohii și câteva filii, cu 1761 de credincioși. Sediul protopopesc este în comuna Secărâmb. (Cf. Șemat. diecesei rom. gr.-cat. a Lugosului, 1891).

Babana, cuvânt ciobănesc foarte întrebunțat în Moldova; astfel se numesc oile bătrâne, cari n'au dinți și nu mai produc miei.

Babarșul, culme de dealuri în Rom., jud. Tulcea; se prelungește spre sud-est din *culmea lui Isac*, cu vârful *Baba*.

Babel-Picioru, pisc al muntelui Siriu de 1345 m. în Rom., jud. Buzeu; deasupra are un mic platou, de unde se desfășură una din cele mai frumoase privelești.

Babel, v. Babilon.

Babele, com. rur. în Rom., jud. Vlașca, formată din cât. Găureni, Danciuiesci și Babele, având 1271 suflete. Numele se pare că vine dela un schit de călugărițe bătrâne, ce la 1775 era metoc și care se afla pe această proprietate; în el se retrăgeau babele de prin satele vecine, cari stăpâneau moșia, până ce s'a desființat acel metoc și a trecut moșia în stăpânirea mitropoliei, iar la 1862 în proprietatea statului. Com. are o biserică cu un preot și o școală mixtă. Se cultivă mult tutun.

Babele, cred. pop. V. Dilele B.-lor.

Bab el Mandeb, («poarta lacrimilor»), strimtoare de mare între Arabia și Africa, întrarea în Marea Roșie, 33 km. lată; aci se află insula Perim ocupată și întocmită de Englezi pentru trecerea năilor.

Babelsberg, castel regesc lângă Potsdam, zidit 1835 în stil norman; odinioară locul, unde petrecea cu predilecțiune împăr. Wilhelm I.

Babenberg, *confii de*, veche familie princiară germană, al cărei nume se derivă dela castelul Babenberg. Ca cel mai vechiu membru al B.-lor e amintit contele Poppo, ai cărui nepoți Adalbert, Adalhart și Eric au fost înfrânți în așa numitul conflict al B.-lor contra Conradinilor (902—906). S'au stins cu moartea ducelui de Austria Frideric Resboinicul la 1246.

Băbeni, numirea mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) B., com. rur. în pl. Râmnicul de sus, jud. R.-Sărat, formată din cât. B., Drăghesci și Răducesci, având 1034 suflete. În com. sînt 2 biserici: una în cât. B. (mănăstirea), zidită la 1703 în timpul lui Const. Brâncoveanu și a epp. de Buzeu Daniil, de către Dotie sin Nică și zugrăvită de jupân Negoiaș Dedulescu cu ajutorul arcbimandritului Nictarie în 1718; alta în cât. Drăghesci, zidită la 1747 de către jupâneasa Maria Visteria, soția lui Ion Dedulescu, și de fiul ei Niculai, în zilele lui Const. Mavrocordat și eppul de Buzeu Methodie. Mai are com. 1 școală de băieți fundată de călugări. Ocupațiile locuitorilor: agricultura și crescerea vitelor. 2) B., 2 com. rur. în jud. Vâlcea, una în pl. Oltețu de jos, formată din cât.: Băbeni, Rudari și Bărzani, având 705 suflete, și alta în pl. Oltu de sus, formată din 5 cât. Băbeni-ungureni, Băbeni-români, Valea-mare, Rîioasa și Bonciu, având 1460 suflete. Locuitorii primei com. se ocupă și cu meseriile, cei din a doua cu agricultura și oieritul.

Baber, (*Babar*, *Babur*), *Sahir-ud-din Muhammad*, primul Mare-mogul al Indiei, n. 1483. A moștenit dela tatăl său ca copil de 12 ani teritoriul între Samarand și Indus, la care în curând mai adăuse teritoriile Cașgar, Chotan, Cundus, Chandahar și Cabul, iar în 1525—6 a trecut Îndul și a ocupat orașele Delhi și Agra, supunând astfel India. † 1530. B. a iubit arta și știința; și-a scris în limba tatară autobiografia, care s'a tradus apoi și în limba persică.

Babeș, familie rom. din Bănat, se trage din Ardeal, de sub Bucegiu. Pe timpul stăpânirii turcesci în Bănat (1554—1716), cu oastea cutărui domn ardelean, a venit un B., vestit vânător, care greu vulnerat, lângă Timișoara, s'a scutit în pădurea Zăbran, iar reculegându-se s'a așezat în comuna rom. vecină Sânt-Andraș. Pe la 1770—80 Români din această comună siliți fiind de guvernul împăr. Maria Teresia de a se muta mai spre Mureș, pentru de a face loc coloniștilor șvabi, aduși din Bavaria, cu un frunțas al lor, Iacob B., au întemeiat comuna Odonii (Hodony). La 1806, moș Iacob B., a adoptat pe Mitru-Iancu Maldea, dascăl tiner, dându-i de soție pe noru-sa Ruja, remasă văduvă după deșosatul său unic fiu Pavel B. Remânând această căsătorie fără copii, moș Iacob, la 1817, a adus pe Grigorie, fiul Rujei din prima ei căsătorie cu Ion Călușeriu, și i-a dat numele său familiar. Ion Călușeriu n. în Moșnița își deriva neamul dela un «chinez» cu același nume, din satele Strîmtura și Călugărenii, din districtul nobilitar rom. al Comitatului. Din căsătoria lui Gr. Călușeriu s'au născut doi fi: Vichente, la 1821 și Isaia, la 1826, (cest din urmă † 1887).

1) *B., Vincențiu*, a fost crescut de moșul său adoptiv Mitra B. Acesta, ca cărturar, trăind în intime relațiuni cu Țichindeal, preotul comunei

vecine Becicăreul mic, și cu încă mai învățatul »moș Mihaiu Roșu«, din Jadani, din sfatul acestora destinase pe nepotul său pentru profeție, deci l-a dus la Timișoara în vestita școală rom. dela biserica sf. Ilie, de unde curând a trecut la școala sârbească și prin clasele normale germane din cetatea Timișorii; apoi la clasele gimnaziale în Timișoara, Seghedin și Carloviț, cele două liceale în Segbedin; apoi la cursurile teologice în Arad, în fine la cursurile juridice dela universitatea din Budaposta, de unde la 1846 s'a rentors la Arad cu titlul de jurat-notar al Tablei reg. judiciare. Curând după aceasta, a fost numit profesor la pedagogiul rom. din Arad; la 1848 a obținut diploma de avocat, iar la 1849 a fost chemat a administra ca director trei districte cu preste 500 școale rom. rur. din Bănat; în curând însă el a fost rechemat la Arad și trimis cu plenipotență la Viena, pentru de a reprezenta diecesa Aradului și interesele poporului român dela Mureș și Crișuri în deputațiunea cea mare a tuturor Românilor din imperiul Habsburgic, care cu Șaguna, Popasu, Bărnauț, P. Mocsony, E. Hurmuzachi, Laurian etc. în frunte, încă din Dec. 1848, chemată de ministerul împărătesc, se afla în funcțiune, dar în sinul căreia, din cauza revoluțiunii maghiare, părțile dela Mureș și Crișuri nu erau reprezentate. B. în această misiune, dela Dec. 1849, a fost aplicat pentru lucrări mai virtuose de translatură în ministerul împărătesc de justiție, iar cu începutul a. 1851, reorganizându-se înalta curte de justiție și casațiune pentru imperiul întreg, a fost numit secretar de senat la acea curte; la 1860 a fost înaintat la rangul de c. r. secretar aulic, iar după separarea administrațiunii Ungariei, la 1862, a fost chemat în cancelaria aulică a Ungariei de referent pentru cauzele criminale și grațiale, de unde preste un an a fost numit și trimis judecător la Tabla reg. din Budaposta și referent la septemvirat. Intr'aceea convocându-se la 1860 așa numitul »Consiliu imperial înmulțit«, B. a publicat cunoscuta broșură în limba germană: »Die Sprach- und Nationalitätenfrage in Oesterreich, von einem Rumänen«, care plede pentru unitatea monarhiei și egalitatea tuturor popoarelor ce o compun, și semnala grelele turburări și pericole, ce au să urmeze, dacă Maghiarilor s'ar încuviința dualismul, pe bazele istorice, cum stăruiau ei din resputeri. După câteva puține săptămâni această broșură-program a apărut și în a doua edițiune înmulțită; ea a fost foarte bine primită și mult laudată din partea naționalităților asuprite, și chiar din partea sferelor mai înalte, pe cât aceea pe acel timp țineau morțiș la unitatea monarhiei. Prin această publicațiune B. a devenit politic respectat și conlucrarea lui a fost căutată atât de membrii români ai consiliului imperial, precum și de toate deputațiunile, ce ani de-a rândul veneau din partea Românilor cu gravaminele și postulatele lor la curtea împărătească din Viena. Cele mai multe petițiuni și memorii de pe acel timp sânt opera lui B., sau cu ajutorul lui făcute. La 1861 convocată fiind dieta Ungariei, B. a fost ales în cercul român dela Sasca-montană, unde el nici nu candidase. În adunarea reprezentanților Țerii Unguresci B. a apărut cu toată energia autonomia Transilvaniei, și cu alți 10 de-

putați români a pus temeiul la crearea partidului român național, astfel inițiând de sus o aprigă luptă cu șovinismul și în contra egemoniei maghiare. La 1864 dându-se Românilor ort. mitropolia și încuviințându-se separarea lor de către bis. sârbească, deși în condițiuni destul de oneroase și daunoase pentru Români, la opera atât a eluptării mitropoliei, a desfacerii practice de ierarhia sârbească suprematătoare, cât și a reorganizării mitropoliei rom. pe baze liberale-constituționale, pe lângă Șaguna și Mocsonyescii nime n'a contribuit mai mult ca B., și a fost ales la toate congresele și sinoadele bisericesti-naționale deputat și membru delegațional. La 1865 B. a fost reales deputat dietal tot în Sasca, iar la 1869 atât aici cât și în cercul locuit de Sârbi și Români al Sân-Miclăușului mare (Toronto). În urma luptelor purtate în dietă B., membrul justiției superioare a țerii, prin justiția de cabinet, după 22 de ani de serviciu, a fost lipsit nu numai de oficiul său, ci și de dreptul său legal la pensiuine, pe motivul atitudinii sale »contrare legilor și constituțiunii«. Cu acest act s'a inaugurat martiriul luptătorilor români pentru existența și libertatea națională. La 1872 corespondența presei oficiale magh. nu s'a sfiit a publica în Gazeta univers. din Augsburg, că prim-ministrul conte Lonyay a preumblat pe Monarhul prin Bănat, pentru de-a împiedeca realegarea de deputați a Mocsonyescilor și a lui B.; ceea ce a și succes pentru un moment, curând după aceea însă B. a fost ales în cercul grănițesc al Bisericii-albe, iar la 1884, pentru a patra oară în Sasca. Cu ziua Pascilor din 1866 s'a întemeiat jurnalul »Albina« în Viena, ca organ al partidului național, punându-se sub conducerea particulară a lui B., însă după activitate abia de trei ani, »Albina« a fost oprită de-a intra în Ungaria, Bănat și Ardeal. Atunci B. a adus foaia la Pesta, continuându-i edițiunea încă 8 ani cu toată energia, și grupând pe lângă ea aproape toate spiritele luminate din Ungaria și Bănat mai virtuosi; iar contrarii dela putere înscenând apoi cu grămada procesele de presă, cu vexațiuni înfinite, în anii 1873—1875 »Albina« a avut vr'o 7—8 procese, printre cari contra lui B. unul pentru calumnie, unul pentru agitațiune contra statului și unul pentru înaltă trădare. Redactorul Liuba a fost condamnat la 15 luni închisoare în Vaș și o amendă de 500 fl.; iar B., fiind în trei procese, cele mai grave, achitat de jurați, a scăpat cu celelalte suprimate. Cu toate acestea, în faptă, B. prin foaia »Albina« și prin cuvântările sale în dieta Ungariei și adunările române naționale reprezenta și plede în mod energetic politica moderată. Programul național pentru deslegarea chestiunii limbelor în țeara poliglotă, după lungi dezbateri între deputații români și sârbi dela dieta ungurescă, B. l-a formulat și cuprins în 12 puncte, într'un proiect de lege, subsemnat de 24 deputați români și sârbi, și de unicul ruteano-slav dela dietă, și susținut prin luptă parlamentară de trei zile cu toată energia în aceeași sesiune dela 1868. Mulți ani de zile pe această basă s'a continuat lupta națională prin reuniuni și adunări particulare, până când la 1880, într'o asemenea adunare în Sibiu, la Parteniu Cosma, s'a pus temeiul conferinței publice din Maiu 1881, unde tot B.,

ca reportor general, a motivat și susținut programul Românilor din Transilvania, Bănat și Ungaria. La toate conferințele naționale generale, câte în decursul timpului până la cea din 1892 s'au succedat, tot B. a avut cuvântul explicator și conducător. La Maiu 1891, prin mișcări — afară din comitetul național — inaugurându-se în politica națională o nouă direcțiune, B. s'a retras absolut din lupta politică și s'a reîntors la scrutăriile sale istorice, mai virtos întru interesul bisericii române-naționale și al academiei române, al cărei membru activ este dela urdirea ei. Posteritatea este chieată a aprea mai de aproape activitatea și zelul neadormit, cu care B. în curs de preste 50 de ani a contribuit la desvoltarea și consolidarea conștiinței naționale în poporul român, pe care l-a iubit și apărat din tinerețele sale, între toate împrejurările mai presus de toate.

2) *B., Victor, Dr.*, profesor univ. în Bucuresci; fiul lui Vincențiu B., n. la Viena 1854, a făcut studiile sale în Viena, Budapesta, Berlin și Paris. Medic asistent de anatomie patologică la Budapesta încă dela 1879, docent dela 1881. În 1882—1884 lucrează la Pasteur, la Koch și la Virchow. În 1885 este chieat ca profesor de istologie patologică și bacteriologie la universitatea din Budapesta, și în 1886 camerele și guvernul României îl chieată la Bucuresci pentru ocuparea catredrei de patologie și de bacteriologie. Aici crează institutul de bacteriologie, care a devenit de un renume european. Lucrările sale științifice sânt foarte numeroase; împreună cu Cornil a creat prin manualul clasic »Les Bacteries« bacteriologia ca știință. Colaborează la manualele și revistele cele mai însemnate, este redactorul »Atlasului de sistem nervos« la Berlin, al »Archives des sciences medicales« la Paris, al »României medicale«, și »Analelor institutului de bacteriologie«; a scris un manual de bacteriologie românească (ediția institutului de bacteriologie) și un asemenea manual unguresc. Bacteriologia sa a fost tradusă în cele mai multe limbi moderne. Printre descoperirile sale amintim: descoperirea microbului sudoarei roșie, morvei, scorbutului, ozoenei, infecțiunilor hemoragice, nomei, hemoglobinuriei bouului și oilor, gîgoidiei, trecerii microbilor prin pielea și mucoasele intacte, corpusculelor cromatice, croselor, ramificațiunilor, varietăților microbilor, seroterapiei și în special al seroterapiei turbării și tuberculosei etc. Cu toate că a fost chieat în mai multe rânduri pe catrede din străinătate, a ramas fidel angajamentului său și misiunii sale de a contribui la ridicarea stării sanitare a României. B. este membru al academiei române, academiei de medicină din Paris și al altor numeroase societăți științifice; este comandor al ordinului coroanei României și al ordinului bulgar pour le merite; oficier al legiunii de onoare, al coroanei de fier austr. etc.

3) *B., Aurel, Dr.* în filosofie, chimist de renume. Fiul prim-născut al lui Vincențiu B.; n. în Viena 1853, și-a început studiile în Viena și le-a încheiat la universitatea și politehnicul din Budapesta, iar desteritatea practică în chimie în Heidelberg, în laboratorul celebrului Bunsen; a trecut în România în 1884, unde ocupă postul

de profesor la școala veterinară superioară și de șef al lucrărilor chimice în institutul de bacteriologie. S'a distins mai cu samă prin lucrările sale asupra apei de beut, (v. »Sterilisator Babeș«) și prin cele de pe terenul tocsinelor bacteriene, (v. »Morvina«).

Babeuf, Francisc Noël, jacobin înfocat pe timpul primei revoluțiuni franceze, n. 1764 în St. Quentin; 1793 pași ca demagog radical în Paris, atacând în foaia »Tribun du peuple« întreagă ordinea de stat. Arestat de mai multe ori, ca cel mai mare dușman al moderaților, iniția o conspirație, care fiind descoperită, B. în 27 Maiu 1797 fû condamnat la moarte și ghilotinat.

Babi sau *Babiști*, sectă mohamedană în Persia, întemeiată în deceniul 3 al secl. XIX. de către Ali Mohammed, care în etate numai de 23 ani prin predicile sale fantastice și prin răpitoarea lui elocință sciû să atragă în curând atențiunea publică asupra sa; el se declară pe sine de »Bab«, adică »poarta« cunoscinței lui Djeu, mai târziu se declară pe sine de »pol«, în jurul căruia se învêrte universul, iar adepții lui îl țineau de incarnațiunea dumnezeirii; pași în public cu un nou Coran în limba arabă și își depuse învățătura în mai multe scrieri religioase. Cea mai însemnată reformă a B.-lor este eliberarea femeilor din cătușile Islamului. După ce B. deveniră primejdioși pentru ordinea publică, se luară măsuri restrictive în contra lor, »Bab« însuși, împreună cu fidelul său apostol Mollah Mohammed Ali, fû împușcat (1849) în Tabris, iar atentatul B.-lor asupra Șahului (1852) avu de urmare nimicirea totală a acestei secte; cu toate aceste B. secreți mai există și astăzi în Persia. [nt.]

Băbicieni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, formată din satele: B., Bîrsănesi, Broșteni și Guranda, cu 972 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici cu 2 preoți și o școală cercetată de 57 băieți și 15 fete (1895).

Băbiciu, 1) com. rur. în Rom., j. Romanai, formată din satele: B. moștenesc, B. episcopesc și Prejba de câmp cu 1646 loc. (cuprinzându-se și căt. Cădeni), cari se ocupă numai cu agricultura; are 2 biserici cu 2 preoți. Aici se fac 2 bălciuri pe proprietatea statului, unul în 20 Iul., altul în 26 Oct. Aproape de Olt se ved nisce ruine romane; tot pe aici trecea drumul roman, care venia dela Islaz, trecând prin Antina la Drubetis. 2) Movilă și punct trigonometric de observare la apus de com. cu aceeași numire.

Babii-Deal, (*Dealul Babii*), un deal în partea sud-vestică a Țerii-Hațeșului, în Trans., între comunele Merișor și Banița; înălțimea lui este de 750 m. Preste el e construită șoseaua și calea ferată, cari trec din valea Streului în cea a Jiurilor. Calea ferată începe urcarea dincolo de Crivadia, la Merișor trece preste un pod și apoi urcă coastele Dealului B. în mai multe serpentine și trece prin șapte tunele, coborând în urmă în valea riuleșului Baniței. [Silv. Mold.]

Babil, în mit. orientală locul, unde a fost zidit turnul Babil-on-ului; e deal de 40 m. înalt, 180 m. lung, situat spre nord dela Kasr (casa sau palatul regelui).

Babilon, (evr. Babel), vechia și renunțată capitală a imperiului babilonic, așezată pe ambele

laturi ale râului Eufrat (88 km. periferie); încongiurată cu un zid de presté 120 m. înalt, cu 100 porți. În partea estică se afla renumitul templu al lui Baal, palatul și grădinile lui Nebukadnezar (după alții ale Semiramidei) ș. a. La 538 a. Chr. B. a fost cucerit de Persi. Cu fondarea Seleukiei începe și decadența B.-lui; pe timpul lui Pausania B. s'ar fi aflat deja în ruine, sigur este, că în timpul Arabilor a dispărut cu totul. B. a fost unul dintre cele mai vechi centre de cultură ale omenirii.

Babilonia, imperiu în Asia, cuprinzând roditorul șes la Eufratul de jos (acum Irak Arabi), locuit de Akkadieni (Sumerieni), iar mai târziu de Semiti; leagănul unei străvechi culturi și al unei vieți organizate de stat; capitala: Babilon. Artele și comerțul s'au ridicat la un înalt grad de înflorire. În privința religioasă locuitorii erau idololatri; deități: El, Bel și Bilit. Apeductele și zidurile se disting prin dimensiunile lor colosale și prin graudioasa simplitate a dispoziției. Figuri sculpturale s'au descoperit în timpul mai nou. Imperiul fu fundat pe la 3800 a. Chr. de Sargon, iar pe la 700 ajunse sub stăpânirea Assirienilor. Fundatorul dinastiei neobabilonice fu Nabopolassar, care se aliă cu regele Meșilor Kyaxares pentru returnarea imperiului Assirienilor (606); fiul acestuia Nebukadnezar puse sfârșit stăpânirii Egiptenilor în Siria prin învingerea raportată asupra regelui egipt. Necho (604) la Karchemis, lângă Eufrat; cuceri și nimici (586) Ierusalimul și împărăția lui Iuda, subjugă orașul Tyrus (573) și încorporează Siria la imperiul său; el înfrumșeță Babilonul cu ziduri, ale căror remășițe se ved și astăzi, puse temelie basinelui dela Sepharvaim și zidului medic. După moartea lui (562) decăzu imperiul și sub Naboned fu cucerit (538) de către Cyrus și prefăcut în provincie persică. După căderea imperiului persic și apoi după moartea lui Alexandru cel Mare, B. ajunse sub stăpânirea Seleukișilor (312), iar dela aceștia fu cucerită (140) de Parși. Sub stăpânirea romană ajunse B. numai în mod transitoriu sub Traian (114 d. Chr.) Septimius Severus (199) și Iulian (363). După apunerea imperiului neopersic (636) au domnit în B. până la 1258 Chalifi. 1638 au cucerit-o Turcii a doua oară, și de atunci se află sub stăpânirea acestora, împărțită în pašalicurile: Bagdad și Basra.

Babilonio sau *babelic*, din Babilon (Babel). *Exilul B.* (*Robia babilonică*), petrecerea Iudeilor în Babilonia după derămarea Ierusalimului (586 a. Chr.) și strămutarea lor cu forța prin Nabuhodonosor. După cucerirea Babiloniei prin Cyrus (538), Iudeii primiră concesiune a se reîntoarce în Palestina; o parte s'a și reînters sub conducerea lui Zorobabel cam 42,000 oameni. — E. B. se numește în biserica rom.-cat. și timpul dela 1309—78, pe când sediul papilor se află în Avignon și aceștia erau sub influența regilor Franciei. *Turnul B.*, (templul lui Bel), templu în Babilon, una din cele 7 minuni ale lumii vechi, pe un fundament puternic, avea 7 turnuri cu torase, consacrate celor 7 planete, 192 m. înalt; după Biblie (I. Moise 11, 1—9) zidit de următorii lui Noe, pentru a s-o refugia în el la cas, când Dumnezeu va mai trimite un al doilea potop; turnul nu l-au putut termina, ameste-

caându-le Dumnezeu limbile. Herodot îl descrie (I., 181—183); pe timpul lui Alexandru cel Mare se afla deja în ruine. (Cf. Hähnelt. 1880.)

Babin, comună în Bucovina, și parohie cu moșie boierească, și cu cătunele Rudca, Ștefăniuca și Vămușiu, pe malul Nistrului, în jud. Zastavnei, căpitanatul Coțmanului; are laolaltă 1578 loc., dintre cari 1294 ort.-resărit., 60 apuseni și 224 Evrei, și o școală de o clasă. Pe teritoriul comunei se află alabastru. Aici era un schit; biserica mică de lemn s'a năruit, iar catapiteasma fu dăruită de eppul Dosofteiu în 1785 comunei sărace Dubăuț, clădindu-se în locu-i o biserică parohială în 1777. [Dr. I. G. Sberia.]

Babina, lac în Rom., j. Tulcea, pl. Sulina; suprafața 2 km².; produce pesce bun.

Babinet, *Jacques*, fisician franc., n. 1794 în Lusignan. A studiat școalele tehnice, apoi a intrat la artilerie, dar în 1814 a părăsit armata, dedicându-se științei. A fost profesor de matematică în Fontenay-le-Comte, apoi de fizică în Poitiers, pe urmă la Collège St. Louis în Paris. La 1840 ajunse membru la academia franceză de științe. B. a construit o pompă pneumatică nouă, mai departe un higrometru, un goniometru și un compensator pentru examinarea luminoși polarizate. † 1872 în Paris.

Babington, (pron. babing't'n) *Anthony*, căpetenia ultimei conjurațiuni contra reginei Angl. Elisabeta, pe care au intenționat să o asasineze și să elibereze pe Maria Stuart. Descoperindu-se planul lor, B. și conșoții au fost executați în 20 Sept. 1586.

Babingtonit, mineral, piroxen triclinic, silicat de fier și calciu.

Babirusa, (*Porcus babyrussa*), animal din fam. porcilor (Suidae), ord. Artiodactyla, lung de 1.1 m., înalt de vr'o 80 cm. Infățșirea lui este ca a unui porc. Dinții canini (colți) din falca de sus ies prin bot afară, sunt încovoiați și mari, cei din falca de jos sunt mai mici și se ridică în sus. Trăiesce pe insula Celebes. Felul de trai e ca al porcilor nștri. Se află în societăți mai mici sau mai mari; ziua dcarne, noaptea iese după hrană.

Babița, (*Pelecanus onocrotalus*), sau batică, gen de pasere înnotătoare din fam. *Steganopodes*, cu cioc lăjit și lung, de falca inferioară atruie o pungă de piele, în care adună pescii, cu cari se nutrește; degetele sunt împreunate cu piele înnotătoare; penele corpului sunt albe și aripile negre. Sunt paseri mari ce zboară și înnoată ușor, dar umbrelul li-e cam greoiu. Petrec pe lângă apele Europei meridionale, ale Asiei și Africei. [V. B.]

Babița, baghiță, babiți, baghiți, morb ce acompaniază dentișunea copiilor și se manifestă prin o diareă mare împreunată cu dureri de stomac, care slăbesce rău fragedul corp al copiilor. Poporul folosește ca leac diferite mijloace, precum și descânțece. (V. art. Diarea și Gastroenterita.)

Babongo, popor în Africa centrală, se mai numesc și *abongo*, *obongo*, *nibongo*; sunt negri de statură mică (1.3—1.5 m.), trăiesc din vânat. Istoricii vechi încă amintesc despre astfel de pitici în Africa.

Babord, (marină) partea din stânga vasului, stând cu fața spro capătul de dinainte al bastimentului (prova), (v. bord, tribord). [Const. B.]

Babrios sau *Babrias*, fabulist grec, n. în secl. III. d. Chr. a întocmit o colecție mai mare de fabule într'un stil popular și în choliambi. Această colecție a suferit multe schimbări, și circulară în lume sub numele de fabulele lui Esop.

Babuln, (*Cynocephalus babuin*), o maimuță din genul Pavianilor, familia Catarrhinelor. Mărimea ei este cam de 70 cm. Trăiește în Africa centrală, Abissinia și Cordofan. Este foarte cuminte, prinsă de mică se obicinuesce cu oamenii și se poate ușor dresa.

Babujane, grupă de insule span. în arhipelagul Filipinelor, spre nord dela Luzon, 402 km², 8000 loc.

Babukur, popor în Africa centrală, înrudit cu seminția Bongo, se ocupă cu economia de câmp și de vite.

Baca, (*lat.* = boabă), fruct cărnos indehiscent, cu una sau mai multe semințe (mono sau polysperm), împărțit în interior sau nu în mai multe lăji, rezultat dintr'un ovar super. sau infer.; în cazul acesta poartă la vîrf urmele calicului; s. e. Strugurii, Lemnu-cânesc, Afinele, Socul, Mătrăguna, Patlagele-roșii, Coacăzele, Agrișele, Rodu-Pământului, Piper, Juniper, Tisă etc.

Bacalaureat, 1) examen general de absolvirea studiilor de liceu clasic sau real (examen de maturitate); diploma obținută după trecerea cu succes a acestui examen conferă posesorului dreptul de a se înscrie la Universitate. În Rom. B. este organizat prin regulamentul pentru B. în litere și științe din 10 Dec. 1882. El se ține în câte două sesiuni pe an, la universitate, înaintea unui juriu examinator compus de preferință dintre profesori ai facultăților de litere și științe și constă în probe scrise și orale din aproape toate obiectele de studiu din liceu. Așa cum este întocmit și cum se practică, B. din Rom. nu corespunde scopului de a dovedi influența studiilor făcute asupra formării cugetării fiecărui candidat; pentru acest cuvânt, precum și în vederea slabelor rezultate ce a dat, aproape toată lumea cultă este pentru modificarea B.-lui și se așteaptă ca acest examen general să fie așezat pe baze noi odată cu schimbarea legii instrucțiunii din 1864, astăzi în vigoare. (V. Instrucție.) 2) Cel ce a trecut examenul de B. [M.—r.]

Bacalbașa, *Anton*, n. în Brăila, 1864, cunoscut prin câteva romane și prin o serie de schițe satirice, intitulată »Moș-Teacă«, în cari ridiculizează cu mult umor grosietatea și asprimea dusă până la crușime a unor oficiali din armată față cu soldații; de profesiune diarist.

Bacaloglu, *Emanuil*, fizician român, de orig. grec., n. în Bucuresci, 11 Apr. 1830, † 30 Aug. 1890. B. a fost un adevărat enciclopedist al științelor pozitive. Studiile și-le-a făcut în Lipsca, unde a lucrat în laboratorul lui Erdmann, și la Paris, sub conducerea lui Dumas; reîntors în țeară la anul 1861, a fost numit profesor de fizică și chimie la școala de medicină și farmacie, apoi prof. de matematică la lic. St. Sava, iar la 1863, odată cu crearea facultății de științe sub Cuza, prof. de fizică la universitatea din Bucuresci. Dorind a-și crea un cerc științific, a inițiat la 1868 înființarea societății de științe fizico-naturale, care l-a ales președinte. B. a fost un activ colaborator al mai multor reviste științifice din străinătate, și o parte a scrierilor sale

a fost prezentată și academiei de științe din Paris. La 1879 B. a fost ales membru al academiei române, și fu pe rând vicepreședintele, iar în urmă președintele secțiunii științifice. Discursul său de recepțiune l-a cetit în prezența regelui la 20 Mart. 1880 »despre calendare«, susținând necesitatea schimbării calendarului iulian. B. a contribuit mult la răspândirea științelor prin numeroase articole publ. în »Revista științifică« și prin conferințe ținute la universitate și în Ateneul rom. Este de regretat numai, că B. în urma inactivității mediului, ce l-a găsit în țeară, și lipsit de mijloace și încurajare, nu a putut desvolta o activitate pe deplin corespunzătoare pregătirilor și cunoștințelor sale. B. a fost oficial al Stelei și Cor. rom., comand. al ord. Franz Josef și pos. al medaliei »Benemerenti«. Scrieri: »Cercetări relative la influența acizilor minerali asupra solubilității acidului arsenios în apă«; »Despre câteva săruri oxaminice«; »Despre analiza gazelor«; »Explicațiuni teoretice asupra seriilor homologe«, (apărute în Journal für pr. Chemie); »Despre pseudoscopia«; »Excesul sferic«; »Asupra difracțiunii luminei«; »Notă relativă la liniile și suprafețele reciproce«; »Câteva observațiuni relative la direcțiunea verticală la diferite înălțimi deasupra solului«; »Correspondență«; »Considerațiuni teoret. asupra chimiei, (lucrări publicate în franțuzese); »Elemente de algebră«; »Elemente de fizică«, (ed. I. 1870; suplimentul Luminatul electric, Spectroscopia etc. 1883, ed. II., 1887); »Despre materia radiantă«; »Desvoltarea progresivă a luminatului electric«; »Oare-cari dispozițiuni noi din cabinetul de fizică al universității din Bucuresci«; »Relațiuni asupra expozițiunii de electricitate dela München din 1882«; »Dare de seamă despre expozițiunea de electricitate dela Viena din 1883«; »Despre Paratoner« (toate scrise în românește). (Cf. Buletinul soc. de științe fizice, an. II., p. 101.)

Băcan, lemnul de *Haematoxylon campechianum* L., arbore din familia leguminoaselor Caesalpineae, tribul Eucaesalpineae, înalț de 12—14 m. cu ramuri flexuoase, cu frunze alterne penat-compuse. Flori mici, galbene, odorante și dispuse în raceme axilare. Acest arbore crește în America centrală, în Columbia și în India occidentală, iar cultivat crește mai în toate țările calde. B. (Bois de Campêche = Blauholz) este un lemn tare compact, de o culoare roșietică, se poate lustrui și se întrebunțează în timpărie; se folosește și în văpsitorie din cauză, că conține un principiu colorant numit *hematoxylina*. Scoarța acestui prețios lemn se întrebunțează în medicină ca adstringent contra diareelor cronice. B. se exploatează în Antile, în Guyana, Venezuela, St. Domingo și Haiti, de unde se exportează sub formă de butuci. [Z. C. F.]

Băcănie, ori ce prăvălie, în care se vînd mărfuri coloniale, aromate, condimente și alte lucruri de mîncare și menagiu. B. sînt de regulă provădute și cu beuturi diferite. În B. se vînd adeseori și mărfuri de drogărie și de văpsitorie.

Bacău, com. urb. în Rom., capitala județului cu același nume, pe malul drept al râului Bistrița la o distanță de aproape 4 km. de vărsarea acestui rîu în Siret, cu 12,675 loc. (1890/91), între cari Rom. 5110, Evrei 6122, Germ. 560, Magh. 485, Armeni 218; după confesiune: orto-

doxi 5170, rom.-cat. 1133, Armeni grigoriani (ortodoxi) 218, mosaici 6122. *Biserici* sînt 8 și anume: *Precista*, fostă mănăstire, cel mai vechiu monument al orașului, zidit la 1472 de Alexandru, fiul lui Stefan cel Mare; *sf. Nicolae*, *sf. Împărați*, *sf. Ioan*, *Buna-Vestire*, *sf. Treime*; din aceste biserici 5 sînt subvenționate de comună, iar una (Precista) de stat și sînt deservite de 7 preoți, 1 diacon și 7 dascăli. *Catolicii* încă au o biserică, uimită de popor »Bărăția», clădită între anii 1845—1861, asemenea și Armenii, fiecare cu câte un preot și un dascăl. Evreii au 5 școli (havre), unde își fac rugăciunile. *Institute de învățămînt*: gimnasiul clasic »Principele Ferdinand», înființat în 1867, cu 14 profesori și cercetat (1891/2) de 191 elevi; școală profesională de fete; 3 școli primare urb. de băieți și 2 de fete; mai este o școală privată de băieți și alta de fete; comunitățile catolice și armenie încă au câte o școală mixtă, iar Evreii au 7 școli numite »belferii». B. este reședința prefecturii județului, a consiliului județean și a comitatului său permanent, a casieriei gen., a unei sucursale de credit agricol, a unui inspector silvic, a medicului primar, a consiliului igienic, a tribunalului și a curții cu jurați, a judecătoria de ocol, a protoierului și revisorului școlar, a regimentului de Dorobanți Nr. 27 ș. a. Orașul B. are 2 spitale: »Pavel» și »Ana Christea» și 2 farmacii. În privința industrială are: 1 moară sistematică cu turbină; 1 fabrică de cherestea; 1 săpunărie, 1 fabrică de apă gazoasă și 1 fabrică de luminări de se; 2 cărămidării, 4 tăbăcării, 2 fabrici de postavuri groase și 2 fabrici de oale de pămînt. Lemnăria se lucrează mult în acest oraș; meseriași se ocupă cu ciobotăria, croitoria, cojocăria. Femeile țes mătăsă, din care se face borangicul; asemenea pânză de bumbac, de in și de cânepă, precum și lăicere (scoarțe de lână). Cu agricultura se ocupă mai ales populațiunea română. Comerțul este destul de însemnat; sînt 2 țirguri (iarmaroace) anuale: la 29 Iunie și la 29 Aug., și 2 țirguri săptămânale (Joia și Dumineca). Budgetul ord. al comunei (1891/2) era de 376,116 lei la veniturile și 370,072 lei la cheltuieli. Orașul are 4 piețe și 12 strade mari și altele mai mici, dar nefiind pavate în timpuri ploioase se face noroiu, iar vara se produce praf mare prin vîntul ce suflă foarte des dela Nord; mai este și o grădină publică, în care este așezat bustul lui V. Alexandri. Edificii mai însemnate: palatul administrativ, terminat în 1889, care a costat 689,900 lei; într'nsul sînt instalate mai toate autoritățile; palatul gimnasiului »Principele Ferdinand», terminat în 1891, costînd 220,000 lei; casa primăriei, gara, bisericile și școlile. Marca orașului este o pădure de brădet cu un cerb. Timpul fîndării acestui oraș nu este cunoscut; atîta e sigur, că la 1400 B. era deja un oraș însemnat. Înainte de descălecarea lui Dragoș, aici stăpîneau Cumanii și B. ar pute să fi avut ca oraș o origine cumanică. B. din vechime a fost scaunul unui episcop catolic, care se titula »Episcopos Bacovensis»; episcopia fî creată în locul celei dela Siret la 1401 de către papa Bouifaci IX.; în secl. XVI. episcopia fî unită cu vicariatul apostolic din Țeara-Românească și titularul se numia »Episcopos Argesensis et Bacovensis». Tot pe atunci era la B. o mănăstire

a călugărilor Minoriti, care a fost distrusă de foc; pe la jumătatea secl. trecut episcopia s'a mutat în Polonia. Pe timpul lui Alexandru cel Bun (1401—1433) și preste tot în secl. XV. B. era oraș de hotar spre Muntenia și chiar spre Ardeal; aici trebuia să se vămuiască mărfurile. (Din aceea epocă s'a născut și a ramas în graiul românesc loouțiunea: »și-a găsit Bacăul», care vrea să dică: »a mers pînă ce a dat de hotar»). La 1476 B. dimpreună cu alte orașe a fost pustiit, dându-i-se foc de Stefan cel Mare în retragerea sa la Valea Albă (Răsboieni) dinaintea Turcilor. În secl. XVII. B. este cîmpul de luptă pentru domnie între logofetul George-Stefan și domnul Vasile Lupul. La 1712 fî prins la B. fostul rege al Poloniei și rege al Lotharingiei, Stanislaw Leszynski. B. este locul natal al lui Vasile Alexandri. (Cf. Ortensia Racovița: Dicț. geogr. al jud. Bacău. Bucuresci, 1895 și Etym. M. Rom. III. 2288.) [nt.]

Bacău, județ, numit astfel dela capitala sa, cu o suprafață de 3973 km², avînd o populațiune (1890) de 172,496 loc., între cari Români 132,797, Magh., Sécui și Ciangăi 25,914, Evrei 12,566, iar restul de diferite naționalități. Marca j.-lui e o stîncă, semn că este un j. foarte muntos. Jud. B. se mărginesce la nord cu j. Neamțu și Roman; la nord-est cu j. Tutova; la est cu j. Tecuciu, la sud-est și sud cu j. Putna, iar la vest cu Trans. Scoțînd cele trei șesuri: al Siretului, Bistriței și Trotușului, cari sînt mici și înguste, tot j. se poate împărți în 2 regiuni deosebite în privința reliefului pămîntului: regiunea munților în partea de apus a j.-lui și regiunea dealurilor în partea centrală și orientală. La hotarul j.-lui către Trans. sînt trei culmi de munși principale: 1) Culmea munților *Vrancei*, dela muntele Clăbucului pînă la vama Oituzului; din ea se lasă spre est și sud-est culmea *Zăbrădușilor*. 2) Culmea munților *Oituzului*, dela vama Oituzului pînă la vama Ghimeșului, cu vîrfurile: Șandru mare și Nemira mare. Din ea se lasă spre est pînă la Trotuș mai multe culmi secundare, ca: culmea Paltenului sau Slănioului; culmea Moșeanului și culmea Bordei. 3) Culmea munților *Tarcăului* se întinde spre nord începînd dela vama Ghimeșului și la muntele Ciudomirul mare pînă la vama Bicazului. Din muntele Tarcău (j. Neamțu) pleacă culmea Pietroasei printre Trotuș și Asău. Dela sorgîntea Asăului (j. Neamțu) se lasă spre sud printre Taslăul sărat și Asău culmea Geamănului (munții Moineștilor); tot din munții Tarcăului pleacă culmea Pietrei printre cele două Taslăuri, și culmea Taslăului mare printre Taslău și Bistrița. Trecoțorile principale înspre Trans. sînt: pasul Ghimeșului și al Oituzului. Rîul cel mai însemnat al j.-lui este Siretul, care-l străbate în partea sa orientală, iar toate apele secundare, ce-l ndă, sînt afluenți și sub-afluenți ai Siretului. Astfel în acest j. Siretul primesc pe stînga apa Răcătăului, iar pe dreapta Bistrița și Trotușul; acest din urmă primesc o mulțime de afluenți; pe partea stîngă: Ciudomirul, Asăul și Taslăul mare (dulce), după ce acest din urmă se încarcă pe partea dreaptă cu Taslăul-sărat; pe partea dreaptă afluenții Trotușului sînt: Sulța, unită pe stînga cu Făcașul, Ciobănașul, Uzul, Doftiana mare, Slănicul, Oituzul, Cașinul, Căiuțul ș. a. Clima j.-lui B. preste tot e aspră. J. B. în privința adminis-

titul de principe. După căderea lui Napoleon I. muri în exil în Bologna 1841, lăsând o avere mare.

Băcesci, numire topogr., 1) B. com. rur. în Rom., j. Roman, formată din căt.: A treiaparte, Băbușa, târgușorul Băcesci, satul Băcesci și Păltiniș, având în total 1638 loc., dintre cari 109 familii sânt Evrei; locuiterii se ocupă cu comerciul și industria pe scară mai îngustă. Com. are o biserică de zid și o școală primară de băieți și alta de fete. 2) B. târgușor, reședința com. rur. B. cu 930 loc., dintre cari 108 fam. Evrei; se face iarmaroc săptămânal și 2 iarmarocce anuale.

Bach, 1) *B. Alexandru*, baron, bărbat de stat austriac, n. 4 Ian. 1813 în Loosdorf (Austria inf.); ca avocat în Viena deveni unul dintre conducătorii inteligenței venene aderentă a ideilor liberale, dar în curând se apropiă de curtea imperială, și după convocarea adunării naționale austriace fù denumit (Iulie 1848) ministru al justiției. Vorbirile sale despre drepturile coroanei și ținuta sa în chestiunea eliberării iobăgimei au fost presemnele reacțiunii. În ministeriul Schwarzenberg-Stadion a fost din nou ministru al justiției; după retragerea lui Stadion primi portofoliul internelor. B. doria să transformeze monarhia în o împărăție germană unitară, de aceea abandonă chiar și constituția octocrată dela Olmütz (4 Martie 1849), și se sprijini mai ales pe burocrație, miliție, gendarmerie și biserica catolică, cu care a încheiat concordatul dela 1855. B. a executat eliberarea iobăgimei și a introdus obligamentul militar general. Incurăturile externe, antipatia aristocrației feudale și starea rea finanțiară îl siliră să se retragă (21 Aug. 1859). Până la 1870 a reprezentat monarhia pe lângă scaunul papal. 2) *B. Eduard*, fratele celui dintâiu, 1849 presidentul țerii în Bucovina; după suprimarea revoluției comisar imp. civil în Trans., unde organiză provisor administrația și justiția în conlucrare cu guvernatorul Woblgemuth. În această funcțiune a arătat bunăvoință pentru Români, pe cari i-a aplicat în număr considerabil în funcțiuni publice. Rechemat după câteva luni, a fost numit consilier iutim și baron și a ocupat apoi postul de president al țerii în Austria sup. până la 1854, când trupele austr. ocupară principatele rom. și B. fù trimis acolo ca comisar civil imp. Rentors după scurt timp și-a recuparat postul la locotenența Austriei sup. † 1884.

Bach, numele unei familii din Turingia (Germania), în care arta musicală, prin secl. XVII. și XVIII., a fost ereditară. După cercetările cele mai noue, — Spitta — familia B. a fost turinșiană și nu se trage, după cum se credea mai înainte, din Ungaria. Veit B., de profesiune brutar, restrămoșul marelui Iohann Sebastian B., care pe la 1590 a venit din Ungaria și s'a așezat în Wechmar, lângă Gotba, a fost născut în Wechmar. Veit a exerciat muzica numai ca diletant, fiul său, Hans, însă a fost deja musicant de profesiune. Familia B. a dat un mare contingent de cantori și organști, așa că pe la finea secl. XVIII. se numiau în Erfurt musicanți orășenesci »die Bache«, deși nici unul diutre ei nu purta numele B. Cei mai renumiți compositori din familia B. au fost: 1) *Iohann Christoph*, unchiul lui Iohann Sebastian, n. 8 Dec. 1642 în Arnstadt, dela

1665 până la moartea sa, urmată la 31 Martie 1703, organist în Eisenach, a fost cel mai însemnat compozitor din familia B., înainte de Iohann Sebastian. 2) *Iohann Michael*, fratele lui I. Christoph, n. 9 Aug. 1649, dela 1673 organist în Gehren, lângă Arnstadt, † 1694. 3) *Iohann Sebastian*, n. 21 Martie 1685 în Eisenach, † 28 Iulie 1750 în Lipsca, renumitul cantor dela biserica sf. Toma în Lipsca, neîntrecutul contrapunctist, a fost unul dintre cei mai mari compositori ai tuturor timpurilor, cel mai însemnat organist al timpului său și cel mai mare compozitor de musică bisericească protestantă. Numărul operelor sale vocale, din cari străbate cea mai adevărată și mai adâncă religiozitate, este foarte mare. A scris nenumărate cantate, grandioasele pasiuni după evangeliștii Mateiu și Ioan (alte 3 s'au pierdut), diferite misse (mai însemnată din acestea cea din H-moll.), magnificate, oratorii etc.; tot așa de impesant este și numărul compozițiilor sale instrumentale, cu deosebire pentru clavir, orgă, precum și pentru clavir cu alte instrumente. A scris preludii, fuge, toccate, sonate, partite, suite, fantasii, concerte, variațiuni, preludii de corale etc. De neperitoare însemnătate sânt operele sale: »Das wohltemperierte Klavier« (Le clavecin bien tempéré) și »Die Kunst der Fuge«. Operele lui I. Sebastian au fost și sânt un nesecat izvor, din care s'au adăpat toți compositorii mari ai timpului mai nou, și vor rămâne și pe viitor un model al muzicii polifone. Dintre multele biografii ale marelui măiestru mai însemnată este cea de Ph. Spitta. 4) *Wilhelm Friedemann*, (Hallensul), fiul cel mai mare al lui I. Sebastian, n. 22 Nov. 1710 în Weimar, † 1 Iulie 1784 în Berlin. 5) *Karl Philipp Emanuel*, (Berlinezul sau Hamurgezul), al doilea fiu al lui I. Sebastian, n. 8 Martie 1714 în Weimar, † 14 Dec. 1788 în Hamburg, a avut înclinare pentru un soin de musică mai ușoară, dar chiar prin aceasta a devenit mare. El a fost în musica instrumentală (sonate, simfonii) înaintemergătorul lui Haydn, Mozart etc. 6) *Iohann Christoph Friedrich*, (Bückeburgezul), al treilea fiu al lui I. Sebastian, n. 21 Iunie 1732 în Lipsca, † 26 Ian. 1795 în Bückeburg. 7) *Iohann Christian*, (Englezul sau Milanezul), cel mai tiner fiu al lui I. Sebastian, n. 1735 în Lipsca, † 1 Ian. 1782 în Londra. 8) *Wilhelm Friedrich Ernst*, nepotul de frate al lui I. Sebastian și fiul Bückeburgezului, n. 27 Maiu 1759 în Bückeburg, † 25 Dec. 1845 în Berlin. 9) *B. Otto*, (nu din familia lui I. Sebastian), n. 9 Febr. 1833 în Viena, școlar al lui Sechter în Viena, Marx în Berlin și Hauptmann în Lipsca, fost director artistic al Mozarteului din Salzburg, din 1880 capelmaistru la biserica Vivivă în Viena, a scris opere, simfonii, balade pentru cor și orchestră etc.

Bachelet, *Jean Louis Théodore*, istoric franc., n. 1820, studiă liceul în Rouen și Versailles, 1840 profesor de istorie în colegiul din Hâvre, apoi în Chartres, St. Quentin, iar mai târziu profesor în Rouen și bibliotecar al orașului. Scrise între altele: »La guerre de cent ans«, (1852); »Mahomet et les Arabes«; »Cours d'histoire« etc. **Bachelier**, (franc.; engl. Bachelor, pron. be-cel'r), bacalaureat.

Bachelin, Léo, publicist și scriitor, n. 17 Dec. 1857 în Neuchâtel (Elveția), și-a făcut studiile în Italia, Germania (Berlin și Strassburg) și Franța (Paris). Licențiat în litere, a fost numit deja în etate de 25 ani profesor de liter. franc. și grec. la academia din Neuchâtel, de unde, la 1889, a trecut în România. Aici peste scurt timp a fost numit bibliotecar reg. B. a publicat mai multe scrieri de interes rom. (Le Château Royal en Sinaia, 1893; în limba germ. studii despre basmele rom. în Rom. Revue, 1892), apoi: Hans Makart et les 5 sens, 1875, Melanges d'Histoire et d'Art, 1879, La Première Idylle de Theocrite, 1883 etc.

Bacilași, dinastie în Corint, numită după Bachio, al 4-lea rege în Corint. Au domnit până la 747 a. Chr., când resturnându-se regeatul s'a transformat în o puternică și urgentă oligarhie; la 657 a. Chr. au fost alungați din oraș de către Kypselos, și au găsit adăpost în Sparta.

Bachmut, oraș în guvern. rusec Iecaterinoslav, 14,630 loc. (1885). În apropiere se găsesc cărbuni, sare și alabastru.

Bachtegau, lac sărat în provincia pers. Farsistan, spre est dela Șiras.

Bachtiari, popor (cam $\frac{1}{4}$ milion) în Luristanul est., atrănor de Persia; ospital, viteaz dar crudel.

Bacifalu, sat în Trans.,cottul Brașov, unul dintre cele 7 sate, cari se află spre est dela Brașov, la poalele muntelui Piatra-mare și sunt cunoscute sub numele colectiv de Săcele (scurtat din Sățicele). B. are 1862 loc., dintre cari 789 Români, 6 Nemți și 1067 Ciangăi.

[Silv. Mold.]

Bacifer, (*lat.*) plantă ale cărei fructe sunt nisece bace, (v. bacia).

Bacillariee, v. Diatomee.

Bacillite, cristalite în formă de bastonașe, așezate mai multe paralel cu axa cea lungă, formând lungulite în al doilea timp do consolidare a rocilor.

Bacillus, gen de Bacteriacee (v. ac.), care se prezintă sub forma de celule lungărețe, în formă de bastonașe ori ovoides, adeseori reunite în formă de filamente; celulele isolate sau filamentele se mișcă prin cili onduțați, ce acoper toată suprafața lor. Cuprinde numeroase specii, dintre cari unele produc boale la om: frigurile typhoide, tehaosul, altele provoacă boale la animale, iar altele nu sânt patogene. [E. T.]

Bacillus, insect din ordinul Ortopterilor, cu picioarele lungi subțiri; corpul seu imitează ramuri subțiri uscate.

Baciu, 1) lac în Rom., j. Constanța, în apropierea Dunării, unit cu lacul *Vedereasa*; ambele lacuri sânt însemnate prin nisece insule plutitoare, care se numesc de locuitorii Coșcove. Ele sânt formate din stof putredit, se mișcă dela un loc la altul mânate de vânt și sânt așa de groase, încât cresc pe ele sălcii și adăpostesc chiar turme de vite. Asemenea insule se mai ved și în unele din lacurile Irlandei; 2) lac în Tulcea, pe teritoriul com. urb. Chilia; suprafața 80 hectare; pesce bun și mult.

Baciu, 1) ciobanul însărcinat cu facorea brânzei, urdei și a untului într'o stână; 2) cel mai dibaciu dintre copii, cari se joacă »în arșici«, una din varietățile jocului »în arșici«.

Back, (pron. bec), *Sir George*, explorator engl. al polului nordic, n. 1796 în Stockport; a însoțit pe Franklin și Richardson în expedițiile lor în America arctică. A făcut două expediții exploratoare la polul nordic, descoperind *B. River*-ul (Riul pescilor). † 1878. Opere: »Narrative of the Arctic land expedition etc.« (1836) și »Narrative of the expedition în H. M. S. Terror« (1838).

Back River, (Riul pescilor), riu în America brit. de nord, se varsă în Oceanul Arctic.

Backwardation, (*engl.*, pron. becvardeș'n), termen usitat la bursa din Londra pentru împrumutarea de efecte dela o liquidatiune până la cea următoare, cu scop ca speculanții a la baisse, cari au vëndut efecte fără să le poseadă, să și poată afirma poziția. Banii plătiți capitaliștilor, pentru împrumutarea efectelor, încă se numesc B. Cuvântul B. corespunde termenului Dèport (v. ac.), usitat pe continent.

Backwoods, (*engl.*, pron. beckvuds), numire dată de primii coloniști din Statele-Unite nord-americane pădurilor imense, ce se întindeau în vecinătatea lor.

Baclavă, (plur. baclavale), plăcintă turcească sau greacă cu miere sau zahăr, cu nuci sau migdale.

Băceșu, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, formează o com. cu satul Snadovicioara și mahalalele Branștia și Săliștimța, având în total 1855 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; e reședința plășii Dumbrava; are o biserică cu un preot și o școală mixtă cu un învățător.

Baco, 1) *B. Francis Lord de Verulam*, n. în Londra 1561, † 1626. Membru de consiliu sub Elisabeta cea Mare, regina Angliei; cancelar sub următorul ei Iacob II., în care calitate, puuënd pecetea regală pe acte ilegale, a fost dat judecății și condamnat. Trece de întemeietor al metodei experimentale și științei moderne. Ca filosof urmărește un scop practic: omul să domnească prin știință asupra lumii externe, tantum possumus quantum scimus. Scrierea sa de frunte, »Instauratio magna«, are două părți: în p. 1. (de dignitate et augmentis scientiarum) încearcă cea dintăiu clasificare a științelor; a 2. (Novum organon) este o metodologie a deosebitelor discipline științifice. Filosofia are de obiect pe Dgeu, omul și natura. Dgeu se poate cunoaște prin credință cu ajutorul revelațiunii și prin natură. Omul este obiect al files. sau ca individ (antropologie), sau ca membru al societății (politică). Ca omul să poată cunoaște bine natura, trebuie să se desbrace de falsele închipuiri, pe cari B. le numește idole (id. tribus, id. specus, id. fori, id. theatri). În euristica științifică el a întrodus mai întâiu metoda inductivă. (Cf. Ueberweg, III., 45; Thilo, II. 9.) [Plet.]

2) *B. sau Bacon*, (pron. becn), *Roger*, călugăr englez savant, n. 1214 în Ilchester (Englittera); a studiat în Oxford și Paris. A intrat în ordul Franciscanilor, ocupându-se însă mai mult cu fizica, despre care a ținut prelegeri la universitatea din Oxford. Descoperirile sale pe acest teren, cari erau socotite vrăjitorii, precum și

aspra critică, pe care el o făcù moralității preoțimii și călugărilor de atunci, îi atraseră disgrafia papei; i se interzisă prelegerile universitare, ba ajunse și în temniță, unde stătù 10 ani, † 1294. Din cauza vastelor sale cunoștințe a fost supranumit *Doctor mirabilis*. B. aparținea ca savant direcțiunii realiste, era prin urmare contrar al scholasticismului. A făcut însemnate descoperiri în chimie și optică. Operele sale mai valoroase sânt: »Opus majus«, »Epistola de secretis artis et naturae operibus atque nullitate magiae«, (Paris, 1542) etc.

Bacquehem Olivier, marquis, bărbat de stat austr., n. 1847; după terminarea studiilor fù numit funcționar administrativ și după înaintări succesive în 1882 president al țerii (Landespräsident) în Silesia austr.; în 1886 ministru de comerț în ministerul Taaffe, iar în 1893 ministru de interne în ministerul Windischgrätz. După căderea acestui ministeriu fù numit guvernor (Statthalter) în Stiria, în care funcțiune este și astăzi (1897).

Bács-Bodrog, comitat în Ungaria, la vest și sud îl hotărăsece Dunărea, iar spre est Tisa. În partea lui sudică se află nisece valuri vechi numite: *Valurile romane*. E strătăiat de canalul *Francisc*, care împreună Dunărea cu Tisa. Are un teritor de 11,079 km², cu 638,063 loc.: Maghiari, Sârbi și Germani. Teritorul este productiv. Ținutul sudic al acestui comitat, cu deosebire cel locuit de Sârbi, se numește: *Bacia* (Bácska). [Dr. P. O.]

Bacăș, (*pers.*) dar, în orient mai ales dar pentru anumite servicii, bani dați la servitori.

Bacteriacee, bacterii, organisme vegetale monocelulare. Celula, care constituie corpul bacteriei, e formată dintr'o protoplasmă incoloră ori colorată. La unele B. s'a dovedit existența unei capsule învelitoare și protectoare, din care pleacă uneori nisece organe speciale în formă de firșoare foarte fine ondulate numite cili, cari servesc bacteriei ca să se poată mișca din loc în loc. Unele B. mai posedă și un organ particular corespunzător nucleului celulelor mai superioare. Din cauza insuficienței mijloacelor tehnice nu s'a putut pune până acum în evidență nucleul la toate B. Diametrul unei B. e de $\frac{1}{1000}$ mm. și mai puțin. Unele au formă rotundă și se numesc *coci*, altele sânt cilindrice, ori fusiiforme și drepte, acestea se numesc *bacterii* în înțeles restrins ori *bacili*. Unii bacili sânt recurbați odată ori de mai multe ori și se numesc *vibrioni*, *spirili* ori *spirocheți*. B. se înmulțesc cu o iușeală spăimântătoare. Înmulțirea lor se face prin diviziune. Când B. își atinge limita de mărime, se separă în două ș. a. m. d. Unele au și organe speciale de reproducere ca nisece beșicuțe mici rotunde ori ovoides, numite *spori*. B. trăiesc în aer, în apă, pe pământ și în pământ. pe hainele, pe corpul, pe alimentele noastre și pe toate obiectele, cu cari putem veni în contact. Unele trăiesc numai în lumea externă, unde contribuie la descompunerea și transformarea materiilor organice și se numesc *B. saprofitice*; altele pot trăi și în corpul omului și animalelor dând naștere la diferite boale, pentru care se numesc *B. patogene*. Pentru ca să trăiască și să se desvoalte, B. cer anume condițiuni de căldură, de umiditate, de lumină, de aerățiune,

precum și prezența unei substanțe hrăitoare. Unele trăiesc numai în contact cu aerul și se numesc *B. aerobi*, altele trăiesc numai în mediurile lipsite de aer și în special de oxigen și se numesc *B. anaerobi*. Mai toate B., și cu deosebire cele patogene, sufer din pricina luminii, așa că lumina razelor solare e unul din mijloacele cele mai bune pentru distrugerea acestor purtători de boale. Unele mor repede la uscăciune (vibrionul cholerei), altele resistă foarte mult (bacilul tuberculozei). Cele mai multe mor la temperatura de 60—70°, unele trăiesc până la 150° (bacilul antraxului). B. consumă substanța hrăitoare în care trăiesc și dau în schimb produse numite de secrețiune. Unele B. secretă substanțe colorate, deși ele însele sânt incolore (bacilul prodigios), altele secretă substanțe aromatice, ori putrede. Secrețiunile multor B. sânt foarte otrăvitoare. Mirosul infect al oadavrelor e datorit unor substanțe numite *ptomaine*, *leucomaine* etc., cari constituie în același timp și o otrăvă foarte puternică și sânt secretate de B., ce trăiesc în cadavru, producând putregiunea. De mai mare importanță sânt secrețiunile B. patogene. Aceste secrețiuni, numite în genere *toxine*, se amestecă în sângele omului ori animalului, în care a ajuns microbul, producându-i otrăvirea și moartea.

Bacteridium, numele unui gen de bacterii, sinonim cu *Micrococcus*, (v. ac.)

Bacteriologia, o ramură a botanicei, care se ocupă cu studiul bacteriilor. B. a devenit știința cea mai importantă pentru prevenirea și combaterea boalelor infecțioase. Lit.: Curs de bacteriologie. Edițiunea institutului de bacteriologie, București, 1891, și conferințele publice ținute la acest institut.

Bacterium, gen de Bacteriacee, format din celule cilindrice mai mult sau mai puțin scurte, uneori reunite pentru a forma filamente, dar cari n'au nici odată cili. Cuprindo numeroase specii, din cari unele produc boale la om și alte animale: *B. anthracis* produce pustula maligna (Milzbrandkrankheit, charbon); *B. mallei* produce la om, cal și alte animale boala numită morva; *B. pneumoniae* produce pneumonia; *B. tuberculosis* — tuberculoza; *B. leprae* — lepra; *B. influenzae* — influența; *B. diphteritis* — difteria. Printre speciile ce produc fermentațiuni sânt: *B. acetium* produce fermentațiunea oțetului; *B. acidi-lactici* — înăcrirea laptelui etc. [E. T.]

Bactriana, țeară în Asia, lângă cursul superior al râului Oxos, spre nord dela Paropamisos; capitala Zariaspa, sau Bactra, (acum Balch). Poporație de origine ariică. B. în vechime a fost o țeară puternică; mai târziu ajunse sub stăpânirea Meșilor și a Persilor, (B. a fost loagănil religiei persane, reformată de Zoroastru pe la 600 a. Chr.) Mai târziu făcù parte din monarchia lui Alexandru cel Mare, care fundă aci oraș. 256—165 B. fù țeară independentă (imperiu greco-bactrian, întemeiat de locșitorul grec Diodotos I.), care se extinse până la Kabul și Indus. După aceea, până la 640 d. Chr., B. aparțină imperiului Sasanidilor. În ținuturile B.-ci s'au aflat monete vechi cu inscripții grecesci.

Bâcu, riu în Basarabia, afluent din dreapta Nistrului; izvorește aproape de granița Moldovei, și traversând Basarabia în direcție spre

sud-est, trece pe partea sudică a Chișineului și se varsă în Nistru. Lungimea e peste 120 km. — *Cheile Băcului*, un șir de bolovani uriași lângă riul B.

Baculometria, măsurarea distanțelor prin bețe. O măsurare de tot primitivă. Acest metod se folosește și pentru fixarea bazei la triangulare, unde însă ajunge o siguranță perfectă.

Badacsony, deal ou vii în Ung., cott. Zala, lângă lacul Balaton, produce vin excelent.

Badahșan, țeară muntoasă, pitorească, în Turkestan, afirmătoare de Afghanistan; 100,000 loc; capitala Djiren.

Badajoz, provincie span., partea sudică a ținutului Estremadura, are un areal de 22,500 km². Riul principal e Guadiana cu afluenții săi; clima e foarte caldă și săracă în ploaie. Populația e de 446,966 loc. (1883), adică 20 pe 1 km². Economia de vite formează ocupațiunea lor principală; mai mult ca a treia parte a teritorului e loc de pășune. Metalele se exploatează puțin. Provincia e traversată de linia ferată Madrid-Lissabona. Capitala cu același nume în stânga dela Guadiana, preste care conduce un pod de piatră pe 28 arcuri, este cea mai însemnată fortăreață spre Portugalia; B. are (1884) 22,393 loc. Pe timpul Romanilor se numia Pax Augusta, de Mauri: *Bax Augos*.

Badalona, oraș cu port în provincia span. Barcelona; 15,985 loc.; fabrică de sticlă și pentru construirea de năi, cultură de vii.

Baden, mare ducat, parte integrantă a Germaniei, limitat la sud și vest prin fluviul Rin, cu teritor de 15,081 km², muntos și deluros, șes se află numai lângă Rin. Catena Schwarzwald acoperă cea mai mare parte a ducatului și e bogată în locuri romantice. Apele se varsă în Rin. Lacuri: Boden și Überlingen. Clima e moderată, în locurile înalte mai aspră. Solul e fructifer. Din lemne se produce mare câștig. Prăsirea vitelor e înfloritoare. B. are vestite izvoare de ape minerale, cu renumite stabilimente balneare, precum: Baden-Baden, Badenweiler etc. Industria și comerțul e avântat. Loc.: 1.700,000, catolici (62.08%) și evanghelici (36.04%). B. e monarhie constituțională. Cetenii sunt egal îndreptățiți cu deplină libertate de conștiință. Parlamentul e bicameral. Puterea executivă o exerciază ducele prin ministerul compus din 4 resorturi. În privința administrativă B. e împărțit în 4 districte. Finanțele sunt în bună ordine. Militia e contopită în a Prusiei. Capitala e *Karlsruhe*. Instrucțiunea publică e condusă de stat., care are 2 universități (Heidelberg și Freiburg), 1 politehnic și 1 școală de bele-arte în Karlsruhe, diferite școli medii și profesionale, 1571 școli populare. În Karlsruhe se află cele mai multe colecțiuni științifice, biblioteca statului, o galerie și colecțiune archeologică etc. *Istoria*. B. s'a format din vechiul ducat alaman și din mai multe părți ale ducatului Șvabiei. Cei mai vechi loc. au fost Alamanii germâni. Clodwig, regele Francilor, cam pe la 500 a biruit acest popor, care de atunci recunoscuse supremația Francilor. Mai târziu diplomele fac amintire despre un Gebhard, conto de Breisgau, al cărui fiu Berthold a ridicat vechea fortăreață a familiei Zähringen în Breisgau, și cu acest Berthold începe istoria autentică a fa-

miliei princiare de Zähringen. Au stăpânit 5 duci cu numele Berthold. Cu al V. Berthold s'a stins linia bărbătească a Zähringenilor. Hermann, fiul al doilea al lui Berthold I., este protopărintele familiei domnitoare de azi. Fiul lui Hermann I., Hermann H., sa numit mai întâiu *marcgraful de B.* Fiii lui Hermann IV: Hermann V. și Eric au împărțit posesiunea părintească și au întemeiat cele două linii familiare. Hermann V. fii întemeietorul liniei B. iar Eric al liniei *Hochberg*. Cea din urmă s'a stins. Dintre urmașii lui Eric a fost Rudolf VI. primul, care s'a numit duce (Fürst) cu învoirea împăratului (1361), iar Cristofor I. în 1503 a promulgat *Sanctiunea Pragmatică* din B., adică un regulament familiar, care normează moștenirea fiilor săi. După moartea acestui duce familia domnitoare s'a divizat în liniile: *Baden-Baden*, și *B.-Durlach*. Creanga B.-B. după 256 ani s'a stins în 21 Oct. 1771 în persoana ducelui *George August*, iar provinciile au trecut în posesiunea liniei *B.-Durlach*. Pe timpul resboiului de 30 ani ambele principate au suferit foarte mult, atât prin pierderea mai multor posesiuni, cât și prin crudelitățile combatanților. După pacea dela Vestfalia și-au recăstăgit posesiunile. Aceeași soartă le-a ajuns pe timpul resboaielor de jaf ale lui Ludovic XIV., precum și pe timpul resboiului de succesiune spaniol. Ducele Carol III. a întemeiat capitala Karlsruhe, unde apoi s'a mutat guvernul (1724). După acesta urmă în domnie nepotul său Carol Frideric, care fii unul dintre cei mai nobili și luminați domnitori germani, a ridicat ducatul la bunăstare materială și a îmbrățișat artele și științele. În 1771 a moștenit posesiunea liniei B.-B. După revoluțiunea franceză Carol Frideric, prin pacea din 1803, a primit mai multe posesiuni și a obținut și titlul de *ducelector*, iar la 1805 i-s'a predat prov. Breisgau, Ortenau și Constanț. În 1806 alăturându-se confederațiunii dela Rin, țeara, care atunci avea o extindere de 5500 km², a devenit *mare ducat*. Următorul lui Carol Frideric, Carol Ludovic Frideric, la 1813 s'a alăturat la alianța formată în contra lui Napoleon, și congresul din Viena (1815) a asigurat întregitatea marelui ducat. Dela congresul din Viena încep luptele interioare pentru eluptarea constituționalismului și regularea succesiunii în domnie, cari au durat cu mai multe întreruperi până la 1849. În timpurile mai noue B. s'a aliat cu Prusia atât în 1866, cât și în 1870/1. (Lit.: Mone, *Quellen-sammlung der badischen Landesgeschichte*; *Mitteilungen der bad. histor. Kommission*; *Sachs, Geschichte der Markgrafschaft Baden*, 5 tom. Karlsruhe, 1764—78; Weech Fr., *Die Zähringer in Baden*, t. a. 1881.) [T. F.]

Baden, oraș în Austria inferioară, lângă riul Schwechat și linia ferată Viena-Triest, 13,887 loc. (1890); izvoare calde de pucioasă 29—35° C, cunoscute și Romanilor sub numele de *Aquae Pannonicae*; ca. 15,000 oaspeți pe an.

Baden-Baden, reședința districtului cu același nume în marele ducat Baden. Stabiliment de scăldi dintre cele mai renumite din Europa. Situat pe un teritor pitoresc cu grandioase oțeturi și clădiri. Are preste 20 terme, ce izvoresc din adâncime de 1350 m., sunt calde, puțin sărate. Izvorul principal »Ursprung« (în 24 oare

dă 1750 hl. de apă) conține cu deosebire chlor-natru, chlorlithium și chlorcalcium. Numărul vizitatorilor trece peste 60 mii la an. Insemnătatea acestui stabiliment balnear datează mai virtos de când l-au cercetat mulți emigranți francezi. (Lit.: Schnars, B. und Umgebung, 1891; B. und seine Kurmittel. Herausgeg. vom ärztlichen Verein, 1886.) [T. F.]

Badeni, Casimir Felix, conte, bărbat de stat austr., n. 14 Oct. 1846, de origine dintr'o veche familie nobiliară polonă din Galiția, dintre ai cărei membri în viață B. e astăzi oel mai bătrân. Este proprietarul domeniilor Suruchow și Busk în Galiția. A ocupat diferite funcțiuni înalte în administrațiune și s'a distins mai ales ca mareșal al țării în Galiția, în care post a stat 7 ani și a știut să aplice divergențele politice și naționale, ce mai înainte împiedeau mersul regulat al administrațiunii. Pentru acest merit împăratul, cu ocaziunea vizitei sale în Galiția (1893), i-a făcut onoruri extraordinare, încât B. deja de atunci trecea ca om de mare viitor. Preste 2 ani, în Oct. 1895, B. a fost chemat în fruntea guvernului Austriei. În această calitate a ridicat starea de asediu pentru Praga și jur; B. și-a pus în programul său politic conviețuirea pacinică a națiunilor, cari alcătuiesc imperiul austriac; apărarea acelor aspirațiuni, cari corespund dezvoltării statului, nu stau în contradicere cu legile fundamentale și tind pe cale legală la realizare; în conformitate cu aceste principii B. a recunoscut limbei cehice dreptul de limbă oficială alături cu cea germană; a lărgit dreptul electoral dând mai mare influență claselor mai inferioare ale locuitorilor imperiului; sprînjinesc creșterea religioasă-morală a tinerimii etc. B. a luat asupra sa și misiunea de a reînoui pactul vamal și comercial cu Ungaria. Din acest motiv la începutul anului 1897, când, în urma configurațiunii partidelor în noul parlament, B. își dăte demisiunea, împăratul îl însăroină tot pe el cu formarea unui nou cabinet, care să se razime pe ori care din partidele parlamentului.

Bădeni, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) **B.**, com. rur. în j. Iași, pl. Bahluiu, formată din satele: Scobinți, Fetesci, Zagavia, Steclăria, Lupăria, Petrosița și Bădeni, având în total 2860 loc. (1888), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; 4 biserici cu 3 preoți și 2 școli cu 2 învățători; în com. se află 2 mori cu vapor. Centrul comunei se află în s. Bădeni, care singur numeră preste 650 loc. 2) **B.-Pământeni**, com. rur. în j. Muscel, pl. Dâmbovița, formată din cât.: Stoenesci, Bădeni și Cotenesci, ou 1349 loc. (1893). Com. se numesc astfel spre deosebire de com. B.-Ungureni formată de Români ardeleni (ungureni). Loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, cu facerea și transportul cherestelei ș. a.; țuică se fabrică până la 5000 litre. Com. are 3 biserici cu 3 preoți, 1 școală de băieți și 1 de fete. Aici (Stoenesci) s'a retras (1595) Mihaiu Viteazul după lupta dela Călugăreni, așteptând ajutor dela princip. Ardealului Sigismund Bathori. 3) **B.-Ungureni**, com. rur. în j. Muscel, pl. Dâmbovița, formată din cât.: Sloboția, Piatra și Lunca-Gârtei, având 672 loc., 1 biserică cu 1 preot și 1 școală. În com. sunt câteva izvoare de apă minerală neanalizate și o fabrică de var. [nt.]

Badenweiler, sat în m. duc. Baden, 600 loc., stabiliment balnear climatic, cu ca. 6000 vizitatori pe an. La 1784 s'au descoperit ruinele unei băi romane.

Bădesci, com. rur. în Rom., j. Muscel, pl. Nucșoara, cu 849 loc., cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și lemnăria (pentru șite). În com. se află 1 biserică cu 2 preoți și 1 școală. B. a fost proprietatea lui Nicolae Basarab-Voevod, care (1352) prin hrisov b dăruie mănăstirei Cămpulung; B. are 2 izvoare cu apă feruginoasă.

Bădescu, Scipione Ioan, jurnalist și poet, n. 2 Maiu 1847 în Rescolț, Trans.; și-a făcut studiile univ. în Budapesta, București și Viena. A scris mai multe poezii lirice originale, publicate în diverse țiare și în volum sep. (Poesii originale, Pesta). La 1881 a publicat »Coroana României«, poezii naționale. Ca jurnalist a lucrat la mai multe foi din Rom. și Trans.

Bădeuț, sat foarte vechiu în Bucovina, aproape de versătura Suceviții în Suceava, în căpit. și jud. Rădăuțului; 1219 loc., dintre cari 873 gr.-or., 22 apuseni, 295 prot. și 28 Evrei; are o biserică zidită de Stefan cel Mare în 1481 și o școală; face parochie cu Milișăuțul. [Dr. I. G. Sberia.]

Badian, fructul de *Mlicium anisatum L.*, arbust din fam. Magnoliaceae, tribul Wintereae, cu frunzele lanceolate persistente și provădute cu punctuațiuni aromatice. Florile galbene-vorđui sunt regulate, hermafrodite și solitare. Fructul este compus din 8 folicule lemnoase, coriacee, comprimate și dispuse în formă de stea în jurul coloanei centrale. Acest arbust crește în Asia, și mai cu samă în China și Iaponia, unde se cultivă foarte mult. B. din cauza mirosului său aromatic plăcut se întrebuințează pentru aromatisarea mâncărilor, precum și pentru fabricațiunea likerurilor fine. În medicină se întrebuințează B. ca stomachic și carminativ. B. din cauza mirosului său aromatic, ce se aseamănă cu mirosul de Anason, se mai numesc și Anason stelat, și constitue un important articol de comerț. [Z. C. P.]

Badigeon, culoare diluată în apă, amestecată uneori cu albuș de ou, cu lapte sau cu cleiu, pentru a colora zidurile.

Bae, v. Baie.

Baedecker, Carol librar și întemeietorul itinerariilor (ghid de călătorie) atât de cunoscute, pe cari le-a compus după model engl. călătorind însuși în regiunile respective, pentru ca să-și câștige date autentice. La 1842 a odat »Handbuch für Reisende durch Deutschland und den österr. Kaiserstaat«, la 1844 »Schweiz« etc. B. s'a n. 1801 în Essen; librăria »Karl B.« și-a deschis-o 1827 în Coblenz; fiul său Frideric a transpus-o 1872 la Lipsca, unde există și azi. B. † 1859.

Băile, ținut în Africa interioră, spro nord dela lacul Tsad, cu 20,000 loc., înrudiți cu semniția Tibbu; popor nomad.

Baer, Carol Ernst, naturalist, n. 1792 la Piep, în Esthland, † 1876 în Dorpat. A contribuit mult la dezvoltarea embriologiei; între altele a scris: Embriologia animalelor (»Entwickelungs-geschichte der Tiere«), în care clasifică principalele fapte do ontogenie a vertebratelor prin observațiuni și reflexiuni atât de filosofice, încât acest uvraj devine indispensabil ori cui ar dori

să-și facă o idee justă despre această grupă de animale, din care face parte omul.

Baetica, (*Hispania Baetica*), fosta provincie romană în sudul Spaniei de azi, numită B. după râul Baetis, (acum Guadalquivir). Loc. B.-ei aparțineau popoarelor iberice; cei din mănăstirea vale a râului Baetis și de pe țărmul Oceanului Atlantic, venind în atingere cu străini culți (mai ales Fenicieni), au învățat mult dela aceștia. După Strabo, B. avea pe timpul lui August 200 orașe; după Plinius pe timpul lui Traian erau în B. 175 orașe; pe acest timp B. era împărțită în 4 cerouri administrative (conventus) cu capitalele: Gades (azi Cadix), Corduba (azi Cordova), Hispaliș (azi Sevilla) și Astigi; în apropierea orașului din urmă se afla Munda, care a devenit renumită prin învingerea lui Caesar, mai târziu însă a dispărut.

Bayer, *Iosif Jacob*, ofițier prusian și geodes, n. 1794 în Müggelsheim, lângă Köpenick. În cariera sa militară a fost însărcinat mai cu samă cu lucrări topografice; a ajutat astronomului Bessel la măsurarea gradelor de lângă Memel pentru a împreuna triangulațiunea prusiană cu cea rusească. Numit șef al secțiunii trigonometrice, pus 1858 în disponibilitate ca locotenent-general, fu însărcinat cu executarea părții luate de Prusia asupra sa, să măsoare gradele de lungime europene sub paralelul al 52-lea. În 1861 propuse să se facă măsurarea gradelor Europei centrale, ceea ce avu de urmare, că toate statele europene (afară de Anglia) se învoiră a se face o măsurare a gradelor pentru Europa întreagă. Pentru scopul acesta s'a înființat la 1864 în Berlin un birou central sub presiul lui B., care la 1869 s'a transformat într'un institut geodesic permanent. Serieri: »Die Gradmessung in Ostpreussen« (cu Bessel, Berlin 1838); »Nivellement zwischen Swinemünde und Berlin« (1840); »Die Küstenvermessung und ihre Verbindung mit der Berliner Grundlinie« (1849); »Die Verbindungen der preussischen und russischen Dreiecksketten bei Thorn und Tarnowitz« (1857); »Über die Grösse und Figur der Erde« (1861); »Das Messen auf der sphäroidischen Erdoberfläche« (1862); »Wissenschaftliche Begründung der Rechnungsmethode des Zentralbureaus der europäischen Gradmessung« (1869 până 1871, 3 fasc.); »Vergleichung einiger Hauptdreiecksketten der königl. Landestriangulation mit der Bessel'schen Methode« (1879) și »Über die Nivellementsarbeiten im preussischen Staat und die Darstellung ihrer Resultate in richtigen Meereshöhen« (1881). Institutul geodesic a publicat dela 1863 în fiecare an sub direcția lui B. un »Raport general despre măsurarea gradelor europene« și publicațiunile debaterilor în conferențele comisariilor au apărut în fasc. separate. 2) *B. Adolf*, fiul celui anterior, n. 1835 în Berlin, chimist de frunte, care prin lucrările sale a promovat în mod însemnat cunoștința a o mulțime de combinații arsenice aplicate azi mai cu samă în văpsitorie. În laboratorul lui din München preparară Gräbe și Liebermann alizarina din anthracen, iar Fischer descoperi culoarea verde de oleiu de migdale amare. B. e membru onorar al societății de științe fizice din București.

Baffin, *William*, marinar englez, n. 1584; în

asociare cu James Hall (1612) și cu Rob. Bylot (1615) a întreprins expediții de explorare spre America arctică, precum și alte călătorii. † 1622 la asediul cetății Ormus (lângă Golful Persic). După dînsul s'a numit *Baia lui Baffin*, partea Oceanului Arctic situată între Grönlanda de o parte (spre est) și între insulele arctice Cumberland, Prince-William etc. (cuprinse toate sub numirea de *Țeara lui Baffin*). Dela Baia lui B. duce calea lui Davis spre Oceanul Atlantic.

Bafote, popor african, v. Cabiuda.

Bafomet, sau *Baffometi*, numele unui simbol pretins al ordinului cavaleresc al Templierilor. Se dice că ar fi fost de piatră, cu două capete, unul de bărbat și altul de femeie, înfășurat cu șerpi și încungurur cu soare, lună și alte atribute și cu inscripții arabice. Alții dic, că B. a fost o statuă femeiască de metal, dar cu două fețe bărbătești și cu șerpi împlețiți în jur de ea și cu embleme de stele. După altă versiune B. ar fi fost o raclă de hostii, pe care o sărutau Templierii.

Baga, plăcile cornoase superioare de pe discul dorsal a mai multor specii marine de broaște țestoase, mai cu samă dela specia *Chelone imbricata*. Se lucrează ca și cornul, adecă prin încălzire devine moale și flexibilă. Este galbenă transparentă cu figuri negre-castanii în ea. În Europa cea mai multă se aduce din Marea Roșie, iar cea mai bună din India orientală. Se imitează mult în comerț prin corn sau prin celuloidă.

Bagagiu, calabalic, diferite lucruri împachetate pentru călătorie, în special lucrurile trebuincioase în resboiu, munițiune, îmbrăcăminte și nutremēt, v. tren.

Bagamolo, oraș cu port în Africa est. (germ.) în fața insulei Sansibar, 20,000 loc. (1890), locul de plecare al caravelor spre Mpwapa-Labora-Tanganica. B. este legat cu Dar es Salaam și Sansibar prin un cablu. Misionarii francezi au ridicat în B. un institut de creștere pentru sclavii eliberați.

Bagara, popor resboinic nubian în ținutul sup. al Nilului; nomad, se ocupă cu economia de vite și vênatul elefanților.

Bagasse, v. zahăr.

Bagatela, (franc. *bagatelle*, dela ital. *bagatino*, o piesă de ban venețian), în general: ori ce obiect de puțină însemnătate, un lucru de nimic sau de puțină valoare; în formă de verb: a bagatela se pe cineva egal cu a pune puțin sau nici un pond pe dînsul; în sens juridic: cauze procesuale civile (causae minutae), al căror substrat reprezintă o valoare, care nu stă în proporțiune cu speșele, timpul și complicațiunile proceselor ordinare civile; natura lor pretinde o rezolvare grabnică și ieftină atât din punctul de vedere al valorii lor neînsemnate, cât și din considerarea, ca activitatea factorilor judițiali să nu fie împiedecată în dauna cauzelor procesuale de mai mare importanță; legile pozitive ale diferitelor state stabilesc o sumă, care limitează cauzele bagatele de celelalte cauze procesuale; în Ungaria procesele civile, al căror substrat reprezintă o valoare până la 20 fl., aparțin judecătoreii comunale, dela 20 fl. până la 500 fl. judecătoreii cercuale, iar dela 500 fl. în sus tribunalelor; sînt însă și excepțiuni, așa s. e. în procesele cambiale, fără considerare la

suma cambiului, numai tribunalele sunt competente.

Bagauți, (celt.) țerani și ciobani gali revoltați contra dominației romane și nobilimei galice (secl. III. d. Chr.), din cauza tiraniei stăpânilor și a relei administrații. Revolta înverșunată sub Claudiu II., mai potolită sub Aurelian și Probus, izbucni mai teribilă sub Dioclețian, după instigațiunile a 2 pretendenți. Cesarul Maximian trimis (280) în contra B.-lor, îi împrăscă și-i măcelări înfiorător. Revolta mai izbucni odată cumpnit (435), dar fu potolită de Aëtius. De acum B. nu mai sunt rebeli, ci briganzi prin munții și pădurile Galiei până la căderea imperiului.

Bagav, *Andrea*, dascăl arămănesc, n. 1857 în Blața (Macedonia), adus în România de archimandritul Averchie, apoi dascăl în Monastir; în urma închiderii gimnasiului fu silit să părăsească Macedonia, și se stabilî în București. B. a publicat »Carte de aleagere« în limba arămănească, Buc. 1887, și mai multe traduceri în limba daco-rom. † 1888 în Câmpulung. [G. W.]

Bagdâd, capitala unui vilaiet turcesc în Asia, lângă riul Tigris, cu 100,000 loc. Are o citadelă; țesătorii de mătăsă și bumbac. Stațiune de vapoare engleze, cari comunică spre India. Comerțiu însemnat. Turcii îl stăpănesc dela 1638. În partea dreaptă a râului Tigris se află remășițele vechiului B., residența Chalifilor (762—1258), care prin secl. X. și XL ajunse la înflorire, fiind centrul culturii arabe în Asia și având 2 milioane loc.

Bagelen, provincie olandeză pe insula Iava, 3430 km², 1.315,476 loc., între cari 600 Euro-peni și 3050 Chinezii, e împărțită în cinci des-părțiminte: Purvoredjo, Kutuadjo, Ledoc, Ke-bumen și Karanganjer, cari iarăși se împart în 25 districte cu 2667 localități (Dessas). B. e un ținut frumos și foarte fructifer; produce urez, cafea zahăr, indigo etc.; în peșterile munților Karang-Belong se află o mulțime de cuiburi comestibile, căutate în special de Chinezii; aceste cuiburi le zidesc rândunelele: *Collocalia esculenta*. Capitala provinciei e *Purvoredjo*.

Bagger, v. draga.

Baggesen, *Iens*, poet danez și germ., n. 1764, † 1826; a fost profesor și director de teatru și a făcut numeroase călătorii. Scrierile sale au creat epocă în prosa daneză. Biogr. de A. B., Copenhaga, 1843—56.

Baghalpur, (Bhagalpur, Bhagelapur, engl. Bhagulperre), district (11,054 km², cu 1.966,158 loc.) și divisiune (54,238 km², cu 8.063,160 loc.), în presidenția indo-britică Bengală. Capitala B., lângă Ganges, cu 68,780 loc. (1891), e un oraș puțin însemnat.

Baghelkhand, (Bagalkand, Bhagalkhand), agen-tură indo-britică în India centrală; 29,326 km², cu 1.512,595 loc. (1881), cuprinde 6 state: Reva, Nagode, Maihar, Sohaval, Kothi (toate ou capi-tale de același nume) și Sidpura-Djagir; toate stau sub principii indigeni independenți; agentura B. nu e incorporată provinciilor engleze.

Bagin, magh. Bágyon, sat în Trans., cott. Turda-Aries; 1685 loc. în maior. Magh. și (în minor.) Rom. B. s'a ținut odinioară de scaunul Arieșului și o parte a locuitorilor (la 1839 vr'o 800 de suflete) au fost militarizați, aparținând reg. de graniță secuiesc de husari. [Silv. Mold.]

Baginski, *Adolf*, medic și director al spitalului Kaiser und Kaiserin Friedrich-Krankenhaus în Berlin; n. 1843. A scris: »Handbuch der Schul-hygiene«, »Lehrbuch der Kinderkrankheiten«, »Pflege des gesunden und kranken Kindes«, »Das Leben des Weibes«.

Bagirmi, ștat în Africa centrală, între Bornu și Vadai, lângă riul Șari, în apropierea lacului Tsad, cu o suprafață de 183,404 km². Limba locuitorilor indigeni aduce mult cu cea a locuitorilor din Bahr el Gazal, pe când a popoarelor imigrate și subjugate diferă; cifra locuitorilor abia trece peste 1 milion. Intreagă țeara este un șes, 310 m. preste nivelul mării. Forma gu-vernării este absolutistică, numirea domnitorului Banga. Capitala: *Massenja*. Armata 10,000 pe-destri și 3000 călăreți. Până în secl. XVI. a format cu Vadai și Darfur împărăția *Tuuljur*. Sub regele Dokkenge a ajuns a fi independentă, și independența o a păstrat sub următorii 14 regi. În secl. ac. împărăția a ajuns sub influența țării vecine Vadai. Cf. H. Barth, *Reisen und Ent-deckungen in Nord- u. Central-Afrika*, 1849 bis 1855. *Nachtigal, Sahara und Sudan*, 1879—82.

Baglar, cap pe ținutul Mării Negre între Constanța și Mangalia.

Bagneres, 1) *B. de Bigorre*, capitala unui arond. în depart. franc. Pireneii super., lângă Adour, la intrarea în valea Campana, cu 7420 loc. (1886) și cu izvoare minerale, ce conțin sare și var, cu temperatură de 19—51° C; aceste izvoare au fost cunoscute și Romanilor, cari le-au numit *Aquae Bigerrorum*. Cam 18,000 oasepeți le cer-cetează pe an. 2) *B. de Luchon*, oraș în depart. franc. Garonul sup., arond. St.-Gaudens, într'o vale a Pireneilor cu 49 izvoare de pucioasă de 40—66° C. Baie de reputație europeană pentru boale sifilitice.

Bagno, (*ital.* baie), numire dată temnițelor franc., situate lângă porturi; au fost introduse sub Ludovic XIV. în locul așa num. galere, iar sub Napoleon III. desființate și înlocuite cu pedeapsa deportațiunii. Au fost numite B. după o temniță pentru sclavi din Constantinopol, adăpostită în băile seraiului. Pedeapsa de B. a fost împreună cu muncă silnică, mai ales la porturi și arsenale. B. a existat în Toulon, Brest, Rochefort și Lorient.

Bagno în Romagna, stațiune balneară în prov. ital. Florența, 1875 loc.; izvoare de natriu (41—44° C.)

Bagnolles, stațiune balneară în depart. franc. Orne, arond. Domfront; izvoare de pucioasă (28° C.)

Bagnols les Bains, stațiune balneară în depart. franc. Lozère, arond. Mende, lângă Lot; izvoare de pucioasă.

Bagun, popor negru în Senegambia, o pacinic, trăiesc din agricultură și vânat; dă mult pe înfrumșetarea și împodobirea corpului. Morala nu e prea dezvoltată la ei, dar adulterul se consideră de mare păcat și se pedepsește chiar și cu moarte.

Bagratiți, sau Bagratuni, familie princiară în Armenia și Georgia, de origine iudaică. Stră-moșii acestei familii au sciut câștiga influență la curtea regală armeană. B. s'au creștinat deodată cu Armenii; ei au primit (în secl. II. a. Chr.) dela primul rege arsacid al Armeniei,

Valarsaces, privilegiul de a încorona pe regii armeni. După căderea regatului armean B. au primit dela califul Mervan (748) regimul țerii, și de atunci administrarea Armeniei a ramas în familia B. dela 885 cu titlul de rege (Așot cel Mare), iar Kakig I. (dela 989) se intitulă «regele regilor». Dinastia B.-lor s'a stins în Armenia cu moartea lui Kakig II. (1079). O ramură a B.-lor a domnit în Georgia până la 1424, în unele părți ale Gecorgiei până la încorporarea ei la Rusia.

Bagration, 1) *Petru*, principe, general rus. n. 1765, descendent al unei familii princiere georgice, luptă la 1792 și 1794 sub Suworow în Polonia, 1799 în Italia și Svițera, 1805 la Austerlitz, 1807 la Eylau și Friedland contra Francezilor, 1809 lângă Dumăre contra Turcilor, 1812 comandă armata a doua de vest; † rănit lângă Borodino, 24 Sept. 1812. 2) *Petru Romanovici*, principe, nepotul celui premergător, general rus. și 1862 guvernor în Twer, pe urmă al provinciilor baltice; descoperi în mina dela Achmatow, lângă Slatoust, un nou fosil (Bagrationit); † 28 Ian. 1876.

Bagrin, numire pop. pentru genul de plante *Robinia*, (v. ac.)

Bahadur, *Sah*, al 17-lea și ultimul mare Mogul din familia lui Tamerlan; și-a făcut renume ca poet sub pseudonimul Safar, scriind cântece frumoase. Când la 1857 Mohamedanii din Hindustan voră să restituie vechiul imperiu al Mogulilor, B. în vîrstă de 90 ani f'u pus în fruntea mișcării din Dehli, în contra voinței sale. La ocuparea orașului Dehli B. se refugiază în mormântul strămoșului său Humajun; exilat la Rangun, † 1862.

Bahama, *insulele B.* (span. *Lucayos*), grupă de insule în India de vest, între Florida și Haiti. Suprafața e de 13,960 km². cu 49,500 loc., mai ales negri. Dela 1632 sînt ale Englezilor. Dintre cele vr'o 650 insule abia 20 sînt locuite, celelalte în mare parte sînt numai colțuri de stînci înconjurate cu bance de năsip și de corale, s. e. banca de corale B. lungă de 600 km. Insulele mai însemnate sînt: *New-Providence*, cu orașul Nassau, (residența guvernorului), *B. mare* (1540 km²), *Abaco* și *San-Salvador*, (numită acum de Englezi *Walling*), unde a ancorat primădată Columbus, și pe care indigenii o numiau *Guanahani*. Pe insulele B. se produce: cafea, trestie de zahăr, bumbac, indigo, lemn de Mahagoni și de Brasilia, sare.

Bahawalpur, (Bhawalpur), stat în prov. indobritică Pandșab, dela Indus spre est; 38,848 km², 573,494 loc. Capitala B. lângă Satlaci are 13,635 loc. B. stă sub protectorat englez.

Bahia, stat în Brasilia sud-est., 426,427 km², 1,821,089 loc. (1888). Capitala B. (odinioară: *Cidade do Salvador*), 80,000 loc.; comerț însemnat; export de zahăr, bumbac, cafea, rum, tutun, import de vin și manufacturi engl. Intărituri, eppie; oraș întem. 1549; până la 1763 capitala țerii.

Bahluiu, numirea mai multor localități în Rom.: 1) *plasă* în j. Iași, numită astfel dela rîul B., ce curge prin mijlocul ei; se compune din 8 com. rur. formate din 58 sate, avînd o suprafață de 74,123 hectare și o populație (1888) de 25,718 loc., între cari 22,920 Români, 2633 Evrei, iar restul

de alte naționalități. Rom. în general se ocupă cu agricultura, iar Evreii mai ales cu comerțul. Industria e puțin dezvoltată. Numărul bisericilor este de 35 cu 33 preoți; al școalelor de 21 cu 21 învățători și 3 învățătoare. Resedința sub prefectului e în ținșorul Podu-Iloaei. 2) *Rîu*, isvorește din pădurea Storesci, pl. Coșula, j. Boțoșani, din pădurea Delenii primește o mulțime de părăiașe, întră pe la ținșorul Hărlău în j. Iași, primește mai multe părăiașe pe ambele părți, curge pe la orașul Iași și se varsă în rîul Jijiea aproape de satul Chiperesci. 3) *Deal* pe teritorul com. Belcesci, pl. B., avînd o înălțime de 150 m. dela nivelul rîului B.; se prelungește ca podiș dela nord spre sud până la șoseaua națională Podu-Iloaei-Tîrgu-Frumos.

Bahman, în mit. persică primul din cei șapte Amșaspanđi (v. ac.), numit: cel înțelept.

Bahmet, nume dat mai de mult cailor mici, dar foarte iuți și tari ai Tatarilor din Crimea și Bugeac.

Bahna, (= loc mlăștinos, mocirlă), numele mai multor localități în Rom., mai însemnate: 1) *B.*, *părău* în j. Mehedinți, isvorește din muntele Baiu sau Baia și se varsă la Vîrciorova în Dunăre. 2) *B.*, *limiță* de graniță între Rom. și Banat. 3) *B.*, *mină* de cărbuni în același j., pl. Ocolu, pe teritorul com. Vîrciorova, exploatată până la 1889. 4) *B.*, *com. rur.* în j. Roman, pl. Siretul de jos, compusă din cât.: Arămesci-boieresci (Liliacu), Arămesci-răzăși, Băhnișoara și Urzici, cu 1460 loc., afară de 8 familii Evrei, toți Români.

Bahr, (*arab.*) rîu, apă, s. e. *B. Lut*, Marea Moartă; *B. Oman*, Marea Arabă; *B. el Abiad*, Rîul Alb; *B. el Azrak*, Rîul Vînat (Nilul); *B. el Ghazal*, Rîul Gazell.

Bahrein, *insulele* — grupă de insule în golful persic, locuite de 70,000 Arabi; cea mai mare e *Samac* cu capitala *Menama*. Pescuit de măr-găritare (anual în preț de 6 mil. coroane).

Băhrinescii, sau Băhîrnescii, comună și parochie împreună cu cetățuia și moșia boierească, în căpit. și j. Siretului în Bucovina; are 1221 loc. dintre cari 1047 ort., 112 apuseni și 62 isr., și o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sbierea.]

Bai, *insulele* — grupă de insule în sinul Honduras; 1852 declarate de colonie engl., dar în urma protestului Statelor-Unite, a fost redată de nou statului Honduras.

Baia, mediul în care pe un timp mai scurt sau mai lung se expune corpul întreg (*B. completă*), sau membrele singurate (*B. parțială*), cu intențiunea de a cura vr'un morb sau a curăți pielea. Acest mediu poate fi fluid, compact sau atmosferic și conform calității lui deosebim: *B. naturală* (cu apă comună), *B. minerală* (cu apă minerală, nomol etc.), *B. sărată*, *B. de mare*, *B. de năsip*, *B. de abur*, *B. electrică*. Puterea și influența viudecătoare a băilor depinde dela temperatura, durată și modul întrebuințării lor, ce variază conform scopului urmărit la curarea boalelor. În privința temperaturii este de observat, că baia de 35—37° C este indiferentă pentru căldura corpului, până cînd cea mai rece de 35° C o detrage, iar cea mai caldă de 37° C o urcă. Durata băilor în general este scurtă și dacă acestea se extinde preste vr'o câteva zile sau săptămâni, atunci se numesc *B. perma-*

nenită, care se folosește la combustioni (arsuri) grele și la răni.

B. de aburi este expunerea corpului său a membrelor lui influenței unei atmosfere de o temperatură de 37—56° C și saturată cu aburi. Indicăta este la morburile cronice de piele, reumatism cronic, precum și pentru resorbarea exsudatelor învechite etc. Contraindicațiile acestei băi sînt: afecțiunile inimii și ale sistemului vascular, debilitățile generale și morburile împreunate cu fierbințeli.

B. de mare este scaldarea în liber în apă de mare, care parte prin conținutul ei de sare și alte minerale diluate (calciu, magneziu, iod, brom, kaliu, fier, mangan), parte prin temperatura ei (12—27° C) și undularea continuă, pe lângă o climă acomodată, are înriurintă vindecătoare: la debilitățile constituționale sau acuirate, la susceptibilitatea corpului în contra schimbării de temperatură și la afecțiunile nervilor debilitați etc. Helgoland, Brighthon, Veneția, Abbazia, Nizza, Constanța, Triest etc.

B. minerală constă din apă minerală amestecată cu diferite compozițiuni ale humusului sau dinu nomolul termelor minerale. Indicăta: la neuralgii, paraplegii, reumatism, exsudate traumatice și învechite, boalele intestinale, precum și la cele sexuale de ambele genuri etc. Franzensbad, Marienbad, Karlsbad, Pymont, Uriage, Mehadia, Buzias etc.

B. de năsip se prepară din năsip încălțit artificial sau prin arșița soarelui la 35°—54° C, în care se acopere corpul cu excepțiunea capului și pieptului. Scopul acestei băi este asudarea și se întrebunțează: la reumatism muscular și articular cronic, podagră, neuralgii (ischias), paralise, boale de piele (lepră, psoriasis, anasarcă) etc. Aproape pe lângă fiecare B. de mare este construită și B. de năsip.

B. pentru picioare este miuarea picioarelor în apă de diferită temperatură: cea mai rece de 20° C se întrebunțează contra asudării picioarelor, dar mai cu samă pentru derivarea sângelui dela cap, iar cea de 38—45° C la neregularitățile menstruale.

B. sărată se face din apă artificială sau dela natură sărată; cea din urmă trebuie însă să aibă o greutate specifică minimală de 1.05. Indicăta: la docrasii, scrofulosă, rachită, reumatism, podagră, boalele de piele etc. Hall (Tirol), Kissingen, Kösen, Pymont, Oca-Sibiului etc. [Dr. L. P.]

Stabilimente de băi sînt locale ou instalațiunile necesare, unde se pot lua diferite feluri de băi, mai ales băi de apă caldă și rece, dușe calde și reci, băi de vapori, băi de sudațiune (de aer cald) cu dușe. In unele stabilimente de băi găsesc vizitatorii înlesniri pentru căutarea de boale prin masagiu, electricitate și prin alte accesorii ale băilor. La malurile apelor curgătoare și ale lacurilor se așează stabilimente de băi reci și de înotaț, la fermurile mării se întocmesc locale pentru băi de apă de mare, pentru băi de năsip. Asemenea se așează în apropierea mării stabilimente, în cari se pot lua băi de apă de mare încălțită. In stabilimentele de idroterapie se întrebunțează apa în diferite moduri, pentru ca să exercite acțiune terapeutică. In stațiunile balneare, la isvoare de apă minerală, stabilimentele de băi au scopul

special, a înlesni bolnavilor luarea de băi de apă minerală, de nomol mineral, de dușe, de apă minerală cu accesoriile băilor, sudațiune și masagiu. Organele poliției sanitare priveghiază stabilimentele de băi în ceea ce privește curățenia lor și iau măsuri pentru ca să nu se transmită boale infecțioase prin intermediul băilor.

B. populară este un stabiliment întreținut de o administrațiune publică, de o asociațiune filantropică sau de caritatea privată, destinat a înlesni mai ales oamenilor săraci luarea de băi gratuite sau foarte ieftine și a deprinde astfel populațiunea cu curățenia corporală. Într'o baie populară nu trebuie să predominescă băile de puțină calde, ci dușe calde, căldicele și reci, ele îndeplinesc scopul mai ales dacă sînt precedate de o spălătură generală cu săpun. Dușele presintă avantajul, că într'un local mic și într'un timp scurt se pot spăla deodată mai multe persoane, și că consumul de apă caldă și prin urmare costul încălțirii este mic. In unele așezăminte industriale mari, cari dispun de mașine cu vapori, există locale, unde lucrătorii pot face spălături generale cu dușe, ele sînt necesare mai ales acolo, unde prin natura industriei corpul lucrătorului se acopere cu pulveri adeseori toxice. In cele mai multe fabrici cheltuelile instalării și ale întreținerii acestor dușe sînt neînsemnate. Pe alocurea s'au înființat băi școlare, de preferință în suteranele clădirilor școlare, unde școlarii pot lua dușe calde. In școalele încălțite prin calorifere, cheltuelile acestor dușe sînt neînsemnate. In multe casarme moderne există instalațiuni de dușe pentru militari. [I. F.]

Baia, 1) *mindă*, ocnă, adecă loc sau exploatare suterană ori la suprafață, de unde se scoate, s'a scos, ori unde numai se găsesc: metale, miuereale sau alte materiale de întrebunțat; 2) *stațiune balneară*, localitate cu instalațiuni, unde să se cureze lumea, sau unde numai se găsesc ori se extrag ape minerale reci ori termale. [Ali.]

Baia, numirea mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) *B., com. rur.* în j. Suceava, pl. Moldova de sus, formată dintr'un singur sat; 2570 loc.; are o biserică zidită de Petru Rareș la 1532, deservită de 2 preoți, și o școală rur. mixtă. In marginea nord-vest. a satului B. se află ruinele bisericii lui Stefan cel Mare, numite »Biserica albă«; în grădina moșiei aparținătoare moștenilor marchisei Carolina de Betmar se vîd ruinele unei biserici cat. numite »Biserica săsească«. Localitate însemnată este și »Cetățuia« în partea sudică a satului. In vechime B. a fost un oraș mare și se crede, că aici a fost chiar scaunul domniei lui Dragoș-Vodă, decațu însă în urma strămutării autorităților la Suceava. Unii croniciari cred, că începutul acestui oraș a fost pus de nisce olari sași. Aici repurtă Stefan cel Mare (1465), după ce aprinse orașul, o învingere strălucită asupra regelui Mateiu Corvinul; regele rănit scapă numai cu ajutorul unui Român, pe care Stefan îl pedepsi cu moarte. Inainte de lupta dela Răsboieni orașul B. împreună cu alte orașe fû ars pentru a doua oară tot de Stefan pentru a ridica Turcilor puțința de adăpostire. Tot la B. se întîmplă, pe timpul domniei lui Constantin Cantemir-Vodă (1685), lupta hatmanului Velicico cu Polonii, în care hatmanul fû învins.

2) *B. de aramă*, com. urb. în j. Mehedinți, pl. Cloșani, cu poziție frumoasă între dealuri; formează com. cu satele Târnița și Dealul-Mare, Mahalalele, Valea orașului, Sgândăreștii și Ocnenii, având 1050 loc.; numele și l-a luat dela minele de aramă de odinioară, ale căror remășițe se ved și astăzi; minele au fost puse în exploatare în mai multe rânduri și mai pe urmă la 1881 de prințul Nicolae Bibescu, proprietarul lor, dar lucrarea începută fii suspendată; se găsesc aici și ape minerale și cărbuni. Are 2 biserici cu 2 preoți, 1 școală primară urb. de băieți cu 2 învățători, 1 școală primară urb. de fete cu 1 învățătoare; judecătoria de ocol; oficiu telegrafopostal; spital cu local propriu întreținut de județ. Aici este reședința subprefectului. Loc. se ocupă cu agricultura și comerțul; industria țesăturilor de lână este foarte dezvoltată. [nt.]

3) *B. de fier*, cătun al com. Baia de fier, pl. Novaci-Amaradia, jud. Gorj, este așezat pe ambele maluri ale râului B. de fier. Are 770 loc. Aici se află o biserică de zid, cu ascunđetoare în turlă, din timpul invasiunilor, fundată la 7257 (1749) de părintele Dionisie Bălăcescul, arhimandrit și egumen al mănăstirii Horezul (Vâlcea). La 600 m. pe dreapta râului Baia se află o peșteră încă neexplorată. Afară de multe chrisoave despre B. de fier, se mai păstrează în muzeul Gorjan 3 chrisoave inedite slavone: Chrisovul lui Miroea Ciobanul din 7056 (1549), în care se vorbește și de un chrisov al lui Negru-Vodă. Chrisoavele lui Mateiu Basarabă din 22 Martie 7152 (1644) și 5 Maiu 7153 (1645).

Baia, numirea mai multor localități în Ungaria și Trans. 1) *B.*, nume dat de poporul din Mușții-Apuseni orașelului montan *Ofenbaia*, așezat lângă Arieș, pe latura dreaptă și lângă oalea comitatensă de pe valea acestui riu. V. Ofenbaia.

2) *B. de Criș*, (germ. Altenburg, magh. Körösbánya), mică localitate băieșească în Zarand, așezată în valea Crișului-Alb; are 664 loc., 324 Rom., 278 Magh., 36 Germ., 26 Slov. Înainte de 1872 B. de Cr. a fost centrul cottului rom. al Zarandului. Acum se află aici judecătoria de ocol și pretură, și o mănăstire franciscană. B. de Cr. nu are mine pe teritoriul său și băieșitul se face în minele localităților vecine. Ea este centrul unui district minier din Zarand, la care aparțin satele: Tebea, Brad, Ruda, Criscior, București, Dupăpiatră, Vața inf. și sup., Stanija, Buceș, Luncoi, Podelu, Birtin etc.; dintre aceste mai însemnat este băieșitul la Ruda și Criscior. În B. de Cr. a reposit prefectul Avram Iancu la 1/13 Sept. 1872 (în foisorul măiestrului cvrigar Ioan Liber numit Arfă). De aici a fost înmormântat în cimiterul com. Tebea.

[Silv. Mold.]

3) *B. episcopeseadă*, numirea popor. a stabilimentului de ape calde minerale »St. Ladislav« (Szent László fürdő sau Püspök fürdő) lângă Oradea mare, în cott. Bihor. Este proprietatea episcopiei cat. Actualul episcop-cardinal Schlauch are meritul multelor îmbunătățiri, ce s'au adus în interesul acestui stabiliment balnear în timpul din urmă. La o înălțime de 132 m., cu mai multe izvoare de o temperatură de 35—41° C, cu un izvor artesian, parc și păduri în apropiere. Oteluri, salon de intrunire, piscină comună și alta separată

pentru bărbați și femei. Cabine particulare, băi de nămol și un izvor de beut. O particularitate rară a acestor ape este planta acuată »Nymphaea thermalis«. Toate izvoarele de aici aparțin categoriei »kratothermelor« sau apelor calde indiferente. Bolnavii cari sufer de reumatism sunt cei mai numeroși între vizitatori. B. de predilecție a populațiunii din ținuturile Biborului, între cari mulți Români, cu deosebire din poporul de rând, fiind și comitatul locuit mare parte de dînșii. În timpul stagiunii de vară stabilimentul are un medic curant. Ultima analiză a făcut-o profesorul dela universitatea din Budapesta Leugyel Béla la 1891. [Dr. Vuia.]

Baia de gunoiu de vacă, cunoscută și sub denumire de procedeu olandez, servese la prepararea cerusei (carbonat de plumb); în acest scop se ia o spirală de plumb metalic, se introduce în vase de pământ cu 2 funduri, dintre cari unul este găurit, se toarnă în lăuntru puțin oțet și în fine acest vas este pus în gunoiu. Astfel se formează straturi de mai multe rânduri de gunoiu și de vase. Gunoiul fermentându-se desvoltă acid carbonic și din cauza temperaturii ridicate acidul acetic se volatilizează, după ce mai întâiu a sylvat o parte din plumb ca acetat basic de plumb, iar acidul carbonic transformă acest acetat în carbonat de plumb.

Baia de iapte, după pov. rom. Ileana Simziana nu vrea să se cunune cu împăratul, până când făt frumos nu-i aduce iepela din ostrovul mării (v. ac.) Aducându-se și mulgându-se iepela, se face o baie (scaldă), împăratul cu I. S. se bagă în baie, dar armăsarul iepelilor cu o nare spre I. S. suflă reccare, iar cu alta, spre împăratul suflă aer înfocat și îl omoară în baie. Atunci I. S. se cunună cu făt frumos. După alte două povesci, baia e de lapte de vaci ori de bivolițe.

[Atm.]

Baia de obiu, aparate cari prin intermediul oleiului de in servesc prin încăldire la obținerea unei temperaturi până la 300°, și care temperatură rămânând constantă, slujește la obținerea diferitelor corpuri în chimie. Această baie constă dintr'un rezervoriu de metal, în care se pune vehiculul (oleiul de in), iar substanța, asupra căreia se operează, este pusă de obicei în vase de sticlă, cari sânt împlântate în oleu.

Baiadera, (*port.*) dansatoarele și cântărețele publice din India; ele se impart în două clase: *Devadași*, cari stau în serviciul templelor, și *Nacini*, cari ctreeră țeara înveselind prin cântec și joc oaspeții din localurile publice.

Baian, chagan avar, v. Avari.

Băiasa, v. Vovusa.

Baiazid, numele mai multor sultani, 1) *B. I.*, supranumit *Filderim* (fulgerul), n. 1347, urmă tatălui său Murat I. la 1389; ca să fie sigur de tron, uicse pe fratele său mai mic. În decurs de trei ani a ocupat Bulgaria, o parte a Sêrbiei, Macedoniai și Tessaliei și a supus cele mai multe state din Asia mică. Constantinopolul l-a ținut 10 ani împresurat, vrënd să-l constringă prin foame la capitulare. A făcut mai multe expediții în Muntenia, (v. Mircea cel Mare). Succesele lui B. au umplut de spaimă popoarele creștine, din care causă mai mulți principii, în frunte cu Sigismund, regele Ungariei, s'au aliat, ca împreună să combată semiluna. Dar armata

falnică, compusă din Francezi, Unguri, Poloni, Nemți și Români, fii bătută în crâncina luptă dela Nicopole (28 Sept. 1396). După această învingere B. ar fi ocupat de sigur și restul imperiului bizantin, dacă nu ar fi invadat (1400) Timur Leng cu hordele sale provinciile turcesci din Asia mică și nu l-ar fi bătut și prins în lupta dela Angora (1402) în Galatia. B. † 8 Martie 1403 ca prizonier. Pe tron îi urmă fiul său Soliman I. 2) **B. II.**, fiul lui Mohamed II., n. 1447, s'a urcat pe tron 1481. A purtat necontenit resboaiă cu Ungurii, Polonii, cu Venetia, Egiptul și Persia, lărgind marginile imperiului. Pe fratele său Dșem a făcut să-l învenineze în Roma (1495). Mari supărări i-au cauzat cetele dintre fii săi, ivite din cauza moștenirii tronului; ienicerii îl și siliră să abdice în favorul fiului său celui mai mic Selim. † 1512 de otravă. B. a fost mare prieten al dervișilor și iubia pompa și splendoarea.

Baibarac, (ilic, laibăr), o haină scurtă țerănească purtată de copii, flăcăi și țerance.

Băceni, com. rur. în Rom., j. Iași, pl. Bahlui, formată din cât.: B., Dădesci, Cucuteni, Sbereni, Săcăresci, Balosinesci, Cârjoaia, Bărbătesci și Coasta-Măgurei, având în total 2258 loc. Rom.; 6 biserici cu 6 preoți și 3 școli cu 3 învățători. Biserica din cât. B. în trecut era schit călugăresc; în partea despre apus a cât., la poalele dealului Cetățuia, se află o fântână cu apă sulfuroasă.

Baich, familie de origine din Zămun (Semlin) în Sirmia. Todor B. și soția sa Petria, fca principelui Miloș și sora lui Mihail Obrenovici, ucis la 1868, au cumpărat la 1835 bunul dela Vărădia, (Banat) de 1200 jug. Ei au avut 4 ficioiri, dintre cari Miloș B., căsătorit cu Catarina Hariș (familie macedo-rom.), actualul proprietar al Vărădiei, la 1886 a fost ridicat la rangul de baron, iar în 1895 numit membru în casa magnaților, asemenea și nepoții săi de frate (Atanasie), anume Milan din Satu mic (cottul Căraș) și Ivan în Bocșâr (cottul Torontal). Familia B. a avut și în România extinse posesiuni (Poiana și Piatra), pe cari însă le-a vândut, și în schimb Miloș B. a cumpărat Mîrcina și Jamu mic din Banat. Miloș B. a făcut comunei Vărădia cu mai multe ocazii munificente daruri și a renovat și împodobit capela gr.-or., acum criptă familiară, din dealul Vărădiei (Ciobeni), care stă față în față cu capela gr.-or. «Călugăru» de pe clianțul Cicloului (Ciclova montană), un loc de pelerinaj foarte cerecat, consacrat pe la 1859, fiind aci un pustnic.

Băidea, munte în Rom., j. și pl. Buzeu, în com. Rusiavețu, pe mal stîng al râului Buzeu; 1821 a fost aici o luptă crâncenă între Turci și Eterişti; tot aici se află schitul Cărnă și un drum vechiu săpat în piatră.

Baidar, șal sau basmă din lână ori bumbac, purtat de țerani la gât.

Baier, baiera, împletitură de lână sau ață, cu care se prinde sau se leagă ceva. B.-le la cămașa țerănească, traistă, desagi, pungă etc.

Baierin, mineral, oxid complex de niobiu, tantal, fier și mangan; negru. Se găsește în rocele granitice în Bavaria. V. Niobit.

Băieș, miner, ocnaș, adecă lucrător într'o baie, într'o exploatare de mine sau într'o stațiune bal-

neară (v. baia). Câte odată calificativ, ce se dă locuitorilor dintr'o localitate, cari, sub un pretext oarecare, poartă numele de Baie sau o altă denumire, ce se apropie cumva de înțelesul baie. [Ali.]

Băieșesci, comună și parohie împreună cu cătunul Cornul-Luncii sau Stănilesci, cu moșie boierească și mănăstirească, în căpitanatul și jud. Gurei-Homorului în Bucovina; are 1167 loc., dintre cari 1009 ort., 66 rom.-cat. și 92 Evrei; o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Băieșime, 1) regiune ori localitate unde au fost sau se află în mai multe puncte mine, ocne, băi, isvoare de ape minerale, de petrol ș. a.; 2) localitate (sat ori cătun) populată mai numai de oamoni cari se ocupă cu minele, băile puțurile ș. a.; 3) totalitatea lucrătorilor dela o mină. Aceștia au căpeteniile lor alese dintre lucrătorii cei mai buni și mai cu vază, cari represintă B. și apără interesele ei. Fiecare B. se bucură de anumite drepturi și privilegii, are insigniile, drapelul și sigilul ei.

Băihaut, Charles, politician francez, n. 1843 în Paris; a făcut studii tehnice, ocupându-se câțva timp cu ingineria. Dela 1877 a luat parte ca deputat la viața politică; a fost și ministru al lucrărilor publice în mai multe rânduri. Scandalul Panama a pus capăt carierei sale politice într'un mod surprinzător: constatându-se că B., în urma pozițiunii sale de ministru, a stors baii dela societate și că a prezentat camerei starea întreprinderii, contrar realității, în lumină favorabilă. B. a negat la început totul, dar mai târziu și-a recunoscut păcatul. V. art. Panama.

Baikal, lac în partea sudică a Siberiei de est, în guvern. Irkutsk, situat între munți înalți, la 469 m. deasupra mării, cu un areal de 34,179 km²; adâncimea variază între 250 și 1350 m. În B. se revarsă râurile Selenga și Angara sup., iar din lac conduce Angara inf. la Ienissei. Pe lac circulează vapoare; pescărit (anual circa 1/2 mil. salmi și moruni). Munții din jurul lacului se numesc B.; spre nord ajung la o înălțime de 2000 m.

Baikalit, mineral, piroxen monoclinic, verde închis; se găsește la lacul Baikal.

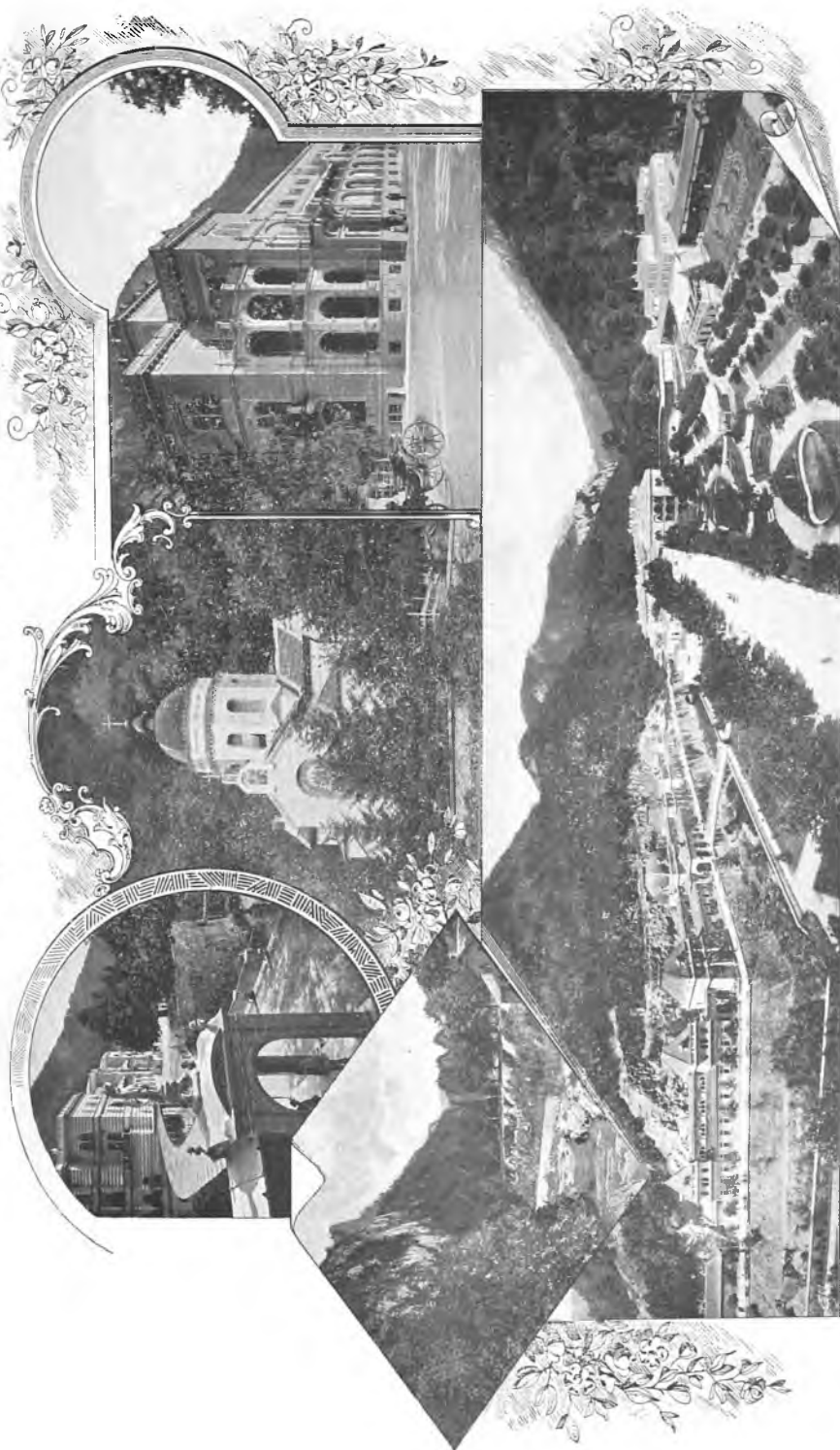
Baikerit, mineral, var. de ozokerită.

Baikie, William Balfour, călător african, n. 1824 în Arbroath. Ca medic al unei expedițiuni pe râul Binuș, întreprinsă cu scop de a descoperi ubicațiunea călătorilor Barth și Vogel în 1854, a pătuns pe râul acesta dela versarea lui în Niger 600 km. spre isvor. În regiunile aceste a lucrat 7 ani, spre a asigura teren comerțului englez. A făcut extinse călătorii și a îmbogățit în mod însemnat știința geografiei. † 30 Nov. 1864 în Sierra Leone, în drumul spre Anglia.

Bail, (Bailo sau Bailli), odinioară titlul ambasadorului Venetiei la Constantinople și al consulilor ven. din Alep, Alexandria, Smirna și din orașele statelor maritime creștine. Cei 8 membri ai consiliului secret al Ioaniților asemenea au purtat titlul B., care mai târziu a fost dat în Franca și Anglita mai multor funcționari administrativi și judecătorești.

Băile Herculane, (*Herkulesfürd*, *Herkulesbad*), cunoscute și sub numele *Mehadia*, băi termale de renume european, la marginea sudică a regatului ungar, aproape de frontiera României și a Sârbiei. Prin bogățiile minerale, arangia-

Băile Herculane.

Hot. Rulolf.

Salonul de cură.

Biserica gr. or. rom.

Hot. Fr. Josef.

Parcul Stefania.

Hot. Franz Josef.

Bain Szapary.

Valea Cernei.

mentul tehnic și arhitectonic, situația politică-
etnografică și frecuența anuală B. H. ocupă cel
dintâiu loc între stabilimentele balneare din re-
gatul Ungariei. Sunt situate la o înălțime de
178 m. de la nivelul mării, încungururate de munți
înalți cu o vegetațiune îmbelsugată, cu izvoare și
cu riul Cerna, care percurge întreaga vale a băilor.
Cerna își are originea în munții României, la
cătunul Teșna taie frontiera țerii și șerpind
dealungul teritoriului băilor, aproape de splendida
gară a căilor ferate se împreună cu riul Bela-
Reca (Riul-alb). Cerna (Neagra) și-a luat numirea
dela colorarea apei, care mai de multe ori este
întunecoasă, când e ploios de humusul ce se
spală de prin văgăuni, iar când e secetă de
reflexul vegetației intensiv verde de pe mal.
Acest rîu contribuie mult la salubritatea locului
prin repede-a-i cădere, ducând cu sine ca un
perfect »tout à l'égoût« toate necurătențiile ani-
male și economice, formând astfel un drenaj
natural al teritoriului.

Istoria B. H. se poate împărți în 6 epoce:
romană, barbară, turcească, austriacă, ungară
și internațională. *Epoca romană.* La 106 în-
vinge Traian pe Daci și se apucă numai decăt
de civilizarea Daciei. Adoratori ai băilor calde,
Romanii sciură să prețuiască avantajele igie-
nice și vindecătoare ale bogatelor izvoare din
valea Cernei, castrul militar »Tsierna«. Traian
dă ordin să se construiască apeducte, stabili-
mente pentru băi, drumuri practicabile așa, că
sub domnia lui s'a creat locul de cură termală,
care fiind închinat, ca toate apele calde vinde-
cătoare, zeului Hercule — *ad aquas Herculis
sacras* — acest nume îl poartă și astăzi. După
Traian, întemeietorul băilor, a urmat Adrian,
Antoniu Piu și Marc Aurel, cari asemenea au
cultivat B. H., despre ce avem o mulțime de
dovezi în resturile antice, aflate la fața locului:
statue, sarcophage, monete, table votive, ruine de
apeducte, cărămizi cu inscripții etc. Din inscrip-
țiile găsite descifrăm numele zeilor Hercule, Es-
culap, Higiea, Mercur și Venus, cărora au fost
dedicate monumentele din partea celor ce alergau
la aceste izvoare ale tămăduirii. *Epoca barbară.*
După două veacuri și jumătate de înflorire și
cultură romană, începură a năvăli hordele asia-
tice cu atăta putere, încăt Domitian, nevoit să
se retragă, lăsă frumosele instituțiuni umani-
tate pradă devastărilor selvatiche ale cuceritorilor
barbari. Despre băile calde din valea Cernei,
din cari Romanii făcuseră un cult religios, nu
se mai știe nimic. *Epoca turcească.* Aceasta
se începe cu năvălirea Turcilor, cari timp de
un secol și jumătate fim sub stăpânirea semilunei
toată țeara, explotându-o fără cruțare. Aceștia,
probabil, au folosit și băile, căci la orașelul de
ași Mehadia au construit și o fortăreață și astfel
în apropierea izvoarelor fiind, negreșit că vor
fi căutat să corespundă Coramului, care prescrie
băile spre folosința zilnică. Dar nici o urmă de
oarecare instalațiune de ei n'a ramas. A fost
o epocă de usurpație și indolență orientală.
Epoca austriacă începe cu igoșnirea Turcilor
din Ungaria și încorporarea definitivă a Bana-
tului timișan către Austria. Până la această
epocă o parte a teritoriului, pe care zac băile,
aparținea Munteniei. — Valachia mică — pe
atunci vasală Turciei. Cerna era fruntaria Terri-

Romănesci. Guvernul imperial din Viena organi-
zează teritoriul mărginaș dinșpre imperiul otoman
în sistem militar. Toți locuitorii cad sub co-
mandă și administrație militară, astfel că în
timp de pace lucră pământul, fac prestațiuni de
lucrări publice, iar când se apropie dușmanul,
prind arma. Acest sistem grăniceresc a făcut
posibilă renascerea B. H. în timp relativ scurt.
Mareșalul conte Hamilton face acum un raport
detaliat despre necesitatea restaurării băilor
romane și îl înaintează la 1736 împăratului
Carol VI. Ca prin farmec se ridică într'un
singur an trei construcții balneare, cele mai
vechi din câte se ved și astăzi și sunt în folo-
siniță: baia Francisca, baia Ludovic și baia
Hercules. La zidirea acestora s'a folosit mate-
rialul vechilor stabilimente romane. Soldații ro-
mani au fost cei dintâiu lucrători, când s'au creat
și construit băile, grăniceri români cu brațele
lor au muncit și la reconstruirea lor. Aceasta
lucrare sub comandă militară, fără nici o plată,
s'a urmat până la desființarea graniței pe la
1875—6. *Epoca ungară.* Cu inaugurarea co-
stituției politice se desființează sistemul militar
al confiniilor banatice, iar administrația B.-lor
H. o ia guvernul ungar. Multe îmbunătățiri
materiale s'au făcut în epoca nouă, cari culmi-
nează în construirea splendidului stabiliment
»Baia Szapáry«, o zidire monumentală cu confort
și toate înlesnirile balneotehnice. Numărul
visitatorilor din țările limitrofe, cu deosebire al
celor din regatul român, începuse a scăde, cu
toate jertfele demne de laudă ale guvernului
ungar. Lumea neobicinuită cu noua adminis-
trație, lipsind din băi comandanții români, apoi
ne mai gășind nici inscripțiile românești așezate
la toate potecile, Români se simțiau la început
străini în localitate. Disensiunile politice dintre
guvernele țerilor, de unde se recrută cel mai
mare și bogat contingent al visitatorilor, încă
au avut și au mereu înfurișă asupra frecuenței
băilor, avizate la un public atât de eterogen,
cum e publicul B. H. Reputația veche a apelor,
posiția încântătoare a locului și îngrijirea neîn-
cetată a guvernului de a înălța la nivel eu-
ropean stațiunea balneară, a eșit cu toate acestea
învingătoare, așa că de câțiva ani Români din
regat fac irășii partea însemnată a visitatorilor.

În primăvara anului 1887 a fost aici la o
cură de 6 săptămâni împărăteasa-regină Eli-
sabeta a Austro-Ungariei. Visita ce i-a făcut
regina României Elisabeta, însoțită de regele
Carol, intimitatea cordială ce s'a stabilit între
aceste două femei înalte, a fost pretul unei
ere nouă pentru B. H., care după 19 ani a fost
serbătorește inaugurată. De aceea cu drept cuvânt
o putem numi *Epoca internațională*. Înălțurarea
cataractelor Dunărei, numite »Poarta de fier«, și
deschiderea navigației libere pe acest teritor al
fluviului, unde trei regate se ating, a fost o
serbătoare internațională de însemnată istorică.
Acest act s'a săvârșit cu o pompă rară în luna
Sept. 1896, a cărei culminățiune se desfășură
în strimta vale a Cernei, la piciorul muntelui
Domogled în »Otelul Francisc Iosif«, cartierul
celor trei capete încoronate, și în »salonul de
cură« unde patronul casei, monarhul Austro-
Ungariei, a ospătat pe regele Carol al României
și Alexandru al Sărbiei în prezența celor trei

case civile și militare împreună cu corpul diplomatic și parlamentară.

Clima B.-lor H. este potrivită mai mult curei termale, care este nota specifică a locului, decât pentru a petrece timp mai îndelungat fără a avea trebuință de băi. În lunile caniculare sînt zile, în cari căldura este greu simțită de cei ce vara nu caută decât să scape de călduri sufocante. Aceasta se explică din zona meridională egală cu a Veneției și a Nizzei. Tocmai această dulceață a climei, lipsită de vînturi nordice, face B. H. atât de princiocase bolnavilor avisați la termele sulfuroase. Temperatura e prea puțin schimbăcioasă în diferitele epoce ale zilei; aerul curat de munte, lipsit de praf, fum și alte produse nesalubre ale orașelor, avînd umiditatea necesară, isvorită din bogata vegetațiune și din evaporația termelor și a micilor cascade formate de Cerna.

Compoziția chimică. O particularitate mult apreciată de lumea învățată o au B. H. în cele trei categorii de ape: isvoare minerale sulfuroase, isvoare minerale sărate și isvoare de apă dulce cristalină. Toate isvoarele minerale sînt terme sulfuroase, afară de isvorul stabilimentului »Hercules«, care n'are nici urme de pucioasă, ci e de natură salină, puțin mineralizată, ocupînd loc între Gastein și Wiesbaden, dar cu o enormă cantitate de apă termală. După remășițele apeductului roman judecînd, acesta pare a fi cel mai vechiu din isvoarele ași în folosință »a celui dintăiu stabiliment balnear din lume«, după țisa unui autor. Din mulțimea isvoarelor sulfuroase, spre scopuri curative nu se folosesc decât cinci, cari sînt captate și conduse în băile: Ludovic, Carolina, Elisabeta, Szapáry și Francisca. *Baia Ludovic* e cea mai puțin mineralizată, cu o temperatură de 47.5° C, baie veche cu cabine particulare și piscine pentru popor și militari. *Baia favorită a grănicerilor* de ambele sexuri, cari se adăpostesc în »Casa grănicerilor« în mod gratuit. *Baia Elisabeta* bogată în săruri sulfuroase și gaz hydrosulfuric, cu o temperatură de 54° C. Și aci sînt cabine particulare și o piscină în care apa se temperază până la 31—30° R. Intre aceste două ocupă locul, după ingredientele chimice, *Baia Carolina*, un stabiliment vechiu și mai puțin folosit. Arangiamentul cel mai luxos, cel mai nou și în același timp termele cele mai bogate în minerale se găsesc la stabilimentul *Szapáry*. Fostul ministru, contele Szapáry, al cărui nume îl poartă zidirea, are meritul, că B. H. se bucură de un așezămînt înzestrat cu toate întocmirile moderne ale balneotehnice. Acolo se găsesc în două despărțiminte introduse atît ape sulfuroase cît și sărate, ne lipsind nici apa rece simplă pentru dușuri. Despărțiminte deosebite pentru bărbați și pentru femei, piscine, cabine de marmoră albă și roșie, dușuri termale, întocmiri pentru băi parțiale la mîni și la picioare, dulap de transpirat, băi electrice, un institut de masagiu și gimnastică suedică, separat pentru dame și bărbați, împreună cu ascensor. Temperatura isvorului, care alimentează stabilimentul »Szapáry«, este de 48° C. Apa aceasta termo-sulfurică isbucnesce dintr'un puț artesian de 275 m. adînc. *Baia Elisabeta* și *baia Szapáry*, sub raportul bogăției mineralelor, ocupă primul

loc între toate băile de pe continent. *Baia Francisca* se numia la început »baia frențoșilor« (»Franzosenbad«), fiind-că era mult vizitată de sifilitici. Numirea aceasta gena pe cei ce aveau trebuință de baie, de aceea mai tîrziu s'a dat numirea de *baia Francisca*. De cînd s'a săpat puțul artesian, isvorul vechiu s'a deteriorat și ași e puțin folosit. Temperatura i-a scăzut la 28° R. Vena isvorului s'a îndreptat spre puțul artesian, care este în apropiere de cîțiva metri preste gîrlă.

Analiza chimică a principalelor isvoare din B. H., după profesorul de chimie al facultății din Budapesta Dr. A. Lengyel, e următoarea:

	Isvorul Szapáry	Isvorul Elisabeta	Isvorul Ludovic	Isvorul Hercules
În 1000 de părți apă				
Chlornatriu . . .	3.72240	3.45486	1.87523	1.58671
Chlorcalcium . . .	2.33869	2.06532	0.97808	0.87188
Chlorcalciu . . .	0.15881	0.12771	0.00842	0.06984
Chlorstrontiu . . .	0.04303	0.03012	—	—
Chlorlithiu . . .	0.01128	0.00456	0.00367	0.00548
Chlormagnesiu . . .	0.00931	0.00947	—	—
Brommagnesiu . . .	0.01187	0.00860	0.00422	0.00327
Iodmagnesiu . . .	0.00269	0.00225	0.00187	0.00262
Calciu hipersulfur.	0.04769	0.02161	0.00154	—
Calciu sulfat . . .	0.03076	0.04721	0.00010	—
Calciu sulfuric . . .	—	—	0.14285	0.17078
Strontiu sulfuric . . .	—	—	0.10611	0.01479
Magnesiu carb. . .	—	—	0.00887	0.01401
Calciu carbonic . . .	—	—	0.00058	0.05787
Acid silicic . . .	0.05997	0.05894	0.05837	0.05400
Suma substanțelor fixe	6.49646	6.83065	3.16461	2.85118
Acid carbonic latent	—	—	0.00479	—
Acid carbonic liber	—	—	0.03099	—
Hydrogen sulfurat liber . . .	0.02875	0.03800	0.00461	—
Suma totală a materiilor dizolvate în apă . . .	6.46221	5.86365	3.20490	2.85118

Boalele și tratamentul. Boalele tratate cu succes în B. H. se pot clasifica, ca și isvoarele de aici, în trei categorii mari. Afecțiuni tratate cu terme sulfuroase, cele tratate cu terme saline și în fine boale tratate la institutul de hidroterapie. Publicul cel mare cunoaște băile acestea mai virtos după reputația ce și-au făcut-o ca »cele mai tari băi de pucioasă«, și în această privință are toată dreptatea. Lucrări literare și experiențe chimice și clinice ale unui însemnat număr de naturaliști și medici, cîți de un lung șir de ani s'au perendat în stabiliment, au făcut să se acrediteze în lumea cultă renumele băilor. Iar în popor, care din »Băile lui Iorgovan«, precum le numește legenda, a făcut un adevărat cult, renumele B. H. l-a lătit miile bolnavilor săraci, cari conduși de un instinct firesc, aleargă la toate isvoarele vindecătoare. Băile termale sulfuroase de aici sînt indicate: 1) la reumatisme de toate formele, cari, precum se știe, sînt de atâtea feluri, câte organe și grupuri organice are corpul; reumatismul cronic al mușchilor și al încheieturilor, deosebite consecințe ale reumatismului acut, nevralgii de tot soiul, dar cu deosebire cele sciaticice, afecțiuni de încheieturi fără basă reumatică, nevraștenii (slăbiciunea nervilor), podagra (rosuri), afecțiuni de ale mîduvei spinării, umflături de picioare. 2) Paralizia generală și parțială până nu a urmat degenerarea organică. 3) Boalele sifilitice,

cu deosebire cele rebele, cari resist la toate tratamentele farmaceutice. 4) Hidrargirosa sau Mercurialismul, când sângele este înveninat cu argint viu. Aci aparțin toate afecțiunile provenite din un tratament îndelungat cu medicamente cu deosebire metalice. (Cf. »Boalele venerice» de Dr. G. Vuia.) 5) Boalele femeiesci: consecințele inflamațiilor mitrei, a ovarielor și poala albă, când acestea sînt complicate cu resturi de exsudate. Numeroase sînt casurile bolnavelor în urmarea vr' unui abort sau a unei născeri grele. Din an în an numărul acestor bolnave cresc în B. H. 6) Plethora abdominală, boala persoanelor bine nutrite, cu viață sedentară, cari nu fac mișcare de ajuns pentru a pute asimila nutreământul. Hemoroide, congestii de ficat, gălbinarea sînt casuri dese obveniente aici. 7) Scrofulosa, rachitismul copiilor. 8) Toate afecțiunile pielii și ale membranelor mucoase. Cataruri cronice la gât, gâtlegiu, plămâni, nări, urechi, țeava udului; afecțiunile învechite ale ochilor se caută la »isvorul de ochi». 9) Anumite afecțiuni de beșică și rinichi. 10) Malaria sau frigurile palustre. Acestea se vindecă nu atîta prin băi, cît mai virtos grație poziției norocoase a locului, avînd un sol stîncos, unde nici odată nu stagnează apa. Evaporațiile bactericide ale numeroaselor izvoare contribuiesc mult la producerea efectului salutar. La umflături de splină, de natură malarică, băile fac mult bine. 11) Contracturi la mâni și picioare. 12) Reconvalescenții după tifos, aprinderi de plămâni (peri-pneumonii), pleuresii cu exsudate, rane, frînturi etc. găsesc în B. H. cel mai priincios loc de a se întrîma repede și pe cît se poate de bine. Poziția igienică a băilor le scutesce de ori ce epidemie, așa că mulți părinți își aduc copii aici, să-î ferească de cutare epidemie din localitatea lor, cum este difteria, tusa convulsivă, scarlatina, friguri tifoide etc. Iar alții vin după ce au fost supuși acestor boale infecțioase, unde apoi se întrîmă în mod vizibil, mînăncă cu poftă, dorm bine și primesc o culoare rumenă. E de observat, că conform regulamentului din stabiliment, bolnavi de boale molipsitoare nu se primesc. Aceia vor fi izolați afară de teritorul băilor. În vederea numărului din an în an crescînd al copiilor, administrația a luat dispoziții pentru distracții potrivite micilor oaspeți.

Renumele băilor atrage și pe bolnavi de aceia, cari dacă ar consulta vr'un medic, nu li-ar da voie să vină aici. Așa s. e. nenorociții, cari sufer de cancer (skiros, rac) tuberculosă, vițiu organic al cordului, în cît acesta nu provine din reumatism: aceștia ori că abia vor pute suporta atmosfera sulfuroasă, ori că făcînd băi, boala lor se agravează. Băile saline termale le folosesc cu deosebire nevraștenicii, anemicii, copiii și toți aceia, cari nu pot suporta pucioasa. Celor ce au trebuință de cură de apă rece, un institut de hydroterapie bine montat le stă la dispoziție.

Comfortul. În privința confortului B. H. ocupă primul loc între stabilimentele balneare din Ungaria și se înșiră între băile de reputație europeană. Mai multe oteluri erariale, apoi vile și

case particulare stau la dispoziția publicului. Lumina electrică, introdusă în edificiile statului, pe strade, piețe, în parc, dă o înfățișare feerică băilor. O excelentă apă de beut, captată la isvor din stîncă muntelui Domogled, este condusă în toate otelurile și aproape în toate casele private. Canalisarea este cea mai perfectă, deși mai mult naturală, prin situația înclinată spre Cerna a solului, pe care zace întreg complexul de zidiri. Capela română, zidită în stil bizantinic din munificența împăratului-rege Francisc Iosif I. la 1864, stă sub patronatul erarial regesc și este bine cercetată de mulțimea vizitatorilor ortodoxi. Aci serviciul se celebrează în limba română, limba populației din întreaga provincie, dar drept dovadă de laudabilă toleranță religioasă, oaspeților sîrbi, greci, bulgari, ruși, la cerere li-se încuviințează dorința de a-și lua partea din serviciu în limba lor.

B. H. formează aproape unica piață, de unde se susțin toate satele din împrejurime. Pe lângă pămîntul stîncos și pușin roditor, prestațiunile, ce le fac locuitorii în stabiliment, este isvorul traiului lor. Locuitorii de prin prejur sînt lucrători la păduri, prăsesc vite, căștigă cu lăptăria, puține legume și poame. Cărașia cu birjele o provod tot țeranii din Mehadia și Pecinnesca în costumul lor național. Toate lucrările, ce obvin în stabiliment, prin ei se îndeplinesc. La întreținerea șoselelor, la clădiri, grădinaritul ornamental, sculptură de piatră, industrie de lemn și metal, veți muncind acești țerani cu o destoinicie uimitoare.

Sesonul băilor în mod ofioos se deschide la 15 Maiu st. n. și se încheie la 30 Sept. în fiecare an. Băi se pot lua și mai curînd și după închiderea sesonului. În stabiliment practică de present 6 medici și un dentist.

În 1896 au fost 57% din vizitatori indigeni, iar 43% străini. După sex 71% bărbați, 25% femei, 4% copii. Numărul total al vizitatorilor e de 10,000 persoane.

Lit.: Paschalis Caryophilus, »Dissert. epistolaris de Thermis Herculanis in Dacia detectis.» Viennae, 1737; Id. »Dissert. de usu et praestantia Thermarum Herculanarum» etc. Mantuae, 1739; H. I. v. Crantz, »Analyses Thermatum Herculanarum Daciae Trajani celebriorumque Hungariae.» Viennae, 1775; Canteret, »Source des yeux aux Bains d'Hercule», fără dat; Dr. Alexandru Popoviciu, »Băile Herculane sau scaldete dela Mehadia.» Festa, 1871; At. Mar. Marinescu, »Balade.» Una din balade cuprinde legenda populară despre »Iovan Iorgovan», numirea populară a țelului Hercule; Dr. Vuia, »Vindecarea radicală a boalelor venerice în Băile Herculane», 1890; Dr. Vuia, Tractate medicale balneare în »Orvosi Hetilap», »Clinica», »Progressul medical român», »Wiener med. Wochenschrift»; Dr. Cornel Diaconovich, »Băile Herculane», adaus la »Dreptatea» 1894. [Dr. Vuia.]

Baileń, (*Baylén*), oraș în prov. span. Jaén (Andalusia), 8580 loc. (1887), cu multe fabrici; aci s'a predat generalul franc. Dupont, la 23 Iul. 1808, cu o armată de 17,000 în mînilor Spaniolilor sub Castanos.

Băilesci, numirea mai multor localități în Rom., 1) B., com. rur. în j. Dolj, pl. B., cu 6507 loc., reședința pl. B., n'are nici un cît. alipit; în com.

sînt 3 biserici deservite de 5 preoți; 2 școli, una de băieți cu 2 învățători și alta de fete cu 1 învățătoare, întreținute de stat și de comună; 1 spital întreținut de stat cu un medic și o farmacie. Teritoriul com. e de 12,130 heot. cuprînd 2 moșii, una a fam. Știrbeiu, iar cealaltă a locuitorilor; pe cea dintâi se află o moară cu vapori, sistem perfecționat, în care se fabrică diferite calități de făină, grîș etc. Loc. se ocupă cu agricultura, comerțul și industria. Prin com. trece calea ferată Craiova-Calafat cu gară în depărtare la $\frac{1}{2}$ km. de com. În 1828 s'a dat aci lupta între Ruși și Turci, în care numai 4000 Români și Ruși sub comanda gener. rus Gheismar învinseră armata Turcilor compusă din 20,000 oameni; tot aoi a fost stabilit oartierul general al divis. III. în reșoiul rom.-rusoturc din 1877—78. 2) B. plasă în aolășii j. formată din 15 com. rur. Cf. Dicț. geogr. al j.-lui Dolj. București, 1896.

Bailey, (pron. beli), *Philip James*, poet engl., n. 1816 în Basford, lângă Nottingham, unde petrece ađi. A scris: »Festus«, poemă dramatică, în oare iese mult la iveală influența lui Faust de Götthe; »The angel world, and other poems«, »Universal hymn«.

Baillie, (pron. beli) *Matthew*, medic și renumit anatom, n. 1761 în Shotts (Scoția); † 1823. Sor.: »The morbid human anatomy of some of the most important parts of the human body«.

Baillon, (presc. *Baill.*), *Henri Ernest*, n. 1827 la Calais, † 1895 la Paris; a fost la început medic în Paris, apoi profesor de botanică la facultatea de medicină și director al grădinei botanice medicale din Paris, iar în timpul din urmă membru onor. al academiei române. Printre numeroasele sale scrieri, mai ales asupra Fanerogamelor, putem oita: *Histoire des plantes*. Paris, (1866—1892); *Dictionnaire de botanique*. Paris, (1876—1883); a redigat dela 1860 »Adansoniana, recueil périodique d'observations botaniques«.

[E. T.]
Bailly, (pron. beii), *Jean Sylvain*, astronom, presidentul primei adunări națion. franc. (1789), n. 1736 în Paris. A scris: »Histoire de l'astronomie ancienne et moderne« (2 vol.); »Lettres sur l'origine des sciences« etc.; la 1784 fù ales în academia franc. † prin gulotină 1791.

Baily, *Francis*, astronom engl., n. 1774. La început a fost neguțator, mai târziu s'a dat astronomiei și a ajuns president la societatea astronomică regală. † 1844.

Bain, (pron. bën), *Alexandru*, filosof engl., n. 1818; unul din principalii reprezentanți contimporani ai filosofiei empirice, întemeiate pe științele naturale, îndeosebi pe fiziologie și psihologia fiziologică, urmînd principiul vechei teorii de asociație. Ântăiu profesor de filosofie morală la colegiul »Marishal« în orașul său natal Aberdeen, trecù în 1844 la catedra de fizică dela universitatea din Glasgow. După ce exercită o funcțiune trecătoare în Londra la oficiul sanitar superior, fù numit la 1860 profesor de logică la universitatea din Aberdeen. Scrierile principale: »Sensurile și intelectul« (Londra, 1855.) »Emoțiunile și voința« (Londra, 1859.) »Studiu asupra caracterului, cuprînd o apreciere a frenologiei« (1861.) »Știința intelectuală și morală« (ed. III. 1872.) »Logica inductivă și deduc-

tivă« (1870.) »Sufletul și corpul, teoriile relațiunii lor« (Londra, 1873.) »Educațiunea ca știință« (Londra, 1879.)

Baini, *Giuseppe*, compozitor bisericesc; n. 1775 în Roma, din 1814 directorul capelei papale, † 1844; a scris biografia lui Palestrina. Un misterere de B. se cântă în septemăna patimilor de capela sixtinică.

Bain-Marie, rezervoriu lungăreț de apă din zinc ori cupru, care se folosește pentru conservarea căldurii mâncărilor ori încălzierea vaselor cu poame sau pudding.

Bainschi, sau *Cotul B.*, comună cu moșie boierească în căpitănatul și județul Cernăuțului în Bucovina; are 327 loc. (dintre cari 314 ort., 7 rom.-cat. și 6 isr.) și o școală de o clasă; face parohie cu comuna Lucăvița de jos și de sus, avînd 1605 loc., dintre cari 1515 ort., 23 rom.-cat. și 67 isr. [Dr. I. G. Sbiara.]

Baintner, *Ioan*, jurist magh., n. 1815, † 1881, a fost prof. la academia jur. din Pojon și la univers. din Budapesta. Scr: *Principiile dreptului oiv. austriac și procedura civ. austr.* (în l. magh.) B. a fost unul dintre cei dintâi, cari au ținut la academia din Pojon prelegeri în l. magh. Pe timpul absolutismului a fost consilier al curții de apel și apoi al locotenenței.

Baioneta, lamă de oțel ce se implăntă pe arma de foc (pușcă) a infanteriei și o face aptă de înpuns. S'a întrebuintat mai ântăiu în secl. XVII. în armata franc., și are numirea după locul inventării, Bayonne (1523); mai în ficcare armată are altă formă.

Baios, cărmaciul lui Odiseu, mort pe țărmurii Italiei. După tradițiune orașul Bajao a fost numit după B.

Bairak, (*turc.*) steag.

Bairaktar, («purtător de steag») supra-numele de onoare al marelui vizir Mustafa (v. ac.), pașă în Ruscicu.

Bairâm, *Beirâm*, numele a două serbători mari, cu cari Mohamedanii termină ramanasul sau postul lor; *B. mare* ținea 4, iar *B. mic* 3 zile. Cu aceste ocațiuni trimiteau Domnii români daruri (Bairamlik) Sultanului și altor Turci de frunte.

Baise, sau *Bayse*, afluent din stînga al rîului Garonne, izvorește din Pirenei, se varsă la Port de Pascau; 180 km. lung.

Baisse, (franc. scădere), termen comere., scăderea cursului de bursă. Contr. e *hausse*. — *Baissier* este acela, care își bazează speculațiunea pe scăderea cursului, operează à la B., adecă vinde efecte și mărfuri pe termin în speranța de a le pute cumpăra mai târziu cu preț mai mic. V. Contramine.

Băița, numele mai inultor localități în Ung. 1) *B.*, (magh. Hunyad-Boicza), localit. băioșească în Zarand, acum aparținătoare cott. Unedoarei; are 1543 loc. (766 Rom., 558 Germ., 205 Magh.) Străinii sînt în parte româniși, vorbind o limbă, în care jumătate cuvintele sînt românesci. Loc. se ocupă cu băieșitul; din băile de aici se scoate plumb cu conținut bogat de argint și puțin aur. B. este centrul unui district băieșesc, la care aparțin minele din loc, apoi cele dela Trestia, Hărțegani, Căiănel, Ormîdea și Peștere. B. este aședată în o vale plăcută și are împrejurime interesantă. Lângă sat, spre

sud, se înalță dealul de calc Măgura, de pe virful căruia se deschide o priveliște foarte frumoasă; în partea vestică a lui se află o peșteră, numită Sura, în care s'au găsit obiecte preistorice; o altă peșteră mai mică, »Peștera hoților«, se află în apropierea bisericii rom. cat. [Silv. Mold.]

2) B., (magh. Rézbánya, mai de mult Dumbó-bánya) comună mică montană în cott. Bihar; situată sub poalele muntelui Bihar pe ambele țărmuri ale Crișului negru într-o vale îngustă romantică. B. are două părți, B. oraș și B. sat. Are 177 case cu 785 loc. (672 Rom., 485 gr.-cat. și 187 gr.-or., ceialalți Magh. și Germ. rom.-cat.); școale rom. regulate. Teritoriul e 7138 jug. cat., tot munte, puțin arător. Loc. în mare parte sunt băieși, cultivă pomărutul. Piața B. e foarte cercetată de Moți, cari sunt avisați la acest loc. Oficiu montanistic, casă de păstrare și postă în loc. Băi de aur, argint, mai mult aramă, plumb, bizmut, fier și azurit, malachit, galenit, pyrit, quartz, wollastonit, tremolit, grauat, biharit, desmin, calcit ș. c. l. Băile au fost exploatare deja de Romani. [†]

Baiu, Nicolae, numit și *Cocomul*, n. 1790 în Zernesci (Trans.); studii filosofia și drepturile în Cluj; intră mai întâiu ca practicant la Teaurariat în Sibiu, fără nici un salariu, în decurs de 7 ani; la sfatul părintelui său îmbrățișă după aceea cariera preoțească și deveni secretar la eful Vasile Moga, cu care însă din cauza idoilor sale progresiste-naționale ajungând în curând în disarmonie, fu silit a părăsi cancelaria eppală și se făcu advocat. Om cu mare rîvnă pentru luminarea și înaintarea poporului rom., B. stăruie, mai ales în comuna sa natală și în cele din jur, ca părinții să-și trimită copiii la școale mai înalte și acestei stăruințe este de a se mulțămii o pleiadă de bărbați aleși eșiți din acele părți, cari au avut un însemnat rol în viața publică națională și bisericească a Românilor trans. Advocat zelos B. după lupte de preste 10 ani căștigă față cu erarii procesul locuitorilor rom. din granița Transilvaniei înspre România de circa 200,000 fi. drept despăgubire pentru daunele suferite prin militarizarea graniței, întemplate sub împ. Maria Teresia, din care sumă circa 30,000 fl. mijlocii la locurile mai înalte să se dăruiască în favorul dieceșii gr.-or. rom. din Transilvania. † 1855 în Brașov și înmormântat în biserica cea nouă din Zernesci.

Baja, oraș liber reg. în Ung., cottul Bács-Bodrog, 19,241 loc. Magh., Sârbi și Germ., numeroase institute de cultură, comerț, fabrici de lemnușe și de spirt.

Bajae, în antichitate oraș pe țărmul Campaniei, aproape de Neapole. Mai întâiu însemnat ca port al orașului Cumae, în urmă frumusețea ținutului și băile minerale (Aquae cumanae) atraseră multă lume elegantă din Roma și orașul se înfrumuseță cu vile și deveni sediul unei vieți luxurioase și destrăbălate. Marius, Pompejus, Iul. Caesar, Antonius, Lucullus, Varro etc., aveau vile în B., care era locul de predilecție al lui Horațiu; Seneca dicea: că cine vrea să-și stăpânească pasiunile, să încunguiere B., care e ospiciul păcatului. Cicero găsi cu cale să se scuze, că trebuia să apere pe un individ, care cercetase B. mai de multe ori. În evul mediu, B. avea

același nume rău. În secl. XVI. fu părăsit, iar aji numai ruinele vechilor vile și temple mai amintesc gloria trecutului.

Bajazzo, (ital. dela »pagliaccio« = sac de paie), la acrobați un personaj poșnaș în costum larg, alb, negligeat, încolțurat, încins la brău, adeseori cu nasturi mari, o pălărie înaltă și ascuțită și la gât cu guler mare încrețit; înrudit cu el e olown-ul (v. ac.)

Bajocco, monetă romană de aramă; 100 B. = 1 Scudo (v. ac.)

Bajoire, (franc. *Baisoire*, monetă de sărut), numire veche pentru monetele și medalii, ce poartă pe o parte două busturi, coperind unul pe celalalt de jumătate, după cum se bat ș. e. cu ocazia fidanțării părechilor princiare.

Bajza, *Iosif*, critic și poet magh., membru al academiiei magh. de științe și al soc. lit. »Kisfaludy«, n. 1804, † 1858. A editat foile: *Kritikai Lapok*, *Társalkodó*, *Aurora*, *Athenaeum*, *Figyelmező*, *Történeti könyvtár*, *Ellenőr*, foaia lui Kossuth »Pesti Hirlap« și »Futár. [†]

Bakator, specie aleasă de struguri, ce se cultivă cu deosebire în cotele Arad, Bihar și Selagiu (Ung.), cu boabe sferice, câte odată lungărețe, roșu-vineții; pelița boabelor e groasă, conținutul cărnos. Vinul B. e de culoare galbenă, ce bate în verde; dacă împlinesc 6—10 ani, e de o calitate prețioasă. Acest fel de struguri par a fi aduși din Neapole; numirea se derivă dela ital. bacca d'oro (boabă aurie).

Bakcsarai, (»palatul grădinilor«), până în 1783 rezidența chanilor tatarilor din Crimeea, acum oraș în guvern. rus. Taurida, cu 15,100 loc. (1886), dintre cari 11,296 Tatar.

Bakel, centru comercial franc. în Senegambia, lângă riul Senegal, cu port, 2600 loc.

Bakelai, popor african în Africa vest., înspre nord dela Ogowe, 100,000 capete.

Baker, *Sir Samuel Wite*, călător african, n. 1821 în Londra. Plecând din Cairo în 1861 străbate până în Berber, de aici la direcțiunea râului Atbara, înaintează în direcțiune vestică până la Chartum, de unde luând trei luni pe Nil în sus, descopere lacul Mwtan, căruia i dă numele Albert-Nyansa. Urmărind mai departe riul Nil în sus, constată că acesta stă în legătură cu lacul Ukereve (Victoria-Nyansa). Prin descoperirile acestea a contribuit foarte mult la cunoașterea Africii în partea sudanică. (Lit.: *The Albert Nyanza, great basin of the Nile, and explorations of the Nile sources*. Londra, 1896.)

Bakhos, după mitol. greacă un predicat al zeului *Dionysos*, dar cu timpul a fost considerat zeu special. Tatăl său a fost Zeus, iar mamă-sa Semele, și fiind-că mama, după ce a născut, a ars, Zeus a predat pruncul lui Hermes ca să-l ducă la dealul Nysa și spre creștere să-l dea nimfelor de pădure și dealuri. B. după ce a crescut a plantat vie și cu loza de vie cu struguri și el și nimfele și-au înfășurat capul, iar când s'au copt strugurii, au făcut vin și din nectarul acesta bun al pământului, el, nimfele, ba și Panii, Satyrii și Silenii, demonii pădurii s'au îmbătat, și plini de veselie au pornit toți în procesiune sgomotoasă, huiuind și sărind în danț. Ei s'au numit Bakhantii. Acest zeu a trecut la Romani sub numele *Bacchus*. [Atm.]

Baki, *Mollah Abdul-Baki*, însemnat poet liric turcesc; colecțiunea poesilor sale și aji are mare trecere. S'a n. 1526, † 1599. A ocupat și înalte funcțiuni publice.

Bakis, după mit greacă a fost profet de extasie, adecă a fost apucat de nimfe (*nympholeptus*) sau precum țicem noi, luat de ține, de Iele și în astfel de stare profetia. [Atm.]

Bakócz, (*Bakacs*) *Toma*, cardinal și archiepp., n. 1442 în Erdőd (cott. Satmar), din părinți iobagi ai familiei Drágfi; † 1521. Fiind favoritul regelui Matia Corvinul, mai târziu al regelui Ladislau II., a fost numit episcop, iar la 1497 archiepiscop de Strigoni și cardinal. B. a fost singurul cardinal magh., care a venit în combinație serioasă pentru scaunul papal; dar cu toată pompa desvoltată în Roma (1513) nu i-a succedat a fi candidat. Din Roma s'a rentors cu o bulă papală, care propunea o nouă cruciadă contra Turcilor; însă poporul adunat sub comanda lui Doșa G. și-a întors armele contra domnilor, (v. Doșa). B. iubia luxul; pentru înmulțirea venitelor sale supuse episcopia de Milcov și decanatul Sașilor transilvăneni arhiepiscopiei de Strigoni, cauzând nemulțămire generală, și pregătind prin aceasta terenul pentru reformățiune.

Bakony, pădure în Ung., ce acopere munții de aceeași numire. Odinioară forma jirovina de căpetenie a regiilor ungari. Munții B. se extind în ținutul de preste Dunăre, au direcțiune dela sud-vest spre nord-est dealungul lacului Balaton. Lungimea lor e 80—90 km., iar lățimea 30—45 km. Se extind preste cotele Zala și Vesprim, ating cotele Albei și Comaromului și ajung până la Dunăre. B. aparțin grupei de munți numite: Pilis-Gerecse-Vértes-Bakony, cari despart basenul cel mare al Ungariei de cel mic. Piscurile cele mai înalte ale munților B. sânt: Kőröshegy și Somhegy. Munții B. conțin: stânci de var, năsip și dealuri conice de basalt. În B. se află: *Tihany* și *S.-Martin* (Martinsberg, Pannonhalma), două mănăstiri istorice. Pădurea B. în partea cea mai mare s'a exploatat. Pe locurile despădurite se cultivă cereale; iar pe poalele munților viță de vie, care produce vinul cunoscut sub numele de »vin de B.« Regiunea munților B. ne înfățișează o panoramă dintre cele mai pitoresci. [Dr. P. O.]

Baku, guvernament rus. în Transcaucasia, lângă lacul Caspic; 39,306 km². și (1885) 735,360 loc. Rușii l-au ocupat la 1806. Capitala B., pe partea sudică a peninsulei Apșeron, are 45,679 loc. și fortăreață; stațiune a flotei caspice; comunică prin vapoare cu Astrachan și Asterabad, iar prin cale ferată cu Poti de lângă Marea Neagră. Isoare de naftă, fabrici de petroleu.

Bakuba, popor în Africa centrală la marginea colosalăi păduri Congo, la isoarele rîului Aruvimi, între cele două ramuri Ihuru și Ituri. (Cf. H. M. Stanley, *Im dunkelsten Afrika.*)

Bakunin, *Mihail*, revoluționar rus, fiul unui proprietar din Torschok în guvern. Twer, n. 1814. Din școala militară din St. Petersburg intră ca ofițier în garda imp., dar în curând își luă concediu. În 1841 merse la Berlin să studieze filosofia, iar în anul următor se întoarse la Dresda, alindu-se cu Ruge și publicând o disertațiune filosofică în »Analele germane« sub pseu-

donimul Jules Elysards. Venind la Paris, intră în relațiuni cu principalii membri ai migrațiunii polone, apoi la Zürich ia parte activă la lucrările asociațiunii socialiste. Guvernul rus află și îi poruncese să între imediat în Rusia. El nu se supune și toate proprietățile sale fură confiscate. Revenit la Paris, B. lucrează la »Reforma« de sub direcția lui Flocon. În 1847, într'o adunare a patrioților poloni, B. pronunță un discurs călduros, îndemnându-i să se unească cu patrioții ruși ca să revoluționeze Rusia. De teama expulșării fugi la Bruxela, dar revoluția din Febr. 1848 îi deschise porțile Franței și el își continuă planul său. Se întoarse la Praga, apoi la Berlin și Dresda, unde joacă un rol însemnat în agitațiile de aici. Fugind, este oprit la Chemnitz, este închis și apoi transferat la Königstein și condamnat la moarte; pedeapsa i-se schimbă și fù predat guvernului austriac. Aci fù condamnat la tăierea oapului, dar pedeapsa fù modificată din nou în închisoare pe viață. Scăpat în sine este trimes 1852 în armata Caucasului ca simplu soldat. † 1876.

Bal, petrecere cu joc. Originea lui datează dela festivitățile curților domnitoare din Franța și Burgundia. Despre primul B. se face amintire cu ocaziunea cununii lui Carol VI. cu Isabela de Bavaria la Amiens 1385. Forma actuală i-s'a dat pe timpul lui Ludovic XIV. La 1715 s'a arangiat la Paris *Bal de l'Opera*, la care au luat parte și cetățeni din clasele de mijloc și astfel s'a răspândit arangiarea B.-lor și în provincie. *B. mascat* își are originea de pe timpul Catarinei de Medici.

Bala, *Varnava*, nobil român în cneziatul Mehadii. La 1519 a fost Ban al Severinului și ca atare a condus la multe învingeri armata districtuală. A încheiat un armistițiu de 8 ani cu Sultanul, care însă la 1521 a fost călcat din partea Turcilor, invadând ei Severinul, însă B. în frunte cu nob. rom. a învins pe Turci și a scăpat Ungaria de călcarea musulmană. Pe timpul lui B. a trăit și archiepiscopul Strigoniului, Nicolae Românul (Oláh), care enarează în scriptele sale următorul episod auzit din gura banului V. B.: că există în părțile Severinului un isvor numit de popor »isvorul sf. Cruci«, a cărui apă are putere supranaturală și toți, cari se folosesc de ea, se vindecă de ori ce morburii, și că obiecte străine nu primesc în apele sale. Noaptea se ved lumini aprinse în jurul isvorului, din care respect și Turcii sânt cu reverință cătră isvorul sf. Cruci. Iară altă versiune afirmă, că apa isvorului, de câte ori moare sau e periclitat vr'un rege, se turbură și se preface în sânge. [N. Grozescu.]

Bală, ceva înfricoșat, ce te umple de groază, s. e. bală de smeu, bala dracului, bală de dușman, bală spurcată; sau ca sinonim cu femeie desfrănată. *Bale*, salivă (v. ac.) (Et. M. Rom.)

Balaban, 1) pisc de munte în Rom., j. Buzeu, 1600 m. înălț.; 2) insulă în Dunăre, j. Ialomîțe, în arcu, ce-l face Dunărea până în apropiere de gura Ialomîței.

Bălăban, numire populară pentru paserea *Falco albus* (v. ac.), un fel de soim mic. (Et. M. Rom.)

Balăc, termin zoologic pentru *Torpedo oculata* (v. ac.), peșcele electric, care se mai chiamă și *calcan*. (Et. M. Rom.)

Bălăceana cu Gropile, comună și parohie cu moșie mănăstirească în căpitanatul și județul Sucevei în Bucovina; are 2336 loc., (1962 ort., 68 apus., 151 prot. și 155 mos.), și o școală de două clase. [Dr. I. G. Sbiera.]

Bălăceanu, com. rur. în Rom., j. Râmnicu-Sărat, pl. Râmnicu de jos, 1361 loc., oari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor; are 1 biserică deservită de 2 preoți, și 1 școală mixtă cu 1 învățator.

Bălăceanu, 1) *B. Constantin*, boier muntean sub Șerban Cantacuzin. Făcând parte din deputația trimisă (1688) de Vodă la Viena, ca să explice împăratului austriac, al cărui aliat secret era, pentru ce îl invitase pe gener. german Veterani, grabnic năvălitor, să iese din țeară. Deputația avea să înștiințeze pe împărat, că era în țeară o însemnată partidă boierească, chiar rude de ale curții, cari nu vedeau cu ochi buni alipirea la Austria, și că trebuia să procedeze cu băgare de samă spre a nu deștepta bănuiele turcesci. După uciderea lui Șerban și venirea la tron a lui Const. Brâncoveanu, B. devine pretendent la domnie. În 21 Apr. 1690 însă, rămâne mort pe câmpul de luptă dela Zernesci, unde Brâncoveanu bătă pe imperiali.

2) *B. Grigore*, boier muntean pe vremea vodului Nic. Mavrocoordat (1716). El făcea parte, în chestiunea resboiului deschis între Poartă și Austria, din partidul nemțesc. În unire cu alții și cu metrop. Antim sperând pe Domn cu Nemții, acesta, reîntors dela Giurgiu, unde fugise, îl închide împreună cu tovarășii săi.

3) *B. Ioan*, om politic român, n. la București 1825, își face studiile în Franța, ia parte activă la mișcarea revoluționară dela 1848 în București, e exilat, se reîntoarce în țeară pe la 1857, devine pentru câțva timp prefect de poliție al capitalei sub principele Cuza, dar dela 1866 încoace se destină mai ales diplomației. Cu mici întreruperi, între cari o scurtă funcționare (30 Ian. până 4 Apr. 1876) ca ministru de externe la sfârșitul cabinetului L. Catargi, B. este succesiv agent diplomatic și apoi ministru-plenipotențiar al României la Paris, Constantinopole, Viena și Roma, iar dela 1 Apr. 1893 încoace la Londra. Dela 1 Iulie 1889 până la 1 Apr. 1893 a fost delegat în comisiunea europeană a Dunării la Galați.

4) *B. Ștefan*, (logofăt), boier muntean ales de adunarea țerii, împreună cu hatmanul Alex. Vilara, în comisia din București, întocmită pentru facerea unui regulament organic (1831). Totul se lucra sub controlul Rusiei, care își numise în aceeași comisie și ea pe Gr. Bălean și Gh. Filipescu.

Bălăcescii, com. rur. în Rom., j. Gorj, pl. Ocolu, formată din cât.: B. și Vârțu; 969 loc. Spre sud-vest dela cât. Vârțu, pe malul stâng al râului Tismana, se ved ruinele unei cetăți, care ocupă o suprafață de 2 ha.; zidurile, cari formau laturile, se ved și acum, având în cele mai multe locuri o înălțime de 3—4 m., iar grosime de 3 m.

Bălăcescu, *Constantin*, scriitor satiric român (1800—1880); autor original, neinfluențat de curente străine; a scris o comedie (Buna educație), o poemă satirică mai lungă (Fă-mă tată să-ți seamăn sau Căftanitul dela țeară în București), în care sbuciuiesce viața de pe atunci, apoi fa-

bule și epigrame. Poesiile lui B. au apărut la 1845. Eliade-Radulescu în prefața scrisă la fabule îl caracterizează astfel: »Pe de o parte un spirit de observație pentru necazurile mici și comice ale vieții, pe de alta un fond de melancolie filosofică, iată părțile constitutive ale poeziilor lui«. Viața nepretențioasă a lui B. e puțin cunoscută.

Bălăcița, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, pl. Dumbrava; 1316 loc., cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și vieritul. Prin B. trece valul lui Traian, ce vine dela Dobra și merge la Cleanov; înainte de 1864 B. purta numele de »Porcăreața«; are 1 biserică cu 1 preot și 1 școală cu 1 învățator.

Balaclava, (Balaklava), oraș și port al Rusiei meridionale, în Crimeea, pe Marea Neagră, la 9 km. spre sud de Sevastopol; cu 2000 loc. Vechii Greci numiau acest oraș Symbolon, iar Genevezii, cari în timpul puterii lor maritime făcuseră din el un comptoir, îi dau numele de Cembalo. Pe timpul resboiului Crimeei el fu ocupat de Anglo-Francezi.

Balada, cântec de joc. Se deosebesc două feluri de B. 1) *B. cultă* sau *disciplinată* are ca element predominant forma. Fondul său e liric, și ea se poate clasifica între așa numitele ode secundare, alături de sonet, rondelul, trioletul, madrigalul. A ajuns la desăvârșire sub peana scriitorului francez Clément Marot (1495—1544). Ea se compune din 4 strofe cu versuri de aceeași măsură. Cele 3 strofe prime au aceeași măsură, același număr de versuri (8, 10 sau 12) și aceleași rime așezate în același fel. Aceste strofe sunt fiecare împărțite în două părți egale, și partea a doua din toate trei strofele se încheie cu același vers. Altădată părțile prime din fiecare strofă se încheie și ele printr'un vers comun, care de obicei contrastează cu versul de încheiere al părții a doua. Strofa a patra cuprinde numai 4 versuri, dintre cari al doilea poate fi chiar versul de încheiere al părții prime a strofelor; iar al patrulea vers e neapărat versul de încheiere a părții a doua a strofelor. Strofa a patra e ca un fel de resumat, încheiere sau adresă, care ne face cunoscut personajul, căruia se adresează B. Francezii numesc această strofă: *e n v o i*. Câteodată între strofele B.-ei culte se intercalează și un refrain. În acest cas strofa a patra devine egală cu celelalte, rămânând ca încheiere refrainul. Această formă o are cu deosebire B. franceză. Italianii și Germanii confundă B. cu romanța, adică B. lor este un fel de poezie epică, narativă întocmită pentru a fi cântată. 2) *B. populară* sau *liberă* are ca element predominant fondul, forma fiind liberă, însă în versuri. Balada populară se poate clasifica între poeziile epice narative alături de legenda și basmul. Fondul său cuprinde creațiuni de ale fantasiei, fapte și personaje dacă nu fantastice, simbolice, cel puțin legendare. La Români este felul cel mai bogat al creațiunii populare. În literatura populară la noi B. își dispută locul și adeseori se confundă cu legenda. În clasificarea genurilor poetice, dacă numim legende poeziile narative, cari cuprind un material mai mult sau mai puțin istoric sau religios, atunci vom numi B. acele poezii narative, cari cuprind fapte imaginare sau suprana-

turale ori superstițioase. B.-le se împărțesc de obicei în: a) *B. istorice* având de eroi personaje cunoscute în istorie ca: Stefan cel Mare, Neagoe Basarab, Domnul Tudor etc.; b) *B. haiducesci*, cântând haiducii ca Bujor, Corbea, Jianu etc.; c) *B. domestice*, descriind scene de familie: lupta între soacră și noră, între mamă vitregă și copii etc.; d) *B. superstițioase*: soarele și luna; mierla și sturzul, personificarea boalelor, râurilor, întâmplări cu balauri etc. O clasificare științifică a baladei și legendei, în literatura populară românească nu s'a stabilit încă. Acest fel de B. este de origine foarte veche, mitologică și antropologică, se găsește la toate popoarele și circulează în timp și în spațiu dela popor la popor și din vreme în vreme, îmbrăcând mereu forme noue și potrivite cu timpul și locul. (Lit.: At. Marian Marienescu, *Balade*. Pesta, 1859; Miron Pompiliu, *Balade populare române*. Iași, 1870; Sim. Fl. Marian, *Poesii populare române*. Cernăuț, 1873; Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*. Iași, 1880; V. Alexandri, *Poesii populare ale Românilor*. București 1866.) [Th. D. Speranția.]

Baladin, comediant, farsor în cele mai vechi teatre franceze. În secl. XV.—XVI. au fost foarte populari, însă pentru pantomimele și jocurile lor imorale biserica i-a excomunicat.

Balaguer, Victor, poet și istoric spaniol, n. 1824 în Barcelona, studii drepturile, dar se ocupă mai mult cu istoria. Se distinse prin talent oratoric, iar ca poet printr'un sir de drame, precum: »Don Enrique el Dadvoso«. Mai originale și populare sunt poeziile lui lirice, cea mai gustată »Troador de Montserrat«; din novele amintim: »Don Juan de Serrallonga«; dela 1875 e membru al academiei regale din Madrid.

Balalaica, instrument musical cu coarde, un fel de chitară; se folosește mai ales în Rusia la muzica de danț.

Balambér, sau *Balamir*, primul rege al Hunilor amintit de Jornandes în »De rebus Geticis«. Sub conducerea lui B. au trecut Hunii la 374 preste Volga, atacând și fugărind pe rând pe Alani, Ostrogoți și Visigoți. În scurt timp B. supuse întreg teritoriul între Volga și Dunărea de jos. Despre faptele sale ulterioare nu se află date.

Balamuc, mănăstire, v. Mărcauța.

Balan, Don Pietro, istoric italian, n. la 3 Sept. 1840 în Este; și-a făcut studiile în Padua. A condus diarul »Libertă cattolica« în Veneția, apoi »Diritto cattolico« în Modena; iar 1879—1883 a fost arhivar în vatican. Ați trăiesce în Pregatto, lângă Bologna. Opere: »I precursori del razionalismo fino a Luterus«, (1867); »Storia di Gregorio IX. e de' suoi tempi«, (1872—73); »Storia d'Italia«, (7 vol., 1878—88) etc.

Bălan, (magh. Csik-Balanbánya), mică localitate băieșească în Trans., cottul Ciuc; este așezată la poalele muntelui Egyeskő (Piatra singulară), în valea Oltului, în apropiere de izvorul acestui riu, la o înălțime de 853 m. Aici se află singurele mine de aramă din Trans., cari se exploatează în 5 galerii, așezate una deasupra celeilalte, având direcțiune dela nord spre sud. Producțiunea băilor este acum cam 100 măji m. la an, pe când mai înainte se scoteau anual 700—800 măji m. Se țice, că aici s'au aflat mine de aramă

încă în secl. XVII., dar se vede că ele au fost părăsite și uitate, căci numai la finea seculului trecut se găesc în exploatare. Un păstor român, Ioan Oprea, a făcut cunoscută lumii bogăția de aramă a solului de aici; el a găsit o stufă de aramă și arătându-o dirigătorilor, guvernul a deschis mine, iar lui Oprea i-a dat o mică pensiuie anuală. Minele au trecut prin vândare la privați, și ați ele sânt în proprietatea primei asociațiuni miniere de aramă din Trans. Comuna B. s'a întemeiat la începutul secl. XIX., întâiu ca colonie minieră, iar la 1825 a devenit comună; de present are 825 loc., cari se ocupă cu băieșitul. [Silv. Mold.]

Balance, (*franc.*) eohilibru.

Balancier, mecanismul dela mașinile de vapori, care schimbă mișcarea de translațiune a pistonului în mișcare de rotațiune și învertesce osia și roata fixată pe osie. (V. mașina de vapor.)

Bălănești, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnate sânt: 1) *B., com. rur.* în j. Buzeu, pl. Pârscovu, formată din 10 căt. cu 2050 loc.; are 4 biserici și 1 școală. 2) *B., com. rur.* în j. Gorju, pl. Ocolu, formată din 4 căt. cu 1136 loc. 3) *B., cdt.* în j. Neamțu, pl. Sus-Mijlocul, aparținător com. rur. Bărgăoani; aici a locuit într'un timp fabulistul A. Donici. 4) *B., com. rur.* în j. Olț, pl. Jiul de sus, formată din căt. B. și Malul-Roșu cu 1450 loc. 5) *B., cdt.* în j. Vâlcea, pl. Horezu, aparținător com. urb. Horezu. În acest căt. se află un izvor cu apă de pucioasă, și o biserică zidită după tradiție de un arhieru cu numele Stefan pe la 1496; despre acest arhieru se spune, că ar fi fost mitropolit al Ungro-Vlachiei, dar pentru unele mari greșeli a fost scos din scaun; a venit după aceea la locul său natal și pentru ispășirea păcatelor sale ar fi zidit amintita biserică. 5) *B.-lor, riu*—, isvoroese din muntele Roman, j. Vâlcea, pl. Horezu, și se varsă în Luncaveț.

Balanidae, familie de Crustacee din ordinea Cirripediilor. *Balanus tintinnabulum* L. foarte răspândit în Oceanul Atlantic și Pacific; se găsește și ca fosilă. Se lipesc adeseori de fundul corăbiilor. În unele țeri se mănăc. Alte specii trăiesc pe balene, broaște țestoase, marine, scoici etc.

Balaninus, gândac din familia Curculionidelor. Antenele lungi, subțiri; gura în formă de plisc filiform. Trăiesce pe pomi și tufișuri; gândacul se nutrește cu frunze, iar larva lui se desvoaltă în fructe. Se cunosc 44 specii.

Balanites Del. (botan.) gen de arbuști din fam. Simarubeelor; cuprinde două specii, din cari una crește în Africa, cealaltă în Asia tropicală. Ambele se folosesc în medicină ca antihelmintice. Fructele dela *B. aegyptiaca* Del. sânt comestibile. [A. Pr.]

Balanitis, inflamația ghindei (glans penis) membrului viril. *Balanoblenorrhoea*, blenorea (v. ac.) ghindei membrului viril.

Bălănoaia, com. rur. în Rom., j. Vlașca, pl. Marginea, compusă din 7 căt. cu 2130 loc. În com. sânt 4 biserici cu 5 preoți și o școală mixtă condusă de o învățătoare. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor și sânt dintre oei mai bogăți și mai muncitori din întreg județul. Aici s'au găsit în o carieră de pietriș mai multe resturi de fosile.

Balanoglossus, gen de viermi din clasa Ente-

ropneusta; corpul lungit și preste tot acoperit cu cili vibrători, se presintă diferențiat în cinci segmente deosebite și anume: în trompa contractilă, ce-i servește și ca organ de locomoțiune; acesteia îi urmează grunzul muscular, înaintea căruia se deschide cavitatea bucală; al treilea segment îl formează regiunea branchială, pătrunsă de mai multe deschizături înșirate de ambele laturi; apoi urmează regiunea stomacală, ce închide și organele de reproducțiune; în sfârșit corpul se termină într'o scurtă coadă cu orificiul aboral la capătul extern. Sexele sînt separate; din ouăle fructificate ies la iveală larve — forma *Tornaria*, — cari în cursul evoluțiunii trec prin metamorfoze. Acest gen e reprezentat prin două specii: *B. minutus* și *B. clavigerus*, ambele descoperite în golful din Neapole; petrec în năsip. [V. B.]

Balanophora Forst., (botan.) gen de plante parasite pe dicotile din familia Balanophorelor, ce crește în Asia și Australia tropicală. Toate speciile secreteză un fel de ceară, de aceea se folosesc uscate ca »făclii vegetale». [A. Pr.]

Balanophoree, (bot.) familie de plante dicotile tropicale și subtropicale, (genul *Cynomorium* e reprezentat deja în reg. mediterană), ce cresc parasite pe rădăcini și au aspect de ciupercă. Cel mai remarcabil gen e *Balanophora*. [A. Pr.]

Balantidium, protozoar ciliat heterotrich adecă cu cili dispuși uniform pe corp și formând în jurul regiunii bucale o serie de mici lamele numite membranele $\frac{1}{10}$ mm. lung., $\frac{2}{100}$ mm. larg. *B. coli* trăiește parasit în intestinalele groase la om; s'a găsit la oameni bolnavi de diaree persistentă (Peterson, Belfrage etc.); tifos (Ekecrantz etc.) și chiar catar cronic de intestine (Heuschein). El este comunicat omului de cătră porc.

Balanus, crustaceu marin, *Entomostrac*, ord. Ciripedelor; cochila dispusă în cerc e închisă de o operculă mobilă.

Balaș, (*Rubin balais*), piatră scumpă. V. Rubin.

Bălașa, biserica *Doamna B.*, numită după picașa Domnița B., fica lui Constantin Brâncoveanu, care la moartea ei și-a lăsat toată averea pentru fundațiunea unui asil. Prima biserică, zidită în amintirea Domniței, a fost, după trecere de 80 ani, reclădită de Grigorie Brâncoveanu; apoi fiind dărîmată prin cutremurul din 1838, băneasa Safta Brâncoveanu a reconstruit-o, adăugînd spitalul și asilul pentru femei bătrîne.

În timpul din urmă epitropia spitalelor Brâncovenesci a clădit din nou biserica și o parte din edificiile de prin prejur. Biserica, așezată în mijlocul unui frumos parc, reproduce până la un punct planul bisericii episcopale dela Curtea de Argeș (v. ilustr.) Planurile clădirii s'au executat de A. Orăscu, C. Benesch și Fried. Hartmann, iar picturile murale de nisce măiestri francezi, nu tocmai potrivit regulilor iconografiei bisericii ortodoxe din Orient. Biserica cu cele 5 turnuri ale sale, din cari pantocratorul la mijloc, face o impresie din cele mai plăcute, ce dispoziția interioară, bogăția picturilor și luxul mobilierului, nu fac decât să o mărească. Biserica e bine întreținută și are cel mai bun cor vocal. (V. Brancovenesci, așezămintele.)

Balașescu, *Nicolau*, n. în Hașag, lângă Sibiu, a trecut 1835 la București ca profesor la seminarul mitropolitan, după aceea a fost călugăr la mănăstirea Cernica. Reîntors la Sibiu a tipărit 1847 și 1848 un dicționar latino-român, a luat parte la adunarea Românilor din 3/15 Maiu 1848 la Blaj și a fost ales membru în comitetul permanent cu reședința în Sibiu. În 18 August 1848, din ordinul comisarului unguresc Br. Vay, a fost arestat ca agitator în contra tendințelor maghiare, iar după câteva zile eliberat. Prin ordinațiunea comandantului general austriac al Transilvaniei în 4/16 Oct. 1848 fu întărit ca membru în comitetul de pacificațiune al Românilor. După ocuparea Sibiului de armata magh., prevedînd pe-

Biserica Doamna Balașa.

ricolul, în care-i era viața, a pus de i-au tuns părul și i-au ras barba călugărească, apoi îmbrăcat în vestminte țerănesci, pentru de a nu fi cunoscut, a ieșit din Sibiu, ședînd ca servitor pe capra caretei doamnei Goleșcu, care, părăsind locuința sa din Sibiu, se reîntoarșe în România. Acolo denunțat, că ar agita în contra regulamentului organic al țerii, a fost arestat de o patrulă a armatei rusesce și ținut sub pază strictă în Rîmnicul-Vâlcei mai multe zile, iar de aci escortat la București, unde prin mijlocirea unei persoane înalte a fost pus în libertate. Scr., afară de dicționarul amintit: Gramatica rom. pentru seminarii, ed. I., Sibiu, 1848, ed. II. București, 1850; Elemente de gramatica rom. Buc. 1850. [P. B.]

Balașoeni, com. rur. în Rom., j. Ilfov, pl. Săbaru, compusă din sat.: B., Bolovani și Hobaia cu 1249 loc.; are 2 biserici, 1 școală mixtă și 1 moară cu aburi.

Balasor, (sau *Balasur*), oraș cu port în pro-

vincia indo-britică Orissa; 20,265 loc. (1881); comericiu însemnat.

Balassa-Gyarmat, opid și capitala cottului Nógrád (Ung.), situat pe țărmul stâng al râului Ipoly; 6788 loc.

Balast, v. lest.

Balata, suc lăptos uscat dela Bully-tree (Sapota Muelleri Bleck.) din Guyana, care se scoate prin tăierea unor fășii de coaje de pe pom, în cantitate de 0.3—0.5 kgr. Sucul prins în vase se lasă să se întărească într'o massă sponghioasă, poroasă, albuie ori roșietică. Brută e amestecată cu lemne și coaje de coleare albă roșietică până la roșie brună, fără gust, încălzită are miros de gutaperca, e pielioasă tenace, foarte mlădioasă și mai elastică decât gutaperca. La 49° devine plastică, la 149° se topește. Frecată devine electrică; conduce căldura și electricitatea mai rău decât gutaperca. Alcaliile caustice și acidul muriatic concentrat nu o atacă, acidul sulfuric și azotic o descompun. Consistă din 88.5% carbon și 11.5% hidrogen. Se întrebuințează la curele, pingele etc., în chirurgie și la izolarea aparatelor electrice.

Balaton, lacul cel mai mare din Ungaria, numit și *marea maghiară*. Suprafața lui e de 690 km². Se extinde dela sud-vest spre nord-est, între comitatele: Zala, Somogy și Veszprim. Are o lungime de 76 km. și o lățime de 11—15 km. Zace la o înălțime de 130 m. preste nivelul mării. Afundimea lui variază între 4—11 m. Coloarea apoi e albastră-verdeie, numai în timp viforos devine verde înohisă. E cam sărată și nu e bună de beut, dar e bună și folositoare ca baie, având toate însușirile, pe cari le are apa de mare. Țermurii nordici sînt înalți și prăpăstioși, acoperiți cu o mulțime de coline, sădite cu viță de vie, pe cari crește vin renumit. Țermurii sudici sînt scunzi și mociroși. Peninsula *Tihany* formează la vest o limbă adâncă în lac și îl desparte în două basene: unul mai mare spre sud, și altul mai mic spre nord. B. stă în legătură cu Dunărea prin râul Sió și canalul de Sió. Jur împrejur se află regiuni pline de vegetațiuni frumoase și pitoresci, sădite cu viță de vie. În B. se află mulți pesci gustoși. Cel mai vestit e fogașul, cu foale albuie și cu laturi sure-verzii, și ostrășul, gălbuiu pe spate și laturi cu vergi negre. *Füred*, *Tihany* și *Keszthely* sînt cele mai romantice locuri de excursiuni în apropierea B.-lui. Pe B. umblă vapoare, cu deosebire între *Füred* și *Siófok*. [Dr. P. O.]

Balaton-Füred, una din cele mai cercetate scalde din Ung. la marginea lacului Balaton. Temperatura apei vara se urcă până la 25° C. Indicațiunile terapeutice sînt acelea ale scaldelor de mare. Deosebirea între acest lac și mare este dulceața climei și lipsa valurilor provenite din flux și reflux. Cei mai mulți vizitatori sînt femeile anemice și copii scrofuloși, bolnavii de nervi și de slăbire generală. Are și 3 izvoare minerale de apă acră gazoasă. Acestea au făcut propriamente renumele locului ca loc de cură. Apa din aceste izvoare se bea și se întrebuințează ca scaldă rece și ca baie încălzită. Multe oteluri și vile particulare. Proprietatea mănăstirii călugărilor Benedictini. Patru medici curanți. [Dr. Vuia.]

Bălaur, după mitol. pop. și anume în poveștile

romănesce e un șerpe monstruos, un chip al fantaziei, acuși cu un cap și cu gura așa de mare, că cu o falcă e pe pământ și cu alta ajunge la ceriu, aouși cu trei capete și cu trei guri, cu o gură suflă foc, cu alta îngheț și cu a treia adîă; ba fantasia i-a făcut și cu șapte și uneori cu 12 capete. B. locuiesce deosebi la apă, anume păzesce la fântână și nu lasă pe nime să ducă apă, până ce nu i-se dă un cap de om, căci el e stăpânul uneia fântâni dintr'un oraș ori ținut fără de altă apă, și adeseori pretinde căte o fată ca să o mănće, și venind rîndul și pe fata împăratului, scesce un făt frumos, omoară B.-ul și scapă fata; dar B.-ii se arată și în alte locuri, anume la capătul pădurii iese înaintea lui făt frumos și inveninează aerul, apoi în mijlocul câmpiei e stăpânul florilor, ba se află și în fundul pământului. Un făt frumos ajunge la poarta sau resuflătoarea pământului, prin care e întrarea în »lumea neagră« sau de jos, cu o funie se scoaboară, ca pe o dîină sau fată de împărat să o scape de smei, și aci de regulă află B.-i, cari vreau să mănće pui de pajură sau de șgripciu-roică (Cf. povestea Teiu Legănat și Prăslu), dar făt frumos îi omoară, și pentru-că ortacii necredincioși au tras funea în sus, mama puilor îl scoate la »lumea albă« sau cea de sus. Făt frumos totdeauna prăpădește B. și de regulă cu paloșul îi taie capetele, și căte odată din B. curge atîta sânge, încât stinge atare foc. Uneori B. se schimbă în fecior. Un B. nu putea înghiți un cerb cu coarne, făt frumos îi vine întru ajutor și îl scapă, iar B. se prefăce într'un fecior, căci era fiu de împărat, dar a fost blăstemat de părinți ca să se facă B.; de altădată un B. a locuit într'o fată, și când a ieșit din ea, un pitic i-a tăiat capul, apoi repedindu-se cu paloșul asupra ei, fata vomă trei oue de B. B. după mit. daco-română de regulă e reprezentantul unui monstru de apă și uneori de întunerec, iar feții frumoși sînt reprezentanții lumnii, ai deităților de lumină, sînt învingătorii B.-lor. B. în toate sînt identici cu Hydra și Drakon-ul (v. ac.) din mit. greacă și cu Drache la Germani, Sárkány la Maghiari, și B. în poveștile noastre, povestite de sute de mii de oameni, din smintă adeseori se schimbă cu smei (v. ac.), cari sînt cu totul alte ființe. [Atn.]

Bălaur, (Draco volans), un animal din ord. Saurianelor (șopîrlelor), se caracterizează prin o peliță lată, ce o are la amîndouă părțile corpului, între coaste și picioare. Această peliță îi servește la sburat de pe o cracă pe alta. Altmintrea înfățișarea îi este ca a unei șopîrle, pe cap are nisce creștături de piele, pe spate o creastă, coada lungă cît jumătate corpul, 4 picioare cu căte 5 degete lungi. Limba este groasă, puțin despicată și nu o poate scoate afară. Coloarea corpului este verde, a arpiaroi brună. Lungimea de 22—30 cm., coada cam 12—15 cm. Trăiesce în insula lava, pe arbori, și este cu totul neprimejdios.

Bălaur, numele unei constelațiuni din emisfera nordică; are rectascensiune 130—300° și declinațiune nordică 50—80°. Se află între Cepheu, Hercule și Lyra. Coada și-o întinde șerpuiind printre Ūrsa mare și mică; foalele, făcând mai multe sucituri, se întinde împrejurul polului ecliptice. Are la cap o stea de

gradul al II., apoi 11 stele de gradul III., și preste tot 220 stele vizibile.

Balavat, colină de ruine, spre sud-est dela Mosul, în estul fluv. Tigris. Aici au fost desgroate palatele regilor Assyriei Assurnasirpal (884—860 a. Chr.) și al fiului său Salmanassar II. Inscriptiunile descoperite se păstrează în British-Museum.

Balázsfalva, numele magh. al opidului Blaj. *Balázstelke* = Blăjel.

Balbaș, (mied, idromel), o beutură preparată din apă și miere.

Balbi, *Adriano*, geograf și statistic ital., n. 1782 în Veneția, † 1848 în Padua; după publicarea operei: »Prospetto politico-geografico dello stato attuale del globo« (1808), fu chemat ca profesor de geografie în Murano; 1820 mergând în Portugalia adună material din arhivele regale pentru »Essai statistique sur le royaume de Portugal et d'Algarve«, (Paris, 1822); 1821 se aședă în Paris. Oplul mai cunoscut e: »Abrégé de géographie«.

Balbinus, *Decius Coelius*, împărat roman în timp de 3 luni (238 d. Chr.) Înalt funcționar în Asia, Africa, Galia, Pont, Tracia etc., de două ori consul, bun administrator, frumos, bogat, vial, poot, eloquent, iubit de popor și senat, era desemnat de împrejurări să joace un mare rol. Cei 2 Gordieni fiind uciși de pretendentul Maximin în Africa, senatul înfricoșat de acesta numește împărat civil pe B. iar militar pe Pupienus (9 Iul. 238), care să preîntâmpine pe victoriosul pretendent. Tinărul Gordian III. e proclamat Cesar. Maximin e sfărâmat la Aquileia de Pupienus. În Roma izbucnise o revoluție a protorienilor. B. cu greu o ținuse în frâu. Sosirea lui Pupienus liniștește întru câțva spiritele. Mai apoi cei 2 împărați se ceartă, soldații, cari nu-i aleseseră, profită de aceasta și se revoltă, năvălesc în palat, îi prind și-i tirăse pe stradă cu insulte. Garda germană a palatului alergând în ajutor, pretorienii măcelăresc pe cei doi împărați (238). B. era de 60 ani.

Balbo, *Cesare*, bărbat de stat și scriitor italian, n. 1789 în Torino. Deja pe timpul expedițiilor lui Napoleon I. a jucat rol politic. La 1824 însă s'a retras, dedicându-se cu totul literaturii spre a pregăti renașterea Italiei. Pe lângă scrierile lui Mazzini și Gioberti, cea mai mare influență a avut-o asupra poporului italian cartea lui B. »Speranze d'Italia«, care urmărea: neatîmarea Italiei față de puterile străine. În 1847 a fost șeful primului ministeriu constituțional în Piemont. † 1853.

Balboa, *Vasco Nunez*, conquistador span., n. 1475 în Jeres de Badajoz, merse în Santo-Domingo să scape de creditorii. întreprinse 1513 o călătorie și vedu cel dintâiu Oc. Pacific; ocupă ținuturile litorale în numele regelui de Spania, sub comanda rivalului său Pedrarias Davila făcū mai multe expedițiuni norocoase; acusat de rebeliune fu decapitat 1517 în Santa-Maria.

Balbuena, *Don Bernardo*, poet span., n. 1568 în Val de Penas, provincia Mancha, studiă teologia în Mexico, în 1620 fu numit episcop în Puerto Rico, † 1627 aici. Opere principale: »El siglo de oro«; »El Bernardo« etc.

Balc, fiul lui Sas Voevod al Moldovei. După ce Bogdan, Voevodul Românilor din Maramureș, ocupă Moldova în 1349, pe atunci dependentă de Ungaria, și întemeie un stat independent, B. caută să se mențină în moștenirea părintească cu ajutorul Ungariei și ia parte la resboaiile regelui Ludovic în contra lui Bogdan. Bogdan rămânând învingător, B. părăsește Moldova și se retrage în Maramureș, unde regele Ludovic conferi în 1365 lui B. și fraților săi Drag, Dragomir și Stefan posesiunile lui Bogdan cu vevodatul Maramureșului. B. și Drag (sau Dragoș) apar în documente ca Voevoși români de Maramureș până la 1398. Drag este străbunul familiei nobile unguresci de Drăgfi. [D. On.]

Balcan, (turc. = munte, bulg. Stara planina, în antichitate Haemus), munți în peninsula balcanică; se încep la Timok resp. Vidin, de unde își iau direcțiunea spre sud-sud-est, apoi spre est, și se termină în Marea Neagră la capul Emine Burun. B. despărțesce Bulgaria de Tracia (Rumelia orientală), și formează culmea despărțitoare între basinel Dunării de jos și al Mării Egeice. Din B. curg spre Dunăre riurile: Lom, Ogost, Vid, Osma, Iantra; spre Marea Neagră Kamcik; spre sud în Marița: Topolnița, Tundja; spre vest afluenți ai riurilor Nișava și Timok. B. se compun din trei grupe: cea estică dela capul Emine Burun până la orașul Sliven; B. central dela Sliven până în valea riului Isker, și B. vestic dela Isker până la Timok în granița Sârbiei. B. vestic și mai ales cel estic se ramifică în mai multe șiruri paralele cu văi longitudinale, pe când B. central e mai compact cu coaste prăpăstioase spre sud la valea Tundjoi. În privința geologică B. central și cel vestic e compus din roce cristaline, iar în B. estic prevalează formațiunile vâroase și eruptive. În coastele nordice ale B.-lui, mai ales înspre vest, se află și carbuni de piatră. B. e lipsit de piscuri ascuțite, el are cupole rotunțite. Punctul cel mai înalt al B.-lui e Iumrukial de 2374 m. *Clima* B.-lui e diferită; pe coastele sudice ale B.-lui estic și central aerul e plăcut, verile lungi și vegetația bogată (rose, vii, nucii), iar coastele nordice și B. vestic au o climă aspră și iarnă lungă. Coastele sudice ale B.-lui central sînt pleșuve, pe când celelalte sînt acoperite cu păduri dese. Preste B. trec mai multe *pasuri* ca: Sveti Nicola (1374 m.), Petrohan (1442 m.), Trojan (1434 m.), Șipea (1334 m.), Tordîța (1097 m.), Demirkapu (1069 m.) etc. Locuitorii B.-lui sînt Bulgari și mai puțini Turci; ei se ocupă mai ales cu economia de vite și agricultura. — *Peninsula balcanică*, numire folosită dela începutul seol. XIX. pentru peninsula sud-estică a Europei, deși munții B. se află numai în partea nord-estică a ei. Drept graniță nordică a peninsulei înspre continent se consideră liuia Savei și a Dunării de jos. În peninsula B. se află statele: Bulgaria (cu Rumelia orientală), Turcia, Grecia, Sârbia, Muntenegru și ținuturile Bosnia cu Hertegovina și Dalmația. Unii mai numeră și România ca aparținând acestei peninsule, mai ales că istoria ei e strins legată de a statelor balcanice, strict luat însă numai Dobrogea se ține de peninsula balcanică. (Descrierea ținuturilor balcanice v. la numele lor.) Suprafața și locuitorii ținuturilor balcanice o arată următoarea tabelă:

	Suprafața în kms.	Locuitori	Loc. pe 1 kms.
Dalmația	12,832	527,426	41
Bosnia și Herțegovina	51,590	1.450,000	26
Serbia	48,110	2.161,961	45
Bulgaria cu Rumelia orient.	96,660	3.154,875	33
Montenegro	9,085	200,000	22
Turcia europeană	168,583	5.275,000	31
Grecia	66,119	2.187,208	34
	461,929	14.665,970	33-14

Locuitorii sînt: Sârbi, Bulgari, Albanezi, Români macedoneni (Aramani, Tințari), Greci și Turci. În partea estică a peninsulei, mai ales în țerile scoase de sub administrația turcească, se poate observa o creștere a populației, precum și a comorciului și buneii stări, iar în partea vestică acoperită de munți mai mari și deși, rămâne mai înapoi. Fiind peninsula mai ușor accesibilă dinspre est, în această parte și-a căutat drum și comerțul european, care în timpul mai nou a fost înlesnit prin mai multe linii ferate, cari promovează interesele economice internaționale. Cea mai importantă linie ferată din centrul Europei spre Orient este linia Belgrad-Niș-Taribrod (341 km. prin Serbia), Taribrod-Sofia-Mustafa-Pașa (361 km. prin Bulgaria) și Mustafa-Pașa-Constantinople (354 km. prin Turcia); apoi linia Niș-Wranja-Ūsküb-Salonichi, care stă în legătură cu linia Hamburg-Berlin-Budapesta-Belgrad. Acestor linii le face concurență linia București-Fetești-Cernavoda-Constanța, deschisă în 1895 prin inaugurarea monumentului pod peste Dunăre la Cernavoda. Afară de acestea fiecare țeară balcanică își are rețeaua sa de linii ferate.

Balcanice, limbile, sînt aole care se vorbesc în peninsula balc., adică 1) *l. turcească*, care ca limba domnitorilor a avut mare înrîurire asupra tuturor celorlalte limbi balc., dar numai în privința vocabularului și a semasiologiei, fiind că flexiunea și sintaxa limbii turc., care, oa și limba magh. și cea finică, aparține limbilor uraltaice, sînt cu totul deosebite de ale limbilor ariane; 2) *l. bulgară*, care se vorbesc în Bulgaria, Macedonia și Tracia; 3) *l. sârbă*, vorbită în Serbia, Bosnia, Herțegovina, Dalmația, Muntenegro și în Croația (dar nu în Macedonia); 4) *l. română*; 5) *l. albaneză* în Albania și în părțile alăturate Macedoniei, cu două dialecte deosebite: a) cel *ghehic* către nordul Albaniei; b) cel *toschie* către sud; 6) *l. grecă*. Limbile sub 5 și 6 sînt limbi autohtone, cele sub 2 și 3 aparțin familiei slave, l. română e o limbă neolatina; dar totuși limbile bulgare, albaneze și române au în multe privințe așa mari asemănări, încât pot fi considerate de o grupă deosebită. Dar relațiunile lor sînt pînă acum abia menționate, nu însă studiate. Pentru fiecare filolog, care se ocupă cu limba rom., e de trebuință cunoștința tuturor limbilor balc., dar mai cu samă a limbii bulg. și a celei albaneze. [G. W.]

Bălcauț, comună și parochie (împreună cu micile com. Botoșanița și Gropana sau Rudesci), cu câte o moșie mănăstirească și boierească, în căpitân. și jud. Siretului în Bucovina; au împreună 2248 loc. (2051 ort., 163 apus. și 34 mos.) cu o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Bălcesci, numirea mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) *B.*, sat în j. Argeș,

pl. Oltu, leagănul familiei Bălcescilor, 278 loc. 2) *B.*, com. rur. în j. Vâlcea, pl. Oltețu de jos, 1079 loc., cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor, industria și comerțul. 3) *B.*, cătun al com. rur. Cărligei, j. Gorj, situat pe malul drept al Gilortului; are o suprafață de 840 ha. și 300 loc. Aci se află o biserică de zid, întemeiată de jupân Ilie Știrbei, consilier împărătesc în timpul anexării Olteniei la Austria și de jupăneasa sa Despa din Bengesci la 7240 (1732). Spre nord de biserică se ved ruinele caselor cons. Ilie Știrbei. Inscricția de pe biserică spune oă la 1732 casele au fost făcute din nou.

Bălcescu, Nicolae, istoricul-poet al lui Mihailu Viteazul, unul din întemeietorii limboi literare române; n. 29 Iunie 1819 în București, și remas orfan de tatăl său, pitarul Barbu B., crescut sub îngrijirea mamei sale Zinca, n. Potrescu. În 1821 familia sa căută refugiu dinaintea eteriștilor greci la Brașov. Incepînd dela 7 ani, B. primi întăiele cunoștințe în l. grec. și rom. dela un archimandrit grec, apoi urmă cursurile colegiului sf. Sanda, pe cari le termină cu distincțiune. Neputîndu-și continua studiile în străinătate din lipsa mijloacelor, rugă pe banățeanul E. Murgu să-i facă un curs de filosofie acasă; apoi la stăruința familiei sale de a-și alege o carieră, în vîrstă de 19 ani intră în miliție, ca fecior de boier în categoria cadeților. În iarna a. 1839—40, după propunerea sa, se deschise în București o școală pentru militarii de gradele inferioare, în care B. fu numit profesor de A. Ghica-Vodă. La examenul dela sfîrșitul anului asistă și domnitorul și remase pe deplin mulțămit de progresul făcut. Inșă, fiind-că consulul rus nu vedea cu ochi buni o asemenea instituțiune, în care tinerul B. propunea, între altele, cunoștințe de geografie și de istoria națională, școala se desființă și B. întrebuiță de aci înainte tot timpul liber pentru studiile sale de predilecțiune. Dar prin temperamentul și caracterul său generos și entusiast și prin împrejurările de atunci ale țerii, B. era ursit a fi nu numai un om de litere, ci și un mare om de acțiune. Partidul național, în fruntea căruia se afla atunci I. Cămpinoanu, și care întemeiasse *Societatea filarmonică* pentru cultivarea literaturii și înființarea teatrului național, desvoltă și o însemnată activitate politică. La 1838 acest partid făcuse în ascuns un proiect de constituțiune, care cuprindea: egalitatea înaintea legii, adecă ștergerea privilegiilor, unirea cu Moldova, principe străin, împroprietărirea țăranilor ș. a. Colonelul I. Cămpinoanu, luînd cu sine acte autentice, plecă la Constantinople și pe la cabinetele Europei, ca să lucreze pentru înlăturarea protectoratului rusesc și pentru detronarea lui A. Ghica, descris ca unealtă a Țarului. La reîntorcerea în țeară, Cămpinoanu fu arestat din ordinul Rusiei și trimis la Plumbuita. Aceasta motivă formarea unei conjurațiuni, avînd în frunte pe B. și Mitică Filipescu; și în 1840 fără să cugete, că în împrejurările de atunci, fără pregătire, fără mijloacele și organizarea necesară, o revoluțiune era cu neputință, întemeindu-se numai pe o revoluție posibilă în Turcia, ei publicară o proclamațiune cu programul constituțiunii proiectate de partidul național. Conspiratorii fură îndată descoperiți și dați în judecată unei comisiunii ad-hoc, care-i osîndi la

ocnă pe viață. Dar osânda lui B. și Filipescu fu schimbată în închisoare pe timp determinat. Filipescu a fost închis la mănăstirea Snagov, unde 2 ani fu ținut cu picioarele în apă, din care cauză a și murit. B. a fost închis la mănăstirea Mărgineni, apoi mutat în arest la București, unde nu i-se da decât pâine, un pat fără alt așternut, decât mantaua soldățească, și nu-i era iertat a comunica cu nime, nici a ceti altceva decât un ceaslov. B. stete închis 2 ani, până la venirea pe tron a lui G. Bibescu, care-l amnestiă. Atunci reluă studiul istoriei naționale și întreprinse o călătorie pe la mănăstirile din Carpați, ca să culeagă documente, inscripțiuni și tradițiuni și »să caute sub ruine urmele măririi strămoșesci«. El cetise la 20 de ani tot ce a putut afla relativ la istoria Românilor. Studiase cu deamăruntul colecțiunea de chirosoave și alte documente a căpitanului Cornescu Olteniceanu, pe mulți din autorii clasici, și numeroase scrieri strategice. »Avea credință, dice I. Ghica în Sorisori, că România nu se va pute rădica decât prin arme; și că Românii trebuie cu ori ce preț să se arate pe un câmp de bătaie, să dea dovezi de vitejie, să se afirine ca națiune; idee pe care o vedem dominând deardând în toate scrierile sale«. La 1844 cetesce într'un cere de amici întâia sa scriere: »Armata română și arta militară la Români dela întemeierea principatului Valachiei«, pe care amicul său I. Ghica i-o luă și o publică în »Foaia științifică și literară« din Iași în 1844, și apoi în edițiune separată. Tot în acea foaie publică B. »Comentarii asupra bătăliei din câmpul Rigăi sau Cosovo«, în care dovedesce, că Românii n'au fost trădători în acea luptă. În 1845 începe a publica în București împreună cu A. Tr. Laurian »Magazinul istoric pentru Dacia«, care se continuă până în 1847. Aci se tipăriră întâia oară cronicile Munteniei și o mulțime de alte documente și studii. În special B. publică aici: În tomul I.: Cuvânt preliminar despre isvoarele istoriei Românilor; Românii și Fanarioții; I. Tăutul, mare logofet al Moldovei; logofetul Miron Costin, istoricul Moldovei; Spătarul Ioan Cantacuzino; Postelnicul Constantin Cantacuzino. În tomul II.: Puterea armată și arta militară la Moldoveni în timpul măririi lor; Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele române în deosebite timpuri. În tomul IV: Campania Românilor în contra Turcilor dela 1595, care făcù pe urmă parte din cartea a doua a istoriei lui Mihaiu-Viteazul, scrisă la Paris în Martie și Aprilie 1851; Buletin despre portretele principilor Țerii-Românesci și ai Moldovei, ce se află în cabinetul de stampe dela biblioteca regală din Paris. »Studiile sale, observă Gr. Tocilescu, deși forfecate de censor, loviau adânc despotismul țilei, protectoratul rus, clasa aristocrată; dar aruncară semința în ogorul național și pregăteau spiritele pentru revoluțiune!...« Pe când domnii și bcierii așteptau scăpare dela pravoslavnică Rusie și se umiliau înainte-i, B. avea curagiul de a scrie: »Nici odată o nație nu se poate mântui decât prin sine însăși«. În studiul »Despre starea socială a muncitorilor plugari«, B. lămuresce originea proprietăților mari și a clăcii (iobăgiei), și arată, cum țeranul român, robii boierilor, deodată cu dreptul de proprietar

al pământului și-a pierdut și eroismul și iubirea de țeară. Inspăimântat de cutezanța, cu care scria B., guvernul luase măsuri pentru arestarea lui. Inșă ajutat de amicii săi, el părăsi țeara în 24 de oare și plecă la Paris, unde mai bine de 2 ani adună de prin arhive și bibliotecă material pentru »Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul«, care își propusese a o scrie. Dar și în străinătate activitatea sa nu se mărgini numai la ocupațiunea literară. Prin iubirea de țeară, de care era înflăcărată inima sa, ca prin o putere magnetică adună în jurul său pe finieri munteni și moldoveni din Paris și înființă *Societatea studenților români*, în care se cimentau legăturile de frăție și se nutria idea cea mare a unirii. Tot atunci se înființă și în București *Societatea literară* cu același scop: luminarea poporului prin crearea de mijloace pentru ajutorul studenților lipsiți din străinătate și pentru tipărirea de cărți. Âncă la 1843 B. împreună cu I. Ghica și Chr. Tell, luară inițiativa pentru înființarea unei societăți politice, secrete, cu deviza: dreptate și frăție; și această societate a organizat la timpul său revoluțiunea din Muntenia, în 1848. În primăvara acestui an, când flacăra revoluțiunii isbucni mai în toată Europa, B. alergă în patria sa și, împreună cu Bolintineanu, reîntors și el atunci din Paris, cu Gr. Alexandrescu, Boliac, Teulescu și Zane, scoaseră diarul »Poporul suveran«. Aci B. expunea cu multă însuflețire și competență ideile de reformă, pozițiunea și drepturile țerii după tratate și îndemna pe compatrioții săi să-și apere naționalitatea și drepturile, de va fi nevoie, chiar cu vârsarea sângelui. În Sept. 1848, după căderea revoluțiunii, B. împreună cu alți capi ai acelei mișcări fură arestați și trimiși la Rusciuc, și de acolo porniți pe Dunăre cătră Orșova în nise vase strimte; numite ghimii, pe un așternut de ghiulele cu rogojini pe deasupra, în care nici în genunchi nu puteau sta. În aceste ciudate unelte de tortură călătoriră 3 septemâni, arși de soare sau muiați până la pielea de ploaie, nutriți numai cu pâne neagră uscată. La Semlin fură eliberați. B. trecù în Transilvania, primind dela compatrioții săi însărcinarea să împace pe Români cu Ungurii, ca împreună să lupte în contra despotismului, pentru realizarea idealului național. Vêdù pe Kossuth și alți fruntași ai Ungurilor, dar, după lungi tratări zădarnice, B. remase desilusionat, căci Ungurii nu voiau să recunoască existența Românilor ca națiune. Cu atât mai mult însă îi crescù speranța și entuziasmul său pentru viitorul Românilor, când cunoscut pe Iancu și pe vitejii apărători ai munților Ardealului. În peripețiile sale prin Transilvania, B. fusese prins de nise sentinele ale armatei rusesci, care intrase în Transilvania, și numai înșelându-i cu tutun și rachiu putù scăpa. Rătăcind apoi prin munți, toamna, căci era urmărit acum de imperialii austriaci, se îmbolnăvi de junghiu și de friguri și stete ascuns 3 septemâni în bordeiul unui pădurar la Câmpeni. După ce s'a întrămat puțin, fiind-că îi era imposibil de a căpeta un pasaport, se îmbracă țerănesce, se spoi pe față, cumpără 4 cară de donițe și, însoțit de 3 amici și 3 Moți adevărați, plecară din Câmpeni sub nume fals, folosindu-se de dreptul Moților de a face acest negoț ambulant fără pasapoarte.

Astfel străbătù toată Ungaria și Austria până la Viena. Aci fù supus unui interogator, însă scâpă și la 17 Oct. fù în Paris. Agitațiunea sa pentru cauza națională nu încetă un minut până la lovirea de stat dela 2 Dec. 1851 în Franca. Sosit în Paris, căută să organizeze pe Români emigrați, cari prin venirea lui simfiră un nou îndemn de activitate. Merge la Londra, ca înaintea ministrului Palmerston să pledeze cauza română și întemeierea unei confederațiuni balcanice; întră în legătură cu Mazzini; publică în 1850, în »Journal des economistes»: Question économique des Principautés danubiennes, în care arată starea țerilor române și trebuințele lor; la 3/15 Maiu 1851, când studenții din Paris serbătoresc aniversarea revoluțiunii ardelenice, ține frumosul și mișcătorul discurs despre »Mișcarea Românilor din Ardeal». Tot atunci publică B., în fascicula »România viitoare», »Cântarea României», poemă epică de un lirism sublim, pe care el dicea a o fi aflat la o mănăstire, nu spune la care, însă în această poemă se ved ideile și stîlul din celelalte scrieri ale lui B. Dela 1851, încetând agitațiunea politică, B. începù a scrie »Istoria Românilor sub Mihaiu-Viteazul», opera sa principală, pentru care de mult avea materialul adunat. Dar tot atunci se declară și boala sa irremediabilă, ftisia pulmonară, contractată prin multele strapate și suferințe fizice și morale, boală crudă, care în 2 ani îi stinse viața și pe care, cum spune însuși, se silea a o întrece în iuteală prin o activitate neîntreruptă. Adeseori se scula noaptea și scria sau dicta surorii sale, care multă vreme a fost nelipsită de lângă el în timpul boalei. Vara anului 1851 o petrecù la Ville d'Avray, un sat lângă Paris. La 16 Oct. trecù în insulele Hyères, în sudul Franței, în o climă mai dulce, unde remase toată iarna. În 1852 trăi în Palermo, în Sicilia, mereu ocupat cu scrierea sa, până în cele din urmă zile, fără să o poată termina. Intreagă opera e împărțită în 6 cărți; din acestea cartea a V. e scrisă numai până la c. XXXIII, care coincide cu numărul anilor de 33 ai etății sale; cartea a VI. nici n'o începuse. Simțind că i-se apropie sfârșitul, voi să se întoarcă în țeară, veni până la Galați, însă refuzându-i-se intrarea, plecă iar prin Constantinopole la Palermo, unde după 6 săptămâni, în 16 Nov., muri înstrăinat, fără să aibă de nime lângă sine. Prin testament constată datorile, ce doria a se plăti otelherului său, și încredință hârtile sale consulului turcesc ca să le dea amicului său Ghica, care atunci era în Turcia. Neputându-i-se cumpăra un loc în cimiter, de vreme ce nu s'au aflat la el decât 30 lei, fù înmormântat în groapa comună, așa că la 1860, când N. Ionescu fù trimis de guvernul lui Cuza ca să-i aducă osemintele, nu i s'au mai putut afla. Idealul lui B. era neatîrnarea și unirea tuturor Românilor într'un singur stat, întemeiat pe principiile dreptății și libertății. Mijloacele pentru realizarea acestui ideal le vedea el în luminarea poporului, în ameliorarea sorții lui și în oreșterea puterii armate; pentru-că după idea, care predomina în toate lucrările sale, nici odată o nație nu se poate ridica decât prin sine însăși. În »Question économique» studiază ca un adevărat economist chestiunile și mijloacele orga-

nisării sociale: împrumutarea țeranilor, înființarea instituțiilor de credit și în special creditul fonciar, trebuința unui ministeriu de agricultură, fundarea de societăți agricole și de ferme model, chestiunea mănăstirilor închinată ș. a. Cele mai multe din ideile și dorințele lui B. sânt astăzi fapte împlinite; unele așteaptă încă realizarea lor. Ca istoric, critica îi găsește astăzi unele neajunsuri, explicațiile de altfel prin starea de atunci a științei noastre istorice și prin spiritul acelei epoce de reînviere națională, când și literatura servia ca armă de luptă. Însă ca scriitor, operele lui B., adevărată oglindă a marului său suflet, vor rămâne totdeauna ca modele de limbă și frumșetă literară, și ca isvor de idei și simțeminte nobile, de abnegațiune, devotament și de cea mai sfântă iubire de patrie. Despre B. au scris mai desvoltat: I. Ghica în »Serisori» și »Amintiri din pribegie după 1848»; V. Alexandri în »Prosa»; Gr. Tocilescu în »Nic. B. viața, timpul și operele sale», în »Columna lui Traian» din Febr. 1876, și în broșură separată; N. Iorga în »Schițe de literatură română», vol. I.; și A. Odobescu »Nic. B. și scrierile sale», precuvântare la »Istoria Românilor sub Mihaiu-Viteazul», reprodușă și în scrieri literare și istorice, vol. III.

[M. Strajan.]

Balch, (engl. Balkh), oraș în Turkestan; dela 1850 se ține de Afghanistan, lângă riul B.; în vechime s'a numit *Bactra*; 15,000 loc., țesătorii de mătăsă.

Balchaș, lac în partea estică a stepelor Kirgizilor, 20,616 km², 238 m. preste suprafața mării; afluent principal: riul *Ili*.

Balcoic, oraș în Bulgaria, lângă Marea Neagră, cu port, 30 km. dela Varna, 4272 loc.; export de cereale și poame frumoase; economie do vite, mai ales oi și capre.

Bâlcu, țîrg care se ține la dată fixă; în Moldova *iarमारoc*. Altădată B. se țineau mai cu samă în zile de serbători religioase și aveau caracter îndoit: bisericesc și comercial. Din pricina greutăților de comunicație era necesar ca țeranii, în zilele de serbători, să poată găsi adunate în unele locuri hotărâte toate trebuințioasele vieții. În *Franca* cel mai renumit B. din vechime era cel din St. Denis, înființat în a. 629. Acest B., la care veniau negustorii din lumea întreagă, chiar din Siria și Persia, nu încetă decât în 1789. Un alt B., foarte cunoscut sub numele de Landit, și multe altele adunau în Franca reprezentanții lumii comerciale din toată Europa. Astăzi B. cele mai renumite sânt cele cu turtă dulce, cari se țin la Paris, la Paști, și cele din Vincennes și Neuilly. În *Engltera*, B. dela St. Barthelemy, la Londra, a fost foarte renumit. Astăzi țîrgurile din Engltera nu mai sânt decât țîrguri agricole, unde se vînd mai cu samă vite, precum cele dela Weyhill (Hampshire), Horn-Castle (Lincolnshire), Greenwich, Falkirk (Scoția). În *Olanda* B. se deosebesc prin veselia neșpusă, care domnesce în aceste solemnități, cu toate că veselia nu este în firea acestei națiuni. În *Italia*, la Sinigaglia, se vînd mai ales mătăsării. În *Spania* B. dela Sevilla, la Paști, adună toată nobleța spaniolă, care se așază în căsuțe făcute într'adins și pe pridvorul cărora se cântă și se joacă jocuri naționale. *Germania*

este țeara din Europa, care are B. cele mai însemnate. Numele de Kirchmessen (Kermesse) dovedește originea lor religioasă. Cele mai renumite se țin la Lipsca, unde se vând multe cărți, la Frankfurt l. Main, la Frankfurt l. Odera și la Brunswick. În *Rusia*, în toți anii la 1 Iulie se deschide celebrul B. dela Nijni-Novgorod. Prăvăliile, în acest târg, sunt aședate, după felul mărfurilor, în mahalale: mahalaua mătăsărilor, a ceaiului, a blănărilor, a ferăriei etc. Târgul dela Kiachta este întreprinsul, unde se schimbă mărfurile Rusiei și Chinei. La acest târg, care se află pe hotarul Siberiei și Rusiei, se aduc din Rusia blăni, vite, piei, postavuri, lână, din China ceaiu, mătasă. În *Turcia* B. cele mai mari sunt cele din Yenidje, Vardar, Seres. În Arabia, cel dela Mekka, în India, cel dela Hurdwar, unde se vând cai, cămile, fructe uscate, țesături, șaluri, sunt asemenea foarte renumite și au păstrat vechiul lor caracter de solemnități religioase. În țările locuite de *Români*, încă din timpurile cele mai depărtate, se țineau o mulțime de B. în zilele de sărbători mari. Pe la 1850 calendarele însemnează pentru Țeara-Românească preste o sută de B. importante. În Trans. se arată B. mari la Brașov și Cluj, din care unul mai mare de cai, 4 la Sibiu. În Ung. 3 la Arad, 4 la Vaț, 4 la Giula, 4 la Debrețin și 4 la Pesta. În Austria 3 B. însemnate aveau loc la Viena și țineau fiecare trei săptămâni. Astăzi în țările noastre, ca în toate țările, cu progresul industriei și comerțului și cu întinderea căilor de comunicație B. pierd din importanța lor și tind să dispară.

Balcon, (*ital.*) construcție neacoperită și eșită din linia zidului unei clădiri. Se compune din platformă, din sprijinul ei și dintr-o balustradă, ce o încungiuară. Platforma constă din lespezi de piatră sau bolți ancorate și pavate, sau din pardosele de scânduri, plăci de fier, plăci Monier etc., iar sprijinul din pietri eșite din zid, din grinzi de lemn cu contrafise sau din console de fier ascunse prin console de imitație din piatră, ștuc sau tablă de zinc. Balustradele pot fi pline sau întrerupte. Balcoane foarte lungi se mai numesc *galerii*. (V. ac.)

Baldachin, un acoperemânt ornamental, purtat de colonne sau fixat de un părete, deasupra unui tron, pat, amvon sau catedră, precum și un scut pătrat de mătasă, brocată sau de alte stoffe fine. Acest din urmă se purta înainte la procesiuni festive deasupra persoanelor prințiare, ași so mai obicnuiesc în Europa numai la procesiunile bisericii catolice. — În arhitectură B. e o învălitore mică purtată de colunne sau console, deasupra amvonului sau statuelor; e aplicat cu deosebire în stilul gotic.

Baldamus, *August Carol Eduard*, mare ornitolog germ., n. 1812; a studiat teologia în Berlin, la 1839 ajunse profesor la gimnasiul din Köthen. Sub influența lui Naumann devine ornitolog; mai apoi după stăruințele lui se înființează *societatea ornit. germ.*; dela 1842 întreprinde mai multe călătorii prin părțile meridionale ale Ungariei și Dunărei de jos, de unde reintorcându-se în companie cu Blasius, termină opul lui Naumann intitulat: »Naturgeschichte der Vögel Deutschlands», iar dela 1850—58 îl vedem în

fruntea revistei ornitologice: *Naumania*. 1892 apără opul: »Das Leben der europ. Kuckukes». [V. B.]

Băldana, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, pl. Bolintin, situată pe câmpie, se compune din 2 cătune: Fundata și B., ou 850 loc. rom., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea de vite; are și o mare moară de aburi. În comună este numai o biserică întreținută de enoriași, și o mânăstire întreținută de doctorul Polizu.

Baldi, *Lazar*, filantrop rom., n. 1822, † în Cluj (Trs.) la 8 Nov. 1892. Cea mai mare parte a averii sale a lăsat-o pentru scopuri filantropice. Așa a făcut o fundațiune pentru studenți, din care se împart anual 4 stipendii, apoi a mai testat sume însemnate societății »România Jună», fond. pentru teatru și Asociațiunii Trans. și altor instituțiuni bis. și școlare, iar școlaele de fete înființând în Cluj i-a lăsat casele sale.

Baldovinesci, com. rur. în Rom., j. Romanai, pl. Oltețu-Oltu de sus, formată din sat.: B., Gubandru, Tărbesci și Pietrosu, cu 1407 loc., cari se ocupă cu agricultura; are 3 biserici cu 2 preoți și o școală mixtă cu 1 învățator.

Baldrian, (botan.) v. Valeriana.

Baldwin, 1) *B., regele Ierusalimului*, fiul lui Eustach din Boulogne, cel mai tânăr frate al lui Gottfried de Bouillon. A luat parte în prima expedițiune cruciată. † 1118. Afară de acesta au mai fost încă alți patru regi în Ierusalim cu numele B., dar fără deosebită însemnătate. 2) *B. I., împărat latin în Bizanț*, fiul lui B. VIII., conte de Flandra. A luat parte în a patra expedițiune cruciată, și după oucerirea Bizanțului prin cruciați fii proclamat împărat. Dar în 14 Apr. 1205 fii învins lângă Adrianopol de Ioan, regele româno-bulgar, prins și dus în captivitate, de unde n'a mai soapat. *B. II.*, ultimul împărat latin în Bizanț, cel mai tânăr fiu al împăratului Petru II. și Iohanna de Hennegau. Proclamat împărat în 1237, a fost alungat de pe tron prin Michael Paleolog. † 1273. [T. F.]

Baldur, sau Baldr, în mit. nordică, identic cu Phol în mit. germană, unul din cei 12 Asi sau zei de frunte, fiul lui Odin cu Frygg. S'a înșurat cu Nanna și a avut prunci pe Forseti și Höder. B. a fost zeu de lumină și în Asgard a locuit în cetatea numită Bredibick. [Atm.]

Băle, numele franc. al orașului Basel.

Băleanu, 1) *B., Emanoil*, (vornic), fost comendant al reînființatei oștiri muntenești (1831), și deputat în adunarea țerii, alcătuit cu I. Câmpineanu, I. Ruset și Gr. Cantacuzin, partidul opozant guvernului lui Alex. Ghica, asupra căruia Rusia avea o pernicioasă influență prin consulul Rukman (1834—37). Ei căutau mai ales ca, folosindu-se de bunele dispozițiuni ale regulamentului organic, să-l reformeze în sens național. Când evenimentele se precipitară prin revoluția dela 1848, B. ia o cale de mijloc și moderată, intrând în partidul antirevoluționar. El făcui parte din căimăoămia, ce ai sei o instituiră în Bucuresci după fuga guvernului provisor (29 Iunie) la Tergoviște. Nu stătui mult, căci o nouă mișcare sub I. Brătianu a resturnat căimăoămia (30 Iunie). Pe B. îl mai găsim, dimpreună cu I. Manu și I. Filipescu, în căimăoămia munteană, instituită până la alegerea lui Cuza-Vodă. 2) *B. Grigore*, (ban), boier muntean, numit de autoritatea ru-

sească în comisia din Bucuresci pentru întocmirea regulamentului organic (1831), dimpreună cu vornicul Gh. Filipescu.

Baleare, grupă de insule în Marea Mediterană, lângă coastale estice ale Spaniei; B.-lor aparțin: Mallorca, Minorca și Cabrera cu suprafața de 4283 km². și 280,000 loc. B. dimpreună cu Pitthusele formează *prov. span. B.*, (odinioară regatul Mallorca), cu suprafața de 5014 km². și 312,593 loc. (1887). Capitala e *Palma*. B. aparțin Spaniei dela 1343. Locuitorii B.-lor în vechime erau renumiți prăstieri.

Băleasa, com. rur. în Rom., j. Romanați, pl. Oltefu-Oltu-de-sus, compusă din sat. B. și căt. Strâmba, cu 1112 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 2 biserici cu 2 preoți.

Balena, sau cbitul cel mare, (*B. mysticetus*), animal mamifer din ord. Cetaceelor sau Natantia. Lungimea 16—20 m., rar chiar de 24 m.; greu de preste 100,000 kgr. Capul este cam $\frac{1}{3}$ parte din lungimea totală. Acoperit cu piele cenușie-neagră, pe pânțele alb. În gură are, în loc de dinți, nise table, numite fanoane, lungi cam de 5—6 m. Ocbii mici, gura foarte mare, înghițitoarea foarte strimță. Lângă cap are două înnotătoare late. Coada este orisontală. Trăiește în părțile nordice a le Oceanului Atlantic și Pacific. Se hrănesc cu melci de mare, pesci, raci și alte animale de mare. Dela B. se folosesc unsoarea și oasele. Se vânează de prin secl. IX. O B. de 18 m. lung. și 70,000 kgr. greutate dă cam 30,000 kgr. unsoare și 1600 kgr. »os de pesce«. B. seamănă la înfățișare cu pescii, însă nu este pește.

Balena, substanță cornoasă, fibroasă și foarte elastică obținută din fanoanele balenei, cari sunt osoase, lungărețe, triunghiulare, ca ferestreul. Se întrebuințează numai cele mijlooi și mari. Mai preuite sunt dela B.-le nordice (*B. mysticetus*), pe când B. sudică (*B. australis*) și peșcele finic (*Balaenoptera borealis*) dau B. de calitate inferioară. După omorirea balenei, fanoanele se duc în fabrică, se curată de grăsimi și se creapă. Apoi se moaie în apă fiartă, se curată de nou, se ferestruesc la o lungime convenabilă, se creapă după trebuință și se rad până devin lucii. Răsurile servesc, ca peryl de cal, la umplerea saltelelor. B. se întrebuințează la umbrele, corsete, bastoane, haine de dame etc. Surogate sunt: *Wallosin* din trestie colorată negru și împregnată cu cauciu disolvat; *B. albă*, scheletul vâros al sepiei; în fine *lamele de oșel*, cari însă nu pot înlocui cu succes B. veritabilă.

Băleni, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, pl. Zimbru, formată din sat.: B. și Zăgancea, cu 1747 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 1 biserică cu 2 preoți și o școală mixtă.

Băleni-Români, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, pl. Ialomița; situată pe câmpie; are un mare lac, ce se compune din trei heleștae, din cari se scoate mult pește, raci și scoici. B. are 1625 loc. rom. Se produc cereale, oi și vite cornute. Ca industrie are o moară de apă, o fabrică de făină și o mare fabrică de spirt, care expoartă în străinătate. Are o biserică, o școală mixtă cu un învățator.

Baleniera, o barcă întrebuințată în marina de resboiu (v. Baroa). — **Balenier** se numește un vas construit în special pentru vênatul balenei.

Balerina, (*ital.*) dănuitoare.

Bălesci, 1) *B.*, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, pl. Marginea de jos, lângă balta Lacul-Negru; 1167 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; are 1 biserică cu 2 preoți și 1 școală mixtă; n'are nici un căt. alipit. Aici la balta Lacul-Negru s'a împăcăt Radu cel frumos, domnul Munteniei, cu Stefan cel Mare, domnul Moldovei pe la 1479. 2) *B.*, cătun în j. Gorj, făcând parte din com. B., pl. Oculu-Vulcan, cu o suprafață de 600 hect. și 917 loc., are mai multe biserici vechi de lemn, dintre cari una s'a făcut în timpul lui Șerban-Vodă Cantacuzin 1680. Are o școală rur. mixtă. B. exista în 1587.

Bălescu, munte în Rom., j. Buzeu, com. Goidesci, aproape de frontiera Transilvaniei.

Balet, (*ital.*) reprezentație de danț pe scenă, piesă teatrală cu musică, danț și pantomime. Mai de mult B. era parte esențială a operelor, introdusă în secl. XVIII. de Noverre și cultivată apoi de Gluck, Beethoven, Cherubini și alții. Ca piesă de sine stătătoare a fost adusă pe scenă mai întâiu de Tagliioni în Berlin; compozitori mai noii de B. sunt R. Hertel, Delibes etc.

Balfour, 1) *B. Artour James*, bărbat de stat englez, n. 25 Iulie 1848. A studiat la Eton și în Trinity College din Cambridge. A fost secretar particular al socrului său lordul Salisbury, pe când aceasta era ministru de externe la 1878—1880. La 1878 (Iulie) a însoțit pe lorții Beaconsfield și Salisbury la congresul din Berlin. De atunci și până la 1886 a ocupat diferite funcțiuni înalte în stat. În special a fost secretar-pentru Scoția dela 1886—1887; membru al cabinetului Salisbury dela 1886—1892 ca secretar-șef pentru Irlanda și ca ministru de finanțe. După căderea primului nminster Salisbury (1892) B. a devenit leaderul partidului conservator în casa de jos (House of commons), unde s'a distins prin opoziția crâncenă ce a făcut-o proiectului pentru autonomia Irlandei, prezentat de Gladstone. În actualul cabinet Salisbury B. ocupă portofoliul finanțelor.

2) *B. Francis Mantland*, zoolog, n. 1851 la Edinburg, studiă zoologia în Cambridge, † 1882 în o excursiune pe Montblanc. Intre alte lucrări de embriologie specială a tipărit 2 volume de embriologie comparată (1880—82), tradusă în franc. de H. A. Robin. Libr. I. B. Baillièere et fils, Paris, 1883, și în germ. de Vetter, Jena, 1880—82.

Ball, una dintre ins. Sunda, la capătul estic al insulei Iava, 5396 km², $\frac{1}{2}$ mil. loc.; 8 state mici, dela 1849 dependente de Olanda. Oraș principal *Boliling*.

Ball, în mit. indică un demon, inimicul Țelilor, (v. Vișnu, transfigurarea a 5-a).

Balga, excremente animale. V. Gunoire.

Bălgarul, (*Geotrupes stercorarius*), gândac din subord. Pentamera, ord. Coleopterelor, are antene formate din 11 părți (articulațiuni), corpul aproape oval, sus negru sau negru-albăstriu, jos albăstriu-violet strălucitor. Aripile deasupra au vergi punctate. Lungimea 15—24 mm. Un gândac foarte răspândit și comun prin materiile orga-

nice, ce putredesc și prin bălgare. Adesea îi adăm plini de nisce păduchi.

Bălii —, numire topografică; *Piscul Bălii*, pise în munții Făgărașului, în grupa munților Cârțișoarei; are formă piramidală. *Lacul Bălii*, cel mai mare lac din munții Făgărașului; se află așezat la poalele piscului B., la o înălțime de 2050 m. El consistă din două basenuri împreunate, cari se pot observa mai bine pe vreme de secetă; partea din sus sau sudică are o extensiune de 2—3 jugere, iar partea din jos sau nordică e mai mică. Imprejurimea lacului e selbatică și țărmurii sunt încunungiurați cu colți stâncoși și fărâmaturi de stânci. Despre acest lac, precum în genere despre toate lacurile din munți, poporul crede, că e fără fund, și că stă în legătură suterană cu marea, de unde li-se și derivă numele de: ochi de mare. Din lacul B. își are isvorul păreul sau *riulețul Bălii*, care formează unul dintre cele mai mari și mai interesante cataracte în Trans. Apa are o cădere de vr'o 80 m. și în lățime, mai cu samă primăvara, la 20 m., formând mai multe cascade printre stânci și bolovani. (Lit.: Excursiuni pe munții Terii Bârsei și Făgărașului etc. de I. Turcu, Brașov, 1896.) [Silv. Mold.]

Balimez, cuvânt vechiu românesc, întrebuițat în loc de *tun* pe timpul lui Mihaiu Viteazul. B. erau așezați pe tâlpeți de lemn grei și groși; transportul lor era foarte greu, și din această cauză în bălăii nu erau de mare folos.

Bălinesci, sat în Rom., j. Dorohoiu, cu o interesantă biserică, zidită la 1511 de marele logofet Ioan Tăutu pe moșia sa B. Tradiția poporană spune, că sub biserică ar fi o tainiță mare bolțită, ce ar conține multe odoare și a cărei intrare prin predanie era cunoscută în vechime numai unui bătrân, care a murit fără a mai spune cuiva secretul, că biserica fiind deteriorată de păgâni, s'a reparat în parte de către boierul jienicer Irimia Bahrinescu din Bucovina, proprietarul moșiei la 1763. Din inscripția de piatră de pe perețele din afară al bisericii abia se poate citi: 6 Dekem. 7007. (Cf. Melchisedec: Noțițe istorice și arheologice adunate dela 48 monastiri și biserici antice din Moldova, 1885, pag. 292—295.)

Balint, *Simeon*, prefect în 1848/9, fost paroch rom. gr.-cat. în Roșia montană și protopop al tractului Roșia, cunoscut sub numele popular »papa Balint«; n. 1810 în Copand; studiă la Blaj; după terminarea cursului teologic se căsătorii cu Carolina Galgoți, fca preotului din Roșia montană, și se așeză acolo ca capelan. După adunarea din 3/15 Maiu 1848 dela Blaj, B. explică poporului decursul și conclusele acelei adunări în mai multe cuvântări, în urma cărora la denunțarea magistratului din Abrud fu prins de către comisiunea, exmisă de guvern în scopul cercetării agitațiunilor și mișcărilor Românilor, și aruncat în temnița orașului Abrud împreună cu Iosif Moga, unde B. fu maltrat de către senatorul Koncz Lajos până la leșin; de temere ca prizonerii să nu fie eliberați de către popor cu puterea, aceștia la intervenirea magistratului fură transportați în temnița comitatului din Aiud, de unde B. scăpă în urma intervenirii unei deputațiuni trimise la propunerea lui Avram Iancu din a treia adunare

(16 Sept. 1848) dela Blaj la guvern, apoi fu dus în triumf la Blaj. Ca prefect B. împreună cu alții apăra cu mare succes poalele munților apuseni de către Trăscău și Turda în contra insurgenților, și contribuii mult la înfrângerea lui Hatvani și a lui Kemény Farkas. B. a fost un bărbat foarte activ și rezolut, un preot zelos și învățat. Pentru meritele câștigate întru apărarea tronului fu decorat cu ordinul »Francisc Iosif« (cavaler), cu crucea de aur cu coroană și cu ord. rus. »Sf. Ana« † 1869. (Cf. Rapoartele prefect. Axente, Balint și Iancu. Sibiu, 1884. W. Krafft.)

Balinț, (Balincez), com. în Banat, cott. Caraș-Severin, 926 loc. rom.; oficiu de pretură, postă și telegraf; mari ferestree. În jur mari păduri de stejari ale erariului, cari se taie cu scop de a folosi pământul pentru colonisări magh.

Balisa, (marină) un semnal permanent visibil dela o mare distanță (câteva mile), fixat pe un banc în apă, care permite vaselor a evita bancul în drumul lor. O combinație de 2 sau mai multe B. dau aliniamente, după cari un bastiment poate urma un drum sigur printre bancuri sau obstacole submarine, când intră într'o radă sau navigă o strimtoare. [Constant B.]

Balista, mașină de resboiu, întrebuițată în timpurile cele mai vechi, care arunca proiectile sau ghiulele (bombe) de plumb, fontă sau piatră, sau alte materiale grele asupra inamicului sau în interiorul unei cetăți asediate; în acest din urmă cas B. arunca și materii inflamabile pentru a produce incendii. Impulsiunea proiectilelor era provocată prin destinderea bruscă a coardei unui arc foarte mare. Romanii întrebuițau foarte mult B., cari constituiau artileria lor; B. purtate de mână se numiau *manuballistae*, iar cele purtate pe roți și trase de cai se numiau *carroballistae* și erau servite de 11 oameni.

Balistica, sciința care se ocupă cu studiul mișcării corpurilor aruncate în spațiu. Se împarte în: 1) *B. interioră*, care se ocupă cu mișcarea proiectilului înainte de ieșirea lui din țevă, studiind fenomenele, ce se produc în interiorul ei în timpul tragerii, adecă acțiunea pulberii asupra proiectilului și a țevei. 2) *B. exterioră*, care se ocupă cu studiul mișcării proiectilului după ieșirea lui din țevă, adecă când se mișcă în aer, influențat fiind de rezistența aerului și de gravitațiune.

Ballagi, *Maurițiu*, scriitor magh., n. 1815 din părinți israel., † 1891. A studiat teologia în Tübingen, unde a trecut la conf. reformată. 1848 a luat parte activă în resboiul civil, iar dela 1851 a fost prof. de teol. în Kecskemét și apoi în Budapesta. A publicat numeroase scrieri his. și filologice și a editat un mare dicționar maghiar-german.

Ballanche, *Pierre Simon*, filosof mistic franc., n. 1776 în Lyon, † 1847. Fu la început tipograf în orașul său natal, unde publică primele sale încercări, dintre cari: »Du sentiment dans ses rapports avec la religion«, carte pătunsă de sentimentul religios. Invitat de ilustra sa amică, M-me de Récamier, el se stabili la Paris, unde meritul său personal îi câștigă primul loc în saloanele literare. Dintre scrierile lui B. sînt de numit: *Antigone*; *Essais sur les institutions sociales*; *Le Vieillard et le jeune homme*; *l'Homme*

sans nom; Essais de palingénésie sociale; Orphée; La Ville des expiation; La Vision d'Hébal. Aceste cărți se adresează mai ales cugetătorilor, stilul lor e strălucit și poetic, însă ideea e adesea întunecată de un misticism simbolic. 1842 fû ales membru al acad. franc. în locul lui Al. Duval.

Ballarat, oraș în colonia australiană Victoria, în districtul de aur, 24,199 loc. (1891).

Ballauff, Ludovic, filosof, n. 1817; rector al școlilor din Varel în Oldenburg. B. este unul dintre cei mai de frunte cultivatori ai filosofiei și pedagogiei herbartiane. A scris pe terenul pedagogic articlii în »Jahrbuch des Vereins für wiss. Paedagogik»; apoi »Elemente der Psychologie». Cf. Rein, Encyklop. der Paedag. III. B. [Pl.]

Balleny, insulele —, 5 insule în Oceanul Antarctic, până la 3900 m. înalte; descoperite la 1839.

Ballhorn, Ioan, tipograf în Lübeck (1531—97), vestit prin tipărirea în ediție »îndreptată» a unui Abecedar — după alții a unei scrieri de drept municipal —, care însă a fost o ediție eronată. Do aci a *ballhornisa* însemnează a strica o scriere prin preținse »îndreptări».

Ballismus, (med.) v. Chorea S. Viti.

Ballmann, Joh. Michael, scriitor sas, n. 1765 în Mediaș. A studiat teologia în Tübingen, intrând apoi în serviciul școlii confesionale săsesci; pierdându-și auzul B. s'a dedicat studiului istoriei patriotice. A lăsat mai multe opere în manuscris, cari se păstrează în biblioteca gimn. ev. din Mediaș; s'au tipărit: »Statistische Landeskunde Siebenbürgens» și »Staatsverfassung Siebenbürgens». † 1814.

Ballot, 1) unitate de măsură în comerțul de sticlărie. 1 B. = 25 pachete = 150 table de sticlă incoloră, sau 12¹/₂, pach. = 39 table de sticlă colorată; 2) bilă de votare, de unde *ballotage*, votare cu bile. V. Balotagi.

Ballota L., (botan.) gen din fam. Labiatelor, trib. Stachydeae, cuprinde plante erbacee perene sau subfrutescente, hirsute, cu frunze rugoase, tomentoase. Flori purpuri, dispuse în verticile multiflore sau mai rar pauciflore. B. cuprinde vr'o 25 specii, dintre cari cele mai multe cresc în regiunea mediteraneană, una este foarte răspândită în Europa și Asia occidentală, iar una crește exclusiv în Africa australă. Prin părțile noastre cresc *B. nigra* L., numită popular Cătușă, prin tufșuri, pe lângă locuințe și garduri. Toate părțile acestei plante exhală un miros fetid neplăcut. Frunzele și vîrfurile florifere sînt tonice, antispasmodice, emenagoge și chiar vermifuge. [Z. C. P.]

Balmaceda, Iosé Manuel, president în Chile, n. 1840; a studiat dreptul, la 1876 deveni deputat liberal și sub presidentul Santa Maria ministru de interne (1882). La 1886 fû ales president al republicii, dar ajungînd în 1890 în conflict constituțional cu congresul se refugiă — după căderea capitalei Santiago — în palatul ambasadei argentine, unde se sinucise în 19 Sept. 1891.

Bălmătrucă, un fel de mâncare, ce se prepară prin fierbere din caș, unt și făină. Se obișnuiesc în Bănat și Hațeg. (Et. M. Rom.)

Balme, Col de —, pas în Alpi între Martigny (Vallis) și Chamonix (Savoia), 2204 m. înalt.

Balmoș, mâncare românească; se pregătește din smântână ori jintuală (zărul scurs pe urmă dis caș) și din făină de cuceruz. B. bun se pregătește mai ales în Munții-Apuseni, unde se dă numai la oaspo bine văcut.

Balmung, spada lui Sigfrid, v. Nibelungi.

Balneografia, Balneologia, Balneotechnica, Balneoterapia, descrierea, studiul, arangiamental stabilimentelor balneare și întrebuintarea băilor în casuri de boale. Sub numirea de *Balneografie* înțelegem descrierea băilor sub raportul geografic, fizic și al tuturor bogățiilor naturale, cu cari sînt înzestrate. *Balneologia* face parte din medicină și formează o disciplină specială a studiilor, ce se propun la facultatea de medicină în toate țările mai înaintate, cu deosebire acolo, unde băile, formînd o bogăție a țării, sînt exploatate în folosul omenirii suferinde. *Balneotechnica* se ocupă cu întocmirile interne ale umi stabiliment de baie. Tot ce a inventat mecanica, chimia și industria întru a înlesni confortul și exploatarea puterilor naturii, ce se cuprind în apele vindecătoare, sînt puse în serviciul băilor spre folosul bolnavilor. *Balneoterapia* este teoria, astăzi pusă într'un sistem, după care ori ce isvor mineral sau apa simplă însăși are indicațiunea sa anumită pentru boalele, la cari se potrivește. Băile și izvoarele minerale în toate timpurile și la toate popoarele accesibile pentru cultură erau apreciate și îngrijite. N'a fost o singură epocă, în care să nu găsim urme de întrebuintarea băilor. În evul nou, grație desvoltării chimiei, cu ajutorul căreia s'au putut face analize minuțioase ale izvoarelor, balneografia și balneologia a ajuns a fi o știință sistematică, întemeiată pe fizică, chimie, tehnică, igienă și medicină. Ape de toate categoriile, câte isvorec din pământ, sînt supuse analizei și clasificate după ingredientele lor. Această clasificare științifică servește de îndreptar medicilor la recomandarea băilor în anumite casuri de boala. Balneologia și balneoterapia, țînd pas cu medicina și profitînd de toate resursele, ce întinde natura spre fericirea trupezască a omenirii, a luat din ce în ce o extensiune mai mare. Astăzi curele, ce se fac la cutare loc special, nu se mărginesc numai la apă, ci și la alte elemente, substanțe și proceduri, cari puse în contact intern sau extern cu organismul omului pot fi profitabile sănătății. Afară de apă, ca element al băilor, se întrebuintează aerul la *cura climatică*, razele soarelui la *cura solară*, năsipul, nămolul etc. Iar ca cure interne: *inhalația* unor aburi gazoși și apătoși, *laptele* ca beutură sistematică, *strugurii* în timpul coacerii și o mulțime de proceduri externe, cari tind a deștepta simțurile slăbite, amorțite și a produce o activitate normală în organele bolnave. Știința a ajuns astăzi de a pute pronunța aproape apodictica maximă, că o afecțiune cronică nu se poate radical vindeca fără ajutorul băilor. Aci are să fie bine înțeles, că efectul băilor nu stă numai în apa minerală sau simplă, ci în toate resursele cari sînt concentrate la stabiliment, pentru a se face cineva sănătos: clima, curățenia, distracția, regulile dietetice și alte înrîurinte salutare asupra celui bolnav. Țările locuite de Români sînt bogate în izvoare minerale și locuri destinate de natură pentru salubritatea pu-

blică. România, cu excepțiunea termelor, are în abundență izvoare de toate soiurile, dintre cari multe sînt în folosință și se bucură de bună reputație. Unele sînt chiar unice în felul lor în Europa. Transilvania, Banatul, Crișana, Bucovina asemenea sînt bogate în izvoare și locuri muntoase potrivite pentru cure climatice. (V. art. Baia și Apa minerală.) Lit.: Cf. scrierile înșirate în art. Apa minerală, iar pentru istoria băilor: »Transilvania«, 1897. [Dr. Vuia.]

Balneum, numele scaldelor romane, de cari se aflau în număr considerabil în toate orașele, dar cu deosebire în Roma; aici erau 952 băi pe timpul împăratului Constantin. B. se zideau atât pe bani publici cât și de către privați; în cazul din urmă proprietarul își lua taxele cuvenite. B. consta din: *tepidarium*, care se încălzea moderat și servia așa zicînd ca introducere; *caldarium*, cu o temperatură foarte urcată, un basin cu apă fierbinte și altul cu apă rece; și *frigidarium*, cu o temperatură recoroitoare, aici se putea recori corpul cu apă rece și se ungea cu oleiu. Unele băi mai aveau și un *apodyterium*, unde se îmbrăcau și desbrăcau persoanele; în lipsa acestuia servia spre scopul amintit tepidarium-ul. În Aquincum s'au despropat remășițele a 9 astfel de băi.

Balogh, Josif, călugăr, n. în Ernot (Radnoth) la începutul secl. XVIII. Intrînd în societ. Iesuiților a petrecut mult timp în Ung. sup. și mai pe urmă în Baia mare ca superior al Iesuiților de acolo. În 1741 fû numit teolog lângă eppul unit Klein din Blaj. În această funcțiune petrecu 5 ani și apoi fû numit de superior al Iesuiților din Oșorhei, unde ț 1756. Ep. Klein, crezînd că B. i-a cauzat căderea, cu decretul său din 12 Nov. 1746 scris în Roma, a dat ordin vicarului Aron, ca pe teologul B. să-l excomunic. Ordinul acesta însă n'a fost executat. [Dr. A. Bunea.]

Balomireasa, munte în grupa de munți a Gîlăului (Trans.); din acest munte își are izvorul Someșul rece.

Balon, sau *aerostat*, aparat ce se ridică în aer; se bazează pe principiul, că un corp, care e mai ușor decît aerul deslucuit, se ridică în sus. Părțile esențiale ale B.-lui sînt: *învêlitoarea*, din mătăasă deasă și unsă cu lac; unul sau mai multe *ventile* pentru regularea gazului din învêlitoare; *rețeaua* se pune deasupra învêlitoarei, de ea atîrnă *panerul*, în care ocupă loc personalul. B.-lui se mai adaugă un *cortel*, care se deschide, când coborîrea e prea repede și periculoasă; prin desfacerea lui se mărește suprafața și în consecință rezistența aerului și coborîrea se moderează. În vîltoarea se poate umple cu aer cald, mai usitate sînt hidrogenul și gazul de luminat. Ca primii constructori ai B.-lui se amintesc Francisco Lana (1670), Bartholomeo Lourenço de Gusman (1709), frații Montgolfier (1783), cărora le-a urmat profesorul Charles și alții. În timpul din urmă s'a căutat a perfecționa B.-ul, în special a-l face dirigiabil, spre care scop au recurs și la ajutorul vaporului; dar pînă aji fără succes vedit. Ceva folos practic a adus pînă acum B.-ul numai meteorologiei și în resboiu, întrebuintîndu-se la serviciul de recunoaștere, îndeosebi în resboiul american și cel franco-german. Armatele puterilor mari își au detașamentul lor de baloane.

Enciclopedia română. Vol. I.

Baloraidita, mineral, variațiune hidratată de labrador.

Baloș, fost schit de călugărițe în Rom., j. Boțoșani, pl. Coșula, com. Redeni, aji în ruină.

Băloșescul, Isata, episcop al Bucovinei (1823 pînă 1834), n. în satul Putna, ținutul Rădăușului, unde tatăl său era preot. Din copilărie destinat pentru călugărie, el a primit crescerea și învîțătura sa în școala clericală din mănăstirea Putnei. Dela 1789—1792 B. era protodiacon și cancelist la consistoriul ep. din Cernăuț, iar în 1793 fû ales egumen al mănăstirii Dragomirnei și mai apoi al mănăstirii Putnei, unde a primit și hirotesia de archimandrit. 1808 fû numit archimandrit diecesan, iar 1823 epp. al Bucovinei. Ca epp. a lucrat cu mult zel pentru cultura clerului, trimițînd mai mulți tineri talentați la Viena ca să-și îndeplinească acolo studiile teologice. Stăruinței lui are să-i mulțamească diecesa Bucovinei, că în 1827 s'a deschis în Cernăuț atît institutul teologic, ca școala mai înaltă pentru instrucțiunea candidaților de preoție, cât și seminarul clerical. † 1834 în Cernăuț și înmormîntat în mîn. Putnei.

[Dr. T. Tarnavski].

Balotagiu, votare secretă cu bile, se usitează de regulă când votul consistă numai dintr'un da sau n u, întrebuintîndu-se bile albe pentru da și negre pentru nu; se obicinesce în unele parlamente, mai ales în reuniuni sociale la primirea membrilor; ostracismul la Grecii antici încă a fost o formă de B., s. e. când a fost exilat Aristide. B. se numesce și alegerea restrînsă între 2 candidați, cari au întrunit numai majoritate relativă. Când candidatul, care se presintă a fi ales într'o funcție sau la o demnitate oarecare, nu întrunesc majoritatea absolută, adecă jumătate plus unul din voturile celor cari au dreptul să ia parte la vot, atunci se face o a doua votare și acela dintre candidați, care a întrunit mai multe voturi (majoritate relativă), se consideră și se proclamă ales de birou, care a condus operațiunea electorală. În cas de paritate de voturi cel mai în vîrstă se consideră ales.

Balș, veche familie boierescă moldoveană; ca boierime districtuală (»curteni de țeară») Bălșescii ne întimpină deja sub Stefan cel Mare, care la 1490 întărește unuia din ei satul Drăgușanii; după tradițiune, care circula în secl. XVII., ei ajunseseră la boierie mare pe la 1564. Genealogia regulată a Bălșescilor nu se începe decît dela 1598, când trăia marele vornic Cristea B., din ai căruia doi fii, Lupul și George, s'au tras cele două ramure cunoscute lui Cantemir: »Bălșestii, duplicates«. Din prima ramură era vornicul Ionașco B., pe a cărui față o ținea unul din fiii lui Brâncovean Vodă. După genealogia autentică, toți Bălșescii de astăzi se trag din ramura a doua și anume din însoțirea lui Vasile B. cu Maria, fata păharnicului Stefan Hasdeu și nepoata lui Petriceicu Vodă. Neamul Bălșescilor este, negreșit, unul din cele mai vechi și mai istorice în Moldova. (Cf. Etym. M. Rom. III.)

Balș, 1) B., com. rur. în Rom., j. Romanai, pl. Oltețu-Oltu de sus, formată din sat.: B., Gorgănașu, Spineni și Măinesci, cu 2021 loc. aproape toți Români, cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și cu comerțul; are 3 biserică și 3 preoți; o școală primară de băieți

și alta de fete, ou 3 învătători. B. este un fir-gușor frumos, străbătut de linia ferată și șoseaua națională București-Verciorova; aici este reședința subprefecturii, a medicului plășei și a unei companii de dorobanți; gară, birour telegrafopostal și o fabrică de spirt și drojdii de bere. 2) B., deal însemnat în același j. între râul Tesluiu și Oltețu.

Balşa, principe de Zeta, întemeietorul dinastiei montenegrine Balșici (1360—1421). † pe la 1368, lăsând de urmași pe fiii săi: Strasmir, Georgiu și Balşa II. Acest din urmă a domnit mai mult; a perit la 1385 în o luptă cu Turcii. Pe tron îi urmă Georgiu II., »autocratul dreptcredincios al Zetei și al litoralului», care și-a apărât țeara vitejește contra Turcilor. După moartea lui Georgiu H. se sui pe tron B. III., care a căzut la 1421 în o luptă cu Venețianii. B. III. a fost ultimul principe montenegrin din fam. Balșici, căreia i-a urmat dinastia Cernoievici.

Balsam (*vegetal*), esențe sau oleo-reșine, amestecate cu acid benzoic, cinamic etc., produse de plante în glande sau canale secretorii; precum și numele multor plante aromatice. Mai însemnate:

B. de Canada se obține dela *Abies balsamea* L.; e galben deschis, bătând ceva în verde, clar și plăcut mirositor. Fiind și în stare uscată clar, se folosește la conservarea preparatelor microscopice. Conține un oleu eteric și două soiuri de reșină.

B. de Copaiud, suctul reșinos al mai multor specii de Copaiifere sud-americane; e un fluid gros, fluorescent, de culoare galbenă, cu miros aromatic și gust amar. Se folosește ca articol industrial și ca medicament la anumite boale sexuale.

Balsam de Meeea, suctul unui tufar din Arabia (*Balsamodendron gileadense*), de culoare galbenă roșietică, transparent, cu miros foarte plăcut și cu gust amar aromatic. Mai de mult era oficial, aji însă e numai cosmetic.

Balsam de Peru, numit și de sonsonate și San Salvador, dar exportat odinioară prin Peru, provine dela arborele *Myroxylon sonsonatense*; e de o consistență sirupoasă, de o culoare brună întunecată, cu miros plăcut de vanilie, și gust amăru, aspru și sgărietor. În scopul extragerii trunchii arborilor se bat după ploi (în Nov. și Dec.) cu nisce instrumente tămpite, în urma cărei proceduri B.-ul iasă la suprafață. Arborii pot fi folosiți mulți ani, dând fiecare anual 1.5—2.5 kgr. Arareori vine în comerț cu *balsamul alb* extras din fructe. Se întrebuințează în medicină mai cu samă extern pe răni, contra râiei și în tehnică ca parfum și adaus la ciocolată, blastre engleze etc.

Balsam de sulfur, soluțiune de sulfur în oleiu fierbinte de in, de culoare brună închisă, gros; se întrebuințează la aurirea porcelanului; o soluțiune a lui în oleiu de terpenin se întrebuințează și în medicină.

Balsam Tolu, suctul reșinos moale în stare proaspătă, dar care se întărește încetul cu încetul, dela *Myroxylon toluiferum* din munții Columbiei și u deosebire din provincia și orașul Tolu sau Honduras. Culoare galbenă sau roșie brună, miros a vanilie, gust dulce și aromatic,

se întrebuințează în medicină la blastre, dar mai des în parfumerie și ca substanță de afumat.

Balsamea, gen de plante, sinonim cu *Balsamodendron*. (V. ac.)

Balsamifer, plantă care produce balsam.

Balsamina Gaertn., gen de plante, sinonim cu *Impatiens* L. (V. ac.)

Balsamodendron Kth., (botan.) gen de plante lignoase, adese spinosente, din familia Burseraceelor, ce se află în Asia și Africa tropicală și subtropicală. *Smirna* e productul balsamic-reșinos dela specia *B. Myrrha* Nees., ce crește în țările limitrofe cu Marea Roșie. [A. Pr.]

Balsamon, canonist grec, n. în Constantinopol în secl. XII.; 1193 a fost numit patriarh al Antiochiei, dar nu a ocupat acel scaun nici odată. Este renumit pentru comentariile scrise la nomocanonul lui Foțiu, la canoanele Apostolilor ș. a., publicate în limba lat. de eppul anglican Beveridge la 1672. B. a mai lăsat și o colecțiune de ordinațiuni bisericesci, adunate din digeste, codice și novelele lui Iustinian. (Cf. Dr. I. Rațiu. Instituțiunile dreptului bisericesc.)

Balta, apă stătătoare, adunată într'un basin natural sau artificial, într'o depresiune sau excavațiune naturală sau artificială a solului. Sînt bălți de apă dulce, de apă sărată și bălți mixte în apropierea gurilor rîurilor, unde se amestecă apa de rîu cu apa de mare. Plantele și animalele, cari trăiesc în apă stătătoare, difer cu totul de cele pe cari le găsim în apele curgătoare; bălțile sînt vătămătoare din cauza unor microorganismе, cari viețuiesc în ele, și cari importate în corpul oameiilor și animalelor produc boale. Oameni cari locuiesc în vecinătatea bălților sufer obicinuît de Paludism, (Impaludare, Malaria), boală provocată de un protozoar (Etmatozoar), animalcul de făptură primitivă, constituit dintr'o singură celulă, care se introduce în sânge, în globulele sîngelui și le distruge, producînd astfel diferitele forme ale boalelor palustre. De aceea este necesar ca bălțile să se stirpească, să se desecе prin canalizare, și dacă nu se pot deseca, să se premenească regulat apa lor. (V. Apa stătătoare, Malaria.)

Balta, 1) B. com. rur. în Rom., j. Mehedinți, pl. Cerna; formează com. cu sat. Sfodea, avînd 865 loc., cari se ocupă cu agricultura și prășirea vitelor; 2) biserici cu 2 preoți și 1 școală cu 1 învățător. Pe teritorul com. se ved urmele unui drum vechiu, care duce spre Carpați; în locul numit Ponorălu se află ruinele unui templu; la miață-ți de com. B., în locul numit Nătămucia, a fost hanul lui Tudor Vladimirescu, care a stat mai mulți ani ca vîtaf de pl. în satul B. 2) B., insulă mare între Dunăre și brațul Borcea, j. Ialomița, preste care trece grandiosul pod Fetesci-Cernavoda și o altă insulă mare între Dunărea veche și Dunărea vapoarelor, aparținătoare j.-lui Brăila, numită și Lunca Dunării, cu mai multe canale, privaduri și iezero.

Balta-Albă, stațiune balneară în Rom., j. Rîmnicul-Sărat, unde se fac băi de apă de băltă, bogată în clorur de sodiu (sare de bucate).

Balta-Liman, *Convenția dela B. L.*, o învoială făcută, în cartierul cu acest nume al Constantinopolei, între Rusia și Turcia (1 Maiu,

1849), după stingerea revoluției muntene din 1848. Se prevedea: domniile principatelor vor fi numiți de Poartă pe câte 7 ani; adunările obștence vor fi desființate și înlocuite cu divanuri, orânduite de vodă dintre boierii fruntași; acestea se vor îndeletnici cu revisuirea legilor existente; schimbările propuse vor trebui încuviințate și de Ruși și de Turci; 25—30 mii Turci și Ruși vor ocupa principatele, mai apoi 10 mii și în sfârșit, după completa organizare și linisce, vor eși ou totul, gata de a reîntra la ori ce eventualitate; și în fine 2 comisari (turc și rus) vor supraveghia totul și vor propune măsurile pentru liniscea țărilor. În urma acestei convențiuni se numesc domni: Barbu Știrbeiu pentru Muntenia, în scaunul vacant prin abdicarea lui G. Bibescu și Grigore Ghica pentru Moldova, în scaunul demisionatului M. Sturdza.

Balta Mare, baltă în Rom., j. Botoșani, formată din debordarea apelor Siretului; suprafața 17 hect.; bogată în pește.

Balta-Verde, com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Ocolu la o depărtare de 5 km. de Craiova, formată din cât.: B.-V., Branștea, Popoveni și Mofleni, cu 1263 loc. În cât. Mofleni se află mănăstirea Bucovățu vechiu, reparată de stat în 1873, iar în cât. Branștea mănăstirea Jitia, întemeiată în 1572 de cătră Constantin Basarab; în jurul acestei mănăstiri se ved ruinele obștilor ce-i aparțineau. Loc. se ocupă cu agricultura și în parte și cu industria.

Băltag, armă în formă de bardă, pusă într'o coadă lungă de lemn ferecată; de B. se folosea pe destrimea moldoveană.

Băltărețe, (*Grallatores*), paseri caracterizate prin picioarele lungi, golașe și provide cu degete asemenea lungi, cari la basă, ori sunt împreunate cu membrana înnotătoare, ori sunt lobate; această organizație le permite a parcurge și bălțile mai adânde, pe unde își câștigă nutrețul, ce constă din broașce, pești, viermi și arareori din plante. Ciocul ori e drept și lungit, ori relativ scurt și curbat; grumazii lungi; corpul relativ mic, e comprimat de laturi; aripile adeseori sunt foarte lungi, coada scurtă. În sbor picioarele sunt îndreptate spre coadă. Sunt răspândite preste tot pământul, însă locuitorii regiunilor mai recoroase sunt migratori. Se divid: 1. Otididae (Dropii); 2. Ardeidae (Bătlanii); 3. Charadriidae (Fluturași); 4. Scolopacidae (Sitarii); 5. Rallidae (Găini de baltă). [V. B.]

Băltătesci, com. rur. în Rom., j. Neamțu, pl. Sus-Mijlocul, formată din cât.: B., Mitocul lui Balan, Valea-Arinii și Valea-Seacă, cu o populație de 2179 loc. Pe partea dreaptă a pârului Sărata, lângă satul B., se află stațiunea balneară cu același nume; izvoarele minerale din această localitate sunt cunoscute din timpuri vechi; cei dintâi, cari au început să le cerceteze, să le îngrijească și să le curețe, au fost principii Cantacuzeni (din familia Cnezilor) veniți din Rusia. Cea dintâi analiză a apelor acestora s'a făcut pe la 1839; a doua și mai completă la 1856; iar cea din urmă și mai amănunțită la 1878. Stațiunea balneară și climatică. B. este situată la 450 m. deasupra Mării Negre. Apa minerală dela B. este bogată în clorur de sodiu, sulfat de magneziu și de sodă, și conține cantități mici de brom și de oxid de fier. Prin evaporarea apei

se fabrică aci sarea purgativă de B. Stațiunea balneară posedă instalațiuni pentru băi de apă minerală, nămol mineral, dușe, inhalatiune de apă minerală pulverisată și pentru idroterapie și se folosește mai ales contra scrofulozei și reumatismului cronic. Lit.: Dr. D. Cantemir, Băile minerale dela Băltătesci, 1884; Dr. Al. Șaabner-Tuduri, Studiu asupra apelor minerale din jud. Neamțu, 1890; C. D. Gheorghiu, Dicț. geogr. al jud. Neamțu, 1895.

Băltătura, term. botan. pentru planta *Marrubium vulgare* L. (V. ac.)

Baltazar, (Belșazar), numele biblic al ultimului rege din Babilonia, (v. Naboned).

Bălteni, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, pl. Ialomita; se compune din cât.: B., Călugărenii și Stăncesci, având în total 844 loc. rom. Produce cereale și vite, industrie nu are decât domestică. Sunt două biserici, și o școală mixtă înființată la 1889. Jurul com. B. a fost teatrul luptelor dintre Români și Turci pe timpul lui Mihai Viteazul (1595—1599).

Balteus, (*lat.*) v. Cîntorium.

Baltia, 1) la Pliniu numele unei insule în nordul Europei; 2) vechiul nume al Scandinaviei.

Baltica, *Marea*, (germ. Ostsee), o mare internă între Germania, Rusia și Scandinavia; sinuri mai mari sunt: s. botnic, s. finnic și s. de Riga; înspre vest stă în legătură cu Marea de Nord prin strimtoarele: Sund, Beltul mare și Beltul mic, totuși suprafața ei e cu 2-6 m. mai sus situată decât a Mării de Nord. Marea B. are o suprafață de 415,480 km².; lungimea e 1400—1550 km.; lățimea până la 222 km.; adâncimea medie 36 m. (cea mai mare de 395 m. între Gotland și Windau). Lungimea coastelor 8140 km. Fluxul și refluxul e slab, abia 2—3 cm.; valurile îi sunt scurte; are însă vânturi periculoase pentru navigațiune. Prin Beltul mare întră un curent puternic de apă din Marea de Nord pe la fund, iar prin Sund iese un curent la suprafață. Prin canalul nord-estic este legată cu Marea de Nord, prin ce comunicația între aceste două mări e mult înlesnită. În Marea B. se varsă preste 250 riuri, cele mai principale sunt: Odera, Vistula, Niemen, Duna, Neva etc.

Baltice, *provinciile*, numele provinciilor rusești situate dealungul coastelor Mării Baltice: Curlandia, Estonia, Livonia și Finlanda.

Bălțile, oraș în Basarabia, capitala județului cu același nume. Orașul B. se află situat sub 47° 41' lat. nord. și 47° 55' long. res. Orașul este așezat tocmai în fundul văii râului Reut, la gura râulețului. Seliștea orașului e proprietatea familiei Catargi. Poporațiunea e de 11,119 loc. (1892).

Baltimore, capit. statului nord-american Maryland, lângă baia Chesapeake, cu 434,439 loc. (1890); ca oraș comercial ocupă al treilea loc între cele nord-americane; e centrul catolicismului (cu arhiepiscop) în Statele-Unite ale Americii de nord; universitate; statua colosală a lui Washington. Export de tutun, cereale, petrol, bumbac, unsoare. Construcție de corăbii; port întemeiat la 1729 de lordul Baltimore. 1895 au intrat în port 639 corăbii mari de 522,067 tone, au eșit 690 de 671,713 tone, afară de corăbiile mici litorale. Importul în

1885 a reprezentat valoare de 11 $\frac{1}{2}$ mil., exportul 34 $\frac{5}{8}$ mil. dolari.

Baltimorit, mineral, variațiune fibrolamelară a antigoritei; e un silicat de magneziu hidratat.

Baluba, popor în Africa centrală; tip frumos și puternic.

Bălura, sau *bdlur*, numirea populară pentru planta *Colchicum autumnale* (V. ac.)

Bălușca, numirea populară pentru planta *Ornithogalum umbellatum* L. (V. ac.)

Bălușeni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, pl. Țîrgul, compusă din satele: B. (Zosin), Buzeni, Coșuleni, Stănceni, Tocileni, Tulbureni și Zeicesci, cu 3200 loc.

Balustrada, un parapet sau parmaclis, din piatră, metal sau lemn, formând cu deosebire rampa dela scări, terase sau balcoane. B. poate fi plină, aproape plină, sau compusă din bețe ușoare sau grilagiu. În antichitate stlpii B.-lor aveau mai adesea forma de colonne. În evul mediu erau turnate în bronz sau sculptate artistic în lemn. În arhitectura modernă B. servesc adesea ca coronament al corniciei principale, ascundând învelțurile.

Balustru, în arhitectură e o mică columnă bombată, netedă sau bogat profilată, servind ca stîlp de balustradă; aplicată mai des în diferitele renasceri.

Bălványos, un pisc conic în Ciuc, spre răsărit dela muntele Büdös; 1029 m., este compus din trachit. Pe vârful lui sînt vechi ruine de cetate, de unde se deschide o privire largă asupra unei mari părți a Secuimii. [Silv. Mold.]

Balzac, 1) *B. Honoré de*, celebru romancier francez, n. 1799 în Tours, † 1850. B. este capul școlii realiste contemporane, el zugrăvesce cu o peană de măiestru moravurile tuturor claselor societății franceze a timpului său; excelează în analiza simțimentelor intime și a motivelor lucrării omenești, pe cari le reduce de regulă la pasiuni personale sau la calcule egoiste. El nu idealizează viața, ci o înfățișează în cruda ei realitate, și-i place a studia mai ales partea ei urită și grosolană. Numeroasele sale scrieri formează o sintesă completă, numită de el: «La Comédie humaine». Ea cuprinde 6 serii de scene ale vieții și 2 serii de studii, avînd fiecare serie mai multe volume: 1) Scene din viața privată, 27 vol.; 2) Scene din viața de provincie, 7 vol., din cari Eugénie Grandet e tradus și în rom. în editura Samitca, Craiova; 3) Scene din viața parisiană, 8 vol.; 4) Scene din viața politică, 2 vol.; 5) Scene din viața militară; 6) Scene din viața dela țeară; 7) Studii filosofice, în formă de roman; 8) Studii analitice, dintre cari cea mai răspîdită e Fiziologia căsătoriei, «meditațiunea unui filosof eclectic despre fericirea și nefericirea conjugală». Cîteva piese de teatru, asupra aceluiași subiecte au avut mai puțin succes. [M. Strajan.]

B., **Jean Louis Guez de**, scriitor francez, n. 1594 în Angouleme, † 1655, ocupă un loc însemnat în literatura timpului său, care îl supranumii: «l'unique éloquent». B. făcîu prozei franceze aceleași servicii, pe cari Malherbe le făcîu poesiei, adecă stabili tradițiunile prozei regulate, introducînd măsură și armonie. În ori ce cas B. a realizat acea desfășurare majestuoasă

a perioadelor, care, dacă facem abstracție de idei, îl apropie de Bossuet. Scr.: *Lettres, Entretiens, Prince*, (în elogiul lui Ludovic XIII.), *Alcipe*, (în onoarea lui Richelieu), *Socrate chrétien*. În toate aceste scrieri, unde B. tratează despre politică, religione, literatură, nu găsim nici o idee personală, ci pură retorică. [A. S. C.]

Bamalip, în logică este cel dintăiu mod din a patra figură silogistică. Premisele sînt universal afirmative, concluziunea particular-afirmativă. B. este o modificare a modului Barbara din figura I., din care preste tot s'a format figura a IV. S. e. în B.: Toate sărurile sînt minerale; toate mineralele sînt ființe neorganice; unele ființe neorganice sînt săruri. [Pl.]

Bambara, regat în Africa, pe ambii țărmuri ai rîului Țsoliba (Niger de sus), cu un teritor de 55,000 km². și 2 mil. loc. Pămîntul e parcurs de nenumărate rîuri, și foarte fructifer. Locuitorii aparțin seminției Mandingo, foarte reboinici. Pînă la 1861 au fost sub regi indigeni independenți, cari aveau rezidența în Segu = Sikoro (30,000 loc.). Locuitorii poartă negoț cu bucate, stofe de lână, aur și sare, pe care o aduc din Sahara. În timpul din urmă s'a lățit și aici islamul.

Bambe, v. Bame.

Bamberg, oraș în guvern. bavarez Oberfranken, lângă rîul Regnitz, cu 35,248 loc. (1890); reședință archiepiscopescă; dom frumos în stil romanic, întemeiat la 1004, renovat dela 1828, cu mormîntul lui Heinrich II.; clăstru benedictin (Michelsberg), acum prefăcut în spital civil. Bibliotecă mare, seminar, institut de surdomuți. Grădinărit, comericiu însemnat ca legume și semințe; port liber, prin canalul Ludovic legat cu Dunărea. *Diecesă B.* a fost întemeiată la 1007 de Heinrich II., la 1802 fu secularisată, 1817 ridicată la rang de arhidieceasă. Universitate întemeiată la 1585, desființată iusă la 1803. În *conferințele din B.* (Maiu 1854) s'au sfătuit reprezentanții statelor germane de mijloc asupra alăturării lor la alianța austro-prusiană.

Bamberg, *Felix*, publicist germ., n. 1820 în Unruhstadt, † Febr. 1893; a studiat în Berlin și Paris. 1870—71 a redactat buletinul cartierului princ. din Versailles; mai tîrziu a fost consul germ. în mai multe orașe. În Apr. 1890 Academia rom. l-a ales membru coresp. Scr. princ.: «Gesch. der orient. Angelegenheiten im Zeitalter des Pariser und Berliner Friedens», (1888).

Bambergensis Constitutio Criminalis, codicele penal al diecesei B. (Halsgerichtscrndung) din 1507; a servit de basă codicelui lui Carol V. numit «Carolina», din care cauză poartă numele de «Mater Carolinae».

Bamberger, *Ervic de*, medic, clinician cu vaste experiențe, n. 1822 în Iwanorka (Boemia); dela 1854 profesor în Würzburg, iar dela 1872 profesor în Viena. Opere: «Krankheiten des chlypoetischen Systems», «Lehrbuch der Krankheiten des Herzens», (1857), «Ueber Bacon von Verulans», «Ueber Morbus Brightii», (1875).

Bambino, (*ital.*) «copil mic»; *Santissimo B.*, în Roma, statuă mică de lemn a lui Isus în biserica Ara Celi, privită ca făcătoare de minuni, se poartă la bolnavi în căruță închisă.

Bamboo, (pron. bambu), 1) vase de lut fără

smalt, de culoare galbenă; se pregătesc în India de către indigeni. 2) *B.* mai însemnează și diverse măsuri: a) pe Sumatra măsură de bucate = 1,85 kgr., și măsură pentru fluiditate cam 4 l.; b) în Birma măsură pentru lung. = 4,09 m.

Bambuk, țeară în Senegambia, pe lângă cursul sup. al râului Faleme, locuită de vr'o 800,000 Mandiaka; bogat în fier și aur. Capitala: *Farabana*.

Bambus, numire vulgară pentru genul *Bambusa* Schreb. și în special pentru *B. arundinacea* Retz.

Bambusa Schreb., (botan.) gen din fam. Gramineelor, tribul Bambuseae, cuprinde plante arborescente cu tulpini drepte, cilindrice, articulate, de ordină fistuloase (goale în lăuntru), lemnoase și foarte tari. Frunzele scurt pețiolate sau sesile sunt întregi, lanceolate și îngustate la basă. Florile, dispuse în panicule de spicule, sunt hermafrodite sau cele superioare masculine, iar cele inferioare sterile. Cu 3 sau 6 stamine, cu filamentele libere. Ovarul sesil cu stilul lung, terminat prin 2—3 stigmată plumoase. Acest gen cuprinde vr'o 24 specii bine definite și împrăștiate prin Asia tropicală și subtropicală, prin Africa și prin America tropicală. Specia cea mai importantă este *B. arundinacea* Retz., numită vulgar *Bambus*, originară din India orientală, de unde s'a transportat în toate regiunile calde. Această plantă din cauza tulpinei sale considerabile și solide se întrebuințează în dulgherie și tâmplărie; pentru conducte de apă, pentru stâlpi de telegraf, cu deosebire pentru telegrafia militară, pentru confecționarea de mobile, bastoane etc. Din fibrele de *B. arundinacea* Retz. se fac diverse împletituri precum și hârtie de China. Din nodurile tulpinei acestei plante se scurge la o anumită epocă un lichid dulce zahăros, de un gust plăcut, din care se prepară prin fermentațiune un licher. Văstările tinere dela unele varietăți de *B. arundinacea* Retz. sunt comestibile. Multe specii de *B.* se cultivă prin grădini ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Bame, numire populară dată fructelor comestibile de *Hibiscus esculentus* L. (v. ac.)

Bamian, pas preste munții Hindușuș (în Asia), 2587 m. înalt, singura cale bună dela Cabul spre Turkestan. Valea B. odinioară a fost sediul principal al cultului budhist, cu numeroase ruine și sculpturi.

Bamliț, mineral, varietate de silimanit.

Bammako, locul principal al posesiunilor franc. dela Niger, în Sudan; întărit cu ziduri; cândva loc comercial important, astăzi are numai 800 loc. Stațiunea finală a căii fer. dintre Senegal și Niger.

Ban, în Muntenia dregătoria cea mai înaltă. B. administra ținutul ce se întindea dela Turnu-Severinului până la Olt (Oltenia); el avea titlul: B. al Severinului, apoi B. al Craiovei, uneori B. al Mehedințului și câte odată B. al Jiului, strîngea venitele și își avea armata proprie, semn al oarecărei neatîrnări teritoriale. În Moldova B. era o boierie mică, urma după păharnic. (Cf. Etym. M. Rom., p. 2403.) În Ungaria B. odinioară era al treilea dignitar între stegarii (zászlósk) țerii, jude ord. al țerii, membru al tablei banale subordonată septemviratului de atunci, membru în lootenența guvernială, căpitănelul insurecțiunii nemeșeci, guvernorul dis-

trictelor limitanee (grănițăresci); la încoronări B. purta înaintea regelui mărul de aur. Istoria Ungariei cunoaște Banii: Croației, Slavoniei și Dalmației, ai Maciovolului și Severinului (Sebeșului, Caransebeșului și Lușoșului). Astăzi numai în fruntea guvernului autonom al Croației și Slavoniei se mai află B., a cărui dignitate este normată prin art. de lege XXX: 1868 și XXXIV: 1873. Originea etim. a cuvântului B. unii o află în pan (slavic), alții (Săfărik) în bajan (avar), mai probabil e însă că s'a format din banier (Banner, Fahne).

Ban, instrument de schimb, care servește de măsură comună pentru toate valorile și este recunoscut ca mijloc de plată. V. Moneta.

Ban, *Matia*, poet sârb, n. 1818 în Ragusa; după terminarea studiilor a petrecut în Constantinopol, Brussa și Belgrad; aici a fost prof. fetelor principelui Alexandru. A dat și diarul »Dubrovnik« și a scris câteva drame de valoare: »Meirima«, »Uroș V.«, »Țarul Lazar«; la 1853 a publicat un volum de poezii.

Bana, poet indic din veacul VII. d. Chr., iscusit cunosător al limbii. A scris drama »Parvatiparinayanatakam«, fără valoare; poema »Candikașatakam« în 102 strofe, romanul »Kadambari«, pe care însă abia fiul său îl termină.

Banagium, (lat. mediev.), drept feudal, în special dreptul de moară.

Banal, de toate țiile, ceva comun, neînsemnat; ca banul cel rău. — *Banălitate*, lucru ori vorbă, ce se obicnuiește prea des; ceva lipsit de farmec.

Banana, 1) piață comercială la gura râului Congo (Africa); 2) insule la litoralul Sierra-Leone, Africa vest., posesiune engleză. Climă plăcută.

Banane, numire vulgară dată fructelor comestibile de *Musa sapientium* L. și *Musa paradisiaca* L., plante cunoscute sub numele vulgar Bananier, (v. ac.)

Bananier, numire vulgară dată genului *Musa* L. din familia Scitamineae, tribul Museae, cuprinde plante erbacee monocotiledonate, ce ajung la înălțimi considerabile, din care cauză au un aspect arborescent. Tulpina lor carnoasă este constituită din pețiolele invaginante ale frunzelor alterne foarte mari (2—3 m. lungi). Din mijlocul frunzelor iese o massă fusiformă roșietică, formată de bractee, inserate pe un peduncul, care se lungese și se curbează. La subsuoara fiecărei bractee se află flori fasciculate, cari sunt sesile neregulate, hermafrodite sau polygame. Periantul cu 6 divisiuni, dispuse în 2 verticile, 5 reunite a 6-a liberă. Stamine sunt cinci. Ovarul infer cu 3 loji multiovulate. Fructele baciforme sunt dispuse ca și florile în regime voluminoase și sunt cunoscute sub numele de Banane. Aceste fructe sunt carnoase, făinoase, zahăroase și aromatice. După ce a fructificat planta moare, iar din rhizomul alimentat de numeroasele rădăcini adventive iese un mugure, care se desvoltă într-o plantă nouă. Se cunosc vr'o 20 specii de *Musa* L. răspândite prin regiunea tropicală a vechiului continent. Multe se cultivă pentru fructele lor comestibile, iar altele se cultivă ca plante ornamentale, precum: *Musa Ensete* Bruck etc. Cele mai importante specii de B. sunt *M. paradisiaca* L. și *M. sapientium* L. Bananele de *M. paradisiaca* L. sunt mari,

ajungând uneori până la o lungime de 30 cm. Carnea acestor fructe este mai mult făinoasă decât zahăroasă și se mănâncă mai mult fierte sau coapte. Legendele din orient spun: că *M. paradisiaca* L. ar fi fost arborele sciinței binelui și al reului (pomul cel oprit), ale cărui fructe au tentat pe Eva și cu frunzele căruia și-ar fi acoperit strămoșii noștri corpul lor. *M. sapientium* L. (v. ilustr.) este specia cea mai mult cultivată în țările tropicale, din cauză, că produce o mare cantitate de fructe. S'a calculat că un teren de 100 m². produce 2000 kgr. de Banane, pe când pe același spațiu nu se recoltează decât 25 kgr. de grâu sau vr'o 50 kgr. de cartofi, vedem deci cât de mult se rentează cultura acestei plante. Bananele de *M. sapientium* L. sunt aproape cilindrice, lungi de cel mult 10—12 cm., sunt foarte dulci, foarte gustoase și aromatice, cu semințe rudimentare, cari dispar

[Bananier.

prin cultură. B.-ul este o plantă de mare folos omului, căci pe lângă fructele sale comestibile mai produce și fibre textile, din cari se fabrică diverse țesături și frânghii; așa este *Musa textilis* Nees., din care să extrage cănepa de Manila sau Abaca. Trunchiul cărnos al acestor plante servă de nutreț pentru animale; iar frunzele tinere se întrebuințează pentru a pansa rănille. [Z. C. P.]

Bănăria, v. Monetăria.

Banat, (*B. Timișan*), teritorul ce se extinde între Mureș, Tisa, Dunăre și cununa munților ardeleni (v. art. și harta »Ungaria«) cu un areal de 570 mile², și 1.431,838 loc.; cuprinde cott. Torontal (589,325 loc.), Timiș (436,460 loc.) și Caraș-Severin (406,053 loc.) Numirea de B., B. timișan și voivodina sârbăască a ramas dela organizația contelui Mercy după recuperarea acestui teritor delat Turci (1718 în pacea dela Pojarevaț = Passaroviț), punându-se ca țeară de coroană sub separata administrație a ouții din Viena; din acest teritor s'a format mai apoi (1767)

confiniul militar (granița, miliția limitanea, ca regiment rom.-banațean, sârbo-banațean și sârbo-germano-banațean de graniță). La 18 Nov. 1849 a primit numirea de B. timișan și voivodină sârbăască; 1860 B. propriu dîs, și la 1872 granița militară se reincorporează Ungariei. La 1860 Românii au cerut autonomia B.-lui (căpitanat).

ISTORIA.

În *vechime* (1000) B. a fost sub autonoma stăpânire a principilor autohtoni (Glad, Ahtun), mai târziu, probabil în secl. XIII., s'a format în partea sudică vestitul »B.-Severin«, împărțit în cele 8 (după unii 13) *districte valache*, și a susstat până la catastrofa dela Mohaci, iar cott. Torontal și Timiș a avut comiții, mai apoi căpitanii sci (Ozora — Paul Chinez). Cercetările și descoperirile archeologice mai recente dau dovadă despre numeroase colonii ce au existat în antichitate în B., cari s'au ocupat cu economia câmpului și prăsirea vitelor, au avut viu comerț cu Etruscii din Italia, au bătut înșiși bani (verigi de aur) și au imitat tetradrahmele lui Filip Macedon, s'au deprins cu vênatul și pescuitul (lacul mare Vêrșet-Alibunar de odinioară). Cenușa defunțiilor au așezat-o în oale, ce le-au îngropat și astrucat cu pămênt (tumulus). Întrebuințarea fierului s'a introdus în B. prin Celții veniți din Galia în secl. IV. Pe timpul lui Darius (513 a. Chr.) locuitorii B.-lui s'au numit Agatirsi; acest popor s'a contopit cu Dacii, cari s'au împărțit în 15 seminții, dintre cari Albocensii, Saldensii și Potulii au locuit în B. *Romanii*, devenind vecinii Dacilor, au găsit pe poporul dac așezat în lăcașuri zidite din lemn, și nu fără de toată cultura. Mai apoi prin colonisarea a 50,000 Daci în Mesia, prin Sextus Aetius Catus, după învingerea lui Côtiso, prin contactul des, prin continue lupte între Daci și Romani, cultura și sciința strategică romană s'a transplantat în mare măsură pe teritorul B.-lui așa, că încă pe timpul lui Augustus Dacii deveniseră celebri și ajunseră spaima Romanilor. (Numquid de dacis audisti. Horat. Sat.) Împăratul Traian când a pornit legiunile sale asupra Dacilor, pentru ca să steargă rușinea, ce o pusese Decebal pe numele roman cu învingerea asupra lui Domițian, și ca să potolească »auri sacra fames« (urgisita sete de aur) a senatului roman, a aflat aci un popor care, după stările de atunci, se poate numi civilizat. Domnia Romanilor de un secol și jumătate (101—271), afară de puține zidiri în forma spioului (opus spicatum), unele altare (fanum) cărăule (specula), morminte, șanțuri (valum) și drumuri, alte monumente n'au prea lăsat în B. Romanii s'au mărginit a exploata aci minele de aur, argint și aramă dela Sasca, Boșniac și Almaș. Romanisarea populațiunii din B., așa se vede, s'a continuat numai prin coloniile din Italia centrală și Spania, așezate aci, și s'a săvârșit ușor în scurtul period al domniei romane cu ajutorul cohorței II. hispanorum, Ala I. Frontoniana Tungrorum din Belgia și a legiunii IV. flavia firma; pentru-că cultura romană prăbușise mai dinainte în acest teritor limitaneu. B. n'a fost norocos a continua opera civilizațiunii în Dacia, pentru-că urmând potopul *migrațiunii popoarelor* din orient, aceste toate au trecut preste acest teritor frumos și roditor. Au venit

Goții (a. 250), au venit Sarmatii și după ce Aurelian își retrase legiunile din Dacia (271) Romanii au luat parte cu aceste popoare la luptele dintre împărații frați Constantin și Constante, dintre Magnetiu, Valente și Athanaric. Preste aceștia au năvălit apoi Hunii (375—453), cari au isgonit pe Goți spre apus, iar Românii (Ausonii) stând locului s'au încumetat până la curțile lui Attila, »sbuciu lui Ddeu«. Venit-au Gepiții, Avarii, Bulgarii (528). Câmpul de luptă între împărații bizantini și aceste popoare a fost B.-ul.

Pe la 895 în fine s'au străcurat *Maghiarii* pe încetul în țeară. Aceștia au avut luptă cu Glad, care stăpâna pe atunci B. dela Tisa și Mureș până la Haram (Palanca) și Vidin. Lupta a fost nenorocoasă pentru Glad, care a trebuit să jure credință duelui maghiar. Ahtum, succesorul lui Glad, aduce preoți creștini dela resărit și oălgări de ritul grec. și fundează mănăstirea dela Măreșiana a sf. Ioan Botezătorul. El revindecă independența B.-lui, Cinad, generalul său însă din reșbunare trece în partea regelui Stefan, ucide pe Ahtum și devine căpetenia (banul) B.-lui. De aci încolo B. este expus mai multor atacuri din partea Bizanținilor, până ce la 1186 imperiul româno-bulgar devine vecin B.-lui. La 1200 demnitatea contelui timișan se ridică la rangul voivodului din Ardeal, la 1209 i-se reștringe însă teritoriul, pentru-că pe atunci se pomenesce un Dominic Basan, ca ban al Severinului (act dubios). Pe la 1241 au năvălit Tatarii în B., cărora le-a urmat o foamete mare, căduri de lupi și stoluri de lăcuste. Sub Bela IV. și Stefan V. se restaură cu încetul și B., ai cărui locuitori scăpaseră între munți și întârăriră locurile Meedia, Caransebeș, Lugos, Lipova și Sumnicul. Românii însoțiră pe Bela contra lui Otocar, regele Boemiei. »Laurian-Timișana«. La 1290 Ladislau ține judecată în Caransebeș asupra fiilor lui Simion (Misabán Simon), cărora le ia castelania și o dă fiilor lui Ubul, (strămoșul român al familiei boieresci maghiare Kállay. Cf. Pesty).

După stingerea fam. *Arpadine* (1300), Carol Robert din casa Anjou întărește regatul și împopulează Timișoara și Lipova cu Nemți, el luă castelul Severinului dela Basarab, Domnul țerii Românești, dar nu-l putu ține, ci înfundat într'o strimtoare de munți, a pățit rușine. La 1338 iarăși a venit o plagă mare pe țeară, au venit lăcuste, cari au pustiiți 3 ani dearândul, apoi a urmat foamete mare, cutremure de pământ și ciumă. La 1342 începe domnia lui Ludovic I. (cel Mare). La 25 Iulie 1366 Ludovic alungă preoții de ritul grec din Caraș și Cheve, el judecă pe contele Timișoarei și pe oamenii săi pentru jaf comis asupra unui cetățean din Lipova. Dela regele acesta se află mai multe diplome, prin cari se recunoasce credința și vitejia Valachilor (Turoczy, Bárány, Pesty).

La 5 Sept. 1397 regele Sigismund ține dietă în Timișoara și la 1432 constiute confiniul militar în B. (Temesköz). La 1435 Vlad, voevodul Ardealului, atacă B.-Severin. În acest timp Iancu Huniad ca ban al Severinului și suprem beliduce, în luptele sale contra Turcilor face minuni de vitejie cu Valachii săi.

În 1457 (Viena, ziua sf. Ioan Botezătorul), la suplicele lui Mihaiu Dej de Tămășel și Stefan

Sisman de Buzias, Ladislau V. dă memorabilele litere privilegiale, în cari se recunosc virtuțile și serviciile nobililor, cnezilor și celorlalți Valachi din districtele valachice: Lugos, Sebeș, Mihald, Halmaș, Krasofő, Komjat și Ilyed și în chip de mulțămă, (după unii ca să mulcomească pe Români pentru moartea lui Ladislau, fiul lui Iancu Huniad), le confirmă privilegiile, libertățile, prerogativele și drepturile date de predecesorii săi. Pe timpul acesta se ivesc primele semne de intoleranță față de creștinii resăriteni. Urmările au fost fatale pentru poporul român, pentru-că nobilimea sa trecând la catolicism s'a deslipit ou totul de poporul remas credincios onfesiunii sale; ei s'au prefăcut în Maghiari și urmașii lor formează și astăzi floarea nobilimii maghiare. Matia Corvinul, fiul lui Iancu Huniad, crescut la curtea lui Podiebrad în Praga, devine cel mai înverșunat dușman al Românilor șismatici, cum îi numesce el, vorbind de Stefan cel Mare al Moldovei, în epistolele sale către papa; el se înștrăină de valoroșii Valachi grăniceri și-și formează așa numita oaste neagră, care a costat țeara sume enorme și dela care mai târziu nu s'a ales cu nici un sporiu. Sub Matia 1459 au început a veni Sărbii în roiri mai mari și s'au așezat în B. pe lângă Haram (Palanca), Cheve (Cuvin) și Vêrșeț. Sărbii susțin a fi avut încă pe atunci episcopii lor, pe Partenie I. (Çrni, negru) și Partenie II. (Sveto Gorat, dela muntele sfânt), pozitiv însă se scie numai, cumcă abia după moartea lui Matia s'a instalat George Brancovici, cu numele călugăresc Maxim, ca episcop al Sremului, care în sinodul din Argeș a fost proclamat mitropolit și s'a mutat în mănăstirea dela Crușod. Românii au stat sub păstorirea mitropolitului din A.-Iulia, și li-so trimiteau preoți din Ardeal, Moldova și Țeara-Românească. La 1479 resare primatădă Paul Chinez, căpitanul Timișoarei, ca distins erou pe Câmpul pânii lângă Alba-Iulia, unde a făcut orunt măcel între Turci. Paul Chinez, după lupta dela Crușovaț, a adus 50,000 Sărbii în B. și i-a așezat împrejurul Timișoarei, el a spart apoi (1490) vestita oaste neagră a lui Matia Corvin, acum revoltantă. Ulaslo (Vladislav) la 1498 a organizat de nou oastea țerii în banderii, având tot a 36 curte țerănească să pună un călăreț, iar Caransebeșul, ca emporiu al Ardealului, căpătă privilegii. La 1514 se proclamă cruciată contra Turcilor, la care s'a înrolat Doșa, adunând de pe alourea și o mulțime de Români. Această oaste deveni tot mai amenințătoare pentru spăii (domni de pământ), impilători ai poporului, din care causă Zápolya, voivodul Ardealului, a pornit resboiu contra cruciaților și sub zidurile Timișoarei a înfrânt pe Doșa. Crușimea, cu care a fost pedepsit acest resvrăitor, nu se poate descrie fără a se revolta simțul omenesc. Dieta a declarat poporul afară de soutul legii și l-a încărcat cu noue dări. La 1526 a urmat *catastrofa dela Mohaciu* și Turcii stabilindu-se apoi în B. au împărțit provincia (vilaietul) în sangiacouri sub administrația beglerbegului, sangiac beguri, muftii cadii, cheședari, serdari etc., și au stăpânit 164 ani, până la 1716, fără ca să fie conturbat însă Almașul, Clisura și districtul Lugosului și al Sebeșului, cari (cele 8 districte valachice) se a-noxase la Ardeal. La 1527 un călăreț al lui

Zápolya s'a pus în fruntea unei cete de preste 5000 de oameni și, sub numele de Țar Iova, a început a jăfui prin B. Pe la 1571 prinse rădăcini protestantismul și calvinismul în B., la care au trecut și nemeși români. Notificăm de pe la anii 1594 reșcoala Românilor sub George Palatici, banul Lugoșului și 2 vlădici (?) români, Todor și Doțian, sub Petru Moideăș și Iancu Răboru (Halabur), despre care se povestesc, că s'a prins la luptă cu aga cetății din Vêrșeț și învingându-l i-a dus capul în tabăra sa. Pe la 1600 Gavriil Biclean (Bethlen Gábor), banul Lugoșului, după alegerea sa de principe al Ardealului, a stăpănit și B. vr'o 21 ani, iară la 1658 Lugoșul și Caransebeșul se anexează la vilaiet și se trimit 15 mii galbini elomoină la Mecca și Medina. Intre 1641—46, ȳice Velea (după Laurian la 1715), au venit din Oltenia ca la 13,000 Români, refugiați de greul birurilor și s'au așezat în B., și cu acești Români se ȳice, că a întărit Turcul cetatea Timișoarei. În 1690 până 1700 B. era parte mare în mâinile oștirilor împărețesci.

În același timp, sub Leopold I., s'a întâmpilat marea colonizare a Sêrbilor, condusă de Arsenie Cernovici III., mitropolitul de Ipec. Ca la 500,000 suflete din ȳinuturile sêrbesci și albane, între cari multe familii macedo-române, s'au așezat în B., în Slavonia și pe lângă Tisa. Arsenie a pus pe Spiridon Știbița, episcop al Vêrșetului, cu scaunul în Caransebeș și numai la 1750 s'a stabilit reședința eppului în Vêrșeț. Biserica rasciană, mai apoi numită ilirică, a dobândit frumoase privilegii dela împărații Austriei, cari privilegii de câte ori era trebuință de brațele poporului ortodox în resboaiele contra Turcilor și în cele de succesiune, se aplicau și se coroborau, iară în vreme de pace, la stăruința cancelariei ungare, se restringeau și se știrbeau sub diferite pretexte de reforme cu și fără consimțământul episcopatului iliric, ba una din aceste reforme era să o plătească eppul (român) din Vêrșeț, Vichentie Popovici, cu viața, fiind atacat de popor ca vîndetor de lege. Români apartineritori mitropoliei de A.-Julia, ademeneți de privilegiile date mitropoliei de Carloveț, pe nesimțite, s'au alipit de biserica ilirică și s'au ocrotit sub firma de »natio rasciana« »illyrica« și numai mai târziu și-au dat samă în Viena, cumcă această »natio« consistă și din Români și încă mai mulți la număr decăt Sêrbii, cu toate că nu s'a putut sfinți preot ori dascăl fără să-și sêrbiseze numele. S'a dovedit aceasta eclatant după despărțirea ierarchiei rom. de cea sêrb. (1866), când mulțimea de Sêrbi, de cari nu mai putea străbate Românil, a perit ca prin farmec.

După ieșirea Turcilor B. rămăsese foarte desolat și depopulat, pentru-că Români partea cea mai mare s'au fost tras la munți, deși după cum se adevărește din mai multe date, ei se împrietenisă mai târziu cu Turcii. Au dat însă de altă calamitate când erau acum să-și reoape moșiile. Împărăția cu fel de fel de favoruri a chemat coloniști mai ales Nemți de prin Alsația, Lotaringia, de lângă Rin, din Svedia, Bavaria, Baden, Luxemburg, Austria de jos, Boemia, Vorarlberg, Craina, Moravia, și începând dela 1717 au venit în număr atât de mare încât, dacă nu-i decima febra, astăzi B. ar fi provincie

complet germană. Lucru firesc, că Români n'au putut primi cu brațe deschise pe noii oaspeți, ci înverșunați prin procedura ispravnicilor trimiși din Viena ca să organizeze coloniile și să împartă pământurile, au sărit asupra lor cu arma pe alocurea; consecințele au fost însă funeste pentru ei. Așa la 1739 un anumit Stanisa Markovics, căpitan sêrb, ucide o mulțime de Români și le ia avutul sub cuvânt, că sînt jăfuitori și ȳin cu Turcii. Acest calău a fost aruncat în temniță pentru crudelitățile sale, dar în scurt a fost eliberat și i-s'a pus lanț de aur la grumazi. Reorganizarea B.-lui a fost condusă de contele Mercy, conlucrând și unii Români, așa la 1726 se pomenesce Ioan Raț de Mehadia ca prefect al Lipovei, Lugoșului și Caransebeșului. La 1738 Turcii iar intraseră în țeară pe la Mehadia. Principii imperiali, conducătorii oștirilor împărețesci, rătăciseră prin păduri, de unde Petru Vancea îi călăuzesc în tabără. Pe timpul acesta a fost ciuma în B. și stăpânirea orânduse în loc de înmormântare cremașunea cadavrelor. În 18 Sept. 1739 s'a încheiat cu Turcii pacea dela Belgrad. La 1740 din nou sosesc alte colonii în B. din Sêrbia, Bosnia și Macedonia, și aceștia trecând la catolicism se ȳice, că ar fi predecesorii Crașovenilor din cott. Caraș.

În acest period trebuie să punem imigrarea continuativă din România a Bufenilor de prin locurile montane (v. Bufeni), deși e probabil, că acești coloni parte mare sînt urmașii celor 13,000 coloni amintiți mai sus.

În 22 Iul. 1766 direcțiunile districtuale au primit ordin să înzestreze fiecare parohie răsăriteană cu câte o școală, iar unde există școală catolică, orientalii să fie trimiși la aceea, »decăt să-și piardă vremea cu scrisoarea și cetera ilirică atât de puțin trebuitoare«, suna porunca. Pe acest timp s'a ocupat Daniil Lazzarini, directorul școalelor elementare din B., cu compunerea unui compendiu didactic pentru Români; acest operat a fost prezentat prin camera aulică în banaticis la 17 Mart. 1770 împărețesei Maria Teresia, dar fiind prea voluminos nu s'a acceptat. Grisellini, un italian din Veneția, a petrecut 2 ani prin B. (1775—77) pe la curțile domnesci, și s'a pus să scrie istoria B.-lui până la 1777; însă pentru Români n'a avut nici o tragere de inimă, ci i-a descris în colorile cele mai negre, după cum a fost informat de oficianții, cu cari a stat în contact. Defaimările despre poporul rom. au pătruns până la împêr. Iosif II., care s'a văcut îndemnat să meargă însuși la Timișoara spre a se convinge în persoană despre starea lucrului, precum s'a și convins, și apoi a sfîrșit ancheta cu memorabila sentință: »Adevărat, că au jăfuit bande de hoți prin țeară, aceștia însă nu sînt a se oîuta între popor«. În acest timp s'a făcut și împărțirea pământurilor după sesiuni, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ și $\frac{1}{8}$ de sesiuni, firesce cu favorisarea coloniilor noi și a celor ce au trecut la catolicism. Causa școlară s'a sulevat de nou, s'a instituit o comisiune în acest scop și s'au făcut multe încercări prin directorul Todor Iancovici, dar s'a turburat situația prin promulgarea unui: »Regulamentum illyricum privilegiorum«.

La 1780 Maria Teresia ordonă anexarea B.-lui la Ungaria și introduce administrația comita-

tensă, afară de confiniul militar, care se lasă și mai departe în administrația de până aci. Tot la 1780 s'a introdus și urbariul nou în B. A urmat apoi stăpânirea împ. Iosif II., ale cărui intențiuni bune au umplut poporul rom. de mari speranțe și au trezit într'insul aspirațiuni, cari au urzit revoluțiunea lui Horea și Cloșca. Unde această reșcoale au isbit și în B. și multe sate românești din B. (Panciova), după sugrumarea pornirii, s'au împopulat cu refugiați și exportăți din Ardeal. Instrucția împ. Iosif II. pentru chivernirea B.-lui cuprinde, referitor la Români, un pas remarcabil, care verbal sună astfel: »Cu Valachii aci (în B.) încă foarte sclăvesce se tractează, ei nici nu se socot moșneni ai pămentorilor lor. A fost mare greșeală, că pentru alți coloniști li-s'au luat cele mai bune holde și pe dinșii i-au mânăat în alte locuri, cu toate că ei sânt cei mai vechi locuitori ai provinciei«. Sub Iosif II. B. devine iarăși teatrul unui războiu cu Turcii. La 20 și 21 Sept. 1788 împ. ratul a luat în persoană parte la lupta nefericită de lângă Sacul (aproape de Lugos), unde s'a bolnăvit. Staturile și ordurile (karok és rendek) ca în totdeauna și astădată s'au folosit de ocaziune și au reconstituit energic contra reformelor introduse de împ. ratul, iar acesta la 28 Ian. 1790 pe patul morții le-a revocat toate, restabilind starea precum era sub Maria Teresia. Leopold II. a introdus în administrație și în școlile super. în locul limbei nemțesci pe cea latină până la desvoltarea celei maghiare. Sârbii din cott. Aradului, Timișului, Torontalului și al Baciului au căpătat concesiune să țină »congres național« în Timișoara, în care între altele au cerut voivodat sârbesc, însă numai »cancelarie aulică ilirică« separată li-s'a încuviințat; din contră dieta ung. prin art. XXVII: 1791 a decretat egalitatea de drept pentru »graeci ritus non uniti regni incolae« și a cerut ștergerea cancelariei ilirice, ceea ce s'a și întâmplat. Colonisările în B. și sub Leopold II. s'au continuat, dar mai mult prin permutațiune. Francisc I., împ. rat la 1792, introduce limba magh. în oficii și în școlae. La 1795 s'au organizat în B. autoritățile montanistice.

Revoluțiunea franceză și isbândile lui Napoleon n'au ramas fără reflex asupra populațiunii din B. În periodul acesta cad două încercări de revoluție; la 28 Maiu 1807 a fost să se dea întâia năvală asupra Nemților din Panciova, însă s'a zădărnicit prin sosirea împ. ratului la Timișoara; la 12 Iun. 1808 era să isbucnească a doua reșcoală, preotul sârbesc din Suboțița însă a descoperit planul. Scripete, locotenent în regim. iliric-valahic, comandant în Crușița, a conspirat cu locot. Ioan Jumanca, amicul seu, ș. a. ca să scoale toate satele sârb. și rom. și să proclame un imperiu sârbesc, — dîc cronicarii străini, — tradiția însă și împrejurarea, că conspiratorii de frunte au fost Români, ne arată, că scopul reșcoalei a fost de altă natură. Jumanca și Deac au murit schingiuiți în temnițele din Timișoara, pe Scripete l-au spânzurat, iar pe ceilalți soți i-au judecat la muncă silnică. În 1811 s'a declarat devalvarea bancnotelor la valoarea de 1/3 parte nominală. La 1817 împ. rat Francisc I. cu împ. rat Carolina Augusta, însoțiți de generalul (român) Petru Duca, comandantul

suprem de atunci al B.-lui, a cercetat partea sudică a B.-lui. Sub Francisc I. iarăși s'a continuat colonisația. La 30 Aug. 1825 este de înregistrat un eveniment de mare însemnătate pentru literatura rom.; la această dată s'a finit și s'a tipărit în Buda marele »Lexicon rom.-lat.-ung.-nemțesc«, care de mai mulți autori, în cursul a treizeci și mai multor ani s'au lucrat. La acest op au colaborat bărbați luminați din toate provinciile rom. La 1831 notabilități sârb. se dîce, că ar fi conspirat de nou contra ordinei de stat, ceea ce însă atunci a ramas fără efect. În acest an colera asiatică, ce a venit din Galiția, a decimat groaznic populația. După ce a trecut plaga aceasta s'au introdus de nou cînurile călugăresci cat., pe cari le-a fost șters Iosif II., acum ca să întoarcă pe oameni la frica lui Dîeu. În congresul naț. bis. din Neoplanta la 1837 Maxim Pascu, deputat rom., cere ștergerea numirii: »național iliric« și înlocuirea acesteia cu »națiunea ilirico-sârbească și rom.«, ceea ce Sârbii firesce n'au primit. La 9 Febr. 1838 Ferdinand V. formează regim. valachobanațean în Caransebeș separat de cel iliric-sârb. din Biserica albă. La 1848 acest regiment a primit numirea de rom.-banațean, precum s'a dat de altmintrelea tuturor Românilor numirea oficială de »Romänen«.

La 20 Maiu 1843 limba magh. se declară de nou de oficioasă și se impune și la purtarea matriculelor, și în școlaele superioare, ceea ce a întinpinat reșens la toate naționalitățile, afară de Nemți, cari au pierdut instinctul de conservare a rasei.

Anul 1848 a adus revoluția maghiară. Kossuth îngâmfat și sumet a respins pretențiunile naționale ale Sârbilor cu declarațiunea, că »armele au să decidă«. Români ardeleni în adunarea din 3/15 Maiu 1848 dela Blaj au precizat dorințele lor, iar Sârbii în adunarea din Carloveț au hotărât constituirea voivodatului sârb., cuprinzînd întreg B., au ales pe Suplicaț de voevod și au apucat armele contra Maghiarilor, cutrierînd B. dela Neoplanta până la Verșet și Biserica albă. Împ. rat Francisc Iosif I. prin diploma din 15 Dec. 1848 restituie patriarhatul sârbesc în Carloveț, confere mitropolitului Iosif Raiacici titlul de patriarh, întăresc alegerea lui Suplicaț de voevod al Sârbilor și promite, după restabilirea păcii, a statori și organiza pentru toate popoarele sale asemenea guvernament intern național. În 25 Febr. 1849 Români predau ministeriului austriac un memorandum, în care cer uniunea tuturor Românilor ca națiune independentă sub sceptrul împ. ratului ca »mare principe al Românilor«. În Martie 1849 împ. ratul declară Ungaria ca provincie austriacă și Windischgrätz împarte Ungaria în 7 ținuturi, voivodina fiind a 7-a cu guvernor în frunte. La 14 Aprilie 1849 reprezentanții dietei magh. declară în urmare Ungaria ca stat liber, de sine stătător și neatîrnat, casa de Habsburg-Lotaringia se desbracă de potestate pentru vecie, se destitue, se exclude dela folosirea pământului și a tuturor drepturilor politice în țeară, și — în numele națiunii — se declară detronată, exclusă și exilată. În aceeași zi Kossuth Lajos se alege de president-guvernor al Ungariei.

Guvernul magh. dispune organizarea cottului Caraș și a celor trei regimente grănițeresci, ceea ce

numai referitor la Caraș a succes. Hotărîrea dietei din Dobrițin a avut de urmare chiemarea Rușilor întru ajutor spre suprimarea revoluțiunii.

Un fenomen, ce se pare paradox, trebuie să amintim în acest loc: până ce Românii ardeleni s'au declarat contra revoluțiunii magh. și au săngerat pentru dinastie, Rom. bănățeni cu prea puține excepțiuni au luptat alături cu Maghiarii contra Sârbilor și contra oștirilor austriace. Motivul psihologic pentru ținuta Bănățenilor e a se căuta în multele suferințe, ce au îndurat dela stăpânitorii nemți, cari li-au răpit bunurile ca să le dea colonilor nemți, și dela supremația ierarhiei sârbesci, până ce în Ardeal Aprobatele și Compilatele, uniunea cu Ungaria, și seculara împilare suferită dela domnii feudali au umplut de ură și de groază inima Românilor cătră Maghiari. Rom. bănățeni în 27 Iunie 1848 au ținut și o adunare de popor pe islazul Lugoșului, în care s'a decis alipirea cătră Ungaria și despărțirea Românilor de cătră Sârbi, și în care s'a ales de episcop substitut al Timișoarei Petrovici, protopopul Lipovei, iar de episcop substitut al Vârșetului Ignatie Vuia, protopopul Orăviții. Acești episcopi au fost întăriți de guvernul maghiar și au intrat și în funcție pentru scurt timp.

În 10 Aug. Haynau cuprinde Timișoara și în 11 Aug. Kossuth se pregătește de fugă, numind dictator pe Arthur Görgey, care în 13 Aug. capitulează pe câmpia de lângă Șiria (Világos). Se dice, că mulți honveđi în fuga cătră vetrele lor ar fi fost uciși de Români, ceea ce pare o scornitură, pentru-că Kossuth însuși cu mai mulți soți s'a refugiat între Români la Lugoș și de aci prin graniță, a dormit în Iablanița, a trecut prin Meedia la Rășava (Orșova) și de aci — după ce a îngropat între hotare coroana și insigniile terii, — a scăpat în Turcia. Prin proclamația prea înaltă din 2 Dec. 1848 și 7 Iulie 1849 s'a sters urbarialitatea în B.

Prin patentul împărătesc din 18 Nov. 1849 se decretază înființarea voivodinei din cotele Baci-Bodrog, Torontal, Timiș și Caraș sub numirea de »*Voivodina sârbescă și B. timișană*«, și împăratul primese titlul de »mare voevod«. Această stare de lucruri a durat până în 1860. La prima organizație sub un general împărătesc ca șef provincial și doi comisari supremi, comisariatul finutului Timiș-Cărășan s'a pus sub conducerea lui Andreju Mocsonyi de Foen. În Dec. 1849 Rom. bănățeni subțern împăratului o petițiune, în care cer separarea de voivodatul sârbesc. În al doilea provisoriu de administrație în B. s'a ordonat localizarea (compunerea cârților fonciare) în B. La a treia organizație (1853) s'a instituit în Timișoara o locotenență împărțită în districtul Timișoarei, Lugoșului și al Becicherecului mare.

Nici Sârbii n'au profitat de voivodină nimica, dar Românii și mai puțin, pentru-că Bănățenilor li-s'a impus limba nemțescă în ofioi și școale; până ce în părțile ungurene s'a păstrat limba magh. în administrație și jurisdicțiune.

Confinul militar s'a compus din regimentul romano-banățean în Caransebeș, sârbo-banățean în Biserica albă și germano-banățean în Panciova sub administrație militară până în 1872, când s'a provincializat întreagă granița și s'a creat

noul comitat al Severinului, care prin art. de lege LV:1880 s'a anexat cottoiului Caraș. La 12 Dec. 1850 prin decret prea înalt s'a pus temeiul episcopiei gr.-cat. rom. în Lugoș, în 21 Sept. 1856 Alexandru Dobra s'a instalat episcop, iar capitulul a fost denumit în 11 Mai 1857. Causa școlară în timpul de guvernament absolutistic a înaintat foarte mult prin zelul consilierilor numiți dintre Români, între cari amintim pe Vic. Babeș, Mihuț și Ioanovici.

La 1852 împ. Francisc Iosif cu arhiducele Albrecht a cercetat cea mai mare parte a provinciei, și s'au făcut multe îmbunătățiri întru regularea drumurilor și apelor. La 1854 au trecut prin B. multe oștiri trimise în România și Moldova spre a păzi hotarele contra Rușilor. La 1855 erariul vinde domeniile și minele cu toate investițiile din B. societății franceze-austriace a căilor ferate. La 1858 s'a adus o nouă lege de colonizare.

În 29 Sept. 1860 împăratul adresează patriarhului Raiacici o scrisoare, prin care îl provoacă a conchiema pe toți episcopii gr.-or. în sinod, la care să ia parte și episcopii gr.-or. din Ardeal, Bucovina și Dalmația și să se sfătuiască în ce chip ar fi a se regula referințele ierarhice, ca interesele și dorințele Românilor să fie luate în cuvenită băgare de samă. Scri-soarea promise mai departe reasumarea concluderilor aduse de congresul național sârbesc din 1791, și face cunoscut, cumcă a conces Sârbilor să-și înființeze biserica în Viena. În scurt însă a urmat diploma din 20 Oct. 1860, prin care cu puține restringeri se restabilesc toate instituțiunile constituționale ale Ungariei. Totodată se trimite generalul Alex. Mensdorff-Pouilly spre a confera cu notabilitățile tuturor naționalităților și confesiunilor asupra reîncorporării B.-lui la Ungaria, în care punct păreriile s'au arătat divergente. În urma conferenței împăratul în 27 Dec. hotărăse reîncorporarea și Sârbii sînt provocați să-și aștearnă dorințele la Viena, iar pe Români îi mângăie, că s'a poruncit ca-celaruilui de curte ungar, oumcă în acele parți ale B.-lui, unde Românii se află mai deși, numai oficianții de naționalitate lor să se aplice. La 1861 a urmat un provisoriu, care a ținut până la 1867, când prin rescriptul din 17 Febr. (după catastrofa dela Königgrätz) s'a dat Ungariei ministeriu și s'a creat dualismul austro-ungar, iar Croația a căpătat autonomie. La 1865 în congresul naț. bis. din Carloveț s'a hotărît des-părțirea ierarhiei rom. de cea sârbescă, ceea ce s'a sancționat și prin art. de lege IX din 1868, tot atunci s'a votat în dieta terii și legea pentru naționalități. Ioan Popasu, protopop al Brașovului, a fost numit primul episcop al Caransebeșului după reîntemeierea acestei diecese. În fine amintim câteva instituțiuni culturale mai do însemnătate în B. și anume: în Caransebeș episcopie gr.-or., teologie, preparandie și reprezentanța comunității grănteresci, iar în Lugoș episcopie gr.-cat. și capitul; școli superioare (medii) nu s'au conces Românilor să-și facă nici din puterilo lor, necum din visteria terii. (Descrierea B.-lui v. sub Caraș-Severin, Timiș, Timișana și Torontal.) [E. T.]

(Lit.: Laurian A. T., Temișiana sau scurta istorie a Banatului timișan. București, 1848;

Böhm Lénárt, Délmagyarország vagy ugynevezett Bánság külön történelme I. II. Pest, 1867, (după Grisellini, Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temesvarer Banats, 2 Th. Wien, 1780); Schwicker I. H., Geschichte des Temeser Banats. Gross Beckserek, 1861; Schwicker I. H., Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest, 1880; Wład Alajos, A román nép és ügye. Lugos, 1863; Velea Tincu Nicolae, Istoriaara bisericească politico-naționale etc. Sibiu, 1865; Milleker Bodog,

Versecz sz. kir. város története. Budapest, 1886; Milleker B., Ujabb délm. östelepek. Temesvár, 1883; Pesty Frigyes, Szörényi bánság és vármegye története I. II. III.

Budapest, 1877—1878; Pesty Frigyes, Szörényvármegyei hajdani oláh kerületek. Budapest, 1876; Keler Em. et Fodor M., Epistola Mathiae regis ad principes etc.

Cassovia, I., II., 1743; Borovszky Samu, A dákok. Budapest, 1883; Történelmi és régészeti értesítő. Temesvár, 1882—1883;

Vass Josef, Erdély a rómaiak alatt II. Kolozsvár, 1863; Ortway Tivadar, Tibiscum holyfekvése. Budapest, 1876;

Pop Gavriil, Geografia Banatului și cunoștințe istorice și etnografice despre loc. Banatului. Lugos, 1864.)

Banatita, nume dat de B. v. Cotta unor diorite, mai ales celor ce conțin cuarț și augit, și se găsesc în Banat, între Moldova nouă și Moravița (Feru).

Banausia, (grec.) ocupațiunea cu științele și artele în mod profesional.

Banca, institut de bani și credit. B.-le sînt întreprinderi, cari pot urmări un scop îndoit, anume: a) regularea plășilor (comerțul cu bani), și b) mijlocirea de credit. Funcțiunea dîntău e mai veche, dar în comerțul modern de B. prevaluează afacerile de credit.

Cuvîntul B. e de origine italiană; în veacul de mijloc zarafii din orașele Italiei aveau în piață o masă ori bancă (banco), pe care efectuiau plășile și făceau operațiunile lor. Când un zarafista plășile, i-se rupea banca (banco rotto), de unde termenul *banerutd.* (v. ac.)

Operațiunile principale ale B.-lor sînt: schimbul sau zarafia și comerțul cu metale nobile, afaceri de deposit (pentru păstrare, administrare și întrebuițare), de giro și de lombard, scontul, emisiunea de bilete de bancă

(bancnote), afaceri de incasso și cu asignațiuni, cumpărarea și vîndarea de efecte, negocierea cu împrumuturi, credit fonciar și mobilier (Crédit mobilier) și afaceri de amanet (Munte de pietate). După aceste operațiuni se deosebesc: *B. de giro*, institute pentru păstrare de bani, cari regulau plășile cliențelor lor prin creditarea și debitarea conturilor lor. B. de aceste astăzi nu mai există. (Ceadințiu a fost B. venețiană »Monte vecchio«, fund. la 1587, cea din urmă în Hamburg până la 1875); B.-le moderne se impart: a) după afacerile lor active:

în *B. de discount*, cari cultivă scontul de cambii; *B. de lombard*, cari acordă împrumuturi pe amanet de efecte, mărfuri etc.; *B. hipotecare*, cari se ocupă cu creditul fonciar; *Credits mobiliars* (după modelul Cr. m. înființat în Paris de frații Péreire la 1852), cari se ocupă cu tot felul de afaceri de B., cu speculațiuni cu efecte, întreprinderi industriale etc.; b) după afacerile pasive se deosebesc: *B. de deposite*, cari primesc deposite pentru păstrare, administrare și întrebuițare și cultivă afaceri de giro și incasso; *B. fonciare*, cari emit scrisuri fonciare și *B. de emisiune sau circulațiune* cari emit bilete de B. Aceste B., prin faptul că emit bilete, cari circulează în-

Palatul Băncii naționale în Bucuresci.

tocmai ca și moneta, și prin politica de scont (urcarea și reducerea taxei de scont), influențează creditul și circulația banilor în grad cu mult mai mare decât alte B. Din această cauză statul ia față de ele o poziție deosebită, care se manifestă diferit în diferitele țări. În unele țări B. de emisiune sunt organizate ca B. de stat, sau administrate de stat; în altele sunt întemeiate de societăți pe acții în puterea unui privilegiu sau a unei concesiuni deosebite primite dela stat. În unele țări este monopol, adică o singură B. de emisiune ou mai multe suor-sale (sistem centralistic), în altele sunt mai multe B. de sine stătătoare, cari emit bancnote (sistem decentralistic). Operațiunile acestor B. sunt statorice expres prin lege, emisiunea și rambursarea biletelor de B. este regulamentată, statul supraveghează gestiunea afacerilor lor și starea, în care se află, trebuie să se facă cunoscută prin publicațiuni periodice.

Cele mai vechi B. au fost fondate de către state sau de către municipalități. Cea mai veche B. din Europa a fost *B. Veneției*, fondată la 1171 de o societate de negustori, creditorii ai republicii; *B. Sf. George dela Genova*, fondată la 1407, a fost un fel de Munte de pietate comercial; ambele B. au dispărut deodată cu republicele respective. Cele mai de frunte B. moderne sunt: *B. Englierei*, fondată la 1694, reorganizată la 1844; ea face toate operațiunile cu efecte de comerț, cu aur și argint; incasează veniturile publice ale statului; ea negociază biletele tesaurului, este creditoarea statului. Capitalul B. Englierei e de 14.553,000 f. sterl.; plus o pretensiune la stat de 11.015,100 f. sterl.; ea este cea mai puternică instituțiune de credit din lumea întreagă. *B. Franciei* a fost fondată la 1800, ca o urmare a instituțiunii de credit, care funcționase 1776—1793 sub numele de «Caisse d'escompte»; ea a fost în diferite rânduri privilegiată de stat, fiind o instituțiune de stat. B. Franciei face toate operațiunile de bancă; are monopolul emisiunii biletelor, cifra emisiunii nu e limitată; ea a făcut statului multe servicii. *B. austro-ungară*, (mai de mult »B. națională privil. a Austriei«), înființată la 1816 cu următorul cerc de afaceri: emisiunea de bilete de B. rambursabile la vedere în moneta sunătoare, scontul de cambii și împrumuturi ipotecare. La 1878 a fost reorganizată pe basă dualistică și a obținut pe 10 ani privilegiul (prolungit ulterior tot pe câte 10 ani) de a emite bilete de B. Consiliul de administrație se constituie din guvernatorul și 2 subguvernatori (cu toții numiți de monarch) și din 12 consilieri aleși de acționari. În Viena și Budapesta se află câte o direcțiune. Guvernele controlează activitatea B. prin câte un comisar (aust. și ung.) cari au vot consultativ în ședințele direcțiunilor și consiliului de administrație și pot suspenda executarea concluzelor acestora. Biletele emise au să fie coperite până la $\frac{2}{3}$ cu stoc metalic, iar restul cu cambii și efecte. Bilanțul pro 1896 arată în florini v. a.:

Stocul metalic . . .	448.276,940
Scontul de cambii . . .	217.592,164
Avaasuri pe amanet . . .	33.414,900
Imprum. ipotecare . . .	136.797,961
Bilete de B.	659.726,360

Capital	90.000,000
Fond de rezervă	32.498,922
Scrișuri fonciare	133.483,400

Lit.: D. Rațiu, Desvoltarea afacerilor de bancă și a băncilor până în secl. XVII. în Dreptatea din 1894 Nr. 268 seqq.; Idieru, Studii de econ. polit. și finanțe. Bucuresci, 1895.

B. națională, institute de credit cari au oarecari raporturi cu stătul și sânt atât organe financiare ale guvernului cât și institute de credit comercial. (V. mai sus B. de emisiune.)

B. națională a României, B. de scont și circulațiune, fondată la 1880 (prin legea dela 11 Aprilie 1880) pe termin fix — 31 Decembre 1912 — cu un capital social de 30 mil. fr., din cari 10 mil. sânt depuse de stat, iar restul de particulari prin subscripțiuni publice. B. n. R. are dreptul exclusiv de a emite în anumite condițiuni bilete de B. la purtător și este întemeiată pe sistemul restricțiunii și al limitării emisiunii de bilete, așa că trebuie să aibă un stoc metalic de aur de cel puțin 40% din suma biletelor emise de dînsa. Astfel legiitorii rom. au teoria generalmente domitoare în cele mai multe state din Europa. Guvernul are dreptul de a controla toate operațiunile B., numosce pe guvernator, doi din 6 directori, 3 din 7 censored și pe un comisar, cari priveghează emisiunea de bilete și scontul. Guvernatorul cu cei 6 directori formează consiliul de administrație și dimpreună cu cei 7 censored consiliul general. B. n. R. face următoarele operațiuni: scontul de cambii, efecte, warante și bonuri de tesaur, comerțul cu aur și arg., avasuri pe fonduri și metale nob., incasso, depozite și lombardul. B. n. R. are centrala în Bucuresci, iar sucursale în: Brăila, Craiova, Galați, Iași și agenții în: Băcău, Bêrlad, Botoșani, Buzeu, Constanța, Pitesci, Focșani, Ploesoi și T.-Severin.

Recapitulațiunea comptului de profit și pierderi (in lei):

Anul	Credit	Debit	Sald formând beneficii nete
1881	2.687,027	522,360	2.164,667
1882	2.541,414	619,571	1.921,842
1883	3.324,980	587,157	2.737,823
1884	3.390,331	619,397	2.770,934
1885	3.558,407	734,437	2.823,970
1886	3.586,894	678,740	2.908,154
1887	3.672,338	729,523	2.942,815
1888	3.641,611	780,882	2.860,729
1889	3.626,527	732,661	2.893,865
1890	3.695,997	766,646	2.929,350
1891	4.052,654	896,540	3.156,114
1892	4.017,572	934,584	3.082,988
1893	4.069,389	1.015,128	3.054,260
1894	4.249,269	1.046,273	3.202,996
1895	4.376,578	1.174,252	3.202,325
1896	4.385,776	1.160,428	3.225,348
Total	58.876,773	12.998,586	45.878,186

Bilanțul pro 1896 arată:

Reserva metalică	Lei	63.627,353
Portfoliul	„	25.964,702
Capital	„	12.000,000
Fond de rezervă	„	9.415,159
Bilete de B. emise	„	184.423,050
Depozite de retras	„	52.004,905

B-le României, mai însemnate sînt mai de parte *B. României*, institut financiar privat, cu sediul în Bucuresci, și o sucursală în Galați; filiala unei B. din Londra; *B. Agricolă*, (v. Creditul Agricol); societățile de credit fonciar rural și urban (v. Creditul fonciar).

B-le românesce din Transilvania. Cea dintău B. rom. în Trans. («Albina», v. ac.) a fost înființată la 1872 în Sibiu; pe urmele și cu ajutorul ei s'au înființat de atunci aproape an de an institute noue, încât la 31 Dec. 1896 numărul lor a fost: 52. La aceeași dată aceste B. aveau:

Active:	
Nunerar	fl. 232,852-49
Scompt de cambii	„ 10.192,752—
Imprum. hipotecare etc.	„ 8.059,066-68
„ de lombard	„ 97,788—
Realități	„ 435,086-31
Capital neversat	„ 360,095-49
Diverse	„ 398,032-82
Efecte	„ 1.628,448-56
Total	fl. 21.404,122-35
Pasive:	
Capital social	fl. 3.234,628-66
Fonduri de rezervă	„ 787,713-35
„ de pensuni	„ 150,457-70
Depuneri	„ 11.720,932-18
Scrisuri fonciare	„ 1.997,300—
Lombard	„ 22,400—
Reescompt	„ 2.458,711-67
Diverse	„ 583,460-16
Profit	„ 448,517-63
Revirementul anual	„ 98.453,296-84

Dividenda variază între 5 și 18%.

Aproape toate aceste institute sînt societăți anonime (pe acțiuni) și activitatea lor contribuie foarte mult la consolidarea economică și mai ales la înmulțirea posesiunii de pămînt a Românilor. Prin donațiuni însemnate, ce le votează în fiecare an pentru scopuri culturale rom., contribuie mult și la înaintarea culturală a poporului rom. din Ung. și Trans. (Cf. N. P. Petrescu, *Compas românesc*, 1896.)

Bancă de năsip, îngrămădire de năsip în apă, mai ales în apropierea țărmurilor, în golfuri, strimtori și la vărsarea rîurilor. Sînt o piedecă mare pentru navigațiune. Cea mai mare B. de n. se află la Fundlanda nouă.

Banchet, ospet, masă festivă.

Banchier, sau *bancar*, (franc. banquier), neguțator care se ocupă cu afaceri de bani, credit și hîrtii de valoare (efecte). Face toate operațiunile de bancă, cu excepția emisiunii de bancnote și de scrisuri fonciare. În timpul din urmă au pierdut mult din importanța lor în urma înmulțirii băncilor (societăți de credit), cari fiind obligate la socoată publică se bucură de o încredere mai mare a publicului.

Bancnota, *bilet de bancă*, o assignațiune a băncii asupra sa însăși, despre o sumă anumită, de regulă rotundă, pe care banca promite a o plăti (fără dobîndă) în monetă sunătoare, respective în monetă legală, acelaia care o prezintă spre acest scop, și atunci când o prezintă, adecă la vedere (a vista). B. după natura ei își are locul între hîrțiile de credit circulabile,

cari sînt totodată și surogate de bani sau bani de credit. Ea cîta vreme este în stare normală, fără curs forțat, numai întratăta poate servi ca mijloc de plătire, întrucît cel îndreptățit de a primi plata, se învoiesce ca să o primească în loc de monetă. În această calitate ea numai formal se deosebesce de celelalte hîrtii de credit circulabile, adecă de cambii, cecuri, cupoane, warante etc. B. însă înlocuiesce moneta în circulațiune în grad mai mare decît celelalte surogate de bani. Imprejurarea aceasta provine din proprietățile specifice ale B.-ei, dintre cari amintim: 1) Emitentul B.-ei, banca de emisiune, este acreditat în mod deosebit prin îngrijirea și regulamentulare primită din partea statului. 2) Plătirea cu B. are tot același efect, ca și plățirea cu monetă legală. 3) B. fiind bilet la purtător poate trece din mînu în mînu fără nici o formalitate, întocmai ca și moneta. 4) Ea nu se prescrie s. e. ca cambia etc. (V. hîrtie monetă.)

Banco, valuta usitată la o bancă; în special valuta usitată mai de mult în comerțul mare din Hamburg, sau valuta băncii de Hamburg.

Bancroft, *George*, istoric din America de nord, n. 1800; a întemeiat la 1823 dimpreună cu Cogswell un institut deosebit de învățămînt, numit școala »round-hill»; 1838 director super. de vamă în portul Boston; 1845 ministru de marină; 1846—49 consul în Anglia, 1867—1874 în Berlin și Washington. Scr. mai însemnate: *History of the United States*; *History of the American revolution* etc.

Bancruta, (ital. *banco rotto* = bancă ruptă; din obiceiul vechiu de a rupe banca, slujind de tarabă, banchierului care înceta plățile). B. ca și falimentul, este starea unui comerciant, care a încetat plățile, dar B. este totdeauna culpabilă. *Simplă* se numesce B. pricinuită de nepăsarea sau nesocotința comerciantului; *frauduloasă* aceea, care e săvîrșită cu rea credință. În tot cazul B. este o consecință a falimentului în sensul, că un comerciant, care n'ar fi în stare de faliment, n'ar pute să fie în stare de B. Cel puțin astfel judecă Curtea rom. de casațiune. (Cf. Dreptul. 1887, Nr. 42). În alte țeri un comerciant poate fi osândit pentru B. fără a fi fost declarat în stare de faliment. Falimentul depinde de jurisdicțiunea comercială, B. de jurisdicțiunea penală. Înainte de 1874 B. frauduloasă în Rom. era o crimă, astăzi ori care B. este un delict de competența tribunalelor corecționale. Circumstanțele ușurătoare nu se admit în B. simplă, iar în B. frauduloasă pedeapsa nu poate fi mai mică, decît un an de închisoare. În cas de faliment și de B. simplă comerciantul poate fi reabilitat, în cas de B. frauduloasă nu are această facultate. Consecința acestei incapacități este, că comerciantul condamnat și nereabilitat nu mai poate exercita profesiunea de comerciant, nici nu poate întra la bursele de comerț. În Ung. (legea pen. §§. 414—417) B. simplă e calificată de delict, (pedeapsa max. 2 ani închisoare), iar B. frauduloasă de crimă, care se pedepsește cu robie până la 5 ani, resp. dacă dauna nu trece peste 2000 fl., cu temnișă până la 3 ani. Legislațiunea B.-elor a luat nascere în Italia din necesitatea de a înfrîna excesele revoltătoare, pe cari le comiteau unii comercianți.

Din Italia această legislațiune trecu în Franția unde, pe la 1860, B. se pedepsea chiar cu moarte. (V. Faliment). *B. publică*. Statele, în momente de grea cumpănă sau în urma unei rele administrații, sînt silite uneori să înceteze plățile către creditorii lor. Astfel s'a întîmplat altădată la Roma, după primul resboiu punic, când guvernul recurse la falsificarea monetei ca să acopere deficioul tesaurului. Astfel de multe ori în evul mediu guvernele, și mai cu samă în Franția regele Filip-le-bel, întrebuițară acest mijloc de echilibrare a bugetelor, care se numesce cu drept cuvînt B. Alt soiu de B. publ. se găsește în sistemul reducțiunii rentelor publice, care s'a practicat altădată în Franția sub domnia lui Ludovic XIV., în timpul regenței, prin mijlocirea vestitului Law, și în alte țeri, și se practică încă în zilele noastre. Un al treilea fel de B. publ. se obișnuiesce sub numele de emisiune de hîrtie-monetă cu curs silit. Această hîrtie, neavînd altă garanție în genere decît creditul statului, pierde valoarea ei în mîinile purtătorilor, când creditul statului scade sau dispare. Astfel s'a întîmplat cu asiguratele în timpul revoluțiunii franceze, cu fiiorinii austriaci în 1811 în Austria etc. România, cu toate greutățile pe cari le-a întîmpinat, cu toate resboiele și oheltuile de îmbunătățire făcute, a păstrat totdeauna neatinsă cinstea sa financiară, și a așezat creditul său pe temelii puternice și neclintite.

Banda, legătură, fașă, șuviță, fășie, șină, ceată, trupă, droaie, tovărășie, grămadă. În arhitectură: trăsură puțin ieșită afară din zid. În blason: tăietură diagonală, împotrivoare la bară. În marină: se ȳice de o corabie plecată cîtră o parte cã »dă bandă într'o parte«. Din punct de vedere al dr. pen. se întrebuițează termenul B. pentru asocierea făcătorilor de rele, (v. ac.) În leg. penală ung. B. nu este deosebit remarcată, ci cade sub punctul de vedere al complicității, (v. ac.) Cf. și art. Ceată înarmată.

Banda, insulele, 10 insule mîerunte în arhipelagul indic în Marea Banda, (între Moluce și Sundele mici), 44 km², cu 8000 loc.; aparțin residenței olandeze din Amboina; bogate în nucii muscate.

Bandaglu, diferitele legături cari, după anumite legi ale artei chirurgicale, se fac cu ajutorul unor fășii de pînză, tifon sau alte materii, și se aplică asupra vr'unei părți a corpului, rînită, strivită, fracturată sau inflamată. *Desmologia* se ocupă în special cu confecționarea diferitelor B., arătînd mai cu samă modul cum ele se aplică în tratamentul fracturilor, luxațiilor sau după operațiuni. — *Bandagist*, fabricantul materialelor întrebuițate în bandagie, face bandagiile pentru ernii (surpături).

Bandanna, în limba indiană o metodă de colorat, prin care unele părți ale țesuturii se string așa de tare, încît culoarea nu o poate străbate. Se prepară astfel un fel de mătase de mătăsă, colorate în roșu și galben cu flori și luieri negri (bandannos).

Bande polare, crețe de nori (cirrus) grupate în linii paralele conform direcțiunii vînturilor constante. [V. B.]

Bîndea, (*Pîndea*), munte în Rom., j. Muscel,

pl. Nucșoara; com. rur. Corbi; unul din cele 6 pichete de graniță ale j.-lui.

Bandel, *Ernest de*, sculptor german, n. 1800. A lucrat cu deosebire în Berlin, Hannovera și Detmold; în acest din urmă loc a ridicat statua lui Arminius, principele Cheruscilor, jertfindu-și chiar și averea privată pentru acest monument prețios. Dintre statuetele și busturile făcute de B. mai amintim: Amor și Psyche, Venus, Thunselda, Shakespeare, Goldoui. † 1876 în Neudegg, lângă Donauwörth.

Bandelier, (*Banduliera*), (*franc.*) curea lată, purtată de soldați preste umăr și curmeziș preste piept. De B. se leagă sabia sau pușca etc. Mantaua pe timp frumos încă se poartă à la B.

Bandelkhand, (Bandelkund), țeara seminiției Bandela, (neam de Radșputa) în India anterioară, pe coastele nordice ale platoului Decau, parte sub principii indigeni (31,135 km², cu 1.416,580 loc.), parte aparținînd provinciilor indobrit. de nord-vest (27,193 km², cu 2.206,402 loc.)

Banderilla, (*span. Banderillos*), lance pravețută cu un steguleț și purtată de luptători în luptele lor cu tauri.

Banderiu, (*lat.*, Banderium = steag), trupă formată din acei combatanți, cari se luptau sub același steag. Cadre militare cunoscute în Ungaria dela Sf. Stefan pînă în 1848. Fiecare magnat era obligat a lupta sub steagul propriu cu combatanți în număr proporționat cu venetele sale. Nobilimea mai săracă lupta sub steagul comitatelor. Înflorirea acestei instituțiuni militare urmează sub domnia casei Anjou (1310—1380). I-s'a pus temeiul în legile țerii la 1435 și 1454. S'a deosebit: 1) *B. regesc* din 1000 călăreți. 2) *B. reginei*. 3) *B. dignitarilor, funcționarilor celor mai înalți* (banderialiști), susținuți pe speșele statului. Documentele din secl. XV. înșiră între banderialiști pe voevodul Transilvaniei, banul Croației, Slavoniei, Belgradului, Severiniului, Șabașului, Zebernicoului, comitele Secului și al Timișului. 4) *B. clerului înalt și al nobilimei înalte*. 5) Nobilimea comună și ostășimea portată a format *B. comitatense*. 6) *B. orașelor*. Instituțiunea banderialismului o început a apus, fiind înlocuită prin soldați și mercenari pe timpul lui Matia Corvinul, dar mai cu samă sub dinastia Habsburgilor. [T. F.]

Banderola, 1) bandă mică cu inscripțiuni (pe tablouri, gobeline etc.); 2) steguleț legat de lance; 3) fășie cu care se leagă mărfuri, după cari s'a plătit vama.

Bandiera, steag; v. pavilion.

Bandiera, *frașie*: *Attilio* (n. 1817) și *Emilio* (n. 1819), ofițieri în marina austr., anteluptători independenței Italiei, stînd în corodpondență cu Mazzini 1843. Tradați, fură prinși la San Giovanni în Fiore și împreună cu 7 soți împușcați în 25 Iulie 1844.

Bandjermassing, (Bandjermasin), fost imperiu independent în partea sudică a insulei Borneo; dela 1857 supus Olandei; residentul olandez locuiesce în orașul B., aflător lângă riul Barito, cu 25,000 loc.

Bandola, (*span.* Bandolon), instrument musical cu coarde, care seamănă cu mandolina.

Bandolina, gelatină mucilaginoasă, ce se prepară din Tragacantha sau din gutuie și se folosese la fixarea perului.

Bandosca, sau *Coboa*, instrument musical primitiv în forma unui ulcior, oare se acordează cu apă.

Bandul-de-Câmpie, (magh. Mező-Bánd), comună mare în cott. Mureș-Turda, cu 3017 loc. Magh. și Rom. (1890); judeoătorie cercuală, postă și casă de păstrare postală.

Bandusiae, (*Fons Bandusiae*, fântâna B.-ei), izvor cântat de Horațiu (od. III. 13), era situat în apropierea moșiei sale Sabinum; din F. B. se formă părul Digentia (ași Licenza). Identică cu *F. Blandusiei*, subiectul poemei dramatice de V. Alexandri.

Băneasa, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) *B., com. rur.* în j. Covurlui, pl. Prut, compusă din mahalalele: B., Bucșeneasca, Fulgeresci și căt. Slobozia-B., având în total 1557 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; se cultivă și gândacii de mătăasă; în com. se află 4 biserici, dintre cari 2 în ruină, cu 2 preoți și o școală mixtă. 2) *B.-Herăstru*, com. rur. în j. Ilfov, pl. Dâmbovița, situată la nord și în depărtare de 5 km. dela București, compusă din sat. B., Dămăroaia, Grefoacele, Floreasca, Herăstrău și Pipera, cu o populație de 2333 loc., a căror ocupație principală este agricultura și prăsierea vitelor. Sat. B. are o frumoasă pădure, care servă ca loc de plimbare Bucureștenilor. Lângă biserica din acest sat, fondată de Enăchiță Văcărescu, se ved ruinele mărețe ale palatului fostului Domn George Bibescu, zidit la 1848.

Banér, *Ioan*, general svedez, n. 1596, lângă Stockholm. B. însoți pe Gustav-Adolf în expediția sa în Germania, a luat parte la luptele contra lui Wallenstein; învinse la Wittstock (1636) pe Saxoni, la Chemnitz (1639) pe imperiali. † 1641 în Halberstadt.

Bánffy, familie nobiliară (baroni) maghiară, ai cărei membri au jucat însemnate roluri în istoria Ungariei; sunt amintiți deja în secl. XII, sub numele *Buzárd*. De altfel familia se derivă dela conții *Hahold de Orlamunda*; în secl. XIV. au primit numele B. Familia B. a dat țerii: episcopi, palatini, juți de curie, tabernici etc.; ea se împarte în trei rami: de Alsó-Lendva, de Losoncz și de Tallósz.

Bánffy, *Desideriu*, br., n. 1843; bărbat de stat magh., și-a făcut studiile la universitatea din Berlin și Lipsoa, completându-și cunoștințele prin lungi călătorii. Dela 1875—1892 a fost comite suprem în cottul Solnoc-Dobâca; în decursul câtorva ani a administrat și cottul Bistrița-Năseud și a fost oomisar ministerial pentru administrarea fondurilor grănițeresci dela Năseud. La 1892 fu ales president al parlamentului, iar în Ian. 1895 ajunse în fruntea cabinetului, care avea să treacă prin parlament proiectele de legi bisericesci. La 1896 a condus alegerile parlamentare în vederea încheierii pactului vama cu Austria, pentru care e aspru combătut din partea opoziției. Ca comite suprem B. a fost cel mai hotărât adversar al naționalităților nemaghiare.

Bánffy-Hunyad, v. Huedin.

Bangala, popor foarte selbatic și resboinic pe țărmurile râului Congo.

Bangalo, (Bungalow), casele de vară ale Europeanilor din India, construite de obicei din

lemn și împletituri de trestie, cu învăitoare de paie, având streșină.

Bangalor, capitala district. indo-hritic Maissur, sediul unui episcop rom.-cat. și al unei misiuni evanghelice, cu 179,670 loc.

Bange, *Valerien de*, colonel franc. de artilerie, întemeietorul sistemului modern de tunuri în Franția; n. 1833 în Balignicourt. La 1882 deveni director al fabricilor Cail. Sistemul de B. este caracterizat prin mecanismul de închidere cu șurup și obturator plastic. Tunurile de B. sânt admise și în Anglia și Sêrbia.

Bangiee, familie de *Alge roșii*, al căror corp are forma unui disc, unei lame sau filament. Se înmulțesc prin monospori precum și prin spermații și oosfere.

Bangka (Banca), una din insulele Sunde, situată spre sud-est dela Sumatra, despărțită de aceasta prin strimtoarea B.; insula are o suprafață de 12,681 km², cu și 70,837 loc., între cari 23,252 Chinezi; dela 1608 aparține Olandei. B. e bogată în cositor (cel mai bun cositor în lume; cam 4¹/₂ mil. kgr. pe an). Capitala: *Muntoc*.

Bangkok (Bangcoc), capitala regatului Siam (Asia), la gura râului Menam, numită și »Veneția Orientului«; consistă mai ales din colibe de bambus, ce plutesc pe apă; ca. 400,000 loc. În B. sânt numeroase pagode cu turnulețe subțiri. B. e centrul comercial al Indiei posteroare. Export de orez, piper, piei, pesci uscați etc., în valoare de ca. 65.5 mil.; import de postav, bumbăcării etc., ca. 46.6 mil. În portul B. la 1890 au intrat 477 corăbii de 381,474 tone, au ieșit 482 corăbii de 389,397 tone.

Bangveolo, lac în Africa sud. la granița statului Congo, la înălțime de 1134 m. preste suprafața mării; a fost descoperit de Livingstone la 1868; în B. se varsă Ciambesi; din el se source Luapula, unul din izvoarele principale ale râului Congo.

Banhans, *Antonie*, ministru austriac, n. 1825 în Micholup (Boemia). A studiat dreptul în Praga; 1848—59 a fost judecător, apoi a administrat moșiile contelui Waldstein, desvolțând o activitate deosebită pe terenul clădirei căilor ferate și altor întreprinderi industriale. 1867 ajunse deputat, 1870 ministru de agricultură; 1871 ministru de comerț. Falimentarea mai multor întreprinderi de căi ferate îndemnă pe B. să pornească proces contra antreprenorului căilor ferate Lemberg-Cernăuț, Ofenheim, procesul însă se termină cu achitarea lui Ofenheim, iar B. demisionă în 1875. 1881 president al societății industriale din Austria inf., în care calitate a lucrat mult pentru realizarea canalului între Dunăre și Odera.

Bania, comună mare în cott. Caraș-Severin, 2366 loc. rom.; mine de cărbuni și fier.

Banjaluka, district în Bosnia cu suprafață de 8497 km², cu 265,456 loc. *Capitala* B., situată lângă Vrbaș, cu 11,357 loc. (între cari 6879 mohamedani); stațiune de cale ferată. Casele B.-ei sânt împraștiate; între multele moschee (45) cea mai mare, și în întreagă Bosnia cea mai frumoasă, e geamia Ferhadia. B. are o citadelă zidită pe un deal; izvoare calde; antichități romane; fabrici de postav; în apropiere mine de argint și o mănăstire trappistă pe locul, unde fusese »*Ad Ladios*« a Romanilor. Pe timpul

stăpânirii turoesci B. a fost timp îndelungat sediul unui pașă; Austriacii au ocupat B. la 1688 și 1737, a ramas însă tot a Turcilor până la ocuparea Bosniei (1878), când Turcii au fost bătuți la B.

Bănica, nume popular pentru planta *Phytolacca*. (V. ao.)

Banila Moldovenească, sau *pe Sirete*, com. și parohio împreună cu cât.: Dunavățul, Hilgea, Hoinicenii, Coșciuea, Laureca, Pantinul, Plaiul, Poiana, Riuna, Solonețul și Strunguiul, cu moșie boierească — în Bucovina, căp. și jud. Storojinețului; 4337 loc., (2948 ort, 724 apus. și 665 mos.) și o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Banila Ruscă, sau *pe Ceremuș*, de jos și de sus, comună și parohie împreună cu Berejnița, cu moșie boierească în Bucovina, căp. Vișniți, jud. Vâscăuțului pe Ceremuș; 4831 loc., (3470 ort., 338 apus. și 1023 mos.), și o școală de patru clase. În Berejnița există înainte de 1783 un schit fundat de Isac Cocorean și înzestrat de nepotul său căpitanul Tănase Țintă cu a 16-a parte din B. pe Ceremuș. În vecinătate este comuna și parohia Sloboția B.-ei, ou moșie boierească, 895 loc., (574 ort., 39 apus. și 282 mos.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Banița, măsură de capacitate pentru lucruri uscate: făină, grâu etc., cuprinzând 20 de oale; sinonim cu *dămirtie* și *ferdelă*. (Et. M. Rom.)

Banjo, (Bania), instrument mus. favorit al Haraprilor americani, alcătuit cu 5—9 coarde, în forma unei ghitare.

Bănk bán, palatin al Ungariei (1211—1213), din familia Bor. 1216 fù numit ban al Croației, iar 1217, când regele Ungariei Andreiu II. ooduse a patra expediție oruciată, B. ou mitropolitul Ioan din Strigoniou au fost guvernatorii Ungariei; ultima amintire despre B. se găsesoe în »bulla de aur«. După tradiție B. ar fi pus la cale uoiderea reginei Gertrud (soția lui Andreiu II.) ou scop de a soăpa țeara de curtenii germani. Viața lui B. a servit ca subiect mai multor opere dramatice, s. e. B., dramă de Kationa (totodată operă de Erkel) și »Ein treuer Diener seines Herrn« de Grillparzer. [†]

Bănlak, (Banloc), com. mare în Ung., cott. Torontal, 2522 loc. rom., pretură și oficiu postal.

— **Bănlaka**, (Bălnaca), com. mică în cott. Bibor. Apare în acte publ. la 1458; are 249 case, cu 1212 loc. rom. gr. or. Biserica e veche de lemn (1790); școală nouă de piatră; teritorul e de 4730 jug. cat.; muntos, puțin roditor; pomărit, industrie de casă, prăs. de vite. [†]

Bannerets, banderialiști francezi, oari erau datori a mobilisa, la provocarea regelui, banderii proprii pentru apărarea țerii.

Bannus, în dreptul vechiu germ. a mende, ce trebuiau plătite regelui sau conților pentru neobservarea ordinațiilor acestora.

Banta, sau *beantă*, marginea unei țesături țerănesci, în special marginea dela gât, piept și mâneci a unei cămeși. — *Bente* (Pente) (pl.), lanțuri, fiară, obești. (Et. M. Rom.)

Bantam, prov. oland. în capătul vestic al insulei Iava; 7326 km², cu 569,252 loc. La țerm e șes și loc băltoș în interior se ridică munți, între cari mulți vulcani stinși. Loc. cultivă piper, orez; se produce și cafea, bumbac și indigo. Capitala: *Serang*. Orașul B. fusese odinioară capitala unui regat, ați e în ruine.

Bănting, *cura lui B.*, metod dietetic pentru vindecarea corpulenței și îngrășării exagerate. Principiul fiziologic consistă în a elimina din alimentele obicnuite grăsimea, zabărul și hidrocarbonatele, (s. e. fructe, pâne, cartofi) adevăc alimentele, cari în corp se prefac sau se pot preface în grăsime; ca nutremēt se permit: carne macră, pesce, biscuit, poame, ceaiu, vin roșu, foarte puțină pâne. Cura a fost compusă de *Harvey*, dar B. a înceroat-o cu succes la sine însuși.

Bantu, nume comun de popoare africane, cari aparțin rasei Kafira, și ocupă părțile sudice până cătră equator.

Banu, mănăstire de călugări în orașul Buzeu, întemeiată 1571 de vornicul Andronic; prin danile ce i-s-au făcut, această mănăstire ajunsese una din cele mai bogate ale țerii; astăzi e biserică de mir.

Banul, insulă, v. Gura Văii.

Bănuței, numire populară dată plantei *Bellis perennis* L., (v. ao.)

Banville, *Teodor de*, poet francez, n. 1823, publică articoli biografici și diferite poesii, iar ca poet dramatic proveđu mai multe teatre parisiane cu produsele musei sale, »Le feuilleton d'Aristophane«, »Le cousin du roi« etc.) B. e măiestru în forme, ca versificator e neîntrecut.

Banz, fostă mănăstire bogată a Benedictinilor în Oberfranken; 1802 secularisată; acum castelul principelui Carol Teodor de Bavaria; colecțiune de petrefacte.

Baphomet, v. bafomet.

Baptister, scaldătoare, (lat. fons baptismalis), basinul folosit la botezul prin cufundare. După ce biserica pe timpul lui Constantin c. M. ajunse la pace și libertate, botezul se întempla cu mare solemnitate de cătră episcop. Spre scopul acesta s'a construit lângă biserici ori chiar în câte o parte a bisericilor B. B. se numesce și localitatea, unde este construită (din piatră, marmoră) scaldătoarea. Această ori e în continuitate cu biserica ori e în apropierea ei. De comun coperișul B.-lui se termină în o cupolă, iar părății din lăuntru sânt proveđuți cu picturi sacre. Cel mai vechiu B., ce s'a conservat, e »B. lui Constantin« dela biserica sf. Ioan de Lateran din Roma. El a servit ca model la construirea multor B. în Italia. La bisericile rom. din Trans. de comun lipsesoe B. [Dr. Is. Marcu.]

Baptisti, sectari, cari nu recunosc de valid botezul pruncilor, ci numai botezul adulților îndeplinit prin cufundare, în altele urmează doctrinele protestantismului, din care s'a născut secta în secl. XVI. B. sânt lățiți mai ales în America (preste 2 milioane); în Europa mai numeroși sânt în Anglia, se află însă și prin alte țeri. Numărul total al B.-lor e cam de 3 mil.

Bar, 1) numele turcesc al orașului Antivari (v. ac.); 2) oraș în guvern. rusesc Podolia (Ucrania), 13,434 loc., între cari 8000 Ovrei. Aci se făcu confederația nobililor Poloni la 29 Febr. 1768, contra influenței rusesoi la curtea regelui Stanislau August; 3) numele mai multor orașe în Francina.

Bara, drug, bastoane lungi dou fier bătut (moale), precum și bastoane de oțel de forme regulate pătratiche, cilindrice etc. B. se fac prin turnare, laminare sau prin filieră și servesc la fel de fel de scopuri tehnice. Din firele subțirii se fac

cuie; cele mai subțiri și lungi poartă numele de sîrme.

Bâra, com. rur. în Rom., j. Roman, pl. Siretul de sus, compusă din căt.: sat. B., tîrșorul B., Balomiresci și Oțeleni; 1865 loc. În tîrșorul B. locuitorii (407) sînt aproape toți Ovrei; aici este reședința subprefecturii plășii și a unei judecătoria de ocol.

Baraba, (rus. Barabinskaia), stepă, ținut vast al Rusiei asiatice, în guvernamelele Tobolsk și Tomsk; această stepă imensă, mocirloasă și acoperită cu o mulțime de lacuri sărate și sălcii, se întinde între Ob și Irtyș pe o lungime de peste 500 km. dela Altai, cari o mărginesc la sud. Cîteva părți din acest vast ținut sînt păduroase, altele oferă un sol fertil. Din 1767 guvernul rusesc cu ajutorul coloniilor compuse din țerani și exilați, operează secarea bălților și le predă gradat culturai.

Barabbas, v. Varava.

Baraboi, numirea populară a plantei *Chaerophyllum bulbosum* L., (v. ac.)

Barabra, v. Berabra.

Barac, *Ioan*, poet popular, n. 1776 în Alămor, cott. Albei infer. (Trans.), unde tatăl său era preot, (de aici conumele Popovici); și-a făcut studiile pregătitoare în Aiud, iar drepturile le-a absolvat în Cluj; 1801 învățător în Avrîg; 1802 se strămută la Brașov și se căsătoriește cu o fică a lui Radu Tempea, director al școlaelor rom. din Trans.; aici funcționează ca avocat, și se distinsese prin zel deosebit și inimă bună față cu cei asupriți; dela 1805 până la moartea sa, în tîmplă în 1848, a fost translator magistratual. Timpul liber îl folosea B. cu predilecțiune pentru compunerea de versuri populare; a stat în strînse legături cu George Lazar, Vasile Pop, ba și cu Anton Pan; el împreună cu contimporanul său Vasile Aron, au fost cei dintîiu cari, în mod conștient și pe o scară întinsă, s'au ocupat cu literatura populară. Poporale atât în limbă cît și în concepțiune, scrierile lui B., cîte sînt publicate pînă acum și mai ales poemul »Arghir și Elena«, apărut mai întîiu la 1801, pe cînd B. era dascăl în Avrîg, au străbătut adînc și în straturile cele mai de jos ale poporului. Alte scrieri publicate sînt: »Risipirea Ierusalimului«, »Rătăcirile lui Ulise«, din care s'a publicat o parte în »Albina Carpaților« din 1879; »Tragedia lui Samson«, »O mie și una de nopți«, traducere din limba germană și tipărită în 8 vol. la Brașov; un număr foarte mare din scrierile lui B. le posedem numai în manuscrise. Cf. »Transilvania« 1893.

Baraca, construcțiune provisorie, făcută dintr'un schelet (osatură) de lemn sau fier, interval umplut cu cărămîdi, scânduri, nuiele, pămînt amestecat cu paie etc. În lagărele permanente se construiesc asemenea B. pentru trupe. De multe ori ele se fac demontabile pentru ca să se poată transporta acolo, unde va cere trebuința pentru trupe și bolnavi. În timp de epidemii întinse; cînd spitalele permanente nu sînt destul încăpătoare, se construiesc B. în curțile spitalelor sau în alte locuri izolate sau lesne de izolat. În stațiunile sanitare (carantine, lazarete) din porturile maritime B. servesc pentru adăpostirea călătorilor și echipajelor în timpul observațiunii și a desinfecției bastimentelor.

Enciclopedia română. Vol. I.

Bărăgan, câmpie întinsă în Rom., j. Ialomița, între Dunăre și riul Ialomița, lipsită aproape cu totul de apă și de arbori, traversată de liniile ferate București-Fetești și Călărași-Slobozia, cari se strătăie pe la mijlocul câmpiei. Înainte era acoperită numai cu pășuni, cari hrăneau turme numeroase, astăzi însă mare parte din ea e transformată în arături.

Baragiu, v. Stavila.

Baraguay, *d'Hilliers*, *Louis*, general francez, n. 1764. Sub Bonaparte comandă în Italia 2 jumătăți de brigadă și devine guvernor al Veneției, pînă la ocuparea ei de Austriaci; 1798 participă la expediția din Egipt; 1805 comandă cavaleria de rezervă și se distinsese la Austerlitz; 1812 — constrinsă o parte din divisiunea sa la predare Rușilor — cădu în disgrația lui Napoleon; † 1812 în Berlin.

Baralip, v. Bamalip.

Baranya, comitat în Ung., în ținutul dintre Dunăre și Drava. 5133 km². cu 293,414 loc. Magh. și Germ. Ținut frumos și binecuvîntat.

Baranyai, *Stefan*, călugăr iesuit, care împreună cu Lad. P. Baranyi, a lucrat la unirea Românilor cu biserica Romei, pe cînd petrecea în Cluj (la finea secl. XVII.) (V. Baranyi.)

Baranyi, *Paul Ladislav*, călugăr, n. 1657 în Jászberény. La 1674 intră în ordul Iesuiților. 13 ani a petrecut în Alba-Iulia ca paroch, predicator, prefect de școală și misionar, expus la multe prigoniri din partea Calvinilor și chiar și pericolului de a-și pierde viața. El a lucrat mult pentru unirea Românilor cu biserica Romei. Pe mitrop. Teofil l-a înduplecat să țină sinodul din 1697; aici s'a proclamat pe față unirea, care tot cu conlucrarea lui B. s'a întărit și stabilit definitiv sub mitrop. Atanasie în sinoadele din 1698 și 1700. În interesul Românilor uniți de repește ori a alergat la Viena pentru a implora sprijinul curții împărătesci. Din Alba-Iulia a trecut în mănăstirea Iesuiților din Pesta și de aci în colegiul lor din Tîrnavia, în care mulți tineri români au învățat carte. † 8 Dec. 1719. A scris între altele un catechism rom. cu litere cirile. [Dr. A. Bunea.]

Baraolt, (magh. Baroth), 1) *B.*, sat în cott. Treiscaune, 2167 loc., Secui și Români. Odiñoară o parte a poporațiunii a fost militarizată, aparținînd regimentului II. secuiesc de infanterie. În diploma regelui Andreiu II., dată Sașilor, B. era designat de margine spre resărit a »Fundului regesc« (»a Vaross (Orăștie) usque ad Boralta«). 2) *Munții B.-lui*, grupă de munți, ce se rămuresc în Arghita spre sud pînă la Olt. Oltul încunguriază acești munți de trei părți, la est, sud și vest, avînd cursul lui forma unui V. [Silv. Mold.]

Baraș, *Iulius*, medic, n. 1818 în Polonia, veni în România la 1849 și fî numit medic de carantină la Călărași, apoi medic primar al districtului Dolj; în fine fî chemat la București și numit prof. de istoria naturală la gimnasiul național și apoi la școala de medicină. † 13 Mart. 1863. B. a publicat următoarele lucrări: 1) Mai multe articole despre boalele animalelor, (în analele academei de științe din Viena). 2) Mînunele naturii, care a avut mare succes în vulgarizarea științei veter. 3) Istoria naturală, destinată pentru copii cu întrebări și figuri,

tradusă din limba franceză după G. Beléze. (Bucuresci, 1852). 4) Zoologia. Bucuresci, 1855. 5) Elemente din istoria naturală, pentru usul claselor super. gim.; tom. I. Zoologia. Bucuresci, 1864; tom. III. Mineralogia. Bucuresci, 1867. 6) Botanica silvică.

Bărăscii-de-Vede, com. rur. în Rom., j. Olt, pl. Vede-de-sus, compusă din 8 căt. cu 2420 loc.

Baratare, v. Baratto.

Baratarla, baia —, sin de mare în Golful Mexicului spre sud-est dela Louisiana; odinioară cuib de pirai.

Barateria, frauda făptuită de căpitanul sau echipagiul unui bastiment de comerț în paguba armatorului, asigurătorului sau încărcătorului. Prin extensiune mai înseamnă și greșelile neintenționate, comise de căpitan sau echipagiul din neglijență, nesciință sau nebagare de samă, cu urmări păgubitoare. (Cod. com. art. 630.)

[Constant B.]

Bărăția, (dela magh. barát = monach sau călugăr). Termin usitat mai cu samă și mai numai în România, și anumiți în Muntenia, spre a denota bisericile catolice din orașele Bucuresci, R.-Vâlcea, Câmpulung și Târgoviște. Aceasta provine de acolo, că în localitățile înșirate existau mănăstiri catolice de călugări franciscani, cari și dincoace de Carpați cu preferință poartă numele de »bărăți«. În Bucuresci se numesce B. numai vechia biserică catolică, (de unde și strada cu același nume) rezervată în timpul de față ca parohie pentru coloniile germ. și magh. Prin veacul trecut și aceasta avea averi frumoase. Mult mai bogate erau însă B. din celelalte trei orașe, având — și în parte mai au până în ziua de azi, — nu numai o mulțime de case în oraș, ci și moșii rurale. La Câmpulung B. posede încă și acum un munte întreg de vr'o 3000 pogoane, care se și numesce »muntele Bărat«. B. din Câmpulung și din Târgoviște sânt foarte vechi; nu numai tradițiunea continuată, ci și un document, care pe la mijlocul veacului trecut se afla în posesiunea călugărilor din Câmpulung, dat de Radu-Negru, atribue întemeierea lor chiar acestui fondator al principatului. Probabil este, că acest document se află în arhivele călugăresci din Deva sau din Budapesta, unde au fost transportate pe la finea secl. trecut diferite alte documente ce se păstrau la B.-le din Rom. Hasdeu arată, că Dem. Berindeiu (Revista Rom. I., 621) deduce greșit numirea B. dela turc. berat, adică dela un decret, ce l-ar fi dat Sultanul cutărui preot catolic din Bucuresci, ca să-și poată face biserică, însă afirmarea că »în genere ori ce biserică de rit catolic este B., și că »bărat« ar însemna »preot catolic«, este de asemenea greșită, pentru-că în România se numesc B. numai bisericile catolice din localitățile indicate, cari în adevăr au fost întemeiate de călugării franciscani, numiți bărăți. O mulțime de chrisoave domesci, datate mai ales din veacul trecut, dovedesc că B. se aflau sub protecția principilor pământeni, iar nu sub alta străină. În timpul din urmă, episcopia cat. din Bucuresci a rescumpărat bunurile B.-lor dela Franciscani, cari încă s'au retras cu totul din România, și câte nu le-a vândut le-a afectat pentru menținerea seminariului său domestic.

Baratieri, Oreste, general ital. și comandant al coloniei Erythraea de pe malul Mării Roșii; n. 1841 în Condino (Tirol). În războiul (1895—96) contra regelui Menelik a fost crâncen bătut în lupta dela Adua (1 Mart. 1896). Încă înaintea acestui desastru a fost înlocuit cu generalul Baldissera, om versat în diplomația și felul de reboire africană. În Aug. 1896 B. s'a retras.

Baratto, (ital.) schimb de mărfuri, sau afacere de schimb, în acel înțeles, că se dă o marfă pentru alta, fără fixarea unui preț și fără plățirea vr'unei diferențe a prețului. În sens mai larg însă B. este o afacere de cumpărare împreună cu schimb, la care părțile dau marfă contra marfă, având a se lua în considerare și prețul, astfel că afacerea se aplanează cu bonificarea diferenței de preț în bani gata. Dela B. se derivă cuv. a *baratta* sau schimb de mărfuri; *baratterie*, falsificare de mărfuri și *baratteur*, falsificator de mărfuri, șarlatan.

Baratynski, Jewgenij-Abram, poet rus, n. pe la începutul acestui secol; fû educat în școala de pagi din St.-Petersburg și petrecu 8 ani ca ofițer sub aspra climă a Finlandei. Liberat din serviciu, el se retrase la Moscova. Poeme principale: »Eda« și »Țiganca«. Este considerat ca rivalul lui Pușkin. † 1844 în Italia.

Barba, completul părului, ce crește în jurul obrazilor, bărbiei și gurei, și caracterizează sexul bărbătesc; la femei se observă foarte rar, (la bătrânețe, pe timpul climacterului). Coloarea B.-ei corespunde de regulă cu cea a părului de pe cap, dar sânt o mulțime de variațiuni. La unele popoare crește B. mai lungă și mai densă, la altele foarte scurtă și rară; stă sub influența climatei și a rasei. B. e supusă obiceiurilor diferitelor popoare și capriciilor modei.

Barba boierului, numire botan. popor. pentru plantele *Nigella damascena*; se mai chiamă și *chica* voinicului. De asemenea se ăice: *B. caprei*, pentru *Tragopogon majus*, *Spiraea Ulmaria*, *Spir. Filipendula*. *B. împăratului*, pentru *Viola tricolor* L., *Lychnis Coronaria* și *Mirabilis Jalappa*. *B. lui Aron*, pentru *Aurum maculatum*. *B. lupului*, pentru *Helleborus foetidus*. *B. popii*, pentru plante amintite la B. caprei. *B. Sasului*, pentru *Equisetum arvense*. *B. Ungurului*, pentru *Dianthus plumarius*. (V. ac. articole.)

Barba-Cana, (arab. *bar-bah-khaneh*), galerie care proteje o poartă), creneluri verticale tăiate în zidurile cetăților și ale castelelor de unde se trăgea, la adăpost, asupra inamicului; deschidere ce se lasă în zidul unei terase pentru scurgerea apelor.

Barba-cot, după pov. române o un predicat, ce se adauge unui nume de pitic, adică *piti-cot*. Astfel Statu-palmă, fiul Bașlegei, se numesce și Statu-palmă-barbă-cot, înțelegându-se: barba de un cot de lungă, precum se vede din numele piticului Schiop cu barba cât cot. Feții frumoși piticoșilor le prind barba în despicătura unui arbore. Pentru măsura barbei piticoșilor se folosesc și stânginul; astfel piticul Sălcoate are barbă de 99 stângini de lungă.

Barbados, o insulă a Antilelor mici, dela 1825 a Englezilor; 430 km², cu 182,000 loc. După Iamaica cea mai importantă între Antile; plantațiuni mari de trestie de zahăr. Capitala: *Bridgetown*.

Barbar, (*grec.*) la Greci ori ce străin, care nu vorbia limba greacă; dela resboaiile persice încoace B. înseamnă om lipsit de cultură, crud, necioplit; la Romani, începând dela împăratul August, se numiau B. toate popoarele lipsite de cultura greacă și romană, mai ales Germanii. Mai târziu s'a dat numele de B. și semințiilor selbatice, cari au năvălit din Asia pe timpul migrațiilor popoarelor.

Barbara, (Varvara), sfântă, după tradiție fû decapitată pentru primirea credinței creștine la 240 în Nocomedia (Bithynia) ori la 306 în Helipolis (Egipt), de propriul său părinte Dioscur, care imediat după aceea fû lovit de fulger; de aici B. se invoacă la tempestăți; ea este și patroana artileriei și a băieșilor. Ziua comemor. 4 Dec.

Barbara Sancta, sau *barbareum*, seminar teologic fundat de cătră împ. Maria Teresia la 1774 în Viena pentru clericii gr.-cat., cari cercetau universitatea de acolo. Imp. Iosif II., la 1784, înființând pentru clericii gr.-cat. din monarhie seminarul general din Lemberg, a închis B., l-a redeschis însă Francisc I. la 1803 sub numirea de »convict imperial pentru clericii de ambe riturile din țerile ereditare«. La 1853 a fost declarat seminar central pentru gr.-cat. În timpul din urmă erau în B. 44 clerici, între cari 13 Români. În 1873 clericii români și cei ruteni din Ungaria, la ordinul guvernului ung., au fost aduși în seminarul central din Budapesta; iar la 1893 B. s'a închis, fiind trimiși clericii ruteni din Galiția în seminarul central din Lemberg. Ca alumni ai institutului B. și-au câștigat cunoștințe vaste și fundate și calificățiune teologică super. mai mulți membri distinși ai clerului gr.-cat. român. [Dr. Is. Marcu.]

Barbara, în logică: modul prim din figura I. silogistică. În B. ambele premise sînt universal-afirmative și concluziunea de asemenea universal-afirmativă; se bazează pe subsumțiune. S. e. toți oamenii sînt muritori; toți domnitorii sînt oameni. Ergo: toți domnitorii sînt muritori. [Pl.]

Barbarea R. Br., (botan.) gen din fam. Cruoiferelor, trib. Arabideae, cuprinde plante erbacee bisauale sau perene cu tulpina anguloasă, erectă, ramificată și glabră. Frunzele alterne, întregi sau mai mult sau mai puțin lobate sau sinuat-penatífide. Flori galbene cu sau fără bractee, dispuse în raceme terminale. Sepale egale, petale unguiculate. Fructul este o silică elongată, comprimată, tetragonală și rigidă. *B.*, după unii autori, are vr'o 20 specii, dintre cari abia 6 sînt bine definite. Aceste plante cresc prin regiunile temperate ale globului. Prin părțile noastre se află prin locuri umede *B. vulgaris* R. Br., numită popular Crusă țea, și *B. arcuata* Rehb. Frunzele de *B. vulgaris* R. Br. se mănâncă ca salată, ele au proprietăți antiscorbuțice și diuretice; semințele posed proprietăți diuretice mai active. *B. praecox* DC., se cultivă ca plantă potageră pentru frunzele și vîrfurile sale tinere, cari se mănâncă ca salată, (Cresson de jardin). Unele varietăți de *B. vulgaris* R. Br. cu flori duble se cultivă ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Barbaria, v. Berberia.

Barbarism, eroare retorică ori stilistică, care consistă în folosirea nepotrivită și contrară genului limbii naționale a cuvintelor și fraselor

străine. (B. în l. rom.: grecisme, latinisme, slavisme, germanisme etc.)

Barbarossa, 1) *B. Horuk*, (Aruk sau Uruds), pirat în secl. XVI., întemeietorul stăpînirii osmane în Africa de nord. B. a fost fiul unui olar din Mitilene, trecut la islam. Dimpreună cu fratele său mai mic Mahomed a intrat în serviciul emirului din Tunis, și nu preste mult a stat în fruntea unei flote întregi. Eutemi, emirul Algeriei, l-a chemat întru ajutor în contra Spaniolilor (1515). B. a risipit flota spaniolă, a sugrumat pe emir și s'a făcut domnitorul Algeriei. Mult timp s'a luptat în contra Spaniolilor, până ce Gomarez l-a învins lângă Omar; scăpând fû ucis 1518. 2) *B. Dseraddin* (Chaireddin), fratele lui Horuk B., în 1519 a legat pact cu sultanul Selim I., în virtutea căruia deveni pașa Algeriei și comandantul unei oștiri de 10,000 ieniceri. A recucerit Algeria dela Spanioli și Tunisul dela usurpătorul Mulei Hassan 1533. Imp. Carol V. a pornit în contra lui cu o flotă de 500 năi și 30,000 ostași. A debarcat în Tunis, a cucerit Goletta, a luat în pradă 86 năi dușmane. Când oastea creștină ajunsese la fortul Tunis, găsi citadela în mâna celor 8000 sclavi creștini eliberați. Carol V. denumî pe Mulei Hassan de guvernor spaniol. Dar B. și-a continuat și din Algeria excursiunile de jaf, a prădat insulele ionice, a bătut pe Doria, amiralul împărătesc, și lângă Creta a nimicit flota creștină 1540. Alîindu-se cu Francia a despoiat Nizza 1543. S'a reintors în Constantinopole cu 7000 prizonieri creștini, unde a murit în 4 Iul. 1546 în etate de 88 ani. (Cf. Veigt, Die Geschichtschreibung über den Zug Karls V. gegen Algier. Turba: Über den Zug Karls V. gegen Algier. Jurien de la Gravière: Doria et Barbarousse.) 3) B., supranumele împăratului Frideric I. al Germaniei. [T. F.]

Barbaroux, *Charles Jean*, girondist, n. 1767 în Marsilia. Bărbat frumos și energie, conduse pe democrații Marsiliei pentru apărarea republicanilor la Paris. Ales în Convent, se alătură girondiștilor și votă moartea regelui cu reserva de apelațiune la popor. Pășind contra lui Marat și Robespierre fû arestat și 1794 ghilotinat în Bordeaux.

Barbat, *voevod*, v. Basaraba.

Bărbat — *riu*, 1) *Rîubărbat*, com. mică în cott. Unedoarei, în Țeara-Hățegului, cercul Pui, așezată pe malul rîulețului cu aceeași numire, 270 loc. rom. 2) B., *rîuleț*, izvorește în grupa muntelui Retezat și îndreptându-se spre nord se varsă în Streiu pe laterea stîngă la Pui; este unul din cei mai însemnați afluenți ai Streiului. [Silv. Mold.]

Bărbătescu, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) B., com. rur. în j. Gorj, pl. Gilortu, compnsă din căt: B., Socu și Curteana cu 2190 loc. 2) B., com. rur. în j. Vâlcea, pl. Horezu cu 1597 loc.

Bărbătescu, *Ioan*, scriitor juridic român, autorul operei: »Cursul dreptului civil român sau explicarea paragrafilor de legi civile după ordinea pravilei lui Caragea, Bucuresci, 1849«; a urmat ca auditor la colegiu cursul lui St. Pherechde de drept civil, al lui C. Moroiu de drept roman și al lui C. Brăiloiu de drept criminal și procedură. Lucrarea lui B. e dedicată

lui Ioan Cămpineanul, logofet al credinței, în semn de recunoștință pentru ajutoarele ce a primit spre a studia; ea se distinge printr'un stil deslușit și precis, servind, chiar aji, ca unic comentariu al codului Caragea. B. scriind în etatea entuziasată a tinereții, se ridică uneori la generalisări adânc cugetate și simțite. Elocuenta și strins argumentată scriere a lui B., prin logica ei convingătoare, a trebuit să influențeze foarte mult vechia generațiune.

Bărbăția, 1) virtute cardinală. B. ca virtute a fost formulată mai întâiu de Plato și pusă alături de justiția, înțelepciunea și cuțempe- ranța. Cu această numire a trecut și în etica creștină, și aci B. este acea virtute, în puterea căreia creștinul, cu toate piedecile și greutățile întreprinde și caută a duce la îndeplinire ceea ce este bine și moral, și e mai bucuros a suferi ori ce, ba a-și pierde chiar averea și viața, decât să lucreze ceva, ce ar fi în potriva legii dum- neșcești ori în potriva legii morale. 2) *B. ca etate*, timpul acela din viața omenească, în care omul este ajuns la maturitate, atât fizică cât și psihică; ea începe cam cu anul 25—30 și durează cam până la 60—65 ani, când începe bătrâneța. [Pl.]

Barberini, familie princiară romană, numită astfel după moșia Barberino din valea Elsa, în Toscana, și întemeiată de Maffeo B., după suirea lui Urban VIII. 1623 pe scaunul papal. Sub următorul acestuia, Inocențiu X., un inamic personal al B.-lor, cei 3 nepoți de frate ai lui Maffeo fugiră în Franția. Cel dintăiu (n. 1597, † 1679) e întemeietorul marelui bibliotecar barberine, care ajunse la moartea lui la 60,000 tomuri și 8000 în parte prețioase manuscrite. Al treilea frate se distinge ca protector al științelor. În palatul B. din Roma se află biblioteca amintită și lucruri de artă (Fornarina lui Rafael și Christos de Dürer).

Barberini — *urna*, sau Urna de Portland (numită astfel după un fost proprietar al ei), vas antic roman, de sticlă, 25 cm. înalt, cu figuri mitice; găsit în secl. XVII. într'un sarcofag lângă Roma și așezat în bibliotecă B. Astăzi se află în muzeul britic.

Barbès, *Armand*, politician francez, n. 1810 pe insula Guadeloupe, studiă drepturile în Paris; fii membru la »Société des droits de l'homme« și conducător la »Société des saisons«. În 12 Maiu 1839 s'a pus în fruntea revoltei din Paris, unde fii rănit, prins și judecat la moarte. Agrațiat și condamnat la robie pe viață, scăpă prin revoluțiunea din Februarie și ajunse guvernor în Luxemburg și deputat. † 1870 în Haga.

Bărbesci, comună și parohie cu moșie boierescă în căpit. Storoiineț, j. Stănesci, în Bucovina; 1815 loc., (1620 ort. res., 6 apus. și 189 mos.); școală de o clasă. Pe timpul ocupării Bucovinei era aici un schit întemeiat pe la 1762 de Nicolae Calmuțchi sau Calmășul, care se călugărise sub numele de Natan. Schitul avea o moșioară de vr'o 100 fălci; astăzi nu mai există. [Dr. I. G. Sbiera.]

Barbet, v. căne.

Barbeta, (marină) capet de parăma (frânghie) de 5—6 m. lung., fixat la proba unei bărci, servind a lega barca de un bastiment sau de cheu.

[Constant B.]

Barbi, *Alice*, cântăreată ital. de concert, n. 1861 în Modena; părintele ei a fost director al operii în Cairo. A studiat în conservatorul din Roma, unde s'a perfecționat ca violinistă; ca cântăreată a pășit pe scenă de abia la 1883 și a devenit în scurt timp celebră. B. e mare măiastră a bellcanto-lui și excelentă interpretă.

Barbieri, 1) *B., Carlo Emanuel di*, n. 1822 în Genua, † 28 Sept. 1867 în Pesta, fost capelmaistru la diferite opere italiene, mai târziu tot în calitatea aceasta la opera din Viena și în urmă la teatrul național din Pesta, a scris opere, ballette etc. 2) *B., Francisco Arsenio*, n. 1823 în Madrid, unul dintre cei mai agrați compozitori de »Zarzuele« (drame scurte sau comedii cu cântări), membru al mai multor societăți de artă, distins dirigent, dela 1868 profesor de armonie și de istoria muzicii la conservatorul din Madrid; a scris și multe opuri de orchestră, imne, motette, precum și articli despre muzică în foi științifice și politice.

Barbiton, (*barbitos*), instrument cu coarde la vechii Greci, seamănă mult cu lira.

Bărbolu, *biserica* în Iași, fundată de marele vornic B. în secl. XVII și prefăcută din temelie în 1841; e zidită foarte frumos în stil bizantin cu 4 turnuri; înlăuntru are 6 coloane de marmoră.

Barboloviciu, *Alimpiu*, n. 6 Aug. 1834 în Chilioara; a studiat teologia în seminarul central din Pesta. Ordinat de preot în 1858. În 6 Sept. 1873 numit paroch al Șimleului-Silvaniei, apoi archidiacon al tracturilor Crasnei și Vălcăului și vicar for. eppesc al Silvaniei. B. a luat parte de frunte la toate mișcările naționale, culturale și economice ale Românilor din Selagiu, și a lucrat în »Sionul Român«, »Foaia bisericească, literară și școlastică«, în »Amvonul« etc. Reprezentant al clerului la congresul național ținut în Sibiu 1861.

Bărboși, sat în Rom., j. Fălciu, pl. Mijlocu, cu 253 loc.; aici s'a născut Alexandru Ioan Cuza, domnul României.

Barbu, mănăstire de călugărițe în Rom., j. Buzeu, pl. Sărății, situată pe un frumos platou lângă Nișcov, a fost fundată la 1662 de Barbu Radu și soția sa Despa; mai în urmă a fost închinată sf.-lui Morment și metoc al mănăstirii Văcăresci; după secularizare devenise biserică de mir, iar dela 1871 servese iarăși de schit, numărând 35 călugărițe. Cf. C. St. Biliurescu, Mănăstirile și bisericile din România. București, 1890.

Barbu, veche familie de lăutari ieșeni, ilustrată de Alexandri în una din piesele sale de teatru: *Barbu Lăutarul*. Șeful acestei familii, *Stan*, n. pe la jumătatea secl. trecut, era cântăreț și cobzar, și staroste al breslei lăutarilor; el a înveselit mult sfârșitul secl. trecut și prima jumătate a secl. nostru, trăgând taximuri și postrefuri la mesele boierilor moldoveni de pe acele timpuri, înbrăcat în antereu, încins cu taclit și purtând cu mândrie pe deasupra giubeaua sa de ghermesit. † 18 Aug. 1858 în Iași, în vîrstă de preste o sută ani. Dar murind n'a lăsat arta sa în părisire, căci între copiii săi a avut cinoi băieți, cari își puteau disputa sceptrul de staroste al tatălui lor. Intre aceștia cei mai de samă au fost *George*, cel mai mare, n. pe la

1790 în Iași, † 1893, și *Vasile*, n. 1800, † 1860. Ambii acești cântăreți și scripcari au fost succesiv staroști ai lăutarilor și s'au bucurat mult de favoarea amatorilor de petreceri însoțite de muzică. George mai cu samă avea un talent de improvisație și de reproducere după auz, cu adevărat miraculos. Se povestesc, că pe la 1847 având a cânta la o petrecere dată la consulatul austriac, în prezența lui Liszt, după ce acesta improvizase ceva pe piano, G. B. reproducuse ceea ce a auzit; rezultatul a fost așa de uimitor pentru Liszt, că s'a sculat, a sărutat pe lăutar și i-a oferit un păhar frumos garnisit de toți comesenii. Ați descendenți de ai lui Stan B. sînt: *Ionică*, fiul lui Vasile, un bun bariton, și *Neculai*, fiul lui George, un bun violoncelist, ambii bucurându-se de favoarea publicului grădiniilor ieșene, dar ambii sînt absolvenți ai conservatorului, muzicanți mai mult sau mai puțin instruiți. [T. C.]

Barbu, *Patriciu*, n. 27 Aug. 1842 în Galț, Trans., cottul Alba inf.; a studiat la A.-Iulia, Blaj și la academia de drepturi din Sibiu. 1868 până 1875 funcționar judecăt., apoi avocat și director de banoă în Reghin, membru în comitetul partidului național român, a fost condamnat în procesul Memorandului (1894) și închis la Vaț.

Barbula Hedw., (botan.) gen de mușchi acrocarmi de dimensiuni variabile, vivaci, puțini anuali, respândiți preste tot globul; crește pe pământ, stânci, ziduri, mai rar pe arbori. Unul dintre cei mai comuni e *B. muralis* Hedw., ce formează un tapet verde, des pe zidurile veobi și umbrite. Toți au capsula ovală, oblongă, erectă ori pendentă. Peristomul compus din 16 dinți divizați în două ramuri libere papiloase, și cu toții (cei 32 dinți) suciți oel puțin odată în spirală spre dreapta. Aparențele acestui peristom, asemănat unui smoc de peri (barbe), își datorează acest gen numele său. [S. Șt. R.]

Barbuleț, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, cu 1121 loc. rom. Pe dealul numit Cetățuia este un izvor cu apă minerală, cu gust de pucioasă. Comuna produce vite, și din cereale numai porumb. Școală mixtă cu un învățător.

Barbun, (*Mullus barbatus* L.), pește osos din fam. Mullidelor, trib. Acanthopterigienilor; are corp lungăreț și cap proeminent, pe buza de jos are 2 mustețe lungi, foarte sensibile și mișcătoare. Colorarea sa e roșie (carminie) mată. Trăiește în grupe mari și se găsește mai cu samă în Marea Mediterană și în Marea Neagră. Primăvara vine la coaste pentru a-și depune icrele, iar iarna se retrage la părțile adânci. Se pescuiește în mari cantități la Constanța și Mangalia. [Ant.]

Barbur, broderie, model special de broderie, întrebuințată la cămeșile țărănești, cusute cu arnioiuri sau mătăsuri.

Bărc, partea mai mică a muntelui Piatra-Craiului, din munții sudioi ai Transilvaniei; se extinde dela riul Zernescilor spre vest și este despărțită de partea mai mare a Pietrii-Craiului prin o despăcătură uriașă, numită Crepătură. Piscul cel mai înalt al B.-lui e de 2241 m. La poalele B. se află com. Zernesci. [Silv. Mold.]

Barca, (marină) vas mic, nepuntat în general, nișcat de comun cu ramele sau cu velele și

destinat a naviga în riuri, porturi sau pe coastele mării, unde nu se fac valuri prea mari. Ori ce bastiment are una sau mai multe B., cu cari comunică cu uscatul. Vasele de resboiu au B. de diferite mărimi și diferite tipuri, purtând deosebite nume: șalupe, băroii, baleniere, yole, yuyu. *Șalupa* este B. cea mai mare a bordului, de o construcție mai solidă, servă la transporturi mai grele de material sau personal. Este pe fiecare vas o șalupa cu vele și rame; (sînt și șalupe cu aburi); are 10—14 rame și 2 catarge cu pânză. *Bărcule*, în număr de 2—4, sînt mai ușoare, dar de aceeași formă, ceva mai elegante; au 8—12 rame și 2 catarge cu pânză. *Balenierele*, 1—2 la bord, sînt nișce B. cu ambele capete ascuțite, foarte ușoare și de formă elegantă. Ele sînt în general dispuse astfel, ca în oasul, când cade un om în mare, să se poată scobori și armă repede pentru a-l scăpa, atunci se numesc B. sau balenieră de scăpare; are 4—6 rame și două catarge cu pânză. *Yola* este o B. ușoară și elegantă, capabilă a merge repede, și servă de obicei pentru comandantul vasului în loc de balenieră; diferă de aceasta din urmă prin aceea, că nu are ambele oapete ascuțite, pupa fiind largă ca la o B. ordinară; are 4—6 rame și două catarge cu pânză. *Yuyul* este B. cea mai mică a bordului, de formă largă, destinată a face mici transporturi; are 2—4 rame și un catarg cu pânză. Deosebit de aceste B., cari aparțin vaselor, sînt B. cari navigă independent: *B. de pescari*, *B. de pasagiu* și *B. de plăcere*. Pe Dunăre sînt diferite tipuri de B.: *luntre*, cu fund lat și de o construcție grosolană; *lotcă*, un fel de balenieră foarte ușoară de lemn de brad, care poate naviga și pe mare, întrebuințată cu deosebire de pescarii dela gurile Dunării etc. [Constant B.]

Bârca, com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Balta, compusă dintr'un singur sat cu 1497 loc.; reședința pl. Balta, a judecătoriei de ocol și a unui birou postal; are o singură biserică și o școală mixtă.

Bărcănesci, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnată e com. rur. B. din j. Olt, reședința pl. Siul de sus, formată din căt. B., Greci, Vâlcelele de sus și de jos, cu 3324 loc.

Barcarola, (*ital.*) cântarea gondolierilor italieni; forma B.-ei (în tactul de $\frac{3}{8}$) s'a adoptat și în musica de artă, atât vocală cât și instrumentală.

Barcelona, provincie spaniolă în Catalonia, 7690 km², ou 902,970 loc.; ținutul oel mai cultivat din Spania. *Capitala B.*, situată în mcd amfiteatral pe țărmul mării, e bine fortificată cu citadelă și forturi. B. are 272,481 loc.; port însemnat; catedrală frumoasă; reședință episc.; universitate (dela 1430) cu 2000 studenți; arsenal (cu turnătorie de tunuri). B. e primul oraș comercial și industrial al Spaniei, 1890 au intrat în portul B. 3507 corăbii de 1.863,460 tone. B. a fost întemeiată de Cartagenieni. Până la 1137 a stat sub conți proprii, apoi se uii cu Aragonia; în cursul timpului a fost de multe ori asediată și ocupată; mai în urmă bătuită de revoluțiuni interne.

Barchent, (*barehet*, franc. futaine), pânză de bumbac, péroasă pe dos, imprimată pe față cu diferite desenuri, cari apar în relief. Se între-

bunfează pentru rufăria de iarnă, precum și pentru rufăria de copii. B. colorat, vârgat, cadrlat sau imprimat cu flori, se întrebuințează pentru confecțiuni de dame. [M. B.]

Barcianu, 1) *B., Sava Popovici*, scriitor rom., n. 1814 în Reșinari, Trans. A studiat în Sibiiu și Cluj, apoi la Viena, unde a ascultat medicina, dar după un an a intrat pe cariera preotească. Episc. Șaguna l-a chemat la postul de prof. de teol. și pedagogie în Sibiiu, unde mulți ani a lucrat ca asesor în consistoriul arch. Referințele familiare l-au silit să se retragă ca preot la Reșinari, unde † 1879. Scr.: 1) Culegere de istorii morale. Sibiiu, 1846—48, (2 părți). 2) Epistolariu. Sibiiu, 1847. 3) Kurzgefasstes Conversations- und Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache. Sibiiu, 1852. 4) Gramatica rom. Sibiiu, 1853; ed. II. 1856, ed. III. 1864. 5) Gramatica germ. Sibiiu, 1858; ed. II. 1867, ed. III. 1871. 6) Theoretisch-praktische Grammatik der rom. Sprache. Sibiiu, 1858; ed. II. 1867, ed. III. 1871. 7) Vocabular rom.-nemț. Sibiiu, 1868. 8) Wörterbuch der rom. und deutschen Sprache, 1886.

2) *B., Daniil P., Dr.*, prof. și scriitor rom., fiul celui de sub 1); n. 1847 în Reșinari; a studiat în Sibiiu. În 1869 a fost trimis în Germania din partea min. de culte și instr. publică spre a studia organizarea școalelor popor. de aolo, iar 1870—74 a ascultat la universitățile: Viena, Bonn și Lipsca prelegeri de pedagogie și științele naturale. În 1876 a fost numit profesor la „instit. ped.-teol. din Sibiiu”, unde funcționează și azi. A fost și director al „școalei civile de fete a Asociațiunii trans. pentru lit. etc.”; de asemenea mai mulți ani secret. II. al acestei asoc. B. a fost și membru al comitetului național și ca atare judecat în procesul Memorandului și închis în Vaț. Scr.: 1) Untersuchungen über die Blütenentwicklung der Onagraceen. Hermannstadt, 1874. 2) Elemente de istoria naturală. Sibiiu, 1881—83, 2 cursuri. 3) Lucrul de mână în școalele de băieți și în institutul ped. Sibiiu, 1885. 4) Istoria naturală în școala popor. Sibiiu, 1890—91. A edat și prelucrat operele repos. său tată: 1) Vocabular rom.-nemțesc și Wörterbuch der roman. und deutschen Sprache. Sibiiu, 1886 și 1888. 2) Gramatica germ. Sibiiu, 1896. În 1891 a redactat revista liter. »Foaia Ilustrată», iar în 1897 împreună cu alți colegi »Foaia Pedagogică».

Barclay de Tolly, (pron. barcle), *Mih. Andr.*, general rus., n. 1761 în Livlanda. A luat parte la resboaiile cu Turcii în 1788 și 1789 și contra Suedezilor în 1790; s'a distins în luptele contra Polonilor în 1792 și 1794. La 1810 e numit ministru de resboiu. Contra lui Napoleon I. luptă 1812 ca comandant de armată, iar în 1813—14 ca comandant suprem al armatei rusești. În 1815 a fost ridicat la rangul de principe. † 1818 lângă Insterburg.

Barsay, familie nobiliară magh. în Trans., care își avea proprietățile în deosebi în părțile Hațegului, și a dat țerii mai mulți bărbați însemnați. *B. Akos*, n. 1619, † 1661, a reprezentat pe principele Ardealului Rákóczi G. I. la Constantinopole și a umblat în misiune diplomatică în Muntenia și Moldova, fiind numit pentru meritele sale ban al Lugoșului și Caransebeșului, iar mai târziu comite suprem al Une-

doarei. După expediția polonă nenorocită a lui Rákóczy G. II. fu numit din partea marelui vizir principe al Ardealului. B. primi însă numai condiționat tronul, ca obținând Rákóczy iarăși grația Turcilor, să abdică în favorul acestuia. Rákóczy a pierit în lupta dela Mănăstur (1660); în fruntea partizanilor săi se puse apoi Kemény I., care bate armata lui B. lângă Ormeniș, când apoi B. abdică (1661) de trou și absoalvă nobilimea de jurământul depus. A fost ucis pe când îl excortară în temnița din Kóvár. Sub domnia lui B. s'a fixat marca țerii Ardealului în dieta ținută la Sas-Sebeș în 24 Maiu 1659.

Bard, poet și cântăreț la semințiile celtice de pe continent și din insulele britice; vestiți sunt B. din Wales și Scoția. Deja în secl. II. d. Chr. se amintesc B. în Gallia, cari cântau faptele principilor sau blăstămau pe inimici. B. își acompaniau cântările lor pe un instrument numit la Scoțieni *crott*, un fel de harfă. [B.]

Barđii, după mit. celtică au fost preoți Celților. Numele B. (bhaird, heird) de origine a însemnat: poet, mai târziu și cântăreț. Originea instituțiunii se pierde în istoria cea mai veche a Celților, iar ca fondatorul ei se amintesc Merlin (Merddin), o persoană mitologică. B. formau o ceată ereditară, organizată după modul unui ordin preotesc; erau tot câte 12 inși, preoții ținei Ceridwen, șeful lor spiritual era Merlin, uneori atare principe celtic. Ca preoți aveau mare influență asupra poporului celtic și principilor lui. B. compuneau poesii despre ții și vitejii naționali și le cântau, iar cântecul îl acompaniau cu harfa (chrotta, cruit), și de aci B. se numiau deadreptul: cântăreți. Ei cântau la serviciul divin, la serbători și la festivitățile principilor; ei însuflețeau armata celtică, în lupte mergeau în fruntea ei, iar unii serviau principilor ca herolđi. După funcțiuni se împărțeau în: inventători (priveird), cultivători de arto (posveird) și în herolđi de resboiu (arwyd-veird), iar după rang în: învțăței, inspectori și presidenți (pryadain), cari purtau haină de culoare vână și nici când spadă. Ei țineau oistoddfode, adică concerte de musică și declamațiune, și fiind considerați de perfecți în musică și poesie, erau și instructori în artele acestea, iar versurile lor se numiau triade, pentru-că o strofă era din 3 versuri. În poesiiile lor se susțineau învățăturile păgânismului vechiu celtic ca proprietate națională celtică. B. erau cunoscuți deja și Romanilor vechi și considerați de cântăreți populari; Romanii, Goții și Vandalii i-au persecutat așa, încât B. s'au retras în Wales și de aci s'au așezat în Irlanda și Scoția. Cel din urmă B., Turlough O' Carolan din Irlanda, a murit în 1738; cei din Scoția s'au susținut până la 1778 (v. Arthur, Ceridwen și Graal). Lit.: Heidnisch-geistliche Sagenbildungen der keltischen Völker. F. Nork, 1848, Stuttgart. [Atm.]

Barđac, sau *bardaciu*, varietate de prun. V. art. Prun.

Bardeleben, *Enric Adolf*, chirurg, n. 1819 în Francfurt l. O.; dela 1848 prof. de chirurgie în Giessen, apoi în Greifswald, iar mai târziu în Berlin. Cea mai însemnată lucrare literară a sa e: Lehrbuch der Chirurgie und Operationslehre, 4 vol. B. este părintele scriitoarei Mite Kremnitz.

Bardelona, rocă, o gresie micacee sistoasă, probabil eocenică, ce se întâlnește în Apenini.

Bardesan, (*Bar-Deisan*), fiul lui Deisan, filosof gnostic din grupul siriac, a trăit la curtea din Edessa, † 224; dintre toți gnosticii B. a stat mai aproape de doctrina bisericii. A făcut imnuri, cari cântându-se au contribuit mult la lăpșirea doctrinei sale; Efrem Sirul a păstrat unele fragmente din ele. [Pl.]

Bardia, *Iosif*, iezuit, n. 1668 în Bavaria. Ca profesor de filosofie în Viena intră în societatea Iesuiților la 1689. A propus mai toate științele în școalele Iesuiților din Graz, Schemnitz, Neusohl și Tirnavia. Ca superior al casei Iesuiților din Sibiu a lucrat mult pentru întărirea catolicismului în acest oraș luteran și a întreținut foarte bune raporturi cu principele Munteniei Nicolae Mavrocordat. După moartea mitrop. unit Atanasiu, curtea din Viena nu s'a mulțumit cu guvernarea bisericii unite numai prin vicarul general al repositului arhiepiscop și prin un teolog cat., ci a mai pus preste această biserică și un »director« sau »defensor« pe tot timpul vacanței scaunului episcopesc. Cel dintâiu director a fost B. † 1720. [Dr. A. Bunea.]

Bardo, (*ital.*) fort situat pe o stâncă singulară lângă satul cu același nume în prov. ital. Turin; dominează șoseaua ce conduce în șesul piemontez printre munții St.-Bernhard mare și mic. Legenda spune, că ar fi fost construit de Hannibal. La 1800 a fost ocupat și dărâmat de către Napoleon I.; regele Carol Albert însă l-a reconstruit.

Bârdo, (Brdo), cel mai mare sat românesc în Istria, cu 106 fam., în apropierea lacului Cepici, Aici a făcut Dr. Anton Joe studiile sale asupra dial. istrian, publ. de Miklosich. [G. W.]

Barduț, (magh. Bardocz), 1) *sat* secuiesc în cott. Odorheiu, 898 loc. Odinioară o parte a locuitorilor era militarizată, aparținând în parte la regim. secuiesc II. de graniță, și în parte la regim. secuiesc de husari. 2) *Scaun*, filial al scaunului Odorheiu, după vechea împărțire politică a Trans.; se alcătuia din 9 sate, cu locul central B. [Silv. Mold.]

Bardwan, provincie indo-brit. în Bengalia infer., 35,883 km², cu 7.393,954 loc.; pământul e roditor, populația deasă; capitala B. are 34,080 loc.

Barea, popor de 10—20,000 suf. în Abissinia nord., învecinați în sud cu poporul Kunama, în nord cu Beni-Amer. În parte mare sunt fără confesiune, cu caracteristicile obiceiuri, pe cari le-a desoris W. Munzinger în cartea sa: »Ostafrik. Studien«, (1864, ed. II. 1883. Schaffh.)

Barbone-Parlament, (pron. berbon), micul parlament englez, ce a fost convocat de Cromwell la 4 Iulie 1653; numera numai 150 membri, și s'a numit B. după cel mai tipic reprezentant, fabricantul B. »Micul parlament« a fost prea radical, aducând o mulțime de legi neexecutabile; el a introdus și căsătoria civilă. După 5 luni de legiferare a fost dizolvat de Cromwell.

Barège, (bariș), țesătură ușoară și rară de lână; se întrebuințează pentru vestimente de dame, mai ou samă pentru toalete de vară, numită după valea Barège din Pirenei. B. se mai numește și broboada (propoada) subțire, făcută din această stofă.

Bareilly, (Bareli), oraș în India, prov. nord-vest., ou 121,680 loc.

Barents, *Willem*, marinar olandez din Amsterdam, a făcut repetite încercări (1594, 1596) să aște calca prin Oceanul Arctic către China. B. a descoperit insulele Novaja Semlja, Spitzberga și ins. Urșilor, a ajuns până la 80° 11' lat. nord. † 1597. — După B. s'au numit *insulele B.* (partea estică din insulele Spitzberga) și *Marea B.*, partea Oceanului Arctic situată între Norvegia, Novaja Semlja, Țeara lui Francisc Iosif și ins. Spitzberga.

Barère de Vieusac, *Bertrand*, membru al conventului, n. 1755 în Tarbes, † 14 Ian. 1841. La început fu avocat, mai târziu consilier în districtul Bigorre, unde 1789 a fost ales deputat. B. a întemeiat prima foaie politică revoluționară: »Le point du jour«. După disolvarea constituantei ajunse jude de casafie, iar 1792 membru în convent, unde își câștigă mare influență. El a presădit în convent, când Ludovic XVI. fu judecat la moarte, și a votat pentru moartea regelui. Ca membru al comitetului instituit pentru salutea publică, a urmat orbesce pe Robespierre. El a propus în 5 Sept. 1793 a declara terorismul în permanență și l-a preamărit atât de mult, încât l-au numit Anacreon-ul ghilotinei. Observând de cu bună vreme semnele timpului a votat moartea lui Robespierre; mai târziu totuși fu osândit de convent la deportație, dar apoi grațiat. Memoriile sale au apărut 1842 în 4 tom., (ediț. H. Carnot). Macaulay a scris despre B. un admirabil essay. [T. F.]

Baret, sau *biret*, (lat. birretum), căciula preoților (negru), episcopilor (violet) și cardinalilor (roșu) în biserică cat. de rit. lat. Se poartă numai în funcții liturgice, dar nu la altar. Forma B.-lui e de regulă patru unghiulară. Originea lui e nesigură, se amintesc mai întâiu în 956.

Barrettita, mineral, un silicat de calciu, magneziu și fier.

Bârgăul, (*pasul B.-lui*), un pas între Transilvania și Bucovina. Șoseaua pornind dela Bistrița trece prin satele Bârgaie, întâiu pe valea Bistriței, apoi dela Borgo-Suseni încolo pe valea riuulețului Țiha. Pasul se începe la Borgo-Prund și până la granița Transilvaniei are lungime de 4 mile. La satul Borgo-Murășeni șoseaua arcuie pe muntele *Măgura-Calului*, pe vîrfurile căruia (înălț. 1230 m.) se află o casarmă de gendarmi, iar la prediul Tiliuța este postă și sunt barace militare. Înainte de a se alipi Bucovina la Austria, comunicațiunea se făcea prin pasul Rodnei și numai după 1777 s'a mutat vama în acest pas; șoseaua s'a construit în 1812—17. [Silv. Mold.]

Bargello, 1) șeful sbirilor polițiști în Italia, cu deosebire în statul papal, până la 1809. 2) Zidire publ. istorică în Florența, care adăpostesc astăzi muzeul național.

Barhebraeus, sau *Bar Ebraja*, *Gregoriu*, arab. A bul Fa r a g i, scriitor sir.-arab., n. 1226 din tată ovreu botezat. Pentru vasterile sale cunoștințe contemporanii săi l-au numit: *Fariâ-al-Zamân* (decorul timpului). A fost episcop de Gubas, iar mai târziu episcop titular iacobitic. Scr.: »Abulfaragii Chronicon syriacum«, »Chronicon ecclesiasticum«, »Nomocanon«, gramatică siriacă etc.

Bari —, (grec. greu), cuvintele compuse cu B. v. și sub *Bary* —,

Bari, (*Terra di Bari*), prov. ital. în Apulia, 5926 km², ou 751,728 loc. *Capitata B.*, (*B. delle Puglie*), e situată lângă mare, 58,266 loc.; arhiepiscop; biserica San Nicola; port; export de vin și oleu de masline.

Bari, popor afric., loc. lângă Nilul alb, între gradele 3° 30'—6° 14' lat. nord., 28° 50'—30° 17' lung. est. În deosebire de celelalte popoare din jurul său, poporul B. nu este nomad, el are locuințe permanente și se ocupă cu economia de câmp și de vite, cu pescuitul și cu fierăritul. Trăiesce în poligamie sub principii indigeni și este un popor foarte resboinic. Mai de aproape a fost cunoscut acest popor după ce expedițiunilor egiptene le-a succes a pătunde pe Nil în sus până la Gondokoro (1839—42), unde au așezat stațiuni de misionari.

Baribal, sau ursul negru american (*Ursus americanus*), din fam. urșilor, ord. carnivorelor sau fiarelor, lung de vr'o 2 m., coada foarte scurtă. Părul negru lucitor, lung și neted. Pe bot are nise pețe galbenii. Trăiesce în părțile nordice ale Americii de nord. Se vânează pentru blana, carnea și grăsimea sa.

Baricada, obstacole făcute în grabă de-a curmezisul stradelor, din buți, căruțe, copaci, lemn, pietri din pavagiu etc., pentru a opri un atac, a se apăra și a se acoperi. Asemenea B. au fost întrebuițate foarte adesea de poporul francez în diferitele sale revoluțiuni. Ele au mai fost întrebuițate și în Belgia la 1830, precum și de către populațiunile din Viena, Dresda și Berlin la 1848 și 1849.

Bariera, obstacol sau semn care închide comunicația. *B. vamală* e linia care desparte un stat de altul și preste care nu e iertat a trece mărfuri fără de a plăti vamă. Cătră mare și pe insulele unui stat țermurile formează B. vam.

Tractatul de B., tractat în urma căruia Țerile de jos aveau dreptul de a ocupa pentru siguranța proprie anumite puncte fortificate însemnate (barrière) dela granița franceză. În reșoiul austriac de succesiune (1741—48) Francezii au demolat aceste B.; tractatul a fost desființat la 1781 de către împ. Iosif II.

Baril, (Barila = butoiu), măsură de fluiditate, după diferite țeri de mărime diferite.

Baring, familie germ., emigrată în Anglia; a fondat în Londra una dintre cele mai mari case comerc. ale lumii: B. Brothers et comp. Mai mulți membri ai fam. B. au ocupat înalte funcțiuni de stat și s'au distins în parlament.

Baringo, lac în Africa est. ecuator, descoperit 1883 de Thomson; 500 km², cu o insulă locuită.

Baritina, mineral, sulfat de bariu, incoloră, albă, verde, roșie, brună, infusibilă și devine incandescentă. B. e un mineral filonian, caracteristic filoanelor de galenă și minereurilor de argint. Cristale mari se gășesc la Auvergne.

Barițiu, *Georgiu*, istoric și intemeietorul presei rom. în Transilvania, n. 12/24 Maiu 1812 în Jucul de jos, cott. Cojocnei, dintr'o veche familie de așa numiți nobili armaliști din districtul Cetății de Piatră, ca fiul întâiu născut al parohului gr.-cat. Ioan Pop. Numele B. i-s'a dat de către profesorii gimnasiului din Cluj, sub cuvânt, că erau prea mulți școlari în clasă, cari purtau numele Pop. Școalele elementare le-a cercetat în Trăscău (Toroczko) 1820—1824 și

Blaj (1824—1827), iar liceul și facultatea filos. în Cluj, de unde după 4 ani s'a reîntors iar la Blaj și a întrat în institutul de teologie. Absolvând aici, la 1835. a fost numit profesor de fizică la facultatea filos., iar în anul următor, după ce făcuse împreună cu T. Cipariu o călătorie în România și primise dela episc. Lemény »ordines minores«, a fost chiebat ca profesor la școala rom. din Brașov, înființată cu doi ani înainte sub conducerea unui docente macedo-român și remasă acum fără învățător. Inmulțindu-i-se elevii în scurt timp, a fost chiebat încă un învățător în persoana teologului de Blaj Andreiu Mureșan, și tot atunci a venit din Blaj și Iacob Mureșan, ca profesor la gimnasiul catolic din Brașov. La 1838 B. înființează »*Foiaș pentru minte, inimă și literatură*«, câte un număr pe săptămână, și ceva mai târziu, după primirea concesiunii preînalte, diarul politic »*Gazeta de Transilvania*«. În iarna următoare a organizat o societate de diletanți, care a remas în activitate până la 1856 și a contribuit în mod însemnat la desvoltarea limbii rom. în ținutul Brașovului. La 1839 B. a făcut împreună cu Iacob Mureșan o călătorie la Viena, unde a mijlocit la guvernul central ca foile sale să poată intra cu posta în Bucovina. La 1840, detronat fiind în Muntenia Alex. Dim. Ghica, noul Domn G. Bibescu, la cererea consulului gen. rus., a oprit intrarea în țeară a »*Gazetei*« și »*Foii*«, cari erau mult cetite în România și aveau numai în Moldova la 500 abonați, deoarece opoziția ambelor principate se folosise de ele pentru a combate politica de cucerire a Rusiei. La 1845 B. se retrage dela școala rom., și își consacrează întreaga activitate foilor sale, cari în urma censurei severe, având să lupte cu neîntrerupte greutate, reclamau o atențiune deosebită. La 1848 B. a participat la adunarea națională ținută în 3/15 Maiu pe câmpul libertății de lângă Blaj și a subscris protocoalele și petițiunile către monarch ca vice-president al adunării. În Octobrie înființându-se în Trans. »comitetul de pacificațiune«, B. a fost chiebat la Sibiu, unde fu numit totodată și membru al »comitetului pentru apărarea țerii«. Remânând foile lui B. în grija colaboratorului său Andreiu Mureșan, el a stat preste 4 luni în Sibiu și a participat la lucrările ambelor comitete. La 11 Martie 1849 cădând Sibiu în mâinile insurgenților, B. și ceilalți membri ai comitetului s'au refugiat în România. B. a mers la Câmpina, unde se refugiase și familia sa, aici însă fu arestat de o patrulă rusească și escortat la Ploiesci și de aici, după 2 septemăni, la Cernauf, unde a fost în fine eliberat după intervențiunea familiei Hurmuzachi, la a cărei moșie — Cernauca — a petrecut până după pacificarea Transilvaniei. Reîntors la Brașov, B. a obținut dela noul guvern concesiunea de a continua cu editarea foilor sale, cari însă la 1850 fură sistate prin decret gubernial din cauză că B. a publicat raportul lui Iancu după originalul germ. tipărit în Viena, și nu s'a supus ordinului autorităților de a întrerupe această publicare. »*Gazeta*« a reapărut deabia după 6 luni, sub conducerea lui Iacob Mureșan, care a fost denumit redactor, iar B. și-a continuat activitatea publicistică ca colaborator la această foaie. În 1852 un consorțiu de comercianți rom. din

Braşov înfiinţează fabrica de hârtie din Zernesci şi numeşte pe B. director comercial, care post l-a ocupat aproape 20 ani. La 1860 B. elaborează, la cererea mitrop. Şaguna, un proiect de statute ale »Asociaţiunii transilvane«. Cu anul 1861 reîncepând luptele politice în monarhia întreagă, B. a conlucrat la toate adunările şi conferinţele Românilor; la dieta din Sibiu (1863/4) a participat ca regalist şi a fost ales de aceasta de două ori deputat în senatul imperial din Viena. La 1866 a mijlocit împreună cu Dr. Ioan Raşiu încuviinţarea preaiună pentru organizarea a patru legiuni de voluntari români, cari însă nu au fost activate din cauză, că preste scurt timp s'a încheiat pacea între Austria şi Prusia. În acelaşi an B. a fost ales membru al Academiei rom. (atunci Societ. academică). După retragerea sa dela postul de director al fabricii de hârtie din Zernesci, B. s'a mutat la Sibiu şi a înfiinţat ziarul »*Observatorul*« (1878—1885), pentru a cărui ţinută i-s-au intentat 3 procese politice, în cari însă juriul sibian l-a achitat cu vot unanim. Organizându-se la 1881 partidul

»Transilvania«, al cărei redactor a fost aproape 20 ani, şi în Analele Academiei rom. A colaborat 2 ani şi la Dicţionarul şi Glosariul Academiei. Scrierea sa principală este: »Părţi alese din istoria Trans. pe 200 ani din urmă«, (ediţ. W. Krafft în Sibiu). Vol. 1 (1889) se ocupă cu evenimentele dela Mihail Apafi 1683 până la 1848; vol. 2 (1890) cu istoria revoluţiunii şi a erei absolutistice până la 1860; iar al 3-lea (1891) cu istoria anilor 1860—1883. Opiniunile şi credinţele politice ale lui B. sânt dezvoltate în ziarul său »*Observatorul*« şi în Memorialul conf. din 1881. Pătruns de dreptatea cauzei Românilor din ţerile coroanei sf. Ştefan, el nu pretindea pentru poporul său decât concurenţă liberă pe toate terenele activităţii omenesci şi parte dreaptă, proporţionată la sarcine şi la foloase. B. a luptat aproape 60 ani pentru egala îndreptăţire şi înaintarea culturală a Românilor cu un zel întrecut numai de rara abnegaţiune, care l-a caracterizat. Deşi în 1859 avea în mână decretul prin care fuse numit inspector gen. preste şcoalele din Moldova, cu

naţional, B. a fost ales în comitetul central şi a redigeat *Memorialul* publicat din însărcinarea conferenţei electorale ţinute în Maiu 1881 în Sibiu, iar la 1884 a fost ales president al comitetului naţional şi a ocupat acest post până la retragerea sa din viaţa politică, întâmplată la 1887. Dela acest an B. şi-a consacrat întreaga activitate Asociaţiunii transilvane (pe care a servit-o ca secretar I. şi redactor al »*Transilvaniei*« [1861—1888], apoi dela 1888 ca president şi delegat la şcoala civilă de fete din Sibiu), şi lucrărilor sale istorice. La 12/24 Maiu 1892 împlinind etatea de 80 ani, B. a fost serbătorit de întreg neamul românesc şi distins cu cele mai mari onoruri din partea poporului său recunoscător. Academia rom. a bătut din acest incident o medalie comemorativă (v. ilustr.), iar în Martie 1893 l-a ales president. Preste scurt timp B. s'a îmbolnăvit şi a murit în Sibiu la 2 Maiu 1893, fiind înmormântat în curtea bisericii gr.-cat., lângă mormântul lui Papiu Ilarian. Scrierile lui B. sânt foarte numeroase; afară de *Memorialul* amintit, el a elaborat un dicţionar germ.-rom. (1835—1854), şi altul magh.-rom. (1869), a publicat numeroase studii, în cea mai mare parte istorice, în foile sale, (mai ales în »*Foia pentru minte, inimă şi literatură*« 1838—1850), în re-

salar fix de 800 galb. pe an, iar în Sept. 1860 i-se oferise prin ministrul Filipescu redacţiunea »*Monitorului oficial*« cu salariu fix de 1500 lei pe lună, el a ramas neclintit la locul său, şi luptând cu cele mai mari neajunsuri, a continuat a servi cauza poporului său prin muncă neîntrepuşă şi la locurile cele mai expuse ca învăţător, publicist, conducător politic şi literat. (Cf. G. Baritiu, 1812—1892, foi comemorative la serb. din 24 Maiu 1892, de Dr. C. Diaconovich, Sibiu, 1892.)

Fondul G. Baritiu este un fond întemeiat de Asociaţiunea transilvană în memoria lui B. Se dotează an de an cu fl. 1000.—din budgetul Asociaţiunii şi se alimentează prin colecte, donaţiuni etc., având destinaţiunea de a sprijini întreprinderi literare, precum şi a ajutara scriitori rom. lipsiţi de mijloace. Acest fond până astăzi a ajuns la cifra de 5000 fl.

Bariton, Baryton, Baritono, 1) vocea mijlocie de bărbaţi, între tenor şi bass, cam de extensiunea dela G-g', (Sol-sol') care întruneşte în sine atât puterea şi demnitatea vocei de bass, precum şi dulceaţa şi lustrul vocei de tenor. Vocea înaltă de B. se numeşte Tenor-B., vocea adâncă bass-B. 2) Un instrument vechiu, astăzi neusitat, de mărimea unui violoncelo, numit

și viola de Bordone sau Bardone, alcătuit cu 7 coarde, sub cari erau întinse și 9—24 coarde de metal, cari încă vibrau când se cânta instrumentul. 3) Un instrument de vânt din alamă, numit și »euphonius».

Bariu, (*Baryum*, presc. Ba), metal bivalent, cu greutatea atomică 137. Nu se găsește în stare liberă în natură, numai în combinațiuni, precum: *sulfatul de B.*, SO_4Ba (sau *baritina*) și *carbonatul de B.*, CO_3Ba (sau *witherita*). B. descompune apa la temperatura ordinară, în tocmă ca metalele alcaline. Încălzit fiind la aer arde transformându-se în oxid de B. Pe baza proprietăților lui este așezat în aceeași grupă cu calciul și stronțitul. Combinațiunile mai însemnate ale lui sînt: *oxidul de B.*, BaO ; corp alb, solubil în apă cu desvoltare de căldură; *bioxidul de B.*, BaO_2 ; *hidratul de B.*, $Ba(OH)_2$. Acest hidrat este corp foarte basic, cu acizii se neutralizează și dă săruri de B., precum: *clorura de B.*, $BaCl_2$; *azotatul de B.*, $(AzO_3)_2Ba$ și altele.

Barka, 1) platou în Africa nord., lângă Mediterana, se întinde dela Syrțul mare până la Egipt și deșertul Libiei; în vechime se numia Kyrenaika; 500 m. preste suprafața marii; dela 1879 vilaiet turcesc cu 302,000 loc. (Beduini); capit. Bengasi. B. e bogată în isvoare și pășuni; în B. se află multe ruine din antichitate; 2) riu în Nubia sud., curge spre nord-est în Marea Roșie; 450—520 km. lung. Pe la isvoarele lui se află ținutul muntos B. (Baraka) al Abessiniei, 11,000 km², cu piscul Zad'Amba (1700 m.)

Bark-Kochba, *Simon*, conducătorul Iudeilor în rescoala din urmă contra Romanilor sub împ. Hadrian, 132—35 d. Chr., se proclamă rege în Ierusalim, dar fû învins de Iulius Severus și căgî la ocuparea Bather-ei.

Barlaam, v. Varlaam.

Barlaboi, numirea populară a plantei *Chaerophyllum bulbosum* L. (v. ac.)

Barmakidji, urmașii preotului și medicului persic Barmak, originar din orașul Balch în Chorasan. Prin însușirile lor excelente membrii acestei familii au ajuns în cele mai înalte funcțiuni la curtea califilor abasidi, adunând și comori însemnate. Dar cununându-se Barmakidul Dșafar în secret cu sora califului Harun-al-Rașid, acesta a început a-și teme tronul și ucise (803) pe numitul mare vizir, dând astfel lovitura de moarte familiei puternice.

Barmen, oraș în jud. prusian Düsseldorf, se întinde pe valea Wupper în lungime de 6 km., are 116,144 loc., constă din 3 părți: B. sup., B. de mijloc și B. inf.; fabrici de ață, nasturi, covoare, mătasă, mașine etc.; cameră comercială; filiala băncii imperiale.

Barnaba, v. Varnava.

Barnabiți, congregațiune de canonici aparținători ordului sf. Paul, întărită (1533) de pontificele roman Clemente VII., și numită astfel dela biserica sf. Barnaba (Varnava) din Milan. Generalul lor rezidează în Roma.

Barnave, *Pierre Ioseph Marie*, revoluționar franc., n. 1761 în Grenoble, avocat de frunte; pretinse introducerea constituției engleze în Franca. 1789 deputat, luptă în conventul național pentru recunoașterea drepturilor omenești. Familia regală refugiată el o aduse înapoi, și

de aci încolo remaso pe partea regelui. Pentru corespondența purtată cu curtea fû arestat și 29 Nov. 1793 ghilotinat.

Bârnova, mănăstire secularizată în Rom., j. Iași, pl. Codru, satul B., fondată de Barnovschi Vodă în 1664 și terminată de Eustație Dabija Vodă; e bogată în odoare și vestminte. Grigore Ghica-Vodă, în timpul șederii sale aici (1728), a restaurat casele ce erau ruinate și a pus să se facă zidul de piatră împrejurul mănăstirii. Astăzi casele din curtea mănăstirii sînt în ruină, afară de două camere ce servesc de școală.

Barnovski, 1) B., *hatmanul*, omul de încredere al voevodului moldovan Iacob Eraclide Despot (1561—63). Era să fie ucis de poporul resvrătit împotriva nebunelor și asprelor purtări ale domnului, mai ales în urma introducerii dării de 1 galben pe casă, spre a preîntîmpina năvălirea lui Laski. 2) B., *Miron*, (*Ion Movilă Voevod*), mai întăiu general al lui Radu-Mihnea al Moldovei, apoi domn al acestei țeri (1626—1629). Ia măsuri salutare de pacificare; pe deoparte dă drept boierilor să-și reia pe vecinii înstrăinați după 1622, pe de alta, căutând a reîmpopula țeara cea golită de locuitori prin vâlmașagurile de până aci, înființează sate noue și așează în slobodii oameni din țeri străine. Locuitorii însă cu greu veniau din pricina Tatarilor, cari în luptă cu Poarta, amenințau Moldova cu o invazie spre a susține pe pretendentul Mihnea Criteanul. În Apr. 1626 se și întîmplă un jaf tătarec. B. e credincios Porții, și îi predă scrisorile tradătoare ale lui Bethlen Gábor, principele Ardealului, care, sprijinit de Poloni și Tafari, se hâinisce contra Sultanului. Totuși, fiind rudă cu o Movilescii și cetățean-proprietar în Polonia, nu-i bine vădit de vizir, mai ales că, nefiind jăfuitor, nu-i puté da cerutele 40 punți de bani. Mergînd la Constantinopole a-și asigura poziția, B. e arestat. Cu acest prilej scrie el în românesce un faimos testament, creștîndu-se condamnat la moarte. Totuși scăpă din închisoare și se retrase în Polonia.

Barnsley, oraș în Yorkshire (Englitera), 35,427 loc. Fabrici de pânză, mătasă și hârtie.

Bârnuțiu, *Simion*, n. 2 Aug. 1808, în Bocșa rom., (cott. Selagiu), din părinți economi. B. a cercetat în Șimleu cursurile școlii normale 1817—20, apoi gimnasiul în Careii mari (Nagy-Károly). B. avea de gând să se pregătească pentru cariera juridică, dar după ce i-au lipsit mijloacele merge la Blaj, unde în primăvara a. 1825 termină cursul filosofic, și toamna intră în seminariul clerical și urmează cursul teologic până la 1829. În anul acesta și în cel următor e archivar, prefect și vicerector în seminariul teologic; în 1831—34 e profesor la liceu pentru istorie și filosofie. Din acești ani datează primele începuturi ale activității publice a lui B. Convins că cultura limbei este garanția viitorului și scutul de apărare al existenței unui popor, B. începe a ține prelegerile sale dela liceu și seminarium în limba rom., ceea ce a produs o adevărată revoluțiune a spiritelor, care a pregătit cu încetul tinerimea pentru evenimentele epocale din deceniul următor. B. e între cei dintăiu care a pus la cale protestul înaintat de către consistoriul din Blaj în 1843 către dleta a. 1841—43 în cauza limbei rom. În urma pro-

cesului început cu tulburările din seminarul din 1843, lipsit de postul și beneficiul avut în Blaj, și înscris în academia de drepturi din Sibiiu, și urmează cursurile până la a. 1848, când se pune în fruntea mișcărilor naționale. Rolul ce l-a avut înainte cât și în decursul adunării naționale dela 3/15 Maiu 1848, e mult mai marcant, decât să se poată scrie istoria anilor de revoluțiune, fără să se amintească una câte una faptele eroice și jertfele aduse pe altarul națiunii de acest adevărat atlet al românismului. B. e autorul proclamațiilor din 25 și 26 Martie 1848, cari cuprindeau un program național politic ale cărui puncte principale erau: congres național român, libertate individuală prin suprimarea iobăgiei, libertate națională prin reasezarea popoului în drepturile sale. La inițiativa luată de B. se ține adunarea din Dumineca Tomei și apoi cea memorabilă de pe câmpul libertății din 3/15 Maiu, în care s'a stabilit crezul politic al unui popor deșteptat la consciința de sine. La propunerea lui B., adunarea se declară de adunare generală a națiunii. Națiunea se declară credincioasă împăratului, ca popor de sine stăpător și ca factor al țării. După erumperea revoluțiunii B. lucra ca vicepresident și membru de frunte al comitetului național, apoi al comitetului de pacificațiune alături cu N. Balășescu, Laurian, Cipariu, Barițiu s. a. În 11 Martie 1849, când insurgenții ocupă Sibiiu, B. se refugiază în România, și după multe suferințe îndurate prin arestările din R.-Vâlcei și T.-Severin ajunge la Constantinopol, iar de aci preste Triest la Viena, unde a lucrat pentru reușita cauzei naționale. În 1850 împăratul îl decorează cu crucea de aur cu coroană pentru merite. În 1851—52 ascultă prelegeri la facultatea juridică din Viena; în 11 Octombrie 1852 merge la Pavia, unde în 1854 ia diploma de doctor în drepturi. În 1854 cătră sfârșit merge la Iași, chemat de cătră ministrul Mavrogheni și de A. Treb. Laurian, ca să ocupe catedra de filosofie la gimnasiul academei din Iași; aci ia parte activă la reorganizarea învățământului din țeară. În 1856 se deschisera în Iași cursurile super., și anume: a facultății filosofice și a celei juridice; la cea dintâiu B. a luat catedra de filosofie, în a doua catedra de dreptul ginților, public și constituțional. Deși departe de ai săi, B. urmăria cu atențiune dezvoltarea lucrurilor în țerile austriace, întreținea corespondență continuă cu bărbaiți mai de frunte de dincoace. În Dec. 1863 din cauza unui morb întrerupe prelegerile, pe cari le-a ținut în curs de 9 ani la Iași. Morbul lui, o nervositate împreună cu o insomnie, efectul atator suferințe îndurate, s'a înreutățit din zi în zi mai tare, fără să dea speranță medicilor și auicilor lui de o întoarcere înspre bine. Presimțind că se apropie sfârșitul vieții sale, îl cuprinde dorul de patria natală, și în Maiu 1864 pleacă din Iași preste Bistrița cătră Selagiu, dar ajuns abia până în Valea-Almașului, la 16/26 Maiu, moare în etate de 56 ani (și nu 65, precum se ăice în biografia din dreptul public al Românilor). La 3 Iunie s'a înmormântat în Bocșa română; un monument frumos arată locul unde zac osemintele lui B., iar bustul său în marmoră decorează aula universității din Iași. Ideile, vederile și convingerile sale le-a

depus B. în operele sale, dintre cari unele s'au dat publicității, iar altele așteaptă în manuscris de mii de coale, ca să fie scoase la lumină. Operele lui B. sânt: Dreptul natural privat și public; Dreptul ginților natural și pozitiv; Politica, (Doctrina constituțiunii); Constituțiunile statelor principali, cu introduțiuni; Antropologia; Psihologia empirică; Enciclopedia filosofiei teoretice; Logica; Metafisica; Estetica; Știința virtuții; Pedagogia; Istoria filosofiei; în fine diverse alte scrieri. O înțeligință vie, o capacitate rară împreună cu trezie de spirit ca și a lui B., trebuia să rămână aceeași și în afară de specialitatea lui științifică. B. a cultivat ca studiu de predilecțiune filosofia și jurisprudența, și el e singurul scriitor original pe terenul jurisprudenței până pe timpul în care a trăit. Dar tot atât de limpede și versat e și în materia limbistică și istorică, deși produsele lui în această direcțiune sânt de tot puțin cunosute.

[Dr. I. Pop.]

Baroc, (*ital.* barocco, *franc.* baroque), ceva neregulat, straniu, miraculos. Inseamnă nepotriveala bizară în fenomenele vieții, se nasce mai cu samă din contradicerea între mijloc și scop și din disarmonia părților singurate în raport cu întregul; se apropie de bizar, întrupează însă mai mult decât acesta noțiunea secundară de comic. Estetica admite asemenea abateri dela regula generală de unitate numai în oasuri, când în comedia inferioară sau în anumite piese musicale, se urmăresce un efect prin excelență ridicol. În istoria artei se înțelege prin B. (stilul B.) evoluția renascerei, începând din secl. XVI. sub influența operelor celor din urmă ale lui Michel Angelo și dominând în întreaga Europa până în secl. XVIII., când trece în stilul *rococo*. În arhitectură formele operelor mai vechi ale renascerei, de o grație simplă și nemăiestrită, devin mai pronunțate, mai ieșite în afară și mai pretențioase, desavantajiu care adesea e înlocuit cu succes printr'un efect monumental pitoresc. Și tocmai elementul pitoresc e singurul dătător de măsură, eliminând linia dreaptă și aglomerând întretăierile corniciilor. În plastică ne obicinim cu vestmintele umflate și cu formele balonate și întortochiate. Reprezentanții principali ai stilului B. sânt: Bernini, Borronini, Rubens, Luca, Giordano etc. În timpul mai nou stilul B. este apreciat cu mai multă dreptate și — grație desfășurării sale pompoase și monumentale, — e adoptat cu predilecțiune în arhitectură.

Baroche, *Pierre Jules*, bărbat de stat franc., n. 1802 în La Rochelle; advocat și 1844 deputat, 1848 sprijini pe L. Napoleon. Ca procuror general jucă rol nedemn în proesele politice în curgere, iar 1850 ca ministru de interne întroduse: restringerea dreptului de vot, suspensiunea dreptului de adunare etc., 18 Ian. 1851 fû silit a se retrage. După lovitura de stat 1852 president al consiliului de stat, apoi 1860 ministru de externe, 1863 ministru de justiție și culte; după căderea imperiului, 4 Sept. 1870, fugi pe insula Jersey și † 29 Oct.

Baroco, modul IV. din figura II. silogistică, care se bazează pe opozițiune. În B. premisa majoră e universal-afirmativă, minoră particulară, dar negativă, conclusiunea e particular-negativă. S. e.: Toți oamenii morali urăsc minciuna; unii

politici nu urêsc minciuna; ergo: unii politici nu sînt oameni morali. [Pl.]

Barod, v. Borod.

Baroda, stat în președinția indo-britică Bombay, 22,195 km², cu 2.414,200 loc.; sub protectorat englez. Capitala B. are 116,460 loc.

Barograph, v. Barometrograph.

Baromacrometru, (*grec.*) instrument medical, cu care se determină simultaneu greutatea unui copil de curând născut precum și lungimea corpului său.

Barometria, (*grec.*) știința despre barometru și despre observațiunile barometrice.

Barometrograph, (*grec.*) barometru care înregistrează schimbările ivite în presiunea aerului.

Barometru, instrument fizical destinat de a măsura presiunea atmosferei; a fost inventat de Torricelli (1643), un învêțacel al lui Galilei. B. se compune din un tub de sticlă, închis la un capăt și deschis la celalalt; acest tub se umple cu mercuriu, se încălzește pentru a scoate aerul și apoi se restornează cu cîpêțul cel deschis în un vas plin cu mercuriu, ce se numește cuveta. Aceasta devine superficială, dacă cîpêțul deschis se îndoie în sus. Experiența ne arată, că nici în cazul prim și nici în al doilea mercuriul nu cade din tub, ci se menține la o înălțime oarecare. Înălțimea coloanei de mercuriu în tub e la suprafața mării de 760 mm., dar din ce urcăm, ea scade gradat, astfel că s. e. la 52,000 m. e numai de 1 mm. înaltă. B.-ul poate servi deci nu numai la măsurarea presiunii atmosferei, ci și la măsurarea înălțimilor. Dar coloana de mercuriu a B.-lui variază și la toate schimbările fizicale ale atmosferei, așa cînd suflă vînt de nord rece și uscat, se ridică, iar cînd suflă vînt de sud-vest umed și cald, se coboară. Cînd coloana de mercuriu se coboară, putem prevesti timp urit; cînd se coboară repede și tare, ne putem aștepta la furtună; ridicarea rapidă profetește timp frumos. Cu un cuvînt B. e și instrument meteorologic. Pentru măsurarea precisă a înălțimii coloanei de mercuriu, pe care presiunea atmosferei o ține în echilibru, servește o scală împărțită în mm. și așezată lângă tub, trebuind ca punctul 0 să corespundă totdeauna nivelului mercuriului din cuveta. Cf. și art. Aneroid.

Baron, grad ereditar de nobilime superioară, cu o treaptă mai înaltă decît nobilimea simplă, nedistinsă prin nici un titlu special. La început se numiau B. proprietarii unui teritor liber, cari nu erau suși decît numai regelui sau împêratului (de aici germ. Freiherr). Mai târziu mulți dintre acești B. — cu deosebire în Germania — adoptară titlul de conți. Adevêrata veche clasă de B. a susținut mai multă vreme în Germania ca clasa așa numiților B. ai imperiului (Reichsbarone). Precum în cele mai multe țeri, așa la început nici în Ungaria și Trans. n'au existat diverse clase între nobilime. Distincțiunea singuraticelor familii cu titluri de principii, conți, baroni s'a introdus în aceste țeri dela ajungerea lor sub casa Habsburg. În Rom. titlul B. n'a existat nici odată.

Baronet, în Anglia demnitate ereditară, care se ține însă de așa numita nobilime de rînd

(gentry), nu de cea înaltă (nobility). A fost înțemeiată sub regele Iacob I.

Baronius, *Caesar*, cardinal, istoriograf bis., n. 1538 în Sora (Campania), preot al congregațiunii Oratorianilor. Ca preot a servit în Florența, iar mai apoi în Roma, excelând ca concionator. În 1595 s'a făcut cardinal, iar în 1605, la alegerea de pontifice, a primit 31 voturi, și sigur ar fi fost ales, de nu i-se împotriva exclusivă regelui Spaniei. † 1607. Scr.: *Martyrologium Romanum restitutum*, 5 ediț. *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, (scris contra Centuriatorilor din Magdeburg), mai multe ediț. În cele referitoare la bisericele resăritului nu e totdeauna corect. Relatio de legatione Alexandrina ad apostol. sedem. De Ruthenorum origine et conversione. Vita s. Greg. Nazianzeni.

Baronzi, *George*, poet și scriitor rom., de origine grec, n. 1825 în insulele ionice; a studiat în România. B. a scris o mulțime de poezii. (Între altele volumul: »Cugetările singurătății«), o alegorie »Romana«, tratând asupra Roma mîniei de către Turci, drame, și a tradus mai multe opere din l. franc. și italiană, s. e. Lucia de Lamermoor, Cont. de Monte-Cristo, Jidovul rătăcitor etc.

Baroscop, (*grec.*) sinonim cu barometru și dasymetru.

Barosma Willd., (botan.) gen de plante lignoase cu foile pururea verzi și glanduloase, din fam. Rutaceelor, trib. Diosmee, ce crește în sudul Africeii. Foile uscate de *B. crenata* DC. și câteva specii înrudite poartă numele de buchu sau bocco și se folosesc în medicină ca stimulant și aperitiv. Se cultivă, mai rar, în florăria temperată. [A. Pr.]

Baross, *Gavriil de Beluș*, bărbat de stat magh., n. 1848, † 8 Maiu 1892. După absolvirea studiilor universitare întră în serviciul administrațiunii; ales deputat în 1875, a fost numit preste câțiva ani secretar de stat în departamentul de comunicațiune, iar în 1886 ministru tot în acest departament. El a introdus la căile ferate tarifa după zone. În 1889, cînd ministerul de comunicațiune și al lucrărilor publice se transformă în ministerul de comerț, B. deveni șeful acestuia. A fost om foarte activ și a urmărit scopul de a crea o comunicațiune independentă de țerile străine. A avut multe neplăceri cu Austria și Germania din cauza favorurilor acordate exportului ungar și pentru refacții. Pe lângă deplina dezvoltare a politiceii de comunicațiune, în timpul diu urmă l-a interesat mai mult regularea Porților de fier. În 1892 reîntorcîndu-se dela Dunărea de jos, se bolnăvi greu și nu preste mult muri. [T. F.]

Barothermometru, e termometru, ce la măsurările de înălțimi, întreprinse cu ajutorul barometruului, are destinațiunea să arete temperatura, și astfel să verifice starea barometrică, de unde se fac concluziuni la înălțime.

Baroț, (Bharuci, Broach), district în președinția indo-brit. Bombay, 3763 km², 341,490 loc.; capitala B., 40,160 loc., lângă calea ferată Bombay-Baroda-Achmedabad. Mari țesătorii de postavuri și damasc, export de cereale și bumbac.

Barou, franc. *barreau* = vergea, vergeaua înainte căreia vorbesc advocații; prin extensiune: corpul advocaților și profesiunea de ad-

vocat. Insemnătatea B.-lui într'o țeară depinde de dezvoltarea libertăților publice; talente ca Demosthenes, Aristides, Pericles, Lisisias, asemenea Cicero, Marc-Antoniu, Crassus, Hortensius au trăit în timpuri de neafirmare și de libertate de cugetare. Sub Napoleon I., B. era mut. Astăzi în Austria și Germania B. nu are încă neafirmare. Numărul advocaților în Germ. este mărginit. În Rusia advocații sunt slujbași inferiori, numiți de guvern pe lângă tribunale pentru a regula procedura. În Engliera advocații nu prea au cunoștințe adânci. În Franca, Belgia, Italia, și în toate statele libere B. este o instituțiune de înaltă cultură, unde se nasc și se încearcă toți bărbaiții meniți a fi mândria țerii.

Barowit, (sau Borewit, Porewit), în mit. slaveană un zeu cu patru fețe, trei pe cap și una pe piept și cu trei mâni, iar idolul de piatră aflat îl arată că dormitează. Patru fețe înseamnă patru anotimpuri, ce le produce soarele, dar B. reprezintă soarele de iarnă, când în natură toate dormitează, pentru aceasta îi și lipsese mâna a patra pentru lucrul de iarnă. B. s'a identificat cu Iupiter praedator, când a predat toate ale naturii și a ramas — iarnă, (v. Brahma). [Atm.]

Barozzi, *Constantin*, general de divisie, șeful marelui stat-major al armatei române (1897). Elev din prima promoțiune a școlii militare (1854 până 1856). Înaintat sub-locotenent în reg. 3 de infanterie. Luă în 1855 parte ca elev, apoi ca ofițer la măsurarea bazei în Bărăgan și la operațiunile geodesice pentru ridicarea hartei Munteniei. Dela 1856—57 fû trimis la Viena pentru studiul geodesiei. La reîntoarcere este atașat la ministeriu sub titlul de ofițer de geniu. La înființarea batalionului 2 de geniu (Bucuresci), i-se dă comanda unei companii ca locotenent, apoi ca căpitan (1860—63). Profesor de fortificație, director de studii și subdirector, în fine loc.-colonel și director al școlii militare (1862 până 1867). Colonel în 1870, e numit șef de stat-major al div. 4 la Iași, apoi chemat ca șef al depositului de resboiu, unde îl desemnau cunoștințele sale speciale. B. este întemeietorul serviciului de ridicare a hartei țerii, — țin *Institutul geografic al armatei*, — unde, din cauza modestiei mijloacelor budgetare, pe lângă sarcina direcțiunii ia parte la observațiuni și calcule ca simplu geodes. Conduce mai întâiu lucrările în Basarabia, cari, întrerupte în timpul resboiului independenței, reîncep în Moldova superioară, apoi în Dobrogea, a cărei ridicare se efectuează în totalitate sub direcțiunea sa. În timpul resboiului șef de stat-major al armatei române, apoi secretar general al ministeriului de resboiu, după care e din nou adus în capul depositului de resboiu (1879), promovat general de brigadă în 1883, e chemat în 1884 a îndeplini funcțiunea de șef al statului major regal. Ministru de resboiu și senator în 1888, după care își reia funcțiunea de șef al casei militare regale. În 1893 general de divisie, comandant al corpului 3 de armată. În 1895 șeful marelui stat major general al armatei. — În 1877 B. a fost trimis la cuartierul general rusesc în Basarabia, pentru aplicarea convențiunii de trecere a armatei imperiale prin România. În 1886 făcû parte din comisiunea internațională însărcinată cu aplicarea traseului

frontierei Dobrogei; iar în 1885 din comisiunea de delimitare a frontierei despre Austro-Ungharia. B. a fost decorat cu ord. Steaua-Rom., cor. Vulturului roșu (Germ.), ordul Leopold al Austriei etc.; medalia »bene merenti« etc.

Barquisimeto, capitala statului Lara în republ. sud-amer. Venezuela. 31,476 loc.

Barra, *insulele* —, situate la sudul Hebridelor; 90 km², cu 2161 loc. Insula principală: B.

Barrandiocrinus, fosil, din clasa Crinoișilor, ord. Sphaeroidocrinaoceleor, singurul reprezentant al fam. Barrandeocrinidae. B. (Angelin) aparține Bohemianului din Gotland. Caracteristic prin brațele sale lăsate în jos și acoperind calicele. Pinulele drepte și alipite între ele dau întregului corp aspectul unui fruct oviform cu 10 coaste.

Barrandit, mineral, fosfat de fier hidratat, conține totdeauna puțin aluminiu.

Barras, *Paul Jean François Nicolas*, *conte de*, membru al directoriului franc., n. 1755 în Fos-Emphoux (Var); luptă ca ofițer în India est., participă la asaltul asupra Bastiei și a Tuileriilor. În convent votă necondiționat moartea regelui, și nimici rescoala din Franca sud. La căderea lui Robespierre avû parte principală. B. a recomandat pe Bonaparte de general suprem preste armata din Italia și a mijlocit căsătoria acestuia cu veduva Beaucharnais. Scurt timp 1797 guvernă singur, apoi delăturat de Bonaparte și de mai multe ori arestat; † 1829 la bunul Chaillot, lângă Paris.

Barreau, (*franc.*) v. barou.

Barren, *insulă* pustie în golful bengalic, spre est dela Andamane, cu un vulcan de 303 m. înalt.

Barringtonia Forst., (botan.) gen de arbori purpura verzi din fam. Myrtaceelor, tribul Lecythidee, ce crește în Africa, Asia și Australia tropicală. Cea mai remarcabilă specie e *B. speciosa* L., de pe Molucee, ale cărei fructe sînt comestibile, ce se cultivă, avînd foi decorative, la noi în florăria caldă. [A. Pr.]

Barrister, advocat în Anglia, v. Solicitor.

Barros, *João de*, cel mai însemnat istoriograf al Portughezilor, n. 1496 în Vizeu, page al regelui Emanuel cel Mare, și ca tîner de 17 ani atașat fiului acestuia, regelui de mai tîrziu Ioan III. B. studiă cu zel clasicii vechi și scrisse excelentul roman istoric: »Cronica de emperador Clarimundo«; 1522 guvernator al coloniei Elmina la țărmul african și din 1532 administrator al tesaurului în India. † 1570. B. scrisse prima gramatică portugheză, dialogul moral: »Rhopica pneumas«, oprit de incușițiune, dar gloria lui de scriitor o formează marele op istoric: »Asia«, rezultat al unei munci de 30 ani.

Barrow, (pron. barro), 1) *riu* navigabil în Irlanda, isvorește în Queen County, se împreună cu Nore și Suir și se varsă în sinul Waterford. 2) (*B. in Furness*, oraș în Anglia nord-vest., în fața insulei Walney, cu 51,712 loc. (1891); mine de fier, port. Până la 1888 aparținea la Lancashire. 3) *Cap B.*, (*North Cape*), promontoriu în coasta nord. a peninsulei Alaska (America de nord) în Oc. Arctic, 71° 27' lat. nord.; mai înainte se considera de punctul cel mai nordic al continentului american. 4) *Strimtoare* de mare în America arctică, între str. Mellville și Lancaster, pasată pentru întâiadată la 1819 de Parry.

Barrow, (pron. barrô), *Isaac*, teolog și matematic englez, n. 1630 în Londra, † 1677. A fost prof. în Cambridge, unde avu de școlar pe marele Newton, cărui i-a cedat catedra (1669). Opere: »*Lectioes geometricae*», »*Lectioes opticae*» etc.

Barry, (pron. berri), *Sir Charles*, arhitect englez, n. 1795 în Londra, † 1860. B. e autorul multor zidiri grandioase, ca: Hotelul clubului Travellers, Bridgewater-House, Trentham- și Clifden-House; dar numele i-l vestesce cu deosebire palatul Westminster.

B., *Marie Jeanne*, vicomesă du B., v. Dubarry.

Bars, comitat în ținutul nord-vestic al Ungariei, 2673 km², cu 142,691 loc., în majoritate abs. Slovaci, apoi Magh. și Germ. Are multe orașe montanistice.

Bârșea-Teara, (Teara-B.-ei), un ținut în colțul sud-estic al Trans. În mijlocul lui se extinde un șes mic, șesul B.-ei, care spre nord-est stă în legătură cu șesul Treiscaunelor, spre sud e mărginit de munții B.-ei, spre vest de munții Persanilor, la marginea nordică e mărginit de Olt, dela care încolo se extind munții Baraoltului. B. e udat de râul B., dela care își are numele, apoi de râul Ghimbav, Timiș și de alte râulețe, cari se varsă în Olt. Din Teara-B.-ei trec trei pasuri în România: pasul Branului, al Timișului și al Șanțului. În Teara-B.-ei sunt mai multe comune mari și frumoase, locuite de Români și Sași; locul principal e Brașovul.

Bârșei-munții, (munții B.-ei), sunt un șir de munți din Carpații transilvăni. Sudici. Se compun din mai multe grupe cu piscuri însemnate. Grupele dela vest spre est sunt: Piatra-Craiului, cu piscul de asemenea numire, 2241 m., grupa Buceciului, cu piscul Om sau la Ota, 2508 m., grupa Piatra-Mare, cu piscul de asemenea numire, 1840 m. Prin ei trec trei pasuri în România: pasul Branului, al Timișului și al Șanțului.

Bârșana, (magh. Barczánfalu), comună în cott. Maramureș, diecesa Gherlei, cu 2343 loc. rom. gr.-cat.; agricultură și economie de vite. Biserică și școală rom., odinioară mănăstire.

Bârșănesci, com. rur. în Rom., j. Bacău, pl. Tâzlaşul de jos, compusă din 5 căt. cu 2376 loc.

Bârșeanu, *Andreu*, profesor la școala comere. rom. din Brașov, n. 1858 în Dârstele Brașovului, și-a făcut studiile în Brașov, Viena și München. S'a ocupat cu adunarea și publ. liter. populare, cu lucrări didactice și a scris versuri, pe cari le-a dat la iveală în »Conv. Lit.», »Familia» și în foilet. »Gaz. Trans.» Public. principale: »Doine și strigături din Ardeal», publ. în colaborare cu Dr. I. U. Jarnik, ediț. I. București, 1885, ediț. II. Brașov 1895, scriere premiată de Acad. rom.; »Cincideci de colinde», Brașov, 1890; »Din traista lui Moș-Stoica», 101 anecd. populare, publ. sub pseud. Sandu, Brașov, 1891. În anii 1887—1888 a redigat împreună cu I. Popea foia »Școala și familia». Toate aceste scrieri ocupă un loc de frunte între produsele literare ale generațiunii mai tinere din Transilvania.

Bârșescu, *Agata*, artistă dramatică, n. 9 Sept. 1861 în București, după ce a absolvat cursurile de declamațiune și cânt la conservatorul din București, a intrat la teatrul național, unde s'a distins îndată prin puritatea dicțiunii și sobrietatea elegantă a gesticulării în comedia lui Ollănescu: »Pe malul gârlei». Ducându-se la Viena

s'a perfecționat în arta dramatică și în limba germană, și a isbutit să fie admisă printre artistele renumitului *Burgtheater*, pe atunci sub direcțiunea lui Ad. Wilbrandt, în 1883, unde rămâne timp de 7 ani, devenind una din favoritele publicului vienez. În 1890 trece la teatrul orașului Hamburg, iar în timpul mai nou se întoarce iar la Viena, angajată la nou fundatul teatru »Raimund». Creațiunile ei princ. sunt: Hero, Iulia, Parthenia, Esther etc.

Barsuma, călugăr de trist renume; pus la cale de cătră patriarhul Alexandriei Dioscur, un partisan al lui Eutihie, urzitorul eresiei monofisite, năvăli în sinodul conchiemat la Efes în 440 în cauza lui Eutihie, în fruntea unei cețe de călugări fanatisați și înarmați cu măciuci, cari bătură și maltratară atât de mult pe patriarhul Constantinoplei Flavian, care făcea cea mai mare opoziție ereticului Eutihie, încât după 3 zile muri, iar pe ceialalți părinți îi siliră a decretă nevinovăția ereticului și a-l rehabilita în oficiul său. Acel sinod a primit numele meritat de »latrocinul efesin». [nt.]

Bartfeld, (magh. Bártfa), unul dintre cele mai vechi orașe ale Ungariei de sus, întemeiat prin secl. XII. din un egumenat al ordului cisterciit. Tatarii l-au dărîmat; dar sub regii Ludovic I. și Sigismund de nou a înflorit. Culmea înfloririi și-a ajuns-o în secl. XVI., când senatorii mergeau la casa orașului în costume romane. Reformatorul L. Stöckel a înființat în B. un gimnasiu. B. a stat în strînsă legătură cu Polonia, cu care purta comerciu însemnat. Acum a decăzut mult, are 4884 loc., mai ales Slovaci. [Dr. P. O.]

Barth, *Heinrich*, unul dintre cei mai renumiți călători ai timpului nostru, n. 1821 în Ilamburg; încă de tiner s'a dedicat studiului antichităților. Spre scopul completării studiilor sale a cercetat ținuturile Africei nordice, a străbătut în centrul Africei, el a fost primul care a descoperit popoarele africane din nordul equatorului. În anii din urmă ai vieții sale a călătorit în orientul Europei, a făcut studii etnografice și topografice, și ca profesor în Berlin, a fost președintel societății geografice. † 25 Nov. 1865. Sor.: *Reise und Entdeckungen in Nord- und Centralafrika*. Gotha, 1855—58. »*Reise quer durch das innere der europ. Türkei*», în scrierea periodică: *Zeitschrift für allgem. Erdkunde*. Tom. XV. 1863 și XVI. 1864.

Bartha, *Nicolau*, politician magh., n. 1848 în Rugonfalva, cott. Udvarhely; funcționar admin., apoi deputat. La 1880 a întemeiat gیارul opozițional »*Ellenzék*» în Cluj; în același an a fost atacat cu arma în locuința sa de cătră doi ofițieri pentru un articol publicat în gیارul său. Acest incident i-a câștigat o mare popularitate; 1881 a fost ales din nou în parlament și a intrat în partidul independent, fracțiunea 48-istă a lui Ugron. La alegerile din 1896 a ramas fără mandat. B. a sulevat pentru primadată în publicitate idea înființării Kulturegyletului ardelean. Astăzi este unul dintre cei dintâii publiciști maghiari.

Barthélemy, 1) *B.*, *Auguste-Marseille*, poet franc., n. 1796 în Marsilia, † 1867. Se remarcă prin un articol în contra libertății presei, care îi aduse o gratificare de 1500 fr. din partea guvernului. El avu ingenioasa idee de a-și asocia

musa cu aceea a lui Méry, compatriotul său, scriitor de o facilitate uimitoare, și publicară împreună un mare număr de poezii satirice. 1831 se făcu republican și fundă ziarul ebdomadur „Némésis», în care atacă guvernul, pentru-ca, câțva timp în urmă, să glorifice pe aceia, pe cari îi combătuse. B. fu acusat că-și vîndu condeiu, el însă ripostă zicînd: că variația e un principiu necesar, și se ocroti cu exemplul lui Juvenal. 2) *B., François, marquis de*, diplomat franc., n. 1747 în Aubagne; 1795 încheiă pacea dela Basel cu Prusia și Spania; 1797 fu ales membru al directoriului, după lovitura de stat din 4 Sept. 1797 fu deportat la Cayenne, de unde se refugiă în Anglia. Sub primul consul ajunsese în 10 Febr. 1800 membru și apoi vicepreședinte al senatului, 1802 era în fruntea deputațiunii senatului, care a predat lui Napoleon consulatul pe viață, 1814 a presidat în senat la pronunțarea detronării împăratului; ajuns pair și mare oficier al legiunii de onoare, Napoleon îl sterse din lista pairilor 1815, dar restaurațiunea a doua îl numi ministru de stat și marquis. † 1830. 3) *B., Jean Jaques*, archeolog franc., n. 1716 în Cassis (Provence), studii teologia; 1753 director al cabinetului numismatic reg. din Paris, care în curînd deveni unul din cele mai bogate și mai bine arangiate. † 1795. Scr. princ.: »Voyage du jeune Anacharsis en Grèce« etc.

Barthélemy Saint-Hilaire, Iuliu, învîțat și bărbat de stat franc., n. 1805 în Paris. După terminarea studiilor fu întâiu funcționar la ministerul de finanțe, apoi publicist. Traducerile sale din Aristoteles (Politica, Logica, Psihologia, Etica, Poetica și Metafisica) făcură să fie numit în 1838 profesor de filosofie elină și romană la Collège de France. La 1876, după multe peripeții politice, ajunse senator pe viață, mai târziu ministru de externe. Dela 1881 s'a retras din politică, dedicîndu-se studiilor orientale. Intre acestea amintim: »Sur les Védas«, (1854); »Le Bouddhisme«, (1855); »Lettres sur l'Egypte«, (1856); »Bouddha et sa religion«, (1859); »La vie de Mahomet«, (1863); »Mahomet et le Coran«, (1865); cari toate sînt rezultatele cercetărilor sale asupra filosofiei și religiunilor orient. Adăogăm: »Filosofia celor doi Ampère«, (1866), și o mulțime de publicații de politică militantă. † 24 Nov. 1895 în Paris.

Bartholdy, Iacob Salomo, diplomat prus. de origine ovrue, n. 1779 în Berlin. A luat parte la luptele contra lui Napoleon I. Mai târziu a fost consul general prus. în Roma. † 1825 în Roma, unde își adunase o frumoasă colecțiune de frescuri și lucrări de artă, cari se află ađi în muzeul din Berlin.

Bartholiniane, glandule, numite și vulvovaginale, situate de ambele părți ale orificiului (întrării) vaginei; sînt glandule (v. ac.) acinoase.

Bartók, Ludovic, publicist și poet magh., membru ord. al societ. lit. »Kisfaludy« și »Petőfi«, n. 1851 în Ardediu (Erdőd), cott. Sătumare. B. a întemeiat foaia umoristică »Bolond-Istök«, a redactat câteva calendare umoristice, a cultivat poezia lirică și a scris câteva drame istorice. A fost ales mai de multe ori deputat. [†]

Bartolomeu, unul dintre cei 12 apostoli, a predicat evangelia în India și alte țeri orientale; după tradițiune a fost mutilat în Armenia. Țiua comem. 25 August (cal. iulian).

Bartolomeu, Noaptea sf. B., sau nunta de sînge din Paris, se numesce măcelărirea hugenoților (v. ac.) în Paris în noaptea de 23 spre 24 Aug. (serbătoarea sf. B., cal. greg.) 1572, pusă la cale de cătră Catarina de Medici, mama debilului rege Carol IX. Vêënd Catarina, că prin creșterea influenței personale a admiralului Coligny (v. ac.) suferă marea ei înfrîurire asupra regelui, și că admiralul voia să cumpănească pe rege la o ruptură deschisă cu Spania, decise moartea admiralului; glonțul asasinului nimeri însă numai brațul acestuia; temîndu-se Catarina de resbunarea hugenoților, concepî planul infernal de a nimici în frunte cu Coligny pe toți partisanii acestuia, și pentru acest plan câștigă prin înfricări și pe regele și pe alți curteni. Ocașiune bună oferî căsătoria lui Enric de Navarra, tinêrul cap al hugenoților cu sora regelui, Margareta, când se aflară în Paris cei mai distinși hugenoți în frunte cu Coligny. Noaptea pe la 3 oare, la semnalul dat cu clopotul, locuitorii catolici ai Parisului năvăliră asupra hugenoților. Mai întâiu căđu jertfă furiei deslănțuite Coligny și rudeniile lui, apoi marea mulțime a prietinelor și partisanilor lui; drojdiile poporului, cetățeni și oameni de sciințe, cum și frunțașii statului emulară în ucidere; se zice, că chiar și regele să fie împuscat din fereastră asupra hugenoților. Ca 2000 hugenoți fură uciși numai în Paris, apoi se continua măcelul în provincie, unde se zice, că încă ar fi fost uciși vr'o 20.000. Urmarea acestui măcel fu un nou resboiu civil, care se termină cu un edict de toleranță pentru hugenoți.

Bartolomei, 1) călugări armeni emigrați din Monte-Nigro (Egipt) în urma deselor persecuțiuni ale domnitorilor din Egipt, și așezați în Genua la 1307. Aici au edificat o biserică în onoarea sf. Bartolomeu, de unde numele lor; 2) preoți mireni cari trăiau în comunitate; societate fondată în ținutul Salzburg de Bartolomeu Holzhauser, n. 1613 în Langenau (Württemberg). † 1658.

Bartolomeo, Fra, (orig. *B. Baccio della Porta*), pictor din școala florentină, n. 1475, † 1517; colorit energic și expresiune serioasă sînt caracteristica operelor sale. El a exercitat mare influență asupra lui Raffael și Andrea del Sarto. Opere princ.: Dumneșeu Tatăl în gloria cerească, (galeria din Lucca); Logodna sf. Catarina (Louvre); Madonna în San-Romano din Lucca etc. Tablouri de ale lui se află și în Belvedere din Viena, muzeul din Berlin etc.

Baruch, v. Varuch.

Barwani, stat vasal în India centrală, 3575 km², cu 56,445 loc., cari se ocupă cu economia de vite și agricultura. *Capitala B.*, lângă riul Nerbada, cu 5584 loc., încungjurată cu zid duplu.

Barycentrum, (*grec.-lat.*), punctul de gravitațiune.

Baryta, oxid de Bariu, (v. ac.)

Barythymia, (*grec.*) tristeță, melancolie.

Barytonon, cuvînt a cărui silabă finală este neaccentuată, ori adînc accentuată. Contr. *Ovytonon* (v. ac.) Cf. și art. Bariton.

Baryu, v. Bariu.

Barza, sau *cocostârcul*, o pasere din ord. Ciconiilor. Sînt de 2 feluri: *B. albă* (*Cheonia alba*), are ciocul drept, mai lung decît capul, roșu, penele albe, la aripi negre, picioarele lungi și

roșii, cu 4 degete, 3 înaintea, 1 înapoi. Lungimea 110 cm., lung. aripilor 68 cm., coada 26 cm. Trăiesce în Europa, Africa și Asia. Pasere călătoare, sosese prin Martie, pleacă în August. Se află pe locurile băltoase, se nutrește cu amfibii, reptilii, pesci și insecte. Cuibul și-l face cu plăcere pe case. **B. neagră** (*Cic. nigra*) se deosebește de cea albă prin penele ei brunegrii, cu un lustru verde și purpuriu. Burta și soldurile sunt însă albe. Lung. 105 cm., lung. aripilor 55 cm., coada 24 cm. Pe la noi vine rar; e mai spărioasă. Ii place în pădurile vechi și umede.

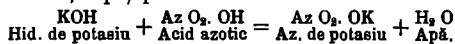
Bârza, com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Balta, formată din sat. B. și Țuguresci, având 2396 loc., 2 biserici și 1 școală mixtă cu un local frumos construit în stil modern. Locuitorii se ocupă cu agricultura.

Bârzesclii, com. rur. în Rom., j. Vâsluiu; se compune din satele: B.-Ludesci, B.-Răzeși, B. de sus și de jos sau Barnovschi, Muntenescii, Ludescii-Budăi cu parte de Codru, Tăcmănesci (Călugăreni) și Brăhăsoia (Călugărenii vechi), cari sunt situate în dreapta râului Bêrlad, iar în stânga din satele: Dobroslovesci (Bălănesci) și Cântălăresci. Are o populație de 390 fam. sau 1980 loc. rom. Comuna are 5 biserici și o școală.

Barzu-nâmeh, epopee pers. cu ca. 65.000 disticoane, manuscrisul se află în Paris și Londra. Conținutul e următorul: Suhrab, fiul lui Rustem, a luat în căsătorie pe Şahrud, care a născut pe Barzu; acesta a crescut la curtea lui Afrasiab, în Turan, dar cu ocaziunea unei expediții contra Iranului a căzut prizonier, rămânând apoi în armata iranică, unde a fost eroul multor aventuri cavaleresce.

Bas, v. Basso.

Basa, se numește în general temeiul unui lucru. — În *aritmetică* se numește B. cantitatea, care este a se ridica la o potență. — În *geometrie* e linia sau fața, pe care zace o figură sau un corp. — În *chimie* se numește B. hidrații metalelor, precum: *hidratul de potasiu*, KOH; *hidratul de calciu*, Ca(OH)₂; *hidratul de aluminiu*, Al₂(OH)₆; *hidratul de fier*, Fe₂(OH)₆ etc. Proprietatea lor caracteristică este: dacă le punem în contact cu acizii se neutralizează, adecă dau săruri și apă, precum:

După numărul grupurilor *oxidrii* (OH), cari există în molecula lor, B. se numesc: *monoacide*, *biacide*, *triacide* etc.; aceasta din cauză că, pentru a neutraliza complet o basă cu un singur (OH) avem nevoie de o singură moleculă de un acid monobasic, pentru una cu 2 (OH) avem nevoie de două molecule de același acid, pentru una cu 3 (OH) trebuiesc trei molecule. (V. și Basicitate.)

Basala, *celuld*, una dintre celulele primordiale ale archeoniului și anteridiei, așezată la baza lor și care nu se mai divide ulterior. *Vegetație basald* = creștere basilară = basipet, (v. ac.)

Basalt, rocă neovolcanică efusivă, formată de olivin, augit magnetit și plagioclasi basici. B. e foarte compact, dens; el formează dome, cupole, dykuri și pânze, cari au câte odată o întindere foarte mare. Caracteristice sânt separațiunile

ce se observă în B.; ele pot fi lamelare sau sferoidale, în general însă sub formă de coloane poligonale. Erupțiunile basaltice încep în terțiul inferior și se continuă și astăzi. Se întrebuințează ca piatră de moară, piatră de ornament, în construcții diferite și chiar ca îngrășăminte. Sub numele de B. se mai înțelegeau și toate rocele eruptive moderne, foarte basice.

Basaltit, v. melafir.

Basaltjaspi, argile și marge, cari au fost transformate în jasp, prin contact cu roce basaltice. B. e foarte dur, compact, vitros, de colorii diferite deschise sau închise.

Basamac, numire locală dată rachiului ordinar în unele județe ale României ca: Vlașca, Teleorman, Ilfov etc.; de obicei are o concentrațiune mică de alcool 12—25% V.; este incolor și nearomatizat, se bea numai de populațiunea rurală, care îl consumă în cantități mari 200—300 cm³. (V. rachiul.)

Basament, archit., v. fundație.

Basan, *Dominic*, ban al Severinului. Istoricul magh. spun, că conform unei diplome a regelui Andreiu II. din 1209, acesta a restrins marginile comitatului timişan până la Cerna, iar teritoriul dela Cerna până la Olt, sub numirea de »Banatul-Severin», l-ar fi încredințat la 1210 administrației banului Dominic de B. (Bossányi Domokos), ceea ce confirmă și diploma regelui Ferdinand III. din 11 Aug. 1656, dată în favorul Esterei Bossányi, văduvei lui Nicolae Forgaci. Pesty Frigyes («Szörényi bántag», 1877, I. 246) susține, că această poveste derivă dintr'o greșală comisă de familia B.-lor, care a sedus și pe regele Ferdinand, pentru-că nici Petru al lui Antonie (Antalfi) la 1160, nici Ochiu ban (ocys banus) la 1219, (registru orădan § 116), ci Luca (Leucas, Leukus) a început șirul vestiților bani ai Severinului la 1233.

Basanit, rocă neovolcanică, care pe lângă olivin, augit și plagioclas mai conține nefelin sau leuoit, sau ambele. Caracterile exterioare ca și condițiunile lor de gisement sânt aceleași ca la basalt.

Basaraba, vechia dinastio a Țerii Românesce. După tradiția cronicelor Țerii, B.-ii erau veniți din dreapta Dunării, »multă vreme» înainte de înființarea principatului Țerii Românesce, și așezându-se în Oltenia, au întemeiat Banatul Severinului între Dunăre, Olt și Carpați, care teritor urmă a fi stăpânit de bani din neamul B.-lor până la înființarea principatului. În istorie întâlnim un *Basarab-ban* pentru prim dată pe timpul invasiunii Mongolilor (1241), cu cari el are luptă în regiunea Oltului. După toată probabilitatea Banatul B.-lor, ca și parte aresăriteană a Țerii Românesce, numită pe atunoi Cumania sau Vlachia neagră (Kara-Ulaghi = Negrii-Români, menționați aci pe timpul invasiunii Mongolilor), se afla în legături politice mai strinse cu imperiul rom.-bulgar al Asaneștilor, cari se întălează: »Imperați ai Bulgariei și Vlachiei». De altă parte Țeara Românească se găsește numită pe atunci și »Bulgaria». După invasiunea Mongolilor, pe timpul de decadentă a imperiului Asaneștilor sub minorii fii ai lui Ioan Asan II., († 1241), Banatul B.-lor și voivodatul român din stânga Oltului (Negrii-Români), devin dependente de Ungaria. În diploma regelui Bela IV.

din 1247 pentru cavalerii Ioașiți, voivodul român din Țeara Severinului (Oltenia), *Lytuon*, și voivodul român din stânga Oltului, *Seneslau*, apar ca vasali ai coroanei ungurești. Pe la 1272, când în Ungaria începuse să domnească minorul Ladislau IV., voivodul român din Oltenia, Lython, cuprinsese și partea din stânga Oltului și se desființase de Ungaria. El căzu apoi în luptă cu Ungurii, iar fratele său *Barbat* (în documentul ung. poate un nume corupt din Basarab), fii prinși și-și rescumpără libertatea, plătiind tributul cerut și recunoscând suzeranitatea Ungariei. Lui Lython (nume evident identic cu Lytuon din 1247) îi urmă în domnie *Barbat*, numit în documente ungurești ca voivod al țării *Lytva*, adică al țării lui Lytuon sau Lython. Aceștia sînt cei dintâi voievozi români cunoscuți din documente. Ei sînt din neamul B.-lor, adeveriți în Oltenia pe timpul invasiunii mongole și cunoscuți tradițiunii indigene ca stăpînitori din vechime ai Banatului oltenesc. Pe timpul lui Mircea I. B. (1386—1418), casa domnitoare a Țării Românești era cunoscută și scriitorilor bizantini ca »veche dinastie« a țării. După luptele lui Lython și Barbat cu Ungurii aflăm, că Domnul Sârbiei, Milutin (1281—1330), care în 1299, în vîrstă de 45 ani, se căsătorește de-a patra oară cu fica împ. Andronic II. Paleolog, luase în prima căsătorie pe fica »Domnului Vlachiei«. Timpul acestui Domn (numele nu se spune) coincide cu domnia lui Barbat. În urmă se face mențiune de un voivod al Țării Românești la 1307—08, când Otto de Bavaria, ales la 1305 rege al Ungariei, însă detronat și prins la 1307 de voivodul Ardealului, fu dat în captivitate »Voivodului Vlachiei«, care îl liberă la 1308. Acest voivod român, al cărui nume (de asemenea nu se spune) poate fi *Tugomir*, tatăl lui B. Voivod, care 1330 are celebrul resboiu cu Carol Robert al Ungariei. Deci primii B. cunoscuți în istorie pînă la B. Voivod al documentelor ar fi: B. ban (1241), Lytuon Voivod (1247) = Lython Voivod (1272), Barbat (după 1272) și Tugomir (1307—08). Cât despre originea tradițională a B.-lor din dreapta Dunării, ea are multă probabilitate pentru sine. Numele lor aduce aminte de neamul *Bessilor* din pcinsula balcanică, cu centrul lor Bessapara în muntele Rhodope, aproape de izvoarele Mariței, odinioară o castă preuțească la vechii Traci, în urmă și nume de trib. Sub dominațiunea romană, numele Bessilor s'apăstrat mai îndelungat la Tracii romanizați; pe când celelalte numiri de triburi dispărură, la așezarea Slavilor și Bulgarilor în peninsula balcanică (secl. VII.), numele Bessilor exista încă, și se ȳice că el se mai află și în tradițiile Bulgarilor de astăzi în forma »*Beșiafara*« (neamul Bessilor). Așa fiind, Românii din dreapta Dunării, urmași ai Tracilor romanizați, au putut să păstreze numele Bessilor chiar cu vechia lui semnificațiune de clasă conducătoare, dând astfel naștere numelui Bessaraba sau Basaraba (din Bessabara, bulg. Beșiafara). Admigrarea romăuă din dreapta Dunării, urmată după așezarea Slavilor și Bulgarilor în peninsula balcanică, caută să fi adus pe conducătorii Bessarabi în Oltenia, leagănu *dinastiei B.* a Țării Românești. Mai întău clasă conducătoare sau boieri, bine înțeleși, cu drepturi ereditare, B. în urmă dau țării dinastia.

B., Ioan (Ivanco), fiul lui Tugomir, este primul Domn al Țării Românești, despre care avem sciri mai precise. Prima lui mențiune se face în un document al regelui Carol Robert din 1324, în care se spune, că regele a trimis, în mai multe rânduri, pe un comite Martin în legațiune la »Bazarab voivodul nostru Transalpin«, la care ocaziune numitul comite și-a căștigat deosebite merite. La acest domn se rapoartă și scirile bizantine, după cari în 1323 țarul Bulgariei Mihail (1323—30) a primit în ajutor o caste numeroasă din Ungro-Vlachia în contra Bizantinilor, cu cari era în luptă. Numele de »Ungro-Vlachia« al Țării Românești, pe care îl întălmim aci pentru primădată, exprimă dependența de Ungaria, ca și numele »Valachia Transalpina« (pars regni ultra alpes), dat țării de Unguri. În 1327 papa Ioan XXII. scrie lui »Bazaras Voivodul Transalpin« și, lăudănd activitatea lui pentru apărarea credinței ortodoxe și exterminarea națiunilor necredincioase, îl roagă să primească cu bunăvoință și onoare pe călugării, cari vor veni să facă incuizițiuni în țeara lui. »Exterminarea națiunilor necredincioase« nu poate să se rapoarte decăt la lupte cu Tătarii și alungarea lor din părțile resăritene ale țării. Caracterul resboinic al domniei acestui voivod se manifestă și în participarea lui, ca aliat al țarului bulgar Mihail, la resboiul Bulgarilor cu Sârbii, în care țarul Bulgariei îi bătaia dela Velbužd (28 Iunie 1330) pierdu lupta și viața. Domnul român e numit, în scirile sârbesci *B. Ivanco* și socru al țarului bulgar Ioan Alexandru, nepotul și urmașul lui Mihail. Numele Ioan (Ivanco) apare în urmă ca prenume princiar al tuturor domnilor români, pus sau întreg sau în formă scurtată Io. înaintea numelui propriu. El este moștenit dela Ioanii Asanesci, după cari și țării Bulgariei și domni români se numiau Ioan, cum și împărații romani se numiau toți Caesar, după întemeietorul monarhiei. Trei luni după bătaia dela Velbužd Domnul român are resboiu cu Ungurii. Incurăajat prin înfrângerea ce au suferit oștirile aliate ale Bulgarilor și Românilor la Velbužd, Carol Robert intră, în Sept. 1330, cu caste în Oltenia, spre a silii pe Domnul român la supunere și spre a recuceri Severinul, care mai dinainte ajunsese în stăpînirea B.-lor. Severinul, unde dela 1233 pînă la 1291 întălmim Bani de Severin ca funcționari ungurești, fusese dobăndit de domni români după 1291 (când pînă la 1330 nu se găsesc bani ungurești de Severin), probabil ca feud unguresc, drept beneficiu pentru credința și tributul cu care ei se obligau față de coroana Ungariei. Deja Tugomir, care în 1307 (cum am admis mai sus), ținend prins pe Otto de Bavaria, aduce serviciu lui Carol Robert, va fi avut în posesiune Severinul. Fiul său Ioan B., sub care puterea armată a tinărului principat se afirmă în luptele cu Bizantinii, Tătarii și Sârbii, nu se supune pretențiilor ungurești și continuă a ȳine Severinul ca parte independentă de Ungaria. Carol Robert se vedu deci îndemnat a porni cu resboiu »în contra lui Bazarab, manifestul și notoriul infidel«, cum ȳice el, care »în paguba coroanei deține unele confinii ale regatului«. Intrănd în Oltenia, el ocupă Severinul și așeză aci un ban; apoi înaintă spre Argeș, residența domnului român. »Făcutu-s'au aci —

dioe cronicarul unguresc — măcel mare, și au căzut ostași și nobili nenumerătați mulțime. Dume-nețeu a îngăduit aceasta, pentru-ca Ungurii să nu se trufească de desele învingeri, ci să învețe umilință». Regele scapă prin fugă din teribila catastrofă. Cu toată înfrângerea suferită din partea Românilor, Ungurii rămân stăpâni pe Severin, unde aflăm iarăși bani unguresci. Dar Domnul român își cuceri independența și renunță la posesiunea Severinului, ce nu era de mântuit decât pentru prețul neatrănării. Nu mult după această luptă victorioasă, Ioan B. muri, lăsând fiului său Alexandru, pârtaș și el la victoria tatălui său, un principat consolidat, independent și în afară respectat. Inscricțiunea de pe mormântul lui Alexandru în mănăstirea dela Câmpulung numesce pe tatăl său: »Marele B. Voivod.« Ea îi dăce cu drept cuvânt »Mare«; căci Ioan B., în luptele vitejesci cu Tătarii, Bizantinii, Sârbii și Ungurii, a dat țerii sale o însemnătate neavută până atunci și, după puțin isbutitele încercări ale predecesorilor sei, a îndeplinit conscrierea principatului de sine stătător. [D. On.]

B., Laiot dis *B. cel tinăr*, sau *Țepeluș*, Domnul Munteniei (Nov. 1471 până Nov. 1476; Ian. 1477 până Iul. 1481). Fiul lui Vladislav B. III. cel bun (?), e pus în scaun (Nov. 1471) după gonirea lui Radu cel Frumos, reîntărit apoi prinuciderea acestuia într'un neisbutit atac (Ian. 1472), apărât în sfârșit de o lovitură ungurească a lui Vlad-Țepeș (Oct. 1474) de cătră Stefan cel Mare. Totuși în luptele ocrotitorului său cu Turcii, (Podul-Inalt 1475, Valea-Albă 1476), Laiot-Vodă se dă pe partea acestora. Atunci Stefan, cu ajutor unguresc, îl alungă și dă domnia lui Țepeș-Vodă (Nov. 1476). Sprijinul musulman însă îl repune în scaun dupăuciderea usurpătorului (Ian. 1477) și îi dă curagiu a face pe *Țepeluș-ul* față de dușmanii boieri și a provoca pe Stefan prin incursiuni în Moldova (1480). In cele din urmă acesta îl lovesce, sprijinit de Unguri, aproape de Râmnicul-Sărat — tocmai când nerecunoșcătorul Laiot pregătia ajutorul de dat Turcilor la luarea Chiliei — și ucigându-l, pune în scaun pe fiul lui Țepeș, Vlad Călugăru (Iul. 1481).

B., Mateiu, n. 1580 în Brâncoveni, Domnul Munteniei (Mart. 1633 până Apr. 1654). Încă sub Leon Tomșa încercase să ia domnia cu ajutorul lui Rákóczy I. al Ardealului (1631). Agitațiunea-i națională crescuse și mai mult sub următorul Radu Alex. Iliși (1632), până ce Poarta — socotindu-se și darurile făcute în persoană de B. — îi încredință tronul, cu toată împotrivirea intrigilor grecesci mănuite mai ales de bogătașul Celebi Curt (Mart. 1633). Având la inimă îndreptarea țerii, B. căută pe deoparte să liniștească pe Greci prin dăniile la sf. Munte, iar pe Români prin reducerea simțitoare a dregătoriilor grecesci și prin luarea înapoi a mănăstirilor neregulat și usurpat închinete în resărit (1639); pe de alta să stea în pace cu Turcia, menajând înalții demnitari, cu Ardealul, făcând pact de credință și prietenie cu Rákóczy (1635), cu Germania, Polonia și Veneția, încheind aceleași fel de legături (1636, 1637, 1639). Singura turburare i-a venit în tot timpul domniei sale din partea greco-albanezului Vasile Lupu, Domnul Moldovei. Acesta, dând

curs liber urei personale, voia să detroneze pe voivodul muntean, servindu-se întru aceasta de intrigi, pâri și atacuri. Corupând pe câțiva venali dregători turci, profitând de încercăturile externe ale Porții, mereu intrigă pe socoteala relațiilor diplomatice ale lui B. și isbutesce a obține desfituirea acestuia. Dar înțeleptul B., pe deoparte demască totul cătră demnitarii otomani, cari pedepsesc chiar cu moarte pe dregătorii corupți de Lupul, pe de alta respinge vitejesc atacurile intrigantului vecin (Focșani, Nov. 1637, Ojogeni pe Prahova, Dec. 1639). Vasile Lupu pierdând (1640) pe fiul său Ión, căruia voia să-i lase domnia Moldovei, și intenționând a lua pe a Țerii Romănesci, și vădând că instrumentele sale de intrigă nu mai îl speculează, se împacă cu B. prin mitropolitul seu Varlam (1644). In semn de pace fiecare voevod zidesce câte o mănăstire în țeara celuilalt (Steaia în Țergoviște, Soveja în Putna). Împăcarea nu fiu mult. Vasile Lupu găsesce prilej a se supăra din nou pe B. (1650) și-l amenință cu atac, pe timpul boalei acestuia (1652). Bătrânul B., în unire cu Rákóczy II., ajută resculatului moldovean Georgiță Stefan, care și detronează pe Lupul (Apr. 1653). Acesta isbutind cu ginearele seu Timuș al Cazacilor să respingă pe G. Stefan în Muntenia, se năpustesce asupra lui B., însă la Finta, pe Ialomița, e cumplit bătut (Maiu 1653) și gonit pentru totdeauna din tronul Moldovei. Totuși B. nu se bucură mult de linisce deplină. Bătrânețele și o rană căpatată la Finta, o rescoală a Seimenilor și Dorobanților, îi grăbesc sfârșitul (Apr. 1654). Fi înmormântat la Țergoviște, (de unde a fost strămutat în 1658 la Arnota) de patriarcul Macarie și secretarul acestuia Paul de Alep. B., cu toată neliniscea din partea lui Lupu, a făcut multe îmbunătățiri: a reimpopulat țeara, micșorând birurile, a sporit armata prin crearea lefegiilor străini, Seimenii, a adus teasuri tipografice, a zidit mănăstiri, școli, spitale, a ocrotit industria și comerțul etc. Îndesebi dînsul a înlocuit, în viața oficială, civilă și religioasă, limba slavonă cu cea română. La acest mare act l-a determinat lupta dintre slavonismul decadent și grecismul încă neputincios, dorința-i proprie, îndemnurile doamnei Elena și ale cumnatului său Udriște Năsturel cum și exemplul transilvănenilor, cari făcuseră acest pas întru combaterea protestantismului lăfit în romănesce. Lui B. țeara mai datorează prima legislație scrisă, paralelă cu nescrișul »obiceiu al pământului«: *Pravila mică*, (Govora, 1640), trad. din slav. de Moxa și *Îndreptarea legii*, (Țergoviște, 1652), trad. din grec. de Patrizzi și Ligaridi. Pentru înțelepciunea, tactul și iubirea de neam, istoria socotesce cu drept cuvânt pe M. B. cel mai însemnat voivod român din veacul XVII. (Cf. M. I. Căprescu, Relațiunile dintre Mateiu Basarab și Vasile Lupu. București, 1890).

B., Neagoie, fiul lui Laiot-Vodă, cel mai evlavios voivod al Munteniei (Ian. 1512 până Sept. 1521). Până la recăstigarea tronului pierdut de tatăl său în favoarea Drăculesilor (1481), fiul sufltesc al patriarhului Nifon lucră necurmat, sprijinit de Turci și ortodoxi, la dărîmarea acelor catolici vasuli ai Ungurilor, și nu obțină domnia decât dupăuciderea ultimului fiu al lui Vlad

Călugărul, Vlăduț. Bun, pacinic și pios, B. aduse țeara într'o epooă de linisce și religiozitate. Ungurii și Turcii capătă tribut pentru pace, Moldovenii sînt menajați, iar Sêrbii sînt cîștigați prin căsătoria Miliței Despina, fica despotului lor, cu domnitorul; patriarcul Pahomie cu înaltu-i oler e chemat întru săvîrșirea de slujbe de păcat iertătoare; se aduc dela muntele Athos moaștele sf. Nifon; voevodul muntenesc devine ctitorul întregului Sfeta-Gora, (ajutând pe oălugări, înfrumșetînd și dăruind chiar cu bani o mulțime de mănăstiri etc.) cum și al altor locașuri religioase din resărit și țerile române; scaunul arhiepiscopal strămutîndu-se dela Argeș la Têrgoviște, se zidesce aci catedrala mitrop.; numeroase cărți biser., între cari o minunată Evanghelie, vîd lumina tiparului; domnitorul scrie apoi, în grec., preceptele religioase călăuzitoare vieții lui, sub forma de »Invețături fiului său«, (care ne-au ajuns însă în traducere rom. din 1650); și în sfîrșit se înalță din temelie falnicul nostru monument arohitectonic, mănăstirea Argeșului, cea mai minunată din ale ortodoxiei, la sfințirea căreia au luat parte 1000 fețe bisoricesci înalte din tot resăritul și înlăuntrul oăreia s'a îngropat (Sept. 1521) întemeietorul ei. Din o așa pace și evlavie a lui Neagoe B. nu putea decurge pentru țeară decăt mari rele eoon.-naț., covîrșind ohiar pe oele din epoca de bejanie a luptelor interne. Pe deoparte poporul se sărăcesce cumplit prin cumpărarea liniștei cu bani și prin satisfacerea maniei religioase a voevodului. Pe de alta prin ocoțirea călugărilor greci alungați de Turci, și prin închinarea spre mai mare sfințenie a bogatelor mănăstiri cătră oele din resărit, se pune mai ou mult temei, ca sub Radu cel Mare, începutul influenței grecesoi, de care abia după 3 veacuri a isbuit să mântuiască țeara sîngele lui Tudor Vladimiresou.

B., *Preda*, epitropul nevîrstnicului său nepot de vîr, Teodosie-Vodă, fiul lui Neagoe B. (1521).

B., *Radu-Șerban*, nepot de al doilea fiu lui Neagoe-Vodă, Domnul Munteniei (Sept. 1602 pîna Sept. 1611). Ales de boierii nemulțamiți cu Simeon Movilă, și sprijinit de Nemți prin Basta, încă din Nov. 1601, noul domn nu oăpătă efectiv tronul decăt după înfrîngerea lui Movilă la Teleagen (Sept. 1602). Deși pe sub mîna cerșia întărirea Porții, totuși a servit politica germană și trecu în Ardeal, ca să ajute pe guvernatorul Basta împotriva Ungurilor resoulați de Turco-Poloni sub Moise Székely, unde și avu mari isbândi lângă Brașov, ucis fiind oapul mișcării (Iulie 1603). Preste puțin faoe paoc ou Bocskay (1605), apoi, folosindu-se de linisce ce-i venia dinspre Movilesci prin moartea lui Simeon (1607), înclină spre Turcii de curînd (1606) împăciuți eu Nemții. Dar oerțele acestora pentru Transilvania reînviind, Radu-Șerban reia firul politiceii sale, pregătindu-se să loveasoă pe protegiatul turcesc, Gabriel Báthory, usurpătorul moștenirei Bocskay. Aocsta respingînd pe imperiali treoc grabnic munții (Dec. 1610), gonesce pe Radu spre Moldova (Ian. 1611) și după cumplita jefuire a țerii, pune domn pe ocoțitul Turcilor, Radu-Mihnea. Fostul domnitor însă ou ajutor moldovean dela Const. Movilă recăstigă domnia (Mai 1611), și în urmă bate, lângă Brașov, pe Báthory (Iun. 1611). Sprijinul nem-

țesc nesosindu-i grabnic, Radu e în curînd respins preste graniță, unde fû lovit și de Mihnea ou Turci și Tatari. Atunci luă fuga (Sept. 1611) prin Moldova și Polonia la Viena (1612), unde nădăjduia în sprijin imperial. Dar asigurările-i de credință cătră Viena fiind precumpănite de ale lui Mihnea, și Nemții tinđend tot mai mult la bune relațiuni cu Poarta, nu isprăvesce nimic. După zadarnice sbuciumări de redobăndire a tronului, muri în refugiu sf. (1620), înmormentându-se în biserica sf. Stefan.

Ceialți Basarabi v. sub numele lor de botez. [Aguletti.]

Basarabia, pîna în secl. XV. numele Terii Rom. într.; apoi pîna la 1812 partea sud-estică a Moldovei, numită și *Bugeac*; acum provincie rusească.

GEOGRAFIA FISICĂ ȘI POLITICĂ.

Țeara care astăzi se numesce B. este așezată între 45° 9' și 48° 38' lat. nord. și 23° 41' și 28° 8' long. est., după meridianul din Paris, sau între 4° 19' ap. și 0° 8' res. long. după merid. Pulkow. Constatarea aceasta este stabilită după harta ultimului plan trigonometric, lucrat de cătră statul major rus. B. posedă ca hotare politice din nord-vest imperiul austriac, și anume: Galiția și Bucovina, din vest România, la sud Dunărea și Marea Neagră, la est și la nord rîul Nistru. După conturul său, B. ne înfățișează figura unui corn de abundență, părțile căruia sînt cercuite între malurile rîurilor Nistru și Prut, iar gura cornului stă deschisă spre linia Mării Negre, ale cărei valuri scaldă malurile B.-ei pe o distanță de preste 20 km. Rîurile Nistru și Prut își iau început în munții Carpatini, ale căror ultime înălțimi, transformate în nisce dealuri, se sfîrșesc la resărit între orașul Bălți și satul Cornesci din B. Acest lanț de dealuri formează linia de despărțire a apelor, ce se scurg în B. dela nord spre Marea Neagră; dela dealuri spre mare nivelul tereuului mereu se scoboară, și la distanță ca de vr'o 40 km. dela orașul principal al B.-ei, Chișineu, spre sud începe deja valea Bugeacului. Albiile rîurilor încep dela înălțimea Bălților și de aci se îndreaptă ba cătră Nistru, ba cătră Prut, mereu împrăsciindu-se în lărgime. Spre Bugeac valea între Nistru și Prut devine tot mai largă și cu desăvîrșire deschisă spre sud, din care causă această parte a B.-ei e băntuită de mari curențe de aer, și mai cu samă de vînturi, ce usucă și slăbesc vegetațiunea. Iarba stepelor (stipa capelata, stipa plumosa) acopere această câmpie întinsă, dându-i o privelisce monotonă și tristă; abia pe ici pe colea se ridică în slava cerului nisce movile, remășițe ale timpurilor preistorice, iar mai la vale câmpia este tăiată în curmeziș de măiestosul »Valul lui Traian«. După pozițiunea sa geografică B. beneficiază de soarele sudului Europei, posedă un sol roditor, dealurile sale sînt verđi, acoperite cu păduri și dunbrăvi, rîurile ocolesc câmpiile, iar în văle sale pasc multe turme de oi și cirezi de vite. După lucrările comisiunii topografice a statului major rusesc, B. ocupă un spațiu de 31,360,00 verste pătrate (versta = 500 stînjani) sau 633,007 mile pătrate. Din punctul de vedere administrativ B. se află în momentul de față despărțită în opt județe sau rusesce »*uicedi*«, și anume: dela nord spre

sud jud. Hotin, Soroca, Iași, Orheu, Chișineu, Bender, Akerman și Ismail. Fiecare județ la rândul său este despărțit în ocoale (volosti) și în stani. La locul principal al fiecărui *stan* locuiesc *stanovoi*, un fel de subprefect, pendinte de *ispravnic*, care la rândul său depinde de *guvernatorul* B.-ei, stabilit la Chișineu.

POPORAȚIUNEA.

»B. e locuită de Moldovoni (cum își dăce de obiceiul poporul român din această parte a Țării Românești), cari compun mai mult de $\frac{3}{4}$ din totalul populațiunii», scrie Zașciuc în cartea sa »*Statistica Rusiei*«, publicată de statul major rus la 1862. Apoi mai departe adaugă: »Județele Chișineu, Iași, Soroca sunt exclusiv populate de Moldoveni, în jud. Hotin ei sunt amestecați cu Rusini sau Rusnaci, cari par a fi aborigeni aci, în j.-țele Bender și Chișineu Moldovenii s'au amestecat cu fel de fel de neamuri, veniți și așezați aci nu de mult.« Iată numărul populațiunii B.-ei după statistica oficială rus. pe 1862:

Români 692,000 suflete; Rusnaci 120,000; Ovrei 78,750; Bulgari 48,750; Germani 24,160; Ruși 20,000; Țigani 11,490; Ruteni 6000; Armeni 2725; Greci 2000; Poloni 800; Elvețiani 538. Ultimul recensământ al populațiunii B.-ei s'a făcut la 1890 și s'a isprăvit la 1891. După acest recensământ s'a constatat, că populațiunea totală a B.-ei este de 1.691,550 suflete. Insa această populațiune n'a mai fost despărțită la recensământ pe neamuri, ci numai pe religii. Cu toate acestea, luând de basă tabelele de recrutație din acești ani, făcute pe neamuri, lesne putem stabili, că după recensământul din 1890 până 1891 B. se află locuită de 890,000 Români, 400,000 Ruși și Rut., 151,000 Ovrei, 100,000 Greci, Bulgari și alte neamuri. Elementul român, în afară de numărul arătat mai sus, după statistica oficială rusă, a mai dat coloniști din sinul său, cari s'au așezat dincolo de Nistru și anume: în guvern. Ecaterinoslaw 26,574 suflete; în guvern. Podolia 42,481 suflete și în guvern. Cherson 114,146 suflete. Așa dar, în ceea ce privește fisionomia etnică a B.-ei, dînsa posedă actualminte o populațiune de aproape 1 milion Români; iar dincolo de Nistru, în Podolia, Cherson și Ecaterinoslaw mai există un strat de coloni români de preste 300,000 suflete.

BISERICA ȘI ȘCOALA.

După recensământul din 1890—91 se constată, că în B. locuiesc o populațiune pravoslavnică (bis. res.) de 1.220,439 suflete și 421,120 suflete de alte rituri. În 1870 eparchia pravoslavnică din B., cu scaunul episcopului din Chișineu, număra în întreaga eparchie 318 bis. de piatră, 525 de lemn, în total 843, afară de aceasta eparchia mai posedă 20 mănăstiri. După recensământul din 1890—91 eparchia din B. posedă actualminte 949 bis. Toate aceste biserici dela 1871, după stăruința archiepisc. rus Pavel, deși zidite de Români, au fost transformate în biserici muscălești, și astăzi aproape pretutindeni serviciul divin se oficiază în vechea limbă bisericească slavă. Acest ordin însă la 1890 a fost retras pe alocurea din cauză, că populațiunea rurală nu pricepe deloc limba slavă. În momentul de față în toate satele, unde populațiunea e pur română,

liturgia se oficiază în două limbi, în limba slavă și cea română, iar evangelia se citește numai în limba rusă. Dacă în biserica limba română n'a fost până acum cu desăvîrșire interzisă, aceasta se datorește exclusiv tenacității populațiunii române, care rămâne credincioasă obiceiului său de a se închina lui Dumnezeu în limba părinților. Ori cum însă, ocărnuirea rusească tinde a rusifica biserica din B. și din ce în ce reușese, multămită seminarului din Chișineu, care pregătesce mereu un număr din ce în ce mai mare de preoți educați rusești, și cari abia știu să cetească românește. Părghia cea mai puternică pentru rusificarea Românilor din B. este școala. În B. nu există absolut nici o singură școală românească, și pe când guvernul rus permite Ovreilor, Grecilor, Bulgarilor și Germanilor să deschidă școale naționale, Românilor este riguros oprit acest drept. În B. există în momentul de față 87 școale eparchiale pe lângă biserici, 131 școale primare cu o singură clasă, și în aoeste 218 școale în 1891 au fost 6673 elevi și 794 eleve. Afară de aceste școale, pendente de *Zemstvo* (consiliu județean), ministerul de instrucție întreține 13 școale secundare, 398 școale rurale (cu două clase) și 258 școale primare urbane (cu două clase). Totalul elevilor cari au frecventat școalele statului în 1889 a fost: băieți 29,855, fete 9320. Budgetul statului pentru toate aceste școli cheltuește în orașe 109,284 ruble hârtie (ruble = 2 lei 60 bani) și în sate 286,568 ruble hârtie. Școalele secundare din B. sînt următoarele: două licee la Chișineu, o școală reală cu șese clase la Chișineu, un gimnasiu de fete tot la Chișineu și un seminar, un liceu de băieți la Bolgrad, (transformat în liceu rusec, după răpirea B.-ei de sud, după tratatul din Berlin), un gimnasiu de fete, un progimnasiu la Akerman, unul la Ismail și unul la Bender pentru fete, în fine un seminar normal la Bairamea. După o altă statistică pe 1890—91 tot a ministerului de instrucție din Petersburg în B. se află 393 școale de stat și 108 școale particulare germ., bulg. și grecesci, adică în total 501 școale, din cari 101 chederi ovreiesci. În toate aceste școli au învățat 30,610 băieți și 7766 fete. Aceste cifre ne arată, că B. sub ocărnuirea rusească este lipsită cu desăvîrșire de instrucțiunea publică și particulară română, iar instrucția rus. acolo nu e la nivel egal cu aceea, pe care guvernul rus o dă celorlalte provincii din vastul său imperiu. Din contră numărul liceelor rusești în B. e mult mai mare decât în celelalte provincii. Scopul acestor licee este rusificarea populațiunii urbane, care se face mai lesne decât a populațiunii rurale.

PROPRIETATEA FUNCİARĂ.

Dela 1859 în B. guvernul rusec n'a mai făcut nici un recensământ al proprietății funciare, iar după recensământul al 10-lea din 1859 s'a stabilit că în B. locuiesc pe pământul urban 2952 celibatari și 25,834 capi de familie, componend în total 61,233 suflete de sex bărbătesc; pe pământul domeniilor statului s'au constatat locuind 210 celibatari, 13,313 familisti, în total 32,331 suflete bărbătesci; în fine pe pământ particular precum și cel al mănăstirilor 8430 celibatari, 103,285 familisti, în total o populațiune

de 255,783 bărbați, adică laolaltă 349,346 suflete de sex bărbătesc. Această populațiune posedă pământ 21,300 *deseatine* (*deseatina* este egală unei fălci fără 725 stânjeni pătrați) în orașe, iar țeranii agricultori coloniști posedă pe moșiile statului 761,708; proprietatea vechilor boieri moldoveni și a nobilimei ruse (*dvoreani*) 2.271,360 *deseatine*; mănăstirile posedă preste 241,970 *deseatine*. Improprrietărea țeranilor de pe moșiile particulare a mai schimbat de atunci cifra pământului țerănesc. Această improprrietărea s'a făcut la 1868 și proprietatea funciară trecută asupra lor atât din pământul particular cât și din cel domonial și al mănăstirilor compune aji un total de 61,528, *deseatine*. Legea de improprrietărea s'a alcătuit pe principul maximului, adică fiecare cap de familie a primit întinderea maximală de pământ, pe care o poate cultiva o familie cu brațele sale proprii. Tot în acest mod s'au improprrietărit și țeranii din Polonia rusească. Scopul solitudinei deosebite în această privință a guvernului rusesc pentru țeranii rom. și poloni, avea de țintă propagarea simpatiilor pentru Rusia dincolo de hotarele imperiului, printre populațiunea rom. din Moldova și Bucovina, precum și printre populațiunea polonă din Galiția și Silesia. Și pe când țeranul rom. din B. a căpătat câte $7\frac{1}{2}$ —11 *deseatine* pământ de fiecare cap de familie, țeranul rus a primit abia câte $1\frac{1}{4}$ *deseatine*.

AGRICULTURĂ, INDUSTRIE, COMERCIU.

B. produce în cifre medii bucate 3.763,000 ceterți, tutun 100,999 pud, dela $2\frac{1}{2}$, până la 3.000,000 vedre vin alb și negru, ceară și miere, pielărie, vite mici și mari pentru consumația cărnii și export, zahăr, spirt, pesce sărat, olărie, lână, cașcaval etc. pentru suma de 23 milioane ruble. Exportul se face prin Odesa, Noululșă, Akerman. În ceea ce însă privesce grânele, exportul bucatelor se face prin portul Odesa. Căile de comunicație sânt foarte neîndestulitoare; o singură rețea de cale ferată străbate această țeară, ea leagă Unghenii cu Odesa; dela Bender mai merge o linie de cale ferată până la Reni, dar mișcarea pe această linie e cât se poate de mică, din cauza lipsei de material mișcător, precum și a relei construcții a liniei, făcute în grabă pe timpul ultimului resboiu al Rusiei cu Turcia.

MIȘCAREA CULTURALĂ A ROMÂNILOR.

Mișcarea culturală rom. e nulă, de când B. a fost răpită din sinul Moldovei (1812). În momentul de față în B. există șapte tipografii rusești și nici una românească. Dela 1812 nu s'au tipărit decât câteva cărți bisericesci în limba rom., însă cu lit. cirile, apoi s'a mai tipărit la 1827 în limba rom.: »Scurta rusească gramatică«, »Abecedarul ruso-romănesc« 1831, și până la 1870 *Foata Eparhială* din Chișineu se tipăria în două limbi, cea rusească și cea română. Dela 1816—31 arhiepiscopul Chișineului și al Hotinului, Dumitru Sulima, a tipărit în limba rom. următoarele cărți bis.: Catechisminia generală, Psaltirea, Emiletica, Molelnic, instrucțiunile pentru protopopi, despre altoirea vârsatului, și mai multe parastasuri. Apoi în limba rusă și franc. s'au tipărit următoarele cărți:

B. Sostac, Despre comerciul de pe Marea Neagră în evul mediu, 1844; Denghink, Mai multe articole despre grădinărit, tipărite în fascicole; Bunion, La Bessarabie ancienne et moderne, 1840; Tardant, Essai sur l'Histoire naturelle de la Bessarabie, 1841; Gherbanovsky a scris și tipărit în limba rusă mai multe poeme: Valea-Albă, Hadjibei, Capul lui Baiazet etc.; Stamati Ciurea a tipărit în limba rusă un roman: Dama de pic; iar apoi mai târziu la Iași celelalte opere ale sale în limba rom.; Nacu a tipărit Istoria Basarabiei în 4 vol., o compilațiune fără nici o valoare, pe care autorul o încheie cu următoarele cuvinte: »Prin unirea cu Rusia B. intră în cercul culturii europene«, și apoi mai departe: »sub umbra autocrațiilor protectori, perfecționându-se în regiunea cugetării și a spiritului, B. înaintează cu pași repezi pe calea civilizațiunii«.

În B. este oprită intrarea cărților rom. fără expresa permisiune a comitetului de cenzură, nici un țiar rom. din România nu este admis, asemenea nici un țiar rom. nu se editează dincolo de Prut. La Chișineu există două țiare rus.: Besarabeții și Besarabskie Wiedomosti și o foarte biser.: Eparhialnie Wiedomosti.

ISTORIA.

Sub Mircea Basarab România (Ungro-Vlăcbia) se compunea din Oltenia, Făgăraș și Omlaș, Ardeal, partea Bulgariei cu cetățile Siliștra, Dobrogea, Bolgradul cu B. și gurile Dunării până la Marea Neagră. În această epocă în toate documentele scrise în limba latină, în bulele papale etc. domitorii Valachiei, între alte titluri, purtau și acela al Basarabilor, cari domniau asupra Cetății-Albe. Apoi pe la 1465 Stefan cel Mare, luând dela vlachi totul ce posedau Basarabii dincolo de Prut, alipi E. la Moldova. După moartea lui Alexandru cel Bun, doi fi ai săi, Helie și Stefan cel Mare, împărțind țeara în două: Helie luă regiunea Nistrului dela Hotin la Suceava, iar Stefan Cetatea-Albă, Tigina, Bender și Chilia. La 1711 în ziua de 15 Apr. D. Cantemir, Domnul Moldovei, semnase la Lack un tratat cu Petru cel Mare, prin care acesta din urmă se obligă a restitui Moldovei vechile sale hotare, călcate de Turci. La 1769 Rusia declară resboiu imperiului otoman și Galațenii ocupă Hotinul. La 1770 boierii Moldovei și Valachiei îngenuchiază țeara Ecaterinei II. La 1771 s'a stabilit un guvern provisor și Ecaterina se încercă de a da principatelor de rege pe unul din amanții săi Stanislaw Poniatowsky. Pacea dela Cucium-Cainardji dela 1774 scapă România din ghiarele Rusiei, Moldova reintră în posesiunea vechilor hotare: Hotin, Bender, Akerman și Chilia. La 1777 Austria luă frumoasa Bucovină, iar la 1791 Rusia cucerise stepele Ocacioc, adică întregul litoral dintre riul Bug și Nistru, această cucerire apropiă poporul muscal de hotarele Moldovei.

La 1812, după un resboiu cu Turcia, mulțămită trădării prințului Muruzzi, sultanul cedă Rusiei întreaga parte a Moldovei dintre Nistru și Prut; această parte a Moldovei de atunci fu botezată cu nume de »Basarabia« și acest nume și-a păstrat până aji, deși județele Hotin, Soroca, Orheu și Bălțile nici odată n'au fost considerate ca țeara Basarabilor. Partea de nord

a B.-ei, ca parte integrantă a vechii Moldove, pururea a fost îngrijită de domni și pământeni. În actuala B. mai există încă următoarele mănăstiri și biserici zidite de acești domni: *Chișno-Varzar*, de lângă capitala B.-ei Chișineu, pe care Rușii o numesc Chișneoff; această mănăstire a fost zidită de Alexandru cel Bun în secl. XV.; biserica greacă dela Akerman (Cetatea Albă) a fost zidită de Ștefan cel Mare la 1482; biserica Adormirii din orașul Bender exista deja la 1482, când Ștefan cel Mare visitase acest oraș; mănăstirea *Chipriani* a fost zidită de Petru Rareș la 1545; biserica cu hramul sf. Dumitru din orașul Orheu a fost zidită în secl. XVII. de Vasile Lupu; biserica din Cășani datează tot de atunci; mănăstirea *Hincul*, închinată sf. Paraschiva, din j. Orheu, a fost zidită de cătră stolnicul Hincul pe la 1678; despre mănăstirea *Șaba* se pomenește deja pe la 1698; mănăstirea *Lomacș* din j. Bălți a fost zidită la 1729; mănăstirea *Hêrbovodș* din j. Orheu a fost zidită la 1730, iar iocana Maicii Precistei, făcătoarea de minuni, oare se află la aceea mănăstire a fost adusă acolo la 1790. Schitul *Hirjan* datează dela 1740—1759; schitul *Tigănesci*, din j. Orheu, zidit de boierul Lupul Dencu 1741; schitul *Socora*, de lângă Nistru, zidit de boierul Ruset 1752; schitul *Gradiștea* 1756; schitul *Rezina*, din j. Orheu, 1770; schitul *Caratură*, din j. Orheu, 1771; schitul *Rudi-Troița*, j. Hotin, pe Nistru, zidit de Docul 1772; schitul *Căldrași*, asemenea schitul *Cleinovodș* și *Zeabezu* 1773; schitul *Curcovă* 1773; schitul *Saharneni* 1777; schitul *Tabora*, din j. Orheu, zidit de Darius Carp 1779; mănăstirea *Dobrudjea* din j. Orheu 1785; mănăstirea *Sorucean*, j. Orheu 1785. Celelalte mănăstiri și schituri, cari există în B., datează dela 1790—1804.

Dintre celelalte monumente istorice existente în B. vom înregistra aci *Valul lui Traian*, a cărui origine se explică în mai multe moduri; la 1890, lângă Akerman, s'a găsit de cătră arheologii ruși un pedestal de piatră calcară cu următoarea inscripțiune: »Tempori bono, pro salute dominorum nostrorum Lucii Septimii Severi Pertinacis et Marcii Aurelii Antonini Augustorum et Lucii Septimii (Getae Caesaris).« La 1886 la nise săpături făcute pe locurile, unde altădată era zidită fortăreața Cetății Albe, s'a descoperit o piatră mare sculptată. Desenul reprezintă stema Moldovei (cap de bou), iar sub desen se află săpată următoarea inscripțiune în limba paleoslavă: »în anul întrupării Domnului Nostru 1438 a fost înălțată această poartă în dizele cuviosului voivod Ștefan și a lui jupân Lușian Herman.«

La 1855—56 după rebeliul din Crimeea, pe baza tratatului dela Paris, Rusia a înapoiat României o mică porțiune din domeniile sale de dincolo de Prut, și anume partea de sud a B.-ei, în întindere de 10,288 km², cu o populație de 127,451 suflete; iar la 1878, după tratatul din Berlin, Rusia din nou a pus mâna pe această parte a B.-ei.

BIBLIOGRAFIA DESPRE BASARABIA.

»Perioda întunecoasă din istoria rom.« de N. Lascoff, 1886; »Istoria bis. rom.« de E. Golubinsky, Moscova, 1871; »Domniile rom. a Valachiei și Moldovei« de G. Palanzoff, St. Petersburg, 1859; »Viața lui Grigorie Țamblac« de P. A. Sîrcu, St. Petersburg, 1884; »Mitropolitul Petru

Movilă« de S. Golubeff, 1883; »Viața și scrierile starițului Paisie», Moscova, 1847; »Veniamin Costaki, mitropolitul Moldovei«, de V. Erbiceanu, 1890; manuscris în bibl. din Chiev; »Dumitru, arhiepiscopul Chișineului de A. Silin, 1867; »Exarhatul Moldo-Vlachiei 1808—12« de M. Ganițky, Chișineu, 1884; »Istoria B.-ei« de Al. Naccu, 4 vol., Odesa, 1873; »B., descrierea istorică« de P. Batiușcov, St. Petersburg, 1892; »O carte tipărită din ordinul M. Sale Imperatului Rusiei«, (răspunsul lui Batiușcov) de Zamfir C. Arbure; »Cuvinte din bătrâni«, 2 tom.; »Etymologicum magnum Romaniae«, de Al. Naccu; »Arhiva istorică a României«, 4 vol. 1865 și »Istoria critică a Românilor«, tom. I. de B. P. Hașdeu; »Insemnări istorice și literare, adunate din bibliotecă galițiană« de I. Bianu; »Revista arheologică« de Gr. Tocilescu; »Genealogia popoarelor balcanice« de B. P. Hașdeu; »Descrierea Moldovei de Cantemir; »Cronicele României« de Mihail Kogălniceanu; »Așezământul coloniilor bulgare« Iași, 1858 etc. Afară de aceste izvoare arătate mai sus sîntem datorți a mai înregistra aci faptul, că biblioteca publică a orașului Chișineu posedă preste 3017 opere, cari compun în total 4823 vol., cărți rusești referitoare la B.

Basaram-Bam, un voevod care, după cronica persiană a lui Fazel-Ullah-Raschid (1300), ar fi ieșit în primăvara a. 1241 împotriva Tătarilor comandați de Orda și năvălitori în Oltenia. Probabil nu e decât coruperea titlului voevodal român, împreună cu nume propriu, (Basarab-Banul-Lyrțioy din docum. ung. contemporane).

Başar, ținut muntos în Himalaja, pe ambii țărmuri ai râului Satlaci; 8548 km², cu 90,000 loc. Prin B. duce drumul din India spre Tibet. Pentru clima sănătoasă e cercetat de mulți turiști englezi. Capitala Rampur.

Başaua, rîu, v. Bașeu.

Başafîr, sau *baifafr*, fir de aur; folosit numai în poezia populară.

Bâsca, stabiliment balnear în Rom., j. Buzeu, com. Gura-Teghii, căt. Lunca-Părciului, situat pe malul drept al râului Bâsca-Rosilei; climă dulce, aer curat și îmbalsamat de mirosul brăzilor; se face cură de lapte și zăr, băi reci etc.

Bâsca-Chiojdului, rîu în Rom., format în pârăle B. cu cale și B. fără cale, unite amândouă la poalele muntelui Pleșa, în j. Prahova; trece în j. Buzeu, și la căt. Cislău se varsă în rîul Buzeu.

Bâsca-Rosilei, rîu în Rom., format din râurile B. mare și B. mică, cari amândouă isvoresc în cott. Treiscaunelor și încungiuând masivul Penteleu se unesc la poalele muntelui Cursele (j. Buzeu) și se varsă la com. Nehoiașu în rîul Buzeu.

Basci, în limba spaniolă *Vascongadas*, în limba proprie *Euscaldunac*, popor vechiu ce locuiește pe ambele părți ale Pireneilor vestici, în Franța: dep. Basses-Pyrénées, în Spania: în Navarra și așa numitele provincii bascoice (Alava, Guipuzcoa și Viscaya). B. sînt ultimul rest al *Iberilor*, cari odinioară ocupau întreagă peninsula pireneică și sudul Galiei; popor viteaz, iubitor de libertate, harnic, isteț, mîndru de limba și țeara sa. Când Maurii ocupară Spania B. își păstrară independența, cu excepțiunea unei părți a Navarrei. Navarra și ținuturile

bascice Labourd și Soule ajunseră parte prin ocupațiune, parte prin căsătorie la dinastia Bourbon; la 1453 se încorporară definitiv Franciei. Provinciile bascice: Guipuzcoa, Alava și Biscaya se uniră 1202 cu Castilia prin contractul încheiat cu Alfonso VIII., în care și-au rezervat anumite privilegii (Fueros). *Țeara bascică franceză* (Pays Basque) se extinde de prezent asupra unei părți a dep. Basses-Pyrénées, unde se mai află ca. 116,000 Basci; orașele mai însemnate sînt: Bayonne, în mare parte franțuzit, și St. Jean-de-Luz. Aici aveau ei și unele privilegii, cari au fost șterse în 1789. *Țeara bascică spaniolă* cuprinde Navarra, Biscaya, Guipuzcoa și Alava, unde se mai află ca. 400,000 Basci, cari însă emigrează mereu în Argentina și Uruguay. B. spanioli sînt mai jaluzi pe limba lor decât cei francezi; ei au fost totdeauna partizani ai lui Don Carlos. 1876 li-se șterseră ultimele privilegii. *Limba B.-lor* e vechia iberică și nu aparține familiei indogermane; se vorbește în 8 dialecte. Cf. Mazure, Histoire du Béarn et du Pays Basque (1839); Iztueta, Guipuzcoaco Provinciaren condaira edo historia (1847); Bladé, Études sur l'origine des Basques (1869); Vinson, Le Folklore du pays basque (1883) etc.

Bascovu, sau *Bascovele*, fost schit de călugărițe, în Rom., j. și pl. Arges, com. rur. Bascovele, sat. B., întemeiat de Șerban-Vodă Cantacuzino; mai înainte avea 20 călugărițe, astăzi este biserică de mir deservită de 2 preoți.

Basculă, (franc. *bascule*), cumpănă, cântar pentru greutăți mari.

Bas-dessus, (franc.) sopran grav, mezzosopran.

Base, (chem.) v. Basa și Basicitate.

Base Ball, (pron. bes bal), joc englez și american; se execută, cu o minge (cotcă, balon) de piele și un băț de lemn, de cătră două partide (clubs) constătătoare din câte 9 membri. Variațiune a jocului engl. Rounders.

Basedow, *Ioan Bernh.* pedagog, (1723—90) n. în Hamburg, unde și-a făcut studiile gimnasiale, trecu apoi la Lipsca, unde învăță teologia și filosofia. La 1753 se făcu învățător în Soroe, de unde fu permutat la gimnasiul din Altona din cauza vederilor sale heterodoxe, pe cari le exprimase în scrierea: »Filosofie practică pentru toate stările«. Aparițiunea opului »Emil« al lui Rousseau (1762) îl determină a întreprinde în Germania o reformă a educației și instrucției. Prin scrierile: »Carte metodică pentru părinții și mamele familiilor și popoarelor«, apoi »O reprezentare la adresa filantropilor și a bărbatilor avuți, despre școale, studii și influența lor asupra binelui comun«, în care era expus și planul unei cărți elementare de educație și instrucție, B. isbuti să dobândească sprijinul necesar pentru a întemeia în Dessau celebrul »Filantropin«, după modelul căruia se înființară curînd și în alte orașe asemenea institute de educație și instrucție. Ca educațiune trupească, filantropinismul se alătură vederilor lui Locke și Rousseau; ca instrucție el stăruia să înlocuiască memorisarea siluită prin o lucrare înțelegătoare, liberă și plăcută. B. † în Magdeburg.

Basel, canton duplu în Elveția nord-vestică, 457 km², cu 136,399 loc. (1888); ținut muntos, frumos și fructifer; se cultivă cereale, poame, fânate. Industrie însemnată cu deosebire de

mătăasă. Munții se ridică până la înălțimi de 1040 m. Dela 1883 sînt 2 cantoane neatîrnate: 1) *B.-oraș* cu teritor de 36 km², și 74,245 loc.; 2) *B.-țeară*, (B.-Land), 421 km², cu 62,154 loc.; saline, cariere de piatră. Constituție democratică. Capitala B., lângă Rin, cu 70,305 loc. Centru comercial. În »Münster«-ul de aci s'a ținut vestitul *conciliu B.-ian* (v. ac.), convocat pentru a reforma biserica (1431—1449). Universitate, muzeu; institute misionare. Pacea de la B. s'a încheiat aci la 1795 între Franția și Prusia, renunțînd Prusia la teritul stîng al Rinului; tot în acel an s'a încheiat aci o pace între Franția și Spania, renunțînd cea din urmă la insula Domingo.

Basellan, *conciliul*, 1431—1449. În urma schismei celei mari apusene (v. Schisma) se sguđuise autoritatea scaunului papal, și se lășe în biserică părerea, contrară constituției sale, că conciliul ecumenic e for suprem, for mai înalt și decât Papa. Acestei păreri i-se dase expresie deja în conciliul din Constanța. Conciliul din Basel, convocat de Papa, dar declarat disolvat de el deja în Dec. 1431, nebăgînd în samă disolvarea, se declară în Febr. 1832 de continuare a conc. de Constanța, și arată tendența de a restringe monarchia bis. papală în favorul prelaților și al universităților; în 1438 declară pe papa Eugeniu IV. suspendat, iar în 1439 destituit, și alese de antipapă pe Felix V. Însă principii și popoarele nu-l recunoscă pe acesta, și el însuși încă se supuse legitimității pontifice Nicolau V. În sfîrșit conc. B. se vîdă silit a-și termina lucrările în 1449. Actul lui cel mai de pe urmă a fost, că a ales și el papă pe Nicolau V. Biserica apus. nu a recunoscut nici când valoarea hotărîrilor acestui conciliu.

Basella L., (botan.) gen din familia Chenopodiaceelor, trib. Eubasellee, cu o unică specie *B. rubra* Lam., originară din Asia și Africa tropicală. Ea e plantă succulentă și căterătoare, ce se cultivă pretutindene sub tropi, unde se folosește analog cu spanacul la noi. [A. Pr.]

Basento, rîu în Italia de jos, se varsă în golful Tarentului; 128 km. lung.

Băsescl, 1) B., com. rur. în Rom., j. Bacău, pl. Tazlău de sus; formează com. cu căt.: Hăineala, Ludași, Timăresci și Bălcani; 1544 loc., cari se ocupă cu agricultura și în parte mai mică cu meseriile și comerțul; are 2 biserici cu 1 preot și 1 școală cu 1 învățător. 2) B., com. rur. în Rom., j. Mehedinți, pl. Ocolu de sus; formează com. cu căt. Budănescii-Cracu-lung și cu mahalaua Păisescii; 926 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică cu 1 preot și 1 școală cu 1 învățător; aici se găsec urmele unui zid de piatră din timpul Romanilor și un vechiu cimitir. 3) B. (magh. *Illyésfalva*), com. mică în Ung., cott. Selagiu, 1074 loc. rom.

Băseța, (franc. *Bassesse*), jonsnicie, mărșevie.

Bășeu, 1) B., afluent al Prutului pe partea dreaptă, isvorește în nord. j.-lui Dorohoiu, se încarcă pe stînga cu Bodeasă și la satul Ostopeneni (j. Botoșani) se varsă în Prut. 2) B., plasă în j. Dorohoiu (Rom.)

Bași-bozuk, (turc. = cap stricat), om care nu poartă chipiu militar, ci altă căciulă; mai de

mult numele infanteriştilor neregulați în armata turcească, vestiți atât prin curagiul cât și prin selbăticia lor; astăzi în general: om civil, care nu aparține armatei.

Basic, ce are caracterul de basă, (v. ac.)

Basicitate, proprietatea acizilor de a lăsa să se înlocuiască unul sau mai mulți atomi de hidrogen din molecula lor, prin metale, când îi punem în contact cu bazele metalelor. După numărul atomilor de hidrogen, cari se pot înlocui avem acizi *monobasici*, *bibasici*, *tribasici*, *tetrabasici* etc. La acizii minerali se observă, că numai apei atomi de hidrogen se pot înlocui, cari sunt legați în moleculă sub forma de *oxidril* (OH), astfel: acidul azotic, Az O₃, OH e monobasic; acidul sulfuric SO₃ (OH)₂ e bibasic; acidul fosforos O.PH (OH)₂ e bibasic; acidul fosforic OP (OH)₃ e tribasic. La acizii organici se cunoaște B. după numărul grupurilor carboxile (CO.OH) din moleculă, așa acidul acetic CH₃CO.OH e monobasic, acidul oxalic CO.OH—CO.OH e bibasic.

Basida, (basidium = basă), se numesc celulele cari termină hyphalele din aparatul sporifer al unui grup foarte vast de ciuperci, celule cari produc la vârful lor 2—8 ramuri scurte, numite *sterigmate*, terminate cu câte un spor, numit *basidiospor*. [E. T.]

Basidiomycete, ciuperci la cari sporiile sunt produși de o basidă. Ele cuprind numeroase genuri distribuite în două ordine: 1) *Protobasidiomycetele* la cari basidele sunt divizate prin pereți longitudinali sau transversali în mai multe celule; fiecare celulă poartă numai câte o sterigmă ou câte un basidiospor; 2) *Autobasidiomycetele* cu basidele nedivizate în mai multe celule; fiecare basidă produce direct 2—8 sterigme terminale, ce se sfârșesc la capăt cu câte un basidiospor. [E. T.]

Basidiosporee, nume mai vechiu al Basidiomycetelor.

Basidiospori, sporiile produși de basidă, (v. ac.)

Basifix, *anteră B.*, aceea care prin baza sa se ține de vârful filamentului, conectivul fiind ca o prelungire a lui; s. e. la staminele de *Dianella*, *Lopezia* etc.

Basifug, se numește modul de vegetație dela frunze și alte organe, când părțile noi (tinere) sunt spre vîrf, cele vechi (întâiu formate, bătrâne) fiind la basă. Așa dinții frunzelor de teiu se desvoltă basifug; foliolele frunzelor de galea, saloâm, au desvoltare basifugă etc.

Basigen, sinonim cu *basipet* (v. ac.); termen botanic dat în special unuia din modurile de aparițiune al sporiilor sau conidiilor în șiraguri dela mycophyte, când cei mai tineri se formează spre basă, cei mai vechi fiind spre vîrf.

Basilar, în botan. se numesc astfel organele ce aparțin bazei: *embriion B.*, care e la baza seminței, într'o parte a albumenului, (s. e. în fructul cerealelor); *aristă B.*, care e la baza glumei sau bracteei; *stil B.* (gynobasic), care pare că nasce la baza ovarului, (s. e. la *Frag*, *Boraginee* etc.); *placenta B.*, care se găsește în fundul ovarului; *desvoltare B.* sau *basipetă* (v. ac.) *celulă B.* sau *basală* (v. ac.), cum e s. e. aceea dela baza filamentului *Algelor Rivulariee*.

Basile, *Giovan Batista, conte de Torone*, poet și povestitor italian; a trăit în secl. XVI—XVII. Operele sale mai însemnate sînt scrise în dialect neapolitan, constituind pentru acesta valoroase monumente literare: »Il Pentamerone ovvero lo cunto de licunte, trattenemiento de li peccerille di Giov. Alesio Abbatutis«, colecțiune de povești de un caracter grotesc-umoristic; »Le Muse Neapolitane«, »Opere poetice« (1613).

Basilea, oraș, franc. Bâle, germ. Basel (v. ac.)

Basilela, 1) fîca lui Uranos și a Titaniei; sora Titanilor și mama lui Helios; 2) la Grecii v. personificarea Regatului, păzitoarea fulgerului lui Zeus.

Basileus, (grec.) rege; acest titlu îl purta și al II-lea Arhion în Atena.

Basiliani, v. Basiliți.

Basilio, *Iacob*, sau *Heraclide*, Domn al Moldovei, v. Despot-Vodă.

Basilica, (grec., lat. *B. domus*), originar numele unor clădiri pompoase, destinate pentru ședințe judiciare și pentru comerciu. Mai multe B. încungiuau forul roman. B. era un spațiu oblung cu 2 laturi înguste, una îndreptată spre for, formând frontul, iar cealaltă conținând o nișă (apsis, exedra). În interior și paralel cu zidurile de circunferință era câte o serie de coloane cu 2 etaje, avînd ele înălțimea galeriilor, iar înaintea fațadei dinspre for un portic cu învelitoare aproape plană. Mai târziu s'au admis oarecari modificări secundare, păstrându-se însă sala interioară. Planul B.-lor vechi a mai fost desvoltat în B.-ele arhitecturii caselor private ale fruntașilor romani, cari aveau nevoie de săli mari pentru întruniri. Deoarece primii creștini țineau serviciul divin în casele lor particulare, și anume în B., urmă ca și primele biserici să fie construite după modelul acestora. Cătră finea secl. IV. însă se modifică în B. creștină planul originar: nișa sau apsidă semicirculară devine regulă. Spațiul interior este subîmpărțit prin două serii de colonne în 3 hore, dintre cari cea mijlocie este mai lată și se termină în nișa altarului. Mai caracteristic e însă o horă transversală înaintea altarului, ieșită din zidurile longitudinale și avînd o egală lățime și înălțime cu hora mijlocie longitudinală. Planul primește astfel forma de cruce. Înaintea B.-elor se mai afla uneori o curte (atrium), avînd la mijloc o fântână pentru spălarea mânilor, simbolul ourățirii sufletului înainte de a intra în biserică. În hala bisericii se ajungea traversând un vestibul (nartex), destinat pentru străini și po-căitori. Sub altar se afla uneori o mică criptă suterană pentru moaștele sfîntului, dela care își avea biserica numele.

Basilicale, cel mai important monument legislativ al imperiului bizantin; Româniile le numesc *Vasilicale* și *Leguirile împărătesci* (ἡ βασιλικὴ νόμος sau τα βασιλικὰ νομίσματα). Concepute de Vasile Macedoneanul, ele au fost întocmite și promulgate în secl. X. de fiul acestuia, Leon Filozoful (906—911 d. Chr.) B. constituiesc o compilațiune a operei lui Iustinian, tradusă în grecesce și modificată cu schimbările supravenite în urmă; ele nu ne-au parvenit complete. Edițiunea cea mai bună e aceea a lui Heimbach. B. se subdivid în 60 cărți (βιβλία), fiecare carte

în mai multe titluri (τιτλοι); fiecare titlu, în mai multe capete (κεφαλαια); fiecare cap în mai multe paragrafe (θεματα). B. sînt însoțite de scholii, din cari multe sînt din epoca lui Iustinian, altele provin din operele juriconsulților așa, că servesc și la cunoașterea dreptului roman pur. (Conf. G. Danielopolu, Frag. jur., III., p. 438). Pentru Rom. B. au mare importanță, căci legată prin interese politice și religioase de imperiul orientului, chiar din timpul republicelor și domniatelor medievale, România a împrumutat ca legiuire B., isvorul principal al legiuirilor anterioare codicelor actuale. Conf. Gr. Lahovari, președintele curții de casație, Discurs în buletinul curții de cas. pe 1892, p. 733.

Basilioata, până la 1871 numele provinciei ital. Potenza.

Basilicum, (botan.) v. Ocimum. — *B. unguentum*, alifia regală, (v. ac.)

Basilides, filosof gnostic, n. în Siria, a trăit și învățat în Alexandria prin secl. II. d. Chr.; era contemporan cu Adrian și capul gnosticilor egiptici. Sistemul său filosofic, despre care avem un referat dela Ireneu și altul dela Hypolit, era emanatic și dualistic. El învăța că din Dumnezeu-Tatăl au emanat mai întâiu șapte puteri: spiritul, cuvîntul, intelectul, prudența, puterea, virtuțile și îngerii, cari laolaltă formează cea dintăiu sferă cerească, numită *ogdoas*. Din această sferă au mai emanat încă 364 sfere. Preste toate aceste stă Abraxas, o personificațiune din numerii 1 + 2 + 100 + 1 + 60 + 1 + 200 socotiți după însemnarea numerică a literelor din alfabetul grecesc. Sfera cea mai de jos este aceea, pe care o putem și noi vedea și îngerii din dînsa sînt creatorii lumii. Stăpînitorul acesteia este Dumnezeuul Iudeilor. Prin secl. IV. sectatorii săi, formînd un fel de ord, modificară învățătura lui, introducînd în ea elemente stoice. Cf. Teodorescu, Ist. f. a.; Ueberweg II. 31. [Pl.]

Basilius I., împărat bizantin (867—886), întemeietorul așa numitei dinastii macedonene. Prin frumuseța și puterea sa atrase atenția împ. Mihail III., sub protecția căruia înaintă în cele mai înalte posturi; delăturînd pe Bardas, unchiul împăratului, fû numit Cesar și conregent. După ce asasină pe împ. Mihail III., se urcă însuși pe tron, 23 Sept. 867. B. a fost un împărat talentat și activ; luptele sale cu Arabii au fost schimbăcioase, a pierdut Sicilia și a reocupat Calabria. † 886.

B. II., numit *Bulgaroktonos*, (ucigătorul de Bulgari), împ. bizantin (976—1025), fiul împ. Romanos II. Luptele sale contra Bulgarilor au fost la început fără noroc; dar finindu-se rebelioul civil prin moartea lui Bardas Phokas (989), B. întreprinde o nouă expediție și 1018 nimicește total imperiul bulgar. A purtat lupte și cu Arabii. † 1025, fără urmași.

Basillec, (*Basiliscus mitratus*), animal din ord. Saurianilor (șopîrlelor). Pe cap are o piele de forma unei căciuli (capison), pe care o poate umfla, pe spate o creastă mișcătoare, corpul mic, coada lungă și subțire. Lungimea până la 1 m. Trăiește în America sud. pe arbori, în apropierea rîurilor. Inoată bine, la nevoie sare în apă. Se nutrește cu insecte. Și în India se află o specie: *Lophura tigrina*.

Basilitan, *fondul*, servese pentru salariarea călugărilor basilitani și a profesorilor dela școalele din Blaj: Are dominiul la Bucerdea, Blaj, Cenade și Feiurd, precum și capitale în hîrtii de stat și private, cari se administrează parte la stat, parte la cassa centrală din Blaj. Avera administrată la stat face 19,350 fl., cea de acasă se ridică preste 130,000 fl.

Basiliți, ord călugăresc de rital grec. fondat de sf. Basiliu M. pe la mijlocul secl. IV. Membrii ordului sînt parte laici sau simpli monachi, parte preoți sau ieromonachi. În sensul regulor sf. Vasiliu au să ducă o viață austeră, petrecînd în rugăciuni, post și alte exerciții de pietate. Cei ce petrec în mănăstiri stau sub conducerea unui superior, numit egumen, stariț. Superiorul mănăstirilor mai mari se țiece archimandrit. B. stau sub jurisdicțiunea episcopilor diecesani. Istoria ordului B. e în strînsă legătură cu istoria bisericii orient. Fiind B. în decursul timpului aproape singurii cultivători ai științelor sacre, au avut și au influență hotărîtoare în conducerea bisericii ort. Dintre ei se aleg de comun și acum episcopi și alți dignitari bisericesci. Ordul basilitan nu s'a lătit numai în orient, ci și în Italia, Spania și Franca. În timpul mai nou numărul membrilor a scăzut în orient, iar în occident au ramas puțini în Italia (gr.-cat.), a căror mănăstire principală e la »Grotta-ferrata», nu departe de Roma. În țerile locuite de Români încă a fost mare numărul B.-lor. În România și Moldova, din munificența principilor și a creștinilor evlaviosi, ordul a ajuns a fi proprietar cam preste a 5-a parte din pămîntul țerii. Sub principele I. A. Cuza, în 1864, averea aceasta colosală s'a secularizat. Pentru redesteptarea culturală și națională a Românilor au merite neperitoare B. (gr.-cat.) dela mănăstirea sf. Treime din Blaj, ridicată sub eppul I. M. Clain la 1747. Cei dintăi călugări cari au funcționat ca profesori în Blaj au fost G. Maior, (mai târziu episcop), și S. Caliani. Toți episcopi uniți până la eppul Bob au fost B. B. au funcționat ca profesori și prin erudițiunea și zelul lor au căștigat școalelor din Blaj renume. Ca scriitori s'au distins S. Clain. P. Maior și G. Șincai (novițiu). Iosif II. a demandat, că numărul călugărilor dela mănăstirea sf. Treime să nu treacă preste 11 și încât cei 11 B. nu ar fi de ajuns pentru ulyplerea tuturor catedrelor profesoresci, să se aplice ca profesori și preoți seculari. B. erau și consilierii episcopului până la eppul Bob, care în 1807 a fondat capitulul. De atunci înceace numărul B.-lor dela sf. Treime a tot scăzut. Ađi sînt numai 2, dar ca profesori de cîteva decenii nu funcționează nici unul. Cam deodată cu fondarea ordului B., sf. Macrina, sora sf. Vasiliu M., a fondat un ord de călugărițe, pentru care tot sf. Vasiliu M. a prescriis regule analoage cu ale B.-lor. Ordul acesta, ale cărui membre se numesc »basiliane», de asemenea s'a lătit repede în orient. În Austro-Ungaria nu este nici o mănăstire de basiliane, dar sînt în regatul României. (V. Monach, mănăstire.) [Dr. Is. Marcu.]

Basilius, Valentinus, alchimizt, n. la Rinul sup.; pe la 1413 se afla în o mănăstire de Benedictini în Erfurt. S'a ocupat cu mult zel și pricepere de chimie, descoperind diferite combinațiuni chimice, cu deosebire combinațiuni

de antimoniu; de foarte mare însemnătate e descoperirea acidului clorhidric. Numeroasele sale scrieri s'au editat după moarte. Amintim: »Currus triumphalis Antimonii», »Apocalypsis chemica» etc.

Basin, rezervoriu, lighian, covată; în anatomie cavitate osoasă așezată între trunchiul și extremitățile inferioare; se compune din patru oase: 1) *sacrum* (osul crucii), 2) *coccyx* și 3) cele două *oase iliace* (oasele soldului). (Osul iliac are trei părți: cea de sus se numește *ilion*, cea de jos *ischion*, cea anterioară *pubis*.) B.-ul se împarte; în B. cel mare și B. cel mic; în cel dintâiu se cuprinde o parte din convolutul intestinului, iar în cel din urmă restul, beșica urinară, partea inferioară a ureterilor, la bărbați încă beșicile seminale și prostata, iar la femei încă uterul, adnexele acestuia și vagina. B. bărbătesc e înalt și îngust, cel femeiesc scund și larg; construcția normală, dimensiunile normale ale B.-lui femeiesc sunt de cea mai mare însemnătate în cas de naștere. B.-ul mai servește și ca punct de fixațiune pentru extremitățile inferioare.

Basin continental, șes sau câmpie mai întinsă, încungiurată de locuri mai ridicate sau de munți; de origine sunt vechi depresiuni locale umplute de formațiuni mai nouă; astfel e: B. parisiian, câmpia Ungariei etc.

Basipet, (*lat.*) termen botanic pentru unul din modurile de dezvoltare ale organelor sau ale părților lor, în ordine dela vîrf spre basă, părțile mai bătrâne (mai mari) fiind la vîrf, cele mai tinere (mai mici) spre basă; se observă s. e. la frunzele simple sau compuse: foliolele frunzelor de trandafir, castan de India etc. au dezvoltare basipetă; dinții și lobiile frunzelor de anin, salcie, mesteacăn etc. de asemenea. (V. și basifug.)

Baş-Kadun, titlul femeilor favorite din basemul sultanului.

Başkiri, popor înrudit cu Tatarii, locuiesc în guvernamentele rusești: Perm, Orenburg Wjatka și Ufa la Uralul de sud; 750,000 suflete; se ocupă cu vînatul, prăsirea cailor și albinăritul.

Basm, o specie inferioară a poeziei epice, care după cuprinsul său se mișcă într'o lume fantastică, pe care o consideră de lume naturală. Antichitatea clasică a avut ceva basmos sau ceva ce sta aproape de B., începînd dela Circe a lui Homer pe la 950 a. Chr. și până la inelul lui Gyges la Plato 348 a. Chr., deși n'a avut B.-ul însuși ca »genre», specie de arte de poezie. Despre originea, materialul și înțelesul B.-lor învățații au făcut scrutări multe și din acele au puresc și teorii diferite. Teoria nouă, ce a dezvoltat-o B. P. Hașdeu la cuvîntul B. în *Etym. Mag. Rom.* pag. 2596, află »originea elementului supranatural din poveștile populare în vis, care asemenea B.-lui nu cunoaște nici timp nici spațiu», și spune, că în B. (povești) se află mituri, și că acestea ne dau noțiunile mitologice. F. Nork în opul său: *Mythologie der Volkssagen und Volksmärchen*, Stuttgart, 1848, (Mitologia legendelor [tradițiunilor] și basmelor populare) spune, că în poveștile populare se reafă mitologia popoarelor respective și din legende și din basme (la pag. 1—558) scandinave și germane, (la pag. 559—644) slave, (iar la pag. 644—914) și celto-romane, arată

elementele mitologice ale respectivelor popoare; mitologiștii germ. și slavi (Jacob Grimm, Deutsche Mythologie, 1835; Karl Simrock, Handbuch der deutschen Mythologie, 1864; Dr. Ign. I. Hanusch, Die Wissenschaft des slavischen Mythos, 1842); pentru întregirea sau rectificarea mitologiilor lor recurg la B.-le și poeziile populare. Soarele și luna, precum ceriul cu stelele și dintre aceste numai unele, mai ales lucaferii, gemenii etc. la popoarele antice erau tot atâtea țeități de lumină și locuința acestora natural-minte în ceriul cel înalt și frumos în lume. Cultul, religiuena de frunte a popoarelor vechi, s'a referat la aceste țeități, și pentru de a descrie însușirile bune și rele ale lor (căci s. o. soarele e bun când luminează și încălzesc, e rău când uscă și trece în întunec), s'au creat miturile (v. ac.) parte de preoți, și acelea ca învățători religioase s'au lățit între popor, parte de popor, care în fantasia sau puerilă a întrecut imaginațiunile preoților, și miturile le-a făcut și mai miraculoase, precum vedem în analogia poeziei populare și a poeziei literare, și sute de casuri se arată în mitologii, când fantasiile, credințele nouă ale poporului au silit înțroducerea culturilor nouă pentru unele țeități vechi ori nouă. Popoarele speciale chiar și într'o țeară, s. e. în Grecia și în Italia au avut despre aceeași țeitate mituri speciale, credințe naționale, cari totuși în unele elemente au avut coatineri comune. E lucru natural, că popoare diferite au avut mituri diferite, s. e. Indii, Persii, Egiptenii, Grecii, Romanii, Celții, Germanii și Slavii, cari au mitologiile lor antice, și că fiind mintea comună oamenilor, iar ceriul cu stelele sale obiect de religiuena pentru toți oamenii, pe lângă miturile speciale, naționale, au creat și de acele, cari au putut fi comune minții omenesci, și ori cât de departe locuiesc acele popoare unele de altele, și-au împărtășit miturile, și de aci unele analogii în culturile vechi. Miturile vechi și atunci, când popoarele au trecut prin sgduiri de stat ori de cultură, nu s'au pierdut, ci din neam în neam s'au povestit, ba s'au ilustrat cu fantasiile nouă și mai miraculoase ale geniului popoarelor, și pentru-că miturile nu mai erau credințe de cult viețuitor, s'au început povestirea lor prin alegorii și parabole. Astfel originea poveștilor în partea mai mare e în mituri, materialul lor e ceriul cu stelele și resp. țeități vechi, iar înțelesul lor ni-l dau analogiile cu miturile vechi. O mulțime din B.-le române se pot lăinuri deosebi prin compararea mitologiei greco-romane. Ba ce e mai mult, chiar religiuena creștină s'a scoborit în mitologia veche resp. în basmele noastre, când vedem pe Dumnezeul cel creștinesc în societate de regulă cu sf. Petru că intră în rola lui Zeus și altora, și astfel ni-se dă convingiune nouă, că basmele au relațiuni interne cu miturile și culturile vechi. [Atm.]

Basna, (magh. Felső Bajom, germ. Baaseu), comună cu scalde vestite, în Trans., în apropierea Mediașului, cott. Têrnavei-mici, cu 1435 loc. Sași și Români. La capătul sudic al comunei se află scaldele, cu mai multe izvoare. Apa lor conține în mare măsură iod și brom și se folosește contra reumei, scrofulelor, neuralgiei, boalelor sifilitice etc. Din apa basinurilor iese gaz de idrogen carbonic, care aprins arde cu

flacăra. Aoeasta este o particularitate a băilor, prin ceea ce au și fost descoperite la 1672.

Bașota, Anastasie, hatmanul, înființată la 1838 pe moșia Pomirila, în Moldova, prima școală sătească de sistem nou.

Bașota, Basiliu Moțiu Dêmbul, n. 1836 în Zagră, (distr. Năseud, Trans.), jude reg. apoi avocat, a publicat numeroase tractate istorice și științifice în presa periodică din Trans., iar la 1883 a edat un studiu geologic asupra structurii munților apuseni. La 1876, din incidentul pierderii fiului său Emil Dionisiu, a făcut o fundațiune pe numele acestuia, din care se acordă stipendii la studenții rom. din munții apuseni și din distr. Năseud.

Basra, (Bassora), capitala unui vilaiet turcesc în Asia, (42,700 km², cu 200.000 loc.) B. e situat lângă Șatt-el-Arab și are 40.000 loc.; port, comunicație de vapoare pe Eufrat și Tigris, precum și spre Golful persic. Export de cereale, lână; import de bumbac.

Bas-relief, (pron. barelif), v. Relief.

Bass, (ital. Basso, franc. Basse), 1) cea mai adâncă (profundă) voce omenească, cam de extensiunea dela F—f' (Fa—fa). 2) Partul cel mai adânc al unei compozițiuni musicale, pe care se razimă armonia.

Bassae, vale în Arcadia sud-vestică, în Phigalia, cu un templu vestit al lui Apollon, zidit de cătră Iktinos pe timpul reșoiului peloponesic; ruinele (35 columne în stil doric) sînt bine conservate. Reliefurile se conservă în muzeul britic.

Bassam, colonie franc. în Africa, pe lit. fi. deșului, lângă riul Akha; 4 km. depărtare dela țermuri. Clima caldă, nesănătoasă.

Bassano, oraș în prov. ital. Vienza, lângă riul Brenta, cu 6086 loc. Fabrici de mătăsării. Aici a bătut Bonaparte pe Austriaci sub Wurmser la 8 Sept. 1796.

Bassano, cu numele adevărat *Jacopo da Ponte*, pictor ital., n. 1510 în Bassano, și-a făcut studiile în Veneția. La început a lucrat în stilul lui Tizian și Bonifazio; mai târziu însă a devenit întemeietorul unui gen special de pictură, care se ocupă cu viața țerănească. Bogat în tablouri de B. e muzeul curții din Viena. † 1592. Și feciorii săi *Francesco* și *Leandro* au fost valoroși pictori.

Basselin, Olivier, poet popular francez din secl. XV. A fost morar în Vaux de Vire, Normandia, sta în fruntea unei societăți iubitoare de cântece vesele și sericase, politice și resboinice; cădū în luptă contra Englezilor; despre cântecile lui nu se scie nimic.

Bassermann, Frideric Dan., n. 1811 în Mannheim, unde avea și o librărie. A jucat rol politic însemnat atât în dieta provincială din Baden, cât și în adunarea națională din Frankfurt și în parlamentul unionist din Erfurt, năsuind a pune la cale o înțelegere cu guvernul prusian. În o vorbire, ce a ținut în parlamentul din Francfurt despre stările din Berlin, descrie nise figuri suspecte, devenind proverbial: »*figurile lui Bassermann*«. S'a împușcat 29 Iulie 1855.

Basses-Alpes, Alpii de jos.

Basset, Louis, n. în Orbe, (cantonul Vaud, Elveția) la 15 Nov. 1846, a studiat la colegiul și la facultatea de litere din Neuchâtel, în Elveția. Trecând în România, încă în tinerețe, ca

profesor, s'a distins prin aptitudini multiple, cari l-au desemnat pentru importante funcțiuni de secretar privat al Regelui Carol I. și administrator al Curții Regale, pe cari posturi le ocupă dela 1869.

Bass general, partul cel mai adânc al unei compozițiuni, în care cursul armoniilor este notat prin cifre. (Bass cifrat.)

Bassi, Hugo, preot ital., patriot înflăcărat, n. 1801; a servit în oastea lui Garibaldi ca preot militar. 1849 l-au prins Austriacii și l-au împușcat în Bologna.

Bassia L., (botan.) gen de arbori lactescenti din fam. Sapotaceelor, ce crește în India orient. și Australasia. Cea mai importantă specie e *B. longifolia* Roxb.; din semênța ei și dela specii înrudite ca *B. butyracea* Roxb. și *B. latifolia* Roxb. se extrage un unt vegetal foarte usitat, numit de Galam. Florile și fructele (bace) încă sînt oomestibile; din primele se prepară un licor, care consumat în cantități considerabile e causă de mortalitate frecventă a trupelor europene din India. Speciele de mai sus se cultivă la noi în florăria caldă. [A. Pr.]

Basse, v. Bass.

Bassompierre, François de, mareșal francez, n. 1579 în Haronel, Lotaringia; ca tîner de 20 ani veni la curtea lui Enric IV., care îl numi colonel al unui regiment. După omorîrea regelui câștigă grația reginei Maria de Medici, iar mai târziu contribuie la căderea ei. Ludovic XIII. îl făcū mareșal și-l trimise ambasador în Spania, Elveția și Anglia; câștigă lauri la asediarea orașului La Rochelle. Richelieu l-a închis în Bastille, de unde scăpă numai în 1642, după moartea lui Richelieu. În Bastille a scris memoriile: »Journal de ma vie«, † 1646. De o frumșete corporală completă; era modelul unui cavaler francez al timpului său.

Bassongo-Mino (Bakuta), popor arab în Africa ecuatorială, lângă riurile Kassai și Sankuru.

Basso-relief, v. Relief.

Bassorina, guma ce se extrage din tragant și din alge floridee.

Bast, o dină din Egipt, fata lui Osiris cu Isis și sora lui Horus. B. a împărțit cu mama sa guvernarea preste luna din ceriū, așa că mama sa a domnit preste luna plină și scădută și astfel B. a fost dină de lună. Animalul sacru al ei a fost mîța, care umblă noaptea. În Bubastis a avut templu renunit, unde la serbătoarea anuală se adunau sute de mii de oameni ca să o venerateze. B. era închipuită cu cap de mîță și cu tăierul de lună deasupra, deci cu aureola de lumină. Mățele moarte se îngropau în Bubastis. [Atm.]

Basta, (ital.) Destul! S'a sfîrșit!

Basta, Georgiu, valon din Belgia, n. 1550, † 1607. Sub împ. Rudolf II. ajunse comandant suprem în Cașovia. Transilvanii nemulțămîți cu domnia lui Mihaiu Viteazul au chiebat pe B. în Trans. B. unindu-se cu cetele malcontenților bătū pe Mihaiu la Miraslău în 18 Sept 1600 și-l fugări preste Brașov. Transilvanii jurară credință lui Rudolf; dar curând o părăsiră, și vîndînd iar Sig. Bathori, a treia oară îl aleseră de voevod (în 3 Febr. 1601). Atunci B. se retrase în Ungaria, însă în vara aceluiași an veni iară, acum însoțit de Mihaiu Viteazul, și bă-

tînd pe Bathori la Guruslău (2 Aug.) ocupă Transilvania pentru Rudolf; apoi în 19 Aug. ucise hoțesce pe Mihaiu. Țeara ajunsese prada valonilor și haiducilor lui B., cari săvîrșiră crușimi și produsese mizerie nespusă. Sig. Bathori veni iar cu oaste turcească, iar B. se retrase la Dej. Urmă armistițiu, apoi abdicarea ultimă a lui Sig. Bathori, după care B. luă cîrma în numele lui Rudolf; dar el prin crușimile și răpirile sale înstrăină și mai tare inimile Transilvanilor. Moise Székely umblă se scape țeara cu ajutorul Turcilor. El cuprinse Alba-Iulia și se proclamă de voivod în 9 Maiu 1603. B. porni asupra-i pe Radu Șerban, voevodul Țerii Românești. Căcînd Székely în bătălia dela Brașov, B. continuă negenat barbariile sale. În 25 Ian. 1604 chiemă pe toți nobilii la dietă la Cluj. Aci prinse pe câțiva frunțași, apoi îi spînzură pe ascuns. În fine Rudolf l-a rechemat și a scăpat Transilvania de popoul fărădelegilor acestui om (Martie 1604).

Bastard, născut din părinți necăsătoriți înpreună; copil natural; copil din flori. V. copil natural.

Bastard, în zoologie animalul care rezultă din încrucișarea a două animale de specie deosebită, s. e. *catîrul* din încrucișarea măgarului cu iapa sau a calului cu mîgărița. B. sunt în majoritate nefecunzi sau dacă produc urmași se reintorc după câteva generațiuni la caracterele uneia din speciile, din cari și-au luat nascere. Animalele de specii diferite, cari au dat împreună produse sînt: *cănele* cu *lupoaița*, *leul* cu *tigroaița*, *bisomul* cu *vaca*, *șacalul* cu *căpeana*, *șapul* cu *oala*, *șepurele* de câmp cu *șepurașul*. Dintre paseri: *gîina* cu *fasanul*, *cocoșul* cu *făsdînița*, *canarul* cu *scatiul*. [B.]

Bastard vegetal, sinonim cu hybrid; se numește planta produsă de o semîntă, rezultată și ea din fecundăția încrucișată între două specii ale aceluiași gen, sau între două specii din două genuri diverse, aparținînd însă aceleiași familii. Exemple de primul cas sînt numeroase în natură între speciile genurilor: Dianthus, Tilia, Rosa, Rubus, Verbascum, Primula, Salix etc.; de al doilea cas mai rare, așa între Raphanus sativus (ridiche) și Brassica oleracea (varză) etc. Exemple de B. sînt mai puțin numeroase în grupele Cryptogamelor vasculare, al Bryophytelor și Thallophytelor. În genere B.-ții moștănesc caracterele celor doi părinți, ale tatălui (planta care dă polenul) și ale mamei (planta al cărei pistil e fecundat), caracterele mamei fiind de obicei mai preponderante. Afară de acestea mai au și caracterele lor proprii; așa, în genere sînt sterili, sau de se reproduc, urmașii după câteva generații se întorc la forma primitivă (a părinților); sînt mai rezistenți la temperaturi scoborite; au durata de existență mai lungă, căci B. plantelor anuale sînt bisanuali, cei din plante bisanuale sînt vivaci; tulpinele și frunzele lor sînt mai viguroase, culoarea florilor e mai frumoasă, mai variată etc. Pentru aceste motive, în culturi se caută a se obține B. prin polinisațiune artificială, și pentru a-i conserva pe cei utili ca decorativi sau alimentari, se înmulțesc prin calea vegetativă (butași, marcoți, altoire etc.) În sciință fiecarea B. are un nume specific simplu, arătîndu-se însă totdeauna numele

părinților; s. e. Primula oblongifolia Schur. = longiflora + suaveolens (adecă din P. longiflora și P. suaveolens), Salix subnivalis Brugg. = retusa + herbacea etc. [S. Șt. R.]

Bastarnii, seminție germ., ce probabil strimtorată de cătră Germanii dela nord își părăsi patria dela Vistula și se așeză la Tisa, Carpați și Dunărea de jos, unde se ivesce respîndită pe o linie destul de lungă pe la 182 a. Chr.; amintită de repește ori de cătră istorici în luptele Romanilor la Dunăre și Carpați, ea se susțină ca seminție tare până la 279 d. Chr., când împăratul roman Probus transportă 100,000 dintre ei în Tracia romană, după care B. dispar din istorie.

Bastia, port întărit și capitala unui arondisment francez, pe coastele nordice ale Corsicei, cu 21,208 loc. (1891). B. a fost întemeiată la 1383 prin genevozel Lomellino. Până la 1791 a fost capitala insulei.

Bastian, 1) *Adolf*, călător și etnograf germ., n. 1836 în Bremea, întreprinse 1851—59 o mare călătorie la Australia, America, Asia și Africa vest.; 1861—65 percurse India est., Archipelagul indic, Iaponia și se reintorse prin Mongolia și Siberia preste Caucas în Europa. Călători de nou 1875—76 cătră Peru, Ecuador și America nord., 1878—80 prin Asia, Oceanul Pacific, America nord. și India vest., 1889—91 prin Turkestan și preste Sansibar cătră India ant. și Australia. B. e profesor la universitatea din Bremea și presidentul museului etnologic de acolo. Opurile princ. în germ.: »Omul în istorie«, (1860, 3 vol.); »Popoarele Asiei orientale«, (1866—71, 6 vol.); »Cercetări etnologice«, (1871—73, 2 vol.) ș. a. 2) *Henry Charlton*, medic, n. 1837 în Truro, 1867 profesor de anatomia patologică în Londra, 1871 medic la spitalul universității. B. e considerat ca autoritate pentru boale de nervi. Scr.: »The beginnings of life«, (1872, 2 vol.); »Clinical lectures on the common forms of paralysis«, (1875); »Paralyses«, (1886) ș. a.

Bastiat, *Frédéric*, economist francez, n. 1801 în Bayonne, † 1850 în Roma. B. a fost zelos apărător al negoțului liber, și fiind foarte optimist, combătut energie socialismul. A scris: »Sophismes économiques«, (1846); »Protectionisme et communisme«, (1849); »Harmonie économique«, 1850 etc.

Bastille, (*franc.*) castel întărit cu turnuri; în special castelul din Paris, zidit la 1369—1383 pentru apărare în contra Englezilor; mai târziu B. din Paris fû prefăcut în temniță de stat, în care se închideau persoane suspecte sau neplăcute guvernului, în urma unui simplu mandat de arestare (lettres de cachet) dat de guvern; B. fû dărîmat în 14 Iulie 1789. (Cf. Arnould și Alboise, »Histoire de la B.«, 1843—45, 8 tom.; »Archives de la B.«, edate de Ravaisson 1870 până 1891, 17 tom.)

Bastiment, (marină) vas plutitor. B.-le după modul de propulsione se numesc: corabie cu vele și vapoare cu aburi. După destinație sînt: B. de resboiu și B. de comerț. Cele de resboiu sînt de diferite tipuri: cuirasate, monitoare, crucișetoare, canoniere, avisuri etc. Cele de comerț iau numele de: vapoare postale, vapoare de marfă, remorcherere etc., după serviciul ce fac. Vapoarele postale, destinate a face

postă și a transporta pasageri, sînt cele mai repede și cele mai mari; ultimele B. postale transatlantice au 16,000—20,000 tone deplasament (greutate), și aleargă cu viteza de 20—22 noduri (38—42 km.) pe oră, pot încărca preste 2000 pasageri de diferite clase, și au un personal de 600—700 oameni, oficiari și mateloți. Cu aceste vase se traversează Oceanul Atlantic între Anglia și Statele-Unite în mai puțin de 6 zile. Pe B. postale se încarcă și mărfuri fine și scumpe, cari pot suporta cheltueli ridicate de fret. Vapoarele de marfă sînt mai largi de formă și cu viteză mai mică (10—14 noduri); transportă exclusiv mărfuri și ating, în cele din urmă modele pentru voiaje depărtate, dimensiuni aproape ca și postalele. În ultimele timpuri s'au construit și corăbii de dimensiuni colosale, putînd transporta 6000—7000 tone de marfă, (v. corabie). Materialul întrebuițat la construcția bastimentelor a fost la început lemnul, apoi fierul și în urmă oțelul. Oțelul se întrebuițează exclusiv acum pentru vasele de reboșii și vasele mari de comerț; vasele mijlocii de comerț se construiesc în fier; corăbiile sînt toate de lemn, afară de cele mai mari, cari sînt de fier sau oțel.

[Constant B.]

Baștina, locul născerii, moșie părintească; *de baștină* și *bataștină* (bastași), locuitorii autochtoni, cari din moși de strămoși locuiesc în una și aceeași localitate.

Baștingagiu, (marină) un culuar acoperit deasupra cu pânză groasă impermeabilă, de o lărgime de 40—50 cm., dealungul copastiei bastimentului, în general destinat a primi spre adăpostire și păstrare hamacele (v. ac.) echipajului. Păretele exterior este chiar păretele bastimentului, iar cel interior este făcut expres de tablă ușoară sau scânduri, și este recurbat jos pentru a forma fundul.

[Constant B.]

Bastion, o parte din înconștoarea unei cetăți construită după sistemul bastionat, așezată la ieșinde (unghiuri), pentru ca să apere apropierea prin focuri directe și focuri de flanc. Un B. se compune din două *flancuri* și două *fețe*; linia care desparte două bastioane se numește *curtina*. Errard de Bar-le-Duc a construit ăntăiul tip de front bastionat (cetatea Verdun). După dînsul contele Pagau și mai pe urmă Vauban aduc o mulțime de perfecționări frontului bastionat, cest din urmă a construit 33 de cetăți și a ameliorat 300 după sistemul bastionat.

Bastita, mineral, o pseudomorfoasă de anti-gorită (serpentină) după un piroxen monoclinic sau rombic. Se găsește în serpentine și în roce piroxenice, cari dau născere la serpentine.

Bastonada, pedeapsă ce se aplica în orient cu bastonul pe tăpile picioarelor; la 1840 fû ștearsă oficial.

Basuto, seminție de Betșuani în Africa sudică, între statele libere Oranje și Natal. Teritoriul are o extensiune de 30,420 km², cu 220,000 loc. (1891). În timpul din urmă acest popor e pus sub protecțiunea coloniilor sud-africane ale Angliei.

Bată-te Dunărea, dicțtoare, blăstem popular la Români, în care Dunărea e înzestrată cu puterea de a pedepsi, însușire atribuită multor riuri în mitologia veche.

Batageuze, sau *Beteigeuze*, o stea fixă de gradul ăntăiu, de colorare roșietică; se află pe

umărul estic al constelațiunii Orion. Se numără între stelele fundamentale ale lui Bessel.

Bătaia glonțului, distanța orizontală care separă gura țevii de punctul de cădere. B. este cu atît mai mare cu cît viteza inițială a glonțului și coeficientul sêu balistic (greutatea pe unitatea de secțiune) este mai mare. B. eficace a gloanțelor armelor actuale este aproape de 2000 m., căci până la această distanță se poate trage cu oarecare siguranță de a lovi; glonțul însă este omorîtor pe distanțe mai mari.

B. sunetului, impresiunile venite la ureche dela deosebitele corpuri sonore; ele în anumite timpuri lucră în aceeași direcțiune, altădată în direcțiuni contrare. Numărul bățăilor pe secundă este egal cu diferența dintre vibrațiunile sunetelor respective. Dacă numărul bățăilor e mare, urechea nu le mai simte. B. joacă rol însemnat în musică, intrucât dela numărul bățăilor afirmă consonanța sau disonanța a două sunete musicale. Dacă numărul bățăilor pe secundă e 33 sau aproape 33, sunetele sînt disonante, dacă ajunge la 100 sau trece preste 100, impresiunea neplăcută se pierde.

Bătaia mare, un petec de pădure în Rom., pe proprietatea Grădiștea de jos, situat în lunca dintre riurile Argeș și Călniștea în fața mănăstirii Comana. Aci s'a dat la 1770 o luptă între armatele româno-ruse și Turci. Părvu, scăpînd pe Ruși din ghiara Turcilor, îi bate pe aceștia.

Bataillard, Paul, renumit țiganist francez. Pe nedrept și fără probe aserțiunea dînsul, că limba română și-a împrumutat terminii meșteșugăresci — afară de cei noi — dela Țigani. Sentimentele și serviciile sale filo-române i-au atras alegerea de membru onorar al academiiei rom.

Batak, com. rur. în Bulgaria, j. Tatar-Bazargic, cu 1956 loc. Aici au ucis bașbozucii la 1876 ca. 5000 creștini refugiați în biserică și școală. V. Bulgarian atrocities.

Batăl, berbecel bătut, care conduce turma de mînzări și sterpe.

Batalama, certificat liberat în basa unor studii, precum inginer cu batalama, sau o autorisațiune dată de vr'o autoritate; în Muntenia se dice *patalama*.

Bătălia, lupta între două armate ori trupe mai mari, cari produc o paușă ori decisiunea campaniei. Ea este actul cel mare decisiv al reboșului; acela în vederea căruia armatele au fost formate.

Batalion, unitate tactică la infanterie, de 800 până 1000 oameni, format din 4 companii; 2—4 B. formează un regiment; la pioniri și vînători B. e de sine stătător. Din gloate se formează B. de garnisoană și de marș.

Batane, *insulele*, grupa nordică a Filipinelor, 330 km², cu 10,517 loc.

Batania, (Batonya), opid în Ung., cott. Csanád, cu 9195 loc. Maghiari, Români și Sêrbi.

Batarciu, (Batares), comună în Ung., cott. Ugocei, diecesa Gherlei, cu 1338 loc. rom. agricultori și prășitori de vite. Biserică și școală rom.; oficiu postal.

Bataștina, v. baștina.

Batatas Chois, (botan.) subgen dela *Ipomaea* (v. ac.) Rhizomul dela *I. Batatas* Lam., cunoscut sub numele de batate, se cultivă în diverse

varietăți pretutindene în țările tropicale și subtropicale; ca aliment e de cea mai mare importanță. Cultura batatelor a fost introdusă cu succes și în țările din jurul Mediteranei.

[A. Pr.]

Bătătura, un loc pe care se face multă umblare; curtea dinaintea casei țărănești; locul unde ficiorii țin »jocul«; locul unde doarme ciurda de vite, oi etc. [b]

Bătătură, (ochi de găină, jiglăvitură), întâritură dureroasă de piele; se formează îndeosebi pe la degetele picioarelor, în urma încălțămintelor vițioase și rău luate. Evităm bătăturile dacă purtăm încălțăminte comode și croite după picior. [St.]

Bătătură de bumbac, (bătătura moale). Bumbac nerăsucit, depănat pe suveică și bătut în urzeala resboiului la țeserea pânzei.

Batava castra, numele latin al orașului Passau.

Batavi, popor germanic, locuia pe insula Batavia (între Rin și Waal), numită după B.; au fost aliații Romanilor; la 69 s'au revoltat, 71 au fost supuși de nou. În secl. V. s'au contopit cu Francii salici.

Batavia, 1) numele țării Batavilor; mai târziu numele latin al Olandei. *Republica batavică*, numele Olandei dela invasiunea franceză 1795 până la formarea regatului Olandei, 8 Iunie 1806; 2) oraș pe coasta nordică a insulei Iava, capitala întregii Indii olandeze și rezidența guvernorului general, cu 110,670 loc. (1893), dintre cari $\frac{1}{3}$ parte Chinezii. Port; export însemnat de cafea, orez, zahăr. La 1890 au ieșit din port 852 corăbii de 807,598 tone. Clima e nesănătoasă, de aceea la 1619 Olandezii au întemeiat orașul nou, situat în depărtare de 6 km. dela țărm și dela orașul vechiu. 1811—1816 B. a fost a Englezilor.

Batbie, *Anselme*, economist francez, n. 1828 în Leissan, 1857 prof. în Paris, 1871 membru al adunării naționale din partidul conservator, Maiu până Nov. 1873 ministru de instrucțiune, apoi senator; † 1886. Scr.: »Cours d'économie polit.«, 1864; »Nouveau cours«, 1865, (2 vol.); »Précis du cours de droit publique«, (5 ed. 1885); »Traité du droit public et administratif«, (2 ed. 1885, 8 vol.); »Turgot, philosophe, économiste et administrateur.«

Batoă, 1) instrument, mică nicovală, pe care se bate coasa; 2) cursă de prins șoareci; 3) paserea Pelecanus onocrotalus, (v. habița).

Bătoa-Doamnei, două dealuri în România, j. Neamțu, despărțite de riul Bistrița, unul situat între munții Doamnei, ramura Cernegurei, pe care se ved și ați ruinele unui palat domnesc, locuit odinioară, după legendă, de refugiata domniță Ruxanda, fica lui Petru Rareș; celalalt în ramura munților Cozla.

Bătoa de Piatră, pisc situat pe hotarul Trans., la extremitatea despre vest a ramurei munților Crucea-Roșie, pe raionul plășii Piatra-Muntele, j. Neamțu.

Bătocele-Focșei, piscuri de munți în Rom., în ramura munților Văraticeul, com. Filioara, pl. Sus-Mij-locul, j. Neamțu.

Batolconiu, *d'a* —, joc copilăresc și păstoresc de câmp. Păstorii prințind bătele (sau măciuca) de capetul cel subțire, le aruncă pe coasta dealurilor la vale sau și pe șes așa, ca bătele să

sară în capete. Acela, a cărui bătă a cădut mai aproape de locul de aruncare, este dator a aduna toate bătele aruncate.

Băteală, firul sau tortul bătut în țesătură.

Bate munți în capete, în pov. rom. e numele unui uriaș. Agheran viteazul plecând în lume se întâlnește cu B., care se juca cu doi munți mari bătându-i în capete, și apoi ei se întovărășiră. [Atm.]

Bateria monetelor, operațiunile prin cari se fabrică monete din aliagiul monetar (v. ac.). Fiecare stat normează prin legi raportul de aliagiu, mărimea, forma și valoarea monetelor. V. moneta.

Baterie, cea mai mică unitate tactică la artileria de câmp, cu 6—8 tunuri. La fortărețe atacătorul face B. de demontare, anfilare ș. a. [b.]

Baterie în marină. Un bastiment având mai multe etaje, fiecare etagiu deasupra apei, care poartă tunuri, se numește o baterie. Vechile vase de lemn aveau 2 sau 3 baterii suprapuse, cu numeroase tunuri de fiecare bord. În vasele moderne artileria principală este așezată pe puntea de deasupra și nu au decât o singură baterie de desupt, care poartă tunurile mai ușoare. Câte odată se dă numele de B. la un grup de tunuri, cari formează oarecum un comandament independent. B. de coastă, sunt baterii de uscat, așezate cu fața la mare sau riu, cu menirea de a se lupta cu vasele, cari ar vrea să bombardeze un port, să forțeze o trecătoare sau să debarce trupe. B. de coastă sunt armate cu tunuri tot așa de puternice (20—42 cm. de calibru) ca cele de pe vase, capabile a străpunge cuirasa acestora. [Constant B.]

Baterie electrică, mai multe elemente electrice sau galvanice, împreunate între sine cu sîrmă, formează o B. electrică sau *galvanică*.

Baterie de imersiune, baterie electrică provădută cu mecanism pentru ridicarea și coborîrea placelor de metale din elemente. Când avem lipsă de curent, coborîm metalele în acide, altădată le ridicăm, ca să nu se consume înzădar.

Baternay alias *Bătrâneanul*, *Alexandru*, tribun în 1848 și martir, n. în Balda (Trans.); cleric dintre cei eliminați cu ocaziunea procesului Leményian și după aceea jurist; numit tribun de către comitetul național român din Sibiu în părțile Câmpiei Trans., cu ocaziunea organizării tribunatului său fû surprins împreună cu soțul său tribunul Vasile Simonis de către comitele Grigorie Bethlen cu un escadron de husari kosuthiani și escortat la Cluj; aici ambii fură maltratați și țîrîți prin tină de către husari și plebea magh., apoi puși în fiere și legați de stîlp, de Miercuri seara până Vineri, în curtea comitatului; tribunalul de sânge îi condamnă la moarte prin spânzurătoare, și fură executați în 3 Oct. 1848 aproape de Someșfalău, lângă Cluj. B. dovedi până la sfîrșit un curagiu și o rezoluție nemiitoare. [nt.]

Bates, (pron. bets), *Henry Walter*, naturalist și explorator, n. 1825 în Leicester. La 1848—59 a întreprins, în tovarășie cu A. R. Wallace, o călătorie în America sudică pentru explorarea regiunii de lângă riul Amazoanelor. Dela 1864 a funcționat ca secretar al societății geografice din Londra. † 1892. Opere: »The naturalist on

the River Amazonas», «Illustrated travels» (4 vol.), «Central America, West Indies and South America».

Bath, ordul B., ord de cavaleri englezi, întemeiat de regele Eric IV. la 1399. Numele se derivă dela obiceiul de a scălda totdeauna pe noul cavaler. Astfel de cavaleri se numesc pe ocasiunea încoronării regelui, inaugurăției principelui de Wales sau la cununii în familia regală. Devisa ordului e: «Tria iuncta in uno» (trei unite în unul), insigniile sînt deosebite pentru militari și civili.

Bath, 1) oraș (comitat) în partea sud-vestică a Angliei, lângă Avon, cu 51,843 loc., eppie, biserică zidită (1495—1616) în stil gotic; mai înainte cele mai vestite băi (calde) ale Angliei, cunoscute și Romanilor sub numele de Aquae Solis; 2) oraș în statul nordamerican Maine cu 8723 loc.

Batha, rîu în Wadai (Africa centrală), isvoresce în platoul Dar-Fur și se varsă în lacul Fitri spre est dela Tsad.

Bath-metalul, un aliaju de cupru cu zinc; se întrebuițează la fabricarea nasturilor, sfeșnicelor, vaselor de ceaiu ș. a.

Bathometru, sau Bathymetru, (*grec.*) instrument pentru măsurarea adâncimilor mării.

Báthory, familie veche nobilă magh. de origine străină, avînd două ramuri: de Somlyó și de Ecsed. Un B. Stefan a călît la Varna. Alt B. Stefan a comandat oștile transilvane sub Matia Corvinul, care l-a numit voivod al Transilvaniei, deși nu scia cetî și scrie. Acesta în lupta eroică din Cîmpul pînei cu o mîna de oameni a căștigat învingere strălucită asupra Turcilor (13 Oct. 1479). La 1484 fiind scos din voivodat s'a umplut de ură în contra regelui Matia și a lucrat în contra lui.

B., **Stefan** de Somlyó, n. la 1533, a venit în Transilvania ca voivodul lui Maximilian, apoi 25 Maiu 1571 a început a domni ca principe preste Transilvania și părțile Ungariei, iar în 28 Ian. 1576 a depus domnia în dieta dela Mediaș și s'a urcat pe tronul regesc al Poloniei. Fratele acestuia **B. Cristofor** urmă în domnie până la moartea sa în 1582.

B., **Sigismund** fû ales principe al Transilvaniei la Cluj încă în 1 Maiu 1581, cînd era de 9 ani. La început a fost sub tutoria lui Ioan Gétzi și țeara s'a aflat bine; dar dela 1588 luă Sigismund frânele și guvernă cu multă nestatornicie și întreruperi până la 1602. B. a umblat să scoată Transilvania de sub Turci și să o închine împăratului roman Rudolf, care era și rege al Ungariei. Dar frunțașii se împotriviău. Pe mulți dintr'aceștia i-a ucis sau spînzurat fără judecată în 1594; apoi în 1595 a făcut legătură cu Rudolf, și s'a căsătorit cu Maria Cristierna din casa împărătească. Spre înfrîngerea Turcilor s'a unit cu voivodii Țerii Românesci și ai Moldovei, apoi a plecat la oaste în Țeara Românească și a luat parte la bătălia dela Călugăreni, 1596. Secuilor, ca să prindă armele, le-a făcut promisiuni, cari nefind împlinite, Secuiei s'au rescultat; dar au fost învinși la Csik-Szereda și pedepsiți amar. La mulți dintre ei li-s'au tăiat nasurile și urechile. B. în 1597 a mers la Praga și Transilvania a dat-o împăratului pentru ducele Opulia și Ratibor și 50,000 galbeni pe an.

În Aprilie 1598 solii lui Rudolf primără în Alba-Iulia jurămîntul de fidelitate al țerii, iar B. s'a dus în Silesia; dar preste puțin iară s'a reîntors, și împăcându-se cu muierea, pe care o lăsase în Chioar, a ocupat domnia, iar țeara i-a jurat credință în Turda (25 Aug. 1598). În anul următor a chemat pe vărul seu, cardinalul Andreiu B., și în dieta dela Mediaș i-a dat lui domnia, iar el s'a dus în Polonia la Zamosciu. După uciderea lui Andreiu și alungarea lui Mihaiu Eroul, la începutul a. 1601 B. S. iară fû proclamat principe. Dar oștile împăratului Rudolf sub Georgiu Basta și Mihaiu Eroul i-au nimicit oastea la Guruslău, omorînd preste 10,000 dintr'însa. În urma acesteia B. se retrase pentru totdeauna în Lobkovitz și a primit dela împăratul 50,000 galbeni pe an. † 23 Mart. 1613. Nestatornicia lui a cauzat țerii necasuri preste măsură multe și mari.

B., **Andreiu** a primit domnia Transilvaniei dela vărul seu Sigismund B., și a ținut-o numai vr'o 9 luni în 1599, căci Mihaiu Eroul veni cu oaste asupra lui, și chemând în ajutor pe Secui, l-a bătut la Șelimer în 27 Oct. Cardinalul fugi spre Polonia pe la Alțina, unde i-a ramas în glod calul încărcat cu multe scumpeturi. În secuime fû ucis de Blasiu Ördög, care aduse la Mihaiu capul mortului, apoi aduseră și trupul, și Mihaiu a lăsat să-l îngroape cu pompă în biserica sf. Mihail din Alba-Iulia, iar Papa a pedepsit pe Secui cu post de 100 ani pentru uciderea cardinalului.

B., **Gavrila**, fiul lui Stefan, fû ales principe în 3 Mart. 1608, după retragerea lui Sigism. Rákóczy. Bărbat cu multe însusiri bune, însă preste măsură desfrînat. În 1610 a intrat în Sibiu cu fața senină, apoi l-a ocupat ca pe o cetate dușmană, a despoiat pe cetățeni de averile lor, și s'a tăvălit în desfrînări el și ostașii lui. Apoi pe la Bran a trecut în Țeara Românească, de unde preste 3 luni se reîntorseră cu toții încărcăți cu pradă multă. Intr'aceea Radu, Domnul Țerii Rom., pe care B. G. îl alungase din domnie, s'a reîntors cu oaste din Polonia, și aliîndu-se cu Mihail Weiss, judele Brașovului, atacă pe B. G., care era foarte urgisit pentru viața sa destrăbălată, și-l bătî la S. Petru (Brașov). B. fugi la Sibiu și trimise pe Gavrila Bethlen la Turci după ajutor. Radu urmări pe B. G., iar de altă parte veni asupra lui și generalul împăratului, Sig. Forgáts din Cașovia, și ocupând Clujul și Alba-Iulia ajunse la Sibiu; dar auzînd, că Bethlen a intrat pe la Poarta de fier cu oaste turoească și tătărească, contrarii lui B. se retraseră la Mediaș, apoi pe la Bran merseră în Țeara Românească, de unde Forgáts cu pușii s'a reîntors acasă prin Moldova și Polonia. B. scăpat de inimici a mers să se resbune asupra Brașovului, a împresurat fortăreața dela Codlea, și după ce aocea s'a supus, a ucis în mod înfiorător pe tinerii din Brașov, cari erau acolo. Mai luînd și alte întăriri de pe acolo s'a reîntors la Sibiu, unde ținînd dietă a proscris pe mulți frunțași și pe toți locuitorii Brașovului. Dar ura supușilor sei îl urmări pe tot pasul; deci trimise pe Andreiu Gétzi la sultanul după ajutor. Gétzi însă îi întoarse dosul și se puse în fruntea Brașovenilor, dar fû învins la Marienburg. Mai mare necaz îi causă G. Bethlen, care

făcû pe sultanul să declare pe B. lipsit de domnie. Acuma principele căută scăpare la Matia II., cu care făcû alianță în 1 Maiu 1613. Dar tot nu se mai putû finé în domnie. Deci merse la Oradea mare, unde îl uciseră doi nobili, pe ale căror neveste le injuriase. Intru așa om de jos s'a stins vestita familie a Bathorescilor.

Bathurst, (pron. betoerst), 1) oraș în Walesul nou de sud (colonie engleză în Australia), situat pe malul riului Macquarie, cu 9000 loc., episc. rom.-cat. și anglican, mai multe școli, 5 bănci etc., centrul unui district bogat în mine de aur; 2) oraș în colonia engleză Senegambia, situat la gura riului Gambia pe insula St.-Mary, cu 6239 loc. și un bogat comerț, care se află cu deosebire în mâni franceze; 3) B. insula, v. Mellville.

Bathurst, familie veche engl., amintită în documente deja la 1291; mai târziu membrii ei fură ridicați la demnitatea de conți. 1) *B., Ralph*, n. 1620, a studiat teologia, dar pe timpul rebeliunii civile s'a dedicat medicinei, întemeind împreună cu câțiva savanți în Oxford societatea *Royal Society*. După restaurațiune însă a intrat

din nou în serviciul bisericeii. A scris și poesii în latinesce. † 1704. 2) *B., Allen*, n. 1684, a fost membru al parlamentului englez între 1705, 1712 aparținând partidului Tory; 1711 a fost chemat de regina Ana în casa lorșilor, unde făcea strașnică opoziție lui Walpole, după căderea căruia intră în consiliul secret. Regele George III. îl ridică la rangul de conte. † 1775. B. avea legături cu capacități literare ca Pope, Swift, Sterne etc. 3) *B., Benjamin*, n. 1784, s'a dedicat diplomației; 1809 a fost trimis ca ambasador la Viena, dar la rentoarcere a pierit fără urmă dimpreună cu depeșile însemnate, ce ducea cu sine.

Bathybius Haekeli, un gen de monere descoperit de Huxley în 1868, care acopere fundul oceanelor la adâncimi mari dela 4000—8000 m. În protoplasma sa se găsesc nisce corpuscule microscopice de calcar, foarte curioase. După Haekel descoperirea acestei monere aruncă o mare lumină asupra problemei aparițiunii vieții pe pământ și a generațiunii spontanee. Ea ar reprezenta »protoplasma primitivă«, din care Oken, încă cu o jumătate secol înainte, susținea că s'au desvoltat toate organismele. Existența lui B. s'a combătut în urmă de mai mulți, cari susțin că B. sânt precipitate de gips formate pe fundul mărilor. Lit.: Huxley, Journal of microscop. science, vol. VIII. și Haekel, Das Protistenreich, 1887, p. 73. [Antipa.]

Bathykles, sculptor grec din Magnesia în Karia; a trăit în veacul al 6-lea a. Chr. B. e autorul tronului lui Apollo din Amyklae în Lakonia.

Bathylos, 1) *B. din Samos*, faimos prin frumșețea sa; fû cântat de Anacreon. 2) *B. din Alexandria*, amicul libert al lui Mecena; pantomim dramatic sentimental, rival de moarte cu cilicianul Pylade, și actor favorit al poporului. 3) *B. mediocru*, poet latin, contemporan și pretins rival cu Virgiliu.

Bățiiitoare, sânt paseri cântătoare din familia Motacillidae, au coadă lungă, rotundită, cu care bat neconțenit pământul, *codobatură*; tarsul lungit și subțiat e tabelat pe dinainte; penele plutitoare din aripi sânt egale de lungi. Petrec prin arături și pe lângă livezi, urmărind insecte. Speciile mai comune sânt: *B. albă*, și *B. galbină*, ambele migratoare. [V. B.]

Bățist, pânza cea mai subțire și cea mai fină, care se țese din bumbac; cu toate că e deasă în fire și foarte tare, este aproape transparentă; se numesce în comerț și B. clair. Cel mai fin B. s'a fabricat în Indii și patria sa e Bastas, de unde, poate, derivă chiar numele B. Fiecare bucată de B. este țesută la capete cu fire de argint; numărul acestor fire indică calitatea

B.-ului. B. se întrebuințează pentru rufăria cea mai fină de dame, precum și pentru baine de pat ș. a. Se fabrică și B. colorat și imprimat, care se întrebuințează la toaletele damelor.

Bățistă, basna de busunar, făcută din bățist sau din altfel de pânză. [M. B.]

Bățian, insulă în Molucele nordice, 2164 km²,

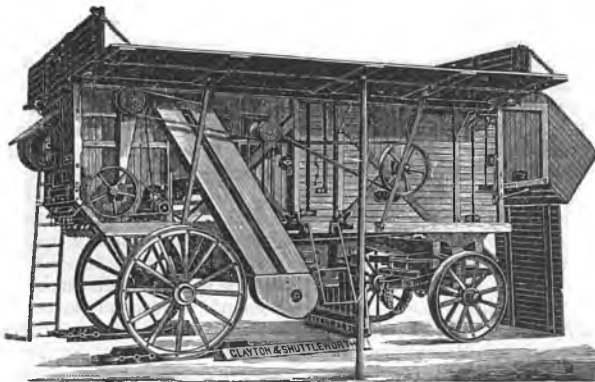
cu 11,000 loc.; stă sub protectorat olandez.

Bățianul, gen de pasere bătărească din fam. Ardeidae, cu cioc lung, ascuțit și acoperit de laturi, cap îngust și grumaz lung acoperit cu pene scurte; aripile lungi și late sânt trunchiate la vîrf; coada compusă din 10—12 cărmace, e rotundită. Penele corpului în genere sânt dese, moi și uneori pufoase, cele de pe ceafă, piept și spate de regulă mai lungi. Sboară ușor, dar cu puțină istețime. După mărime și culoarea penelor deosebim mai multe specii: *B. cenușiu*, *B. roșietic*, *B. alb* și *B. mic* sau *garzetta* ș. c. l., toate acestea petrec pe lângă ape, nutrindu-se cu pesci, broasce și alte vietăți acvatice. [V. B.]

Bățman, măsură comercială în Persia, ce diferă după ținuturi; cea mai usitată e = 2-944 kgr. În Buchara și Chiva servește ca unitate în comerțul en gros.

Băț-el-Hadžar, ținut pietros și aproape pustiu în Nubia, lângă Nil, între Dal și Vadihafa, la o înălțime de 128 m.; multe cataracte ale Nilului.

Bățoc, (zool.) lat. *Gadus Morrhu*, pesce din ordul Anacantopterigienilor, de culoare cenușie, pătat cu galben, până la 1-5 m. lung și 50 kgr. greu. Trăiesce în părțile nordice ale Oceanului Atlantic; cei mai mulți B.-i se prind în Labrador

Batoză.

și Fundlanda nouă. Din ficatul B.-ului se extrage uleiul de pește, care se folosește ca medicament.

Batoidei, (Gthr.), v. Rajides.

Batonga sau *Batoca*, popor în Africa ecuatorială pe malul stâng al râului Zambezi. Sînt agricultori diligenți, fauri dibaioi, îndrăzneți vînători de elefanți și se pricep bine la tăbăcărit. Limba lor seamănă cu a seminției Damara.

Batoții, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, pl. Blahnița, pe malul Dunării; formează com. cu căt.: Atârnații, Securicea, Ostrova Corbului și B.-moșneni, avînd 1050 loc.; pe teritoriul comunei, lângă Dunăre, se găsesc nise ruine antice.

Batoză, mașină de treerat cerealele. Sînt B. de treerat manuale, cu vîrtej de vite și de abur. O categorie deosebită a lor o formează mașinile de treerat combinate, cari nu numai treeră, ci și vîntură, cern și sortează totodată bucatele, deci, pe lângă site și ciur, au și cilindru de sortat în lăuutrul lor. (V. ilustr.) B. se mai numesc și mașinile de sfărîmat porumbul de boabe. B.-le de porumb se fac iarăși manuale sau de abur.

Batrachii, v. *Broascele*.

Batrachium, umflătură sub limbă, numită în românește broască.

Batrachomyomachia, (grec.) adică: *resboiul broascelor cu șoarecii*, poem epic atribuit lui Homer, al cărui autor se dăce a fi fost Pigres, fratele reginei carice Artemisia, care trăie pe timpul resboaielor persice. B. e o parodie a Iliadei; în ea se descriu luptele hazlii ale broascelor cu șoarecii în formele grave și pline de demnitate ale eposului serios. În românește a fost tradusă în prosă de I. D. Caragiani.

Batsch, *Carol*, vice-admiral german, n. 1831 în Eisenach. A intrat 1846 în marina comercială, iar 1848 în cea de resboiu; 1871 a comandat vasele »Vineta« și »Gazelle« în expediția lor în India vestică, tot astfel mai multe expediții în Marea Mediterană. În una din acestea s'a întemplat ciocnirea vapoarelor »König Wilhelm« cu »Grosser Kurfürst«, cufundându-se acest din urmă. B. a fost tras în judecată și osândit la 6 luni arest; împăratul însă îl agrăția după 2 septemăni, numindu-l director la admiralitate, mai tîrziu viceadmiral. 1883 s'a retras. A scris: »Nautische Rückblicke«, (1892) ș. a.

Batta, comună mică în Ung., cott. Caraș-Severin, cu 1524 loc. Români agricultori; oficiu postal.

Batta, sau *Battak*, mai multe seminții malaeze păgâne pe insula Sumatra, ca. 390,000 suf., se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și industria.

Battenberg, sat în Germania (Hessen-Nassau, distr. Wiesbaden), 1045 loc. Familia conților de B. se stinse în 1314. Titlul unei princese de B. fû dat soției morganatice a lui Alex. de Hessa, fundându-se astfel *casa de Battenberg*, descendentă din țîsa princesă, fostă contesă Iulia de Hauke, polacă de origine. Doi din fii acestora jucară rol în istoria contemporană. Al 4-lea, căsătorit cu fîca reginei Victoria, e colonel și A. R. în Englitera. Al 3-lea a fost *Alex. B. al Bulgariei*, n. 1857 în Verona; fû ales domn al principatului Bulgaria în 1879, isbutind să-și câștige simpatiile poporului și ale Europei, prin purtarea-i patriotică, și antipatiile față de Ruși.

După resboiul cu Serbia ostilitățile diplomatice ruse nu încetează. Prințul e luat din palat (20 Aug. 1886), printr'o conspirație militară, și dus la Reni. De aci el trecu în Austria, apoi reveni în Bulgaria, aclamat de ai săi. Printr'o depeșe vrû să se împace cu Țarul, dar acesta i-a respuns antipic. B. se retrage (7 Sept. 1886) la Darmstadt lăsînd o regență. Era foarte popular în Bulgaria și iubit. A fundat ordinul sf. Alexandru și a instituit solid armata pricipatului. † 1894 ca conte de Hartenau, regretat adînc de foștii săi supuși.

Batteux, *Charles*, filosof franc., n. 1713; studii în Rheims, se făcu preot și se duse la Paris, unde fû profesor la diferite colegii. La 1761 fû ales membru în academia francesă. † 1780. Importante sînt scrierile sale de estetică, în cari toate artele sînt reduse la principiul fundamental, care consistă în »imitarea naturii frumoase«. Opul principal este: »Cours de belles-lettres«, (5 tom. 1765), în limba germană de Ramler la Lipsca, 1802.

Batthyány, fam. veche magh. Dintre membrii familiei B. mai celebri au fost: 1) *B., Adam*, banul Croației, † 1703. 2) *B., Ludovic*, literat, † 1808. 3) *B., Iqnațiu*, eppul Transilvaniei, întemeietorul bibliotecii reunite din Alba-Iulia, † 1798. 4) *B., Iosif*, primatele Ungariei, † 1799. 5) *B., Casimir*, ministrul afacerilor externe al Ungariei sub revol. magh., † 1854. 6) *B., Ludovic*, primul ministru-president al Ung., n. 1806, executat în 6 Oct. 1849. [T. F.]

Battonya, com. mare în Ung., cott. Csanád, cercul cu asemenea numire; 12,018 loc., între cari Maghiari 7248, Români 1637, Sîrbi 2458, Slovaci 455; sediu protopretorial, oficiu perceptoral, telegrafo-postal, judecătorie cercuală; gară, direcțiunea domeniilor statului, 3 mori cu vapor. Teritoriul comunei e de 13,849 hectare.

Battuta, (ital.) în musică = bătaie, sinonim cu tact, măsură. Expresiunea a B. se întrebunțează în acompaniamente prin opozițiune cu expresiunea colla parte, indicînd locul, unde trebuie a se relua stricta observare a măsurii, după ce cîtva timp s'a urmărit partea principală, care mergea ad libitum. În arta contrapunctului teoricianii vechi numiau B. mișcarea armonică între părțile extreme dela o decimă la o octavă. [T. C.]

Batu, *insulele* —, (sînsule de piatră), grupă de insule la coastele vestice ale Sumatrei, 1117 km², cu vr'o 3000 loc., în posesiunea Olandezilor; se produc nuci de cocus și cuiburi comestibile de rîndunică.

Batua, popor pitio în pădurea cea mare Congo. Despre acest popor foarte șiret scrie Stanley în cartea sa: Im dunkelsten Africa: »Oamenii aceștia sînt nomazi, de o constituție mai puțin ca normală, sînt pitici sau pigmei, trăiesc în pădurea întunecată, se nutresc cu vînatul, la care se pricep de minune. Mărimea lor e dela 90 cm. până 1'4 m. Un bărbat pitic în floarea vieții are 40 kgr., etc.«

Batu-Chan, teribil prinț tatar din secl. XIII., nepot și moștenitor al lui Gengis-Chan. În 1235 pornesce să cucerească Europa: străbăte Rusia, pătrunde în Polonia până la Cracovia, de aci prin Silesia merge și distruge Breslau, pustiesce apoi Buda și Ungaria, toată până în Dalmația. În urmă fû rechemat la Volga să înlocuiască

pe reposatul mare-chan Oktai, unde preste puțin muri lășând totul fratelui său *Berka*. În Rusia sânt multe amintiri despre acest prinț. Calea laptelui se numește drumul lui B.; există în guvern. Vladimir, satul Batyev, și lângă acesta movila, pe care a fost cortul forosului chan; o poartă din Kiev, în fine, s'a ăis multă vieme alui B. Batu-chanide se ăice a fi cele 3 dinastii ale Tatarilor: Orda de aur, cei din Crimeea și cei din Bukhara.

Batum, oraș cu port însemnat, lângă Marea Neagră, în guvern. rusesc Kutais (Transcaucasia), până la congresul dela Berlin aparținea Turciei; 11,878 loc., export de petrol, porumb etc.

Bătăta, danț bărbătesc, care consistă din mai multe figuri, dintre cari o parte se joacă în cerc, iar alta în părechi: fig. a doua, »fuga lungă«, se joacă în pași lungi, seamănă cu »grand-mazur« polonez; fig. din urmă (a șesea), »șesătura«, are aspect măiestros. Musica e o veche melodie a »călușerului«, de origine de pe Târnăvă (Trans), se cântă în tact de $\frac{3}{4}$.

Baudissin, *Wolf*, conte de, literat germ. n. 1789. în Rantzau. După terminarea studiilor universitare a intrat în serviciul statului danez, de unde însă a trebuit să se retragă, petrecând apoi mai mult în Dresda. Și-a câștigat mari merite ca traducător al mai multor piese din Shakespeare, Molière, Gozzi și Goldoni; a modernizat și unele poeme vechi germane, ca: »Iwein mit dem Löwen« și »Wigalois«. † 1878.

Baudrillart, *Enric*, economist franc., n. 1821 în Paris, 1845 prof. la Collège de France, 1855 redactor la »Journal des économistes«; † 1892. Opuri princ.: »Philosophie de l'économie politique«, (2 ed. 1883); »Histoire du luxe privé et public«, (1878—80, 4 vol.); »Les populations agricoles de la France«, (1880 și 85, 3 vol.)

Bauer, 1) *B.*, *Anton*, criminalist german, prof. în Göttingen, n. 1772 în Marburg, † 1843. A scris: »Die Warnungstheorie, nebst einer Darstellung u. Beurteilung aller Strafrechtstheorien«, (1830), »Grundsätze des Kriminalprocesses«, (1805) etc.

2) *B.*, *Frideric*, mechanic german, n. 1783 în Stuttgart, † 1860. El a fost mâna dreaptă a lui *König Frid.* la inventarea și perfecționarea presei mechanice; ambii au și întemeiat în Oberzell, lângă Würzburg, o fabrică pentru construirea acestor prese.

3) *B.*, *Bruno*, filos. și critic, n. 1809 în Einsenberg (Sachsen-Altenburg), † 1882 în Rixdorf, lângă Berlin. A fost docent la universitatea din Bonn. B. a stat todeuna departe de școala din Tübingen; el atribue și filosofului Seneca influență asupra genezei creștinismului. A scris: »Kritik der evang. Geschichte des Johannes«, (1840); »Kritik der evang. Geschichte der Synoptiker«, (3 vol., 1841—42); »Kritik der Evangelien«, (4 vol., 1850—52); »Philo, Strauss, Renan und das Urchristenthum«, (1874); »Christus und die Caesaren. Der Ursprung des Christenthums aus dem römischen Griechenthum«, (1877) etc.

4) *B.*, *Ferdinand*, baron de, n. 1825 în Lemberg. A luat parte la rezboaiile din Ungaria (1849) și Italia (1859 și 1866); între anii 1878 și 1881 a fost comandant de corp în Sibiu, 1881—88 comandant în Viena, iar la 16 Mart. 1888 a fost numit ministru de rezboiu. † 22 Iulie 1893 în Viena.

Bauerbach, sat lângă Meiningen, cu 364 loc. la moșia de aci a scris Schiller 1782—83 »Cabală și amor«.

Bauernfeld, *Eduard de*, scriitor de comedii; n. 13 Ian. 1802 în Viena, unde a studiat dreptul. Până la 1848 ocupă funcțiuni de stat, după aceea s'a dedicat exclusiv literaturii. Deveni nobil; † 9 Aug. 1890. Primele încercări dramatice nu sânt reușite; mai succese »Minte ușoară din amor«, (1831) și »Protocolul dragotei«, (1831). Din comediiile lui s'au susținut mult pe scenă »Mărturisirile«, (1834), »Civic și romantic«, (1835) și »Majoren«, (1846), o alegorisare a referințelor din stat. Amintire mai merită: »Diariul«, (1836), »Salonul literar«, (1837), »Imperativul categoric«, (1851), »Crise«, (1851), »Fata Morgana«, (1855), »Virtuoșii«, (1855); »Eșceleția«, (1865); »Din societate«, (1867); »Tinerime modernă«, (1869); »Pacea țerei«, com. ist. în versuri, (1870); »Părăsiții«, (1878); »Resbunarea fetei sau studenții din Salamanca«, (1881). Comediile lui B., mai ales cele de salon, sânt adevărate copii sociale, cari reoglindează viața modernă, mișcarea spirituală a timpului, traiul unor cercuri familiare. Caracterele viou descrie, situațiunile sânt expuse cu istețime și farcec teatral. Eroii lui de predicțiune sânt burlaci de spirit, blazați, cari după o șgomotoasă și agitată tinerete își află luiștea în portul unei căsătorii fericite. Dialogul (disucația) este de model, elegant, cu spirit, plin de umor neforțat, care se ivesce și în epigramele lui B.: »Xenii blânde«. Talenul lui observatoric cuprinde scenele cele mai potrivite, pe cari le expune cu plan artistic. Dramele serioase: »Un luptător german«, (1844); »Francisc din Sickingen«, (1850); »Alkibiades«, nu sânt reușite. Productele dramatice ale lui B. sânt cuprinse în ed. dela 1871—73, (Viena, 12 tom.). A scris și poesii, mai bune cele satirice (ed. II. 1856). A mai scris: »Diar poetic« dela 1820—1886, (Berlin, 1887), memorii, un roman etc. [Dr. E. Cristea.]

Bauhin, 1) *B.*, *Jean*, n. 12 Febr. 1541 în Bâle, † 16 Dec. 1613 în Montbeliard; a fost la început prof. de retorică în Bâle, exercitând în același timp și profesiunea de medic, dar mai apoi se ocupă aproape exclusiv numai cu botanica și scrise: »De plantis a divis sanctisive nomen habentibus«, (1591); »De plantis Absynthii nomen habentibus«, (1593); »Historia novi et admirabilis fontis etc.«, (1598) și »Historia plantarum universalis«.

2) *B.*, *Gaspard*, frate cu precedentul, n. 17 Ian. 1560, † 5 Dec. 1624. A fost succesiv prof. de limba grec., de botanică și de medicină. Printre numeroasele scrieri de botanică putem cita: »Phytopinax«, (1596); »Animadversiones in historiam generalem plantarum« etc. Linné a dedicat memoriei fraților B. genul *Bauhinia*, ale cărui frunze sânt formate din două foliole reunite în parte. [E. T.]

Bauhinia L., (botan.) gen de plante lignoase sempervirente (uneori cățăătoare) din familia Leguminoaselor, trib. Bauhiniae, ce cresc pretutindene sub tropi. Multe specii se folosesc în medicină: așa florile de *B. tomentosa* L. din India orient. contra disenteriei, scoarța la inflamațiuni, scoarța de *B. variegata* L. și *B. acuminata* L. ca astringent la inflamațiunea ganglionilor cervicali și ca laxativ, foile dela *B. for-*

ficata Lam. din Brasilia ca emolient etc. Specii de *B.* se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Baukis și Philemon, după mit. greacă au fost o muiere și un bărbat din Phrygia, bătrâni săraci, dar renumiți pentru bunătatea, iubirea și credința lor. Zeus cu Hermes, luând făptură de oameni, sau coborât din Olimp, și ca să vadă de soarta oamenilor, au călătorit prin Phrygia. Când s'a înnoptat, au intrat în case domnesci, dar nime nu i-a primit, și mergând mai departe intrară într-o oală, ce era a lui Philemon și B. Aceștia îi primiră cu inimă deschisă și le așternură ce avură mai bun. Oaspeții, când au plecat, li-au descoperit că ei cine sînt, și colibă lor au prefăcut-o într'un templu, în care pe ei i-au pus de preoți, apoi pe ei i-au prefăcut în doi arbori, iar prejurul l-au pedepsit cu esundare mare. Acest mit se află și la Români; în locul lui Zeus e Dumnezeu, în locul lui Hermes e Sânt-Petru, cum s. e. e în colinda: Avutul și Săracul. (Cf. At. Marienescu: Colinde, pag. 57; în Basmele române de L. Șăinean mitul se reafă în mai multe forme.) [Atm.]

Baumann, 1) *B., I. I.*, filosof modern, aparține grupei care, în fața sistemelor existente, pășese cu nouă încercări întru cultivarea filosofiei. B. susținând bazele idealistice ale speculației filosofice, aduce un argument indirect pentru valoarea realismului. A scris: *Philos. als Orientierung über die Welt; Handbuch der Moral.* [Pl.]

2) *B., Oscar*, explorator, n. 1864 în Viena. A făcut călătorii de studii în Montenegro (1883 și 1889), în Congo (1885), pe insula Fernando Po (1886) și în Usambara (1888 și 1890). A scris: »Fernando Po und die Bube«, (1888); »In Deutsch-Ostafrika während des Aufstandes«, (1890); »Usambaras«, (1891).

Baumbach, *Rudolf*, poet germ., n. 1841 în Kranichfeld. Poesiile sale sînt pline de umor, viciaie, profunde și de formă frumoasă. A scris: »Zlatorog«, (un mit slovenesc); »Truggold«; cântecul eroic »Horand u. Hilde«, (episodul cunoscut din »Gudrun«), precum și alte multe poezii, descrieri și narațiuni, cari toate au apărut deja în câte 7—23 ediții.

Baumé, *Antoine*, (prou. Bome) chimist franc., n. 26 Febr. 1728 în Senlis. A fost profesor la școala de farmacie; a îmbunătățit prepararea mai multor medicamente și a scris manuale mult folosite. † 1804.

Baumgarten, 1) *B., Johann Christian*, botan., n. 7 Apr. 1765 la Luckau în Lausitz, † 1843 la Sighisoara în Trans. A scris: »Flora Lipsiensis«, Lipsca, 1790 și »Enumeratio stirpium Magno Trausilvaniae principatus praepremis indigenarum«, t. I., II., III., Vindobonae, 1816; t. IV. Cibinii 1846, curante M. Fuss. [E. T.]

2) *B., Alex. Gottlieb*, filosof, n. 1714 în Berlin. După ce a studiat în Halle teologia și filosofia a fost numit profesor de filosofie în Frankfurt; † 1762. Cap lăminat și spirit ager, el a dus filosofia lui Christ. Wolf până la cel mai înalt punct de culminațiune. El este întemeietorul esteticii ca știință și ca disciplină filosofică a parte. Scr.: *De nonnullis ad poema pertinentia*, 1735; *Aesthetica*, 1750—58; *Methaphysica*, 1739; *Ethica philosophica*, 1740. (Cf. Ueberweg. III.) [Pl.]

Baumgartner, 1) *B., Andreas*, baron de, bărbat

de stat și savant austriac, n. 1793 în Friedberg (Boemia). S'a dedicat studiilor matematiche, ocupând catedra de fizică la universitatea din Viena, dela care s'a retras din cauze de sănătate. La 1848 fû numit pentru scurt timp ministru al lucrărilor publice, la 1851 ministru de comerț și finanțe, la 1855 president al academiei de științe din Viena. † 1865. A scris: »Araeometrie«, »Die Mechanik in ihrer Anwendung auf Künste und Gewerbe«, »Naturlehre« etc.

2) *B., Gallus Jacob*, bărbat de stat elvețian, n. 1797 în Altstätten; a studiat dreptul în Freiburg și Viena. A ocupat diferite funcțiuni însemnate în Elveția, aparținând la început partidului liberal, iar mai târziu ultramontanilor; la pregătirea proiectului de constituție dela 1831 a luat parte însemnată. † 1869. A scris: »Die Schweiz in ihren Kämpfen und Umgestaltungen von 1830—50«, (4 vol.); »Geschichte der schweiz. Freistaats und Kantons St. Gallen«, (2 vol.).

Baumgärtner, *Carol Enric*, medic german, n. 1798 în Pforzheim; între anii 1824—62 a fost profesor în Freiburg; este autemergătorul teoriei celulare a lui Schwann. Scrierea sa mai însemnată e: »Handbuch der speciellen Krankheits- und Heilungslehre«.

Baur, *Ferd. Christ*, renumit teolog protestant, întemeietorul școlii din Tübingen (școala critică), care a scos la iveală vederi de tot nouă asupra creștinismului primitiv; n. 1792 în Schmieden, lângă Stuttgart, † 1860 ca profesor de teologie în Tübingen. Dintre numeroasele sale opere amintim: »Symbolik und Mythologie, oder die Naturreligion des Altertums«, (3 vol., 1824—25); »Die christliche Gnosis, oder die christliche Religionsphilosophie«, (1835); »Die christliche Lehre von der Dreieinigkeit u. Menschwerdung Gottes«, (3 vol., 1841—43); »Kritische Untersuchungen über die kanonischen Evangelien«, (1847) ș. a.

Bausch, *Ioannes*, naturalist, n. 1605 în Schweinfurt, † 1665; este unul dintre membrii fondatori la »Academia naturae curiosorum«, care publică memoriile sale sub numele de: »Miscellanea academiae naturae curiosorum«, iar mai apoi s'a schimbat în acela de: »Nova acta academiae naturae curiosorum«. [E. T.]

Bauszern, *Guido de*, n. 1839; politician sas din Trans., a studiat drepturile, dar a intrat în serviciu militar, pe care mai târziu l-a părăsit, ca să treacă pe cariera politică. A reprezentat mai mulți ani cercul electoral al Agnietei în dieta terții, ca membru al partidului guvernamental. În 1893 a fost numit comite suprem al cottului Făgăraș, în fruntea căruia stă și azi.

Bautain, *Louis Eugene Marie*, filosof și teolog franc., n. 1796 în Paris; dela 1848 vicar suprem al dieceșii Parisului și profesor de teolog. morală; † 18 Oct. 1867. Scr.: »Philosophie du christianisme«, (1835, 2 tom.); »Psychologie expérimentale«, (2 ed. 1859); »Philosophie morale«, (1842, 2 tom.), predice etc.

Băuțar, 1) *B.-ul de sus*, comună mică în Trs., cott. Unedoarei, pretura Hațegului, cu 1077 loc., aproape toți Români gr.-cat. 2) *B.-ul de jos*, comună mică în același cott. și pretură cu 851 loc. de asemenea aproape toți Români gr.-cat.

Bautzen, căpitanat în regatul Saxonia, 2470 km², cu 384,904 loc. *Capitala B.* (Budissin) e situată lângă Spree, cu 23,668 loc. (1895); dom, castel;

170,000 oameni și a predat fort. Metz. Capitulara aceasta stîrni în Franția cea mai mare amărăciune contra lui B.; acusat pînă și de trădare fû arestat 1872 la cerere proprie. Sub presiunea opiniunii publice fû osăndit 10 Dec. la degradare și moarte. Președintele republicii, Mac-Mahon, schimbă pedepșa în închisoare pe 20 ani. Transportat pe insula Sainte-Marguerite, lângă Cannes, fugi 10 Aug. 1874 la Madrid, de unde publică pentru justificarea sa: »Episodes de la guerre de 1870 et le blocus de Metz«, Paris, 1883. † 1888 în Madrid.

Bazamac, rachiu ordinar, neîndulcit, nearomatizat; v. Basamac.

Bazancourt, *César Lécat*, baron de, scriitor franc., n. 1810, † 1865. În războiul crimeic a fost însărcinat să facă guvernului rapoarte, cari apărură și în broșura: »Cinq mois au camp devant Sébastopol«, (1855). Opere istorice a mai scris: »L'expédition de Crimée jusqu' à la prise de Sébastopol; chronique de la guerre d'Orient«, (1856); »Les expéditions de Chine et de Cochinchine«, (1861—62); »Le Mexique contemporain«, (1862); »La campagne d'Italie de 1859«. A scris și mai multe romane, ca: »L'escadron volant de la reine«, (1836); »Un dernier souvenir«, (1840); »La princesse Pallianci«, (1852) etc.

Bazar, (*pers.*), 1) în orient locul tîrgului; în orașe mari hale, în cari se vînd diferite mărfuri, mai ales de lux; 2) numele unui jurnal de modă ilustrat, apare în Berlin dela 1855.

Bazard, *Saint-Amand*, socialist franc., întemeietorul carbonarismului în Franția, mare adept și propoveditor al teoriilor social-politice ale lui Saint-Simon, asupra cărora a fînut prelegeri publice în Paris; n. 1791 în Paris și † 1832 în Courtry.

Bazargic, numele mai multor localități în peninsula balcanică. 1) *B.*, ași bulgăresce *Dobrici*, oraș bulgar în districtul Varna, cu 10,717 loc., o moschee și mai multe biserici. 2) *B.* și *Tatar-Bazargic*, oraș în Rumelia orient., cu 15,659 loc., însemnată cultură de urez și un bălcicu mare, ce ține din Iunie pînă în Aug. În apropiere se află izvoare calde.

Bazailles, sat franc. lângă Sedan; aci s'a dat luptă crâncenă între Francezii și Bavarezi la 1 Sept. 1870.

Baziaș, comună mică în Ung. cott. Caraș-Severin; gară renumită atât pentru calea ferată, cât și pentru navigațiune pe Dunăre; centru de comunicațiune, oficiu principal de vamă, postă și telegraf. La B. se începe strimtoarea Dunării numită »Poarta de fier«.

Bazin, (Bösing), oraș cu magistrat regulat în cott. Pojon, 4507 loc. Slovaci și Germani. În apropiere se află o fabrică de acid sulfuric și băi reci cu apă bogată în fier.

Bazoche, (*les clercs de la B.*), societatea ajutoarelor de procuratori din Paris, al căror șef purta titlul: »Roi de la B.« Aceasta societate da de pe la 1303 reprezentațiuni teatrale mai cu samă de conținut satiric și moral, și a cultivat mai tîrziu și așa numitele *Sottie* și *Farsa*. A prosperat mult sub Ludovic XII., care la 1500 i-a permis să-și ridice scena în palatul justiției. A încetat cu revoluțiunea.

bb (accidentă), în muzică coborirea dublă, bé mol dublu.

Bdellium, gomă reșinoasă de Balsamodendron africanum Arn; ea se folosește la diverse platuri.

Bdellometru, (*grec.*) instrument de chirurgie, care ține loc în același timp de ventuze și de scarificator, pentru a lua sînge, dispus astfel încît regulează emisiunea sîngelui și măsura cantitatea extrasă. Această operație se face în trei restimpuri succesive. Întăiu se aplică pe piele o ventusă, adevă un clopot de ordinar de sticlă, în care se rarifică aerul, pentru ca să producă o umflătură cu sînge a vaselor capilare. Ridicându-se apoi această ventusă, se fac mici incisiuni superficiale cu scarificatorul, pentru ca să dea scurgere sîngelui; în fine se aplică din nou ventusa în același loc, pentru ca să se scurgă sîngele și să se obțină astfel cantitatea cerută. Aci nu se mai folosesc.

Bdenie, (*slav.*) priveghiare, vigilie. Creștinii dintăiu în preseara, ori în noaptea premergătoare unor serbători mari se adunau în biserică, unde petreceau priveghind întru rugăciuni, cântări și cetiri sacre, și astfel se pregăteau sufletesce spre întimpinarea zilei de serbare. În biserica de rit oriental, afară de oficiul de noapte al oarelor sacre, care în sens mai larg se poate număra între priveghieri, ca solemnități publice de priveghiare liturgică se pot considera: oficiul oanonului sf. Andreiu, (Joi, V. sept. în părăsemi); al Acatistului, (Sămbăta, V. sept. în părăsemi); cel din Joia mare, (în sept. patimilor); priveghiarea în noaptea Crăciunului, a Aretărei Domnului (Botezul), la sf. Paști și Buna-Vestire. Priveghierile de regulă sînt împreunate cu post.

B-dur, în terminologia musicală germană numele tonalității si bémol, cu armatura doi bémoli.

Be, semnul chimic pentru beril.

Beachy-Head, promontoriu în Anglia între Brighton și Hastings. Aici au învins Francezii sub admiralul Tourville asupra flotei anglo-olandeze conduse de admiralul Herbert Lord Torrington (10 Iulie 1690), în al doilea războiu al coalițiunii contra lui Ludovic XIV.

Beaconsfield, (pron. Bec'nsfild), *Beniamin Disraeli*, lord., celebru scriitor și om de stat englez, n. 21 Dec. 1804 în Londra, fiul literatului Isaac Disraeli, (n. 1766, † 1848). În 1837 fû ales membru al camerei comunelor, unde se distinsese prin lupta-i înfocată în favorul protecționismului. În 1848 ajunse conducătorul conservatorilor (tories) în camera comunelor. Febr.—Dec. 1852 și Febr. 1858 pînă Iunie 1859, Iulie 1866 pînă Febr. 1868 ministru de finanțe (Chancellor of the exchequer). La 1867 a prezentat parlamentului proiectul de lege pentru reforma electorală, care a fost adoptat. Dela Febr.—Nov. 1868 a fost pentru prima oară ministru president, 1874 pentru a doua oară; în această calitate a condus B. politica engleză cu multă abilitate și succes. La 1876 a fost chemat în camera lorșilor cu titlul de lord B. și baron de Hughenden. În același an a făcut să fie votată de parlament o lege, care acorda reginei titlul de împărăteasă a Indiilor. La congresul din Berlin B. a cîștigat Ciprul pentru Marea Britanie. După moartea-i întemplată la 19 Apr. 1881 partizanii săi politici au înființat o societate cu numele: »League of Primeveres«, al căroi scop este lupta pentru lățirea principilor conservatoare. La adunarea generală a acestei asociațiuni,

care se ține în fiecare an în ziua aniversară a morții marelui om de stat, șeful partidului tory rostesc totdeauna un mare discurs politic, consacrat în special evenimentelor exterioare. Intre scrierile mai de seamă ale lordului B. notăm romanele: »Vivian Grey«, (1825—27, 5 vol.); »Contarini Fleming«, (1832, 4 vol.); »Coningsby, or the new generation«, (1844, 3 vol.); »Tancred, or the new crusade«, (1847, 3 vol.); »Lothair«, (1870); Discursuri 2 vol. (1882) etc. Biogr. de Brandes, (1879); O' Connor, (1884). [G. M.]

Beal, în mit. celtică la Scoții zeul soarelui, identic cu Belen (v. ac.) Asemenea e Beel, care s'a identificat cu Baal din orient. Beli la Celții din Wales, în Anglia, se chiamă soarele.

[Atm.]

Beala, două sate arămănesci, unul B. dinsus, și celalalt B. dinghios (= din jos), spre nord dela lacul de Ohrid, în Albania, laolaltă cu 1200 suflete.

Bearn, provincie veche în sudul Franței, corespunde părții estice a actualului depart. Basses-Pyrénées, cu climă sănătoasă și pășuni foarte potrivite pentru economia de vite; locuitorii sunt și lucrători de mine. În secl. VI se așezară aici Basoonii. B. aparțin pe rând familiilor Foix, Grailly și Albert. Prin căsătorie ajunge la Bourboni; Enric IV. o moștenesce dela mamă-sa. 1620 s'a încorporat la Franța. Capitala e Pau. Cf. Bordenave, Histoire de B. et Navarre (1873).

Bear-River, (*Rîul-Urșilor*), numele a trei râuri în America de nord. Unul se află pe teritoriul Utah și e afluent al marelui lac sărat, al doilea isvorește din munții Sierra Nevada în California și se împreună nu departe de Marysville cu riul Feather; al treilea e scurgerea marelui lac al urșilor, (Great Bear-Lake) în riul Mackenzie din British-Nordamerika.

Beastlore, (*engl.*, pron. bist-lor), înseamnă: zoologie, dar nu în înțelesul științific al cuvântului, ci în înțeles popular, cuprinzând credințele și superstițiunile, ce poporul le are față de deosebitele animale, cu respect la originea, numirea și referințele aceloră față de om. E tot aceea ce numesce Francezul: *Faune populaire*, adică fauna populară. În literatura noastră B. e reprezentată în numeroase scrieri mai mici și mai ales în »Ornitologia« și alte scrieri ale lui S. Fl. Marian și în studiile folcloristice ale lui Lazar Șăineanu.

Beata, (*lat.* fericită), atribut ce se dă de către pontificele roman unei femei cu viață sfântă, B. *Virgo*, fericita fecioară Maria; *Beatae memoriae*, de fericită pomenire. V. Beatificare.

Beatificare, actul prin care biserica declară pe un om reposat, că este primit în numărul fericților din ceriu, și ca la atare i-se poate da cult regios public. În seclii primi ai creștinismului declararea aceasta o făcea episcopul. Cultul public, introdus în o diecesă, prin epistole enciclice se notifica episcopilor din alte diecese cu invitarea de a-l primi și în acelea. Pontificii rom. începând din secl. XII. și-au rezervat sieși dreptul de a beatifica și canoniza (declara de sfânt). Papa Urban VIII. a decretat procedura canonică, care se urmează și acum la B. În sensul aceleia, înainte de a se pertracta la Roma procesul canonic, trebuie să se ceară dela episcopul diecesan instituirea procesului formal de

B. Sacra congr. rit. din Roma examinează apoi actele și aflându-le în ordine, cere dela Papa designarea comisiunii (signatura commissionis) pentru conducerea procesului canonic. Comisiunea aceasta face de nou investigațiune asupra virtuților persoanei. Tot ce se susține despre respectiva persoană are să se probeze prin martori, experți, documente și alte mijloace de probațiune. După aceasta actele se examinează de nou în 3 congregațiuni (antepraeparatoria, praeparatoria, generalis), aflându-se toate în ordine, în ședința ținută sub presiul Papei, cardinalii și consultorii votează asupra B. Dacă majoritatea voturilor a fost pentru B., Papa, premifând rugăciuni, în o ședință solemnă de mai târziu declară de beatificat pe servul lui Dumnezeu, despre care s'a instituit procesul canonic. (V. canonisare.) [Dr. Is. Marcu.]

Beati possidentes, adagiu juridic, care înseamnă că, în materie posesorie adevăratul posesor, avantajat fiind, poate cere menținerea sau reintegrarea sa față cu un turburător de fapt sau de drept. De aci rezultă adagiul, că bucurați, fericți cei ce posed, posesorii.

Beaton, sau *Bethune, David*, cardinal și primat al Scoției, politician, n. 1494. Și-a îndreptat toată activitatea în contra lătririi reformațiunii. Ajuns la puterea cea mai mare bis. și politică în Scoția, a purces uneori cu asprime crudă în contra reformaților. L-au ucis câțiva nobili scoțiani în 1546.

Beatrice, fca unui nobil, Folco Portinari, din Florența, patria lui Dante. Iubită de acest poet încă din copilărie și moartă în primăvara vieții, ea a devenit pe urmă idealul, care i-a inspirat nemuritoarea sa epopee. Conducătoarea lui Dante prin »Purgatoriu« și »Paradis«, ea figurează în epopea sa alegorică ca simbolul poeziei, religiunii și filosofiei.

Beatrice, *Léopoldine Victoria*, princesă de Saxa-Cobourg și Gotha, al cincilea copil al principelui Alfred, duce de Saxa-Cobourg și Gotha, n. 20 Aprilie 1884 în Eastwell-Park; sora princesei Maria de Rmânia.

Beatrix, fecioară sfântă, n. din o familie bogată romană, 203 d. Chr., denunțată de către o rudenie păgână a sa, care rivnia după averea ei, a murit ca martiră, fiind sugrumată în prisoare.

Beatrix, fca lui Ferdinand de Aragonia, regele Neapolei, și a doua soție a regelui Ungariei Matia Corvinul, cu care se căsători la 15 Sept. 1476 cu pompă extraordinară. B. exercită asupra regelui mare influență prin spiritul și frumșetea sa; remasă fără copii după moartea sofului ei, în speranță că Vladislav o va lua de soție, sprijini din toate puterile alegerea acestuia ca rege al Ungariei în contra fiului ei vitreg Ioan Corvin, dar Vladislav ajuns pe tron nu-și ținu promisiunea, și astfel B. fu silită a se rentoarce 1501 în patria sa, unde muri la 1508.

Beaucaire, capitala cantonului B., în arondism. Nîmes, depart. franc. Gard, pe malul drept al râului Rhône, în fața Tarasconului, cu 9824 loc. Oraș vestit prin vechiul tîrg al Magdalenei, care și aji este căutat de ca. 50,000 persoane.

Beauce, ținut spre sud-vest dela Paris, de al cărui grănar se consideră; capitala: Chartres.

Beaucourt, *Gaston Ludovic Emanuel du*

Fresne, marquis de, istoric franc. de valoare, n. 1833 în Paris; între numeroasele lui lucrări istorice cea mai însemnată e: »Histoire de Charles VII.«, în 5 vol. (1881—91), premiată de academie cu premiul Gobert. El e întemeietorul revistei »Revue des questions historiques« și al societății bibliografice.

Beaufort, 1) *B., Henry*, cardinal și episcop în Winchester, mai de multeori cancelar al Eugliterei; la însărcinarea papei a organizat în Germania un război contra Hussiților. La 1431 a încoronat în Paris pe Eric VI., rege al Franței. Ducele de Gloucester i-a fost mare contrar politic, dar B. a știut paraliza totdeauna intrigele acestuia. † 1447. 2) *B., Edmund*, duce de Somerset, regent al Franței sub Eric VI.; a pierit la 1455 în lupta dela St.-Albans.

Beaugency, oraș în depart. francez Loiret, arondism. Orléans, 4544 loc.; aici bătă în 8 Dec. 1870 marele duce de Mecklenburg-Schwerin pe generalul francez Chanzy.

Beauharnais, nobilă fam. orleaneză din secl. XV. 1) *B., François de*, n. 1756 în La Rochelle, deputat al nobilimei în Statele-Generale (1789), apărând cu încăpăținare drepturile clasei sale. După o încercare zadarnică de a răpi pe rege (1792) emigră, devenind major general al armatei lui Condé, și protestă contra acuzării regelui, oferindu-se a-l apăra. Sub Napoleon ajunge ambasador în Etruria și Spania. Disgrațiat că nu servia interesele lui Napoleon aci, fu exilat la moșile sale din Sologne până în 1814. † orb la Paris (1823).

2) *B., Alexandre de*, n. 1760 în Martinica; ca major de infanterie se distinse, sub Rochambeau, în războiul american. Deputat nobil în Statele-Generale, el primul se uní cu burghezia, jurând suprimarea privilegiilor în noaptea de 4 Aug. Membru în comitetul militar, secretar, apoi president de două ori al adunării naționale. Începând războiul, el fu detașat la armata de nord ca adj. general (1792). Comandă lagărul dela Soissons sub ordinile lui Custine, fu apoi general al armatei de Rin, (29 Maiu 1793). Atacat pentru purtarea sa, e arestat, tras la trib. milit., condamnat și decapitat (23 Iunie 1794). A lăsat 2 fii: prințul Eugeniu, fiu adoptiv al lui Napoleon, și regina Hortensia, mama lui Napoleon III.

3) *B., Claude de*, a fost căpitan de corabie, de artilerie apoi șef de escadră. În 1753 luă în căsătorie pe Marie-Anne-Françoise Mouchard, disă *Fanny*, o femeie literată, de care se despărți în 1762, și cu care avu un fiu.

4) *B., Claude*, bărbat de stat francez, n. 29 Sept. 1756. Fu mai întâiu ofițier în garda lui Ludovic XVI., senator titular de Amiens (1804), cavalier de onoare al împărătesei Maria Luiza (1810), pair de Franța sub restaurațiune; † 10 Ian. 1819. Se căsătorise de două ori, având din prima căsătorie pe fca devenită mare ducesă de Baden (1806).

Beaujolais, ținut francez în Lyonnais, între Loire și Saône; capitala *Beaujeu*. Bogăția principală a locuitorilor în B. e vinul.

Beaulieu, numirea mai multor localități și castele din Franța. Mai însemnat e orașul *B. sur Dordogne* în depart. Corrèze, arond. Brive; o biserică în stil roman, 2454 loc. (1886), fabricațiune renumită de cuțite, mine de plumb.

Beaulieu, Jean Pierre, baron de, general austriac, n. 1725 în Namur, intră în armată în războiul de 7 ani, luă parte în luptele dela Kolin, Breslau, Leuthen etc. și avansă la rangul de subcolonel în statul major și baron. Contribuî mult la potolirea revoluțiunii în Brabant, ca comandant al unui corp de armată austr., și avansă la rangul de general de brigadă. Revoluțiunea franc. îi mări gloria, apărând granița olandeză de năvăliri. În războiul din Italia, învins de Napoleon, se retrase la Linz depunând comanda; † 1819.

Beaumanoir, Philippe de, unul din jurisconsultii francezi cei mai însemnați din secl. XIII. Opera sa »Coutumes de Beauvoisis« oferă mare interes pentru istoria dreptului francez, izvor al legislațiunii moderne.

Beaumarchais, Pierre Augustin Caron de, (1732—99), scriitor și autor dramatic franc. din secl. XVIII.; fiul unui orologier din Paris, prin inteligența, îndemânarea și rarele sale calități s'a înălțat până la cele dintăiu trepte ale societății. Numit al doilea Voltaire pentru spiritul său satiric și talentul său de scriitor, prin scrierile sale deveni unul dintre antemergetorii și pregătitorii revoluțiunii dela 1792. Operele, căror datorește mai ales celebritatea sa, sânt: »Memoires judiciaires« și două drame satirice: »Le Barbier de Séville« și »Le mariage de Figaro«. În aceste două drame eroii principali, prin pozițiunea și peripețiile lor, reprezintă poporul și lupta pentru drepturile lui față cu privilegiile, prejudițiile și abuzurile aristocrației; iar în »Memoriile« sale a știut să facă dint'un interes particular, cu ocaziunea unor procese, o problemă de interes public. [M. S.]

Beaumont, 1) *B., Gustave Auguste de la Bonnière de*, publicist și politician franc., n. în 1802 Beaumont-la-Chartre; † 1866. Fu ales membru al academei de științe, morală și politică. El publică: »Systeme pénitentiaire aux États-Unis«, în conclucrare cu de Tocqueville, apoi: »Marie ou l'esclavage aux États-Unis«, »Irlande sociale, politique et religieuse«. Cărțile lui B. sânt pline de idei liberale și respiră cele mai nobile simpatii pentru cei oprimați. 2) *B., Edouard de la Bonnière, Vicomte de B.-Vassy*, istoriograf franc., n. 1816, vér cu cel premergetor, 1851—53 prefect în Laon; 1859, în urma unor abuzuri finanțiere fu condamnat la doi ani temniță; † 1875. Scrise: »Hist. des états européens depuis le congrès de Vienne«, (1855—65, 6 vol.); »Histoire de mon temps«, (1855—65, 6 vol.) ș. a.

Beaumont, pușca —, introdusă 1871 în armata Olandei; numită astfel după numele fabricantului de arme B.; calibru: 11 mm.

Beaumont-en-Argonne, orașel ou 1145 loc. în dep. franc. Ardennes, arondism. Sedan; aici învinseră Germanii al 5-lea corp de armată franc. sub gen. Faily (30 Aug. 1870).

Beaune, capitala arondism. cu același nume în dep. franc. Côte d'Or (vechiul Burgund), ou 12,146 loc.; aici se află un grandios ospital, întemeiat 1443, și frumoasa biserică Notre Dame din secl. XII. și XIII. Piața principală pentru vinurile de Burgund.

Beaune la Rolande, orașel în dep. franc. Loiret, arondism. Pithiviers, în direcție nord-estică dela Orléans, 1874 loc.; comeroiu cu bucată și șofran.

Aici repurtară Prusiații la 28 Nov. 1870 o strălucită victorie asupra Francezilor.

Beauregard, (pron. boregard), *Petru Gustav*, cu numele adevărat *Toutan*, general al confederațiunii sudice din America de nord, n. 1818 lângă New-Orleans. În resboiul de secesiune a ocupat la 14 Apr. 1861 fortul Sumter, la 21 Iulie 1861 a câștigat lupta dela Bull-Run, dar prin pierderea luptei dela Shiloh (6 și 7 Apr. 1862) și-a pierdut tot renumele de beliduce. Dnpă terminarea resboiului s'a retras în viața privată, primind postul de president la o societate de căi ferate.

Beauri, *Jacob*, comandantul rettei de Valoni și Germani, care, trimis de Basta să aresteze pe Mihaiu în propriul lui cort pe câmpia Turzii, a ucis pe marele voevod român (Aug. 1601).

Beauvais, capitala dep. franc. Oise, 18,441 loc., rezidență de episcop, catedrală, teatru etc. B. se unia la Romani *Caesaromagus*, apoi *Bellovacum*, unde s'au ținut mai multe concilii. Aici se ține o serbare în onoarea femeilor, cari 1472, sub conducerea eroinei Jeanne Hachette, apărară orașul contra Burgunzilor.

Beauxit, (pron. bossit), mineral, v. Bauxit.

Beaver, (castor), și *Beaverteen*, (engl.) nisce stufe de iarnă din bumbac, fabricate mai întâiu în Anglia, țesute ca postavul, cu peri lungi. Beaverteens sânt cele mai durabile. Ați aceste stufe se fabrică în toate țările cu industrie textilă, din lână și bumbac, colorate în verde, brun, vînet și negru și apretate. Stofela preparate analog din lână cea mai bună se numesc *Castorins*. Alte stufe fine, cari circulă sub numele de Beavers și Beaverteens se țin de soiul *Velpel*.

Beaver Lake, lac adânc în British-Nordamerika, 19 km. lung, 10 km. lat.

Beba veche, com. mare în Banat (Ung.), cott. Torontal, cercul Török-Kanizsa, cu 3089 loc., între cari 1982 Români; oficiu postal; isvor cu apă minerală, dar nu se folosește.

Bebber, *Wilhelm Jacob van*, meteorolog, n. 1841 în Grieth, lângă Emmerich; 1875 rector al școlii reale din Weissenburg, iar dela 1879 șeful unei secțiuni a observatorului maritim din Hamburg; însemnat prin lucrările sale meteorologice.

Bebek, localitate pe malul Bosforului, aproape de Constantinopole; aici se afla chioscul sultanului, numit Humaiun-Abad, vestit pentru conferențele secrete, ce țineau sultanii aici cu ambasadorii străini.

Behel, 1) *B.*, *Henric*, n. 1472, † 1518; humanist renumit. După ce făcî studii în drept și în humaniora a fost profesor pentru poetică și eloquență în Tübingen. Imprietenit cu Erasm și Reuchlin, a fost unul dintre cei mai buni latinisti ai timpului. Împăratul Maximilian l-a făcut *poeta laureatus*. A scris: »De laude, antiquitate etc. Germanorum«; »Proverbia germanica collecta et latine redacta«; »Triumphus Veneris« etc. 2) *B.*, *Ferd. Aug.*, n. 1840, cu pregătirea unei școale civile s'a stabilit ca strungar în Lipsca, a luat parte la toate mișcările lucrătorilor și a fost unul dintre cei mai de frunte conducători ai social-democraților din Germania. Ajuns în parlament, luptă contra hegemoniei Prusiei și reconstruirii imperiului german, ținînd parte

comunei din Paris. A fost pedepsit cu închiisoare pentru lesa-majestate. A scris: »Unsere Ziele«; »Christentum und Socialismus«; »Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft«; »Die Socialdemokratie und das allgemeine Wahlrecht«. (Berlin, 1895.) [Pl.]

Bebellahamon, numele unui Țeu al Romanilor vechi în Dacia.

Bebutow, *Vasile Ossipovici*, principe, general rus., n. 1792; 1835 guvernor în Armenia, 1853 comandant suprem în Transcaucasia; 1 Dec. 1853 învinse pe Abdi Pașa la Kadikar, iar 5 Aug. 1854 pe Tarif Pașa la Kurukdere; † 1858 în Tiflis.

Becar, (franc. Bécarre), în muzică semnul restituirii, semnul revocării, (B. quadratum).

Becața, *Becațul sau sitarul*, (Scolopax rusticola), o pasere din fam. Scolopacidelor, ord. paserilor de baltă (Grallatores), are ciocul lung, drept, îndoicios. Acoperit cu pene castanii, cu verși întunecate și gălbunii. Picioarele scurte, cenușii. Lung. 32 cm. Trăiesce în Europa și Asia nordică, prin pădurile umede; iese la iveală dimineața și seara. Se nutrește cu insecte, omiți, viermi. La noi vine prin Martie și clocesce în Aprilie. Cei mai mulți însă trec numai pe la noi și clocesc în Europa nordică. În Sept., Oct. și Nov. merg iarăși spre sud. Carnea lor este foarte gustoasă.

Becațina, (Gallinago media), pasere înrudită deaproape cu becațul sau sitarul, cu care seamănă foarte mult, însă e mai mică. Lungimea ei este de 26 cm. Trăiesce în Europa și Asia.

Beccaria, 1) *B.*, *Cesare*, *marcheze de*, n. 1735 în Milan, † 1794, e părintele dreptului criminal modern. Până în secl. trecut, vechii legiuitori și juriști considerau dreptul de a face justiție, ca o armă brutală și sângeroasă îndreptată contra nelegiuirilor din acele aspre și turburate vremuri: legile erau barbare, iar pedepsele și mai barbare. B., îndoctrinat de aspirațiunile moderne ale enciclopediștilor, proclamă cel dintâiu, că ori ce pedeapsă e inechitabilă, când nu folosește conservării libertății publice. Glasul lui B. avu un întins resunet: torturile s'au suprimat, bastiliile se clătinară, și îndoială născu asupra legitimității pedepsei cu moarte. Opera capitală a lui B. este aceea asupra delictelor și pedepselor. Ideea fundamentală a acestei scrieri e, că dreptul de a pedepsi se întemeiază pe dreptul de legitimă apărare al societății, presupunînd o preexistentă convențiune socială, în virtutea căreia oamenii, independenți dar izolați la început, apropiindu-se unii de alții, s'au constituit într'un singur corp social, sacrificînd parte din arbitriul lor în garanția restului. Concluziunea: dreptul de a pedepsi trebuie ținut în absoluta necesitate a apărării corpului social; preste aceste limite el devine abus. Ideile lui B. au fost adoptate de Mably în Franția, I. I. Rousseau în Elveția, Blakstone, (Com. cod. crim.) și R. Philipps în Englitera, (Puterile și obl. juriilor). (Cf. Voltaire, Com. sur la liore des d. et des p.) »Dei delicti e delle pene« a lui B., tipărit la Monaco în 1704, apoi la Veneția în 1781, a avut numeroase edițiuni mai în toate limbile: se distinge aceea a abatelui Morellet din 1766, reeditată de convenționalul Roederer în 1797, împreună cu comentariul lui Diderot, cum și cea contemporană

a marelui criminalist F. Hélie. În »Bibliothèque nationale« s'a publicat o edițiune populară. B. fù profesor de economie politică la Milano. Cursul său nu s'a tipărit decât după moartea sa, la 1804, în colecțiunea economiștilor italieni. »Elementi di econ. pol.« conține multe adevăruri nouă pentru timpii în cari B. a profasat. Interesant este în această lucrare cum B. analizează funcțiunile capitalului și prevede principiile divisiunii muncii. B. a mai scris o operă despre disordinea monetelor în statul Milanului și mijloacele ei de remediare, scriere din junețe, ce în timpul când a apărut, la 1762, a făcut multă impresiune, însă de interes local; această lucrare nu mai e cettită decât de specialiști. (Lit.: C. Cantù, B. e il diritto penale, 1862; Joan Bohl, Du progrès en droit pénal, 1889.) — 2) *B., Giacomo Battista*, fisician ital., n. 1716 în Mondovi (Italia); după terminarea studiilor a devenit preot în Roma, unde, ocupându-se cu filosofia, a fost numit profeser al acestui studiu; tot în aceasta calitate a funcționat în Palermo până la 1748, când, mutându-se la Torino ca profesor de fisică, s'a ocupat cu succes strălucit de științele naturale; † 27 Maiu 1781. El a fost unul dintre cei mai savanți bărbați ai secolului său, și scrierile sale despre electricitate i-au asigurat loc respectabil în literatura științei fizicale. Scr.: »Dell' elettricità terrestre atmosferica e ielo sereno«. Torino, 1775; »Gradus Taurinensis«. Torino, 1774. Scrierile lui B. au contribuit mult la desvoltarea de astăzi a electro-tehniceii.

Becer, cel ce purta grije de beciul domnesc, bucătarul Curții.

Becerra y Bermudez, Emanuil, bărbat de stat spaniol, aderent al regelui Amadeus, n. 1823 în Santa-Maria de Otero. A luat parte la revoluțiunile din 1848 și 1854. Ca deputat propaga libertatea religioasă, instrucțiune publică obligatoare și serviciul militar obligator; a fost și ministru al coloniilor, apoi al lucrărilor publice. Cu suirea pe tron a lui Alfonso XII. încetă influența sa politică. La 1884 fù ales mare maiestru al Francmasonilor spanioli.

Béchamel, (franc.) mâncare pregătită din unt, făină și smântână, ce se folosește ca sos la carne, sau adăugând mai multă făină și zahăr, ca prăjitură. Numele și-l are dela mareșalul de curte al lui Ludovic XIV.

Béchamp, I. A., celebru chimist franc., n. 1816 în Bassing (Francia). Ca tiner veni în România cu un unchiu al său, consul francez în Bucuresci; aici a studiat farmacia și a practicat la spițerul Mäusel pe Podul Mogoșoaiei; la 1833 a obținut diploma de farmacist, cu care s'a înscris la univ. din Strassburg, unde a depus doctoratul în chimie și medicină. 1856 prof. în Montpellier, de unde s'a retras în Nancy, apoi în Paris. Făcându-și studiile pregătitoare în românește și învățând chiar și »Inceputuri de istoria Terii Românești«, cum dovedește un caet scris cu lit. cirile păstrat de el, B. a avut totdeauna vii simpatii pentru Români și România. A scris multe și valoroase lucrări din domeiul chimiei: »Leçons sur la fermentation vineuse« etc. (1863); »De la circulation du carbone dans la nature« etc. (1868). (Cf. Biografia lui B. de Dr. C. Istrati, în »Bulletinul soc. de științe«, Bucuresci.)

Becher, (turco-arab), (bicher), flăcău, burlac; mai târziu, când în imperiul turcesc se formară bande de oameni fără căpătăiu, cari furau, jefuiau și se angajau ca mercenari, aceștia se numiau B. Cu Turcii a trecut această numire și în Ungaria, unde sub »betyár« se înțeleg acum păstorii de vite de v. »Alföld«. Românii folosesc acest termen și pentru a desemna pe beutori, chefuitori.

Bechet, com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Jiul de jos, situată pe malul stâng al Dunării în fața portului bulgăresc Rahova. Este udată de Dunăre și de Jiu. Comuna B. a fost înființată la 1830, când după terminarea resoioiului din 1828, o parte de Români locuitori în Bulgaria au trecut Dunărea și s'au așezat pe locul numit Pichet; venind locuitori și din altă parte, se făcu comuna B., care fiind port, ajunse dela 1874 punct important pentru transportul mărfurilor în Oltenia. Portul se numia înainte Schela Ciobanului, unde s'a bătut Mateiu Basarab cu Turcii. La 1598 a dat aici o luptă Mihaiu-Viteazul cu Turcii. La 1829 pe la B. a trecut Dunărea generalul rus Geismar. La 1877 B. a fost jefuit de Cerchezii turcesci. În cursul întreg al resoioiului din 1877 B. a fost un important punct de atac. În comună sânt 2 biserică și 3 școli: una de băieți, una de fete și una mixtă. Populațiune e de 1169 suflete. Teritoriul e arabil, vii și păduri. Se fabrică țuică și cărămidă. Sânt două ateliere de țimplărie. Fiind B. port, învêrtesce un frumos comerț. Are și un spital, susținut de județ.

Bechicum, remediu (medicament) împotriva tusei, care micșorează iritațiunea spre tuse a căilor respiratorice, s. e. alteă (nalbă), licor de Islanda etc.

Beciboca, rîu mare pe Madagascar; isvorește în munții din centrul insulei și se revarsă în sinul Bombetoca; ca. 145 km. navigabil.

Beciu, com. rur. în Rom., j. Buzeu, pl. Slănicu, formată din căt.: Băligoși, B., Tocila și Schitu, având o populație de 860 loc. Teritoriul comunei este însemnat prin sazele isvorului Arbanăși, păcură și alte substanțe minerale.

Beciu, în România numirea pivniței.

Beciu, mănăstire în Basarabia, j. Orheiu, la depărtare de 36 km. de orașul Orheiu, este așezată într'o vale a rîului Ikel. În apropierea mănăstirei se află satul B. Mănăstirea a fost întemeiată pe la 1797 de către preoții satului Pașcani din Basarabia, anume preotul Andreiu și Ioan Rașca.

Beck, 1) *B., Frideric*, general austriac, n. 1830 în Freiburg i. Br.; a luat parte la resoioiul din Ungaria 1848, în Italia 1859 și contra Prusiei 1866; la 1874 deveni adiutant al împăratului și consilier intim, la 1881 șef al statului major, la 1885 a fost numit membru al casei de sus austriace. S'a distins prin talentul său organizatoric.

2) *B., Günther de Mannagetta, cav.*, botanic, custode și șef în secțiunea bot. a museului de curte pentru istoria naturală din Viena, n. 1856 în Pojon; aranją cu multă iscusință marele herbariu vienez și se distins prin numeroase scrieri botanice.

Becke, *Francisc Carol, baron*, bărbat de stat austriac, n. 1818 în Kollinetz (Boemia), † 1870; studii dreptul la universitatea din Praga; 1840 întră în serviciul statului, iar 1846 întră în ca-

riera diplomatică; funcționă la consulatele din Galați, Alexandria și Constantinopole; pe timpul războiului orient. era consul general austriac în Constantinopole; 1856 vicepresident al comisiunii internaționale pentru regularea navigațiunii pe Dunăre; 1862—65 vicepresident al oficiului central de marină în Trieste; 1865 consilier ministerial; 1866 consilier de secție și 1867 până la moarte ministru de finanțe.

Becker, 1) *B., Carol Frideric*, istoric german, n. 1777 în Berlin; a studiat filosofia și istoria în Halle; † 1806. A scris: »Die Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer«, (10 vol, 1801—09), care a devenit foarte răspândită; »Erzählungen aus der alten Welt«, (3 vol.) ș. a. 2) *B., Nicolau*, autorul poeziei »Rheinlied«, n. 1809 în Bonn; aici a studiat drepturile, intrând în cariera judecătorească. Sub impresiunea patriotismului provocat de Francezi a compus poezia »Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein,« care a fost profeșă cu peste 70 melodii. Celelalte poezii ale lui B. nu au valoare. † 1845. 3) *B., Oscar*, n. 1839 în Odessa și † 1868 în Alexandria. A devenit omocunoscut prin atentatul săvârșit asupra regelui Prusiei Wilhelm la 14 Iulie 1861 în Baden-Baden. Fapta și-a motivat-o, că nu socotesece pe regele Wilhelm capabil a duce la îndeplinire unitatea Germaniei. B. fu osândit la 20 ani temniță, dar la întreprinderea regelui fu grațiat în 1866. 4) *B., Jean*, virtuos în violină, n. 1833 în Mannheim; a studiat muzica în Paris sub conducerea lui Alard. S'a făcut cunoscut prin călătoriile sale artistice întreprinse în toate țările Europei și în deosebit prin debutul așa numitului »Cuartet Florentin« (compus din B., Masi, Chiostrri și Hilpert). † 1884 în Mannheim.

Beckerath, *Hermann de*, politician și banchier german, n. 1801 în Krefeld. Dela 1843 a luat parte la viața publică ca membru în dieta de Rin, în parlamentul unit, în anii 1848—49 în adunarea națională dela Frankfurt, fiind și ministru de finanțe al imperiului; în parlamentul dela Erfurt și în cel prusian a fost aderent al politicii unioniste a Prusiei. La 1852 și-a depus mandatul de deputat. † 1870 în Krefeld.

Becket, *Thomas*, (s fânt), anteluptătorul ierarhiei papale în Anglia, n. pe la 1119; 1157 cancelar al regelui Henric II., 1162 arhiepiscop de Canterbury și primate al Angliei. A fost om înveștat și sfânt, și a apărut cu tărie drepturile și libertatea bisericii în contra regelui său, de aceea și-a atras ura și mânia lui. A fost ucis în 29 Dec. 1170 de către patru cavaleri adicți ai regelui, pe treptele altarului bisericii sale. Papa Alexandru III. în 1173 l-a numerat între sfinții martiri. [Dr. Iacob Radu.]

Beckmann, *Johann*, agronom și technolog, n. 1739 în Hoya, a studiat în Göttingen; la 1763 a ajuns profesor de fizică și istoria naturală la gimn. din St.-Petersburg. La 1765 s'a dus în Svedia ca să studieze montanistica, la 1766 s'a făcut profesor de filosofie, iar la 1770 și de economie în Göttingen, unde a murit la 1811. B. a fost întemeietorul tehnologiei; el încercă mai întâiu să adune într'un manual pe seurt descrierea unui număr de industrii și introduse și numele de tehnologie. Cf. Exner: I. Beck-

mann der Begründer der technologischen Wissenschaften, (Viena, 1878).

Beckx, *Petru Ioan*, general al Iesuiților, n. 1795, † 1887. A intrat în ord la 29 Oct. 1819, fiind deja ordinar preot; în 1847 a ajuns procurator al provinciei Iesuiților din Austria, în 1849 provincial, iar 1853 general al ordului. Sub guvernarea lui ordul a progresat mai ales în țările protestante; tot sub direcțiunea lui a apărut mai întâiu cea mai de frunte foaie periodică catolică »La Civittà Cattolica«.

Becquerel (pron. Becrel), 1) *B., Anton Cesar*, fisician franc., n. 1788. A studiat tehnica apoi a intrat în armată ca oficer de geniu luând parte la luptele din Spania (1810 și 1812), unde a avansat la gradul de căpitan. La 1815 a ieșit dela miliție și s'a dedicat studiilor fizice. La 1829 ajunsese membru al academiei de științe. Și-a câștigat renume mai ales prin cercetările sale electrice și magnetice, † 1878 în Paris.

2) *B., Alexandre Edmond*, fisician franc., fiul lui Anton Cesar, n. 1820 în Paris. A fost profesor de fizică, pe care a înaușit-o cu mai multe lucrări de valoare. † 1891 în Paris.

Becse, (*O-Becse*), comună mare în Ung., cott. Bács-Bodrog, cu 15,040 loc. Maghiari și Sârbi. Are multe zidiri frumoase și trei mori cu vapor.

Becserek, 1) *Becicherecul mic* (Kis-Becserek), comună mare în cott. Timiș, cu 3687 loc. Germani, Sârbi și Rom.

2) *Becicherecul mare*, oraș cu magistrat regulat în Banat (Ungaria), cott. Torontal, lângă riul Bega, cu 21,934 loc. (1891) Sârbi, Germani, Maghiari, Slovaci și 382 Români; sediul autorităților comitatense; tribunal; judecătoria cercuală; gimnasiu și mai multe instituite de credit; gară, însemnate târguri de vite. Teritoriul orașului de 19,371 hectare e foarte roditor. Citadela orașului 1551 a fost asediată de către Turci, iar 1848 de către Sârbi.

Becul (*lampa*) *lui Bunsen*, o țevă de metal, la capătul căreia gazul de luminat amestecat cu aer arde cu flacără vioaie, neluminoasă și fără fum. Aerul străbate în țevă prin nișe găurile practicate la partea de jos a țevei, așa că curentul de gaz îl răpește cu sine și se amestecă cu el și astfel produce o căldură mare, care se poate întrebuința la încălzire, la topirea metalelor etc. Lampa aceasta se întrebuințează în toate laboratoarele.

Beda, numit *Venerabilis*, călugăr benedictin englez, n. 673 în Northumberland, † 735. A fost un ingeniu extraordinar și erudit mai în toate științele cunoscute pe timpul său. A scris mai multe opuri teologice, filosofice, filologice și comentarii la sf. Scriptură. Cele mai însemnate opuri ale lui sunt: »De sex mundi aetatibus« și »Historia ecclesiastica gentis Anglorum libri V.« Edițiunea cea mai bună a operelor lui se află la Migne: Patrologia latina. [Dr. Iacob Radu.]

Bedeau, *Marie Alphonse*, general franc., n. 1804 în Bertou, lângă Nantes, intră în armată 1825 ca oficer. În Algeria luă parte în mai multe lupte, avansă până la general de divizie și ajunsese 1847 guvernor. Reîntors la Paris primî comanda preste armata din Paris și ajunsese vicepresident al adunării constituante. În urma loviturii de stat din 2 Dec. 1851 fu expulsat, dar după amnestie se întoarse în patrie, † 1863 în Nantes.

Bedekovich, Coloman, politician croat, n. 1818 și † 1884. A ocupat diferite funcțiuni publice, fiind totdeauna un declarat aderent al partidului maghiaro-croat. Cu introducerea dualismului și pactului maghiaro-croat a primit a fi primul ministru croat în cabinetul Andrassy, mai târziu și în cabinetul Tisza.

Bedeleu, comună mică în cott. Turda-Aries, pretura Trăcăului, cu 777 loc. Români de legea gr.-orientală; în apropiere se află o vestită peșteră de stalactiți, în care s'au găsit oase din scheletul urstului: *Ursus spelaeus*.

Bedernița, (genunchiar), parte decorativă a ornadelor episcopesci; are forma unei tablete pătrate, îmbrăcată de regulă în stofă de același fel, din care este pregătit întreg ornatul, și înfrumusețată cu icoane sfinte; se poartă legată cu un corn de cingătoare la coapsa dreaptă, iar de celelalte cornuri atârnă trei ciucuri de aur; simbolizează invigerea asupra morții și nemurirea sufletului.

Bedeus, 1) *B., Iosif sen., baron de Scharberg*, n. 1783 în Sibiu. A studiat drepturile, intrând apoi pe cariera de funcționar, unde avansă (1833) până la comisar civil pentru Ardeal, mai târziu comisar suprem al marelui principat. Avu mare influență asupra guvernului provincial, în special în chestiuni industriale; luă parte însemnată la desbaterile dietei la 1840. La 1848—49 a ramas fidel împăratului. După suprimarea revoluției se reîntoarse din România, unde se refugiase, și-și recuopă vechia funcțiune; la 1853 trecu la pensie, cu care ocaziune fu ridicat la rangul de baron. S'a ocupat mult cu studii istorice, din care causă a și fost ales president pe viață al societății »Verein für siebenbürgische Landeskunde«. Ca pensionar s'a dedicat cu totul numitei societăți și bisericii naționale săsesci. † 1858. Cf. E. br. de Friedenfels, »I. Bedeus von Scharberg«, (Viena, 1877).

2) *B., Iosif jun., baron de Scharberg*, n. 1826 în Sibiu. A studiat drepturile, intră apoi în serviciul statului ca asesor la tribunalul urbarial, dar a repășit, ca să se poată pune în fruntea institutului de bani »Bodenkreditaustalt«, pe care și adă il dirigează. B. și-a câștigat merite frumose pentru biserică ev. și pentru poporul săsesc, în special ca president al reuniunii agricole »Siebenb.-sächsischer Landwirtschaftsverein«.

Bedford, (pron. bedförd), comitat englez în South-Midland-Distrikt, 1194 km², și 160,729 loc.; are o extinsă agricultură. *Capitala B.* e situată lângă riul navigabil Ouse, cu 28,023 loc.; comerțiu însemnat cu bucate și vite.

Bedford, Ioan Plantagenet, duce de, al treilea fiu al lui Enric IV. de Anglia, bărbat de stat și beliduce. Loctiitor în absența fratelui său Enric V. din Anglia, bătut pe Francezi la Southampton. După moartea lui Enric V. (1422) primi regenta în Franca. În alianță cu ducii de Burgundia și Bretagne supuse aproape întreagă Franca, dar neînțelegerile dintre aliați și ivirea fecioarei de Orleans schimbă situația. B. se mai susțină până în 1435 când † în Rouen în decursul tratativelor de pace.

Bedlam, (pron. bedlem), cel mai vechiu institut de alienați în Londra, întemeiat de Enric VIII. la începutul secl. XVI.; e aranjat pentru 600 bolnavi. Sistemul zidirii e vechiu, dar trata-

mentul și proviziunea morboșilor corespunde pe deplin recerințelor moderne.

Bedretto, Val —, vale în cursul sup. al râului Ticino, în cantonul elvețian Tessin, 20 km. lungime; la Airolo trece în valea Leventina. Iavinele au cauzat multe stricăciuni în această vale.

Bedșa, popor african în părțile estice ale Nilului spre Abissinia, între Marea Roșie și Nil, cunoscut și geografilor vechi arabi. În ce privește limba e înrudit cu poporul Beni-Amer, cu Galla, Somali și Danakil.

Beduini, (arab. = locuitori ai deșertului), se numesc acele seminții arabe, cari trăiesc în ținuturile deșerte ale Arabiei și ale țărilor învecinate, precum și în părțile Africii de nord, ducând o viață patriarhală sub șeicii proprii; aparțin islamului; trăiesc asociați după seminții în corturi sau bordeie, din economia de vite, comerțiu și din jaf. B. sunt iubitori de libertate, viteji, ospitali, dar totodată și resbunători, iubitori de câștig și perfiți; ei poartă de desubt haine largi și pe deasupra o mantie mare; armatura lor stă din: o lance lungă, pușcă și iatagan.

Beecher-Stowe, Harriet, v. Stowe.

Beechey, (pron. bici), *Frideric William*, explorator englez, n. 17 Febr. 1796 în Londra, † 29 Nov. 1854. A însoțit la 1818 pe Franklin în expedițiunea sa la Spitzberga, iar 1819 a plecat cu expediția arctică a lui Parry pe vasul Hecla; la 1825 a plecat către coasta nord-vestică a Americii de nord, ca să se întâlnească cu Franklin, dar a trebuit să se reîntoarcă 1828 fără rezultat. La 1847 e numit șef al departamentului pentru marină, la 1854 contraadmiral, iar la 1855 e ales president al societății geografice. A scris: »Voyage of discovery towards the North Pole 1818« etc.

Beelzebub, (ebraic) adică zeul muscelor. la vechii Moabiți și Sirieni; în biblie sub B. se înțelege căpetenia dracilor.

Beer, 1) *B., Adolf*, istoric austriac, n. 1831 în Prossnitz (Moravia); a fost prof. de istorie la diferite gimnasii, pe urmă la politehnicul din Viena. A scris o mulțime de opere istorice valoroase, dintre cari amintim: »Geschichte des Welt-handels«, (5 vol., 1860—84); »Holland und der österr. Erbfolgekrieg«, (1871); »Die erste Theilung Polens«, (3 vol., 1873—74); »Die orient. Politik Oesterreichs seit 1774«, (1883) etc.

2) *B., Wilhelm*, banchier și astronom, n. 1797 și † 1850 în Berlin. Cunoscut îndeosebi prin observațiunile sale asupra lui Mars și asupra lunii. A scris: »Der Mond nach seinen kosmischen und individuellen Verhältnissen etc.«, (1837) ș. a.

Beerberg, cel mai înalt munte în pădurea Thuringiei, 984 m. înalt; în el se află un tunel de 3 km. lungime al liniei ferate Plaue-Ritschouhausen.

Beethoven, Ludwig van, compositor, n. 16 Dec. 1770 în Bonn. Copilăria lui n'a fost fericită. Fiul unui tată brutal, moșteni un caracter îndărătnic, revoltător; asprimea și maltrătarile, cari însoțiră primele noțiuni musicale pe cari B. le căpătă dela tatăl său, îl făcură a lua muzica în oroare. În urmă își continuă studiile cu Tob. Pfeiffer, cu organistul Van Eeden și

mai cu samă cu organistul Neefe, care îi pre-dise, că va fi un al doilea Mozart. La vârsta de 11 ani el suplinește pe Neefe la orga capelei și în 1783 publică primele sale compozițiuni: trei sonate pentru piano, pe cari le scrisese în 1781. În Iulie 1784 e numit al doilea organist al capelei electorale. În 1787 obținând un concediu plecă la Viena pentru a vedea pe Mozart, dar nu putu să se folosească mult de sfaturile acestuia, căci fû silit a se întoarce la Bonn, unde mama sa muri în 24 Iulie 1787. Funcțiunea de organist e singura sa ocupațiune până în 1792, când făcî cunoscință cu Haydn; în acest an, obținând un nou concediu, pleacă la Viena, unde găsește ospitalitate în casa prințului Lichnovski, care îi oferi și o pensiu de 600 fl. pe an. B. venise la Viena pentru a lua lecțiuni cu Haydn, studiind contrapunctul, dar clasicismul măiestrului îl făcî să se desguste de jugul formulelor și să schimbe pe marele Haydn pentru Schenk, autor al unei opere comice de mare succes pe atunci la Viena. B. studiă cu acesta și numai de formă arăta lui Haydn temele deja corigate, mistificațiune, care dură aproape 2 ani până la plecarea lui Haydn în Anglia, când și Schenk e înlocuit cu bătrânul contrapunctist Albrechtsberger, cu care însă B. nu întârzie a se certa, și se adresează la Salieri, dela care ia lecțiuni pentru stilul vocal. Cum se vede o lipsă do unitate flagrantă domnesce în studiile lui B., dar această lipsă de unitate, grație vigoarei talentului său, n'a fost poate străină desvoltării atât de miraculoase a geniului său creator și a faselor, atât de variate, prin cari a trecut stilul său. În 1794 pensiuena ce i se servia din Bonn fiindu-i tăiată, B. se așează definitiv la Viena, unde locuiau deja frații săi Carol și Ioan, cu cari însă avu multe neînțelegeri. Precedat de un mare renume, în 1796 B. întreprinde o călătorie în Germania, vizitând și ridicând entusiasm în urma lui în Praga, Lipsca, Berlin și Nürnberg. Intre 1793 și 1800 se poate pune cea mai fericită epocă a vieții lui B.; în acest timp bucurându-se de vigoarea sănătății, el ridică entusiasmul auditorilor prin talentul său de pianist improvizator și prin compozițiile sale, pe cari editorii și le dispută. În această perioadă a stilului său influența lui Mozart e vedită. Opurile 1--18 sînt produsul acestei perioade, adică: 9 sonate pentru piano, între cari Patetica; 6 trio cu piano; 4 trio și 3 quartete pentru coarde; un quintet; diferite variațiuni (La ci dărem la mano, ș. a.); faimoasa Adelaide; scena dramatică: Ah, perfido! Alții împing această perioadă mai departe, alipind la ea până la sonatele op. 27 și simfonia II. (op. 36). Cu 1801 apar primele simptome de surditate, și B. cuprins de melancolie, misantrop, se retrage lângă Viena, la Heiligenstadt. Cu anul 1815 începe pentru B. o nouă eră de necazuri de un alt gen. La această perioadă aparține vestita sonată pentru piano și violină publicată în 1803 și dedicată lui R. Kreutzer; simfonia eroică, Fidelio, unica lui dramă lirică, (Viena, 20 Nov. 1805), care nu obțină decăt trei reprezentațiuni; a fost reluată mai tîrziu (1806) și astăzi e considerată ca unul din principalele titluri ale gloriei lui B.; totuși pretinsul nesucces dela început a servit de motiv pentru a împuta neîntrecutului simfonist lipsa

simțului dramatic. Apoi simfoniile în si bémol, în do minor, care de unii e considerată ca apogeul geniului lui B., Pastorală, acele în la și în fa, aparțin asemenea acestei perioade, la cari se mai alipesc încă concertele pentru piano și orchestră (în sol și mi bémol), concertul pentru violină și un însemnat număr de sonate pentru piano, musica pentru Egmont de Goethe, uvertura Coriolan, simfonia cu program »die Schlacht von Vittoria«, inspirată de isbânda lui Wellington în Spania (1813) și declarată de prietini ca nec plus ultra a muziceii imitative, cantata »Der glorreiche Augenblick«, scrisă cu ocazia congresului dela Viena (1814). Deja din 1809 B. își fixase reședința la Baden, lângă Viena, unde trăia din produsul compozițiilor lui și dintr'o pensiuena anuală de patru mii florini, ce-i serviau protectorii și admiratorii lui. În a treia perioadă a stilului lui B. se contează compozițiunile cuprinse între opurile 101 și 135: ultimele 5 sonate pentru piano; quartetele pentru coarde în mi b. (op. 127), în si b. (op. 130), în do diez minor (op. 135), quartetul fugă (op. 133), uverturile op. 115 și 124, ultima simfonie, a 9-a cu cor, Misa solemnă, ș. a. Ambele aceste din urmă au fost executate pentru prima dată la Viena în 7 Maiu 1823, sub conducerea lui Schupanzich, B. fiind ajuns în așa stare de surditate că nu mai era în stare a conduce singur, și pentru a pute vedea entusiasmul provocat, una din soliste, cântăreața Ungher, trebui să-l întorcă cu fața spre public, el stătea nemșcat cu ochii pe partitură cu toate tunetele de aplause ce stîrniseră produțiunile lui. În 1826 se arată la B. primele simptome de hidropisie. La 22 Mart. 1827 el își reface testamentul și ȳ 26 Mart. Deși au fost de aceia, cari au vrut să vadă în a treia perioadă a stilului lui B. o perioadă de decădere, grație însă criticelor și comentariilor transcendente ale unui Berlioz, ale unui Schumann, ale unui R. Wagner, astăzi nu numai nu se găsește un musicant, care să conteste că B. nu s'a ridicat nici odată mai sus decăt în a treia perioadă a vieții sale, dar geniul său e aprețiat și glori-ficat de mulțime, fiind B. cel mai mare măiestru al muziceii instrumentale moderne. [T. C.]

Befana, în Italia și mai ales în Florența e o fee (sau fată măiastră) porceasă din mitologia creștină. Numele B. se derivă din Epiphania, adică serbătoarea arătării lui Christos. Sora ei e Mezza Caresima, (mijlocul postului de pasci); iar fratele ei e Calendî Maggio (diua primă a lui Maiu). B. e o ființă rea, cu care se sparie pruncii cei rei, și de diua ei (6 Ian.) sînt legate multe datine. Acî avem exemplul, cum conceptele creștine s'au mitologizat, adică împăgănit, (v. Eudochia și Dochia). [Atm.]

Beg, beiu, adică domn; titulatură ce se dă fiilor de pașă și funcționarilor mai înalți turcesci; după rang B. e între Effendi și Pașă. După vremuri și domnitorii români erau înzestrați cu acest titlu. — *Beglerbeg*, domnul domnilor, guvernorul unei provincii cu mai mulți șefi de districte.

Bega, (poporal Begheiu), rîu în Banat, isvresce în munții Poiana-Rusca, se varsă în Tisa la Titel. Deoarece acest rîu, prin deselesundări, a făcut mari stricăciuni, formând la șes bălți și morăștine, generalul austriac Mercy Fr. a tăiat

în jumătatea primă a secl. XVIII. *canalul B.*, pe care comunică și vapoare mici; acest canal are o lungime de 70 km. Dovedindu-se insuficient s'au mai făcut sub Maria Teresia două canale: unul la Coșteul mic și altul la Topoloveț. S'au cam neglijat cu timpul, din care cauză s'au întemeiat pe rând două societăți pentru o mai temeinică regulare a canalului, dar din lipsa banilor până acum cu puțin rezultat.

Begas, familie de artiști, pictori și sculptori. 1) *B., Carol*, pictor, n. 1794 în Heinsberg, lângă Aachen, † 1854 în Berlin. Tablourile sale sînt parte istorice, parte de un caracter romantic, (Iov, Invierea lui Christos, Christos pe Muntele Mașlinilor, Enric IV. în Canossa, etc.) 2) *B., Reinhold*, sculptor, n. 1831 în Berlin; aparține direcțiunii naturaliste; operele sale reamintesc pe Michel-Angelo, (mai de valoare: monumentul lui Schiller în Berlin, monum. lui A. de Humboldt în Berlin, Pan mîngăind pe Psyche cea părăsită, Răpirea Sabinelor, busturile împ. Wilhelm, Bismarck, Moltke ș. a.).

Beggiatoa, bacterii sulfuroase.

Beghine, v. Beguine.

Beglerbeg, v. Beg.

Begna-Elf, rîu în Norvegia, isvorește în Fjellefjeld, trece prin lacurile Spirillen și Tyrifjord, și se revarsă în Christianiafjord; 263 km. lung.

Begner, *Hanoș*, v. Benkner Ioan, sen.

Begoe, după mitologia etruscă și romană a fost o nimfă dela care purcede: ars fulguritorum; adică: arta fulgeriturilor, ce se țineau de arătarea voinței țărilor, și pentru aceasta preoții respectivi purtau: Libri fulgurales și tonitruales, (cărți despre fulgere și tunete), cari arată, că anticii aveau ceva cunoștință despre existența electricității și puterea ei, (v. Elicius) [Atm.]

Begonia L., (dedicat lui Michel Bégon, guvernator francez din St.-Domingo și protector al botanicii din secl. XVII.), este un gen din fam. Begoniaceae, care cuprinde plante erbacee vivace, cărnoase, acaule sau caulescente, uneori frutescente. Frunzele sînt alterne și inacquilaterale, întregi, lobate sau partite și neregulat dințate. Florile unisexuate și dispuse în cime axilare sînt de ordin ar și decorative, albe, roșii sau galbene. Acest mare gen cuprinde vr'o 330 specii, răspândite mai cu samă în America tropicală și subtropicală, în Asia și Africa, iar în insulele din Oceanul Pacific devin de frot rare. Multe specii cu numeroase varietăți de B. se cultivă prin sere și grădini ca plante ornamentale, din cauza formelor elegante și a colorilor vii, ce presintă florile și frunzele lor, frumos vîrgate sau pătate cu diverse colori. Așa este: *B. maculata* A. Brong., *B. Rex* Putz, *B. semperflorens* Link et Otto. etc. [Z. C. P.]

Beguine, 1) muieri eretice aparținătoare sectei beguarđilor, cari diceau, că omul în viața prezentă poate ajunge la gradul suprem al perfecțiunii așa încât nu mai poate păcătui; prin urmare nici nu mai este obligat să se roage ori să deprindă virtuțile, și pentru aceea au căzut în cele mai mari viși și obscenități. Secta aceasta a fost condamnată de către papa Clemente V. în conciliul ținut în Vienna (Franța) la 1311; 2) societate sau congregațiune de femei catolice, cari trăiesc în comunitate, dar fără de a face

voturi perpetue; întemeiată de un preot belgian cu numele Lambert Begue în secl. XII.; B. de aceste mai sînt și astăzi în Belgia.

[Dr. I. Radu.]

Behadur, titlu ce poartă a treia clasă nobiliară în India.

Behar, (*Bihar, Bahar*), provincie iudobritică în Bengaliala (India), 114,315 km², cu 23.127,104 loc. *Capitala* B. are 48,968 loc.

Behemot, (coptic: P-ehe-môut = bou de apă), este numele unui animal sugător, cu oase tari, descris în cartea lui Iob, (cap. 40, 10—19), pe care majoritatea scrutaților Bibliei îl cred că este hipopotamul. În Talmud B. este un taur mare, care s'a creat la început.

Behera, provincie în nord-vestul Egiptului, cu 398,856 loc.; orașul principal e *Damanhur*. În B. se află linie ferată dela Alexandria la Kafr-es-Sayar, lângă Nil. Cu apa necesară culturii de vară a pămîntului se provide din o mare pompă, ce se află 55 km. în nord-vestul Cairului.

Behistun, *Behistan* sau *Bisutun*, deal lângă satul persic cu același nume în Kurdistan; pe o latură a sa verticală, înaltă de 450 m., se află sculpturi și inscripții cuneiforme bine conservate, prin cari regele Darius I. își vestese victoriile sale în 19 lupte. Aproape de B. se află ruinele unui palat de pe timpul Sassanidilor și pe care poporația îl numește *Tacht-i-Sirin*.

Behn, *Aphra*, scriitoare engl., n. 1640 în Canterbury sau Wye. S'a dus cu tatăl său în Surinam, unde a făcut cunoștință cu prințul indian Oroonoko, a cărui istorie tragică a descris-o în cel mai bun roman al ei »Oroonoko, or the royal slave», unde pledează pentru emanciparea Indienilor. Atît romanele cît și dramele ei sînt de valoare mediocră și adese respingătoare prin imoralitatea lor. A scris sub pseudonimul »Astreax. † 1689 în Londra.

Behr, *W. Ios.*, publicist german, n. 1775 în Sulzheim; a fost prof. de drept public la universitatea din Würzburg. La 1833 a fost deținut și acusat pentru neînțelegerea demagogice și lesa maiestate și condamnat la arest de fortăreață pe timp nehotărît. La 1848 a fost amnistiat; apoi a fost ales deputat în adunarea națională. † 1851. Opere: »System der Staatskunst», »Verfassung und Verwaltung des Staats» etc.

Behring, *Emil Ad.*, medic german, n. 1854 în Hansdorf (West-Preussen); a studiat în institute militare, servind apoi până 1895 ca medic militar. Dela 1895 prof. și director al institutului igienic din Marburg. Renume și-a câștigat prin descoperirea *serului antidifteric*, (v. și Difteria), pentru care a fost premiat, împreună cu Dr. Roux, de academia de medicină și de academia de științe din Paris; clasice sînt și lucrările sale despre remediile de desinfecțiune. Opere: »Die Blutserumtherapie», (1892); »Bekämpfung der Infektionskrankheiten», (1894). V. și Bering.

Beica, rîu în Rom., afluent pe dreapta al Oltului; isvorește dintre dealurile Drăganu și Gușoeni, j. Vâlcea, curge dela nord spre sud-est și din sus de com. Arcesci, j. Romanați, se varsă în Olt.

Beilic, 1) odinioară palatul înalților demnitari ai Porții în Bucuresci, (la Iași se numea »Conac»);

2) claca în folostul domnului; 3) numele mănăstirii sf. Ioan gură de aur din Iași. (V. ac.)

Beindorf, *aparatur*, o căldare al cărei acoperământ are deschideturi rotunde spre a așeza în ele vase cu lichide. În căldare se fierbe apă și de căldura vaporilor formați din ea se încălțesc lichidele din vasele puse în deschideturi.

Beinș, (Beiuș, magh. Belényes), opid în Ungaria, cott. Bihor, cu 3000 loc. Rom. și Magh. B. este emporiul culturii, industriei și comerțului din acest ținut, rezidența de vară a episcopului gr.-cat. de Oradea mare, protopopiat gr.-cat., gr.-or. și r.-catolic, pretură, judecătoria cerc. etc. Are cinci școli elementare (gr.-cat., gr.-or., r.-cat., ref., ovr.) de băieți, școală elem. de stat de fete, școală infer. industrială. În piața B.-lui a stat odinioară castelul principilor Crișanei. În cimiterul cat. se află ruinele unei mănăstiri. La distanță de jumătate oară dela oraș e »Fântâna Popi«, scaldă primitivă cu apă fieroasă. Inspre

tineri sânt provăduți cu pâne. Tot din generositatea lui M. Pavel s'a deschis în 1896 internatul de fete (v. ilustr. p. 439) întemeiat pentru crescerea fetițelor orfane ale preoților din diecesa gr.-cat. oradană, și împreună cu școală civilă de fete cu patru clase. (Cf. Vlaș, Brevis historia Gymnasii Belényesiensis, în progr. gimn. din a. 1853/4; Butean, O privire fugitivă asupra trecutului institutului nostru, progr. a. 1889/90; Farkas, Istoria gimn. gr.-cat. de Beiuș [1828 până 1895]. Beiuș, 1896.) [T. F.]

Beira, veche provincie în Portugalia, situată între Spania, Oceanul Atlantic, Duro și Tajo; 23,977 km², și 1.397,432 loc. B. e împărțită de present în 5 districte: Aveiro, Vizeu, Coimbra, Guarda, Castello Branco. Capitala e Coimbra.

Beiram, v. Bairam.

Beirut, sau *Bairut*, (vechiul oraș fenician Berytos), capitala unui vilaiet turcesc în Siria; cu 105,000 loc., între cari 2000 Europeni. Aici

Internatul de fete din Beinș.

sud, lângă satul Finiș, în distanță de 3 oare dela oraș, se înalță ruinele cetății de vânat a regelui ung. Bela IV. În B. se află *gimnasiul gr.-cat. superior* întemeiat de episcopul oradan Samuil Vulcan în 1828. La început (1828—1837) a avut numai patru clase gramaticale, cărora în 1837 s'au mai adăugat clasele umaniore (V., VI.), astfel a funcționat până în 1852, când apoi, sub era absolutismului, conform organismului elaborat de contele Thun, ministru imper. de instr. publică, s'a completat în gimnasiu cu opt clase cu drept de publicitate. Edificiul Vulcanian dovindu-se insuficient pentru trebuințele didactice, actualul episcop Michail Pavel a ridicat în continuitate cu edificiul vechiu, pe teritoriul fondului diecesan numit »Pavelean«, un edificiu nou (v. ilustr. p. 440), pe care l-a dat în folosința gimnasiului în 1888. În legătură cu acest edificiu nou a clădit generosul episcop un internat pentru studenții gimnasiali gr.-cat. lipsiți de mijloace, (v. ilustr. p. 441). Aici ați află adăpost 105 elevi, dintre cari mai bine de 40 gratuit, provăduți toți cu uniforme. Afară de aceștia 20

se află rezidența unui pașă, a unui episcop grec, arhiepiscop maronit și a unui delegat papal; 23 moschee și 36 biserici creștine. B. e cel mai însemnat port în Siria; țesătorii de bumbac și mătasă, fabricație de sirmă de aur și argint, tabac fin etc. Cele mai multe state își au în B. consulatele lor.

Beisa, (*Oryx B.*, *Antilope B.*), probabil vechiul *Oryx* al anticilor, o antilopă din fan. Bovidelor, (subfam. Caprinae), din ord. Artiodactilelor, culoarea părului cenușie sau galbinie; botul, nasul lângă ochi și urechile albe. Coarnezle drepte, netede și foarte lungi, cam de 1 m. Trăiesce în Africa nordică.

Beischlag, politician german venit în Transilvania pe timpul domniei împăratului Iosif II.; după ce studiă mai deaproape așezămintele acestei țeri și cunoscă asuprirea înfricoșată, ce se făcea națiunii rom. prin celelalte trei națiuni unite și legate cu jurăminte contra Românilor, la cererea curții din Viena compuse un proiect, după care națiunea rom. putea să între în lăuntru constituțiunii transilvane; curtea trimisese acel operat

la guvernul din Sibiu spre studiere și opinare; într'aceea moare Iosif; adversarii Românilor află despre acel proiect, și dieta provoacă pe guvernul țerii ca să iasă cu planul lui B., iar dacă se poate să-l tracteze pe acesta ca »trădător«, căci cutezase a da monarhului un oonsiliu atât de criminal; în ședința dietei din 28 Febr. 1791, guvernul declară în ceea ce privește proiectul lui B., că pe acela i l-a cerut curtea imperială. (Cf. G. Barițiu, Ist. Trans., I., 536).

Beiu, v. Beg.

Beiuș, v. Beiuș.

Beizadea, (*turc.*) sinonim cu prinț, nume dat mai înainte fiilor de domnitori.

Beja, (la Romani *Pax Iulia*), capitala distric-

Gamás (cott. Somogy). A făcut studii juridice, și s'a dedicat în special țiaristice și politice militante; la 1894 a fost ales deputat cu program liberal, fiind de atunci neîntrerupt membru al parlamentului. Ca țiarist a scris la început în »Pesti Napló«, apoi în »Ellenör«, în prezent apără politica partidului liberal în coloanele țiarurilor »Nemzet« și »Pesti Hirlap«. A publicat mai multe scrieri beletristice, traduse și originale, dar mai cunoscut a devenit prin broșurile sale despre chestiunea naționalităților din Ung., în cari pledează pentru lăfșirea culturai și limbii maghiare între naționalitățile din Ungaria. Aceste scrieri ale lui B. se caracterizează prin un șovinism exaltat. Amintim: »Magyarosodás és ma-

Gimnasiul român din Beiuș.

tului B., în provincia portugheză Alentejo; cu 8487 loc.; residența unui episcop. Aici se află remășițele unui apaduct roman.

Bejar, oraș în prov. spaniolă Salamanca, fortificat, cu strade înguste și murdare, 12,120 loc.; în apropiere se află băile *Banos de B.* cu terme sulfuroase.

Bejenie, fuga dinaintea dușmanului; în special fuga poporului la munți după învingerea eteriștilor de cătră Turci (1821). Se țice și despre roirea albinelor. *Bejenar*, fugar, emigrant.

Békés, comitat în Ungaria, v. Bichis.

Bekker, *Aug. Immanuel*, vestit filolog german, n. 1785 în Berlin, † 1871. La 1811 a fost numit prof. ord. la universitatea din Berlin, iar 1815 membru al academiei de științe. A scris excelente recenziuni despre mai mulți autori clasici, ca: Plato, Aristoteles, Thukydidés, Aristophanes etc. și a publicat edițiuni critice ale operelor lui Apollodor, Apollonius, Herodot, Pausanias etc. S'a ocupat și cu filologia limbilor romanice, în special cu cea provençală.

Beksics, *Gustav*, publicist magh., n. 1847 în

gyarositás», (1883); »Társadalmunk és nemzeti hivatásunk« (1884); »A dualismus története, közjogi értelme és törekvéseink«, (1892); mai nou: »Programul politice naționale în Ardeal și secuime«, (1896).

Bektași, v. Derviș.

Bel, în mit. orientală, în special la Babilonieni, fost țeu de frunte și identic cu Baal (v. ac.) Mai târțiu din acest B. la Evrei și la creștini în orient s'a format Belial (Belijaal), cu înțeles de demon stricător. [Atm.]

Bel, unul dintre cei mai vechi ornitologi rom., care încă pe la 1834 a adunat o colecțiune însemnată de paseri indigene, ce le-a preparat și donat cabinetului de istorie naturală din Iași.

Bela, comună rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 3 cătune: B., Nistorești și Broștenii noi, cu 1100 loc. Rom. Are păduri, cresco vite, produce porumb. Are o biserică și o școală.

Béla, numele a patru regi și mai mulți duci magh. 1) *B. I.* (1061—63), nepotul sf.-tului Stefan. După căderea lui Petru și Aba (nemijlociții succesorii ai sf.-tului Stefan), fű chemat Andreiu, duce

Arpadian, să ocupe tronul. Acesta fiind atacat din partea lui Enric III., împ. german, căruia Petru îi jurase credință, chemă pe fratele său B. să conducă oastea magh. în contra Germanilor. B. a bătut pe Enric de repețe ori, astfel Ungaria scăpă de egemonia germană. Intre aceste lui Andreiu i-s-a născut un fiu, Solomon, căruia voi să-i asigureze tronul promis deja fratelui său B., din care cauză a erupt resboiu civil; Andreiu fû bătut și ucis, iar B. ajunsse rege. Sub domnia lui s'au resculat pentru ultima dată Maghiarii păgâni, dar fură nimiciiți. 2) *B. III.* (1131—41), fiul lui Almoș, fratele regelui Coloman, care îl orbî, deasemenea și pe tatăl său; ajuns rege după fiul lui Coloman, avu multe lupte cu pretendentul

a întemeiat orașe. Pentru meritul reorganizării țerii este numit al doilea întemeietor al Ungariei. [T. F.]

Belacoasa, batist de țesătură foarte fină, din humbac colorat.

Bela-Reka, riuleț în Banat, isvorește în muntele Semenic și se varsă în Cerna, în apropierea Mehadiiei.

Belboh, (sau belbog, bialybog, bilbog, bilybuh) în mit. sloveană e ȧeul luminei, adecă al soarelui, contrarul lui Cernabog, ȧeul întunerecului. [Atm.]

Belcesci, com. rur. în Rom., j. Iași, pl. Bahluiu, formată din căt.: Ciorani, Văleni și Ruși, Ulmii noi, Ulmii vechi, Polienii, Litenii, Arama (Protopop), Coarnele-Caprei, Focurile (Praguri) și Mun-

Internatul de băieți din Beins.

Boric. S'a resbunat grozav asupra consilierilor și aderenților lui Coloman. 3) *B. III.* (1173—96), fiul al doilea al regelui Geza II., crescut la curtea lui Emanuil Komnenos, imperatul Bizanțului, care a voit să-l facă moștenitor, dar după ce i-s'a născut fiu, l-a trimis acasă ca să-și ocupe tronul străbunilor. Aici a fost primit cu receală, a avut să se lupte mult chiar în contra mamei sale și fratelui său, până și-a putut asigura tronul. Sub domnia lui s'a format cancelaria aulică și a înaintat bunăstarea țerii. A fost unul dintre cei mai distinși regi ai Ungariei. 4) *B. IV.*, (1235—70) fiul lui Andreiu II.; încoronat încă în viața acestuia, a primit ca apanagiu a treia parte din țeară cu dreptul suverane. Astfel înzestrat s'a pus în fruntea partidului reformator. A avut mare parte în edarea *bulei de aur* și în revindicarea averilor regesci ocupate sau dăruite fără drept. După moartea tatălui său ajuns rege, s'a apucat de reforme, dar poporul Tatarilor (1241—42) i-a nimicit țeara. În reorganizarea țerii s'a arătat mai dibaciu decât în apărarea ei. El este primul rege ungar, care

tenii, pe o suprafață cam de 14,286 hect., cu o populație de 5137 suflete, din cari 350 Evrei, 300 Ruși și 150 Magh., iar ceilalți Români. Locuitorii se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. În com. sunt 5 biserici cu 7 preoți, și 4 școale cu 4 învățători și 1 învățătoare.

Belcev, ministru de finanțe bulgar, asasinat în 28 Martie 1892 în Sofia. Asasinii și-au îndreptat glouțul contra lui Stambulov, pe care îl însoția B., dar au dat greș. Guvernul bulgar a introdus imediat severă cercetare, dar adevărații asasini s'au refugiat în Rusia; au fost însă prinși mai mulți indiviđi inițiați în complot, care era îndreptat și contra principelui Ferdinand, și patru dintre ei au fost executați prin spânzurare în 27 Iulie 1892. Nisce documente cumpărate de guvernul bulgar dela Iacobson, fost dragoman rusesc pe lângă Hitrovo în Bucuresci, arată că însuși Hitrovo ar fi ȧngajat pe asasini pentru scopurile politicei rusesci. Aceste documente s'au publicat în nemțesce: Leonov, Geheime Dokumente der russisohen Politik in Bulgarien 1891—92. (Berlin, 1893.)

Belcredi, Richard, conte, bărbat de stat austriac, n. 1823; 1864 locuitor al Boemiei, dela 1860, ocupându-se și cu politica, a sprijinit tendințele clericale și feudale, adevărată domnia absolutismului și a concordatului; 1865 fu numit primul-ministru al Austriei și formă »cabinetul celor trei conți«; în Sept. 1865 a suspendat și constituția. Dar opoziția dietelor provinciale, în deosebi desastrul resboiului austro-prusiac și dorința monarhului de a reda Ungariei constituția, îl siliră a se retrage în 7 Febr. 1867. Sub cabinetul Taaffe a fost numit 1881 presid. la înalta curte de administrație (Verwaltungsgerichtshof), din care post s'a retras 1895.

Beldiceanu, Nicolae, fost profesor în Iași, n. 1844 în Preutești (Moldova), † în Iași. S'a distins ca poet liric și prin cercetările sale archeologice. Ca poet a fost influențat mai întâiu de Alexandri (în Pasteluri) și apoi de Eminescu. A scris la Conv. Literare, Contemporanul și Arhiva din Iași. Poesiile adunate într'un volum, Iași, 1893.

Beldiman, 1) B., Alecu, mare postelnic, unul din începătorii literaturii rom. dela începutul acestui secol. A trăit până la 1825. Ca scriere originală a lăsat »Tragodia Moldovei«, tipărită la 1861 și pusă de M. Cogălniceanu între Letopisețe, (tom. III., ed. II. 1872). Autorul, cum arată forma, a voit să scrie o poemă epică despre revoluțiunea eteriștilor greci dela 1821, însă n'a reușit decât a face o cronică rimată, în care nu numai lipsa inspirațiunii poetice, dar și limba și versificațiunea lasă mult de dorit. Ca anexe ale acestei scrieri, scrise de B. și tipărite tot în Letopisețe, se află: Tălmăcirea cămăcămiei lui Voghore și Jurnalul mergerii boierilor deputați la Tarigrad, 1822. B. a făcut, »spre proccopsirea neamului românesc«, cum spune însuși, și multe traduceri din limba franceză, dintre cari s'au tipărit: Moartea lui Avel, (1818); Istoria lui Numa Pompiliu, roman de Florian, (Buda, 1825) și Orest, tragedie de Voltaire, (Buda, 1820). Cf. biografia de Ionescu Gion în »Arhiva«, a. II., p. 81.

2) **B., Alexandru**, publicist rom., fondatorul ziarului »Adevărul«; fiul lui Vasile B. și al Mariei Mavrocordat, descendentă a Domnului Constantin Mavrocordat; n. 1832, a fost prefect de Ilfov la 1864—65 și prefect de poliție la 11 Febr. 1866, când a fost resturnat Cuza și când i-se împrută lipsa de vigilență. B. este cel mai violent antidinastic. În 1872 a întemeiat în Iași un ziar antidinastic »Adevărul«, pentru care a fost dat în judecata Curții cu jurați din Roman, care l-a achitat în unanimitate, fiind printre jurați și Dimitrie A. Sturza. În 1888 B. a întemeiat în București »Adevărul«, care la început susținea domnia pământeană, iar după moartea fiilor lui Cuza a devenit ziar republican democrat.

Béldy, familie nobiliară secuiască; apare pentru primadată în secl. XIV. Membrii ei au ocupat înalte funcțiuni pe lângă principii transilvăneni. La 1770 **B., Iosif**, căpitan suprem în Făgăraș, a fost ridicat la rangul de conte. **B., Pavel**, n. 1621, a crescut la curtea lui Rákóczy I. și a servit ca comandant de cavalerie în expediția polonă a lui Rákóczy II. După moartea acestuia a intrat în serviciul lui Mih. Apaffy; dar în urma intrigilor lui Mih. Teleki, principele îl

aruncă în temniță, de care scăpând s'a refugiat în Turcia. Aici însă îl prinseră diu nou; † 1678 în Iedikula.

Bele-arte, artel frumose, v. Arta.

Belem, 1) suburbiiu în Lissabon, cu 9247 loc.; castel regesc și o fostă mănăstire cu biserică frumoasă și cripta regală. (V. și Lissabon); 2) capitala provinciei brasiliane *Para*, cu 65,000 loc.; piața principală a produselor de pe riul Amazonaelor.

Belemnite, scoici (conchilii) fosile ale unor molusce din clasa Cefalopodelor, ord. Belemnoidelor, secția Fragmoforelor, fam. Belemnitidelor. Au forma unui vîrf de lauce cilindrică. Scoica se compune din trei părți mai importante: rostrul (la vîrf), fragmoconul (la mijloc), proostracum (la partea terminală). Apar în trias, la începutul erei secundare; ating apogeul desvoltării lor în lias, jura și cretaceul inf.; încep să desorească cu cretaceul super. și continuă desorecerea în terțiar așa, că astăzi nu sînt reprezentate decât prin tipuri cu rostrul foarte redus, cum e *sepia*. Din cauza formei de lance aceste fosile sînt considerate de profani, cari le găsesc prin terenurile formațiunilor secundare, drept săgețile, pe cari sf. Ilie le asvirile, când trăsese, contra diavolului; se întrebunțează la descânțece. [Ali.]

Belen, în mit. celtică e zeul soarelui. În Scoția serbătoarea se ținea în 1 Maiu. B. s'a venerat și la Celții din Gallia, mai ales în Armorica, (Bretagne în Franția), și era zeul Druizilor (v. ac.) mai juni, ba sînt date, că s'a venerat și în Aquileia și în Venetia, unde zeul a dat oracule, adevă a spus profeții (ca Apollon la Greci) și idolul lui s'a aflat cu coarne de berbece (ca Iupiter Ammon în Egipt); probabil a simbolizat soarele în zodia berbecului. Pe timpul căderii imperiului roman, numele unor zei de ai popoarelor nordice, mai ales celtice, s'au dat de predicate zeilor romani, astfel se află și Apollo Belenus, dar numele se află și în formele Belin, Belines, Bellinus, până ce în timpul creștinătății B. a însemnat și diavol, căci preoții creștini pe toți zeii păgâni i-au declarat de demoni, (v. Bel). Sînt urme, că lui B. i-se făceau și sacrificii omenesci: se aprindea un rug și omul ridicat pe el ardea. E de interes, că la Celții de ași din Wales se află uriașul Beliagog (Beli a gwg). Beli se chiamă soarele și în mitologiile mai multor popoare se constatează, că zeii de oarecândva, după lăfșirea orestinismului, au devenit adeseori uriași. Ausonius, care a trăit în Burdigala (Bordeaux) deci între Celți, țice că B. din Armorica e identic cu Phöbus la Greci.

[Atn.]

Belényes, numele magh. al crășului Beins (v. ac.)

Beletristica, v. literatura.

Belfast, capitala comitatului irlandez Antrim, aproape de gura riului navigabil Lagan, cu 273,055 loc.; după Dublin cel mai însemnat oraș industrial în Irlanda. În B. se află mari țesătorii, fabrici de mașini, fabrici chimice, șantiere, bererii etc.; exportează îndeosebi pânză (1889 în valoare de ca. 650 mil. fr.); instituțiuni culturale: Queen's College cu 20 profesori, Presbyterian College, Belfast Academy. Vrednică de amintire e și Linen Hall, bursa pentru pânzării, întemeiată 1785.

Belfort, capitala arondismentului francez B.

și fortăreață lângă râul Savoureuse, cu 17,949 loc. În B. se încrucșează 6 șosele; aici e piața de căpotenie pentru comerțul cu Germania și Elveția; are mare însemnătate strategică prin poziția sa în valea Trouée de B., prin care în ori ce timp poate trece o armată mai mare. În resboiul din 1870—71 B. a devenit însemnat prin lungă sa apărare; la 3 Nov. 1870 a fost încungiuurat de Germani, sub comanda lui Treskow; la 18 Febr. 1871 a trebuit să capituleze; după încheierea păcii B. a ramas în posesiunea Franței și a fost înzestrat cu noue fortificațiuni.

Belgia, țeară situată la apusul Europei, între 50¹/₂° lat. nord. și 2° long. est., mărginită de Marea de Nord, Olanda, Germania, mările ducate de Luxemburg și Franța, are o suprafață de 29,457 km². Populație: 6.410,783 loc. (218 loc. pe km²., cea mai deasă populație din lume), jumătate *Waloni* (Francezi), jumătate *Flamanzi* (Neerlandezi). Divisiune administrativă: 9 provinci (4 flamande: Anvers, Flandra occidentală, Flandra orientală și Limbourg; 4 walone: Namur, Hainaut, Liège și Luxembourg; 1 mixtă: Brabant); div. judiciară: 1 ouste de cassatie, 3 curți de apel, 9 curți de jurați, 26 tribunale de prima instanță, 207 judecătorii de pace; div. eclesiască: 6 diecese, (dintre cari un arhiepiscopat), 135 decanate, 3080 parohii; div. militară: 2 circumscripțiuni, 32 districte și 246 cantoane militare. Învățământul superior: 5 universități (2 la Bruxelles, 1 la Gand, 1 la Liège și 1 la Louvain). Capitala *Bruelles* (190,313 loc., 500,000 cu foburgurile: Laeken, Schaerbeek, Saint-Iosse-ten-Nood, Etterbeek, Ixelles, Saint-Gilles, Anderlecht și Molenbeek). Orașe principale: Anvers (238,788 loc.) port pe Escaut, metropola comerțului belgian; Gand (157,000 loc.); Liège (163,000 loc.); Malines, Bruges, Louvain, Tournai, Courtrai, Namur, Ostende, Mons, Arlon, Dinant. B. are 14 ape navigabile, între cari Escaut, Meuse, Yser, Sambre etc., și numeroase canale, iar căi ferate: 5545 km. Comerțul general atinge cifra de 6 miliarde franci. Agricultură este neîndestulătoare pentru trebuințele consumației interne, industria însă e foarte dezvoltată. B. este una din țările cele mai prospere din lume.

Istoria. B. populată la început de triburi, numite după localități: Morini, Menapieni, Atuatici, Eburoni etc., a fost cucerită de Romani sub Iuliu Cesar, la anul 52 înainte de era creștină. În secl. V., ea a treout sub Franci, mai întâiu sub Merovingieni (Clovis), apoi sub Carolingieni (Charlemagne). În secl. IX. a fost împărțită între Franci și regatul Lotaringiei. Dela aceasta epocă feudalitatea începe să se desvoalte. În secl. XIII. comunele flamande și brabantone, renumite prin industria lor, iau un mare avânt; garda civică a acestor comune se măsură în puteri cu trupele feudale la Bouvines, Courtrai, Mons-en-Puelle, Cassel și Rcebecque. Dela 1385—1477 B. aparține casei de Bourgogne; la 1477 ea trece la casa de Austria. Dela 1795—1815 ea se află sub dominațiunea franceză. La 1815 e reunită la Olanda, formând cu ea împreună regatul *Țerilor de Jos. La 1830 se revoltă contra dominațiunei olandeze și se proclamă independentă. Congresul din Londra, ținut în anul următor, recunoaște independența B.-ei, garantându-i în același timp neutralitatea. Astăzi re-

gatul B. alcătuiesce o monarhie constituțională, ereditară, având de rege pe Leopold II. de Saxa-Cobourg. Șapte miniștri; regim reprezentativ; cameră (152 deputați) și senat (102 senatori); sufragiu universal cu pluralitate de voturi; pentru comune reprezentare proporțională. Colorile naționale: roșu, galben, negru.

Belgrad, (sêrb. *Belograd* = dealul alb; ture. *Dar ul Djihad* = locul resboiului religios), capitala regatului Sêrbia, situată la vêrsarea Savei în Dunăre, pe malul drept al ambelor râuri. B. are climă foarte schimbăcioasă. Populația e în creștere continuă, la 1896 B. avea 57,128 loc., majoritatea Sêrbi, apoi Macedoneni, Greci, Ținari etc. B. consistă din fortăreață și din oraș.

Fortăreața are doue părți: o parte situată pe deal, cealaltă se întinde până la malurile râurilor; întăriturile cetății sunt de pe timpul principelui Eugen, dar nu corespund exigențelor moderne. Orașul situat la poalele dealului se desvoaltă mereu. B. e administrat de un primar cu un senat; orașul are 1 milion franci datorie. B. e rezidența regelui, aci sunt cele mai înalte oficii de stat administrative și judecătorești, mitropolit, comandă de fortăreață și de divisie; reprezentanții puterilor străine etc. În B. se află o universitate, 3 gimnasii, o școală reală, un seminar preotesc și unul învățătoresc, o academie militară, școală superioară de fete, 6 școale de băieți, alte 6 de fete; aci se află academia de științe, biblioteca și muzeul național cu numeroase anticități sêrbesci și ungare; teatrul național. În B. apar 10 țiare politice, 3 foi comerciale, 4 reviste literare etc. Industria B.-lui e neînsemnată; comerțul e foarte viu, cu deosebire comerțul de transit; în B. sunt 5 bănci, e cameră de comerț și industrie.

Istoria. Pe timpul Romanilor pe locul B.-lui era orașul Singidunum, aparținând Moesiei superioare; în evul de mijloc se numia și Albagraeca. Prin secl. VII.—IX. era al Avarilor, în secl. X a ajuns sub Bulgari, iar după aceea sub împărații bizantini. Iuocând din secl. XIII. B. și-a schimbat mereu stăpânii: Mongolii, Sêrbi, Turcii, Austriaci. Renumită e lupta dela B. a lui Iancu Corvin de Huniade 1456, în care bătău pe sultanul Mohamed II. La începutul secl. XIX. B. deveni capitala nou întemeiatului principat Sêrbia, rămânând fortăreața în mâna Turcilor până la 1867, când aceștia fură siliți pe cale diplomatică a o ceda Sêrbiei. Numele B. îl poartă și orașele Alba-Iulia și Akjermau. (V. ac.)

Belhița, mamifer, v. jder.

Belial sau *Beliar*, (evr.) netrebuicue; în testamentul vechiu »fiul belialului» = omul fărădelegii, călcător de lege, necredincios; în test. nou B. = satana.

Beligerante, *părțile*, se numesc statele cari se află în resboiu, spre deosebire de cele remase neutrale, cari nu se amestecă și, după principiile de drept internațional, n'au nici îndreptățirea de a se amesteca în resboiu.

Belimarkovici, *Iovan*, general sêrb, n. 1828 în Belgrad; fû profesor la școala de resboiu din Belgrad, iar 1868—73 ministru de resboiu. În resboiul din 1876—78 se distinse ca general cu deosebire la ocuparea orașului Niș; 1880 nefind mulțămit cu regimul partidului progresist, se retrase din serviciul activ, 1889 însă, când cu

abdicarea lui Milan, B. fù numit de acesta dimpreună cu Ristici și Protici, regent în locul minorului rege Alexandru I.

Belinți, comună mare rom. în Banat, cott. Timișului, cerc. Recașului, cu 3099 loc.; gară și oficiu telegrafo-postal.

Belloara, colonie aparținătoare comunei Segaglia de sus, cottul Turda-Arieș; în apropiere se află stânci de porfiriu, grupa de stânci puternice, numite Scărișoara, și peștera B.-ei, în care la 1849 s'au refugiat Românii dinaintea armatei br.-lui Lupu Kemény.

Belisana, în mit. celtică đina lunii la Gali. Ei i-a fost închinată iarba numită belisa (hyoscyamus, Bilsenkraut), pe când bilinuntia (floarea urzicii) a fost închinată zeului Belin, lui Apollo celtic. [Atm.]

Belisar, celebru general al împăratului bizantin Iustinian (secl. VI.), s'a născut în Dardania dintr'un țeran trac. Cariera și-a început-o dela simplu gardist. Strălucit soldat, din toate punctele de vedere, ilustru căpitan, el fù gloria militară a domniei lui Iustinian. General în orient (530) contra Perșilor urmă o tactică de Cuncotator, până ce (531) impetuositatea trupelor sale îi aduse o învingere. Rechemat potolesce în Constantinople teribila revoluție Nika, năcălărind 30 mii (Ian. 532). Trimis contra Vandalilor din Africa (Ian. 534), se poartă aici cu blândețe și dibăcie; pentru vechea populație e liberator de Vandalii arieni, pentru Vandalii e dușman personal al usurpătorului Gelimer. Acesta învins se predă. Iustinian bănuindu-i fidelitatea, în urma unor pîri dușmănoase, nu-i mai trimite mijloace. B. vine la Constantinople și atunci împăratul îl primesce cu mare triumf (Mart. 535). Iustinian rupînd relațiunile cu Ostrogoții, B. e trimis în Italia. Stăpîn pe Neapole intră ușor în Roma (Dec. 536), pe care o fortifică. Vitiges (Mart. 537) cu 150 mii Goți îl asediază, dar B. deși neajutat, resistă și Goții se retrag preste un an. Eunucul Narses aduce ajutoare, dar intrînd în conflict cu B., Milanul fiind reluat de Goți (Ian. 539), B. asediază pe Vitiges în Ravenna. Iustinian prin nesce intrigi e câștigat la pace de Vitiges, dar B. nu se învoiesce, ci prinde pe șeful got. Rechemat (540) și retrimis în po-triva Perșilor, luptă cu succes (541), dar fù rechemat (542), ca să fie din nou trimis în Italia, unde succesorii săi nu puteau resista noului rege got Totilas (545). B. nici acum nu capătă ajutoare, și totuși isbuti să se țină în Roma. Desgustat de miserile, ce i-se făceau, cerù să fie rechemat (548). În Martie 559 respinge pe Hunii Cutriguri, ce amenințau capitala. 563 încurcat de dușmanii într'un complot, fù disgrățiat, sărăcit și inchis. După 7 luni, dovădindu-se falsitatea acuzării, fù reintegrat. † Mart. 565. Ultima nenorocire a vieții a dat nascere legendei (B. orb și cerșitor), născocită de călugărul grec Tzetzes (secl. XII), care confundase pe B. cu contimporanul său Ioan de Capadocia, prefectul pretoriului, și popularisat de pictorii David și Gerard. Cf. Izambert, Hist. de Iust. 1856.

Belicee, colonie aparținătoare la comuna Valpovo în cottul Verőcze (Slavonia), cu 1024 loc.; stațiune de cale ferată, postă și telegraf. Aici se află unul dintre cele mai mari stabilimente industriale de pe continent, un ferestreu, ce pre-

lucră lemn de stejar, și fabrica de tanină a firmei Guttman V. și Alfr., care își procură lemnele din pădurile seculare ale Slavoniei.

Bellu, (*Beél*), com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 291 case, și 1536 loc., dintre cari 1160 sînt Români (800 gr.-cat., 360 gr.-or.), iar ceialalți Maghiari și Slovaci. Toate profesiunile au biserică frumoasă de piatră, școală regulată. Teritorul e 6,580 jug. cat. mai tot arător, produce cereale bune; se cultivă industria de casă și mână; vasele de lut au bun renume; se prăsesc vite corunte frumoase; țîrgurile de vite dela B. sînt vestite. În B. este o fabrică de sticlă, ce lucră cu 80 persoane.

Bellu, *Bardu*, magistrat și bărbat politic român, n. 1825 în București, fiul marelui logofet și boier de prima clasă Alexandru B.; a terminat studiile în Atena și în 1850 intrînd în magistratură a ajuns în scurt timp membru la înalta curte de justiție. În 1859 ca membru al adunării deputaților a luat parte activă la alegerea lui Cuza de Domn și al Munteniei. Ministru de instrucțiune publică în 1862 sub presidenția lui Barbu Catargiu (v. ac.), își dă demisiunea după asasinarea primului ministru, și deși mai reveni ca ministru de justiție în 1863, după câteva luni se retrase cu totul din afacerile publice, cu renumele de membru distins al partidului conservator.

Belize, sau *Balize*, capitala coloniei engl. Honduras, (v. ao.)

Bell, 1) *B., Andreiu*, preot anglican, renumit ca întemeietor al metodei învățămîntului mutual; n. 1753, † 1832. Numit la 1789 predicator la Madras (India), fù însărcinat cu direcțiunea orfelinatului militar din satul Egmores din apropiere. În acest orfelinat el aplică pentru prima-ooară sistemul său, consistînd în a se servi, în clase cu școlari numeroși, de câțiva elevi aleși (monitori), atît pentru instruirea celorlalți cît și pentru menținerea disciplinei. Intorcîndu-se în Anglia, B. caută să respăndească ideile sale, dar nu isbuti la început să oăștiie opinia publică în favoarea lor. Intemplîndu-se însă ca quakerul Lancaster (v. ac.), care introdusese același sistem în școala sa privată din Londra, să se illustreze prin rezultatele ce dobîndia, și iscîndu-se o discuție vie între B. și Lancaster cu privire la prioritatea invențiunii, înaltul cler al bisericii anglicane se grăbi a da lui B. tot concursul spre a puté înființa școale pentru copiii anglicani și a le opune școalelor lancasteriene, în cari se primiau copii de toate sectele. În interesul înființării acestor școale se întemeiă la 1811 *National society*. B. ieși învingător din luptă, iar Lancaster ruinat plecă în America. La moartea sa B. lăsă o avere mare destinată înființării de școale gratuite pentru copiii săraci. Principala sa scriere: «Elements of tuition» din 1812. (V. Învățămînt mutual.) [M—r.]

2) *B., Iohn*, anatom, n. 1763 în Edinburg, † 1820 în Roma. La 1790 a deschis un teatru anatomic și ținea prelegeri foarte cercetate. A scris: «System of the anatomy of the human body», (1793, apărù în mai multe ediții).

3) *B., Charles*, vestit chirurg, n. 1774 în Edinburg; a fost prof. de chirurgie la mai multe școale de medicină în Londra. Merite neperitoare însă și-a câștigat prin cercetările sale

asupra fiziologiei nervilor. B. a descoperit pentru primată, că rădăcina anterioară a nervilor spinali consistă exclusiv din fibre motorice, iar cea posterioară exclusiv din fibre sensibile (Teorema lui B.) † 1842. Opere: »A system of operative surgery founded on anatomy«, (1814); »The nervous system of the human body«, (1830) etc.

B., *Alexander Graham*, fiziolog engl., n. 1847 în Edinburg. La 1870 a trecut în Canada și a ajuns profesor de fiziologie în Boston. Dela 1872 s'a ocupat cu construirea telefonului, la 1875 și-a cerut patentă. La 1880 a inventat cu Summer Tainter a inventat fonofonul.

Belladonna, v. Atropa.

Belladonnina, alcaloid care se extrage împreună cu atropina din planta *Atropa Belladonna*. Se întrebuițează în medicină; are proprietatea de a dilata pupila întocmai ca atropina. Se presintă ca o masă amorfă, aproape incoloră, cu gust slab amar, iute și ardețor, reacțiunea alcalină; puțin solubil în apă, potasa alcoolică o descompune în tropin și acid belladonic; e un toxic puternic.

Bellanda, numele unei seminții de negri dela Nilul sup.

Bellarmin, *Robert*, iesuit și filosof școlastic (1542—1621), prin. secl. XVI cel mai mare apărător al catolicismului roman apusean și al supremației papei. Aplicat în misiuni ecleziastice, la 1599 devine cardinal, mai apoi arhiep. în Capua. În certe Lesuiților cu Dominicanii asupra scrierilor lui Molina, el a ținut parte molinismului. Dintre scrierile sale cea mai însemnată e: »Disputationes de controversiis christianae fidei adversus hujus temporis haereticos«, prelegeri ținute în Collegium romanum din Roma la 1576 și publ. la 1581. [Pl.]

Bellary, oraș, capitala posesiunii indo-britice în Madras, cu 59,770 loc.; e înzestrat cu două forturi, în cari staționează miliție engleză.

Bellatrice, numele steluței γ din constelațiunea *Orion*.

Bellay, (*du*) *Ioachim*, poet francez, n. pe la 1525 în Anjou, † 1560; de oarecare talent, a scris ode, satire, poesii intime (Regrets). B. e mai ales celebru prin rolul său preponderant, ce l-a avut în direcțiunea literară din secl. XVI, cunoscută sub numele de »*pléiade*« din care făcea parte Ronsard și Boif. În scrierea sa »*Defense et illustration de la langue française*«, B. propune înăvuierea limbii prin crearea de cuvinte și termeni noi, și mai ales prin împrumutul din limbile latină și greacă. [A. S. C.]

Belle, joc de hazard, un fel de loterie; originar din Italia, se joacă cu o tabelă cu 104 numeri în 13 coloane de câte 8 numeri, corespunzătorii la nisee numeri de câștig, ce se scot dintr'o pungă.

Belle Alliance, moșie în provincia belgică Brabantul de sud, aproape de Waterloo. După B. au numit prusiații lupta dela Waterloo. (V. ac.)

Bellegarde, *Henric*, conte, mareșal campestru și ministru austriac, n. 1756 în Dresda; a luat parte la resboaie contra Turciei (1788), în Italia și contra lui Napoleon I.; a funcționat ca president al consiliului de război și ca guvernor în Veneția în mai multe rânduri. † 1845 în Viena.

Belle-Isele, 1) insulă fortificată în Oc. Atlantic, la coasta sudică a Bretagnei; se ține de depart. franc. Morbihan; 82.5 km², și are, socotind și

populația insulelor Houat și Haedic, 11,000 loc. 2) B., strimtoare de mare între Noua Fundlandă și Labrador.

Belleisle, (pron. bel-il), *Charles Louis Auguste Fouquet*, duce de, mareșal francez, n. 1684 în Villefranche; a luat parte însemnată în resboaiele de succesiune, spaniol și austriac, în acest din urmă distingându-se prin conducerea retragerii Francezilor din Boemia (1742); la 1746 comandă armata franceză, apărând cu succes granițele contra Austriei și Sardiniei; ca ministru de război (dela 1757) a reorganizat armata franceză. † 1761.

Bellerophon, după mit. grecă un heros din Corint, fiul lui Poseidon, zeu de mare. B. în Lykia a fost venerat ca zeu de soare, pentru aceasta capul lui a fost încunguiurat de raze și zeul a călărit pe un cal, ce s'a cugetat a fi ca și calul lui Zeus Keraunius, iar Atena i-a dat un frâu de aur, cu care a putut să-și înfrâne calul cu aripi. În Lykia a fost un monstru, numit *Chimeră* (v. ac.), care cu foc a pustiit țeara, dar B., la porunca regelui Iobates, l-a omorât cu săgețile și lăncea (atributele unui zeu de soare). B. cu calul s'a suit la ceriu, și a vrut ca să între în casa lui Zeus, dar acesta, pentru îndrăzneală l-a fulgerat, și B. a căzut pe pământ, până ce calul a ajuns la ieslele lui Zeus, care l-a prins la carul soarelui. B. înseamnă ucigător de monstru, de bălaur. De regulă zeii de soareucid monstrii. [Atm.]

Bellevue, *ital.* (franc. *Belvedere*), nume ce se dă la numeroase castele și locuri, cari oferă o privești frumoasă. Cele mai cunoscute sânt: 1) castelul B. din apropierea Parisului, zidit de Marchisa de Pompadour, care la asediarea Parisului 1870—71 a format un punct strategic foarte important. 2) Castelul B. pe drumul dela Sedan la Donchéry, unde s'a semnat 2 Sept. 1870 capitulațiunea dela Sedan. 3) B. din apropierea Berlinului și 4) B. la Kassel.

Belliard, *Aug. Daniel*, general și diplomat francez, n. 1769 în Fontenay le Comte; în revoluție a intrat ca voluntar în armata franceză, distingându-se în deosebi în luptele din Italia. Ca șef al statului major al lui Murat, a luat parte la resboaiele din 1805, 1806 și 1807; a participat și la expediția din Rusia. Ca ambasador al regelui Ludovic Filip în Bruxelles a reorganizat armata belgică, † 1836. A scris: *Mémoires écrits par lui-même*, (3 vol. 1842—43).

Bellini, familie venețiană de pictori. Cel mai vechiu artist din familia B. a fost *Jacopo B.* († pe la 1464), a trăit în Florența, Padua, Verona și Veneția. Fiul său cel mai mare *Gentile B.*, n. 1427 și † 1507, e caracterizat prin grandiosul său stil istoric; a fost totodată și meșter de medalii, tablouri de ale sale se află în Milano și Veneția. Mai valoros e fratele său mai tânăr *Giovanni B.* (numit și Gianbellin sau Sambellin), † 1516; tablourile sale se disting prin o fină caracteristică, simț pentru frumos și forță în colorit. Operele sale principale se găsesc în Veneția, Berlin, Viena și Londra.

Bellini, *Vincenzo*, compositor ital., n. 3 Nov. 1802 la Catania în Sicilia, † 24 Sept. 1835 în Puteaux, lângă Paris. Studiile sale musicale le făcu cu Tritto și Zingarelli în conservatorul din Neapole, dar din punctul de vedere atât al armoniei, cât și

al orchestrației au fost insuficiente. În schimb în punctul de vedere al melodiei, B. a scris într-un stil »care nu are seamă decât pe acel al lui Pergolese, reformând cântul italian, readucându-l la nativă sa simplitate și la francheța sa de expresiune» (A. Galli). Primele sale producțiuni au fost bucăți de muzică instrumentală și muzică sacră. În 1824 debută în muzica dramatică cu »Adelson e Salvini», reprezentată la conservator cu mult succes și în 1826 la teatrul San Carlo cu »Bianca e Fernando». »Il Pirata» reprezentată la Milan în 1827 îi făcù numele renumit în toată Italia. N'a fost tot atât de fericit cu »Zaira», (Parma, 1829); dar »la Straniera» (Milan, 1829), »i Capuletti ed i Montecchi», (Veneția, 1830) și »la Sonnambula», (Milan, 1831) obținură din ce în ce succese mai mari. Critica însă îi impută, și cu drept cuvânt, sărăcia armoniei lui, simplitatea rudimentară a orchestrației și uniformitatea monotonă a formelor bucăților de cânt. În »Norma» B. își dădù toate silințele de a înlătura aceste scăderi. După aceasta dădù »Beatrice di Tenda», (Veneția, 1833), care fù primită mai puțin favorabil, și plecă apoi la Paris, unde culesc lauri cu »i Puritani», reprezentată la teatrul italian. Melodiile lui B. pline de o dulce melancolie, produc adese o profundă impresiune. La 1882 un frumos monument s'a ridicat în memoria lui B. în Catania. [T. C.]

Bellis L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Asteroideae, cuprinde plante erbacee perene sau anuale. Frunzele radicale sau alterne sânt spatulate, întregi sau sinuat dentate. Florile sânt dispuse în capitule solitare, cele ligulate sânt albe sau roșee, iar discul este galben. *B.* are vr'o 7 sau 8 specii răspândite în toată emisfera boreală. Prin părțile noastre crește *B. perennis* L. prin livezi, fânețe și pășuni, și este cunoscută de poporul nostru sub numele de: Bănuți sau Bănuței. Se cultivă foarte mult prin grădini ca plantă ornamentală din cauza frumșeții florilor sale. Prin cultură s'au obținut din această plantă mai multe varietăți horticole. [Z. C. P.]

Bellona, în mit. romană țina de război. La 259 a. Romei se amintesc templul ei în Roma, la marginea câmpului Mars. Senatul în templul ținei a ținut ședințe, când pertracta cu beliducii reînțorși din război, sau cu solii popoarelor străine, căci aceia nu aveau drept să intre în Roma. B. se dice acuși sora, acuși muierea lui Mars. Din Comana în Capadochia încă s'a adus o țină B., dar țină de lună și de natură, care probabil a stat în legătură mitologică cu Bel (Baal), ȕeu de soare în orient. Sulla, care era în Capadochia, în urma unui vis, în care B. i-a promis triumf, la 88 a. Cbr. a întrodus cultul ei, și preoții ei s'au numit *Bellonarii*. [Atm.]

Bellot, strimțcare de mare în America arctică între Boothia felix și Somersetul de sud; numită după călătorul francez Bellot, care a murit (1853) în Oceanul Arctic.

Bellovaci, pe timpul lui Cesar una din cele mai puternice seminții belgieue.

Bellovacum, oraș vechiu în Gallia belgică, acnm Beauvais.

Bell-Rock, stâncă periculoasă în mare, la coasta estică a Scoției. 1808—11 a fost zidit aici un far de 37 m. înălțime.

Belluno, provincie ital. (Veneția), 3347 km², cu 194,000 loc. *Capitala B.*, situată între riurile Ardo și Piave, are 5190 loc.; reședință epească.

Belmontina, o substanță asemenea parafinei, care se prepară în Anglia din gudronul de Rangoon (indian) și se întrebunțează ca material pentru fabricațiunea de luminări.

Belodon, un saurian uriaș antediluvian, de forma crocodilului. S'a găsit în pietrele năsi-poase de lângă Stuttgart (Germania).

Belone, (*B. vulgaris*), pește din ordinul Scombresocidelor, caracterizat prin lungirea făcilor în forma unui cioc; fălcile sânt proveșute cu dinți conici lungi; oscioarele au culoare verșie. Se află în toate mările europene.

Belonite, microlite aciculare, ale căror vîrfuri sânt rotunșite; în roce vitroase, s. e. obsidian etc.

Belopotoczky, Coloman, episcop de Tricala și vicar apostolic campestru al armatei austro-ungare, n. 1845 în Rozsahegy, cott. Liptó (Ung.); studiile teologice și-le făcù în Innsbruck; 1872 luă doctoratul în teologie la universitatea din Viena; funcționă apoi ca profesor de teologie în Szepeshely; 1877 prefect de studii în seminarul central r.-cat. din Budapesta și profesor suplent la universitatea de acolo; 1882 director de studii la »Augustineum» în Viena, iar dela 1890 funcționează ca vicar apostolic.

Belovar-Criș, cott. în Croația și Slavonia, avend suprafața de 5,048 km², în mare parte deluroasă. *Munșii* acestui comitat sânt: în partea nord-vest. a cottului se ridică munșii Kalnik (643 m.), dela cari se întinde spre sud-est șirul munșilor Bilo (299 m.); în partea sudică a cottului se ridică grupa munșilor Garič, cu piscul Hunka (489 m.). Dela Bilo spre Drava, precum și dela acești munși spre sud-vest se întind șesuri mănoase. *Apele* acestui comitat sânt: Drava, Glogovniča, Čazma; Lonja și Ilova îi ating marginile. *Clima* în genere e sănătoasă și plăcută. *Produce:* curcuz, secară, mai puțin grâu, orz și ovės, cartofi, legume, in, cânepă; vin, poame (cu deosebite prune, 33,000 măși metriche pe an), puține smochine. Dintre animalele de casă se cultivă mulți rimatori; albinăritul și cultura viermilor de mătasă încă se lășese. Dintre minerale se află puțin fier și cărbuni de piatră, apă minerală acră alcalină-muriatică se află la Apato-vač, (v. ac.) Cottul B. are 286,210 loc (1891), pe un km². 53 suflete; loc. sânt: Croați, Sërbi, Germani, Venși, Maghiari. Industria și instrucțiua lasă mult de dorit. În privința administrativă B. e împărșit în 7 cercuri pretoriale și 4 orașe libere reg. (Ivanič, Kapronța, Belovar, Criș); în privința bisericicească: rom.-cat. aparțin arhiepiscopiei din Zagrab, gr.-orient. episcopiei din Pakrač. *Capitala:* *Belovar*.

Belșazar, sau Baltazar, regele Babiloniei, v. Naboned.

Belț, două strimțori între marea estică și cea nordică. *B.-ul mare* desparte insulele daneze Seelanda și Fünen, 60 km. lung și 16—30 km. lat, cu insulele: Romsö, Sprög, Agersö, Omö etc.; pentru navigație cam periculos. *B.-ul mic* între Fünen de-o parte și Schleswig și lütland de cealaltă, 66 km. lung, 0-63—15 km. lat, puțin navigat; cu insulele: Fänö, Brandsö, Bogö etc.

Beltea, dulceată din must de poame.

Beluga, (*Acipenser huso* L.) v. Morun.

Beluș, bamul, fiul voivodului sârbesc Uroz, fratele soției (Elena) regelui maghiar Béla II., dela 1141 tutor al minorului rege Géza II. și guvernor al țării. B. a fost un bărbat de stat înțelept și bun beliduce; lui i se atribue victoria Ungurilor dela Lech (11 Sept. 1146), precum și colonizarea Sașilor în Transilvania și Ungaria de nord; 1156 fu numit palatin al Ungariei.

Beluțistan, țeară asiatică situată în partea sud-estică a platoului iranic, între Afghanistan și Marea Arabă, în vechime *Gedrosia*. Suprafața 315,000 km²., cu vr'o 400,000 loc. B. e un platou nefructifer, ce se lasă în formă de terase dela munții Brahui spre mare; râuri mai mari lipsesc; clima e variată: pe platou fierbinte, în văi caldă și umedă, între munți sănătoasă. Locuitorii sînt Beluți, iar în partea estică Brahui; păstori, mohamedani, sunniți în majoritate. Capitala *Kelat*, rezidența »mir«-ului, căruia sînt supuși ceialalți chani. În partea nordică a B.-lui au ocupat Englezii (1887) un teritor de vr'o 35,000 km²., cu ca. 120,000 loc.; la sud, lângă țărmuri, are posesiuni și »Imam«-ul din Maskat.

Belvedere, ital., (franc. *Bellevue*), numele unor castele de plăcere sau al altor clădiri cu priveliște frumoasă. Sub numele de B. e renumită aripa palatului vatican în Roma, conținând toate colecțiunile de artă ale acestuia (între cari Apollo de B.) și biblioteca papală. Același nume îl poartă și un palat vienez, care a adăpostit până 1891 galeria împărătească de tablouri.

Belzebub, sau *Belzebul*, (evr.) numele zeului punic Baal. În sf. Scriptură B. e identic cu Belial și e una dintre numirile satanei.

Belzebub, o moimă din genul Pavianilor (cynocephalilor), fam. Catarrhinelor.

Belzoni, Giovanni Battista, călător și arheolog, n. 1778 în Padua. La început a făcut studii de mecanică, pe urmă a întreprins mai multe călătorii. În Africa și mai ales în Egipt descoperi mai multe catacombe și mumii. El a desfășurat mai întâiu renumitele morminte ale lui Psammetich sau Necho, de unde a dus sarcofagul de alabastru și renumitul bust al lui Memnon, și le-a așezat în muzeul britic. Tot el a desfășurat și renumita piramidă a lui Ephemren. După moartea lui, soția sa a publicat desenele dela desfacerea vestitelor piramide cu mormintele regilor egipteni.

Bem, Iosif, general polon, n. 1791 în Cracovia din familie nobilă; a făcut studii militare în academia din Varșovia întemeiată de Napoleon I. A luat parte la expediția din 1812, dar după retragerea Francezilor s'a reîntors în patrie și a intrat în armata rusească. Pentru sentimentele sale patriotice a fost concediat la 1825, ocupându-se apoi în Lemberg cu studii literare și tehnice. A luat parte la revoluția polonă din 1830; după suprimarea acesteia s'a refugiat în străinătate, ieșind din nou la iveală în mișcările revoluționare din Viena, de unde a scăpat cu fuga în Ungaria. Aici a știut să câștige încrederea lui Kossuth, care l-a pus în fruntea a 8000 soldați, pentru ca să alunge pe Austriaci din Transilvania. La 9 Dec. 1848 a câștigat prima victorie asupra imperialilor în lupta dela Dees; alungă pe Urban în Bucovina și reînviă entuziasmul Securilor, din șirul cărora și-a întregit

corpul său de armată. În marșuri forțate ajunse (21 Ian. 1849) înaintea Sibiului, dar fu bătut în lupta dela Ocna Sibiului de către generalul Puchner, trebuind să se retragă până la podul dela Piski. Aici căpăta ajutor din Ungaria și în lupta sângeroasă dela 9 Febr. bătut strașnic trupele imperiale, ocupând Sibiul (11 Martie) și Brașovul, și alungă pe imperiali în Muntenia. La porunca guvernului magh. alergă apoi în Banat, silind pe Puchner a părăsi și acest teritor. Dar trebuî să grăbească înderēt în Ardeal, unde intrară Rușii pe la Turnul-roșu și ocupară Sibiul. În lupta dela Sighișoara (31 Iulie) B. a fost bătut, pierdend cea mai însemnată parte a armatei sale. După acest desastru trecu prin Sibiul și Turnul-roșu și alergă fără trupe în Ungaria, ca să iee comanda armatei de acolo. Luă parte la lupta nenorocoasă dela Timișoara (9 August). Armata lui B. a depus armele la Dobra, el însuși s'a refugiat în Turcia și a trecut la mohamedanism; sub numele Amurat pașa a fost numit guvernor în Aleppo, unde a suprimat o resoală a populațiunii arabe contra creștinilor (1850). † 10 Dec. 1850. La 1880 i-s'a ridicat un monument în Țirgul Mureșului (Trans.). În decursul petrecerii sale în Trans. se încercă a câștiga pe Români și Sași pentru cauza maghiară, dar fără succes.

Bematist, (grec.) măsurător de pași; cel ce măsoară lungimea unei căi cu pașul.

Bémol, musică, v. b-mol.

Ben, (evr. și arab.) fiu, în legătură cu numele părintelui servesece ca supranume (patronimic) la persoane, s. e. Ali Ben Hassan, Ali fiul lui Hassan; la Iudei adeseori e pus înaintea numelui, s. e. Bendavid = fiul lui David.

Benacus lacus, numele roman al lacului Garda.

Benares, oraș în districtul B. din provinciile indo-britice nord-vestice, pe malul stîng al râului Ganges, cu 222,520 loc.; cel mai sfânt oraș al Indilor, cu 1450 temple indice și 272 moschee. Încă din vechime e sediul științei și erudițiunii brahmane (colegiu indic, colegiu sanscrit, observator astronomic). B. are o industrie înfloritoare (fabrici de zahăr, indigo și shawl-uri, argintării și aurării) și un comerț extins cu tot ce produce natura și diligența emului în provinciile învecinate. Dela 1775 posesiune engleză.

Bench, v. Court.

Benczur, Iuliu, pictor maghar, n. 1844 în Nyiregyháza, discipol al lui Piloty în München; 1880 ajunse profesor la academia din München, iar dela 1883 profesor și acum director la academia de pictură din Budapesta. A lucrat multe tablouri istorice și portrete de mare valoare artistică.

Bendeguz, sau *Bendecuz*, după legenda magh. tata lui Attila, Buda și Keve. Scriitorii magh. susțin, că B. e numai o transformare limbistică din Mundzuk, numele istoric al tatălui lui Attila; aceasta ar dovedi, că Maghiarii au adus cu sine din vechia lor patrie tradiții hunice.

Bendela, Teofil, arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei (1873—75), n. 8 Maiu 1814 în Cernăuț. După absolvarea studiilor liceale și teologice în locul său natal se călugări în 1836 și fu trimis la Viena spre a se perfecționa în studiile teologice. Intorcându-se 1838 fu sfințit diacon și rânduit ca prefect de studii la seminariul clerical. În 1840 fu hirotonit ieromonach

și numit rector seminarial, în care post re-mase până în 1857, când se făcu archimandrit diecesan și vicar gen. al episcopiei. În 13 Nov. 1873 fu numit arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației. Deși a condus diecesa Bucovinei numai doi ani, totuși a lucrat mult pentru binele bisericii, mijlocind urcarea salariilor preoțesci. El stăruie cu multă energie pentru realizarea dorințelor generale după un congres bisericesc. Ca rector seminarial a publicat 2 opuri: unul în nemșese: *Die Bucovina im Königreiche Galizien*. Viena, 1845; și altul în rom.: *Invățătura elementară din fizică pentru școlile poporane*. Cernăuț, 1852. † 21 Iulie 1875 în *Franzensbad*; fu înmormântat în capela cimitirului din Cernăuț.

Bender, capitala județului cu același nume în Basarabia, este așezată pe malul râului Nistru. Printre cetățile întemeiate de Genevezi a existat altădată și renumita cetate Tighina, cunoscută în chrisoave slavone și sub nume de Tighinia. În secl. XVI., după moartea lui Ștefan cel Mare, cetatea a căzut în mâinile Turcilor, cari au numit-o *Ben-dere*, adică în limba turcească »eu voi«. Pentru întreținerea cetății Turcii au creat o zonă, cuprinzând mai multe sate, ce le-au dăruit cetății. La 1892 B. poseda 46,408 loc., din cari 22,000 Ovrei, iar restul Români.

Bendeveschi, Mihail, scriitor rom., n. 1859 în Rădăuți, în Bucovina, unde a cercetat școala primară; studiile secundare și le-a făcut la gimnaziile sup. din Suceava, Rădăuți și Cernăuț, iar cele teologice la universitatea din orașul din urmă; s'a preoțit în 1885 și a fost trimis paroch în Mihalcea, apoi în Crasna și (1890) la Calafindesci. A tradus Catehezele sf. Ciril din Ierusalim și le-a publicat în »Candela« din 1883 până 1894, unde a tipărit și mai multe predici. A mai publicat în Cernăuț (1889) o »Carte de rugăciuni«, compusă de dînsul pentru felurite ocațiuni, și apoi în foaia popor. »Deșteptarea« articole mai ales relative la agricultură.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Bendis, după mitol. greacă e o dină din Tracia. Tracii au lăsat cultul ei în Atena și în Piraeus. Cultul ei a fost cult de lună și B. a stat aproape de Hekate, o personificațiune a lunii. I. Grimm o ține identică cu Vanadis, predicatul dînei Freyja din mitol. nordică. [Atm.]

Bendoki, monetă de aur în Marocco, valorează aproape 10 cor.

Benecke, 1) *B., Berthold Ad.*, ichthyolog german, n. 1843 în Elbing (Westpreussen); dela 1877 prof. pentru anatomia topografică în Königsberg, 1885 membru al comisunii pentru scrutarea științifică a mărilor germane. † 1886. Opere: »Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen«, (1881); »Handbuch der Fischzucht und Fischerei«, (1886). 2) *B., G. Frid.*, germanist, n. 1762 în Mönchsroth, lângă Nördlingen; dela 1814 prof. univ. în Göttingen. B. a fost primul care a ținut prelegeri academice asupra vechei literaturi germane. † 1844. Opere: »Beiträge zur Kenntniss der altdutschen Sprache und Litteratur«, (2 vol.), a pregătit »Mittelhochdeutsches Wörterbuch«, edat de W. Müller și Zarncke, și a comentat mai multe opere vechi.

Benedek, 1) *B., Aladár*, cu numele familiar Náray Iván, poet maghiar, n. 1843. A scris

poesii, foiletoane, recenzii etc. Ca poet a fost foarte productiv și pe la 1860—70 foarte popular. Nu mai puțin decât 8 vol. de poezii a publicat; (»Költémények«, [poesii, 2 vol.], »Arnyak, sugarak«, [Umbre, raze] etc.) 2) *B., Alexe*, diarist magh., n. 1859 în Kis-Baczon, (cott. Udvarhely). După terminarea studiilor universitare s'a dedicat diaristiceii; ați redactează publ. »Kis-Könyvtár« (Mica bibliotecă), care cuprinde scrieri pentru tinerime. A publicat basme și balade secuiesci, un roman din viața Secuilor, și a colectat multe poezii populare secuiesci. 3) *B., Ludovic*, general austriac, n. 1804 în Șopron (Oedenburg), † 1881 în Graz. Și-a făcut studiile militare în academia din Wiener-Neustadt; prin energia sa avansă degrabă la ranguri înalte. S'a distins 1848 în reșoiul din Italia, și în lupta dela Solferino (1859), și-a câștigat lauri la San-Martino. La 1860 a fost numit guvernor al Ungariei în locul arhiduceului Albrecht. În 1866 a comandat armata de nord, fără a pute împiedeca întrarea Prusiacilor în Boemia; desastrul dela Königgrätz (3 Iulie 1866) va rămâne pentru totdeauna legat de numele său. Cercetarea pornită contra lui B. a fost sistată la dorința împăratului.

Beneden, Pierre Joseph, zoolog, n. 1809 în Mecheln (Belgia); a studiat medicina, dar s'a dedicat cu totul zoologiei, în special studiului paraziților; prof. în Gent, apoi în Löwen. Opere: »Zoologie médicale«, (1859, cu Gervais); »Iconographie des helminthes ou des vers parasites de l'homme«, (1860); »Die Schmarotzer des Thierreichs«, (1876) etc. † 1894 în Löwen.

Benedetti, Vincent, conte, diplomat francez, n. 1817 în Bastia pe Corsica, 1852 secretar de legațiune și mai târziu ministru în Constantinopole, 1855 director în secțiia politică a ministeriului de externe și secretar la congresul de pace dela Paris (1856). Ca plenipotențiat la Turin lucră pentru împăcarea scaunului papal cu regimul italian. 1864 fu acreditat la curtea din Berlin cu misiunea de a încheia eventual alianță cu Prusia contra Austriei pentru lărgirea teritoriului francez. După lupta dela Königgrätz 1866 — ca mijlocitor de pace — pași amenințator cu pretenșiunile Franciei de a-i ceda un teritor german împreună cu orașul Mainz, dar Bismarck le respinse cu toată hotărîrea. În 9 Iulie 1870 preținse dela regele Wilhelm să interdică prințului de Hohenzollern a primi coroana spaniolă, și mai apoi ceru asigurarea, că nici în viitor nu se va mai ventila chestiunea candidării principelui de Hohenzollern. Refusarea acestei pretențiuni și a unei audiențe în 13 Iulie, serviră Franciei de pretext la declararea reșoiului.

Benedict, numele mai multor Papi: B. I. (574—78). B. II. (683—85). B. III. (855—58), pe timpul căruia s'a întemplat în Constantinopole alungarea patriarh. Ignatîu și înălțarea lui Fotie. B. IV. (900—903). B. V. (964—66). B. VI. (972—74). B. VII. (974—83). B. VIII. (1012—24). B. IX. (1033—44), fiul contelui puternic de Tusculum, a ajuns prin simonie în scaunul papal, fiind numai de 18 ani. Om desfrănat. Romanii l-au alungat de două ori. Mai apoi a abdicat însuși. În 1047 a ocupat cu forța din nou scaunul, dar la un an s'a retras. B. X. (1058—59), tot din familia de Tusculum, a cuprius scaunul papal asemenea cu forța, dar a trebuit să se

retragă. B. XI. (1303—04) a restabilit cu Franția pacea turburată sub Bonifațiu VIII. B. XII. (1334 până 1342) al 3-lea Papă cu reședința în Avignon. Împăr. Andronic din Bizanț, înfricat de progresele Turcilor, a cerut dela el, fără rezultat, convocarea unui conciliu iumenic cu scopul de a reuni pe Greci cu Latinii. B. XIII. (1724—30). B. XIV. 1740—58), mai înainte Prosper Laurențiu Lambertini, n. 1675 în Bologna, bărbat foarte erudit, a servit în Roma în oficiile bis. cele mai diferite. În 1727 a ajuns cardinal și arhiepiscop de Ancona, iar mai apoi de Bologna. Ca papă se silia a trăi în concordie cu domnitorii creștini, combinând energia cu prevenirea și cu moderațiunea. Operele științifice cele mai de frunte ale lui: »De servorum Dei beatificatione et canonisatione«, »De sacrificio Missae«, »De festis D. N. I. Ch. et B. M. V.«, »De synodo dioecesano«.

Benedictin, ordul, care trăiește conform regulei date de sf. Benedict, n. 480 în Nursia din Umbria (Italia), din familie nobilă. În Roma l-au dis gustat așa de mult păcatele conșcolarilor săi, încât s'a retras în singurătatea selbatică de lângă Subiaco, spre resărit dela Roma, petrecând acolo mai mulți ani în ascasă severă. Apoi s'a dus în Monte Cassino (529) și a întemeiat un ord călugăresc în o mănăstire, ce a zidit-o acolo și care s'a făcut mama ordului Benedictinilor. Acest ord și-a câștigat merite foarte mari prin silințele de a încreștina și civilisa popoarele barbare. Pe lângă toate că secularisarea a rărit tare pe B., ei totuși sânt încă și astăzi destul de numeroși, și se ocupă parte cu educarea tinerimii și cultivarea științelor, parte cu păstorierea parochiilor, parte cu misiuni în diferite ținuturi ale lumii vechi și noue. Celebră e în Ungaria arhiepiscopia benedictină din muntele Panoniei (Pannonhalma), al cărei abate are drepturi jurisdicționale episcopesci.

Benedictina, licor cu renume universal, care se prepară cu felurile ierburi, mai cu samă în mănăstirea Benedictinilor din Fécamp (Franția, depart. Seine inf.)

Benedicțiune, binecuvântare. (V. ao.)

Benefal, numele unui ȧeu al Romanilor vechi în Dacia. În fal se reafă bal. (Torma Károly, Inschriften Nr. 44.)

Beneficiu, binefacere, favor; în evul mediu și feud revocabil. **B. de drept**, drepturi speciale, ce le acordă legea la persoane din anumite clase, sau la ori care îndreptățit sau obligat.

B. de cesiune, în dreptul roman e dreptul debitorului de a pute ceda însuși creditorilor toate bunurile sale, spre a evita infamia și închisoarea. Dacă în urmă, după atare cesiune, mai câștiga alte bunuri, el putea din nou să fie urmărit, dar în acest cas putea ridica dinaintea pretorului excepțiunea de »quod facere potest«, spre a fi condamnat numai până la concurența puterilor sale. B. de ces. în legiuirea română este o instituțiune modernă. Definițiunea legală se găsește în art. 1122 și 1125 Cod. civ. (Cf. și art. 1718 ur.) Art. 653 din Pr. civ. arată apoi de cine se poate cere. Cesiunea poate fi voluntară sau judiciară (art. 1123 civ.; 648 ur. Pr. civ.) Efectele ei, în fine, sânt arătate de art. 1124 și 1127 C. civ. E de observat, că art. 1125 și 1127 civ., cum și art. 651 Pr. civ., fac alu-

siune la legea asupra constringerei corporale din 12 Sept. 1864, dar care nici odată nu s'a pus în aplicare.

B. de discuțiune, numit mai rar și **B. de ordine** este dreptul acordat de lege fidejutorului a cere în prealabil discutarea averii debitorului principal, (art. 1662 C. civ. și 464 C. com.; veți și art. 112 Pr. civ. și 42 C. com.) Acest B. s'a introdus de Iustinian prin Novella IV.

B. de divisiune, dreptul încuviințat cauțiunei (chezeșului) urmărită de creditor să ceară împărțirea datoriei între cofidejutori (cogaranții) solvabili; acest B. constituie o excepțiune preemtorie și, ca atare, poate fi propusă în ori ce stare a procesului.

B. de inventar, este un mod special de accepțiune a moștenirii, care dă eredelui avantajul: 1) a plăti datoriile succesiunei numai până la concurența valorii bunurilor, ce el a primit; 2) a scuti chiar de plata datorilor, predând acele bunuri creditorilor și legatarilor; 3) a nu amesteca bunurile sale proprii cu acelea ale succesiunei, conservându-i dreptul de a cere contra ei plata creanțelor sale.

B. de subrogațiune este dreptul ce-l are cauțiunea de a se substitui în toate drepturile și acțiunile creditorului, atât contra debitorului cât și contra terțelor persoanei obligate, sau ale căror drepturi sânt supuse ipotecai constituite de debitor în favoarea creditorului următor. Acest B. nu poate fi invocat de cauțiune, decât în urma efectuării plății integrale.

Beneficium în sens canonic este: dreptul perpetuu al clericilor, instituit de autoritatea bisericească, de a trage folos material din unele bunuri ale bisericeii pentru oficiul spiritual, pe care îl ocupă. B. le-a instituit biserica încă de prin secl. IX., ca clericii, conform cuvintelor sf. Paul, în schimb pentru oficiul spiritual, ce-l ocupă în biserica, să aibă cele de lipsă spre susținerea vieții. De aceea oficiul este condițiune necesară la obținerea beneficiului, (beneficium datur propter officium). (Cf. Dr. I. Rațiu, Dreptul bisericesc, p. 557.)

B. intercalar este venitul unei episcopii, sau al altui B. bisericesc pe timpul când B. devine vacant prin moartea, abdicarea, depunerea ori transferarea beneficiatului la alt B. Venitele B.-lor patronali și cari se plătesc din cassa statului în Ungaria, dacă sânt rom.-cat. trec la stat ori la patron; iar venitele episcopilor gr.-cat. trec parte la fondul viduo-orfanal și parte la fondul deficientilor; a celor parochiali la veduve și la orfani, dacă sânt, iar dacă nu, la administrator.

Benefit-building-societies, (pron. benefit-building-sosaitis) în Anglia societăți mutuale pentru construcția de case. Aceste societăți, cunoscute dela 1815, cumperă terenuri potrivite, le parcelează și le împarte între membri, dându-le pentru zidirea casei împrumuturi ipotecare, ce se amortisează la termen fix. În 1887 au existat 2404 societăți cu 605,000 membri și un capital do 36.313,515 l. st.

Beneke, Fridr. Eduard, filosof german (1798 până 1854), a studiat teologia și filosofia, dar din cauza machinațiunilor lui Hegel, al cărui sistem era dominant în Prusia, n'a putut obține »venia legendi«, decât numai după moartea acestuia. B. ca și Herbart, respinge teoria despre facul-

tățile sufletului și, admitând ca izvor numai experiența internă, statorcesc pentru dezvoltarea noastră psihică patru procese fundamentale: 1) procesul producerii stărilor elementare în urmarea afectiunilor sensorilor; 2) din aceste elemente sufletul își formează puteri noue; 3) procesul formării de noue acte prin asociațiune și reproducțiune; 4) procesul atracțiunii și combinațiunii. Baza sistemului său este psihologia. Morala o bazează pe raporturile naturale ale funcțiunilor sufletesci, după cum aceste raporturi se afirmă în sentimente. Și asupra pedagogiei a influențat în mod simțitor. Scrierile sale se referesc la psihologie, metafizică, etică și educațiune. (Cf. Ueberweg III. 382; Kirchner, Gesch. der Phil. 406.) [Plet.]

Bene merenti, (*lat.*, = celui ce a binemeritat), decorațiune română, creată de regele Carol I. prin decretul din 21 Febr. 1876 (Monitorul of. 7/19 Mart.), pentru recompensarea »meritelor câștigate pe domeniul artelor, științelor, industriei, agriculturii etc.« Se dă Românilor și străinilor și are 2 clase: cl. I. medalie aurie (30 mm. diametru și 2-5 mm. grosime), cl. II. aceeași medalie în metal alb, ambele cu bustul regelui și inscr. »Carolus I. Rex Romaniae«, iar pe fața cealaltă cuvintele »Bene merenti« încunghiuurate de o ghirlandă de stejar. Panglica e de culoare roșie, bordată cu argint. Med. B. a fost dată și la Români transilvăneni, (Barițiu, Vulcan, Dr. Diaconovich, Dima).

Bengidi Cid Hamet, scriitor maur, după care — se dăce — ar fi plagiat Cervantes opera Don Quijote.

Benesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, pl. Oltețu de jos, situată pe valea râului Oltețu; 356 loc., însemnată prin lupta dintre pandurii lui Tudor Vladimirescu și mai mulți boieri refugiați aici la 1821, cari s'au apărât din turnul bisericeii.

Benetier, sau *scoică uriașă*, (*Tridacna gigas*), animalul cel mai mare din ord. Scoicelor (Conchiferelor), are mărimea de 1—2 m. și greutate de 200—300 kgr. Ghiocel sunt albe-gălbenui, groase, grele, cu crețe. Animalul însuși se află între cele două ghioci lipit de dînsese. Trăiește în Oceanul Indic. Ghiocel se folosesc de indigeni ca vase de spălat, în temple; carnea se mănâncă.

Benevent, prov. ital. în Campania, 2168 km², cu 259,015 loc. (1890). *Capitala B.*, situată lângă Sabato și Calore, are 17,406 loc.; aci residează un arhiepiscop; mănăstirea Santa Sofia; multe ruine antice, între cari »arcul lui Traian«. Lângă vechiul *Beneventum*, în Samnium, repurtară Romanii 275 a. Chr. învingerea vestită asupra lui Pyrrhos. În evul mediu B. forma un principat al Longobarților, mai târziu ajuns sub stăpânirea Papei; 1806—15 B. fu principatul lui Talleyrand, apoi până la 1860 iarăși al Papei.

Benfey, *Teodor*, orientalist și filolog, n. 1809 în Nörten; 1834 profesor extraordinar, iar dela 1862 profesor ord. de limba sanscrită și filologia comparativă în Göttingen. Cu deosebire se distinsese ca scriitor; descoperirile lui pe terenul filologic, deși câte odată cutezate, sînt de deosebită importanță; el inaugură teoria migrațiunii sau importațiunii basmelor, după care basmul ar fi o proprietate exclusivă a Indiei, de unde, pe cale orală sau literară, s'a răspândit abia în epoca istorică preste lumea întreagă. Opere:

»Griech. Wurzellexikon«, 2 vol., (1839—1842); »Grammatik der Sanskritsprache«, (1852); trad. »Pantsatantrei«, 2 vol., (1859); »Sanskrit-English dictionary«, (1866); Istoria lingvisticeii și a filologiei orient. în Germania, (1869); *Vedica și lingvistica*, (1880) etc. Scrieri mai mici 2 vol., (1890—91). † 1881. [nt.]

Bengalia, regiunea de nord-est a Hindustanului, care domină basinal inferior al Gangelui și Brahmaputrei, dela provinciile Nepal și Butan și până la golful ce poartă același nume. Ocupă o suprafață de 403,000 km², și are o populație de vr'o 71 milioane suflete. Intreaga regiune se compune din câmpii joase, umede, acoperite cu păduri și totuși nesănătoase și foarte roditoare. Mare parte din acest teren este format din aluvioanele depuse de Gauges și Brahmaputra, și este udată de aceste râuri dimpreună cu afluenții lor. Se produc cantități considerabile de orez, bumbac, opium, indigo, grâu, orz, porumb, în, trestie de zahăr, tutun și mătasă. Pădurile sînt infestate de reptile enorme, tigri, elefanți, mistreți și nenumerate maimuțe. Locuitorii din B. sînt urmașii acelor Aryas, cari acum câteva mii de ani, au scoborit din platoul Pamir și au înfințat în valea Indului civilizația brahmanică. Aceia erau albi; Bengalienii de astăzi însă au devenit bruni, fie din cauza arșitei soarelui, fie, mai sigur, din amestecul Arilor de atunci și urmașilor cu rasa *drawidas*, neagră sau aproape neagră. Ei sînt oameni frumoși, talie fină, nasul așulin, ochii și părul negru. Vorbesc limba *benghă*, derivată din vechia sanscrită. Astăzi B. constituie cea mai importantă din cele patru mari regiuni ale Hindustanului, supuse de Englezi, cu reședința în Calcutta, unde se află și reședința viceregelui Indiilor. [G. T. B.]

Bengalic, *golful B.*, parte a Oceanului Indic, situată între India anterioară și cea posterioară.

Bengalic, focal, v. Pirotechnia.

Bengasi, capitala vilajetului turcesc Barka în coasta Africei nord., cu 7000 loc., dintre cari 2000 Europeni și 2500 Ovrei, restul Mohamedani. Oraș comercial foarte însemnat, port maritim. B. este Berenike din vechime, ale cărei ruine se află spre nord-est dela orașul de aji.

Bengesci, com. rur. în Rom., j. Gorj, e formată din 4 căt.: B. de jos, de mijloc, de sus și Birceii, avînd 1460 loc. În căt. B. de mijloc se află o grandioasă biserică de zid, fundată la 1729 de jupân Staicu Bengescu, consilier împăresc în timpul anexării Olteniei la Austria (1718).

Bengescu, *George*, 1896 reprezentant al României la Bruxela, mai cunoscut ca literat; n. Aug. 1848 la Craiova; după studii literare și juridice făcute în Franția și în Belgia, întra 1871 în magistratură, în 1882 devine secretar al legațiunii române din Londra și dela 1891 este ministru plenipot. la Bruxela. B. a publicat în »Converb. lit.« studii asupra lui Alexandri, iar la Bruxela primul vol. al unei »Bibliographie franco-roumaine du 19-e siècle«, (1895). Cea mai cunoscută lucrare a lui B. e »Bibliographie de Voltaire«, (4 vol. Paris, 1882—90), operă coronată și medaliată de acad. franceză și o foarte îngrijită ediție de »Oeuvres choisies de Voltaire« la Jouanet, până acum 8 vol.

Bengescu-Dabija, *George*, oficier sup. în armata României; n. 1837 în Tîrgul-Jiului; și-a făcut

studiile militare în Franția. S'a distins ca scriitor dramatic. Scr. comedii: »O palmă la balul mascats și »Nu-i pentru cine se gătesce«; »Radu III.«, dramă în versuri; »Olteanca«, operă comică, și »Pygmalion«, una din tragediile cele mai bune, scrise în l. română. A colaborat la »Convorbiri lit.«

Benghiu, (*turc.*) mursa, blastur negru sau bucăcioș de taftă neagră, ce femeile își lipeso pe față; semn ori lentilă pe piele.

Benguela, ținut în Guinea inf., dela Cap Negro până la riul Cuva; aparține guvernamentului general Angola; *capitala B.*, (Sao Felipe), port, 2000 loc.

Beni (*Veni*), riu în Bolivia, isvorește în șirul estic al Anților, se varsă în Madeira. *Departamentul B.*, în estul Boliviei, are vr'o 17,000 loc. (afară de indianii selbateci) și o suprafață de 340,000 km², parte mare neexplorată. Capitala Trinidad de Mojos.

Beni-Amer, popor în Abissinia nord., 200,000 suflete; nomadi, se ocupă cu economia de vite; supuși chedivului din Egipt.

Beniamin, (*evr.*) cel mai tânăr fiu al lui Iacob și al Rachilei. Ținutul seminției lui B. era în jurul Betlemului. Incurcându-se seminția lui B. încă pe timpul Judecătorilor, în resboiu cu celelalte seminții, B.-ii dispărură aproape cu totul. La împărțirea regatului ținutul seminției lui B. fu anectat împărăției lui Iuda.

Beniamin, rabin călător, v. Tudela.

Benigni, *Iosif de Mildenburg*, n. 1782 în Viena; la început se dedică studiului istoriei, întră mai târziu în serviciul militar, iar apoi a fost numit funcționar. Transferat fiind în Ardeal, i-a fost încredințat conducerea politică a graniței militare. La 1834 a trecut la pensie, dedicându-se studiului istoriei Sașilor. B. a redigat ziarul »Transilvania«, dela 1834 »Siebenbürger Bote«, apărând interesele germanismului și guvernului vinez. La 1849 a fost împușcat cu ocaziunea ocupării Sibiului de către Maghiari. A scris: »Handbuch der Statistik u. Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen«, (1837); »Anmerkungen und Berichtigungen zu den Grundverfassungen Siebenbürgens«, (1839); »Unterhaltungen aus der Geschichte Siebenbürgens«, (1840).

Beni-Hassan, sat în Egiptul de mijloc, pe malul stâng al Nilului; vestit pentru mormintele săpate în stâncă, cari conțin inscripții prețioase pentru istoria Egiptului. Mormintele sunt de pe la 2200—1900 a. Chr.; orașul, căruia au aparținut, a dispărut fără urme.

Beni-Mezab, (*Beni-M'zab* sau *Mzabiți*), popor pacinic în sudul Saharei, 40,000 suff., sub suzeranitatea Franței, lângă riul Mzab, cu 4 oaze și mai multe fântâni. Poporul acesta are mult interes pentru comerț. Capitala este *Ghardaja*, lângă riul Mzab, ou 15,000 loc.

Benin, numirea unei părți din Guinea sup., pe lângă gurile râului Niger, lângă *simul B.*, format de delta râului Niger; teren productiv, climă nesănătoasă. *Imperiul B.* sau Benin-Neger, situat în partea vestică a deltei Nigerului, cu capitala B., situată lângă brațul Nigerului, numit B., are vr'o 15,000 loc.

Benincasa Savi., (botan.) gen de plante anuale trititoare din fam. Cucurbitaceelor, trib. Cucurmerinee, cu o unică specie: *B. cerifera* Savi.,

originară din Asia tropicală. Fructele cilindrice, sau la o varietate ovoidale, acoperite la suprafață cu ceară, sânt comestibile, cultura lor s'a răspândit în țerile tropicale și subtropicale și ar pute fi introdusă și la noi în grădini.

[A. Pr.]

Beșiș, manta lungă fără mâneci sau cu mâneci largi.

Benkner, 1) *B., Ioan, sen.*, pe la 1545 jude al Brașovului și totodată corifeu al propagandei lutherane între Sașii din Ardeal; 1546 înființă, împreună cu Honterus și Fuchs, prima fabrică de hârtie în Ardeal. Ca să câștige și pe Români pentru doctrina lutherană, puse pe diaconul Coresi să traducă în românește cele patru evanghelii împreună cu un alt diacon Tudor, în capitala Munteniei, Tîrgoviștei, și apoi luând manuscrisul lor îl tipări în Brașov; lucrarea se termină la 30 Ian. 1561. Tot așa luă dispoziții și pentru traducerea în românește și tipărirea (1559) catechismului mic de Luther. † 1565.

2) *B., Paul, jun.*, descendent al cunoscutii familii patriciene din Brașov, n. 1685. Din cause de subsistență a trecut în România, aflând ocupațiune chiar la curtea domnească. A lăsat o »Istorie a principilor valachi« în manuscris, care însă s'a pierdut.

Benkő, 1) *B., Iosif*, secuiv transilvan, n. 1740 în Bardóc (aproape de Brașov), unde tatăl său Mihail era paroh reformat. Familia dînsului a fost dintre cele mai alese familii secuiesci (primipili). Încă pe când studia în colegiul din Aiud, se interesa mult de lucruri literare. După terminarea studiilor la 1767 a mers de paroh în Közép-Ajta, unde a stat 20 ani. B. a fost om foarte muncitor și iubitor de științe, pe cari le-a cultivat cu multă stăruință, deși în toată viața s'a luptat cu miserie extremă. Cu deosebire s'a ocupat cu istoria și geografia Transilvaniei, și cu botanica. El a adunat prețioase documente și manuscrise transilvanice și le-a preluat cu succes într'o mulțime de opuri, din cari unele au veșt tiparul, iar altele s'au răspândit numai ca manuscris. Intre operele lui mai însemnate sînt: »Transilvania sive magnus Tranniae principatus. Pars prior sive generalis«, tom. I. II. Vindobonae, 1778; »Pars posterior Tranniae, sive specialis Tranniae principatus cognitio«, încă nu s'a tipărit, dar ca manuscris e foarte lăjită. Alt op însemnat al lui e: »Milkovia sive antiqui episcopatus Milkoviensis... explanatio...«, tom. I. II. Viennae, 1781. Prin aceste B. și-a câștigat nume și merite neperitoare; dar a stîrnit și invidia și dușmănia multora, care a prurpt în flacări în 1787—89, pe când B. era profesor la colegiul din Sz.-Udvarhely. Scos din funcțiune, a vegetat împreună cu 10 prunci ai săi din mica pensiune, ce i-a rezolvit-o consistoriul. A mai fost ajutat și cu parochia Bardóc (1793—99); apoi a fost scos din funcție »pentru multe fapte rușinoase«. De aci încolo a trăit retras în Közép-Ajta, lipsit de stima colegilor săi, până în 28 Dec. 1814. Miseria și lupta cu necazurile vieții se vede a-l fi împins să caute mângăiere în beutură. Alte opere ale lui sînt: »Erdélyi oláh nemzet képe«. Pozsony, 1785; »Imago inclytas nationis siculicac«. Cibinii, 1791; »Dietas sive comitia«, Cibinii et Claudiop., 1791; »Közép-Ajtai Szkumpia«, (despre Rhus coriaria, edată pe spesele statului

1796); »Politica trinitas transilvanica etc.«; Biografia lui: »Benkő József élete és munkái«. Irta prof Mikó Imre. Pesta, 1868.

2) *B., Carol*, n. 1801 în Aiud, unde a și studiat. S'a ocupat mult culegând documente și date pentru istoria Transilvaniei. † 1863 în M. San-Craiu.

Benkulen, residenție olandeză pe țărmii vestici ai Sumatrei; 25,090 km²., cu 158,200 loc.; capitala B. are 6000 loc.

Ben Maodhu, (pron. macdû), pisc în grupa Cairu-gorm din munții scoțiani Grampians, 1309 m. înalt.

Ben marcato, (*ital.*) termin musical, indică interpretare bine marcată.

Benndorf, Otto, archeolog german, n. 1838 în Greiz. Studiile universitare le făcu la Erlangen și la Bonn. Dela 1864—68 călători în Italia și în Grecia. A fost doent privat la Göttingen, și după aceea profesor la Zürich, München, Praga și acum la Viena (de archeologie). Principalele sale scrieri sânt: *Die antiken Bildwerke des Lateranischen Museums*. Lipsca, 1867; *Die Metopen von Selinunt*, 1873; *Griechische u. Siculoise Vasenbilder*, 1869—83 (inedite până atunci); *Antike Gesichtshelme und Sepulkralmasken*, 1878; *Neue Untersuchungen auf Samotrake*, 1880; *Reisen in Lykien und Karien*, 1884. Aceasta din urmă scriere tratează și despre remarcabilele frise găsite la Ghiul-Bași, cari se află acum depuse la muzeul din Viena. Calitățile acestui cercetător sânt o erudiție sigură, un gust estetic bine format și multă claritate în expunere. A lucrat cu mai mulți colaboratori, printre cari și G. Niemann, care a luat parte și la săpăturile dela Adam-Klissi din Dobrogea. E membru onorar al academiei române.

Bennett, 1) *B., James Gordon*, publicist nord-american, n. 1795 în New-Mill (Scoția); întemeiă la 1835 ziarul »New-York Herald«, cel mai mare și mai răspândit jurnal din lume. B., ajuns prin ziarul său la milioane, a știut să-și câștige și glorie prin trimiterea lui Stanley (v. ac.), ca să caute pe exploratorul afrocan Livingstone. † 1872. 2) *B., William Sterndale*, compozist englez, n. 1810 în Sheffield și † 1875 ca prof. de muzică în Cambridge. A compus uverturile: »Naiadele«, »Nimfele pădurii«, »Parisina«, oratoriul »Femeia din Samaria« etc. 3) *B., John Hughes*, medic, n. 1812 în Londra, † 1875. Ca prof. în Edinburg s'a ocupat cu histologia, anatomia patologică și medicina clinică; e descoperitorul *leucocythaemiei*. A scris mai multe opere: »Introduction to clinical medicine«, »On leucocythaemia« etc. 4) *B., Will. Cox*, poet popular engl., n. 1820 în Greenwich. A publicat: »Verdicts«, (1852); »War songs«, (1855); »Baby May«, (1861); »Songs for sailors«, (1872) etc.

Ben Nevis, (pron. nîvis), cel mai înalt pisc în Scoția, 1343 m., în munții Grampians; dela 1883 se află aici stațiune meteorologică.

Bennigsen, Levin August Theophil, conte, general rusesc, n. 1745 în Braunschweig, servi în Hannovera și trecu 1773 în armata rusească, unde făcu carieră strălucită. Luă parte activă la toate războaietele, ce le-a purtat Rusia între 1773—1818 în Persia în contra Francezilor, pe cari 1812 îi bătă în mai multe rânduri, și în contra Turcoilor în Basarabia. † 1826.

Benne, sfânt, episcop în Meissen, n. 1010 în Goslar dintr-o familie de conte; se călugări și fu numit de Henric III. canonic în Goslar. 1066 primi episcopatul Meissen. Pentru ținuta sa șovăitoare în cearta dintre imperatul Henric IV. și Gregorius VII. fu închis, iar sinodul din Mainz 1085 îl destituă. Prin mijlocirea lui Clemons III. reprimind 1087 episcopatul, se dedică cu totul bisericeii sale, silindu-se până la moartea sa (1107) a converti pe Venți. Papa Adrian VI. îl ridică 1523 între sfinți.

Bentham, 1) *B., Ieremia*, celebru publicist englez, părintele criminaliștilor utilitariști. n. 15 Febr. 1748 în Londra, † 6 Iun. 1832. Grație tatălui său, vechil (attorney) la Londra, intră de timpuriu în lumea afacerilor, pe care o părăsi de bună voie spre a se consacra legislațiunii. Lui i-se datoresc numeroase lucrări, printre cari se disting cele publicate în limba franceză prin îngrijirea amicului său Etienne Dumont, membru în consiliul administrativ genevez. După părerea lui B. pedeapsa se justifică prin necesitatea ei. Delincuenții sânt vrajmașii societății. Pedeapsa trebuie să aibă efect asupra mulțimii, să o întimideze. Puțin îi pasă legiuitorului dacă distribuțiunea pedepsei răspunde sau nu cu justiția reală; justiția aparentă are tot aceleași efecte: legea penală are ca scop a inspira frica, iar ca basă interesul societății a reprimi atelea în-criminate. Principale scrieri: »A fragment on government«, (1776), inspirată de comentariile lui Blakstone; »Defence of usury«, (1787), tradus în limba franceză și publicat împreună cu un memoriu al lui Turgot în 1827. Sir Francis Baring dăce despre această lucrare, care demonstrează inutilitatea măsurilor legislative contra usurei, că ea este cu desăvârșire irefutabilă. »Introduction to the principles of morals and legislation«, (1789), tractează despre cele mai delicate probleme ale dreptului public. În »Traité de légis. civ. et pén.«, publicat de Dumont după manuscrise, în primul volum B. așează pe base utilitariste principiile generale ale legislațiunii, combătând ascetismul și arbitrarul întemeiat pe simpatii și antipatii; în vol. 2 se vedă mai bine lacunele sistemului său, el tractează despre principiile codului penal; vol. 3 conține celebrul memoriu asupra panoptecului sau casa de inspecțiune centrală, supus la 1791 adunării legislative franceze, care ordonă imprimarea lui. Tot acest volum cuprinde un foarte însemnat studiu asupra promulgărilor, un memoriu despre înfriurirea timpului și locului în materie de legislațiune, un altul asupra principiilor de urmat în transplantarea legilor, la diferite națiuni, în fine, un prospect general bogat în cercetări, al unui curs complet de legislațiune. Ideile lui B. au fost îmbrățișate cu căldură de ziarul francez comunist »L'Utilitaire«, care a apărut pe timpul revoluțiunii din Iulie; în Luisiania pe de altă parte s'a încercat, tot pe la 1830, a le pune în practică, în legislațiune. 2) *B., George*, botanic, n. 1800 în Stocke, președinte al »Linnean Society« din Londra. † 1884. Lindley a numit după dînsul genul *Benthamia*. A scris între altele: *Handbook of the British Flora*. Londra, (1865); *Flora australiensis*. Londra, (1863 până 1870); iar împreună cu I. D. Hooker celebrele: *Genera plantarum*, Londra, (1862—1883).

Bentheim, comitat în districtul prusian Osna-brück, 925 km², cu 32,606 loc. Capitala B. are 2362 loc.; castel cu parc, scalde minerale.

Bentinck, Ioan Wilhelm, conte de Portland, n. 1648, își primi crescerea cu Wilhelm de Orania (mai târziu regele W. III. din Anglia) pe care îl însoți 1688 în Anglia, ajunse 1689 consilier intim, conte de Portland și Peer și fu înșărcinat, ca om de încredere al regelui, cu numeroase misiuni diplomatice. 1698 ambasador la Paris. † 1709 în Berkshire.

Bentley, (pron. bentli), **Robert**, medic, n. 1823 în Hitchin (Englittera); s'a ocupat mult cu botanica, în special cu plantele medicinale, fiind la diferite colegii profesor. A scris: »Manual of botany«, (1861); »Principal plants employed in medicine«, și a redactat zece ani »Pharmaceutical Journal«.

Benue, (Binue), afluent al râului Niger, descoperit 1851 de Barth, explorat 1879 de Flegel, navigabil până în interiorul Sudanului.

Benzaldehid, *aldehida benzoică*, C₆H₅.CHO; esență de migdale amare; corp lichid uleios, cu miros aromatic; fierbe la 179°. Se prepară din amigdalina, care se găsește în migdalele amare, prin discompunere cu apă.

Benzen, v. Benzol.

Benzina, amestec de hidrocarbure, care se obține la distilarea petrolului brut (păcurei) între temperatura 80° și 110°; corp lichid, volatil, cu miros aromatic; disolvă cu ușurință grăsimile. Se întrebuițează în industrie pentru extragerea oleurilor din semințe, separarea grăsimii din oase și din lână, disolvarea cauciucului și curățirea petelor de grăsime de pe haine. Aprinsă în contact cu aerul, B. arde cu o flacără luminoasă, se întrebuițează deci și ca producător de lumină.

Benzoe, reșină extrasă din arborele Styrax Benzoin în Java și Sumatra. Făcând tăieturi în coaja acestui arbore, reșina se scurge, se usucă la aer și apoi se culege. Substanță solidă de culoare gălbue brună, cu miros plăcut; încălțită fiind dă un fum mirositor. Varietatea cea mai prețioasă este *B. de Siam*. Se întrebuițează puțin în medicină ca *tinctura de B.* (soluțiune de B. în alcool). *Acidul benzoic* (C₆H₅.CO.OH) este acid organic, monobasic, se prepară din benzoe prin sublimare. Corp cristalinat fusibil la 120°, fierbe 250°, dă săruri numite *benzoați*.

Benzol, (*benzen*) C₆H₆, hidrocarbură lichidă, care se extrage din gudroanele, ce se fac la desfilarea uscată a cărbunilor de pământ. Purificăm aceste gudroane, tratându-le cu acid sulfuric, apoi cu hidrat de sodiu, le destilăm în urmă din nou și adunăm partea ce trece între 80° și 82°, din care prin înghețare la temperatură scădută obținem B.; lichid incolor, cu miros aromatic, se topește la 6° și fierbe la 80-6°. Ântâia preparare sintetică a B.-lui a fost făcută de Berthelot (1866) prin încălzirea acetilenei. Structura lui moleculară, dată de Kekulé (1865), este reprezentată prin o formulă hexagonală, din care prin substituția hidrogenului cu diferite elemente sau grupuri de elemente se fac numeroase produse foarte întrebuițate în industrie. Studiul B.-lui și compușilor lui a jucat un mare rol în chimia teoretică și a contribuit foarte mult la stabilirea teoriei valențelor.

Beoția, (*Boeotia*), țeară a Grecoiei antice, în-cungiurată de munții Helicon, Cithaeron, Parnes etc. și udată de numeroase riuri ca: Kephisos, Asopos (v. ac.) etc. și lacul Kopais. Mai înainte, fiind și canalisată, pământul era productiv, acum în parte e deșert sau băltoș. Vechii Beoțieni, un popor voinic, au imigrat în secl. XII. a. Chr. din Tessalia; din cauza lipsei de cultură Beoțienii treceau de oameni proști, deși au ieșit dintre ei bărbați renumiți ca: Hesiod, Pindar, Epaminondas, Plutarch etc. Cele 13 orașe mai mari din B. au format sub conducerea Thebei *confederația beotică*, condusă de beotarchi; această confederație își pierdă puterea în urma luptei dela Chaeronoia (338 a. Chr.).

Beowulf, numele unui epos anglosaxon, în care se cântă faptele lui B. contra monstrului Grendel și a unui bălaur, ce pustiă țeara. B. e cel mai vechiu document mai mare de poezie populară germană și astfel de mare valoare pentru dezvoltarea limbii germane. Cf. Müllenhoff, »Beowulf«, (1889).

Barabra, (arab. Barabira), locuitorii din jurul Nilului dela cataractul prim, la Assuan, până la al doilea, Vadi-Halfa, popor din rasa berberă. Sânt împărțiți în 40 sate și un oraș mai mare, Deor, ca capitală; numărul lor 40,000 suft. Limba lor este un idiom deosebit de limbile africane. Sânt blânzi de caracter și se folosesc ca servitori la case. Țeara lor e puțin fructiferă.

Béranger, Jean Pierre de, poet liric franc., n. 1780 în Paris, † 1857. Specialitatea sa e cântecele (chanson), care sub condeul său devine o odă, o cantată, un imn și chiar o satiră. Mult timp B. fu considerat de un geniu poetic; astăzi poeziile sale sânt judecate cu o severitate adesea nedreaptă, și au început să cadă în uitare, și să n'aibă decât o valoare literară istorică. Căutecele lui B. au fost publicate într'un mare număr de edițiuni. Corespondența sa apărâ în 1860 în 4 vol.

[A. S. C.]

Berar, odinioară stat în India est., dela 1853 al Englezilor; 45,870 km², cu 2,672,673 loc., ținut foarte frumos și productiv, numit și »grădiua Indiei«. Capitala Akola.

Berariu, 1) *B. Artemiu*, scriitor rom. bucov., numit după moșul său și *Ierimieviciu*, n. 20 Sept. 1834 în Satul mare. A studiat în Suceava și în Cernăuț, iar 1858 fu trimis cu stipendiu la Viena spre a se aprofunda în studiul teologiei. Aici se încrise la facultatea filosofică pentru studiul filologiei clasice. În 1861 se întoarse în patrie și, ne mai primind stipendiu pentru continuarea studiilor, se preoți. În 1865 se făcî paroch în Ceahor și suplini de acolo prin doi ani și jumătate la institutul teologic din Cernăuț catedra studiului biblic al testamentului nou. Din Nov. 1883 până Apr. 1895 fu redactor pentru textul românesc la foaia bisericească »Candela«. În 1884 fu numit cancelar mitropolitan și sinodal, care funcțiune o împlini până în 1895, și în 1892 se făcî protopop activ în Cernăuț; în 1895 căpătă demnitatea de archiepiscopitar cu cruce (Staurofor). A lucrat cu mult zel și cu statornicie pentru luminarea conștiinței ortodoxe religioase și pentru deșteptarea și întărirea simțului național; a publicat diferite scrieri în: »Gazeta Transilvaniei«, »Telegraful Român«, »Observatoriul« lui Barițiu; a conlucrat la foile populare

»Steluța« și »Deșteptarea«, scriind totodată și în »Revista politică« și în »Gazeta Bucovinei«. În foașoara »Albinei« din 1870 a publicat »Cugetări politice ale unui țeran dela munte«, și în 1888 broșurele »Norocul unui Sătmărean« și »Terminul sfântului Niculae«.

2) **B., Ioan**, scriitor rom. bucov., n. 1846 în Suceava; la 1866 luă parte ca voluntar în reșoiul din acest an al Austriei cu Prusia. În 1867 își continuă studiile la institutul teologic din Cernăuț, le fină în 1871 și se preoțește. La 1880 a fost paroh în Stroiesci, unde primind 1890 demnitatea de esarch, † 1895. A publicat mai multe poezii, ca: »O noapte pe ruinele Sucevii«, »Stilpul lui Vodă«, în Calendarul bucovinean pro 1867 și 1882; »Lupta dela Smărdan«, în »Reșoiul« pro 1884; »Die Felsen der Fürstin«, în Romänische Revue etc., iar în prosă: »Dochia«, novelă, în Familia pro 1876; »Biografia mitropolitului Silvestru Morariu«, »Notabili români în Bucovina«, în Observatoriul lui Barițiu pro 1880 și 1884; »Congresul bisericesc din Bucovina«, »Despre oratoria bisericească la Români«, »Despre formele predicamentului în Biserica ort. română« pro 1882, 1885 și 1888; »Colecțiune de predici«, Cernăuț, 1887; »Erinnerungen aus dem blutigen Gefechte bei Visakov«, în Czernowitzer Zeitung pro 1890 etc. (Multe serieri de ale lui au ramas nepublicate. (Cf. Morariu C., Părți din istoria Românilor bucovineni, br. 2. Cernăuț, 1894.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Berat, (*turc.*) decretul de numire pentru oficiali înalte turcești.

Berat, capitală fortificată a unui sandjac din vilaietul turcesc Ianina, în Albania inf., situată lângă Osum, încungiuată cu plantațiuni de olivi și vii; are 12,000 loc., arhiepiscop grec.; ruinele unui castel.

Beraun, (Beraunka), afluent din stânga al râului Moldava în Boemia; isvorește în Pădurea boemă; 170 km. lung. Orașul **B.** e situat la împreunarea râurilor **B.** și Litawko și are 7265 loc.

Beraunit, mineral, fosfat de fier basic, cristallizează în sist. monoclinic. Se găsește la Beraun în Boemia etc.

Berbant, (*turc.*) desfrănat, ușuratic.

Berbece, 1) bărbătușul oiei; — 2) unealtă ce se întrebuințează pentru baterea piloților; poate fi de mână sau de sonetă. Cel dintâiu este de regulă din lemn de stejar în forma unei piramide octogonale ciontate, provăduț cu 4 mânere, și la capătul de bătaie cu un cerc de fier pentru a împiedeca creparea lui. **B.** de mână se ridică de regulă la o înălțime de 0.6—0.9 m., iar efectul lui este foarte mic, având o greutate maximă de 50 kg., de aceea se și întrebuințează numai la lucrări mici. **B.** întrebuințat la sonetă este sau din lemn de stejar sau în cele mai multe cazuri din fontă. Greutatea lui variază între 300 și 600 kg., iar înălțimea, dela care cade, este de regulă de 1.2—1.5 m. (*V.* sonetă);

3) mașină de reșoiu (*aries*), cu care în vechime se derâmau zidurile cetăților;

4) în astronomie **B.** este prima constelațiune din zodiac. În antichitate i-se țeica *Jupiter Amon*, *Chrysomallus* sau și *Tunsura* de aur. Constelațiunea **B.** nu se deosebesce prin stele mari, steaua sa principală abia este de mărimea a doua.

Berbecel, gen de pasere cântătoare din fam. Laniadae, cu cioc puternic și comprimat, garnisit la basă cu peri aspri; falca superioară cârligată la vîrf, presintă o creștătură (dinte) de ambele laturi. Penele corpului, în genere, sînt cenușii pe spate, albe la foale și negre în aripi; preste ochi, dealungul capului, cu o fașie neagră. Speciile **B.-lui** sînt îndrășnețe și mari ucigașe; imitând cântul pașerilor mai mici le amăgesc să vină la dinsele și apoi le atacă, de aici numirea: lupul vrabiilor, capra dracului; prada lor, ce stă din insecte, sugătoare și paseri mai mici, o trag în țepă ori strimtorindu-o între două crengi, o înneacă. În parte sînt paseri migratoare, în parte staționare. [V. B.]

Berbecică, v. Berbecel.

Berbecuț, pasere, o specie de becațină (*v. ac.*)

Berberi, cel mai vechiu popor din nordul Africei. A venit din Asia în timpurile preistorice și a ocupat mai întăiu toată regiunea udată de Mediterana. O parte dintr'înșii, *Iberii*, au trecut în Spania și s'au întins preste această peninsulă până la Pirenei, unde s'au întăluit cu popoare din neamul celto-galic. Când s'a așezat acest neam chamic în nordul Africei, nu se știe; sigur este, că ei au venit din Asia prin istmul de Suez, au ocupat mai întăiu valea Nilului și de aci s'au întins până la țărmul Oceanului Atlantic. În Egipt ei au format un vechiu regat. Prin oelalalte părți atât Romanii cât și mai cu samă Cartagenienii făcură cunoscință cu dînșii cu cel puțin 700 ani a. Chr. Tipul **B.-lor** se represintă astăzi prin *Kabylii*, cari locuiesc încă pe flancurile Atlasului, *Maurii* și *Tuaregii*, cari străbat Sahara în sus și în jos, *Felachi*, cari locuiesc prin Egipt, precum și *Felatahi*, cari au trecut în Senegambia, și de aci, preste muntele Fota Djalon, în Sudan, unde au fundat statul *Soco to*. **B.** au îmbrățișat religiunea Coranului, vorbesc totuși limba lor proprie. Cei din Senegambia și Sudan se numesc și *Peulhi*, *Poul*, etc. [G. T. B.]

Berberia, statele litorale ale Africei nord-vestice: Marocco, Algeria, Tunis și Tripolis cu Fessan și Barca, 2.629,000 km², locuite de Berberi în părțile interioare, Arabi, Mauri, Negrii și numeroși Ovrei, (urgisiți mai ales în Marocco); limba principală e cea arabă; în antichitate erau aici însemnatele state: Numidia, Mauretania și Cartagina; ajunsă sub stăpânirea Osmanilor, începînd din secl. XVI., locuitorii acestor state se făcură vestiți prin crușimi și jafuri, cari fură înfrămate numai prin ocuparea Algeriei de către Francezi (1830).

Berberidaceae, sau *Berberideae*, (botan.) o familie dintre Dicotyledonatele polypetale; cuprinde plante erbacee, subarbuști sau arbuști cu frunze alterne sau radicale, simple sau mai adesea compuse. Florile galbene, albe sau mai rar purpureo-violeacee. Are vr'o 19 genuri cu vr'o 100 specii, respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale sau prin America australă. Familia **B.** se divide în următoarele 2 triburi: I. Tribul *Lardizabaleae* cu genurile: *Lardizabala* Ruiz. et Pav., *Akebia*, *Done* etc. II. Tribul *Berberae* cu genurile: *Berberis* L., *Leontice* L., *Nandina* Thunb., *Epimedium* L. etc. Această familie este reprezentată în părțile noastre prin *Leontice altaica* Pall în Dobrogea,

prin *Berberis vulgaris* L., numită vulgar Dracilă, Berberită etc. Ca plante ornamentale se cultivă prin grădini mai multe specii din genurile: *Berberis* L., *Epimedium* L. și *Nandina* Thunb.

[Z. C. P.]

Berberina, alcaloid, care se extrage din rădăcina plantelor *Berberis vulgaris* și Colombo.

Berberis L., (botan.) gen din fam. Berberideae, trib. Berbereae, cuprinde arbuști cu lemnul galben, cu frunzele simple sau penate, mai adesea spinos dințate și unoori chiar transformate în spini, caduce sau persistente. Florile galbene sunt dispuse de ordinul în raceme. Fructul este o bacă. Acest gen are vr'o 50 specii bine definite, cari sunt împrăștiate prin Asia și prin regiunile muntoase ale Americii dela Oregon până în Țeara de foc. *B. vulgaris* L. crește în Europa și în America nordică. Prin părțile noastre este cunoscută această plantă sub numirile vulgare de: Dracilă, Lemn-galben, Berberită etc., se găsește prin lunci și prin tufisuri și se folosește pentru a face garduri vii. Ciuperca parasită, care produce rugina grâului (*Puccinia graminis* Pers.) percurge una din fazele sale evolutive pe frunzele de Dracilă, unde se prezintă sub o formă deosebită, (cunoscută sub numele de *Aecidium Berberidis* Gmel.) Pentru a înlătura deci infectarea grânelor de această detestabilă ciupercă parasită este prudent să se stirpească Dracila din vecinătatea semănăturilor. Multe specii de *B.* sunt cultivate prin grădini ca plante ornamentale, așa este *B. Aquifolium* Pursh., *B. aristata* DC., *B. vulgaris* L. etc. Din fructele coapte de *B. vulgaris* L. se prepară siropuri și limonade recoricitoare. Scoalța rădăcinii are proprietăți tonice, cathartice și febrifuge. Rădăcina și lemnul de *B. vulgaris* L. se întrebunțează în industrie ca plantă tinctorială.

[Z. C. P.]

Berberița, numire populară dată plantei *Berberis vulgaris* L. (v. ac.)

Berbesci, (magh. Bártfalu), comună în Ung., cott. Maramureș, diecesa Gherlei, cu 1372 loc. Rom. gr.-cat., agricultori și prăsitori de vite. Biserică și școală rom., oficiu postal și de notar cercual.

Berbilliu, pasere cântătoare din fam. Sylviidae, de mărimea vrabiei, cu pene oacheșe-ruginii pe spate și sure pe foale; picioarele puțin lungite; prin cântecul său felurit și melodios e cea mai plăcută pasere în toată Europa; petreoe prin tufișul des și se nutrește cu insectele, ce le urmărește în fugă.

[V. B.]

Berbința, puțină în care se frământă cașul.

Berca, mănăstire în Rom., j. Buzeu, pl. Pârscov, com. Pâclele, situată pe un înalt pisc, ce se ridică pe malul stâng al râului Buzeu, deasupra cât. B., fundată de Mihalcea Cândescu și soția sa Alexandrina Cantacuzino la 1694; e însemnată prin arhitectura ei; astăzi se află în ruine.

Berceuse, (franc.) femeie care leagănă; fig. cântec de leagăn.

Berchiesciii, comună în Bucovina, căpitanatul și j. Gura-Humorului, cu 1965 loc., (1689 ort., 45 apus., 160 prot., 71 mos.) Form. parochie cu com. Corlata, cu moșie mănăstirească și școală cu 1 clasă.

Berchta, după mitol. germ. numită și Perahta (luminătoarea), a fost o femeie cerească de soare și de nori aducători de ploaie; pentru aceasta a fost muierea lui Wodan, ca deu de viscoli, și ia parte în venatul de tempeste, aparând ca o figură îngrozitoare. B. e o ființă ce stă aproape de Freia (v. ac.), și în unele locuri o substituie Holda (v. ac.), iar alt nume al ei e Bertha. Ea veghiaza rigoros asupra torcătoarelor, și la capetul anului strică ce a ramas netors. Serbătoarea ei a căzut pe 6 Ianuarie.

Berchtesgaden, ținut în Alpii Salisburgiei, 1803 unit cu Salisburgia ca principat, dela 1880 aparține Bavariei; 385 km². Orașul principal *B.* are 2300 loc.; ocne de sare, sculptură de lemn și fildeș; e cercetat mult de străini.

Bercsenyi, Nicolau, conte, n. 1664 și † 1726. S'a distins prin fapte eroice la asediarea Budei (1686); intim prietin al lui Fr. Rákóczy II.; luă parte însemnată la victoriile și desastrelor acestuia. Scrierile sale le-a edat Col. Thaly în 7 vol.

Berczik, Arpád, scriitor magh., n. 1842 în Timișoara. A scris: poesii, novele, foiletoane, comedii și vodeviluri.

Bérczy, Carol, scriitor maghiar, n. 1821 în Balassa-Gyarmat, † 1867 în Budapesta. A scris poesii și novele originale și a tradus din operele lui Dickens și Washington Irving.

Berdan, pușca, o armă cu zăvor de calibru 10·7 mm. și întrebunțând un cartuș metalic. A fost și este încă în serviciul infanteriei rusești. Pușca cântărește 4·300 k. și glonțul 24·1 gr., cu o iteală de 442 m. (glonțul are 10·7 mm. diametru, încărcătura de 5·06 gr., cartușul cântărește 42·5 gr. și are o lung. de 75 mm.) Parul ghinturilor e de 0·53 mm. Arma are un înălțător cu praguri și cursor; gradația extremă coresponde distanței de 1500 pași. Sistemul de închidere al culatei e defectuos, fiind prea lung și format din bucăți prea slabe și prea numeroase. Ca dispoziție originală e de observat, că resortul se armeană în momentul, când se încbide culata. Această armă e pe cale de a fi înlocuită chiar în armata rusească.

Berdescu, Alexandru, componist rom., n. 1833 în București, † 1871. Elev al lui Flechtenmacher; B. s'a ocupat cu muzica națională, transcriind mai toate melodiile naționale pentru clavir. Lucrarea sa e publicată în vr'o 20 caiete.

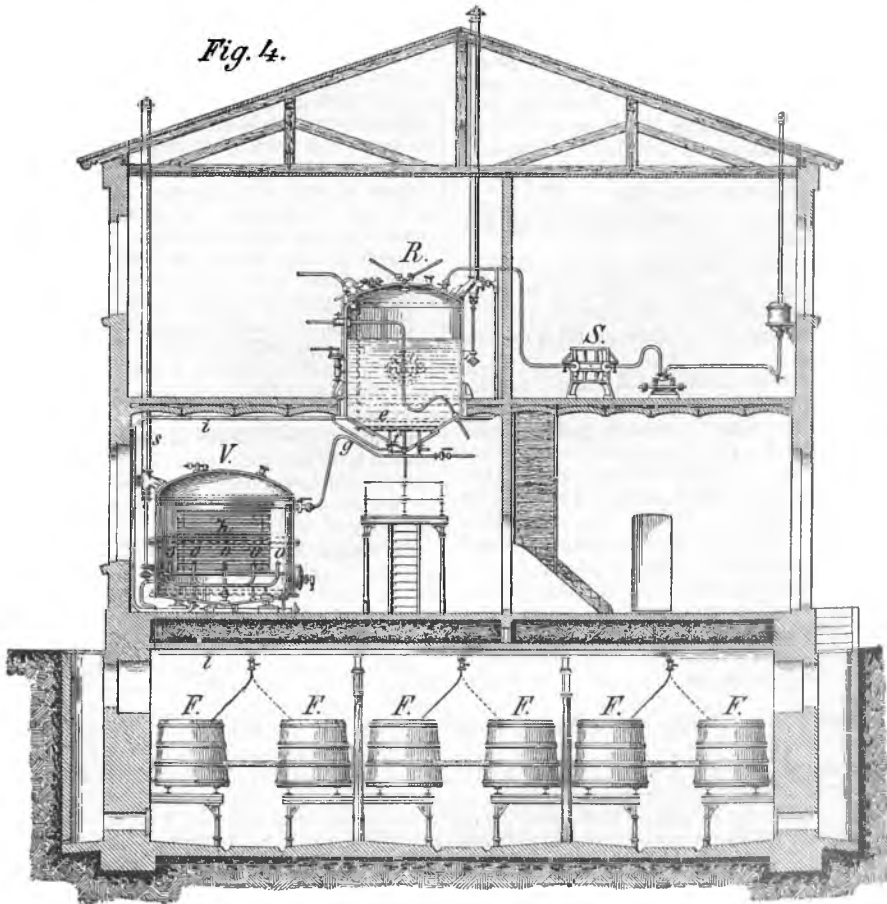
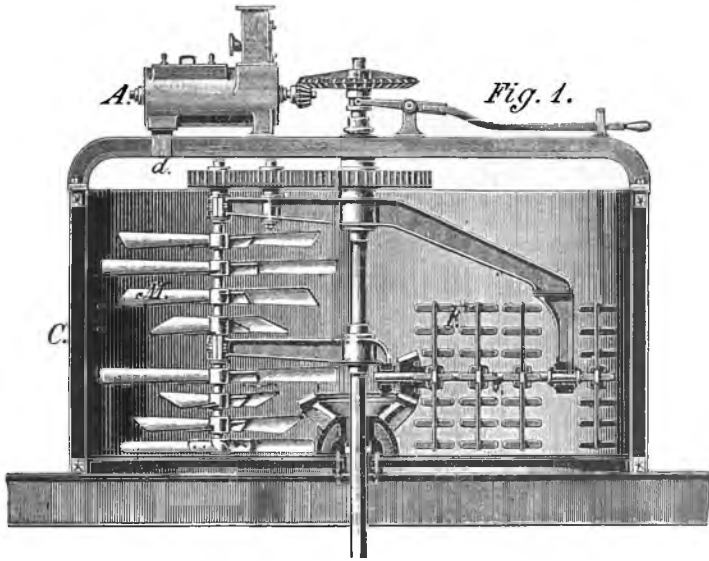
Berdicev, oraș al Rusiei europ., în guvern. Volhyniei, la 42 km. spre sud de Jitomir; 20,000 loc. Are tîrguri de cai foarte importante. Este vizitat de numeroși pelerini; atrași aci de o imagine miraculoasă a sf. Fecioare.

Berdjansk, oraș maritim în Rusia europeană, guvern. Tauridei, la 390 km. spre nord-est de Simpheropol; 6000 loc. Unul din cele mai bune porturi ale Mării de Azov, dar supus la considerabile astupări de năsip.

Bere, o beutură alcoolică fermentată, însă necomplet, obținută prin decoctiunea sau infusiunea malțului de orz și a hemeiului și tratarea cu drojdii cu scop de a fermenta. *Fabricațiunea*. Principiul fundamental al fabricațiunii este: a desvolta în diastasa, născută în orzul germinat, cea mai mare energie posibilă, cu scop de a transforma amidonul, aflat încă în acel orz, în glucosă. Aceasta se realizează prin apă și prin o temperatură de 60—70° C. Materialele prime

Fabricațiunea berei.

(Instalațiunea stabilimentului Bragadiru în Bucuresci).

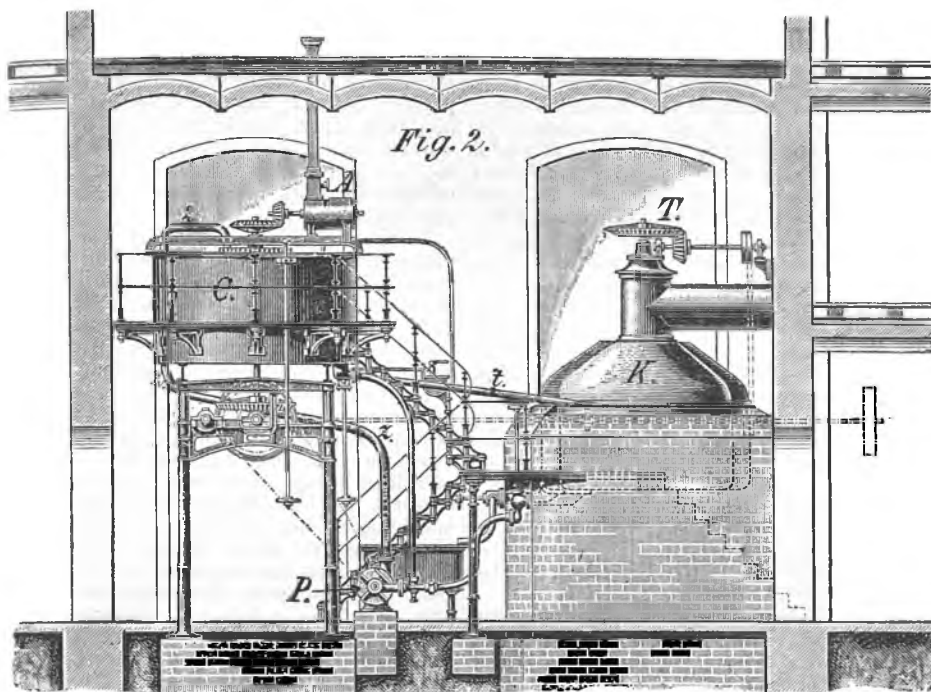
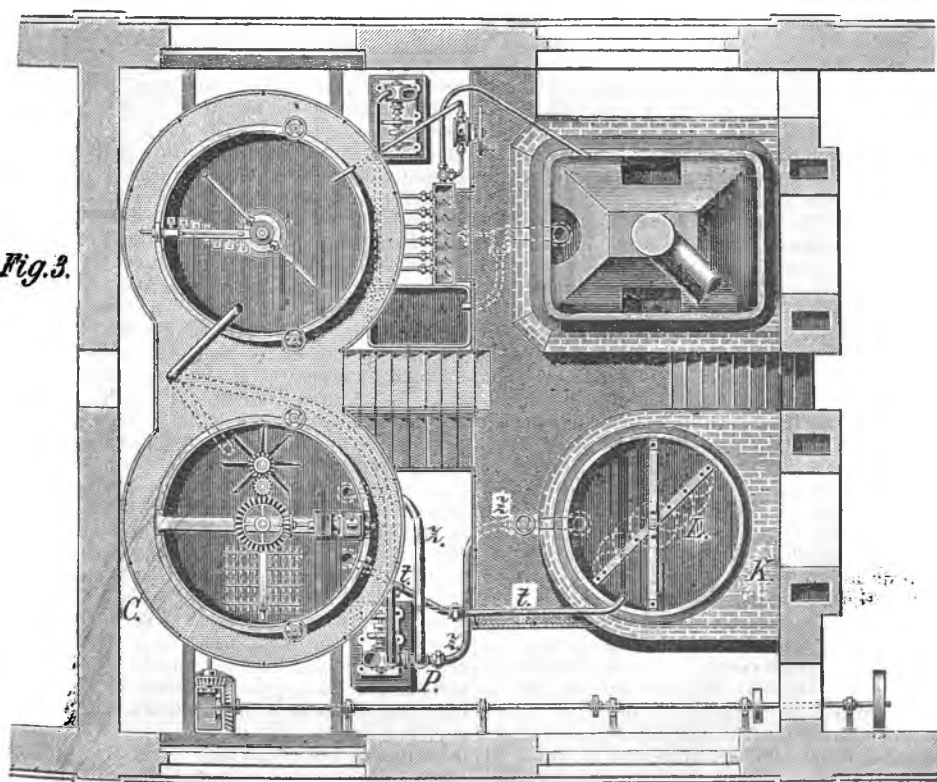

Fig. 3.

necesare fabricațiunii ei sînt: orzul (prin excepțiune grâu, orez, porumb, ovės, făină de grâu, de cartofi etc.), hemeiul și apa. Orzul formează baza fabricațiunii berei, din cauza ușurîței cu care el se transformă în malț, care, la rîndul său, posedă în gradul cel mai mare proprietatea de a transforma amidonul în zahăr. Se întrebunțează de regulă orzul cu două rînduri (*Hordeum distichum*) și din aceasta varietatea numită cavaler. Berarii cer dela orz următoarele condițiuni: boabe mari, grele, homogene, nelesate, culoare galbenă deschisă, miros a paie proaspete sănătoase, pelița subțire, secțiunea bobului albă și nu sticloasă, greutatea hectolitrică cel puțin 60. În Rom. varietatea cea mai căutată este orzoaica, din care se exportează multă și în Germania. Compozițiunea chimică a orzului rom. se poate vedea din analizele efectuate în laboratorul fabricii Bragadiru:

	maxim.	minim.	mijlociu
Apă	17-15%	10-20%	13-65%
Amidon (scrobeală)	64-62 "	56-80 "	60-70 "
Substanțe azotoase	13-56 "	10-94 "	12-25 "
" minerale	3-60 "	2-10 "	2-85 "
Greutatea hectolitrică	62—74.		

Calitățile acestea împreună cu prețul ieftin (8—12 lei $\frac{1}{10}$ kgr.) nu pot decît a satisface cerințele berarilor. Transformarea orzului în malț se face astfel: mai întăiu se curăță, apoi se moaie în apă, operațiune care poate dura 50 până 100 oare, după calitatea orzului și a apei; după aceea se întinde în straturi de 10—15 cm. grosime, pe podinele de piatră sau ciment ale unor săli anume construite și în cari temperatura variază între 10—15° C. Germinațiunea poate dura 7—11 zile, în care timp grămețile se întorc cu lopata în fiecare zi, — la început de mai multe ori, pe la sfîrșitul germ. odată — spre a nu se încălzi și usca la suprafață. Acest malț se numește malț verde, care servă fabricațiunii spirtului. Prin germ. în bobul orzului o parte din substanțele azotoase s'au transformat în diastază, un ferment ce are proprietatea principală de a transforma amidonul în zahăr (glucosă); mai departe amidonul este diminuat, în schimb însă găsim o cantitate mult mai mare de zahăr; substanțele albuminoase solubile sînt în cantitate mai mare; azotul total și substanțele minerale sînt diminuate. Pentru prepararea B.-ei malțul verde se usucă și se prăjesc la temperaturi, ce variază între 30—100° C., după cum vom a vă un malț mai deschis la culoare (pentru B. albă) sau mai închis (pentru B. neagră). Prin prăjire se desvoltă aroma prea multă a diastasei, se desvoltă aroma și diferite principii necesare B.-ei. Multe berării întrebunțează pe lângă malț și diferite surogate ca: făină de grâu și de cartofi, zahăr de cartofi, sirop, lemn dulce, glicerină, zaharină etc., cu scop de a substitui o parte din malț, care în țeri ca Germania, Belgia, Anglia etc. costă mult mai mult ca surogatele. Hemeiul are de scop a da B.-ei un gust amar, o aromă plăcută, a o limpedi ușor și a o conserva. Cel mai vestit este cel de Saaz (Boemia). Hemeiul bun se cultivă și în Bavaria. În Rom. se fac de 2 ani încercări de cătră ministrul domeniilor și rezultatele de până acum sînt satisfăcătoare. Apa: Unii berari atribue calității apei un rol deosebit; alții

din contră o valoare secundară. Imprejurările constring pe berar a întrebunța de multe ori ape, pe cari igiena le condamnă ca ape de beut, (din bălți, lacuri, gârle etc.), și se ăice că B. este tot așa de bună ca și cea preparată din o apă igienică. Apele dure (cari conțin mult bicarbonat de calciu, de magneziu și gips) se coreg prin fierbere.

Fabricațiunea B.-ei se poate resuma în următoarele operațiuni: sfărămarea malțului, muaierea lui în apă de 35—45° C., zaharificarea lui și extragerea din el a principilor solubile (maltoasă, isomaltosă, dextrină, substanțe azotoase și minerale), fierberea extractului apos (a mustului de malț, care în limba germană se numește Würze) cu hemeiul, recirea, tratarea cu drojzii, fermentarea și depositarea în pivnițe. Extragerea principiilor solubile din malț se face: prin decoctiune ori prin infusiune. B. preparată după metoda primă este mai plăcută și se conservă mai bine. Pentru explicarea mecanismului fabricațiunii vom lua ca exemplu instalațiunile moderne ale fabricii Bragadiru. Aci se face B. neagră după sistemul bavarez și B. albă în genul celei de Pilsen. Cea dintăiu se prepară prin decoctiune, a doua prin infusiune și decoctiune. În numita fabrică B. neagră se face astfel: pentru 52 hl. B. se ia 1400 kgr. malț de orz, care se sfărămă într'o morișcă. De aci curge în *A* (fig. 1) unde se plămădesce cu apă de 35—40° C și astfel curge prin *d* în cuva *C*. Aci se amestecă din nou cu apă de 75° C. Apoi totul se amestecă și se frămăntă prin mecanismul *F*. Din acest amestec, care acum are temperatura de 50—52° C., se scurge $\frac{1}{8}$ parte în cazanul *K*, (fig. 2) unde mai întăiu se încălădesce până la 65—70° C., la care temperatură stă vr'o 20 minute; apoi se fierbe $\frac{1}{4}$ oară, după care timp se pompează prin *P* iarăși în *C*. Aci iarăși se amestecă bine prin *F* cu celelalte două părți remase. Tot amestecul are acum temperatura de 65—66° C. Operațiunile acestea se mai repetă de două ori, când întregul amestec are 70—72° C., temperatura la care diastasa desăvîrșesc zaharificarea. Din *C* întreaga masă se pompează în o cuvă învecinată cu *C*, unde se depune borhotul și se limpezesc mustul de malț. Acesta fiind limpede se scurge în un al doilea cazan alăturat de *K*, unde fierbe împreună cu hemeiul. Fierura fiind finită B. se pompează împreună cu hemeiul în aparatul *R* (fig. 4), unde pe de o parte B. se recoresce nițel, iar pe de alta remășițele hemeiului se depun. Din *R* B. se scurge prin *g* pe recitorul *V*, unde curenții de aer rece și sterilizat, ce vin dela sterilizatorul *S*, precum și amestecul frigorifer, ce circulă în interiorul părților aparatului *V*, B. e răcită până la 4° C. și se scurge în putinile de fermentație *F* (fig. 4). Aci se amestecă cu drojzii și se lasă a fermenta, observându-se ca în timpul acesta temperatura B.-ei să nu treacă de 10° C., iar a salei de fermentație de 5° C. Fermentațiunea B.-i trece prin două faze: 1) se transformă cea mai mare parte a zahărului în alcool și acid carbonic; 2) faza, prin oare trece B. în timpul cât e depositată în pivniță. Durata celei dintăiu este de cel puțin 7 zile și de cel mult 12 zile. Fermentațiunea principală fiind terminată — lucru, care se cunoaște după aspectul brun al drojdiei —

B. se scurge în vase mari așezate în pivnițe, a căror temperatură nu trece de 1° C. Aoi B. conține a fermenta încet, prin care act ea capătă aroma și gustul ei plăcut. Aceasta e fermentația ulterioară, a cărei durată se poate aranja după împrejurări. În Rom. B. se pune în consumațiune cu o vechime de cel puțin 2 luni. Uneori se vinde B. de 4—5 luni, (Bragadiru). Vechimea denotă o calitate bună și o îngrijire deosebită. În Anglia, Belgia, Olanda, Franca și Germania se prepară, grație unei anumite specii de drojdie, un fel de B., care se poate pune în consumațiune deja după câteva zile. Fermentația ei se petrece între 15—22° C., deci sala de fermentație nu are nevoie de recire și astfel cheltuielile sunt cu mult mai mici; însă B. nu e așa bună și nu se poate conserva. În Germania B. în chestiune se numește »Oberghähriges Bier«, adică bere cu fermentație la suprafață, (din cauză că fermenții se adună la suprafața lichidului ce fermentă), spre deosebire de celei obicinuite, care se numește »Untergähriges Bier.« După sistemul »Oberghähriges« se prepară în Germania de nord B. din grâu, »Weissbier.«

Compozițiunea chimică. Prin fierbere se extrage din malț extractul original sau primordial, care se compune din diferitele zaharuri (maltoasă, isomaltoasă, dextrosă, levulosă și zaharosă), din dextrină, substanțe azotoase, substanțe minerale și ceva acizi. De bogăția extractului depinde și calitatea B.-ei. La B. bună extract. orig. este de 12—14 și chiar peste 14% (B. de München, Pilsen, Bragadiru etc.); la B. de calitate mijlocie e de 10—12% și la cele medicore de 7—9%. Prin fermentație, o parte însemnată din zahăr (m. c. s. maltoasă) se transformă în alcool și acid carbonic; din această cauză extr. orig. scade cu 40—60%, cari se numesc și grade de fermentație. Cu cât acestea sunt mai mari, cu atât și B. e mai alcoolică și se conservă bine. B. bună de consumat conține: apă, alcool, acid carbonic și substanțe extractive, compuse din: maltoasă, dextrosă, dextrină, glicerina (născută la fermentație), substanțe azotoase organice, acid lactic, substanțele minerale și principii de ale hemeiului. Iată analizele câtorva B.-i:

Numele principilor chimice.	Bere din:						
	București						Berlin herealhä de grâu l. cuai.
	Bragadir-lager	Lothar-lager	Oppler-lager	Viena Sim-mering-lager	München Spatenbräu export	—	
	100 grame bere conțin grame:						
Apă	89.50	89.60	90.74	92.25	—	91.—	
Alcool	3.89	3.94	3.68	3.70	4.16	3.91	
Extract	6.29	6.09	5.43	5.71	5.86	4.85	
Acid carbonic	0.26	0.21	0.17	—	—	0.32	
Subst. miner.	0.22	0.28	0.21	0.22	0.22	0.16	

analizate de
Dr. P. Radulescu.

Efeete fiziologice. B. nefalsificată, prin cantitatea mică și foarte diluată de alcool, prin acidul carbonic, prin materiile amare ale hemeiului, prin extractul de malț ce conține, este o beu-

tură calmantă, recoroitoare, digestivă și hrăitoare. Grație acestor proprietăți B. nefalsificată este singura beaură, cu care s'ar pute combate alcoolismul. Pentru aceasta prețul ei trebuie să fie mic. Din nenorocire în Rom., din cauza taxelor fiscale și comunale enorm de mari (s. e. în Buc. 39 lei la hectolitru), B. este o adevărată beaură de lux. Producțiunea totală a B.-ei în lume se urcă la ca. 194¹/₂ milioane hl. pe an; pentru care s'au consumat ca la 3 mil. tone orz (fără a socoti surogatele) și vr'o 60—70 mil. kgr. hemei. Antăul loc în producțiune îl ocupă Germania cu 55 mil., apoi America de nord cu 44 mil., Austro-Ungaria cu 17 mil. Rom. fabrică 40.000 hl. pe an.

Istoricul. Beaturi preparate din orz au fost cunoscute popoarelor celor mai vechi, ca: Chinezi, Iaponezi, Egipteni, Abessinieni etc. În Rom. B. era pe timpul lui Ștefan cel Mare și al lui Alexandru cel Bun beaură populară. Bereri moderne în Rom. au înființat mai ales berari germani. Abia la 1894 a întemeiat D. M. Bragadiru în Buc. prima fabrică română de B., cu un pompos local de consumațiune. D. M. Bragadiru, proprietar a 2 fabr. de spirt, în dorința de a pune în consumațiune produse fără reproș, a înființat și un laborator de chimie. [Dr. P. Radulescu.]

Berechet, (turc.) abundență, belșug.

Berechi, (magh. Barakony), com. mare în Ung., cott. Arad, cu 369 case, 1755 loc. (1592 Rom. gr.-or., ceialați Magh.) Teritorul e de 8466 jug. cat., produce cereale bune; se cultivă agromonia, industria de casă și se prădesc porci frumoși. În com. se află o moară de vapor și un castel al principelui Sulkovszky.

Bereg, comitat în ținutul nord-estic al Ungariei; 3671 km²., cu 153,377 loc., dintre cari cei mai numeroși sunt Ruteni și Maghiari.

Beregata, v. gâtlej.

Beregsana, cassă de păstrare pe acțiuni în Beregsau (Banat), fondată la 1889 cu capital social de 20,000 fl.

Beregseu, 1) B., (magh. Beregszó), com. mare în cott. Timiș, cu 2215 loc. Rom. Are o bancă rom. (v. Beregsana) și e staț. de cale ferată. 2) B., riu, afluent al Begheului (Bega), isvorește aproape de Lipova, (cott. Timiș).

Berendei, Anton, general de divizie, ministru de resboiu (1897), a studiat la școala de artilerie și geniu dela Metz (1858—60), după care căpătă gradul de sublocot. în batalionul de geniu. Căpitan (1865) în statul major de geniu, primesce în 1866 comanda companiei de pontonieri, apoi trece ca căpit. ajutor al batalionului de geniu. Major în statul major al genului (1868); locot.-colonel în adjutanția resboiului (1872—75). Trecurt în neactivitate pentru concediu (1875), reîntră în armată în 1877 și e promovat colonel după terminarea resboiului. Dela 1880—82 B. e însărcinat cu funcțiunea de secretar gen. al ministeriului de resboiu, apoi trece ca comandant al reg. I. de geniu până în 1885, când e promovat general de brigadă și însărcinat cu comanda divisiei I., apoi a divis. VIII. de infanterie. La 1888 e numit inspector al genului, în care calitate dirige lucrările de construcțiune ale fortificațiunilor orașului București. În 1894 e promovat general de divizie și însărcinat cu comanda corpului I. de armată. În timpul resboiului B.

e numit comandant al genului armatei rom. din Bulgaria. Mare ofițier al stelei și coroanei României; mare cruce a coroanei de fier austriace etc.

Berendelu, pretendent la tronul Moldovei pe timpul lui Ștefan cel Mare, de origine litvană; regele Mateiu Corvinul năvălind în Moldova duse pe acesta și pe Petru Aron cu sine, ca să împartă domnia peste aceasta țeară între amândoi, dar B. căzu în lupta dela Baia 1465.

Berengar, 1) *B. I.*, rege ital., ocupă Italia ca strănepot al lui Carol cel Mare și se încoronă, se închină însă regelui german Arnulf, și după ce acesta părăsi Italia, împărți domnia cu Lambert; 916 fu încoronat ca împărat de papa Ioan X. † 924. 2) *B. II.*, nepot de fată al celui precedent, 950, după moartea lui Lothar, fu ales rege. † 966 în Bamberg.

Berengar de Tours, scholastic renumit din secl. XI., la 1031 preposit al școlii din Tours, 1040 archidiacon în Angers. B. reprezintă metoda științifică sau rațională în explicarea sf. scripturi. Tradiția e nesigură, căci nu pe autoritate se întemeiază adevărul, ci pe rațiunea proprie naturii omenești. Învețăturile sale fură anatemitate în mai multe rânduri de sinoadele din Roma. B. fu nevoit, în cele din urmă, să revocace învețăturile sale cu privire la explicarea pâinei și a vinului și să trăiască în insula St. Come, lângă Tours. † 1080.

Berenger, legea lui B., legea franc. din 26 Mart. 1891 pentru suspendarea executării pedepselor cum și agravarea lor în cas de recidivă; poartă numele autorului ei, senatorul B., același care s'a distins prin lupta întreprinsă contra imoralității din strade. Legea lui B. s'a propus în senatul român de P. Grădișteanu, proiectul nu s'a votat încă. (Cf. Al. D. Nicolau, O reformă legișl. utilă; Gr. Maniu în »Dreptul« nr. 18 din 1891, pag. 144.)

Berenike, (corect Pherenike, *grec.* mediev. Veronica), numele mai multor regine din Egipt și Siria. Mai cunoscută: *B. II.*, soția lui Ptolemeu III. Evergetes din Egipt (246—221 a. Chr.), fca lui Magas, rege din Kyrene; drept dar pentru învingerile strălucite, ce le reputase bărbatul ei în Asia, B. jertfi pērul ei cel frumos Aphroditei. După pērul ei se numesce Coma Berenices o constelațiune pe cerul nordic, cu 70 stele, ce se pot vedē cu ochiul liber.

Bēres, (*magh.*, în Rom. feciori boieresci), argați pe moșile mari, angajați cu luna și cu anul și stabiliți pe moșie dimpreună cu familiile lor; lucrează cu vitele și uneltele proprietății; întreținerea lor cade cu totul în sarcina proprietarului. Ei sânt plățiți în bani, produse sau vite.

Beresol, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, pl. Horincea, pe valea Chinejei, formată din: tirgul B., satul B., Aldesci, Merea și Șipotele, avēnd în total 2922 loc.; 4 biserioi și 4 școlae: una de băieți, 2 mixte și una de fete. Tirgul B. cu 844 loc., dintre cari aproape jumătate sânt Evrei, e reședința plășii și a unei judecătōrii de pace. Prin com. B. trece linia ferată Bērlad-Galați.

Beresit, v. Crocoisa.

Beresowsk, sat al guvern. rus. Perm, cu mine de aur foarte bogate, 10,000 loc.

Beret, v. Baret.

Bereteul, (*magh.* Berettyó), un afluent al Cri-

șului repede, isvorește din munții metalici ai Bihorului și se varsă în Someș.

Berezina, riu în Rusia europ., guvern. Minsk; isvorește dela nord-vest de această provincie, udă Borisow, Bobronisk și Goval și se varsă în Nipru după un curs de 525 km. dela nord-vest spre sud-est. Este navigabil pe un percurș de 440 km. B. este unit cu Dwina occidentală printr'un canal, care poartă numele său și care face astfel să comunice Marea Neagră cu Marea Baltică. B. este celebră prin trecerea lui Carol XII., aproape de Borisow, în 1708, și prin desastrul Francezilor lângă același loc în timpul memorabilei retrageri din Rusia în 1812.

Berezna, mică și mare, comună în Ungaria, cott. Ung. diecesa Muncaciū, cu 1732 loc. Ruteni. În B. mare se află o mănăstire a Basilișilor.

Berg, 1) *B.*, fost ducat german (Ducatus montensis) în dreapta Rinului, cu capitala Düsseldorf; a fost pe rând în posesiunea mai multor duci și principii; 1806 Napoleon I. îl lărgi, și ridicându-l la rangul de mare-ducut îl dete cumnatului său Ioachim Murat, mai apoi unui nepot al său; 1815 fu dat Prusiei. (Cf. Gōoke, Das Grossherzogthum B., 1877.) 2) *B.*, sat cu castel regal în Bavaria, lângă lacul Starnberg; locul de predicție al regelui Ludovic II., care muri aci (1886).

Berg, *Friedrich Wilhelm Rember*, conte, (numit Teodor Teodorovici), mareșal rusesc, n. 1790 dintr'o veche familie nob. germ. din Livlanda, studiă în Dorpat și întră 1812 în serviciu militar, unde fu împărțit la statul major și luă parte la toate reșboaiele din 1812—14. 1828 și 1829 șef al statului major în reșboiul turcesc, iar 1831 fu numit șeful statului major al armatei rusesci din Polonia. 1843 general de infanterie; fu însărcinat cu mai multe misiuni diplomatice, între altele și la curtea din Viena, când aceasta ceru (1849) ajutorul Rusiei contra insurgenților magh. B. desvoltă mare activitate și ca guvernor al Finlandei și mai târziu ca adlat al guvernorului din Polonia, mare-principe Constantin. † 1874 în Petersburg.

Bergama, oraș cu port lângă Mediterana, în Asia mică; 6000 loc., în vechime Pergamon.

Bergamasca, danț italianesc din secul trecut, de caracter vioiu, dar stângaciu, originar din provincia Bergamo.

Bergamo, prov. ital. în Lombardia, 2828 km²., cu 430,582 loc. Locuitorii (Bergamascii) vestiți ca oameni grosolani. *Capitala B.* are 23,819 loc.; castel; »Academia Carrara«; catedrală și epie; țesetorii de mătasă și de bumbac.

Bergamotă, varietate de pere, de formă turtită sau rotundă, cu miez, ce se topește în gură. Numele B. se derivă dela Bergama din Asia mică. Privitor la lămăia numită B., v. Citrus.

Bergell, (ital. *Val Bregaglia*), vale îngustă în Graubünden (Elveția), traversată de riul Maira, eu vr'o 1700 loc., împărțiți în 6 comue.

Bergen, oraș în Norvegia, cu prediile Sandvigen și Nōstet are 52,756 loc., residență opească; port mare fortificat; export mare de ringi (scumbrii); flotilă comercială (352 năi de 98,692 tone). B. a fost întemeiat la 1070 de regele Olaf Kyrr. După acest oraș se numesc județele B. nord. și B. sud.

Berger, 1) *B. I. Nepomuc*, bărbat de stat austriac, n. 1816, † 1870; a studiat drepturile,

și a fost asistent la catedra pentru dreptul natural și criminal în Theresianum. Ca deputat în adunarea națională din Francfort a fost aderent al direcțiunii pangermane; 1867 a intrat ca ministru fără portofoliu în »Bürgerministerium«, dar 1870 a trebuit să repăsească împreună cu Taaffe și Potocki. 2) *B., Ludovic*, compozitor, virtuos și prof. de muzică, n. 1777 în Berlin; † 1839. Mendelssohn a fost învățacelul său. Are frumoase compoziții pentru pian și cântece, dintre cari cel mai răspândit e: »Die schöne Müllerin«.

Berggiesshübel, oraș în districtul saxon Dresda, cu 1499 loc.; isvoare minerale (Johann-Georgenbad); 1813 lupta între Ruși și Francezi.

Bergk, Teodor, filolog german, (1812—1881). Ca profesor de filologie în Marburg, Freiburg și Halle s'a făcut renumit prin studiile critice asupra poezilor greci și prin istoria literaturii eline. Edițiunile sale: »Poëtae lyrici graeci« și »Anthologia lyrica« sânt dintre cele mai temeinice.

Bergler, Stefan, însemnat filolog clasic din secl. trecut, n. 1680 în Brașov; studiile universitare le-a făcut în Lipsca, după terminarea cărora a supravegheat ediția mai multor clasici ca: Homer, Herodot, Aristophanes și »Bibliotheca graeca« a lui I. A. Fabricius din Hamburg. 1722 fu chemat în România ca învățator al fiului princ. Mavrocordat, funcționând totodată și ca translator; aici a înființat pe spelele domnitorului o bibliotecă grandioasă, pe care Mavrocordat a dăruit-o mai târziu patriarhiei din Constantinopol.

Bergmann, Ernst de, chirurg, n. 1836 în Royen (Livlanda); dela 1871 profesor la universitatea din Dorpat, apoi în Würzburg, iar mai târziu în Berlin. A scris: »Lehre von den Kopfverletzungen«, »Die Resultate der Gelenkresectionen im Knieg«, (1872); »Chirurgische Behandlung von Hirnkrankheiten«, (ed. II. 1889) etc.

Bergner, Rudolf, scriitor și etnograf german, n. 1860 în Lipsca. După absolvarea studiilor universitare în orașul natal și în Viena, s'a dedicat literaturii, dovedind un viu interes pentru popoare și țeri străine, în special pentru Carpați și popoarele ce locuiesc aici. Cartea lui B. »Siebenbürgen« (1884) e prima în nemțese, care aprețiază după dreptate poporul român. De însemnătate pentru noi e și opul său »Rumänien, Land und Leute«, (1887). Afară de cele amintite a mai publicat: »In der Marmoros«, (1885); »Ungarn«, (1888); »Die oriental. Frage«, (1889); »Zur Topographie und Ethnologie Siebenbürgens«, (1892) și alte scrieri mai mici. B. a petrecut timp mai îndelungat între Români și în special între Moții din munții apuseni, și astfel este un bun cunoscător al stărilor poporului nostru, pe cari le aprețiază au echitate și bunăvoință. Scrierile lui se disting de publicațiunile mai vechi germ. despre Români prin iubire de adevăr și ni-au cucerit multe simpatii în străinătate. B. e decorat cu med. »Benemerenti«.

Berheciul, riu în Rom., j. Teucuiu, unit pe stânga cu Zeletinul, se varsă în Bêrlad.

Berhomet, 1) *B. pe Sirete*, com. în Bucovina, căp. și j. Vijiniții, formează com. și parohie cu Mejebrodea și Lăpușna; au împreună 6083 loc., (4228 ort. res., 473 apus., 533 prot. și 849 mos.); cu o școală de trei clase și una de o clasă în Mejebrodea, unde e și un ferestreu; postă, telegraf, stațiune de cale ferată. 2) *B. pe Prut*, com. și

parohie cu com. Revacăuț, cu moșie boierească, în căpit. și j. Coțmanului; au împreună 1585 loc., (1406 ort., 45 ap. și 134 mos.); cu o școală de două clase. [Dr. I. G. Sbiera.]

Beriberi, morb endemic pe insula Ceylon, în Malabar și părțile nord. ale Indiei. Se manifestă în edema (oedema) și amortețirea extremităților, împreunate cu dureri, și o scădere foarte mare în puteri, respiriu greu, puls neregulat și anemie. Numai casurile mai ușoare nu se sfîrșesc cu moarte. Causa acestui morb pare a fi un micro-organism; se ivesce cu deosebire pe timp ploios. Tratamentul medical e simptomatic; dacă e posibil să se ducă bolnavul în condițiuni igienice mai bune. În Iaponia se ivesce un morb, ce seamănă mult cu B., și se numește *Kak-ke*. [Drib.]

Berici, munții —, (*Monti Berici*), un lanț întins de munți (ca. 300 m. înalți) în Venetia, cari se întind dela Vicenza spre sud în lungime de 14 km., la o lățime de 7 km. și se despart de Alpi prin valea de Montebello. Ținuturi foarte romantice cu vegetațiune abundantă și cu numeroase cariere de piatră.

Beril, mineral, silicat aluminos de beriliu, cristalizează în sist. hexagonal; e incolor, galben, verde, albastru. Varietatea transparentă și verde se numește *smaragd*, cea verde albăstrue *aquamarin*. B. se găsește în general în granite, gneisuri și sisturi cristaline. Smaragdul e o piatră scumpă foarte prețuită; el se găsește în Columbia (în calcaruri bituminoase neocomiane), la Tokowaja (Katharinenburg) și în Habachthal în Salzburg. Aquamarinul vine din Ural și se întrebuințează în bijuterie.

Beriliu, (Be), metal alb, ductil, cu greutatea atomică 9, densitatea 2.1. Se găsește în natură numai în combinațiuni, precum sânt: *berilit* (silicat de aluminiu și B.) cu compoziția: (Si O₂) Al₂ Be₃; *smaragdul*, cu aceeași compoziție, colorat prin oxid de crom; *chrisoberitul* (aluminat de B.) cu compoziția Al₂ O₄ Be etc. Se aseamănă mult cu magneziul; la temperatură ridicată arde la aer transformându-se în oxid. În combinațiuni este bivalent, astfel avem: *oxidul de B.*, Be O; *hidratul de B.*, Be(OH)₂; *clorura de B.*, Be Cl₂; *sulfatul de B.*, SO₄ Be etc.

Bering, (sau *Behring*), *Vitus*, navigator danez, n. 1680 în Horsens, în Jutlanda, † 1741; marinar, când Petru cel Mare voia să creeze marina rusă, în 1706 B. a fost atașat la stabilimentul naval dela Cronstadt. După roboiul contra Svediei, în care B. s'a distins, Petru cel Mare îl alege pentru a comanda o expediție științifică la Camciatca. După o călătorie lungă și plină de pericole prin Siberia, ajunse la Camciatca și exploră coastele sale deșerte, convingându-se (1728) că continentul Asiei nu se împreună cu al Americii, după cum se pretindea la acea epocă. Întors la Petersburg, tocmai după 10 ani, reuși a i-se pune sub ordinele sale 2 bastimente, cu cari traversă marea de Ochotsk, aterisând pe coasta de nord a Americii. Dar nisce tempeste teribile și sănătatea sdruincinată îl împiedecară de a-și termina misiunea, fiind averslît de furtună pe insula deșertă și înghețată Avatscha (numită în urmă insula de Bering), unde muri. Urmașii au dat numele său strimtoarei, care desparte America de Asia.

Bering, 1) *Marea B.*, partea de nord-est a Oceanului Pacific între Asia și America, legată prin *strimtoarea B.*, în lățime de 75—90 km., cu Oceanul Arctic. 2) *Insula B.*, situată în depărtare de 185 km. dela Camicatca; 1593 km²., lipsită de păduri și sterilă, dar bogată în animale cu blane prețioase.

Beriet, *Charles Auguste*, celebru violonist belgian, n. 1802, † 1870 în Bruxela. Studiile sale le perfecționă cățva timp în conservatorul din Paris, cu Baillot. A concertat cu succes în diferite orașe din Anglia, în Bruxela și Paris. Insurându-se cu renumita cântăreață Garcia-Molibran, B. primî postul de violonist al regelui Olandei. După revoluția din 1830 a fost silit a relua cursul voiașelor sale, de astădată însoțit de soția sa. În 1843 a fost numit profesor la conservatorul din Bruxela, dar în 1852 el a fost silit a-și părăsi postul, pierderea vederei și paralisarea brațului stîng silindu-l la un repaus complet. Principalele lui compozițiuni sînt: 7 concerte de violină, câteva sonate, variațiuni, câteva trio, cari, precum și aranjamentele lui, par astăzi cam învechite, metoda lui de violină (1858) și studiile lui sînt încă și aăzi aprețiate și stimate. Unul din fii săi, *Charles Wilfried*, pianist de valoare și compozitor, a scris între altele opuri remarcabile asupra pianului acompaniator. [T. C.]

Berjera, (franc. bergère), fotoliu larg.

Berkeley, (pron. bōrkli), oraș în cōt. englez Gloucester, lângă Avon; 6277 loc. (1891); aici făcū Dr. Jenner (1796) prima vaccinare.

Berkeley, (pron. Bōrkli), *George*, filosof englez, n. 1684 în Irlanda, a făcut studii în teologie și filosofie; pe la 1734 deveni episcop în Cloyne. Cercînd a lăși și cultiva filosofia lui Locke în patria sa, el ajunse să susțină, cumcă numai spiritul și ideile au existență obiectivă, și astfel făcū din realismul lui Locke un idealism, sau mai bine dîs, un fenomenalism sau immaterialism. Obiectele externe, întrucît există, nu sînt altceva decît idei. Idei abstracte cu toate acestea nu sînt. (Cf. Ueberweg III., 120.) [Pl.]

Berkoveț, măsură în Rusia, = 10 Pud = 400 funți rus. = 163,805 kgr.

Berkshire, (pron. bōrkșir), comitat în sudul Engliterei, 1870 km²., cu 176,133 loc. (1891); capitala Reading.

Berkshire, rassă de porci englezi, desvoltată prin încrucișare cu porci indieni și neapolitani. Sînt foarte prețuiți pentru cantitatea cărnei.

Bêrlad, 1) *B.*, *riu* în Rom., isvorește în j. Roman din înfundătura a 2 dealuri situate între satele: Giurgeni și Valea-Ursului, (pl. Fundu); curge mai întăiu dela nord-vest cătră sud-est, apoi se îndreaptă spre est; nu departe de țirgușorul Băcești trece pe teritoriul j.-lui Vaslui, curge spre sud-est prin acest județ și prin orașul Vaslui și apoi iese din el pe la confluița sa cu rîul Crasna; trecînd în j. Tutova curge spre sud și sud-vest prin orașul B., pe la Irasca trece în j. Tecuciu, udă acest județ dela nord spre sud, trecînd prin orașul Tecuciu, și apoi se varsă la satul Șerbănesci în Siret. Aluenei mai însemnați pe dreapta: Stemnicul, Racova, Semila, Tutova, Pereschevul, Zeletinul unit pe dreapta cu Berheciul și Tecuciu; iar pe stînga: Socovețul, Stavnicul, Rebricea, Vasluiul și Crasna.

2) *B.*, *com. urb.* în Rom., capit. j.-lui Tutova, situată pe rîul cu același nume; 25,000 loc. Aici este reședința prefecturii j.-lui, a unui tribunal și a mai multor autorități secundare; are un liceu clasic numit »liceul Codreanu«, un gimnasiu real, o școală normală, un externat secundar de fete, școala de meserii și mai multe școale primare de băieți și de fete; aici este staționat un regiment de dorobanți și două escadroane de călărași; prin B. trece linia ferată Galați-Iasi, avînd gară și stațiune telegrafo-postală. Locuitorii se ocupă cu meseriile și comerțul. Tirg septemănal se face în fiecare Marți și Miercuri, asemenea și mai multe tirguri mari la epoce fixe. La începutul secl. XII. exista cu centrul în B. un mic stat slav, dar cu timpul romanizat, cu Tecuciu și Galați ca orașe principale și cuprinzînd actualele județe: Tutova, Tecuciu și Covurlui cu părți din j. Vaslui și Fălciu; acest stat și-a păstrat existența până după întemeierea principatului moldovenesc. B. a fost ars la 1440 de Tatai. Cf. R. Rosetti, Statul bērlădean în »Revista nouă«, II. 1889, 464. V. și art. Tutova. [nt.]

Berleburg, *biblia de B.*, o traducere nouă a Bibliei, efectuată sub influența pietismului din secl. XVIII. și edată de familia conților Sayn-Wittgenstein-Berleburg între anii 1726—30 în B.; e mai defectuoasă decît traducerea lui Luther. Numai rar se mai află exemplare.

Berlepsch, *August*, baron, stupar germ. n. 1815; ca elev al distinsului stupar Iacob Schulze s'a ocupat cu mare zel de cultivarea albinăritului rațional. Prin scrutarea vieții albinelor, prin multe publicațiuni, mai cu samă prin opul: »Albinas (Die Biene), edat 1860, (ediț. III. 1873) a popularizat noua metodă a lui Dzierzon, și a ridicat albinăritul la valoare de știință. B. a perfecționat coșnițele inventate de Dzierzon, dăndu-le poziție verticală și aplicînd oadre mobile. † 1877. [E. C.]

Berlichingen, veche familie nobiliară germană, reprezentată aăzi prin două linii: conții B. Rossach și baronii B. Jagsthausen; prima își trage originea dela Gōtz de B., a doua dela fratele acestuia Hans de B. — *B.*, *Gōtz* sau *Gottfried* de, om mîna de fier, un adevărat tip de »Raubritter«, n. 1480 în Jagsthausen (Württemberg), 1504 cu ocașunea asediării orașului Landshut și-a pierdut mîna dreaptă, pe care a înlocuit-o cu una de fier; cu toată pacea din țeară firea lui l-a făcū să se resboiască cu orașele Nürnberg, Köln și cu Kurmainz. În resboiul țerănesc (1525) a luptat de silă în șirele rescușășilor, dar a fugit tocmai înainte loviturii decisive; 11 ani a stat prins în Hornberg. 1542 a luat parte la resboiul cu Turcii și 1544 contra Franțezilor. † 1562. Autobiografia sa a fost edată primaoară 1731 în Nürnberg de Pistorius; din ea a luat Gōthe sugetul pentru celebra sa dramă »Gōtz von Berlichingen«.

Berlin, capit. imperiului germ. și a regatului Prusia, rezidența tuturor oficiilor și corporațiunilor mai înalte ale imperiului germ. (afară de »Reichsgericht«, care e în Iena, și »Oberrechnungs-hof«, care e în Potsdam) și ale Prusiei, situată la șes pe ambii țermuri ai rîului Spre, avînd un teritor de preste 64 km²., cu 1.677,304 loc. (1895); după confesiune cei mai mulți sînt ev.-lut. (1.420,833), apoi rom.-cat. (155,363), alți creștini (13,582) și mo-

saici (86,152), orecscerea populației în anii din urmă a fost 6'23%. B. e udat de Spree, care formează aci o insulă, apoi de mai multe canale navigabile. Orașul e împărțit în vr'o 21 suburbii și se plănuieste anexarea mai multor localități învecinate, cu cari împreună B. ar avea preste 2.000,000 loc. Intre *stradele* B.-lui cea mai principală e »Unter den Linden« cu alea de tei, apoi *stradele*: Friederic, Wilhelm, Regală etc. B. are o mulțime de piețe împodobite cu statue ale persoanelor însemnate; mai are vr'o 53 *poduri* înfrumșețate cu figuri istorice și alegorice; grădina zoologică și poporală (250 ha) cu statuele lui Goethe, Schiller, regina Luisa etc. *Edificii* publice și palate mai însemnate sânt: palatul regal, dela 1888 residență, »Zeughaus«, galeria națională, palatul împărătesei Frideric, al imp. Wilhelm I., universitatea, academia, casa orașului, palatul postelor, operă, 20 teatre, palatul parlamentului etc., precum și numeroase palate private și multe localități de distracție. În B. sânt 55 biserici, unele din secl. XII., câteva în construcție acum. *Institute culturale*: Biblioteca regală (800,000 tomuri și 18,000 manuscrise); universitatea cu vr'o 200 profesori și (1896/7) 5620 ascultători ord. și 4363 extraordin.; academia de științe (dela 1700) cu observații astronomie; aoad. de arte, de muzică, militară, montanică; multe muzee; grădină botanică; aquariu; societăți științifice; școală superioară de medicină veterinară și de agronomie; 17 gimnasil, 8 gimnasil reale, 2 școale reale sup., 12 școale reale, 31 școale superioare de fete, 2 seminare de învățători, 2 sem. de învățătoare, 311 școale medii și elementare, mai multe școale speciale. *Presa* e reprezentată (1896) prin 741 ziare și reviste, între cari 125 apar zilnic. Spitale, asile diferite, culine populare, reuniuni de binefacere. *Industria, comerțul, comunicațiune*: Preste $\frac{1}{2}$ din locuitorii B.-lui trăiesce din industrie; în 1894 erau în B. și Charlottenburg 4392 fabrici cu 136,520 lucrători, (94,931 bărbați, 34,210 femei, 4408 băieți și 2971 fetițe); ramuri de industrie: fabrici de fier, de mașine, confecțiune de vestminte, diferite țesătorii, fabrici de zahăr, hârtie, tapete, spirit, chemicalii, bronz, tinichea, articole de modă, pălării, pielării, porțelan, bere; tipografii, librării, institute de arte grafice etc. Comerțul e promovat prin banca imperială, multe bănci pe acțiuni, comerțul pe apă (vapoare pe Spree și pe canalele laterale); în B. se concentrează preste 14 linii ferate și are 10 gări; pe strade comunică trenuri, tramvaie diferite, omnibuse; telefon, telegraf.

Administrația. B. formează un cerc de sine stătător sub presidential suprem de Brandenburg; B. e administrat de un magistrat și reprezentanța orașenească; budgetul orașului e de preste 76.000,000 mărci; datorii (1890) 203 $\frac{1}{2}$ mil. mărci.

Istoria. B. și Kölln (cele mai vechi părți) au primit dreptul de cetăți la 1232 și 1240; la 1307 s'au unit și s'au aliat cu Hansa; 1448 residență; 1757 fu ocupat de Austriaci, 1760 de Ruși; începând dela Frideric cel Mare luă un avânt puternic și se desvoltă cu o repegiune uimitoare, fiind și acum în continuă și rapidă desvoltare. 1878 se ținut aci congresul de B., care regulă chestia orientală după resboiul român-ruso-turc.

[p.]

Berlina, droșcă, trăsură de călătorie cu 4 șeșuturi, numită B. de Ludovic XIV., cărui-i a dăruit Dorothea de Brandenburg o asemenea trăsură.

Berlioz, *Hector*, compozitor franc., n. 11 Dec. 1803 în Côté-St.-Andrée, † 8 Mart. 1869 în Paris. Fiu de doctor în medicină, după ce termină studiile liceale la Grenoble, a fost trimis la școala de medicină din Paris. Gustul său prea pronunțat pentru muzică însă îl făcu să treacă la conservator. Vădându-se în Paris fără nici o resursă e silit a concura pentru postul de corist la un teatru de a treia mână, care, împreună cu câteva lecțiuni, sânt singurele lui resurse. În acest timp scrie uverturile: »Waverley«, »les Francs-juges«, o misă cu orchestră, executată la biserica St. Roch, și simfonia fantastică: »Épisode de la vie d'un artiste«, în care alătura de bizareri de stil și de inconsecvență în desvoltare, se ved cele mai sublime inspirațiuni. După ce concură de patru ori pentru premiul Romei, îl obțin în fine în 1830 cu cantata »Sardanapale«, și plecă în Italia. Aici scrie între altele uvertura »le Roi Lear« și poemul simfonic »Lelio« sau »le Retour a la vie«, pentru voce, cor și orchestră, o păreche a simfoniei fantastice. În același timp își făcea un nume ca critic, scriind articole musicale în diferite ziare și reviste. În afară de o colecțiune de melodii (33) și de coruri, B. scrie încă simfonia »Harold en Italie« (1834), un »Requiem« (1837); în fine în 1838 B. abordează scena operei cu »Benvenuto Cellini«, care suferi o adevărată cădere. După ce scrie încă »Romeo et Juliette« (1839), mare simfonie cu cor, apoi »Simfonia funebră și triumfală« (1840), desgustat de a se ved neaprețiat vizitează pe rând Germania, Austria, Rusia și Anglia, unde găsesce adepți entusiaști. În această epocă a publicat »Tratatul său de orchestrație« (1844), adevărată capodoperă didactică, tradusă în toate limbile lumii musicale. În 1846 B. scrie legenda dramatică: »la Damnation de Faust«, apoi »l'Enfance du Christ« (1854), mister în trei părți, singura producțiune, care chiar dela început s'a bucurat de favoarea publicului. După »Béatrice et Bénédict« (Baden, 1862), operă comică după Shakespeare, ultima sa producțiune a fost »les Troyens«, tragedie lirică în două părți. B. a arătat mai mult decât ori care alt compozitor o absolut independentă personalitate; el a fost cel mai mare compozitor, ce a avut Franția, și influența lui e considerabil simțită de toți măiestrii noii școale franceze. [T. C.]

Berma, în uvragiele de fortificațiune partea orizontală dintre șanț și parapet, lăsată în scop ca pământul, ce ar căde de pe talusul exterior al parapetului, să nu astupe șanțul; lărgimea sa variază dela 0'40—1'50 m. Are inconvenientul, că permite inamicului, ajuns pe ea, ca să se repauseze și să se reculeagă la adăpost de focuri, pentru ca în urmă să procedă la escaladarea parapetului; pentru aceasta se recomandă de a se închide B. cu un grilagiu de fier cu virfuri ascuțite (în fortificația permanentă).

Bermudas, grupă de 180 insule de corale, numite și *Somers*, în Oceanul Atlantic, aparținătoare Brit.-Nordamericiei; 50 km².; numai 9 sânt locuite, (15,884 loc., între cari 5500 Albi);

însemnate ca stațiune militară și de navigațiune. Capitala Hamilton.

Bern, canton elvețian, 6888 km², cu 536,679 loc., (85,319 Franc., 1234 Ital., 56 Romani, restul Germ.) Partea nord. și nord-vest. a cantonului e muntoasă traversată de ramificațiile munților Jura (Chasseral 1610 m.), de altcun vâile sînt roditoare; partea sud., Berner Oberland, un platou admirabil, cu văi frumoase și mult cercetate. Rîul principal Aare (v. ac.); lacuri: Brienz, Thun, Biel și Neuenburg. Ocupația locuitorilor e economia de vite și brînzăritul; se cultivă și cereale, poame și vii. Însemnată industrie de oroloage, mătăsă și sculptură în lemn. Constituția (din 13 Iul. 1846) e democratică. Venitele (1894) 26.352,000 fr., averea preste 51 mil. fr. **Capitala B.** (Bernă), situată lângă Aare, dela 1848 capitala Elveției, are 47,141 loc.; palatul confederațiunii; biserică în stil gotic; colecțiuni științifice; universitate, observatoriu telluric, grădina botanică; gimnasiu, școală comercială etc.; biblioteca centrală a confederațiunii; institute de binefacere; industrie de lănării, mătăsă, bumbac, mașine, instrumente matem. și fizicale.

Bern, *disputa dela B.*, ținută în 1 Ian. 1528; dintre catolici au luat parte foarte puțini, după ce episcopii și cantoanele catolice nu au voit să trimită reprezentanți. Disputa sau conferința a ținut 19 zile și majoritatea celor prezenți a primit 10 tese ținute în spirit zwinglian, iar urmarea ei a fost, că consiliul municipal din B. a primit și întrodus protestantismul în întreg cantonul.

Bernadotte, v. Carol Ioan XIV., regele Svediei.

Bernard, *Sanct* —, două pasuri alpine: 1) *Marele St. B.* în cantonul elvețian Wallis, la frontiera văii piemont. Aosta, despărțesce Alpii franc. de Alpii elvețiani de vest; la înălțime de 2472 m. este situată vestita *mănăstire Sanct B.*, întemeiată, cum se crede, de către B. de Menthon la 962; cea mai înalt-situată locuință omenească de iarnă în Alpi. Mănăstirea actuală, zidită la 1680, și lărgită la 1822, e provezută cu o bună bibliotecă, cabinet de științe naturale, de anticități și numismatică; pentru străini stau la dispoziție 80 paturi. Călăgării au datorita de a primi și adăposti pe toți călătorii, a căruța și ajutoarea pe cei nenorociți, prin care scop se folosesc de căni (Bernardini) anume dresați. Pasul este mult întrebuițat; începînd din timpul împăratului August au trecut prin el în mai multe rînduri armate; cea mai însemnată este trecerea armatei franceze de 30,000 ostași sub Napoleon la 15—21 Maiu 1800. 2) *Micul St. B.*, înalt de 2157 m., situat la frontiera depart. franc. Savoie și a prov. ital. Torino, între Alpii Savoiei și Alpii Graici, este pasul, cum cred mai mulți, prin care străbătut 218 a. Chr. Hannibal în Italia. Drumul terminat la 1871 ofere călătorului admirabile priveliști spre Montblanc și Rutor. Aici încă este un ospiciu călugăresc. [nt.]

Bernard, 1) *B. de Ascamia*, conte de Anhalt și duce de Saxonia, protopărintele actualilor duci de Anhalt, n. 1140. După moartea tatălui său Albrecht Ursul primi Anhalt-ul, pe care îl lăsa moștenire fiului său Enric. Partea Saxoniei, ce o moșteni dela Enric Leul, o lăsa fiului său Albrecht. † 1212.

2) *B., duce de Sachsen-Weimar*, beliduce în resboiul de treizeci ani, n. 1604. La erumperea

resboiului B. a intrat în șirul resboinicilor protestanți și a fost primul principe german, care s'a alăturat armatei lui Gustav Adolf. În lupta dela Lützen (12 Nov. 1632) a luat însuși comanda după căderea lui Gustav Adolf și a scit să conducă la învingere; dar la Nördlingen (1634) a fost bătut crâncen de către imperiali. În 1635 a încheiat la St.-Germain en Laye un contract cu Franția, prin care se deobligă a susține 18,000 soldați pe sama aliaților pe lângă un subsidiu anual de 4 mil. livre. B. a ocupat apoi pe rînd cele mai însemnate fortărețe de dincolo de Rin, dar pe când plănuia a trece Rinul în Bavaria, îl ajunse moartea (1639). Trupele sale și cetățile ocupate le-a cumpărat Richelieu cu bani.

3) *B., Carol*, duce de Sachsen-Weimar, al 2-lea fin al marelui duce Carol August, n. 1792. A intrat foarte tîner în armata prusiacă luînd parte 1806 la lupta dela Jena. Mai tîrziu a intrat în armata saxonă participînd la expediția din 1809 contra Austriei și distingîndu-se în lupta dela Wagram. 1815 a trecut în serviciul Olandei; a luptat la Quatebras și Waterloo, în revoluția belgiană (1830—31) a comandat aripa stîngă cu ocașiunea învingerei dela Löwen; 1848—53 a fost comandantul suprem al armatei indo-olandeze în Java. † 1862.

4) *B., Erich*, duce de Sachsen-Meiningen, n. 1800, la 1866 a abdicat în fav. fiului său George. † 1882.

Bernard, *Claude*, fiziolog, n. 1813 în St.-Julien; 1854 ajunse profesor la universitatea din Paris. S'a ocupat în cercetările sale cu digestiunea și influența nervilor asupra acesteia, cu respirația și circulațiunea sîngelui, cu funcțiunea ficatului și a nervului simpatic. † 1878. Opere: »Leçons de physiologie expérimentale appliquée à la médecine«, (1850); »Leçons sur les effets des substances toxiques et médicamenteuses«, (1857); »La science expérimentale«, (1878); »Leçons sur les phénomènes de la vie commune aux animaux et aux végétaux«, (1879) etc.

Bernard, *de Clairvaux*, sfînt, părintele misticilor din evul mediu, pentru răpitoarea lui eloquentă supranumit și doctor mellifluus, n. 1091 în Fontaines, lângă Dijon (Franția); 1113 intră în ordul Cisterciensilor; 1115 abate al mănăstirii din Clairvaux, în Burgundia, în caru calitate lucră mult pentru respăndirea credului său. B. prin autoritatea sa personală își câștigă cea mai mare influență ca censor moral franc. al preoției, consilier credincios al papilor și ca arbitru al principilor și episcopilor; prin predicile sale însufleți 1146 apusul pentru al doilea resboiu cruciat; contrar al lui Abaelard, mijloci condamnarea aceluia în sinodul dela Sens (1140) și apăra cu tărie învătătura bisericeii atacată de curentele erezice ale timpului său. † 1153. Papa Alexandru III. îl ridică 1173 în ceata sfinților. Dintre operele lui B. mai însemnat e vestitul tractat »De consideratione libri V.«, adresat papei Eugen III. Cf. Neander (1889), Morison (1887), Hüffer (1886), Hofmeister (1889—90) etc. [nt.]

Bernardin de S. Pierre, scriitor francez, n. 1757; discipol al lui J. J. Rousseau, în arta de a scrie și în modul de a cugeta însă cu mai puțină energie și pătrundere; mare admirator al naturii, spirit visător, ca și Rousseau, și iubitor de viața contemplativă, el începă a scrie

abia la 34 ani, după ce trecu prin multe pene și pierdută multe iusurii. Scrierile sale mai însemnate sînt 2 mici romane: »La chaudière indienne« și »Paul et Virginie«; 2 scrieri asupra naturii: »Études de la nature« și »Harmonies de la nature«. In aceste studii însă B. este mai mult poet decît naturalist. Scrierea, care îl făcu celebru, este romanul său: »Paul et Virginie«, roman idilic, în care cu o egală măiestrie analizează sentimentele inimii omenești în simplitatea și nevinovăția ei, și zugrăvesce bogățile frumuseți ale naturii tropicale din L'Île de France. [M. S.]

Bernardin, 1) *B.*, ordului cisterciens, numit în Franța și B. după Bernard de Clairvaux (v. ac.) 2) *B.*, cănele, căne mare cu pînă lung dresat de călugării dela ospiciul de pe muntele S. Bernard de a căuta și conduce pe călătorii rătăciți.

Bernardino, (*San*), sau *St. Bernhardin*, pas în cantonul elvețian Graubünden, numit astfel după sf. Bernardin de Siena, care a predicat aci și căruia i-se ridică aci o capelă; prin acest pas duce drumul din Hinterrheinthal la Val Misocco și până la Bellinzona.

Bernardon, caracter burlesc pe scena veche vieneză; creat de comicul Ios. Kurz (1715—86).

Bernauer, *Agnes*, fata unui felcer din Augsburg; 1432 se cunună în secret cu ducele Albrecht III. de Bavaria, unicul fiu al ducelui Ernst, care o prinse și acuzându-o, că ar fi strigoaie, o înecă în Dunăre (1435). Albrecht, pentru această fărădelege, prinse armele și, în alianță cu dușmanii tatălui său, devastă ducatul, liniștindu-se abia la admoniarea împ. Sigismund. Întemplarea aceasta este subiectul mai multor drame de Böttger, M. Meyer, Fr. Hebbel etc.

Bernburg, oraș în Germ., principatul Anhalt, lângă Saale, cu 28,257 loc.; castel; fabrici de zahăr, hârtie și faianță; gimnasiu. Până la 1863 rezidența principilor de Anhalt-B. În apropiere salina la Leopoldstadt.

Bernhard, v. Bernard.

Bernhardi, *Johann Jacob*, profesor de botanică la Erfurt, n. 7 Sept. 1774, † 1850. Willenow a numit după dînsul genul *Bernhardia*. A scris între altele: »Catalogus plantarum horti Erfurtensis«. Erfurt, 1799; »Ueber Pflanzengefässe«. Erfurt, 1805; »Ueber den Begriff der Pflanzenart«. Erfurt, 1806. [E. T.]

Bernhardt, *Sarah*, actriță franceză, n. 1844 în Paris, de origine ovriceică, dar fî botezată și crescută în o mănăstire; la 1858 intră în conservatorul din Paris, unde a câștigat mai multe premii. În piesa lui V. Hugo »Ruy Blas« (în rol. reginei) a pus basă renumelui său. La 1872 a fost angajată la Comédie française; la 1880 a părăsit Parisul, făcînd un turneu artistic în America și Europa. La 1882 s'a măritat după actorul Daria (Jacques d'Amala), de care însă în curînd s'a despărțit. B. e în primul rînd tragediană; rolurile ei celebre sînt: Chérubin în »Le Mariage de Figaro«, Dona Sol în »Hernani«, »Jeanne d'Arc« etc. B. se ocupă și cu sculptura și pictura.

Berni, *Francesco*, poet italian, n. în Lamporechio, Toscana, pe la finea secl. XV. din fam. nobilă dar săracă. A stat în serviciul cardinalului Bibbiena, apoi a fost secretar la episcopul de Verona; membru la Accademia de Vigna-

juoli înființată 1527. † 1536 de otrăvă în Florența. Op. princ.: »Orlando innamorato«, care e numai o prelucrare a poemei lui Bojardo, dar clasică pentru claritatea și eleganța limbii; poeziile sale satirice sînt de valoare pentru limba curată florentină.

Bernici, *Alpii B.*, parte a Alpilor lepontini, între lacul Brienz și valea Hasle până la lacul de Genf, acoperiți cu mari câmpii de zăpadă și glăceri. (V. Alpii vestici.)

Bernicia, soi de găște frumusele, de cari se țin *B. torquata* și *B. leucopsis*, ce se găsesc pe la țărmurile mării, și unele găște din America de sud.

Bernina, grupă în Alpii Raetici în Graubünden, între valea râurilor Inn și Adda; preste acestia trece *pasul B.* (2330 m.); Pisc. B. 4052 m.

Bernini, *Giov. Lorenzo*, arhitect, sculptor și pictor italian, n. 1598 în Neapole; a trăit cu deosebire în Roma, unde † 1680. Ca arhitect e reprezentant de frunte al stilului baroc (colonada dinaintea bisericii sf. Petru, Scala regia în Vatican etc.); ca sculptor iubesc realitatea (Aeneas și Anchises, Sf. Theresa în bis. Sta Maria della Vittoria, statua ecuestră a lui Constantin etc.)

Bernis, *François Joachim de Pierres*, cardinal, bărbat de stat francez și poet, n. 1715 în St. Marcel. Ca ambasador mijloci alianța cu Austria contra Prusiei; din 1757—58 ministru de esterne, apoi cardinal, în 1764 episcop de Albi, 1769 conlucră la alegerea de papă a lui Clemente XIV. † 1794 în Roma. Ca poet a cultivat poezia descriptivă, secerînd bogate succese cu: »Les quatre saisons, ou les Georgiques francaises« etc.

Bernoulli, numele unui șir întreg de bărbați valoroși, cari s'au dedicat aproape cu toții studiilor matematice, unii s'au distins prin însemnate descoperiri. Protopărintele lor e *B.*, *Iacob*, († 1583), care a fugit din Antwerpen, ca să scape de persecuțiunile ducelui Alba; s'a domiciliat în Francfurt l. M. Un nepot al acestuia a trecut la Basel. 1) *B.*, *Iacob*, n. 1654, † 1705; prof. de matematică în Basel; a făcut însemnate descoperiri în geometrie și mecanică. 2) *B.*, *Ioan*, fratele celui de mai înainte, n. 1667 în Basel și † 1748, a fost unul dintre cei mai mari matematici ai timpului său; descoperitorul așa numitului »calculul exponentialis«. Opere: »Opera omnia« (4 vol.); »Briefwechsel mit Leibnitz«, (2 vol.); 3) *B.*, *Christoph*, n. 1782 în Basel, unde a fost prof. pentru istoria naturală; însemnat tehnolog. † 1863. Opere: »Anfangsgründe der Dampfmaschinenlehre«, (1824); »Vademecum des Mechanikers«, (18 ed. 1888); »Handbuch der Technologie«, (2 vol.) etc.

Bernstein, *Aaron*, publicist și scriitor popular, n. 1812 în Danzig dintr'o familie ovriceică; fî destinat pentru cariera de rabin și instruat în Talmud și Biblie, se ocupă însă în curînd cu studiul științelor naturale. El fundă în Berlin mai multe ziare (jurnale), în cari publică studiile sale din științele naturale într'un stil popular, foarte plăcut și respîndit în toată Germania; are și scrieri politice din istoria modernă a Prusiei precum și nisele romane foarte realiste, al căror subiect e luat din viața Ovrilor. † 1884 în Berlin.

Bernstorff, 1) *B.*, *Ioan Hartwig Ernest*, conte de, bărbat de stat danez, n. 1712 în Hanno-

vera, † 1772. Ca guvernor în Schleswig-Holstein (1751) și ca ministru de externe a păstrat neutralitatea Danemarcei în războiul de 7 ani. Protector al comerțului, industriei, științelor și artelor; pe moștile sale a desființat iobăgia.

2) *B., Andreiu Petru, conte de*, bărbat de stat danez, n. 1735, † 1797. Ca ministru a terminat eliberarea iobagilor danezi, punând la cale același lucru și în Schleswig-Holstein. 3) *B., Christian Günther, conte de*, bărbat de stat danez și prus., n. 1769, † 1835. După moartea tatălui său fu numit ministru de externe, dar i-a lipsit tactul și prevederea aceluia. În 1818 a trecut în serviciul Prusiei, pe care ca ministru de externe a reprezentat-o în congresele dela Aachen, Karlsbad, Troppau, Laibach și Verona. 4) *B., Albrecht, conte de*, bărbat de stat prusiac, n. 1809, † 1873. La 1830 a intrat în serviciul Prusiei, unde ajunse 1861 ministru de externe, dar nesimțindu-se în stare de a satisface pe deplin poziției sale s'a retras, reîntorcându-se în vechiul său post de ambasador în Londra.

Bernward, episcop în Hildesheim, crescut în școala din Hildesheim, 987 educatorul și capelanul de curte al împ. Otto III. Ales 993 de episcop în Hildesheim, sprijini științele și artele. El zidi mănăstirea și biserica sf. Mihail. † 1022 și ridicat între sfinți de papa Călestin III. 1193.

Berosos, istoric și astronom, preot al lui Bel în Babilon, a scris, sub regele Siriei Antiochus Soter (280—270 a. Chr.) în limba greacă trei cărți de istorie babilonică-chaldeică, precum și despre astronomie și astrologie.

Berrhoe, oraș în m. Hemus, în a cărui apropiere Valachii, sub conducerea Asavaesoilor, au bătut pe împ. Isac Anghelul la finea secl. XII.

Berry, (*Berri*), provincie în Franția de mijloc, lângă Loire, (depart. Indre și Cher); șes bogat în păduri și pășuni. Locuitorii *Berrichons*. Odinioară a fost comitat, ridicat apoi (1360) la rangul de ducat pentru principii apanagiați.

Berry, canalul —, în Franția de mijloc, curge din Loire din jos de Nevers la Bourges, de aici dealungul lui Cher până la St. Aignan: 322 km. lung.

Berry, Charles Ferdinand, duce, al doilea fiu al contelui d'Artois (Carol X.) și al Mariei Teresia de Savoia, n. 1778 în Versailles, fugi cu părinții săi la Turin și se luptă cu emigranții contra Franției. 1814, la reîntoarcerea lui Napoleon, comandă trupele din jurul Parisului, trebui însă să se retragă în Belgia, de unde veni din nou la Paris după lupta dela Waterloo. Asasinat 1820.

Berryer, Petru Antoniu, distins avocat franc. și politician legitimist, n. 1790 în Paris. Orator din cei mai mari, a fost apărătorul mareșalului Ney, și mai târziu al lui Cambonne și al generalilor Debelle și Donadieu. Ceea ce face superioritatea lui B., e țaria convingerilor sale, sinceritatea și ardoarea expunerii lor, onestitatea cu care luptă pentru triumful adevărului și al dreptății. Intrat în parlament, în epoca mare a parlamentarismului modern în Franția, B. a ilustrat tribuna, cum ilustrase baroul. Ales decan la 1852, membru al academei la 1854. Discursurile sale (*Oeuvres de B.*) cuprind 9 vol., din cari 4 vol. de pledoarii. Cf. E. Lecanuet (*R. P.*), B., Sa vie et ses oeuvres, (1790—1868).

Bârsa, (magh. *Berza*), com. mică în Ung., cott. Arad, cu 282 case și 1204 loc. Rom. gr.-or. Parohie dela 1768, biserica e veche (1790) din piatră de codru; trei școale regulate. Teritoriul 2452 jug. cat., puțin fructifer, se cultivă pomăritul, industria de casă, se prăsec vite; dezvoltată e industria de vase din lut. V. și Bârsa.

Bersaglieri, vânători de munte în Italia, creați de Lamarmora în 1836.

Bersasca, 1) *B., comună mică* în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1848 loc. în majoritate Români; în apropiere se află însemnate băi de cărbuni, producțiunea anuală 34.215,300 kgr., 389 lucrători. 2) *B., riuleț*, izvoresce din munții Almașului (cott. Caraș-Severin) și se varsă în Dunăre.

Bêrsava, 1) *B., rîu* în Banat, afluent al Timișului, izvoresce în muntele Semenice, cott. Caraș-Severin. Mai înainte B. forma la șes mari mărăștini, pentru a căror delăturare s'a construit canalul B., în care se scurge și canalul menit a avêta mărăștina dela Alibunar. [B.]

2) *B., (magh. Berzova)*, com. mică în Ung., cott. Arad, pe malul drept al Mureșului, cu 361 case, 1732 loc., (1651 Rom.; 700 gr.-cat. și 951 gr.-or., ceilalți Magh.) Teritoriul comunei e 3740 jug. cat., în mare parte muntos, pământul arător produce puține cereale; se cultivă pomăritul, industria de casă, de lemn; se prăsec vite cornute și porci. [†]

3) *B., chinezat român*, în jurul Reșiței de aci; a fost de puțin însemnată și la 1597 s'a contopit în distr. Caransebeș. La 1370 avea încă propria lui administrare și congregațiuni districtuale. Comunele apartinătoare de B.: Bersava, Brațova, Cerova, Carovița, Bela-Reca, Micolt, Sincova, Ternova și Vale.

[V. Grozesou.]

Berserkr, figură mitologică la popoarele nordice. Se credea anume, că unii oameni au însușirea de a-și despărți sufletul de corp și a-l lăsa să umble în chip de urs. Mai târziu acest nume s'a dat oamenilor cu puteri extraordinare.

Bersovia, castru stativ roman, astăzi satul *Jidovini*, lângă Bocșa, în Banat, cott. Caraș-Severin. Zidurile, conservate mai mult numai în fundamente, cuprind 20 de hectare în formă oblongă. Satul actual se ridică în internul și împrejurul anticului castru. Multe edificii sînt zidite din material vechiu, unele case chiar pe fundamente antice. Pe cărămițile de aici se vede stam-pila legiunii a IV. Flavia-Felix [LEG. IIII. F. F.] S'au găsit și pietri cu inscripțiuni, figuri de piatră și de bronz, sarcofage, colonne, mosaicuri, diverse obiecte de casă, apoi monete antice romane. Pe mapa geografică a lui Castoriu vedem pe segmentul al VII. »Bersovia«, însemnată ca stațiune romană, situată între Centum-putea și Azisis. Numele »B.« după Tocilescu ar fi de origine dacică, iar după Hașdeu ar însemna »cetatea fetei«, dela cuv. tracic vărëzan.

V. Babeș a vizitat, din însărcinarea academei rom. (1883), ruinele dela B. și dimpreună cu arhitectul Adrian Diaconu a întropins săpături, găsind mai multe interesante obiecte antice rom., ce s'au trimis museului național din Bucurosci.

»Bersovia« se numesc astăzi o asociațiune de credit și antioipațiuni în comuna rom. Jidovini, cu un capital de acțiuni de 25,000 fl.

Bert, Paul, învățat și politician francez, n. 1833 în Auxerre; 1869 profesor de fiziologie la »Faculté des sciences« în Paris, câștigă 1875 prin cercetări barometrice marele premiu al academiei de 20,000 fr. Republican înfocat, era col mai aprig contrar al ultramontanismului și clericalilor. Voia eschiderea totală a religiei din școale. Intrând Nov. 1881 în ministeriul Gambetta la dep. instrucțiunii, emise decrete severe contra clerului, dar deja Ian. 1882 se retrase împreună cu Gambetta. Scr.: »Revue des travaux d'anatomie et de physiologie publiés en France pendant l'année 1864« etc.

Berta, sfântă, fca regelui Franconilor Charibert de Paris; converti (după 560) pe soțul său, regele Ethelbert de Kent, la religieuna creștină și promovă prin aceea lățirea creștinismului între Anglo-Saxoni; ziua comemor. 4 Iul. n.

Bertan, (magh. Berethalom, germ. Birtbalm), orașel în Trans., cott. TERNAVA mare, cu 2245 loc., Sași și Rom. (711); situat în o vale încungiu-rată de dealuri frumoase, păduri și vii extinse. Biserica ev. e zidită 1514—1524, încungiu-rată de ziduri duple, în trecut a servit ca fortăreață; în ea se află mormintele mai multor super-intendenți sași. 1572—1868 au residat în B. episcopii Sașilor. Locuitorii sânt mici industriași și agricultori, în deosebi viticultori.

Bertescii de jos, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu teritoriul de 11,200 hect. și 1220 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsirea de vite. Are o școală mixtă înființată la 1857. În resboaiete dintre Ruși și Turci B. a fost ocupată adese de Ruși.

Bertha, după mitol. germană e identică cu Berchta (v. ac.) V. și Berta.

Berthelot, Marcelin, chimic franc., n. 1827 în Paris, a debutat la 1848 prin sinteza acetilenei, punând astfel bazele sintesei în chimie. În urmă, pe lângă multe chestiuni științifice, la cari a contribuit prin lucrările lui, s'a ocupat în special cu termochimia, pe care cu drept cuvânt se spune că a creat-o. Continuu în curentul lucrărilor celor mai noi și mai contradictorii, este considerat printre cei mai mari chimiști ai secolului. Este profesor la Collège de France, secretar perpetuu al academiei de științe din Paris. A scris mai multe cărți între cari: *La Synthèse chimique*, (1875) și *Mécanique chimique fondée sur la Thermo-chimie*, (1879).

Berthier, 1) *B.*, trimisul reg. franc. Henric III., pe lângă Petru Cercel, pentru care reobținuse domnia Munteniei. B. avea însărcinare să lucreze totul spre folosul Franciei, căreia Cercel îi făgăduise mari avantajii, și să pregătească din Muntenia un stat vasal francez. 2) *B., Alexandru*, principe de Neuchâtel și Valangin, principe de Wagram, mareșal francez, n. 1753 în Versailles, luptă în America contra Englezilor; 1795 șef al statului major în armata ital., întră în strinsă prietenie cu Bonaparte, 1798 proclamă republica în Roma; de două ori fù ministru de resboiu. Avù parte însemnată la trecerea peste St. Bernhard și la victoria dela Marengo. 1804 fù numit mareșal imperial și mare oficier al legiunii de onoare. Luă parte și la expediția din 1812—14. † 1815. 3) *B., Petru*, chimic franc., n. 1782, † 1860. A lucrat mai ales pe terenul mineralogiei, metalurgiei și al chimiei tehnice.

A fost inspector supr. la »Corps des Mines« și membru al acad. franc.

Berthierit, mineral, sulfocantimoniură de fier, rar; se găsește la Chazelles (Auvergne), Arany Idka (Ung.) etc.

Berthold, conte de Henneberg, principe elector de Mainz, n. 1442, 1484 arhiepiscop, † 1504.

Berthold de Regensburg, (Ratisbonensis), călugăr franciscan în Regensburg, cel mai mare predicator poporal al timpului său, n. pe la 1220, a predicat în Elveția, Austria, Ungaria, Moravia, Boemia, Saxonia etc. † 1272 în Regensburg.

Berthollet, Claude Louis, conte, chimic, n. 1748 în Talloire (Savoia), 1794 profesor în Paris, după restaurațiune pair, primi 1796 însărcinarea de a alege în Italia monumentele, cari ar fi să se transporteze la Paris. † 1822 în Arcueil. Are merite pe terenul chimiei tehnice și teoretice. Scr.: »Eléments de l'art de la teinture«, »Recherches sur les lois de l'affinité«.

Bertholletia, Humb. et Bonpl., (dedicat chim. fr. E.), gen de plante din fam. Myrtaceae, trib. Lecythideae, care crește în America tropicală. *B. excelsa*, singura specie din acest gen, este un mare arbore cu frunzele alterne întregi și puțin coriacee. Florile albe-gălbui sânt dispuse în panicule terminale. Fructul este o pyxidă globuloasă, care se deschide la maturitate printr'un mic opercul. Semințele sânt triangulare și provădute cu o coajă solidă, rugoasă, striată, brună, conținând în interiorul său un emhriion mare comestibil. Aceste semințe, cunoscute de Francezi sub numirile de: Châtaignes du Brésil sau amandes d'Amerique, du Para, românește se numesc nuci de America și se găsesc de vânzare pe la băcăni. Din aceste semințe comestibile se extrage un oleu dulce ca și oleul de masline. Lemnul acestui arbore american se întrebuințează ca lemn de construcție. [Z. C. P.]

Bertilonage, metod de măsurări antropologice pentru recunoascerea (identificațiunea) criminalilor recidivi; perfecționat de francezul Alphonse Bertillon. Se iau următoarele mesuri: 1) la corp: mărimea, extensiunea, înălțimea șeșând; 2) la cap: lungimea și lățimea capului, lungimea și mărimea urechii; 3) la extremitățile din partea stângă: piciorul, degetul de mijloc, degetul cel mic, antebrațul; 4) culoarea (irisului) ochiului. Aceste date se însemnează pe fotografie sau pe un bilet. O parte esențială a acestui sistem e aranjarea biletelor de signalement, cari se așează în grupe speciale atât după singuricele mesuri, cât și după anumite despărțeminte pentru mesuri mici, mijlocii sau mari. B.-ul e introdus în multe state, între cari și în România. Cf. A. Bertillon, *Signalement anthropométric*.

Bertin, 1) *B., Antoine*, (numit Chevalier B.), poet francez, n. 1752 în Ile Bourbon, crescù în Paris, apucă cariera militară și ajunse căpitan la cavalerie, ocupându-se cu predilecțiune cu poesia și literatura. † 1790. 2) Frații *B. de Vaux*, fundatorii diarului »Journal des Debats« (1789). V. ac.

Bertoloni, Antonio, botanic ital., n. 1775 la Sarzano, profesor de botanică la Bologna, † 1869. Decandolle a numit după dînsul g. Bertolonia. B. este autorul a numeroase scrieri botanice, între cari: »Flora italica«. Bologna, 1838—54; »Flora italica cryptogamica«. Bologna, 1858—67.

[E. T.]

Bertrand, *Henri Gratien, conte*, gener. franc., n. 1773 în Châteauroux (Indre), intră pe timpul revoluțiunii în »corpul inginerilor«, luă parte la expedițiunea din Egipt, 1809 guvernor în Illiria, luptă 1813 la Wartenburg, însoțit pe împăratul la Elba și St. Elena, 1830 comandant al școlii politehnice și membru al camerei deputaților, merse 1840 la St. Elena ca să aducă osemintele lui Napoleon. † 1844 în Châteauroux.

Bertrich, scaldă în districtul prus. Koblenz; izvor cald de 32°, numit și »Karlsbad domol«. Regiune muntoasă.

Bêrûni, *Abu Raihân Muhammed ibn Ahmed al*, matematic, astronom, chronolog, istoric și filosof al Islamului; n. 973 în suburbiul din Chwarism; a scris în limba arabă; † 1048.

Berwick, *James Fitzjames, duce*, mareșal francez, fiu natural al ducelui de York, n. 1670 și crescut în Franția. Se distinse în reșoiul cu Turcii 1686—87 și fu ridicat de tatăl său, regele Iacob II., la demnitatea de peer și comandant în Portsmouth. În serviciile lui Ludovic XIV. luptă la 1691 și 1692 în Flandria, avansând la rangul de general. 1704 luă parte la reșoiul de succesiune din Spania, pe care îl termină 1714 prin luarea Barcelonei. În reșoiul de succesiune polon trecu 1733 Rinul, dar muri lovit de un glonț, la asediarea dela Philippsburg, 1734.

Berwick upon Tweed, port maritim în Northumberland, la revărsarea râului Tweed în Marea Nordică, cu 14,000 loc.; stă în legătură cu Tweedmouth printr'un pod și un minunat viaduct de cale ferată de 658 m. lungime. Are și o turnătorie de fier și șantier.

Bêrza, v. Bârsa și Bêrsa. *Bêrzava* v. Bêrsava.

Berzeliit, (*Kühnit*), mineral cristalizat în sist. cubic, de culoare galbenă-portocalie. Este un ortoarseniat de calciu, magneziu și mangan. Se găsește în Svedia.

Berzelina, mineral în dendrite, cu strălucire metalică, de culoare albă-argintie, compus din cupru și seleniu. Se găsește în Svedia și a fost dedicat chimistului Berzelius.

Berzelius, *Ioan Iacob, baron*, medic și chimist svedez, n. 1779, † 1848. Lui se datorează un sistem nou de clasificare în chimie, basată pe electricitate, apoi descoperirea a o mulțime de corpuri, precum: siliciu, seleniu, stronțiu, bariu etc. În »Tratatul de chimie«, care fu tradus în multe limbi, căută a reuni toate cunoștințele chimice din timpul său, pe cari voia a le respândi cât mai mult. În istoricul chimiei moderne, numele lui B. rivalizează cu al celor mai iluștri chimiști. Lui B. se datorează: perfecționarea metodelor de analiză, cercetări timp de 30 ani asupra ponderilor atomice, cari l-au condus apoi la o sistemă de notațiune; apoi ideea radicalilor organici etc.

Berzenczey, *Ladislau*, politician și explorator maghiar, n. 1820 în Cluj și † 1884 în Budapesta. B. a enunțat 1847 primadată uniunea Ardealului cu Ungaria în dieta dela Cluj. După catastrofa dela Világos a plecat în exil; 1862 silit de multe nenorociri s'a predat puterii austriace; 1869 a fost ales deputat dietal. B. a făcut în două rânduri călătorii în Asia pentru explorarea vechei patrii a Maghiarilor, dar fără nici un succes.

Berzeviczy, *Albert*, politician maghiar, secretar de stat în ministerul instrucțiunii publice și vicepresident al camerei; n. 1853 în Berzevice. A funcționat mai întâiu ca prof. la academia de drepturi din Eperjes; dela 1881 e membru al camerei din Budapesta și unul dintre membrii mai marcanți ai partidului liberal; a ieșit la iveală 1884 ca referent al răspunsului la mesagiul tronului, condamnând aspru antisemitismul.

Berzova, v. Bêrsavă.

Berzsenyi, *Daniil*, poet liric magh.; n. 1776, † 1836; a studiat cu mare diligență poezii germani și clasicii vecii. Primele încercări poetice le-a scris sub influența poezilor germani, dar spiritul poezilor clasici l-a pătuns de curând și deveni cel mai adict și aprig învățăcel al școlii lui Horațiu. Forma și motivele poeziilor sale sânt ale lui Horațiu, materia însă e luată din viața socială-politică contemporană a poporului magh. și lucrată în spirit național magh. [†]

Berzunțu, com. rur. în Rom., j. Bacău, formată din 8 cătune; 2149 loc., între cari 1881 Rom., 248 Ung., restul Ovrei; pe teritoriul acestei com. se află mănăstirea B., întemeiată de Bogdan-Vodă, domnul Moldovei (1566—1572), a cărei biserică astăzi este transformată în biserică de mir, deservită de 2 preoți.

Besa, în mit egipt. un Țeu al artei, al cântării, preste tot al bucuriei. B. s'a închipuit ca Țeu pitic, în această formă e cunoscut și la Fenicieni și Cyprieni, ce arată legătura mitologică a acestor țeri. Se numește și Patāk (pitic).

[Atn.]

Besak, consul rus în Iași (1837) sub M. Sturdza. Avea însărcinare să privegheze totul spre folosul Rusiei și la ordinea superiorului său Rukman, consul general muscălesc pentru principate.

Besançon, oraș întărit în Franția, capitala dep. Doubs; cunoscut încă pe timpul Romanilor sub numele Vesontio, ca fortăreață bine întărită. B. are 56,000 loc. (1891), numeroase fabrici, mine de fier, fabrici de mașini. 13,000 lucrători se ocupă cu fabricațiunea oroloagelor și produc anual 335,000 oroloage (între cari ca. 114,000 de aur) în valoare de 14 mil. fr. Comerțiu însemnat mai cu samă cu vin, fier și lemn. În B. s'au născut cardinalul Granvella, Avel Rémusat, Victor Hugo, Nodier etc.

Besant, *Walter*, literat englez, n. 1838 în Portsmouth, studiă teologia în Cambridge, apoi ocupă o catedră de profesor la Collège Royal din Mauritius; mai târziu se dedică cu totul studiului literaturii, mai cu samă a celei franceze. Membru foarte activ al societății Rabelais, edă la 1872 împreună cu J. Rice așa numitele »B.-Rice novels«. B. a fost scriitor foarte productiv. Scr.: »Studies of early French poetry«, »Rabelais«, »The revolt of man« etc.

Besarabia, v. Basarabia.

Beschornor, aparat folosit în fabrici mai mari de spirt pentru a controla cantitatea spiritului produs.

Besdan, com. mare în Ung., cott. Bács-Bodrog, cu 7715 loc., mai toți Magh; situată aproape de gura canalului Francisc.

Besdeadu, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 3 cătune: B., Rîmata, Costișata și Valea Leurzii, cu 3000 loc. Rom. Comuna are 7 ulițe. Prin comună curge Bisididelu. În cu-

prinsul comunei se găsește un izvor de apă puicioasă și două de apă sărată. Cresce vite, produse prune (țuică). Are 3 biserici și 3 școli cu 3 învățători și 1 învățătoare. Comuna este una din cele mai bogate în județ.

Besdedel, pârâu în Rom., izvoresce din munții ce despart j. Dâmbovița și Prahova, spre est de com. Moroeni, curge spre sud și se varsă în partea stângă a Ialomiții, la cătunul Gura Bezdedului. În B. se varsă pârâiașele: Valea Coparodului, Valea Leurdei, Valea Morii, Valea Plopului ș. a., e de o repegiune uriașă, în timpuri ploioase vine foarte mare. Preste B. este un mare pod de piatră pe șoseaua națională între pudrăria armatei și băile Pucioasa.

Beseda, (*ceh.*) reuniune.

Beseler, *Wilhelm Hartwig*, conducătorul mișcărilor din Schleswig-Holstein dela 1848—51, n. 1806; ca avocat în Schleswig fù ales 1844 de orașul Tondern deputat în adunarea staturilor, care îl alege president; luptă contra despărțirii Holstein-ului de Schleswig. 1848 president al guvernului provisor, apoi al guvernului comun; 1851 se retrase la Braunschweig; 1861 fù numit curator al universității din Bonn. † 1884. A publ. numeroase scrieri politice.

Besenova, 1) *B. veche*, comună în Ung., cott. Torontal, cu 6331 loc. Bulgari. 2) *B. nouă*, com. în cott. Timiș, cu 3134 loc. Germani.

Beșica, 1) *B. udului*, un sac format în mare parte de mușchi; se găsește la om și la toate animalele vertebrate; e așezată la om în lighianul cel mic, în deretul încheieturii pubiene. Are o formă ovoidă cu o extremitate mai groasă privind în sus și alta mai subțiată îndreptată în jos, care se continuă până la exterior printr'un canal numit *uretră*. Pe perețele dinderet al B.-ei se deschid alte 2 canale, ce vin dela rinichi, numite *uretere*, și cari aduc în B. urina produsă în rinichi. În B. se adună urina, până când B. atinge un anumit grad de plinățate; atunci omul se resimte și printr'un mecanism special, la care iau o parte însemnată mușchii din părții B.-ei, urina se golesce în afară prin uretră. Pe fața dinăuntru B. e căptușită cu mai multe rânduri de celule epiteliale de diferite forme, iar pe fața externă e acoperită în parte numai de membrana, ce învâlește toate organele din abdomen, anume peritoneul.

Cea mai deasă modificare patologică a B.-ei e catarul, care consistă într'o înmulțire ou distrugerea și căderea celulelor epiteliale, ce căptușesc B. Apoi formarea de pietri, a căror mărime variază dela aceea a unui năsip fin până la mărimea unui ou de găină sau chiar mai mult; în fine cancerul, care se sfârșește totdeauna prin moarte. [Sion.]

2) *B. înmoldtoare*, un organ al mai multor pești așezat între coloana vertebrală și canalul alimentar. E un sac plin cu aer și servește ca aparat idrostatic, menit de a face variabilă greutatea specifică a pescelui și de a ușura schimbarea punctului de greutate; s'a mai constatat că servește într'u câtva și la respirație. La unii pești (Physostomi) B. stă în comunicație cu canalul alimentar printr'un mic duct, iar la ceilalți e închisă cu totul. [A.]

Beșicata, varietate de strugure cu boabe albe rotunde și cu peliță subțire.

Beșicoasa, v. garoafa.

Besikabal, sin în Marea Egeică, la malul vestic al Asiei mici, în fața insulei Tenedos; scutit contra vânturilor de nord și potrivit ca baza operațiunilor militare contra Dardanelor. Aici a staționat la 1853 flota anglo-franceză înainte de a intra în Marea Neagră.

Besikiđi, cea mai înaltă parte a Carpaților vestici, la marginea cott. Arva către Galiția; mai înalt e muntele Babia-Gura (1725 m.) Însemnat e pasul lablunka, pe unde trece linia ferată Cașovia-Oderberg.

Beșli-aga, căpitan de beșlii, odinoară era în fiecare județ câte unul, iar în București și Iași un baș-B.

Beșlic, veche monetă turc., în valoare de 5 piaștri.

Beșlii, odinoară corp de călăreți frunțași Turci sau Tataři.

Bessarion, *Ioan Vasile*, unul dintre cei dintâi umaniști, cari transplantară în apus (secl. XV.) studiul vechei filologii și filosofii grecesci, și deteră impuls pentru cercetări mai libere opuse scolastice; n. 1395 sau 1403 în Trapezunt; 1423 intră în ord. sf. Vasile; 1437 arhiepiscop de Nicea, în care calitate însoși pe împăr. Ioan VII Paleologul în Italia pentru a cere ajutor în contra Turcilor, și mijloci în sinodul dela Florența (1439) unirea bisericii grecesci cu cea latină; mai târziu trecu la biserica latină; papa Eugen IV. îl numi cardinal. Nicolae V. episcop de Sabina apoi de Frascati; 1450—55 îi încredință legațiunea din Bologna; după căderea Constantinoplei agită în apus pentru un resboiu cruciat în contra Turcilor; † 1472 în Ravenna. Prețioasa sa colecțiune de manuscrise grecesci o dăruii bibliotecei San-Marc din Veneția. Operele lui apărură în la Migne »Patrologia graeca», vol. 161. Paris, 1866. Cf. Vast, Le cardinal B., Paris, 1879.

Bessel, *Friederic*, astronom german, n. 1784 în Minden, † 1846. Ca neguțator, ce era la început, s'a ocupat cu astronomia într'un observator privat din Lilienthal, apoi fù chemat la Königsberg, unde întemeiă observatorul provădut cu instrumentele cele mai perfecte; aici a făcut ingenioase observațiuni, cari au dat cercetărilor astronomice o nouă direcție; iar teoriile lui matematice pe terenul astronomiei se pot considera ca baza întregului sistem astronomic de astăzi. (Cf. Untsch, Die Besselische Formel, 1892; Franz, Festrade auf B., 1884.) [V. B.]

Bessels, *Emil*, naturalist și călător arctic, n. 1847 în Heidelberg, studiă aci și în Jena științele naturale și medicina; 1869 a plecat cu vaporul »Albert» la polul nordic spre a explora partea estică a Oceanului Arctic între Spitzberga, Nowaja Semlja și Gillisland. În călătoriile sale se făcură importante lucrări hidrografice și sondări de mare, constatându-se pentru prima oară existența curentului Golf în est dela Spitzberga. 1871 chemat în Statele-Unite spre a conduce expedițiunea la polul nordic a lui Ch. Francis Hall. Scr.: Die amerikanische Nordpol-expedition, (Leipzig, 1878) etc. B. este secretar general la Smithsonian Institution în Washington.

Bessemer, *Henry*, tehnician, căruia se datorează mai multe invențiuni însemnate mecanice, n. 1813 în Hertfordshire (Anglia). Cea dintâi invențiune a lui a fost o mașină de trans-

format bronzul în pudră pentru aurire. Apoi introduse o serie de inovațiuni la frânele dela drumul de fier, în industria sticlăriei și mai cu seamă în acea a fierului. În 1856 descoperi un nou și foarte însemnat procedeu de a fabrica oțelul, procedeu care poartă și astăzi numele său și care schimbă întreaga industrie a fierului. Principiul fabricațiunii oțelului B. consistă în a descărba fonta prin curenți puternici de aer, ce se presează în masa topită a tucului (fontei) pus într'un creuzet, numit convertisorul lui B. sau și para lui B. Detalii v. la art. fier și oțel.

Bessenyei, numele mai multor familii vechi magh.: B. de Atya, B. de Ezdeghe, B. de Nagy-Besenyő. Cea din urmă a dat Ungariei, pe lângă alți bărbați distinși, pe literatul George B. (n. 1747), poet și prosaist, unul dintre inițiatorii epocii de renaștere a literaturii magh., a studiat în Sárospatak. La 1765 a fost trimis în serviciul gardei regale din Viena. 1782 rentors în patrie, † 1811. B. e întemeietorul direcțiunii clasice noue sau franțosiste și a scris mai cu samă sub influența lui Voltaire. Operele sale sânt anticuate, dar au deșteptat interes pentru literatura magh. și au dat un impuls puternic la dezvoltarea ei ulterioară.

Bessermani, popor înrudit cu Vogulii, locuiesc în Ural.

Bessi, un popor vechiu tracic, care locuia în munții Balcani. Erau un neam al Satriilor și serviau și ca profeții templului lui Bachus. Venind în atingere cu Romanii se romanisară, astfel că Kekavmenos îi confundă cu Vlachi. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. I., p. 95 și 442.)

Bessières, *Jean Baptiste*, duce de Istria, mareșal francez, n. 1768, luptă 1796—97 în Italia, însoți pe Napoleon în expediția din Egipt și se distinge la St. Jean d'Acre și Abukir; organizează armata ital., constrinse pe Austriaci la retragere. 1802 fu numit gen. de divizie și la urcarea lui Napoleon pe tron, mareșal. Ridicat la demnitatea de duce de Istria luptă cu mult succes în Spania 1808—09, iar la Aspern și Wagram — fără succes — în contra Austriacilor. 1812 urmă pe Napoleon în Rusia și dovedi la retragere multă circumspecțiune, † 1813 la Rippach.

Bessonof, *Petru Alex.*, scriitor și folklorist rus, n. 1828; dela 1879 prof. al limbilor slavice în Charkov. B. a scos de sub tipar prima colecțiune mai mare de poezii populare bulgare (1855), urmată de un studiu asupra eposului popular bulgar și sərb.; 1860—77 a edat marea colecțiune de poezii populare rusești a lui Kireievskii. A tipărit și o colecțiune de poezii populare bisericesti.

Bessos, satrap persic în Bactria; după lupta dela Arbela (331 a. Chr.) ucise pe regele Darius III. Codomanus, se refugiă în satrapia sa, unde se proclamă rege cu numele Artaxerxes IV. și apără Bactria și Sogdiana contra lui Alexandru cel Mare. Prin trădare a fost prins, condamnat la moarte și executat în Ecbatana (328).

Bestia, (*lat.*) animal selbatic; *bestial* cu instincte animalice sângeroase.

Bestiarii, (*lat.*) gladiatorii cari s'au luptat cu animale selbatice.

Bestiarius, columnă decorată cu capete de animale reale sau fantastice. Usitată în arhitectura gotică.

Bestushev, *Alex. Alexandrovici*, novelist și critic rus, n. 1795. A fost oficier de cavalerie; ca părtaș la conjurația dela 1825 fu exilat la Iakuțk, dar mai târziu agrățiat. † 1837 în lupta dela Jecaterinodar. B. a edat cu Ryleiev primul almanach rusec »Steaua polară«, (1823, 1824, 1825); a scris novele, articole polemice și critice, apărute de regulă sub pseudonimul A. Marinskii. Scr. princ. e romanul »Ammalat-Beg«.

Bestushev-Riumin, 1) *B., Alexei Petrovici*, conte, cancelar și mareșal rus, n. 1693 în Mosova. Sub împér. Elisabeta a condus în calitate de cancelar resboiul (1756) contra Prusiei; îmbolnăvindu-se împărăteasa, B. a retras de grabă armata rusească. Acusat pentru aceasta de trădare, a fost degradat și exilat. Impér. Catarina II. l-a agrățiat, rechemându-l la curte. † 1766.

2) *B., Const. Nicolaievici*, istoric rus, n. 1829. 1865—82 prof. de istoria rus. la univ. din Petersburg; 1872—82 presid. al »Societății slavice de binefacere«. † 1897. Opere: »Istoria rusească«, (2 vol.)

Beta L., (bctan.) gen din fam. Chenopodiaceae, tribul Chenopodieae, cuprinde plante erbacee anuale, bisanuale sau vivace, glabre și cu rădăcina cărnosă. Florile mici verșui sânt regulate și hermafrodite cu 5 sepale persistente, dispuse în glomerule axilare și în spice terminale simple sau paniculate. B. are vr'o 13 specii originare din Europa meridională, din Asia și Africa boreală. Prin părțile noastre crește cultivată *B. vulgaris* L., numită de popor sfecclă. Această plantă îngrămădește în rădăcina sa cărnosă pivotantă mari cantități de zahăr, diu care cauză se și cultivă foarte mult în Europa pentru fabricațiunea zahărului. Unele varietăți se cultivă pentru a servi de nutremânt animalelor, ba unele se întrebuințează și în bucatărie ca salată. *B. hortensis* Mill. și *B. Cicla* L. se cultivă prin grădini ca plante ornamentale. [Z. C. P.]

Betain, C₅H₁₁NO₃, identic cu *oxymeurin*, basă monoacidă, se găsește în sucule sfeclei de zahăr (*Beta vulgaris*) în proporțiune de 1/10 % în sucule sfeclei neccapte, și 1/10 % în cele coapte. Sintetic se obține prin oxidațiunea bilineurinei, prin acțiunea acidului chlor-acetic asupra trimethylaminei. B. cristalizează din sol. alcoolică, la 100° pierde 1 mol. apă.

Bete, *șitoare*, șiret, aproximativ 5 cm. lățime, împletit sau țesut de țerance din lână colorată, având ciucuri la capete. Se întrebuințează de țerance la costumul lor, spre a-și încinge de mai multe ori talia, formând un brânșor. Colorile cele mai des întrebuințate sânt roșu, galben și albastru.

Bête, (*franc.*) animal, dobitoic; și om prost, fără minte. În jocul de cărți B. însemnează suma, ce trebuie plătită în bancă după un joc pierdut.

Beteală, găteală făcută din fire de aur sau de argint, lungi și subțirele; so poartă de nărese pe cap, în ziua cununiei, spre a imita păr de aur lung și des.

Betel, plantă cățărătoare din fam. Piperaceelor, cu numirea specifică *Piper Betle* L.; crește în India, Iava, Borneo, Filipine și se cultivă în Asia și America tropicală. Frunzele ei cordiforme, acuminate conțin un oleu esențial cu miros ca al ceaiului și cu gust arđător. Ele, împreună cu var nestins și cu nucă de areca, so întrebuin-

tează de toate popoarele din orient sub numele de **B.** ca masticativ, ținându-l în gură câteva oare. Dinții, saliva, și tot interiorul gurei se colorează în roșu intens bătând în negru, și cu un aspect respingător. Scopul întrebunțării e foarte problematic; se admite că ar da tonicitate organelor digestivii, combătând efectele căldurii prea excesive. Mai lucrează și ca narcotic, stimulant și probabil ca profilactic contra frigurilor palustre și a disenteriei. Se mai dă și ca antiseptic în inflamațiunile de gât, laringe, bronchii, contra anghinei etc. [S. Șt. R.]

Betelgeuze, stea, α Orionului (v. ac.)

Betelle, fășie de stofă sau de pânză, în care se coase și se string crețele rochiilor sau fustelor. **B.** are o lungime egală cu talia. **B.** mănecii se numesc tivitura, în care se string crețele mânecilor largi la cămeși.

Bethania, 1) **B.**, sat la poalele est. ale muntelui maslinilor, cale de o oară dela Ierusalim, satul lui Lazar și al surorilor lui Marta și Maria, în casa cărora petrecea Isus adevseori. Astăzi el-Azarijeh, (arab. satul lui Lazar). 2) **B.**, loc numit și **Bethabara**, la țărmul stâng al Iordanului. Acolo boteza Ioan.

Bethesda, (evr. casa grației), 1) **B.** sau **Bethsaida** (evr. casa pescilor), cetate la malul vest. al lacului Genezareț în Galilea, locul de unde erau apostolii Petru, Andrei și Filip. 2) **B.** sau **Bethsaida**, cetate spre nord-est dela lacul Genezareț, numită și **Iulias**. 3) **B.**, lac, numit și **lacul oii**, în partea nord-est. a templului din Ierusalim, unde se adunau bolnavii cercând vindecare minunată în apa lacului.

Bethlehem, sat în Palestina, v. Vicleim.

Bethlen, numele a 2 familii magh. în Trans., din cari una are predicatul de **Iktár** (Banat), cealaltă de **Bethlen** (Trans.) Din amândouă s'au ridicat bărbați însemnați în istoria țerii. Din cei de Iktár au fost și principii și conți, iar acum s'au stins. Cei de **B.** sunt tare numeroși și ași, și au posesiuni extinse. Ambe fam. se par a fi dintr'o trupină, care în secl. XIV. s'a rămurit.

1) **B.**, **Gavrilă de Iktár**, principele Transilvaniei, bărbat pe cât de erudit, pe atât de erou în resboiu și înțelept întru cărmuirea statului; n. 1580 în Ilea. Sub principele Gavrilă Báthori a purtat diregătorii și a ocupat funcțiuni momentoase, apoi îngreșându-se de el a fugit la Turci, de unde s'a reîntors ca principe al Transilvaniei, numit de Turci și însoțit de oștiri de ale lor, cari să-l introducă în scaun. Dieta țerii încă l-a ales în 22 Oct. 1613. La începutul domniei a îngustat marginile țerii, cedând Turcilor în semn de mulțămintă: Lipova și alte întărituri din jur, — iar mai târziu le-a lărgit, precum nu au mai fost nici odată. După începerea resboiului de 30 ani în Boemia și Germania (1618), ca să ajute protestanților din Ungaria, cu învoirea Sultanului a plecat cu oaste în contra lui Ferdinand II., împăratul Romanilor și regele Ungariei. Victorios a înaintat prin Ung. nord., a cuprins Cașovia, Tîrnavia și Pojonul împreună cu coroana regească (1619), a pătuns în Moravia, iar cu altă oștire a împresurat Viena; dar sub presiunea Turcilor și amenințat de oastea polonă, condusă de rivalul său George Homonai, s'a retras iar în Ung., unde i-a succes a frânge

oștile lui Homonai; după aceasta a fost ales rege al Ungariei. În Dec. 1622 a încheiat pacea la Nikolsburg, prin care protestanților din Ung. le-a câștigat pace religioasă, Transilvaniei până la capetul vieții sale cotele: Satmar, Sabolciu, Ugocea, Bereg, Zemplén, Borsod, Abauj, cetățile Cașovia, Muncaci. Tokaj și Ecsed, iar familiei sale cu drept ereditar ducatele Opulia și Ratibor. Coroana Ungariei a restituit-o lui Ferdinand, iar de titlul de rege a abdicat. Neîmplinind Ferdinand condițiunile acestei păci, **B.** în 1623 iar a mers sub mării Vienei; dar în 4 Apr. 1624 a pus pace, în care i-s'a recunoscut dreptul de a purta în titlu adausul »și domnul părților Ungariei« (dominus Partium), iar pentru Opulia și Ratibor a căpătat în schimb dominiul dela Ecsed. În Sept. 1626 **B.** a treia oară a plecat în contra lui Ferdinand. Acum avu de a face cu renunții generali Mannsfeld și Wallenstein; dar în Dec. a pus pace și apoi s'a reîntors acasă. † 15 Nov. 1629 în A.-Iulia, unde este și înmormântat în bis. sf. Mihail. Gavrilă **B.** este figura cea mai impunătoare între principii Transilvaniei, și în tot casul unul dintre cei mai renumiți bărbați ai timpului său. Mare ca administrator, mare ca beliduce, a câștigat glorie, și a înălțat puterea și vaza Transilvaniei, pe lângă aceea a purtat grije deosebită pentru deșteptarea și luminarea supușilor săi, mai ales a celor de confesiunea calvină. El a întemeiat primul gimnasiu reformat în țeară la A.-Iulia și dotându-l regesece i-a adus profesori străini, și l-a învațat și prin testamentul său. Institutul acesta este acum olegiul din Aiud. Contribuțiunea anuală, ce se plătia Porții otomane, dela 15,000 a redus-o la 10,000 galbeni. A doua soție a lui a fost Catarina Brandenburgica.

2) **B.**, **Stefan**, fratele lui Gavrilă **B.**, după alegerea acestuia de rege al Ungariei, și sub Catarina Brandenburgica, a fost guvernator al Transilvaniei, apoi în Septembrie 1630 a fost ales principe; în 2 Decembrie s'a retras dinaintea pretendentului George Rákoczi și a trăit până la 1648.

3) **B.**, **Ioan de**, sub Barcsai, Kemény și Apafi a fost cancelar al Transilvaniei. Istoric însemnat, a scris: »Rerum transilvanicarum l. IV. Cibinii, 1663, (cuprinde istoria Transilvaniei dela 1629 până 1663, care mai târziu a continuat-o până la 1674). † 1678.

4) **B.**, **Lupul** (Farkas, Wolfgangus), cancelar al Transilvaniei sub Apafi. Istoric renumit; a scris: »Historiarerum transilvanicarum«, tip. de Ios. Benkő. † 1679.

5) Din linia **B.** de **B.** s'a n. 1849 contele **Andrei B.**, care la 1882 a fost numit comite supr. al com. Brașov și ulterior al com. Sibiu, fiind în această calitate și comite al Sasilor. În aceste două orașe a contribuit foarte mult la dezvoltarea industriei, și prin ținuta sa conciliantă a cuoerit simpatiile popor. săsesci. Dela Mart. 1890 până 1 Iunie 1894 a fost ministru de agricultură în cabinetul Szapáry și Wekerle. **B.** ține de soție pe Livia, fca lui George **Mocsonyi** de Foen.

Bethsaida, v. Bethesda.

Beția se numesc intoxicațiunea acută produsă prin beuturi alcoolice; ea se manifestă printr'o exaltațiune a mai tuturor funcțiunilor sistemului nervos, mai ales a mișcărilor și a

expresiei sentimentelor, exaltațiune urmată de o depresie a inteligenței, a sensibilității, a mișcărilor, apoi de o stare comatoasă, de somn profund cu scăderea temperaturii, cu respirația grea și cu puls mic. Obicnuit aceste fenomene dispar după câteva oare, omul beat revine în fire, se simte însă slab, abătut, cu durere de cap și cu greață; în casuri mai rare stadiul al doilea (stadiul comatos) al beției se termină cu moartea, provocată de congestiune cerebrală. B. repetată, obicnuită cu excitațiune alcoolică, deprinderea organismului cu doze mai mici sau mai mari de alcool, cari nu mai produc fenomenele vizibile ale beției acute, constituie alcoolismul (v. ac.), boala cronică caracterizată printr'o serie de leziuni ale țesutului diferitelor organe și de perturbațiuni a funcțiunii lor, mai ales însă de boale grave ale sistemului nervos (cari se termină cu paralisia generală, cu alienația mintală), ale sistemului circulator și respirator, ale tubului digestiv, ale ficatului și rinichilor, cari provoacă moarte prematură.

Betlean, 1) *B.*, comună mică în Trans., cott. Făgăraș, cu 1061 loc., (1040 Rom. gr.-or.) 2) *B.*, com. mică în cottul Solnoc-Dobăca, cu 2272 loc., (1024 Rom., 1130 Magh.), pretură, judecătoria cercuală, postă, telegraf, staț. căii ferate. Aici se află un frumos castel al familiei conț. Bethlen, iar în apropiere reminiscențe romane.

Beton, mortar turnat, compus din petricele, pietriș, năsip și var sau ciment; nu se aplică însă în rosturi, pentru legarea pietrilor, ci servește de dreptul la construcția de ziduri de sine stătătoare, la fundații, la dușumele, bolți etc., atât în apă cât și pe uscat. Se aplică cu deosebire la construcții de poduri și alte lucrări idraulice.

Betonica L., (botan.) secțiune din gen. *Stachys L.*, fam. Labiatae, trib. *Stachydeae*, cuprinde plante erbacee perene cu frunzele radicale pețiolate, oblonge, lanceolate, cordate și crenelate; cele superioare sesile și înguste. Florile purpurii sunt dispuse în glomerule multiflore și reunite într'un spic întrerupt. *B.* are puține specii ce cresc prin Europa și Asia. *B. officinalis L.* (sau *Stachys B. Benth.*), plantă vivace, puțin aromatică, care crește și prin părțile noastre, unde este cunoscută sub numirile populare de: *Iarba tăieturii*, sau *Vindecea*. Pulberea frunzelor acestei plante este sternutătoare, iar rădăcina se crede că posedă proprietăți emetice. *B. officinalis L.* a fost odinioară mult întrebuințată în medicină, dar astăzi nu mai presintă nici un interes din punct de vedere medical. Se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală *B. grandiflora W.*, specie originară din Siberia. [Z. C. P.]

Bêtrân, termin întrebuințat de răzeși pentru însemnarea moștenirii răzeșesci (proprietăți neîmpărțite), dela lat. veteranus, care amintesc vechia asignațiune de pământ, ce se dădea soldatului roman, când la o vîrstă înaintată părăsirea cadrele militare. (Cf. A. D. Xenopol, Istoria Românilor. IV. 97.)

Bêtrâna, 1) munte în Rom., j. Muscel, pl. Dâmbovița, în raionul com. rur. Leresci, pe culmea Carpaților; 2) munte în Transilvania, cott. Hunedoara, aproape de Grădiscea nouă, 1794 m. înalt.

Bêtrânețe, v. etate.

Betlleo, popor, loc. pe insula Madagascar, 300,000 cap.

Betsimaraka, regiune în partea est. a insulei Madagascar.

Betșuani, popor vestit în Africa, înrudit cu Cafrii. Se împarte în mai multe seminții. Se ocupă cu economia de câmp și cu cea de vite. Afară de aceste B. fao comerț cu fier, aramă, fildeș, piei de animale, au orașe cu locuitori între 5000—12,000. Din 1816 sînt printre ei misionari europeni.

Betșuanaland, țeara locuită de Betșuani; 184,980 km², cu 60,376 sufl.; mai înainte sub protectorat englez, dela 1895 partea sudică s'a anectat la Caplanda; prin B. trec două căi ferate, una terminată, alta în construcție.

Betswa, afluent în stînga al rîului March în Moravia, se formează la Wallachisch-Meseritsch din împreunarea rîurilor B. de sus și de jos, cari isvoresc ambele în Carpații Moraviei; B. are lungime de 122 km. și se varsă în March aproape de Kremsier.

Betting, (engl.) prinoare (remășag), mai ales la alergări de cai.

Betula L., (bot.) gen din fam. Cupuliferelor, trib. *Betuleae*, cuprinde arbori sau arbuști cu frunze alterne, dințate sau serate, peninerviate. Florile monoice, cele masculine dispuse în spice amestecate pendente; cele femele dispuse în spice cilindrice erecte. Scoarța celor mai multe specii este formată din strate subțiri și membranoase, cari se desfac uneori în fășii nerogulate. Genul *B.* are vr'o 25 specii, răspândite prin Europa, Asia centrală și septentrională și unele prin America nordică. Acești arbori sînt rari în regiunile calde, însă pot suporta foarte bine frigul, căci sînt ultimii arbori, ce cresc la nord; iar pe munții înalți ajung până la limita zăpezilor perpetue. Prin părțile noastre crește *B. alba L.*, numit de popor *mestecăcăn*, prin pădurile montane și subalpine. Scoarța sa albă, ce se exfoliază ușor, are proprietăți medicinale din cauză că este amară și adstringentă. Infusiunea de frunze de *mestecăcăn* se administrează contra gutei, reumatismului și idropisiei. Primăvara se extrage din acest arbore, prin incisiuni, un suc zahăros, din care se prepară o beutură alcoolică, întrebuințată de locuitorii din regiunea nordică contra afecțiunilor reumatice și boalelor de beșică. Din scoarță, prin destilațiune, se obține un oleu cu care se prepară pielea rusească spre a-i comunica mirosul său caracteristic. Multe specii de *B.* se cultivă prin grădini ca plante ornamentale, precum: *B. alba L.*, *B. nigra L.*, *B. papyracea Willd.*, *B. pumila L.* etc. [Z. C. P.]

Betulaceae, sau *Betulineae*, (botan.) un trib din fam. Cupuliferae, care cuprinde arbori și arbuști, ce se referă la genurile: *Betula L.* și *Alnus Gaertn.* Acest trib este considerat de unii botaniști ca o familie deosebită. [Z. C. P.]

Betuwe, (*Bataworum insula*), ținut în Olanda, aparținător provinciei Gelderland, încungiuat în formă de insulă de brațele Waal și Leck ale Rinului, 90 km. lung, 5—10 km. lat și 270 km². extindere. *B.* a fost locuința Batavilor și are numeoașe morminte vechi.

Betyár, v. Becher.

Beulé, *Charles Ernest*, archeolog și politician franc., n. 1826; cîtva timp profesor de retorică

în Moulins, plecă 1849 cu ambasada franc. la Atena, unde prin săpături la Akropolis făcū descoperiri însemnate; 1854 profesor de arheologie la biblioteca imperială; 1858—59 făcū pe spe-sele sale proprii săpături la Cartagena; 1860 membru al »academiei inscripțiilor« și 1862 în locul lui Halévy secretar al »academiei artelor«. Ser. princ.: »L'Acropole d'Athènes«, »Les monnaies d'Athènes«, »Causeries sur l'art«, »Le sang de Germanicus« etc. În anii din urmă ai vieții sale se ocupă cu politica; 1871 deputat în adunarea națională; orleanist zelos. În cabinetul Mac-Mahon B. a fost ministru de interne. † 1874.

Beurnonville, *Pierre Riel, marquis*, mareșal francez, n. 1752; 1793, sub Girondisti, ministru de resboiu, 1800 ambasador extraordinar la Berlin, 1802 la Madrid, mare ofițier al legiunii de onoare, senator, votă la 1814 detronarea lui Napoleon și, ca membru al regimului provisor, contra ridicării pe tron al lui Napoleon II.; sub Ludovic XVIII. pair și ministru de stat; 1816 mareșal de Franța. † 1821 în Paris.

Beuron, mănăstire de Benedictini la Sigma-lingen, lângă Dunăre, înființată în secl. XII., desființată 1803 și reînființată 1888; renumită pentru școala sa de pictură.

Beust, *Friedric Ferdinand, conte austriac*, bărbat de stat german, n. 1809 în Dresda, din fam. nobilă veche; crescut mai virtos în Lipsca pentru cariera politică-diplomatică, pe care a pășit încă dela 1831. La 1849 ministru de externe în Saxonia; ca atare, în același an el a provocat intervențiunea Prusiei în contra resculațiilor din Dresda; 1851 el a încercat crearea unei confederațiuni a statelor germane mai mici, în scopul de a paralisa rivalitatea și prepotența dintre Prusia și Austria; la 1854—55 el cu statele mai mici gravitând spre Prusia și Rusia, a împiedecat participarea Austriei la resboiul oriental din Crimea; în chestiunea și resboiul Schleswig-Holstein-ului dela 1862 el a fost în contra participării Austriei, de asemenea a fost în contra încercărilor lui Schmerling dela 1863 la Frankfurt, de a angaja pe principii Germaniei în contra Berlinului, tot din motivul de a evita conflictul între cele două mari puteri germane; totuși la 1866, erumpând acel conflict, B. cu regele său și cu toată puterea armată saxonă a trecut în partea Austriei; aceasta înfrântă fiind la Königgrätz, și existența Saxoniei periclitată, B. a fost trimis la Paris pentru de a implora intervențiunea lui Napoleon III., care urmând, Saxonia a fost salvată și Austria foarte cruțată, dar B. expatriat. Primit în serviciul Austriei a fost numit ministru de externe și la 1868 ridicat la rangul de conte austriac. Într'aceea în imperiul unitar al Austriei s'a creat dualismul prin conlucrarea sa cu Deak și Andrassy, de unde s'a născut fama, că B. l-ar fi creat și întrodus, ceea ce intimii cunoscători ai curților din Berlin și Viena cu totul altfel explică, susținând, că B. a fost numai executorul dictame-nelor lui Bismarck; B. a fost apoi numit cancelar al imperiului austriac, prin ce însă s'a deșteptat susceptibilitatea Maghiarilor, mai virtos după ce noul cancelar, cu ajutorul federalistului Hohen-warth, începuse a lucra în contra dualismului, pentru federalism în Austria. B. a trebuit să părăsească Viena, mergând mai întâiu ambasa-

dor la Paris, iar după catastrofa dela Sedan la Londra. 1882 s'a retras la Dresda, unde și-a scris memoriile, cari un au după moartea sa au fost publicate sub titlul: »Friedrich Ferdinand Graf von Beust's Erinnerungen und Aufzeich-nungen aus drei viertel Jahrhundert« (2 vol.) B. a fost un politician din școala veche a conser-vatorilor, cu multă erudițiune și bunăvoință, dar oportunist cu prea puțină prevedere practică și prin aceasta diplomat nefericit. [V. Babeș.]

Beuthen, 1) *B. superior*, în limba slavă Bitom, oraș în cercul prus. Oppeln, 4 km. dela granița polonă, lângă linia ferată Breslau-Oels-Sosnowice, cu 36,905 loc., judecătorie, gimnasiu, 2 școale sup. de fete, etc. B. e centrul principal pentru industria de fier și băile de cărbuni în Silesia; oraș cu frumos viitor. 2) *B. inf.*, oraș în cercul prus. Liegnitz, lângă Odera și linia ferată Breslau-Stettin, cu 3387 loc., fabricațiune însemnată de pălării de paie, cultură de poame și vin. Orașul de căpetenie al principatului mediatizat Carolath-Beuthen (v. ac.)

Beutura, ori ce lichid care se introduce în stomac pentru a potoli setea, pentru a înlocui apa pierdută prin funcționarea corpului, care apă este indispensabilă pentru mântinerea vieții. Corpul omenesc și animal conține cantități însemnate de apă, care servă ca vehicul pentru transportarea materilor nutritive în interiorul celulelor, din cari se compun diferitele organe, și pentru scoaterea din cele a materilor usate, netrebuin-cioase. Apa înlesnesce pe de-o parte digerarea alimentelor, extragerea din ele a substanțelor solubile, întrodura lor în curentul sângelui, care udă toate țesăturile corpului, lăsând în ele parte din constituantele sale; de altă parte apa mij-locesce eliminarea din corp a diferitelor excrete, mai ales a urinei, a materiilor fecale, a sudorii. Apa prin circularea ei mai contribuie la regu-larea temperaturii corpului.

B.-le pot vătămă sănătatea prin oantitate, fiind-că o B. chiar sănătoasă poate să dilate stomacul prin volumul ei prea mare; prin tem-peratură, fiind-că funcțiunea regulată a sto-macului se împiedecă prin contactul membranei sale mucoase cu corpuri de temperatură mai scădută decât de 8° C și mai ridicată decât de 40° C; prin calitate (compoziție), deoarece sub-stanțe infecțioase sau toxice cuprinse în B. infectă sau otrăvesc corpul consumătorului.

B. cea mai sănătoasă este apa curată în starea ei naturală. Lichide, cari corespund cu gustul și cu obiceiul omului, sânt B.-le alcoolice, aroma-tice, mucilaginoase, gazoase, acide. Laptele nu servă numai ca B., ci și ca aliment din cauza cantității însemnate de substanțe hrănitore ce conține. (Despre apă și B.-le alcoolice v. ac. art.) Intre B.-le *aromatice* ocupă primul loc ceaiul și cafeaua. Ceaiul este o infusiune fierbinte a foilor plantei *Thea chinensis*, care conține un alcaloid (o basă organică capabilă a forma săruri): teina, substanță stimulantă pentru sistemul nervos, care în cantitate moderată nu aduce nici un rău. Aceeși acțiune o are și cafeaua, semința scoasă din fructul arborelui *Coffea ara-bica*, care se prăjesece și se aduce în stare de pulvere groasă, ca să serve pentru infusiune, sau de pulvere fină pentru decoctiune. Alcaloidul cafelei, cafeina, este identic cu teina. Consu-

mașia frecventă de cantități mari de cafea produce intoxicațiune cronică, manifestată prin slăbirea activității sistemului nervos. Un alcaloid analog cu cafeina, teobromina, se găsește în semința de cacao, din care se prepară ciocolata. Fiertura de cacao și de ciocolată nu o clasificăm între B.-i, ci între alimente. Dintre *B.-le mucilaginoase* se întrebuințează și în țerile române braga, beaură puțin hrăitoare, pregătită din meu (Millium sativum), și salipul, decoctiune îndulcită și aromatisată a rădăcinei de *Orchis mascula*. Ca *B.-i acide* bem limonada, suc de lămâie amestecat cu apă și cu zahăr, care dătoarese mica ei valoare nutritivă mai mult zahărului decât acidului citric. Cantități mari de acide slăbesc acțiunea stomacului. *B.-le gazoase*, bogate în acid carbonic, exercită o acțiune recortoare, cu excepțiunea vinurilor spumoase și a berei, cari posedă și toate defectele B.-lor alcoolice în general. Cantități mai mari de B.-i gazoase vatemă sănătatea prin dilatarea stomacului din cauza acidului carbonic, care devine liber la căldură. Ca beuturi gazoase servă unele ape minerale naturale, ca apa de Borszek și de Előpatak, apa de Dorna (Șarul Dornei), Borca, Giesshübl ș. a. precum și apele gazoase artificiale și limonadele gazoase. [I. Felix.]

B.-le spirtoase sînt o materie importantă de importat, în Rom. succesiv supuse legilor fiscale din 10—14 Febr. 1882; 17—20 Mart. 1884; 27—28 Mart. 1885; 29—30 Mart. 1886; 22 Iun. până 1 Iul. 1886; 31 Mart. până 1 Apr. 1887; 23—28 Mart. 1889; 20—21 Apr. 1896. În privința acciselor comunale, a se vedea în legi usuale de George St. Bădulescu, adnotările asupra legii și regulamentului pentru perceperea și constatarea veniturilor comunale. O importantă decisiune de principiu s'a dat de Casațiunea rom. în această materie la 28 Febr. 1897, după divergența în procesul dintre ministerul de finanțe și B. Berenstein. De B.-le falsificate se ocupă Codul penal (art. 391). (Cf. St. Stătescu în »Dreptul» nr. 46 din 1894, pag. 371. Cât pentru Ung. v. Regalii.)

Beuvray, un pisc de 810 m. înalt în munții Morvan, (depart. franc. Saône-et-Loire), între riurile Arroux și Aron. Săpături mai noue arată, că aici ar fi fost vechiul *Bibracte*, orașul Aeduilor.

Beuvron, afluent al fluv. Loire, 125 km. lung. Se revarsă la Candé.

BE-V, înscripțiune pe monetele bătute în Trans. sub Mih. Apași. Se explică: Beszterozé város (orașul Bistrița), unde a existat pe ael timp o monetărie.

Beveland, 2 insule olandeze ale prov. Zeeland, la revărsarea riului Schelde. Se împarte în *B. de nord*, 20 km. lung. și 7 km. lăț., foarte fructifer; cu orașul *Cortgene* cu 1087 loc., și *B. de sud*, 40 km. lung. și 8—10 km. lăț., produce mult grâu, seacă, orz; cu orașul *Goes*. B. fù nimicit 1530 și 1532 de potop, încât numai 100 ani mai târziu s'a putut iarăși semăna și împopula.

Beveridge, sau *Beveregius*, episcop anglican, n. 1638; predicator de curte al regelui Angliei Wilhelm III., iar 1704 episcop de S. Asaf, † 1708. S'a distins și ca canonist oriental prin edarea la 1672 a unei colecțiuni în 2 tom. mari de canoane de ale bisericei grec. și epistole canonice ale unor sfinți părinți, dimpreună cu ex-

plicările renumiților interpreți Zonara, Balsamon și Aristen. [Dr. Iacob Radu.]

Beverin, (*Piz B.*), munte în Graubünden. (V. Adula.)

Bevern, *August Wilhelm*, duce de *Braunschweig*, general prusiac, n. 1715 din familia Wolfenbüttel, luă parte 1734 la resboiul renan, precum și la resboaiile silezice, 1746 comandant în Stettin și 1750 general. În resboiul de 7 ani decise 1756 lupta dela Lobositz; bătut 1757 pe Austriaci la Reichenberg. Mai târziu fù bătut și prins la Moys și Breslau. După eliberare Friedrich II. îl trimise guvernor la Stettin. Ca general de infanterie încheie 1762 armistițiul cu Rusii. † 1781.

Bex, comună în cantonul Waadt, Elveția, în regiune bogată în poame și vin, cu 4420 loc. (1888); cea mai veche salină în Elveția, cunoscută din 1550, produce 2 mil. kgr. sare. Având climă plăcută și poziție foarte romantică, B. este bine cercetată ca stațiune de oură climatică.

Beyer, *Gustav Friedrich*, general prus., n. 1812. Se distins 1866 în mai multe lupte. Intră apoi în serviciul curții de Baden și fù numit 1868 ministru de resboi; 1870—71 luă Dijon-ul. 1871 guvernor de Koblenz și Ehrenbreitstein. † 1889.

Beza, (*de Bèze*) *Theodor*, reformator din Geneva, n. 1519. Profesor în Lausanne, apoi predicator și prof. de teologie în Geneva; 1559 câștigă pe regele Antoniu de Navarra pentru protestantism; 1561 luă parte la faimoasa dispută religioasă din Poissy; 1562 vorbi în St. Germain contra venerării icoanelor. După moartea lui Calvin trecea de cel mai mare teolog al bisericii sale și ajunse presedinte al consistorului reformat. † 1605. Scr.: »Icones virorum illustrium cum emblematis»; »Vita Calvini», etc.

Bezdin, mănăstire gr.-or. de monachi, situată în stînga Mureșului, lângă satul Munariu, în cott. Timișului, în Banat. Are proprietăți frumoase și însemnate venite. Astăzi aparține la jurisdicțiunea episcopiei sârbesci din Timișoara, dar este una din mănăstirile, asupra cărora are drept de proprietate și biserica română.

Bezecny, *Iosif*, baron, finanțiar austr. și întendent gen. al teatrelor imp. în Viena; n. 1829 în Tabor, promovat Dr. jur. 1855 în Praga, a fost timp îndelungat funcționar al ministeriului de finanțe, iar 1878 guvernor al inst. de credit fonciar austr., 1885 numit întendent, 1877 baron și 1881 consilier intim.

Bezelea, în mitol. slav. (Lithavia) a fost luoaeferul de seară, (v. Aussra).

Bezeredy, *Stefan*, politician magh., n. 1786; distins membru al opoziției în dietele din 1832—36 și 1843—44. A fost primul nobil magh., care s'a supus de bunăvoie îndatoririi de a plăti contribuție. 1844 a luptat pentru eliminarea pedepsei cu moarte.

Bezłachi, nume vechiu al semințiilor sud-slave. Popor. ital. dela Isonzo (Görz) încă se numește B.

Béziers, capitala dep. franc. Hérault, lângă riul Orb, cu 45,475 loc. (1891), situată într-o poziție minunată (de unde proverbul: »Dacă ar fi Dumnezeu pe pământ, ar voi să șeață în B.») Are o catedrală gotică, anticități rom., colegiu, bibliotecă, muzeu. Produce mult vin roșu de masă și rachiuri bune. B. este *Beterrae* a Romanilor, pe care Iuliu Cesar o împopulă cu soldații săi.

Bezlea, în mitol. slav. o dină din suita lui Perun, zeul soarelui. Numele ei înseamnă roșăța dela apunerea soarelui, (v. Auska).

Bezman, numele ce Codul Calimach dă emphyteusei; locatarul se numește *bezmanar*, iar darea *canon*. Art. 1415 din Cod. civ. nu recunoaște pentru viitor acest drept real. (Cf. G. G. Tocilescu, Etude historique et juridique sur l'Emphytéose en droit romain, dr. français et dr. roumain [1883]; Dim. Alexandresco, t. III., pag. 428. În materie legislativă, cf. și regulamentul din 2 Apr. 1893 pentru rescumpărarea de embaticuri.)

Bezoar, un glob ce se formează în stomacul animalelor mănăitoare de plante (mai ales la capre, antilope, cai). Este format din peri și fire de plante, unele conțin deosebite săruri minerale. În vechime se credea că poate vindeca unele boale. Sub numele de *reddicind de B.* se folosea mai înainte rizoma plantei *Dorstenia Contrayerva* L.

Bhagalpur, (Bhagalpore), oraș indo-brit. în Bengală, prov. Bihar, lângă Ganges, 68,780 loc. (1891).

Bhagavad-Gîtâ, episod didactic-religios-filosofic din cântarea 6. a epopeei indice sanscrite *Mahâbhârata*. Cuprinsul: Cele două oștiri ale înrudiților Curuidi și Panduidi stau față în față, și lupta are să se înceapă. Panduidul Argiuna se urcă în carul de război, care-l cărmuiește însăși dumnezeirea ca Crișna în chip de om. Argiuna zăbind în oastea inamică rudenile sale, pe prietini tineretelor sale și pe învățătorii săi, începe a se îndoii, dacă între astfel de împrejurări îi este iertat să se lupte pentru recucerirea împărăției părintești și să vatem legi și interese mai înalte și mai sfinte. Crișna îl capacitează în 18 cântări, că are să o facă. Se naște acum între amândoi un dialog, în care se explică întreg sistemul filosofiei religioase indice. Nu se scie autorul acestei poeme, nici timpul, în care s'a compus. În cele religioase poema aceasta între Inđi trece de autoritativă.

Bhamo, (chin. *Sin-kaî*), oraș în Birma, India posteroară, cu 15,000 loc.; piața de căpetenie a comerțului birman-chinezesc.

Bhandara, district în India brit. de est, capitala acestuia e orașul B. cu 11,150 loc. indieni; bazar cercetat.

Bhang, (*Guaza Sidhee*), numele comercial al cânepei indice, din ale cărei semințe și frunze se fabrică în orient un fel de beaură amețitoare.

Bhartpur, stat sub protectorat brit., în India de est (Radsputana), 5114 km², cu 645,540 loc. Capitala B. cu 67,560 loc. (1891), mai înainte fortăreață.

Bhartrihari, (*sanscr.*) poet, gramatic și filosof indian; tradiția ind. îl ține de frate al regelui Vikramaditya. A trăit în tinerețe excesiv. Impresionat de moartea tatălui său s'a retras po-căit în o speluncă pe malul râului Cișnă. Chinezul I-Cing susține, că B. a trăit în secl. VII. d. Chr., s'a făcut călugăr budhist, apoi atras de farmecul vieții iar a devenit laic; această schimbare a repetat-o de șese ori. Lui i-se atribuie o colecție renumită de maxime. (Ed. de Krișnaçăstrin, Bombay, 1888.) [Dr. E. Cristea.]

Bhat, un fel de barți în partea vestică a Indiei anterioare, ou deosebire între populația radș-

putană. B.-ii călătoresc din loc în loc și spun povești, legende, tradiții familiare, și fac pe comediantul și vrăjitorul. Se consideră de mare crimă a ucide un B.

Bhavabhuti, după Kâlidâsa cel mai renumit dramatic ind., descendent al unei familii brahmane din Padmanagara. A trăit în secl. VIII. d. Chr. Din scrierile lui există 3 drame: »*Mahâviracaritam*», »*Uttarâmacaritam*» și »*Mâlâtîmâdhavam*«. Puterea lui poetică apare în descrierea naturii; îi plac scenele mișcătoare. (Ed. de Bhândarkar, Bombay, 1875, trad. franc. de Nève, Brussela, 1880; trad. germ. de Fritze, Lipsca, 1883.) [Dr. E. Cristea.]

Bhavnagar, capitala statului vasaș cu același nume în prezidenția indo-brit. Bombay, lângă golful Cambay, 57,653 loc.; comerțu întins. *Statul B.*, 7407 km², cu 554,846 loc.

Bhikșu, în mitol. ind. înseamnă sfânt, și anume preotul brahman, dacă a trecut de 72 ani, a căpătat acest titlu. Acei sfinți se numesc și *Jogi* sau *Sanyasți*.

Bhil, popor în Estindia, rest din străvechia populațiune a Indiei.

Bhima, afluent pe partea stângă a râului Crișna (Kistna) în India anter., 594 km. lung.

Bhopal, (Bopaul), stat vasaș brit. în India centrală, lângă munții Vindhya, 17,800 km², cu 954,901 loc. Capitala B., lângă Betva, cu 70,630 loc.

Bhot, seminție tibetană, loc. în Tibet și regiunile învecinate; mestecați cu Hindu s'au așezat și în Himalaja de vest. Aderenți ai religiei veche (roșie), recunosc superioritatea spir. a lui Dalai-Lama. Admit polyandria.

Bhotan, prov. independentă în India de est, la nord de Bengală, în munții Himalaja, 34,000 km², ou 200,000 loc. Capitala Tassisudon.

Bi, în chimie prescurtare pentru bismut.

Bia, (forța), în mit. grec. floa lui Pallas cu Styx. B. cu Kratos a lăntuit pe Prometeu de stâncă.

Bia, (magh. Magyar-Bénye, germ. Benden), com. rur. în Trs., cott. Têrnava mică, cu 1347 loc. (1078 Rom. gr.-cat.) *B.*, *protopopiat rom. gr.-cat.*, cu 18 parochii și 4 filii, 11,413 credincioși; în protopopiat se află 15 școlae confessionale.

Biacuminat, (botan.) organ terminat cu două vîrfuri, ascuțit la amândouă capetele; s. e. peri biauminați dela Malpighiacee.

Biafrabai, sin de mare în Golful de Guinea (Africa de vest), între insula Fernando Po și Cap San Juan.

Biala, 1) rîu de frontieră între Galiția și Silesia austr.; se varsă în Vistula; 2) oraș în Galiția, lângă rîul B., cu 7622 loc.

Bialovița, sat în Rusia, guv. Grodno, lângă Narveca, cu castelul vechiu al reg. pol. August III. *Pădurea dela B.*, v. Bjelovjeș.

Bialystok, oraș în guv. rus. Grodno, 50,726 loc.; fabrici de postav.

Bianchi, 1) *B.*, *Bianca*, pseudonimul unei cântărețe de scenă, numită Schwarz, n. 27 Iun. 1858 într'un sat pe rîul Neckar. Elevă a celebrei cântărețe Pauline Viardot-Garçia din Paris, debută la Karlsruhe în rolul Bärchen din »Nunța lui Figaro« de Mozart. A cântat apoi cu mult succes în Londra, Mannheim, apoi iarăși în Karlsruhe, Viena etc.

2) *B.*, *Frideric*, baron, duce de Casalanza, general austr., n. 1768 în Viena; a luat parte

însemnată la luptele contra lui Napoleon I., distingându-se la Aspern (1809) și biruind la Tolentino (1815) pe regele Murat; apoi a ocupat Neapolea. † 1855.

3) **B.**, *Nicomede*, istoric ital., n. 1818; prof. de istorie în Nizza, apoi director de studii la colegiul național din Turin, în fine director al liceului Cavour. 1871 director suprem al arhivei piemonteze. A edat scrisorile lui Cavour către marchizul Emanuel d'Azeglio (1885) etc.

Bianco, v. blanco.

Bianco, *Andrea*, geograf venețian din secl. XV. renumit prin harta sa (1436), pe atunci destul de exactă, în care se face deja amintire de America sub numele de »Antilla«. Harta se află în biblioteca St. Marco din Veneția.

Biandria, căsătoria unei femei cu doi bărbați deodată.

Bianu, *Ioan*, prof. și scriitor român, n. 1856 în Făget, lângă Blaj (Trans.), și-a făcut studiile acad. la Buouresci, Milano și Paris. Acum este prof. de limba și lit. rom. la liceul »Sf. Sava«, bibliotecar și membru coresp. al Academiei Române, deputat. Lucrările lui sunt mai toate făcute după însărcinarea Academiei, și sunt sau ediții sau rapoarte și recenziuni. Edițiile sunt următoarele: Psaltirea Scheiană, 1889, cu o scurtă prefață; vol. II. care avea să conțină un studiu amănunțit, n'a apărut încă. Psaltirea lui Dosofteiu, 1887, cu un excelent studiu literar; Predicele lui Antim Ivireanul, 1886; Basme și poezii populare dela Crușova, culese de Dr. M. G. Obdenaru, editate de B. și însoțite de un glosar foarte util. O lucrare, care promite a fi foarte însemnată, făcută tot din însărcinarea Academiei, este »Bibliografia rom. veche«, 1508—1830, sub presă. Afară de acestea B. mai are nenumerate scurte articole și recenziuni publicate sau prin diverse reviste ca s. e. »Columna lui Traian« și »Revista-Nouă«, sau prin Analele Academiei Rom., comunicații în academie etc. [D. E.]

Biarchia, domnie dublă, când într-o țeară domnesc în același timp doi domnitori.

Biaripat, (botan.) organ cu două apendice membranose în formă de aripi; s. e. tulpina de Genista sagittalis, etc. (V. aripat.)

Biarritz, (basc. *Miarritze*), sat și port cu băi renumite în Franția, arondism. Bayonne, depart. Basses-Pyrénées, lângă golful Biscaia; cu 7159, ca comună 9177 loc. (1891); are un far, în apropierea căruia e vestita peșteră »Chambre d'amour«. Clima e foarte constantă și dulce. B. își câștigă renume european în urma deselor vizite ale lui Napoleon III.

Bias, unul dintre cei 7 înțelepți ai Greciei; originar din Priene, în Jonia, contemporan cu regele lydic Alyattes și cu fiul acestuia, Krösos; a trăit cam pe la 570 a. Chr. Din sentințele atribuite lui reiasă, că înțelepciunea este unicul bun, care e neperitor; cel mai mare bun: conștiința dreptului; cea mai mare avere: a nu pofti nimic; de înțelept se ține: să poată strica (altuia), dar să nu voiască. Dela B. datează sentința: »Omnia mea mecum porto«. Sentințele lui au fost adunate de Orelli în »Graecorum veterum sententiosa et moralia«. Lipsca, 1819. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.; Ueberweg. [Pl.]

Biatanatol, (*grec.*) cei ce au murit de moarte silnică.

Biban, (*Perca fluviatilis* L.), pește osos din trib. Acanthopterygienilor, fam. Percidae. Culoarea sa pe lături este galbenă alămie sau verde, pe spate verde închis, iar pe partea ventrală galbenă deschis sau albă, și are transversal 5—9 dungi late negre verșii. B. trăiește în toate apele din Europa, afară de apele de munte. E un pește răpitor și se hrănește din ciprinizi mici sau din ouele și puii altor pești, mai mănăcă însă și viermi, insecte, melci etc. În Rom. ajunge adeseori chiar până la 2 kgr. greutate. Depune icrele în Aprilie și Maiu. În țările nordice se fabrică din pielea sa un cleiu foarte bun. [Antipa.]

Bibân, munți în provincia algeriană Constantine, cu două pasuri foarte strimte.

Bibasic, v. Basicitate.

Bibelou, (frac. bibelot), orig. unealtă, acum obiect de curiozitate, ce adună amatorii artelor.

Biber, 1) animal, castor, v. Bibru; 2) postav, v. Beaver.

Biberach, orașel în Württemberg, 8264 loc., locul de naștere al lui Wieland, cu un monument al acestuia. Viu comerț cu cereale. În apropiere e stabilimentul de cură Kneipp-iană Jordan.

Biber-Indiani, (*Beaver Indians*), popor indian nord-american, o viță a seminției atabaskice; pe lângă Lacul Selavilor (mare) până la Mackenzie.

Biberon, aparat, ce se folosește la alăptarea copiilor; consistă din o sticlă graudată de ca. 300 gr., prin dopul căreia e pusă o țevă de sticlă, care ajunge până câtră fund; în capul țevii e un cioc de cauciuc, provădit cu câteva găurele, prin care sugă copilul. B.-ul, dar mai cu samă ciocul acestuia, pretinde o curățenie exemplară, căci altfel devine un cuibar de micro-organisme și în consecință un izvor de morbi periculoși pentru stomacul fraged al copiilor.

Bibescu, 1) *B.*, *George Dimitrie*, fost domn al Terii Românești, n. 1804 în Craiova, † 1873 în Paris. După educație îngrijită la Buouresci și la Paris, întră 1824 în administrația publică a țării la ministerul de justiție și de externe, dar demisionează la 1834, trăind până la 1841 în Paris și Viena. Reintors în țeară, conduce opoziția contra domnitorului Gbica și e însuși ales domn la 1 Ian. 1842. Domnia lui suferi de greutatea situației de atunci, mai ales de influența covârșitoare a Rusiei. Concesia minelor, dată rusului Trandafiloff, produce mari nemulțămiri (fabula lui Eliade: »Măceșul și grădiuarul« se referă la ea), adunarea obștească o anulează, dar B. suspendă adunarea »pentru rele aplicări și gânduri«. Tot așa de rău primită fu încercarea lui de a introduce limba franceză ca limbă de propunere în școalele superioare. Revoluția din Paris dela Febr. 1848 se repercutează și în Bucuresci. După proclamarea »constituției« dela Islaz (9 Iun.), impusă și domnitorului la Bucuresci, B. abdică la 13 Iun. 1848 și părăsesce țeara. (Cf. La Valachie sous B., par Ad. Billecoq. Bruxelles, 1848.)

2) *B.*, *George*, n. 14 Mart. 1834 în Bucuresci, fiul fostului domnitor G. Dim. B., studii în liceul și în școalele militare din Franția, în a cărei armată intră ca ofițier și luă o parte distinsă la resboaiile din Mexico (1862), Algeria (1867) și Alsația (1870). Reintors în România, organizează secția română la expoziția dela Paris din

1889. Dela 1890 administrează institutele filantropice Brâncovenesci, (spital, asil de infirmi, școala primară), din cauza cărora intrând în conflict cu mitropolitul primat Ghenadie 1896, contribuie la destituirea acestuia. Principalele lui scrieri (în l. franc.): »Belfort, Reims, Sedan«, (1872); »Histoire d'une frontière«, (1883); »Retraite des six mille«, (1887), carte coronată de academia franceză; »Politique, religion, duels«, (1888); »Le règne de Georges D. Bibesco«, (1893), 2 vol.; »Réponse à Mr. Xenopol«, (1894).

3) *B., Ioan*, ministru de culte sub Barbu Știrbeiu, Domnul Munteniei. Fù trimis — dimpreună cu general C. Herescu, ministrul de interne I. Manu, beizadea Gh. Știrbeiu, Alex. Plaiano — la Sibiu, ca să salte în numele lui vodă pe împ. Francisc Iosif, care visita Transilvania (Iul. 1852).

4) *B., Barbă Dimitrie*, v. Știrbeiu.

Bibic, v. Nagăt.

Bibics, *fundățune*, v. Tomeian Margareta.

Bibiena, (Bibbiena), cu numele adevărat *Galli* din Bibbiena, familie de artiști, al cărei protopărinte e *Giovanni Maria Galli-B.*, n. 1625 și † 1665, pictor din școala lui Albano. Cel mai însemnat e *Giuseppe Galli-B.*, n. 1696 și † 1757. Lucrările sale de frunte sînt de domeniul artei decorative; a zidit teatrul din Bayreuth și a transformat opera din Dresda.

Bibil, cadru îngust la broderii, consistînd dint'o linie subțirică cu dințișori. Se coase la cămeșile țerănesci în jurul gâtului, pe piept și la beteliile mânecilor, precum și la toate broderiile făcute în stil țerănesc.

Bibilica, (*Pică*, *Numida*), gen de găină cu cap golaș și un fel de coif cornos pe frunte, de gușă afirnă două bărbii cărnoase; penele surecenușii sînt pătate cu puncte albe. Speciile selbatice ale acestui gen trăiesc în Africa în cete numeroase; au un țipet pîtrundător, sînt turbulente și gâlcevitoare. Specia comună, *Numida meleagris* e cunoscută ca hoară de casă. [V. B.]

Bibio Geoffr., gen de diptere. *B. hortulanus* L., 9—10 mm. lung., larvă vătămătoare plantelor de grădină.

Biblia, (grec. = cărți, orig. coajă de arbore [ca și lat. liber] pe care se scria în vechime) sau sf. Scriptură; după biserica apuseană cat. și după bisericile răsăritene unul din cele două isvoare ale credinței, după protestanți singurul isvor, este colecția cărților inspirate de spiritul sfânt. B. se împarte în legea veche (Testamentul sau legătura v.) și legea nouă (Testamentul sau legătura n.) Ambele părți cuprind cărți istorice, didactice și profetice; cărțile legii vechi, afară de una grecească, toate sînt scrise evreice și chaldeese, iar cele ale legii noi, afară de una (Ev. de Mateiu) scrisă chaldeese, toate sînt scrise grecești. Cărțile canonice ale legii vechi sînt: Pentateuchul sau cele 5 cărți ale lui Moise (Facerea, Esirea, Leviticul, Numerii și Deuteronomul), Isus Navi, Judecătorii și cartea Rut, 4 cărți ale împăraților, 2 cărți palapomenon, 2 cărți ale lui Eedra, Estira, Isaia, Ieremia și plîngerile lui Ieremia, Ezechil, Daniil, 12 profeți mici, Iov, Psalmii, Pildele lui Solomon, Ecclesiastul și Cîntarea cîntărilor. Cărțile can. ale legii noi sînt: Evangeliile dela Mateiu, Marcu, Luca și Ioan, Faptele Apostolilor, Epistolele Apostolilor și Apocalipsul. În ambele testamente

sînt părți considerate ca necanonice sau apocrife (v. ac.), oari adevă nu-și au isvorul în revelațiunea divină, ci sînt sorise de oameni neinspirăți. (v. Antilegomena). Aceste deosebiri au fost fixate prin concilii. Dela începutul creștinismului, în evul mediu și chiar în timpurile moderne, B. a fost privită ca cea dintăiu carte a popoarelor creștine și a avut o mare influență asupra moravurilor, organizațiunii sociale și a literaturii. Mai ales noul testament, prin spiritul și înălțimea ideilor sale, și-a păstrat neîntrerupt influența în veșmîntătea sa. Textul biblic se împarte în versete și capitle însemnate cu numeri. Impărțirea în versete o făcù un diacon din Alexandria, Euthalius, pe la 462, după capitle o împărți cardinalul Hugo în secl. XIII., titlurile s'au adaus mai târziu, iar cifrele numai în secl. XVI. Originalul vechiului testament a fost tradus mai întăiu în limba greacă de cătră cei șeptezeci erudiți din Alexandria, sub Ptolemeu Filadelful. Pe la sfirșitul secl. II. al erei creștine s'au făcut alte trei traduceri în elinesce, a evreului Aquila, făcută literal după textul ebraic, a lui Teodotion și Simmacus. În secl. IV. sf. Ieromion a tradus întreagă B. în l. latină, singura traducere recunoscută de conciliul dela Trident, sub numele de *Vulgata*. Mai târziu s'au făcut numeroase alte traduceri în sute de limbi. Aici mai amintim numai traducerea lui Ulfila, episcopul Daciei, în secl. IV. în limba gotică, vechiu monument al literaturii germane; traducerea slavonă a lui Metodiu și Ciril; traducerea lui Luther, temelina limbei literare germane; iar la noi Palia dela Oraștie 1582; B. lui Șerban 1638 considerată, împreună cu cronicarii, ca temelina limbei noastre literare; noul Testament dela Alba-Iulia 1648, cu o interesantă prefață; psaltirea scheiană, psaltirea și evangeliul lui Coresi, evangeliul dela Londra, traducerea întregii B. de Samuil Micul; întăia B. ilustrată rom., ed. de ep. Andreiu br. de Șaguna (1856—58). I. Eliade Rădulescu a publicat la 1858 o nouă traducere a B.-ei cu litere latine, apărută împreună cu biblicele sau notițe istorice, filosofice, politice și literare asupra B.-ei. În versuri avem traduse: Psaltirea lui Dosofteiu, mitropolitul Moldovei, (1630—1693), astăzi învechită, și Iob de Gârbea. [M. Strajano.]

Biblie este numele ce se dă, în liter. franc., și unor poeme satirice din secl. XIII. B. lui Guyot de Provins, care în 2691 versuri de căte 8 silabe satirizează întreaga societate și mai ales clerul; și B. lui Hugues de Berzi, mai scurtă și mai neînsemnată.

Biblia pauperum, (lat.) B. săracilor cu duhul, adevă a celor ce nu știu ceti; în evul mediu o colecțiune de 34—50 icoane reprezentând fiecare căte o scenă din viața lui Isus, încungiuată de căte alte două scene din vechiul testament, cu tălcuiri scurte în limba latină ori germană.

Archeologia Biblică, știința care scrutează moravurile, obiceiurile și așezămintele civile și religioase ale popoarelor, între cari s'au născut scrierile B.-ce sau la cari se referesc acele, și mai ales ale poporului evreesc.

Geografia B.-că, se ocupă cu descrierea intuitivă a Palestinei, a orașelor și ținuturilor ei, cum și cu a țerilor învecinate.

Isagogia B.-cd., știința istor. critică, care scrutează originea și istoria singuraticelor scrieri B., autenticitatea și integritatea acestora, tratând totodată în mod critic întreaga colecțiune a scrierilor B.

Istoria B.-cd., ramul de știință care ne face cunoscute faptele istorice cuprinse în biblii.

Societăți B.-ce., reuniuni înființate sub influența bisericii protestante cu scopul de a edita biblii ieftine și a le face astfel accesibile masselor mari ale poporului; cea mai veche este cea înființată de baronul Canstein în Halle la 1710, după care se înființară altele în deosebite orașe ale Germaniei; în fruntea tuturor se găsește Soc. principală B. din Berlin, fondată la 1814, cu venite anuale (1895) de 271.000 mărci. Cea mai mare și puternică în toată lumea e Soc. B. britanică și pentru străinătate, fondată la 1804, cu venite (1895) de peste 4 mil. mărci; ea tipărește de prezent biblii în 381 limbi și și extinde activitatea sa peste toate țările pământului. Soc. B. se găsește astăzi în toate țările protestante.

Teologia B.-cd., la protestanți știința care scrutează și desvoaltă adevărurile de credință pe baza scrierilor biblice, independent de învățătura bisericeii; ca știință de sine stătătoare figurează numai dela începutul secl. XIX. [nt.]

Bibliografia, (*grec.*) numită și *bibliognosie* și *bibliologie*, știința care se ocupă cu enumerarea și consemnarea produselor literare ale tuturor popoarelor și timpurilor; aceasta se face în ordine alfabetică, ori cronologică sau după specialități, cu sau fără privire la valoarea cărților. Distingem *B. pură* (teoretică), care arată în general ce s'a scris și tipărit, și *B. aplicată* (practică), care consideră produsele literare și cu privire la împrejurările lor externe și mai ales cu respect la trebuințele și dorințele amatorilor de cărți. Există opere bibliografice, cari se ocupă cu întreaga producțiune literară a tuturor timpurilor, țărilor și științelor ori numai cu operele lor mai alese, cu produsele literare ale unei anumite epoci, ale unei țări ori popor, ori numai cu operele literare referitoare la un singur ram de știință, cu opere rari și prețioase, incunabule, cărți oprite etc. O specialitate deosebită de literatură bibliografică sunt buletinele periodice din timpurile mai noue, de cari există aproape în toate țările. Literatura rom. e săracă în lucrări bibliogr. sistematice; din cele existente cităm: D. Iarcu, »B. cronologică română«, (1550—1873), ed. II. București, 1873; Codrescu, »Biblio-hronologia rom.« în »Buciumul rom.« din 1875—76; I. G. Popescu, »Trei ani din literatura română«, (1874—76). București, 1877; și »Șese ani din literatura rom.«, (1874—79). București, 1879; Al. Pop, »B. publicațiunilor periodice românești« (1817—87). București, 1888; Al. Degenmann, »B. română, buletin mensural al librăriei gener. din România și al librăriei rom. din străinătate«, (1879—89) continuată de librăria Socec. A. D. Xenopol în buletinul revistei istorice din Paris (1881—90 tom. XV., XIX., XXV., XXVIII., XXXII., XXXV. și XLIII.) analizează publicațiunile istorice apărute în România; N. Densușianu face în »Românische Revue« (1886 și 1891) o revistă bibliogr. a cărților rom. de literatură istorică dintre 1882—89; în curând va apare »B. română veche«, 1508—1830 de I. Bianu. [nt.]

Bibliolatria, (*grec.*) venerarea exaltată a bibliiei, care se leagă de cuvintele și nu de spiritul ei. *Bibliomanie*, patima pentru cărți, îndeosebi pentru edițiuni rare etc. *Bibliofil*, amicul cărților.

Biblioteca, (*grec.*) înseamnă atât localul unde se păstrează cărți (sala, edificiul), cât și însași colecțiunea de cărți. Sciri despre B.-le din vechime avem puține; începuturile B.-lor trebuiesc căutate în Egipt; la Evrei întâia B. o formară cărțile lor sacre, ce se păstrau în templu; în Persia se face amintire de o B. a regilor la Susa; în Asiria (Ninive) încă s'au găsit urme de B. În Atena întâia B. publică a fost înființată de Pisistratos; mai târziu se amintesc vestitele B. din Alexandria (v. Alexandrina) și Pergamon. La Romani se găsece urme de B. pe la 168 a. Chr. (B. lui Aemilius Paulus), iar dela împ. August înapoi ori care Roman frunțas își socotea B. privată ca o necesitate; cea mai mare B. romană era B. împăratului Traian. Constantin cel Mare înființă o B. în Bizanț; multe comori vechi de acest fel se nimiciră însă pe timpul migrațiunii popoarelor. În evul de mijloc se înființează B. pe la mănăstiri, cu deosebire călugării benedictini se distinseră pe acest teren. Începând din secl. XIV. se înființează B. pe lângă universități. Familia Medici înființează în Florența B. Laurentiană, în Roma papa Nicolae V. și Sixtus V. B. Vaticană; în Ungaria Mateiu Corvinul vestita B. Corvină; în Milano B. Ambrosiană. Mai târziu se găsece B. în centrele culturale ale tuturor țărilor. Astăzi cele mai vestite B. cu preste un milion de volume sânt: B. națională din Paris, British Museum din Londra, B. publică din Boston, B. universități din München, B. imperială din St.-Petersburg și B. universității din Berlin. B. vechi cu mai puține de un milion volume, dar de o valoare foarte mare, sânt: B. Vaticană, B.-le de pe lângă universitățile din: Viena, Praga, Heidelberg, Tübingen, Utrecht, Oxford; B. imperială din Constantinopole; B.-le publice din: Veneția, Bologna, Florența și B. orașului Manchester. În privința aranjamentului stă ca model B. British Museum din Londra.

În regatul român se găsece B. publice: în București, Iași și principalele orașe din provincie. În București cea mai veche este *B. centrală*, conținând peste 100,000 volume, din toate ramurile de știință. B. centrală aparține înainte de 1864 colegiului sf. Sava. După această epocă a devenit publică sub direcțiunea ministeriului de instrucțiune publică. Administrația este făcută de un director, un subdirector și de custozii. Cataloge B.-ii centrale sânt tipărite. Volumele sânt clasificate după materii. Budgetul anual so ridică pe anul 1896—97 la 16,920 lei salarii, 11,300 lei pentru cumpărări de cărți. A doua B. din București este *B. Academiei*, bogată mai ales în publicațiuni privitoare la istoria și limba română. Are de asemenea un bogat deposit de manuscrise vechi și documente istorice. Deși destănată numai pentru membrii academiei, totuși astăzi este deschisă în tot timpul zilei și publicului. Numărul volumelor se ridică în 1896 la 61,500, 1300 manuscrise și 46,000 documente. Afară de acestea posedă și 4000 medalii și monete. Personalul B. acad. se compune dintr'un bibliotecar, trei subbibliotecari, trei scriitori și un paleograf. Cataloge cărților sânt pe fișe mobile

în ordine alfabetică, iar al manuscriselor este pe fișe sistem Borgeaud. Budgetul anual se ridică pe anul 1897 la 30,000 lei. Dela 15 Martie 1890 funcționează în Bucuresci și *B. fundațiunii universitare Carol I.* Ea conține până acum ca. 10,000 volume, cu privire mai ales la studiile universitare. Budgetul B.-ii este unit cu budgetul fundațiunii, care se ridică la suma de 50,000 lei anual. Personalul este un comitet superior compus din rectorii universităților din Bucuresci și Iași, delegatul M. S. Regelui și directorul fundațiunii, un bibliotecar și custozi. Catalogele B. fundațiunii sînt două: unul pe fișe mobile așezate în ordine alfabetică și altul pe fișe sistem Borgeaud după materii. B. este deschisă în toate zilele publicului, dar cu preferință studenților. — În Iași este de amintit *B. universitară*, administrată după modelul B. centrale din Bucuresci. În Galați este deschisă publicului cu începere dela 1889 B. donată de prof. V. A. Urechidă. Ea cuprinde ca. 14,000 volume, cu conținut variat. Budgetul se ridică la 3400 lei. Are un catalog cu două suplimente, tipărit. B. publice se mai găsesc încă pe lângă liceele din orașele principale din provincie: Craiova, Brăila, Buzeu, Botoșani, T.-Severin, Tîrgu-Jiu etc. Pentru îmbogățirea B.-lor publice s'a votat în 1885 o lege, prin care se obligă toți tipograful din cuprinsul regatului de a trimite 9 exemplare din tipăririi statului, care le repartizează în modul următor: 3 exemplare primesce B. centrală, 3 B. academiilor și 3 B. din Iași. B. fundațiunii universitare Carol I. primesce un exemplar din cele trei trimise B. centrale, și B. Urechidă unul dela B. academiilor.

În Ungaria și Transilvania cele mai însemnate B. sînt: B. universității din Budapesta cu 275,000 vol.; Muzeul național maghiar cu 264,494 vol.; B. academiilor maghiare cu 179,248 vol.; B. Abației din Pannonhalma cu 100,000 vol.; B. arhidiecezană din Strigon cu 63,741 vol.; B. Brukenthal din Sibiu cu 100,000 vol.; B. reformaților din Dobrișin cu 52,351 vol.; B. Csaplovics din Alsó-Kubin cu 50,553 vol., apoi B. Bathyaniană din Alba-Iulia și cea Telekiană din Mureș-Ogorheiu; iar dintre B.-le românești: B. »Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român«, la finea an. 1896 cu 3345 opuri în 9789 tom., 5992 broș. și 15 harte, provelută cu catalog tipărit, cărțile sînt clasificate după materii; B.-le de pe lângă institutele noastre de învățămînt și din centrele noastre bisericești și culturale: Arad, Beiuș, Blaj, Brad, Brașov, Caransebeș, Gherla, Năsăud, Oradea mare și Sibiu. Societățile literare ale tinerimei academice și seminariale încă dispun de frumoase B. Cu privire la organizarea și administrarea B.-lor cf. Petcholdt, *Katechismus der Bibliothekenlehre*. Leipzig, 1890, și Cousin, *De l'organisation et de l'administration des bibliothèques publiques et privées*. Paris, 1882.

Biblioteca școlară, cuprindînd cărți pentru lectura privată a școlărilor, n'ar trebui să lipsească de pe lângă nici o școală, mai cu seamă de pe lângă școlăle primare din com. rurale, unde de altfel cu greu și-ar pute procura copilul cărți instructive. Cărțile din B. șc. se pot pune și la dispoziția adulților și familiilor. Instituția B.-ei șc. e încă puțin dezvoltată în Rom.;

totuși există astăzi asemenea B.-i la unele școlăle rurale, mai cu samă la cele de pe domeniile coroanei și de pe moșiile regelui. Pentru usul învățătorilor și institutorilor s'au înființat în Franca, Belgia, Germania B.-i speciale *pedagogice*, aflătoare în fiecare capitală de district. În Rom. în lipsa acestora învățătorii și institutorii își pot procura cărți din B. anume înființată pentru acest scop pe lângă ministeriul cultelor și instrucțiunii publice. [M.—r.]

Bibracte, capitala Aeduilor în Gallia; aci învinse Cesar (58 a. Chr.) pe Helveți. Augustus zidi la 15 km. depărtare noul oraș Augustoduntum, ați Autun.

Bibracteat, (botan.) organ cu două bractee.

Bibracteolat, (botan.) organ cu două bracteole.

Bibru, (sau *Bebrul*, sau *castorul european*, *Castor fiber*), un mamifer din fam. Castoridelor, ord. Roșetoarelor (Rodentia). Pe partea de sus corpul e castaniu întunecat, jos mai deschis. Coada numai la rădăcină pėjoasă, altcum acoperită cu solzi. Lungimea corpului 80 cm., a coții 32 cm. Trăiesce acum în Germania, în puține lacuri, astfel în riul Elba; în Franca asemenea e rar, mai des în Rusia și Siberia. B. trăiesce în societăți, făcîndu-și locuințele cu mestesug în țermurii riuilor. Înnoată și fuge foarte bine. Se nutrește cu scoarța arborilor și cu deosebite plante. Carnea lui e bună de mîncat; blana lui e foarte prețușă. La partea de dinapoi a corpului are două beșici cu o materie brînzooasă, gîlbenie, cu miros tare, ce se folosese în medicină (la boale de nervi). Anual se aduc în comerț cam 150,000 piei; prețul mijlociu al uneia este de 15 fr.

Bicamerism, sau *sistemul bi-cameral*, este acea organizare politică a statului (republică sau monarhie constituțională), în care puterea legiuitoare este pusă în două corpuri sau adunări: într'o adunare de bătrîni ori de notabili (geronție, aristocrați, senat, patriciani, pregadi, camera lordilor, etc.), și într'o adunare formată din delegații burghesiei sau ai poporului, (demos, plebe, com. centuriate, camera comunelor, etc.) Din timpurile cele mai vechi și pînă în zilele noastre, afară de mici excepțiuni, puterea legiuitoare a fost pusă în două, câte odată chiar în trei corpuri legislative. Școala democratică, în frunte cu Siyès, susține, că legea fiind voința poporului și poporul neputînd avea două voințe deosebite, unul trebuie să fie și corpul, care să exprime și să impună acel *jus*. Ca sistemul bicameral să dea rezultatele politice, pe cari legiuitoarii le-au avut în vedere, trebuie ca bazele celor două camere legiuitoare să fie deosebite între dînsese, căci numai așa ar pute să se controleze reciproc și să formeze un adevărat echilibru de puteri în stat.

Bicapsulat, (botan.) fruct împărțit în două capsule.

Bicarbonat, combinațiune chimică, sarea ce derivă dela acidul carbonic hypotetic, a căru formulă chimică este: $\text{CO} \begin{smallmatrix} \text{OH} \\ \text{OH} \end{smallmatrix}$ sau $\text{CO}_2 \text{H}_2$, prin înlocuirea numai pe $\frac{1}{2}$ a hidrogenului printr'un echivalent al unui metal. Prin urmare formula generală a B.-ților este: $\text{CO} \begin{smallmatrix} \text{OH} \\ \text{OM} \end{smallmatrix}$ (M = metal), sau $(\text{CO} \begin{smallmatrix} \text{OH} \\ \text{O} \end{smallmatrix})_2 \text{M}$. Astfel avem B. de natriu, de

oaliu, de caloiu, de bariu, de magnesiu etc. Cel mai răspândit este B. de natriu, care servă mult în medicină ca neutralizator al excesului de acizi din stomac și ca diuretic.

Bicarenat, (botan.) organ cu două unghiuri sau carene; s. e. la fructe de umbelifere etc.

Bicaz, 1) B., *rîu*, afluent din dreapta Bistriței, deschide drumul pasului B., cel mai scurt între Piatra-Neamțu și Miclăuș, pe sub muntele Kis-havas. Acest drum devine potecă dela gura Domucului la Miclăuș. Valea B.-lui e un defileu impracticabil în partea superioară până la frontiera Moldovei, practicabil de aci la gura B.-lui, unde stâncile opuse par a se reîmpreuna. Gâtul dela frontieră, *dis pasul B.-lui*, poartă urme de fortificațiuni, cari indică pozițiunea de închidere a pasului. După trecerea pasului drumul B.-lui apucă valea Jidanului și cade în valea Putnei, pe sub coastele Hagheșului. Satele din valea B.-lui (B., Tașca, Ticoș, Almaș etc.) comunică mai ușor cu Moldova decât cu Transilvania.

[Lt.-C. I.]

2) B., *comună* rur. în Rom., j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, între hotarul Transilvaniei și muntele Cosmița, și pe ambele maluri ale râulețului cu aceeași numire, ce isvoresc din munții Transilvaniei și se varsă în Bistrița. Com. e formată din 18 localități cu o populațiune de 2416 loc., avînd reședința în satul B. Terenul comunei e muntos și străbătut de văi adânci; locuitorii se îndeletnicesc mai ales cu prăsierea vitelor și cu plutăritul; în com. sînt 4 biserici și o școală, apoi mai multe ferestrae. Pe cuprinsul com. se află: moșia B. aparținătoare domeniului coroanei, vama B.-lui la hotarul Transilvaniei, *muntele B. și schișgorul B.* lângă satul B., și un isvor cu apă minerală, până acum neanalizată.

Bicaz, domeniul coroanei rom., (în urma legii din 1884, Monitorul off. 53), este situat în j. Neamțu, pl. Muntele, 25 km. dela orașul Piatra-Neamțu, unde este stație de cale ferată. Se limitează spre vest cu Trans., cu care comunică prin pasul B. În vecinătatea B.-lui, spre nord, se află muntele Ceahlău, cel mai înalt din Moldova (2000 m.) E departe din gura B.-lui 7 oare de turist. B. are suprafața de 15,000 hectare, este muntos, înălțimea munților variază până la 1600 m. dela nivelul mării, este udat de râul Bistrița și B.; clima este aspră, altitudinea dela nivelul mării în partea cea mai de jos este de 410 m. Producțiunea domeniului este lemnul de molid, brad, fag etc. Pentru fasonarea lemnului s'au înființat diferite industrii ca: fabrici de cherestea, luminate cu electricitate, o fabrică pentru lemn de rezonanță, o fabrică de mici industrii lemnoase (strungărie, tîmplărie, sculptură, sparterie, rotărie etc.) S'a mai înființat pe acest domeniu o fabrică de sumane, o semințerie de conifere pentru preparățiunea semințelor de molid, o piscină cu un iaz pentru crescerea păstravului, două stupării raționale, un parc de căprioare și un muzeu silvio. Se exploatează în mai multe cariere piatră de construcție (gres) foarte rezistentă și aptă de a se ciopli. Se mai găsește aici două isvoare cu apă sulfuroasă. Domeniul B. este străbătut de drumuri forestiere și drumuri de fier, cari servesc pentru exploatarea și cultura rațională a pădurilor. Canaluri cu apă în lungime dela 10—30 km. servesc pentru transportul scîndu-

rilor la râul Bistrița, care este plutibil și care servă la transportul unei mari cantități de lem-nărie, ce se leagă în plute. [F. Davidescu.]

Bicellus, armă amintită în vechile cronice și legi magh. Sub B. înțeleg unii scriitori săgeată, alții un cuțit cu două tăișe, iar alții un fel de bardă.

Bicenus, numele notarului regilor magh. Géza II. și Stefan III.

Bicephal, (bicipitatus, bicipitat), (botan.) ovar format din două carpele independente în partea lor superioară.

Biceps, cu două capete; *Musculus B.*, mușchiul așezat în partea dinainte a jumătății superioare a brațului și a oapsei.

Bichat, (pron. bișa), *Marie François Xavier*, medic, n. 1771 în Thoirrette (Iura). Deja la 1797 a ținut prelegeri de anatomie; prin cercetările sale a ridicat la adevărata lor valoare histologia și în special anatomia patologică. † 1802. Opere: »Anatomie générale, appliquée à la physiologie et à la médecine», (1801, 2 vol.); »Traité des membranes», (1800).

Bichis, (magh. *Békés*), comitat pe șesul cel mare al Ungariei. Suprafața e: 3558 km², cu 258,386 loc. (1891), dintre cari ²/₃, Maghiari, ceilalți Germani, Români (6019) și Slavi. Pe 1 km². 72·7 loc. B., *opid* frumuseț în cott. B., cu 25,087 loc., situat la împreunarea Crișului Alb cu Crișul Negru. *Bichis-Ciaba*, (magh. Békés-Csaba), cel mai imporat oraș din cott. B., cu 34,243 loc. *Capitala* cottului B. e *Giula* (Gyula), lângă Crișul Alb, cu 19,991 loc. Maghiari, Germani și Români. Are o fortăreață veche, ale cărei turnuri acum servesc de închisoare. În casa comitatului se află un muzeu istoric, care conține numeroase obiecte prețioase din timpul preistoric și din perioada migrațiunii popoarelor. [Dr. P. O.]

Biciclu, sau Bicicletă, v. Velociped.

Bickfort, fitilul, v. Fitol.

Bicocca, sat în Lombardia, lângă Milan; aci au învins imperialii pe Francezi 1522.

Bicolateral, (botan.) fascicul libero-lemnos din tulpina Cucurbitaceelor, Solanaceelor etc., cu două porțiuni liberiane, câte una la fața internă și externă a lemnului.

Biconcave se numesc lentilele optice, la cari amîndouă fețele sînt concave.

Biconjugat, (botan.) frunze biconjugate, când pețiolul principal poartă pețioluri secundare, iar aceste numai câte două foliole.

Bicontors, (botan.) organ sucit de două ori.

Biconvexe se numesc lentilele optice, la cari amîndouă fețele sînt convexe.

Bicorn, (botan.) organ cu două coarne (fructe, antere etc.); s. e. anterele bicorne de Erica, Arbutus, etc., fiecare loje prelungită într'un corn.

Bicostat, (botan.) organ cu două coaste; se vede mai ales la fructe.

Bicsat, (magh. Biksząd), comună mică în cott. Satmar, cu 1487 loc. Magh. și Români, (Rom. gr.-cat. 1075); aci se află băi cu apă alcalino-muriatică, folositoare la catare bronchiale și de intestine. Regiune frumoasă. Lângă sat, pe o colină frumoasă, e zidită mănăstirea B.-lui cu călugări din ordul sf. Basiliu. Odimioară aceasta mănăstire avea rol însemnat pentru poporul din aceste ținuturi; ea a fost înființată de archimandritul Isaia, călugăr grec, venit aici din

Trapezunt la 1689, care era și substitutul episcopului de atunci Iosif Ioan Camellis dela Munkács. Astăzi această mănăstire nu mai are pentru Români nici o menire culturală. E cercetată însă în tot anul de mii de peregrini străini, mai ales la serbătorile sf. Mariei. În hotarul B.-lui se află și băi de aur și de argint. Locuitorii se ocupă cu economia de câmp, prăsierea vitelor, cultivarea viilor și pomilor; femeile cu țesutul pânzei frumoase și a sumanelor. [G. Szabo.]

Biocspidat, (botan.) organ cu două vîrfuri; se țice despre fructe, stile sau antere.

Bidassoa, rîu la frontiera Spaniei și Franței; isvoresce în Spania și se revarsă în golful Viscaia; la gura aostei rîu se află insula Fasanilor, unde s'a încheiat pacea pirenică la 1659.

Biddle, (pron. bidl), *Iohn*, întemeietorul bisericii unitare în Anglia, n. 1615; dela 1641 prof. la școala liberă din Gloucester. A fost contrar al trinității, contra căreia a scris mai multe broșuri; a editat două catechisme. Pentru această ereză a fost în mai multe rânduri întemnițat; † 1662 în temniță. Aderenții săi se numiau *Biddliani*.

Bidens L., gen de plante din fam. Composeelor, trib. Helianthoideae, toate ierburii cu frunze opuse, dințate sau incise; fruct achenă fără cioc, coronată cu 2—4 ariste scurte, rigide. Cuprinde vr'o 50 specii ce cresc în regiunile calde și temperate, cele mai multe în America. În România cresc 2 specii: *B. tripartita L.*; vulgar: *Doidinți*, *Dentiță*, pe lângă ape, și *B. cernua L.*, tot prin aceleași locuri. Puține se cultivă ca decorative (*B. atrosanguinea* Ort. etc.); speciile mai sus menționate pot servi la extragerea unei colorii galbene persistente, iar din cauza unei materii rezinoase acre și a unui oleiu esențial au proprietăți sialagoge (măresc secrețiunea salivei). [S. Șt. R.]

Bidentat, (botan.) organ cu doi dinți; s. e. calice bidentat, când la vîrfurile unui tub calicinal sînt doi dinți.

Bidermann, *Hermann Ignaz*, jurisprudent și statistician austr., n. 1831 în Viena, studii științele politice în Innsbruck, Göttingen și Lipsca, 1855 profesor în Pesta, 1862 în Innsbruck și din 1871 în Graz. A scris: »Die ungar. Ruthenen«, (1862—68); »Die Bukowina unter österr. Verwaltung«, (1876); »Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich«, (1877) etc. † 27 Apr. 1892.

Bidery, aliagiu de cupru, plumb și staniu.

Bidigitat, (botan.) organ, s. e. frunză cu nervațiune palmată, divizată în doi lobi profunzi.

Bidigitipenat, (botan.) frunzele compuse, al căror pețiol comun poartă la vîrf 2 foliole, dispuse penat, divergent, ca două degete îndepărtate.

Bidpai, v. Pancatantra.

Bidșapur, oraș în Asia, presid. indo-brit. Bombay, odinioară pompoasă capitală a imperiului B. Acest imperiu a fost întemeiat 1488 de Iussuf, fiul sultanului Murad II., ai cărui succesori îl conduseră la mare putere și înflorire; 1686 fu cucerit de marele mogul Aurengsib. Dela 1818 se află în posesiunea Englezilor. Orașul numeră aji 11,424 loc., e în decadentă, dar totuși însemnat pentru multe zidiri și ruine prețioase.

Bieberit, mineral, sulfat de cobalt, cristalisat în sistemul monoclinic; se află la Bieber în Hessa, Chili etc.

Bieberstein, *Friedric August, Marschall de*, n. 10 Aug. 1768 în Stuttgart; făcî numeroase călătorii prin Tauria și Caucasia, † 28 Iun. 1826 în Charcov. Franz Stephan, autorul unei flore din jurul Moscovei, a numit după dînsul genul *Biebersteinia*. A scris: Flora taurico-caucasica, în 3 vol., 1808—19; Centuria plantarum rariorum Rossiae meridionalis, Pars I. et II. etc. [E. T.]

Biedermann, 1) *B., Gustav Woldemar de*, filosof, n. 1817 la Marienburg, în Saxonia, studii drepturile în Heidelberg și Lipsca și intră în serviciul statului saxon. Dela 1849 ocupă felurite funcțiuni la direcția drumurilor de fier ale statului saxon, în fine dobîndî titlul de consilier finanțiar intim, funcționînd ca președinte al despărțimentului tehnic dela direcția generală în Dresda (1869). Ca literat și-a făcut un nume prin cercetările sale asupra operelor lui Goethe.

2) *B., Carol*, literat, n. 1812 în Lipsca, unde ajunge la 1838 profesor extraordinar, 1848 secretar al adunării naționale din Frankfurt, mai tîrziu primul vicepreședinte al ei, 1855 și 1863 redactor la mai multe ziare, 1871—72 deputat național-liberal. A scris între altele: »Deutschland im 18. Jahrh.« etc.

Biegeleben, *Ludovic Maximilian cavalier de*, diplomat austriac, n. 1812 în Darmstadt, 1848 subsecretar de stat în ministerul de externe, 1850 șef de secțiune în ministerul austr., inamic al Prusiei, 1863 secretar la congresul principilor din Frankfurt.

Biel, (franc. Bienne), oraș în Svițera, districtul B., cantonul Bern, la poalele muntelui Jura, cu 15,407 loc.; fabrici de oroloage, fabrici de tors, tăbăcării etc. În apropiere se află lacul B. cu insula sf. Petru, unde a petrecut 1765 Rousseau.

Biel —, *bielo* —, v. și Bjel, Bjelo.

Biela, doi afluenți ai Elbei, isvorînd din munții metalici ai Boemiei; unul e în Boemia, celalalt (Bielitz) în Saxonia; valea acestuia (Bielgrund) e una din cele mai frumoase regiuni.

Biela, *Wilhelm, baron*, n. 19 Mart. 1782 în Rosslau, † 18 Febr. 1856 în Veneția. A fost căpitan austr. și a devenit cunoscut prin desoperirea cometei numite după el, a cărei orbită a determinat-o.

Bielach, afluent din dreapta al Dunării în Austria sup.; 112 km. lung.

Bielalaia, rîu în parte navigabil în guvern. rusesc Orenburg, isvoresce în munții Ural și are mai mulți afluenți: Ufa, Bir, Dema etc.; se varsă în riul Kama.

Bielefeld, oraș în Prusia, guvern. Minden, cu 39,950 loc.; gimnasiu, cameră comercială, filiala băncii imperiale; industrie textilă, fabrici de mătasă și de mașini de cusut.

Bielefeld, *Jacques Frédéric, baron de*, publicist germ., n. pe la 1716 în Hamburg, † 1770. Frideric cel Mare îl luă în serviciul său. Mai tîrziu el îndeplinea funcțiuni diplomatice, apoi fu numit curator al tuturor universităților prusiane (1747). El publică în franc.: »Instituțiunile politice«, (La Haye, 1760, 2 vol., în 4°), în germ.: »Primele principii de învățămînt universal«, sau »Expunere simplă privitoare atît la studii superioare cît și la arte și litere frumoase«, (Breslau, 1767), și alte lucrări. El redactă de asemenea o foaie săptămînală intitulată: »Eremitul«.

Bielitz, oraș în Silezia austr., căpitănatul B. lângă Biala, ou 14,573 loc.; industrie textilă, fabricație de mașini, comerț cu postav.

Biella, oraș în prov. ital. Novara, cu 12,095 loc., resid. unui episcop, două monumente pentru generalul Lamarmora și bărbatul de stat Quintino Sella. În apropiere satul Oropa cu bis. Madonna del Monte, vestit loc de peregrinagiu.

Bielostok, v. Bialystok.

Bielz, *Eduard Albert Dr.*, n. 1827. La început ocupă funcțiuni publice, dar orbind s'a retras dedicându-se științelor etnografice și naturale cu privire la Ardeal, pentru cari și-a câștigat frumoase merite. A scris: »Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens«, »Fauna der Wirbeltiere Siebenbürgens«.

Bieniu, restimp de doi ani. *Bienal*, ce ține 2 ani, ce se repetă la 2 ani.

Bienne, v. Biel.

Bifid, (botan.) organ împărțit până la mijlocul lungimei lui în două divisiuni sau lacinii, unghiul dintre lacinii și părțile libere ale acestora fiind ascuțite. S. e. calice, stil, petal bifid etc.

Bifilar, (botan.) organ cu două fire.

Biflor, (botan.) o inflorescență, cimă, spic, racem, spicul etc., formată din 2 flori; peduncul biflore, acelea cari poartă 2 flori (peduncul de *Narcissus biflorus* etc.) Se numesc de cătră unii biflore plantele ce produc mai multe flori așezate două câte două.

Bifoliat, (botan.) organ cu două frunze, (s. e. o ramură etc.)

Bifololat, (botan.), frunză cu două foliole.

Biform, cu 2 forme.

Bifurcare, împărțire în două; plecare în două direcțiuni. *Bifurcarea riurilor*; un fenomen de tot rar în configurația sistemelor de riuri e acela, când două riuri, de origine și curs deosebit, comunică între sine prin un al treilea, ca printr'un canal natural; are loc între două sisteme vecine; anume, când râul unui sistem în cursul său, ajungând aproape de nivelul cel despărte de celălalt, se rămucesce așa, că pe când un ram își urmează calea pe aceeași proclivitate, celălalt ram cearcă vr'o ieșire oătră proclivitatea sistemului din vecinătate; ieșirea îi este asigurată sau prin eroziunea despărțitorului puțin ridicat, sau prin crepăturile curmezișe ale unui nivel mai înalt, și în modul acesta ajunge a-și vărsa conținutul într'un afluent din acest sistem. Se ia de model B.-ea râului Orinoco. Acest râu la un loc se împarte în două, o parte, masa râului, o ia în direcțiunea de mai înainte, cealaltă însă, Cassiquiare, o apucă preste obârșia sistemului Amazon și nu preste mult se varsă în Rio Nigro, un afluent al Amazonului. În modul acesta râul Orinoco, format din afluenții cursului său superior, se face în același timp tributarul a două mări deosebite. B.-ea e mai simplă, când ramurile au alt cerc de scurgere; astfel, în perioadele de ploaie, un ram al râului Mississippi se scurge în lacul superior. [V. B.]

Bifurcat, (botan.) ori ce organ (rădăcina, tulpină, ramuri, peri, filamentul staminelor etc.) provăduț cu două ramuri, ce pleacă din același punct.

Bifusiform, (botan.) se dice de acelo părți, organe, cari sânt fusiforme și sugrumate la mijloc, ca și cum ar fi două organe fusiforme unul în prelungirea altuia, (s. e. spermății bifusiforme etc.)

Biga, (*lat.*) car cu doi cai. V. și Quadriga.

Bigado, gogoși de viermi de mătăsă uscate și pulverisate. Hrană de paseri.

Bigamia, în sens canonic înseamnă încheierea căsătoriei mai de multe ori și constituie irregularitate, sau impediment la primirea ordurilor sacre. Este de trei specii: 1) *Adevărată*, când cineva a încheiat căsătorii succesive cu mai multe muieri. 2) *Interpretativă*, când cineva încheie căsătorie cu o văduvă ori cu o fată coruptă. 3) *Similitudinărie*, când cineva încheie căsătorie după primirea ordurilor sacre mai mari ori după emiterea voturilor monastice solemne.

Deși legile și moravurile noastre ne impun monogamia, este învederat, că dreptul natural nu împiedecă poligamia și mai cu samă B. — Sf. Scriptură ne arată pe Sara, nevasta lui Avram, aducând pe Agara bărbatului său pentru a-i permite de a-și împurura neamul. Regii Israeliti aveau mai multe neveste: Solomon avea nouă sute. Astăzi multe legislațiuni admit poligamia, (v. ac.) Religia creștinească, pentru a da femeiei un caracter mai înalt, a interzis B.

Legile romane, din cele dintâi, opresc cu severitate poligamia (L. 2, C., de incest. et inul. nupt.), înfierând cu infamie pe bigami (L. 18, C., ad l. J. de adult.) Mai târziu, B. e pedepsită cu moartea, asimilându-se adulterului (Nov. 117; L. 30, C., ad l. J. de adult., modificată prin autentica anexată la această lege). În evul mediu B. era supusă supliciilor (Muyart de Vouglans, Lois crim., pag. 225); urma lor o găsim, chiar pe timpul renascerii, și în legiurile române, (Pravila lui V. Lupu și M. Basarab). Codul vechiu al Moldovei și acela al lui vodă B. Știrbeiu în Muntenia, declara criminală B.; astăzi ea e considerată ca delict, supusă maximului închisorii, (L. din 17 Febr. 1874). Din punctul de vedere al C. civ., art. 130 proibă B., ca și legea penală în art. 271. Soțul legiuit al persoanei, ce voiesce a se recăsători înaintea defacerii primei căsătorii, se poate opune la a doua căsătorie, (art. 153 și 157); el poate cere anularea ei, dacă ea este consumată, (art. 166, 169, 170 civ.) Dreptul de a cere anularea îl mai au ambii soți ai celei de a doua căsătorie, rudele ce vor fi consimțit sau nu la celebrarea ei, chiar creditorii și înșii copiii născuți din căsătoria anterioară a bigamului, întru cât vor avé un interes actual, (art. 166—169 civ.) De asemenea ministerul public e ținut a cere nulitatea celei de a doua căsătorii și condamnarea la despărțire a ambilor soți, (art. 166 citat). Din punctul de vedere penal, primul element constitutiv al delictului de B. e coexistența unei căsătorii anterioare: nu există B., dacă prima căsătorie s'a desfăcut, deși agentul nu a avut cunoștință despre aceasta, sau când, deși a avut cunoștință, căsătoria anterioară e nulă. Secundul element al B.-ei e săvârșirea unei a doua căsătorii, (art. 271, veți și art. 39 C. pen.); al treilea element: intențiunea delictuoasă, conform principiilor generale, (Comp. art. 183 și 184 civ.) Soțul care se apără de B. poate invoca nulitatea primei căsătorii înaintea instanței sesisate pe cale civilă, de cererea în anulare a celei de a doua căsătorii, cum și dinaintea instanței sesisată în penal. În cas de litispendență instanța sesisată în penal suspendă judecarea

până la rezolvarea chestiunii prejudiciale, (Cas. rom. S. II., Bul. din 1890, pag. 925). Când nu există asemenea litispendență, sau se invoacă nulitatea celei de a doua căsătorii, instanța sesisată în penal judecă și în civil, (Sic în altă materie, Cas. rom. S.-U., Bul. din 1895, pag. 1438). Cu privire la dreptul internațional însemnăm, că dispozițiunile relative la B. sunt de ordine publică, aplicabile străinului domiciliat în țeară și Românilor plecați în străinătate, cari nu și-au pierdut această însușire. Cf. D. Alexandresco, t. I., p. II., pag. 18—74.

În Ungaria B. este declarată crimă prin leg. penală (cap. XV., §§ 251—253), și atât bigamul cât și soțul, care în cunoștință de cauză se căsătorește cu un bigam, se pedepsește cu temniță până la 3 ani. Mai grav (până la 5 ani) se pedepsește preotul, care încheie căsătoria unui bigam, precum și persoanele cari induc în eroare pe un bigam cu privire la existența ori validitatea căsătoriei sale anterioare. Cf. și art. de l. XXXI: 1894 § 121.

Bigarat, pestrîț, țărcat; grez bigarat, grez pestrîț.

Bigatus, (*numus bigatus*), numele unor piese romane de argint, provădute pe avers cu fig. Romei cu coif în cap, iar pe revers cu un car tras de 2 cai, în care se află Victoria înaripată.

Bigminat, (botan.) patru organe apropiate 2 câte 2; s. e. 4 flori dispuse 2 câte 2 pe un peduncul comun.

Bigeneric, de două sexuri, hermafrodit.

Big-Horn, River, afluent din dreapta al râului Yellowstone, în statul Idaho (America de nord), 645 km. lung.

Bignon, *Louis Pierre Edouard*, baron de, diplomat, publicist și istoric franc., n. 1771; 1793 voluntar în armată, apoi secretar de legățiune în Elveția, Savoya, Berlin, 1803—1806 ministru plemotențiar la curtea din Kassel și Baden. Mai târziu ministru de externe. A scris mai multe opere politice. Napoleon I. i-a testat 100,000 fr. ca să scrie istoria diplomației franceze, cu începere din 18 Brumaire, ceea ce și făcu. † 1841 în Paris.

Bignonia L., (după numele abatelui Bignon, bibliotecarul lui Ludovic XIV.), gen de plante din familia Bignoniaceelor, tribul Bignoniaceae, cu numeroase specii, mai toate din America tropicală. Sînt mai cu samă sarmentși (liane), cățărători, cu frunze opuse, uneori și cu cărcei; florile mar. Unele specii servă în florăriile mari ca frumoase plante decorative, (*B. magnifica*, *B. variabilis* etc.) [S. Șt. R.]

Bignoniaceae Endl., fam. de plante Dicotiledone gamopetale, seria Bicarpelate, cohorta Personale. Toate sînt arbori, foarte rar ierburii, mai rar arbuști sau subarbuști, de obicei sarmentși (liane). Mai toate sînt originare din regiunea tropicală, mai ales din America de sud; lipsesc cu desăvîrșire în Europa și în toată regiunea mediteraneană. Cuprinde 53 genuri distribuite în 4 triburi: *Bignoniaceae*, *Tecomeae*, *Jacarandae* și *Crescentiaceae*. Sînt acclimatate și cultivate prin grădini, parcuri, alee etc.: *Bignonia L.*, *Catalpa Juss.*, *Tecoma Juss.* etc. [S. Șt. R.]

Bigorre, ținut în Franția (Gascogne), ați parte mare aparține depart. Hautes-Pyrénées.

Bigot, evlavios din cale afară și superstițios, om care ține mult la exercicierea deprinderilor

și obiceiurilor religioase, fără a fi prea sever în ceea ce privește viața morală și adevărata credință.

Bigot-Prémeneu, unul din cei patru membri ai comisiunii numite de consuli prin încheierea lor dela 24 Thermidor anul VIII. spre a alcătui Codul civil al Francezilor. Orator al guvernului în acest scop, cum și pentru procedura civilă. Părerile sale sînt adesea citate în doctrină și jurisprudență. A contribuit la triumful dreptului stabilit prin obiceiul asupra dreptului scriis.

Bihac, oraș întărit în nord-vestul Bosniei; în 1878 trupele austriace, după multe pierderi și neînțelegeri, l-au ocupat. B. e capitala districtului cu același nume și are 3506 loc. *Districtul B.* are 5522 km², și 158,224 loc.

Bihar, v. Behar și Bihor. B.-Füred v. Stâna de vale.

Bihare, (*Bihar*, numirea veche »Byhor«, Bychar), com. mare în cott. Bihor, sub poalele munților Bihorului. În documente apare la începutul secl. XIII. ca vilă, iar în secl. XIV. ca opid sub numirea de »Byhor«. Are 451 case cu 2534 loc., dintre cari numai 53 Români, ceilalți Maghiari de confes. helv. și rom.-cat. Bisericile ambelor confesiuni sînt frumoase, școalele regulate. Teritorul e 8544 jng. cat. pămînt foarte roditor, produce cereale, se cultivă vișirul, pomăritul, industria de casă, se prădesc vite cornute și cai. B. a avut un rol însemnat în istoria patriei; lângă B. se află și ați ruinele cetății renumite a ducelui Mariu Menu-Moruth. Aici în această cetate s'a fidanțat fica lui Mariu Menu-Moruth »Hanzar« cu Zoltán, fiul ducelui Arpád. Dela această cetate și-a luat numele comitatul Bihor (v. ac.) Stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic și postă în loc. [†]

Biharit, mineral, varietate de pirofilit; se găsește la muntele Bihor, aproape de Rézbánya, Ungaria.

Bihé, ținut în Africa în guv. portughez Angola, dela Benguela spre est; 6500 km², cu 95,000 loc.

Bihor, comitatul, (magh. Bihar varmegye, numit dela fortăreața Byhor, v. Bibare), pe timpul Romanilor a existat ca principat sub conducerea principilor Mariani, cuprîndînd în sine teritoriul dintre Someș, Tisa și Mureș. Mai târziu organizându-se țeara în comitate, în jurul fortăreței Byhor s'a constituit cott. B., piercînd o parte considerabilă din teritoriul vechiu, care s'a anexat cottelor: Satumare, Crasna, Solnoc, Sabolciu și Bichiș; cu toate aceste, numirea de țeara Bihorului (Bihar ország), s'a păstrat mult timp în gura poporului. — În forma de ați s'a organizat la 1876, când s'a adnexas Dobrișinul cu trei comune cătră cottul »Hajdu«. Cott. B. după teritoriul e al treilea, iar după numărul locuitorilor al patrulea între cotele din Ung., și se extinde în forma de poligon dela com. Ciucia spre vest, până în inima câmpiei mari a Ungariei, fiind situat între cotele: Hajdu, Satumare, Sabolciu, Bichiș, Arad, Turda-Aries, Cluj și Selagiu. Teritoriul e: 10,961.63 km². Jumătatea estică e muntoasă, iar spre vest câmpie mănoasă; odinioară și aceasta era bogată în păduri. Partea muntoasă, dominată de munții *bihoreni*, cari se întind în trei ramuri mai mari spre câmpia B.-ului până la linia formată prin comunele: Sechellud, Diosig, Bihare, Oradea mare și Tinca, e hogată în frumsețile naturii, peșteri importante; fiare

selbatice, minerale și metale prețioase; e foarte acomodat spre prăsierea vitelor cornute, cai, oi și porci. Pe dealurile mai mici, numite »promontorius», începând dela: Otomani, Sechelhid, Diosig, Mărgita, Tileagd, Oradea mare, Holod și Tinca se cultivă vieritul și pomăritul. Vinurile din promontoriile amintite se bucură de bun renume. Viile au fost nimicite de filoxeră, dar în mare parte sânt reconstruite. *Câmpia B.* ce se întinde spre nord-vest și sud e foarte fructiferă, produce tot soiul de cereale în abundență, calitate excelentă; materii necesare pentru dezvoltarea industriei de casă; fânățe grase; se prădesc vite cornute, cai, oi și porci în număr foarte mare. Stupăritul, mătăsăritul încă au luat un avânt îmbucurător; industria, comerțul înflorește, mai ales la orașe, Româniile le îmbrățeșează în timpul mai nou cu mare căldură. *Apele* mai însemnate sânt: la nord Bărcăul (Berettyó); la sud Crișul negru, și mai prin mijlocul cottului curge Crișul repede, cari toate isvorând din munții B.-ului serpuiesc prin văile romantice, și ieșind dintre munți în câmpia vastă, prin deseale esundări formează locurile băltoase și limoase (numite: nagy és kis sárret), pentru regularea cărora s'au construit mai multe canale; apoi părăsesc cottul, și unindu-se laolaltă, își fac cursul până se varsă în Tisa. *Clima* în părțile vestice, la câmpie, e călduroasă și schimbăcioasă, la munți aspră și mai sănătoasă. Pentru *comunicațiune* în cott. sânt conduse 6 căi ferate, concentrate în capitala cottului, Oradea mare, apoi drumuri de țeară și comitatense, mai ales prin liniile principale, cari însă nu sânt prea bine conservate. *Locuitorii* sânt 516,704. După confesiune: rom.-cat. 45,864, gr.-cat. 45,975, gr.-or. 187,444, luterani 1920, ref. 209,075 și isr. 59,968. După naționalitate: Magh. 283,806, Rom. 219,940, Germ. 3374, Slov. 5957. *Administrația*: cottul are o cetate municipală (capitala), 492 orașe și sate, împărțite, din punct de vedere administrativ, în 17 cercuri. Justiția se administrează prin tabla regescă, ca for al doilea, un tribunal regesc, ca forul prim de apelată; 11 judecătorii cerceuale, dintre cari 5 sânt învestite cu dreptul conducerii cărții funduare. Pe teritoriul cottului se află: camera advocațională și 5 notariate publice, direcțiunea finanțiară cu 8 receptorate și 4 comisariate finanțiare; cameră de industrie și comerț, oficiu edil, direcțiune de poste și telegraf, direcțiunea drumurilor publice, oficiu silvanal, veterinară de stat, toate cu reședința în Oradea mare. *Istoria*. Cott. B., care pe timpul Romanilor a figurat ca principat, din timpurile cele mai vechi a avut rol important în istoria patriei. Aici au dat piept Româniilor cu Attila, mai târziu și cu Arpad; de aici a pornit rescoala lui Vatha; pe timpul năvălirilor Tata-rilor a decăzut și abia cu finea secl. XIII. a început a înflori din nou; la 1570 s'a adnexat la Ardeal; în 1660, după ocuparea Orăzii de Turci, a ajuns în posesiunea Turcilor până la 1692, când a fost reocupat și dat în posesiune regilor; așa s'a adnexat iarăși către Ungaria. Adunările comitatense s'au ținut în Oradea mare; limba administrațiunii, până cu finea seclului trecut, a fost cea latină, mai târziu germană, apoi cea maghiară și română. [†]

Munții Bihorului, massivul de munți ce se

întind la granița Ungariei și Transilvaniei dela Someș până la Mureș; după construcțiunea geologică și configurațiunea orografică se împart în 3 grupe principale: a) munții dintre Crișul repede și Crișul alb, cari cuprind: munții proprii ai B.-ului, munții Codrului și munții Gilăului; b) munții dintre Crișul repede și Someș, cari cuprind: munții Almașului, munții de Aramă, munții Meseșului, munții Bicului și munții Eriului; c) munții dintre Crișul alb și Mureș, cari cuprind: munții Highis-Drocea, munții metalici (munții Apuseni), cu grupele munților Băii de Criș, munții Săcărâmbului sau Cetrasului, ai Ampoiului și Arieșului. Munții proprii ai B.-ului formează partea cea mai puternică și mai înaltă; înălțimea medie a culmei lor principale e de 1420—1500 m. Vîrfurile mai înalte sânt: Găina (1486 m.), Piatra-Aradului (1427 m.), Muncel (1497 m.), Curcubeta (1849 m.), Bihorul (1659 m.), Glăvoiu (1417 m.), Bătrana (1443 m.), Măgura (1638 m.), Vărășoia (1467 m.), Cărligata (1693 m.), Briceiu (1758 m.), Boteasa (1792 m.), Vîrful roșu (1717 m.), Vlădeasa (1845 m.), Vîrful Poieni (1627 m.), etc. Coastele munților în general sânt prelungite, vîrfurile rotunde și în mare parte pleșuve, servind ca pășuni. Acești munți sânt traversați de multe văi, cari se scurg parte spre Criș și Someș, parte cu Arieșul spre Mureș. Peșteri sânt preste 30 în munții B.-ului; cele mai însemnate sânt: ghețarul dela Zăpodia și cel dela Scărișoara; Oceașă, peșteră renumită pentru resturile de fosile aflate într'însa. În munții B. se află: aur, argint, fier, mercuriu, granit etc. Munții B.-ului sânt acoperiți cu păduri seculare, cari în unele locuri se exploatează; părțile mai jos situate, văile și poalele munților sânt locuite. Drumuri nu se află preste acești munți; numai călare sau pedestru se poate trece preste ei.

Punctele Bihorene se numesc programul elaborat în conferența convocată de Coloman Tisza la Oradea mare, 17 Mart. 1868, cu scop de a restabili unitatea în partidul politic maghiar opozițional; la această conferență au luat parte și câțiva Români ungureni. P. B. iau de basă independența Ungariei, pretind deci ștergerea tuturor instituțiilor comune, ca delegațiunile și ministerul comun, introducerea armatei și diplomației magh. separate etc. Acest program a devenit celebru prin aceea, că tocmai C. Tisza s'a lăpădat de el la 1875.

Bijugat, (botan.) se dice de o frunză paripenati-compusă numai cu două părechi de foliole; s. e. frunzele dela multe specii de Mimosa.

Bijuterie, obiect de podoaabă făcut mai ales din metal și pietri scumpe; la fabricarea B.-lor se folosesc tot felul de metale, apoi pietri scumpe sau imitații de ale acestora: fildeș, coral, mărgelă, chilimbar, scoici, pene, aripi de insecte etc.

Bikanir, protectorat englez în India în Radșputana; 45,800 km², cu 831,210 loc. Șes năsipos, parte a deșertului Tharr. *Capitala B.* are 55,640 loc.

Bikol, popor malaic de 800,000 suflete pe insula Luzon (Filippine).

Bilabiat, (botan.) organ cu două buze: *petal B.*, un tub terminat la orificiu cu două buze, s. e. la Nigella, Eranthis etc.; *caliciu B.*, un caliciu gamosepal cu gătul deschis și separat în două părți, s. e. la multe Labiate, Trifoiu etc.; *corola B.*, o corolă gamopetală formată dintr'un tub deschis la partea superioară și terminat cu două divi-

siuni ca două buze, una superioară, alta inferioară, s. e. la majoritatea Labiatelor, (urzica moartă, cimbru, busuioc, melisă etc.), la *Labelia*, *Pedicularis* etc.

Bilamelat, (botan.) organ format din 2 lamele sau purtând 2 lamele; s. e. stigmatul de *Mimulus*, *Martynia* etc. Cele două lamele ale stigmatului de *Mimulus* se apropie intim când se irită fața lor internă.

Bilanț, (lat. *bilans*, franc. *balance*, ital. *bilancia*), cumpănă. Compararea activelor cu pasivele pentru a determina averea și câștigul sau pierderea unei afaceri într'un timp anumit. În comerț B. se face la perioade anumite prescrise prin lege. Ca basă a B.-ului general servesc B.-le speciale sau inventarele. La contabilitatea dublă italiană și metodele de contabilitate, cari se bazează pe principiile acesteia, sumele generale din bilanțul general trebuie să ocure și în contul B. din cartea principală (maestru) cel puțin în sumele generale. În Rom. ori ce comerciant e ținut ca în fiecare an, pe lângă inventar, să încheie B. anual al daraverilor sale, care este copiat în registru-inventar și semnat de dînsul. B. se face pe prețul curent (art. 24 Cod. com. Pentru societăți, cf. art. 178—184, 216 urm., 223, 246, 260, 265). Art. 699 din Cod. com. arată cu deamănuntul ce trebuie să cuprindă B. pe care comerciantul, la încetarea plăților, e dator a-l depune înaintea tribunalului. Acest B. se verifică de sindic, și chiar se face de dînsul, dacă falitul e dosit sau nu îl presintă, (art. 704, 755 și 756). Cf. Gr. Maniu, I., nr. 59, 183 urm., 206, 216, 232, 252, 264. — În Ung. legea comercială (§ 26 din art. de lege XXXVII. din 1875) impune comercianților compunerea B.-lui în fiecare an, excepțional la 2 ani odată. Societățile pe acții, asociațiuni, și în genere toate societățile obligate la dare de samă publică, trebuie să presinte B. lor la fiecare încheiere tribunalului comercial. B. la societățile obligate la dare de samă publică trebuie să se facă după următoarele norme: 1) averea societății trebuie să se ia în valoarea care corespunde valorii singuraticelor obiecte în ultima ți a anului de gestiune; 2) efectele, cari au curs, se pot lua cel mult după cursul, care l-au avut în ultima ți a anului de gestiune; 3) speșele de fondare se pot pune în active numai cu suma, care rămâne după împărțirea lor pe cel mult cinci ani de țiile după anul respectiv de gestiune; 4) capitalul fundamental și eventual fondul de rezervă sînt a se pune la pasive; 5) pretenșiunile dubioase sînt a se computa după valoarea lor probabilă, iar pretenșiunile neincassabile a se amortisa; 6) profitul sau pierderea, ce rezultă din compararea activelor și pasivelor, este a se scrie separat la finea B.-lui (§ 199 din l. c. u.)

B. brut, se obicinuiesce la contabilitatea dublă italiană și se compune pentru a se constata, că la inducerea în maestru (de regulă din jurnal) nu s'a străcurat cumva vr'o eroare. B. brut este deci o consemnare a tuturor conturilor din maestru și oonșistă din 4 coloane (pentru sumele totale din debit, pentru sumele totale din credit, pentru saldurile de debit și pentru saldurile de credit). B. brut dă numai un control relativ al inducerilor în maestru, deoarece nu arată decât erorile ce s'au străcurat prin neinducere sau in-

ducere pe o față greșită (s. e. în debit în loc de credit), până când pentru schimbări de conturi nu ne oferă nici o controlă. B. brut se face la anumite perioade, de regulă atunci când se induce din jurnal în maestru. Dacă însă la inducerea în maestru nu ne folosim de jurnal, atunci la o lună sau la două odată.

Bilanțare, (bilansare), echilibrarea bilanțului, egalarea unui cont dacă punem saldul pe partea cea mai mică și încheiem contul făcînd sumele generale și trăgînd liniile de încheiere.

Bilateral, cu două laturi. **Contractul B.**, din momentul în care s'a format, produce obligațiuni reciproce între părțile contractante. Cod. civ. român după ce în art. 943, care dă definițiunea acestui contract, întrebuintează cuvîntul de B. sau *synalagmatic*, în art. 1020, 1179 Cod. civ. și 35 Cod. com. păstrează numai denumirea de *synalagmatic*, ce în grecesce însemnează contractual, așa că în definitiv acest cuvînt nu exprimă nimic, aplicat pe lângă cuvîntul contract. Cf. Gr. Maniu, I., nr. 65.

Organe bilaterale, (botan.) frunze, stipuli, logi de antere, logi ovariane, stiluri, cotiledoane ori alte organe așezate pe laturi, la dreapta și la stînga, nu antero-posterioare, referindu-ne totdeauna la axa (în raport cu axa) reală sau imaginară. — **Simetrie bilaterală**, când un organ se poate împărți printr'un plan paralel cu axa și trecînd prin ea, (*plan de simetrie*), în două jumătăți simetrice, una dreaptă și alta stîngă; organul se țiice că e simetric în raport cu un plan, sau scurt e bilateral; s. e. frunza și modificațiunile ei, (petale, sepal etc.)

Bilbao, capitala prov. spaniole Viscaya, pe țiermul drept al rîului Nervion, 50,772 loc.; port; comerț viu. Carlștii au asediat de repeți ori acest oraș, dar a fost eliberat.

Bilbor, (*Gyergyó-Bébor*), com. mică în cott. Ciuc, (Trans.), cu 1184 loc., între cari 1000 Români, 160 Secui și 24 Evrei; are multe izvoare minerale alcalino-muriatice, nefolosite.

Bilca, cu cătunelele *La Druc* și *Vuleva*, comună în Bucovina, lângă un pârăuș cu același nume, ce se revarsă din stînga în rîul Sucevei; cu moșie mănăstirească, în căpitănuț și județul Rădăuțului; are 3273 loc. (3188 ort.-res., 36 apus., 23 prot. și 26 mos.); o școală de patru clase și o filială de o clasă; un ferestru și o piuă.

[Dr. I. G. Sbiara.]

Bilciuresci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, plasa Ialomița, reședința plasei. Se compune din 3 cătune: B., Socet și Frecăței, cu o populație de 2000 loc. Situată pe o câmpie frumoasă pe malul drept al Ialomiței și pe șoseaua județeană. Produce cereale multe, are o moară cu abori și 3 brutării; o judecătorie de pace și o companie de dorobanți; 2 biserici, 1 școală de băieți și una de fete. Dela 1889 are stație telegrafică.

Bilciurescu, *Const. St.*, scriitor român, n. 1850; a făcut studii liceale; actual șef de serviciu în ministerul outlor și instrucțiunii publice din Rom. Scr.: Mănăștirile și bisericiile din România cu mici notițe istorice și gravuri, 1890. Statistica cultelor ortodoxe române, cum și a celorlalte culte străine din Țeara Românească, 1892. Almanachul-Calendar al școlaei și bisericii pe 1892/3 și 1893/4. Almanachul școlaei pe anul 1895—97, cu mici notițe istorice asupra tuturor ministriilor din Țeara Românească dela 1864 până astăzi.

Almanachul bisericii pe 1895, cu mici notițe istorice asupra tuturor mitropoliților și episcopilor din Țeara Românească dela 1860 până astăzi. Almanachul cultelor pe 1892—94, edițiune oficială a ministeriului cultelor și instrucțiunii publice. Ghidul Bucureștilor în franțuzesc și românesc, cu mici notițe istorice asupra vechiului și noului Bucuresci, asupra istoriei Munteniei dela descălecătoare și până în Țilele Noastre etc., cum și planul Bucureștilor, 1897. Călaștea sergentului de oraș, 1897.

Bilderdijk, (pron. —deik), *Willem*, poet și învătăț din Țerile de jos; n. 7 Sept. 1756 în Amsterdam, † 18 Dec. 1831 în Harlem. Studiă drepturile în Leiden. În poeziile sale de diferite genuri, (didactice, lirice, epice), a documentat o rutinată tehnică, iar în scrierile prosaice, (de cuprins filologic și istoric), o bogăție de extinse cunoștințe. [Dr. E. Cristea.]

Bileam, (Balaam), după Moisi IV, 22—24, profet din Mesopotamia; a fost provocat de regele Balac, din Moab, să afurisească poporul lui Israel, trebui însă să-l binecuvinte; după Is. Navi 13, 22, B. a fost un vrăjitor păgân, care seduse poporul Israeltean la fărâdelegi, din care cauză fù și ucis.

Bilet, (franc. billet), scrisoare scurtă, răvaș, cartă de intrare. B. de teatru, de drum de fier, etc.; scrisoare de amor, de recomandăție; B. de bancă, v. Bannota.

B. de curs, B. pe care se notează în fiecare Ți cursul, adecă prețul mediu, cu care se negociază la bursă cambii și alte efecte. Aceste bilete se publică sub supraveghierea unei autorități publice și servesc ca dovadă despre starea cursului într'un timp și loc dat.

B. ipotecar, prin care debitorul dă creditorului drept asupra unui imobil al său.

B. la ordin, hârtiile sau titlurile de credit circulabile, cari numai așa pot circula, numai așa se pot transmite dela un posesor la altul, dacă transmiterea se scrie pe ele în o formă corespunzătoare prescrisă de lege, (gir sau indosament). Cambii, securi și alte asigurațiuni, warante, polițe de asigurare, etc., întrucât sunt transmisibile prin gir, sunt hârtii sau B. la ordin (Ordrepapier). La hârtiile acestea calitatea de proprietar sau posesor legitim trebuie să se vadă din ele însuși, adecă, numai acela este posesor legitim, care se poate justifica prin o formă de predare, (emitere sau transmitere), scrisă pe ele conform legii. În unele țeri ca România, Franța, etc. înscrisul, prin care emitentul se obligă să plătească el însuși suma despre care sună, nu se numește, ca la noi, cambie proprie, ci se numește B. la ordin. (Cf. Cod. com. rom. art. 270 și I. Socaciu; Idieru, Studii de econ. polit. și finanțe.)

B. la purtător, (au porteur), prin care subscritorul se obligă a plăti o sumă anumită celui ce va prezenta titlul; B. la purtător e plătitbil la ori ce epocă și constitue o plată definitivă. Ori ce persoană poate face B. la purtător, dar nimeni nu e obligat să le accepte ca plată.

Billar, referitor la fiere (bilis).

Billard, (Billard), o masă de regulă patruunghiulară, cu lături (mandanele) elastice și tapetată cu postav, pe care joacă două sau mai multe persoane, cu ajutorul unui queue (băt) și bile (gloanțe) de fildes, după anumite reguli. Jocul de B.

s'a lătit din Italia și în Franța prin secl. XVI. și deveni prin Ludovic XIV. un joc popular. Se obicinuesc cam următoarele jocuri de B.: poule, carambole, kegel, piramide, maca, etc. (Cf. Bogumil, »Instrucție pentru jocul de B.«, 1876).

Bilina, oraș în Boemia, lângă Biela, cercul Dux, cu 6651 loc., castelul principilor Lobkowitz; în apropiere stânca de basalt »Piatra B.-ei« sau Boren, unul din cei mai înalți fonoliți ai Europei centrale (538 m.) Isvor bogat de apă minerală (alcalinmuriatică), din care se prepară »pastilele de B.«

Bilinguic, text b., adecă scris în 2 limbi; țeară b., în care se vorbesc 2 limbi.

Bilinski, *Leon, cavalier de*, economist, n. 1846 în Zaleszycki (Galiția), 1871 profesor în Lemberg, membru al parlamentului austriac, 1892 director general al căilor ferate de stat din Austria. A scris: »Studien über die Einkommensteuer«, (1870); »System der Finanzwissenschaften«, (1876). Din 2 Oct. 1895 ministru de finanțe în ministeriul Badeni.

Bilion, un milion de milioane; la popoarele romanice 1000 de milioane sau un miliard.

Bilirubina, substanță colorantă roșie, care se găsește în bila (fiere). Solubilă în benzen și cloroform, din care cristalizează. Lăsată în soluțiune alcalină în contact cu aerul, absoarbe oxigen și se colorează în verde, transformându-se în *biliverdină*.

Bill, document, scrisoare; în limbajul parlamentar englez: proiect de lege, dar și legea promulgată, în care cas se confundă sau se identifică cu înțelesul cuvintelor: *law și statute*.

B. de indemnitate. Când într'o republică (Marius la Romani), dar mai ales într'o monarhie constituțională, un ministru sau toți împreună, fie din cauza unei forțe majore, (rațiune de stat), fie din împrejurări mai puțin scusabile, violează legea, trebuie a veni înaintea parlamentului spre a se justifica și a-i cere prin urmare un B. de indemnitate, (bill d'indemnité). Acest B. obținut are de efect a descărca pe ministri de răspundere și a indica în același timp, că guvernul, bucurându-se — chiar în urma acelei violări de lege — de întrederea majorității parlamentare, poate să continue a guvernă.

B. de drepturi sunt legile, în virtutea cărora poporul englez — în urma expulsării lui Iacob II. și chemarea la tronul Englierei a lui Wilhelm d'Orange — a obținut și revendicat mai multe drepturi politice, restringând prerogativele regesci, de cari monarhii anteriori abuseră în detrimentul libertăților publice.

Billard, v. Biliard.

Billaut, *Auguste Adolphe Marie*, bărbat de stat francez, n. 1805 în Vannes, juriconsultul duceului d'Aumale; votă pentru expulsarea Orleansilor și contra sistemului de două camere; mai târziu președinte al corpurilor legiuitoare sub Napoleon, apoi ministru de interne, pe urmă fără portfoliu, † 1863 în Nantes.

Billecoq, *Adolphe*, agentul Franciei în Bucuresci pe lângă vodă Alex. Ghica (1839). Diplomat iscusit într'ale Orientului, B. venia în principat tocmai când Rusia înlocuise pe Rukman prin prea dibaciul Titoff, și tocmai când lupta dintre domni și cele două opoziții era mai înordată. Înțelegând că partida națională face, pe nevruta, jocul Rusiei celei intrigante și față de Austria

și față de Turcia, își propuse să deschidă ochii prietelui Ghica la neoportunitatea luptei lui cu partea națională și să stabilească o împăcare între aceste două elemente politice din principat. Cu atât mai mult urmărirea aceasta agentul francez, cu cât era mai crâncen contrariat de demersurile noului numit consul rus Daschoff, — Titoff fiind înaintat ambasador la Constantinopole. Heliade, unul din cei mai influenți membri ai naționaliștilor, era designat de B. să stabilească legătura între domn și aceștia. Era pe punctul de a decide pe șovăitorul Ghica să rupă cu Rușii, când, grație intrigilor acestora, B. fu înlocuit.

Billioane, (cultura în straturi). Cultura în diguri sau în straturi a fost dezvoltată cu deosebire de către agricultorul german Rempau în Cunnrau, din Pomerania. Ea se întrebunțează cu deosebire la cultura și ameliorarea terenurilor marecagioase și turboase, rovinelor și mlaștinilor secate, unde stratul de turbă nu este mai gros de 0.5—1.0 m., și sub el se găsește năsip diluvial, margă sau lut. După această sistemă, pentru scurgerea apei și însănătoșirea terenului, se fac mai întâi canalele principale pentru înlăturarea și scurgerea excedentului de apă, și apoi perpendicular pe ele alte canale secundare dela 20 până la 25 m. distanță unul de altul, și atât de adânci ca nu numai apa să se poată scurge, și terenul să se însănătoșeze, ci să se scoată de sub turbă și material suficient: năsip, lut, margă, pentru acoperirea ei. Terenul situat între canalele secundare formează locurile (straturile), iar cu năsipul scos din ele se acopere turbă în grosime de 12 cm. pentru plugărie, și 6—8 cm. pentru fâneaț. După svântarea lor li-se dă săruri de Stassfurt, sgura lui Thoma și apoi se ară și seamănă. Plantele, cari reușesc pe atari mlaștini ameliorate sunt: în anul prim ovės, al doilea măzeriche, al treilea secară, al patrulea cartofi etc. Când în stratul de năsip se găsește sulf și fier, atunci mai bine cărăm năsip și lut din altă parte, căci prin oxidarea sulfului și a fierului se formează limonită și acid sulfuric, cari distrug plantele. Dacă s'au ivit deja, și le constatăm prin dispartiția vegetațiunii, le putem combate și neutralisa prin lucrare deasă, aerisire sau prin adaus de var nestins.

Billiton, insulă olandeză în archipelagul indic, 6552 km², cu 38,209 loc., capitala Tandsong-Pandang. Bogată în lemn și zinn.

Billon, (*franc.*) aliagiu de argint și cupru, conținând mai mult din acest din urmă. — *Billonage*, comerț cu piese de bani oprite. — *Billonneur*, cel ce aduce în circulație bani răi.

Billot, Jean Baptist, general francez, n. 1828 în Chaumeil (Corrèze); a luat parte la expediția din Mexico și la războiul franco-german, comandând în luptele dela Beaune la Rolande și Belfort corpul 18 de armată. Partisan al lui Gambetta și hotărât republican; 1882—83 ministru de război în cabinetul Freycinet; 1888 inspector al armatei; 1896 ministru de război.

Bilroth, Teodor, chirurg, n. 1829 în Bergen, pe insula Rügen, la 1859 ajunsese prof. de chirurgie în Zürich, iar dela 1867 în aceeași calitate în Viena, unde a devenit decurul facultății de medicină; † 1894. Opere: »Die allgemeine chirurgische Pathologie u. Therapie», »Untersuchungen über die Vegetationsformen von Coccobacteria

septica», »Krankenpflege im Haus und Hospital», »Die deutsche Chirurgie« (cu Lücke), etc.

Billung-I, (*Billing-i*), veche familie saxonă, ai cărei membri au fost între anii 961 și 1106 duoi în Saxonia. Mai întâiu apare în istorie *Hermann B.*, care la 936 a însoțit pe Otto cel Mare în expediția sa contra Slavilor. Urmașii săi sunt: *Bernhard I.*, † 1011; *Bernhard II.*, † 1059; *Ordulf*, † 1071; cu *Magnus*, † 1106, se stinge partea bărbătească a B.-ilor, iar averile lor trec prin însurătoare la Velî și Ascani. Cf. Steindorff, De ducatus Billungorum origine et progressu.

Bilma, oasă în partea estică a Saharei, lângă drumul Fezzan-Bornu; locuită de Tibbu; oene de sare.

Bilobat, (botan.) organele împărțite în doi lobi, adică cu două diviziuni obtuse sau rotunde la vîrf, iar unghiul dintre ele aproape rotund sau obtus; s. e. frunze bilobate (la *Ginkgo biloba* etc.); petal, corolă bilobată; *ovar B.*, cel format din două carpele cu fețele externe bombate și separate prin sulcuri adânci etc.

Bilocular, (botan.) organele cari în interior prezintă două cavități (logi = locus); s. e. *antera B.*, la crin, etc.; *ovar B.*, la liliac, viță, gura leului, tutun, cartofi etc.

Bilța, com. rur. în Rom., jud. Gorj, plasa Ocolu-Vulcan, situată la nord de com. Brădiceni și la 16 km. spre apus de Tîrgu-Jiu, se formează din cătunele B. și Valea-Mare. Are o suprafață de 780 hect. și 2320 loc., o școală și 2 biserici de lemn.

Bilțu, Ștefan de Iod, n. 6 Ian. 1814 în Chiuzbaia (Közbánya), unde tatăl său era preot gr.-cat. Cursul teologic l-a absolvit în 1835 în Tîrnavia. În 1837 fu numit administrator parochial în Mocira, unde a preotit 20 ani, fiind mai mulți ani și protopop al districtului Baia mare. În 24 Ian. 1857 fu numit canonic în capitul gr.-cat. din Gherla, în care a înaintat până la gradul cel mai înalt de preposit. † 29 Sept. 1896 în Baia mare. În timpul absolutismului a lucrat mult împreună cu alții, ca 94 parochii române gr.-cat. să se scoată de sub jurisdicțiunea episcopului rutean al Muncaciului. În 1852 împreună cu alți preoți și mireni a prezentat împăratului în Baia mare un memorandum în afaceri bis. și naționale. Cu prietenul său George Man, protopop în Seini, a umblat din sat în sat prin ținutul Baiei mari, ca să îndemne poporul a înființa școale. În Mocira casa sa era loc, unde se adunau și sfătuiau fruntașii din ținutul acela și mai virtos membrii »Societății Moșilor», un fel de reuniune de caracter privat și confidențial, ai cărui membri se numiau »moși» și aveau de scop a cultiva cele mai intime raporturi de prietenie și solidaritate între bărbaii fruntași ai ținutului, cari erau devotați cauzei naționale și lucrau pentru binele poporului. Pentru înființarea acestei societăți B. și amicul său George Man au îndurat persecuțiuni. B. a fost deputat la dieta din Sibiu din 1863 și 1864. Pentru meritele sale pe teren școl. fu numit preposit titular de Csudany din arhidieceasa Agriei. În toată viața sa a dovedit caracter firm și iubire pentru neam și biserică. [Dr. Ag. Bunea.]

Bilunar, revistă b., care apare tot la două luni.

Bimane, (zool.) un ordin al mamiferelor, (Blumenbach și Cuvier); o singură familie: omul.

Bimbașa, în armata turcească comandant preste 1000 soldați, egal cu gradul de major.

Bimbașa, Sava, numiți și *Căminarul Sava*, grec, originar din insula Patmos, șef al gardei de Arnăuți sub Șuțu (1801), Al. Moruzi (1806) și Scarlat Calimah (1819). Muri tăiat de Turci.

Bimetalism, v. Etalon monetar.

Bina, v. Scena.

Binar, *compus binar* se numește ori ce corp, care e format prin combinațiunea a două elemente chimice, s. e. oclorura de sodiu (Na Cl) e compus binar, fiind format din elementele chlor și sodiu.

Binare, (Binatio), facultatea specială ce o dau episcopii diecesani unor preoți de a celebra sf. liturgie de 2 ori în zi. Ea se dă numai acolo, unde din lipsa mare de preoți poporul ar fi silit să rămână timp mai îndelungat fără sf. liturgie.

Binasco, localitate în prov. ital. Milano, lângă canalul Pavia; are 1152 loc. Ruinele castelului, în care 1418 Visconti își omorî soția (Beatrice di Tenda) din gelosie.

Binat, (botan.) organele apropiate două câte două, s. e. frunze, flori, spini, stipuli etc.; sau se dice de un organ format din două părți unite prin basă; sau în fine de o frunză compusă, care pe petiolul principal n'are decât două foliole opuse.

Binder, *George Paul, Dr.*, epp. ev. în Ardeal, n. 1784 în Sighișoara. A studiat teologia în Iena; ajunsese prof., iar apoi rector al gimn. săsesc din Sighișoara. La însăruierea consistoriului a compus un nou plan de învățământ pentru cele 5 gimn. săsesci din Transilvania. Mai târziu intră în serviciul bisericii ev., ajungând și episcop, în care calitate a condus biserica ev. între anii viforoși 40—50 ai veacului nostru. † 1867. B. a fost ultimul epp. săsesc, care a residat în Bertan; după moartea sa rezidența fu strămutată la Sibiu.

Binecuvântare, ca sacramental (teol.) Pe când sacramentele din propria putere »ex opere operato« împart darul sfinților, pe atunci B.-le ca acte de ale cultului divin în formă invocativă »ex opere operantis« mijlocesc și aplică fructele darului sfinților. Sunt B.-i personale și reale ca: introducerea muierei după naștere la 40 zile, îngropăciunile, B. caselor, țarinei, mâncărilor, sălcilor, roadelor ș. a. B.-ile se fac cu rugăciunea, facerea crucei și stropire cu apă sfințită. — B. (ca formulă liturgică), împărțirea păcii sau a darului ceresc. Urmând exemplului dat de Christos, biserica cu folosirea formulilor liturgice de »Pace ție«, »Pace tuturor«, »Darul Domnului nostru« ș. c. l. ori »Binecuvântarea Domnului preste voi«, prin persoanele ierarhice mai la toate funcțiunile sacre, și îndeosebi la sf. liturgie, împarte pace binecuvântând pe cei adunați. Pacea sau B. aceasta în sens strict nu e decât darul cel sfințitor. Cine are acest dar, are pace și apropiere către Dumnezeu, încheie o legătură morală și mistică cu Christos cel preamărit. La împărțirea păcii liturgice numai persoanele ierarhice de grad mai înalt, adică cei ce în chirotonire au primit punerea mânilor sacramentală, sunt îndreptățiți și faculty. B. se face sau cu mâna dreaptă, formând din degete semnele: Is. Hs. Ni-Ca, sau cu sf. cruce, evangalia și cu sf. daruri, ori cu dichierul și trichierul prin arhieru.

Binefacere. 1) Sub raport subiectiv, B. este o formă specială de sentimente morale. Ea se

basează pe idea bunei voințe, resp. nu e alta decât idea bunei voințe devenită activă. Ea consistă în nisuița neinteresată de a promova interesele de bună stare ale deaproapelui, resp. de a veni întru ajutor celui lipsit. Lucrările în cari se descopere sunt: ajutorința sub ori ce formă, elemosina. Valoarea B.-ei este condiționată dela intențiunea binefăcătorului și dela motive, cari la nici un cas nu pot să fie egoistice. 2) Sub raport obiectiv se înțelege sub B. totalitatea acelor întocmiri și așezăminte publice ori private, cari au de scop a servi spre mângăierea și ajutorarea oamenilor în lipsele și necazurile lor, cum sînt: asile, orfanotrofii, spitale, case de B., școli etc. 3) Orduri de B.: La 1856 unul întemeiat de Zabela, regina, pentru remunerarea actelor de B. de ori și ce natură, cu inscripția: »A la caritad« — »beneficiencia publica«. Altul întemeiat de Don Carlos la 1874 pentru remunerarea actelor de caritate dovedite cătră răniți în resboiu și cătră armată. De Sultanul Abdul Hamid la 1878 în favorul damelor, cari se vor ocupa cu ajutorința răniților în resboiu. (V. Caritate.) [Pl.]

„Binele public“, diar politic, economic, literar și științific, apărut în Bucuresci în 1879—1882 în an. I. de 3 ori pe sept., iar în cei următori în toată ziua. Tip. Tribunei rom. și Acad. Rom. (Laboratorii rom.)

Binețe, salutări; a da B. = a saluta.

Binger, *Louis Gustave*, călător african, n. 1856 în Strassburg; ca oficier a făcut studii limbistice în Senegambia, străbătut 1888—89 Africa vest., dela Bakel, lângă Senegal, preste Sikaso și Cong până la Bassam. Ser.: »Du Niger au golfe de Guinée«, (1891, 2 tom.)

Bingel-Dagh, (*Bingel-Kala*), munți vulcanici în Armenia; despart ambele grupe de izvoare ale Eufratului. Cel mai înalt pisc, Demir-Kala, are o înălțime de 3680 m.

Binghamton, oraș în statul nord-american New-York, cu preste 35,000 loc.; fabrici de chimicalii și mașini; comerčiu însemnat cu cărbuni.

Biniș, comună rom. în Banat, cottul Caraș-Severin, aproape de Bocșa, cu 1377 loc., cari mai toți sînt olari. Binișenii provéd întreg Banatul mijlociu și sudic cu excelențele lor fabricate. Industria ceramică de aici e o industrie originală, specific românească, neinfluențată de înriuriri străine. La 1597 în comuna B. erau proprietari mari Nicolae Nyegul din Caransebeș și apoi Radul Zboristeanul. [Δ]

Binoclu, ochielari, ochian sau microscop pentru doi ochi, (spre deosebire de *monoclu*, ochielari pentru un ochiu).

Binocular, pentru doi ochi.

Binom, (aritm.) o expresiune care se compune din doi membri, s. e. $a + b$.

Binue, v. Benuë.

Binz, *Carol*, medic și farmacolog, n. 1837 în Bernkastel, dela 1863 prof. în Bonn. A făcut prețioase studii farmaceutice. Opere: »Vorlesungen über Pharmakologie«, (1884—86) etc.

Bio . . ., (*grec.*) viață; se folosese în cuvinte compuse.

Bioblo, rîu în Chile, la Concepcion se varsă în Oceanul Pacific; 370 km. lung. După el e numită provincia B. cu 10,769 km², și 122,729 loc. Capitala: Los Angeles.

Blochimia, sau *chimie biologică*, este o parte a chimiei, care se ocupă cu studiul fenomenelor chimice, ce se petrec în organismele ființelor vii.

Blodynamică, (*grec.*) învețatură despre forțele vitale; atâta cât fiziologie, (v. ac.)

Biografia, povestirea vieții unei persoane. *Biograf* cel ce scrie o B. Din punctul de vedere psihologic B. ori cărui om are o însemnătate. Însă mult mai instructive sînt B.-ile scriitorilor, filosofilor, artiștilor, cămenilor de știință și ale cămenilor de acțiune, fie în politică, fie în industrie, sau în ori care ramură de activitate. Aceste B. au valoare istorică; pentru aceea ele trebuie să aibă însușirile de fond și de formă ale istoriei. B.-ile sînt cu atît mai grele decît alte narațiuni istorice, cu cît aci nu se povestesc numai fapte și întîmplări, ci se arată moravurile, însușirile morale și intelectuale, și se zugrăvesc caracterul unui om. Intre biografii cei mai însemnați, ale căror opere se află traduse și în românește, însemnăm pe Plutarch, care a scris: »Viețile paralele ale cămenilor iluștri«, traduse în parte de T. M. Georgescu; »Viețile celor 12 Cesari« de Svetoniu, și »Viața lui Agricola« de Tacit, traduse amîndouă de G. Munteanu. Iar ca exemple de B. și memorii istorice și literare, scrise în limba română, amintim: »Viața și operele lui G. Șincai« de Alex. Papiu Ilarian; »Viața și operele lui Petru Maior« de Dr. Atanasie M. Marienescu; »Viața, timpul și operele lui Nicolae Baloesu« de Gr. Tocilescu; »Constantin Negruzzi și timpul său« de V. Alexandri; »Grigorie Alessandrescu« de Ioan Ghica (în Convorbiri literare nr. 2 din 1886 și în scrisori); »Mitropolitul Veniamin Costache« de A. Vizanti; »Samuel Mioul« de I. Bianu; »Antim Ivireanul« de Melchisedec; »Constantin Negri« de G. Misail; »Dogmele și viețile filosofilor din antichitate« de T. M. Georgescu ș. a. Intre numeroasele colecțiuni și enciclopedii străine amintim: »Biographie universelle« de Michaud, 2 ed. 1842—1865, 45 vol. în 8; și »Dictionnaire universel des contemporains« de Vapereau, 3 ed. [M. Strajan.]

Biologia, știința care tratează despre ființele viețuitoare, animale sau plante. Din cauză că obiectul ei, viața, este foarte complex, ea se subîmparte în următoarele științe:

Promorfologia, care corespunde cristalografiei din mineralogie. Precum în cristalografie ne imaginăm un număr hotărît de axe trecînd prin corpul oristalelor, tot astfel și în promorfologie ne imaginăm un număr de axe posibile trecînd prin corpul animalelor sau al plantelor și apoi căutăm să explicăm cari sînt principiile, după cari animalele sau plantele simple, cu un număr mic de axe, și-au modificat axele lor pentru ca să se transforme în animale sau plante mai complicate, adeocă cu un număr mai mare de axe. Așa s. e. dintre animale cele mai simple sînt protozoarele, al căror corp e sferic, ca al radiolarilor, al magosferii, etc., dintre plante protofitele, ca volvox, etc. Corpul unor asemenea animale sau plante fiind o sferă, ne putem imagina trecînd prin el un număr infinit de axe, dar toate egale între ele, deci o singură categorie de axe. Sînt însă animale mai superioare, ca celenteratele, al căror corp se poate reduce la forma unui cilindru, precum e actinia, spongila, etc. sau a unui disc ca medusele; la toate aceste

animale ne putem imagina două categorii de axe trecînd prin corpul lor: 1) o axă principală, care trece prin polul oral (gura) și polul opus lui, aboral; 2) un număr de axe perpendiculare pe axa principală. Dintre plante ar face parte din grupa aceasta o floare regulată de crin, lăle, etc. un fruct de măr, portocală, etc. În fine sînt animalele cele mai superioare, bilaterale, între cari se numeră și omul, la cari deosebim trei categorii de axe: 1) o axă *principală* care trece prin polul oral-aboral; 2) axele cari trec prin partea dorsală și ventrală numite *axe dorsi-ventrale*; 3) axele cari trec prin partea dreaptă și partea stîngă a corpului, adeocă axele *de lîngime*. Un organ de plantă bilaterală ar fi o floare de diclytra, frunzele, etc. Promorfologia își propune să explice principiile după cari plantele sau animalele simple de tot, ca radiolarii și magosfera, ou o singură categorie de axe, s'au modificat în timpul îndelungat de milioane de ani transformându-se în animale mai complicate, oa actiniile, spongile, etc., cari prezintă 2 categorii de axe, și în fine cum acestea s'au transformat în animale și mai superioare, ca articulatele, vertebratele, etc. cari au 3 categorii de axe.

Tectologia, (anatomia în înțelesul larg al cuvîntului), studiază structura animalelor și a plantelor și individualitatea lor. Ea distinge trei categorii de individe: 1) Celulele, individele de cat. I., cele mai inferioare, numite și organe elementare, fiind-că întră în constituția tuturor animalelor și plantelor; astfel sînt: protozoarii, protofitele, globulele de sînge, etc. 2) Persoanele, individe de cat. II., fiind-că sînt constituite din individe de cat. I., adeocă din celule, s. e.: actinia, hidra, musca, omul, etc. 3) Coloaniile, (cormus), individe de cat. III. fiind-că sînt constituite din individe de cat. II., adeocă din persoane, un sifonofor, caralier, etc. Tectologia tinde să explice principiile, după cari individele de cat. I. s'au asociat între ele de au format individe de cat. II., și principiile, după cari individele de cat. II. s'au asociat între ele de au format individe de cat. III. Când tectologia studiază individele de cat. I. se mai numesc: *Histologie*; când studiază individe de cat. II.: *Prosopologie* și când studiază individe de cat. III.: *Cormologie*.

Filogenia studiază dezvoltarea progresivă a speciilor, această dezvoltare se efectuează într'un timp foarte îndelungat. Ea tinde să stabilească arborile genealogice al regnului animal sau vegetal. Rădăcina unui asemenea arbore va fi reprezentată s. e. în regnul animal prin *protozoarii*, ca cei mai vechi; *viermii* cari s'au dezvoltat din protozarii vor reprezenta tulpina; *echinodermii*, *moluștele* și *artropodarii*, cari s'au dezvoltat din viermi, vor reprezenta ramurile ce nasc direct din tulpină; *protovertebratele* și *vertebratele* vor reprezenta ramurile cele mai noi; rămurilele acestora vor fi reprezentate prin mamifere, iar frunzele lor prin *rassele umane*.

Ontogenia, (embriologia), studiază fazele prin cari trec individele din momentul cînd sînt zămislite pînă la completa lor dezvoltare; această dezvoltare se efectuează într'un timp relativ foarte scurt. — Divisiunile de mai sus ale B.-ei se numesc teate la un loc ou un singur cuvînt *Morfologie*, fiind-că toate se referă la formele externe și interne ale animalelor și la relațiunile ce există între ele.

Fiziologia descrie și explică fenomenele vieții. Aceste fenomene se numesc funcțiuni fiziologice, ele sînt obiectul fiziologiei numai atîta cît organismele, cari le manifestă, sînt în viață. Funcțiunile fiziologice sînt următoarele: 1) circulațiunea, 2) respirațiunea, 3) nutrițiunea, 4) secrețiunea, 5) oxidațiunea, 6) polarizațiunea (electrofiziologia), 7) contractațiunea, 8) percepțiunea, 9) crescerea, 10) generațiunea, 11) dezvoltarea, 12) ereditatea. Primele funcțiuni 1—5 constituiesc fiziologia *vegetativă*; 5—8 fiziologia *animală*, iar cele din urmă, 9—12, fiziologia *generativă*.

Oecologia, (*biologia* în înțelesul îngust al cuvîntului), studiază relațiunile ce există între animale sau plante și mediul în care trăiesc. Prin *mediu* se înțelege totalitatea factorilor, cu cari organismele vin în contact, ca: atmosferă, lumină solară, temperatură, fenomenele metereologice, natura apei, a solului, a alimentelor; apoi acțiunea ce organismele exercită asupra fiecărui animal și asupra fiecărei plante ca *parasitism*, *simbiosă*, etc.

Corologia sau geografia animală studiază distribuțiunea animalelor și a plantelor pe suprafața pămîntului, răspîndirea lor deasupra și dedesubtul mării, scoborirea lor în fundul oceanelor și ridicarea lor pe înălțimea munților. (Cf. *Generelle Morphologie der Organismen*. 2 vol. Berlin, 1866. Edit. G. Reimer). [Dr. N. Leon.]

Biomagnetism, magnetism animalic, (v. ac.)

Biomantia, meșteșugul ascuns cu care s'au crezut înzestrați în restimpuri unii oameni de a ghici cele referitoare la viață, după inspecțiunea organelor. N'are nici un fundament științific aceasta așa zisă știință. Când zicem B., zicem șarlatania.

Biometria, (bioaritmica), calcularea duratei mijlocii a vieții omului.

Bion, poet liric grec din Smyrna, a trăit pe la începutul secl. III. a. Cbr.

Blondelli, *Bernardino*, filolog și archeolog italian, n. 14 Martie 1804 în Verona; studii mai întîiu la Padua matematicile. După ce funcționa ca profesor la Veneția, Padua și Milano el fu numit, în 1849, directorul cabinetului de medalii al acestui din urmă oraș, iar la 1860 profesor de archeologie și numismatică la academia regală. În 1871 fu numit membru onorar al Academiei Române. Scrierile sale sînt: a) de filologia romanică precum: »Atlante linguistico d'Europa«, (Milano, 1841); »Studj linguistici«, (Milano, 1856), și cea mai importantă din toate: »Saggio mi dialetti gallo-italici«, (Milano, 1853); b) de filologie americană: »Evangeliarium, epistolarium et lectionarium aztecum«, cu traducere, adnotații și dicționar, (Milano, 1860); »Sull' aztecum-latinum et latinum-aztecum«, (Milano, 1869); c) mai multe studii și articole archeologice publicate în revistele de erudițiune italiene, între altele e mai cunoscută: »Sulle monete auree dei Goti in Italia«, (Milano, 1861). [S. O.]

Bionomia, învățătura despre legile vieții.

Biophaenomenologia, învățătura despre fenomenele vieții.

Bioscopia, învățătura despre viață și fenomenele vieții organismelor; sau cercetarea, dacă au fost semne de viață s. e. la un copil născut, dar mort.

Biostatica, învățătura despre durata mijlocie

a vieții, sau învățătura despre numărul mijlociu al populației.

Biot, 1) *B.*, *Edouard Constantin*, sinolog renumit, n. 1803 în Paris; coustrui 1825 prima cale ferată din Franca de la St. Etienne la Lion. 1847 membru al Academiei; s'a ocupat mult de studial limbei chineze și a publicat mai multe scrieri în această materie; † 1850; 2) *B.*, *Jean Baptiste*, matematician și fisician francez, n. 21 Apr. 1774 în Paris. A studiat tehnica, apoi a înțrat la artilerie, dar a părăsit cariera militară și s'a dedicat matematicii, fizicii și astronomiei. La 1809 a ajuns profesor de astronomie la universitatea din Paris. A luat parte activă la măsurarea de grade începută de Delambre și Méchain. Sînt însemnate mai ales lucrările sale optice. † 3 Febr. 1862 în Paris.

Biotia, (botan.) subgen delagenul *Thuja*, (v. ac.)

Biotaxia, descrierea și clasificatiunea organismelor.

Biotia DC., (botan.) secțiune dela genul *Aster*, (v. ac.)

Biotit, mineral din fam. Micelor, orist. monoclinic; e un silicat de aluminiu, de magneziu și potasiu cu cantități variabile de fier; culoare brună, verde, neagră. Se desparte foarte ușor în lame foarte subțiri și elastice. B. e foarte comun, el înțră în compozițiunea granitelor și multor altor roce eruptive; dar dezvoltarea sa e și mai mare în micasohisturi. Sinonim: *merocen*.

Bloxid, combinațiune chimică a unui element (metal sau metaloid) cu oxigenul în proporție de 1 la 2; s. e. SO₂ este B. de sulf; Ba O₂, B. de bariu; Mn O₂, B. de mangan etc.

Bipar, (botan.) unul din modurile de ramificațiune ale axei, care consistă în aceea, că axa principală după cîtva timp încetează de a mai cresce, iar două din membrele ei, cele mai aproape de vîrf, cresc divergent mai mult, comportându-se în ramificațiunile lor succesive ca și trunchiul principal ce le poartă, adică fiecare membru de a doua generațiune încetează să mai crească, după ce a ajuns o oarecare lungime, produce două membre de a treia generațiune ce cresc divergent, vor da și ele nascere la membre de generațiuni superioare, etc. Un exemplu de atare ramificațiune e inflorescența zisă cimă, (v. ac.) bipară, ce se observă la *Țintaulă*, *Cerastium collinum*, etc.

Bipartit, (botan.) un organ, (calice, corolă, stîl, frunză etc.), care e împărțit în două părți prin o crepătură, ce se întinde dincolo de jumătatea lungimei lui; termenul acesta nu trebuie confundat cu bifid, (v. ac.)

Bipartițiune, (botan.) împărțire în două: B. celulei vegetale, împărțirea ei în două noi celule, precedată totdeauna de B. nucleului, fie că acesta trece prin anumite faze, (v. divisiune mitotică, mitosă, karyokinesă), sau că nu trece prin ele, (fragmentarea nucleului, amitosă, v. ac.) B. celulei poate fi succesivă, când îndată după B. nucleului se divide și protoplasma și celelalte inclusiuni ale ei (plastidele) prin o membrană despărțitoare, sau poate fi simultană, când numai după ce nucleul s'a bipartiționat de mai multe ori, se produc membrane despărțitoare între ei, obținându-se mai multe celule, (la dezvoltarea albumenului în saoul embrionar se poate observa, etc.) Tot prin B. se

reproduc și se continuă toate formațiunile din celula vegetală cunoscute sub numele de *plastide* (*leucite*) ca: leucoplastele, amyloplastele, chromoplastele, chloroplastele, tonoplastele, etc. (v. ac.) *B.*, (zool.) v. Segmentațiune.

Bipătrat, (aritm.) a patra potență din un număr, sau pătratul din un pătrat: 81 e B.-ul din 3.

Biped, cu două picioare; animal B., animal cu două picioare.

Bipenat, (botan.) frunzele compuse cu pețiolurile secundare dispuse în mod penat pe pețiolul principal, și cu foliolele în același mod dispuse pe pețiolurile secundare; s. e. la frunzele de *Gleditschia triacanthos*, etc.

Bipenatifid, (botan.) se dice de o frunză cu limbul divizat în mai multe segmente așezate după modul penat, segmentele însăși fiind divizate ca și limbul principal; se observă la multe frunze de Ferige.

Bipenatipartit, (botan.) frunză cu limbul divizat după modul penatipartit, segmentele divizate și ele tot astfel; frunze de Ferige.

Bipenatisecat, (botan.) frunză cu limbul divizat până la nervura mediană în mai multe segmente dispuse în mod penat, segmentele la rândul lor fiind tot penatisecate; frunze de Composee, etc.

Bipontium, numele latin al orașului Zweibrücken; de aci »*edificiile bipontine*», o serie de edificii ale clasicilor greci și latini, apărute în B.

Biporos, (botan.) cu doi pori; anteră biporoasă, care la vîrf se deschide prin doi pori, s. e. la cartof și alte solanee.

Bipunctat, (botan.) care poartă două puncte; s. e. sporii, grăunții de polen, etc.

Bir, dajdie, dare ce plătesc locuitorii unei țeri statului, județului, comunei, pentru întîmpinarea cheltuelilor generale. B. a fost poate cel mai vechiu impozit în țerile rom. (v. dare personală.)

Birago, *Carol*, *conte* de, inginer militar, inventatorul unei construcții de pod militar, care îi poartă numele; n. 1792 lângă Milan, † 1845.

Birău, din ungueresul *biró*, atîta cât primar comunal; se aude în Trans. și Ung. V. și *chinez*.

Birch, (pron. Berci), *Samuel*, filolog și archeolog englez, n. 1813 în Londra; după mai multo călătorii prin Italia, ajunse 1861 director al anticităților orientale și britice și al colecțiilor etnografice dela muzeul britic. † 1885.

Birchiș, magh. Birkis, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, 1464 loc. Români, oficiu postal, pretură și un castel al fam. Mocsonyi.

Birda, com. rur. în Banat, cott. Timiș, 1082 loc. Germani și Români; oficiu postal.

Biredșic, oraș în vialetul asiatic-turcesco Aleppo, pe malul stîng al Eufratului, cu vr'o 2000 case. B. a fost din vechime loc de trecere preste marele riu.

Birema, (*lat.*) la Romani corabie cu două rînduri de bănci pentru vîslași.

Biret, v. Baret.

Birger, *Iarl I.*, domnitorul (regele anonim) al Svediei (1250—1266), a lucrat mult pentru încreștinarea semințiilor păgâne din Finlanda; a întemeiat orașul Stockholm.

Birghiș, magh. Bürkös, com. rur. în Trans., cott. Ternava mare, 1021 loc. Maghiari, Sași și Români (724); o școală elem. de stat, și școală gr.-or.

Birgitta, v. Brigitta.

Biribi, (*ital.*) Biribisso, franc. Cavagnole), joc de noroc cu gloanțe (bile) sau cărți, cari se

scot dintr'un sac; un fel de loterie cu numeri. Se obicinuia mai înainte în Italia și Franca.

Birja, trăsura de piață.

Birjar, proprietarul unei birji sau cel ce mână caii la o birjă.

Birlog, adăpostul fiarelor selbatice, (în special al ursului).

Birkenfeld, principat germ. aparținător marelui ducat Oldenburg; 503 km², cu 41,242 loc. *Capitala* B. are 2443 loc.; gimnasiu; comerț cu vite; tăbăcării.

Birkenhead, (pron. Berkenhedd), oraș cu port în Englitera, cott. Chester, la gura rîului Mersey, în față cu Liverpool; 99,184 loc. (1891); docuri renumite; fabrici de fier; șantiere.

Birma, (Barma, Burma), fost imperiu în India posterioară (Asia), dela 1886 provincie britică; 414,951 km², cu vr'o 9 milioane loc. în mare parte *Birmanii*, (Burmani, Barmani), în limba lor »Bijamma», cari au o cultură veche și o literatură bogată. B. e traversată de rîul Irawadi, care primesce în sine o mulțime de afluenți; clima e fierbinte; vegetația bogată; dintre minerale se află aur, fier, petrol, etc. Comerțul e în mâinile Europeanilor și Chinezilor. B. superioară are 4 divisiuni: (B. nordică, B. centrală, B. estică și B. sudică); B. inferioară are deasemenea 4 divisiuni: (Aracon, Irawadi, Pegu și Tenasserim). Orașe mai mari: Mandale (188,815 loc.), Rangun (180,324 loc.), Malmen (55,785 loc.), etc. După religione cei mai mulți loc. sînt buddhiști (aproape 7 milioane), apoi mohamedani și alte secte păgâne.

Birmingham, (pron. Berminghem), oraș (cott.) în Englitera, lângă rîul Rea, cu 429,171 loc. (1891), residență epească; catedrală în stil gotic; casa orașului (Town-hall) zidită în 1832—1850; poli-tehnic. B. e unul din cele mai industriale orașe ale Engliterii, aci se află însemnate fabrici de: articole de metal, arme, vagoane, vapoare, etc. Comunicația prin oraș o înlesnesc: tramvai și trenuri.

Birocrație, (dela franc. *bureau*, masă, birou și grec. *kratós*, sînt stăpîn), e luat în înțelesul de o stăpînire cu vederi înguste și pedantă a funcționarilor administrativi. B. domnește mai ales în statele centralizate. Ea a fost în floare în secl. XVIII. și în prima jumătate a secl. XIX. Organizațiunea statelor moderne tinde însă să o înlăture astăzi cu desăvîrșire. B. este incompatibilă cu deliberațiunile publice, cu sistemul colegial în organizarea funcțiilor și mai ales cu presa. Cuvîntul de B., când se mai întrebuițează astăzi, e luat, în cele mai dese cazuri, într'un înțeles rău. Astfel sînt numiți birocrați, (și prin analogie serviciile publice birocrații), funcționari indolenți, recalcitranți la progresele timpului, rutinari. Presa acuză foarte adesea B. ca fiind cauza întîrzierii multor reforme în administrațiunile publice.

Biron, 1) *B.*, *Charles de Gontaut, duce* de, n. 1561, adict al lui Henric IV., numit și »Fulmen Galliae»; pentru legăturile sale secrete cu Spania fû decapitat 1602. 2) *B.*, *Ernst Johann de*, principe (duce) de Kurland, n. 1690, fiul proprietarului Bühr en, favorit al principesei de Kurland, Ana Ivanowna, care se urcă 1730 pe tronul Rusiei și prin care B. domni preste întreaga Rusia; 1737 principe de Kurland și tutorul prințului moștenitor İwan, apoi regent; fû arestat 1740

și exilat în Siberia; rechemat 1741 de Elisabeta, reprimi principatul Kurland, de care abjise 1769 în favorul fiului său Petru, † 1772. 3) *B. Petru*, duce de Kurland și Sagan, n. 1724; 1769 duce, 1795 silit să cedeze țeara Rusiei, † 1800. 4) *B. Armand Louis de Gontaut, duce de*, n. 1753 în Paris; 1789 membru în adunarea națională, 1792 general; ghilotinat 1794.

Birs, afluent al Rinului în Elveția, isvorește în Iura, curge prin valea Münster, 66 km. lung.

Birta, *Elena*, filantropă română din Banat, care a întemeiat »Așezământul Elena Birta, n. Ghiba« cu un capital de 48,000 fl., administrat de un comitet fundațional sub presiunea epului gr.-or. român din Arad; din fundațiunea B. se dau stipendii à 200 fl. la tinerii din cotele: Arad, Bihor, Bichiș și Cianad. Starea fundațiunii la finea anului 1895 a fost: 59,571-54 fl.

Birtok, nume dat lui Bartolomeiu Dragfi, (v. ac.)

Bis, (lat.) de două ori; în muzică însemnează repetarea unui pasagi.

Bisanual, (botan.) se numesc plantele cari au durata de existență numai doi ani, se mai dic și *biene*, *diciclice*. Ele sînt ierboase; în primul an desvoaltă numai rădăcina, care la cele dicotiledonate e pivotantă, și o rosetă de frunze așezate pe o tulpină scurtă sau de dimensiune relativ mică; în anul următor din mijlocul rosetei de frunze iese tulpina, ce va purta flori și fructe, apoi toate părțile acestea pier rămânând semințele, prin cari planta se reproduce. Din diverse cauze se poate întâmpla ca o plantă bisanuală să înflorească în primul an chiar, ca s. e. *Melilotus alba*, *Echinosperrum Lappula*, *Măselarița*, etc. Exemplu de plante bisanuale avem: *Scaiu* (*Cirsium lanceolatum*), *Luminița* (*Oenothera biennis*), *Sulfina*, *Pătrunjelul*, *Sfecla*, *Morcovul*, *Lumînărica* *Domnului*, etc. În descrițiunii, colecțiunii, grădini botanice, plantele bisanuale se însemnează cu semn deosebit. [S. Șt. R.]

Biscaya, sau *Viscaya*, una dintre cele trei provincii bascice vechi în Spania, mărginită în vest de Castilia veche, în sud de Alava și în est de Guipuzcoa; cu 2198 km², și 235,659 loc. La nord se află *Golful de B.* vestit pentru multele furtuni. Locuitorii aparțin seminției bascice. Capitala acestui ținut e Bilbao, (v. ac.)

Bischof, *Carol Gustav*, geolog, n. 1792 în Wörd, lângă Nürnberg; 1819 profesor de chimie și tehnologie în Bonn, † 1870. Și-a câștigat mari merite prin întemeierea geologiei chimice; el a dat sciinței geologice o nouă direcțiune.

Bischoff, 1) *B., Teod. Ludovic*, anatom și fiziolog, n. 1807 în Hannovera; a fost profesor pe rând în Heidelberg, Giessen și München, câștigându-și frumoase merite prin cercetările sale embriologice; † 1882. Opere: »*Entwickelungsgeschichte der Säugthiere und des Menschen*«, (1842), »*Historisch-kritische Bemerkungen zu den neuesten Mittheilungen über die erste Entwickelung der Säugthiereier*«, (1877), »*Die Gesetze der Ernährung der Fleischfresser*«, (cu Voit, 1859), etc.

2) *B., Gottlieb Wilhelm*, botanist, n. 1797 în Durkheim, † 1854 în Heidelberg, unde a fost prof. de botanică și directorul grădinei botanice. S'a ocupat mai ales cu criptogamia, dar are și scrieri generale din domeniul botanicii, așa: »*Lehrbuch der allgem. Botanik*«, (1834—39); »*Wörterbuch der beschreibenden Botanik*«, 3 vol., (1833—44).

Mai însemnate opere relative la criptogame: »*Bemerkungen zur Entwickelung der Equiseten und Lebermoose*«, (1853); »*Über die morphologische Bildung der Moos-Frucht*«, (1840); »*De Hepaticis Commentatio*«, (1835), etc. Lui e dedicat genul *Bischoffia* Bl. dintre Euphorbiacee. [S. Șt. R.]

Bișcot, bucată de aluat frământat din făină fină, ouă, unt și zahăr și copt de două ori.

Biscutella L., (= două scuturi, aluziune la forma fructului), gen de plante din fam. Crucifere-lor, tribul Talaspidaceae, cu vr'o 5 specii, mai ales mediteraneane și orientale, toate ierburi erecte cu frunze întregi sau penatífide, flori galbene, fruct silicua orbiculară, didimă (silicula). În România crește prin locurile pietroase din regiunea alpină *B. laevigata* L., vulgar: *Ochelari*, *Ochelarița*, *Cheldrel*. Unele se cultivă ca decorative pe stîncării, (*B. laevigata*, *B. sempervirens* L., etc.) [S. Șt. R.]

Bise, (franc.) vîntul de nord și nord-est.

Biseban-i, surdomuții sultanului, servitorii săi cei mai credincioși, cari se află pururea pe lângă dînsul și au înțrare în cele mai secrete cabinetele ale lui, îi păzesc hărțile cele mai prețioase, etc.

Bisecat, (botan.) frunză simplă cu limbul împărțit în doi lobi până aproape de nervura mediană.

Bisecat, (botan.) un organ împărțit în două segmente.

Biseptat, (botan.) sporii divisați prin două despărțituri transversale (*sporae biseptatae*).

Biserial, (botan.) care e așezat pe două siruri paralele; se dicte despre frunze, despre stamine, despre ovule așezate pe placentă, despre semințe, etc.

Biserica, (dela grec. basilica), 1) B. ca zidire, în contrast cu templele păgănesci, moscheele mohamedane și sinagogele evreiesci, e edificiul consacrat cultului religios creștin. Cât timp a dăinuit prigonirea creștinilor, cultul divin se ținea în locuri ascunse, în peșteri și catacombe. Scirile cele mai vechi despre construcția de B. creștine datează din secl. III.; ele aveau de model basilica (v. ac.) romană. După forma și conținutul acestor prime B.-i s'au desvoltat cu deosebire B.-le apusului în diferitele stiluri occidentale, iar cele resăritene aveau de model tipul central al B.-ei sf. Sofii din Constantinople. Părțile constitutive ale B.-lor sînt încă din secl. IV.: curtea dinainte, vestibulul (tînda, nartex, pronaos) pentru străini și pocăitori și dependențele pentru păstrarea sf. obiecte, apoi hora (naia) pentru popor, subîmpărțită uneori prin serii de coloane și conținînd amvonul și organele introduse în secl. IX., și în sfîrșit corul (presbiteriul) cu locuri ridicate pentru serviciul divin și cu scaune pentru preoțime, despărțit de horă printr'o balustradă. Turnurile s'au introdus în secl. XI., deși clopotele erau întrebunțate deja din secl. VII. Acest plan s'a modificat și adăugat conform cerințelor nouă ale diferitelor confesiuni, cu deosebire prin introducerea unei hore transversale înaintea altarului cu o cupolă deasupra pătratului de întretăiere cu hora mijlocie longitudinală, primind astfel forma de cruce. După ritul oriental nișa, sau absida altarului, este închisă prin catapiteasmă sau tîmplă înfrumusețată cu icoane sfînte. B.-le după ritul latin și grec de regulă se zidesc

cu altarul cătră resărit. După relațiunea lor una cătră alta ori după dignitatea ce o au, B.-le se deosebesc în: matre, parohiale, filiale, catedrale, mitropolitane, colegiale, sau după patronul căruia sînt închinată, în: martyria, apostolea, prophetică. B.-le mici se numesc capele sau oratorii. Sfințirea B.-lor se ține de puterea ordinară a arhierelui, iar binecuvîntarea o poate face și o altă persoană bis. de grad mai inferior, delegată de arhieru. Țiua aniversară a patronului, căruia este închinată B., se ȝice chramul B.-ei.

2) B. ca societate în sens mai larg este fiecare societate religioasă; în sens mai restrîns societățile religioase creștine, ce se deosebesc între sine prin simboale de credință, organizațiune și rit. (B. ort.-orient., rom.-cat., greco-cat., anglicană, luterană, reformată, unitară ș. a. (V. ac.)

Teologia oat. deosebesc: *B. ascultătoare*, care o formează laicii, mirenii (poporul) sub conducerea spirituală a B.-ei învețătoare. *B. învețătoare*, formată de ierarhie sau cea parte a B.-ei lui Christos, care e învestită cu tripla putere: a magisteriului (a propune adevărurile de credință și morală), a ministeriului (a oferî sf. sacrificiu liturgic și a administra sf. sacramente) și a guvernării, (legislativă, judicală și penală). *B. militantă*, credincioșii de pe pămînt, cari se luptă pentru dobîndirea fericirii cerești. *B. pașientă*, sufletele din purgatoriu. *B. triumfantă*, sufletele fericitelor din ceriu. V. comuniunea sfinților.

B. teritorială, în Germania B.-le evang., constituite între marginile diferitelor state după pacea relig. dela Augsburg (1555).

Biserica-Albă, 1) B.-A., (magh. Fehértemplom), oraș cu magistrat în Banat, cott. Timiș, în apropierea stațiunii de vapoare Baziaș. Acest oraș poartă în emblema sa o biserioață albă ridicată pe o movilă într'o câmpie verde, iar cadrul ei e împodobit cu struguri, semnul cultivării viilor. La 1718 au fost aduse aici colonii germ. din Alsacia și Lotharingia, iar în 1776 s'au așezat aici Sârbi și Români. Românii pe la 1792 s'au înmulțit prin colonii mai mici venite din Macedonia și România. La 1787 B.-A. a ajuns sub jurisdicțiunea militară a regimentului românô-iliric, mai târziu deveni comună resp. oraș liber. Cu desființarea confiniului militar, la 1872, ca oraș cu municipiu, s'a încorporat cott. Caraș-Severin. Primul deputat dietal al acestui oraș și cerc s'a ales Vincențiu Babeș (1873). 1876 B.-A. a devenit oraș cu magistrat și s'a încorporat cottului Timiș. Are 5 biserici: 2 catol., 1 sîrbă și 1 rom. gr.-or., zidită de archit. Cusman Cioloca la 1872, și 1 luterană. Poporațiunea numeră preste 7800 loc. (5862 Germ., 1253 Sârbi, 489 Români, 101 Magh. și 95 Ovrei). Are tribunal, județ sing., pretură, gimnasiu superior de stat, în care limba română ca studiu facultativ se propune de un Maghiar, are școale elementare pentru băieți și fete, școala românească e susținută de oraș; mai are sîrărie, ecoonărie și garnisoană militară cu un general în frunte.

2) *B.-Albă*, (magh. Fejéregyház), com. în Ung., cott. Maramureș, lângă fluviul Tisa, aproape de Siget, diocesa Gherlei, cu 1136 loc. Rom. agricultori și prăsitori de vite; biserică și școală română, odinocară mănăstire și loc de înmormîntare al episcopilor români din Maramureș.

Biserlicani, mănăstire în Rom., j. Neamțu, o oară depărtare de orașul Piatra, pe teritoriul comunei Pîngărați, pl. Piatra-Muntele, situată pe un munte înalt acoperit cu păduri de brad, cu o poziție frumoasă și pitorească; de trei părți este încungurată cu clădiri cu câte 2 etaje; biserica se află în marginea curții. Mănăstirea s'a început a se zidi la 1498 prin sirguinta starețului Iosif Ieromonachul, și fû terminată de Stefan Vodă și Bogdan Vodă, cari au dăruit-o cu multe bogății; la 1782 fû reparată din temelie. Pomelnicul mănăstirei cuprinde pe toți binefăcătorii ei. Astăzi mănăstirea are numai 4 călugări, pe cînd înainte de secularizarea averilor mănăstiresci numărul călugărilor varia dela 30 în sus; clădirile ei servesc de penitențiar pentru corecțiune, populat de preste 250 indiviți.

„**Biserica orthodoxă română**“, revistă periodică eclesiastică, organul oficial al sf. sinod din Rom.; apare în București, (tip. cărților bisericesci); primul nr. a apărut în Oct. 1874; dela 1878 până la 1 Oct. 1880 apariția revistei a fost sistată, iar de atunci continuă să apară, redactându-se pe bazele regulamentului votat de sf. sinod la 17 Nov. 1873.

„**Biserica și Școala**“, revistă bis., școl. și econ., organ al eparchiei ort.-rom. a Aradului, apare în Arad, odată pe săptămîna. Red. Aug. Hamsea, (tip. diecesană). A fost înființată la 1877 de eppul I. Meșian.

Biexuat, (botan.) cu amîndouă sexele: *floare B. (hermafrodită)*, care are și stamine (organele masculine) și carpelele (organele femele); planta B. are pe același individ organele ambelor sexe, fie că ele sînt în aceeași floare, sau în flori deosebite, masculine și femele, (flori unisexuate monoice); s. e. Cireșul, Vișinul, Pîrul, Aninul, Bradul.

Bisilabe, (*lat.*) cuvintele compuse din două silabe.

Bismarck, *Otto Eduard Leopold*, principe de, fost cancelar al imperiului german și prim-ministru prusian, n. 1 Apr. 1815 dintr'o veche familie nobilă, pe moșia familiei sale Schönhausen. Studiile sale secundare și le-a făcut în Berlin; 1832 se duse la Göttingen, unde urmă cursurile facultății de drept, fără însă a se obosi prea mult cu studiile obligatorii, ci căutînd mai ales a-și dobîndi cunoscințe după cum îi venia lui la socoteală. Cu chipul acesta el nu ajunse să obțină o diplomă academică. El intră însă în curînd în serviciul administrativ și în această calitate fû permutat la Aachen. În 1838 își făcu anul militar la al II. batalion de vînători dela Greifswald, unde se apucă de studiu agriculturii, pentru-că avea de gînd să-și administreze el însuși moșia pînăncească. După moartea tatălui său el fû ales deputat la dieta provincială a Saxoniei. B. înțelese repede, că Prusia ar trebui să-și dea o constituție ceva mai liberală. Părerile sale în această privință erau însă cu mult mai moderate decît ale generației sale pornite în curentul liberalismului, așa că i-se făcea împutarea că ar fi reacționar. Constituția dela 1849 îl nemulțamea, pentru-că, după opiniunea lui, ea acordase coroanei prea puține drepturi. Scopul său era atunci să înființeze un puternic partid regalist. Regele Frideric Wilhelm IV. îl numi consilier de legație la ambasada federală din Frankfurt a. M. Pe acea vreme statele germane

forman o confederație fără nici o consistență reală. În pozițiunea sa B. avu prilej a se convinge de neajunsurile acestei legături politice dintre statele germane precum și de osilitatea acestor state față de Prusia, pentru a cărei hegemonie B. oăuta să oăstige aderenți. În Frankfurt a. M. B. se ocupa cu idea creării unui parlament vamal. În 1859 el accentuă cu putere principiul, că Prusia ar trebui să se emancipeze de tutela Austriei și să-și asigure hegemonia în țările germane. Ideea lui însă nu găsi aprobarea guvernului Hohenzollern-Schleinitz și astfel B. fù rechemat și trimis ca ambasador la Petersburg. Acı el remase trei ani și-și câștigă favoarea țarului și a diplomației rusesci. În 1862 el fù trimis ca ambasador la Paris, iar în toamna aceluiași an fù numit ministru și provisor president al consiliului de ministri. B. se angajă să asigure reorganizarea armatei, o dorință a regelui, și spre acest sfârșit el păși foarte conciliant în comisia budgetară dela 30 Sept., arătând că Prusia are nevoie de o mare și puternică armată, pentru-că Germania nu trebuie să se piarță în teorii liberale, ci are trebuință de forță, căci marile chestiuni politice nu se resolvă cu discursuri și concluse de ale majorității, ci sprin fier și sânge. Majoritatea camerei însă nu avea încredere în B. și nu voia să auidă de credite pentru noua organizație militară. B. se hotărî atunci a guverna fără budget și începù a vorbi camerei pe un ton violent, declarându-i, că toată chestia se reduce la un joc de forță, iar cel ce are puterea va proceda după cum crede de cuviință. Astfel prăpastia între B. și cameră deveni enormă. Inșă în acest timp B. se apucă a da chestiunii germane o soluțiune. În 1863 el ceruse deja Austriei, ca aceasta să împartă cu Prusia conducerea afacerilor germane, sau, în cas contrar, relațiile dintre Prusia și Austria vor fi compromise. Austria însă credea pe Prusia slăbită de conflicte constituționale și nu cedă, așa că relațiile între aceste două țeri fură rupte. B. își făcu din Italia o aliată. Pe câmpul de resboiu Prusia remase învingătoare și B. se mulțami să arondeze teritorul prusian prin anexiunea statelor Schleswig-Holstein, Hannover, Kurhessen, Nassau și Frankfurt și întemeiă astfel hegemonia Prusiei asupra Germaniei de nord, pe care o aliă apoi cu statele germane de sud prin o alianță ofensivă și defensivă. Succesele militare și diplomatice ale lui B. schimbă opinia publică în favoarea lui și el găsi chiar sprijin la opoziția liberală. Spre a evita un conflict cu Franția, care ceruse compensațiuni în provincia renană, el căută să amâne întrarea statelor germane de sud în federațiunea germană. Franzeii însă pierdură în curând răbdarea și se folosiră de chestiunea candidaturii la tronul Spaniei spre a declara Prusiei resboiu. Spre a sili pe Englitera a persista în neutralitate, B. publică la 29 Iulie 1870 o serie de desvéliri, arătând planurile lui Napoleon asupra Belgiei. Resboiul se termină cu noroc pentru Prusia și B. anexă Alsația și Lotharingia spre a asigura Prusiei o frontieră de fortărețe. În Versailles apoi el încheiă tratatele, prin cari statele germane de sud intrară în feratiunea germană. Pacea dela Frankfurt a. M. o încheiă tot el. Cu înființarea imperiului german, B. fù numit cancelar al imperiului, înălțat la rangul de principe și dotat

cu un mare domeniu în Lanenburg. Dela resboiu încoaci B. purtă o luptă înverșunată în contra partidului catolic, și se ocupa mai ales cu chestiunile sociale și finanțare ale imperiului. În politica exterioară, scopul său era de aci înainte menținerea păcii. După congresul dela Berlin, el încheiă în 1879 o alianță cu Austria, căreia i-se adause mai târziu și Italia. Națiunea germană, recunoscătoare pentru meritele sale, i-a manifestat de repește ori simpatiile ei. După urcarea pe tron a împăratului Wilhelm II., se iviră diferențe între tinărul monarch și fundatorul unității germane, așa că acesta își dădu în 1891 demisia și se retrase la Friedrichsruhe. Antagonismul dintre B. și împăratul Wilhelm a produs o adâncă deprimare în opinia publică germană. Cf. W. Müller, Reichskanzler Fürst B., (1881); *Ausgewählte Reden B.'s 1862—1885*, în 3 vol. (Berlin).

Bismarck-Schönhausen, 1) *Herbert Nicolae*, conte, secretar de stat, fiul mai mare al principelui Bismarck, n. 1849 în Berlin; a lucrat alături de tatăl său și pe cariera diplomatică; la 1891 s'a retras și el. 2) *Wilhelm Albrecht Otto*, conte, president guvernial în Hannovera, al doilea fiu al princ. Bismarck, n. 1852 în Frankfurt, a luat parte în resboiul din 1870/71 ca adjutant al lui Manteuffel, apoi a funcționat în cancelaria imper.

Bismarck-insulele, v. Britania nouă.

Blsmut, (Bi), metal albroșetic, fragil, cristalisat în sistemul hexagonal. Se găsește în natură mai cu samă în stare nativă (liberă), mai rar în combinațiuni. Are greutatea atomică 207.5, densitatea 9.9, se topește la 270°. Se aseamănă mult cu stibiul (antimoniul). Are două feluri de combinațiuni, în unele este trivalent, în altele pentavalent, așa: *Trioxidul de B.*: Bi_2O_3 și *Pentoxidul de B.*: Bi_2O_5 ; *clorura de B.*: BiCl_3 , *sulfura de B.*: Bi_2S_3 , etc. Se întrebuințează pentru aliage, cari se topește la temperatură foarte scădută; astfel aliagiul compus din 4 părți B., 1 parte cadmiu, 1 parte staniu, și 2 părți plumb (metalul Wood) se topește la 65°. Unele dintre combinațiunile B.-ului se întrebuințează în medicină.

Bismutina, mineral cristalisat în sistemul ortorombic; strălucire metalică de culoare gri de plumb sau gălbie. Este o trisulfură de bismut cu puțin cupru și fier. Se găsește în multe locuri în America, Anglia, Franția, Germania, etc. Servește la extragerea bismutului.

Bismutit, mineral sub formă de cruste sau în pulbere, de culoare albă sau verde-galben. Este un carbonat de bismut hidratat. Se găsește împreună cu bismut nativ în Germania, Franția, etc.

Bisoca, 1) *B.*, munte însemnat pe hotarul dintre j. Buzeu și Râmnicu-Sărat, înalt de 960 m.; pe lângă frumsețile naturale e bogat în minerale și mai cu samă: fier (pirită), plumb, aramă și pucioasă. Aici sânt gropile de aur de unde Rușii în 1828—1836 au scos foarte mult aur. 2) *B., com. rur.* în Rom., j. Râmnicu-Sărat, pl. Râmnic, situată la poalele muntelui cu același nume; se compune din cât.: B., Băltăgari, Surile, Șindila, Recea, Lopătăreasca, Bisocuța și Poiana, având în total 1471 loc. pe un teritoriu de 10,340 hect.; sânt 2 biserici și 1 școală, terenul e muntos; locuitorii se ocupă mai ales cu prăsierea vitelor și cu lemnăria, mai puțin cu agricultura.

Bison sau *zimbru*, *bour*, (*Bison europaeus*), un mamifer din fam. Cavicornia, subord. rumegătoarelor, ord. Artiodactyla (cu degete păreche), are coarnele mici, la partea dinainte a frunții, fruntea e mai mult lată decât lungă și boltită. Are păr lung la frunte, cap și grumaz. Coadă scurtă și groasă. La partea dinainte corpul e mai înalt ca la partea din dărēt. Coloarea părului brună-negrie. Înalt de vr'o 1·8 m. și lung de vr'o 3·5 m. Cel mai mare animal din Europa. Mai înainte era răspândit preste toată Europa centrală, precum și în munții Carpați (marca Moldovei e un cap de zimbru). În Ardeal, cel de pe urmă B. s'a puscat în 8 Oct. 1762 în munții Bărgăului. Astăzi se află numai în Litvania, (pădurea imperială dela Bjelovjeș) și în Caucaș.

B. american, (*Bison americanus*), înrudit de aproape cu zimbrul european, are însă coarnele mai groase la rădăcină și capul foarte mare și butucănos. Coloarea părului brună. Înălțimea la

mâni greco-cat.; fabrică de iarbă de pușoă. 3) B. și Bistri, comune mici rutene în Maramureș cu dealuri văroase, din cari se provede mai întreg comitatul cu var. 4) B., (*Szolyva-Nagy-B.*), com. mică în cott. Bereg (Ung.), 1836 loc. Ruteni și Germani; în apropiere se găsește un isvor cu apă alcalino-muriatică. 5) B., *munte*, 1836 m. în munții Sebeșului, cott. Sibiu, loc climatic, cercetat vara mai ales de bolnavi, cari sufer de piept. Erariul pune la dispoziția publicului preste 30 locuințe bine întocmite.

Bistrețu, 1) *B., com. rur.* în Rom., j. Dolj, pl. Băilești, situată la Dunăre; se compune dintr'un singur căt. cu 2787 loc.; are 2 biserici, 1 școală primară de băieți cu 2 învățători și 1 de fete cu 1 învățătoare. La marginea Dunării se vĕd ruinele unor ziduri numite «Cetatea», unde s'au găsit monete romane din timpul lui Septimiu Sever. În rescoiul româno-ruso-turc (18 Maiu 1877) un detașament de Turci încer-

Bison americanus.

umeri 2 m., lung. vr'o 3 m., lung. coadei 50 cm., greutatea 600—1000 kgr. Trăește în America de nord prin stepe și prerii. V. ilustr.

Bispor, (botan.) ascele ce conțin înlăuntru lor doi spori (*thecae bisporeae*).

Bissagos, (*Bissao*), grupă de insule în vestul Senegambiei; în posesiunea Portugaliei.

Bissaya, popor malaic pe ins. Filipine, supus parte Mohamedanilor, parte Spaniolilor.

Bisseni, popor, v. Pacinați.

Bistouri, cuțit chirurgical de diferită formă și mărime, fixat în mâner, mobil sau fix.

Bistra, 1) B., numirea râului și a văii ce duce din Caransebeș în țeara Hațegului. Rîul B. isvorește în cott. Hunedoarei, la poala muntelui Virful Pietrii, și curge mai ântăiu spre nord, apoi se îndreaptă spre vest și se varsă în Timiș. Culmea despărțitoare între rîul B. și rîul Hațegului este pasul Poarta de fier, cunoscută încă de pe timpul împăratului Traian, care străbătu pe aici la Sarmizegethusa în prima sa expediție contra Dacilor. 2) B., com. mică în cott. Turda-Arieș (Trans.), cercul Câmpenilor; 3618 loc. Ro-

când să treacă Dunărea dela Cibru-Palanca la

B., a fost alungat de regimentul I. de Roșiori.

2) *B., baltă* cu o suprafață de 800 hect. pe teritorul com. B., 4 km. departe dela Dunăre.

3) *B., schit* mic lângă comuna cu aceeași numire.

Bisticioara, 1) *B., rîuleț* ce isvorește din munții Transilvaniei, (cott. Ciucului), prin pasul Tulgheșului întră în j. Neamțu (Rom.) și între sat. Călugăreni și Răpciunița se varsă în Bistrița pe partea dreaptă. 2) *B., com. rur.* în Rom., j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, formată din 4 sate și 2 căt. cu 1743 loc.

Bistrița, 1) *B., riu* în Rom., isvorește din muntele Vatra (nordul Transilvaniei) prin 2 sorginte: unul ce iese din piscul Galaților și altul din Piatra Iancului; strătaie cornul sudic al Bucovinei, unde primesce pe partea stângă rîul Cărlibaba, iar pe partea dreaptă rîul Dorna; la Șarul Dornei întră în Rom., curge în direcție spre sud-est prin j. Suceava, Neamțu și Bacău, și mai jos de orașul Bacău la satul Galbeni se varsă în Siret. Valea acestui riu repede comunică cu Transilvania prin pasul Tulgheș, deschis

de râul Biczioara, și prin pasul Bicazului, deschis de râul Bicaz. Afară de acești afluenți mai primese B. în j. Neamțu pe partea dreaptă Tarcaul, iar pe partea stângă Cracăul. Orașe situate pe valea acestui râu sunt: Piatra și Bacăul.

2) *B., riu* în Rom., j. Vâlcea; izvorește din muntele Briota, curge dela nord la sud până la com. Tomșani, iar de aci se îndreaptă spre sud-est și la cât. Râioasa se varsă în Olt pe malul drept.

Bistrița, 1) *B.*, (magh. Beszterce, germ. Bistritz), oraș liber regesc în nordul Trans., pe malul drept al râului Bistrița, lângă șoseaua ce conduce în Bucovina. Are 9109 loc., dintre cari Români 2274 (aproape toți gr.-cat.), Sași 5517 și Maghiari 1126. B. e capla cottului B.-Năsăud; aici se află perceptorat de dare, inspectorat de școale, sediul cercurilor pretoriale Beșineu și Iaad, gimnasiu superior evang., școală de fete săsească, școală agronomică susținută de Universitatea săsească, școală industrială, cinci institute finanțare. Dintre instituțiile românesce amintim școala elementară gr.-cat., institutul de credit »Bistrițana« și societatea comercială »Comerciantul«. Tîrgurile B.-ei sînt foarte cercetate, comerțul destul de însemnat îndeosebi spre Moldova. Orașul B. se dice a fi fost întemeiat de Sași veniți în Trans. din nordul Ungariei; la 1222 avea deja comite propriu. Cu puține întreruperi a fost supus jurisdicțiunii comitelui Sașilor până în timpurile mai noue.

B., protopopiatul gr.-cat., își are sediul în B.; se compune din 16 parochii cu 10,387 suflete.

2) *B., com. rur.* în Rom., j. Mehedinți, pl. Ocolu de sus; formează com. cu cât.: Ierghevița și Poroina, avînd 1296 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. Aici se găsesc nisece ruine vechi romane.

3) *B., mănăstire* în Rom., j. Neamțu, situată în depărtare de o jumătate oră de orașul Piatra, pe stînga râului cu aceeași numire, avînd o poziție din cele mai frumoase; s'a zidit la începutul secl. XV. de către domnul Alexandru cel Bun, care o înzestră cu multe sate, moșii și odoare scumpe. 1546 Petru Rareș a înorit din temelie mănăstirea, făcînd zid împrejurul ei și alte îmbunătățiri și zidind alăturea, în partea despre nord, o altă biserică, care astăzi servește drept paraclis; tot el i-a dăruit satul Mojestii cu tot venitul. 1687 mănăstirea a fost închinată sfîntului mormînt. Mănăstirea B. este de mare interes istoric și archeologic; e zidită în stil bizantin și bogat ornată; ușa dela intrare este cea veche dela fundațiune și e lucrată cu multă artă. De valoare istorică foarte însemnată este o icoană a Maicii Domnului, dăruită de Ana, mama lui Ioan Paleologul, împăratul Constantinopolei. Aici este înmormîntat Alexandru cel Bun, fondatorul mănăstirii, și Alexandru, fiul lui Stefan cel Mare. Lângă mănăstire se află un isvor cu apă minerală, avînd un gust foarte amar; până acum încă nu i-s'a făcut nici o analiză. Cf. C. D. Gheorghiu: Dicț. geogr. al jud. Neamțu. Bucuresci, 1895.

4) *B., mănăstire* în Rom., j. Vâlcea, situată la loc adăpostit pe valea strîmtă a râului cu aceeași numire; fondată la 1498 de către patru frați Basarabesci, numiți și Craiovesci: Barbu, Pârvu, Danciu și Radu; la 1683 fu reparată de Constantin vel Spătar, mai târziu de domnul C. Brâncoveanu.

Domnul Gheorghe Bibescu hotări la 1845 reedificarea mănăstirii, ce se afla în stare ruinată, dar lucrările de restaurare s'au terminat deplin numai la 1856 sub domnul Barbu Dimitrie Știrbei. Mănăstirea se administrează de un îngrijitor; ea posedă mai multe odoare vechi; aici s'au găsit mai multe manuscrise și cărți vechi, ce s'au depus la museul național. (Cf. Letopisețul dela B. în Conv. lit. XXIX, p. 753.) În biserică se păstrează și moaștele sf. Grigorie Decapolitul. În mănăstirea B. este instalată acum o școală de suboficieri. [nt.]

„**Bistrițana**“, institut de credit și de economii în Bistrița, (Beszterce, cott. Bistrița-Năsăud), întemeiată în 1888. Capital social de 40,000 fl. în 400 acțiuni la nominal 100 fl. Cupoanele se prescriu după 3 ani. Profitul net în 1895 a fost de fl. 8002.75; dividendă pro 1893/4 a 8 fl. de acție. Revirementul fl. 4.151,643.68.

Bistrița-Năsăud, (magh. Beszterce-Naszód), comitat în nordul Trans., în vecinătatea Bucovinei și Moldovei. B., cu un teritor de 4014 35 km², e unul dintre cele mai muntoase comitate ale Ungariei. Rîurile Someșul mare și Bistrița împart munții acestui comitat în trei grupe; dintre piscurile mai înalte amintim: Bătrâna (1713 m.), Vîrful Repede (2077 m.), Vîrful omului sau Putredu (2135 m.), Pietrosul (2102 m.) și Strunioara (1994 m.) Șes nu se află pe teritorul B., dar văile produc cereale și în părțile mai de jos crește și vița de vie; munții sînt acoperiți cu păduri extinse, întrerupte de pășuni bogate, și cuprind în sinul lor comori de minerale (aur, argint, fier, plumb, etc.), cari însă nu se exploatează în mod suficient. Isovoare de ape minerale se află în Maier, Sîn-Georgiu, Pintic și Valea vinului. *Clima* e rece și aspră, în părțile sud-vestice cevaș mai domoală. Are 104,737 loc., dintre cari Români 70,466, Sași 25,268 și Maghiari 4994. Ocupațiunile de căpetenie ale populațiunii sînt agricultura și exploatarea pădurilor, în parte și exploatarea minelor. Afară de baia erarială dela Rodna veche, întreprinderi industriale se mai află: mari joagere în Borgo-Prund și Borgo-Bistrița, fabrică de hârtie în Borgo-Prund, berărie în Bistrița, fabrici de spirit în Năsăud, Bistrița și Entradam; industria mică e reprezentată prin măsari, butnari, rotari, morari, tăbăcari, cojocari, curelari și ciobotari. *Administrația*: B. e împărțit în 4 cercuri pretoriale: 1) Beșineu cu 32 comune; 2) Iaad cu 29 comune; 3) Năsăud cu 23 comune; 4) Rodna veche cu 13 comune, și un oraș cu magistrat regulat: Bistrița, care e și capitala cottului. Cottul B. s'a format (1876) din vechiul scaun al Bistriței și din districtul Năsăudului, la care s'au mai adaus și unele comune din fostele comitate Dobâca și Solnocul interior. Cf. și Năsăud.

Bisulcele, animale mamifere cu două copite. **Bitca Rea**, munte lângă Cărlibaba în Bucovina, din care se scoate mineral fieros. B. numesc muntenii nu numai munții întregi, dar și în genere vîrfurile conice dintr'un șir de munți. [Dr. I. G. Sbiere.]

Biternat, (botan.) de două ori ternat; se dice de frunzele compuse, al căror pețiol comun poartă 3 pețioluri secundare, fiecare terminat cu câte 3 foliole, sau de nervure ce nasc câte 3, fiecare divisându-se în alte 3.

Biterolf și Dietleib, poem epic german dela începutul secl. XIII., de un autor necunoscut. Tinerul D. caută pe tatăl său B., rege spaniol, care a plecat la curtea lui Attila; în drum e atacat de Gunther și Burgunzii săi; pe tatăl său îl află în Polonia. De aici pleacă la Worms, unde se luptă cu Siegfried și eroii dela Rin. Poemul a fost editat de Jänicke (1866).

Bitinia, (Bithynia), țeară în nord-vestul Asiei mici între Marea Neagră și Marea Marmara. Pe la 281—74 a. Chr. a fost regat independent având de capitală Nicomedia, până ce deveni provincie romană.

Bitjuga, afluent din stânga al râului Don în gv. rusesc Woronesh. Pe lângă acest riu se prăvesc mulți cai.

Bitlis, oraș în Armenia turcească, lângă râul B., spre sud-vest dela lacul Wan; 15,000 loc.; comerț însemnat. *Vilaietul B.* are suprafață de 26,800 km², și 325,000 loc.

Bitolia, oraș în Macedonia cunoscut sub numele oficial Monastir, (v. ac.)

Bitonto, oraș în prov. ital. Bari (Apulia), cu 22,726 loc.; residență episcopală. Aci a fost învinși Austriaei (Visconti) de către Spanioli (Montemar) 25 Maiu 1734.

Bitte, *Stefan*, bărbat de stat maghiar, de origine dintr'o veche familie nobilă din Ungaria de sus; n. 1822. Tatăl său, pe acel timp vice-comite al cottului Pojon, i-a dat o crescere bună. La 1848 deputat dietal și aderent al lui Kossuth, a participat în Apr. 1849 la detronarea din Dobrițin, iar după catastrofa dela Șiria a emigrat spre apus, însă după scurt timp, prin grația prea înaltă, s'a reintors în patrie și a trăit în retragere, la țeară, în Somogy. În dietele dela 1861 și 1865 el a reprezentat apoi cercul Sigetvar; la 1870 al Abrudului. S'a angajat partidei lui Deák și Andrássy; la 1872 a fost ales președinte al camerei deputaților, iar apoi ministru de justiție; la urmă 1874 președinte al consiliului în cel din urmă ministeriu deakist. Făcându-se în fine fusiunea deakistilor cu opozițiunea moderată a lui Tisza, B. a trecut în opozițiune și astăzi trăiesce la țeară în retragere dela politică.

[V. B.]

Bitumen, sau *asfalt*, amestec de substanțe provenit din discompunerea substanțelor organice, format mai cu samă din hidrocarbure și puține substanțe azotate și oxigenate; corp negru, se topește la 100° și arde la aer cu flacără fulginoasă. Se găsește pe marginea lacului Asfaltit în Cuba, Peru, etc. Se întrebuițează ca culoare neagră-brună în pictură, pentru fabricarea lacurilor negre și, amestecat cu nisip, pentru pavarea stradelor.

Biturigi, mare popor celtic, ce locuia cu deosebire în centrul Galliei; iscusit în pregătirea sculelor de metal. Capitala lor *Avaricum* (azi Bourges) a fost asediată de I. Cesar în 52 a. Chr.

Biv, cuvânt slavon; se dicea în timpurile trecute despre un boier, ce ieșise din slujbă; s. e. biv-vel logofet = exlogofet.

Bivalv, (botan.) cu două valve; se observă la diverse soiuri de fructe uscate, ce se deschid în două bucăți cari se îndepărtează ca să iasă semințele, s. e. capsula de liliac, leguma (teaca) de fasole, bob, mazere; silicia de rapiță, varză. Se mai observă și la antere.

Bivalva, molusce cu cochila din două valve, sinonim: *Conchifere* (Lamarck); *Acephale* (Milne Edwards); *Lamellibranchiata*; *Pelecypoda*; *Elatobranchia*.

Bivalvulat, (botan.) cu două valve; se dice de antere ce se deschid prin două căpăcele ca să iasă polenul afară; s. e. la Dracilă, etc.

Bivol, (Bubalus), un gen din rumegătoare, cu corp robust, greoiu, fruntea boltită, coarneau scurte și late, cu inele spre rădăcină, la virf netede. Părul gros, aspru, pe piept, burtă și partea din dărăt a spatelui are puțin păr. Culoarea neagră. La noi trăiesce specia *Bubalus buffelus*, lung de 2·25 m., coada 50—60 cm., înălțimea, la umeri, 1·4 m. În India res. trăiesce selbatic și îmblândit. Se folosește la tras. În Africa sudică se află *B. caffer*, în Guinea *B. pumilus*.

Bivolari, 1) *B., com. rur.* în Rom., j. Iași, pl. Turia, pe valea Prutului, formată din sat.: B. Țirgușor și sat, Buruenesci, Solonet, Chilienesci, Tabăra-Mănăstirei, Cornul-Negru și Bădărăi, cu o populație de 2873 loc. Țirgușorul B. înființat la 1834 are singur o populație de 1206 loc., din cari preste 1000 sunt Țvrei; aici e reședința comunei și a pl. Turia, casarma dorobanților pentru paza frontierei și un spital județean. Biserica s'a zidit la 1838 de fam. Ghica; mai este o școală de băieți cu 2 învățători și o școală de fete. Loc. români se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor, iar Țvreei cu meseriile și negetul.

2) *B., localitate* în Rom., j. Argeș, pl. Lovitea, pendentă de com. rur. Jiblea; în secl. II. al erei creștine legionarii romani, cari au colonizat poalele Carpaților, au înființat un stabiliment balnear în Bulidava, ale cărei ruine mai există și astăzi, la B., aproape de mănăstirea Cozia, pe malul stâng al Oltului. Izvoarele minerale dela B., descrise de C. Istrati, Gr. Ștefănescu, Dr. Aronovici, A. Bernad-Lendway și I. Felix, dau o apă cloro-sodică iodurată, litionisată și magnesiană termală, având 28° C, și o apă feruginoasă. În ruinele clădirii s'au găsit numeroase fărâməturi de oale și de sticlă groasă și mai multe monete romane de aur, argint și bronz, toate anterioare sau contemporane cuceirii Daciei prin Romani.

Bivucac, lagăr în câmp sub ceriul liber, spre deosebire de lagărul de corturi și bărci.

Bixa L., (botan.) gen de plante lignoase pururea verzi din familia Bixaceelor, ce cuprinde două sau trei specii americane, dintre cari una: *B. Orellana* L. se cultivă astăzi pretutindeni în regiunile calde ca plantă tinctorială. Din pulpa fructelor ei se extrage orleanul, o materie de culoare roșie. [A. Pr.]

Bixacee, (botan.) familie de plante lignoase dicotile, de flori regulate, înrudite cu Tiliaceele, Violaceele și Cistineele, ce cresc în țerile calde. Cel mai important gen e *Bixa*, (v. ac.) [A. Pr.]

Bizanț, (Byzantion), oraș comercial important lângă Bosfor; întemeiat pe la 667 a. Chr. de către Megareni; 477—405 făcu parte din confederația maritimă ateniană; la 196 d. Chr. făr dărmat de împăr. Septimiu Sever; la 330 Constantin cel Mare îl făcu residență și capitală a imperiului roman, dându-i numele Constantinopole, (v. ac.)

Bizantin, care e din Bizanț. *Imperiul B.*, imperiul roman (v. ac.) dela Constantin cel Mare până la căderea Constantinopolei. *Literatura bizan-*

tind, literatura imperiului de resărit până la căderea Constantinopolei (1453), cultivată într'un imperiu care se întindea în cele 3 continente vechi, și în curgerea atâtor seclii, ea este foarte variată, cuprindând toate genurile, dar și foarte lipsită de originalitate: poeți cari pun istoria în versuri (Tzetzes), sau cari compun astfel de versuri încât să aibă înțeles și dacă ar fi cetite dela sfârșit; istorici cari fac din istorie poezie și morală dând mai mult sfaturi decât cauzele evenimentelor; retori și filosofi cari discută din fir în pîr argumentele vechilor oratori și filosofi, dar cari nu sînt în stare a produce un singur argument dela ei. *Bizantinii* au făcut totuși un serviciu nemăsurat civilizațiunii moderne păstrând operele marilor autori clasici într'o vreme, când restul lumii era cufundat în întunec, resumându-le și comentându-le, încât operele lui Photios, ale lui Mihail Psellos, ale lui Suidas și Eustatius, episcop din Tesalonica, nu pot fi îndestul de apreciate de cultivatorii clasicismului elin. Unele lucrări dovedesc chiar un talent real: dialogul Philopatris (secl. X.) a avut onoare să se numere între dialogurile lui Lucian, în el se discută despre religione și politică, păgânismul avînd apărătorul său. Literatura B. a început să înflorească sub dinastia macedonică (867—1057) când chiar împărații Vasile I., Leon VI. și Constantin Porphyrogenet își făceau onoare din cultivarea literaturii. Mai însemnați și mai cu șir au fost istoricii, din cari 4 au luat fiecare firul întrerupt de predecesorul său, încât reunirea lor formează o istorie completă dela Constantin cel Mare până la 1453: Zonaras, Nicetas Aeminiatus, Nicephoros și Chalcondyla. Alții sînt Ioan Scylitzes, Cedrenus, Simeon Metaphrast, care fără nici o critică a adunat Viețile sfinților; împăratul Constantin Porphyrogenet, și cea mai cu talent decât toți Ana Comnena; apoi Cinnamus, Acropolita, Ioan Cantacuzen, Ioan Ducas... Prima colecțiune a istoricilor bizantini s'a început la Paris (1654) de Labbé, cea mai bună se consideră: »Corpus scriptorum historiae byzantinae» începută sub conducerea lui Niebuhr și continuată după moartea lui de Aedemia din Berlin. [I. S. F.]

Bizantinism, 1) B., supunere umilită și linguşire față de superiori, practică deosebi la curtea împăraților din Bizanț (Constantinopole); 2) B., relațiunea dintre stat și biserică, ce s'a desvoltat în imperiul roman de est dela Constantin cel Mare încoace; statul a dat bisericii privilegii însemnate, dar și-a rezervat o influență hotărtoare asupra ei și considera funcționarii bisericii de funcționari de stat.

Bizar, (ital. *bizzarro*), ciudat, neîndatinat; înșușiri contrare bunului simț; fantastic și extravagant, sin. cu baroc, (v. ac.)

Bizerea, familie nobilă rom. în Banat, și-a adoptat numele dela riul B. sau Picerei. Este o familie veche istorică. La 1411 reg. Sigismund constată, că B. posedă averi din adânci bătrânețe. La 1438 Nicolae B., (aulae regiae miles), denunță pe fratele său Ladislau, că a conspirat cu Dan, princ. României, trădînd cu el Ungaria Turcilor, prin ce s'a făcut înfrîng regelui. Pentru aceasta i-s'au confiscat toate domeniile din distr. Caransebeșului. La 1438 reg. Albert din considerățiune, că nobilimea distr. în congregațiune

a fasionat cu jurămînt, că Ladislau B., după moartea tatălui său, pururea s'a luptat vitejesc contra Turcilor, i-a renapoiat toate averile. Pe la 1447 fam. B. a ocupat oficii superioare în armată și aula regală. Un »Filius Petri dicit vitěz de B.» era căpitan în ȧștirea lui I. Corvinul, cu care a făcut expedițiuni în Balcani și minuni de eroism. Mai tîrziu înmulțindu-se familia B. a dat ansă de procese renumerate, așa încât pe la 1495—1561 între rudele B. și Gaman au decurs procese fără capăt. Ultimul B., după confiscarea averilor nob., s'a domiciliat în Binținț, cott. Hunedoarei. În Banat și ađi sînt familii române cu numele Gaman, cari însă și-au pierdut tradițiile familiare. [V. Grozescu.]

Bjel —, *Bjelo* —, (slav. pron. Biel), alb; ocără în numiri geografice. V. și Biel —.

Bjelgorai, oraș în guvern. ruso-polon Lublin, 18 km. dela granița Galiției; 7812 loc., cari fac site din pîr de cal.

Bjelgorod, oraș în guvern. rus. Kursk, la împreunarea rîurilor Vesselița și Doneț; 22,940 loc.; comerț viu; renumite sînt luminările de seu din B. La 1593 s'a zidit în contra Tatarilor din Crimeea cetatea B., dela care în secl. XVII. s'a făcut un șir de fortificații până la Oka.

Bjelina, oraș în Bosnia, districtul Dolnja-Tusla, lângă rîul Drina; 7800 loc., în mare parte mohamedani; B. e capitala cercului cu același nume și avînd poziție favorabilă e mult cercetat.

Bjelinskij, *Visarion Grigorevici*, critic rus, n. 1810 în Sveaberg; 1832 fű relegat dela universitatea din Moscva din cauza »incapacității». Prin sirguintă privată își completă cunoscințele sale estetice, literare și limbice, ocupându-se cu jurnalistica și literatura, și interesându-se mult de chestiunile sociale. În jurul lui se grupară cei mai renumiți literați tineri: (Turgenjev, Gontșarov ș. a.) + 1848 în Petersburg. Operele lui complete 12 tom. (Moscva, 1859—62.)

Bjeloje-More, v. Alba, marea.

Bjelo osero, (»lacul alb»), lac în guvern. rusesc Novgorod, 1125 km², prin canalul Maria stă în legătură cu lacul Onega.

Bjelostok, v. Bialystok.

Bjelovjeș, pădure întinsă (1148 km²) în guvern. rusesc Grodno, pe platoul strătăiat de rîurile Narva, Narevka și Bielaja; odinioară locul de vînat al regilor poloni, ađi proprietatea țarului rusesc. B. e singurul loc, unde se mai ađă în Europa bisoni, (în 1872 au fost 528 cap.); vînatul asupra lor e oprit; 103 familii îi păzesc.

Björneborg, oraș cu port în Finlanda, 10,157 loc.; șantier, fabrici de cărămidă, comerț însemnat.

Björnson, *Björnstjerne*, poet norvegian, n. 1832 în Kvikne, mai întăiu director de teatru în Bergen, 1865—67 în Christiania, din 1883 trăia în Paris, apoi iarăși în patrie. Scrierile sale se disting print'r'un colorit național și arată mișcarea social-politică din Norvegia. Sor.: »Arne», »Pescărița», apoi dramele: »Hulda», »Maria Stuart în Scoția», »Bunica», tradusă și în românește.

Björnstjerna, *Magmus Fr. Ferd.*, conte, bărbat de stat și scriitor svedez, n. 1779 în Dresda. Ca colonel în armata Svediei a luptat contra lui Napoleon I. la Grossbeeren, Dennywitz și Lipsca. A participat la luptele din Norvegia, până ce a încheiat convenția dela Mosz cu princ. Christian Frideric, care avű de urmare uniunea personală

între Svedia și Norvegia. † 1847. Opere: »Theologia, filosofia și cosmogonia Indiilor«, (1843).

Blacas d'Aulps, *Pierre Louis, duce de*, diplomat francez, n. 1771 în Aulps în Provence. A luptat în corpul de armată al lui Condé, mai târziu agent diplomatic al regelui Ludovic XVIII., 1814 ministrul casei regale și de stat. 1817—30 ambasador în Roma; † 1839 în Kirchberg (Austria inf.) B. a avut colecțiuni prețioase de medalii orientale.

Black, (pron. Bleck), *Iosif*, chimic, n. 1728 în Bordeaux, 1756 prof. de medicină în Glasgow, 1766 prof. de chimie în Edinburg, † 1799. Lucrările sale despre gaze și căldura latentă sînt de valoare epocală.

Blackburn, oraș în Anglita, 120,064 loc.; industrie de bumbac; fabrici de mașine.

Black-River, numele multor riuri, mai ales în America de nord; mai însemnat cel din statul New-York; 200 km. lung; se varsă în lacul Ontario.

Blackwater, riu în Anglita, cott. Essex; la gura sa formează golful B., renumit pentru stridiile sale.

Blăgești, com. rur. în Rom., j. Bacău, pl. Bistrița de sus, alcătuită dintr'un singur sat, avînd 1458 loc., cari se ocupă mai ales cu agricultura; 2 biserici deservite de 2 preoți și o școală mixtă.

Blagoslovenia, (*slav.*) binecuvîntare.

Blagoveștenia, (*slav.*) Bunavestire.

Blagovjescensk, capitala guvern. ruso-siberian Amur (Asia), lângă râul Amur; preste 20,000 loc.; fabrică de fier, mori cu vapor, comerț viu spre China și Rusia.

Blaha, *Luisa*, cu numele familiar Reindl, artistă (cîntăreață) maghiară, n. 1850 în Rimaszombat; s'a distins în deosebi în piese cu sujet popular și în opere. E membră a teatrului național din Budapesta.

Blaj, (magh. Balászfalva, germ. Blasendorf), opid în Trans., cott. Alba inf., așezat la îmbinarea Târnavelor pe o colină frumoasă.

ISTORICUL.

B. în secl. XIII. se numia vila lui Herbold, (villa Herboldi). Herbold a fost fiul lui Ost, vodul Ardealului pe la 1266. Stefan V., ducele Ardealului, donă această vilă lui Teel, fiul lui Ebl de Brassu, care o vîndu cumnatului său contelui Chyel sau Chel, fiul lui Erwyn de Kelauk (Călnic lângă Miercurea). 1395 B. trecu prin donațiunea împărătească a lui Sigismund în posesiunea lui Blasiu Cserei de N. Barot, dela care, probabil, și-a căpătat numele. 1535 B. era proprietatea lui Georgiu Bagdi, care zidi castelul de astăzi, unde locuiesc mitropolitul român unit. În 1606 domeniul B. trecu dela familia Bagdi la Paul Örvendi, iar dela legatarii acestuia, în 1610, la Stefan Kákoni. Pe timpul domniei lui Gavrilă Bethlen B. se pare a fi fost în posesiunea Bethlenescilor, pentru-că numitul principe înfrunseă castelul cu ziduri pompoase. Același principe în 1617 donă B. lui Simeon Péchy de Sz. Erzsébet, iar locuitorilor lui mai multe privilegii, între cari și dreptul de oraș și de țirg de septemână și de an. Acest Péchy a fost renumit ca soritor și ca judaizător sau sabbatar, și până la restaurarea din urmă a oastelului, sub

episcopul Leményi, se afla în pod o cămăruță cu horn, în care Péchy sacrificase boi și alte animale după ritul judaic. În 1660 B. trecu în posesiunea lui Gavrilă Haller și mai târziu în a princesei Ana Bornemisza, soția prințului Apafi I. După moartea lui Apafi II., domeniul B. trecu la erar, iar dela acesta, în 1738, la episcopia română unită.

Până în secl. XV. B. se ținea de cott. Cetății de baltă. La 1451 Ioan Huniade l-a încorporat la cott. Albei inf., de care se ține până astăzi. (Cipariu, Archiv pentru ist. și filol., p. 52 și urm.)

B. este în Ardeal doar unicul orașel, care se poate numi încă românesc.

La 1738 exista numai satul B. Existența orașului este a se mulțami eppului Inocențiu Klein (Micul), care la 1738, strămutînd reședința episcopescă dela Făgăraș în castelul dela B., a conceput și executat în parte mare planul unui oraș românesc, care să fie lui și următorilor lui reședință arhiepiscopescă, iar culturai române un izvor nesecat. Pe când Klein se lupta pe de o parte pentru emanciparea poporului rom. din sclăvia seculară și pentru recunoașterea individualității naționale a Românilor ardeleni ca factor politic independent în viața de stat a Transilvaniei, pe atunci de altă parte el însuși pregătia arma culturai care să-l conducă la libertate. Cu ajutorul casei domnitoare și cu sprijinul material oferit de cler, a început a zidi biserica catedrală, ce se află în fruntea pieții (v. ilustr.), și mănăstirea, care încinge de trei laturi acea biserică, toate după planul făcut de italianul Ioan Martinelli, care s'a obligat a le ridica pentru suma, pe atunci respectabilă, de 61,000 fl., din care clerul a oferit 25,000 fl. însă în realitate n'a putut plăti mai mult de 16,000 fl. v. a. Catedrala s'a terminat numai la 1765, însă zidurile ce o încing în jur, destinate totodată și de școale, în parte erau gata deja la 1747, pe când Klein era în exil. Școalele au fost instalate în mănăstirea din jurul bisericii catedrale de eppul Petru Paul Aarón, următorul lui Inocențiu, la 1754. Ele erau la început numai o așa numită »școală de obște«, care corespundea la un fel de școală primară sau elementară. În legătură cu »școala de obște« era un curs gimnazial cu 2 clase și o școală pregătitoare pentru aceia, cari voiau să se facă preoți ori călugări. Tot în mănăstire se afla un seminar, însă nu teologic, ci un fel de »petit seminaire« sau internat, în care vr'o 20 alumni primiau proviziune întreagă din averea călugărilor basilitani, fără ca să fie obligați prin aceasta a se face preoți ori călugări. Pe lângă seminarul acesta, instalat în mănăstirea Sf. Treimi de lângă biserica catedrală, Aaron a mai întemeiat și un al doilea seminar, numit diecesan, episcopesc sau al lui Aaron. Acesta a fost instalat în zidirea dela poarta curții mitropolitane. Zidirea aceasta s'a făcut cu cheltuiala eppului Aaron și a clerului, dînd fiecare preot câte un galbin spre scopul acesta. Tot în zidirea aceasta era și o mănăstire de călugări, cari se îngrijau de creșterea pruncilor din seminar. În acest seminar erau la început 12, mai târziu 24 alumni, toți susținuți de Aaron. Precum ne spune istoricul Sam. Klein, se aflau în școalele din B., pe timpul eppului Aaron, la 300 școlari, »pe cari episcopul îi ținea cu pâine și la prasnice și cu fiertură, pe unii încă și cu haine și cu cărți. Școalele adeseori le cer-

ceta și căuta sporiul. Intrînsele foarte bine se propunea limba latină pentru aceea curînd se și vestiră. « Cei dintîi profesori la școalele din B. au fost Silv. Caliani și Grig. Maior, cari studiaseră în Roma, Atan. Rednic, care studiaseră în Viena, Gerontie Cotorea, care își făcuse studiile în Sămbăta mare și în fine Const. Dimitrievici, care propunea în școala de obște. Cu aceștia s'au deschis școalele din B. la 1754. Gimnasiul s'a dezvoltat troptat atît în ce privește numărul claselor, cît și în ce privește numărul obiectelor de învățămînt pînă la eppul Ioan Bob, care, întrînd în funcțiune la 1784, reorganiză acest institut după sistemul, ce era pe atunci în vigoare pentru gimnasiile din țeară. Astfel gimnasiul căpătă 5 clase, cari se numiau: Principia (I.), Gramatica (II.), Sintaxa (III.), Retică (IV.), și Poetica (V. clasă).

Imediat după moartea eppului Bob s'a înființat la 1831, în legătură cu gimnasiul, și cursul filosofic de doi ani; cari împrenă se numiau »liceu«, și au ramas în forma aceasta pînă în 10 Maiu 1848, cînd din cauza revoluțiunii s'au sistat prelegerile. În 1850 liceul s'a redeschis, însă cu nume și organizațiune nouă. S'a introdus planul de învățămînt din 1849 pentru școalele din împărăția austriacă și clasele se ridicară la opt, precum sînt și astăzi. Planul de învățămînt a suferit mai multe schimbări, mai cu samă după votarea legii din 1883, referitoare la școalele secundare. Dela 1850 încoace institutul acesta poartă numele de gimnasiu superior.

Cele două seminare de prunci și-au sohimbat în decursul timpului destinațiunea primitivă. Eppul Rednic, care intrase în funcțiune la 1765, a dat ordin, ca nici în seminarul sf. Treimi, nici în seminarul lui Aaron să nu se primească alți tineri decît numai aceia, cari voiesc să se facă preoți și să îmbrace încă în seminar haina preoțească. Sub eppul Grigorie Maior la 1781 ambele seminarii s'au contopit într'unul și au format seminarul teologic, care există pînă astăzi. Fiecare episcop a promovat dezvoltarea școalelor din B. Inocențiu Klein le-a întemeiat; Aaron le-a deschis și înzestrat; Rednic le-a lăsat toată averea sa; Gr. Maior a întemeiat fundațiunea de pîne din venitele domeniului eppesc, ale seminarului și ale fondului basilitan pentru 200 studenți și a lăsat o fundațiune de 120 galbini pentru premiarea școlarilor diligenți. Bob a creat salarii din averea sa pentru 5 profesori; Lemén y înainte de 1848 a plătit pe unii profesori dela cursul filosofic; Șuluț la 1865 a întemeiat cursul preparandial de doi ani și la moartea sa a lăsat o fundațiune grandioasă, din care se plătesc două salarii profesoriale și numeroase stipendii pentru studenții din gimnasiu. Vancea în 1885 a lărgit seminarul teologic cu o aripă nouă, ridicată cu cheltuiala fondului seminarial și a tipografiei seminariale, după ce mai înainte, pe la 1878, îi lărgise sistemul de învățămînt. În 1884, cu suma dată din caseta sa privată de 36,000 fl., înființă seminarul de băieți și astfel reînviă o instituțiune, care existase mai multe decenii în secl. trecut. Acest seminar în 1892 îl strămută în noul edificiu pompos, care l-a ridicat lângă biserica parochială și pentru care a jertfit dela sine ca. 47,000 fl., iar edificiul seminarial, ridicat la 1884, îl destină de internat și școală de fetețe. În 1880 institutul preparandial

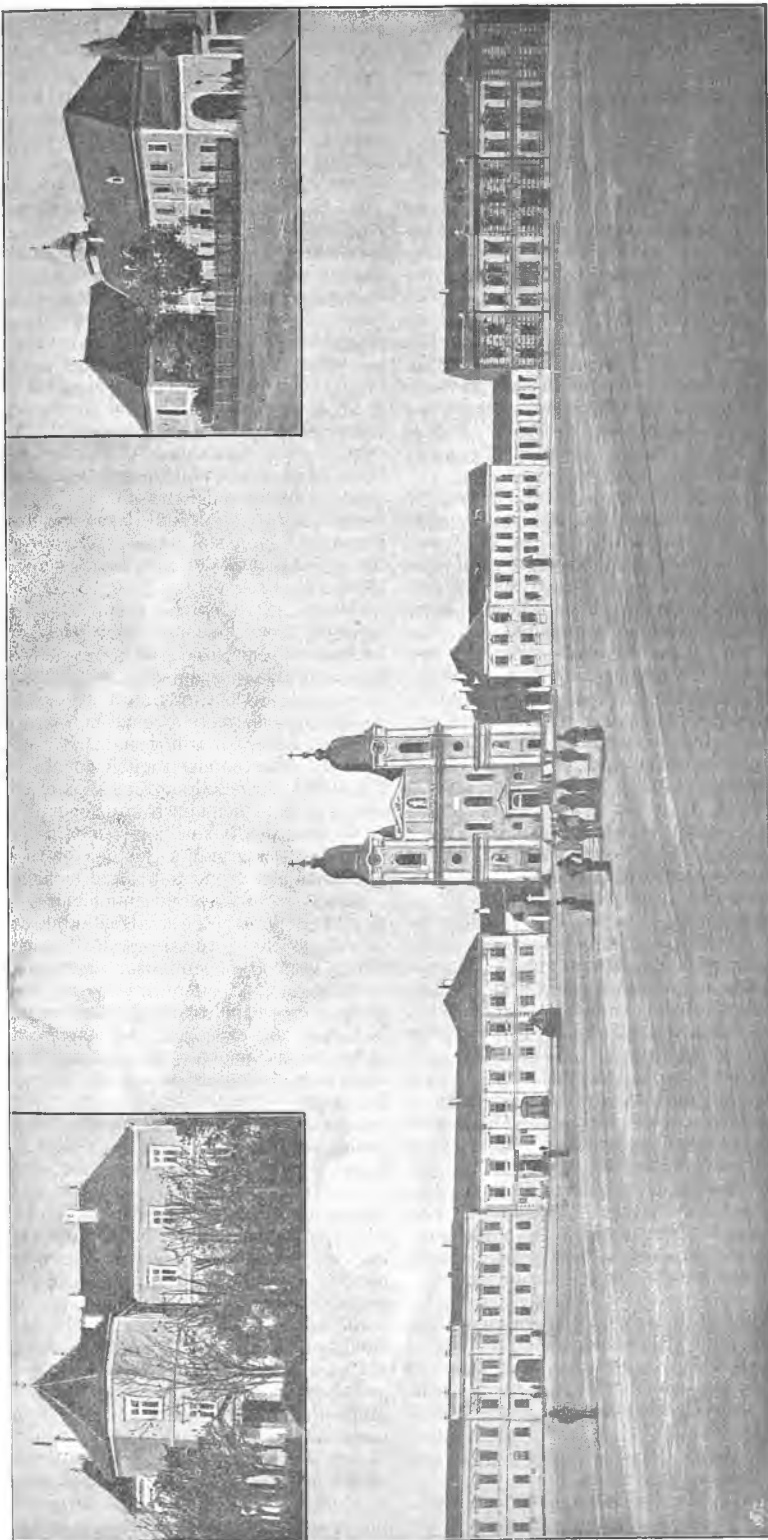
fû ridicat la 3 oursuri, iar în 1886 fû înzestrat cu local nou atît acest institut cît și școala populară, pentru care local Vancea sacrifică 10,000 fl. În 1889 ridică cu cheltuiala fondului basilitan frumoasa sală de gimnastică. Pentru procurarea aparatelor de gimnastică și înavuțirea museului de fisică donă tot în 1889 suma de 2000 fl. În 1892 școala de fetețe fû ridicată la rangul de școală super. și așezată în internatul de fetețe de astăzi. Tot atuhci începă a se zidi și asilul de copii cu suma de preste 6000 fl. Imbunătăți salariile profesorilor și se îngrijă de calificațiunea lor. Pentru fondul de pensie al acestora dădă 3000 fl., și după moartea sa, toată averea sa mobilă a lăsat-o seminarului studenților gimnasiști, așa încât acesta are astăzi un capital de ca. 25,000 fl., iar din fundațiunea sa, ce o constituie domeniul dela B. S. Micolăuș, studenții și profesorii din B. încă au să capete o parte însemnată.

În 1894 se zidi o nouă aripă la gimnasiu cu bani adunați prin colectă națională și contribuiri din fondurile archidieceșane.

În aceste școale dela B. a resunat odinioară glasul deșteptător al apostolilor românismului: George Șincai, Sam. Klein și Petru Maior, în ale căror scrieri generațiunile române dinainte de 1848 au aflat leagănul originii noastre, au cunoscut trecutul nostru dureros și au găsit motive de a se însufleți pentru viitorul poporului românesc. De pe catედrele acestor școale s'a auțit într'un lung șir de ani glasul părintelui filologiei române, Timoteiu Cipariu, ale cărui scrieri chiar și pentru cei ce nu le aprobă întru toate, formează și astăzi basa ulterioarelor studii pe câmpul cel vast a filologiei și istoriei limbei române. Între păreții acestor școale George Barițiu a învețat »a rămâne român«, cum se exprimă dînsul în testamentul său, și a cunoaște mijloacele, cu cari un popor poate înainta în cultură și elupta drepturile sale politice. Din B. a pornit Aron Pumnul, ca să trezească conștiința națională a Românilor din Bucovina, și Samoilă Vulcan spre a deveni mecenatele literaților români și întemeietorul gimnasiului din Beiuș pentru cei din Ungaria. În B. s'a format acea conștiință națională în sufletul lui Andreiu Murășan, care s'a manifestat cu atîta putere și frumșete în clasicul: »Deșteaptă-te Române« și s'a prefăcut apoi în conștiința unui popor întreg.

De numele B.-lui sînt legate multe evonimente istorice de însemnătate. La 1659 aici a măcelărit Saidi Achmed pașa pe locuitorii revoltați la îndemnul lui George Rákoczy II. în contra trupelor turcesci. La 1704 35,000 curuți și-au așezat tabăra în B. prădînd tot ținutul din jur. Principele Mich. Apafi I. și soția sa Ana Bornemisza adeseori petreceau timp îndelungat în castelul dela B. În 27 Oct. 1687 s'a încheiat renumitul *tractat dela B.*, între împăr. Austriei, ca protector, și între principatul Transilvaniei, ca țeară autonomă. Dela 1738 s'au ținut în B. o mulțime de adunări românesci, mai virtos bisericesci, cari au avut însă mare înrîurintă și asupra vieții culturale și politice a Românilor. Dintre aceste mai însemnate este adunarea dela 3/15 Maiu 1848 ținută pe »*Câmpul libertății*« de lângă B., unde 40,000 Români au proclamat poporul român de națiune de sine stătătoare și au jurat, că vor luora pentru emanci-

Blaș.

Biserica curții.
Internatul de băieți.

Preparandia. **Sala de gimnastică.**

Gimnaziu.

Catedrala.

Seminarul teol.

Castelul mitropolitan.
Internatul de fete.

parea lui din sclăvia politică. În fine înregistrăm aici și »Pronunțiamentul« din 15 Maiu 1868, care a provocat în contra autorilor lui persecuțiune grea din partea guvernului.

STAREA DE ASTĂZI.

După recensământul cel mai recent, în B. sînt 1661 loc. Rom. și 152 rom.-cat., 269 ref., 101 luter., 7 unit. și 130 isr. Aici se află și reședința unui protopopiat rom. gr.-cat. cu 27 comune bisericesti și 16,730 suflete. B. are 3 biserici gr.-cat. rom. Biserica catedrală, sau mănăstirea este una dintre cele mai mari biserici rom., cu 2 turnuri frumoase, între cari se găsesc inscripțiunea: »Carolo sexto genitore eiusque filia Theresia augustis 1749, Basilica haec fundabatur, dein Theresia genitrice filioque Iosepho secundo regnantibus 1779 sedente Gregorio restaurata«. Iar deasupra intrării mai este inscripțiunea: »Augens sacellis turribusque stipavit Ioannes de Lemény Praesul fugarasiensis 1837«.

Biserica parochială așezată pe termul drept al Tîrnavei mari, are în jurul ei un cimiter, unde sînt îngropați mulți bărbați vrednici, între cari și Alesandru Șterca Șuluț, mitropolitul, pe al cărui moment se înalță un monument frumos, și Tim. Cipariu, părintele filologiei rom. Biserica curții mitropolitane, pe care se află inscripțiunea: »Hac iter est, veniant sistentes bibere lymphas, post quas non ultra concutit atra sitis. A. D. 1629.« Sub această biserică se află o criptă spațioasă, în care zac osemintele nemuritorilor arhieriei uniți: Aaron, Rednic, Maior, Bob și Vancea. Afară de aceste 3 biserici mai sînt 2 capele: una în reședința mitropolitană și alta în internatul de fete. În satul B. se află o mică biserică calvinească, iar în oraș o sinagogă jidovească.

În mănăstirea atât de renumită a Sf. Treimi, de lângă biserica catedrală, locuiesc acum profesorii necăsătoriți și un singur călugăr. B., pe lângă institutele de învățămînt, are și numeroase biblioteci, între cari amintim: biblioteca arhiepiscopale, seminarială, cipariană, gimnasială, vanceană și a studenților gimnasiali. Muzeul din gimnasiu are o colecție frumoasă de obiecte.

Topografia seminarială, cu local propriu, este una dintre cele mai vechi instituțiuni de soiul acesta, în care multe opere de valoare s'au tipărit într'un veac și jumătate, iar acum edă foaia de săptămână »Unirea«. — În B. se află mai multe reuniuni române: »Concordia«, pentru ajutarea orașenilor, »Reuniunea femeilor« pentru ajutarea internatului și școalei de fete, »Reuniunea pompierilor«, »Casina română«, »Patria«, institut de credit și economii și »Reuniunea comercială de consum«, care a fost cea dintăiu societate de felul acesta între Români trans.

[Dr. A. Bunea.]

Blăjani, com. rur. în Rom., j. Buzeu, pl. Slănic, între riurile Slănic și Călnău, compusă din sat. B. și Sorești, avînd 1550 loc., cari se ocupă cu agricultura; 2 biserici cu 2 preoți și o școală.

Blăjel, (germ. Klein-Blasendorf, magh. Balázstelke), comună mică în Trans., cott. Tîrnava mică, cu 1490 loc., Români (1095) și Sași; economie și vii model.

Blăjeni, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 3299 loc. Români gr.-or.

Blaje vicu, *Teoctist*, arhiepiscop și mitropolit

al Bucovinei și Dalmației, n. 23 Febr. 1807 în satul Tișăuț, lângă Suceava, unde tatăl său era preot; a studiat la liceul și institutul teologic în Cernăuț și fù sfințit preot în 1832 și rănduit mai întăiu în Storojineț și apoi în Prisăcăreni. Văduvind de timpuriu, s'a călugărit în 1837 și fù numit îndată spiritual, și în 1857 rector la seminarul clerical din Cernăuț. În 1863 fù ales și întărit ca igumen în mănăstirea Dragomirnei, primînd 1864 hirotesia de arhiepiscop. Dela 1848 și până la reorganizarea consistorului episcopesc în 1866 fù asesor și referent în acesta, suplinind totodată în mai multe rînduri catedre vacante la liceul, la pedagogiul ort.-or. și la școala de cantori bis. din Cernăuț. În 1874 fù numit arhiepiscopul diecesan și vicar general, iar în 22 Martie 1877 arhiepiscop și mitropolit. † 27 Iunie 1879. B. a fost arhiepiscop bland, bun și cu fire nobilă. A tipărit dela 1842 încoace câteva poesii în Calendarul Bucovinei și apoi în 1854, când se acordară preotesele veduve pensiuni din fondul religiosar, alte două poesii: »Preotesele veduve« și »Îmnul vedurilor preotese din Bucovina.« B. a mai publicat: *Theoretisch-praktische Grammatik der daco-romanischen Sprache*. Lemberg, Czernowitz, 1844, care, revădută și corectată, se retipări în Viena 1853, și (sub numele de Teoctist Șoimul) în 1855 și 1866; apoi: *Istoria vieții lui Isus Christos*. Viena, 1865; *Istoria biblică a așezămîntului celui vechiu*. Viena, 1865; *Creștineasca învățătura a năravurilor*. Viena, 1865; un *Tipicon* bisericesc a ramas netipărit.

Blake, Robert, marinar engl., n. 1599 în Bridgewater; 1640 membru republican al parlamentului, 1649 comandant suprem al marinei engleze, nimici flota principelui Ruprecht, luptă 1652—53 cu succes contra Olandezilor, ouceri 1657 la Santa Cruz flota cu argint a Spaiei. † 1657.

Blamanjele, cremă din lapte și migdale.

Blana, *blăndărie*, pieile animalelor cu păr scurt, argăsite cu părul pe ele și întrebunțate ca plapome, ca fețe și ca căptușeli sau B. la vestiminte de iarnă. Toate B.-le sînt ușor argăsite și adeseori colorate. B. fine au printre părul mare o lână deasă, care e mai desvoltată la animalele din climate reci, din care cauză ele dau marfa cea mai prețuită; tot asemenea e și cu pieile de iarnă dela animalele din climă temperată. Cele mai multe B. vin din Europa nordică, Asia (Siberia) și America arctică; Rusia ocupă rangul prim în aceste articole, iar tîrgul principal e în Lipsca la Pasci. Englezii posed aproape exclusiv comerțul cu B. nord-americe și în Londra se țin anual două auțiuni. B. mai însemnate sînt: *pieile de urs*, (Ursina sau Ursus), brune și negre; *pieile de bursuc*, (viezure, Meles taxus), cenușii cu burta neagră; *pieile de polifag*, (pisică de stăncă, Gulo borealis), castanii cu pete închise pe spinare; *pieile de samur*, (Mustela zibelina), brune și aurii; *pieile de jder*, (Mustela martes), brune cu gât galben; *pieile de dihor*, (Mustela putorius), galbene cu vîrfuri negre; *pieile de ermelin*, (cocos Mustela erminea), vara brune și fură valoare, iarna albe cu vîrfurile negre; *pieile de vidră*, (Lutra vulgaris), brune cu burta cenușie; *pieile de vidră marină*, (Enhydridis marina), negre închise cu vîrfuri albe; *pieile de animale puturoase*, (Mephitis mesomelas), negre cu vîrghi late albe; *pieile de pisică selbatică*, (Felis catus), cenușii-gălbui cu

vêrgi negre și coți cu inele negre; *pieile deris*, (Felis lynx), galbene-roșietice, uneori petate; *pieile de tigru*, (Felis tigris), galbene vârgate cu negru; *pieile de panteră și leopard*, (Felis pardus și Felis leopardus), galbene cu pete rotunde mai închise; *pieile de jaguar*, (Felis onca), ou pete inelare cu ochi în mijloc; *pieile de tigru pisică*, (Felis pardalis), ou pete vârgate; *pieile de leu*, (Felis leo), galbene-aurii; *pieile de lup*, (Canis lupus), cenușii; *pieile de vulpe*, (Canis vulpes, spec.), galbene, argintii, albe și negre-vinetai; *pieile de castor*, (Castor fiber), brune strălucitoare; *pieile de veveriță*, (Sciurus, spec.), cenușii-gălbui cu burtă albă; *pieile de iepure*, (Lepus timidus și cuniculus), cenușii și de diferite alte culori; *pieile de hârciog*, (Cricetus vulgaris), brune-roșietice, pe burtă negre ou trei pete gălbui; *pieile opossum*, (Didelphys), negre; piei de tot felul de animale domestice; *pieile de focă*, (Phoca vitulina); *pieile de urs de mare*, (Otarion ursina), colorate brune închise; *pieile de lebedă*, (Cygnus musicus și Cygnus olor); *pieile de găscă, rățoi selbatic, vulturi*, etc. B-le trebuesc ferite de molii și alte insecte prin aerisare deasă, batere, scuturare și punere la soare; ori apoi se pun între ele substanțe mirositoare: tabac, camfor, naftalină, etc.

Blanc, (franc.) alb; monedă veche franceză de argint. — *Cap Blanc*, promontoriu în Tunis, spre vest dela Cap Bon, 37¹/₈ lățime nord., punctul cel mai nordic al Africii. — *Blanc, Le*, capitala unui arond. din dep. francez Indre, cu 5724 loc. — *Muntele B.*, v. la Mont-Blanc.

Blanc, 1) *B., Ludovic Gottfried*, filolog, n. 1781 în Berlin din părinți francezi, studii aci teologia; 1806 predicator reformat în Halle. 1814—15 luă parte la resbcu ca predicator castrens. 1822 profesor de limbile romanice în Halle. † 1866.

2) *B., Louis Jean Ios.*, publicist și om de stat franc., n. 1812 în Madrid. Ca redactor la »Bon Sens« și »Revue du Progrès«, s'a distins prin o polemică plină de vervă. În 1840 publică cartea: »De l'organisation du travail«, în care expune sistemul său economico și socialist. Prin scrierea sa »Histoire de dix ans«, B. contribuie mult la căderea lui Louis-Philippe. În urmă, fiind ales membru al guvernului provisor, luă parte activă la marile evenimente, cari se produsera, și fu apărător constant al clasei muncitoare. Apoi fu exilat și s'a retras la Londra, unde publică revista »Nouveau-Monde« și magistrala operă »Histoire de la Révolution«. În 1870 reîntră în Franța; † 1882.

3) *B., Louis P.*, architect, de origine francez-svițeran, n. Dec. 1860 la Geneva, absolvă școala politehnică la Zürich și școala de bele-arte la Paris, se stabilește în Bucuresci, unde se căsătorește cu o fică a generalului Berindei. În România a construit, pe lângă multe edificii private, universitatea din Iași, institutul botanic și noul ministeriu al domeniilor din Bucuresci, gimnaziile din Buzeu și Tecuci, și este însărcinat cu construirea garei centrale și a facultății de medicină din Bucuresci, pentru care a lucrat planurile.

Blanca, (*Blanche*), soția regelui francez Ludovic VIII., fca regelui Alfonso IX. de Castilia. După moartea soțului ei (1226) a condus domnia în locul minorului Ludovic IX. cel Sfânt cu

multă înțelepciune și energie. † 1252 ca regentă a țerii, aflându-se Ludovic IX. în Palestina. Cf. Nisard, Histoire de la reine Blanche (1842).

Blanchet, (franc. Blanquet), foaie albă, formular de completat cu mâna.

Blanco, (*ital., span.*, sau *bianco* alb, gol, nescriș). *Indosament în B.*, când se prevede cambia numai cu iscălitura indosantului, lăsând loc gol deasupra, pe care se poate scrie clausula de giro. Pe una și aceeași cambie pot să figureze și mai multe indosamente în B. Legea com. ung. admite girul în B. *Trassare în B.*, trassare asupra cuiva fără de a avé la frassat (v. ac.) vr'o pretensiune. *A sta în B.*, când trassatul (trasul) acceptează o trată, pentru care n'a primit acceperirea (contra-valoarea). *Credit în B.*, fără acoperire, fără garanție. *Hârtii în B.* sânt acelea, pe cari numele proprietarului (creditorului) nu e scris, ci e lăsat loc gol, (se deosebesc însă de hârtiile la purtător după natura lor). *Plenipotență în B.*, o plenipotență nemărginită, în care plenipotențiatul (procuratorul) nu e numit, ci pentru numele acestuia e lăsat loc gol. *Transacții în B.*, transacții nereale sau aparente.

Blânda, unifătură roșietică a pielii, iregulară, dar bine circumscrișă, produsă de o exudațiune seroasă în țesătura pielii. Se observă la unii morbi de piele, ca: Urticaria, Lichen urticatus, sau după împunsături de pureci, țînțari și după urziac.

Bland-Bill, legea Statelor-Unite americane referitoare la baterea monetelor de argint, care a statorit greutatea dolarilor de argint cu 412.50 troy Standard. Legea aceasta intenționează mai departe conchiamarea unei conferențe internaționale pentru a unifica valoarea banilor Statelor-Unite cu ale statelor europene. Legea a fost creată pentru a evita devaluarea argintului și a salva minele de argint americane.

Blandrata, (sau *Blandrata*), *Giorgio*, reformator, care a introdus unitarismul în Polonia și Transilvania, n. 1515 în Saluzzo în Piemont, trecu la calvinism în Geneva; pentru părerile sale antitrinitare, persecutat de Calvin, merse 1558 în Polonia și de aici în Transilvania la principele Ioan Sigismund, dela care esoperă pe sama unitarilor libertate religioasă. † pe la 1590, sugrumat, cum se pretinde, de nepotul său.

Blank, versul, (engl. blenk vers), v. iamb.

Blankenburg, cerc în ducatul Braunschweig, 474.70 km², și 29.356 loc.; 1707—1731 a fost ducat independent, apoi s'a unit cu Braunschweig-ul. Capitala *B. am Harz*, cu 7703 loc.; în apropiere așa numitul »Teufelsmauer«, un șir de stânci periculoase. Loc de cură climatică.

Blanqui, 1) *B., Adolphe Jérôme*, (*B. Vainé*), economist francez, n. 1798 în Nizza; la 1825 prof., mai târziu director la școala comercială din Paris, apoi prof. la Conservatoire des arts et métiers. A scris opere de economie națională și politică. † 1854 în Paris.

2) *B., Louis Auguste*, comunist franc., frațele lui Ad. Jérôme, n. 1805 în Puget-Théniers; ca instructor privat în Blagnac și Paris intră în legături cu comuniștii, ale căror principii le apără în numeroase pamflete. La revolta din Paris 1839 luă parte, împreună cu Barbès și Martin Bernard, ca conducător. Condamnat la moarte de curtea pair-ilor, fu grațiat de regele,

la închisoare pe viață, dar a fost eliberat în urma revoluțiunii din Febr. B. întemeie în Paris Clubul reuniunii centrale a republicanilor, care înscenă mai multe revolte. Arestat din nou, fû condamnat la 10 ani închisoare; eliberat prin amnestie plecă la Londra, de unde reîntors se puse în fruntea unei conjurațiuni și fû osândit iarăși la 4 ani temuiță. După proclamarea republicei întemeie foaia radicală »La patrie en danger« și luă parte la revolta comunistă din 1870. B. a fost sufletul revoltei din 1871, pentru care faptă a fost deportat la Noua-Caledonia, dar grațiat mai pe urmă. † 1881. A trăit în idea, că prin conjurațiuni secrete se poate înscena o revoluțiune socială. A petrecut jumătate din viața sa (34 ani) în închisoare.

Blansko, comună în Moravia, căpit. Boskovitz, 2667 loc., cu mari usine de fier ale princ. Salm. În apropiere (Adamsthal) numeroase caverne.

Blaps, gândac puturos, gen din fam. Tenebrionidelor; *B. mortisaga*, în pivnițe și în locuințele umede și întunecoase; poporul superstițios îl consideră ca semn de nenorocire.

Blaramberg, *Nicolae*, jurist și om politic român n. Dec. 1837, în București, † Ian. 1896. Studiă gimnasiul în București și Odessa, jurisprudența la Paris. Fiind procuror la curtea de casațiune, în 2 Maiu 1864 demisionează în urma loviturii de stat a lui Cuza și este între conspiratorii pentru răsturnarea acestuia la 11 Febr. 1866. La început partisan al principelui străin, devine antindinastio după Apr. 1870, când se formează ministeriul »junei drepte« fără el; adeseori ales deputat, propune în 1889 darea în judecată a fostului ministeriu Brătianu, dar nu izbutesce mai ales din cauza rezistenței »Junimistilor«. Ajuns în 1891 ministru în cabinetul gener. Florescu, cade după câteva zile, apărând prerogativele regelui. B. a participa la redacția multor diare: »Revista Dunării« (1865); »Desbaterile« (1866); »Țeara« (1870). A mai publicat între altele: »România și resbelul actual«; »Incercări asupra legilor și instituțiilor României«. Stilul lui e plin de franțuzisme.

Blarer, *Ambrosiu*, reformator șvab și elvețian, amicul lui Melancton, n. 1492 în Constanț, † 1564. Ocupă loc intermediar între Luther și Zwingli.

Blasat, (franc. blasé), din verbul blaser: a toci simțurile prin ori ce fel de exces; B., nesimțitor la impresiuni, senzațiuni noue; care prin un exces nu mai găsește plăcere la nimic.

Blasfemia, blasphem, (*grec.*) cuvinte vătămătoare, injurioase, rostite împotriva religiei, a dumnezeirii sau a ori cărei persoane sau instituții sfinte. Se dice și »fărădelegii«. Altădată B. era o crimă. La Atena se pedeșia cu moarte. La Roma Justinian puse aceeași pedeapsă, asemenea în Franția până la secl. XVIII., când pedeșele fură reduse la amendă și închisoare. În România Cod. penal pedeșese cu închisoare și amendă pe acela care, prin gesturi sau cuvinte, ultragiază pe ministrul unui cult. În legea pen. ungară (§§ 190—192) B. este calificată de delict și se pedeșese cu închisoare și amendă, (max. 1 an și 1000 fl.)

Blasiu, sfânt, episcop în Sebaste din Capadochia, a suferit martiriul sub Licinius pe la 316; din cauză că a mântuit de moarte un copil, care înghițise un os de pește, este invocat în ajutorul

celor cu durere de gât. Ziua com. se serbează în bis. catol. la 3 Febr.

Blasiu, opid, v. Blaj.

Blasius, *Ernest*, chirurg, n. 1802 în Berlin; 1830 prof. de chirurgie în Halle, † 1875. Opere: »Lehrbuch der Akiurgie«; »Handwörterbuch der gesamten Chirurgie und Augenheilkunde«, (4 vol.)

Blaskat, grupă de 12 insule, la sud-vestul Irlandei, cott. Kerry. Pescărit.

Blaskovics, *Ernest*, vestit sportsman magh., n. 1834 în Budapesta. Calul său »Kincsem« a participat la 60 alergări, obținând premii de 200,000 fl.

Blason, scut cu armărie, știința armărilor. — **Blasonare**, tălmăcirea semnelor heraldice.

Blast, (botan.) nume dat de Richard tatăl gemulei embrionului de graminee, (porumb, grâu, etc.), formată din superpunerea mai multor conuri frunzoase, conul cel mai extern fiind, după Richard, cotiledonul unic. După alții prin acest termen se înțelege totalitatea plantulei, afară de cotiledon sau cotiledoane. În fine mai are și accepțiunea de: tot ce e susceptibil de desvoltare, de formațiune (la plante).

Blastare, *Mateiu*, ononist oriental pe la 1335, a cules în nomocanon sau sintagmă alfabetică canoanele și legile bis. ale împăraților bizantini, adaugând interpretări din Zonara, Balsamon și din alți interpreți. (Cf. Dr. I. Rațiu, Dreptul bis.)

Blastem, (botan.) termen dat de unii botaniști, după exemplul lui Nees, axei embrionului, adică tigelei cu gemula și radica, numire puțin usitată de altfel, fiind suficient, fără a se mai crea noi locuțiuni, termenul de axa embrionului, ca să se arate părțile mai sus menționate. La 1835 Burdach numește B. substanța intermediară între solide și lichide, în care se poate realiza o configurație organică rudimentară, începutul unui corp organizat. După el Ch. Robin aplică acest termen substanței organisate, dar amorfă, capabilă de a se transforma în elemente figurate. Aceste din urmă două accepțiuni arată destul de bine, cum adăși noțiunea de B. e tot una cu noțiunea de protoplasmă, (v. ac.) [S. Șt. R.]

Blăstem, (lat. adjuratio), ori ce cuvânt prin care cineva din mânie, desperare ori altă cauză își potfescse rău sieși ori altor oameni, s. e. jurământul și înjurătura (v. ac.) Ca formulă liturgică pentru alungarea spiritelor necurate B. este ritul, prin care biserica în numele lui Isus Christos depărtează spiritele necurate dela oameni și lucrurile lor. (V. Afurisenia). Ritul consistă din cuvinte împrumutate din sf. Scriptură și sf. părinți și din acțiuni, cum sînt: suflarea ori scuiparea asupra persoanei dela care se alungă diavolul, punerea mânilor pe capul ei, și mai ales semnul sf. cruci. Cuvântul B. este folosit și în legiurile vechi românesci. Indreptarea legii a lui M. Basarab, deosebesce între cel ce are poruncă sau catara, adică B., și cel ce are anatema sau e afurisit. Afurisenia și anatema sînt prevădute ca pedepse de această legiure, conform canoanelor și soboarelor, la cari se referă gavelle respective din Indreptarea legii. Creștinului îi este oprit a anatemia; numai cei din tagma eclesiastică pot afurisi, (cf. colecț. I. M. Bujoreanu, pag. 105, 151, 173, 318 ur.) Ca și în Pravila lui V. Lupu, (aceeași colecț., pag. 55), legiurea lui M. Basarab (pag. 176) decretează în materie de injurie și calumnie, că: »cel ce va dice

cuiva că e afurisit (sau copil), nesciind pe cel afurisit că s'au iertat (și pe celalalt l-au făcut adevărat fecior pe lege), acela iar nu se va certa ca un suditor».

Carte de B. După C. Caragea, (P. VI., C. II., § 54 și 55), cartea de B. se dă unde, și cum, și când se dă și jurământul, drept aceea: »câte am legiuit pentru jurământ, aceleași înțelegem și pentru cartea de B.»

Blastocol, (botan.) nume dat de Hanstein substanței cleioase, reșinoase și balsamice ce se află pe muguri de frunze sau de flori, și anume pe solzii externi; dar se mai observă și pe frunzele tinere, ca la agreș, liliac, ori pe stîpuli, ca la prun, etc. Foarte abundantă la mugurii de plop, avînd un miros balsamic, gust aromatic, amar, culoare galbenă-verde și servă la prepararea pomadei numită *Populeum*. B. e un produs de secrețiune al celulelor epidermice, fie că toate sînt capabile de a-l secreta, sau numai unele, diferențiate în peri masivi purtați, ori de solzii mugurilor, ca la castanul calului, ori de frunze (prun, agreș, liliac), etc. Această substanță are un rol de protecțiune, apărînd frunzele tinere din muguri contra umidității și frigului iernei. [S. Șt. R.]

Blastoderma, păretele celular al blastulei.

Blastogenia, (*grec.*) după Haeckel istoria dezvoltării formei corpului animalului.

Blastoidee, animale fosile, o clasă a fam. Echinodermata.

Blastoporus, sau *prostoma*, gura gastrulei, (v. gastrulațiune).

Blastos, (botan.) sinonim cu generator, formator; țesut blastos = țesut generator sau *meristem*, (v. ac.)

Blastru, pânză unsă cu medicament, care se lăpsece de partea bolnavă a corpului. *B. engles*, pânză de mătăasă lucie unsă cu soluțiune de cleiu de pește. *B. cenușiu*, de *mercuriu*, preparat din mercuriu și terpenin, amestecat cu B. de plumb și ceară galbenă; se întrebuițează mai cu samă la umflături și ghinduri pentru a le împrăștia. (V. alifie.) *B. de plumb*, (litarge, *Emplastrum lithargyri*, plumbi, *Diachylon simplex*), se prepară fierbînd mult timp părți egale de untdelemn, untură și oxid de plumb cu puțină apă. B. bun trebuie să fie tare, dar nu sfărmiicios, iar în mână să devină moale, dar nu unsuros. Se conservă mai bine la locuri recoroase învelit în hârtie ceruită. Prin adausuri străine se obțin din el diferite alte B. des întrebuițate. Ele opresc aerul de a se apropia de locul umflat, iritează puțin și moaie umflăturile.

Blastula, una din fazele de dezvoltare, prin care trece oul în urma segmentațiunei, (cytula, mola, blastula, gastrula).

Blastus, dignitate amintită de regele magh. Geza II. în o diplomă din 1146; atîta cît: *cubicularius sive hospitalarius*, adică mareșal de curte.

Blața, comună arămănească în Macedonia, aproape de Vlahoclisura, ca 800 suflete; o jumătate a locuitorilor e grecisată.

Blatta L., gen din ord. ortoptere. *B. orientalis*, (Periplanata), șvab, gîndac de bucătărie, libarcă; (franc. Cafards, Mange-pain, Kakerlacs, etc.) 26 mm. lungime; din orient s'a lăfit în toată Europa și America de nord; trăiește în case, mai cu samă în bucătării și pitării, în vapoare. Mănîncă pâne, carne, efecte de îmbrăcăminte,

obiecte de piele, etc. Se prescrie astăzi în farmacie ca diuretic. *B. germanica* Fab., 11 mm. lungime, în Europa, în case, răspîdită în toate părțile lumii; de asemenea *B. americana* Fab., 30 mm. lung.

Blaud, *hapurile* (pilulele) lui B., compuse de med. franc. P. B.; consistă din sulfat fieros și carbonat de potasă; se folosesc la anemie și chlorosă.

Blaze de Bury, *Ange Henri*, scriitor franc., n. 1813 în Avignon, † 1888. Primele sale poesii le publicase în »*Revue des Deux-Mondes*», dirigită de cumnatul său Buloz. B. se făcu remarcat ca critic musical, avînd o admirațiune aproape exclusivă pentru Meyerbeer. A scris: »Don Juan», operă (5 act.) în colab. cu Emile Deschamps, muzică de Mozart.

Blaznavaj, *Milivoi Petrovici*, general și om de stat sêrb, n. 1826, † 1873; a studiat în Austria, Franca și Belgia; sub Mih. Obrenovici ministru de resboiu, după uciderea acestuia șeful guvernului și, pe timpul minoratului lui Milan, membru al regenței, iar sub domnia acestuia ministru president, de resboiu și lucrări publice.

Bleanda, *Vinderel*, *Hingherel*, *Videreu* sau *Gaia găimilor*, (Falco aesalon), cea mai mică specie de șoim, ce petrece pe la noi dela capătul lui Oct. până la începutul lui Martie; culoarea variază după sex și etate; alffel masculii sînt cenușii pe spate cu o pată puțin ruginie la ceafă; pe foale ruginie cu pete negre liniare; aripele sînt lungi și acoper $\frac{1}{3}$ parte din coada, ce e lăfită spre vîr. [V. B.]

Blechnum L. (botan.) gen de Cryptogame vasculare de fructificație lineară mesonervică, acoperită pe ambele laturi de căte un indusiu continuu și întreg, ce crește în toate țerile calde, dar mai ales în America și Australia. — *B. spicant* Rth. din Europa, citat atît de adeseori sub acest nume aparține în realitate genului *Lomaria*. — Portul imponent al genului *B.* face, ca multe din specii să fie cultivate la noi în florării ca plante ornamentale, s. e. *B. brasiliense* Desv. din Brasilia și Peru și multe alte specii americane, *B. australe* L. din sudul Africei, *B. orientale* L. din Australia până în sudul Chinei și Himalaja, etc. [A. Pr.]

Bleda, fiul lui Mundzuk și fratele lui Attila, coregent cu acesta după moartea unchiului lor Roa (Ruga, Rugila) 434—35. Primul act al domniei comune fû, că au încheiat pace cu împ. rom. resăritean. După aceea s'au apucat de contopirea semințiilor hunice, dintre cari cele resăriteane cădură sub stăpînirea lui B., iar popoarele de lângă Dunăre, mai cu samă germane, sub Attila. Impărțirea domniei a pricinuit discordie între frați, care apoi s'a terminat cu asasinarea lui B. [T. F.]

Bleibtreu, *George*, pictor, n. 1828 în Xanten, elev al academei din Düsseldorf, trăiește în Berlin, membru al academei. Zogrăvesce mai cu samă tablouri de resboiae.

Bleichröder, *Gerson*, șeful casei de bancă S. B. din Berlin, n. aici 22 Dec. 1822. Avînd legături intime cu Bismarck, fû chemat 1870/71 la Versailles ca consilier financiar în chestia despăgubirei de resboiu, și decorat cu crucea de fier, iar după încheierea păcii ridicat la rangul de nobil cu drept de ereditate. † 1893. De atunci casa B., care a participat la cele mai multe împrumuturi noue de stat, este condusă de nepotul lui G., Iuliu B., și de fi acestuia Ioan și George.

Blejesci, sau *Neamțu*, com. rur. în Rom., j. Vlașca, compusă din cât.: Baci-Posta, Baci de sus, B. (Neamțu), Fetele și Purani Sf. George sau Cotorani. Are 2450 loc., 2 biserici cu doi preoți, o școală mixtă și o moară de foc.

Blenda, mineralul cel mai important de zinc; cristalizează în sistemul cubic și mai ales în tetraedri; strălucire diamantină sau reșinoasă, de culoare de ordinar galben de miere, brun, negru; poate fi și verde sau incoloră, transparentă sau translucidă. Este o sulfură de zinc, conținând de multe ori fier, cadmiu, mangan, etc.; câte odată conține și puțin argint sau aur. Se găsește în cantități mari în multe locuri, precum: în Anglia, Germania, Transilvania, Suedia, America, etc. Servește la extragerea zincului.

Blende, nume sub care se înțelegea mai înainte o grupă de compuși cu sulfur, ce se asemănau cu blenda. Astăzi acest nume e puțin întru buințat.

Blennius, gen de pesci din ord. Acanthopteri-gienilor, fam. Blenniștilor. Corpul puțin prelungit și gol sau acoperit cu solzi foarte mici, botul scurt; o singură înnotătoare dorsală. Sânt vr'o 38 specii din cari cele mai multe trăiesc în mare, pot însă mai toate suporta

și apa dulce. Unele trăiesc în totdeauna numai în lacuri cu apă dulce. **B. Ocellaris**, (maimuța de mare), are pe aripa înnotătoare dorsală o pată colorată în formă de ochiu, (v. ilustr.) Deasupra ficăruui ochiu este un apendice, care îi dă o figură curioasă. Se găsește și în M. Neagră, lângă Constanța, unde trăiește ascuns printre algi. **B. Vulgaris**, trăiește prin ape dulci în Italia și în Rhone. [Antipa.]

Blenorrhoea, blenorragia (sculament) învechită, trecută preste 3—4 săptămâni. Această boală e datorită unui microb special, numit gonococ, și consistă într'o scurgere de puroiu mucos pe uretră. Ca mai toate boalele învechite se vindecă greu și poate da naștere la alte boale mai grave, precum: strimtorarea uretrei, ș. a. B. constituie un pericol pentru îmbolnăvirea celorlalte organe ale udului, beșica și chiar rinichii. Pentru vindecare se întrebuintează injecțiuni, spălături, cauterisări cu diferite substanțe.

Blepharis Juss., (botan.) gen de plante din familia Acanthaceelor, ce cresc din Africa până în India orientală, dintre cari unele ca: **B. capensis** Pers., etc. se cultivă la noi în florării ca plante ornamentale. **B. edulis** Pers. se folosește în Arabia și Persia ca legumă. [A. Pr.]

Blepharon, (grec.) aceea parte protectivă a globului ocular, care îl acoperă. Sânt 2 B. sau pleope, una superioară, care se mișcă foarte repede, pentru a proteja globul ocular, și una inferioară. Când ambele pleope se apropie se ăice că ochiul se închide. Aceste organe sânt învăitate pe afară cu piele, pe dinăuntru cu o peliță

fină, numită conjunctivă, în interiorul lor au, între altele, mușchi proprii mișcării lor, iar pe marginea lor liberă peri numiți *gene*.

Blepharospasm, (grec.) închiderea repede sau spasmodică a pleopelor; se datorește unei iritațiuni ce se petrece în nervul mușchiului, care închide pleopele, numit: *mușchiul orbicular*. Causa iritațiuni poate fi în ăisul nerv, sau în alții, cari sânt în legătură cu ochiul. În acest din urmă cas, iritația se comunică mușchiului, care închide pleopele, pe cale reflexă. Un exemplu de această comunicare: se scie, că un gunoiu înțrat în ochiu provoacă B.; iar aceasta se petrece în modul următor: gunoiul irită nervii simțitori ai peliței de pe globul ocular; iritațiunea se comunică la un centru nervos, poate chiar în creier, din care se dă ordin de mișcare repede mușchiului, care închide pleopele, și aceasta se face în scopul ca ochiul să se scape de gunoiu.

Bletonism, (după faimosul idroscop Bleton, † la finea secl. XVIII. în Paris), însușirea presupusă de a puté determina prin un anumit simț instinctiv isvoare suterane.

Blida, oraș cu întărituri în Algeria, depart. Alger, 23,686 loc. (1891), înfățișare modernă și circulațiune vie.

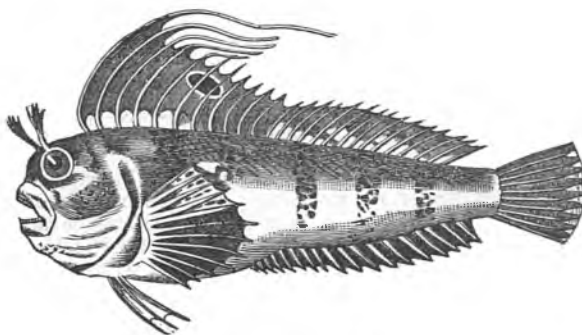
Blindaglu, diferitele acoperiminte și căptușiri, cari servesc de a pune la adăpost pe apărători contra gloanțelor și proiectilelor inamice. În asediul unei cetăți, când atacătorul se apropie de ea prin șanțuri (sape), el le transformă în

nise galerii blindate. B. se compune de obicei din două părți: unele rezistente, precum: fier, zid, lemn; altele lucrând prin masa lor, precum: pământ, năsip, gunoiu, fascine, etc. Astăzi pentru a protege tunurile din cetăți, bateriile de coastă și vasele de resboiu, se fabrică cuirase metalice. Sânt patru tipuri de B. în metalurgie: plăci de fier, plăci Compound sau mixte (fier și oțel), plăci de oțel și plăci de fontă.

Blitum Tourn., (de la blith = fără gust), secțiune de plante din genul Chenopodium L., fam. Chenopodiaceelor, cuprinde plante ierboase, glabre, glanduloase sau puțin farinacee. Fructul o bacă succulentă. Cresc în toate regiunile temperate, rare între tropice. În România cresce prin locuri inculte, dărimături, **B. virgatum** L., vulgar: Fragă tătarască, și **B. capitatum** L. Tot aceste specii se pot cultiva și ca ornamentale. [S. Șt. R.]

Bloc, bucată de piatră sau de pământ; cârticia pentru notițe.

Blocuri eratic, bolovani cari se găseșc în terenurile de transport (drift), numite pentru partea de nord a Europei: terenurile eratic delă nord sau diluvial septentrional (ori till, boulder-clay = Geschiebelehm). Acești bolovani sânt din formațiunea *ghiețoasă* (glacială) și se găseșc atât în nordul Europei cât și în Alpi, în America,

Blennius ocellaris.

în munții Himalaja, ș. a. Cei din diluviul septentrional provin de ordin din părțile de nord ale Europei. Acei din Anglia provin din Scoția, cei din Danemarca provin din Norvegia, cei din Rusia provin din Scandinavia, ș. a. Dimensiunile lor sunt câte odată considerabile, așa »*piatra mare*«, de gresie, dela Belgrad (Pomerania) are 840 m. cubici și piedestalul statuei lui Petru cel Mare la St.-Petersburg cântărește 1500 tene.

[Ali.]

Bloc = stațiune, închiderea prin semnale a părților singurite ale unei linii ferate în timpul cât e parcursă de un tren. Semnalele pot fi acustice (prin goarnă, fluier sau clopot, excepțional și prin pocnituri) sau optice (prin brațe sau discuri, iar noaptea prin lumină albă sau colorată).

Blocada, (blocus), investirea unui oraș, cetate, port sau ori ce altă pozițiune ocupată de inamic în scopul de a-i tăia ori ce comunicațiune cu exteriorul. Romanii când atacau vr'o cetate, începeau totdeauna prin a o bloca, ei stabileau în jurul cetății două linii de investire: 1) *circumvallatie*, întoarsă spre exterior pentru a se opune unei armate de ajutor, și 2) *contravallatie*, pentru a se opune ieșirilor asediatiului. Cetatea, orașul sau portul blocat, este pus în imposibilitate de a primi ajutor în oameni sau proviziuni, neputându-se chiar debarasa de gurile inutile.

Blols, (în evul mediu Blesis), capitala depart. franc. Loir-et-Cher, cu 22,150 loc. și un vechiu castel, care a fost mult timp rezidența regilor din fam. Orleans; aici s'a încheiat alianța dintre Franța și Veneția la 15 Apr. 1499 și 14 Martie 1513; iar 1588 au fost uciși tot aici Ludovic și Enric de Guise. În acest castel a murit și Ecaterina și s'a născut Maria de Medici.

Blond, bălan. *Blondin* sau *blondină*, bărbat sau femeie cu păr blond. *Blondă*, dantelă de mătăasă. (V. dantela.)

Blondel, (Blondeau), cânt. și poet din secl. XII., n. în Nesle; favoritul regelui engl. Richard inimă-de-leu, pe care l-a însoțit în expedițiunea cruciată; 34 poezii, atribuite lui, se ouprind în: »*Collection des poètes champenois*«, (t. 19, Remis, 1862).

Blondin, *Carol*, acrobat vestit, n. 1824 în St. Omer. 1855—60 a trecut mai de multe ori pe funie peste cataractele Niagara.

Bloomerism, modă de dame, introdusă 1850 în New-York prin Amalia Bloomer, care a înlocuit hainele femeiești cu pantaloni, pardesiu și cisme. Mai are aderenți în America.

Blowitz, *Emr. G. St. Ad.*, cu numele adevărat *Opfer*, diarist francez, n. 1821 în Blowitz (Boemia). Mai întâiu prof. de limba germ., dela 1871 jurnalist. A devenit celebru prin interviuarea lui Bismarck la congresul dela Berlin 1878; B. a fost totdeauna condus de o ură neastâmpărată față de Germani. De origine ovrue.

Blücher, *Gebhard Leberecht, de*, mareșal prus., n. 1742; la 1813 comandant peste trupele germane, a oblit aliațiilor calea spre Paris; 1815 a contribuit foarte mult la izbânda prin sosirea la timp pe câmpul dela Waterloo; † 1819. Unul din cei mai mari rivali ai lui Napoleon; din cauza rapidității mișcărilor și a bruscheței atacurilor sale i-s'a dat numele de »*Marschall Vorwärts*« (înainte).

Blue books, (engl.) cărți vinete, colecțiuni de documente ce în Anglia guvernul le prezintă

parlamentului; numite astfel după culoarea învelitoarei. B. diplomatice conțin corespondența dintre ministerul de externe englez și reprezentanții din străinătate. S'au introdus și în Franța, Italia, Austria, Germania. (Cărți galbene, roșii, verzi și albe.)

Blue clay, lut vênēt; mestecat cu caolin se întrebuințează în Anglia la fabricațiunea de vase.

Blue Mountains, (munții albastri), munți în New-South-Wales (Australia), spre vest dela Sydney, cu straturi de aur.

Blue pills, (engl. pilule albastre, *Pilulae coeruleae*), consistă din mercur (pro pil. 0.06 gr.) și cretă pulverisată; sânt purgative, în Anglia foarte usitate.

Blueta, (franc. *bluette*), licărire; în sens figurat: o mică lucrare literară de spirit fără pretenții.

Blum, 1) *B., Carol*, compositor și poet dramatico, n. 1786 în Berlin, † 1844 ca compositor de curte; introduce vodevilul pe scenele germane; a scris peste 70 piese. 2) *B., Johann Reinhard*, mineralog, n. 1802 în Hanau; 1838 prof. în Heidelberg, † 1883. 3) *B., Robert*, scriitor și orator politic, n. 1807 în Colonia; la 1848 conducătorul democrației saxone și deputat de frunte în parlamentul dela Frankfurt. În Oct. 1848 a luat parte la luptele de pe strădele Vienei; a fost prins și împușcat la 9 Nov. Biogr. lui B. a publicat-o fiul său 1878 în Lipsca.

Blumauer, *Alois*, poet germ., n. 1755 în Stiria, a trăit mai mult în Viena. După ce a absolvat școalele s'a făcut iesuit, mai târziu librar, † 1798. Nota caracteristică a multelor sale poezii e o sensualitate cam vulgară, care împreună cu raționalismul său a făcut ca fructele talentului său mijlociu să fie mult gustate la timpul său. Scrierea princ.: »*Abenteuer des frommen Helden Aeneas*«, o parodie a Eneidei. [W. R.]

Blume, *Karl Ludwig*, botanist olandez, n. 1796 în Braunschweig, † 1862 la Leyden; a fost director al grădinei botanice dela Buitenzorg (Iava), apoi director al herbariului din Leyden (Olanda). Are scrieri proprii, și în colaborare cu Fischer (I. B.), Nees von Esenbach, Reinwardt. Scrieri proprii: *Bidragen tot de Flora van nederlandsch Indie*, (1825); *Enumeratio plantarum Iavae et insularum adjacentium*, (1817—28); asupra familiilor: *Piperaceae, Palmieri, Orchideae*, etc. În colaborare cu I. B. Fischer: *Flora Iavae*, (1828), etc. [S. Șt. R.]

Blumenau, comună rur. în Ung., cott. Pojon, cu 948 loc. slovaci. Aici s'a dat ultima luptă în resboiul pruso-austriac la 22 Iulie 1866.

Blumenbach, *I. Frideric*, naturalist germ., n. 1752 în Gotha; la 1776 prof. de medicină în Göttingen, fiind prelegeri din anatomia comparativă, fiziologie și istoria medicinei. Meritul lui de căpetenie e, că a introdus anatomia comparativă în Germania prin opul său: »*Handbuch der vergleichenden Anatomie*«; a înființat și o »*Collectio craniorum diversarum gentium*«. De valoare e și opul său: »*Geschichte und Beschreibung der Knochen des menschlichen Körpers*«, (1786). † 1840.

Blumenthal, 1) *B., Leonhardt*, conte, general prus., n. 1810 în Schwedt 1/0; a servit la diferite arme. 1849 a luat parte la resboiul din Sleswig și Iütland ca șef al statului major; a fost în fruntea statului major în resboaiile contra

Danemarcei 1863, contra Austriei 1866 și contra Franței 1870; 1888 fù numit inspector al armatei.

2) **B.**, *Oscar*, scriitor germ., n. 1852 în Berlin, a scris, parte singur. parte cu G. Kadelburg, pentru și despre teatru și foite în stilul lui Heine. Scrierile sale sùnt de spirit, însă superficiale; cea mai bună e comedia »Der Probepfeil«, dar are numai valoare trecătoare. Dela 1888 director al teatrului Lessing în Berlin. [W. R.]

Bluntschli, Johann Kaspar, jurist german, n. 9 Martie 1808 în Zürich, † 1881 în Karlsruhe; a studiat în orașul său natal, în Berlin și Bonn; la 1830 angloiat la judecătoria cerceaia din Zürich, a ținut acolo, ca docent privat, prelegeri din dreptul roman la »institutul politic«; la 1836 profesor ord. la universitatea de acolo. B. a avut rol conducător în afacerile publice ale orașului Zürich; ca membru al marelui consiliu și șef al partidului conservator a luat parte activă la evenimentele din Sept. 1839. Conservatismul său se reoglindează în scrierea sa: »Das Volk und der Suverän«, (Zürich, 1831) și »Staats- und Rechtsgeschichten der Stadt und Landschaft Zürich«, (1838—39), iar activitatea sa publică în opul: »Die Kommunisten in der Schweiz«, (1843.) În 1848 s'a mutat la München ca profesor al dreptului privat și al politice; aici a editat opul său renumit: »Deutsches Privatrecht«, (1853—54), lucrând cu Arndt și Pözl la »Kritische Übersicht für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft«, (1853—59). La 1861 fù chie-mat profesor la universitatea din Heidelberg; a contribuit mult la învingerea parlamentarismului german. În mai multe rânduri a presidat adunările protestanților din Germania. Scrieri de valoare afară de cele amintite: »Geschichte des allg. Staatsrechts u. der Politik«, (1864); »Das moderne Kriegsrecht der civil. Staaten«, (1866); »Deutsches Staatswörterbuch«, (1857—1870). »Privatr. Gesetzbuch für den Canton Zürich«, 1855.

B. m., prescurtare pentru »brevi manus«, și pentru »beatae memoriae«; pe recepte »bene misceatur«, s'a se amestece bine.

B-mol, în terminologia musicală germană, tonalitatea lui si bemol minor.

Bnai Brith, (în limba ovr. fiii asociațiunii), societate ce s'a înființat 1842 în New-York, iar 1882 s'a împământenit și în Germania. Scopurile B.-ului se aseamănă cu ale Francmasonilor: promovează caracterul cultural și moral al Jidovilor, sprijinesc artele, cultivă științele, ajută orfanii și orfanii, etc.

Boa, 1) șerpe urias; 2) îmbrăcăminte femeiască, un șal de blană sau de pene, de forma unui șerpe, ce se poartă în jurul grumazului.

B. constructor, șerpele uriaș din America sudică. Corpul e acoperit cu solzi neteși, așezați lângă olaltă. Capul turtit, cu trei dungi întunecate; pe spate are o dungă lată întunecată, dințată, pe care sùnt nise pețe ovale galbene-cenușii. Lungimea este până la 6 m. Trăiesce în nordul și resăritul Americii sudice, în ținuturile uscate și păduroase. Are frică de oameni și le este acestora puțin primejdios. El nasce pui vii. Pielea lui se tăbăcesce și se folosește la cisme (ghete), ș. a.

B. murina, v. Anaonca.

Boabab, numire vulgară dată giganticului arbore *Adansonia digitata* L., (sau *Adansonia* B. Gaertn.), (v. ac.).

Boabdil, (*Abu Abdullah*), cel din urmă rege mauric în Granada; fù alungat din Spania 1492 de către Ferdinand V., regele Aragoniei. Cu aceasta s'a sfârșit domnia Maurilor în Spania. B. † în o luptă contra sultanului din Marocco.

Boala, morb, (v. ac.) **B. apeti**, v. Ascites. **B. mare sau rea**, numire vulgară pentru epilepsia. (v. ac.)

Boale mentale, (psychose, nesanii), sùnt nise turburări cronice ale sistemului nervos central și în special ale creierului, care se manifestă prin alterațiunea a trei funcțiuni, din cari se compune eul omului: sensibilitatea, inteligența și voința. Intregul acestor turburări constituie *alienațiunea mentală*. După funcțiunea, care este primitiv alterată, se împart și B. m. în grupuri, cari de multe ori se pot asocia între ele. Unele își au originea în exagerațiunea, diminuțiunea sau perversiunea sensibilității generale, care, după cum se scie, este izvorul senzațiilor, sentimentelor și emoțiilor noastre. B. m. cunoscute sub numele de: melancolie, manie morală, manie sensorială, manie motivă, se datoresc unor perturbățiuni ale sensibilității generale și speciale.

Alte B. m. își au punctul de plecare într'o alterațiune a inteligenței propriu zise, care cuprinde atențiunea, percepțiunea, idențiunea. memoria și judecata. B. m. ca mania acută, confusiunea mentală, delirurile sistematizate de persecuțiune, de mărire, și acele deliruri parțiale (monomanii intelectuale) aparțin grupului de psychose intelectuale, ale căror manifestațiuni sùnt limitate în mecanismul alterat al facultăților sus arătate. Al treilea grup de B. m. se datoresc unor turburări ale voinței și sùnt cunoscute sub numele de manii obsesionale și instinctive, manie raționantă, manie impulsivă, a căror expresiune este nu o turburare a funcțiunii silogistice a eului, dar a funcțiunii volitive și instinctive. Diferitele monomanii cu tendința la sinucidere, la omor, la furt (cleptomanie), la a pune foc (piromanie), la tendința imperioasă de a abusa de beuturi alcoolice (dipsomanie), la tendința nerestabilă de abuzuri erotice (erotomanie), sùnt efectele alterațiunii voinței și a instinctelor și se exprimă prin comiterea de fapte disordonate, incorecte și chiar criminale, ce judecata nu le poate nici controla nici împiedeca.

În unele cazuri B. m. aparținând acestor grupuri se combină unele cu altele, se complică de simptome corporale și produc noue forme de alienațiune mentală, prin propagațiunea alterațiunii dela un centru la celelalte regiuni ale sistemului cerebro-spinal.

S'a oređut mult timp că B. m. sùnt alterațiuni, la cari organele corporale nu iau nici o parte; și această opiniune era basată pe doctrina amestă a separațiunii și independenței sufletului de corpul omului. Progresele făcute în anatomia comparată, în fiziologia experimentală și în clinică au demonstrat, că aceste boale corespund cu nise leziuni organice vizibile cu ochiul simplu, uneori cu microscopul, cari ocupă aci centrul psihic (lobul frontal al creierului), aci centrul psihomotor, (lobul parietal), aci centrul psihosensorial și psihosensitiv (lobul temporo-occipital). Astfel considerate B. m. sùnt nise boale cerebrale, căci creierul, și în special partea lui corticală, este sediul unde residă inteligența, voința, afectivitatea, liberul arbitru și conștiința.

Un punct important din istoria B.-lor m. este originea lor. Boalele corporale, ori care ar fi organul suferind, emoțiunile morale, de ori ce natură ar fi ele, pot da naștere unei B. m. Însă un factor puternic al acestor boale, cel mai frecvent și în unele cazuri singurul eficace, (psichose degenerative), este ereditatea, care desvoaltă în organismul cerebral aptitudinea și predispozițiunea a contracta alienațiunea mentală. Este admis, că din 100 casuri de B. m. 75 se datoresc eredității, care poate fi directă sau indirectă, și poate produce aci efecte similare, aci efecte transformate. In ori ce cas ea diminue rezistența vitală a creierului, care sucombă mai lesne acțiunii suferințelor morale, a surmenagiului ce provoacă lupta pentru viață, a intoxicațiunilor și autointoxicațiunilor, la cari omul este mereu expus.

In ceea ce priveste prognosa B.-lor m. ea nu este totdeauna fatală precum se crede în general. Igiena corpului și a sufletului, o pedagogie bine înțeleasă și dirigeată, micșorează efectele predispozițiunii native și măresce rezistența vitală; iar un tratament medical și moral, basat pe cunoștința exactă a casului, conduce la vindecare într'o proporțiune aproape de 40% de alienațiune mentală. (V. ac.) [Prof. Dr. A. Sutz.]

Boanța, în poveștile românesce e numele unei babe. (V. Baba.)

Board, (engl. pron. bord), scândură sau masă; în sens figurat: colegiu, oficiu, comisiune, comitet; s. e. *B. of Trade*, (pron. tred), oficiul comercial; *Local Government B.*, oficiul central, care supraveghează administr. munic. și cercuală.

Boare, vânt lin.

Boarex, principesa hunică din somnția Sabir, care în secol. VI., pe timpul reșoaiului dintre Perși și Bizantini, s'a alăturat câtră aceștia cu întreagă armata sa.

Bob, numire populară dată plantei *Vicia Faba* L. (v. ac.)

Bob, 1) *B., Ioan*, episcop, n. 1739 în Orman, (Ornány). Și-a început studiile în școala reformată din comuna sa natală, apoi le-a continuat în Dej, Giula și Csomafája tot la reformați. În vîrstă de 10—11 ani a mers la Cluj în școalele Iesuiților. În seminarul catolic al Sf. Iosif a căpătat întretinere până ce a absolvat »retorica«, când a trebuit să se ducă pe scurt timp acasă, fiind bolnav. Reîntorcându-se la Cluj s'a susținut cu multe greutăți, ne mai putînd intra în seminar, și după ce a absolvat și »fisica«, a mers la Blaj, unde în Sept. 1764 intră ca novitîu în ordul călugăresc al Basiliților și propuse la gimnasiu câteva luni sintaxa și gramatica în locul renumitului Grigorie Maior, pe care guvernul îl închisese în Muncaciu. Vedeînd că eppul Atanasiu Rednic potfesece dela novitî post foarte aspru fără carne, B. nu cuteză a face profesiunea de călugăr, ci, la invitația iesuitului Sárosi, merse la Odorheiu cu gândul ca după un an să treacă în Ungaria spre a studia drepturile. Murind însă Sárosi, care voia să-l ajute în continuarea studiilor, a fost silit să rămână în Odorheiu din 1765 până Apr. 1769 în calitate de econom al Iesuiților de acolo. De aci iar s'a întors la Blaj, unde fu primit de deciuitor la călugării basiliiani din 10 Apr. 1769 până 1 Nov. 1773, când din partea eppului Maior fu trimis la teologie în Tirnavia. În primăvara anului 1777 se reîntorse la Blaj, însă bolnav de piept.

În Dec. 1777 fu hirotonit diacon, 1778 preot. La început lucră în cancelaria episcopoească, în Iulie 1778 însă fu numit protopop în Daia, iar clerul îl alese inspector preste lucrările pentru restaurarea seminarului și a bisericii catedrale din Blaj și cassar pentru banii adunați dela preoți pentru reșoiu. În Mart. 1779 fu numit paroch și protopop în Oșorheiu, unde funcționă până în Iunie 1782. În 12 Aug. clerul îl candidă de episcop cu 37 voturi, iar împăratul Iosif îl numi în 21 Oct. 1782. În 1783 petrecu mai mult timp în Viena spre a obține dotațiunea clerului, însă fără rezultat. În 6 Iunie 1784 fu consacrat episcop de antecesorul său Grigorie Maior, iar în 11 Iulie 1784 se instală în scaunul episcopesc cu mare pompă. † 2 Oct. 1830 în vîrstă de 91 ani, încărcat de merite pentru biserică și națiune, cari Papa Piu VII. i-le-a recunoscut cu mare laudă, iar împăratul Francisc i-le-a respătit cu ordul Leopoldin, în grad de comendor, conferit tocmai când s'a înființat acest ord în 1808, despre ce episcopul fu avisat în 4 Febr. 1809. Tot ce a putut cruța din venitele sale a lăsat bisericii și națiunii sale. Făcu două fundațiuni, una grandioasă pentru capitlul înființat de dînsul în 1807 și pentru cler, care astăzi are preste 700,000 fl., alta pentru studenți. Zidi mai multe biserici prin orașele principale, s. e. în Cluj, Oșorheiu și Medias. Reorganiză gimnasiul din Blaj, creând mai multe salarii pentru profesori. Luptă pentru drepturile politice și naționale ale Românilor, înaintînd în această cauză la curtea din Viena mai multe petițiuni, între cari cea mai însemnată este: »*Supplex libellus Valachorum*« din 1791. Imbunătăți soarta clerului, esoperându-i în mai multe comune salar dela stat. A scris: 1) Teologia dogmatică după Tournely, 1801. 2) Cartea de învățături creștinesci despre desertațiunea lumii, 1805. 3) Cuvînt păstoresc și 4) Dicționar românesc, latinesc și unguresc în 2 tom.

[Dr. Aug. Bunea.]

Fondul Bobian a fost întemeiat de eppul B. pentru ajutorarea clerului și stipendiarea studenților. Din fondul pentru cler se plătesc 5 profesori cu câte 315 fl. anual, se dau subvențiuni la 5 biserici, se remunerază liturgiile, ce se celebrază în fiecare dimineață la biserică catedrală din Blaj, apoi i-se dă capitlului bobian anual preste 11 mii fl., și pentru ajutorarea preoților și salarisarea protopopilor preste 10 mii fl. anual. Din venitele fundațiunii studenților se impart 5 stipendii à 60 fl. Tot la F. B. sînt agremiate și 21 fundațiuni mai mici, făcute de canonicii din Blaj, ca Boer, Caian, Filipan, Nobili, Stoica, ș. a. cu scopul de a se ajuta preoții înrudiți cu fondatorii, de a se face liturgii votive, a se subvenționa biserici, etc. Starea F. B. la 1895 s'a ridicat la frumoasa cifră de 723 mii fl.

2) *B., Fabian Vasile*, poet satiric român, n. 31 Dec. 1795 în Ruși Bărgăului în Trans.; la 1820 trecu în Moldova dimpreună cu alți trei tineri angajați de G. Asachi pentru seminarul dela-Socola. B. remase în Iași pe lângă G. Asachi. După revoluția dela 1821 s'a susținut dînd lecții în casele boieresci. 1828 fu numit prof. la gimnasiul înființat în Iași, 1834 trecu la Academia de acolo ca prof. de filosofie. † Apr. 1836. Dela B. ne-au ramas mai multe poezii, unele pline de sentiment național.

Bobaița, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, pl. Ocolu de sus, formată din cât.: B. și Șișcu-roșu, având 800 loc. cari se ocupă mai ales cu agricultura și prăsierea vitelor. În partea de sud a com. se află un loc numit »Cetatea«, unde s'au găsit antichități din timpul Romanilor.

Bobâlna, sat, v. Băbâlna.

Bobârnac, lovitură preste nas, ce se aplică cu degetul mijlociu, pus mai întâiu sub policar.

„**Bobârnacul**“, foaie satirică și umoristică apărută în Bucuresci la 1878—79 și 1884—86; ed. I. Marian.

Bobbinet, (tüll englezesc), un fel de țesătură cu ochiuri sau găuri regulate, șeseunghiulare, care se fabrică cu mașina B., inventată de Heathcoat la 1808.

Bobda, comună mare în Banat, cott. Torontal, cu 1407 loc. Rom. și Germ.

Bober, afluent al Oderei în partea stângă; isvoresce în Munții uriași, iar la Crossen se revărsă în Odera, 255 km. lung.

Bobesci, comună și parohie, cu moșie boierească, în Bucovina, căpit. Storojineț, jud. Stănesci, cu 2159 loc., (2068 ort., 39 apus., 52 mos.); cu o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sberia.]

Bobina, în electrotehnică: o spirală de sîrmă de aramă înfășurată sau izolată cu mătasă. Spirala de cele mai multe ori e trasă asupra unui cilindru de lemn sau de carton, gol pe din lăuntru, dar în anumite cazuri se folosesc spirala fără cilindru. La curenții de inducțiune se folosesc două bobine, dintre cari una e băgată în lăuntru celeilalte. B. prin care se conduce curentul electric — de regulă B. din lăuntru — se numesc B. *primară*, iar B. în care se produce curentul de inducțiune B. *secundară*. — În sens minier B. este o roată de fier sau de lemn cu o rază destul de mare, având în periferia sa un scoc (sghiab) adânc, pe care se poate înfășura o frânghie lată (Bandseil). Adâncimea scocului depinde de lungimea frânghiei și trebuie calculată pentru fiecare cas în parte. B. face parte integrantă a mașinei de extracție; acolo unde se întrebunțază pentru extracția materialului din puțuri, are frânghiile late, iar nu rotunde.

Boboc, (botan.) mugure florifer și fructifer; organe umflate, rotunde ce conțin în interior o floare rudimentară sau o inflorescență. După pozițiune pot fi *terminali*, în vârful tulpinei principale sau al ramurilor; *axilari*, la subsuoara frunzelor sau bracteelor; *nudi* și *solzoși*, după cum sînt sau nu învăliși de bractee, etc.

Boboci, una din cele mai vechi stațiuni balneare în România, jud. Buzeu, cu 4 isvoare sulfuroase captate cam defectuos, cu toate astea destul de bine întreținute ca să poată fi folosite de bolnavi. Un hotel cu 32 camere, un restaurant, stabilimentul băilor cu 14 cabine pentru băi încălzite și reci, dușuri, musică de lăutari, poziție pitorească între dealuri cu vii, cură de struguri. Apa sulfuroasă se bea și se folosesc ca baie. Aparține episcopiei școlaei din Mizil »Ioan Crăoiunescu«, care a testat această avere spre scopuri filantropice culturale. Analisa apei e făcută de Saligny. Lit.: Anast. Fetu, »Descrierea și întrebuințarea apei comune și a apelor minerale«. Iași, 1874; Dr. C. Istrati, »Raport anual relativ la inspecțiunile făcute stațiilor balneare«. Bucuresci, 1890. [Dr. Vuia.]

Boboteaza, serbătoare. V. Arătarea Domnului.

Bobruisk, orașel și fortăreață în guvern. rus. Minsk, cu 58,256 loc.; comerț cu cereale și lemne.

Bobu, com. rur. în Rom., j. Gorj, pl. Novaci-Amaradia, formată din 3 cătune: B., Hăesci și Mogoșani și o mahala numită Raba. B. are o întindere de 4781 hectare și 1357 loc. Apele ca o udă sînt: Blahnița și Bobaia. Aci se află un drum numit Bălăcianu, ce trece prin centrul cătunului Mogoșani. Despre acest Bălăcian tradiția spune, că ar fi fost căpitanul lui Mogoș Vornicul. B. are o școală și 4 biserici: una fără dată și socotită cea mai veche, alta din 1729, alta din 1764 și alta din 1810.

Bobulesci, com. rur. în Rom., j. Botoșani, pl. Ștefăneșoi, situată pe țărmul drept al Bașului, un afluent al Prutului; 1021 loc., cari se ocupă cu agricultura.

Bobulescu, *Iosif*, episcop al Râmnicului și N.-Severin, n. 1818; a studiat în seminarul Veniamin din Iași; 1846 catichet în Botoșani; 1856 prof. și inspector la seminarul Veniamin din Iași; 1860 reformându-se seminarul, a trecut ca preot în armată; 1862 s'a hirotonit arhieru cu titlu de Sevasis; în acest timp a ocupat și postul de superior la biserica sf. Spiridon din Iași; iar la 1880 a fost ales și instalat episcop de Râmnic și N.-Severin; 1886 fû silit a se retrage din cauză de boală. † 1890. A publicat studii de ist. bisericească.

Bocănitoare, pasere cățăraitoare numită altfel și *Gheonoaie*, — *Ciocdnitoare pestrifă*, (Picus major). Penele de pe crescet, spate și dela basa coadei sînt negre; preste aripi cu cinci fășii albe; dela unghiul gurii spre marginea grunzilor cu o fășie neagră; pe umeri și de laturile capului cu pene albe; ciocul și picioarele survineții. Petrece prin pădurile dese, prin brădet, nutrindu-se cu insecte și semênța de brad; eubăresce prin arborii scorburoși. Când iarna e mai aspră, se retrage mai spre mează-ți. [V. B.]

Bocârna, munte în Rom., j. Buzeu, aproape de frontiera Trans., face parte din catena Sîriului; 1500 m.; e acoperit cu păduri imense și pășuni foarte bune.

Bocca, (ital., plur. Bocche), gură, strimtoare și golf.

B. della verità, (ital. »gura adevărului«), se numesc o mască antică romană, ce se păstrează în bis. Santa Maria in Cosmedin (Roma). În evul mediu se povestea, că vechii Romani, când puneau jurămînt, își băgau mîna în gura masei; cel ce jura strîmb, nu-și mai putea scoate mîna.

Boccaccio, *Giovanni*, (1313—75), fondatorul prozei ital., în special al novelei; n. 1313 la Certaldo, lângă Florența, sau la Paris, petrecu tinerețele în Neapole, unde fusese trimis pentru negoț, însă unde se dete petrecerilor și literaturii, avînd multă aplicare pentru poezie. Primit la curtea eruditului rege al Neapolci, Roberto, se înamorează de fîca naturală a acestuia, Maria, pe care o celebră în romanul său »Fiammetta«. Murind tatăl său, 1350, se reîntoarce la Florența. Aci legă strînsă amicie cu Petrarca, luorînd și cheltuind mult împreună pentru descoperirea și copierea autorilor clasici și pentru reînvierea limbii eline. La bătrînețe, după multe ocupațiuni literare și misiuni politice, se retrase la

casa părințească din Certaldo, dar fû din nou chemat la Florența ca, în bis. sf. Stefano, să facă lecțiuni publice asupra lui Dante, însă n'ajunse decât la cap. XVII. din »Inferno« și † 1375. A scris multe poeme și romane, în prosă și în versuri, în stil bombastic; câteva cântonete și sonete, prin cari e pus între poeții minori ai secl. XIV., și la bătrânețe: »De genealogiis deorum«, »De casibus virorum et foeminarum illustrium«, »De claris mulieribus«, ș. a. în l. lat., însemnate pentru mitologia, istoria și geografia antică. Opera principală, pentru care e pus alături cu Dante și Petrarca, întemeietorii limbii literare itali., e »Decamerone«, sau cele 100 novele. B. presupune, că în timpul unei epidemii 3 tineri și 7 femei, rudenii și amici, s'au retras la o vilă, aproape de Florența, și în 10 zile au spus fiecare câte o poveste. Subiectele sînt luate din fapte contemporane, întemplieri personale ale autorului sau cunoscuților săi, din trubadurii francezi, scriitorii antici și tradițiunile orientale. Dar toate ogîndesc moravurile, de multe ori scandaloase, ale timpului. Prin stilul și limba lor firească, bogată și frumoasă, novelele lui B. au devenit modele clasice în acest gen. Cele mai bune scrieri după novele sînt: »Vita di Dante« și »Commento a Dante«.

[M. Strajan.]

Boccardo, Gerolamo, economist ital., n. 1829 în Genua. Op. principal: »Trattato teorico-pratico di economia politica«. (Ed. 7 în 3 vol. 1885).

Boccea, șal ce poartă femeile pe spate; bucată de materie pentru a înfășura marfă; legătură de tutun, cuprinzînd mai multe păpuși. — »Boccealic«, dar în primeneli, oferit mirelui într'o B. din partea miresei.

Bocche di Cattaro, sin de mare lângă orașul Cattaro, (v. ac.)

Bocchezii, popor muntean și resboinic în sudul Dalmației; la 1873 s'au revoltat din cauza legii despre armata teritorială și au sciut să-și asigure unele privilegii.

Bocchus, rege al Mauretaniei, socrul lui Iugurtha, (v. ac.) Fiul său, B. II., † 33 a. Chr., a sprijinit pe Octavian în luptele sale contra lui Antoniu.

Boccia, joc ital. cu bile. O bilă se aruncă drept țintă, de care apoi se nisuesc partidele a-și apropia bilele lor.

Bocet, cântec de jale. Românii au la înmormântări datina de a plînge pe mort de trei ori pe zi, dimineața (de unde numirea de »cîntecul zorilor«), la ameași și seara. Această poezie funebră poartă numirea de B. sau »cîntece de morți«. Ele se află și la alte popoare. La Romani se numiau *neniae*, dela țeița înmormântării Nenia, care își avea templul său la poarta viminală, afară din Roma. Ele se executau de femei plătite pentru aceasta, numite *preficae*, și erau acompaniate sau alternate de sunetul fluierelor, ca și ați pe unele locuri la Romani. B.-le își trag originea, ca și colindele și basmele, din poezia primitivă a popoarelor indoeuropene. Pentru aceea și în ele se allă idei mitologice; dar ele sînt mai importante prin simțămintele de respect, de iubire și duioșie familiară, cari arată nobleța de inimă a poporului; căci B.-le la noi se cîntă mai mult de femeile din familia și de rudele reposatului. Sînt însă și ați femei chimate sau venite înadins pentru a se bocî, a căror plată stă în haine și

alte lucruri de ale mortului, nu însă în bani. Colecțiuni de B. avem dela T. Burada, O călătorie în Dobrogea. Iași, 1880; Datinele poporului român la înmormântări. Iași, 1882; T. Frâncu și Candrea, Românii din Munții-Apuseni, p. 173; G. Dem. Teodorescu, Poesii pop. p. 275; Lambrior, În mormîntările, (Conv. lit. IX., 151); Macedonia, revistă. Buc., 1888, p. 39; S. F. Marian, În mormîntarea la Români; S. Manguica, Călindar pe 1882, p. 121 și pe 1883, p. 129; și B. P. Hașdeu, în Cuvinte din bătrâni, Cărțile poporane, p. 706, etc. [M. Strajan.]

Bochara, (Buchara), în antichitate Bongad ha), chanat în Turkestanul apusean, sub suseranitatea Rusiei, lângă cursul mijlociu al rîului Amu-Darjă; 205,000 km², cu 1,250,000 loc., Uzbeci și Tadșici. Clima e excesivă, mai mult uscată. Capitala B. cu 70,000 loc.; are 360 moschee, 103 școli preoțesci. B. e centrul comerțului de caravane între Europa și Asia. (Cf. operele lui Vâmbéry și Iavorskij.)

Bochnia, oraș în Galiția vestică, lângă Raba, cu 8703 loc. Salină uriașă, (324 m. afundă), din care se scot pe an la 300,000 măji sare.

Bochum, oraș în distr. prus. Arnsberg, cu 53,788 loc. (1895); gimnasia, școală reală, școală montanică; fabrici de oțel; mine de cărbuni.

Bock, 1) *B., Carol Ernest*, medic germ. și scriitor popular, n. 1809 în Lipsca, unde la 1839 ajunse prof. de anatomie. Renume și-a câștigat prin scrierea: »Handbuch der Anatomie des Menschen mit Berücksichtigung der Physiologie und der chirurgischen Anatomie«. Dintre multele sale opere mai amintim: »Handatlas der Anatomie des Menschen«, »Handatlas der pathologischen Anatomie«, »Kleine Gesundheitslehre«, »Ueber die Pflege des Schulkindes«, etc. † 1874 în Wiesbaden.

2) *B., Francisc*, archeolog germ., n. 1823 în Burtscheid. A studiat teologia, fiind sfințit și de preot; s'a dedicat cu totul promovării industriei de artă bisericească, spre care scop a scris mai multe opere, ca: »Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters«, (3 vol., 1859—71); »Das heilige Köln«, (1859—61); »Die Kleinodien des heiligen Römischen Reichs«, (1864), etc.

3) *B., Hieronymus*, botanist germ., cunoscut mai bine sub numele lat. *Tragus*, (de aci genul *Tragia* Plum.), n. 1498 la Heidesbach, † 1554. A scris: *New Kreuterbuch*, tradusă în latinesce de David Kyber, cu o prefață de Conrad Gesner, în care face istoria Botaniei, iar B. își expune metoda sa, cea dintăiu încercare de clasificare naturală, căci el în mare parte a grupat Cruciferele, Labiatele și Composeele; a mai scris: *Verae atque ad vivum expressae imagines*, Strassburg, 1553; o reducere a marelui său uvrăgiu german și latin.

Böckh, 1) *B., August*, archeolog și filolog germ., n. 1785; profesor în Heidelberg apoi în Berlin și membru al Academiei de științe. Discipol al lui Fr. A. Wolf, al cărui sistem și operă a continuat-o cu mare aparat intelectual. Scr.: Scrierile lui Pindar, *Die Staatshaushaltung der Athener*, *Corpus inscriptionum graecarum*, etc.

2) *B., Richard*, statistician germ., n. 1824 în Berlin; dela 1852 lucrează la biroul stat. din Berlin și este directorul acestuia dela 1875. Scr.: »Die stat. Bedeutung der Volkssprache als Kenn-

zeichen der Nationalität, 1866, etc. Dimprenă cu Kieper a lucrat harta polit. a Alsației și Lotaringiei. A sprijinit cauza Românilor din Trans. pe cale publicistică.

Böcklin, Arnold, pictor, n. 1827 în Basel; studii în Düsseldorf, Bruxela și Paris, și se așază în Zürich. Se distinge mai cu samă prin peisagiuri.

Bocșa, (Bogsan), »*B. montand*«, orașel industrial în Banat, cott. Caraș-Severin, în valea râului Bêrzava, cu 2956 loc., Rom. și Germ.; iar ceva mai spre apus, la gura văii, »*B. romând*«, com. rurală cu 2609 loc., Rom. Intre ambele satul *Vasiova* (1113 loc.), apoi coloniile: *Buza turcului* și *Bichișcinu*, (Neu- și Altwerk). Cu excepțiune de vr'o 700 Germ. populațiunea e română, în B. rom. și Vasiova agricultori autoctoni («Frătuți»), iar în B. m. coloniști veniți în secolul treout din Țeara Românească (jud. Gorj și Mehedinți), cari și până astăzi sânt numiți »Țerani« și se ocupă mai cu samă cu lucrări industriale. Jurul B.-ei e delos și păduros, plin de ape curgătoare; clima e foarte plăcută, din care cauză trece de stațiune de cură climatică. Stațiune de cale ferată, protopopiat gr.-or. și gr.-cat.; județ reg., pretură, oficiu de dare, topitori de fier, casse de economii, etc. Tîrgurile B.-ei sînt însemnate și căutate. Spre sud de B. sînt ocne bogate de fier, găsindu-se aici și magnetice naturale, apoi granate și alte pietri prețioase; iar la »*Cracul cu aur*« deja Romanii antici săpau după aur și s'a săpat până mai în anii din urmă. Industria de aramă, care mai de mult își exporta produsele până prin Sirmia și Slavonia, în deceniile din urmă a încetat de tot. De present se produce la B. m. foarte mult var de calitate excelentă, exportându-se până departe pe câmpiile Banatului. La B. rom. se află o țiglarie mare, în care se lucră cu mașine. Pe o culme de lângă râul Bêrzava se veș (între B. m. și B. rom.) ruinele numite de popor: »*Cetatea lui Eroliș*«, pomenită mai întăiu în un document din 1534 (Castro Bokcha), iar la 1563 Castellum Turcarum Bokchija. La 1595 George Borbeli, Banul Severinului, bate castelul cu 27 tunuri, alungând pe Turci de aici și dela Vêrșet. La 1738 B. de nou a fost ocupată și pusă în prin Turci. Mai pe urmă au străbătut Turcii până prin aceste locuri la 1788. (Cf. A. Diacon, »Cea din urmă invasiune turcească în Banat«, »Foaia diecesană« din 1888 nr. 37.) La 1848 s'au dat aici lupte între insurgenți și între cei împărătesci în 18 și 24 Dec. — O altă B. rom. (cott. Selagiu, Trans.), e locul de nascere a lui S. Bărnăuș. [△]

Măndstirea B. Intre B. și Vasiova se află un loc de închinare, unde de două ori pe an peregrinează poporul român din depărtate locuri la serbătorile: Sânziene și sf. Ilie, (24 Iunie și 20 Iulie st. v.), și după rugăciune duc cu sine apă din un isvor de acolo, despre care cred că este vindecătoare de boale. Prin tradițiune se susține, că aici ar fi fost în vechime o mănăstire.

B., district protop. gr.-cat. în diecesa Lugojului, compns din 7 parochii și 33 filii, cu 4732 suf.

B., protopopiat gr.-or., diecesa Caransebeș, se compune din 30 parochii cu 33,171 suflete.

»**Bocșana**«, cassă de economii, societate pe acțiuni în Bocșa inontană (Banat), fondată la 1895 cu un capital social de fl. 50,000 în 1000 acțiuni a fl. 50.

Bocsig, (magh. Bokszeg), com. mică în Ung., cott. Arad. În actele publice apare la 1533. Are 464 case cu 2240 loc. (1792 Rom., 1137 gr.-or., 655 gr.-cat., ceialalți Magh.) Bisericile sînt de piatră; cea gr.-cat. pompoasă, iar cea gr.-or. în condițiune slabă, școalele ambelor conf. în condițiuni bune. Teritorul 2240 jug. cat. pămînt arător foarte bun; agronomie, industrie de casă, prăsire de vite. Lângă B. se află lacul sau balta »Sodoma« cu o specie a plantei »Nymphaea«. Stațiune de cale ferată, telegraf și postă. [†]

Bocskai, (*Bochkai*), *Stefan*, primul principe reformat în Trans. A fost cumnat al lui Cristofor și unchiu al lui Sigismund Bathori; pe timpul acestui din urmă a stăruit pentru închinarea Transilvaniei sub protecțiunea împăratului-roc Rudolf. Mai târziu s'a stricat ou curtea din Praga și cu generalul împărătesc din Cașovia, Barbiani, și a trecut la partidul amic Turcilor, și ajutat de aceștia s'a luptat (1604) cu noroc variu, însă cu suflet neînfrînt, în părțile ungurene. În urmă ieșind învingător, mai ales cu ajutorul haiducilor, pe cari el i-a organizat mai întăiu, grupă în jurul său pe revoluționarii din Ung. și Trans. Nemulțămirea, ațigată de generalii împărătesci cruși, ca Basta și Barbiani, și prin epresiunea Protestanților, era foarte mare. B. începă a fi considerat ca chiemat a libera țeara de jugul străinilor. Transilvania îl aleseră principe la Maros-Szereda în 21 Febr. 1605, apoi la Mediaș în 14 Sept. Norocos pe câmpul de bătălie, și mai norocos în politică, sub domnia sa scurtă a dobândit rezultate mari. Cu Rudolf a încheiat veștita pace dela Viena, (23 Iunie 1606), prin care el a fost recunoscut principe al Transilvaniei, comite al Secului și domn al unei părți foarte însemnate din Ungaria, iar pentru Protestanții din Ungaria a câștigat libertate religioasă și pentru Ungaria unele favoruri. A contribuit foarte mult la încheierea păcii dela Jitva, (11 Nov. 1606), între Rudolf și Sultanul, pe 20 ani. Pe 13 Dec. a convocat dieta în Cașovia, unde + 29 Dec. 1606, cum se credea, otrăvit de Mih. Kátai. A fost înmormântat în catedrala din A.-Iulia. Merit de frunte și-a câștigat prin aceea, că între cei doi ani scurți ai domniei sale și-a restaurat binișor patria sdrunciată de calamități nespuse.

Bod, (magh. Botfalú, germ. Brenndorf), comună rur. în Trans., cott. Brașov, cu 2232 loc., Sași și Rom. (789); cu o mare fabrică de zahăr.

Bod, Petru, istoric magh., n. 22 Febr. 1712 în Felső-Csernátón; și-a început studiile în Kézdi-Vásárhely și le-a terminat la Universitatea Wilhelm de Orania în Leyden (Olanda), † ca paroch reformat în Ighiu, așa, că lucrăud la vie s'a tăiat la mână și i-s'a scurs sângele (1768). B. s'a ocupat foarte întins cu științele și a scris multe opere de cuprins eclesiastic, istoric, limbistic..., între cari mai însemnate sînt: »Magyar Athenas«, 1766, (tip. la Sibiu, cuprinde notițe despre cei mai veștiți autori din Ungaria și Trans.); Smirnai Sz. Polycarpus, (istoria superintendenților reform. din Trans.); Hungarus Tymbaules, I. II. Aiud, 1764—66; Bristov Valachorum Transilvaniam incolentium historia, respândită numai în manuscris. (Cf. Cipariu, Archiv pentru filologie și istorie, pag. 653—57.)

Bodaposte, lac în Rom., j. Tulcea, pl. Sulina,

pe teritorul com. urb. Chilia veche; suprafața 22 km², produce pește bun în mare cantitate.

Bode, Ioh. Elert, astronom, n. 19 Ian. 1747. Prima lucrare pe care o publică, fù un calcul al eclipselor solare din 5 Aug. 1766, (Berlin, 1766). Incurajat de succesul acestei lucrări, publică în 1768 o carte mai mare: »Anleitung zur Kenntniss des gestirnten Himmels«, curs de astronomie populară, care contribuie la răspândirea cunoștințelor astronomice în cercuri mai întinse. La 1772 B. fù numit astronom al Academiei din Berlin, iar 1782 fù ales membru al acestei Academii. Trecut la pensie în 1825, † 23 Nov. 1826. B. începù la 1776 publicarea efemeridelor astronomice germane, publicațiune din care au apărut sub direcția lui și a urmașilor săi 54 volume, (Berlin, 1776—1829) sub titlul: »Astronomische Jahrbücher oder Ephemeriden«; astăzi aceste importante efemeride continuă a apăre sub titlul de: »Berliner astronomisches Jahrbuch«. B. a mai publicat, (Berlin, 1778, 2 vol.): »Erläuterung der Sternkunde«, atlas cercesc în 20 foi; »Uranographia sive astrorum descriptio«, (Berlin 1801), cuprinzând 17,240 de stele, cam cu 12,000 mai mult decât cuprindeau harteles anterioare. Alte publicațiuni, un atlas mai mic în 34 foi: »Repräsentation des astres«, (Strals., 1782); »Entwurf der astron. Wissenschaften«, (Berlin, 1793); »Allgemeine Betrachtungen über das Weltgebäude«, (Berlin, 1801). B. vedând golul relativ dintre planetele Martie și Jupiter, susținea cu convingere, că în acea regiune trebuie să mai existe o planetă, și când Piazzî descoperi pe Ceres, crezând că este o cometă, B. fù cel dintâiu între toți astronomii, care recunoscù caracterul de planetă al acelei steluțe. De atunci s'au mai descoperit peste 400 de aceste planete minuscule în regiunea dintre Martie și Jupiter.

☛ **Bodega**, (*span.*) pivniță de vin, ospătărie.

Boden, lacul, *Bodensee*, numirea germ. a lacului de Constanța (v. ac.) între Elveția, Germania și Austria.

Bodénbach, sat în Boemia, lângă Tetschen, cu 5862 loc., are numeroase vile, apoi fabrici de bere, ciocoladă, bomboane, de bumbi, mobile, lacuri și cerneală.

Bodenstedt, Friedrich, poet german, n. 1819 în Peine (Hannover), † 1893. A trăit mult timp în Orient, Caucas și mai ales la Tiflis, despre cari a publicat studii etnografice și limbistice: (Popoarele Caucasului și O miie și una și în Orient). Opera sa de căpetenie însă este: »Die Lieder des Mirza-Schaffy«; (cântecele lui M. S., un hogaș, dela care a învățat la Tiflis limbile de acolo, † 1852). Din această carte au apărut peste o sută de ediții, arătându-ne trailul orientălu din partea cea mai atrăgătoare, cântând vinul, dragostea și frumsețile vieții, dar cuprinde și multă satiră, mai ales în contra prostiei, fanatismului și servilismului. Fiind asemenea publicațiuni pe atunci rău vădute în Germania, B. le-a publicat sub numele lui M. S., dar mai târziu a declarat expres, că sunt ale sale; că Hafis (v. ac.) e măiestrul lui, o spune însuși. Traducerile lui B. din Shakespeare, Căntece populare din Ucraina, ș. a. sunt foarte bune.

Bodesci, numele mai multor localități în Rom., mai însemnate: 1) B., com. rur. în j. Vâlcea, pl. Horezu; 1570 loc., cari se ocupă cu agricul-

tura, prăsirea vitelor și timplăria; se cultivă și pomăritul, mai ales prunii; com. e provădută cu 4 biserici și 1 școală. 2) B.-Precistei, com. rur. în j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, formată din sat. și cât.: B.-Precistei, Oșlobeni, Cornii, Strâmbii, Bordea și Dumbrăvile, având 2810 loc., cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și cu industria de casă. În com. se află 4 biserici și 2 școale. Sat. B.-Precistei numeră singur 1075 loc. vestiți pentru sucmanele, ce le lucrează cu o adevărată artă.

Bodigaș, Bodigëu, Bodiu, Boghiu, numiri locale pentru o pasere răpitoare, cunoscută în deobște sub numele de: *Arcte, Ulru*, (v. ac.)

Bodio, Luigi, statistic ital., n. 1840 în Milano; 1864 profesor în Livorno, 1867 în Milano, 1868 în Veneția. Dela 1872 director al biroului statistic italian în Roma. 1877—82 a redigiat »Archivio di statistica«, dela 1886 »Buletin de l'Institut international de statistique«.

Bodirlău, Bodirlu, o mare pasere înnotătoare din fam. *Colymbidae*; penele negre de pe spate sunt împuiate cu puncte albe, iar cele de pe cap și grumazi sunt negre strălucitoare; pe foale albă ca sub gât și la ceafă; preste marginile superioare ale pieptului cu negre pete lineare. Pătrece prin nordul Europei nutrindu-se cu pești, broaște și insecte, preste iarnă se retrage mai spre mează-zi. [V. B.]

Bodleian-library, biblioteca Bodleiană se numește bibl. Universității din Oxford, după Sir Thomas Bodley, care a restaurat-o 1597—1602. B. conține 475,000 opere tipărite, 27,000 manuscrise, 50,000 monete și foarte prețioase autografe. Cf. Macray, Annals of the Bodleian Library, (ed. II. 1890); Catalogus librorum impressorum bibliothecae Bodleianae, (1843 și 1851.)

Bodmer, Ioh. Iacob, poet germ. elv., n. 1698 la Greifensee, lângă Zürich; profesor de istorie și politică 1737—75 și membru al marelui sfat din Zürich; † 1783. Neînsemnat ca poet, are însă meritul mare de a fi pregătît renașterea poeziei germ. după reșoiul de 30 ani. Rezultatele studiilor sale le-a publicat în foaia »Die Discourse der Mählern«, și mai pe larg în »Kritische Abhandlung von dem Wunderbaren in der Poesie«, 1740. Prin această scriere a combătut și la urmă a învins pe prosaicul Gottsched. (v. ac.) [W. R.]

Bodnár, Sigismund, prof. și scriitor magh., n. 1839 în Careiul mare; a studiat teologia și apoi a luat diploma de profesor pentru filologia magh. și latină; prof. la școala reală și docent de literatură magh. la Universitatea din Budapesta. A publicat mai multe scrieri teologice didactice, și în urmă istoria literaturii magh. Teoria lui B. stabilește așa numita »lege« a progresului spiritual. El distinge trei graduri în desvoltarea acestui progres: ideal, ideal-real și real, cari se urmează unul după altul ca valurile mării. Basat pe această »lege« explică el întreaga istoria culturii omenești. În chestiunea naționalităților s'a declarat adese în favorul mișcărilor naționale rom.

Bodnărescu, Samson Dr., poet român, n. pe la 1842—46 în Bucovina. După terminarea studiilor liceale, a trecut la Iași în Moldova; aici a intrat în societatea »Junimea«, care îl trimise 1867 la Univers. din Berlin. La Giessen a primit diploma de doctor în filosofie. B. a publicat în

»Conv. lit.« poezii lirice, epigrame și câteva drame: »Rienzi«, (trad.); »Alexandru Lăpușneanu«.

Bodo, protozoar flagelat. — *B. hominis* Saviile Kent, 1880, sin. cu *Cercomonas hominis* Davaine, 1854. — *B. urinaris* Künstler, 1883, sin. cu *Cystomonas urinaria* R. Blanchard, 1885.

Bodrog, 1) un afluent al Tisei, se revărsa la Tokaj. În B. se împreună râurile: Tapoly, Ondava, Ung și Latoroza din ținutul muntos nord-estic, 281 km. lung. 2) *Bodrog peninsula*, (între Bodrog = Bodrogköz), teritorul dintre Bodrog și Tisa. Are suprafață plană și sol de pământ negru.

[Dr. P. O.]

B., *comitatul*, comitat vechiu, ce exista până la 1802 pe o parte a teritoriului comitatelor de astăzi: Bács-B. (v. ac.), Pesta și Cenade.

Bodza —, numire topogr. magh., v. Buzeu.

Boedromios, (*grec.*) supranume dat lui Apollon în calitate de zeu al resboiului.

Boehmeria, (botan.) gen de plante aproape toate lignoase din familia Urticaceelor, răspândite în țările calde în Asia și America. Cea mai importantă specie e *B. nivea* Hook et Arn. originară din China, și o varietate a ei *B. tenacissima* Gaud. din Java, se cultivă ca plantă textilă de mare importanță, al cărei excelent produs poartă numele de ramie.

[A. Pr.]

Boemă, *pădurea* —, șir de munți în granița dintre Boemia și Bavaria, formând oulmea despărțitoare între basinelul Dunării și al Elbei. Lungimea acestui șir de munți e de 237 km., conținând mai cu samă granit și gneis. B. e mai înaltă pe la mijloc (Arber 1458 m.), având aci un caracter mai selbatic. Coastele dinspre Bavaria sînt prețioase, avînd ca predealuri așa numita pădurea bavareză, înspre Boemia se întind lin ramurile munților. B. e acoperită cu păduri mari; văile ei sînt roditoare; locuitorii se ocupă în cea mai mare parte cu lemnăritul și fabricarea sticlei.

Boemia, (în l. boemă *Cechy*), mai înainte regat de sine stătător, acum una din țările reprezentate în senatul imperial austriac, deci parte constitutivă a monarchiei austro-ungare. Se mărginesce: la nord-vest cu regatul Saxonia, la nord-est cu Silezia prusiacă, la sud-est cu Moravia și Austria inf., la sud cu Austria sup., la sud-vest cu Bavaria. Suprafața e de 51,948.18 km², cu 5.840.094 loc., (pe un km². 112), după naționalitate 62.38% Cehi, 36.94% Germani.

Munți. Granițele acestei țeri sînt naturale: înspre nord-vest munții metalici, spre nord-est Sudeții, (piscul Schneekoppe 1605 m.), spre sud-est dealurile boemo-morave și spre sud-vest pădurea boemă. Dela culmile acestor munți se pogărară terenul în formă de terase către văile râurilor Elba și Moldova, cari adună aproape toate râurile din lăuntru B.-ei.

Buri. *Elba* isvorește în B. și făcînd un mare semicerc își taie drum printre munți printr'un pas interesant; afluenții Elbei sînt din dreapta: Cidlina, Iser și Polzen; din stînga: Aupa, Mettau, Adler, Loučna, Chrudimca, Moldova, Eger și Biela. Rîul propriu al B.-ei Moldova primese apele râurilor: Laușnitz și Sazawa, Wotawa și Beraun. Dela revărsarea Moldovei în jos Elba e navigabilă. Renumite sînt apele minerale ale B.-ei ca: Marienbad, Carlsbad, Franzensbad, Giesshübel, Teplitz, Bilina, etc. (v. ac.)

Climă, produse. Climă a B.-ei, conform con-

în figurației sale verticale, e diferită: mai domoală văile Elba-Moldova — în centru, — mai aspră pe margini, după cum se ridică dealurile și munții. Cantitatea de ploaie scade dela munți spre interior. Solul B.-ei în partea cea mai mare (97.5%) e productiv; agricultura e intensivă. **Produse**: grâu, seară, orz, ovēs, cartofi; apoi păstăioase, în, hemeiu și napi de zahăr; rapița, cânepa și viile nu se prea cultivă, cu atât mai multă grijă se pune în B. pe cultura pomilor. Întru promovarea economiei lucrează multe școale economice de diferite grade. Economia de vite nu e așa însemnată ca în alte țeri austriace. Găsecele se bucură de deosebită îngrijire, cu penel lor se face comerțul mare. Pescăritul de asemenea e înfloritor.

Industrie, comerț, comunicațiune. Dintre minerale în B. se scoteau mai înainte numai metalele nobile; acum se scoate mult fier și cărbuni de piatră, mai puțin argint, plumb, cobalt, aramă; important e pământul de porțelan și granatul boem, precum și apele minerale. Industria morăritului a dat înapoi, a luat însă avînt puternic fabricarea de zahăr, spirt, malț, bere și gunoii artificial; industria de fier, chimicalii, sticlării, porțelan și pânzării (Rumburg) încă e înfloritoare; de asemenea industria de lănării, bumbac, hârtie, chibrite, etc. Produsele diferiților rami industriali ajung pe calea comerțului înfloritor nu numai în țările Austro-Ungariei, ci și în străinătate. În serviciul comerțului și comunicației stau (1893): 4760 km. oăi ferate, 26,656 km. șosele și preste 6000 km. linii telegrafice și 806 km. căi pe apă (Elba).

Cultura o promovează vr'o 5100 școale populare, 42 gimnasil complete, (19 germane, 23 boeme), 4 gimnasil inferioare, (2 germ., 2 boeme), 14 gimnasil reale, (3 germ., 11 boeme), 22 școale reale, 21 preparandii, 2 universități (1 germ., 1 boemă) în Praga, tot aci 2 politehnice. Școale speciale: Academii de montanistică, comerciale, musicale, (conservatoriu și Academie musicală în Praga), academie de pictură, școale industriale și numeroase școale speciale medii și inferioare. Biserica rom.-cat. e guvernată de arhiepiscopul din Praga cu 3 episcopi; biserica protestantă de 3 superintendenți. (V. Cehi, limba și liter. lor.)

Constituția. Afară de legile fundamentale, cari privesc toate țările și provinciile reprezentate în senatul imperial, în B. este în vigoare legea din 20. Maiu 1880 despre alegerea deputaților. Conform acesteia dieta B.-ei se compune din dignitarii și oficianții înalți și din reprezentanții proprietarilor mari (70), ai orașelor (72), ai camerelor de comerț și industrie (15) și ai comunelor (79). Deputații se aleg pe 6 ani. B. trimite în senatul imperial 110 reprezentanți după legea din 1896. B. e împărțită în privință administrativă în 2 orase, (Praga cu 182,530 loc. și Reichenberg cu 30,890 loc.) și 92 căpitanate. Forul suprem administrativ e consiliul de locotenență în frunte cu locoțiitorul. În privință judiciară B. are un tribunal suprem în Praga, 15 tribunale și 222 judecătorii cercuale. Forul suprem financiar e direcțiunea financiară din Praga. În privință militară B. e împărțită în 16 cercuri de întregire. [p.]

Istoria. Ce privesc data colonisării slave a țărilor boeme, opiniunea generală este, că s'a

întemplat în secl. V. d. Chr., după ce emigrațiunea Germanilor marcomani pregătise locul pentru populațiunea oea nouă; în vremea din urmă s'a emis opiniunea, că neamul boem locuiesce în sediile sale de acum din vremuri preistorice. Slavii boemi nu erau o națiune unitară, ci se deosebiau la începăt în mai multe triburi independente; aceste în secl. X. dispar sub predominatiunea unuia dintre ele, care a și dat națiunii astfel unite numele său: *Cehii*. Cea dintâiu întemplantare din istoria boemă este năvălirea Avarilor, cari în secl. VI. au subjugat pe Slavii din țările sudetice cât și alpine; din jugul acesta i-a liberat o rescoală comună (623), condusă de semifabulosul *Samo*, care apoi deveni stăpânitorul statului nou al Slavorilor apuseni uniți, Samo a isbutit a apăra independența lui în contra Francilor (630), însă după moartea lui imperiul fundat de el perî. Despre aceste vremuri istoria tace, numai din povești vechi aflăm despre principele *Krok* și fetele lui, dintre cari *Libuše*, logodindu-se cu *Přemysl*, deveni străbuna familiei domnitoare boeme. Dacă trecem cu vederea luptele cu Fracii, cari continuau năvălirile lor cu noroc schimbător, faptul istoric cel mai apropiat este încreștinarea B.-ei (secl. IX.), care au îndeplinit-o apostolii slavi, de ale căror roade însă s'a bucurat biserica catolică nemțescă. Prin aceasta s'a dat întra cultura europeană apusene, care acum pătrundea irresistibil în țeară spre dauna instituțiunilor slave originare, mai cu samă după ce locuitorii se înmulțiau printr'o considerabilă colonizare nemțescă, (mai cu samă în secl. XII.—XIII.); pe lângă aceasta desecele certe în familia prinioară oferiau împărăților germani ocașiunea binevenită a se amesteca în afacerile interne; prin ce stăpânitorii boemi venîră într'un fel de atârănare dela împărăția germ., cu toate că în urma puterii lor au ocupat, între principii imperiului, o pozițiune eminentă. Mai cu samă cavalerescul rege *Přemysl (Otakar) II.* (1253—78) prin năvălirile sale și politica sa a ridicat regatul la o putere ne mai auzită, așa încât a stîrnit chiar frică în Germania, care tocmai atunci era scuturată de stările disolate ale interregnelui (1250—73). Împăratului nou ales, *Rudolf de Habsburg*, s'a încredut rolul de a readuce puterea boemă în hotarele vechi, și nisuițele sale fură încoronate de succes, fiind-că nobilimea boemă, care nu vedea cu ochi buni stăpânirea severă a lui *Přemysl*, și care poate era nemulțămîță și cu predilecțiunea lui pentru tot ce era nemțesc, în momentul hotărîtor îl părăsi; *Přemysl*, trădat de ai săi, cădî în bătălia pierdută dela *Dürrenkrut*, lângă *Viena* (1278). Din urmările triste ale acestor întemplări țeara boemă iute s'a ridicat la o nouă înflorire sub stăpânirea înțeleaptă a fiului lui *Přemysl*, *Venceslau II.* (1278—1305) și a dobândit mare putere în afară prin uniunea personală cu Polonia și Ungaria, însă un omor perfid a scurtat viața lui *Venceslau III.* tocmai atunci, când dintr'o letargie mai îndelungată s'a deșteptat la faclă, și cu el s'a stins din partea bărbătească dinastia *Přemyslzilor* (1306).

După câteva încercări nenorocite fî ales rege (1310) tinêrul *Ioan de Luxembourg*, fiul regelui german *Enric VII.* Stăpânirea lui plină de aventuri cavaleresci i-a câștigat glorie și chiar și țeri nouă, însă B. n'a avut din acestea decăt

pagubă, storcîndu-se în urma dărilor exorbitante și suferind de neorînduiei interioare; cavalier aventurios remase până la moarte, care l-a nimerit în lupta dela *Crescy* în Franca, 1347. Fiul său *Carol I.* (IV. ca împărat roman, 1347—78), și-a câștigat frumosul atribut de »părintele patriei«. Prin mari talente și cultură a pregătît țerii sale bunăstare, (vinicultura, arhitectura), și a înfrunșet sediul său, stăruind a face din *Praga* Parisul Europei centrale; ridică părți nouă ale orașului, fundă universitatea, cea dintâiu în Europa centrală (1348), stăruî pentru stabilirea unui arhiepiscopat independent (1344), ș. a.; asemenea și în afară a lărgit regatul mai cu samă prin tratate și alte mijloace pacinice. Fiul lui *Carol*, *Venceslau IV.* (1378—1419), era bun, dar nu avea chibzuiala și perseveranța părintelui său, fiind stăpânit de mînie și de afectul momentan. După cei dintâi ani ai unei stăpîniri bune, disgustat de griji infertile pentru afacerile germane și de dificultăți continue cu nobilimea boemă, rivnitoare la putere, cădea din greșeală în greșeală, ceea ce într'o vreme așa de neliniștită trebuia să aibă urmări din cele mai triste. La 1410 a pierdut coroana germană; iar în B. mișcarea, ce avea drept țintă reformațiunea bisericii, amenința cu grozave furtuni politice. *Venceslau* n'a fost capabil a le delătura; sovăi fără voință proprie între partide, și la cea dintâiu demonstrațiune husitică muri de apoplexie (1419). Succesor i-a fost fratele său *Siegmund*, împărat roman și rege ungar, sub care începe o lungă serie de lupte (1419—34), în cari *Husiții*, sub conducerea orbului beliduce *Ioan Zizka de Trocnov*, († 1424) și după moartea acestuia sub *Procop Holy*, au săvîrșit minuni de vitejie și de însulețire națională. Mișcarea husitică s'a nimicît însă pe sine însăși, cu prilejul așa numitelor »Compactate», prin cari consiliul de Basilea se învoi în sfîrșit a acorda Boemilor câteva libertăți în credință, (între cari și cuminecarea sub ambele forme, de aici »utraquiști»), recunoscîndu-i iarăși de fi ortodoxi ai bisericii. Partidele mai moderate husitice au primit condițiunile păcii, ce li s'au oferit, pe când radicalilor aceste le păreau neîndeștulițoare; în lupta, care a urmat între cele două tabere, radicalii au fost bătuti la *Lipany* 1434, prin ce s'a terminat o luptă de 15 ani, în care Boemii au intrat pentru idealurile lor religioase și sociale. După aceea nobilimea boemă luă o hotărîre, prin care iobăgia noredului țerănesc era ridicată la valoarea unei legi (1487). Când nobilimea boemă a ales rege pe uobilul *George de Podebrady* (1458—71), un utraquist sincer, Papa a refusat întărirea compactatelor și în B. au năvălit nouă cruciate, în centra cărora nu era alt ajutor decăt cumînțenia și geniul de beliduce al domnitorului. Anii următori ai slabilor lagielovi poloni au avut drept urmare o nouă erumpere a neorînduieilor și frecărilor interioare, de cari s'a făout vinovată mai cu samă nobilimea mai înaltă, care stăruia a pune mîna pe putere în contra regelui și a cetățenilor. Cu al doilea domnitor, *Ludovic*, care, ca rege al Ungariei, a pierit la *Mohaci* (1526), dinastia aceasta se stinse și țerile boeme, punînd pe tron pe cumnatul lui *Ludovic*, *Ferdinand de Austria* (1526—64), întră prin uniune personală în legătură strînsă cu țerile imperiului austro-ungar de mai tîrziu,

Noul rege era un catolic zelos și bărbat energic, nobilimea însă devenită trufașă sub slaba stăpânire a Iagiellovilor inclinase spre luteranism, în contra căruia Ferdinand, împreună cu fratele său Carol V., lucra din răspuțeri, reînviind organizațiunea cea slăbită a partidului catolic, (introducerea Iesuiților 1556). Frecările între rege și nobili și în însași nobilime, au continuat și sub stăpânitorii următori, (Maximilian II. 1564—76, Rudolf II. 1576—1611), și ou toate că în vremea lui Rudolf II. Praga, ca residență a împăratului, strălucia cu o pompă ne mai vădută, decăderea interioară a țării era vădită. Pe când trăia *Matia* (1611—19) a fost designat ca succesor al său *Ferdinand II.* (1619—37), cunoscut ca catolic zelos și energic. Conflictul ce s'a ivit în cele dintâi luni după aceasta, s'a schimbat în vrăjmașie completă, pe care nobilimea protestantă boemă a inaugurat-o prin cunoscuta aruncare pe fereastră a locotenenților din Praga (1618). Urmă apoi detronarea lui Ferdinand, alegerea noului rege, a principelui elector din Pfalz, *Frideric*, capul »uniunei» protestante, și reșoiul de 30 ani început. Afacerea boemă s'a rezolvat preste puțin; ajutorul așteptat («uniunea») nu sosi, și revoluțiunea nobilimei, care n'a știut să-și câștige simpatii, îndată după bătălia dela Muntele-Alb, lângă Praga, (1620) a depus armele, cel dintâiu dintre toți incapabilul rege, care pierdându-și cumpătul a scăpat prin fugă. După o vreme oarecare victoriosul Ferdinand a pășit la pedepsirea vinovaților: conducătorii fură executați (1621), ceialtați exilați, pedepsiți cu pierderea averilor, pe cari le căpătărise nisce aventurieri străini, (Valoni, Spanioli, Nemți); apoi prin nisce legi nouă s'au micșorat libertățile dietelor țării, (cu toate aceste însă se ținea sama de pozițiunea deosebită a coroanei boeme în legătură cu țările austriace), limba nemțească fū pusă pe o treaptă cu cea boemă, în sfârșit religiunea catolică proclamată ca singură îndreptățită, iar acatolicilor se porunci sau să o primească sau să părăsească țeara, iobagii acatolici nu aveau însă libertatea aceasta, ci se converteau la catolicism cu sila, prin dragonade, ș. a. In urma acestor ordinațiuni, acatolicii boemi, (floarea inteligenței boeme), în număr cam de 36,000 familii, după ce și-au vândut toate, s'au mutat în străinătate, (în Germania, Polonia, Slovăcie), și apoi în țeara întreagă fū introdusă cu toată severitatea reformațiunea catolică cea nouă, câte odată într'adevăr numai în mod superficial și puțin sincer, sub presiunea mijloacelor de forță. După ce în sfârșit s'au potolit (1648) luptele, a căror scenă în acești 30 ani adeseori a fost pământul boem, s'a ivit starea ticăloasă a țării: din 3.000,000 loc. au ramas vr'o 800,000 aduși prin reșoiul la sapă de lemn. Luoru firesc, că în timpul următor țeara, lipsită de avuția sa materială și intelectuală, și-a pierdut înalta ei însemnătate istorică, împărțind soarta celorlalte țări austriace, cu cari însă remăne unită numai în mod federativ. In mod simțitor au fost atinse țările boeme prin reformele Mariei Teresiei, care a creat instituțiuni unitare comune pentru imperiul întreg. Și mai puternice erau năzuințele centraliste sub eruditul absolutist Iosif II., care avea de gând a unifica popoarele imperiului său și în privința limbei, sub aripile limbei nemțesci. Sistemática lui germanisare amenința existența națiunii boeme

care, în vremea unei decăderi îndelungate, de mult pierduse conștiința națională; din norocire alte reforme mai liberale ale aceleiași epoci au înlesnit deșteptarea poporului. Incetul cu încetul învia mișcarea națională boemă, care mai cu samă prin înfriurirea mișcărilor contemporane la apus, (revoluția din Iulie 1830), a căpătăt o aprofundare socială. Un resunet al nouelor idei s'a ivit de curând și în public, glasurile, cari cereau reforme în afacerile naționale și constituționale, (stăruințele cele nouă de drept de stat). Stăruințele pacinice, prin cari patrioții boemi căutau a obține aceste reforme, erau nimicite prin faptele silnice ale revoluțiunii din Praga și Viena (1848). Constituțiunea cetroată din 1849 a ramas neimplinită și urmă absolutismul, căruia ministrul Bach i-a dat formele cele mai severe. După diploma federalistă din Oct. (1860) s'a proclamat constituțiunea centralistă din Febr. 1861. Delegații boemi însă, nevădend puțința de a duce în îndeplinire ideile lor, părăsiră dieta din Viena, tot așa ca și mai târziu (1867) dieta boemă, după ce prin alegerile cele nouă a venit la majoritate partidul nemțesc, care, remănend singur în dietă, și-a trimis delegații în dieta din Viena. In poporul boem opozițiunea aceasta se bucura de o aprobare generală, (jurnalistică, meetinguri de popor), și așa a și ramas, cu toate că din partea partidului guvernamental mișcarea aceasta era aspru urmărită. Rescriptul din 1871, prin care dreptul de stat boem fū recunoscut de însuși monarchul, care promitea observarea lui prin încoronare festivă, a ramas neimplinit, mai cu samă după ce Germanii au câștigat isbânda în contra Francezilor. In sfârșit în 1878 opozițiunea pasivă boemă s'a terminat: delegații boemi au intrat în dieta țării și în anul următor, (ministerul lui Taaffe), și în dieta din Viena, unde în așa numitul »cere de fier» au devenit un stâlp al guvernului în contra opozițiunii liberalilor nemți. Guvernul le-a făcut câteva concesii mai cu samă în privința limbei; așa bunăoară: Universitatea din Praga, până atunci nemțească, fū despărțită în boemă și nemțească (1882), ș. a. Anii cei din urmă sânt cu totul ocupați cu regularea chestiunilor naționale; proiectele de învoire din 1890 (așa numite »punctațiuni») n'au îndestulit însă națiunea, ceea ce a fost una din cauzele căderii partidului bētrân boem, cara le primia, și a întăririi năprasnice a partidului Boemilor tineri.

Lit. Afară de partea resp. a scrierilor despre ist. Austriei (s. e. Alf. Huber: Geschichte Oesterreichs, vol. 1—5, [până 1648], Gotha, 1885—96), se poate ceti clasică: Geschichte von Böhmen de Fr. Palacky, (până 1526), Praga, 1836—67, și a lui B. Dudik, Mährens allgem. Geschichte, vol. 1—12, (până 1350), Brünn, 1860 și urm. Dintre scrierile speciale pentru mișcarea religioasă: Fr. v. Bezold. Zur Geschichte des Hussitentums, München, 1874, și König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten, 1872—77; Lechler G. V., Johannes Huss, Halle, 1889; W. W. Tomek, Johann Žižka, übers. von V. Prochaska, Praga, 1882; E. Denis, Huss et la guerre des Hussites, Paris, 1878 și La fin de l'indépendance tchèque, (până 1620); I. Goll, Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder, Praga, 1878—1882, (2 vol.) și Gindely, Geschichte

der böhmischen Brüder, Praga, 1857, (2 vol.) Pentru istoria mai nouă: A. Rezek, Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen, vol. I., Praga, 1878; apoi lucrarea citată a lui Denis, a lui Gindely, Geschichte des 30-jähr. Krieges, vol. 1—4, (până 1632), Praga, 1869—80, al cărei vol. 5 conține: Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, Leipzig, 1894; Grünberg, Die Bauernbefreiung in Böhmen, Mähren und Schlesien, Leipzig, 1894, ș. a.

Boeotia, v. Beotia.

Boer, *Stefan*, canonic, n. 1794 în Abasfalva; a studiat la Odorheiu și Blaj, a fost profesor la gimnasiu, iar la 1818 fù sfințit preot și dispus la Abasfalva ca paroh și viceprotopop. Canonic a fost ales la 1834, † 1861. A lăsat o fundațiune de preste 2000 fl. pentru ajutorarea preoților.

Boerebiste, v. Burebista.

Boerescu, 1) *B. Vasile*, jurisconsult și om de stat rom., n. 1830 în București, † 1883 în Paris. Studiile juridice le-a început în colegiul sf. Sava, unde l-a surprins revoluțiunea din 1848, la care a luat parte cu juvenilă ardore. Colaborator la »Pruncul român« al lui C. A. Rosetti, figurează și în protestul adresat Sultanului la 17/29 Sept. 1848, după eroica luptă dela Dealu-Spirii, (cf. I. Ghica, Amintiri din pribegie, p. 55—57). După reprimarea revoluțiunii, B., cruțat de perseoțiunii, își reîncepe studiile în țeară, și apoi, ajutat de Ioanide și Câmpineanu, pleacă la Paris, unde urmează facultatea de drept, și se distinge. Încă student, el presentă congresului adunat la Paris, după resb. crimeic, un memoriu asupra chestiunilor economice și politice ale Moldo-Valachiei. Acestei lucrări îi urmă: La Roumanie après le traité de Paris du 30 mars 1856. Treceând cu succes doctoratul, scrisese tesa sa: Traité comparatif des délits et des peines au point de vue philosophique et juridique, (1857). Revenit în țeară a fost, împreună cu Bosianu și Costaforu, un lucafer al facultății bucurescene. (Despre cursul său de drept comercial, inspirat de repetițiunile lui H. F. Riviére: »Explicarea Codiceii comerciale«, 1859); cf. D. C. Popescu în Dreptul nr. 1 din 1883). La 1858. B. tipări memoriul său: Examen de la convention du 19 Aout relative à l'organisation des Principautés danubiennes. Ca deputat al capitalei în camera dela 1859 lucrează în favoarea unirii principatelor sub Cuza; discursul său în parlament determină, împreună cu acela al lui Cogălniceanu, unirea pe vecie a celor două provincii române, (cf. un fragment din aceste discursuri în D. C. Popescu, l. c.) De aci încolo ministru de justiție la 1860, apoi la instrucțiune și culte, la externe, președinte de consiliu, plenipotențiar la Paris, senator, deputat, advocat celebru, întreaga sa activitate fù consacrată întăririi statului român, luând parte însemnată la toate reformele legislative în Rom. preste 20 ani. Procedura civilă rom. e datorită lui B.: ea formează în legiuirea rom. o lucrare originală și nu presintă complicațiunile modelelor sale, procedura franceză și geneveză. În politică B. e un precursor al ideii de independență și regat. Ca ministru de externe (1873—75), în cabinetul L. Catargi, încheie convențiunea de comerț cu Austro-Ungaria. La 1871 fundează prima societate de asigurare română »Dacia«. La toată codificarea nouelor legi dela 1859—82 B. a luat o parte principală. La 1857

fundează diarul »Naționalul«, la 1870 »Pressa«. Tot B. e propagatorul politicei de evoluțiune spre puterile centrale ale Europei, și anume spre imperiul habsburgic (cf. Take Ionescu, La politique étrangère de la Roumanie, 1891). Dar acolo, unde incontestabil B. a avut un merit netăgăduit, e rolul patriotic și activ ce a îndeplinit luptând contra jurisdicțiunilor consulare, (cf. Memoriul său din 1865). Ca economist, B. era pentru tractate, înclinând spre liber-schimbști și având încredere în vitalitatea noastră economică. Pe lângă această harnică și măncasă producțiune, B. a adunat cea mai bună colecțiune a legilor române după unificarea patriei, continuată de fratele său C. Boerescu și de C. Vlahuți. El e și autorul unei melodrame în trei acte, intitulată: »Soldatul orfan«.

2) *B., Constantin*, frate mai mic al lui V. Boerescu, avocat, n. 1835 în București. După terminarea studiilor liceale a plecat la Paris, unde a obținut doctoratul în drept. La 1858, în preajma congresului al doilea de Paris, a scris: »Les Principautés devant le second congrès de Paris«, pledând pentru unire și pentru principe străin, iar la 1861 a publicat tot în Paris: »De l'amélioration de l'état des paysans roumains«, în care arată cum ar trebui îmbunătățită starea socială a țeranilor români. Reîntors în țeară, ajunsese prof. de Codul civil la Universitatea din București; 1864 deputat în adunarea legiuitoare; 1889 pentru șapte luni ministru de culte și instrucțiune publică.

Boerhaave, (pron. Bur—), *Hermann*, medic, n. 1668 în Voorhout, lângă Leiden; studii teologia și limbile orientale, apoi matematica și 1690 medicina; 1709 profesor de medicină și botanică, apoi de chimie în Leiden. † 1738.

Boeri, v. Boieri, resp. Boers.

Boeriu, *Ioan de Scorei*, primarul Abrudului, viceprefect în prefectura lui Avr. Iancu. 1834—67 de repețiute ori deputat dietal. În casa lui s'au ținut la 1849 conferențele privoare la împăciuirea Românilor cu Maghiarii, cu Dragoș, trimisul lui Kossuth. Când armata magh., călcând în picioare regulile armistițiului, întrase în Abrud, (6 Maiu 1849), fù prins, dar la rugarea damelor magh. din Abrud a fost eliberat. † 1867 în Abrud în calitate de vicecomite și deputat dietal.

[I. S. Ș.]

Boers, (oland. pron. burs.), populațiune de origine olandeză din Capland, cu deosebire din republicele Oranje și Transvaal. B. sânt mari proprietari de pământ, posed mari turme de vite cornute și de oi; dexteritatea industrială și spiritul de întreprindere le lipsesce, dar au talent politic, sânt buni călăreți și pușcători. Viața lor publică patriarhală e în tranșare sub influența imigrării Englezilor și Germanilor. Cf. Theal, »History of the B.«; Klössel, »Die süd-afrik. Republiken«.

Boethius, *Anicius Manlius Torquatus Severinus*, n. pe la 470 în Roma, din o familie aleasă, se ocupă la Atena cu studii filosofice și matematice, apropiindu-și teorii neoplatonice combinate cu vederi peripatetice. Teodoric îl numi consul, dar fiind bănuț că conspiră cu Iustinian, fù disgrățiat și închis la Ticinum, unde † 525. B. a tradus Geometria lui Euclid și Aritmetica lui Nicomachos; apoi în lat. scrierea lui Aristotele despre categorii, analitica și to-

pica, și a scris: De institutione arithmeticoa; De institutione musica; și în închisoare tractatul: De consolatione philosophiae, în 5 cărți. Vederile sale filosofice sunt depuse în scrierea sa: De consolatione. El căuta a demonstra, că bunătatea lui Dumnezeu nu e în contradicție cu existența răului; că există o prevedință divină, și că numai virtutea poate asigura omului pace adevărată, viață tinită și moarte fericită. (Cf. Teodorescu, Istoria filos. ant.; Ueberweg, Geschichte der Philos. II.) [Pl.]

Boëthius, *Simon Iohannes*, istoric svedez, n. 1850 în Sassen (Dalarne); 1889 profesor în Upsala, membru al parlamentului; a scris: Revoluțiunea franc. 1789—1799, și Istoria Svediei 1718—1809.

Bog, (*slav.*) Dumnezeu.

Bogasiu, țesătură colorată cu lustru, din care se face șalvari.

Bogata, 1) *B. de Mureș*, (magh. *Maros-Bogát*), com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieș, cu 2486 loc., Magh. și Rom. (798). Pe timpul Romanilor au fost aici castru și două poduri peste Mureș; s'au găsit multe cărămizi cu sigilul legiunii V. macedoniene. 2) *B.*, (magh. *Oláh-Bogát*), com. miază în Trans., cott. Alba inf., cu 1708 loc. rom.

Bogați, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 5 cătune: Suseni, B., Chițești, Glâmbocel și Strâmbu și are 3919 loc. rom. Comuna crește vite, are păduri multe, cultivă pușin porumb și vin mult. Are 5 biserici și o școală mixtă cu 2 învățători.

Bogdan, numele mai multor Domni români.

1) *B. I.*, întemeietorul principatului Moldovei ca stat independent, domni 1349—65. După încercarea lui Dragoș (v. ac.) de a înființa, în partea nord-vestică a Moldovei, un voivodat în aflințare de Ungaria, numit *țeara Moldovei*, (după râul Moldova), B., voevodul Românilor din Maramureș, ocupă în 1349, cu oamenii săi din Maramureș, acest voivodat și-i întinse hotarele spre Nistru și Marea Neagră, ca principat de sine stătător. Încercările regelui Ludovic I. al Ungariei de a readuce pe B. la supunere, nu isbutiră, și B., învingător asupra oștilor trimise mai adese ori în contra lui, se mănțină ca domn independent. După el, ca adevăratul întemeietor al principatului, Moldova a fost numită și *Bogdania*. Dela el avem prima monetă moldovenească, cu inscripția: »Moneta Moldavie — Bogdan Waiwo(da)«. El zidi o mănăstire la Rădăuți, (în Bucovina), unde a fost înmormântat. În această mănăstire fu instalată apoi episcopia înființată aci de Alexandru cel Bun. Inscripția pe mormântul lui B., ca și pe mormintele celorlalți domni ce zac în acea biserică, e pusă de Stefan cel Mare. [D. On.]

2) *B. II.*, *Domnul Moldovei* (1449—1451), tatăl lui Stefan cel Mare. El a apucat domnia prin isgonirea lui Alexandru II., și și-a pierdut-o dimpreună cu viața în luptă cu acesta și cu Petru, un fiu al lui Alexandru cel Bun. La Reuseni, unde B. cădă, fiul său Stefan a ridicat mai apoi o biserică.

3) *B. III.*, (*Incrucișatul sau Chiorul*), *Domnul Moldovei* (1504—1517), a fost fiul lui Stefan cel Mare și al doamnei Maria, fiica lui Radu cel Frumos. Asociat la tron încă din 1502 era de

27 ani la moartea tatălui său. Cum luă domnia avu prilej de luptă cu Polonia: cerend mâna Elisabetei, sora regelui polon, cărui îi dăruise și 2 cetăți, și fiind refuzat de două ori, B. pustiesce Polonia. În urmă se convine la oăsătorie cu oarecari promisiuni favorabile catolicismului în Moldova (1506). Murind în curend regele polon, succesorul acestuia nu mai încuviințează oăsătorie, ceea ce provoacă o serie de reciproce devastări, până în Oct. 1509, când, B. fiind bătut la Nistru, se face pace, (17 Ian. 1510); B. renunță la căsătorie în schimbul altor foloase politico-economice. Tatarii făcend o năvală cumplită (1510) duc cu ei 74 mii robi. La Nov. 1510 B. preîntimpină o nouă năvală tătarească. În curend se ridică un mare pericol pentru Moldova: la 1511 Tatarii ocupă țeara. Polonii de frică, pentru ei înșiși, trimit ajutor lui B., care lovesce pe năvălitori, (Maiu 1512). În 1513 logof. Tăut e trimis la Poartă a închina de bunăvoie Moldova, în condițiuni quasi-identice cu ale Munteniei: autonomie sub toate privințele, recunoșcerea suzeranității otomane și plata unui peșces anual. Aoeasta scutia pe B. de Tatar și de alți inimizii, cari deveniau astfel dușmanii Porții. La 1513 B. se însoară cu princesa Rumanda. † 20 Apr. 1517.

4) *B. IV.*, *Domnul Moldovei* (1568—72), urmă la tron după omorul tatălui său, Alexandru Vodă Lăpușneanul, în vîrstă numai de 15 ani. B. a fost partisan politic și aderent personal al Polonilor, cu cari face tratate umiltoare, și se înrudesce. Purtarea lui nemulțămese pe boierii țerii, în cap cu Ieremia Golia Cernăuțeanul. Aceștia se temeau mai ales de întroducerea catolicismului cu toată persecutarea Armenilor din partea domnului. Folosindu-se de prinderea și închiderea lui B. de cătră un nobil polon, cu care se certase, boierii se tânguesc la Poartă, care numesce domn pe Ioan-Vodă Cumplitul, (Maiu 1572). Zădarnic cerend a mai lua domnia cu sprjinul Polonilor, alungat și rătăcit pe la toate curțile europene, B. † la Moscva, (Iulie 1574).

5) *B.*, *Stefan Surdul*, *Domnul Munteniei* (Mart. 1591—Iunie 1592), fusese un curelar cu numele Ilie Voevod și vlăstar al lui Iancu-Vodă Sasul, (fiul lui Petru Rareș). A înlocuit în domnie pe Mihnea a doua oară, cumpărând tronul cu 400 mii coroane. Mazilitul voevod umblă după reoapătarea tronului. B. Surdul toșuși nu-și pierde domnia, cu toată turcirea lui Mihnea, până în Iunie 1592, când Turcii îl înlocuiesc cu moldovanul Alexandru B., nepotul de fiu al lui vodă Lăpușneanu și protejatul regelui francez Henric IV.

6) *B.*, *Vlad*, al doilea fiu al lui Stefan cel Mare, n. 1466 din a doua soție a marelui voevod, Eudokia de Kiev. † 1479.

7) *B.*, fiul lui Petru-Vodă Rareș și doamna Maria, († 28 Iunie 1529). A trăit între 1528 și 1534.

8) *B.*, *mare logofet*, boierul cel mai de frunte al evlaviosului Radu IV. cel Mare al Munteniei; este cauza certeii dintre domnitor și expatriarhul Constantinoplei, mitropolitul Nifon, cum și a isgonirii acestuia la sf. Munte. Nifon a dojenit pe Radu-Vodă și s'a împotrivit, ca acesta să despartă fără motiv pe al său »supremus cancellarius et secretarius« de soția-i legitimă, pentru a-i da pe soru-sa domnița. Tot B., mai târziu favorit lui Vlăduță Vodă, înțeția pe stăpânul său

ca să ucidă pe Neagoș Basarab. Acesta însă luând domnia îl dă morții (1512). [Ag.]

Bogdan, 1) *B., Ioan*, scriitor român și prof. de limbile slavice la Universitatea din București; n. 1862 în Brașov, a făcut liceul în orașul natal și studiile universitare în școala normală super. din Iași. Licențiat în litere, fu trimis ca bursier în străinătate pentru limbile slavice. După studiile făcute în Austr., Germ. și Rusia, reîntors în țeară fu numit prof. la Universitate. A publicat: *Sarmisigethusa*, studiu istoric; *Raport asupra școalelor secund. din Germania, 1886*; *Vechile cronicile moldovenesci*, studiu, 1891; *Letopisețul dela Bistrița*, studiu, în *Convorbiri liter.* nr. 8, 1895; *Insemnătatea studiilor slavice pentru Români, 1894*; *Românii și Bulgarii*, studiu despre relațiile culturale între ei, 1895; *Vlad Țepeș și narațiunile germ. și rus. asupra lui*, studiu critic, 1896, etc. B. e membru coresp. al Academiei rom. și al Societății de istor. și antich. dela Moscova.

2) *B.-Dusăd George*, profesor în București, n. 1866 în Brașov. Și-a făcut studiile în Brașov, Pesta, Iena și Viena; licențiat în științele istorice al Univ. din București; cunoscut ca publicist, critic literar și istoric. A colaborat la *«Tri-buna»*, *«Romänische Revue»* și *«Conv. literare»*; a redigat timp de doi ani *«Gazeta Bucovinei»*. Lucrări principale: *Savitri*, povestire indică, tradusă în versuri, (Sibiu, 1891); *Petru Maior*, studiu biografic, (Cernăuț 1893); *Bucovina*, studiu istoric și politic, (Sibiu, 1895); *Canoanele și politica*, studiu polemic, (Sibiu, 1895); *Călugărul Visarion Sarai*, studiu istoric, (Caransebeș, 1896); *Procesul eppului I. Inoc. Klein*, studiu istoric, (Caransebeș, 1896); *Statistica Românilor din Trans. în 1733*, (statistica eppului Klein), studiu istoric, publicat în *«Conv. lit.»* (1896).

3) *B., N. A.*, artist dramatic rom., a publicat la Iași următoarele scrieri, de puțină valoare literară: *Iuga*, comedie istorică în versuri, în trei tablouri, 1881; *Bogdan I. sau întemeierea Moldovei*, tragedie în versuri în 5 acte, 1890; *Jean Marie*, dramă în versuri într'un act de André Theuriet, traducere, 1891; *Povești și anecdote din popor*, 1892; *Frunze verzi*, versuri, 1892; *Traian și Dochia*, legendă lirică într'un act, 1892; *Isvorul lui Dan*, operetă într'un act, 1892; *Berbecii la păscut*, comedie în versuri într'un act, 1892; *Ciceron*, dramă în cinci acte, 1892; *Abraam*, dramă biblică în versuri, 1892; *Și noue și vechi*, novele și amintiri din teatru; *Pe câmpul de onoare*, dramă în trei acte, 1893; *Licențiați*, comedie în versuri, 1894; *Marchisa de Pompadour*, comedie cu cântece într'un act de Mollé-Gentilhomme și C. Gueroult, traducere, 1894; *Bursucul*, comedie în cinci acte, 1896. B. a reunut 15 comedii de ale sale în nr. 62 al *«Bibliotecii Șaraga»* din Iași, a editat revista *«Arta»* și trăiesce la Iași.

4) *B., Vincențiu*, fost deputat, n. 1820 în Comlăușul Banatului, din părinți comercianți, dintr'o familie venită pe la mijlocul secolului precedent din părțile Făgărașului. *Advocat* dela 1846; la 1848 a fost ales deputat în cercul său natal și, ca partizan al guvernului kossuthist, a mers cu dieta la Dobrița și a luat parte în Apr. 1849 la detronare; pentru aceste a fost pus sub cercetare criminală, dar curând grațiat și aplicat ca funcționar catastral în Timișoara. La dieta din 1861, fiind iarăși ales în cercul Comlăușului, s'a apropiat

mult de deputații români-naționali; mai apoi s'a retras într'un serviciu dominiar ca fisc. al contelei Nakó.

Bogdana, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) *B.*, com. rur. în j. Bacău, pl. Trotuș, formată din cât.: B., Rădeana și Gutinaș, Vrâncenii și Corbul, Valea Seacă și Livada, Gârbovanu și Mărcescii, având în total 2030 loc., între cari 245 Magh. și 37 Ovrei. Loc. se ocupă de agricultura și mai puțin cu meseriile și comerțul; are 4 biserici ortodoxe, 2 biserici catolice și 1 școală mixtă. Com. e străbătută de calea ferată și de șoseaua națională Adjud-Ocna. 2) *B.*, mănăstire spre sud-est dela cât. cu același nume, încungurată de munți și păduri; e zidită în jumătatea a doua a secl. XVII. de marele logofet Solomon Bêrlădeanu; se administrează de un stariț și este servită de 7 călugări, 2 preoți și un diacon; în interior are sculpturi și picturi frumoase și multe odoare de aur și argint; mănăstirea se întreține de stat. [nt.]

Bogdănesci, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) *B.*, com. rur. în j. Bacău, pl. Trotușului, compusă din cât.: B., Bahna, Părgănesci, Nicorescii, Satul non, Tîsescii, Tuta și Fabrica de sticlă, având în total 2786 loc., între cari 101 Magh. Loc. se ocupă în cea mai mare parte cu agricultura mai puțin cu meseriile și comerțul; are 1 biserică ort. și 3 cat., 1 școală mixtă în satul B. și o fabrică de sticlărie. Com. e străbătută de calea națională Onesci-Pasul-Oituzului. 2) *B.*, com. rur. în j. Suceava, compusă din sat.: B., Rêșca, Jahalea și Slătioara, cu 3758 loc., cari se ocupă mai ales cu agricultura și prăsierea vitelor; are 3 biserici cu 4 preoți și o mănăstire Rêșca (v. ac.) cu 14 călugări; 2 școale rurale mixte; 2 fierăstrae, care ocupă 50 lucrători. Sub poalele muntelui Pleșu se află 2 fântâni bogate de slatină. Sat. B. numeră singur 1904 loc. [nt.]

Bogdania, nume dat Moldovei după întemeietorul ei Bogdan I., (v. ac.)

Bogdănița, schit și sat în Rom., j. Tutova, pl. Simila. Satul se compune din cât.: Tunseștii de jos și de sus; schitul B., Carțiabași, Coroștii și Gura-Văii. Are 999 loc.; 1 școală, 2 schituri și 2 biserici.

Bogdo Lama, la Mongoli capul lumesc și preotesc al preoțimii, un fel de papă, dar în parte și-a pierdut puterea lumescă, (v. Dalai Lama).

[Atm.]

Boghead, sist bituminos, care se întrebuințează pentru prepararea gazului de iluminat.

Boghicea, com. rur. în Rom., j. Roman, pl. Siretul de sus, compusă din 6 cât., cu 2944 loc.

Bogișici, *Baltazar*, jurisprudent slav, n. 1840 în Raguză; 1869 prof. la univ. din Odessa, 1877 membru al guvernului bulgar provisor. Opere: *Obiceiurile juridice ale Slavilor*, (1867); *Obiceiurile juridice ale Slavilor meridionali*, (1874).

Bogoljubskij, v. Andrej.

Bogoiin, comună rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1867 loc. Rom.

Bogomili, sectă eretică. În secl. III. d. Chr. s'a născut în Persia *manicheismul*, eresie numită astfel dela autorul ei Manes, care voia să reformeze orestinismul, combinându-l cu dualismul persian al mazdeismului. După grozavaucidere a lui Manes, prin următorul lui Sapor I., secta lui,

împrăștiată în deosebite părți ale Asiei și în nordul Africii, și redusă la un fel de francmasonerie religioasă, se propaga în societăți secrete. În secl. IX. ea luă o mare dezvoltare în Armenia sub numele de *pavlicianism*, dela eresiarhul armean Paul; de aci prin o activă propagandă și mai ales prin o colonie armeană pavliciană, pe care împăratul bizantin Tzimisces, armean el însuși, o stabilise (970) aproape de Filipopoli, s'a răspândit în tot imperiul bizantin. Sub împărăteasa Theodora fiind persecutați și uciși mai mult de 100,000 dintre Pavlicieni, ei luară armele și, abia după lupte de 150 ani, fură alungați din imperiul bizantin. Atunci se refugiară în Bulgaria, unde această sectă, sub nume de *bogomilism*, dela preotul Bogomil Ieremia, a dăinuit până aproape de noi. Pe la 1650 un mare număr de B., locuitori în Nicopole și 14 sate din prejur, s'au făcut catolici. Din Bulgaria și alte părți ale resăritului Manicheenii s'au răspândit mai ales în Italia și sudul Franței sub nume de *Catari*, *Patariini* sau *Paterani*, (pentru-că recunoscneau numai pe tatăl din sf. treime), *Albogensi* și *Valdensi*, (v. ac.), și în Spania sub nume de *Priscilianisti*, după un Priscilian, recunoscut de cap al lor. B. credeau, că Dumnezeu avusese doi fi: pe cel mai mare Satanail, care s'a resculat în contra tatălui său și a devenit astfel elementul cel rău; și pe un fiu mai mic, arhangelul Mihail, pe care dinții îl identificară cu Christos. Satanail, în urma căderii sale, a zidit pământul și întreagă natura veștă. Numai omul reprezintă în lume un fel de compromis între Dumnezeu și Satanail, datorind celui dintâiu sufletul, iar celui alalt corpul. Predominarea corpului asupra sufletului, adevărat a lui Satanail asupra lui Dumnezeu, a durat până la întruparea arhangelului Mihail sub numele de Christos. Cea mai mare parte a vechiului Testament nu e decât apoteoza lui Satanail. Satanail iar nu Dumnezeu era acela, pe care îl adora Moise. Prins de cătră Christos, Satanail a fost aruncat în tartar și despoiat de finalul *il*, rămânând de aci înainte numai Satana. Puterea Satanei n'a încetat însă prin aceasta... Înșasi restignirea lui Christos a fost o machinațiune a dracilor. Mai mult decât atâta, întreagă biserica ortodoxă, cu icoanele sale, cu moaștele sfinților, cu sacramentele, cu ierarchia, cu totalitatea instituțiilor, este opera Satanei. Provoacănd neapănere contra ori cărei autorități eclesiastice sau civile, B. se priviau numai pe sine ca adevărați creștini. Afară de »Tatăl-nostru«, pe care îl țineau în mare onoare, ei respingeau celelalte rugăciuni creștine, înlocuindu-le prin ale lor proprii. Nesocotiau liturgia și serbările ortodoxe; dar postiau Lunia, Miercuria și Vineria. Fiecare biserică se compunea dintr'un învățător și 12 »apostoli«, și totodată fiecare membru al sectei, chiar cei de sexul femeiesc, se considerau ca preoți sau diaconi. Ca urmare morală rigoroasă a dogmaticii lor, B. condamnau tot ce place corpului sau servesea a întări acest element diabolic: căsătorie, vin, carne, avuție. Aproape toți purtau haine călugăresci și erau în fapt mai papi decât Papa. Ceea ce deosebia mai cu samă pe B. de cătră frații lor din Occident, era dreptul de a minți la trebuință, pe când ramura abbingensă, din contra, era celebră prin ura minciunii. B., ca și frații lor Albingensii, și alte secte ere-

tice din evul mediu, aveau o literatură poporană a lor, în toată puterea cuvântului: cântece, povești, descănțece, cimitituri, etc. Credințele și literatura B.-lor s'au lătit foarte mult printre Români, cari aveau în biserică limba slavonă, atât prin Armenii pavlicieni, cât și mai ales prin B. din Bulgaria. Causese, afară de cele arătate, sunt încă spiritul de toleranță și ignoranța clerului român, care nu scia deosebi totdeauna dogmele eretice de cele oficiale, și poate cultul apostolului Pavel, care dela început era venerat cu preferință de Români. Apoi e sciut, că Pavlicienii se considerau ca urmași direcți ai lui Pavel, apostolul ginților și cel mai liberal între apostoli. Efectele influenței bogomilice la Români se cunosc în expresiunea mai pronunțată a cultului pentru apostolul Pavel, cum mărturisesc scriitorii străini; în obiceiul de a posti Lunia, Miercuria și Vineria; în abstenența poporului țeran din România liberă dela carnea de vacă; și în numeroasele cărți populare de origine bogomilică. Intre cele mai răspândite relevăm aici: Visul Maicei Domnului, Călătoria Maicei Domnului prin iad, Epistolia Maicei Domnului, Epistolia Domnului nostru Isus Christos, Apocalipsul apostolului Pavel, Legenda Duminecii, Legenda Vinerii, Minunile sf. Sisoe, Cărți de prevestire și noroc, Cărți de visuri, cântece, basme, exorcisme sau rugăciuni de soartea dracilor, descănțece, ș. a. (Cf. V. Gaster, Literatura pop. și apocrifile în literatura pop.; B. P. Hasdeu, Cărțile populare, texturi bogomilice, p. 247 și apendice p. 499; Lambrior, Literatura pop. în Conv. lit., VIII., p. 66.) [M. Strajan.]

Bogor, sau Bogoris, v. Boris.

Bogoridi, v. Vlogoride.

Bogorodcina, (*slav.*) cântare sacră întru lauda Verg. Maria. Afară de puține zile ale anului bisericesc, (ca s. e. Rusaliile, Dumineca Tomei, Schimbarea la față, Înălțarea), cântările sacre sînt așa împărțite, încât după preamărirea sf. Treime în »Mărire Tatălui« s. c., în »Și acum« urmează laudarea Mariei.

Bogorov, *Ivan*, scriitor bulgar, n. 1842. A redactat mai multe diare, a publicat poesii populare, gramatici și un dicționar franc.-bulgar și bulgar-franc.

Bogos, seminiție hamitică în ținutul muntos din nordul Abessiniei, se ocupă cu păstoria și numeră ca. 8000 suflete, cari se țin creștini. Dela 1884 sînt supuși regelui Abessiniei. Local principal e satul *Keren* cu 300 colibi.

Bogoslov, *insule*, v. Alente.

Bogota, (*Santa Fè de B.*), capitala statelor unite din Columbia și a statului Cundinamarca, situată la înălțime de 2610 m. preste suprafața mării, lângă Rio de B.; B. are 95,813 loc.; arhiepiscop; universitate, muzeu; statua lui Bolivar.

Bogovici, *Mirko*, poet croat, n. 1816 în Varașdin; ca politician a fost totdeauna mare protivnic al absolutismului austriac și aderent al legăturilor de stat cu Ungaria. † 1893. A scris: »Ljubice«, (Agram, 1843; poesii lirice); »Frâncopan«, (1857, dramă); »Stjepan Zadnji Kralj Bosne«, 1857, dramă), etc.

Bogsan, Bogșia, v. Bocșia.

Bogza, com. rur. în Rom., j. Râmnicul-Sărat, pl. Marginea de sus, compusă din 3 căt. cu 1791 loc. agricultori și economi de vite; are 2 biserici și 2 școale mixte.

Bohățiel, 1) *B., Alexandru*, fost căpitan suprem al distr. Năsăud; n. 12 Aug. 1816 în Uifaléu, (Magyar-Ujfalú, cott. Cojocna), din o fam. rom. nobilitată sub principele George Rákóczi II. cu predicatul de Soosmező (sau Glod). A studiat în Blaj și Cluj, depuse censura de avocat la M.-Oșorheiu în 1840 și se stabilă ca avocat în Cluj. 1848 fù ales deputat pentru dieta din Cluj din partea orașului Hațeg. În această dietă, sub terorisarea majorității, uniunea Ardealului cu Ungaria fù în mod tumultuos declarată de primită ou vot »unanim«. Alegându-se o comisiune din partea dietei spre determinarea mai deaproape a legii despre uniune, episcopii Leményi și Șaguna erau împreună cu B. singurii membri rom. ai ei. După declararea uniunii B. fù ales de cercul Dobăcei deputat pentru parlamentul ungar și luă parte la ședințele din Pesta. Mai târziu fù și la Dobrițin, fără însă de-a mai lua parte la ședințe. În Maiu 1849 primi însărcinarea clubului deputaților români de-a călători la Cluj împreună cu comisarul Szentiványi, pe care l-a trimis guvernul revoluționar ung. spre liniștirea exacerbarii provocate în Ardeal prin cruzimile comisarilor de mai înainte, cu deosebire ale lui Csányi. B. se folosi de pozițiunea sa spre a influența în sens moderat măsurile pretinse de guvernul revoluționar din Dobrițin. Mulți Români, cu deosebire mulți grănițeri din distr. Năsăudului, au fost scăpați din închisoare, unii chiar de moarte prin mijlocirea lui. În anii absolutismului B. trăi retras. În 1860, reorganizându-se comitatele, B. desvoltă o vie activitate în Dobăca. La cererea foștilor grănițeri, B. în 1861 fù numit căpitan suprem al distr. Năsăud. În acest post a ramas până la 1876, când, unindu-se distr. Năsăudului cu al Bistriței, B. fù pensionat. Ca căpitan suprem B. își câștigă merite pentru înființarea gimnasiului din Năsăud, pentru păstrarea fondului grănițeresc spre folosul foștilor grănițeri români și pentru ridicarea nivelului cultural și îmbunătățirea stării economice a districtului. B. luă parte și la dieta din Sibiu, 1863—64, ca deputat al Reteagului. Din partea dietei fù exmis la senatul imp. din Viena. În 1865 luă parte ca regalist la dieta din Cluj și protestă cu minoritatea româno-săsească în contra uniunii. Mai târziu luă parte ca deputat al districtului la dietele ungare până la pronunțarea pasivității Românilor ardeleni în 1869. În anii următori, până la pensionarea sa, B. a fost membru al casei magnaților, dar luă puțină parte la desbateri, abstrăgând dela combaterea legii electorale din 1874. Dela 1876 B. a trăit retras dela afacerile politice, iar dela 1886 încoace a fost presidentul băncii »Economul« din Cluj. † 18 Iun. 1897.

2) *B., Mihail*, frate cu Alex., n. 1823; a studiat în Cluj; 1861 jude suprem (fő bíró) al com. Dobăcei; 1863—64 deputat dietal la Sibiu, ales de cercul Dobăcei; 1867 vice-inspec. școl. pentru cott. Solnoc și distr. Bistriței și al Năsăudului. † 1893.

Bohème, (*franc.*) individ care trăiesce de pe o țip pe alta; și numire dată studenților aventurioși, literaților și artiștilor din Quartier latin în Paris.

Bohemia, num. lat. al Boemiei, (v. ac.)

Bohemund, fiul cel mai mare al principelui norman Robert Guiscard, duce de Apulia; n. 1065; lipsit fiind de tronul părințesc, își elupță principatul Tarent, participă la cruciata primă și

primi 1098 principatul Antiochia. † 1111 în Italia. — B. II.—IV., principii ai Antiochiei.

Bohl, *Ioan*, jurisconsult, orator și literat neerlandez, prof. și avocat la Curtea din Amsterdam, n. 8 Oct. 1836 în Zierikzee. B. a publicat între alte multe scrieri juridice: »Code du commerce d'Italie«, (1884), lucrare care a servit ca fir conducător al legiurii comerciale române. Ca literat B. a tradus în limba neerlandeză: Divina Comedia a lui Dante, ce este alături cu aceea a lui Rossetti în limba engleză, una din cele mai bune traduceri a lui Dante. B. are însă și lucrări originale literare sau artistice, în prosă și versuri. Așa în broșura sa intitulată: »Deux fois Reine, l'oeuvre poétique et philosophique de Carmen Sylva«, B. dedică pagini strălucite Reginei Elisabeta. Invitat de Academia belgiană, al cărui membru onorific și asociat este, a face un studiu comparativ asupra legiurii comerciale române, B. publică la 1895: Le Code de commerce roumain comparé aux principaux Codes européens, précédé et suivi d'études historiques et juridiques. »Convorbiri lit.«, »Dreptul« și jurnalele politice rom. au făcut dări de seamă asupra lucrărilor acestui mare floromân, care are toate calitățile, spre a pute familiarisa publicul cult din străinătate cu progresele realizate în România. Ultima lucrare a lui B. este studiul său asupra câtorva dinastii contemporane, publicat la Paris 1897.

Böhm, *Iosif*, violonist celebru, n. 1795 în Pesta; 1819 prim-violonist, apoi profesor la Conservatorul din Viena, † 1876.

Böhme, *Iacob*, mistic și teosof, n. 1575 în Altseidenburg, lângă Görlitz; † 1624 ca măiestru păpuțar, lăsând numeroase scrieri mistice.

Böhmer, *Eduard*, teolog și romanist, n. 1827 în Stettin; 1868 prof. pentru limbile romanice în Halle, 1872 în Strassburg, 1879 a trecut la pensie. Opere: »Ueber Verfasser und Verfassungszeit der johanneischen Apokalypse«, (1855); »Romanische Studien«, (1871—85); »Die provençalische Poesie der Gegenwart«, (1870).

Bohnenberger, *Johann Gottlieb Friedrich*, astronom și matematician german, n. 1765 în Würtemberg. S'a pregătit pentru preoție, dar apoi s'a dedicat studiilor matematice. La început aplicat la observatorul astronomic din Tübingen, mai târziu profesor de matematică la Universitatea de acolo. A construit un aparat pentru explicarea rotațiunii pământului și a scris mai multe opere astronomice. † 1831 în Tübingen.

Boholt, un loc de cură de însemnătate locală în Trans., cott. Uniedoarei, lângă Deva, la o înălțime de 250 m. Isvor bogat. Apa la temperatură de 12° C se bea ca apă acră și se folosește ca baie încălțită într'o casă cu trei cabine cu puțină, iar pentru băi reci se găsesc 3 piscine. O zidire cu 7 camere servește pentru incurtarea oaspeților. Ultima analiză făcută de prof. V. Hankó o însăriră între apele alcaline silicate. Cf. Dr. Boleman István »Magyar fürdők és ásványos vizek«. Budapesta, 1896. [Dr. Vuia.]

Bohorodșani, căpitanat în Galiția, 932 km²., cu 56,205 loc. *Capitala B. miasto*, sau *Bohorșani*, are 4781 loc. (jumătate Ovrei); postă și telegraf; mănăstire dominicană; sărărie, berărie, etc.

Bohotin, com. rur. în Rom., j. Fălciu, pl. Podoleni, cu 1061 loc. *Gura B.-lui*, com. rur. în

Rom., j. Fălciu, pl. Podoleni, cu 306 loc. După cronicarul N. Costin s'a dat aici o luptă (1674) între Dumitrașcu Cantacuzin și Petriceic-Vodă.

Böhtlingk, Otto, orientalist, n. 1815 în Petersburg, aici studiază 1833 limbile orientale, iar 1835 în Bonn și Berlin limba sanscrită; 1845 membru al Academiei de științe din Petersburg, 1860 consilier de stat, 1868—85 în Iena, de atunci în Lipsca. Scr. princ.: un vocabular sanscrit.

Boi, Buti, un trib al Arămânilor, mai exact al Fărșeroților; locuiesc în Tesalia, în Beotia și în Etolia; cea mai mare parte însă e grecoasă cu desăvârșire. Pouqueville (la începutul acestui secol) crede, că numărul lor este de 10,000 sufl., astăzi există numai două cătune lângă muntele Othrys: Imirbei și Calivi al Goga și câteva sute de suflete răspândite în Tesalia între Moțeni. **Bovii** sau **Bomii** sînt alte numiri pentru B. (Cf. Caragiani, Românii din Peninsula Balc.) v. și Boji.

[G. W.]

Boladji, Mihail, n. pe la 1780 la Buda, dintr'o familie de Rom. macedoneni, publică la Viena, 1813, prima gramatică a dialectului macedonean sub titlul: »Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre. Verfasst und zum ersten Male herausgegeben von Michael G. Bojadschi, öffentlichen griechischen Lehrer der hiesigen National-Schule«. Cartea, redactată în grecesce și nemțesce, cuprinde, afară de gramatica dialectului macedo-român, și o colecție de »Fabule, ică Paramithe și istorii alepte«; toate cuvintele rom. sînt scrise cu litere latine și cu o ortografie fonetică imitată după cea germană. Această gramatică a fost apoi prelucrată de Massim după ortografia etimologică, din care pricină n'are absolut nici o valoare, și apoi reeditată întocmai după original în București la 1863. Se mai citează încă o »Kurzgefasste neugriechische Sprachlehre«. Viena, 1823.

[D. E.]

Boian, Teodor, scriitor român, n. 1834 în Botoșani. A publ. câteva canțonete, (s. e. Evreul gardist), și a compus câteva melodii naționale, (mai cunoscut valsul său Adio la Botoșani).

Boian, 1) *B.*, (magh. *Alsó-Bajom*, germ. *Bonnesdorf*), com. rur. în Traus., cott. Târnava mică, cu 1730 loc., Români (1239), Sași și Maghiari. 2) *B.*, *lac* în Rom., j. Ialomița, lângă Dunăre. 3) *B.*, *câmpie* în Rom., j. Olt; platou ridicat și întins între Iminog la vest și Vedeia la est; dela Bărcănesci și Alimănesci până la Văleni distanță de preste 20 km., iar dela nord spre sud, dela Greci, (com. Bărcănesci), până la Seaca-Belciugata preste 25 km.; din cauza pământului argilos câmpia e puțin productivă; cam în mijlocul ei se ved urmele unui sat părăsit. 4) *B.*, țîrg în Bucovina, com. și parochie cu cât.: Laura, Hucoul și Hlinița și cu mica comună Lehucenii Tăutului, cu moșie boierească, în căpit. Cernăuțului, j. Sadagurii, au împreună 7131 loc., (4586 ort. res., 1505 apus. și uniți, 1040 mos.) Sînt în B. încă câte o parochie apus. rom. și grecească; o școală de băieți de 4 clase, una de fete de 2 clase; în L. și H. câte o școală de 2 clase; un cabinet de lectură »Dumbrava Roșie«, înființat 1883; oficiu postal și telegrafic; stațiune de cale ferată; pomete frumoase.

Boiana, rîu în Albania turcească, canal navigabil al lacului dela Skutari, se varsă în Marea Adriatică.

Boiancluc, comună și parochie în Bucovina, cu cât.: Comariuca și Bahna Sîrbului, cu moșie boierească, în căpit. Coțman, jud. Zastavnei; are 1850 loc., (1567 ort. res., 156 cat. și 127 mos.), cu o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Boicotare, v. Boycott.

Boieldieu, François Adrien, renumit compozitor de opere comice, n. 15 Dec. 1775 la Rouen; † 8 Oct. 1834 la Jarcy. Fără serioase studii musicale el debută cu succes în orașul său natal prin câteva opere comice, apoi plecă la Paris, unde avu ocaziunea a face cunoștință cu Mehul și Cherubini, și dădă mai multe opere comice, (Calife de Bagdad, 1800, și *Ma tante Aurore*, 1803). Trecut în Rusia, a fost numit compozitor al Curții și stătă aici până la 1811, când se reîntoarse în Paris. În Rusia și în Paris scrisse un mare număr de opere comice și de vodeviluri, parte singur, parte în colaborațiune, (mai importante: *Aline, reine de Golconde*, 1804; les *Voitures versées*, Jean de Paris, 1812; le *Nouveau Seigneur du village*, 1813; le *Petit Chaperon rouge*, 1818; les *Deux Nuits*, 1829, și mai cu samă *La Dame blanche*, 1825). B. își poate revendica primul rang între compozitorii adevăratei opere comice. Capodopera sa, *La Dame blanche*, e punctul de unire a vechii școale franceze cu școala influențată de stilul lui Rossini. Dela 1817—29 a funcționat ca profesor de compoziție la Conservatorul din Paris. Un fiu al său, tot Adrien, (n. 3 Nov. 1815, † 9 Iul. 1893), asemenea a scris mai multe opere comice și alte compozițiuni întro cari o Mesă, executată la Rouen, în 1875 când se serbători centenarul tatălui său.

[T. C.]

Boieri, la Români și la unele popoare slave: nobil, patriciu, funcționar, preste tot: om de frunte. Originea cuvîntului e dubie, ea se explieă în diferite feluri. În *România B.* constituiau din vechime clasa aristocrată. Originari din popor s'au distins prin activitate, energie, inteligență, noroc sau avere, și dobîndesc asupra aceluia o mare putere economică, o firească precumpănire sub toate raporturile, legiferată mai apoi prin norme juridice și putînd fi moștenită. Mulțămită acestei origini autoritatea boierească s'a întemeiat fără să se recurgă la mijloace neîngăduite de morală. B. au fost singurii militari în depărtatele vremi ale românismului (*curteni* sau *roși*) și puternicii stîlpi ai voievozilor. Aceștia îi respăltau prin dăruiri de moșii din ale lor întinse latifundii. N'a trecut mult însă și această primă și nepătată fasă a boierimei se schimbă: din *militară* devine *diregătorească*, când se crează *boierile* sau diregătorile publice, unite cu felurite venituri și ocupate de B. Depînđend acum de domn B., oa să poată exista, se străduiesc prin ori ce mijloc să capete boierii. Apoi domnia devenind electiv-ereditară, B. cari aveau rol politic, țintind boerile viitoare, se împărțiau în partide și în tabere dușmănesci, chiar și atunci când domnul a început să fie numit de Poartă. Și mijloacele de luptă puse în serviciul acestor tabere erau din cele mai condamnabile: comploturi, lupte civile, pribegii, intervenții străine, etc. Odată învingători unui, situația terii era pe mîinile lor: își însușiau neînchipuit de mari drepturi, își tolerau jafuri și abuzuri, călcău în picioare ori ce principii de ordine și de moră-

litate față de adversari; ajunși *mazili*, își înmulțeau rândurile cu elemente străine și parvenite întruoată noblețea era legată de boierie, își creau privilegii, (scutiri de dări, serbirea țeranului, etc.), în sfârșit pricinuiu o ruină economică, morală și politică principatelor. Boierimea intră într'o a treia fază, cu predominarea elementului grecesc sub Fanarioși. Acum nobilimea principatelor ajunge simplu titulară, depinzând în și mai mare măsură de domnitor. Acesta crează boierii, simple titluri unite cu privilegii exorbitante, fără diregătorii, în cari își introduce uneltele-i jăfuitoare și străine, în paguba adeveraților B. români și în paguba țerii. Pe încetul stratul social și politic cel mai înalt devine străin, elementul vechiu boieresc dispărând treptat în poporul, din care a fost alcătuit. Resultatul a fost o desăvîrșită sărăcioare, o corupție afară din cale, o bizantinism și o slugărnice înfierabilă, amenințarea limbii și a existenței naționale, tot corțejul de rele, cu care ne-a dăruit influența grecească. Aceasta este cea mai urită și cea din urmă fază a aristocrației române. Mișcările din 1821 și 1848 i-au pus pentru totdeauna capăt. [Ăgulețli.]

B. din ținutul Făgărașului (boerones) erau o clasă de oameni liberi, posesori ereditari de moșii, de munți, de mori și alte beneficii privilegiate; ei conclucrau direct sau indirect prin alegere la consiliile comunale, municipale și la adunările obștesci ale țerii, din ei se compuneau scaunele judecătorești (*sedes judiciaria duodecim boerorum*), din ei și prin ei se alegeau organele administrative, ș. c. l. Erau însă datorii a participa din mijloacele proprii la însurecțiunile militare pentru apărarea țerii. Drepturile și îndatoririle acestea se asigurau prin diplome donaționale sau acte giudiciale. O serie de diplome donaționale le-au dat domnitorii Valachiei, ca duci ai țerii Făgărașului. Sub Mircea Vodă (Chrisoavele dela 1392, 1400 și 1417), se folosește întâia oară numirea de »Boierie«.

B. de Sfat, mari demnitari ai sfatului domnesc; au fost 7: Marele logofăt, cei doi vornici, hatman, postelnic, spătar și păharnic (v. ac.) *B. de divan*, asesori domnesci, împărțiți în trei clase, din cari se alegeau *B. mari*: Marele stolnic, oomis, medelnicer, olnoer, serdar, sulger, jigüicer, pitar, șatrar, armaș, agă, căminar, etc. și *B. mici* sau *Boiernaș*.

Boiernaș, boier de rangul cel mai de jos; B. serviau la Curte în dregătorile inferioare de cămărași, cupari, ciohodarii, aproși, etc.

Boileau-Despréaux, (pron. Boalo-Depro), *Nicolau*, critic și poet franc., n. 1 Nov. 1663, † 13 Mart. 1711; studii dreptul, apoi teologia, însă fără succes. Cariera, pentru care avea o pronunțată vocațiune, era literatură. Inzestrat cu mult bun simț, eu spirit observator și critic și cu talentul de a scrie, încep să combată, prin satirile sale, falsul curent ce domnia atunci în literatura franceză, inițiată după cea spaniolă și italiană. Este gloria lui de a fi înăugurat prin criticele sale, prin teoria artei și operele sale poetice, strălucita epocă a literaturii clasice din secl. XVII. Amic al oamenilor mari din timpul său; deși nu era totdeauna curtizan, era bine văduț de Ludovic XIV., care îi asigură o pensiuine, îl numi istoriograful său, împreună cu Racine, și îl în-

demnă să între ca membru în Academia franceză. Operele princ.: Satirele, Epistolele, Arta poetică, adevărat capdeoperă, deși imitată în mare parte după Horatiu, și admirabila poemă eroi-comică Strana (Le Lutrin), îndreptată în contra unei părți din oler.

Boina, barețul basc, purtat de trupele carlistice în Spania.

Bois, (franc., pron. boa), lemn.

Bois-Brulés, (pron. boa-brille), engl. *Half Breeds*, numele copiilor năsuți din tată franc.-canadian și din mamă indiană. Trăiesc în America nordică vr'o 34,000 suflete.

Boiserie, (franc., pron. boas'ri), *Boisage*, lemn pentru a căpțuși, lemnărie cu care se îmbracă păreții unei odăi, etc.

Boissier, *Pierre Edmond*, botanist; cercetător neobosit și cunoscător profund al plantelor din Orient, (Grecia, Anatolia, Siria, Egipt, etc.) și din Spania; numai aci a făcut călătorii de 8 ori. A mai explorat încă în Norvegia, Apenini, Portugalia, insulele Baleare, etc.; n. 1810 în Geneva, † 1885. Prețioasele și bogatele lui colecțiuni de plante sunt în museul din Geneva, într'o clădire separată (*Herbar Boissier*). Princ. scrieri: *Elenchus plantarum novarum . . . quas in itinere hispanico leg. E. Boissier, 1838; Voyage botanique dans le midi de l'Espagne pendant l'année 1837, 2 vol. 1839—1845; Diagnoses plantarum Orientalium novarum, 3 vol.; Flora Orientalis, 5 vol. 1867—84. Hochstetter i-a dedicat genul Boissiera dintre Graminee.* [S. Șt. R.]

Boița, com. rur. în Trans., cott. Sibiului, cu 1476 loc., Români, aproape exclusiv de religia gr.-or. B. e situată pe malul drept al Oltului la intrarea pasului Turnu-roșu. Locuitorii, o rassă de oameni și sănătoși și frumosi, se ocupă cu agricultura și exploatarea pădurilor; odinioară erau mijlocitorii comerăului de poroi între România și Austro-Ungaria.

Boiu, (magh. Bun), com. rur. în Trans., cott. Târnava mică, cu 1763 loc. Rom. și Magh. (530).

Boiu, *Zacharia*, scriitor rom., membru coresp. al Acad. rom., n. 4 Martie 1834 în Sighișoara. După absolvarea studiilor gimn. a fost învățător în Săcele, iar 1855 a intrat la teologia din Sibiu, unde după absolvare a funcționat 2 ani ca profesor de pedagogie. De aici s'a dus la Lipsca, și a studiat filosofia, iar 1861 a fost numit profesor definitiv la seminarul din Sibiu, unde a redactat în 1863—65 »Telegraful Român«. La 1864 a fost ales ca primul paroch român în cetatea Sibiului, 1870 asesor consistorial ord., iar 1867 a fost chirotesit protopresbiter. Sorieri: »Sunete și resunete«, colecțiune de poezii; »Abeocedarius«, 1862, care a ajuns 14 edițiuni, precum și o »Manuducere« pentru învățători; »Cartea de cetire«, p. I. 1865, p. II. 1875; »Elemente de Istorie și Geografie«, »Istoria naturei« și »Fisica«; »Casa română«, disertație, 1874; »Cuvântări festive la diferite ocașuni«; »Cuvântări funebrele și memoriale«, 1889; »Academia rom.«, disertație, 1891; 1891—95 a redactat »Transilvania«, organul Asociațiunii, al cărei I. secretar a fost 1891—95. A tradus în limba germ.: »Istoria bis. naționale rom.« și »Dreptul canonic«, de Șaguna; »Memorandul conferinței naționale din 1881«; din lit. germ.: »Nathan der Weise« de Lessing; din lat. »Confesiunile« de Augustin. [I. Vuia.]

Bojador, *cap*, promontoriu la malul nord-vestic al Africei; formează granița nordică a posesiunilor litorale ale Spaniei.

Bojardo, *Matteo Maria, conte de Scandiano*, poet ital., n. 1434 dintr'o veche familie nobilă din Lombardia; se dedică studiilor juridice și umanitare la Universitatea din Ferrara și intră apoi în serviciul curții din Ferrara. Ducele Hercules I. îl numește guvernor în Reggio, unde † 1494. Op. princ.: un epos romantic: »*Orlando innamorato*«, în care cânta iubirea lui Roland pentru frumoasa Angelica.

Boji, numele unei puternice seminții celtice, care a locuit în părțile Boemiei de ași, în munții Tirolului și în Italia superioară. Ceiști din urmă au fost supuși de către Romani la 191 a. Chr.; imperiul întemeiat de ei la nordul Dunării, *Boiohaemum*, care s'a păstrat până ași în numirea Boemiei, a fost nimicit de Marcomanii la 10 a. Chr.

Bojinca, 1) *B., Damaschin*, scriitor și jurisconsult rom., n. 1801 în Gârliște, Banat, dintr'o familie de Bufani. A studiat în Oravița, Oradea mare și Pesta, unde a mers ca instructor la fiii lui Stefan Vay, pretor în Cărașova. B. a făcut și un curs de teologie în Vêrșet, dar având ceartă cu profesorii sârbi, a părăsit această carieră. Ca jurist și avocat în Pesta a colaborat împreună cu învățătorul Stef. Neagoie și cu Moise Nicoară la *Calendarul rom.* cu litere latine (1828); a scris tot pe atunci: »*Respondere desurzitoare la cărtirea cea din Halle în 1823*« făcută de Tököly-Tuculie, mare contrar al Românilor; a scris: »*Dirigătorul buneii creșterii*«, (cu Neagoie), 1828; »*Anticile Romanilor*«, 2 tom., (1832—33); a colaborat cu Gozșdu, Murgu și alții la revista lit. a lui Karkaleki, în care a publicat traduceri de piese teatrale și alte lucrări beletristice. Pe la 1833 a trecut în Moldova la Iași ca jurisconsult, unde, împreună cu Flechtenmacher și Anania, întocmi Codul Calimach, în multe isvoritor din Codul austriac dela 1811. La 1834 găsim pe B. rector al seminarului dela Socola, boierit cu titlul de »paharnic«; dela 1843 prof. la Academia Mihăileană; »*Banul*« B. face un curs de drept roman și de Codul civil moldovenesc, anul al doilea de legi. (Cf. *Dreptul* nr. 24 din 1893, p. 192). La 1851 s'a retras din viața publică și s'a ocupat cu economia câmpului și prăsirea de vite. † 1866. 2) *B., Acsentie* nepot de frate al lui Damaschin; ca jurist abs. a ținut la 1848 o cuvântare lungă și înflăcărată în Dobrița, a fost ales apoi deputat dietal în Sasca. Acesta, ca și întreaga pleiadă a inteligenței bănățene din prima jumătate a secolului, cu Eftimie Murgu în frunte, îngrozit de violența tentațiunii de germanizare și slavizare în Banat, au fost de credință: că Românii numai sub ocrotirea Maghiarilor își vor pute asigura existența națională, pentru aceea la 1848 mai toți au sprijinit aspirațiunile maghiare de independență.

Bojoc, plămână (v. ac.), în special a animalelor.

Böjükdere, *Bujükdere*, oraș pe partea europeană a Bosforului; vile frumoase, loc plăcut de excursiune; cu palatele de vară ale ambasadelor austriace, rusești și americane.

Bokhara, v. Buchara.

Bokszeg, v. Bocsig.

Bolas, (*span.*) curea de 1—1.5 m. lung., cu bile la capete; se folosește în America sud. pentru

a prinde animale. Aruncată după animal cureaua se desface și leagă picioarele vânatului.

Boldeiu, sau *Coteiu*, câne de vânat, cu picioare scurte. În Țiua de ași în toate țările apusene în locul căpailor se întrebuințează B. Vânatul cu căpăii, afară de locurile muntoase, nici că are îndreptățire, căci acest soi de câni alungă și stirpesc cu desăvârșire vânatul folositor. B. însă, fără a fi păgubitori pentru revir, suplinesc în mod splendid pe cel mai excelent câne. B. sunt inteligenți, curagioși și docili, și au dela natura destinațiunea pentru vânătoarea subterană, în visuinile vulpilor și a iezurilor, unde săvârșesc adevărate minuni. Sunt în stare să lupte 24 ore cu o întreagă familie de vulpi, și nu se lasă până nu o scot la vârful pușoi. [I. S. Ș.]

Boldu, oom. rur. în Rom., j. Râmnicul-Sărat, pl. Grădiștea, cu o suprafață de 6326 hect. și 1860 loc., agricultori și economi de vite; are 1 biserică deservită de 2 preoți și 1 școală mixtă cu 1 învățător.

Boldur, *vornicul* lui Stefan cel Mare. Fù trimis de voevodul său, care pregătia atacul Leșilor în codrul Cosminului, să împiedece un ajutor polon venind de preste Nistru. B. își face eroic datoria la Lențesi, lângă Cernăuț, (29 Oct. 1497), lovind la Șipiți și resturile regelui Albert, fugărite de Stefan.

Bolero, arie și dans popular spaniol, în mișcare moderată, maiestoso și măsura ¾. Invențiunea sa e atribuită dănuitorului Zezero, (1780). De obicei aocompaniat de chitară, dairea și castanete. Ca formă se compune din două părți repetate și un trio. Din musica populară a trecut la mici soluri pentru voce aocompaniată și apoi la teatru. [T. C.]

Boleslaw, numele mai multor duci din Boemia și Silesia, precum și a următorilor principii și regi ai Poloniei: 1) *B. I., Chrobry, eroul*, 992—1025, întemeietorul Poloniei. 2) *B. II., Smialy, curagiosul*, 1058—81. 3) *B. III., Krzywousty, gură strâmbă*, 1102—39, cucerii Pomerania. 4) *B. IV., Kędzierzawy, pâr creț*, fù supus de Frideric I., (1157). 5) *B. V., 1228—79.*

Boleszny, *Ant.*, scriitor magh., n. 1828 în Becichereoul mare; dela 1862 preot în Orșova. S'a ocupat îndeosebi cu geografia ținuturilor dela Dunărea de jos. Opere: »*Die Donau-Katarakte, Veteranische Höhle und Festung Peth*«, »*Provincia Dacia Malvensis*«.

Boletus Dill., (botan.) gen de ciuperci Basidiomycete, din fam. Polyporee, cu fructificația o pălărie cărnosă, susținută de o stîpă solidă, iar himeniul format din tuburi lungi, ușor de separat de himenofor. În Europa e reprezentat prin mai mult de 20 specii, numeroase mai ales în regiunile temperate și reci, prin pădurile de Brazi, Pini, Fagi, Mesteacănii. Toate sînt terestre; majoritatea lor sînt un aliment nutritiv și plăcut, avînd un parfum plăcut, (s. e. *B. edulis* Bull., *B. luteus* L., etc.); unele însă sînt venicioase, (*B. satanas* Lenz., etc.) Poporul cunoaște speciile comestibile sub numele de *Mîndîrăci*, mîncându-le proaspete, ori uscate sau ca conserve. [S. Șt. R.]

Boleyn, *Anna*, (pron. bollin), a doua soție a lui Henric VIII., regele Angliei; n. 1507 din părinți nobili. Reîntorcîndu-se din Franția, unde a fost

crescută, ajunse la curtea regelui, pe care a sciut să-l încerce în mrejele dragostei. Henric VIII. s'a divorțat de soția sa primă, Catharina de Aragonia, contra voinței papei, și la 1532 s'a căsătorit cu A. B. Ea însă pentru intrigi politice și de dragoste, s'a certat cu regele, care a acusat-o de adulteriu; judecată la moarte, a fost decapitată la 18 Maiu 1536. B. a dat naștere unei fiice, Elisabeta, mai apoi regină. Cf. Brewer, Reign of Henry VIII. (2 vol. 1884.)

Bolgary, sat în guvern. rus. Kazan, 6 km. dela Volga; aici se află ruinele vechiului oraș bulgar *Bolgara* sau *Bulgar*, amintit în cronicile rus. sub numele *Velikii Gorod*.

Bolgrad, oraș în Basarabia, până la 1879 capitala județului cu același nume, astăzi face parte din j. Ismail și se poate considera ca capitala colouilor bulgare din sudul Basarabiei; are 8179 loc. (1892). B. a avut până la 1879 un liceu bulgar, care acum s'a transformat în liceu rusesc, limba bulgară declarându-se de obiect facultativ.

Boli, oraș în Asia mică cu 5000 loc.; *Claudiopolis* din vechime.

Bollac, *Cesar*, scriitor rom., n. 1813 din tată de orig. din Salonic. A studiat în col. Sf. Sava și a intrat cu rangul de cadet în miliție. Părăsind cariera militară, fundă la 1833 gazeta »Curiosu l« și intră în politică. Partisan al ideilor de reformă, prieten al lui Ghica, Bălcescu, Rosetti, a fost de mai multe ori închis prin mănăstiri. La 1848, în timpul guvernului provisor, a fost vornic al Bucuresoilor. Exilat trecu în Trans., unde scoase »Expatriatul« cu scop de a împăca pe Români cu Maghiarii. După un an trecu la Constantinopole și de aici la 1850 la Paris, unde se ocupă cu istoria și arheologia. La 1856 fundă »Buciumul« și apoi »Trompeta Carpaților«, pe care a condus-o și redactat-o mai mulți ani în șir. A scris atât în versuri cât și în prosă. Primele sale poesii sunt dela 1835. Ultima colecție este din 1857, și tot din acest an mai avem și »Poésies traduite du roumain en prose et en vers français«. Ca poet B. a fost foarte slab inspirat, tendențios, (cânta desrobirea iobagilor și a Țiganilor), fără imaginație și fără formă. Dar cu atât mai însemnat a fost ca prosator și mai ales ca publicist. În această privință puțini i-se pot compara. Afară de articole publicate prin suspenmițele gazete, din cari a adunat câteva în »Culegere de mai mulți articoli publicați atât în străinătate cât și în țeară în anii trecuți« 1861, mai avem dela el: »Monastirile din România«, 1862; »Monastirile țise Brâncovenesci«, 1863, amândouă traduse și în franțuzesc; »Călătorie arheologică în România«, 1858; »Excursiune arheologică din anul 1869«. În biblioteca Academiei din Bucuresci se află și o colecție de scrisori și memorii adresate lui Napoleon, Lord Palmerston, Lord Dudley Stuart; această colecție e litografată, nu imprimată. † 1880 în paralizie. [D. E.]

Bolid, nume sub care se cunosc pietrele căduțe din ceru; compuse din diverse minerale și mai ales fier metalic nichelifer. Când se lustruiesce un B. pe o față și se atacă cu un acid se obțin așa numitele: figurile lui Widemansstaetten.

Bolii, cetate, (*Cetatea Bolii*), un turn vechiu ruinat, cu părții înegriți de viscoale, ce se află în Valea Hațegului, cott. Uniedoarei, pe un

munte din com. Crivadia. Se crede că ar fi fost zidită pe timpul Dacilor sau al Romanilor. Turnul acesta a servit de pază cărărilor de munte, ce conduc din pasul Vulcanului în Țeara Hațegului. Cetatea a fost descoperită cu ocaziunea construirii căii ferate, ce duce dela Piski la Petroșeni; pietrele ei le-au folosit la podul făcut inaintea peșterii B. și la tunelul de acolo. — *Peștera Bolii*, una dintre cele mai însemnate peșteri ale Transilvaniei. Are mai multe intrări și despărteminte, în mijlocul ei se află o tindă spațioasă. Prin peșteră curge riul Banița. Păreții ei consistă din piatră vâroasă și sânt împetrițiți cu dungi și pete roșietice. (Cf. S. Moldovan; Țeara noastră. Sibiu, 1894.) [Dr. P. O.]

Bolingbroke, *Henry Saint John*, om de stat engl., n. 1 Oct. 1678; la 1704 ministru de resboiu, la 1708 scos din minister din cauza intrigelor contra lui Marlborough. În urma acestora iese din partidul liberal și se alătură la Tories. După căderea liberalilor, ajunge ministru de externe în cabinetul conservator și în calitate aceasta reușese să încheie pacea dela Utrecht (1713). După moartea reginei Ana, acusat de legături suspecte cu Stuarții și amenințat cu un proces de înaltă tradare, fugi în Franca (1715). Amnestiat la 1723 se întoarce în Englitera, unde † 1751. A scris: »Letters on the Study of history«, (1753—54, 5 vol.)

Bolintin, 1) *B. din vale*, (*Moșneni-Drăgoiu*), com. rur. în Rom., j. Ilfov, pl. Sabaru, situată la vest de Bucuresci în depărtare de 24 km., pe malul stâng al riului Argeș; locul natal al poetului Dim. Bolintineanu; com. se compune din satele: B.-Drăgăneasca, B.-Moșneni, B. de mijloc și Malu-spart, având o populație de 3261 loc.; în com. se află 2 biserici și 2 școale mixte; loc. se ocupă mai ales cu agricultura.

2) *B. din deal*, com. rur. în Rom., j. Ilfov, pl. Sabaru, situată la vest de Bucuresci în depărtare de 23 km., cumpusă din sat.: B. din deal și Bercești, având o populație de 1717 loc., cari se ocupă cu agricultura; are 1 biserică și 1 școală mixtă. La B. era mănăstire de călugări pe timpul lui Mateiu Basarab.

Bolintineanu, *Dimătrie (Cosmad)*, poet și om politic rom., n. 1826 în Bolintinul din vale, lângă Bucuresci, din o familie de origine macedoneană; absolvând colegiul Sf. Sava, întră copist în ministerul de externe. La 1843 debută în »Curierul« lui Eliade prin »O fată tinăreș pe patul morții«, elegie slabă ca concepțiune însă ca stil de o armonie și dulceață necunoscută până atunci în limba română. La 1845 fû trimis de societatea literară la Paris pentru studiul literaturii. La 1848 alergă, împreună cu alți tineri, în țeară, luă parte la revoluțiune și fû unul dintre redactorii »Poporului suveran«. După căderea revoluțiunii, exilat, trecu în Trans. cu Bălcescu, ș. a., apoi prin Constantinopole la Paris, ca să-și continue studiile. 1855 Gr. Ghica îi oferî o catedră de literatura română în Iași, dar Poarta nu i-a permis întrarea în țeară. De atunci trăi în Turcia până la 1857, când în Samos, unde I. Ghica era guvernator, când în Constantinopole, și mai mult în călătorii prin Macedonia, Siria, Palestina, Egipt. Din acest timp de bogată activitate literară datează cele mai bune poesii ale sale. Reînțors în țeară, ocupă pe rând ministerul

externelor, al outelor și instrucțiunii publice, când, cu ajutorul lui C. Negri și V. A. Ūrechia, înființă primele școlae la Români din Macedonia, și contrasemnă decretul pentru înființarea Universității din București (4 Iulie 1864), apoi trece membru al consiliului de stat. După căderea lui Cuza, 1866, se retrase în viața privată, sărac și desilusionat. † 1872 în spitalul Pantilimon din București. El continuă a scrie, și a scris foarte mult și după exiliu; așa că în prefața ultimei edițiuni a poeziilor sale (Poesii, ed. Socec. 1877, 2 vol.) numai simpla enumerățiune a scrierilor lui B. cuprinde 5 pagini. Dar scrierile făcute după reîntoarcerea în țeară (Traianida, încercare de epopee națională; Conrad, încercare de epopee filosofică, după Child-Harold al lui Byron; romanul Elena; mai multe drame și reviste satirice, etc.) sunt lipsite de inspirațiune poetică și fără nici o valoare literară. Iar scrierile prosaice din ultima epocă a vieții lui B., (biografii și alte articole publicate în Albina Pindului, România literară, Trompeta Carpaților și în ziarul său Dâmbovița), sunt fără însemnătate științifică. Numai »Viața lui Cuza«, pe care îl cunoștea foarte bine; 11 Febr. precedată de domnia Regulamentului; Călătoria I. S. Domnitorului Românilor la Constantinople; Călătoria pe Dunăre și în Bulgaria, Călătoria la Ierusalim și în Egipt, și mai ales Călătoria la Români din Macedonia, sunt de un interes istoric și etnografic, însă cetite cu control. Dar operele, cari au câștigat lui B. un nume glorios în istoria literaturii rom., sunt baladele, elegiile, poemele și idilele sale. Ele sunt publicate în ultima edițiune sub următoarele titluri: Legende istorice, Florile Bosforului, Basme, Macedonele. Pline de duioșie și de nobile simțeminte sunt apoi elegiile și meditațiunile sale sub titlul: Reverii și Diverse. Note caracteristice ale poeziei lui B. sunt: o fantasmă adeseori prea înflorită; iubirea de patrie; precisiunea stilului, mai ales în balade, din cari multe versuri se citează ca maxime; iar în limbă prea multe neologisme. (Cf. Ar. Densușianu, Cercetări literare, p. 288; Angel Dimitrescu, Analele literare. București, 1886, nr. 2; G. Chițu, Bolintineanu, conferență. Craiova, 1886; și toate manualele de ist. liter. rom.)

Bolivar, *Simon*, general, eliberatorul Americii de sud de sub jugul spaniol, n. 1783 în Caracas; a studiat dreptul în Madrid; 1810 luă parte la revoluțiunea din Caracas; eliberă 1819 Venezuela, împreunându-o cu Noua Granada în republica Columbia sub presidența sa; 1824 eliberă și Peru și primii predicatul El Libertador. † 1830 în S-ta Marta.

Bolivar, 1) *B.*, *unitate de monetă* în Venezuela, = 1 Franc. 2) *B.*, *stat* în sud-est. Statelor-Unite din Venezuela, corespunde statului anterior Apure; 372,447 km², și 58,289 loc., capitala Ciudad B. (v. ac.) 3) *B.*, *provincie* a republicii sud-americeane Ecuador, pe coborișurile vestice ale Andilor, cu 31,327 loc. Capitala Guaranda. 4) *B.*, *departament* (până la 1886 stat) în republica sud-americană Columbia; 70,000 km², cu 324,400 loc. (1881); B. e împărțit în provinciile: Barranquilla, Carmen, Cartagena, Corozal, Chima Lorică, Maganque, Mompos, Sabanalagra, Sincelejo și în teritoriile San Andres și San Luis. Partea cea mai mare a țării e acoperită cu păduri seculare,

numai 30,000 km². sunt cultivați. Clima e fierbinte și nesănătoasă. Locuitorii: (Indiani, Negri, Albi și mestecăturile acestora: Caribi și Zambos), se ocupă mult și cu comerțul. Capitala e Cartagena (v. ac.); alte crașe mai mari: Mompos, Lorică și Barranquilla.

Bolivia, republică în America de sud, între Brasilia, Paraguay, Argentina, Peru și Chile, 1.334,200 km², și 2.019,549 loc. afară de vr'o 251,000 Indiani săbetecci. În partea de vest se întind munții Cordillerii: (Sorata 6550 m., Illimani 6410 m.) formând între șirurile lor platouri (Oruro); partea de est a B.-ei e șes întins (Llanos). Rîurile B.-ei sunt: Pilcomayo și Vermejo, cari curg spre Paraguay; Beni și Mamore, cari curg în Madeira. La granița B.-ei, spre Peru, se află lacul Titicaca. B. are trei zone climatice: una rece la munții înalți, alta moderată pe coborișuri și predealuri, iar a treia mai caldă la șes. *Produce*: argint, aur; cereale, cafea, tutun, bumbac, ș. a.; în animale B. presintă o bogăție mare, mai ales paseri, amfibii și reptilii necodate; dintre sugătoare se află diferite moime, iaguar, lama, vampir, etc. *Comerțul* suferă mult în urma poziției continentale a republicii, dar și din cauza revoluțiunilor interne și din statul vecin Peru, pe unde se face comunicațiunea spre ocean. *Comunicația* e anevoioasă din cauză, că drumuri bune sunt foarte puține. Acum sunt în lucrare mai multe linii ferate. 1894 B. avea 3230 km. linii telegrafice și preste 200 km. cai ferate. Locuitorii sunt Indiani (Aymara, Quichua, Chiquito), Creoli și alte corcitură. *Importul* (1894): 14.375,000 franci; *exportul*: 49.562,000 franci. *Budgetul* pro 1895 avea venite: 7.170,790, cheltuelile 7.441,180 bolivianos, (1 bol. = 3 franci); datorii: 9.493,705 bolivianos. *Armata*: 900 oameni. *Capul statului* e presidential; *corpul legislativ* e congresul. — B. e împărțită în 8 departamente. *Colorile* B.-ei sunt: roșu, verde, galben. — *Istoria*. B. în vechime aparține imperiului Inca-ilor din Peru; 1583 fu cucerită de Spanioli și anecată vice-regatul Peru, mai în urmă vice-regatul La Plata, sub numirea de Charcas. Ca în celelalte colonii spaniole din America, așa și în B. începă lupta pentru libertate dela 1809, se termină însă abia la 1825, când se declară independența țării și i-se dete numele de aji. B. încă a fost și mai e bătută de revoluțiuni interne.

Bolivianit, mineral, sulfoantimonitură de argint, se găsește în Bolivia.

Bolivit, mineral rar, sulfoxid de bismut; se găsește în minele dela Tazna, prov. Chorolque în Bolivia.

Bollandiști, hagiografi iesuiți, organizați în societate literară, în Belgia; continuară planul început de *I. Bollandus*, iesuit flamand, (n. 1596 la Tirlomont sau Limburg și † 1665), de a publica într'o uriașă colecțiune, în limba lat., *viețile sfinților* (Acta sanctorum). Întreruptă de câteva ori de guvern și iarăși continuată, colecțiunea numera în 1794, la desființarea ordinului iesuiților, 53 de volume în folio. Continuată din nou până pe la 1845, s'a înmulțit cu alte volume. Criticii îi atribuiesc puțină valoare.

Bollinger, *Otto*, patolog germ., n. 1843 în Altenkirchen; dela 1874 prof. la Universitatea și școala veterinară din München. S'a ocupat în

special cu patologia antraxului, tuberculozei și actinomycozei și cu otrăvile animale. Opere: »Zur Pathologie des Milzbrandes«, »Infektionen durch tierische Gifte«, »Ueber Vererbung von Krankheiten«, etc.

Bolitori, (*ital.*) bolboare; mici vulcani de nămol.

Bolaița, infirmerie; mai ales casa de bolnavi într-o mănăstire.

Boloboc, vas în mărime de 70—100 vedre.

Bolochoveni se numesc în analele rusești Români din secl. XII și XIII. Ce locuiau la nord-estul Carpaților până preste Bugul super., între principatele de Halici, Volhynia și Kiev, sub conducători proprii, numiți *cnezi*. Numele lor derivă din *Voloch* (= Român), cum și localitatea *Bolochov* în Galiția se găsește numită în documente *villa Valachorum*. Prima lor mențiune se face în luptele regelui Ungariei Andreiu II. pentru Halici (1231), unde *cnezi* B. apar ca aliați ai Ungurilor. În 1235—40 ei au iar lupte cu principii de Volhynia și Masovia; încă dnpă invasiunea Mongolilor ei susțin o luptă îndelungată cu Volhynienii, care se sfârși în 1257, fiind învinși B.-ii. După această dată, numele B.-lor nu mai reapare în analele rusești. Localitatea *Bolochovo*, pe Bugul super., menționată mai întâiu la 1150, indică vechimea expansiunii Românilor în această parte. Tot pe acel timp se face și la Bizantini mențiune de Români (Vlachi) în vecinătatea principatului de Halici (1164), deci pe teritoriul *cnezilor* B. Acești Români din nord-estul Carpaților, cari apar ca aliați ai Ungurilor în contra vecinilor Ruși și trăiesc sub conducători numiți *cnezi*, ca și la Români din Ardeal și Ungaria, sânt, cu bună samă, emigrați din regatul unguresc, de unde expansiunea Românilor spre resărit începă cu mult înainte de întemeierea principatului Moldovei. Invasiunea Mongolilor și așezarea lor la poalele resăritene ale Carpaților opri apoi, pentru câțva timp, această expansiune, până ce retragerea Tatarilor preste Nistru de cătră oștile regelui Ungariei Ludovic I. (v. Dragoș) deschise din nou stăvilele emigrării române din Maramureș și Ardeal, prin care se înființă principatul terii Moldovei. [D. On.]

Bologa, *Iacob*, consilier aulic trans., n. 7 Dec. 1817 în Marpod, lângă Sibiu, † 18 Main 1888. A studiat în Sibiu și Cluj, și a fost numit 1847 cancelist la tabla reg. din Mureș-Oșorhein. La 1848 notar al adunării din 3/15 Main de pe »Câmpul libertății«; 1852 consilier la tribunalul din Dej, 1853 la tribunalul provincial din Sibiu (Landesgericht), iar 1858 consilier la Curtea de apel a terii, 1862 protonotar la tabla reg. din M.-Oșorheiu și apoi în scurt timp consilier gubern. în Cluj, și 1865 consilier aulic la cancelaria trans. din Viena, de unde s'a retras 1867, dezvoltând de aici încolo, încă în decurs de două decenii, o neobosită activitate în toate întreprinderile îndreptate spre ridicarea stării Românilor transilvăneni. La dieta Sibiană din 1863/64 a participat ca deputat al cercului Nocrich, și a fost trimis în senatul imperial; 1864 a fost decorat cu ordn »Coroana de fier cl. III« A conlucrat la organizarea vechii constituționale bis. gr.-or. din Ung. și Trans., fiind membru al congreselor și sinoadelor precum și asesor consistorial arhidieceșan și fiscal al consistorului mitropolitan. În »Universitatea săs.« a fost membru al »confluxului»,

unde la 1871, cu ajutorul colegilor săi români, a eluat recunoașterea, că averea acestei universități este avere comună a celor 11 scaune istorice, fără deosebire de naționalitate și confesiune. Dela înființarea ei a fost membru al Asociațiunii transilvane, a condus aproape 20 ani, parte ca vicepreședinte, parte ca președinte, comitetul și adunările generale și a conlucrat în mare măsură la înființarea școalei civile de fete a aceleia. Pe terenul economic a conlucrat la înființarea băncii de asigurare »Transilvania«, și 1871 ca fondator la înființarea instit. »Albina«, la care dela început a fost ales membru în direcțiune și 1874 președinte al consiliului de administrațiune. La 1875 a fost ales membru în reprezentanța fundațiunii »Gojdu«.

[Dr. Vecerdea.]

Bologna, 1) *B.*, provincie în Italia sup.; aparțină statului papal până la 1860. Are 3601.76 km², și 457,474 loc.; se împarte în trei cercuri: B., Imola și Vergato. 2) *B.*, capitala provinciei B., nnul dintre cele mai vechi și mai bogate orașe din Italia, între râurile Reno și Savena, cu 143,607 loc.; prefectură, episcopie și curte de apel. Zidiri monumentale: Piazza del Neptuno cu o vestită fântână și grandioase palate; bisericile San Petronio și San Domenico; doné turnuri piezișe (Asinelli 83 m. și Garisenda 42 m. înalt); academii de bele-arte. Universitatea din B. e cea mai veche în Europa, se șice oă ar fi fost întemeiată de Theodosius cel Tânăr la 425; începând cu secl. XII. a stat totdeauna în fruntea univers. italiene. Pictorii Caracci, Guido Reni, Domenichino, Guercino și alții au întemeiat vestita școală *bologneză*, care își avea sediul în B. Industrie însemnată, (flori artificiale, maccaroni, etc.) În antichitate B. se numia *Bononia*.

Bologna, *Giovanni*, (*Jean Boulogne*), sculptor și arhitect din Flandria, n. 1524 în Douai, studiu în Anvers și se așază în Italia; † 1608 în Florența.

Bolometru, aparat pentru observarea și măsurarea celor mai mici schimbări produse prin razele caldurii; e foarte sensibil.

Bolor-Dagh, (*Bulor-Dagh*, adică: Muntele nouilor), șir de munți în Asia centrală, la marginea estică a platoului Pamir, se întind dela nord-vest spre sud-est. Piscul cel mai înalt e Tagbarma, 7864 m.

Bolovanii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 6 cătune: B., Adunați, Crângăși, Podul lui Petrance, Besteloaia și Brănesci, cu 1484 loc. cari se ocupă cu agricultura; au și o moară cu vapor, 2 biserici și o școală mixtă.

Bolta, acoperemnt deasupra unui spațiu marginit în parte s'au în totalitate. B. consistă din două părți constructive de căpetenie: din rezeme și boltitură. Piatra în formă de ic dela crescet se numește cheia boltii, iar cele dela rezeme se piotri de rezem. Conform arcului suprafeței interioare deosebim B. în semicerc, în segment, în formă de coș, ogivale, eliptice, drepte, etc. Există ditorite feluri de B.: B. cilindrică, (în semicerc sau segment, etc.); B. în cruce, (prin întrotăierea a două cilindre); B. în formă de troacă; B. oglină — derivație a acestora prin trecerea crosctului într'un plan — B. cupolă, rețea, în stea, în evantal.

Bolton, (B. le Moors, pron. bol't'n li murs), oraș în cottul engl. Lancașter, 10 km. spre

nord-vest dela Manchester, cu 115,002 loc.; industrie de bumbac și de fier, în apropiere băi de cărbuni.

Bolus, mineral, varietate de haloisit; sub numele de B. se înțeleg și alte argile feruginoase de colorare roș-brună, cari se întrebuințează în farmacie și ca colorare.

Bolvașnița, com. în Banat, cott. Caraș-Severin, 750 loc., Rom.; mine de cărbuni.

Boma, capitala statului Congo (Africa vestică), lângă riul Congo; comerț însemnat.

Bomarsund, strimtoare în Marea Baltică, între insulele Aland și Vardö. *Fortul B.*, pe malul resăritean al insulei Aland, dominează intrarea în Marea Finnică și Golful bottnic; a fost derămată 1854 de Francezii și Englezii aliați.

Bomba, v. obuz și proiectil.

Bombacee, (botan.) trib ce aparține familiei *Malvaceelor*. (v. ac.)

Bombardare, atac neregulat al cetăților; el consistă în a arunca asupra lor obuze și proiectile incendiare pentru a grăbi capitularea, fără ca atacătorul să mai fie silit să treacă prin diferitele operațiuni ale unui asediu regulat. Afară de cetăți, inamicul poate să procedă și la B.-a unui oraș deschis, în cas când acesta ar opune vr'o rezistență.

Bombardon, vechiu instrument musical de lemn, cu tubul conic și ancie dublă; lungimea lui, care trecea de doi metri, făcea acest instrument așa de greu de manuat, că sugera călugărului A franio din Pavia, idea de a-l frânge în mai multe bucăți, ceea ce conduse la fagotul modern. În musica modernă acest nume se dă saxhornilor bas grav și contrabas, leviantii musicilor militare. [T. C.]

Bombasin, (bombassin, bombazet, bomazine), numele vechiu al unei țesături de mătăasă cu firele încrucișate, care se fabrică mai întâiu în Italia nordică, Milano, Como, etc. B. se numește și țesătura de lână cu firele încrucișate și cea cu urzeală de mătăasă și bătătură de lână pieptănată. Mai de mult se făceau asemenea țesături de bumbac, pēr de cămilă și mătăasă, ađi de regulă din lână de oaie.

Bombast, (*engl.*, original însemnează bumbac de captușit), emfasă.

Bombax L., (botan.) gen de arbori tropicali din fam. *Malvaceelor*, trib. *Bombacee*, ce cu excepția unei specii africane și a alteia estindice cresc numai în America. *B. pentandrum L.* din Estindia e cea mai importantă specie: bumbacul ce învâlesce semințele, rădăcina pulverisată și o gomă adstringentă se folosesc în medicină. Piese de lemn fasonat de *B. ventricosum Arrn.* introduc Botocudii ca ornament în perforațiunile buzelor și urechilor lor. [A. Pr.]

Bombay, (*engl.*; pron. *bombe*); 1) *B., presidențe* în imperiul indo-britic, cu 181,290 km², și 13.911.438 loc., între cari 11.976,776 Indieni, 1.031,503 Mohamedani, 102,265 creștini, etc. B. cuprinde în sine ținuturile: Gudșrat, Kandeș, Sattrā, Aurangabad, Bidșapur, laolaltă cu 11,716 institute de învățământ. De B. se țin mai multe state vasale cu preste 8 mil. loc. 2) *Orașul B.* este capitala presidenției B., situat pe insula B.; pe lângă Calcutta, cel mai însemnat port și oraș comercial în Asia estică; e și principalul port de resboiu al

imperului indo-britic, cu 773,196 loc., între cari 30,708 creștini născuți în țeară. B. e piața principală a comerziului arabic, persic și est-indic. În portul B. au intrat și ieșit la 1891/92 90,673 năi. Din B. se exportează în cantități considerabile bumbac, grâne, păstăioase, piei, colorii.

Bombelles, *Ludovic Philipp, conte*, diplomat austr., de origine portughez, n. 1780 în Regensburg, avu diferite misiuni diplomatice la curțile din Berlin, Kopenhaga, Neapole, Florența, Turin, etc. † 1843 în Viena.

Bomboane, (*franc. Bonbons*), zaharicale preparate prin fierberea zahărului cu puțină apă până la o anumită consistență și apoi prin amestecarea cu oleiuri, esențe, sau cu un alt suc aromatic gustos, și colorate cu colorii inofensive. Massa topită se toarnă pe o tablă și se taie în bucățele, de regulă în patru colțuri. După adăsurii B.-le își capătă numele lor: de ciocolată, lămâie, vanilie, etc. Se întrebuințează parte ca zaharicale, parte ca medicament în contra tusei și altor durori de piept, (caramelle, B. de malț, etc.) *B. englezesi* se fac din vergele de zahăr colorate diferit, împreunate la un loc și întinse să se subție, apoi tăiate în bucățele. Ele se înăelesc puțin și se parfumează cu eteri aromatici. *B.* umplute se fabrică așa, că zahărul amestecat cu puțin licher se stropesce în forme făcute într'un strat de amidon, în care se și învâlesce. După câteva zile zahărul cristalizează, formând o îmbrăcăminte cu sirup în ea; apoi se scoate din amidon. *B.* transparente constau din zahăr amorf, care atrage cu încetul umiditate și cristalizează, devenind apoi netransparent. Ca să se evite aceasta, B.-le trebuesc pastrate într'un loc închis hermetic, iar aerul, care ar intra, trebue ținut uscat prin var ars.

Bombus, *Bondarul*, gen de apide sociale; numeroase specii, comun în țeară la noi; își face cuibul sub pământ, (bărbați, femei și lucrătoare). Sbârănăturile, cari le produc în timpul sborului, sânt datorite unor corđi situate în orificiile organelor de respirațiune.

Bombycide, familia de fluturi, din care fac parte și fluturi de mătăasă, numiți gândaci sau viermi de mătăasă.

Bombycilla garrula L., (zool.) pasere cântătoare din fam. *Ampelidae*, de colorare sură-roșietică; penele lungi de pe cap formează un moț; preste ochi cu o fașie neagră, la gât neagră, iar conda la vîrf galbenă; flamura externă a penelor plutitoare e galbenă, cea internă albă. Petrece prin regiunile nordice nutindu-se cu tot felul de semințe. [V. B.]

Bombyx Mori, fluturele a cărui larvă (omidă) produce mătăasă, cunoscut sub numele de *vierme de mătăasă* și *gândac de mătăasă*. Corpul greoiu și albicios, aripele albicioase bătând puțin în galben, cele anterioare sânt mai mari decât cele posterioare și toate patru sânt vîrgate în cunmeziș cu 2—3 dungi negre. Trăiesce numai vr'o 2 luni; bărbatul este lung de 25 mm., femeia este mai groasă și lungă de 42 mm. Ea depune toamna până la 500 oue gălbii mari cât un fir de nac, popular numite *semințe de gândaci de mătăasă*. Din oue primăvara ies omidele și se hrănesc cu frunze de aguđi (duđi), după ce schimbă pielea de patru ori, cresc foarte repede. Pe inelul penultim un corn de o parte și alta, în corp două

ghinduri, ale căror orificii se deschid în apropiere de gură într'un organ numit *filieră*, prin care iasă afară o substanță cleioasă, care în aer se întărește și pe care omida o tot trage afară pentru a forma firul de mătăasă. După 30 zile, când omida are să se transforme în cresolidă, ea își țese cu ajutorul filierei o gogoasă, în care stă vr'o 15 zile, de unde apoi iasă în stare de fluture. Crescerea viermilor de mătăasă, în scop de a produce mătasa, se numește *sericicultură* (v. ac.) și constituie în multe țeri un articol de bogăție. Când voim să ne servim de coconi, omorăm în apă fierbinte nimfele înainte de a se transforma în fluture, pentru ca ieșind să nu rupă firul, și apoi depănăm cu diferite mașini firul de mătăasă de pe cocon. 500—600 gogoase dau un kgr. de mătăasă. (Cf. La soie par L. Vignon; Der Seidenspinner des Maulbeerbaums, von Haberlandt; Le cocon de soie par Kleber.)

Bomel, *Thomas*, scriitor sas, originar din Brașov; a stat în serviciul orașului Sibiu, fiind la 1555 încredințat cu însemnata misiune de a interveni pe lângă regele Ferdinand în scopul rechemării reginei Isabella și principelui Ioan Sigismund. B. a formulat mai întâiu în scris dreptul municipal săsesc sub titlul: Statuta Jurium Municipalium Civitatis Cibiniensium, reliquarumque Civitatum et universorum Saxonum Transilvanicorum, collecta per Th. Bomelium A. 1560. † 1592 ca preot în Slimnic.

Bonii, v. Boii.

Bompres, (marină) parte din arborada unui bastiment; este compus ca și celelalte catarge din mai multe părți: coloana sau B. propriu zis, așezat în axul bastimentului, în prova, având baza fixată între doi butucii puternici pe punte și celalalt capăt afară din bastiment; direcția lui este înclinată pe orizont de 30°—40°; B.-ul propriu zis se prelungește cu o nadă, mai subțire, mobilă, numită bastonul flocului, prelungit el însuși prin o a doua nadă mobilă, bastonul săgeții. B. este menținut la postul său prin diferite legături de frâmbie și lanțuri, formând subarborale, sarturile, strairurile, etc. El poartă trei bastoane, numite antene, două în dreapta și în stânga, ca nise aripi, destinate a primi la capăt sarturile B.-ului, iar cel de al treilea, care este de desubt, primește în vârful său strairurile bastoanelor, flocurilor și alte manevre. Pe B. se fixează mai multe legături principale ale arborelui trinchiet, precum și manevrele, pe cari se întind pânzele triunghiulare, numite flocuri. Când B. este sfărâmat de mare sau de vânt, partea superioară a arborelui trinchiet ne mai fiind susținută din prova, se poate ușor rupe, și atrage după sine și ruperea arborilor următori, cari se leagă unii de alții; de aci numele de *cheia arboradei* și importanța ce se da B.-lui în vechia marină cu vele. Pe unele vase cu aburi, cari au o arboradă redusă, B. este redus la un simplu baston; pe vasele moderne de resboiu a dispărut complet odată cu restul arboradei. [Constant B.]

Bon, (*franc.*) bilet care autorizează a primi ceva; *B. à vue*, assignațiune care se plătește la prezentare. — *B.-s royaux*, numirea assignațiilor franc. asupra tesaurului, emise dela 1824; dela 1848 se numiau *B.-s de la Republique*, iar acum poartă numele de *B. du Trésor*. B. se mai numește și soldul activ dintr'un conturent.

Bon, *Cap*, sau *Ras Addar*, promontoriu în Tunisia.

Bona, (*Bône*), port maritim în Algeria, provincia Constantine, cu 21,974 loc.; centrul pescuitului de corale, comerțului însemnat. În apropiere sunt ruinele orașului antic *Hippo Regius*.

Bona, (*lat.*) bunuri, (v. ac.)

Bonachi Gregoriade, v. Gregoriade.

Bona Dea, în mitol. romană înseamnă: bună dină, și când se identifică cu *Fauna*, ce în limba veche lat. înseamnă asemenea: bună, când cu *Maia*, țina vegetațiunii. Dar și alte ține romane au avut predicatul B. D., s. e. *Magna Mater* și *Juno Caelestis*, și astfel B. D. a trebuit să aibă și alt nume, însă n'a fost iertat ca numele ei cel adevărat să se rostească în public, Atât e pozitiv, că B. D. e țina fructosității, în special a muierilor, și a riguroasei purtări morale. Ea a avut un templu pe muntele Aventin, și acolo nu a fost iertat să între parte bărbătească, nici chiar copil de țită, iar din femei numai cele nepătate, pentru-că țina a fost fecioară. Ea a avut predicatul Sanctissima și Caelestis. Mulțime de mituri ilustrează curățenia și binefacerile ținei. [Atm.]

Bona fides, (*lat.*) termen juridic, înseamnă: buna credință; dreptul propriu roman — jus civile — cu formalitățile sale stricte n'a fost priincios pentru mobilitatea averii private; astfel deja în periodul II. al desvoltării sale a trebuit să cedeze dreptului popoarelor — jus gentium — cu cari Romanii erau în strînsă legătură; unul dintre principiile dreptului ginților era liberalitatea, cu care se încheiau cele mai multe negociațiuni de drept, căci, fără observarea formelor stricte pretinse de jus civile, contractanții considerau mai mult încrederea reciprocă — bona fides — ca garanție a intereselor lor. B. f. are însemnătate mare și în dreptul modern și, în contrast cu *mala fides*, constituie convingerea despre faptul propriu în raport cu voința și intențiunea nefățărită a persoanei; obiectul cumpărat îl ținem în posesiunea noastră convinși, adevă în buna credință, că lucrul a ajuns pe cale dreaptă în proprietatea noastră (*bonae fidei possessor*), deși se poate, că vîndătorul prin furt a ajuns la acel obiect.

Bonaire, (span. *Buen-Ayre*), insulă în grupa Antilelor mici, cu 335 km², și 3761 loc.; cultură de coșenilă. Cf. și Curaçao.

Bonaparte, familie de origine corsicană, prin care Franța s'a transformat în imperiu. Familia B. (Napoleon semna *Buonaparte*), era cunoscută în Italia încă din secl. XII., iar în secl. XVI. (1569) se stabilise în Corsica la Ajaccio. Bărbajii erau mândri de vechimea familiei lor, erau inteligenți și ambițioși, dar săraci. Tatăl lui Napoleon se cheama *Carol*, n. 1746 la Ajaccio, studiasse dreptul la Pisa, apoi se căsătorise cu o patriciană din Ajaccio, *Laetitia Ramolino*. Carol luptă contra Franciei sub Paoli, dar după alungarea acestuia trecu în partea Franciei, și prin protecțiunea guvernatorului Marbeuf, isbuti să-și așeze copiii în școlile înființate pentru nobilii scăpătați. † 24 Febr. 1785 la Montpellier. Lăsă 8 copii. Laetitia era frumoasă, serioasă și severă, sgârcită ca o țerancă, dar întreprinzătoare și stăruitoare. † 2 Febr. 1836 la Roma.

1) *Joseph B.*, n. 7 Ian. 1767, rege al Neapolului

dela 30 Martie 1806 până 6 Iunie 1808, când cuvântul atotputernic al fratelui său îl transportă pe tronul Spaniei până la 30 Maiu 1814. După căderea lui Napoleon fugi în America, de unde reveni abia în 1841 și se așază la Florența, undă † 28 Iulie 1844. A lăsat două fete. 2) *Napoleon B.*, împăratul Francezilor v. Napoleon I. A avut un fiu Napoleon II. 3) *Lucien B.*, n. 1772, presidential adunării de cinci sute, în care demnitare ajutase fratelui său la lovitură de stat din 18 Brumaire. Partisan credincios al republicei, nu se putea înțelege cu Napoleon, îl părăsi de multe ori, iar după înființarea imperiului se retrase la Roma, unde se ocupa cu știința și cu artele, nevoind a primi coroanele Italiei și Spaniei, pe cari i-lo oferă fratele său. De frica lui voi să fugă în America 1810, fii însă prins de Englezi și arestat până în 1814. De atunci a trăit în Italia până la 29 Iunie 1840. A lăsat scrieri, dintre cari: *Charlemagne* ou *l'Eglise délivrée*, în 24 cânturi, în cari critică pe fratele său și celebrează pe Burboni. A lăsat 9 copii, dintre cari *Charles*, n. 24 Maiu 1803, și-a câștigat ca învățat o reputațiune europeană prin lucrări de științe naturale, (*Iconografia della fauna italica*...) În politică Charles era capul partidului republican, și după ce Francezii ocupară Roma, spre a apăra pe papa, fugi la Paris, unde † 2 Iulie 1857. El a avut 8 copii. Un nepot al lui Lucien, cu același nume, a murit ca cardinal în Roma la 19 Nov. 1895. 4) *Maria Anna B.*, n. 3 Ian. 1777, mare ducesă de Toscana, † Aug. 1820. A lăsat 2 copii. 5) *Louis B.*, n. 2 Sept. 1778, rege al Olandei dela 5 Iunie 1806 până 1 Iulie 1810, arată calități distinse. Apără mai ales libertatea comerțului și Anglia contra sistemului continental, dar neputându-se opune fratelui său, părăsi Olanda, locui în diferite părți ale Italiei, ocupându-se cu științele și artele. † 25 Iulie 1846 în Livorno. Fusese căsătorit cu frumoasa *Hortensia Beauharnais*, fca soției lui Napoleon, și din acea căsătorie avusese 3 copii. Al treilea era *Charles L. Napoleon* mai pe urmă Napoleon III. 6) *Charlotte*, n. 22 Apr. 1789, după căderea fratelui său trăia la Roma. † 9 Iunie 1825, fără copii. 7) *Maria Annunziata*, n. 26 Martie 1782, căsătorită cu Murat, căruia Napoleon îi dete în 15 Iulie 1808 regatul Neapolului. † 18 Maiu 1839 în Florența. 8) *Jerôme*, n. 15 Nov. 1784, merge contra insulei Haiti și de frica Englezilor fuge în America, unde se căsătorește cu *Elisabeth Patterson*, care a trăit până în 1879. (Din această căsătorie s'a n. 1832 *Jerôme Napoleon*, care a participat ca ofțier franc. în resb. crimeic; † Sept. 1893 la moșia sa Poides în statul New-York.) Divorțat, Napoleon îl căsătorește cu *Caterina de Württemberg*, și crează pentru el regatul Vestfaliei, 1 Dec. 1807 până 26 Oct. 1815. † 24 Iunie 1860. Din a doua căsătorie a avut pe princesa *Mathilde*, femeie de spirit și cu mare influență la curtea lui Napoleon III, și pe *Napoleon Joseph* (Plon-Plon), n. 9. Sept. 1822, care, după moartea prințului Napoleon, era pretendent la coroana Franciei. † 1891; fiul său *Victor*, n. 1862 a moștenit pretențiunile Bonapartiștilor. (Cf. Kleinschmidt, *Die Eltern und Geschw. N.-s.* Berlin, 1878; Arth. Cleuquet. *La jeunesse de N.* Paris, 1897.)

Bonaventura, teolog și filosof scolastic, cu nu-

mele familiar *Ioan Fidanza*, n. 1221, † 1274. Discipol al lui Alexandru de Hales și Ioan de Rochelle; a fost călugăr franciscan și dela 1256 general al acestui ord. La 1482 canonizat, de cătră adoratorii săi a fost numit: »*Doctor Seraphicus*«. Deși cunosător al doctrinelor aristotelice, ținea mai mult la Plato, și a încercat a perfecționa misticismul urmat de cătră Bernard de Clairvaux, Hugo și Richard de St. Victor, și formulat pe baza doctrinelor lui Dionisiu de Areopagita. B. învăță ca și Plato, cumcă Ddeu nu este numai cauza și scopul tuturor lucrurilor, ci și imaginea, prototipul primar (*ratio exemplaris*) al aceloră. Sub raport etic, B. apără ascetismul și pauperismul. În privința urmării lui Christos statorosește trei grade de perfecțiune: observarea prescripțiilor legale, împlinirea consiliilor spirituale și plăcerea eternă ce rezultă din contemplațiune. A scris: *Soliloquium* și *Itinerarium mentis in Deum*. (Cf. Ueberweg, *Gesch. II.*) [Pl.]

Bonbon, v. Bomboane.

Bonchamp, (pron. bonșam), *Charles Melchior Arthur, marquis*, conducătorul resculaților din Vendée, n. 1760 în castelul Jouverdeil în Anjou; roialist înfocat, trăia pe timpul revoluțiunii retras, până fu ales de insurgenții din Anjou de conducător al lor. Se luptă cu mult curaj și succedea contra republicanilor. † 1793 lângă Chollet.

Bonczhida, v. Bonțida.

Bond, (*engl.*) document de chizeșie, obligațiune; în afaceri de vamă: intreposite (*Warehousing-System*), în cari marfa importată se poate înmagazina fără a fi supusă vămii pînă la reexportare ori pînă când se dă în consumație. B. se mai numesc în Englitera și America de nord și obligațiunile la purtător, pînă când cele nominative poartă numele de *Stocks*.

Bondar, v. Bombus.

Bône, oraș, v. Bona.

Bonet, căiță, scufie, îmbrăcăminte de cap pentru femei și pentru copii. B. sau scufițele pentru copilași mici sînt împletite din bumbacuri sau lănuiri, B. de negligé pentru dame se fac din batisturi și dantele, pentru femei în vîrstă din mătăasă sau stofe, adesea căptușite cu vată. *Bonetărie*, atelier unde se lucrează și se vînd obiecte împletite cu mașina, precum: scufițe, ciorapi, tricouri, ș. a.

Boneta de asalt, un uvragiu de fortificație, care făcea parte din părțile exterioare ale unor cetăți și pe cari inimicul le întâlnea mai întăiu când începea asaltul. Presintă trei unghiuri ieșinde și două unghiuri întrînde. Fețele de front sînt aparate prin un mic redan intermediar. În fortificația franceză este cunoscut sub numele de *bonet de Prêtre*.

Bonfinis, (*Bonfinius*) *Antoni*, istoric magh. însemnat; n. 1427 la Ascoli; a fost prof. în Italia, de unde aprins de gloria regelui Matia Corvin, când acesta ținea împresurată Viena, s'a prezentat înaintea lui și a reginei Beatrix cu mai multe scrieri ale sale traduse din grecesce în latinesco, iar unele originale: *De Corvinæ domus origine*, *De virginitate et pudicitia conjugali*, (cuprinde laudele Beatricei). Prin aceste storceînd admirațiunea regelui și a frunțașilor, a fost reținut pe lângă curtea regească, și a ramas apoi în Ungaria pînă la moartea sa, 1502. Opul cel

mai însemnat al lui B. este istoria Ungariei sub numele: »Rerum hungaricarum decades«, (4 decade complete, iar din a 5-a sînt numai 5 cărți; deci preste tot 45 cărți). Tractează istoria Ung. din timpurile cele mai vechi pînă la 1495 mai pe larg, decît alți scriitori de pe atunci. Cu deosebire despre Matia Corvin scrie tare pe larg și cu mari laude. Cuprinde sciri copioase despre Transilvania, multe și despre Moldova și Țeara Românească. În scriere iubesc florile retorice, iar critica mai schioapetă. Edițiunea primă a ieșit la Basilea, cuprinzînd numai primele 3 decade, iar mai tîrziu Ioannes Sambucus a dat edițiune completă la Colonia Agrippina (Köln), 1690.

Bong, la Iaponezi serbătoarea morților, când se așază lampioane, tea și colaci pe mormînturi.

Bonghi, *Ruggero*, filosof și politic ital., n. 1826 în Neapole, publică încă dela etatea de 20 ani traduceri din Platon și Plotinus și luă parte activă la evenimentele politice din Neapole dela 1847—49, din care causă trebui să se refugieze în Piemont, unde se stabili la Lago Maggiore; mai tîrziu profesor la Universitățile din Pavia, Turin și Roma, apbi deputat, și la 1874 ministru de instrucțiune publică, în care calitate se sili a reforma instrucțiunea în școalele din Italia. A scris o mulțime de opere filos. și polit. (»La vita e i tempi di Valentino Pasini«; »Storia della finanza italiana«; »Pio IX. e il papa futuro«, etc.) † 22 Oct. 1895.

Bongianini, de origine italian, prof. de musică la școala de musică și arta dramatică, înființată 1833 de societatea filarmonică în Bucuresci.

Bongo, popor în Africa, v. Dor.

Boni, stat tributar Olandei în sud-vestul insulei Celebes, în golful B. Poporația ca. 300,000 loc., comerț și navigație. Capitala poartă același nume.

Bonifacio, *calea lui B.*, (ital. *Stretto di Bonifacio*), la Romani *Fretum Gallicum*, strimtoarea de mare între Corsica și Sardinia; își are numele dela orașul fortificat B. din arond. Sartène în Corsica, cu 3703 loc.; comerț însemnat.

Bonifaciu, *sfânt*, apostolul Germanilor, n. 680 în Kirton, lângă Exeter; răspândi ca misionar creștinismul în Thuringia, Bavaria, Hessa și Saxonia; înființă mai multe episcopate; 747 arhiepiscop în Mainz. † 755 la Dokum în Friesland.

Bonifacius, numele a 9 papi: 1) *B. I.* (418 pînă 422) sfânt, ajuns în scaunul papal după delăturarea antipapei Eulalius; condamna eresia lui Pelagiu, și își extinse jurisdicțiunea asupra bisericilor ilirice, pe cari împ. Teodosiu II. le declarase ca pendente de patriarhia din Constantinopole; ziua comemor. 25 Oct. 2) *B. II.* (530—532), întări decretul sinodului din Orange, fînt la 529, prin care se condamna eresia Semi-pelagianilor. 3) *B. III.* (607), la indemnul lui interzise împ. bizantin Phokas, patriarhilor din Constantinopole folosirea tit. de »iucumenic«. 4) *B. IV.* (608—614), el transformă panteonul din Roma, zidit de Agrippa, în biserică creștină și regulă afacerile bisericesci din Anglia, cu cari se ocupă: 5) *B. V.* (619—625), între altele ridică eppia din Canterbury la rangul de arhiepiscopie. 6) *B. VI.* ocupă scaunul papal numai 15 zile (897), și deja Baronius nu îl mai numeră între papi. 7) *B. VII.*, după numele de fam. *Franco B.*, ajuns papă după moartea împ. Otto I. prin partidul național ital. în contra lui Benedict VI., dar după o lună (974) fugi cu comorile Vati-

canului la Constantinopole; partidul lui aruncă pe Benedict VI. în prinoare și apoi îl ucise. Următorul acestuia, Benedict VII., anatemisă pe Franco B.; după acesta urmă Ioan XIV., pe care Franco B., reintors într'aceea la Roma, îl delătură și se urcă din nou în scaunul papal, fû ucis însă și el după câteva luni și cadavrul lui fû tîrit de poporul înfuriat pe stradele Romei (984). 8) *B. VIII.* (*Benedict Cajetan*), n. în Anagni, 1294—1303; voi să ridice demnitatea papală la culmea splendoarei, dar nu reuși, ci din contra chiar cu el începe decadența puterii lumesci a papilor; în lupta purtată în interesul supremației papale contra lui Filip cel Frumos, rege al Franciei, nu isbuti; după ce excomunică pe Filip, fû prins de oamenii acestuia (1303) în locul său natal, poporul însă după 2 zile îl eliberă, și el se întoarse la Roma, unde muri în curînd. 9) *B. IX.*, mai înainte *Petru Iomacelli*, (1389—1404), papă blînd și înțelept; avu de antipapă pe Clemente VII., iar după moartea acestuia pe cardinalul Petru de Luna, care luă numele de Benedict XIII.

Bonificațiune, despăgubire; *B. de export*, premiul ce se dă din partea statului pentru anumite articole industriale, trecute preste frontieră în străinătate. Scopul ei este incurajarea unor ramuri — numite în lege — ale industriei din țeară. În Austro-Ung. se dă B. pentru spirituoase (vinars, spirt, licher, bere), zahăr și petrolu. Spre a obținē B. sînt a se observa anumite reguli. (V. și premiu.) [George Popp.]

Bonin, insule japoneze în Oceanul Pacific. Insula principală: *Peel* cu *Port Lloyd*.

Bonitare, prefuirea moșilor; în special la comasări, prefacerea mărimilor teritoriale în mărimi de preț.

Bonitz, *Hermann*, filosof germ., n. 1814 în Langensalza, studiă filologia clasică, dela 1832 în Lipsca și apoi în Berlin. După ce fuse mai mult timp profesor la școalele secundare din Dresda, Berlin și Stettin, fû chemat în 1849 ca profesor la Universitatea din Viena. Aici compuse în colaborare cu Exner »Proiectul de organizare al gimnasiilor austriace«, înțuvințat definitiv la 1854 și în vigoare și astăzi. La 1867 se întoarse iar în Germania la Berlin, unde deveni director al seminarului pedagogic pentru prepararea profesorilor de gimnasiu, apoi membru al Academiei de științe. În fine întră ca consilier în ministerul de instrucție. Cel mai autorizat cunoscător al filosofiei platoniane și aristotelice. Scr. princ.: *Metafisica* lui Aristotel, (1848—49); *Despre categoriile aristotelice*, (1843); *Studii aristotelice*, (1862—67). Din scrierile filologice: *Contribuiri la explicarea lui Thucydides*, (1854) și a lui Sophocles, (1855—57); *Despre originea poemelor omerice*, (1860).

Bonjuriști, se numiau în România tinerii reînțorși din străinătate cu idei radicale, pentru-că aveau datina de a saluta cu »bon jour«. Li-se dicea și *pantaloniari*, pentru contrastul dintre portul lor europeanesc și vechiul port boieresc cu antereu și islic, și *duelgiți*, pentru obiceiul lor de a se bate în duel.

Bonmot, (*franc.*) glumă bună, observare sau cuvînt de spirt.

Bonn, oraș în guvernamental prus. Köln, pe malul stîng al Rinului, cu 39,805 loc.; la Ro-

mani se numia *Bonna* sau *Castra Bonnensia*; 1273—1794 au rezidat aici principii electori de Colonia. În B. se află o universitate întemeiată 1818 de regele Frideric Wilhelm III., cu o mare bibliotecă, colecțiune de monete, muzeu de arte; de remarcat e și catedrala zidită în secl. XI.—XIII.; gimn. și școală reală, casă de sănătate, sediul unui episcop catolic vechiu, industrie foarte dezvoltată.

Bonnaz, Alexandru, episcop de Cenade (Timișoara), n. 1812, în Challex (Francia), fiul unui oficier căzut la Lipsca 1813; a studiat în Pazmaneul din Viena; 1837 prof. de teologie, 1850 inspector al școlaelor din Banat, 1859 abate, 1860 episcop. La 1870 a combătut infalibilitatea în conciliul din Vatican. A donat mai multe milioane pentru scopuri culturale. † 1889.

Bonne, (franc.) dădăcă.

Bonnet, (franc.) chipiu, beretă; *B.-s rouges*, porecla Iacobinilor franc. V. și Bonet.

Bonnet, Charles, naturalist franc., n. 1720 la Geneva, † 1793; genul *Bonnetia* Mart. et Zucc., dintre Ternstroemiacee, e dedicat lui. S'a ocupat mai mult cu filosofia naturii. Ca scrieri cităm: *Recherches sur l'usage des feuilles*, 1754; *Considerations sur les corps organisés*, 2 vol., 1762—68; în această lucrare susține teoria preexistenței germinilor; *Contemplation de la nature*, 1764—65, etc. El a descoperit partenogeneză purcelor de pe plante. [S. Șt. R.]

Bonneval, Claude Alexandre, conte, numit și *Achmed Pașa*, mare aventurier, n. 1675; intră în etate de 13 ani în marină și câțiva ani în urmă în garda franceză, luptă cu vitejie în Italia și Țerile de jos. Pentru vătămarea ministrului de război Chamillard, condamnat la moarte, se refugiază în Germania. Protegiat de Eugeniu de Savoia, este numit general în armata austriacă, și după luptele dela 1710—12 sub-mareșal; luptă alături de princ. Eugeniu contra Turcilor la Timișoara și Petruvaradin; trimis apoi în Olanda, vine în conflict cu guvernorul Marquis de Prié, și e condamnat la moarte, dar grațiat și dat preste graniță. Acum merge la Constantinopole, trece 1830 la Islam și luptă cu succes contra Rușilor și Persilor. † 1747.

Bonneville, oraș în depart. franc. Haute-Savoie, cu 2213 loc., fabricațiune de oroloage, columna comemorativă a regelui Sardiniei Carol Felix.

Bononia, colouie romană lângă Banostor (Sirmia); numele vechiu al orașelor Bologna și Boulogne.

Bonorum cessio, v. Beneficiu de cesiune.

Bonorum possessio, posesiunea de drept pretorian, opusă dreptului de proprietate ex jure quiritium. (V. Succesiune.)

Bonpland, Aimé Jacques Alexandre; (adevăratul nume e *Goujard*), naturalist franc., n. 1773 la Rochelle, † 1858 în America. A fost companionul de călătorie al lui Alex. de Humboldt, pe care îl însoți în America la 1799. Întors în țeara sa, fù intendent preste grădinile dela Malmaison și Navarre, când și publică opera: *Description des plantes rares cultivées à la Malmaison et Navarre*, 1813. Dus din nou în America, se ocupă cu predarea Istoriei naturale la Buenos-Ayres, apoi cu medicina și agricultura. Genul *Bonplandia* Cav., dintre Polemoniacee, e dedicat lui. [S. Șt. R.]

Bonstetten, Carol Victor, de, n. 3 Sept. 1745 în Berna. Studiă în Leyden, Cambridge și Paris; se

asează în Svițera, unde ocupă diferite funcțiuni înalte. A scris: »Über Nationalbildung«, 1802, etc.

Bonțida, (magh. Bonozhida), com. rur. în Trans., cott. Cojocnei, cu 1942 loc., Rom. și Magh. (690). Castelul de aici e proprietatea baronului G. Bánffy.

Bon-ton, (franc.) manieră fină, aleasă.

Bontoux, Eugene, financiar franc., n. 1824; de profesiune inginer, fù chemat în Austria ca director general la »Südbahn«. La 1873 a întemeiat în Paris o bancă catolică »Union générale«, care însă a dat faliment la 1882; B. fù condamnat la 5 ani temniță, dar s'a refugiat în străinătate. A scris: »L'Union générale, sa vie, sa mort, son programme«, (1888).

Bonvivant, om de lume care gustă toate plăcerile vieții. În arta dramatică un anumit cerc de roluri.

Bonz, în mitol. indioă preotul care s'a ținut de învățăturile lui Buddha.

Book-maker, (engl., pron. buomecher), cel ce dresează listele prinsorilor la alergări de cai. Oferă prinsori contra sau pentru un cal, și le însemnează în o carte. Cuota câștigurilor se scie diuante, prin ce se deosebesce de totalisator. (v. ac.)

Boom, oraș industrial în Belgia, prov. Antwerpen, cu 14,080 loc.; șantier.

Boom, (engl., pron. bum), în limbajiu de bursă urcarea extraordinară a prețurilor.

Boom-Upas, (Boon-Upas), una din numirile javaneze pentru *Antiaris toxicaria* Lesch. (v. ac.)

Bootes, în mitol. greacă fiul ținei Demeter, (la Romani Ceres), cu Iason; numele B. înseamnă: mânător de taur. În astronomie B. e o constelațiune, în care steaua de prima mărime e *Arcturos*. (v. ac.) [Atm.]

Boothia Felix, peninsula în nordul Americi legate de continent prin istmul Boothia; a fost descoperită 1831 de Iohn Rosz.

Bopp, Francise, linguist germ., întemeietorul filologiei comparative, n. 1791 în Mainz. Dela 1821 prof. extraordinar, iar dela 1824 prof. ordinar pentru filologie și liter. orientală la Universitatea din Berlin. † 1867. Opere: »Ueber das Konjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griech., lat., pers. und germ. Sprachen« (1816); »Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen«, (1833—52).

Bor, (B.) metaloid trivalent cu greutatea atomică 11. Nu se găsește în stare liberă în natură numai în combinațiuni oxigenate, precum: *acidul boric*, B(OH)₃ și săruri ale acestuia. Se cunosc două varietăți: *B. amorf* și *B. cristalizat* în octaedrii de coloare galbuie. În stare cristalizată este aproape tot atât de dur ca și diamantul. Combinațiunile principale ale lui sânt: *fluorura de B.* BFl₃, *clorura de B.* BCl₃, *acidul de B.* B₂O₃, *acidul boric*, B(OH)₃, etc.

Bör, în mitol. nordică fiul lui *Buri* (v. ac.), însurat cu Bestla (sau Belsta), fata uriașului Bolt-horn; a avut fii pe Odin, Wili și We, cari în mitol. nordică au format prima trinitate (treime). [Atm.]

Bora, vânt orcanic, ce suflă mai ales la nord și nord-estul Mării Adriatice prin ținutul munților Carst, dar mai rar și prin părțile nord-estice ale Mării Negre. Se ivesce mai vehement în Nov., Dec. și Febr. Acest orcan se uasce așa,

că vântul pasat nordic trecând peste Alpi se pleacă în basinul deschis al Adriaticii, unde se amestecă cu vântul cald, ce suflă dela sud-vest. Astfel intensitatea lui devine furioasă, și întreagă Adriatica se coopere cu un strat gros de negură umedă. Pe timpul B.-ei barometrul se ridică tare, iar temperatura și umiditatea aerului scad.

Bora, *Catarina*, de, soția lui Luther, n. 1499 în Meissen; la început călugăriță în mănăstirea Nimptschen, lângă Grimma, fuge împreună cu alte 8 călugărițe; 1525 devine soția lui Luther; † 1552 în Torgau.

Boracita, mineral cubic, clorobrat de magneziu; se găsește în cristale libere, în gipsuri și anhidrite la Lüneburg și Stassfurt.

Boragineae Lindl., familie de plante dicotiledonate, gamopetale, seria Bicarpelate, cuprinde numeroase specii (preste 1200) răspândite preste tot globul, de obicei ierburi, subfructuiculi, rar arbuști sau arbori; mai toate au frunzele aspre din cauza perilor rigizi ce le acoper; de aceea Linné numise familia aceasta a *Asperifoliator*. Genurile sale sunt distribuite în 4 triburi, iar ca mai principale cităm: *Heliotropium* L., *Cynoglossum* L., *Anchusa* L., *Symphylum* L., *Cerinthe* L., *Echium* L., *Pulmonaria* L., *Myosotis* L., etc. În Rom., afară de genurile amintite, mai sunt încă alte 10. Se înrudesc cu familia Labiatelor, Solanaceelor, Verbenaceelor, etc. Rădăcinile mai tuturor conțin o materie colorantă roșie, (v. *Alcanna*); altele au proprietăți medicinale, din pricina mucilagului lor fiind pectorale, altele sunt alimentare, industriale, ornamentale ori decorative. [S. Șt. R.]

Borago L., gen de plante din familia Boragineelor, trib. Borageae, toate ierburi anuale ori perene, erecte, hispide; cele 3 specii ale lui cresc în regiunea mediteraneană. Specia *B. officinalis* L., din cauza mucilagului și a azotatului de potasă ce-l conține, e diuretică, depurativă, sudorifică. Se cultivă și oa plante de poadoabă. [S. Șt. R.]

Borak, calul miraculos, pe care Mohamed, după tradițiune, a făcut călătoria de noapte dela Mekka la Ierusalim și de aici la ceriuri.

Borangic, mătăsoasă preparată și toarsă de țerance din firele gogoșelor. B. se numește și țesătura de mătăsoasă fină și gălbuie, lucrată din această mătăsoasă neînălbită și nevăpsită. Se țese cămeși de B. pentru costumele țerănesoi și ștergere sau broboade foarte fine, lucrate de țerancele române cu deosebită măiestrie.

Borangic, numirea populară dată plantei parassite *Cuscuta europaea* L. (v. ac.)

Borani, sau *Borați*, seminție germ., apare în secl. IV. în Illyria și la Marea Neagră, unde devastază Trapezuntul.

Borâscu, com. rur. în Rom., j. Gorj, se compune din cătunele: B. și Gura Mentii. Are o suprafață de 1300 hect., cu 1787 loc. Prin comună trece apa Jiltu. Are o școală și 3 biserici.

Borassinee, (botan.) trib de *Palmieri*. (v. ao.)

Borassus, L., (botan.) gen de plante din fam. Palmierilor, trib. Borassinee, ce cuprinde numai o specie tropicală răspândită în Africa și Asia: *B. flabelliformis* Mart. cunoscut sub numele de palmier de zahăr. Spata — cu deosebire cea masculă — conține un suc zahăros, din care se prepară și o beutură alcoolică »*toddy*«;

fructele sunt comestibile, din ole se prepară alimentul numit *punata*. [A. Pr.]

Borat, sare produsă prin acțiunea acidului boric asupra baselor.

Borâuț, sau *Borouf*, comună și parohie, cu moșie boierească în Bucovina, căpit. Coțnan, j. Zastavnei; are 2421 loc., (2300 ort. res.) și o școală de o clasă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Borax, (*Borat de sodiu* B₄ O₇ Na₂), se găsește în natură dizolvat în apa unor lacuri în China, Tibet, Persia, Ceylon, California, etc. Evaporându-se apa, B. se depune în aceste lacuri, poate fi extras și trece în comerț ca *B. brut* sau *Tinkal*. Din acesta se face apoi B. curat prin dizolvarea în apă și recristalizare. Metodele cele mai bune, prin cari se face B. astăzi în industrie sunt următoarele: 1) Din acidul boric (în Toscana), introdus într'o soluțiune încălzită de carbonat de sodiu. 2) Din boratrococalit (B. de calciu și de sodiu), care se găsește în Peru, California, Nevada, Africa, Grecia, etc. Acesta, tratat cu acid ohloridric, dă acid boric, care se transformă în B. cu carbonat de sodiu. B. cristalizează din soluțiuni în două varietăți: *B. prismatic* B₄ O₇ Na₂ + 10 H₂ O și *B. octaedric* B₄ O₇ Na₂ + 5 H₂ O, în cristale transparente incolore. Se întrebunțează: pentru lipirea metalelor la cald, la fabricarea sticlei și a smalțurilor pentru porțelan, la topirea metalelor, la colorarea stofelor, etc.

Borbás, *Vincențiu*, prof. și botanist magh., n. 1844 în Ipoly-Litke. A studiat în Budapesta, și a vizitat cele mai de frunte institute botan. ale Europei. 1880 docent la Universitatea din Budapesta. A publicat numeroase sorieri în limba lat., magh., germ., franc. și engl.: »Inulae Hungaricae«, Flora cottului Maramureș, Plantele șesului năsișos maghiar, ș. a.

Borboase, serbătoare, 4—6 Dec., hramul sf. Varvara, sf. Sava și sf. Nicolae.

Borbola, *Nicolau de Giurgi*, Dr., preposit capitular și canonic gr.-cat. rom. în Oradea mare; n. 26 Nov. 1786 în S.-Andrei, cott. Bihor; † 19 Aug. 1877 în Orade. A studiat la Orade și Pesta. În 23 Maiu 1811 hirotonit de preot fu dispus administrator în Șavaieu. Ca preot a studiat drepturile și a obținut doctoratul în științele juridice și politice, 2 Iulie 1816, numit profesor publ. ord. la Academia din Orade, a propus dreptul natural și dreptul public al Ungariei până la 22 Dec. 1845, când s'a pensionat; mult timp a fost asesor la tabla judiciară comitatensă, și fu numit director preste școalele naționale; 1822 canonic onorar, 1834 actual, în 4 Martie 1847 abate titular și 7 Nov. 1850 preposit capitular. Numit canonic B. a creat un fond de 4000 fl. v. a. pentru tineri rom. cari studiază în seminarul Leopoldin; 1877 a fost decorat cu crucea mică a ord. Leopoldin. [†]

Borboriani, (sau Borboriți = necurați), poreolă dată de biserica veche unor secte gnostice pentru obiceiurile lor necurate.

Borborygmus, corăitul mațelor, cauzat de mișcarea gazurilor în conținutul fluid al intestinelor.

Borca, sat în Rom., j. Suceava, pl. Muntele, situat pe țermul drept al Bistriței, pe domeniul coroanei, formând singur o comună cu 838 loc.; satul e străbătut de pârăul cu același nume; are o biserică frumoasă, o școală de băieți și alta de

fete, toate zidite de administrația domeniului coroanei. Sub poalele muntelui Budacu, pe părul B., se află un izvor cu apă minerală ce conține aceleași substanțe ca și apa de Borszék. Mai sus de acest izvor se ved răuinele caselor ce serviau de băi domnitorului Mihail Sturdza.

Borcea, rîu în Rom., j. Ialomița, este o ramificare a Dunării; pleacă din acest fluviu spre nord, și vine până în fața orașului Călărași, unde se curbează și curge spre est, și după ce se mărește cu o altă ramificare a Dunării, numită Gura-Bali, merge spre nord, formând astfel un canal natural, și lângă oomuna Piua Pietrii se unesc iar cu Dunărea. Podul nou Fetesci-Cernavoda trece și preste B.

Borceag, (*bulg.*) îndoitură de măzeriche cu ovės sau orz. Poporul nostru o numește mai des *măzeriche* și *cositură* de măzeriche. Raportul de amestec între măzeriche și ovės sau orz este de 1:3 sau 1:2. Pentru amestec cu măzeriche se potrivește mai bine ovėsul triumfal, care este mare și gros în pain cu foile late, dă mare cantitate de nutreț și împiedică măzerichea din oădere. Măzerichea se potrivește foarte bine în locul ogorului negru și în economiile, ale căror pământuri nu au fost încă comasate, și pentru epoca de tranziție dela cultura extensivă — sistemul trienal — la cultura alternă în cele comasate. Ea prepară foarte bine pământul pentru grâu, căci îl ține răven, afenat, îl curăță de buruieni și îmbogățește în azot. După măzeriche grăul de toamnă se face tot așa de bine ca și după ogor negru gunoit. Afară de aceasta ea nedă cantități însemnate de nutreț verde și uscat, cositură. Măzerichea cosită în floare și uscată este un nutreț excelent pentru tot felul de vite; cosită însă mai târziu, după ce a produs deja boabe, o mănă numai caii și oile, iar vitele nu o pot roade. Pentru vitele tinere și cele cu lapte, măzerichea cu boabe nu este bună, căci principiile amare le sînt defavorabile, și pe cari uneori le putem constata în lapte, chiar și în unt. Ca producțiune de nutreț un hectar de măzeriche ne poate da până la 100 q. cositură uscată, adică cît 2—3 ha. de fînă naturală, și tot așa de bun în calitate. De aceea cultura ei ar merita o dezvoltare cît de mare.

Bord, (marină). Stînd cu fața spre partea dinainte a bastimentului, în axul longitudinal, avem o parte a vasului la dreapta, cealaltă la stînga; fiecare parte se numește un B., (puțin usitat în acest sens); partea dreaptă se numește *Tribord*, partea stîngă *Babord*. Acest cuvânt se întrebuințează aproape exclusiv în locuțiunile pe B., la B., etc., avînd atunci însemnarea de bastiment. [Constant B.]

Borda, *Jean Charles*, matematic și marinar, n. 4 Main 1733 în Dax. Mai întăiu inginer, oficier și în urmă șef de divisiune la marina franceză și membru al Academiei franceze 1754. S'a distins ca inginer, astronom și geodet. † 1799.

Bordagium, (*lat.*) instituțiune feudală în dreptul normanic, introdusă apoi și în Anglia. Pământul s'a predat »Bordarii«-lor ca proprietate restrinsă, pentru care erau obligați la anumite servicii mai mici. B. era ereditar.

Bordea, ființă încipuită cu care mamele sperie pe copii.

Bordeaux, capitala depart. franc. Gironde, al

patrulea oraș al Franței și renumit port maritim, situat lângă rîul Garonne; 256,906 loc. (1896). B. e reședința unui arhiepiscop; are Universitate, catedrală în stil gotic, Palais Gallien (fost amfiteatru roman), și multe alte zidiri frumoase. Fabrici de sticlă și de rachi; șantieri; port larg și frumos, comeroiu mare, mai ales cu vin. Import: vin, licheruri, material de zidit, fier, bucate, lemne, coloniale; export: lânării, produse chimice; pesci marinați, (sardinii, batoc, etc. ca. 800 mil. franci la au), stridii (20—30 mil.) — Pe timpul Romanilor se numea *Burdigala*, în țeara Biturigilor, mai târziu capitala Aquitaniei II.; în evul mediu capitala ducatului Guienne. Ținutul orașului B. se numește *Bordelais*. — *Vinurile de B.*, anume cele ce se produc în giurul orașului B., și în sens mai larg în depart. Gironde, se disting prin conținutul lor în alcool și tanină, au gust bun și buchet plăcut. Cele mai omonose sînt: *Côtes, Graves, Entre-deux-mers, Lafite, Château, Margeaux, Latour, Haut, Brion*. Vinurile de B. se numesc în Englitera *Claret*.

Bordeiu, locuință săpată în pământ, cu acoperământul ridicat deasupra solului, cu ferestri mici, este căpșuit pe dinlăuntru cu scânduri sau cu gard, (cu nulele împletite), lipit cu lut și vărut; la B. Țiganilor lipsese obiceiuit această căpșulă și pereții sînt formați numai de pământ. Învîltoarea B.-lui este făcută de căpriori, preste cari se pun prăjini deacurmeșul acoperiți cu coceni, stuf sau papură și apoi cu pământ. Intrarea în B. se face prin gârliciu, pe scări de pământ bătut și lipit, sau de lemn. Interiorul B.-lui se compune obiceiuit din sălița, în care se află vatra și dint'o cameră. Pardoseala este formată de pământ bătătorit și lipit. Ici colo se găsesc B. zidite de cărămidă, avînd mai multe camere. B. este o locuință insalubră, ătune-coasă, greu de aerat. Sărăcia, lipsa de păduri și de piatră mai îndeamnă pe locuitorii din unele regiuni ca să construiască B. Este probabil, că și Dacii au construit B., că legionarii Romani au învățat dela ei construirea acestor locuințe; Germanii vechi au locuit asemenea în B. În Rom. se mai găsesc și astăzi B., mai ales în j. Teleorman, Dolj, Romanși, Olt, Vlașca; în toată țeara mai există aproximativ 55,000 B. Cf. Dr. G. Crăiniceanu, *Igiena țeranului român*. București, 1895; Dr. N. Manolescu, *Igiena țeraului*. București, 1895; Dr. I. Felix, *Rapoartele generale asupra igienei și asupra serviciului sanitar al Regatului român*. București, 1894, 1895, 1896, 1897.

Bordeiu-verde, oom. rur. în Rom., j. Brăila, pl. Balta, cu 1328 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are o biserică, o școală de băieți și alta de fete; com. s'a înființat pe la 1860.

Bordereau, (*franc.*) consemnare, notă explicativă și amănunțită a unei socoteli. *B. de compte*, notă, cont scurt; *B. d'escompte*, lista sistematică a cambiilor, ce se trimite spre scontare, încasare ori creditare.

Border States, (*engl.*, pron. stets), state limitrofe; numire veche a statelor Uniunii americ. de nord, situate spre sud de Pennsylvania și Ohio.

Bordesci, com. rur. în Rom., j. Râmnicu-Sărat, pl. Marginea de sns; 917 loc., cari se cupă mai ales cu agricultura și prăsierea vitelor; are o biserică foarte veche zidită de o familie dom-

nenscă, fost schit de călugări, și o școală de băieți.

Bordighera, oraș și loc de cură de iarnă în cercul San-Remo al provinciei ital. Porto-Maurizio, cu 2556 loc., numeroase și frumoase vile și oteluri, o minunată pădurice de palmieri.

Bordură, cadrul unui desen, unui obiect sau unei broderii, compus din ghirlande, din modele anumite sau din dantele.

Bore, (engl. pentru indicul »barh«), valurile mării ce intră în brațul vestic al guriu riului Ganges.

Boreal, (dela Boreas, vântul de nord), nordic. — **Flora B.-arctică**, cuprinde vegetațiunea din jurul polului nordic până la limita septentrională a pădurilor. Ea se distinge — în contrast cu oricare altă regiune — prin numărul limitat de specii de o răspândire excepțional de extinsă. Causa nu poate fi alta decât condițiunile climatice aproape uniforme pentru întreg teritoriul atât de defavorabil, și deplasarea (migrațiunea) și decimarea, ce a suferit-o această floră în un timp relativ foarte recent, în perioada glacială. De aici se explică și fenomenul: pentru ce regiunea B.-arctică e atât de săracă în specii endemice. O altă particularitate a acestei flore e lipsa de regiuni bineprecisate, căci nu elevațiunea preste nivelul mării, ca altocurea, ci poziția favorabilă sau defavorabilă față de razele înclinate ale soarelui condiționează existența vegetațiunii, încât aproape tot atât de des întimpăm fenomenul curios: valea cuprinsă de glacieri și zăpadă perpetuă, iar la înălțimi adese considerabile platourile, coastele și vîrfurile acoperite de verdeată. Ca și în regiunea alpină, sub cel mai scurt period de vegetație, la o temperatură cât mai scăzută, plantele vor diminua organele lor vegetative, și și aceste adese vor crește parte mare subteran ca multe tulpine sau alipite cât mai mult de pământ, ca speciile cu foi în rosetă, și se vor grăbi a produce speciioasele lor organe de reproducțiune. Sub astfel de condițiuni se explică pentru ce pe deoparte plantele anuale lipsesc, iar pe de alta cele lignoase sînt deosebit de slah reprezentate, s. e. prin *Salix polaris* L. și alte sălci pitice, specii de Ericacee, etc. Formațiunile prevalente în regiunea B.-a. sînt două: *Tundra de Licheni* pe stațiunile mai uscate adese de o monotonie extremă și *Tundra de Sphagnum*, (turbăriile, tinoavele), pe cele relativ mai umede. În ambele casuri pentru aceste câmpii Gramineele nu au atîta importanță, ca s. e. pentru regiunea alpină, ele mai mult decît aici sînt înlocuite prin habitual analoagele Cyperacee și Juncacee. O astfel de vegetație extrem de săracă nu oferă omului polar, afară de diversi licheni pentru o pâine inferioară celorlalte, decît numai fructe, s. e. de *Vaccinium* (afine), *Empetrum*, *Rubus* (mure), etc. și ca să-lată foile de Cochlearia. [A. Pr.]

Boreas, în mitol. grecă e deul vîntului, fiul lui Astraeos (cerul cu stelele) și al dînei Eos (aurora), fratele lui Hesperos și Zephirus; B. a locuit în Tracia într'o peșteră a muntelui Haemus (Balcani); după alții a locuit în vecinătate cu Hyperboreii. B. la Greci s'a nnumit vîntul de nord, (la Romani Aquilo și Septentrio), care de cătră mează-noapte bătea preste munții Traciei în Grecia, și aducea receală și frig mai ales în Atena. [Atm.]

Borgerhout, (pron. -haut), comună în provincia belg. Antwerpen, suburbiiu al orașului Antwerpen, cu 29.375 loc. și o mulțime de stabilimente industriale.

Borghese, *Camillo Filippo Ludovico, principe de Sulmona și Rossano*, n. 1775 în Roma, dintr'o familie celebră, originară din Siena, care prin Camillo B., mai tîrziu papa Paul V., ajunse la onoruri și avuți; B. întră 1796 în serviciul franc., și se căsători 1803 cu Paulina, sora a doua a lui Napoleon I. În urma acestei căsătorii primi 1804 demnitatea de prinț, duce de Guastalla, apoi guvernor de Piemont; după căderea lui Napoleon se divorță de soția sa. † 1818 în Florența. — *Palatul B.* în Roma, zidit 1590, cu o bogată galerie de tablouri. *Vila B.*, lângă Roma, zidită în secl. XVII. de cardinalul Scipio B., cu o colecțiune renumită de antichități.

Borghesi, *Bartolommeo, conte*, archeolog ital., n. 1781; studiă în Bologna și Roma, a aranjat și catalogisat diferite colecțiuni numismatice, în special cea din Vatican la însărcinarea papei Pius VII. La 1821 retras la San-Marino, ocupă postul de podesta. Are merite pentru epigrafică și numismatica romană. Are mai multe opere de renume universal. † 1860 în San-Marino.

Borgia, 1) *B., Cesare*, n. 1478, fiul lui *Rodrigo Lenzuoli B.*, care 1492 urcă scaunul papal sub numele *Alexandru VI.* (v. ac.), primi dela Ludovic XII. de Francia ducatul Valentinis în Dauphiné, se căsători 1499 cu Charlotte d'Albret, fîca regelui Ioan de Navarra; fu arestat pentru mai multe crime de Iuliu II., apoi de Ferdinand de Aragonia, † 1507. 2) *B., Lucreția*, sora lui Cesare, renumită prin frumseța și desfrînarea sa, n. 1480, se căsători de trei ori, la 1493 cu Giovanni Sforza, care o părăsi pentru relațiuni nepermise cu frații ei, 1498 cu ducele Alfonso de Busselli, 1501 cu Alfonso d'Este, duce de Ferrara. † 1520. Ca protectoare a sciințelor și artelor fû preamărită de poezii Ariost, Bembo, etc.

Borgis, litere, v. Bourgeois.

Borgo, numele mai multor localități în Italia și Tirolul de sud, precum și al unui suburbiiu al Romei, situat pe malul drept al Tibrului. — *Căpit. B.* în Tirol are 729·11 km²., cu 40,611 loc., 31 comune și 45 cătune.

Borgo —, numire topografică, se găsește în numele următoarelor com. din cott. Bistrița-Năsăud (Trans.): *B.-Bistrița*, (magh. B.-Besztercze), comună mare cu 2002 loc., Români și Nemți (62); mare stabiliment de ferestre. *B.-Joseni*, (magh. Alsó-B.), com. rur., cu 1183 loc. români. *B.-Mizloceni*, (magh. Közép.-B.), com. rur., cu 1005 loc. români. *B.-Prund*, com. rur., cu 2408 loc., Români și Nemți (378); însemnată fabrică de hârtie. *B.-Rus*, (magh. Orosz.-B.), com. rur., cu 807 loc. români. *B.-Suseni*, (magh. Felső-B.), com. rur., cu 808 loc. români. *B.-Tiha*, com. rur., cu 2067 loc. români. Castelul de aici e proprietatea contelui Eug. Zichy.

Borgovan, *V. Grigore*, pedagog rom., n. 1850; a făcut studii teologice și pedagogice la Pesta și Viena (semin. S-ta Barbara). După o funcționare de câțiva ani ca profesor la preparandia din Gherla, se strămută 1888 la București, unde fû numit la catedra de pedagogie a școlii normale de institutori. Avînd în calitate de aceasta și direcțiunea școlii de aplicație de pe lângă

numita școală normală, desfășurată mult zel și activitate în formarea didactică a viitorilor instituitori. Principalele sale scrieri sînt: *Indreptar teoretic și practic pentru învățămîntul intuitiv*, ed. 2. București, 1889; *Povățuitorul clasei I. și II. primare spre conducerea școlărilor și spre facerea lecțiilor diu toate studiile conform programei oficiale din 1893*. București, 1894; *Încercări în psihologia și logica intuitivă*. București, 1895. *Istoria Pedagogiei*. București, 1897. A mai scris manuale de aritmetică pentru clasele primare, iar în unire cu Odobescu a dat la lumină un abecedar.

Boric, acid, B(OH)₃, corp solid cristalin, solubil în apă. Se întrebuițează în medicină ca antiseptic.

Borici, sau *Boris*, fiul Eufemiei, soției reg. ung. Coloman, n. 1113 în Kiev; pretendent la tronul ungar. Cu ajutor polon, german și apoi bizantin a făcut mai multe încercări de a ocupa tronul (sub Béla și Géza II.), însă fără succes. † 1155 în lupta de lângă Belgrad.

Borila (*Florilă*), domnitor rom., v. Asanescii. — *B.*, *vînt* de miază-noapte.

Borinago, nume colectiv al mai multor comune din jurul orașului Mons (Belgia); loc. numiți *Borains*, sînt lucrători de mine de cărbuni.

Boris, sau *Bogoris*, principe bulgar, 852—888. Sub domnia lui, 864, s'a creștinat poporul bulgar. După o domnie de 36 ani B. a intrat în o mănăstire, unde † 907.

B. și Glieb, 2 fi ai mare-ducelui Vladimir I., (Sf. de Kiev), cari după legendă au fost uciși 1015 de fratele lor Sviatopolk. Au fost ridicați între sînți 1071; ziua comemor. 2 Maiu st. v.

Boriș Godunov, v. Godunov.

Borissov, oraș în guvernamentul rusec Minsk, lângă riul Beresina, cu 17,737 loc., între cari 10,300 Ovrei. 19 km. dela B. se află satele *Studjanka* și *Veselovo*, unde trecură 1812 Francezii preste Beresina.

Borki, com. rur. în guvern. rus. Charkov, cu 1500 loc.; aici a deraliat trenul imperial la 29 Oct. 1888, cu care ocaziune familia împ. rus. a scăpat ca prin minune.

Borku, (Borgu), 1) *B.*, ținut în Sudanul de vest, numit și Borungung, parte ses parte muntos, fructifer, bogat în turme și selbătăcini. Locuitorii sînt Negri păgâni. 2) *B.*, grupă de oaze în Sahara, între Fessan și Vadai, cu 10—12,000 loc., Berberi. Țeara e a lui Uelad Soliman.

Borkum, insulă înaintea gurei rîului Ems, 29 km², cu far și baie de mare. Satul B. are 1350 loc.

Borlasia, (*Angliae*), *Lineus longissimus*. *Sim.* (zool.) specie de vierme din clasa Platyelmia și ordul Nemertina, cu corp comprimat și foarte lung (14'), de laturile capului cu lungi depresiuni ciliate; înaintea gurei cu o trompă retractilă. Petrece pe țărmurii Angliei. [V. B.]

Borlea, *Sigismund*, politic român, n. 1828 în Șiria, cott. Aradului. A studiat teologia în Arad, apoi filosofia în Pojon; dela 1862 protonotar comitatens în Zarand, și dela 1865 deputat dietal al cercului Hălmeagiu. În parlament a reprezentat cauza națională în decursul mai multor sesiuni cu mare energie. † 1883; înmorm. în Cebea, lângă Iancu.

Borlesci, com. rur. în Rom.; j. Neamțu, pl. Bistrița, compusă din sat.: B., Ruseni și Puriceii, avînd 1678 loc., cari se ocupă mai ales cu agricultura și plutăritul; com. are 2 biserici cu 3 preoți și 1 școală cu 1 învățător.

Borlova, comună în Banat, cott. Caraș-Severin, lângă Caransebeș, cu 1466 loc. rom., mari păduri și ferestree.

Borloveni, comună în Banat, cott. Caraș-Severin, lângă Bosovici, cu 1030 loc. rom.

Bormida, rîu în sudul Piemontului, isvorește în Apeninii ligurici; lângă Alexandria se varsă în Tanaro.

Bormio, (germ. *Worms*), orașel în Italia sup., prov. Sondrio, 1255 m. înălțime, pe valea Adda, cu 1795 loc., are opt isvoare de apă minerală, terme (34—39° C) indifferente, cunoscute deja lui Cassiodorus.

Born, 1) *B.*, *Bertrand*, trubadur vestit, n. pe la 1140 în Périgord, † pe la 1215. A jucat rol însemnat în luptele dintre regele Engleterrei Eric II. și fiu săi. A scris poesii de dragoste și de resboiu: (Canzos și Sirventes), dintre cari s'au păstrat vr'o 40 bucăți. Cf. Clédat, *Du rôles historiques de Bertrand de B.* (1878).

2) *B.*, *Ignafișu*, de, mineralog și metalurg austr., n. 1742 în Kopnik. A fost iesuit, dar ieșit din acest ord, s'a dedicat științelor naturale și montanistice și a fost chemat la Viena de către Maria Theresia, ca să aranjeze cabinetul imper. de naturalii. Pe lângă alte descoperiri metalurgice a inventat și amalgamarea metalelor. † 1791. Opere: 1) *Briefe über mineralogische Gegenstände*, etc., (1774). 2) *Ueber das Anquicken* (Amalgamiren), etc., (1786).

Börne, *Ludovic*, (mai înainte Löb Baruch), literat germ., de origine Ovreu, n. 1786 în Frankfurt, l. M.; a studiat mai întîiu medicina, apoi științele politice. 1818 a trecut la religia protestantă. Fîindu-i cariera de funcționar închisă, s'a dedicat literaturii, în special publicisticii, propagînd la început idei politice liberale, mai târziu radicale. † 1837 în Paris. Opere: »*Briefe aus Paris*«, »*Neue Briefe aus Paris*«, »*Sämmtliche Werke*«, (12 vol., 1868).

Bornemisza, numele mai multor familii alese din Ungaria. 1) *B.*, *Ioan de Berzenz*, ridicat de Matia Corvinul la demnitatea de mare vistier, a jucat rol foarte însemnat sub Matia și următorii acestuia, cum și la începutul turburărilor urmate după desastrul dela Mohaci. 2) *B.*, *Paul* a fost episcop catolic în Trans. cu rezidența în Gilău, lucrînd pentru partidul lui Ferdinand I. Dar venind iarăși la domnie Isabella, regina văduvă a lui Zapolya, și confiscînd bunurile episcopiei catolice (1556), B. a fost trecut la episcopatul Nitrei; după Nicolau Oláh a fost locotenente regesc în Ungaria 4 ani, de care demnitate abdise din cauza bătărețelor. † 1587 în Nitra. 3) *B.*, *Ana*, muierea lui Mibail Apafi I., a influențat mult guvernarea Trans. 4) *B.*, *Ioan Iosif Kászoni*, un tîncr talentat din Nagy-Kászon, veni la Cluj în 1687, prin hărnicia sa se urcă din deregătorie în deregătorie pînă la demnitatea de Cancelar de curte, la care se avîntă cu ajutorul catolicilor. A lucrat mult pentru primirea sancțiunii pragmatice în Transilvania. Ioan Kászoni se căsătorii de două ori în familia avute, câștigă averi, titlul și numele de *baron B.* Acesta e

întemeietorul familiei B., din care mai mulți inși au purtat deregătorii însemnate în Transilvania.

Borneo, cea mai mare insulă a Asiei, aparținătoare Sundelor mari; 736,329 km². (inclusive unele grupe de mici insule) și 1.740,000 loc., cea mai mare parte Dayaki, un ram al familiei malaice-polyneze. B. a fost descoperită 1523 de Portughezi. Numai în nord se află un lanț de munți cu piscul Chinibalu (4175 m.); în partea cea mai mare sunt șesuri băltoase, adese acoperite de păduri seculare. Produce: antimon, fier, zinc, argint, aur aluvial, diamant, cărbuni de piatră; sare nu se găsește în B. și e cel mai însemnat articol de import. Clima e preste tot tropică. În urma tratatului dela 20 Iulie 1891, încheiat între Englitera și Olanda, B. se împarte în următoarele posesiuni și protectorate: Englezesci sînt *British B.*, (în nordul insulei) și *Labuan* cu 80,300 km², și 200,000 loc., sultanatul *Brunei* cu 21,000 km², și 50,000 loc., principatul *Serawac* cu 106,200 km², și 320,000 loc., iar Olandeze sînt: *B. de vest* cu 154,500 km², și 414,000 loc., *părțile de sud și est* cu 374,400 km², și 750,000 loc. Două porturi sînt de amintit: *Sandakan* cu 1000 loc. și *Kudat* cu 1000 loc. Articole de export sînt mai ales tabacul, cocos, ceară, cuiubri de paseri, sago, camfor și gutapercha.

Bornholm, insulă în Marea Baltică, aparține provinciei daneze Seeland; 583-67 km², cu 38,765 loc., cari se ocupă cu agricultura și economia de vite, pescăritul și comerțul. Capitala *Rønne*.

Bornina, nume dat de Beudant mineralului *Tetradimit*.

Bornit, mineral cristalizat în sistemul cubic. Are strălucire metalică de culoare roșie de cupru sau brună. Este o sulfură de cupru și fier. Se găsește în Anglia, Franța, Germania, Italia, America, etc. Servesce la extragerea cuprului.

Bornu, imperiu puternic de Negri mohamedani în Sudanul de mijloc, Africa centrală, marginit spre est de lacul Tsad, spre vest de Sokoto, spre sud de munții Vandala și Adamaua, spre nord de Sahara, ca. 148,000 km², cu 5 mil. loc., aparținători mai multor seminții; mai numeroși, lucrători și civilizați sînt *Kanuri*, (Benauri). Limba kanuri e cea domnitoare. B. se împarte în provinciile: Manga, Munio, Gummel, Kodșam, Ngomati, Gudșba, Karagoara, Damergbu, Kotoko, și în statele vasale: Sinder, Dikoa, Logone și Mandara. Capitala și rezidența sultanului e *Kuka*, cu ca. 100,000 loc. B. a fost întemeiat 1472 de Ali Dunamami; sub Edris Alaoma (1571—1603) și-a ajuns culmea puterii sale.

Borö, (*Bordö*), una dintre insulele Färöer, cu portul *Klak*.

Boroaia, com. rur. în Rom., j. Suceava, pl. Moldova de jos, compusă din sat.: B.-Rêsciei, Bărăscii, Groșii, Moișa și Târșia, avînd 3523 loc., cari se ocupă cu agricultura și unii cu fabricarea șindilei (draniței); are 5 biserici cu 5 preoți și 2 școli mixte; reședința com. e în B.-Rêsciei, care singură numeră 1622 loc.

Boro-Budor, sau *Bodo*, mare templu buddhist în presidenția Kadu (v. ac.), pe insula Java. Cel mai imponent monument de arhitectură indică.

Borod, sau *B. mare*, (magh. Nagy Bârod, num. veche Baroud), com. mică în Ung., cott. Bihar, cercul Aleșd, situată între munții B.-lui la poalele

dealului »Királybâgö« ce leagă Ung. cu Trans. În actele publice apare la 1273. Are 408 case, cu 2089 loc., (1800 Rom. gr.-cat.), biserică din secl. XII.—XIII. și școală regulată. Teritoriul e de 13,689 jug. cat., mare parte muntos și acoperit cu păduri; agronomie, pomărit, industrie de casă și de lemn, prăsiere de vite; se produce var mult și bun. B. a fost cîndva centrul cercului nobililor români privilegiați numiți: »*Borodani*«; și-au cîștigat dreptul de nobili și alte privilegii prin serviciile prestate regilor, apărînd ca grăniteri frontiera țerii dela dealul Craiului (Királybâgö) în contra principilor ardeleni. [†]

Borodino, com. rur. în guvern. rus. Moscva, cu 128 loc. Pe șesul de lângă B. s'a dat sîngerăoasă luptă dela 7 Sept. 1812 între Napoleon I. și Ruși, numită și lupta dela Moscova.

Borona, și *boroane*, se numesc în Moldova grapele de lemn cu colții de fier, ce și-le fac țeranii inșiși cu ajutorul ferarilor din sat. Ele sînt ieftine și foarte bune, căci fac tot aceleași servicii ca și cele de fier ieșite din fabricile cele mai bune.

Boronatrocaltă, mineral rar, un borat de sodiu și calciu; se găsește în Peru.

Boros, (*magh.*) numire topografică. *B. Jenő*, v. Ineu. *B. Sebes*, v. Sebăș.

Borough, (*engl.* pron. bôro = castel), în Anglia numele unor comune cu privilegii cetățenesci; se deosebesc B. municipale și parlamentare; acestea aleg deputați în parlament, acelea nu.

Borovicica, rachiu preparat din fructe de juniper (jneapîn).

Borovyja Ozera, șese lacuri sărate în Siberia, guvernamentul Tomsk; cel mai mare e lacul Malinov, 20 km. lung. În 1887 s'a scos din ele preste 15 mil. kgr. sare.

Borromeo, *insulele*, patru mici insule stîncose în Lago Maggiore. Iși au numele dela familia B., posesoara celor două mai mari, pe cari 1671 le-a umplut cu pămînt roditor și le-a transformat în frumoase parcuri.

Borromeo, *Carlo*, conte, cardinal și arhiep. în Milano, n. 1538 în Arona, lângă Lago Maggiore; pentru viața sa morală și cunoscînțele sale vaste a fost mult prețuit. A promovat terminarea conciliului dela Trient și a influențat ca hotărîrile acestuia să fie cît de aspre; s'a dedicat binelui diecesei sale și a întrodus o strictă disciplină între preoți. Prin »*Confederația de aur*«, numită după el *Boromeică*, a unit cele 7 cantoane catolice din Svițera pentru apărarea credinței. † 1584. La 1610 fû canonizat. Operele sale teologice au fost publicate 1747 în 5 vol. în Milano. Cf. Sala, »Documenti circa la vita e le gesta di B.«

Borș, zamă acrită care se prepară prin dospire, turnînd apă caldă preste un strat de țărîțe. Din B. se face supă sau ciorbă cu bucăți de carne, cu pește, și alte mîncări.

Borșa, 1) *B.*, com. rur. în Trans., cott. Cojocnei, cu 2185 loc., Rom. și Magh. (387). 2) *B.*, com. mare în Ung., cott. Maramureș, cu 6219 loc., Rom. (4265), Magh. (361) și Germ. (1477); pe teritoriul B.-ei se află minerale în abundență, se scoate cu deosebire plumb și aramă. B. are 2 biserici și 2 școli rom. și 2 parochii. 1717 Români din B., sub conducerea preotului Lupu Șandor, au învins pe Tatari liberînd 8000 prinsoneri. Acî izvorește apa minerală Alessandri,

(v. ac.) Prin B. trece drumul de țeară către Balneara.

Borsec, (magh. Borszék), stațiune balneară în Trans., cott. Ciuc, situată la o înălțime de 882 m. între munți acoperiți cu întinse păduri de brați, cu poteci prin codru bine întreținute. Are trei oteluri mari și o mulțime de vile cu ca. 500 camere. Dintre numeroasele izvoare de apă acră 12 sînt în folosință. Izvorul principal »Főkút« și »Erzsébetkút« furnisează renumită apă acră numită »borviz«, cu care se face comerț extins; ca la 3 mil. butelii se vînd pe fiecare an; o mare parte din această apă se consumă în regatul României. Apa din »Kossutkút« și »Petőfikút« se distinge prin proprietățile sale feruginoase. Spre folosință externă servesc alte izvoare, dintre cari »Lobogó«, un izvor puternic captat într'o piscină deschisă, cu apă de 9-20° C, bogată în acid carbonic, are proprietăți vindecătoare, apreciate de toată lumea. Într'un stabiliment special se servesc băi încălzite și băi de nămol. Institut de hidroterapie. Clima întăritoare nu puțin contribuie la înălțarea numelui acestui loc de cură. Bolnavi de stomac, de lipsă de sânge, de nervi, plămâni și boale femeiești, formează grosul vizitatorilor. E mare numărul acelor, cari vara petrec în vilegiatură igienică la B. Toți locuitorii, ca. 1000, sînt Secui. B. e proprietatea com. secuiesci Ditró și Szárhegy. Dela 1868—1874 arînda o avea un consorțiu în frunte cu Nicolae Ciurcu din Brașov pentru suma anuală de 25,000 fl. Expirînd contractul, consorțiu n'a oferit mai mult decît 32,000 fl. Comunele proprietare refuzînd ofertul, au început exploatarea în regie proprie, ceea ce se face pînă astăzi. În timpul sezonului are medic permanent. Apa minerală de B. aparține grupului apelor acre-alkaline-feruginoase. Ultima analiză a făcut-o prof. Hankó Vilmos. Lit.: Szilvássy János, Dr., »Borszék monografiája«. Gyergyó-Ditró, 1890; Boleman István, Dr., »Magy. furd. és ásv. vizek«. Budapest 1890.

[Dr. Vuia.]

Borsippa, (în l. assyr. *Barsib*), oraș în Babilonia; ați nu se mai ved decît ruinele *Birs-Nimrud*. Talmudiștii căutau aici locul, unde s'a întemplat amestecarea limbilor.

Borșod, cott. în ținutul muntos nord-vestic al Ungariei. Are o suprafață de 3527 km²., cu 216,000 loc., Magh., Germ. și Slovaci. B. se viră în formă de ic în cott. Abauj-Torna; e productiv și avut. Capitala e Miskolcz. (v. ac.)

„**Borszem Jankó**“, foaie umoristică ilustrată magh., înființată la 1868 de Dr. Ágai Adolf; apare și ați în Budapesta în edit. soc. tipogr. »Athenaeum«. Mai ales pentru partea politică se bucură de mare popularitate.

Bortitorul corăbiilor, molusc, v. *Teredo navalis*.

Borung, ținut în Sudan, v. Borku.

Borussia, (neolat.) Prusia.

Borviz, (magh., apă de vin), se numește de regulă ori ce apă acră care se bea cu vin la masă. În special se numesc B. apele gazoase naturale dela Borszék, unde poporul numește toate izvoarele cari musează izvoare de »B.« B. are proprietatea de a provoca oarecare amețeală la cei ce o beau în cantitate mai mare deadreptul la izvor. Acest efect îl produce acidul carbonic prin congestiunea creierului, [Dr. Vuia.]

Borvölgy, (magh.) rom. *Valea vinului*, stațiune balneară, v. Rodna.

Bory de St. Vincent, (pron. d'san-vensan), *Jean Baptist*, baron, naturalist, după care s'a numit genul *Borya* Willd. non Labill., sinonim cu *Forestiera* Poir., din familia Oleaceae; n. 1780, † 1846. S'a ocupat cu criptogamia și mai ales cu algele; a scris: *Mémoires sur le genres Conferva et Byssus*, 1797; descrie Alge în: *Voyage dans les quatre princip. îles des mers d'Afrique*, 1801—1802, 3 vol. și atlas; în: *Essais sur les îles fortunées de l'antique Atlantide*, an XI. (1803); despre genurile de Alge: *Flore*, Lemanea, *Draparnaldia*, etc.; monografia *Oscillarieelor*, (1824), în: *Dictionnaire classique d'histoire naturelle*; monografia *Baccillariaceelor*, (1823). În fine tot despre Alge se ocupă și în: *Expédition scientifique de Morée*, 3 vol. și atlas, 1832, și: *Nouvelle flore du Péloponnèse et des Cyclades*, 1838, etc. [S. Șt. R.]

Borystlaw, sat în Galiția, cerc. Drohobicz, cu 10,237 loc. în majoritate Ovrei; cu izvoare de naphtha.

Borysthenes, 1) numele vechiu al Niprului (Dniepr.); 2) numire grec. a orașului Olbia. (v. ac.)

Borza, sau *Boza*, se numia în secl. XIII. Țeara-Bârsei. (v. ac.)

Borzafő, v. Bărsava, district românesc și chinezat.

Borzescii, sat. în Rom., j. Bacău, pl. Tazlău de jos, aparținător com. rur. Rîpile, compuse din doue secțiuni: B. Clăcași și B. Răzeși sau Crucea de piatră, situat de-a dreapta Trotușului; locul natal al lui Ștefan cel Mare; 313 loc.; are 2 biserici, dintre cari cea din secția B. Clăcași s'a zidit la 1493 de Ștefan cel Mare, cum arată o inscripție slavonă ce se găsește pe zidul bisericii.

Boș, sau *Boașe*, numire dată de popor *testiculelor*.

Bosanca, numire vulgară dată plantei *Adenostyles*. (v. ac.)

Bosancea, comună și parochie în Bucovina, căpit. și j. Suceava, cu cătunele: Bulaiul, Burgineștii, Bursucii, Frumosul, Căldărușul, Putrida, Podișorul, Strâmba, Nemericienii, Roșiea și Hreața; are moșie boierească; 5265 loc., (4618 ort.) și o școală de 3 clase. [Dr. I. G. Sbirer.]

Boșar, pepene verde foarte mare și gustos, fructul de *Cucumis Citrullus* Ser. (*Citrullus vulgaris* Schrad.) (v. ac.)

Boscan Almogaver, *Juan*, poet spaniol, n. 1493 în Barcelona din familie nobiliară; † 1542. Opere: *Hero* și *Leandru*, în versuri nerimate; a introdus în Spania sonetul, canzona și ottava rima (prin poesia »Alegoria«). Scrierile sale: »Las obras de B. y algunas de Garcilasso de la Vega«, au apărut în 21 ediții în secl. XVI.

Boschasp, în mitologia persică un arhidev (arhideavol), care cu puterea adormitoare a suflării sale a omorît taurul primitiv, numit *A budad*. (v. ac.) [Atm.]

Boschet, (franc. bosquet), pădure, tușiș.

Boscia Lam., (botan.) gen de plante frutescente din familia *Capparideelor* ce cresc în Africa tropicală. Cea mai remarcabilă specie e *B. senegalensis* Lam., ale cărei buce sînt comestibile. [A. Fr.]

Bosco, 1) *B.*, *Bartolomeo*, excamator, n. 1793 la Turin, participă 1812 la expedițiunea din Rusia

unde fù prins și deportat în Siberia. Aici făcù sensațiune cu escamatoriile sale. Rescumpărat 1814, călători timp de 18 ani prin Europa, producându-se cu mult succes. † 1863 lângă Dresda.

2) *B., Isaia*, poet rom., n. 17 Febr. 1848 în Nermis, Ung., cott. Bihor; † 6 Maiu 1884 în Chitighaz, cott. Bichis; a studiat în Beius și la Academia de drepturi în Oradea-Mare. În urma unui conflict, la care publicistul Al. Bujor, autorul scr. »Resbelul Franco-Teutonic«, își pierdù viața, a ajuns în închisoare. Poesiile sale în parte au apărut sub titlul: »Florile animei« în Arad.

3) *B., Maria*, măr. Suciul, poetă rom., n. 1842 în F. Tout, în Ung., cott. Bihor. † 1891 în Buda-pestă. A scris poezii lirice începând dela 1867, când încă dintre damele române din Ung. nimenia nu cultivase literatura, și le-a publicat în »Familia« și »Aurora«, de I. Vulcan, »Amicul familiei« și »Curierul român« din Iași. [†]

Boscov, *Aneta*, n. *Baroți*, pianistă de multă valoare. Absolventă a Conservatorului din Iași, în 1869—70 ocupă postul de profesoară a acestei instituțiuni. Trimisă pe spesele regelui să-și completeze studiile, obținù rezultate strălucite mai întâiu în Berlin și apoi în Paris, unde în conservator avù ca profesor pe celebrul H. Herz. Reîntorsă în țeară reocupă câțva timp postul de profesoară la Conservatorul din Iași, din care se retrase în curând în viața privată, renunțând la cariera de virtuos cu toate succesele strălucite obținute în puținele concerte ce a dat. B. a murit în floarea virstei, la Cosmești, și a fost îngropată în Iași, 5 Aug. 1894.

Bose, *Iul. Frid. conte de*, general prus., n. 1809. În 1866 a comandat a 15-a brigadă de infanterie și s'a distins în luptele dela Münchengrätz, Königgrätz, Göding, Holiotsch și îndeosebi la Blumenau; 1870 a comandat al 11-lea corp de armată, a fost grav rănit în lupta dela Wörth. 1880 trecut la pensie. † 22 Iulie 1894.

Bösendorfer, *Ignatziu*, fabricant de pianuri în Viena, n. 1796, † 1859. Fiul său *Ludovic* a deschis 1872 o sală pentru concerte, în care au debutat cei mai însemnați virtuosi.

Bosfor, *Bosporus*, (turc. Istanbul-Boghasi), strimtoare de mare între Asia și Europa; B. leagă Marea Neagră cu Marea Marmara, 30 km. lung, la mijloc 550 m. lat., locul cel mai lat e de 2¼ km. B. are forma unui rîu lat șerpuitor. Locul cel mai însemnat lângă B. e Constantinopol.

B. cimmeric, numiau cei vechi strimtoarea Kerci sau Feodosia, iar țeara din jurul acestei strimtori imperiul bosporan, cu capitala Pantikapoon.

Bosianu, *Constantin*, ministru rom., n. 10 Febr. 1815 din o veche familie bucuresceană. Prin munca sa B. s'a ridicat la cele mai înalte trepte sociale. Din modest funcționar, trimis ca burșier al statului la Paris, el se întoarse de acolo doctor în drept, și fù pe rând director al Eforiei școalelor, director al ministerului justiției, asesor în comisiunea consultativă pentru hotărârile supuse întăririi domnitorului, deputat și senator de mai multe ori, ministru și președinte de consiliu, etc. După lovitura din Maiu a lui Vodă Cuza, președinte al consiliului de stat, B. presidă la unificarea legiuirilor rom. moderne, și avù mare înririure pentru ameliorarea dispozițiilor proiectului, (cf. G. Danielopolu Fragm., III.,

pag. 441). Patriotism cald, cugetare cumpătată și imparțială și logică puternică, erau principalele calități ale lui B. Ca profesor, prin punctualitatea și erudițiunea cursului său, el a ramas un model venerat pentru școlarii săi. La 1872 însă fù silit a se retrage dela catedra pe care o ilustrase atât de mult. Ca avocat, B. în două rânduri a fost decanul baroului bucurescean, la 1871 și 1873. La 1871 formându-se societatea juridică, întemeietoarea revistei »Dreptul«, B. a fost ales de membrii fundatori președintele acelei societăți. De asemenea a fost președinte al societății pentru învățătura poporului român, create spre a forma învățatori la sate. La 30 Iunie 1879 B. a fost ales membru onor. al Academiei române. † 23 Martie 1882. (Cf. »Dreptul«, nr. 31 din 1882.)

Boskovic, *Stoian*, istoriograf și politic sêrb, n. 1833 în Svilanaț; 1873—76 ministru al instrucțiunii publice, iar apoi prof. de istorie la Universitatea din Belgrad. Opere: Istoria evului mediu, Istoria țarului Stefan Dușan.

Bosna, riu în Bosnia, se varsă în Sava, din jos de orașul Brod; 210 km. lung. — *B.-Brod*, v. Brod. — *B.-Serai*, v. Seraiëvo.

Boșneag, (*Boșneac*, *Moldova nouă*), comună montană în Banat, cott. Caraș-Severin, lângă Muldava (Moldova veche), aproape de Dunăre, cu 4397 loc., dintre cari 4115 sînt Români, iar restul Germ.; B. este colonie așezată de pe la 1770 pe proprietățile erariale, acum ale societății căilor ferate, care are aci mine de cărbuni, fier, aur, riș, mangan și plumb și o fabrică de sulfît, exploatarea lor însă nu se rentează. Românii au biserică și școală cu 2 clase sub patronatul soc.; ei sînt veniți din România pe la 1780 de când datează și matriculele comunei. Colonii rom., veniți pe acele timpuri, s'au așezat și în vecinătate prin: Vidra, Alibeg (ați Coronini), Știnapari (Karlsdorf), Cărbunari (Kohldorf), Padina Matei, Sasca, Rusova nouă și alocuria, și moșnenii le țic »țerani« și »bufeni«, (v. ac.) Deodată cu bufenii au venit și zlătarii, (Țigani spalători de aur). [et.]

Bosnia, mai înainte o provincie a Turciei europene, formând cu Hertegovina și Novibasar un vilaiet de 62,463 km². Teritoriul ocupat prin Austro-Ungaria în 1878 e de 52,102 km², la care e de adaus sandjakul Novibasar, ocupat în 1879, cu 6785 km². B. e despărțită cătră est de Sêrbia prin Drina, la nord prin Sava de Slavonia, la vest prin Alpii dinarici de Dalmația și Croația, la sud se mărginesce cu Dalmația și Muntenegru.

Orografia. B. e o țeară foarte muntoasă și are puține șesuri. Munții B.-ei au o înălțime de 1000—2000 m. și se trag în mai multe linii paralele dela nord-vest cătră sud-est; aceste se despart iarăși prin șiruri transversale în mai multe linii secundare, cari preste tot îngreunează mult orientarea. Formațiunea deosebită, dolinele multe, lipsa apelor curgătoare la suprafață, dispariția păraelor în visuinii colosale și revenirea lor în formă de izvoare mari, sînt proprietățile caracteristice ale munților de Carst. Uneori văile înguste se lărgesc, trec în șesuri băltoase, cari din toate părțile sînt închise de munți. Aceste șesuri se numesc polje și sînt asemenea detaiuri caracteristice ale acestor munți. În partea de apus a țerii sînt munții cei mai

de frunte: Cervlevica planina, Crnagora, Vitorgo planina, la Livno și Velež, dela Mostar către sud, cu virful de 1600—2000 m.; mai spre est e: Radovan, Zeč, Ivanși Treškavica planina, cu platoul Zagorje la Kalinovik și cu virful cel mai înalt de 2086 m.; tot în acest șir este și Dormitor de 2408 m., care e tocmai la graniță pe pământul Muntenegrului. Mai departe spre est se ridică Rapte, Romanja, și Bjelaștica planina, care e în legătură cu Kom, virful cel mai înalt (2470 m.) din Muntenegru.

Hidrografia. Apele cele mai multe ale B.-ei curg spre nord în Sava, așa: Unna, Vrbas, Bosna, râul cel mai mare al țării, și Drina, a cărei navigațiune s'a încercat, dar fără rezultat pozitiv. În Herțegovina râul principal e Narenta, care izvoresce aproape de Cemeruo și se scurge în Marea Adriatică. B. are numai puține și neînsemnate lacuri, dar cu atât mai multe bălți, dintre cari în cele mai mari, «Sevarovo blato» și «Mostarsko blato» se cultivă mult mălaiu rovinos (meiu). Șesuri mai mari sânt pe lângă Sava, partea de jos a Unnei și a Bosnei, iar cel mai mare șes este pe malul stâng al râului Vrbas, și se extinde dela Banjaluka până la Sava.

Clima B.-ei, multămită împrejurării că virfurile munților adeseori și vara sânt acoperite cu zăpadă, e moderată, iar în Herțegovina e o climă caldă sudică. Unele locuri, ca Kupreš, Livno, etc., sufer mult de Bcra, care adeseori devine periculoasă pentru oameni și turmele de oi ale ținuturilor respective.

Locuitorii B.-ei în 1895 au fost 1.568,092 dimpreună cu militarii; după religione: 548,818 (35%) Mohamedani, 673,861 (43%) gr.-or., 333,306 (21%) rom.-cat., 8208 Israeliti și 3899 de alte credințe; se ocupă cu agricultura, pomăritul și economia de vite. **Produce:** lemne, (aproape jumătatea B.-ei e acoperită cu păduri), crz, cvēs, porumb, meiu, puțin vin, poame multe; animale de casă; B. e bogată în cărbuni, fier și sare, dar aceste minerale sânt puțin exploatate. Industria și comerțul abia în timpul din urmă au început a se desvolta. **Comunicațiunea** e servită de căile ferate, a căror lungime în 1895 era de 746 km. și linii telegrafice de 1243 km. În privința **administrativă** B. e împărțită în 6 cercuri: Bihać, Banjaluka, Dclnja-Tuzla, Serajevo, Travnik și Mostar (Herțegovina). Judecătoria de prima instanță sânt 6, de a doua instanță una în Serajevo, unde se află și un mitropolit gr.-or. Finanțele: budgetul pe 1895 avea trebuință 14.010,720 fl., acoperirea 14.084,990 fl.

Istoria. B. se numia în timpurile vechi «Illyria» și era o provincie romană, care pe timpul migrațiunii popoarelor era între cele mai cercetate. Până în secl. XIV. B. era supusă când Sârbilor cri Croaților, când regilor ungari; însă în 1376, sub banul Twartko, se proclamă regat independent. În 1389, după bătălia de pe Câmpul Mierlei, își pierde iarăși independența, devenind tributară Osmanilor. După ocuparea Constantinopolului în 1453, Muhammed II. își supune întreaga Peninsulă Balcanică și cucerese B. După lupte grele Osmanii ocupă Ključ, cu alte 70 castele, apoi decapează pe platoul dela Bjelaj pe ultimul rege al B.-ei, Stepan Tomașevici, cu mulți vovodți, cnezi, nobili și o mulțime din poporul de rând; 200,000 persoane au fost duse în sclavie, iar

30,000 tineri înrolați între ieniceri. Din timp în timp Osmanii mai aveau lupte cu regii Ungariei, dar după bătălia dela Mohács 1526, B. a fost aproape 160 ani sub absoluta domnie a Turcilor. În secl. XVIII. Eugeniu de Savoya bate de repefite ori pe Osmani, dar prin pacea dela Sistowc, B. a pierdut ultima speranță de a scăpa din ghiarele cprescriilor săi. Apăsările nesuportabile au produs numeroase rescoale, din cari cea din 1850 a fost înecată în sânge prin selbaticul Omer pașa. Continuând neliniștea în B., la 1878 Austro-Ung. primesce mandatul de a pacifica aceste provincii; generalul de artilerie baron Philippovič trece cu un corp de armată preste Sava, însă întâmpină la Maglaj, Zepče, Jaice, Tuzla și Doboș o rezistență atât de energică din partea trupelor turcesci și a populațiunii fanatizate, încât a trebuit să se mobilizeze încă 3 corpuri de armată. În 19 Aug. 1878 Philippovič ocupă Serajevo și înfrânge insurgenții prin lupta dela Bandin-Odžiak, la care au participat 2 regimente românesci, nr. 37 din Bihor și nr. 41 din Bucovina. În 1879 trupele austro-ung. ocupă o parte din Novibazar. În primăvara 1882 s'a rescutat o parte a poperațiunii, din cauza introducerii serviciului militar obligator, dar rescoala a fost suprimată fără să fi luat dimensiuni mai mari. De atunci domnesce pace în țeară, siguranța personală e multămitoare, și B. înaintează pe toate terenele cu pași repeși. [S. de Herbay.]

Bosniaci, locuitorii Bosniei.

Boso, regele Burgundiei, generele împăratului Ludovic II. și cumnatul regelui francoan Carol Pleșuvul; a întemeiat imperiul burgundic sau cisjuric, care a cuprins în sine provinciile dintre Rhône, lacul de Geneva și Marea Mediterană. † 11 Ian. 887. Fiul său Ludovic mai târziu devine împărat sub numele Ludovic III. [T. F.]

Boșorod, comună în Trans., cott. Huniedoaroi, cu 1457 loc., Români gr.-or. Biserica e o zidire foarte veche, renoată la finea secl. XVIII. În satul învecinat Luncani se află ruinele unei cetăți romane și o peșteră grandioasă de stalactiți.

Boșorog, bolnav de *hernie*.

Bos primigenius, animal antiluvian rumegetor, înrudit deaproape cu bisonul (zimbrul) european. Resturile lui se găsesc prin malurile înalte, în locurile nășipoase și în Löss. S'au găsit și la Bucuresoi în malurile Dâmboviței.

Bosquet, *Pierre François Joseph*, mareșal de Franca, n. 1810 în Mont de Marsan (Landes), a făcut studii tehnice în Paris și Metz; 1834 intră în armata algeriană, și ca general de brigadă începe 1851 resboiul contra Kabylilor. 1853, ca general de divizie, luptă cu mult succes contra Rusiei, de unde se întoarce rănit în Franca. 1856 senator și mareșal. † 1858.

Bossu d'Arras, v. Adam dela Hale.

Bossuet, *Jacques Bénigne*, orator relig. și istoric franc., n. 1627 în Dijon, studiu în colegiul din Navarra. În 1652, după strălucite examene publice, se călugări și se stabile la Metz, unde i-se dote un canonicat și unde tatăl său era consilier al parlamentului. Trimis adeseori la Paris în afaceri ale dieceșei, începu a-și face un mare nume prin predicile sale și prin convertirea la catolicism a multor protestanți, între cari și Turenne. În acest scop publică: «Exposition de la doctrine de l'Eglise». Episcop în Condom

dela 1669, renumele său crescù prin celebrele sale orațiuni funebreale. Numit 1670 profesor al Daufinului Franciei, a scris pentru elevul său regal între altele: »*Traité de la connaissance de Dieu et de soi-même*», în spiritul filosofiei lui Descartes, și »*Discours sur l'histoire universelle*», în care arată, cum toate evenimentele istorice avură ca scop venirea lui Christos și răspândirea religiei creștine. 1671 membru al Academiei și 1681 episcop la Meaux. Aci publică renumitul »*Catechism de Meaux, Meditations sur l'evangile, Elevations sur les mystères, Histoire des variations des eglises protestantes*», pentru convertirea protestanților, etc. Renumită e și combaterea doctrinei mistice a d-nei Guyon, susținută de Fénelon. Titlul său principal de glorie sînt: Orațiunile sale și puternica influență ce a exercitat-o prin talentul și virtuțile sale asupra Franciei întregi. † 1704.

Bostan, numire populară dată fructului de *Cucurbita Pepo* L. (v. ac.)

Bostangl, garda militară a seraiului.

Boștina, 1) B., mieșul sau partea cărnoasă a poamelor și legumelor; 2) B., strivitura boabelor de struguri, din cari se prepară rachiul de țescovină (treverere); 3) B. sau *boștine*, se numesc drojdiile ce rămân după stoarcerea cerii din faguri prin topire și tescuire. B. conținând și ceară, pulvere de flori (polen), resină și mîzgă de pe diferiți arbori (propolis), membrana de pe corpul albinelor în stare de nymphă, precum și alte săruri și materii vegetale și mineralice, se folosește spre diferite scopuri industriale, formând din vechime articol de comerț. Românii mărgineni din părțile Sibiului fac comerț cu B.

[E. C.]

Boston, capitala statului nord-american Massachusetts, lângă *simul* B., cu 494.000 loc. (1895); residență arhiepiscopoească; institute științifice, biblioteci mari; multe țiare, (cele mai vechi în America de nord); industrie de: fier, aur, argint, pielării, lână, bumbac, hârtie, etc. Port mare, fortificat, cu comerț însemnat mai ales spre Estindia. 1895 au înțrat în port 2078 năi. B. a fost întemeiat la 1630. Aci s'a născut Franklin, aci a erupț revoluțiunea în 1773.

Boston, (pron. bost'n), 1) B., joc de cărți pentru patru persoane; se joacă cu cărți de Whist, și a fost inventat pe timpul resoiului de eliberare diu America de nord, ceea ce arată și numirile singlaratielor jocuri: Boston, Indépendance, Philadelphia, Souveraine, Concordia; 2) B., numele unui dant.

Bostra, (Bosra, Bozra, Bazra), ađi B u s r a, oraș în ruine, în vialetul turco-asiatic Damasc (Siria); după unii B. e identic cu Astarot, care pe timpul lui Isus Navi era capitala lui Og, împăratul Vasanilor; mai propabil B. a fost sediul cultului Astarței, orașul era decăzut când fù ocupat de Romani. Împăratul Traian îl rezidi, numindu-se »Nova Trajana Bostra», și devenind capitala provinciei romane Arabia. Ađi B. e centrul comerțului pentru deșertul Siriei, Perea și platoul Arabiei.

Bostrichide, familie de gândaci; *Hylesinus juniperda* L., 4 mm. lungime și *H. minor* Hrtig., trăiesc ca larve sub scoarță, ca gândaci în măduva vlăstarelor tinere. *Bostrichus typographus* L., 4 mm. lungime, vatămă brađii.

Boswellia Roxb., gen de plante din fam. Burseraceae, trib. Burserae, cu 3—4 specii, arbori din Africa tropico-boreală și India centrală; produc o resină cu miros balsamic și proprietăți stimulante, numită *Oliban*, iar în comerțu la noi *îtmâie*; mai ales se scoate din *B. serrata* Stackh., din India și Bengal, și din *B. papyrifera* Hochst., din Abissinia. [S. Șt. R.]

Bosworth, orășel în cott. englez Leicester cu 836 loc. (1891). Aci s'a dat 22 Aug. 1485 lupta, în care Richard III. își pierdù viața și coroana față de contele Richmond, (Henric VII. Tudor).

Bota, (*span.*) o măsură de vin în Europa de sud, ca. 484 lit.

Bota, 1) B., *Ioan Pop de Alba-Iulia*, filantrop rom., n. 1818 în Șard. A studiat la Alba-Iulia și Blaj, apoi drepturile la Aiud, și a ocupat diferite funcțiuni de stat; † 1888. A lăsat o fundațiune de stipendii (ađi 1394 fl.), din care se dă un stipendiu de 60 fl. 2) B., *Moise*, v. Botta.

Botanica, (*grec.*) știința care se ocupă cu studiul plantelor. Plantele pot fi studiate din mai multe puncte de vedere și anume: 1) din punctul de vedere al organelor din cari sînt formate, al formei și raporturilor externe dintre organe, din punctul de vedere al elementelor anatomice, cari constituiesc aceste organe; 2) din punctul de vedere al originii și dezvoltării organelor și elementelor anatomice; 3) din punctul de vedere al fenomenelor fizice și chimice ce se petrec în plantă; 4) din punctul de vedere al afinităților naturale dintre plante și a dispunerii lor în raporturile de filiațiune; 5) din punctul de vedere al relațiilor și influențelor reciproce dintre plante și mediul exterior, (fizic, chimic și organic); 6) din punctul de vedere al distribuțiunii plantelor pe suprafața globului sau în interiorul scoarței pămîntesci în diferite virste geologice; 7) în fine din punctul de vedere al boalelor, ce pot suferi plantele, sau al interesului practic, ce îl pot avé pentru om. Fiecare din aceste direcțiuni de studiu constituie o știință de al doilea ordin, care formează o divisiune a B.-ei, iar toate împreună constituiesc B. Astfel B. este formată din următoarele științe: 1) *Morfologia vegetală* (cu divisiunile sale: *istologia, anatomia și organografia vegetală*); 2) *Morfogenia vegetală* (cu subdivisiunile sale: *istogemia și organogenia vegetală*); 3) *Fiziologia vegetală*; 4) *Filogenia vegetală*; 5) *Oecologia vegetală*; 6) *Geografia vegetală*; 7) *Paleontologia vegetală*; 8) *Patologia vegetală*; 9) *Botanica aplicată*, (medicină, forestieră, agricolă, industrială). Descrierea mai amănunțită a obiectului fiecărei din aceste științe se va face în articolele speciale respective. Aci se vor arăta în scurt principiile generale, cari au caracterizat studiul B.-ei în diferitele timpuri ale dezvoltării sale istorice.

Cea dintăiu fasă a B.-ei se poate numi utilitară, simbolistă și anecdotică. În realitate studiul plantelor în această fasă cuprindea mai mult o enumerățiune de ierburi și arbori, cari aveau oarecare aplicare în medicină, agricultură sau în genere în economia casnică, sau cari simbolisau oarecare credințe sau superstiții. Plantele cari nu aveau nici o aplicare practică, nici o utilitate, cari nu prezentau prin urmare nici un interes imediat, nici nu erau observate. Astfel fură începuturile B.-ei la Indieni, Egipteni, Babiloneni, Greci și

Romani până în secl. XVI. În toată această fașă plantele erau caracterizate prin virtuțile lor, simboalele sau anecdotile, de cari erau legate. Foarte puține caractere exterioare însoțiau aceste expuneri; iar întrucât privește interiorul plantei se indica mai ales consistența diferitelor părți, (moale, tare, apoasă, uscată, fibroasă, etc.) Cu începutul secl. XVI. studiul plantelor utile din Europa, (Francia, Olanda, Germania, Anglia, Svedia și Italia) și necesitatea în care s'au găsit botaniștii timpului de a recunoaște în ele alte plante, decât cele indicate de botaniștii vechi, mai ales Greci, a condus pe de o parte la observarea și însemnarea caracterelor exterioare ale plantelor și deci la descrierea lor, iar pe de alta la dispunerea lor în ordine sau sisteme, adică la clasificarea lor. Fără îndoială rezultatele acestei noi impulsuni, ori care ar fi fost oscilațiunile, la cari a fost supusă, nu putea masca cu desăvârșire scopul utilitar primitiv. Astfel în decursul secl. XVI.—XVII., cu toate progresele enorme, pe cari le fac botaniștii, fie în privința înmulțirii cunoștințelor date de observarea directă a plantelor, fie în privința aranjării lor, sau chiar a observării (cătră sfârșitul secl. XVII.) a structurii lor interne, fondul primitiv utilitar al B.-ei, adică cunoașterea plantelor și a virtuților lor, apare ca unul din cele mai însemnate scopuri ale studiului B.-ei. Cu toate acestea din cauza necesității, în care s'au găsit botaniștii, pentru a recunoaște ușor plantele, al căror număr crescuse foarte mult, de a găsi caracterele esențiale, caracteristice ale fiecăreia, precum și trebuința de a denumi fiecare plantă scurt și precis, fără perifrază, și de a le așeza în descrierea lor în ordinea cea mai naturală după apropierea caracteristicilor fiecărei plante, impulsivitatea data în secl. XVI. a condus neapărat în secl. XVIII.—XIX. la găsirea apropiierilor naturale dintre diferitele plante, deci la dispunerea lor în metode naturale. Iar metodele naturale în ultimele patru decenii ale secl. XIX. au dat naștere, la lumina teoriei darwiniane a neconstanței speciilor, la filogenia vegetală. Astfel începând cu secl. XVI. studiul plantelor pierde tot mai mult caracterul său pur utilitar, pentru a lua caracterul unei științe de sine stătătoare. Diferitele probleme ce se puneau în studiul plantelor, și la a căror rezolvire tindeau eforturile diferiților botaniști, prezentau tot mai mult caracterul problemelor științifice, al adevărurilor naturale, fără nici un raport imediat cu trebuințele omului. Această a doua perioadă în dezvoltarea istorică a B.-ei am pute-o desemna sub numele de perioadă științifică de constatare. Cu atât mai mult prezintă această perioadă un caracter științific, cu cât alături de studiile și sforțările botaniștilor din această epocă de a observa și compara caracterele exterioare ale plantelor, pentru a le pute clasa cât se poate în ordinea afinităților lor naturale, începând cătră sfârșitul secl. XVII., cu ajutorul microscopului, studiul părților interne ale plantelor, adică anatomia și histologia. Rezultatele obținute, cu toată rigoarea și baza științifică necesară, în studiul morfologiei externe și al anatomiei vegetale și mai ales al morfogeniei, în primele șese decenii ale secl. XIX. au desăvârșit caracterul științific al B.-ei, emancipând-o de toate prejudecățile, destul de nume-

roase, cu cari diferitele sisteme filozofice după vremuri o încărcaseră. Cu toate aceste progrese grandioase, cari au făcut să crească enorm cunoștințele exacte asupra plantelor și a raporturilor lor logice și naturale, B. a ramas totuși o știință de constatare. Abia în ultimele trei decenii ale secl. XIX. știința B.-ei, sub influența sugestivă a teoriei darwiniane și a consecințelor sale, tinde a părăsi caracterul său descriptiv pentru a lua pe acela mai superior de știință explicativă. Fără îndoială caracterul explicativ al B.-ei apare cu mult mai înainte în fiziologia vegetală. Sub influența ideilor filozofice curente, diferiți botaniști au căutat să găsească explicarea unora dintre fenomenele vieții vegetale. Din acest punct de vedere «*Statical Essays*» a lui Hales (1727), ca și lucrările lui Knight (1806) și Dutrochet (1820—40), apar ca primele și foarte reușitele încercări de explicare a diferitelor fenomene fiziologice vegetale prin forțe fizice. În articolul respectiv (fiziologia vegetală) se va pute ceti cum prin sforțările botaniștilor din secl. XIX. o foarte mare parte a fenomenelor vieții vegetale își găsește explicarea în fenomenele fizice și chimice. Cu toate acestea caracterul general de știință explicativă nu numai a fenomenelor vieții vegetale, ci și a formelor și a asociațiunilor lor, începe a-l câștiga B. abia în aceste din urmă trei decenii ale secl. nostru. Natural, acest caracter general al B.-ei se găsește încă în oscilarea nesigură a ori căru început.

În definitiv în dezvoltarea istorică a B.-ei se pot deosebi două perioade: 1) *perioada predarwiniană*, subdivizată ea însăși în două faze: a) *faza pur utilitară*, (începuturile B.-ei până în secl. XVI.) și b) *faza descriptivă*, în care B. este o știință de constatare și de clasificare (secl. XVI. până cătră 1870) și 2) *perioada postdarwiniană*, în care B. ia caracterul științific propriu și, devine adică o știință explicativă. (Cf Sachs, *Geschichte der Botanik*, 1895, și M. Vlădescu, *Principiile conducătoare în cercetările biologice*. Arhiva din Iași, a. II., nr. 5., 1890.)

GRĂDINA BOTANICĂ.

O grădină în care se cultivă plantele în scopul de a completa și facilita studiul B.-ei, precum și de a provoca și asigura cercetările științifice botanice. Aranjamentul și cultivarea plantelor într-o grădină botanică va trebui prin urmare să se facă în conformitate cu aceste scopuri. Astfel trebuind a se cultiva plante din diferite regiuni ale globului, deci din diferite climate și din diferite condițiuni biologice, o grăd. bot. va trebui să poseadă mijloacele necesare ca să păstreze în jurul plantelor condițiuni cât se poate mai apropiate de acelea, în cari trăiesc în mod natural diferite plante. Așa o grăd. bot. trebuie să aibă un teren accidentat, cu deal și stâncării, pentru plantele alpine; un lac pentru plantele aquatice, prund și năsip pentru plantele, cari trăiesc în asemenea condițiuni; scurgeri repezi (torente) și căderi de apă (cascadă), mai ales pentru algele care vin în astfel de locuri; apoi case de giumari sau *florării*, cari să se poată încălzi după voie, și anume: florării calde pentru plantele tropicale, florării joase, calde și umede pentru orchidee și bromeliacee;

aquae oalde pentru plantele tropicale aquatice; florării temperate pentru plantele mediteraneene în sensul larg; florării pentru germinări și multiplicări, altoiri, pentru tratamentul plantelor bolnave, etc.; semințerii și camere de preparare a semințelor, fructelor și plantelor destinate colecțiilor. În fine diferite feluri de pământuri: (gips, calcar, năsip, pământ de pădure, pământ sărat, etc.) pentru grupele geognostice, etc.

O grăd. bot. modernă trebuie să cuprindă următoarele grupări de plante: 1) *grupele sistematice*, adică grupele de plante dispuse pe teren în ordinea clasificării lor naturale; 2) *grupele geognostice*, adică asociațiunile vegetale dependente de natura solului; 3) *grupele geografice*, adică asociațiunile vegetale, cari caracteriză diferitele zone și regiuni de vegetațiune; 4) *grupele biologice*, adică asociațiunile de plante, cari se aseamănă prin modul lor de traiu, prin organele lor vegetative, etc. (așa s. e.: grupa plantelor parasite, insectivore, a plantelor agățătoare, volubile, repente, etc.); 5) în fine *grupele ornamentale, mosaicuri de flori și grupele botanice aplicate*, (grupa pomologică, medicală, industrială, agricolă, alimentară, forestieră).

Unele din aceste grupuri se stabilesc în aer liber, altele în florăriile reci sau oalde, după condițiunile, în cari trăiesc plantele. În special în România se pot stabili în aer liber plantele europene (afară de oele mediterane), nord-americeane, nord-asiatice, ca și plantele alpine din regiunile mai calde, acestea însă trebuind să fie ferite în timpul verei de isbirea directă a razelor solare. În timpul verei însă pot la noi să se cultive în aer liber și plantele din regiunile calde, mediteraneene și ohiar tropicale, cu condițiune ca să fie introduse în florărie la începutul toamnei. În general pentru plantele din regiunile tropicale se cere ca temperatura să nu scadă nici odată sub 12° C, și să nu varieze mai mult de 12°—30° C; pentru plantele din zonele calde mediteraneene ea nu trebuie să scadă sub 3° C, nici să varieze mai mult de 3°—15° C.

Grădinile bot. sunt astăzi foarte răspândite și considerate ca cel mai eficace mijloc pentru studiul plantelor. Astfel fiecare Universitate posedă o grăd. bot. alăturată pe lângă cursurile de B. Afară de acestea mai există grăd. bot. pentru culturi de parcuri, pentru studii experimentale în diferite regiuni importante din punctul de vedere al condițiunilor climaterice (ex: marginea mării, munți, regiuni tropicale, etc.).

Primele grăd. bot. au fost construite în Italia, încă pe la începutul secl. XIV. pe lângă domeniile seniorilor feudali, mai ales pentru plante ornamentale și medicinale. Grăd. bot. destinate studiului s'au înființat însă abia în secl. XVI. tot în Italia (Padua 1545, Pisa 1567, Bologna, etc.), apoi în Olanda (Leiden 1577), apoi în Germania (Lipsca, Heidelberg) și în Franția (Montpelier). În secl. XVII. se înființară cele mai însemnate grăd. bot. existente (Paris, Kew, Oxford, Berlin, Iena, etc.); iar în secl. XVIII. se înființară primele grăd. bot. în Rusia (Petersburg, Moscva), și Danemarca (Kopenhaga), Svedia (Upsala). În România prima grăd. bot. fu înființată în urma stăruințelor Druului Davila, la 1860, în Bucuresoi, pe locul mănăstirii Cotroceni, în stânga șoselei cu același nume și spre resărit de parcul princiar. Această grădină, alăturată atunci pe lângă școala

de farmacie și chirurgie și în care, după catalogul publicat în 1876 de cel de al doilea al său director, Dr. D. Grecescu, actualul profesor de B. dela facultatea de medicină, se cultivau în total 3451 specii, întră după vr'o 18 ani în alcătuirea parcului palatului princiar, iar pentru grăd. bot. s'a destinat mica întindere de loc de pe bulevard, în fața Universității, unde astăzi este squarul statuelor lui Mihai bravul, Heliade și George Lazăr. Dela 1885 însă, după stăruințele nesfârșite ale întemeietorului definitiv al învățământului B.-ei în România, prof. Dr. Dim. Brândza, s'a început rescumpărarea și lucrarea actualului teren, pe care se află instalată grăd. bot. Situată în dreapta șoselei Cotroceni, grăd. bot. (v. plan. p. 544) cuprinde o suprafață de teren de peste 17 hectare și se găsește încă și astăzi în construcție. Ea cuprinde: o florărie unilaterală, cu două aripi, terminate fiecare cu oate un pavilion octogon și incongiurată spre sud cu galerii (v. ilustr. p. 546). Aripa de resărit representă florăria temperată și cuprinde plante mediteraneene (europene), vest pa cific boreal mediteraneene (chimo-japoneze), est pacific boreal mediteraneene (californiane), vest atlantic boreal mediteraneene (floridane), austral mediteraneene (La Plata și Chili), sud africane (Cap.) Tot în această aripă se află și galeria plantelor cărnoase (suculente). În aripa vestică se cultivă plantele tropicale și subtropicale (africane, indiene, oceaniane și americane) dintre cari multe interesante și rari. În aer liber sunt construite și se completează în fiecare an: 1) grupa sistematică, aranjată după Bentham și Hooker; 2) grupa alpină, pe coasta ce separă înălțimea, pe care e construit institutul botanic, de restul grădinei. Aci se află stâncăria și în mijlocul său o cascadă, care duce într'un mic lac cu plante aquatice, printre cari merită să fie citată ca crescend endemic Marsilia quadrifolia. Imprejurul stâncăriei, de ambele părți, sunt aranjate coniferele; 3) grupa plantelor României în formațiune în partea de apus a Instit. Bot.; 4) grupa pomologică; 5) medicală; 6) alimentară. Afară de acestea arboretul este foarte bogat și asezat în grupe de familii sau în grupe ornamentale destinate a completa aspectul estetic al grădinei. Vrednic de remarcat este și *rosarul* din fața florăriei, compus din peste 200 dintre cele mai distinsse varietăți de rose. În total în starea ei actuală grăd. bot. cultivă anual (plante erbacee, arbori, arbuști) până la 12 mii specii și varietăți. Din cauza neterminării construcțiunii lacului, a florăriilor calde, joase și umede, precum și a florăriilor de multiplicare, foarte multe plante interesante nu pot fi cultivate, iar parterele de flori și arbuști floriferi, destinate a ocupa mai ales partea joasă dinspre cheiul Dîmboviței, nu sunt încă nici începute. Cu toate acestea pe lângă satisfacerea primelor nevoi ale studiului B.-ei și ale cercetărilor științifice mai ușoare, grăd. bot. din Bucuresci a putut încă din 1895 să publice sub semnătura directorului său Dr. Dim. Brândza, primul său catalog de semințe, pentru schimburi cu grădinile similare străine, și în care se enumerau 1398 specii. În catalogele de pe anii următori, publicate sub semnătura actualului director, prof. Mih. Vlădesou, numărul semințelor de schimb crește așa, oă în anul 1897 se ridică la 2425 specii. Pe lângă

Planul
Grădinei Botanice
din
Buouresci.

Legenda.

- P. M. Școala plantelor medicinale.
A. F. Șc. pl. alimentare industriale și furagere.
A. B. Șc. de arboriicultură fructiferă.
S. F. Șc. de Floricultură.
R. Rosarium.

- S. A. Stîncăria plantelor alpine.
G. R. Grădina rezervată.
F. R. Flora României.
P. Pepiniera.
I. B. Institut Botanic.
F. Florăriile.
C. D. Casa Directorului.
C. G. „ Grădinarilor.
C. P. „ Portarului.

	1. Ranunculaceae.				69. Ebenaceae.
	2. Calycanthaceae.		Cohors 21.		70. Styracaeae.
	3. Magnoliaceae.		Ebenales.		71. Oleaceae.
Cohors 1.	4. Menispermaceae.			Cohors 22.	72. Apocynaceae.
Ronales.	5. Berberideae.		Gentianales.		73. Asclepiadeae.
	6. Nymphaeaceae.				74. Loganiaceae.
	7. Papaveraceae.			Cohors 23.	75. Gentianeae.
	8. Fumariaceae.			Polemoniales.	76. Polemoniaceae.
	9. Cruciferae.				77. Hydrophyllaceae.
Cohors 2.	10. Capparideae.				78. Boraginaceae.
Parietales.	11. Resedaceae.				79. Convolvulaceae.
	12. Cistineae.				80. Solanaceae.
	13. Violarieae.				81. Scrophularineae.
Cohors 3.	14. Pittosporaeae.				82. Orobanchaceae.
Polygalinae.	15. Polygaleae.			Cohors 24.	83. Lentibularieae.
	16. Frankeniaceae.			Personales.	84. Gesneriaceae.
	17. Caryophylleae.				85. Bignoniaceae.
Cohors 4.	18. Portulacaceae.				86. Pedalineae.
Caryophyllinae.	19. Tamariscineae.				87. Acanthaceae.
	20. Elatineae.				88. Selagineae.
Cohors 5.	21. Hypericineae.			Cohors 25.	89. Verbenaceae.
Guttiferales.	22. Malvaceae.			Lamiales.	90. Labiatae.
	23. Tiliaceae.				91. Plantagineae.
Cohors 6.	24. Lineae.				92. Nyctagineae.
Malvales.	25. Zygophylleae.				93. Illecebraceae.
	26. Geraniaceae.			Series 1.	94. Amarantaceae.
Cohors 7.	27. Rutaceae.			Curvembryae.	95. Chenopodiaceae.
Geraniales.	28. Ilicineae.				96. Phytolaccaceae.
	29. Celastrineae.				97. Polygonaceae.
Cohors 8.	30. Rhamneae.			Series 2.	98. Aristolochieae.
Oleales.	31. Ampelidaceae.			Multicoulatae Terrestres.	
	32. Sapindaceae.				99. Ceratophylleae.
Cohors 9.	33. Hippocastanaceae.			Series 3.	100. Thymelaeaceae.
Celastrales.	34. Aceraceae.			Microembryae.	101. Elaeagneaceae.
	35. Staphylaceae.			Series 4.	102. Loranthaceae.
	36. Anacardiaceae.			Daphniales.	103. Santalaceae.
	37. Leguminosae.			Series 5.	104. Euphorbiaceae.
	38. Rosaceae.			Achlimydesporeae.	105. Urticaceae.
	39. Saxifragaceae.				106. Platanaceae.
	40. Crassulaceae.			Series 6.	107. Inglanndeae.
Cohors 11.	41. Droseraceae.			Unisexuales.	108. Myricaceae.
Rosales.	42. Hamamelideae.				109. Copuliferae.
	43. Halorageae.				110. Salicineae.
	44. Lythrarieae.			Series 7.	111. Hydrocharideae.
Cohors 12.	45. Onagrarieae.			Microspermae.	112. Orchideae.
Myrtales.	46. Loaseae.				113. Zingiberaceae.
	47. Passifloraceae.				114. Haemodoraceae.
Cohors 13.	48. Cucurbitaceae.			Series 8.	115. Irideae.
Passiflorales.	49. Datisceae.				116. Amaryllideae.
	50. Cacteeae.				117. Dioscoreaceae.
Cohors 14.	51. Ficoideae.			Series 9.	118. Liliaceae.
Ficoidales.	52. Umbelliferae.			Coronariae.	119. Commelinaceae.
	53. Araliaceae.			Series 10.	120. Juncaceae.
Cohors 15.	54. Cornaceae.			Calicineae.	
Umbellales.	55. Caprifoliaceae.				121. Typhaceae.
	56. Rubiaceae.			Series 11.	122. Aroideae.
Cohors 16.	57. Valerianeae.			Undiflorae.	123. Lemnaceae.
Rubiales.	58. Dipsaceae.				124. Alismaceae.
	59. Compositae.			Series 12.	125. Naiadaceae.
Cohors 17.	60. Goodeniaceae.			Apocarpae.	126. Cyperaceae.
Asterales.	61. Lobeliaceae.			Series 13.	127. Gramineae.
	62. Campanulaceae.			Glumaceae.	128. Gnetaceae.
Cohors 18.	63. Vacciniaceae.				129. Coniferae.
Campanales.	64. Ericaceae.			Gymnospermae.	130. Lycopodiaceae.
	65. Empetraceae.				131. Equisetaceae.
Cohors 19.	66. Monotropaeae.			Cryptogame vas-	132. Filices.
Ericales.	67. Plumbagineae.			culare.	133. Marsiliaceae.
	68. Primulaceae.				134. Salviniaceae.

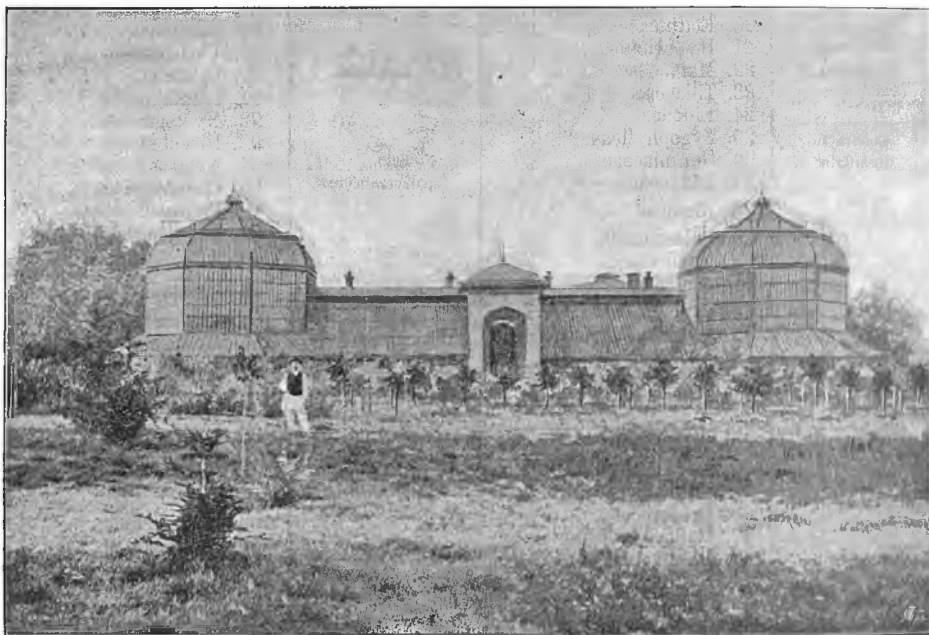
aceasta în 1897 apare și primul catalog de plante vii destinate schimbului, cu numărul destul de respectabil de 480 specii. Schimburile pe cari le face grăd. bot. sînt astăzi destul de însemnate și conexiunile cele mai importante le are tocmai cu cele mai însemnate institute similare din Europa, Asia și America.

INSTITUT BOTANIC,

clădire construită, amenajată și dotată cu toate instrumentele, aparatele, colecțiunile și instalațiunile necesare pentru a obicinui pe studenți prin lucrări practice la microscop și lupă, cu observarea și studiarea plantelor și produselor lor, precum și de a-i face să experimenteze în laborator asupra fenomenelor vieții vegetale. Inst. bot. din acest punct de vedere, nu numai

și Grăd. bot. acest Institut s'a clădit în urma stăruințelor neîncetate ale prof. Dimitrie Brândza. Inst. bot. a fost terminat în 1892 (v. ilustr.) Clădire mare și frumoasă, în stil maur, el cuprinde două fațade, una spre apus și alta spre răsărit, ambele unite prin două galerii laterale, iar la mijloc prin amfiteatru. Intre galeriile laterale și amfiteatru sînt două mici curți interne.

Amfiteatrul în care se fac prelegerile, foarte frumos și amenajat pentru tot felul de demonstrațiuni, poate cuprinde preste 800 de auditori. Fațada despre apus a Inst. bot. cuprinde două etaje. În etagiul I. sînt instalate trei laboratoare de studii pentru studenți, cu toată instalația și dotația necesară și în cari lucrează anual 35—40 elevi. În aceste laboratoare se găsește între altele o instructivă colecție de plante de

Florăria grădinei botanice din București.

că ajută studiul științei botanice, făcând posibilă câștigarea cunoștințelor prin propria observare și directă constatare a fenomenelor, dar încă prepară spiritul elevilor pentru aflarea și distingerea fenomenelor noi, pe cari întâmplător le observă sau pe cari le caută prin anumite cercetări întreprinse în acest scop. Un Inst. bot., dotat cu toate instalațiunile și instrumentațiunea cerută, se prezintă prin urmare ca cel mai însemnat compliment al studiilor universitare și ca singurul promotor al cercetărilor științifice. Pentru aceea pe lângă fiecare Universitate există în todeauna și un Inst. bot., care se află în legătură cu grădina bot., a doua instituțiune care concurează la același scop.

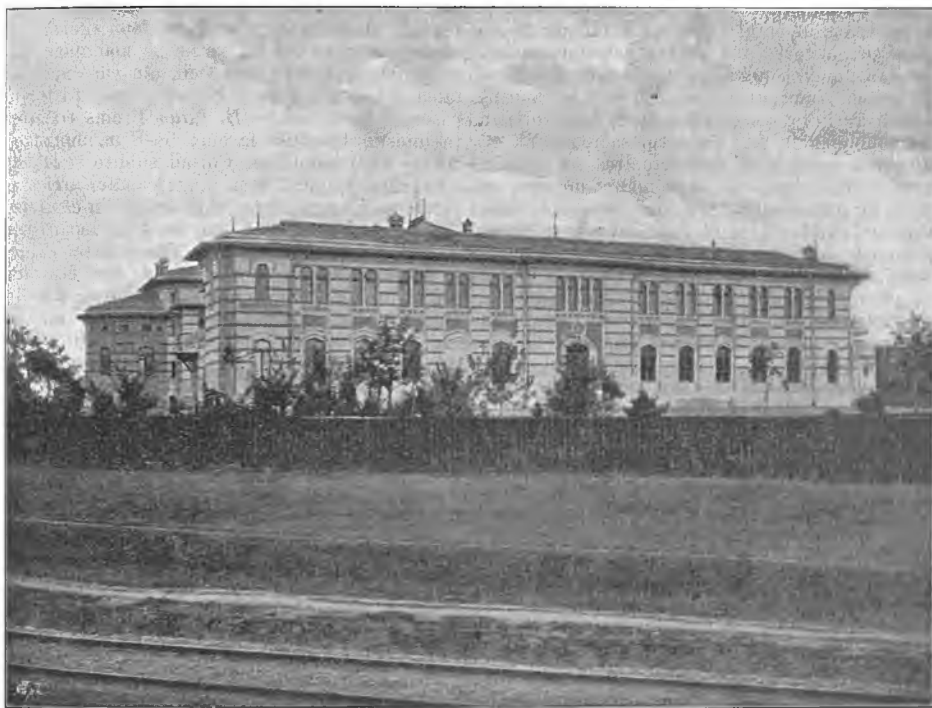
În România există un Inst. bot. pe lângă Universitatea din București. El se află clădit în partea vestică și cea mai ridicată a Grădinei bot. la Cotroceni, în fața palatului princiar. Ca

herbar afirmate în rame pe pereți, și care e formată din specia cea mai comună a genurilor, ce cresc în România. Tot în acest etagiu se află și biblioteca, care cuprinde cam la 1550 volume, cele mai multe opere vechi și de valoare ale botaniștilor clasificatori și floarele cele mai însemnate europene. Se resimte însă foarte mult lipsa colecțiunilor revistelor botanice moderne, mai ales cele anatomice și fiziologice. Pe galeria din acest etagiu se găsește așezată în rame, o frumoasă colecțiune de portrete ale botaniștilor, dăruită în mare parte de repositul Dr. D. Brandza; precum și busturile lui Darwin, Humboldt, Linné și Aristot. În parter, jos, se află cancelaria institutului și laboratorul de cercetări, în care lucrează mai mulți licențiați (actualmente 7), între cari și personalul științific al Institutului. În fine un mare laborator al Directorului Institutului, în care se găsește și colecția aparatelor de fiziologie ve-

getală. Fațada despre răsărit, care e și fațada principală, cuprinde patru săli de colecții, dintre cari două foarte mari la mijlocul fațadei, și două mai mici, în formă de hemiciclu la aripile ei. Într-una din sălile cele mari se găsește o frumoasă și bogată colecțiune de produse vegetale (semințe, fructe, fibre, esențe, uleiuri, reșine, produse farmaceutice, industriale, etc.), iar în rândul al doilea de dulapuri, așezate în jumătatea de sus (despre tavan) a aceleiași săli, se află o frumoasă colecție de fosile vegetale, mai ales din basinal franco-belg., datorite de distinsul botanist belgian François Crepin. Cea de a doua

critice și noi din România. În fine pe galeria din această parte se găsește o frumoasă *colecțiune de lemne*. Toate esențele din Țeara Românească precum și o colecție de lemne din Gujana franceză, dăruite de ministeriul coloniilor franceze. [V.]

Botanica silvică, o parte specială a botanicei, care afară de principiile generale, cum sunt anatomia, fiziologia și patologia lemnului, tratează despre arborii ce formează massive compacte, cum și despre arborii și plantele, cari deși nu formează massive compacte, dar cresc în societatea acestora și sunt de însemnătate în economia silvică.

Institutul botanic din București.

sală mare conține *herbarul*, care cuprinde cam vre o 40—50,000 de specii. Din acest herbar fac parte: *herbarul Adolphe Méhu*, cu vre o 10,000 specii din Europa, Asia, Africa și America; *herbarul C. Thiébaud*, cu vr'o 8500 specii din Europa, Asia, Africa, America și Australia; herbarul mycologic al lui *F. von Thümen*, unul din cele mai însemnate herbare de ciuperci, cu vre o 10,000 specii; herbarul *Fl. Porcius*, interesantă colecție a plantelor din Transilvania; și alte multe colecțiuni mai mici, dintre cari menționăm anume: *colecțiunea D. Ghika Comănesci*, care cuprinde vre o 60 specii din Țeara Somalilor (Africa), printre cari vre o 20 specii noue și un gen nou. În cele lalte două săli mai mici, dela aripile clădirii, se găsește *herbarul florei Române*, format din *herbarul Dimitrie Brândza*, (publicat în prodromul florei române) și *herbarul Mihaıl Vlădescu*, acesta din urmă nepublicat încă și bogat în plante rare,

Botarga, mâncare pregătită din icre; stimulează apetitul.

Boțari, *Marcu*, (1789—1823) cel mai de frunte dintre vitejii Sulioți, cari ani de zile au luptat în contra Turcilor. Grecii i-au ridicat un frumos monument în Misolunghi, pe lângă monumentul lui Lord Byron. (v. Sulioți.)

Botaurus, animal, v. *Buhaiul de bălă*.

Botca, v. *Fagure*.

Boteni, com. rur. în Rom., j. Muscel, pl. Argeșului, formată din 7 căt., cu 1563 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; țuică de cea mai bună calitate se fabrică la an în terminu mediu până la 12,000 decalitre. În com. se află mici izvoare minerale și straturi de cărbuni de pământ, dar nu se exploatează; are 1 biserică frumoasă zidită de curând și 1 școală cu 2 învățători.

Botești, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 3 cătune: Căndești din deal, B.,

și Grecii; și are 1515 loc. Cresce vite; produce porumb. Are opt mori de apă și un fereștrău pentru scănduri, 3 biserici și 1 școală mixtă.

Botez, (lat. Baptismus, grec. Baptisma, spălare, adfundare,) în biserica creștină este taina cea dintâiu și fundamentală a legii nouă creștinesce, întru care prin spălarea în apă și prin cuvânt, cu puterea sf. Treime se șterge păcatul strămoșesc și toate păcatele făcute înainte de B., se dă darul curățirii, înnoirii și renascerii spirituale, încât cel botezat devine mădular al bisericii, fiu și moștean al împărăției lui Dumnezeu. B. este absolut necesar pentru mântuire (Ioan III. 5—6), chiar pentru aceea, deși ministrul ordinar al B.-lui este episcopul și preotul, în cas de lipsă se poate conferi și de alte persoane ierarhice, ba chiar și de laici. Așezământul conferirii B.-lui stă: 1) din parte pregătitoare sau facerea catechumenului, care în punerea numelui, esorcisare, lăpădarea de satana, împreunarea cu Christos și mărturisirea credinței, corespunde disciplinei antice a catechumenatului; 2) din actul sacramental, cu turnarea, infundarea sau stropirea cu apă în numele sf. Treime, căreia premerge ungerea cu oleul catechumenilor, și 3) din ceremonia subsequentă: îmbrăcarea în veștment alb și înmănuarea luminei aprinse, iarăși corespund disciplinei vechi, când cei botezați, veștmentul cel alb primit în B., în decurs de 8 zile îl purtau, și lumina aprinse în mâni ținând, intrau în adunarea credincioșilor ca să se împărtășească cu sf. cuminectură. În vechime taina B.-lui numai la anumite serbători mai solemne se conferea, ca: la Nascerea și B.-ul Domnului, la Paști și Rusali. La B. așa numiții nănași sau patrinii, în numele pruncului ce se botează dau responsuri, pe cari în vechime, când numai cei adulți se botezau, le dedeau cei chemați la B. Patrinii prin B. devin în legătură spirituală cu cel botezat și cu părinții lui, prin ce, ca și părinți spirituali, contrag datorința de a se îngriji de educarea creștinească a celui botezat, și în lipsă de părinți, chiar și de susținerea lor trupească.

Botezul Domnului, sau Boboteaza, serbătoare. v. Arătarea Domnului.

Botezul dorului, (Baptismus flammis) se numește dorința fierbinte și voința serioasă a omului nebotezat de a face tot, ce a dispus Dumnezeu pentru mântuirea oamenilor, prin urmare și a se boteza, dacă ar fi cu putință. Dorința aceasta împreună cu părerea de rău pentru păcate și cu iubirea perfectă a lui Dumnezeu îl curăță pe om de păcate și-l sfințește; suplinesce așadar B.-ul cu apă.

Botezul sângelui este moartea sau tortura de moarte, ce o suferă cineva, nefiind încă botezat, pentru Christos și pentru credința în acela; acesta încă suplinesce B. cu apă.

Botezatu, Samoil, scriitor rom., n. pe la 1790 în Trans., a trăit în Iași, unde † pe la 1856. B. a fost secretar la comitetul sănătății din Iași, profesor de limba germ. la gimnasiul Vasilian și secretar la Conservatorul filarmonic dramatic, înființat la 1836, și avea rangul de Serdar. A tradus din limba germ. piesele: »Uniforma Feld-marșalului Velington«, comedie într'un act, de Aug. de Kotzebue, și »Plumper« sau »Amestecătorul în toate«, comedie în 5 acte de I. F. Jungher, ambele tipărite în Iași la 1835.

Botfalu, comună în Trans. v. Bod.

Botgros, gen de pasere din fam. Fringillidae, cu cioc gros și puternic, cu care poate sparge și semințele de cireșe, din care cauză îl mai numesc: *Cireșar*, *Simburar*; cu pene galbene-mohorite pe cap, castanii pe spate și roșietice pe foale; penel plutoare sunt vineții cu fășii albe curmezișe, iar cărmăcele sunt albe la vîrf. Iarna o petrece prin păduri, vara însă cercează grădinile cu pomat. [V. B.]

Bothriocephalus, vierme din clasa Plathelminților, ord. Cestozilor, fam. Bothriocephalidelor. Corpul lungăreț ca al panglicei (Teniei), constituit din segmente, se deosebește însă fiindcă în loc de ventuze circulare capul prezintă două depresiuni longitudinale, numite bothridii; porii sexuali sînt situați pe mijlocul feței ventrale a segmentelor, în loc ca să fie pe marginile lor ca la tenie. Preste 50 specii, din cari majoritatea trăiesc ca parasite în pește, parte în paseri și mamifere. — *B. latus* Brems trăiește în intestinul subțire la om; 5—8 m. lungime, 3000—4000 segmente. Corpul subțire și lat ca o panglică. Capul 2 mm. lung; capului urmează gâtul, apoi segmentele, cari devin din ce în ce mai lungi și mai largi, cu cât se îndepărtează de cap. Ouele sînt elipsoide, (lungi de 68—71 u. și late de 44—45 u.) Ele nu se pot desvolta decât în apă; embrionul prezintă 6 croșete și numeroși cilia, cari îi permit să înnoate, trăiesc mai multe zile în apă până e înghițit de o știucă sau de un mihalț; ajuns în interiorul apar. digestiv la acești pești, sparge pereții lor și merge de se anchisteează în mușchi, adică se preface în cisticerci, (v. art. cestozii, cisticere). Omnl. cănele sau pisica mănîcînd știuca sau mihalțul, înghit cisticercii, cari în intestinul lor se desvolată și se preface în B. Patria lor este Svițera franc., regiunea lacurilor: Geneva, Neuchatel, Morat și Bienne, de aceea se și numesc: »Ver Suisse«; apoi Olanda, Svedia și Rusia. În Iași s'au examinat în mod întîmplător în 6 ani 7 exemplare. Bolnavul de B. are un apetit exagerat sau o lipsă de poftă de mîncare; poate avé vîrsături, diaree sau constipațiuni, în genere suferă de anemie. (Cf. Railliet, l'anémie pernicieuse d'origine parasitaire; Rev. génér. des. sc. pures et appliquées, t. I. 1890. p. 294, și Schaumann, Zur Kenntnis der sog. B.-Anämie. Berlin, 1884.) B. se combate cu rîzomul de ferigă (Polystichum filix-mas) și cu esență de terebentină, (Laboulbène, Diot. encyclop. des sciences médicales, art. Taenia); tratamentul se continuă până ne convingem că viermele a fost expulsat cu cap cu tot. Alte specii, cari trăiesc la om, sînt *B. cordatus*, Leuckart, lung de 80—115 cm., 400—600 segmente, se găsește în Groenlanda la om și mai des la căne; embrionul său se desvolată probabil tot în vr'un pește. *B. cristatus* Davaine e lung de 2—3 m. și s'a găsit de două ori parasit la om. [Dr. N. Leon.]

Bothwell, sat în cottul scoțian Lanark, cu 1520 loc.; ruinele castelului B., unde Bothwell a dus pe Maria Stuart după răpirea ei. Pe podul B. a învins 1679 ducele de Monmouth pe »Covenanter«-ii scoțiani.

Bothwell, James Hepburn, conte, duce de Orkney, n. 1536, al treilea soț al Mariei Stuart la 1567. † 1578 în Danemarca în închisoare.

Botiza, (magh. Batiza), com. în Maramureș, dieceasa Gherlei, sub muntele Secul; cu 1211 loc. români agricultori; biserică și școală rom., ferestrele. Aici isvorește apa minerală *Seculi*, apă alcalino-feruginoasă foarte plăcută.

Botjov, Cristo, politic și scriitor bulgar, n. 1847 și † 1876. A fost, pe lângă Panaiot, unul dintre căpeteniile emigranților bulgari din București și un foarte zelos agent revoluționar. A pregătit două revolte, dar fără noroc; a fost ucis de Cerchezi împreună cu mica sa ceată.

Botnia, în evul de mijloc numirea țărilor de pe țărmul sinului botnic. — *Sinul botnic*, partea nordică a Mării Baltice, situată între Finlanda și Svedia; 668 km. lung, 150—240 km. lat, 35—45 m. afund. În B. se află multe insule mici, nelocuite, bance de năsip.

Botnița, căpestru.

Botoșe, la mocanii transilvani numele oilor reformate, pe cari le vînd toamna pe la zalhanale pentru păstramă.

Botokușl, popor selbatic indian în Brasilia, între Rio Doce și Rio Pardo, încă 4000 capete. (V. ilustr. Tipuri amer., I. pag. 143.)

Botond, duce al Magh. înainte de sf. Stefan. Dimpreună cu Lehel și Bulcsu a fost tutorele princ. Zsolt în 907. Aceștia au bătut pe Germanii, cari au năvălit asupra Ungariei nemijlocit după moartea lui Árpád, iar în 955, când împ. german Otto I. nimici pe Maghiari lângă Augsburg, B. prădă ținutul Rinului. Tradițiunea susține, că B. sub Tarigrad ar fi ucis în duel pe un uriaș grec în fața oștirilor maghiare și grecesci, și că cu buzduganul său ar fi spart poarta de metal a orașului. [T. F.]

Botoșana, comună și parohie în Bucovina, căpit. Gura Homorului, j. Solcii, are 1952 loc., (1867 ort. res., 61 apus. și 24 mos.); cu o școală de o clasă; un cabinet de lectură »Cloșca», și cu moșie mănăstirească. [Dr. I. G. Sbiera.]

Botoșani, 1) *B.*, județ în Rom., 2855 km², și (1895) 150,218 loc., între cari Rom. 109,019, Ovrei 23,958, Țigani 2356, Armeni 2148; după confesiuni: ort. 121,623, mos. 23,958, cat. 2758. Marca j.-lui e o coasă, semn că județul e bogat în fânaje. Jud. B. se mărginește la est cu riul Prut (Basarabia), la vest cu Bucovina, la nord cu j. Dorohoiu și la sud cu j. Suceava și Iași. *Pământul* este mai mult deluros; dealurile sînt ramificări din lanțul, care se întinde din Carpați, între Siret și Prut. Văi mai mari sînt: valea Prutului la est și a Siretului la vest, apoi valea Jijiei, cea mai lungă din județ. *Ape* princ.: Prutul și Siretul; cel dintăiu udă toată partea de est a j.-lui, făcându-i hotarul de către Basarabia, iar cel din urmă udă partea cea de vest a j.-lui; riuri secundare sînt: Bazeul și Jijia, afluenți ai Prutului pe partea dreaptă; apoi afluenții Jijiei: Sica, Miletinul și Bahurul. La hotarul de vest al j.-lui se află riul Suceava, afluent pe dreapta al Siretului, care desparte județul de Bucovina și mai în urmă de j. Suceava. Valea Sucevei este una din cele mai romantice și foarte populată. Direcțiunea generală a apelor este dela nord-vest spre sud-est. *Clima* j.-lui în general este temperată și sănătoasă. Jud. B. în privința *administrativă* este împărțit în 4 plăși: Stefănesci-Jijia, Miletin-Tirgul, Coșula și Siretul, cuprindînd în total 2 com. urb.: Botoșani, capitala j.-lui, și

Hărlău, și 52 com. rur. compuse din 5 țirguri și 221 sate sau cătune. Localități mai însemnate, afară de cele amintite, sînt: Sulița, Stefănesci, Burdujeni, Frumusița și vama Țicani. În ordinea *eclesiastică* (ortodoxă) j. B. face parte din eparohia mitropolitană de Iași, avînd 141 biserici deservite de 131 preoți și 7 diaconi; capul administrațiunii bis. în județ este protoiereul. Afară de bisericile ortodoxe mai sînt: 1 biserică cat., 2 armene, 2 lipovenesci, 4 sinagoge mari ovreesci și 64 mai mici. Mănăstirile din județ sînt următoarele: Agaftonul, Coșula, Popăuți, Todireni și Vorona; apoi schiturile: Cozancea, Lacurile și Săhăstria. *Instrucțiunea* publică se face într'un liceu și un externat secundar de fete, 10 școli primare urb., 93 școli primare rur. și 2 școli de meserii; pe lângă acestea mai sînt 3 școli private. Din armată se află staționat în B. regim. 16. de dorobanți, al 11. de călărași a 8. baterie de artilerie, aparținînd corpului IV. de armată cu reședința în Iași. În ordinea *judiciară* județul are: 1 tribunal, 4 judecătorii de ocol și o curte cu jurați, și este de resortul curții apelative din Iași. În privința politică j. B. dă 4 senatori și 7 deputați. Serviciul *sănit* se face de către medicul primar al j.-lui, medical primar al orașului B. cu alți 3 medici puși la serviciul populațiunii sărace, 4 medici de plăși, 3 de spitale și mai mulți vaccinatori, moașe și veterinari. În întreg județul sînt 5 spitale și 7 farmacii. Cea mai mare întindere a j.-lui e ocupată cu *cultura cerealelor*, cari se produc în mari cantități, mai ales porumb și grâu; vilele cele mai însemnate se găsesc la orașul B., Stefănesci, Hărlău, Storoșci și Coșula; prăsierea vitelor încă este un izvor de bogăție pentru județ. În privința *industrială* se fac însemnate progrese, cu deosebire a luat un avînt mare fabricațiunea de fainuri de reputațiune recunoscută în toată țeara; se fabrică pietri de moară (la Hărlău); alcool în 6 fabrici, bere în 2 fabrici, cășun, teracotă, site, sticlă, blănării, oale, cărămidă, conserve (Botoșani), etc. *Comerciu*l cel mai întins se face cu cereale și vite. Țirguri se fac în: capitala j.-lui (1—15 Sept.), Hărlău, Stefănesci, Bucecea, Burdujeni, Sulița și Frumusița. Altcum mai întreg comerțul se găsește în mâinile străinilor; Românii se îndeletnicesc mai mult cu producțiunea. Căile de *comunicațiune* sînt: linia ferată principală București-Burdujeni, care traversează j. B. în partea de vest și leagă țeara și județul cu Bucovina; dela gara Veresci pleacă o linie secundară la B.; dela Leorda o ramură la Dorohoiu; o altă linie e linia Dorohoiu-Iași pe valea Jijiei; apoi calea națională, ce vine despre Tirgu-Frumos la B. și de acolo la Mihăileni (j. Dorohoiu); calea națională B.-Rădăuți (în construcție); mai multe căi județene, vicinale și comunale. (Cf. V. C. Nedejde și I. Țițu, Dicț. geogr. al j.-lui B. București, 1895.)

2) *Botoșani*, com. urb. în Rom., capitala j.-lui cu același nume, situată în centrul pl. Țirgului, cu o poziție foarte frumoasă, fiind înconjurată de păduri și vii; 31,024 loc. (1895), între cari: Români 13,402, Ovrei 14,415, Armeni 1910, Ruși 597, Germani 476 iar restul de alte naționalități; după confesiune: ort. 14,922, cat. 1973, mos. 14,415, lipoveni 347 și restul de alte confesiuni. *Biserici* sînt: 13 ortodoxe, 2 armene, 1 catolică,

2 lipovenesci. Ovreeii au 4 sinagoge mari și numeroase sinagoge mici. Bisericile sînt deservite de 28 preoți și 3 diaconi ort., 3 preoți armeni, 1 cat., iar Ovreeii au 2 rabini. Institute de învățămînt: Liceul Laurian și externatul secundar de fete, 4 școli

prim. de băieți și 4 de fete, școală de meserii cu 4 secțiuni, apoi școlile private: româno-arm. de fete, și rom.-israel. de băieți. În B. sînt 4 tipografii și 3 librării. Aici este reședința prefecturii j.-lui, a consiliului județean și a comitetului său permanent, a casieriei gen., a tribunalului, curții cu jurați, a 2 judecătoria de pace, a protoierului și revisor. școlar; aici este staționat reg. de dorobanți nr. 16., reg. 11. de călărași și bateria 8. de artilerie. Între institutele de binefacere se numără: spitalul mare dependent de sf. Spiridon din Iași, ospiciul comunal, spitalul israelit și 3 societăți de

binefacere. Farmacii sînt 4. În privința industrială orașul B. are: 7 fabrici de săpun, 7 de frînghii, 3 de perii de tot felul, 4 mori de abur, 7 fabrici de conserve, ș. a.; meseriașii se ocupă cu: croitoria, cismăria, zidăria, lemnăria, ferăria și olăria. Pentru înlesnirea comerțului se află: o bancă națională, creditul agricol și cassa de economie și împrumut; mai este o societate comercială și 6 societăți de asigurare. Tîrg (iarmaroc) se ține în toată Miercurile, iar tîrgul anual se ține la 1—15 Sept. Venitele com. sînt de 473,940 lei, iar cheltuielile de 473,612 lei; budgetul drumurilor e de 338,199 lei la venite și de 330,600 lei la cheltuieli. Orașul B. are 3 piețe; străzile sînt bine pietruite, trotoarele asfaltate; lungimea stradelor e de 96 km., din cari 60 km. pietruite; grădini publice sînt 3. Zidiri publice mai însemnate sînt: tribunalul, liceul (v. ilustr.), gara, mănăstirea Sf. Nicolae (Popoți), situată în dosul gării, zidită la 1496 de Stefan cel Mare, bi-

serica Sf. George (v. ilustr.) din mijlocul orașului, a cărei zidire s'a început la 1541, biserica Uspenia (Adormirea Maicei Domnului), zidită la 1552, ambele acestea din urmă de Eleua, a doua soție a lui Petru Rareș, ș. a. Marca orașului e

un pîn cu coadă întinsă. Orașul B. se numia în vechime: *Tîrgul Botâș*, după numele proprietarului, căruia îi aparține această localitate. Data fundării nu se știe cu siguranță; după actele vechi și după letopisețele țerii, Tîrgul B. exista deja pe la 1401. El a fost prădat și ars de multe ori în decursul timpurilor; la 1439 de Tataři, la 1505, 1509, 1529 de Poloni, la 1650 de Tataři și Cazaci; la 1500 suferi mult din cauza resboiului între Stefan c. Mare și Poloni; din timpuri vechi, B. și împrejurimile sale făceau parte din apanașul domniei Moldovei. Mai multe fapte istorice s'au întîmplat la B.

Biserica Sf. George din Botoșani.

pe timpul lui Stefan cel Mare și al fiului său Bogdan, Despot-Vodă, Stefan Petriceico-Vodă, Constantin Cantemir; aici s'a risipit casa lui Ieremia Movilă-Vodă (1616). Cea din urmă catastrofă, prin care trecu orașul, a fost marele incendiu din 3 Iunie 1888, care a consumat partea cea mai de frunte a lui. La 1890 s'a ridicat aici statua de bronz a poetului M. Eminescu. (Cf. V. C. Nedejde și I. Țițu, Dicț. geogr. al j.-lui B., București, 1895.) [nt.]

Botriogen, mineral, sulfat de fier și de magneziu complex, în cristale monoclinice. Colorare roș-brună; se găsește rar, în minele de cupru dela Falmire, Svedia, Chili și în Persia.

Betriolit, v. datolit.

Botros, sau *Căldăraș*, *Pyrrhula maior*, pasere cântătoare, la care creșterul, plutitoare și cărmacele sînt negre scilpicioase, coada albă; pe spate sură-censie; masculul scarlat-roșu pe foale iar femeiușca sură-vineție. Potreco prin brădet,

preste iarnă însă, în cete numeroase, se coboară și la câmpii. [V. B.]

Botrychium L., (botan.) gen de cryptogame vasculare din fam. Ophioglossaceelor, răspândit în zona rece, temperată și cea caldă, aici în regiunea muntoasă. Ca specie mai răspândită în țările rom. cităm: *B. Lunaria* Sw. (navalnic) și *B. Matricariae* Spr. [A. Pr.]

Botrytis Mich., plantă, considerată ca ciupercă autonomă din grupul Hyphomycetelor, fam. Mucedinee; de alții (Brefeld, Istvánffy, Iohan Olsen) ca una din stările de dezvoltare (starea conidiană) a ciupercilor mai superioare. Hyfele sterile, trăitoare pe scoarța plantelor moarte ori pe animale, la un oarecare moment produc conidiile grupate în ciorchină (de aici și numele ge-

Arad, 1829, cu litere latine; »Modul de educațiune sau crescere a vechilor Egipteni, Persiani, Greci și Romani«, precum și »Graiul român«, II. tomuri. La 1858 a publicat câteva poesii în almanahul »Muguri«, apărut în Arad. † 20 Ian. 1873 în Baia de Criș. Zelul lui B. merită toată recunoștința, scierile lui însă sunt fără valoare literară. [I. Vuia.]

2) *B.*, *Carlo Giuseppe*, istoriograf ital., n. 1766; după restaurațiune rectorul Academiei din Rouen; † 1837 în Paris. Scr. princip.: »Storia d'Italia dal 1789 al 1814«, (1824, 4 vol.) și continuarea opului lui Guicciardini: »Storia d'Italia dal 1534 sino al 1789«, (1832, 10 vol.) A mai scris și epoea: »Il Camillo o Vojo conquistata«, ș. a.

3) *B.*, *Paul Emile*, fiul lui Carlo, archeolog,

Licen din Botoșani.

nului: botrys = racemus) pe nisce ramuri erecte, dendroide. Specia *B. Bassiana* atacă și distruge viermii de mătasă. [S. Șt. R.]

Botta, 1) *B.*, *Moise*, dascăl rom., n. 1789 în Arad. B. a funcționat ca învățător în Banat; 1835 ales în Maerele Timișoarei, autoritățile sârbesci n'au confirmat alegerea lui. (Cf. protocolul comisiunii din Timișoara, dela 28 Oct., 1835), pentru-că a publicat 1820 un mic »Abcdar« cu litere latin e. Alungat din Banat, îl vedem refugiat la eppul Moga în Sibiu, unde a publicat 2 calendare, iar mai târziu: »Versuri îndemnaătoare cătră deprinderea tinerimei românesci întru învățături«. Buda, 1829; »Dedicație la instalația mult strălucitului domn Nestor Ioanoviciu. întâiul ca Român cu mila lui Djeu ritului bisericeii gr. n. u. dreptcredincios episcop de Maiestatea Sa înălțatul împărat și craiu Franc. I. pe diecesa Aradului veciu, Oradiei mari, Ienopolei și Halmagiului anomit închinata«.

n. 1802; făcù o călătorie în jurul pământului; 1843 descopere ruinele dela Ninive; † 1870 în Achères, lângă Poissy. Scr.: »Relation d'un voyage dans l'Yémen« și »Monuments de Ninive«, cu desenuri de Flandin, (1747—50, 5 vol.)

Bottega, (ital.) bolțiță, prăvălie mică.

Bottelier, oficialul care manipulează proviantul pe bastimente de resboiu.

Böttger, 1) *B.*, (*Böttcher*, *Böttiger*), *Johann Friedrich*, alchimist, n. 1685 în Schleiz; la Dresda fù prins și silit la încercări alchimistice. Din lut brun-roșu de Meissen prepară primul porțelan și devine administratorul fabricelor de porțelan din Meissen, apoi din Albrechtsburg; † 1719.

2) *B.*, *Rudolf Christian*, chimist, n. 1806 în Aschersleben, 1835 prof. la Reuniunea fiscală din Frankfurt l. M., unde † 1881. Descoperi bum-bacul explosiv și collodiul, inventă Hyalographia, chibritele svedeze, etc.

Botthnia, v. Botnia.

Botticelli, *Sandro*, (resp. *Alessandro Filipepi*), pictor ital., n. 1446 în Florența, † tot aci 1510. A lucrat frescuri la capela Sixtină, apoi ediț. lui Dante num. »Popolani«, etc. Lucrările sale se disting prin concepțiune adevărat religioasă.

Böttcher, *Carl*, archeolog, n. 1806; până la 1876 prof. la politehnicul și director la galeria de sculpturi dela noul muzeu din Berlin; † 1889. Soția sa *Clarissa Lohde*, e cunoscută ca scriitoare de romane.

Böttiger, *Carol August*, archeolog, n. 1760 în Reichenbach, 1814 inspector suprem al muzeului de antichități din Dresda; † 1835.

Bottyan, *Ioan*, (B. orbul), general al lui F. Rákóczy II., cea mai populară figură în luptele »Curuților«; n. pe la 1635—40, † 1709. A luat parte în reșoiul de eliberare al Ungariei, în care, pentru eroismul său, împ. Leopold I. l-a numit colonel și proprietar al unui regiment de husari. În decursul luptelor s'a pierdut un ochiu. După pacea dela Carloveț s'a retras la moșiile sale de lângă Strigon. În reșoiul de succesiune spaniol a stat cu regimentul său la Rin, de unde re-întorcându-se a luptat în contra lui Rákóczy. Acusat, că întreține legături secrete cu Rákóczy, fû prins 1 Oct. 1704, dar scăpat încă în aceeași zi merge la Semniș și jură credință lui Rákóczy. De aici încolo B. este figura cea mai eroică a insurecțiunii lui Rákóczy. [T. F.]

Botulismus, intoxicațiune cu cărnați, v. *allantiasis*.

Bou, animal din clasa Mamiferelor; ord. Rumegetoarelor cornute poligastrice; gen. *Bos*; spec. *Bos taurus*. În vorbirea obicinută înseamnă taur jugănit. Acest gen se caracterizează prin talie mare, piele groasă, acoperită cu peri mai mult sau mai puțin lungi, abondenți, sau rari și de culoare foarte variată: negru, castaniu, roșu, galben, cenușiu, alb. Coarne mai mult sau mai puțin mari, cu o secțiune de ordin circulară, lipsa completă a incisivilor superiori, unghiile bifurcate. Gestățiunea are o durată de 9 luni. Din punctul de vedere economic animalele bovine produc forță, lapte, carne și alte materii alimentare, precum și materii prime pentru industriei (piele, coarne, peri, seu, etc.) În țările rom. putem deosebi 4 soiuri de B.-i și anume: *B. de Moldova*, cu talie mare, osos, coarnele mai puțin dezvoltate ca la B. unguresc, dispuse în formă de liră, capul aproape pătrat, relativ mic în raport cu dezvoltarea corpului, gusa puțin pronunțată, picioare solide. Diferența între B. mold. și B. ung. e, că B. ung. are partea dinainte a corpului mai înaltă decât cea dinapoi, dând astfel coloanei vertebrale o direcție înclinată, iar B. mold. are spinarea dreaptă sau aproape dreaptă. Culoarea predominantă e cenușie, uneori de o nuanță mai închisă; la taur nuanța închisă e localisată la cap și pe părțile laterale ale corpului. Cele mai frumoase specimene din acest tip se găsesc mai ales în j. Botoșani și Dorohoiu. Printre B.-i mold. se mai găsesc tipurile numite *Bucșane*, cari difer de cel dintâiu prin faptul, că au talia mai mică și sunt mai largi. Considerați ca unii din cei mai buni B.-i de măcelărie, se îngrășe ușor și carnea lor e împănată cu grăsime și de un gust delicios. *B. de Ialomița* diferă întru câțva de tipul moldovenesc. În ge-

neral talie mai mică, coarnele mai scurte, ascuțite, îndreptate mai mult în lături; capul mai lungăreț. Cu toate că acest tip e frumos, nu indică însă viigoarea B.-lui mold. de o culoare cenușie deschisă. Cei mai frumoși se găsesc pe Bărăgan. *Tipul de munte*, caracterizat prin talie mică, coarne mici, formele corpului dezvoltate în sensul lărgimei, culoarea cenușie cu un reflect roșietic. Au aproape aceeași făptură, atât în Moldova, cât și în Muntenia. Excelenți muncitori și foarte rezistenți. Cu o carne foarte gustoasă. *Tipul dobrogean* se aseamănă cu cele de munte; talie mică, corp larg, cap mic, picioare scurte, culoare cenușie deschisă; bun producător de forță, carne bună. Printre rasele străine cele mai cu vază sânt: *Durham simmenthal*, *Schwytz*, *Olandeză*, *Charoleză*, *Pinzgau*, etc. Diferiți autori, cari s'au ocupat cu situațiunea economică a României, au constatat că pe pământul României se găseau multe vite și că comerțul ce făcea cu străinătatea era foarte însemnat. Se trimeteau Boi, mai cu samă din Moldova, în Polonia, Turcia, Austria, Brandenburg, Veneția, etc. Astăzi acest comerț, deși mai restrins relativ ca altădată, totuși fiind bine îndrumat, se speră într'o mare dezvoltare viitoare. [N. Budișteanu.]

Bou de baltă, sau *B. popii*, (*Bombinator igneus*), broască sau batrachian din ord. Ecaudatelor. Piele provădută cu ridicături, maslinie sau brună cu pete negrii, jos portocaliu cu pete negrii sau albaștrii, sau albaștriu-negru cu pete portocalii. Lungimea 4 cm. Trăiesce în bălți și ape curgătoare din Europa centrală (deci și la noi). Supărată, aruncă un suc alb, spumos. Depune ouele în Iunie, în formă de zale, (ouele legate printr'o peliță gelatinoasă). Iarna petrece în nămol.

Bou ghebos, (*Bos indicus*, *B. zebu*), animal mamifer, seamănă cu boii noștri, are însă un gheb (cocoasă) pe spate (lângă grunazi). Culoarea părului roșietică sau brună, galbenie sau albă. Mărimea ca a boulii european. Trăiesce în India resăriteană. Asemenea acestuia este *Sanga* (*Bos africanus*) de culoare brună și cu coarne mai frumoase.

Bou moschat, (*Bos [Ovibos] moschatus*), un rumegetător din gen. Oviboidelor, seamănă cu oaia și cu boul. Lungimea 2-44 m. (ou oada), înălțimea la umeri 1-1 m. Părul des, coamă lungă. Culoarea brună. Carnea are miros a inosc. Trăiesce în Grönlanda.

Bou de noapte, v. *Buha*.

Boué, *Ami*, geognost, n. 1794 în Hamburg, † 1831. A scris numeroase opere geognostice despre Scoția, Germania și Turcia.

Bouet-Willamez, *Louis Edouard*, conte, admiral franc. n. 1808. 1842—44 guvernator al posesiunilor franc. lângă Senegal; în reșoiul crimeic a luat parte ca șef al statului major al escadrei din Marea Neagră. În reșoiul franco-teutonic a comandat escadra din Marea Estică. † 1871. Opere: Commerce et traite des noirs aux côtes occidentales d'Afrique, (1848).

Bouffes-Parisiens, teatru de operete în Paris, înființat 1827; a înflorit mai ales sub direcțiunea lui Offenbach, (1855—66).

Bougainville, cea mai mare insulă în Arhipelagul Solomon (Oceanul Pacific); dela 1866 sub protectoratul Germaniei.

Bougainville, Louis Antoine de, vestit navigator franc., n. 1729 în Paris. 1766—69 a făcut o călătorie în jurul pământului. În resb. nord-amer. a comandat mai multe corăbii; 1779 Chef d'Escadre, 1780 mareșal de câmp. † 1811. A scris: »Description d'un voyage autour du monde«, (2 vol.)

Bougie, (*franc.*) luminare. În chirurgie se numesc B. nisece befigașe cilindrice, cari se folosesc pentru dilatarea unor canale (uretra, esofag) ale corpului omenesc sau pentru introducerea de medicamente în acestea. Se fabrică din ceară, cauciuc sau metal.

Bougie, (*franc.*) în limba arabă *Budžaiyah*, oraș maritim în Algeria, depart. Constantine; port fortificat, 12,381 loc.; regele Vandaililor Geiserich își alesese B. de capitală înainte de a fi ocupat Cartagina.

Bouillé, François Claude Amour, Marquis, general franc., n. 1739 în Auvergne, luă parte la resoibul de 7 ani, 1768 guvernor al insulei Guadeloupe, apoi guvernor gen. în Martinique Santa-Lucia, comandant supr. al trupelor franc. din India vestică în decursul resoibului cu Anglia; 1791 ajută pe regele Louis XVI. în fuga sa, apoi intră în serviciul lui Gustav III. din Svedia și după moartea acestuia în armata prințului de Condé. † 1800 în Londra.

Bouillon, conducătorul cruciatei I., v. Gottfried de B.

Bouillon, 1) *B.*, orașel în Luxemburg (Belgia), cu 2630 loc.; castel, folosit acum ca temniță; cariere. Odimioară B. era capitala principatului B. 2) *B. ducat*, al lui Gottfried de B., care își amăneta ducatul la episcopul Obert din Lüttich; a ajuns în posesiunea familiei Lamarek, iar 1651 la Franția; apoi la familia Latour; 1837 se dete Belgiei.

Bouilly, Jean Nicolas, scriitor franc., n. 1763 în La Coudray. † 1842 la Paris. Ca om politic s'a compromis prin dese schimbări de opinii, dar ca om privat fu model de simplitate și probitate. B. s'a distins mai mult în dramă; operele sale sânt: *Pierre-le-Grand*, (comedie lirică); *J. J. Rousseau à ses derniers moments*, (com. lir.); *Turenne*, (melodramă); *Jeune Henri*, (operă comică), etc. Dintre celelalte scrieri sânt de numit: *Contes offerts aux enfants de France*; *Contes à ma fille*; *Adieu du vieux conteur*, *Mes récapitulations*; *Portefeuille de la jeunesse ou la Morale de l'histoire enseignée par exemples*, etc.

Boulanger, Georges Ernest Jean Marie, general franc., n. 1837 în Rennes, luptă 1859 în Italia, apoi în China, 1870—71 comandant de regiment în Paris, 1884 comandantul trupelor din Tunis, 1886—87 ministru de resoioi, 1887 comandant de corp în Clermont; degradat la 1888 pentru insubordinațiune, fu ales deputat și se puse în fruntea unui partid șovinist, numit Boulangerist; 1889 tras în cercetare, fugi în Belgia, apoi în Anglia; osândit la temniță pentru defraudare de bani publici, se pușcă 1891 la morm. amantei sale, M-me Bonnemain, în Bruxelles.

Boulay de la Meurthe, Ant. Jacqu. Cl. Jos., conte, om de stat franc., n. 1761 în Chaumouzey; 1783 avocat în Nancy, mai apoi în Paris. 1797 membru în consiliul celor cinci sute, contrar iacobinismului și guvernamentului directorial. 1799 sprigină lovitura de stat a lui Napoleon I. După lupta dela Waterloo agită pentru recunoșterea lui Napoleon II. † 1840 în Paris.

Opere: »Mémoires sur Napoléon«, (10 vol., 1829); »Tableau politique des règnes de Charles II. et de Jacques II.« (1818).

Boul lui Dumneșcu, insect, v. Coccinella.

Boulogne sur Mer, oraș cu port fortificat în depart. franc. Pas de Calais, capitala unui arondism., la gura riului Liane, 45.205 loc. (1891); episcopie, băi de mare, pescării, comerțiu însemnat. În apropierea orașului se află o columnă de marmoră (53 m. înaltă, 4 m. diam.) cu statua de bronz a lui Napoleon I., întru amintirea lăgărului dela B., (1803—1805).

Boulogne, sur Seine, orașel înspre sud-vest dela Paris, 32,569 loc. (1891). Spre nord dela B. se află »*Păduricea dela B.*« (Bois de Boulogne), cu o mulțime de vile, parc cu ipodrom și grădini de acimatisațiune.

Bour, animal, v. Bison.

Bourbaki, Charles Denis Sauter, general franc., n. 1816 în Pau, fiul unui colonel de origine grec, intră 1836 în armată, 1854 general de brigadă, se distinsese în resoibul crimeic, iar 1859 la Solferino; 1870 încredințat cu comanda gardei participă la luptele din jurul Metz-ului, 1871 prinsece comanda preste corpul de armată dela Loire, care avea să delogeze Belfort-ul și să înainteze spre nord, ceea ce nu-i succese. Începând retragerea spre Lyon, află drumul închis de armata germană. Nevădând nici o scăpare cercă să se sinucidă, ceea ce nu-i reuși. 1879 pus în disponibilitate.

Bourbon, veche familie franc., numită după castelul B. în Bourbonnais. Primul B., despre care amintesc istoria, este *Adhemar*, care 921 fundă prioria Sowigny în Bourbonnais, și sub urmașii căruia vaza acestei familii creșcă tot mai mult. *Archambauld X.* avă două fete, Mahaut și Agnes, cari ambele se măritară după membri din casa Burguud. Beatrix, fata celei din urmă, se mărită 1272 cu Robert, fiul lui Ludovic cel Sfânt de Franția; astfel câștigă fam. B. drept de succesiune asupra tronului franc., îndată ce casa Valois s'ar fi stins. *Ludovic I.*, numit Schiopul, fiul lui Robert, primii 1327 dela regele Carol IV. titlul de duce de B., și a fost unul dintre cei mai deștoinici bărbați ai timpului său. † 1341. Urmașul său a fost *Petru I.*, conte de B.-Beaujeu, favoritul lui Ludovic XI., cu a cărui fică Ana se căsători. † 1503. Fica sa Susana se mărită după *Carol de B.*, renumitul *Connétable*. Când acesta se aliază cu împăratul Carol V. în contra Franției, ducatul fu încorporat 1523. Linia mai veche se stinse cu Carol de B. 1527. Linia mai tinără, *Vendôme*, începe cu *Iacob de B.*, conte de La Marche, al doilea fin al lui Ludovic Schiopul, și ajunge prin căsătorie, cu Anton de B., conte de Vendôme, pe tronul din Navarra; apoi, stingându-se familia Valois, prin drept de succesiune, 1589, cu *Henric IV.* pe tronul Franției; mai târziu cu *Ludovic XIV.*, nepotul lui Philipp de Anjou, și pe tronul Spaniei (1713), pe care îl are încă în posesiune. Linia principală se stinse cu nepotul lui Carol X., contele de Chambord 1883. Dreptul de succesiune trecu la linia laterală Orleans, care se trage dela Filip de Orleans, fratele lui Ludovic XIV. *Carol B.*, numit cardinalul de B., fiul al patrulea al lui Carol de Vendôme, frate cu regele Antoniu de Navarra, n. 1523, a fost car-

dinal, arhiepiscop în Rouen, după uciderea lui Henric III. fu proclamat rege (Carol X.) de partidul Guise-ilor. Neavând multă popularitate, recunoscu pe nepotul său Henric IV.; † 1590 la Fontenay în Poitou.

Bourbon, 1) *B. Lancy*, (B. l'ancien), oraș în depart. franc., Saône-et-Loire, arond. Charolles, 1663 loc. (1881), cu terme de pucioasă (41—56° C) cunoscute Romanilor sub numele de *Aquae Nisineii*. 2) *B. VArchambault*, oraș în depart. franc. Allier, arond. Moulins, 3067 loc., de asemenea cu terme de pucioasă. B. a fost timp îndelungat reședința Bourbonilor, al căror castel aji e în ruine. 3) *B. Vendée*, capitala depart. Vendée, v. La Roche sur Yon.

Bourbonnais, ținut în Franția de mijloc, cu 8039 km², și 285,000 loc.; bogat în cereale, poame, vin, fier, marmoră și izvoare minerale; dela 1327—1523 a format *principatul Bourbon*, la început de sine stătător, apoi provincie a Franției, cuprinzând depart. de acum Allier și părți din depart. Cher, Creuse și Puy de Dôme.

Bourdaloue, *Louis*, orator bis. franc., n. 1632 în Bourges; prof. pentru retorică, filosofie și teologia morală la colegiul Iesuiților din Burges. 1686 fu trimis la Languedoc pentru convertirea Protestanților la catolicism. † 1704. Operele sale au fost edate de Bretonneau în 16 vol. (1707—34.)

Bourel, sau *Ochiul boului*, *Impărdel*, *Șofrac*, *Gătejel*, *Sfredeluș* (*Troglodytes parvulus*), una dintre cele mai mici paseri ale continentului nostru, are pene rugini pe spate cu negre fășii curmezișe, și preste ochi cu una oacheșă; la gât albă și pe foale roșietică cu negre linii unduloase. Vara o petrece în regiunile muntoase, prin brădet, unde și cuibăresce, preste iarnă se coboară la câmpii. [V. B.]

Bourel, v. Melc.

Boureni, 1) *B.*, sat în Rom., j. Suceava, pl. Siretul de jos, face parte din com. rur. Cristesci; 740 loc.; lângă sat se află vechiul schit B., care adăpostesc 4 călugări și servește satului de biserică. Legenda derivă numele satului dela bourul gonit de Dragoș, și prins în apa Moldovei la locul, ce se chiamă B.

2) *B. com. rur.* în Rom., j. Doljiu, pl. Băilești, cu 1149 loc.; n'are nici un cât. alipit.

Bourgeois, (*franc.* pron. burjoa), 1) burges, cetățean din clasa de mijloc, în opozițiune cu nobil, în sens mai larg (aplicat de Saint Simon): reprezentanții capitalului față de muncitori. *Bourgeoisie*, burgesime, clasa de mijloc.

2) *B. sau Borgis*, în tipografie un soi de literă, după mărime între »petit« și »corpus« (v. ac.)

Bourgeois, 1) *B. Leon Victor August*, politic franc., n. 1851 în Paris; 1887 prefectul poliției din Paris, 1888 deputat, 1890 ministru de culte, 1892 ministru de justiție, (la ordinul lui începă procesul »Panama«); la 1895 formează un cabinet radical-socialist, dar se retrage deja la 23 Apr.

2) *B. Emil*, istoric franc., n. 1857 Paris, 1885 prof. în Lyon.

Bourges, capitala depart. franc. Cher și arond. B., lângă riurile Auron, Langis, Moulon și Yèvre, cu 45,342 loc., strade strâmbe și murdare, case vechi și încungiate de puternice ziduri din vremuri vechi. Vrednice de amintit: catedrala St. Etienne, turnătoria de tunuri, școala pyrotehnică, fabricii de postav și fier; comerțu cu

pietrii de moară, cânepă, vin și postav. B. e vechiul oraș gallic *Avaricum*, ocupat de Iulius Caesar la 52 a. Chr. în luptă cu Vercingetorix; mai târziu se numi *Bituricae*. Augustus, fiind B. bine fortificat, îl declară de capitală a provinciei Aquitania primă. În evul mediu se ținură aici șapte sinoade bisericesci; mai însemnat o cel dela 1438, în care se statori sancțiunea pragmatică a bisericeii gallicane.

Bourget, *Paul*, scriitor franc., n. 1852 în Amiens; a scris poesii de colorit melancolic, romane și studii literare. La 1894 fu ales membru al Academiei franc. Opers: »Poesies«, »Essais de psychologie contemporaine«, »Nouveaux Essais«, »Ernest Renan«, »Un crime d'amour«, »Pastels«, »Sensations d'Italie«, »Cosmopolis«.

Bourget, 1) *Lac du B.*, lac alpin în depart. franc. Savoia, aproape de Rhône, 238 m. preste nivoul mării; suprafața 41 km². 2) *Le Bourget*, sat spre nord-est dela Paris; pe timpul asediării Parisului 28 Oct. 1870 ocupat de Francezi, 30 Oct. atacat și ocupat de garda prus. și la 21 Dec. victorios apărât.

Bourgogne, 1) (pron. burgoni) numele franc. al provinciei Burgund. 2) *Teatrul B.*, cel mai vechiu teatru franc., întemeiat în secl. XVI.; a înflorit mai ales pe timpul lui Molière. Din acest teatru s'a desvoltat »Comédie française«.

Bourguignons, partid politic, care s'a ridicat în Franția contra partidului Armagnacilor în decursul turburărilor din prima jumătate a secl. XV. (1410—35). Numele B. se trage dela ducii de Burgund, Ioan Curagiosul și Filip cel Bun, cari erau în fruntea lor.

Bourmont, *Louis Auguste Victor de Ghaisnes*, conte, mareșal franc., n. 1773 în castelul B.; pe timpul revoluțiunii oficier în gardă, emigrează împreună cu tatăl său și ajunge adjutantul prințului de Condé; 1794 se întoarce în Franția spre a lupta contra revoluțiunii. Mai târziu adict al lui Napoleon, a ajuns general și s'a distins în resboaiele 1813 și 1814 mai cu samă la Dresda. 1814 trecu la Bourboni. Se luptă 1823 cu mult succes în Spania, rechemat 1824 ajunge 1829 ministru de resboiu. 1830 primi comanda supremă preste expedițiunea din Algeria și titlul de mareșal. † 1846 în B.

Bournemouth, (pron. bornmet), loc de baie de mare în cott. engl. Hampshire, cu 37,650 loc., climă domoală și sănătoasă, term potrivit.

Bourrée, danț vechiu frc. cu mișcări vioaie în tact de $\frac{3}{4}$, consistă din două părți de câte 8 tacte; seamănă cu Gavotte.

Bourrienne, *Louis Antoine Fauvelet*, de, secretarul lui Napoleon I., n. 1769 în Sens, amic și coleg cu Bonaparte în școala de resboiu din Brienne, studii 1788 în Lipsca; din 1797 secretar intim al lui Napoleon, îl însoțe pe acesta în toate resboaiele sale, dar fu dimis pe neașteptate 1802, cum se pretinde, pentru nisce operațiuni financiare. Prevăzând încă de pe la 1810 venirea la putere a Bourbon-ilor s'a dat pe partea acestora și fu numit prefect al poliției din Paris, însoțind pe Ludovic XVIII. în Olanda. După restaurațiunea a doua ajurse pe timp scurt ministru. În urma unor pierderi la bursă și a unei condamnări la închisoare înnebuni; † 1834 în Caen.

Bouru în copaci, se numesc în Rom. un semn (cruce, literă, an, nume, etc.) săpat în coaja

unui copac crescut în miezuina a două proprietăți, și admis ca atare de ambii proprietari. El se mai numește și oioplaș, și ciopleag.

Boussingault, *Jean Baptiste Joseph Dieudonné*, chimist și agronom, n. 6 Febr. 1802 în Paris, prof. de chimie la Lyon. A făcut călătorii științifice în Columbia, Venezuela, Ecuador și Peru. Kunth a numit după dînsul genul *Boussingaultia*. A scris: *Economie rurale*. Paris, 1844; *Agronomie, chimie agricole et physiologique*. Paris, 1860—74, 5 vol., (tradusă în germ. de Gräger). † 1887. [E. T.]

Bouvines, sat în depart. franc. Nord, spre sud dela Lille; la 27 Iulie 1214 Filip August din Franca învinge aici pe împăratul Otto IV.; 18 Maiu 1794 învingerea armatei franc. de nord asupra Austriacilor sub Kinsky.

Boves Icarii, cele 7 stele princ. ale ursei mari.

Bovianum, capitala Peutrilor, (trib al Sannitiilor); ocupat și devastat de Sulla. Astăzi Pietrabbondante lângă Agnone.

Bovista, gen de ciupercă dintre Gasteromycetele Lycoperdinee; crește la suprafața pământului sub forma unor corpuri sferice, albe și cărnoase când sînt tinere, iar la maturitate învâlișul sau peridia devine uscat și capătă consistența hârtiei, pe când toată substanța de sub înveliș, sau gleba, se diferențiază într'o pulbere (sporii) și într'un schelet (capilițiul) format din firisoare foarte fine, anastomosate. Învelișul sau peridia este dublă și compusă din două foițe; la maturitate ea creapă la vîrf și prin deschidere iese sporii sub forma unei pulberi brune. Diversele specii de B. se chiamă popular: *Puf*, *Pufai*, *Beșina-porcului*, *Beșina-calului*, *Beșina-vulpei*. [E. T.]

Bowdichia HBK, (botan.) gen de arbori din fam. Leguminoaselor, trib. Sopporee, crește în Brasilia. Decocția scoarței de *B. major* Mart. conține ca principiu medical un alcaloid, siccopirine, și o gomă; ea se aplică la diverse boale de piele și stomac. Și ca lemn de construcție acest arbore e de mare importanță. [A. Pr.]

Bowie, cu țit în formă de pumnal, numit după colonelul Tim B., cunoscut vîntor în America de sud; † 1836.

Bowle, (engl., pron. bôle), tasă, ceașcă, mai ales vas pentru Punsch și asemenea beuturi; după numirea vasului numele B. se dă și beuturilor. B. se prepară din vin alb sau roșu, cu adaus de fragi, ananas, persece ori esențe, apoi și din Porter, Ale ori Champagne.

Bowlinggreen, (engl., pron. bolingrin), pajiște verde bine îngrijită în grădini sau parcuri, și loc de joc pentru *Bowls*, joo engl. cu bile.

Bowring, *Sir John*, scriitor, explorator și om politic engl., n. 17 Oct. 1792. La însărcinarea guvernului călători în Germania, Italia, Egipt și Siria spre a studia raporturile comerciale ale acestor țeri. Dela 1832—37 și dela 1841—49 membru al Camerei comunelor, unde se alătură la partidul celor ce combateau taxele vamale puse asupra cerealelor (v. Anti-cornlaw-league) și luptau pentru libertatea comercială. La 1849 a fost numit consul în Canton și dela 1854—59 guvernor al Hongkongului. † 1872. B. a publicat o colecție bogată de cîntece populare, adunate mai de prin toate țerile Europei și a scris împreună cu Villiers: *Reports on the commercial relations between France and Great Britain*,

(1835—36, 2 vol.) A mai publicat: *The kingdom and people of Siam*, (1857, 2 vol.) și *Visit to the Philippine Islands*, (1860).

Box, 1) B., instrument pentru lupta cu pumnii, care mai ales în Englitera este considerată ca artă gimnastică și se face după anumite reguli observate în general. În orașele mai mari există a. n. *Boxing Saloons*, în cari se dă instrucțiune formală în această artă, și se aranjază și lupte de întrecere. 2) B., grajd, sau despărțământ de grajd, întocmit pentru un cal.

Boyaca, departament în republica Columbia, 86,300 km², și 516,940 loc. Capitala Tunja.

Boycott, numele unui căpitan engl., administrator al domeziilor contelui Erne în Irlanda, care pentru stricteța sa față de arîndatorii și subalternii săi, deveni atât de nesuferit, încât autoritățile din Irlanda opriră ori ce seceriș pe moșiile acelea și toată lumea. se feria de el, detragîndu-i chiar și mîncarea și beutura; de unde *boycotare*, *boycottage*, însemnează excludere absolută.

Boyer, *Jean Pierre*, presidentul repl. *Haïti*, n. 1776 în Port au Prince, mulat; 1818 president, unesce 1821 întreaga insulă; resturnat 1843. † 1850 în Paris.

Boyle, *Robert*, naturalist, n. 1627, † 1691; este cel dintău care introduce în studiul chimiei metoda experimentală; lui se datorește idea că fermitii ar pnté fi cauza fenomenelor patologice. B. e cel dintău care emise părerea, că numărul corpurilor simple e mult mai mare de cum se credea pe atunci. S'a ocupat să determine compoziția aerului; a recunoscut existența substanței vitale fără a o puté separa, ceea ce a fost făcut mai tîrziu de Lavoisier. B. poate fi considerat ca fondatorul analizei calitative a apelor minerale; în fine tot lui se datorează primele încercări asupra extragerii fosforului. B. a fost fondatorul Societății regale din Londra.

Boyne, riu în Irlanda, se varsă în Marea Irică; 113 km. lung. Lângă B. a repurtat Wilhelm III. de Orania, 10 Iulie 1690, o învingere asupra lui Iacob II.

Boz, 1) numirea românească a plantei *Sambucus Ebulus* L. (v. ac.); 2) pseudonimul lui Ch. Dickens. (v. ac.)

Boza, locuință izolată în Rom., j. Ilfov, pl. Oltenița, însemnată prin lupta urmată aici la 1600 între Mihaiu Viteazul și Turci.

Bozen, (ital. *Bolzano*), oraș în Tirol, cu 11,744 loc.; capitala capitanatului B. (1744 km², cu 67,496 loc.); judecătorie, decanat, cameră comercială, oficiu de vamă, comanda stațiunii militare; monumentul lui Walther von der Vogelweide; biserică frumoasă în stil gotic; școală. B. e centrul comunicațiunii în Tirolul de sud și locul principal al comerciului de transit dela Italia înspre nord. Export de fructe sudice brute și preparate.

Bozior, com. rur. în Rom., j. Buzău, pl. Pârșcov, formată din 21 căt., cu 2270 loc. Tereu muntos și bogat în substanțe minerale: fier, sare și o mulțime de isvoare minerale; are 7 biserici și o școală.

Bozóky, *Aloisiu*, jurist magh., n. 1842 în Buda; dela 1868 prof. pentru dreptul roman și ecleziastic și mai tîrziu director la Academia din Oradea mare. A scris manuale de drept roman

(Instituțiunile, Pandectele, etc.) austr. și canonic și a ținut numeroase prelegeri despre viața Romanilor.

Bozovicu, (Bozovics), comună mare și opid în Banat, cott. Caraș-Severin, lângă riul Miniș, cu aproape 4000 loc.; centrul cercului administrativ de același nume și centrul Almașului; protopretore, județ, cercual și carte funduară, are oficiu postal și de telegraf. În documente istorice se amintesc pentru prima dată la 1484 sub regele Matia de Hunyad. Până la 1873 aparținea fostului confiniu militar. (Cf. Pesty Frigyes: A szörényi bñnság és szörényi vármegye története.)

Bozra, v. Bostra.

Bozzaris, v. Boțari.

Br. în chimie prescurtare p. 1 atom Brom.

Brabançonne, cântec național belgian, datând dela 1830. Textul e de actorul franc. Jenneval, musica de cântărețul Campenhout.

Brabant, ținut în șesul olando-belgian, mai înainte ducut; e împărțit în: 1) *B. de nord*, provincie olandeză, 5128 km², cu 509,628 loc. (1890); capitala Herzogenbusch. 2) *B. de sud*, prov. belgiană, 3283 km², cu 1.128,728 loc. (1891); capitala Bru xela. B. e udat de riurile Maas,

Schelde și numeroase canale; solul foarte productiv. Industrie înfloritoare de: bum-bac, postav, dantele, pânzării și pielării. În secl. V. B. ajunse în posesiunea Franconilor, 870 cu Lotharingia la Germania; 1190 ducut (Heinrich I.), 1430 se dete lui Filip cel Bun; 1477 ajunse în posesiunea Habsburgilor. În resoiul de independență Terile de jos unite ocupară B. de nord, care se despărți de Spania 1648. B. de sud trecu 1714 la Austria, 1794 la Franca, 1815 fù unit ou B. de nord sub stăpânire olandeză; 1830 provincie a Belgiei.

Brabançoni, (*Brabanți*), trupe de mercenari desfrânați în secl. XII., cari erau în serviciul regelor din Franca și Englitera.

Brabeț, în graiul Bănățenilor numele vrabici. (Cf. S. Fl. Marian Ornit. pop.) *Brăbete* numesc Oltenii vrăbioiul.

Brabeuți, în vechime numele celor ce aranjau turnirele, jocurile de luptă; mai târziu se numesc B. jurorii jocurilor de luptă, și la universități presidenții disputațiilor.

Braça, măsură de lungime în Portugalia, = 2'2 m.; în pătrat = 4'84 m², cunoscută și în Brasilia.

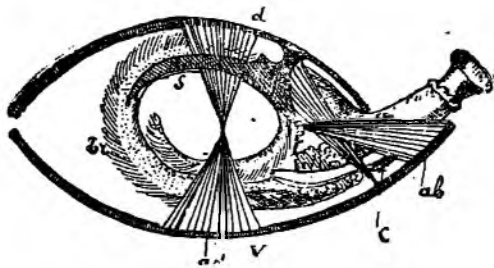
Bracciano, *lacul dela* — (*Lacus Sabatinus*), lac de formă rotundă în Italia de mijloc, spre est de Civitavecchia; 50 km², și adfund până la 300 m. Se scurge prin riul Arnone.

Brachelli, *Hugo Franz*, statistician, n. 1834 în Brünn, 1860 prof. la politehnicul din Viena, 1872 director al biroului statistic din ministerul de comerț austriac. A scris: *Statele Europei*, Schiță statistică a monarhiei austriace. † 3 Oct. 1892.

Bracherium, bandagiu special contra ermiilor. **Brachetto**, vin italian din ținutul Turinului și Alessandriei, cu 12—12'5 proc. alcool.

Brachialis, *arteria brachială*, conduce sângele la partea superioară a brațului.

Brachiopode, animale provăcute cu cochile bivalve; din cauza acestei asemănări cu scoicele, erau odinioară considerate ca molusce, valvele nu sânt însă una dreaptă și una stângă ca la scoici, ci (v. ilustr.) una dorsală (d) și una ventrală (v); astăzi în urma studiilor ontogenetice, ele formează o clasă din tipul viermilor. B. sânt animale marine, fixe, fără cap și fără picioare, corpul bilateral simetric învelit într'o manta. De o parte și alta a gurii se află două brațe întoarse în spirală (br), tentaculele; ele sânt susținute de un schelet branchial (s) fixat de valva dorsală. Gura dă în unesofagiu scurt, care se continuă în un stomac încungiurat de o ghindură mare digestivă (f). Intestinul descrie mai multe circvoluțiuni și se deschide sau în cavitătea paleală prin un anus lateral (Ecardines), sau se termină închis fără anus (Testicardines). Aparatul circulator comunică cu cavitătea generală a corpului, sângele este pus în mișcare de

Anatomia unui Brachiopod.

cătră o vesiculă musculoasă situată deasupra stomacului (c). Respirațiunea se face prin tentacule și prin fața internă a mantalei. Organele de excrețiune se aseamănă cu organele segmentale ale viermilor, 2 părăchi. Sexele sânt deosebite. Organele sexuale sânt situate ca la viermi pe fața internă a cavității viscerale. Valvele sânt mișcate de mușchi speciali: abductori (ab) și adductori (ad), cari servesc la deschiderea și închiderea lor. Sistemul nervos constă din ganglioni uniți între ei astfel, că formează un inel esofagian. Se cunosc 2600 specii, din cari numai 110 trăiesc; formele fosile au început deja din silurian. Se subimpart în *B. Ecardine* și *B. Testicardine*. Ecardinele au cochila lipsită de șarnieră și de schelet branchial; anusul lateral. Testicardinele, cochila prevăcută de șarnieră și de schelet branchial, lipsite de anus. (Cf. A. Hancock, On the Organisation of the Brachiopoda (Philos. Transact. 1858); L. Joubin, Recherches sur l'anatomie des Brachiopodes inarticulés. Arch. de zoologie. Exper. 2 serie. Vol. 4, 1886.)

[Dr. N. Loan.]

Brachistochrone, v. Cicloida.

Brachium, (*lat.*) braț, *B. ecclesiasticum*, brațul eclesiastic, puterea spirituală; *B. saeculare*, brațul mirean, puterea seculară.

Brachvogel, *Albert*, *Emil*, dramaturg și romancier germ., n. 1824 în Breslau, † 1878 în Berlin. Scr. princ.: dramele: »Narziss«, »Mon de Caus«, »Prinzessin Montpensier«; și romanele: »Friedemann Bach« (1858), »Benoni« (1860), »Der Trödler« (1862), »Parcival« (1878), »El Dorado« (1880), Opere complete cu o biografie de M. Ring, 1879—83, (10 vol., Iona).

Brachy — (*grec.*) scurt; se folosește des în compozițiune, s. e. *B.-biotic* = de viață scurtă; *B.-diagonală*, într'un romb diagonală mai scurtă în opoz. cu cea mai lungă (*Makridiagonală*); *B.-grafia*, stenografia, etc. *B.-metropia*, miopia, vedere scurtă; *B.-pneuma*, resuflare scurtă; *B.-syllabus*, picior de vers ce consistă din silabe scurte, s. e. *pyrrhichius*, etc.

Brachycephal, (*grec.*) cu capul scurt; craniu B. e acea formă a craniului omenesc, la care cel mai mare diametru de lățime e aproape egal cu cel mai mare diametru de lungime. V. *Mesocephal* și *Dolichocephal*.

Brachylogus, cuvântare scurtă, fără concisiune însă, și atât de scurtă încât este obscură și aproape neînțeleasă; acest gen de cuvântare constituit prin urmare un viciu de eloquență. *B. juris civilis*, sau *Corpus legum Institutionum*, prescurtare fără importanță a »Instituțiunilor« lui Iustinian, din secl. XI. sau XII.

Brachypodium P. B., (botan) gen de plante din fam. Gramineelor, trib. Festucee, cuprinde vr'o 5—6 specii răspândite în Europa și Asia temperată, din cari însă una sau două își extind arealul lor până în Africa sudică și până în America boreal-pacifcă. La noi crește obsi g a, *B. sibiricum* R. S., în păduri, iar *B. pinnatum* P. B., pe locuri aride. [A. Pr.]

Brăcie, bete late, întrebuințate la costumul țeranilor români. Cingătoare de lână cu colorii vii, uneori cusută cu mărele, fluturi și cn fir. Se poartă în diferite lungimi după felul portului existent în diferite localități.

Bracteel, (botan.) ce e de natura bracteelor; *frunze B.*, cele ce se asemănă cu bracteele stabilind trecerea între acestea și frunzele propriu zise.

Bracteat, (botan.) ce e însoțit de bractee, s. e. fructul de Brad, Fin, etc.

Bracteate, monete de aur ori argint, subțiri, cu o singură legendă, care pe o latură a monetei apare ridicată (relief), iar pe cealaltă înfundată.

Bractee, (botan.) frunze modificate din vecinătatea unei flori sau ce se află între florile unei inflorescențe. Se deosebesc de frunzele adevărate prin formă, culoare și dispoziție. Ele se disting după număr în: solitare, geminate; după inserțiune: articulate, axilare, laterale, pețiolate, amplexicaule; după formă: rotunde, cordiforme, lanceolate, setacee, întregi, pectinate, multifide, tomentoase, spinescente, membranoase, scarioase; după durată și culoare: caduce, persistente, colorate. La *Marcgraviae* și la *Discbidia* au formă de urne, (ascidia, v. ac.) Reunite mai multe B. sub o floare sau sub un grup de flori formează: caliculul, involuclerul, involuclul, etc. (v. ac.) *Bracteifer*, părți din plantă ce poartă B.; s. e. pedunculul, etc. *Bracteiform*, cu aspect și formă de B., cum sânt frunzele florale cele mai externe dela *Chimonanthus fragrans* Lindl., etc. [S. Șt. R.]

Bracteole, (botan.) bracteele cele mai mici și mai interne, în cazul când sânt mai multe; mai multe B. compun involuclul (la *Umbelifere*, etc.) *Bracteolat*, organ ce poartă B., s. e. floarea dela Graminee, etc.

Brad, numire vulgară dată arborelui *Abies pectinata*, (*Abies alba*); *Brad-alb* = *Abies pec-*

tinata; *Brad-roșu* = *Picea exoelsa*, (*Abies exoelsa*). (v. *Abies*.)

Brad, comună mioă în Trans., cott. Uniedoarei cu preste 3000 loc., dintre cari $\frac{3}{4}$ sânt Români, ceilalți Magh. și Germ. Se împarte în B. oraș și pădure. Crișul-Alb îl strătaie dealungul. În B. se ține în fiecare Jolie târg de septemână (vite, cereale, poame și legume). Are 3 biserioi (gr.-or., rom. cat., ref. calv.) și o sinagogă, un gimnasiu român gr.-or., 2 școale confesionale primare și o școală de stat; protopresbiterat și pretură, B. este sediul despărțemântului X. al Asociațiunii Trans.; aci se află asocierea de credit și economii »*Crișana*«, stațiunea finală a căii ferate Arad-Csanád, direcțiunile societăților germane de mine numite: »Societatea 12 apostoli din Ruda« și »Musariu-Racova«, oficiu silvic, etc. În șteampurile moderne întocmite din B. se exploatează aurul în măsură californică, așa că venitul curat al acestor societăți variază între 3—600,000 fl. Cu deosebire se află aur în colțul vestic al Munților Apuseni în: B., Barza, Ruda, Criscior cu Valea-Morii și Valea-Arsului. Aurul se scoate din mine în corfe mențate cu putere electrică. *Gimnasiul român gr. ort. din B.* a fost înființat de preoțimea gr. ort. din protopresbiteratele Zarandului și Halmagiului, cari odinioară formau cott. Zarand. La îndemnul preoțimei, Români din 92 comunități zarandene în adunările lor, ținute dela 4/16 Febr. până 4/16 Mart. 1862 în B., Băița, Baia de Criș și Halmagiu, au enunciat concludul: »oedăm, dăm și donăm de bunăvoie împrumutul liber național de stat din anul 1854, încât acela e proprietatea noastră, fără considerare la religiune, spre a forma un fond solid pentru un gimnasiu gr. res. român în B.« Din această donațiune, precum și din dărnicia preoțimei și a unor mireni conșcii de însemnătatea educațiunii naționale, s'a creat fondul gimnasial, care alimentat din când în când cu ajutoare din fondurile archid. din Sibiu și diec. din Arad, și cu obolul unor binefăcători, a crescut până la 31 Dec. 1896 la suma de fl. 171,233-87 în obligațiuni de stat, private, hârtii de valoare, depozite la diferite institute de credit și economii, realități și moșia din Mihaleni de 1048 $\frac{1}{2}$ jug. 23 $\frac{1}{2}$ Cl. Cu conlucrarea lui Iosif Bașa, Dr. Iosif Hodoș, Amos Frâncu, Ioan Frâncu și George Secula, s'a compus »Statutul gimnasial« (5/17 Mart. 1869) în cadrele »Statutului organic al bisericeii gr.-or. rom. din Ung. și Trans.« și a primit aprobarea ministrului de culte și instr. publ. bar. Iosif Eötvös, la 30 Mart. 1869, sub Nr. 5667, prin care s'a dat gimnasiului și dreptul de publicitate. Inaugurarea s'a făcut în 1869 cu clasele I și II. Numărul claselor a crescut treptat. În 1872/3 erau 5 clase gimn. Dar cl. V. s'a sistat după un an din cauza insuficienței mijloacelor materiale. Au ramas numai 4 clase și aceste s'an susținut până în prezent. În legătură cu gimnasiul se află și o școală primară pregătitoare pentru gimnasiu cu doi învățători în B. și una în Halmagiu cu un învățător, toți salarisați din fondul gimnasial. Gimnasiul stă sub inspecțiunea directă a Consistorului arch. din Sibiu. Administrația averii o îngrijesc fundatorii prin »representanța gimnasială« constituită din 72 membri, cari se adună în fiecare an (21 Maiu), spre a asculta raportul direcțiunii gimn. despre mersul instrue-

țiunii, și al comitetului gimn. despre administrarea averii fondului, revidează raționările și iau măsurile necesare pentru prosperarea institutului.

Comitetul gimnasial, cu 12 membri și directorul gimn., îngrijesce de toate afacerile institutului. Gimnasiul, în decursul existenței sale de 28 ani, a fost cercetat de 2305 elevi. Au funcționat dela 1869—1897 cu totul 16 profesori. În timpul mai nou s'au zidit sale de învățământ corespunzătoare recerșințelor igienice, un pavilion pentru gimnastică, două sale noue de învățământ, s'a sporit numărul profesorilor ordinari dela 4 la 6, și li-s'au ameliorat salariile; s'au sporit mijloacele de învățământ cu o bibliotecă organizată, cu cabinete pentru istoria naturală, fizică, chimie, istorie-geografie, desen și numismatică; s'au înființat fonduri filantropice pentru îngrijirea elevilor morboși, și ajutorarea celor săraci. Limba instrucțiunii la gimnasiu e cea română; e instituit public, care se bucură de toate drepturile unui gimnasiu public de stat. (Literatură: *Istoricul gimnas. public gr.-or. român din Brad în programele XIX. și XX. pe anii școlari 1894/5 și 1895/6 ale gimn. diu Brad.*) [Dr. P. O.]

Brad, mănăstire în Rom., j. Buzeu, pe malul stâng al râului Nișcov, com. Tisău, având o poziție întărită; timpul fundării ei e necunoscut; zidurile, ce o încungiuară, au o grosime de 85 cm.; aici s'a dat lupta între Turci și Eterişti (1821); astăzi e secularisată, și biserica servește locuitorilor din cât. Valea-roa și Haleșu; casele mănăstirii sânt ruinate.

Brad, Ioan, prefect rom. la 1848; n. 20 Oct. 1817 în Orlat; a studiat gimnasiul în Blajși cursul montanic din Secăreș. Trecut în Rom. a fost prof. de limba germ. la asilul din Craiova. La 1848 reîntors în Trans. B. ajunge prefect de gloate în scaunul Sibiului, mai târziu în aceeași calitate la Făgăraș. La 1849 intră în armata austro-ung. și în războiul din 1859 avansează la rangul de căpitan și ia parte la ocuparea Venetiei. † 4 Febr. 1890.

Bradano, riu în Italia inf., isvoresce din Lago di Pesole spre sud-est de Melfi, se varsă în golful dela Tarent; 130 km. lung.

Brădești, com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Jiul de sus lângă râul Jiul, formată din cât.: B. de jos, B. de sus, B. din dos și Meteu, având în total 2085 loc.; 3 biserici și 1 școală mixtă. Com. e traversată de șoseaua națională Craiova-T.-Severin și de calea ferată București-Vercio-rova. La B. se găseșc urmele unei vechii cetăți, despre care se crede a fi vechia cetate romană *Pelendova*; asemenea se gășesc în apropierea com. urmele unei mici cetăți, numită Abradu.

Brădețel, com. rur. în Rom., j. Suceava, pl. Moldova de sus, formată din sat.: B., Horodniceni, Răbăia, Botesci, Rotopănesci și Mihăesci, cu 3350 loc., cari se ocupă cu agricultura și prășirea vitelor; are 4 biserici cu 4 preoți și 2 școli rurale mixte.

„Brădetul“, institut de credit și economii, societate pe acții în Orlat (Trans., cott. Sibiu), înființat 1893 și înregistrat sub Nr. 4240. Capital social: 25,000 în 500 acții à 50 cor. Cupoanele se prescriu după 3 ani. Profitul (1895) 2104.90. Fond de rezervă 2124.76. Depuneri 55,773. Divid. pro 1894—10%, pro 1895—8% emis. I. și 5% emis. II. Revirement: 268,866.98 (tot în coroane).

Bradford, oraș industrial (cott.) în nordul En-

gliterei, cu 216,361 loc. (1891); centrul țesătoriei de pâr și lână; industrie de bumbac, mătășă și mașini; în împrejurime industrie însemnată de fier.

Brădiceni, com. rur. în Rom., j. Gorj, formată din cât.: B. și Drăgoești, are o suprafață de 1160 hectare, cu 1270 loc.; 1 școală și 4 biserici, târg săptămânal și unul anual (8 Sept.). În apropiere trece apa Bistrița. Numeroase monete romane s'au gășit aici. La 1 Oct. 1727, Carol VI., împ. Austriei și al Olteniei (anexată la Austria), acordă Bulgarilor din B. privilegiu ereditare. (Cf. Hurmuzaki, Doc. VI., pag. 399.)

Brădicesci, sat foarte vechi în Rom., j. Fălciu, pl. Crasna, formează com. rur. cu sat. Tălpăgeni; 1200 loc.; în apropiere se află schitul B., înființat la 1692 de Varlam, episcopul de Huși; astăzi e redus la biserică de mir pentru săteni.

Bradipul, animal, v. Ai.

Brădișoara, pasere, v. Alunar.

Bradlaugh, (pron. Bredlă), *Charles*, politic engl., n. 1833 în Londra; ajuns la mare influență la clasele muncitoare, 1880 și 1881 a fost ales la Nottingham deputat în casa de jos, în care fu primit deabia la 1886, deoarece denegă jurământul. † 1891 în Londra.

Bradlenka, riu, afluent din dreapta al râului Beraun în Boemia, isvoresce din Pădurea boemă, se varsă lângă Pilsen; 82 km. lung.

Bradley, (pron. bredli), *James*, astronom engl., n. 1692 în Shireborne; s'a pregătit pentru preoție, însă 1721 a părășit această carieră, și fu numit profesor de astronomie la Oxford, iar 1742 director al observatorului astr. din Greenwich. 1727 a descooperit aberațiunea luminei; 1748 nutațiunea osiei pământului. † 1762.

Bradul mortului se ține de datina populară dela înmormântări. Dacă moare un junco, se taie un brad tânăr și înalt, se înfrumusează cu flori, pantlice și marame, și apoi se leagă de stîlpul porții la casa mortului. Când preotul pleacă cu mortul, un junco poartă bradul înaintea conducătorului, iar după înmormântare îl implântă lângă crucea dela mormânt (v. Dendrophorii). B. la Romanii vechi a fost simbolul jali și al morții. Plinius (Hist. nat. XVI. 17) spune, că la Romanii acolo, unde a fost mort în casă, înaintea ușei s'a pus un brad, ca înștiințare, că e mort în casă; din brad se puneau crângi și pe rug, pe care se ardea cadavrul. *B. ținelor* e trecătoare apelor între cele două lumi. B. a fost și simbolul puterii nemuritoare a naturii, pentru-că este tot verde. În cultul ținei *Magna Mater*, B. a fost arborele sacru al ținei, (Ovidius Meth. X. 103). [Atm.]

Bradycardia, retardarea pulsului.

Bradylalia, vorbire retardată, cauzată de îngreunarea conducerii stimulilor dela creeri la organele periferice; obvine la morbi cerebrali.

Bradypepsia, mistuire greoaie, retardată.

Bradypodidae, (zool.) fam. nedințatorilor (v. Ai.)

Bradysuria, numită și *stranguria*, constrîngere, silă neplăcută de a lăsa urină, deși beșica poate fi aproape goală; obvine la catru de beșică. Tratamentul medical, v. sub Cystita.

Brăesci, com. rur. în Rom., j. Iași, pl. Cărligătura, compusă din 8 cât. cu 2910 loc., agricultori și economi de vite.

Braga, beătură gătită din semințe de meiu (*Millium sativum*), usitată în țerile române, în

Bulgaria, Sârbia și Macedonia. Meiul se rîjnesce, se fierbe, și decoctul nestrecurat se supune la fermentațiune, după ce i-s'a adaugat o cantitate mică de ferment. B. conține în soluțiune puțin alcool (până la 1%), acide organice, mai ales acid acetic, lactic, butiric, glicoză, dextrină, glicerină și săruri minerale. Ea se presintă ca lichid turbure alb-gălbui bătând în cenușiu (ca cafea cu lapte), la începutul fermentațiunii de gust dulce, după înaintarea ei de gust acid. B. este o beutură hrănitore, din cauza amidonului și glutenului ce conține.

Braga, capitală districtuală în provincia portug. Entre-Minbo-e-Douro, între râurile Cavado și Deste, cu 19,755 loc.; arhiepiscopie cat. În seol. V. B. a fost capitala imperiului Suevilor; mai târziu ajunsă în posesiunea Arabilor, dela cari o reocupară Castilianii. Câtva timp a fost și rezidența domnitorilor portughezi.

Braga, *Theophilo*, filosof portughez, poet și scriitor foarte productiv, n. 1843 în Toola di San-Miguel în Azore; edă 1859 în etate de 15 ani un volum de poezii lyrice: »Fothas verdes«, și 1864 »Visao dos tempos«. Distingându-se pe terenul literar-istoric ajunsese prof. la Curso superior de Letras în Lissabona. Opu seu »Historia da litteratura portugueza«, 20 vol. (1870—80) este prima ist. lit. port. modernă. B. a mai scris o gramatică port., un manual de ist. lit. port. și 2 anthologii.

Bragadir, 1) fort al cetății București, situat între Măgurele și Domnesi, construit după proiectele gen. Brialmont. (v. București.)

2) *B.*, două sate în Rom., j. Ilfov, pl. Sabaru; unul situat la sud-vest de București. În depărtare de 11 km., pe ambele maluri ale râului Ciorogârla, făcând parte din com. rur. B.-Bulgaru, cu 763 loc., însemnat prin o mare fabrică de spirt și alta de făină (între B. și Cornetu), amândouă proprietatea firmei Marinescu-Bragadiru; celalalt situat spre sud de București, în depărtare de 21 km., pe malul stâng al râului Sabaru, făcând parte din com. rur. Streini-Dobreni, cu 1392 loc. agricultori.

3) *B. bereria*, v. Bero.

Bragaça, capitala provinciei portug. Traz-os-Montes; 5070 loc., episcopie, centrul producțiunii de mătasă.

Bragaça, este și numele unei dinastii, care a domnit mai de mult în Portugalia și Brasilia. Intemeietorul oi a fost Alfons I. († 1461.) Dinastia B. a urcat tronul Portugaliei la 1640 cu Ioan IV., s'a împărțit 1826 prin renunțarea lui Dom Pedro I. la Portugalia, în două linii, cea din Brasilia, detronată 1839, și cea din Portugalia, stinsă 1853 cu Maria da Gloriosa.

Braghina, varietate de strugure, cu boabe roșii, mărunte și rotunde.

Bragi, în mit. nordică unul din 12 Asi sau zei de frunte, fiul lui Odin cu Frigg, înșurat cu Idun, țina tineretii. B. a fost zeul poeziei și renumit pentru oratoria sa. [Atm.]

Braha, drojdia ce rămâne în cazanul de rachiu.

Brahe, rîu, afluent stîng al Vistulei, isvoresce din lacul dela Grosschwessin și se revarsă la Fordon; 195 km. l., 15 km. navigabil.

Brahma, țeitatea supremă la Înți. B. a purces din unitatea primitivă și necreată; din el sînt

toate și la el se întorc toate; B. e creatorul, care a făcut toată lumea. În *Trimurti*, treimea indică, a fost persoana cea mai veche. B. se închipuiesce când cu 4 când cu 5 capete, ce înseamnă, că e atot-scitur, mai departe se închipuiesce cu 4 mâni, ca semnul puterii universale. Saravasti s'a chemat muiera lui. (Cf. Barowit.) [Atm.]

Brahmanas, v. Weda.

Brahmani, (*Brahmini* s. *Wani*), rîu litoral în prov. ind. brit. Bengalia; 450 km. l.; se revarsă în golful bengalic.

Brahmani, la Înți preoții zeului Brahma (v. ac.); ei au reprezentat păreri și dogmele susținute despre Brahma, divinitatea cea mai înaltă, și au format casta de frunte în stat. B. încă dela început au știut să pună mîna pe puterea lumească în stat, pentru-că ȳiceau, că ei purced din gura lui Brahma, și fiind în stat cei mai învățați, au stăpînit inimile și spiritele mulțimii și ajungînd conducători, s'au provădut cu bunuri pămîntesci, onoruri înalte și privilegii, ba chiar și pămîntul țerii l-au declarat proprietatea lor, și din arînda lui trăiau în desmerdare. Regele (Raja) a trebuit să fie ales din casta lor, să asculte sfatul lor, pe dirigători să-i alegă asemenea din casta lor și astfel ei administrau statul și toate pagodele (templele). Cbiemarea lor preoțească a fost, ca să țină rugăciuni, s'aducă sacrificii și să facă purificări; să cetească Vede-le (cărțile sfinte) și să le explice învățăceilor; să fie mijlocitori între zei și oameni și preste tot să apere religiunea, ce era isvorul puterii lor; ei considerîndu-se pe sine de modelele înțelepciunii, dreptății și ale curățeniei morale, au reclamat venerare divină, iar poporul s'a datat a-i ȳine de sfinți și inviolabili, încât nimenea nu era iertat să pună mîna pe B. După regulile ordinului lor B. se împărțiau în 4 clase: 1) *Brahwakariii*, (învățăceii lui Brahma) din copilărie până la an. 13. 2) *Grahastii*, dela 13 până la 45 ani; din aceștia se făceau preoții de pagode și de casele aristocraților și aveau drept la oficii publice. 3) *Wunaprasitii* (Eremitii), B. dela 45 până la 72 ani; ajungînd această etate se retrăgeau în singurătate. 4) *Bikschu*, sau *Dogii*, sau *Sanyanii*, erau B. dela 72 ani în sus, în care etate se considerau de sfinți. Aceștia trebuiau să trăiască în pocăință, să abdică de bunurile lor și de toate bunătățile lumii; să trăiască din rădăcini și din fructele cădute și să se supună unor reguli de muncă. Și laicii încă imitau viața de suferințe a acestor sfinți. Învățăturile se cuprind în *Vede* (cărțile sfinte, religioase), în *Menu* (colecțiuni de legi) și în *Purana* (cărți cu texturi felurite). [Atm.]

Brahmanism, religiunea dominantă în Indiile engleze, numeră vre-o 150 milioane aderenți. Originea lui nu se datorese unui bărbat, ci pierdîndu-se în întunerecul veacurilor, forma primitivă a fost tot mîrită și complicată, așa încât a devenit în zilele noastre o sistemă religioasă cu totul confusă și nedeterminată. Partea ei *dogmatică* culminează în admiterea rugăciunii contemplative personificate sub numele de Brahma, care împreună cu *Wișnu*, zeul cousevator și *Siwa*, zeul destructor, formează un fel de Trinitate sub numele de *Trimurti*. Intru cât această Trinitate se manifestează în corpurile

visibile, ea alcătuesce sufletul lumii, ca bunăoară firea sau substanța panteiștilor, iar toate câte există nu sînt altceva decît nise desfășurări ale acostui suflet. De aceea se deduse și mete m p i o o s a, după care o emanățiune particulară a acestui suflet se încorporează în toate sau numai în unele forme materiale, și dacă a fost păcătoasă, se pedepsește mai întăiu într'un iad subteran. Partea *rituală* cuprinde nenumerate precepte, adesea contradictoare, relativ la viața zilnică, rugăciuni, purificațiuni, censure și ascasă. B. nu este un cult propriu đis, ci mai mult un sistem de viețuire, ale cărui manifestațiuni religioase se pot săviși ori unde și n'au nevoie de temple. Aderenții lui se împart în patru caste și în multe secte, iar preoții lor servesc ca atari (purôhita) laolaltă cu cei de alte religii indigene, când sînt chieმაți de particulari la naceri, nunte și decese. Buddhismul a avut o influență mare asupra B.-lui întrucăt a strecurat într'însul multe idei anuloage cu credința Evreilor, iar tendința modernă se năzuesce a-l despoia de paradoxe și bizarerii și a întroduce vederi creștine, și aceasta cu atăt mai virtos, cu căt Brahmanii sînt clasa indigenă cea mai inteligentă în Indii. (Barth, Les religions de l'Inde. Paris, 1879; Stökl, Gesch. d. Philosophie. Mainz, 1875, p. 18—33.)

Brahmaputra, fluviu în Asia; în cursul său superior e numit *Đsangpo*, principalul riu al Tibetului, curge dealungul părții nordice a m. Himalaja spre est, cotesce spre sud tăindu-și drum printre munți, se împreună cu Lohit, luând numele B.; se întoarce apoi spre sud-vest cătără Bengalja și împreunându-se cu brațe de ale Gangelui, formează o puternică deltă. Lungimea 2900 km.

Brahms, *Johannes*, compositor germ., n. 7 Maiu 1833 în Hamburg, † 3 Apr. 1897 în Viena. Fiul unui contrabasist, cu tatăl său își făcū primele studii musicale, pe cari le continuă apoi cu E. Marxen. În 1853 Schumann în »Neue Zeitschrift für Musik« atrage atențiunea lumii mus. asupra lui B., căruia îi pređice un frumos viitor. B. în scurt timp se distinge prin invențiune melodică, prin varietate ritmică, prin bogăția armoniei, prin efectele neîntrecute ale coloritului orchestral și mai cu samă prin consequenta desvoltare a formelor. Dela 1862 se stabilește în Viena, unde funcționează un timp ca dirigent la »Singakademie«, apoi la concertele societății »Musikfreunde«. În 1877 Universitatea din Cambridge îi offeri titlul de doctor și în 1881 cea din Breslau o urmează. Deja cavalier al ordinului prusian »pour le merite«, membru al Academiei din Berlin, în 1889, orașul său natal Hamburg îi conferi titlul de cetățean onorific. E mare lista producțiunilor lui, și, afară de operă, toate genurile compozițiunii musicale sînt abordate de đinsul; a scris pentru orchestră (simfonii, uverturi, serenade), concerte cu orchestră (pentru piano, pentru violină și violoncel), pentru biserică (celebru mai cu samă în »Deutsches Requiem«, cu orchestră), pentru soli, cor și orchestră, pentru cor a cappella, musică de cameră (quartete, quintete, trio), diferite sonate pentru instrumente, o mare cantitate de musică pentru piano, asemenea cantece, duete, ș. a. B. a fost șeful școalei germane opuse școalei noue,

și pănă la moartea sa unul din cei mai aprigi antiwagneriani. [T. C.]

Brahui, popor nomad în părțile muntoase din Kelat (Beludșistan), înrudit cu popoarele Dravida din India sudică. E de un caracter deschis și ospital, dar și jăfuitor și resboinic.

Braia, *Nicolae*, econom în Tîciani mare (Banat), n. 1824; prin muncă străduitoare și-a cástigat o avere de vr'o 50,000 fl., care a donat-o întreaga încă în viață prin act public diecesei Logojului spre scopuri de creștere. † 4 Dec. 1897.

Braid, (pron. bred), *James*, medic engl., n. 1795 în Scoția; s'a ocupat mult cu boalele de nervi. 1841 a făcut descoperirea, că fixarea cu ochii îndelungată a unor obiecte scilpicioase transpune pe om într'o stare somnolentă; acest somn ipnotic s'a numit după B. *Braidism*. B. trebue deci considerat ca descoperitorul ipnotismului. † 1860 în Manchester. Opere: »Neurypnology«, »Magic, witchcraft, animal magnetism, hypnotism and electrobiology«.

Brălesci, comună în Bucovina, căp. și j. Gura Humorului, form. coin. și a parochie cu Corlata de sus și Corlata goală; are moșie boierească, și 1323 loc. (1047 ort., 68 apus., 168 prot. și 44 mos.) [Dr. I. G. Sbierea.]

Brăila, *com. urb.* în Rom., capitala j.-lui cu același nume și portul cel mai principal, mai ales pentru export, de pe toată Dunărea de jos; situată la 200 km. de Bucuresci și 160 km. de gurile Dunării; are 46,715 locuitori, între cari Rom. 30,277, Ovr. 6752, Greci 4238, Magh. 1785, Bulg. 978; după confes.: ort. 35,708, cat. 3084, mos. 6752, iar restul moham., prot., arm. și lipoveni. Din populația B.-ei mai bine ca 10,000 oameni sînt populație flotantă, care muncesc la încărcarea și descărcarea vaselor în port.

La B. se împreună brațul cel mare al Dunării đis »D. vapoarelor«, ce se ține sub coama Terasei Danubiene, cu »D. veche« care, după ce a udat țărmurile Dobrogean pănă la Măcin, se abate spre nord-vest pentru a reconștitui fluviul. La 12 km. în josul B.-ei, dă Siretul în Dunăre. B. e legată cu rețeaua ferată a Moldovei pe la Bărboși, unde există podul peste Siret de 280 m. lungime, de o importanță strategică capitală. Calea ferată B.-Bucuresci, ocolesce prin Buzeu și Ploesci. Tot solul din fața B.-ei pănă la Măcin e așezat dela 10—15 m. sub coama terasei, pe a cărei margine, și pe un semicerc do 4 km. lung. mijlocie, se înalță clădirile orașului. Stradele orașului largi, drepte și bine pavate, cari dau B.-ei aproape aspectul unui oraș occidental, formează un sistem de linii poligonale concentrice. De notat 2 bulevarde interioare apropiate și un bulevard exterior, largi de 60 m., având toate capetele spre Dunăre. Principalele strade couverg cătără centru, întocmai ca razele unei circouferințe. Piețele orașului se găsesc la intersecțiunea stradelor concentrice cu stradele radianțe; este remarcabilă piața poligonală, de sigur pe locul unui redut al vechei cetăți. În preajma orașului apar urmele uvrajelor, cari susțineau linia de contra-valațiune, construită de Ruși pentru asediul cetății. La 2 km. de marginea orașului, pe marginea nordică a șoselei Râmnicului, se află un uvraj stelat numit »Cetățuia Rusului«. La nordul B.-ei un alt uvraj numit »Cetatea rusească«, închis și de formă mai neregulată, e construit la

3500 m. în linie dreaptă de cel dintâiu, lângă c. ferată a Bărboșilor. La sud, alături de c. ferată, se află monumentul rusec; la 3 km. de Cetățuia Rusului, exact pe marginea orașului, în locul numit Isvor, se ved asemenea urmele unui vrzaj alături de șoseaua Râmnic-Sărat. B. cu Măcinul formau în timpul puterii Turcilor una din cele mai însemnate pozițiuni strategice ale Dunării. B. era capul de pod al Măcinului, și permitea Turcilor a se uni cu Tătarii ce veniau din părțile Crimeei, precum și a gena operațiunile din Moldova spre Muntenia. B. fu de două ori luată de Ruși în 1770 și arsă; în 1828 Rușii nu pot pronunța ofensiva spre Balcani înainte de căderea B.-ei; în 1854 Rușii trec Dunărea la B., Galați și Ismail.

Înainte de 1770, grație situațiunii și calității portului său, B. era întreținut de mărfuri al canalului Dunării, și întreținea un comerț considerabil cu Constantinopoleași cu Levantul. După reșoiul din 1828—1829 comerțul B.-ei renasece, orașul se întinde și croiesce după un plan nou.

În orașul B. sunt 8 biserici parohiale române și una în construcție, cu 1 protoiereu și 28 preoți, câte 1 biserică grec., bulg., arm., lipov., cat., protest. și 2 temple isr. Instrucțiunea publ. numără: 1 liceu real cu 15 prof., 1 gimn. clasic cu 11 prof., 1 școală secundară de fete cu 11 profesoare și 4 profesori, 8 școli prim. urb. de băieți și 7 de fete; instrucțiunea privată numără 4 școli de băieți și 5 școli de fete.

B. este reședința prefecturii j.-lui, a comitetului permanent, cassieriei gen., a unui tri-

bunal, unei curți cu jurați, a 2 judecătorii de pace, a bursei, camerei de comerț, căpitaniei portului, a serviciului vamal, silvic și tehnic, a fil. băncii naționale, creditului agricol, a protoiereului, revisorului școlar și a reg. 3 de artilerie. Puterile străine, cari își au reprezentauți sunt: Austro-Ungaria, Turcia, Grecia, Rusia, Germania, Anglia, Spania, Svedia-Norvegia, Olanda, Franța, Italia și Belgia. În port sunt următoarele agenții de vapoare: Lloyd (austriacă), Danubiană (austro-ung.), Fraismet și Mesagerii maritime (franceze), Gagarin (rusă) și Florio-Rubatio (ital.). Orașul are un spital comunal și 5 farmacii.

Industria este reprezentată prin mai multe fabrici, precum: 1 de ciment, 2 de teracotă, 7 de măcinat (cu aburi), 1 de porțelan, 1 de bere, 1 de spirt, etc., și mai multe ateliere pentru diferite lucrări. Mai sunt 5 librării și 3 tipolitografii. Comerțul consistă din exportul cerealelor și importul diferitelor articole de băcănie, marchidănie, brașovenie etc. În total B. numără 330 firme individuale și 58 firme sociale române, apoi 394 firme individuale și 76 firme sociale străine. Bugetul com. arată 1.844,856 lei la venituri, și 1.755,164 lei la cheltuieli. Portul B. posedă cheuri frumoase și docuri (v. ilustr. și planul docurilor) exact ca cele dela Galați, cu un basin, în care intră vapoarele de mare și căror le facilitează și le accelerează de minune operațiile de descărcare și încărcare. Mai sus de B. nu mai pot urca Dunărea vapoarele de mare, ceea ce explică aglomerația cea mare de vapoare în acest port, după cum se poate constata din tabloul statistic al căpitaniei portului.

Mișcarea portului Brăila în 1896.

Bastimente	Sub pavilion												Totalul			
	Român	Francoez	Italian	Englez	German	Austriac	Otoman	Rus	Belgian	Olandez	Elin	Sred. și Norveg.		Danez	Spaniol	Bulgar
Bastimente de mare . . .	32	29	59	490	13	69	73	63	3	8	101	2	1	9	—	952
Bastimente de râuri, vapoare de pasageri, șlepuri, remorhere, etc. etc. {	1145	17	179	144	149	844	461	204	—	—	2308	—	—	—	240	5691
	1098	17	189	135	149	826	432	204	—	—	2171	—	—	—	216	5437
Șalupe și bărci, etc. {	880	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	880
	848	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	848

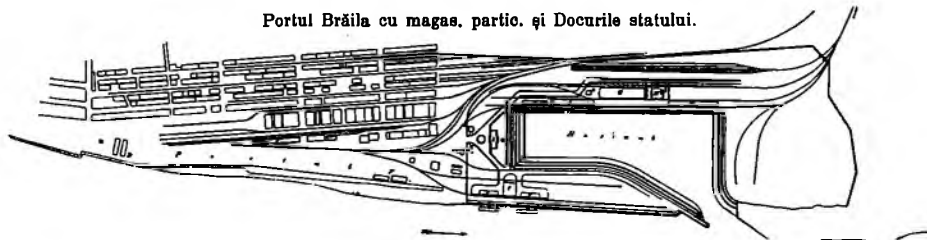
Bastimente	Încărcate					Deșerte		
	Cu vele sau cu rame	Cu aburi	Tone capitate (de registru)	Tone ocerale	Tone alte mărfuri	Cu vele sau cu rame	Cu aburi	Tone capitate (de registru)
Bastimente de râuri, vapoare de pasageri, șlepuri, remorhere, etc. etc. {	3479	670	845,415	1.425,513	37,507	618	924	283,339
	240	691	242,268	88,045	17,195	3,593	913	1.061,151
Șalupe și bărci, etc. {	286	1	1,711	—	1,027	347	246	3,516
	186	—	1,118	—	1,015	416	246	4,154

Din istoria B.-ei este de amintit, că orașul s'a numit în vechime Proilabum sau Proilavon, Brailova, și de Turci Ibraila. În a 2 jum. a secl. XV., fiind ocupată de Turci și ruptă dela Țeara românească, administrația bisericească ne mai putându-se avolo exercita de Kyriarchia bis. română, s'a format o eparhie a parte sub numirea de »Proilavia«, și se administra de un mitropolit cu reședința în B., care purta titlul de mitrop. de Proilav și Ismail, și era dependent de patriarhia Constantinopolului. În cuprinsul eparhiei mitropolitane afară de B. și Ismail întrau următoarele localități: Renii, Chilia, Akermanul, cu toate satele ce formau Bugiacul tătăresc, sau partea de sud a Basarabiei, dela șanțul lui Traian spre Dunăre și Marea Neagră, apoi Benderul, Hotinul și Dubăsarii, împreună cu teritorul ce era încă neocupat de Ruși preste Nistru, până la pacea dela Iași (1791). Trecând prin mai multe peripeții, după pacea dela Adrianopol (1829), eparhia Proilaviei s'a desființat pentru totdeauna.

Brăila, județ în România cu o suprafață de 4550 km², și 118,731 loc. (1894). Marca j.-lui este o corabie. B. este situat în partea nord-

Balta, Călmățuii, Iauca și Vădeni, cuprinzând o singură com. urb.: orașul B., care este și capitala j.-lui, și 54 com. rur., compuse din 75 căt. În ordinea *eclesiastică* j. B. face parte din eparhia Dunării de jos; în întreg j.-l sunt 67 biserici rom. ortodoxe, deservite de 98 preoți; în fruntea administrației bisericești județene se află un protoiereu; mai este câte o biserică greacă, bulgară, catolică, armenescă, lipovenească, protestantă și 2 temple israelite, toate aceste în orașul B.; afară de capitală în întreg j.-l există numai o singură biserică străină, cea lipovenească din căt. Păscu. *Instrucțiunea* publică se face: într'un liceu real, 1 gimnasiu clasic, 1 școală secundară de fete, 8 școli prim. urb. de băieți, 7 școli prim. urbar. de fete, 27 școli prim. rur. de băieți și tot atâtea de fete, și 32 școli mixte; instrucțiunea privată se face în: 4 școli de băieți și 5 școli de fete. În acest j. este reședința unui regiment de artilerie, a unui escadron de călărași și a unui batalion de dorobanți. În ordinea *judiciară* j. B. are 1 tribunal civilo-comercial, 3 judecătoria de ocol și 1 curte cu jurați, și este de resortul curții apelative din București. În privința

Portul Brăila cu magas. partio. și Docurile statului.

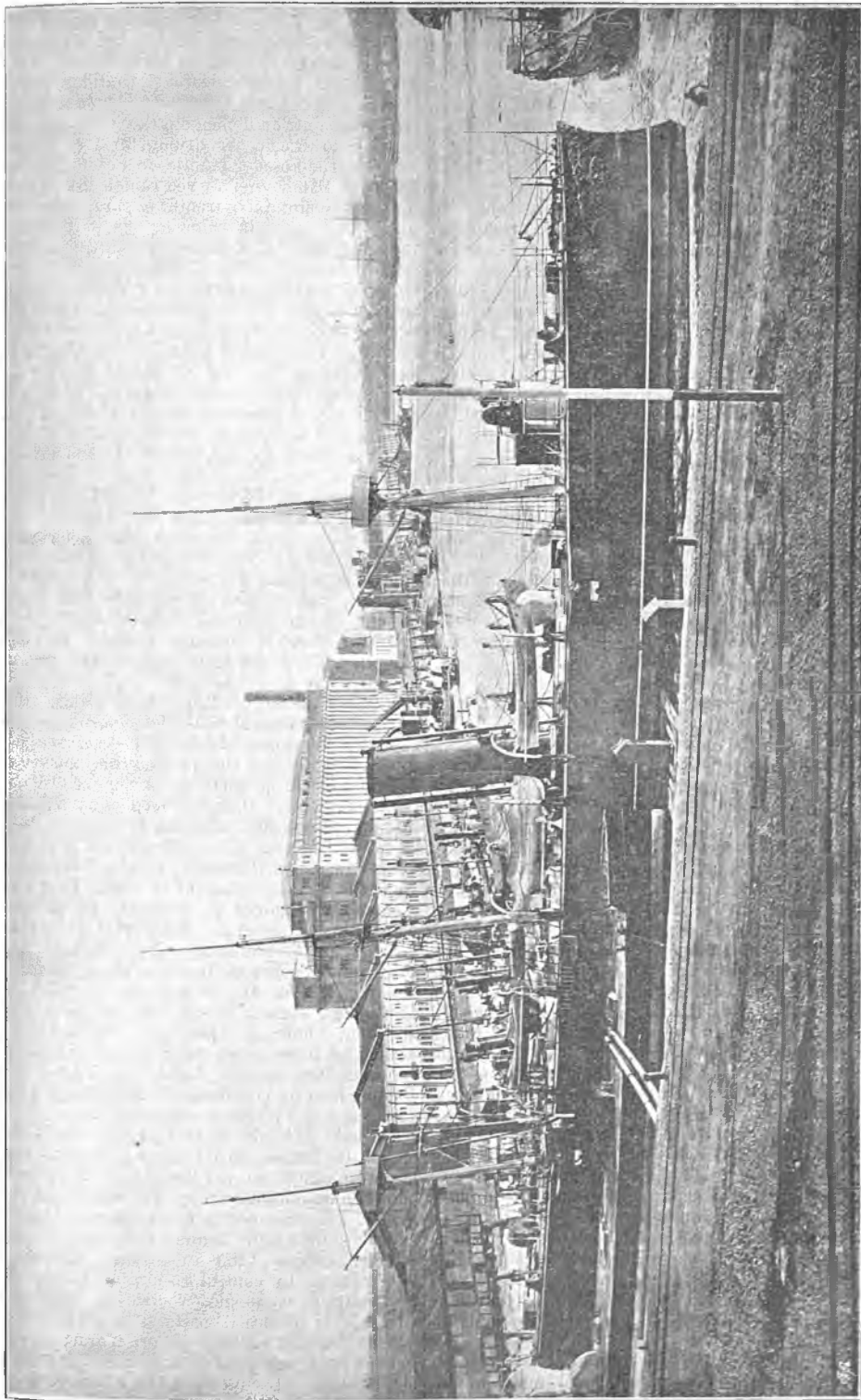

A. Serv. admin. și vamale, căpit. portului. B. Biroul magas. de cereale. C. Magas. „C. F. R.“ D. Debarcaderul vap. Reg. Stat. E. Usina electr. a serv. hidraulic. F. Pescărie. G. Magas. de cereale. I. Magas. p. mărf. întreprinsitate. M. Casa mașinelor. P. Platforme p. mărf. la aer liber. T. Mărf. transite.

est. a Munteniei pe malul stâng al Dunării și pe cel drept al Buzeului și Siretului; se mărginește la est cu Dobrogea, de care se desparte prin Dunărea veche, la vest cu j. Buzeu și j. Râmnicu-Sărat, de care se desparte prin râul Buzeu, la nord cu j. Covurluii, de care se desparte prin râul Siret și la sud cu j. Ialomița. J.-l B. este un șes întins cu o înclinațiune generală dela vest spre est, presărat cu o mulțime de movile cu diferite semnificări. *Apele* principale ale j.-lui sunt: în partea de est Dunărea, care începând dela gura Ialomiței se desparte în 2 brațe mari: Dunărea veche și Dunărea nouă sau a vapoarelor; între aceste brațe se află teritoriul numit Balta, străbătută de mai multe canale, privaluri și iezere, din cari se scot mari cantități de tot felul de pesci, aducând un venit anual de preste 40,000 lei. Cele două brațe ale Dunării se împreună la orașul B.; apoi la nord-vest Buzeu, la nord Siretul, iar în interiorul său j. B. este udat de Călmățuii. Afară de aceste j. B. mai are mai multe lacuri, ca: I. Iazului, Ianca și I. Sărat; acest din urmă e situat ceva mai la sud-vest de orașul B. și constitue una din cele mai însemnate stațiuni balneare ale Rom., fiind-că apa sa conține diferite substanțe minerale. *Clima* j.-lui B. e excesivă. În privința *administrativă* j. B. este împărțit în 4 plăși:

politică j. B. dă 4 senatori și 6 deputați. Personalul *sanitar* al j.-lui e compus din 1 medic primar, 2 medici de plasă, 3 vaccinatori, 1 veterinar și mai multe moașe; j.-l nu dispune de spital propriu.

Ocupațiunea principală a locuitorilor din com. rur. e agricultura și prăsierea vitelor. *Pământul* j.-lui produce tot soiul de cereale, dar agricultura lasă mult de dorit; ea se face ca și mai înainte fără știință, la voia întâmplării și fără nioi un sistem; păduri sunt puțin, dar în schimb j.-l are întinse pășuni și fânețe. Loc. de pe malul Dunării și bălți se mai ocupă și cu pescuitul, iar iarna cu facerea de rogojini și alte obiecte de papură. *Industria*, exceptând câteva fabrici și ateliere din orașul B., e puțin dezvoltată. *Comerțul*, concentrat aproape numai în capitala j.-lui din contră e foarte dezvoltat (v. orașul B.), dar mare parte din afacerile comerciale sunt în mâinile străinilor. Transacțiunile din port sunt cu deosebire în mâinile Ovreilor și Grecilor. Bălciuri, afară de capitala j.-lui, se fac la: Viziru, Ciacăru, Suțesci, Ianca și Filipesci. Căile de *comunicațiune* sunt: Dunărea, drept cale naturală pentru transportul productelor; linia ferată Buzeu-B. și B.-Bărboși și linia ferată Făurei-Fetesci; apoi șoseaua națională Buzeu-B.; căile județene: B.-Călărași, B.-Focșani, B.-Râmnicu-Sărat, și mai multe drumuri comunale. [nt.]

Docurile din Brăila.

Braille, (pron. brai) *Louis*, profesor de orbi, fiind însuși orb, n. 1806 în Couporay, † 1852 ca prof. la institutul pentru orbi din Paris. B. a compus cel mai răspândit alfabet pentru orbi, care e o combinație din șese puncte.

Brăiloiu, Constantin N., jurist rom., primul bacalaureat în drept, venit din occident (Paris), deveni profesor de procedura și dreptul criminal, când pentru întâia dată, la 1 Sept. 1837, s'au deschis aceste cursuri în vechiul colegiu al Sf. Sava. B. a ocupat un loc însemnat în baroul român; este cel dintâiu care a tradus pe românește, din originalul grec, la 1841, *Condica lui Ypsilante*; tot el a publicat în două edițiuni rom., ultima din 1865, legiuirea Caragea, până atunci numai în grecesc. Claritatea e principala calitate a lui B., ca orator și scriitor: prefața sa la codul Caragea, și mai ales cea la codul Ypsilante, circulările sale ca ministru, sunt modele de stil neingâimat și juridic. B. a fost pe rând avocat, magistrat, profesor, ministru de justiție după unire la 1862, membru la desființata comisiune centrală.

Bramah, Iosif, mecanic engl., n. 1749 la Stainborough, † 1814 la Londra; a inventat broasca de siguranță, care poartă numele său, și presa hidraulică; a perfecționat pompele de foc, mașinele cu vapori și presele tipografice.

Bramante, Donato d'Angelo, arhitect ital., n. 1444, din 1472 în Milano, din 1499 în Roma, unde † 1514. B. a zidit biserica Sta Maria delle Grazie (Milano) și a făcut planul bisericii Sf. Petru (1506).

Bramini, v. Brabmani.

Bramarbas, termen usitat în literatura germ. pentru un palavragiu ridicol.

Bran, 1) *B.*, trecătoare între Muntenia și Trs., preste munții Bârsei. »Poarta cea mare a Trs.-ei dintre Bucegi și munții Făgărașului se vede cu ochiul liber din tot șesul românesc, ba chiar dela Marea Neagră« (Contrib. la ist. trecătorilor în Trs.) Calea B.-lui leagă Brașovul cu Câmpulungul și cu Tirgovitea prin valea Dâmboviței. Șoseaua B. trece prin Rêșnov. Pe marginea drumului, pe un munte stâncos, se zăresc ruinele unei fortărețe coronându-i creștetul. Șoseaua intră apoi în valea pârului Turcu, trece la Brațul de jos, unde e înghebată momentan în defileul *B.-lui*, în interiorul căruia se află un grup de sate românești. Acest defileu e constituit din 2 șiruri stâncoase asvîrlite până în șes de colții Pietri Craiului și ai Bucegiului. Aci se află construit încă din 1377, pe un grup stâncos, un castel, care fu restaurat mai târziu de Brașoveni, cu destinațiunea de a închide pasul. În același scop s'au construit, pe aceleași înălțimi, din dreapta p. Turcu, însă ceva mai la sud, în 1877, baterii de Austriaci. La scăpare din defleu, șoseaua urcă cracul dintre pârul Moeciului și al Turcului, taie frontiera deasupra B.-lui de sus, la punctul dis »Giuvala« sau »la Cruce«. Pragul B.-lui are aci 1270 m. altitudine, pe când Piatra Craiului apare la vest ca un uriaș părete stâncos, întins pe ambele fețe ale Carpaților și culminând până la 2241 m., adecă măsurând mai mult de 900 m. înălțime deasupra porții B.-ului.

În Muntenia șoseaua B.-ului străbate o regiune pitorească încolocindu-se de mai multe ori pe munțele dintre valea Orașilor și a Dâmbovi-

cioarei până la podul Dâmboviței. În aceasta secțiune de 2 sau 3 ori lățimea șoselei este tăiată în munte. Podul Dâmboviței e o depresiune a muntelui, unde se împreună cu Dâmbovița apele Dâmbovicioarei și Orașilor. Cracul Posada închide la sud aceasta depresiune stringând Dâmbovița într'un defleu din care nu scapă până aproape de Rucăr, iar drumul urcă și coboară povârnișurile Posadei înainte de a căde la Rucăr. La podul Dâmboviței se ved ruinele așa numitei »Cetăți a Neamțului«; frontul ei pare a bate spre sud și vest. Această ruină se află pe marginea vechiului drum al Branului, cu a cărui apărare fură însărcinați cavalerii teutoni, aduși de regii Ungariei pentru protecțiunea granițelor, și cari apar în partea locului în timpul lui Andrei II. (1205—1235), cu misiunea de a păzi trecătoarele Buzeului, Timișului și B.-lui, contra Cumanilor din Muntenia. La sud de Rucăr șoseaua se înghebează între munții înalți ai Dâmboviței, a cărei vale o părăsește abătându-se dela Dragoslave spre Câmpulung, pe sub coastele Mateiașului și preste apa Argeșelului. O altă ramură se ține în valea Dâmboviței, trece la Stoenești, este strinsă cu Dâmbovița, în defleul dintre Stoenești și Cetățeni, după care părăsește regiunea muntoasă. La Stoenești, înapoia defleului, se retrase Mihaiu Viteazul după Călugăreni (1595), pentru a aștepta pe aliații săi (Sigismund și Râșvan), cari veniau cu ajutoare prin poarta B.-ului. (Geogr. militară — Iannescu.)

2) *B., castel și comună*. Castelul B. a fost zidit la 1212 de cavalerii teutoni, cari apoi au fost alungați de aci la 1222.

Regele Ludovic cel Mare, după bătălia avută la B. cu Vlad Vodă al Valachiei, demandă — cum se vede din documentul dela 1377 — a se reedifica fortăreața B.-ului, numită *Castrum novum in lapide Titrici*, de unde se presupune, că magistrul teutonilor Ditrich (Theodoricus) a edificat mai întâiu această fortăreață la a. 1212—22, și că de aci s'a tras și numirea Terch, Törzburg, Törceșvár, și apa Turcului. Regele Vladislau la 1500 încorporează Castrul la orașul Brașov cu asemenea îndatoriri și dropturi, iar principii Ardealului le zălogesce Brașovului pentru diferite sume împrumutate, până când le vînd Brașovului, despre ce testează legea aprobată din 1653, tit. 82. Din aceasta apoi cu încetul se desvoaltă o stare a locuitorilor, ce în privința dreptului public se apropia de referințele urbariale, iar în respectul dreptului privat se tracta după statutele săsești, basate pe dreptul de a dispune liber de posesiunile lor, până la a. 1848, după care toți locuitorii deveniră liberi.

În jurul castelului B. se grupează vr'o 10,000 loc. în 10 cătune, cari formau o comună până la 1885, când se despărțiră în 10 comune politice, cu 13 biserici și tot atâtea parochii gr.-or., rezervându-și a fi reprezentate pentru averile și interesele comune prin reprezentanțe și eforii comune, atât în privința laică cât și bisericească. În centrul B.-ului se află ofițiile pretoriale și comunale, vamale și veterinară, silvanale și medicale, postă și telegraf, școală de stat și școală centrală gr.-or., tirguri de săptămână și de țeară, hoteluri, fabrici, comerțanți și industriași. Locuitorii laterali, cari odinioară aveau târle de oi, cai și vaci, astăzi au o eco-

nomie mai restrinsă de vite, de câmp și de păduri, cu pășuni aproape la deuce mii jugere. Pozițiunea climatică adună mulți oaspeți de cură climatică, și de aceea în regiunea aceasta romantică s'au și început a se zidi vile și alte comodități. (Cf. Geografia lui Marienburg, Sibiu, 1813; Date despre familiile nob. române de Pușcariu, 1895, tom. II.) [I. c. d. P.]

Bran, un rege mitic în Irlanda, nepot de frate al lui Iosif din Arimatbia; fiul său Meliad, după un mit wălic, a fost rege în Armorica (Bretagne în Franța) pe acesta o feă (nimfă, dină) prin farmec l-a dus la vână și de aci l-a răpit. [Atm.]

Bran, 1) *B. de Lemény, Ioan*, n. 1811 în Zărnesci (lângă Brașov), dintr'o familie orig. din părțile Chioarului; a studiat la Blaj, Sibiu și Cluj. Primind diploma de avocat s'a așezat în 1837 în Brașov ca cel dintâiu avocat român și desvoltă o activitate energetică ca conducător al Românilor pentru eluatarea drepturilor naționale dela Sași. La adunarea de pe Câmpul libertății din Blaj, în 3/15 Maiu 1848, participă cu Ioan Popasu, ca delegat al Brașovului, B. este unul dintre secretarii adunării și e ales membru în deputațiunea însărcinată de a presenta petițiunea națiunei rom. la împ. Ferdinand. Ca membru în comitetul național rom. și în comisiunea pentru apărarea țerii, lucrează pentru organizarea militară a Românilor. După terminarea revoluțiunii, B. este numit inspector în cercul Branului, apoi referent în secțiunea justiției la guvernul civil și militar al Trs.-ei, consilier la tribunalul țerii, iar 1854 la Curtea de apel din Sibiu. Într'aceea a fost chemat la curtea din Viena ca bărbat de încredere al Românilor. După restabilirea constituțiunii, B. la 1861 a fost numit căpitan (comite) suprem al districtului Făgărașului, unde la stăruința lui I. rom. a fost introdusă ca limbă oficială. În același timp B. este ales deputat la dieta din Sibiu, și din partea acesteia în consiliul imp. din Viena. Cu schimbările dela 1865 B. a trebuit să se retragă, 1866 schimbându-se sistemul. B. fu pensionat și de atunci trăiesce în Brașov.

2) *B., Simeon*, canonic, la 1797 paroch în Leta mare, la 1800 în Oradea mare, iar 29 Iulie 1800 a fost numit canonic în capitolul gr.-cat. oradan. B. s'a distins pe terenul elocinței sacre. † 1817. (Cf. »Amvonul« nr. 11, 1868, și Ardelean, Ist. diec. Oradiei m., Blaj, 1888.)

Branca, Ascanio, bărbat do stat ital., n. 1840; s'a distins prin cartea sa »Le crédit et la banque internationale«. În cabinetul Rudini (1891) a fost ministru al încrărilor publice, iar 1896 ministru de finanțe.

Brâncă, 1) numire populară pentru erysipel (v. ac.); 2) sinonim cu labă și ghiară la animale.

Branca-ursului, numirea populară a plantelor: *Heracleum Spondylium L.* și *Lycopodium clavatum L.* (v. ac.)

Branchiși, preoți pe lângă templul lui Apollo în Didyma lângă Milet; numele se derivă dela profetul păgân Brancbos.

Branchii, organele de respirațiune ale pescilor, nisece lamele libere așezate în două rânduri pe arcuiri osoase de ambele părți ale cavității bucale. B.-le sânt acoperite de o *operculă*, care prin mușchi se poate îndepărta și apropia.

Branchiopode, (zool.) subordin al Phyllopozelor, crustacei Entomostraci. Segmentațiunea

corpului bine pronunțată, cu 10 până la 30 și mai multe părechi de picioare lameloase, multilobate, provădute cu apendicii respiratorii. Genurile colectate în Rom. sânt: *Branchipus*, corpul lungăreț, gol; comun în bălțile de apă dulce. — *Apus*, prezintă o carapace cefalotorocică moale; trăiesce în apele dulci, la Cristesci, j. Iasi, în bălțile de pe lângă Prut și Jijia. Ouele lor resistă la uscăciune mulți ani; ele se păstrează în pământ (viață latentă) și nu se desvoltă decât când găsesc un mediu favorabil, când plouă; astfel se explică aparițiunea lui *Apus* și *Branchipus* după o ploaie în mlăștinele de mult timp uscate. *Artemia salina* Leach, are 11 părechi de picioare; loburile terminale ale abdomenului cu 5—8 peri; lungimea corpului de 8—10 mm.; trăiesce în apele sărate, în Rom. se află mai cu samă în Lacul sărat lângă Brăila, unde în fiecare an atrag curiozitatea vizitatorilor băilor prin numărul lor colosal de mare. [Dr. N. Leon.]

Branciog, șes pietros; numire ce se dă unei câmpii din Rom., j. Prahova, care se întinde între comunele Băicoi, Floresci, Aricesci, Nedelea și Tîrgșoru Nou, pe partea stângă a râului Prahova. Solul câmpiei este de o grosime numai de 8—10 cm., iar subsolul aluvian, face ca apele din ploi să se scurgă-cu înlesnire în adăucime și să sufere de secetă. Se cultivă în mare parte cu porumb. [A. M. M.]

Brancovean, 1) *B., Constantin*, domn al Munteniei (Oct. 1668 — Martie 1714), nepotul fostului domn Șerban Cantacuzen, se trage din Brancovicii Bulgariei, imigrați sub Neagoe-Vodă. S'a urcat pe tron, ales fiind de boierii țerii, tocmai în toiul luptelor dintre Turci și Nemți. Obținând prin bani confirmarea dela Poartă, nu permite ca delegația lui C. Bălăceanu, trimisă de Șerban-Vodă la Viena, spre a închina țeara, să execute ordinile primite. Aceasta supără pe Nemți, cari trimit în Muntenia pe generalul Haisler, pe care însă îl alungă o oaste tătărească. La ordinul sultanului B. ajută pe Tököly, ca să reocupe Ardealul, și bate pe imperialii la Zărnesci (8 Aug. 1690), unde prinde și pe Haisler. Prin aceasta B. mări supărarea Nemților contra sa, (cari într'aceea bătură pe Turci la Szalankemen, 19 Aug. 1691), fără ca să fie sigur de protecțiunea Inaltei Porți, unde boierii pribegi și Tököly, rîvnitor după tronul Munteniei, căutără mereu a-l surpa. Numai diplomației sale șirete, făgăduințe Nemților și pungi pline Turcilor, are de-a mulțămii, că s'a putut susține pe tron în vremile furtunoase și nesigure, ce au precedat pacea dela Carlovăț (26 Ianuarie 1699). Dar nici această pace nu i-a asigurat mai mult tronul. Alex. Mavrocordat, vestitul dragoman, doria să vadă pe fiul său vodă în Muntenia; a țesut deci noue intrigi contra lui B., pe cari numai urcarea haraciului și grele pungi le-a putut spulbera. Ciocnirile dintre Ruși și Turci îl aduc în noue încurcături, de cari asemenea a cercat să scape prin politica sa de duplicitate, făcând promisiuni țarului Petru cel Mare și arătându-se credincios Sultanului. Și negreșit că B. isbutia și de astădată, dacă nu l-ar fi compromis verul său Toma Cantacuzen, trecut cu unii boieri la Ruși, cari suferiră desastrul dela Prut (1711). B. sta deci rău cu Rușii, rău cu Cantacuzenescii, cari vîneau după trou pe sama fa-

miliei lor, bătrân, lipsit de energie și lipsit de sprijinul pungilor. La acestea se mai adauge, că Cantacuzinescii vând Turcilor corespondența lui B. cu Nemții și Rușii. Un agă veni pe ascuns la București, mazili și ridică (23 Martie 1714) pe B. cu întreagă familia. A fost dus la Constantinopol, închis și torturat în Șapte-turnuri; iar în 15 Aug. 1714 fu decapitat cu 3 fi și cu ginere-său. — B. făcù diverse îmbunătățiri: M-rile Horezu și Mamu, înfrumșetări în Bucuresci și Tirgoviște, orândueli în administrație și finanțe, tipăriri de cărți bisericesci, cum și întregirea școlii dela Sf. Sava. El este tipul poate celui mai diplomat voevod român, punând de multe-ori, nu-i vorba, în serviciul său mijloace neierate de înalta morală. Dar duplicitatea sa era necesară. Cf. G. I. Ionescu, Brancoveanu și Ludovic XIV.

2) *B., Grigore*, învățat boier muntean din prima jumătate a secl. nostru, a fost fiul lui Nic. B. și nepot în a 4-a spiță lui Const. B. Voievod. Pe vremea restabilirii domniei pământene (1822), B. este oandidatul la tron al boierilor emigrați de eterie în Ardeal și al Rușilor cari găsiu vioioasă, sub raportul tractatelor, numirea lui Vodă Gr. Ghica. Revoluția pandurească, ce toți aceștia plănuiau să ridice în țeară, n'a isbutit; ațîțătorii au fost spânzurați. În sfârșit după zadarnice silințe, B. cu ai lui reîntră în țeară, domnitorul acordându-le amnestie și slujbe. În 1827 fostul pretendent e numit membru în comisia întocmită de Ghioa pentru alcătuirea reformelor provequte prin convenția dela Akerman, deși în curând această comisie a fost suprimată de ocupația rusă (1828). Tot în acel an îl vedem în societatea literară-flarmonică, întemeiată de C. Goleșcu, alături cu frații domnitorului. Gr. B. e fondatorul spitalului din Bucuresci, cu același nume, și tatăl adoptiv al Doamnei de mai târziu, Zoe Vodă Gh. Bibescu.

3) *B. Maurocordat Zoe*, bogata doamnă a lui Vodă Gh. Bibescu, era ficia adoptivă a lui Gr. B., ca nepoată de soră a Saftiei Balș, soția acestuia. Atinsă de nebulie, în 1843, domnitorul institui o epitropie (episc. Buzelui, m. ban Filipescu, logf. Băleanu, logf. Vilara, paharn. Opran) întru administrarea averii dotale.

AȘEZĂMINTELE BRANCOVENESCI,

persoauă morală, înființată la 1835 de Doamna Safta B. prin testament, întărit cu hrisov al Vodei Alexandru Ghica din 1836. Acel testament a fost publicat în întregul său în 1862, 1876 și 1887. Spitalul întreținut în Bucuresci de așez. B. s'a inaugurat la 1840, de față fiind generoasa ctitoare. Tot dînsa a numit ca primi epitropi pe camiiarul Manolache Serghiadi și pe stolnicul Nedeiaiu. Actualmente epitropii sînt luați din neamul B. și președinta administrației o are de drept Mitropolitul Primat al Ungro-Vlachiei. Ca măsură de control principesa Safta a dispus în testamentul ei că: »Odată pe an, la și hotărită, Eforul (Mitropolitul țerii), adunându-se cu Episcopii țerii (adecă ai Munteniei), cu cei mai aleși boieri din neamul nostru, și din celelalte blagorodnice neamuri pămîntesci, și cu câțiva din cei mai aleși neguțători» vor lua socotelile.

Curtea de Casație a stabilit prin decisiunea ei cu nr. 4 din 10 Ian. 1889, că statul n'are nici

un drept de control asupra administrației Brancovenesci, iar aceasta a răspuns la 3 Iunie 1891 unei persoane că: »nu e obligată să dea nemenui socoteală de gestiune». E deci autonomă în puterea cuvîntului.

Gestiunea epitropilor din anul 1876 a dat loc unei acțiuni judiciare. Venitul așezămintelor a fost:

în 1886 de	1.047,373 lei
» 1887 »	815,905 »
» 1888 »	756,340 »
» 1889 »	579,902 »
» 1890 »	690,124 »

Iar cheltuelile în acei ani:

	pentru asil	cu pomeni	cu grădina
1887	24,500	88,397	13,549
1888	23,033	80,118	6,036
1889	32,000	82,072	3,088
1890	41,000	90,351	?

restul venitului represintă întreținerea spitahului, cheltueli de administrație, clădiri, etc. În anii 1893/4, de exemplu, s'au făcut clădiri pe 15 moșii. Nu există un inventar tipărit al averii Aș.-lor B.; se scie numai că e foarte variată, compusă din case, moșii, numerar, păduri. Pe anii 1892—94, s'au publicat cifrele următoare:

	Spital	Biserică	Numărul bolnavilor în spital.
1892 Venituri:	365,810	269,567.59	3455
Cheltueli:	350,810	259,567.59	
1893 Venituri:	672,813.50	533,827.26	3515
Cheltueli:	638,870	507,412	
1894 Venituri:	673,516	547,075	3164
Cheltueli:	596,300	478,440	

În asil se găseșc cam vr'o 70 femei bătrâne.

Corpul medical al spitalului B. nu se recrutează ca al Eforiei Spitalelor civile prin concurs. Cu toate acestea a conținut totdeauna celebrități medicale. La 1895 șefii de servicii medicale erau D.-rii N. Kalinderu, Bucliu, Kremnitz († 1897), Dr. Cantacuzino, Dr. N. Manolescu, Dr. Petrini-Paul.

Biserica Doamna Balasa din Bucuresci, (v. pag. 367) întreținută de ad-ția Brancovenească a fost înființată la 1751; reînouiă de Gr. Brancovean, un cutremur a derămat-o la 1838. Principesa Safta o restaură. La 1881 starea ei ajunsese iarăși amenințătoare. A fost deci derămată și în locul ei se ridică frumoasa biserică care o acum una din podobeale capitalei.

Grădina e foarte artistică și foarte bine îngrijită (v. ilustr.) Bibliografie: O ropede privire asupra Așez. Brancovenesci, de N. Rossetti, Bucuresci, 1892; Rap. comisiunei aleasa de obșt. adunare testamentară, etc., Bucuresci, 1896.

Brâncoveni, com. rur. în Rom., j. Romanai, pl. Oltețu-Oltu de sus, situată aproape de șoseaua și linia ferată Corabia-R.-Vâlcea; se compune din: B. (1250 loc.), Mărgeni (280 loc.), Ocioți (60 loc.) și Văleni (280 loc.); ocupația locuitorilor este agricultura și prășirea vitelor; are 4 biserici deservite de 5 preoți și 1 școală prim. cu un învățător; un ospțiu la mănăstire și o căsarimă pentru comp. 4 din regiment. 18 de dorobanți. Com. e foarte veche și-și derivă numele dela familia Brâncovenilor. Spre vest de B. se găseșc un drum vechiu de piatră; înspre sat. Greci și Șopărlita, spre sud, se întinde valul numit »brasda lui Novac»; spre est, pe un deal închis oarecând cu zid ca o cetățue, se află ruinele ca-

selor familiei Brâncovenilor, lângă aceste ruine e biserica din sat zidită la 1634; spre sud de B., sub un deal mare, se află fosta mănăstire de călugări B., cu 2 biserici; cea mai mare, zidită de moșul lui Mateiu Basarab, reînviată de M. Basarab (1632) și refăcută în starea de azi de Const. Brâncoveanu (1699); tot acesta zidi biserica mai mică (1700). (Cf. C. I. Locusteanu, Dicț. geogr. al j.-lui Romani. București, 1889.)

Brancovici, 1) dinastie srb., v. Sârbia, (ist.) 2) B., Sava, mitropolit ort. rom. de Alba-Iulia, dela 1656; energic apărător al bisericii sale. Când Rákoczy II. încurcă țeara în resboaie cu Turci și Tataři, cari la 1658 pustiiră țeara și Alba-Iulia o aprinseră, fură prefăcute în cenușe și reședința mitropolitană și biserica. Mitropolitul Sava, pentru restaurarea reședinței mitrop.

în urma întreprinderii princip. Munteniei Șerban Cantacuzino. Curând după eliberare a și murit, păstorind bis. 24 ani. 3) B., George, patriarh srb. și mitropolit de Carloveț, n. 1830 în Kulpin, cott. Bács-Bodrog; fost preot în Zenta, 1859 protopop în Zombor; 1882 se călugări, în același an fù ales episcop al Timișorii, iar 1880 patriarh al Sârbilor.

Brand, Jan Hendrik, president al republ. Oranje, în Africa, n. 1833 în Capstadt, † 1888. Dela 1866 fù ales president în cinci rânduri; sub presidenția sa republica a făcut frumoase progrese. 1876 B. s'a declarat contra confederațiunii statelor din sudul Africeii.

Brandenburg, (din slav. Brennibor.) 1) B., oraș situat lângă riul Havel (pron. Hafel) și lângă drumul de fier dintre Berlin și Magdeburg, vechia capitală a Hevélilor, cucerită la Henric I. la anul

Așezămintele Brancovenesce.

și a bi sericeii, a călătorit în Rusia pentru adunarea de mijloace. El și fratele său George au îndeplinit cu cel mai bun succes mai multe misiuni diplomatice ale principelui Apafi la principii Munteniei și Moldovei; prin meritele sale pe acest teren, câștigând bunăvoința lui Apafi, a esoperat dela acesta mai multe imunități pentru biserică. Prin zelul pentru binele bisericeii sale și-a atras însă ura Calvinilor, și îndeosebi a superintendentului reformat Mihail Tofeu, care prin intrigă purtată în timpul absenței lui Sava în Rusia, mijloci la principele să-l depună din scaunul mitropoliei și să-l arunce în închisoare. Sava fù acusat de doi nobili: Székely și Naláczy, cari rîvneau după averea mitropolitului, că ar duce o viață pecoatoasă. Intr'un sinod ținut la 2 Iulie 1680, din preoți și mireni, sub presiunea lui Petru Alvinczi, superintendentul calvinesc Tofeu l-a acusat, și sinodul l-a declarat vinovat. Despoiat de avere și bolnav fù dus în închisoare, dar a fost eliberat

827 și populată de Germani. Are 42,689 loc., industrie și navigațiune însemnată, catedrală veche și »Ritterakademie», școală superioară pentru fii de nobili.

2) B., provincie centrală a Prusiei, numită după orașul B., 39,834 km², (afară de teritorul Berlinului) cu 2.821,573 loc. Afară de dealurile Flăming, la marginea de mează-și, pământul e mai tot șes, în văile Elbei și Oderei foarte mînos, în celelalte părți cleios sau năsișos. În B. sînt și multe lacuri. Odera e legată cu Elba prin 3 canale; 46% pământ arător și grădini, mai ales în jurul Berlinului, 14% fînațe, 32% păduri. Cele mai însemnate ramuri industriale sînt: țesătorii, mașine și fabricarea chimicalilor. Afară de Berlin, prov. B. are 22 gimnasil și 8 gimn. reale. B. e împărțită în districtele Potsdam și Frankfurt l. Odera; orașul Berlin ca cerc opidan, cade afară de prov. B. — B. a fost locuită pe timpul lui Christos de Germani (Longobarți).

După ce ei pe timpul migrațiunii popoarelor își părăsiră țeara, se așezară aici Venții, cari în resboaiile lui Carol cel Mare ajutară când acesta, când Saxonilor în contra lui Carol. Regele german Henric I. însă îi învinse la an. 928 și puse marchioni (Markgrafen), cari din »Marca veche« (Altmark, pe malul stâng al Elbei), stăpâneau B., dar numai vr'o 50 de ani, când Venții scuturară jugul. Albrecht Ursul (Ascaniul) însă îi supuse definitiv, și se numi marchion de B. (1144). Ii urmară: Otto I. (1170), Otto II. (1184), Albrecht II. (1206), apoi fiii lui, Ioan I. și Otto III. (1220—58), cari se făcură stăpâni preste Pomerania, Stargard și Uckermark. Impărțindu-și țeara, o lăsară urmașilor lor, dintre cari merită amintire căntărețul Otto IV. »cu săgeata« și resboinicul Waldemar (1308—19). La 1320 stângându-se amândouă liniile, țeara trecu dintr'o mână într'alta, până ce împăratul Sigismund o dete contelui de Nürnberg, Fridric VI. de Hohenzollern (1411, definitiv 1415.) El înfrână cu mână de fier pe cavalerii-hoți, sfărâându-le cu tunuri ce-țăile, ce le credeau de neînvingibile, Fridric II. (1140—70) făcu asemenea cu orașele și recăstiga Marca nouă. Albrecht Achilles hotări prin »dispositio Achillea«, ca țeara să nu se împartă nici când, Ioan Cicero rândui finanțele țerii; Ioachim I. (1499—1535) înființă Universitatea din Frankfurt (1506); Ioachim II. (—1571) introduse reformațiunea (1539); Ioan Sigismund (1608—19) moșteni Cleve (în Vestfalia) și mai adause Prusia resăriteană; Fridric Wilhelm »Marele Elector« (1640—88), câștigă în pacea vestfalică 1648 Minden, Halberstadt, Magdeburg și Pomerania posterioară (resărit). Fiul lui se încoronă la Königsberg ca Fridric I., rege de Prusia (1701). v. și Prusia.

Brandenburg, Friedrich Wilhelm, conte, general și diplomat prus., fiul regelui Friedrich Wilhelm II. din căsătoria morg. cu contesa de Dönhoff; n. 1792 în Berlin, participă la resboaiile din 1813—15, 1848 general, se pune în fruntea ministerului B.-Manteuffel, care octroă constituțiunea, 1850 trimis la Varșovia spre aplanarea conflictului pruso-austriac. † 1850. Doi fi gemeni, *Friedrich și Wilhelm*, au fost generali prus., al treilea *Gustav* ambasador în Bruxella.

Brandeum, (*lat.*) în antichitate învêlșii în care se înfășurau martirii la înmormântare; mai târziu ori ce învêlș de relievi.

Brandis, August, filosof, n. 1790 în Hildesheim, studiă în Kiel și Göttingen filologia și filosofia, apoi deveni profesor de filosofie în Kopenhaga și Berlin. Dela 1819 vizită cele mai importante biblioteci ale Italiei, Franciei și Engliterei pentru a aduna materialul necesar la marea ediție critică a operelor lui Aristotel, apărută (4 tom. Berlin, 1831—36) sub auspiciile academiiei. La 1821 profesor în Bonn, primi mai târziu a petrece în Grecia ca consilier al cabinetului regal, de unde se întoarce iar la Bonn la 1840. Principalele sale opuri sânt aceste două: *Manual de istoria filosofiei eline și romane*, (3 tom. Berlin, 1835—66) și *Istoria evoluțiunilor filosofiei eline*, (2 tom. Berlin, 1862—64). Celebrul istoriograf al filosofiei eline muri în Bonn la 1867.

Brandstetter, Hans, distins sculptor austr., n. 1854 în Hitzendorf lângă Graz. Opere: Fuga lui Loth din Sodoma, Plato, Prometheus formează pe om (relief).

Brândușa, numire vulgară dată plantelor: *Colchicum autumnale* L. și *Crocus banaticus* Heuff. (v. ac.); B. de primăvară = *Crocus banaticus* Heuff; B. de toamnă = *Colchicum autumnale* L. (v. ac.).

Brândză, Dimitrie, Dr., botanist român, n. 10/22 Oct. 1846 în Bivol, (Rom. jud. Dorohoiu). B. își făcu primele sale studii la liceul din Iași. 1864 fû trimis la fac. de medicină din Paris, unde studiă în același timp și sciințele naturale la facultatea de sciințe. În Nov. 1866 obținî titlul de licențiat în sc. naturale și în 1867 întors în țeară, fû numit prof. de botanică și zoologie la fac. de sciințe din Iași. La 1868, obținînd concediu de un an, plecă din nou la Paris pentru a-și termina studiile medicale, obținî 1869 gradul de doctor în medicină și fû laureat al facultății pentru valoarea tezei sale asupra *Gentianaceelor*. În cursul acestor studii întrînd în o legătură strînsă cu celebrul prof. de botan. H. Baillon, B. fû împins mai ales spre studiul botanicei. Reîntors definitiv în țeară 1869, B., pe lângă activitatea sa de prof. univ. în Iași, începî și practica medicinei și ocupă imediat funcțiunea de medic secundar la spitalul Sf. Spiridon (1869) și de medic de despărțire (1870). În același timp propuse sc. nat. la »Liceul non« și publică elementele sale de Istorie nat. Numit custode al muzeului soc. de medici și naturalisti din Iași, avî ocașiunea să studieze prețioasele colecțiuni din acest muzeu relative la flora Moldovei, precum colecțiile lui Ghébbard, Edel, Szabo și Czihak, și manuscritele lui Ghébbard. 1874 fû transferat de ministrul Maiorescu, la catedra similară dela fac. de sc. din București, remasă vacantă prin dimisia lui C. Esarcu, numit apoi director al grădinei bot., începî mutarea ei dela Cotroceni, pe bulevard în fața palatului Universității din București; B. găsesce și studiază colecțiile bot. ale lui M. Hoffmann și Dr. Grecescu, iar 1875 începî primele sale erborisațiuni în jud. Muscel, continuându-le în toți anii următori și în mai toate părțile țerii. Ales membru al soc. geogr. rom. 1876. publică în Buletinul acestei soc. în același an primele sale contribuțiuni la flora României. 1879 membru ord. al Acad. române, publică în *Analele acesteia* toate studiile sale ulterioare. 1882 obținî dela ministrul Aurelian înființarea unei secțiuni bot. pe lângă muzeul de Ist. naturală din București, unde și fură instalate herbarul florei române format din vecelele colecții din Moldova și Muntenia (herbariile Edel, Szabo, Czihak, Hoffmann) și propriile colecții ale lui B., precum și colecțiile generale donate, cumpărate sau obținute în schimb, ca și biblioteca particulară a lui B., dăruită de dînsul secțiunii botan. a Muzeului Național de Istorie naturală. 1882 se despărți catedra de Ist. nat. a facultății de sc., și B. remase prof. numai de botanică, care constituî astfel singurā o catedră, și în același timp, ca o urmare a acestor îmbupătățiri, se începură pentru prima-ooră lucrările practice de microscopie și de lupă ale studenților universitari. 1884 focul distrugînd întreaga secție botan. a Muzeului, cu toate colecțiunile și averea sa, determină guvernul să hotărască înființarea unei mari și frumoase grădini botan. la Cotroceni, împreună cu instalațiile necesare pentru studiul botanicei. 1885 se începură primele lucrări, cari

sub direcția lui B. și cu concursul ministrilor de instr. públ. D. Sturdza și Tit Maiorescu, conduseră la clădirea institutului botanic și a grădinei bot. actuale (v. ac.). În urma atâtor sforțări, B. este atins de o gravă boală de inimă, și ț 4 Aug. 1895 în Slănicul Moldovei în vîrstă de 49 ani. B. a fost primul și cel mai însemnat botanist rom., a cărui neobosită stăruință fundă definitiv și pe baze temeinice studiul botanicei în Rom. și făcî cunoscută flora țerii.

Scr. princ. : *Considérations sur les ovaires infères* (Adansonia VII., 1867); *Note sur plusieurs Roses monstrueuses* (Adansonia VII., 1867); *Sur l'anatomie du Menyantes* (Adansonia IX., 1869); *Histoire botanique et thérapeutique des Gentianées employées en médecine* (thèse de doctorat en médecine. Paris, 1869); *Curs elementar de Istoria naturală*, 3 părți. Iași, 1873; *La nouvelle école ou l'influence des travaux du prof. Baillon sur la botanique contemporaine*. Suivi d'un extrait sur un nouveau genre : *Brandzeia filicifolia* Baillon, Iași, 1874; *Notă asupra originii botanice și a afinităților terapeutice a noului medicament Jaborandi*. București, 1875; *Fragmente din flora României* (Bull. soc. geografice rom. anul I. București, 1876); *Numirile vulgare ale plantelor* (Revista literară și științifică, 1876 București); *Prodromul florei române, 1879—83*, (1 vol. de 570 pag., LXXIV); *Vegetația României și exploratorii ei* (Analele Acad. rom. ser. II., tom. II., sect. II.); *Plante noue* (Analele Acad. rom. ser. II., sect. II., 1881); *Vegetațiunea Dobrogei cu 2 tab.* (Analele Acad. rom. 1884). *Contribuțiuni noue la flora României* (Analele Acad. rom. ser. II., tom. XI., 1889); *Plante noue pentru flora Dobrogei* (Analele Acad. rom. ser. II., tom. XI., 1889); *Flora descriptivă a Dobrogei* (1891), prezentată Academiei române în manuscris de trei vol., premiată și așum în curs de publicare. [V.]

Brandywine Creek, rîu în Delaware (America de nord); 11 Sept. 1777 învingerea Anglezilor asupra Americanilor.

Brănești, num. mai multor localități în Rom. 1) *B.*, com. rur. în j. Ilfov, pl. Dâmbovița, la est de București; se compune din satele B. și Vadul-Anei, cu 1511 loc. Agricultură și prășire de vite. B. e reședința subprefecturii, are o biserică și o școală rurală. 2) *B.*, com. rur. în j. Dâmbovița, cu 1400 loc.; crește animale; produce porumb, căneapă, prune, lemnărie; var, și are un isvor de apă sărată. Vestită pentru bălciurile ce se țin la sf. Ilie. În apropiere sînt băile Vălcana și Pucioasa, și Loculețele, cu fabrica de pușcă. Comuna are 2 biserici și o școală mixtă. 3) *B.*, com. rur. în j. Gorjiu, se compune din căt. B. și Capn-dealului, cu 383 familii; posedă 1 școală și 2 biserici.

Brașneț, v. Tristan și Isolde.

Brănești, 1) *B.*, *Moise*, n. 1834 în Merghindeal (Trs.), ț 25 Oct. 1891, a fost stenograf al dietei ardelen 1863—65 și al conferenței naționale din 1881. Timp îndelungat a fost deputat sinodal. Intrat în administrație, a servit în cott. Târnava mare și Sibiu ca pretore și prim-pretore în Seliște, Tâlmăciu, Sibiu și Mercurea. A scris un manual român de stenografie, studii juridice în l. germ. și rom. și un comentar la legea comunală. În manuscris a ramas o gramatică

țigănească și diferite studii folklorice despre Țigani.

2) *B.*, *Valeriu*, Dr. phil., fiul lui M., n. 1869 în Cincu mare (Trs.); 1891 prof. la gimn. rom. din Brașov, 1893 director interimar al »Tribuneii«, 1894 a înființat împreună cu Dr. C. Diaconovich diarul »Dreptatea« la Timișoara, al cărui redactor responsabil, și dela 1 Nov. 1894, director a fost, până la intrarea sa în temniță (Martie 1895), condamnat pentru agitațiune în 24 procese cu pedeapsa de 2 ani temniță de stat și 1300 fl. amendă. Tot la 1894 a fost redactorul resp. al revistei »Romänische Jahrbücher«. Amnestiat în Iunie 1896, și-a recuapat postul de prof. la gimn. din Brașov. Cerënd concediu pe an. sc. 1897/98, a înființat (1897) diarul »Patria« la Cernăuți. A scris diferite articole lit., științ., beletr., și politice. (Pseudon. »Bill-A-Zam«.)

Brăniște, pădure, mai ales oprită de a se tăia; num. mai multor localități în Rom., mai însemnate: 1) *B.*, com. rur. în j. Covurlui, pl. Siret, compusă din căt.: B., Traian, Serbestii-Vechi și Lozova, cu 1423 loc., cari se ocupă cu agricultura și prășirea vitelor; teritorul com. 11,655 hect.; 3 biserici, 1 școală de băieți și alta de fete; prin com. trece calea ferată, și șoseaua națională Galați-Tecuciu. 2) *B.*, com. rur. în j. Mehedintz, pl. Câmpu, formează com. cu căt. Goanța; 2000 loc., agricultori și economi de vite; are 2 biserici și 1 școală.

Brăniștenii de jos, sat în Rom., j. Roman, pl. Siretul de jos, cu 710 loc., însemnat prin faptul, că în biserica de aici, zidită la 1520, V. A. Urechia a descoperit (1886) mormântul cronicarului Miron Costin.

Branșa, (fr. branche), profesiune, specialitate.

Brânza, productul obținut printr'un fel de fermentațiune din părțile solide ale laptelui de rumegătoare, închiegat, și cu deosebire al laptelui de vacă. Laptele e compus din caseină, albumină, lactosă și soluțiuni de săruri organice, împreună cu nisce globulele de grăsime în suspensiune, cari sînt îmbrăcate într'o membrană caseinoasă fină. Laptele de vacă are densitate 1.026—1.040 și conține 3—4.2% caseină și 4% grăsime. Dacă stă mai mult timp la un loc, globulețele grase se ridică la suprafață și formează smântîna mai groasă. La căldură laptele fermentează. Lactosa se transformă în acid lactic, alcaliile, cari conțin caseina în soluțiune se neutralizează, laptele se înăcreșce și se închiegă. Închiegarea se poate face și cu chiag (v. ac.) sau cu apă de chiag, la 30—40°. Partea închiegată de lapte se numește caș, iar partea lichidă zer (jintită). Din zerul dulce se obține lactosă. Laptele îngroșat cu chiag dă zer dulce, cel închiegat cu acide, dă zer acru. Fabricațiunea de brânzături consistă în aceea, că se liberează cașul de zer, se sară, se presează și se așează la un loc recoros. Înainte de tescuire cașul dulce se pune adeseori în apă caldă. Diferitele moduri de preparațiune, precum și diferitele feluri de lapte, dau o mulțime de varietăți de brânzeturii, dintre cari mai însemnate sînt: *B. holandeză*, mai cu samă în bucăți rotunde. Belgia produce *B. de Limburg*. Anglia: *Chester*, colorat pe dinlăuntru cu orlean în galben roșietic, *Gloucester*, ș. a. Franca: *Cantel*, *Roquefort* ș. a. Italia: *Parmesan*, *Stracchino*, din Milan,

ș. a. Elveția pune cele mai mari cantități de brânzeturi în comerț: B. de *Ementhal*, *Gruyère*, ș. a. Austro-Ungaria: B. de *Liptau*, *Olmütz*, *Quargel*. B. fabricată de economi de vite din țerile rom. este foarte bună și căutată în comerț. v. Cașcaval.

Branzinul, (*Labrax lupus*), pește din fam. Percidelor, ord. Acanthopterygii, lung de 0.5—1 m., greu până la 10 kg. Cunoscut și în evul vechiu. Trăiește în Oceanul Atlantic și Marea Mediterană. Aristotel i-a dat numele de *Labrax*, Pliniu de *Lupus*.

Braschi, *Giovanni Angelo*, conte, numele original al papei Pius VI. (v. ac.)

Brasidas, beluduce spartan în rezb. peloponnesic; 424—22 a. Chr. a pus la cale revrățirea multor colonii atheniene din Macedonia. † în victorioasa luptă dela Amphipolis (422), în care cădău și Kleon.

Brasilia, (*Estados-Unidos do Brazil*), republică federativă în America de sud, între Oceanul Atlantic și Uruguay, Argentina, Paraguay, Bolivia, Peru, Columbia, Venezuela și cele trei Guayane, ocupă un teritor de 8.361,350 km², cu (1890) 14.068,268 loc. afară de Indianii selbatici. Suprafața B.-ei în două treimi e platou («Mato Grosso») și munți, cari se ramifică în numeroase șiruri; cele mai principale sânt: 1) Serra do Mar, dealungul țărmului estic; dela acesta spre nord se întinde 2) Serra do Espinhaço, marginea estică a platoului de diamant; 3) Serra dos Vententes strătaie platoul interior, culmea despărțitoare între basinelul Amazonului și Paranei. Partea nordică a B.-ei e ocupată de șesul Amazonului, cu câmpii ierboase (Llanos) și păduri seculare (Selvas); în partea de nord a B.-ei se întind ramuri de ai munților Guayana. **Riurile** B.-ei aparțin la două sisteme: în partea nordică curge râul Amazon (v. ac.), la al cărui sistem aparține aproape întreaga B.; înspre sud riurile Parana, Paraguay etc. aparțin sistemului Rio de La Plata. Afară de aceste două sisteme, riuri mai mari în B. sânt San-Francisco și Parahyba. **Clima** e tropică (2 anotimpuri: ploios și uscat), în locurile mai jos situate e nesănătoasă (febra galbenă); temperatura medie anuală 20° C. **Producte minerale**: diamant (export 1½—3 milioane franoi) și alte pietri scumpe, aur, platină, fier, cărbuni de piatră, sare; **producte vegetale**: cereale de tot soiul, cafea, trestie de zahăr, teă, bumbac, tutun, indigo, cacao, etc., fructe sudice, lemne de color, de construcție și de lucru, arbori de gummy; **animale**: vite cornute, cai și alte animale domestice, tapiri, dasipi, bradipi, moime, pisici, balene, paseri și insecte în mulțime de variațiuni (s. e. paseri: emu sau struționul american, pelicani, ibis, tucan, numeroși papagali și colibri; insecte: fluturi și gândaci admirabili, furnici călătoare), șerpi și alte amfibii, (broasce țestoase, aligatori, etc.)

Poporațiunea se compune din Portughezi, a căror limbă e limba statului, apoi Germani și Mestizi; Indiani și Negri. Sclăvia abia la 1888 a fost sistată total. După religione cei mai mulți sânt rom.-cat., mai puțini protestanți; de altcum în B. este libertate religioasă. Ocupația loc. în partea nordică e cultura cafelei, tutunului, zahărului, bumbacului, la sud agricultura și economia de vite. **Instrucțiunea** o promovează vr'o

7000 școale, câteva gimnasil, 2 facultăți de drept (Pernambuco și Sao-Paolo), două facultăți de medicină (Rio de Janeiro și Bahia), un politehnic, o școală comercială, una minieră, o școală de marină, mai multe șc. militare, muzeu și bibliotecă națională. **Comerțului** îi servese 19 porturi și o flotilă comercială de aproape 300 năi; export (1894): 601 milioane Millreis. Căi ferate 12,048 km., în construcție 6952 km.; linii telegrafice 15,903 km.; banca din Rio de Janeiro cu numeroase filiale; valută de aur, în faptă de hârtie; unitatea de monetă Millreis (3 coroane), 1000 Millreis = Conto de Reis. **Budgetul** pro 1895 arată cheltueli: 275.691,000 Millreis, acoperire numai 270.198,000 Millr. Datoria statului în țeară 754.042,399 Millreis plus bancnotele și bonurile de tesaur în circulațiune în valoare de vr'o 700 milioane Millreis; datoria în afară de țeară 31.453,500 Millr. **Armata și flotila** de resboiu s'au desorganizat în ultimele resboai civile; armata în timp de pace numeră preste 28,000 ficiori; marina s'a redus la 24 năi, altele sânt în lucrare. **Constituția**: după resturnarea imperiului (15 Nov. 1889) s'a introdus republica federativă; după legea fundamentală dela 25 Febr. 1891 capul statului e presidential (ales pe 4 ani); legislativa e congresul (senat și camera deputăților). **Colorile țerii**: vênēt și galben. B. e împărțită în 21 state: la sud-est: Districtul federal, Rio de Janeiro, Sao Paulo, Parana, Santa Catharina, Rio Grande do Sul, Espirito Santo, Bahia; la est: Sergipe, Alagoas, Pernambuco, Parahyba; la nord-est: Rio Grande do Norte, Ceará, Piauhy, Maranhão, Pará; în interior: Minas Geraes, Goyaz, Mato Grosso, Amazonas. **Capitala**: Rio de Janeiro.

Istoria. Pe timpul descoperirii locuiau în B. două grupe de popoare: Tapuyas sau Indios do matto și Tupi-Guarani sau Indios mansos. Cel dintăiu descoperitor al B.-ei a fost spaniolul Vincente Yanez Pinzon (1499), iar apoi (1500, din întâmplare) portughezul Pedro Alvarez Cabral, care în numele regelui Portugaliei o luă în posesiune și o numi Terra da vera Cruz. La început se trimiteau în B. numai persoane dubioase sau condamnați, abia regele Ioan III. decise colonizarea ei. 1624—40 ocupară Olandezii o parte a B.-ei; 1654 fură siliți a se retrage și a abdice de posesiunile lor pe prețul de 350,000 funți sterlingi. **Exploatarea intensivă a aurului** (1698) și a diamantului, precum și donarea de mari lăfundii aristocraților portughezi (donatorios) și contractele încheiate de guvernul portughez cu aventurieri (conquistadorii), cari întreprindeau ocupațiuni pe spelele proprii, cauzară vii nemulțămiri între coloniști. Când apoi curtea portugheză, refugiată în B. dinaiutea lui Napoleon, preferi Portughezii de origine obscură față de descendenții conquistadorilor, erupse o revoluție militară, care sili pe Ioan VI. a extinde și asupra B.-ei constituția votată în Lisabon în Aug. 1820. Dar Cortesi-i portughezi nu au permis întrarea deputăților brasiliani în parlament; în consecuență cliromomul și principele-regent Dom Pedro convocă o adunare națională, care, urmând exemplul coloniilor spaniole, proclamă 1 Aug. 1822 independența B.-ei și pe Dom Pedro împărat (18 Decembre 1822). Prin contractul încheiat la 15 Nov. 1825 Por-

tugălia recunoscă independența B.-ei. Dom Pedro abdică 7 Apr. 1831 de tron în favorul fiului său minor Dom Pedro II., numind o regență până când (1840) acesta puttă lua domnia. În coalițiune cu Urcuiza, guvernorul provinciei argentine Entre Rios, cu Uruguay și Paraguay începă B. 1850 reşoiu contra lui Rosas, dictatorul Republicii Argentine, care reşoiu se sfîrși cu învingerea dela Monte Caceros (3 Febr. 1852) și căderea lui Rosas. Ministeriul Olinda promovă colonizarea țerii cu Nemți. 1865 porni în coaliție cu Uruguay și Argentina reşoiu contra dictatorului Lopez din Paraguay, care se sfîrși (1 Mart. 1870) cu moartea acestuia. 1871 s'a adus o lege pentru treptata emancipație a sclavilor. Ministeriul Saraiva întroduse 1880 o reformă electorală, dar destrăbălarea financiară nu a putut-o vindeca, un lucru ce noi urmaşilor săi nu succese. În 13 Mart. 1888 se şterse cu totul sclăvia; aceasta stîrni mari nemulțămiri între colonişti, cari se alăturară apoi partidului republican. O revoltă militară sub maresăul Deodoro da Fonseca resturnă 15 Nov. 1889 imperiul și proclamă republica Statelor unite ale B.-ei. Imperatul Dom Pedro II. plecă în 17 Nov. 1889 în Europa. Guvernul provisor convocă 1890 un congres, care a dat țerii o nouă constituție și a ales 25 Febr. 1891 pe Fonseca president al republicii. Acesta fû însă încă în Nov. 1891 resturnat; frănele guvernului le luă vicepresidentul general Peixoto, care prin mai multe acte arbitrare stîrni nemulțămiri. Contra lui se revoltară admiralii Custodio de Mello și Saldanha da Gama, dar fără succes. În 1 Martie 1894 fû ales president Prudente de Moraes Barros, care din cauză de morb se retrase în Nov. 1896, urmându-i vicepresidentul Victorino Pereira.

Brasîlin, materie colorantă, ce se extrage din lemnul de Brasilia și de Fernambuc (rom.: lemn de băcan); cristalizează în prisme incolore, când e curată; se disolvă în apă și în alcool; soluțiile ei se colorează repede în galben, apoi în roșu. În soluțiuni alcaline are o culoare frumoasă, roșie oa carminul.

Braşov, oraş și comitat în Trs., situat în colțul sud-estic al Ungariei.

ORAȘUL BRAȘOV

(poporal Braşeu, lat. Corona, germ. Kronstadt, magh. Brassó) este așezat la 45° 37' 36" lăț. nord. și la 43° 15' 30" lung. est. dela Ferro, avînd o înălțime mijlocie de 600 m. deasupra nivoului mării. Situat între nisce dealuri frumoase, acoperite cu grădini și străbătute de promenăși, și la poalele muntelui Tîmpa (951 m. preste niv. mării; 361 m. deasupra pieții B.), un promontor al muntelui Postovarul. B. are o pozițiune în adevăr pitorească. Oraşul B. are formă lungăreață, desvoltându-se tot mai mult dela vest spre est. El se compune din patru părți: 1) *Cetatea*, care se află în mijloc, are formă de trapez și este încungiuată cu ziduri, astăzi ruinate și parte delăturată; 2) *Scheiul*, suburbiul românesc, așezat în partea vestică a oraşului pe mai multe văi strîmte și pe coastele dealurilor, purtând în partea de sus numirea de »*Pe Tocile*«; 3) *Blumăna*, suburbiul estic, despărțit de Cetate printr-o promenadă și printr'un loc liber, ce servește ca piață pentru tîrgul de septămăna (se face Vi-

nera) și ca loc de exercițiu militar. Blum. se extinde până cătră gara princ. a B.-lui, așezată destul de departe de oraş; 4) *B.-vechiu*, așezat în partea nordică a oraşului până la dealul și bălțile Sprengiului și până la cîmp. Suburbiul acesta are mai mult înfățișarea unui sat, ceea ce corespunde ocupațiunii locuitorilor lui. Intre Blumăna, Cetate și B.-vechiu se află »Dealul Străjii«, încununat cu un castel (clădit 1553), astăzi casarmă. Afară de aceste 4 părți, de comuna B. se mai țin și cătunele (coloniile) *Nou*, *Dêrste*, *Tîmși* și *Stupini*, situate la distanță de $\frac{1}{2}$ —1 oră dela oraş. Partea cea mai de căpetenie și mai regulată a B.-lui e Cetatea, în mijlocul căreia se află piața principală, avînd de centru Casa Sfatului, cu un turn înalt de 40 m. (clădită 1420); înaintea edificiului primăriei, astăzi local pentru archiva oraşului și pentru adunările repres. comunale. Edificiile mai însemnate ale B.-lui, afară de Casa Sfatului, sînt: »Biserica Neagră«, imposanta catedrală evangelică luter., clădită în stil gotic (1385—1425); gimnasiul și școala reală inf. săsească, împreună cu museul și biblioteca (26,000 vol.) acestor școli, aflătoare în imediata apropiere a numitei biserici; școala civilă de fete săsească; biserica și gimn. catolic; școala reală sup., cea comercială și de meserii, precum și cea civilă de fete și primară de stat; biserica calvină; biserica lut. din B.-vechiu, numită »Bis. lui Bartholomeu« (dela finea secl. XIII.); hala de mărfuri a oraşului (»Podul bătușilor«); reduta, cu o sală pentru teatru și concerte. Românii din B. (afară de Dêrste și Stupini) au 4 biserici gr.-or. (2 în Scheiu, 1 în Cetate și 1 în B.-vechiu), dintre cari mai însemnată este biserica Sf. Nicolae din Prund, una dintre cele mai vechi și mai avute biserici române din Ardeal. (v. ilustr.) Afară de biserici, Românii au un gimnasiu complet, împreună cu o școală reală inf. și cu o școală comercială, precum și cu o școală primară de copii și de copile, susținute de parochia din Cetate și cea dela Sf. Nicolae. Școalele acestea, numite »școalele centrale române din B.«, sînt adăpostite (afară de șc. comercială și cea de fete) într'un mare edificiu, ridicat 1851—54 în locul liber, numit »Groaveri«. (v. ilustr.) Gimnasiul și celelalte școale medii rom. din B. sînt provădute cu frumoase colecțiuni pentru șc. naturale, fisică și chimie, precum și cu o bibliotecă constăt. din vr'o 8000 volume, care (colect. și bibl.) se află tot în edificiul amintit. De însemnat este și cimiteriul bis. Sf. Nicolae din Scheiu, în care se află mormintele fam. Barac, a căp. Cristureanu, a lui Gavr. Munteanu, I. Meșota, Dr. N. Pop, Dav. Almășan, etc.; de asemenea și frumosul cimiteriu din Groaveri, al bis. rom. din Cetate, în care odihnesc osemintele poeților A. Mureșianu și Ioan Lăpădatu.

Populațiunea: La 1890 B. a avut 30,739 loc. (civili), (9758 Rom., 9578 Sași și 10,441 Magh. și Ovrei, etc.); după confesiune: 8357 rom. cat., 378 gr.-cat., 9733 gr.-or., 8399 lut., 2674 ref., 412 unitari, 769 isr.) În privința populațiunei B. este al doilea oraş din Trs. — **Teritoriul** oraşului cuprinde 19,553 hectare sau 34,298 jug. catastrale. B. e cetate lib. reg. cu magistrat regulat, capitala comitatului de aceeași numire, reședința unui tribunal reg. și a unei judecătoriai cerșuale, reșed. unei camere comerciale și industr., a unei

camere avocaţiale, a unui *protopopiat* rom. gr.-or. (al Braşovului cu 23 parochii şi 28,677 suflete), autorităţi militare, financiare şi de comunicaţiune.

Viaţa actuală. Locuitorii B.-lui se ocupă cu industria şi cu negoţul; cu agricultura mai cu samă eei din B.-vechiu, iar cu pomăritul Românii din Scheiu. Meseriile au fost cultivate încă din timpuri vechi de Sasii braşoveni. Dela aceştia le-au deprins de vr'o 50 ani încoace (după delăturarea breslelor sau ţehurilor) Românii şi Maghiarii. Obiectele produse de meseriaşii braşoveni (postavuri, pânză, pălării, funărie, curelărie, piele lucrată, lădi, plosci, etc.) se trimiteau sub numele de »braşovenie« în locuri depărtate, mai cu samă însă în România şi peninsula balcanică. În timpul din urmă însă industria mică din B. a decădut. Ramurile, cari se mai susţin cu oarecare succes, sânt: cismăria, curelăria, cojocăria, pălăria, croitoria, argăsităria, lăcătuşeria, măsăria, rotăria, care toate de prezent lucră mai cu samă pentru oraş şi împrejurime. Românii din B. se ocupă mai cu samă cu cojocăria, măcelăria şi cu lucrarea straelor (cergilor). Numărul tuturor meseriaşilor din B. a fost în 1895 de 995, dintre cari 168 Rom. Locul industriei mici în deceniile din urmă l-au luat fabricile, preste 20 la număr. Dintre acestea mai însemnate sânt: fabr. de postav, de împletituri, de bere, spirt, oţet, săpun, de bomboane, de salam, de parchete, de chibrite, de cărămîi, de ciment, de acid sulfuric, rafnerii de petrolu, ateliere mecanice, etc. Aceste fabrici lucră atât pentru trebuinţele interne, cât şi pentru export, mai cu samă în România şi Bulgaria. — În privinţa comerţului B. încă este unul din cele dintăiu oraşe din ţeară. Situat în apropiere mai multor pasuri, cari leagă Ardealul cu Ţeara Rom. (pas. Timişului, al Branului, al Şanţului şi al Buzeului), B. a avut încă din evul mediu un rol însemnat nu numai pentru comerţul ardelenesc, ci în genere pentru comerţul european, servind ca mijlocitor între pieţele din Eur. centrală şi nordică cu Orientul. Astăzi acest rol este cu mult mai modest, dar totuşi destul de considerabil. B. este un punct însemnat al liniei ferate ung. estice, tot odată este punctul de întâlnire al liniei din Săcuime şi al liniei Zernesci-B. De asemenea B. este legat cu Săcelele printr'un tramway cu abur, care traversează oraşul până la gara Bartholomeu. Articolii principali ai com. braşovenesc sânt manufacturile şi fabricatele lucrate în B., şi mărfurile brute aduse din România. În genere însă com. B. cu România a scădut foarte mult în urma resb. vamal dintre anii 1886—1891. În 1895 se aflau în B. cu totul 458 comercianţi, dintre cari 200 Rom. Comercianţii rom. din B. se ocupă cu deosebire cu afaceri de comisiune, cu băcănia, zarafă şi cu comerţul mic (de pesce, lână, piei, brânzeturi, poame, etc.) Institutele princ. de bani din B. sânt: filiala băncii austro-ung., cassa de păstrare săsească (înf. 1835), institutul braş. de pensii (înf. 1844), oficiul de amanetare orăşenesc, filiala inst. rom. »Albina« din Sibiu (1892), cassa de păstrare ungurească, şi filiala reun. de economi a funcţ. austro-ung. Numărul firmelor din B. împrotocate la tribunal a fost în 1886 de 215.

Prin romantica sa poziţiune şi prin frumoasele sale împrejurimi B. atrage în fiecare an, cu de-

sebie în timpul verei, o mulţime de străini, mai cu samă din România. Circulaţiunea străinilor în anii din urmă a fost cam de 10,000 persoane anual.

Istoricul. Oraşul B. datează dela începutul secl. XIII. În 1211 regele Ung. Andreiu II. chiamă în Ţeara Bârsei ordinul cav. teutoni (Cruciferi hospitales Sanctae Mariae), ca s'o colonizeze şi s'o apere, acordându-i privilegii însemnate. Cavalierii, aşezându-se aici, invită numeroşi coloniştii germani dela Rinul de jos şi din Turingia, strămoşii Sasilor de aji, cari asemenea capetă dela regii Ung. drepturi extinse. Cavalierii ridică în Ţeara Bârsei 6 castele, lângă cari coloniştii germani întemeiază mai multe comune (cu totul 16). Intre acestea a fost şi B., numit în chrisoavele cele mai vechi (până la 1355) *Brassovia* sau *Barassu*, iară mai târziu *Corona* (săs. Krunen). B. a fost aşezat la început în partea nordică a oraşului de astăzi (de aici numirea »B.-vechiu«), în jurul unui castel situat pe dealul Sprengiului, care castel s'a ruinat în partea primă a secl. XV., şi în jurul bisericii Sf. Bartholomeu. Afară de cast. acesta, cav. germ. ridicară pe virful Tămpei un al doilea castel, numit, ca şi oraşul, *Brassovia*. Acesta a ramas în fiinţă până în 1455, când s'a dărîmat la ordinul lui I. Huniade. Ruinele lui se vîd şi astăzi. Numirea »Brassovia«, de origine slavică, ne arată, că înainte de venirea cav. trebuie că a mai existat o localitate cu aceeaşi numire, deşi Andreiu II. numesc în diploma sa Ţeara Bârsei: »terram desertam et inhabitatam«. — În 1225, venind în conflict cavalierii, cari voiau să se facă independenţi, cu Andreiu II., acesta îşi revoacă donaţiunea din 1211 şi-i alungă din Ţeara Bârsei. Coloniştii germani însă remaseră şi mai departe aici, recunoscuţi fiind ca stăpâni ai pământului, pe care se aşezaseră şi avînd un comite propriu, numit de regele. Lângă această populaţiune se aşezară în decursul timpului Români şi Unguri, cari însă nu aveau drepturi politice. — Braşovenii înaintară tot mai mult, deşi avură adeseori a suferi din cauza năvălirilor străine (1241 Mongolii; mai târziu Turcii, Tătarii şi Români). Progresele cele mai mari le făcî B. pe timpul regelui Ludovic I. de Anjou (1342—82), care dete oraşului privilegii însemnate. Prin diplomele sale din 1353 şi 1377 el acordă B.-lui, pe lângă comitele regesc, un »judex terrestris«, îi dă dreptul de întreprins (Stapelrecht), precum şi supremaţia preste toate comunele din Ţeara Bârsei. Din acest timp comerţul şi industria B.-lui iau un avînt foarte însemnat. B. devine una din staţiunile principale ale comer. levantin, mijlocind negoţul între ţerile germane cu Orientul. Meseriaşii braşoveni se constituiesc în bresle (ţehuri) şi trimit produsele lor până la Constantinopole şi până în Italia. Pe timpul reg. Ludovic I. Braşovenii ridicară la pasul Branului, pe atunci cel mai cercetat, un castel de piatră în locul celui de lemn, clădit mai înainte de cav. germani. Scopul era apărarea oraşului şi în genere a ţării împotriva năvălirilor străine. Tot din cauza acestor năvăliri, vîjînd Braşovenii, că în partea, unde se afla oraşul până atunci, sînt în continuu ameninţaţi, deoarece oraşul în mai multe părţi era deschis, începură a se retrage cătră înca secl. XIV. în locul unde se află B. acum. Acest

loc, folosit mai înainte ca câmp pentru in, era apărât din toate părţile cu dealuri. Aici se clădi mai întâiu Str. Porţii, apoi a Vămei, cea Neagră etc. Prima piaţă a fost locul numit »Sub bucium« (Rosenanger). Pe locul cel nou se clădi (1385—1426) şi »biserica neagră«, iar din 1395 întreaga cetatea începă a fi încungiuată cu ziduri puternice, provădute

că în 1392, pe când se zidia această bis., »fiind mare scumpete şi foamete în ţeara bulg., mulţi Bulgari s'au sculat dela ţeara lor, de au venit cu muierile şi cu copiii lor şi s'au aşezat afară din cetate, făcându-şi colibi la locul, care după ei s'a numit Scheiu«. Originea acestor colonişti este şi acum discutată. Unii scriitori susţin, că

Biserica Sf. Nicolae în Braşov.

cu bastioane şi turnuri, a căror construcţie s'a continuat mereu până în secl. XVII. De asemenea se făcură şi şanţuri adânci, pline cu apă, atât în partea estică, cât şi în cea vestică a cetăţii. Afară de aceea prin mijl. secl. XV. (1454) se zidi pentru apărarea oraşului castelul de pe Strajă, care căpătă în 1553 forma sa actuală.

În legătură cu clădirea bisericii negre se aduce întemeierea suburbiului Scheiu (ung. Bolgárszeg, sās. Baldscheroi) de colonişti veniţi de preste Dunăre. Anume eronicele române braş. spun,

în adevăr ei au fost Bulgari, cari în decursul timpului s'au românizat; alţii (cu deosebire B. P. Hasdeu în Ist. Crit. a Românilor) sînt de părere, că aceşti colonişti au fost Români din ţinuturile dunărene, numiţi după obiceiul timpului: Bulgari. Scheiul la început era cu totul separat de oraş, avînd formă de sat; în privinţa politică şi admin. era supus oraşului. Locuitorii de aici îşi făcură în 1403 o biserică din lemn cu hramul Sf. Nicolae, iar mai târziu (1519—20), cu ajutorul lui Neagoe Basarab, în locul acesteia

alta de piatră. Românii din Scheiu se putură susţine şi înaintare treptat, sprijiniţi fiind în silinţele lor de domni Munteniei şi ai Moldovei, cari i-au protegiat în continuu. —

Progresul început pe timpul lui Ludovic I. se continuă şi sub reg. Sigismund (1387—1437), care veni însuşi în B. (1427) şi petrecu aici $\frac{1}{2}$ an, ca să supravegheze fortificarea oraşului. Cătră finea secl. XV. însă însemnătează comer. a B.-lui încep a mai scăde. Causele au fost de o parte căderea penins. balcanice în mâinile Turcilor şi repeţitele atacuri turcesci, de alta căile cele noue, ce le-a luat comer. univ. pe acel timp. Cu toate acestea B. totuşi se susţin în bună stare, la ceea ce a contribuit în prima linie activitatea şi iscusinţa meseriaşilor de aici, precum şi legăturile com. cu principatele române. În a. 1453 Ţeara Bârsei se împreună cu cele şapte scaune şi cu celelalte ţinuturi săsesci din Ardeal într'o singură provincie. În 1498 Stefan Báthory se împrumută dela Braşoveni cu 1000 fl. de aur şi zălogescă pentru această sumă dominiul Branului (satele: Bran, Tohan, Săcelele, Noul, Crisbavul şi Apaşa), care cu timpul ajunge cu totul în stăpânirea oraşului.

Evenimentul cel mai însemnat dela încep. secl. XVI. este reformaţiunea, introdusă la Saşii din B. prin Ioh. Honterus (1498—1549), întemeietorul gimn. săsesc şi al primei tipogr. în Ardeal. Fruntaşii saşi Lucas Hirscher şi Ioh. Benkner îşi dădură silinţa să atragă şi pe Românii braş. la luteranism, spre care scop tipăriră cu chel-tueala lor mai multe cărţi în l. română. Silinţele lor însă remaseră zădarnice. Pe timpul principilor trans. B. avu a suferi în mai multe rânduri din cauza Turcilor şi a Românilor. Mai tare fu năpăstuit însă de princ. Gabr. Báthory (1608—13), care asediază oraşul în trei rânduri, voind să pună mâna pe averile lui. B. se apără cu succes sub conducerea viteazului jude Michael Weiss şi ajutat de domnul muntean Radu Şerban Basarab.

În 1688, ajungând Ardealul sub supremaţia lui Leopold I., generalii acestuia cer ocuparea castelului de pe Strajă de armata împărătească. Braşovenii însă se opun. Gen. Veterani vine cu 3000 ostaşi, împresoară castelul apărat de ţehurile meseriaşilor şi-l cuprind. Ca un act de răsunare din partea ostaşilor austr. se consideră focul cel mare, isbucnit în ziua de 21 Apr. 1689. Mai tot oraşul cade pradă flacărilor, care cuprind şi casa Sfatului, precum şi bis. cea mare luterană, numită de atunci »bis. neagră».

Veacul XVIII. decurge mai liniştit pentru B. Sub stăpânirea casei habsburgice oraşul se bucură de linişte, conturbată numai din când în când de grelele contribuţiuni de reboiu şi de ciuna asiatică, care cercetă în mai multe rânduri B. şi împrejurimea, făcând pustiiri cumplite (în 1718—19 mor în B. 4509, în întreagă Ţeara Bârsei 18,450 oameni). În secl. acesta comer. braş. încep a învia din nou în urma tract. încheiat de Carol VI. cu Poarta (1718). Pe lângă comercianţii saşi sunt şi o mulţime de com. români, precum şi greci, bulgari şi macedo-români, aceştia din urmă constituiţi în »compania privilegiată grecească de comerciu». Ba cătră finea acestui veac numărul comer. români şi greci era cu mult mai mare ca al Saşilor, după cum se poate vedé dintr'un document din 1769 (11 com. saşi, 80 rom. şi

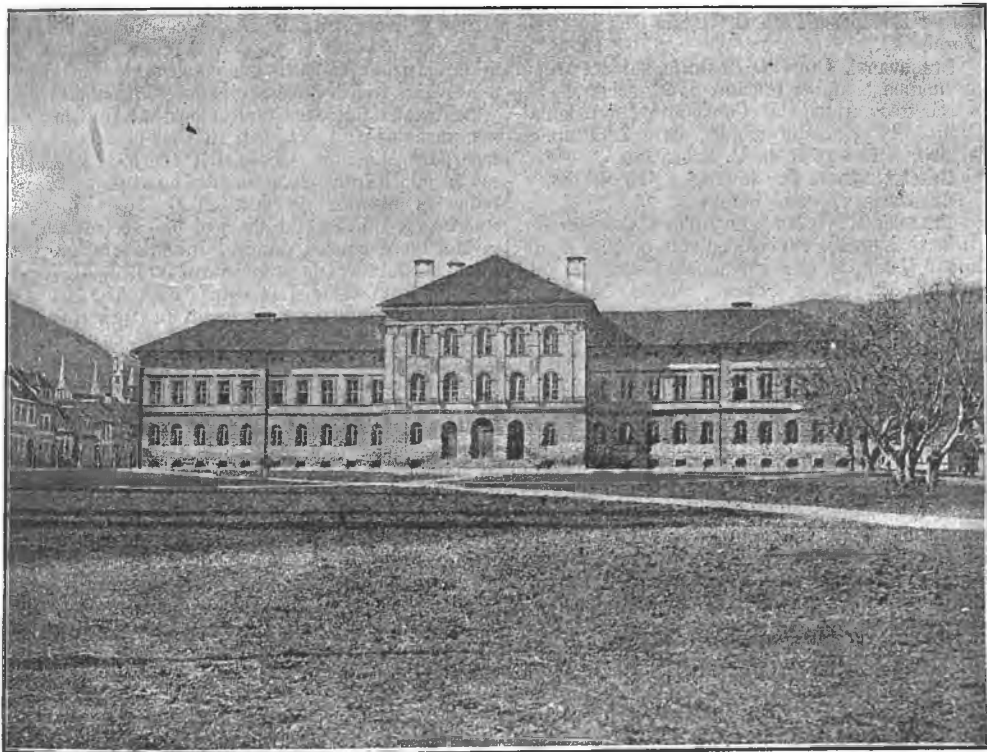
greci în Scheiu, 31 greci din companie). Încurajaţi de bunăstarea materială Rom. din Scheiu caută acum să câştige şi drepturi politice, stăruint să fie recunoscuţi ca comună de sine stătătoare, sau cel puţin să aibă drepturi civile şi bisericesci mai extinse ca până acum. Dar Saşii se opun din respueri acestor nisuinţe, dând totdeauna guvernului informaţiuni nefavorabile faţă de Români. În fine pe timpul lui Iosif II. (1780—90) capătă şi Românii dreptul de concivilitate, pe baza căruia îşi pot cumpăra proprietăţi în cetate, dreptul de a-şi clădi biserici (se şi clădesc bis. din Dêrste, cea din B.-vechiu, cea din Stupini şi cea din cetate, care astăzi, în urma unui proces îndelungat, e naţională grecească, precum şi mai târziu cea de pe Tocile), precum şi a puté exercita diferitele meserii. După moartea lui Iosif II. multe din aceste drepturi se restring, așa că poziţiunea Rom. se îngreunează din nou. Astfel se petrec lucrurile până în 1848, când se schimbă în întreagă Ţeara vechia constituţie feudală. În decursul revol. din 1848—49 Ungurii cuprind oraşul şi castelul sub Bem în Martie 1849, dar în Iunie acelaşi an sunt scoşi de aici de armata rusească şi austriacă. Cu dualismul se introduce modul de adm. actual.

Insemnăt. B.-lui pentru Români. B. a fost totdeauna un însemnat centru al vieţii românesci. Situaţi în imediată apropiere de România şi stând totdeauna în contact cu loc. de aici, Braşovenii au format legătura naţională şi culturală între Rom. de dincoace şi de dincolo de munţi. În B. s'au tipărit cele dintăiu cărţi românesci: Catechismul (1559), Tetravangelul (1562), Psaltirea (1570), Cazania (1570—80), Praxiul (1569—76), Evang. cu învăţatură (1580), partea cea mai mare traduse de diaconul Coresi şi de preoţii Popa Mihaiu şi Popa Iane dela bis. Sf. Nicolae din Scheiu. În privinţa bisericăscă Rom. din B. de asemenea au stat în strinse legături cu cei din Muntenia, ţinând cu tenacitate la ortodoxie (mai cu samă pe timpul Unirei, la sinodul din 1700 din Belgrad, şi mai târziu sub Maria Teresia) şi îndemnând şi pe alţii să rămână la vechia biserică. De creşterea tinerimii încă se interesează destul de timpuriu. Parochienii dela bis. Sf. Nicolae înfiinţară încă în anul 1788 o şcoală poporală, care la 1837 avea 4 clase. La această şcoală a funcţionat ca învăţător scriitorul poporal Ioan Barac (1770—1848), mai târziu translator magistratual. Neguţătorii rom. diu Cetate înfiinţară şi ei la 1835 o şcoală pop., la care funcţionă câţava vreme ca inv. G. Bariţiu. Avântul cel mai mare cultural şi naţional îl luară B.-enii cătră mijl. secl. de faţă. Comercianţii rom. din B., setoşi de înaintare şi de înălţarea neamului, îşi dădură pe fiii lor la şcoale mai înalte, înfiinţară cele dintăiu reuniri române din Ardeal (1835 »Casina neguţătorescă», astăzi »casina română»; tot cam pe atunci »Gremiul comercianţilor români de comerciu levantine»), şi totodată începură a se gândi la înfiinţarea unei şcoale medii române. Ideea aceasta se realiză în 1850, când cele două parochii rom. (Sf. Nicolae şi Cetate) se învoiră, sub înţeleapta şi energica conducere a protop. Ioan Popasu, să ridice împreună o şcoală centrală, care pe lângă eursul primar să cuprindă şi pe cel gimn. Noul gimn. se deschise în toamna a. 1850, adăpostindu-se din 1854 în măreţul edificiu de acum.

Gimn. inf. fù dezvoltat la 8 clase în 1866, când se ţinù primul examen de maturitate. În 1869 pe lângă gimn. se înfiinţă şi şcoala reală inf. (astăzi cu 4 cl.) şi cea sup. comerc. (cu 3 cl.) Şcoalele centrale române au adus şi aduc servicii foarte însemnate pentru întreg poporul român, fiind cercetate de tineri din toate părţile. Numărul şcolărilor în 1896—97 a fost de 1386 (325 la gimnasiu, 116 la şc. reală, 91 la cea com.; restul la şcoala primară de copii şi de copile). — În B. apărură primele foi periodice române din Ardeal: în 1836 »Foaia Duminecii«, redigiată de Ioan Barac şi editată de comerc. R. Orghidan,

teatru român. Afară de aceste instituţiuni în B. sùnt 2 tipogr. românesci, 1 librărie şi o baie de abur, împreună cu institut de hydrotherapiă (propr. şcoalelor centr. române). — Dintre obiceiurile Rom. din B. sùnt de însemnat petrecerile »Junilor«, aranjate în serb. Pascilor de tinerii rom. din sub. Scheiu. Originea acestor festivităţi populare încă nu e stabilită.

Lit.: 1) Schiţă din ist. B.-lui, cu specială considerare la Români, de Dr. N. Pop, (B., 1883); 2) Noul călăuz al străinului prin B. şi regiunea dimprejur, de comitetul oficial de inform. pentru străini, (B., 1891); 3) Ţeara noastră, de Silv.

Gimnasiul gr.-or. rom. din Braşov.

şi în 1837 »Gazeta de Transilvania«, redigiată de G. Bariþiu (mai târziu de Iac. Mureşianu) şi împreună cu »Foaia pentru minte, inimă şi lit.« În 1849 redigiă scurtă vreme C. Boliac, care era refugiat, iarul »Expatriatul«. Alte foi române au apărut în B., au fost: Transilvania, Orientul latin, Noua bibl. rom., Meseriaşul rom., Şcoala şi familia, Poşta rom. şi Cocoşul-roşu. — În ceea ce priveşte Reuniunile, afară de cele două, amintite mai sus, Rom. au înfiinţat: în 1850 Reun. femeilor rom. pentru ajutorarea orfanilor celor căzuţi în 1848—49; 1863 Reun. rom. de gimn. şi de cântări; în 1871 Asociaþiunea p. sprij. înv.ăţaceilor şi sodalilor români; 1880 Reuniunea p. ajutorarea văduvelor. Afară de aceea B. este reşed. Reuniunii înv.ăţătorilor români gr.-or. din distr. X., a unui desp. al Asociaþiunii precum şi a comitetului Fondului pentru înfiinţarea unui

Moldovan, (Sibiu, 1894; pag. 180—211); 4) Serbătorea Junilor la Pasci, de G. I. Pitis, (B., 1890); 5) Notiţe din ist. şcoalelor noastre medii, în a XXXII. progr. a gimn. mare public român din B., (B., 1896); 6) Die Stadt Kronstadt u. Umgebung, v. Josef W. Filtsch, (Wien, 1886); 7) Die deutschen Ritter im Burzenlande, v. Fr. Philippi, (Kronstadt, 1861); 8) Herrmann G., Das alte u. neue Kronstadt, bearb. von Oskar v. Meltzl, (Hermannstadt, 1883 u. 1887).

COMITATUL BRAŞOVULUI

cu teritoriul de 260,088 jug. cat. (1803·63 km²), şi cu 86,777 loc. (Români 31,106, Saşi 27,802, Magh. 26,116), cuprinde partea cea mai mare din Ţeara Bârsei de odinioară. Cott. B. are formă de triunghi şi se mărgineşte spre est cu cott. Treiscaune, în nord cu cott. Târnavei mari, în vest

cu cott. Făgărașului și în sud cu România. Teritoriul în partea sudică și nord-vestică e muntos (în sud Ciucușul, Peatra-mare, Postovarul și Buceciul; în nord-vest munții Apața-Perșani), iară în cea mijlocie șesos. Rîurile princ. sînt: Oltul, care formează granița nord-est., apoi afluenții lui: Tîrlungul, Timișul, Ghimbășelul, Bârsa și Hămăradea. Păienîntul e roditor, cu deosebire în partea mijl., unde se află satele săsești. În priv. politică cott. B., afară de oraș, se împarte în trei cercuri: I. *C. Feldioarei*, cu 9 comune (17,711 loc., în maj. Sași și Rom.); II. *C. Codlei*, cu 7 comune (17,524 loc., în maj. Sași și Rom.); III. *C. Săcelelor*, cu 7 comune (20,303 loc., în maj. Magh. [Ciangăi] și Rom.). Cott. B. e traversat de linia ferată Budapesta-Predeal, B.-Sân-Giorgiu și B.-Zărnesci. [A. B.]

Brașovanul, *Dimitrie Eustatie*, autorul primei gramatice a limbei române, 1756, scrisă la înscărinarea principelui Constantin Mavroordat. Manuscriptul acestei lucrări, care însă nu s'a tipărit, a fost găsit de C. Erbiceanu.

Brasse, măsură frc. de lung., = 162.42 cm.

Brasserie, (*franc.*) bererie.

Brassica L., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Brassiceae, cuprinde plante erbacee de ordină bisanuale, mai rar anuale vivace sau subfrutescente. Florile galbene, mai rar albe, sînt dispuse în raceme elongate. Fructul este o silică lineară cu valvele convexe și cu o singură nervură dorsală. Acest gen are vr'o 80 specii răspândite prin Europa, Africa boreală și australă și prin Asia. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, din cari însemnăm: *B. elongata* Ehrh., numită vulgar Muștar alb selbatic, *B. nigra* Koch. (Sinapis nigra L.), vulgar Muștar negru, *B. alba* Boiss. (Sinapis alba L.), vulg. Muștar alb, etc. Din semințele acestor plante se fac sinapisme foarte vesicante, ca condiment facilită digestiunea. Unele specii se cultivă pentru semințele lor oleaginoase, sau ca plante alimentare, astfel sînt: *B. Rapa Koch.* (*B. campestris L.*) var. *oleifera* DC. numită românește Rapiță; *B. Napus L.* var. *esculenta*, vulgar Napi, Broasbe; *B. oleracea L.* cu mai multe varietăți. *B. olerac. capitata* DC., Varză (Curechiu) de iarnă; *B. olerac. bullata* DC., vulgar Varză nemțească; *B. olerac. caulorapa* DC. vulgar Gulii, Caralabe, Caralambe. *B. olerac. Botrytis* DC. numită popular Conopidă, Carfiol, la care inflorescența devenită cărnosă constituie o legumă gustoasă, etc. [Z. C. P.]

Brassiera, obiect din rufărie de dame. Camisol decoltat, fără mâneci, ajustat pe talie; se poartă preste corset. B. sînt făcute mai cu samă din batist și sînt garnisite cu broderii și danțele. B. de copii sînt simple.

Brastăvețu, com. rur. în Rom., j. Romanai, pl. Balta-Oltu de jos, situată aproape de linia ferată Corabia-Caracal; n'are nici un căt. alipit; 2031 loc., agricultori și economi de vite; are 1 biserică deservită de 3 preoți și 1 școală primară cu 1 învățător; ruine antice.

Braț, extremitatea superioară a corpului. Brațele, ca părți foarte însemnate ale corpului, au oase tari și mușchi puternici.

Bratca, (magh. Brátka), com. mică în Ung., cott. Bihor, situată între munții Bihorului în valea Crișului repede, cu 276 case și 1245 loc.,

(1227 Români gr.-or. ceialalți Magh.) Biserica e de lemn, școala în regulă. Teritoriul e 4647 jug. oat., mai tot munte cu păduri seculare; agromie, industrie de casă, prăsiere de vite, pomărit, industrie de lemn. Stațiunea oăii ferate, oficiul teleg. și postal în loc. [†]

Brăteni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, pl. Ștefănesci, compusă din 8 căt., cu 2167 loc., agricultori și economi de vite; com. are 3 biserică și 2 capele cu 2 preoți, și 2 școlae mixte cu 2 învățători.

Brateș, lac în Rom., j. Covurlui, lângă orașul Galați, format din versăturile gurei Prutului și ale Dunării; lungimea sa e de 2 mile, lățimea maximă 1¼ milă, iar minimă 200 m.; are pescu și raci în mari cantități; bălțile, ce-l încungură, sînt pline de stuf și papură. B. e proprietatea statului; prin revărsarea apelor sale și ale Dunării a provocat în 1897 catastrofa orașului Galați.

Brătesci, numele multor localități în Rom.; mai însemnate: 1) *B.*, sat. în j. și pl. Argeș, face parte din com. Albesci-B.; 346 loc.; lângă sat se află schitul cu asemenea numire, astăzi redus la biserică de mir. 2) *B.*, sohit în j. Suceava, pl. Siretul de jos, în vecinătatea satului cu asemenea numire, întemeiat la începutul acestui secol de proprietarul Iordache Balș; iar I. R. Rosnovanu îl înzestră cu 100 hect. pământ pentru întretinere; e locuit de 12 călugări.

Brătianu, 1) *B.*, *Ion C.*, celebrul om de stat al României, n. 2 Iunie 1821 la Pitești, întră la vîrstă de 17 ani în armata română, pleacă 1841 la Paris, unde stă până la 1848, făcînd studii militare și luînd parte la turburările tinerimii franceze în contra regelui Louis Philippe. Acolo se împrietenește cu C. A. Rosseti. Reîntors în țeară, devine îndată unul din fruntașii revoluției dela 11 Iunie 1848, care provoacă abdicarea lui Vodă Bibescu și ocuparea țerii prin Turci. Exilat, B. se duce iar la Paris, unde stă până în 1857. Pe de o parte lucrează spre a câștiga simpatiile cercurilor politice pentru cauza României (scrie: »Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient» 1855, »Réflexions sur la situation» 1856, apoi »Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie» 1859), pe de alta se pune în raport cu mulți membri principali ai revoluției europene (dintre cari unii, s. e. Andrassy, Crispi, ajung mai tîrziu conducătorii politice serioase în statele lor) și se amestecă în conspirările contra lui Napoleon III., din care cauză e acuzat, dar achitat în 1853, apoi iarăși acuzat și condamnat la 3 luni închisoare (1854) și în fine internat în casa de sănătate a doctorului Blanche de lângă Paris până la Iulie 1856. În Iulie 1857 se poate întoarce în țeară; ales membru al Divanului ad-hoc și apoi deputat în Camera dela 1859, B. contribuie la unirea Principatelor sub Cuza. Din 1859 datează scrierile lui: »Mémoire adressé au Prince Couza» și »La Transylvanie, le Prince Couza et la Russie». Dar în tot timpul domniei lui Cuza, B. nu poate ajunge la cărma statului; însă după detronarea acestuia, B., care era printre conspiratorii dela 11 Febr. 1866, se întâlnește cel dintău cu Principele Carol de Hohenzollern la Düsseldorf (19 Mart. 1866) și se întoarce la 8 Mai 1866 în țeară cu poul Domnitor ales. Ministru de finanțe pentru puține luni în primul ministeriu

al Principelui Carol I., dela 11 Maiu 1866, B. redevine ministru de finanțe în cabinetul liberal dela 27 Oct. 1867 și execută marea concepțiune a căilor ferate, dând concesiunea lui Strousberg. B., neavând încă partişani în Moldova, se unesce cu »fracțiunea liberă și independentă«, care însă aduce neajunsuri guvernului prin isgonirea câtorva familii israelite din Bacău; cabinetul liberal oade la 16 Nov. 1868, mai ales în urma ocrotirii bandelor bulgare. Trecut în opoziție, partidul liberal în anii 1870—76 face agitații anti-dinastice. B., tradus înaintea juraților din Tîrgoviște pentru complicata la încercarea lui Candiano-Popesou de a detrona pe principele Carol prin revolta din Ploiești dela 8 Aug. 1870, este achitat împreună cu autorul principal, dar formează în curând împreună cu C. A. Rosetti, Coghăniceanu, etc. coaliția (sau conspirația) numită dela Mazar-Pașa, care, în urma căderii cabinetului L. Catargi după alegerile din 1876, ajunge la guvern în 27 Apr. 1876, mai întâiu sub presidența lui Manolache Kostache. Dar ia 24 Iulie 1876 B. devine presidentul unui ministeriu curat liberal și conduce astfel (cu o scurtă întrerupere de 2 luni) politica României timp de aproape 12 ani. Urmând la început pornirea violentă a partidului său cu darea în judecată a foștilor ministri conservatori (retrasă de Cameră în 1878), B. se moderează în curând și desvoaltă calitățile unui adevărat și mare om de stat. Execută cu energie hotărîrea Principelui Carol de a lua parte cu armata română la resoiul ruso-turc dela 1877—78, caută să susție interesele țerii la congresul din Berlin, pierde Basarabia, dar anexează Dobrogea; proclamă Regatul la 14 Mart. 1881 și regulează succesiunea dinastică; părăsesce politica »Cruții ortodoxe« rusesci și, după importanta sa întrevedere cu Bismarck la Gastein în vara 1883, îndrumează România spre tripla-alianță; moderează pe cât poate tendințele radicale ale lui C. A. Rosetti la revisuirea Constituțiunii în 1884, și isbutesce a face din partidul liberal, mai înainte prea dedat la mișcări revoluționare, un partid disciplinat de guvernământ monarchic-constituțional. Astfel B. dela 1877 înceace inspiră și merită toată încrederea Regelui Carol și dobândește cea mai desăvîrșită autoritate asupra numeroșilor săi partisani. Inșă, după revisuirea Constituțiunii, așteptând din an în an o nouă isbucnire a crizei orientale, B. hesită de a întreprinde neapărată organizare internă a noului Regat, acțiunea legislativă a partidului său lăncezesce, și B. se vede silit a se retrage dela guvern în Mart. 1888. Ales senator în opoziție, B. încetează din viață la 4 Maiu 1891 și se înmormentează la moșia sa Florica lângă Pitești. Moartea lui B. a fost un doliu național. Totdeauna insuflețit de un înflăcărat patriotism, fără multă instrucțiune, dar ager la minte, plin de tact și foarte atrăgător prin personalitatea sa, capabil de evoluțiunea internă dela un agitator ilusionar până la un om de guvern cum-pătat, B. va rămâne în istoria modernă a României figura cea mai marcantă a generației dela 1848. Viața lui de familie a fost exemplară.

2) *B., Dimitrie C.*, fratele mai mare al lui Ion B., n. la 1818 în Pitești, † la 1890; a studiat împreună cu fratele său la Paris și a participat

la toate agitățile și relațiunile sale politice. Câtva timp membru în comitetul internațional al revoluționarilor, stabilit la Londra (Mazzini, Bakunin, etc.) D. B. se întoarce la 1857 în patrie și devine unul din frunțașii partidului liberal. Sub guvernul fratelui său Ion dela 1876—1888, este mai întâi ministru al țerii la Constantinopole, apoi (10 Apr. până 9 Iunie 1881) ministru-president, în care situație prea responsabilă nu-l poate menține partidul liberal decât de abia 2 luni, și-l alege president al Camerei. În curând însă Dimitrie B., neputând pricepe marea preponderanță a fratelui său mai mic, trece la adversarii lui și devine cel mai aprig, formând împreună cu L. Catargi și G. Vernescu așa numita »opoziție-unită«, oare contribue la returnarea cabinetului liberal în Martie 1888.

3) *B., Grigore*, politic român, n. 1849, † 27 Febr. 1893; nepot de frate lui Ion B. Studiile liceale le-a făcut în Theresianum din Viena; trecu apoi la facultatea de drept din Berlin și Paris, unde obțină 1874 diploma de doctor în drept. 1875 intră la magistratură, înaintând până la membru al Curții de apel în Buouresci; 1886 deputat al Teleormanului. 1891, înființându-se Liga pentru unitatea culturală a Românilor, fu ales mai întâiu cassier, iar mai târziu president, devenind sufletul acestei societăți.

4) *B., Ioan I. C.*, fiul lui Ion C. B., n. 20 Aug. 1864 în Florica; diplomat al șc. politehnice și al șc. de poduri și șosele din Paris; 1889—1895 inginer la căile ferate, 1895 ales deputat de Gorj (col. I.), dela 12 Apr. 1897 ministru al lucrărilor publice.

Bratocea, trecătoare între Muntenia și Trs., dela Vălenii de Munte la Brașov, preste munții Bârsei. Șoseaua urmează în Rom. valea Telejenului, iar în Trs. valea Tărlungei și nu e încă pe deplin terminată pe partea muntenească. Mergând spre Trans. din Muntenia, șoseaua intră în defileul Telejenului la Valea-Largă și nu se degajează decât la Cheia, pentru a începe imediat uroușul spre B.; taie frontiera, lăsând de o parte Grohotișul, de alta Ciucașul, și intră în valea Tărlungei, din ale cărei strimtori iese din jos de gura Doftanei. *Mândăstirea Suzana* și *Cheia*, sânt singurele puncte locuite ale văii Telejenului. La gura Doftanei se ved în trei locuri șanțurile construite pentru împiedecarea intrării în Trs. prin valea Doftanei; pozițiunea aceasta se chiamă *Alt-Schans-Pass* și închide aji ambele pasuri. [Lt. Col. I.]

Brătulia, com. rur. în Rom., j. Gorj, 9 km. spre sud-est de Tîrgu-Jiu; are o suprafață de 2500 hect. și 1147 loc., 1 școală și 2 biserici; agricultură, dogărie și mai ales industrie de lemn.

Brău, cingătoare. 1) B., ornăt sacru al persoanelor ierarchice începând dela treapta subdiaconatului. Servesce spre încingerea sau sufulcarea sticharului și legarea epitrachitului. B. semnifică înfrânarea patimilor sufletesci și trupesci, ce strălucesce în virtutea castității. (Cf. Rugăciunea dela îmbrăcaro. Math. III. 4.) 2) B. în mitol. grec. Aphrodite a fost stăpâna B.-lui de amor; în B. au fost adunate puterile de farmec. Ares încă a avut un B., dar l-a dăruit Hippolytei, reginei Amazonelor; și aci B. simbolizează curagiul reboinic. 3) B. s. *de brău*, danț popular, executat de mai mulți dăntători,

cari, fiindu-se pe după talie, formează un lanț; dănuitorul dela capăt îi conduce făcând figuri după capriciul său. Musica e de caracter vioi, în măsură binară și cu perioade scurte, de 4 sau 8 tacte.

Braula coeca, pēduchele albinelor, dipter de 1.5 mm. lungime fără aripi, trăiesce ca parazit pe albine, mai cu samă pe regină și trântori.

Braun, Alexandru, botanist n. 1805 în Regensburg, † 1877 în Berlin. 1832 profesor de zoologie și botanică la școala politehnică din Karlsruhe, 1845 profesor de botanică la Universitatea din Freiburg, 1850 la Giessen, iar 1852 la Berlin; a scris numeroase lucrări asupra morfologiei generale și asupra Criptogamelor; el este întemeietorul teoriei dispozițiunii frunzelor. Schimper i-a dedicat genul de mușchi *Braunia*. [E. T.]

Braunit, mineral, oxid și silicat de mangan; cristalizează în sist. tetragonal; se găsește la St. Marcel (Piemont), Elgersburg (Turingia), etc.

Braunschweig, ducat, o parte integrantă a imperiului german, cu teritoriul de 3672 km², limitat de Hanovera prusiană, Vestfalia, provinciile saxone, Waldeck-Pyrmont și Anhalt. Teritoriul e delos, acoperit de ramurile munților Harz. Apele sunt afluenții fluviilor Elba și Weser. Are agricultură și prăsiere de vite înfloritoare, pomicultura desvoltată. Numărul locuitorilor 434,213 (1895), de confesiunea lutherană (94%). Exploatarea minelor e avântată, întocmai ca industria și comerțul. Pentru promovarea culturii servesc: un politehnic, 9 școli medii, 2 normale, 429 școale populare și renumita bibliotecă din Wolfenbüttel (300 mii tomuri, 10 mii manuscrise). Dieta ducatului e compusă din 46 reprezentanți aleși în mod mijlocit pe un period de 6 ani. Forul suprem administrativ e ministeriul cu 5 resorturi. În privința administrativă ducatul e împărțit în 6 districte. Budgetul pe 1896/7 arată trebuințe 13.727,000 Marce; datorii 27.916,700 M. Miliția e contopită definitiv în cea prusiană.

Istoria: Pe timpul vechilor germani B. a fost înpopulat cu Cheruși; în secl. X s'a contopit în ducatul saxon. Când Enric Leul în 1180 a fost scos din ducatul saxon, și-a păstrat ducatul B. care după moartea lui a fost împărțit între fiii săi. Familia domnitoare s'a divizat în mai multe ramuri, ou felurite numiri până ce în 1735 întregul ducat sub numirea de Lüneburg cădă sub stăpânirea lui Albert Ferdinand. Francezii au anectat ducatul regatului Vesfalic, iar după moartea lui Napoleon s'a restaurat vechia dinastie. Ducele Carol fu detronat în 1830. Liniseea s'a reintors sub domnia lui Wilhelm (fratele ducelui exilat), care în 1831 dete țerii constituțiune. În 1841 s'au șters și ultimele remășițe ale feudalismului. Începând dela 1848 guvernul din B. a stărut pentru unitatea Germaniei. În 1866 precum și în 1870—71 a luptat alături cu Prusia. În 1884 a murit Wilhelm fără descendenți. Rudele mai de aproape: August Frideric, duce de Cumberland (fiul regelui de Hanovera), precum și ducele de Cambridge, neputând ocupa tronul din pricina Prusiei, dieta în 1885 (21 Oct.) a ales de domnitor pe Albert de Prusia. Cf. Guthe, Die Lande B. u. Hannover, 1867; Heine-mann, Gesch. v. B. u. Hannover. [T. F.]

Brava, insulă port., aparține ins. Cap Verde; 55 km², 9000 loc.; pământ fructifer; capitala *Furna*.

Bravero, opunere provocătoare.

Bravo, (*ital.*) curagios, harnic, brav; și ucigaș tocmit. *Bravură*, vitejie.

Bravo, Gonzalez, diplomat span., n. 1811; advo-cat în Madrid; ca jurnalist combate radicalismul. Sub regeța lui Espartero trece la Moderados și ajunge 1843 în fruntea ministeriului, însă în curând face loc monarchiștilor reacționari și merge ca ambasador la Lissabona; 1864—65 și 1866—68 ministru de interne, apoi ministru-president; resturnat prin rescoala din 1868, împreună cu regina Isabella, B. a fugit în Franția și † 1871 în Biarritz.

Brayera Kunth., (botan.), gen din fam. Rosaceelor, trib. Poterieae, cu o singură specie cunoscută sub numele de *B. anthelmintica* Kunth. (sin. *B. abyssinica* Moq., *Bankeia abyssinica* Bruce, *Hagenia abyssinica* Lamk.) din munții Abessiniei. Această unică specie cuprinde arbori înalți de 7—8 metri, și se cultivă în Abessinia pe lângă locuințele oamenilor; în Europa nu s'a introdus până acum. Extremitățile florifere, recoltate înainte de a ajunge semințele la maturitate și uscate la soare, constitue produsul cunoscut sub numele de Cousoo (Kousoo sau Koso) foarte mult întrebuințat în medicină, mai cu samă ca anthelmintic, în contra Pantlicei (Cordelei). [Z. C. P.]

Braza, măsură de lung. în Castilia veche; = 2 varas = 167.181 cm.; variază după diferețele țeri.

Brazda, porțiunea de pământ (și iarbă) ce se poate tăia odată și întoarece cu plugul, sau cu coasa. *Brăzdar*, ferul lat dela plug, și după numărul acestora plugurile noi se numesc uni-, bi-, tri-, și polibrăzdare.

Brazda lui Novac, un val în Rom., ce se întinde din jos de Severin, trece prin Craiova și preste Olt până către Galați, prin Dacia orientală până către Olinsa sau Tira lângă Nistru; se crede că acest val ar fi o parte din limesul roman.

Brazos, riu în Texas (America), isvorește în Llano Estacado, se varsă lângă Velasco în golful mexican, 1046 km. lung.

Brazza, cea mai mare dintre insulele dalmatine, distr. Spalato, 396 km², 22,183 loc.; fructiferă (vin de Vulfava); porturi bune, cariere de marmoră. Orașul principal *San Pietro* (2578 loc.)

Brazza, Pierre, conte Savognan, explorator frc., n. 1852 în Roma; 1870 intră în marină. 1876—78 exploră riul Ogove în Guinea infer., 1879—82 Congo și Gabun; dela 1883 a înființat numeroase stațiuni lângă Ogove, Alima și pe malul mării. Dela 1886 comisar în Congo frc. (Cf. Conférences et lettres de P. S. d. B., 1888.)

Brazzaville, (franc.) stațiune în Congo frc., Africa de vest, pe malul drept al coticurii râului Congo, numită Stauley-Pool.

Broka, capit. district. bosniac B., în cercul Dolnja Tuzla, cu 4281 loc., export de pene și bucate.

Break, (*engl.*, pron. brec), trăsură lungăreață deschisă, cu capră înaltă și bance puse dealungul sau deacurmezișul.

Breakfast, (*engl.*, pron. brecfest), dejun.

Bréal, Michel, filolog frc., n. 1832 în Landau; 1866 prof. la Collège de France, 1879 inspector

general al instrucțiunii sup. Opere: »*Quelques mots sur l'instruction publique en France*» (1872), »*Mélanges de mythologie et de linguistique*» (1877), »*Sémantiques*, 1897, etc.

Breasla, v. Bresle.

Breasta, com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Dumbrava de sus, situată lângă Jiu în depărtare de 7 km. de Craiova; se compune din 4 căt. cu 1964 loc.; are 2 biserici și 1 școală mixtă.

Breaza, numirea mai multor localități din țerile locuite de Români. 1) *B.*, com. rur. în Rom., j. Buzeu, pl. Tobani, compusă din căt.: B., Bădenii, Drăgăiești, Dorobanți și Greceanca; suprafața 6075 hect. cu 2610 loc.; are 3 biserici cu 2 preoți și 1 școală mixtă; cultura cerealelor se face pe o suprafață întinsă, dar produsul principal e vinul. 2) *B.*, izvor de apă minerală în Rom., j. Prahova; în această apă predomină pucioasa. [nt.]

3) *B.*, com. în Trs., cott. Făgăraș, cu 1133 loc., mai cu samă economi de vite și agricultori, cu o biserică și școală gr.-or. rom. Aci se află și un oficiu filial de vană pentru trecerea vitelor la pășunea de vară pe anbele coaste ale Carpaților. În apropierea satului B., spre munte, la împreunarea rîurilor Brezcioara și Pozorta, pe o stâncă înaltă se află ruinele unei fortărețe, pe care poporul o numește *Cetatea lui Radu-Negru Vodă*. Pe aici — se țice — ar fi trecut Radu-Negru Vodă cu emigranții săi. [I. c. d. P.—]

4) *B.*, în Bucovina, căp. și j. Câmpulung; formează o comună și parochie cu căt.: Benea, Cucoșul, Dealul-Glodului, Făgețelul, Măgura, Plaiul-Musticiu, Ploșnița, Porcosoul, Răchitișul și Runcul; are moșie mănăstirească, 1878 loc. ort. res. [Dr. I. G. Sbierea.]

5) *B.*, com. arămăndă, cu 480 loc., situată pe poalele muntelui Smolica, cătră sud. [W.]

6) *B. de jos*, com. rur. în Rom., j. Prahova; are 5 cătune cu 2600 loc. și 382 case, o școală cu 2 învățători și 2 biserici parohiale cu 2 preoți și 3 cântăreți. Locuitorii se ocupă cu agricultura, destilarea țuicii și cu lemnăritul; fabrică de postav (dimie) și de var hidrolic. În sub-sol se găsește cărbuni (lignit), pécură și sare.

7) *B. de sus*, com. rur. în Rom., j. Prahova; are 4 cătune cu 2800 loc. și 700 case, 2 școli cu 4 învăț., 2 biserici cu 4 preoți, fabrică de var hidrolic; o societate economică fondată prin cotașățiuni lunare, cu un capital rulant de peste 500,000 lei; țirg septemănal și bălcium anual (14 Oct. st. v.) Pe vremea domniei lui Al. Ghica (1834—42) aci a fost vama țerii, care dela 1852 s'a mutat la Predeal. Femeile se ocupă mult cu țesătoria și lucrarea costumelor și a chilimurilor, cu cari fac bun comerț. [A. M. Michaelescu.]

Breazu, sat în Rom., j. Iași, în regiunea podgoriei Copoului, cu două izvoare de apă amară, purgativă, bogată în sulfat de magnezie și în carbonat de sodă; se folosește în mod primitiv la vindecarea diferitelor boale. Apa a fost analizată la 1877 de Dr. Konya. [Dr. Vuia.]

Breb, animal, v. Bibru.

Brebenea s. Brebenei, numire populară dată plantei *Corydalis cava*. (v. ac.)

Brebeneac, pasere, v. Sturzul.

Brébénoc, numire pop. dată plantelor *Vinca minor* și *V. herbacea*. (v. ao.)

Brebu, numire topografică. 1) *B.*, com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 3000 loc. agricultori, o școală cu 2 învățători și 2 biserici (una a fost mănăstire); are 650 case împărțite în 4 sate; agricultură. [A. M. M.]

2) *B.*, Mănăstire, în com. r. B., fondată de Mateiu Basarab și soția sa Elena 1650, situată pe malul Doftanei. Aci căută refugiu Elena Doamna când Mateiu Basarab se resboia cu Vasilie Lupu. Ați m. B. e prefăcută în biserică de mir. La spatele ei se află un lac sărat, adânc. Aerul e curat, apa de beut bună. Aici vin la recreație vara elevele Asilului »Elena Doamna.« [S.]

3) *B.*, com. în Ung., cott. Maramureș, (diec. Gherlei), 1290 loc. rom. agricultori și economi de vite; cu biserică și școală rom. B. este și stațiune balneară, la înălțime de 748 m., la poalele muntelui Gutin, încungurată de codru cu brădet; valea, în care se află stabilimentul, e cam departe de satul B. În mijlocul unui parc sînt așezate zidurile cu 26 camere, salon de mîncare și de dans, 6 cabine cu 12 putine de baie. Din 2 izvoare apa servește la facerea băilor, iar un izvor se bea ca apă de cură. Clima e întăritoare. Apa se înșiră între apele minerale sulfuroase sărate, se bea cu vin și ca apă curativă la boale catarale și hemoroidale. Ca baie are proprietăți vindecătoare asupra reumatismului, podagreii, erupției pe piele și la afecții nervoase. Analisa izvorului de beut a făcut-o Wodioska István. Cf. Dr. Boleman István, »*Magyar fűrdők és ásványos vizek*«. Budapest, 1890. [Dr. Vuia.]

4) *B. s. Prebul*, com. în Banat, cott. Caraș-Severin, aproape de Caransebeș, cu 1084 loc. rom. În documentele istorice se amintesc deja la 1577. După harta Peutingeriană în apropiere acestei comune, între hotarul comunei Delinești și Valea boulii a fost pe timpul Romanilor *Caput Bubali*.

Brec, v. Break.

Brecie, rocă elastică, ai cărei indiviți sînt colțurați și legați prin un ciment. *B. de contact*, B. vulcanică, al cărei ciment e o rocă eruptivă; se găsește la contactul rocei eruptive și rocei străbătute de cea dintâiă. *B. calcară*, e B. formată de bucăți de calcar cristalin; dă căte odată o piatră frumoasă de ornament. *B. osoasă*, e o brechie formată de oase, cari sînt cimentate prin carbonat de calciu. Oasele sînt de ordinar transformate în carbonat de calciu. *B. porfirică*, e formată de bucăți de porfir cu un ciment argilos-petrosilicios.

Breda, fortăreață în Brabantul de nord (Olanda), 22,536 loc. (1891); episcopie, academie militară; postăvării. *Compromisul de B.*, rugarea nobilimei olandeze dela 16 Febr. 1566 pentru sistarea inchișițiunii.

Brediceanu, *Coriolan*, politic și avocat român, n. în Lușoș (Banat) la 5 Ian 1850, a studiat în Arad, Beiuș și Pojon și a obținut diploma de avocat în Budapesta la 3 Ian. 1874. Naționalist însuflețit și desinteresat, orator excelent, B. de peste două decenii este conducătorul luptelor politice bine organizate, ce Români din Caraș-Severin le poartă în reprezentanța acestui comitat. Dela organizarea partidului naț. rom. până la 1892 a fost membru al comitetului național. În mai multe rânduri a fost candidat de deputat și la 1884 a și obținut majoritatea voturilor în

ceroul Bocșei rom., dar în urma volnicilor întâmplare la actul alegerii, nu a ajuns în parlament. B. în cele mai multe procese politice, intentate țiarilor și politicilor rom. din Ung. și Trs., a primit sarcina de apărător și s'a distins prin numeroase pledoare de valoare atât politică-națională, cât și juridică. Cu același zel a lucrat și pe teren cultural, jertfind foarte mult pentru înaintarea țerănimii române; este membru în comitetele societăților culturale rom. din Ung. (Asociaț. Trs., Soc. p. fond. de teatru, etc.) și s'a distins și ca deputat în sinoadele și congresele bisericesci. Cu scop de a îndemna la îmbrățișarea literaturii rom., B. a scris și câte-va nepretențioase romane («Piatra oredinței», Timișoara, 1894), piese dram., etc.

Breganz, (la Romani *Brigantium*), capitala provinciei Vorarlberg, spre est de lacul Constanța (Bodensee), și pe linia ferată Lindau-Bludenz; 6739 loc., muzeu, fabricațiune de obiecte de lemn.

Breguet, 1) *B., Abraham Louis*, mecanic fr., n. 1747 în Neuchâtel, a făcut mai multe invențiuni pe terenul orologeriei, mecanicii și fizicii. † 1823 în Paris 2) *B., Louis François Clément*, mecanic, n. 1808 în Paris. Și-a câștigat merite pe terenul telegrafiei electrice. † 1883 în Paris.

Brehm, 1) *B., Alfred Edm.*, naturalist, n. 2 Febr. 1829 la Renthendorf; făcû călătorii mari în Africa încă înainte de a se înscrie la universitate; cinci ani exploră Egiptul, Nubia, Sudanul resăritean, după aceea studiază la Lena și Viena științele naturale. Mai călătorii apoi în Spania, Norvegia și Laponia, și la 1862 în Ha-beșul nordic împreună cu ducele E. de Sabsen-Coburg-Gotha. 1863 director al grădinei zoologice din Hamburg, 1867 întemeiază «aquariul» și un «vivarium» în Berlin. În 1877 călătorii în Siberia vestică și Turkestanul nord-vestic, 1878 însoții pe principele de coroană austriac, Rudolf, într-o călătorie pe Dunăre, 1879 în Spania. În 1884 ține conferențe științ.-populare în America nordică. Observațiunile și lucrările sale le-a publicat în felurite reviste specialiste și de popularizare a științei. Scriitor popularizator excelent, descrierile pline de viață și foarte atrăgătoare. Lucrările sale sunt foarte multe și voluminoase. Cea mai însemnată și mai mare este: *Viața animalelor*, în 10 vol. mari, cu admirabile ilustrațiuni negre și în colorii, cuprinde descrieri de viață a tuturor animalelor, dela maimuțe până la cele mai inferioare. † 11 Nov. 1884 în Renthendorf.

2) *B., Christian L.*, ornitolog, n. 1787 la Schönaue, studiază 1807—09 la Lena teologia, 1812 se făcû preot, † 1864. B. făcû o colecțiune de mare preț, mai bine de 9000 bucăți de paseri europene, conținând aceeași specie cu toate variațiile ei, după etate, gen și locul de traiu. Toate observațiunile și studiile făcute de el asupra paserilor, le-a publicat în diverse reviste de specialitate și în multe lucrări apărute în ediții separate de mai multe volume (între anii 1821 până 1863).

Brehnace, (zool.) v. Buhe.

Brehuesci, com. rur. în Rom., j. Botoșani, pl. Siret, compusă din satele: B., Bursucani, Corocăesci, Hancea, Hrițcani, Huțani, Mândresci și Vlădeni; suprafața 7635 hect. cu 5374 loc., Români și Ruși și puțini Ovrei și Nemți; ocupațiunea loc. e agricultura și prăsierea vitelor. Co-

muna are 7 biserici cu 5 preoți și 4 școli cu 3 învățători și 1 învățătoare.

Breisach, (*Alt-B.*), oraș în Baden, cerc. Freiburg, cu 3258 loc.; situat pe o stâncă de basalt, înaltă de 246 m. Pe timpul Romanilor era cunoscut sub numele «*Mons Brisiacus*». În evul mediu una din fortărețele imperiului german; aji numai ruinele cetății vechi se mai pot vedea.

Breitenfeld, sat germ. înspre nord dela Lipsca, 234 loc. Aci a reputat la 17 Sept 1631 Gustav Adolf învingerea asupra lui Tilly; 2 Nov. 1642 învingerea Șvedezilor sub Torstensson asupra «imperialilor» conduși de arcebid. Leopold și Piccolomini.

Breithaupt, *Ioh. Aug. Friedrich*, mineralog, n. 1791 la Probstzella, † 1873. Profesor la Academia de mine din Freiberg. Scr. princ.: «*Vollständige Charakteristik des Mineralsystems*», 1820; «*Übersicht des Mineralsystems*», 1830, etc.

Breitinger, *Ioh. Iac.*, scriitor elveț, n. 1701 în Zürich, se ocupă cu studiile clasice și cu teologia. 1731 prof. de l. ebraică, 1745 de l. elină la gimn. din Zürich și canonic al capitolului; † 1776. Din scrierile sale amintim: Ediția «*Septuagintei*», (4 vol. Zürich, 1730—32); *Arta critică a poeziei*, (2 vol. Zürich, 1740) și *Tratat critic despre natura, intențiile și întrebuintarea parabolelor*, (Zürich, 1740).

Breiu, numire vulgară dată plantelor *Mercurialis annua* și *Merc. perennis*. (v. ac.)

Brema, (*Bremen*), 1) *B.*, stat germ. lângă cursul inf. al riului Weser; se compune din B. «oraș» și B. «țeară»; 256 km², și 196,278 loc. (1895), cari se ocupă cu economia de vite, dar mai ales cu navigațiunea și comerțul. Constituție dela 1854, revidată la 1884; corp. legiuitoare sunt: senatul (16 membri, din cari 2 primari) și cetățenimea (150 membri); executiva o are senatul. Instanța super. judecătorească e curtea de apel în Hamburg. Budgetul: 17.123,182 Marce; datoria statului 114.811,900 M. Dela 1888 B. aparține uniunii vamale germane.

2) *B.*, oraș liber hanseatic în Germania, cu 141,937 loc. (1895); în B. sunt 14 biserici; casa orașului cu renumita pivniță («*Ratbauskeller*»); bursă, muzeu, palatul justiției, etc.; gimnasiu, gimn. real, 2 șc. reale, preparandii, inst. de surdomuți, șo. de marină, gimnasiu de fete e pe cale a se deschide. Industrie: turnătorii de fier, fabrici de țigări, de bere, șantier. Camera comercială, filiala băncii imperiale. Import (1895) în valoare de 806.306,101 M., export 765.852,249 M. Flotila comercială (1895) 423 corăbii mari, între cari 206 vapoare. Comunicația regulată prin vapoare cu: Londra, New-York, Baltimore, New-Orleans, America de sud, Africa, Asia și Australia. Din portul B. au plecat (1895) 68,992 emigranți. Societăți de asigurare contra pericolelor pe mare, «*Norddeutscher Lloyd*», societate pentru salvarea naufragiaților. — B. a fost ridicată 788 prin Carol cel Mare la rangul de eppie, mai apoi archieppie; a intrat în «*Hansa*» germană, a luat parte în mișcarea reformațiunii (1532), 1640 oraș liber imperial, la disolvarea imperiului germ. remase independent; 1810 fû încorporat Franței, 1815 intră în confederația germ., 1870 în imperiul germ., 1889 fû încorporat în uniunea vamală germană. Constituția veche aristocratică a B.-ei fû înlocuită 1849 cu alta democratică, revizuită

mai în urmă la 1884. Cf. Duntze, Geschichte der Freien Stadt Bremen, (1842—51, 4 vol.); »Bremisches Jahrbuch«.

Bremerhaven, (Bremerhafen), oraș cu port, resp. portul maritim al orașului Bremen, cu care e legat prin linii ferate; B. e oraș mai nou cu docuri multe și mari, magazine, etc. Dela B. spre sud se află 4 forturi cu turnuri de fier mobile, înarmate cu tunuri. Lângă B. se află vr'o 3 fane. B. are 18,079 loc. (1895). 1895 au intrat în portul B. 4083 năi cu 2.183, 274 tone.

Brenezes, general al sultanului Baiazed. Mulțămită sfaturilor sale: de a se săpa grabnic șanțuri, adăpostind retrucerea Dunărei, Turcii, cari atacaseră Muntenia în urma luptei dela Rovine, putură scăpa de o totală nimicire din partea Voivodului Mircea cel Mare.

Brenner, (Mons Pyrenaeus), un pisc de 2034 m. în Alpii tirolezi. Lângă acest pisc se află *pasul B.*, o vale largă și lungă, care se ridică până la înălțime de 1367 m. și desparte grupa Oetzthal de Alpii Zillerthal, (v. Alpii). Din timpurile cele mai vechi pasul B. era cunoscut ca principala cale preste Alpi spre Italia. Romanii au făcut drum preste pasul B., care până în zilele noastre a rămas unul din cele mai frecvente drumuri, mai ales după ce fu radical renovat sub Maria Teresia. La înălțimea pasului se află *lacul B. și baia B.* cu izvoare calde de 21° C. 1864—67 s'a zidit *calea ferată B.*, având urcare până 1:44; această cale ferată are o lungime (dela Innsbruck la Bozen) de 125 km., și a avut de învins cele mai mari greutăți de teren, totuși e săracă în poduri și viaducte; cu atât mai bogată e în tunele (preste tot 27), dintre cari unele foarte lungi (tunelul Mühlthal 855 m.) Importanța căii fer. B. nu a pierdut nimic prin zidirea liniei Gotthard.

Brennus, titlu de principe la Celți. Sub acest nume se amintesc: 1) *B.*, ducele Gallilor senoni, care a nimicit 387 a. Chr. oastea romană l. Alia, a intrat în Roma părăsită și a asediat Capitolul. După tradițiune, Roma a fost scăpată prin găgăitul găselor din Capitolul. Lui B. i-se atribue proverbiul »Vae victis!« ce l-ar fi dis când la cântărirea sumei de rescumperare, ce l-au plătit-o Romanii ca să se retragă, a aruncat și sabia sa pe cântar. 2) *B.*, duce al Gallilor, care în 279 a. Chr. cu oaste de preste 100 mii a intrat în Macedonia. La Delfi Grecii, cu ajutorul unui teribil uragan, au zdrobit pe Galli. [T. F.]

Brenta, 1) *B.*, *riu* litoral în Italia sup., isvoresce din lacul dela Caldanozzo, percurge Val Sugana și se varsă la Brondolo în golful de Veneția; 170 km. lung. 2) *B.*, *grupă de munți* în Alpii trientini de vest, în Tirolul de sud, cu dolomiții Cima Tosa (3179 m.) și Cima di B. (3146 m.) 3) *B. sau Bronte*, măsură de vin în Italia; în Turin 49:285, în alte locuri între 70:5—76 lit., în Elveția 37:5 lit.

Brentano, Clemente, poet germ., din școala romantică, n. 1778, frate cu Bettina de Arnim; a avut o viață furtunoasă, † 1824 în Aschaffenburg. Scr.: romanul »Godwix; poesii pop. »Des Knaben Wunderhorn«, etc.

Brenz, Ioan, reformator șvab, n. 1499 în Weil; dela 1522 predicator în Schwäbisch-Hall, asistă 1529 la disputațiunea din Marburg, trebui să fugă ca contrar al interim-ului; la 1553 protoiereu în Stuttgart, † 1570.

Brescia, (la Romani Brixia), provincie ital. în Lombardia, 4779 km², cu 501,531 loc. (1890). *Capitata B.*, la poalele Alpilor, 43,354 loc.; sediu eppesc; castel, catedrală (din secl. VII.) și alta nouă din 1604—1825; muzeu (Templul lui Hercule). Fabricațiune de mătăsării și arme.

Brese-Winiary, I. Leop. Ludovic de, inginer militar, întemeietorul noului sistem prusiac de fortificațiuni; n. 1787 în Berlin, † 1878. A ocupat înalte funcțiuni militare și a condus construirea fortificațiunilor dela Posen, Lötzen și Königsberg.

Breslau, (polon. Wroclaw), capitala provinciei prus. Silesia și a districtului B., (13,478 km², și [1890] 1.599,322 loc.) Orașul B., situat lângă Odera, e a treia residență regală; centru pe linia căii ferate Berlin-Cracovia, având 373,140 loc. (1895); are 5 suburbii; pe piața principală, Ring, se află vechia casă a sfatului din secl. XIV., noua casă a orașului (dela 1862) și statuile ecuestre a lui Frideric cel Mare și Frideric Wilhelm III.; mai multe biserici frumoase, dintre, cari catedrala, zidită la 1148. Aici este residența unui episcop-principe; universitate cu o bibliotecă, cuprinzând 400,000 opere; 6 gimn., 2 gimn. reale, 1 șc. reală sup., 3 șc. civile sup., 1 seminar pentru învățători și 2 pentru învățătoare; institute pentru surdo-muți și orbi; tribunalul supr. prov., judecătoria prov., camera de comerț, filiala băncii imper. B. e centrul comercial al Silesiei cu numeroase fabrici (de mașine, mobile, spirt, ș. a.) Aici se încheie la 1742 pacea între Prusia și Austria; 1757 repurtară aci Austriacii, sub Carol de Lotaringia, victoria asupra Prusianilor, iar 1807 avu loc capitularea Prusianilor înaintea Francezilor.

Bresle sau Starostii, asociații sau frații de meseriași și comercianți pentru apărarea intereselor comune. Aceste asociații erau foarte variate: în Roman (Rom.) era în 1729 o B. de ciocli, în Iași se vorbește de B. oaliciilor încă din secl. XVI., însă adevăratele B. nu aveau de scop numai ajutorarea indivizilor, ci și protejarea muncii naționale. O B. își apăra interesele sale cu înderetnicie: ciubotarii (cismarii) nu dadeau voie pantofarilor să facă și să vândă cisme; B. dintr'un oraș nu dadea voie cuiva, fie chiar breslaş, să vândă marfă adusă din alt oraș sau din altă țară, decât numai în cazul, când plătia o anumită sumă. Breslaşii vedeau singuri produsele lor, dar n'aveau voie să se întovărășească între ei pentru negoț, decât cu învoirea capului B.-ei, numit staroste. Puteau vinde produsele la Armeni și Jidovi, aceștia însă nu puteau să le vândă în acel oraș, ci în alte țiguri fără B. și în sate. În acest caz străinul adresa cererea sa starostelui, care împărția cererea pe breslaşi, așa ca fiecare să câștige ceva. În B. putea intra cineva venit din alt oraș, trebuia însă să plătească starostelui o sumă numită bărbântă (putinică de brânză, mai pe urmă o sumă de bani); tot astfel trebuia să plătească bărbânta și calfa sau fiul breslaşului când devenia breslaş. Căfele se ridicau din ucenici, cari serviau 3 1/2 ani fără plată, apoi primiau (uneori 3 lei) simbricie. Starostele se alegea dintre breslaşi și avea drept a judeca și pedepsi. Breslaşii numai la el se judecau. Contra lui se apela la episcop sau la mitropolit. Membrii B.-ei aveau o biserică zidită de multe ori cu cheltuiala lor, aveau

o Ți de prasnîc (breslașii din Roman 1724 serbau pe sf. Archangeli), când dedeau o masă comună pentru ei și săraci. În aceeași Ți alegeau pe staroste. Statutele se cheamau o a t a s t i v și cel din Roman recomandă breslașilor la masă »să petreacă sufletesce precum iubesc DumneȚeu, cu voroave înțeleptesci și cu cântări dumneȚesci, nu cu jocuri și cu haburi, nici cu un fel de cântece lumesci.« Serbarea aceasta religioasă și jurisdicȚiunea eclesiastică împiedecau pe eterodoxi a întra în B. Cu toate acestea uneori intrau în bresle și plăteau și ei dările pentru biserică: la începutul acestui secol se plâng Ovreeii din B., că plătesc pentru o biserică, ce nu este a lor. Regulamentul organic, și mai apoi convenȚia din 1858, a desființat B., și a dat o mare lovitură industriaișilor români. B. este la Români o instituȚiune de origine slavă (brat = frate, bratstvo = frăȚie). Vechimea B.-lor nu o putem determina, însă în 1724 eppul de Roman Atanasie II. reînnoiesce catastivul din 1640 al breslașilor din Roman. Cf. Eppul Melchisedec, »Cronica Romanului«, 2 vol.; »Convorbiri Literare«, 1888; V. A. Ureche; A. D. Xenopol, vol. IV. v. și art. Țehuri. [I. S. F.]

Bresnița, com. rur. în Rom., j. MehedinȚii, pl. Ocolu de sus, la distanță de 7 km. de T.-Severin, la poala muntelui Vărănic; cu 175 contribuabili și 900 case; loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; în com. este 1 biserică și 1 școală mixtă; muntele Vărănic e bogat în marmoră, care în parte se exploatează. Prin com. B. trece drumul roman, ce duce dela piciorul podului lui Traian preste munȚi la Sarmiseghetuza.

Bressanone, oraș, v. Brixen.

Brest, capitala unui arondism. în depart. franc. Finistère, lângă Oceanul Atlantic, 75,855 loc. (1891); cu fortăreașă de primul rang, port de resboiu pentru 500 năi de resboiu; școală de marină; cablu telegrafic spre America. La 1 Iunie 1794 învingerea navală a Englezilor (Howe) asupra Francezilor (Villaret-Joyeuse).

Brest-Litowsk, oraș fortificat în guvern. Grodno (Rusia mică), lângă Bug; 39,901 loc.; sediul episcopului armenesc, școală superioară ovreiască. Centru de căi ferate.

Bretagne, (*Bretania*), peninsula nord-vestică a Franciei, odinioară ducat, aȚi împărțită în 5 departamente: Ile-et-Vilaine, Finistère, Morbihan, Côtes-du-Nord și Loire-Inférieure. Deși cele mai mari înălțimi în nord-vest abia se urcă la 310—380 m., totuși face impresiunea unei țeri muntoase și sterpe. Totalitatea munților se numesce Kein-Brais. Dintre rîuri amintim: Vilaine, Blavet și Aune. Porturi comerciale: Nantes, Vannes, Quimper, Morlaix, St. Briec și St. Malo; porturi de resboiu în Brest și Lorient. În văi se produc grâne și poame în abundență. Patru dialecte ale vechii limbi bretone și numeroasele monumente ale Druidilor, ne reamintesc vechia poporație celtică. Loc. B.-ei sînt melancolici, iubitori de țeară, marinari îndrăzneȚi și militari curagioși. Pe timpul lui Caesar B. forma partea de vest a prov. *Armorica*, mai târziu se numia *Provincia Lugdunensis tertia*; 420 d. Chr. apare de tot liberă în fruntea confederaȚiunii armoricane. În secl. V. se amintesc de scriitorii latini sub numele *Britannia cismarina*. Stingându-se (1170) spița indigenă a conȚilor de B., această

demnitate trecu la Gottfried, ful regelui engl. Enric II. 1298 B. fû ridicată la rangul de ducat, vasal Franciei, 1532 încorporată acestui stat. Cf. Black, Normandy and Brittany; Joanne, Bretagne, (1886).

Brețou, (magh. Bereck), com. rur. în Trs., cott. Trei-scaune, la gura pasului Oituz, cu 2929 loc., Săcui și Români (1055). Cești din urmă se ocupă în deosebi cu oieritul. În apropiere se ved rui-nele unui castru roman.

Breton, limba B.-ă; l. locuitorilor din vechia Bretanie, numită Armorica, inrudită cu idiomul celtic numit »welsh« din Wales și cu cel »cornish« din Cornwallis; limba B. are patru dialecte. Dominează câteva departamente din FranȚia de vest, anume dep. Finistère și partea de est din dep. Côtes-du-Nord. Filologi competenți susțin că l. B.-ă ar fi un rest din dialectul celtic al Engliterei. [Pl.]

B., cap, v. Cap Breton.

Breva, v. Brevis.

Brevet, (*franc.* dela lat. brevis), epistolă scurtă, diplom, certificat; în FranȚia B.-e erau acte de grație, date de regi și conferiau primitorului o preferință, un titlu sau altă distincȚiune. Așa se numiau s. e. *Ducs à B.* acei duci, cari aveau numai titlul unui ducat; *B.-s de joyeux avènement* sau de *serment de fidélité* erau acele, cari dau unui preot un titlu pentru obținerea celui dintăiu loc vacant de prelat. B. subscrise de mâna regelui îndreptăȚiau la purtarea costumului de curte (vênêt cu șinoare de aur). În Engliterra și Statele unite B. se dă la oficiari ca titlu de rang afară de armată, și în Engliterra e chiar împreunat la infanterie cu un adaus de leafă. *B. de invenȚiune*, concesiunea, sau mai bine Țis dreptul consacrat de autoritate, întru a exploata în mod exclusiv, fie o invenȚiune, fie o descoperire. E un drept mobilier. În Rom. nu există încă o lege în această privință, cum nu există pentru protegierea desenurilor și modelelor de fabrică. Există însă legi asupra firmelor, asupra mărcilor de fabrică și de comerț, cum și o veche lege asupra presei din 1862, care proteje drepturile de autor. v. Patent.

Bréveté, (*franc.*) patentat.

Breviarium, (*lat.*) 1) *B.*, extras, carte de economie; scurtă reprivire asupra unui lucru, extras din opere mai mari. *B. lui August*, mai târziu continuat sub numele de *B. imperii*, cupriude însemnări statistice despre armată, venite, etc. [Pr.]

2) *B.*, carte liturgică, care conține psalmi, lecȚiuni (din sf. Scriptură, din istoria sfinȚilor și din omiliile sf. părinȚii), himnuri și rugăciuni. Se numesce B. fiind-că este o procurtare sau extras din alte cărȚi liturgice (Psalteriu, LecȚionariu, Antiphonariu, Martyrologiu); B. roman l-a compus în secl. XI. papa Gregoriu VII. PreoȚii de rit. latin sînt obligaȚi să reciteze în fiecare Ți serviciul (Officiu) divin prescris în B. pentru Țiua respectivă. Serviciul Țilnic este distribuit în 7 părȚi numite oare, (v. Orologeriu). [Dr. Is. Marcu.]

3) *B.*, *alaricianum*. Popoarele germ. cotropind imperiul din occident, au introdus personalitatea legilor, adecă, ele însăși guvernându-se cu vechile lor consuetudini, au lăsat pe învinși supuși dreptului lor privat personal, legislaȚiunii romane. De

aceea, când unii regi au codificat legiurile, ei au făcut Cod special pentru populația de origine latină. Așa și Alaric II. (484—507), regele Visigoților, al cărui Cod a fost promulgat la 506; exemplare autentice fără trimise magistraților principali, și, cum ne arată o monitorium, ce îi servă de precuvântare, sarcina publicității lui s'a încredințat lui Goiarie, Comes palatii, iar Anian a fost însărcinat a certifica exemplarele cu semnătura sa. Conține ca leges, o prescurtare a Codului Teodosian și Nouelle de ale împăraților Teodosie, Valentinian, Marcian, Maiorian și Sever. Ca jus, găsim un epitom din Gains, o prescurtare a sentințelor lui Paul, o prescurtare din Codurile Gregorian și Hermogenian, o bucăciță în fine din Papinian. Toate aceste, afară de epitomul din Gains, sunt însoțite de câte o interpretatio, adică regulă nouă, parafrază sau chiar simplă trimitere la alt text din același B. (Cf. Savigny, »Histoire du droit romain au moyen âge, traduit en fr. c.; G. Danielopolu, »Fragm.« II., pag. 39 ur.)

Brevilingua, (zool.) un subord în grupa Saurienilor (șopârle), caracterizat prin limbă scurtă, groasă la basă și subțiată spre vîrf; cu 4, 2, sau fără extremități; acești din urmă formează trecerea la șerpi, cu cari sînt înrudiți. Se divid în: *Ptychopleura* și *Scincoides*. [V. B.]

Brevi manu, (lat. = cu mână scurtă,) prescurtat b. m. sau br. m.; fig. însemnează: fără oeremonii, fără formalități, pe cale scurtă.

Brevis, (lat. scurt.) B. sau *Breve* se numesc și constituțiunile papali cari se dau prin secretariatul brevelor în afaceri de mai puțină însemnătate. Se scriu pe membrană sau hârtie albă cu litere latine și netede. Sigilul e de ceară roșie, în care se află imprimată icoana Sf. Petru ca pescar, și de aceea se țic că se trimite »sub annulo piscatoris.«

Brewster, (pron. bruster) *Sir David*, fisician engl., n. 1781 în Jedburg în Scoția; 1859 principal al Universității din Edinburg. † 1868 în Allery; însemnat pe terenul optice. Opere: »Letters on natural magic« (1831), »Treatise on optics«, (1832), »Treatise on the kaleidoscope«, (1819).

Brewsterit, mineral, face parte din familia Zeolitelor, e un silicat aluminos de bariu, stronțiu și calciu, hidratat; se găsește la Freiburg i/B., St. Turpet, etc.

Brezae, mască de crăciun; om învălît în o zeghe și împodobit cu diferite lucruri, avînd de regulă un cioc de pasere, pe care îl mișcă cu o șfoară și îl face să scoată diverse tonuri.

Brezoianu, *Ion*, pedagog rom., n. pe la 1817 în București, † Aug. 1882. Prof. la școala de »candidați« (normală de învățători) din Cerneți, 1837—1840 lucrează cu atăta tragere de inimă, încât 1839 se deschid în j. Mehedinți 260 școale rurale. 1840 fû ținut 6 luni în închisoare de A. Ghica Vodă, sub pretext, că ar fi conspirat cu Mitiță Gr. Filipescu; apoi colaborator la »Curierul românesc« al lui Eliade; 1843 organizează școalele din Câmpulung și j. Muscel. După revoluția dela 1848, la care luă și el parte, organizează școalele din Ploesci și j. Prahova. Mai mulți ani membru în »Comisia documentală«, 1857 deputat, 1862 numit consilier la Curtea de Apel din București, dela 1868 membru în comitetul teatrului.

Scrieri: Învățătorul primar, sau povește și sfătuirii, trad. din fr. c., 1848; Prințesa de Clermont, novelă istorică de Mme de Genlis, 1842; Curs elementar de agricultură și de economia rurală, trad. după Raspail, 1850; Manualul mumelor sau epistole cătră o sororă pentru educația copiilor, 1851; Manualul sănătății sau Medicina și Farmacia domestică, trad. după Raspail, 1852; Mănăstirile dișe închinată și călugării străini, 1861, în care apără secularizarea; Reformele Românilor sau colecțiune de toate legile și regulamentele întroduse în administrația României dela 1859 Ian. până la 1864 Oct., 1864; Vechile instituțiuni ale României 1327—1866 cu un apendice, 1882, lucrare mai mult de diletant. Toate scrierile au apărut în București. (Cf. art. lui G. I. Ionescu-Gion în »Revista Nouă« a. V.)

Brialmont, *Henri Al.*, general belgian, oficier din geniu și scriitor militar, n. 1821. Elev al școlii militare, apoi al școlii de aplicațiune (1839—41). 1847 locotenent, e însărcinat cu lucrări de fortificație la Diest; 1859 căpitan în statul major, când întocmesce planul cîmpului întărit Anvers în sistemul poligonal. 1864 locot.-colonel și director gen. al operațiunilor militare în ministeriul de resboiu; 1874 general-major și director al I. circumscripțiunii militare; 1875 inspector al genului și fortificațiunilor. Invitat de regele Carol a elabora un proiect de fortificațiune a României, după studiul chestiunii, se pronunță pentru fortificarea Bucureștilui. B. denunță de timpuriu predispozițiune pentru arta fortificațiunilor. Primele sale proiecte asupra apărării Anversului fură executate ca locotenent și aprobate de o comisiune de 27 oficieri superiori și generali. În 1836 consemnează ideile sale asupra funcțiunii strategice a fortificațiunilor »Résumé d'étude sur les principes généraux de la fortification des grands pivots stratégiques«, pe cari le aplică în primul proiect de întărire a Anversului. După 1870, ridicându-se chestiunea unei invasiuni a Franciei sau Germaniei prin Belgia, B. prezentă un proiect pentru fortificarea punctelor Liège și Namur pe Meusa, ca pivoturi de observațiune, care proiect fû pus în execuțiune la 1887.

Scrierile lui B. resumă oarecum evoluțiunea artei de a fortifica și a rolului strategic al cetăților dela 1836 până aș, și constituie o comoară neseacă pentru cei ce voiesc a se ține în curent cu această artă. Ele cuprind numeroase descrițiuni de forturi, fronturi de incintă, adăposturi, casemate cuirasate, cupole, proiecte aplicate în Belgia sau afară, și mai ales studiul magistral al întăririi Anversului, care era să-i facă un nume universal. La început partisan al fortificației bastionate — în principiile cărei lucrează întăiul său proiect al Anversului — părăsesce aceste principii în 1859, când e chemat a-și executa proiectul la cetatea Anversului pentru a aplica sistemul poligonal. De asemenea la început adversar al ideii de a constitui la Namur un pivot de observațiune, de teamă de a nu se prea împărți forțele regatului, revine asupra acestei idei, prezentând singur un proiect de fortificație al Liegiului și Namurului. Principiile lui B. sînt aplicate în organizarea cetății București. (v. ac.)

B. e unul din cei mai ferenți luptători în duelul actual dintre tun și cuirasă. B. e membru

al Academiei regale belgiane, al Academiei St. Nicolae din St. Petersburg și al mai multor soc. savante.

Brianza, ținut în Ital. sup., spre nord dela Milano, între Monza și Como, numit și »Grădina Lombardiei»; cu 200,000 loc.

Briareos, în mitol. grc. unul din Hekatoncheiri (cu 100 mâni), fiu al lui Poseidon; B., care s'a creșut mai puternic decât tatăl său, a fost un uriaș, reprezentând puterea mării. Numele B. se explică cu: tare, puternic. (v. și Aegaion.)

[Atm.]
Bric, s. *Brigg*, (mar.) bastiment cu 2 catarge provădate cu gabii și din cari catargul cel mare e înclinat spre pupa (partea dinapoai a bastimentului). În general are numai vele (pânze), și în acest cas e afectat la comerțul între țeri relativ apropiate, adecă navigației disă de cabotagiu. Poate purta uneori până la 300 tone și chiar mai mult. În marina de resboiu B. e rar. Totuși, în mai multe marine există specimene, fie numai cu vele, fie cu vele și vapori, destinate pentru școală. Flotila română posedă B.-ul »Mircea» (cu vele și vapori), care a făcut în fiecare an, dela 1883 până aci, — uneori singur, alteori convoiat de crucișătorul »Elisabeta», — călătorii de instrucție pentru tinerii ofițeri și equipagie prin toate mărilor Europei și Africei. A luat parte și la festivitatea inaugurării canalului dela Kiel.

Briceni, ținșor în Basarabia, j. Hotin, între Bălți și orașul Hotin, cu 4254 loc. (1892), 934 case; B. posedă 2 fabrici de săpun și 2 de luminări.

Bricol, 1) pușcătură de tun, în urma căreia glonțul lovesce zidul pieziș și se resfrânge asupra altui zid ascuns; 2) săritura înapoi a bilei de biliard, când se lovesce de mandeana.

Bridgeport, oraș cu port în Connecticut, Amer. nord., lângă Long Island Sound; 48,866 loc. (1890). Fabrici pentru mașine de cusut, (Wheeler și Wilson, Howe).

Bridgetown, (pron. bridștaun), oraș cu port fortificat în insula brit. Barbados (Antile), lângă baia Carlisle; 21,385 loc.

Bridgewater, (pr. brigivater), *Francis Henry Egerton*, conte, preot și filolog engl., n. 1756 și † 1829; prin testamentul său a lăsat la »Royal Society» 8000 funți sterlingi pentru compunerea unui op, care să arete puterea, înțelepciunea și bunătatea lui Dumnezeu în creațiune. În urma acestei fundații au apărut monografiile scrise de valoroși învățați și cunoscute sub numele *B. Treatises*. (Londra, 1833—37.)

B., canalul, cel mai vechiu canal al Englierei, în comitatul Lancaster (Manchester-Liverpool), construit 1758—71 pe speșele ducelui de B.; 61 km. lung.

Brie, ținut între Sena și Marne în Franția, se împărția în *B. champenoise* spre est., și *B. française* spre vest; ținutul a format odinioară un comițat, acum aparține la depart. Seine-et-Marne. Fabricațiune de brânză (fromage de B.)

Brieg, oraș în distr. prus. Breslau, lângă Odera, cu 20,154 loc., fabrici de mașini, postăvării. Biserica Nicolau (protestantă) e din secl. XIII., cu pompoase organe. B. a stat 1311—1675 sub duci proprii; 1675—1741 posesiune austriacă.

Brieger, *Ludovic*, medic și prof. germ. în Berlin, n. 1849 în Glatz; celebru în special pe terenul chimiei medicale. Prin cercetările sale

a arătat marea importanță a substanțelor, resp. otrăvilor, ce produc microorganismele. Scrieri: »Ueber Spaltungsproducte der Bakterien», »Ueber Ptomaine», etc.

Brienne, oraș în depart. frc. Aube, arond. Bar sur Aube, lângă râul Aube, 1829 loc. (1886); mai înainte a avut și școală militară, în care a fost crescut Napoleon I. Aci a bătut Blücher pe Napoleon, 29 Ian. 1814.

Brienz, sat în cantonul helv. Berna, lângă lacul B. și la poalele muntelui Rothorn, cu 2531 loc., o fabrică de gravuri în lemn (xilografie), brânză renumită.

Brière de l'Isle, *Louis Alex. Esprit Gaston*, general frc., n. 1827 în S. Michel du François (Martinique); a luptat contra Chinei (1859—60) și contra Cochinchinei (1861—62); 1877—81 guvernator în Senegambia; 1884 comandant în Tongking, 1887 inspector gen. al marinei, 1890 comandant al trupelor coloniale. † 1896.

Brigach, izvor al Dunării. (v. ac.)

Brigada, împreunarea tactică a 2 regimente omogene. *Brigadier* în Aust.-Ung. comandantul unei B.-e; în Rom. rangul întâiului grad inf. în artilerie și cavalerie, corespunde gradului de caporal din infanterie. O B. de 2 regimente în Rom. e comandată de un *general de brigadă*.

Briganti, 1) *B.*, (ital., frc. *brigands*), resoluții contra regimului, cari adese degenerau în tâlhari. Brigantismul a înflorit mai cu samă în Italia. 2) *B.*, *Brigantes*, cel mai puternic popor al Britaniei romane; capitala lor era *Eboracum* (astăzi York); supuși de Agricola, sub Demitrian.

Brigantia, s. *Brigantium*, num. lat. a orașului Bregenz, (v. ac.) lângă lacul de Constanța, (lat. *Brigantinus lacus*). În vechime a fost capitala Brigantilor, popor în Vindelicia.

Brigantin, (marină) denumire — astăzi cădută cu totul în desuetudine — ce se dedea în marina cu vele la o anumită navă, specia Bric, de capacitate foarte variabilă.

Brigantina, (marină) vela longitudinală ce poartă coloana arborului artimon și bumul sau ghiul. Când bumul lipsese, B. e învergată numai pe picul dela artimon și coloana arborului artimon. B. se denumese încă și: randa din pupa.

Brigantinus lacus, numele latin al lacului de Constanța.

Brigg, bastiment, v. Bric.

Briggs, *Henry*, matematician engl., n. 1556; prof. în Londra la colegiul Gresham, apoi în Oxford, † 1630. A calculat tabelele logaritmice, ce-i poartă numele, pe basa numărului 10.

Brighella, figură comică în comedia pop. ital.; reprezintă pe un servitor intrigant, care pune vina totdeauna pe Arlecchino.

Bright, (pron. brait); 1) *B.*, *John*, om de stat engl. promotor al liberului schimb (free-trade), primul orator al Englierei contemporane, mare democrat, și apărător al comerțului internațional; n. la Rochdale, în Lancashire, la 16 Nov. 1811, din părinți industriali; încă de timpuriu intră în viața politică. Primul debut al lui B. fu ca industrial, în calitate de asociat al importantei fabrici de filatură dela Rochdale; 1838 începù să se agite în Englitera lupta contra sistemului protector. Legile prohibitive loveau de asemenea cerealele, și prin urmare clasa săracă. Această stare de lucruri critică dete nascere faimoasei

lige pentru abolirea legilor privitoare la cereale (*Anti-Corn-Law-League*) ce se formă la Manchester sub auspiciile colonelului Thompson, a lui Gibson, Bright, Fox și sub conducerea lui Richard Cobden. Aceasta ligă avu de rezultat, după o crâncenă luptă de câțiva ani (1838—1843) abolirea legii cerealelor. În modul acesta Englitera inaugură o nouă politică comercială, liberul-schimb (free-trade). 1843 B. fû trimis pe rând în Camera comunelor de alegătorii dela Durham și de acei dela Manchester, mandat, ce-i fû încredințat până în 1847. În acest interval B. nu încetă de a apără marile idei de comerț și de democrație. 1860 B., alături de Cobden, fû unul din principalii promotori ai tratatului de comerț dintre Franța și Englitera, punând în practică doctrinele școlii manchesteriene: liberul schimb; 1861 combătù cu mare elocință rebelul contra Statelor-Unite și susținù cauza lucrătorilor din Manchester, cărora acest rebel era prejudiciabil, și în nenumerate rânduri el ridică vocea, în totdeauna ascultată, pentru cauza Irlandei, provincie desmoștenită a Mării Britanii.

Dela 1868 făcând parte în diferite rânduri din cabinetul Gladstone, B. se făcù în totdeauna avocatul Irlandei, pentru care și inventă faimoasa formulă: Forța nu este un remediu. Faimoasele proiecte pentru ameliorarea Irlandei, Home-rule, găsiră însă un adversar puternic în B., care rupe cu Gladstone. Această politică antiliberală este unica, dar marea greșală ce se poate împuța lui B.; ca om public el va ocupa unul din locurile de onoare în istoria Mării Britanii. El era omul progresului, iubia cu sinceritate clasa muncitoare a lucrătorilor, al cărei autorizat avocat a fost în tot timpul existenței sale. Pentru aceste sentimente a fost cu drept cuvânt numit: Tribunalul poporului. Ca orator B. a fost cel mai mare al timpului său. În arta de a vorbi în parlament și în nenumeratele meetinguri, unde apărea adesea, el a întrecut ohiar și pe celebrul Gladstone. Louis Blanc, făcând alusiune la marea lui talent oratoric, a scris: »Gladstone ar fi primul orator al Engliterei; dacă B. n'ar fi existat; iar Salisbury, un tory, făcând elogiul lui B. a diș în Camera Lorșilor: »Englitera a pierdut un mare cetățean, un ilustru orator, care fû cel mai mare magistrul de elocință al generațiunii actuale.« † 27 Martie 1889 la Rochdale, în etate de 78 ani.

[I. I. Nacian.]

2) B., *Sir Charles Tilston*, inginer, n. 1832, se ocupă din 1850 cu construirea de linii telegrafice; 1856 construì împreună cu Cyrus West Field planul legăturii telegrafice dintre Europa și America, apoi conduse cablul prin Golful persic spre India. 1865—68 membru al parlamentului pentru Greenwich. † 1888. 3) B., *Richard*, vestit medic engl., n. 1789 în Bristol, † 1858. S'a ocupat în deosebi cu boalele rinichilor. După B. se numește Nephrită paremhymatosa (v. ac.) și *Morbus B.-i*.

Brighton, (pron. brait'n), oraș cu port (și oomitat) la țărmul sudic al Engliterei; 115,402 loc. (1891); renumite băi de mare (50,000 oaspeți la an); aquariu grandios; zidiri pompoase și hoteluri elegante, cu deosebire pe esplanada Ring's Road, (345 m. lung.) Până la 1868 s'a ținut de comitatul Sussex.

Brigitta, *Brigida*, fecioară irland., făcătoare de minuni, venerată în Irlanda sub numele *Maria Hibernorum*, † pe la 523; a întemeiat un ord de călugărițe mai ales pentru creșterea fetelor. Ziua comemorativă 1 Febr. B. este adeseori confundată cu *Birgitta*, sfântă svedeză, † 1373 în Roma, întemeietoarea ordinului »Salvator«, încetat în secl. XVII. *Focul B.-ei*, focul etern întreținut în mănăstirile ordinului B. în onoarea acesteia. Oprit la 1220 ca datină păgână.

Brihaspati, în mitol. indică e domnul rugăciunii și mijlocitor între țăei și oameni, apărătorul oamenilor în contra celor fără de religione, modelul preotului și al demnității preoțești. B. la Indi e numele planetei Iupiter. [Atm.]

Brillant, diamant cărui prin operația tăierei și a lucirii s'a dat o formă specială; de ordinul această formă se dă diamantului de calitate superioară. Pentru a se tăia un B., se dă diamantului forma unui octaedru, apoi se taie 2 baze: una superioară luându-se $\frac{1}{2}$ din jumătatea înălțimeii dela vârful de sus în jos, și alta inferioară, luându-se numai $\frac{1}{3}$ din semi-înălțime dela vârful de jos în sus. Fața de sus se numește *Coronă*, iar fața de jos *Culasă*. În jurul acestor două baze se taie apoi diverse fețe mai mici. Cele mai renumite B. sânt: *Regentul*, *Kohinoor*, *Steaua de sud*, *Florentinul*, etc. [V. C. B.]

Brillante, strălucitor; ca term. musical = cu foc și bravură.

Brillantine, o substanță de lustruit pentru metale și sticlă, preparată din extract de guano, pământ de Tripoli, făină de grâu și sare. B. se numește și un cosmetic din oleiul de ricin, glicerina și spirt.

Brin, *Benedetto*, inginer și om de stat ital., n. 1833 în Turin. 1876—78 ministru de marină în cabinetul Depretis, 1884—91 în cabinetele Depretis și Crispi, 1892 ministru de externe în cabin. Giolitti, 1896 iarăși min. de marină în cabin. Rudini-Ricotti. A lucrat mult pentru desvoltarea marinei ital. de resboiu. Opere: »La nostra marina militare«, (1881).

Brindisi, oraș cu port în prov. ital. Lecce (Apulia), lângă Marea Adriatică, 16,719 loc. Eppie. Stațiunea ultimă a postei continentale spre Asia, Africa de est și Australia. Comunicațiunea portului 1890: 2472 năi de 2,412,177 tone. În antichitate *Brundisium*, oraș grec. în Calabria, mai târziu colonie romană înfloritoare.

Bronice, *insule*, o grupă de insule în fața portului Pola (Istria); pe insula principală se află fortul Tegetthoff.

Brioso, expresiune ital., = vioiu, care se întrebuințează în musică de obicei pe lângă terminul de mișcare *Allegro*, pentru a-i da mai multă tărie, mai multă iuțală.

Brisant, însușirea corpurilor explosive de a se descompune în timp minimal desvoltând mari cantități de gazuri.

Brisbane, (pron.—ben), capitala coloniei australe Queensland, aproape de revărsarea râului B. în Ocean, 55,959 loc. (1891); export de lână, cositor și zahăr.

Briseis, după mitol. grec. a fost o femeie frumoasă din Troia, care la căderea Troiei a ajuns în captivitate, și a fost dată ca pradă lui Achilles.

Brisseau-Mirbel, *Charles François*, botanist, n. 27 Martie 1776 în Paris, † 12 Sept. 1854;

prof. și academician frc., unul dintre cei dintâi anatomisti și fiziologiști. Smith a numit după B. genul de plantă *Mirbelia*. Scr.: *Traité d'anatomie et de physiologie végétale*, 1813; *Exposition de la théorie de l'organisation végétale*, 1809; *Éléments de physiologie végétale et de botanique*, 1815. [E. T.]

Brisson, Eugène Henri, politic frc., n. 1835; 1859 avocat și diarist (*Revue politique*); 1871 membru al adunării naționale, aderent al partidului stâng extrem; dela 1876 membru al parlamentului, unde s'a atașat la Union republicaine; 1881 president al camerei; 1885 prim-ministru; în procesul Panama a fost presidentul comisiunii parlamentare de 33.

Brisson, Jean Pierre, politic frc., n. 1754, căpetenia Girondistilor. Republican înfocat, votă pentru osândirea regelui numai de frica poporului; ghilotinat 31 Oct. 1793. «Mémoires», (1885).

Bristol, 1) B., oraș comercial și cott. în Anglittera, la împreunarea lui Avon și Frome, 221,665 loc. (1891); port (pentru cele mai mari năi) și docuri; eppie; catedrală, biserica St. Mary; fabrici de zahăr, tutun, obiecte de metal, piele, sticlă; comerciu maritim însemnat. Import 1890:

171 mil., export cu produse brit.

34¹/₂ mil. marce; în port au intrat 8000 năi cu

1.231,047 tone, au ieșit

7617 cu

1.228,047 tone. Observatoriu astronomic în suburbiul Clifton.

Isvoare minerale. 2) *B., oraș* în statul Connecticut (America nord.), 7382 loc. (1890). 3) *B., oraș* în statul Pennsylvania (America nord.), 6553 loc. 4) *B., canal*, sin de mare al Oceanului Atlantic 129 km. lung, între coastele Walesului nou de sud și Devon. 5) *B.-Bai*, baie în Marea Behring, la țărmul vestic al penins. Alaska.

Bristol, hârtie lucie trainică; se folosește pentru acuarul și desenul cu cretă.

Brit, riu litoral în Anglia de vest.

Britannia, numele antic al Anglitterei și Scoției de azi, usitat de pe timpul lui I. Caesar, care 55 a. Chr. întreprinse o expediție contra B.-ei pentru ajutorul, ce aceasta a dat Galliei. Numai 43 d. Chr. supuseră beluducii Imp. Claudius și Nero, o parte a B.-ei, prefăcându-o în provincie romană. După ce Imp. Honorius retrase legiunile rom., B. fu ocupată pe la 450 de către Anglo-Saxoni, dinaintea cărora o parte a poporației se refugiă în Franca de nord-vest, întemeiând o nouă B., *Bretagne*. (v. ac.)

B-mare și Irlanda, v. *Englittera*.

Britannia nouă, archipelagul B. n. (archipelagul Bismarck), grupă de insule în Oceanul Pacific, spre nord-est dela Guinea nouă; 47,100 km²; insulele sunt de proveniență vulcanică; vegetația e bogată. Locuitorii vr'o 188,000, sunt pașani. Insulele mai mari ale archipelagului sunt:

Pomerania nouă, numită mai înainte B. n. și B. rara; Merklenburg-ul nou (mai înainte Irlanda nouă). Dela 1884 sub protectorat germ., de atunci s'au botezat de nou aceste insule.

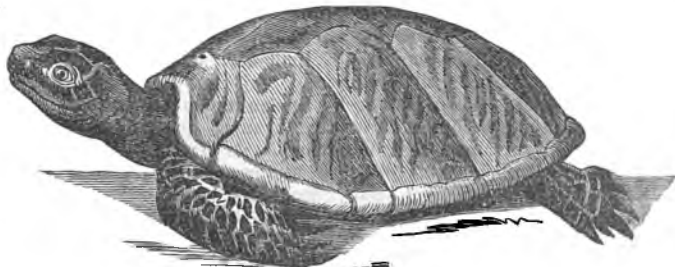
Britannia metal, aliaj de staniu și antimoniu. v. *Aliajii brit.*

Britannicus, fiul Imp. roman Claudius, n. din căsătoria lui cu Messalina la a. 40. Numele de B. l-a primit dela senat întru amintirea reboiului, ce l-a purtat tatăl-său în Britannia. După moartea mamei sale, soția a doua a lui Claudius, Agrippina a comis toate, ca Impăratul să adopteze pe fiul ei Nero, n. din prima ei căsătorie; din asta cauză B. a fost declarat idiot și pus sub pază, a trăit în captivitate. † de otrăvă 56 d. Chr. [T. F.]

British Museum, un grandios institut în Londra, proprietate națională, întemeiat 1753 prin cumpărarea museului și bibliotecii lui Sir Hans Sloane. Se compune din o bibliotecă cu 1.850,000 vol. și numeroase manuscrise (numai manuscrise orientale 6—7000); din o colecțiune de anticități egiptiene, asyric, grecesci, romane, britice, etc., de monete și medalii, de opere chalcografice și desemnuri, o colecțiune de istorie

nat., (zoologică, botan., mineral, geologică, paleontologică).

B. M. este deschis în fiecare zi de lucru. Cf. Vaux, »Guide to the antiquities of the British-Museum« (1851); Sims, »Hand-

Broasca țestoasă uriașă.

book to the library of the British Museum.» (1854).

Brixen, (ital. Bressanone), 1) district în Tirol, are 1202.72 km², 27,050 loc., 37 comune. 2) *oraș* în Tirol. distr. B., lângă riuurile Rienz și Eisack, 5529 loc., episcopie rom. catolică. Episcopii de B. au residat la început în Säben (Sabiona), 901 și-au strămutat sediul în B. Aici s'a ținut 1080 conciliul, care alese de papă pe Guibert de Ravenna contra lui Grigorie VII.

Briza L., (botan.) gen din fam. Gramineelor, trib. Festuceae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene; are vr'o 10 specii ce sunt răspândite prin Europa, Africa boreală, Asia temperată și prin America de sud. În părțile noastre crește prin pășuni și fânețe până în regiunea subalpină *B. media* L., numită popular Tremurătoare, Parasin, Iarba-iepurei. Unele specii din genul B., precum *B. maxima* L., *B. minor* L., etc., din cauza portului lor elegant sînt cultivate ca plante ornamentale. Inflorescențele acestor plante, tăiate înainte de a înflori, și uscate cu îngrijire la umbră, servesc la confecționarea buchetelor și a altor ornamente perpetue. [Z. C. P.]

Brjansk, oraș districtual în guvern. rus. Orel, lângă Desna, 20,064 loc. (1888), comerciu cu lemne.

Br. m., prescurtare pentru brevi manu. **Brno**, nume dat de Cehi orașului Brünn.

Broasce, Batrachiane, un ordin al amfibiliilor; au corpul scurt, fără coadă (de aceea se mai numesc și *Anura*), au 4 picioare, din cari cele dinapoi sunt mai lungi ca cele dinainte; acoperite cu piele goală, netedă; corpul lor trece prin o metamorfoză: ou, tetard (mormoloc, moace, linguruși sau vițelar), animal perfect. Mormolocii au branchii. Se nutresc cu insecte, pe cari le prind cu limba lor cleioasă. Cele mai multe B. au o voce tare, produsă de o beșică, ce o au la gât. Trăiesc în apă și pe uscat, în Europa și țările calde. Cele mai însemnate sunt: *Buratelecul*, (v. ac.) (*Hyla viridis*), *B. verde* (*Rana esculenta*), *B. de ploaie* (*R. temporaria*), *Boul de baltă*, *B. popii* (*Bombinator igneus*), *B. ritoasă* (*Bufo cinereus*), *Pipa* (*Pipa dorsigera*) din America, lungă de 14 cm., etc.

Broasce țestoase, (Testudo) nume generic popular al ordinului de reptile numit de naturaliști *Chelonieni*. B. țest. sunt terestre, fluviatile, marine sau palustre. *B. țest. terestre* au carapacea (*covala*) foarte bombată, acoperită de placi mari cornoase, neimbricate, și formând o boltă solidă, imobilă, sub care se poate retrage animalul; ele trăiesc în păduri și livezi, săpându-și pentru iarnă găuri în pământ; nici odată nu merg în ape. În Europa nu sunt decât trei specii de B. țest., cari aparțin genului *Testudo*, dintre cari cea mai cunoscută este *B. țest. grecească* (*Testudo graeca*), trăiește și în România; ea este galbenă, pătată cu negru, lungă de 30 cm., în Italia se mănâncă. *B. țest. fluviatile*, sau de apă dulce (*Emydele*), au degetele reunite prin o membrană, carapacele turtit, foarte larg, lipsit de solzi și acoperit cu o piele moale cartilagineasă, din care cauză e moale. Ele înoată cu mare ușurință, și nu vin pe uscat decât noaptea pentru a se repausa; se nutresc cu pesci sau reptile. La aceste aparține *Fryonix*, care trăiește în Nil. *B. țest. marine* trăiesc pe lângă mări și au picioarele transformate în lopheți înotătoare, carapacele turtit și acoperit adeseori cu solzi; înoată cu mare ușurință. Ouele lor, în număr considerabil, stau expuse în năsip cel puțin 15 zile la căldura soarelui, din cari ies pui lipsiți de carapace și înoată în mare. S'au văzut indiviți din specia aceasta, a căror carapace avea mai mult de 5 metri în circumferență. Din carapacea lor se prepară *bagaua*. Aici aparține *B. țest. uriașă* (*Chelonia Midas*), care ajunge o lungime de peste 2 m. și o greutate de 500 kgr. (v. ilustr.); trăiește în Oceanul Atlantic. *B. țest. palustre* trăiesc în lacuri și în bălți, astfel este *B. țest. de lac* (*Cistudo europaea*), care trăiește în mlaștinile din România. (V. ilustr.)

Broca, Paul, medic și antropolog fr., n. 1824 în St. Foy-la-Grande (Gironde); prof. de chirurgie în Paris; a întemeiat 1859 Societatea antropol. din Paris. † 1880. La 1887 i-s'a ridicat un monument în Paris.

Brocardica (*Brocardicorum opus*), colecțiune de legi bisericești compusă de eppul de Worms Brocard (Burkard s. Burchard).

Brocat, stofă grea de mătăasă sau de catifea, înflorată sau țesută cu aur și argint; se întrebuințează pentru haine bisericești, fețe de mobile, etc. Cele mai frumoase B.-e se fabrică în Lyon. *Brocatel* se numesc imitațiunile de B., amestecate cu lână.

Brocken, (lat. *Mons Bructerus*), cel mai înalt pisc în munții Harz, cott. Stolberg-Wernigerode; 1142 m., blocuri de granit. *B. câmpul*, mlaștină întinsă sub piscul B., 992 m., cu formațiuni puternice de turbă, rezervoriul de apă pentru râurile Bode, Oker, Radau și Odera.

Brockhaus, Friedrich Arnold, întemeietorul unei dintre cele mai mari librării în Germania, n. 1772 în Dortmund, deschise 1805 în Amsterdam o librărie germ., pe care o mută 1810 la Altenburg, apoi 1817 la Lipsca; † 1823. Afacerea o continuă fiii săi *Friedrich* († 1865) și *Heinrich* († 1874), apoi nepoții săi *Heinrich Eduard* și *Heinrich Rudolf* († Ian. 1898). V. și art. Enciclopedia.

Brod, 1) *B.*, oraș și fortăreață în Croația-Slavonia, lângă Sava, cu 4938 loc., cari se ocupă cu comerțul, agricultura și viticultura. Pe timpul Romanilor pe locul B.-ului a fost orașul Marsonia. Generalul austriac Ios. Filipovici din B. a început expedițiunea contra Bosniei.

2) *Bosna-B.* (turc. Busud), oraș în Bosnia, distr. Banjaluca, lângă Sava, 1400 loc. cu o com-

lumnă comemorativă a pășirii împ. rege Francisc-Iosif primatădă pe pământ bosniac.

Broderia, cusătură lucrată în relief sau a jour pe ori ce fel de stofă, desene, flori, figuri, ș. a. *B. pe tamburină*, (tambur, gherghef), desene, flori, litere, inițiale imprimate pe pânză, stofă sau mătăasă, cari se coase în relief, artistic, cu bumbac, cu lănuri sau cu mătășuri și cu fir. Pentru executarea acestor B. stofa se întinde și se stringe pe gherghefe — cadre de lemn de formă pătrată, — sau pe tamburine — cadre de formă rotundă. Terancele le execută în mod mai simplu, întinzând stofa pe o sită sau pe un ciur fără fund. [M. B.]

Brodnici, popor menționat în analele rusești și în documentele ungurești, în secl. XII. și XIII. în partea inferioară a Moldovei și Basarabiei, unde ei apar, pe lângă Cumani și Ruteni, ca vecini resăriteni ai Ungariei. Despre naționalitatea lor ne lipsese o indicațiune mai precisă; ceea ce scim cu siguranță e numai că B.-ii erau un popor creștin, pe care contemporanii îl deosebesc de vecinii săi Cumani și Ruși. Numele e de origine slavonă și derivă, probabil, din slav. brodă (= vad), ale cărui derivate (*broditi*, *brodnia*, *brodiaga* ș. a.) au și semnificațiunea de umblare sau pribegire. Etimologia numelui ar indica deci sau pe nisce locuitori riverani de lângă un râu la hotar, ve-

cini cu Rușii, sau pe un popor neașezat, pribeag sau de curând venit. În bula papală din a. 1222, prin care se confirmă donațiunea regelui ungar Andreiu II. pentru cavalerii Teutoni din țeara Bârsei, numele B.-lor (vecini cu posesiunile de preste munți ale cavalerilor Teutoni) din diploma lui Andreiu II. apare înlocuit cu cel al Blachilor; de aici ar urma că ei erau Români sau măcar amestecați cu Români. În acest caz s'ar explica și înțelesul de pribeag al numelui, dat Românilor ca de curând veniți în acea parte. În bătălia de lângă Kalka (1224), B.-ii cu voivodul lor Ploscânea (Ploskyuja) sînt aliații Tătarilor în contra Rușilor. Sub stăpânirea Tătarilor ei apar încă în o diplomă a regelui ungar Bela IV. din a. 1254, ca vecini reșăriteni ai Ungariei. Sub stăpânirea Cumanilor, apoi a Tătarilor, B.-ii se bucurau de oarecare independență pe teritorii autonome, cam în același fel ca și cnezii Bolochoveni (v. ac.). Și unii și alții par să reprezinte cele dintăiu așezări românești înspere resărit de Carpați: Bolochovenii la nord, Brodnicii la sud. [D. On.]

Brodoo, s. *Brod*, sat în Bucovina, căp. Coțman, j. Zastavna, comună și parohie cu com. mică Mitcăul; are moșie mănăstirească; 2739 loc. (2606 ort., 35 cat., 98 mos.), o școală de două clase în B., și alta de o clasă în Mitcău.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Brody, oraș comercial în Galiția est. la granița Rusiei, cu 20,071 loc., dintre cari 15,316 Ovrei; are 3 biserici rusesci, una rom. cat., o sinagogă frumoasă, teatru, gimnasiu-real, școală capitală ovreiască, etc. Comerțiu însemnat în cereale, vite, lemne, mărfuri de manufactură și lipscănie, blănării, etc., fabrică de bere, rachiu, spodiu, etc.

Brody, *Sigismund*, publicist magh., n. 1840 în Miskolcz. 1873 proprietarul ziarului politic »Neues Pester Journal«, foarte răspândit ați în Ungaria. B. a făcut marinimoase fundațiuni (250—300 mii fl.) pentru diaristia magh.

Broglio, *Broglio* s. *Broglio*, veche familie piemonteză, din care generalul *François Marie conte de B.* s'a așezat 1666 în Franția. 1) *B., Victor François*, duce, mareșal frc., n. 1718; în războiul de 7 ani câștigă lupta dela Bergen (1759); 1764 guvernor gen. în Lotaringia; la izbucnirea revoluției frc. numit ministru de războiu, dar, resvrătindu-se trupele parisiene, B. emigrează 1789 și luptă contra republicei. † 1804 în Münster. 2) *B., Achille Charles Léonce Victor*, duce, diplomat frc., n. 1785 în Paris; sub restaurațiune membru al opozițiunii liberale, 1830 ministru de culte și president al consiliului de externe, din 1835 totodată president al consiliului, 1849 în adunarea națională conducător al partidului din dreapta; ca Orléan-ist după lovitură de stat dela 2 Dec. 1851 se retrase în viața privată; 1855 membru al academiei. † 1870. Opere: »Écrits et discours«, (1863); »Souvenirs du feu duc de B.«, (1886). 3) *B., Jacques Victor Albert*, duce, publicist, istoric și bărbat de stat frc., n. 1821 în Paris, 1862 membru al academiei, 1871—72 ambasador în Londra, realiză fusiunea partidelor monarchiste; 1873—74 vice-president al consiliului, favorisând clericalismul; după căderea cabinetului Simon president al

consiliului (1877). President la »Société d'histoire diplomatique«. Opere: »L'Église et l'Empire romain au IV. siècle«, (1856—66); »Frédéric II. et Marie-Thérèse«, (1882).

Broker, (engl.) samsar.

Brom, (Br) metaloid monovalent cu greutatea atomică 80. Corp lichid, de culoare roșie, cu miros foarte neplăcut. La -7.3° C se solidifică, cristălisează, la 59° fierbe, dând vapori roșii. Nu se găsește liber în natură, numai în combinațiuni cu metalele, precum: *bromura de sodiu* (Na Br), *bromura de potasiu* (K Br), *bromura de magneziu* (Mg Br₂), etc. Prin caracterele chimice se aseamănă foarte mult cu elementele: chlor, iod și fluor; din această cauză se grupează împreună cu acestea. Combinațiuni mai însemnate ale bromului sunt: *acidul bromhidric* (H Br), *acidul bromic* (Br O₃ H) și combinațiunile cu metalele, numite *bromure*.

Bromargir, mineral, crist. cubic; e o bromură de argint, galben verșue; se găsește rar, în Chili și Mexico.

Bromberg, district în prov. prus. Posen, 11,449 km²., 655,026 loc. (1895); e compus din 13 cercuri rur. și 1 cerc urb. Capitala B. (polon. *Bydgosc*) centrul liniei ferate Berlin-Thorn, e situată lângă canalul B. (26 km. lung) și lângă Brahe; are 46,413 loc. (1895), judecătorie, gimnasiu, gimnasiu real, seminar pentru învățători și învățătoare, institut pentru surdo-muți și orbi; cameră de comerțiu, o filială a băncii imper., direcțiune de căi ferate; industrie de mașini și morărit. Canalul B. e navigabil.

Bromelia L., (botan.) gen de plante tropical-americe, după care poartă numirea familia Bromeliaceelor, din tribul Bromeliaceae. Unele specii ca *B. fastuosa* Lindl., *B. Pinguin* L., ș. a. se cultivă la noi în florăria caldă. [A. Pr.]

Bromeliacee, (botan.) familie de plante monocotyle, înrudită cu Amaryllidaceele, cuprinde plante îndecumun epiphyte cu florile regulate de periant exterior calicin, foile rosulate sau moi și ânguste sau mai adese rigide și spinulos-serate pungente, din America tropicală și subtropicală. După pozițiunea ovarului distingem 3 triburi: Bromeliacee, Pitcarnieele și Tillandsieele. Ca genuri mai importante remarcăm: *Bromelia*, *Ananas*, *Achmea*, *Billbergia*, *Pitcarnia*, *Guzmania*, *Tillandsia*. Un număr însemnat de specii se cultivă la noi ca plante ornamentale în florăria temperată, dar mai ales în cea caldă, unde li se aplică un tratament analog cu Orchideele. [A. Pr.]

Bromidrosis, sudori rău mirositoare, puturoase. B. e cauzată de o anomalie în secrețiunea glandulelor sudorifere.

Bromit, Bromargir, v. ac.

Bromura, v. Brom.

Bromus L., (botan.) gen din fam. Gramineelor, trib. Festuceae, cuprinde plante tufosae erbacee anuale sau perene. Acest gen are vre-o 40 specii, răspândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale, unele cresc în America de sud. Prin părțile noastre se află mai multe specii, între cari însemnăm pe *B. secalinus* L. numit de popor Ohsigă, iarba-vântului. *B. mollis* L., *B. sterilis* L., etc. Toate speciile genului B. sînt plante furagere (de nutreț), din care cauză se și cultivă foarte mult. Unele specii sînt cultivate prin grădini din cauza frumoaselor pani-

cule, cari servesc la confecționarea buchetelor uscate perpetue, așa este *B. divaricatus* Rohde. și *B. brizaeformis* Fisch. [Z. C. P.]

Bronchiectasia, o stare de boală ce consistă într'o lărgire, care uneori poate ajunge colosală, a bronhiilor. Se produce mai des la bătrâni și la oamenii expusi la inflamațiuni repetate ale bronhiilor, cum sînt acei ce lucrează la meserii, în cari se produce mult praf sau vapori iritanți. B. e o boală foarte superătoare și care expune pe cel ce o are la căpătarea altor boale și mai grave. Bolnavul tușese și dă afară o flegmă cu miros urît. Se vindecă greu, și dacă e mai învechită, nu se mai vindecă nici odată.

Bronchii, doue tuburi, cari pleacă din bifurcația tracheei (care se continuă din laringe) și se îndreaptă către hilul ambilor plămâni. Ele au forma și structura tracheei. Formalele cilindrică la partea anterioară și turtită la partea posterioară. B. sînt așezate la partea superioară a toracelui și sînt în raport cu următoarele organe, cari formează cu ele pediculi plămânilor: arterele și vinele pulmonare, arterele și vinele bronchice, nervul pneumogastric, ganglionii limfatici, țesutul celular și pleura; la copii mici și cu glanda thymus. Afară de aceasta B. stîngă are raporturi cu cîrja aortei și cu esofagul, iar cea dreaptă cu vîna cavă superioară și cu marea vîna azigos. Structura e deosebită în cele $\frac{3}{4}$ anterioare, cari formează partea cea cartilagineasă, de $\frac{1}{4}$ posterioară, partea membranoasă. Partea cartilagineasă e formată din o serie de inele cartilagineose separate prin inele membranoase. Partea membranoasă ocupă $\frac{1}{4}$ posterioară a B.-lor, ea este formată de un strat fibro-elastic subțire, de un strat de fibre musculare netede, situate transversal, și câteva fascicule longitudinale elastice. Fața interioară a B.-lor e acoperită de o membrană mucoasă, care are un epiteliu cilindric cu cili vibratile. B. intrînd în plămâni se desfac, corespunzător numărului lobilor pulmonari; cea dreaptă în 3, cea stîngă în 2 ramificațiuni, aceste iarăși în ramificațiuni mai mici, și așa mai departe, pînă la alveolele pulmonare. [Dr. Imerwol.]

Bronchita, inflamațiunea catarală a mucoasei bronchiilor. *B. acută* e inflamațiunea acută catarală a bronchiilor. B. e mai frecventă pe timp rece și umed (toamna și iarna); e mai comună la copii și bătrâni. B. se capătă în urma unei receli, a iritațiunei bronchiilor prin un praf (făină, etc.), vapori iritanți (chlor, etc.) — B. primitivă; ea însoțese adeseori tusa măgărească, grippa, febra tifoidă, febra palustră — B. secundară. După mulți autori cauza adevărată a B.-ei sînt diferiți microbi. Simptomele B.-ei în formele ușoare sînt: durere de piept, cu deosebire ca o arsură sub sternum, la început tusa sacă, care mai pe urmă e însoțită de o expectorație groasă și gălbie; la copii adeseori și puțină febră. Se vindecă în 5—10 zile. În formele grave există o febră remitentă vesperală, temperatura urcîndu-se la 38° dimineața, iar seara pînă la 39.5°, febră, care poate dura 2—4 zile. Bolnavul are durere de cap, o tusa deasă, superăcioasă și dureroasă, respirația penibilă, simptome, cari persistă 2—5 zile, după care începe o expectorație de flegmă galbenă, verzie și groasă. La auscultățiunea pieptului se aud la început raluri romflante, (horăi-

turi) și sibilante, (șuerătoare) la ambii plămâni — perioadă crudă, pe urmă raluri mucoase, umede, subcrepitante — perioada de expectorație. Perusiunea e normală. Intre aceste doue forme există forme intermediare, diferitele gradațiuni de bronchite. Prognoza e favorabilă, căci B. se vindecă în 10—15 zile; la bătrâni și copii mici însă se poate complica cu o B. capilară și broncho-pneumonie, și să aibă o terminațiune mortală. La bolnavi de inimă B. e mai gravă. În casuri ușoare e suficient repausul în odaie caldă, sudorifice, o compresă Prinsnitz în jurul pieptului; când B. e mai intensivă, inhalații de vapori de apă caldă, aplicare pe piept a unei hîrtii de muștar, de câteva ventuse uscate. Când tusa e superăcioasă se dă un narcotic. Pentru favorizarea expectorației se prescrie o apă alcalină, (Slănic Nr. 1, Ems, Gieshübler, Vichy), sau o infuziune de ipeacuană sau de polygală. — *B. cronică*. Simptome: tusa cu expectorație muco-purulentă, cu un miros adeseori fetid (B. fetidă), înădușală (dispneă), raluri mucoase la auscultăție. O formă specială e: catarul sec cu tusa superăcioasă, uscată, expectorație puțină și apoasă, accese de astmă și raluri sibilante și romflante. Durata B. cr. e adese de mai mulți ani, vindecare completă este rară. În anotimpul rece se agravează. Ca medicamente se dau: terpină, oleu de terebentină, gudron, iodoform, creosot fie la interior, fie în inhalație; expectorante, ca infuziune de polygală și ipeacuană; cură de ape minerale ca: Slănic Nr. 1, Vichy, Ems, Selters, etc., o cură în timpul iernei în regiuni cu un climat dulce, ca localitățile Rivierei (Nizza, San Remo, etc.), Palermo, Madeira etc.; cură de lapte; nutrimēt bun. — *B. capilară* este inflamațiunea ultimelor ramificațiuni bronchice, iar *broncho-pneumonia*, când la această inflamațiune se adaugă și aceea a lobulilor pulmonari, în care ultimele ramificațiuni bronchice se termină astfel, că B. pn. însoțese de regulă B. capilară, deoarece inflamațiunea dela ultimele ramificațiuni bronchice se propagă cu multă ușurință la lobuli. Maladia e foarte rar primitivă, ci mai adeseori secundară, ivindu-se ca complicațiune a tusei măgăresci, a febrei tifoide, a gripei, a difteriei. În decursul uneia din aceste maladii bolnavul începe a tuși violent, a avé respirația frecventă (dispneă), care devine mai apoi și grea, astfel că bolnavul se sprijină cu mîinile de pat pentru a respira mai ușor și în regiunea stomacului se produce o depresiune la fiecare inspirație. Febră de 38.5°—40°, cu un tip neregulat, și nu dispare deodată (crisă), ci treptat (lisă). Fața la început e roșie, pe urmă palidă și buzele vinete. Decursul B.-pneum. e neregulat, din cauză că focarele apar în mod succesiv. În casuri acute moartea poate surveni după 3—7 zile prin asfixie, sau paralisia inimii. În casurile subacute moarte în 2—6 septemăni prin marasm (slăbire) sau trecere în stare cronică și tuberculisare. Vindecare se poate face în 15—20 zile, prin dispariția succesivă a diferitelor simptome. Prognoza e foarte gravă cu deosebire la copiii mici și la bătrâni. Tra t.: Bolnavul se așează în o cameră spațioasă și bine aerată. Vom schimba adeseori pozițiunea bolnavilor, cu deosebire la copii, așezându-i pe un plan înclinat, pentru a facilita respirația. În centrul febrei: chinină, antipirină și băi tem-

perate de 25—30°, de o durată de 5—15 minute (2—3 pe zi) și împachetări în prostri miuate în apă stătută sau rece, de o durată de 10—15 minute, 2—3 succesive. Băile au o înținerire favorabilă și asupra stării generale și a respirațiunii. În contra sufocațiunii revulsive: hârtie de muștar (la copii cataplasme sinapisate), ventuze uscate pe torace. Inspirație de oxigen. Pentru depărtarea flegmei întrebuițăm expectorante, inhalatii cu vapori de apă caldă. Pentru a susține forțele: lapte, bulion, ouă, vinuri generoase, cognac. În contra slăbiciunii inimii: cafeină, eter, musc, camforă. [Dr. Imerwol.]

Bronchocrisa, atac, paroxism de tuse, ce obține la persoane tabetice; se aseamănă paroxismelor de tuse convulsivă. V. Tabes.

Bronchophonla, fenomen auscultatoric, ce se observă la morbi pulmonari. Anume în urma infiltrării plămânilor, vocea bolnavului se transmite foarte clar urechii medicului, care ascultă la pieptul morbosului; ceea ce la o plămână sănătoasă nu se întâmplă. [Drib.]

Bronchostenosa, strîmțarea bronchiilor de diferit calibru, cauzată de corpuri străine, de neoplasme, de secret abnorm, etc. Terapia se orientează după cauza B.-ei.

Brontes, după mitol. grec. unul dintre Ciclopi.

Brontosaurul, animal antediluvian, dinosaurian, 16 m. lung., găsit în jurasicul american.

Bronz, aliaj făcut din cupru (aramă) și staniu (cositor), topite împreună în diferite proporțiuni. După scopul, la care trebuie să servească, B. are compoziție diferită. Varietățile principale sînt: B. pentru tunuri cu 90% cupru și 10% staniu, B. pentru medalii cu 97% cupru și 3% staniu, B. pentru clopote cu 78—80% cupru și 20—22% staniu. Sînt B.-uri cari, afară de cupru și staniu, conțin și alte elemente: Argentaful 50% cupru, 25% nichel, 25% zinc. B. fosforat 90% cupru, 9% staniu, 0.5% fosfor. Metal d'Alger 2% cupru, 97% staniu, 0.6% bismut. B. siliciat 97% cupru, 1.40% staniu, 0.05% siliciu și 1.62% zinc. B. fosforat e foarte homogen și rezistent, se întrebuițează pentru construcții de mașini. B. siliciat conduce bine electricitatea, deci se întrebuițează pentru sirme de telefon. Afară de acestea mai sînt: B. cu mangan cu 70% cupru și 30% mangan. B. cu aluminiu cu 88—95% cupru și 5—12% aluminiu. Acestea din urmă au culoare frumoasă ca aurul, și se pot turna bine. Din ele se fac diferite obiecte, ca linguri, capace de ciasornic, aparate fizicale, etc.

B. de Cobalt, aliaj din cupru și cobalt.

Compoziția tunurilor de B. în general este de 10% staniu, restul cupru; densitatea 8.700, se topește la 900° C. și își mărește volumul prin solidificare. Lucrul mecanic, la care se supune B., este matagiul și mandrinagiul; se întroduc în țevă inele de oțel din ce în ce mai mari, trampoline tare, montate pe un mandrin în oțel dulce, manevrându-se cu o presă hidraulică. Mulagiul B.-lui, când se face în pământ, are incoventul, că acesta fiind puțin conducător, recirea se face încet, producînd liqațiuni; de aceea generalul Uchatius din Austria a căutat să împiedice producerea acestora, turnând B. (de 8% staniu) topit după metodele ordinare în lingotiere metalice, recirea făcându-se astfel mult mai repede; operațiunile mecanice

de matagiul și mandrinagiul, la cari este supusă apoi piesa, a dat rezultate excelente. În Rusia, colonelul Lavrov face turnarea în cochile metalice, și pe când B. este lichid, se comprimă pentru a avea mai mare duritate și densitate. În Franța există B. Laveissière, care a căutat același lucru. Industria B.-lui pentru fabricarea tunurilor este în prezent lăsată la o parte și el nu mai intră decât pentru fabricarea de accesorii, cari trebuie să îndeplinească oare cari condițiuni speciale.

Bronzare, operațiunea, prin care se dă lemnului, gipsului, metalelor, etc. aspectul de bronz. Aceasta se face mai cu samă cu ajutorul vernisurilor și colorilor de bronz. Metalele se colorează cu sare, se lustruiesc sau se fac să strălucească cu ceară.

Brookit, mineral, oxid de titan, cristalizează în sistemul rombic. Se găsește mai cu samă pe crepăturile rocilor cristaline la Bourq d'Ois-saus, St. Gothard, etc.

Brooklyn, (pron. bruclin), oraș cu port pe insula Long-Island, America nord.; prin un pod de fier preste East River împreună cu New-York; 806.343 loc. (1890); comerț viu și industrie, arsenal maritim și docuri colosale, schele de năi, ș. a.; rafinării de zahăr, topitorii, fabrici de mașinării. B. fu fundat de Olandezi la 1625.

Broos, num. germ. a orașului Oraștie. (Trs.)

Broscaril, 1) *B., com. rur.* în Rom., j. Mehedinți, pl. Ocolu de sus, cu 1200 loc. agricultori și economi de vite. La partea de sud a comunei trece Valul lui Traian.

2) *B., fort* împrejurul Bucureștilor, între Jilava și Măgurele, construit după proiectele generalului Brialmont. (V. București.)

Broscăuțul Vechiu sau *Muntenii cu Criva*, comună în Bucovina, căp. și j. Storjineți; formează com. și parochie cu B. Nou și Liscovățul; are moșie boierească și 3819 loc., (3351 ort., 279 cat. și 189 mos.) cu câte o școală de o clasă. Aici întemeiasă boierul Constantin Volcinschi un schit, care fu secularizat 1783.

[Dr. I. G. Sbera.]

Broșteanu, Petru, scriitor rom., n. 5 Iunie 1838 în Seleus (Banat); a fost oficier, apoi secretar al societății căilor ferate austro-ungare, astăzi trăiește în Brașov. A publicat numeroase scrieri despre Români în l. germ. și a fost un zelos colaborator al revistei »Rom. Revue«. În timpul mai nou B. a tradus în rom. »Istoria Imp. Traian« de Franke. Academia Română l-a ales (1 Apr. 1887) membru corespondent.

Broșteni, numele mai multor localități în Rom.; mai însemnată e com. rur. B. în j. Suceava, pl. Muntele, compusă din satele: B. cu Hărăoia, Cotârșas cu Poiana Cotârșasului, Lungenii cu cotul Halesei, Neagra cu Poiana Vinului, Holdița, Holda cu Barnari, Căboia, Crucea, Lunga, Cojoci și Chiril, avînd 2872 loc., cari se ocupă mai ales cu lemnăritul și prăsirea vitelor; teren muntos, care conține în sinul său minerale ca: pucioasă, fier, aramă; nu sînt exploatate; 4 isvoare de pucioasă și 2 de burcut (borviz); com. are un schit numit Rarău și 5 biserici, apoi 4 școale subvenționate din caseta particulară a M. S. Regelui Carol I., care posedă aici o moșie cu o suprafață de 44,000 hect., între cari 34,000 hect. pădure; instalații forestiere la Barnari. În

B. se află reședința subprefectului, o judecătorie de ocol, 1 companie de infanterie, oficiu telegrafo-postal, ș. a.

Brotăcel, v. Buratec.

Brote, 1) *B., Aurel, Dr.*, economist rom., n. 1842 în Reșinari (Trs.), a făcut studii juridice în Sibiu, Viena și Graz. 1866 funcționar la cancelaria aulică transilvană în Viena; desființându-se aceasta 1867, apucă cariera de avocat și este numit 1874 director al băncii de asig. »Transilvania» în Sibiu. Membru al comitetului Asociațiunii Trs. Pe lângă diferite articole economice și statistice, a publicat »Insoțirile de credit» după F. W. Raiffeisen. † 16 Dec. 1897.

2) *B., Eugen*, frate mai tânăr al lui A., n. 1850 în Reșinari (Trs.); a studiat agricultura și s'a ocupat cu agronomia. 1879—88 asesor consistorial în Sibiu. La 1888 a înființat prima reuniune agricolă rom. în Trs. Dela 1881 membru, iar dela 1890 vicepresident H. în comit. centr. al part. naț. rom. din Trs., unul dintre corifeii direcțiunii memorandiste; 1894 urmărit în procesul »Memorandului», s'a refugiat în România. A scris studii economice: »Ținerea vitelor», »Trifoile, etc.) și un op politic în l. germ.: »Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn», 1895; această scriere, tradusă în urmă în românește, a fost premiată de Acad. rom.; ea conține o colecțiune de documente, extrase din diferite publicațiuni și explicate în o introducere de 129 pag., care însă este tendențioasă și puțin scrupuloasă în alegerea argumentelor.

3) *B., Ioan*, n. 1819 în Reșinari (Trs.), † 1871; 1848 membru în deputațiunea trimisă din Blaj la împ. Ferdinand; apoi prefect al legiunii rom. din ținutul Sibiului. Fratele său *B. Petru* (n. 1829, † 1897) a fost 1848 oficier în escadronul de călăreți format din Reșinarieni.

Brougham, (pron. brūm) *Henry, Baron B. and Vaux*, diplomat și orator engl., n. 1779 în Edinburg, unde a și studiat. B. a fost unul dintre cei mai celebri oratori și advocați din Londra; din 1804 membru în casa de jos, a luptat cu mult succes contra comerțului de sclavi și pentru îmbunătățirea instrucțiunii publice în Anglia. Remarcabil este discursul pronunțat la 1820 în casa de sus întru apărarea principesei de Wales. 1830 Peer și Lord-cancelar, și-a câștigat merite mari prin reforma justiției și instrucțiunii publice, † 1868 în Cannes. Ser. princ.: »The British constitution its history and working», »Sketches of states men of the time of George III.», etc.

Brougham, (engl., pron. brūm), trăsura acoperită, cu două locuri de șeșut; se numește și *Broom*.

Brouillon, (franc.) schiță, concept, strazza comercianților.

Brouseals, (pron. bruse), *François Ios. Vict.*, medic frc., n. 1772 în St. Malo, † 1832 în Paris; întemeietorul sistemului numit *Broussaism*, care culminează în sentința, că viața se susține numai prin excitațiune. Opere: »Histoire des phlegmasies ou inflammations chroniques», (3 vol.); »Examen de la doctrine médicale généralement adoptée», (4 vol.)

Broussonetia Vent., (botan.) gen de arbori lactescenți din fam. Urticaceelor, trib. Moreae,

cari cresc în China, Iaponia și archipelagul malaiian. Cea mai importantă specie e *B. papyrifera* Vent., introdusă la noi ca arbore ornamental rustic; în patrie (China și Iaponia) se prepară din fibrele scoarței stofe și hârtie. [A. Pr.]

Brown, 1) *B., Iohn*, medic, n. 1735 în Buncle în Scoția, † 1788 în Londra. B. reducea toate boalele la lipsa sau prisosința stiimulilor (*Brownianismus*). Scrierea sa principală e: »Elementa medicinae», (1780). 2) *B., Iohn*, anteluptătorul eliberării Negrilor în Statele-Unite, n. 1800 în Torrington; întâiu tăbăcaru, apoi negustor de lână, iar mai târziu farmer în North-Elba. 1859 întreprinse cu o mică ceată o expediție contra Virginiei, centrul comerțului de sclavi, dar la asaltul asupra arsenalului dela Harpers-Fevry ajunse prizonier și fu spânzurat 2 Dec. 1859. În marea revoluție a statelor sudice numele lui B. a servit ca strigăt de luptă. 3) *B., Robert*, fondatorul sectei *Browniștilor*, n. 1549 în Northampton, † 1630 (în prinsoare) tot acolo. Sub cuvânt că biserica episcopală anglicană s'a abătut dela învătăturile apostolilor, B. combătă instituțiile ei, și pretinse independență și autonomie separată pentru fiecare comună biserică, cum și despărțire necondiționată de cătră stat; după B. fiecare comună formează o societate de sine stătătoare, sau congregațiune (de aici Browniștii s'au numit și *congregaționaliști*), ai cărei membri în privința dreptului și a puterii sunt egali; ierarhia separată, formele determinate pentru rugăciuni și pentru administrarea sacramentelor, ș. a. nu sânt admisible, etc. După Henry Barrowe, a doua căpetenie a Browniștilor, aceștia se numără și *Barrowiști*. Principiile lui B. au ajuns mai târziu la valoare generală în America de nord. [—]

4) *B., Robert*, botanist, n. 21 Dec. 1773 la Montrose în Anglia, † 10 Iunie 1858 în Londra. În 1801 a luat parte la expedițiunea căpitanului Flinders din Australia, de unde se întoarse 1805 cu o colecțiune de vr'o 4000 specii de plante în cea mai mare parte necunoscută până atunci. A fost cel mai mare botanist al Angliei, ocupând în decursul mai multor ani locul de custode la British Museum în Londra, în care timp a făcut cercetări asupra morfologiei și relațiilor filogenetice ale plantelor, asupra dezvoltării ovulului, asupra fecundațiunii la plante, a stabilit un mare număr de genuri și chiar familii de plante și a fost cel dintâiu botanist, care s'a ocupat într'un mod științific cu flora Australiei. Ser.: 1) *Prodromus florae Novae Hollandiae*. (London, 1810); 2) *Supplementum primum prodromi florae Novae Hollandiae*. (London, 1830); 3) *Vermischte botanische Schriften*, publ. de cătră botanistul Nees von Esenbeck. (Nürnberg, 1825 până 1834, 5 vol.) [E. T.]

Browne, 1) *B., Maxim Ulysse, conte*, general austr., n. 1705 în Basel din o familie scoțiană. A intrat în serviciu militar austr., luând parte la resboalele cu Frideric II., Turcii și Francezii, și în Italia; 1746 a ocupat Guastalla și Parma; 1749 guvernor al Trs.-ei, unde a stat doi ani; 1756 a fost bătut la Lobositz de Frideric II. † 1757 în Praga. 2) *B., Charles Farrar*, umorist american, v. Ward (Artemus).

Brownien, (botan.) mișcare moleculară foarte repede, ce se observă când se studiază la mi-

croscop celule vegetale vii sau un lichid, în care sînt în suspensiune granulațiuni foarte fine organice sau neorganice, s. e. latexul dela Euphorbiacee, Asclepiadee, etc. Numele acestei mișcări s'a dat după acela al botanistului R. Brown, care într'un memoriu asupra polenului arată, că se poate observa la vegetale, dar și în lichide cu granulațiuni foarte fine anorganice, ca praf de cărbune, de metale; prin urmare că sînt independente de viață aceste mișcări. Căror cauze ar fi datorite ele, nu se știe cu siguranță; probabil, că forțe de natură fizică și chimică intervin și aci ca în multe alte fenomene demieșcare.

[S. Șt. R.]

Browning, (pron. brauning), *Robert*, poet englez speculativ și puțin mistic și bizar, n. 1812, a atras asupra sa atențiunea prin drama »Paracelsus«, un fel de »Faust«, 1836, »Sordello«, Stralford, 1837 și alte scrieri dramatice; a mai scris poesii lirice, (»Bells and pomegranates«, 1841—44), poesile speculative »Christmas-eve and Easter-day« (Ajunul de Crăciun și ziua Paștilor), 1849; »Men and women« (Bărbați și femei), 1855 ș. a.; poeme epice, dintre cari mai ales »Prince Hohenstiel-Schwangau«, 1871, a făcut senzație, fiind îndreptat în contra lui Napoleon III.; în fine »Dramatic Idyls«, 1879—80, 2 vol. † 1889 în Veneția. Și soția sa *Elisabeth*, n. Barrett, a fost poetă și a trăit mai mult în Italia; † 1861 la Florența. [W. R.]

Brown-Séguard, *Charles Edouard*, medic și fiziolog franc., n. 1818 pe insula Mauritius. 1878 prof. pentru fiziologia experimentală la Collège de France (după Claude Bernard); a făcut frumoase descoperiri privitor la funcțiunea nervilor și a sistemului ganglionar. † 1894 în Paris.

Broyhan, o bere albă, ușoară, dulce, numită astfel după berarul B. (și Breyhahn) din Hannovera.

Bruat, *Armand Iosef*, admiral fr., n. 1796; dela 1811 în marina fr., a servit în Brasilia și Antille, în Levant, în Senegal, și s'a distins 1827 la Navarino; 1830 comandant la Alger, a suferit naufragiu și a fost prins. 1843 guvernor al coloniilor fr. din Oceania, 1846 contreadmiral, 1852 viceadmiral și comandant al flotei din Marea Neagră; † ca admiral, 1855.

Bruce, (pron. bruhs), *James*, călător englez, n. 1730; dela 1762 consul în Algeria; a călătorit prin Africa nord. până la Marea Roșie; a stat mai mulți ani în Abessinia. † 1794.

Brucea Mill. (botan.), gen de arbori din fam. Simarubeelor, ce crește în Africa, Asia și Australia tropicală. Din *B. antidysinterica* Mill., plantă descoperită de Bruce în Abessinia, se prepară un excelent mijloc contra disenteriei. [A. Pr.]

Bruch, *Max*, compozitor germ., n. în Colonia, 6 Ian. 1838. 1853 obținând stipendiul Mozart, a studiat până la 1857 în Conservatorul din Colonia, armonia și compoziția cu F. Hiller, pianul cu C. Reinecke și F. Breunung. Dela 1857 B. ocupă numeroase funcțiuni: profesor la Colonia (1858—61), director de orchestră la Coblenz (1865—67), la Sondershausen (1867—70), director al Conservatorului »Stern« din Berlin (1878—80), al Societății filarmonice din Liverpool (1880—83), apoi la Breslau (1883—90) și iarăși la Berlin. A scris câteva opere: Scherz, List und Rache, după Goethe (Colonia 1858), Loreley (Mannheim 1863), Hermyone (Berlin 1872), apoi

concerte de violină (între cari primul e mult apreciat de violiniști), simfonii, ș. a. B. strălucete mai cu samă ca scriitor de mari bucăți corale (cor mixt sau cor bărbătesc) cu orchestră (Frithjof, Arminius, Römischer Triumphgesang, Gesang der Heiligen drei Könige, Flucht der Heiligen Familie, Lied von der Glocke, Schön Ellen, Normannenzug, ș. a.) Caracterele muz. ale lui B. sînt corecțiune și eleganță în stil și o mână expertă în resursele armoniei și a paletelor instrumentale. B. e unul din cei mai marcați antiwagneriani. [T. C.]

Bruchide, (zool.) familie de Coleoptere. Larva de *Bruchus pisi* L. trăiește în boabele de mazere, *B. rufimanus* în fasole și bob, *B. pallidi cornis* în linte.

Brucina, alcaloid, care se găsește în planta *Strychnos nux vomica*, împreună cu strichuina. Se întrebuințează ca reactiv chimic.

Bruck, 1) *B.*, oraș în Stiria, la revărsarea râului Mürz în Mur, l. linia c. ferate Viena-Triest, 5905 loc. (1890), usine de fier, fabr. de celuloză și hârtie. 2) *B. längd Leita*, oraș în Austria inf., 4570 loc. (1890). Tabără stabilă a armatei austro-ungare.

Bruck, *Carol Ludwig, Baron*, bărbat de stat austriac, n. 1798 în Elberteld, comerciant în Triest, unul dintre întemeietorii și directorii »Lloyd«-ului austr.; 1848 deputat în parl. din Francfort; 1853—55 internunciu în Constantinopole; 1855—60 ministru de finanțe. Acusat pentru defraudări în resboiul ital., fu dimis din post; s'a sinucis 22 Apr. 1860. Mai târziu s'a dovedit nevinovăția sa. A scris: »Die Aufgaben Oesterreichs«, (1860).

Brücke, *Ernst Wilh., cav. de*, fiziolog, n. 1819 în Berlin; a studiat medicina, ajungând asistent de anatomia comparată și prosector în Berlin, apoi prof. de fiziologie în Königsberg, iar dela 1849 în Viena; în 1890 a trecut la pensie și † 7 Ian. 1892. Activitatea lui B. formază epocă prin cercetările sale fiziologice. Scr.: »Anatomische Beschreibung des Augapfels«, (1847); »Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute«, (1856); »Vorlesungen über Physiologie«, (2 vol. mai multe ed.); »Schönheit u. Fehler der menschlichen Gestalt«, (1891), etc.

Bruckenthal, familie nobiliară săsească, care s'a stins în secolul present. Intemeietorul ei e judele reg. Mihail Breckner (1676—1736) din Noerich în Trs., care a fost nobilitat cu predicatul de B. pentru ținuta sa credincioasă în resboiele Curuților. Dintre descendenții lui și-au câștigat mari merite pentru istoria Sașilor și a Ardealului următorii:

1) *B., Carol Petru, Baron*, n. 1753 în Noerich; funcționar la magistratul Sibiului și la guvernul trans. Imp. Leopold II. l-a ridicat la rangul de baron (1780) dimpreună cu frații săi Mihail și Martin.

2) *B., Carol*, căpitan suprem în distr. Făgăraș; † 1857 fără urmași, a lăsat frumoase fundațiuni bisericii și gimnasiului ev. din Sibiul.

3) *B., Mihail*, n. 1746 în Noerich, la 1783 consilier guvernial. Pe timpul rescoalei lui Horia a fost numit comisar împ. și administrator al cott. Hunedoarei; prin procederea sa umană a restabilit în curînd pacea, pentru care merit a fost numit consilier intim. 1790—1813 comite al națiunii săsesci. † 1813.

4) **B., Samuel**, consilier intim c. r., guvernor al Trs.-ei; cel mai mare om de stat ieșit din sinul națiunii săsesci; n. 26 Iulie 1721. 1774 guvernor, s'a opus reformelor anticonstituționale ale Imp. Iosif II. și a fost trecut (1787) la pensie, ocupându-se apoi cu artele și științele. † 1803 în Sibiu. Ca om de stat s'a distins prin reformarea temeinică a dărilor; sistemul întemeiat de el s'a menținut până la 1848. B. a fost un mare binefăcător al națiunii săsesci, și a întemeiat muzeul din Sibiu, ce l-a dăruit gimnasiului ev. de acolo. (Cf.: I. G. Schaser: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel v. B. Sibiu*, 1848.)

B., Muzeul, întemeiat de Bar. Sam. B., care în palatul său din piața Sibiului a instalat o bibliotecă, o pinacotecă și diferite colecțiuni de monete și antichități, etc., și scurt timp înaintea morții sale a dispus, ca aceste colecțiuni, la casa dacă familia B. s'ar stinge, să treacă în proprietatea gimnasiului săsesc din Sibiu și a lăsat tot odată și 36,000 fl. pentru completarea lor. La 1872, când a murit Hermann B., fără urmași de sexul bărbătesc, muzeul B. a trecut în proprietatea gimnasiului luteran din Sibiu dimpreună cu palatul familiei B. din piața orașului. **Biblioteca** muzeului B. are de prezent peste 100,000 volume, de oare ce pe lângă cumpărările anuale ulterioare i-s'a mai adaus și colecțiunea de cărți a gimnasiului ev., cu incunabule foarte prețioase, precum și biblioteca Academiei de drept din Sibiu (disolvată 1888), mai departe biblioteca s'a mărit prin donațiuni prețioase dela învățații transilvăneni (Friedenfels, bar. Rosenfeld, Gustav Seivert). Biblioteca, care conține opere de mare valoare pentru istoria Ardealului, stă totdeauna la dispoziția publicului. Importante sunt și manuscrisurile și documentele, cari aparțin bibliotecii. Tot așa de însemnată e și marea **colecțiune de antichități** din timpul anteroman și roman. **Pinacoteca** consistă din 1200 tablouri așezate în 15 odăi. De ea se ține și colecțiunea de **chalcografie**, cărcia i-s'a mai adaus în timpurile mai noue o colecțiune de **modele din gips**, ca să fie reprezentată și arta plastică. Foarte bogată e colecțiunea de **minerale**, carianu fost adunate aproape exclusiv din Ardeal. Ea se distinge mai cu seamă prin mineralele sale de aur și telur. Bogată e și colecțiunea de **monete** și medalii, care conține circa 30,000 monete de aur, argint, aramă și bronz, între cari cam 16,000 sunt antice, anume: piese barbare, grecesci și romane. În special sunt bine reprezentate monetele regilor ung. și principilor ardeleni; colecțiunea e aproape completă cu privire la monetele, cari s'an bătut în Trs. sau se referă la ea. Interesantă e și o mică, dar pentru istoria culturală a poporului săsesc importantă colecțiune de ornamente și scule de aur vechi săsesci, precum și o colecțiune de pietri scumpe și lamee, inițiată încă de Samuel B.

[O. Wittstock.]

Bruckenthalia, (botan.) gen de plante din fam. Ericaceelor, trib. Ericaceae. Unica specie: *B. spiculifolia* Rchb., e plantă caracteristică regiunii alpine și subalpine din Alpii Trs.-ei și Balcan.

[A. Pr.]

Bruckner, Wilhelm, Dr., politic sas, n. 1835 în Cincu mare, (Trs.); a avut rol însemnat în

luptele politice ale Sașilor transilvăneni; e presidentul comitetului central al partidului popular săsesc, deputat dietal și avocat în Sibiu.

Bruclerl, seminție veche germană; a locuit în Vestfalia de ași și a dispărut (secl. III. d. Chr.) în confederația Franconilor.

Bruclerus mons, v. Brocken.

Bruoghel, (pron. Breugbel), numele unei familii de pictori din Olanda. **Pieter** (sen.), n. 1525, † 1569 în Bruxella. Fiul său **Pieter**, (jun.), n. 1564 în Bruxella, † 1638 în Anvers. Ambii au introdus în Olanda pictura de gen.

B., Jan, fratele lui P. jun., cel mai însemnat dintre B., n. 1568 în Bruxella, † 1625 în Anvers, a zugrăvit mai ales peisagiuri și flori, caracterizate prin colorit viu.

Brügge, (frc. Bruges), capitala prov. belg. Flandria de vest, 14 km. dela Marea de Nord, 47,033 loc. (1891); eppie, catedrală, casa primăriei în stil gotic, academie de arte; port; industrie de lână, bumbac, dantele și frângbii. În secl. XV. rezidența principilor de Burgund; comerț dezvoltat, însă decade dela înflorirea orașului Antwerpen. În B. fu prins Maximilian I. la 1488.

Brugmann, Frid. Car., lingvist germ., n. 1849 în Wiesbaden; dela 1882 prof. la Universitatea din Lipsca pentru limba sanscrită și filologia comparativă.

Brugsch, Heinrich Carol, egiptolog, n. 1827 în Berlin, a călătorit 1853—54, și 1857—58 prin Egipt, 1860—61 în Persia; 1864 consul în Cairo, 1868—70 prof. în Göttingen, 1870—79 director la École d'égyptologie în Cairo, cu rang de pașă. 1883 însoți pe princ. Friedrich Karl de Prusia în călătoria sa din Orient, 1884 membru al ambasadei extraordinare din Teheran, acum docent în Berlin.

Brühl, Heinrich, Conte, ministru saxon, n. 1700; 1733 president de cameră, sub August III. inspector al tuturor casselor de stat și ministru, 1746 ministru president; defraudând peste 5¹/₂ milioane taleri a adus Saxonia în mare perplexitate. † 1763. Biblioteca sa de peste 62,000 vol. se află în biblioteca reg. din Dresda.

Brult, (franc.) zgomot. **B. de diable**, zurăitul ce se aude cu stetoscopul în venele jugulare, cu deosebire la anemici. **B. du pot fêlé**, (— de vas spart), sunetul ce se aude la percusiunea pieptului, dacă în plămâni se află cavități.

Bruenthal, v. Bruckenthal.

Brulot, (marina) o corabie veche, de puțină valoare, plină cu materii inflamabile, cari se lansau contra bastimentelor inimice pentru a le incendia. Cala sa era plină cu fascine gudronate, stupă (călți) unsă, grenade, rachete, butoaie cu pulbere, și alte mijloace pirotehnice. În lupta navală dela Navarin (1828) aceste mașini infernale au distrus mai bine de 100 bastimente, aproape întreaga flotă turco-egipteană.

Bruna, v. Roua.

Brumar, numire popor. pentru luna Novembre. **Brumărel** = Octobre.

Brumaire, (frc.) numele lunii II. în calendarul republicii frc. La 18 B. Bonaparte a resturnat directoratul și s'a proclamat prim-consul.

Brun, culoare galbenă închisă bătând în negru. **B. de Berlin**, (B. de Prusia), o culoare brună foarte frumoasă, durabilă și grosă, care se

prepară prin încălzirea la aer a colorării vinete de Berlin și consistă din oxid de fier și carbon și fier. Ea nu se poate prepara ușor în cantitate mare și de nuanțe uniforme. Nu e otrăvicioasă și se poate întrebuința și ca colorare de apă, de oleii ori de var.

B. de cupru, colorare frumoasă brună închisă, care consistă din ferrocyanură cuprică. Se prepară prin precipitarea unei soluțiuni apoase diluate de sulfat de cupru cu o asemenea soluțiune de ferrocyanură de potasiu, prin spălarea și uscarea precipitatului. E frumoasă, dar nu prea durabilă; se mai numește și B. Hatchet, Florentin, B. de Breslau și chimic.

B. de Manchester, colorare brună de gudron, probabil identică cu colorarea brună Bismarck, numită și Vesuvină, Phenylendiamină. Se prepară din dinitrobenzol prin influența substanțelor reductoare, ca zinc și acid clorhidric; sau prin influența acidului azotic asupra Metaphenylendiaminei. Praful acesta brun e solubil în apă și servește la colorarea pielii, lănei și bumbacului.

B. Van Dyck, numit și Umbra de Colonia, pământ de Colonia, etc., e un cărbune brun pământos, de colorare frumoasă, care se găsește mai mult în apropiere de Colonia. Aci se sapă, se spală, se formează în bucăți și se pune în comerț. E o colorare excelentă de oleii și de apă și se folosește la vernis brun în fabricile de pânză ceruită, la colorarea pieilor, la tabacul de pisat și la prepararea a o mulțime de coloruri brune.

Brundisium, v. Brindisi.

Brune, *Guillaume Marie Anne*, mareșal frc., n. 1763; la început tipograf în Paris, se alătură revoluțiunii; membru al clubului Cordellierilor, amicul lui Danton. 1792 comisar civil în Belgia, 1793 adjutant gen. și colonel în armata de Nord, 1802 president al secțiunii de rebel din consiliul de stat. 1803 ambasador la Constantinopole, 1804 mareșal și 1806 guvernor general al orașelor hanseatice. † 1815.

Brune, (Alge), v. Phaeophyceae.

Brunella L., s. *Prunella* L., gen din fam. Labiatelor, trib. Stachydeae, cuprinde plante erbacee, vivace; are 3 specii, răspândite în regiunile temperate. În părțile noastre crește prin fânețe, pășuni și prin păduri *B. vulgaris* L., numită de popor Șopîrlaiță, Busuioc-roșu, *B. grandiflora* Jacq. și *B. alba* Pall. Speciile genului *B.* merită să fie cultivate pentru decorarea stâncăriilor precum și pentru formarea de bordure. *B. vulgaris* L. se întrebuința odinioară în medicină. [Z. C. P.]

Brunfels, *Otto*, botanist germ., n. 1488 în Mainz, † 1534 în Berna. A scris: *Herbarum vivae icones*, etc., (Strassburg, 1530, 1531, 1536, 3 vol.); această carte, retipărită de mai multe ori, a fost scoasă și în edițiune germ. sub titlul: *Contrafayt Kreuterbuch*; *Onomasticon medicinae*, (Strassburg, 1534 și 1543). [E. T.]

Brunfelsia, L., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Solanaceelor, trib. Salpiglossidae din Antile și America sudică. *B. uniflora* Don. din Brasilia, ca antisifilitică și *B. americana* L. de pe Antile, ca antidiabetică, se aplică în medicină. [A. Pr.]

Brunhild, o valkyră (ursitoare a luptei) mitică, soția lui Gunther, regele Burgunilor, inimică Kriemhild-ei și bărbatului acesteia Siegfried. B.

fû mântuită din flacări de Siegfried, cu care se și logodesce; dar acesta, fermecat, își uită de ea și ia de soție pe Kriemhild, iar pe B. o predă lui Gunther. În jalușia și desperarea ei pune pe Hagen să ucidă pe Siegfried. Urmele acestui mit se află în Edda și Cântul Nibelungilor. — B. nu e de a se confunda cu *Brunehilde*, fca regelui vest-gotic Athanagild, căsătorită 567 cu regele Austrasiei, Sigibert, și care purtă crâncene lupte contra dinastiei Merovingilor; fû torturată până la moarte (613) din porunca lui Chlotar.

Brünn, (ceh. *Brno*), capitala Moraviei, la împreunarea râurilor Schwarzawa și Zwittawa, lângă linia căii fer. Viena-Praga, 94,462 loc. (1890). Eppie, catedrală, bis. prot., școală super. tehnica, seminar teologic; mulțime de palate; fabrici de postav. În grădina publică de pe dealul »Francisc« se află un obelisc (20 m.) din marmoră sură, întru amintirea reșboaielor din 1813 și 1815. Pe dealul Spielberg este o citadelă.

Bruno, al 3-lea fiu al regelui germ. Henric I., n. 925, 940 cancelar al fratelui său Otto I., 953 arhiepiscop în Colonia și 954 duce de Lotaringia; s'a distins prin erudițiune și prin sprijinirea științelor.

Bruno, *Giordano*, filosof italian, n. 1548 în Nola; 1563 a intrat în ordul Dominicanilor, dar în curând a trebuit să se refugieze din mănăstire pentru principiile sale eterodoxe, ducând apoi o viață neliniștită și umblând prin multe orașe ale Europei. 1583 petrecu în Londra, 1585 în Paris, 1586 în Marburg, 1586—88 în prelegeri în Wittenberg, 1592 fû chemat la Veneția de oătră nobilul Mocenigo, care îl tradă apoi inquisiției; după șapte ani de prisoare fû ars pe rug (17 Febr. 1600) în Campo di Fiore din Roma. Opere: »Della causa, principio et uno«, (1584); »Del infinito, universo et mondi«, (1584); »De triplici minimo«, (1591). Filosofia lui B. se bazează pe doctrina lui Copernicus; el declară universul infinit atât după spațiu cât și după timp, în care plutesc nenumerate lumi, Dumnezeu însuși este universul, e desăvîrșit și nu se mai poate schimba.

Brunns, 1) *B., Paul Victor*, de, chirurg, n. 1812 în Helmstedt, 1843 prof. în Tübingen, unde † 1883. Scr.: »Handbuch der praktischen Chirurgie«, (2 vol., 1854—60), »Die Laryngoskopie und laryngoskopische Chirurgie«, »Die galvanokaustischen Apparate und Instrumente«.

2) *B., Carol G.*, jurisprudent germ., n. 1816 în Helmstedt; 1844 prof. al dreptului roman în Tübingen, 1849 în Rostock, 1851 în Halle, 1859 a doua oară în Tübingen, 1861 în Berlin, unde † 1880. Opere: »Fontes juris Romani antiqui«, »Syrisch-Römisches Rechtsbuch aus dem 5-ten Jahrhundert«.

Brunswick, 1) *B.*, ducat germ. v. Braunschweig. 2) *B.-ul nou*, colonie engleză în America de nord, lângă golful St. Lorenzo, 72,416 km², și 321,294 loc. (1891); bogată în lacuri și riuri, cu păduri dese; la sud e cultivată; comerț cu lemne și pești. Capit. Fredericetown. B. a fost colonisată la 1604 de Francezi, 1713 ajunge în posesiune engl., la 1784 colonie, iar dela 1867 încorporat la Dominion of Canada.

Brusc, (frc. brusque), aspru, iute. *Bruschetta*, (frc. brusquerie), asprime, lipsă de politeță.

Brussa, (Bursa, Prusa), înainte de cucerirea

Adrianopolei reședința sultanilor trc., acum capitala vilaiet. trc. Chodavendiklâr (Asia m.), cu poziție frumoasă la poalele Olimpului (miscic), 60,000 loc. Residența regilor Bityniei (fundată de Prusias II.) În apropiere sînt terme de pucioasă cu o căldură până la 80° C. 1855 un cutremur de pămînt a ruinat în mare parte orașul B. Ocupațiunea principală a loc. e cultura viermilor de mătăsă, țesetoria; în apropiere de B. se scoate spuma de mare, din care se fabrică lulele.

Brusture, numire populară dată plantelor: Lappa major Gaertn; Lappa minor DC; Petasites officinalis Moench. (v. ac.); B. dulce = Petasites officinalis Moench. (v. ac.); B. oaiei = Telekia speciosa Bmg. (v. ac.)

Brusturoasa, com. rur. în Rom., j. Bacău, pl. Tazlăul de sus, compusă din căt.: B., Beleghetu, Ciobănușu, Ciugheș și Palanca, situate pe rîul Trotuș dela Ghimeș în jos; 4504 loc. (4023 Rom., 378 Magh., ș. a.) împreună cu populația cătunelor din com. Agășu, Cotumba, Goioasa și Sulța, cari până la 1893 aparțineau com. B.; loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, meseriile și comerțul; întinse păduri ale familiei Ghica; 50 ferăstraie de apă; 2 izvoare de ape minerale, cari conțin iod și pucioasă. Căt. B. numeră singur 1218 loc.

Brut, v. Brutto.

Brutti, *Bartholomeu (Albanul)*, un intrigant aventurier albanez catolicizat, din Constantinopole, care dă bani și sprijin lui Iancu Sasul — naturalul fiu al lui Petru Rareș — ca să ocupe tronul Moldovei (1579). Luat în Moldova de protejatul său domn, B., care își încercase norocul și prin Spania și Veneția, ajunge generalul infanteriei și cavaleriei, căpătînd încă și veniturile Galațului și moștenirea unui decapitat boier. În fine devine postelnic. În această funcțiune isbuti (1582), dimpreună cu vornicul Bucium, să înfrîngă resmirița boierească, ridicată de Lăpușneni asupra Sasului, la Balota. Deși domnul protestant protejează, sub influența postelnicului său, catolicismul, totuși B., simțîndu-i poziția slăbită, îl părăsește și sprijinește revenirea a 2-a oară a lui P. Schiopul. Sub noul domn B. se bucură iarăși de o mare trecere. Ajunge mare clucer al Moldovei și căpitan de Lăpușna. Aoum lucră și mai mult întru sprijinul catolicismului prin influența Poloniei și a Papei. Domnul în-cuvîntînză facerea unui seminar catolic la Cotnari și reîntocmirea vechei episcopii catolice de Bacău. Acțiunile simpatice catolicismului se ridică nu numai la curte ci și în cercurile prelaților români, mai ales în ale mitropolitului Gh. Movilă. În curînd din nou se schimbă împrejurările politice: Petru Schiopul fuge și domnia Moldovei e pusă la mezat. B. dă sprijin lui Aron-Vodă (1591), care spre a se dosfaue de acest supărăcios creditor, îl implică într'un cîmplot favorabil lui P. Schiopul și îl ucide (1592).

Bruttium, ținut în Italia de sud (Calabria), în vechime locuit de Brutti, și la țermuri de Greci, cari fundară în seol. VIII. a. Chr. colonii înfloritoare ca: Hipponion, Rhegion, Lokroi, Kroton, ș. a. La 272 a. Chr. B. fu cucerit de Romani.

Brutto, greutatea unei marfe dimpreună cu greutatea ambalajului. *Profit brut*, adecă profitul total, din care încă nu s'au subtras pesesele.

Brutus, 1) *B., Lucius Iunius*, fiul lui Marcus Iunius și al fioei mai mari a lui Tarquinius. Tarquinius Superbus, care hotări pierirea tuturor membrilor familiei lui M. Iunius, pretendentă la tron, îl cruță numai pentru-că se prefăcu nău, (lat. *brutus*). B. resbună moartea Lucretiei, provocînd 510 a. Chr. poporul să alunge pe Tarquini; a fost întemeietorul republicei și primul ei consul, condamnă la moarte pe proprii săi fi pentru participare la o conjurațiune contra republicei.

2) *B., Decimus Iunius*, om de încredere al lui Caesar, apoi conjurat în contra acestuia; înduplecă la 44 a. Chr. pe Caesar ca să meargă la senat, unde îl aștepta moartea.

3) *B., Marcus Iunius*, cel mai cunoscut dintre asasinii lui Caesar, ginerele lui Cato Uticensis, n. pe la 85 a. Chr.; la început contrar, apoi partisan al lui Pompejus, după lupta dela Pharsalus (48 a. Chr.) a trecut pe partea lui Caesar, care îl numi pe rînd în funcțiuni înalte. Cu toate acestea B., căștigat de Cassius, s'a pus în fruntea conjurației contra lui Caesar; după asasinarea acestuia s'a refugiat în Macedonia. În luptele dela Philippi (42 a. Chr.) a bătut mai întăiu armata lui Octavian, dar 20 de zile mai tîrziu a fost învins. B. se aruncă în sabie, ca să nu cadă viu în mâinile dușmanului.

Brûx, oraș în nord-vestul Boemiei, lângă Biela, centru de căi ferate, 14,894 loc. (1890). În apropiere exploatări însemnate de lignit. Fabricațiune și rafinerie de zahăr, turnătorii de fier, fabricațiune de unelte economice, potașe, vase de email, ș. a.

Bruxela, (frc. *Bruxelles*, germ. *Brüssel*), capitala și residența regatului Belgia, totodată capitala provinciei Brabant, situată în centrul regatului lângă riul Senne; 190,313 loc. (1895), dimpreună cu prediile 474,739 loc. B. e unul din cele mai frumoase orașe; orașul intern, traversat și încungiurat de bulevarde largi și frumoase, e locuit de lumea elegantă și are caracter francez, suburbiile și vr'o 7 sate învecinate sînt flamande, aci comunicația și comerțul e foarte viu. *Piete*: Piața regală cu statua lui Gottfried de Bouillon; p. martirilor cu monumentul celor căduți la 1830; p. congresului etc. *Edificii*: casa sfatului în stil gotic, (terminată la 1443); catedrala (basilica din secl. XIII.), palatul artelor frumoase (mai înainte al prințului de Orania), p. regal, p. industriei, p. național (pentru camere), etc. *Institute culturale*: universitate liberă (dela 1834; în a. 1894 avea 1311 ascultători); »Université Nouvelle« înființată la 1894 de radicali și socialiști din mijloace private a fost recunoscută de stat la 1896; academia de sciințe și arte; academie pentru pictori și sculptori, politehnic, conservatoriu de musică, școală militară; societate botanică cu o renumită grădină botanică; bibliotecă mare (400,000 tomuri), galerie de tablouri, observatoriu astronomic; numeroase școale speciale și populare; societăți filantropice, etc. *Industrie, comerțiu, comunicațiune*: ramuri de industrie foarte dezvoltată în B. sînt: fabricație de dantele și horbote de mătăsă, lănării, bum-băcării, hârtie, lucrări de aur și argint, sticlării, ace, pălării, etc. Comerțul e foarte viu, fiind promovat de bursă, mai multe bance (banca Belgiei dela 1835, banca națională dela 1850, etc.),

căi ferate, tramwaye și canale, în special marele canal către Selda (28 km), care se lărgesc pentru năi mari, prin ce B. devine oraș cu port; telegraf și telefon. — *Administrația*. Orașul B. se administrează de un primar cu un consiliu de 5 membri și un senat de 29 membri aleși pe câte 6 ani; orașul e împărțit în 11 divisiuni. Iluminarea orașului se face cu gas aierian, lumină electrică se află în câteva piețe și în multe locuințe private; stradele sunt canalizate. Pentru apărarea orașului se susține o gardă de cetățeni de 5625 oameni. Venitele în 1894 au fost 26.390,055, cheltuielile 28.685,611 franci.

Istoria. B. a fost întemeiată prin secl. VII. Pe la 870 apare în istorie sub numele Brosella, iar în secl. X. ca Bruoscella. B. ajunge în posesiunea împăraților romani iar prin căsătorie la ducii de Brabant (secl. XI.), sub cari orașul se dezvoltă rapid. În secl. XIV. ajunge la ducii de Burgund, iar mai târziu ca zestre a Mariei de Brabant, soția împ. Maximilian, trecu în posesiunea casei de Habsburg. Carol V. făcu B. capitala Țerilor de jos. Sub Filip II. B. fu centrul revoluțiunii, al inquisițiunii și grozăviilor lui Alba. Deasemenea a suferit B. mult în resboaiele Spaniei cu Ludovic XIV. de Francia, și ale Austriei cu Ludovic XV., până după pacea de Aachen, când B. se putu bucura timp scurt de liniște. În timpul revoluțiunii franceze B. căzu pradă când Francezilor când Austriacilor. 1815 aliații o eliberară dela Francezi și o încorporară noului regat Belgia unită cu Țerile de jos. În timpul ce urmă B. porni pe calea dezvoltării și progresului; 1830 aci izbucni revoluțiunea belgiană, a cărei urmare fu independența noului regat Belgia, iar 1831 întră suveranul în capitala B. Mișcările anilor 1848 au atins puțin B. și la 1890 s'a serbat în acest oraș aniversarea a 60-a dela proclamarea independenței.

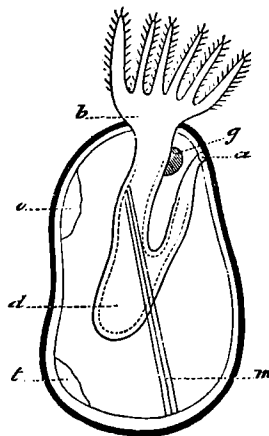
Bryacee, (botan.) familie de Mușchi Stegocarpi din ord. Bryineae. Capsula lor erectă, de regulă însă plecată, pendentă sau orizontală, la maturitate se deschide printr'un opercul. Peristomul de dimensiuni mari e dublu, simplu, rar nul. După cum archegonii sunt terminali sau laterali și de aceea, mai târziu sporogonii termină tulpina principală sau se adă pe laturile ei, fam. B. se divide în 2 subfamili: *Acrocarpi* (*Eubryaceae*) și *Pleurocarpi* (*Hypnaceae*), la rândul lor cuprinzând mai multe triburi. Ca genuri mai principale din prima subfam. cităm: *Bryum* Dill., *Mnium* L., *Polytrichum* Dill., *Funaria* Schreb., etc.; din cea de a doua: *Hypnum* L., *Fontinalis* L.

[S. Șt. R.]

Bryce, *James* istoric și om de stat englez, n. 1838 în Belfast. 1870 profesor de dreptul civil la Univ. din Oxford, de unde s'a retras 1893. Intrat în politică, Gladstone l-a chemat în ministeriu său dela 1886 (al 3-lea) ca subsecretar de stat la afacerile străine. În al 4-lea cabinet al lui Gladstone (1892) B. a fost numit cancelar al ducatului de Lancaster (titlu care dă drept la un loc în ministeriu). 1894 ministru de comerț. Ser.: *Istoria Sf. imperiu roman (the Holy Roman Empire)*; o descriere a părților muntoase ale Ungariei și Poloniei. (*Description of the highlands of Hungary and Poland*), etc. B. este partisan înfocat al autonomiei Irlandei.

Bryologia, (*grec.*) învățătura despre mușchi.

Bryonia, L., (botan.) gen din fam. Cucurbitaceae, trib. Cucumerineae, cuprinde plante erbacee și are vr'o 12 specii, răspândite prin regiunile temperate și tropicale din Europa, Asia și Africa. La noi cresc pe garduri și prin tufiguri două specii: *B. dioica* Jacq. numită de popor Mutătoare, Mutătoare-cu-poame-roșii, și *B. alba* L. vulgar Mutătoare, Mutătoare-cu-poame-negră, Impărăteasă, etc. Aceste plante se cultivă pentru a decora zidurile, gardurile și umbrele. Ele sunt foarte otrăvicioase prin toate părțile lor, dar mai cu samă prin rădăcină, din cauză că conțin un principiu activ, acru, solubil în apă rece, cunoscut sub numele de *Bryonina*, care este un purgativ drastic și care face tocmai să se întrebuinteze în medicină rădăcina de *B. dioica* Jacq. Rădăcina de *B. alba* L. pe lângă proprietățile purgative mai are și proprietăți hemostatice. Văstările tinere de *B. cretica* L. se mănâncă în Grecia ca legumă. Fecula abundentă din rădăcina tuberculoasă de B.

Bryozoa.

a, anus; b, regiunea bucală; d, tului digestiv; g, ganglion nervos; m, mușchi retractori; o, ovariu; t, testicul.

dioica Jacq. tratată cu apă își pierde principiul toxic și poate fi astfel întrebuințată în economia domestică. [Z. C. P.]

Bryozoar, animale mici acvatice, cu numeroase tentacule ciliate, trăiesc ca persoane și colonii (v. biologie, tectologie). Odinioară erau considerate ca moluște, astăzi pe considerațiuni embriologice se pun în tipul viernilor. Persoana (*polypid* sau *zooid*) e situată în o cameră numită *ectocyst* sau *zoecin*, de care e fixată prin un cordon celular (*funicul*). Păretele extern al camerei e tare (*ectocystul*) și e tapisat de un strat moale (*endocystul*), care lățește cavitatea generală a corpului. Partea anterioară și protractilă a corpului provădută cu tentacule poate ieși din cameră prin orificiul care îl presintă; în mijlocul coronei, formată de tentacule, e situată gura *b*, (v. ilustr.) provădută uneori cu o prelungire mobilă, numită *epistom*; ea dă în un esofagiu ce se prelungește în o cavitate stomacală, apoi în un intestin, care se termină în apropiere de gură în anus *a*. Anusul e situat în interiorul coronei de tentacule (*Entoprocta*) sau în afară (*Ectoprocta*). Aparat circulator lipsesc. Deasupra eso-

fagiului, între gură și anus, se află ganglionul nervos *g*. Respirațiunea se face prin ciliile tentaculelor. Reproducțiunea se face prin oviparitate, gemiparitate sau prin muguri oviformi (*stato-blaste*). Ouele o și spermatozoidii *t* iau naștere pe funicul sau pe pârtelele cavit. generale a corpului, în general în același individ (hermafrodite). Oul fecundat suferă prima dezvoltare în interiorul cavității viscerale a corpului mamei, la unele *B.* marine însă se desvoaltă în o capsulă specială (*ovicelle*); din ou se desvoaltă o larvă ciliată plutitoare asemenea *trochosphorei* (viermi). Se cunosc 2000 specii, din cari astăzi trăiesc numai 600, majoritatea trăiesc în mare pe pietri, scoici, coraliari, etc.; unele numai trăiesc în apele dulci. Cf. Allman, *Monograph of the fresh water polyzoa*. (Lond., 1857); Busk, *Catalogue of marine polyzoa*. (Lond., 1852); Lucien Jolot, *Contributions à l'histoire des Bryozoaires des côtes de France*. (Paris, 1877); I. Barrois, *Mémoire sur l'Embryologie des Bryozoaires*. (Paris, 1877).

[Dr. N. Leon.]

Bryum Dill., (botan.) gen de mușchi acrocarpi. În acest gen intră numeroase specii; cităm: *B. capillare* L., pe stânci, ziduri, trunchiuri de arbori; *B. argenteum* L., pe ziduri, la marginea drumurilor; *B. nutans* Schr., prin păduri, turbării, etc.

B. T., semnul moneteriei din Bistrița (Trs.) pe banii băuți sub princ. Mih. Apafi.

Bua, insulă la țărmul Dalmației, căpitanatul Spalato, 3500 loc. Localitate princ. Seta Croce.

Buansu, (*Canis primaevus Hodgson*), soi de câne, trăiesc selbatic în Siberia. Animal răpitor, de mărimea lupului.

☞ **Buba**, v. Buboii și panaritiu.

Bubalis, animal, gen de antilope, trăiesc în Africa. Spec.: *B. mauritanica*, *B. caama*, *B. lunata*, *B. pygarga*.

☞ **Bubalus**, v. Bivol.

☞ **Bubastis**, după mitol. egiptică dîna lunii (la Egipteni luna s'a personificat și ca femeie și ca bărbat: *Men*.) Numele *B.* stă în legătură cu *Bast*, (v. ac.) asemenea dîna lunii, și Bubastis (casa Bastei) a fost și un oraș, numit după timpul dînei. Încă și pe timpul Romanilor s'au ținut: «sacra Bubastia», sărbătorile dînei. Ruinele orașului sînt aproape de Tell Basta, unde s'au aflat statuete de bronz ale dînei. [Atm.]

Bubat, termin poporal pentru *variola*. (v. ac.)

Bubbles, (engl. pron. böbbels = beșici de săpun), nise societăți pe acții engleze, înființate de șarlatani pe la începutul secl. XVIII.; fură oprite la 1720. (*B.* = *Act*).

Bube dulci, v. Crusta lactea.

Bubo, ghindură umflată, cunoscută sub numele de uimă, la grumazii pruncilor cari sufer de scrofule. La adulți *B.*, care se face în vintre, în cele mai multe cazuri se ivesc în urma boalelor venerice. Tratatamentul medical se orientează după cauză, deci v. scrofulosa și morbi venerici.

[St.]

Buboii, *furunculus*, o inflamațiune ce își are punctul de plecare în jurul unui păr și e datorită totdeauna pîrunderii unui microb. Se formează o umflătură ca o mazeră ori mai mare, tare, roșie și dureroasă. În câteva zile partea din mijlocul umflăturii cade sub forma unui dop de esut mort. Prin cataplasme calde sau prin des-

chidere de cătră medic se alină durerile și se grăbesce vindecarea.

Bubona, în mitol. romană numele dînei, care a îngrijit de buna prăsire a boilor și vacilor; în onoarea ei s'au ținut: *ludi Bubetii*.

Buburuza, v. coccinella.

Buburuzăiu, *Ioan*, din Brașov, a tradus în secl. XVII. o istorie universală din limba grecească, al cărei manuscris se păstrează în biblioteca familiei Hohenzollern în Sigmaringen.

Bucal, ce se ține de față, de gură.

Bucătăria, 1) arta de a prepara deosebitele feluri de bucate și de mîncări, prin fierbere, frigere sau coacere. Există anumite *cărți de bucate*, cu diferite formule și rețete, pentru prepararea bucatelor. 2) Locul unde se gătesc bucatele.

B. poporale, instituțiuni de binefacere pentru alimentarea populațiunii misere din orașe cu un preț minimal sau gratuit.

Buccari, oraș liber reg. în Croația-Slavonia, cott. Modrus-Fiume, lângă golful Buccarița, o parte a golfului de Fiume; 2050 loc.; comerou viu. În apropiere e castelul *Buccarița*, cu port maritim, odinioară proprietatea conților Zrinyi.

Buccinum, (dela *buccina*, trompetă), gen de molusc gasteropod, cu cochila univalvă, cu orificiul oblong. corpul lungăreț, conic. Animalul are pe cap două tentacule cilindrice, cari poartă ochi; organul respirațiunii e format din două branchii pectenate. Sexurile sînt deosebite; ei trăiesc în mare și sînt viu colorați.

Bucecea, 1) *B.*, tîrgușor în Rom., j. Botoșani, pl. Siret, înființat la 1828 de proprietarul Dimitrie Ralet; 1385 loc., între cari 1000 Ovrei; reședința subprefecturii pl. Siret, judecătoria de ocol, gară, birou telegrafo-postal; e străbătut de calea națională Botoșani-Mihăileni și de linia ferată Botoșani-Veresci; are 1 biserică ort., 2 sinagoge, o școală de băieți și alta de fete cu 2 învățători și 2 învățătoare. Loc. rom. se ocupă mai ales cu agricultura, iar Ovreii cu comerțul și meseriile. 2) *B.*, sat în același j. și pl. la nord-est de tîrgușorul *B.*, aparținător com. rur. Călinesci, cu 1272 loc.

Buceciu, v. Bucegi.

Bucefal, (grec. boukephalos = cap de bou), calul lui Alexandru cel Mare din Macedonia. Se ăice, că calul a avut un corn în frunte și că a pierit în resboiul din India.

Bucephalia, oraș, astăzi Dșalalpur, întemeiat de Alexandru cel Mare și numit după *B.*

Bucegi, ramură a munților Carpați între România și Transilvania. Incep din Predeal și se prelungesc spre sud printre văile Prahovei și Ialomîței, formând în Rom. hotarul între jud. Dâmbovița și Prahova. *B.* sînt masivul cel mai frumos din munții Prahovei, avînd vîrfurile cele mai înalte, păduri de brați, fagi și livezi foarte bogate, precum și cariere de piatră în exploatare. Vîrfurile cele mai înalte ale *B.*-lor sînt: Omul (2508 m.), Caraimanul (2495 m.), Jepii, Dihamul, Coștila, Piatra-Arsă, Furnica, (v. ac.)

Bucentaur, (marină) se cheama o mare galeră, sculptată și aurită, cu grementul de asemenea aurit, pe care se ambarca în toți anii dogele Veneției în ziua înălțării Domnului, spre a reînvi — încungiurat de toată nobleța și avînd lângă el pe Nunțiul Papei și pe ambasadorul Franciei —

logodna sa cu Marea Adriatică. B. era condus din portul Veneției în trecătoarea dela Lido, unde dogele arunca în mare, scoțându-l din degetul său, un inel binecuvântat de Nunțiu, pronunțând cuvintele: »Desponsamus te, mare, in signum veri perpetuęque domini«. Originea acestei ceremonii e în vorbele adresate dogelui de Papa Alexandru III. »Fie-ți marea supusă, ca soția soțului ei«. B. fù ars de Bonaparte și trupele sale, după luarea Veneției, la finele secolului trecut.

Bucer, (*Buceros rhinoceros*), pasere din ord. Coracornitelor, fam. Bucerotide. Are ciocul foarte mare, galben, cu o ridicătură cornoasă și lată. Aripile rotunjii, coada lungă, picioarele cu 4 degete, 3 îndreptate înainte, 1 înapoi. Coloarea penelor neagră, pe burta și piept albă, coada albă cu dungi negre. Lungimea corpului preste 1 m. Trăiesce în Iava și Sumatra. Sînt mai multe specii.

Bucerdea, (magh. Buzás-Bocsárd), comună rur. în Trs. cottul Alba-inf., cu 1755 loc. Rom. și Magh. (564).

B. vinoasă, comună rur. în Trs., cottul Alba inf., împărțită în *B. românească* (Oláh-Boros-Bocsárd) cu 489 loc. Rom. și *B. unghurească* (Magyar-Boros-Bocsárd) cu 664 loc. Români.

Buceveschi, *Epaminonda*, pictor rom., n. 3 Mart. 1843 în Iacobei (Bucovina). A studiat gimnaziul în Cernăuț, Blaj și Beiuș apoi teologia în Cernăuț până 1867. Ținând samă de talentul lui pentru pictură, consistoriul episc. din Cernăuț i-a dat un stipendiu din fondul religiozilor gr.-or. spre a studia pictura la Academia de arte frumoase din Viena, unde studiă sub conducerea lui Arndt și Feuerbach (1868—74) cu succese eminente. Făcù apoi o călătorie la München, în Italia și la Paris și apoi se stabilì în Viena, unde își deschise un atelier. Tablourile lui, reprezentând scene din viața poporului rom., găsiră mulți admiratori, dară tot nu-i procurară mijloace îndestulitoare pentru existență. Se apucă dară și de pictura bisericească, în care prinse a introduce o nouă direcțiune, idealisarea tipurilor vechi orientale. Pe aceste teren a lucrat cu mare succes la iconostasul și la pictura decorativă dela biserica catedrală din Zagabria și la restaurarea picturii dela biserica domnească a Sf. Nicolae din Iași. După 1881 fù angajat de consistoriul episc. din Cernăuț ca pictor diecesan pentru trebuința bisericilor din Bucovina. Într'această calitate a lucrat în stil mai modern. Dintre picturile lui cu motive naționale rom. amintim nesce tablouri la poezile: Deșteaptă-te Române, Păstorul întristat, Colindătorii, Doina, O întâlnire la fântână. † în 1/13 Febr. 1891. (Cf. Căilindariul Bucovinei, Cernăuț, 1892; Candela, 1891, pag. 187.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Buch, *Christian Leopold*, *Cavaler de Gelmersdorf*, *Schöneberg*, geognost, n. 1774 în Stolpe, † 1853. Representant al vulcanismului extrem, are mari merite pe terenul paleontologiei.

Buchaniți, sectă fauatică, întemeiată în nordul Scoției de cătră *Elisaveta Buchan* (pron. böken) la 1783. Învețatura B.-lor culmina în așteptarea sfîrșitului lumii; de aceea ei nu se căsătoriau, abdiceau de plăcerile sensuale, trăiau în comunism și lucrau puțin. Elis. Buchan † 1791; pe încetul se stînsă și secta B.-lor.

Buchara, v. Bochara.

Buchari s. *Bohari*, *Abu Abdallah Mohammed ibn Ismail al-*, cel mai renumit culegător de sentințe atribuite lui Mohammed. Se țice, că ar fi adunat 600,000 de sentințe, dintre cari a ales 7275 și le-a publicat în opul său »Al dșâmi' al bahîh«, pe care Mohamedanii îl țin de scrierea cea mai sfântă după Coran. B. † 869.

• **Bucharius**, sub Arpadiului personalul, care avea să se îngrijească de aprovizionarea curții.

Buche, v. Azbuche și Bucuavna.

Buchenthal, *Constantin*, *cavaler de*, compozitor rom. (B. [Valea Fagilor] este numai predicatul nobilitar la titlul de cavaler, pe care l-a primit familia *Dobrovolschi* pe la începutul secl. XIX.), n. 1842 în Dobronouț, a studiat în Cernăuț, Tarnopol, în Viena (în institutul Teresian), și dreptul în Graz; în fine a făcut și studii musicale la Conservatorul din Viena sub profesorul Iosif Dax. B. a compus în spirit național rom. mai multe opere musicale pentru pian (Resuete din Bucovina; Horă și Marș rom.; Patru bore; Două hore; Sunete din Carpați; Polca Emilia; Vals Amarylîs; Suferința; Erinnerung an Berhomet, vals, (op 8); Waldmeister, vals, (op 9); Călușerul, (op 10); Hora Elisavetei, (op 12); Hora Junimei, (op 14); Hora Junimei române Vieneze, (op 23), etc. † 28 August 1897.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Buchet, mănunchiu de flori legate laolaltă. *Buchetierd*, persoana care ofere flori pentru vîndare.

Buchinist, anticuar; cel ce vinde cărți vechi.

Buchner, *Max*, explorator germ., n. 1846 în Hamburg; a servit ca medic în marină și a luat parte în reșoiul dela 1870—71. La 1875 a întreprins o călătorie în jurul pământului, iar la 1878 a cercetat Africa ecuatorială de vest, la 1881 Congo, iar 1884 coloniile germ. Togo și Kamerun. Intre 1888 și 1890 a făcut explorări în Australia. Opere: »Reise durch den stillen Ocean«, (1878); »Kamerun«, (1888).

Büchner, *Ludwig*, filosof naturalist german, n. 28 Martie 1824 în Darmstadt, studiă medicina în Giessen, și practică până 1854, când se abilită în Tübingen ca privat docent. Aici dădu la lumină vestita lui operă materialistă »Forță și materie« (Kraft und Stoff. Frankfurt a. M. 1855, 16 ed. 1888), tradusă mai în toate limbile culte. Această scriere a făcut o revoluție literară atât de puternică încât autorul ei a fost constrins să-și părăsească catedra; reîntorcându-se la Darmstadt începù din nou a practica medicina. A mai scris: *Natur u. Geist*; *Physiolog. Bilder*; *Ueber die Darwinische Theorie*; *Die Macht der Vererbung*; *Das Alter des Menschengeschlechts*, etc.

Buchta, *Richard*, fotograf și călător african, n. 1845 în Radlov în Galiția. Intre 1878—1880 a călătorit pe Nil în sus pînă în Uganda și s'a reîntors prin Niam-Niam. A luat în mai multe fotografii (160) după natură tipuri de oameni și locuri.

Bucium, (magh. *Vármező*), comună rur. în Ungaria, cott. Solagiù, cu 1729 loc. Rom. și Magh. (246).

Buciumani, (magh. *Bucsum*), comună mare în cott. Albei infer., se compune din 6 sate: B.-Sat, B.-Cerb, B.-Ișbita, B.-Șasa, B.-Poeni și B.-Muntari. Are preste 5 mii loc. rom., cari se disting prin portul lor cel pitoresc, sînt oameni fru-

moși, băieși de profesiune, au numeroase băi de aur. În B. se află Detunata (v. ac.), o minune a naturii admirată de turiști; băi de aur lucrate și de Romani: precum sunt minele de pe muntele Corabia, în apropierea căruia s'au descoperit și nisce morminte romane.

Bucumi, com. rur. în Rom., j. Iași, pl. Codru, formată din sat.: B. (Valea-Cozmoaea), Păun, Bărnova cu Petrăria, Socola (tîrgușor) și Vlădiceni, avînd o întindere de 8689 hect. și 2287 loc. Se face comerț însemnat cu vinuri și fructe; are cariere de piatră și vărării. Com. e străbătută de calea națională Iași-Vaslui, iar prin partea despre nord-est trece linia ferată Iași-Ungheni. În com. se află un schit, un metoc al călugărilor din Sântul-Munte, și 4 biserici cu 12 preoți și 2 diaconi, apoi 2 școli de băieți ou 3 învățători, 1 școală de fete cu 1 învățătoare, 1 școală de brutărie și rotărie și 1 moară de aburi.

„**Buciumul**“. Sub această denumire a existat în București cîtva timp o societate simfonică română, sub presidenția de onoare a lui Titu Maiorescu și sub diriguirea artistică a prof. Conservatorului din București C. Dimitrescu. Primul concert al acestei societăți a avut loc la 4 Nov. 1884.

„**Buciumul**“, diar politic, literar și comercial, întemeiat de Cesar Boliac; cei dintîi 7 nr i au apărut la Paris; iar dela 15 Dec. 1862 diarul apărură la București, până la 8 Iunie 1863 de 2-ori pe sept.; dela data aceasta de 3-ori, iar dela 1 Aug. 1863 apărură în toată ziua, afară de Vineri, iar în 1864 iarăși de 3-ori pe sept.; în 1865 se schimbă în »Trompeta Carpaților«. (v. ac.)

Buciumul, sau *bucinum* (la Romani: *buccinum*), instrument de suflare, are forma unui tub, ce se lărgesce spre capătul inferior, care are circumferență de 55 cm.; e ceva curb; lung de 8—9 palme; se face din coaje de teiu, legat cu coaje de cireș. Capătul, pe unde se suflă în el, e cu mult mai strîmt, avînd adaptat un tubușor de lemn de nuc, care merge strîmtându-se la extremitatea sa, și se numesce *țevca*. Sunetele ce dă B. sînt tari, dar tot odată și dulci. Ca și ori care tub, după legile acustice, dă sunetele următoare: fundamentala, terța și quinta și alte note după intensitatea suflării, care pune în vibrație aerul dinlăuntrul tubului. Precum la Romani, așa și la noi, B. în timpurile vechi a fost instrumentul estașului, cu el se dedea semnalul de resboi. B. la noi din vechime era întrebuițat la solemnitățile publice ale poporului. (Cf. Arhivul pentru filologie și istorie. T. Cipariu, Blaj, 1857, pag. 13 și 14). B. astăzi e instrumentul păstorilor. Odiuioară erau bucinatori vestiți în Rom. Buciumul Udrea, dela stîna de pe muntele Ceahlău, suna din bucium cu o putere extraordinară, încât munții și codrii resunau în depărtare. (Cf. Alexandri, Poesii populare. București, 1867. Nota dela pag. 57.)

Buckingham, (pron. bechinghem), 1) *George Villiers, duce de B.*, favoritul regelui Iacob I. al Angliei, n. 1592 în Brookesby; prin prezentarea sa impunătoare și personalitatea sa extraordinară a știut să câștige grația regilor Iacob I. și Carol I., a dirijat politica lor și i-a făcut să disoalve în deosebire rîndurii parlamentul, care nu se supunea orbiș planurilor sale. A fost ucis la 1628 în Portsmouth de cătră John Felton. (Cf. »History of England from the accession of

James I., vol. 5 și 6, de Gardiner.) 2) *George Villiers, duce de B.*, fiul celui de mai înainte, n. 1627. Scăpînd din temniță, în care îl puse Cromwell, ajunse în ministerul Cabal, fiind favoritul al regelui Carol II.; mai tîrziu însă a trecut la opoziție, până ce Iacob II. l-a depărtat dela curte. † 1688. 3) *Richard Plantagenet, Temple-Nugent-Brydges-Chandos-Grenville, duce de B.*, n. 1797. Ajunse tînăr în parlament, se alătură la Tory și apără legile pe cereale și reformele referitoare la dreptul electoral al poporației rurale. La 1841 a intrat în ministerul R. Peel. Ajungînd însă averea familiară în concurs, s'a retras din viața publică. † 1861. A scris: »Memoirs of the court and cabinets of George III.« (4 vol. 1855); »Memoirs of the court of George IV.« (2 vol. 1859); »Memoirs of the court and cabinets of William IV. and Victoria«, (2 vol. 1861); »The private diary of Richard, first duke of B.« (3 vol. 1862). 4) *Richard Pl.-T.-N.-Br.-Ch.-Gr.*, duce de B., unicul fiu al celui de mai înainte, n. 1823, a ocupat funcțiuni de stat înalte, sub cabinetul Beaconsfield a fost guvernor în Madras. Cu el s'a stins familia ducilor de B. și Chandos. † 1889 în Londra.

Buckingham, 1) *Buckinghamshire*, (pron. bekinghemsir) sau Bucks, comitat în mijlocul Angliei; 1889 km²., cu 185,190 loc. (1891); prin un șir de dealuri B. e împărțit în două jumătăți: cea nord-vestică e acoperită cu pășuni bune, cea sud-estică e agru. Prin Thems, care îl mărginesce la sud, și prin numeroase canale B. stă în legătură cu Londra și cu litoralul. Agricultură și economia de vite (oi, rîmători și galițe) e ocupațiunea principală a loc. Capitala Aylesbury. 2) *B.*, oraș municipal în comitatul B. spre nord-vest dela Aylesbury; 3364 loc. În apropiere renumita moșie Stowe a ducelui de B.

Buckland, (pron. beclend), *William*, geolog englez, n. 1794 în Axminster (Devonshire); a studiat teologia, dar s'a dedioat cu totul studiilor naturale. 1813 prof. de mineralogie, 1818 prof. de geologie în Oxford, 1845 dechânt în Westminster. † 1856 în Clapham lângă Londra. Opere: »Reliquiae diluvianae«, »Geology and mineralogy considered with reference to natural theology«.

Buckle, (pron. becl), *Henry Thomas*, literat engl., n. 1823 în Lee lângă Londra. A fost de profesiune comerciant, dar după moartea tatălui său s'a dedicat studiilor literare. † 1862 în Damasc. A scris: »History of civilization in England«, în care se arată aderent al principiilor materialiste; »Essays«.

Bückler, *Ioan*, numit *Schinderhannes*, vestit căpitan de bandiți, n. 1777 în Nastätten, se ținea cu banda sa de a stînga Rinului; fu executat 1803 în Mainz.

Bucoavna, abecedar. B. sau *Azi-bucoune* se numiau vechile abecedar rom. tipărite cu slove cirilice, numite astfel dela Azi-buche, primele două litere din alfabetul cirilic. Mai purtau și numele de *bucoare*. Cuprindeau *buchile* (slovelle), exerciții de slovenire (silabare) și rugăciunile mai usitate. Incepură a ieși la iveală pe la jumătatea secl. XVII.

Bucolica, (lat. dela *Bucolicus* = păstor de vite), în sens figurat înseamnă poeziile, cari tractează subiecte din viața păstorilor, oglindînd simplitatea și naivitatea lor naturală, pe lângă sentimentele lor adevărate, neprefăcute. Timbrul acestor

poesii numite și idile este de comun erotic, forma ușoară, lipsită de ori ce meșteșugire. În literatura lat. clasică sînt vestite B.-ele poetului Vergilius. Ia Grecii antici s'au distins în acest gen poetic: Theokritos, Bion și Moschos. În literatura rom. George Coșbuc («Balade și idile»), și V. Alexandri ou Pastelurile sale.

Bucov. com. rur. în Rom., j. Prahova, pe șoseaua Ploești-Buzeu. Până la 1845 a fost capitala desființatului jud. »Saac« sau »Săcuieni«. Se compune din 5 căt. cu 500 case și 2000 loc.; are o școală cu 2 învățători, 3 biserici, o casarmă, 2500 vite și 3 fabrici de spirit și făină. Locuitorii se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor. În apropiere de B. Mîhaiu-Bravul a fost biruit de Poloni, când a pierdut domnia Țării Românești. [A. M. Michaelescu.]

Bucova, comună rur. în Trs. cottul Hunedoarei, lângă apa Bistriei, aproape de Porțile-de-fier, cu 1329 loc. Români. Încea pe timpul Romanilor s'a aflat în apropiere marmoră, care de prezent iarăși se exploatează.

Bucoveni, comună rur. în Rom., j. Ilfov, pl. Snagov, lângă riul Colintina și calea ferată București-Pitești în depărtare de 21 km. de capitală; se compune din sat.: Atârnați, Buftea, Flămânzeni, Buciumeni, Chitila, Mogșoia și Odăile, avînd o suprafață de 8385 hect. și 3157 loc.; are 4 biserici și 4 școale.

Bucovăț, 1) B., com. rur. în Rom., j. Dolju, pl. Jiul de mijloc, situată în depărtare de 4 km. de orașul Craiova pe malul drept al rîului Jiu, pe dealul B. și Valea-albă; se compune din sat.: B., Cărligu, Leamna de jos, Palilula și Sărbătoarea, avînd un teritoriu de 6365 pogoane și 3587 loc. În com. se află mănăstirea B. fundată la 1573, ađi secularizată, 1 biserică și 1 școală mixtă; în casele mănăstirei este instalat un penitențiar; definiții sînt întrebunțați la fabrica de tăbăcărie a statului. În Valea-albă se găsesc urmele unei vechi cetăți numite Cetatea Jidovei. 2) B., com. mică în Banat, cott. Timiș, 1603 loc. Rom. și Magh.

Bucovina, ducat, țeară ereditară a imperiului Austriei. Se mărginește la nord-vest și nord cu Galiția, la nord-est cu Basarabia, la est și sud cu Moldova, la sud-vest cu Trans., și cuprinde un areal de 10,441 km.² În partea sud-vestică țeara este muntoasă; colnicoasă însă în cea nord-estică; o linie trasă dela tirgul Vijnitii pe Ceremuș până la satul Capul Codrului pe riul Moldovei ar despărți aceste două regiuni.

ORO- și HIDROGRAFIA.

Munții B.-ei sînt ramure din șiragul Carpaților, avînd o direcțiune dela nord-vest spre sud-est. O ramură se întinde cam dela Inău de pe marginea Ardealului între riul Bistriții și al Dornei, avînd ca culmi pe Suhardul cu 1709 m. și pe Oșorul cu 1642 m. Altă ramură se întinde între riul Bistriții și al Moldovii până în țeara Moldovii avînd ca culmi pe Tătara cu 1582 m., Botoșul 1477 m., Giumulăul cu 1859 m., Alunul cu 1667 m., Rărăul cu 1653 m., Pietrile Doamnei cu 1648 m., Dealul Dilei cu 1639 m., Caldul cu 1535 m. și Toderescul cu 1490 m. Altă ramură începe dela Lucina cu 1762 m. la izvoarele Moldovii și Sucevii și se trage printre aceste două riuri tot coborându-se până ce în-

cetează în șesul Rădăuțului și al Sucevii; culmile ei sînt: Pășcanul cu 1483 m., Feredeal mare cu 1460 m., Tomnaticul mare cu 1434 m. și Măgura bețrână cu 1358 m. Ultima ramură, mai lungă decăt cele trei precedente, începe dela Maramureș și se întinde în dreapta Ceremușului spre nord-est până la Prut. Culmile mai însemnate sînt: Țapul cu 1665 m., Opcina veche cu 1487 m., Tomnaticul cu 1567 m., și Lungul cu 1382 m.; aici se bifurcă; o ramură apucă între Ceremuș și Sirete, avînd ca culme pe Bățca cu 1367 m., Sena cu 1285 m. și Bățcăul cu 1240 m., iar cealaltă între Sirete și Suceava cu Petrușca ca culme cu 1127 m. Munții B.-ei nu se înalță până în regiunea ghietaților, dar întrec pe ici-colea pe a pădurilor. În părțile despre nord și est, unde predomnesce piatra arinoasă cu conglomerate în pătura de deasupra, iar în cea de desub straturi de sare și de cărbuni numiți de popor »sânge de smeu«, sînt văile rîurilor late și lungi, ale părelor însă scurte și înguste. În părțile despre sud-vest, unde munții sînt compuși din ardese micoasă și din trahit, sînt văile rîurilor înguste și neregulate. Părți frumoase sînt: Valea Putnei cu piscurile Adam și Eva lângă Pojorita, Valea Colbului, Valea Lucavei lângă Lucina cu stîncile Cucușul și Găina, Valea Țibăului, etc. Partea colnicoasă a țerii este compusă mai mult din pături de margă și de diluviu.

Apele B.-ei. B. are multe riuri și păree; unele o despart de țerile vecine pe distanțe mai lungi ori mai scurte, precum Ceremușul și Nistrul de cătră Galiția; Onutul și Răchitna de cătră Basarabia; Prutul, Lucavița, Molnița, Siretele, Rusturba, Suceava, Racova, Fosticul, Somuzul mic, Buneștii, Hranita, Somuzul, Valea Sacă, Aremlea, Bistrița, Neagra și Sărișorul de cătră Moldova; Tesna, Coșna, Părăul Runcului, Diaea, Bistrița și Țibăul de cătră Ardeal; altele trec prin ea ca Prutul și Bistrița, iar altele isvoreesc într'însa ca Moldova, Suceava și Siretele. Toate curg spre Marea Neagră; sînt puțin apătoase, numai la topitul omătului și la ploii mari se umflă tare, se revarsă și cauzează multe stricăciuni. Lacuri nu sînt, ci numai câteva Oehiuri de mare prin munți și unul lângă Rădăuț. Între Prut și Nistru sînt mai multe pescuine. Puțuri de apă sărată (slatină) sînt la Maginea, Solca, Cacia; izvoare de apă pucioasă la Puciosul de lângă Iacobeni, iar de apă feruginoasă și gazoasă la Vatra Dornei, Candreni, Poiana Negrei, Gura Negrei, Podul Coșnei, etc. Petroleu se găsește la Vatra Moldoviței.

PRODUCE, CLIMA.

Pămîntul B.-ei este mînos și productiv, mai ales în valea Prutului și a Sucevei, unde arăturile sînt mai abundante decăt în valea Siretului. Prin văile muntoase se găsesc puține semănături de ovės, orz și bărbule. Din întreg arealul ei de 10,441 km.² cam la 4519 km.² sînt acoperiți cu păduri, 1913 cu arături, 1435 cu grădini și fênațe, 1143 cu toloci, ceva preste 1 km.² cu vinețe și numai 1430 km.² ar fi pămînt neproductiv. Pădurile sînt compuse în partea muntoasă mai numai din pini, moliți și brađi; în partea colnicoasă mai mult din fag, carpeni, mesteceni, plopi, stejari și arini; dar

se găsească aici-colea și paltini, frasin, arțari, ulmi, corni (rar), jugastri, larce, jneapăn, tisă (rar), teiu, răchiiți, salce, mălini, acați, scurusi, măcieși, aluni, etc. Prin grădini și pomete sunt: meri, peri, pruni, perji, cireși, vișini, nuci, zarzari, etc. Ca plante nutritive se cultivă păpușoiul, secara, grăul, ovėsul, orzul, meiul (rar), pârincul (rar), mazerea, fasolea, bobul, bărăbula, curechiul, etc. Ca animale domestice se țin boi, vaci, oi, capre (rar), cai, porci, găini, rațe, gășce, curci. Animale selvatice se găsească: lupi, urși (rar), vulpi, iepuri, cerbi, ciute, căprioare, vieri, dihorni, jderi, etc.; iar paseri: vulturi, uli, șoimi, pajore (rar), sitari, prepelițe, pătrunchigăinuște, grauri, sturși, etc. Pesci sunt, afară de pitici și grindele, cărași, crapi, lini, mreane, fusari, știuci, păstravi, somni (rar). Intre minerale găsim fier, aramă, argint (puțin), aur (puțin), sare, pucoasă, asbest, etc. In timpul de față numai sarea se scoate regulat în salinele dela Cacica, și fier în minele dela Iacobeni; minele de aramă dela Pojorita și cele de argint dela Cărlibaba sunt părăsite.

Clima B.-ei este dulce, plăcută și sănătoasă; primăvara e scurtă, vara nu prea caldă, toamna lungă și frumoasă, iarna nu prea aspră. Ploi sunt îndeajuns; temperatura ordinară dintr'un an variază între 15° sub și 25° preste zero.

POPULAȚIUNEA.

Locuitorii B.-ei se compuneau la încorporarea ei în anul 1776 din 17,047 familii, și anume din 346 de nobili, 501 de preoți, 14,992 de țărani sau clăcași, 45 de comercianți, 58 de Armeni, 526 de Jidani, 294 de Țigani, 58 de îmblători, 26 de Arnăuți, 104 de ușeri și 97 de călărași; aceste patru categorii din urmă ca servitori pe la oficii; deci la oaltă cam la 85,235 suflete pe lângă 466 călugări și 88 călugărițe. Lumenii cu preoții lor locuiau în 289 comune și 62 cătune, iar călugării în 17 mănăstiri și 14 mănăstioare, cu 28 călugărițe la 6 din ele și 60 călugărițe în o mănăstire și în patru mănăstioare deosebite. In anul 1784 locuitorii ortodoksi se compuneau din 26,731 de fam. lumene, deci cam la 133,655 de suflete, și erau împărțiți bisericesc în 239 parochii cu 247 biserică și 296 preoți. De atunci încoace locuitorii s'au înmulțit foarte repede, cei ortodoksi și indigeni pe cale firească, iar ceilalți mai mult prin imigrare, ajungând cu toții în 1890 la 646,591 de suflete, 324,469 bărbați și 322,122 femei, dintre cari 451,320 ortod.: Român și Ruteni; 92,980 apuseni și uniți: Nemți, Poloni și Ruteni; 16,294 protestanți: Nemți și Maghiari; 3233 Lipoveni (Slavi) și 82,764 Jidani. Încât despre limba de conversare, 208,301 se folosesc de limba rom., 268,367 de cea ruteană, luțânească și lipovenească, 133,501 de cea germ., 8139 de cea maghiară, 536 de cea slovacă, 28 de cea sloveană și 18 de cea italiană. Ei locuiesc astăzi în cinci orașe: Cernăuțul, Siretele, Suceava, Rădăuțul și Câmpulung; în 19 *tirguri*, dintre cari cele mai însemnate sunt: Sadagura, Boianul, Coțmanul, Vijnița, Storojinețul, Solca, Gura Homorului, Vama, Iacobenii și Vatra Dornei; și în 311 comune sătesci cu 199 moșii domeniiale și 63 cătune. Desimea populațiunii este acum de 62 suflete pe chilometru pătrat. Românii și Rutenii se ocupă mai mult cu

agricultura și cu prăsierea vitelor, Jidanii cu comerțul și cu industria, Nemții și Polonii mai mult cu meseriile și Lipovenii cu pomăritul.

INDUSTRIA ȘI COMERCIUL.

Industria a luat mare avânt în timpul din urmă. Pe lângă fabricile de spirt de mai înainte și ferăriile dela Iacobeni și salinele dela Cacica, s'au mai înființat: berării, puțuri de petrolu; ferestree cu vapor în Cernăuț, în Berhomet pe Sirete, în Rușii Moldoviței, în Dorna Candreni, și altele purtate de apa rîurilor; o fabrică de lemn pentru rezonanțe în Straja; mori cu și fără vapor; o fabrică de aprinjoare și de cement în Straja și alta de chimicali în Putna; o fabrică de hârtie în Rădăuț, scăpătată; sticlării în Crasna și Voivodeasa; fabrică de oleu în Cernăuț, de cordovan în Suceava și Vijnița; fabrici pentru mașine, pentru mobile, spălătorii, etc. Țărani încă continuă a-și fabrica ei înșiși pânză, suman, cojoace, pieptare, lăicere, țoluri, scoarțe, opinci, fuse, coveți, etc., precum și unele unelte de lucru.

Comerțul. Se exportă multe produse brute; vite cornute și mascuri; grău, păpușoiu, secară; făini; mult lemn pentru zidiri. Se importă fabricate din țările apusene. Comerțul viu e mai ales cu Moldova și cu Basarabia; el este pretutindenea facilitat, pe lângă multe drumuri bune împărătesci, de țeară și vicinale, încă și prin o rețea de căi ferate locale: Cernăuț-Noosulița, Luțeni-Zalișcic, Nepolocauț-Vijnița, Hliboca-Berhomet-Mejehrodea, Hliboca-Sirete, Carapeiu-Ciudeiu, Hadic-Rădăuț, Rădăuț-Frasin pe Suceava, Hatna-Câmpulung, Vama-Rușii-Moldoviței și Ițcani-Suceava, cari toate alimentează linia principală Lemberg-Cernăuț-Suceava-Galați-Odesa. Multe oficii postale și telegrafice, chiar și în comune rurale mai însemnate, încă îi dau mare avânt. Tirguri anuale se țin în locurile principale comerciale, mărginite acum mai mult la vite. Institute de credit și păstrare de bani încă sunt destule, dar numai patru din ele sunt în mâni românesci în Gura-Homorului, Storojineț, Cernăuț și Câmpulung.

ISTORIA BUCOVINEI.

Teritoriul B.-ei în vechime făcea parte din Dacia Traiană. In timpurile năvălirilor ea era sub stăpânirile barbare, ce s'au succedat după vremuri, până când se stabilă acolo în mod definitiv domnia Moldovei între 1342 și 1349. De aci înainte B. făcă parte întregitoare din acest principat sub denumirea de ținutul Cernăuțului, de ocolul Câmpulungului și parte din județul Sucevii și împărți soarta cu dînsul până în 1775, când se deslipi de el și se încorpără, cu garantarea statului quo, în staturile împărăției habsburgice. Aici căpătă altă împărțeală. Avu până 1786 administrațiune militară; fu apoi împreunată cu Galiziă până 1790 sub denumirea de ocol sau cerc (Kreis) al ei cu o diregătorie cercuală (Kreisamt) în Cernăuț, cu trei judecătoria civile în Cernăuț, Sirete și Suceava, cu una criminală în Sirete și cu un forum nobilium în Leina s. Lemberg. Din motivul că locuitorii B.-ei diferesc de ai Galiziiei după origine, graiu, moravuri, datini și confesiune, și că nu se poate aștepta o împreunare și contopire adevărată,

dispuse împăratul Leopold II. prin decretul din 29 Sept. 1790 ca B. să se deslepească de Galiția, să nu mai facă parte din ea, nici nobilimea ei să nu se mai țină de a Galiției, iar în privința administrativă, politică și judecătorească, să mai rămână spre încercare, provizor, atâta legătură cu guvernul Galiției câtă este compatibilă cu siguranța și autonomia țării. În 1804 căpeta B. un propriu forum nobilium, dar în 13 Apr. 1817 se împreună din nou nobilimea B.-ei cu a Galiției cu scopul de a o amalgama, însă îndeșert. După o nemulțămire îndelungată din partea locuitorilor ortodocși resăriteni, sporită prin mișcările autonomiste din 1848, se decretă, la cererea lor insistentă, prin constituțiunea imperială din 4 Mart. 1849 autonomia B.-ei declarându-o țeară de coroană și ereditară, separată, dându-i-se titlul de ducat cu un guvernator, »președinte al țării», în frunte, și punându-o în privința administrațiunii politice deadreptul sub guvernul central din Viena, rămânând numai judecătoreșce sub curtea de apel din Galiția. În 22 Apr. 1860 isbuti o fracțiune unionistă și polonistă din țeară a storce decretarea reîncorporării B.-ei cu Galiția spre a-i da împreună cu aceasta în constituțiunea imperială, ce se proiecta, o singură reprezentanță și o singură cameră legislativă provincială, dar aceasta încorporare fu revocată în 25 Aug. 1860 în urma reclamărilor stăruitoare ale partidei autonomiste. Prin decretul împăresc din 20 Oct. 1860 și prin constituțiunea imperială din 26 Febr. 1861 fu B. din nou recunoscută ca țeară separată cu titlul de ducat, cu autonomie și ou reprezentanță proprie ca și celelalte țeri și regate din imperiu. Prin diploma din 9 Dec. 1862 i-se recunoscu și o marcă proprie: un scut împărțit dealungul în albastru și roșu, pe el un cap de bour cu trei stele în triunghiul vertical, scutul învălit într'o manta roșie căptușită cu ermelin, și cu o coroană ducală deasupra.

ADMINISTRAȚIA.

Pentru administrarea *civilă* B. are organe autonome și organe imperiale regale. Pentru esercitarea autonomiei este o cameră legislativă provincială compusă din 31 deputați, doi cu voturi virile, iar ceialalți aleși, și anume 10 de proprietarii cei mari, 7 de orașe și camera comercială, și numai 12 de eomunele sătesci. Camera își alege apoi din mijlocul său ca organ administrativ și executiv, un comitet permanent de 5 membri, în frunte cu căpitanul țării, ca președinte al camerei, numit de împăratul dintre deputați. Comunele urbane și rurale se administrează înșile prin comitete comunale de câte 8—30 de membri aleși de către locuitorii, în frunte cu câte un primar (antiste, vornic). Comunele cu statut propriu, Cernăuțul numai, au mai mulți membri în reprezentanță. Pentru administrarea *politică* B. are un guvern local cu sediul în Cernăuț și 9 căpitanate, supuse acestuia, cu sediile în Cernăuț, Câmpul-lung, Coțman, Gura Homorului, Rădăuț, Sirete, Storojineț, Suceava și Vijnița. Pentru administrarea *judecătorească* B. este împărțită în două tribunale, în tribunalul Cernăuțului cu 9 județe cu sediile în Cernăuț, Coțman, Putila, Sadagura, Sirete, Stănești, Storojineț, Vijnița și Zastavna, și în tribunalul Sucevii cu 7 județe cu sediile în

Derna, Gura Homorului, Câmpul-lung, Rădăuț, Seletin, Solca și Suceava. Mai are încă în Cernăuț o direcțiune financiară, o direcțiune pentru administrarea fondului religionar gr. or., o direcțiune pentru poște și telegrafe, un inspectorat pentru căile ferate, și un oficiu pentru verificarea măsurilor și a greutăților, și o stațiune de comandă militară. În privința administrării *bisericesci* B. formează pentru locuitorii drept-credincioși resăriteni o arhidieceasă arhiepiscopescă și mitropolitană cu sediul în Cernăuț, cu un consistoriu în frunte, compus din 5 consilieri activi și 2 onorari; are 243 de parochii cu 356 de biserici și 336 de preoți; trei mănăstiri cu o expositură, toate eu 48 de călugări; este împărțită în 12 protopopie cu 478,118 de suflete (1895), 241,551 bărbați și 236,567 femei. Locuitorii apuseni se țin de arhidieceasa galițiană cu sediul în Leina s. Lemberg, cei protestanți de superintendența de acolo, iar mosaicii au un rabinat general în țeară, cu sediul în Cernăuț.

CULTURA.

În privința ivirii *institutiilor de cultură* este de înregistrat, că pe timpul încorporării B.-ei se aflau pe teritoriul ei numai două școli *publice*: la episcopia din Rădăuț și la mănăstirea Putnei, iar școli private în Suceava, în Sirete, Cernăuț, Câmpul-lung, prin unele mănăstiri și pe lângă ele încă nise învățători ambulanti, cari învățau prin case private. Învățământul se mărginea în a ceti și serie, și numai în școala dela Putna se da o instrucțiune teologică mai superioară. Sub administrarea militară a B.-ei se organizară școlile pe temelie națională românească și se înmulțiră la 32 până în 1792. Punându-se însă școlile, după împreunarea B.-ei ou Galiția, sub veghierea consistoriului apusean din Leina s. Lemberg, și cercând acesta a face propagandă confesională prin ele, se spăriară Românii și, desridicându-se încă în 1793 obligativitatea învățământului, le părăsiră pe încetul așa, încât până la 1804 se redusă la 14. După o luptă îndelungată pentru recăștigarea inspectoratului școlar, urmată însă mai cu deadinsul abia din 5/17 Sept. 1837, isbuti consistoriul episcopesc din Cernăuț să capete în 18 Maiu 1844 un decret împăresc, în virtutea căruia să se împartă inspectoratul școlilor după caracterul lor confesional și național, între consistoriul episcopesc ortodox resăritean din Cernăuț și cel mitropolitan apusean din Leina; acest decret însă se aduse la îndeplinire abia prin ordinul ministerial din 23 Febr. 1850, dar și acum cu întârziere, fiind-că predarea de fapt a inspectoratului se făcu cu cinci ani mai în urmă. De aci înainte luă învățământul primar un avânt îmbucurător așa încât consistoriul episcopesc din Cernăuț dete în 1870 în sama inspectoratului civil, decretat prin legea țerii din 14 Maiu 1869, 108 școli activate și 104 proiectate. Pentru *instrucțiunea învățătorilor* se înființă în 1786 pe lângă școala clericală din Cernăuț un curs preparativ de șese luni, care trecu în 1808 la școala normală apusană de acolo; în 1848 se desvoltă în curs preparativ de un an, iar în 1849 de doi ani; în 1852 se reorganiză și în 1859 se împreună cu nou înființata școală ort. res. de model. În locul

acestei »preparandfi« se înființă în 1870 un pedagogiu i. r. de patru clase pentru învățători și învățătoare. Ca școale secundare s'a creat în 1808 în Cernăuț un liceu cu patru clase nemțești și două latinesci, la care s'a adaus în 1814 un curs filosofic de doi ani, iar în 1849 s'a reorganizat în gimnasiu superior nemțesc cu opt clase; în 1896 s'a mai deschis aici un gimnasiu inferior (4 clase) tot nemțesc, cu clase paralele rutenesci. În 1860 s'a înființat un gimnasiu superior ort. res. în Suceava, căruia i s'au adaus succesiv din anul 1881 patru clase paralele cu limba românească; în 1862 o școală reală ort. res. în Cernăuț cu 7 clase; în 1872 încă un gimnasiu superior în Rădăuț; în 1871 o școală de agricultură și în 1873 alta de meserii în Cernăuț; și în fine, tot aici ca coroană a întregului învățământ s'a deschis *universitatea Francisco-Iosefină* cu trei facultăți: teologică, juridică și filosofică.

Prin stăruinți neobosite *cultura intelectuală* a luat avânt în timpul din urmă, dar n'a ajuns încă la un grad mulțămitor; sânt abia vr'o 6% de cei ce știu ceti și scrie și vr'o 9% de cei ce știu ceti numai. Există astăzi în B. 313 școale primare publice cu 821 învățători, și anume în orașe și în unele târguri 30 de școale cu patru și mai multe clase, cu 298 instructori; școale primare cu una până la trei clase se află 15 în orașe și târguri, cu 39 învățători, iar în comunele sătești 257 cu 285 învățători. Sânt în țeară 8 școale secundare ou 154 profesori; două școale pentru meserii, o școală de cântăreți bisericesci și alta de moșit, și în fine o universitate cu 36 docenți și 369 auditori în 1896. Pe lângă acestea se mai află câteva școale și institute private, ca Internatul Doamnelor Române, Asilul de băieți români și școala Israelită în Cernăuț, școala Armească și Institutul școliei Române în Suceava; apoi o Societate pentru cultura și literatura română în B. și alta pentru cea rutenescă în Cernăuț, și mai multe cabinete de lectură pe la sate înființate în anii din urmă.

Mișcarea literară la Români din B. n'a avut un curs uniform și regulat; se disting trei stadii în ea; unul dela încorporare până la 1848; al doilea de aici până la deschiderea universității în 1875, și al treilea dela acest an înainte. În stadiul dintâiu și anume la început impulsul s'a dat de guvern pentru îngrijirea de cărți didactice și pentru vulgarizarea legilor civile și criminale; apoi de translatorii români dela guvernul din Leina sau Lemberg pentru lucrări științifice și beletristice, și în fine de consistoriul episcopesc din Cernăuț pentru publicarea unui calendariu, dintru început (1814) pentru o sută de ani, iar din 1837 resp. 1841 încoace regulat pentru fiecare an cu un almanach în el. Ca scriitori în restimpul acesta și-au făcut un nume neperitor: *Ioan Budaiu Deleanul* prin scrierile sale istorice, limbistice și beletristice, compuse unele românește, iar altele latinesce și nemțește, dar cari n'au putut fi tipărite pe atunci din cauza vitriegiei împrejurărilor, și *Toader Racoccea*, care tindea pe la 1817 la scoaterea regulată a unei foi literare periodice »*Chrestomatiicul românesc*«, din care însă nu apărură decât un singur fascicol de 195 de pagini, abia în 1820; apoi *Teoctist Blajeviciu* și *Teofil Bendela* prin publicarea în nemțește cel dintâiu a opului »*Grammatik der*

dako-romanischen Sprache«, (1844), iar al doilea a scrierii »*Die Bucovina im Königreiche Galizien*«, (1845). Stadiul al doilea se inaugurează pe terenul literar prin publicarea de către frații *Georgiu, Alexandru* și *Eudociu Hurmuzaki* a vestitei gazete »*Bucovina*« (Oct. 1848 până Sept. 1850), iar pe terenul național-cultural mai întâiu prin decretarea în 18/30 Oct. 1848 de către episcopul B.-ei *Eugeniu Hacman* a reintroducerii limbii românești la institutul teologic, și apoi prin înființarea în 20 Dec. 1848, resp. deschiderea în 28 Febr. 1849, la institutul filosofic din Cernăuț a unei catedre pentru limba și literatura românească. Mișcarea literară din acest restimp se consolida și se lăți prin deschiderea în 2 Mai 1862 a Reuniunii de lectură, care luă mai pe urmă numele de »*Societate pentru cultura și literatura română în B.*« și prin edarea »*Foii Societății*« (1865—69). Ca scriitori în restimpul acesta este de a se numi cu laudă pentru literatura didactică *Samuil Andrieviciu-Morariu, Vasile Ianoviciu, Teoctist Blajeviciu, Aron Pumnul* și *Costantin Morariu* (Andrieviciu); pentru literatura teologică *Vasile Ianoviciu*, și pentru literatura beletristică oa începători *Irachiu Porumbescul* și ca culminare *Dumitru Petrino*. Educarea națională prin deșteptarea conștiinței de neam și a plăcerii spre lucrări literare, începută de nemuritorul *Aron Pumnul*, continuată și direasă mai departe de *Ioan G. Sbiera*, își dădă fructele sale mănoase abia în restimpul al treilea, cu deosebire după ce ieșiră dela universitatea din Viena și dela alma mater *Francisco-Iosephina Cernautiensis* o pleiadă de tineri bravi, încălziți de simțeminte nobile și conduși de cugetări mai înalte. În restimpul acesta nu există teren literar, pe care nu și-ar fi încercat unul sau altul talantul de care dispunea, și mărturisim că nu fără de oarecare succes. Nnmărul scriitorilor din restimpul acesta este destul de mare, dar încă nime n'a ajuns la o reputațiune generală bine stabilită, decât doară pe terenul teologic cav. *Isidor Onciul*, pe cel folcloric *S. Fl. Marian*, pe cel istoric *Dr. Dumitru Onciul* și pe cel beletristic frații *Vasile* și *Ioan Bumbac*.

Lit.: Heimatskunde der Bukowina de D. Isopescul, Cernăuț, 1872; Bidermann, Die Bukowina unter der österr. Verwaltung, Lemberg, 1876; Ficker A., Hundert Jahre 1775—1875, Wien, 1875; Worobkiew E., Die geographisch-statistischen Verhältnisse der B., Lemberg, 1893; Sbiera, Mișcări literare la Români din B., Oradea mare, 1890; Morariu C., Părți din istoria Românilor bucovineni, br. 1—2, Cernăuț, 1893—94; v. Zieglaer, Geschichtliche Bilder aus der Bukowina, 1—4, Cernăuț 1893—97; Werenka Dr. D., Topographie der Bukowina, Cernăuț, 1895; Special-Orts-Repertorium der Bukowina, Wien, 1894; Schematismus der Buk. gr.-or. Diocese, Cernăuț, 1895; Bogdan-Duică G., Bucovina, Sibiu, 1895; Polek Dr. I., Repertorium der Landeskundlichen Literatur der Bukowina. Cernowitz, 1892 și în fine publicațiunile rev. »*Român. Revue*« a lui Dr. Diaconovich despre B., 1885—1894.

BISERIOA ROMÂNĂ DIN BUCOVINA.

La încorporarea Bucovinei în împărăția Austriei în 1775, biserica Românilor din ea forma

o episcopie și sta sub mitropolia din Iași. După încorporare se desfiacă, cu consimțământul mitropolitului din Iași, legătura canonică dintre episcopia Rădăuțului și mitropolia Sucevei, respective de Iași, și se dădură episcopului local nisece preoți din Transilvania spre ajutor pentru regularea afacerilor interioare bisericesti. În 12 Dec. 1781 se strămută scaunul episcopiei dela Rădăuț la Cernăuț. Prin rezoluțiunea împ. din 30 Sept. 1783 se supuse episcopul B.-ei în afacerile de credință și curat spirituale mitropoliei sârbesti din Carlovăț și sinodului mitropolitan de acolo, mai pe urmă însă prin rezoluțiunea împ. din 8 Dec. 1786, chiar și în celelalte afaceri bisericesti. Mitropolia sârbească fu declarată ca un for sau județ apelativ în toate oerțele bisericesti ale clerului bucovinean, și mitropolitul sârbesc căpătase dreptul de a numi egumenii mănăstirilor din B.; în schimb pentru această subordonare, episcopul B.-ei avea dreptul de a lua parte la sinodul mitropolitan sârbesc și la alegerea mitropolitului.

Pentru o rentă anuală de 6000 fl. se luară cu învoiala episcopului moșiile episcopesti în administrarea statului în 28 Aug. 1782, iar în 1783 se secularisară toate mănăstirile din B. până la trei; moșiile lor se luară dimpreună cu moșiile episcopesti în administrarea statului, stătuindu-se ca veniturile dela toate să între într'o cassă separată, care să poarte numele de »cassa fondului religionar« și să fie destinate numai la salarizarea episcopului și a clerului, și pentru susținerea bisericilor, mănăstirilor și a cultului dreptcredincios, și pentru înființarea de școale confessionale și a altor institute pioase.

În 29 Apr. 1786 s'a publicat un regulament organic, cunoscut sub numele de »planul regulativ bisericesc«, prin care se dete bisericii din B. organizarea internă ce o are și astăzi, afară de puține schimbări neesențiale întroduse în decursul timpului. După acest plan regulativ se împărți diecesa B.-ei în 6 protopopiate și 2 vicariate: 1) al Cernăuțului cu 31 de parochii; 2) al Ceremușului cu 34; 3) al Nistrului cu 24; 4) al Berhometului cu 29; 5) al Vicovului cu vicariatul Câmpulungului Ruses cu 37, și 6) al Sucevii cu vicariatul Câmpulungului Moldovenesc cu 31 de parochii. În toate aceste protopopiate se aflau pe atunci 186 de parochii cu 27,245 de familii, 207 biserică parochiale și 38 de filiale, 259 de preoți activi, 49 supranumerari și 36 deficienți. În urma regulării a doua din 23 Dec. 1843 se împărți diecesa B.-ei prin ordinul guvernial din 11 Sept. 1844, Nr. 50328 în douăspredece protopopiate: 1) al Cernăuțului, astăzi (1895) cu 30 de parochii și 71,916 de suflete; 2) al Siretului cu 18 parochii și 28,244 de suflete; 3) al Sucevii cu 19 parochii și 38,759 de suflete; 4) al Rădăuțului cu 20 de parochii și 45,712 de suflete; 5) al Humorului cu 13 parochii cu 21,127 de suflete; 6) al Câmpulungului cu 14 parochii și 27,786 de suflete; 7) al Vicovului cu 19 parochii și 44,727 de suflete; 8) al Storojinețului cu 22 de parochii și 45,226 de suflete; 9) al Ceremușului cu 21 de parochii și 42,790 de suflete; 10) al Coțmanului cu 24 de parochii și 46,735 de suflete; 11) al Nistrului cu 26 de parochii și 43,632 de suflete și 12) al Putilei cu 15 parochii și 20,035 de suflete.

Autonomia și egala îndreptățire a bisericii și a confesionalilor ei se recunoscu în constituțiunea din 4 Martie 1849. Spre a se înțelege asupra separării bisericilor ortodoxe resăritene după principiul naționalității, precum și asupra organizării conform cu cerințele timpului, se adunară în Viena. toți episcopii și se sfătuiră împreună în anul 1850 și 1851 prin șee luni de zile. Sfătuirile acestea însă remaseră fără de nici un rezultat de astădată. Patentul împărateesc din 31 Dec. 1851, prin care se retrase constituțiunii din 4 Martie 1849 valabilitatea și puterea ei de lege, curmă deocamdată ori ce năsuință autonomistă pe terenul bisericesc. În anul 1860, când se convocară la Viena bărbați distinși din toate popoarele și confesiunile spre a se consulta cu regimul pentru o nouă organizare a imperiului pe principiul egalei îndreptățiri naționale și confessionale, senatorii imperiali români din B. și din Banatul Timișan cerură în 21 August un sinod bisericesc compus din preoți și lumeni și înființarea unei mitropolii românesce. Împăratul, prin rezoluțiunea din 27 Sept. 1860, împlini în parte cererea Românilor și dispuse ca sub președința mitropolitului sârbesc să se adune în Carlovăț un sinod bisericesc, compus din toți episcopii dreptcredincioși, spre a delibera împreună asupra organizării bisericesti. Prin emisul din 30 Sept. 1860 ministerul însciuință atât pe episcopul B.-ei cât și pe al Transilvaniei despre intențiunea împăratească și îi convocă ca să se înțeleagă cu confesionalii lor despre propunerile ce vor să facă la sinodul din Carlovăț.

Dela episcopul B.-ei Eug. Hacman se aștepta, că el nu va părăsi terenul, pe care se pusese în scrisoarea sa din 1849, și că va apăra înființarea unei singure mitropolii pentru toți Români din Austro-Ungaria. Dară el convocă în Ian. 1861 un consistenț eppesc, completat cu mai mulți bărbați din cler, spre formularea unei propuneri relative la autonomia și organizarea bisericii din B. Aceste propuneri s'au supus apoi spre dezbateri în Febr. 1861 unei adunări compuse numai din preoți, care formulând »dorințele« clerului bucovinean cere între altele »ridicarea episcopilor din B. și Ardeal la treapta de mitropolii«.

Aceste »dorințe« au produs mare supărare atât în țeară cât și la Români din Transilvania. Lumenii doriau să fie realizată autonomia și organizarea bisericii și erau pentru o singură mitropolie românească, cu reședința în Cernăuț sau în Sibiu, și pentru întroducerea sistemului reprezentativ, adecă pentru sinoade sau congrese provinciale și eparchiale, compuse din preoți și lumeni, la pertractarea afacerilor nedogmatice. La stăruința lor în 27 Martie 1863, dieta țării votă o adresă către împăratul, prin care cerea realizarea autonomiei bisericesti și întrarea diecesanilor în exercițiul ei.

În anul 1864, în Aug., s'a adunat la Carlovăț sinodul episcopesc. Aici episcopul B.-ei s'a învoit cu înființarea unei mitropolii românesce, dar numai pentru Români din Transilvania și Ungaria; pentru B. însă a pretins o pozițiune separată autonomă și ridicarea bisericii din B. la rangul de mitropolie coordinată cu mitropolia rom. și sârb. din Ungaria, ca episcopii să fie aleși de preoți și lumeni și întăriți de împăratul, și în fine puse întrebarea către sinod,

de ar fi cu cale ca să se încuviințeze sau nu lumenilor participarea la sinoadele bisericesci, și, dacă da, în care măsură?

Propunerile episcopului B.-ei au produs o adevărată amărire sufletească, care a găsit resonanță în câte o adresă către ministeriu și către însuși episcopul țerii.

La toate mișcările pornite de Românii din B. în cauza ierarhică și organizatorie a bisericii lor, răspuns episcopul Eug. Hacman în 18/30 Aug. 1865 într-o lungă scrisoare pastorală, în care își apără punctul său de plecare. Atât lumenii cât și mai toți preoții, văzând că nu mai pot veni la o înțelegere cu episcopul lor, se adresa în 15 Febr. 1866 prin dieta țerii către împăratul cu rugarea, ca să se convoace în Cernăuț o adunare compusă din preoți și lumeni, spre a-și exprima vederile și dorințele lor în privința autonomiei și a organizării bisericii. Ep. Hacman, prin scrisoarea sa din 6 Martie 1866 protestă atât în contra cererii cât și în contra amestecului dietei țerii în afacerile bisericesci. În urma acestui protest și a stăruințelor neconținute din partea episcopului, împăratul refuză în 10 Dec. 1866 împlinirea dorinței diecesanilor.

La nouă stăruințe ale diecesanilor și la întrevinerea camerei deputaților în ședința din 19 Iunie 1868, ministerul promise, că va căuta să împlinească dorințele diecesanilor B.-ei. Într'un emis din 21 Iulie 1868, adresat către episcopul B.-ei, ministerul declară că este decis a realiza și în B. autonomia bisericii, și-l provocă ca să-i supună propunerile sale, după ce va fi consultat atât consistoriul eppesc, cât și un număr oarecare de lumeni. Consistoriul eppesc, luând în considerare atât «dorințele» clerului din 1861 și propunerile episc. Hacman din 1864, cât și părerile lumenilor, adoptă și el principiul reprezentativ cu preoți și lumeni și lucră un statut și-l supuse în Ian. 1869 episcopului spre prezentare la locurile competente. Ep. Hacman, neînțeleș fiind nici en principiul reprezentativ cu preoți și lumeni, nici en ingerința congresului bisericesc la administrarea și întrebuințarea fondului religiosar, își exprimă părerea sa contrarie. Asupra raportului ep. Hacman nr. 2 a deciziune (10 Dec. 1869), prin care se respinse statutul elaborat de consistoriu, mai ales din cauza dispozițiilor relative la administrarea și întrebuințarea fondului religiosar și la ingerința congresului bisericesc asupra ei. La 11/23 Iunie 1870 se întrunesc o adunare populară în Cernăuț cercetată de preste două mii de lumeni și preoți, și decise ca să trimită o adresă către consiliul de ministri, prin care să se pretindă respectarea drepturilor constituționale față cu biserica ort. din B., și să ceară ca să i-se deo și ei autonomia cernă. Cu tot protestul episc. Hacman, ministerul de culte, prin emisul său din 30 Sept. 1870, făcū cunoscut, că guvernul împ. este hotărât să activeze autonomia bisericii. În 1 Dec. 1870 eși un emis ministerial, prin care se convocă, sub președința guvernatorului țerii, un congres preparativ compus din 18 preoți și 18 lumeni, parte aleși, parte numiți, cu scopul ca să formuleze, cu participarea episcopului, propunerile pentru conchiemarea unui congres bisericesc constituant. Episc. Hacman, întrebāt fiind asupra consimțământului seu, declară în

10 Ian. 1871, că el nu va lua parte la deliberați, dar că își va da părerea deosebit, dacă i-se va cere. Această adunare preparativă se deschise în 1/13 Martie 1871 și, după mai multe consultări, votă cu majoritate o lege electorală, pe temeiul căreia să se convoace viitorul congres bisericesc constituant. Acest proiect de lege căpătă în 9 Aug. 1871 sancțiunea împ. și se publică în 7 Sept. 1871 ca lege.

Cu toate aceste Hacman a tot remonștrāt în contra. În urma acestei opozițiuni sistematice nu se convocă nici congresul bisericesc proiectat.

Prin rezoluțiunea din 23 Ian. 1873 episcopia B.-ei se ridică la rangul de arhiepiscopie și de mitropolie independentă, supunându-i-se ca sufragane cele două episcopii ort. din Dumăția, adică din Zara și din Cattaro, și se numi ca arhiepiscop și mitropolit episc. Hacman. El însă muri în Viena în 12 Apr. 1873. În 13 Nov. 1873 fu numit succesor al lui Hacman archimandritul Teofil Bendela. Acesta la cererea guvernatorului țerii (8 Main 1874) hotări ziua natală a împăratului din 6/18 Aug. 1874 pentru convocarea congresului și publică totodată rânduiala de alegere; însă guvernul n'a convocat congresul. Bendela moare în 2 Aug. 1875; urmașul său Teoctist Blajeviciu, numit 22 Martie 1877, în 9 Dec. 1878 formulă rugarea pentru convocarea unui congres numai pentru B. pe temeiul rânduielii de alegere sancționate. Inșă și Blajeviciu muri în 9 Iulie 1879. Ca urmaș fu numit în 12 Martie 1880 archimandritul Silvestru Morarin-Andrieviciu. Abia acesta avū fericirea, după doi ani de stăruință neconținută, a deschide în 14/26 Iulie 1882 și a presida primul congres constituant al bisericii ort. din B. În acest congres s'a votat unanim un statut pentru congresul bis. al archidieceșei ort. o. a B.-ei și un regulament de alegere. Aceste decisiuni însă nu căpătară sancțiunea împărătească, ci ministrul de culte fu însărcinat să convoace un nou congres pe temeiul regulamentului de alegere din 1871. Se făcură deci noue alegeri și congresul non s'a deschis în 18/30 Sept. 1891. Congresul acesta a ales un comitet, care să elaboreze un nou statut congresual și un non regulament de alegere. La o discuțiune asupra acestora însă, precum și la convocarea congresului bisericesc nu s'a mai ajuns. [Dr. I. G. Șiera.]

„Bucovina”, foaie rom. pentru politică, religie și literatură, înființată în Cernăuț de fam. Hurmuzachi la (16 Oct.) 1848; ea fu redigiată românește și nemțese; numai «feuilletonul» ei era curat românesc. B. ieși câte odată pe săptămână, și încetă în Sept. 1850, nefiind îndeajuns sprijinită de colaboratori. Ca redactori responsabili figurează în 1849 frații Giorgiu și Alexandru, iar în 1850 numai Alex. Hurmuzachi. La această foaie fu și Aron Pumnul un lucrător neobosit, îndată după sosirea sa în Bucovina, mai ales pentru textul românesc. Tendința foii a fost cu desăvîrșire patriotică, liberală și națională. Giorgiu Hurmuzachi în primul articol de fond ăice: «Foaia noastră va fi defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, reprezentantul nevoințelor și dorințelor ei, organul bucuriilor și suferințelor ei. Monarchia democratică cu toate consecințele; o Austrie liberă, puternică, falnică; deplină îndrituire a tuturor na-

ționalităților; autonomie provincială; întreg și nemărginit progres în toate ramurile activității omenești; ea este cu deosebire chieată de a mijloci și cunoștința ambelor surori, Moldova și Valahia, Austriei și Germaniei, cari au de apărut în aceste principate interese de o nemăsurată importanță; . . . ca foaie nu va lipsi a se ocupa și de soarta fraților noștri Români din Ungaria și Transilvania».

[Dr. I. G. Sbiera.]

Bucșănescu, post moldovean de pe la începutul secolului, cîtat de Alexandri în introducerea la scrierile lui Constantin Negruzzi. Ce și cum va fi scris, nu se scie.

Bucșesol, com. rur. în Rom., j. Bacău, pl. Tazlăul de sus, compusă din căt.: B., Cernu, Cornetu, Bălenii, Turliuanu și Lereni, cu 2015 loc., (între cari 130 Magh.) pe o suprafață de 7000 hect.; are 4 biserici și 1 școală mixtă în B.

Bucșiani, 1) com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 3 cătune cu 1046 loc. 2 biserici, 1 școală mixtă. 2) B., com. rur. în j. Vlașca, compusă din cătunele: B. de sus, Osebiți sau B. de jos și Podișoru sau B.-Moșteni. Are 1 școală de băieți, 1 de fete; 2 biserici cu un preot.

Bucșoala, sat în Bucovina, căp. și j. Câmpulung, formează comună și parohie cu comunele Frasinul și Dorotea cu Plotonița, cari au împreună 2605 loc. (2055 ort., 367 apus., 35 prot. și 148 mos.) B. are moșie mănăstirească, o școală de 2 clase.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Bucur, biserică, în București, situată pe o movilă în apropiere de riul Dâmbovița, a fost ridicată mai înainte din lemn, după tradițiune de Buour Ciobanul, și zidită din cărămidă de Mircea Basarab. Biserica este mică ca de 9 metri în lungime și 5 în lărgime. Este albă pe dinafară și pe dinlăuntru. Deasupra are un turnuleț mic, care răspunde în biserică. Dinainte-i are un balcon pe stâlpi de lemn. Ea se administrează de îngrijitorul bisericii Radu-Vodă.

București, (cu un plan), capitala României și a j. Ilfov, residența Regelui român, situată între 26° 6' long. estică de Greenwich și 44° 25' lat. nordică, 82 m. deasupra nivelului Mării Negre, pe ambele maluri ale Dâmboviței, care aici e canalizată. În 1895 temperatura maximală a aerului a fost 38° și cea minimală — 19°, precipitațiunile atmosferice 648 mm., presiunea atmosferică mijlocie 753.7 mm., temperatura mijlocie a solului 10.5°. *Clima* e variabilă, excesivă chiar.

Suprafața B.-ilor după vechea zonă a orașului (între șoselele: Basarabilor, Bonaparte, Stefan oel Mare, Mihaiu Bravul, Văcăresci, Viilor, Doamnei, Pandurilor și Grozăvesci) e de 28.174 km², iar după zona nouă 55 km². După »Dicționarul geografic al j. Ilfov« (1888), suprafața B.-ilor, după zona veche, e ocupată de 4.236 km². edificii și curți, 360.692 m². grădini pentru flori, 4.130 km². sădări și pometuri, 3.002 km². terenuri pentru legumi, 12.118 km². sădări de vii, 2.892 km². terenuri virane și 2.516 km². strade și piețe publice. B.-ii la 1895 aveau 1031 căi de comunicație; dintre strade au fost pavate 747; canale de scurgere erau în lungime de 90.330 m., iar conducte de apă în lungime de 157.983 m.

POPULAȚIUNEA.

Date sigure despre populațiunea orașului B. înainte de recensemîntul dela 1859 nu există,

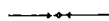
acest recensemînt a găsit 121,734 suflete. Dela 1866 până inclusive 1880 mișcarea populațiunii se încheia anual cu un deficit, numai anii 1869 și 1876 fac excepțiune, arătând un mic spor. Dela 1881 naserile covîrșesc decesele, de asemenea imigrațiunea din provincie și străinătate se mărește, astfel că numărul locuitorilor arată o continuă creștere. Recensemîntul dela 8—10 Dec. 1894 a găsit 232,009 suflete; considerînd însă că la înscriere s'au străcurat nerecensați 6—7% ale populațiunii, fără exagerare se poate evalua numărul locuitorilor la 250,000. Între aceștia sînt: după starea familiară capi de familie 48,857 bărbați și 10,614 femei, membri în familie 71,707 b. și 100,834 f.; după starea socială: necăsătoriți 75,014 b. și 54,389 f., căsătoriți 41,235 b. și 40,212 f., vĕduvi prin deces 3566 b. și 15,311 f., divorțați 746 b. și 1536 f.; după protecțiune: cetățeni români 83,176 b. și 72,438 f., supuși străini 20,272 b. și 21,209 f., fără protecțiune 17,113 b. și 16,801 f.; după religiiune: ortodoxi 90,128 b. și 77,470 f., catolici și protestanți 14,598 b. și 17,698 f., mosaici 15,256 b. și 15,995 f., mohamedani 347 b. și 66 f., alte religiiuni 232 b. și 219 f.; după instrucțiune: sciu ceti și scrie 70,324 b. și 43,789 f., analfabeți 50,237 b. și 67,659 f.; după profesiune: debitanți de beuturi spirtoase 1830 b. și 91 f., profesioni liberele 2061 b. și 145 f., alte profesioni 28,202 b. și 2888 femei. În anul 1895 s'au născut în B. 8170 copii vii, dintre cari 4260 băieți și 3910 fete, legitimi 6890 și ilegitiimi 1280. După confesiuni copiii născuți în 1895 se împart: ortodoxi 6045, catolici 591, protestanți 310, armeni 6, mosaici 1216, religie necunoscută 2; raportul naserilor după confesiuni față cu populația respectivă a fost mai mare la mosaici. Mortalitatea ace-luiași an a fost 6053, dintre cari 3332 de sex bărb. și 2721 de sex femeiesc; după religiiune: ortodoxi 4680, catolici 489, protestanți 187, armeni 5, mohamedani 9, mosaici 663, religie necunoscută 20; raportul mortalității după confesiuni față cu populația respectivă a fost mai mare la ortodoxi. Morți s'au născut 374 copii. Creșterea populației datorită covîrșirii naserilor asupra morților a fost de 2.117%, iar creșterea populației preste tot 3.52%. Numărul căsătoriiilor în B. pe 1895 a fost de 1357; din cele 2714 persoane căsătorite după confesiuni au fost: ortodoxi 1956 b. și 1864 f., gregoriani 4 b. și 8 f., catolici 170 b. și 224 f., protestanți 66 b. și 106 f., mosaici 518 b. și 812 femei. Divorțuri s'au înregistrat 118; după confesiuni cei divorțați au fost: ortodoxi 102 b. și 104 f., catolici 5 b. și 4 f., protestanți 1 b., mosaici 10 bărbați și 10 femei.

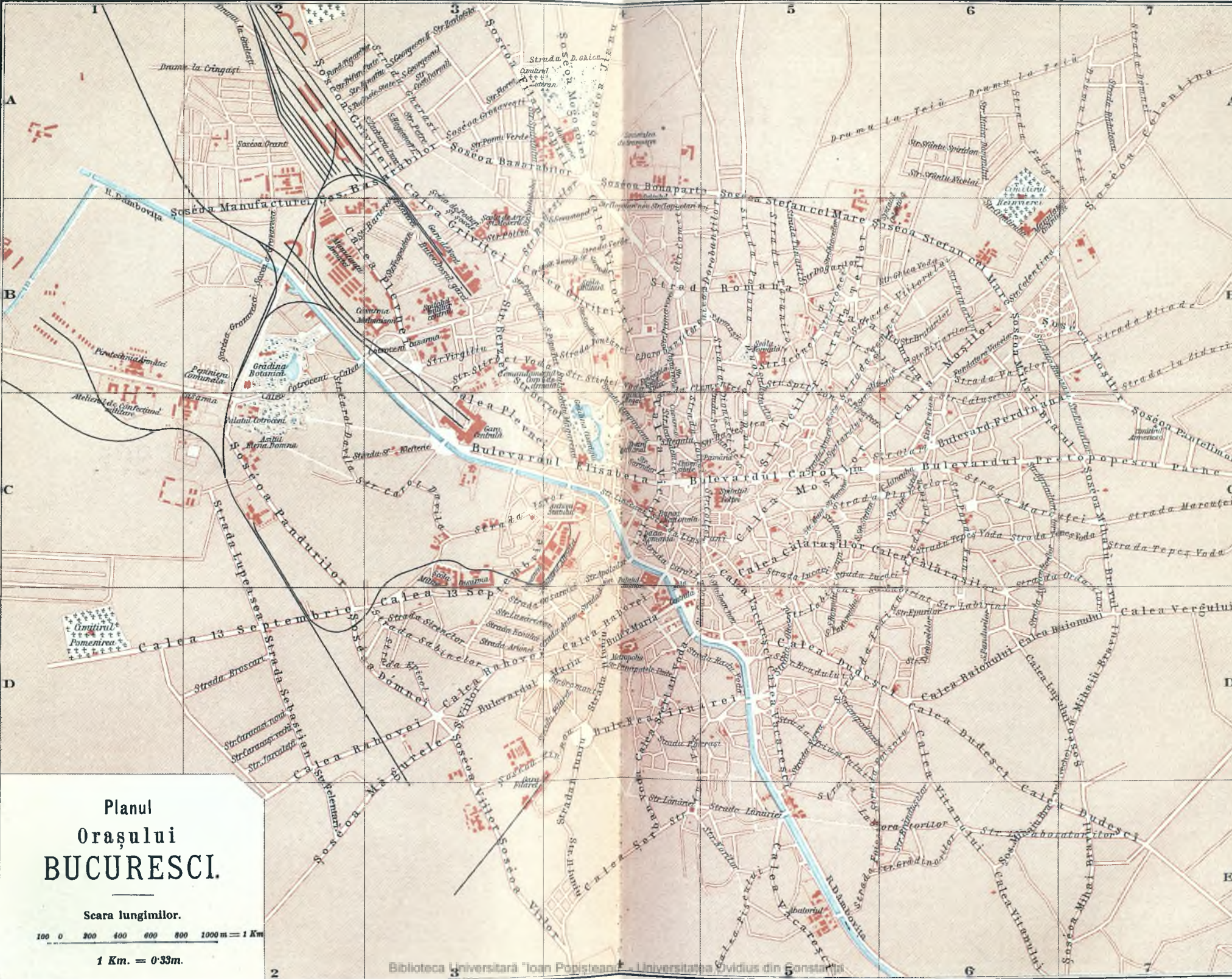
Locuințe. După »Dicționarul geografic al j. Ilfov« populația B.-ilor a locuit la 1888 în 17,313 case. Devoltarea orașului o dovedește împrejurarea, că numai în 1895 s'au zidit 1339 edificii noue.

Consum. Populația consumă anual ca. 23.012,000 kgr. carne, pe cap circa 92 kgr.; dintre celelalte alimente: pe cap 5.98 kgr. pesce proaspăt, 3.28 kgr. pesce sărat, 20.50 kgr. cartofi, 2.04 kgr. cafea, 15.00 kgr. zahăr, 30.70 litri lapte, 235.00 kgr. pâne, 24.43 litri beuturi spirtoase, 112.30 litri vin, 10.20 litri bere.

În garnisoană se aflau 1895: Batalionul 2 vĕnători, Reg. Mihaiu Viteazul nr. 6, Reg. 4 Ilfov nr. 21, Batalionul Ialomița nr. 23, Reg. 2 arti-

PLANUL
ORAȘULUI BUCURESCI.

Planul
Oraşului
BUCURESCI.

Scara lungimilor.

1 Km. = 0.33m.

Biblioteca Universitară Ioan Popescu - Universitatea Ovidius din Constanța

Biserici, Institute, Stabilimente, Zidiri și Hoteluri.

Literele și numeri (D2) indică pătratele planului.

Abatorul	E5	Casarma Geniului	C2	Hotel Regal	C4
Așezământele Brancovenesci	D4	Casa de depuneri	C4	» Union	C4
Asilul »Elena Doamna«	C2	Cimitierul Armenesc	C7	Institutul botanic	B2
Arhiva Statului	C4	» Luteran	A3, 4	Manufactura de tutun	A2
Atelierile C. F. R.	B3	» Pomenirea	D1	Manutanța armatei	B2
Atelierul de confecțiuni militare B, C1		» Refinierii	A, B6	Mitropolia	D4
Ateneul Român	B4	» Sf. Vineri nou	A2	Monetăria	A4
Băile eforiei	C4	Comandamentul Corp. II. de armată B3		Morga	D5
Banca Națională	C4	Dacia-România	C4	Moara Asan	B6
Biblioteca centrală	C4	Eforia spitalelor civile	C4	Moara dela Ciurel	A1
Biserica Antim	D4	Fabrica de basalt	C2	» Olmazu	B6
» Armenilor	C6	» » cărămizi	B1	» State I. Stanciovici	A4
» Bărăția	C4	» » chibrituri	D3	Palatul Cotroceni	C2
» Bucur	D5	» » echipamente militare E3		» Judefului	C4
» Catedrala rom. cat. sf. Iosif C4		» » frâghii	A4	» Justiției	C4
» Crețulescu	C4	» » Frank Caffé	D3	» Postelor	C4
» Cu Sfinții	C5	» » lemnărie	B2	» Regal	C4
» Doamna Balasa	D4	» » bere »Luther«	B2, 3	Pepiniera com.	B2
» Doamnei	C4	» » » »Opler«	C3	Pirotechnia armat.	B1
» Luterană	B4	» » săpun »Stella«	B7	Primăria	C5
» Oboru nou	B7	Fontăria armatei	C4	Școala de arte și meserii	B3
» Olteni	D5	Gara centrală proiect.	C3	» specială de artilerie și geniu B4	
» Popa-Chițu	B5	» Filaret	D4	» normală de institute	B5
» Radu-Vodă	D5	» de gunoai	B5	» militară	C3
» Răsvan	C5	» de Nord	B3	» de poduri și șosele	B3
» Sf. Apostoli	C, D, E5	» Dealu Spii	D2	Societatea de Tramwaye	A4
» George non	C5	Grădina botanică	B2	Spitalul Colentina	B6
» Nicolae din Lipsca	C4	» Cișmigiu	C4	» Colței	C5
» Spiridon nou	D4	» Episcopiei	B4	» de copii	A4
» Stavropoleos	C4	» Icoanei	B5	» Filantropia	A3, 4
Sinagoga mare	D5	Mala centrală	D4	» Maternitatea	A3, 4
» Șalom	D5	» de pește	D4	» militar centr.	B3
Bursa	C4	Hotel Bristol	C4	Teatrul național	C4
Casarma Alexandria	C3	» Grand du Boulevard	C4	Universitatea	C4
» Călărași	B3	» Capșa	C4	Uzina Hidraulică	B2
» Cuza-Vodă	C3	» Continental	C4	» Lemaitre	E5
» Dorobanți	B3	» de France	C4	» Tramwaye de str.	B2
» Malmaison	B3	» Frascati	C4		
» Giandarmilor pedestri	C4	» de Paris	C4		

Registrul Bulevardelor, Căilor și Stradelor la plauul orașului București.

Literele și numeri (D8) indică pătratele planului.

Bulevarde:					
Academiei	C4	Arionoaiei	D3	Căruțași	B6
Carol I	C4, 5	Aristia	B3	Casarnei	D3, 4
Domniței	C6	Armașu	B5	Cătnului	B4
Dosul Gării	B3	Armenească	C6	Cătnu nou	B4
Elisabeta	C3, 4	Armoniei	C6	Ceaș-Radu	D5
Ferdinand	C6	Asan	B6	Codri	D2, 3
Independenței	C2, 3	Asilul de noapță	C4	Cerbului	D5
Maria	D3, 4	Astronomului	B4	Ceros	C3
Neatârării	D4, 5	Ateierelor	B3	Cernica	C6
Protopopescu Pache	C6, 7	Aureliu	C5	Chimistului	B3
Schiu Măgureanu	B, C4	Aurora	D5	Chimerei	B7
Tâmbacari	D, E5	Austrului	C6	Chioscului	C4
Universității	C4	Baba-Duchia	D5	Christigii	B6, 7
		Băcani	C4	Ciar	B3
		Banca Națională	C4	Ciairului	C7
		Banului	B4	Ciclopi	B3
		Baraca	C4	Cimitirului	B6
		Barăd	C5	Cireși	C6
		Barieri	B2, 3	Ciupitu	D5
		Bărnuțiu	D4	Ciurel	B2
		Basarab (fundăt.)	A3	Clemenței	B, C4, 5
		Basarabilor	C5	Clinului	C5
		Bateriilor	C4	Clopotari	B4
		Batiștea	C5	» noui	B4
		Belisaria	B2, 3	Clucerului	A3
		Belvedere	C4	Cocoșu	D4
		Berzei	B, C3, 4	Colentina	B6
		Bătrânelor	D4	Coloanei	B6
		Bibescu-Vodă	D4	Colomb	B5
		Birjarilor	B6	Colțea	B, C4, 5
		Birjari noi	B5, 6	Columbelor	C5
		Biserica Alexe	D4	Cometa	D4
		» Amzi	B4	Concordia	B4
		» Bărbătescu	D3	Cost. Darzali	A3
		» Enei	C4	Constelației	B2
		» Manu	E4	Corabia	B4
		» Oboru nou	B7	Corbului	D6 și B3
		» Popa Chițu	B5	Coriolan	D3
		Bisericei fundăt.	C6	Cornăriei	C8
		Blăndușiei	C4	Cortului	B5
		Blandusiei	C5	Cosma	B4
		Boiangii	A3	Costache Marinescu	A3
		Bordelelor	D5	Cotită	D5
		Bordului	D4	Covaci	C4
		Bosianu	D4	Credinței	C5
		Boteanu	C4	Crepuscului	B3
		Bradului	B5 și D5	Crinului	C5
		Bragagiu	A3	Cristigii	B6, 7
		Brâncoveanu	C4	Crișului	D4
		Brândușilor	E6	Crucea de piatră	D5
		Brașoveni	A7, C6	Culmea	C5
		Brătieni	D5	Cuțitu de argint	D, E3, 4
		Bravilor	D5	Caviosului	C6
		Brezoianu	C4	Cuza-Vodă	D, E4, 5
		Broscria	D2	Decebal	C5
		Broșteni	E4, 5	De deschis	B2
		Brumărel	D5	Delea veche	C6
		Brutari	B6	» nouă	D6
		Brutaru	B4	Dianei	C5
		Brutus	C4	Dichiu	B5
		Bucium	C6	Dimineții	C5
		Bucur	D5	Dintre Gârle	D5
		Buzești	A, B3, 4	Dionisie	B, C5
		Caimata	C5	Discordia	D4
		Căldărari	C4	Doamna Elena	D3
		Căldăreți	D4	Doamnei	A7 și C4
		Calonfirescu	C5	» Ghica	A3, 4
		Călugări	E4	Dobroteasa	D5
		Călușei	B, C6	Domniței	C5
		Cameliei	B3	Dorului	C5
		Câmpineanu	C4	Dreaptă	B4, 5
		Câmpoducului	D5	Dreptului	A, B3
		Câmpul Moșilor	B6	Dudelor	C6
		Câmpului	B6	Dulghieri	A, B3
		Cantomir	D5	Dulghieri (fundăt.)	A3, 4
		Căprioarei	B3	Ecoului	D3
		Caracași noui	D2	Egalității	D4
		» vechi	D2	Eliade	B6, 7
		Carafi vechi	C5	Eliseului	B3
		Carageorgevici	C4	Emancipata	D3, 4
		Carâmidarilor	E5	Emigrantului	B4
		Carâmidari de sus	B2	Emigratului	D4
		Carafii	C4	Eminescu	A3
		Carol I	O, D4, 5	Epicol	D3
		Carol Davila	B, C2, 3	Episcopiei	B4
		Căruțași	E4	Erbăriei	B2
				Eremit	C5
				Ernei	B6
				Erodiada	D4
				Eronlui	C8
				Făinari	B6
				Fariseilor	B6
				Făurari	D5
				Fecioarei	B5
				11 Februarie	C3, 4
				Ferentar	E2
				Fenix	D3
				Ferarului	B5
				Fetei	B5
				Fetitelor	C6
				Filaret	D4
				Filitis	C4
				Filomela	D6
				Florea	A3
				Floreasca	A7
				Florilor	D5
				Fluerului	C6
				Foca	B2
				Foișor	D, E5, 6
				Fontănei	B3, 4 și C7
				Fontăriei	C5
				Fortunei	C4
				Frâncin	B4
				Francmazoni	B3
				Frântă	D5
				Fraților	D, E5
				Franzelar	C5
				Frumoasă	B4
				Frunzei	C6, 7
				Fulger	A6
				Fulgului	D5
				Furilor	C5
				Găbroveni	C4, 5
				Găitanariilor	D6
				Gândacilor	C6
				Gândului	C5
				Gârlița	D4
				Gârlița nouă	D, E5
				Gârliței	E5
				Gemeni	B5
				Gen. Florescu	C5
				Gențiia	C6
				Georgescu I și II	A3
				Gherasi	A3
				Ghica-Vodă	B6
				Ghiocilor	B5
				Ghiță brânzaru	B6
				Gloriei	C4, 5
				Goșoșilor	C6
				Golești	D5
				Grădina cu cai	C4
				Grădinarilor	E5
				Gramont	D4
				Grațioasă	C6
				Granului	C3
				Griviței (fundăt.)	B3
				Gutenberg	C4
				Magianoff I și II	A3
				Halelor	D4
				Helade	D5
				Himerei	B4
				Hramului	C6
				Horei	C6
				Icoanei	B5
				Iepurilor	D6
				Ignațiu	A2, 3
				Ilfov	C4
				Imperială	C4
				Imprimeriei	C4
				Incurcată	D4
				Inundații	C3
				Ioan-Mog	B6
				Israelită	D5
				Isvor	C3, 4
				Italiană	C5
				11 Iunie I	D, E4
				11 Iunie II	D5
				Justiției	D4
				Jaraleții	D2
				Jignța	D6
				Labirint	D5, 6
				Laboratorilor	E5, 6, 7

Registrul Bulevardelor, Căilor și Stradelor la planul orașului București.

Laolui	B5	Norilor	E5	Respântiilor	B5	Stelea	C5
Lănăriei	E4, 5	Nouă	C4	Rinocer (fundăt.)	C4	Stindardului	B5 și D5
Lațului	D3	Numa Pompiliu	B4	Rirusean	C4	Stirbey-Vodă	B3, 4
Lăptari	A7	Obădată	D5	Roman	B4, 5, 6	Stoian și Barbu	D3
Lăptelui	B5	Oborului	C6	Romulus	D5	Străbană	C6
Lăutari	D3	Oborul nou	C6, 7	Ronda	C6	Strungurilor	E4
Lezar	C5	Occidentului	B4	» bisericii	A7	Stupinei	C6
Lăzoreanu	D3	Ocolului	B5	Roselor	C3	Surorilor	C6
Ea zăduri	B7	Odoarei	D3	Roșca (fundăt.)	C4	Suvenir	B6
Lebedei	C3	Oițelor	D5	Rosetti	B2, 3 și D5	Tăbăcari	E5 și D5
Legiilor	D5	Olar	C6	» Intrarea	C4	Tăierei	E5
Leonida	B5	Olimpului	D4	Rotari	B, C	Tanase Vastilescu	B6, 6
Leon-Vodă	D4	Oltarului	C6	Rotarilor	C7	Taurului	D5
Leului	B4	Olteni	D5	Rudolf	B5	Teilor	B, C5
Libertății	D4	Orașu	B3	Ruinele	C, D5, 7	Telegrafului	B5
Lici	B6	Ordarilor	C, D6, 7	Rumeonra	C6	Teranilor	B5
Licurg	C6	Orientului	B5	Sabinelor	D8	Termopile	C5
Liniștei	C5, 6	Oțetari	C6	Săgeții	C5	Tepeș-Vodă	C6, 7
Lipscani	C4, 5	Păcii	B5	Salcămilor	B5	Timpuilui	C6
Lărei (fundăt.)	C6	Palas	D4	Salciiilor	C3	Tiganilor (fundăt.)	A2
Lăveada cu duzi	E5	Palatului	C4	Sălcilor	C5	Toamnei	B5, 6
Locotenentului	D5, 6	Palestina	C5	Sălcuței	B5, 6	Traian	C, D5, 6
Luceci	C5, 6	Pandurilor	D6	Salvatorului	D3	Traversu	E5
Luminei	B4	Pantelimon	C6	Sapientei	C4	Trifan-Stato	A2, 3
Lunei	E5	Parfumului	D5	Sărindar	C4	Trifoilului	C, D5
Lupea	D4	Pasculescu	A7	Săfuciu I și II	C7	Trinității	D5
Lupeasca	C, D2	Păstorului	D4, 5	Saturn	C3	Trifulului	D6
Lustrului	B5	Pașului	C5	Saul	B5	Trofeelor (fundăt.)	D4
Luterană	B4	Pătria	C5	Sborului	C5	Tudor-Vindimirescu	C5
Măcelarilor	B6 și D6	Pelerinului	C3	Scarlatescu	A3	Tudose-Stato	A2, 3
Maica Domnului	6	Penionat	C5	Scarlatescu	C5	Tunarilor	B5
Maicelor	D3, 4	Pêrului (fundăt.)	D7	Scaunele	A6	Tunului	B4
Maidanului	B5, 6	Pescar	D6	Scoalei	B, C5	Tunului	D5
10 Maiu	D3	Petrașcu-Vodă	C6	Sculpturei	B4	Tureului (fundăt.)	A3, 4
Maltopol	A3	Petre	A3	Sebastian	D2	Turturelor	D6
Mămularilor	D5	Piața Amzi	B4	Segmentului	C3	Tutunari	D2
Manea brutarului	B4	Pietății	B4	Șelar	C4	Udrican S. B.	C, D5
Măntuleasă	C6	Pitagora	D5	Semicercul	B4	Umbrei	B4
Măntulesci	C5	Pitar-Mos	B5	Semilunei	C5	Undrea	E6
Mărăcineanu (intr.)	C4	Pălăcerii	C5	Seminarului	D5	Unghului	D4
Marcuței	C6, 7	Plantelor	C5, 6	Senatu	D4	Unguroni	B6
Marcuțescu	C6	Plugarilor	E5	Șepcarii	C4	Uranus	D3
Mărgăritului	B5	Postului	D4	Șerbănică	A6, 7 și B, C6	Ursului	C6, 7
Mărgine (fundăt.)	B5	Poliiței	C4	Șerbească	C6, 7	Văcirescu I și II	B3
Martiru	C5	Polisui	B3	Serei	C5	Valeriei	B3
Mașina de pâine	A, B6, 7	Polonă	B, C5	Sevastopol	B4	Vămei (fundăt.)	C4
Mașinei	B6	Pomul verde	A3	Sfinților	C5	Vămei	C4
Mășsarilor	C6	Popa Chifu	B5	» Apostoli	C4	Vaporului	E5, 6 și B6
Mateiu Basarab	C5	» Fieru	C5	Sft. Constantin	C9, 4	» Asan	B6
Măturarilor	E4	» Nan	C5	» Dumitru	B6 și C4	Vaselor	B6
Meceia	C6	» Nicolae	D3	» Ecaterina	D4	Văzătorului	C4
Melodiei	C5	» Petre	C5	» Elefterie	C2, 3	Veneriei	C5, 6
Memoriei	B5	» Răsu	C6	» Gheorghe nou	C5	Vântului	C5
Mercur	B4, 5	» Soare	C5, 6	» Ilie	C4	Verde	B4
10 Mese	C6	» Tatu	B3, 4	» Ioan	D5	Verdeși	B6
Meteorilor	D3	» nou	C, D5	» Ion	C, D5	Verdișori	D, E5
Michnea	C, D5	» Ionică	C4	» Maria	B6	Verei	B5
Micsunelelor	D5	» Maria	B6	» Nicolae	A6	Vespasian	B3
Mielor	C7	» Spiridon	A6	» Stefan	A6	Vespariilor	B6
Mihailu-Vodă	C4	» Ștefan	C5	» Vasilio	A6	Vestei	C4
Militarilor	D3, 4	» Vineri	C5	» Voivođi	B4	Viitorului	B5, 6
Mina	C5	Silfidelor	C4	Silfidelor	C4	Vișoarei	B4
Minervei	C5	Silvestru	C5	Silvestru	B, C5, 6	Vișerei	B3
Minotaurului	D3	Simbolului	C, D3	Simbolului	E5, 6	Vintilei	D5
Miracului (fundăt.)	D3	Sinagoga	C3	Sinagoga	D5	Viorelor	E5
Mircea-Vodă	C, D5	Sirenol	B4	Sirenol	D3	Virgiliu	B3
Moșei	D5	Smărdan	B4	Smărdan	C4	» prolung.	B3, 4
Mocanului	E5	Soarelui	C6 și E4	Soarelui	B, C4	Virginia	D5
Mocăncuței	E4	Solon	D5	Solon	C5	Visarion	B4
Modei	C4	Șoimului (fundăt.)	A7	Șoimului (fundăt.)	D5	Visterioi	D3
Modestiei	C5	Spaniolă	D5	Spaniolă	D5	Vitejescu	D, E5
Morfeiu	D4	Spătarului	D4	Spătarului	C5	Viții	C6
Muciu Scevoia	D3	Speranței	C4 și B, C5	Speranței	C4 și B, C5	Voinicului	D6, 6
Muselor	D4	Spiridon	B, C5	Spiridon	B, C5	Vulturilor	C4
Măsturei	D5	Spitalului	A3	Spitalului	A3	Walter	C4
Negru-Vodă	D5	Splaiului	D6	Splaiului	D6	Zacharia-Ianca	A3
Negustori	C5	Spoitor	D6	Spoitor	D6	Zavorci	B3
Neptun	B4	Sprâncenată	D4	Sprâncenată	D4	Zavlofski	A3
Nerva	D5	Stavropoleos	B4	Stavropoleos	C4	Zefirului	C6
Nifon	D4					Zidarului	B6
Nisipari	B4, 5					Zidurilor	B6, 7
Nordului	B5					Zorilor	C4

lerie, Reg. 6 artilerie, Reg. 10 artilerie, Reg. 3 Călărași, Divis. jandarmi căl., Comp. jandarmi ped., Compania 2 sanitară, Compania 2 subistență, Compania 2 ad-ție, Reg. 1 geniu, Reg. 2 cetate, Escadron 2 tren, Reg. 4 Roșiori.

Alegători. În 1895 se aflau în B. pentru colegiul I. senat 2141, col. II. senat 2301, col. I. cameră 2881, col. II. cameră 7703, col. III. cameră 7036 alegători.

ASPECTUL.

B. e situat pe un șes, a cărui monotonie numai puțin e întreruptă de unele ridicături în partea vestice, de dealul Spirei și al Mitropoliei și de platoul dela Cotroceni. O impresiune plăcută face însă marea de verdeață, cultivată și necultivată, din imensele grădini private și publice (v. ac.), care bate la ochi cu deosebire la intrarea în oraș prin gara Filaret. În general B. face impresiunea unui oraș mare, care acum e pe cale de a-și schimba fața; unele părți au caracterul unui oraș modern, iar altele reamintesc vechile timpuri de restricte, când proprietarii nu se puteau gândi la construirea unor locuințe solide. Calea Victoriei (v. ilustr. p. 608—09), Stradele Lipscani, Carol, Șelari, Colței, Smârdan, etc. sunt provădate cu pardoseală bună și trottoare moderne, pretutindenea firme comerciale, o circulație vie de oameni, mulțime de trăsurii elegante, trase de cai aprigi, cari aleargă în ruptul capului, dar cu o siguranță admirabilă. Pompoasele edificii de pe Bulevardul Elisabeta și Bulevardul Carol (v. ilustr. p. 611) dovedesc, că B. în viitorul cel mai apropiat va pute rivaliza în aspectul său cu orașele mari din Occident, mai ales dacă căile și Bulevardele plănuite se vor duce la îndeplinire.

Aspectul orașului e în parte condiționat și de cursul Dâmboviței, care intră în oraș la nord-vest și ia o direcție spre sud-est. Ea împarte orașul în o jumătate nord-estică mai mare și una sud-vestică mai mică. Malurile râului sunt legate cu 10 poduri pentru traversări și un pod pentru calea ferată. Quai-urile Dâmboviței sunt înzestrate așii numai cu puține zidiri moderne, dar au un frumos viitor și vor deveni de sigur un cartier de frunte. Singurul păcat al Dâmboviței e, că nu are apă câtă ar trebui s'o aibă un riu, care traversează capitala unui regat.

Părțile mai externe ale orașului, numite și mahalale, ofer un tablou puțin încântător; case vechi, scunde, cu ferestri microscopice, dinaintea lor o curte mai mică sau mai mare, în cele mai multe casuri și murdăria, strade cotite și nepardosite; toate acestea sunt emergice îndemnuri pentru administrația B. n-ior de a continua fără întrerupere gigantică lucrare a modernizării orașului.

Forturile.

B. e încercinguit de 18 forturi și 18 baterii intermediare, a căror linie, aproape circulară, se întinde din apa Sabarului până în v. Pasărea, tăind pădurile Mogosoaia, Tâncari, Stefănești, Afumați, Pantelimon, Ialme Sabar și Dâmbovița; restul liniei trece în lucie câmpie. Forturile B. lor iau numele satelor din apropiere: *Chitila, Mogosoaia, Otopeni, Tâncari, Stefănești, Afumați, Pantelimon, Ciernăca, Cișca, Leonardeni, Popoasa, Bercești, Filana, Brănceni, Măgurele, Bragadir, Domnești, Chiajna*. Forturile B. lor corespund

la tipuri deosebite după valoarea sectorului de atac. Armamentul lor constă în obusiere, mortiere și tunuri cu tragere repede, toate adăpostite sub cupole; tirul în ambrasă e proscris; tirul în barbete se poate utiliza prin afete înălțate; artileria de calibrul mijlociu însă, căreia i-se asigură cea mai mare mobilitate și intensitate de tir prin manevre pe raiuri și înmulțirea bateriilor intermediare, este elementul esențial pentru apărarea intervalelor. O cale ferată dosită prin plantațiuni, permite a exeonta transporturi de trupe și material pentru a acumula cele mai mari mijloace la rezistență acolo, unde s'ar pronunța lucrările de asediu. Circomferința forturilor cetății B. măsoară aproape 70 km. O astfel de organizare face din B. una din cetățile moderne cele mai tari, putând după împrejurări servi: ca basă de operațiuni, pivot de manevră sau ca cetate de refugiu. Valoarea strategică a acestei cetăți este din toate punctele de vedere comparabilă cu cea a regiunilor fortificate, a căror blocare ermetică, după generalul Brialmont, ar cere un corp de armată p. 10 km. circomferență. Brialmont, care a întocmit proiectul organizării planului B., apreciază că, pentru-ca apărarea României să fie completă, ar trebui a se crea un cap de pod pe Siret, unul pe Dunăre, unul pe Olț și 3 sau 4 forturi de oprire pe principalele drumuri ale Carpaților. Proiectul a primit un început de executare prin organizarea liniei Focșani-Nămoloasa-Galați. [Iannescu.]

GRĂDINI PUBLICE.

Inițierea grădinilor publice datează din timpul generalului Kisseleff, deplin împuternicitul împăratului rusec pentru țările românești în anul 1831. Prin regulamentul organic pentru îmbunătățirea orașului B., la art. 34, se statornicește a se înființa trei piețe pentru plimbarea publicului, dintre cari una la capul podului Mogosoaia. Cam atunci s'a început cu facerea șoselei de preumblare de pe acest loc și s'au plantat aleele cu copaci de tei, începând dela barieră până la rondul al III-lea, aproape de Băneasa. Mai există și astăzi copaci bătrâni de tei din timpul acela.

Cu formarea grădinei pe amândouă părțile șoselei s'a început sub domnia princ. Bibescu, și după abdicarea lui s'a continuat cu lucrările în timpul domniei princ. Barbu Stîrbeș, care a desfășurat o activitate mare pentru prosperitatea capitalei. Un grădinar peisagist cu mult gust și pricepere, C. Meyer, chemat în țară, a fost însărcinat cu alcătuirea planului și dirigerea lucrărilor, terminate în 1851. Arborii și arbuștii exotici s'au introdus din Italia de nord, pe mare.

Al doilea parc făcut de Meyer este cel dela *Chimigiu*. În mijlocul orașului se afla o baltă mocăloasă cu învoare subterană, cari nu secca nici odată. Treștie și papură creștea în ea și servia de adăpost pentru rațe selvatică. Pentru înlesnirea circulației dela o parte la esalată a bălții erau construite nișe podice de scânduri puse pe taraci bălții în lac. O astfel de baltă era un focar de infecțiuni în mijlocul orașului și prinu. Stîrbeș se hotărî să o prefacă în parc. Mai întâi s'a săpat helageul cu o suprafață de peste un hectar, înălțându-i-se malurile cu taraci groși

și lungi de stejar. Cu nămolul scos s'a ridicat terenul jur împrejur cât era necesar pentru o prosperare bună a plantațiilor; s'a făcut apoi un canal cam de 2 km. lungime, legat cu Dâmbovița, destinat pentru împropătarea apei din lac. Toate aceste lucrări s'au executat cu clăcași.

Parcul dela Cotroceni, ale cărui prime plantațiuni se datoresc tot princ. Stirbey, în timpul din urmă, când curtea Regală a luat aici reședința de vară, s'a mărit foarte mult, așa că astăzi ocupă o suprafață de vr'o 20 hectare. Palatul dela Cotroceni (v. ac.) clădit din nou pe temelilele chiliilor călugăresci, cari încun- giurau biserica din curtea vechei mănăstiri, ser-

din punct de vedere artistic lasă foarte mult de dorit, sînt: a) statua ecuestră a lui *Mihailu-Viteazul*, turnată în bronz, cu un pedestal de marmoră, de ambele părți câte un tun luat ca trofeu în reșoiul dela 1877—78; b) statua lui *George Lazar* și c) a lui *Heliade Radulescu*, ambele din marmoră, așezate pe pedestal de marmoră, în mărime de odată și jumătate; d) statua din marmoră a *Domniței Balșa* (v. ilustr. p. 567) așezată în parcul dela Așezămintele Brancovenesci; e) *Columna episcopiei*, purtând vulturul României cu aripile desfăcute și cu o cruce în cioc. Dintre zidiri sînt vrednice de amintire: Palatul regal, rezidența de iarnă a regelui, situat pe Calea Vic-

Din Calea Victoriei.

vesce astăzi ca reședință permanentă principelui moștenitor.

Prin rescumpărarea și dărâmarea caselor, cari încunjiurau Palatul regal din Capitală, s'a creat o grădină destul de spațioasă, care mai înainte lipsia cu totul reședinței regale. Cu înflorirea orașului, după 1877—78, au luat și grădinile un avânt mare. O mulțime de plantațiuni noue s'au înființat cu deschiderea bulevardelor și cu canalizarea râului Dâmbovița, prin care orașul desfășură un aspect cu totul nou și plăcut.

[W. Knechtel.]

MONUMENTE ȘI ZIDIRI.

România preste tot e săracă în monumente și nici capitala țerii nu face excepțiune. Monumente publice, vrednice de amintire, cari însă

toriei. Aripa stângă a edificiului a fost clădită de boierul Constantin Golescu la începutul veacului acestuia; între anii 1882 și 1885 s'a renovat și s'au adaus unele părți noue. Insușiri arhitectonice extraordinare nu i-se pot atribui; de remarcate e în interiorul palatului o grupă de marmoră, care represintă pe regina României îngrijind un Dorobanț rănit, și Apoteosa României, pictură pe plafonul scării tractului de mijloc. Palatul dela Cotroceni (v. ac.) e un castel zidit cu gust și servește ca rezidență părechii princiere moștenitoare. Și ca mărime și ca stil sînt o fală a B.-ilor actuali: Palatul Universității (v. ilustr. p. 19.), Palatul Băncii naționale (v. ilustr. p. 387) și Palatul justiției, nu mai puțin și Ateneul (v. ilustr. p. 306), cu o cupolă puternică și un vestibul înzestrat cu puternice colonne în stil doric. Dacă

Ateneul ar fi clădit din material mai solid, cu drept cuvânt ar pute rivalisa cu zidirile de acest fel din alte orașe mari. De remarcat e și Teatrul național (v. ilustr. p. 617), mai mult însă pentru aranjamentul său intern, decât pentru modestul său exterior. Palatul postelor și Palatul ministeriului domeniilor, împreună cu câteva palate private mai alese, încheie micul tablou al zidurilor remarcabile din B.

CASARME.

Casarma Cuza în dealul Spirei, construită în 1862, a costat 150,000 lei; are 183 încăperi; arsă în 1897 s'a reparat. E ocupată de reg. Mihail Vi-

geniului, situată la vestul orașului, pe platoul Cotrocenilor, compusă din trei mari pavilioane pentru trupă și servicii și mai multe corpuri de clădire pentru conservatul materialului de resboiu și instrucțiune; e încungiuată de un parc frumos și posedă un poligon pentru lucrările de vară. S'a construit în 1875, însă a primit de atunci ameliorări succesive și importante. Este reședința regimentului 1 geniu, compus din 13 companii, și e legată cu căile ferate ale statului printr'o linie exploatată de trupele de geniu, deservind marile stabilimente militare de pe platoul Cotrocenilor. (v. art. atelier, arsenal.)

Din Calea Victoriei.

teazu nr. 6 și de batal. permanent al reg. Argeș nr. 6. *Cas. vânătorilor*, în dealul Spirei, la est de casarma Cuza; construită în 1886, a costat 290,000 l., are 74 camere și e ocupată de bat. 2 vânători. *Cas. reg. 4 Ilfov nr. 21*, construită în 1886 (365,000 l.), cu 86 încăperi, situată pe șoseaua Francmasonilor în dreptul spitalului militar. *Cas. sft. Gheorghe*, ocupată de reg. 4 roșiori, 2, 6 și 10 artilerie; cea mai vastă casarmă din B., situată în partea vestică a orașului pe șoseaua Manutanței. Construită în 1846, sistem Vauban, are 483 camere și a costat 1.120,000 lei. *Cas. Alexandria*, în dealul Spirei, alături de Arsenal, s'a construit în 1863 (343,000 lei), și e ocupată de bat. 1 vânători. Încă din 1846 se află aici o mică casarmă, unde s'a întâmplat la 1848 ciocnirea dintre Turci și pompieri. *Cas.*

ADMINISTRAȚIA.

Orașul B., în ceea ce privește gospodăria, e administrat de primar, două ajutoare de primar și de consiliul comunal, conform legii comunale. B. este împărțit în cinci părți, numite *colori*, și anume: coloarea de *roșu*, (circumscripția I.), *galben*, (circ. II.), *verde*, (circ. III.), *albastru*, (circ. IV.) și *negru*, (circ. V.) Pentru satisfacerea diferitelor servicii administrative, orașul mai este împărțit în 88 de suburbii, având fiecare suburbie unul sau mai mulți delegați numiți de primarul orașului.

Siguranța publică. În ceea ce privește siguranța publică, ea e încredințată prefectului de poliție. În scopul acesta B. e împărțit în cinci inspectorate polițienesci, câte unul de fiecare culoare și în 50 secțiuni sau comisariate,

având fiecare un oomisar, un sub-oomisar cl. I. și unul cl. II. Pe lângă aceștia, paza de zi și noapte se face de corpul sergenților de oraș, care numeră preste 1200 oameni.

Asistența publică este dintre cele mai întinse. Deși comuna nu posedă un serviciu public bine organizat pentru îngrijirea tuturor *sdracilor*, ea împarte ajutoare în natură și bani în tot decursul anului, și mai cu samă în ajunul serbătorilor. Dispune apoi de o *Ospătărie populară* împreună cu un *Asil de noapte*. [—]

Serviciul sanitar este încredințat mai multor administrațiuni: primăriei comunei și direcțiunilor de spitale cu fundațiuni speciale. Serviciul igienei publice, al poliției sanitare și veterinare, depinde de primăria orașului sub controlul ministeriului de interne (al direcțiunii generale a serviciului sanitar); acest serviciu se compune din un medic-șef cu personal de cancelarie; de 14 medici comunali, însărcinați cu căutarea gratuită a bolnavilor săraci, cu priveghierea sanitară a școalelor, cu provenirea boalelor infecțioase și cu alte lucrări de poliția sanitară, cu îngrijirea medioală a copiilor găsiți, a infirmilor din ospiciul comunal; de 1 veterinar primar și 4 veterinari comunali, însărcinați cu poliția veterinară, cu serviciul abatorului și al oborului (tîrgului) de vite, cu priveghierea alimentelor de origine animală din comerț, cu cultivarea de vaccin animal; de 2 chimiști municipali; de 6 vaccinatori, 9 moașe comunale, 6 agenți sanitari, însărcinați cu priveghierea salubrității publice și cu desinfectare; de 1 mecanic, pentru aparatele de desinfectare, 1 revisor al copiilor găsiți, 1 comisar sanitar. Ca autoritate consultativă în chestiuni sanitare funcționează, pe lângă primar și consiliul comunal, un consiliu de igienă publică al orașului, compus din primar ca președinte, din medicul-șef ca vicepreședinte, din 16 medici, un architect, 1 inginer, 1 farmacist, 4 veterinari și 1 secretar.

Cu căutarea bolnavilor săraci nu este însărcinată numai primăria, ci și unele administrațiuni de spitale cu fundațiuni speciale: eforia spitalelor civile, eforia spitalului Brâncovenesc, epitropia spitalului Xenocrat, epitropiile mai multor asile pentru bătrâni și infirmi.

Cea mai mare din aceste administrațiuni este *Eforia spitalelor civile*, care întreține în toată țeara, pe lângă mai multe biserici, mănăstiri și schituri, 10 spitale și ospicii cu 1304 paturi, din veniturile ei de preste 3.500,000 lei. În B. și în vecinătatea B.-lor posedă eforia spitalele următoare: *Colța*, cu parte din clinicile facultății de medicină, cu 220 paturi; *Filantropia* cu 200 paturi; *Colentina*, cu 198 paturi; *Spitalul de copii* cu 110 paturi; *Maternitatea*, cu 45 paturi; *sf. Pantelimon*, cu 155 paturi; ospiciul *Marcuța* (alienați), cu 320 paturi. În spitalele Eforiei spitalelor civile din B. se caută pe an aproximativ 16,000 bolnavi așezați în spital, și se dau 120,000 până la 125,000 consultațiuni cu medicamente gratuite la bolnavi ambulanți.

Eforia spitalului Brâncovenesc (v. ac.) și a așezămintelor *Domnița Bălașa*, întreține biserica și școala Domnița Bălașa (v. ac.), un asil pentru 80 femei bătrâne și sărace, și spitalul Brâncovenesc cu 230 paturi, și 2 clinice, în care se caută pe an preste 3000 bolnavi și se dau pe an 20,000 con-

sultațiuni gratuite la bolnavi ambulanți. Aceste așezăminte au un venit anual de 1.150,000 lei.

În spitalul *Xenocrat*, cu 30 paturi, se caută pe an 470 până la 500 bolnavi, și se dau la bolnavi ambulanți în termin mediu 1200 consultațiuni gratuite.

Bolnavii cu dare de mână sînt îngrijiți în 2 case de sănătate private pentru boale interne, chirurgicale și ginecologice, și într-o casă de sănătate specială pentru alienați; comunitatea israelită întreține spitalul »Caritas« cu 30 paturi.

Persoane bătrâne și infirme sărace sînt primite în mai multe ospicii: *ospiciul Cerlenti*, asilul *sf. Vinere*, pentru 40 bătrâni și bătrâne, asilul *Protopop Teodor*, pentru 22 femei bătrâne, asilul *Oteteleșanu* pentru 20 femei bătrâne, asilul *Slatineanu*, pentru 10 femei bătrâne, asilul *Archereu Calist*, pentru 6 femei bătrâne, asilul *Hötsch*, administrat de comunitatea luterană, pentru 26 bătrâni și bătrâne, asilul israelit *Elisabeteu* pentru 41 infirmi și bătrâni de amândouă sexe. Între stabilimentele de asistență publică se numeră și *Băile populare*, clădite pe piața Bibescu-Vodă și deschise la 31 Maiu 1896; în acest an au fost cercetate de 58,947 persoane.

Mai fac parte din serviciul sanitar diferite *institute ale statului*: institutul de patologie și de bacteriologie al facultății de medicină, în care se supun la tratamentul antibacteric oameni mușcați de animale turbate, în care se produce ser antidifteric, tuberculina și maleina pentru serviciile publice, și în care se examinează diferite materii patologice pentru verificarea diagnosei și pentru alte scopuri ale poliției sanitare; institutul de chimie al direcțiunii generale a serviciului sanitar, în care se examinează alimentele, beuturile și alte obiecte și se fac analizele medico-legale; institutul vaccinal al statului (al direcțiunii generale a serviciului sanitar) și institutul vaccinal al școlii superioare de medicina veterinară, în care se cultivă vaccin animal; morgan, în care se fac cercetările medico-legale a cadaverelor depuse acolo; școala superioară de medicina veterinară, în care se caută animale domestice bolnave, atât în spitalele școlii precum și în mod ambulator.

În B. se află 32 farmacii publice, afară de farmaciile speciale ale spitalelor civile și militare.

Spitalul militar central din B., instituțiune model, în care sînt puse în practică principiile moderne ale construcțiunii de spitale, se compune din 6 pavilioane de bolnavi, din 5 pavilioane anexe pentru administrație, băi, laboratorii, compania sanitară, etc. și este destinat a primi în timp de pace 326, în timp de reșboiu 560 bolnavi.

La B. se află sediul autorităților sanitare superioare, cari conduc serviciul sanitar al Regatului: direcțiunea generală a serviciului sanitar (pendinte de ministerul de interne) cu consiliul sanitar superior, cu consiliul superior de epizootii, cu comisia farmaceutică permanentă, cu comisia veterinară permanentă, a direcțiunii sanitare a armatei (direcțiunea VI. a ministeriului de reșboiu), precum și a facultății de medicină a Universității din B., cu institutele și laboratoarele ei.

[I. F.]

Serviciul salubrității, înființat ca atare prin budgetul anului 1893—94, e parte integrantă

a serviciului de poduri și șosele și este menit a asigura curățenia orașului, care în general vorbind este satisfăcătoare. Ce mai lasă totuși de dorit e de a se atribui întinderii neproporționate a orașului și faptului, că cetățenii nu totdeauna conlucrează cu administrația comunală. Serviciul salubrității aparțin trei secțiuni: 1) secțiunea gunoaielor, 2) secț. canalelor și 3) secț. grajdurilor și atelierelor. Prima secțiune cuprinde curățitul și stropitul stradelor și evacuarea gunoaielor particulare și publice; a doua cuprinde: a) construcția și întreținerea canalelor publice și accesoriilor lor pentru evacuarea apelor din ploi și zăpezi, b) autorisația de construcții de canale la particulari pentru evacuarea acelorăși ape, a celor menajere și industriale, c) ova-

proveniența apei, care e apă de gărlă, decantată în bazine mari deschise și filtrată prin filtre orizontale de năsip, imperfecte și insuficiente. Dar nici cantitatea nu e multămitoare. S'au început deja lucrările pentru alimentarea orașului cu apă suterană curată și abundentă.

Illuminarea orașului B. nu stă în raport cu suma ce se cheltuesce; cauza e, că orașul are o întindere prea mare, gazul aerian e din cale afară scump, și în fine materialul de lămpi, folosit în părțile excentrice, e de o calitate inferică. Illuminatul public se efectuează prin gaz aerian, electricitate, oleu mineral dens și petroleu; cu gaz se iluminează centrul orașului, cu petroleu și oleu mineral dens părțile excentrice, iar cu electricitate Bulevardul, Șoseaua Mogoșoaiei, Cișmigiul, Usina idraulică și Aba-

Băile Eforiei.

nelor publice, d) curățitul latrinelor particulare prin serviciul gis Barometric; a treia cuprinde: a) administrația grajdurilor și furagelor, b) atelierelor de reparațiuni cu diferite ramuri, ca potcovărie, ferărie, lemnărie, vâpsitorie și curărire. Gunoaiile se ard în cuptoare speciale la Tunari; o a doua stațiune pentru arderea gunoaielor se află în construcțiune. Pentru acest serviciu, inclusive secțiunea căilor de comunicațiune (trotore, poduri, etc.), s'a prevădut în budgetul pe exercițiul 1896—97 suma de 2.863,753 lei 94 bani.

Alimentarea cu apă a orașului B. se face prin filtrele dela Arcuda și sub presiunea produsă de usina hidro-electrică dela Grozăvesci; apa se distribuie în oraș prin o canalisațiune, care la 1896 a fost 160,144 m. lungă, având 896 guri de apă, 22 fântâni publice, 34 bazine fșnitoare și 21 coloane de apă. Calitatea apei nu e corespunzătoare, vara e prea caldă și mai totdeauna turbure; reaua calitate se explică prin

torul. În 1896 canalisațiunea pentru gaz a fost 108,886 m. lungă; felinare cu gaz au funcționat 3931, cu petroleu 3261, lămpi cu oleu mineral dens 466, lampe electrice cu arc voltaic 125, lampe incandescente (electrice) 180. Illuminatul, inclusive Abatoriul, a costat pe 1896: 684,816 lei.

Pompierii. Legea impune comunei B. întreținerea de pompieri, pentru cari cheltuiesse la an 186,000 lei. Serviciul de pompieri este încredințat unei companii, împărțită în 5 secții, care face parte din Regimentul 2 Artilerie. Comanda companiei este încredințată unui căpitan, având 5 ofițeri comandanți ai secțiilor. Efectivul e 247 oameni și 100 cai.

FINANȚE.

Finanțele comunei B. se administrează prin direcțiunea comptabilității, serviciul acciselor, și diversele servicii de perceperea veniturilor, potrivit dispozițiunilor legii comunale din 23 Iulie 1894, legii asupra comptabilității publice din

3 Oct. 1893 și regulamentului de constatarea, perceperea și urmărirea veniturilor comunale din 16 Febr. 1897, cun și legii asupra maximumului taxelor și veniturilor comunale din 1 Iunie 1893. Budgetul comunei se alcătuiesc de primar și se supune aprobării consiliului comunal în sesiunea de Ian. și în urmă prin ministeriul de interne se aprobă de Rege prin decret. Osebit de acest budget, care este budgetul ordinar, comuna are diverse alte credite puse la dispozițiunea sa, provenind din resurse speciale, din împrumuturi, al căror produs face obiectul unui budget special sau al unei repartițiuni speciale. Aceste resurse sînt autorizate de Corpurile legiuitoare, iar repartițiunea lor pe diferitele feluri de cheltuieli de Consiliul comunal cu aprobarea Ministeriului de interne și uneori cu aprobarea Consiliului de ministri. Budgetul ordinar al comunei cuprinde veniturile și cheltuielile, privitoare pe un an financiar, începînd dela 1 Apr., cu termenele suplimentare acordate de legea comptabilității publice, fie pentru ordonanțari, fie pentru plăși și stringerea veniturilor, cari toate fac obiectul comptului definitiv, ce se încheie la finele fiecărui exercițiu, adică la 30 Sept.

Veniturile comunei sînt de două feluri:

I. Venituri ordinare evaluate pentru 1897/98 și anume:

1. Venituri directe	lei 1.430,100.—
2. Venituri indirecte (accise)	„ 7.825,200.—
3. Venituri din bunuri com.	„ 614,000.—
4. Venituri din servicii com.	„ 1.119,500.—
5. Subvențiuni	„ 561,252.—
6. Contribuțiuni pentru drumuri	„ 1.687,913.95

II. Venituri extraordinare și anume:

1. Venituri cu destinațiune specială pentru 1897/98	lei 184,877.50
2. Diferite venituri	„ 106,000.—

Cheltuielile pentru 1897/98 sînt provădute prin următoarele credite:

1. Datoria publică	lei 5.669,512.05
2. Retribuțiunea Primarului și ajutoarelor	„ 45,000.—
3. Secretariatul general	„ 201,560.—
4. Direcțiunea Administrativă	„ 2.215,929.—
5. Direcțiunea Sanitară	„ 472,222.88
6. Direcț. lucrărilor tehnice	„ 3.655,873.95
7. Oficiul stărei civile	„ 43,020.—
8. Direcțiunea comptabilității	„ 399,195.04
9. Serviciul acciselor	„ 637,740.—
10. Casieria centrală	„ 47,760.—
11. Fond pentru deschideri de credite	„ 141,030.53

În total budgetul Comunei întocmit pentru exercițiul 1897/98, cuprinde la venituri suma de lei 13.528,843 bani 45, iar la cheltuieli lei 13.387,812 bani 92, cu un fond de lei 141,030 bani 53, rezervat pentru deschideri de credite suplimentare și extraordinare. (v. și art. decimii adționale.)

Resursele speciale ale Comunei sînt următoarele:

1) Comptul curent de lei 8.000,000 contractat cu Cassa de depuneri, consemnațiuni și economie, cu procente de 4%, pentru Cassa lucrărilor orașului, autorizat prin legea din 1 Iunie 1893, menit a face față cheltuielilor pentru întocmirea unui plan general al orașului, și exproprierea necesare aplicării lui. Din acest fond comuna dispunea la 1 Apr.

1897 de lei 3.026,088 bani 42. 2) Împrumutul de lei 1.500,000 cu procente 5 $\frac{1}{2}$ %, autorizat prin legea din 26 Maiu 1893 pentru repararea stricăciunilor cauzate lucrărilor orașului prin inundațiunea dela 27 Apr. 1893 și pentru lucrările și exproprierea destinate a înlătura pe viitor efectele unor atari inundațiuni. Acest împrumut a fost realizat în parte numai pentru lei 750,000. Din totalul sumei de 1.500,000 erau disponibili la data de mai sus lei 1.240,413 bani 50. 3) Împrumutul de lei 5.000,000 cu procente de 5%, autorizat prin legea din 31 Martie 1894, pentru începerea marilor lucrări de însănătoșire privitoare la ape și canale, întreprinse, hale, piețe, ospelul comunal, școli și alte construcțiuni comunale, pavage, plantațiuni, exproprierea, etc. Din acest împrumut la data menționată erau disponibili lei 379,737 bani 25. 4) Împrumutul de lei 32.500,000 cu procente de 4 $\frac{1}{2}$ %, autorizat prin legea din 30 Martie 1895 pentru săvîrșirea lucrărilor mari de însănătoșire privitoare la ape și canale, etc. precum și plata a cel puțin 15 milioane lei din datoria Primăriei către Cassa de depuneri, sau ori ce alte datorii. Din acest împrumut erau disponibili la data de mai sus lei 6.278,699 bani 67.

Osebit de aceste budgete, Comuna are budgetul separat al Cassei pensiunilor, întocmit conform legii și regulamentului pentru pensiunile funcționarilor județeni și comunali din anul 1897. Acest budget cuprinde la veniturile lei 333,100, iar la cheltuieli lei 222,173 bani 92, plus lei 20,000 ca fond pentru deschideri de credite suplimentare și extraordinare, saldându-se cu un excedent de lei 90,926 bani 08.

Situațiunea financiară a Comunei la 1 Apr. 1897 era grevată de un deficit de lei 220,496 bani 22 remas din exercițiul 1894/95. Exercițiul 1896/97 însă se soldează la 30 Sept. 1897 cu un excedent de lei 1.667,615 bani 65, care acoperind deficitul de mai sus, oferă real Comunei un excedent bănesc de lei 1.447,119 bani 43, care va fi întrebuințat în diverse lucrări municipale.

Datoria publică a Comunei la 1 Apr. 1897 era de lei 88.025,310 bani 26, care se discompune astfel: Din împrumut de din anul remași de amortizat lei 13.200,000 1883 lei 11.082,000.—
 „ 16.000,000 1884 „ 14.112,150.—
 „ 13.000,000 1888 „ 11.905,000.—
 „ 16.000,000 1890 „ 15.016,200.—
 „ 5.000,000 1894 „ 1.220,000.—
 „ 32.500,000 1895 „ 32.404,500.—
 Cassa lucrărilor orașului „ 2.285,460.26

Saldul numerar al Cassei comunale la 1 Apr. 1897 era de lei 790,050 bani 75.

Comuna nu are nici o plată în suferință. Serviciul anuităților împrumuturilor, realizate parte în țeară parte în străinătate, se efectuează în mod regulat la scadență și de multe ori chiar anticipat.

Împrumuturile Comunei 5%, contractate prin emisiune de obligațiuni, cum sînt: acela din 1883, acela din 1884, acela din 1888 și acela din 1890, vor fi în curînd convertite pe baza legii din 8 Maiu 1895, și convențiunii respective, încheiată în același an cu un consorțiu de bancheri. Conversiunea va fi în obligațiuni de 4 $\frac{1}{2}$ și parte în obligațiuni cu prime.

Taxe de accise se percep de comuna B. în baza legii veniturilor comunale, decretate la

16 Febr. 1887, a regulamentului acestei legi din 21 Apr. 1887 și a legii vămilor din 15 Iunie 1874, modificată prin câteva legi ulterioare. Taxele se încasează de către birourile de percepere la 17 bariere ale orașului, la 3 gări (nord, sud și Spirea), la 5 mori și la 3 fabrici de făină. Serviciul acciselor este împărțit în două: intern, condus de un șef, și extern condus de doi inspectori. Serviciul intern se compune din 8 funcționari; cel extern din 136, clasificați în: revisori (6), agenți de control (5), cotari (2), percepători-șefi (2), iar restul percepători, taxatori, supraveghetori de gradul I. și II. Pentru paza razei orașului, Comuna are o gardă compusă din 370 gardi, având un comandant, 3 ofițeri, 8 aghiotanți și 16 sergenți-majori. Până la 1878 accisele comunei B. au fost date în întreprindere și erau înscrise în bugetul veniturilor cu suma de 2 $\frac{1}{2}$ milioane. De atunci, ele au fost căutate în regie și veniturile au crescut pe fiecare an până la 1893, Iunie 1, când s'a votat legea asupra maximului taxelor de accis, împreună cu tabloul acestor taxe, și de când venitul acciselor a sporit într'un chip simțitor. Pe anul financiar 1897/98 venitul acciselor este trecut în bugetul Comunei cu suma de 7.825,200 lei. Administrarea acestui serviciu, cel mai important al Comunei, este încredințată unui ajutor de primar.

AUTORITĂȚI PUBLICE.

În B. își au sediul, pe lângă Senatul și Camera României, următoarele autorități publice: Casa civilă a M. S. Regelui, Casa militară, Casa M. S. Reginei, Administrația domeniilor Coroanei; Sfântul Sinod; Consiliul ministrilor; Ministeriul de interne (Administrația centrală, Direcțiunea generală a serviciului sanitar, Direcțiunea penitenciarelor, Direcțiunea generală a telegrafelor și a poștelor, Imprimeria statului, Prefectura poliției capitalei și Prefectura județului Ilfov); Ministeriul afacerilor străine; Ministeriul de finanțe (Direcțiunea contribuțiilor directe, Direcțiunea vămilor, Direcțiunea comptabilității generale a statului, Casieria centrală a tesaurului, Direcțiunea generală a monopoliurilor statului, Direcțiunea generală a creditelor agricole, Casieria generală de Ilfov, Monetăria statului și fabrica de timbre și Înalta curte de compturi); Ministeriul lucrărilor publice (Administrația centrală, Căile ferate române, Serviciile idraulice ale porturilor fluviale și maritime, Serviciul de studii și construcțiuni de căi ferate, Serviciul lucrărilor noi, Serviciul docurilor și podurilor și Serviciul maritim); Ministeriul agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor (Administrația centrală, Direcțiunea domeniilor și pădurilor statului, Direcțiunea statisticeii, Serviciul de arhitectură, Serviciul minelor, apelor minerale, stațiunilor balneare și carierelor); Ministeriul de justiție (Administrația centrală, Direcțiunea personalului și a comptabilității, Direcțiunea judiciară, Înalta curte de casație, Curtea de apel, Tribunalul de Ilfov); Ministeriul de război (Administrația centrală, Marele stat major, Direcțiunea I. infanterie, D. II. cavalerie, D. III. artilerie, D. IV. geniu, D. V. geniu, D. VI. sanitară, D. VII. intendență, D. VIII. control, Institutul geografic, Cassa de dotație a oastei, Corpul II. de armată, Divisia 4-a de infanterie); Ministeriul

cultelor și instrucțiunii publice (Administrația centrală, Direcțiunea învățământului primar și normal, Direcțiunea învățământului secundar și superior, Divisia comptabilității, Serviciul construcțiunilor și contenciosului, Serviciul mitropoliei României); Agenții diplomatici și consulari ai Austro-Ungariei, Belgiei, Bulgariei, Englei, Elveției, Franței, Germaniei, Greciei, Italiei, Olandei, Rusiei, Serbiei, Statelor-Unite și ai Turciei.

CULTUL.

În B. își are rezidența capul *bisericii autocefale ort.-rom.*, asistat de un vicar sau arhiepiscopul de scaun și de personalul cuvenit; el poartă titlul de: Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlachiei, Exarch al plaiurilor și Primat al României; este presidentul Sf. Sinod și administrează eparchia Sf. Mitropolii a Ungro-Vlachiei, care se extinde peste județele: Ilfov, Ialomița, Vlașca, Teleorman, Dâmbovița, Muscel și Prahova, cuprinzând, după raportul Sf. Sinod din 1888, în total 120 parochii urb. cu 243 biserici și 758 parochii rur. cu 1481 biserici. (v. Ungro-Vlachia). Tot aici rezidează Arhiepiscopul latin de B., asistat de un vicar gen., un capitol și alt personal administrativ; Arhiepiscopia latină de B. se extinde peste Muntenia și Dobrogea, numărând 27 biserici și capele, 35 preoți și 2 subdiaconi de rital latin și 1 preot de rital greco-unit.

Cultul ort. numeră în B. 31 parochii cu 114 biserici, 251 preoți și 19 diaconi.

Bisericiile ort. mai însemnate sânt: Bis. Mitropoliei cu hramul Sf. Constantin și Elena, zidită în stil bizantin la 1656 de Constantin Șerban Basarab și restaurată la 1834; e situată pe o movilă în curtea palatului mitropolitan, unde se află și localul camerei deputaților; ea este catedrala B.-lor; aici se celebrează ceremoniile oficiale; într'însa Carol I. a fost încoronat la 1881 rege al României. Bis. Sf. Apostoli (v. ac.) Bis. Antim (v. ac.) Bis. Bucur. (v. ac.) situată pe o movilă în apropierea Dâmboviței, despre care tradiția susține, că a fost ridicată din lemn de ciobanul Bucur și apoi zidită din cărămidă de Mircea Basarab. Bis. Crețulescu, pe Calea Victoriei, lângă palatul regal, zidită la 1722 de fam. Crețulescu. B. Cotroceni, fostă mănăstire, zidită de Șerban Cantacuzin la 1679. Bis. Curtea-Vechi, numită astfel pentru-că acolo a fost curtea domnească, când Mircea-Vodă își strămută rezidența din Tîrgoviște la B.; e zidită de numitul Domn și a servit mult timp pentru ungerea Domnilor Munteniei. Bis. Dealu-Spirea, fostă mănăstire bogată, zidită de Dr. Spirea Kristofi în secl. trecut. Bis. Dobroteasa, zidită la 1730 de Const. Năsturel-Herăscu; e una din cele mai mari și frumoase bis. din B. Bis. Doamna Balasa (v. ac.). Bis. Sf. Ecaterina, fostă mănăstire, fondată în secl. XVII. de un Pană Vistierul și înzestrată la 1775 de Ecaterina, soția lui Alexandru Ipsilante-Vodă; în epoca secularisării avea un venit de peste 200,000 lei vechi. Bis. Sf. George-Nou, începută a se zidi la 1669 și terminată de Const. Brâncoveanu la 1709; e încunjurată de o frumoasă grădină, care servă ca loc de plimbare locuitorilor din cartierele vecine. Aici sânt înmormențați: Const. Brâncoveanu și Grigorie Brâncoveanu cu familiile lor. Bis. Sf. George-Vechiu,

zidită de jupân Nedelcu Vel-Vornic la 1492; a fost catedrală mitrop. în timp de 30 ani. Bis. Sf. Ioan cel Mare, zidită la 1578; în curtea acestei bis. se află mormântul lui Ioan Alex. Văcărescu. Bis. Lucaei, zidită la 1853; aici este mormântul lui Anton Pan. Bis. Mihaiu-Vodă, pe dealul Spirei, zidită de Mihaiu Viteazul la 1594. Bis. Radu-Vodă, fostă mănăstire, fondată de Alexandru-Vodă II., fiul lui Mircea-Vodă la 1568 și reedificată de Radu-Vodă la 1614; aici s'a înmormântat fondatorul mănăstirii. Bis. Sf. Spiridon-Nou, în strada Șerban-Vodă, zidită la 1858 în locul altei biserici mai vechi; este cea mai mare și una din frumoasele bis. din B. Bis. Stavropoleos (v. ilustr. pag. 616) este o bisericuță mică zidită în secl. trecut, însemnată din punct de vedere arhitectonic, situată alături de noul palat al postelor și telegr. Bis. Sf. Vineri, zidită la 1645 de jupân Nicolae Aga și soția sa Ioana; are între toate bis. din B. cel mai mare venit anual. Bis. Zlătari, la început a fost făcută din lemn de nisece Țigani făurari, desrobiți de Const. Brâncoveanu, de unde își are numele, și apoi zidită de familia Cantacuzin; la 1850 Arhiepiscopul Calistrat Livis o rezidi din temelie; bis. e spațioasă și frumoasă, lucrată în stil bizantin. În colțul, unde Calea Victoriei strătaie Bulevardul Elisabeta, a stat mai înainte bis. Sărindaru, ridicată pe temeliea altei bis. vechi din secl. XIV. numită bis. Cononilor, de cătră Mateiu Basarab pe la 1652 și fiind ea a 40 bis. din cele ridicate în B., i-a dat numele de Sărindaru; aceasta bis., amenințând cu ruinare, fu demolată în timpul din urmă. Celelalte bis. sânt de mai puțină importanță. Bis. ort. aparțin în general stilului bizantin.

Cultul catolic numeră 2 parochii cu 2 bis.: catedrală Sf. Iosif (v. ilustr. pag. 615) zidită de Msgr. Paoli la 1883 în stilul gotic, formând o podoabă a capitalei, și »Barația« (v. ac.), o bis. mai veche remasă dela Franciscani, 3 capele și 15 preoți.

Cultul protestant e reprezentat prin: comunitatea luterană, având o biserică cu 2 pastori; com. calvină, având o bis. cu un pastor, și com. anglicană având o capelă; alte secte protestante, ca anabapțiștii, ș. a. au oratorii private. Armenii au o bis. cu un preot. În sfârșit Ovreei au 2 templuri frumoase și mai multe sinagoge cu 17 hahamii.

Cimătere. În B. sânt 17 cimitere, anume: 3 ort. comunale: Șerban-Vodă (Belu), Sf. Troiță și Sf. Vineri; 1 ort. pe șoseaua Pantilimon: Sf. George-Nou, fără restricțiunea ca să primească numai pe enoriași; 4 ort. private, dintre cari 3 numai pentru enoriași, iar al 4-lea e al Eforiei Spitalelor; 1 militar, alături cu cim. Șerban-Vodă; 1 catolic tot acolo; 2 protestante; 1 armenesc; 2 israelite; 1 mohamedan și 1 pentru

cei decedați în penitenciarul Văcăresci. La 1867 erau în B. 109 cimitere, adică la fiecare biserică; numărul lor însă încetul cu încetul a început să descrească și dela 1876 nu s'a mai permis nici o înmormântare înăuntrul orașului. La fiecare cimitere se găseac acum osuare și camere mortuare sistematice.

INSTRUCȚIA ȘI INSTITUȚIUNI CULTURALE.

Invățământul superior: Universitatea din B., (v. art. Universitate și ilustr. pag. 19) înființată la 1864, numeră (1895) 78 profesori și 1680 ascultători, între cari 118 fete; ea are 5 facultăți și anume fac. de: *teologie, drept, litere și filosofie, științe* (cu 3 secții: naturale, fisico-chimice și matematice) și *medicină*. Cu fac. de teologie stă în legătură un internat cu 40 elevi; fac. de științe are ca anexe: 2 laboratoare de fizică, 2 lab. de chimie, 1 lab. de morfologie, 1 institut și grădina botanică (v. Botanica și planul și ilustr. pag. 544, 546 și 547), 1 institut de fiziologie, 1 muzeu de zoologie și cabinetele de lucrări practice la mineralogie și petrografie, precum și de geologie și paleontologie; fac. de medicină are următoarele laboratoare: chimie, zoologie și botanică medicală, farmacologie și terapeutică, fiziologie, istologie, anatomie topografică, și medicină operatoare, apoi teatru anatomic de lucrări practice, 1 institut de bacteriologie, 1 curs de patologie chirurgicală și de bandage și altul de medicină legală, și în fine 9 clinice; fac. de drept și de medicină au cei mai mulți ascultători. — Școala normală superioară cu 13 profesori și 34 elevi, provădută cu un gimnasiu de aplicațiune.

— Școala de poduri și șosele cu 27 profesori și 138 elevi.

Școlale speciale sânt reprezentate prin: 1 școală de medicină veterinară cu 91 elevi; 1 școală de farmacie cu 6 profesori și 117 elevi; 2 școlale comerciale, una de gradul I. și alta de gradul II., în total cu 273 elevi; 2 seminare ort., anume: seminarul central, cuprinzând clasele IV.—VIII., înființat la 1834 și aparținând statului, cu 24 profesori și 188 elevi, și seminarul Nifon Mitropolitul, înființat la 1872 și întreținându-se din fondul lăsat de Mitrop. Nifon, cu 8 clase, 24 profesori și 163 elevi; 1 seminaru cat. întreținut de Archiepiscopia cat. de B. cu 25 elevi; 3 institute pedagogice publ., anume: școala normală de institutori cu 21 profesori și 96 elevi; școala normală de instituitoare cu 24 prof. și 190 eleve, și Asilul »Elena Doamna« cu 3 secțiuni: curs primar, normal și profesional, având în total 50 prof. și 400 eleve; la aceste se mai adaugă școala normală a »Socității pentru învățătura poporului rom.«, un institut de caracter privat; 1 conservator de muzică și declamațiune cu 30 profesori, 171 elevi și 220 eleve; 1 școală de bele-

Hotelul Imperial (Calea Victoriei).

arte cu 5 profesori, 48 elevi și 19 eleve; 3 școli profesionale de fete cu 36 instructori și 575 eleve; 1 școală de agricultură (la Herăstrău) cu 39 elevi și în fine 1 școală de arte și meserii cu 181 elevi.

Școlile militare sunt reprezentate prin: 1 școală superioară de reboiu cu 31 profesori și 33 elevi; 1 școală specială de artilerie și geniu cu 37 profesori și 139 elevi; 1 școală de ofițeri cu 20 profesori și 282 elevi și 1 școală militară de administrație cu 12 profesori și 39 elevi.

Școlile secundare sunt reprezentate prin: 4 licee publ., anume: lic. Sf. Sava, înființat în 1817, cu 36 profesori și 535 elevi; lic. Mateiu Basarab, înființat în 1860, cu 25 profesori și 764 elevi; lic. Lazar, înființat în 1860, cu 30 profesori și 428 elevi și lic. Mihaiu-Viteazul înființat în 1865, cu 22 profesori și 688 elevi; 2 gimnasilor publ., anume: gimn. G. Șincai, înființat în 1892, cu 13 profesori și 330 elevi, și gimn. Cantemir-Vodă, înființat în 1865, cu 13 profesori și 444 elevi; 2 externate publ. de fete, anume: extern. secund. Nr. 1, cu 20 profesoare, și 232 eleve, și extern. secundar Nr. 2. »Carmen Sylva« cu 24 profesoare și 333 eleve. Afară de aceste mai sunt 19 școli secund. private, anume: 7 de băieți și 12 de fete cu 467 elevi și 782 eleve.

Învățământul primar numără în total 70 școli publice, anume: 32 de băieți, 31 de fete și 7 mixte, cu 157 institutori, 140 instituțoare, 6926 băieți și 4325 fete; apoi 39 școli private, anume: 16 de băieți și 23 de fete, cu 119 institutori, 327 instituțoare, 1820 băieți și 2563 fete. Pe lângă aceste sunt încă mai multe școli Fröbeliane. Dintre școlile confes. merită amintire specială institutul Sf. Maria (cat.) cu 2 pensionate. Mai sunt încă numeroase alte pensionate de băieți și de fete.

Biblioteci și alte institute științifice și artistice. În B. s'au numerat la 1895 afară de Bibl. centrală, închisă în acest an, 13 biblioteci cu circa 100.000 volume; între aceste au fost: 1 bibl. publică, 4 speciale, 2 studențesci și 7 ale șc. secundare. Dintre bibliotecile publice mai însemnate, ce se găsesc în B., amintim: *Biblioteca centrală*; *Biblioteca Academiei române* și *Biblioteca »Fundațiunii Carol I.«*, destinată numai pentru studenții universitari (v. Biblioteca); Arhivele statului (v. ac.) Dintre colecții sunt de amintit: *Museul de istorie naturală* situat în strada Polonă și *Museul de anticități*, înființat la 1864; el se compune din 4 secțiuni: secț. ecleziastică, prea bogată în obiecte colectate din mănăstirile din țeară; secț. numismatică, ce posedă monete dela Romani, monete bizantine și din țările vecine; secț. arheologică, care cuprinde obiecte foarte rari și prețioase ca: comora dela Pietroasa, modelul bisericii episcopale dela Curtea de Argeș lucrat din lemn sculptat,

apoi multe anticități dela Adam Clisi. Acest muzeu s'a îmbogățit foarte mult prin munca distinsului arheolog Gr. Tocilescu. *Museul de pictură* (pina-coteca), însemnat din punct de vedere istoric. Amândouă aceste muzee sunt așezate în palatul Universității (Museu).

Teatrul Național, situat pe o piață în Calea Victoriei (v. ilustr. p. 617), este o construcțiune frumoasă în stilul redus al teatrului »Scala«. Clădirea, începută pe la 1847, a fost întreruptă câteva timp din lipsă de fonduri, și s'a sfârșit la 1854 pe timpul domniei prințului Stirbey. A fost restaurat la 1881, iar la 1894 i-s'a adăugat un local pentru administrație, Foyeuri pentru repetiție, o sală pentru pictori și alta pentru decoruri. În sală pot încăpe 1000 persoane; ea are 75 loje, 261 staluri și 400 locuri de galerie. Teatrul e deschis dela 25 Sept. până la 1 Apr., în el joacă, în mod stabil, artiștii »Societății dramatice«, constituită prin legea dela 1877. Societatea dramatică dă reprezentații

de dramă, comedie și operă. Primesce subvențiuni dela Stat și Comună, fiind o instituțiune a Statului. În serile, în cari nu joacă Societatea dramatică, teatrul se închiriează și trupelor străine. În 1895 s'au dat 152 reprezentațiuni, între cari 89 române de dramă și comedii, 41 de operă rom. și 22 date de 6 trupe străine. Au fost reprezentate 49 piese, dintre cari 14 drame, 3 tragedii, 24 comedii, 8 opere și operete. Numărul artiștilor a fost: 16 art. societari (8 bărbați și 8 femei), 31 art. de dramă și comedii (16 b., 15 f.), și 13 art. de operă (8 b., 5 f.), în total 60 persoane. Direcția de scenă a fost condusă de 9, iar corul numără 30 persoane.

Teatrul Liric, (proprietar Maican), construit sub conducerea arhitectului G. Cerchez la 1893, după un an a ars, a fost apoi reclădit. Este al doilea teatru din B. El nu are o trupă stabilă, ci se închiriează la trupe străine de operă, operete, etc. Acest teatru numără 6 avantscene, 40 loje, 166 fotolieri de orchestră, 282 staluri și 200 locuri de galerie.

(Teatre de varietate v. mai jos sub »Locuri de petrecere«).

Societăți culturale, literare, științifice, artistice și cluburi. Dintre numeroasele societăți literare, științifice și artistice, ce se găsesc în B. remarcăm: Academia română (v. ac.); Ateneul român (v. ac.); Soc. amicilor de belle-arte, ce are de scop răspândirea gustului pentru operele de artă, aranjând din când în când câte o expoziție; Soc. geografică română, înființată în 1877; Soc. pentru învățătura poporului român, ce întreține o școală primară de băieți, o grădiniță de copii și o școală normală; Liga pentru unitatea culturală a Românilor, cu secțiuni în țeara întreagă și în străinătate; Soc. de științe fizice; Soc. »Transilvania«; Soc. »Carpații«; Soc.

Catedrala St. Iosif.

de tir, scrimă și gimnastică, având o grădină în centrul capitalei și un mare basm pentru școala de înotat; Soc. »Tinerimea română«, având și o revistă cu acest nume; Soc. musicală; Soc. studenților în medicină; Soc. funcționarilor publici; Soc. preoților »Ajutorul«; Soc. Pressei; Soc. studenților universitari »Unirea«; Soc. centrală agricolă; »Progresul silvic«, ș. a. Dintre cluburi amintim: Clubul »Tinerimea«, Clubul regal, Clubul militar, Clubul ofițerilor rezerviști, Jokey-Club, Clubul constituțional, Clubul conservator, Clubul liberal-național, Clubul conservator, Clubul liberal-național, cari toate nu pot fi cercetate de cât de membrii lor. Afară de aceste mai sînt în B. numeroase soc. de ajutor reciproc.

PRESA.

Presa din B. a luat în timpurile din urmă o mare dezvoltare. De unde acum câțiva ani abia erau în B., în afară de »Românul« lui C. A. Rossetti, câteva ziare, ați apar în capitala României ziare mari și mult cetite. Iată cele mai cunoscute: »Voinea Națională« (organ oficial al partidului liberal), »Timpul« (organ oficial al partidului conservator), »Liberalul«, »Epoca«, »Constituționalul« (organ al grupării junimiste), »L'Indépendance Roumaine« (organ conservator independent), »Adevărul« (republican-democrat), »Dreptatea« (liberal, democrat), »Drapelul« (ziar al partidului liberal, nuanța Aurelian), »Universul« (ziar popular independent), »Lumea Nouă« (organ socialist). Mai apar apoi două ziare cotidiene germ. »Romänischer Lloyd« și »Bukarester Tagblatt«. Dintre reviste notăm »Convorbirile Literare«, »Literatura și Artă Română« (Direcția D. Ollănescu-Ascanio), »Albina« (revistă populară săptămânală), »Liga Română« (revistă pentru unitatea culturală; apare săptămânal), apoi reviste speciale: »Dreptul«, »Revista viticolă și horticola«, »Revista agriculturului«, »Convorbiri Didactice«, etc. (v. Presa română).

INDUSTRIE ȘI COMERCIU.

Industria. Activitatea industrială în B. e în continuă creștere. (În 1895 s'au înființat 57 stabi-

limente industr. noue.) Date statistice exacte și mai amănunțite lipsesc despre stabilimentele industriale, despre numărul, felul și extensiunea lor, însă la o recentă numerare a caselor, îngrijită de primărie, au fost luate în considerare și aceste. Datele încă nu sînt publicate. Legile dela 1887 pentru încurajarea industriei naționale acordă diferite avantaje fabricelor, cari lucrează cu un capital mai mare de lei 50,000 și cu cel puțin 25 lucrători. Afara de fabricele de bere, spirt și făină, cari nu se bucură de avantajele legii, se află în B. 61 stabilimente, ce întrunesc condițiunile amintite. (V. tabela).

Între stabilimentele industriale, cari aparțin statului sînt de remarcă: Atelierul C. F. R. pentru repararea de vagoane și locomotive; Arsenalul (v. ac.) și Atelierul de confecțiune (v. ac.) al armatei; Atelierele de studii și de aplicație ale școlii de arte și meserii; fabrica de tutun; f. de chibrituri; f. de timbre (monetăria), etc.

Dintre stabilimentele particulare mai de căpetenie amintim: Turnătoria Lemaître, cu un frumos stabiliment de turnătorie și atelier de construcțiuni; Stela, fabrică de săpunărie și parfumărie; Fabrica de mașini agricole; Societatea anonimă de basalt artificial și ceramică, cu fabrica la Cotroceni; Tonola, fabrică de cărămiși sistemate; Fabrica de scrobeală de grâu, pap, dextrină, pudră și paste făinoase (E. Schumacher et Comp.); Fabrica chimică și mecanică de oleiuri vegetale a fraților G. Assan; Fabrica pentru confecționarea lemnului și tîmplărie;

Bis. Stavropoleos.

Fabrica română de bere cu abur E. Luther; Fabrica de rafinare de spirt, alcool absolut și bere Brașad; Fabrica de bere Opler; Fabrica de chibrituri și Fabrica de timbre (ale statului); Fabrica de acid carbonic; Fabrica de glucoză. Afară de aceste stabilimente mari, se mai află o mulțime de stabilimente mai mici pentru articole de toate zilele, ca licheruri, oțet, luminări, cămăși, bomboane, apă gazoasă, etc.

Comerciu. Situația geografică aduce cu sine, că comerțul B.-ilor nu e prea întins; porturile dunărene îi fac o concurență, pe care nu o va

Stabilimente		Capital în Lei	Lucrători:		
Ramul industrial:	Nrul		Români	Străini	Laolaltă
Turnătorie, mașini, obiecte de metal . . .	11	4.000,000	400	400	800
Cărămidă, basalt, ceramică, sticlărie . . .	5	3.500,000	800	200	1000
Tîmplărie, parchete, mobile	4	1.200,000	100	100	200
Teșeturi, tricotate, frînghierie	9	1.500,000	300	150	450
Luminări, săpun, parfum, pr. chimice, oleiu, lac	9	850,000	200	100	300
Tăbăcărie, pielărie	5	1.500,000	250	50	300
Conserve, ciocolată, dulceață, paste făinișe . . .	11	2.000,000	250	100	350
Diverse	7	3.000,000	600	100	700
Total	61	17.550,000	2900	1200	4100

puté înlătura nici odată. De sigur, că din ce se desvolată industria și se înmulțesc marile institute de bani, și comerțul capitalei va lua avânt. În 1895 s'au înscris 589 firme nouă. (Firme radiate în acest an: 36, falimente 44.) *Articolele de comerț* principale sânt: beuturi spirtoase, mărfuri coloniale și textile, drogherii; un loc de frunte ocupă afacerile de bancă și cele cambiale. În B. se țin *Martia* și *Vineria țirguri* de săptămână, iar odată în an, în săptămâna înainte de Rusalii, țirgul Moșilor. Pentru comerțul cu victualii și unele articole de comerț mai mărunte se află următoarele hale: a) Hala Ghica, b) Hala de pește, c) Hala de flori și fructe, toate trei în Piața mare strada Halelor; d) Hala Amza, în strada Piața Amzei; e) Hala Herasca (vechiturilor), în Calea Văcărești; f) Hala Grivița, în strada Berzei; g) Hala Traian, în Calea Călărașilor; precum și mai multe compartimente de zid în Piața Bibescu-Vodă și pavilioane în Piața Sf. Anton. Comerțul cu cărți e mai extins ca în ori și care alt oraș al României; sânt mai multe librării editoare, cari emulează spre binele literaturii române.

COMUNICAȚIA.

În B. există următoarele mijloace de transport: 1) vechile trăsuri duse de *Herasca*, având o formă caracteristică pentru B.; ele servesc pentru transporturi în afară de oraș; iar familiile sărace servesc de ele ca trăsuri-omnibus la înmormântări. 2) *Trăsuri de piață*, în număr de peste 800. 3) *Omnibusuri*, deservind centrul orașului, dela piața Sf. Gheorghe până la Gara de Nord de o parte, și până la Șosea de altă parte. 4) *Tramwaye*, cari au luat o mare desvoltare în ultimii ani. Două societăți își împart rețeaua de tramwaye în oraș: Vechea societate (capital engl.) care a făcut în 1895: 125,276 curse și a transportat 5.027,535 voiajari, și societatea anonimă de tramway și drumuri de fier (capital belg.), care are și concesiunea unui tramway electric de 5 km. pe bulevardele: Independența, Elisabeta, Carol și Pake-Protopopescu. Această soc. a făcut în 1895, cu 36 vagoane cu cai și 4 vagoane electrice, în total 228,149 curse, parcurend 1.834,425 km. și transportând 4.737,991 voiajari, afară de abonații și bilete libere. Personalul societății 219, cai 205.

La acest loc dăm următoarele date despre *comunicația postală* la oficiile din B. (cu un personal de 420 bărb., 99 femei și 500 inferiori) pe anul 1895:

	Intrate:	Esite:
Scrisori	1.023,954	3.966,286
Cărți postale	201,672	2.094,824
Diare	1.059,510	17.190,736
Imprimate		2.462,728
Telegrame	41,273	342,687
Mandate	10,547	132,623

Ruciclopedia română. Vol. I.

Scrisori cu valoare	5,660	45,020
Colete	217,431	149,356

Hotelurile din B. au fost cercetate la 1895 de 35,614 voiajari, dintre cari 30,352 din țeară și 5262 din străinătate.

INSTITUTE FINANCIARE.

Mișcarea financiară în B. este destul de viuă. La *Bursa*, creată prin legea din 4 Iulie 1881 (modif. p. l. d. 24 Iunie 1886), se fac următoarele operațiuni: vânzare și cumpărare de mărfuri în realitate, speculațiune asupra mărfurilor și titlurilor de credit, agiotaj. (v. art. Bursa.)

Băncile mai remarcabile sânt: Banca națională a României, (v. ac. și ilustr. p. 387), Banca României, Creditul agricol, Societ. de Credit fonciar rom. și Societ. de Credit fonc. urban. (v. ac. art.) În 1898 și-a început activitatea un institut nou: Banca Poporului. La acest loc mai sânt de amintit: Casa de economie, Casa de depuneri și consemnațiuni (v. ac.) și Banca Agricolă.

Bănci de asigurare mai însemnate sânt: »Dacia-România«, »Naționala« (ambele cu prime fixe), »Unirea« (mutuală). La 1896 acestea arată: (în lei)

Prime de asigurare:	
Dacia-Rom. 6.736,402	
Naționala	5.761,060
Unirea	314,530

Fond. asig. de viață:	
Dacia-Rom. 15.674,154	
Nationala	5.620,051
Unirea	1.223,116

Casele de schimb particulare în B. sânt foarte numeroase.

LOC. DE PETRECERE, ETC.

Ca teatre de Varietăți se enumeră câteva săli mari de spectacole, precum: Sala băilor Eforiei Spitalelor, construită pe la 1886, care servesc numai iarna ca sală de teatru, (de obiceiuit Café-concert); iar vara se transformă în basin pentru băi reci; »Sala Hugo«, proprietatea prințului Karageorghievici; »Sala Oppler«, situată în Coloseul fabricii de bere Oppler. În afară de aceste mai sânt câteva teatre, cari datează mai de mult, și cari au și teatre de vară în grădini, precum: »Teatrul Dacia«, o sală de spectacol în hotelul cu același nume; nu are trupă stabilă; »Teatrul Orfeu«, care se închiriază de câțva timp mai mult pentru nunți și baluri, și »Teatrul Jig-nița«, teatru popular de mahala, în care joacă numai trupe ovrăesci. Ca locuri de petrecere, B. mai are *sălile și grădinile* fabricilor de bere: Oppler, Luther, Bragadiru, precum și ale mai multor restaurante ca: Frascati, Rașca, Cosman, Hugo, V. Cosma și altele de a doua mână, cari au, mai ales în timpul verii, trupe de varietăți ori numai orchestre.

Societăți musicale și dramatice. În afară de Societ. Dramatică mai sânt câteva societăți musicale, ca: »Lira română«, condusă de Juarez Movilă, institutor și absolv. al Conserv. român.; »Societatea Filarmonică«, condusă de profesorul Kneisel; »Liedertafel«, societate germ. de coruri și musică

Printre împrejurimile B.-ilor se numeră:

Șoseaua Kisseloff, o pădure mică, datând de pe timpul generalului Kisseloff (1837), bine îngrijită, cu alee lungi, este locul de predilecție al Bucureștenilor, cari își dau întâlnire atât vara cât și iarna. Aci se află un parc frumos precum și un bufet construit în stil românesc de arhitectul Mincu. *Băneasa*, un sat în apropierea căruia se află un hipodrom și un velodrom, foarte cercetate toamna și primăvara. *Herăstrăul*, *Teiul*, *Floreasca* și *Fundeni* sunt sate asezate lângă elestae, din cari se pescuiesc în ori ce timp pesci gustoși; *Măgurele*, proprietatea familiei Oteleșanu, este o localitate ceva mai depărtată de Capitală, care odinioară era foarte vizitată pentru parcul său imens și bine îngrijit, în mijlocul căruia se află un lac, pe care se puteau face preumblări cu barca; astăzi fiind donată Academiei Române, s'a instalat acolo un institut de fete, întreținut din fondul donatorilor.

Mai în depărtare de capitală mai sunt câteva sate ca: Jilava, Domnești, etc., precum și mai multe mănăstiri: Ciorogârla, Paserea, Țigănesci, (de maici), Cernica, Căldărușani (de călugări). Mărcuța, Pantelimonul și Văcăresci au fost mănăstiri, cari azi s'au transformat, prima în ospiciu de alienați, a doua în ospiciu de infirmi, iar a treia în închisoare. Aceste localități serveso și ca puncte de excursiune. [—]

ISTORIA.

Orașul B. n'a început a exista într-o țară determinată ca orașele americane, nici nu este opera unui om, ca orașul lui Petru cel Mare, ci începutul lui se pierde în lumea legendelor poporului, care l-a ridicat dela începutul mai sigur al istoriei noastre și până astăzi. Așezat pe malurile râșorului Dâmbovița, în drumul orașelor comerciale Giurgiu și Brașov, B. trebuie să fi existat înainte de secl. XIV.; iar după ce Turcii au ocupat țărmul stâng al Dunării, situația geografică a lui în mijlocul țării, aproape de cele mai mari orașe turcesci pe Dunăre, Ruscuc și Giurgiu, a fost o cauză de prosperitate în scurtele restimpuri de pace. Probabil că pe locul B.-lor Romanii aveau o așezare, și dacă este adevărat, că țeara era locuită înainte de întemeierea principatelor, B. trebuie să fi existat ca și alte orașe ale țării (Câmpulung, Țirgoviște), însă populațiunea lui poate să fi fost slavonă. Nevoia etiologică a creat însă un tată orașului, pe Bucur păstorul, ai cărui urmași au dat numele B.-lor, (cf. Stoian-Stoienesci, Ion-Ionesci....). Explicarea aceasta populară este mai logică decât explicarea cărturarilor de mai târziu, cari explică numele prin palatul lui Mircea, construit aci după victoria asupra Turcilor, și numit bucurie. Prima amintire istorică trebuie socotită cea din scrisoarea lui Alois Gabriel, rector în Candia din 12 Aug. 1462, unde se spune, că Vlad Țepeș se întărește contra lui Mohamed II. «in certa fortetza di palude». În 1471 Stefan cel Mare bate pe Radu cel Frumos, apoi îl încungioară în cetatea Dâmboviței, «probabil o cetățue a Bucureștilor», de unde Radu fuge la Turci, iar în 11 Nov. 1476, Stefan Báthori, voevodul Ardealului, serie magistraților din Sibiu: «ne-am îndreptat către B., de care suntem aproape». În secl. XVI. B. făcea comerț cu Brașovul și

avea mulți străini: Țigani, Ovrei, Catolici. În 1547 Mircea Ciobanul construesce o biserică, numită Gheced, în fața bisericii așa dîșă a lui Bucur. Tot el a construit un palat domnesc, numit mai târziu «Curtea Veche». Mihaiu Viteazul zidesce o biserică, iar Mateiu Basarab construesce un palat și biserică «Sărindar», numită astfel, nu fiind-că ar fi fost a 40-a construită de Domn, ci a 40-a din B. În 1659, după revolta lui Mihnea III., Turcii ordonară lui G. Ghica să dărâme palatul din Țirgoviște, de unde Domnii puteau fugi ușor în Transilvania, și să se așeze în B. Totuși Brâncoveanu s'a așezat definitiv la B., cari până la el erau mai mult locuința de iarnă a Domnilor. Dintre Domnii, cari au construit în B. după Mateiu, cităm pe Constantin Basarab, care a construit mitropolia în afară de B., pe dealul viilor; pe Șerban Basarab, care a construit tot în afară Cotrocenii, iar în lăuntru Hanul Șerban-Vodă. Biserica Sf. George Nou, începută de Antonie-Vodă, s'a terminat sub Brâncoveanu la 1698. Tot în zilele lui, mitropolitul Antim Ivireanu a ridicat mănăstirea Antim, una din cele mai frumoase din B. În zilele lui Stefan Cantacuzin, Catolicii au zidit biserica lor (Bărăția) cu turn nu prea mare «ca să nu dea în ochi Turcilor», iar unchiul său Mihail Cantacuzin a zidit biserica și turnul Colței. În arhitectura turnului se vedea influența germană, ceea ce a făcut pe unii să creadă, că ar fi fost construit de ostașii lui Carol XII., regele Svediei. În zilele lui Nicolae Mavrocordat, care a zidit mănăstirea Văcărescii ca o fortăreață în afară de B., mitropolitul Antim, necredincios Domnului, a fost înecat de cătră un boier Colfescu. Casele ruinate ale Colfescului au trecut la începutul secolului la Dinicu Golescu și sunt palatul regal de astăzi. Tot în zilele lui Nicolae Mavrocordat, în 1722, s'a construit hanul și biserica Crețulescu de cătră banul Iordache Crețulescu. În același an s'a construit hanul și biserica Stavropoleos. Grigore Ghica, în 1748, a construit Pantelimonul, iar domnița Bălașa, fiica lui Brâncoveanu, a construit biserica și asilul cu numele său. Scarlat Ghica, în 1765, a construit biserica Sântu Spiridon Nou. Mavrogheni a dat orașul în direcțiunea nordică spre podul Mogoșoai, numit astfel din timpul lui C. Brâncoveanu. La începutul secolului nostru contele Vinzenz Batyanyi da B.-lor 80,000 de locuitori. În 1812 se încheie aci pacea între Ruși și Turci, prin care ni-se răpia Basarabia. După 1829 țeara s'a desvoltat într'un mod neașteptat, mai ales pentru că Românii au scăpat de monopolul cerealelor și animalelor în favoarea Turcilor și au câștigat libertatea de a vinde; iar B.-ii s'au schimbat sub administrația înțeleaptă a generalului Kisseloff (șoseaua). O îmbunătățire însemnată s'a făcut de Stirbey, care a regulat Cișmigiu și a deschis strada Stirbey (pe atunci plină de băltoace). Sub Cuza s'a făcut palatul Universității, iar sub regele Carol, nu numai s'au construit palate, ci s'au făcut cele două lucrări principale pentru înșănătoșirea orașului: Canalisarea și regularea Dâmboviței (sub guvernul liberal dela 1881). Merite însemnate pentru desvoltarea orașului au trei primari mai noi: N. Fleva, Pache Protopopescu și N. Filipescu. Lor li-se datoresc bulevardele, din cari Bulevardul Colței, început de N. Filipescu și remas neter-

minat, va fi cel mai frumos, demn de o capitală civilisată.

Începutul B.-lor trebuie pus la »Curtea veche« împrejurul bisericii St. Gheorghe. Acolo sînt stratele Brașovenilor, Lipsșanilor, Șelărilor, vechile noastre bresle. Pe termenul drept al Dâmboviței erau numai câteva biserici (Radu-Vodă nu se socotea în B.), dealul mitropoliei era plantat cu vii, iar pe malul din fața Curții Vechi era livada domnească și alături maidanurile Calicilor. În timpul lui Matei, biserica Sărindar (aici Fântâna Păcii) era la marginea orașului. Altă margine era Biserica cu Sfinți. Băteștea de aici a fost adăugată orașului de vestitul Baptiste Velleli. Istoria nenorocirilor orașului este destul de lungă: ars de Sinan Pașa în resboiul cu Mihaiul, pradă a resboaielor civile sub atăția domni, părăsit adeseori de frica Turcilor (bejenii 15 Maiu 1801...), vizitat adeseori de ciumă (în 1738 mor în B. 33,000, ciuma lui Caragia), ars de atătea ori, (18 Aug. 1804 ard 2000 de prăvălii, arderea prin Turci la 1821, 1200 case în 1847); ocupațiuni străine, stare igienică grozavă. Stradele principale erau podite cu scânduri, pe deasupra cărora se depunea noroiul și praful, iar pe de de subțul cărora scurgerea nu se putea face: de aci numele de »poduri« al stradelor. Orașul era totuși prea întins atunci (1¹/₂ oară lung ³/₄ lat, Sulzer), precum este prea întins aici. [I.S. Floru.]

Literatură: D. Berendeiu, B. în Revista Română, 1861; Ion P. Licheropol, B. 1889; G. I. Ionescu-Gion, Planul unei lucrări privitoare la B. în Trecut și în Presinte. Buc., 1896; Ioan Ghica, Scrisori către V. Alexandri. Buc., 1887; Dr. Hans Kraus, Rumâniën und Bukarest. Buc., 1896; Marsillac, Bucharest; T. I. Sultzer, Geschichte des Transalpinischen Daciens; Șincai; A. D. Xenopol, Istoria în 6 vol.; C. Alexandrescu, Dicționar al j.-ului Ilfov, B. 1892; Anuarul statistic al orașului B. pe 1895. B., 1897; Dr. N. Georgescu, Raport gen. asupra igienei publ. etc. a capitalei pe 1896. B., 1897; F. Robin și Chr. D. Staicovici, Statistica rom. B., 1898; Primăria B., Dare de seamă pe 1896. B., 1897; Dto, Expunerea situațiunii financiare la 30 Sept. 1896; Budgetul com. B. pe 1896/7.

București, pacea de, încheiată în 26 Maiu 1812, ca urmare a resboiului ruso-turc început în 1806. Cuprinde următoarele condițiuni cu referință la principate: 1) Hotarul Moldovei dinspre Rusia va fi Prutul; 2) Româniî vor fi scutiți 2 ani de haraci și nu vor plăti dările neîncassate pe timpul resboiului. Prin această pace Moldova a pierdut Basarabia.

București, 1) B., (magh. *Bukuresd*), comună rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 612 loc. Români; băi de aur. 2) B., numirea veche a comunei Capu-codului (v. ac.) din Bucovina.

„**București**“, al 2-lea oargobot (vapor de marfă), pus în serviciu de direcția C. F. R. Construit la șantierul R. Napier & Sons în Englitera, în oțel; are 2 punți și 2 catarte; lungimea 91.44 m.; lățimea 12.04 m.; adâncimea (dintre puntea superioară și fund) 7.46 m. Capacitatea utilă 1450 tone de registru. Poate încărcă 3500 tone de marfă, și are atunci un pescagiu de 20 picioare engleze. Face traficul între Brăila și Rotterdam; de ordin ar încărcă grâne la Brăila și cărbuni la Rotterdam.

Bucurie, unul dintre afectele numite stenice sau active, care ca un sentiment de plăcere potențat se produce în noi deodată cu idea unui lucru plăcut, deja realizat sau pe cale de a se realiza, mai cu samă când realizarea lui ni-s'a părut dificilă. Ea se modifică după temperament, după cultura omului și situațiunea acestuia. B. este isvorul și altor afecte, așa predominant dispoziția sufletească și însoțind acțiunile, devine *veselie*; potențată până la un înalt grad, devine *extas*. Când nu ține socoteală de bunăvoință, devine *resfățare*. Contrarul bucuriei este *supărarea*, a cărei cauză este idea unui rău neînlăturabil. Supărarea intensivă și manifestată în afară de oarecare energie, devine *necas*. (Cf. Popescu, Psihol.; Hess, Psychologie; Drbal, Psycholog.) [Pl.]

Bud, Tit, vicar al Maramureșului, paroch în Sat-Șugatag, n. aici 25 Dec. 1846. A studiat gimn. în Ungvár și Beiuș, iar teologia în Gherla. B. este scriitor bisericesc; a edat 12 opere, între cari »Istoria Episcopilor și a Vicarilor rom. din Maramureș« și o colecțiune asupra datinelor populare rom. din Maramureș, premiată de Asociațiunea transilvană. B. este vice-president al »Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș« și director al convictului român din Sișet.

Buda, 1) B., gară a C. F. R. pe linia Ploesci-Predeal; la 10 km. spre nord de Ploesci. Aci se bifurcă linia spre Slănic. 2) B.-*Slănic*, linie a C. F. R., are lungime de 34-590 km. 3) B., comună în Bucovina, cap. Cernăuț, j. Sadagurei, are 926 loc. (844 ort. res., 31 cat. și 51 mos.) Aparține parochiei Mahala. 4) B., oraș în Ung., astăzi încorporat la Budapesta (v. ac.), formând cercurile I. II. III., situate pe malul drept al Dunării.

Budai, 1) B., *Aron de*, secretar la tesaurariat în Sibiu, n. în com. Cigmău, cott. Hunedoara (Trs.), din familie nobilă; deși de religione gr.-cat., ocupă oficiul de secretar și juriscunsult al consistoriului rom. gr.-or. din Sibiu, mai întâiu pe timpul vacanței episcopiei sub vicarii: Ioan Popovici și Nicolae Huțovici (1799—1810) și după aceea sub epul Vasilie Moga, căruiu cu peana sa ageră îi făcū multe servicii între împrejurările grele, sub cari își păstori biserica. 1843 zidi cu cheltuiala sa biserica gr.-cat. din locul său natal. † 1847 în Sibiu și înmormântat lângă biserica parochială gr.-cat., pe care încă o servi ca prim-epitrop. [nt.]

2) B., *Iosif*, Mitropolitul Belgradului (Alba-Iulia), n. în Pischinț, cott. Hunedoara. Pe când era ieromonach a fost ales Mitropolit de către sinodul compus din preoți și protopopi, și întărit prin diploma din 28 Dec. 1680 a principelui transilvan Mih. Apafi. În 23 Aug. 1680 fu consacrat prin Mitrop. Ungro-Vlachiei Dositeiu în București, unde a făcut mărturisirea credinței, în care recunoaște pe Dositeiu de »stăpân al său, și apoi adaugă: »încă mai mărturisesc și de câte tocmelile, ce are scaunul Ungro-Vlachiei să le păzesc neschimbat întru toată eparchia mea.« Cu toate acestea prin diploma citată a princ. M. Apafi, Mitropolitul a fost obligat să primească catechismul lui Rákóczi, în care se numeră numai două sacramente; i-se impune să nu mai venerze sf. icoane, să șteargă unele ceremonii și rituri orientale și să se supună

întru toate episcopului calvinesc și sinodului acestuia, iar asupra ținutului Făgărașului să nu mai deprindă nici o jurisdicțiune episcopoească. † 1682. (Cf. Cipariu, »Acte și frag.« și »Archiv.«)

[Dr. Aug. Bunea.]

Budai-Deleanul, Ioan, recte »de banul«, scriitor rom., n. ca fin de preot unit în Cigmău, (cott. Hunedoarei, în Trs.) cam pe la 1770. Studiile primare și secundare le-a făcut în Blaj; fû apoi trimis la Leina (Lemberg) spre a studia acolo teologia; se duse după aceea la Vienna, unde remase câțva timp ca cântăreț sau psalt la biserica sf. Barbara. De aici se întoarse în patrie, unde fû numit profesor în Blaj. Sub Ioan Bob (1784—1830), vădându-se îndemnat să părăsească Blajul, a primit la »județul nemeșilor« (forum nobilium) din capitala Galiciei mai întăiu funcțiunea de translator român și apoi pe aceea de »chesaro-crăiesc sftetic«, (pe la 1805). El a funcționat și în Cernăuț. Pe la 1816 îl găsim iarăși în Leina, și în 1817 este ca prim-consilier la judecătoria provincială (Landesgericht) de acolo. În »codicele de inscripțiune« de aici e însemnat sub denumirea de »Iohann Deleanul, Iohan Budai de Banul, Iohanes Budai de banul, Ian de Banul.« (Deci »Deleanul« seamenă a fi o cetire necorectă a predicatului nobilitar »de banul.«) † în Leina, 24 August 1820. B. a fost unul dintre cei mai talentați, mai erudiți, mai activi și mai mănoși scriitori de pe la finea secl. XVIII și începutul celui următor. Încă pe timpul când petrecea în Viena ca cântăreț de biserică a lucrat un dicționar român-latin, care s'ar fi și tipărit, fiind-că își aflase un editor, dacă autorul s'ar fi dat îndupleat să adaugă și însemnarea nemțească a cuvintelor. În timpul petrecerii sale în Leina a compus un vocabular rom.-latin și latin-rom.; altul rom.-nemțesc și nemțesc-rom., și începuse încă și un vocabular rom.-elinesc și elinesc-rom. și altul rom.-francez și francez-rom. Singura clasificare a cuvintelor rom. ce o face el în erudita »Introducere istoricească« dela »Lexiconul românesc-nemțesc«, ne arată îndeajuns, cât de orientat era B. în studiul graiului românesc. El este cel dintăiu, care s'a încercat să desfacă graiul rom. în elementele, din cari este compus, urmărind fiecare cuvânt până la fântăna din care se trage. Pecat numai că acest »Lexicon« ca și mai toate celelalte scrieri ale lui zac încă netipărite în biblioteca centrală din București. Din limbistică a mai scris: »Temeiurile gramaticii romănesci«; »Fundamenta Grammaticæ linguæ Romænicæ«, Leopoli, 1812; »Dascălul românesc la temeiiurile gramaticii romănesci«, și »Teoria ortografiei romănesci.« Din istorie a scris: »Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina«; »De originibus populorum Transilvaniæ«; »De unione trium nationum Transilvaniæ«; »Hungari vi armorum Transilvaniam non occuparunt.« Din beletristică: »Țiganiada sau tabăra Țiganilor«, poem »iroi-comico-satiric« în 12 cântece; »Trei viteji«, poemă; »Menesmii sau frații gemeni«, bucată teatrală. (Cf. Sartori, Übersicht der wiss. Literatur des österr. Kaiserstaates. Wien, 1834, p. 170; Cipariu, Prinoipia de limba Blaj, 1866, p. 322—28; Analele Societății Academice Române, t. 3, București 1871, p. 105—116; Revista Critică, Densusanu, I. 349.)

Budăilul-de-Câmpie, (magh. *Mész-Bodon*), co-

mună rur. în Trs., cott. Turda-Arieș, cu 1297 loc., Magh. și Rom. (566). B. e amintit în 1332 sub numele Budun.

Budapesta, (Budapest), capitala Ungariei și rezidența reg., formată la 1872 din contopirea orașului Buda (așezat pe țărmul drept al Dunărei) cu Pesta (pe țărmul stâng al Dunărei), la cari s'a mai adaus opidul Buda veche (Aquincum) și Insula Margareta. Prin B. curge Dunărea, care are lățime de 300—800 m. B. e împărțită în 10 districte, anume: 1) Vár, 2) Viziváros, 3) Ó-Buda, 4) Belváros, 5) Lipótváros, 6) Terézváros, 7) Erzsébetváros, 8) Iózséfváros, 9) Ferencváros și 10) Kőbánya. B. are regiune romantică. Comunicațiunea o mijlocească 4 poduri, anume: Podul de catene (Lánchíd, făcut la 1838—49, de 384 m. lung și 12·6 m. lat, după planul lui W. Clark); p. Margareta, construit 1872—75, de 567 m. lung și 17 m. lat.; p. căii ferate și p. Francisc Iosif s. milenar (1896). Între podul Margaretei și cel al căii ferate, pe țărmul stâng al Dunării, se întinde »Cheul Dunării« de 4576 m. lung. Districtele sânt împreunate între sine prin bulvarde în forma de inel, cari se încep aproape de podul Margaretei și ating țărmul Dunării la oficiul de vamă și elevator. Pe aceste le strătaie numeroase strade radiale, între cari cea mai frumoasă e Strada Andrassy, care conduce în Dumbrava orașului, de 2313 m. lungă, are tren electric suteran; în această stradă se află cele mai frumoase și solide palate și vile admirabile încungiurate cu grădini. Până la octogonul I. strada are o lățime de 34 m., iar de aci încolo de 46 m. Dintre numeroasele *piețe* e mai frumoasă: piața istorică Francisc Iosif. Până înaintea de 1867 pe aceasta se ridica colina de încoronare; e decorată cu monumentele cele mai însemnate, s. e. Monumentul contelui St. Széchenyi (»cel mai mare maghiar«, m. Fr. Deák (»înteleptul patriei«), al baronului Ios. Eötvös. În B. se află: Piața istorică sf. George, pe ea e așezat monumentul generalului Hentzi. Dintre *grădiniile publice* merită amintire: »Dumbrava orașului«, așezată în capătul str. Andrassy, cu numeroase stabilimente de distracție, precum: grădină zoologică cu menagerie, circ, teatru de vară, scaldă artesiană, corso de trăsuri, muzeu de comerț. etc. Suprafața ei e de: 116 Ha. *Edificii*. În B. se află 1) Biserica garnisoanei, zidită prin secl. XIII. În ea e înmormântat Andreiu III., ultimul rege arpadian. 2) Bis. lui Matia, zidită pe vremea regelui Béla IV., iar acum restaurată în stil gotic; cea mai frumoasă bis. în Buda. 3) Bis. parochială din Pesta, zidită pe la 1500. 4) Sinagoga israelită în stil mauric cu 2 turnuri de câte 44 m. 5) Basilica din Leopoldin, cu o cupolă colosală, începută la 1851, cupola s'a dărîmat la 1868, lucrarea s'a reînceput, dar e încă neterminată. În cimiterul central din Kerepes se află numeroase mausolee: al lui Lud. Batthyány, Deák și al mecenatului român Em. Gozdu. Dintre edificii profane publice amintim: Palatul regal de pe dealul cetății Buda, zidit între 1749—71. Acum se rezidesce. În acesta se află capela lui Sigismund, unde se păstrează ca reliquie sântă dreapta regelui Stefan cel Sfânt; tot în castelul regesc se păstrează și insigniile de încoronare ale regelui ungar. Palatul parlamentului de pe cheul lui Rudolf. Edificarea s'a început la 1883

după planul lui Steindl, în stil gotic; ocupă un teren de 15,327 m².; frontul spre Dunăre e de 268 m. lung, lăturile de 118 m. lungi, înălțimea de 27 m., are mai multe turnuri de câte 70 m. înalte și o cupolă de 108 m. Palatele ministerilor, palatul Academiei de științe zidit în stil renaissance (1864), muzeul național maghiar (1834—41) cu 8 coloane corintice colosale; poli-tehnicul, Ludoviceul, opera regească din strada Andrásy în stil renaissance; gara vestică cu construcțiunile sale de fier, gara estică cu un portal imponent, bazarul, abatorul, care cu tir-gurile sale împreună are un areal de 14·14 hec-tare, hala de fier, casarme, etc.

Suprafața și populațiunea. Suprafața B.-ei e de 19,380 Ha., pe cari se află 13,066 case (1891). Numarul locuitorilor e: 506,384 suflete (1891), dintre cari 14,147 sînt soldați. Dintre loc. 68% sînt Maghiari, iar 32% Germani, Slavi, etc.; după religione 313,537 rom.-cat., 102,377 israeliți, 35,644 ref., 29,085 evanghelici, etc.

Administrația. Budapesta e cetate liberă reg., municipiu independent. Senatul municipiului re-presintă publicul capitalei, și constă din 400 membri. Senatorii se aleg pe 6 ani, așa însă că jumătate dintre ei se aleg tot la câte 3 ani. Dintre senatori 200 sînt viriliști, pe cari îi aleg toți cetățenii dintre cei 1200 cetățeni, cari solvesc mai multă dare. Ceealaltă jumătate de 200 membri se alege din districte dintre cetățenii cu drept de alege. Președintele municipiului e primarul suprem, ales de reprezentanța municipală pe câte 6 ani dintre 3 candidați numiți de regele. Ad-ministrația capitalei o conduce primarul suprem, cei doi vice-primari dimpreună cu consiliul orășenesc, care afară de primari constă din 10 con-silieri. În fruntea fiecărui district se află o pri-mărie districtuală. Oficialii capitalei, cu excep-țiunea celor mai inferiori, îi alege adunarea ge-nerală pe câte 6 ani.

Politia capitalei o îngrijesc organele de stat. În fruntea ei se află: căpitanul suprem; în fiecare district so află câte un căpitan districtual. De poliție se ține și oficiul de însinuare.

Capitala alege 9 deputați dietali.

Finanțe. Budgetul capitalei pe 1893 a fost de 16.694,873 fl. Din eroagațiuni 1·9 mil. se folosesc sprescopul instrucțiunii; ceva preste 1 mil. pentru acoperirea speselor personalului de administra-țiune; pentru drumuri, strade, exproprieri, pa-vagiul circa. 167,000 fl.; pentru curățirea stra-delor 410,000 fl.; pentru luminat 337,000 fl., etc. Passivele capitalei au fost la 1890: 21·5 mil., averea totală 102 mil. fl., de unde rezultă că B. dispune de 80·5 mil. avere curată.

Authorități justițiare. În B. se află curia reg., judecătoria supremă de computri, tablă reg., tri-bunal suprem reg. ung., tribunalul reg. de cambii și comerciu, juriu de presă, 6 judecătoria cercuale, 1 criminală, cameră advocațională, comercială, no-tarială publică, etc. Oficiile sup. din resortul tu-turor ministeriilor. În B. au consulat 21 state.

Instituțiuni militare. Comanda corpului IV. de armată comună, comanda supremă a honve-dimei reg. ung., păzitorii coroanei reg. ung., comanda supremă a jandarmeriei, academia de honveđi, Ludoviceum, 12 casarme, etc.

Isoare vindecătoare și scldi. B. e avută în isoare minerale. Apele calde lutoase-văroase

se folosesc la diferite calde, s. e. scalda Sáros, Rácz, Rudas, Hungaria. Ape văroase-carbonice conțin scadele: Csaszár, Lukács, și celedin Insula Margareta, asemenea și isoarele artesiane din Dumbrava orasului. Are și isoare de ape mine-rale amare, s. e. Lágymányos, Dobozó, Kelenföld și Örmező.

Stări culturale. Numărul analfabeților în B. e destul de mare arătând 26·5% ale populațiunii, deși atât guvernul cât și orașul jertfesc mult pentru ridicarea stării culturale a locuitorilor capitalei.

Institute culturale: Academia maghiară, Mu-seul național maghiar, Muzeul tehnologic indu-strial și numeroase societăți literare, științifice, artistice, filantropice, etc. Teatrul național, teatrul poporal, opera reg., etc. **Instrucțiunea:** Univer-sitatea (1892 cu 3601 ascultători), politehnic (József müegytem), conservatoriu de musică, 11 gimnasii, 5 școale reale, mai multe școale superioare și civile de fete și de băieți; 6 pre-parandii, 168 școale poporale cu 47,909 elevi, 41 asile de copii, multe școale speciale.

Instituțiuni economice, institutul principal al bancei Austro-Ungare, 95 de institute de credit și economii pe acții (1891), cu un capital de acțiuni de 63·8 mil., întreprinderile industriale 58·8 mil., institutele de asigurare 8·6 mil., Bursa.

Industria, comerțul și comunicațiunea. Morile de făină, în cari lucră preste 3000 oameni, furni-sează pe an 4·6 mil. kgr. făină și 1·3 mil. kgr. țărițe. Se află 31 fabrici de mașine mai ales pentru aparate economice. Fabrica Ganz & Comp. are 2500 lucrători, apoi fabrica de mașini și vagoane a statului (950 lucrători), fabrica de corăbii din Buda veche cu 2000 lucrători. Ber-ăriile din B. (Dreher și Berăria pe acții din Kőbánya) produc pe an 300,000 hl.; fabrici de spirt (14 etabl.), 2 fabrici de tutun și țigări cu preste 2000 lucrători; o fabrică ung. de arme cu 1450 lucrători, fabrici de țigle, cărămizi, ciment, tipografii., apoi numeroase fabrici de cuptoare, sticle, porțelan, maiolica, instrumente musicale, produse chimice, oțet, săpun, întăreală, var, lemnușe, rafinărie de oleu și petroleu, mobile, jalușii, piele, vestminte, flori artificiale, etc. Arti-cielii principali ai comerțiului sînt: cerealele (mai ales grăul, făina), lemne și cărbuni, piei, lână, oue, poame, unsoare, slănină, vite cornute, oi, porci, etc. În 1891 s'au transportat 167,000 vite cornute, 101,000 viței, 167,000 oi și 662,000 porci. În Kőbánya se află totdeauna un număr de 140,000—150,000 porci.

Comunicațiune. Sînt trei gări principale: Vestică, a societății Austro-Ungare, și Estică ambele în Pesta, și Sudică în Buda, din cari comunicațiunea se face în toate părțile țerii, precum și cu țerile mărginașe. Afară de aceste mai sînt vr'o 5 căi ferate locale. Comunica-țiunea internă se face cu: birje, omnibuse, tramvaiuri cu cai și electrice, cari percurg toate stradele principale. Pe Dunăre comunică: vapoare, luntri propeller. Transportul pe căile ferate a fost în 1890 29·3 mil. kgr. (= 78%_o), iar pe corăbii 8·2 mil. kgr. (= 22%_o).

În Buda se află un tunel pe sub dealul cetății, iar pentru urcarea mai repede a dealului o rampă (1873), precum și cale ferată dințată, sistem Rigi, care conduce pe Svábhegy. B. are o rețea mare de linii telefonice, stă în legătură telefonică cu

Viena și Berlinul. Comunicația telegrafică în 1893 a fost de 2:33 milioane depeșe, cea postală 28:4 mil. scrisori și 270 mil. fl. valori. În 1895 au sosit în B. 128,061 străini. [Dr. P. O.]

Istoria. În lozul unde este așezată Buda veche, au întemeiat Celții încă înainte de Christos o colonie, care apoi Romanii au numit-o Aquincum (v. ac.) În timpul migrării popoarelor Aquincum a fost distrus; mai târziu s'a format orașul Buda în dreapta Dunării și Pesta în stânga acestui râu. După invasiunea Tatarilor, regele Bela IV. (1244) dă drepturi oaspeților săi din Pesta (hospites nostri de Pest). Numele »Pesta« e de origine slavă și înseamnă »cuptor« ca și germ. »Ofen«. La 1444 Buda devine fortăreață, iar sub Matia Corvinul residentă și întrece Pesta în dezvoltare. 1541—1686 în Buda residă un pașă turcesc, și orașul suferă mult sub repețitele asedii; Pesta rămâne neînsemnată. După alungarea Turcoilor ambele orașe devin libere regesci; Maria Teresia transpune universitatea la Buda (1777) și zidesce aici palat (1771). Iosif II. zidi palat nou și mută universitatea în Pesta (1784). De atunci Pesta luă un avânt puternic și se dezvoltă mereu, mai ales prin comerț și prin comunicațiunea cu vapoare pe Dunăre, deși 1838 și 1876 suferi mult prin esundări. După pactul dela 1867 B. devenind capitala Ungariei joacă rol politic. 1874 se unesc ambele orașe într'unul, prin ce se începe o epocă nouă în dezvoltarea acestui oraș.

Budaun, capitala provinciei indo-brit. cu același nume. 33,680 loc.; un fort în ruine, misiune americană cu școală de fete.

Buddha, (sanscr. = deșteptatul), întemeietorul religiei numite după dînsul Buddhism. Credincioșii săi îl numiau Siddhârtha, iar el se numia Sâkjamuni (eremit); a trăit prin secl. VII. a. Chr.

Buddhismul ca formă de religione e mărturisit astăzi ca. de 30% din toți locuitorii pământului. În esența sa este un fel de quietism, care culminează în următoarele »patru adevăruri« (porunci): 1) Durerea este urmarea existenței; 2) Durerea se produce prin rîvna pentru existență și prin mulțămirea acesteia; 3) Ea se poate înlătura când se înlătură nisuița de a mulțămi existența, când înceată existența; 4) Calea pentru aceasta consistă într-a nu mai avea plăcere de a exista, într-a nimici existența. Mijloacele, cari conduc la această mântuire, sînt cele șese perfecțiuni (*virtuți*): cunoștința, moralitatea, munca, elemosina, răbdarea și iubirea deaproapelui. Mântuirea rezultă din combinarea celei mai luminate științe cu virtutea, aceasta este *Nirvana* (v. ac.), adică rentoarcerea individualității ca un nimic, în nimicul primordial. (Cf. Scherr, Gesch. der Religion.) [Pl.]

Buddleia L., (botan.) gen de plante din fam. Loganiaceelor, arbori și arbuști, cu 70 specii, tropice și subtropice; unele se cultivă la noi ca plante decorative, ca *B. curviflora* Hook. din Iaponia, și *B. Lindleyana* Fort. din China și Iaponia.

Budduma (Iedina), popor african, din Sudan, circa 15,000 suf.; Mohamedani.

Budejovce, (ceh.) germ. Budweis. (v. ac.)

Budeni, cătun în Rom., j. Vlașca, pendinte de com. Comana, situat pe un loc mlăștinos și bogat în vînat de apă. Are o biserică de zid, cu un preot. La marginea de est a satului este

o vilă, fostă a lui M. Cogălniceanu, acum a lui Em. Grădișteanu; din băltă se soate multă trestie pentru acoperirea caselor; se cultivă gogoșii de mătăsă.

Budenz, *Iosif*, filolog magh., n. 1836 în Rasdorf, lângă Fulda (Germania). 1858 a venit în Ungaria, dedicându-se studiului comparativ al limbilor finico-ugrice și altaice; 1868 docent la Universitatea din Budapesta, 1872 profesor pentru limbile altaice. † 1892. Opere: Verbe denominative în limbile ugrice, Gramatica finică, Vocabular comparativ maghiaro-ugric.

Budesci, numele mai multor localități în Rom., mai însemnate: 1) *B.*, com. rur. în j. Ilfov, situată pe țărmul stîng al Argeșului, compusă din sat.: *B.* și Negoesci-Posta, cu 2094 loc. în mare parte Țigani; sat. *B.* numără singur 2003 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; aici se află reședința subprefecturii pl. Negoesci, judecătoria de ocol, o companie de Dorobanți; 1 biserică și 1 școală mixtă; moșia generalului *Manu* cu o frumoasă grădină; 2) *B.*, com. rur. în jud. R.-Sărat, pl. Orașului, compusă din singur sat cu 1373 loc. 3) *B.-Ghicăi*, com. rur. în j. Neamț, pl. Sus-Mijloc, compusă din sat.: *B.-Ghicăi*, Climesci, Făurei, Mișunesci și Tatomiresci, cu 2446 loc., agricultori și economi de vite; are 5 biserici și 1 școală.

Budge, *Iuliu*, medic germ. n. 1811 în Wetzlar; profesor de anatomie și fiziologie în Bonn și mai târziu în Greifswald, unde † 1868; s'a distins pe terenul fiziologiei nervilor. Opere: »Untersuchungen über das Nervensystem«, (2 vol.; 1841 până 1842), »Handbuch der Physiologie«.

Budget, (engl. pron. bôdget; franc. pron. bidge; rom. buget), din cuv. franc. vechiu *Bougette*, original = pungă, apoi portofoliu ce servea pentru păstrarea socotelilor statului; în general: preliminarul de spese al unei administrațiuni finanțare, care se supune aprobării unei autorități ori corporațiuni. *B. statului* este preliminarul cheltuelilor și veniturilor statului pe un timp anumit. Scopul *B.-lui* este: asigurarea ordinii și controlului permanente în economia statului. *Dreptul de B.*, în înțeles obiectiv este totalitatea legilor referitoare la statorirea și încasarea veniturilor statului și la controlarea folosirii lor, iar în înțeles subiectiv: dreptul de a încuviința *B.-ul*.

În România *B. statului* își are originea, ca cele mai multe întocmiri moderne rom., dela Regulamentul organic. Firesce că erau și înainte socoteli și tabele de venituri și cheltueli, decât ele nu erau supuse la nici o regulă și n'aveau nici o stabilitate. (Starea finanțelor pe vremea Fanarioților e arătată în memoriile generalului Bauer. De acolo și din câteva alte sorginte e scoasă lucrarea lui L. Colescu: »Gesch. des rum. Steuerwesens in der Epoche der Phanarioten«; München, 1897. Pentru pericade și mai vechi, consultă Rascanu, Calmuschi, I. C. Codrescu, în Rev. Nouă, 1889, pag. 222 și urm.) Cele mai multe *B.-e* din epoca dela Regul. organic până la Unire sînt publicate în Analele parlamentare, în colecțiunea Odobescu a Acad. Rom. și în Anuaarele sau Almanachurile Statului, cari se publicau pe acele vremuri. *B. se fixează* în fiecare an prin o anume lege, care se numește legea de finanțe și care trebuie să fie promulgată înainte de expirarea anului budgetar. Pre-

scripțiunile generale, după care trebuie să fie pregătit și aplicat B.-ul, se găsește în legea comptabilității generale. Până la 1880 anul bugetar coincide cu cel civil. De atunci, din cauză că numeroasele serbători ce sînt tocmai dela 20 Dec. până la 15 Ian., făceau anevoioase lucrările, s'a fixat la 1 Apr. Deoarece nici toate plățile nici toate încassarile nu se pot face și cu și, anul bugetar expirat se prelungește cu 6 luni și perioada aceasta de 18 luni se numește *exercițiu*. Așa că dela 1 Apr. până la 1 Oct. casele publice fac operațiuni în comptul B.-lui expirat și în comptul B.-lui în aplicație. B. nu se presintă Senatului, ci numai Camerei și se promulgă în Monitor. Caracteristicile B.-lor rom. sînt: proporțiunea mare de venituri care nu provin din imposite, (vîndări de lemne, arîndări de moșii și de bălți, rețetele căilor ferate, navigațiuni maritime, vîndări de pueți, vin, vișă, cărbuni de piatră, vîndări de bunuri și moșii, chirile proprietăților urbane ale statului, etc.), marele număr de monopoluri, (cărți de joc, praf de pușcă, chibrituri, sare, tutun) și cheltuirea aproape anuală de 30—40 milioane procurate prin împrumut pentru lucrări publice mari, (căi ferate, poduri, casărmi, forturi, palate administrative, restaurări de catedrale, etc.) La încheierea exercițiilor, adică la 1 Oct. se publică câte o Situațiune a tesaurului public. Dela 1893 se publică și o Situațiune lunară, din care se vede mersul operațiunilor de tesaur. Mai tîrziu, cam ou 2 până la 4 ani, publică Inalta Curte de compturi o »Declarație», care e o cercetare amenunțată a gestiunilor anuale. Acesta e controlul administrativ sau judiciar, căci Curtea pune în urmărire pe agenții comptabili, ordonanțatori sau plători în sarcina cărora găsește vr'o neregularitate. Se mai exercită și un control parlamentar, care însă făcîndu-se prea tîrziu, e lipsit de ori ce eficacitate.

B.-ele județelor și comunelor se alcătuiesc de consiliile județene sau comunale conform legii și se presintă apoi spre aprobare ministeriului de interne.

Budieni, com. rur. în Rom., j. Gorj; e formată din căt.: B. și Piștești din deal. Are o întindere de 1200 hect. cu 1430 loc., o școală și 4 biserici.

Budila, (magh. *Bodola*), com. rur. în Trans., ectt. Treiscaune, cu 1725 loc. Magh. și Rom. (749); fabrici de spirt, păduri întinse. Castelul de aici a fost derămat de Mihaiu Viteazul.

Budinca, (engl. *Budding*), prăjitură. Aluatul se prepară în general din unt, ouă, făină și lapte, la care se mai adaugă uneori stafide și alte ingrediente. Aluatul se fierbe în aburi, legat într'o servietă sau într'o formă anumită. Sînt deosebite feluri de B., între cari cea mai originală este așa numita *Plumppudding*, cu grăsimi de rinichi.

Budineț, comună în Bucovina, căp. și j. Storojineț; formează com. și parohie cu com. Opațiul și Cireșul, cari au împreună 1960 loc., (1649 ort., 144 cat. și 120 mos.); moșie boierească și câte o școală de 1 clasă. [Dr. I. G. Sberia.]

Büdinger, *Max*, istoric germ., n. 1828 în Cassel; 1861 prof. pentru istorie la univ. din Zürich, 1872 în aceeași calitate în Viena. Opere: »Oester. Geschichte bis zum Ausgange des 13. Jahrh.»

(1858); »Ein Buch ungar. Geschichte«, (1866); »Vorlesungen über engl. Verfassungsgeschichte«, (1880).

Budinți, com. rur. în Bănat, cottul Timiș, cu 1088 loc. Rom.

Budislavul, munte în Rom., j. Argeș, pl. Lovișteea; are o înălțime de 2397 m. deasupra nivelului Mării Negre; de aici pleacă Culmea-Coziei printre rîurile Olt și Topolog.

Budișteanu, *Constantin*, general de divisie, comand. corp. I. de armată, ministru de resboiu al României în cabinetul D. Sturdza dela 4 Oct. 1895—96; n. Noemvrie 1838 în Bucuresci, a făcut studiile militare în Țeară; intrat la 1856 în armată ca sub-locotenent, ia parte ca colonel comandant al brigăzii a doua de infanterie din corpul I. la atacul Plevnei în Oct. 1877, unde este greu rănit; la 1892 este înaintat general de divisie. B. este elev al promoțiunii I. a școlii milit. din Bucuresci (1854—56). Ca ministru de resboiu, între alte îmbunătățiri aduse organizațiunii armatei, creă Batalioanele de miliții, destinate a constitui cadrele armatei de 2-a linie și modifică legea soldelor și a pozițiunii ofițierilor.

Budoar, (franc. *boudoir*), cabinet elegant pentru femei, de regulă alături cu camera de dormit.

Büdös, (Puturosul sau Puciosul), munte în Trans., cottul Treiscaune, 1174 m. înalt. Pe coastele lui, la o înălțime de 1053 m., se află o peșteră de 2 m. largă, 6 m. înaltă și 14 m. lungă, în interiorul peșterii se desvoaltă gazuri de acid carbonic și idrogen sulfuric; păreții sînt acoperiți de sulfur. Mulți reumatici își caută aci vindecarea.

Budrun, localitate în vilaietul Aidin, Asia mică, cu 5—6000 loc. și un castel zidit (1402) de cavalerii Ioaniți din Rodos. În apropiere se află ruinele orașului *Halikarnassos*.

Budua, sau Budva, oraș și port în Dalmația, căp. Cattaro; 2612 loc., fort, comerț cu sare de mare.

Budur, trunchiu de arbore găunos; stîncă pe care se ține capra neagră.

Budureasa, (magh. *Bondorosó*), com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 159 case și 1111 loc. Rom. gr.-or.; biserică debilă, școală regulată. Teritoriul e 52-775 jug. cat., tot munți cu păduri seculare, este posesiunea epului român gr.-cat. de Orade. Ocupațiunea locuitorilor este pomăritul, industria de casă și lemnăritul. În apropiere se află stațiunea de cură climatică »Stăna de Vale«. (v. ac.) [†]

Budweis, (ceh. *Budejovice*), oraș în Boemia, lângă riul Moldova; 28,501 loc. (1890), între cari 11,670 Germ., iar ceialalți Cehi; scaun episcopal; seminar, 4 școale secundare și mai multe școale primare; școale de specialitate; multe fabrici, comerțu înflorit; centrul liniei ferate Viena-Eger.

Buena Pohl, plantă, syu. cu *Cosmibuena* R. et P. (v. ac.) sau după alți autori cu *Casquilla* (v. ac.)

Buen-Ayre, insulă, v. Bonaire, 1.

Buenos-Aires, (Bun-Aer.), 1) *B.-A.*, cea mai mare și mai impopulată provincie în partea sudică a republicei Argentine (America de sud), avînd pe o suprafață de 305,119 km², 921,222 loc. (1895). Terenul. în general șes, e traversat numai

de 2 șiruri de dealuri dela nord-vest la sud-est; râul cel mai însemnat e Salado, nu e navigabil. Clima e temperată, dar din cauza uraganelor de sud-vest nu e totdeauna plăcută. Ținuturile cele mai fertile se află între Parana, La Plata și Salado e cele mai înfîșe posesiuni pentru pășunat. Ocupațiunea principală a locuitorilor e economia de vite. La 1895 numera această provincie 7·19 mil. vite cunoscute, 1·68 mil. cai și 52·20 mil. oi. Capitala provinciei până la 1880 era B.-A., de atunci e La Plata. Localități mai însemnate afară de capitală sînt: San Nicolas, lângă Parana, cu 12,268 loc., Mercedes cu 13,000 loc., Dolores cu 10,000 loc. Chivilcoy cu 16,000 loc., cu comerț însemnat de produse agricole, și Bahia-Blanca, lângă Naposta, 7 km. dela Ocean, avînd comerț însemnat de export. Finanțele provinciei sînt în mare disordine.

2) *B.-A., (Ciudad de Nuestra Senora de B.)*, capitala republicii Argentine, situată pe țărmul estuarului râului La Plata, 275 km. dela marea deschisă, avînd 665,243 loc. (1895), între cari 200,000 Italiani; aici e rezidența guvernului, a congresului, a corpului diplomatic, a consulilor străini și a arhiepiscopului de Argentina. Orașul, scutit prin o citadelă și mai multe forturi, e construit foarte regulat; are 15 piețe frumoase, între cari ocupă prim il ocupă piața Victoria cu catedrala, casa orașului (cabildo), palatul guvernului și statua libertății, ridicată în amintirea revoluțiunii dela 1810. Afară de catedrală mai sînt 14 biserici cat., 4 protestante și mai multe mănăstiri; între zidiri locul prim il ocupă casa reprezentanților, mai sînt numeroase institute de binefacere, 6 teatre și 1 operă. În fruntea institutelor de învățămînt stă universitatea, fondată la 1821, cu 3 facultăți; apoi mai sînt: 1 școală militară, 1 seminar teol., 134 școale publ. și 179 priv.; școale de arte și industrie; institute și societăți științifice. Aici apar 102 foi, între cari 24 zilnic. Industria, pe lângă tot protecționismul, până acum n'a luat avînt mai însemnat; în privința comercială B.-A. este centrul natural pentru America de sud. În 1895 exportul a fost de 60 mil. Pesos în aur, iar importul de 80 mil. Orașul posedă un port în lungime de 5 km. cu 4 docuri mari și 2 bazine de rezervă; în 1895 au intrat în port 6494 vapoare străine și 3382 corăbii cu vele. [nt.]

Buen-Retiro, fost castel regesc lângă Madrid; distrus în revoluția din 1868; acum muzeu de artilerie.

Buettneria L., (botan.) gen de plante lignoase erecte, oătăritoare sau sarmentoase din fam. Sterculiaceelor, trib. Buettnerieae, ce cresc pretutindene sub tropi, dar mai ales în America. Unele specii (ca *B. dasypphylla* Gay. *B. scabra* L. ș. a.) se cultivă la noi în florării; altele se folosesc în Venezuela sub numele de zarzahuca ca depurativ și sudorific. [A. Pr.]

Buettneriaeae, familie de plante, identică cu Sterculiaceele. (v. ac.)

Buf, pasere, v. Buhe.

Bufani, (bănățenește: bufeni) sau Țărenii (băn. țărâni, adecă veniți din Țeara Rom.) numesc »frățuți« bănățeni pe locuitorii din comunele montane: Boșca mont. (Boșca), Feru (Moravița-Eisenstein), Reșița mont., Văliug (Franzdorf), Docnecea (Dognacska), Oravița mont., Ciclova mont., Sasca mont., Boșneac (Moldova nouă), Rusova

nouă și Straja (Lagerdorf). Țărenii, după ce în patria nouă luară un bun avînt, deveniră fuduli, începură a poleci pe Români moșneni cu numele »frățuți«, iar aceștia nu li-au ramas datorii, ci li-au scos numele de »B.« și »bribeji« (vrabii). B. sînt probabil urmașii celor 13 mii de Români, despre cari N. T. Velea dice, că au emigrat din Oltenia de greul birurilor la 1641—46, și despre cari T. Laurian susține că la 1715 ar fi întărit la porunca Turcilor cetatea Timișorii, dar e constatat, că erariul montan a chiebat și mai târziu, pe la finea seclului trecut, mulți Români olteni ca lucrători de mine pe domeniile camerale, asigurându-le dotarea preoților și învățătorilor. Acum această populație numeră ca la 15 mii suflete; B. însă nu se prea sporesc, pentru-că nu se încuscesc cu frățuții și prea sînt dedați la traiu bun. Femeile sînt foarte frumoase și se îmbracă cu gust; ele poartă opreg dinapoi (nu chițele cu ciucuri ca frățuțele) și cătrîntă dinainte; gulerul, pumașii și poalele sînt împistrite cu băteală vinată sau neagră; unele poartă sunnă (sucnă) preste cămașă (nu chimeșă oa la frățuți); B. sînt oameni frumoși și inteligenți lucrători; ocupațiunea lor principală este ocnăritul, cărbunăritul, chiria (cărășitul) și economia câmpului; meseriașii și industriașii lor dau înderet. Imbrăcămîntul B.-lor asemenea difere de al frățuților; ei poartă cămașă de bumbac lungă până preste genunchi, legată cu o curea peste mijloc, șubi lungi albe, croite pe trup, cojoace scurte, pe cap poartă pălării și căciuli, iar frățuții poartă chimeși de fuior și de lăor, mai scurte, se leagă cu brăciri peste mijloc, poartă șubi cu glugă și cojoace largi și lungi și adese clăbețe de miel pe cap. Vorba B.-lor se deosebesce de a frățuților mai ales în unificarea conjugățiunii a treia cu a doua (a făcă, noi mergem, făcăm, ve duceti), a pluralului cu singularul (el face, ei face), în eliminarea conjunctivului la prima conjugățiune (nu poate să mîncă, ea nu vrea să cîntă), ș. a. B. întocmai ca și ceilalți Români bănățeni articulează în *u* fără *l* (omu, pomu — nu omul, pomul). Țigani veniți cu B. de odată ca zlatari (spălători de aur) au păstrat mult mai curat graiul oltenesc. [E. T.]

Bufet, (franc. *buffet*), dulap pentru mîncări, vase, argintărie, etc.; masă cu mîncări, la cari oaspeții se servesc înșii; sală de mîncare.

Buff, *Charlotte*, prototipul Lotte-i în »Sufărînțele tinerului Werther« de Götthe, fica unui »Amtmann« în Wetzlar. Götthe a cunoscut-o la 1772; fiind ea însă logodită cu I. Chr. Kestner (în »Werther« Albert), Götthe a părăsit orașul Wetzlar, ca să nu conturbe relațiunile tinerilor fidațați.

Buffa, (ital.) farsă; *Opera B.*, piesă de operă comică.

Buffalo, (pron. bef—), oraș cu port însonnat în statul Nord-American New-York, situat la extremitatea nord-estică a lacului Erie și la capătul canalului Erie, fundat 1801; la 1820 cu 2095, iar la 1890 cu 255,664 loc.; scaun episcopal, universitate, arsenal, șantiere, fabrici numeroase și comerț însemnat cu cereale.

Buffo, (ital. *Buffone*, franc. *Bouffon*), personagiu comic în opera ital.; (v. *Buffa*). *Bufonerie*, lucru glumeț; operetă comică.

Buffon, *Louis Leclerc*, conte, celebru natu-

ralist și scriitor fr. de primul rang, n. 1707 în Montbard, primi o educație aleasă și, după terminarea studiilor, făcând mai multe călătorii. În 1739, pentru memoriile sale despre chestiuni fizice și astronomice, și despre aplicarea științei la industrie și agricultură, a fost ales în Academie și numit intendat al grădinei regelui. În această funcție concepă planul de a da un tablou general al naturii; ajutat și de alți savanți, publică (1749) primele volume din »Histoire naturelle«, opera sa principală, care numeră 44 vol.; operatul se tipări întreg numai după moartea lui B. Trăind încă, i-se ridică o statuă la intrarea Museului. La alegerea lui ca membru al Academiei fr., ținu vestitul »Discours sur le style«, caracterizat prin maxima »stilul este omul«.

Bufna, *Bușnița*, pasere, v. Buhe.

Bufo, *Bufo*, (zool.) familie din clasa Batracienilor (Amphibia), ord. Anurelor, subord. Phaneroglosselor, cuprinde animale cu organele auditive pe deplin dezvoltate; se cunosc 100 de specii cuprinse în 4 genuri. În Rom. trăiesc genul *Bufo* Laur., cea mai comună specie, *vulgaris*, *broască râioasă*, (franc. crapaud; germ. Gemeine Kröte). Lungă de 8—20 cm., pe deasupra colorată cenușiu-castaniu, cenușiu-negru sau verde închis, uneori pătată și cu umflături mici neregulate; pântecul colorat mai deschis. Trăiește prin grădini, se retrage în locurile umede și întunecoase, în excavațiunile zidurilor vechi sub pietri, în pivniți și obiar în pământ. Ele sunt folosite agricole fiind-că se nutresc cu omizi, larve și insecte vătătoare. De broasca râioasă leagă poporul român o mulțime de superstiții.

Bufo (piatra broascelor), dinții petrificați ai *Pyknodonților* (pesci), în formațiunea Jurasică.

Buftenă, sat în Rom., j. Ilfov, pl. Snagov, lângă Colentina; face parte din com. rur. Bucoveni; un castel frumos al principelui Al. B. Stirbey și o capelă, în care se află înmormântat fostul Domn Stirbey.

Bug, râu; 1) *B. vestic*, afluent din dreapta al Vistulei, isvorește din Galiția, se împreună cu Narew și se revarsă la Nowo-Georgiewsk; 730 km. lung, preste 500 km. navigabil. 2) *B. estic*, râu în Rusia sud., se revarsă în limanul Niprului, 801 km. lung. Vapoare mai mari îl pot percurge numai până la Nikolajew.

Bugeac, partea meridională a Basarabiei, între Nistru și Dunăre. (v. Basarabia.)

Buhenhagen, *Johann*, numit și *Pomeranus* sau *Dr. Pommer*, reformator germ., n. 1485 la Wollin; profesor la Wittenberg (1522), superintendent general al electoratului (Kurkreis, 1536); a introdus reformația în Braunschweig, Hamburg, Lübeck și Pomerania. Pentru același scop s'a dus în Danemarca, unde a fost primul rector al universității din Copenbaga, dar în curând s'a întors la Wittenberg (1542). I-a ajutat lui Luther la traducerea bibliei, și a tradus-o în graiul »Plattdeutsch«, (1533); cu Melanchthon a scris interimul din Lipsca, (1548), singur istoria Pomeraniei. † 1558. Biogr. de Vogt, 1867. [W. R.]

Buhenița, muschiu de căprioară afumat.

Buget, v. Budget.

Buggy, (engl. pron. böggi), trăsură ușoară neacoperită, cu 2 (în America cu 4) roate înalte, de un cal, pentru 1—2 persoane.

Bughea, suburbiiu al orașului Câmpulung (Rom. j. Mușcel), posedă un stabiliment balnear cu izvoare de apă minerală iodurată, chloro-sodică, sulfuroasă și feruginoasă, care a fost analizată de Dr. A. N. Bernad-Lendway. (Cf. I. Felix, Tractat de Igiena publică și de Poliția sanitară, partea II. Buc., 1889.)

Bugi, *Bugizi*, *Buginezi*, popor malaic, în sudul insulei Celebes; oameni binofăcuți, inteligenți și cinștiți; au limbă și literatură proprie și au format și câteva state mici. Se disting ca marinari.

Bugulma, oraș în guv. rus. Samara, lângă Bugulmînca, 12,895 loc., mare comerț cu vite și bumbac.

Bugurușian, oraș în guv. rus. Samara, lângă Kinel și pe linia c. f. Samara-Slatoust; 20,511 loc.; în Sept. se ține un târg mare, la care se învârtesc preste 400,000 ruble. În apropiere izvoare de asfalt și pucioasă.

Buha, *Buhac*, v. Buhe.

Buhăești, com. rur. în Rom., j. Vaslui, lângă riul Bêrlad. Este formată din sat.: B. de jos, B. de mijloc, B. de sus, Voinesci, Uncesci și Măcresci, cu 2413 loc., cari se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor. Are 4 biserici cu 3 preoți și 1 școală.

Buhalu, instrument musical, se întrebuintează numai odată pe an, în ajunul anului nou, când colindătorii umblă cu plugușorul; e întrebuintat numai la Români. Se face din o putnică sau cofă deșartă, legată la gură cu piele de oaie dubită, în mijlocul căreia se află o șuviță de pîr de cal; această șuviță se udă cu apă și se trage cu amândouă mâinile — schimbând când una când alta, — prin ce se produce o vibrațiune, care seamănă cu ragetul B.-lui, de unde vine și numirea instrumentului.

Buhalu de băltă, (*Botaurus stellaris*), o pasere băltăreată, petrece prin trestii de lângă ape, nutrindu-se cu animale de apă; ciocul lungăreț și ascuțit; grumazii par a fi groși, din cauza penelor sbrorșite; pe spate galben-ruginie cu pete și desemnuri oacheșe, pe foale mai deschisă; creștetul e negru și gâtul alb; preste plutitoarele sure cu fășii rugini; falca superioară oacheșe, și verde cea inferioară; pielea picioarelor e verde, pe la încheieturi însă galbenă. B. are obiceiul să-și bage capul în apă și să sbiere ca un vițel; poporul e de credință, că strigătele ropefite ale acestei paseri sunt presemnele unui an mănos.

[V. B.]

Buhalnița, com. rur. în Rom., j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, pe valea Bistriței, formată din cât.: B., Isvorul alb, Isvorul muntelui, Lacul-B., Poenarii și Potocii, cu 1979 loc.; teren muntos; loc. se ocupă cu agricultura, plutăria și mai ales cu prăsirea vitelor; în cât. B. se află o mănăstire cu 2 călugări, închinată oarecând cu toate veniturile ei bisericei Sf. Ilie din Iași și apoi împreună cu aceasta reînchinată patriarhiei din Alexandria; moșia mănăstirii aparține aji statului și aduce o arândă anuală de 12,981 lei.

Buhe, paseri răpitoare de noapte, cu cap mare, rotund, împodit, la unele specii cu două cucuie (moțuri) de pene, de forma urechilor; ciocul puternic și recurbat dela basă, câte odată e acoperit de pene; ochii mari și îndreptați înainte, sunt încungiuerați cu un cerc de pene virtuose și subțiri, ce constituie *velul*; penele lor în genere

sunt moi, deci zboară fără șgomot; picioarele până la degete sunt acoperite cu pene. Dăna o petrec prin ruine, crepături de stânci, și numai de cu seară ies la vânătoare; se nutresc cu șoareci, păserele și insecte. Aerul trist și țipetul lor jalnic a contribuit mult la formarea acelor idei superstițioase, ce poporul le are despre aceste paseri, considerându-le drept prevestitoare de nenorociri.

Speciile mai principale, și anume dintre cele cu moț pe cap, sunt: *Bou de noapte*, *Bufna*, *Bușnița*, *Buha mare*, *Buhac*, *Buwna*, *Joi-marița*, *Uhu*, (*Stryx bubo*) cea mai mare specie, cu pene ruginii, cucuie negre, galbene la margini. Petrec prin pădurile înalte, prin caverne și arbori scorburoși; *Hurezul*, *Huhurezul*, *Buhurezul*, *Ciuurezul*, *Ciuhurezul*, *Huhurete*, (*Stryx otus*) cu pene oacheșe-gălbenui; petrece prin păduri; *Buf*, *Huhurez-mic* (*Stryx scops*) cea mai mică buhă cucuiată; *Cioful*, *Ciuș*, (*Stryx brachyotus*) cu moțuri mici, din 3—4 pene; e o specie ce petrece prin regiunile nordice și numai toamna și iarna se poate vedea pe la noi.

Speciile fără moț sunt următoarele: *Buha mascată*, *Buha cu cârpă*, *Striga*, (*Stryx flamma*) de culoare cenușie, cu ochi portocalii; trăiește prin turnuri și ruine; spaima poporului; *Cucuvoia*, *Cucuveia*, (*Athene noctua*), e cu ceva mai mică decât cea precedentă; *Ciuvica*, (*Glaucidium passerinum*), de mărimea unei vrabii, cu pene cacheșe pe spate; petrece prin păduri, unde și cui-bărește; *Cera*, (*Stryx aluco*) de culoare neagră cu cioc gălbenui; cuibul și-l face pe arbori.

[V. B.]

Buhociu, com. rur. în Rom., j. Bacău, pl. Siretul de sus, pe valea Siretului, compusă din cât.: B. mare, B. mic, Satul nou, și Costescii, cu 2089 loc., între cari 769 Magh.; are 1 biserică ort. și 2 bis. cat., apoi 2 școale mixte.

Buhoghlindă, *Tilu*, eroul unei cărți populare destul de răspândite, compusă în Germania prin secl. XIII. și prelucrată definitiv în secl. XVI. de Thomas Murner sub numele de »Til Eulenspiegel«. Acesta este unul din numeroșii păcălici populari, oameni destepti și gata să răspundă cu spirit la ori ce întrebare și să pună întrebări, la cari alții să nu poată răspunde. În românește s'a publicat în a II. ediție sub titlul »Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu B. cele de ris și minunate la cetire, după limba nemțească tâlmăcită....« Brașov, 1846. Apoi diverse ediții la Sibiu și București; ultima la Brașov, 1897 (Ciurcu).

Buhui, peșteră pe teritoriul com. Anina în Banat, cott. Caraș-Severin; esirea peșterii de cealaltă parte se chiamă *Cuptorul*. B. e vestit, pentru-că aici s'a găsit craniul ursului: *Ursus spelaeus* Blumb. și al caprei: *Capra ibex*.

Buhur, stofă de lână subțire și moale, albă sau galbenă.

Buhurd, (*Buhurt*), turnir de petrecere, la care cavalerii luptau ceată (Țiost) contra ceată.

Buhurez, v. Buhe.

Bușuș, târgușor în Rom., j. Neamțu, pl. Bistrița, situat lângă linia ferată Bacău-Piatra, formează com. rur. cu cât.: Bodesci, Margina și Orbicul, având în total 3155 loc., (tîrgușorul B. numeră singur 2360 loc. în cea mai mare parte Ovrei); în acest târgușor se află: reședința sub-

prefecturii pl. Bistrița, o judecătorie de ocol, 1 biserică, 2 școale primare (una de băieți și alta de fete), gară, oficiu telegrafo-postal, farmacie, spital și mai multe sinagoge. Insemnată este fabrica do postav a colon. Eugen Alcaz, ce manipulează cu 2 mil. lei și ocupă 250—300 lucrători; bălciuri se țin în toată Dumineca.

Buia, (germ. *Bell*, magh. *Bölya*), comună rur. în Trs, cott. Târnavă mare, cu 1032 loc. Rom. (656), Magh. și Sași. Vechiul castel din B. a trecut 1598 în proprietatea lui Mihaiu-Viteazul; în biserică de lângă el se găsesc picturi de pe timpul acestui principe. În valea B.-ei s'au aflat cărămizi și pietri antice de moară.

Buimăceni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, pl. Jijia, compusă din sat.: B., Albesci, Capu-Păduri, Crăciuneni, Jumătățeni, Petresci și Șătrăreni, cu 2008 loc., agricultori și economi de vite; prin com. trece linia ferată Dorohoiu-Iași; are 4 biserici și 1 școală mixtă.

Buisson, *Ferd. Edouard*, pedagog frc., n. 1840; prof. la academia din Lausanne și, sub ministerul lui I. Simon, inspector al învățământului primar, iar dela 1878 inspector gen. și la 1879 director în ministerul cultelor. A scris: *Le christianisme libéral*; *De l'enseignement de l'histoire dans l'école primaires*; *Devoires d'ecoliers américains*; *Dictionnaire de pédagogie*, în 2 tom., 1878. [Pl.]

Buitur, comună rur. în Trs., cott. Hunedoara, cu 201 loc. Români; teren bogat în petrificațiuni din grupa Terțiară (în deosebi molușce).

Buiul, *fiul lui Stoia*, Român din ținutul Făgărașului, în secl. XIII. Apare într'un document din 1231 ca proprietar și vîndător al unei moșii, avute de alt român de mai înainte, și alipită Făgărașului după nimicirea stăpînirii bulgăresci (1018). Din aceasta se concludă la existența unei Bulgarie sinistra-dunărene și la păstrarea proprietății funciare de Români, dincolo, până la această dată.

Buiurdium, ordinul unui pașă sau vizir.

Bujor, numirea populară a plantei *Paeonia officinalis* Retz. (v. ac.); *Bujor de munte*, *Rhododendron Kotschyi* Simk. (v. ac.)

Bujor și *Codru*, doi frați gemeni în poveștile române. Împăratul zidesc o mănăstire, dar un bătrîn îi spune, că mai lipsesce porumbul raiului. Frații se ofer că îl vor aduce, și îl și aduc. Acești gemeni nu au legătură cu Gemenii-Luceaferi.

[Atm.]

Bujor, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, pl. Prut, compusă din: B. (tîrgușor), Golășei, Moscu, Puțichioaia și Umbrăresci, având în total 2747 loc. pe un teritoriu de 10,918 hect., dintre cari 7430 hect. aparțin proprietății mari; la Golășei posedă Lascar Catargiu un castel frumos cu grădini admirabile și lac artificial. Locuitorii se ocupă pe lângă agricultură și prăsierea vitelor și cu cultivarea viilor; sînt 4 biserici și 4 școale. În tîrgușorul B. este reședința subprefecturii pl. Prut; un spital și un biuou telegrafo-postal.

Bujor, 1) *B.*, *Alexandru*, publicist rom.; a publicat »Dacia traiană, considerațiuni politice«, anul I., Roma, 1873, o revistă, în care după »o prefață rezervată Românilor« urmează mai multe articole scrise unele românește, altele în două limbi, românește și franțuzesce sau românește și italienește, cas. e.: una revelațiune oportuna, care constată cum că noi nu sîntem nici primii nici

unicii a propaga idea de o insurecțiune generală și simultanea a popoarelor oprese de Austria și de Turcia, și care arată cum că asupra unei atari revoluțiuni în Orient au meditat seriosamente barbati de ingeniu și cu extinsă experiență», sau »Dacia traiana di diritto e quella di fatto», »Italia liberă și una». Tot B. a scris o »Istorie a resboiului Franco-German», scrisă cu multă ură în contra Germanilor, a căror istorie o începe de pe timpurile lui Arminiu. † 1879 în Orade de moarte silnioasă, în urma unui conflict cu poetul Is. Bosco.

2) *B., Paul*, doctor în științele naturale dela Geneva, profesor de morfologia animală la Universitatea din Iași; a publicat (1891) teza de doctorat: »Contribution a l'étude de la métamorphose de l'ammocoetes branchialis en Petromyzon Planeri».

Bujukdere, v. Bőjukdere.

»**Bukarester deutsche Zeitung**«, diar german apărut în București 1845—64.

»**Bukarester Tagblatt**«, diar german, apare în București dela 1880.

»**Bukaresti hiradó**«, diar magh. apărut în București la 1876—85.

»**Bukvariu** pentru pruncii cei românesci, carii se află în Crăia ungurească și hotarele ei împreunate cu dovoirea stăpânilor. S'au tipărit în Beciu la Iosif de Kurzbek a resăritului tipograf dela curte la anul 1781, (43 pag.) o carte de cetire rom. din seclul trecut, care dela pag. 17—27. cuprinde buoați de cetire moralisatoare, iar dela pag. 34 până la fine tractează despre »Insemnarea cetirii», (interpuncțiuni și regulile ortografice). [I. Vuia.]

Bula, v. Bulla.

Bulahar, port în Africa, la golful Aden.

Bulair, sat lângă Adrianopol, cu fortificațiuni în lung. de 6 km., ridicate (1854) de ingineri engl. și franc. cu destinațiunea de a împiedeca debarcarea oștrilor inimice în jurul Dardanelelor.

Bulak, port și suburbii al oraș. Kairo, lângă Nil; arsenal o fabrică de arme, usine de fier, fabrică de hârtie, penitențiar pentru femei, și cea mai mare tipografie a Orientului, fundată de Mehemed-Ali, 1822. Dela 1864—89 se află în B. museul egiptologic. (v. Giseh).

Bulamac, stilp gros.

Bulamace sau *Balamace*, numele unei familii fărșerote în Albania. Capul »fălcarii» (adecă al tribului) e celnicul *Spiru B.*, care șede vara în Pliasa, în Albania, și iarna în Halmiro, în Tesalia, iar fratele său mai mic *Nicola B.* în Corciană (Corița), în Albania. Amândoi, ca și fiul celui din urmă, *Havralambi B.*, preot și dascăl în Corciană, sunt buni patrioți și lucrează în favorul românismului.

Bilau, *Frideric*, scriitor germ., n. 1805 în Freiburg, unde făcui studiile gimn., iar cele jur. la Lipsca, alături cu științele de stat, istoria și literatura clasică. La 1836 prof. ord. de filosofie practică la univ. din Lipsca, unde mai înainte ținuse prelegeri despre dreptul de stat saxon. Intre 1837—44 fu însărcinat cu cenzura presei periodice, iar dela 1838—44 conduse redacțiunea mai multor reviste și jurnale. † 1859. Ser. princ.: Encicl. sc. de stat, (Lipsca, Ed. 2, 1855); Dreptul const. al Saxoniei, (Lipsca, 1833);

Statul și agricultura, (1833); Statul și industria, (1834); Manual de gospodăria statului, (1835); Autoritățile în stat și comună, (1836); Ist. sistemului de state europene, (3 tom., Lipsca, 1837—39), etc.

Bulb, (botan.) *ceapă*, corp cărnos, subteran dela basa tulpinilor unor plante. Se poate compara cu mugurii; ca și aceștia având o axă, lățită ca un disc, sau conică, ori alungită, purtând pe ea frunze modificate, umflate, îngroșate din pricina îngrămădării în ele a materiilor de rezervă (feculă, substanțe zahăroase, etc.), iar pe fața inferioară a axei se produc numeroase rădăcini adventive. După particularitățile axei și ale frunzelor se deosebesc: *B. solidi* (axa mai dezvoltată, frunzele subțiri puțin numeroase); *B. solzoși* (axa mai puțin îngroșată, frunzele numeroase, cărnose, acoperindu-se ca solzii de pe pesci); *B. tunicăți* (axa puțin dezvoltată, frunzele potrivit de groase, și acoperindu-se astfel, că cele mai tinere sunt interne, cele mai vechi, externe). Orchideele prezintă 2 feluri de bulbi: *pseudo-bulbi*, ce nu sunt decât mugurii axilari, cu frunzele cărnose și se găsesc la baza tulpinei Orchideelor aeriane (*epifite*) din regiunile tropicale; *ophrydo-bulbi*, sunt subterani, divers conformați la exterior și rezultă dintr'un mugure axilar îngroșat, împreună cu rădăcini adventive modificate. B. se mai numesc și umflătura dela baza piciorului unor ciuperci, s. e. la unii Coprinus, deși ca origine și structură e deosebit de cei precedenți. [S. Șt. R.]

Bulbile, (botan.) mici bulbi resultați din modificarea, prin îngrășare și acumularea de substanțe de rezervă, a mugurilor axilari (dela subsuoara frunzelor aeriane sau subterane), cum se observă la unii Crini, Untișor, Usturoiu («câtei»), etc. Se pot forma și la subsuoara florilor unei inflorescențe. B. sunt organe de multiplicațiune ale plantelor; ei se desfac de pe planta unde se formează, cad pe pământ și după un timp variabil produc o nouă plantă. [S. Șt. R.]

Bulbochaete, s. *Bolbochaete*, algă verde din fam. Oedogoniaceelor; are forma unui filament celular ramificat, caracter prin care se deosebește de gen. Oedogonium, iar ramurile se termină cu câte un pâr lung, subțire, incolor, având la basă o umflătură în formă de bulb, de unde vine și numele acestei alge. Cuprinde vr'o 40 specii, cari trăiesc în apele dulci sau puțin sălcii de pe toată suprafața pământului. [E. T.]

Bulbocodium L., (botan.) gen de plante din fam. Liliaceae, trib. Colchiceae, cu o singură specie cunoscută sub numele de *B. vernum* L. care se întinde din munții Europei merid. până în Rusia asiatică. Această unică specie cuprinde mici plante erbacee, vivace cu un bulb negricios, oblong; crește și în părțile noastre prin pășuni. Din cauza frumșetii florilor sale și pentru-că înfloresce de vreme, deja pe la începutul lui Martie, se cultivă ca plantă ornamentală. [Z. C. P.]

Bulbos, (botan.) ce e umflat intr'un bulb; ce posedă un bulb. Plante bulboase se întâlnesc mai des în familiile: Liliaceelor, Amarilideelor, Irideelor, Orchideelor, etc.

Bulbosina, numirea unui alcaloid extras din ciuperci.

Bulbuc, isvorul ce are deschidera pe fundul unui rîu sau al basinului propriu și se observă bulbucind pe suprafața avelor ape.

Bulbucata, com. rur. în Rom., j. Vlașca, compusă din cât.: B., Făcău și Găștești-Coteni, ou 1455 loc., produce pometerii multe și tutun; are 3 biserici cu 2 preoți și 1 școală mixtă.

Bûlbûl, comuă rurală în Rom., j. Constanța, pl. Medjidie, compusă din cătunele: 1) B. bûiuc, 2) B. kûciuc, 3) Murfat kûciuc și 4) Endec cara kioi. Populațiunea e de 331 fam. cu 1458 suf., (434 creștini ort., 1024 mahom.) Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura. Biserica creștină nu are, geamii 7; o școală rur. mixtă, 6 școli musulmane pe lângă geamii.

Buletin, (frc. Bulletin, pron. bilten), publicațiune, prin care se raportează la intervale anumite despre starea unui lucru, s. e. despre starea sănătății unei persoane înalte, despre lucrările unei corporațiuni, etc.

În Rom. se dă în genere numele de B. publicațiunilor oficiale periodice. Sînt și societăți, cari dau publicațiunilor lor acest nume. B.-le acum în ființă sînt: *B. Ministeriului Cultelor* (a. IV. 1898), *B. Telegrafo-postal* (a. 26), *B. serviciului sanitar* (a. 10), *B. Ministeriului de Interne* (a. 5), acesta înceată la 1 Apr. 1898, și *B. Curții de Casație* (înființat 1862); *B. statistic al capitalei* (a. 3), etc. B. se numesc și publicațiunile lunare ale Camerelor de comerț. Valoarea lor ca organ de informațiune comercială e în genere slabă; cele mai bune sînt cele din București și Iași. Dintre B., acum desființate, sînt de remarcat: *B. Instrucțiunii publice* (1860 și 1865 până 1866), *B. legiuirilor financiare* (1884), *Jurnalul Ministeriului lucrărilor publice* (1868—69), B. lunar al comerțului exterior în a. 1891—93, *B. legilor Principatelor Unite* pe a. 1859—65 (publicat însă 1865—67). Cel mai bun a fost *B. statistic general* (1892—94), care a publicat excelente lucrări, mai ales o foarte temeinică monografie asupra populațiunii și una asupra agriculturii. Unele autorități publică organele lor sub alt titlu, s. e. Analele Ministeriului lucrărilor publice, Analele Eforiei Spitalelor civile, Monitorul oastei, Monitorul comunal (al capitalei). Analele statistice și economice înființate de Marțian erau un excelent izvor de fapte pentru cunoșciuța țerii. B. publicate de societăți sînt: ale Societății de știință, ale Soc. geografice, ale Soc. funcționarilor, și la Iași al Soc. medicilor și naturalștilor. Din B.-le existente, cel mai bun e *B. Ministeriului Domeniilor*, în care se găsesc, pe lângă lucruri curat administrative, memorii de viticultură, statistică, comerț, agricultură, mine, etc. s'a înființat în 1885, s'a desființat la finea anului și s'a reînființat la 1890. De atunci apare fără întrerupere.

Toate Buletinele au ca caracter comun un extraordinar amestec de materii bune pe lângă altele mai pe jos de critică, și apar în genere lunar; ca materie conțin acte administrative, ca: numiri, permutări, destituiri, circulări, anunțuri, apoi legi, regulamente, proiecte, memorii, rapoarte, studii, etc. Colecțiunea lor completă nu se găsește nicăiri. Abonați n'au în genere mai de loc.

Bulevard, (*franc.*) un val sau o metereză; în derivație promenadele așezate pe valuri; în special stradele plantate din Paris, deschise în locul valurilor fortificațiilor, sau unele strade largi în orașele mari, asemenea aceloră.

Bulgari, popor, v. Bulgaria — populațiunea. *Limba și lit. bulg.*, v. Slavice — limbi.

Bulgaria, principat în penins. balcanică.

SITUAȚIUNE, LIMITE.

B. se află între 22—28 $\frac{1}{2}$ ° long. est. și 42—44° lat. sept.; se mărginește la nord cu România, de care se desparte prin Dunăre, dela îmbucătura Timokului și până la Silistra și cu Dobrogea, de care se desparte printr'o linie convențională, dusă dela Silistra până la Marea Neagră, la satul Ilanlik; — la est cu Marea Neagră, dela Ilanlik până la satul Gyoseke; — la sud cu Rumelia orientală, de care se desparte prin Balcani, până la muntele Balabancia, și cu Rumelia occidentală, până în linia munților Kurbetșea-Planina; iar la vest cu Sârbia.

RELIEFUL.

Intreaga suprafață a B.-ei (în total 63,160 km². Suprafața Rumeliei orientale, ađi anexată la Bulgaria, este de 35,500 km², care împreună cu a Bulgariei dă un total de 98,660 km.²) este dominată de lanțul Balcanic, care presintă linia culminantă pe frontiera meridională. Incepînd din această linie, terenul se lasă treptat spre nord până la țărmul Dunării. Din această cauză toate cursurile de apă din B., cari se varsă în Dunăre, urmează una și aceeași direcțiune generală, dela sud spre nord. În general terenul B.-ei este mai înalt decît al României și se presintă pe mai toată întinderea ca o succesiune de dealuri, (100—200 m.), afară de puține locuri, unde terenul este jos, și pe unde grămădirea apelor a format bălți și mlaștine, s. e. lângă Vidin, Arcer Palancași Cibar Palanca, între Rahova și Ostrov; între gurile Iskerului și Vidului, și între Nicopol și Șistov. Solul B.-ei presintă trei zone deosebito: 1) *Zona dealurilor inferioare*, care se întinde dealungul Dunării și se termină spre sud. Ca particularitate caracteristică se poate nota, că în această zonă nu se întălnesc nici o înălțime mai mare de 250 m. 2) *Zona dealurilor înalte*, se întinde spre sud până în zona munților. Înălțimile acestei zone variază între 400 și 800 m. Cursurile de apă n'au decît forma pârșelor. Ele sînt relativ destul de dese și străbat aceste culmi, formănd adeseori defileuri foarte apropii pentru defensivă. 3) *Zona munților*, care se întinde spre frontiera meridională, este formată de însuși linia culminantă a *Balcanilor*. Întregul sistem al acestor munți acoperă mai toată peninsula Balcanică, determinându-i chiar forma. Culmea centrală a acestor munți începe la îmbucătura rîului Morava (bulgăreasca) și se continuă direct spre est până la Marea Neagră, formănd, pe toată întinderea, limita meridională a basinelui Dunării inf. Incepînd dela origina Timokului și până la capul Eminel, în Marea Neagră, pe o lung. de 444 km., culmea centrală a Balcanilor formează, atît limita naturală între principatul B.-ei și provincia Rumeliei, cît și linia despărțitoare între apele Dunării și apele Măriței. Înălțimea acestor munți începe a se ridica la Küstendil. Dela pasul Poarta lui Traian, format în massivul Rilo-dag, pe drumul ce conduce dela Sofia la Filipopoli, culmea centrală începe prin a se ridica, îndreptându-se mai întăiu spre nord apoi spre nord-est, sub forma unei mase de granit,

presentând o înălțime medie de 1460 m. până la Zlatița. Imediat spre nord de acest punct, culmea centrală se întâlnește cu *Etropol Balcan*, care vine despre vest, din ținutul Iskerului și care se termină la pasul Babanița (1916 m.) după ce a străbătut o distanță de vr'o 66 km. De aici până la pasul Demir-Kapu, pe o distanță de 170 km., lanțul ia numire de *Kodja* sau *Veliki Balcan*, prezentând următoarele vîrfuri, cele mai înalte din întregul masiv: Trojan, Gumrukschal (2390 m.) ceva mai la est: Șipca (1534 m.), Zelenikovaț, Așan, Dulnic, Tohumerna, (între 1600 și 2000 m.). Dela Demir-Kapu culmea centrală se desparte în două ramuri, cari se împreună în lanțul Emineh-Dag. Lanțul despre nord poartă numirile de *Indge Bair* și *Azan Balcan*; iar cel despre sud *Voda Balcan*, *Kiutschuk Balcan* și *Emineh-Dag* (înălț. max. 750 m.); acestea din urmă sînt pe teritoriul rumeliot. Acești munți prezintă spre nord o desvoltare neîntreruptă de dealuri până către Rusciuc; iar pe tot ținutul din nord-est, terenul se prezintă sub forma unui platou acoperit cu păduri. Preste Azan Balcan și Kiutschuk Balcan se află două trecători: Gali Kavak, care stabilește comunicația între Karnabad și Șumla, și Nadir-Derbent (Nadir Kioi) pe drumul dintre Aidos și Șumla. Incepînd din Kurbetșea Planina și până la Emineh-Dag, culmea centrală descrisă mai sus, aparține frontierei meridionale a B.-ei. Distingem 3 regiuni deosebite:

a) *Regiunea Sofiei*, care constituie un adevărat cadralter în sud-vest, prezentă în centru un platou incungurjat de toate părțile cu munți; este tăiat în două părți inegale prin strimta vale a râului Isker. Partea despre vest este străbătută de următoarele lanțuri, luate de la nord spre sud: *Stara Planina*, care începe dela frontiera Sârbiei, și ale cărei ramuri se duc spre nord până în malurile Dunării; apoi vin munții *Șumugu*, *Krușevita Planina*, *Kurbetșea Planina*. Spre sud se află lanțurile *Küstendil Balcan* și *Dovanîța Planina*; imediat spre sud de Sofia, masivul *Vitoș*. În partea de est a râului Isker se află *Rilo-Dag*, care formează pasul Poarta lui Traian; apoi spre nord *Bârza Planina*, *Gulubița Planina*;

b) a doua regiune este a Balcanului propriu zis, numit *Kogea-Balcan*, care pleacă dela orașul Zlatița, străbate Rumelia până la Kârlova și se termină în dreptul orașului Slivua, unde trece șoseaua dela Ternoza la Adrianopoli. Între Gabrova (B.) și Kezanlik (Rumelia) se află trecătoarea Șipca, care a jucat un rol atât de însemnat în reșboiul dela 1877; c) a treia regiune, a *Kamcicului*, se reprezintă mai întăiu prin lanțul *Micului Balcan*, care se continuă până în Marea Neagră; apoi prin munții *Indge Bairul*, *Iakali-Kamcic* și lanțul *Binar-Dag*, care se termină în *Așik-Balcan*. Mai la est de punctul Slivna, încep spre sud-est lanțurile *Voda Balcan*, *Kiutschuk Balcan* și *Emineh-Dag*. (v. și Rumelia.)

RÎURI.

Rîurile B.-ei curg toate dela sud spre nord, vorbind în special de cele ce se varsă în Dunăre. Cursul lor este repede, și fiind săpate foarte adînc văile lor, ele nu pot servi cu destul folos drept căi de comunicație, și chiar văile lor nu sînt în deajuns practicabile pentru comunicație. Cele mai importante sînt: *Topolvița* și *Papadia*, cari

se varsă între Vidin și Arcer Palanca; *Smârdanul* (Șomlia) isv. din Balina Glava și se varsă la est de Arcer Palanca; *Gom*; isv. din Stara-Planina și se varsă lângă Lom-Palanca; *Cibrița*, isv. din Stara-Planina, și se varsă lângă Cibra-Palanca; *Ogostul*, mărît cu *Botumia*, isv. tot din Stara-Planina, se varsă în fața Jiului; *Skitul* isv. ceva mai la est de Ogostul, și se varsă spre vest de Rahova; *Iskerul* mărît cu *Leva*, *Calhapița* și *Iskerul-mic*, cel mai important dintre rîurile B.-ei, isv. din muntele Vitoș, trece pe la est de Sofia și se varsă în fața portului Celeiul; *Vidul*, care iese din Kogea-Balcan, udă Plevna și se varsă în fața portului Islaz; *Osmă*, isv. mai la est de precedentul, și se varsă lângă Nicopol; *Jantra*, mărîtă cu *Drenova*, isv. tot din Kogea-Balcan și se varsă la est de Șiștov; *Lom*, format din *Kara-Lom* și *Ak-Lom*, isv. din Binar-Dag și se varsă lângă Rusciuc; *Sara*, care se varsă lângă Silistra și *Tohan-dere* spre est de acest oraș.

În Marea Neagră se varsă *Pravadi*, isvorește în apropiere do Rasgrad; curge spre sud-est, mai întăiu sub numele de Ereklî, se aruncă în mare lângă orașul Varna; *Kamcikul*, isvorește prin două brațe: *Deli-Kamcik*, isvorește din unghiul format de Voda-Balcan și Indge Bairul, și *Akali-Kamcik*, care, după ce primesce mai mulți afluenți, se întâlnește cu cel precedent spre sud de orașul Pravadi, apoi se varsă în mare la sud de Varna.

PRODUCTE.

Bogăția principală a B.-ei constă mai cu osebie în *fertilitatea solului*, care produce o cantitate de cereale (porumb, grâu, secară, orz, ovens și meu). Se produce de asemenea fasole, tutun și vin. Printre *animalele* domestice se disting oile; apoi caii, boii, bivoli și un mic număr de asini. Printre *minerale* se găsec mine de fier și de cărbuni, a căror extragere s'a neglijat până ađi. Ca *industrie* nu se poate cita — în afară de obiectele de prima necesitate — decăt fabricațiunea mătasei (în mod primitiv), aceea a postavurilor ordinare, încălțăminte, diferite țesături ordinare de lână, filigrame de aur și argint, pielării, etc. *Comerciul* total al B.-ei s'a urcat în 1895 la 69.020,295 fr. pentru import, și 77.685,546 fr. pentru export. Articollii principali de export sînt: grâu, lână, brînzeturi, piei, unt, prune, etc. Se impoartă bumbac și piei fabricate, vin, alcool, zahăr, sare, petrolu, lemne de construcție și altele. *Budgetul* pe 1896 a fost la veniturii: 91.143,410 fr.; cheltueli: 90.957,609 fr.

CĂI DE COMUNICAȚIE.

Din punctul de vedere al căilor de comui-oașiuue, B. este încă foarte înapoiată. Căile oarecum mai practicabile s'au deschis numai prin necesitățile marșurilor militare. Comerciul n'a reușit a-și îmbunătăți mijloacele de transport, decăt numai prin calea ferată *Rusciuc-Varna*, cere devenise o necesitate imperioasă pentru comunicarea dintre Europa și Constantinopole. Această singură cale ferată, care se leagă cu cea română Bucuresci-Giurgiu, prin un serviciu de vapoare, ocupă o întindere de 224 km. și trece pe lângă Rasgrad și Pravadi. B. are în total 838 km. (1895) căi ferate.

LOCUITORII.

După consorierea din 1. Ian. 1893, B. are 3.310,713 loc.; acest număr se împarte după naționalități astfel: Bulgari 2.505,417; Turci 569,728; Greci 58,518; Români 62,528; Tataři 16,290; Armeni 6445; Țigani 51,770; Ovrei 27,551; Germani 3620; Ruși 1379. După religie: greco-ortodoxi 2.606,786; mohamedani 643,258; catolici 22,617; mosaici 28,307; gregoriani 6643; protestanți 2384; de religie necunoscută 318.

ORAȘE.

Orașele B.-ei sînt: capitala Sofia (46,593 loc.), Samakow (10,000 loc.), Dubnița (7500 loc.), Berkovet (5500 loc.), Șumla (22,517 loc.), Rasgrad (11,000 loc.), Rusciuc (28,121 loc.), Silistra (10,000 loc.), Slivno (23,210 loc.), Varna (28,174 loc.), Pravadi (4700 loc.), Vidin (13,600 loc.), Nicopoli (4650 loc.), Șistev (11,500 loc.), Plevna (11,100 loc.), Têrnova (11,500 loc.), Filipopoli (turc. Filite cu 36,033 loc.), Tatar-Bazardjik (10,000 loc.), Burgas (5000 loc.), Jamboly (13,000 loc.) (v. ac. art.)

CULTURA.

Instrucțiunea, neglijată aproape total în timpul dominațiunii turcesci, în anii din urmă a început a lua un avânt. În 1888/9 B. avea 4386 învățători și 537 învățătoare; numărul copiilor obligați a cerceta școala era de 537,724, au cercetat școala însă abia 172,183 copii. În 1893 numărul analfabeților era 2.793,272 (1.279,653 bărbați, 1.513,619 femei). Școalele populare sînt susținute mai ales de către confesiuni, iară cele medii (cu câte 7 clase și cu direcție clasică sau reală) le susține aproape numai statul; numărul lor e: 2 gimnasii complete, 4 școale reale, 2 șc. reale cu 5 clase, 6 șc. reale inf.; 5 școale medii pentru fete. În anii din urmă s'a inițiat în Sofia și înființarea unei universități. Budgetul instrucțiunii în 1896 era de 9.242,924 franci. *Literatura* e abia în formațiune, se desvoaltă însă fiind spriginată și de guvern. *Instituțiuni culturale*: în Sofia se află câte o Societate literară, juridică, de medici și de stenografi; tot aci s'a înființat biblioteca națională (cu 20,000 vol.) și s'au pus bazele unui muzeu național. 1890 au apărut în B. 41 ziare și reviste (38 în 1. bulgară).

ADMINISTRAȚIA.

B. se împarte în 21 cercuri sau districte, împărțit fiecare în două sau trei plăși, în total 58. Aceste districte sînt: Sofia, Kôstendil, Trn, Berkovet, Vidin, Lom, Rahova, Vrața, Orhania, Lovec, Plevna, Șistov, Sevlievo, Têrnova, Rusciuc, Rasgrad, Eșkizamaya, Șumla, Praodi, Varna și Silistra. Fiecare din aceste districte au drept capitală orașele cu aceeași numere.

Puterea legislativă se exercită de către principe, ales de adunarea notabililor și de către Camera deputaților, cari se aleg prin vot universal, câte unu la 10,000 alegători. Puterea executivă este încredințată principelui și celor 7 miniștri: interne, finanțe, externe, justiție, lucrări publice, instrucțiune și culte, resboiu.

Puterea judecătorească se exercită de: Inalta Curte de justiție în Sofia; 3 Curți de apel, una în Sofia, alta în Têrnova și alta în Șumla; 9 tribunale:

Sofia, Vidin, Vrața, Plevna, Têrnova, Rusciuc, Rasgrad, Șumla și Varna, și 58 judecătorii de pace, câte una în fiecare reședință de subprefectură.

Armata. Ori ce Bulgar în etate de 21 ani e dator să facă serviciul militar pe timp de 12 ani, din cari 4 ani în armata activă, 4 în rezervă și 4 în miliție. Armata se compune din 24 batalioane infanterie, câte patru companii, 8 escadroane de cavalerie; 11 baterii artilerie cu 88 tunuri, 2 companii artilerie de fortăreață și 4 companii trupe de geniu. În timp de pace efectivul atinge cifra de 17,670 oameni. În cas de resboiu însă armata se poate ridica la cifra de 52,000 oameni, afară de rezervă și miliție, cari apropie cifra de 100,000.

ISTORIA.

Unul din numeroasele triburi scitice, ramura fineză, Bulgarii apar în Europa prin secl. V. (475). Ei locuiră mai întăiu, cîtva timp, pe țărmurile fluviului Volga, dela care se crede că vine numele de Bulgari. (Scritorii Arabi numiau acest fluviu Bulgar, sub care nume se găseac încă și astăzi ruinele unui oraș pe țărmul rîului Volga.) De aici ei se lăsară spre Marea Neagră, și fură supuși de către Avari (550—634). În 635, sub conducerea lui Kubrat, ei scuturară jugul Avarilor. După moartea lui Kubrat, imperiul fundat de acesta printre popoarele slave, fû împărțit între cei trei fii ai sei. Unul din aceștia Ișperik (cunoscut sub numele de Asparuch) se așează mai întăiu pe ținuturile dintre Dunăre, Nistru și Marea Neagră, de unde apoi trece în Moesia, și găseac pe Slavi (680) și fundară imperiul bulgar. În Moesia ei veniră în contact cu Bizantinii, cari căutară în mai multe rânduri să-i supună. În 864 regele Boris primii, împreună cu tot poporul, religiunea creștină. Acest regat fû supus imperiului Bizantin de Basiliu II. (1019). Mai tărdu sub Asanesci (v. ac.) se formă imperiul Româno-Bulgar, ridicat la apogeul său de către Ioaniță, numit și Callo-Ioannes (1197—1207). În secl. XIV. năvăliră Turcii și cuceriră B.; după căderea Constantinopolului (1453) B. rămâne provincie turcească, sub denumirea de Vilaietul Dunărei, până la 1878, când prin tractatul dela Berlin se ridică la rangul de principat autonom sub suzeranitatea Turciei. Primul Domn al B.-ei, ales de adunarea națională, fû princ. Alexandru de Battenberg sub numele de: Alexandru I. (v. Battenberg). După abdicarea lui Alexandru I., B. a fost condusă de o regență până în Iulie 1887, când fû ales princ. Ferdinand de Coburg. În 1885 Rumelia printr'o rescoală a fost anexată la B. Prin pacea încheiată la Bucuresci în urma resboiului bulg.-sêrb., prinopele B.-ei fû numit guvernator al Rumeliei pe termin de cinci ani.

Bulgarii de astăzi sînt un popor slav; ei nu mai posed din vechia lor origine decăt numele. Numêrul lor se urcă la 2¹/₂ mil.

Lit. Jireček: Džiny národa bulharského. (1875), și Principatul B. (1891); Huhn: Lupta B.-lor pentru unitatea națională. (Lipsca, 1886); Lamouche: La Bulgarie dans le passé et le présent. (Paris, 1892). [G. T. Buzoianu.]

Bulgariacee, (bulga = raniță), fam. de ciuperci din ord. Ascomycetelor, subord. Discomycetelor; sînt caracterisate prin fructul lor gelatinos tremurător, oare este rotund, în formă de cupă

ori în forma unei bulbucațuri cam neregulate. Ascele ies prin capetele lor deasupra nivelului hymeniului, iar ascoporii sînt aruncați afară cu putere. Cuprinde numeroase genuri, printre cari e gen. Bulgaria, care a dat numele familiei.

[E. T.]

Bulgarian atrocities, așa a numit opinia publică a Engliterei atrocitățile săvîrșite de către miliția turcească, în special de către bașibozuci, contra populațiunii creștine din Bulgaria în 1876 și 1877.

Bulgaris, *Demetrios*, om de stat grec, n. 1801 în Hydra, 1848 ministru de finanțe, 1854—57 ministru-president; inimic al dinastiei bavareze, după căderea lui Otto II., 1862, regent, 1874—75 din nou ministru-president. † 1878.

Bulgur, grâu pisălogit, adică bătut în piua; servește la prepararea colivei, sau unor mîncări cam în felul pilafului.

Buliga, pichet și loc de vamă în Rom., j. Gorju, aproape de Tirgu-Jiu. Trecătoare importantă spre Trs.

Bulimia, (*grec.*) poftă de mîncare, foame potentată, ce se observă la isterici și maniacali.

Bulin, bulinuri, nise discuri subțiri preparate din aluat de făină nedospit, cari servesc ca basă la confituri, la sigilat, etc. Ele sînt de diferite colori, la întrebuițare se udă. B. se numesc și ostia întrebuițată la cuminicătură în biserica romano-catolică.

Bullion, (*fr.* Bouillon), extract lichid, preparat din carne de vită prin fierbere cu apă.

Bull, (*engl.* = taur), figurat se întrebuițează în l. engl. pentru a caracteriza o enunțiere umoristică, care e în contradicție cu mîntea sănătoasă. Aceste *Bulls* formează subiectul multor farse engl. — *John B.*, personificația umoristică a caracterului național engl.

Bulla, (*lat.*) în vechime numele documentelor împărătesci, proveșite cu sigil acăfat; astăzi se numesc B. mai ales numai constituțiunile sau legile papale referitoare la afaceri mai însemnate. Se trimit prin cancelaria apostolică și sînt scrise pe membrane cam întunecoase și groase sau dure cu litere longobardice sau teutonice. Numele lor vine dela sigilul de plumb (*Bulla*) sau de aur, care pe o parte conține icoana apostolilor Petru și Pavel, iar pe cealaltă numele Pontifului actual. Sigilul e acăfat de document cu un fir de mătasă (la cele grațioase) sau de cânepă (la cele ale justiției). [—]

Bulla de aur, sigilul de aur, cu care domnitorii din evul de mijloc obicinuiau a-și întări documentele mai importante; în special se înțelege sub acest nume cartea de libertate, proveșită cu sigil de aur, emanată din dieta dela 1222 prin regele ung. Andreiu II. (*v. ac.*) Numai dela acest document de stat se poate vorbi de constituționalism în Ungaria. Are trei părți principale: a) ridicarea dar și limitarea potestății regesci; b) restaurarea organismului de stat întemeiat prin Sf. Stefan; c) precizarea și asigurarea drepturilor nobilimei. S'a editat în mai multe exemplare, originalele s'au pierdut toate, au ramas însă copii autentice. B. de aur se mai numesc și documentul, prin care împ. germ. Carol IV. a regulat alegerea regilor germani (1356), conoștînd acest oficiu celor șapte electori (3 clericali și 4 laici). [T. F.]

Bullati Doctores s. magistri, cei građuati nu prin universitate, ci prin privilegiu împărătesoi.

Bullariu, colecțiunea bulelor sau constituțiunilor papale; B. mai însemnate: B. edat de Ieronim Mainard pe la 1770, care în 14 tomuri conține bulele Papilor începînd dela Leon cel Mare până la Clemente XII.; B. lui Benedict XIV. (4 tom.); edițiunea cea mai nouă, B. făcut sub Piu IX. la 1857 în Turin.

Bulldogg, (*Canis familiaris molossus gladiator*), rasă de căne (*v. ac.*) ou capul mare rotund, botul scurt și gros, în general cărn, ou falcile eșite afară. B. e căne mușcător, foarte curagios, însă puțin inteligent; oredincios stăpînului. Era cunoscut și Romanilor.

Bull-finch, (*engl.*) la alergări de cai obstacol ridicat din pămînt sau zid și coronat cu nuiele.

Bulliard, *Pierre*, botanist, n. 1742 la Aubepierre, † 1793; s'a ocupat mai ales cu studiul Ciuperceilor. Decandolle i-a dedicat genul *Bulliarda*. A publicat numeroase opere de botanică.

[E. T.]

Bullion, în Englitara și America numele dat metalelor nobile în bare, adică nebatute în monete.

Bull-Run, (*pron. — rôn.*), riulet în nord-est. Virginiei (se varsă în Occoquan, un riu lateral al Potomacului); aci au învins »Confederații» la 21 Iul. 1861, precum și la 29 și 30 Aug. 1862 pe »Unioniști».

Bulor Dagh, *v. Bolor Dagh*.

Bülow, 1) *B. Eduard*, novelist german n. 1803 în Berg (*Sax.*), † 1853. Scr. princ. »Novellenbuch», 4 vol., 1834—36, în care a prelucrat 100 novele vechi din limba ital., franc., span., engl., lat., germ.; asemenea în »Neues Novellenbuch», 1841. Novelele sale proprii au eșit 1846—48 (»Novellen»); »Heinrich von Kleists Leben», 1848; »Ein Fürstenspiegel» (Oglinda principilor), 1849; »Der arme Mann in Tockenburg», 1852 ș. a. Până la anul 1849 a trăit în Germania, apoi în Svițera. [W. R.]

2) *Frid. Wilh., baron de B., conte de Dennewitz*, general prusiac, n. 1755 în Falkenberg. La 2 Mai 1813 a ocupat orașul Halle cu asalt, în 4 Iunie a bătut pe Francezii la Luckau, în 23 Aug. pe ōditul la Grossbeeren și în 6 Sept. pe Ney la Dennewitz; a eliberat Olanda și Belgia de Francezi; în 1815 a luat parte însemnată la victorioasa luptă dela Belle-Alliance. † 1816 în Königsberg. În Berlin i-s'a ridicat o statuă din marmoră. [—]

3) *B., Hans Guido*, pianist, critic musical și șef de orchestră, fiul lui Eduard B., n. la Dresda 8 Ian. 1830. Studiile sale le făcu la Dresda și Lipsca. La Berlin amestecându-se în politică, este exilat, și funcționează apoi ca șef de orchestră la Zürich și St.-Gall. Reîntors în țeară obține dela Liszt câteva lecții de perfecționare și apoi începe seria lui de concerte, prin care ridică entuziasmul nu numai al Europei dar și al Americii, unde în 1875—76 dă nu mai puțin de 139 concerte. Ca șef de orchestră la München (1867—69), la Hanovera (1878—79), la Meiningen (1880—85), și în excursiunile lui, a fost totdeauna admirat prin modul de interpretare atît a măiestrilor clasici, cît și a operelor lui Wagner. B. a fost însurat, întăiu cu fca lui Liszt, Cosima, care divorțându-se se mărîtă cu Wagner și deveni una din cele întăiu interprete ale operelor acestuia.

Dela 1888, B. locuia în Hamburg, unde fundase o societate simfonică de concerte, care în curând rivalisă cu cele întâiu societăţi din Germania. † la Cair 12 Febr. 1894. [T. C.]

4) **B., Heinrich, Cavaler**, ministru prusiac, n. 1792 în Schwerin, 1820 ginerele lui Wilhelm de Humboldt, 1842—45 ministru de externe. † 1846 în Berlin.

Bulubaşa, 1) odinioară colonel sau căpitanul unui regiment. 2) *Basbulubaşa*, şeful gardei domnesci.

Buluc, o ceată de soldaţi (Turci).

Bulugina, bulgăre de caş; balmoş. (v. ac.)

Bulz, bucată de mămăligă caldă, înlăuntru căreia se pune brânză. (Cocoloş cu brânză.)

Bulz, (magh. *Csarnóháza*), com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 432 case, şi 2149 loc. între cari 2000 Rom. gr.-or., restul Magh. Biserioă frumoasă, zidită la 1894, şcoală regulată. Teritoriul e 11,733 jug. cat. mai tot munte acoperit cu brădet; industrie de casă, de lemn, pomărit, prăşire de vite cornute, oi, porci. [†]

Bulzesci, comună rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 2432 loc. Rom.; în apropiere se află stânci şi peşteri interesante, precum şi muntele Găina. (v. ac.)

Bum, (marină) v. Ghiu.

Bumaşca, o veche hărtie monetă în valoarea unei ruble.

Bumbac, materia textilă extrasă din perii semînşor de diverse specii de *Gossypium* (v. ac.), cât şi numirea pentru însăşi planta lignoasă. (v. ilustr.) Cele vr'o 30 şi mai bine de varietăţi, ce ne oferă B., se reduc botanicese — după Schumann — la următoarele trei specii, resp. sub-specii: 1) *Gossypium barbadense* L. din America: în special Antile, cu subspecia *peruvianum* Cav. (cu capsule mai mari şi mai robuste, tardivă) din Peru şi Brasilia. Se distinge uşor de speciile următoare prin lăna, ce se separă uşor de semênţa altcum glabră; 2) *G. arboreum* L. originară din Africa tropicală, se cultivă mai ales în Egipt, Arabia, dar şi în India or. Are lăna deosebit de albă, iar florile preste tot purpurii; 3) *G. herbaceum* L., specie de cultura străveche, pentru care se presupune ca plantă spontană *G. Stocksii* Mast. de pe stâncile de calcar din Sindh (India or.) cu două subspecii: a) *religiosum* L. puţin péroasă sau glabră şi florile galbene pur — o formă cu lăna galbenă dă bumbacul de »Nanking« — şi b) *hirsutum* L. mai péroasă, cu florile galbene, la basa internă purpurii, lăna constant albă. La cele două specii ultime lăna se separă cu greu de semênţa acoperită încă cu alşi peri scurţi. În Europa — şi în special în România, precum dovedesc experienţele dela institutul botanic — *G. herbaceum* subsp. *hirsutum* la un tratament ra-

ţional se poate cultiva cu succes chiar în liber. Planta pretinde un sol profund aluvial năşipos, căldură înaltă în timpul verei şi toamnă săce-toasă (una umedă împiedecă desvoltarea ulterioară a capsulelor înspre coceră): precum într'adevăr astfel de condiţiuni găsim pretutindene în şesul României. — B. se foloseşte, afară ca textilă şi ca, vată în medicină, la prepararea pyroxylinei (în pyrotechnie), la confecţionarea de colodiu (medicină), pentru fitiluri (s. e. în China cu deosebire); scoarţa în medicină (nu numai de Negrii în Africa, ci şi ca oficială în Statele-Unite din America de nord); din semênţă se extrage un uleu, care e mai ieftin şi care e foarte greu de distins de untul de lemn (de masline) fiind decolorat cu alcalii şi acid sulfuric. — Pentru România numai atunci poate deveni cultura B.-lui rentabilă, când paralel cu dînsa s'ar desvolta şi industriile amintite mai sus.

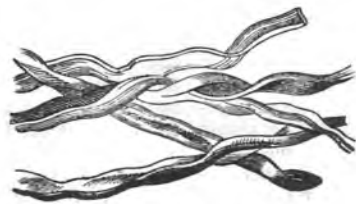
[A. Pr.]

Fabricaţiunea B.-lui. În fructele B.-lui, cari au forma de capsule în mărimea unei nuci, se găseşte o lăna vegetală, un ghem încurcat de fire lungi şi mătăsoase, (v. ilustr.) care învăleşce semînşele. După culegere prima lucrare este descurcarea sau *egrenarea* semînşor din B., prin nisece maşine speciale; după aceea se curată, se usucă şi se expediază în fabrici pentru tors şi ţesut. B. se cultivă în toate ţerile tropicale şi calde ale lumei vechi şi noi. Europa produce: în Spania, în Malta, în Sicilia şi Grecia; cel mai fin bumbac se cultivă în Siam şi Bengală, adeverata sa patrie este India de est, unde se lucrău cele mai fine pânze şi ţesături. Se cunosc felurite pânze şi ţesături colorate, lucrăte din B., precum (în pânze): percal, chifon, madepolon, americă, nanking, dril, muslin, batist, mul, valis, piquet, ş. a.; pânză colorată: stambă, creton, piconas, batist, barchent, ş. a. În comerciu B. se găseşte în forma de tort, fire toarse legate în jurebi, sculuri sau ghome, albe sau colorate, care se foloseşte la urzit, la împletit sau la cusut. (Cf. A. Vlaicu, *Merceologia şi Technologia*. Braşov, 1895.) [M. B.]

Bumbac, 1) **B., Ioan**, prof. şi scriitor rom., n. 31 Ian. 1843 în Costîna (Bucovina); clasele gimn. le făcù în Suceava şi Cernăuţ (până 1866), iar în Braşov făcù 1868 examenul de maturitate şi plecă apoi la Viena spre a se califica de profesor pentru şcoalele secundare. 1872 fù numit suplent la gimnasiul din Suceava. În 1875 se duse din nou la Viena spre a-şi completa studiile şi 1877 fù numit profesor extra statum la pedagogiul c. r. din Cernăuţ, iar în 1881 profesor de limba şi literatura rom. la gimn. din Cernăuţ. La 1885 a înfiinţat cu mai mulţi amici societ. politică

Ramură de bumbac.

Fire de bumbac.

«Concordia», iar la 1881 cooperă la înființarea soc. filarmonice «Armonia». Pe terenul literar B. a publicat: Florinta, epeope în 5 cânturi, apărute însă numai 2 în Cernăuț, 1880; Noua ortografie română. Cernăuț, 1881; Privire istorică asupra trecutului politic, social și național al Bucovinei. Brașov, 1886; Din istoria limbei și literaturii române, part. I., Cernăuț 1889; Lec-tură școlară pentru clasa I. și II. gimn. Cernăuț, 1894. A redigat ca secretar al societății pentru cultura și lit. rom. în Bucovina foaia ei «Aurora», 1881—84. (Cf. C. Morariu: Părți din istoria Românilor bucovineni, part. II. Cernăuț, 1894.)

2) *B., Vasile*, prof. și poet rom., n. 7 Febr. 1837 în Costina (Bucovina). Studiile secundare și le-a făcut la Cernăuț și Blaj, unde depuse examenul de maturitate în 1862; întră apoi în seminarul din Cernăuț, dar după un an se duse la universitatea din Viena spre a se cualifica ca profesor de filologia clasică pentru gimnasiul gr.-or. din Suceava. În 1874 se întoarse în patrie și întră ca profesor la numitul gimnasiu. B. a început a scrie în versuri încă de prin 1856 și a tipărit poesii în numeroase reviste (Foaia pentru minte, Gazeta Trans., Concordia, Aurora, Familia, Albina, etc.) Scrierile lui B., cari respiră cultul românismului, sânt instructive și se disting prin o limbă populară. O colecțiune a scrierilor lui nu există până acum. [Dr. I. G. Sbiera.]

Bumbăcila, (*Bombycilla garulla*), pasere din ord. pas. cântătoare; are ciocul scurt, pe cap un moț de pene (cucuiu) mișcător, pene moi ca mătasa, de culoare sură-roșie, la grumaz și penele de shurat negre, cu pete albe, roșii și galbene, asemenea sânt virfurile penelor dela coadă cu pete galbene și roșii. Picioarele scurte și puternice. Trăiește în țările Europei nordice, prin păduri de brad. La noi vine rar numai iarna. Se nutrește cu insecte și boboțe.

Bumbara, odinioară obuz pentru asvêrlitul bombelor.

Bumbașir, odinioară agent polițienesc pentru execuțiuni.

Bumbescii de Jii, com. rur. în Rom., j. Gorj, situată pe malul stâng al Jiului și se formează din cătunele: B. și Bârlescii. Are o întindere de aproape 1800 ha. și 1290 loc. În apropiere se află Castrul de piatră al Cohortei IV Cypria civium romanorum; în vara anului 1897 făcându-se săpături la B., s'a găsit un monument de 2 m. lung. și de 1 m. lărg., cu o inscripțiune latină, din care rezultă, că el a fost cioplit de legionarii romani; săpăturile continuă. La gura vaii, mai sus de confluența Sadului cu Jiul și pe malul drept al Jiului, se vîd ruinele mănăstirii Vișina, fondată de Mircea cel Mare (1386—1418). Intr'un chrisov al lui Vodă Brâncoveanu din 1696, B. se numiau B. skila Polatiștei.

Bumerang, armă de vînat și luptă la pop. Australiei, lucrată din lemn tare (v. ilustr. pag 323).

Bun, 1) în genere B. este un atribut, care se dă omului, obiectelor și lucrărilor. Despre un obiect se dice că e bun când în realitatea sa actuală corespunde destinațiunii sale, scopurilor pentru cari există. — O lucrare este bună când servește pe deplin scopurilor pentru cari este îndeplinită. — Om bun este acela, care totdeauna are dispoziția de a face aceea ce într-o

împregiurările date este considerat de bun; dispoziția individuală spre fapte bune, se numește *bunătate*. Contrarul este rău. răutate. 2) Sub raport etic sau moral, B. este ori ce lucru spre care tinde voința condusă de o nisuiță morală, voința condusă de rațiune. Resultatul obiectiv al unei atari voințe devenită activă, se dice faptă moralicesce bună. Condițiunile de posibilitate pentru realizarea faptelor morale sînt: a) o persoană, care sub raportul moral să fie pe deplin liberă și să aibă și cunoscînța legii morale; b) un obiect considerat ca bun spre care să fie îndreptată voința; c) un scop consciut, care porcedînd din o intențiune nobilă, să corespundă ideii de perfecțiune morală; d) însași lucrarea săvîrșită în conformitate cu legea morală, în deplină libertate și fără de nici un interes. Dispoziția constantă spre a îndeplini fapte bune, cari să corespundă legii morale, se numește *bunătate morală*. 3) *Bun suprem*. De aci urmează, că B. suprem nu poate fi considerat un lucru singular, pe care ajungîndu-l, să nu mai avem altă nisuiță, căci un atare bun ar contradice idea de perfecțiune. Dar tot așa de puțin poate fi considerat ca bun suprem complexul tuturor bunurilor. Ca bun suprem este a se considera resultatul obiectiv al tuturor lucrărilor morale, cari în mod constant tind a dirige viața individuală și a societății, ca să fie în perfectă armonie cu legea morală. În istoria dezvoltării sale, noțiunea de B. a suferit deosebite modificări și a fost identificată când cu utilul (folositorul, utilitarismul), când cu plăcutul (hedonismul), când cu fericirea (eudemonismul), după cum adecă principiile practice au resultat din veredile teoretice ale diverselor sisteme etice. (Cf. Ziller, Ethik.) (V. și Bunuri.) [Plet.]

Buna speranță, *Cap de*, numit astfel de regele Portugaliei Ioan II., promontor în sudul Africei, (supranumit *Capul Furtunelor*), descoperit la 1486 de cătră Bartholomeo Diaz; mai întăiu l-a încungiurat vestitul navigator Vasco de Gama la 1497.

Bunavestire, (s. *Blagovestenie*), serbătoare legată, așezată întru memoria misterului întrupării sau a conceperei Fiului lui Dumnezeu, se numește B. pentru că anunțarea Arhangelului Gavriil este introdusă cu «Bucură-te». Serbătoarea B. se numește și «începătura mântuirii» și «serbătoarea Fecioarei», și are privilegiul, că, afară de septemăna patimilor, ori în ce zi ar căde, este deslegare la pesce. B. în biserica apuseană și orientală se ține în 25 Martie.

Bunăvoința, sub raport psihologic este un sentiment moral, care se descopere în dispoziția favorabilă și neinteresată, po care o avem față de alți oameni. Sub raport etic, B. este unul din acele ideale, cari au să normeze conduita noastră morală. Ca atare ea se descopere în tendința de a voi bine altuia și, în măsura puterilor, a-l și procura; se descopere în o dispoziție, care neinteresată și în mod necondiționat este gata să ajute pe altul și care nu numai nu așteaptă resplătă, dar nici mulțămită. În acest înțeles a așezat-o Herbart ca basă sistemului său etc. Se manifestă ca *împreună-bucurie*; ca *compătîmire*: sentimentul care se nase din percepțiunea unei suferințe străine; ca *condolență*: compătîmirea manifestată prin semne perceptibile. B. activă devine *binefacere*; iar binefacerea aplicată celui

ce suferă devine *caritate*. — Contrarul bunăvoiei este reavoiața. [Pl.]

Bunclic, steag turcesc sau tătäresc.

Bunda, mai multe seminții în Angola, cucerite de Portugezi încă prin secl. XVII. Limba lor formează grupa vestică a limbilor »Bantu«.

Bunea, mănăstire în Rom. spre nord de Tîrgoviște. Se compune dintr'o bisericuță, unde servește un preot, și câteva chilii părăsite. Este adeseori cercetată pentru frumuseța sa de vizitatorii dela băile Pucioasa și Vâlcan. Mănăstirea a fost fundată la anul 1622 de fam. Armașului B., din care se trage fam. rom. Grădișteanu.

Bunea, Augustin, Dr., n. 4 Aug. 1857 în Vad (Trs.), a studiat la gimnasiul din Brașov și Blaj, iar dela 1877 la Roma, unde ca alumn al colegiului sf. Atanasie a ascultat filosofia și teologia în institutul »de Propaganda Fide«. În 4 Dec. 1881 fû chirotonit preot în Roma; în 1882 depuse doctoratul din teologie și apoi reîntors la Blaj, fû aplicat în cancelaria mitropolitană, iar la 1884 fû numit asesor consistorial. Din 1886—88 funcționă ca profesor de teologia dogm. în seminariul teologic din Blaj, fiind în același timp asesor și defensor la tribunalele matrimoniale și m. în comisiunea pentru revisiunea cărților bisericesci. Din Sept. 1888 funcționează ca secretar mitropolitan. Din 1893 este m. ord. în comitetul pentru administrarea fondului grănițeresc din reg. I. rom. de graniță. În 1891 a fost numit protopop on. și în 1892 Papa îl numi camerier secret. Pe terenul literar sînt remarcabile discursurile sale funebreale, și numeroși articoli lit., teol. și politici, publicați în »Foaia bisericească«, »Tribuna« și »Unirea«. A mai scris partea a doua din opul: »Cestiuni din dreptul și istoria bisericii unite.« Blaj, 1893, și »Biografia mitropolitului Vancea«. Blaj, 1890.

Bunesci, com. rur. în Rom., j. Fălciu, 1156 loc. agricultori și economi de vite; are 1 biserică și 1 școală; com. e formată numai din sat. B.

Bunias Br., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Isatideae, cuprinde plante anuale, bisanuale sau perene, cu tulpina erectă, frunzele penatife, florile galbene. Se cunosc vr'o 4 specii, răspândite prin Europa și Asia occidentală. În părțile noastre crește prin semănături și locuri necultivate *B. Eruca* L., numită de popor H-réniță, cu un miros în un gust penetrant, se întrebuița odinioară în medicină contra hidropisiilor, și *B. orientalis* L., care se cultivă uneori prin grădini. [Z. C. P.]

Bunlevați, seminție slavică în Ungaria, vr'o 300,000 suf., dintre cari 50,000 locuiesc în Theresiopol (Szabadka), cott. Baci-Bodrog, ceilalți în alte trei comune ale acestui comitat. Mai sînt împrăștiți în 32 com. ale cottelor Barania, Pesta, Alba și Strigoni, puțini sînt și în Dalmația. B. sînt un popor blând, curat și avut, de rel. rom. cat., se ocupă cu agricultura. Trăiesc în mod patriarhal, mai multe familii laolaltă, nu țin străini ca servitori, ci toate lucrările de casă și de câmp le îndeplinesc membrii familiei. Ei sînt de origine din Herțegovina, limba lor este sud-slavică, cu dialectul I. B. au venit în Ung. la 1686, pe timpul asediului Budei, sub conducerea lui *Angelus Sarcević* și altor 16 monachi și s'au așezat pe locul pustiu numit »Sabatca«. După învingerea dela Zenta, 1697, au devenit grănițeri și

au servit ca atari 57 ani, primind pentru acest serviciu 12 câmpii. Până în 1848 n'aveau decât cărți de rugăciuni în limba lor, ați au bibliotecă populară, o foaie politică săptămînală, una periodică, reuniune pentru cultura poporului, casină populară și mulți bărbați învețați, cari lucră pentru deșteptarea națională a poporului lor.

Bunlați, sat în Buc., căp. și j. Suceava, form. comună și parohie cu Mihovenii, avînd împreună 1852 loc., (1645 ort. res., 145 apus. și uniți, 20 prot. și 42 mos.); moșie mănăstirească, o școală de o clasă și postă în Mihoveni.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Bunium L., (botan.) subgen din gen. *Carum* L. (v. ac.)

Bunkerhill, (pron. boenker —), colină lângă Boston; 16 Iunie 1775 învingerea Englezilor sub Gage asupra Americanilor (Obelisc).

Bunsen, 1) *B., Chr. Carol Josias, Baron*, savant și om de stat germ., n. 1791 în Corbach (Waldeck); 1818 secretar al legațiunii în Roma, ministru plenip. al Prusiei 1827 la Roma, 1839 în Bern și 1841—54 în Londra. În resboiul crimei s'a născut, ca și Prusia să iee poziție contra Rusiei. † 1860 în Bonn. Opere: »Die Verfassung der Kirche der Zukunft«, (1845); »Gott in der Geschichte oder der Fortschritt des Glaubens an eine sittliche Weltordnung«, (1857—58); »Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte«, (5 vol., 1845—56).

2) *B., Robert Wilhelm*, chimist germ., n. 31 Mart. 1811 în Göttingen. 1836 prof. de chimie la inst. politehnic din Cassel, 1838 la univ. din Marburg, 1851 în Breslau, 1852 în Heidelberg; 1889 s'a retras dela catedră. B. a aflat un element galvanic non, a construit o lampă de gaz sistem propriu, a descoperit antidotul (oxyhidrat de fier) acidului arsenic, a produs magneziu în cantitate mai mare, a aflat (1860) lumina de magneziu, împreună cu Kirchhoff a pus baza analizei spectrale, a descoperit metalele alcaline: rubidină și cesiu, și altele.

Bunsenit, mineral, nicloxid (Ni O) crist. în octaedri, de col. verde lucie. Se găsește în Saxonia, Johangeorgenstadt.

Bunt, rescoală, revoltă. — **Buntaș**, rebel.

Bunuri, (lat. *bonum*, pl. *bona*), în general mijloacele cu cari omul își satisface diferitele trebuințe. Pentru ca un lucru să poată fi calificat ca B., trebuie să aibă însușirea de a satisface vr'o trebuință, vr'o plăcere sau dorință omenească. Astfol B. sînt toate lucrurile, cari sînt de valoare, de vr'un folos pentru om. B.-le se împart în interne și externe. *B. interne* sînt acele ce le are omul în sine, s. e.: puterea musculară, sănătatea, istețime, cunoștințe, etc. *B. externe* sînt fisis despărțite de om, s. e.: vestiminte, locuință, nutremânt, instrumente, etc. Aceste B. pot fi libere ori economice. *B. libere* sau naturale sînt acele, ce se pot avé gratuit, fiind-că nu sînt în proprietatea nimărui, s. e.: lumina și căldura soarelui, aerul, apa, unele fructe, etc. *B. economice* însă se pot avé, se pot agonisi numai prin muncă sau sacrificiu; ele formează obiectul activității economice, nu sînt libere, ci sînt în proprietatea aceluia, cari au întrebuițat muncă ori alt sacrificiu pentru dobândirea lor. B. în înțeles juridic înseamnă toate lucrurile susceptibile de a face obiectul unei apropriațiuni particulare, toate lucrurile »in bonis alicujus»,

precum și lucrurile, cari cad în domeniul național sau în domeniul public. Codul Napoleon și mai toate legislațiunile europene deosebesc 2 feluri de B.: 1) *mobile* și 2) *imobile*; această divisiune, summa divisio rerum, domină dreptul român civil și are o mare importanță prin natura și caracterul diferitelor lucruri, cari compun *patrimoniul*; anume: a) toate imobilele, chiar cele stăpânite de străini, sânt supuse legilor țerii, unde se află, în virtutea principiului de drept public internațional al suveranității teritoriale a statelor; mobilele însă, nu toate sânt supuse legilor țerii, unde se află, din contră aparținând străinilor sânt supuse sau legilor naționale ale lor sau legilor domiciliului defunctului în momentul morții, când transmisiunea se face prin succesiune sau prin instituțiune de legatar universal; b) imobilele sânt susceptibile de ipotecă, mobilele, afară de vasele de comerț, nu sânt susceptibile de ipotecă; c) în materie mobilă tribunalul competent este tribunalul domiciliului pîrîtului, iar în materie imobiliară tribunalul situațiunii imobilului; d) prescripțiunea mobilelor se operă prin simplul fapt al posesiunii, prescripțiunea imobilelor nu se operă decât după trecerea unui timp oarecare. Toate lucrurile, cari sânt în comerț, constituesc B.-le particularilor, lucrurile cari constituesc B.-le persoanelor morale de drept public (statul, județul, comuna, stabilimentele publice) nu sânt în comerț. *B.-le particularilor* sânt susceptibile de un drept de proprietate, de un drept de folosință sau de un drept de servitute, sânt alienabile, prescriptibile și transmisibile prin acte între vii sau prin acte de ultimă voință, exceptând numai B. dotale, cari rămân însă în comerț, deoarece inalienabilitatea și imprescriptibilitatea nu sânt de esență lor; *B.-le persoanelor morale* de drept public nu sânt susceptibile de nici un drept particular, sânt inalienabile, imprescriptibile și intransmisibile, cu reserva desafecțiunii dela un serviciu public, fie prin îndeplinirea vre-unei forme legale (o încheiere de declarare a autorității în drept), fie prin schimbarea de destinațiune, în cazul unei afectățiuni prin simplul us, deoarece atunci B.-le ies din domeniul public și intră în comerț. Persoanele morale de drept public pot stăpâni și B. particulare, cari formează domeniul lor privat și au același caracter juridic ca și B. particularilor.

B. avitice, contrarul *B.-lor acuisite*. *Aviticitatea* este o instituțiune importantă de drept privat magh., care își derivă originea dela întemeierea statului ung. și a fost în vigoare până la 1848. Maghiarii când au ocupat Ungaria, au fost împărțiți în 108 ginți (neamuri), cari au primit fiecare o anumită parte a pământului și au folosit-o în comuniune. Pe baza principiului de comună posesiune s'a format în decursul timpului diferență între B. avitice (strămoșesoi) și B. acuisite (agonisite ulterior), a cărei însemnătate juridică consistă în aceea, că până când proprietarul putea dispune liber de B. acuisite, de cele avitice dispunea atât între vii, cât și pentru cazul de moarte numai în măsură foarte restrînsă; restricțiunea aceasta se extindea nu numai asupra B.-lor, ci și asupra prețului, încurs din vîndarea lor, și asupra B.-lor cum-

părate din acest preț, iar scăderea, ce se ivia în decursul timpului la valoarea B.-lor avitice, trebuia înlocuită cu B. acuisite, astfel ca B. avitice să fie conservate în întreaga lor valoare pentru toate timpurile. Mai tîrziu se înțelegea sub B. avitice toată averea moștenită dela părinți, ori dela moși și strămoși, iar sub B. acuisite, tot ce nu provenia din moștenire. Esențiala diferență juridică, ce exista între aceste două categorii de B., Verböczy o exprimă în Tripartitul său, remas în putere de lege până la 1848, astfel: »Este de știut, că fiecare magnat și proprietar nobil, care are copii, poate dispune atât în viață, cât și pentru casa de moarte liber și fără de a cere învoierea copiilor, ba chiar în contra voinței lor, de tot ce a agonisit prin munca sa sau a cumpărat cu banii proprii, dar de B. strămoșesoi (avitice) poate dispune numai cu învoierea copiilor, respective a rudeniilor, cari trăiesc în comuniune cu dînsul, și actele încheiate fără consensul, ori în contra voinței acestora sânt nevalide«. La B. avitice aveau prin urmare drept de ereditate numai ereții legali, și acest drept nu se putea altera prin nici o altă dispozițiune. Ereții îndreptățiți erau în prima linie descendenții, și anume ficiorii la averea provenită dela tată, moș, etc., fetele la averea dela mamă și părinții aceleia, afară de casurile în cari fetele erau egal îndreptățite cu ficiorii. În lipsă de descendenți, averea trecea înderēt la ascendenți și urmașii acestora din comuniune, adecă la rudeniile colaterale, frați, surori, etc. Instrînarea B.-lor av. se concede numai din motive de necesitate, ori de raționabilitate, dar și în atari casuri aveau cei din comuniune drept de prioritate a le cumpăra pentru sine. Dacă se vătămă acest drept, intereseții puteau cere anularea vîndării. Această restricțiune a dreptului de liberă dispunere își are începutul de pe timpul regilor Ungariei din casa Anjou, și ca o instituțiune, ce venise în contrast cu spiritul timpului, a fost cassată la 1848 prin art. de lege XV., dar și atunci numai în principiu, amănându-se înlăturarea definitivă până la promulgarea cod. civil magh. (care nici până ađi nu a vîdut lumina zilei); a fost scoasă însă din vigoare prin patenta împ. din 29 Nov. 1852.

B. bisericesci sânt toate averile temporale, mobile ori imobile, de cari dispune și are lipsă biserica pentru susținerea ministrilor săi, pentru procurarea celor de lipsă la cultul divin, ori pentru ajutorarea săracilor și susținerea școalelor, a operelor de caritate și filantropice. Dreptul bisericeii de a posedea B. temporale se bazează atât pe dreptul natural, cât și pe constituțiunea sa, avînd să fie biserica societate vîdută cu cult public extern. B.-le bis. sânt de mai multe specii, precum: *Oblațiuni*, sau acele B. mobile, pe cari le oferesc credincioșii în folosul bisericeii sau al ministrilor cultului divin; *Drepturile stolare*, sau onorariile ce se dau preoților pentru funcțiunile sacre; *Primiziile și decimile* acum ieșite mai preste tot din us; *Fundațiunile și legatele pie*, cari se fac bisericeii sau vre-unei instituțiunii bisericesci cu obligațiunea de a le întrebuița spre scopuri pie sau de a îndeplini anumite funcțiuni sacre; *Beneficiile bisericesci* (v. ac.)

B. dotale se numesc B.-le cari compun zestrea femeii, măritată sub regimul dotal, adecă B.-le

constituite zestre de femeia însași sau date de zestre de alții, prin contractul de căsătorie, și cari sînt inalienabile și imprescriptibile, afară de excepțiunile prevăzute prin lege. Regimul dotal modern nu se mai întemeiază pe considerațiunile admise de Lex Iulia, adică pentru a înlesni femeii o nouă căsătorie după veduvie, ci pentru a asigura viitorul ei și al copiilor (ad ferenda matrimonii onera). Efectul dotalității B.-lor este de a le apăsă de consecințele obligațiilor, subscrise de dinsa sau de ambii soți în timpul căsătoriei, dar femeia rămâne valabil obligată și creditorii pct urmări, pentru despăgubirea lor, B.-le parafernale ale ei sau chiar B., cari vor fi pierdut caracterul dotalității. Regimul dotal, creat pentru a înlesni și a înmulți căsătoriile, este o excepțiune contra libertății convențiilor matrimoniale și derogață dela principiul economic și social al liberei circulațiuni a B.-lor. Atât excepțiunea cât și derogatiunea sînt justificate prin scopul ce și-a propus legiuitorul.

B. maternă, (lat. *Bona materna*), se numesc B.-le succesoriale moștenite de rudele din linia maternă ascendentă, atunci când defunctul nu lasă, la moartea sa, nici descendenți, nici colaterali privilegiati (frații, surorile și decendenții lor) în concurs cu ascendenții privilegiați (tatăl și mama defunctului).

B. mensale, (lat. *Bona mensalia*), sînt B.-le destinate pentru susținerea curții domnitorului. Ca atari sînt de natura domeniilor coroanei.

B. parafernale, se numesc B.-le femeii, cari nu au fost constituite zestre; femeia are administrațiunea și folosința lor, dar nu le poate aliena, nici nu poate să stea în judecată relativă la ele, fără autorizațiunea soțului său, în cas de refus, fără permisiunea justiției. Toate B.-le neconstituite zestre prin contract de căsătorie sînt B. parafernale.

B. prezente sînt acele B., cari se găsesc în patrimoniul femeii, în momentul facerii contractului de căsătorie, sau cari vor căde în acel patrimoniu în virtutea unui drept existent la acea dată și susceptibil de realizare cu un efect retractiv; aceeași denumire se aplică și B.-lor unui donator.

B. statului sînt moșiile, ce le posedă statul ca domeniu privat și ale căror venituri intră în casa statului.

B. vacante, (lat. *Bona vacantia*), B. fără stăpân, (deest heres) și cari aparțin statului, adică universalitățile mobiliare și imobilele.

B. viitoare, B. ce advin femeii sau donatorului, cu titlul de succesiune sau donațiune, după facerea actului de căsătorie.

Buphthalmum L., (botan.) gen de plante din fam. Compositelor, trib. Inuloideae, din Europa medie și meridională. La noi crește prin păduri și tufșuri mai ales în regiunea montană *B. cordifolium* WK. (*Telekia speciosa* Bmg.), Iarbă mare, o specie imponentă cu foi cordate și capitoli mari, caracteristică sud-estului Europei. [A. Pr.]

Buphthalmus, ochiu mare și holbat; de aici *Buphthalmia*, însușirea de a avé asemenea ochi.

Bupleurum L., (botan.) gen de plante glabre cu foile întregi — cele inferioare adese graminee — din fam. Umbelliferelor, trib. Ammineae, ce cresc în regiunile temperate ale emis-

ferei vechi, (numai o specie e american-boreal-subarctică). Unele specii se cultivă în grădini, s. e. *B. fructicosum* L. cea mai răspândită. Dintre cele mai importante specii ce cresc la noi cităm: *B. rotundifolium* L., Urechelnița, prin semănături la țeară, *B. falcatum* L., pe locuri pietroase în regiunea montană, și *B. diversifolium* Koch., o plantă caracteristică Carpaților dacici pentru regiunea alpină și subalpină. [A. Pr.]

Buprestide, (zool.) fam. de Coleoptere, numită și *Richards*, din cauza bogăției și a colorilor cu luciu metalic. Sînt la 2600 specii în țările tropicale.

Bura, vechiu oraș grec. în Achaia, aproape de țărmul stîng al rîului Buraikos, situat pe o colină, din care curge un izvor numit de cei vechi Sybaris. B. pare a fi mama orașului Sybaris din Italia infer. În o peșteră de pe teriturul orașului se afla un sanctuar al lui Herakles Buraikos.

Bura, una dintre formele sub cari se prezintă umezeala atmosferei. Când o masă de aer umed, ce zace aproape de suprafața solului, a trecut peste punctul de saturațiune, determinat prin temperatură, o parte din vapori trece în stare lichidă, formând mici beșicuțe de apă. Masse mari din aceste beșicuțe formează B. sau *negura*. În serile și nopțile de vară, când aerul se recedese, adeseori ni-se dă ocaziune să vedem înălțându-se peste câmpurile umede B., care ca un vîl semi-transparent ascunde corpurile dinaintea vederii. Ea se formează de regulă când un curent de aer cald, saturat de vapori, trece peste regiuni mai reci; în regiunile nordice, unde curenții equatoriali sînt în luptă continuă cu vînturile reci, cu deosebire pe lângă Fundlanda Nouă și pe lângă Britania Mare, B. este foarte deasă. — *Buraca*, negură ori brumă deasă, ce se așează pe iarbă ori pe arbori. [V. B.]

Burada, familie moldovenească. 1) *Vornicul Teodor B.*, n. 28 Iunie 1800 în Odobesci, a studiat în Iași și Focșani. Implicat în chestiunile politice dela 1824, fu sursunit la mănăst. Neamțului; fugind de aci trecu în Muntenia, unde a fost cîtva timp profesor de »muzichie« (la Craiova și Cerneți). De aici, 1826, plecă în străinătate pentru a da o mai mare dezvoltare cuosicinelor sale. Reîntors în țeară, Donnitorul care-l surgunise ne mai avînd cărma, B. se stabilî în Iași. B. e probabil cel întăiu autor ce a scris despre muzică în limba română. În 1829 el scrie o »Gramatică rom. de note pentru tot fundamentul chitarei«, op remas însă netipărit. În 1830 se însură cu *Maria Isăcescu*, (n. 15 Apr. 1812, † 11 Febr. 1886), fca șatrarului Ioan Isăcescu, și împreună cu aceasta înființează în Iași prima școală de fete rom., în care pe lângă limbile rom., fre. și gre. se înveța și muzica. În casa lui aveau loc adese întruniri, în cari profesorii de pe atunci (Verner, P. Hett, Schultz, I. Hefner, F. Caudella, ș. a.) executau muzica compositorilor clasici. În 1850 B. înființă, împreună cu Evdochim Ianov, primul cor bisericesc, care cânta liturgia la bisericele Sf. Atanasie și Vulpe. La 1847 susține un examen de drept și obține titlul de »avocat privilegiat în Principatul Moldovei«; a ocupat apoi mai multe funcțiuni, între cari deputat la divanul ad-hoc, primar al Iașului. † 14 Iunie 1866.

2) Fiul acestuia, *George B.*, (n. 2 Aug. 1831), arată de timpuriu dispozițiuni musicale, și după ce studiă în Iași violina și armonia cu P. Hett

și A. Flechtenmacher, în 1850 s'a dus la Dresda și la Budapesta pentru a-și completa studiile. Reîntors în țeară execută la 18 Dec. 1852 în Teatrul Național concertul de Beriot, (op. 16), călând astfel în picioare prejudițiile boierilor de pe atunci, cari considerau nedemn de un sin de boier a țină o violină în mână. Funcționă ca șef al corului mitropolitan, șef de orchestră la Teatrul Național și prof. la Conservator, scrisse diferite bucăți pentru orchestră, două liturgii pentru cor, musică de dans (parte tipărită), o broșură: »Principii elementare de musică« (1860). † 25 Martie 1870.

Tot fii ai vornicului Teodor B. sânt:

3) *Mihail B., Dr.*, senator al Romanului și autor al mai multor compozițiuni pentru piano, al unui caet de studii pentru piano, adoptat de Conservator, s. a.

4) *B., Teodor T.*, m. cor. al Academiei Rom., n. în Iași, 3 Oct. 1839. 1857 a intrat în oastea Moldovei la artilerie, ca elev în școala militară de cadeți. Terminând apoi studiile la Academia Mihailleană, a trecut 1860 la Universitate, unde a urmat cursurile la facultatea de drept și la acea de filosofie; ducându-se după aceea în Paris, a fost înscris ca student la facultatea juridică de acolo, și 1866 a obținut diploma de licențiat în drept. În tot cursul timpului cât a stat în Paris, a urmat și studiul violinei, și a fost înscris ca elev la Conservatorul imper. de musică și declamațiune. 1866 întorcându-se în țeară, a ocupat mai multe funcțiuni judecătorești și administrative. După serviciu de 20 ani, retrăgându-se, s'a dat cu totul la cercetări etnografice despre poporul rom. Pentru scrierile sale Academia Română l-a numit membru corespondent al său. Astăzi este avocat și prof. la Conservatorul din Iași. Scr. princ.: O călătorie în Dobrogea, 1880; Datinele pop. rom. la înmormântări, 1882; O călătorie la m. Athos, 1884; Conservatorul din Iași (1836—38), 1888; O călătorie în sat. moldovonești din gub. Cherson, 1893. (toate la Tip. Națională din Iași); Școalele rom. din Turcia, 1890; O călătorie la Rom. din Bithinia, 1893; O călătorie la Rom. din Moravia, 1894. (Tip. Golner, Iași) și numeroase studii publ. în »Conv. liter.«, »Rev. p. ist. arch. și fil.« și în »Romanul«.

Buran, vânt rece și uscat (fără zăpadă) din nord și nord-est; se ivesce cu mare vehemență în Asia nord., dar e de durată scurtă (de reg. 1 di).

Buratec, (zool.) s. *Brotăcel, Răcănel, Răcăteț*, (Hyla arborea L.), animal din clasa Batracienilor (Amphibia); ord. Anurilor, subord. Phaneroglossor., fam. Hylidelor. Se deosebesce de broască ord. fiind-că presintă la degete un fel de umflături discoide, cari îi ajută ca nisce ventuze să se urce pe arbori; din care cauză s'au și numit *discodactyle*. B. are o lung. de 3—4 cm., pe deasupra colorat verde, iar pe pânțele alb, cu luciu argintiu. La țeară Românii cred că cine sărută un B. de trei ori pe pânțele nu se mai îmbolnăvesce de friguri, iar femeilor, cari nu au copii, le dau să bea ud (urină) de B.; poporul mai crede, că B. are influență asupra ploilor fiind-că răcănesce când e vremea a ploaie, de aceea îl prind, îi leagă gura cu un fir de mătăsa și nu o desleagă decât atunci când vor ei ca să ploaie. Afară de Hyla arborea, care trăiesce și în

România, fam. Hylidelor mai conține un mare număr de specii exotice, ca: *Notodelphys*, care trăiesce în Mexico și Venezuela, și ale cărei femei poartă ouele în buzunar dorsal. [Dr. N. Leon.]

Burattini, (*ital.*) marionete.

Burbon, v. Bourbon.

Burcgravius, (germ. *Burggraf*) sau *Burgi-comes, Praefectus urbis*, în evul mediu un conté, care era deodată și căpitanul unui oraș; erau prefecți civili și militari. Insemnătatea acestei dignități a încetat deja în secl. XIII., titlul însă s'a susținut până astăzi. Imper. Germaniei s. e. are și titlul de B. de Nürnberg.

Burchiello, Domenico, poet satiric pop. italian, la început barbier în Florența; scrisse o mulțime de sonete, cari în mare parte, din cauză că se refer la anumite persoane și împrejurări locale, nu sânt pe deplin înțelese. Scrierile lui B. au apărut în mai multe ediții, între altele la Florența (1568). Explicate au fost de Doni, (Veneția, 1553 și 1556). Cf. C. Mazzi, Il B., în »Propugnator« IX. și X. B. a murit 1448 la Roma în mare miserie.

Burckhard, 1) *Ioan Ludovic*, celebru călător, n. 1784 în Lausanne, a studiat în Lipsca și Göttingen. Societatea geogr. africană din Londra l-a trimis în Cambridge, unde a studiat limba arabă și astronomia. În 1809, sub numele Ibrăhim Ibn Abdallâh al-Șâmi, și ca neguțetor arab, călătorește prin Siria și Egipt, studiând obiceiurile Arabilor. În 1813 călătorește pe Nil în sus până în Dongola, de unde se rentoarce prin Berber la Marea Roșie. În societatea lui Belzoni, și cu concursul acestuia, trimite la Londra capul colosal (300 măji) al statuei Memnon din Theba. † 1817. Descrierile călătoriilor sale au apărut în Londra, 1819—1831.

2) *B., Ioan Carol*, astronom, n. 1773 în Lipsoa, † 1825. 1807 director al observatorului de la Ecole militaire. Scrierea lui despre cometei a fost premiata de Institut de France.

Burda, 1) mantaua ce a dăruit Mohammed poetului Kaab Ben Sotair; este una dintre cele mai prețioase reliquii ale tesaurului imp. din Constantinopole. În fiecare an, la 15 a lunei postului, sultanul i-se închină. 2) *B., cassidă* (imn) arabă în onoarea lui Mohammed, compusă de el Busiri. Se cântă la înmormântări.

Burdea, Câmpul —, platoul cuprins între râul Teleorman și râul Vedea în Rom., j. Arges, pl. Cotmeana; se începe deasupra Piteșoilor și se întinde până în j. Teleorman; solul acestui șes e puțin fructifer.

Burdigala, 1) numele lat. al orașului Bordeaux; 2) al 384 planetoid.

Burduf, pânțele; piele cusută în formă de sac, în care se păstrează brânză, etc. — *Burduhan*, peritoneu.

Burdujeni, 1) *B., țirgușor* și com. rur. în Rom., j. Botoșani, la marginea țerei despre Bucovina, cu 1960 loc., (456 Rom. și 1477 Ovrei, ș. a.); e străbătut de linia ferată Pașcani-Ițcani; loc. rom. se ocupă cu agricultura, iar Ovreii cu comerțul și meseriile; țirg se face în toată Dumineca; are 1 biserică, fostă mănăstire de călugări, zidită de Teodor Movilă în prima jumătate a secl. XVII., și 2 școale, una de băieți cu 2 învățători și alta de fete cu 2 învățătoare. 2) *B., com. rur.* în același j. compusă din sat.: B. (mahalaua țirgușorului), Feteci,

Mereni, Plopeni, Prilipca și Tisăuți având în total 3001 loc.; are 3 biserici și câte 1 școală de băieți și de fete, întreținute de județ. Sat. B. numeră singur 1585 loc.

Bureau, (*franc.*) birou, masă descris, cancelarie. v. și Biroorație.

Bureblata, s. *Boerebiste*, primul rege al Dacilor (90—40 a. Chr.), care nu numai unii poporul său și-l organiza în stat puternic în locul statului mai vechiu al Geților, dar îl și reformă și supuse popoare îndepărtate sub sceptrul său. Merse asupra Boilor, cari locuiau în »partea dunăreană din Austria de astăzi« și cari aveau rege pe Critasiros, îi nimici în resboiu și astfel pustii țeara lor în cât cu 100 de ani mai târziu țeara Boilor se chiama pustia Boilor. Supuse Pannonia, trecu Dunărea și pradă provinciile romane Iliria și Macedonia, iar pe coastele Mării Negre cuprinse toate cetățile grecesci până la gura Niprului (Olbia). În contra lui își propunea să meargă marelui Cesar, înainte de a fi omorât; B. se pare că a fost resturnat printr'o revoluție puțin timp după moartea lui Cesar. B. reformase obiceiurile poporului său cu ajutorul unui pontifice Deceneu. (Cf. Strabo, VII, 3 § 5 și 11; Roesler, Rom. Studien, pag. 28, 29; Tocilescu, Ist. Rom., 1885, pag. 25, 26, 27; Xenopol, Ist. Rom. I., pag. 80, 107, 108.) [I. S. F.]

Buren, *Martin*, president al Statelor Unite din America de Nord, n. 1782 în Kinderhook, statul New-York, dintr'o veche familie olandeză. 1812 până 1821 membru al congresului, 1829 guvernor al statului New-York, apoi secretar de stat, 1832 vicepres. 1837—41 presid. † 1862 la Lindenwald.

Bureta, aparat p. măsurarea exactă a cantităților mici de lichide; o țevă de sticlă împărțită în c. c.

Bureți, (zool.) scheletul spongilei. *Spongia officinalis*, (v. Spongi), care se întrebuințează la spălat și șters ca B. de toaletă, de baie; în chirurgie la spălatul ranelor, în școli pentru ștergerea placelor și a tablelor, etc. Se mai întrebuințează în chirurgie la dilatarea orificiilor naturale sau accidentale; pentru acest scop se prepară în trei moduri: *B. cu ceară*; se ia un B. fin; se bate bine ca să iasă tot năsipul din el, se ține în apă caldă 24 ore, se spală cu îngrijire și se repetă această spălare de două sau trei ori, după aceea se uscă bine, se taie fășii și se moaie în ceară topită; fășiile se scot, se scurg de ceară și se presează între două pluce de fier încălzite prealabil. Când se introduce o asemenea fășie în o rană, fistulă, etc., căldura topesce ceara, iar B. în virtutea elasticității sale se dilată și lărgesce părății ranei; *B. cu sfoară*; se spală B. și se înfășură ud jur împrejur ou o sfoară și se leagă strins, uscându-se astfel în o etuvă, apoi se desleagă sfoara și se taie o fășie groasă după trebuință; *B. cu gumă* se prepară după metoda B.-lui cu ceară, însă în loc de ceară, se îmbibă B. în gumă și apoi se presează în hârtie cerată până se uscă. Spongia officinalis trăiește în mare, exemplarele cele mai fine se pescuiesc din Mediterana, mai mult în Adriatică și în Arhipel pe coastele Caramaniei și Siriei. Numai de pe coastele Croației, venitele pescăriei de bureți, variază pentru o jumătate de an între 150,000 și 300,000 fr.

B., plante, v. Ciuperci și Agaricus.

[Dr. N. Leon.]

Burg, (*germ.*) castel, cetate; original ori ce loc întărit ou șanțuri și ziduri, apoi mai ales acele zidiri din evul mediu, cari serviau de locuință familiilor nobiliare. *Burggraf*, v. Burcgravius. *Burgmestru*, (*germ.* Bürgermeister), primul funcționar administrativ (primar) al unui oraș, al unei comune.

Burg, 1) *B. Adam*, *Cavaler*, matematic și technolog, n. 1797 în Viena, unde 1849 este director al institutului politehnic, 1852 șef de secțiune în ministerul de comerț. Autoritate pe terenul mecanicii. † 1882.

2) *B. Ernst*, *von der*, general prus., n. 1831 în Luckenwalde, artilerist; 1862—64 în armata franceză din Mexico, 1864 șef de stat major, 1867 atașat militar în Paris, 1870—73 șef de stat major al lui Manteuffel în Franța, 1884 guvernor în Strassburg, 1887—91 comandantul corpului 2 de armată în Stettin; 1891 pensionat.

Burgas, (Pyrgos), oraș cu port în Rumelia or., lângă Marea Neagră, cu 6500 loc. În apropiere se află baia Lodja, cunoscută și Romanilor vechi.

Bürger, *Gottfried August*, poet germ., n. 31 Dec. 1747 la Molmerswende; a studiat teologia la Halle, neavând însă nici o tragere de inimă spre acest studiu, s'a dat desfrânării, asemenea la Göttinga, unde era să studieze dreptul. La 1772 a fost numit »Amtmann« la Altengleichen, din care post demisionând se întoarce la Göttinga, și trăi în cea mai mare lipsă. După câțiva ani de miserie a murit 1794. Viața lui familiară a fost nefericită. B. e un poet foarte, ba adeseori chiar prea popular, încât trece marginile bunei cuviințe, urmarea lipsei de creștere bună și a vieții destrăbălate ce a dus. Poesiile libere de aceste excese ale sensualității însă îi asigură un loc de frunte între poeții germani, fie ele tragice ca »Lenore«, fie comice ca »Impăratul și abatele«. Afară de »Poesiile« sale merită amintire cartea »Wunderbare Reisen und Abenteuer des Freiherrn von Münchhausen«, ce a tradus-o din englezesc.

[W. R.]

Burgess, *James*, orientalist, n. 1832 în Kirkmahoe (Scoția), 1855 prof. în Kalcutta, 1861 în Bombay, 1886 director al explorărilor arheologice din India.

Burghez, burges, v. Bourgeois.

Burgos, prov. span. în Castilia veche, 14,196 km². și 338,551 loc. (1887). *Capit. B.*, lângă Arlanzon, 31,301 loc.; eppie, catedrală în stil gotic.

Burgos, *Francisco*, *Xavier*, de, om de stat și literat span., n. 1778, † 1845. Sub Ios. Bonaparte, subprefect de Almeria, iar după căderea regimului franc. s'a refugiat la Paris și s'a ocupat cu literatura. Reintors 1817 în Spania, a redactat mai multe foi și a fost în mai multe rânduri ministru. A scris comedii, poezii, (celebra Oda á la razon) și o istorie (incompl.) a Spaniei sub Isabella II.

Burgtheater, teatrul imperial din Viena, înființat 1776, unul dintre cele mai importante teatre germane, pe la mijlocul secolului XIX chiar dătător de ton pentru Germania întreagă. Cultivă drama modernă și clasică și stă pe nivel egal cu »Théâtre français«. (Cf. H. Laube, Das B., Lipsca, 1868.)

Burgund, (Bourgogne), *Louis*, *duce de*, fiul Dauphinului Louis și nepot al lui Ludovic XIV din Franța, n. 6 Aug. 1682 în Versailles, a fost

elevul ducelui de Beauvilliers și al lui Fénelon, oari — se ăice — că au făcut din tinărul uărat un ideal de om moral și religios după prototipul »Télémaque«. De fapt ținuta și purtarea lui nu se prea potrivea cu splendoarea frivolă a curții din Versailles. Cu toate acestea fū pus de mai multe ori — cel puțin nominal — în fruntea armatei. † 18 Fébr. 1712. Al treilea fiu al lui B. ajuns rege Ludovic XV.

Burgundia, (fr. *Bourgogne*), ducat, veche provincie în Franția estică, în ținutul rîurilor: Seina, Loire și Rhône, cuprîndînd ađi cele 4 depart.: Ain, Saône-et-Loire, Côte-d'Or și Yonne, numită și B. infer. față cu B. super. (Franche-Comté); bogată în vinuri excelente și minerale (fier, plumb, cărbuni de piatră, mangan); terenul mai ales șes; orașe mai însemnate: Auxerre, Autun, Auxonne, Châlon sur Saône, Dijon, Bourg. — *Istoria*. Burgundionii, o mare semînie germ., ramură a trunchiului gotic, așezat la început în ținutul Vistulei și Oderei, strimtorați prin migrațiunea popoarelor, porniră spre sud-vest; 410 trecură Rinul și se așezară în ținutul Worms-ului, unde sub regele lor Gundicar întemeiară un imperiu; bătuți 437 de Huni, Gundioch conduse restul Burgundionilor în Savoia, unde ei primiră creștinismul, anume eresia lui Arie, și întemeiară un nou imperiu, ce se extinse peste întreg ținutul rîului Rhône, afară de Provence; 534 imperiul rîu devine provincie francă, iar sub Merovingieni, în urma deșelor împărțiri, formă din când în când regat deosebit. La independență ajunsă țeara din nou prin contele Boso de Vienne, care la 880 devine rege al B.-ei cisjurane, și prin contele Rudolf I., din fam. Velfilor, care la 887 devine rege al B.-ei transjurane (Franche-Comté, Elveția de vest, Vallis și o parte din Savoia). Pe la 900 se întemeia și un al treilea stat burgundic: ducatul B. (v. mai jos). Rudolf II. (912—937) uni la 930 cele două regate: cis- și transjurane într'un singur stat: regatul B. sau Arelat, numit astfel dela capitala sa Arles; sub el se ridică țeara la culmea puterii. Cu Rudolf III. († 1032) se stinse linia bărbătească a dinastiei burgundice și B. ajuns sub stăpînirea împăraților romani (germ.). După moartea Imp. Carol IV (1378), ultimul împărat încoronat în Arles, B. se împărți în mai multe teritorii independente, cari rînd pe rînd se alipiră de Franția.

Ducatul B., (B. inf.), numit mai târziu Bourgogne, în ținutul rîurilor de Saône și Seina sup., îl întemeia Richard, conte de Autun, frate al lui Boso de Vienne, care † 921; fiul acestuia, Rudolf, murî (937) fără moștenitori, iar nepoata lui, Ludegardis, se mărită după Odo, frate al regelui Hugo Capet al Franției. După ce cu Filip se stinse dinastia acestuia (1361), regele Ioan al Franției dete 1363 ducatul fiului său celui mai tinăr, Filip Curajosul, care mai primî dela Carol IV. și feudul imperiului germ. Franche-Comté (B. super.); Filip († 1404) este întemeietorul liniei mai noue a ducilor de B.; el mai adause prin căsătoria sa (1369) cu Margareta, moștenitoarea Flandrei, noue teritorii la ducatul său. Fiul acestuia, Ioan Fără Frică, fū asasinat 1419; fiul lui Ioan, Filip cel Bun, câștigă Namurul (1429), apoi Hennegau-l, Olanda, Seelanda, Brabantul și Limburgul, în pacea dela Arras (1435)

cu Franția, însemnate teritorii franceze și (1443) ducatul Luxemburg; † 1467. Carol Indrăznețul, fiul lui Filip, mai câștigă încă prov. Geldern cu cetatea Zütphen (1473), voi să facă din B. un puternic regat, dar fū învins de cătră Elvețieni și cădă în lupta dela Nancy (1477). Remânînd după el o singură fică, Maria, regele Ludovic XI. al Franției confiscă ducatul B., fiind acela feud bărbătesc; B. super. (Franche-Comté) și celelalte ținuturi ereditare trecură prin căsătoria Mariei cu archiducele Maximilian de Austria la acesta, iar dela el la fiul său Filip cel Frumos († 1506), al cărui moștenitor fū împ. Carol V. De aici încolo istoria provinciilor burgundice se contopesc cu istoria Țerilor de jos. Carol V. silî 1526 în pacea dela Madrid pe regele Francisc I. al Franției să-i redee și B. inf., trebui însă să renunțe la ea 1529 în pacea dela Cambrai. Ludovic XIV. câștigă în pacea dela Nimwegen (1678) și B. sup. (Franche-Comté) pentru Franția. (Cf. Barante, Paris, 1858; Dubois, Rouen, 1867, și Petit, Paris, 1885—92.) [nt.]

Vinuri de Burgund, vinurile din Côte d'Or și din depart. Yonne, Rhône și Saône-et-Loire; sînt vinuri grele, roșii sau albe, au aromă și gust minunat. Cele mai hune vinuri de B. se produc între Dijon și Châlon.

Legea de Burgundionă, (Lex Burgundionum), o lege de pe la finele secl. V dată de regele Gundobad (473—516), folosindu-se la compunerea ei și alte legi anterioare. Această lege a ramas în vigoare și după cucerirea Burgundului de cătră Franconi până prin secl. IX, formînd dreptul personal al Burgundionilor. Pentru sușii săi Romani, regele Gundobad a dat o altă lege, compusă de pe isoare romane. Ambele legi au fost editate în »Monumenta Germaniae« Leges III., (1863) și în »Fontes rerum Bernensium«, (1880).

Burhanpur, (engl. *Boorhaunpoor*), oraș fortificat în provinciile centrale indo-britice, lângă rîul Tapti, 30,017 loc. (1881); țesătorii însemnate.

Buri, (*Burr*), în mit. nordică protopărintele ăelor. Vaca Audhumbia (v. ac.) a lins sghiaburile de ghiată, cari erau sărate, și din ele a apărut B.; fiul lui B. a fost Bör.

Buri, un trib din Dacia. Pe timpul primului resboiu dintre Decebal și Traian, după ce acesta trecuse Dunărea și luase calea Tibiscului, B. trimit o solie împăratului roman. Pe un burete era scris latinesc — în formă un binevoitor sfat, în fond o mascată amenințare — cum-că marele Cesar face rău că rupe pacea, și mai cuminte lucru ar săvîrși de s'ar intoarce înapoi.

Buri, un șef mongol din 1240, citat de persianul Fazal-Ullah-Raschid. Dimpună cu Cadan el a învins pe Sașii din Transilvania în 3 bătălii, pe când orda cea mare biruia pe Basaram-bam.

Buric, *ombelic*, (lat. *umbilicus*), mică cicatrice remasă pe partea de mijloc a pîntecului în urma tăierei cordonului umbelical, prin care embrionul se hrănesc înainte de a se nasce.

Buricat, convex, bombat. [—]

B.-ul pămîntului, după poveștile române e locul, pe unde se pogoară în lumea de jos sau în lumea cealaltă. O negură răpi trei fete de împărat; Zorilă pornose să le caute, ajunge la B. pămîntului, își face un leagăn și-și dă drumul în lumea cealaltă. Agheran se pogorî pe B. pămîntului în jos în lumea smeilor. Fiuțul

Oaiei dând de gaura, nnde era B. pământului, se pogori pe acolo și ajunse pe cea lume. În alte povești, în loc de B. p., e gaura, gărlioiul, resuflătoarea pământului, pe unde se pogoră în lumea de jos; locul de pogorire acuși e fântâna smeilor, acuși o scară, etc. [Atm.]

Buridan, *Ioan*, filosof frc. (1300—1358). Discipul al lui Oocam și profesor de filosofie și teologie, era ca și învățătorul său, nominalist. A scris: *Questiones in politica Aristotelis et in X lib. ethicis Aristotelis*; *Summula de dialectica*; *Compendium logicae*. — *Măgarul lui B.*, anecdotă atribuită lui B.; se dice că explicând echilibrul liberului arbitriu și faptul, că pentru a se pute voința noastră determina, are lipsă de motive cari să cumpănăsoască mai mult ca toate celelalte, B. ar fi folosit exemplul: Un măgar pus între două legături de fân deopotrivă de mari și de aceeași calitate, va peri de foame, nesciind de care să se apuce mai întâiu. (Cf. Kirchmann, *Philos. Bibliot.*, tom. 94.) [Pl.]

Buridava, numele unei cetăți române în Rom., j. Argeș, în apropiere de com. Călimănești, pl. Cozia; pe aci în sus cătră Turnul Roșu trecea drumul lui Traian la Sarmizegetusa.

Burieți, popor mongolic, în Transbaikalia rus. și în sudul guvern. Irkutsk, cam 208,000 capete; budhiști, nomași.

Burke, (pron. bōrc), 1) *B.*, *Edmund*, om de stat și scriitor engl., n. 1729 în Dublin, 1765 deputat, luptă pentru libertatea de presă, curtea cu jurați și toleranța religioasă, propuse 1775 parlamentului cele 13 puncte de împăcare cu America. 1782 cassar general al armatei și membru al consiliului secret, contrar al revoluțiunii franceze. † 1797 la moșia sa Beaconsfield.

2) *B.*, *Robert O'Hara*, călător, n. 1821 în St. Clevans (Irlanda), din 1853 inspector de poliție în Melbourne, apoi șef al expedițiunii de explorare a Australiei până la golful Carpentaria, pe care-l ajunse 1861. † la întoarcere în 1861.

Burla, *Vasile M.*, n. 9 Febr. 1840 la Opaițeni. (Bucovina), și-a făcut studiile la Cernăuț, Beiuș, Viena, Graz și deveni, după terminarea filologiei și filosofiei, profesor de limba elină la liceul din Iași. În timpurile din urmă a ocupat și funcțiunea de inspector al învățământului privat și public. Încă de pe când era student începuse să colaboreze la ziare. Prima sa lucrare serioasă este amănunțita critică a Gramaticii lui Cipariu, (Conv. liter. V.. 1871) și după aceea au mai urmat și alte câteva studii prin Conv. liter., și prin Revista pentru arheologie, istorie și filologie a lui Tocilescu. A mai publicat și cărți didactice: Prospect gramatical asupra dialectului lui Homer și al lui Herodot, Iași, 1877, prelucrare din nemțesce; Carte de exerciții latine, Iași, 1888; Gramatica limbii grecești după Curtius, pentru licee, Iași, 1895. B. n'a îndeplinit așteptările oamenilor, căci cu seriositatea cunoscîntelor, ce le-a arătat chiar dela primul său articol, ar fi putut face mai mult decât a făcut. [D. E.]

Burla, sat în Bucovina, căp. și j. Rădăuț; cu satul Lupăștenii formează comună și parohie; are moșie mănăstirească, 2014 loc. (1982 ort. și 32 mos.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Burlac, flăcău, neînsurat. În Rusia se numesc B. țilerii săraoi, cari mai ales în timpuri vechi și-au câștigat pâinea ca trăgători de nave.

Burlelgh, (pron. bōrli), *William Cecil, Lord*, diplomat engl., n. 1520 în Bourne; sub Somerset 1548 secretar de stat, la căderea acestuia 1549 arestat în Tower, sub Elisabeta iarăși secretar de stat, apoi tesaurar suprem, om intim al reginei; urzitorul principal al arestării și executării reginei Maria Stuart. † 1598.

Burlesc, (dela ital. burla = glumă, batjocură, farsă), e o specie de ridicul, opus eroi-comicului (v. ac.); se numesc astfel vorbele, însușirile și faptele triviale, contrare situațiunilor serioase și demnități persoanelor, căror se atribuiesc. *Gen. B.* în literatură se dice poesia de ori ce formă, a cărei notă esențială este B.-ul, pentru a rîde de persoane și lucruri serioase. Ea își are originea la Italiani, unde Berni, Mauro, Coporali, Burchiello sînt cei mai însemnați poeți burlesci. O lucrare literară serioasă, sohimbată prin imitațiune în stil burlesc, se dice parodie (v. ac.), s. e. Eneida travestită a lui Scaron în Franția, unde mai târziu bunul simț al lui Boileau și Molière puse capăt acestei poezii de rău gust. [M. Str.]

Burletta, (ital.) operă comică. v. Buffo.

Burmelster, *Hermann*, zoolog germ., n. 1807 în Stralsund; 1837 prof. în Halle, călători 1850—52 prin Brasilia, 1856—60 Uruguay și Argentina; 1861 prof. și director al museului de istorie naturală din Buenos-Aires, întemeiat de el; 1870 curator al facultății de științe naturale din Cordova. † 1892 în Buenos-Aires. Ser.: »Handbuch der Entomologie«, (vol. 1—5); »Reise nach Brasilien«, (Berlin, 1853); »Anales del Museo Nacional de Buenos-Ayres«, 3 vol., și altele.

Burnaz, o vastă câmpie în Rom., j. Vlașca, se întinde din sus de dealurile Dunării despre Ghisdaru și merge la vest până la comuna Căcaleți, apoi pe la Grosu, Chiriac, Trestenic și coboară spre sud-vest la Stănesci. Această câmpie se asemănă cu bărănele din județele Brăila și Ialomița. Pe dînsa nu se vede nici o pădure, nici un arbore, satele rari și fără arbori, văi mai de loc, se pare un pustiu. Pe acest baragan se ved din distanță în distanță movile mari, cari se dice că ar fi fost posturi de pază din epoca Romanilor; dintre acestea cele mai principale sînt: Măgura Bălănoaia, Măgura Toporu, Măgura Căcaleți.

Burney, (pron. bōrni), *Charles*, musicograf engl., n. 1726 în Shrewsbury. † 1814 în Londra. Doctor în musică dela Universitatea din Oxford; a scris: *Istoria gen. a musicii*, (4 vol., Londra, 1776—89), publicată în mai multe ediții, și tradusă în diferite limbi. Este consultată cu folos și apreciată de musicografi până astăzi.

Burnley, (pron. bōrni), oraș în nord-vestul Angliei, lângă riul Burn; 87,058 loc. (1891); fabrici de lână și bumbac, industrie de fier; mine de cărbuni.

Burnonit, mineral cristalisat în sistemul ortorombic, prezentând forme foarte numeroase. Strălucire metalică, de culoare gri sau gri-negru. Este un sulfo-antimonit de plumb și cupru, cu fier și argint; se găsește în Harz, Boemia, Ungaria, Anglita, America, ș. a.

Burnouf, (pron. bōrnuf), *Eugen*, orientalist, n. 1801 în Paris; din 1832 membru al Institutului și prof. de limba sanscrită la Collège de France. † 1852. Binemeritat pentru cercetările sale asupra limbii zendioe (»Vendidad Sadé«).

Burns, (pron. bōrns), *Robert*, poet scoțian, n. 1759 în cottul scoțian Ayr; B. a fost agronom, mai apoi perceptor de accize în Dumfriș; † 1796. slăbit de grijile traiului și de lipsa. B. a fost cel mai mare poet liric al Scoției; a exercitat influență binefăcătoare asupra poeziei engleze. Operele lui B. au ajuns multe edițiuni (1891 în 4 vol.)

Burnus, mantaua albă a Beduinilor, provădută de obicei și cu glugă.

Burrow, *Carol August*, medic. germ., n. 1809 în Elbing; prof. de chirurgie în Königsberg; s'a distins prin introducerea mai multor metode de operațiune. A publicat diverse tratate de chirurgie în diarele medicale. † 1874.

Burrît, *Elihu*, (pron. ileiui bōrrit), cunoscutul apostol al păcii din America, n. 1810 în New-Britain (Connecticut) la început fierar, cutrieră Statele-Unite propagând pacea, participă la congresele de pace din Bruxella, Paris, Frankfurt l. M. și Londra și publică »Olive leaves«, scriere tradusă în multe limbi. † 1879 în New-York.

Bursa de comerțiu, (lat. bursa = pungă), este locul unde se adună comercianții, șansarii sau mijlocitorii de schimb de mărfuri și de produse, căpitanii de corăbii, etc. pentru a încheia transacțiuni. B. sânt de mai multe feluri, și anume: B. de bucate, vite, mărfuri coloniale, de cărbuni, de cărți (Lipsca); cele mai însemnate B. sânt acelea, unde se speculează diverse fonduri (efecte) de stat sau private, acțiuni, polițe și monete, etc. Cele dintâiu B. s'au înființat în Brügge, Anvers, Lyon și Toulusa în secl. XVI, ca B. de mărfuri; în secl. XVII. dezvoltându-se efectele de stat, acțiunile, etc., s'au înființat B. de efecte. Transacțiile de B. se fac pe baza unui regulament de B., iar controla prin comisarii de B. Aceștia, sau agenții de B., publică buletinul de curs. Cele mai însemnate B., unde se negociază tot soiul de efecte indigene și străine, sânt în Londra, Paris, Berlin, Frankfurt, Amsterdam și la Viena, unde însă se negociază aproape numai efecte indigene. — În România B. se administrează de un comitet compus din sindicii mijlocitorilor de schimb, dintr'un membru numit de ministerul de comerțiu, un delegat al Camerei de comerțiu, un membru numit de Banca Națională din Bucuresci și de sucursalele ei și dintr'un membru ales de patentarii de clasa I. și II. ai județului. Mijloacele B.-ei provin din veniturile ei proprii unite cu veniturile camerei de comerțiu. Operațiunile principale ale B.-ei sânt: Tîrgul efectelor publice și private, tîrgul acțiunilor diverselor societăți agricole, industriale și comerciale, tîrgul scrisurilor fonciare rurale sau urbane și al tuturor hârtiilor negociabile, vîndarea materiilor metalice, a monetelor, a tot felul de mărfuri, închirierea vaselor de transport, transportul pe uscat și pe apă, tot felul de transacțiuni relative la comerțul continental și maritim, asigurările de tot felul, etc. Comitetul B.-ei e presădat de Sindic sau în lipsă de Delegatul camerei de comerțiu. B. de comun nu poate negocia nici o obligațiune a unui stat străin, acțiune sau hârtie străină, fără autorizațiunea ministeriului de comerțiu, dată după avizul prealabil al comitetului B.-ei. B.-le din România (Bucuresci, Galați și Brăila), înființate prin legea din 3 Iulie 1881 (mod. 24 Iunie 1886), după un moment de avînt, nu mai duc decât o existență

nominală, din cauză că legea e copiată după cea franceză și nu se potrivește nicidecum cu starea lucrurilor. Toate operațiunile se fac în *tîrgul liber*.

Bursa, *stipendiū*, (numit astfel după internatele împreunate în evul mediu cu universitățile, de unde și num. germ. *Bursch*), ajutor bănesc dat cuiva pentru înlesnirea studiilor sale. B. se dau de stat, județe, comune precum și din fonduri particulare. De ele beneficiază scolarii (în licee, seminarii, școli normale, școli militare, etc.), studenții în timpul studiilor universitare, profesorii, tineri învățați și artiști pentru studii în țeri străine. B. sânt destinate sau pentru studii în genere sau pentru o anume specialitate. Bursierii din internatele Statului nu primesc B. în bani, ci au în ele toată întreținerea în mod gratuit. B.-le în Rom. se obțin obicinuit prin concurs. [M—r.]

Bursa mucosa, în anatomie nume dat punșilor de diferită mărime, al căror părete subțire e format dintr'o structură fibrinoasă, conținînd un lichid mucos, în forma albușului de ou, avînd menirea a diminua fricțiunea suprafețelor a părților tari și mobile ale articulațiilor.

Bursan, *George G.*, avocat, n. 3 Iunie 1855 în Bucuresci; descendent al unei familii de grănițeri din Transilvania; Doctor în drept dela facultatea din Paris. Post magistrat în Bucuresci, 1883—89; demisionînd îmbrățișează cariera de avocat. B. a contribuit mult la întocmirea »Ligei pentru unitatea culturală a Românilor«, în al cărei sin a dezvoltat o activitate neobosită; secretar al comitetului central executiv dela înființare, a fost ales presedinte, după moartea lui Gr. Brătianu și până la alegerea lui V. A. Urechî. Dela 1896 secretar al secției Bucuresci. Făcînd parte din partidul național-liberal a fost ales, în Nov. 1895, membru în consiliul comunal și desemnat la postul de vice-primar al Capitalei.

Burschenschaft, (*germ.*) corporațiune studentască germ., întemeiată 1815 în Iena la îndemnul prof. Fichte și Jahn; B. avea de scop îmbunătățirea vieții studentesci și cultivarea sentimentului național. Cu timpul s'au întemeiat pe la toate universitățile germane B.-uri, cari urmăreau direct și scopuri politice. În timpul mai nou B. au mai mult un caracter social.

Bursera L., (botan.) gen de arbori balsamiferi din fam. Burseraceelor, trib. Burseraeae, ce cresc în America tropicală și au flori ermafrodite sau polygame, cele femele și ermafrodite trimere, cele mascule pentamere. Sucul reșinos dela *B. balsamifera* Sw. are importanță medicinală, el se aplică ca antiblemoragic, antihelmintic, dar mai ales ca resolutiv la răni și bube. Alte specii, ca *B. gummiifera* Jacq., cu care se confundă adese specia precedentă, *B. serrata* Roxb. ș. a., se cultivă la noi ca plante decorative de florăria caldă. [A. Pr.]

Burseraceae, (botan.) fam. de plante lignoase dicotyle tropicale balsamifere sau oleifere, cu semînța fără albumen, înrudită cu Simarubeele și Rutaceele. După ovarul 2—5 sau 1 locular distingem tribul B., la care aparțin genurile *Boswellia*, *Balsamodendron*, *Bursera* s. a. și tribul *Amyrideae* cu micul gen *Amirys*. [A. Pr.]

Bursicula, (botan.) mică gropiță pe suprafața retinaculului (v. ac.) dela poliniile (v. ac.) Orhideelor.

Bursier, (franc. *Boursier*), tesaurar; vizitatorii bursei; cei ce se bucură de o bursă pentru studii.

Burselem, oraș în cottul englez Stafford, 30,862 loc. (1891); școală de arte, fabrici de vase de porțelan și faiență.

Bursuc, sau *viezure* (*Meles taxus*), mamifer din ord. Carnivorelor; are corpul scund, capul triunghiular, botul ascuțit, urechile scurte, picioarele scurte provădute cu ghiare tari, tocite, neretractile, coada scurtă, părul lung, capul alb, cu câte o pată neagră peste ochi și urechi, pe spate alb-cenușiu-negru, pe burtă și picioare are peri bruni-negrii; lungimea corpului 75 cm., a cozii 18 cm.; trăiește în Europa și Asia nordică, singuratic, în gropi subpământene, săpate de el. la adâncime de 1'25—1'50 m., având 2—8 intrări și ieșiri. În acest bârlog doarme ziua și în timpul iernei și iese la intrarea bârlogului numai să se soarească. Numai noaptea umblă după hrană, ce consistă din fructe, rădăcini, insecte, melci, viermi, broaște, șerpi, paseri, ouă de paseri și iepuri tineri. Se venează pentru blana și grăsimea lui; din părul lui se fac peneluri.

Bursucar, (*Canis familiaris vertagus*), câne cu corpul cilindric, capul și botul mare, dinți puternici, urechile lăsate în jos, picioarele scurte și îndoite, labele mari. Era cunoscut în vechime (de Xenofon). El este puternic, curajos, inteligent, credincios, dresabil, însă și mușcător. Se folosește la vânătoare, chiar și contra mistreților.

Bursufiat, (botan.) organ, (s. e. frunză, sepal...), având pe suprafața mici ridicături ale parenchimului, dedesubt fiind goale.

Burtă-verde, porecla oamenilor cari ved numai de interesele lor materiale și sunt incapabili de vederi înalte și sentimente nobile. (*Ianache B.*) — *Burtăverdeime*, porecla burgheșimii.

Burton, *Richard Francis*, călător engl., n. 1821, ofițier în armata indo-britică, călători prin India, Mecca și Medina, 1857 cu Speke prin Africa sudică, 1860 în statul mormon Utah, apoi ca consul engl. la Fernando-Po; cercetă Brasilia, Paraguay, Siria, Islanda, descriind călătoriile în numeroase opere. † 1890 ca consul engl. în Triest.

Burton-upon-Trent, (pron. bört' nepon), oraș în Anglita, cott. Stafford, lângă riul Trent, preste care duce un pod de 471 m. lung., 46,047 loc. (1891); mari bererii (de Ale = bere deschisă) cu producțiune anuală de 1¹/₂ mil. butoaie.

Buruiene, numire populară generală pentru toate plantele herbeacee; *B. de bubă rea* = *Che-nopodium hybridum* L. (v. ac.); *B. de friguri* = *Capsella Bursa pastoris* Moench. (v. ac.) și *Euphorbia helioscopia* L. (v. ac.); *B. de lungoare* = *Levisticum officinale* Koch (v. ac.); *B. de negei* = *Euphorbia platyphyllos* L. (v. ac.), etc. — *Buruienele* sunt nisece plante ce cresc pe câmpuri printre semănături și plantele de folos în mod spontan, sau pe maidane lângă drumuri și locuri inculte și ele nu oferă nici un folos și chiar vitele se feresc de ele. B. sunt vătămătoare prin aceea, că ocupă locul și detrag o parte din hrana cuvenită plantelor de valoare. După modul lor de viațuire și desvoltare, B. sunt plante anuale și bianuale, cari se propagă prin semințe, sau sunt plante vivace, cari se propagă prin rădăcinile lor adânci și stoloni sau tulpini subterane. B. cari se propagă prin semințe sunt

foarte numeroase; cele mai vătămătoare sunt: macul păsăresc, muștarul de câmp, ridichea selhatică, pălămida, mărăcinii, ciulinii muscălesci sau holera, neghina, vinetica, volbura, osiga, și altele. Contra lor ne putem feri curățind bine semința prin darea la trior și cernut, apoi prin lăsatul pământului ogor negru și lucrarea cât de deasă a lui, ca semințele aflate deja în pământ să se pună în stare să gerneze și apoi să se distrugă cu o lucrare (grăpare) ulterioară. Mult mai vătămătoare și mai greu de stîrpit sunt B. vivace, cari se propagă prin stoloni, ca pirul, bozu, coada mînzului, brândușa și altele. Ele se pot distruge sau imputina numai prin o arătură adâncă și scoaterea lor cu totul cu plugul și grapa, și prin adunarea și arderea lor. Coada Mînzului și brândușa dispar uneori de sine și prin însănoțoșarea terenului după facerea de drenagiu, etc.

Bury, (pron. berri), oraș și cott. în Anglita, lângă Irwell, 57,206 loc. (1891), fabrici însemnate de lână și bumbac, mine de cărbuni și de piatră.

Busan, braț al Volgei, se revărsă în Marea Caspică; 150 km. lung. Multe ruine; se crede că aici au locuit cândva Tătarii.

Busch, *Wilhelm*, desenător germ., n. 1833 în Wiedensahl (Hannovera). A publicat numeroase opere cu deseneri umoristice-satirice, al căror text l-a compus însuși. Cele mai cunoscute sunt: *Max und Moritz*, *Hans Hukebein*, *Die fromme Helene*, etc.

Busénto, (la Greci: *Pyraeus*, la Romani *Buxentius*), afluent al riului Crati în Italia inf. (Calabria), se varsă în Cosenza; după tradițiune în alvia acestui riu ar fi înmormântat Visigoții pe regele lor Alarich (410 d. Chr.)

Bushir, (*Abushehr*), cel mai de căpetenie oraș cu port în Persia, în prov. Farsistan, lângă sinul persic, 15,000 loc.; export 11 mil., import 16 mil. marce.

Busirlis, după mit. egipt. un Țeu, căruia i-se sacrificau oameni, mai ales străini. Omorât de Heracles. [Atm.]

Busiris, oraș în Egipt, la brațul est. al Nilului; cu templul renumit al lui Isis; astăzi Abusir.

Buşleaga, numele unei cățețe în poveștile românesci. Imperăteasa, bucătăreasa și căteaua mîncînd dintr'un pește, au ramas toate trei îngre-cate și au născut câte un băiat. [Atm.]

Buşmani, (holl. *Bosjesmans*, engl. *Bushman*), popor în Africa sudică. Atât limba oît și forma chipului lor e identică cu a Hotentoților. B. locuiesc în cete mici, și numai la cazul unei apărări sau al unui atac se întrunesc. Popor pacinic și muncitor, are mare înclinațiune spre pictură, dovadă multe picturi de pe stîncile din apropierea lor.

Busola, aparat ce servește la măsurarea unghiurilor, ca mijloc de orientare și la măsurarea intensității curentului electric; îl folosesc marinarii, minierii, topografi și inginerii. Deosebit: 1) *B. de declinațiune*, compusă dintr'un magnet sprijinit pe o axă verticală; în fața capetelor magnetului se află un cerc gradat (0—360), așezat în fundul unei cutii, deasupra căreia se află o lunetă, care se poate întoarce împreună cu cutia într'un plan orisontal. Axa lunetei coincide cu direcția 0—180 de pe gradațiunea cercului. 2) *B. de inclinațiune* se compune din un cerc ver-

tical împărțit în 360°; în centrul axei acestui cerc e așezat un magnet, care se poate mișca într'un plan vertical. (V. declinațiune și inclinațiune.) 3) *B. tangentială și sinusală*, aparate pentru măsurarea intensității curentului electric. B. consistă dintr'o cutie cu ac magnetic, așezată în centrul unui cerc de metal, pe care e învâlit un fir, sau al unei bobine. Curentul electric condus prin firul bobinei influențează asupra acului magnetic și îl abate din pozițiunea sud-nordică. Mărima abaterii indică tăria curentului.

Busoni, *Ferruccio Benvenuto*, pianist și compositor, n. 1866 în Empoli, lângă Florența. 1882 admis ca membru al Academiei filarmonice din Bologna; valoros tehnic și improvizator. Fost profesor la Conservatorul din Helsingfors, apoi la Moscova, în 1891 plecă în America, la Boston. Pe lângă muzică pentru piano, a scris quartete pentru coarde, suite pentru orchestră, un poem sinfonic, ș. a.

Bussy Rabutin, *Roger, conte*, general și scriitor. n. 1618 în Epiry; pentru scrierea sa: «Histoire amoureuse des Gaules» se țice că ar fi fost închis un an în Bastilia și apoi exilat pe bunurile sale. † 1693.

Bust, (ital. *busto*), op de artă plastică, reprezentând un cap de om împreună cu o parte din piept și așezat imediat pe o basă rotundă, pătrată sau poligonală, prin ceea ce se deosebește de herma (v. ac.) B. poate fi de marmoră, ipsos, metal, lemn, lut, ceară sau dintr'un alt material plastic. Deosebim B. portret și ideal. Cele dintău reprezintă chipul unei persoane anumite, cele din urmă sunt creațiuni individuale ale sculptorului, care, deși s'a servit de modele vii, le-a dat însă acestora expresiunea isvorită din propria sa fantasie.

Bustamente, *Anastasio*, president (1830—32 și 1837—41) al republicii Mexico, n. pe la 1790. † 1853 în Queretaro.

Bușteanul lelelor, în poveștile rom. B. înseamnă trunchiu de arbor, o bucată de lemn. În povestea Afîn și Dafin, Vântul de primăvară spune manei sale, iar aceasta Feților frumoși, că la doamna Chiralina poate ajunge cineva numai prin pădurea neagră de lângă gârla de păcură, care aruncă foc până la ceru, și dacă încalecă pe B. I. și trece gârla. Afîn mai târziu preface B. I. într'o căruță cu 12 cai de foc și se poartă la Chiralina, apoi îl preface într'un cerb de aur, în care bagă pe Dafin, în fine după ce a căpătat pe Chiralina, îl strămută iar în căruță. [Atm.]

Bușteni, cătun pe linia Ploești-Predeal, între Azuga și Sinaia; se ține de com. Predeal, j. Prahova. Este situat la poalele munților Coștila, Omul, Caraimanul și Jepii, pe malul drept al râului Prahova, având 880 m. altitudine deasupra nivelului mării; cu ca. 900 loc., din cari vre-o 300 sânt străini. Din cauza aerului său ozonic, a apei bune, a pozițiunii sale mărețe și frumoase și a climatei constante, în lunile Iulie, Aug. și chiar Sept., B. a devenit de câțva timp o stație climatică și de vilegiatură foarte vizitată. Reputația și-a dobândit-o mai mult prin stăruința adm. Dom. Coroanei, proprietar muntelui Caraiman, care a clădit aci vr'o 15 vile, un hotel elegant și un parc, apoi o școală frumoasă. Lângă școală se află biserica cu un chor mixt bine

condus. Ocupația locuitorilor e transportul cu carele și lucrarea în fabrici și ateliere. B. are fabrică de hârtie, de chiristea și de var hidraulic, apoi cariere de piatră în muoți. Gară, of. postal. [A. M. Michaelescu.]

Busuloc, numirea populară a plantei *Ocymun Basilicum* L. (v. ac.)

Busuioc și Magheran, în povești rom. numele a doi gemeni. O fată de împărat rămâne grea dintr'o floare, pentru aceasta fû dusă în pădure, și acolo nasce doi copii cu păr de aur, cari se botează: B. și M. În o altă poveste, fata rămâne grea din vedere și gemenii cu părul de aur se botează: B. și Musuioc. (v. Dioscurii și Gemenii.) [Atm.]

Busuloc și Siminoc. În o poveste rom., o împărăteasă mănăcă din pește de aur, rămâne grea și nasce un băiat numit B., dar și roaba împărătesei a gustat din pește, a ramas grea și a născut un băiat, numit S. În cele din urmă din B. a resărit luceafărul de zi, iar din S. luceafărul de noapte. (v. Luceferii.) [Atm.]

Butan, combinațiune a carbonului cu hidrogenul (hidrocarbură) având compoziția $C_4 H_{10}$ și structura lineară: $CH_3-CH_2-CH_2-CH_3$; se găsește în petrolul brut, amestecat cu alte hidrocarbure.

Butărit, odinioară imposit pe vin. V. Vinărit.

Butășire, (horticultură), operație care consistă în a separa dintr'o plantă o ramură cu muguri și a o înfițe în pământ, în anumite condițiuni, ca să obținem o plantă nouă. Acest mod de propagare artificială are avantajul de a reproduce întocmai și într'un timp foarte scurt, particularitățile plantei ce este de înmulțit. E de notat însă, că în decomon individul obținut nu crește prea mare, nici nu trăiește atât, ca cel obținut prin semănță. Se poate deosebi B. *sub sticlă*, pentru plantele delicate, și B. în *aer liber*, pentru cele rezistente. În acest scop se recere un pământ nășipo-argilos, bine îngrașat, bine firimițat și destul de umed, sau un bun pământ de flori. Înainte de a reînchepe vegetația, trebuie aleși butășii, cari se îngroapă în mod provisor în pământ, sau în nășip în pivniță, ca și altoii. În Martie începe plantarea, fie în pepiniară, fie în câmp liber; pentru aceasta, cu un instrument oarecare, se face o gaură în pământ, în care se introduce butășul, la vr'o 6 cm. de gaură se înfițe din nou instrumentul, ca să se îndese pământul pe lângă ramură, întocmai cum se face la plantarea tutunului. Se poate planta și cu sapa, cu casmau și plugul. După lungimea lor, butășii se pun vertical, sau oblic ca să nu fie lipsiți de aer, dar îngropați atât încât să nu rămână afară decât 1 sau 2 muguri.

Distanța la care se plantează variază dela 6—50 cm. Este de adaus, că cele 2 extremități ale butășului să fie tăietie în formă de pană, cu un cuțit bine tăietor. Până când se prind trebuie feriți de secetă, punându-i la adăpost, sau acoperindu-i și udând pământul.

Sânt mai multe moduri de butășire, mai mult sau mai puțin lesne de realizat. Unii butăși, înainte de a fi puși în pământ, se țin în apă câțva timp până desvoaltă rădăcinile adventive (face musteți). [N. Budișteanu.]

Bute, (pron. biut), insulă în Firth of Clyde (Scoția); 122 km², și 10,998 loc., după aceasta insulă e numit cott. B., 583 km², și 18,408 loc.

(1891), cuprindând insulele: B., Arran și Great-Cumbrae; capitala Rothsay.

Bute, John Stuart, naturalist scoțian, n. 1713, † 1792, renumit printr'o lucrare de botanică foarte luxoasă asupra plantelor Mării Britanii, intitulată »Botanical tables«, (9 vol.), care se plătesce astăzi până la 200,000 fr., a fost scoasă numai în 12 exemplare și dăruită de autor la câteva persoane. Roxburgh a numit după B. genul *Butea* din fam. Leguminoaselor. [E. T.]

Butea Roxb., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, trib. Phaseoleae, cuprinde frumoși arbori sau arbuști, totdeauna verzi, cu frunze alterne, flori portocalii-roșietice. Fructul este un legumen (păstărie) linear. Acest gen are 3 specii, ce cresc în Asia tropicală, se cultivă și în Europa prin sere calde. Cea mai importantă specie este *B. frondosa* Roxb., din tulpina căreia se scurge sau în mod natural sau prin incisiuni un suc reșu frumos, care în contact cu aerul se întărește și este cunoscut sub numirile de Kino sau Maduga. Acest suc are proprietăți adstringente, din care cauză se întrebuințează în medicină contra boalelor tubului digestiv. Dacă aceasta substanță este modificată în timpul secrețiunii prin înțepătura insectei *Coccus Lacca* sau a unei alte Coccidee, atunci ea constituie la cul. *B. superba* Roxb. posedă aceleași proprietăți ca și *B. frondosa*, de care se deosebesce numai prin faptul că este plantă acățătoare. [Z. C. P.]

Butea, sat în Rom., j. Roman, situat pe malul râului Siret; face parte din com. rur. Miclăușeni; 1472 loc. magh., cari se ocupă cu rotăria, dulgheria, dogăria și cojocăria; are o biserică cat.

Butean, pisc de munte în Carpați, Rom., j. Argeș, pl. Loviștei, la hotarul Transilvaniei.

Buteanu, 1) *B., Ioan*, prefect în 1848/9; descendent din o veche familie nobilă dela Șomcuta mare; n. aici 1821; a studiat gimnasiul în Baia mare și Cluj, iar dreptul în Cluj și Zagabria, apoi făcând 3 ani praxă ca cancelist la tabla reg. din Mureș-Osorhei și își câștigă diploma de avocat; în această calitate se așează în Abrud, unde îl ajunseră evenimentele din 1848. Prin energia sa pășire mijloci, ca la administrația municipală, devenită monopol numai al câtorva familii colonizate acolo din alte părți, să participe și Românii; în 1848 generalul comandant br. Aut. Puchner îl numi administrator al cott. Zarandului, iar comitetul național rom. prefect în acel ținut. În 7 Maiu 1849 străbătând Hatvani pe furiș în Munții apuseni, B. fu prins pe neașteptate de acesta și deținut în Baia de Criș; după a doua înfrângere suferită din partea muntenilor, Hatvani în retragerea sa luă cu sine pe B. și în 23 Maiu îl spânzură la Iosaș, pe frontiera Ungariei și a cott. Zarandului. Activitatea lui B. fu scurtă, dar avu rol de frunte între prefecții din munți. 2) *B., Vasilie*, fost deputat, n. în Șomcuta mare la 1826. A studiat gimn. în Baia mare și Cluj, iar dreptul în Sighețul Marmației și Agria; 1848 pretore în cercul Șomcutei, apoi s'a înrolat în oastea lui Bem și a luptat ca honvéd până la depunerea armelor din partea Maghiarilor. 1861 ales deputat la dieta din Budapesta, a luptat cu energie pentru drepturile naționale. 1869—72 fu ales din nou deputat, iar 1872 numit jude reg. în Șomcuta și 1876 transferat la Seghedin. † 3 Sept. 1890.

Butella dela Leyda, condensator electric compus din o butelie de sticlă plină cu foi metalice, ăise *armatură interioară*; în gâtul ei străbate o vargă de aramă, încărligată la capăt. Suprafața externă a buteliei este până la $\frac{3}{4}$ acoperită cu staniol, care se numește *armatură exterioară*. Pentru încărcarea B.-ei cu electricitate armatura interioară se pune în contact cu o mașină electrică, iar armatura exterioară cu pământul.

Buteni, (magh. *Buttyin*), com. mare în cottul Arad, situată într'o vale romantică, în apropierea Crisului alb. Are 648 case cu 3034 loc., (2412 Rom., ceialalți Magh.) Biserica frumoasă, zidită la 1800 din piatră, în condițiune bună, 2 școale de băieți și una pentru fetițe. Teritoriul e de 8786 jug. cat., în mare parte muntos acoperit cu păduri. Agronomie, pomărit, industrie de casă, de lemn, prășire de vite cornute și porci. Tîrgurile de vite dela B. au bun renume. Judecătoria cercuală, perceptorat, stațiune de cale ferată, telegraf și poștă în loc. Protop. gr. or. rom. [†]

Buteonidae, (zool.) o familie de paseri din ordul răpitoarelor; au corp îndesat, cap mare; cioc relative scurt, comprimat și recurbat dela basă; aripi lungi și coadă scurtă; se nutresc cu sugătoare mai mici, în cas de lipsă și cu hoit. Acestei familii aparțin: *B. vulgaris* (Șorecarul), *B. lagopus* și *B. apivorus*. [V. B.]

Buticescu, Vasile Ranta, scriitor rom., n. în Nierțea, cottul Cojocnei la 1842. 1867 fu ales vice-fișcal la tribunalul cottului Cojocnei, iar 1868 fu numit jude suplent la tribunalul urbanal din Cluj, de unde a fost transferat (1872) la Bistrița. Activitatea literară și-a început-o 1866 cu o novelă premiată. A publicat bucăți lit. în versuri și prosă în »Familia», »Amioul Familiei», »Lumea literară», »Rândunica», »Minerva», etc. și la 1881 a edat un tom de poesii. Scrie cu multă predilecție despre viața și datinele poporului rom., în stil propriu și popular.

Buticularius, sau *Pincerna, Princeps princernarum*, mare păharnic, la curtea regilor franci a fost unul dintre cei 4 dignitari de curte.

Butil, radicalul monovalent, care derivă din butan (C_4H_{10}) prin scoaterea unui atom de hidrogen: C_4H_9 . El nu poate exista în stare liberă, numai combinat cu diferite elemente: precum *Chlorura de B.* C_4H_9Cl , *bromura de B.* C_4H_9Br , etc.

Butilic, alcool, alcoolul care corespunde butanului (C_4H_{10}); sînt doi isomeri: 1) $CH_3-CH_2-CH_2-CH_2-OH$ și 2) $CH_3-CH_2-CH(OH)-CH_3$.

Butiric, acidul, acid monobasic, corespundend butanului, avnd compoziția $CH_3-CH_2-CH_2-CO-OH$. Se găsește în materiile grase naturale (ca eter al glicerinei), în unt și în oleiurile din semințele unor plante. În stare liberă sau în stare de săruri se află în lichidele din organismul animal, precum: în sudoare, în lichidul muscular și în produsele de fermentație ale substanțelor albuminoase. Se prepară lăsând să fermenteze o soluție de zahăr amestecată cu puțin acid tartric, cu brânză, lapte acru și cretă pulverisată la temperatura de 30°—35° în timp de mai multe zile. Se face lactat de calciu, care discomponenduse dă sarea de calciu a acidului butiric; aceasta a transformăm apoi în sare de sodiu, din care, cu acid sulfuric, preparăm acidul butiric liber. Corp lichid cu miros neplăcut; se solidifică la 0°.

Butler, (pron. böttler), *Walter*, de orig. irlandez, colonel-șef al unui regiment de dragoni sub Walenstein, pe care-l însoți 1634 la Eger, unde puse la cale asasinarea aceluia. † 1634 în Schorndorf.

Butolu, *mândăstire* în Rom., j. Dâmbovița, în comuna cu același nume; fundată de vornicul Udriște și de logofătul Dragomir dela Bănesci pe timpul lui Mircea cel Bătrân. În deosebite rânduri a fost reparată și adăugată ou moșie de Radu V., do căpitanul Mihai și soția lui Dragna, și de călugărul Sava; B. a fost închinată la sf. Stefan dela Meteora din Turcia.

Butomus L., (botan.) gen din fam. Alismaceae, trib. Butomeae, cu singura specie *B. umbellatus* L., care este o plantă erbacee, vivace, glabră, ce crește prin locurile inundate din Europa și din Asia temperată. B. e numită de popor Crin de baltă, Roșățea, Micșune aua apei; crește și în părțile noastre prin bălți, locuri mlăștinoase, pe malul lacurilor și al râurilor lin curgătoare. Această plantă, din cauza frumșetii portului său și al florilor sale, se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală.

[Z. C. P.]

Butomaceae sau Butomeae, (botan.) este un trib din fam. Alismaceae (v. ac.), care cuprinde plante erbacee aquatice. Acest trib, considerat de unii botaniști ca familie deosebită, are următoarele 4 genuri: *Butomus* L., *Butomopsis* Kunth., *Hydrocleis* L. și *Lymnocharis* H. B. K.

[Z. C. P.]

Butu, (*Turnul*), stâncă ticloasă pe vârful muntelui Ceahlău (Rom.), de care este legată o frumoasă legendă despre Ana, fiica lui Alexandru Vodă cel Bun și logodnicul ei, viteazul B.

Butura sau *butaș*, (*talaea*), porțiune dintr-o plantă, ce se pune în anumite condițiuni, ca să formeze pe ea rădăcini adventive, iar mai în urmă să producă o nouă plantă, în total asemenea cu acea din care a fost luată. Ca B. pot servi: fragmente de tulpini, rhizomi, tuberculi, bulbi, ramuri tinere, (B. de tulpină în genere); sau B. se pot obține din rădăcini ori din frunze; în genere mai toate părțile unei plante cu flori pot servi ca B.; de obicei se obțin din cele citate. Înlesnirea cu care se prinde un B. depinde, printre alte condițiuni, de natura plantei; e mai ușor de a obține B. din o plantă ierboasă, ori cu lemnul moale (salcie, plop, viță, etc.), decât din o plantă cu lemn tare. De aceea, când e vorba de B. de tulpini, se aleg ramurile mai tinere (mlădițe, lăstari, capete), ca să se provoace pe ele aparițiunea de rădăcini adventive. Alteori se grăbesce aparițiunea rădăcinilor, îngropându-se B. adânc în pământ, lăsând porțiunea aeriană scurtă (*B. subterani*); sau e bine ca la baza B. să se lase c porțiune din tulpina de pe care s'a tăiat (*B. cu cârlig sau cu colcăiu*). (v. și Butășire.) [S. Șt. R.]

Buturagiu, v. Butășire.

Butureanu, V. C., mineralog rom. n. 1858 în Dorohoi, a studiat în Iași, iar la 1883 fù trimis ca bursier la Paris, de unde se întoarce cu titlul de doctor în științe. Astăzi e profesor de mineralogie la Univ. de Iași și directorul Institutului de Chimie.

Buturuga, în poveștile rom. numele unui om mic, cât o nucă. Fiul Oaiei îl apucă de barbă și i-o viresce într-o crepătură de stejar. B. e un pitic. [Atm.]

Butyl—, v. Butil—.

Butyrum, (*lat.*) unt. v. și Butir—.

Buxaceae, s. *Buxeeae*, (botan.) un trib din fam. Euphorbiaceae (v. ac.), considerat de unii botaniști ca familie deosebită.

Buxbaumia Hall., (botan.) geu de mușchi acrocarpi, caracterizați prin capsula lor pedicelată, mare și neregulată, tulpina având-o scurtă sau putând chiar lipsi. Peristomul capsulei e dublu; cel extern reprezentat prin dinți; cel interu e o membrană cu 32 cute. Cuprinde 2 specii: *B. aphylla* L., crește mai des pe pământ în pădurile uscate, și *B. indusiata* Brid., pe putregaiu în pădurile de munte; această specie s'a găsit într'un singur exemplar în pădurea de brad de pe Vîrfu-lu-cu-dor (Sinaia, j. Prahova, Iunie 1897). [S. Șt. R.]

Buxbaumiaceae, (botan.) trib de mușchi acrocarpi, cuprinzând două genuri: *Buxbaumia* Hall., care a dat numele tribului, și *Diphyscium* Mohr. E caracterizat prin forma capsulei, relativ mare, față cu tulpina scurtă sau nulă. Peristomul e dublu; operculul și scufia sînt mici. Speciile celor două genuri trăiesc pe pământ uscat sau umed, sau pe putregaiu. [S. Șt. R.]

Buxin, substanță alcalină, insolubilă în apă, foarte solubilă în alcool, ce se extrage din coaja plantei *Bucus sempervirens*.

Buxtehude, oraș în Prusia, cerc. Iork, lângă r. nav. Este, cu 3453 loc. (1890). Făbri de hârtie, piele, culori, uleiuri și săpun. Navigațiune spre Hamburg. În secl. XIV se alătură Hansei, dela 1648 aparține la Svedia, iar dela 1746 la Hannovera.

Buxtehude, *Dietrich*, organist-compositor, n. 1635, † 1707; dela 1668 organist la Marienkirche, în Lübeck; se făcu celebru mai cu samă prin așa numitele »Abendmusiken«, concerte religioase, date în cinci Dumineci ce preced Crăciunul, în cari B. execută noiele sale compozițiuni. Compozițiunile lui B. au fost imprimate de cătră Dehn, Commer și Spitta, care a publicat o edițiune critică. În manuscris se găsesc în bibliotecile din Berlin, Lübeck și Upsala. [T. C.]

Buxton, stațiune balneară în Derbyshire (Englittera), cu 7424 loc., situată la 335 m. deasupra mării, are izvoare minerale calde (28°) cunoscute deja Romanilor, și un mare hospital. În secl. XVII a fost foarte frecventat.

Buxus L., (botan.) gen din fam. Euphorbiaceae, trib. Buxeeae, cuprinde frumoși arbuști, totdeauna verzi; are vr'o 19 specii, răspândite mai cu samă prin emisfera boreală, unele cresc și în Antile, în Madagascar și în Africa tropicală. Multe specii din genul B. se cultiva ca plante ornamentale prin grădini și prin cimitire, așa este: *B. balearica* Lamk., *B. sempervirens* L., care crește cultivat și prin părțile noastre și este cunoscut sub numirile populare de Merișor turcesc, Cimișir. Acest frumos arbust are proprietăți sudorifice, febrifuge și toxice. Lemnul său este foarte dens și tare, din care cauză este utilizat în industrie spre a face gravuri în lemn, sau mănere la diverse instrumente, etc. [Z. C. P.]

Buyapart, o bucată de bumbac în valoare de ¼ dollar; servește în Liberia în loc de bani.

Buys-Ballot, *Cristofor*, meteorolog, n. 1817; prof. de matematică și fizică și director al institutului meteor. în Utrecht. A inventat Aerokli-

noscopul, prin care se signalizează furtunile la năi din îndepărtări mari. † 1890.

Buza, partea dela gură care acoperă dinții. Este B. superioară și inferioară, cari tăindu-se în două unghiuri servesc pentru înohiderea gurei.

Buzdugan, după mitol. greacă una din armele lui Heracles, a fost o măciucă mare și groasă, făcută din trupina cu rădăcină a unui arbore, oliv selbatec, lucrată cu măiestrie și ferecată cu aramă.

În poveștile românesci, B. e arma feților frumoși; un făt frumos aruncă B.-ul, al cărui cap era de mii de ocale. Domnul de plumb în codrul află un stîlp de fier de 99 măji, îl smulge și îl dă căpitanului celor 77 de meșteri, ca din el să-i facă un B., ce mai târziu îl vîrî în gura smeoaicei. Aripa vîntului se duce la nașul său, care era faur, și îl roagă ca din 12 care de fier să-i facă un B., să-l țină în foc până îi va trebui, iar mai târziu îl vîrî în gătlegiul smeoaicei. Dar și fetele de împărat sau ținele încă au B. Ficiorii împăratului se duseră pe muntele Arapuscei și ospătându-se admiră. Străjile pe la miezul nopții se pomenire cu o fecioară ca o dină, în mână cu un B. de aur, cu care amenința. Smeii din lumea de jos încă au B. Cu vîntul B. e de origine slavică, (la Poloni — buzdygan, la Boemi — buzdykan, la Bulgari — buzdogan, la Sârbi — buzdovan, la Maghiari — buzogány). [Atm.]

Buzescu, veche și însemnată familie rom., a cărei origine se leagă a a Basarabilor. În mod sigur sînt cunoscuți dela 1518 prin marele Ban *Vlad B.*, care începu zidirea mănăstirei Căluului din Romanai, împreună cu frații săi Dumitru pârcașul și Balica spătarul. El avu un fiu pe armasul *Radu B.*, care e tatăl celor 3 celebri frați B. 1) *Preda B.* Banul, n. pe la jumăt. secl. XVI, † la 1612. Boier însemnat și sfetnic al lui Mihai Viteazul. Împreună cu fratele său fin de mai multe ori în Țeară loc de Domn. 2) *Radu Clucer B.*, fost mare spătar, cel mai vestit din B.-i. La 1599 împreună cu Udrea Băleanu și 6000 oșteni e trimis să treacă în Ardeal în ajutorul lui Mihai. Cu 4 ani înainte fusese lângă Galați cu fratele său, trimiși contra Tătarilor. În același an luară Hârșova dela Turci, pe când Mihalcea Banul asedia Silistra. El se stinse la 1610. 3) *Stroe B.* Stolnicul, fratele mai tinăr al lor, † 1602. Boier viteaz, ia parte la multe din bătăliile lui Mihai, căruia, într'o întîmplare primejdioasă, îi scapă viața la Vidin împreună cu fratele său Radu. 4) *Radu Banul B.*, ȝis »B. din Strejesci», e fiul vestitului clucer Radu. † pe la 1648, în timpul lui Matei Basarab. Fica lui Preda B. Banul, anume *Mara*, continuă filiațiunea familiei, căsătorindu-se cu Preda Spătarul († 1635), avînd 2 fete. Una din ele: *Hera Iliaca* avu de soț pe Matei Postolnicul din Cepturoaia, iar fii pe *Barbu* și *Constantin*, cari poartă numele B. Familia B. ađi e cu desăvîrșire stinsă, ultimul B. fiind *Constantin* († 1833) și frații săi Preda și Radu, † în secl. present. [O. L.]

Buzău, rîu în Rom., isvorește în Trans., din poalele muntelui Tezla și se varsă în rîul Siret lângă căt. Sărbesci al com. Măxineni. Rîul B. are numeroși afluenți, mai însemnați pe dreapta: Crasna, Siriu, Băscă Chiojului și Nișcovul, iar pe stînga: Băscă Rosilei, Sărățelul Bălăneșoilor,

Sărățelul Beroi, Slănicul și Călnăul. Terenul ce-l percurge B. fiind foarte înclinat, face ca acest rîu să fie unul din cele mai repezi ale țerii, cauzând prin violența sa, în timp ploies, mari stricăciouni locuitorilor de pe malurile sale. Numai după ce se încarcă cu numeroși afluenți, începînd de pe la Scurtesci, are un curs mai domol. Cf. B. Iorgulescu, Dicț. geogr. al j.-lui B. Bucuresci, 1892. [nt.]

Buzău, *Munții B.-lui*, grupă de munți în sistemul Carpaților, ce se ridică în colțul cel mai sud-estic al Trans. între aceasta și Rom. Piscul lor cel mai însemnat este *Ciucașul* (1958 m.) situat la frontieră; la nord dela acesta e piscul *Tezla* (1430 m.) și *Dongo* (1508 m.), iar înspre Rom. piscul cel mai înalt e *Penteleul* (1753 m.) v. și j. B.

Buzău, *Valea B.-lui*, vale întinsă și una din cele mai frumoase ale țerii, pe care curge rîul B.; ea începe la poalele muntelui Tezla; foarte îngustă pe la Cheia Cordunului și încungurată de munți stîncoși, în dreptul com. Nehoiășu, unde se varsă rîul Băscă Rosilei în B., se lărgește și aici frumseța ei atinge culmea; de aici încolo se lărgește tot mai mult și devine mai puțin fermecătoare.

Buzău, *treceătoare* din Muntenia în Trs., deschisă de valea B.-lui. — Numai partea de mijloc a v. B.-lui e înjghebată între munți înalți, între Crasna și Cislău, dar mai ales între Crasna și gura r. Băscă Rosilei. Munții din dreapta ai Tătarului și Siriolui, cei din stînga ai Tehăreului, etc., transformă partea mijlocie a văii într'uu defileu prăpăstios cu coastele impracticabile până la gura Băscăi; iar de aci până la Cislău, coastele mai accesibile, și valea mai largă permit dezvoltarea satelor și culturilor; totuși și în această parte formele sînt mult muntoase, iar comunicațiunile laterale pleacă numai dela Nehoi și Pătărlage. Valea superioară a B.-lui dela originea acestui rîu până la Crasna, aparține Ungariei. Ea constituie un basin închis spre Trs., printr'o ramură puțin înaltă, care se lipese cătră sud-vest în Ciucaș, iar cătră nord-est în Lăcăuț; pe cînd la sud munții Tătarului, mai înalți și mai îndesuși, constituie un puternic stăvilor. Păreții acestui basin închid un șes, în care B. își plimbă apele, mai întăiu spre nord, apoi spre nord-est, în fine spre sud-est, pentru a întra în joslul Crasnei, în strimtoarele stăvilorului său sudic. În acest basin se află satele: Vama B.-lui, unde dă drumul ȝis »al Tatarului», care vine dela Valenii de Munte prin v. Drajnei și peste plaiul Craiului; Fundu B.-lui, din apropierea căruia pleacă șoseaua Prejmereului peste muntele Predeal, și un alt drum spre nord în cele 3 scaune; Crasna, la gura defileului B.-lui. La Vama B.-lui munții opuși strîng drumul și apa B.-lui, întocmai ca stălpii unei porți; aci se ved urmele uvrajelor construite în 1877 pentru a închide drumul Tătarului. Pe marginea drumului Prejmereului se află uvrajele dela Pfaffenschanze, iar la debușare în Trs., la Prejmereu, treceătoarea B.-lui era apărată de cetatea Kreuzburg spre estul gârlei Tărlău-Prejmeș, destinate a închide aci cel mai bun debușeu din basinal superior al B.-lui în Trs. *La Crasna* se ved pe înălțimile celor două maluri ale B.-lui urme de uvraje construite în 1877 și destinate a închide valea B.-lui la frontieră. Dela Cislău

la ieșire din dealuri, v. B. e cuprinsă între dealuri, din cari două șiruri paralele se aștern la sud, înjghebând în partea lor orientală cursul Nișcovului. Aci B. curge spre est, și iese în câmpie, la sudul gurei Nișcovului. Pozițiunea aceasta a văiei comunică cu șesul prin mai multe drumuri transversale, ce pleacă mai ales dela Cislău către Ploiesci, Mizil și Urlați, precurmând ambele șiruri de dealuri. — În lungul drumului Tătarului se ved asemenea urme de fortificațiuni sau posturi întărite. Pe plaiu, îndată ce s'a trecut frontiera, e grupul de uvraje Țis »la Cetate«; la frontieră se ved urmele unui post în zidărie; pe toată muchia Craiului, până la Zlon, se zăresc urmele

prin Mizil, Ulmeni și B., și în fine a șesurilor, care cuprinde restul j.-lui. Terenul șesurilor are o înclinațiune dela vest la est., ceea ce face ca toate apele, cari udă j.-l, se declina mai mult sau mai puțin spre est, în loc de a continua curgerea spre sud, după cum își primese direcțiã când ies din munți. Partea muntoasă a j.-lui e formată din culmea *munților B.-lui*, și din mai multe culmi secundare, ce se lasă spre sud din această culme; după apele, cari le udă poalele, munții B.-lui se pot grupa în 19 serii mai importante, dintre cari amintim: *munții Sîriului* între apele: Crasna, Valea Tătarului, Siriu și B., cu piscurile: Fetele (1675 m.), Bocârna (1500 m.),

Episcopia Buzău.

drumului roman și ale unui post roman, deasupra Zlonului.

[Iannescu.]

Buzău, județ în Rom., numit astfel după riul B., care îl udă în tot lungul său, cu o suprafață de 4862 km²., având (1890) o populațiune de 196,654 loc., între cari Rom. 192,419, Ovrei 2192: după confesiune: ort. 193,041, cat. 1148, prot. 256, mos. 2192, și alte confesiuni. Marca j.-lui e un templu, semn că aci este scaun episcopal, și o pasere. Jud. B. se mărginesc la sud-est cu j. Brăila, la est și nord-est cu j. Râmnicu-Sărat, la vest cu j. Prahova, la nord-vest cu Transilvania, la nord cu j. Putna și la sud cu j. Ialomița. În privința reliefului pământului j. B. se poate împărți în 3 regiuni deosebite: a munților, în partea de nord-vest și de nord a j.-lui, a dealurilor, care cuprinde tot centrul j.-lui până la o linie dusă dela vest spre est

Curu Muutelui (1416 m.); *munții Chiojdului* între apele: Bâsca Chiojdului, Siriu, B. și Valea Muscelului, cu piscurile: Monteoru (1408 m.), Stevia (1305 m.); *munții Istriței*, cei mai înaintați în câmpie, vestiți prin reminiscente istorice; *munții Nehoiașului* între B., Artagu, Bâsca mare, Păltinișu și Bâsca Rosilei, cu piscurile: Podu Calului (1446 m.), Tehărău (1365 m.), Virful Babei (1360 m.); *munții Penteleului*, cei mai însemnați în județ, între frontiera țerii, Bâsca mare și Bâsca mică, cu piscurile: Pentoleu (1753 m.) și ramificațiile sale: Balabanu (1600 m.), Piciorul Caprii (1543 m.); *munții Sibiciului* în cari se găsește chihlibar; *munții Treștoarei* foarte bogăți în substanțe minerale, și mai cu samă în sare; *munții Cocii* asemenea bogăți în substanțe minerale, iar câțiva au salze; *munții Lopătarilor* cu piscurile: Măceșu (1355 m.), Brazeu

(1229 m.), bogăți în sare și ape sulfuroase, ș. a. Trecătoarea principală înspre Trans. e pasul B.-lui (v. ac.) J.-l B. e străbătut de mai multe ape, între cari mai însemnat e riul B. (v. ac.) cu afluenții săi. Clima j.-lui din cauza vânturilor e puțin cam aspră. In privința administrativă j.-l B. este împărțit în 3 *plăși*: Sărata, Câmpul și Tohani, și 3 plaiuri: B., Pârscov și Slănic; din considerații budgetare plasa Sărata s'a unit cu plasa Tohani și plaiul Pârscov cu Slănicul. Intreg j.-l cuprinde 2 *comune* urb.: B., capitala j.-lui și Mizil, și 107 com. rur., compuse din 563 căt. Localități mai însemnate, afară de cele amintite sânt: Cetatea lui Negru-Vodă, Cetatea lui Vintilă-Vodă, Cislău, Gura-Nișcovului, Gura-Sărății, Monteoru,

de armată, divisia V, brigada IX, având reședința divisiiei în orașul B. In ordinea *judiciară* j.-l B. are un tribunal, 6 judecătorii de ocol și 1 curte cu jurați, și este de resortul curții apelative din București. In privința politică j. B. dă 4 senatori și 8 deputați. *Serviciul sanitar* se face de: 1 medic primar, 5 medici de plăși, 8 vaccinatori, de medicii comunelor urb., ai spitalelor, și de mai mulți medici particulari. Spitale sânt 5 și tot atâtea farmacii. Jud. B. prin poziția sa muntoasă și centrală a ferii este unul din cele mai bogate în toate trei regnurile.

Produce. Minerale are: fier, plumb, aramă, aur în prundul râului B., pe Bâsca Chiojdului și în muntele Bisoca, ozocherită, chihlibar se

Mănăstirea „Banu” în Buzău.

Pătărlagi, Petroasa (unde s'a găsit cloșca cu pui de aur), Pogoanele, Tohani și Zidul Doamnei Neaga (v. ac.) *Budgetul* j.-lui e de 333,098 lei, iar al comunelor în total de 977,649 lei. In ordinea *eclesiastică* j.-l B. face parte din eparchia cu aceleași nume (v. ac.) Numărul bisericilor e de 289, dintre cari 14 sânt părăsite, cu 268 preoți; pe lângă aceste biserici de mir, mai sânt 7 monachale: episcopia B., Ciolanu, Găvanele, Nifon și Găvanu pentru călugări, iar Rătescii și Barbu pentru călugărițe, cu un număr de 105 călugări și 111 călugărițe. Ovreei au o sinagogă și 3 case de rugăciuni. *Instrucțiunea* publică se face într'un liceu, 1 șc. prof. de fete, 7 școale prim. de băieți și 5 de fete, 133 școale rur. mixte cerc. de 7920 de băieți și de 1328 fete; *instrucțiunea* privată numeră: 2 școale de băieți și 1 de fete; mai sânt 2 școale israelite de băieți și 1 de fete. In privința militară j.-l B. face parte din corpul III

găsește numai în acest județ, sare în mai multe localități, dar nu se exploatează, păcură, care sistematic se exploatează mai cu samă în com. Monteoru, puțurile de aici produc zilnic 2000 decalitre, ș. a.; pe lângă aceste j.-l e bogat în ape minerale, din cari amintim: Bobocii, Cărnul, Fața înaltă, Lopătarii, Murătoarea, Nifonul, Prorocul, ș. a. Partea muntoasă a j.-lui mai e bogată în *păduri* și pășuni întinse; pășunile de pe muntele Penteleu sânt cele mai renumite din România; ele hrănesc numeroase turme de oi, din al căror lapte se fabrică cele mai gustoase cașcavaluri. Afară de oi, j.-l B. mai hrănesce o mulțime de vite cornute, cai, porci și capre. Partea deluroasă se caracterizează prin întinse *livezi* de arbori fructiferi și mai cu samă de pruni, cari dau țuică abondentă; iar pe ultimele dealuri sânt și vii numeroase, cu o reputațiune stabilită din vechime, dar filoxera s'a întins și

aici, atacând 2 din 3 părți ale viilor. J.-l B. e unul din cele mai agricole ale țerii; el produce tot soiul de cereale, plante industriale și legume.

Ca *industrie* se poate cita: fabricarea de petrol, de brânză, de vinuri, de cognac, de țuică, lucrarea cherestelei și industria mică. *Comerciu* j.-lui B. relativ e bine dezvoltat; el consistă din exportul cerealelor, brânzăturilor, țuicii, lemnului și din importul obiectelor de manufactură. Cele mai însemnate târguri se fac la epoci fixe în orașul B., și Mizil (tîrg. Drăgaica). *Căile de comunicație* sînt: linia ferată Ploesci-Mizil-B.-R.-Sărat, și linia ferată B.-Brăila; șoseaua națională Ploesci-Mizil-B.-R.-Sărat; căile județene: B.-frontiera prin pasul B.

3 institute private: 2 de băieți și 1 de fete, precum și prin 2 școli confes. israelite. B. este reședința prefecturii j.-lui, a tribunalului, a judecătoria de ocol, a subprefecturii plășii Câmpului, a curții cu jurați, a episcopului eparchiei B., a consistoriului, a protoierului j.-lui, a revisorului școlar, a subinspectorului silvic, a oficiului telegrafo-postal, a creditului agricol, a caseriei gen., a regimentului 8 de infanterie, ș. a. În B. se găsesc 3 spitale: al comunei, al j.-lui pentru populația rurală, inaugurat la 1896, în favoarea căruia cetățeanul Ioan Kinopse făcî o donație de 100,000 lei, și spitalul particular Gârlașii; farmaciile sînt asemenea 3. Agricultură e restrînsă, avînd mai dezvoltată cultura gră-

Liceul din Buzău.

și B.-Brăila; apoi mai multe căi vicinale și comunale. Cf. B. Iorgulescu, Dicț. geogr. al j.-lui B., București, 1892.

Buzău, com. urb. în Rom., capitala j.-lui și scaunul episcopiei cu același nume, pe malul drept al râului B., cu 21,463 loc. (1892) (între cari Rom. 19,018, Ovrei 1877.) Populația crește cu o medie anuală de 141 suf. Orașul B. are 6 biserici ortodoxe și anume: Episcopia (v. ilustr.), Banu (v. ilustr.), Sf. Ângeri, Neguțătorii, Sf. Nicolae și Broșteni, afară de capela dela țimirtul Dumbrava și biserica în ruine Gârlașii; mai este o sinagogă și 2 case de rugăciuni israelite. Instrucțiunea e reprezentată prin două școli secundare: liceul (v. ilustr.) cu 21 profesori și o populație medie anuală de 240 elevi, și școala profesională de fete cu 5 profesoare și cu o populație medie anuală de 120 eleve; 6 școli primare de băieți și 4 de fete (v. ilustr.) și prin

dinelor de zarzavat. Industria e aproape în fașe; meseriași sînt 466, din cari mare parte străini, mai cu samă Ovrei. Comerțul principal stă din desfacerea cerealelor, vitelor, lemnului, vinului, țuicii, brânzăturilor, ș. a. Comercianți sînt 1489, din cari 1046 Români; librării sînt 2 și tot atâtea tipografii. Tîrguri are: Drăgaica dela 18—24 Iunie, tîrgul de toamnă Carol I sau Valea Teancului, dela 15 Sept. până la 15 Nov., care se ține în toate Sămbetele și Duminicile, și tîrgul săptămînai Sămbăta. Budgetul com. e de preste 738,000 lei. Interiorul orașului numeră 102 strade, mai toate pavate și iluminate; piețe are 3: Oborul, Sf. Ângeri și Dacia. Ca locuri de preumblare sînt: grădina orașului, crîngu, grădina episcopiei și grădina Marghiloman. Între edificii mai însemnate sînt: episcopia cu frumoasele ei palate; liceul, școlile primare, casarmele călărășilor, dorobanților și pompierilor,

Bicarbonat de fier . . .	0·1045	0·1528
Sulfat de calciu . . .	0·0662	0·0057
Hidrogen silicat . . .	0·1296	0·1364
Suma . . .	1·7442	0·7996
Acid carbonic liber . . .	1466 c. o.	1443 c. c.
Temperatura . . .	13·5° C.	13·5° C.

[Dr. Vuia.]

Buzoian, George T., geograf rom., n. 1859 în Bucuresci, a studiat aici și în Viena; dela 1881 prof. de geogr. și istorie în Craiova, Bucuresci și acum la Botoșani. A dat la lumină numeroase cărți didact. de materie geogr., două harte murale «Europa» și «Cugetări asupra popoar. vechi», (Müller, Buc.).

Byblos, (la Greci; în vechiul testament Gebal), oraș străvechiu în Fenicia, oarecând vestit prin templul lui Adonis; ați *Dzēbail*, sat numai cu 600 loc.

Bylandt-Rheldt, Arthur, conte, general austriac, n. 1821; a servit la artilerie, dedicându-se cu zel tehnicii militare. Intre anii 1876—88 a fost ministru de reșebou și a reorganizat armata Austro-Ungariei. † 1891 în Viena.

Bylaws, (engl., pron. beilaws), statute municipale și de corporațiuni; în special și statutele francemazonilor în Anglia.

Byng, John, amiral englez, n. 1704; fiind bătut de Francezi în Baleare, la 1756, a fost condamnat la moarte de curtea marțială și împușcat (1757), deși nu s'a putut stabili că ar fi fost vinovat de lipsă de ourașiu sau de rea credință. Această condamnare a indignat întreagă Europa. [Constant. B.]

Byrglus, Iustus, (*Iobst Bürgi*) matematic și mechanic germ., n. 1552 în Lichtensteig. La 1579 a ajuns în serviciul lui Wilhelm IV de Hessa ca ceasornicar de curte. Aci a construit un glob ceresc, în care a arangiat stelele conform observațiilor sale. Wilhelm a trimis globul împ. Rudolf II, care la 1604 a luat pe B. în serviciul său ca mechanic de curte. Aici a ramas până la 1622, când s'a reîntors la Cassel. B. a aflat logaritmi independent de Napier, și a construit un aparat de triangulațiune și alte aparate. † 1632 în Cassel.

Byron, George Noel Gordon, Lord, după Shakespear și Milton cel mai mare poet engl., n. 22 Ian. 1788 în Londra. Remas orfan de tată la 3 ani, petrecu copilăria în Scoția cu mama sa, ale cărei desmerdări și bruschețe desvoltară și mai mult violența înăscută a temperamentului său. Studiă la Harrov, aproape de Loudra, și la Cambridge. La 20 de ani publică primul volum de poesii: Oare de repaus. Aspru criticat pentru aceste poesii, B. își resbună publicând, 1809, violenta satiră: Poezii englezi și criticii scoțieni. Intrând tiner încă în parlament, pe baza titlului de lord, moștenit dela unchiul său, s'a distins prin talentul său oratoric. Călătorind apoi în Spania,

Portugalia, Grecia, Albania, Turoia, la 1811 publică: Pelerinagiul lui Child-Harold, epopoe filosofică, care-l pune în fruntea poezilor englezi, și în care, sub numele eroului său, își descrie propriile sale aventuri și impresiuni. Fructe ale acestei călătorii sânt încă frumoasele poeme: Corsariul, Lara Logodnica din Abydos, Giaurol, Impresurarea Corintului, Parisina (1812—15), cari îi întăriră reputațiunea de mare poet. Căsătorit în 1814, și despărțit de soție după un an, părăsi din nou Englitera, acum pentru totdeauna. Treou prin Belgia, unde vedu Waterloo, prin Elveția unde se împrieteni cu Shelley; trăi mult timp în Veneția, dat plăcerilor. O nobilă pasiune și idea de a lucra cu Carbonarii pentru liberarea Italiei, îl atraseră la Florența. Acest proiect nereușind, în 1823 se devotă cauzei Greoilor, cari se resculară spre a se elibera. Stabilite la Missolonghi, arătă mari calități ca om de acțiune. Muri însă în 19 Apr. 1824, de friguri reumatismale, înainte de a vedé succesul sacrificiilor sale. Grecii îi ridicară mai târziu o statuă. Toate operele sale, dar mai ales cele publicate după 1815: Cântul III și IV din Child-Harold, Manfred, Cain, Ceriul și Pământul, Marino Faliero, Profeția lui Dante și Don Juan, considerat ca prima capodoperă a lui B., se disting prin îndoială și desamăgire, prin pesimismul și spiritul de revoltă în contra moravurilor și a vechilor instituțiuni religioase și sociale ale timpului său. Aceste calități, împreună cu setea de adevăr și ideal, ce respiră din sorierile sale, fac să valoreze și astăzi epitetul dat altădată lui B. de «steaua polară a poesiei moderne». Mare parte din operele lui sânt traduse în rom. de Eliade și alți poeți ai nostri.

Byrsonima Rich., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Malpighiaceelor, trib. Malpighieae, ce cresc în America tropicală. Multe specii au aplicări medicinale; dela cea mai importantă, *B. crassifolia* H. B. dinsavanele Guyanei, se folosește infusia scoarței ca antidot contra mușcăturii orotalului, cât și la bronchită și inflamația plămânilor; *B. verbascifolia* DC. ca febrifugă; fructele dela *B. spicata* DC. contra dysinteriei, ș. m. d. Lemnul de *B. Armeniaca* Rich., *B. verbascifolia* DC. și al altor arbori brasiliani, se aplică în strugăria de abanos. Unele specii au fructe comestibile, multe se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Byssus, probabil numirea bumbaoului în vechime; materie lucrate din B. se numiau *Sindones*. Cel mai scump B. era cel galben, care crescea în Achaia și Elis.

Byzaciom, s. *Byzacene*, o parte a provinciei romane din Africa, situată între Syrtul mic, Hadrumetum și Numidia.

Bzura, afluent pe partea stângă al Vistulei în Polonia, isvoresce lângă Lodz și se varsă în Vistula în fața Wyszogrodului; lungimea 155 km.

C

(Articolele ce nu se găsesc sub C sânt a se căuta sub K, Q și Ț).

C, litera a treia a alfabetului. C lat. s'a format din a treia literă a alfabetului grec. Γ (gamma) și însemnă la început atât sunetul *G*, cât și *K*. În epoca clasică Romanii rostiau sunetul C pretutindenea K; s. e.: Cicero, Caesar = Kikero, Kaesar. C urmat de e, i, ae, oe, y s'a pronunțat ca Ț numai după apunerea imperiului roman occidental. În alfabetele împrumutate din cel latin prin C se înseamnă diferite sunete. În alfabetul nostru și în cel italian litera C în general reprezintă sunetul K; când însă e urmată de e, i, se rostesc C' (s. e. cer, cine). Ch în cuvinte românești = c, fiind h mut și servind numai spre a arăta, că C urmat de e, i are să se rostescă ca guturală, c, s. e. chiar, cheie (cet. kiar, keie). Aceeași regulă se află și în ortografia italiană. În l. franceză, C urmat de e, i se pronunță s. La popoarele slave și la Maghiari C = Ț; iar palatala C' la Boemi și la Croați se notează prin Ć și la Poloni prin Cz.

In prescurtări C are mai multe înțelesuri. În inscripțiuni și manuscrise latine C înseamnă: Caius, Caesar, Cassius, Claudius, consul, censor, cohors, etc.; în terminologia științifică = Cuvier; în matematică C = capital; în fizică pe scala termometrică = Celsius. Ca număr roman C (centum) = 100. În chimie C = carbon. În măsurile metrice c înseamnă a suta parte, s. e.: cm. = $\frac{1}{100}$ m. Mai înseamnă c.: curent (s. e.: a. c. = anul curent), coroană (monetă austro-ungară). Pe monetele din Ungaria C. = Cașovia; c. l. = citato loco, ca. = (lat.) circa. [I. Petranu.]

C în notațiunile musicale alfabetice reprezintă de ordinul sunetului numit generalmente *do*, punctul de plecare al gamei majore tip. A fost și este întrebuițat ca prescurtare, în loo de Cânt, Cantus, Canto, Chant, con, col, capo, ș. a. Litera C prin diferite transformări a dat naștere cheiei lui *do*, care fără îndoială a fost cea mai importantă cheie musicală, și tot o specie de C e semnul convențional pus pe portativ pentru a indica măsurile $\frac{4}{4}$ sau $\frac{3}{2}$, deși acest semn are o altă origine. [T. C.]

Ca, semn chimic pentru Calciu.

Că, conjuncțiune; împreună două propozițiuni, sau exprimă cauza (v. căci).

Cab., 1) C. (engl., pron. cheb), prescurtare din Cabriolet, originar trăsura ușoară cu 2 roate, cu coperiș mobil și pe dinapoi cu un scaun pentru vizitii; astăzi birjă cu 4 roate.

Cabal, *ministeriul*, faimosul ministeriu al regelui Carol II, numit astfel după acrostichul format din inițialele numelor singuraticilor miniștri: Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley și Lauderdale, numit la 1871, care a voit să reintroducă în Anglia catolicismul și absolutismul monarchic; a trebuit însă să se retragă la 1874.

Cabala, (hebr. Kabbāla = tradițiune), la Ovrei tradițiunile ce se susțineau alături de legea. Astăzi se înțelege sub C. un fel de filosofie a religiei și tendința mistică, care s'a dezvoltat în evul mediu la Ovrei din doctriunile lor secrete, și care cam din secl. XII a început a se pune în sistem. În C. se descopere nișuința de a da o soluțiune celor mai cardinale întrebări asupra lui Ddeu și a lumii. Conține elemente eleniste și imagini fantastice. Aceste doctriine au fost adunate de cătră Iezirah în secl. IX, apoi de Simon ben Jochai în secl. XIII. *Cabalism*, teoria doctrinelor din C.; *Cabalist*, cel ce se ocupă cu C. Sub C. se mai înțelege și pretinsa știință de a comunica cu spiritele și urzirea de intrigi. [Pl.]

Caballeria, măsură de holdă în Castilia = 38·63 ha.; în America de sud = 13·41 ha.; în America centrală = 44·72 ha.

Caballero, *Fernan*, pseudonimul romancierii spaniole *Cecilia de Arrom*, n. 1796 în Morges (Helveția), din părinți germani. C. a publicat colecțiuni de poezii și povești populare spaniole, a introdus romanul modern în Spania; în scrierile sale se arată catolică strictă și realistă în înțelesul bun al cuvântului. † 1877 în Sevilla. Opere: »Elia«, »Clemencia«, »Lagrimas«, »Cuentos y poesias populares andaluces«, »Coleccion de articulos religiosos y morales«.

Cabana, haina de deasupra a preoților, purtată în locul giubelei de odinioară.

Cabanas, 1) departament în republica amer. centr. Salvador, cu 35.000 loc.; 2) oraș la termenul nord. al Cubei; port întărit, export de furtun.

Cabane, (fr.) colibă; luntre cu coperiș din scânduri ușoare.

Cabanis, *Pierre Jean George*, filosof sensualist fr. (1757—1808), cunoscut prin partea ce luă în revoluțiunea franceză alături de Mirabeau, al cărui prieten și admirator era. A stat în raporturi foarte intime cu cei mai mari filosofi ai timpului. A tradus în franțuzește Iliada lui Omer. Scrieri: »Rapports du physique et du moral de l'homme«, (1802, Paris); »Lettre posthume et inédite sur les causes premières«, (1824, Paris).

Cabanita, odinioară manta domnească cu ciucuri (ceaprazuri) de fir, blăniță sau samur și împodobită cu copece în brilante.

Cabaret, cârcimă; bld pentru oompoturi, împărțit în formă de vantau în mai multe despărțeminte.

Cabarrus, *Franc.*, diplomat și financier spaniol, n. 1752 în Bayonne, 1782 director al băncii din Madrid, întemeiată la inițiativa lui; 1795 director al fabricelor regale, 1808 ministru de finanțe. † 1810 în Sevilla.

Cabasia, mineral zeolitic, silicat aluminos de

calciu și sodiu, hidratat, se prezintă în romboedri. Incolor, alb, roșu sau ceva brun. Se găsește cu alți zeoliți în cavitații în basalte, melafire, etc., mai rar în granit. Cristale frumoase vin dela Oberstein, din valea Fassa, Kilpatrick (Scoția), Baveno, etc.

Cabaz, caraghios; *Cabazlic*, glumă proastă.

Căbeșcl, 1) C., (magh. Kebeșd), com. mică în Ung., cott. Bihor, situată în munții bihoreni; are 224 case, cu 1044 loc. Rom. gr.-or. Teritoriul e de 3051 jug. cat., pământ muntos; produce cereale slabe; industrie de casă, de lemn, pomărit, stupărit, prăsiere de vite cornute, oi, capre și porci. [†]

2) C., com. rurală și parohie în Bucovina, căp. Storojineț, jud. Stănescu de jos, cu 1064 loc., (866 ort. res., 17 apus., 181 mos.); școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cabestan, (span. *cabrestante*), vârtej, scripet vertical pus în mișcare prin pârghii orizontale cari înfășoară o coardă (frânghie) pe un trunchiu cilindric. Un C. fix este așezat pe puntea ori cărei nave; prin ajutorul lui se ridică ancora. Forța lui este foarte mare. Cel mai perfecționat C. este al căpitanului Barbotin. S'au găsit modele de C. și pe bas-reliefulle egiptiene.

Cabet, *Etienne*, comunist francez, n. 1788 în Dijon, avocat aici, apoi în Paris, membru în comitetul Carbonarilor, 1831 deputat; a propagat în țiarul »Le Populaire« principii comuniste moderate (icarice), și după lupta din Iunie a plecat cu 44 partizani la Texas, apoi în Illinois, spre a întemeia aici o »republică icarică«; † 1856 în St. Louis.

Cabeu, sau *Cubeu*, târgușor în Basarabia, j. Ismail, pe malul stâng a râului C.; este o colonie bulgară, cu 2500 loc., 320 case și o biserică. Aci până la 1879 a fost stațiune de vamă pentru România.

Cablina, cameră la bordul bastimentelor, destinată ca locuință pasagerilor, ofițierilor bordului și la parte din șefii echipajului. C.-le au unul, două sau patru paturi suprapuse; unele servesc drept sală de fumat, de băi, saloane, etc. Pe bastimentele de resboiu fiecare ofițier are drept la o C.

Cabinda, popor african la țărmul vestic al Africei. De când cu colonisările portugheze, poporul C. se creștinează. C. sunt accesibili pentru cultură și isteți; ei formează populațiunea principală a litoralului fructifer, precum și a orașului C., situat 60 km. spre nord dela gura râului Congo. Prin portul său excelent și zelul locuitorilor, orașul C. a ajuns la însemnătate comercială.

Cabinet, (frc. diminutiv din cabane), 1) camera mică cu o destinațiune anumită: C. de toaletă, de baie, etc.; 2) cameră retrasă pentru studiu, lucrări: C.-ul secretarului; 3) consiliu unde se tratează afacerile statului: secret de C.; 4) membrii acestui consiliu, adică ministrii; 5) locul unde se expun colecțiuni de studiu, de artă: C. de fizică.

Cabinet negru, (franc. *C. noir*), cabinet înființat la 1628 de Richelieu lângă oficiul poștal din Paris, cu chiemarea de a desface scrisorile suspecte din punct de vedere politic și a denunța cuprinsul lor. Desfacerea și apoi sigilarea din nou a scrisorilor s'a desvoltat la o adevărată artă. C. n. consuma sub Ludovic XVI 300.000 fr. pe an. La anumite timpuri au funcționat mai

în toate statele asemenea instituțiuni păcătoase. (V. secretul scrisorilor.)

Cabiril, după mit. greacă erau 3 zei și 3 ține, aceste din gîntea nimfelor, și se venerau în insulele Samothrake, Lemnos, etc.; dar pe când în Samothrake se numiau zeii mari, în insula Lemnos se diceau fi lui Hephestos cu Kabeiro, și se credea că sînt fauri, calfele lui Hephestos (Vulcan), și în genere demoni. Cultul din Samothrake a străbătut și la Roma, și Varro cel învîțat îi identifică cu Jupiter, Juno și Minerva. Unii afirmă că sînt numai 2 C., că apără navigațiunea și că sînt asemeni Dioscurilor; pe când alții ȳic, că C. au avut însemnătatea ce o au Corybantii și Curetii. (Cf. Teohari Antonescu, Cultul C.-lor., Buc., 1889 și A. D. Xenopol în Archiva, II., p. 501.) [Atm.]

Cablovata, lac în Rom., j. Tulcea, pl. Sulina, pe teritoriul com. urb. Chilia veche; are o întindere de 120 hect., produce pește bun.

Cablu, (marină) frânghie groasă, dela 360 mm. circumferință în sus. Se întrebuițează în arsenale pentru lucrări de forță. *C. electric*, un conductor de electricitate, avînd o secțiune care trece peste limita de 10 mm². și format în general din mai multe fire metalice. Se construiesc *C. neisolate* până la secțiune maximală de 1000 mm², și *C. isolate*, ale căror secțiuni nu trec peste 500 mm². Isolația C.-lor, întrebuițate unde e uscat, este formată din straturi izolatoare compuse de cauciuc natural, sau vulcanizat, căneapă împletită și panglici speciale. Se poate obține astfel o izolație, care poate varia dela 300—3000 meghoms pe km. C. isolate se așează în general în canale de beton, de lemn, etc., spre a fi protejate de acțiunile mecanice exterioare. Unde este umiditate sînt întrebuițate C. isolate în modul indicat mai sus, acoperindu-se și cu un strat de plumb. Din cauză că plumbul e bun conductor al electricității e necesar, ca stratul izolator să fie cât se poate de impermeabil. Nu e prudent întrebuițarea C.-lor a căror izolație e mai mică de 300 meghoms pe km. Când C.-ile nu sînt protejate de acțiunile mecanice, atunci, pe lângă izolația care constituie protecțiunea electrică, urmează să se formeze și o protecțiune mecanică, ceea ce se obține prin învîlirea lor cu nisce bande de oțel spirale. C., astfel preparate, se numesc *armate*.

Cabochiens, partid politic (1411) în Paris, condus de măcelarul Caboche. C.-ii au sprijinit sub Carol VI pe Ioan de Burgundia Neînspăimîntatul; în 1413 a erupt contra lor o cumplită reacțiune. Cf. Coville, Les C. (Paris, 1886.)

Cabochon, (frc. pron. caboșon), piatră soampă lustruită și tăiată în forma sa naturală.

Cabo Frlo, promontoriu cu far la țărmul estic al Brasilei.

Cabotagiu, termen maritim indicînd comerțul ce se face de bastimentele mici dealungul coastelor. E opusul termenului maritim *lung-curs* (*longo-corso*), care se ȳice pentru navigațiunea cu bastimente mari, la largul mării, între porturi depărtate unul de altul. Se deosebesce: *C. mic*, exersat de mici nave, cari navigă fără a pierde din vedere coastele și pe cât posibil dealungul lor, și *C. mare*, exersat de nave relativ mari, cari navigă între porturile a două mări înveciate, bunăoară între porturile fro. din Me-

diterana și porturile străine din aceeași mare sau din Marea Neagră. Tot C. se chiamă și formalitatea vamală ce e a se îndeplini de interesați pentru transportul de pe apă al mărfurilor indigene dela un port la altul, (între porturile române însă numai), în scutire de taxe vamale ale mărfurilor indigene. (Cf. art. 153 și urm. din Leg. gen. a vămilor.)

Cabotin, comediant ambulat; actor fără talent.

Caboto, vestiți navigatori: 1) *C. Giovanni*, descoperitorul continentului nord-american, n. 1420 în Genova; intenționând a căuta un drum către China, în 24 Iunie 1494 a descoperit America de nord, pe care o numi Terra prima vista, probabil Labrador-ul de azi. † 1498; 2) *C. Sebastiano*, fiul celui de mai înainte, n. 1473 în Venetia; a descoperit 1498 Fundlanda nouă și 1517 Calea și Golful Hudson, 1526—30 a scrutat țărmul estic al Americii sudice. † 1557.

Cabral, 1) *C. Pedro Alvarez (Cabrera)*, navigator portughez, n. 1460, descoperi 1500, în călătoria sa spre India ostică, Brasilia, pe care o ocupă pentru Portugalia. † 1526; 2) *C. Antonio Bernardo da Costa C. Marquis de Thomar*, diplomat portughez, n. 1803; 1835 deputat, 1842—46 și 1849 până 1851 ministru-president, 1859—61 ambasador în Brasilia. † 1889.

Cabrera, Don Ramon, Conte de Morella, general carlist, n. 1810 în Tortosa, în Catalonia, curajos și crud; după ce mamă-sa fu împușcată de Mina, înaintă

1837, până sub porțile Madridului; 1874 se declară contra lui Don Carlos. † 1877 în Wentworth (Anglia).

Cabrera, insulă, v. Baleare.

Cabrioleta, trăsură ușoară cu două roate. (v. Cab).

Cabul, riu în Asia, afluent pe partea dreaptă a Indului; isvorește în Afganistan, formează vestitul pas Chaibar și se varsă în Indus din sus de fortăreața Atac; 500 km. lung. Lângă acest riu e situat orașul C., rezidența emirului de Afganistan, 60,000 loc., citadelă; 1874 orașul suferi mult din cauza unui cutremur de pământ.

Cabuya, fuior fabricat din fibrele plantei *Agave tuberosa*, din care se confecționează funii și frânghii foarte durabile.

Cacadores, (portug., span. *Cazadores*), vânători pedestri în armata portugheză și spaniolă.

Cacalești, numele mai multor localități în Rom.,

mai însemnată e com. rur. C., j. Romanăți, pl. Ocolu, ou 1966 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 4 biserici cu 4 preoți și 1 școală mixtă. Lângă sat se găsesc ruine antice.

Cacao, produsul folosit la prepararea ciocolatei, uleiului de cacao, etc., extras din fructele bacoiforme dela arborele de *C. Theobroma C. L.* (v. ac.) Acest fruct se aseamănă unui cravete mare, (v. ilustr.) e neted, galben sau roșietic, pielos; în interior are cinci despărțiminte umplute cu o carne moale, roșietică, în care se află 25—80 de semințe ovoide, neregulate. Semințele se compun din: unt (48—50%), albumină (21—20%), theobromină (un alcaloid), amidon, celuloză, substanțe minerale și apă (10—12%). C. se prepară în modul următor: Fructele coapte

se culeg, se creapă și se scoate carnea din ele dimpreună cu grăunțele; carnea se descompune în 24—48 oare; grăunțele se pot apoi separa și usca sau țerisa. În comerț vin mai multe variații: *C. Caracas*, *C. Guayaquil*, *C. Maragnan*, *C. Martinique*, *C. Trinidad*, etc., cari diferă întru câtva și în calitățile lor; calitatea cea mai bună e *C. Caracas*, originară din Venezuela. Grăunțele curățite de coajă se macină, și se transformează într'o *masă semifluidă de C.*, și astfel vine în comerț; dacă din această masă se stoarce untul, rămâne *puberea de C.*

Untul de C. este un corp gras, compus din stearină, palmitină și din acid theobromic; e galben,

opac, cu gust dulce și plăcut; solubil în alcool. Se prepară prin o presiune energetică din grăunțele de C. prăjite, pulverisate și amestecate cu puțină apă. Se folosește cu deosebire în farmacie.

Căoău, *Coracias garrula L.*, pasere cântătoare din fam. Coraciadae, cunoscută sub numele de *Dumbrăvancă* sau *Gâța vânătoare*; are cioc negru, puternic și drept, lătăreț la basă și înclinat la vîrf. Penele în genere sînt frumoase; cele de pe cap, grumazi și foale sînt albastre cu lustru verdu, iar cele de pe spate și umeri oacheșe-albastrii; coada drept retezată e compusă din pene albastre cu nuanța de ultramarin; plutitoarele din aripi sînt negre pe deasupra, și vinete dedesubt. Picioarele sînt galbene. Lungimea totală e de 31 cm., lung. aripilor de 20 cm. și lung. coții de 13 cm. Din April—Sept. petrece prin pădurile și dumbrăvile noastre nutrindu-se cu insecte, șopârle, broasce și sugă-

Ramură și fruct de cacaoier (*Theobroma Cacao*.)

toare mai mici; ouăbăresc prin scobiturile arborilor, peste iarnă migrează în regiuni mai călduroase.

[V. B.]

Cacavela, *Ieremia*, călugăr originar din Creta. După ce învăță în Asia mică, trecu la Lipsca, și pe la 1670 la Viena, unde se iscăli într'o scrisoare: Ieremia Elimul, învățător al bisericii orientale. Mai târziu îl găsim tot în Orient, iar 1687 în Muntenia, ca dascăl de gramatică, retorică și filosofie greacă. De aici C. trecu în Moldova ca dascăl al copiilor lui Const. Cantemir, Antioh și Dimitrie. Acesta îi trimise mai târziu ca semn de recunoștință scrierea sa: »Divanul lumii cu înțeleptul, și C. răspunde cu o scrisoare foarte măgulitoare. Din scrierile lui se amintesc traducerea neogrecă a operei lui Platina: »De vita summorum pontificum«, traducere lucrată după îndemnul lui C. Brâncoveanu, apoi nisece epigrame eroico-elegice, și o epistolă mult laudată, în care își dă titlul sau pomenit. El era un bărbat foarte învățat, sciind limbile: elină, latină, ebraică și italiană, cunoscând și filosofia și s. Scriptură, și este chiar numit un apostol vestit al cuvântului evanghelic. El a fost și profesor la »Academia«, adică școala principală din Iași. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. IV. 645—46, V. 614.)

Căceres, provincie span. în Estramadura nord., 19,863 km². și (1887) 339,793 loc. *Capitala* C. 14,880 loc.

Căceres, *Andrés Avelino*, general peruan, n. 1831 în Huanta, s'a distins în războiul contra republicii Chile, 1886—90, apoi din nou la 1894, președinte în Peru. Depus 1895 în urma unei revolte.

Cach—, v. și **Caș**—.

Cachalot, sau Cachelot (*Physeter* L., *Catodon* Gray), un mamifer din ord. Chiților (Cetaceelor sau Natantia); are cap foarte mare, cam $\frac{1}{3}$ parte din corp, la partea dinainte drept, parcă ar fi ciuntit. În falca de sus n'are dinți, în cea de jos are dinți de formă conică. Are două înnotătoare, una la piept și una la coadă. Ochii foarte mici, gura foarte mare. E de culoare neagră. Lungimea e de 20 m., periferia corpului, la spete de vr'o 10—12 m. Trăiește în Oceanul Atlantic și Pacific, mai ales între 40° lat. nord. și sud. Se vânează pentru untura sa, pentru *ambra*, ce se scoate din intestine și pentru *spermațeta* (cetina, sperma ceti), o grăsime lichidă, care se acumulează în excavațiunile capului, și recindu-se se sleesece, (materii grase), și pentru dinții săi (fildes).

Cachenez, *cașneu*, (*franc.*) shawl gros și larg, cu care se învelesce gâtul, gura și nasul.

Cachexia, (med.) o profundă alterațiune a nutrițiunii organismului. *C. exophthalmica*, v. *Morbus Basedowi*. *C. thyreopriva*, cachexie sau morb cauzat de degenerațiunea sau înlăturarea operativă a glandulei thyroide; se manifestă în anemie, alterații cerebrale și o aglomerare de mucină în corp.

Cachi, pisc al Cordilierilor estice, la frontiera argentină-chilenă; cu un pas la 4320 m. înălțime.

Cachlanus, riset în gură mare; ris convulsiv (v. ac.).

Cachoudé, sau *cachondé*, pastile preparate din catechu, zahăr și aromate; în orient se mestecă în gură, pentru a da respiriului un miros plăcut.

Cachou Laval, (*franc.*) un număr de colori speciale, fabricate în Laval din diferite materii

organice: ferestruitură, țărițe, scrobeală și fecalii, prin încălzirea până la 200° cu pucioasă și soluție de iodroxid de sodiu.

Caohu, sau *Catehu*, extract ce se scoate din partea internă a arborelui *Acacia Catehu* sau din alte plante. Conține ca principii mai importante: tanin, catehină și alte materii de culoare brună. Se întrebuințează în medicină ca astrigent, iar în industrie pentru dubirea pieilor și în tinctură.

Cachucha, (span., pron. caciucia), arie și dans popular andaluz, în măsură ternară ($\frac{3}{4}$) de o mișcare vie, grațioasă, pasionată. Are multă analogie cu Bolero (v. ao.). Aria e formată dintr'o parte principală, de 8 sau 12 tacte, care se repetă și formează începutul și sfârșitul, între cari se intercalează un trio, prin ritm și caracter deosebit. Ca și mai toate dansurile spaniole e însoțit de castanete și chitară. Prin celebra dănuitoare F. Ellsler, C. a fost introdus pe scenă.

[T. C.]

Căci, conjuncțiune; exprimă: motivul unei afirmațiuni, o interogațiune, o întrebare unită cu o dorință.

Căciăuni, *Ūciuni*, se numesc în Tesalia Arămăni, cari ierneză acolo cu turmele lor de oi; ei sânt un trib al Fărșeroților (v. ac.).

Caolca, țirg și moșie mănăstirească în Bucovina, căpit. Gura Humorului, j. Solca, cu 1629 loc., (454 ort., 1130 cat., 23 prot. și 22 mos.); școală primară de băieți și de fetițe; saline renumite; poștă, telegraf și stațiune de cale ferată locală. Bisericește se ține de Partescii de sus, deși are bis. proprie, sfințită 1896. [Dr. I. G. Sberia.]

Caolca, joc de copii. C. este un băț ascuțit la ambele capete, care se lovesce cu un alt băț mai lung, ca să sară în sus.

Caoluga, pește, v. **Cega**.

Căciular, care face sau vinde căciuli; poreclă dată Dorobanților.

Căciulata, un sătuleț în România, j. R.-Vâlcei, ajuns a fi celebru prin prețiosul izvor de apă minerală, la care aleargă multă lume suferindă din Rom. întreagă și din țerile limitrofe. Insuși satul abia numeră 50 case, dar publicul vizitator găsesce locuințe în Călimănești, care nu e mai departe decât de 1 $\frac{1}{2}$ kilometru și are comunicațiune neîntreruptă cu C. prin un omnibus. Legenda descoperirii izvorului abia ne duce până la mijlocul secolului nostru, când prin o fericită întâmplare călugării mănăstirii Cozia au dat de izvor. Cel dintâiu care, apreiând valoarea apei, a făcut-o cunoscută lumii a fost Alexandru Goleșcu. Acest boier vizitând localitatea la 1854, și după aceea mai mulți ani de-a rândul, a ramas uimit de efectele curative ale apei. Din recunoștință a făcut captarea izvorului, scutindu-l astfel de inundațiile Oltului. Captarea aceasta a reușit atât de bine, încât însuși statul la 1886, când a dispus întreprinderea unor lucrări mari la băi, s'a mulțămît ou captarea ce a găsit în C., înoungiurând numai izvorul ou un părete mai înalt și solid. Instalația nu s'ervește decât pentru cura de beut; băi aci nu se fac. La izvor temperatura apei e de 11.7° C., plăcută la gust, limpede și cu un ușor miros de pucioasă. Proprietatea statului fiind, ministeriul domeniilor a luat dispoziții, ca apa să poată fi folosită de publicul suferind fără a fi nevoit să

vie la izvor. A pus-o în comerț în butelii astupate după toate regulile balneotehnice așa, ca să nu se altereze prin transport. Rigoarea statului a mers așa de departe, încât a impus indicarea anului de umplere pe dop, ceea ce e o garanție pentru consumator, dar o mare piedică pentru comerț, din care motiv în Germania și Austro-Ungaria s'a sistat această restricție. În privința calităților curative apa dela C. este unică în felul său în Rom., și una dintre cele mai prețioase ape alcaline-muriatice de pe întreg continentul. Sărurile de litiu și fericite compoziție a mai multor minerale prețioase pentru cure, îi dă o acțiune diuretică, litotriptică, stimulantă, disolvantă, neutralizatoare, sedativă și reconstituantă. Se recomandă mult în căutarea boalelor de vezică, rinichi, prostată, uretră, artrită, etc. Nășipul dispăre ca prin farmec de această apă. »Eu făceam foarte mult acid uric, dice un distins medic care stătuse la C., într'o noapte ca o lingură de supă cristale urice; după câteva zile de cură, n'am mai făcut nășip.« C. merită locul de onoare între Contrexeville, Wildungen, Bilin, Salvator. Analiza făcută la 1886 de D. Saligny, la 1000 părți de apă:

Densitatea, la 16° C.	1.00123
Materii totale, la 170° C.	1.445
Oxid de calciu	0.147
Oxid de magneziu	0.073
Anhidrid sulfuric	0.048
Anhidrid carbonic	0.272
Chlor.	0.566
Hidrogen sulfurat	0.003 = 2 c. c. ^a

(Cf. Dr. C. D. Aronovici, »Raport asupra băilor și apelor minerale dela Călimănesci și C.« București, 1888; Istrati, »Raport anual despre băi.« București, 1890.)

[Dr. Vuia.]

Căciulătesci, com. rur. în Rom., j. Dolju, pl. Jiu de jos, compusă din cât.: C., Roaba și Dobresci, cu 1247 loc.; reședința subprefecturii plășii.

Căciulați, com. rur. în Rom., j. Ilfov; compusă din cât.: C., Canela, Moara săracă, Păscani și Fărlita, având în total 2058 loc. agricultori, 5 biserici și 2 școale mixte. În cât. de reședință a primăriei C. este un frumos castel.

Cacodyl, sau *arseniură de methyl*, C₂H₅As, este un lichid incolor, transparent, viscos și cu un miros caracteristic foarte neplăcut; el este foarte combustibil și se poate chiar aprinde spontan. Un flacon cuprinzând C. lăsat deschis răspunde un fum alb și greu, oxidându-se. La — 6° se solidifică în cristali; fierbe la 170°. Din reacțiunile sale este considerat ca un radical analog pctasiului. Cu oxigenul, chlorul, bromul, sulful, etc., formează compuși definiți.

Cacofonia, amestec neplăcut de sunete sau de vorbe. C. e o eroare contra armoniei stilului și rezultă: din îngrămădire de vocale, ce se ciocnesc între dînsule; când urmează una după alta mai multe silabe aspre, guturale sau șuerătoare; când se repetă în aceeași vorbă sau frază mai de multe ori unul și același sunet.

Caom, sau *hermelin*, (*Putorius ermineus*), mamifer din ord. Carnivorelor, fam. Mustelidelor, este de culoare castanie, pe burtă alb-gălbui. Iarna este de culoare albă. Lungimea corpului e de 24 cm., a coții de 9 cm. Trăiește în Europa nordică, Asia nordică și mediă. Se vânează pentru blana sa.

Cacova, numire topografică, 1) C., comună rurală în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1842 loc. Români, poștă și telegraf; 2) C., comună rurală în Trs, cott. Sibiu, cu 686 loc. Români, cari cultivă pomărutul, negustoresc cu lăună și poame.

Cactee, (botan.) fam. de plante succulente, dicotyle, cu flori ermafrodite în deocumun regulare, polypetale, epigyne, cu bace, originare exclusiv din America tropicală și subtropicală de climat sec. Aparența cacteezelor e foarte varie și proprie; ea nu se poate asemăna decât numai cu a euphorbiaceelor succulente din Africa; ambele au foile transformate în spini, iar tulpina ramificată desvoltată ca oladodii (v. ac.). Din aceste motive, cât și a florilor specioase, la un tratament ușor, se cultivă la noi în florărie; în sud în liber (unde s'au și selbătecit) în multe genuri, ca *Opuntia*, *Cereus*, *Mamillaria*, *Echinocactus* (v. ac.) și multe altele. [A. Pr.]

Cacus, în mitol. romană un zeu din lumea de jos. Pe câmpul lui Mars către Tibru era un câmp care vîrsa foc (Campus ignifer), și aceasta se atribuia lui C., care se credea a fi zeu din lumea de jos și vomitor de foc, precum și lui Dis Pater. C. a fost și uries, a trăit într'o peșteră, a furat vitele lui Hercules, dar acesta l-a omorît. *Caca* era sora sa și a fost venerată ca și țina Vesta; pe altarul ei ardea un foc etern. [Atm.]

Cada Mosto, 1) C. M., *Luigi*, navigator, de origine Venețian, n. pe la 1432, † 1511; în serviciul Portugaliei descoperi insulele Capului Verde, 1457. A lăsat o relațiune a voiajelor sale, plină de informațiuni precise asupra țerilor ce a vizitat. 2) C. M., *Marc Antonio*, matematic italian, a trăit în secl. XV; a publicat o traducțiune, cu comentarii, a lucrării unui astrolog israelit. **Cadastru**, v. Catastru.

Cadaverina, (chim.) alcaloid, ce se formează în cadavre trecute în putrefacțiune, de următoarea compozițiune chimică: C₈H₁₄N₂.

Cadavru, nume ce se dă unui organism, a cărui viață s'a stins; în înțeles mai îngust, corpul unui animal sau corpul omesc privat de viață, dar conservându-și încă părțile sale moi.

Cădelnița, recușit sacru, lucrat din metal în formă de turnuleț și atîrnat de trei catene, pe cari adese sînt întărite nescari mici clopoțele. În C. se pune jar, preste acela se presară tămăia, cu care se cădește ori tămăiază biserica și cele sfinte.

Cadenette, (*franc.*) frisura regulamentară a infanteriei franc. în secl. XVIII: o împletitură de păr, care cădea în două coșe pe amii obrazii.

Cadența, în musică e terminațiunea unei fraze, căderea pe un repaus. C. în musică coresponde punctuațiunii în vorbire, numai trebuie observat, că ea implică totdeauna un repaus pe o notă, și tăcerile, pauzele, cari suspendă pentru moment mersul frazei, punctând-o oarecum, nu dau de loc o impresiune de C. C.-ele pot fi melodice, provenind dintr'o simetrie ritmică, sau armonice; dar chiar când sînt pur melodice ele presupun totdeauna o înțenare armonică acompaniatare care le determină. Esența C.-ei armonice constă în neîndoielnica stabilire a unei tonalități și rezolvirea într'un acord de repaus. Succesiunea de acorduri, cari determină tonalitatea și provoacă dorința de repaus, se numesc *formula C.-ei*, terminată totdeauna pe acordul de pe dominantă;

în urma acesteia vine acordul de încheiere, după care C.-le se clasifică în: *perfecte* (acordul tonic în stare directă), *imperfecte* (aceleși într'o restituire), *ruptă*, *evitată* sau *înșelătoare* (ori ce alt acord afară de cel tonic). Când după C. perfectă finală urmează încatenarea gradului IV cu I, avem o *C. plagală*, care de ordin e formată din note de durată mare, de unde se mai numesc și bisericicească. Câte odată acordul de dominantă sosesce acolo unde frăsarea și structura armonică cere un repaus, atunci avem ceea ce se chiamă o *C. suspensivă* sau o *semicadență*. C.-le pur melodice pot să se facă pe ori ce grade ale gamei, și deși tonalitățile vechi și cele bisericicești au grade anumite pentru C., excepțiile nu lipsesc. Dintre C.-le stilului polifon aplicat la tonalitățile vechi, cea mai importantă este așa numita *C. frigidă*, care în termeni moderni constă în rezolvirea gradului IV din minor, în dominantă, ceea ce constituie oarecum o semicadență luată drept C. finală. Deslușiri mai amănunțite asupra C.-lor armonice nu pot aparține decât unui op special.

Tot C. (de preferința expr. ital. *Cadenza*), se numesc un pasagiu de bravură, scris de obicei în note mioi, cu indicațiunea C. sau *ad libitum*, ce se face înainte de încheierea finală a unei bucăți, pasagiu mai mult sau mai puțin brillant, în care executantul își arată măiestria sa. Câte odată chiar acest pasagiu însemnat printr'o simplă coronă, e lăsat la gustul de improvizator al executantului, de unde și numele de arbitrio ce i-se mai dă. [T. C.]

Căderea, mișcarea unui corp către centrul pământului, cauzată de puterea atractivă a acestuia, numită gravitațiune; direcțiunea căderii corpurilor este perpendiculară cu suprafața apei liniștite. În același loc, și dela aceeași înălțime, toate corpurile cad cu egală repegiune; diferența, ce s'ar arăta, este o urmare a rezistenței aerului. Într'un spațiu gol de aer toate corpurile cad egal de repede. Repegiunea mișcării e proporțională timpului căderii, după 2—3—4 secunde este de 2—3—4 ori mai mare, adică căderea e o mișcare proporționat accelerată, iar spațiul parcurs de corp este egal cu spațiul parcurs în prima secundă a căderii sale înmulțit cu pătratul timpului, adică după 2—3—4 secunde spațiul parcurs e de 4—9—16 ori mai mare. V. art. Gravitațiune.

C. se numesc și spațiul parcurs de o roată, în timp ce unul din dinții săi scapă după valul sau paletelile (aripioare) unui sistem mecanic, în care ultima roată a unui orologiu transmite acțiunea resortului asupra pendulei și opresce mișcarea tuturor roatelor, în timp ce balancierul face o oscilație.

Cadet, mai de mult fii mai tineri ai familiilor nobile, pentru cari Ludovic XIV a înființat companii separate, din cari treceau în armată primind patentul de oficier. Mai târziu se numiau C. frecvențanții institutelor militare pentru întregirea corpului oficeresc, iar de present se numesc C., absolvenții institutelor militare, cari după un serviciu de 1—2 ani la trupă, avansează la rangul de oficier.

Școlile de C. sînt înstituite cu scopul de a pregăti tineri inteligenți pentru cariera militară. În Austro-Ungaria există — pentru armata co-

mună — 15 școlile de C. pentru infanterie cu 2400, și câte una pentru cavalerie cu 150, pentru artileria cu 350 și pentru pioneri cu 160 frecvențanți. Școala pentru cavalerie are 3, celelalte au 4 clase. [S. H.]

Cadi, (*arab.*) titlul judecătorului la popoarele mohamedane. *Cadiascher*, judecător militar la Turci.

Cadina, femeile sultanului, pe cari și-le alege după voie dintre sclavele haremului.

Cadiz, (pron. -dis), provincie span. în Andalusia (cu Ceuta), 7342 km², și 429,872 loc. (1887); păduri bogate, navigațiune, pescuit. *Capitula C.* e situată pe o peninsulă și pe insula Leon; fortăreață puternică, 62,531 loc.; port întărit; episcopie, bursă, arsenal, amfiteatru pentru lupte cu tauri; saline, vinuri; export de vin și fructe sudice; import de cărbuni, batoci, spirit (1890:6177 buți). 1894 intrară în port 3067 uai de 2.049,009 tone. În antichitate *Gades*, colonie feniciană, mai târziu în posesiunea Cartaginezilor și a Romanilor; în evul de mijloc (până la 1262) în posesiunea Arabilor. Culmea înfloririi în secl. XVIII; 1809—12 rezistența comitetului de insurecțiune, fû asediată fără succes din partea Francezilor. 1868 punctul de mănecare al revoluțiunii sub Topete. Insurecțiunea dela 1873 fû suprimată prin Pavia.

Cadmia, *gealamina*, *calamina*, mineraii din cari se extrage calamina. (v. ac.)

Cadmiu, Cd, metal descoperit 1817, se găsește mai mult în minereurile de zinc, din cari se și extrage. Sub formă de sulfură se mai găsește într'un minereu destul de rar, numit Greenockit. C. este de culoare albă, destul de maleabil; se topește la 320° și servește la prepararea aliajelor lesne fusibile. Greut. atom. 112.1.

Cadmus, fiul regelui fenician Agenor și al Telephassei, fratele Europei; a fost trimis să caute pe Europa, care dispăruse. Negăsindu-o s'a așezat în Thracia; de aici ajunsese în Boeotia, unde întemeiă orașul Theba. C. a introdus scrierea (alfabetul) în Grecia.

Cadobesci, com. rur. și parohie cu moșie boierească în Buc., căpit. Coțman, j. Zastavnă, ou 2304 loc. (1859 ort. res., 146 cat. și 299 mos.); școală primară, poștă. [Dr. I. G. Sbierea.]

Cadogan, (*franc.*) frisure, în modă la 1715. Părul din ceafă se aduna ghiem și se lega în vârful capului.

Cadorna, 1) *C., Carlo, Conte*, om de stat ital., n. 1809 în Pallanza; 1848—49 ministru al construcțiunii în cabinetul Gioberti, 1858—59 în cabinetul Cavour, 1869—75 ambasador în Londra, apoi presid. al consiliului de stat până la 7 1891. Scr.: »La triplice alleanza e i pericoli interni ed esteri dell' Italia», (1883); »Il potere temporale dei papi, etc.» (1884).

2) *C., Raffaele*, general ital., n. 1815 în Milano. A luat parte la reboiul din 1848—49 și 1859 contra Austriei, 1855 în Crimeea; 1860 i-s'a incredințat organizarea militară a Toscanei; a ocupat 16 Sept. 1870 Civita-Vecchia, 20 Sept. Roma, rămânând aici ca guvernor până la anexarea statului papal. 1877 s'a retras din armată.

Cadoul, (fr. *Cadeau*), dar, present.

Cadoudal, *Georges*, capul insurgenților regaliști din Bretagne, n. 1771 în Brech, 1793—96 luptă în Vendée, 1799—1800 insceneză o nouă re-

voluțiune în Bretagne, 1803 merge cu Pichegru la Paris spre a ucide pe primul consul; 1804 arestat și executat.

Cadra, una din cele 4 colori ale cărților de joc. (Caro, tobă.)

Cadran, *cuadrant*, secțiune drept-unghiulară a unui cerc, al cărei rond e împărțit în părți egale, graduri. (V. seotant.)

Cadrat, 1) figură geom. cu 4 laturi de aceeași lungime și cu unghiuri egale. (V. pătrat.) 2) In tipografie bucățica de metal, cu care se umple golurile între litere. *Cadratin*, C. mic.

Cadratura, reducerea geometrică a unei figuri curbiliniare la un pătrat echivalent în suprafață; calcularea suprafeții unei figuri curbiliniare.

Cadril, (frc. *Quadrille*), se numia mai întâiu fiecare grup de patru dănuitori și de patru dănuitoare, cari figurau în baleturi și se deosebeau de celelalte grupe printr'un costum particular. De pe la încep. secl. XIX s'a numit astfel un dans ce se joacă de două părechi așezate la început față în față. E o reducere a dansului mai dezvoltat numit *Contra-dans*, cu care de altminterlea de multe ori e confundat. Constă din 5 sau 6 părți, numite figuri, cari în l. frc. poartă numele de: *Pantolon*, *Elé*, *Trenis*, *Pastourelle*, *Chassé-croisé* (ad libitum) și *Galop* sau *Finale*, nume ce s'au adoptat în toate părțile unde C.-ul a fost introdus. Ca formă fiecare din aceste figuri se compune din 2 sau 3 perioade simple de câte 8 tacte, ce sunt repetate și reluate. Măsura e în general $\frac{3}{4}$ afară de figura a 3-a, care e în $\frac{2}{4}$. Mișcarea e vioaie și la ultima repede ohiar. [T. C.]

Cadrilat, împărțit în mici pătrate.

Cadrilater, figură geometrică cu 4 laturi.

Cadre, (frc. *Cadre*, (milit.) totalitatea ofițerilor și a subofițerilor (sergenți și caporali) ai unei armate. În înțeles mai strins: cadrul ofițerilor, subofițerilor și musicanților, cari se recer pentru conducerea tactică a trupelor singuratic. *Sistem de C.*, organizație militară, la care în timp de pace cea mai mare parte a oastei este concediată, iar celalalt organism susținut ca și în timp de rebel. *Manevre de C.*, manevre la cari diferitele trupe sunt marcate numai prin persoane singuratic.

Caduc, (botan) cădător; organe ce stau pe plante un timp mai scurt sau mai lung; apoi de sine se desfac și cad, s. e.: frunze c., ca la mai toți arborii din regiunile temperate; *stipuli c.* (la Stejar, Carpen); *calice c.* (la Mac), *corolă c.*, etc.

Caduceus, după mitol. romană bēțul lui Mercurius (v. ac.), purtat ca simbol al păcii. La Greci, Mercurius este reprezentat prin *Hermes*, care a purtat bēțul numit: *Kerykeion*. Ambele bēțe au avut putere fermecătoare. (v. Lucruri minunate.) [Atm.]

Caducibranchiata, Batracienele, urodele, ale căror branchii nu sânt persistente: Salamandra, Tritonul, Axolotul, etc.

Caducum, se numesc unele dispozițiuni testamentare, cari din diferite cauze cad, rămân fără efect. *Caducitatea* se deosebesce de nulitate prin faptul, că un legat nul este nul dela început, pe când legatul caduc este valabil și devine fără efect printr'o cauză posteroară, s. e. dacă legatarul devine incapace de a moșteni. În Rom. caducitatea legatelor este regulată ca în Codul francez.

Cadus, la Grecii ant. vas și măsură de fluiditate, ca și Amphora. (v. ac.)

Căguțul cerealelor provine din diferite cauze: 1) când pământul este prea gras, adică prea bogat în azot, care le grăbesce, încât oelulosa lor nu are timpul necesar ca să se întărească; 2) când sânt semănate prea des, de nu au lumină de ajuns până la basă; 3) timpul prea gras, care încă le prea grăbesce în desvoltarea lor; 4) ploii violente cari le culcă la pământ. Contra căderii lor se recomandă semănatul în rânduri, și ceva mai rar, ca razele solare să poată ajunge bine între ele și până la rădăcinile lor. Îngrășarea nu numai cu îngrășăminte bogate în azot (nitrate, amoniaciuri), ci totodată și cu fosfate și potasă, cari moderează efectele unilaterale și pripitoare ale azotului. Arătura mai adâncă încă are bun efect, deoarece atunci gunoiul și îngrășămintele vin repartisate pe un volum mai mare de pământ, și rădăcinile plantelor au mai mult spațiu de desvoltare.

Caecilia, *Caecilus*, etc. v. Cecilia, Ceciliu, etc.

Caecina, *Aulus C. Alienus*, beliduce roman, partisan al lui Galba contra imperatorului Otho; a câștigat împreună cu Valens marea luptă dela Bedriacum (69 d. Chr.). Mai târziu trecu pe partea lui Vespasian. Fû ucis în '79 la mandatul lui Titus.

Caecitas, (lat.) orbie.

Caecubus ager, în vechime un șes mărăștinus în Latium, vestit pentru excelentul său vin (Vinum C.), cântat de Horațiu și Marțial.

Caedmon, cel mai vechiu poet al Anglo-Saxoanelor. După istorisirea lui Beda, C. a fost păstor în Whitby în Northumbria. Durmind într'un grajd, a venit un străin și l-a provocat să cânte. C. a esitat la început, pentru-că nu avea talent de cântăreț, dar apoi a început să cânte despre facerea lumii. Trezindu-se a mers în mănăstirea învecinată la starița Hilda, care a însemnat cântările sale, și i-a mai cetit și alte părți din biblie, pe cari C. de asemenea le-a pus în versuri. La indemnul Hildei C. a intrat în mănăstire, unde a murit pe la 680. Poeemele sale (Genesis și Exodus, Daniel, și Christos și Satana) au fost editate 1655 în Amsterdam; dar eu greu pot fi atribuite lui.

Caelius, *Marcus C. Rufus*, orator și om politic din ultimul timp al republicei romane. Din vorbirile sale au ramas numai fragmente, dar s'au păstrat 17 epistole adresate lui Cicero, din timpul când acesta era guvernor în Cilicia (51—50 a. Chr.).

Caelius mons, (acum Monte Celio), colina cea mai sud-estică din cele șapte coline ale Romei.

Caen, (pron. cang), capitala depart. fac. Calvados, situată la revărsarea râului Odon în Orne, 45,201 loc. (1891); universitate, fabrici de spirit.

Caere, vechiu oraș comercial în Etruria de sud, 353 supus de Romani; astăzi satul *Cervetri*, cu izvoarele numite *Bagni del Sasso*. In apropiere s'au găsit cimitere antice foarte interesante.

Caerularius, v. Cerulariu.

Caeruleus, (lat.) de culoarea cerului.

Caerwys, (pron. caruis), vechiu sat în princ. engl. Wales, cott. Flint, cu 1500 loc., aici s'au ținut în vechime a. n. *Eisteddfods*, serbări împreunate cu emulări ale barjilor din Wales.

Caesalpinacee, (botan.) trib. al fam. Leguminoaselor, ce se distinge prin flori monosimetrice,

însă nu papilionacee, și e reprezentat în țările tropicale și subtropicale. Genuri importante sînt: *Haematoxylon*, *Caesalpinia*, *Ceratonia*, *Tamarindus*, *Cassia*, *Copaifera*, *Cercis* (v. aceste), ș. a. [A. Pr.]

Caesalpinia, (botan.) gen de plante din fam. Leguminoaselor, trib. Caesalpineae, ce crește în țările tropicale. Dintre speciile sale, precum *C. brasiliensis* Sw., ș. a., se folosesc și la noi, lemnul de hrasilia ca colorant, ș. e. pentru ouele de Paște. [A. Pr.]

Caesar, titula împăraților Romani, dela care se derivă cuvintele: Kaiser și Țar (Impărat.) *Caesarevici*, fiul Țarului s. Impăratului; cu deosebire clironomul Rusiei se numește Țarevici.

Caesar, *Caius Iulius*, unul dintre cei mai renumiți bărbați ai evului vechiu, om de stat excelent, strateg neîntrecut, orator și istoriograf renumit; n. 12 Iulie 101 a. Chr. S'a perfecționat în oratorie în școala retorică din Rhodus. La 68 a. Chr. quaeștor în Hispania, în curînd pontifex maximus și apoi praetor. 60 a. format cu Pompeius și Crassus primul triumvirat. La 59 consul, iar la 58 proconsul în Gallia. În această calitate a purtat un războiu de 9 ani contra Gallilor, și ocupînd Gallia Transalpina, a prefăcut-o în provincie romană. Tot în acest timp a învins pe Germani și Briți. Murind Crassus 53 în Asia, în lupta contra Parthilor, Pompeius, care privia cu invidie ridicarea lui C., fiind la 52 singurul consul, se alia cu dușmanii lui C. și pretinse la 50, ca C. să depună armele, să-și demită soldații și să abdice de proconsulat. C. însă trecu Rubiconul cu armata sa (49) și începî revoluțunea. În curînd ocupă întreaga Italia și învinse pe Pompeius la Pharsalos (48). Pompeius fugi în Egipt și acolo fù ucis. C. învinse apoi pe dușmanii săi în Africa și Spania, iar pe Pharnaces, regele Pontului, la Zelo (47). Despre lupta cu Pharnaces raportă senatului memorabilele cuvinte: veni, vidi, vici. Cucerii Egiptul și se întoarse în Roma cu triumf. Restabilind pacea, luă titlul de rege al țărilor ce încongiură Marea Mediterană și «Imperator». Dar când ajunse culmea mării ce cădu jertfa unei conjurațiuni organizate de Brutus și Cassius 15 Martie, (44 a. Chr.). Operele sale istorice sînt: «Commentarii de bello gallico» (7 cărți) și «De bello civili» (3 cărți). C. a întocmit și calendarul, numit după el Iulian. [Dr P. O.]

Caesarea, numele mai multor orașe în imperiul roman. Cele mai cunoscute sînt: 1) C., capitala Cappadochiei, și 2) C., oraș în nordul Africei în Mauretania antică. C. *Palaestinei*, oraș vechiu în Palestina întemeiat de Herodes cel Mare; dărîmat 1265. C. *Philippi*, oraș vechiu în Palestina, cu numele original *Paneas*; pe ruinele C.-ei se află ați satul *Banias*.

Caesarea, *sectio*, operațiune cesariană numită și *Hysterotomie*, este o operațiune chirurgicală-obstetricală, ou ajutorul căreia se scoate fătul din pînțelele mamei sale prin o încisiune făcută în pînțele abdomenului și în mîtră (uter). Se aplică când basenul e îngust sau mama e moartă.

Caesarion, fiul reginei Cleopatra și al lui Caesar, n. 47 a. Chr. A fost ucis la ordinul lui August după lupta dela Actium.

Caesarism, guvern despotic al unui împărat, care se sprijină pe armată.

Caesaropapism, împreunarea supremei puteri lumesci și bisericesci în o singură persoană, în Europa se află C. numai în Rusia, al cărei Țar e nu numai domnitorul absolut al statului, ci și capul bisericii ortodoxe.

Caesium, Cs, (greut. atomică 132.7) e un metal destul de răspîndit în natură, însă numai în cantități minimale, de aceea el a fost descoperit numai după ce s'a perfecționat analiza spectrală. Numele său este rezultat al spectrului ce prezintă două linii albastre deschise (caesius = albastru ca cerul). C. în stare curată nu a fost cunoscut încă din cauză că este foarte lesne oxidabil. Sărurile de C. sînt analoge cu acele ale potasiului, rubidiului, etc.

Caestus, niște curele de piele cu cari gladiatorii își înfășurau pumnii și mînile (uneori pînă la cot); uneori aveau pe ele nasturi groși de metal, ca lăvitura să fie mai cu efect.

Caetani, 1) C., *Michelangelo*, *Duce de Sermoneta*, istoric ital., n. 1804 în Roma; a fost cățiva ani căpitan al «vigili»-lor din Roma, 1848 ministru de poliție al papei Pius IX. C. a predat, în fruntea unei deputațiuni, regelui Victor Emanuel, plebiscitul poporului roman. După unirea Romei cu regatul Italiei, deputat. Din 1865 a orbit total. † 1892. 2) C., *Onorato*, *Duce de Sermoneta*, *principe de Teano*, fiul celui anterior, om de stat ital., n. 18 Ian. 1842; vicepresident al camerei, 1896 scurt timp ministru de externe în cabinetul Rudini-Ricotti; 1890—92 primarul Romei. Ca president al Societății geografice și al Academiei filarmonice și-a câștigat merite și pe terenul științelor și artelor.

Cafas, jalușele sau persiane de lemn la ferestrele unui harem; partea bisericii unde cîntă corul.

Café, (*franc.*) cafenea, C. *chantant*, local de cafenea, unde se produc cîntăreți.

Cafea, semințele de *Coffea arabica* L., care este un arbust din familia Rubiaceelor cu frunzele opuse, simple ovale, pe margine undulate, florile albe-roșee au un miros plăcut, fructul este o bacă de mărimea unei mici cireșe conținînd 2 semințe. Acest frumos arbust (v. ilustr.) crește în Abessinia, în Sudan și în toată Africa tropicală, ați se cultivă în mai multe țări calde. În comerț se cunosc mai multe varietăți de C. și anume: *Moka*, *Martinica*, *Rio*, *Ceylon*, etc. C. crudă sau prăjită se întrebunțează în boabe sau măcinată. De comun se face infuziune de C. neagră, care constituie ați o beutură cunoscută de toată lumea, recomandată cu deosebire după masă. C. crudă conține un alcaloid numit *Cafeina* (v. ac.), substanță inodoră, cristalizează în prisme aciculare albe mătăsoase, puțin amară și solubilă în apă și alcool diluat. C. prăjită conține pe lângă Cafeină și *Cafeon*, un oleu brun mai greu decît apa, rezultat din descompunerea cloroginatului de potaș și de Cafeină. Acest oleu are aroma de C. crudă, din cauza principiului său activ (Cafeina) este un excitant energetic al sistemului nervos. C. prăjită luată în infuziuni calde este un stimulant difuziv, datorit principiilor dezvoltate prin acțiunea căldurii și mai cu samă a Cafeonului. C. se întrebunțează în frigurile typhoide, în diareele cronice, ca antidot la otrăvirile narcotice produse de opium și Salanaceele veninoase. Infuziunea de C. neagră se mai întrebunțează spre

a masca gustul unor medicamente amare sau greţoase, precum este sulfatul de chinină, sulfatul de magneziu, uleiul de ricin, etc. [Z. C. P.]

Cafegi-başa, odinioară boiernaş, care aducea Domnului cafeaua.

Cafeleu, cel ce pregăteşte sau vinde cafeaua; cel ce ţine o cafeana.

Cafeina, principiul imediat cel mai remarcabil al cafelei; diversele specii de cafea cuprind între 0·8—1·8%. C. Ea mai există şi în alte multe substanţe, în particular în ceaiul. C. este slab alcalină, cristalină, se topeşte la o temperatură scădută şi se volatilisează fără a se descompune; este solubilă în apă şi alcool de 70—80°. C. există în cafeaua sub două forme, adică liberă şi combinată cu acidul chlorogenic şi potasa. Prin prăjirea cafelei se volatilisează cea mai mare proporţie din C. ce cuprinde.

Cafeon, *Cafeier*, v. Cafea.

Cafa, *Ion*, *de*, întâiul episcop ortodox în Transilvania, de care se pomeneşte. Nu se ştie însă nimic mai deamănuntul despre dînsul, şi chiar notiţa aceea este luată dintr'un document inedit, pe care-l citează Xenopol, Ist. Rom. III., 451.

Caffaglolo, sat l. Florenţa, unde s'au fabricat pe la 1500 vase de maiolică, astăzi foarte căutate.

Cafriestan, numire colectivă a statelor independente din sud-estul munţilor Hinduş, cari au o suprafaţă de vr'o 71,000 km², cu ca. 600,000 loc. de origine indogermană (*Cafiri*), oameni diligenţi, stau în lupte continue cu Mohamedanii din jurul lor.

Cafreia britică, prov. engl. în Africa pe ţermurul Caferilor; dela 1866 prov. a coloniei Kaplanland cu capitala King-Williamstown.

Cafri, grupă de popoare în Africa sudică, aparţinînd popoarelor Bantu (v. ac.); se împart în: 1) C. proprii, vr'o 5 seminţii pe ţermurul estic: Amakosa, Amatonga, Amsvazi, Amaponda şi Amazulu (*Zulucafri*, cea mai puternică seminţie în nordul coloniei Natal); 2) Betșuanii (v. ac.); 3) Herero sau Dama (în coloniile germ. sudvestrafricane). Intre C. sînt multe stațiuni de misionari. În timpul mai nou (cu deosebire 1852) au purtat repețite resboai în contra coloniei Cap. C. proprii sînt dela 1847 în partea cea mai mare sub dominațiune engleză. Numele C. (>Necredincioși) l-au primit dela Mohamedani. (V. și ilustr. p. 56.)

Caftan, (*turc.*) haină lungă la popoarele orientale, din stofă de bumbac ori mătasă. În Rom. se numea C. în deosebi haina de onoare, lungă,

cu mâneci, dată de Sultan lui Vodă și de acesta boierilor la intrare într'o funcțiune; de aici *căftănire*: a da rang de boierie; *caftaniu*, boier înfumurat.

Cafuso, (*span.*) corcitură de Indian și Negru. **Cagilari**, 1) *C. provincie* ital. în partea sudică a insulei Sardinia; 13,615 km², cu 449,414 loc. (1890). 2) *C. oraș*, capitala prov. cu același nume și a insulei Sardinia, situată la sudul insulei lângă un sin de mare; 38,598 loc.; port fortificat, promenadă frumoasă; catedrală; universitate; castel; amfiteatru, apaduct și alte antichități din timpul Romanilor. Fabrici de arme, praf de pușcă, lănării; șantier; export de cereale, vin, brânză, piei de capră, etc. 3) *C.*, la Romani *Caralis*, a fost o veche colonie feniciană.

Cagliostro, *Alexandru*, *Conte*, recte *Giuseppe Balsamo*, vestit aventurier, n. 1743 în Palermo, a călătorit prin Grecia, Egipt și India, și a debutat în Italia, apoi în Germania, Polonia și Rusia, mai pe urmă în Londra și Paris ca medic, naturalist, alchimist, francmason și spiritist; 1789 arestat în Roma și judecat la moarte pentru eresie, dar grațiat și deținut în San Leone lângă Urbino, unde † 1795.

Cagots, (pron. cahets) seminție, ce locuiește în Pyreneii vestici frc.; au urechi rotunde, deoarece bărbia urechii le lipsește. Se țice, că sînt descendenți ai Vestgoților, remași în părțile acestea. În evul mediu erau desprăjuți de ceilalți locuitori.

Caguair, (zool.) v. Tamandua.

Cahier, (*frc.*) caiet; în sens fig. se înțelegeau mai de mult sub C. și memorande adresate principilor, apoi instrucțiunile alegătorilor pentru deputați.

Cahlz, veche măsură de bucate în Spania, = 660 l.

Cahors, capitala depart. frc. Lot, cu 13,451 loc. (1891); în apropiere s'a aflat un amfiteatru roman.

Cahul, oraș în Basarabia, situat pe rîulețul C., care mai sus primește apele rîulețului Larga, și lângă satul Monta formează un iaz, care se isprăvesce în Prut. Orașul C. astăzi și-a pierdut importanța administrativă, și pe când sub ocărmuirea română a fost capitala județului cu același nume, ați este un simplu orașel, care face parte din j. Ismail. Lângă C. a fost renumita bătălia a lui Ioan Vodă cel Cumplit (1573) cu Turcii. Poporațiunea C.-lui e acum de 5980 loc.

Calafa, corect *Iosif C.*, arhiepiscopul Iudeu, 18—36, după Evanghelii unul dintre judecătorii lui Isus. C. fu depus de proconsulul Vitellius. v. Ană.

Caia găinilor, pasere, v. Bleanada.

Ramură de cafeier.

Calan, (în documente latine Káján), 1) *C., Demetriu bătrânul*, primul preposit al Capitlului unit din Blaj, n. 1754 în Feneșul-săseso, lângă Cluj. A studiat gimn. în Cluj, iar teologia la univ. din Viena ca alumn al seminarului Sf. Barbara. În 1778 sfințit preot fű trimis paroch la Roșia-de-munte; 1782—1784 paroch și protopop în Murăș-Oșorheiu, 1794 președinte al Consistorului episcopesc, încetând priu aceasta egumenul călugărilor din Blaj a mai fi președinte în Consistor. În același timp era și profesor de teologia morală în Seminar; 1807 preposit al capitlului. † 27 Iulie 1821. A instituit 2 fundațiuni: una pentru dotarea preoților gr.-cat. din comuna sa natală, și alta de 6000 fl. R. pentru dotarea preoților din alte parochii ale diecesei Făgărașului. 2) *C., Demetriu, junior*, n. 1778, a studiat gimn. în Cluj, iar teologia la univ. din Viena; reîntors la Blaj, a fost profesor de filosofie și apoi de teologia dogmatică până la 1830. În 1807 fű numit canonic teolog și ca atare reprezentă Capitlul și Clerul unit la sinodul gen. cat. ținut la 1823 în Pojon. În 8 Oct. 1830, fű ales vicar capitular. † 3. Mart. 1832.

[Dr Aug. Bunea.]

Calc, (marină) vas de lemn, navigând numai cu ajutorul velor, în care scop are de ordinar 2 catarge. Forma lor este deosebită de a celorlalte vase de pe Dunăre: forte înalte la pupă, mijlocul lor puțin ridicat deasupra și prova iarăși mai înaltă. Servesc pentru transportul grânelor. Turcii au fost cei dintâii cari au construit asemenea vase; astăzi chiar majoritatea caicelor de pe Dunăre, unde navigă exclusiv, aparțin Turcilor de pe malul Dunărei. Construcția lor este destul de îngrijită; sűnt facile de manevrat și au fundul plat pentru casurile de equagiu. Întreținerea lor costă puțin și neavând nevoie de un equipagiu prea numeros, transportul grânelor cu caicele este foarte ieftin.

Caloos, grupă de insule în India de vest, 560 km², 1900 loc. Aparțin la Iamaica.

Cal de olac, dare, prestațiune naturală; în vechime țeranii din Muntenia și Moldova trebuiau să dea caii de lipsă pentru poștă (olac).

Caie, *Milvus regalis*, o pasere răpitoare din fam. Falconidae, cu pene brune-ruginii pe spate, pe foale mai deschise însă brun petate. Coada bifurcată, e roșie-ruginie cu fașii curmezișe. Lungimea ei întreagă e 65—72 cm., lung. aripilor 50 cm., iar lung. coșii 38 cm. Cuibărește pe la noi, însă preste iarnă migrează în regiuni mai călduroase. [V. B.]

Calet, v. Cahier.

Caleta, oraș, v. Gaeta.

Caigiu, lucrători din fabricile de tutun, cari taie tutunul ou havanul, un instrument format dintr'o cutie și un cușit.

Caia, pasere, v. Caie.

Cailetet, (pron. cai'te) *Louis Paul*, fisician frc., n. 1832 în Châtillon-sur-Seine. Celebrn pe terenul metalurgiei. La 1877 i-a succes să condenseze oxigenul, hidrogenul și nitrogenul, așa numitele gaze permanente. 1884 ales membru al academiei frc.

Calmac, floarea laptelui, smăutănă; ceea ce stă deasupra.

Calmacam, locțiitor de domn, când tronul Principatelor devenia vacant, până la alegerea unui

Voievod. C. se mai numesce și locțiitorul marelui Vizir din Turcia.

Caimăcămle, locot. domnească, când tronul țerilor române devenia vacant, până la alegerea unui alt domnitor. Sub acest nume se cunosc mai ales C.-le memorabile din 1856, după retragerea domnilor celor numiți pe 7 ani, până la regularea desăvârșită a poziției principatelor după noiele principii ale congresului din Paris. Aceste C.-ii (Alexandru Ghioia în Muntenia, fost Domn 1834—1842 și Toderiță Balș — † Mart. 1857 — apoi Neculai Vogoride în Moldova) instituite de Turci, aveau să prezideze alegerile pentru divanurile ad-hoc, în chestia unirei, și să facă să triumfe ideile contrare unioniștilor. — C. se mai numesce și divisiunea unui vilает în Turcia.

Caliman, reptil, v. Aligator.

Cain, cel dintâiu născut fiu al lui Adam și al Evei. În legenda ebraică C. este deoparte prezentat ca tipul slăbiciunii oamenesci (omoară pe fratele său Avel), pe de altă parte C., împreună cu următorii săi, este considerat ca întemeietorul vieții stabile și al culturii omenesci (agricultură), și a zidit cetate și a chemat cetatea pe numele fiului său Enoh. † I. Moise, c. 4. v. 17.

Calnea, rădăcina plantei *Chiococca racemosa* L. (v. ac.) *Caicina*, un acid obținut din răd. C. și folosit contra boalei de apă.

Călneni, com. rur. în Rom., j. Argeș, pe Olt aproape de frontiera țerii înspre Trans., compusă din căt. C. și Grăblesci, având în total 991 loc. moșneni și vr'o 10 fam. Țigani; 3 biserică și 2 școale prim., una de băieți și alta de fete.

Căința, 1) în sens teologic C. ca parte a sacramentului pocăinței este durerea internă pentru păcatele făcute, împreună cu propusul de a nu mai păcătuî în viitor; ea trebuie să porceadă în motiv supranatural și poate să fie deplină, când păcătosului îi pare rău că a vătămat pe Dumnezeu, ființa prea perfectă, bunul cel mai înalt și cel mai vrednic de iubit, sau nedeplină, când păcătosului îi pare rău mai ales din motivul, că prin păcatele sale a pierdut dreptul la ferioirea vecinică și s'a făcut vrednic de osanda de veci. Aceasta din urmă încă este de ajuns pentru a dobândi din partea lui Dumnezeu iertarea păcatelor; 2) în general, părerea de rău de a fi făcut, sau nu ceva.

Ça Ira, (franc. = va merge), refrenul unui cănt revoluționar: »Ah, çà ira, çà ira — Les aristocrates à la lanterne.« Proscris ca și celelalte cântări revoluționare în timpul de linisce, a revenit totdeuna la modă în perioadele de agitațiuni populare. Textul e de Ladré, un cântăreț de stradă, iar melodia de Bécourt, fost tobaș la opera mare.

Calrina, un soi de rață. (v. ac.)

Cairo, (în limba arabă *Masrel-Câhira*), capitala Egiptului, pe malul drept al riului Nil, cu aproape 30,000 case, și 380,000 loc., dintre cari 353,188 Arabi, restul străini. Aici e rezidența Chedivelui, sediul judecătorilor superioare și al tribunalului internațional. Orașul C., în timpul din urmă, a luat caracter european, și abia unele mici strade au mai conservat caracterul original arab. Partea europeană a orașului (Ismailieh) se întinde înspre vest. Aci e opera, teatru frc., biserici, consulatele tuturor statelor europene, ministerele și casarmele. Dintre

edificiile publice deosebită atențiune merită moșcheele cele multe, 523 la număr, și grădina Esbekieh, (82,000 m²), în care se află edificii pompoase și locuri de distracție. În C. sunt mai multe școli superioare: de marină, de medicină, de științele geografice și cea mai importantă școală în orient pentru teologie, Institutul egiptean, înființat 1859; Biblioteca, Soc. geografică; industrie însemnată. C. e centrul comerțului cu Nubia și Arabia, cale ferată până la Alexandria, Suez și Siut. — Din cauza climei domoale C. e mult căutat de europeni bolnavi de plămâni, cu deosebire în timp de iarnă. — Dela C. duce spre vest drumul la Piramidele dela Gizeh.

Cairolî, Benedetto, om de stat ital., n. 1825 în Pavia, participă 1848 și 1859 la resboaiele contra Austriei, greu rănit 1860 în trupa Garibaldiă; dela 1860 deputat, 1878 president al camerei, apoi cu o scurtă întrerupere ministru-president până 1879, când s'a retras în urma greutăților ce i-le făceau Germ. și Austria pentru protejarea irendentismului și Franca prin luarea Tunisului. † 1889 în Neapole.

Cals, numire populară dată arborelui fructifer *Prunus Armeniaca* L. (v. ac.)

Calsee, (franc.) cassá. (v. ac.)

Caisson, v. Chezoane.

Calthuess, (pron. chêt-), comitat la nordul Scoției, 1844 km²., pământ neroditor, și 37,161 loc. Cap. Wick cu 8463 loc.

Căluș, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată în dreapta râului Trotuș și alcătuită din: C. (tîr-gușor și sat), apoi din sat.: Negoescii, Popenii și Pralea, avînd în total 1697 loc., cari se ocupă cu agricultura și comerțul, 5 biserici (una cat.) și 1 școală mixtă. În tîrgușorul C. se face comerțu cu vite, cherestea, produse de tîmplărie, ș. a. Pe teritorul sat. C. se află stația căii ferate Adjud-T.-Ocna.

Cajallth, imitație de piatră, fabricată diu Magnesia-Ciment, din care se fac table de mese.

Cajamarca, (Caxamarca), 1) *C. departament* în Peru, 30,525 km²., cu 214,000 loc.; 2) *C. oraș*, capitala depart. cu același nume, la înălțime de 2860 m.; 7215 loc.; aci se află ruinele palatului regilor (Inca) din Peru; iar în apropiere renumitele scalde peruane vechi, folosite și acum.

Cajetan, Benedict, ca papă Bonifaciu VIII. (v. ac.)

Cajetan, de Tiena, sfânt, n. 1480 în Vicenza, † 1547 în Neapole; întemeiă cu epp. Caraffa de Chieti ordul Chietinilor sau Cajetanilor. Ziua comemor. 7 Aug.

Cajetanus, Toma Iacob, prelat roman, numit de Vio, iar după orașul seu natal Gaeta (Cajeta) numit C.; n. 1469; întră 1484 în ordul Dominicanilor; 1508 general al ordului său, 1517 cardinal; 1518 fu trimis ca legat papal în dieta dela Augsburg, ca să înduplice pe Luther la tăcere; 1519 ajunsese epp. în Gaeta. † 1534 în Roma.

Cajuola, (pron. cașuela) măsură pentru bucate în America centrală = 2,22 l.

Cajus, mai corect *Gajus*, (v. ac.), pronume roman; prescurtat se scria numai cu C.

Căjvana, com. rur. și parohie, cu moșie mănăstirească în Bucovina, căpit. Gura Homorului, j. Solcii, cu 2630 loc., (2593 ort. res., 5 cat. și 32 moș.).

Cakohiquel, (pron. caccikel) națiune înrudită cu poporul Maya din Yucatan; locuiește în Guatemala. Vechia lor capitală a fost Iximche sau Tecpan Quauhtemallan, dela care se derivă Guatemala.

Cakee, (engl., pron. keks) biscot englezesc foarte căutat pentru formele sale plăcute și valoarea sa ca nutremēt ușor.

Cal, *armăsar*, *tapă*, *mănz*, (*Equus caballus*), mamifer din ord. Perissodactylelor, fam. Equidelor. Are în fiecare falcă câte 6 dinți incisivi, 2 canini (cari adeseori lipsesc) și 12 măsele. Între incisivi și măsele e un spațiu mai mare uude se pune frâu. Corpul lungăreț acoperit cu păr scurt, de diferite colori. La grunaz are coamă, coada e cu peri lungi. La picioare are o copită bine dezvoltată (din care cauză familia cailor se mai numește și Solidungula). C. nu se mai află în stare selbatică ci numai domesticit preste tot pământul; numai în America sudică și unele regiuni din Asia s'a selbătăcit. Asia medie e patria sa originală. Există multe rase de cai, precum: r. arabică, englezească, r. franceză percheron, r. prusiană (Trakehnerpferd), pony (C. pitici), ș. a. C. e foarte folosit omului, frumos și iute. Bun la tras, călărit, transport. Se întrebuintează și pielea, perii, carnea, laptele, mățele, grăsimea, copitele și oasele lui. [—]

Caii în mitologia greacă. Caii, ca animalele favorite ale țăilor și ținelor de lumină, au rol mare în mitologie, simbolisând atare putere sau fenomen al naturii, în deosebi lumina. Eos, (zorii) fata dînei Nyx (noaptea) pornesce din apele Oceanului într'un car, la care sînt prinși doi cai cu aripi, ca să anunțe sosirea țăului Helios (țăul soarelui). Eos are doi cai, Lampros (flăcărător) și Phaeton (luminător). Helios pornesce în un car cu patru cai inaripați, cari sînt albi ca zăpada și varsă lumină de foc. Apollon asemenea are un car cu patru cai. Helios neori călăresce pe calul soarelui, și chiar și soarele însuși s'a închipuit în formă de cal, care în toată ziua percurge cerul. Selene și Mene, dînele de lună, călătoreșo în car cu doi cai, și Dioscurii mai totdeauna călătoreșo pe doi cai albi strălucitori și ușori. Caii simbolisează razele luminei, cari percurg distanțe imense. Razele soarelui se represintă în deosebi prin coamele calului. Zeus călătoreșo în un car la care sînt prinși doi cai negri și grozavi, cari represintă norii cei negri și viscocele. La carul lui Poseidon, țoul mărilor și apelor, sînt prinși cai cu copita de aramă și coama de aur, cari grăbesc preste valurile mării spre Troia; caii lui P. simbolisează valurile apei. Caii lui Achiles, Diomedes și Erichthonios simbolisează vînturile.

Caii în poveștile române. După o poveste despre Cenușotca, trei cai ai zorilor vin noaptea și mîncă ovėsul; după altă poveste trei cai vin noaptea ca să pască livada; unul e calul soarelui, altul al lunei și al treilea al vîntului, și Cenușotca îi prinde. Austru, vîntul de primăvară, asemenea are cal. Fetiți frumoși cari au să călătorească pe alte țărime, pentru ca din mîna smeilor să scape fete de împărați, au ori cai ori mîanzi, fetați de iepule babelor din ostrovul mării, ori dela alte ființe grozave, astfel s. e. făt frumos Pădurețul are cal cu 9 inimi dela Mama-pădurii; Ioviță făt frumos are cal cu 14 spline. Acești cai de regulă sînt slabi și urîți,

dar feții frumoși îi hrănesc cu jar sau cu foc și îi fac frumoși, iar uneori caii sînt vorbitori, sfătuitoari și ajutătoare. Unii feți frumoși cînd au să apară de trei ori, au cai de aramă, argint și aur, cu cari se pot ridica pînă la ceru. Simeii cu cari se luptă feții frumoși încă au cai minunați, s. e. dela mama Ciumei, și calul e cu 7 inimi. Aripa Vîntului ia dela smeu calul de aghimant (diamant) pe care erau legați desagi cu soarele, luna și stelele răpite de smeu. Dar feții frumoși, cari înving smei, totdeauna au cai mai sprinteni și frumoși. La căruța smeoaielor sînt prinși cai de sticlă. Caii de regulă sînt simboalele deștăților luminei și represintă razele.

[Atm.]

Cal de Nil, cal de apă sau Hipopotam, (*Hippopotamus amphibius*), un mamifer din ord. Artiodactylelor (subord. non ruminantia), are un corp gros, butucănos. Pielea groasă de vr'o 5 cm., fără păr, sbîrcită și crepată. Capul mare patruunghiular, ochii și urechile mici, grumazul scurt și gros. Picioarele foarte scurte și butucănoase, degetele unite cu o peliță scurtă de innotat; culoarea brună-negrie sau roșcată, jos mai deschisă. Lungimea corpului 4 m., a coții 45 cm., înălțimea la umăr 1,5 m., greutatea 2500 kgr. Trăiesce în Africa medie și sudică, prin toate lacurile și râurile mai mari. Iese noaptea după hrană. Mîncă mai ales iarbă. Se vînează pentru carnea, grăsimia, pielea (din care se fac curele) și pentru dinții lui (fildes). Iritat de om, îl atacă.

Cal, prescurtare pentru *Calendae* și pentru *Calorie* (v. ac.).

Cal, (*callus*); calositate (*callosus*), în botan. proemințele, asperitățile dure dela suprafața semințelor ori a altor organe. Umilătura mică la baza unui butaș, unde se vor forma rădăcinile adventive. *Substanța caloasă*, materie ternară ce acopere, la finele toamnei, plăcile ciuruite ale tuburilor ciuruite din liberul plantelor fanerogame. Prin reacțiunile ei se deosebesc de celulosă; e probabil o materie ternară de rezervă.

Cală, (marină) etaj inferior pe bastiment, care se întinde în înălțime dela carlingă la puntea cea mai de jos. C. este subdivizată pe bastimentele recente în mai multe compartimente etanșe. Pe un bastiment de reșoiu C. conține, pe lângă mașini și căldări, munițiunile, subsistențele, o parte din combustibil, obiectele de schimb, etc. Uneori C. este împărțită în 2 etaje printr'o platformă mobilă. Uscarea și aerisirea C.-lor trebuie să fie obiectul celor mai mari îngrijiri.

C. de construcțiune, plan inclinat pe care se construiesc bastimentele. Terenul pe care se construiesc C. trebuie să fie rezistent pentru a suporta greutatea vasului. Panta C.-lor este de $\frac{1}{10}$ la $\frac{1}{12}$ pentru a permite lansarea vasului la apă. C. se fac de zidărie sau de lemnărie. Uneori au și un acoperemînt pentru a protege vasul în timpul construcțiunii.

Calabalic, bagaj, gloată.

Calabar, o parte din Guinea de sus, dela rîul Niger pînă către munții Camerun. Clima din cauza locurilor mocirloase e nesănătoasă. Popoarele acestei țeri vorbesc diferite dialecte, sînt foarte selbatice și puțin dispuse spre cultură. Două districte sînt mai cunoscute pentru

comerțul cu sclavi și cu unt de lemn, și aceste zac între cele 2 ramuri ale rîului Niger, anume Noul C. și Bonny.

Calabria, peninsula sud-vestică a Italiei, acoperită cu un șir de munți stăcuși (munții C.-ei numiți și Apeninii C.-ei), și numai pe la țermuri șesoasă. Rîurile sînt scurte. Clima e plăcută, la șes vara e nesănătoasă. Munții sînt acoperiți cu păduri de brad și molid; apoi coșeniță, platană, castani, coconari, nuci, lemn dulce, olivi, aloë și smochine. Frasinul dă «manna calabreză». Pe la țermuri crește tamarindul și frăgarul. Se produce vin și uleiul bun. Se exportează cereale, orez, șofran, etc., deși cultura pămîntului e foarte neglijată. În C. se produce și mătăsă bună. C. e bogată în vite cornute, oi, bivoli, catări și cai frumoși. Din carierele C.-ei se scoate alabastru, marmoră, cretă, aramă, etc. C. cuprinde trei provincii italiene (Catanzaro, Cosenza, Reggio di C.), cu 1.359,872 loc. (1890). C. în vechime se numia Bruttium. În C. nu au dispărut încă urmele cutremurului de pămînt dela 1783, care a nimicit 300 orașe și sate și a omorît 30,000 oameni.

Calabrezii sînt incuți, superstițioși și neciopliți, dar sinceri și ospitali. În C. sînt numai bogați și săraci, o stare mijlocie lipsește. Limbagiul C.-lor e plin de expresiuni originale și caracteristice. În vr'o 40 localități locuiesc și vr'o 40,000 Albanozi, emigrați aci prin seol. XV, cari și-au conservat limba și obiceiurile naționale.

Calabrias, (Coloberias), joc de cărți foarte răspîndit. Numele s'a format din: col (evr. ori cine), ober (germ. dama în cărți) și ias (în l. pol. puternic).

Calafat, 1) *C., com. urb.* în Rom., j. Dolju, situată lângă Dunăre în fața Vidinului, cu 8372 loc., între cari 3865 Rom., 449 Bulg., 261 Greci. iar restul de alte naționalități. Loc. se ocupă cu agricultura, meseriile și comerțul. Aici este reședința subprefecturii plășii și a judecătoriei de ocol; sînt 3 biserici, 2 școale prim. de băieți și 1 de fete. C. e provêdut cu port, în care staționează vapoarele de pe Dunăre; vamă, căpitan de port. Pentru corespondența dintre Vidin și C. circulă zilnic vapoare mici; cu Craiova stă în legătură prin o linie ferată și șoseaua națională. C. e oraș modern cu strade largi și regulate; în mijloc se ridică Monumentul Independenței, situat pe locul cel mai înalt al orașului. C. e localitate veche, pînă la 1853 a fost com. rur. 1790 avu aici Domnul Valachiei Mavrogheni o luptă cu Austriacii; 1828 se dete aici o luptă crîncenă între Ruși și Turci, asemenea și la 1854. În reșoiul român-ruso-turc (1877—78) C. a jucat un rol însemnat atît din punctul de vedere tactic cît și strategic; bombardarea Vidinului s'a început în prezența domnitorului Carol I, și luarea lui se datorește în mare parte poziției avantajoase și dominante a întăriturilor construite în împrejurimile C.-lui. În apropierea C.-lui se vîd urmele cetății Ratiaria, capitala Daciei Ripense. (Cf. Dicț. geogr. al j.-lui Dolju. Buc., 1896.)

2) *C., insulă* în Dunăre, în dreptul orașului C., lungă de 2 km. și lată de ca. 500 m.; dela 1877 încoace insula se numește «Independența».

Calafindesci, comună rur. și parohie, cu moșie boierească în Bucovina, căpit. și j. Siretelui, cu

1382 loc. (1285 ort. res., 47 cat. și 50 mos.); școală primară. [Dr. I. G. Sbiara.]

Calahorra, oraș în Spania, prov. Logrono (Castilia veche), cu 8821 loc. În vechime *Calagurris* (*Nassica*), rivalisa cu Numantia. Aci s'a născut Quintilian.

Calalcán, vitriol verde.

Calais, 1) *C.*, oraș cu port și fortăreață de prima ordine în depart. frc. Pas de Calais, lângă strimtoarea de mare, numită după acest oraș, cu 56,867 loc. (1891); industrie înfloritoare de mătăsării, bumbăcării și dantele, țesători; șantier. Comunicație de vapoare cu Dover; băi de mare; comerț de transit, (1894 au intrat în portul C. 2002 năi de 529,631 tone); 1347—1558 C. a fost în posesiunea Englezilor. În apropiere de C. au învins 29 Iulie 1588 Englezii, sub Howard Effingham, armata spaniolă sub Medina Sidonia. 2) *C.*, oraș în statul nord-american Maine, lângă St.-Croix, 8300 loc.; ferăstraie.

Calamariacee, (botan.) sub acest nume Linné înțelegea, împreună cu alte plante, Cyperaceele de apă. Endlicher cuprinde în acest grup fam. Equisetaceelor actuale împreună cu genul fosil *Calamites*. În acest grup mai intră și alte genuri stinse, toate având caracter comun, o tulpină articulată, formată din noduri ce alternează cu întrenoduri, ca la trestie (*Calamus*); de aci și-au și luat numele.

Calambur, (frc. Calembour), joc de cuvinte basat pe înțelesul dublu al unor cuvinte. S. e. »Il a perdu Sedan (ses dents)« (la adresa lui Napoleon III), »Când nu-ți sună'n buzunare, pățimesci de gălbinare (galbini n'are)«.

Calamianes, o grupă a insulelor Filippine; 1600 km²., și 14,291 loc. (1887); portul principal e Taitai pe insula Palauan. Insulele sunt foarte productive.

Calamina, mineral, silicat de zinc, cristalizează în sistemul rombic. Incolor, câte odată slab colorat. Se găsește în unele filoane metalifere și însoțesee adeseori smithsonita (carbonatul de zinc). Aceste amândouă minereuri de zinc sunt cunoscute în limbajul minier sub numele de Calamine. C. se găsește la Raibl și Bleyberg în Carintia, la Rezbánya, în Pennsylvania, etc.

Calamina, *oleu de C.*, (*oleum Calami*), se obține prin distilațiunea în curent de vapori de apă a rădăcinilor plantei numite *Acorus Calamus*, este un oleu viscos, galben, polarizează la dreapta, miros aromatic și ardețor, gust picant. Greut. specif. 0.93—0.94 la 15° C.

Calamistrum, (*lat.*) la Romani fierul întrebuințat la buclirea părului.

Calamitate, deasură, catastrofă.

Calamites, (botan.) gen de plante fosile dintre Equisetaceele isoporee. Tulpina lor costată și goală (fistuloasă) înlăuntrul purtă la noduri frunze foarte caduce. Resturile lor, mai ales tulpini, se găsește în stratele pământului numite devonice, până în cele permice. Unele (*C. Suckowii*) aveau o tulpină de 3—4 m. înălțime și 10—12 cm. grosime.

Calamodendrinee, (botan.) familie de plante fosile din grupul Calamariaceelor; cuprinde 3 genuri: *Bornia*, *Arthropitius* și *Calamodendron*. Tulpinile lor, la unele foarte înalte (până la 20 m. la *Calamodendron*), aveau o scoarță lacunoasă (ca la plantele de mlăștini) și probabil că trăiau

pe la marginea apelor; în cilindrul central se găsește formațiunii secundare; asemenea și în cilindrul central al rădăcinii. După fructificațiile lor, sunt intermediare între Equisetinee (*Annulariee*) și Gymnosperme (*Gnetacee*). Resturile lor se găsește din Culm (sist. carbonic) până în permic.

Calamus L., (botan.) gen de plante monocotyledonate din fam. Palmierilor, cu tulpini subțiri, flexibile și foarte lungi; cuprinde vr'o 200 specii tropicale sau subtropicale, cele mai multe răspândite prin Asia orientală, puține prin Australia și Africa tropicală. Tulpinile flexibile și rezistente ale diverselor specii de C., cunoscute sub numele de *Rotang*, se întrebuințează în industrie, se fac bastoane, iar desfăcute în fășii subțiri servă spre a face împletituri pentru scaune. Unele specii de C. se cultivă prin sere calde ca plante ornamentale, așa este: *C. Rotang L.*, *C. spectabilis* Blume, etc. După fructele de *C. Draco* Willd., se recoltează o resină roșie cunoscută sub numele românesc de Sânge de nouă frați, (frc. Sang-Dragon, germ. Drachenblut), întrebuințată în medicină și în industrie. [Z. C. P.]

Calamus, (*lat.*) trestie, cu deosebire trestia cu care se scria în antichitate pe papyrus sau pergament. *Lapsus calami*: eroare de peană.

Calan, (magh. Kalánfűdő), comună în cott. Hunedoarei, stațiune primitivă de cură termală cu mai multe izvoare calde necaptate și neanalizate. Se crede că pe timpul Romanilor izvorul care alimentează basinul cel mare, era folosit ca baie termală (*Ad Aquas*) în toată regula, dar astăzi acel basin cu apă caldă servește drept topitoare de căneapă. Alte izvoare sunt adunate în basinuri ce se folosesc de băi. Localitatea are și un hotel cu mai multe camere. Cf. Dr. Boleman, »Magy. fürdők és ásványvizek«.

[Dr. Vuia.]

Calanda, masiv de munți în Alpii glarnici, între cautoanele elvețiene St.-Gallen și Graubünden, 2808 m. înalt.

Calanđi, membrii unei înfrățiri religioase, înființate în Germania prin secl. XIII. C., preoți și laici, se întruniau la anumite timpuri cu scopul de a deprinde acte de devoțiune, de a promova viața morală și caritatea evanghelică. C. au degenerat în decursul timpului, și în secl. XVI s'au stins. [Dr. Is. M.]

Calando, (*ital.*) termin musical ce se întrebuințează pentru a indica o emisiune a sunetelor din ce în ce mai slabă, și echivalând oarecum cu *diminuendo* și *ritardando* întrunite. [T. C.]

Calandra, insect coleopter din fam. Curculionidelor. *C. granaria* (Gărgărița, Curculeț), ale cărei larve trăiesc în boabele de grâu, mâncând toată substanța făinoasă până rămâne numai coaja; aici se transformă în nimfă, apoi în insect perfect (gândacul), de unde se retrage pentru a pune ouele sale în alte boabe de grâu. C. este o adevărată calamitate pentru grânele noastre, el se înmulțește în mod prodigios; s'a calculat că o singură păreche ar pute produce în timp de patru luni o colonie de mai mult de șese mii de gărgărițe.

Calandra, o mașină cu două sau mai multe suluri (cilindri), printre cari au să fie presate tare țesăturile. Prin frecarea între sine țesăturile capătă luciu. Unele cilindri sunt goale

pe dinlăuntru și se încăldeșo cu vapori, cum e s. e. la fabricațiunea hârtiei, la apretarea stofelor (călcarea și lustruirea ler).

Calandrelli, Alex., sculptor german, n. 1834 în Berlin. A lucrat un relief în bronz la statua victoriei în Berlin, statua lui Cornelius, statua equestră a regelui Frideric Wilhelm IV, și a împăratului Wilhelm I, pentru Bromberg, etc.

Calandrea, (zool.) familie de crustacei copepode, cu corpul lungăreț, antenele anterioare foarte lungi, din 24—25 articule; cuprinde 26 genuri cu 150 specii; trăiesc în mări, 7 specii în apele dulci. Genuri: *Cetochilus*, *Calanus*, *Diaptomus*, etc.

Calapér, numire vulg. a plantei *Tanacetum Balsamita* L. (v. ac.)

Călărași, în Rom. trupe călări, parte permanente, parte o schimbul. Sînt 11 regimente de C. din cari unele sînt aproape permanente: reg. 7 și 8 are 4 escadroane permanente și 1 cu schimbul, reg. 9 are 2 escadroane permanente și 1 cu schimbul, iar celelalte au 1 escadron permanent și 3 cu schimbul. Cele 18 escadroane permanente însumează un efectiv de 3236 oameni de trupă și 2453 cai; iar cele 28 escadroane cu schimbul, un efectiv de 8800 oameni; numărul total al ofițierilor este de 268. Serviciul de C. este de 3 ani în trupa permanentă și de 4 ani în trupa cu schimbul, oamenii din aceasta din urmă categorie sînt obligați să-și cumpere singuri caii și să-i conserve cît sînt ținuți în concediu și rezervă. Toate regimentele de C. formează 4 brigade, aparținînd câte una la câte un corp de armată, afară de reg. 9, care aparține divisei active din Dobrogea.

Călărași, 1) *C.*, *com. urb.* în Rom., capitala j.-lui Ialomița, situată aproape de canalul Borcea, în partea orientală a lacului cu același nume; port de al treilea rang. Orașul poartă și numele de Știrbeiu; are 5000 loc.; un gimnasiu real și câteva școale primare de băieți și de fete. Aici este reședința prefecturii j.-lui, a tribunalului și a altor autorități mai mici. Corăbiile mari de pe Dunăre nu pot intra pe Borcea pînă la C. și de aceea portul stă în legătură printr'un serviciu regulat de vapoare mici cu portul Silistra, unde se opresc vasele mari. Prin o linie ferată orașul C. este pus în legătură cu linia ferată București-Fetești. Aici se face în zilele prime ale lui Septembrie bălcu însemnat. 2) *C.*, *lac mare* în Rom., j. Ialomița, situat lângă Dunăre. 3) *C. com. rur.* în Rom., j. Dolju, pl. Jiu de jos, cu 2329 loc.; are 1 biserică și o școală mixtă.

Călărași, 1) sat în Basarabia, j. Chișineu, pe linia c. f. Ungheni-Chișineu; are 2000 loc. Români. 2) *Mănăstirea C.* în Basarabia, j. Soroca, la depărtare de 60 km. de vechiul oraș Soroca, de 95 km. de orașul Hotin și 180 km. dela Chișineu. Mănăstirea este zidită pe panta unui munte, e încungiuată din trei părți cu munți, acoperiți de pădure, spre partea nordică curge Nistrul și orizontul e deschis.

Călărit, arta de a umbla călare cu dexteritate și siguranță. v. Equitațiune.

Călăritii, numirea Arămănilor pentru »Kalarites«, cum se scrie pe mapele geografice după numirea grecească. Cuvîntul însemnează »Călăreții.« v. Kalarites.

Calas, Jean, jertfă a fanatismului relig., n. 1698 în Lacaparedé (Languedoc), comerciant în

Toulouse, după confes. protestant; fû judecat la moarte și frânt în roată 1762 pe motivul, că și-ar fi ucis din ură relig. pe un fiu al seu din cauză, că acesta voia să treacă la catolicism, pe cînd în faptă s'a sinucis; Voltaire mijloci prin scrierea sa »Sur la tolérance« reușindu-l procesului, în urma căreia C. fû declarat 1765 nevinovat.

Calasaanza, Iosif, sfânt, fondatorul ord. Piaristilor, n. 1556 în Petralta dela Sola (Spania), † 1648. Ziua comemor. 27 Aug. v. Piaristi.

Calata, (ital.) vechiu danț pop., de mișcare moderată în măs. de 2/4.

Calatafini, oraș în Sicilia, prov. Trapani, cu 9785 loc. Aci a repurtat Garibaldi (15 Maiu 1860) o învingere glorioasă asupra trupelor neapolitane, comandate de Landi.

Calator, (lat.) la Romani un erold, strigător public.

Calatrava, Don José Maria, bărbat de stat span., n. 1781 în Merida; 1810—14 membru liberal în Junta centrală, 1820 al Cortes-ilor, 1836—37 president al consiliului de ministri. † 1846 în Madrid.

Calatrava, ord. cavaleresc span. înființat de regele Sancho III de Castilia în orașul Calatrava la 1158 și strămutat 1197, după ocuparea acelui oraș de către Mauri, la Salvatierra. 1523 a trecut dignitatea de mare magistru la coroana span.; dela 1808 ord. pentru merite.

Călău, găde.

Calautioa, la Romani o broboadă, lucrată din fire de aur și mătășă, cu care femeile își înveliau capul.

Călăuz, conducător.

Călbaza, v. Cuscuta.

Călcăiu, partea dindărăt a piciorului. Luând parte la formarea glesnei piciorului, este punctul de razim al greutateii corpului. [St.]

Calcanemum sau *Calcanemus*, (lat.) osul călcăiului.

Calcar, roce, cari se compun de carbonat de calciu, mai mult sau mai puțin amestecat cu substanțe argiloase, bituminoase, etc. C. curat e rar. Originea C.-lui e foarte variată; în general e depus în ape dulci sau de origine marină. Varietățile de C. sînt foarte numeroase; cele mai importante sînt: *marmora*, un C. cristalin; *cipolin*, un C. cristalin și micaceu; *oficalcit*, C. cu vine de serpentină; *C. compact*, e cel mai frecuent, el poate să fie silicios, dolomit, etc.; *C. bituminos*, *C. glauconitic*, *C. mamos*, *C. oolitic*, *C. pisolitic*, *tuful C.* (travertin), *creta*, etc. C. joacă un rol foarte important în constituțiunea coajei pămîntului; îl întălnim dela terenurile arhaice, — unde e mai rar, — pînă în epoca actuală, dar mai cu samă în epoca mezozoică ia o dezvoltare colosală. O mare parte din munți sînt în totalitate sau în mare parte formați de C., s. e. Jura, Karst, Alpi, etc. Din punct de vedere geologic C. se împărțesc după vechimea lor și pot fi caracterizați prin fosilele, ce le compun, sau cari se găsesc în ei, s. e. C. madreporice, C. uumulitic, etc. În România C. formează o parte din Carpați în județele Mehedinți, Gorj, Rîmnicu-Vâlcea, Muscel (Piatra Craiului), Dâmbovița, Prahova, Constanța, Tulcea, etc. Rocel C. pot fi întrebuințate ca pietri de construcție sau de ornament, pentru fabr. varului și cimentului, în litografie, în agricultură, etc.

C. grosiere sînt de origine chimică, în cari carbonatul de calce este amestecat cu substanțe diferite, adesea cu grăunțe de quartz și de glonconie, reprezentînd varietăți impure, dar mai aglomerate decît *C. pămîntoase*. Foarte importante aeeste *C.* pentru țaria și întrebuintarea lor în construcțiuni în regiunea Parisului. Fac parte din etajul Lutetian, seria Eocenului, grupul Terțiar.

C. incrustant e depus de ape calcaroase; el acopere ca o membrană de diferite grosimi mușchi, foi, etc., formînd tufuri calcare. În peșteri dă nascere la stalactite, stalagmite și la draperiile cele mai variate.

C. cu spatange, sînt *C. galbene*, puțin compacte, uneori nășipoase sau marnoase, precum în La Haute-Marne (Francia), bogate în *Toxaster complanatus* (*Spatangus retusus*), *Ostrea Couloni*, *Tebratul* *praelonga*, *Nautelus pseudoelegans*, etc. La Yonne (Francia) *C.* cu spatange sînt feruginoase și foarte bogate în polypi. Ele aparțin subetajului Hauterovian, etajul Neocomian, seria Cretacelui inferior.

Călcători pe talpă sau *animale plantigrade*, sînt animalele, cari calcă pe toată talpa, cum sînt s. e. urșii.

Calce, nume sub care se înțelege oxidul de calciu anhidru, cunoscut sub numele de *Var*. Nu se găsece în natură, dar se obține prin calcinarea carbonatului de calciu (piatra de var, Calcar, v. ac.) la o temperatură înaltă. Se cunosc mai multe varietăți de var: *Var gras*, când prin stingere cu apă crece mult, dă o pastă ce leagă bine și desvoaltă multă căldură; acest var e oel mai bun; *Var slab*, când stingîndu-se desvoaltă puțină căldură, și pasta ce formează un leagă bine. *Varul hidraulic* și *Cimentul* sînt varietăți de var ce conțin multă argilă. Ele rezultă din calcinarea calcarului hidraulic, care după cum conține până la 20%, argilă sau până la 30%, formează sau varul hidraulic sau cimentul.

[V. C. B.]

C. în agricultură se întrebuintează mai mult sub forma de calce caustică sau var nestins ori margă. Varul nestins sau se afundă cu un coș iute în apă pentru a se mărungi și pulverisa, ca să se poată împrăstia uniform, sau se puno câte 6—8 grunji în pămînt și se acopere cu țerină, lăsându-l să stea acolo 8—10 zile ca să-și atragă umezeală din pămînt și atmosferă și să se mărunțească. Lucru de căpetenie este a iugriji ca el să nu resufte, adecă mușuroaiele, în cari este acoperit, să nu se crepe. Ele deci trebuiesc dîlnic căutate, și crepăturile lor astupate prin indesare cu piciorul ori prin acoperirea cu țerină. Acțiunea varului în pămînt este atât fisică cît și chimică; el încăldece pămînturile reci și greoaie, le face mai calde, active și iuți, taie coherența prea mare a argilei și luturilor galbene, dar totodată alungă și amoniacul din pămînt. Varul este indispensabil pentru toate plantele fără deosebire, însă leguminoasele și papilionaceele consumă și iubesc mult varul. Cireșii, vișinii și caișii, unde lipsesce varul din pămînt, sufero mult și în urmă succombă din cauza scurgerei de gome. Prin adaus de var ei se vindecă și le merge foarte bine. Pămînturile calcaroase sînt de obicei active, iuți și sece-toase. Ele sînt mai bune pentru pășuni, vii, grădini și păduri decăt pentru agricultură.

Calcedon, (*Chalcedon*, *Calchedon*), oraș antic în Bitinia, lângă Bosfor, situat în fața Constantinopolei; a fost întemeiat de Megarieni pe la 675 a. Chr. Osmanii l-au dărîmat. Aci s'a ținut 451 sinodul de *C.* în biserica zidită de Constantin cel Mare. Pe ruinele orașului veohiu s'a zidit mai târziu *Kadiköi*, unul din suburbiile maritime ale Constantinopolei.

Calcedon, mineral, varietate de bioxid de silice, se distinge de quartz prin faptul, că se presintă în masse reniforme sau în stalactite, formate de fibre microscopice asezate perpendicular pe suprafață. Alb, cenușiu, roșiatic sau albastru, mai mult sau mai puțin transparent. Varietăți colorate de *C.* sînt: *Carneol* (galben-roș), *Sarder* (brun, prin transparență roș), *Crisopras* și *Plasma* (verde), *Heliotrop* (verde cu puncte roșii). Aceste varietăți se întrebuintează în bijuterie.

Calceola sandalina, coelenterat anthozoar fosil în formă de pantof; a trăit în timpul devonian.

Calceus, un fel de călțuni romani, cari seamănă cu păpucci de casă. *C. patricius*, purtate de senatorii romani, cari se deosebiau de *C.* cele comune; de aici: *C. mutare* = a deveni senator (Cic. Phil. XIII, 13). *C.* se legau cu curele, ce se încrucișau pe partea de dinainte a piciorului. *C. repandus*, călțuni cu gurgoiu asoufiț în sus.

[Dr. P. O.]

Calchas, fiul lui Thestor din Myene; profet grec., despre care ȳice Omer, că scia ce este, ce va fi și ce a fost.

Calciicole, plante ce trăiesc esclusiv pe un teren calcaros (văros), sau au mai mare preferință pentru acest substrat, decăt pentru ori care altul; s. e. Cornul, Rhamnus, Cimișirul, Polygala calcarea; licheni din gen. *Placodium*, ca *Pl. candidans*, etc.

Calcifir, rocă, calcar cristalin cu cristale mari de feldspat, amfibol și alți silicați. Denumire puțin usitată astăzi.

Calcifuge, plante ce nu pot trăi de loc în terenuri calcare sau cărora nu le priesce un astfel de substrat; s. e. *Digitalis*, *Rumex*, etc. Plante ce prosperează în teren nășipos, cultivate într'unul calcaros, cresc greu, se decolorează, etc.

Calcinațiunea este aplicarea unei temperaturi intense și uneori de lungă durată, asupra unui corp, în scop de a-l usca, a-l descompune sau a-l oxida.

Calcio, joc ital. cu mince, care se lovesce cu piciorul.

Calcispongii, spongii cu scheletul calcaros, siconi, asconi, leuconi. (Cf. E. Haeckel, *Die Kalkschwämme*. Berlin, 1872.)

Calcit, mineral, carbonat de calciu, cristallisează în sistemul romboedric, formele sînt foarte variate și numeroase. Spatul de Islanda e o varietate transparentă incoloră de *C.*, care se în-tălnesce într-o cavernă în lavă la Helgustadir (Islanda). *C.* e un mineral foarte respândit; se găsece în crepăturile calcarelor, însoțesce o mare parte din filoane metalifere și mai cu samă filoane de sulfure. Varietatea spatul de Isl. se întrebuintează pentru instrumente optice.

Caloiu, unul din metalele cele mai respândite în natură, sub formă de carbonat, sulfat, fosfat, fluorură, precum și numeroși silicați. Ca metal el a fost obținut pentru prima dată de cătră Davy la 1808. Este un corp de coloro galbie foarte oxidabil și care formează compuși cu toate

elementele. Intre acești compuși se numeră: *Fluorura de C.* ce există în natură sub numele de *Fluorină*, ce servește la prepararea acidului fluorhidric și ca fondant; *Oxidul de C.* care se prepară prin calcinarea carbonatului de C.; *Sulfatul de C.* sau *Gipsul*, care se găsește în natură și servește la prepararea ipsosului; *Fosfații de C.*, cari se găsesc în natură sau întră în constituția oaselor. *Carbonatul de C.*, care se găsește în natură sub formă de: marmoră, spat de Islanda, piatra litografică, creta, calcarul, etc. cu diversele lor aplicații. C. se comportă ca un element divalent. [V. C. B.]

Din punct de vedere botanic C. este unul dintre cele 12 elemente indispensabile în alimentarea plantelor (v. Aliment); sub formă de carbonat de C. se întâlnește la numeroase plante. Așa în tulpinile algelor Characee, la unele alge Siphonee; în formă de coaje compactă la algele Coralinee și Lithothamniee ce au aspectul mărgeanului; la suprafața frunzelor submerse ale plantelor acuatică (*Ranunculus*, *Potamogeton*, etc.); pe marginea frunzelor de Ferige, *Saxifragacee* (*Saxifraga Aizoon*, etc.); în interiorul frunzelor, și anume, în cistoliti (v. ac.) dela *Ficus*, *Justicia*, *Dud*, *Ūrziă*, *Hemeiu*, *Căneapă*, etc.

Calcivore, se numesc unele plante, ale căror apotecii își scobesc cavități în pietrele calcare; s. e. *Lecidea calcivora*, *Verrucaria calcivora*. Scobirea se produce din cauza acidului carbonic eliminat de plantă și dizolvat în apa de vegetație. Pe măsură ce roca e dizolvată, apotecia străbate mai în interior.

Calcofilita, mineral, arseniat de cupru hidratat, conținând ceva aluminiu, micaceu de culoare verde. Erar; se găsește la Moldova (Banat), în Cornwall, Nizhni Tagilsk (Ural), etc.

Calcopirita, mineral, sulfură de fier și de cupru, cristalizează în sistemul pătrat, culoarea e un galben de alamă în general cu irisațiuni. C. formează impregnațiuni sau se presintă în floane; e un minereu foarte răspândit. Gisemintele cele mai importante sînt: Monte Catini (Toscana), Clausthal, Freiberg, Kitzbühel, Mitterberg (Tirol), Mansfeld, Rézbánya, Moravița, Cielova, etc. Din C. se extrage cupru.

Calcozina, mineral, sulfură de cupru, cristalizează în sistemul rhombic; de culoare cenușie închisă. C. însoțese în general calcopirita. Se găsește în Cornwall, la Freiberg, Saalfeld, Mansfeld, etc.

Calcul, (dela lat. *calculus* = pietricică, pentru-că în vechime se socotea cu pietricele), socoată sau socoteală, comput; figurat: prevedere, precauțiune, măsuri luate pentru a ajunge la un scop.

În matematică se numesc C. realizarea operațiunilor ce trebuiesc făcute asupra numerelor și cantităților date într'o chestiune, pentru a-i găsi rezultatul. — *C. aritmetic*, C. cu numere; *C. algebric*, C. cu cantități algebrice; *C. exact*, C. ce se face conform regulilor fundamentale fără nici o omisiune sau adaus; *C. apropiat*, C. la care se fac omisiuni sau adause în vederea simplificării C.-lui și a unei aproximațiuni îndestulitoare. — C. diferențial și integral v. ac.

Calculațiune în comerciu: constatarea prețului cât costă singuraticele mărfuri și cu cât trebuiesc vândute pentru a realiza un câștig de un percent anumit.

Calculi biliare, pietri în fiere. Se produc prin o discompunere chimică anormală a diferitelor materii ce compun fierea. Se găsesc în beșica fierei și în canalele bilifere în mărime dela un fir de mac până la aceea a unui ou. Sînt de formă consistentă și compoziție diferită. Produc des dureri vehemente și gălbănare. Pătîmesc mai mult oameii adulți. Therapia: Cure cu ape minerale, (Carlsbad, etc.) Oleiu de olivă (200—300 grm. la ȕi).

Calculus Minervae, pietricica albă (de achitare), care — după tradiț. grc. — a fost pusă în urnă de Athene pentru paricidul Orestes; fiind pietricelele negre și albe în număr egal, Orestes a fost achitat.

Calcutta, oraș în India, capitala imperiului indo-brit. și a presidenției Bengală, residența episcopului anglican, a oficiilor superioare administrative, militare și judiciare, situat lângă Hugli, un braț din Delta Gangelui, 129 km. departe de mare. 681,560 loc., cu cele vr'o 8 suburbii împreună 861,764 loc., dintre cari abia 30,000 creștini, ceilalți păgâni; port, Fort William; în partea europeană (Ciaringi) cu multe palate frumoase și numeroase statue; cea mai frumoasă grădină botanică din lume; muzeu grandios; universitate dela 1857; Williams-Collegium, Sanscritocollegium, mai multe școli medii pentru europeni și indigeni; observator astronomic; societăți științifice, renumita «Asiatic Society». În C. sînt 200 temple indice, 100 moschee, 27 biserică protestante și 8 bis. catolice, etc. Mari țesătorii de călți și bumbac, fabrici de hârtie, rafinerie de indigo, etc. Export însemnat de călți, saci, bumbac, orez, indigo, mătasă, teă, opium, gummi, etc. C. are comunicație regulată prin vapoare cu Europa.

Căldăruș sau *Lugaciu* (*Fringilla Pyrrhula*), o pasere din fam. Fringilidelor, ord. Passerelilor, are ciocul la rădăcina mai mult lat ca înalt. Pe cap, gât, aripile și coada sînt negre lucii, pe spate (la bărbătuși) cenușiu, (la femeiușă) brun, pe burtă reșu la bărb., cenușiu-albăstru la fem. Ciocul este foarte curbat. Lungimea 17 cm., lung. coții 6 cm., lung. aripelor 9 cm. Trăiesce în Europa, Siberia și Iaponia, prin păduri. Se nutrește cu semințe și cu muguri de arbori. Depune câte 4—5 oue, verși cu punote brune. Se dresesează greu și în colivie nu trăiesce mult.

Căldare, vas; în musică semisfera de aramă pe care e întinsă pielea timpanelor.

Caldarim, trotoar.

Caldarium, la băile romane spațiul, unde era basinelul cu apă caldă, (v. Balneum); și florărie sau seră.

Căldărușă, numirea românească a plantei *Aquilegia vulgaris* L. (v. ac.).

Căldărușani, mănăstire de călugări în Rom., j. Ilfov, pl. Snagov, vestită prin împrejurarea, că aici a fost internat 1896, după caterisirea sa, fostul mitropolit-primat al Rom. Gheneadie Petrescu; e așezată pe o limbă de pământ intrată în lacul cu același nume, avînd o poziție pitorească. Până pe timpul lui Mateiu Basarab avea numai o mică bisericuță de lemn și câțiva pustnici, acel domnitor, după o învingere reputată asupra lui Vasile Lupu, fundă la 1638 biserica de ađi și cetatea. Mănăstirea se administrează de un staroț și numeră 111 călugări, dintre cari

cei mai mulți sînt infirmi și bătrîni. Odinioară mănăstirea C. era un focar de literatură rom.; aici trăia înainte de alege re mitropolitul Grigorie ca simplu diacon și se ocupa cu traducerea de cărți bisericești în limba rom. La C. exilau domnii pe boieri, aci a fost ucis C. Cantacuzino, postelnicul.

Caldas, numirea mai multor băi cu izvoare calde în Spania, Portugalia și America de sud. Amintim: 1) *C. de Mombuy* situată în o regiune frumoașă muntoasă lângă linia ferată spaniolă Mollet-C.; foarte cercetată, cu mult confort. 2) *C. da Rainha*, în provincia portugheză Leiria, cu izvoare calde sulfuroase.

Calderari, societate politică secretă în Italia; înființată 1816 de principele Canosa ca asociațiune monarchistă pentru combaterea Carbonariilor. N'a avut influență mai mare, la 1820 a dispărut cu totul.

Calderon, *Don Pedro C. de la Barea Henao y Riano*, poet dram. span., n. 17 Ian. 1600 în Madrid, † 25 Maiu 1681. Studiile mai înalte și le-a făcut la Salamanca, ocupându-se mai ales cu filosofia, istoria și științele juridice. Deja în etate de 13 ani a scris drama: »El carro del cielo«. La 1651 se hirotonise, în provincia portugheză Leiria, ca teatral din Toledo. C. este cel mai renumit scriitor dramatic al Spaniolilor. El e reprezentantul idealismului în drama spaniolă. Din toate operele sale dramatice transpiră simțul religios; nime nu l-a întrecut în drama religioasă și filosofică. Opere mai însemnate: »La vida es sueño« (Viața e somn); »La devocion de la cruz«; »El principe constante«; »El médico de su honra« (Medicul onoarei proprii); »El mágico prodigioso« (Magul făcător de minuni). Mai are o multime de: »Autos sacramentales« (misterii). Poeziile sale lirice aproape toate s'au pierdut. Dramele sînt traduse în mai multe limbi. Ediț. operelor dram.: Fern. de Apontes, (1760—63, 11 vol.) și același: Autos sacr., 6 vol. [I. Petranu.]

Caldiero, sat în Italia, lângă Verona, cu 1646 loc.; bîi de pucioasă (28° C). Aci au bătut Austriacii sub Alvinczy pe Bonaparte, 12 Nov. 1796; 29—31 Oct. 1805 lupta arhiducelui Carol cu Francezii sub Masséna.

Căldura, puterea fizică, care este cauza fenomenului, că corpurile din natură le simțim calde sau reci. Prin încălzire corpurile își măresc volumul, se dilatează; supunându-le însă unei călduri tot mai mari, cele solide se topesc, iar cele lichide evaporază. În tot timpul cît se face topirea unui corp solid, sau evaporarea unui corp lichid, temperatura lor rămăne neschimbată, adică o cantitate de C. se pierde, devine latentă; această C. latentă, strict luat, nu s'a pierdut, ci s'a prefăcut în o forță, care a nimicît atracțiunea dintre molecule, condițiunea principală a topirii și evaporării. Pentru a încălzi diferite corpuri la același grad de temperatură, se recer diferite mărimi de C., cu alte cuvinte: corpurile nu au o egală C. specifică sau capacitate calorifică. Această capacitate se determină cu ajutorul unui aparat numit *calorimetru*. Unitatea stabilită de către fisicieni pentru măsurarea cantităților de C. se numesce *calorie*, și corespunde acelei cantități de C., care se recere pentru a încălzi un kgr. de apă cu un grad de temperatură.

C. specifică a unui corp enumărul caloriilor necesare pentru a încălzi un kgr. din substanța lui cu 1° C. Următoarele corpuri au C. specifică indicată:

Apa	1-000	Cloroform	0-233	Argent	0-057
Alcool	0-566	Sulfur	0-203	Staniu	0-056
Glycerina	0-555	Fier	0-114	Idragir	0-033
Ghiața	0-505	Cupru	0-095	Plumb	0-031
Benzina	0-392	Zinc	0-095		

Pentru a încălzi volume egale de diverse gaze la temperatură egală, se recer cantități egale de C., adică C. specifică a gazurilor stă în raport invers cu greutatea lor specifică; C. specifică a corpurilor solide stă în raport invers cu greutatea lor atomică. C. se propagă prin *conductibilitate*, (dela părțea la părțea a aceleiași corp sau a două corpuri ce se ating), și prin *radiare*. Corpurile se deosebesc foarte mult unele de altele în privința facultății de a conduce C., unele sînt bune conducătoare de C. (s. e. metalele), altele sînt rele conducătoare de C., (s. e. lemn, pîr, paie, cenușă). Capacitatea de a conduce C. a diferitelor corpuri, luând de basă capacitatea argintului cu 1000, este la cupru 736, aur 530, zinc 190, staniu 145, fier 119, plumb 85, portelan 12. Lichidele sînt rele conducătoare de C.; mai reu însă conduce C. un strat de aer liniștit. Prin radiare se propagă căldura cu repejune foarte mare și poate străbate spații considerabile. Razele căldurii sînt supuse acelorași legi ca și razele luminei. Când C. este însoțită de lumină, se numesce *C. luminoasă*; când nu este însoțită de lumină, se numesce *C. obscură*. Unele corpuri, numite diatermane, lasă să treacă C. prin ele, s. e. sarea cristalizată; altele, numite atermane, nu lasă să treacă C. prin ele, s. e. alaun; un al treilea soi de corpuri lasă să treacă prin ele C. luminoasă, nu însă și cea obscură, s. e. sticla. Corpurile absorb o parte a căldurii, ce cade pe ele. C. se produce prin procese chimice (oxidațiune), fizicale (transformarea mișcării sau a electricității în C.) și mecanice (presiune). Mai demult se explicau fenomenele C.-ei prin prezența unei materii imponderabile, ađi ele se cred a fi cauzate de mișcări speciale moleculare. C. se poate transforma în forță mecanică; o calorie poate produce o forță de 424 kilogrametri (echivalentul mecanic al C.-ei). [—]

Căldura animală. Se scie că corpul animalelor superioare (paserile și mamiferale) are o temperatură constantă, ori care ar fi temperatura aerului incungurător. Așa s. e. temperatura normală a omului e aproape de 37°2', fie locuitor al țerilor calde sau al celor reci. Nu e același lucru și cu celelalte animale, mai inferioare, a căror temperatură se schimbă mai mult sau mai puțin, după cea de afară. Aceasta arată în mod evident, că înlăuntru corpului paserilor și mamiferelor se produce continuu o cantitate, mai mult sau mai puțin mare, de C., după variațiile externe, numită C. animală. Numai astfel putem lupta împotriva frigului, și ne putem păstra temperatura de 37 grade. C. animală nasce în țesuturi, în timpul numeroaselor reacțiuni chimice, cari întovărășesc respirația și nutriția tuturor celulelor corpului nostru. Se scie că cu cît un organ funcționează mai intens, cu atăta produce o mai mare cantitate de C. [Prof. Voinov.]

Plantele spre a trăi, au nevoie de o temperatură anumită; determinarea ei mai arată că,

pentru fiecare plantă există un minimum de temperatură, din jos de care ea nu mai viețuiește; un maximum de temperatură, de asemenea, peste care viața încetează; între aceste două temperaturi limite, găsim, de una, temperatura optimă, la care viața se manifestă cu cea mai mare energie; s. e. pentru semințe în genere, optimum de temperatură e cuprins între 10°—20°. În anumite împrejurări se poate constata la plante producere de C. Lamarck la 1777 cel dintâiu a observat producere de C. în timpul înfloririi plantei *Arum italicum* Mill.; Senebier, la *A. maculatum* L., a observat o temperatură cu 9° mai sus decât cea a mediului înconjurător; la *A. cordifolium*, din Madagascar, s'a observat până la 25°, etc. Același fenomen se observă și într'o grămadă de semințe ce încolțesc, și se știe, că de multe ori primăvara în magazinele de bucate (grâu, orz, etc.), neținute în condiții bune, semințele »se încing», adică se încălzesc, căci încep a încolți, mai cu samă din cauza umezelii ce favorizează încolțirea. C. dela plante e rezultată din modificările chimice, ce se petrec în interiorul corpului lor.

Cale, drum, stradă largă (v. comunicația); canal, conduct, s. e. căile respiratorii (v. respirația). *C. lactea*, num. și C. lui Troian sau C. robilor, zona, fâșia luminoasă pe bolta cerească, ce împărțese firmamentul în două părți aproape egale. Consistă din nenumerate stele și stelute și din nebulose. (v. și Stele fixe.)

Caleasa, (*Calească*, dela polon. *calasca*), trăsură de lux, ușoară, cu patru roate și pe arcuiri, descoperită sau pe jumătate acoperită.

Caleașon, (*franc.*) ismene.

Caledon, afluent al râului Oranje.

Caledonia, la Romani numirea părții nordice a Scoției.

Canalul Caledonic, canal în Scoția dela Oceanul Atlantic pe la Fort William către Marea de Nord; 97 km. lung.

Marea Caledonică, numire dată mai de mult părții Oceanului Atlantic, situată între Scoția și insulele Hebride.

Caledonia nouă, (*Baladea*), insulă australă, situată spre sud-vest dela Hebridele nouă; 17,090 km². cu 62,752 loc. (1889), dintre cari preste 20 mii europeni, ceilalți negri australi, selbetei, uni-canibali. C. a fost descoperită de Cook la 1774; 1853 fu ocupată de Francezi, cari o folosiră ca loc de deportațiune. Numai puțin colonisată. Produce: cafea, zahăr, orez, bumbac. Capitala *Numea*.

Cale ferată, drum cu șine de fier (ași de oțel), pe cari se mișcă materialul rulant (vagoane, locomotive, vagonete, dresine, pluguri de zăpadă, etc.) prin forța animală, electrodinamică, cu abur sau aer comprimat, petrol, etc. În 1829 după concursul dela Rainhill, unde locomotiva »Rochet» a lui Stephenson a luat premiul I, în Engliera pe lângă linia Stokton-Darlington, care se exploata dela 1825 cu cai, s'a mai înființat în 1829 și linia Liverpool-Manchester, punându-se ambele în circulație cu aceste locomotive »Stephenson». Prima cale ferată s'a deschis: în Belgia dela Bruxela la Malin în 1835, în Germania între Nürnberg-Fürth la 1835, în Franca între Paris-St. Germain la 1837, în Austria între Viena-Vagram la 1838, în Ungaria între Budapesta-Vác la 1846, în Transilvania între Arad-Alba-Iulia la 1868 și în

România dela București la Giurgiu la 1869, completându-se până la finele 1896 cu alte linii în lungime totală de 2826 km. Căile ferate, fie proprietate a statului sau particulară, sânt de regulă administrate de o direcțiune generală, ajutată de un *consiliu de administrație* și împărțită în Direcțiuni sau Serviciuri de: Mișcare, Frațiune, Intreținere, Comptabilitate, Personal, Control, Ateliere, Lucrări noi, Medical, Contencios, Economat, etc.

Corpul căii ferate se compune din *suprastructura* adică: calastul cu traversele și materialul metalic precum: șine, contrașine, schimbătoare, inimi, materialul mărunt, etc., și din *infrastructura*, adică: terasamentele și parte din lucrările de artă precum: poduri, podețe, viaducte, ziduri de sprijin, drenaje, etc. C. f. mai este ca material fix înzestrată cu clădiri precum: clădire de călători, economat, magazii, cantoane, cheuri, remisa de mașini, castel de apă, etc., și cu dependinte precum: placa turnantă, car rulant, semaphor, aparate de blocare, pod cântar, coloană hidraulică, groapă de cenușe, macara, tipar de încărcare, opritor, barieră, stâlpi kilometrici și hectometrici, etc.

Se deosebesc:

C. f. normale, cari au o intradistanță de 1.435 m., *C. f. înguste*, cele cu o intradistanță mai mică, și *C. f. largi*, cele cu o intradistanță mai mare de 1.435 m.; *C. f. principale* sânt acele cari fiind mai solide pot suporta o povară mai grea și un trafic accelerat și mai mare, legând orașe principale între ele; celelalte C. f. de mai puțină importanță, însă tot de interes general, sânt *C. f. secundare* sau *vicinale*.

C. f. locale sânt C. f. secundare construite în condițiuni normale sau speciale pentru anumite transporturi și de un interes local sau privat.

Astfel deosebim: *C. f. montane*, acele cari urcă pante mari din cauza terenului accidentat al munților și dacă sânt înzestrate cu șine cu dinți, de cari se prinde roata locomotivei, se numesc *C. f. dințate*, iar dacă vagoanele sau cărucioarele circulă atârinate pe funii de oțel și sânt trase cu tringhii, atunci se numesc *C. f. funiculare*. *C. f. suverane* sânt acele, cari sânt construite în tuneluri sub strade sau riuri, iar *C. f. pneumatice* acele, ale căror vagoane sânt puse în mișcare prin gol și presiune de aer, în orașe cu deosebire pentru transporturi postale, și *C. f. electrice* atunci, când vagoanele sânt puse în mișcare prin electricitate, (v. Tracțiune electrică.) Dacă C. f. se află așezate pe stâlpi, console, viaducte înalte astfel, că de desupt locurile rămân disponibile și circulația liberă, atunci se numesc *C. f. aeriene*. C. f., cari deservesc un anume scop, precum legătura suburbiilor dintr'un oraș, se numesc *C. f. urbane*. C. f., care întră în curtea unui stabiliment industrial sau a unei fabrici, se numesc *C. f. industriale*; acea care înlesnesc transporturile din interiorul unei carieri sau mină pentru exploatarea ei se numesc *C. f. de mină*. C. f. cari se pot demonta, transporta și așeza din nou pe un alt loc în mod repede, se numesc *C. f. portative*. C. f. cari deservesc casarmele și spitale militare, forturi și scopuri strategice, se numesc *C. f. militare*.

(Liter.: »Curs elem. despre construcția și întreținerea C.-lor f.» de George N. Opran, (1895); »Su-

praestructuri de cale metalică», cu studiul unui nou sistem de I. I. Pușcariu. (Buc., 1885); »Descrierea uneltelor de cale« de I. I. Pușcariu, (1896); »Instrucțiuni relativ la Serviciul de mișcare« de Al. Cottescu și Al. S. Mareșu, (1893, editura C. F. R.); »Călăuza mecanicului de locomotive« de Henri Marin, (Buc., 1892); »Geografia C.-lor f.« de I. Calmar, (Buc., 1879.) [I. I. P.]

C. f. silvice sînt *C. f. vicinale*, pe ale cîror șine rotează vagoane compuse special pentru transportul produselor silvice pînă la proxima gară ori stațiune de vapoare. Ca motor la mișcarea vagoanelor se folosește vaporul, gravitațiunea, și în fine și puterea animalelor trăgătoare. *C. f. s.* sînt de două categorii: *stabile*, cari se clădesc pe basă mai solidă după sistemul *C. f. normale* pe durată mai lungă, și *transportabile*, de construcție mai ușoară cu infrastructură foarte simplă; suprastructura consistă din câte o pârche de șine întărite pe traverse de lemn sau de fier cu o greutate de ca. 50 kgr., astfel că doi oameni le pot manua și așeza la locul lor; se pot muta dintr'un loc în altul. Depărtarea șinelor variază dela 0.4—0.6 m., iar greutatea șinelor pe metru curent dela 4—10 kgr. (Cf. »Die Waldeisenbahnen« de Runnebaum, 1886.)

C. f. transportabile sau *Décauville* se întrebuințează astăzi foarte des în agricultură ca și la exploatațiunile de păduri, mine, cariere, fabrici și tot felul de instalațiuni și întreprinderi industriale, unde este multă cărătură. Ele se compun din nise mici de fier pe postamente de fier sau de lemn, cari se pot lua și așeza cu multă ușurință în ori ce direcțiune, și apoi din vagonete în formă de coșuri concave ori plane, etc., de cari se leagă mai multe la oaltă. Pentru descărcat sînt astfel construite, ca să se deserte singure dintr'odată în urma unei singure îmboldiri. Ca forță motrice servesc o locomotivă ușoară de 2—6 cai putere, cai, căni și oameni. Un cal poate să tragă 6—10 vagonete încărcate cu câte o jumătate pînă la un metru cub. de pămînt sau alte greutăți similare.

Caleidoscop, (*grec.*) instrument optic; un tub, în care privind vedem nise fragmente de sticlă colorată reflectându-se de mai multe ori pe 2 oglinzi, ce stau plecate una cătră alta. Prin învîrtirea tubului imaginele acestea iau diferite forme. Inventat de Brewster.

Calem, în Turcia localul de administrație publică, cancelarie, birou; peana de scris (dela lat. Calamus). *Calemgiu*, scriitor.

Calambour, v. Calambur.

Calmes, denumirea ce se dă modului din figura a patra (sau figura întâiu luată în înțeles larg) a silogismului, în care concluziunea negativă (e) este dedusă din împreunarea unei premise universale afirmative (a) și a uneia universale negative (e). S. e.:

Toate figurile patrate sînt paralelograme

Nici un paralelogram nu e trapez

Nici un trapez nu e figură patrată

Schema obicinuită în Logică pentru a arăta acest mod este următoarea:

P	a	M
M	e	S
S	e	P.

Calendae, la Romani prima și a fiecărei luni, s. e. *Calendae Ianuarii*. Numele se derivă din calare (a chiama), pentru-că în ziua primă a unei poporului era chemat pe capitol ca să audă dela pontifici, câte zile sînt în aceea lună pînă la Nonae, precum și alte scori.

Calendar, (din lat. »*Calendae*«), consemnarea zilelor unui an, aranjate după săptămîni și luni pe lângă indicarea serbătorilor, faselor lunii, răsăritul și apusul soarelui și altor date astronomice. Trebuința împărțirii timpului a fost de mult simțită și a avut de rezultat introducerea lunilor de 29 și 30 zile, timp ce corespunde aproximativ faselor lunii. Unitate mai mare formează anul solar de 365 $\frac{1}{4}$ zile, cunoscut deja prin secl. XIV a. Chr. preoșilor egipteni. Solon a introdus (594. a. Chr.) anul lunar, constător din 12 luni de câte 29 și 30 zile, în total deci de 354 zile; pentru a se aduce acest an în consonanță cu mersul soarelui, tot la 3 ani se adăuga încă o lună de 30 zile. Acest sistem îl perfecționează Cleostrat (olimpiada 61), introducînd un ciclu de 8 ani, dintre cari în anul 3, 5 și 8 se intercala câte o lună de 30 zile, și astfel durata mijlocie a anului era de 365 $\frac{1}{4}$ zile. Imprejurarea, că 235 luni sinodice sînt aproape egale cu 19 ani tropici, îndemnă pe Meton (432 a. Chr.) să formeze un ciclu de 19 ani de câte 354 zile cu 7 luni intercalare de câte 30 zile pentru anii 3, 5, 8, 11, 13, 16 și 19 ai ciclului. La Romani era în us anul alban de 10 luni = 304 zile. Numa Pompiliu reformă prima dată anul, mai apoi Iulius Caesar (v. An), statorind durata medie a anului cu 365 $\frac{1}{4}$ zile așa, ca 3 ani comuni să aibă câte 365 zile, iar al patrulea 366 zile; equinoctiul de primăvară să fie în 24 Martie. Anul constă din 12 luni: Ianuarie = 31 zile, Februarie 28, Martie 31, Aprilie 30, Maiu 31, Iunie 30, Iulie 31, August 31, Septembrie 30, Octobrie 31, Novembre 30, Decembrie 31 zile. În anul visect ziua intercalară se adauge la Februarie (v. an visect). Anul calendarului iulian cu 365 $\frac{1}{4}$ zile e mai lung decît anul tropic cu 11' 14'', ceea ce în vr'o 129 ani face diferență de o zi. Această eroare a observat-o deja sinodul din Nicea, (equinoctiul era la 325 în 21 și nu în 24 Martie), care a șters simplu diferența fără a lua vr'o dispoziție ca să se delătore eroarea pentru viitor. Propuneri pentru îndreptarea calendarului s'au făcut deja prin secl. XV, dar abia la 1582 s'a îndreptat eroarea prin comisiunea convocată de papa Grigorie XIII. Pînă atunci eroarea crescuse la 13 zile așa că equinoctiul de primăvară cădea pe 11 Martie. Pentru a nu schimba hotărîrea sinodului din Nicea, se decise ca equinoctiul să se stabilească în ziua de 21 Martie, spre care scop în anul 1582 se eliminară 10 zile din luna Oct. socotindu-se după 4 Oct. numai decît a doua zi 15 Oct. Pentru delăturarea erorii pe viitor se hotărî durată medie a anului cu 365 zile, 5 ore 49' 16". 400 ani gregoriani sînt cu 3 zile mai scurți decît 400 ani iuliani. De aceea s'a hotărît ca fiecare an comun să aibă 365 zile, anii visecti 366 zile, dar dintre anii seculari numai aceia să fie visecti, cari se pot divida cu 400 fără rest, ceialtalți să rămână ani comuni. Astfel în calendarul gregorian anul 1600 a fost an visect, anii 1700, 1800 însă au ramas ani comuni, și astfel diferența față de C. iulian a crescut cu 2 zile,

fiind acum de 12 zile. Anul 1900 va fi după C. iulian an visect, după C. gregorian an comun, deci diferența va fi de 13 zile. Deoarece 400 ani gregoriani sînt numai cu 2 ore 53 minute mai lungi decît 400 ani tropici, calculul C.-lui gregorian e mai perfect decît cel iulian. C. gregorian sau *stilul nou* a fost primit cu timpul în toate țerile apusene, numai biserica orientală a refuzat pînă acum primirea lui, folosindu-se de C. iulian sau *stilul vechiu*.

Pentru a afla ziua săptămînei corespunzătoare ori cărei date a anului, servește *litera Duminicii* (v. ac.). Ordinea literelor Duminicii se repetă tot după 28 ani; numărul care arată, al cătelea e un an anumit în perioada de 28 ani, se numește *cercul solar* și se află așa, că la numărul anului adăugăm 9, suma o dividăm cu 28, restul ne arată cercul solar, dacă nu rămîne nici un rest atunci 28 e cercul solar.

O parte esențială a C.-lui o formează indicarea *serbătorilor bisericesci*. Acestea sînt sau serbători fixe (Anul nou 1 Ian., Bobotează 6 Ian., Bunavestire 25 Martie, Crăciunul 25 Dec., etc.) sau serbători mobile; aceste din urmă atîrnă dela serbătorea Paștilor. După hotărîrea sinodului dela Nicea, Paștile au să se serbeze în prima Duminică după prima luna plină, ce urmează equinoctiului de primăvară. Statorirea datei pentru această lună plină se face cu ajutorul *Epactelor* (v. ac.).

C. *ovresc* sau iudaic, se bazează pe regulile patriarhului Hidlel (pe la 358); anul comun constă din 12 luni, de câte 30 și 29 zile; într'un period de 19 ani sînt 7 ani visecți de câte 13 luni; astfel ovreii au 4 feluri de ani de câte 353, 354, 355, 383, 384 și 385 zile.

C. *mohamedan*, calculează cu ani lunari de 12 luni, lunile de 30 și 29 zile; în luna ultimă a anilor 2, 5, 7, 10, 13, 15, 18, 21, 24, 26 și 29 dintr'un ciclu de 30 ani, se mai adaugă câte o zi.

C. *republican-francez*, se începea cu equinoctiul de toamna. Anul avea 12 luni de câte 30 zile, cu câte 5, sau în an visect 6 zile interoaalare la fine; 4 ani formau o franciadă; luna se împărțea în 3 decade. Acest C. a fost decretat de convent în 6 Oct. 1793; Napoleon îl înlocui cu C. gregorian în 1806.

C. *perpetuu*, tabelă ce conține zilele anului cu literele repetite A—G, apoi epactele și numeri de aur. Cunoșcînd *litera Duminicii* se poate afla pe această tabelă întreg C.-ul unui an.

Mai de mult C. cuprîndea numai date pur calendaristice; mai apoi s'au adaus povești și profeții. În timpul din urmă s'a desvoltat o adevărată literatură calendaristică, urmărindu-se prin edarea anuală a calendarelor și lățirea de cunosințe folositoare, desvoltarea gustului de cetit la popor, etc. fiind ele cele mai eficace mijloace de a pătrunde pînă și în coliba săracului. (v. Literatura-calend.) [p.]

C. *roman vechiu* s'a desvoltat din Fasti (v. ac.) și indică: 1) *Calendae-le* (v. ac.); 2) *Nonae-le* (v. ac.); 3) *Idae* (v. ac.); 4) *Nundinae-le* (v. ac.); 5) *Dies fasti*, adecă serbătorile lunei în legătură cu serviciul divin, sacrificiu și încetare de lucru; 6) *Dies nefasti*, adecă zilele oprite, în cari nu se ținea nici judecată, nici adunare publică, și cari se însemnau cu N. 7) Dilele de nefericiri pentru imperiu, s. e. *Dies alienis*, (ziua luptei nefericite dela Allia, 15 Calendae Augusti = 18 Iulie).

Despre toate aceste se purtau *annales*, numite *fasti calendares*. Administrarea C.-lui a fost dată în grija preoților, anume a pontifioilor, cari publicau poporului cele ce avea să scie, adăugînd și alte sciri referitoare la începerea lucrului în luna respectivă. Administrarea C.-lui era secretul pontificilor. Decemviri au făcut propunere pentru regularea C.-lui și Cr. Cneius Flavius a tăiat în piatră fasti calendares și i-a publicat. În timpul vechiu, C. nu era același pentru întreg imperiul, pentru-că unele țeri și orașe aveau C.-le lor separate. Din C.-le vechi s'a aflat numai un exemplar original în Roma; se păstrează în palatul Maffei. (Cf. Cultul păgîn și creștin de Dr. At. Marienescu.)

C. *florilor*, (botan.) ordinea în care urmează în decursul anului înflorirea plantelor (v. Geografia plantelor).

Calentura, morb febril caracterizat priu afecțiuni grave ale creierilor; atacă pe marinari în regiunile tropice.

Calenz(u)oli, *Giuseppe*, dramaturg italian, n. 1815 în Florența; a scris mai multe piese dramatice, comedii scurte, în cari se cuprind caractere bine precisate și un umor natural. »Duo padri all' antica«; »Le donne invidiose«; »Il vecchio celibe e la serva«; »La Spada di Damocle«.

Calfatagi, (marină) acțiunea de a umplé golurile lăsate între bordage, fie pe punte fie pe pârți, cu stupă, care se introduce pînă ce se umple golul prin ajutorul unei dălți și al unui ciocan. Pe deasupra se toarnă smoală topită, care izolând stupa, o împiedecă de a putrezi în contact cu apa. C. fin se execută cu stupă de bumbac acoperită cu ipsos. Pe vasele de fier sau oțel actuale, nu se mai călăfătuiesc decăt punțile.

Calhoun, (pron. kelun) *John Caldwell*, om de stat american, n. 1782 în Carolina de sud; 1807 avocat în Abbeville; 1810 membru în congresul Statelor-Unite; 1817—24 ministru de resboiu sub presidenția lui Monroe; 1824 vicepresident. Statele industriale de nord și de vest au exoperat 1828 un tarif de vamă, care vătămă interesele statelor sudice. La îndemnul lui C., Carolina de sud a protestat contra acestui tarif, euunțînd principiul, că singuricele state ar avé dreptul a nu recunoasce legi de ale confederatiunii (principiul nulificațiunii). Protestul însă nu fû sprijinit de celelalte state sudice. C. a ramas pînă la moarte un sprijinitor al intereselor sudului, și un apărător al sclăviei. Doctrinile sale: nulificațiunea și necesitatea sclăviei, au înăsprit mult raportul dintre statele sudice și cele nordice. † 1850 în Washington.

Caliban, în »Viforul« lui Shakespeare un monstru plin de instincte ordinare. (v. și Ariel.)

Calibrare, operațiune care are de scop a regula forma unui obiect, cu ajutorul unui calibru. În atelierele de construcțiuni calibru (tipar) este o piesă de tablă subțire, tăiată după cum trebuie executat profilul obiectului. În artilerie, prin C. se înțelege visita anuală ce se face guzelor de foc, cu ajutorul unui proiectil verificator introdus în țeava tunului, și care trebuie să treacă liber în tot lungul ei.

Calibru, diametrul interior al unui cilindru. La armele de foc s'a redus în anii din urmă mărimea calibrului, astfel că puscile, cari aveau mai de mult un C. de 15—12 mm., au acum

în Austria și Franța un C. do 8 mm., în România și Italia 6-5 mm., etc. și se fac încercări cu arme de un C. de 5 mm. Tunurile au, conform scopurilor căror servesc, un C. foarte diferit (t. de munte 7 cm.; t. de câmp 8—9 cm.; t. de cetate 12, 15, 18, 21 și 24 cm.; iar t. de flotă 21—36 cm.).

Calice, (botan.) primul înveliș, cel mai extern, al periantului (v. ac.), compus dintr'un verticil de frunze modificate, numite *sepale*, de formă și în număr foarte variabil. C. poate fi: *monosepal* (monofil, gamosepal) sau *polisepal* (polifil, dialisepal), după cum separele se unesc prin marginile lor într'o singură bucată, ori rămân cu totul distincte, libere. C. monosepal poate fi: *partit* (bi-tri-quadr-, etc.), dacă separele se unesc numai la basă; *fid* (bi-tri-quadr-), dacă separele se unesc până la mijloc; *dentat* (bi-tri-quadr-), dacă separele rămân libere numai la vîrf; *întreg*, când marginea limbului nu e de loc divizată. Ori și cum ar fi la C. monosepal se distinge un tub, un gât și un limb. C. mai poate fi: *regulat*, dacă separele sînt asemenea și simetric dispuse; *neregulat*, când separele sînt neasemeni, nesimetrice; *petaloidă*, când e colorat altfel decât culoarea lui verde obicinuită, (s. e. la Rodiu, diverse Ranunculacee); *galeat*, când are forma de cască; *bilabiat*, cu 2 buze, ca la Trifoiu, Labiate; *pintenat*. După cum C. șade prea puțin la floare, mai mult, ori își schimbă cu timpul caracterele lui, se mai dice: *fugace*, *caduc* (decidnu), *persistent*, *marcescent* (la Nalbă), *aerescen* (*induvial*).

Caliceanca, odinioară *Căldănceanca* și *Căldănceni*, suburbii al orașului Cernăuț în Bucovina, cu 1813 loc., biserică, școală primară și abatoriu.

[Dr I. G. Sbiera.]

Caliche, mineralul din care se extrage Chili-petru.

Calichon sau *Calachon*, (*franc.*) instrument musical din secl. XVI; o mică laută cu gătul lung și 2—6 coarde, cari se puneau în vibrație de degete ori prin plectru.

Caliciflore, (botan.) în clasificția lui Bentham și Hooker a 3-a serie din Dicotiledoanele polypetale, caracterisată prin: Calice gamosepal, forinat din reunirea mai mare ori mai mică a separelor la basă; părțile libere ale separelor, petalele și staminele inserate pe marginea cupei calicinale cu aparență unui receptacul; ovarul închis în tubul calicinal, prin urmare e infer. Cuprinde multe familii de plante, distribuite în mai multe cohorte; s. e. Rosaceele, Leguminoasele, Umbeliferele, etc.

Caliciform, (botan.) ce se aseamănă cu un calice; caliculul, involuclu, indusia, pot fi C.

Calicot, pânză de bumbac, des țesută, adeseori și stambă colorată; se numește astfel după orașul Calicut din India, unde se fabrica mai înainte.

Calicul, (botan.) calice mic, înveliș de organe frunzoase în afara calicului, compus din frunze în același număr ca separele, ori în număr diferit și alterne cu ele. Se poate observa la multe Rosacee, Malvacee, la Garofițe, etc.

Calicut, (*Calicat*), oraș în presidenția indo-brit. Madras, capitala districtului Malabar; 65,710 loc. (1891). Aci a ancorat prima dată în India Vasco da Gama la 1498. Dela 1790 în posesiunea Englezilor.

Calif, v. Chalif.

Califar, (*Casarca rutila*), pasere înnotătoare

din fam. Tadornidae, cu pene, preste tot, ruginii, însă cele de pe tîmple, precum și unele din aripi albe, iar plutitoarele din aripi și cărmacele din coadă, negre; pe timpul năpârlirii o fășie verde închisă, în forma unui inel, se ivesce pe grumazii acestei paseri; ciocul ei e negru și picioarele sure. Lungimea corpului e de 62 cm., lung. aripilor de 36 cm. și lung. cozii de 14 cm. Petrece prin regiunile sud-estice ale Europei și părțile mărginașe ale Asiei. [V. B.]

Califoațiune, atribuirea sau posederea unei calități, unui titlu; apoi și condițiunile, capacitatea pentru ocuparea unui post, unei funcțiuni (v. Admisibilitatea în funcțiuni). În materie de drept *Calificat* însemnează: distins, de înșușiri speciale; crima calificată = o crimă săvîrșită în circumstanțe agravante, care se pedepsește cu o pedeapsă mai aspră.

California, țermul vestic al Americii de nord, dela Cap San Lucas până la gradul 42 lat. nord.; dela 1848 e împărțit în două: C. superioară și C. inferioară. 1) *C. superioară*, unul din statele Uniunii nord-americane, se mărginește la nord cu Oregon, la est cu Nevada și Arizona, la sud cu Mexico (C. infer.), iar la vest cu Oceanul Pacific; 408,737 km.² *Munții* C.-ei se ramifică în partea nordică din muntele Shasta (4401 m.) pornesc apoi spre sud: în apropierea țărmurilor Oceanului Pacific un șir sub numele de Coast Range până la golful San Francisco, de aci înspre sud sub numirea de șirul San Bernardino, Santa Lucia și munții de ciocoladă; paralel cu acest șir se întinde dela Shasta spre sud-est șirul de munți Sierra Nevada (punctul cel mai înalt e Mt Whitney 4404 m.) Aceste două șiruri desfac țeara în 3 regiuni: a) litoralul cu văi foarte roditoare, țermul e stîncos și sărac în porturi bune; b) Valea Sacramento (roditoare) și San Joaquin, ici colea cu morăștine (lacul Tulare) și ținuturi seci; c) ținutul de pe coastele vestice ale Sierra Nevada, cu văi roditoare, păduri și pasuri bune. În partea sudică a C.-ei se află multe bălți și lacuri fără scurgere, unele formînd depresiuni considerabile (Death Valley, Dry). *Rîuri* mai mari sînt Sacramento, ce isvorește în Mt Shasta și curgînd spre sud se unesc cu S. Joaquin, care vine dinspre sud, o ia apoi spre vest și se varsă în golful San Francisco, care stă în legătură cu oceanul prin poarta de aur. *Clima* e variată: în partea nordică și mijlocie neguroasă, în partea sudică e caldă; ploii abundente. *Locuitorii* erau la 1890: 1.208,130 (afară de vr'o 10,000 indiani selbatici), între cari 75,218 Chinezi, a căror imigrare a trebuit restrînsă prin legislațiune. Școale are C.: o universitate a statului, 14 școale sup., cercetate do 3308 studenți; școalele populare au fost cercetate 1892 de 143,733 copii. *Produce*: grâu (în cantități mari) și alte cereale, cartofi, legume și pometuri escelente, vin, bumbac, pădurile dau escelent lemn de construcții, arbori uriași (v. Valea Yosemite). Viticultura e înfloritoare. Pescuit (balene, sardine, sardele, etc.) Bogăția în aur a C.-ei e renumită, aur se află în 31 comitate, argint în 12; se mai află aramă, fier, plumb, platină, etc. apoi cărbuni de piatră, petrolu și asfalt. *Industria* e destul de dezvoltată, *comercul* viu și extins. Lungimea căilor ferate la 1893 era de 7225 km.; fiota comerț,

numeră ca. 1000 corăbii. *Constituția* dă drept electoral fiecărui bărbat în etate de 21 ani împlineți, dacă a petrecut cel puțin 1 an în C. Indianii și Chinezii nu au acest drept. Puterea administrativă o are guvernul cu mai mulți funcționari aleși de popor pe 4 ani. Legislațiunea e senatul și camera; senatorii (40) se aleg pe 4 ani, deputații (80) pe 2 ani. Judecătorii sunt aleși de popor pe 4, 6 sau 12 ani. *Finanțe*: 1893/4 veniturile statului 17.5 mil. dol., datoria statului 2.703.500 (1889). Capitala Sacramento, oraș principal San Francisco.

Istoria. Țermurii C.-ei s'au descoperit în cursul secl. XVI, dar abia pe la 1768 au întemeiat Spaniolii primele colonii prin misionari. Regimul republican din Mexico »secularisă» C., misionarii o părăsără, țeara decăzu. În urmă Mexico cedă C. Statelor unite (1848) pentru 15 mil. dolari. 1850 C. intră în șirul statelor Uniunii americane.

2) *C. inferioară*, (span. *Baja C.*), peninsula americană situată între Oceanul Pacific și sinul de California, formând un teritor mexican mărginit la nord cu statul C. super. și Rio Colorado, terminată la sud în Cap San Lucas, având suprafață de 155,200 km.² Această peninsula e despartită de continentul mexican prin golful de C., numit și Marea Roșie (span. Mar bermejo). Țermurii, mai ales cei estici, sunt bine membrați, având multe porturi bune, navigația însă e periculoasă din cauza multor insule mici-cute din apropierea țărmurilor. Interiorul peninsulei e muntos, puțin productiv; văi roditoare sunt puține; riurile sunt mici, în timpul secetei seacă de tot; clima e caldă și uscată, dar sănătoasă. În 1882 C. inf. avea abia 30,208 loc. Indianii amestecați și puțin albi. Indianii sunt foarte neculți. Mai demult misionarii îi convertiseră la creștinism, acum însă s'au reintors la vechiul cult al lunei; de altcum sunt descriși ca oameni pacinici și buni de inimă; ei își fac îmbrăcămintea din fibre de Aloe. C. e bogată în aur, argint, aramă, cărbuni, mercuriu, etc., dar aceste minerale sunt puțin exploatare. În golful de C. se pescuiesc corale și bureți, precum și mărgăritare. Capitala peninsulei e La Paz.

California, al 341 planetoid.

Caligae, (*lat.*) încălțăminte de piele, în deosebi călțunii soldaților romani. *C. hispanicae*, cioboate spaniole, instrument de tortură.

Caligrafia, arta de a scrie frumos, de a forma semnele scrierii astfel, ca să facă o impresie estetică.

Caligula, *G. Caesar*, imperator roman (37—41 d. Chr.), fiul cel mai tânăr al lui Germanicus și al Agrippinei, numit C. după călțunii ce purta în lagăr; n. 12 d. Chr. După asasinarea lui Tiberius (37) fu proclamat imperator; la început a domnit cu înțelepciune, dar după reînsănătoșarea sa din un morb greu, a devenit grandoman, voluptuos, cumplit și risipitor; și-a ridicat statua proprie în mai multe temple, poruncind să fie venerat ca zeu. C. a întreprins contra Germanilor un război ridicul, și fără a vedea pe inamic, a ținut o înfrângere triumfală în Roma. A căzut jertfă unei conjurațiuni, provocată de cruzimile sale (41 d. Chr.)

Calimah, (*Callimache, Callimachi*), familie boierească moldovenească, din care s'au ridicat 4

domni ai Moldovei și un mitropolit. Deși cel întâiu domn din această familie se declară de origine polonez, orig. mold. se vede din I. Canta Letopis., Andreas Wolf, Mac Mihael, Zallony, în A. D. Xenop. Istoria și Genealogia casei C. (1897 Buc.)

1) *Teodor C.*, întemeietorul acestei familii, vornic de Câmpulung (Bucovina), apare în 1729 într'un proces pentru moșia Stăncesci, proprietate și ați a familiei C.

2) *Ioan C.*, al doilea fiu al lui Teodor, n. ca. 1690, studiase în Lemberg, ajunge la Constantinople mare dragoman (1741—1751 apoi 1752—1758), în care calitate împiedecă pe Turci de a intra în războiul pentru succesiunea Austriei. Domn 1758—61, nu s'a distins de Fanarioți. Voi să introducă darea »văcăritului», care fusese oprită cu afurisenie dela patriarhie, dar întâlni opoziția mitropolitului. Făcând pe acesta să se retragă, aduse mitrop. pe fratele său Gavril, care iar nu voi să ridice afurisenia. Introduse atunci o dare nouă, »ajutorința» de 11, 5, 3 lei, care dete venituri și mai bune ca văcăritul. Avu neînțelegeri cu Austria, care fiind în război cu Prusia, opria vitele mold. de a trece în Prusia. Inlocuit cu fiul său, se retrase la Constantinople, ude mai trăi 19 ani.

3) *Grigore C.*, fiul lui Ioan, domn (1761—64 și 1767—69). Reduse câteva dări și puse să se scrie »condica obiceiurilor curței Moldovei». Rușii trimiteau emisari să revolte țerile, el ucise pe unul și arestă pe altul. Isubcînd războiul din 1769, el se plânse la Turci că n'are bani să stringă armată, și după ce i-se trimit mai multe sute de pungi, își plătesce cu ele o parte din datorii. Ostașii neplățiți fug la Ruși. Turcii cred că este înțeles cu Rușii, îl duc la Constantinople, și-i taie capul.

4) *Alexandru C.*, fiul lui Ioan, domn (1795—99). Domnia lui este deserisă blândă și pacinică, numai la »vădrărit» a mai adăugat o para »numai acum într'acest an.»

5) *Scarlat C.*, fiul lui Alex., domn (1812—19). Domnia lui a fost blândă (în 7 ani nici o execuțiune capitală). Scutesce pe boieri de ori ce dare și le dă și un număr de oameni (poslušci). De însemnat este o revoluție potolită prin schimbarea boierilor; avu apoi greutăți din partea Rusiei. Sc. C. permite lui G. Asachi să țină cursuri de inginerie în l. rom., ia măsuri contra ciumei, îngrijesce de podurile de lemn, introduce cartofii în Moldova. După 7 ani se retrage și moare (1821) otrăvit, căci era lăsat că ține cu revoluția grecească. [I. S. F.]

Scarlat C. ne-a lăsat un monument de fală pentru dînsul în *condica* sau codicele lui. Asupra codificațiunilor anterioare represintă un progres sensibil, căci pe când praveile lui Mateiu Basarab și Vasile Lupul sînt nise plagiate din dreptul roman și în cea mai mare parte penalități și legi bisericesci, codicele lui C. ține samă de obiceiul țerii și procede într'un mod mai sistematic. Compilatorul lui principal, sasul Christian Flechtenmacher, un jurisconsult eminent, i-a dat această prerogativă, după recenta publicațiune »Bürgerliches Gesetzbuch» (1818) a Austriei, înlăturând astfel pe cât se putea, greutatea aplicării codicelor vechi. El tratează în 3 părți dreptul personal, dreptul real și re-

lația ambelor drepturi. Trăsăturile principale se pot referi la robie, la căsătorie, la moștenire și la comerciu. Robia fu consfințită în starea ei tradițională, ca o iobăgie venală, care nu dă stăpânului drept asupra vieții, și numai în mod restrâns asupra averii robilor săi. Căsătoria este oprită până în gradul al optulea de afinitate; nu se permite (impedimentum prohibens) între cei de dogme diverse, nici între rob și liber; se declară nulă o cununie secretă; pentru divorț se institue dicasterii duhovnicesci, cari trebuie să-și bazeze sentența pe considerate admise în genere în religia ortodoxă și specificate în condică. Dreptul de moștenire se recunoaște fiilor și ficelor deopotrivă, ca în codicele Napoleon; arhieriei pot testa numai asupra averilor anterioare hirotonisirii, sau dobândite în urmă prin moștenire ori legate; se recunoaște dreptul de a testa și călugărilor, cu oarecari restricțiuni; pentru a stavili derăpănarea orfanilor, se iau precauțiuni riguroase prin epitropii. Relativ la comerciu, întâmpinăm pentru prima oară codificarea asociațiunilor și a falimentelor. Condică a fost scrisă în grecesce și tipărită la Iași, în aceeași limbă, cu multă îngrijire și eleganță, la 1816. De abia în 1833, sub ocărmuirea rusească, s'a tradus pe românește de același Flechtenmacher. (Xenopol, Ist. Rom. V, 426—37 și Ist. casei C., Buc., 1897; Condică civilă a princip. Moldovei. Iași, 1851.)

6) *Gavril C.*, mitropolitul Moldovei (1760—86), frate cu Ioan-Vodă C. La început mitropolit de Tesalonica, dar la 1760 al Moldovei. El a fost în toată viața lui un apărător al poporului în contra lăcomiei celor mari. La începutul păstoririi sale înființă o tipografie, din care scoase la lumină o evanghelie română, un catechism, un ceaslov (orologiu), un encologiu și un molitvelnic; el puse și pe archim. Macarie de prepară o gramatică română, prima în România. El zidi catedrala sf. George din Iași, a cărei clădire o supraviețuiește viitorul mitropolit Iacob Stamati. În 1769 încep rebucul ruso-turc; în 26 Sept. Rușii intră în Iași și Gavril presidează depunerea jurământului de fidelitate a stărilor Moldovei către împărăteasa Catarina. Ceva mai târziu se supuse cu biserica sa sub arhieriasca așezare și sinodalnica ocărmuire a aceleiași împărăteșe. Atât mitropolitul cât și boierimea se supuneau Rușilor de extremă nevoie, și din neputința de a schimba lucrurile, ori ce ar fi făcut ei; căci cât pentru Gavril, el era un bărbat energetic, după cum s'a văzut cu ocazia văcăriului (v. sub 2), și din aceea, că odată nu pregeta să protesteze în ornat mitropolitan, cu cârja în mână, în fruntea unei procesiuni numeroase, în contra împilărilor lui Gr. Ghica-Vodă. Chiar și la prefața codicelui de legi impus Moldovei dela St. Petersburg, pe care îl puse să-l traducă, nu lipsi să amintească cotoptitorilor străini, în forma unei scrisori adresate generalului Romantsoff, vechile drepturi ale patriei sale. În 1771 Gavril cere dela același comandant rus, să deșerte Academia, care dela ocupație încoace nu mai funcționa, de oamenii săi, ca să se deschidă din nou prin subsidul birului anterior preoțesc de 4 lei pe an. Nu se alese nimic din afacerea, care anevoie se potrivira cu interesele mării împărății. El mai scrisese o epistolă pastorală în contra

luxului, anatematisând femeile moldovene care poartă haine împodobite cu aur sau argint. † 20 Februarie 1786, în vîrstă de aproape 100 ani, după ce păstorise Moldova 26 ani. (Xenopol, Ist. Rom. V, 621—2 și Ist. casei C. Buc., 1897.)

Calimaki-Catargi, N., om de stat român, n. 1831, descindea din familia Catargiu, iar prin mamă din familia Calimah, și fiindcă se credea, că se va stinge această familie, a luat și numele de Calimah pe lângă cel de Catargi. A fost ministru de externe dela 29 Nov. 1869 până la 26 Ian. 1870, de ideile lui M. Cogălniceanu. Ministru plenipotențiar al României la Londra și Paris în 1880 și 1881. (Cf. Memoriile regelui Carol, 29 Nov. 1869; N. Calimaki-Catargi, La Question du Danube. Paris, 1881.) [I. S. F.]

Caliman, Asan, regele Românilor și Bulgarilor, fiul lui Ioan Asan și al Mariei, fca regelui unguresc Andrei II (v. Asanescii). Un alt C. II, vărul celui dintâiu, a căutat să ocure tronul Românilor și Bulgarilor ucidînd pe Mihail și luându-i soția, fca principelui sârbesc Stefan Uroș. Acesta vine în Tirnova, își ia fata, iar oamenii săi ajung pe urma lui C. II și-lucid. Cu el s'a stins familia Asanescilor. (Cf. E. B. de Hurmuzaki, Fragmente din Ist. Rom. I.) [I. S. F.]

Căllman, munte între com. Neagra Șarului (j. Suceava) și Trans., avînd ca piscuri în Trans. Bătea Țiganului și în Rom. Ciribucul 1459 m.

Călimănesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, pl. Cozia, situată în valea Oltului pe malul drept al acestui riu și formată din cât.: C., Gura-Văii, Seaca, Țigănia și Căciulata, avînd în total 2088 loc., cari se ocupă cu agricultura, apoi cu dulgheria, rotăria și dogăria, mai puțini cu timplăria, olăria și fierăria. Com. are o singură biserică și o școală cu doi învățători. Locuri marcante pe teritoriul com. sînt: mănăstirea Cozia și Ostrovl (v. ac.) Prin com. trece șoseaua națională Râmnic-Rîu-Vadului. Sat. C. numeră singur 1315 loc.

C. ca stațiune balneară, încungiurată de munți și scutită de vînturi nordice, la o înălțime de 270 m. deasupra Marii Negre, are un mare număr de izvoare reci sulfuroase-iodate-sărute, cari erau cunoscute cu mulți ani mai înainte, așa că la 1854 medicul francez Caillaud, însuși medic de băi, descrie băile din C. ca pe «cele mai importante dintre toate băile provinciilor dunărene.» Antăiul balneolog român, Episcopescu, face amintire în cartea sa despre izvoarele dela C. dîcînd, că sînt șase de pucioasă cu sare amară, și un izvor de fier carbonic astupat, și am lăsat pe părintele Economic Coziei ca să-l deschiză». Caillaud cu 17 ani în urmă descriind mai cu deamăruntul stabilimentul, modul de întrebuințare primitiv al băilor, efectele salutare și frecvența, face și dînsul amintire de un preot ca proprietar al stabilimentului. Până la acest timp administrația în C. o aveau preoții, iar băi lua fiecare cum îl tăia capul, pe când apa în basin rar se premea. La 1863 statul ia în mână administrația. Atunci începe a funcționa un medic, căruia se impune conducerea sanitară și subțernerea unui raport medico-igieunic. Se pune în lucrare zidirea hotelurilor. La 1886 se deschide imponentul și splendidul hotel pentru băi și camere în același stabiliment, o zidire care cuprinde 140 camere și 40 cabine de băi. Captarea definitivă a izvoarelor, întreprinsă cu mare aparat tehnic, n'a

reușit, cu toate că au fost angajate sonități tehnice din străinătate anume spre acest scop. Drept rezultat al acestor eforturi infructuoase este, că uode în 1887, într'un scurt sezon, s'au făcut 5578 de băi, astăzi acest număr s'a redus la o cifră neînsemnată, așa că vizitatorii din stabiliment nu vin decât pentru a face cură cu apa minerală dela Căciulata din apropiere. Băile de aici se folosesc la boalele reumatismale, sifilitice, de piele și scrofule. Apa se încălzește în mod rațional cu aburi. Comunicația este până la Vâlcea cu drum de fier, iar de aci la C., o oră și jumătate cu trăsura. Vizitatorii găsește locuințe și pe la oameni în sat. Analiza făcută de Saligny este următoarea:

Intr'uu litru în grame:

Densitatea la 16° C	1.00688
Materii totale la 170° C	9.531
Oxid de calciu	6.670
Oxid de magneziu	0.145
Anhidrid sulfuric	0.095
Anhidrid carbonic	0.368
Chlor	5.407
Iod	0.003
Brom	0.002
Hidrogen sulfurat	0.014 = 9 cc, °

(Cf. Stef. V. Episcopescul, »Apele metalice ale României Mari«, etc. 1837; Caillaut »Voyage medicale dans les provinces Danubiennes«. Paris, 1854; Fetu, »Apele minerale din România«. Iași, 1874; Dr. C. D. Aronovici, »Raport asupra băilor și apelor minerale dela C. și Căciulata«. Buc., 1888; Dr. C. Istrati, »Raport anual relativ la inspecțiunile făcute stațiunilor balneare«. Bucuresci, 1890; Dr. Vuia, »In interesul pelagrosilor«, »Clinica«, 1890.)

[Dr. Vuia.]

Călin, numirea vulgară a plantei *Viburnum Opulus L.* (v. ac.)

Călina, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, pl. Olțu de jos, cu 1634 loc., cari se ocupă cu agricultura. Prin comună trece șoseaua »Traian«.

Callina, o negură seacă cunoscută mai ales în Spania. Se ivesce în lunie ca o pătură nebuloasă subțire de culoare azurie, în apropierea orizontului. Crescând căldura, C. se extinde, și pe la mijlocul lui August își ajunge maximum; de aici în colo iarăși scade și dispare cu totul, când se ivesc viforele equinoctiului de toamnă. Causa fenomenului este a se căuta în curentele calde aeriane, ce se ridică vertical dela pământ și duc praful cu sine.

Callinciuc, *Ioan*, prof. de teologie, n. 1812 în Milișăuț, Bucovina, a studiat iu Rădăuț și Cernăuț și după 2 ani de preoție a fost trimis 1837 cu stipendiul la univ. din Viena. Reîntors în 1838 fù numit profesor provisor, din 1843 definitiv la catedra de teologie dogmatică la Cernăuț, 1875 fù pensionat și decorat cu ord. Francisc Iosif I, † 24 Febr. 1875. Prelegerile sale, ținute latinesc până 1848 apoi în l. rom., îi făcură un nume bun. Manuscriptul său rom. de teologie dogmatică trecea atât ca concepțiune și sistem, cât și ca stil, printre cele mai bine redactate. C. a fost membru în comitet și apoi vicepresident la »Soc. pentru cultura și liter. rom. în Bucovina.«

[Dr. I. G. Sbiera.]

Călinesci, numirea mai multor localități. Mai însemnate: 1) C., com. rur. în Rom., j. Botoșani, pl. Siretu, formată din sat.: Bucecea, C., Gri-

gorești și Siminicea Miclescu, cu o suprafață de 4750 hect. și 3257 loc. agricultori; are 4 biserici și 1 școală mixtă. Com. e străbătută de calea ferată Botoșani-Veresei, având gară la Tîrgul Bucecea.

2) C. pe *Ceremuș*, com. rur. și parohie, cu moșie boierească, în Bucovina, căpit. Storojîneț, j. Stănescilor de jos, cu 1092 loc., (981 ort. res., 31 cat. și 80 mos.); școală primară.

3) C. pe *Suceavă*, (împărț. în: C. lui Cupărenco, C. lui Ianachi sau Greața, și C. lui Vasilachi sau cotul C.-lor), com. rur. și parohie, moșie boierească, în Bucovina, căpit. și j. Suceava, cu 2090 loc., (1791 ort., 238 cat. și 62 mos.); fără școală.

4) C., com. în Țeara Oașului (Ung.), cu 1673 loc., dintre cari 1553 Rom., ceilalți mai ales Ovrei. Pământul e foarte productiv; agricultura, prășire de vite, poame multe și bune, industrie de casă.

Calinescu, (orig. *Calinowski*) *Mihailu*, (ca călugăr *Miron*, teolog rom., n. în Cernăuț 30 Sept. 1837; din 9 Martie 1877—81 prof. ord. la catedra de teologie morală din Cernăuț, 1881 consilier consistorial, 1883 archimandrit, 1887 staurofor, 1892 mitrofor; 1881—82 rector supl. la seminariul clerical. C. a fost membru în comitet, 1869—80 secretar și 1880—89 vicepreș. la »Societatea pentru cultura și liter. rom. în Buc.« 1882 și 1891 membru în congresul bis., 1878 deputat în camera legislativă a țerii, și dela 1883 încoace și în comitetul țerii. Un merit deosebit și-a câștigat prin culegerea, sistemisarea și publicarea unei colecțiuni de normalii din arhiva consistorului archidieceșan, din care s'au tipărit până acum, cu diverse adnotațiuni, 1604 pagini în trei vol., sub titlul: »Normalien der Bucovinaer gr.-or. Diöcese von 1777—1886«. Czernowitz, 1887—1893. [Dr. I. G. Sbiera.]

Calinio, (grec. *Kalinikos*), la vechii greci un cântec cu danț în onoarea atleților.

Calinic, 1) C., *Constantin Miclescu*, mitropolit primat al României, n. 16 Apr. 1822 în Suceava, unde se refugiaseră părinții săi; era fiul marelui logofet Scarlat Miclescu și al Mariei, n. Beldiman. Povățuit de unchiul său Sofronie, episcop de Huși, se face călugăr și este tuns în 18 Junie 1842, acheriere 1855. În 1858 ia parte la adunarea ad-hoc ca locotenent de episcop al Hușilor. În 1860 demisionează dela Huși. În 1863 Cuza îi încredințează locotenența mitropoliei Moldovei, unde fù numit definitiv în 10 Maiu 1865. După abdicarea lui Cuza în 13 Apr. »ușorul la minte mitropolit« împreună cu alții, voi să facă o resoală contra unirii principatelor și fù chiar rănit. Înainte de a intra în capitală, principele Carol I-a grațiat în 9 Maiu 1866, dând primul act al domniei sale. În 31 Maiu 1875 fù ales mitropolit primat. În zilele lui ca mitropolit s'a obținut de guvern Autocefalia bisericeii și s'a întemeiat facultatea de teologie. † 1886. (Cf. Revista »Biserica Ortodoxă Rom.« au. X, nr. 8, Aug. 1886; T. Maiorescu, Discurs. Parlamenteare, vol. I, p. 13.)

2) C., episcop al Râmnicului în Rom., u. 1787 în Bucuresci; timp de 40 ani starețul mănăst. Cernica; sub dînsul s'a zidit bis. sf. George; 1850 ales episcop al Râmnicului și Noului-Severin. † 1868.

Calipiți, un trib de Sciți, influențați de Greci și numiți de Herodot Greco-Sciți. Ei locuiau pe lângă gura Boristenului. (Herodot IV, 17).

Călire, a da unui corp un grad oarecare de duritate. Se practică mai cu seamă la oțel prin înfierbântare și recire repede în apă. Uneori se mai încălzește odată până capătă nisce colori frumoase la suprafață. Unele metale se călesc și prin amestecarea cu altele (aliagi). C. este sinonim cu oțelire, învêrtoșare, întărire și tot C. se mai numește și procesul de ardere al porțelanului, prin care feldspatul topit se vîră printre globulele netopibile ale caolinului.

Calistrat, *Orleanu Bărlădeanu*, arhieru, n. 1840 în Ploesci; 1866 hirotonisit preot; 1873 trimis ca bursier de stat la univ. din Athena; după reîntoarcere numit »Superior« al capelei rom. din Paris; 1880 ales arhieru cu titlul de Bărlădean. Fost prof. de teologie la facultatea din București.

Calitate, (lat. *qualitas*), în înțeles larg însemnează ori ce însușire a lucrurilor și ființelor. Ori ce lucru are anume calități în virtutea cărora el se manifestă. Tot așa ori ce ființă. În înțeles restrins C. însemnează numai însușirile bune. În acest înțeles, aplicat la lucruri, însemnează însușirile cele bune în raport cu trebuințele noastre. Aplicat la ființe însemnează însușirile lor intelectuale și morale superioare. Din punct de vedere filosofic C. are două înțelesuri deosebite. În logică însemnează felul judecăților de a fi afirmative sau negative. În metafizică C. însemnează felul de a fi, determinările, atributele lucrurilor în opozițiune cu substanța, cu simburile intern și necunoscut, care dă naștere la acele atribute. Din acest punct de vedere, calitățile lucrurilor sînt de două feluri: 1) *C. primare*, cari nu pot să lipsească nici unei existențe și 2) *C. secundare*, pe cari le au numai unele existențe. O întrebare capitală în filosofie este aceasta: oare C. primare sînt tot ca și C. secundare nisce simple modificări ale simțurilor noastre, sau au o realitate obiectivă, independentă de simțurile noastre? Există ele în ele sau există numai prin noi? C. este pentru unii filosofi (Kant) o categorie (v. ac.), o idee primitivă, cu ajutorul căreia pricepem C. particulare ale lucrurilor. Alții (Bain, Stuart Mill) cred că e o simplă idee abstractă pe care n-o dă experiența. Problema *apriorismului* (existența unui lucru înainte de experiență, ca simplă formă a minții noastre) calității e în strinsă legătură cu întrebarea despre realitatea obiectivă a C.-lor primare, între cari însăși C. intră. Aceasta problemă formează temelia filosofiei criticiste întemeiate de Kant. (v. și Cantitate.)

(Cf. Locke, *Essays concerning human understanding*; Kant, *Kritik der reinen Vernunft*; Stuart Mill, *Philosophy of Hamilton*.)

[Dragomirescu]

Călive, numirea a două sate mici ale Fărșeroșilor, situate lângă olaltă pe muntele spre răsărit dela Ohrida, cu ca. 500 locuitori.

Calixtus, numele a 3 papi: 1) *C. I*, (217—222), a murit ca martir în Roma; 2) *C. II*, mai înainte *Guădo Conte de Burgundia*, (1119—1124); sub păstoria lui s'a terminat lupta pentru învestitură prin concordatul încheiat (1119) la Worms cu împ. rom.-germ. Henric V; acest concordat fu întărit și în sinodul IX ecumenic, sau I sinod Lateran, ținut la Roma (1123), în biserica Laterană; 3) *C. III*, mai înainte *Alfonso Borgia*,

(1455—1458); s'a năzuit să pună la cale o cruciadă în contra Turcilor, dar fără rezultat. Sub numele C. III este cunoscut și cardinalul *Ioan Unghieri*, epp. în Tusculum, pe care împ. Frideric I îl numi antipapă (1168) față cu papa Alexandru III, biserica cat. însă nu-l numeră între papii legiuiți.

Calla L., (botan.) gen de plante monotip boreal-arctic, din fam. Aroideelor, trib. Calleeae. *C. palustris* L., smeoaică, se află în sphangnetele (tinov) și în țerile noastre, s. e. la Dorna, și se aseamănă ca aspect mult cu planta numită de grădinari *C. aethiopica*, ce aparține însă genului *Richardia* (v. ac.). [A. Pr.]

Callao, oraș cu port în Peru, 33,502 loc.; de aci duce o cale ferată la capitala țerii, *Lima*. Comerțiu însemnat cu guano. În portul C. au intrat 1899: 531 năi de 520,000 tone. Vechiul oraș a fost ruinat la 1746 prin un cutremur de pământ.

Calle-Calle, rîu în prov. ohilenă Valdivia; 140 km. lung., 100 km. navigabil, se varsă în Oceanul Pacific.

Calliano, comună mică în pasul fortificat Castel della Pietra (Tirol), cu 826 loc.; e renumit pentru victoria Austriacilor asupra Venețianilor la 1487, și pentru asaltul lui Bonaparte la 1796.

Callidium, insect coleopter din fam. Cerambycidelor, de formă și culoare frumoasă (de undă și numele).

Calliphora vomitoria, *musea de carne* sau musca albastră, lungă de 9—13 mm., comună din primăvară până la sfîrșitul toamnei; când zboară face sgomot; își pune ouele pe carne, brînză și cadavre, din cari după 24 de oare ies larvele, popular numite mușițe. Desvoltarea completă durează o lună.

Calluna Salisb., (botan.) gen de plante din fam. Ericaceelor, trib. Ericaeae, cu o singură specie: *C. vulgaris* Salisb. în Europa, Asia bor.-occidentală și America bor. Nu iubesc clima continentală, de aceea la noi deja e extrem de rară, s. e. la Slănic în Moldova; în vestul Europei acoperire socială suprafețe întinse, ca formațiune de *Callunet*, (bryères, Haide) (cf. geografia plantelor) pe terenul mai steril, florile ei admirabile sînt o poadoabă pentru anotimpul de toamnă și ofer albinelor un nutrimēt binevenit. [A. Pr.]

Callus, substanță osoasă care se formează împrejurul unui os frânt, și care, în procesul de reparațiune, mijlocește »fierberea,« vindecarea osului.

Calm, liniștit. *Calmant*, ce alinază durerile. *Calmato*, term. musical = liniștit.

Calmar, molusc din fam. Sepiilor, Cephalopode cu dece brațe. Grecii îl cunoșteau sub numele de *Thetis*, și Latini sub acel de *Loligo*; numele lui modern vine dela latinul *theca calamaria* (calimare), fiindcă respăndește în jurul său, când este atacat, un lichid negru ca cerneala. C. are în partea dorsală a corpului o lamă în formă de lancetă; este un animal comestibil; pescarii îl întrebuițează ca momeală la pescuitul batocului.

Călmățui, 1) *C.*, rîu în Rom., isvorește în j. Oltu și, după ce se unesc pe stînga cu Urluiul, se varsă în lacul Suhaiu, (j. Teleorman).

2) *C.*, rîu în Rom., isvorește în j. Buzău, străbate j. Brăila dela vest spre est și se varsă în Dunăre.

Calmon, *Marc Antoine*, politioian fr., n. 1815 în Tarniès (Dordogne); 1842—52 maître des requêtes. După lovitură de stat dela 1852 demisionă din post, ca să nu fie silit a jura credință imperiului. 1872—73 prefect al depart. Seine; amicul lui Thiers. † 1890 în Paris. A scris: »Histoire parlementaire des finances de la Restauration.« (1868—70).

Cal muc, un fel de postav mai gros și përos.

Cal muccl, (Mongoli vestici), popor mongolic, numit ađi și Olöd; reprezentanți principali: Choșoții, Đungarii, Dorboții și Torgoții în China și Siberia; semințiile din urmă au plecat prin secl. XVII și XVIII spre vest ajungënd până pe la Ural și gurile Volgei, pe unde nomadisează și ađi mare parte din ei. C. dela Altai se mai numesc și C. negri. Numërul C.-lor poate fi până câtră un milion. Exteriorul lor e aproape egal cu cel al Mongolilor. Căpetenia C.-lor e un Lama, pus de regimul rusesc. Creștinismul a început ici-colo să prindă rădăcini între C. Ei au legi scrise, și o literatură constând din poezii și tradițiuni istorice, întreășute cu legende.

Călnăul, riu în Rom., afluent pe stânga al Buzëului; izvorește din dealul Fundul C.-lui, (j. Râmnicu-Sărat), curge spre sud și în dreptul orașului Buzëu, după un cnsr de 70 km., se varsă în riul Buzëu.

Calo, (*ital.*) lipsă, scădemënt. De regulă scădere a mărfuri, pricinuită de influența temperaturii și din alte cauze. La lichide C. se numește *lecege*, la monete *manco*.

Calocagathia, (*grec.*) termen din etica filosofiei grecesci, care caracterizează pe omul cu sufletul curat și frumos, dar și cu inimă bună, pe omul cum ar trebui să fie când ar avé cele mai înalte perfecțiuni și ar fi înzestrat ou cele mai de frunte virtuți morale și civile sau cetățenesci. Vechii Elini țineau, că într'un trup frumos trebuie să fie și un suflet frumos, nobil și bun. [Plet.]

Caloian, v. Asanesicii.

Calomel, mineral, *chlorură de mercur*, (Hg, Cl₂), cristalisează în sistemul pătrat. E rar; se găsește la Almaden în Spania, Idria în Krain, El Doctor în Mexico.

Calomfir, numirea populară a plantei *Tanacetum Balsamita* L. (v. ac.)

Calomfir, după povest. rom. e numele împăratului florilor. Cuvântul e de origine gre. *Kalonyphos* = frumoasă floare. [Atm.]

Calomfirescu, *Radu*, boier viteaz al lui Mihaiu-Viteazul, distins în mod strălucit în luptele cu Tătarii. Legenda populară îl amintesc împreună cu Buzescii. Cerënd un ajutor dela domnul Mîrcea (?), pentru a desrobii pe mama sa dela Tătari, acesta îi trimete pe Buzescii și Căplescii, care îl omoară; dar dreptatea reieși prin mărțurisirile mamei sale, și cei 4 boieri fură decapitați. Această legendă însă n'are nimio istoric. La nunta lui Sigismund Bathori, Mihaiu trimise în locul său pe Struc Buzescul și pe Radu C. cu daruri scumpe. Un urmaș al lui, tot Radu, a trăit pe la finele secl. XVII. (Cf. Bălcescu, Ist. lui Mihaiu-Vit.; Alexandri, »Balade popul.«) [O. L.]

Calong, *Cănele sburător*, (*Pteropus edulis*), un mamifer din ord. Cheiropterelor (liliecilor), are capul ca al unui căne, botul lungăreț, ascuțit, urechile mici. Degetul cu mare (dela membrele su-

perioare) e provăduț cu o ghiară în formă de cârlig, cealalte degete sînt foarte lungi, unite cu o peliță, formând aripioare de sburat. Piccioarele sînt normale cu 5 degete. Coadă n'are. Ceafa, gătul și partea de jos a corpului sînt roșii-ruginii, cealaltă parte a corpului este neagră. Lungimea 40 cm., distanța între aripile întinse e de 1.5 m. Trăiesce pe insulele Indiei resăritene, se nutrește cu fructe. Face mari pagube în grădini. Carnea se mănâncă.

Calopetru, v. Asanesicii.

Calorie, unitatea de căldură, care se recoro pentru a încălzi 1 kgr. de apă cu 1° C. (v. Căldura.) **Calorifer**, v. Încăldirea. **Calorimetrie**, măsurarea cantităților de căldură.

Calorimetru, aparat pentru determinarea cantităților de căldură și a căldurei specifice. Cel mai usitat C. se compune din un vas de metal, scutit contra pierderii căldurii și plin cu apă; în vas se adă un termometru. (v. și art. Căldura.)

Calositate, o îngroșare cornoasă, brună a epidermului, îndeosebi la mâni și piccioare; băfetură. Se delătură prin emplastre sau băi.

Calosoma, insect coleopter din familia *Pentamerelor*, trăiesce pe arbori, hrănindu-se cu omide și pupe; 8 specii în Europa.

Calpurnia, fca lui L. Calpurnius Piso, soția a patra și ultimă a lui Caesar.

Calpurnius, 1) *L. C. Bestia*, tribun roman, care 121 a. Chr. a combătut năsuințele reformatorice ale lui C. Gracchus (v. ac.) Dovedindu-se că în resoaiul contra lui Iugurtha a fost mituit, fù trimis în exil, 109 a. Chr.

2) *C.*, numit *Siculus*, poet roman de pe timpul lui Nero; imitator al lui Virgil. A scris 7 ecloge sau idile.

Calque, (*franc.*) calc, decalcare, desemn făcut prin hârtie transparentă; imitație servilă.

Caltagrone, oraș în prov. ital. Catania, (Sicilia), cu 28,119 loc., episcopie, politehnic; industrie ceramică (frumoase statuete colorate). Orașul e de orig. saracena.

Caltanissetta, prov. ital. în Sicilia, 3289 km², cu 297,762 loc. (1890). *Capitala* C. are 25,027 loc.; residență episcopescă. În apropiere băi de puicioasă și izvoare minerale.

Caltha L., (botan.) gen din fam. Ranunculaceelor, trib. Helleboreelor, cuprinde plante ierboase, vivace cu tulpina fistuloasă, mai mult sau mai puțin dreaptă. Frunzele întregi sau crenate, de ordinar cordiforme, pețiolate sau sesile. Florile galbene mai rar albe. Se cunosc v'ro 9 specii, ce sînt respândite prin regiunile temperate și reci ale globului. Prin părțile noastre crește în locuri inundate prin bălți, mlaștini *C. palustris* L., numită de popor Calcea-oalului, Scalce, etc. Unele specii și varietăți de C. se cultivă prin grădini pentru a decora marginile lacurilor și ale basinelor. [Z. C. P.]

Cătț, fibre scurte remase la melițatul cănepei.

Călțunaș, numirea vulgară a plantei *Tropaeolum majus* L.

Călugăr, *călugăriță*, (*grec.*) în biserica greacă persoanele, cari îmbrătoșează statul religios sau monachal. (v. Monach.)

Călugăr, com. mică în Ung. cott. Bihor, situată între munți la poalele Moneasei. Are 164 case, cu 1071 loc. Rom. gr.-or. Teritoriul e de 5205 jug. catastr., muntos, produce puține ce-

reale; industrie de casă, de lemn, pomărit, stupărit, prăsiere de vite cornute, oi, capre și porci. În munți se află straturi de marmoră și cărbuni negri, până acum neexploatați. [†]

Călugăreni, cătun în Rom., j. Vlașca, având în apropiere un trup de moșie Hulubesci, pe care s'a dat în 1595 vestita *bătălie* a lui Mihaiu Viteazul cu Turcii. Dincolo de râul Neajlov calea dela București la Giurgiu este prinsă între două dealuri mici, cari se termină spre nord și sud în bălți și smîrcuri formate de râul Neajlov. Sinan Pașa urmând calea spre București atacă pe Mihaiu, care ocupa această strimtoare, și care nu avea decât 16,000 până la 20,000 oameni. Miercuri, 13 Aug. 1595, Românii cu Mibaiu săvârșesc una din acele fapte, cari înalță un popor și fac nemuritor numele unui erou. Lupta finuse mai multe oare și Românii respinși, amenințați să fie striviți sub mulțimea ostașilor, recapătă curajul când aud că le vine ajutor; iar eroiul prinde momentul, se aruncă în mijlocul inamicilor, restornă tot ce-i stă în cale, și determină rezultatul dălei. Vizirul căzușe de pe cal ca mort, Turcii fuseseră respinși, tunurile câștigate. Mai multe steaguri, și mai ales steagul verde al lui Mohamed luat, pozițiile recuate, victoria era a lui Mihaiu, deși numărul inamicilor era covârșitor. (Cf. N. Bălcescu, Ist. lui M. Viteazul; A. D. Xenopol, vol. III; P. S. Antonescu Remuși, Dicționar geogr. al județului Vlașca. Buc., 1891.)

[I. S. F.]

Călugărița, sat în Bucovina, numit așa dela un schit de călugărițe, ce se afla aici pe la finea secol. XVI, cu o bisericuță de stejar din 1591; atenent la comuna rur. și la parocchia Horodnioul de jos, în căp. și j. Rădăuț. [Dr. I. G. Sbiera.]

Călugărița, (*Mantis religiosa*), insectă din ord. Ortopterelor, fam. Alergătoarelor. Curios atât prin formă cât și prin obiceiurile ei; se numește astfel din cauza pozițiunei ce o are uneori, și care se aseamănă unei persoane care se închină. C. e lungă de vr'o 6 cm., trăiește prin câmpiile noastre. Este verde. Picioarele lungi, cele dinainte mai lungi și întocmite pentru a prinde prada.

Călugăru sau *Bistrețul*, baltă în j. Dolju, în depărtare de 4 km. dela Dunăre, cu o suprafață de 800 hect.

Calu-lapa, com. rur. în Rom., j. Neamțu, pe dreapta râului Bistrița, cu o mică parte pe stânga acestui riu, compusă din 4 căt. cu 2955 loc., cari se ocupă cu agricultura, plutăria și industria; are 3 biserici, 1 școală mixtă, 1 fabrică (cu abur) de cherește, care ocupă ca. 60 lucrători, ș. a.

Calul Dracului sau *cobilița*, nume vulgar ce se dă Libelulidelor, insecte pseudoneuroptere numite și *demoasele* din cauza sborului lor repede, elegant și a colorilor variate și agreabile. Larvele lor trăiesc în ape și sînt carnasiere ca adulții; ele au un aparat prehensil special numit mască, format din prelungirea buzei inferioare. Numărul genurilor și speciilor este foarte mare. *Agriion puella*, *Lestes sponsa*, *Aeschna grandes*, *Libellula depressa*, etc. [Dr. N. Leon.]

Căluu, com. rur. în Rom., j. Romanai, compusă din: C., Gura-C. și Broșteni, cu 1504 loc., agricultori și economi de vite. Aici se află *mă-năstirea C.*, fundată în secl. XVI de strămoșii Buzescilor (v. ac.); este interesantă din punct de vedere arheologic, și a avut un rol însemnat

în veacurile trecute. Afară de mormintele citorilor se află aici clopote foarte vechi, dela 1588, mai multe inscripțiuni și pomelnice interesante. Măn. C. a fost închinată la Patr. Ierusalimului de Grigore Voevod (1673); s'a ruinat de tot din cauză că a fost neglijată.

Calulul, Podu —, munte în Rom., j. Buzău, 1425 m., pășuni abundante, cari hrănesc mulțime de oi; loc căutat de tuberculoși; de pe vârful lui se desfășură ochilor o priveliște frumoasă.

Calumnia, constituie în dreptul penal român un delict propriu ȳis, pedepsit cu închisoare corecțională și cu amendă, (încbisoare dela o lună până la 2 ani, și amendă, dela 26—1250 lei). Elementele acestui delict sînt: 1) o împutare de fapte, cari, dacă ar fi adevărate, ar supune pe cel arătat la pedepe, sau numai la ura sau disprețul cetățenilor; 2) adusă cuiva; 3) prin cuvinte rostite în public, prin strigări, printr'un act autentic sau public, prin scrieri, imprimate, gravuri, embleme vëndute sau expuse spre vëndare, distribuite sau afișate în public; 4) când împutarea mincinoasă nu este sprijinită pe o dovadă legiuită, care nu poate resulta decât dintr'o hotărîre de judecată sau dintr'un act public, sau vre-un înscris cu scrierea și semnătura celui împutat, afară de cazul când, asupra faptelor împutate unui particular sau funcționar, există urmăriri începute de ministerul public, sau o denunțare formală, și atunci procesul C.-ei se suspendă, până la rezolvarea procesului relativ la faptele împutate. Codul penal român prevede și delictul numit *»Denunțare calumnioasă»*, constituit prin o denunțare scrisă, remisă unei autorități publice, prin care se acuză, cu rea credință și în mod mincinos, o persoană de fapte supuse pedepselor sau că ar fi călcat datoritiile de funcționar.

Toate delictete de C. și de denunțare calumnioasă, afară de cele comise prin presă, sînt date în competența tribunalelor corecționale, iar celelalte se judecă, conf. art. 105 din Constituțiune, de cătră Juriu.

După codul pen. ungar (§§ 258—277) C. verbală se pedepsește cu închisoare până la 6 luni și amendă până la 500 fl., iar C. prin presă cu duplul acestei pedepse. C. contra autorităților publice se pedepsește până la 1 an închisoare și 2000 fl. amendă. Tot până la 1 an se pedepsește și denunțarea calumnioasă. La C. contra unui mort urmărirea o pot cere fii, părinții, frații sau soțul defunctului. În cas de C. reciprocă se poate da loc compensațiunii, astfel că tribunalul poate achita pe ambii ori pe unul dintre calumniatori.

Căluș, scăunușul la instrumentele de coarde.

Călușel de mare, (*Hippocampus antiquorum* sau *brevirostris*), un pește din ordinul Lophobranchiilor, capul seamănă cu al calului. Este brun cu pete albe albastrii. Lungimea 10—18 cm. Trăiește în Oceanul Atlantic, Marea Mediterană și Nordică; în M. Baltică lipsesce.

Călușeri sau *Călușari*, trupă de dănuitori, cari în septemăna Rusaliilor merg prin sate dansând un joc tradițional, despre care se crede că este o remiuiscență a dansurilor romane, ce se jucau în amintirea răpirei Sabinelor. Astăzi se joacă numai prin părțile sudice ale Ung. și Trs., și în Valachia.

Căluț de iarbă, sau *locusta verde* (*Locusta viridissima*), un insect din ordinul Ortopterelor, e de culoare verde adese cu pete brune. Antenele sunt mai lungi ca corpul. Lungimea bărbătușului 28—33 mm., a femeieșii 32—35 mm. Se află prin câmpii și holde; se nutrește ou musce și omide. Produce un șgomot particular, cîrpire, prin frecarea aripilor.

Calvados, departament franc. în Normandia, 5692 km², cu 428,945 loc. (1891); are 6 arondismente; capitala Caen. Departamentul s'a numit după un șir de stânci (Rochers de C.) situate în mare pe lângă țărmurii nordici ai Normandiei.

Calvaire, sau *Calvaria*, congregațiunea Notre Dame de C., asociațiune de călugărițe Benedictine; înființată 1617 de Antoinette de Orléans. Există numai în Franța; pe timpul revoluțiunii a dispărut dar mai târziu a fost reînființată.

Calvaria, locul unde a fost restignit Isus, în apropierea Ierusalimului, (Mat. 27, 32; Evr. 13, 12) spre nord.-vest. Numirea de C. = căpătină, evr. Golgotha, probabil o are dela făptura sa, ce seamănă cu craniul omului.

C. se numește și o colină, pe care se ridică o cruce și servește în unele ținuturi ca loc de peregrinagiu (la rom.-cat.)

Calvi, oraș fortificat cu port pe țărmul vestic al insulei Corsica, capitala arondism. C., cu 2162 loc. (1891), cari se ocupă cu comerțul de lemne, vin, oleu, resină, piei de capre, etc. C. a fost timp îndelungat basa dominațiunii genoveze pe insulă; 1795 ajunse în stăpânirea Franceii.

Calvin, Ioan, (alias *Chauvin*), reformator, autorul calvinismului, n. 10 Iulie 1509 în Noyon (Picardia); a studiat drepturile în Orleans și Bourges. În acest din urmă oraș a fost inițiat, de cătră un filolog germ. Melchior Volmar, în învățăturile lui Luther, ceea ce îl făcu să se ocupe cu studiul teologiei. S'a dus apoi în Paris, unde a început a-și propaga învățăturile, dar atăoând în vorbirile sale biserica catolică, a fost urmărit ca să fie prins și dat în judecată. C. fugi din Paris, și după ce a rătăcit cîtva timp prin Franța și Italia, s'a dus 1534 în Basel, unde fû numit prof. de teologie și predicator; aci publică principala sa operă: »Instituțiunile religiunii creștine», în care a adunat mai toate părerile lui Luther și Zwingli, numai căt le-a expus într'un mod mai clar, și într'o limbă mai curată, adaugînd puține lucruri noue. Învățăturile lui principale sînt acele despre predestinațiunea unor oameni la fericirea, și a altora la pedeapsa eternă, și despre cuminecătura, în care ȳice, că nu e de față adevăratul trup și sînge al lui Isus Christos, ci pînea și vinul sînt numai semnele trupului și sîngelui lui Isus, de care se împărtășesc numai cei aleși. Dintre sacramente admite numai: botezul, cina Domnului și hirotonirea. C. după ce a încercat să-și răspundească învățăturile prin Franța și Italia, a mers 1536 la Geneva, de unde a fost silit însă în curînd să se depărteze pentru asprimea cu care tracta poporul; la 1551 s'a reintors iară, și a fost primit cu mare triumf de cătră aderenții săi. În Geneva a domnit ca un adevărat despot, dănd cele mai aspre legi cetățenilor și pedepsind cu rigoare și cea mai mică călcare a legii. Învățăturile lui s'au lătit în toată Elveția, apoi în Franța și în alte state ale Europei. † 24 Maiu 1564.

Calvitie, (lat.) pleșuvie.

Calx, (lat.) calc. (v. Calce.)

Calyptra, (botan.) nume ce se dă tuturor straturilor caduce ale epidermei stratificate dela rădăcinile plantelor vasculare; ele constituie un înveliș protector pentru virful fraged și în stare de creștere al rădăcinii. Tot acest nume se dă la Muscinee, restului archegonului, ridicat în sus prin creșterea sporogonului, acoperind sporangele ca o scufie, mult sau mai puțin durabilă.

Calyptragen, (botan.) o zonă anumită din regiunea de creștere a virfului unei rădăcini, unde sînt celulele, cari prin divisiunii continue formează stratele succesive ale calyptrii; căci, ele pe măsură ce se formează înspre partea internă, în afară cad, se exfoliază.

Calystegia R. Br., (botan.) gen din fam. Convolvulaceelor, trib. Convolvuleelor, cuprinde plante ierboase, vivace, volubile sau întinse pe pământ. Frunze alterne, de ordin cordiforme. Florile mari albe, roșee sau violacee sînt solitare, campanulate și înșoțite de 2 mari bractee, caracter care face să se deosebească de genul *Convolvulus* L. Se cunosc vr'o 7—8 specii, ce sînt foarte răspândite prin regiunile temperate și subtropicale ale globului. Prin părțile noastre cresc pe lângă garduri, prin tușșuri și păduri umede *C. sepium* R. Br. (*Convolvulus sepium* L.), numită vulgar Cupa vacii. Unele specii se cultivă prin grădini ca plante ornamentale, așa este *C. dahurica* Choisy., *C. pubescens* Lindl., etc. [Z. C. P.]

Calza, ord. cavaleresc venețian înființat 737 pentru 12 fineri nobili, cari aveau să pună jurămint, că prin toate faptele lor sînt gata a promova binele public; semn distinctiv: un călțun ornat cu aur și pietri scumpe, pe care îl purtau când pe piciorul drept, când pe cel stîng. Ord. a încetat în 1680.

Camășeu, pictură monocromă, în genere oenușie, de unde și numele de »grisaille», întrebuițată mai ales în imitații de bassoreliefiuri, ornamente ale ușilor, etc. În biblioteca națională din Paris se află o carte de rugăciuni a lui Ludovic XIV, în care fiecare pagină e împodobită cu câte un admirabil C. de altă culoare decăt celelalte. Acest gen nu se mai bucură de însemnătatea, ce o avea în secolii trecuți.

Camail, (franc.) gulerul cu glugă din mătasă, ce îl poartă episcopii și canonicii. (Humerale, Mozetta.) Mantea scurtă fără mâneci.

Cămăraș, 1) C. sau *camerier*, servitor la camerele domnesci; 2) titlu de boierie sau sarcină, introdusă sub Fanarioți, și clasată printre boierii de mîna a treia; fără importanță; 3) odinioară tesaurarul partioular al Domnului sau sambelanul curții; mai marele preste ocn. (v. și Camerier.)

Camargue, La, insulă formată de brațele principale ale deltei riului Rhône, în depart. franc. Bouches du Rhône, 731 km², cu cîteva localități. Locuitorii sînt în mare parte păstori.

Camarilla, (span., cameră mică, cabinet), dela Ferdinand VII (Span.) nume dat unei coterii sau unui partid de favoriți, cari se află în apropierea curții unui domnitor absolutistic și îl influențează în detrimentul statului și în favorul intereselor personale.

Camarina, în vechime oraș în Sicilia, (astăzi Fiume Cammarana sau Ipari), devastat 853 de Saraceni.

Cămașa, îmbrăcăminte făcută din pânză, care se îmbracă pe piele. C.-le bărbătești sînt croite cu mâneci, cele de dame fără de mâneci. C. țerăcească are mâneci și este cusută cu diferite broderii cu arniciuri, cu mătăsuri, ou fir și cu fluturi. (V. Camisol).

Cămașa de păingine, în povest. române, o fată pornind să-și caute bărbat, căpeta dela sfînta Miercure o C. din tort de păingine și C. o feri, ca mama pădurii să nu-i sugă sângele. Mama Cri-vețului trimite pe un Ovreu cu C. otrăvite, dar frumoase și mai subțiri decît pânza păingenuului, ca să le ducă la Chiralina. Baba din smircurile mării era îmbrăoată u dece cămeși și frații adu-seră o C. pentru sora lor. Apoi mai sînt C. de aur și cu soarele de aur în piept. Dinele încă poartă C. și cînd se scaldă, se desbracă, apoi feciorii le fură; un fecior fî odată schimbat într'un cerb, și nu se putu face iară om, pînă nu se duse pe muntele de marmoră, unde se scaldau lelele, și trecu prin oămeșile lor. (Cf. Basmele române, de L. Șăineanu.) V. Arachne, Ciroe și Deianira.

[Atm.]

Cămașa, învelișul fructului omenesc din mitra însărcinată. În interiorul ei este apa, în care înnoată pruncul. La sfîrșitul saroinii cămașa plînesce și apa curge, ca să înlesnească nascerea pruncului.

[St.]

Camăta, interese (v. ac.); **Cămătar**, oel ce dă împrumuturi cu interese mai mari decît cele legale; usurar.

Camaura, căciula din tinichea roșie ce o poartă Papa.

Cambacérés, *Jean Jacques Régis de, duce de Parma*, om de stat franc., n. 1753 în Montpellier. După erumperea revoluției franceze a ocupat mai multe funcțiuni administrative; 1791 president al jud. criminale în Montpellier; 1792 membru al conventului, unde avu mare influență; 1793 propune înființarea tribunalului revoluționar; 1794 president al conventului; 1796 pres. al consiliului celor cinci sute, 1799 al doilea consul. Cu suirea lui Napoleon I pe tron ajunge canoelar al imperiului; ia parte însemnata la redactarea Codicelui Napoleon. La 1816 a fost expulsat ca «ucigaș de rege»; 1818 amnestiat. † 8 Martie 1824.

Cambay, stat vasal Angliei în presidenția indo-brit. Bombay, 906 km.², cu 86,074 loc. **Capitala C.** situată lângă sinul C., are 36,000 loc. (mai demult 200,000); poleitorii vestite de achat și carneol.

Cambia sau **Cambiu**, un înscris circulabil (transmisibil, girabil), făcut în o formă strict prescristă de lege, despre o sumă hotărîtă de bani, pe care posesorul legitim al înscrisului e în drept a o pretinde și emitentul înscrisului este obligat a o plăti într'un timp și loc anumit, sau el însuși, sau a face ca să se plătească prin altul. Dacă emitentul (autorul) se obligă, ca să plătească el însuși, C. are forma unei obligațiuni, deoarece el promite în ea, că plătesce însuși ca obligat principal prin cuvintele: »pentru această cambie plătesc (eu)«. C. care are această formă se numește **C. proprie**, în România **bilet la ordin**. Dacă emitentul se obligă a face să se plătească prin altul, prin o a treia persoană, C. are forma unei epistole deschise, sau a unei asignațiuni, deoarece emitentul provoacă prin ea pe altul

(pe un debitor al său) ca să plătească suma cambială, care provocare se face prin cuvintele: »pentru această cambie plătiți«. Emitentul se numește în acest cas trasant, fiind-că trage suma de plată asupra provocatului, care din aceasta cauză se numește trasat, și este scris în formă de adresă sub textul cambiei în partea stîngă. C., care se face în această formă se numește **C. strădînd**, sau »trata«.

C. proprie, numită și **Sola C.**, fiind-că se emite numai într'un exemplar, nu se prea folosește în comerciu. Trata este în adevăr hîrtie de comerciu. Ea se emite de regulă în două sau trei exemplare (prima, secunda, tertia), și se folosește mai mult ca mijloc pentru încasarea de pretențiuni și plățirea de datorii comerciale internaționale. În chipul acesta funcționează C. ca hîrtie de bani internațională, și cruță schimbarea și transportarea de bani, delătură greutățile ce ar trebui să le îndure plățitorii din cauza diferinței de valută a diferitelor state, afară de aceasta delătură cheltuielile și pericolele împreunate cu transportarea de bani metalici dintr'o țeară într'alta, dintr'un loc într'altul. Greutățile și inconveniențele, pe cari le delătură C., au dat ansă la nascerea și dezvoltarea ei. (Cf. I. Socaciu, Dreptul C.-l., Brașov.)

C. de depôt (de depozitiune), se numește cambia, care se dă creditorului ca gagiu pentru a-i asigura o pretențiune.

C. de distanță, v. C. de piață.

C. domiciliată, C. în care trasantul (emitentul) a pus ca loc de plată un loc deosebit geografice de acela, în care locuiesce trasatul (la C. proprii un loc deosebit de locul emiterii). Sînt două feluri de C. domiciliată: a) C. domiciliată hotărît, în cari e numit un domiciliat, adică e numită o persoană deosebită de trasat, respective emitent, ca să plătească cambia la locul domiciliului; b) C. domiciliată fără domiciliat, în care nu este numită o persoană deosebită de trasat pentru a plăti cambia la locul domiciliului. Aceste C. sînt a se prezenta spre plățire trasatului, respective acceptantului, dar nu la locuința sa, ci la locul domiciliului. La C.-le domiciliată hotărît prezentarea spre plățire trebuie să se facă la domiciliat și în locul domiciliului, căci la cas contrar posesorul C.-ei pierde nu numai acțiunea de regres contra emitentului și a giranților, ci totdeodată și acțiunea cambială contra acceptantului, cu un cuvînt pierde totul.

C. falsă și falsificată, C. care nu provine dela acela, dela care ar trebui să provină după cuprinsul ei, adică nu se emite de acela, al cărui nume îl poartă, sau de reprezentantul său legitim, care va să țină, subscrierea emitentului este falsă, și cînd aceasta este falsă, atunci și C. se numește falsă. De C. falsă se deosebesce C. falsificată, sub care se înțelege aceea C., care la început a fost autentică, adică s'a emis de către acela, cu al cărui nume s'a iscălit, sau de către reprezentantul său legitim, și numai după aceea s'a falsificat, adică s'au schimbat declarațiuni sau subscrieri autentice dintr'însa prin adusuri, corecturi, ștersături, rădături făcute de un neindreptățit, s. e. s'a urcat suma, s'a schimbat cedența, s'a falsificat subscrierea autentică a emitentului, a girantului sau a acceptantului. Fiecare subscriere falsă sau falsificată e lipsită de puterea

cambială. Dacă pe o C. se află subscrieri false sau falsificate, și cu acestea împreună se află pe aceeași cambie și subscrieri autentice, cele dintâi nu au nici o influență asupra validității celor din urmă. Ele sînt independente una de alta, și fiecare de sine stătătoare. Deci efectul cambial al declarațiilor cambiale autentice (adeverate) nu se alterează prin declarațiunile false, ce vin înainte pe aceeași C.

C. fictivă este C., în care figurează ca emitent o persoană, care nu există în realitate. Aceste C. sînt false.

C. maritime sînt C., cari se trag asupra corăbierului cu ocazia luării unui împrumut maritim (bodmarie), garantat cu corabia sau cu marfa aflătoare într'însa.

C. la ordin propriu, C. în cari emitentul se pune pe sine însuși și ca remitent, ceea ce de obicei se face prin expresiunile »la ordinul meu propriu« sau »la mine însumi«, se numește »cambie la ordinul propriu«. Emitentul (trasantul) se pune pe sine ca remitent, trasează la ordinul propriu s. e. atunci, când voiesce a dispune de o pretensiune a sa, fără ca să scie hotărît, că va folosi C. respectivă ca rimesă, sau o va folosi pentru incasarea pretensiunii cambiale. Uneori emitentul se pune pe sine însuși ca remitent, când voiesce să vîndă sau să transmită la alții C. respectivă, și în timpul emiterii nu scie oui o va da, o va vinde. Se poate întempla și cazul, că persoana, care primesce C. și care ar trebui să figureze ca remitent, nu voiesce a figura pe C. și de aceea o dă emitentul la ordinul propriu, și apoi i-o transmite respectivei persoane printr'un gir în alb (blanc).

C. de piață și de distanță. Dacă C. este de plată la locul emiterii se numește cambie de piață; în cas contrar e cambie de distanță.

C. la vedere se numesc acelea, cari au scadența la vedere (înfățisare, prezentare, à vista, à piacere), s. e. La vedere să plățiți, etc. Aceste C., precum și acelea, cari au scadența un timp hotărît după vedere, se numesc C. de vedere sau înfățisare.

Capacitate cambială, facultatea, ce trebuie să o aibă o persoană pentru a pute deveni îndreptățit sau obligat, conform dreptului cambial, pe baza vr'unei cambii. *Cap. c. activă* este capacitatea de a pute câștiga drepturi cambiale prin acte, gestiuni cambiale proprii; iar *Cap. c. pasivă* este capacitatea de a pute lua asupra-și obligăminte cambiale, conform dreptului cambial, prin acte — sau declarațiuni cambiale proprii; aceasta o posed numai persoane, cari își pot administra în mod independent averea lor.

Cambium, (botan.) zonă generatoare, inel generator; o țesătură formatoare din tulpinele și rădăcinile plantelor, ce trăiesc mai mulți ani și au de obicei o consistență lemnoasă. Pozițiunea ce o ocupă în organele amintite e variabilă; la plantele lemnoase, Gimnosperme și Dicotiledonate, există două zone de cambiu, cea mai importantă fiind în cilindrul central, între lemnul și liberul primar. Prin funcționare C. produce, de primăvara până toamna (pentru zonele temperate) noi țesături, ce servă la conducerea lichidului absorbit din pământ prin rădăcini (lemn secundar) și a substanțelor sintetisate în

frunze (liber secundar); în același timp și elemente mecanice de susținere. Consecința adăugării acestor noi țesături în fiecare an e, că planta își îngroașe neconținut tulpina și rădăcina. *C. durabil*, elementele vii ce separă liberul și lemnul din fasciculele tulpinei Monocotiledonanelor. *Celule cambiforme* (*țesătură cambiformă*), celule cu pereții subțiri, delicioși, cu un conținut bogat în materii azotoase, ce constituiesc în mare parte liberul plantelor erbacee sau se găsesc în afara C.-lui.

Cambrai, capitala unui arondisment cu același nume, în depart. franc. Nord, lângă riul Șelda, cu 24,722 loc. (1891); residență episcopescă; fabricațiune de pânzării (batist), de cicorie, și cea mai mare fabrică de zahăr din Franția. C. a fost fortăreață de primul rang, dar acum fortificațiile sînt delăturate. C. pe timpul Romanilor se numia Camaraum; în evul mediu capitala unui ducat. — *Liga de C.*, încheiată la 10 Dec. 1508 între Maximilian I, Ludovic XII și Ferdinand Catolicul în contra Veneției. *Pacea de C.* (pacea danielor) încheiată la 5 Aug. 1529 între Franția și Spania.

Cambrais, țesături rari și subțiri de batist, cari se preparau odinioară numai la Cambrai; adî însă s'au redus tare prin țesăturile de bumbac.

Cambresines, pânzării fine orientale din Levant și Bengal, cari se aseamănă cu țesătura de Cambrais.

Cambrlo, pânză de bumbac fină, se fabrică în orașul Cambrai, dela care își derivă numele. *Chembrid* se numește în comericiu o pânză lustruită, întrebuintată pentru căptușeli.

Cambridge, 1) C., comitat engl., 2124 km.², cu 188,862 loc. (1891); *Capitala C.*, situată lângă riul Cam, 36,986 loc. (1891); are universitate renumită (întemeiată la 1229 de cătră Henric III) cu o bibliotecă mare (ca. 400,000 tothuri și 6500 manuscrite), 17 colegii ou 3469 studenți, 2 colegii pentru femei, muzeu, observatoriu astronomic, grădina botanică, etc. 2) C., oraș, în statul nord-american Massachusetts, 70,028 loc.; universitatea Harvard, cel mai vechiu institut public de învățămînt în America nordică;

Cambridge, 1) C., *Adolf Friedrich, Duce, Conte de Tipperary, Baron de Culloden*, mareșal engl., fiul mai mic al lui George III, n. 25 Febr. 1774 în Londra, 1831—37 vice-rege în Hannovera, † 8 Iunie 1850. 2) — C., *George Friedrich Wilhelm, Carol, Duce*, fiul lui Adolf, n. 26 Martie 1819 în Hannovera; 1854—55 comandant de diviziune în reșoiul crimeic; 1862 mareșal, 1856—95 comandant suprem al armatei engl.; 1895 s'a retras din această funcțiune.

Cambriels, *Albert*, general franc., n. 1816. Elev al școlii din St. Cyr (1836). Colonel în campania din 1859; general de divizie la 1870, este greu rănit la Sedan. Restabil, este însărcinat de guvernul apărării naționale cu comanda armatei din Vosgi; 1879 comandant al corpului X de armată; în retragere dela 30 Nov. 1881; † 1892.

Cambronne, *Pierre Jacques Etienne*, general franc., n. 1770 la St. Sébastien; † 1842. Voluntar al legiunei Nantaise, se distinse în Vendea, Irlanda și în Germania; ia parte strălucită la luarea Zürichului, ca căpitan, în 1799. La 1800 aparține armatei de Rin, când în urma unei lupte este proclamat de soldați »primul grenadir al Franției«.

Colonel în 1810, i-se încredințează 1812 comanda unui regiment de vânători ai gardei împăratului. Participă la bătăliile din Saxonia, Lipsca și Rusia, unde fu înaintat general de brigadă. Se acopere de glorie și răni în luptele dela Craonne (1814). Însoțește pe Napoleon în insula Elba și se reîntoarce cu acesta în Franția în capul unui pumn de oameni, cu cari înaintează până la Lyon. Re-luând Napoleon tronul, îl numește Conte al imperiului și Pair de Franția. Luă parte glorioasă în lupta dela Ligny și Waterloo, unde în mijlocul exortațiilor de a se retrage în fața popoului trupelor engleze victorioase, pronunța celebrele cuvinte: »garda moare și nu se predă«. Grav rănit, este ridicat de inamic și condus în Anglittera. După abdicarea lui Napoleon, C. fu trecut pe lista proscrișilor. Reîntors în patrie fu dus înaintea unui consiliu de reșoiu, unde după strălucita pledoarie a lui Berryer, fu cu unanimitate achitat. S'a retras la Nantes, apoi la Lille, unde, după moarte, i-s'a ridicat o statuă.

Camolcatca, peninsulă în nord-estul Asiei, 270,000 km², acoperită de două șiruri paralele de munți, cu numeroși vulcani (Clușev 4804 m., cel mai înalt vulcan al Asiei). Locuitorii sunt Camciadali, Coriaci și puțini Ruși. Dela 1697 aparține Rusiei; loc principal Petropavlovsk, cu port.

Camden, oraș în statul nord-american New-Jersey, lângă Delaware, în fața orașului Philadelphia; 58,313 loc. (1890); șantier.

Camē, (mecanică) discurile calate pe un arbore și destinate a transforma, printr'o acțiune intermitentă, o mișcare circulară continuă într'o mișcare alternativă rectilinie sau circulară. Au același rol ca și excentricile. C. se întrebuintează de preferință în toate mecanismele, unde este nevoie de o acțiune bruscă la un moment dat.

Camēe, pietri scumpe gravate, în cari gravura iese în relief.

Camēleon, reptil din ord. Saurienilor. Pe lângă caracterele generale ale Saurienilor, C. are corpul comprimat, acoperit cu o piele formată la suprafață din mici ridicături solzoase. Din cauza fenomenului particular ce presintă, de a schimba instantaneu și de mai multe ori culoarea, a fost considerat ca simbol al ipocrisiei. C. este cel mai inofensiv dintre animale; mișcărilor sale sunt încete; el se nutrește cu insecte, pe cari le pândește, și când acestea trec pe dinaintea sa el nu face nici o mișcare, ci scoate repede limba sa viscoasă, de care se lipesc insectele, și pe cari le trage repede în gură. Limba întinsă a animalului are o lungime egală cu cea a corpului. C. este ovipar; trăiește pe arbori în regiunile calde ale vechiului continent.

Camēliae, sau *C. virgines*, în mitol. romană s'au identificat cu *Lymphae*, (*Nymphae la Greci*), erau virgine și ține de apă; miresele romane se rugau lor. [Atm.]

Camēlina, plantă din fam. Cruciferelor, crește des și spontan pe semănături; crește și pe terenurile nășipoase și marecagioase. Uneori se cultivă pentru semințele ei, din cari se scoate olei. Nu suferă de secetă și insecte. Pe pământurile mai bune însă nu este așa de productivă ca rapița și macul. I-se dau 1—2 arături, și se seamănă primăvara prin Martie și Aprilie, câte 15—20 kgr. semână la hectar. Se seceră prin Iulie și Aug., dă 10—15—20 hl. la hectar.

Camēlia, *Ioan Iosif*, călugăr grec din Constantinopole, trecut la biserica catolică, a venit în Ungaria ca misionar și a propagat cu mare zel unirea cu Roma. C. a fost episcop rutean al Muncaciului (1690—1712) și a guvernat și preste Români.

Camēlia, (botan.) gen monotip de plante lig-noase din fam. Terustroemiaceelor, trib. Gordoniee, foarte înrudit cu genul *Thea* (v. ac.). Unica specie: *C. japonica* L., originară din Iaponia, se distinge prin florile sale frumoase de forma trandafirilor la anotimp de iarnă și foile sempervirente asemănătoare cu ale laurului, de aceea se cultivă în diverse varietăți și la noi în florăria temperată. [A. Pr.]

Camēlopardalis, (*lat.*) Girafa, (v. ac.)

Camēlopardalus, (*lat.*) constelațiunea Girafa. (v. ac.)

Camēlot, stofă groasă de lână sau de păr de capră; în Paris nume dat neguțătorilor de stradă, îndeosebi vânătorilor de gazete.

Camēmbert, brânză grasă, numită după satul C. în Franția, arond. Argentan al dep. Orne.

Camēna, comună rnr. și parochie, cu moșie boierească în Bucovina, căp. și j. Cernăuț, cu 2176 loc. (2013 ort., 71 cat. și 92 mos.); școală primară, poștă. [Dr I. G. Sbiera.]

Camēnae, (*Camēne*), sau după formele mai vechi, *Carmēnae* și *Casmēnae*, în mitol. romană erau nimfe în societatea ținei Egeria, țina isvoarelor și ajutătoare la nascere. [Atm.]

Camera, odaie, în deosebi odaie boltită. În trecut se numia C. odaia, în care se păstra averea particulară a regilor, și în sens figurat autoritatea, care administra această avere. (v. Cameralia.) În limbajul parlamentar se înțelege sub C. legislațiunea sau unul din corpurile legiuitoare (v. ac. și art. Bicamerism.) Numirea C. se mai dă și la diferite colegii, în deosebi la colegii judecătorești.

C. de punere sub acuză, v. Acuzațiune.

C. advocațională, corporațiune de ordine și de disciplină a corpului avocaților. (V. art. Avocat, Barou.)

În Ung. C. adv. sunt regulate prin art. I. 1874: XXXIV; numărul, sediul și teritoriul lor îl determină ministrul de justiție; chiemarea lor este apărarea drepturilor corpului adv., controlarea funcționării sale și purtarea tabloului de ordine, în care sunt înscrși avocații. C. adv. funcționează totodată și ca for disciplinar și ca corporațiune consultativă în afaceri justițiare.

C. de comerț și industrie, instituțiuni destinate a reprezenta interesele comerțului și industriei în diferitele lor relațiuni. Ele servă guvernelor ca organe consultative în toate chestiunile, ce interesează comerțul și industria. În Rom. C. de com. sunt regulate prin l. dela 2 Aug. 1887. Modul compunerii circumscripțiunii lor se fixează prin decret regal. Membrii se aleg prin scrutinii secret prin comercianții și industriași în etate de preste 21 ani, cari plătesc o patentă anumită. C. com. își îndeplinesc agendele prin adunarea gen., secțiunile și biroul lor, cheltuielile le acopere din decimele plătite de patentarii lor. În Ung. C. de com. există deja dela 1811 (Fiume) și sunt regulate prin art. I. 1868: VI. Astăzi funcționează în număr de 22 (în părț. rom.: Arad, Brașov, Cluj, Oșorheiu, Orade

și Timișoara) cu o avere totală de 572,953 fl. și cu un budget anual de 200,658 fl. (1893).

C. medicală, o corperațiune a medicilor, în care se discută toate momentele, ce se refer la interesele generale ale lor, la chemarea doftorească și la serviciul sanitar public. C. există în Germania și Austria.

Camera clara, (*lat.*) o modifi cație a C. obscure (v. ac.); la C. o obiectul proiectat pe o placă palidă se poate privi prin o lentilă.

Camera lucida, (*lat.*) camera luminoasă, un aparat optic, descoperit de Wollaston la 1809, pentru a desemna peisagiuri. Imaginea obiectului de desemnat, ce se reflectează prin o prismă de sticlă, potrivit așezată, se vede ca și proiectată (aruncată) pe masa de desemn, unde ușor i-se pot desemna conturile.

Camera obscura, (*lat.*) camera întunecoasă. Lumina, ce stăbate pe o mică apertură într'o odaie, presintă pe părilete opus imaginea mai mică și inversă a obiectelor din fața aperturii. Pe acest experiment se bazează C. obscură; ea se compune din o cameră mică transportabilă, pe dinlăuntru văpsită negru, în păriletele căreia se află o mică apertură, în care e așezată o lentilă, ce concentrează lumina. Păriletele opus lentilei se poate înlocui cu placa preparată pentru fotografiare. Descoperită de Porta (1558) și Hooke (1679).

Camerala se numiau în A.-Ung. până la 1848 veniturile statului; ele erau administrate prin *camera regală*, (înființată de Ferdinand I pe la începutul secl. XVI). Sub C. se înțelegeau anume veniturile din domeniile erariului și ale coroanei, din minele de metal și sare, din monetații, poșta, loterie, vămi, numite tricesime, taxe, apoi din contribuțiunea fonciară, din cetăți, taxele de toleranță a Ovreilor, quinquagesima Romanilor, intercalariile episcopatelor, decimele, tributul omagial, o parte din filerii papali, colectele, centesimele și censul, ce îl plăteau cetățenii din orașe, Sașii, Cumanii, etc.

Camérđana, (magh. Komorzán), com. în Ung., cott. Sătmar, în ținutul numit »Teara Oașului», cu 2059 loc. rom. gr.-cat., cari se ocupă cu agricultura, economia de vite și cu căruășia.

Cameler, *Camerar*, (franc. Chambellan, germ. Kämmerer sau Kammerherr), demnitate de curte. Titlul de C. se dă de monarch la nobili și este împreunat cu dreptul de a se presenta la curte, din care cauză insigniul C.-ilor este o cheie de aur. C. săvârșesc serviciul camerei principelui, și sub conducerea C.-lui suprem și unele servicii ceremoniale. Pentru a pute fi numit C. se cere de regulă o etate anumită, (s. e. în Prusia 36, în Ung. 24 ani), »proba avitică» ca ascendenții candidatului au fost nobili (în Austria până în gen. 5 după tată și gen. 4 după mamă,) și o avere însemnată.

Camelengo, 1) *C. al Papei*, titlul cardinalului șef al camerei apostolice, care administrează veniturile papale; se mai numește și *camerar*. 2) *C. al cardinalilor*, titlul cardinalului, care, pe când e ocupat scaunul papal, administrează banii ce încurg pentru cardinali, iar când scaunul e vacant, îndeplinesc toate funcțiunile privitoare la guvernarea bisericii, ajutat fiind de către alți trei cardinali, cari după ce se începe conclavul (v. ac.) se schimbă tot la trei zile.

Cameron, (pron. Kemern), 1) *C. Simon*, om politic din America de nord, n. 1799 în County,

Lancaster. Mai întâiu tipograf, apoi editorul unui ziar în Doylestown; 1845 a intrat în luptele politice ca senator, 1861 ministru de reșouiu, 1862 ambasador în Rusia, 1867—77 iarăși senator. † 1889.

2) *C. Verney Lovett*, explorator engl., n. 1844 în Radipole. 1872 fu pus în fruntea expediției arangiate de societatea geogr. din Londra, pentru a căuta pe Livingstone. C. a plecat din Bagamoio către interiorul Africei; în Unianiembe a dat de cadavru lui Livingstone. A încungiurat lacul Tanganica, de aici a luat-o spre vest, ca să constateze cursul râului Lualaba; dar în Niangve a trebuit să părăsească cursul râului și să o apuce spre sud-vest. 1875 19 Nov. a sosit în Loanda. Această traversare a Africei, o cale de 5800 km., a descris-o în »Across Africa», (2 vol., 1876). † 26 Mart. 1894.

Camerun, dela 1884 colonie germ. pe ținuturi vestice ai Africei, ca. 495,000 km²; populațiunea principală o formează Dualla (cam 20,000) aparținători seminției Bantu. Ținutul este muntos acoperit cu păduri seculare. Comerțiu însemnat, export de oleiu de masline, fildeș și cauciu.

Camesto, trăsură cu un cal în Neapole.

Camestres, al doilea mod de concludere în a doua figură silogistică, oare având forma

P	a	M
S	e	M
—	—	—
S	e	P

denotă că, majora fiind universal-afirmativă, iar minoră universal-negativă, concludiunea e universal-negativă. S. e. toate popoarele civilizate cultivă științele; Popoarele nomade nu cultivă științele; Ergo: Popoarele nomade nu sânt civilizate. [Plet.]

Camfor, un product vegetal, o esență volatilă solidă, un carbur de hydrogen cu formulă C₁₀H₁₆O, ce se extrage din lemnul arborelui *Cinnamomum Camphora* Nees. (sau *Laurus Camphora* L. — *Camphora officinarum* Bauh.), din fam. Lauraceelor. Acest frumos arbore, totdeauna verde, are frunzele coriacee cu trei nervure, florile mici și albe. Cresce în China, în insula Formosa și Iaponia, unde se și cultivă foarte mult din cauza productului seu. C. se aduce în Europa în stare brută din insula Formosa și din Iaponia și se purifică priu sublimațiune. C. purificat este o masă incoloră, cristalină, solidă, fragilă și unctuoasă la pipăit. Are miros propriu penetrant, gust aromatic, puțin amar, dând o senzație de căldură și mai apoi o senzație de receală. În contact cu aerul se volatilizează repede, din care cauză trebuie conservat în vase de sticlă bine închise. Arde ușor cu o flacăra strălucitoare, dând un fum gros. C. este puțin solubil în apă, dar este solubil în alcool, eteruri, chloroform, în oleiuri și esențe. Greutatea specifică 0.98. În comerțiu se găsește 2 feluri de C.: de Iaponia, care este cel mai bun, și de China (Formosa) de o calitate mai inferioară. C. are proprietăți medicinale anestetice, antiseptice, anafrodisiace. Se administrează mai cu samă în fricțiuni și în alte aplicațiuni externe în stare de soluțiuni în alcool în contra durerilor nevralgice, reumatismului, migrenei, etc. Ca medicament intorn trebuie însă luat cu multă băgare de samă, căci poate ave consecunțe funeste. [Z. C. P.]

Cămila, animal mamifer rumegător din fam. Camelidelor. N'are coarno. Este de două feluri: *C. dromedar* (*Camelus dromedarius*) și *C. bactriană* (*Camelus bactrianus*), cea dintâiu are o cocoasă, cea din urmă două cocoase pe spate. Dromedarul este de v'ro 2—2·25 m. lung, bactriana e ceva mai mare. Antâia trăiește în Asia vestică și în Africa (spre nord dela 12° lat. geogr.), a doua în Asia centrală. Este cel mai folositor animal domestic, (se numește și corabia deșerturilor). Servesce la ducerea transporturilor, la călărit. Se mulțamește cu nutreț puțin și rău, poate trăi mult timp fără apă. Perul, pielea, carnea și laptele ei se întrebunțează.

Camilafoa, acoperemnt de cap ce aparține ornatumii călugărilor, cari o poartă atât în uzul comun de toate zilele, cât și la funcțiuni sacre. Episcopii încă poartă C., cu deosebire când celebrează. C. are formă cilindrică, înaltă, de culoare neagră și e provăcută cu un vâl negru în partea dinapoi. Unii arhieriei cu ocaziunea funcțiilor sacre poartă C. de culoare roșie ori albă, ornată cu chipul îngerilor, având deasupra o cruce.

Camilla, al 107-lea plauetoid.

Camilli și *Camillae*, (lat.) în Roma veche numele copiilor aplicați la funcțiuni sacre, (mai ales la Flamen Dialis).

Camillus, *Marcus Furius*, general roman, apare primadată în istorie la 403 a. Chr. ca censor; în anul X al resboiului contra orașului Veji, pe care îl și ocupă (396), fû numit dictator; apoi prin marinimie silii orașul Falerii să se predee (394). Aousat fiind, că ar fi defraudat din prada dela Veji, s'a dus în exiliu voluntar. Când Brennus a ocupat (390) Roma, Romanii refugiați îl rechemară și îl investiră din nou cu dictatura. C. învinse pe Galli, reedifică orașul și reorganisă armata romană; apoi supuse pe Aeqi, Volsci și Etrusci, cari se revoltaseră. C. mijloci primirea legilor Liciniane și astfel a pacea între Patricii și Plebei. † 365 a. Chr.

Camîn, (lat. *caminus* = captor), o întocmire pentru încălzitul odăilor, constătoare dintr'un spațiu mărginit de zidărie sau plăci metalice, săpat în parte sau în întregime în zid. Materialul pentru încălzit se arde pe un grătar, iar gazurile trec deadreptul în coș. Capacitatea lui de încălzit e deci neînsemnată. Aspectul focului deschis, ornamentația ce se poate da părților șeșite, îl fac însă agreat în multe părți. Mai mult au contribuit Francezii la modernisarea lui.

Cămlnar, boier de sfat, însărcinat cu stringerea Căminei. *Camina* sau *Camăna* era o dare pe vin și beuturi spirtoase, deosebită de vădrărit și altele. Era »camână cu ruța«, 15 galbeni pe an de cărciumă și »camână țerăneasă«, 2 bani pe vadra de vin. C.-ii erau sub priveghierea marelui C., boier de clasa I, care însă n'avea scaun în divan. La Cantemir C. stringe decimile din ceara datorită domnului. (Urie, 1: 77, 116; 2: 31, 33, 272; Sulzer, 3: 156; Cant. Descrip. Mold; Cihac, II). [I. S. F.]

Camîncea sau *Camca*, sat în Bucovina, căp. și j. Siret, form. comună și parochie cu moșia boierească Petriceanca sau Petriceni, cu 4106 loc. (3938 ort., 66 cat. și 92 mos.); școală primară. [Dr I. G. Sbierea.]

Camion, car pentru transportul de mărfuri dela gară sau dela port în oraș.

Camisard, v. Hughenoți.

Camisia, (lat. mediev.) cămașă.

Camisol, haină femeiască scurtă eu mâneci, făcută din pânză și garnisită cu broderii sau cu dantelă, sau din stambă, simplu de tot. Se poartă înaintea de a face toaletă.

C. de forță este un fel de gilet (vestă) cu mâneci lungi, care se încheie la spate; mânecile se pot lega astfel, ca să împiedece mișcarea mânilor și a brațelor. C. de f. servă pentru imobilizarea alienaților agitați și a bolnavilor cu delir violent.

Camoëns, (pron. camoins), *Luis de*, poet portughez, n. 1524 în Coimbra ori Lisabona. † 10 Iunie 1580. C. este cel mai renumit poet al Portugalzeilor. A studiat la universitatea din Coimbra. 1542—46 petrece la curtea regală, de unde, din cauza relațiilor sale de amor cu dama de onoare Ecaterina de Athaida, este alungat. Se duce apoi la Lantarem, unde a scris mare parte din poeziile sale lirice, cu deosebire elegiile și sonetele. Intre 1546—49, în luptele contra Musulmanilor, a dat probe de mare vitejie, și în lupta dela Ceuta își pierdă ochiul drept. Re-întors din exil la Lisabona, se imbarcă spre India și se stabilă în Goa. Scriind la 1555 poema satirică »Disparates na India«, viceregele îl exilă la Macao, unde petrecu 5 ani și compuse »Lusiada« (descendenții lui Lusuz), în care cântă epoca eroică din istoria Portugalzeilor. La 1561 scăpă din exil; dar la gurile râului Mekong sufere naufragiu, și abia își putu mântui viața. La 1569 se reîntoarce în patrie. Afară de Lusiada a mai scris ode, sonete, elegii, satire, sestine, stanțe, epigrame, epistole și 3 comedii. Epopea »Lusiada«, apărută mai întâiu la 1572, este o operă însemnată nu numai în literatura portugheză, ci și în cea universală. A apărut în o mulțime de ediții; e tradusă aproape în toate limbile Europei. Cea mai completă ediție a operelor lui C. este cea de: Visconde de Iuromenha. (Lisabona, 1860—69, 6 vol.) [I. Petran.]

Camomilla, se numesc în farmacie florile de *Matricaria Chamomilla* L. (v. ac.)

Camorra, o societate secretă din Neapole, care la cumpărări și alte afaceri căuta să stoarcă o anumită parte din câștig; se ocupa și cu contrabandă și primia angajamente pentru executarea de crime, etc.; tolerată sub Ferdinand II, din motive politice, s'a susținut până în timpurile noastre.

Cămp și *C. deschis*, câmpie în opozițiune cu crângul sau cu terenul acoperit mai mult sau mai puțin de pădure, fie în masivuri încheiate, fie numai cu pîlcuri; C. este locul cu desăvîrsire liber de pădure, abia dacă se găsește unde și unde câte un arbore sau pom roditor izolat pe el, pentru a scuti pe muncitorii vara de soare și ploaie. (Astfel și »Câmpia Transilvaniei«, care deși face parte din regiunea dealurilor, totuși se numește »Câmpie«, fiind lipsită aproape de totul de păduri.) După cultură și foloase se numește C. cu deosebire terenul, oare servesce unic la plugărie și cultura cerealelor, având liveți și pășuni deosebite pentru producțiunea nutrețului pentru vite. După sistemele mai vechi usitate la poporul nostru, afară de moine, unde pământul apt de cultură servia alternativ la producțiunea de fân și cereale, pământul apt

de cultură al unei comuni se împărția în 2—3 părți egale, numite câmpuri, din care unul sau două se seamănă cu cereale de toamnă (grâu, secară), și altul cu cele de primăvară (orz, ovės; meu, hrișcă, porumb), iar a 3-a parte rămâne totdeauna ogor și izlaz pentru vite. De aoi și numirea »economia de 2 câmpuri« pentru sistema biennială și »economia de 3 câmpuri« pentru sistema triennială. Aceea consistă în: 1) semănături de toamnă și de primăvară laolaltă; 2) ogor ca izlaz pentru vite; aceasta în 1) semănături de toamnă, 2) semănături de primăvară; 3) ogor ca izlaz pentru vite. Și una și alta trebuie să producă fânul pentru vite în altă parte, pe livezi. Și cu tot ogorul obligator, tot al 2-lea sau al 3-lea an, pământul nu este ferit de sleire astfel, că ele poartă caracterul unor sisteme rapace. *Câmpuri de experiență* se numesc câmpurile atașate pe lângă școlile de agricultură și stațiunile de experimentație pentru aclimatizarea de plante și rezolvarea a diverse probleme agronomice de aclimatizarea și nutrițiunea plantelor. [Dr. M.]

C. electric, ori ce spațiu în care se simte acțiunea puterilor electrice. *C. magnetic*, spațiul în care se simt acțiunile puterilor magnetice. (v. inducțiune.)

C. microscopului, (telescopului), spațiul în care trebuie să se aștepte un obiect exterior pentru a fi vădit prin microscop (telescop). [—]

C. vederii, este spațiul în care un singur ochiu, care fixează, vede obiecte mai mult sau mai puțin curat. S. e. ochiul privind pe un tablou întins un obiect din centrul lui, vede curat acest obiect, pe când pe celelalte obiecte le vede cu atât mai puțin clar, cu cât ele sunt mai departe de obiectul central, și aceasta numai până la o margine, preste care ori ce obiect nu se mai vede; spațiul cuprins în cercul acestei margini este *C. vederii* unui ochiu. Acest *C.* este mult mai întins în afară. Cătră partea internă *C. vederii* unui ochiu se confundă cu al celuilalt ochiu. În *C. vederii* se deosebesc formele și colorile obiectelor; nu toate colorile însă au același *C. de vedere*; cel mai întins *C. de v. îl* are culoarea albastră și cel mai mic îl are cea violetă. Prin *C. vederii* ne putem păstra raportul util vieții în mijlocul mulțimii ființelor și obiectelor, cari ne înconjoară. [Dr. Man.]

C. în heraldică, numit și fundul scutului, constituit principală lui culoare (v. ac.) De obicei *C.* nu e uniform, ci conține mai multe piese sau părți aplicate pe dînsul. O regulă absolută există în privința așezării lor, anume: nici odată nu se poate pune decât metal pe culoare sau invers. *C.* constituind tot herbul sau blasonul, se euună cel dintâiu. [O. L.]

C. în poveștile române, Sucnă Murgă, cu fratele său Busuoc au străbătut *C. cu somnul*, unde pe B. l-a prins un somn; apoi *C. jalei*, unde pe B. l-a prins dorul, ca să se reîntoarcă acasă, în fine a ajuns în *C. florilor*, unde florile îmbiau pe B. ca să le rumpe. Un moșneag dă lui Piperuș Petru o ceteră, ca atunci când va trece prin *C. cu dor*, și-l va ajunge dor de ai săi, să cânte în ceteră. [Atm.]

Campagna, oraș în prov. ital. Salerno (Campania), 6896 loc., catedrală frumoasă.

Campagna di Roma, împrejurimea Romei, cuprinzând partea cea mai mare din vechiul La-

tium. Odiñoară acest ținut era ca o grădină frumoasă cu vilele splendide ale vechilor Romani, astăzi e loc aproape deșert și băltoș; în partea sudică sînt bălțile pontinice.

Campament, terenul pe care se stabilește o armată în barăci, corturi sau alte adăposturi, pentru a staționa mai mult sau mai puțin timp.

Campan, *Valea*, (Campania), o vale romantică a Pireneilor în dep. franc. Pireneii sup., traversată de riul Adour; cariere de marmoră.

Campana, v. Clopot.

Campanella, *Thomas*, recte *Giovan Domenico*, călugăr dominican și filosof, n. 1568 în Stilo în Calabria; 1599—1626 închis de guvernul spaniol afirmative pentru conjurațiune, și 1626—29 de inquisițiunea romană pentru eresie. † 1639 în Paris. Are 82 de scrieri din toate ramurile sciințelor. *C.* este aderent al lui Telesius.

Campanella, *Punta della*, promontoriu la partea sudică a golfului de Neapolea.

Campania, în antichitate ținutul dintre Liris și Silarus, pe partea vestică a Italiei, cuprinzând prov. de acum Napoli și Caserta; din cauza productivității și frumsețelor naturii numită și *C. felix*. Puncte mai importante: Vesuvul, laoul Avernus și Lucrinus, promontoriul Misenum. Orașe: Bajae, Cumae, Neapolis, Puteoli, Herculaneum, Pompeji, Salernum, Capua, etc.

Campania, (milit.) spațiu de timp consacrat unui războiu; plan, conducere, rezultatul sau sfîrșitul unei campanii de războiu; uneori *C.* e sinonim cu cuvîntul războiu și se întrebuițează ca expresiune distinctivă contrară războiului do asediu sau de cetate.

Campanula L., (botan.) gen din fam. Campanulaceelor, trib. Campanulelor, cuprinde plante ierboase perenale sau mai rar anuale; florile de ordin albastru mai rar violaceu sau albe; fructul o capsulă însoțită de lobiul calicului. Acest gen are vr'o 230 de specii, răspândite prin emisfera boreală și mai cu samă în regiunea mediteraneană orientală. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari însemnăm: *C. Rapunculus L.*, *C. glomerata L.*, etc. Multe specii de *C.* se cultivă ca plante ornamentale pentru frumsețea florilor. Rădăcina și vîstățile tinere de *C. Rapunculus L.* sînt alimentare ca salată. Odiñoară se credea, că rădăcina acestei plante are proprietatea de a mări secrețiunea laptelui la doici și se întrebuița în același timp în medicină ca vulnerară, adstringentă și antiphlogistică.

[Z. C. P.]

Campanulaceae, (botan.) fam. de plante dicotyledonate erbacee, uneori subfrutescente, vivace sau anuale, ce conțin un suc mai adesea lăptos; frunzele fără stipuli, alterne uneori opuse, simple și dințate. Se cunosc vr'o 1000 de specii, răspândite pe toată suprafața globului. *C.-le* se divid în următoarele trei triburi: I. trib. *Lobeliaeae*, corola neregulată, anterele aderente în jurul stilului, cu mai multe genuri, între cari însemnăm: *Lobelia L.*, *Dialypetalum Benth.*, etc. II. trib. *Cyphiaeae*, corola neregulată, anterele libere, cu genurile: *Cyphocarpus Miers.*, *Nemadadus Nutt.* și *Cyphia Berg.* III. trib. *Campanuleae*, corola regulată, anterele libere, rar aderente în jurul stilului, cu numeroase genuri, dintre cari însemnăm: *Jastione L.*, *Phyteuma L.*, *Campanula L.*, *Specularia Heister* și *Adenophora*

Fisch., reprezentate și prin părțile noastre, unele chiar prin mai multe specii. Această vastă familie este de mare importanță horticolă, pentru că conține multe specii cultivate ca plante ornamentale.

Campanulat, (botan.) organ (caliciu, corolă, etc.) în formă de clopot cu gura în sus, ori în jos.

Campbell, (pron. kembl) 1) *C. Thomas*, poet engl., n. 1777 în Glasgow, 1827—29 Lord-rector al universității din Glasgow; † 1844 în Boulogne. Opere: »The pleasures of hope», poem didactic; »Gertrude of Wyoming» (1809), povestire poetică; »Letters from the South» (1837); »The mariners of England», poezie foarte populară.

2) *C. John*, Lord, cancelar al Engleterrei, n. 1779 în Springfield (Scotia); 1830 membru liberal al parlamentului, 1832 Solicitor general, 1834 Attorney general, 1841 cancelar al Irlandei, 1846 cancelar al ducatului Lancaster, 1859 cancelar al Engleterrei. † 1861. A scris: »Lives of the Lord Chancellors and Keepers of the great seal of England», (7 vol., 1845—48); »Lives of the Chief Justices of England», (3 vol., 1849—57).

3) *C. Sir Colin, Lord Clyde*, mareșal engl., n. 1792 în Glasgow; a luptat 1841—52 în India, 1854 în Crimeea, 1857 comandant suprem în India contra popoarelor revoltate, pe cari le-a bătut la Chanpur și Laenau; 1862 numit mareșal. † 1863 în Chatham.

Campe, *Ioachim Heinrich*, pedagog, n. 1746 la Deensen (Braunschweig); 1776 a intrat ca învățător la »Philantropin«-ul din Dessau și a ajuns următorul lui Basedow, al fundatorului și directorului acestui institut. După ce și el fundase un asemenea institut la Hamburg, a mers la Braunschweig ca inspector de școli și librar al casei de orfani. Aici a publicat între altele: *Robinson cel tiner*, care a ajuns la o sută edițiuni; *Descoperirea Americii și Teofron sau sfătuitorul pășit*; *Dicționarul limbii germ.*, n'are valoare științifică. Scrieri pentru copii și tineri, 37 vol. † 22 Oct. 1818. Biogr. de Leyser. [W. R.]

Campeador, (*span*) luptător curajos, viteaz; în deosebi supranumele lui Cid. (v. ac.)

Campeanu, *Petre M.*, Dr. în filos., prof. de filos. și de dreptul natural la Academia din Iași, începând dela 1836. M. on. al Acad. Rom.; de orig. din Trs., † 15 Apr. 1893. Scr.: *Cuvânt rostit în sala academică în 9 Oct. 1838 la prilejul vizitației ce a făcut școlaelor Inalt Preasf. K. K. Veniamin Costache, Arhiepiscop și Mitropolit al Moldovei și Sucevei*, 1838. *Alfabetar latin*, 1847, II ed. 1860. *Gramatica rom.* pentru cl. normale, 1848, prelucrată apoi de Nicolae Măcărescu pentru școli, iar pentru alt cerc de cetitori decât al școlaelor, a prelucrat-o însuși C. (II ed. 1880) cu următorul conținut: 1) o tratare filosofică despre originea limbii omenești; 2) clasele generale, în cari se împart limbile vechi și noue, după modul cu care se exprimă într'insele relațiile, ce ideile minții le au unele cu altele în cugetare și vorbire; 3) clasele generale ale obiectelor, despre cari spiritul omeneșc a putut să-și formeze, la început, succesiv atât idei cu mîntea sa la lumina conștiinței, cât și cuvinte (limbă) prin sensibilizarea acelor. Prefața conține o expunere a argumentelor fonetiștilor și etimologiștilor extremi și o combatere a lor. Autorul e pentru un compromis între ambele si-

steme. Cartea nu e lipsită de interes. Stilul cam greoiu. [D. E.]

Campeche, stat mexican pe peninsula Yucatan, 56,462 km.², cu 93,976 loc. (1890). Capitala *C.*, situată lângă sinul cu același nume, 18,730 loc.

Campeggi, *Lorenzo*, cardinal, n. 1474 în Bologna. Leo X îl numi 1517 episcop de Parma și cardinal. 1524 fu trimis de Clemente VII la parlamentul din Nürnberg, unde a exoperat uniunea principilor cat. contra protestantismului. † 1539 în Roma.

Câmpeni, (magh. *Topánfalva*), com. în Trs., cott. Turda-Arieș, e emporiul și capitala »Moșților», așezată într'o regiune romantică, pe malul stîng al Arieșului, cu 2600 loc., (2431 Rom.); are 3 biserici: gr.-or., gr.-cat. și rom.-cat. Este sediul judecătoriei reg. de cerc, a oficiului de pretură, a inspectoratului reg. silvanal și al casei de păstrare și economii »Doina». (v. ac.) În C. se țin mai multe târguri bine cercetate. C. a fost teatrul mai multor întâmplări istorice. Cel mai însemnat rol l-a avut în 1848/49. C. în adunarea de pe »Câmpul libertății» a fost reprezentat într'un mod impunător; din această cauză a și fost denunțat și persecutat. (Cf. »Gaz. Trans.» Nr. 30 ex 1891.) În C. a fost reședința lui A. Iancu, de aici a condus el operațiunile militare întru apărarea munților apuseni în contra armatelor maghiare. Locuitorii din C. au fost totdeauna mai deștepti decât cei din comunele iobăgesci, avînd ei din secolul trecut școală bună și dascăli zeloși; ei au fost renumiți ca bărdăși și în tot felul de lucrări de lemn; au făcut mai multe tunuri de lemn, după modelul celor făcute în Bucium; au vîrsat chiar doue tunuri din aramă, mestecată cu materialul dintr'un clopot dela biserica gr.-or. Cu unul dintre aceste tunuri a zdrobit tribunalul Andreica, pe »Dealul băieșilor», armata lui Hatvani. Măiestrul la vîrsarea tunurilor a fost Nicolae Mucea din Sohodol, care inventase și smăcurile pentru a scoate apa din vîrtejuri. La topirea clopotului a întrebunțat 5 fauri, cu 5 foi. »Câmpănarii» s'au distins în a. 1848/49 în fapte românesci și au adus mari jertfe pentru Tron și națiune; au dat un mare contingent de bravi tribuni și căpitani; aci s'au păstrat toate armele și caii luați dela armatele maghiare; tot aici a fost asilul prefectilor și tribunilor refugiați din toate părțile Ardealului. În toamna anului 1849, C. au fost desarmați prin guvernatorul Br. Wohlgenuth, cu mare paradă; li-s'au luat toate tunurile și armele cucerite dela Maghiari, ba și tunurile fabricate de ei, și alte arme. În 1852 Impăratul, la rugarea lui Iancu, și-a schimbat planul de călătorie, a trecut peste muntele »Găina», iar noaptea a dormit în C. La 1852 C. au fost denunțați, că conspiră în contra statului. Colonelul Springesfeld, comandantul districtului, întră cu 3 companii de soldați în sat, lui Iancu îi pune o trăsura la dispoziție, cu care a mers la A.-Iulia, unde a fost arestat, iar pe secretarul său Dion. Darabant și pe trib. Andreica, îi arestează și îi trimite la Abrud, unde au fost eliberați de abia după 3 săptămâni. După o investigație de 11 zile miliția a părăsit C., deoarece nu s'a putut constata nimic compromițetor. [I. St. Ș.]

Campenon, *Jean Baptiste Marie Edouard*, general franc., n. 1819. Elev al școlaei de St.

Cyr; făcù campania Italiei (1859) și pe a Chinei (1860), unde se distinse, și fù înaintat șef de escadron. La începutul ostilităților din 1870, fù numit șef de stat major al divisiiei Legrand; C. fù rănit la Metz și făcut prizonier cu întreagă armata lui Bazaine, apoi internat la Aix la Chapelle. C. a fost de trei ori ministru de resboiu (cab. Gambetta, Ferry și Brisson); partisan al participării militarilor în parlament. Ca ministru reformă legea recrutării, stabilind termenul de 3 ani. † 1891.

Camphausen, 1) *C.*, *Ludolf*, om de stat germ., n. 1803 în Hünshoven, (Aachen); 1843 membru al parlamentului provincial de Rin; 1847 membru liberal al parlamentului unit (Vereinigter Landtag); 1848 president al ministeriului Prusiei; 1848—49 plenipotențiar la Deutsche Centralgewalt în Francfort; 1849—51 membru al primei camere prus. Mai târziu se retrase la banca din Colonia, înființată de el, apoi în viața privată, ocupându-se cu lucrări astro-fisicale. † 1890 în Colonia.

2) *C.*, *Wilhelm*, pictor germ., n. 1818 în Düsseldorf, discipol al Academiei din Düsseldorf; † 1885. Tablourile sale conțin scene de resboiu de pe timpul lui Cromwell, din resboiul de 30 ani, din resboaietele silesice și din cel dela 1870—71.

Camphene, sau *Terpene*, o serie de oleuri eterice, a căror compozițiune corespunde formulei $C_{10}H_{16}$ sau $(C_{10}H_{16})^n$; se aseamănă între ele din punct de vedere chimic, se deosebesc însă în miros, în gust, în punctul de fierbere, în greutatea specifică și în puterea de a polariza lumina. Punctul lor de fierbere variază între 150° și 250° C; iar greutatea spec. între 0.840 și 0.890.

Campi, familie de artiști, care a întemeiat în Cremona o școală eclectică, ce înfloria în secl. XVI. Cei mai însemnați sânt: *C. Giulio* (1500—1572), pictor și arhitect; s'au conservat din operele sale cu deosebire câteva capete femeiesci foarte frumoase. *C. Antonio*, numit *Cremonese* († pe la 1591), pictor, sculptor, calcograf și istoric; în San Paolo din Milan s'a păstrat un tablou al său, reprezentând Nascerea lui Christos.

Cămpla, câmpii sau șesuri sânt acele extinse suprafețe plane de pământ, a căror înălțime nu e mai mare de 2—400 m. preste nivelul mării; e de însemnat însă, că singur relieful nu e hotărîtor. În distribuirea C.-lor pe suprafața pământului se observă un fel de sistem dualistic, ele în genere se întind în direcțiunea axei continentelor, deci în lumea veche au direcțiune aequatorială, în lumea nouă se acomodează direcției meridianelor. În privința extensiunii se deosebesc: *C. continentale*, cele mai extinse, având direcțiunea indicată, și *C. isolate* sau mici, situate la marginea sau în centrul continentelor. Toate C. s'au format într'un perid geologic mai nou, precum dovedesc formațiunile diluviale și aluviale, ce acoper suprafețele lor; între sine însă, unele sânt mai vechi, altele mai noue; veche e C. Americii sudice, ce zace pe granit; mai târziu s'a format C. Siberiei; cele mai noue sânt litoralele. Altfel atât din punct de vedere geologic, cât și din respectul formei externe, C. sânt foarte variate. [V. B.]

Cămpla, (magh. *Mezőség*), un ținut deluros în mijlocul Transilvaniei, între Mureș, Arieș și

Someș și între orașele Cluj, Turda, Mur.-Oșorheiu, Reghin, Dej și Gherla. Suprafața ei este de vr'o 100 miluri □ (5600 km²). C. este partea cea mai joasă a Trs.-ei, văile au o înălțime absolută abia de 250—360 m., și cele mai înalte vîrfuri de dealuri n'au înălțime mai mare de 650 m. C. este deluroasă, au văi adânci, prin cari se extind lacuri, cu trestiuși și cu pesci și paseri aquatice. Pământul este foarte roditor, și după formațiunea geologică aparține formațiunii terțiare; pietrișuri și păduri lipsesc, numai ici-colea se află plantațiuni mai noue; comunicația era foarte anevoioasă, în timpul mai nou însă s'au construit căi mai bune și o cale ferată dealatul C.-ei, dela Mureș-Ludoș la Bistrița. Loc. sânt în mare majoritate Români, în ținutul de cătră M.-Oșorheiu se află și Maghiari, iar pe la Teaca Sași. Maghiarii sânt abia 10%—15% din totalitatea locuitorilor. C. aparține comitatelor: Solnoc-Dăbâca în nord, Cojocna și Turda-Arieș în vest și Mureș-Turda în est. Orașe nu se află pe C., dar sânt câteva comune mai mari, cu țirguri de țeară vestite, precum Mocin, Teaca, S.-Petru, Band, etc. [Silv. Mold.]

Campli doctores, (*lat.*) instructori militari, cari instruau pe cei recrutați în armata romană în manauera săbiei, a scutului, palului, precum și în deosebitele mișcări, ce le făceau trupele romane.

Cămpina, com. urb. în România, j. Prahova, situată pe un platou între rîurile Prahova, Dofțana și părul Cămpinița. (Stațiune a liniei fer. Predeal-Ploiesci.) E însemnată ca stațiune balneară, și pentru terenurile sale petrolifere, preste cari se află aproape 100 guri (puțuri), din cari se scoate petrolul. Comuna are preste 3000 loc. C. are o judecatorie de ocol, subprefectura, o mare fabrică de gaz și parafină, o fabrică de cărămidă, 4 biserici și 2 școlle; un spital al fundațiunii »Lahovari-Arsachi.« Dela 1783 C. era recunscută ca țîrg liber și a primit diferite scutiri. [A. M. M.]

C., stațiunea balneară. Isovoarele nu sânt captate, așa că stabilimentul dispune de puțină apă. Printr'o captare serioasă însă s'ar pute întruni un volum suficient, deoarece la o adâncime nu tocmai mare, platoul C.-ei este pîtruns de ape sulfuroase subterane. Din cauza căldurilor, simțite mai vîrtos din lipsa plantațiunilor abundente, sezonul în acest stabiliment este scurt. În comparație cu trecutul, C. se află în decadență. Înainte de 1857 era aci un stabiliment de idroterapie bine usitat, condus de Hatschek, care învățase aceasta specialitate la Gräfenberg sub direcțiunea lui Priesnitz, fiind primul care întroduse acest sistem de cură în România. Orașul era în floare pe atunci, o musică aleasă din Brașov venia în fiecare vară; Bucurescenii alergau aici în număr mare, mulți zidiseră case (între alții și Eliade-Rădulescu). Prin situațiunea sa și prin apropierea de Bucuresci C. ar pute să aibă un viitor sigur, căci isovoarele sânt din cele mai bune, deși de o concentrațiune slabă, mai mult sulfhidrică decât sulfuroase. Analisa aproximativă arată o reacție ușor alcalină, prezența acidelor carbonice, sulfurice și chlorhidrice, apoi baze de calce, sodă, magneșie și urme de potasă. Clima e dulce și mai puțin variată ca în alte localități muntoase. Aici își caută vindecare bolnavi de reumatisme, boale de piele,

scrofuloasă, afecțiuni uterine, sifilis, etc. (Cf. Dr. C. Vasiliu, »Spitalul«, 1885; Dr. N. Garofliid, »Despre apele min. ale Rom.« Buc., 1886; Dr. C. Istrati, Raport anual relativ la inspecțiile făcute la st. baln. Buc., 1890.) [Dr. Vuia.]

Câmpineanu, familie boierească română. Primul purtând acest nume, este *Vasile C. căpitanul*, omorât la 1659 de Michnea Vodă, împreună cu socrul său și alți boieri, pentru-că se împotrivise la o poruncă domnească. *Drăghici C.*, e în 1705 opucehaia la Tarigrad. Doi C. răsleți figurează pe lista boierilor mari în 1718, anume: *Manta C.*, mare căpitan și fiul său *Părvu*. Dintr'un al doilea fiu al căpit. Vasile, anume *Pavel* se nascu *Pantazi C.* Acesta se căsătorii cu fca lui Const. Cantemir, fiul lui Antioch V. Juca un rol important în afacerile țerii, având rangul de mare clucer. După cum se găsește într'un act, pe la 1764 murise, lăsând 2 băieți: Scarlat și Constantin.

Stolnicul Scarlat C., în 1785 ispravnic de Buzeu ca biv-stolnic. Punându-se în relațiuni rele cu Mavrogheni, acesta exillează pe soția boierului, anume Luxandra, la închisoarea Edicule din Constantinople, unde remase mai mulți ani cu fiul ei. Sc. C., energic apărător al intereselor țerii spunea într'un rând gener. Mitrovski: »Austria n'a dobândit țeara prin arme, ci Românii au chieinat-o ca pe o prietenă.« Luxandra liberată din închisoarea vine în țeară, apoi se retrage preste munți, când soțul ei murise, (1802).

Constantin C., frate cu precedentul, om învâțat și boier însemnat dela începutul acestui secol. Înainte și în timpul ocupației rusesoi el era mare spătar.

Ion C., colonelul, fiul lui Scarlat, n. 1798, om politic foarte însemnat; mare orator și aprig apărător al drepturilor naționale, în deosebi în adunarea obștească dela 1834, când prin elocuența sa a sciut să înbărbăteze pe toți deputații, ca să resiste pretensiunilor rusesci referitoare la înțroducerea unor modificări în Regulamentul organic. După închiderea acestei adunări C. s'a refugiat în străinătate, dar n'a încetat să pledeze drepturile țerii la Paris și la Londra, căutând a întreține relațiuni cu bărbați politici marcanți, ca Thiers, Palmerston și alții. Vrënd a se rentoarce în țeară a fost arestat în Lugoș și închis în Caransebeș, apoi prestat guvernului român, care l-a ținut închis doi ani în mănăstirile Mărgineni și Plumbuita; la 1841 a fost eliberat. Precum la 1833, după moartea fratelui său Constantin și a ieșirii sale din armată, în care înțruse ou rang de căpitan, s'a pus în capul societății filarmonice și a îndemnat pe oamenii de talent să se ocupe cu literatură; așa și după eliberarea sa a sciut să adune în jurul său un număr de bărbați bătrâni și tineri, contribuind astfel la cimentarea societății. Intrarea oștirilor străine la 1848, moartea soției sale și exilarea amicilor săi îl aruncară în o melancolie, de care numai moartea îl scăpă în 1863. (Cf. Ioan C., discurs de recepțiune la Acad. Rom., de Ioan Ghica.)

Ion C., bărbat politic, (fiul colonelului Ion C. † 1863), n. 1 Oct. 1841 în București, † 13 Nov. 1888; a ocupat între a. 1877 și 1886 în Cabinetul I. Brătianu diferite ministere, (justiție, externe, finanțe, domenii), a fost la 1887 primar al Bucureștilor și la 1888 guvernator al Bancei Naționale.

Campi Raudii, câmpuri situate spre sud-est dela orașul Verecelli (v. ac.), unde la 101 a. Chr. Marius a bătut pe Cimbri.

Campoamor, *Don Ramon de*, poet spaniol, n. 1817. A scris fabule și poesii lirice: (Fabulas originales, 1842; Ayes del alma, 1852; Doloras, ed. n. 1866); și pentru teatru: (Dies irae, 1873; Cuertos y locos și El honor, 1874; Obras poeticas, ed. n. 1874.) C. a fost și deputat.

Campobasso, prov. ital. (Abruzzi), 4416 km²., ou 391,087 loc. (1890). Capitala C., 13,504 loc., fabrică de oțel.

Campodea, insect din ord. Thysanurelor.

Campodux, (*lat.*) comandant de trupe, oștean mare. Cronica lui Huru din seol. XIII este făcută, se ȝice, de un Arbore Campodux, strămoș al faimosului hatman al lui Stefaa Vv. [O. L.]

Campo Formio, castel în Italia sup., lângă Udine; aci s'a încheiat la 17 Oct. 1797 pacea între Austria și republica franc.; în această pace Austria abdice Lombardiam, provinciile belgice și termurul drept al Rinului, primii însă Istria, Dalmația și Venetia.

Campomanes, *Don Pedro Rodriguez, Conte de C.*, om de stat span., n. 1723 în Asturia, 1770 până la 1791 president al consiliului suprem din Castilia, stîrpi multe abusuri și înțduse reforme salutare. † 1802.

Camos, (câmpii), ținuturile extinse din interiorul Brasilei, acoperite cu ierburi și în parte cu păduri. *C. oraș* (Sao Salvador) în statul bras. Rio de Janeiro, 20,000 loc. Export de cafea, orez, bumbac și trestie de zahăr. Lumin. electrică.

Campo santo, (*ital.*) câmp sfânt, loc sfânt, numire ce o dau Italianii cimiterului, îndeosebi cimiteriilor cu morminte în arcade ornate. Cel mai însemnat C. s. e cel de lângă domul din Pisa.

Campulicou, o masă compusă din resturi de cauciuc și de plută de dopuri. Masa se preface în table subțiri, se colorează și lustruesce bine și servește ca covoare pentru podini și păreți. Aȝi e înlocuită prin covoare cerate de plută. Covoarele de C. sînt foarte bune pentru odăile reci, contra igrasiei, în casele de bolnavi, etc.

Câmpul libertății, un câmp lângă Blaj, între riul Târnavă mare și calea fer., care se folosesce de pășune, și care până la 1848 se numia »ritul Grecilor«, fiind-că acolo își păsoeau și își pasc până în ziua de astăȝi orașenii din Blaj, (numiți și Greci), vitele lor. Pe C. acesta se ținū în 3/15 Maiu 1848 memorabila adunare a Românilor, în care se primii între altele propunerea lui S. Bărnuțiu, că: »C. acesta, pe care se ține ântăia adunare națională rom. din Trs., intru eterna aducere aminte a acestui act glorios, se va numi C. libertății pentru todeauna.« Pe locul, unde era așezată tribuna, de pe care își făcu Bărnuțiu propunerile, s'a pus ca semn o piatră, numită »piatra libertății.« Această piatră fusese mai înainte așezată între cele două turnuri ale bisericeii catedrale din Blaj, de unde însă aruncată de vânt, a ramas în piața Blajului, până la așezarea ei pe C. libertății. Piatra aceasta cufundându-se în năsip, mai târziu s'a pus alta preste ea, cu mult mai înaltă. În primăvara a. 1883, apa Târnavei, schimbându-și alvia, piatra a fost mutată la locul unde se află și astăȝi. Până la 1876 studenții mergeau în fiecare an la 3/15 Maiu pe C. libertății, și după

sfințirea pietrii prin preot, unul dintre ei rostia o cuvântare despre adunarea din 1848. Procesiunea aceasta însă (1876) fû oprită de guvern.

[Dr. A. B.]

Câmpul Mierlei, (*Kossovopolje*), vale în Sërbia, lângă Pristina; aci s'au dat luptele mari: în Iunie 1389 între Turci (Murad I) și Sërbi (Lazar), și 17—19 Oct. 1448 între Turci (Murad II) și Ioan Huniade.

Câmpulung, *district*, mai înainte un ținut întreg și mare, cunoscut în istorie sub numele de Ținutul sau Ocolul C., cuprindea tot șiragul de munți înalți de pe teritorul Bucovinei despre Ardeal spre Maramurș până la râul Ceremușului. Pe teritorul lui se aflau mai multe sate. Locuitorii din partea resăriteană sînt Români, iar cei din partea apuseană se chiamă Huțani sau Hufuli și vorbesc un dialect rusesc, țis și rutenesc. După Dimitrie Cantemir, ca și Vrancea și Tigheciul în Moldova meridională, au fost nisece republice mai vechi, cari au păstrat vechile lor libertăți și după înființarea principatului Moldovei. Aceste așa țise republice erau probabil confederațiuni de cnezate române, existente în Moldova înainte de întemeierea principatului, precum era confederațiunea cnezilor Bolochoveni. Această organizare și-au păstrat-o și după ce s'au unit micile republici sau cnezate de mai înainte, ca Vrancea, Brodnicul, Bêrladul, Tigheciul, etc., spre a forma împreună un singur domniat mare și puternic, mai abil de a pune stavilă necontentelor năvăliri și prădări, făcute de unele triburi barbare. Autonomia lor locală și-o manifestau prin aceea, că la alegerea Domnului mergeau la el reprezentanții acestui ținut, i-se înclinau, recunosându-l și ei ca domnitor comun, și-i arătau totodată cu ce și cu cât vor contribui și ei la întreținerea domniatului. Aceste contribuiri voluntare erau aduse la domnie mai înainte de înșiși reprezentanții locali ai ținutului, mai pe urmă însă, cam de prin secl. XVII încoace, fură strinse de cătră doi vornici trimiși dela domnie. Într'această stare politică și socială a trecut ținutul C. în 1775 sub domnia împărăției Habsburgilor, împreună cu câte o parte din ținutul Sucevei și al Cernăuțului. De aci înainte s'a schimbat cu desăvîrșire această stare politică și socială a locuitorilor; chiar și proprietatea lor seculară s'a micșorat foarte mult în urma unui proces îndelungat, purtat cu fiscalul. (Cf. Cantemir D., *Descriptio Moldaviae*. Buc., 1872, pag. 123 și 106; Eud. Hurmuzaki, *Noth- und Hilfsruf der Gemeinden des Moldauisch-Campulunger Okols in der Bukowina*. Wien, 1861; Sbiera I. G., *Traiu Românilor înainte de fundarea staturilor naționale*. Cernăuți, 1890; Marian S. Fl., *Tradiții populare rom.*, Buc., 1895.)

Câmpulung, 1) *C. com. urb.* în Rom., capitala j.-lui Muscel, și odinioară residență domnească, situată pe un platou între 2 dealuri numite Muscele. C. are o poziție foarte frumoasă și preste 10,000 loc. împreună cu cei din suburbiile orașului; afară de puțini cat., loc. sînt toți ortodoxi. Orașul are 4 strade principale, cari merg paralel în lungul orașului; stradele sînt curate și pavate cu bolovani; 2 piețe (piața Sf. Ilie și piața mică) și 2 grădini publice. Intre edificiile mai însemnate se numeră: gimnasiul, școalele primare de băieți și de fete, spitalul județean,

prefectura, primăria, casa creditului agricol, casarma reg. 30 de Dorobanți, casarma Călărășilor, poșta, telegraful, mai multe cofetării și cafenele, 3 oteluri și câteva case mari și frumoase, zidite în stil modern. În C. sînt mai multe biserici foarte vechi, între cari mai însemnate sînt: *Mănăstirea C.*, fondată de Radu Negru și restaurată la 1636 de Mateiu Basarab, iar la 1832 de cătră stat, avënd mai multe odoare vechi; astăzi e biserică de mir. Bis. domnească zidită de Doamna Chiajna și de fiul său Petru. Bis. sf. Nicolae din Țîrg. Bis. Marina, după tradiție mai veche decăt bis. lui Radu Negru. Bis. Bradu. Bis. sf. Treime, zidită pe timpul lui Mateiu Basarab și interesantă din punct de vedere al artei bizantine. Bis. Scheiu. Bis. Valea. Mănăstirea cat. (Bărăția) din piața orașului, ș. a. Tot în raionul orașului este și schitul Cioanu și Bis. Flămânda. Instrucția se face într'un gimnasiu clasic, 2 școale primare de băieți și 2 de fete; 1 școală mixtă în mahalaua Bughea-Malu; 1 pensionat de fete și 1 școală de băieți și fete condusă de preoții cat. dela Bărăție. În C. se află și un muzeu, numit »Negru-Vodă«, cuprînd obiecte antice de valoare.

Aici e residența prefecturii j.-lui Muscel, a unui tribunal de prima instanță și a altor autorități mai mici. În privința industrială orașul are 17 mori, mai multe pive sau dârste pentru bătut postav, 1 fabrică de salama, 1 fabrică de hârtie, unde sînt ocupați preste 250 lucrători. Loc. se mai ocupă cu facerea de șite și donițe, apoi cu olăria, croitoria, tâmplăria, fierăria, etc. și parte cu agricultura. Țîrg săptămânal se face în C. în toate Sâmbetele, iar țîrg anual numit »sf. Ilie« se face în zilele dela 17—28 Iulie; acest țîrg e foarte animat; vitele, și în special caii sînt mult căutați. Comerțul pe lângă lipscăanii, băcănii și cărciumii, mai constă și din vînzarea produsului industriei naționale, precum: șite, doniți, stoffe de lână, pânzeturii, costume naționale, ș. a. Prin linia ferată orașul C. e pus în legătură cu alte orașe principale ale țerii.

Orașul C. trece drept primul scaun al voevodatului Munteniei; aici descălecă la 1290 Radu Negru, voevodul Făgărașului și întemeietorul Munteniei. C. exista înainte de coborirea lui Radu dela Făgăraș; până pe timpul Fanarioților C. forma o republică ca și Bêrladul, înzestrată cu drepturi și privilegii speciale. La 1737 orașul C. fû ars de Turci, iar în timpul rescoalei dela 1821 fû ocupat de Nicolae și Iorgu, frații lui Ipsilante. (Cf. C. D. Aricescu, *Istoria C.-lui*, și C. Alessandrescu, *Dict. geogr. al j.-lui Muscel*. Buc., 1893.)

(C., stabiliment balnear, v. Radu Negru, Băile.)

[—.]

2) *C. Românesc*, comună urbană în Bucovina, căp. și j. C., cu 6708 loc., (4334 ort., 1147 cat., 62 prot. și 1165 mos.), trei parochii ort. și una cat., trei școale primare de băieți și de fete, o școală de industrie de lemn, stațiunea de cale ferată locală; scaunul căpitaniei și al judecătoriei; cabinet de lectură, bancă rurală.

3) *C. Rusesc*, (numit de Huțani *Dolhopole*), comună rurală și parochie cu moșie boierească în Buc., căp. Vișnița, j. Putila, cu 1725 loc., (1609 ort., 21 cat. și 95 mos.); școală primară.

[Dr. I. G. Sbiera.]

4) *C.* (magh. *Hosszimezö*), com. mare în Ung., cott. Maramureș, cu 2012 loc. magh. și ruteni; a fost unul dintre cele 5 orașe ale coroanei, ridicate la acest rang 1329 de regele Carol Robert.

5) *C.* (magh. *Hosszimezö*), com. rur. în Ung., cott. Selagiu, cu 336 loc. rom.

Campus Martius, câmp în Roma unde se țineau odinioară adunările de popor. Aici era și locul pentru exercițiile militare.

Campylotrop, (*grec.*) în botan. organ (ovul, sporange, etc.) îndoit în formă de arc, de rîniehiu, ori potcoavă; s. e. ovul *C.*, la care micropilul e apropiat de bil și de chalază, (la Fasole, Crucifere, Solanee, etc.)

Camwood, (pron. chemvud), sau *Barwood*, lemnul arborelui *Baphia nitida*, originar alb, devine roșu-negricios la aer, se folosește la vâșitul bumbacului. Hamburg a importat 1891 ca. 40,000 kgr.

Can, (Kan), numirea bastimentelor de reșoiu la Iaponezi; măsură de fluiditate în Olanda = 1 lit.

Cană, 1) orașel în Galilea, în care Isus, luând parte la o nuntă, săvîrși cea dintăiu minune, prefăcînd apa în vin, (Ioan 2, 1 și urm.); 2) cotul spaniol de 8 palmos, = 1'555—1'604 m.

Cană, trestie, trestie de zahăr; o beutură spirtoasă, produsă din zahărul de trestie înainte de destilațiunea rumului.

Canaan, numele unei țeri; pe monumentele egiptene din dinastia a 19 și 20 însemna Asyria sud. În testam. vechiu se înțelegea când Fenicia, când țeara de pe ambele părți ale rîului Iordan, sau și numai partea vestică dela Iordan, cucerită de Israil. *Cananiții* din biblie sînt deci sau Fenicienii, sau populațiunea Palestinei supusă de Israil. Pe timpul sf. Augustin, țeranii punicii din Africa nord. se numiau *Chanani*, adică: Fenicienii.

Canabae, (*lat.*) dughene, în care se vindeau diferite obiecte la legionarii romani; se construiau de regulă lângă fiecare lagăr staționar.

Canada, colonie engl. în America de nord, se compune din prov. Quebec și Ontario. Pe la 1867—69 fû împreună cu celelalte colonii engl. de pe continentul nord-american, formându-se un stat federativ sub numirea *»Dominion of Canada«* cu teritoriul de 7.990,733 km². și 4.966,665 loc. (1895), între cari vr'o 125,000 Indiani, restul Francezi catolici (în partea estică) și Englezi protestanți (în partea vestică). *C.* cuprinde partea dinspre nord dela Statele-Unite a Americii de nord, afară de Alaska. În partea sa vestică e acoperită de 3 șiruri de munți (Cascadele, Columbia și Munții Stîncoși), cari își ajung cea mai mare înălțime în Mt. Brown (4880 m.); pasurile peste acești munți nu sînt grele de străbătut; ținutul muntos în parte mare e acoperit cu păduri; are și ghețari. Dela coastele estice ale munților stîncoși până la Oceanul Arctic, Baia lui Hudson și Oceanul Atlantic se întinde un teren aproape șes, întrerupt pe alcurea de ridicături stîncoase (Niagara) și coline, cari în multe locuri dau aspect undulos ținutului. În părțile nordice acest șes e steril, abia se află plante mici, în părțile sudice însă se află pămînt roditor. Păduri se află și pe întinsul șes în extensiuni nemărginite. În *ape* *C.* e foarte bogată, servind la 3 oceane ape abondente: Oceanului Atlantic aparține basinelul San-Lorenzo, care duce apele lacurilor canadice (v. ac.); Saskatchewan

ieșind din lacul Winnipeg se varsă sub numele Nelson în Baia Hudson; în fine lacurile: Cerbilor, Athabasca, Sclavilor și Ursului mare se scurg prin Mackenzie spre Oceanul Arctic; coborîșurile vestice ale munților își varsă apele lor scurte în Oceanul Pacific. Deși apele *C.-ei* în genere sînt acoperite cu gheață o jumătate de an, totuși ele contribuie mult la înlesnirea comunicațiunii. *Clima* *C.-ei* se caracterizează prin schimbarea repede a căldurii mari de vară cu frigul extrem de iarnă. Ca *produse* se numeră diferite soiuri de lemn în cantități enorme, cereale, petrolul, fier și alte minerale, apoi pesoi, blane, etc. *Industria* e în desvoltare, iar *comerțul* înflorit; flota comercială a Dominiunii era la 1894 de 7245 năi de 1.110,530 tone; export de lemn, cereale, făină, potașă, oleu de pește, pesoi, carne, vite, piei; (în total 117.524,949 Dol. 1893/94), import de metale, țesături, coloniale (123.479,940 Dol.) *Comunicației* servesc, afară de ape, 25,144 km. căi ferate (1894) și 51,242 km. linii telegrafice. Instrucțiunea se desvoaltă rapid; 1899 erau în *C.* 16 universități, 24 colegii, 965 școale sup. și 15,145 șc. pop. cu 1 mil. școlari; *C.* are o Academie de științe, Royal Society, Academia artelor frumoase, Societate literară-istorică, etc. *Constituția*. Puterea executivă o are un guvernator general cu un sfat secret (ministeriu), numiți din partea coroanei engleze; legislațiunea o are parlamentul federativ (senatul cu 78 membri numiți de guvernator, și camera deputaților (215) aleși de cetățeni); pentru afacerile locale fiecare provincie își are parlamentul său. *Finanțe*: veniturile ord. 1893/4 au fost 36.374,694 Dol.; cheltuieli 37.585,025 Dol. Datoria statului 1894, 308¹/₂ mil. Dol. *Armata*: trupe stabile 1200 oameni, miliții 37,359, rezerve 655,000; 7 vapoare de reșoiu. Capitala federațiunii dela 1858 e *Ottawa*.

Istoria. *C.* fû descoperită la 1497 de Seb. Cabotto, dar nime nu se cugeta la colonizarea acelei țeri până la 1608, când Franția începî a o ocupa și puse basă colonisării prin fundarea orașului Quebec. Colonizarea mai intensivă fû împiedecată prin luptele cu Indianii, dar mai ales prin intoleranța religioasă, transplantată de iesuiși și în *C.* Aceasta provocă nemulțămiri, cari duseră la revoluție și lupte cu Englezii învecinați, cari lupte se terminară 1763 în favorul Englezilor, rămînînd ei stăpîniți *C.-ei*. Reacțiunea eschise acum pe catolici dela toate oficiile publice, 1774 însă se întroduse libertate religioasă. 1791 *C.* fû împărțită în *C.* inferioară (franc.) și *C.* superioară (engl.) Freoările între cele două națiuni și confesiuni durară în continuu. Dela 1867 *C.* fû unită pe rând cu celelalte colonii engl. din America de nord, după ce 1840 i-se dete o constituție liberală și prin administrare înțeleaptă se puse basa desvoltării noului stat federativ Dominion of *C.*, a cărui populațiune crescî prin colonisări noue în mod simțitor.

Canadice, lacurile, cele 5 lacuri mari din America de nord, situate între Canada și Statele-Unite: Lacul superior, Huron, Michigan, Erie și Ontario, între cele două din urmă renunimitele cataracte Niagara. Lacurile canadice sînt situate în formă de terase și se scurg unul în-tr'altul și în fine din Ontario prin rîul San-Lorenzo în Oceanul Atlantic. Intre toate lacurile

se află cataracte și căderi de apă, acestea sînt încungiuurate cu canale, pe cari pot umbla vapoare dela marginea extremă a Lacului superior până la ocean.

Canadian River, rîu în America de nord, isvorsece în Munții stîncoși și se varsă în Arkansas; 1400 km. lung.

Canadol, product ce se obține la destilațiunea păcurei (țiteiului); în comerț se cunoaște sub numele *gazolină*. Se întrebuințează ca mijloc de degresare și pentru carburare în aparate speciale de produs gaz de iluminat. C. fierbe între 70°—90° C; greut. specif. 0.66—0.69.

Canal, scurgere artificială de apă, care servește pentru aprovizionarea cu apă a ținuturilor uscate, sau pentru scurgerea mlăștinilor, pentru alimentarea cu apă a orașelor, pentru devierea apelor din cursul lor normal, pentru ducerea murdărilor din clădiri (v. Canalizare).

C. pot servi și ca căi de comunicație pentru transportul de persoane și mărfuri. Dintre aceste cele mai mari sînt: *C. Imperial*, 1) C. din Aragonia în dreapta rîului Ebro dela Tudela până la Saragossa, 119 km. lung, 25.5 m. lat, 3.35 m. afund; început de împăratul Carol V. 2) *C. Jînho*, cel mai mare canal, în China, se începe dinjos de Nanking la rîul Jangcekiang, duce peste Hoangho spre nord până la Peiho; 1100 km. lung, 80—330 m. lat, făcut de prin secl. VII. 3) *C. nord-estic*, între Kiel până la gura Elbei, 98 km. lung, 26 m. lat, 8.5 m. afund; înlesnește comunicatia din Marea Nordică în cea Estică (baltică), etc.

În botanică se numesc *C. aerifere*, cavități alungite în formă de tuburi, de obicei între țesăturile moi ale plantelor vasculare acvatice; în interior conțin aer, ce constituie atmosfera internă a plantei. Când celulele ce mărginesc cavitatea C.-lui produc și elimină diverse substanțe, C. se țic *secretorii*.

Canal, (franc. *C. La Manche*), în antichitate *Mare Britannicum*, parte a Oceanului Atlantic, care leagă de acest ocean Marea Nordică și desparte Franța de cătră Marea Britanie; 500 km. lung; mai îngust (33 km.) între Dover și Calais, 57 m. afund. Pe aci s'a proiectat un tunel submarin, mai în urmă un pod, dar planurile nu s'au realizat, în parte din cauza opoziției Englezei.

Insulele C., grupă de insule în sinul Normandiei, 3 insule mai mărișoare altele mai mici; 195 km², cu 92,272 loc. (1891); renumite lăptării; aparțin Englezei.

Canalla, (franc. *Canaille*), partea degradată și desprețuită a populațiunei; în general toți oamenii demni de disprețul public, ori care ar fi condițiunea lor socială.

Canalisare, o întocmire sistematică de canale subterane, prin cari se scurg apele usate de casă și industrie, adesea și cele meteorice de pe piețe, strade și curți.

C. orașelor are scopul a înlesni scurgerea repede din oraș a apelor de ploaie, a apelor murdare din casă, bucătării, spălătorii, curți, grajduri, stabilimentele industriale, a opri stagnarea apei pe suprafața solului și a înlătura umiditatea lui. În orașele, în cari s'a introdus sistemul de »totul la canal«, se varsă direct din latrine (din water-closete) în canalele publice și excre-

mentele omenești diluate cu captități mari de apă. Un oraș nu poate fi salubru dacă nu este canalizat. C. devine numai atunci perfectă, când toate curțile, toate casele sînt legate cu canalul public prin canale particulare, când orașul este alimentat cu cantități mari de apă curată, cari servesc pentru spălarea puternică a canalelor. Canalele au obicinuit forma ovală și dimensiuni diferite; canalele colectoare principale sînt destul de înalte, pentru-ca lucrătorii însărcinați cu curățirea lor precum și inginerii, cari le inspectează, să poată umbla prin ele, altele, mai ales cele particulare din curțile caselor, au dimensiuni mici. În antica Roma canalele colectoare au avut o lărgime mai însemnată decât canalele moderne, ruinele colectorului »cloaca maxima« au dimensiuni mai mari decât canalele principale de astăzi din Paris, Berlin, Londra. Canalele de dimensiune mai mare se zidesc din beton și din piatră, canalele mai înguste sînt constituite și din țevi de tuci sau de pămînt ars. Pentru ca gazele infecte din canal să nu se suie în locuințele legate cu canal, se intercalează între canalul public și cel privat, precum și între canalul particular și latrină un sifon, care fiind închis ermetic prin apă oprește trecerea gazelor. Un remediu mai eficace în contra emanațiilor mefitice ale canalelor constă însă în construcțiunea lor corectă, cu un povîrniș (panta) suficient pentru înlesnirea scurgerii repede a conținutului lor și în spălarea lor regulată. Conținutul canalelor se varsă obicinuit în riurile apropiate, direct sau după purificarea prealabilă, în multe orașe licuidele canalelor servă pentru irigațiunea terenurilor cultivate, pentru îngrășarea pămîntului (v. Irigațiune). Purificarea licuidelor din canale se produce prin decantare (prin adunarea licuidelor într'un basin, în care materiile suspendate se depun pe fund), prin filtrare prin cărbuni și năsip și pe calea chimică prin amestecarea cu diferite săruri, cari grăbesc căderea pe fund a materiilor suspendate. [I. Felix.]

Canapea, dela grec. Kanopeion = perdele pentru apărare de musce; fig. un scaun sau pat proședut cu asemenea perdele.

Canar, (*Fringilla canaria*), o pasere cântătoare din fam. Fringillidelor, originară din insulele Canare, unde în stare liberă are culorile verde-gălbie, pe când cea din colivii e galbenă mai de tot. Are cânt puternic și plăcut; învață ușor ori ce melodii. [V. B.]

Canara, (*Kanara*), ținut britic în India anteroară pe țărmul vestic al Decanului. aparținînd C. nordică (10,129 km.², cu 421,840 loc., capitala Karvar) la prezidenția Bombay, iar C. sudică (10,106 km.², cu 959,514 loc., capitala Mangalur) la prezidenția Madras.

Limba canară, (sanscr. Karnata), una din limbile dravidice din Decan, vorbită de vr'o 8 mil. oameni; are alfabet propriu și o literatură însemnată, dar puțin cunoscută.

Canare, insulele C., (în antichitate »Insulele fortuatae«), grupă de insule în Oceanul Atlantic, 103 km. departe de continentul Africii nordice, formînd o provincie spaniolă de 7273 km.², cu 291,625 loc. (1887). Insulele sînt de proveniență vulcanică, cu piscuri înalte; grupa se compune din 7 insule mai mari locuite (Ferro, Palma, Teneriffa, Gran Canaria, Gomera, Fuerteventura,

Lanzarote) și alte 5 mai mici și nelocuite. Clima e foarte plăcută și sănătoasă; pământul roditor: fructe sudice, vin, mătasă, coșenilă, etc. Aci este patria paserilor canare. Locuitorii sunt de origine spaniolă, normană și flandrică, mestecați cu sânge de Gnanchi (indigeni străvechi) și Negri. Dela 1478 aceste insule aparțin Spaniei.

Canava, (fro. *canevas*), o țesătură ordinară rară, cu găurile pătratiche, cari servesc ca fond la brodat cu fire colorate (stramin); ca perdele pentru apărarea de mușce și aerisitoare; tot așa se mai numește și sarghia și pânza groasă rară.

Canazawa, oraș în Iaponia, pe țărmul nord-vestic al insulei Nipon; 94,257 loc.; fabricațiune de bronz, porțelan și mătăsărie.

Cancan, dans fro., originar din Algeria; un fel de contradans, însă cu deviațiuni excentrice și indecente în figuri, ținută și pozițiuni.

Cancelar, (lat. *cancellarius*, fro. *chancelier*, engl. *chancellor*, germ. *Kanzler*), ampoiât însărcinat cu redactarea documentelor de stat. Dignitatea de C. a fost la început una dintre cele mai înalte în statele europene. În imperiul vechiu germ. arhiepiscopul din Mainz (Mayence) purta titlul de arhiepiscopar (Erzkanzler) al imperiului. În Franța C. trebuia să fie jurist și avea funcțiunile unui ministru de justiție. În Anglia marele C. (Lord High Chancellor) e și astăzi primul ampoiât al statului, împreună în persoana sa funcțiunile de presid. al casei Lorșilor, de șef al cancelariei imperiului, de ministru de justiție și de president al curții de apel. În Prusia regele Frideric II creă postul de mare C., care era identic cu postul de ministru de justiție. Astăzi e de importanță deosebită în Germania funcțiunea de C. imperial (Reichskanzler), creată de Bismarck în 1871. C. imp. e numit de împăratul, e primul dignitar al administrațiunii imperiului și presidential consiliului federal (Bundesrat). V. și Logofet mare.

Cancelaria, birou. (v. Bureau).

C. aulică Transilvană. Transilvania, ajunsă sub domnia oasei habsburgice, avea lipsă de un reprezentant lângă curtea din Viena, precum avuse și la Poarta otomană, și neînvoindu-se de loc, ca să aibă acolo reprezentant comun cu Ungaria, pe baza rezoluțiunii Alvinczi-ane în 1694 a trimis la Viena pe vice-cancelarul Samuil Kálnoki, ca să mijlocească corespondența între cerțe și țeară. Din pozițiunea aceasta modestă C. foarte repede s'a ridicat și deja în 1695 ea începe a funcționa ca dicasteriu, și a influența în guvernarea țerii. Ea trage la sine împărțirea donațiunilor și trimetea ordonanțe, iar prin art. II din 1755 i-s'a încredințat și judicatura în instanța supremă. Astfel competența C.-ei se lărgi tot mai mult până ce ajunse autoritatea oficială cea mai înaltă a Transilvaniei, care era împunerică, și fără de subscrierea proprie a principelui, în numele acestuia să îndrepte ordinațiuni către guvern. Sub Iosif II puțin timp a fost împreună cu a Ungariei; dar dela 1791 iar a funcționat de sine până la 1848. După încetarea absolutismului a fost restabilită, și a funcționat până la 1867. C. aulică Trs. sta de regulă din 6 consilieri aulici, aleși în sensul diplomei Leopoldine din 1691 și a legilor XX și XXI din 1791, dintre bărbații calificați ai celor trei națiuni și patru confesiuni recepte, având per-

sonalul auxiliar în măsură corespunzătoare. Sub principii naționali încă a fost C. în Trs., iar sub domnia austriacă erau și aci două cancelarii.

Cancer sau *Carcinoma*, tumoare, ce se poate desvolta în ori ce parte a organismului: piele, ganglioni, creer, intestin, rărunchi, etc., și care își are originea în o înmulțire (hypergeneză și hypertrofe) neregulată (atipică) a epitelului acestor organe. C. distruge și substituie țesutul organului, în care se desvoaltă, suprinându-i funcțiunea; el se propagă mai departe către organele învecinate cât și prin vasele limfatice spre ganglionii limfatici. C. se desvoaltă de preferință la oameni în vîrstă, el e dureros și ajuns la suprafața pielii poate forma o ulceratie de un aspect particular. C. recidivează, causează după mai mult timp cahexia cauceroasă și se poate generalisa. Causa C.-lui, după unii autori, e o predispoziție congenitală a organismului pentru o hypergeneză epitelială morbidă, după alții nisele microorganism numite «coccidii.» Tratamentul cel mai bun al C.-lui e extirpațiunea chirurgicală, cât mai timpurie; chiar după o operațiune bine reușită el poate recidiva și atunci o nouă operațiune se impune. Se deosebesc: *C. simplis*, în care celulele epiteliale țin cumpena țesutului de legătură; *C. medular*, de o consistență mai moale cu multe alveole; *Scirrhus*, de o consistență vârtoasă, prevalează țesutul de legătură; *C. gelatinos*, la care și microscopic se poate constata o degenerație gelatinoasă sau coloidă a substanței; *C. myxomatos*, cu o degenerație myxomatoasă (mucosă) a substanței. În C. se așează câte odată pigment negricios; o formă foarte malignă.

Cancion, versul liric al Spaniolilor, cu 8 silabe trocheice.

Cancionero, colecțiune de poezii lirice; la început C. cuprindea poeziile ce se cântau la curte.

Cancricat, (musică), vechiu artificiu contrapunctic, întrebunțat mai cu samă în Canon; indică că tema este a se lua mergînd ca racul, adevă delat ultima notă către cea dintăiu.

Cancrin, *George*, conte, financiar și om de stat, n. la Hanau 1773, † la St.-Petersburg 1845. În 1796 intră în serviciul Rusiei, și avansînd repede în administrația militară, fû numit 1823 ministru de finauțe. C. mări veniturile publice prin exploatarea minelor și prin economii; stabilî un ordin riguros în finanțe, fundă școli de comerț și de navigațiune, institute forestiere, tehnologice, etc.; desvoltă geniul industrial al națiunii ruse; ridică creditul său și dete rezultatul experienței sale lungi în diverse opere de economie politică și de administrație. (Rem.: Economia mil. în timpul păcii și în timpul resboiului.)

Cancroid, Cancer. (v. ac.)

Candahar, oraș în Afghanistan, lângă un afluent al riului Hilmend; 15,000 loc., industrie de mătăsă, stațiune de caravane, comerț cu India; până 1839 a fost capitala unui chanat independent.

Candarin, numele unei mici măsuri de greutate în China și Iaponia; Chinezii îi dic *Fen*, Iaponezii *Fung* sau *Pun*; 0.375 gr.

Candela, luminare, sfșnic, un vas de metal, în care se așează alt vas de sticlă umplut cu oleu. C. servesc ca lumină în biserică și se așează înaintea sînșitelor icoane, iar pe alocurea, și prin casele private, tot pentru trebuințele

cultului divin; după istorie simbolizează C. de aur din Test. vechiu, care ardea în templul Iudeilor, în semn, că Ddeu, lumina cea eternă, care luminează și încălzește inimele și sufletele credincioșilor, face vii în vece pe toți cei ce umblă în căile Lui.

„Candela“, jurnal bisericesc-literar, apare dela 1882 sub auspiciile Consistorului arhiep. din Cernăuț odată pe lună, conținând și articole în limba rutenească; ea urmărește sporirea, lăfșirea și fructificarea științei teologice, și are ca scop a deschide clerului pastoral tesaurile științei teologice, a semăna prin predici adevărată religiozitate și moralitate în popor, și a înfrăți și uni prin iubire pe toți membrii bisericii. Redactorii au fost: Dr Vasile Mitrofanoviciu (Iulie 1882 până Oct. 1883); Artemiu Berariu (Nov. 1883 până Martie 1895) și Dr Emilian Voiuțchi (Apr. 1895 până Dec. 1897), iar pentru textul rutenesc necontenit Isidor Vorobchieviciu. [Dr I. G. Sbiara.]

Candelabru, în antichitate un picior de lemn pentru a susține luminări, lămpi, etc.; crescând luxul, s'a sculptat artistic în bronz sau marmoră. Constă adesea dintr'un trunchiu canelat, purtat de picioare de animal, având la extremitatea de sus un disc.

În biserică un C. provădit cu mai multe lumini ori vase pentru oleu este aninat deasupra pietrii din mijlocul bisericii, și închipuiesc sfeșnicul de aur cu șapte lumini din Test. vechiu, așezat în templul iudaic în latura de cătră mează-și. **Policandrul** (= multe luminări), e identic cu candelabru. **Sfeșnicul**, un postament cu unul, ori cu mai multe brațe pentru candelă ori lumini, așezat în biserică pe pământ ori pe diferite mese. Arderea oleului și grăsimii din candelă și sfeșnice este totodată și un fel de jertfă adusă de credincioși lui Ddeu, după imitarea jertfelor de animale și vegetale din Test. vechiu. Sfeșnice și C. se așează în bisericile creștine mai cu samă înaintea icoanei lui Isus și a Mariei, înaintea iconostasului (altarului), apoi pe lângă tetrapod, unde stă icoana sfântului, ce se serbează în ziua respectivă, și în altar pe masă și pe proscomidier. [G. Hango.]

Cândescl, numire topogr. în Rom., 1) C., com. rur. în j. Buzău, formată din 3 căt. cu 1840 loc., 3 biserici și 2 școale; teren avut în substanțe minerale și mai cu samă în cărbuni de pământ. 2) C., com. rur. în j. Dâmbovița, formată din 3 căt. cu 1700 loc., 3 bis. și 2 școale. Loc. se ocupă cu lemnăria și mai cu samă cu rotăria.

Cândescu, veche familie munteană, ași stinsă. Originea ei se confundă cu a Basarabilor. La început numele de familie îl aveau după moșia Pătărlagele. **Mihalcea Banul**, boier vestit din timpul lui Mihaiu-Viteazul, al cărui tovarăș credincios era, a fost Mare Ban al Craiovei înainte de 1598. Pieri pe câmpia Turzii în 1601, ucis și batjocorit de Unguri. Din cei patru copii ai săi: **Radul vel comis**, dîs Mihalcea sau din Pătărlagele (1630), a fost mai pe urmă mare vornic; ucis sub Mihuea 1658, împreună cu nepotul său. Probabil că numele de C., s'a luat dela **Cândea Postelnic** ot Balotesci (1640). **Istrate Postelnicul**, boier onorît împreună cu Radu Vornicul și cu nepotul acestuia Câmpineanu 1658.

Candia, Creta (v. ac.) Capitala ei C. (grec. *Megalokastron*), pe termurul nord. al ins., zidită pe

locul vechiului Herakleion; 12,000 loc.; port; arhiepiscop grec; fabrici de săpun; în apropiere era odinioară portul Knossos.

Candiano-Popescu, Alexandru, general de de-
visie, n. 1 Ian. 1841, intrat în miliție, înaintat căpitan, ia parte în conspirația oficerilor la resturnarea principelui Cuza (11 Febr. 1865). Demisionează din armată, proclamă, în Aug. 1870 la Ploiesci, detronarea Domnitorului Carol, dar e arestat, dat în judecată și achitat de jurați. Apoi studiază în Italia jurisprudența, se face avocat, reîntră la 1877 în armată, ia parte ca major în capul batal. 2 de vânători la luarea Griviței, (30 Aug. 1877), devine 1879 prefect al poliției, la 1880 adjutant al Regelui Carol (timp de 12 ani), și la 1894 general. C.-P. a publicat și poezii. (Cf. T. Maiorescu, Discurs. parlam., vol. I și II.)

Candid, inocent naiv, curat la suflet.

Candidat, cel ce dorește să ajungă la o funcțiune, la o demnitate. Tot C. se numesc și cei ce au trecut examenul pentru cariera ce și-au ales.

Candioți, locuitorii insulei Creta.

Candis, (candel), zahăr cristalin în cristale bine dezvoltate. Se prepară din cele mai fine zaharuri exotice prin rafinarea zahărului brut cu sânge de bou sau cu albuș de ou, se disolvă în apă ca sirup de 40—41° Baumé, se toarnă în forme hemisferice, în care sînt întinse orizontal firecele de ață. Bine realizate se pun la uscătoare la 60° C., timp de 72 ore. Cristalizațiunea pe fire terminată, se spargo coaja de deasupra și se scurge sirupul remas. Cristalele se spală cu apă caldă și se uscă de nou, apoi se amalează în lădi garnisite cu hârtie. C. are felurite nuanțe: alb, gălbui, galben, rosa, negru, vi-negru, etc. Se întrebuintează la îndulcirea și prepararea de dulcețuri, licheruri, esențe, șampanie, etc., cari nu se pot limpedi bine cu zahăr ordinar de căpătina. Efectele lui medicinale sînt problematice, deși muți îl recomandă ca îndulcitor, mai cu samă la receli, etc.

Candolle, numele mai multor botaniști iluștri. 1) C., *Augustin-Pyrarnus*, n. 1778 la Geneva, † 1841. Prof. de bot. la școala de medicină și la facultatea de științe și directorul grădinei bot. dela Montpellier. Dela 1817 stabilit în Geneva. Cu Lamarck publică la 1805 ediția a III-a a operei *Flore Française*; a mai scris: *Systema naturale Regni vegetabilis*, (2 vol.) și începutul monumentalei opere: *Prodromus systematis naturalis Regni vegetabilis*, în colaborare cu fiul său și cu alți botaniști distinși; *Organographie végétale*, 2 vol.; *Physiologie végétale*, 3 vol., etc. 2) C., *Alphonse Louis Pierre* (fiul precedentului), n. 1806, † 1893. Prof. de bot. și directorul grădinei bot. din Geneva. Continuă opera tatălui său: *Prodromus*, (vol. VIII, 1844—XVII 1873). Dela 1875 începe în colaborare cu fiul său și cu alții opera: *Monographiae Phanerogamarum*. Alte opere de cea mai mare valoare: *Géographie botanique*, 2 vol. (1855); *Lois de la nomenclature botanique* (1867), cu *Nouvelles remarques sur la...* (1883); *Phytographie* (1880); *Origine des plantes cultivées* (a 3-a ediț. 1886), etc. 3) *Casimir de C.*, fiul precedentului, n. 1836, a scris în *Prodromus*, apoi: *Mémoires sur la famille des Piperacées* (1866), *Théorie de la feuille* (1868), etc. Prețiosul erbar și vasta bibliotecă a fam. C. sînt în orașul Geneva. [S. Șt. R.]

Candra, deul lunei la Indi; poartă un steag de piele de gazelă, care simbolisează petele lunei și se cară în trăsură, care e trasă de antilope. [Atm.]

Candrea, George, prof. în București, n. 20 Apr. 1862 la Neagra în Transilvania; mai întâiu învățător la Câmpeni (Munții apuseni) și prin alte părți, făcând apoi (ca bursier al soc. »Transilvania«) studii aacademice la București, Viena, Graz și Strassburg, unde obțină gradul de dr. phil. cu teza: »Der Begriff des Erhabenen bei Burke und Kant«, 1894. În colaborație cu Teofil Francu publică: »Rotacismul la Moși și Istrieni«, București, 1886 și »Românii din Munții apuseni (Moșii)«, București, 1888, studii conștiențioși și interesante prin datele geografice și etnografice, prin observațiile asupra felului de trai și al obiceiurilor Românilor din Munții apuseni, cum și prin materialul lingvistic și folkloric adunat. A fost premiat de Acad. Rom. 1894 fu angajat ca colaborator la »Dreptatea« din Timișoara, iar după întemnițarea lui Dr. V. Branice, redacțiunea trecu asupra sa. În urma unui proces de presă fu condamnat, în absență, la 2 ani închisoare, emigrase însă mai înainte în România.

Cândrenii sau **Dorna Cândrenilor**, sat în Bucovina, căp. Câmpulung, j. Vatra Dorna, form. comună și parohie cu: Dealul Florenilor, La Isvor, La Piatra, Piluganii, Poiana Negrii și Smeiții; are 2370 loc. (1942 ort., 185 cat., 33 prot. și 210 mos.), școale primare se află în C., în Dealul Florenilor și în Poiana Negrii; mai multe fântâni de apă feruginoasă; din cea din Poiana Negrii se și exportează; ferestree. [Dr. I. G. Sberia.]

Candy, 1) măsură de greutate în India de est; se împarte în 20 Maunds. C. de Bombay = 254 kgr.; 2) oraș pe ins. Ceylon.

Câne, (*Canis familiaris*), mamifer din ord. Carnivorelor, fam. Canidelor. Este de foarte multe feluri (rasse), cari se deosebesc prin forma capului, a botului, a corpului, părului, colorii, ș. a. În privința originii e mai probabil, că nu se derivă dela vr'o specie selvatică, ci oamenii au domesticit deosebite feluri de lupi și șacali, din a căror încrucișare a ieșit C. de astăzi. C. se poate foarte bine dresa, e credincios, iute și are mirosul foarte dezvoltat. Mănâncă tot, ce mănâncă și omul, mai ales îi place carnea stătută, fiartă și mânoările făinoase. Fuge și înnoată foarte bine, se urcă rău. Somnul îi este neliniștit, visează, se trezesc iute. Lumina lunei și inușica nu-i plac. Rar ajunge etatea de 25 ani, de obicei pierie în al 12-lea an de slăbiciune. E foarte folositor omului. Carnea lui se mănâncă de unele popoare. Poate fi periculos omului din cauza boalei »turbare« și a unor parasite (viermi), cari pot trece din el în om. Sunt foarte multe rasse de C., precum: zăvoșii, prepelicarii, copoii, dogii, mopsii, bursucarii, bulldogii, ogarii, C. mi-toși, C. ciobănesci, C. bernardinii, C. de Noua Fundlandă (sau de Canada), C. goi (sau americani).

C. sburdător, v. Calong.

C. vâtdăresc, (*Vanellus cristatus*), în graiul Românilor din Bucovina e paserea băltăreață, cunoscută Românilor din Transilvania sub numele de **Libuș**, **Bibie**, iar celor din România sub numele de **Nagâș**. (v. ac.) [—]

C. în mitol. grecă. Artemis, dina lunei și vânătoarei, e urmată de C. de vânat; iar ca Hekate,

la aparițiunea ei, este bineventată de lătratul cânilor. Alkeon, un vânător renumit, a trăit tot prin păduri și pe munți, a fost spintecat de câinii săi de vânat pe muntele Kithaeron. După Apollodor, Alkeon a avut 50 de câni, cari represintă cele 50 de zile ale timpului de caniculă. Argos, care a păzit pe Io, se numia cănelul dănei Hera, și în asemenea sens Eryniele și Kerelle se numiau câinii lui Pluto, iar Harpiele câinii lui Zeus. Dioscurii treceau și ca vânători curagioși, și Castor avea câni renumiți, »câni castorici«, iar câinii cei buni se lăudau a fi din soiul acestora. C. lui Orion e steaua Sirius, care aduce zilele cele mai calde de preste an. Aceste se numesc »dies oanioulares« (zilele cănelui sau canicula). Turbarea cânilor se atribuia influenței căldurii acestui timp asupra cânilor.

C. în poveștile române. Un făt frumos trecând preste o apă mare, ajunse la iad și acolo se vădu ocolit de trei câni albi. Negru împărat înțeleș cu amoresa sa, mama lui făt frumos, voi să scape de fiu, și ea prefăcându-se bolnavă, îl trimise ca să-i aducă mărul din raiu, dar o babă îl învăță ca cănelui cu două capete, care păzește intrarea raiului, să-i arunce o pâne vrăjită. [Atm.]

Câne, numirea a două constelațiuni: 1) *C. mare* se află pe emisfera sudică între constelațiunile Naia, Orion și Iepure. După Heis cuprinde 70 stele vizibile cu ochii liberi, între cari Sirius (v. ac.) este de gr. I, iar alte două de gr. II. 2) *C. mic* se află pe emisfera nordică între constelațiunile Șerpele de apă, Racul, Gemenii, Orion și Unicornul, și cuprinde 37 stele, între cari Procyon este de gr. I; se ivesce pe ceru câteva zile înaintea C.-lui mare.

Canea, sau **Chania**, oraș pe insula Creta, în locul unde fusese vechiul Kydonia; episcop grec; residența unui caimacam și a mai multor consuli; 12,000 loc.

Canella Sm., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Canellaceelor, din America tropicală. Scoarța dela *C. alba* Murr. se folosese la confecționarea unui vin diuretic. [A. Pr.]

Canellaceae, (botan.) o familie mică de plante dicotyle tropical-americeane și din Madagascar, după unii numai trib din fam. Magnoliaceelor. Cel mai important gen e *Canella*. (v. ac.) [A. Pr.]

Canelura, sghiaburile verticale în trunchiul unei columne sau unui pilastru, pentru a-i da un aspect mai svelt.

Canons, după mitol. romană o dină a isvoarelor, foarte frumoasă și bună cântăreață. Picus, regele din Laurent, un bărbat mândru, se duce la vânat în pădure, o vede pe C. și o aude cântând atât de frumos, încât animalele și paserile stau pe loc, ca să o asculte. Regele o iubesc și se apropie de C. dar chiar atunci apare Circe, muicrea regelui, o fermecătoare mare, care preface pe C. în paserea Picus (ciocnitoare). [Atm.]

Caneon, (*grec.*) corfă, coșuleț pentru pâne sau poame.

Cânepa, numirea populară a plantei *Cannabis sativa* L. (v. ac.)

Cânepar, o pasere cântătoare din fam. Friugillidelor, (*Acanthis cannabina*); are cioc închis-albastru și picioare roșii-surii; penele de pe spate sunt castanii, iar cele de pe foale și gușă albe; templele, ceafa și laturile grumazilor sunt cenușii; preste vară penele de pe frunte și piept sunt

roșii; plutitoarele din aripi și cărmacele din coadă au margini albe. Lungimea lui e de 13 cm., lung. aripilor 7-3 cm. și lung. coții 5-5 cm. Preste vară petrece prin regiuni muntoase, iar preste iarnă so coboară la gesuri. [V. B.]

Canephore, în Grecia veche numele fecioarelor, cari la procesiuni serbătorești purtau pe cap utensiliile pentru sacrificii, așezate în coșulețe frumos împletite.

Canepin sau piele engleză, o piele fină argășită cu alau; se prepară din piei de miel și de ied și servește la fabricațiunea de mănuși.

Căneploara, pasere, v. Cănepar.

Cănepiște, locul unde se cultivă cănepa. C. permanent se fac cu preferință pe lângă apele curgătoare ori stătătoare, unde dacă cere trebuința ele să se poată uda, ceea ce face bine cănepei, făcându-i fibrele mai moi și mai elastice. Pe locurile, unde se cultivă cănepa fără întrerupere, se ivesc des lupoaica, *Orobanche ramosa*, o plantă parazită, care atacă cănepa și alte plante agricole; de aceea nu este bine a semăna cănepa prea des pe același loc.

Canescența, *Canitres*, (lat.) albirea părului la bătrânețe.

Canet, *tunuri* cu tragere repede, inventate de ingin. franc. Canet, și întrebuițate de artileria de marină franceză. Deschiderea culatei la aceste tunuri se obține prin o singură mișcare, făcându-se în același timp și extracțiunea tubului gol. C. a construit tunuri de 10, 12 și 15 cm. Rapiditatea lor de tragere este în mijlociu de 4 ori mai mare decât cea a tunurilor ordinare de același calibru, astfel pentru tunurile de 12 cm., ea poate să ajungă până la 8 lovituri pe minută.

Caneva, v. Canava.

Cangrena, v. Gangrena.

Canaguru, (*Macropus giganteus*), mamifer din ord. Marsupialelor (animale cu pungă), are partea dinainte a corpului mai mică, cea dinderet mai mare. Capul seamănă cu al unei căprioare, picioarele dinainte sunt scurte, slabe, cu 5 degete, cele dinapoi lungi și puternice, cu 4 degete. Părul des, neted și moale, brun-cenușiu. Lungimea corpului până la 2 m., lung. coții 90 cm. Femeiușă e cu $\frac{1}{10}$ parte mai mică o bărbătușul. Trăiește în Australia (Noul Sudwales și Vandiemensland). E fricos, spărios; se mișcă sărind; se hrănește cu plante; se venează pentru carnea sa. O altă specie e *Macropus leporoides*, asemenea celui dintâiu, însă mai mic. Părul ca la iepurele nostru. Lungimea corpului 60 cm., a coții 35 cm. Trăiește în Australia sudică.

Canlanu, *Mihail*, (*M. Cahana*), publicist, cățva timp colaborator la ziarul «Românului»; n. în Hirslau 1867. Publicații: »Poesii populare, Doine culesse și publicate întocmai cum se țin», Iași, 1888, însemnate numai ca probă de limba vorbită în Moldova de sus. »Minciunile convenționale ale civilizațiunii noastre», trad după Max Nordau, 1895; în colaborație cu Aurel Căndrea (A. Hecht), Dicționarele geografice ale județelor Dolju și Putna, lucrări premiate de Soc. geogr. Buc., 1896—7; Grig. T. Brătianu, București, 1893.

Canibal, om care se hrănește cu carne de a semenilor săi. *Canibalismul* la popoarele cu oarecare cultură nu se produce decât în unele circumstanțe extraordinare; la selbateci a fost adesea provocat de superstiții sau de resbunare,

(Caraiții, popor din America, devoră prizonerii de război, câteva triburi din Polinesia mănâncă jertfele omenesci aduse deilor). În Africa se găsesec C. printre triburile dela sud și centru, (s. e. Niam-Niam), apoi prin câteva triburi din ins. Oceaniiei. La unele popoare africane bătrânii sunt uciși și mâncați de cătră tineri, sub cuvânt că nici unde nu le va fi mai bine ca în stomacul unor ființe tinere și pline de viață. [Caion.]

Canicula, zilele cele mai calde din vară. (V. art. Câne și Sirius).

Canidae, (zool.) câni, fam. de animale răpitoare.

Canina, *Luigi*, arhitect și archeolog ital. n. 1795 în Casale, † 1856 în Florența, fost profesor de arhitectură la academia din Turin, mai târziu arhitect în Roma.

Canini, *Marco Antonio*, publicist, filolog și poet ital., n. 1822 în Veneția; studii drepturile în Padua, de unde trebuî să fugă din motive politice. După ce participă (1849) la apărarea Veneției, părăsi Italia și călători prin Orient. A scris și broșuri politice și literare în limba greacă și română; expulsat din București se reîntoarse (1859) în Italia, de unde 1862 fu trimis ca agent politic în Orient. 1866 luță în armata lui Garibaldi, merse apoi în Franța; unde se ocupă mai cu samă cu traduceri din grecesce, 1876 agită pentru Sârbi și participă la războiul ca corespondent de ziare în tabera rusească. Scr.: »La verità sulla questione degli Israeliti in Rumania»; »La questione dell'Epuro»; »Etudes étymologiques», etc. În 1858 a publicat Norma tradusă împreună cu I. Valentinianu. În același an a publicat »Studii istorice asupra originii națiunii române» polemizând cu I. Brătianu. Susține că Românii se trag din poporul curat al Romanilor fără amestec cu Dacii, cari s'au stins cu totul. Tot în 1858 a publicat un proiect de »Institut Filologico-Scientifico-Comercial pentru educațiunea junimei» și a obținut preste 80 de subscrieri à 50 de galbeni una.

Canisius, *Petru*, iesuit, n. 1521 în Nymwegen (Geldern), † 1597; a studiat filozofia; la 1543 a intrat în societatea iesuiților; e primul iesuit germ. și fondatorul ordului său în Germ., Austria și Helveția. 1552—56 predicator la curtea imper. din Viena, a compus la dorința împ. Ferdinand renumitul său catechism, care în scurt timp a apărut în mai multe ediții, și s'a tradus în diferite limbi. Erudițiunea, pietatea și eloquența lui au făcut din el un inamic temut al protestantismului. Operele lui, scrise parte în l. lat., parte în l. germ., sunt de cuprins dogmatic, polemic, homiletic, catechetic și ascetic. [Dr. Is. Marcu.]

Canna L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Zingiberaceelor, trib. Canneae, răspândit pretutindenea în țerile calde, cu flori de o zygomorphie particulară. Cele 30 specii și multe hybride se cultivă la noi ca plante ornamentale. [A. Pr.]

Canna, veche măsură de lungime în Italia; în Genua 2.6455 m.; era împărțită în 10 palmi.

Canna, insulă de basalt la țărmul vestic al Scoției, cott. Argyll, 15 km². Aici se află muzelele Compasului, în a căru apăsare busola arată o mare declinațiune spre vest.

Cannabina, o substanță roșinoasă, care se extrage din cănepa de India (*Cannabis indica*). Din

aceeași cânepă se obține prin destilațiune cu apă: *Cannabena*, un lichid incolor, cu un miros forte. *Hașișul*, preparațiune enervantă, atât de întrebuințată în Asia, are de basă un amestec de C. și Cannabenă.

Cannabis L., (botan.) gen din fam. Urticaceelor, trib. Cannabineelor, cuprinde plante erbacee anuale. Singura specie *C. sativa* L. numită românește Cânepă, este originară din India, de unde s'a introdus și în Europa, și se cultivă foarte mult ca plantă industrială prin toate țările temperate ale globului, uneori crește selvătăcită. C. care constituie un important articol de comerț, este cunoscută mai cu samă din cauza fibrelor sale textile, separate din liberul tulpinei prin diverse proceduri industriale. Semințele de C. sunt întrebuințate în industrie pentru fabricațiunea unui oleu alimentar, și ca nutremânt pentru paseri. Mirosul particular al C.-ei se datorează unei reșine numită cannabina. (v. ac.) [Z. C. P.]

Fibrele C.-ei sunt foarte rezistente la apă, și de aci sunt neîntrecute pentru sfori, fringhii și otgoane, cari ajung des în apă. Ca pânză, C. dă numai pânză groasă. Poporul rom. numește C. masculă: *Cânepă de vară*, și C. femelă: *Cânepă de toamnă*. Varietățile cele mai bune de C. sunt C. de Bolonia, C. de Baden și C. de Apatin. (C. de Manilla sunt fibrele dela *Musa textilis* și *Musa paradisiaca*, din cari se fac diferite țesături, și cu deosebire și sfoare pentru legatul snopilor la mașinile de secerat. Crește în țările tropice.)

Cannae, localitate în Apulia, lângă râul Afuldis (Ofanto); aci s'a întâmplat 216 a. Chr. memorabila învingere a lui Hannibal asupra Romanilor.

Cannee, oraș cu port în depart. franc. Alpii maritimi, cu 15,140 loc. (1891) și renumite băi de mare.

Canning, (engl. pron. kening), 1) *C. George*, om de stat engl., n. 1770 în Londra. 1793 membru al parlamentului, partisan al lui Pitt; 1807 ministru de externe în cabinetul Portland; 1814—16 ambasador în Lissabona; 1822 iarăși ministru de externe, susținând, contrar Alianței sfinte, principiul de neintervențiune în revoluțiile din Italia, Spania și Grecia, și recunoscând pe Spaniolii americani de parte beligerantă. 1827 ajunge prim-ministru. † 8 Aug. 1827. Discursurile lui C. au apărut în *Speeches of C. with a memoir of his life*, (6 vol. 1828).

2) *C. Charles Iohn*, fiul lui G., n. 1812 în Londra. 1856 guvernator gen. al Indiei, pe care a conservat-o pe sama Engliterei prin energica suprimare a revoluției Sipoy-ilor și prin regularea finanțelor sdruncinate. Pentru aceste merite a primit titlul de vice-rege. † 17 Iunie 1862.

Kannstadt, (*Kannstadt*), oraș în Württemberg, lângă râul Neckar, cu 20,265 loc. (1890). industrie de bunbac, comerț de spețițiune; liceu, școală reală. În apropiere se află vilele regale Rosenstein și Wilhelmia.

Canon, în limba bisericească: regula sau dispozițiune sinodală; catalogul cărților sacre ale Testamentului nou și vechiu, acceptate ca autentice și inspirate; complexul cântărilor liturgice persolvate la Măneacă (Utrecht) ori și la alte funcțiuni, după o regulă anumită; acea parte a liturghiei, care se începe dela »sus să avem in-

mile», și se încheie cu binecuvântare înainte de »Tatăl nostru», și în care se săvârșește actul sacrificiului eucharistic.

C. apostolice, (*Canones apostolici*), o colecțiune de dispozițiuni și legi bisericesci disciplinare, liturgice, morale, referitoare la relațiunea ierarhică a clerului, la post, la căsătorie, ș. a. Numărul C.-lor la început a fost numai 50, mai apoi s'a înmulțit până la 86. Biserica or. în sinodul din Trulla a acceptat de autentice toate 86 C. și le-a numerat între izvoarele dreptului canonic; biserica a useană însă a acceptat mai târziu numai 50 C. In vechime s'a susținut, că C. apostolice sunt de origine apostolică, adunate la un loc prin Clemente I; cercetările mai riguroase au constatat însă, că acele C. sunt din decesebite veacuri, adunate de autori deosebiți, unele din secl. II, altele din începutul secl. III și de mai târziu.

C. de mângâiere, (paraclis), complexul rugăciunilor publice, îndreptate către Maria, în cari se cere mijlocirea ei pentru împărțășirea sufletului cu darul ceresc.

C. sf. Andreiu sau *C. cel mare*, complexul cântărilor de penitență, compuse de sf. Andreiu Ierosolimitanul, episcopul Critului, cari se cântă Joi în a cincia săptămână din paresimi (Miercuri seara). In cântările aceste este adunată întreaga istoria sacră, începând dela Adam până la ieșirea Apostolilor în toată lumea. După fiecare cântare se face metania.

Canon, (grec., regulă, model, principiu), o formă musicală în care diferitele voci, întrând succesiv, se imitează riguros una pe alta, executând fiecare aceeași melodie, dar nu simultan, în unison, ci succesiv, în armonie. Diferitele voci pot să se imiteze la ori ce interval, ceea ce dă C. în unison, în secundă, în terță, ș. a. In ori ce C. vocile întrând succesiv, vor termina asemenea succesiv; dacă se completează goul dela sfârșit, făcându-se o cadență generală, avem un *C. determinat, încheiat, liber*; dacă nu se face această încheiere, și vocile după ce au terminat pot reîncepe imediat, sau după o mică pauză, atunci avem un *C. perpetuu, obligat*. Tot C., cu diferite ortografii, e numele ce se dă unui *instrument* oriental, format dintr'o ladă sonoră de formă trapezoidală, pe care sunt întinse o serie de coarde, al căror număr variază, și cari se pun în vibrațiune de ambele mâni, înarmate cu o specie de degitare terminate prin unghii de os. Acest instrument, foarte în favoare la Arabi, e întrebuințat în tot Orientul. [T. C.]

Canon, în arta plastică legea despre proporțiunea părților corpului omenesc, precum și modele construite după această lege. *C. egiptean*, (regula artiștilor vechiului Egipt), avea ca unitate lungimea piciorului, după alții a degetului de mijloc, și construia celelalte părți ale corpului în anumite proporțiuni ale acestei unități.

Canonada, foc de artilerie, de durată mai lungă. **Canonarch**, conducătorul și începătorul cântărilor bisericesci, care îngrijește ca cântările să se execute la timp și în ordinea cuvenită. In vechime C. de regulă se alegea din numărul Lectorilor.

Canonic, funcționar bisericesc. In general se numesc C. acei clerici sau preoți, cari stau în serviciul unei biserici catedrale ori colegiate. C.

sunt: *regulari*, cari trăiesc în comun, observând vuturile monastice, și *seculari*, cari trăiesc deosebit, din salariul ce-l primesc din averea bisericii cri din vr'o fundatiune. Aceștia iarăși sunt sau în serviciul unei biserici episcopesci, catedrale, și atunci formează așa dișele capitule catedrale, episcopesci cri mitropolitane, ai căror membri sunt consilierii episcopilor, iar în timpul vacanței scaunului episcopesc guberează diecesa; sau sunt în serviciul unei biserici particulare, în care cas biserica aceea se numesce *collegiata*. (v. Capitul și Collegiata.)

Canonica, la Grecii vechi sciința ce trata despre doctrina matematică a sunetelor. De aici numele de *Canonici* dat discipolilor lui Pitagora, cari basau sistemul lor musical pe raporturile numerice date de monocord (numit *Canon*), prin opoșiție cu *Armonicii*, discipolii lui Aristoxene, cari nu voiau a-l basa decât pe auș, pe practică.

[T. C.]

Canoniera, vas de mică dimensiune, armat cu tun de calibru mare; are o mare mobilitate. C. sânt de 2 clase: cl. I, sânt susceptibile de a naviga pe toate mările Europei; concură cu focul lor de artilerie la atacul și apărarea coastelor; cl. II, cu fundul lat, dimensiuni mai mici. În general, C. este remarcabilă prin aceea, că se scufundă foarte puțin, astfel că poate pătrunde ori și unde.

Canonisare, actul prin care biserica deolară, că cutare om reposat e a se privi de sfânt, și ca atare a se onora de biserica întreagă. Declaraarea de sfânt de comun urmează după beatificare. (v. ac.) Spre a puté începe procesul de C. după regulele bis., se recere să se fi întâmplat cel puțin două minuni prin întrepunerea la Dumnezeu a beatificatului. Procedura e ca și la beatificare. Solemnitatea de C. se întâmplă numai după ce «promotor fidei», care e constituit din oficiu să ridice excepțiuni (din cauza aceasta se numesce și «advocatus diabolici», nu mai are nici o excepțiune.

[Dr. Is. Marcu.]

Canossa, castel vechiu (acum în ruine) în Italia sup., spre sud-vest dela Reggio și spre vest dela Modena. Memorabil prin penitența regelui german Henric IV înaintea papei Grigorie VII, (25—28 Ian. 1077).

Canova, **Antonio**, celebru sculptor ital., n. 1757 la Possagno, † 1822 la Venetia. Restauratorul frumșetii nobile și ideale a clasicismului grec în arta manierată și afectată a decadenței secl. XVIII, cu toate că nici operele sale nu sânt scutite cu totul de maniorism; reuși mai cu samă în exprimarea grației femeiesci. Opere principale: Psyche, Mausoleul papei Clement XIII, cel al lui Clement XIV (amândouă în Roma), Mausoleul Arhiducesei Christina (biserica Augustinilor din Viena), cel al lui Tiziano (Venetia), Alfieri (Florența), Teseu cu minotaurul (Viena), Cei doi luptători, Perseu (ambele în Vatican).

Canovas del Castillo, **Antonio**, om de stat span., n. 1828 în Malaga, 1851 redactor al diarului conservator «Patria», 1854 deputat, 1864—68 de repetite ori ministru, 1874—79, 1879—81, 1884—85 și din 1890 ministru-president. Cunoscut și ca literat și istoric. Asasinat de anarhiști, 8 Aug. 1897.

Canrobert, **François Certain**, mareșal fre., n. 1809 la St.-Cerré; † 1895. Elev al școalei din St. Cyr. În 1833 sublocot. în Algeria, 1837 că-

pitan; se distinsé la luarea orașului Constantine, unde fu grav rănit. Colonel în 1847, și, după asaltul dela Zatcha, general. După lovitura de stat dela 2 Dec. 1851, în oalitate de adjutant al lui Louis Napoleon, a întrebuițat forța pentru apărarea constituției contra cetățenilor armași. Luă parte la expedițiunea crimeică din 1854, unde remâne în capul trupelor după moartea generalului St. Arnaud. După primele lucrări de apropiere, gășind Sebastopolul prea tare, chiemă pe Englezi și pe Turci în ajutor. Din cauza neînțelegerii cu lord Raglan este înlocuit cu Pé-lissier. Mareșal în 1856; câștigă în Italia bătălia dela Magenta. La începutul resboiului 1870/71 comandant al câmpului dela Châlons, luptă apoi sub Bazaine la St. Privat și Gravelotte (16 și 18 Aug.), unde susține cu demnitate onoarea armelor franceze. Reintors din captivitate ocupă sub presiđenția lui Thiers și Mac-Mahon importante funcțiuni militare. Mult timp senator.

Cânt, emisiunea cu vocea a unei melodii. În sons musical C., pe lângă un organ înzestrat dela natură cu calități speciale, cere și desvoltarea acestor calități prin studiu, căci cea mai bună voce nu are nici o valoare artistică, dacă n'a fost perfecționată prin studiu. Artă cântului poate fi împărțită în două: 1) C. fără text, cuprinđend: ținuta cântărețului, atacul și emisiunea sunetului, respirațiunea, așezarea vocii, perfecționarea aușului, mărirea extensiunii, egalizarea registrelor, nuanțarea, vocalizarea cu diferite ornamente. 2) C. cu text, cuprinde: pronunțarea, frasarea, legătura sunetelor sub cuvinte, expresiunea, și în fine cunoascerea stilului diferiților măiestri. Primele școli de C. au fost bisericele, unde mai întâiu fiecare cântăreț forma pe elevii sei; apoi pe lângă acestea se înființară mai târziu adevărate școli musicale. Prima școală de cântăreți a fost înființată la Roma în secl. V de papa Hilarius, iar cei dintăiu cari au dat principiile artei cântului au fost Zarlino și Cerone (v. ac. și art. Voce).

C. ambrosian, numele ce se dá imnului catolic Te Deum laudamus, atribuit Sf. Ambrosiu, episcop din Milan, în secl. IV; acesta, împreună cu Sf. Augustin, ar fi improvisat alternativ diferitele versuri ale acestui imn.

C. gregorian, cântul bisericesc stabilit de cătră un papa Gregoriu, (G. cel Mare, secl. VII, sau G. II sau III, secl. VIII). O diferință sigură, precisă între C. Gr. și așa numitul C. ambrosian, anterior, nu se poate stabili. A fost introdus în Milan în secl. IV de cătră Sf. Ambrosiu, care l-a luat dela biserica orientală. Decăderea acestui cânt a adus reforma papei Gregoriu, care a alcătuit antifonarul, înlăturând din biserică melodiile profane.

Cânta, familie moldovenească de boieri, despărțită din familia Cantacuzinescilor. 1) **Ioan C.**, spătar și apoi mare logofet; a scris: «Letopisețul țerei Moldovei dela a doua și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voevod», (1741—1769). Descrie mai amănunțit domnia lui Constantin Mavrocordat și pe a lui Ioan Calimah. (Letop., vol. III, pag. 183—193.)

2) **Nicolae C.**, visier în 1834, logofet și president al divanului domnesc în anii următori, a dat mult de lucru lui Mihail Sturza, fiind susținut de consuli rui. Era uepotul mitropolitului

Veniamin, și avea mare influență asupra lui. Sturza îi acuză pe amândoi, că au delapidat un milion. La alegerile pentru adunarea ad-hoc, împreună cu Toderița Bals, combătută strașnic pe uniuniști ca ministru de interne. (Cf. Docum. Hurmuzachi, part. I supl. vol. IV, și V; A. D. Xenopol, Ist. Rom., vol. VI). [I. S. F.]

Cantabile, expresiune ital. întrebuințată în musică pentru a indica în același timp o moderațiune în mișcare și dulceată, grație în expresiune, făcând să domineze melodia în detrimentul părților acompaniatoare. Câte odată însăși bucată poartă acest nume, (s. e. C. de Beethoven, sau un C. de Mozart, ș. a.). [T. C.]

Cantabria, ținut în Spania, cuprinzând ținutul nordic până la munții Pirenei (Viscaya și partea vestică din Guizpuzcoa); locuită de *Cantabrii*, supuși de August în reșoiul cantabric (25—19 a. Chr.) *Munții Cantabriei*, munții de pe ținutul nordic al Spaniei, formând continuarea vestică a Pireneilor; piscul cel mai înalt e Pena Vieja, 2665 m.

Cantacuzinesci, familie însemnată, care a ajuns pe tronul imperial din Constantinople, și care stabilindu-se în țerile române în secl. XVII, a dat mai mulți domni și bărbați distinși prin iubirea de patrie și inteligența lor.

1) *Ion Cantacuzin*, cel mai însemnat dintre vechii Cantacuzinesci, ministru atotputernic și coleg al împăratului Andronic Paleolog, care muri 1341 și lăsa un fiu minor pe Ion Paleolog. Ion C. voi să ție împărăția până la mojaratul acestuia, găsi însă o puternică împotrivire din partea împărătesei și a patriarcului. După multe intrigi și lupte interne, în cari amândouă partidele cereau ajutorul Turcilor otomani, declarați în cele din urmă în partea lui C., acesta isbuti să rămână singur împărat până la mojaratul lui Ion Pal., căruia îi dete în căsătorie pe fata sa. Ion Pal. însă nu aștepta mult și începă lupta cu C., având ajutor dela Genevezi. Reșoiul se termină în 1355 în defăișire, ca și unul și celalalt să poarte titlul de împărat. C. însă se retrase chiar în același an în mănăstirea Mangana, se călugări și trăi până în 1383. C. este singurul împărat bizantin, care ne-a lăsat memoriile sale.

2) *Matthias C.*, fiul lui Ion, s'a luptat pentru împărăție doi ani contra lui Ion Pal. apoi s'a retras.

3) După cuceririle Turcilor întâlnim în secl. XVI pe *Mihail Cantacuzen*, vestit prin averile și prin darurile lui la mării demnitari ai Porței, care numai de el se conducea la numirea patriarhilor și la așezarea domnilor în Principate. M. C. poreclit *Șaitan Oglu* (fiul Dracului) era atât de bogat, încât după pierderea mării bătălii dela Lepante (1571) dăruî sultanului 15 corăbii construite cu cheltuiala sa. Averea și influența sa îi făcuse însă și mulți vrăjmași, cari isbutiră în 1576 să-l închidă în cele 7 turnuri. M. C. isbuti să scape curând și se retrase în bogatul său palat din Anghali, hotărât să nu se mai amestece în afacerile publice, dar inimizii îl urmăriră și mai grozav, pe când amicii lipsiți de darurile lui, îl părăsiră. A fost ucis în palatul său.

4) *Ioan* sau *Iane C.*, este vestitul moș al lui Mihai Viteazul, care, astfel, despre mamă era din familia C.-lor.

5) *Constantin C. Postelnicul*, fiul lui *Andronic* și nepotul lui Șaitan Oglu, este o figură din cele mai frumoase ale secl. XVII în istoria noastră. Veni în Muntenia pe timpul lui Matei Basarab (1633), se căsători cu Elena, fata lui Șerban Basarab, avu 12 copii, 6 băieți și 6 fete, și prin încuscririle și averile sale întemeiă o familie puternică, a cărei influență se simte în întreaga noastră istorie do mai târziu. Prin înțelepciunea și mijloacele plăcute Turcilor, C. Postelnicul era atât de puternic, încât Mihnea pîrindu-l odată că e trădător, Turcii îl ridicară la Constantinople, de unde eși cu cinste, pe când oamenii lui Mihnea fură scoși cu rușine din divan: »pe ael Constantin foarte-l avea Kiupriului iubit, căci îl aflase că grăiesce drept». La mazilirea lui George Ghica, Turcii plănuiau să transforme Principatele în pašalic, el însă stărui să rămână tributare ca în trecut, și Turcii se încredeau în el atât de mult, încât i-se îngădui să recomande el un domn în Muntenia, sau să se recomande pe sine. El recomandă pe Grigoraș, fiul lui George Ghica, iar pentru sine nu luă nici o boierie, ci sta pe lângă Domn cu sfatul său, ușurând mai ales suferințele poporului de jos. »Atunci diavolul găsi două vase rele, unul românesc altul grecesc», Stroe Leurdeanu și Dimitrie C., ale căror interese erau atinse prin purtarea Postelnicului, și purtarea lui fû prezentată ca trădare. Grigoraș trimise dorobauți de-l ridicară dela moșia sa Filipeșcii, îl duseră la mănăstirea Snagov, și-l omorîră fără judecată în 20 Dec. 1663. Const. C. P. este trunchiul numeroaselor ramuri de C.-escii moldoveni și munteni. Un fiu al său, *Drăghici Spătarul*, este întemeietorul *C.-lor Măgureni*, numiți astfel după o moșie din Prahova. Din această ramură s'au despărțit C. din Rusia și familia moldovenească numită *Canta*, (v. ac.) *Pășcani* și *Deleni* din Moldova descind dintr'un frate al lui Const. C. Postelnicul, din *George* sau *Iordache*, care a veuit în Moldova cu fratele său *Toma* în același timp, când se așeză Constantin în Muntenia. Alți C. în Muntenia se numesc *Rîfoveni*, descendenți din Domnul Șerban C., fiul lui Const. Postelnicul.

6) *Șerban C.*, fiul lui Const. C. P., era postelnic sub Mihnea, mare logofet sub Grigore Ghica. După uciderea tatălui său, duce împreună cu frații săi și cu partidul lor o luptă puternică în contra Domnilor Grigore Ghica și Radu Leon, cari țineau cu partidul Grecilor. A pribegit în Moldova, a fost exilat în Creta de marele vizir în a doua domnie a lui Grigore Ghica, iar în 1679 se sui pe scaunul Munteniei. Deși cumpărase Domnia cu 650,000 lei, s'a arătat demn de a domni. A introdus porumbul în țeară, a introdus un sistem de măsuri și greutateți (sistemul Șerban Vodă), făcû în București cea dintâia școală românească, încurajă tipărirea oărșilor bisericesci (în Țilele lui s'a tradus Biblia), înființă o fabrică de postav, mări armata (40,000, cu 38 tunuri), cugetând să se revolte contra Turcilor, cari de când fuseseră bătuti de Sobieski, sub zidurile Vienei, pierdeau necontenit bătălii. Șerban luase parte la asediul Vienei, unde comunica asediaților cunoștințe asupra stărei armatei turcesci, fiind astfel cel mai prețios element al mării victorii reputeate de creștini. Cu adversarii crnd și neînduplecat, el † 19 Oct. 1688

otrăvit de fratele său stolnicul Constantin și de nepotul seu de soră Constantin Brâncoveanu.

7) *Constantin C. Stolnicul*, fiul Postelnicului și fratele lui Șerban Vodă. Studiașe la Roma, trăise în Viena, Veneția și Varșovia, cunoscuse limbile latină, elină și ital.; a fost consilierul cel mai ascultat al lui Brâncoveanu, a cărui domnie, cât timp s'a condus de sfaturile lui, a biruit pretutindeni. De pe la 1712 stolnicul se depărtă de Brâncoveanu, în urma unor certuri între familiile lor, și începuse de atunci între ei o luptă, care se sfârși prin moartea tragică a Domnului. C. ajută chiar Turcilor la prinderea lui Brâncoveanu, și le dăte în mâni actele cele mai compromițătoare ale lui, primind promisiunea Domniei pentru fiul său. După scurta domnie a acestuia, este ridicat din Bucuresci împreună cu el, și i-se taie capul ca și lui Brâncoveanu în 26 Maiu 1716.

8) *Stefan C.*, Domn în Muntenia, 1714—16, fiul lui C. C. S. Incurajează plângerile la Constantinopol contra lui Brâncoveanu, predă Turcilor corespondența aceluia cu Nemții, și prădă de averi pe amicii lui Brâncoveanu »glumind și rișând, fiind din firea lui om vesel, ce-și schimba cu ceasul vorbele și faptele«. În timpul lui începe între Turci și Creștini resboiul principelui Eugeniu, și Stefan se dă cu Nemții, comunicând lui Steinvile sciri despre pregătirile de resboiu ale Porței. Aflându-se aceasta la Constantinopol, Stefan fû ridicat din Bucuresci de un capegiu în Ian. 1716 și fû ucis la 26 Maiu 1716 împreună cu tatăl și cu unchiul său Mihaiu.

9) *Mihaiu C. Spătarul* lui Brâncoveanu, fratele Stolnicului, fiul Postelnicului, învățase în străinătate, cunoscuse geografia și arhitectura, a întemeiat în Bucuresci spitalul Colțea și mai multe mănăstiri în țeară ca: Rîmnicul, Sinaia, Zitireciul. Mare vrăjmaș al lui Brâncoveanu, se jură pe capul său că-l va da Turcilor, numai să iasă firman de mazilire. † 1716 la Andrianopole ca vinovat de hainire la Nemți.

10) *Drăghici C. Vel Spătar*, fiul Postelnicului, »pe dînsul scia toți pașii și agalarii și avea despre ei credință mare«, (M. Ist. IV, 368). Omorît de Greci (Balasache și Sofialăul) în Constantinopol, căci era contra lor la Radu Leon Vodă.

11) *George C.*, fiul lui Șerban Vodă, cerut de boieri ca Domn dela Nemți, în resboiul din 1716—18, și numit Ban al Olteniei, după ocuparea ei de Austria, în urma păcii dela Pasarovici, 1719.

12) *Toma C. Spătarul* lui Brâncoveanu, trece cu 70 de boieri în partea Rușilor (1711), pe când Brâncoveanu nu se hotărăie între Turci și Ruși, ci aștepta sfârșitul luptei. Toma era sigur de izbânda Rușilor și speră să fie numit de ei în domnia Munteniei. El promite Rușilor victoria, și cere oaste spre a cuprinde Brăila. Cu 12,000 de cavaleri, comandați de generalul Reni, Toma atacă cetatea și luă pradă bogată, dar acest atac mai mult a păgubit Rușilor, căci a forțat pe Turci, până atunci nedecisi, să treacă Dunărea și să dea bătălia. După încheierea păcii fugi în Rusia.

13) *Ilie C. Vistiernicul*, pe a cărui fată Brâncoveanu și-o alesese noră, și după ale cărui sfaturi se certă cu Mihail Racoviță și se împacă cu Antioh Cantemir. Era boier lacom și răpitor,

căci în domnia lui Antioh Cantemir (1705—07), el, împreună cu alți boieri, sfătuesce pe Domn să pună biruri noue, »fumarîts, un galben de fiece horn, »cornărit«, un leu de fiece bou de negoț, »vădrărit«, doi bani pe vadra de vin).

14) *Șerban C. Vornicul*, fiul lui Drăghici, sfetnicul lui Brâncoveanu, om strașnic și cu minte; cât a trăit el (până la 1712) nu s'au ivit certuri între Brâncoveanu și C.-escii, căci avea mare putere asupra tuturor, și unchiul său Const. Stoln. și M. Spăt. nu ieșiau din cuvântul lui.

15) *Gheorghe C.*, general rus, descendent al C.-lor refugiați în Rusia, vine 1821 cu Alexandru Ipsilante spre a purta resboiu cu Turcii în interesul Grecilor. Conduce administrația țerii în absența lui A. I., și se retrage în Rusia înainte de a se da bătălia hotărîtoare.

16) *Dumitrașcu C.* numit *Greul*, domn în Moldova dela 1674—1675 și dela 1684—85, este ministrul cel rău al lui Grigore Ghica, la care a înegrit pe Constantin C. Postelnicul, care îi era unchiu și îl sprijinise din copilărie. Prima lui domnie a ramas în memoria oamenilor prin jaful cumplit al Tătarilor, cari au iernat în țeară spre a nu o ocupa Polonia »întrat-au Tătarii în țeară ca lupii într'o turmă de oi....«, că un sac de orz dau pe și unui cal și cât nu poate să mănânce un cal într'o și, îl deșartă din traistă și îl string în deosebi; și dacă își sfârșie bietul om orzul din groapă, Tătarul făcea pe om de cumpăra orzul cel strins de el....; a doua domnie a lui a fost rău încercată de o foamete grozavă, încât muriau oamenii pe stradă de foame, și întrau lupii în oraș de mâncau cadavre remase neîngropate. 16 oca de grâu costau un galben, ocaua de unt un galben, găina un leu. D. C. moare în Constantinopol în mare miserie.

17) *Constantin C. Caimacamul*, unul din protectorii deșteptării noastre în prima jumătate a secolului. După ce Turcii au ocupat Bucurescii, în 1848, și guvernul revoluționar s'a retras, C. C. a fost numit caimacam sau locotenent de domn până la 1 Maiu 1849, când prin convenția dela Balta Liman se hotărăesce soarta țerii, și apoi Poarta nunesce domn pe Barbu Știrbeu.

18) *Nicolae C.*, ministrul de interne și apoi de justiție în Moldova, pe timpul alegerilor pentru adunările ad-hoc, sub căimăcămia lui Vogoride. Impreună cu colegii săi și cu agentul Austriei, alcătuiesce acele vestite liste de alegători contra Unirei.

19) *Elena C.*, fata lui Șerban Vodă și soția lui Const. C. Postelnicul. Femeie energică și generoasă; ea urmăresce cu neînduplecare pe omoritorii bărbatului său, și când câștigă satisfacția morală de a vedé proclamată vinovăția lor, stăruiesce la D. Anton Vodă să nu ucidă pe Stroe, ci să-l călugărească. Dăruiesce mai multor Români moșiile lor cu condiție, ca să nu aibă ei dreptul de a se mai vinde cuiva, iar în acest cas să se întoarcă iar în stare de românie în familia Elenei. A fost femeie înțeleaptă precum dovedesce testamentul ei scris »după învătătura« ei în anul 1682, înainte de a pleca la Ierusalim.

20) *Maria C.*, *Vistierniceasa*, soția lui Ilie, apără cu stăruință drepturile ei de proprietate asupra satelor Bălțăteștii și Mînjeștii. Nicolae Mavrocordat (1711—16), în timpul unei vizite a patriarhului Samuil din Alexandria, dăruiesce

patriarhului mănăstirea Hangul, și ca zestre pune pe egumen să reclame cele două sate ale vistierniceei, care le-ar stăpâni pe nedrept, deoarece satele fuseseră dăruite mănăstirii Hangul de Miron Barnovski. Kir Samuil stă pe scaun de judecată, deși era interesat în proces, și ia satele, căci vistierniceasa declară cinstit »că nu are dresse, că au avut și s'au risipit, fiind trimise la ginerele ei Stefan Brancovanu«, pe când patriarhul »respunsu la aceasta întrebăcine și cu sfânta pravilă și cu alte pilde din sfânta scriptură, cumcă un lucru ce se dă și se închină la o mănăstire sau la o biserică, acela nu mai poate să-l înstrăineze nimeni.« În domnia lui Mihail Racoviță, 1718, vistierniceasa apără înaintea divanului dreptul ei de stăpânire în acest mod: Barnovski zidind Hangul și dorind să-i dea nise sate mai apropiate, se învoise cu Toderăscu Cantacuzen, tatăl lui Ilie, să facă schimb între aceste sate și Cărcăcenii-Miclăvășani, proprietatea sa. Însă nu erau proprietate dreaptă, căci el luase acele sate dela unchiul său Balica, sub cuvânt că n'are copii, iar rudele Balicai, după moartea lui Barnovski, și-au împărțit avera lui, între care și cele două sate, iar Cantacuzino intrase în stăpânirea satelor sale, căci schimbul fusese nul. Racoviță dă satele înapoi vistierniceei. Din acest proces se vede și lipsa de scrupul a patriarhului, și capriciul tiranic al domnului, și lipsa de curaj și a boierilor, cari sciau toți cum sta dreptatea, și tăcuseră totuși, boieri și mitropoliți, numai de frica lui N. Mavroordat, care le dișese: »să nu răspundă împotriva nici cum.«

21) *Pduna C.*, soția lui Stefan Vodă. După uciderea soțului său fugi împreună cu copiii în Sicilia pe o corabie venețiană, trăi în Neapole, Roma, Florența, Veneția, Viena. Sibiin, și în fine la Petersburg, unde muri. În Constantinople fusese ajutată de contesa Caterina Colyer, soția ambasadorului olandez, prin al carei ajutor putuse scăpa în Sicilia. Doamna lăsase binefăcătoarei sale o casetă cu 5000 galbeni turcesci, pe cari îi cere din Viena, dar contesa îi răspunde, că n'a primit decât 4000, din cari a cheltuit 2000 pentru scăpare, iar restul nu-l are, și se obligă să-l plătească în rate anuale (800 lei pe an). Ii asigură și o ipotecă în casele ei proprii din Pera. (Cf. Mag. Ist. IV; Buciumul: Genealogia C.-lor, 1863; D. Cantemir, Evenimentele C.-ilor și Brancovenilor; A. D. Xenopol, vol. IV, V și VI. Inceputul C.-lor în țer. rom., de I. Tanoviceanu, »Archiva«, III, p. 14.) [I. S. F.]

Cantacuzin, 1) *George Gr. C.*, n. 1837 în București, studiază jurisprudența la Paris, intră la 1862 în magistratura română, devine 1869 primar al Bucureștilor, 1870 pentru câteva luni ministru al lucrărilor publice în cabinetul numit al »junei drepte«, apoi dela 1873 până la Ian. 1876 ministru în cabinetul Lascar Catargi, în sesiunea 1889—90 president al Camerei, 1892—95 presid. al Senatului, dela 1896 Senator conservator. E dintre proprietarii cei mai bogați din România.

2) *I. A. C. (Zisime)*, om politic și literat, n. 24 Iun. 1829 la Suceava, își face studii gimnaziale în celebrul pensionat al lui Rud. Toepfer în Geneva, (menționat în »Voyages en zig-zag« ale acestuia), merge apoi la Paris, unde se ocupă mai ales de științe fizice și matematice, călătorește prin America, devine la 1857 ministru

sub Caimăcâmia din Moldova, la 1870 agent diplomatic la Belgrad, la 1872 director general al teatrelor din România, etc. Dela 1878 retras în viața privată. I. A. C. a publicat la Paris în 1880 o traducere franceză a aforismelor lui Schopenhauer, și în 1885 la București, (ediț. Socec), prima traducere franceză a operei principale: »Le monde comme volonté et représentation«, în 3 vol. † 1897.

3) *C. (Rifoveanu)*, *George*, n. 1845 la Ploiești, studiază jurisprudența la Paris, devine 1877 director general în ministerul de finanțe, 1883—88 idem al căilor ferate, apoi redactează »Voința Națională«; dela Oct. 1895 este ministru de finanțe în cabinetele liberale Sturdza, Anrelian, și iar Sturdza.

Cantal, grupă în munții Anvergne (Francia). După acești munți s'a numit *departamentul C.*, 5775 km², cu 239,601 loc. (1891), 4 arondismente; capitala Aurillac.

Cantalup, numirea unei varietăți de *Cucumis Melo L.* (pepeni). (v. ac.)

Cântar, v. Cumpenă.

Cântare, acțiunea de a cânta. (v. Voce). Se întrebuințează și în loc de expresiunea: cântec, melodie, imn. (v. ac.)

Cântarea Cântărilor, (lat. *Canticum Canticorum*), unica istorioară idilică, atribuită regelui Solomon (ca. 800 a. Chr.), în care descrie grațiositatea amoresei sale; o cântare alegorică (Solomon-mirele, Sulamita-mireasa), închipuind iubirea reciprocă între Iehova și poporul ales al lui Israil; în înțeles canonic simbolizează, în mod profetic, iubirea lui Christos (mirele) față de biserică (mireasa sa).

Cantarida, *Lytha*, (numită popular *Gândac de turbă*, *G. de frasin* sau *Gândăcel*), este un insect din ord. Coleoptelilor, diviziunea Heteromerilor; are o lungime de 2 cm., corpul îngust, capul scurt; antenele filiforme drepte, elitrele tot atât de lungi ca abdomenul, culoarea verde cu luciu metalic; trăiesce pe frasin și liliac, se hrănește cu frunze. C. este căutată din cauza proprietăților active, de cari se bucură tegumentele ei. Principiul activ se numește *cantaridin*, o substanță neazotată, a cărei formulă este C₁₀H₈O₄. Corpul uscat și pisat al acestor insecte are o acțiune vesicantă foarte energetică, din aceasta cauză se întrebuințează la prepararea vesicatorilor, hârtiei epispastice, etc. Orfila, Schubarth și Wibmer, experimentând cu câni, au recunoscut că are o acțiune specială asupra sistemului nervos. Injectată în sistemul vascular, produce tetanos; introdusă în stomac, îl face insensibil; acțiunea sa este mai cu samă asupra beșicii udului și a organelor genitale. Din cauza acestei proprietăți a fost întrebuințată ca aphrodisiac. La țeară se întrebuințează în contra turbării, la vite și la oameni; se afumă cu ea sau se bea pisată cu apă, sau cu viu alb; beutura se dă pe fereastră de un Român din sat, care să nu aibă aceiași nume ca bolnavul. (Cf. Dr. N. Leon, Zoologia medicală a țaranului Român, Archiva din Iași, 1897.) [Dr N. Leon.]

Cantata, (*ital.*) compozițiune destinată vocii, prin opozițiune cu *suonata*, destinată a fi executată de instrumente. Chiar dela început s'a deosebit *C. di chiesa*, de biserică, cu text religios, și *C. di camera*, cu text profan. Acest gen

de compozițiuni a început a apare cătră începutul secl. XVII; cu timpul C. devine un adevărat act de operă, de care nu se deosebește decât prin lipsa acțiunii scenice. Secl. XVII și XVIII au fost perioada de înflorire a C.-ei. Cu secl. XIX însă pierde din prestigiu ei, și pe când C. de biserică dispăre aproape cu totul, cea de cameră se transformă în așa numită *aria de concert*. Astăzi numele de C. devine din ce în ce mai rar, compositorii preferind a da opurilor lor titlurile de: scenă lirică, simfonie dramatică, poem simfonic, odă, legendă sau baladă simfonică ș. a., cari în fond sânt același lucru: compozițiuni pentru una, două sau mai multe voci solo cu cor și orchestră, ou subiecte profane sau religioase, mitologice, istorice, ș. a., lipsite însă de acțiunea și accesoriile reprezentațiunilor scenice. [T. C.]

Cântec, în terminologia musicală are o semnificațiune foarte largă și cuprinde o foarte mare varietate de forme deosebite prin ritm, măsură și frasare. În general se numesc C. ori ce compozițiune scrisă pentru o voce, cu sau fără acompaniament. Unele arii de dans încă sânt numite câte odată C., chiar fără a fi însoțite de un text cântat. C. poate să trateze ori ce gen de subiecte, și din cea mai adâncă antichitate găsim la diferitele popoare C. erotice, satirice, bahice, resboinice, patriotice, ș. a. Deși în timpurile moderne artiștii instruiți și-au însușit adese aceste forme, ciopliindu-le și lucrându-le după regulile cele mai severe ale artei savante, C. e prin excelență productul artei populare, și la toate popoarele găsim C. dedicate diferitelor oircumstanțe ale vieții, transmise din gură în gură, din generație în generație, fără a se pute vreodată spune cu siguranță cine a fost autorul lor. Aceste *C. populare* constituie o adevărată comoară neprețuită și sânt un document de cea mai mare importanță pentru viața popoarelor. Ele nu numai ne dau descrierea celor mai însemnate fapte istorice și patriotice, dar nu e oglindă care să reflecteze mai conștiinșii caracterul și moravurile unui popor. Dacă însă din cea mai adâncă antichitate avem urme de C. populare, numele lor, textele lor, soim circumstanțele în cari se cântau, n'avem însă nimic din musica lor, și mulți secolu artiștii populari a fost considerată ca un product inferior, nedemn de grija artiștilor instruiți. Prin secl. XV și XVI, în perioada de înflorire a contrapunctului vocal, vedem apărând C.-e scrise în 4 și 5 voci, în stilul madrigalesc; dar compositorii aici nu luau din C. propriu dīs, decât ceea ce le era necesar pentru desvoltările lui contrapunctice așa, că aceste compozițiuni ne dau poate motive populare, dar nu C. populare, și cu toată influența civilizațiunii și a artei savante, C. a ramas o melodie simplă, strins legată de textul ei, cu un acompaniament discret, sau cel mult cu un mic refren reluat de cor. Sub acest aspect ni-se prezintă la diferitele popoare diferitele forme de C. populare, unica artă a țeranului, care și-a conservat tradițiunile, și este ultimul lor depositar. Știința folklorului, care în timpii mai noui a luat o așa desvoltare, pentru musică nu-și are adevăratele rădăcini decât cătră sfirșitul secl. XVI, când vedem apărând în Spania și în Scandinavia cele întâiu colecțiuni de C. populare. La noi pare că cel întâiu care s'a ocupat cu culegerea

C.-lor populare a fost Gh. Asaki, pe la 1822, dar tot ceea ce el a adunat a fost distrus într'un incendiu în 1827 în Iași. S'au oupat apoi mulți alții, dar mai mult din punctul de vedere literar, și colecțiuni, cari cuprind text și musică, sânt puține, și mai puține sânt transcrierile făcute într'un mod rațional și conștiinșos. [T. C.]

Cantemir, Cantemiresci, familia moldovenească din care s'au ridicat mai mulți domni și scriitori. Această familie se pretinde că era de origine tătară (Han Temir) și că se stabilise în Moldova pe timpul lui Stefan cel Mare. Avea în județul Fălciu o moșie, Siliștea, dela care se mai numiau membrii ei și Silișteni. După fuga lui Dumitru C. în Rusia, a ramas în cea țeară și a dat Rusiei mulți bărbați însemnați cum și pe uul din întemeietorii literaturii clasice rusesce.

1) *Constantin C.*, Domnul Moldovei, 1685—93, câștigă domnia bețrând de 71 de ani, înceroat în afaceri, viteaz în resboae. Cronicarul Neculcea îi face un portret admirabil: »Carte nu scia și numai iscălitura învățase a o face; practică bună avea; la voroavă era sănătos; mânca bine și bea bine. . . . La stat nu era mare, era gras, burduhos, rumen la față, buzat; barba îi era albă ca zăpada. . . . În lupta cea mare de atunci între Poloni sub Sobiesky, Austriaci și Turci, politica lui n'a fost destul de hotărâtă: luptă alături cu Turcii contra Polonilor, și totuși le comunică planurile de luptă și ucide pe Miron Costin și boierii de partidul polon; ținea cu Turcii, dar trata și cu Austriaci. În cele din urmă s'a determinat tot pentru Turci, cari însă era să-l destitue în urma banilor dați de Brâncoveanu. Moare ca domn în 1693. În zilele lui a suferit țeara năvăliri din partea Polonilor și Tătarilor, a sărăoit rău și impozitele erau grele.

2) *Antioch I C.*, domn al Moldovei 1696—1700 și 1705—07, fiul lui Constantin; obținū domnia după mazitirea lui Constantin Duoa prin stăruințele hanului Tătarilor și ale lui Cerchez Mohamet pașa, având a se susține față de uneltirile antecesurului său și ale lui Brâncoveanu. A. C. a luat măsuri pentru îndreptarea stării desolate a țerii, și a căutat să împoporeze regiunile pustii de Tătari. După pacea dela Carlovitz A. C. la însărcinarea Porții a deșertat orașul Camenița de Turci și l-a predat Polonilor. Cu tot serviciul acesta în Sept. 1700 pierdū domnia, pe care însă o recăștigă la 1705. A doua domnie a sa e oaracterisată prin impunerea unor noue dări (fumărit, vădrărit și cornărit) impuse nu din lăcomie, ci pentru acoperirea datoriilor de plătit la Constantinopole, și prin faptul, că la lucrările de fortificare ale orașului Tighina, ordonate de Poartă, în lipsa de lucrători a pus pe boieri la săpat, și săpa domnul însuși. Așa de departe ajunsese reprezentanții tronului moldovenesc.

3) *Dumitru C.*, n. 1673, fiul lui Constantin C., domn în Moldova. Primele studii le făcū în țeară sub conducerea renumitului dascăl Ieremia Căcavela; apoi fū trimis la Constantinopole ca ostatic în loal fratelui său Antioch. Aci ascultă o sumă de învățați, veniți din Occident, îndroduse notele de musică la Turci. La 1710 i-se oferī domnia Moldovei de cătră Turci. Victoria Turcilor în resboiul, ce se declară cu Rușii și în care C. se dedū în partea Rușilor, îl silī să fugă în Rusia, unde fū primit cu mari onoruri și petrecū până la

moarte 1723. C. era un om foarte învățat; cunoștea multe limbi europene și orientale și prin lucrările sale se făcuse cunoscut în toată Europa, astfel că la 1714 Academia din Berlin (Societas Regia Berolinensis) îl alege membru. A scris: *Descriptio Moldaviae*, tradusă în rom. de A. Papiu Ilarian și Ios. Hodoș; *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae*, tr. în rom. de Ios. Hodoș; *Istoria Cantacuzinilor și Brancovenilor*, tr. din grecesce în rom. de G. Sion; *Cronicul Româno-Moldo-Vlachilor*. Ca filosof s'a remarcat încă în tinerețe prin scrierea: »Divanul lumii cu înțeleptul sau gălceava sufletului cu trupul« în românește și grecesce. Ne înfățișează o filosofie teologică ascetică, susținând că toate sunt pieritoare în lume, toate înșelătoare, că adevărata fericire e numai în retragerea din lume și în trailul cu frica lui Dumnezeu. Alte câteva scrieri sunt de conținut teosofic, mistic, datorite înriuririi filosofului olandez Van Helmont.

4) *Antioch II C.*, fiul lui Dimitrie C.-Vodă, n. în Moldova la 1708; dar de mic a trecut în Rusia, unde a căpătat o creștere foarte îngrijită. A. C. avea o mare înclinație spre literatură; a intrat în cariera militară, apoi în serviciul diplomației, reprezentând Rusia la Londra și Paris. † 1744 în Paris. A. C. este, împreună cu Tredecovski, introdusătorul direcțiunii clasice în literatura rusă, și s'a distins în deosebi prin satirele sale (9 la număr). Are și câteva scrieri în prosă, între cari și unele traduceri. (Cf. Principiile Antioch Cantemir, de Ghenadie al Râmnicului; Rev. Nouă II). [I. S. F.]

Canterbury, (la Romani »*Durovernum*«), oraș municipal în sud-estul Engleterrei lângă Stour, cu 23,026 loc. (1891); reședință arhiepiscopului-primat al Engleterrei; renumită catedrală în stil gotic (din secl. XII), în care a fost omorît Thomas Becket, 1170. Ișvoace minerale.

Canticum, (*lat.*) o parte a comediei romane, scrisă în metru trochaic, iambic, etc. și cântată în proscenă de un singur hystriion (actor), însoțit de un cântăreț cu flaut. C. alterna cu dialogurile (divebia), scrise de regulă în trimetru iambic, și țineau locul corului elin, neîntrebuțat în teatrul latin.

Cantilena, (*ital.*) mică melodie vocală, de un caracter dulce, grațios. În evul mediu se numiau C. cântări populare cu un text asupra vieții sfinților. [T. C.]

Cantilli, *George*, profesor și avocat rom., n. Oct. 1838 la Ploiesti, Doctor în drept la Paris, dela 1865 încoace profesor de dreptul penal la univ. din București, în 1879 pentru câteva luni ministru de culte în cabinetul I. Brătianu.

Cantina, orig. plosca de câmp; astăzi se numește C. localitatea, unde se vînd beuturi și mâncări la soldați, lucrători, etc. C. se află în casarmă, stău sub supraveghiere, atât cu privire la calitatea cât și la prețurile mărfurilor, și de regulă sînt administrate de foști suboficieri sau ivaldii.

Canțitate, (*lat. quantitas*), în limbajul filosofico-sciințific înseamnă ori ce *mărime*, care poate fi măsurată, și în acest cas se poate aplica și la *multime*, care e un cas special al mării. În matematică: *C. positive*, cari sînt mai mari ca zero; *C. negative*, care sînt mai mici ca zero; *C. raționale*, a căror măsură cu unitatea poate fi exprimată printr'un număr;

C. iraționale, a căror măsură cu unitatea nu poate fi exprimată printr'un număr; *C. discrete*, ale căror părți nu sînt unite, cum sînt bunăoară numerile; *C. continue*, acelea ale căror părți sînt unite între ele, cum sînt mărimea în timp și în spațiu; *C. imaginare*, a căror existență nu se poate nici imagina nici concepe.

În filosofie avem *categoria cantității* (Aristotel, Kant), idee primitivă și fundamentală a minții noastre, în virtutea căreia sîntem în stare să pricepem numărul și mărimea. Unii îi contestă primitivitatea și o consideră ca o abstracție scosă din ideile de număr și mărime, cari ar fi într'adevăr primitive și fundamentale; (Școala clasică franceză). Alții le consideră pe toate ca fiind derivate din experiență, (Școala engleză: Bain, Stuart Mill, și chiar Spencer).

În limba literară C. are înțelesul restrîns și intermediar între mărime și multime, cu aplicațiune la substantivele numite materiale, prin extensiune și la unele colective.

Înțelesuri speciale. În logică C. înseamnă felul judecăților de a fi *universale*, când predicatul afirmă ceva despre toată sfera subiectului; sau *particulare*, când predicatul afirmă ceva numai despre o parte a sferei (cantității) subiectului. În prosodie: durata pronunțării unei silabe. În musică: C. = durata unei note. În meoanică, *canțitate mișcării*: produsul masei unui corp prin viteza mișcării lui.

Canton, (*franc.*) 1) divisiune teritorială în Franția, mai mică decît arondismentul (district); 2) în Elveția state mici, cari compun confederațiunea elvețică; 3) locuința cantonierilor po lângă șosele, căile ferate, etc.; 4) piesă heraldică, prin care se înțelege un pătrar sau sferț din scut, tăiat printr'o linie orizontală întălnită de alta verticală.

Canton, (chin. Cuang-ciu-fu), capitala provinciei chineze Cuangtung, lângă riul Ciukiang, 1.600,000 loc., dintre cari mulți locuiesc pe năi mici și pe plute. C. e împărțit în orașul chinezesc, tatar și în mai multe suburbii; în C. se află 124 temple, între cari templul lui Buddha și minunatul templu al celor 5 Genii. Industrie însemnată de mătăsării, sticlă, hârtie, etc. Centrul comerțului chinez cu străinătatea; import 59¹/₂ mil., export 74¹/₂ mil. marce (1891); în port au intrat 3195 năi de 2.974,064 tone.

Cantonada, (*ital. Cantonata*), mai de mult o latură a scenei, un colț; ați un loc între culise. A vorbi la cantonadă e, a vorbi unei persoane între culise, care nu se vede pe scenă.

Cantonement, (*franc. Cantonare*, încuartirarea trecătoare a unei trupe în o comună locuită. C. are loc în timp de pace la manevre, ori în casuri, când boale epidemice pretind evacuarea garnisoanelor, pe oareșicare timp. În timp de resboiu trupele cantonează de câte ori se poate, anume: când nu sînt prea multe trupe concentrate, și când nu sînt în imediat contact cu inimicul. Trupele cari cantonează se asigură față de inimic prin anteposturi, iar în interiorul C.-lui prin garde.

Cançoneta, (*ital. Canzonetta*), cântec, odă, poemă lirică, erotică, filosofică sau de alt cuprins, compusă din 5—15 stanțe de câte 9—15 versuri, de obicei în metru iambic endecasilab, sau amestecat cu versuri mai scurte. Desvoltată după poezii provențiale de Cavalcante, Dante, Petrarca, etc.

Cantonisti, soldați recrutați, în opozițiune cu voluntarii.

Cantor, cântăreț, mai ales cântăreț bisericesc.

„**Cantorul de aviu**“, foaie înființată de Z. Karcaleki în 1837 la București; în 1839 apare împreună cu »Foaia comeroială, industrială și iconomică«; dela 1843 își schimbă titlul în »Vestitorul românesc«, gazetă semi-oficială, continuând ou a. VII până la 1857.

Cantù, *Cesare*, istoric și romancier italian, n. 8 Dec. 1807 în Brivio; din lipsă de mijloace intră în seminar, de unde iese mai înainte de a-1 termina. Dă lecțiuni. 1823 publică o poezie »Algiso«, prin care se face cunoscut. Aruncat în temnița de Austriaci, suferă 13 luni închisoarea (1832—33) și conține planul istoriei sale »Storia Universale« în 35 vol., care s'a reproduș într'un mare număr de edițiuni și s'a tradus în principalele limbi. Este scrisă din punct de vedere bisericesc, într'un stil brillant, fără adăncă originalitate. Alte scrieri istorice ale sale n'au fost tot așa de bine primite, dar romanul »Margherita Pusterla« și scrierile pentru tineri »Letture giovanili« (48 ediț. în 1874) cum și scrierile pentru popor, se numeră printre cele mai răspândite cărți italiene. C. a murit 1895 în Milan, octogenar activ ca un tînăr. (Cf. Bertolini, Cesare C. e le sue opere. Flor., 1895.) [I. S. F.]

Cantus, (lat., ital. *Canto*), cânt, se aplică în special melodiei principale a unei compozițiuni în mai multe voci. În primele secole ale muzicii corale melodia principală era încredințată tenorului și se numia *C. firmus*; era luat din antifonar, sau format din motive populare; celelalte partiți desinau împrejurul acestuia diferite contrapuncte: *C. figuratus*. În partițiunile moderne C. indică partida vocală, ori cărei voci ar fi aparținând. [T. C.]

Canula, tub deschis la extremitățile lui, solid sau flexibil, drept sau curb, de lungime și diametru variabil, de cauciu sau metal; se întrebuințează în multe operațiuni chirurgicale. (C. de irigator; C. de traheotomie.)

Canura, o legătură mică de tort de lână, in, sau alt material textil ordinar, care servese la țesături groase, straie, țoluri, covoare, etc. C. se fac mai cu samă înainte de a se colora torturile, ca culoarea să le străbată complet, ceea ce ar fi cu neputință în fusul de tort virtos.

Canzona sau *Canzone*, (ital.) cântec. (v. ac.) În secl. XV și XVI s'a dat acest nume la compozițiuni vocale în 4 și 5 voci, scrise pe o temă populară și deosebindu-se de madrigale prin faptul, că erau de un stil mai simplu, cu o frasare mai pronunțată, coresponzând la strofe sourte și bine ritmate. Mai târziu acest nume, și în special diminutivul *Canzonetta*, a fost aplicat la compozițiuni pentru o singură voce, accepțiune păstrată până în zilele noastre pentru melodii simple cu un ritm bine pronunțat, o frasare clară, amintind într'un cuvânt stilul popular. În diferite timpuri numele de C. a fost dat și la deosebite bucăți instrumentele scrise pe o temă de C. vocală. [T. C.]

Caolina, o argilă fină (v. Caolinit) albă, gălbue sau verzie, pământoasă și ușor friabilă. C. rezultă principal din alterațiunea feldspatilor, mai rar din scapolit, beril, etc. Cele mai multe gise-minte însoțesc roce foarte feldspatice, s. e. peg-

matite, granulite, porfire, etc., dar uneori C. se presintă și în filoare în micașturi și filite, sau în straturi intercalate în nășipuri, etc. Din C. se fabrică porțelanul. C. a fost întrebuințat în China deja la 185 a. Chr. Numele C. vine dela cuv. chinez Kauling — vârful înalt, — un munte aproape de Iauchau Fu, de unde se scotea C. În 1706 argintarul Böttger descopere din nou procedul pentru fabricarea porțelanului. Gise-mintele cele mai importante în Europa sînt: la Carlsbad (Boemia), Schneeberg, Zeisigwald, Zinnwald, etc. (Saxonia), Eisenberg, Martinrode (Turingia), în Cornwall, Colettes, Saint-Yrieix, Nièvre, etc. (Francia). În România se găsește C. în gneiss granulitic pe muntele Muncel (j. Gorjiu); în granit aproape de Măciu.

Caolinit, mineral, silicat de aluminiu hidratat, se presintă în cristale mici tabulare și monocline de culoare albă, roșatică, gălbue sau verzie. Variet. cristalină: *Nacrit*, variet. pământoasă: *Caolina*.

Cap, partea cea mai dinainte a corpului multor animale, adese concrecută cu pieptul (cephalothorax).

Capul omului, extremitatea superioară a corpului, care conține principalele organe ale simțurilor și ale sistemului nervos central. C. se compune din craniu și față, și e format de 22 oase, din cari 8 pentru craniu și 14 pentru față. Scheletul craniului e compus din 8 case: osul frontal, sfenoid, etmoid și occipital (nepărechi), oasele parietale și temporale (părechi). Oasele craniului sînt oase late, și sînt formate din o tabă externă și una internă, compuse din țesut osos compact, între care se găsește țesut osos spongios (numit diploe); ele presintă o suprafață externă convexă, care formează exteriorul craniului (bolta și basa), și una concavă, care constituie cavitatea craniană, în care e conținut creurul. În interiorul osulelor temporale e așezat organul auzului. Oasele craniului se unesc între sine și cu oasele feței prin suturi, cari la bătrâni dispar; la copilul nou născut, osificațiunea nefiind completă, se găsește pe bolta craniului între oasele parietale și cel frontal un defect în osificațiune de formă rombică, numit fontanelă, care la vârsta de 2 ani e osificat. Basa craniului e partea, care stă în legătură cu gâtul și fața, și ea presintă o sumă de ridicături și orificiuri; prin orificiuri intră în craniu de ambele părți arteriele: carotida internă, vertebrală și meningeă medie (destinate pentru creer), și iasă: vena jugulară internă, mēduva spinării și nervii cranieni: olfactivi, optici, oculomotori comuni, oculomotori externi, patetici, trigemini, faciali, acustici, glossofaringei, pneumogastrici, accesorii și hypoglosi. La basa craniului se găsește articulațiunea occipitalului cu vertebra I (atlas) și a II (axis) cervicală, în care se execută mișcările capului. De basa craniului (occipital) se inuse-rează mușchii, cari mișcă capul și faringele. Oasele boltei sînt acoperite de 2 mușchii și o aponeuroasă, țesutul subcutanat celular și dermul cu pērul. Pe partea laterală (regiunea tēmplei), se află mușchiul temporal și pavilionul urochei cu mușchii săi. Fața e așezată la partea anterioară și inferioară a bazei craniului. Ea e formată din 14 oase, cari unite prin suturi formează falca superioară, iar falca inferioară e formată din un singur os. Pe bordurile alveolare

ale făcii superioare și inferioare sunt împlântați 32 dinți. Fața conține mai multe cavități: cavitatea orbitală pentru ochi, cav. nasală pentru simțul mirosului, și cav. bucală pentru simțul gustului și aparatul de masticățiune. Înaintea urechei e situată glanda salivară parotidă, care secretează saliva, și care se scurge prin canalul lui Stenon în gură.

Cap, (geogr.) acea parte a unui țărmure, care iese mai mult în mare; cu deosebire limbi de pământ stâncoase, cari se termină în mare ca sfârșitul unor șiruri de munți, poartă numirea de C. sau *promontoriu*. Cele mai imponente sunt la peninsulele sudice ale continentelor, dintre cari cel mai important pentru comerțul lumii e C.-ul Bunei Speranțe la sudul Africei, apoi C. Horn la sudul Americii. Cele mai însemnate C.-uri v. la numele lor (Blanc, Agulhas, Matapan, Horn, etc.)

Cap, Colonia, colonie engleză cuprinzând celțul sudic al Africei până la riul Molopo (24° lat. sud.); 742.470 km.², cu vr'o 1.800.000 loc., între cari ca. 400.000 albi. C. e udată de râurile Oranje, Riul pescilor, etc. Terenul se ridică în formă de terase. Clima e admirabilă. Producte: cereale, păstăioase, cartofi, portocale, poame, vinuri renumite; vite, cu deosebire oi; cărbuni, sare, aur (1895 export de 7-9 milioane funți sterl.), diamant (export de 4-7 mil. f. st.) Comerțul e dezvoltat. Exportul în 1895 a fost de 16-6 mil. f. st., importul 13-5 mil. f. st. Locuitorii, afară de albi, sunt Cafri, Hottentofi, Betșuani, etc. Colonia C. e foarte importantă pentru Englitera din punct de vedere atât politic cât și comercial. C. are constituție proprie; un guvernator, legislativa după sistem bicameral. Veniturile anului 1894/5 au fost 5.416.611 f. st. Datoria publică 27.533.978 f. st., făcută în partea cea mai mare pentru drumurile de fier, cari au o lungime de 3927 km., iar telegraful 10,162 km. Capitala *Capstadt*. Mai întâiu Olandezii au colonizat C., 1806 au cedat-o Engliterii.

Capacitate, conținutul unui lucru (măsură de C.), aptitudinea de a conține, s. e. căldură (C. *colorică*), electricitate, magnetism, etc. (v. ac. art.) C. *vitală* v. Respirațiune. Apoi aptitudinea legală pentru acțiuni de drept, s. e. C. cambială, (v. Cambia) etc. În deosebi se numește C. aptitudinea spirituală și după aceasta și o persoană, care este autoritate în specialitatea ei.

Capadochia, se numia în vechime ținutul în partea estică a Asiei mici, între râurile Halis și Eufrat. C. a ajuns în mai multe rânduri sub stăpânire străină, până ce la 301 a. Chr., după lupta dela Ipsos, fiind ajutorată de Armenia, își recâștigă deocamdată independența. Archelaos, ultimul rege în C. fii ademenit de Tiberiu la Roma, unde † (17 d. Chr.), iar regatul lui fii prefăcut în provincie romană. Locuitorii C.-ei probabil s'au ținut de familia popoarelor indo-germane. Orașele principale din C. erau Mazaka (mai târziu Cessarea), Garsaura sau Archelais (acum Acserai) și Comana.

Capama, mâncare, carne de miel gătită cu stafide.

Căpățîna, v. Craniu.

Căpățîneni, sat în Rom., j. Argeș, situat pe riul Argeș, cu 100 loc. Aici sînt ruinele vestitei *Cetăți a lui Tepeș-Vodă*, zidită pe vârful unei stînci înalte. Ruinele sînt mărețe și poziția locului frumoasă.

Căpcăne, numire dată unor moimite (Paviani, Mandrili). Se găsește și în poveștile rom. populare.

Căpcăun, după poveștile rom., un urieș. Petrea înfrățindu-se cu Sgriburilă, Flămânșilă și Scutură muniți, ajunge la o cetate de piatră, unde stăpânia urieșul C., și ca să nu-i mănânce, le porunci, ca să-i aducă pe fata împăratului Roșu. C. prindea oamenii și îi ținea până venia rîndul fiecăruia, ca să-i mănânce. Cuvîntul C. înseamnă om cu cap de căne. [Atm.]

Cape Breton, insulă în America de nord, aparținînd prov. engl. Scoția nouă, la intrarea în sinul St. Lorenzo; 8094 km.², cu 84.500 loc. Mine de cărbuni, petrolu; pescărit; capitala Sidney.

Cape Coast Castle, oraș brit. cu 3 forturi, pe țărmul de aur în Guinea (Africa); 16.000 loc. Export de ulei de finic, cauciuc și pulbere de aur.

Cape Town, (pron. Chep taun), v. Capstadt.

Capecadores sau *Chulos*, (*span.*) cei ce se luptă cu taurii în cursele publice, ațîndu-i cu nise mantale roșii numite *Capa*.

Capela, (franc. *Chapelle*), originar o mică clădire bisericească destinată pentru păstrarea unei reliquii; mai târziu ori ce bisericuță mai mică, izolată cu totul, s. e. într'un cimiter, afară din oraș, lângă drum de țeară, etc., sau ca dependență a unei case particulare, cu deosebire în interiorul cetățuielor și palaturilor regale. Afară de acestea mai sînt unele în legătură cu o biserică principală și situate lângă, în, sau dedesubtul acesteia, (cele din urmă numite cripte). C. se poate deschide numai cu autorizarea ordinariatului, și spre a se pute celebra liturgia în ea, trebuie să fie cel puțin binecuvîntată. (Cf. Dr I. Rațiu, Instituțiunile Dreptului bisericesc. Blaj, 1877.) În secolii primi ai creștinismului fiind biserici puține, și mai ales pe la cetăți, oamenii avuți și evlavioși și-au ridicat C. pe la moși, în cari din când în când celebrau preoți dela episcopie; cu timpul multe din acele C. s'au prefăcut în biserici parohiale, primind preoți stabili.

Capela, (musică) grupul de cântăreți alăturiat pe lângă serviciul unei biserici sau al unei capele. Înainte de nascerea operei, C.-le, cu școalele alăturate (numite în Franția: *Maitrises*, în Germania: *Chor-Alumnate*), erau singurele focare artistice ale Europei. Tipul acestor instituțiuni a fost C. pontificală, a cărei origine e în secl. IV. După modelul ei, suveranii Europei își formară C. și rivalisau între dinșii. Cele mai ilustre nume de muzici au aparținut unei C.; pe de altă parte C.-lor au fost destinate cele mai frumoase producțiuni ale stilului polifonic vocal, singurul stil admis în biserică până cătră sfârșitul secl. XVI, de unde și numele de *stil a cappella* ce i-s'a dat. Greutatea execuțiunei muziceii fără acompaniament a făcut, că mai toate C.-ele au introdus instrumente. Singură C. pontificală a ramas în occident credincioasă până în secl. nostru vechilor tradițiuni, celelalte C. au admis succesiv acompaniamentul orchestral. În Orient instrumentele nu sînt admise în biserică. În Germania prin extensiune s'a dat numele de C. grupului de muzicanți, ce formează o orchestră sau o baudă de musică militară, de unde numele de »Kapellmeister», dat nu numai șefilor conducători de coruri, dar și conducătorilor de orchestre sau de ori ce bandă de instrumentiști.

[T. C.]

Capela, deal în Rom., j. Vâlcea, ce încungiuură oraşul R.-Vâlcea în partea de apus; ruine vechi.

Capelan, preotul ori diaconul care pe la biserică, catedrale, ori în comune mai populate, se dispune lângă parochul ordinar ca ajutor, fără a avea proprie jurisdicţiune. C. se numeşte şi acel preot, care e rânduit să servească în vr'o biserică ori oratorie (pareclesie) privată.

Capella, munţi în Croaţia, între Unna şi Culpa, se întind în direcţie sud-estică, aproape paralel cu Velebitul, spre Dinara până la Pljeseviţa Planina (1653 m.). Partea nordică poartă numirea de *C. mare* (înălţime mijlocie 1000 m.), partea sudică *C. mică* (înălţime mijl. 700 m.).

Capella, stea de I mărime în constelaţiunea Căraşului. (v. Amalthea.)

Capellini, *Giovanni*, geolog şi paleontolog, n. 1833 în Spezia, a studiat în Pisa; prof. în Genua şi Bologna, unde a înfiinţat muzeul geologic. S'a distins pe terenul cercetărilor preistorice şi a fost iniţiatorul congresului pentru antropologia şi arheologia preistorică. C. a făcut studii geologice şi în România în 1864 şi 1868. Aceste studii sunt consemnate în lucrarea lui Sava Stefănescu, intitulată: *Terrains tertiaires de Roumanie*, Paris. C. a fost ales membru onor. al Acad. Române.

Capello, *Bianca*, amoreza, iar mai târziu soţia ducelui Francesco I de Medici; n. pe la 1548 dintr'o familie patriciană din Veneţia; 1563 fugi cu tânărul Pietro Bonaventuri la Florenţa şi apoi încheiă legături de dragoste cu Francesco I, pe care, după delăturarea lui Bonaventuri, îl sciu îndupleca să o iee de soţie, tocmai când acela era să se căsătorească cu Ioana de Austria; ambii soţi muriră curând (19 şi 20 Oct. 1587) după o convenire avută cu cardinalul Ferdinand de Medici în Poggio a Cajano; presupunerea, că soţii au fost otrăviţi după îndemnul cardinalului, nu se poate dovedi.

Capere, numire dată bobocilor comestibili dela arbustul *Capparis spinosa* L. (v. ac.).

Capernaum, sat lângă lacul Genezaret în Galilea; în Testam. nou centrul de activitate al lui Isus, (Mateiu 9, 1 îl numeşte »cetatea sa«). Aci înveţa Christos în sinagogă şi vindecă mai mulţi bolnavi.

Capelus, *Iosif*, Dr, n. 1853, director al seminarului ev. teologic-pedagogic în Sibiu. Distins bărbat de şcoală al Saşilor transilvăneni. Însemnat scriitor pedagogic şi filosofic.

Capetieni, (*Capétiens*), regii Franţei cari au urmat după dinastia Carolingienilor până la 1328. Intemeietorul acestei familii se cheama *Robert cel Forte*, (Robert le Fort), † 866 la Brissarthe în lupta cu piraii. Urmaşii săi Eude, Robert, Hugo cel Mare, Hugo Capet, au disputat puterea timp de 100 ani celor din urmă Carolingieni, până când *Hugo Capet* reuşi să fie recunoscut rege în 987 după moartea ultimului Carolingian. Se numiau C., căoi primii dintre ei erau abaţi laici. C. direcţi au fost: *Hugo* (987—996), *Robert I* (996—1031), *Henri I* (1031—60), *Philippe I* (1060—1108), *Louis VI* (1108—37), *Louis VII* (1137—80), *Philippe II* (1180—1223), *Louis VIII* (1223—26), *Louis IX* 1226—70), *Philippe III* (1270—85), *Philippe IV* (1285 până 1314), *Louis X* (1314—16), *Philippe V* (1316—22), *Charles IV* (1322—1328). Stingându-se linia directă a C., îi urmă linia laterală de *Valois*

(1328—1589), şi după aceasta linia de *Bourbon*. (Cf. Luchaire, *Histoire des institutions monarchiques de la France sous les premiers C.*, 2 ed. Paris, 1891; Lavisse et Rambaud, *Hist. générale I*, Paris, 1893.)

Capidgi, (*turc.*) portarul la curtea turcească, garda Seraiului.

Caple, *Capchie*, (fr. *tournis*; germ. *Drehkrankheit*), boală cronică la oi datorită prezenţei coenurilor în centrele nervoase (v. Coenur).

Capilare, vase, ramificaţiile cele mai subţiri, de câteva zecimi de miimi de milimetru în diametru, ale vaselor sângelui, cari sunt aşezate între artere, adecă vasele cari aduc sângele curat din inimă, şi vine, acelea care îl duc în inimă. C. sunt ramificate foarte mult, deschizându-se unele în altele şi formând astfel reţele vasculare. Păreţii lor sunt foarte subţiri, formaţi din un singur rând de celule turtite, şi transparente, aşa că se poate vedea la microscop cum circulă sângele înăuntrul lor. C. sunt regiunea cea mai importantă din toată reţeaua vasculară. Din cauza reţelei lor foarte dezvoltate şi absenţa contracţiunii păreţilor lor, sângele e respândit pe o mare întindere, şi circulă încet. Iar graţie supţierei păreţilor lor, lichidul din sânge (plasma), gazele, şi unele celule (leucocyte, amibocyte), le poate străbate şi pătrunde în ţesăturile vecine, în muşchi, nervi, etc., pe cari le îmbibă şi le hrăneşte. Sângele bun, curat, e adus din inimă în C. de artere, aici slujeşte nutriţiunii organismului, şi după ce şi-a pierdut elementele hrănitore, e dus iarăşi direct în inimă de vine. Partea lichidă şi celulele, cari au pătruns din C. în ţesături pentru a le hrăni, se numeşte limfă; aceasta după ce şi-a pierdut proprietăţile ei nutritive e luată de un alt sistem de vase, care o varsă din nou în sânge. [Prof. Voinov.]

Capilaritate, starea tuburilor capilare. Dacă introducem în apă extremitatea unui tub de sticlă de un diametru foarte mic, coloana de apă, care pătrunde în tub, se ridică deasupra nivelului exterior. Introducând de asemenea un tub în mercur, efectul va fi contrar: coloana de mercur va rămâne, în interiorul tubului, dedesubtul nivelului exterior. Diferinţa de nivel este cu atât mai mare, cu cât calibrul tubului este mai fin, ea descreşte dacă calibrul creşte şi devine aproape nulă, când diametrul interior atinge cifra de 0.020 m. Aceste fenomene de ascensiune şi de depresiune, cari se produc în vecinătatea păreţilor vaselor şi a suprafeţei libere a lichidelor, observate mai cu samă în tuburi, al căror diametru este asemenea cu grosimea unui fir de păr (capillus), se numesc *fenomene capilare*, şi puterea, care le produce, este *capilaritatea*. Cei dintăiu fiziicieni, cari s'au ocupat cu aceste fenomene, sânt: Nicolae Aggianti (1635), Borelli (1638), Vossius (1666) şi Montanari (1667), care, după Daguin, dădă pentru întâia dată adevărata explicaţiune a meniscului format de un lichid în contact cu o lamă înmuiată. În privinţa formei ce ia suprafaţa, în cele două cazuri citate mai sus, este de observat, că această suprafaţă, când este foarte aproape de părete, se rotunzeşte şi presintă o curbă, a cărei formă e concavă, când păretele e înmuiat, şi convexă când păretele nu este înmuiat. Aşadar în apropierea păretelui este o porţiune din suprafaţa lichidului, care este cuprinsă

sau deasupra sau dedesubtul nivelului general. Această porțiune poartă numele de *menisc*.

[Mureșan.]

Capillati, (lat. = përos, pletos, care poartă përlung.) C. și *comati* numiau scriitorii romani pe poporul de jos al Dacilor, care umbla cu capul gol și cu përlung, așa cum ne apar Dacii și pe columna Traiana. (Cf. Dio-Cassius, LXVIII; A. D. Xenopol, I.) [I. S. F.]

Capillifliu, (botan.) totalitatea filamentelor sterile, subțiri, divers întretăiate și ornamentate, din sporangiu unor Myxomycete și Gasteromycete. Fiind foarte higroscopice au un rol însemnat în deschiderea sporangelui și în determinarea sporilor.

Caplinus, Martin, supranumit *Dr. Siebenburger*, protopărintele puternicei familii Siebenburger, ce trăia în secl. XVI în Viena. În 1505 a fost decan al facultății de drept, apoi judecător orașenesc și în fine primar în Viena. În reșcoala Vienei contra lui Ferdinand I (1519) s'a pus în fruntea celor nemulțămiiți și a conceput pentru oraș o nouă formă de guvernament după modelul cetăților libere din Germania. Pentru participarea sa la reșcoala a fost exocutat prin spadă în 1521.

Capintortura, o pasere cățărătoare din fam. Iungidae (*Iunc torquilla*), are pe spate pene cenușii-deschise, păte cu pete negre rotunde și lungărețe; dela crescet până la coadă cu o fâșie întunecată; gusa e albă-gălbenie; tēemplele și grumazii de culoare ruginie-deschisă cu fine linii curmezișe; pieptul suriu; plutitoarele din aripi sânt oacheșe-ruginii; preste aripi și coadă cu mai multe fâșii curmezișe. Lungimea ei e de 18 cm., lung. aripelor 9 cm., lung. coții 6-5 cm. Petrece prin vii, pomet și păduri, nutrindu-se cu insecte, și mai cu samă furnici. [V. B.]

Capiste, loc de idoli, templu păgănesc.

Capistran, *Ioan*, călugăr franciscan, persoană însemnată în istoria Ungariei, n. 1386 în orașelul Capistrano (Calabria); funcționă mai întâiu ca judecător în Neapole; în etate de 30 ani intră în ord. Franciscanilor și se dedică cu tot zelul promovării intereselor bisericii; din însăreținarea pontificilor Martin V, Eugeniu IV și Felix V începând dela 1426 devolvă mare activitate ca legat și inquisitor întru stirpirea ereticilor; înființă cu Bernardin de Siena ramura colaterală de observață mai rigoroasă a Franciscanilor; 1450 Nicolae V îl numi legat papal în Germania cu misiunea de a pune la cale o cruciată contra Turcilor și Hussiților; în Moravia și Boemia predică cu efect contra Hussiților, până ce la ordinul locțiitorului George Podiebrad a trebuit să părăsească aceste țeri. 1453 se duse în Silesia, unde sub cuvânt că ar fi profanat sf. Eucharistie arse mai mulți Ovrei. De aici ajuns în Ungaria, soișă să însuflețească inimile pentru un reșboiu cruciat contra Turcilor într'afată, încât staturile țerii în dieta ținută la Buda în 1456 deciseră prinderea armelor; Turcii însă în vara aceluiași an apar pe neașteptate înaintea Belgradului sêrbesc cu o armată de 150 mii și 300 tunuri; atunci C. aleargă cu oastea de cruciați, adunată de dînsul, la Belgrad în ajutorul eroului Ioan Huniadi și ambii în unire repurtară cea mai strălucită victorie asupra Turcilor; însuși Sultanul Mohamed fû rănit cu aceea

ocasiune și abia își putû aduna la Sofia oastea fugărită. La 20 zile după aceasta învingere muri Ioan Huniadi, iar preste 2 luni îi urmă C.; el † la 23 Oct. 1456 în mănăstirea Franciscanilor din Illok (Ujlak). Benedict XIII îl ridică pe C. la 1724 în ceata sfinților. Ȋua comemor. 23 Oct. [nt.]

Capital, în economia politică ori ce bun produs prin munca omenească; în înțeles mai strins C. e complexul acelor bunuri produse prin munca omenească, cari servesc ca mijloace la ulterioară producțiune. Factorii curat naturali, și îndeosebi pământul, nu se consideră ca C.; dar diversele ameliorări ale solului prin cultivare, fac parte din C., înoăt represintă o valoare deosebită de a solului. C. poate fi *fix*, care servesc spre repețită producțiune, (s. e. mașini și zidiri pentru agricultură, comerciu, aneliorările pământului, etc.), ori *mobil* (circulant), care aceleiași persoane numai odată îi servesc la producțiune, (s. e. banii, alimentele, marfa, ce se vinde ori din care se pregătesce ceva). În limbajul vulgar C. e tot ce servesc pentru proprietarul său ca isvor de venit. C. se mai numesc suma de bani, ce o dă oineva altei persoane împrumut cu îndatorirea de a-i plăti anumite procente ca dobândă. Șciința economioă numără C. (ca și munca și natura) între factorii de producțiune; deci bunurile produse nu sânt numai rezultate ale muncii și naturii, ci și ale capitalului aplicat în producerea lor, chiar pentru aceea la o parte din ele se consideră îndreptățit și cel ce a prestat capitalul. (Cf. I. Strat. Tractat complet de Economia politică. Buc., 1870, pag. 157 uu.; P. S. Aurelian, Catechismul Econ. pol., ed. II., Buc., 1874, pag. 12 uu.; Lerescu, Manual teoretico-practic de Economia politică, pag. 43 uu.)

Capitalizare, calcularea valorii prezente a unei rente perpetue sau temporale. Aceeasi numire se dă și elocării fructifere a economisărilor.

Capitalism, modul de producțiune capitalistică, în opozițiune cu socialismul și colectivismul. (v. ac.)

Capitala, oraș de frunte, metropola; sediul guvernului unei țeri.

Capitale sau *Majuscule*, caracterele tipografice, litere mari, cari diferă de cele mici prin forma lor. (C. mari, romane, engleze, gotice, etc.) *Capitaluțe*, caractere tipografice latine în forma literelor mari (capitale), însă în mărimea literelor mici; ele aparțin la fiecare corp de literă curentă, adecă de text, și se întrebuintează, cași caracterele cursive și aldine, pentru a da importanță diferitelor cuvinte într-o compoziție oarecare. În general în text numele proprii se fac de regulă cu capitaluțe. [G. F.]

Căpitan, conducătorul unei trupe organizate, în deosebi militare. În ierarchia militară C. ocupă locul între ofițieri subalterni (locotenenți) și între ofițieri superiori. Astăzi aproape în toate statele europene C. sânt comandanții companiilor de infanterie, ai escadroanelor la cavalerie și ai bateriilor la artilerie. În Austro-Ung., Franția și Rusia sânt 2 clase de C. Comandanții vaselor de reșboiu de asemenea se numesc C.

C. de port, comandantul unui port, cu atribuțiuni militare (apărarea portului), polițienesci (poliția judițiară pentru delicta corecționale, buna-ordine, afaceri sanitare) și judecătorești (în anumite afaceri comerciale). În Rom. C. de port

este oficier din flotilă în activitate, numit prin decret regal.

Căpitaneii în porturile României sînt 25, și anume: 5 de cl. I: Galați, Brăila și T.-Severin, la Dunăre; Sulina și Constanța, la Mare. C. de port cl. I sînt maiori sau căpitani din flotilă, în activitate; 3 de cl. II: Tulcea, Giurgiu și Cernavodă; C. de cl. II sînt căpitani sau locotenenți din flotilă, în activitate; — 17 de cl. III: Vêrciorova, Gruia, Cetatea, Calafat, Bechet, Corabia, Islaz, Turnu-Măgurele, Zimnicea, Oltenița, Ostrov, Călărăși, Hârșova, Gura-Ialomiței, Issacea și Chilia-Veche la Dunăre, apoi Mangalia, la Mare. Atribuțiile de C. de port cl. III se îndeplinesc de comandantul companiilor de frontieră. [—]

Căpitănelul țării, (germ. Landesbauptmann), titlul dirigătorului suprem și reprezentantului autonomiei Bucovinei. C. ț. e președinte în camera legislativă și în comitetul dirigent și permanent al țării; este numit de către împăratul dintre deputații aleși; are de locuitor un vice-căpitănel, de asemenea numit. [Dr. I. G. Sbierea.]

Căpităneanu, Constantin, lt.-colonel de stat-major, șeful serviciului geodesic al armatei române până în 1889; n. din părinți macedoneni la 1844 la Argeș, unde a urmat seminarul în scopul de a se preoț; însă după terminarea seminarului întră în școala militară, de unde ieși oficier în geniu în 1864. La 1869 e trimis în Franța spre a se specializa în aplicațiunile astronomice la ridicarea hartelor; aci participă la războiul din 1870. Reîntors în țeară la 1873, ia partea cea mai activă sub colonelul Barozzi la întemeierea depositului de război pentru facerea hartei României. Este trimis în mai multe rânduri în Italia și Austria pentru a strînge toate datele trebuincioase întocmirii hartei. Calculează împreună cu colonelul Barozzi elementele necesare desfășurării hartei Moldovei, săvîrșind pentru aceasta determinări astronomice, cari rămân singurele până aci în acest gen. Astfel în 1876 execută o determinare de longitudine între Iași și Chișineu; căreia urmează determinări de longitudine între Iași și Cernăuț cu Kühnert din partea Austro-Ungariei; iar în 1885 aceea dintre București (observatoriu Opler) și Brașov cu vice-amiralul von Kalmar din partea institutului geografic austriac. Această din urmă lucrare nu s'a publicat încă. C. ocupă alături de colonelul Barozzi primul loc în întemeierea serviciului geografic al armatei române, și prin relațiunile sale personale și științifice cu membrii comisiunii geodesice internaționale, din care a făcut parte, face strălucită cunoșcerea lucrărilor geodesice executate în România. Lucrările sale astronomice și publicațiunile de această natură, cu privire la harta României, sînt singurele până aci. † 13 Aprilie 1893 la Pitești.

Căpitănelul, Constantin, (identic cu Const. C. Filipescu), cronicar din Muntenia, în secl. XVII. Sub numele lui se află o cronică dela Radu Negru până la 1688, foarte însemnată pentru multe informațiuni istorice, cari nu se află aiurea. Autorul se dă martor al unor evenimente cu 100 de ani înainte de C. C., ceea ce face a crede că el a copiat o cronică anterioară, scriind dela sine numai evenimentele contemporane sieși. Restul cronicei e scris după felurite documente și după tradițiuni orale; ea îmbrățișează pe toți

Românii, dar în prima linie pe cei din Muntenia. (Cf. Mag. ist. II, p. 35.)

Capita ordinum, (lat.) cei trei cardinali, cari supraveghează conclava; C. ord. se numesc și acei cardinali, cari în timp de vacanță resolvă afacerile curente. (v. Camerlengo.)

Capitat, (botan.) organ terminat cu o umflătură în formă de căpățînă, s. e. capetl stigmatifer al stilului; încă și inflorescențele în formă de ghem, de mici căpățîni sau *glomerulele*.

Capitatio, un fel de imposit personal la Romani. O asemenea dare a fost introdusă în Franța la 1695.

Capite censi, (lat.) ultimul rând de cetățeni în Roma veche. Pe lângă cele cinci clase de cetățeni, erau și cetățeni neclasați, cari se împărțeau în trei categorii: *accensi*, *proletarii* și *capite censi*. Aceștia din urmă nu aveau absolut nici o stare și în timp de război nu erau concentrați de loc. Marius le impuse pentru prima dată serviciul în armată.

Capitel, partea cea mai superioară a unei coloane, care leagă mănunchiul coloanei cu grînășul sau bolta, pe care o suportă. Înfațișarea C.-lui e corespunzătoare stilului, cărui îi aparține columna. *C. composi*, C. de ordine romană, compus în mod pompos, însă neorganic din foile de acantă ale capitelului corintic și volutele capitelului ionic.

Capitis deminutio, (lat.) în dreptul roman era ori ce schimbare în starea juridică a persoanelor. Se distingeau trei feluri de C. d.: *maxima*, resulta din pierderea libertății, s. e. prin căderea unui om liber în servitute în urma unor condemnațiuni criminale; *C. d. media*, resulta din pierderea dreptului de cetățean, s. e. prin emigrațiune; *C. d. minima*, nu presupunea pierderea libertății, nici a dreptului de cetățean, ci numai schimbarea de familie, s. e. prin adopțiune, prin căsătorie. Toate aceste C. d. aduceau stingerea drepturilor de familie și a tuturor relațiilor juridice, cari rezultau din starea juridică anterioară, s. e. persoana capite minuta pierdea relațiunile de rudenie (*agnatio*), dreptul de protecțiune (*gentilitas*), și datoria de serviciu (*jura patronatus*), dreptul de usufruct, creanțele; testamentul făcut era desființat; chiar datorile, cel puțin în drept civil, erau stinse. C. d. a dispărut treptat până la timpul lui Iustinian.

Capitolinus mons, una din cele 7 coline ale Romei (v. ac.).

Capitul, (botan.) mod de ramificație laterală a axei, când membrele secundare sînt scurte și foarte apropiate pe membrul primar. Asociațiunile de flori (inflorescențele) pot avé forma de C., care poate fi *simplic*, dacă pe membrul (aci pedicelul) primar, lățit în disc (*dis receptacul comun*), ca la Floarea soarelui, ori conic, ca la Mușetel. Pelin, sau scobit în cupă ori sticlă, ca la Smochin, se află florile, multe sau puține susținute de pedicele secundare scurte și foarte apropiate unele de altele. C. e *compus*, când se asociază mai multe C., sau cu alt soi de ramificație: racem de capitule, la *Petasites*; corimb de capitule, la *Coadă soricelului*, etc. [S. Șt. R.]

Capitul, corporațiune de clerici, organizată după anumite statute. Numirea se derivă dela cuvîntul »capitulum», fiind-că cei ce erau membri într-o asemenea corporațiune, odinioară se adunau în

fiecare și ca să asculte un capitol (cap) din statele sau regulele lor. Tot din cauza aceasta s'a numit *capitulăria* fiecare membru al C.-lui. C. s'a dezvoltat în biserica apuseană din vechiul presbiteriu sau senat de preoți și diaconi, ce-l avea odinioară fiecare episcop lângă sine. C.-le dela biserica catedrală se numesc *catedrale*, *episcopesci*, *archiepiscopesci*, *mitropolitane*, iar cele dela alte biserici se numesc »*collegiate*«. C. ca corporațiune autonomă au anumite drepturi și datorințe, de a-și pute face statute proprii, de a se aduna la ședințe și fără consensul episcopului, de a-și administra averea capitulară, de a ține cultul divin în biserica catedrală, respective colegiată. Afară de aceea, când scaunul episcopesc este ocupat, C. trebuie să asiste la liturgia, ce o servește episcopul, și trebuie să-i ajute la guvernarea diecesei. În unele afaceri episcopul trebuie să ceară consimțământul C.-lui, căci alt-cum dispozițiunea lui este invalidă, în alte afaceri însă este dator a-i cere numai sfatul. În data ce scaunul episcopesc devine vacant, jurisdicțiunea episcopescă trece la C., care o exercitează prin un *vicar capitular*, ales de el. Episcopii bisericii române unite din Trs. și Ung. încă își au C.-le lor proprii în Blaj, Gherla, Oradea și Lugos. Membrii C.-lor se numesc și *canonici* (v. ac.).

Episc. Ioan Bob din Blaj a înființat 1807 o corporațiune bisericească numită C., ca să-i fie de ajutor în guvernarea bisericii în locul călugărilor basiliani, de cari se serviseră antecesorii săi. Corporațiunea aceasta stă la început numai din 7 canonici, cari se numesc: arhiepiscoper sau preposit, archidiacon sau lector, primicer sau cantor, ecleziarh sau custode, sobolastic, cartofilax sau cancelar și teolog. Existența C.-lui o asigură Bob prin fundațiune, din ale cărei venit fiecare canonic primește salariu regulat. C. întemeiat de Bob la 1854 fu întregit încă cu 3 membrii, cari se numesc: penitențiar, referendar și prebendat, și-și primește salariul din vistieria statului. Deodată cu reactivarea Mitropoliei unite și C. episcopesc se înalță la demnitatea și numirea de C. mitropolitan. Canonicii, cari capătă salariu din fundațiunea lui Bob, se aleg de C. și de mitropolitul, și se confirmă din partea regelui, afară de canonicul teolog, care se alege ca și ceilalți, dar nu se confirmă de regele. Canonicii, cari capătă salariu dela stat, se numesc din partea regelui pe baza unei candidațiuni de 3 persoane, făcută de mitropolitul. Canonicii, cari au dotațiunea din fundațiunea lui Bob, trebuie să fie necăsătoriți, adică celibi, ceilalți trei pot fi și căsătoriți. Dacă moare un canonic dintr'un grad (stal) mai înalt, ceilalți, cari sunt după el, se promovează la stălele imediat superioare. Promoțiunea se confirmă prin rege. C. administrează fondurile și fundațiunile archidieceesane și ajută pe arhiepiscop în administrarea bisericii. Ei sunt toți asessori la consistoriul arhiepiscopesc și mitropolitan. C. mitropolitan din Blaj a avut până acum 37 canonici, între cari unii s'au distins prin soiință sacră și profană, prin opere științifice de mare valoare, și prin lucrare neobosită pentru biserică și neam. Cei mai mulți dintre ei au lăsat și fundațiuni spre scopuri bisericesci și culturale.

[Dr. Aug. Bunea.]

Capitulăria, pe timpul Carolingilor ordonanțele regilor franc., numite astfel, pentru-că au fost împărțite în mai multe alinee mici, provădute cu număr curent. Aceste ordonanțe se stabiliau ca și legile cu conlucrarea poporului și regulau afaceri de drept privat și penal. (Cf. Boretius, Die C. im Longobardenreich. Halle, 1864.)

Capitulațiune, contract, îndeosebi convențiune de drept internațional, împărțită în mai multe capitole. C. se numesc mai ales contractele încheiate între două oorpuri beligerante pentru sistarea luptei. Dacă garnisoana unei cetăți nu mai dispune de munițiune ori proviziune, cri a suferit mari pierderi în oameni și material, etc., preste tot când a sosit momentul, în care apărarea nu mai are scop, ori foloasele ei nu stau în proporție cu sacrificiile, cari ar fi să se mai aducă, atunci se arborează steagul alb și se trimit parlamentari pentru statorirea condițiunilor de C. Condițiunile sânt în cazul cel mai favorabil: părăsirea fortăreței din partea garnisoanei, cu arme și echipament pe lângă onoruri militare, (s. e. Belfort în anul 1871), cu îndatorirea a nu lupta un timp anumit contra învingătorului. În cas de C. necondiționată, toată trupa cade în prisoare și armele, tunurile și întreg echipamentul e al învingătorului, (s. e. Mack la Ulm 1805, Metz în 27 Oct. 1870). Actul de C. se subserie prin comandanții supremi ai armatelor beligerante. C. mai renumite sânt: C. Sașilor la Pirna în resboiul de șapte ani; C. lui Blücher la Rattkau 7 Nov. 1806; C. lui Görgey la Șiria (Világos) lângă Arad în 13 August 1849; C. lui Osman Pașa la Plevna înaintea armatelor ruso-române 1877, 2 Sept. 1870 la Sedan. C. se numiau și contractele internaționale încheiate între Turcia și celelalte puteri.

Capland, v. Cap, colonia.

Caplon, *Clapon*, *Copon*, cocos castrat.

Capodistria, (*Capo d'Istria*), oraș în Istria, situat pe o peninsulă în sinul Valle Stagnon, 10,706 loc. (1890); port; șantier; se scoate sare din apa mării; odinioară C. era capitala Istriei venețiane. La Romani se numia Aegida, mai târziu s'a numit Iustinopolis, apoi Capris; pe când era sub patriarhul de Aquileia s'a numit Caput Istriae. Ajuns sub dominațiunea Veneției 1353 s'a revoltat, din care cauză Venețianii dărimară orașul. 1814 a ajuns la Austria.

Capo d'Istrias, *Ioan Antoniu*, conte, bărbat de stat elin, n. 1776 în Corfu. La 1800 a regulat administrația insulelor ionioe; 1809 a trecut în serviciul diplomației ruseci. 1813—15 a luat parte ca plenipotențiar rusesc la pertractările din Viena și Paris, și a subscris a doua paove dela Paris; 1816—22 ministru de externe al Rusiei. 1827 president al statului grec.; stricteța sa autocrată și dependența sa de politica Rusiei a stîrnit nemulțămire în elementele liberale. C. fu asasinat 9 Oct. 1831 de către Constantin și George Mauroichalis. (Cf. Bétant, Correspondance du comte I. C. (4 vol. 1839); K. Mendelssohn-Bartholdy, Graf Johann K.)

Caponiera, uvrăgiu din fortificația permanentă, așezat în șanțul cetăților sau forturilor înaintea zidurilor de escarpă, pentru a bate cu focuri joase șanțurile fortificației, împiedecând astfel pe inamic de a pute trece șanțul. C. poate să aibă o singură față (C. simplă), adică să bată în o singură

direcțiune. sau două fețe (C. dublă). În fețele C.-ei sînt practicate crenele sau ambrasure, pentru tunurile de flaucare, așezate în casematele caponierei.

Caporal, rangul militar imediat superior soldatului comun. Datoria C.-lui e a supraveghia armamentul și echipamentul, cât și a instrui trupe de 10—15 soldați.

Capot, paradisiu sau manta cu glugă.

Capotasto sau *Capo d'astro*, (*ital.*) ridicătura ce termină limba instrumentelor de coarde și care determină lungimea vibrantă a acestor coarde. Se dă încă acest nume la un mecanism, care putînd-se adapta pe gătul instrumentelor de coarde, permite a varia după voință lungimea vibratoare a acestora, și prin urmare a modifica instantaneu acordul instrumentului. Se întrebuințează mai cu samă la Chitară, căreia îi ușurează mult mecanismul. [T. C.]

Capoteaci, vale în Rom., j. Iași, o parte din valea Stavnic; după cronicarul Miron Costin, Vasile Lupu, după ce porni pe doamna și casele boieresci prin frînturile codrului dela C. spre cetatea Neamțului, se retrase dinaintea Tătarilor și își mută scaunul din Iași în nisce poeni din acel mare codru; iar Tătarii au ars atunci tot orașul.

Cappa, veșmînt medieval cu guler și glugă. Se purta în călătorie. C. se numește și o haină proțească cu mâneci largi și glugă.

Capparideae, (botan.) familie de plante dicotyledonate, erbacee, anuale, arbuști sau mai rar arbori cu frunzele alterne foarte rar opuse, simple sau uneori compuse; flori solitare sau fasciculate, fructul o capsulă sau bacă mai rar drupă; cuprinde vr'o 300 specii, răspîndite în regiunile temperate și tropicale ale globului. C. se divid în următoarele 2 triburi: I trib. *Cleomeae*, din care însemnăm genurile: *Cleome* L., *Cleomella* DC., *Polanisia* Rafin, etc., și II trib. *Caprareae*, din care menționăm genurile: *Capraris* L., *Crataeva* L., etc. [Z. C. P.]

Capparis, (botan.) gen din fam. Capparideelor, tribul Cappareelor, cuprinde frumoși arbori și arbuști spinoși sau fără spini, glabri sau tomentosi, cu frunzele alterne uneori opuse, persistente sau caduce, florile albe sau roșietice sînt mari, axilare, solitare sau fasciculate; fructele bacciforme. C. are vr'o 120 specii, ce cresc prin regiunile temperate și tropicale. Bobocii de *C. spinosa* L., cunoscuți sub numele de Capere, sînt comestibili, se conservă în oțet și se întrebuințează la bucătărie. Unele specii de C. se cultivă ca plante ornamentale prin sere calde sau temperate, așa este *C. spinosa* L., care crește în Europa în regiunea mediteraneană (în sudul Franței, etc.) *C. amygdalina* Lamk., *C. odoratissima* Jacq., etc. [Z. C. P.]

Capra, un gen de mamifere rumegetoare din ord. Artiodactylelor. C.-le dimpreună cu oile formează laolaltă genul *Caprinelor*.

C. de Alpi, (*C. ibex*), are coarne foarte lungi, curbate înapoi. La bărbătuși coarnele au o lungime de vr'o 80 cm., la femeiușe de vr'o 18 cm. Bărbia, la bărbătuși, cu barbă scurtă. Părul este aspru, des, vara roșu-cenușiu, iarna galbinu. Lungimea corpului 1'5 m., a coții 10 cm., înălțimea la umeri de 80—85 cm. Trăiește în Alpi, mai ales între Piemont și Savoya.

C. de Angora, (*C. hircus angorensis*), o capră frumoasă, mare, cu coarnele încovoiate în forma unui 5 succit. Părul este lung, fin ca mătasa, alb ca zăpada și puțin încrețit. Numele îl are dela orașelul Angora din Asia mică. Părul ei e cunoscut sub numele de *mohair*. Angora singură exportă câte 1 mil. kgr. în valoare de 4 mil. lei.

C. de Cașmir și de *Chemel* are păr fin, ce se întrebuințează pentru țesături, mai ales pentru șaluri.

C. domestică, *șap, ved*, (*C. hircus*), mamifer, rumegetor din fam. Cavicoarnelor, are coarnele curbate ca secerea, netede. Bărbătușii au bărbie. Sînt multe rase, dintre cari unele fără coarne (șute). Coloarea părului albă, roșie și de alte colori. Capra se trage dela 2 specii asiatice selbatice. E folositoare prin laptele, pielea, carnea, coarnele și părul ei.

C. neagră, (*Antilope rupicapra*), un mamifer rumegetor din fam. Cavicoarnelor, are coarne negre, netede, încovoiate, ascuțite la vîrf. Acoperită cu păr brun-negriu vara, iarna mai deschis. Lungimea corpului 1 m., a coții 8 cm., înălțimea la umăr 75 cm. Trăiește în cete de 4—20 indiviți în munții Alpi, Abruzzi, Pirenei și Carpați. Poartă 22 septemăni până ce fată. Animal foarte fricos; ager la vedere și auș. Sare preste cele mai mari prăpăstii. În Trs. se găsește în munții Făgărașului, Cibinului și ai Hațegului în număr destul de mare, din care cauză vînătorii germ. și engl. an de an cercetează acești munți. Cel mai interesant moment e, când capra strimtorată de căpău se tot urcă, până ce într'un vîrf de pisc i se înfundă drumul: »s'a incuiat C.», dice vînătorul. Cănele nu poate să se urce la ea; iar C. nu poate sări, căci ar căde în prăpăstie, sdrobindu-i-se trupul în mii de bucăți. Vînătorul român, cu o cutezanță de necreșut, o urmărește până în regiunile cele mai periculoase. C. neagră se poate pușca din 1 Aug. până în 15 Dec.; însă ieșii nici odată. Se vînează pentru pielea, coarnele și carnea sa.

C. roșie, v. Căprior.

Capraja, (în antichitate *Capraria*), insulă ital., 30 km. spre nord dela Corsica, 19 km², aparține prov. Genua.

Caprei, *Piciorul*-, munte în Rom., j. Buzău, avînd înălțime de 1504 m. și formînd una din cele 5 culminațiuni ale masivului Penteleu; are păduri întinse de brad și molift, precum și pășuni renumite.

Caprera, insulă stîncoasă la capătul nordic al Sardiniei; 15 km², 99 loc.; aci a locuit și a murit Garibaldi.

Capri, (la Romani »*Caprae*»), insulă stîncoasă în golful de Napoli, 7 k.n. lungă, are 4539 loc.; localități: Capri și Anacapri. Odinioară C. era locul predilect al împăratului Tiberiu, al cărui palat ați zace în ruine. În partea nordică a insulei se află »Peștera albastră», o peșteră de stalactiți, 36 m. lungă, 30 m. largă, cu intrare strîmtă, 1'5 m. preste suprafața mării. Pe timp senin în peșteră se vede lumină azurie, pe timp noros vîntă-ș-verdie.

Capriolo, (*ital.*) (ca săritura caprei, lucru neașteptat), termin music. întrebuințat pentru a denumi o compozițiune musicală fără formă hotărîită, în care compositorul nu urmează decăt capriciul imaginațiunii sale. Expresiunea a *Capriccio* echivalează cu *ad libitum*.

Capriciu, (*caprițiu*, iar popular, cu o nuanță de ridicul: *capriț*), neologism cu un înțeles foarte apropiat de expresia noastră: *cu toane*. C. este rezultatul unei dispoziții curioase sufletesci, care mână pe un om să facă pe neașteptate o faptă sau alta, al cărei motiv nu este priceput nici de ceilalți oameni, nici de făptuitorul însuși. C. provine dintr'o lipsă de cugetare și de cumpănire a motivelor și mobilelor de activate, de aceea se întâlnește mai des la copii, destul de des la femei, și mai rar la bărbați. C. întemeindu-se pe necugetare, și avându-și isvorul în adâncurile nepătrunse ale firii noastre, e incalculabil, și de aceea cu greu putem întemeia o activitate solidă cu oamenii, cari au capricii. [Dragomirescu.]

Capricorn, 1) C., v. Capra de Alpi.

2) C., *Croitorul*, *Gornici* (*Cerambyx*), un insect din fam. Cerambycidae. Are antenele (coarnele) foarte lungi. Sînt de obicei nisce cărăbuși mari. Dacă îi prinzi în mână produc un sgomot scârțător. Sînt o mulțime de specii foarte frumoase. Rod lemnul, din care cauză pot fi stricacioși.

Capricorn, *Canalul*, canal marin la țermul estic al Australiei.

Caprifoliaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate erbacee, subarbuști sau arbuști; are vr'o 200 specii, cari mai toate cresc în emisfera boreală și numai câteva în America sudică și în Australia. C. se divid în următoarele 2 triburi: I trib. *Sambuceae* cu genurile: *Adoxa* L., *Sambucus* L. și *Viburnum* L., reprezentate și prin părțile noastre prin mai multe specii; și II trib. *Lonicereae*, din care menționăm pe: *Lonicera* L., crește și prin părțile noastre mai multe specii, *Symphoricarpos* Juss., etc. Multe specii din C. sînt cultivate prin grădini ca plante ornamentale, din cauza florilor și a portului lor elegant, așa sînt: *Sambucus nigra* L., vulg. Soc, *Viburnum Opulus* L., vulg. Călin, *Lonicera Caprifolium* L., vulg. Caprafoiu, *Symphoricarpos racemosus* Michaux., etc. [Z. C. P.]

Caprimulg. (*Caprimulgus europaeus*), Măgătorul caprelor, Lepitoarea, Rânduneaua de noapte, o pasere din ordin. Cypselomorfelor, are cap lat, turtit, cioc foarte scurt și lat. Distanța dintre aripi 19 cm., lungimea corpului 26 cm., lung. cozii 12 cm. Penele sînt cenușii, brune-negrii, cu pete galbene-ruginii. Trăiește în Europa, Africa nord., Asia vestică; la noi vine în Maiu, pleacă în Sept. Sboară fără sgomot și repede în amurgul serii; se nutrește cu insecte.

Caprina, gen de scoice fosile.

Caprinlo, *acid*, (C₉H₁₆COOH), acid volatil, cu un miros ca sudorile; se află în unt și alte grăsimi, se produce și în brânza veche.

Căprior, (*Cervus capreolus*), mamifer, rumegător din fam. Cervina, are coarnele mici, cu 3 ramuri. Părul vara brun-roșu; iarna brun-cenușiu; bărbia, falca de jos, și o pată de fiecare parte a buzei de sus, sînt albe. Coadă foarte scurtă, vr'o 2 cm., vara gălbinie, iarna albă. Lungimea corpului 1—1.25 m., înălțimea la umeri 75 cm. Trăiește în societate de 4—10 în toată Europa, Asia nordică și vestică, în pădurile de fag. În luna lui Maiu fată doi ieși. Carnea e delicată. Preste tot e unul dintre cele mai frumoase animale selbatice. Țapul se poate pușca din 1 Apr. până în 15 Ian.; iar capra din 15 Oct. până în 1 Ian.

Căprior, a 10-a constelațiune în zodiac; are rectascensiune 301—326.5°, și declinațiune sudică 9.75—28.1/8°. Cuprinde, precum dice Heis, 63 stele vizibile cu ochii liberi, dintre cari trei sînt de grad. III.

Caprivi, *Georg Leo*, *Conte*, fost cancelar imperial german, n. 1831 în Charlottenburg, fiul consilierului tribunalului suprem Inliu Eduard de C. († 1865); 1850 sublocotenent, 1866 și 1870/1 în statul major-general, 1872 șef de secțiune în ministeriul de reaboiu, 1882 comandant de diviziune în Metz, 1883—88 șef al admiralității și viceadmiral, 1888 comandant al corpului 10 din Hannovera, 1890 cancelar imperial, din care post, în urma unui conflict cu ministrul-president al Prusiei, conte Eulenburg, se retrase, Oct. 1894, în viața privată.

Capron sau *Acetona Caproica*, oleu incolor cu miros particular. Fierbela la 205°, la aer se înegrește.

Caprotina, supranumele dînei Luno (v. ac.).

Căpruța, com. mică în Ung., cott. Arad. În actele publice apare la 1350 sub numirea Kaproncha, în 1479 figurează ca opid cu fortăreață. Are 181 case, cu 823 loc., rom. gr.-or. Teritoriul: 2713 jug. catast., muntos, produce puține cereale; se cultivează industria de casă, de lemn, pomăritul, stupăritul, se prăseac vite cornute, oi, capre și porci. [†]

Capryl, radical organic (C₈H₁₇O) al compușilor Caprylici. S'a dat acest nume și radicalului C₈H₁₇, numit *Octyl*.

Capșa, *Stefan*, celebru mamos și ginecolog român, n. 1821 la Brașov, unde fugiseră părinții săi din Bucuresci din cauza ciumei. El a petrecut copilăria la Bucuresci, a făcut studiile gimnasiale la Brașov, cele universitare la Viena, unde a fost promovat în anul 1849 doctor în medicină și în chirurgie și magistrul în obstetrică. În 1851 C. s'a stabilit în Bucuresci, 1853 a fost numit medic secundar la spitalul Colței, 1854 medic primar la institutul Maternitatea și profesor la școala de moașe. Aci C. a dezvoltat o activitate fructuoasă ca reformator al învățămîntului moștului și renumele lui de distins mamos și ginecolog a crescut din an în an; în 1866 el a publicat manualul pentru învățătura moașelor, care cu mici întregiri mai servă și astăzi ca carte didactică. În 1861, cu ocazia completării școlii naționale de medicină, C. a fost numit prof. la acea școală, apoi 1869, la transformarea școlii în facultate de medicină și la încorporarea ei în universitatea din Bucuresci, C. a fost cel dintău prof. de medicină la acea universitate. La 1866 guvernul rom. a încredințat lui C. funcțiunea de director general al serviciului sanitar, pe care a ocupat-o până la 1885, când a sfîșit viața sa laborioasă. În această funcțiune C. s'a distins asemenea prin conducerea înțeleaptă și corectă a afacerilor sanitare. [I. F.]

Capsella Moench., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Lepidineelor, cuprinde plante erbacee anuale glabre sau pėjoase cu tulpina ramificată; are vr'o 6 specii, răspândite prin regiunile temperate ale globului. În părțile noastre crește foarte mult *C. Bursa-pastoris* Moench., numită vulgar Punga popei, Traista ciobanului, Buruiană de friguri, etc. Această plantă supărăcioasă culturilor posedă proprietăți adstringente și calmante. [Z. C. P.]

Capsioum L. (botan.) gen din fam. Solanaceelor, trib. Solaneelor, cuprinde plante erbacee anuale sau perene mai rar frutescente la basă, mai adesea ramificate. Se cunosc vr'o 20 specii distincte, ce cresc prin regiunile calde din ambele emisfere, și mai cu samă în America. *C. annum* L., numită vulgar Ardeiu, este cultivată prin grădini pentru fructele sale întrebuințate la bucătărie ca salată sau ca condiment. Unele specii se cultivă ca plante decorative din cauza fructelor mici și viu colorate. Fructele de *C. annum* L. au proprietăți stimulante și rubeifiante. [Z. C. P.]

Capsidae, familie de insecte hemiptere, subord. Heteropterilor.

Capstadt, (engl. *Cape Town*), capitala coloniei engl. Cap, oraș bine fortificat, situat pe țărmul sinului tablei (Tafelbai), 51,251 loc. (1891), cu suburbiile împreună 83,718 loc., pe jumătate albi (Engl., Oland. și Germ.); C. e reședința guvernatorului și a autorităților supreme din colonia Cap, episcop anglican și rom.-cat.; observator astronomic, universitate, o bibliotecă publică cu 47,000 volume și renumita colecțiune Grey, grădina botanică, muzeu. C. e stațiunea principală în comerțul Europei cu India estică și Africa sudică.

Capsula, (botan.) fructele uscate, cu semințe numeroase, ce ies când C. e matură prin crepături sau pori, ce se formează în anumite regiuni ale păreților ei. De aceea C. se dice *valviciidă*, când prin mai multe crepături se desface în mai multe valve; s. e. la Nemțșori, Căpușă, Laur porcesc, Lalea, etc.; iar C. *poricidă*, când semințele ies prin pori formați la vârful, la mijlocul, ori la baza capsulei; s. e. la Gura leului, Tutun, Campanula, etc. Uneori C. se deschide prin o crepătură circulară, într-o parte ca un capac și o alta ca o cutie; atunci se dice *picicidă*; s. e. la Mășălarită, Scânteuță, etc. La Mușchi și unele Hepatice se numesc C. partea sporangelui ce rămâne după căderea operculului.

Capsule sau *Capse*, nisec vâscioare mici, cilindrice, de metal subțire, cari au pe fundul lor o substanță inflamabilă, care la lovire sau găurire explodează. Ele servesc la-puscile ordinare, la patronele de metal, la tunuri, dinamită, etc. ca materiale inflamabile.

Căpsun, numirea populară a plantei *Fragaria viridis* Duchesne (sau *Fragaria collina* Ehrh.) (v. ac.).

Captatio benevolentiae, (lat.) termin retoric. Cuprinde mijloacele de cari trebuie să se servească oratorul ca să captiveze inimile ascultătorilor.

Cătușirea malurilor, o întocmire din îngrăditură, lemn sau piatră pentru apărarea malurilor contra spălăturii sau surpării.

Capua, oraș în prov. ital. Caserta, lângă râul Volturno; 11,291 loc.; rezidența unui arhiepiscop; catedrală frumoasă. C. din antichitate, care rivalisa cu Roma și Cartagina, era situată mai înspre est și era renumită prin avuția și molesirea locuitorilor săi.

Capuohalia, trimisul sau ambasadorul țerilor române la Constantinople. Mulți din domnii fanarioți ocupaseră înainte această funcțiune. De obicei, din secl. XVII, nu se trimiteau decât Greci, cari erau mai pricepuți în afacerile Porței.

Capucini, ord. călugăresc lat. (C. ordinis fratrum minorum), un ram al ord. Franciscanilor (v. ac.).

înfiițat 1525 de Matteo di Bassi în Urbino (Italia) și întărit 1528 de papa Clemente VII pe lângă statute foarte severe. Cu sărăcia C.-lor era împreună adeseori și lipsa de pregătire științifică, din care cauză C. erau considerați și numiți proletariatul călugărilor; cunoscute sînt drasticele lor predice populare, numite *Cupucinate*. Semne externe distinctive: un vestiment brun cu o glugă (caputium) ascuțită (de unde numirea lor), barbă lungă și sandale. C. numeră în 53 provincii 533 mănăstiri, 239 ospicii, 50 noviciate, preste 3000 pateri și preste 2500 frați.

Capuglu, (*Capigiu*), portarul caselor private și publice; odinioară titlul unei cete militare organizată pentru paza seraiului din Constantinople, ai cărei ofițeri erau numiți *Capigi-pașa*; astăzi a ramas numai titlul demnitarului de curte, aproape sinonim cu cel al camerierului.

Capul-Cămpului, comună rur. și parochie, cu moșie mănăstirească în Bucovina; căp. și j. Gura-Humorului, cu 1152 loc. (1113 ort., 17 cat. și 22 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiara.]

Capul-Codului, comună rur. în Bucovina, căp. și j. Gura-Humorului, form. parochie cu Păltinoasa, cu moșie mănăstirească, are 2809 loc. (2249 ort., 418 cat., 43 prot. și 99 mos.), școală primară, stațiune de cale ferată locală, telegraf. [Dr. I. G. Sbiara.]

Capul de mort, flutur, v. *Acherontia atropos* L. **Capurthala**, stat în India estică, prov. Pandșab, vasal Engliterei, 1548 km², cu 299,670 loc. (1891). **Capitala** C. are 16,747 loc.

Căpușă, (*Cărcioabă* în Mehedinți), animalele din fam. Ixodidelor, clasa Arachnidelor. Ele atacă mamiferele, ca cănele, mielul, bond și chiar omul; se fixează de piele cu pliscul și sug sângele; corpul lor este coriaceu, eliptic și subțire când sînt flămânde; dar după ce au supt sânge, corpul lor se dilată și se umflă ca o boabă de fasole.

Căpușă, numele vulgar al plantei *Ricinus communis* L. (v. ac.).

Caput Bubali, numele unei stațiuni romane în Dacia ripensis, preste care a înaintat împăratul Traian în primul lui războiu contra Dacilor (101). C. B. după tabula lui Castoriu (păstrată în copia lui Peutinger), stătea spre apus, la o depărtare de 10 mile romane (à 1:4815 km.) adică la o distanță de 14:8 km. înainte de Tibiscum. Remășițele vechi stațiuni se crede că se află pe vârful dealului Coslar, numit de poporul din apropiere »La cetățea«. (Cf. Adr. Diaconu, C. B. în Foaia diecesană Nr. 32 și 33 ex 1889.) Δ

Caput Medusae, (medic.) dilatarea venelor abdomenului în jurul buricului, obvenită în urma conturbării circulațiunii sîngelui în regiunea venei portale.

Caput mortuum, (Eisenrot, Englischrot), se numesc produsul secundar ce se obține în fabricațiunea acidului sulfuric fumător din sulfatele de fier, adică oxidul de fier ce rămâne în retortele de calcinațiunea acestor sulfate. C. m. se întrebuințează ca colore de apă, de cleiu și de oleu pentru vâpsirea fierului, lemnului, corăbiilor, etc. (v. și *Acherontia atropos*.)

Caput obstipum, (medic.) pozițiunea stambă a capului, în care regiunea urechei a laturii bolnave, e apropiată spre trunchiul. Causa residă în contractiunea unuia din mușchii principali ai gâtului.

Capușineanu, Stanciu, elev de ai lui Heliade. Plecând să deschidă școala la Craiova jură cu Heliade și C. Goleescu în biserica din Golești de a lupta la realizarea programului de regenerare culturală. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. VI 245.)

Car, un vehicul care servă la transportul de persoane și diferite obiecte și mărfuri. Există diferite feluri și forme de caré. C. în genere se numește cel cu 4 roate. C. lung servă pentru transportul produselor voluminoase; C. scurt pentru transportul de materialuri și mărfuri scurte; *căruța* pentru transportul de persoane și mărfuri ușoare; și *coșul carului* se numește spațiul cuprins între gratii (loitrele) și scândura sau baza carului. C. pe arcuți se numește trăsură.

Telega, C. fără loitre și scândură, servește la transportul de lemne lungi; *poștalioane*, caré mai solide cu oșile de fier pentru transportul de tot felul de greutăți. *Camioanele* sânt caré late și joase pentru descărcatul ușor. *Suivanele* sânt niște cărucioare mici de munte, cu roatele mici pentru ca să nu se restorne ușor pe terenul accidentat.

Car rulant, o întocmire în formă de pod pentru transportul vagoanelor sau locomotivelor de pe o cale pe alta.

Cara, *Marea C.*, parte a Oceanului Arctic, situată între peninsula Samoieșilor și insulele Nowaja Semlja; pe lângă insula Waigaci se trece în calea Cara.

Cara, *Toma*, paharnic pe vremea lui Alexandru Moruzi al Moldovei. După însărcinarea lui Vodă traduce din elinesce, dimpreună cu Ioan Duca serdar, Toma Duca și Sulg. Const. Negre, în 10 Maiu 1804, culegerea de pravile legiuitoare, Hexabiblonul, făcută de judecătorul Tesalonicului Const. Armenopol. Manuscrisul gata de tipar și aflat în bibl. Burada, are 766 pagini în 4°. Dar Vodă respăndindu-se însărcină pe C. cu alcătuirea unui codice civil și penal după modelul Institutelor, adevă al introducerii legilor de Antichipsor Teofil. În Apr. 1806 de abia cartea I fù sfârșită, când întrând Rușii totul fù suspendat. Puțiu în urmă muri și C.

Cărăbăț, *Petrea*, vornic de țeara de jos sub Ștefănița-Vodă al Moldovei. În 1518 Tatarii năvălind în Moldova, C., cu 3000 călări ai aliaților Poloni, îi întimpină și îi bate la tirgușorul Ștefănesci.

Carabidae, (zool.) familie de insecte coleoptere, pentamere; au lobul extern al maxilelor palpi-form și compus din două sau trei articole. Carnasiere terestre, cu mandibulele tăioase, antenele filiforme, picioarele conformate pentru alergat; folositoare din cauză că distrug animalele mici vătămătoare; larvele carnasiere. Astfel este genul *Carabus*, care a dat numele familiei, cu specia *auratus*, verde-auriu.

Carabina, arma analogă cu pușca, servindu-se adesea de aceleași cartușe, dar e mai ușoară și mai scurtă. Se întrebuințează la trupele de cavalerie, fără baionetă, însă atașându-se de șea.

Carabinieri, gendarmeria Italiei.

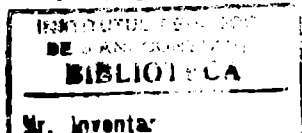
Cărăbuș, (C. în Moldova, *Gămușa* în Muntenia), *Melolontha* Fabr., gândac din fam. Lamellicornniilor, reprezentat mai cu samă prin *C. comun* (*M. vulgaris* L.) Lung de 25—29 mm.; negru; antenele, picioarele și elitrele castanii roșietice; pe piept cu păr alb cenușiu, iar pe laturile pân-

tecelui se află câte 5 pete triangulare albe. Antenele la bărbat din 7, la femeie din 6 lamele. Viața unui C. este numai de Aprilie sau Maiu, trăiește vr'o 14 zile, dar le e suficient ca să devasteze câmpii întregi. Femeia sapă gropi în pământ, în cari depune până la 70 oue și apoi moare. După câteva săptămâni iasă din oue (în luna Iunie sau Iulie) larvele; ele au corpul viermiform, moale, albicios; capul galben; fălcile puternice, picioarele galbene; stau 4 ani în pământ până ajung să devie C., în timpul acesta fac cele mai mari pierderi agriculturii, mâncând rădăcinile plantelor. Într'un singur an au făcut în Francia pagube, cari s'au ridicat la 300 mil. Plantele cari le mănâncă mai cu lăcomie sânt: vița de vie, cartofii, cerealele, curechiul (varza), cânepa, caralamele și ceapa. Ei rod și taie cu fălcile lor dințate și ascuțite rădăcini groase de arbori mari, precum sunt brașii și alți arbori roditori. Pe la sfârșitul toamnei, când începe frigul, larvele se ascund mai adânc în pământ și stau toată iarna într'un somn letargic. Primăvara se ridică iar mai la suprafață, iar în vara anului al patrulea se învălesc într'un fel de coji (devin ni m f e), schimbă pielea, le cresc aripile, și se transformă în C. ies din pământ în luna Apr. și Maiu, năvălesc asupra vegetațiunii, pe care o devastează de frunze. Sânt ani în cari C. iasă cu milioanele. În 1831 o diligență cu 6 cai, ce mergea dela Gournay înspre Gisors, a fost nevoită să stea pe loc din cauza unui stol de C.; în 1841 nu se putea trece pe puntea de pe Saone în Lacon din cauza mulțimei lor. La noi de asemenea sânt ani, când C. sânt foarte numeroși, dar nu s'a făcut nici odată statistica pierderilor produse de ei, și nici nu s'au ocupat cu mijloacele de a-i stîrpi. În Francia și Germania se culeg cu mâna de oătră femeii și copii. În 1860 societatea agronomică centrală din provincia Sachsen a adunat vr'o 1590 mil. de C., pe cari i-au preparat cu var pentru îngrășarea pământului. Cel mai simplu mijloc pentru a nimici viermii (larvele) este sulfura de cărbuue, cu care se udă pământul în luna lui Febr. înainte de a semăna sau planta. Larvele sânt foarte căutate de corbi; de aceea când se ară se în corbii după plugari fiind-că mănâncă larvele de C., pe cari le găsesc prin brazde. [Dr. N. Leon.]

Caraca, (marină) un fel de vas cu care Portughezii și Spaniolii au făcut voiagele lor de descoperiri în secl. XIV și XV.

Caracaosa, în graiul Românilor din Macedonia e Coșofana sau Ţarca.

Caracal, com. urb. în Rom. și capitala j.-lui Romanați; e situat în depărtare de 42 km. dela Dunăre și 10 km. de vârsarea Testuiului în Olt. Populațiunea orașului e de 8600 sufl., între cari 8201 Români, iar restul străini; după confesiune: 8358 sânt ortodocși, iar restul catolici, israeliți și puțini mohamedani. Stradele orașului sânt strimte și cotite, iar pământul fiind argilos se face noroiu mult pe cele nepavate. Palatul administrativ se află în mijlocul orașului; aici se află instalate cele mai multe autorități județene. În C. sânt 22 biserici. Instrucțiunea numără: 1 gimn. clasic, 2 școale primare de băieți și 2 de fete, și câteva școale private. Aici este rezidența prefecturii j.-lui, a unui tribunal de I. instanță, a protoereului j.-lui, a revisorului școlar, ș. a.

Mai este 1 spital (județean), 2 farmacii, 1 tipografie și 3 librării. Populațiunea pe jumătate se ocupă cu agricultura, iar cealaltă parte cu industria și comerțul. În fiecare Luni se face bălcu septemănal, iar bălcuiri anuale se fac: la 9 Martie (3 zile), la Dumineca Floriilor (3 zile), la 23 Aprilie (3 zile) și la Dumineca Rusalilor, care ține 10 zile. Prin linia ferată C. e pus în legătură cu Dunărea și cu orașele principale ale țării. C. se țice că își deduce numele dela împăratul roman Antoniu Caracalla, care dete numele său orașului, pe ruinele căruia s'a fundat C. Multe case și biserici din C. sunt clădite din cărămidă și pietri aduse din Antina (Reșca). În timpul lui Mihaiu Viteazul C. era numai un sat mic. Aici s'a petrecut și o bătaie între Români și Turci. Cf. C. I. Locusteanu, Dicț. geogr. al j.-lui Românați. București, 1889.

Caracalla, Marcus Aurelius Antoninus Bassianus, împărat roman (211—217), s'a numit astfel după îmbrăcăminte sa favorită de reșoiu de origine gallică. A fost tiran; gardiștii săi l-au ucis. Thermele lui C. din Roina sunt cele mai frumoase ruine romane.

Caracas, capitala Venezuelei (America) situată la 10 km. depărtare de țărmul Mării Caribice într'o vale bogată, la 920 m. preste suprafața mării, climă moderată, 72,429 loc. (1891). C. e rezidența regimului, a congresului național, a unui arhiepiscop; universitate, muzeu, bibliotecă publică, școală militară, academie de pictură, etc. C. poartă comerciu însemnat de export pentru produsele agricole și cacao, tutun, cafea, etc. C. e legat prin o linie ferată cu portul La Guaira. În piața din C. se află statua lui Bolivar. C. a fost întemeiat la a. 1567. În lupta de independență C. a avut rol însemnat; mai de multe ori cercetat de outremure (26 Martie 1812 jumătate dărâmat, 12,000 oameni omorâți prin cutremur).

Caracas, Dumitru, Dr., n. în Macedonia pe la 1730, stabilit ca medic în Craiova la 1782, iar în București ca medic primar al orașului și al spitalului Panteleimon, la 1784. Publică la 1795 în Viena în dialectul doric antic o poemă medicală „Ποτηνάτια Ιατρικά“, însoțită de o traducere în prosă latină. † 1804.

C., Constantin, Dr., fiul lui Dumitru C., n. 1773, medic de pe la 1800 și succesorul tatălui său în postul de medic primar al spitalului Panteleimon. Publică la 1830 în București (tipografia lui Ioan Eliade) *Τοπογραφία τῆς Βλαχίας*, Descrierea Țării Românești, cu observațiuni antropologice privitoare la igiena și boalele locuitorilor ei, operă tradusă în românește de cătră G. Sion, dar remasă nepublicată, deși se pare a fi o carte dintre cele mai interesante asupra împrejurărilor sociale din primul sfert al veacului nostru. † 1828. (Cf. G. I. Ionescu-Gion. Portrete istorice, București, 1894).

Caracatița, (Octopus vulgaris), animal din clasa Moluscelor, ordin. Cephalopodelor. Are corp globulos, 8 tentacule (pipăitoare). Culoarea brună-purpurie, galbinie, surie. Tentaculele de vr'o 4 ori mai lungi ca corpul, părechia de sus e cea mai mică. Lungimea corpului 5—15 cm., a tentaculelor 35—90 cm. Trăiește în Marea Mediterană și țărmurii Europei vestice. Este un animal foarte mănăcios. Își pândesce prada

printre crepături de stânci; consumă mari cantități de melci, scoici, crabi, ș. a. Ouele ei sunt globuloase și le depune în grămeți de câte 8—20. Animalele tinere se mănăcă.

Caracatiși, (engl. Currahee), oraș cu port fortificat în India anterioară (presidenția Bombay) aproape de granița Beluțistanului, cu 104,205 loc. (1891); export de grâu, oleuri, lână, bumbac, etc.

Caracâz, în povestea română e numele unui viteaz, care se luptă cu smei și omoară trei din ei.

Caracorum, (*Mus-tag* = munți ghețosi), șir de munți în Asia, se întind dela platoul Pamir spre sud-est până la Himalaja; piscul cel mai înalt e Dapsang 8620 m.

Caracter, (*grec.*) în sens larg însemnează semnele, însușirile prin care se deosebesce un lucru de celelalte. În sens mai restrins C. însemnează totalitatea însușirilor pe care le are voința, felul de a lucra al unui om, și se aplică la partea morală a omului, la personalitatea lui. În sens și mai restrins însemnează numai acea calitate a voinței unui om, prin care el se manifestă ca o adevărată personalitate. Un om, care resistă ademenirilor și-și urmăresce principiul de conduita morală, pe care și l-a pus, este un om de C. În acest sens poate fi de C. și un om rău și un om bun: e destul ca omul să fie consequent cu el însuși în toate acțiunile lui, fie ele rele sau bune, pentru ca să aibă caracter. Să nu se confunde C. cu temperamentul (v. ac.). C. nu se rapoartă ca temperamentul la constituția fiziologică a individului, ci la firea psihologică a personalității lui. C. e influențat de temperament, care determină acțiunile noastre reflexe, involuntare; dar C. înfrânează, regulează aceste acțiuni prin inteusitatea conștiinței, pe care o resfrânge asupra lor. Un om de C. calculează, cumpănesce, stăpănesce prin conștiința lui impulsunile reflexe spre activitate și le dă o nouă direcție conformă cu un principiu statornic și regulător al activității. De aceea se țice că un C. se formează prin experiența conștientă, și-și are isvorul în *voința liberă* a omului. [Dragomirescu.]

Caractere tipografice, (tipuri), ori ce semn care se află în relief la extremitatea unui mic paraleliped de metal turnat. În tipografie lungimea C.-lor se numesce corp; lățimea grosime, și profunzimea înălțime. Corpurile caracterelor tipografice sunt împărțite după unitatea de puncte sistemul francez, adoptat de toate țerile, și au următoarele numiri:

Brillant	=	3 puncte	Cicero	=	12 puncte
Diamant	=	4 „	Mittel	=	14 „
Perl	=	5 „	Terția	=	16 „
Nonpareille	=	6 „	Text	=	20 „
Colonel	=	7 „	2 Cicero	=	24 „
Petit	=	8 „	2 Mittel	=	28 „
Borgis	=	9 „	3 Cicero	=	36 „
Garmond	=	10 „	4 „	=	48 „

C. cari depasează această mărime ca corp, trec în oategoria literelor de afișe. C. ca tipuri se împart în diferite categorii: *ordinare* sau de *text curent*, de *titluri*, de *fantasie* sau *florate*. Popoarele cari au adoptat alfabetul latin se servesc la text de caracterele latine sau *antiqua*; fiecare corp are capitale mari A, B, C; capitale ă, b, c, litere mici antiqua și cursiv a, b, c, a, b, c. C. germane se numesc caractere *fractur*. Literele de titluri atât la antiqua cât și la *fractur*

sunt de o variație nemărginită. În timpul din urmă s'au făcut progrese uimitoare în această direcțiune. La C. tip. aparțin și *abliturile*, acestea sînt plăci de metal, cari despart cuvintele unele de altele și sînt mai scurte cu 8 puncte decât caracterele; se numesc: Spații: subțiri, patru la corp, trei la corp, $\frac{1}{2}$, pătrișori, pătrișori și cadrați, iar între rînduri se pun linii albe (Durchschness) în grosime de 1—6 puncte tipografice, după trebuință. [G. F.]

Caracteristica, ceea ce caracteriză. În gramatică: Sunetul sau silaba, care precizează o anumită determinare gramaticală; în matematică: un semn sau un caracter prin care se distinge o funcțiune oarecare a unei cantități. Partea întregă a unui logaritm. În log. vulgari, dacă numărul e mai mare decât 1, caracteristica logaritmului lui e *positivă*, dacă numărul e mai mic decât 1, caracteristica e *negativă*. C. pozitivă are atâtea unități câte cifre sînt la partea întregă a numărului mai puțin cu 1. C. negativă are atâtea unități câte zero (nule) preced în scrierea decimală a numărului prima lui cifră însemnătoare.

C., nume dat de Monge unei curbe particulare, care rezultă din intersecțiunea a 2 suprafețe anvelopate consecutive, în generațiunea suprafețelor anvelopante.

Caracuda, pesce, v. Caras.

Carada, *Eugeniu*, publicist și economist rom., n. 1836 în Craiova, 1860—70 redactor la «Românul». Implicat în insurecțiunea lui Candiano-Popescu (v. ac.) dela Ploiesoi contra dinastiei, e dat în judecată și achitat de Curtea cu jurați. Dela 1881 e printre directorii Băncii Naționale. C. are mare influență în partidul liberal din România, fără a fi primit vr'odată să fie deputat sau ministru. Era om de încredere al lui I. Brătianu și a fost adese însărcinat cu misiuni financiare.

Carafa, butelie de sticlă poleită cu dop de sticlă. **Caraffa**, familie veche nobiliară neapolitană, care a dat mulți bărbați însemnați, între cari: 1) *Gian Pietro C.*, dela 1555 papă sub numele Paul IV, (v. ac.) 2) *Antonio C.*, mareșal campestru austriac, n. în Neapole, † 1693 în Viena. C. s'a distins la liberarea Vienei (1683) și la recuperea Budei (1686); în anele Ungariei și-a înscris numele prin înființarea tribunalului de sânge din Eperjes (1687) și prin crăpăna persecutaro a aderenților lui Tökölyi. Din cauza cruzimilor sale a fost rechemat (1687) din fruntea armatei austriece, care opera în Ungaria nordică contra Curuților, dar în curînd fû trimis în Transilvania, unde avea să execute trecerea acestei țeri la Austria. Reintors din Trs., a luptat sub ducele Carol de Lotaringia contra Franciei.

Caragana Lam., (botan.) gen de plante arborescente din fam. Leguminoaselor, trib. Galegeae; crește în Siberia și Himalaja. Unele specii se cultivă la noi în liber ca plante decorative. Fructele dela *C. arborescens* Lam. sînt comestibile. [A. Pr.]

Caragața, pasere, Coțofană sau Țarcă (v. ac.).

Caragea, familie grecească stabilită în Muntenia încă din timpul lui Matei Vodă, din care au ieșit 2 domni. Între boierii lui Matei Basarab erau 3 frați greci (*Costea*, *Pavalache* și *Apostolache C.*), cari serveau intrigile lui Vasile

Lupu contra lui Matei. O ramură a acestei familii, stabilită în Constantinople, ajunse la domnia Munteniei în persoana lui *Nicolae C.* (15 luni, 1782—83), fost mare dragoman între 1769—74. Ca dragoman combătuse pe Austria, și ca domn continuă a servi interesele Turciei contra celeiași puteri. Avea la Viena oamenii săi, cari îl făceau în curent cu afacerile monarhiei. Prevede alianța Austriei cu Rusia și dă sfaturi ca să o prevină. A fost înlocuit căci jefuia țeara, (avea cinci fete și voia să le facă zestre). Exilat la Tenedos. 2) *Ioan*, finl lui Nicolae, din dragomanat cumpără domnia Munteniei (1812—18), se ținea, cu 4 milioane. Urmează politica franceză, apoi pe cea austriacă. Avea la Viena un corespondent, pe cavalerul de Gentz, prin care era în curent cu negocierile de pace. Tot prin el încearcă să aducă în congres chestiunea Basarabiei. În țeară o ciumă cumplită (ciuma lui C.); jefuiesce, ia tributul și pe 2 ani iertați de Poartă; în privința dărilor el și cu boierii hotărăsc ca «toate stările» să platească, afară de boieri. Fuge în Italia. O fată a lui, domnița Ralu, încuraja artel și avea calități de artist. (Cf. Docum. Hurmuzaki, vol. VII și V; A. D. Xenopol, I. R., vol. V; Ioan Ghica, Scrisori; N. C. Alexandrescu, La Correspondance du chevalier Frédéric de Gentz. Paris, 1895.) [I. S. F.]

Condica Caragea. În 1817 Codul Calimach fû promulgat în Moldova și totodată Codul sau condica C. în Muntenia. Prințul C. încredințată elaborarea acestei din urmă legiuri jurisconsultilor Atanase Christopulo și Nestor. Codul scris de dînsii în limba elină, fû tipărit pentru prima oară la Viena în 1818 sub titlul *Nomothesis* (legiuire) și tradus în urmă în limba românească de Văcărescu. Valoarea acestei lucrări este cu mult inferioară valorii Codului Calimach, care este mult mai întins, mai complet, și luat după noul Cod austriac din 1811. Codul C. este însoțit de o Ordonanță de promulgățiune, care arată starea vrednică de jale a justiției în țeară pe vremurile acelea, deslușind că atunci existau la noi trei legiuri, și anume: canoanele bisericesci, dreptul roman și obiceiurile pămîntului. Judecătorii aplicau fără normă, după placul sau interesul lor, când una când alta din aceste legi. Astfel că era nevoie de o nouă legiuire. Materiile în Condica C. au fost împărțite în șase capitole: pentru obraze, adică despre perscane, pentru lucruri, pentru tocmele, pentru daruri, pentru vini, adică despre materiile penale și pentru ale judecăților, adică despre procedură. Codul C. nu era la înălțimea principiilor moderne; el admitea deosebirea între oameni prin organizarea robirei, deosebirea între frați prin excluderea surorilor dela moștenire. Legile din 1847 și 1856 asupra sclavilor, Regulamentul organic din 1832 și în fine Codul civil din 1865, desființară cu desăvîrșire această legiuire.

Caraghios, bufon.

Caragiăle, *I. Luca*, scriitor român, n. 1852, în comuna Mărgineni, județul Prahova. Spirit pîtrunzător, mai mult autodidact; mare talent de a observa și a reproduce mai ales partea ridiculă a caracterelor și moravurilor, este cel mai bun autor de comedii românesce. În comedile sale: «O noapte furtunoasă», «O scrisoare pierdută», «De ale carnavalului», «Conul Leonida», ridiculi-

sează defecte naționale ale societății noastre contemporane, rezultate mai ales din o prea grăbită trecere dela o stare de ignoranță la o pretinsă civilizațiune. C. a mai scris o dramă, »Năpasta«, câteva romane, foaia satirică »Moftul român«, și a colaborat la mai multe jurnale. Literatura așteaptă dela el încă de aci înainte mai mult.

Caraglan, Ioan, prof. de limba și literatura elină la universitatea din Iași, m. al Acad. Române, n. în Macedonia. Publicații: Scurt studiu istorico-linguistic asupra Românilor din Macedonia și șee poezii populare în dialectul lor (Convorb. Lit. II); Syntaxa greacă. Iași, 1870; Etymologia greacă. Iași, 1872. Odyssea și Batrachomomachia, traduse în proză, Iași, 1876; traduceri din Theocrit, din cartea II a Ritoricei lui Aristotel, în Convorbiri Literare. Pregătesce: »Studii asupra Românilor din Peninsula Balcanică« din care a publicat o parte în Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie a lui Tocilescu.

Carague, principat în Africa centrală, spre est dela lacul Victoria Njansa, în apropierea lacului Alexandra-Nil (Akanjaru). Regele Rumanica e zugrăvit ca prototipul patriarhilor. (Cf. H. M. Stanley, Durch den dunklen Welttheil. Lipsca, 1891.)

Cara-Ifac, nume dat de Turci Terții-Românesci și locuitorilor ei.

Caraiman, vîrf de munte din ramura Bucegilor, situat în dreptul căt. Bușteni, j. Prahova. Are o înălțime de 2495 m. Pe vîrfu său pleșuv creșce floarea Reginei (Edelweiss), care nu se găsește decât în Alpi. Muntele este proprietatea Domeniului Coroanei, la poalele sale are păduri seculare de brași și fagi, cariere de piatră și liveți de fîn cu o floră foarte bogată. Vara se fac excursiuni pe culmile sale prin Sinaia sau prin Bușteni.

Caraman-kiol, com. rur. în Rom., j. Tulcea, cu 1256 loc., aproape toți Bulgari.

Carambol, joc de biliard cu trei bile, dintre cari una (cea a jucătorului) trebuie să lovească pe celelalte două.

Caramel, zahăr fript; zahărul încălzit la 200°, pierdîndu-și apa, se transformă în o masă galbenă-brună cam amară. Se întrebuințează pentru a da soursurilor culoare frumoasă și gust picant.

Cărămida, piatră artificială din lut, arsă și fasonată, folosită la felurite construcții, cu deosebire la zidărit. C. se prepară mai cu samă ou mîna, în unele locuri și cu mașina. C., fiind uscată la căldura soarelui, se arde în cuptoare simple, construite din materialul propriu al C.-ei, sau în *cuptoare circulare* anume construite spre acest scop. C. bine arsă, fiind lovită cu un ciocan de lemn, dă un sunet deschis. C. uormală de zidărit are 25 cm. în lung., 12 cm. în lățime și 6.5 grosime. În Englitera se fabrică C. goale pe dinlăuntru; amestecându-se turfă sau praf de cărbune cu lutul de C., se obține o marfă ușoară, prin aceea că combustibilul arde, lăsând găurile în locul lui.

Caramur, (*Lepidosiren paradoxa*), pește din fam. Lepidosirenidelor, ord. Dipnoilor. Este acoperit cu solzi, în loc de aripioare are nisoc fire moi. Trăiește în Nil, Niger, Gambia și r. Amazonelor (America). Lungimea 1.3 m.

Caramurat, com. rur. în Rom., j. și pl. Constanța, cu 1569 loc., între cari: 704 ort., 619 cat. și 246 mahom.; are 1 biserică ort. cu 1 preot.;

2 bis. cat.; 1 școală rom. cu 2 învăț. și alta cat. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și comerțul.

Caransebeș, district român, cel mai de frunte dintre cele opt districte rom. bănațene; a fost de importanță prin situația lui topografică și strategică, avînd un castru și o populație nobilă. Aci se țineau adunările legislative și militare. Regele Ladislau la 1290, și la 1415 Ioan Corvinul, conchiamă nobilimea rom. (septem sedium valachicalium) pentru deliberarea afacerilor districtuale. De aci se comunicau cu regii maghiari pretensiunile și gravaminele teritoriale și individuale. Acest district a avut un deosebit rol istoric. Aci s'au concentrat toți nobilii și comorianții. Sub dominațiunea turoască a îndurat o mare decadență, la care a contribuit mult calvinismul, desnaționalisînd cele mai bune familii românesci. Dela 1688 Austriacii au cassat instituțiunile districtuale și toate drepturile, și în fine la 1699 și 1702 și toate averile nobilitare. Astfel au dispărut 8 districte rom. fără să mai fie revivate în drepturile lor constituționale.

[V. Grozescu.]

Caransebeș, oraș cu magistrat regulat în Banat, cott. Caraș-Severin, situat lângă rîul Sebeș și aproape de locul unde Sebeșul se revarsă în Timiș, cu 5464 loc., dintre cari 3000 Români; rezidența episcopiei vechi gr.-or. române a C.-lui, cu institut teologic-pedagogic; sediu comunității de avere a fostului regiment de grănițeri Nr. 13; tribunal, judec. cercuală, protopretură, notariat public, oficiu de dare.

C. în trecutul mai apropiat a fost centrul cottului Severin, reinviat la 1873 după disolvarea confiniului militar, iar mai tîrziu, din considerațiuni politice, contopit cu cott. Caraș. Înainte de 1873 resp. 1872, C. a fost sediu comandei militare a regimentului grănițeresc român-banatic Nr. 13. C. e oraș foarte vechiu. Probabil, oă încă pe timpul Romanilor s'a așezat o mică colonie în locul unde a trecut calea romană preste rîul Sebeș. Pesti Frigyes, istoricul maghiar, care a scris destul de temeinic istoria C.-lui, judecînd după anticitățiile romane aflate aci, e de părere, că aci ar fi fost o cetățiuie romană. În documentele istorice mai întăiu se face amintire de acest oraș la 1289 sau 1290. când a petrecut aci regele Ungariei, Ladislau IV Cumanul. În documentul acesta orașul se numește C. ca și în ziua de aci, oea ce e surprinșetor, fiind-că în documentele de apoi până prin secl. XVIII orașul e numit Sebeș, precum îl numește poporul român și aci. Numirea de C. a rezultat din contopirea numirilor Sebeș și Căran. Căran a fost numele unui opid situat pe terul stîng al Timișului în față ou Sebeșul. Opidul Căran a existat ca oraș cu magistrat de sine stătător până la începutul secl. XVII. Sebeșul a fost în vechime oraș foarte însemnat. El era sediu celui mai însemnat dintre cele 8 districte românesci privilegiate (v. ac.); aci era rezidența banului și vicebanului și a nobilimii numeroase severinene. (Iosica [Józsika] Fiath, Găman, Ivul, etc.) Cetățenii aveau drepturi egale cu cetățenii Budei. Magistratul orașenesco consta din un jude și de regulă din 6 jurați. Cel dintăiu jude, care se aminteece în documente la anul 1360, a fost chinezul *Sturza*. Sebeșul până la nefericita luptă dela Mohaciu a aparținut Ungariei.

După lupta aceasta Sebeșul a ajuns sub stăpânirea lui Ioan Zápolya; după moartea acestuia pentru scurt timp s'a supus lui Ferdinand, dar mai târziu a trecut în partea fiului lui Zápolya, Ioan Sigismund, și de atunci a rămas supus voievozilor din Ardeal. Pe timpul când Mihaiu Vițeazul a ajuns în posesința Ardealului, Sebeșul a fost și el sub stăpânirea lui Mihaiu, care la 25 Iunie 1600 datează din C. un document. Sub Bosta orașul a suferit mult prin jăfuirea Sêrbilor de sub comanda acestuia.

La 1658 până la 1688, adică în decurs de 30 de ani, C. a ajuns sub stăpânirea Turcilor. La 3 Maiu 1738, apoi mai pe urmă în 1788, orașul a fost devastat prin Turci.

C. în vechime a constat din cetate, din oraș și din suburbiu. Cetatea cea mai veche a avut un zid înalt de piatră și un șanț împrejur. Zidul formă un cinciunghiu cu două laturi mai lungi; avea trei porți și mai multe turnuri. În secl. XVII, probabil prin Veterani, cetatea a fost modernisată, adică restaurată, — dar numai fugitiv, — după sistemul mai nou de fortificare. Înaintea fiecărui unghiu al zidului poligonal s'a adaus câte un bastion cu casemate; va să zică s'au adaus 5 bastioane. Pe lângă laturile zidului, în partea cea dinlăuntru, s'a pus pământ, însă numai până pe la jumătate din înălțimea zidului. Astfel zidul cu pământul pus lângă el forma cortinele între bastioane. Fiecare cortină avea câte o poartă, însă se vede că numai 3 au fost porți regulate, iar alte două au fost numai spărturi făcute în zid. Înaintea fiecărei porți a fost câte un ravelin. Starea cetății în anii din urmă ai existenței ei o cunoaștem din raportul inginerului franc. Malherbe. Raportul acesta datat din 1695 ne spune, că cetatea pe timpul acesta a fost de tot neglesă. Cetatea s'a demolat (spart) în urma tractatului dela Carloveț (1699), pe la începutul secl. XVIII. Se vede însă, că lucrările de demolare s'au făcut numai superficial, căci la 1716 iar se amintesc cetatea. Probabil, că s'a reconstruit provisor.

Suburbii până la ocuparea prin Turci a fost spre resărit de cetate în locul unde sânt aji grădinile din Potoc. Pe timpul Turcilor, cred eu, s'a mutat suburbii dincolo de râul Sebeș. Suburbii aji nu mai există, însă câmpia, unde a existat, și aji se numește Mehala.

C. a avut și în vechime 2 biserici ca și aji. Biserica din cimiter cu hranul Nascerii sf.-lui Ioan Botezătorul, s'a terminat în 1781 și s'a sfințit în luna lui Septembrie a aceluia an prin episcopul Vichentie Popovici, punându-se în prestol moaștele mucenicului și voievodului Lazar, a sf.-lui Procopie și Emilian. Biserica clădită din piatră și din cărămidă s'a așezat lângă biserica cea veche de lemn. În locul altarului acestei vechi biserici aji stă o cruce mare (a lui Răbăgia). Bis. sf. Ioan s'a zugrăvit la 1787. La 1788 pictura a fost rău stricăță prin Turci, cari au prefăcut biserica în grajd. La 1808 pictura s'a restaurat prin Manoilă Stanciul. În cimiterul, în care se află biserica sf.-lui Ioan, odihnesc osemintele renumitului protopop Tomici, care a înființat primele cursuri pedagogice în C., apoi osemintele marelui dascăl Diaconoviciu-Loga, ale episcopului Ioan Popasu, ale marelui bărbat Traian Doda, ale generalului Trapșa, etc. Biserica sf.-lui George, aji biserica catedrală, a fost măuăstire.

Locuințele călugărilor au fost lângă biserică. Șeful acestei mănăstiri a fost un arhierou.

Biserica sf.-lui George la 1738, când s'a «spart» orașul prin Turci se vede, că a suferit și ea foarte mult. La 1759 se sfințește de nou prin episcopul Ioan Georgevici. Mai pe urmă s'a sfințit prin episcopul Iosif Șacabent la 1796. Residența veche episcopoească probabil, că s'a clădit pe la 1695—96. Catolicii în vechime au avut în C. claustru, în care erau franciscani. În secl. XVI și XVII s'a lăștit calvinismul. Chiar și Mihaiu Haliciu, care la 1674 a soris o odă în hexametrul cu litere latine, a fost calvin. Sigilul de aji al orașului C. este făcut după un sigil din 1503 a cărui copie se păstrează într'un tablou în residența episcopoească. El înfățișează o poartă a cetății, o poartă cu 2 turnuri. Deasupra se vede ieșind din nori un braț, care străpunge cu sabia un cap de turc. Se mai vede planând deasupra cetății și o coroană regală. [Ios. Bălan.]

DIECESA CARANSEBES.

Deși existența bisericii ortodoxe în Ungaria din timpuri străvechi este un fapt pozitiv, cu toate acestea rămâne foarte greu a preciza și hotărî residențele episcopilor ortodoci, al căror număr și loc nu e constatat. În Banat fiind numărul creștinilor ort. dintru început foarte mare, sigur vor fi avut și mai mulți episcopi. Papa Grigorie IX poruncește mitropolitului din Kalocsa a converti pe episcopul gr.-or. din Szerém. În 1225 s'a fundat mănăstirea Meszity (Mesiei) din cottul Timiș. După apunerea casei regesi Arpadiane, regii din casa Anjou, având a mulțami tronul lor influenței papale, erau cu totul devotați bisericii catolice. În 1366 regele Ludovic cel Mare demândă comiților din Caras și Cheve a cita înaintea comitelui suprem Himfi Benedek pe toți preoții gr.-or., împreună cu soțiile și pruncii lor. În acest restimp aproape întreaga nobilime română se lăpădă de credința strămoșească trecând la catolicism, și se pierde pentru totdeauna pentru națiune. Mai apoi slăbindu-se legătura Banatului-Severin cu Ungaria, patriarhul din Constantinople crează episcopia Severinului, numind pre *Antimie* de episcop la 1370. În jumătatea 2 a secl. XV exista în Timișoara biserică și școală gr.-or. Makarie patriarhul din Ipec (1558—73) a obținut dela Turci dreptul a numi episcopi pentru Ungaria sudică, și diu diferite însemnări se afirmă, că pe acel timp erau 11 episcopi gr.-or. în Ungaria, așa s. e.: Vêrșet, Timișoara, Buda și altele. În 1607 sub prinipele Sigismund Rákoczy era episcop în Lipova *Sava*. Conform decretului imperial din 4 Mart. 1695 episcopii ortodoxe românesci din Ungaria și Banat se contopiră în ierarhia privilegiată a Sêrbilor. Așa ajunseră Români Banatului, după alungarea Turcilor (1700—13), prin privilegierea Sêrbilor, cu totul sub ierarhia acestora. Sub domnia Turcilor, și adică la ocuparea cetății Timișoara, se face mențiune despre un episcop gr.-or. cu numele *Ioanichie*. Mai departe în o petiție a 12 preoți și 40 chinezi din districtele Caransebeș și Lugosă cătră generalul Steinvile, din 1717, 12 Faur, datată din Caransebeș, se amintesc un episcop cu numele *Moise*, care a rămas din vremea Turcilor și care îi asupresce. Prin organizarea ierarhiei sêrbesci, Ro-

mâini din Banat ajung sub cele 2 episcopii: a Timișorii și a C.-Vârșeșului. Episcopii din diecesa C.-Vârșeșului residau la început în C., strămutând *Vichentie Popovici* scaunul episcopesc la Vârșeș. Șirul episcopilor se arată astfel: la 1695 *Spiridon Stibicza*; după dînsul urmează *Nicolae Dimitrievici*, care ar fi edificat catedrala din Vârșeș; 1722 *Moise Stanoevici*; 1728 *Maxim Nestorovici*; 1739 *Eutimie Damjanovici*; 1741 *Isaia Antonovici*; 1749 *Ioan Georgevici*; 1769 *Vichentie Popovici*; 1786 *Iosif Ioanovici Sacabent*; 1806 *Petru Vidac Ioanovici*; 1829 *Maxim Manojlovici*; 1833 *Iosif Raiacici*; 1843 *Stefan Popovici*; 1853 *Emilian Kengelácz*. După îndelungate lupte și sacrificii multe ale nemuritorului bărbat providențial Șaguna, și ale altor fruntași binemeritați pentru biserică și națiune, se începe o eră nouă pentru biserica ort. rom. din Banat. În urmarea înțelegerii cu coreligionarii sârbi, conform decretului regesc, se ține un congres la Carloveț în 27 Sept. 1860, în care se pertractează dorințele Românilor ort. din diecesele: Aradului, Timișorii și Vârșeșului. În congresul din Carloveț, ținut la 1864, se primii cu înțelegere comună și unanimă despărțirea ierarhică a Românilor de către Sârbi. Prin diploma imperială din 24 Dec. 1864 se decretează în sfîrșit, spre bucuria și mângăierea nespusă a Românilor ort., restaurarea mitropoliei și înființarea a 2 episcopii sufragane ort. rom. în Arad și C. Episcopia din C. cuprinde toți Români ortodoxi din Banat, cu excepțiunea celor din protopresbiteratele: Timișoara, Banat-Comloș, Belinț (Hasiaș) și Lipova. Primul episcop ortodox român al C.-lui a fost (6 Iulie 1865) fericitul *Ioan Popasu*, un bărbat cu o cultură înaltă și de o energie și activitate vrednică de toată lauda. Reorganizarea diecesei este în mare parte opera lui. Cu intrunirea congresului național bis. la 16 Sept. 1868, apoi prin votarea și aprobarea statutului organio înarticulat și în legile țerii din 1868, art. IX, s'a așezat fundament temelnic, pentru timpuri îndelungate la viața, consolidarea și dezvoltarea bisericii ort. române din patrie. Biserica ortodoxă română de veacuri împilată ajunge a fi autonomă deplin. Din aceasta se explică dezvoltarea rapidă în toate 3 diecesele ortodoxe. La 5/17 Faur 1889 a reposedat primul și binemeritul episcop al Caransebeșului *Ioan Popasu*. În 27 Martie același an fû ales de episcop arhimandritul-vicar *Nicolae Popea*. Diecesa C.-lui se compune din părțile banatice neapartînuătoare la eparchia Aradului, ea cuprinde întreg fostul comitat al Severinului, $\frac{3}{4}$ părți din Caraș, 50 comune din comitatul Timiș și 20 comune din Torontal. Diecesa are 11 protopresbiterate: Caransebeș, Lugos, Făget, Orșova (Mehadia), Oravița, Vârșeș, Panciova, Jebel, Ciacova, Biserica-albă și Bocșa-montană. Comune matre sînt 317, iar filii 39, cu o populațiune de 384,436 suflete. Statul protesc constă din 399 persoane. Institute de cultură sînt: în centru institut teologic de 3 cursuri, institut pedagogic de 4 cursuri cu școală de aplicație; școale confesionale rurale sînt în număr de 337, dintre cari numai 215 stau sub jurisdicțiunea diecesei, 11 stau sub administrațiunea societății privilegiate austro-ungare a drumurilor de fier, iar restul de 106 de pe teritorul fostului confiniu militar se adminis-

trează de stat, afirmându-se a fi școale comunale. Personalul didactic la școalele de sub jurisdicțiunea consistoriului se compune din 227 învățători și 10 învățătoare. Starea fondurilor și fundațiilor diecesane cu finea anului 1896 a fost: 623,197 fl. 66 $\frac{1}{4}$ cr. Starea averilor comunelor bisericesti din diecesă cu finea anului 1896 a fost: 5,625.808 fl. 26 cr. În decurs de 32 ani (1865—1897) diecesa Caransebeșului în toate direcțiunile a făcut enorme progrese și toate afacerile bisericesti, școlare și fundamentale sînt în continuă și spornică dezvoltare. În C. la venirea episcopului *Ioan Popasu* era o residență veche ruinată și o moară stricăță, astăzi se află case proprii pentru residența arhierescă, pentru institutul teologic și pedagogic, pentru cancelariile diecesane și pentru librăria și tipografia diecesană. Diecesa are cumpărate trei moșii în extindere până 3500 jugere pămînt. Averile comunităților bisericesti în valori și realități s'au mărit continuu. Din puțin mult s'a făcut, și este îndreptățire a crede că tot mai mult și mai bine va fi. [Dr. G. P.]

(Cf. Pesty Frigyes, Szörényi Bányag története, I, II și III tom.; Lukics D., a magyarországi Szerbek viszonya az egyház uniohoz; Radič R., Die Verfassung d. ort. kath. Kirche b. d. Serben in Ungarn; Preyer I., Monographie d. k. Freistadt Temesvár; Bárány Agoston, Temesvármegye emléke; Csaplovics, Slavonien II; Katana, Historia crit. IV tom.; Jireček, Geschichte d. Bulgaren; Fábian Gábor, Arad vármegye leirása; Billes, tom. I și II; Foaia pentru minte, inimă și literatură, anul 1859; Tincu Velea, Istoria bisericesti; Protocoalele congresuale și sinodale dela 1868 încoace; Șaguna A., Istoria bisericesti; Laurian A. T., Timișana sau scurta istorie a Banatului timișan; Böhm L., Dél magyarorszag vagy ugynevezett Bányag kilón történelme I, II; Pesty Frigyes, Szörényvármegye hajdani oláh kerületek; Milleker B., Verseez sz. kir. város története; Schwicker I. H., Politische Geschichte d. Serben in Ungarn; »Unirea, foaie bis. politică, 1892; »Foaia diecesană«, organul eparchiei Caransebeșului dela început până ași.

Carantina sau **Lazaret**, sînt așezăminte dela fruntarele unei țeri, unde se supun la inspecția medicală, la observațiune sanitară și la desinfecțare călători, bagage, mărfuri, corăbii și animale sosite din țeri bătute de boale infecțioase, pentru a se opri importarea acelei boale în țeara imună. Numele carantina vine dela cuvîntul italian »quaranta«, patruzeci, fiind-că în secl. XIV timpul secuestrării sanitare a călătorilor suspecți era de 40 de zile. Prevenirea boalelor exotice, mai ales a ciumei, datează din secl. XIV; în 1348 s'a înființat la Veneția primul biuro de sănătate, și în 1402 primul lazaret; exemplul dat de republica venețiană a fost imitat în 1467 la Genua, în 1527 la Marsilia, și de atunci până la jumătatea secl. XIX sistemul carantinar a fost dezvoltat și menținut în toată Europa. Invasiunea colerei în Europa în 1830—36 a discreditat carantinele, și în 1852 guvernul francez a luat inițiativa pentru reformarea lor în mod uniform, prin prima convențiune sanitară internațională, care însă n'a putut îndrepta starea lucrurilor. Pe lângă carantinele maritime, Austro-Ungaria

a întreprins și carantine pe uscat în tot lungul fronturilor militare spre Moldova, Valachia, Sârbia și Turcia; până la 1853 au funcționat acele așezăminte carantinesci la Timișoara, Bran, Turnu-Roșu, Orșova și la câteva alte puncte dela hotare spre România, cari au făcut comerțul internațional foarte dificil. Conform cu prescripțiunile Regulamentului organic al Moldovei și al Valachiei au funcționat carantine în unele porturi dunărene ale acestor principate până la 1854. Astăzi există în Regatul României un serviciu carantinar permanent numai în portul Sulina și se pregătește înființarea unui alt asemenea serviciu permanent în portul Constanța; în cazul de trebuință se înființează însă și în unele porturi dunărene și la Prut servicii sanitare timpurarie pentru prevenirea importățiunii de boale infecțioase. În urma înmulțirii căilor de comunicațiune, a întinderii comerțului, a înlesnirii traficului internațional, a multiplicării raporturilor a porturilor Europei cu Orientul, au crescut obstacolele produse de sistemul carantinar vechiu, fără ca să dea în schimb garanții în contra invasiunii boalelor exotice. Din aceasta cauză în cei din urmă 5 ani cele mai multe state au desființat carantinele pe uscat, le-au înlocuit cu stațiuni de inspecțiune sanitară, au mănținut numai carantinele maritime în contra ciumei, colerei și febrei galbene. Grație convențiilor sanitare internaționale dela Dresda din 1893 și dela Veneția din 1897, rigooarea sistemului carantinar a fost îndulcită, durata observațiunii a fost redusă la strictul necesar, timpul călătoriei maritime se însunează în timpul observațiunii sanitare, dacă nu s'a prezentat ocaziune la invasiunea boalei în bastiment. Bastimentele sosite din porturi infectate se supun astăzi la observația carantinară numai atunci, când în timpul călătoriei a apărut pe bord colera, ciurma sau febre galbene, în cazul contrar călătorii și bagajele lor sunt supuși numai la inspecțiune medicală și la desinfectare. Dacă se allă pe bord bolnavi de boale infecțioase, ei sunt izolați și căutați în lazaret (în spitalul special al carantinei), bastimentul se desinfectă, iar ceialalți călători din bastimentul infectat sunt opriți în observațiune 3 până la cel mult 10 zile. Mai toate statele modernizează succesiv și fac mai confortabile carantinele lor maritime; chiar numele de carantina dispore și se înlocuiesce cu acela de stațiune sanitară. [I. Felix.]

(Lit.: I. Felix, Tractat de Igiena publică și de Poliția sanitară, vol. II. București, 1889; Protocoles et Procès Verbaux de la conférence sanitaire internationale de Dresde. Dresda, 1893; Protocoles et Procès Verbaux de la conférence sanitaire internationale de Venise. Veneția, 1897; I. Felix, Raport despre conferința sanitară internațională din Veneția; Buletinul Direcțiunii generale a serviciului sanitar. București, 1897 Nr. 6; A. Proust, La defense de l'Europe contre la Peste; Bulletin de l'Académie de Médecine. Paris, 1897.)

Caraoimer, com. rur. în Rom., j. Constanța, pl. Mangalia, compusă din 9 căt. având în total 2079 loc., între cari 906 ort., 126 cat. și 1047 mahomed.; n'are nici o biserică ort., sunt însă 2 bis. cat. și 4 geamii cu 4 hogi. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și cu comerțul, care este foarte activ, comuna fiind chiar vama de export și import spre Bulgaria.

Carapace, formațiuni de deosebite feluri, cari învălesc corpul unor animale, ca acela al croascelor țestoase (Chelonienii), Crustaceilor, (s. e. Racul, din tipul Artropozilor), etc. C. broascelor țestoase e formată din două soiuri de plăci, unele subțiri, externe, formate din o substanță oornoasă ca unghia, și o altă serie de plăci interne, acoperite de cele dintâiu. Acestea din urmă sunt formate din substanță osoasă tare și sunt mult mai groase. Amândouă sunt formațiuni tegumentare, adecă nasc din pielea animalului, reprezentând unele, plăcile externe, epiderma, iar celelalte, interne, derma pielei osificată. Din plăcile externe de natură epidermică ale unor specii de Chelonieni, se face *bagaua* (v. Baga). C. Crustaceilor, a Racilor de pildă, nu poate fi comparată cu aceea a Chelonienilor, cu toate că e formată și dinsa din două părți suprapuse. Partea externă e formată din o substanță foarte resistentă numită *chitină*, împregnată cu săruri calcare, cari o fac mai tare. Cea internă e o simplă membrană subțire, formată din celulele epiteliale. Aceasta din urmă reprezintă ectodermul animalului, pătura celulară care a secretat stratul extern chitinos. Cuvântul C. e mai mult popular, lipsit de un înțeles științific, bine determinat.

[Prof. Voinov.]

Carapciul, 1) *C. pe Sirete*, com. rur. în Bucovina, căp. și j. Storojineț, cu moșie boierească și mănăstirească, parohie împreună cu Prisăcărenii, are 1444 loc., (1278 ort., 55 cat. și 111 mos.), școală primară, postă și stațiune de cale ferată locală.

2) *C. pe Ceremuș*, com. rur. în Bucovina, căp. și j. Vișnița, form. parohie împreună cu Maidanul, are 4534 loc., (3898 ort., 190 cat. și 446 mos.), două școli primare. [Dr. I. G. Sbiere.]

Caras sau *Caracudă*, (*Carassius vulgaris*), pește anacantopterigian; se deosebesce de crap prin aceea, că nu are mustețe; trăiesce în lacuri și iazuri.

Căraș, (*Cărașova*, după documente vechi: *Carassou*, *Crasou*, *Crassofew*, *Krassóff*), castol, și ca localitate odinioară sediul unui district românesc (v. districtele rom.), care dimpreună cu celelalte districte rom. s'a ținut de Banatul-Severin. Timpul înființării și desființării acestui district, nu se poate precisa cu positivitate, e sigur însă, că după catastrofa dela Mohaciu, a încetat și acest district dimpreună cu celelalte; asemenea nu se scie nici când s'a demolat cetățuia C.-lui, despre care încă la 1230 se face amintire, unde se ține, că moșia aceeaia »Voila« a fost în posesia lui Nicolae, fratele lui Ugrin arhiepiscopul du Strigon. La districtul C. au aparținut, după descoperirile de până acum, următoarele chinezate, sate și predii: Șumla (Er-somlow), Cărașu, Brancova (Brankfalva), Bi-cheșdi, Cernăuț (Csernouch), Dobrovița, Sabolnac, Izvar, Lucaia, Luchi, Arăstăut (Harasztowth), Steapcova (Steepkfalva), Niveđi (Nevegtelek), Șoma, Varadia, Vizvar, Gutfni (Guden). Afară de Cărașu și Vărădia nici una din comunele aceste nu mai există. Dintre oastelanii și sub-castelanii cetățuelor C. și Șumla, ambele în districtul C., sunt cunoscuți: Magistrul Nicolae (1323), Toaca (Thonka 1335), Iancu Dorman (1364), Grigorie (1382), Iacoh Cep (1408), Petru Albu (Fejér 1421) și Iacob Pongraț (1454). Dintre

chinezi din distr. C. se pomenește la 1354 un Bozorad (Basarab), chinez de Cărașu mare, și altul de C. mic (Bozorad Kenezizi de Nog Carrasson, et alter Bozorad de Kyskarasson). Este remarcabil, că poporul și astăzi numește comuna C. *Cărașu mare*, cu toate că alt sat cu aceeași numire nu există. [E. T.]

Căraș, rîu în Bănatul țimișan; isvorește în munții dela resărit de Anina, și trecînd pe lângă Cărașova, Vărădia și alte comune din cott. C. și Timiș, se varsă la Pălanca, în apropiere de Biserica-Albă, în Dunăre. Antica numire a localității, și verosimil că și a rîului, era *Apo fl.* (Cf. Tabula lui Castorius, cop. de Peutinger, seg. VII). Numirea modernă C. o întimpinăm mai întăiu la 1285 în un document al capitulului diecesan de Cenade (fluvium Karasu).

Cărașova, (*Krassova, Krassó*), comună în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 3527 loc. de origine slavo-bulgară și de religiuena rom.-cat. C. este sediul nuii decan rom.-cat. și al unui oficiu de forsterie. C. este locul de căpetenie al teritorului muntos locuit de 6—7000 de »Cărașoveni« (v. ac.) Rîul Caraș trece prin comună. Pe țărmurul lui, deasupra de sat, se ridică, la o înălțime de 418 m., ruinele castelului C., care a jucat o rolă însemnată istorică în secolii trecuți, deosebit pe timpul resboaielor cu Turcii. Despre fântăna veche a fortăreței poporul crede, că a fost săpată în stîncă până jos la apa Cărașului, adevă mai afund de 250 m. Cărașovenii se ocupă deosebit cu economia de vite, cu pomăritul, producerea de șindriile și cărbuni, exportând produsele lor până departe prin câmpiile Banatului. (Cf. și Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*.) [Δ]

Cărașoveni, (*Cărașoveni, Crașoveni*), seminție slavă, care locuiesc în regiunea muntoasă din mijlocul cottului Caraș-Severin (Banat), la sud de orașele Recița și Docnecea, în număr de 6—7000 suflete; se deosebesce atît prin tip, limbă și port, cît și prin religiuena sa rom.-cat. de vecinii Români. C. din comunele Cărașova, Lupac, Clocotici, Ravnice, Vodnic, Nermet și Iabalcia, sînt de origine negreșit balcano-slavică, totuși C. se disting nu numai de cătră Sêrbii de prin Banatul apusean, dar și de coloniștii bulgari de pe la Vinga, Beșinova, Recaș. etc. Isolați, între munți, la ei acasă vorbesc idiomul specific cărșovenesc. În afară însă, la țîrg, față de autoritățile publice, la miliție, C. vorbesc aproape eschisiv romănesce, fie acela, cu care vorbesc, Romăni, German ori Maghiar. Iabalcianii vorbesc și între sine mai mult romănesce decăt cărșovenesce. Pe C. îi caracterizează o statură voinică și robustă. Atât portul bărbaților, cît și al femeilor, diferă de portul Romănilor; ele nu poartă opreg și cătrînce, ca Romăncele, ci la cap o învălătură foarte înălțată prin »conci« numită »caiuța«, apoi dela brîu în jos se învălesc jur-împrejur până la genunchii o bucată de țesătură groasă de culoare brun-întunecoasă, care se deschide la stînga. Pieptarul se deosebesce de toate formele de pieptare romănesci, prin ornamentarea lui caracteristică. În timp de frig mare, Cărșovenele nu poartă »mănecri« ca Romănele, ci un cojoc fără măneci, cam scurt, și a cărui caracteristică e decorarea triunghiulară de piele de miel negru de pe spate. Preste tot se poate observa în portul C.-lor, pe lângă

culoarea predominantă albă a păuzăturilor, cea brună și mohorită, ce și cam coresponde temperamentului melancolic al acestui popor. C. nu prea cîntă, și dacă cîntă, cîntă — romănesce. În coatingere cu străini C. observă mare rezervă și neîncredere.

Originea C.-lor încă nu e stabilită definitiv. Se scie însă, că sub Regele ung. Ludovic I (1342—82), anume la 1366, s'a colonizat mult popor creștin venit din sudul Dunărei de jos în părțile resăritene ale Banatului țimișan, pe teritoriul locuit astăzi de C., dar și pe la Carnesebeș, Slatina, Meedia, Orșova, Recaș și Lipova (cf. *Pavich*, Ist. Bosnia Argentina); Analele bisericilor dela Cărașova și Ravnice (Historia Domus Parochiae Krassova § VI) datează această colonizare de abia dela 1393. Kanitz pomenește și de o colonizare întemplată la 1391, (adeca sub Regele Sigismund 1387—1437). Mai verosimil e, că și la 1366, dar și la 1391—93 se vor fi refugiat mulți creștini de pe Peninsula-Balcenică în locurile mai scutite ale Banatului. Întrebarea e numai, că de ce origine, de ce naționalitate au fost acei creștini? Cronicile nu ne dau nici un răspuns în această privință. Această mică colonie slavică din munții Cărașoveni s'a mai întărit prin un nou roiu bulgăresc, care însă n'a venit direct de preste Dunăre, ci la 1740 din Oltenia, de pe la Craiova și Râmnic. (Cf. C. I. *Jireček*, *Gesch. der Bulgaren*. Prag, 1876; Karl Freiherr von *Czoernig*, *Éthnographie der Oesterr. Monarchie*. Wien, 1857.) Cu privire la starea actuală cf. și *Czirbusz Géza*, *A dél-magyarországi Bolgárok*. Temesvár. 1882, (reprodus în limba germ. în: »Die Völker Oesterreich-Ungarns«, 11 B.; »Die Serben« von Theodor Ritter Stefanovici-Vilovsky, mit einem Anhang; »Die süd-ungarischen Bulgaren« von G. Czirbusz. Wien und Teschen, 1884.) Publicațiuni de documente relative la istoria Cărașovenilor veđi la Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*. [Δ]

Căraș-Severin, cott. în Banat (Ung.) între Dunăre și Murăș, format din contopirea cotelor Caraș și Severin, în urma art. de lege LV din 1881, cu o suprafață de 9750·16 km.², avînd o populațiune de 407,635 loc., între cari Romăni 311,335 (76·4%), Germani 48,058 (11·8%), Sêrbi 11,862 (2·9%), Maghiari 10,879 (2·7%), Slovaci 5723 (1·4%), Bulgari 5018 (1·2%), iar restul alte naționalități; după confesiune: gr.-or. 306,023 (77·2%), rom.-cat. 73,817 (18·1%), gr.-cat. 18,950, ev.-ref. 3053, ev.-aug. 2040 și mosaiici 3713. Cottul C.-S. se mărginesce la nord cu cott. Aradului, de care îl desparte Murășul, la vest cu cott. Timișului, la est cu cott. Hunedoarei și Romănia, și la sud cu Sêrbia, de care îl desparte Dunărea. Acest cott. e foarte muntos; șesuri abia se găsesc pe teritorul lui; în partea de nord se ridică munții Poiana-Rusca, între rîurile Begeliu, Timiș și Bistra; la vest de valea Timișului se întind munții Siminic-Plesuvu; la aceștia se adaugă cătră vest munții metalici ai Ungariei de sud. Munții, ce se întind spre sud dela valea Nerei până la Dunăre, se pot împărți în 3 grupe, anume: m. Locva, ai Almașului, Crainei și Clisurii. Între valea Timișului și a Cernei se ridică cei mai înalți munți ai cottului, anume Godianu-Sarcu cu vîrfurile: Măgura-Marga (1509 m.), Muntele mic (1806 m.), Poiana Nedeii (1939 m.);

Sarcu (2190 m.); la frontiera României: Virful Petrii (2195 m.), Virful Nevoia (2152 m.), Gugu (2294 m.), Murariu (2231 m.), Godianu (2229 m.) și Dobra (1934 m.); în sfârșit dela valea Cernei spre est se înalță grupa romantică a Domogledului (1190 m.). În ape curgătoare cottul e foarte bogat; la nord Mureșul, la sud Dunărea, formează granița cottului; între Drencova și Orșova formează Dunărea strimtoarea: Porțile de fier, vestită atât prin frumuseța ei naturală, cât și prin greutatea navigațiunii, delăturate în timpul din urmă. În munții Siminic isvorește Timișul, care unit cu râul Hidegu, ce isvorește din muntele Sarcu, străbate cottul în direcțiune nord-vestică; valea Timișului pe la Caransebeș e strimțată, se lărgese însă din ce în ce mai mult, și apoi din jos de Lugoș se deschide într'un larg șes; afluenți mai însemnați ai Timișului sunt: Râulung, Sebeșul, Bistra și Nadragul; aproape paralel cu Timișul curge Pogănișul, care însă se varsă în Timiș abia în cott. Timișului. Begheul isvorește în muntele Poiana-Rusca, și e împreunat prin 2 canale cu Timișul. Alte riuri mai însemnate sînt: Berzava, Carașul, Nera cu afluenții săi: Minișul, Prigorul și Rudaria; apoi Radimna, Birsasca și Iselnița. În munții Godianu (pe teritoriul Rom.) isvorește Cerna, și tot acolo Lăpușnicul, care trece în cott. Hunedoarei. *Clima* cottului după situația lui sudică ar fi mai călduroasă, o stîmpără însă mult munții înalți ai cottului. În privința *administrativă* cottul C.-S. este împărțit în 14 cercuri pretoriale și 2 orașe cu magistrat regulat (Caransebeș și Lugoșul), 13 com. mari și 345 com. mici. Localitățile cele mai impopulate sînt: Lugoșul cu 12,489 loc., Steierdorf-Anina cu 12,144 loc., Reciața cu 10,164 loc., Caransebeșul cu 5464 loc., Corniareva cu 4386 loc. și Oravița cu 4115 loc. Capitala cottului e Lugoșul. În privința politică cottul dă 7 deputați. În *ordinea ecleziastică* cottul e împărțit între diecezele: Caransebeșului, Aradului și Vêrșetului (gr.-or.), Cianadului (rom.-cat.) și Lugoșului (gr.-cat.) *Instrucțiunea* numără următoarele institute: 1 institut teologico-pedagogic gr.-or. rom. (Caransebeș), 1 gimnasiu de stat (Lugoș), 10 școli de industrie și comerț, 422 școli populare și 7 asile de copii. În privința militară cottul aparține cercurilor de înțregire 83 (Biserica-Albă) și 43 (Caransebeș). În *ordinea judiciară* cottul aparține circumscripțiunii tablei reg. din Timișoara și tribunalelor reg. din Lugoș, Caransebeș și în parte celui din Biserica-Albă. Judecătorii cerc. se află în Lugoș, Caransebeș, Teregovă, Oravița, Sasca, Bozovici, Orșova vechiă, Bocșa și Făget. Procuratura supremă conțernentă o are cottul la Seghedin, judecătorii montane în Biserica-Albă și Caransebeș, juriile de presă în Arad și Caransebeș. Notariate publice se află în Caransebeș, Lugoș, Bocșa și Oravița și aparțin circumscripțiunii camerei not. din Timișoara; tot acolo e și camera advocațională. Direcțiunea finanțiară o are cottul în Lugoș; oficii perceptorale se află în: Bocșa, Făget, Caransebeș, Lugoș, Oravița și Orșova vechiă. În privința industrială și comercială cottul aparține circumscripțiunii camerei industr. și comerț. din Timișoara. În cottul întreg se află 20 farmacii.

În *minerale* cottul e unul din cele mai bogate ale Ung.; aici în iura infer. se găsec res-

numitele straturi de cărbuni de piatră (Anina, Steierdorf, Reciața, Săcul, Doman, Birsasca, Eibenthal), aur (Moldova nouă și Sasca), aramă (Sasca, Oravița, Ciclova), argint (Ciclova, Oravița, Dognecea), fier în mari cantități (Steierdorf, Anina, Moravița, Dognecea, Săcul, Doman, Nadragu, Bozovici, Duboeva, Plavișevița, Tisovița, Eibenthal), lignită (Ruscabaia), plumb (Sasca), ș. a. Afară de aceste cottul e bogat în ape minerale, între cari isvoarele dela Băile Herculane (v. ac.) s'au ridicat la renume european. Asemenea e bogat cottul în animale domestice și selbatice, iar riurile sale în pesci. *Teritoriul* productiv al cottului e de 1.053,053 ha., din cari agri 193,731, grădini 37,101, livezi 89,487, pășune 158,443, vii 7251 și păduri 567,039 ha. Terenul fiind muntos nu e prea favorabil pentru agricultură; se cultivă mai ales cucuruz, grâu, secară, orz, ovės, cartofi. Viile au suferit mult prin floxeră. Cultura poamelor este foarte însemnată, mai ales a prunelor. Însemnat ram de *ocupațiune* al loc. este băieșitul, reprezentat în următoarele centre: Reciața, Anina, Steierdorf, Oravița, Dognecea, Sasca, Moravița, Nadrag, Ruscabaia, ș. a. *Industria* e reprezentată mai ales prin cea de fier; mai sînt încă 2 rafinării de petrolu, 20 mori, 5 fabrici de spirt, 3 fabrici mai mari de che-restea, mul multe fabrici de cărămiși și țigle, 1 fabrică de sticlă, etc. *Comerțul* se face mai ales cu articli de fierărie și oțel, cărbuni de piatră, lemnărie, poame și vite. Tîrguri mai însemnate de vite se fac la Lugoș, Caransebeș, Bocșa montană, Bozovici, Făget și Capolnaș. Însemnat isvor de câștig este silvicultura, lemnăritul și pomăritul; cultura vermilor de mătăsă se face (1894) în 208 comune de cătră 3974 familii, producând 55.062 kgr. gogoși; stupăritul se cultivă în 275 com. avënd în total 20.553 stupi. Comerțul și industria este promovată prin 4 bănci, 7 institute de economii și 10 reuniuni de credit. Reuniunea agricolă comitatensă și cea română din Caransebeș încă desvoaltă activitate însemnată. *Comunicațiunea*. Cu delăturarea piedecilor de navigațiune dela Porțile de fier, Dunărea a devenit calea principală de comunicațiune; pe Mureș comunică numai plute; celelalte riuri ale cottului nu sînt navigabile; căi ferate traversează cottul în mai multe direcțiuni; cea mai însemnată este linia Budapesta-Orșova, care atin-gînd Lugoșul și Caransebeșul percurge cottul în toată lungimea sa; mai sînt apoi liniile laterale: Voitec-Bocșa-Reciața și Iasenova-Anina; rețeaua oăilor ferate preste tot are lungime de 236 km.; a drumurilor de țeară de 289 km., a celor municipale de 1159 km.

Istoria. Sediul autorităților centrale era în vechime *Cărașova*. Înainte de invasiunile turcesci, Cărașul (Krassofw) era unul dintre cele opt districte privilegiate valachice din Banatul timișan (Lugas, Sebes, Mihald, Halmas, Krassofw, Borzafw, Komyath și Illyed-Logoj, C. Sebes, Meedia, Almașul, Cărasu, Berzava, Comiatu și Iladia). În documentele vechi aflăm numele acestui comitat scris în diferite moduri: Crassu, Karasow, Kraso, Crasou, Crassou, Korassow, ș. a. În o diplomă a regelui ungar Andreiu II din 1230 se pomenește de satul Voila din »Comitatu Crassu«; la 1319 se pomenește de Magister Symon Comes de Kraso; la 1343 de »Petru filius Lorandi Vice-

Comes de Karasow»; la 1355: Stephanus filius Thome Castellanus de Haram et Comes de Karasso; la 1362: Magister Laurencius filius dominici Castellanus de Haram Vice-Comes de Carasow, etc. (Cf. »Krasó vármegye története«, de Pesty Frigyes, Budapest, 1883—84, 4 vol.; »Timişiana«, de Laurian; Griselini, »Geschichte des Temeswärer Banates«, Wien, 1780; Leonhard Böhm, »Gesch. des Tem. Banates«.) V. și art. Banat.

Carat, a 24-a parte a unității de greutate, care servește la determinarea titrului obiectelor de aur. C.-ul e și unitatea de greutate pentru pietre scumpe; în Olanda = 20·5894 cgr., în Austria = 20·6103 cgr.

Caraula, com. rur. în Rom., j. Dolju, cu 1990 loc. agricultori; are 1 biserică și 1 școală mixtă.

Cărăuila, sentinelă.

Cărăușul sau *Vizitiul*, o constelație în calea lactelui spre est dela Pegasus, ceva spre nord între Berbecele și Gemenii. Cuprinde preste tot, după Heis, 144 stele vizibile cu ochii liberi, între cari Capella de mărimea I, și una de mărimea II.

Caravaggio, *Michel Angelo Amerighi*, pictor italian, n. 1569 la Caravaggio, lângă Bergamo, trăi o viață depravată, din care cauză trebui să fugă din Roma la Neapole și de aci la Malta, de unde reîntorcându-se fu atăcat și muri în urma ranelor primite 1609 în Porto d'Ercole. Magistrul naturaliştilor contra direcțiunii idealiste.

Caravană, (pers.) însemnează în Orient o societate de călători, prin locuri și în timpuri nesigure. Se formează mai cu samă C. de comercianți; sunt însă și C. de peregrini adunați din toate părțile țărilor musulmane, ca să meargă la Mekka ori la alte locuri sfinte. Ele sunt conduse de un căpitan *Keruan-bași*, uneori numit de principele respectiv și investit cu dreptul de viață și de moarte asupra supușilor săi (jus gladii). Drumul C.-lor conduce adeseori la anumite *Caravanserai*, unde fac călătorii popas. Caravanseraiile din orașe sunt zidiri pompoase pătratiche, cu un sau două etaje și cu chilii jur împrejur, ale căror ferestre și uși se deschid într-o galerie câtră curte. În chilii locuiesc comercianții cu mărfurile lor, în partere și pivnițe sunt animalele. În mijlocul curții au uneori un basîn pentru adăpatul vitelor și spălatal oamenilor înainte de rugăciune. Ele sunt construite de comercianți bogăți, dignitari mari și principii.

Caravella, (marină) vase cari s'au bucurat de o mare reputație în secl. XV și XVI. Cu ele Portughezii întreprinseră voiajele lor de descoperiri. Christof Columb făcù primul său voiaj cu 3 C. Acestea erau din specia vaselor rotunde, dar mai ușoare și mai fine decât galioanele și navele vechi și de aceea mai rapide ca acestea. Dimensiunile C.-lor erau câte odată destul de mari, ele aveau: 50—90 oameni de echipaj, pupa pătrată, un castel la pupă și un castel la prună, bordul destul de ridicat deasupra apei. Arborada lor se compunea din 4 arbori verticali și un bompres. Rolul C.-lor a fost în general comerțul; la Turci, cu toate acestea, erau vase de război importante.

Carbamid, Carbamin, v. Urea.

Carbanil, corp cu compoziția C⁶ H⁴. Az CO, identic cu Cianatul de Fenil.

Carbatinae, încălțăminte folosită în vechime de țeranii romani; un fel de opinci.

Carbazol, Diphenylimid.

Carbinol, nume ce se dă Alcoolului Metilic (CH₃ OH) în care H din CH₃ se poate înlocui prin diverși radicali. Așa: *Metil Carbinol* sau alcool etilic: CH₃ (CH₂ OH).

Carbol, numele usitat al *Fenolului* (v. ac.) E o puternică otravă pentru plante, animale și om; împiedecă putrefacțiunea cărnii și a altor materii animale, prin aceea, că ucide germeii putrefacțiunii. Este un excelent remediu antiseptic; se folosește pentru desinfectarea latrinelor, căm-purilor de război, grajdurilor, etc., și în deosebi în chirurgie la operațiuni (în timpul din urmă înlocuit în parte cu alte substanțe și prin asepsie). v. Fenol.

C., *apa de C.*, soluție (2—3%) de C. în apă; se aplică la leziuni.

Carbolicam, intoxicație cu C.; se ivesce când se aplică pe rane soluțiuni de C. prea concentrate sau se iau intern. Simptome: amețeală, vărsare (din stomac), pierderea simțurilor, spasmi, respirație întreruptă, îngustarea pupilelor, colaps. Antidot: săruri sulfuroase, albumină, lapte, lapte de var, remedii iritante.

Carbolineum, materie ce împiedecă putrețirea; se folosește la vopsirea și împregnarea multor lucrări de lemn. Se extrage din păcură.

Carbon, un metaloid tetraatomic. Se găsește în natură cristalizat și foarte pur sub formă de diamant. Apoi în combinație cu hidrogenul formând diverși cărbuni naturali și hidrocarburi ca petrolul, parafina, etc., precum și în constituția tuturor corpurilor organice animale și vegetale. Se combină cu toate elementele formând diverși compuși, dar mai importante sunt combinațiile sale cu oxigenul, care constituie fenomenul arderei. C. sub diversele sale forme impure e negru și se bucură de proprietatea de a absorbi materiile colorante și gazurile; de aceea servește ca decolorant și desinfectant. Din cauza mării afinități pentru oxigen servește ca reductor în metalurgie, la prepararea metalelor. [V. C. B.]

Carbonado, mineral, varietate neagră cristalină de diamant. C. e ceva mai dur decât diamantul și se întrebunțează pentru poleitul acestuia și la instrumente de perforațiune. C. se exploatează în districtul Cincora (Brasilia), mai rar se găsește în Africa de sud și în Borneo.

Carbonari, (*ital.*) societate politică secretă în Italia, care a durat de pe timpul Ghelflor și Gibelinilor (două partide politice) până în prima jumătate a veacului nostru. La început se numiau așa Ghelfii, cari se adunau în păduri, prin colibele cărbunarilor, ca să conspire în contra Gibelinilor. În secl. XIX tendințele C.-lor erau îndreptate în contra domniilor străine în Italia, a Francezilor și a Austriacilor. Revoluțiunile dela Neapole și Turin, în 1820, au fost opera lor. O societate secretă cu o asemenea organizațiune, împărțită în cercuri de câte 20 membri, numite *ventes*, conduse de alte cercuri superioare și subordonate toate unui cerc suprem, dela care pornia cuvântul de ordine, ce trebuia executat orbesce și cu paza secretului sub pedeapsă de moarte, se înființase în Francia la 1818, în contra restaurațiunii, și a durat până la 1825, țesând deosebite conspirațiuni în contra Burbonilor și a regalității. Un studiu istoric. intitulat »C.«, se află în l. română de C. Aricescu.

Carbonat, sare, rezultând din combinațiunea acidului carbonic cu o basă.

Carboneum, carbon; substanțe cu conținut de carbon; *C. sulfuratum* e sulfură de carbon; *C. triehloratum* e sesquiclorura de carbon.

Carbonica formațiunea, (form. carboniferă), (geolog.) aparține grupului *Primar* sau *Paleozoic*. În această perioadă faunele marine abundă în Polipieri și în Brachiopode pe când se desvoință pe pământurile ridicate o vegetațiune luxuriantă, acoperită în mod periodic de depozite sedimentare, în sinul cărora această vegetațiune se va transforma în *Huile*. Aci apar și reptili-amfibii. Perioada carboniferă se divide în trei etagii: a) *Dinutianul* la basă, b) *Westphalianul*, c) *Stephanianul* la partea superioară. După ultimele observațiuni ale lui Renault, formațiunea huilei este anterioară îngropării ei; această substanță capătă deja compozițiunea ei, înainte de a se îngropa într'un sediment, și de atunci pare că ea n'a suferit decât o transformațiune fisică, adică o compresione, care i-a mărit densitatea, precum și o uscure datorită stratelor cari o cuprind. (Cf. *Traité de géol.*, A. de Lapparent; Dawson, Amer. Journ. XII (1876); A. Gaudri, *Fossiles primaires*; De Saporta, Bull. Soc. géol. de France, 3 Serie, IX; Kayser, *Jahrb. d. preussischen geol. Landesanstalt*, 1881.)

Carbonide, combinațiunile carbonului, combinațiunile organice.

Carbonisare. Ori ce substanță organică, fie vegetală fie animală, conține Carbon, combinat cu hidrogen, oxigen, azot, etc. Când aceste substanțe sunt supuse la temperaturi din ce în ce mai înalte, combinația se desface, oxigenul, hidrogenul, etc. sub formă de combinațiuni gazeoase se degajază, iar carbonul rămâne. Aceasta constituie C.-a substanțelor organice. De ordinar în fenomenele de C. încălzirea substanțelor se face în vase închise pentru a se împiedeca arderea carbonului pus în libertate. [V. C. B.]

Carbonit, numirea unei serii întregi de materii explosive, compuse din nitrobenzol, celuloză, azotat de potasiu și azotat de bariu.

Carbonyl. Carbonul combinându-se cu oxigenul formează doi compuși: Anhidrida carbonică CO₂ și oxidul de Carbon CO. Acest oxid de carbon poate fi considerat ca un radical divalent (CO)₁₁, care se poate uni cu clorul (CO) Cl, sau cu oxigenul (Co) O, etc. S'a admis a se da acestui radical numele de C. [V. C. B.]

Carbunculus, *C. alabandicus*, numele dat de Plinius varietății de grenat almandin.

Carbunculus, (dalac, buba rea, buboiu, cărbune), o inflamațiune foarte intensivă circumscrisă a pielii prezentându-se sub formă benignă; ea angajază numai părți mai mici ale țesutului subcutan, formând unul sau mai multe buboaie (furunculosă). Forma malignă e cauzată de microbul cărbunelui (anthrax). Această afecțiune poate avé conștințe mai grave, necesitând chiar intervențiunea operatorie.

Cărbune, mineral. C.-ii fosili, întrebunțați în industrie ca combustibili, provin din transformațiunea substanțelor vegetale, și formează o serie continuă, începând cu *Anthracitul*, care este carbon aproape pur (87—94% C.), *Huila*, *Lăgnitul*, și sfîrșind cu *Turba fibroasă*, a cărei compozițiune diferă puțin de cea a vegetalelor

erbacee sau lemnoase. (v. ac. art.) (Cf. A. de Lapparent, *Cours de Minéralogie*, Paris.)

C. de lemn sau *Mangal*, este restul combustiei necomplete sau al destilațiunii plantelor, și cu deosebire a plantelor lemnoase sau a lemnului. Prin destilațiune în vas închis plantele își pierd principiile lor volatile și hidrogenoase, dar C. produs conservă foarte exact forma vegetală, din care s'a format. El este dur, sonor, greu, se aprinde restule de anevioe și odată aprins arde timp îndelungat, respândind multă căldură. Lemnul dă cam 40% de C., pe lângă o mare cantitate de materii volatile, hidrogenate, gudron, acid pirolignos, alcool metilic, etc.

Carbonisațiunea C.-lui se face de regulă în pădure în așa numiți *rugi* sau *boceșe*, sau și în cuptoare anume zidite spre acest scop. Rugii pot avea sau forma conică sau forma cubică. Rugii cari se fac în pădure, sînt grămădi de lemne așezate în mod regulat și aprinse în lăuntru, fiind acoperite cu o pătură de pământ de 4—6 dcm. Aci arde lemnul câteva zile, când apoi după fum se cunoaște că carbonisațiunea este completă. C. buu trebuie să fie sonor, omogen, închis la culoare, nesfărmicios și în bucăți mari; 1 hl. C. cântărește ca. 25 kgr. C. se întrebunțează în metalurgie, ca reductor, în industrie, la prepararea prafului de pușcă, la diferite colorii, ș. a. Locul principal de producțiune și consumațiune este Franția. Se vinde cu sacul sau după greutate.

Cărbunesci, com. rur. în Rom., j. Gorj, formată din cât. C. și Dușeci, este situată pe malul stîng al Gilortului. Are o suprafață de 800 ha. și 1035 loc. Pe deal se află o biserică de zid întemeiată la anul 1780 de Mihaiu Colțescu, polcovnicul.

Carbura, combinațiunea chimică a cărbunelui cu corpuri simple, s. e. hidrocarbura, combinațiune cu idrogen.

Carburațiune. Se știe că hidrogenul, oxidul de carbon, etc. sînt gaze, cari ard cu flacără foarte puțin luminătoare. În scop de a se obține gaz de iluminat, se prepară în mod industrial amestec de hidrogen și oxid de carbon, care însă trebuie încărcate cu vapori de hidrocarburi, care arzînd să deie lumină, precum eter de petrol sau diverse hidrocarburi, provenind din descompunerea petrolului. Acestei operațiuni se dă numele de C. [V. C. B.]

Carcaliu, com. rur. în Rom., j. Tulcea, cu 1553 loc. lipoveni, cari se ocupă cu agricultura, pescăria, prăsirea vitelor și comerțul; are 1 biserică lipovenească, 1 școală română și 2 lipovenești.

Carcano, *Giulio*, poet italian, n. 1812 în Milano; dela 1859 prof. de estetică, 1868 secretar la Instituto Lombardo în Milan, † 1884 în Lesa, lângă Lago Maggiore. Opere: »*Ida della Torre*», nuvelă; »*Damiano*. Storia d'una povera famiglia», roman; »*Poesie varie edite ed inedite*», (2 vol.).

Carcassa, (artilerie) un fel de proiectil de războiu, explosiv și incendiar, care se dice că ar fi fost inventat în 1672 de Bernard de Vangalen, episcop la Münster, celebru inginer și artilerist. Forma sa era aceea a unui ou; el se compunea dint'r'un fel de colivie, de cercuri de tablă, acoperită cu pânză, în interior se puneau artificii, tuburi umplute cu pulbere, etc. Intrebunțarea

acestor proiectile este abandonată de mult timp. Cuvântul C. nu mai este usitat la arme decât pentru a desemna partea revolverului, unde sînt întrunite diferitele părți demontabile ale armei.

Carcassonne, capitala depart. franc. Aude, situată lângă riul Aude și canalul sudic; oraș fortificat, cu 25,306 loc. (1891); residență episcopescă; industrie de postav.

Cârcea, sat în Rom., j. Dolj, face parte din com. rur. Preajba; 1274 loc.; are 1 biserică și 1 școală mixtă.

Cârceol, scorpionul cărților (*Chelifer cancroides*), un animal mic din clasa painginilor (*Arachnoidea*), ord. Pseudoscorpionina. Lungimea 3 mm. Burta e mare, are 4 părcehi de picioare, 2 pipăitoare lungi de forma foarfeolilor. Trăiește prin cărți vechi, pe sub scoarța arborilor, prin putregaiu și mușchi. E de folos, căci nimicesce (prin mîncare) o mulțime de lindenii și felurite insecte mici.

Carcer, (*lat.*) închisoare. *Carcer Ditis* — închisoarea infernului. (v. Arest.)

Carcer Mamertinus, vechiu edificiu în Roma antică, situat la poalele Capitolului; servia ca temniță pentru cei osândiți la moarte. Aici a pierit Iugurtha și căpeteniile conj. Catilinare; legenda creștină îl amintesc ca temnița apostolilor Petru și Pavel. În locul C.-lui se află azi biserica San Giuseppe dei Falegnami (numită și San Pietro in Carcere).

Cărolmă sau *birt*, localul în care se vînd beuturi spirtoase și eventual și de ale mîncării.

Carolinoma, v. Cancer.

Cărcioaba, v. Căpușa.

Cărcovii, serbătoare păgână populară, se ține în 16 și 18 Iulie st. v. Unele muieri nu lucră în aceste zile, crezînd că serbarea lor le apără contra unor boale.

Cărd, *ciopor* sau *turmă*, o aglomerație de câteva țecimi pînă la o sută două de capete de vite mari sau mici. C. de boi, de vaci, de porci. Din contra tu m a de oi, s t a v a de cai, etc. *Cîreada* este o aglomerație mai mare decît C.

Cardamine L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Cruciferelor, trib. Arabideae, ce cresc în țările temperate. După Bentham și Hooker cuprinde și subgenul *Dentaria*, cu speciile *D. bulbifera L.*, colțisor, ca și *Dentaria glandulosa WK.*, ambele plante de pădure proveniente la noi, cu flori roșee și purpurii-albastrii. C. propriu are florile în decomun albe. *C. Impatiens L.*, tot plantă de pădure, poartă numirea de rîjnică; *C. pratensis L.*, pelocuri umede, numele de stupitul cu cului. Celelalte specii se aseamănă mult puțin acestora. [A. Pr.]

Cardano, *Ieronim*, matematic, medic și filosof ital., n. 1501 în Pavia și † 1576 în Roma; prof. de matematică în Milan, de medicină în Pavia și Bologna. A scris: »De subtilitate« și »De rerum varietate«, scrieri filosofice pline de afirmații fără legătură, în mare parte paradoxice, cari adese se contradic. Mai mari merite și-a câștigat pentru matematică, îndeosebi pentru algebra prin opul său »Ars magna sive de regulis algebraicis«; regula sau formula lui C. (descoperită de altfel de Tartaglia) pentru deslegarea ecuațiilorilor de al treilea grad îi perpetuează numele.

Cardea, după mitol. rom. dina țîținelor (cardo) ușei, adecă a întrării în casă și a ieșirii din casă;

Ianus (alusiune la janua, ușă), a pus-o apărătoară a ușelor. C. avea un spine alb în mână și cu acela abătea toate relele dela casa oamenilor, mai ales strigoaiile, cari noaptea intrau pe fereastră, ca să sugă sângele pruncilor din leagăn, însă mamele pun spine alb și în fereastră și adresează rugăciuni cătră dina C. — C. se numesce și *Cranac*, *Craneia*, dela cuvîntul grec. Kraneia, arborele corru, pentru că în lumea veche țîținele ușilor s'au făcut din arbore de corn. (V. Carua.) [Atm.]

Cărdenas, oraș cu port pe țărmul nordic al insulei Cuba, 23,354 loc.; statua lui Columb; export de zahăr.

Cardia, (med.), întrarea în stomac (orificiul superior al stomacului).

Cardialgia, crampe dureroase de stomac, produse prin diferite afecțiuni ale acestuia.

Cardiff, oraș municipal în Englitera (Wales-ul de sud) ou 128,849 loc. (1891); port. Import de cereale, cartofi, fier, lemn de construcție; export de cărbuni, oțel. C. are 307 năi proprii de 173,979 tone.

Cardigan, comitat în Wales-ul de sud-vest (Englitera), 1794 km², cu 63,433 loc. (1891); capitala C. are 3447 loc.

Cardinal, ceea ce este esențial, fundamental, în alcătuirea unui lucru. *Virtuți C.-e*, virtuți principale, din cari derivă celelalte. Dreptatea, Prudența, Cumpătarea și Puterea au fost și sînt socotite de mulți teologi și filosofi drept virtuți C. *Puncte C.*, cele patru puncte principale, după cari ne orientăm la suprafața pămîntului: resăritul, apusul, mează-noapte și mează-zi. *Numerale C.*, acelea cari sînt luate de basă pentru formarea celorlalte numerale și exprimă raportul cantitativ măsurat cu unitatea, fără nici un raport la ordine sau la cătățime. [Mih. Dr.]

Cardinal, cel mai înalt demnitar al Bisericii Romane, consilier și coadjutor al Papei în guvernarea Bisericii. În vechime se numiau C. toți clericii puși în serviciul perpetuu al unei biserici, cu timpul însă numele acesta a ieșit din us, la celelalte biserici și astăzi se numesc C. numai acei preoți ori episcopi, cari formează senatul Pontificelui Roman. Numărul lor e stabilit la 70, dintre cari 6 sînt C. episcopi: ordinarii dieceselor din jurul Romei, 50 preoți și 14 diaconi. Dar acest număr foarte rar e complet. Pe C. îi numesce Pont. Rom. în virtutca puterii sale de Cap al Bisericii. El poate numi pe cine voiesce. Suveranii sau guvernele statelor catolice încă au dreptul de a presenta sau a propne spre numire pe unul sau mai mulți episcopi din statul lor. Intre multele drepturi ale C.-lor este și acela de a alege pe Papa.

Cardinal, o pasere cîntătoare din fam. Fringillidelor (*Cardinalis virginianus*), cioc scurt, puternic și ascuțit, lat la basă și cărligat la vîrf; aripi scurte, coadă lungă și cu un moț erectibil pe cap; penele, preste tot, sînt de culoare roșie, ici mai deschisă, colo mai întunecată; ciocul e roșu și picioarele brunete. Lungimea lui totală de 20 cm., lung arip. de 7 cm. și lung. coții 8 cm. Petrece prin regiunile sudice ale Statelor Unite, Mexico și California, nutrindu-se cu tot felul de semințuri și insecte, mai cu samă gîndaci. Are un cîntec clar și foarte variat. [V. B.]

Cardiograph, (med.), aparat pentru înregistrarea mișcărilor inimii. Mișcarea inimii se trans-

mite prin o pelotă unei coarde arcuite și de aici unei capsule plină cu aer, care prin un tub de gumă stă în legătură eu o a doua capsulă, de care e fixat stilul, ce înregistrează mișcările pe un cilindru rotator.

Cardioida, (matem.), o curbă care reprezintă un caz particular de epicycloidă. Când un cerc mobil se rostogolește peste un cerc fix, în planul acestuia, și fără să alunece, curba descrisă de un punct oare-care al circumferinței cercului mobil se numește în genere *epicycloidă*; iar când razele celor două cercuri sunt egale, epicycloida descrisă s'a numit *C.*, din cauză că are formă de inimă. Ecuațiunea cea mai simplă a *C.*-ei e în coordonate polare. Luând ca origine a cardioidiei punctul de întâlnire al cercului fix cu punctul cercului mobil ce o descrie, luând ca pol centrul cercului fix și ca axă polară dreapta ce trece prin pol și prin originea curbei, ecuațiunea *C.*-ei e

$$\rho = 2a(1 - \cos\phi)$$

în care ρ și ϕ sunt coordonatele polare ale ei și a raza celor 2 cercuri. *C.* este caustica cercului când punctul luminos e pe circumferință.

Cardiopneumograph, (med.) aparat pentru înregistrarea mișcării gazurilor respiratorice cauzată de schimbarea volumului inimii. Se compune din un tub 15 cm. lung, înzestrat la un capăt cu o capsulă, la mijloc găurită, și peste care e întinsă o membrană de colodiu; în mijlocul acestei membrane se află un fir de sticlă, la capătul liber cu un fir de păr, care notează mișcările cardiopneumatice pe un cilindru rotator.

Cardium, molusc lamelibranhiat cu o specie comestibilă *C. edule*.

Carducci, *Giosuè*, (pseud. *Enotrio Romano*), poetul cel mai modern al Italiei, n. 27 Iul. 1835 la Valdicastello, Toscana; dela 1861 încoace prof. de literatura ital. la univers. din Bologna. Opere de căpetenie: *Poesie*, 1871; *Nuove poesie*, 1873; *Odi barbare*, în care cântă idealul său: libertatea deplină a omenimei, al cărei neîmpăcat dușman i-se pare biserica catolică. D-zeul lui este Rēul, voința omului de sine stătător, după biserica dracul, pe care-l serbătorește ca pe geniul progresului în poezia sa cea mai vestită: *Inno a Satana*. Punând aceste idei în limba cea mai bogată și înflorită, el a ajuns poetul cel mai original al Italiei de acum. A scris și despre literatura ital. [W. R.]

Carduus L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Cynaroidelor, cuprinde plante erbacee anuale, bisanuale sau vivace. S'au descris vr'o 60 de specii, din cari numai vr'o 30 sunt specii bine distincte, ce cresc prin Europa, Asia occidentală, în Africa boreală și în insulele Canare. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, între cari însemnă: *C. acanthoides* L., vulgar Spiu sau Schin, *C. nutans* L., *C. crispus* L., etc. [Z. C. P.]

Carell-mari, (magh. *Nagy-Károlyi*), opid și capitala cott. Satumare. Castelul conților Károlyi, gimnasiu catolic, cale ferată, oficiile comitatense și alte dirgătorii ale statului. Are 14,000 loc., (2500 Rom.) Parohie română și rutenă gr.-cat. sub jurisdicțiunea episcopului român dela Oradea-mare, cu biserici proprii. Sediul archidiaconatului gr.-cat. român.

Carena, (marină) partea unui vas afundată în apă. Se mai numește și partea vie, în opoziție cu partea de deasupra apei, numită parte moartă.

Careta, trăsură elegantă și închisă, cupeu.

Careții, (*Coenurus cerebralis*), o specie de viermi, ce se găsec în creerii oilor și le pricinuesc boala căpierei.

Careu, (milit.) formațiune de luptă a infanteriei în contra atacurilor cavaleriei. *C.* se forma din un batalion ori din 1—2 companii, astfel că fiecare parte a pătratului era compusă din o companie respective 1—2 secțiuni. Din *C.* se da numai foc de salvă ori foc repentin, cu baioneta la pușcă pentru a primi șocul cavaleriei. *C.* a avut mare însemnătate pe timpul răsboaielor lui Napoleon I, care adeseori făcea atacuri cu cavaleria sa, așa s. e. la Austerlitz, Wagram, Leipzig și deosebit la Waterloo. Cu perfecționarea armelor, *C.* și-a pierdut valoarea, astfel, că deja în răsboiul franco-german puțin s'a folosit; infanteria germană a respins atacurile cavaleriei franceze la Wörth, cât și atacurile vehemente și eroice ale generalului Gallifet la Sedan, simplu prin focul liniei de tirailleurs. Actualminte întrebuițarea *C.*-lui tinde să dispară; în noile regulamente tactice el este aproape suprimat.

Carex L., (botan.) gen de plante din fam. Cyperaceelor, trib. Cariceae, răspândit peste întreagă suprafața pământului, cu deosebire în regiunea temperată și arctică. Cuprinde plante erbacee, perenale, ou rhizomă repentă; florile monoice (rar dioice) formează spice; fructul, o achenă, e învălit de utriculă. Cele mai multe specii cresc sociale pe locuri umede, unde împreună cu *Scirpele* formează Rogozul. Rhizomul dela *C. arenaria* L., se folosese în medicină. [A. Pr.]

Carey, *Henry Charles*, economist american n. 1793 în Philadelphia, † 1879. În cartea: *Principii de economia politică*, 3 vol., (*Principles of political economy* 1837), apără vederile lui Adam Smith și combate teoria lui Riccardo despre renta pământului. Alte lucrări sunt: *Armonia intereselor* (*The Harmony of interests*) și *Principiile de sociologie*, 3 vol. (*Principles of social science*), în care devine cu totul protecționist. Interesant pentru noi Românii este în cea din urmă cu deosebire istoria colonizațiilor la diferite popoare, și efectele culturai rapace produse în Statele Unite.

Carfiol, v. Brassica.

Carl, nume generic vulgar pentru larvele gândacilor (Coleopterilor), cari se hrănesc roșând trunchiul arborilor. *C.* de stejar sunt larvele radaștei (*Lucanus cervus*), și roșând trunchiurile fac găuri în interiorul lor, pe cari le umplu cu escrementele lor numite *ștină de C.* Făina de *C.* se bea la țeară cu lapte dulce în contra constipației. (Cf. Dr. N. Leon, Zool. medic. a țeranului Român. Archiva, Iași, 1897).

Carla, ținut litoral în sud-vestul Asiei mici. În vechime *C.* își avea regii proprii și orașe înfloritoare: Milet, Magnesia, Halikarnassos și Knidos. În prezent *C.* e o parte întregitoare a vilaietului turcesc Aidin (v. ac.)

Cariagdi, *Dimitrie*, jurisconsult, n. 1815, † la Bucuresci în 1894, magistrat dela 1838, ministru al justiției 1865—1866, și apoi iar 1870 în cabi-

netul Ion Ghica; dela 1879—1883 a fost primar al Bucureștilor.

Caribică, *Marea*, (*Marea Antilelor*), o parte a Oceanului Atlantic, situată între insulele Antile și țărmurile Americii centrale și sudice.

Caric, (marina) încărcătura unui vas de comerț, adică marfa ce transportă dela un loc la altul și pentru care se plătește transportul.

Carica L. (botan.) gen din fam. Passifloreae, trib. Papayaceae, cuprinde arbori sau arbuști, ce seamănă cu Palmierii, și cari conțiu un suc lăptos, acru și veninos; fructele alterne, florile albe, galbene sau verșii. C. are vre-o 20 specii, ce cresc prin America tropicală; fructele unora sânt comestibile. Multe specii se cultivă prin florării calde, mai mult oa curiositate sau pentru studiu, decât pentru frumsețe sau utilitate. Cea mai cunoscută specie din acest gen este *C. Papaya* L. din America sudică, ale cărei fructe comestibile sânt de mărimea unui pepene.

[Z. C. P.]

Caricatura, (ital. = încărcătură, sarcină); în pictură: reprezentare caraghioasă a persoanelor; în general: orice reprezentare caraghioasă, fie prin descriere sau alt mijloc.

Cariera, (franc., propriu ȝis urmele unui car.)
1) Loc închis și destinat curselor. În sens figurat: a da C. = a lăsa câmp liber cui va sau la ceva. 2) Cursul vieții, timpul pe când cineva exercită o funcțiune. 3) Profesiune. 4) *C. în montanistică*, locul de unde se exploatează piatră, fie aceasta pentru pavagiu, construcție sau altă întrebuințare. După diferitele specii de piatră sânt: C. de marmoră, granit, calcar, etc.

Caries, supurațiune (materie) în substanța tare a osului sau a dintelui, începând sub forma de inflamatiune. Ia nascere din părțile moi ale osului, pornind sau dela pelița osului, sau dela structura meduvei, sau dela vasele sanguine. Efectul acestei supurațiuni e distrucțiia substanței osoase.

Carignano, oraș în provincia ital. Turin, lângă râul Po, cu 4442 loc.; dela 1418 proprietate a conților de Savoya. Dela acest oraș își are numele ramul cel mai tinăr al actualei familii dominante de Savoya.

Carillon, (*franc.*), instrument musical, format dintr'o serie de clopote de diferite mărimi, acordate astfel, ca să dea sunetele soărei diatonice sau cromatice. Origina acestor instrumente se pierde în evul mediu, și pare că au fost introduse în Europa prin Olandezi, cari au imitat pe Chinezi. Obicuinute mai întâiu în clopotnițele bisericilor, au trecut apoi în turnurile edificiilor publice, provădându-se ciasornicele acestora cu C., acționate mecanic, printr'un sul dințat și sunând diferite arii pentru a anunța diferitele oasuri ale ȝilei. Numărul clopotelor variază dela un C. la altul. De câțiva ani se dă numele de C. la diferite instrumente formate dintr'o serie cromatică de timbre, sau din simple lame metalice puse într'o ladă sonoră, sau pe o ramură cu două brațe și lovite prin ajutorul unei claviaturi, sau direct cu două ciocănașe. Numele de C. se mai dă și unor bucăți de musică destinate a fi cântate pe aceste instrumente, sau la musică instrumentală, imitând sonoritatea acestor jocuri de clopote.

[T. C.]

C. electric, joc de clopoței. Un globuleț metalic suspendat între două clopoței, dintre cari unul

comunică cu conductorul unei mașini electrice, celălalt cu pământul. Fiind încăoroate clopoțelele cu electricități contrare, globulețul va sări mereu dela unul la altul.

Carina, (botan.) proeminentă mediană și longitudinală de pe fața inferioară a unor frunze, s. e. de Palmieri; asemenea proeminențele de pe suprafața unor tulpini, ca cele de *Equisetum*, etc.; cele două petale anterioare din floarea Leguminoaselor-Papilionacee; sau petalul inferior din floarea de *Polygala*.

Carinat, (botan.) organ ce are o carină.

Carinatae, (zool.) o grupă în clasa pascrilor, caracterisată prin aceea particularitate a scheletului, că dealungul sternului (osul pieptului), pe la mijloc, se întinde o creastă mai mult sau mai puțin ridicată, ce servește de proptă pentru muschii de locomoțiune; mai toate au aripi și coadă bine dezvoltată, deci pot zbura. Cu excepțiunea Alergătoarelor, toate celelalte ordine aparțin acestei grupe.

[V. B.]

Carintia, ducat, țeară autonomă, parte integrantă a imperiului austriac, se mărginește la nord cu Salisburgia, la nord-est cu Stiria, la sud cu Cariolia, Görz, Gradisca și Italia, la vest cu Tirolul; suprafața e de 10,333 km.², cu 361,008 loc.

Munții. C. se poate privi ca un basin (basinul dela Klagenfurt), încunjurat de munți aproape din toate părțile: la nord și nord-est se întind Tauerii înalți, Alpii norici și ai Stiriei, la sud Alpii Carintiei sau carnici cu Caravanca. (v. și Alpii pag. 124—125). **Riuri** principale sânt: Drava și Möll, apoi Gurk, Lavant, Gail, etc. **Lacuri**: lacul dela Klagenfurt, cel dela Ossiach, dela Millstădt, etc. Izvoare de apă minerală la Leonhardsbad și Preblau.

Climă, produse. Climă la munți e aspră, în văi mai domoală; temperatura medie anuală în văi e 7-3 °C. Cantitatea anuală de ploaie variază între 636 și 2183 mm. Produse agricole puține: grâu, secară, orz, ovės, cucuruz, apoi păstăioase, cartofi și fân. Cultura vitelor e înfloritoare; produse minerale: fier, plumb, cositor, cărbuni.

Locuitorii, industria și comerțul. Locuitorii sânt 71-54% Germani, 28-39% Sloveni. Mai importantă e industria de metale, care a luat un mare avânt (oțel, sirmă, sine, seceri, coase, arme, mașini, etc.); înfloritoare e și industria de postav, apoi fabricația de chimalii, bere, piei, etc. Comunicația se face pe drumurile de fier (447 km.), câteva canale și riuri, apoi pe șosele bune. Comerțul, cu produsele industriei și cu importul produselor agricole, e viu.

Constituția. Dieta provincială se compune din 37 deputați, în consiliul imperial trimite 10 membri. În privința administrativă C. e împărțită în capitala Klagenfurt și 7 districte.

Istoria. C. a fost locuită în vechime de Carni, un popor celtic, apoi de Slavi sau Venȝi, mai târziu a fost cucerită de Bavarezi (Tasilo) și așa ajunse supusă imperiului franco. Carol cel Mare o ridică la rangul de marchionat, iar Otto II o făcu ducat. 1269 o ocupă Ottocar, regele Boemiol, 1286 o primi contele de Tirol, iar după stingerea familiei acestuia 1335, ajunse la Austria, căreia (cu întreruperea ocupațiunii franceze 1800—13) aparține până acum. 1849 primi autonomia. [p.]

Caritatea, (teol. mor.) virtute creștină, care e regina tuturor virtuților, și înalță pe om la culmea perfecțiunii creștine. (Colos. 3, 14; Rom. 13, 10). »Caritatea e îndelung răbdătoare, milostivă . . . , nu caută ale sale . . . , toate le suferă, toate le crede, toate le sperază, toate le susține« (S. Paul: 1 Cor. 13, 4—7). Cf. I. Rațiu, *Etica creștină*, Blaj, 1873. v. Binefacere.

[Dr. Is. Marcu.]

Cârja, pisc în munții Paringului; 2407 m.

Cârja, toiaș, unul din insigniile autorității episcopesci; după istorie simbolizează toiașul lui Aron, care odrăslise, și toiașul lui Moise, care se prefăcuse în șerpe și de care atingându-se cei mușcați de șerpi, se vindecau.

Cârjaliu, tâlhar; *Cârjaliu*, cete de tâlhari turci, disciplinate militarmente de Pasvantoglu, cari năvăliră în a doua jumătate a secolului trecut în țările învecinate (Sârbia, Bulgaria și Oltenia), prădând și tiranisând pe locuitorii; ei au dispărut abia la începutul secolului nostru.

Cârliacu, (marină) luntre mică, cu fundul plat, întrebunțată pe fluvii și râuri.

Cârlian, berbece castrat. În unele ținuturi românești se numesc C. caii tineri.

Carlén, *Flygare C., Emilia, n. Smith*, romancieră svedeză, n. 1807 în Strömstadt; 1827 s'a căsătorit cu medicul Flygare († 1833) și 1841 cu jurisprudentul și poetul I. Gabr. Carlén. † 1892. A scris o mulțime de romane și romane, scoase din viața de toate zilele, cari îi asigură un loc de frunte între romancierii moderni. Ediția svedeză (1869—1875) a operelor ei apărău în 31 vol., cea germană în 96 volume. Amintim: »Gustav Lindorm«, Sfântirea bisericii din Hammarby, Fideicomisul, O femeie cu toane.

Carli, templu și clădire budhist în India, tăiat în stâncă; se află pe drumul ce duce dela Bombay spre Puna.

Carlibaba, comună rur. în Buc., căp. Câmpulung, j. Vatra Dornei, cu atenețele: Fluturica, Iazul, Măgura, Prislopul, Tătarca, Țapul și Țibăul; esopitura parochială împreună cu Ludovicul (Ludwigsdorf) din Ardeal, cu moșie mănăstirească; are 1421 loc., (1021 ort., 149 cat., 73 prot. și 178 mos.), școală primară, poștă, fodine părăsite de anr, argint și de plumb. [Dr. I. G. Sbierea.]

Carlina L., (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Cynaroidelor, cuprinde plante erbacee anuale, bisanuale sau vivace, mai adesea mici. Se cunosc vr'o 14 specii, ce cresc prin Europa, Africa boreală și în Asia medie și occidentală. Dintre speciile ce cresc în părțile noastre însemnăm pe *C. acaulis* L., numită de popor Turtă, Tătăișă sau Punga-babei. Unele specii de C. au oarecare importanță horticolă.

[Z. C. P.]

Carlingford, *Samuel Parkinson Fortescue*, lord, om de stat englez, n. 1823. La 1847 membru al camerei comunelor, unde intră în rândurile partidului liberal. În 1854 lord al tesaurului, dela 1859—65 subsecretar de stat la departamentul coloniilor (în ministerul lordului Palmerston); dela 1865—66 secretar de stat pentru Irlanda în cabinetul lordului Russell; ministru de comerț în primul cabinet Gladstone (1868—74); la 1874 intră în camera lordilor cu titlul de baron C. La 1881 ministru al justiției în locul ducelui d'Argyll, care părăsi ministerul Glad-

stone din cauza aducerii legii agrare irlandeze (Irish Land Bill). [Dr. G. M.—u.]

Carlisle, (pron. carleil), 1) oraș municipal în cott. engl. Cumberland, lângă riul Eden; centru însemnat de comunicație, rezidența unui episcop, o frumoasă catedrală, citadelă, bibliotecă publică, industrie textilă; cu 39,176 loc.; 2) oraș în statul nord-american Pennsylvania, cu 8400 loc.; industrie de încălziminte.

Carlisle, (pron. carleil) demnitate de conți englezi în familia Howard (v. ac.) Primul conte de C. a fost *Charles Howard*, bărbat de stat sub Carol II; guvernor în Iamaica. *Frederick Howard, c. de C.*, n. 1748, conduse 1778 o comisiune menită a mijloci o înțelegere între Englitera și coloniile din America; 1780—82 Lordlieutenant în Irlanda. † 1825. A fost și literat: »Tragedies and poems of Frederick, Earl of C.« (1801). — *George William Frederick, c. de C.*, cunoscut sub numele Lord Morpeth, n. 1802; 1835—41 primul secretar pentru Irlanda, 1850—52 cancelar al ducatului Lancaster; 1855 până 1858 și 1859—64 Lordlieutenant pentru Irlanda. O călătorie în Orient a descris-o în »A diary in Turkish and Greek waters« (1854). † 1864. S'a ocupat și cu poesia: »The second vision of Daniel«, (1858).

Carlștil, v. Carlos.

Carlmann, 1) C., fiul lui Carol Martell și al Gertrudei, fratele mai bătrân al lui Pipin cel Mic, cu care a împărțit moștenirea părintească în 741. C. a primit Austrasia, Alesmania și Tueringia. În 747 a abdicat în favorul fiului său Drogo, apoi s'a retras în mănăstirea benedictinilor din Monte-Cassino. Când Pipin la rugarea pontificalului Ștefan III a pornit în Italia (754) în contra lui Aistulf, regele Longobarților, C., care a agitat în contra acestei expediții, fu prins și internat în mănăstirea din Vienne, unde † în 17 Aug. 754. 2) C., fiul al doilea al lui Pipin cel Mic; după moartea acestuia împărți imperiul franco cu fratele său Carol cel Mare. Între frați a erupt discordie și imperiul stete în pragul resboiului civil, când C. murî ou moarte subită, soția sa Gerberga dimpreună cu băieții și căpi-va credincioși s'a reintors la părintele său Desideriu. † în mod subit 771. 3) C., fiul cel mai bătrân al lui Ludovic Germanul, care se resculă de mai multe ori în contra tatălui său, după moartea acestuia primî o parte din imperiu. În 877 se încoronă rege al Italiei. † 880. [T. F.]

Carlos, *Don*, 1) C. infante spaniol, cel dintău fiu al lui Filip II, n. 1545, † 1568. Un diplomat contimporan îl descrie în modul următor: »are frunte îngustă, gură căscată, piept coșit, gîb, piciorul drept mai scurt decăt cel stâng; voce de tot subțire, hăbăuc. Cu un cuvânt: un nevoiaș demn de compătimire. Desvoltarea spirituală a fost asemenea formei exterioare«. A fost lenos, cu aplicări rele și extravagante. Unica patimă i-a fost mîncarea, fără îndoială un simptom al unui morb familiar, (bunica lui Filip II și mătusa sa Iohanna au fost nebune). În 1567 C. a provocat în taină națiunea spaniolă, să-i dea 200.000 galbeni, cu cari să formeze oaste în contra tatălui său. În anul următor a voit să ucidă pe tatăl său, din care cauză Filip I-a pus în închiisoare. Din acest fapt istoric s'au născut multe legende, cari presintă pe C. ca o figură eroică.

Campistron, Lefèvre, Alfieri, Rusel, dar cu deosebire Schiller a făcut din C. un erou-martir al libertății și amorului ideal. Toate aceste istoria nu le poate accepta. (Cf. Ranke, *Zur Gesch. des Don C.*; Büdinger, *Don Carlos' Haft und Tod.*)

2) C. (*Don Bourbon Maria Iosif Isidor*, principe, pretendent al tronului spaniol, n. 1788, † 1855; fiul al doilea al lui Carol IV, rege spaniol și frate al lui Ferdinand VII. Alungat dimpreună cu acesta din Spania prin Napoleon I, a fost dus în închisoare franceză. După restaurațiune Ferdinand VII a luat de a doua soție pe fca mai mare, iar C. pe fca mai mică a reg. port. Ioan VI (1816), dela care i-s'au născut trei fi. La început spera că după fratele său, a cărui căsătorie până într'un timp a ramas stearpă, C. va moșteni tronul, și din această cauză și-a câștigat aderenți din cler și nobilime. Dar contrarii lui C. au îndemnat pe rege, ca după moartea soției sale (1829) să se căsătorească cu principesa Maria Cristina și să suspende legea *saliand* (care eschide femeile dela tron). În 10 Oct. 1830 regina a dat viață infantei Maria Isabela, care fu declarată moștenitoare a tronului. Din acest moment relațiunile dintre rege și fratele său au devenit tot mai dușmănoase, încât regele a exilat în Portugalia și mai târziu în Statul Papal pe Don C., soția sa și pe cel mai mare fiu al acestora. După moartea lui Ferd. VII (29 Sept. 1833), C. s'a proclamat rege al Spaniei, și-a organizat în țară o partidă, care după numele lui s'a numit *Carliști*. Regina văduvă, ca regentă a declarat rebel pe Don C., care s'a refugiat la regele portughez Don Miguel, de unde apoi s'a mutat în Anglia (1834). După ce a refuzat apanagiul annal, oferit de regina văduvă, a mers în Paris, de aici în Bayonne, unde și-a organizat partidul, și a început resboiul civil, care a durat cu noroc variu până în 1839, când C. fu nevoit a se retrage în Franția. Din cauza desbinărilor ivite în sinul Carliștilor C. a renunțat la tron în favorul fiului său cel mai mare (1845), apoi s'a mutat în Austria, unde sub numele conte Molina a mai trăit 10 ani.

3) C., (*Don Ludovic Ferdinand de Bourbon*, duce de Asturia, cel mai bătrân fiu al lui don C. 2); n. 1818, † 1863. După moartea tatălui său *conte de Montemolin*. Și acesta a luptat pentru tronul Spaniei, dar fără rezultat. Fiind prins, l-au pus pe picior liber numai după ce a abdicat de tronul Spaniei.

4) C. (*Don Carol Maria de los Dolores Ioan Isidor Iosif*, etc., duce de Madrid, nepotul lui don C. 2), n. 1848. După abdicarea unchiului său, contele Montemolin, a pășit ca pretendent la tronul spaniol sub numele Carol VII. În 1868 a mers la frontiera Spaniei, a provocat pe Basci la resboiu, dar rescoala fu suprimată; 1872 s'a resculat din nou, dar generalul Serrano l-a alungat din țară. După retragerea lui Amadeus, 1873, și-a încercat norocul a treia oară. Reportând considerabile isbânde, guvernul spaniol în aceste momente critice a proclamat de rege pe *Alfons*, fiul reginei Isabela, de atunci steaua norocului a apus pentru don C. Părăsit de partizanii săi s'a dus la Londra, de acolo în America. Dela soția sa Margareta de Parma îi s'au născut 4 fice și principese Iayme. [T. F.]

Cârlova, Vasile, poet român, n. 1809 în Tîr-

goviște, a lăsat numai vr'o 5—6 poesii lirice: Ruinele Tirgoviștei, Păstorul întristat, Marșul oștirea române, Inserarea, ș. a., însă aceste cântece, prin limba și versificațiunea lor armonioasă și dulce, prin seriositatea și profunditatea simțimentelor și cugotărilor revelau cel mai frumos talent poetic, ce se ivise până atunci între Români. Intrat de tinăr în armată, fu învitat într'o ți în București la nunta unei fete, pe care o iubia cu focul primului amor. Sdrobit de durere, întorcându-se la Craiova, unde era oficier în garnisoană, preste câteva zile muri (1831), abia de 22 ani.

Carlovăț, v. Karlowitz.

Carlovingi, dinastie francoană, care întru început a purtat oficiul de Major domus în vechiul imperiu francoan. În 751 prin Pipin cel Mic s'a ridicat pe tron și prin nepoții lui Carol cel Mare, fiii lui Ludovic Piul, s'a divizat în trei ramuri, cel ital.-lotar., care s'a stins deja în 875, ramul german, stins în 911, și cel francez, stins în 994. Patria acestei renumite familii a fost Austrasia, iar protopărințele ei *Arnulf*, episcopul din Metz, al cărui fiu *Ansegisil* a luat în căsătorie pe fca lui Pipin Landen, major domus din Austrasia. Din această căsătorie s'a născut *Pipin de Heristal*, care după lupta glorioasă dela Tetri ajunse singurul Major domus al imperiului francoan. I-a urmat în acest oficiu fiul său nelegiuit, *Carol Martell*, după acesta fii săi: *Carlmann* și *Pipin cel Mic*. După retragerea lui Carlmann, Pipin cu învoirea pontificelui a închis într'o mănăstire pe ultimul rege din dinastia Merovingilor (Hilderich III) și s'a proclamat rege al francilor (751). Fiul acestuia, *Carol cel Mare*, după moartea fratelui său *Carlmann*, deveni singurul domnitor al imperiului francoan, și în 800 restaură imperiul roman apusean. După moartea lui au izbucnit mari frământări în imperiu, cari s'au terminat cu împăcarea dela Verdun. Nepoții lui Carol cel Mare au împărțit imperiul între sine. *Lothar* a primit coroana împărătească, Italia și un teritor îngust dela Marea mediterană până la Marea nordică, lângă fluviile Rhône, Saône și Rin; *Ludovic Germanul* teritorul înspre est dela Rin; iar *Carol Pleșuvul* posesiunile situate înspre vest dela posesiunile lui Lothar. Pe baza acestei împărțiri s'au desvoltat mai târziu cele trei regate: Italia, Germania și Franția. [T. F.]

Carlsbad, v. Karlsbad.

Carlsberg, numit de Români *Calisberg*, com. rur. în Bucovina, căp. și j. Rădăuț, parochie apuseană, cu moșie mănăstirească, colonie svăbească; are 951 loc. (10 ort., 882 cat. și 59 mos.); școala primară. [Dr. I. G. Sbiara.]

Carludovloa, R. et P. (botan.) gen de plante arborescente din fam. Cyclanthaceae, trib. Carludoviceae din America tropicală. Din foile dela *C. palmata* R. et P. se fac pălăriile de Panama. Aceasta și alte specii — de portul Palmierilor — se cultivă la noi în florăria caldă. [A. Pr.]

Carlyle, Thomas, unul dintre cei mai vestiți scriitori englezi, n. 1795 dintr'o familie țărănească din Scoția. A studiat în Edinburg teologia, dreptul și limbile moderne. A scris în Enciclopedia lui Brewster articole de valoare asupra lui Montesquieu, Montaigne, Nelson și celor doi Pitt (1823). Opere mai însemnate: »The french revolution« (istoria revoluțiunii francoeze), 1837;

»On Heroes, hero worship and the heroic in the history« (eroii, cultul eroilor și sentimentul eroic în istorie), scrierea cea mai celebră a lui C. apărută în 1840. În ea e resumat sistemul politic al autorului. După C. numai eroii au dreptul de a governa popoarele și datoria popoarelor este a descoperi pe aceste ființe providențiale și a li-se supune orbesce. Cromwell și Napoleon sunt prezentați ca tipul eroismului. C. a mai scris »Essays« 1840, culegere de articole scrise de el în diferite reviste; »The Past and the present Time« (trecutul și prezentul), 1843; »O. Cromwells Letters and Speeches« (corespondența și discursurile lui Oliver Cromwell), 1846; »The History of Frederick the Great« 6 vol., 1858—65. La 1865 fu ales cancelar al universității din Oxford în locul lui Gladstone. † 1881. [Dr. G. M.—u.]

Cârma, (marină) aparat atașat la pupa unui bastiment; servă pentru a cârmi bastimentul în orice direcțiune. Se compune dintr'un plan vertical, complet confundat în apă, care prin ajutorul unei bare poate fi așezat astfel, ca să formeze un unghi cu quila vasului: apa lovind acest plan, în mersul vasului, forțează prova lui în direcția în care s'a pus C. Când bastimentul trebuie să meargă drept, C. rămâne în planul quilei vasului și astfel nu are nici o acțiune. Uelele bastimente mici au 2 C.: una la provă, alta la pupă; efectul celei din provă este de a mări efectul celei din pupă.

Cârmașe, penele din coada paserilor, cu cari regulatează direcțiunea sborului (v. și Pene).

Carmarthen, 1) cel mai mare comitat în ducatul engl. Wales, 2,405 km², 130,574 loc.; 2) capitala comitatului C., lângă râul Towy, cu 10,338 loc., cari se ocupă cu pescăritul și fabricația de bastimente.

Carmelit, ord călugăresc catolic, fundat la 1156 de cătră Berthold din Calabria, care dimpreună cu 10 cruciați în semn de mulțămîtă, că au putut învinge pe Mohamedani la Antiochia, au construit o casă lângă spelunca, în care se țice că s'a refugiat oarecând profetul Ilie pe muntele Carmil în Palestina, și au îmbrățoșat o viață monahală foarte austeră. C. cu timpul s'au înmulțit și în Europa; unii din ei lucră ca misionari în Siria, India estică și în America centrală. [Dr. Is. M.]

Carmen, (*lat.*) poezie ocașională, cântec; grație, farmec.

Carmenae, v. Camenae.

Carmen Sylva, pseudouimul literar al M. S. Elisaveta, regina României, (v. Elisaveta).

Carmenta, după mitol. romană a fost mama lui Evander, al primului colonist pe muntele Palatin în Roma, și pentru aceasta ea se numește și mama cetății. C. a fost și profetă, și a profetît mărirea Romei.

Carmil, munte în Palestina, pe partea sudică a sinului dela Akka, are multe peșteri; se distinge prin frumșeța sa, prin bogăția în arbori și pășuni mănoase. Deja în secl. IV s'au retras pe acest munte sihastri creștini. Sub conducerea lui Berthold din Calabria mai mulți pelegrini întemeiară la 1156 o mănăstire pe C., dând astfel naștere ordului *Carmeliților*. (v. Carmelit.)

Carmiln, materie colorantă roșie, foarte frumoasă, produsă de insecta *Coccus cacti*. Prin-ciipiul colorant este *acidul carminic*, care e foarte

solubil în amoniac. Servește în văpsitorie și pictură.

Carminativa, (med.) remedii ce au însușirea de a alunga gazurile aglomerate în intestine. C. sînt: diverse oleuri eterice, camforul, eterul, cloroformul, etc.

Cârmiş, v. Coșenila. (*Coccus cacti*).

Carna, după mitologia romană o dină, care întărește inima și cele dinlăuntru, și pentru aceasta Romanii se rugau de ea, ca să le dea sănătate și binecuvîntare. C. până ce mama zace în septemăna nascerii, păzește ușile și ferestrele, ca să nu între în casă spirit necurat, și din acest punct de vedere se identifică cu Cardea. (v. ac.) [Atm.]

Cârna, 1) C., com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1470 loc.; are 1 biserică și o școală mixtă; lângă com. se află balța C. cu o suprafață de 500 pog. 2) C., com. în Ung., cott. Albei-inf., cu 912 loc. rom. gr. or.

Cârna-lemne, după pov. române e un urieș. Agheran viteazul intrând în pădure, vedu un om gros și înalt ca un munte, încât ajungea cu capul în nori; era C. [Atm.]

Carnalit, mineral, clorură de potasiu și de magneziu hidratată; cristalizează în sistemul rombic. C. e mineralul cel mai important în industria potasiului. Se găsește la Stassfurt și Kalusz.

Carnarvon, 1) comitat în ducatul engl. Wales, 1495 km.², 118,225 loc.; 2) capitala comitatului C., spre sud-vest dela marea pod Britannia, 9,804 loc.; pescărit și fabricație de năi.

Cârnați, alimente preparate din mațe curățite, umplute cu carne tocată, amestecată cu sare, piper, salitru (salpeter), câte odată cu ficat, sînge, slănină, făină și alte substanțe alimentare. C. care nu se mănîncă în stare proaspătă se conservă prin afumare. În C. réu conservă se pot nasce, prin fermentarea carnei, Ptomaine, alcaloide cadaverice, foarte otrăvitoare. C. mai pot vătămă sănătatea, dacă sînt preparați din carnea animalelor bolnave sau dacă pentru conservare li-s'au adăugat acid salicilic, acid boric și alte asemenea materii conservatoare.

Carne, musculatura, formată din fibrile musculare striate (cu dungi transversale), partea cea mai nutritivă a corpului animal, bogată în alimentele cele mai prețioase, în fibrină și albumină, ea mai conține grășime, gelatină și săruri. Pentru ca C. să reprezinte un bun aliment, trebuie să nu fie descompusă prin rea conservare, să provină dela animale sănătoase și să fie bine fiartă sau friptă.

Carne vie, (med.) termin popular pentru granulatiunea (v. ac.) fungoasă, prea abundentă.

Carneol, varietate galben-roșie de cuarț. Se întrebuințează în bijuterie. (V. Calcedon).

Carneval, 1) ziua premergătoare începutului postului mare; 2) dulcele crăciunului începînd din 6 Ian. (Botezul Dlui) până la prinderea postului mare, mai tîrziu redus în apus la 3—11 zile înainte de prinderea postului mare, ce se serbează cu jocuri, mascarade, etc.; Serbarea C.-lui e lătită mai ales în Italia.

Cârniceni, com. rur. în Rom., j. Iași, formată din sat. C., Șetrăreni, Probota, Blîndesci, Raiul, Țigănași (tirgușor) și Perieni, cu 2648 loc.; are 5 biserici și 3 școale; în Țigănași este judecătorie de ocol.

Carniola, (*Cargneule*, *Cornieule*) rocă, o dolomită cavernoasă, caracteristică pentru triasul Alpilor occidentali.

Carniola, (*Krain*), ducat, țeară ereditară a imperiului austriac, situată între Carintia, Stiria, Croația, Istria, Görz și Gradisca, având o suprafață de 9965 km.² C. e țeară muntoasă, aparținând sistemului de munți al Alpilor (Alpii carnici, A. C.-ei, v. Alpi). Rîurile mai principale sînt Sava, Culpa, Feistritz, Gurk, etc., lacuri periodice încă are multe. Clima C.-ei arată oscilațiuni foarte mari, în genere e cam aspră, mai domoală în văle scutite de bora. C. a fost de multe ori, mai în urmă în 1897 (Laibach), bântuită de cutremure de pământ. Locuitorii (498,958 suflete) sînt 94% Sloveni, restul Germani, Croați, Italieni și Ladini, și se ocupă cu agricultura, crescerea vitelor, băieșitul și pădurăritul; produsele agricole nu acoper trebuințele țerii; industria e reprezentată prin pânzării, dantele simple, unelte de fier, articole de lemn, vase de lut și de piatră, etc.; comerou de transit, mijlocit prin câteva linii ferate (447.6 km.). Instrucția o servesc 4 gimnasii, 1 școală reală, 1 preparandie, 359 școale populare și câteva școale speciale. Pe baza legii din 1896 C. trimite în senatul imperial 10 reprezentanți. Dieta provincială a C.-ei are 37 membri. În privința administrativă C. e împărțită în 11 cercuri și capitala Laibach. — Carol cel mare cucerind C., a dat-o marchionilor de Friaul; mai târziu C. avea marchionii proprii, 1093—1335 sub patriarhul de Aquileia, 1335 resp. 1373 trecu la Austria. 1364 ducat, 1849 țeară constituțională.

Cărnit sau *ciupitul*, operațiunea prin care se delătură o parte din tulpina verde a plantei cu scopul de a accelera dezvoltarea celorlalte părți. Se cărnesc sau se ciupestc mai ales vîrfurile verzi ale rămurelelor de viță de vie, de pomi tineri, de pepeni, lubenițe, crastaveți, etc.

Carnivoare, în înțelesul larg al cuvîntului, se dă acest nume animalelor cari se nutresc cu carne, sinonim cufr. *Carnasiere*; în zoologie însă, C. se numesc un ordin de carnasiere. C. sînt animale quadrupede cu 4 sau 5 degete onguiculate la toate membrele. Ele au la fiecare falcă 2 dinți lungi, *caninii*, între cari se află 6 *incisivii*. C.-le au auzul foarte fin, odoratul de o subtilitate extremă. Se subîmparte această familie în 3 triburi: 1) *Plantigradele*, calcă pe toată talpa piciorului; astfel sînt: ursii. 2) *Digitigradele*, calcă numai în vîrfurile degetelor: câinii, pisicele, hienele, etc. 3) *Amphibule*, cu membre transformate în organe de înnotat: phocele.

Carnot, 1) *C. Lazare Nicolas Marguerite*, Conte, bărbat de stat franc., n. 1753 în Nolay în Burgund. La începutul revol. franc. a fost căpitan-ingenier, 1791 membru al legislativei; ca membru în comisiunea pentru binele public a condus afacerile militare și a contribuit esențial la victoriile câștigate de armatele republicane. 1795 membru al directorului; 1797 susționat că ar avé sentimente roialiste, fû condamnat la deportațiune; C. s'a refugiat în Germania. 1800 ministru de resboiu, 1802 membru al tribunatului. După proclamarea imperiului a trăit retras, ocupându-se cu lucrări științifice. 1814 a apêrat orașul Antwerpen. După reîntoarcerea Bourbonnilor, a fost exilat (1815). † 1823 în Magdeburg.

Opere: »De la défense des places fortes«, »Principes fondamentaux de l'équilibre et du mouvement«, »Don Quichotte«, poem comio.

2) *C. Marie François Sadi*, om de stat franc., n. 1837 în Limoges; a studiat ingineria. 1871 membru al adunării naționale; 1880—81 ministru al lucrărilor publice în cabinetul Ferry, 1885—86 ministru de finanțe în cabinetele Brisson și Freycinet. După retragerea lui Grévy, ales president al republicii franc. (3 Dec. 1887). C. a fost asasinat (24 Ian. 1894) de către anarchistul Santo Caserio în orașul Lyon, unde a mers să vadă expoziția de arte și industrie. (Cf. Py, Sadi C., sa vie, ses oeuvres, sa politique, 1837—87.)

Cărnău, fost schit în j. Buzău (Rom.), com. Rușiaveștu, pendinte de mănăstirea Căldărușani, zidit la 1536 de Mircea-Voda și Doamna Chiajna; ađi e biserică de mir, cea mai veche în județ. Nu departe de acest schit s'a dat la 1821 o crăucenă luptă între Turci și Arvați (Croați). Lângă acest schit se află un izvor de apă minerală, ce conține sulf și săruri.

Cărnul, *Nicolae Spatar Milescu*, unul din cei mai extraordinari Români, căruia mai cu drept decăt lui Gheorghe Ștefan i-se poate atribui cuvîntul lui M. Costin »nasc și în Moldova oameni.« Boier dela Vaslui la curtea domnească (1660—62) aspiră la tron, de aceea i-so taie nasul. Fuge în Muntenia; ajunge capuchihae la Constantinopol, apoi »a fugit în țeara nemțesoă și a găsit acolo un doftor de-i tot slobođia sângele din obraz și-i bođia la nas; și așa, din ți în ți, sângele se închiega, de i-a crescut nasul la loc, de s'a tãmãduit; iar cãnd a venit aici în țeară la domnia lui Iliș Vodă (1668) numai de abia s'a fost cunoscënd nasul că-i tăiat« (Neculcea). În Germania a fost la curtea lui Frederic Wilhelm, marele elector, dela care s'a dus în Svedia, unde a intrat între învêțați, expunënd ideile ortodoxilor asupra prezenței reale a lui Christos în pãnea și vinul dela cumeceastură. Această expunere a venit în mânia Janseniștilor la Port-Royal. În 1672 Spătarul era în Moscva, traducător la cancelaria ambasadorilor, și în 1674 împêratul Alexie îl trimite cu o misiune importantă în China. Trece prin Tobolsk, Ienisseisk, Irkutsk, Nercinsk, intră în țeara Amurului și apoi în Peking, de unde revine în Moscva la începutul a. 1678. Se pare că a mai făcut o călătorie în China și a trăit sfetnic la Petru cel Mare. »Și cãnd au ras barbele împêratul Moscalilor, atunci cãnd și-au schimbat portul, atunci singur împêratul i-au ras barba cu mânia lui.« (N.) † pe la 1714. A scris foarte mult în rusește, istorie, lexicografie, comentari asupra profesiilor, tratat asupra hieroglifelor, călătorii, mai ales »Descrierea marelui fluviu Amur, care formează limita între coloniile rusești și China«, iar în romãnesc a creat limba scrisă prin admirabila traducere a Bibliei din Bucuresci, 1688. (Cf. Hașdeu Columna lui Traian; E. Picot: Notes b. sur N. Spatar Milescu. Paris, 1883; A. Philippide I. L. R. 1888; A. D. Xenopol, vol. IV.) [I. S. F.]

Carnuntum, stațiune militară, mai târziu fortăreață romană lângă Dunăre în Pannonia (Austria inf. între Petronell și Altenburgul germ.) C. a fost centrul fortificațiilor romane dealungul Dunării, și s'a bucurat de deosebită îngrijire din partea

mai multor împărați (Vespasian, Traian), unii au și cercetat-o (Marc Aurel, Dioclețian, etc.) În secl. IV. C. fù distrus de Germani, se rezidă sub Valentinian, și fù nimicit — probabil — de Maghiari. În timpul din urmă s'a format în Viena o societate »Carnuntum« pentru a săvîrși săpături în ruinele C.-lui.

Caro, Elme Marie, filosof franc., n. 1826 în Poitiers, din 1867 profesor la universitatea din Paris, membru al academieii franceze. Scriitor productiv; a scris: »L'idée de Dieu et ses nouveaux critiques«; »Le matérialisme et la science«; »Nouvelles études«, etc.

Carol I, dela 10 Maiu 1866 *Principe*, dela 14 Martie 1881 *Rege al României*, n. 8 Apr. 1839, al doilea fiu al Principelui Karl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, intră la 1857 în armata prusiană, e 1859 sublocotenent în regim. de artilerie al gardei, oălătorește în Franța, Anglia, Spania și Africa septentr., urmează apoi cursurile istorice la univers. Bonn și înaintează la 1863 locot. în regim. 2 al dragonilor de gardă. În toamna 1863 e oaspele împăratului Napoleon III la Compiègne. În 1864 ia parte la resboiul contra Danezilor în Schleswig-Holstein, fiind în relațiuni intime cu Principele de Coroană al Prusiei (mai pe urmă împăratul Friedrich III). La reîntoarcerea din Schleswig e numit căpitan de cavalerie. După detronarea lui Cuza Vodă (11 Febr. 1866) și după refuzul contelui Filip de Flandra de a veni în România, un plebiscit efectuat în zilele 2—8 Aprilie 1866, alege cu 685,000 voturi contra a 224 pe Principele C. Domn al României. La 10 Maiu 1866 tînerul Domnitor, deabia în vîrstă de 27 ani, susținut și de asentimentul lui Napoleon III și al lui Bismarck, sosese în Bucuresoi și depune în adunarea constituantă, presidată de Manolache Kostaki (v. ac.), jurămîntul de a domni ca Domn constituțional, iar noua constituțiune e promulgată la 1 Iulie al aceluiași an. Primul minister format de Principele Carol I e uu minister de coaliție (Lascar Catargi și Mavrogeni, alături de C. A. Rosetti și I. Brătianu, împreună cu Dim. A. Sturdza), dar nu durează decît 2 luni, și de aci încolo în timp de 5 ani se schimbă 10 cabinete și se fac vr'o 30 modificări ministeriale parțiale, până când dela Martie 1871 înainte, dela un al doilea cabinet L. Catargi, încep ministerele mai durabile. Desele schimbări de ministere în acei 5 ani dîntău dovedesc nedeprinderea firească a partidelor de atunci cu formele constituționale; dar adevărată greutate a domniei lui Carol I, în prima ei decadă, era lipsa de simțemînt dinastic la mulți din oamenii politici, mai ales în partidul liberal, și nesiguranța armatei, sdruncinată în spiritul ei de disciplină prin participarea activă la resturnarea lui Cuza Vodă. Măiestria politică, prin care Principele Carol a învins aceste greutăți și a isbutit să faca din România o țeară monarhică și dinastică în convingerea tuturor oamenilor ei politici, este una din cele mai remarcabile apariții în istoria contemporană și a înălțat la cel mai mare grad prestigiu acestui Domnitor nu numai în țeara, care l-a ales și care îl scie identifiocat cu destinele ei, ci și în Europa întregă. Astfel peripețiile, prin cari a trecut C. până a ajuns la acest rezultat extraordinar, sînt de interes istoric general.

Prima inițiativă a noului Domnitor a fost deșteptarea activității economice prin crearea unei întinse rețele de drumuri de fier. Concesiunea liniei dela Ițcani până la Vêrciorova e dată lui Strousberg. Din nenorocire acest îndrăzneț întreprinzător, în urma perturbării financiare cauzate de resboiul franco-german dela 1870, face faliment. Penibila descuarcare a statului român cu capitaliști prusieni, cari posedau acțiunile întreprinderii, se înveninează în camera din Bucuresci prin simpatiile multor deputați, mai ales din partidul liberal, pentru nefericita Franța și aversiunea lor în contra propunerilor dela Berlin, care se restrînge și în contra Principelui C. Acesta își simte situația sdruncinată și printr'o scrisoare publicată în »Allgemeine Zeitung« (27 Ian. 1871) își pregătesce abdicarea. Când în seara de 10 Martie 1871, la un banohet dat de colonia germană din Bucuresci pentru ziua nasterii glorioșului împărat Wilhelm I, consulul general al Prusiei, de Radowitz, este insultat de o ceată de oameni de pe stradă cu toleranța poliției (sub ministerul Ioan Ghica), Principele C. convoacă pe foștii locotenenți domnesci L. Catargi și general Golescu pentru a le remite actul de abdicare. Dar rezistența lui L. Catargi și insistența câtorva reprezentanți ai puterilor străine îl înduplecă să continue sarcina domniei. Se formează la 11 Martie 1871 cabinetul conservator L. Catargi, care în timp de 5 ani restabilește în parte ordinea, întemeiază finanțele (ministru Mavrogeni) și dă o soluție prealabilă chestiei Strousberg. (Rescumpărarea definitivă a căilor ferate pe seama statului se face în 1880 sub ministerul I. Brătianu). Remânînd cabinetul L. Catargi în minoritate la alegerile din Martie 1876, Principele C., preocupat de apropiata isbuonire a resboiului ruso-turcesc și condus de marele său tact politic, chiamă partidul liberal la guvern și încredințează la 24 Iulie 1876 presidenția ministeriului lui I. Brătianu, care o păstrează până la Martie 1888. În Oct. 1876 Brătianu se duce la Livadia în Rusia, pentru a se înțelege cu împăratul Alexandru II și cu cancelarul Gorciacov. La 4 Apr. 1877 se încheie între România și Rusia convenția pentru trecerea armatelor rusesci prin România și garantarea integrității teritorului român. Iar după declararea resboiului din partea Rușilor în contra Turciei, (12 Aprilie 1877), Principele C. face să se declare în parlamentul român independența României, și o acceptă solemn la 10 Maiu 1877, instituind în aceeași zi ordinul »Steaua României« ca semn extern al deplinei suveranități. Hotărît a provoca recunoascerea independenței cu armele în mîna, Principele stăruie din toate puterile întru cooperarea activă a armatei române alături de cea rusească în contra Turciei, cu toată părerea contrară a tatălui său, a lui Moltke, și a multor politici români. El vedea în un asemenea resboiu adevărata renascere a României, și totdeauna singurul mijloc de regenerare a armatei. Diplomația rusească se împotrivesc, dar după a doua înfrîngere a armatei rusesci la Plevna, Marele duce Nicolae prin depeșa dela 19 Iulie cere însuși ajutorul român. Conducînd în persoană armata sa (35,000 oameni cu 108 tunuri), Principele sosese la 21 Aug. 1877 la Poradim lângă Plevna, fiind numit comandantul superior al armatei ruse-române dinaintea Plevnei. Sub conducerea sa

trupele române iau ou asalt la 30 Aug. prima redută Grivița, fac apoi numeroase lucrări de întărituri spre blocarea Plevnei și contribuiesc la căderea ei și la prinderea lui Osman Pașa în ziua de 29 Novembre, pe când alte detașamente române ocupă la 9 Novembre Rahova și mai târziu, la 12 Ian. 1878 Smârdanul lângă Vidin. În acest război statornică îngrijire a Principelui C. pentru întărirea și înzestrarea armatei sale este încoronată de un succes strălucit. Însă tratatul preliminar de pace se încheie la San-Stefano (19 Febr.) fără participarea României, și tratatul definitiv dela Berlin (1/13 Iulie 1878) îi impune pentru recunoașterea independenței modificarea art. 7 din Constit. și retrocedarea celor 3 districte din Basarabia în schimbul Dobrogei. După primirea acestor grele condiții, Principele Carol este proclamat la 14 Martie 1881 Rege al României, și în același an recunoscut de puteri. Intrat astfel cu noul său Regat în concertul european ca un factor de însemnătate, C. orientează politica țării spre tripla alianță prin o înțelegere între I. Brătianu și Principele Bismarck la Gastein și înenține drepturile României în chestia Dunării prin P. Carp, ministru la Viena (1883—84).

Ne mai putând spera să aibă copii din căsătoria sa cu Elisaveta de Wied (săvârșită la 3/15 Nov. 1869), după moartea uneia fice Maria († 28 Mart. 1874), succesiunea la Trou o regulează în favoarea nepotului său de frate, Principelui Ferdinand, care se însoară (29 Dec. 1892) cu Principesa Maria de Saxa-Coburg și Gotha, nepoată de fiu a Reginei Angliei.

Rege constituțional, distins prin cea mai scrupuloasă îndeplinire a datoriei, C. este foarte rezervat în privința administrației, care rămâne în sarcina și pe răspunderea diferiților săi miniștri, păstrează însă constant direcția politicii externe, îngrijirea pentru apărarea țării (fortificațiile în giurul Bucureștilor și la Siret după sistemul Brialmont) și pentru desvoltarea ei economică (mărețul pod peste Dunăre la Cernavoda, portul Constanța, navigația maritimă). În privința culturai intelectuale e un protector activ al Academiei Române, ale cărei ședințe le preșidează uneori, precum preșidează adese sesiunile anuale ale Societății Geografice; după inițiativa și cu cheltuiala lui, Academia publică marelui dicționar etimologic al limbii române, iar în folosul studenților universitari Regele C. a dăruit, cu ocazia aniversării de 25 ani ai domniei Sale, edificiul, biblioteca și un capital de întreținere pentru frumoasa »Fundatiune universitară Carol I.« (v. mai jos). Cu aceste însușiri și după o astfel de activitate, Carol I. a ajuns de mult să aibă în România o autoritate nemărginită, și să fie considerat și în străinătate ca unul din monarhii cei mai cu minte.

FUNDAȚIUNEA UNIVERSITARĂ CAROL I.

La 3/15 Maiu 1891 Regele C. I. adresează președintelui consiliului de miniștri următoarea scrisoare: »Preste câteva zile România va serba »a 25-a aniversare a Domniei Noastre.

»Providența a voit aceasta: din ziua când am »îndreptat primii Noștri pași în această frumoasă țeară, ea a reversat cu inelșugare binecuvântările sale asupra faptelor Noastre. Cu

»ajutorul ei am putut străbate această lungă »trecere de vreme, încungiuurat fiind din partea »scumpului Nostru popor cu o încredere și o »iubire, cari au fost respătata cea mai dulce a »siliștelor Noastre spre propășirea și fericirea lui.

»Urmând pilda bunilor Domni din trecut, și spre »amintirea faptelor îndeplinite în acest pătrar de »veac, voim a înființa un așezământ spre binele »tinerimii universitare dela toate facultățile din »țeară, al cărui scop va fi de a procura studenților un loc de întrunire, înzestrat cu o bibliotecă totdeauna deschisă, unde vor pute sătisface iubirea lor de studiu; de a veni în ajutorul aceluia dintre dînșii cari întreprind lucrări speciale sub direcțiunea profesorilor lor, »sau pentru tipărirea teselor; cum și de a da »subvențiuni aceluia, cari din lipsă de mijloace »ar fi siliși să întrerupă studiile lor, în dauna »culturei generale a țării.

»Spre îndeplinirea acestui scop, facem daui, »de pe acum, Ministerului Cultelor și Instr. publice o casă, ce se va clădi cu cheltuiala Noastră, »după planurile aci alăturate, pe un loc așezat »în fața Palatului Nostru. Punem totodată la dispoziția aceluiași Minister suma de 200,000 lei »în rentă română de 5%.

»Așezământul va purta numele de »Fundatiune universitară Carol I.»

»Dorința Noastră, a Reginei și a Principelui »Moștenitor este, ca această Fundatiune să contribuie a întări frăția printre tinerimea universitară și a hrăni simțământul patriotic, care »înălță sufletul ei.

»Alegând Noi înșine locul viitoarei clădiri, am »vroit ca ea să se ridice aproape de reședința »Noastră, adevăc sub ochii și sub ocrotirea Noastră, »fiindcă vedem din tinera generațiune speranța »patriei și unul din sprijinele cele mai temeinice »ale Tronului și Dinastiei Noastre.»

Clădirea anunțată prin această scrisoare a fost terminată în 1893 și înaugurată la 14 Mart. 1895. Ea este recunoscută prin lege ca persoană morală, după dorința exprimată de însuși Regele C. I.

Regulamentul, după care se conduce Fundatiunea, este publicat și promulgat pe ziua de 8 Febr. 1895. După acest regulament comitetul administrativ al Fundatiunii este compus din rectorii celor două universități, din Bucuresci și Iași, din un delegat al Regelui și din un director special numit pe o perioadă de 3 ani de Ministerul de culte și instr. publică. În afară de acest comitet mai funcționează un bibliotecar, care este în același timp și secretarul comitetului administrativ, precum și custozii în număr nelimitat. Fundatiunea are un budget anual de circa 50,000 lei, provenit din venitul sumei de 200,000 lei dăruită de Regele C. I, precum și din donațiunile făcute de Evlogie Gheorghiev și Elena Dr. Turnescu, fiecare iarăși câte 200,000 lei. Astfel că în total F. dispune de un capital de 600,000 lei, pe lângă care se adaogă și venitul dela închirierea unei părți a localului său. Din budgetul F.-ei se întreține o bibliotecă (v. art. Bibliotecă) și se dau ajutoare la studenții săraci. — După statistica publicată de directorul Fundatiunii (Monitorul oficial al Regatului pe 1895—97) se vede că numărul frecuență-

rilor a fost foarte ridicat. Astăzi este netăgăduit că Fund. C. I contribuie la ridicare nivelului studiilor universitare în România, și în special în București. Biblioteca este ținută în ourent cu toate publicațiile însemnate în toate ramurile de știință, și este condusă numai în vederea intereselor tinerimii universitare. În 1897 Fundațiunea întreține 6 bursieri, dându-le o subvențiune de câte 100 lei pe lună la fiecare, și tipărește tесе recomandate de juriul universitar pentru o sumă de 6000 lei pe an. La 10 Maiu a fiecărui an, directorul Fundațiunii publică prin Monitorul Oficial, o dare de samă către Regele, de tot mersul Fundațiunii în anul expirat.

Carol, numeroși principii, regi și împărați în Franția, Germania, Bavaria, Brandenburg, Braunschweig, Burgund, Englitera, Lotharingia, Mecklenburg, Neapole și Sicilia, Austria, Parma, Portugalia, România, Sachsen-Weimar, Sardinia-Savoia, Svedia și Ungaria.

CARLOVINGI.

1) *C. Martell* («Ciocanule»), fiul maiordomului Pipin de Heristal, n. pe la 689, ajunsse 720 maiordom al regatului francoon; supuse pe Frisi, Bavari și Alemani și bătă 732 pe Arabi, asigurând astfel lumea creștină amenințată și civilizația apuseană. † 741.

2) *C. cel Mare*, rege francoon (dela 768) și împărat roman (800—814), fiul lui Pipin cel Scurt, n. 2 Apr. 742; dela 768—771 a domnit împreună cu fratele său Carlmann, după moartea acestuia dela 771 înainte singur. 772 a întreprins supunerea Saxonilor, pe cari mai târziu i-a silit la primirea creștinismului; 773, alergând în ajutorul papei, a supus pe Longobarzii, al căror regat l-a împreunat cu imperiul francoon; 778 a trecut în Spania contra Arabilor, dar a fost silit să se reîntoarcă cu mari pierderi; 788 a încorporat Bavaria, 791—796 a nimicit imperiul Avarilor. În acest timp imperiul francoon se extindea spre sud până la Voltorno și Ebro, spre est până la Raba, Elba și Sale, spre vest până la Oceanul Atlantic, iar spre nord până la Eider. La 25 Dec. 800 a fost încoronat de către papa Leo III de împărat roman, și astfel s'a reînființat imperiul roman de vest. Pentru asigurarea imperiului său C. aduse multe legi folositoare, organiză puterea armată, promovă industria și comerțul, întemeie sate și ziduri mănăstiri, protegia știința și artele, înființă școli. C. a fost de patru ori căsătorit. † 28 Ian. 814 și fu înmormântat în catedrala din Aachen. Papa Paschalis III îl canonisă. Cf. Vétault, Charlemagne; Böhmer, Regesta Imperii.

3) *C. II, Pleșuvul*, împărat roman și primul rege al Franției după separarea ei din imperiul francoon prin tratatul dela Verdun (843); n. 823 în Francfort l/M, fiul împăratului Ludovic Piosul, care vrând a da și lui C. o parte a imperiului a dat ansă la resboiul dintre frați, sfârșit numai prin tratatul dela Verdun. C. era caprițios și schimbăcios, de aceea abia a putut menține integritatea regatului său; Aquitania și Bretague tindeau la independență, iar litoralul era pusțit de Normani și Mauri. La 870 împărți cu Ludovic Germanicul Lotharingia; 875 fu încoronat de către papa Ioan VIII de împărat roman. Vrând a ocupa părțile Rinului, fu bătut

876 la Andernach de fiii lui Ludovic Germanicul. † 877.

4) *C. III, Grosul*, împărat roman și rege german, fiul lui Ludovic Germanul, n. 839. Dela tatăl său a primit Alemania, iar după moartea fraților săi și celelalte părți ale imperiului german. 881 fu încoronat de împărat roman; 885 i-s'a supus și Franția. Dar neputând apăra imperiul contra Normanilor, a abdis de tron 887 la dieta din Tribur. † 888. Cf. Dümmler, Geschichte des ostfränkischen Reichs.

IMPĂRAȚI ROMANI.

5) *C. IV*, împărat roman (1346—78) fiul regelui Boemiei Ioan, din dinastia Luxemburg, n. 1316 în Praga; 1331 a administrat Italia de sus, 1334 Moravia și Boemia. 1346 a fost ales rege contra lui Ludovic Bavarezul. După moartea acestuia (1347) a mituit pe Günther de Schwarzburg, ales împărat de partida contrară, ca să abdică de tron. 1355 a fost încoronat de împărat; 1356 a edat Bula de aur (v. ac.), una dintre cele mai însemnate legi ale imperiului. 1348 a întemeiat în Praga, după modelul celei din Paris, prima universitate germană. A câștigat provinciile Pfalz superior, Silesia, Lausitz și marca Brandenburg. † 1378 în Praga, unde își avea pomposul său palat.

6) *C. V*, Habsburgul împărat roman (1519—56), n. 1500 în Gent. La 1516 ajunse rege al Spaniei (C. I), iar la 1519 împărat al Germaniei. S'a încoronat în Aachen (1520). Pe acest timp începuse a se lăți în Germania religiunea luterană. C. convocă adunarea dela Worms (1521), convocă pe Luther să-și retragă învățăturile sale; dar fără succes, căci Luther remase neclintit. C. păși ca apărător al catolicismului și contrar al lui Luther și doctrinelor sale. La stăruința lui C. adunarea din Worms osândi învățăturile lui Luther și pe autor li scoase de sub scutul legilor. Urmarea fù: resboiul religios, în decursul căruia catolicii și protestanții se nimiceau reciproc. Protestanții își eluipră deplina libertate religioasă (Adunarea dela Augsburg 1555). C. a purtat 4 lupte mari contra lui Francisc I, reg. Francezilor, asemenea contra Italiei și Turcilor. A fost ultimul împărat roman încoronat în Italia, Bologna (1530). Abdis de domnie la 1556 după ce s'a convins, că s'a luptat contra spiritului timpului nou, căci deși a ramas învingător pe câmpul de resboi, dar reformele timpului și legea progresului l-au învins. În Spania îi urmă fiul său Filip II, iar în Germania fratele său Ferdinand. † 1558 în mănăstirea San-Geronimo de Juste din Spania. A fost cel din urmă împărat medieval. Cf. Robertson, History of the reign of Charles V; Mignet, Rivalité de François I et de Charles V; Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation.

7) *C. VI*, (C. III ca rege ungar) (1711—1740). Împărat german și rege ungar. Ultimul domnitor din ramul bărbătesc al dinastiei de Habsburg. El fusese rege al Spaniei, dar abdis de coroana Spaniei îndată după moartea fratelui său Iosif I și primi pentru Spania: Belgia, Milanul, Neapolul și Sardinia, pe care o schimbă mai târziu cu Sicilia. Se distinsse prin organizarea Ungariei, care în urma învingerilor strălucite ale lui Eugen dela Passaroviț (1718). O colonisă cu colou germani

și sârbi, etc. Institui consiliul locoțiitor, reorganisă armata stabilă și darea permanentă. Prin sancțiunea pragmatică (v. ac.), asigură tronul Austro-Ungariei pe veci și pentru ereții săi din partea femeiască. În înțelesul sancțiunei pragmatice îi urmă fca sa Maria Teresia, care se căsătorii cu principele Francisc de Lotharingia și astfel întemeiază dinastia Habsburgo-Lotharingică, ai cărei urmași până ađi domnesc în Austro-Ungaria. La 1733 s'a încurcat în resboiul de succesiune polon, a pierdut Neapolul și Sicilia și prin pacea dela Belgrad (1739), cu excepțiunea Banatului, tot ce a fost câștigat prin pacea dela Passaroviț. Domnia sa s'a sfârșit cu pierderi în toate părțile. † 1740.

8) *C. VII Albrecht*, împărat roman (1742—45), n. 1697 în Bruxela, fiul principelui elector de Bavaria Maximilian Emanuel; 1726 ajunge principe elector de Bavaria; 1731 ridică protest contra sancțiunii pragmatice (v. ac.), iar după moartea împăratului Carol VI a pășit ca pretendent al țărilor austriace, ajutat de Franția și Spania; 1741 ocupă Praga, 1742 fù ales împărat roman. Dar trupele austriace îl alungară nu numai din Boemia, ci și din Bavaria; numai alianța cu Fridoric II al Prusiei i-a scutit tronul. † 1745.

REGI ÎN FRANȚIA.

9) *C. I*, v. C. cel Mare.

10) *C. II*, v. C. Pleșuvul.

11) *C. III Naivul*, fiul lui Ludovic Gîngavul, n. 879, a domnit 898—923 între continue lupte cu rivalii săi la tron; 923 cădù în captivitatea contelui de Vermandois. † 929.

12) *C. IV Frumosul*, (1322—28), fiul lui Filip IV Frumosul, n. 1294; a domnit ca un despot. † 1328; cu el s'a stins partea bărbătească a dinastiei Capetingenilor.

13) *C. V Înțeleptul*, (1364—80), fiul lui Ioan cel Bun, n. 1337. Ajungend tatăl său 1346 în captivitate la Englezi, aprleuat C. frânele domniei; 1357 și 1358 a suprimat revolta Parisienilor conduși de Marcel și o revoltă țărăneasă (Jaquerie); iar 1360 a încheiat cu Englezii pacea dela Brétigny. După moartea tatălui său 1364 a ocupat însuși tronul, urmând o politică înțeleaptă; energicii săi generali au alungat pe Englezi din toate ținuturile ocupate, cu excepțiunea unor orașe fortificate. A fost amic al sciințelor și al savanților; a înființat biblioteci și a edificat Louvre-ul. † 1380.

14) *C. VI Nebunul*, (1380—1422), fiul lui C. V, n. 1368 în Paris; s'a urcat pe tron la 1380 sub regența lui Ludovic de Anjou. Domnia lui C. e plină de certele și luptele partidelor politice; 1415 a năvălit și Enric V, regele Angliei, în Franția. C., înebunit la 1393, † 1422.

15) *C. VII Victoriosul*, (1422—61), fiul celui de mai înainte, n. 1403 în Paris, încă sub domnia tatălui său a trebuit să lupte pentru dreptul de succesiune. Englezii au hotărît să pună pe tronul Franciei pe Enric VI, fiul lui Enric V; au ocupat o mare parte a țerii, rămânend C. stăpân numai pe partea sudică. Englezii erau p'aci să ocupe Orléans-ul, când se ivi Jeanne d'Arc, care eliberă acest oraș și ocupă Reims-ul, unde C. se încoronă de rege. 1435 se împacă cu ducele de Burgundia; 1437 intră în Paris, apoi scoase pe Englezi din Franția, mai lăsând în stăpânirea lor numai fortul Calais. C. a făcut ordine în finanțe și jus-

tiție; prin sancțiunea pragmatică dela 1433 a asigurat din nou libertățile bisericeii gallicane; a reformat întreagă administrația. Cf. Vallet de Viriville, Histoire de Charles VII.

16) *C. VIII*, (1483—98), fiul lui Ludovic XI, n. 1470 în Amboise. S'a urcat pe tron la 1483; 1491 s'a căsătorit cu Ana, fca ducelui de Bretagne, și astfel și ultimul ducat independent ajunsese în posesiunea coroanei franceze; 1495 a ocupat regatul Neapolului, dar l-a pierdut încă în același an. † 1498 în Amboise.

17) *C. IX*, (1560—74), fiul lui Enric II și al Caterinei de Medici, n. 1550 în St. Germain-en-Laye. A urmat pe tron fratelui său Francisc II în 1560; cât a fost minor a condus mamă-sa regența; 1563 l-a declarat maior, dar s'a nisuit a-l ține departe de afacerile țerii, așa că faptele regimului de pe timpul resboaielor hugenotice nu i-se pot atribui lui; și-a dat învoirea la inscenarea nopții lui Bartolomeu (v. ac.) † 1574. Natura sa bună a fost selbătăcită de cătră mamă-sa.

18) *C. X Filip*, (1824—30), ultimul cu acest nume dintre regii Franciei, nepotul lui Ludovic XV, n. 1757 în Versailles. În revoluțiune a emigrat (1789) cu principele Condé; 1795 a cercat să debarcheze cu trupe engleze. 1814 a luat domnia în locul fratelui său Ludovic XVIII și după ce regele murî fără eređi, deveni 1824 însuși rege. A domnit în mod absolutist, așa că dispozițiunile sale ilegale au provocat revoluția din Iulie 1830. Alungat fiind, † 1836 în Görz.

REGI ÎN ENGLITERA.

19) *C. I*, rege al Angliei și Scoției (1625—49), n. 1600 în Dunfermline, fiul regelui Iacob I, căruia îi urmă pe tron în 1625. Sub influența ducelui de Buckingham, apoi a ministrului său Thomas Wentworth (Strafford) a stat în continuă luptă cu parlamentul; vrënd a introduce în Scoția în locul bisericeii presbyteriane pe cea anglicană, a venit în conflict cu Scoțienii, iar măsurile sale absolutistice au dat ansă la un resboiu cu opoziția din parlamentul englez; trupele regelui au fost bătute în 1645 la Naseby, C. se refugiază în lagărul Scoțienilor, 1647 fù extradat, 1649 condamnat și executat. Cf. Gardiner, The first two Stuarts; Stern, Geschichte der Revolution in England.

20) *C. II* (1660—85), fiul celui de mai înainte, n. 1630 în Londra. La moartea tatălui său (1649) petrecea în Haga. 1650 a debarcat în Scoția; 1651 s'a încoronat în Scone. Expediția sa în Englitera însă n'a succes, trupele sale au fost bătute la Worcester (3 Sept. 1651) de armata republicei engleze. După resturnarea acesteia și la chemarea parlamentului englez 1660 a debarcat în Englitera. Dar nișuințele sale pentru restaurarea catolicismului și a monarhiei absolutistice l-au adus în conflicte grave cu parlamentul, care, cunoscend strimtoarea finanțiară, în care ajunse regele în urma resboaielor (1665—67 și 1672—74) cu Olanda, a sciut să-l silească a face concesiuni religioase și politice. Sub domnia lui C. s'a început desfacerea parlamentului englez în cele două mari partide politice Tory și Whig. † 1685; pe patul de moarte a trecut la catolicism. Cf. Ranke, Englische Geschichte vornehmlich im 17-ten Jahrhundert.

21) *C. Eduard*, numit «Tinărul pretendent», n. 1720 în Roma, unde trăia tatăl său Iacob Eduard, fiul regelui Iacob II, care fu alungat 1688. C. debarcă 1745 în Scoția, dar fu bătut 1746 de ducele de Cumberland. Se refugiază apoi în Franța; a trăit în Roma și Florența sub numele conte de Albany, ajutat cu o pensie anuală de curtea franceză. † 1788 în Roma. Cu moartea fratelui său, cardinalul de York, s'a stins la 1807 familia Stuart. Cf. Pichot, *Histoire de Charles Edouard*.

REGI ÎN SARDINIA-SAVOIA.

22) *C. Emanuel I, cel Mare*, duce de Savoia (1580—1630), n. 1562 în castelul Rivoli, a urmat în domnia tatălui său Emanuel Filibert în 1580. A stat când pe partea Spaniei, când pe a împăratului roman, când pe a Franceiei. Prin pacea dela Lyon (1601) cu Enric IV a câștigat Saluzzo și Provence, dar în curând s'a încurcat în război cu Francezii, cari au ocupat întreagă Sardinia. † 1630. În domnie i-a urmat fiul său Victor Amadeu I.

23) *C. Emanuel I*, rege al Sardiniei (1730—73), n. 1701 în Turin, a urmat pe tron tatălui său Victor Amadeu II, care abdicase în 1730. În războiul de succesiune polon a luptat ca aliat al Franceiei și Spaniei, în războiul de succesiune austriac pentru Austria; 1738 câștigă Novara, 1748 o parte a Lombardiei. Prin Corpus Carolinum și-a făcut numele neperitor. † 1773.

24) *C. Emanuel II*, rege al Sardiniei (1796 până 1802), fiul lui Victor Amadeu III, n. 1741, urmă pe tron la 1796; Francezii îl siliră 1798 să abdică de posesiunile continentale. 1802 abdică în favorul fratelui său Victor Emanuel I; 1815 se făcu iezuit, † 1819 în Roma.

25) *C. Felix*, rege al Sardiniei (1821—31), fiul lui Victor Amadeu III, n. 1765; deși orb, după abdicățiunea lui Victor Emanuel I, n'a esitat a primi domnia, sprijinit pe Austria. A domnit în mod absolutist. † 1831.

26) *C. Albert*, rege al Sardiniei (1831—49), n. 1798, fiul lui C. Emanuel de Savoia-Carignan; a urmat pe tron lui C. Felix la 27 Apr. 1831. La început a domnit, de teama Austriei și a Carbonarilor, în mod iezuitic absolutist; dar a format o armată națională și a permis, ca prin stăruințele lui Azeglio, Cavour și alții să se pună temelile erei noi. În Febr. 1848 a dat țerii constituțiune și, încurajat de reșcoala Lombardiei și Veneției, a declarat război Austriei, dar a suferit pierderile dela Custozza (25 Iulie 1848), Mortara și Novara (21 Mart. 1849). C. A. a abdică pe câmpul de război în favorul fiului său Victor Emanuel II. † 28 Iulie 1849 în Oporto. Cf. Cibrario, *Notizie sulla vita di C. A.*; Costa de Beauregard, *Épilogue d'un règne*, Milan, Novare et Oporto.

REGI DIN SVEDIA.

27) *C. I—VI*, regi mitici; patriotism fals a sedus pe cronistul Ioan Magni a înșira în a sa «*Historia de omnibus Gothorum Sveorumque regibus*» o serie întreagă de regi cu acest nume.

28) *C. VII*, Sverkeron, dela 1155 rege al Gotlandei, 1161 și al Svealandei; ucis 1167; întemeia episcopia de Upsala.

29) *C. VIII*, Knutson, din fam. nobilă Bonde; a fost în trei rânduri (1448—57, 1464—65,

1467—70) rege, susținut de patrioți față de dominația Danezilor. Timp scurt a fost și rege al Norvegiei (1449). † 1470.

30) *C. IX*, cel mai tinăr fiu al lui Gustav Wasa; 1568 ajută fratelui său Ioan III contra regelui Eric XIV, pe care îl detronară; 1592 regent, 1604 rege; † 1611.

31) *C. X Gustav*, (1654—60) fiul marografului Ioan Casimir de Zweibrücken, n. 1622 în Nyköping. 1648 generalissim al armatei suedeze în Germania; 1649 ales clironom, iar după abdicarea reginei Christina (1654) fu încoronat de rege. 1655—60 a purtat războaie contra Poloniei, Brandenburgului și Danemarcei. † 1660 în Gottenburga.

32) *C. XI*, (1660—97), n. 1655, fiul celui de mai înainte, urmă pe tron la 1660 sub regență, iar dela 1672 independent. În războiul cu Brandenburgul a pierdut posesiunile din Germania, le recăpeta însă prin pacea dela St.-Germain-en-Laye (1679). A organizat administrația și justiția; a reînnoit armata și marina, a ameliorat finanțele. † 1697 în Stockholm.

33) *C. XII*, cel mai renumit rege al Svediei (1697—1718); n. 1682. Ca tinăr de 15 ani deveni rege (1697). Luptă cu succes strălucit contra Danezilor, Polonilor și Rușilor aliați. Ocupă Copenhaga, cap. Daniei, și învinse pe Ruși în lupta decisivă dela Narva (20 Nov. 1700), 8000 Svedieni bătură 80,000 Ruși, dintre cari prinseseră preste 40,000. Regele polon August II fugi și tronul îl ocupă Stanislaw Lescinski (1703). Se încheie pacea dela Altranstätt (1706). C. remase învingător asupra tuturor dușmanilor săi și Europa îl admira ca pe învingătorul «celor trei regi». Dar soartea s'a schimbat. Chiamat de Mazepa, hatmanul cozacilor ucrainici, năvăli iarna în Ucraina. Cozacii îl părăsiră, iar boala decimă armata svediană, așa ca țarul Petru cel Mare îl înfrânse la Pultava (8 Iulie 1709). Lupta dela Pultava puse capăt Svediei de a mai figura ca mare putere a Europei, iar în locul ei se ridică Rusia. C. fugi în Turcia. Incurcă pe Turci în război cu Rușii (1710). Rușii erau pierduți la Prut. Dar țarevna Caterina mitui pe marele vizir și încheiară pace. C. se reîntoarce acasă preste Ungaria și Germania, călări în 2 săptămâni. În războiul ce-l purtă contra aliaților: Dania, Brandenburgul, Polonia, Rusia, Saxonia și Hannovera, a fost pușcat la asediul cetății Friedrichshald (11 Dec. 1718). Cu el a murit unul dintre cei mai mari eroi ai timpului nou și a încetat în Svedia absolutismul monarhic.

34) *C. XIII*, rege al Svediei și Norvegiei (1809—18), fiul regelui Adolf Frideric, n. 1748. După asasinarea lui Gustav III s'a pus în fruntea regenței, iar după detronarea nepotului său Gustav IV (1809) fu ales rege. A încheiat pace cu Rusia, cu Danemarca și cu Napoleon I. Adoptă de clironom pe principele C. August de Holstein-Sonderburg-Augustenburg, iar după moartea acestuia pe mareșalul francez Bernadotte, oare domni sub numele C. XIV. † 1818.

35) *C. XIV Ioan*, (1818—44), numele complet Jean-Baptiste-Jules-Bernadotte, fiul unui avocat din Pau, patria lui Enric IV; n. 26 Ian. 1764, la 17 ani voluntar, la 1789 sergent, la 1792 locotenent, general de divizie în 1793, comandă sub Bonaparte în Italia, după Campo-Formio

ambasador la Viena puțin timp. În 1804 mareșal, contribuie la victoriile dela Ulm și Austerlitz, la 1806 prinț de Ponte-Corvo, ia parte însemnată la Wagram. În 1808 comandă în Fionia Iutlanda și orașele hanseatice câștigând reputația de bun administrator. Ceartă, apoi împăcare cu Napoleon, al cărui despotism îi displacea. În Sept. 1810 o solie svedeză îi aduce vestea, că regele l-a adoptat ca succesorul său cu condiție să se facă luteran. În interesul patriei inimic lui Napoleon, aliat lângă Alexandru I, care-i promite Norvegia. Bate pe Ney și Oudinot la Grosbeeren și Dennewitz. la parte la bătălia dela Leipzig 1813, întră în Franța în urma aliaților. În 1818 urmă tatălui său adoptiv până la 1844. Domnie norocită; iubit de Svedezi; urmașii săi ocupă tronul Svediei și Norvegiei. Cf: Sarrans, H. de Bornadotte; Geiger, Konung Carl XIV Johans historia, (tr. germ.)

36) *C. XV*, (1859—72), fiul lui Oscar I, n. 1826 în Stockholm. În reșoiul german-danez (1864) a protestat contra anexării Schleswigului. Aderent al uniunii cu Norvegia. 1865—66 a exonerat o reformă a vechei constituții svedeze. Domnia lui C. a fost pentru țeară un timp de progres. † 1872 în Malmö. A scris și poezii.

UNGARIA.

37) *C. Robert* (1310—42), rege ungar din dinastia de Anjou. S'a încoronat de 4 ori. A dobândit tronul ungar ajutat de papa și biserica catolică. Ca rege ungar avu a se lupta mult cu Mateiu Csák și cu nerânduelile din țeară. Timpul de pace l-a folosit spre a organiza miliția, înființând sistemul banderilor (v. ac.) Introduse darea de moși, 18 denari de fiecare poartă, bătături florini de aur, regulă vămilor, dispuse cultivarea minelor. Comerțul luă avânt; puterea țerii crescă. Dovadă congresul dela Vișegrad (1335), la care participară 3 regi și 10 principii și se puse baza unirei Poloniei cu Ungaria. Înființă »Banatul de Macsó»; dar Basarab, voevodul Munteniei îl birui; C. abia și-a scăpat viața cu fuga. Rege resbunător de fire. Dovadă uciderea lui Felician Zách, a familiei și rudeniilor lui, fiindcă nobilul indignat cutezase a năvăli ou sabia în mână asupra regelui și familiei lui pentru a-și resbuna cinstea ficei sale, Felicia, necinstită la curtea regească. † 1342 în Vișegrad.

Carol I. (*Danakioi*), com. rur. în Rom., j. și pl. Constanța, compusă din 2 căt. cu 1598 loc., între cari 1050 ort. și 539 mohamed.; are 1 biserică ort. și 2 școli. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Carola, (*ital.*, lat. *Carrus*), se numia în evul mediu o specie de dans jucat în rond, ca hora noastră, care probabil acolo își are origina. Trecură dela francezi (Carole) în Anglia, cuvântul se aplică în curând la o specie de cântece semiprofane, semireligioase, ce se cântă la diferite sârbători și mai cu samă la Crăciun. [T. C.]

Carolath-Beuthen, principat mediatizat în districtul prusian Liegnitz, 250 km². și 15,000 loc.

Carol Davila, (*Piatra tăiată*), sursă de apă minerală (iodo-alcalină) în valea râului Olănesoi, Rom., j. Vâlcea, dând în 24 oare 2886 litre apă.

Caroldor, monetă de aur în România, 20 lei.

Caroll, *Isaia de*, călugăr grec venit din Roma cu Ioan Camelis, eppul Muncaciului. În 1692 paroh în Dobrițiu, iar 1694 vicar preste Ro-

mâni din Bihor. A propagat cu mare zel unirea cu biserica Romei. În 1700 s'a așezat în Bicsad (cott. Satumare), și acolo, cu ajutorul clerului și al poporului român din Țeara-Oașului, a zidit mănăstirea și biserica, cari și azi sustau. Din porunca regelui a extirpat pădurile și a organizat satele din Țeara-Oașului. A luptat mult pentru bunăstarea și moralitatea poporului. În 15 Mai 1703 a fost ucis în mănăstirea Bicsadului.

Carolina, ținut în Statele-Unite din America, lângă Oceanul Atlantic, descoperită 1497 de Seb. Caboto. Regele Angliei Carol II a donat-o 1663 unei societăți de nobili; 1731 coroana a rescumpărat-o cu bani și a împărțit-o în *C. nordică* și *sudică*.

C. nordică, engl. *North C.*, unul dintre statele sudice ale Statelor-Unite din America, 135,320 km², 1.399,750 loc., cari cultivă grâul, urezul, bumbacul, tutunul, montanistica (aur, argint, cupru, fier, cărbuni); industria e neînsemnată. Capitala e *Raleigh*. Legișlatura se compune din 90 senatori și 120 reprezentanți; în parlamentul din Washington trimite 9 reprezentanți.

C. sudică, engl. *South C.*, unul dintre Statele-Unite ale Americii, despărțit de Georgia prin râul Savannah; 79,170 km², 1.151,149 loc., cari cultivă grâul, zahărul, urezul, bumbacul, cartofii, tutunul. În munți se află metale (aur). Capitala e *Columbia*. Legișlatura se compune din 35 senatori și 124 reprezentanți; în parlamentul din Washington trimite 9 reprezentanți.

Carolina, legea care reformă în secl. XVI procedura criminală în Germania. A această lege, promulgată de Imp. Carol V, era o adunare de decrete date de acest împărat în dieta dela Augsburg (1530) și în dieta dela Ratisbon (1552), cari regneau toată procedura criminală în ce privea mai ales calitatea și buna credință a judecătorilor, calitatea și moralitatea martorilor, modul de a întreba pe acusat, formele procedurii barbare numită chestiunea, pedepsele criminale, etc. C. fu promulgată în limba latină și germană. Elveția păstră această legislațiune, după ce ieși din imperiul german, și încă în timpul revoluțiunii franceze aceste legi se aplicau Elvețianilor aflați în serviciul regilor Franței.

Carolina, *legenda*, s'a născut în secl. XII, nu mult după moartea lui Carol cel Mare, și anume dela început în limba veche franceză și nu în limba eroului; ea are un caracter pronunțat creștinesc. Eroul de frunte e Roland (Hruotland = slava țerii), al cărui nume îl poartă încă și astăzi munți și flori în Pirenei, precum și statue uriase, în parte foarte vechi, cari se află în piața multor orașe germane. După Eginhard, biograful lui Carol cel Mare, Roland a acoperit retragerea lui Carol din Spania (778) și a fost ucis cu ai săi prin locuitorii Pireneilor. Leg. C. a fost tradusă în limba germ. pe la 1175 prin »Pfaffe Conrad.» A mai făcut o prelucrare n poemei Stricker, un poet austriac din secl. XIII. (Cf. Gaston Paris: Histoire poétique de Charlemagne, 1865). [W. R.]

Carolina, școală, fundată de Carol Eugen, ducele de Württemberg, la 1770 ca școală militară, în care fii de ofițeri se cresceau mai mult pentru cariera militară, dar și pentru alte funcțiuni, iuriști și medici. Aici a studiat poetul Schiller 1773—1780. La 1775 »Academia militară» se mută

la Stuttgart, iar la 1781 fù ridicată de Imp. Iosif II la rangul unei universități cu 3 facultăți, sub numele de: *înaltă școală Carolină*; a fost desființată la 1794. (Cf. V. Wagner: *Geschichte der Hohen Karlsschule*, 1856—58, 3 vol.) [W. R.]

Carolina, al 235 planetoid.

Carolina Matilda, regină de Danemarca, fca lui Frideric Ludovic, duce de Wales, cea mai tinără soră a lui George III, regele Angliei; n. (ca postumă) 22 Iul. 1751, † 10 Maiu 1775. S'a măritat în 1766 după Cristian VII, regele Danemarcei. Tinera, frumoasa și ingenioasa regină s'a simțit nefericită lângă soțul ei dur, și a susținut relațiuni intime cu *Struensee*, medicul curții. Lui Struensee i-s'a intentat proces pentru înaltă trădare, și la solicitarea reginei-mame, C. dimpreună cu fca sa de șese luni, a fost închisă în fortăreața Kronenborg (1772). Nefericita regină, ca să scape pe amantul său, a luat asupra-și crima adulterului, pentru aceea regele a desfăcut căsătoria, a despărțit-o și de fca sa, și i-a designat ca locuință stabilă orașul Celle, unde C. † de supărare. (Cf. Heimbürger, K. M., Celle 1851; Jenssen Tusch, *Die Verschwörung gegen die Königin K. M.*, Lipsca, 1864.) [T. F.]

Caroline, *insulele*, o grupă de insule în Australia, spre nord dela Guineea-noaună. C. stau dela 1885 sub suveranitatea Spaniei, care le-a împărțit în C. vestice, centrale și estice; cele mai însemnate sânt insulele: Yap, Rug, Ponape și Kusai. Toate laolaltă au un teritoriu de 1450 km². cu 36,000 loc., aparținători rasei micronesice. C. au fost descoperite 1525 de portughezul Diego da Rocha, cu numele actual se amintesc însă de abia 1686. În timpul mai nou a cercat Germania să le ocupe, fiind aproape părăsite de spanioli, dar în urma protestului ridicat de Spania, afacerea s'a încredințat spre deciziune papei, care a hotărât în favorul suveranității spaniole.

Carolingi, v. Carolvingi.

Carotide, două trunchiuri arteriale, cari duc sângele din inimă la cap. C. stângă nasce direct din aortă, pe când cea dreaptă dintr'un trunchi comun cu artera, care vascularizează brațul drept (art. supt-claviculară dreaptă). Cele două C., dreaptă și stângă, se ridic în sus, paralele între ele, de o parte și de alta a gâtului, și ajungând aproape în dreptul beregatei, fiecare se divide în două ramuri secundare: C. externă, numită și arteria facială, fiind-că vascularizează mai cu samă fața, și C. internă (sau cerebrală), care duc sângele în creier. [Prof. Voinov.]

Carou, (fr. *Carreau*), 1) placă de piatră, de cărămidă, marmoră, etc., în formă pătrată, spre a face pavage; 2) desemn pe hârtie, stofe, etc., în formă de mici pătrate.

Carp, *Petru P.*, om de stat român, n. la Iași în 29 Iunie 1837, și-a făcut bune studii gimnasiale la Berlin și juridico-politice la Univ. din Bonn. Singurul copil al unor părinți cu avere, moștenitorul domeniului Țibănești, C., după o scurtă activitate literară (traducerile lui Macbeth și Othello de Shakespeare), întră în politică, devine sub Cuza referendar la consiliul de stat, secretar la agenția diplomatică din Paris, 1870 ministru, 1871 agent diplomatic la Viena, Berlin și Petersburg, 1876 iar ministru în ultimele luni ale cabinetului L. Catargi, 1882 ministru al României la Viena, unde aduce însemnate servicii

la regularea chestiei Dunării, și pentru alipirea României la tripla-alianță, mijlocind întâlnirea lui I. Brătianu cu Principele Bismarck la Gastein; 23 Mart. 1888—29 Mart. 1889 ministru de externe și sufletul cabinetului »junimist«, 18 Dec. 1891—3 Oct. 1895 ministru de domenii în cabinetul junimist-conservator, L. Catargi, și dela 1895 senator. Stîrpirea aghiului prin fundarea stocului de aur la Banca națională a Rom., bine executată de ministrul de finanțe M. Germani, vânzarea unei mari părți a domeniilor statului în loturi mici la țerani, îngrijirea silviculturii, legea minelor, sânt meritele activității sale ministeriale. Impreună cu T. Maiorescu, I. Negruzzi, Pogor și Teod. Rosetti, unul din fundatorii vechiei »Junimi« literare la 1864. C. este reprezentantul de frunte al noii direcții politice, care în deosebire de vechile partide, cere dela oameni de stat un program bine definit pentru politica internă și externă, care să fie credincios urmărit atât în opoziție cât și la guvern. Dela el »Era nouă« (București, 1888), un șir de discursuri asupra principiilor politice.

Carpații, sistem de munți în Europa, încadrând Ungaria în formă de semicerce în partea nord-vestică, nordică, estică și sud-estică, formând în partea lor cea mai mare granița Ungariei către Galiția, Bucovina și România. Lungimea șirului C.-lor dela Porțile de fier și până la Pojon (Pressburg) se socotese la 1500 km., iar teritoriul ocupat de C. e de vre-o 200,000 km².

Orografia. Șirul C.-lor se începe la Dunărea de jos, unde stau față în față cu Balcanul, cu grupurile Gretina și Semenik, cari se întind spre nord; în stânga Cernei e grupul Domogled (1190 m.) și Sarcu (2190 m.), Godian (2229 m.), iar dela acesta spre nord Poiana Rusca, Bașeșul (1380 m.) (Cf. și art. Caraș-Severin). Dela Godian C. iau o direcțiune estică până la rîul și pasul Buzăului. În acest șir se deosebesc grupele: Munții Hațegului (Rețezatul 2480 m.), M. Vulcanului (1870 m.), M. Parîngului (Mândra 2520 m.) și ai Sebeșului (Vîrful lui Petru 2133 m.), iar dela aceștia până la pasul Turnului roșu M. Cibinului (Strefiliștea 2251 m., Cîndrel 2248 m.). Dela Turnul roșu spre est într'un șir compact, cu coaste prețioșe spre nord și prelungite spre sud, se întind M. Făgărașului (Surul 2288 m., Negoitul 2536 m.); continuarea lor spre est o formează M. Bârsei și M. Buzăului (v. ac.). Șirul sudic al C.-lor se mai numește și Alpii transilvani. Dela munții Buzăului șirul C.-lor ia o direcțiune nord-nord-vestică până la valea Popradului, purtând numirile: M. Brețului, M. Casonului (Puturosul [Büdös] 1104 m.), M. Ciucului și ai Gherghiului, iar paralel cu aceștia M. Barotului, Arghita și M. Gurghiului, întâlnindu-se în M. Călimanului (v. ac.) cu M. Gherghiului. Dela aceștia spre nord-vest se află M. Bărgăului, și mai încolo spre nord M. Rodnei (Pietrosul 2305 m., Ineul 2280 m.), un șir cu direcție dela est spre vest, oarecum închizend, dimpreună cu M. Lăpușului (Cibleș 1842 m.), ținutul transilvan de către Marmația. De grupul mare al C.-lor sud-estici se țin și M. Bihorului (v. ac.) cu ramificațiile lor, închizend dinspre vest câmpia Transilvaniei.

Partea C.-lor, ce se întinde dela M. Rodnei până la valea Popradului, poartă numirea de Carpații păduroși, cu subdiviziunile: M. Marmației

(Hoverla 2508 m.) și Besikiții orientali (Polonina Runa 1482 m.). Paralel cu aceștia se întinde șirul munților Gutin-Vihorlat, strățăiați de râurile, ce vin din șirul principal. Dela Besikiții orientali se întinde spre sud, între Hernad și Ondava, șirul munților Eperjes-Tokaj.

Dela valea Popradului înspre vest se întinde massivul cel mai mare al C.-lor, Tatra înaltă, cu piscurile Gerlachsdorf (2663 m.), Lomniț (2634), Krivan (2496), cele mai înalte în C. Dela Tatra înaltă spre vest și nord-vest sunt grupele Măgura Arvei și Besikiții apuseni, cu cari C. se îndreaptă înspre sud-vest cu grupele Iablunca, munții hotarnici ungaro-moravi, cari în valea Oderei și a Becivei se întâlnesc cu Sudeții, se continuă apoi cu C. albi și C. mici până la Dunăre din sus de Pojon (Pressburg). Semicercul nord-vestic încunjură alte grupe de munți, aparținători C.-lor, precum: paralel cu C. mici și C. albi se întinde șirul Fatra mică cu Raieci, apoi M. Neutrei și Fatra mare, dela care spre est, paralel cu Tatra înaltă, se află grupa Tatrei scunde, (Gyömbér 2045 m., Dealul Craiului 1943 m.); dela aceasta spre sud sunt munții metalici ai Ungariei și munții Osztroski-Vepor.

Trecătorile cele mai însemnate, cari înlesnesc comunicația între țerile de pe ambele părți ale Carpaților, sunt: Porțile de fier (Vercio-rova), Vulcan, Turou-Roșu (Căneni), Bran, Timiș (Predeal), Bratocea, Buzău, Oituz, Ghimeș, Bicăz, Tulgheș, Bârgău, Rodna în C. sud-estici; Prislop, Iablonița, Vereczke, Palota, Vegliiska, Dukla, Polianca, Beskid, în C. nord-estici; Podvilk, Pohora, Iablunca, Turzovka, Lissa, Vlara, etc. în C. nord-vestici. Printre șirurile și grupurile încadrate de șirul principal al C.-lor încă se află trecători. Preste tot în C. se află vr'o 40 pasuri și strimtori. — *Văile* C.-lor sunt în partea cea mai mare traversale și scurte, vâi lungitudinale sunt puține, și de importanță locală. Cele mai multe vâi se află în C. nord-vestici și în cei sud-estici.

Idrografia. În privința râurilor C. formează o culme despărțitoare între basinelul Dunării, Vistulei și al Nistrului. Sunt însă și râuri, cari strătaie șirul C.-lor și trec spre basinelul opus, așa în partea nordică Popradul și Dunaieful, iar în C. sud-estici: Jiul, Oltul, Buzăul, Bătea, Oituzul, Uzul, Trotușul, Bioazul, Bistricioara, Dorna și Bistrița, cari isvorând înlăuntrul cercului C.-lor strătaie șirul lor și ies spre basinel exterior. Cele mai mari râuri ale C.-lor, aparținând basinelului Dunării, sunt: Vág (cu Arva și Kișața), Neutra, Gran, Ipoly și Tisa cu afluenții sei din dreapta: Rima cu Sajó, Hernad cu Tarța, Ondava cu Tapoly, Laborța, Ung, Latorța cu Borșova, Agul mare și Talabor; din partea stângă: Vișeu, Iza, Someșul cu Crasna, Crișurile eu Bercăul, și principalul riu al Transilvaniei, Mureșul, eu afluenții sei (Arieșul și Ampoiul din dreapta, Têrnavele, Sebeșul, Streiul și Cerna din stânga.). Oltul adună apele din colțul sud-estic al Transilvaniei (Valea neagră, Cîbinul cu Hărtibaciul, Rîul Sadului), iar după ce trece în România primesc apele Lotrului, Oltetului (din dreapta) și ale Topologului (din stânga). De pe pârâurile sudice ale C.-lor transilvani isvoresc și curg spre Dunăre: Argeșul eu Dâmbovița și Ialomița cu Prahova, apoi Buzăul; din partea estică: Putna cu Milcovul, Trotușul cu Tâslăul, Bistrița cu Cracăul, Moldova

cu Neamtu și Siretul (în Bucovina Sirete), care adună pe toate celelalte și le duce la Dunăre. Pe coborîșurile galițiene ale C.-lor isvoresce Prutul și Ceremușul, cari mai aparțin basinelului Dunării, pe când Nistrul cu afluenții sei: Stry, Lomnița, Svița, se duce deadreptul la Marea Neagră. În Vistula se scurg: San cu Wislok, Wistoka, Dunaieful cu Popradul, Baba, Skava și Sola. În fine Beciva și alte câteva râuri mici din partea vestică a C.-lor se scurg în Morava.

În privința *geologică* C. arată multă asemănare cu Alpii în ceea ce privește materialul de rocă, afară de trachită, care în Alpi lipsește aproape cu totul. Rocel primare cristaline formează insule în C. și anume în C. mici, Tatra, Munții Rodnei, ai Bihorului și în Alpii transilvani. Povârnișurile interioare ale C.-lor ne presintă multe grupe și șiruri de munți formați din trachită (Șemniț, Eperjes-Tokaj, Gutin-Vihorlat, Arghita, etc.). Extensiunea cea mai mare o are în C. calcarul. În povârnișurile exterioare formațiunile azoice sunt acoperite de formațiuni de mai târziu (dias, trias, iura, eocen).

Bogățiile *minerale* ale C.-lor sunt numeroase. Rocel cristaline ale C.-lor sunt bogate în fier, aramă, cobalt, nikel, mercuriu, mangan, plumb, zinc. Rocel sedimentare sunt și mai bogate în metale; aci se numeră puternicele straturi de cărbuni de piatră și lignită. În munții de trachit se află argint și aur (mai mult în Munții Apuseni, unde aurul se află și împreună cu tellurul). Afară de acestea în C. se află antimon, vitriol, opal, asfalt, gips, sare, calcar, marmoră, pietri de construcțiuni, etc. În sedimentele calcaroase se află petroleu și naftalină.

În *ape minerale* C. încă sunt foarte bogăți; sute de isvoare minerale ies din sinurile C.-lor, între cari unele au renume european, altele iarăși neexploatare și neaprețiate. Cele mai însemnate sunt în România: Govora, Călimănesci, Cămpina, Slănic-Prahova, Balta-Albă, Lacu-Sărat, Slănic-Moldova, Strunga, Băltătesci, etc.; în Ungaria: Băile Herculane, Trencsén-Teplitz, Piștiau (Pöstyén), Baia Felix, Bartfa, Koritnyicza, Sziács, Borszék, Tusnád, Vâlcele (Élőpatak), Lubló, Bikszád, Covasna, Basna, Homorod, Ocna Sibiului, etc.

C. sunt bogăți și în *peșteri*; cele mai însemnate sunt: peștera de stalactiți dela Aggtelek și Szepes-Béla, peștera ghețoasă dela Dobșina, etc. în Ungaria nord., Puciosul sau Puturosul (Büdös), peștera dela Homorod-Almaș, Zăpodia, Onceasa, ghețarul dela Scărișoara, peștera de stalactiți dela Luncani, etc.

Clima, în conformitate cu extinderea mare, poziția și înălțimea diferită a C.-lor, e foarte diferită și adeseori diferența climatică între două locuri de aceeași latitudine geogr., e foarte mare. Temperatura medie anuală în C. variază între + 4 și 10° C. Căldura verilor și asprimea iernilor se moderează prin pădurile multe și poziția ridicată și scutită a văilor. [p.]

Fauna. Prin desigurile munților C., afară de animalele domestice, trăiesc o mulțime de specii selbatice ca: urși, lupi, cerbi, căprioare, porci mistreți, vulpi, veverițe, iepuri și alte paturpede; iar dintre paseri vulturi, șoimi, bufnițe, și o mulțime de păserele cântătoare, între cari cea mai renumită e privighetoarea. Dintre batrachiene: broasca comună; din reptile: șopârta

și vipera. Iar la sorgintea riurilor ce curg din C., trăiesc păstravii.

Lit.: T. Fuchs, Die Zentralkarpathen, Pest 1863; A magyarországi Kárpátgyesület évkönyvei, 1873 óta; H. Payer, Bibliotheca Carpathica, 1888; Analele soc. Siebenbürgischer Karpathenverein, dela 1881; Jahrbücher des Vereines für siebenbürgische Landeskunde; Bieltz, Siebenbürgen, Wien 1885; R. Bergner, Siebenbürgen, Leipzig, 1884; S. Moldovan, Teara noastră, Sibiu 1894; I. G. Bales (Azuga), Din plaiul Peleş; Dr. C. Istrati, Sarea și sarnițele României; Floru-Dianu, Salinele României; Gr. Ștefănescu, Em. Bacaloglu, Geologia C.-Ior; Revista științifică, etc.

„Carpații”, societate înființată în București, 24 Ian. 1882, de mai mulți tineri rom. de origine din Transilvania eu scop de a se spijini reciproc și de a promova ori ce întreprindere de caracter național rom. Soc. C., care poate fi considerată ca mama «Ligei rom.», a avut secțiuni în mai multe orașe (Brăila, Galați, Craiova, Ploiesci, etc.) Statutele au fost modificate mai de multe ori, ultima dată în adun. gen. din 7 Febr. 1898. Soc. C. la început a dezvoltat în chestiunea națională o vie activitate până la 1884, când mai mulți membri ai ei (G. Secășan, primul president, Droc Bănculescu și G. Ocășan) fură expulsați din cauza unui manifest adresat Românilor din Trs. La 1892 soc. C. a reînceput activitatea sa, și dela 1896 are localitatea sa proprie; ea a publicat scrieri naționale («Unirea princip. rom.» de C. C. Dobrescu) și a dat ajutoare la biserici, școale și studenți români. Conducătorii mai marcați ai soc. C. au fost afară de cei amintiți: I. Maniu, E. Bălțean, M. Cordonaeu, Chr. Negoescu, Dr. N. Barbu, I. Țetzu (act. presid.), G. Mihalcea, G. N., și I. Bedițeanu, G. Pitiș, T. Frâncu, D. Petrescu (pres. onor.), I. Baboan-Droc, G. A. Popovici, D. Furnica, I. Beju, G. Căciulescu, N. Mircea, I. Grecescu, P. Rașca, etc.

Carpel, (botan.) frunză florală, cu marginile de obicei îngroșate, purtând ovulele; din apropierea și unirea lor în moduri anumite, se constituie gineceul sau verticilul reproducător femel, din florile plantelor fanerogame. La un C. se deosebesce: o parte dilatată numită *ovar*, căci formează porțiunea cu același nume a gineceului; pe marginile groase (*placente*), ori pe mijlocul feței superioare a ovarului, sunt așezate ovulele; a doua parte a C.-lui e subțire, *stilul*, terminat cu o regiune lăfătită, rotundă, etc., sau *stigmatul*.

Carpelară, (botan.) ceea ce se referă la carpel. (v. ac.)

Carpen, numele vulgar al arborelui *Carpinus Betulus* L. (v. ac.) C. e lăfit în Asia vestică și în Europa până la 57° lat. nord., crește până la altitudine de 1000 m., reclamă sol argilos-lutos adânc și umed; formează și massive curate, dar mai des se află în societatea fagului și a goronului. Resistă foarte mult contra gerului, în tinerețe suferă însă mult de arșița soarelui. Sămânța îi resare numai în al doilea an. Produce lemn tare, și creapă greu; greutatea spec. în stare uscată 0.74; este căutat ca lemn de foc, și fiind tare vânos se folosește foarte mult la diferite instrumente și ca părți constructive de mașine.

Carpentaria, sin de mare în nordul Australiei, cel mai mare, și care taie mai adânc în continent; 750 km. lung și 600 km. lat. S'a numit

după Pieter Carpenter, 1623—27 guvernor în India olandeză. Ținutul, care mărginesc acest golf, încă s'a numit mai înainte C.

Carpenter, William Benjamin, medic și naturalist englez, n. 1813 în Exeter; a studiat medicina în Londra și Edinburgh, ocupând mai târziu diferite posturi la universitatea din Londra. 1868—70 a condus împreună cu Wyville Thomson expediția menită a explora fundul mării nordice și mediterane. Opere: «Principles of general and comparative physiology», «Principles of human physiology», etc.

Carpet-bagger, (*engl.*, pron. beg, dela: carpet-bag = traistă de călătorie), se numiau politicienii din America de nord, cari, după învingerea Statelor sudice în războiul civil (1861—65), alergau spre Statele sudice, pentru ca acolo, cu ajutorul votului Negrilor de curând eliberați, să ajungă în funcțiuni. Ei nu erau bine văduți.

Cărpiniș, 1) C. com. în Trs., cott. Albei-inf. cu 1393 loc. rom. gr.-or. Din C. și-au avut obârșia cei doi tovarăși ai lui Horia în revoluția dela 1784: Cloșca și Crișan. 2) C. com. în Trs., cott. Sibiu, cu 870 loc. rom. gr.-or. 3) C. com. în Trs., cott. Hunedoara, și 4) C. com. în Trs., cott. Solnoc-Dăbăca, ambele sânt locuite de Români.

Cărpinișoaca, com. rur. în Rom., j. Buzău, formată din 4 căt. cu 2040 loc.; are 3 biserici și 1 școală; a servit mai mult timp ca reședință de sub-prefectură.

Carpinus L., (botan.) gen din fam. Cupuliferelor, trib. Coryleaceae cuprinde arbori, mai rar arbuști cu frunze simple, alterne, flori monoice, dispuse în spice amentacee. Se cunosc vr'o 9 specii, răspândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale. *C. Betulus* L., numit vulgar Carpen, crește și prin părțile noastre mai cu samă prin pădurile din regiunea montană. Tot prin pădurile și tufisurile noastre montane crește și *C. duinenensis* Scop., numit vulgar Cărpiniță, este însă cu mult mai rar. Unele specii de C. se cultivă prin grădini ca plante ornamentale, așa este: *C. Betulus* L. (v. Carpen), *C. americana* Michx. și *C. japonica* Blume. [Z. C. P.]

Carpocapsa, futuras din fam. Tortricidelor, cu specia *Pomonella*, a cărei larvă trăiește în mere, pere și rare-ori în nuci; *C. splendana*, larva sa atacă castanele, nucile și migdalele; ambele larve sânt cunoscute sub numele de viermi.

Carpocrate, filosof gnostic. Originar din Alexandria, a trăit în jumătatea primă a secl. II. Din doctrine platonice, gnostice și creștine, C. a întocmit un sistem mistic teosofic. El neagă D-zeirea lui Christos, dar admite că sufletul omenesc este dela D-șeu. Propagă mortificarea trupului, dar nu prin înfrânare, ci din contră prin îndestularea tuturor poftelor lui; propagă comunismul averii și al femeilor. (Cf. Ueberweg l. c. II; Teodorescu, Ist. filos. ant.) [Plot.]

Carpofor, (botan.) ramură mică ce se desface din columela fructului Umbeliferelor și se termină cu o acbenă; sau receptaculul mult ori puțin alungit ce suportă fructele, sau pedicelul ce suportă urna (capsula) Hepaticelor și Muschilor.

Carpogon, (botan.) partea aparatului reproducător femel, ce va produce organele de multiplicare (spori), în fructul unor Basidiomycete și în cel dela Algele Floridee.

Carpophaga, animale cari mănâncă fructe.

Carpospor, (botan.) sporii ce se formează în interiorul carpogonului dela Algele Floridee.

Carposporangice, (botan.) plantele cari își formează sporiile mai mulți la un loc dintr'un carpogon.

Carracci, *Lodovico*, pictor italian n. 1555 în Bologna, unde întemeiea academia artelor frumoase, în care eclecticismul își ajunse culmea perfecțiunii sale. † 1619. Dintre discipolii și nepoții săi se distinge *Agostino C.* ca gravor, și *Annibale C.* ca pictor, acest din urmă a fost cel mai talentat din familie.

Carrara, oraș în provincia ital. Massa-e-Carrara, 14 km. dela mare, într'o vale a munților Alpii Apuani, cu 14,603 loc., gimnasiu, mușen de arte, academie de sculptură întemeiată de Napoleon I. Locuitorii sânt aproape exclusiv ocupați în băile din apropiere, unde se taie vestita *marmoră de C.*, din care la an se exportează în valoare de 6 milioane frc. Aceste băi sânt cunoscute de 2000 ani.

Carrara, *Francesco*, jurist italian, n. 1805 în Lucca; a fost prof. pentru dreptul criminal la Univ. din Pisa și contrar al pedepsei cu moarte; † 1888. Opero: »Programma del corso di diritto criminale« (9 vol.), »Opuscoli di diritto penale«. (7 vol.)

Carrhae, (pron. care) vechiu oraș arameic în nord-vestul Mesopotamiei, Haran din biblie, de unde se dice că ar fi plecat Avram la Canaan.

Carriere, *Maurițiu*, filosof și estetician german, n. 1817; a studiat în Giessen, Göttingen și Berlin, apoi s'a ocupat în Italia cu studii asupra artei. La 1842 se abilită ca docent de filosofie în Giessen, la 1849 deveni profesor. La 1853 trecu la München ca prof. de estetică, și predă și istoria artelor la Academia de belle arte. Între scrierile lui remarcăm: *Vederile filosofice din epoca reformațiunii*, (1847); *Estetica*, (1859 și 1873); *Arta în legătură cu evoluția culturii și idealele omenimei*, (5 tom., 1877); *Ordinea morală a lumii*, (1877).

Carrington, *Richard Christopher*, astronom, n. 1826 în Chelsea, zidi pe speșele proprii un observator astronomic în Redhill. † 1875. C. a observat stelele circumpolare și petele soarelui. Sor. »Redhill Catalogue«, (1857); »Observations of the spot son the Sun made at Redhill 1853—1861«, (1863).

Carroccio, (*ital.*) car ou patru roate și tras de patru tauri, care purta insigniile Longobarților pe timpul reșoibului. Pierderea lui C. însemna înfrângerea totală, iar extradarea lui, supuere necondiționată.

Carroo, stepe în Africa de sud.

Cărstănesci, fost sat în Rom., j. Argeș, unde boierii din oastea lui Mihaiu Viteazul, după moartea acestuia, ținură conferință și ridicară la tron pe Șerban-Vodă, (1601).

Cârsteiaș, diminutivul dela *Cârsteiu*, cum numese Muntenii paserea cunoscută sub numele de *Crăstel*. (v. ac.)

Carstens, *Asmus Jacob*, pictor, n. 1754 în St. Jürgen. În urma desenului său »Căderea înginerilor« ajunge prof. al Academiei în Berlin, 1792 se duse la Roma, unde † 1798. C. a fost re-deșteptătorul artei mai noi în Germania, nu atât prin pânze în oleu, cât mai ales prin desene și aquarele de o concepțiune sublimă. Suțetele și le-a ales mai cu samă din Sophokles, Aeschylus și Shakespeare. Opere mai însemnate: Barca lui Charon, Lupta Centaurilor, Parcele, Nascere luminei, Argonauții, etc.

Carta, (*ital.*) hârtie, document; *C. bianca*, hârtia albă, blancheta (v. Blanco); *C. partita*, v. Certepartie.

Cartagena, 1) oraș maritim fortificat în provincia spaniolă Murcia, port comercial și de reșboiu, cu arsenal de marină; 84,230 loc. (la 1887), opt mănăstiri, băi de mare, școală de marinari, două spitale. Exportează diferite minerauri, importează mașini, cărbuni și alimente; industria se mărginește la construirea de năi, fabricația de pânză de vântrele, pânzările și împletituri din Esparto (v. ac.). În apropiere se află băi de plumb și de argint. C. a fost întemeiată 228 a. Chr. de generalul Hasdrubal sub numirea *Carthago nova*; 2) capitala statului Bolivar în republica sud-americană Columbia, lângă Marea Caribică, port apărat prin două forturi; cu 8703 loc. (1870). A fost întemeiată 1533 de Don Pedro de Heredia. (v. și Karthago.)

Cartauna, tun de calibru mai mare (24 de fonți) de care se foloseau armatele în secl. XVI—XVII.

Cartausiani, ord călugăresc, fundat de sf. Bruno din Colonia, care la 1084 se retrase cu 6 soți ai săi în singurătate la Chartreuse, lângă Grenoble, ducând viață de eremiți; al cincilea prior, Petru Guigo, dete ord. 1134 regule (Statuta Guigonis sau Consultudines Cartusiae) pe cari le aprobă 1176 și papa Alexandru III. C. se obligau în sensul acelor regule la viața cea mai strictă, locuiau în celule singuratic, nu mâncau nici când carne, și observau o tăcere strictă; purtau veștimente aspre de lână pe trupul gol, și pe lângă acte de pietate, se ocupau și cu lucrul de mână, cu științele și decopiarea de cărți. Acest ord s'a lăsat în mai multe țeri ale Europei; în Ungaria aduse pe C. Bela IV; astăzi există C. mai ales în Franca. La 1234 s'a înființat în Franca și un ord de călugărițe C.-ne, observând aceleași regule cu C. și stând sub supraveghinerea priorilor C.; la 1790 ord. de călugărițe s'a desființat. [nt.]

Carte, un număr oarecare de foi sau coale, albe, scrise, ori tipărite, legate laolaltă pentru a forma un volum; ați sub C. se înțelege aproape numai o reunire de foi ori coale tipărite. Cea mai veche C. e așa numitul »Papyrus Prissier, descoperit într'un mormânt al dinastiei 11 în ruinele dela Theba (Egipt), și adlător în mușeu național din Paris. La vechii Greci și Romani a fost foarte dezvoltată producțiunea de cărți, cari se copiau de sclavi și se vindeau în picte așa, că operele clasicilor greci și romani erau răspândite în numeroase copii. Materialul de scris era Papyrus-ul și apoi pergamentul (Membrana). Papyrus-ul scris se învâlia în jurul unui cilindru și forma volumul (volumen); foile de pergament se îndoiu și se așezau preste olaltă, unele se și legau; astfel s'au format »Codicele«. C.-le celor vechi erau împodobite cu diferite figuri, desene și picturi (inițialele mai ales), iar păreții C.-lor cu calcâie, copii, cornuri de metal și fildeș, precum și cu pietri scumpe; în această privință s'a desvoltat un lux enorm. Migrațiunea popoarelor a nimicit partea cea mai mare a cărților așa, că prin secl. VII—XI în unele orășe nu se găsea o singură C., ba și mănăstirile cele mai multe nu aveau decât o carte de liturgii, până ce se porni în mănăstiri (adese priu legi și regule de ale ordului) co-

piarea de cărți. Inventarea tiparului în secl. XV a dat cu totul altă dezvoltare comerului de C.

Carte fundală, (funduărd, fonciard) sau *Cadastru*, se numește în Trans. cartea publică, care se poartă de autoritățile designate prin lege asupra imobilelor, drepturilor și datorilor referitoare la aceste; C. f. se împarte în 3 părți: partea I (foaia A) cuprinde imobilul cu indicarea numărului topografic, a locului unde zace realitatea, apoi extensiunea și eventual alte date referitoare la imobil; partea II (foaia B) arată cine e de prezent și cine a mai fost proprietarul imobilului, precum și titlul de drept al proprietarului; partea III (foaia C) cuprinde sarcinile (datoriile) întabulate ale proprietarului. C. f. se prezintă astfel:

Nr. 15. A Comuna Boldureni

Nr. curent	Nrul topografic	Extensiune	Note
I.			
1.	154.	Casa nr. 6, curte și grăd.	
2.	1500.	Arătură sub deal . . .	800
3.	1904.	„ „ la pod . . .	—
4.	1921.	Fâneață la cruce . . .	—
5.	2503.	Arătură în vale . . .	—

B

Nr. c.	Note
1.	Prezentat în 25 Februarie 1885. Nr. 1589. Pe baza deciziei Nr. 830/1884 a judecătoriei cercuale din X. dreptul de proprietar se întabulează sub titlul succesiunii legale pe realitățile cuprinse sub A. I. 1—5 în favorul lui Petru Strimbu din Boldureni.
2.	Prezentat în 2 Sept. 1886. Nr. 2810. Pe baza contractului de cumpărare cu datul 19 August 1886, dreptul de proprietar se întabulează pe realitățile cuprinse sub A. I. 1—5 în favorul lui Ioan Nenișescu din Prunești.

C

Nr. c.	Suma	Note
1.	500	Prezentat în 14 Nov. 1886. Nr. 15019. Pe baza obligațiunii cu datul 20 Septembrie 1886, se întabulează dreptul pemnoral pe realitățile cuprinse sub A. I. 1—5 pentru 500 fl. capital și interese de 6% dela 29 Sept. 1885 în favorul lui Dionisie Avram din Boldureni.
2.		Prezentat în 31 Aug. 1892. Nr. 4998. Pe baza deciziei Nr. 8731/1882 a tribunalului din Z. ștergere dreptului pemnoral întabulat sub C. I. pentru 500 fl. capital și 6% interese se întabulează.

Sunt 3 sisteme de C. f.: sistemul roman, german și francez. Sistemul roman nu mai are nici o importanță modernă; modelul prezentat aici în liniamente generale e sistem german, care e cel mai practic și perfect; e adoptat în Germania, Austro-Ungaria, Olanda și Grecia. Sistemul francez prin hipoteca secretă, privilegiată și prin obligământul de a reînoui întabulările după un timp oarecare, ș. a. asemenea restricțiuni, ofere mai puțină garanție decât sistemul german. Tot astfel de defecte caracterizează și C. f. din România, Belgia, Anglia, America de Nord și de Sud.

La C. f. se recere *publicitatea*, în urma căreia toate schimbările referitoare la imobile și la persoana proprietarului au să se facă evidente în C. f.; ceea ce din C. f. nu este evident, nu poate servi spre dauna persoanei, care bona fide câștigă vr'un drept de C. f.; C. f. stă pentru ori cine deschisă.

Istoria instituțiunii C. f. e veche. Veneția are C. f. din 1228, Praga din 1313; în Polonia la 1588 s'a creat o lege, în sensul căreia dreptul de proprietate al averii imobile numai prin înscrierea în C. f. se poate câștiga. În Ungaria, după o frământare mai îndelungată, abia pe la 1850 s'au început lucrările sistematice pentru introducerea C. f. (Ord. min. de just. din 15 Dec. 1855.)

Instituțiunea aceasta are o valoare neprețuită; prin publicitatea ei dă o iconă clară despre averea imobilă a fiecăruia, ridică și asigură creditul și apără drepturile reale în modul cel mai eficace.

Cartel se numește la bursă o tovărășie sau asociațiune, cu menirea de a aduna diferite produse, fie minerale, fie vegetale, de pe piețele principale internaționale, și apoi la un moment dat a le desface cu prețuri urcate. Uneori reușesc, altă dată nu. Astfel am avut C. în grâu, porumb, zahăr, spirt, petrol, cărbuni, aramă, etc.

Cartesius, v. Descartes.
Carthamus L., (botan.) gen. din fam. Compositelor, trib. Cynaroidelor, cuprinde plante erbacee anuale mai rar vivace cu frunze alterne spinoase. C. are vr'o 20 specii, răspândite în regiunea mediteraneană din Europa și Asia temperată, și în insulele Canarice. Prin părțile noastre se cultivă *C. tinctorius* L., numit vulgar Șofrănaș sau Șofrănel, originar din Orient. Din florile acestei plante se prepară un product tinctorial utilizat pentru diverse trebuințe. Unele specii din acest gen se cultivă ca plante ornamentale, așa este: *C. arborescens* L., *C. lanatus* L., *C. tinctorius* L., etc. [Z. C. P.]

Cartier, (fr. *quartier*), în origine a patra parte din ceva. 1) O subîmpărțire a suburbiilor. 2) Locuință: cartier comod, încăpător, etc. 3) Campamentul unui corp de armată. *C. general*, loc central unde se găsește locuința comandantului.

Cartilagiu, un soin de țesut, caracteristic animalelor vertebrate propriu dișe. Toate animalele nevertebrate, vermi, insectele, etc., sunt lipsite de C.; el apare la o formă inferioară și premergătoare a vertebratelor, — Amfioxul, — mărginit în regiunea orificiului gurei, unde formează scheletul tentaculelor bucale. La vertebratele inferioare, la pesci și reptile, acest țesut e foarte răspândit, și formează de multe ori unicul schelet al acestor animale. La vertebratele su-

perioare însă, paserile, mamiferele și omul, C. nu mai are această importanță, se impuținează și e înlocuit de țesutul osos, care e mai resistant. Așa de pildă la omul adult, nu mai găsim C. decât în lungul canalelor respiratoare ale plămânilor, la ureche și la nas, formând sfircurile acestor organe, la capetele oaselor, etc. Studiind dezvoltarea fătului de om, constatăm, că la un moment dat tot scheletul, care mai târziu va fi format din oase, e reprezentat de un schelet cartilaginios. Într'o stare și mai anterioară, în locul cartilagiului, găsim numai un soi de țesut cu desăvârșire moale, numit conjunctiv. Legătura genetică, care o constatăm în evoluția aceluiași animal superior, o găsim și în seria animală: Scheletul intern de susținere al nevertebratelor e format din țesut conjunctiv, acela al vertebrelor inferioare, unui pești, numai din C.; și în sfârșit scheletul vertebrelor superioare din os.

[Prof. Voinov.]

„Cărțile sateanului român“, foaie periodică pentru popor, înființată de Nicolae F. Negruțiu la 1876 și redactată de dînsul, până la 1885, când a trecut sub redacția lui Ioan Pop Reteaganul; s'a tipărit în Cluj, apoi în Sibiu și mai pe urmă în Gherla, încetând la 1886.

Cârțița sau *Sobolul*, (*Talpa europaea*), mamifer din ord. Insectivorelor, are corpul cilindric, acoperit cu păr moale ca catifeaua, deși negru. Botul lungureț, ochii și urechile ascunse în păr. Picioarele scurte, cele dinainte de forma unor lopeți. Are 44 dinți. Lungimea corpului 12—15 cm., a coții 2·5 cm. Trăiește în Europa, Africa nordică și Asia vestică. E animal nocturn, subpământean. Iși face găuri și drumuri adânci în pământ. Se nutrește cu insecte, oue de insecte, rîme, șoareci, broaște, și prin aceasta folosește oamenilor. E neplăcut pentru mușiroaiele ce le face. Din pielea lui se fac în unele locuri căciuli, ș. a.

Cartofi, numele vulgar al plantei *Solanum tuberosum* L. (v. ac.)

Cartoflax, (*grec.*) custodele archivei dela bisericele catedrale și cancelar în capitulul catedral; titlul referentului în afacerile personale și legislative dela consistoriul arhiepiscopesc și mitropolitan din Bucovina, introdus în anul 1869 la reorganizarea a ceeaia după modelul consistoriului patriarhal din Constantinopol.

Cârtojanii, com. rur. în Rom., j. Vlașca, formată din sat. C. și Sadina, cu 1954 loc.; are 2 biserici și 2 școli.

Carton, *mucava*, un fel de hârtie compactă, care se folosește de legători pentru legatul cărților. Din C. se mai fac și diferite cutii și alte obiecte de papeterie. *Cartonagi*, legătură în C.

Cartu, *Ioan*, n. 1820 în Băsești, j. Fălciu, în Rom., a studiat la Iași în acad. Mihaileană; la început funcționar, apoi atașat fiind pe lângă Mihail Sturza în calitate de scriitor caligraf, fu luat de acesta la Paris, unde s'a introdus în cunoștințele muzicii vocale. Reîntors în țeară fu numit prof. în Bêrlad, apoi la Iași și mănăstirile: Neamțu, Agapia și Vêraticu, până la 1864. 1865 fu chemat ca prof. de muzică la »Asilul Elena Doamna« din București. A scris: *Exerciții*, *Lecturi și solfegie de muzică vocală*, *Liturgia Sf. Ioan Chrisostomul*, și alte imnuri și rugăciuni. † 1875.

Cartuș, (fr. *Cartouche*), în general ori ce încărcătură a unei arme de foc; în special însă se numește C. încărcăturile conținute într'un tub metalic sau de burtie.

Cartușe se numesc și titlul de pe cărți, harte, embleme, etc. în formă de pantlici și foi pe jumătate încolăcite; mai târziu o încadrare arhitectonică, conținând adesea pe tabla încadrată sentințe, nume, embleme, etc.

Carum L., (botan.) gen din fam. Umbelliferelor, trib. Ammineelor, cuprinde plante erbacee anuale sau perene, florile albe sau galbene sînt dispuse în umbel. C. are vr'o 50 specii răspândite prin regiunile temperate și subtropicale ale vechiului continent, puține cresc și în America boreală. Prin părțile noastre cresc prin fînațele și pășunile montane, subalpine și alpine *C. Carvi* L., numit vulgar Chimen, (Chimin, Chimion), ale cărui semințe se întrebuințează la bucătărie și în industrie. *C. Bulbocastanum* Koch., crește prin păduri, tufșuri și vii. Rădăcinile tuberculoase ale acestei plante, cunoscute sub numele de Alunele sau Mandalaci, sînt întrebuințate la bucătărie. Tot în acest gen intră și cunoscuta plantă Petriujelul, numită științific *C. Petroselinum* Benth. și Hook. (*Petroselinum sativum* Hoffm.), cultivată pentru trebuințe culinare. [Z. C. P.]

Chimenul prosperează în terenurile profunde permeabile și calde cari conțin și ceva var. I-se dă 1—2 arături, se seamănă primăvara cu mașina în rînduri la câte 40—50 cm. distanță, ori se seamănă mai bine în straturi, și se transplantează toamna pe la începutul lui Sept. după ce plantele lui, de grosimea unui toc de pene de gîscă, s'au retezat de rădăcini și de foi, și se acopere cu totul cu țerină; resărit se sapă de 2 ori cu prășitoarea mecanică, pentru a-l curăți de buruieni și în anul următor se prășește încă odată, apoi se mușuroește puțin. Chimionul se recoltează prin Iunie și se treeră. Din cauza aromei sale plăcute el se seamănă și prin fînațele și pășunile de vezi, cam 1 kgr. la hectar.

Caruncul, (botan.) corp cărnos puțin dezvoltat împrejurul hilului seminței; e un aril (v. ac.) mai puțin dezvoltat.

Caruncula, îndoitură în pelița mucoasă; la unghiurile interne ale ochilor, frînul de sub limbă, și la intrarea vaginei ca remășițe după deflorare.

Carus, *M. Aurelius*, împărat roman, ales la 282. A învins Cuații și Zazigii de lângă Dunăre; a năvălit în Persia. † de trăsnet la 25 Dec. 283.

Carusel, (fr. *Carrousel*), petrecerile cavalerilor din evul mediu pe la curțile domnesci, anume: căruțatul, împunsul în verige, aruncarea la țintă, îmbrăncarea, etc. Aceste jocuri au fost introduse 842 la curtea franconă și sînt petreceri populare.

Carutti di Cantogno, *Domenico*, istoric ital., n. 1821 în Cumiana, 1862—69 ambasador la Haaga; a scris: »Storia del regno Vittorio Amedeo II«; »Storia della diplomazia della casa di Savoia«, etc.

Carvalho, *Iozê da Silva*, ministru portughez, n. 1782 în Castelbranco în provincia Beira. După revoluțiunea din 1820 membru al regentei, 1821 presedintal municipălității în Lissabona, apoi 1823 ministru de justiție, 1832 ministru de finanțe, în care calitate a făcut multe reforme salutare. † 1845.

Carvin, localitatea principală a cantonului C. (90'60 km², 10 comune, 32,770 loc.) în arondism. Bôthune a departamentului franc. Pas-de-Calais, cu 8000 loc. (1891); cariere de cărbuni, fabrică de zahăr, spirt, turnătorie de fier, etc.

Carvunarii, poreclă dată — după Carbonarii (v. ac.) din Apus — de boieri parveniților liberali cu ideile revoluționare de după 1821, inovatorilor din clasa do jos.

Caryatida, figuri (statue) feminine, îmbrăcate în veștiminte cu cuțe lungi; așezate pe o basă, având pe cap un fel de capitel, care suportă grindșul unei hale, etc.

Caryocar L., (botan.) gen de plante arborescente din fam. Ternstroemiaceelor, trib. Rhyzoboleae, din America tropicală. Fructele unor specii sunt comestibile și se folosesc și la prepararea unui oleiu excelent. [A. Pr.]

Caryokinesa sau **Caryocinesa**, procesul de multiplicare al nucleului din celule, când acest proces este caracterizat prin o lucrare particulară, care se petrece în rețeaua cromatică a nucleului, (v. Celula.)

Caryophylleae Endl., (botan.) familie de plante dicotyledonate anuale sau perene, cu frunze opuse întregi, flori regulate, hermafrodite sau mai rar prin abortare unisexuale. Se cunosc vr'o 800 specii, ce cresc mai cu samă în emisfera boreală, unde le întâlnim până pe vârful munților și până în regiunile arctice; sunt foarte rari în emisfera australă și în regiunile tropicale. Această familie se divide în următoarele trei triburi: I. trib. Sileneae, cu sepalole concrescute, din care însemnăm pe *Dianthus* L., *Tunica* Scop., *Gypsophila* L., *Saponaria* L., *Silene* L., *Cucubalus* L., *Lychnis* L., etc., II. trib. Alsineae; sepalele libere, stilele distincte dela basă, însemnăm pe *Holosteum* L., *Cerastium* L., *Stellaria* L., *Arenaria* L., *Sagina* L., *Spergula* L., *Spergularia* Pers., toate genuri reprezentate unele chiar prin mai multe specii și prin părțile noastre, și III. trib. Polycarpeae; sepale libere, stilul la basă simplu, iar mai sus bifid sau trifid, însemnăm pe *Polycarpon* L., *Ortega* L., etc., mai toate extraeuropene. Unele specii sunt cultivate prin grădini ca plante ornamentale din cauza frumuseții florilor, așa este *Dianthus Caryophyllus* L., vulgar Garoafă, etc. Tulpinile de *Saponaria officinalis* L. sunt întrebuințate în medicină ca depurative. [Z. C. P.]

Caryophyllus, L., (botan.) secțiune din genul *Eugenia* L. (v. ac.)

Caryopsa, (botan.) fruct uscat cu o semănță (monosperm); la maturitate nu se deschide, iar pericarpul (partea externă a fructului) e bine unit cu învelișul seminței, încât totul are aparența chiar a unei semințe; așa sunt fructele tuturor Gramineelor: porumb, orez, meu, grâu, orz, etc. La măcinarea acestor fructe, și pe urmă la cernerea lor, învelișul se alege de făină și formează ceea ce se numește *târțe*.

Caryota L., (botan.) gen de Palmieri, din tribul Areceae, ce crește în Asia și Australia tropicală. Cea mai importantă specie e *C. urens* L., din al căreia suc zaharos se prepară vin, din mедуva tulpinei un fel de sago. Unele specii se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Caș —, v. și Cach —.

Caș, *caș dulce*, se numește caseina din lapte închiegată (coagulată), așa cum se scoate din căldare, înainte de a fermenta și dospi. C. dulce după ce este tescuit bine de zer, trebuie să stee câteva zile la un loc svântat, ca să fermenteze — dospească, — și apoi se frământă și se face brânză din el.

Casa, locuința omului; ea are scopul à-l apăra în contra frigului și căldurii, în contra ploaiei și vântului, a servi de adăpost familiei care petrece în C. cea mai mare parte a vieții, a satisface multiplele trebuințe sociale și economice ale omului civilizat.

O casă sănătoasă se poate clădi numai pe un teren curat și uscat, ea trebuie să fie destul spațioasă, bine aerată și luminată, încălțită în timpul iernei, întreținută curat înăuntru și pe din afară prin depărtarea corectă a diferitelor dejecțiuni, căci insalubritatea locuinței este cauza cea mai frecventă de boale. Idealul locuinței din punctul de vedere moral și igienic este C. cu un cat, cu 2 și chiar cu 3 caturi construită pentru o singură familie, C. liberă din toate părțile, nu alipită de casele vecine ci încungiurată de curte și de grădină. Acest ideal se poate lesne realiza în sate și în orașe mici, cu greu în urbi mai populate, unde se construiesc de preferință case mari pentru mulți locuitori, unde există tendința de a înlocui C. de familie prin casarme civile, unde se utilizează tot spațiul cu o lăcomie, care provoacă intervențiunea legislațiunii prin prescripțiuni asupra poliției clădirilor; ele au pe lângă asigurarea solidității, pe lângă prevențiunea incendiilor, scopul a înlătura aglomerațiunea excesivă și necurățenia, a opri construirea de C. lipsite de aer și de lumină.

Suprapunerea de multe caturi este vătămătoare, multe persoane nu suportă bine suirea repetată de scări înalte, avorturile și naserile de copii morți sunt mai frecvente în C. înalte decât în cele cu un singur cat. Înălțimea C.-ei trebuie să fie mai mică decât lărgimea straidei, dacă înălțimea a două C. opuse întrece lărgimea straidei, amândouă aceste C. rămân lipsite de lumina directă, mai ales în caturile inferioare; trebuie să dăm chiar învîltoareii o desvoltare moderată, pentru ca să nu mărească înălțimea C. în mod inutil.

În ceea ce privește materialul de construcțiune, fiecare își clădește C. după mijloacele de cari dispune, cel sărac își face C. de gard (de nuiele împletite) lipită cu pământ, compusă din 1 sau 2 încăperi mici cu tavanul jos, care este locuința cea mai insalubră. În părțile muntoase se construiesc C. de lemn (de bărne), cari sunt mai sănătoase decât cele dintâu. Materialul cel mai bun este piatra compactă și cărămida bine arsă, legate și tencuite cu mortar de var și de năsip. Mortarul conține multă apă, care se evaporează încet, de aceea atmosfera C.-lor noue este umedă, și numai după uscarea zidurilor C. devine bună de locuit. O casă salubră trebuie să fie izolată de sol, pentru ca umiditatea pământului să nu se suie în zidurile camerilor, de aceea este bine ca C. să aibă pivnița (beciu, suteran), ca în nivelul pavagiului straidei să se aștearnă preste toată temelia (preste tot zidul de fundațiune) un strat impermeabil de asfalt sau de ciment. Ferestrele locuinței trebuie să fie expuse de preferință spre resărit sau spre aneași, nici

decum spre mează-noapte, ele trebuie să fie largi pentru ca să aducă multă lumină, și pentru ca prin deschiderea lor să se premenască bine atmosfera locuinței; la C. țerânească fereastra trebuie să aibă mărimea de cel puțin 1 metru pătrat, și să se poată lesne deschide, în țările cu iarnă rece ferestrele trebuie să fie duble, cu 2 rânduri de geamuri.

La împărțirea interiorului C.-lor greșim când destinăm camera cea mai spațioasă pentru salon, și câte una mică pentru dormitor și pentru șederea copiilor. Înălțimea interioară a camerilor n'ar trebui să fie chiar la C. țerânească mai mică decât de 3 metri, în orașe de 4 metri și jumătate.

Fața externă și cea internă a C.-ei se spioește cu var sau cu colorii nevătămătoare de ulei sau de apă, interiorul C.-ei să și îmbracă ou tapete de hârtie libere de materii colorante otrăvitoare. Covoarele, perdelele și gobelinele, cu cari împodobim interiorul camerilor, devin lesne depozite de microorganismii și de alte pulveri suspendate în atmosferă, perdelele colorate ale ferestrelor rețin parte din razele de lumină cari trebuie să intre în cameră cu profuziune.

Pardoseala camerilor se alcătuiește din scânduri bine așezate, ca să nu lase interstii între ele; ea se poate văpsi cu ulei. Măturarea pardoselei cu mătura uscată înlesnește împrăștierea prafului în cameră, de aceea să se măture cu mătura puțin udată sau învălită într'o cârpă udă.

În timpul iernei încăldim C. prin sobe; dăm preferința sobei de pământ ars (de teracotă, faianță, porcelan) sau de zid înaintea sobei de fier, de tuci, care produce căldura mai puțin egală și uscă aerul prea tare. Bucătăria se stabilește într'un anex al C.-ei legat cu dînsa, de unde vaporii și odorea bucatelor nu pot intra lesne în camerele de locuit. Scările și coridoarele trebuie să fie bine luminate și aerate, precum și latrinele, pe cari le așezăm afară de corpul C.-ei și le legăm cu ea printr'un coridor (v. art. Closet). Oamenii cu dare de mână adaptează și o cameră pentru băi.

Curtea C.-ei trebuie să fie spațioasă, pavată și canalisată. Dacă C. are grajd scurgerile dintr'însul se vor conduce în canal. C. nu se poate întreține curat dacă nu este alimentată cu apă bună în abundență; în comunele lipsite de un serviciu public, care aduce apa în toate curțile, se construiesc în curte, departe de grajdul și de latrina, un puț (o fântână) cu pompă, care este mai salubru decât puțurile deschise, neacoperite și fără pompă. [I. Felix.]

Casa albă, edificiu în Washington, în care locuiesc presidentul Statelor-Unite și ministerele; în mod figurat: guvernul Statelor-Unite.

Casa de corecțiune, stabiliment unde se trimit osândiții la închisoare. În România, în virtutea dispozițiilor legii asupra regimului închisorilor din 1 Febr. 1874, închisorile se împart în închisori de prevențiune și închisori de osândă. C. de corecțiune este o închisoare de osândă. După lege toate închisorile trebuie să fie împărțite în divisiuni pentru femei, majori și minori, fără comunicațiune și supuse regimului celular mixt. Defectuositatea de construcțiune, lipsa de mijloace și necunoaștința importanței chestiunii penitenciarelor sînt cauzele, că sistemul

penitenciar român este foarte departe de scopul și rezultatele științei moderne. Cu toate acestea, de câțeva vreme, s'a dat oarecare impulsie rezolvirii acestei chestiuni și ameliorării condițiilor materiale și de educațiune penitenciară, încât sînt câteva penitenciare, cari se pot compara ou cele mai bune case de închisoare din străinătate. Pe lângă C. de corecțiune pentru osândiții la închisoare, legea prevede case de **educațiune corecțională** pentru nevirstnicii condamnați de instanțele represive, dar ele nu există de fapt în condițiunile de îngrijire și de tratament special, cum dispune legea.

Casa deputaților și **Casa magnaților**, (Cameră și Senat), corpurile legiuitoare în Ungaria (v. ac.)

Casablanca, local. în Marocco, v. Dar-el-Béda.

Casa del Labrador, castel regal, v. Aranjuez.

Casa di Pansa, v. Pompeii.

Casale-Monferrato, capitala cercului C. în provincia italiană Alexandria, fort însemnat, cu 18,573 loc.; rezidența unui episcop, institut tehnic, seminaru, industrie de mătăsă.

Casamance, riu în Senegambia, Africa de vest, spre sud de riul Gambia; se varsă în Oceanul Atlantic. Ținutul din apropiere e ocupat de Francezii (1828 și 1836—37); rezidența comandantului trupelor franceze se află în localitatea fortificată *Sedhiu*.

Casamicciola, stabiliment balnear pe insula Ischia, în provincia ital. Neapole, spre nord dela vulcanul Epomeo, cu 4077 loc. (1881). 1881 și 1883 a fost rēu pusit de cutremure de pământ.

Casandra, 1) C., fica lui Alexandru Iliasi, nepotul lui Petru Rareș; a avut o fată uimită Sultana, care s'a căsătorit cu Alexandru Mavrocordat Exaporitul, și care a născut pe Nicolae Mavrocordat, Domnul Moldovei. Din pricina acestei înrudiri de pe mamă cu Stefan cel Mare, Nicolae Mavrocordat ȳcea, că se coboară din familia lui Alexandru cel Bun. (Cf. Neculai Costin, Letopisețe II; A. D. Xenopol, vol. IV.) [I. S. F.]

2) C., soția lui Dumitru Cantemir și fata lui Șerban Cantacuzen, femeie vestită prin frumuseța ei. (Cf. Neculcea, Letopisețe; A. D. Xenopol, vol. IV.)

Casanova, *Giovanni Jac. C. de Seingalt*, aventurier, n. 1725 în Veneția, a fost la început preot, dar părăsi această carieră și călători prin toată Europa, devenind renumit prin numeroasele sale aventuri amoroase, ce le descrie mai târziu în «Mémoires.» † 1798 în Dux în Boemia ca bibliotecar.

Casarca rutila, pasere, v. Califar.

Casarma, (ital. *Caserma*), zidiri pentru înstallarea soldaților dela sergent în jos, cu odăi spațioase și luminoase, sale de spălat, mîncat, de gimnastică, bucătării, odăi mai mici pentru profesioniști, sergenți și pentru cancelarii, etc.

C. are coridoare largi, ca soldații să poată face exerciții de arme pe timpul când nu pot exercita în liber. C. se edifică pentru unul sau mai multe batalioane, de preferință pentru fiecare batalion în parte (sistemul pavilionar). Romanii vechi aveau multe C., dintre cari cea mai renumită era C. praetorianilor în Roma, zidită pe timpul lui Tiberiu. În Pompeii s'au găsit C. construite după sistemul observat până astăzi. În evul mediu nu erau C., neavînd statele armate stabile; abia sub Ludovic XIV a zidit Vauban C. În Anglia s'au

edificat multe C. frumoase, iar Franția edifică dela 1874 încoace C. grandioase.

C. cea mai modernă și frumoasă e cea din Dresda pentru 2 regimente de infanterie, câte 1 regiment de cavalerie și artilerie, 1 batalion de pioneri și unul de tren; are un arsenal, în care au loc 1200 de trăsuri. În această C. se află încă un spital, 1 școală de cadeți, 1 școală de călărit, 1 deposit de echipament, mai multe magazine, etc.

În România de vr'o deșce ani se lucrează la completarea casarmamentului trupelor. Sistemul de C. adoptat este cel pavilionar, adică fiecare clădire să nu cuprindă mai mult de un batalion, deosebit de pavilionul de administrație, unde își are biroul șeful de regiment. Pentru construcțiunea C.-lor regimentelor teritoriale, județele sunt datoare de a prevedea fondurile necesare pentru construcțiunea C. ce cade pe teritoriul lor.

Casațiune, desființare, anihilare a unei hotărâri definitive, date cu călcare de lege sau fără observarea formelor cerute de legi. (v. Curtea de casație.)

Căsătorla, ca taină, este binecuvântarea și sfințirea legăturii dintre bărbat și femeie pe temeiul credinței statornice, ce-și promise mirele și mireasa până la sfârșitul vieții.

C. din punct de vedere juridic român, este un contract prin care, după cum ștece codul Calimach, „două persoane de sex osebit arată cu un chip legiuit a lor voință și hotărâre de a viețui într'o legiuită însoțire cu dragoste, cu frica lui Dumnezeu și cu cinste, într'o tovărășie nedespărțită, de a naște prunci, a-i crește, ase ajuta între ele, după putință, la toate întâmplările.» Dar acest contract este el pur civil sau totodată civil și religios? Această chestiune, care în toate țările s'a discutat, este încă astăzi controversată în România. Înainte de 1865 C. era un contract religios. Codul civil a secularizat-o; dar art. 22 din Constituțiune, cerând și benedictiunea religioasă, a adus asupra acestei materii o mare îndoială. Jurisprudența este mai mult dispusă să considere acest contract ca pur civil. Afară de această gravă controversă notăm în legislațiunea română următoarele puncte. În ce priveșce împiedecările la căsătorie, există împiedecări *prohibitive* între naș sau nașă și fin sau fină (art. 145 C. C.), între tutore sau curator și nevirstnica, între tată, fratele, fiul tutorului și pupila (art. 149 C. C.). Împiedecare desăvîrșită există, după art. 143 C. C., între ascendenți și descendenți chiar născuți din nelegiuită însoțire. Acest art., după unii, ar recunoasce concubinagiul, dându-i efecte juridice. Preoții pot fi căsătoriți, dar călugării nu. Vîrsta legiuită pentru căsătorie este de 18 ani pentru bărbați, și 15 pentru femei, dar se discută dacă legea cere ca ultimul an să fie împlinit sau numai început. Românii se pot căsători în străinătate, ca și străinii în România, după formele cerute în locul unde ei se află și, în ce priveșce capacitatea, după legea lor națională. Regulele relative la nulități, la proba căsătoriei, la drepturile și datoriile soților, sînt mai toate luate după legislațiunea franceză.

Din punctul de vedere statistic, în România s'au încheiat, în termin mediu, la an 45 mii

de căsătorii, adică aproximativ 8 la 1 mie de locuitori. Această cifră s'ar mări foarte mult, dacă s'ar înlesni formalitățile cerute pentru căsătorie, căci se constată un mare număr de uniuni fără cununie între indiviți, cari se consideră ca căsătorii. Autori rom. dau acestor uniuni numele de *C. nelegitime*. Vîrsta medie la care se căsătoreșc bărbații este de 21 ani la sate și 31 la orașe; fetele se mărită la 21 ani. Timpul obicinuit al căsătoriilor este luna Februarie, înainte de postul Paștilor, și luna Novembre înaintea iernei. Media nascerilor de fiecare oasă este de 4—5 copii. Din numărul de 45 mii căsătorii, mai mult de 900 se desfac toți anii prin divorț, adică aproape 2 la sută. Aceste date se deosebesc puțin de cele privitoare la țările mari din Europa, și pun Rom. între statele cele mai prospere, mai cu samă în ce priveșce nupțialitatea și numărul copiilor de fiecare familie.

În *Ungaria* C. civilă după multe și mari lupte a fost decretată în mod obligator prin art. de l. XXXI: 1894 și introdusă cu ord. ministr. pres. Nr. 2020 din 1 Oct. 1895. Media C.-lor încheiate în Ung. în anii 1891—95 a fost de 138,745, adică 9 la 1 mie loc. Din acelea s'au desfăcut prin divorț 1288, adică 9 divorțuri la 1 mie căsătorii noue.

C. civilă. După Portalis: „filosofii consideră în actul căsătoriei numai legătura celor două sexe, juriștii numai contractul civil, iar canoniștii numai taina». C. civilă este un simplu contract, în sensul căruia un bărbat și o femeie se obligă reciproc a conviețui continuu cu scopul de a conserva genul propriu și a-și fi sub întreaga viață în ajutor. Ca ori și care alt contract, cade exclusiv sub dispozițiunile legale ale statului, prin urmare C. e numai atunci validă și se poate considera existentă, când contractul se leagă în forma pretinsă de stat. După cum statul caută să elimineze total sau în parte elementele bis. ale C.-ei, C. civ. poate fi *obligatorie*, când statul declară de validă C. numai în cazul dacă aceea se leagă înaintea forului civil; *facultativă*, când C. se poate lega în mod valid atît înaintea forului civil cît și în biserică — după voia și alegerea celor interesați; *C. de necesitate*, când impedimente canonice nu permit legarea C. bisericesci, mirii pot lega C. validă înaintea forului civil (Nothevillehe). Este natural, că bisericile nu privesc de validă nici o formă a C. civile, căci după dinsele C. este o taină, pe care numai biserica o poate da; prin urmare cel ce leagă numai contractul civil al C.-ei, încă nu poate conta la recunoascerea C.-ei sale din partea bisericii, dar și viceversa, cel căsătorit numai după doctrina bisericii, nu este căsătorit în sensul legilor de stat; o astfel de C. se consideră de *concubinatus*, iar pruncii de nelegiuiți.

Casca, armatură a capului, făcută din fier sau oțel călit, întrebuințată în evul mediu, închisă. În eraldică se pune deasupra scutului, arătând calitatea celui ce o poartă, și anume: Când se vede de față, deschisă, e de cap încoronat. De obicei se întrebuințează puțin întoarsă spre dreapta, deosebindu-se prin numărul barelor de aur sau argint ce servesc de vizieră. Astfel: principii, ducii, etc. o poartă de aur cu 9 bare, însă vîșută în față; marchizii cu 9, însă puțin întoarsă și de argint; comții și vicomții

de argint cu 7 bare; baronii și gentilomii de noblețe veche cu 5 bare. Nobilii de 3, generalii o poartă de oțel cu 3 bare; iar inobilii de curând o au de profil, în oțel, cu viziera lăsată fără bare. De multe ori însă aceste regulile sunt puțin păstrate, confundându-se unele cu altele. Boierii români, cari n'au titluri străine, au de drept să poarte pe cea cu 5 bare. C. se pune deasupra scutului în diferite feluri, și are pe orecset coroana corespunzătoare. Ași însă se întrebuintează mai ales singură coroana. [O. L.]

Casca, (botan.) organ coneav cu aparența acestui obiect; s. e. sepalul posterior dela florile de Omag; periantul unor Orchidee.

Cascade, *munții*, o parte a Alpilor maritimi nord-americani, 750 km. lungi; se întind în statul Oregon și teritoriul Washington. Cele mai însemnate piscuri sunt: Mount-Baker (3256 m.), Mount-Rainier (4400 m.), Mount-Hood (3736 m.) Numiți C. dela cascadele formate de râul Columbia, care strătaie acești munți.

Cascarilla, numirea scoarței dela Croton Euteria Benn.; se folosește în medicină ca tonică.

Căscatul e o mișcare respiratorie și anume o inspirație înceată, profundă, cu gura larg deschisă, urmată de o expirație mai mult sau mai puțin lină. C.-ul e un simptom al lipsei de oxigen; obvine totdeauna când circulația sângelui slăbește, s. e. la oameni obosiți.

Cașcaval, o specialitate de caș din lapte de oaie; se fabrică în cașerile mari de cătră oierii români ardeleni de deosebire de locuitorii din Săcele (lângă Brașov), cari își țin oile lor în România. C. este bine presat în fălii rotunde, cam 5—6 cm. groase; se conservă bine $\frac{1}{2}$ —1 an. Kilogramul de C. se vinde 1.50—2.50 lei, sau 60 cr. până 1 fl. 20 cr.

După analizele făcute de nou, C. conține:

a) C. nou de 3 septembrie	b) C. vechiu de 1 an	
apă	50.5%	39.1%
caseină și album.	28.0%	28.0%
unt	14.1%	25.5%
substanțe organice		
fără azot (zachăr sau lactoasă)	2.5%	1.4%
cenusă (substanțe minerale)	4.8%	6.0%

(Cf. Rentabilitatea economiei de vite în exploatarea mare. București, 1889).

[Dr. G. M.]

Cascheta, (franc. casquette), șapcă de postav sau piele cu vizieră (cozoroc).

Căscloarele, 1) C., com. rur. în Rom., j. Ilfov cu 1209 loc. agricultori; are 1 biserică și 1 școală; în partea de est a com. se ved ruinele unei mănăstiri, numită a lui Negru-Vodă. 2) C., fostă mănăstire în Rom., j. Vlașca; aici se ved pietrele mormentale ale boierilor Crețulesci și Băleanu; astăzi servește ca biserică de mir pentru loc. din com. rur. C. 3) C., com. rur. în Rom., j. Vlașca, formată din 5 căt., toate situate pe proprietatea statului, vatra fostei mănăstiri C., având în total 1340 loc. Aici a fost stabilit la 1876 institutul »Lumina«, în care pe lângă 4 clase primare mai erau și 2 clase gimn.; la 1883 acel institut a fost strămutat la Găesci.

Caselna, substanță ce se află dizolvată în lapte. Chiagul (din rânza de vițel sărată) sau un acid o face insolubilă, și laptele se coagulează (lapte

sărbedit, fost în vas înăcrit, stătut, etc.) Substauța dizolvată în alcalii sau în var stins servește ca mordant la îngrășarea și lipirea colorilor pe stampe, în zugrăvirea edificiilor, ca chit, ca fonduri la colorații de fibre vegetale, obiecte de ebenisterie, etc. C., din care s'a scurs zerul, e caș dulce; cașul sărat și preparat diferit e brânză.

C. vegetală sau *legumina*, este o substanță albuminoasă, care se găsește în semințele plantelor leguminoase: fasole, mazere, linte, etc. Se prepară din acestea extragându-le cu apa și precipitând cu acid acetic. Precipitatul de C. spălat cu alcool și eter se presintă sub formă de floconi coagulați, iar uscat devine lesne friabil.

Caselli, Ioan, abate, fisician italian, n. 1815 în Siena (Toscana), † 1892; 1854 a construit pantelegraful, cu ajutorul căruia putea să transmită manuscrite și deseneuri. A publicat o revistă de științe fizice numită »La Recreazione«.

Casemata, ori ce adăpost sau local construit în zidărie și acoperit cu pământ. Se întrebuintează în fortificațiunea permanentă. C. poate să fie construită astfel ca să servească de locuință trupelor, sau să fie organizată ca să concureze la apărarea uvrăgiilor de fortificație, instalând în ele tunuri sau trupe, practicând în perețele de față ambrasure sau crenole, pe unde să se poată trage focuri. Actualmente toate aceste locale sânt boltite, bolțile sânt de beton de o grosime de 2'00 m. și adesea de 3'00 m., pentru ca să se poată rezista efectelor explosibililor moderui. La începutul aparițiunii tunurilor ghintuite se făcea partea dinainte a C.-ei cu tunuri, câte odată cuirasată. C. cuirasată acum este înlocuită cu cupola metalică.

Caserta, provincie italiană (în Campania), numită până la 1871 Terra di Lavoro, 5974 km.² și 714,131 loc. (1881); se împarte în 5 cercuri: C., Gaëta, Nola, Piedimonte d'Alife și Sora. **Capitala** C. Versailles-ul Neapolei, are 17,354 loc. (1881), un castel regal (zidit 1752 de regele Carol III) cu o frumoasă grădină și un mare apeduct; rezidența unui episcop.

Caseta, (franc.) 1) cutie mică, mai ales eu cheie, pentru a păstra bani sau giuvaere; 2) în sens mai special: casa particulară a unui principe.

Cașgar, odinioară capitala provinciei chineze Turchestanul de est, în o regiune foarte fructiferă, cu 60—70,000 loc.; comerțiu însemnat cu bumbac. C. e încongiurat cu un zid puternic de lut.

Cash, (engl., pron. caș), bani gata; apoi și numele unei monete chineze.

Casilinum, în vechime oraș în Campania, pe locul unde se află azi Capua; însemnat priu asediul lui Hannibal.

Casimcea, 1) C., riuleț în Rom. (Dobrogea), isvorește în j. Tulcea și se varsă în lacul Tașău, j. Constanța. 2) C., com. rur. în Rom., j. Tulcea, formată din 6 căt. cu 2888 loc. Români (1288), Bulgari (561), Tătari (422), Turci (80), ș. a.; are 2 biserici ort., o gîmie și 3 școli. Loc. se ocupă în general cu agricultura.

Casimir, regi ai Poloniei. v. Kazimir. — C. *Périer*, v. Périer.

Casin, (ital. casino; dimin. din casa). Loc de întrunire spre a ceti, juca, etc.

Cașinu, 1) C., riu în Rom., j. Bacău, afluent pe dreapta al Trotușului; isvorește la hotarul

Trans. și se varsă în Trotuș la Onesei. 2) *C.*, com. rur. în j. Bacău, pe valea râului *C.*, formată din căt. *C.* și Curîța având 1774 loc., 4 biserici și 1 școală mixtă. 3) *C.*, fostă mănăstire în j. Bacău, în com. rur. Mănăstirea *C.*, zidită la 1655 de Stefan Gheorghijă-Vodă, care avea aici curți mari domnesci, ale căror ruine se ved și astăzi; mănăstirea *C.* cu casele domnesci din cuprinsul ei era încungiuată ou zid de piatră înalt și cu turnuri; zidul a fost stricat de Mihaiu Racoviță-Vodă la 1717, fiind-că Nemții și Ungurii veniau de se închideau aici, când prădau Moldova. Egumenul Isaia Țărigrădeanul la 1820 a întreprins să facă din nou zid împrejurul mănăstirei. Biserica e frumoasă, înaltă și mare; la dreapta este tronul domnesc cu marca țerii Moldovei, așezat pe doi lei și alături tronul mitropolitului; icoanele sînt de pictură bizantină aleasă. La 1821 biserica a fost profanată de Turci. Mănăstirea *C.* avea mulți călugări pe la 1840; la 1742 împreună cu altele a fost închinată sf. Mormânt de Constantin Mavrocordat; astăzi servește ca biserică de mir pentru loc. din satul Mănăstirea *C.* 4) *C.*, Mănăstirea *C.*, com. rur. în j. Bacău, situată în valea râului *C.*, cu 2509 loc.; are 1 biserică (fosta mănăstire *C.*) și o școală mixtă. Pământul acestei com. e bogat în păcură; posede izvoare cu apă sulfuroasă, 5 izvoare cu apă sărată, piatră de construcție și piatră de var. Aici se găsește o fabrică de petrolu. (Cf. Dict. geogr. al j.-lui Bacău. Buc., 1895.)

Casinum, în vechime oraș înfloritor în Italia, ocupat 312 a. Chr. dela Samniți; ați se află în locul *C.*-ului orașul Cassino.

Casiterita, mineral, oxid de staniu, cristalizează în sistem pătrat. Coloarea variază dela galben-brun la roșu-brun până negru. *C.* e singurul minereu de staniu; se găsește în impregnațiuni și în filoane însoțind unele roce granitice (granulit, greisen, etc.) Giseminte mai importante sînt în Cornwall (Anglia), în Erzgebirge, în statele California, Dakota și Virginia (St.-Unitate), în Mexico, China și pe peninsula Malacca. Din aluviuni se exploatează în Australia și pe insulele malaice.

Caslav, v. Ceaslau.

Casmaua, (*arșdul sau hârleful*), un instrument agricol de mână, compus dintr'o lamă în formă triunghiulară sau de trapez, întocmită spre a i-se fixa coada. Cu el se lucrează pământul mai bine decăt cu plugul și sapa, însă mai încet. (La un hectar trebuiesc 50—200 zile). *C.* englezesci sînt cele mai bune, fiind de oțel fără vargă. *C.* se folosește cu deosebire la cultura de grădină și a viilor. Cultura cu *C.* a Belgieilor este renumită și cunoscută în lumea întregă ca tuturor superioară.

Camenae, v. Camenae.

Casmlr, numele complet *C.* și *Giamu*, provincie în India estică, sub suzeranitatea Angliei, în partea nord-vestică a munților Himalaia, de ambele părți ale Indului; 209,500 km.², cu 2.543,952 loc. (1891), cari vorbesc un dialect neindic și sînt cel mai frumos tip de Indieni. *C.* e una dintre cele mai frumoase regiuni, cu o vegetație abundantă, fructe gustoase, pământ fructifer. Locuitorii sînt agricultori și păstori (țin oi, capre, vite cornute); industria produce vestitele șaluri de *C.* Până la 1341 a fost provincie neatârnată,

atunci ajunse sub principii indieni mohamedani. 1586 a fost încorporat priu Achar la imperiul din Dehli; 1752 supus de Afgani. Dela 1849 stă sub suzeranitatea Angliei; tronul e ocupat de un Maharadșa, administrația o conduc funcționari englezi.

Casmlr, țesătură fină și scumpă, făcută din lăna caprelor de Casmlr de pe munții Himalaia. Se fac mai cu samă șaluri prețioase în capitala Casmlr, cari excelează prin fineța și prin supleța lor, căt și prin colorile și modelele lor deosebite. În comerțul zilnic se vinde sub numele de *C.* o stofă fină de lână, lucie pe față și pe dos mai pėjoasă.

Cason, (magh. *Kasson*) ținut în Trs., în partea sudică a cott. Ciuc, 360 km.², teritoriul muntos cu brădet, cu o populație preste 6000 Magh. și Rom. Numirea o are dela riul și munții de acelaș nume, cari despart cott. Ciuc de al Trei-Scaunelor și de Remănia. Ținutul e strătăiat de riuri și părăe de munte: *C.*, Sete, Uz, Mocșvár, Bakmáj, Gubás, etc., piscuri de munți: Nemere 1650 m., Nyerges, Répát 1300 m., ș. a. Are multe izvoare ou ape minerale dela *C.* (Jakabfalva, Répát, *C.* mare). [E. C.]

Casovia, (Kaschau, Kassa, Kosice), oraș liber reg. în nordul Ung., cottul Abauj-Torna, capitala acestui comitat, situat la dreapta râului Hernad, cu 28,884 loc. (1891) afară de miliție (14,421 Magh., 3801 Germ. 9713 Slovaci). Catedrală frumoasă, de pe timpul lui Ludovic cel Mare, renovată la 1877; residență episcopă; *C.* a fost în trecut și e și ați cel mai industrial și comercial oraș din nordul Ungariei; în *C.* se află direcțiune financiară, direcțiune de poste și telegraf, comanda de corp și a cercului de întregire 34; aci este tablă reg., tribunal, judecătoria financiară și de presă, procuratură supremă, cameră advocațială, de industrie și comerț, etc.; institute de învățămēt: academie de drepturi, școală reală și gimnasiu, seminar, preparandii (2), 13 școale populare publice și 5 asile de copii; școală agronomică, școală de mașine și alte școale speciale; museu, teatru, societăți culturale și filantropice, etc.; în *C.* apar 5 foi și reviste. În privința industrială și comercială *C.* deja în evul de mijloc forma emporiul Ungariei de nord; în *C.* se află fabrică de tutun, de mașini, de mobile de lemn și de fier, de parchete, de hârtie, de bere, de scroboală, de spirt, cărămizi, etc.; salama și șuncile de *C.* sînt renumite. Artiile de comerț, afară de produsele industriale, sînt: vite, bucate, vin, lemne, etc. Comerțului servește filiala banței austro-ung. și vr'o 5 bance. *C.* e centru de căi ferate. — *C.* a fost întemeiată de coloniști germani, prin secl. XIV devine cetate și oraș liber, în secolii următori și mai ales după lupta dela Mohács *C.* devine centrul Ungariei de nord și joacă rol important în luptele dintre Ardeal și Habsburgi. Carol III, după pacea dela Sătmăr, desființând fortăreața, *C.* își pierde însemnătatea politică. Posiția favorabilă a orașului și drumurile de fier ridicară *C.* la importanță comercială.

Caspari, 1) *C.*, *Carol Pavel*, teolog luteran și orientalist, n. 1814 în Dessau din părinți ovrei, 1838 trecu la creștinism, † 1892 în Cristiania ca profesor de teologie la Universitatea de acolo. Scr.: »Grammatica arabica«, (2 vol., 1844—48); »Quellen zur Geschichte des Taufsymbols«, (3 vol.,

1866—75) și numeroase tractate biblice și din sfera istoriei bisericești, scrise în limba germ. și norvegiană. 2) *C. Otto*, scriitor flos., n. 1841 în Berlin, dela 1877 profesor în Heidelberg. Scr.: »Leibniz' Philosophie«, (1870); »Urgeschichte der Menschheit«, (2 ed., 1877); »Grundprobleme der Erkenntnisthätigkeit«, (2 vol., 1876—79); »Hermann Lotze«, (1883); »Gründe und Lebensfragen der philosoph. Wissenschaft«, (1886), ș. a. Teudința scrierilor sale este: a aduce în consonanță filosofia eu științele naturale moderne.

Caspica, *Marea*, cel mai mare lac pe pământ, situat între Europa și Asia, se întinde dela nord spre sud în lungime de 1174 km., având lățime de 200—350 km.; are țărmuri scunși și năsișoși, numai la nord sunt mai înalți. Punctele cele mai înaintate sânt Cap Șachov și Cap Tiub-Caragan; dintre sinuri sânt remarcabile: cel dela Astrachan, cel dela Baku, Kisilagaci, Enseli, cel dela Astrabad, Carabugas și Cociac. C. e mărginită de trei laturi de Rusia, în sud de Persia; Rușii susțin pe C. o mică flotă. Dintre orașele situate lângă C. aparțin Rusiei: Guriev, Astrachan, Petrovsc, Baku, Saliyan, fortul Novo-Alexandrovsc, iar Persiei: Hassanabad, Barferuş, Ferabad, Astrabad. Apa C.-ei e sărată. Navigația e împreună cu primejdiile din cauza marilor bauce de năsiș și a furtunilor mari.

Cassa, 1) dulap de fier, în care se păstrează banii și hârțile de valoare. C. cuirasate sau panțerate sânt cele mai perfecționate casse, construite din oțel foarte tare, așa încât nu se poate sfredeli decât după o muncă îndelungată. 2) C. la institute și întreprinderi comerciale e acel *despărțământ* sau local, în care se fac plătirile (se dau și se primesc banii). 3) C. în înțeles comercial însemnează banii gata, numerarul așlător în C., precum și registrul, care ține în evidență numerarul (v. și Contabilitate); a plăți per C. = a plăti cu bani gata; afaceri per C. sânt afaceri ținute, cari se pot încheia numai decât.

»C. de depuneri și consemnațiuni« în Bucuresci, înființată prin legea dela 8 Aug. 1876, primesce și păstrează valori și bani, dă împrumuturi; operațiunile ei în 1895—96 au fost de 674.809,055 Lei.

»C. de economii« alipită pe lângă C. de depuneri și consemnațiuni în Bucuresci, înființată la 1881; în Sept. 1896 suma depunerilor era 24.157,616 Lei.

»C. de păstrare« (reuniune) în Seliște, Trs., (cott. Sibiu), înființată la 1884; capital social 10,300 fl., format din mise à 100 fl.; profitul în 1896 a fost fl. 7,410-95.

»C. de păstrare în Mercurea«, Trs., soc. pe acții cu capital de 32,000 fl. înființată 1898.

C. de prevedere sau C. de retragere, institute înființate sub garanția statului sau a comunei, având meuirea a înlesni lucrătorilor adunarea de sume mai mari, pentru casuri de boală sau neputință, din micile lor economisări, sau a asigura lucrătorilor ori funcționarilor o rentă viageră.

Cassagnac, *Adolphe și Paul*, publiciști, v. Graniere de Cassagnac.

Cassai, unul dintre cele mai puternice râuri laterale ale râului Congo. Isovorește în sud dela Congo (12° l. sud., 19° l. est), în cursul său ia mai întâiu direcțiune spre nord, apoi spre vest și se varsă în Congo. În partea sa inferioară

rîul C. e navigabil, și ajunge la o lățime peste 10 km. În 1885 a fost mai deaproape cercetat și scrutat de cătră Wissmann, Dr. Wolf, François și Hans Müller.

Cassala, (*Taka*), provincie africană spre est dela Chartum, percursă dela râul Atbara; 8100 km², cu 38,000 loc., cu locuri mocoiloase. Capitala *Cassala-el-Lahs*, în depărtare de 385 km. dela Chartum, 10,000 loc. De present în posesiunea Italiei.

Cassandra, fca lui Priam și a Hekabei; avea dela Apollo darul profeției, dar nu era creștută; după ocuparea Troiei cădù pradă lui Agamemnon, care o duse cu sine ca sclavă și amoză la Mykene, unde ambii fură uciși de Klytaemnestra.

Cassano, localități în Italia. 1) *C. al Ionio*, oraș în provincia Cosenza, cu 7407 loc. (1881) și un castel vechiu zidit pe stânci înalte; 2) *C. d'Adda*, oraș în provincia Milano, cu 4883 loc., vestit prin învingerea lui Suvorov asupra Francezilor la 1799 și prin înfrângerea suferită de principele Eugen în lupta contra lui Vendôme la 1705.

Cassel, 1) *C. oraș* în depart. francez Nord, arondism. Hazebrouck, cu 2596 loc. (1890); în apropiere se află urmele unei șosele romane.

2) *C. (Kassel) district* în provincia prusiană Hessen-Nassau, 10,114 km.² și 820,988 loc. (1890); se împarte în 24 cercuri administrative. 3) *C. oraș*, până la 1866 capitala ducatului Hesse, situat pe ambele țărmuri ale râului Fulda în o vale largă; cu 81,752 loc. (1895). Se împarte în Altstadt, Oberneustadt, Unterneustadt și Hohenzollernstadtteil; se distinge Oberneustadt, întemeiat la 1688 de emigranți francezi. Are 180 bulevarde și 19 piețe publice, mai multe biserici, între cari cea mai remarcabilă bis. St.-Martin; castel regai, galerie de tablouri, muzeu împreună cu o mare bibliotecă (170,000 vol. și 1600 manuscripte), mai multe casarme, 2 gimnastii, școale reale, industriale și comerciale, seminarium; trei gări; industrie înfloritoare (fabrici de mașini și vagoane, pianuri, chimicalii, etc.). În istorie se amintesc o localitate Chassala prima dată la 913 sub regele Conrad I.

Cassel, 1) *C. David*, literat ovreu, n. 1818 în Glogau, dela 1872 docent la școala superioară ovrească în Berlin, † 1893. Scr.: »Hebräisch-deutsches Wörterbuch«, (4 ed., 1889); »Geschichte der jüdischen Litteratur«, (2 vol., 1872—74); »Lehrbuch der jüdischen Geschichte und Litteratur«, (1879), ș. a. 2) *C. Pavel Stefan*, teolog luteran și literat, n. 1821 în Grossglogau din părinți ovrei, 1855 trecu la biserica luter. și funcționă dela 1868 ca predicator în Berlin, † 1892. A scris numeroase opere religioase, istorice, istorico-culturale și literare.

Cassia L., (botan.) gen de plante din fam. Leguminoaselor-Caesalpineae, trib. Cassioae, răspândit pretutindenea în țerile calde, în specii numeroase, dintre cari unele se cultivă la noi în florării. Foile dela *C. acutifolia* Del. și *C. angustifolia* Vahl., ambele din Africa nord-estică până în Estindia nord-vestică, se folosesc în medicină, ca laxativi, »folia Sennae.« [A. Pr.]

Cassianus, *Johannes Massiliensis*, întemeietorul semipelagianismului; a propagat în Orient ascetica; C. este întemeietorul mouachismului în Provence. † 432.

Cassious, gen de paseri din grupa Deutirostrelor, familia Sturnidelor.

Cassini, 1) *C. Giovanni Domenico*, astronom și geograf, n. 1625 în Perinaldo lângă Nizza, 1650 prof. în Bologna, îndreptă teoria mișcării trabaților lui Iupiter, statori timpul cursului lui Iupiter; dela 1669, ca director al observatorului astronomic din Paris, a descoperit 4 trabați de ai lui Saturn, a aflat legile mișcării lunii în jurul osiei sale (legea lui C.); a lucrat și ca geodet; † 1712. Scr.: »Opera astronomica«, (1666); Autobiografia lui C. în »Mémoires pour servir à l'histoire des sciences«, (Paris, 1810). 2) *C. Jacques*, astronom, fiul lui Giovanni, n. 1677 în Paris, 1712 direct. observat. astr. de aci; † 1756 în Thury lângă Clermont. Observator eminent. Sor: »Traité de la grandeur et de la figure de la terre, (Paris, 1718), etc. 3) *C. César François*, fiul lui Jacques, n. 1714 în Paris, cunoscut ca geodet excelent; † 1784.

Cassino, v. Monte C.

Cassiodorus, *Magnus Aurelius*, istoric și om de stat roman, n. pe la 480 în Scyllacium, a fost secretarul regelui ostrogot Theodoric și sub următorii acestuia a avut funcțiuni înalte. † pe la 575, lăsând după sine mai multe opere istorice însemnate. [Dr. P. O.]

Cassiopela, după mitol. gr. a fost mama Andromedei (v. ac.), pe care Perseus a scăpat-o de un monstru de mare.

C. este și numele unei constelațiuni pe emisfera nordică a boltei ceresci, având rectascensiune de 344—48° și declinațiune de 46—70°. Se distinge prin 5 stele principale (2 de gr. II și 3 de gr. III), ce formează un W neregulat. Heis asigură că cu ochii liberi se pot vedea în aceasta constelațiune 126 stele. În 11 Nov. 1572 s'a ivit aici o stea de candescență planetei Venus, dar după 17 luni iar a dispărut.

Cassiterides insulae, (*lat.*) se numiau în vechime insulele din fața coastei britanice și insula Wight; din C. aduceau Fenicienii coșitor și plumb.

Cassius, 1) *Gajus C. Longinus*, autorul principal al conjurațiunii contra lui Caesar; 54—53 a. Chr. în resboiul contra Parților, quaeștor sub Crassus; deși partisan al lui Pompeius, Caesar îl agrăția și 44 îl înaintă împreună cu Brutus la demnitatea de praetor; totuși în același an, după ce câștigă și pe soțul său Brutus, concepă planul asasinării lui Caesar, pe care în 15 Martie împreună cu alți conjurați îl și execută; în Sept. 44 merse în Siria, își întări armata și învinse 43 pe Publius Dolabella, care voia să-l alunge. La vestea, că se apropie Antonius și Octavianus, merse în Asia mică, se întâlnește în Smyrna cu Brutus, apoi trecură în Macedonia și se ciocniră 42 la Philippi cu armata dușmană; C. fu învins la prima ciocnire de Antonius și oreșed și pe Brutus bătut, se lăsă să fie ucis de cătră un libertin. 2) *Gajus C. Longinus*, juriscunsult însemnat în secl. I; scrisse însemnata operă juridică »De iure civili« și întemeia o școală juridică. 3) *C. Parmensis*, din Parma, unul dintre asasinii lui Caesar; comandă sub Brutus și Gajus C. o parte a flotei; după lupta dela Philippi, 42 a. Chr., merse la Sextus Pompeius în Sicilia, pe care îl părăsi 36 și ajunse legat al lui Antonius; după lupta dela Actium 31 fu ucis în Athena din

porunca lui Octavianus. El a fost și poet și a scris elegii, epigrame și tragedii, cari însă au perit.

Castaldi, *Panfilo*, afirmativ inventatorul tipografeii cu litere mobile, n. 1398 în Feltre în Lombardia, unde întemeia o școală a științelor frumoase, bine cercetată de străini. Pe această cale — se șice — că ar fi aflat Gutenberg sau Faust despre invențiunea lui C. (Cf. Fumagalli, La questione di P. C., Milano, 1891).

Castan, numele poporal al arborelui fructifer Castanea vesca Gaertn. (v. ac.) *C. selbatec*, *C. porcesc*, *C. calului*, numiri populare ale arborelui Aesculus Hippocastanum L. (v. ac.).

Castano, (zool.) numesc pescarii din Cristesci (j. Iasi) coleopterile mari acvatice, ca Hydrophylos, Dytiscus, etc. [Dr. N. Leon.]

Castanea Gaertn., (botan.) gen din fam. Cupuliferelor, trib. Quercineelor, cupiinde arbori cu frunzele alterne, mai adesea serat-dentate; flori monice. Acest gen are două specii, ce cresc în regiunile temperate ale emisferei boreale, una originară din Asia, (în Europa este indigenă sau cultivată deja de mult), și una se află în America nordică. Prin părțile noastre crește spontan sau cultivat *C. vesca* Gaertn. vulgar Castan, ale cărui fructe comestibile sunt numite Castane. Aceste plante au proprietăți adstringente. *C. vesca* Gaertn., se cultivă pentru fructele sale comestibile și pentru lemnul său prețios. Involverul fructelor este întrebuințat ca tinctorial, iar scoarța arborelui se întrebuințează pentru tăbăcitul pieilor și pentru fabricațiunea cernelei. [Z. C. P.]

Castaneaceae, (botan.) sinonim *Cupuliferae*. (v. ac.)

Castanete, (franc. *Castagnettes*), instrument de percursiune format din două bucoți de lemn tare sau de os, concave și legate împreună ca cele două valve ale unei scoici, lovindu-se una de alta dau un sunet destul de plăcut. C.-le le găsim la Greci sub numele de Crotale (v. ac.), și în tot Orientul au fost și sunt un instrument favorit pentru acompaniarea și marcarea ritmului în melodiile dansurilor femeiesci. Adevăratele C. au devenit populare mai cu samă în Spania, Francia sud. și Italia sud., cu deosebire pentru jocurile spaniole și neapolitane Bolero și Tarentella (v. ac.).

Castanos, *Don Francisco Xavier de*, duce de Baylén, general spaniol, n. 1756; educația militară a primit-o în Prusia. În rescoala contra Francezilor (1808) a comandat armata din Andalusia, silind pe generalul franc. Dupont de l'Etang să capituleze la Baylén; dar mai târziu fu bătut la Tudela. În 1811 a luptat sub comanda supremă a lui Wellington. La 1843 a fost ales tutor al reginei Isabella. † în 24 Sept. 1852.

Caste, clase de rang ale unui popor; în general: clasă socială. În Egiptul vechiu se deosebiau: C. primă a preoților, a doua a ostașilor și a treia a celuiialt popor, care în diferite timpuri s'a împărțit în mai multe clase. Preoții s'au împărțit după rangul ce l-au căpătat dela deitate, căreia îi serviau. Ei formau punctul central și sufletul vieții statului. C. ostașilor pe timpul lui Herodot numera 410,000 armați. Pământul țerii a fost împărțit între rege, preoți și ostași, iar C. a treia, parte ca arăndași, parte ca sclavi, lucra pământul tuturor. În India veche C. se

numiau: Sudra și Paria, două C. din clasa sclavurilor, apoi Brahmani, Kșatriya și Waisya, trei C. din clasa domnitoare. [Atm.]

Castel, fortăreață mică, cetățuie; zidire mai mare și frumoasă la țeară. *Castelan*, comandantul garnisoanei unui C.

Castelar, *Emilio*, mare orator, om politic, profesor și scriitor spaniol, n. 1832 la Cadix. Studiă dreptul fără pasiune la Madrid, în urmă se ocupă de studii literale și al istoriei. Începând de vreme a scrie în ziarele democratice. În 1858 o carte a lui »Ideas democráticas: la fórmula del progreso« îl semnală lumii politice. Guvernul îi luă oatedra de istorie dela facultate, pe care o obținuse prin concurs. În 1866 C. luă parte la revoluțiune, fu condamnat la moarte și nevoit să fugă la Geneva și la Paris, unde scrisese asupra marurilor parisiene în timpul expoziției (1867) articole foarte frumoase. Cu ocazia revoluțiunii din 1868 el se întoarse din exil, fu numit ministru și apoi președinte al Cortes-ilor și șef al partidului republican, C. se arătă ca unul din cei mai străluciți oratori și scriitori din veacul nostru.

Castelfranco, oraș în provincia ital. Treviso, lângă riul Musone, cu 5247 loc. (1881). Aici au reușit Francezii la 1805 o strălucită învingere asupra Austriacilor comandați de principele Rohan.

Castellamare, 1) *C. de Golfo*, port în provincia ital. Trapani, pe malul nordic al Siciliei, cu 15,303 loc. (1881), comerț cu cereale, vin și ulei. Vechiul Emporium Segestae. 2) *C. di Stabia*, oraș în provincia ital. Neapole, lângă mare, pe ruinele vechiului Stabiae, cu 24,914 loc. (1881), șantier, comerț și izvoare minerale.

Castelli, *Ignat Francisc*, poet dramatic germ., n. 1781 în Viena; † 1862. A scris peste 100 de piese teatrale pline de humor și foarte populare pe timpul său în Viena.

Castellon, 1) provincie spaniolă în fostul regat Valencia, are 6465 km.² 2) Capitala provinciei C., numită C. de la Plana, cu 25,193 loc., comerț însemnat, pănzărie.

Castelnuovo, (slav. Erceg Novi), oraș în Dalmația, căpitanatul Cattaro, la intrarea în Bocche di Cattaro, 1120 loc. (1890), cu ziduri vechi de cetate, spital mare militar; în apropiere se produce vinul marzemina.

Castelnuove, 1) *C. Leo di* (pseudonimul contelui Leopold Pullé), scriitor ital., n. 1835 în Verona, și-a câștigat merite mai ales ca autor dramatic; a scris și poezii lirice. 2) *C. Henric*, romancier ital., n. 1839 în Florența; a fost aplicat la o firmă comercială până la etatea de 31 ani, când a ieșit de acolo și s'a făcut ziarist. Primul roman l-a publicat la 1872; de atunci a mai publicat o serie de romane și povești, cari i-au câștigat un loc de frunte în literatura ital. modernă. Trăiește în Veneția.

Castelvecchio, *Richard*, cu numele adevărat conte Iulius Pullé, soritor ital., n. în Verona la 1817; s'a distins — ca și fiul său Castelnuovo — pe terenul literaturii dramatice.

Casti, *Ioan*, poet ital., n. 1721 în Montefiascone, † 1803 în Paris; în orașul natal a fost prof. de teologie, apoi s'a dus la Roma, Firenze și cu Iosif II la Viena; cu fiul ministrului Kaunitz a călătorit aproape prin întreaga Europa, s'a reîntors apoi la Viena, unde a scris pentru teatrul

de curte; mai apoi s'a dus la Paris, unde a și murit. C. a fost cu preferință poet satiric.

Castiglione, 1) *C. delle Stiviere*, oraș în provincia ital. Mantua, cu 3720 loc. (1881); mătășărie. Aici învinse la 5 Aug. 1796 Napoleon I pe Austriacii comandați de Wurmsers. 2) *C. di Sicilia*, oraș în prov. ital. Catania, cu 8114 loc. (1881), cari cultivă mătasa, vinul și olivele.

Castilho, *Antonio Feliciano de*, poet portughez, n. 1800, † 1875 în Lissabona; membru al academiei de acolo. Scr. principale: »Cartas de Echo a Narciso«, »A noite do castello«, »Amor e Melancholia«, etc.

Castilla (span. *Castilla*), ținutul central al peninsulei pirenice, simburile monarhiei spaniole; se împarte în C. veche și C. nouă. 1) *C. veche*, partea nordică a Spaniei centrale, aparține platurilor mai mari ale Europei, cu văi foarte fructifere; cuprinde provinciile: Leon, Zamora, Salamanca, Palencia, Valladolid, Avila, Segovia, Soria, Burgos, Logrono și Santander; 104,229 km.² și 2.681,676 loc. (1887). 2) *C. nouă*, partea sudică a Spaniei centrale, puțin cultivată, cu întinse stepe; cuprinde provinciile: Madrid, Toledo, Ciudad Real, Cuenca, și Guadalajara; 72,160 km.² și 1.780,003 loc. (1887). Ambele provincii sunt despărțite prin *Munții C.-ei*, numiți *Carpeto-Vetonica*, ce se întind dela nord-est spre sud-vest trecând și în Portugalia; cei mai însemnați munți sunt Sierra de Somosierra, de Guadarrama, de Avila și de Gredos, în Portugalia: Serra da Estrella și da Cintra. *Istoria*. C. din secl. VIII era sub regii din Asturia, cari guvernau C. prin conți indigeni, dintre cari unii erau aproape independenți. 1026 C. trecu la regele Navarrei, iar 1035 C. veche o primi Ferdinand I, care unii C. veche cu Leonul sub numele de regatul C.-ei. Urmașii acestuia împărțiră de nou regatul, cuceriră regatul Toledo dela Mauri, dându-i numirea C. nouă; 1230 Ferdinand III unii regatele de nou. Prin căsătoria Isabellei de C. cu Ferdinand de Aragonia, la 1479 se uniri definitiv ambele regate formând regatul Spania.

Castilloa Cervant., (botan.) gen din fam. Urticaceelor, trib. Artocarpeelor, cuprinde arbori cu frunze alterne scurt pețiolate, flori monoice, dispuse în capitule dense. Aceste plante conțin în interiorul lor un suc lăptos. C. are 2 sau 3 specii, ce cresc în America centrală și în insula Cuba. *C. elastica* Cervant. este specia cea mai importantă, căci latexul său alb, foarte abundent mai cu samă în timpul ploilor, produce Cauciuc, care se obține în diverse moduri. [Z. C. P.]

Castitate, virtutea morală de a înfrina boldul sexual. C. celor necăsătorii se dice virginitate. La C. în sens strins se obligă pentru totdeauna persoanele monahale, diaconii și preoții veduvi la ortodoxi, la rom.-cat. toți preoții. (v. Celibat.) [Dr. Is. Marcu.]

Castor, mamifer, v. Bibru.

Castor și Pollux, în mitol. gr. și romană (la Greci sub numele *Dioscuri* [v. ac.], la Romani când *Castores*, când *Polluces*), doi juni în armatură strălucită, cu mantele de purpur și pe doi cai albi, și despre cari se credea că întra în luptă pentru favoriții lor, iar după învingere dispar. Locrienilor li-au ajutat în bătălia dela Sagra, iar Romanilor în bătălia dela lacul Regilus în contra Tarquinilor. Dictatorul Posthumus i-a

văduț, și pe o stâncă a aflat și urma de copită a calului lui Castor. Ei au venit și în Roma, și în forul roman la isvorul Iuturnei și-au adăpat caii și au dus scire despre învingere. Ei se serbătoriau la Idele lui Iulie, când junii călăreți din Romă, înarmați și îmbrăcați în haine serbătorești, mergeau în procesiune. [Atm.]

Castorea, produs de origine animală; se găsește în două vesicule, cari fac parte din aparatul genital al castorului (C. feber și C. americanus). Se întrebuințează în medicină, ca antispasmodic.

Castoria, oraș cu 11,000 loc. în Macedonia, situat foarte frumos pe istmul, care leagă o insulă în lacul de Castoria cu uscatul. Locuitorii în cea mai mare parte sunt Greci; este de notat că mulți între ei sînt de origine bulgară. Vr'o 350 de case sînt turcesci, și 100 jidovesci (Spanioli). Element arămănesc, afară de abia 20 familii cu simțeminte grecesci, nu locuiesc aici. C. este oraș important ca sediu al autorităților turcesci, ca cel mai nordic centru al Grecismului. În C. se face mare comerț cu piei.

Castorin, stofă de lână de calitate mai bună, cu peri scurți, amestecată și cu păr de castor.

Castra-nova, stațiune romană, în Rom., j. Romanafii, probabil la sat. Căalești; e indicată în tabla Peutingeriană cu cuvintele: Castris novis IXX millia passuum.

Castrarea, operațiune prin care se face extirparea testicolului și a anexelor sale. Indicată este această operațiune în casuri de afecțiuni, cari pe lângă că tind a distruge testicolul, amenință și viața bolnavului, sau în consecințele lor, în mod fatal, duc la suprimarea funcțiunii sexuale a organului. C. se practică la oameni și pentru a le păstra vocea. C. se face mai cu samă la animale (cocoși castrați, numiți claponi; cai, boi, etc.)

Castrarea plantelor, suprimarea voluntară ori accidentală a organelor reproducătoare masculine (staminele) dela o plantă și transformarea, prin urmare, a floarei ermafrodită în floare unisexuată femelă. Operațiunea, în primul cas, se face cu scop ca să se împiedece fecundarea plantei prin propriul său polen (autofecundația, v. ac.), și să permită fecundarea cu polenul dela alt individ sau dela un individ dintr'o specie vecină. C. trebuie să se facă cu mare precauțiune și cu mult înainte de dezvoltarea anterelor. C., în al doilea cas, se datorește desvoltării unor ciuperci pe stamine, făcându-le sterile, ori prin atacarea acelorși organe de către insecte.

Castravete, numele popular al plantei *Cucumis sativus* L. (v. ac.)

Castrenses populi, poporul cetății, adecă acei locuitori ai Ungariei, cari pe timpul regilor din dinastia arpadiană, și și mai târziu, primiau în arândă pământurile aparținătoare cetăților. O parte din recoltă erau obligați a o da erariului regesc și trebuiau să presteze și diferite lucrări pentru cetate și comitat.

Castres, capitala arondismentului cu același nume în depart. fre. Tarn, în valea râului Agout, cu 19,126 loc. (1891); postavării, tăbăcării, fabricre de hârtie.

Castriota, v. Scanderbeg.

Castro, *Ines de*, amanta infanțului Dom Pedro din Portugalia și damă de curte a soției acestuia Constanța de Castilia, ucisă 1355 din ordinul regelui Alfons IV, după a cărui moarte Pedro

recunoscu pe C. de soție legitimă. Soartea ei tragică a dat subiectul mai multor scrieri dramatice.

Castru, v. Campament și Cantonement.

Castra, (lat. pluralul dela Castrum), numirea orașelor romane, cari s'au desvoltat pe locul fostelor castrre sau tabere, s. e. Castra Batava (Passau), Castra Regina (Regensburg), etc.

Casualism, teorie filosofică care susține, că tot ceea ce se petrece în lume e numai în tîm plare. **Casualitate**, ceea ce supune totul întâmplării, accidentului.

Casuar, o specie de pasere alergătoare ce petrece prin India orientală și Olanda nouă, cu cap și grumaz roșu și vînet; cu pene în formă de fire subțiri, ce au mare asemănare cu pîrul; cu trei degete la picioare; C. din India cu creastă, cel din Olanda nouă fără creastă pe cap.

Casuarineae, (botan.) familie de plante dicotyle înrudite cu Cupuliferele, ce cresc mai ales în Australia. De habitul unui *Equisetum*, ele se cultivă la noi în florării; în patria lor lemnel cel greu e foarte prețuit. [A. Pr.]

Casuistica, știința prin care se resoalvă într'un mod hotărît, dacă o faptă oarecare este bună sau rea. Cu ajutorul ei, stoicei, moralisții evului mediu și, mai târziu, în timpurile moderne, iesuiții, resolveau casurile grele de conștiință. De aceea Kant o numește *Dialectica conștiinței morale*. De multe ori însă unii (mai ou samă iesuiții) resolveau casurile grele de conștiință în favoarea celui ce păcătua, și pentru ca să ajungă la aceasta, se întemeiau pe două principii absolut slabe din punct de vedere rațional și moral. Era principul *»opinieii probabile«*, în virtutea căreia era destul ca să se găsească un argument ori cât de slab și de departe, pentru ca faptul să fie declarat bun; și principul *»direcțiunii de intenție«* (scopul scusă mijloacele), prin care ori și ce fapt era declarat bun din momentul ce se putea descoperi un fapt mai mult sau mai puțin bun la spatele lui. Din această pricină C., mai cu samă după reacțiunea în contra religiunii catolice, dela sfîrșitul secolului trecut, a fost desconsiderată, condamnată și socotită ca un fel de artă, prin care omul păcătoș negustoresce cu Dumnezeu valoarea morală a faptelor lui. C. însă nu poate lînscî decăt conștiința celor slabi și mișei, nici odată pe a celor tari și virtuoiși. De altminteri C., în afară de exagerările unora, ca iesuiții Molina, Escobar, Sanchez, etc., e o știință foarte subtilă și foarte serioasă, care a ocupat spirite mari și care poate ocupă pe toți cei ce vor să facă în viața practică o aplicațiune cât mai dreaptă a înaltelor principii de morală. [Dragomirescu.]

Casula, la rom.-catolici vestmîntul liturgic, ce-l îmbracă mai pe deasupra preoții, când celebrează liturgia (v. Felon.)

Casura, (spîrtură). Când se lovesce un mineral cu ciocanul el se sfărâmă și presiută diverse aspecte în sfărămătură. Așa când se separă în lamele se dîce C. *lamelară*; când suprafața presintă puncte strălucitoare dese, se dîce *sacharoidă* sau *granulară*; când suprafața de sfărămare presintă cristale lungi și fibroase, se dîce C. *fibroasă*; când suprafața de sfărămătură e rotunșită ca o scoică, se dîce C. *concooidă*, etc. [C. C. B.]

Casuri, forme gramaticale, prin cari substantivele arată diferitele raporturi din dîcere. În limba română substantivele au 5 casuri: 1) *No-*

minativul, răspunde la întrebările: cine, ce? N. în dicere de regulă e subiect. 2) *Acusativul*, resp. la întreb. pe cine, ce? A. în dicere de regulă întregesce înțelesul unui verb ca complinire directă. 3) *Genitivul*, resp. la întreb. a cui? G. arată un raport de posesiune și figurează de regulă ca atribut în dicere. 4) *Dativul*, resp. la întreb. cui? D. de regulă întregesce înțelesul unui verb (sau adiectiv) ca complinire indirectă în dicere. 5) *Vocativul* este cazul chiermării (provocării) sau al mirării, nu exprimă nici un raport sintactic.

Casus, (*lat.*) cas, întâmplare.

Casus belli, cauza războiului; ori ce eveniment sau faptă, care ar putea cauza războiul; cas în care războiul ar deveni inevitabil. Motivele sau pretextele, prin cari se justifică războiul, se numesc C. b.; aceasta este indicat de obicei în un *ultimatum*, ce se adresează adversarului, ori în o comunicațiune scrisă sau verbală, care îi este pusă în vedere în termeni mai mult sau mai puțin precizi, sau într'o circulară către agenții diplomați, etc. Când C. b. nu este decât un pretext de agresiune, statul care-l indică are contra lui opiniunea publică a celorlalte state.

Casus reservatus, (teol.) *casuri servate*, se dic crimele mai mari și mai înfiorătoare, dela cari în sf. taină a mărturisirii nu pot deslega confesarii ordinari, ci dreptul de a deslega pe penitent dela un atare păcat și-l rezervă sieși episcopul ori pontiful roman.

Căța, pasere, v. Biblică.

Catabasis, după mitol. romană era o ți din zilele sărbătorilor dînei Magna Mater (v. ac.) și ale fiului său Attis (v. ac.). Sărbătorile țineau din 22 până la 27 Martie, când mama își căuta fiul. Ziua 23 Martie se numia C., era ți de post și de jale (ca la creștini Vinerea Paștilor).

[Atm.]

Catabolinos, de origine grec, sol al sultanului Mohamed II, trimis împreună cu Hamza, pașa din Vidin, la Vlad Tepeș (1456—62), domnul Munteniei, cu însărcinarea să pună prin surprindere mâna pe domnul muntean, care făcuse pregătiri de luptă în contra Turcilor; Tepeș însă înțelese cursa ce i-se pregătia și prinse întregul corp de oștire al lui Hamza, împreună cu acest pașă și cu grecul C., și-i trase în țapă, înfigînd pe Hamza spre batjocură într'o țapă mai înaltă. Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. II. 281.

Catacaustica, (*grec.*) termen de fizica-matematică; curba formată de focarele razelor reflectate în oglinzile sferice concave.

Catacombe, localități suterane destinate la vechii creștini pentru înmormântare; cele mai însemnate și mai cunoscute sînt cele din Roma; acestea formează galerii lungi și ramificate, adeseori mai multe caturi peste olaltă, săpate în colina Campagna; numai arareori se întrebunțau cariere părăsite; în părțile galeriilor, adeseori foarte înguste (0.80 m.), de ambele părți lângă și peste olaltă se află săpate excavațiuni lungurețe patruunghiulare de mărini neegale, cari sînt închise cu lespezi de piatră sau teracotă, pe cari se află însemnat numele mortului. Afară de aceste gropi simple, se găsesc și altele artistice lucrate, cu boltitură (arcosolium), avînd părțile înfrumusețate cu picturi; în unele locuri se lărgeau galeriile formînd așa numite cubicule, și în parte

cripte familiare înfrumusețate în mod corespondent ou frescuri. Numeroase sînt și sarcophagele din marmoră cu icoane din v. și n. Testament. Cele mai însemnate dintre C. la Roma sînt: a sf. Calixtus ou mormîntul sf. Cecilia, cea cu mormintele mai multor episcopi ai Romei din secl. III lângă Via Appia, a sf. Sebastian, a Domitillei, a sf. Petru și Marcelinus, a sf. Priscilla. Cele mai vechi C. datează din secl. I d. Chr., în secl. V s'a părăsit obiceiul de a se înmormînta în C. Neapolea, Siracusa și Parisul, etc. încă își au C.-le lor. În veacurile prime de frica păgînilor țineau creștinii serviciul divin în C. Cf. de Rossi: La Roma sotterranea cristiana, 3 vol., Roma, 1864—77; Inscriptiones christianae urbis Romae, 2 vol. idib. 1857—89 și Bollettino di archeologia cristiana, dela 1863 până acum 26 vol.

Catacresă, (*grec.*) abus, extensiune, imitare. În stil este un fel de metaforă, la caro se recurge de nevoie, când cineva nu află nici un cuvînt potrivit în limbă, pentru ca să exprime ceea ce voiesce. Se folosește cu predilecție la ghicitori. Unii retori înțeleg sub C. o metaforă îndrăzneată și puțin cam aspră.

Catafalo, podiul mai înalt, de regulă provădut cu trepte și învălit cu ceva materie neagră, pe care se așează sicriul unui reposit.

Catagrafie, recensemînt, inventar.

Catalani, *Angelica*, faimoasă cîntăreață ital., n. 1779 în Sinigaglia, † Paris, 1849. Avea o extensiune excepțională, atîngînd pe sol supra-acut fără a pierde nimic din dulceața și claritatea timbrului și pe lângă aceasta o ușurință uimitoare în emisiune, neîntrecută în orfaturism; C. a dat preste două milioane de lei în binefaceri.

[T. C.]

Catalaunii, popor gallic în evul vechiu; locuiau în Champagne de astăzi, dealungul fluviului Marne. Capitala țerii lor a fost Duro-catalaunum, azi Châlons-sur-Marne. În apropierea acestui oraș au fost situate *Câmpurile catalaunice* (Campus Catalaunicus sau Maureacus), pe cari s'a întîmplat sângeroasa luptă între Aëtius, beliducele roman, și Attila, regele Hunilor la 451.

[T. F.]

Catalectic, v. Acatalectic.

Catalepsia, un morb de creier sau de nervi, de sine stătător, sau ca complicațiune a altor morhuri cerebrale sau de nervi (histerie, epilepsie, chorea, etc.). Se caracterizează prin aceea, că pacientul pierdînd conștiința de tot sau în parte, rămîne imobil în pozițiunea, în care se afla în momentul atacului cataleptic și în orice altă pozițiune i-s'ar da în decursul acestuia. Atacul cataleptic are durată diferită: câteva momente până la mai multe luni; în cele mai multe cazuri revine la intervale mai scurte sau mai lungi.

Catalog, consemnare sistematică, listă.

C. ceresc, arată locurile stelelor fixe pentru un timp determinat, dimpreună cu datele necesare spre a le determina locurile și pentru alte timpuri. Cel mai vechiu C. c. este al lui Hipparch în secl. 128 a. Chr., după care se crede a fi compus Ptolomaeus Almagesta sa. Cel mai bogat C. c. este al lui Argelander, cuprinde 324,198 stele de pe emisfera nordică până la 2° lat. sudică.

Catalonia, (span. *Cataluna*), odinioară ducat, partea nord-estică a peninsulei pirenice; se

compune din provinciile Gerona, Barcelona, Tarragona și Lerida; 32,196 km², și 1.752,033 loc. (1897), cari se ocupă cu agricultura, economia de vite (oi, capre, porci), mătăsăritul, albinăritul și pescăritul; montanistica e neglijată, deși se află fier, sare, cărbuni de piatră, pucioasă și marmoră. Locuitorii vorbesc un dialect, ce se deosebește de al Castilianilor, un dialect provençal; sânt deștepti și viguroși. Pe timpul Romanilor C. forma provincia Hispania Tarracoenensis; pe timpul migrațiunii popoarelor fū ocupată de Alani, apoi de Visigoți; la 1137 fū încorporată la Aragonia, iar dela 1479 e o parte integrantă a Spaniei.

Catalpa, Jus., (botan.) gen din fam. Bignoniaceelor, trib. Tecomeleor, cuprinde arbori sau arbuști cu frunzele simple opuse sau verticilate câte trei; florile hermafrodite sânt dispuse la vârful ramurilor în panicule sau corymbe. C. are vr'o 6 specii, ce cresc prin China, Iaponia, America boreală și India occidentală. Unele specii se cultivă ca plante ornamentale prin parcuri, grădini și alee, așa este *C. bignonioides* Walt. (sin. *Bignonia Catalpa* L.), *C. Bungei* C. A. Mey., etc. [Z. C. P.]

Catalpugul, mare și mic, două râuri în Basarabia, cari curg aproape paralel prin județul Ismail și, trecând prin valul de jos al lui Troian, se varsă împreună în laoul Catalpug.

Catamarca, provincie în nord-vestul republicei sud-americane Argentina, are 90,644 km², și 110,000 loc. (1889); parte platou muntos cu văi fructifere, parte șes lipsit de apă. Locuitorii sânt păstori, agri- și viticultori; din munți se scoate aramă. *Capitala* C. are 7500 loc., întemeiată la 1683.

Cătanele, mai nainte *Strâmba*, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată lângă Dunăre; are 1172 loc., 1 biserică și 1 școală mixtă; ruine de ziduri antice.

Catania, provincie ital. în Sicilia, cu 5102 km², și 563,457 loc. (1881), cari cultivă grânele, cânepa, mătasa și via; industria se mărginesce la fabricate din bumbac și mătasă. *Capitala* C. (în vechime Catania), cel mai frumos oraș al Siciliei, e situată la poalele muntelui Aetna, în fructifera și frumoasa Campagna di C.; are 98,529 loc. (1881); rezidența unui episcop, o catedrală din secl. XI, universitate dela 1445, care a avut în timpurile trecute până la 2000 ascultători, și Academia Gioenia (fund. la 1823) cu colecțiunile sale istorico-naturale; industrie însemnată; port maritim cu un comerțu mărișor. C. a fost fundată la 729 a. Chr.

Catanzaro, provincie italiană, are 5975 km², și 433,975 loc. (1881), se împarte în cercurile: C., Cotrone, Monteleone di Calabria și Nicastro. *Capitala* C. are 22,206 loc. (1881); rezidența unui episcop; comerțu cu vin, mătasă și oleiu.

Catapeteasma, vëlul, care în biserica legii vechi din Ierusalim despărția partea bisericii numită »Sânta« de »Sânta Sântelor«, unde se afla sicriul legii, toiagul lui Aron și mana.

Cataplasmă, *Compresă*, *Oblojeală*, *C. lui Priessnitz*, aplicarea pe oareși-care parte a corpului a unei sau mai multor părți de pânză muiate în apă rece, apoi stoarse și acoperite cu altele uscate, lăsându-se locului, până ce se sbicesc. Indicată este mai cu samă contra afecțiunilor exsudative chronice cu scop de resorbare. C.

oaldă se folosește pentru ca să grăbească coacerea umflăturilor. [Dr. L. P.]

Cataplexia, termen învechit pentru apoplexie (v. ac.).

Catapulta, mașină de resboiu, cu care se servia în antichitate pentru a arunca blocuri de piatră, ghiulele de metal, etc. Sf. Scriptură ne arată întrebuintărea C.-ei de Ovrei pe la 777 a. Chr. C. se bazează pe principiul elasticității tensiunii coardelor. Un braț de pîrghie angajat cu o extremitate de un mănunchiu de coarde, poartă la cealaltă extremitate un fel de lingură mare, în care se pun greutateșile de aruncat; se bandează bine pîrghia, și când se lasă liber se lovesce de un opritor vertical, oprind astfel pîrghia brusc, iar greutateșile sânt aruncate înainte.

Catar, inflamațiunea membranei mucoase a diferitelor organe și aparate (gură, nas, tubul digestiv, căile urinare, etc.). Se caracterizează prin o secrețiune mai abundantă anormală a sucului mucos. *C. pulmonal* (acut, chronic) cu simptomele: tusă, expectorațiune, etc.

Cataract, căderea apei dintr'o înălțime oarecare; se formează pretutindenea, unde alvia rîului sau pârului coboară repentin. C. sânt fenomene trecătoare în cursul formațiunii rîurilor și — după Peschel — sânt indicii pentru etatea lor tinere. Prin eroziunea gisemintelor, ce servesc rîurilor de alvie, C. se tot retrag, apoi se transformă în repejiu și în urmă dispar și aceste. În clisura Dunărei (Poarta de fier) au putut să fie cândva mai multe cataracte; C. Rinului dela Laufen e pe cale a se transforma în repejune. C. aflăm pe toate continentele, Africa mai cu samă e patria lor, însă cele mai înalte și grandioase sânt cele din America: Yosemite în California și Niagara în Canada. [V. B.]

Cataracta, ori ce turburare a lentilei ochiului. Se deosebesc: C.-e progresive, când se turbură lentila întreagă, și C.-e parțiale sau staționare. O lentilă total turbure a unei persoane tinere are inolinarea spre înmoiere și topire; în vârsta mai înaintată se pot înmoia cel mult părțile corticale, nucleul (simburele) lentilei resistă înmoierii și topirii. C. se ivosce la oameni bătrâni (C. senilis) și după iesiuni (C. traumatică), apoi în decursul diabetului, la morbi ai chorioideei și retinei, corpului sticlos și irisului. C. se ăice matură, când substanța întreagă a lentilei e turbure, și ipermatură, când începe a se contrage, a-și micșora volumul. Tratamentul C.-ei e operativ; prin extracțiune se depărtează lentila din bulb; prin discisiune, întrebuintă la persoane tinere, se bucătesce lentila, pentru ca apoi să se resorbeze. După operațiune se aplică la ochiu lentilă (ochielar) convexă.

Cătărătoare, un ord din clasa Paserilor; v. Agățătoare.

Catarg, (marină) piesă lungă de lemn, destinată a suporta vergile, pe cari se întind velele bastimentelor. De ordinar se face din 3 bucăți: partea de jos numită *coloană* este uneori făcută din tablă de fier indoită; bucata a doua constituie *C. gabierului*, iar a 3 *arboretul*. În marină C. se numesc *arbori*. Când vasul are 3 C., cel din provă se numește: *arborele mic*; cel din mijloc: *arborele mare*; cel din pupă: *arborele artimon*. Pe vasele cu 2 C. cel din urmă e suprimat. C. inclinat dela prova vasului se numește *bompres*.

Catargiu, veche *familie* rom. originară din Muntenia. Ați 2 ramuri: una în Moldova, cealaltă în Muntenia. La 1604 e întâlnit primul din această familie, cunoscut: *Ion C.*, vel spătar, poate aoeiași cu *M. Ban Enache C.*, cunoscut dela 1616 sub Radu Mihnea. Boier însemnat în prima jumăt. a secl. XVII, el luă parte la lupta dela Dudesca între Radu XI și Mateiu Basarab, în urma căreia fu silit să fugă, cu Durescu și cu Radu, învins. Averile îi fură confiscate și dăruite Banului Dobromir Kretzulescu. Trecând în Moldova, se puse în serviciul lui Vasile Lupul, pe care îl ajută adesea, având rang de postelnic. El avu un frate, pe *Stolnicul Nicolae C.*, care făcea parte ca și dînsul din partida adversă lui Mateiu Basarab. El e numit într'unele părți (Șincai) »Cantariicul»; iar în vechile chrisoave numele se scria »Katardziu.« În cronicile nu se vorbește în timpurile mai apropiate de ramura aceasta din Muntenia. Din ea făcea parte Barbu C. în Moldova însă, ea se distinse mult timp. Fiul lui Enache, *Apostol comis C.*, e socrul lui Ștefan Vodă Petricicu, (1673—74 și 84). În 1676 el are titlul și indigenatul de noblețe polonă. Într'o diplomă a regelui Ioan Sobieski, se țice: »ilustrul bărbat Katardziu Mareșal.« Din descendenții săi mai mulți au jucat rol important în Moldova. Probabil că origina familiei e mult anterioară de 1600, dar nici un document nu ne lămuresce. După Hasdeu, ea probabil că ar avé legătură mai directă cu Balșii din Muntenegru, decât fam. Balș. (Cf. A. Dumitrescu, *Viata și Disc. lui Barbu C.*; Șincai, Cron.; Letopiseș. Moldovei).

[O. L.]
C. George, Logofetul, boier opositant în domnia lui Mihail Sturza. El împreună cu fiul său Costin erau în mâinile consulilor ruși, mai ales ale lui Besack, un instrument de tortură contra Domnului. *C. Costin*, fiul lui George Catargiu, boier turbulent în domnia lui Mihail Sturza, sprijinit de consuli rusesci la Iași, mai ales de Besack. Sturza îl destitue din postelnicie sub diferite pretexte (neresolvare de hârtii, influență în alegeri), dar sub influența consulului îl numesce membru extraordinar al consiliului. Ca ministru de interne sub Voghoreia a fost cel mai mare inamic al Unirei și a luptat să scoată din voturi o adunare inamică Unirei, jurând »ca să i se taie musteața dacă un singur partisan al Unirei ar pătrunde în divanul ad-hoc.« A demisionat însă înainte de alegeri în urma destăinuirilor acelor ingerințe fără soropul. (Cf. A. D. Xenopol, vol. VI; Docum. Hurmuzaki, vol. I, supl. IV.)

C. Ștefan, boier favorabil lui Mihail Sturza, vornic în 1838 și membru foarte activ al Unirei în 1857, membru al Căimăcămiei de trei, urmăresce scopuri ascunse și nepatriotice, întimpină însă rezistența viguroasă a lui Anastasie Panu și Vasile Sturza, cari îi zădărnicesc planurile.

[I. S. F.]
C. Barbu, om de stat român, n. 26 Oct. 1807, † 8 Iun. 1862, e reprezentantul principal al conservatorilor la începutul domniei lui Cuza. După ce la 1843 fusese director al ministr. dreptății, 1849 vornic al poliției, 1857 membru în divanul ad-hoc, sub Cuza ajunge ministru de finanțe și în Ian. 1862 ministru-president. Orator parlamentar din cei mai puternici, dușman neîmpăcat al demagogiei, dar prea puțin accesibil la o mai largă lege rurală (desrobirea țeranilor), B. C.

e asasinat la eșirea sa din Adunarea deputaților în ziua de 8 Iunie 1862, când se cobora în trăsură cu prefectul poliției N. Bibescu de pe dealul Mitropoliei din București. Asasinul a ramas necunoscut. (Cf. Ang. Demetrescu, Discursurile lui Barbu Katargiu, Bucur. 1886.)

C. Lascar, capul partidului conservator din România, n. Nov. 1823 în Moldova, învață în pensionate private, întră de tinăr în administrație, devine sub Vodă Sturza prefect la Iași și Galați, e 1857 membru al divanului ad-hoc din Iași, participă la returnarea lui Cuza (11 Febr. 1866), devine membru al Loctenentei domnului și primul ministru-president după sosirea Principelui Carol (10 Maiu 1866), are însemnatul merit de a împiedeca abdicarea Principelui în urmă mișcării de pe stradă dela 11 Mart. 1871 și de a presida primul minister mai durabil (Mart. 1871—3 Apr. 1876), e dat de Camera liberală în judecată împreună cu foștii săi colegi (Iulie 1876), dar acuzarea se retrage în 28 Ian. 1878. President al Camerei în Nov. 1888, el redevine prim-ministru la 29 Mart. 1889 pentru 7 luni și apoi iarăși dela 27 Nov. 1891 până la 3 Oct. 1895 în cabinetul junimist conservator. Dela 1895 e senator. L. C. e om de bun simț, totdeauna demn în purtarea sa, onest și de o neobosită activitate în amănuntele administrației; acestor însușiri și curagiului său le datoresce autoritatea, de care se bucură în partidul conservator. (Cf. Maioreescu, introd. istor. la »Discursuri parlamentare«, vol. I și II, 1897).

Catari (grec. = curați), sectă relig. răspândită dela sfîrșitul secl. X până pe la mijlocul secl. XV în cele mai multe țeri ale Europei sud. și vest. sub diverse numiri, ca: Bulgari, fiindcă în Bulgaria se iviră mai întâiu; Patareni, Publicani sau Popeliani în Italia; Manichei, fiindcă profesau principiile de ale Manicheilor și Gnosticilor; C. s'au numit ei pe sine, fiindcă voiau să restabilească doctrina originală curată a lui Isus Christos. C. se concentrară mai ales în Franția sud. și mai pe urmă se contopiră cu secta Albigensilor, având aceeași soarte ca și Albigensii.

Catarsis (grec. = purificațiune, pocăire) în medicina veche: purgațiune, curățenie; în filosofie: purificarea sentimentelor prin reprezentațiuni tragice (Aristoteles).

Catastasa, (grec.), partea mijlocie a unei opere dramatice, care adecă conține nodul intrigei.

Catastrofa, (grec.), partea finală a dramei. În tragedii e totdeauna nefericită, în comedii e veselă. În înțeleș general, o mare nenorocire.

Catastru, (*Cadastru*), registrul în care sînt înscrise în ordin numeric toate parcelele de pămînt, ce se află pe teritorul unei comune, cu indicarea suprafeței, a ramului de cultură și a venitului curat. Pe basa venitului curat înscris în C. se măsură contribuțiunea pămîntului și se statorește valoarea lui.

C. de vite, introdus ați în cele mai multe din țerile și statele Europei din punct de vedere al fiscalității și combaterii furtului de vite. România n'a introdus încă C. de vite și de pămînt, pe când Austro-Ungaria îl posedă, și e obligator în toate cotele mărginașe cu alte state, cu deosebire în cele mărginașe cu România.

Catatonia, morb de creier sau de nervi. Se caracterizează prin simptome de catalepsie (v. ac.)

cu depresiune psihică sau cu completă aliena-
țiune mentală.

Catavasio, complexul mai multor imnuri re-
ligioase dela cultul public divin (la mâneca-
tutrenie), în cari se preamărește învățătura cre-
dinței ori însemnătatea specială a unei ori altei
serbători. *Catavasier*, cartea care conține ca-
tavasiile.

Catoh, (pron. chetș), goană, formă musicală
special engleză; se numesc astfel mici canoane
cu un text comic, adese lasciv, decoltat, în cari
totuși se îngrămădesc toate greutățile de execu-
țiune, fragmentarea textului, a cuvintelor chiar,
ș. a. Până la finele secolului trecut a existat în
Londra un club cu simpla misiune de a face să
progreseze această formă esențialmente engleză
și deja de prin secl. XVII s'au publicat colecțiuni
de acest gen de compozițiuni. [T. C.]

Cățea, în mitol. populară română ușa sfințelor
Duminecă, Luni, Mercuri, Vineri și Sâmbătă, era
păzită de câte o cățea cu trupul de fier și dinții
de oțel, care sfășia în bucăți pe oamenii cei răi.
[Atm.]

Cățeau, Le, (*Câteau-Cambrésis*), oraș în de-
partamentul franc. Nord, arond. Cambrai, lângă
riul Selle; 10,544 loc. (1891) țesătorii de lână și
bumbac, berării, tăbăcării. Aici s'a încheiat la
2 și 3 Apr. 1559 pace între Franția Englitera
și Spania.

Catechesa, (*grec.*) se numia în seclii primi
ai creștinismului pregătirea candidaților de botez
(Catechumeni) spre primirea acestui sacrament;
C. cuprindea atât propunerea acomodată a doc-
trinelor religioase, cât și deprinderea candidaților
în devoțiunea și virtuțile, ce le recere viața crești-
nească. Ați sub C. se înțelege cuvântarea sacră,
prelegere din catechism ori istoria biblică, ac-
comodată pentru înțelesul pruncilor, apoi instruc-
țiunea religioasă a tinerimei sau catechisarea. *Ca-
techet*, persoana bisericească care îngrijește de C.

Catechism, îndreptariu la catehesă (v. ac.) În
C. adevărurile religioase de comun sunt grupate
după articolii Simbolului de credință, după pre-
ceptele dumnezeiesci și bisericesci, și după sa-
cramente, sacramentale și rugăciuni.

Catechu, v. Cachu.

Catechumen, (*grec.*) în biserica veche cei ce
voiau a se încreștina prin botez aveau să în-
vețe elementele religiiunii și să ducă o viață
religioasă. (v. Catechesa.) C. erau de 2 clase; ei
se adunau la Liturgie dela început până după
citirea evangheliei și finerea homiliei, ce urma
imediat după evanghelie, apoi cetindu-se o rugă-
ciune asupra lor, la provocarea diaconului «Căți
sunteți chemați ieșiți», se depărtau din biserică.
Partea aceasta a liturgiei se dice liturgia C.-lor.
După ce C. din cl. I au dat dovezi, că cunosc
adevărurile religioase și au purtare bună, se pro-
movau în cl. II și se numiau Photizomenoi (cei
cătră luminare), fiind-că erau aproape de lumi-
narea grației divine, ce se revarsă în sufletul
omului prin botez, care se conferia de comun la
Pasci, la Rusalii și Bobotează. [Dr. Is. Marcu.]

Catedra, (*grec.*) scaun, mai ales scaun pentru
învățători ori dignitari; scaun pontifical (scaun
de sus), așezat pe un pedestal mai înalt în fundul
apsidei în bisericile creștine. (v. Apsida.) Dela
acest scaun pontifical își au bisericile episcopale
numirea de »Catedrale«. Fiind-că cei ce ocupă

scaunul pontifical, adică episcopii, au în bi-
serică și putere didactică sau magisterială, sub
C. se mai înțelege atât oficiul episcopesc în ge-
nere, cât și oficiul didactic îndeosebi; iar a vorbi
»ex cathedra« înseamnă a propune din oficiu cu-
tare adevăr religios. În sens figurat C. înseamnă
și locul de unde se predică. (v. Amvon.)

Categorie, în limbajul comun înseamnă: ho-
tărît, determinat, clasat, și prin urmare: clar,
precis, care nu mai lasă nici o îndoială. În limb.
filosofic C. caracterizează și precizează sensul
afirmațiunii, care, pentru a fi completă, trebuie să
fie universală și necondiționată (absolută). Astfel
avem: a) *Propozițiunile categorice*, în cari pre-
dicatul se afirmă că face parte din conținutul
subiectului în mod universal și absolut. Faptul
că propozițiunile *particulare* sunt și ele cate-
gorice, nu infirmă oerința universalității pentru
propozițiunile categorice, de oarece ori ce subiect,
care are forma particulară, e susceptibil de a deveni
universal, îndată ce găsim un cuvânt nou, care
să denoteze partea particulară, despre care se
afirmă predicatul; b) *Forma categorică*, în si-
stemul lui Kant, este un mod de raționare compus
din judecăți, în cari predicatul e considerat că
residă în subiect (adecă se afirmă necondiționat
și universal despre subiect); c) *Imperativul ca-
tegoric*, tot în acelaș sistem, se numește acel
comandament moral, care își are isvorul în însăși
esența rațiunii conducătoare, care condiționează
existența noastră ca oameni. Imperativul cate-
goric se deosebește de oel ipotetic, întru cât
având origina în esența rațiunii este absolut și
universal. El comandă fără condițiuni, iar efectul
lui sufletesc este obligațiunea de a îndeplini co-
mandamentul. El poate fi înfrânt de pasiuni, dar
nici odată întunecat. Infrângerea imperativului
categoric are ca rezultat sufletesc musturarea
conștiinței. [Dragomirescu.]

Categori, (*grec.*) în limbajul comun e si-
nonim cu feluri, clase, rubrici, despărțiri, divi-
siuni. C. sunt clasele, în cari se așează lucrurile
după unul sau mai multe caractere de asemă-
nare. Se deosebesc de celelalte sinonime printr'o
nuață, care implică o clasificatiune mai siste-
matică, mai riguroasă a lucrurilor.

În limbajul filosofic C. sunt ideile cele
mai generale, sub cari se subsumă toate cele-
lalte idei mai particulare. După Aristoteles ele
sunt deice: 1) substanța, 2) cantitatea, 3) rela-
țiunea, 4) calitatea, 5) acțiunea, 6) pasiunea,
7) locul, 8) timpul, 9) situațiunea și 10) felul
de a fi. Kant dă C.-lor un înțeles mai special.
Ele sunt, după el, formele apriorice ale in-
teligenței, adecă organele proprii, prin cari in-
teligența noastră pëtrunde în înțelesul lucruri-
lor; sunt ideile pe cari inteligența noastră le
are în sine și dela sine, și pe cari ea nu le îm-
prumută dela obiectele din afară, ci din contră
silesce pe aceste obiecte să între și să se sub-
sume sub ele. În această subsumare constă înțe-
legerea noastră despre lucruri. Kant cnumără
cu totul 12 categorii, între cari se cuprind multe
din ale lui Aristoteles. C. lui Kant au fost foarte
mult criticate, și mulți țin că e partea cea mai
slabă din filosofia lui. [Dragomirescu.]

Cățel, 1) căne mic; 2) un fel de bulbile (v. ac.)
ce se desvoaltă la subțiora frunzelor ori solzilor
unui bulb; în special se numesc de popor așa

numai cei de usturoiu. Se mai pot observa pe bulbii de Zambila, Lalea, Crin, Ceapa ciorei, etc.

C-lul pământului, animal, (v. Şuiţ.)

Căţelii bologneji, nisce câni miţoşi, cari seamănă cu un leu şi sînt mici numai ca o veveriţă.

Căţelei, Piatra —, excavaţie în muntele Bisoca, Rom., j. Buzău, de unde începe să curgă apa Pecenegea. Aici s'au găsit resturi de arme vechi.

Caterina, sfinte: 1) *C. din Alexandria*, după legendă o fecioară de 18 ani, distinsă prin frumuseţea, cultură şi origine; la ordinul împăratului Maximinus, filosofi păgâni aveau să discute cu dînsa despre adevărul cultului păgân, C. însă îi converti pe toţi la creştinism; fu decapitată 307; ziua comemor. 25 Nov. n. 2) *C. de Siena*, călugăriţă dominicană, n. 1347, în urma propriilor schingiuri exagerate ajunse în stare visionară; 1374 se distinsese prin o îngrijire plină de jertfă a bolnavilor de ciumă; lucră pentru împăcarea oraşelor italiene cu papa Grigoriu XI şi pentru reîntoarcerea acestuia la Roma. Papa Urban VI chemă pe C. la Roma, unde † 1380. Canonisarea ei urmă la 1461. Ziua comemor. 30 Apr. n.

Caterina, regine. (Englittera) 1) *C. n. 1400*, fiica lui Carol VI din Franca, 1420 soţia lui Henric V, după moartea acestuia (1422), se căsătorii cu Owen Tudor, protopărintele fam. Tudor; † 1438. 2) *C. de Aragonia*, fiica lui Ferdinand de Aragonia şi a Isabelei de Castilia, n. 1483; la 1501 se căsătorii cu princ. Arthur de Wales, fiul lui Henric VII, iar după moartea acestuia (1502), cu fratele lui, Henric VIII (1509), care se divorţă de dînsa cu dela sine putere la 1533; † 1536. 3) *C. Howard*, a 4 soţie a lui Henric VIII din Englittera, din cauză de adulteriu fu executată (1542). 4) *C. Parr*, a 6 soţie a lui Henric VIII, se căsătorii, după moartea acestuia (1547), cu admiralul Thomas Seymour; † 1548.

(Franca) 5) *C. de Medici*, regina Franceiei, fiica lui Lorenzo de Medici, duce de Urbino, n. 1519 în Florenţa; 1533 se căsătorii cu Henric, fiul regelui Francisc I, şi mai apoi ca rege al Franceiei Henric II; avu influenţă hotărîtoare asupra afacerilor publice sub domnia fiilor ei: Francisc II (1559—60), Carol IX (1560—74) şi Henric III (1574—89); pentru a contrabalansa puterea ducilor de Guise, întră în legături secrete cu Hugenoţii, pe cari, după ce începură a deveni periculoşi pentru propria-i stăpînire asupra regelui, se încercă a-i extermina în noaptea sf. Bartolomeu 1572 prin nunta de sînge din Paris. † 1589 în Blois.

(Rusia) împărătese: 6) *C. I Alexeievna*, proprie Marta, n. 1684 în Livlandă din stare de jos; 1702 deveni soţia unui dragon svedez, la 3 Sept. aceluiaş an, cu ocaziunea ocupării Marienburgului de către Ruşi, fu făcută prizonieră, deveni metresa generalului rus Bauer, apoi trecu în mâinile principelui Menciow şi în urmă deveni amoroasă şi apoi soţia lui Petru cel Mare; 1703 trecînd la biserica orientală primî numele C. Alexeievna; avu trei fice, Caterina, Ana (mama lui Petru III) şi Elisabeta (împărătesa de mai târziu); 1711 cîştigînd favorul marelui vizir, salvă la Prut armata rusească din o situaţie periculoasă; 1712 o recunoscu Petru cel Mare publice de soţie a sa; 1724 fu încoronată, iar după moartea soţului ei (1725) C. după stăruinţele lui

Menciow fu proclamată împărătesă a tuturor Ruşilor. C. era înzestrată cu o tărie bărbătească şi părerile ei pline de sens şi energie erau ascultate atît în mijlocul armatelor cît şi în consiliu; arătă mult zel pentru stat, dar avu şi ea greşelile ei. C. este bănuită de a fi împins pe ţarul lauciderea fiului său din prima căsătorie, Alexis; iar după moartea soţului ei lăsă totul pe mîna amantului ei Menciow. † 1727. 7) *C. II Alexeievna* (proprie Sofia Augusta), fiica principelui Christian August de Anhalt-Zerbst, n. 1729 în Stettin; 1 Sept. 1745 se căsătorii cu marele principe Petru, nepotul şi succesorul împărătesei ruse Elisabeta; negligeată de soţul ei, C. întră în legături de dragoste mai întăiu cu contele Sergei Solticow, apoi cu Stanislaw August Poniatowski şi pe urmă cu Grigoriu Orlov; după detronarea şi uciderea soţului ei (9 Iul. 1762), care numai în 5 Ian. aceluiaşi an urcase tronul sub numele Petru III, luă C. frânele guvernării în mîinile sale; cei dintăiu 13 ani de domnie ai C.-ei au fost plini de binecuvîntare, întroducînd reforme liberale şi nrmănd în afară o politică moderată, dar de cînd devenise Potemkin favoritul ei, începî o viaţă destrăbălată, se aruncă în vîrtejul unei politici nepacifice şi rivnitoare de cuceriri, care, ce e drept, pe contul Poloniei şi al Turciei, îi mări imperiul în măsura considerabilă, dar în lăuntru îl destrămă. C. avu legături cu scriitorii eminenti (Diderot, d'Alembert, Voltaire, etc.) şi înaintă ştiinţele. Voltaire o numî Semiramida Nordului. † 1796.

Caterisire, (grec. = depunere, condamnare), este ceea ce se dice în biserica occidentală »suspensio«, adică o sentinţă, prin care se ia unui cleric facultatea de a săvîrşi actele liturgice cuvenite gradului său precum şi beneficiile ad-nexe. Dreptul de a pronunţa o asemenea sentinţă îl are episcopul pentru clerul inferior supus lui, iar pentru episcopi patriarchul. Acest drept genuin a fost însă modificat în biserica ort. din România prin situaţia ei şi prin legislaţiunea modernă. Astfel legea clerului mirean din 1893 prevede înfiinţarea de dicasterii eparchiale pe lângă fiecare episcopie, cu atribuţiunea de a judeca cauzele curat bisericesci şi a impune suspendarea sau suprimarea lefii, precum şi pedepsele (censurele) prevădute în regulamentele sf. Sinod, între cari cea mai mare este C. Consistoriile acestea sînt compuse din 3 clerici, numiţi de episcop în înţelegere cu ministrul pe 3 ani. Osăndele bănesci se execută de ministeriu, iar censurele bisericesci de către episcop. In cas de C. se poate apela la sf. Sinod, care e în drept să cas-seze sentinţa şi să trimită cauza spre judecare definitivă unui alt consistoriu limitrof. Dreptul de a da un cleric în judecată, îl are ministeriul şi episcopul, iar pentru biserici patronate, şi episcopii. Acusa se susţine din partea episcopului de revisorul eparchial, iar din partea guvernului sau a episcopilor de defensorii eclesiastici ai ministeriului. Un regulament special determină procedura. Cât pentru caterisirea episcopilor, chiar şi a protoereilor, ea nici odată n'a fost o cădere exclusivă a mitropolitilor, mult mai puţin a unei autorităţi străine, ci era un cas reservat domnului. In present ea este de competenţa sf. Sinod în înţelegere cu guvernul, şi nu de mult s'a dat un exemplu prin caterisirea mitropolitului

Ghenadie în 20 Maiu 1896. (Cf. Almanachul cul-telor, București, 1893 pentru legea clerului mirean. Xenopol, Ist. Rom. III., 661; Judecata sf. Sinod asupra mitropolitului Ghenadie. București, 1896.)

Cateta, (grec. = perpendiculară), termen de ma-te-matică. Laturile cari formează unghiul drept în triunghiul dreptunghi. În arhitectură: axa unui solid de revoluțiune întrebuintat în construcțiune.

Catgut, (*engl.*) fire cu cari se leagă vasele sangvine în timpul operațiunei. Ele se prepară mai cu samă din mațe de oaie ca și coardele de vioară, numai că firele întrebuintate în chirurgie sunt preparate în mod chimic astfel, încât in-troduce în organismul omului, nu mai poate da nasceră la o infecțiune a plăgilor.

Cath —, v. și **Cat** —.

Cathartica, (med.) numirea medicamentelor purgative, v. **Purgative**.

Cathcart, *William Shaw*, Conte, general și diplomat engl., n. 1755; 1776 avocat în Edin-burg, 1788 peer pentru Scoția, în reshaoiele contra Franței avansează la rangul de general, 1797 șeful regimentului de gardă, 1803 coman-dant suprem din Irlanda, 1805 și 1812 în misiune diplomatică în Rusia, participă la congresele din Châtillon și Viena; 1814 ridicat la rangul de Conte; † 1843 la Carlsruhe, lângă Glasgow.

Catheter, instrument chirurgical în formă de țevă. Se întrebuintează mai cu samă pentru deșertarea udului, introducând pentru acest scop instrumentul în beșică prin canalul urinar. Deo-sebib C. metalice și de cauciuc.

Cathmandu, capitala statului Nepal, în India de est, cu 50,000 loc.; în mijlocul orașului se află vechiul palat al lui Maharadza, numit Darbar.

Catifea, stofă fină, pe față cu pěrul scurt și des. Se fabrică din mătăsă, și se întrebuintează pentru veștimente scumpe; sau din bumbac, și se vinde cu prețuri mai ieftine, sub numele de plișă și velvet.

Catilina, *Lucius Sergius*, cetățean roman, n. 108 a. Chr., la 68 praetor, la 67 propraetor în provincia Asia. În urma jefnirilor comise acolo, înzădar s'a încercat să dobândească consulatul. Nereușind a înscenat conjurațiunea nu-mită după autorul ei »Conjurațiunea Catilinară«, al cărei scop era resturnarea constituției re-publicane. Cicero a descoperit planul conjuraților prin Fulvia, iubita unuia dintre ei, și la 8 Nov. 63 l-a desvălit înaintea senatului prin memora-bilele discursuri contra lui C. În urma acestora C. s'a depărtat din Roma în Etruria, de unde a încercat o rescoală contra Romei, dar a cădut la Pistoria (62). [Dr. P. O.]

Catilinare, *existențe*, persoane cari îndrăz-nesc a face ori ce, pentru-că, întocmai ca Catilina, nu au ce pierde.

Cătina, com. rur. în Rom., j. Buzău, compusă din 13 căt. cu 2240 loc. Terenul com. fiind muntos e puțin productiv, dar e avut în substanțe mi-nerale: fier, sare, gips, păcură și mai rar chich-libar, dar nu se exploatează.

Cătina, numele popular al mai multor plante din diferite familii precum: *Xanthium spinosum* L. (v. ac.); *C. albă*, *Hippophaë rhamnoides* L. (v. ac.); *C. de garduri*, *Lycium barbarum* L. (v. ac.); *C. mcd.*, *Myricaria germanica* Desv. (v. ac.); *C. roșie*, *Tamarix gallica* L. (v. ac.)

Catinat, *Nicolas de*, mareșal frc., n. 1637 în Paris. A fost întâiu avocat, dar pierderea unui proces l-a făcut să între în armată. S'a distins în resboiul contra Spaniei (1667—68) la asediarea orașului Lille; în resboiul contra Savoiei a re-purtat strălucita învingere dela Staffarda (1690). În resboiul de succesiune spaniol (1701) însă avu puțin noroc față de prințul Eugen. † 1712 în St.-Gratien. Memoriile au apărut 1819, Paris.

Catir, *Mutul* sau *Muscoivil*, (*Equus mulus*), este animalul ce se nasce din încrucișarea unui măgar cu o iapă sau a unui armăsar cu o mă-găriță. Cel dintăiu seamănă mai mult cu calul, cel din urmă cu măgarul. Vocea însă o are cel dintăiu ca măgarul, cel din urmă ca calul.

Catisma, (*liturg.*), mai mulți sau mai puțini psalmi împărțiți în anumită clasă. Fiecare clasă sau secțiune se numește C. (ședere), pentru-că este permis ca cu ocasiunea ori la fiuea cetirei C.-ei să se odihnească. Secțiuni de C. sânt 20, fiecare se împarte în 3 părți și se încheie cu doxologia cea mică.

Cato, 1) *Marcus Porcius C.*, numit și *Priscus* și *Superior* (cel bătrân), n. 234 a. Chr., a servit un timp în armată; întors la Roma a excelat ca orator, a fost ales quăstor, edil, apoi praetor în Sardinia. La 196 deveni consul, supuse Spania resculată, și la 191 luă parte victorioasă în expediția contra lui Antioch. Ca censor (184) fu foarte sever, îndeosebi veghia asupra vechilor obiceiuri morale, și astfel își atrase ura nobilimii corupte. Chiebat ca arbitru în certele dintre Cartaginei și regele Numidiei, cunoscu pericolul ce amenință statul roman din partea Cartaginei, și pe și mai înfloritoare. Ori ce vorbeie în senat o încheia cu cuvintele (deși neautentice): »Ceterum censeo, Carthaginem esse delendam«. A murit la 149 a. Ch. C. a excelat și ca scriitor. Scrierile lui sânt editate de Jordan. Lipsca, 1860.

2) *Marcus Porcius C. Minor*, n. 95 a. Ch., un strănepot al Censorului; ca tribun al po-porului a excelat prin virtuțile sale civice și prin oratoria sa. Caracter neînfrânt, republican desinteresat, a luptat mult contra puterilor lui Caesar și Pompeius de a lua puterea. După victoria lui Caesar la Thapsus, îngrijii de scă-parea tuturora. Ceru iertare pentru fiul său, el însuși nu voi să supraviețuiască căderei repu-blicei și-și dădu singur moartea.

Cato, *Catonis disticha*, se numesc nisce precepte sau șicetori morale, în formă versi-ficată: »Disticha de moribus ad filium«. În evul mediu serviau ca lectură foarte căutăta.

Catholic, (*grec.*) universal; biserica întemeiată de Isus Christos se șice catolică încât are să perdureze până la capătul lumei și e aptă de a cuprinde în sinul său pe toți oamenii de pe pământ. *Catolicism*, e aceea doctrină religioasă și organizarea bisericească creștină, care are caract-erul universalității. În special C. e profesiunea religioasă creștină, care recunoaște de cap al său pe papa dela Roma. Numirea de C. se întrebuintează în opoziție cu protestantismul și cu celelalte confesiuni. *Catoliceos*, se numește capul bisericesc al Armenilor monofisiți cu rezidența în Etșniadin (provincia Eriwan, aparținătoare Rusiei). Tot C. e și titlul patriarhului nestorian din Co-chanes în Curdistan. (v. Nestoriani).

V. și art. Rom.-cat. și Greco-cat.

Catoptrica, o parte a opticeii, care se ocupă cu reflectarea razelor luminei, în deosebi cu înveștătura despre oglinzi.

Catran, v. Gudron.

Cătrința, *cretință*, sorț larg de lână, adeseori țesut în mai multe culori, care se poartă de țerancele române în loc de rochie.

Cattaro, (în limba slavă *Kotor*), capitala căpitănatului de aceeași numire în Dalmația, lângă sinul Bocche di C.; oa comună are 5435 loc. (1890); residență episcopă, gimnasiu, școală de navigațiune. C. are un fort (San Giovanni) bine întărit, și legat cu orașul prin ziduri. Din C. duc drumuri bune la Muntenegru și Cetinje, cărora le servește de port.

Cattimelbocus, numirea latină a vechiului comitat german *Katzeneinbogen*. (v. ac.)

Cattleya Lindl., (botan.) gen de plante din familia Orchideelor, tribul Epidendreae, ce cresc în America tropicală din Mexico până în Brasilia. Speciile de C. se disting prin flori frumoase, de aceea multe din ele se cultivă la noi în florării.

[A. Pr.]

Catullus, *Gaius Valerius*, cel mai însemnat poet liric la Romani, n. 87 a. Chr. în Verona. Poesiile lui C., cele mai multe scurte, au un cuprins liric, elegic și epigramatic; în deosebi pline de sentiment sunt bocetele după fratele mort și cântarea de nuntă cu ocaziunea cununiei unui prieten. Limba versurilor sale e frumoasă. Poesiile lui C. au fost editate de Schwabe. (Berlin, 1886); Ellis. (Oxford, 1878), etc.

Cătun, o grupare mai mică de locuințe stabile ale locuitorilor din România. Mai multe cătune, câte 3—8—10 laolaltă, formează o comună.

Cătunele, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, pe valea Motrului, compusă din 3 căt. cu 900 loc. agricultori și economi de vite. Aici pe malul Motrului se găsesc ruinele unei vechi cetăți; se ăice a fi ruinele castrului »Amutria»; între ruine s'au găsit monete cu inscripțiunea împăratului Sever, săgeți, inele cu inițiale pe dînsele, iar în 1885 s'au găsit nisece monete vechi de aur.

Caturix, ăeu de resboiu la Celți; predicatul lui Esus (v. ac.)

Cătușă, partea dela ruda carului, unde se pune jugul; iant, legături, fiere.

Cătușnica, numele vulgar al plantei *Nepeta Cataria* L. (v. ac.)

Cauca, 1) afluent din stânga al râului Magdalenă în Columbia, 1030 km. lung; 2) departament în republica sudamericană Columbia, cu 603,800 km², și ca. 620,000 loc. (1881). Se cultivă cerealele și poame; pădurile dau cauciuc, sasaparilla, vanilie și scoarță de China; din băi se scoate aur și platină. Capitala statului e Popayan. Alte orașe mai sânt: Pasto, Cartago, Cali, Buga, Buenaventura.

Caucaland, o țeară în Dacia, anume Ardealul. Hunnii la 376 bătând pe Goți la Istru și Prut i-au împins (din ăesul României de aăi) în două direcțiuni: o parte sub Fridigern a trecut peste Istru (Dunăre) în Mesia, iar altă parte sub regele Athanaric, a scăpat spre nord între munții (după Ammianus Marcellinus) în C., loc așa numit pentru înălțimea munților, desimea pădurilor. (Cf. C. în Dacia de Dr. At. Marienescu, »Transilvania» 1891).

Caucaas, (*Caucasus*, rus. *Kaukas*), sistem de munți între Europa și Asia, situați pe istmul dintre lacul Caspic și Marea Neagră. C. se împarte în două părți principale: 1) *C. mare*, numit de obicei și numai C., care se întinde dela peninsula Apșeron, la lacul Caspic, până la penins. Taman, la Marea Neagră, în direcție spre vest-nerd-vest, având o lungime de 1280 km. C. mare se compune din mai multe șiruri paralele, având culmea înălțime mijlocie de 3700 m., văi înguste și afunde, cari împiedecă mult comunicațiunea; C. are o mulțime de piscuri, între cari cele mai înalte sânt Kasbek (5044 m.), Elbrus (5646 m.), Gimarai-Chooh (4777 m.), etc. Preste C. mare duc două pasuri: valea Terek (calea Tiflis) și pasul dela Derbent. 2) *C. mic*, situat înspre sud-sud-est dela C. mare, despărțit de acesta prin valea râului Kura și mărginit înspre sud și sud-est de valea râului Aras, care îl desparte de platoul și munții Armeniei. C. mic se întinde paralel cu C. mare în lungime de vr'o 530 km. și e legat de acesta prin munții Meșeș sau Grusini-Imeretini, cari formează culmea despărțitoare între basinal Lacului Caspic și al Mării Negre; lângă acești munți se află pasul Suram, prin care trece calea ferată transcaucasiană. C. mic încă se compune din mai multe șiruri paralele, cu văi afunde și piscuri înalte ca Alagös (4154 m.). un crater stins, etc.

Deși *vulcanii* C.-lui sânt stinși, totuși se observă o continuă activitate vuloanică suterană, care se manifestă în deseale cutemure, precum și în numeroasele isvoare de păcură (Baku, Taman), isvoare calde bogate (Terek, Sunșă, Tiflis, Borșom, Abas-Tumau, Derbent, Pjatigorsk, etc.) și vulcani nămolosi. Bogățiile *minerale* ale C.-lui se compun din: aramă, fier, plumb, argint, sare, cărbuni, pucioasă și păcură. *Clima* e foarte variată, pe coastele nordice moderată, sus pe munți aspră, pe coastele sudice domoală și *vegetația* abondentă; aci se cultivă pomi, vii, castani, șofran, orez, etc. *Fauna* e foarte bogată, prezentând și tipuri proprii.

Caucaasia, 1) C., numirea colectivă a ăerilor situate între lacul Caspic și Marea Neagră, despărțite prin culmea principală a Caucasului în: Ciscaucasias, sau ăerile înspre nord dela Caucaas, și Transcaucasias, sau ăerile înspre sud dela Caucaas. 2) C., *guvernament* general și cerc militar rusesc, constă din ăerile amintite mai sus, având un teritor de 472,554 km², și 7.547,697 loc.; se compune din: a) Ciscaucasias (guvernamentele: Cuban, Stavropol și Ters), 224,449 km², cu 2.852,577 loc., și b) Transcaucasias (guvern. Baku, Dagestan, Erivan, Ielisa-vetpol, Kars, Kutais, Tiflis și ăinutul Mării Negre) 248,114 km², cu 4.695,120 loc.

Poporațiunea C.-ei se compune, afară de popoarele caucasic, din: Ruși (2.326,000), Armeni (994,000), Georgieni (900,000), Tatari (1.100,000), Curđi, Ovrei, Greci, Perși, etc., dintre cari cei mai mulți sânt ortodoxi, mai sânt apoi numeroși mohamedani, buddhiști, etc. *Popoarele caucasic* (rus. Kawkaskije Górzy) sânt loonitori ăinuturilor mai multoaste ale Caucasului și se divid în: I grupa vestică, cătră Marea Neagră, căreia aparțin Abchasi (42,205 sufl.), Cerchesii (152,000) și Ubychii (80); II grupa estică, compusă din Ceci sau Cecenți (224,000), Lesghieni

(305,000); III popoare mongolice (Calmucci), turcesci și iranice vr'o 589,000 suflete. (v. art. respective.)

Cauciuc, (botan.) se numește produsul din sucul lăptos dela diverse specii de Urticaceae, Euphorbiaceae și Apocynaceae tropicale. Cel mai mult se extrage în America din specii de *Hevea*, cu deosebire dela *H. guianensis* Aubl. În Est-india din *Ficus elastica* Roxb.; *Tabaernae montana elastica* Spr. din Sumatra ne dă un C. de calitate superioară. Sucul de C. este tare lăptos, alb gălbui, se scurge prin tăieturi circulare practicate peiș în coajă și se adună în vase așezate sub un canal de lemn fixat la partea inferioară a tăieturii. C. american vine în comerț în formă de butelii sau pantofi rău formați. Spre a-i obține se bagă forme corespunzătoare de lut, uscat la soare, în sucul lichid și fiecare strat de suc obținut astfel, se uscă deasupra unui foc fumegător. Când s'a dat îmbrăcăminte de C. formate astfel grosimea și consistența convenabilă, se sparge forma și se scoate afară în bucăți. Afară de C.-ul amintit mai sus, mai vine în comerț C. amestecat cu scoarță, frunze și alte necurățenii, în hulgări, în table subțiri, bucăți groase, albe gălbui pe dinlăuntru, numite *sldnind de C.*; mai rar vine ca suc brut în sticle, numit *lapte de C.* și formează o fluiditate albă gălburie, cu miros acru. Sorte principale de cauciuc sânt: C. de Para, de Carthagera, de India estică, de Madagascar, etc. C. formează o masă brună negricioasă roșietică, uneori cu pete albe gălbui, tare și foarte elastică. La receală devine dură și solidă, la căldură se moale și se lipește; la 200° se topesc și odată topită nu se mai întăresce. E solubil în oleiu de terebentină rectificat, în oleiu obținut la distilațiunea C.-ului, dar mai ușor în sulfură de carbon cu alcool absolut. După evaporarea disolvanților C. își recapătă structura de mai înainte. Tratat cu sulfură de carbon sau ether de petrolu și ehlorură de sulfur, *vulcanisat*, devine mai moale și mai elastic, proprietate care și-o păstrează și la frig. Prin extragere cu leșie de kaliu sau pentasulfură de kaliu excesul de sulfur se delăfură și se obține *C. desulfurat*, aproape negru și lipicios pe locurile tăieturilor proaspete. Acesta se întrebuințează la țevi. Coloarea roșie o capătă dela frământarea cu pentasulfură de antimoniu. C. vulcanisat supus acțiunii prelungite a vaporilor calzi de 120—150° C. se întărește durabil; durabilitatea se promovează prin amestecarea cu substanțe cu sulfat de zinc, magnesia arsă, etc. Masa aceasta poartă numele de *C. întărit, ebonit, gumă dur* și servește la bastoane, umbrele, piepteni, nasturi, tabacheri, părți de mașini, curele, sfori, obiecte impermeabile, mantale, ghetete, etc. Fabrici mari sânt ađi în America, Anglia, Franța, Germania și Austria, pe când mai de mult singura lui întrebuințare era ca gumă de șters urmele de creion pe hârtie.

Caucous, (pron. caochös), numire ce se dă în America și Englitera întrunirilor de partid pentru prealabila nominare de candidați sau deliberarea altor afaceri de partid.

Cauda, (lat.) coadă. *Caudal*, ce se ține de coadă.

Caudella, *Francisc-Serafin*, n. 1812 în Viena, † 1868 în Iași, fost director al Conservatorului de

musică și declamațiune din Iași. Remas de copil orfan, a studiat musica singur, condus de instinctul său. Cu ocazia revoluției din 1830 se înrolă ca voluntar într'un regiment de lănceri; leuciu de ranele ce căpătă în lupte, în 1831 trecu în Moldova, unde profesă musica (piano și instrumente de coarde). După înființarea Conservatorului din Iași, a fost numit 1861 director acestei școli, post ce ocupă până la moartea sa. Între altele a scris un Marș triumfal și un Imn, ambele pentru cor și orchestră.

C. Eduard, fiul celui precedent, (n. Iași 22 Mai 1841), profesor de violină și director al Conservatorului din Iași. Lăsând la o parte studiile literare și științifice, s'a consacrat de mic copil studiilor musicale, pe cari le începe cu profesori locali, le urmează la Berlin cu H. Ries, apoi le completează la Paris cu Allard și Massart, și la Francfort cu H. Vieuxtemps. În 1861 a fost numit profesor și în 1893 director al Conservatorului. A scris musică pentru piano, violină, voce, apoi operete și opere comice. Dintre aceste ceea care a avut mai mult succes a fost prima, *Olteanca*, (Iași, 1880), în colaborațiune musicală cu Dr. G. Otremba; a scris apoi *Fata Razeșului*, (Iași, 1881); *Hatmanul Baltag*, (București, 1884); *Bezedeia Epaminondas*, (București, 1885). Ultimele sale producțiuni sânt: *Dorman* sau *Romanii și Dacii*, pe un text de N. Beldiceanu, și *Petru Razeș*, pe un text german de T. Rehbaum, ambele nerepresentate încă.

[T. C.]

Caudex, (botan.) sinonim cu tulpina. Altădată s'a dat acest nume stipei Palmierilor sau Feringelor, tulpinei unor Monocotiledonate (ca *Yuca*, etc.), sau rhizomului. Ađi, în special, arată o tulpină foarte turtită, discoidă, fără frunze, cum e cea dela baza ramurei frunzoase de *Cyclamen*, ori cu frunze, dar întrenodurile foarte dese, cum e la *Agave*.

Caudicul, (botan.) prelungire subțire din poli-niile Orchideelor și Asclepiadeelor, ce servă a le lega de stigmat.

Caudinice, *pasurile*, (lat. *Caudinae Furculae*), se numiau două pasuri de munte strimte lângă orașul Caudium în vechiul Samnium. Între aceste două pasuri au prins Samniții la 321 a. Cbr. o oaste romană și o siliră să treacă pe sub jug.

Cauer, *Carol*, sculptor, n. 1828 în Bonn, înveța sculptura dela tatăl său E. Cauer, 1846—47 elev al lui A. Wolff în Berlin, dela 1848 a trăit în Roma și mai pe urmă în Kreuznach, unde † 1885. A creat mai multe opere de valoare, între cari de interes românesc este monumentul Alexandru Papiu Ilarian, ridicat cu spesele Academiei Române la mormântul acestuia, aflător lângă biserică parochială gr.-cat. din Sibiu; acest monument, lucrat din marmoră de Carrara, e compus la basă dintr'un bloc pătrat, din centrul căruia se înalță o columnă în stil corintian, pe care este așezat bustul în mărime naturală.

Caulaincourt, *Armand, Augustin Louis*, duce de Vicence, general și diplomat franc., n. 9 Dec. 1772 la Caulaincourt. Se distinge în campania din 1800, contribuie la pacea temporară dintre Rusia și Franța, ambasador la St. Petersburg dela 1807—11, reprezentantul lui Napoleon la congresele dela Praga și Châtillon, ministru de externe după întoarcerea din insula Elba, membru

al regentei după a doua abdicare a lui Napoleon, pus pe listele de proscripțiune scapă prin protecțiunea lui Alexandru I, se retrage la o moșie. † 19 Febr. 1827. Autor de memorii »Souvenirs du duc de Vicence«.

Caulerpa Lamourx., (botan.) gen de Alge Chlorophyceae, subord. Siphoneelor, fam. Caulerpacee, cu o specie mai comună în mări: *C. prolifera*. Aparatul vegetativ e o talobie continuă (sifobie), dar la exterior diferențiată într-o tulpină tiri-toare, fixată de substrat prin rhizoizi, ce ies de pe fața inferioară, iar pe cea superioară presintă raniuri, ridicate și lăfite, ca niște frunze.

Calescent, (botan.) plantele cari au o tulpină aeriană, în opoziție cu cele acaule (v. ac.); sau cele ce au o axă asemenea unei tulpini; s. e. Algele Siphonee.

Caulleul, (botan.) porțiunea embrionului care la încoțirea seminței va produce o parte a tulpinei; sinonim cu tigela (v. ac.)

Cauliform, (botan.) cu formă și aparență de tulpină; s. e. o parte a aparatului vegetativ dela Characee, Siphonee, unele Floridee, etc.

Caulinar, (botan.) ceea ce ține de tulpină. S. e. frunze C. în opoziție cu cele radicale (dela baza chiar a tulpinei aeriene); fascicule libero-leunoase C. spre deosebire de cele foliare; stipuli C. cei purtați la baza frunzelor, dar uniți cu tulpina, etc.

Caulis, (botan.) sinonim cu tulpina și în special tulpină ierboasă, nesignificată.

Caulocarp, (botan.) plantă ce poartă pe tulpina aeriană și vivace, în fiecare an, flori și fructe.

Caulom, (botan.) nume dat unei părți a axei plantelor Criptogame vasculare și Fanerogame și anume tulpinei și ramificațiilor ei. La plantele amintite C., cu rădăcinile și frunzele (*phyllom*), represintă generațiunea asexuată. Și la multe Muscinee există o tulpină; dar pe ea se formează organele sexuate; de aceea, pentru-că represintă generația sexuată, s'a propus ase numi *Caulidium*.

Caus, (*Caux*, *Cavils*, pron. chös), *Salomon de*, inginer, n. 1576, † 1626 în Paris; 1614—20 arhitectul electorului Frederic V de Pfalz, a zidit o parte a castelului dela Heidelberg. A inventat un aparat pentru ridicarea apei cu ajutorul vaporului, din care causă Arrago îi atribuie inventarea mașinei cu vapor.

Causa, (*lat.*) motiv, afacere, mai ales afacere de drept. *C. cognita*, după cercetarea afacerii. *Causae cognitio*, cercetarea judecătorească a unei afaceri. *C. celebră*, afacere extraordinară, mult discutată.

C. pia, ori ce instituțiune, care din îndemn religios se face cu scopul de a servi spre promovarea cultului divin, ori ajutorarea deaproapelui în lipsele sufletesci și trupești. C. pie provădute cu recerințele prescise de legi au drept de a posedea bunuri mobile și imobile, drepturi și privilegii. Ele pot fi reuniuni religioase și filantropice, ori fundațiuni. Intre causele pie se numără fundațiunile pentru biserici, mănăstiri, seminare, pentru grija de morboși, de bătrâni, orfani, pentru școlari, etc.; reuniuni de înmormântare, de rescumpărarea captivilor, cercetarea și ajutorarea familiilor oneste, dar cădate în miserie, etc. Biserica creștină încă dela începutul său a înființat și protegiat C. pie (Fapt. Ap. 4, 32), cari sunt fructul credinței vie și al iubirii creștinesci active. (v. Caritate și Filantropie.) [Dr. Is. Marou.]

Causal, ce arată raportul între cauză și efect. *Causalitate*, raportul între cauză și efect. *Cură causală*, tratament medical care tinde la înlăturarea cauzelor boalei.

Causani, tîrg în Basarabia, j. Bender, cu 2249 loc. C. se află așezat pe malul rîului Botna, dincolo, pe malul drept se află alt sat numit C. vechi, iar puțin spre resărit, la distanță de 6 km. Cainari noi și Cainari vechi.

Causativ, ce indică cauza.

Causerle, (frc., pron. cosri), conversațiune, vorbire, întreținere familiară.

Cautice, (med.) remedii ce distrug țeseturile organice, dacă ajung în contact cu ele; cu ocaziunea distrugerii se formează de regulă o *escară* (pieleți albă). Acțiunea C.-elor se bazează pe însușirea lor sau de a absoarbe ori discompune apa, sau de a oxida puternic substanțele țeseturilor sau în fine de a se combina cu albumenul. C. sînt: acidele minerale concentrate, acidul cromatic, chlorurul de zinc, kali causticum, sulfatul de cupru, nitratul de argint, etc.

Cautela, (*lat.*) precauțiune; în special măsuri de precauțiune în afaceri de drept. (v. Cauțiune, Clausula.)

Cauterisația, distrugerea intenționată a țeseturilor, cu scop de a vindeca. Mijloacele — *Cauteriile* — sînt fierul roșu, platina sau materii chimice; cele dintău distrug prin ardere, cele de al doilea pe cale chimică.

Cauțiune, (*lat. cautio din caveo*, mă păzesc), act prin care o persoană garantează îndeplinirea obligațiunii unei alte persoane; persoana care dă o asemenea garanție. De pildă art. 15 C. C. obligă pe străini în România, când ei sînt reclamanți în ori ce afacere, afară de cele comerciale, dacă nu posedă imobile de o valoare îndestulitoare în țeară, să dea C. pentru plata cheltuielilor de judecată și daunelor ce ar pute rezulta din proces: *cautio judicatum solvi*.

Cavadinesci, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, compusă din 3 căt. cu 2142 loc., cari se ocupă cu agricultura, viticultura și prăsierea vitelor; afară de aceste se mai cultivă numercase grădini de zarzavaturi; multe femei cultivă și vierni de mătăsă. Aici sînt 4 biserici (una în ruină și închisă), 2 școale, una de băieți și alta de fete, și 1 moară cu aburi.

Cavage, (*franc.*) așezarea mărfurilor în pivniță sau magazin, și plata pentru așezare.

Cavaignac, 1) *C., Louis Eugène*, general franc., n. 15 Oct. 1802 în Paris, fiul lui Jean Baptiste C., (1762—1829) fost membru al conventului. 1848 guvernator al Algeriei, apoi membru al adunării naționale, după rescoala din 15 Maiu 1848 ministru de resboiu; 23 Iunie dictator militar, bate poporul parisian, apoi ajunge president al puterii executive republicane, din care post demisionă în Dec. 1848. † 28 Oct. 1857 în Ournes (Sarthe). 2) *C., Godefroy*, fiul celui precedent, om politic franc., n. 21 Maiu 1853; 1882 deputat republican, 1885 subsecretar de stat în ministeriul de resboiu, 1892 scurt timp ministru al marinei, 1893 ținu în cameră o vorbire splendidă în contra corupțiunii în procesul Panama; Nov. 1895 până Apr. 1896 ministru de resboiu în cabinetul Bourgeois. C. a pășit cu succes și ca scriitor.

Cavaillon, oraș în depart. franc. Vaucluse, arondism. Avignon, aproape de riul Durance, cu 4757 loc. (1891). Ținutul fructifer din jur se numește »Jardin de la Provence«.

Caval, flier, un cilindru făcut din lemn de paltin, sfredelit; la capătul, pe unde se suflă, e puțin mai strimt decât la capătul opus; are șese borți ovale în distanță de 27 mm. întredolată; ele sînt împărțite în 2 grupuri, distanța între grupuri e 73 mm. Lungimea C.-lui e de 82 cm., iar grosimea 5 cm.; la ambele capete e legat cu coaje de cires, ca să nu crepe; de ordinar se infrumusețează cu diferite încrestături. C. dă sunete melancolice și simpatice; îl folosesc ciobanii dela stîină. C. se mai numește și *flier ciobănesc*. În Valachia din vechime se numia și *flueroiu*.

Cavalcada, preumblare călare a mai multor persoane împreună.

Cavalier, C. neologism din ital. cavaliere (din cavallo = cal); 1) ostaș călare în vechia Romă (eques). În istoria legendară a regalității romane Romulus ar fi creat 3 centurii de C., al căror număr ar fi fost îndoit de Tullius Hostilius și mărit de Tarquinus, apoi de Servius pînă la 18 centurii (1800—5400). Primiau calul dela stat cum și o sumă pentru întreținere (aes hordearium). În urma desvoltării statului roman, avuția claselor bogate mărindu-se, crescî și cifra censului necesar pentru a intra în centuriile de cavaleri (400,000—600,000 de sesterții) pe de o parte; iar pe de alta se deosebi clasa C.-lor, oameni de afaceri, și clasa vechilor aristocrați, cei dintîi capitaliști, cei de al doilea senatori. Gaius Gracchus nări opoziția de interese între aceste două clase, dînd C.-lor tribunalele și diferite privilegii, pe cari Sulla le desființă și Pompeius le susținî. Datoriile militare ale C.-lor se redusese prin reforma militară a lui Marins. (Cf. Zumpt, Über die römischen Ritter und Ritterstand in Rom. Berlin, 1840; Madwig, Kleine philologische Schriften; Belot, Histoire des Chevaliers romains, 2 vol.) 2) În evul mediu, după Carol cel Mare, partea principală a armatelor era cavaleria, născută din necesitatea de a lupta contra Ungurilor și a Sarasinilor, iar reșobnicul se cheama C. (chevalier, caballero, Ritter). Nimeni nu putea fi C. prin nascere, ci numai prin consacrare, regii chiar trebuiau să fie consacrați. C. trebuia să primească educațiune în casa unui C. (tatăl, dar mai ales un străin), unde împlinia slujbe de fecior și de scntier: îmbrăca și desbrăca pe C., pune și ridică masa, făcea patul. Intre 18—20 de ani era consacrat: după ce făcea o baie, C. care-l crescuse îl înceaga cu spada și-i da o lovitură în ceafă (colée). Mai târziu biserica a compliceat mult consacrațiunea: noapte întreagă în rugăciune (veillée d'armes), sabie binecuvîntată, predică asupra datoriilor cătră biserică, săraci și cătră vîduve. Serbătorile principale de consacrare Paști și Rusalii. Invențiunea ierbei de puscă a avut de efect decăderea cu totul a C.-lor. Maximilian I a fost numit ultimul C. 1519. (Cf. L. Gautier, la Chevalerie 1890; Alw. Schultz, Das hoesische Leben zur Zeit der Minnesinger, 1878—80, 2 vol.) [I. S. F.]

Cavaleria, numirea colectivă a trupelor călare de militari, (Cuirasiri, Carabinieri, Dragoni, Husari, Chevauxlegers, Ulani, etc., în România: Roșiori și Călărași). C. e o trupă scumpă, fiind-că

trebuie provădută cu cai buni. Valoarea ei depinde în prima linie dela puterea și iufimea cailor. Armatura principală a C.-ei e o spadă lată, de care se folosește în momentul ciocnirii, apoi Carabine (v. ac.), care însă numai rar le poate întrebuița, s. e. în poziții de apărare, ori spre însciuțarea apropierei inamicului. În unele armate erau introduse și lance, dela 1871 delăturate, însă în timpul din urmă din nou introduse în Franca, Germania și România (la Roșiori). C. înaintează în o oră 10—12 km., infanteria 4—5 km. Unitatea tactică la C. e un *escadron*, care consistă în cele mai multe state din 150 călăreți. În Rom. 4, în Austro-Ung. 6 escadroane formează un regiment, 2 regimente formează 1 brigadă, 2—3 brigade o divisiune de C. O mică parte a C.-ei se împarte la divisiunile de infanterie, și este chemată de a îngriji pentru siguranța infanteriei și a împlini serviciul de ordonanță la diferitele comande. Cea mai mare parte a C.-ei se stringe în divisiuni, cari se trimit cu 2—3 zile înaintea armatelor, ca să afe trupele inimice, să recunoască prin patrule și detașamente pozițiile acestora, și de altă parte să zădărnicească ori să îngreuneze C.-ei adversare recunoascerea armatelor proprii. În decursul bătăliei C. scutesce aripa armatei și pîndesc momentele potrivite pentru a ataca trupele adversare. În cas când armata e constrinsă a se retrage, C. are să oprească pe inimic și să ușoreze retragerea infanteriei, iar în cas de învingere oaută să completeze victoria, producînd derută în șirurile inamicului. Proporțiunea C.-ei față cu infanteria e în Rusia 1:9, A.-Ung. 1:10, Germ. 1:14, Franca 1:20, Italia 1:23. Cea mai puternică C. o are Rusia.

În România afară de trupele de Călărași (v. ac.) armata mai are ca trupe de C. 6 regimente de Roșiori, un division de Gendarmi și două escadroane de escortă. Regimentele de Roșiori formează 2 brigade: brigada 1-a, cu rezidența la Tecuci, cuprinde reg. 1, 3 și 6; brigada a 2-a, cu rezidența la Bêrlad, cuprinde regimentele 2, 4 și 5. Brigadele sînt comandate de câte un general. Regim. 4 Roșiori a avut ca comandant I pe Principele Ferdinand al României. Fiecare regiment are 4 escadroane și 1 pluton afară din rînduri. Efectivul unui regiment este de: 28 ofițieri (din cari 3 superiori), 514 oameni cu 435 cai. Ambele brigade au: 162 ofițieri (2 generali), 2928 cameni și 2574 cai. Divisionul de Gendarmi are rezidența în București, el formează garda regală, se compune din 2 escadroane în Capitală cu un efectiv de 16 ofițieri, 263 oameni de trupă și 235 cai, și un escadron la Iași cu un efectiv de 5 ofițieri, 130 oameni și 115 cai. Cele 2 escadroane de escortă au un efectiv de 7 ofițieri și 257 oameni. Pruste toate trupele de C. este un general inspector al armeei.

Istoria. Grecii nu aveau C. pînă pe timpul reșobaielor cu Persii, și nici atunci nu era în număr mare, (în Atena abia 1200 călăreți). Macedonienii aveau o C. numeroasă și bună, care pe timpul lui Alexandru cel Mare luptă în despărțeminte numite »Ile«, cu 16 ficiori în front și cu 4 șiruri. Alexandru a mers în Asia cu 2000 Hippeis și 5000 Sarissofori. Darius, regele Persilor, avea în bătălia dela Gaugamela, 331 a. Chr., 40,000 călăreți. Romanii aveau în legiunile lor

bular. C. tubular este făcut în scopul de a mări suprafața de încălzire. Locomotivele au C. tubulare. C. sînt supuse unei probe, care consistă în a le încerca la presiune rece, umplându-le cu apă rece și supunându-le la o presiune mai mare decât cea marcată de timbrul lor. C. priu us se alterează, subîindu-se parțial păreții în interiorul lor și putînd da naștere la exploziuni. Nenorocirile, ce pot proveni din o explozie de C., au hotărît pe guvernele statelor civilizate a interveni, reglementînd prin legi severe întrebunțarea lor în diferitele industrii. (V. Mașine.)

Cazan, *strintoarea dela C.*, partea cea mai frumoasă și mai îngustă a strintorii dela Dunărea de jos, cunoscută sub numele Porțile de fier (v. ac.) C. se extinde dela Plavișevița până la Ogradina veche, comune rurale în cott. Caraș-Severin (Ungaria). Cf. art. Dunărea.

Căzania, (*slav.*) colecțiune de predici, cuvîntări bisericesci, autorisată de episcop.

Cazari, seminție tătar., care la scriitorii greci și latini din evul mediu ocură sub numirile: Cațiri, Acațiri și Acatiri; pe timpul migrațiunii popoarelor C. locuiau în Ural; prin secl. VII au fost împinși mai departe spre sud în ținuturile Caucasului, unde au purtat reșboaică cu Mohamedanii pentru posesiunea Derbentului, Georgiei, Armeniei și a țerilor limitrofe; prin secl. VIII se întăriră în potriua Goșilor în Crimea; domnitorul lor (ohagan) Bulan trecu în secl. VIII cu o parte a poporului la iudaism. Imperiul C.-lor se întindea dela Emba până la Nipru și Bug; ajungea dela Marea Caspică, apoi dela Pontus și coastele Caucasului până la cursul mijlociu al Volgei, sorginții Donetului și preste Kiev la Oka. După 850 merseră la C. frații Ciril și Metodiu și convertiră o parte din ei la creștinism. Culmea puterii C.-lor cade în secl. IX; la 965 sînt înfrânți mai întăiu de Swjatoslaw, care le cuprinse fortăreața Sarkel; restul ultim al C.-lor fu înfrînt în Crimea la 1016 de Greci și Ruși. Capitala C.-lor era Balandșar, situată pe locul Astrahanului de aji, și mai tîrziu Sarkel.

Cazarma, fântână veche în Rom., j. Mehedinți, între com. rur. Brosari și Rogova, în dreptul pădurii Vîrciorova; aici se vîd urme de zidării mari vechi; din marginea pădurii începe brasda lui Novac. (v. și Casarma.)

Cazasu, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1834 loc. agricultori; are 1 biserică și 2 școli, una de băieți și alta de fete. În timpul luării Brăilei (1828) Rușii aveau aici quartierul general; tot aici aveau și întăriri, cari se vîd și aji.

Cazna, necaz, osteneală mare, muncă; chinuire. (v. Tortura.)

Cazot, *Teodor Iosif Iulius*, ministru francez, n. 1821 în Alais; 1848 a fost propoveditorul ideilor republicane în patria sa mai restrînsă; 1851 a fost exilat, reintors în țeară fu avocat, iar 1870 Gambetta îl numi secretar în ministerul de interne; 1875 senator pe viață, 1879—82 ministru de justiție, 1883 president al curții supreme de apel, 1884 demisionă.

Cd, semnul chimic al Cadmiului.

C-dur, v. do major.

Ce, în chimie semn pentru Cerium. În gramatică e pronume nehotărît, interogativ, relativ, sau ca exclamare.

Ceaosiri, pantaloni largi de culoare roșie, cum poartă Turcii și cum purtau odinioară boierii.

Ceacu, com. rur. în Rom., j. Ialomița, spre nord dela orașul Călărăși, cu 1595 loc. agricultori; n'are nici un căt. alipit.

Cead, (*Tsade*), cel mai mare lac în Africa centrală nordică, cu o extensiune de 27,000 km². Extensiunea lacului se schimbă, în timpurile seci ea scade, în cele ploioase crește, astfel că locuitorii regiunilor din apropierea lui sînt adeseori expuși la inundații. C. încă nu este bine cunoscut; primii Europeni, cari l-au vîdut prima dată la 1851, au fost Englezii Clapperton, Denham, Oudney și Germanul Overweg. Dintre riurile, cari se varsă în C., cel mai mare este Șari, care până acum puțin e cunoscut.

Ceafa, partea dînderă a capului. C. stă în legătură cu mușchii cei groși ai grumazului și cu spinarea, pe care se razină capul. [St.]

Ceahlău, masiv muntos în Rom., j. Neamțu, tocmai la hotarul dinspre Trans., între riurile: Bistricioara, Bicaz și Bistrița; e selbatec, tăiat de văi radiind în toate direcțiunile dela crescut, și lipsit de comunicațiuni; o singură potecă trece pe la V vîrfului C. (1908 m.) și conduce la Bicaz; la N masivului, riul Bistricioara deschide pasul Tulgheșului, care conduce în valea Murășului. Piscurile cele mai înalte din acest masiv sînt: C. sau Pionul, cu vîrfurile: Panaghia și Butu, iar ramurile mai principale: Răpeune, Obcina-Verde, Obcina-Boului, Obcina-Baiului, Picioarul-Furciturilor, Culmea Săucuscului, Obcina-Neagră și Culmea Hegheșului. (Cf. Dicț. geogr. al j.-lui Neamțu. Buc., 1895.)

Ceahor, comună rurală în Bucovina, căp. și j. Cernăuț; cu 2178 loc., (20:2 ort. res., 45 cat. și 51 mos.), moșie mănăstirească, parohie, școală primară; cabinet de lectură »Cosmin».

[Dr. I. G. Sbierea.]

Ceaiu, este un product vegetal preparat din frunzele arbustului *Thea chinensis* Sims. diu fam. Ternstroemiaceelor, trib. Gordonieelor. Acest frumos arbust de 1—2 m. înălțime are frunze persistente, alterne, simple, coriace, ovale, ascuțite, fin dintate și glabre; florile albe, solitare sau îngrămădite câte 3 sau câte 4 la subțioara frunzelor, sînt regulate și hermafrodite. Cea mai mare parte a botaniștilor consideră *T. Bohea* L., *T. viridis* L., *T. conchinchinensis* Lour., *T. cantoniensis* Lour., etc. ca forme sau ca varietăți ale speciei *T. chinensis* Sims. Acest arbust originar din părțile continentale sau insulare din extremul orient al Asiei, se cultivă aji și în America în Statele-Unite, în Brasilia, etc. Frunzele preparate se întrebunțează spre a face prin infusiune o beaură mult usitată și cunoscută sub numele Ceaiu. Recolta frunzelor de *T. chinensis* Sims. se face din arbuști, cari au deja trei ani, cam pe la începutul lui Aprilie și durează până la sfîrșitul lui Octombrie. Frunzele culese se expun la soare, apoi se încălțesc pe plăci metalice, unde se întorc continuu, după aceea se succesc în formă de sul cu mâine pe nisce mese, se încălțesc de nou și iar se mai succesc, continuînd aceasta operațiune până ce toate sînt complet resucite. Frunzele în această stare se supun unei fermentațiuni, care durează 4, 6, sau 8 oaro, după cum este și temperatura. Această fermentațiune însă trebuie să se facă cu multă

atențiune, căci dacă nu este suficientă obținem un Ceaiu foarte adstringent, iar dacă fermentațiunea durează prea mult, ceaiul își pierde parfumul, primind în același timp un miros neplăcut; precum vedem preparațiunea frunzelor de *C.* constituie o adevărată industrie. În comerț se cunosc în general 2 feluri de *C.*; Ceaiul verde și Ceaiul negru, cari diferă unul de altul după modul de preparațiune; iar numeroasele varietăți de aceste 2 feluri de *C.* depind de etatea frunzelor și a arbuștilor precum și de diverse detalieri de preparațiune. Ceaiul are un gust și un miros plăcut, datorit unui oleu esențial gălbui; el conține și un alcaloid, cunoscut sub numele de *Thein*, și considerat ca identic cu *Cafeina*; afară de acestea mai conține și un principiu azotos, analog cu caseina din lapte. Ceaiul (infusiune) se întrebuințează dîlnic pentru a combate indigestiunea; abusus acestei beuturi produce însă dispepsia. În medicină se întrebuințează Ceaiul foarte mult ca antidot în otrăvirile cu opium, cu digitalina și în contra beției alcoolice. Uneori se mai întrebuințează contra boalelor căilor urinare ca diuretic, sudorific și ca adstringent.

Ceaiu se mai numesc și infusunile de diverse alte plante; precum Ceaiu de ismă (de mintă); Ceaiu de teiu, Ceaiu de soc, etc. [Z. C. P.]

Ceam, (marină) un fel de vas de lemn, cu fuudul plat, fără arboradă adeseori, destinat a transporta pe Dunăre materiale grele ca piatră, nășip, lemne. De o construcție puțin îngrijită, *C.* este puțin ridicat deasupra apei. Uneori au și vele, și atunci construcția lor este mai îngrijită. Merg de obicei în susul Dunării, unde navigă exclusiv, la remorca, și se întorc la vale în scursul apei, astfel că transportul este foarte economic.

Ceangăi, v. *Ciangăi*.

Ceanothus L., (botan.) gen de plante lignoase nordamericane din fam. Rhamnaceelor, tribul Rhamneae, cu flori mici, albe, carnee, roșee, albastre sau lilacine, dispuse în panicule sau cormimi terminali sau și axilari. Multe din specii (inclusive varietăți, s. e. cu frunze panașate) se cultivă la noi ca plante decorative rustice sau subrustice, precum *C. americanus* L., *floribundus* Hook., *ovatus* Desf., *Veitchianus* Hook., ș. a. [A. Pr.]

Ceapa, bulb (v. ac.), numele popular al plantei *Allium Cepa* L. (v. ac.)

Ceapa ciorei, numele vulgar al plantelor: *Muscari comosum* Mill. și *Muscari racemosum* Mill. (v. ac.)

Ceapraz, (*Passementerie*), galoane sau șirete de lână și de mătăsoasă, înodate și lucrate în forme de ciucuri, flori și chioțoare, cu cari se împodobesc mobile și haine. *C.* lucrate din fir servesc la costumele militare.

Ceapsa (boneta), scufie sau căiță pentru copii mici sau pentru femei.

Ceara, produsul albinelor din mierea și pulverea de flori, consumată și transformată în organismul lor în *C.*, esudând această secrețiune prin inelele abdomenului lor. După părerea stuparilor specialiști albinele, pentru a pute produce 1 kgr. ceară, trebuie să consume la un anumit grad de căldură 7—13 kgr. miere și polen. Compoziția chimică a *C.* consistă din mai multe acide (cerotin, myricin) oxide și oleuri, cari se disolvă

în spirt înfierbântat. Coloarea naturală a *C.*-ei e albă, iar cea galbenă o primesce dela aerul din coșniță și dela culoarea mierei și pulverei din flori. Greutatea specifică a *C.*-ei e 0.96—0.99, topindu-se la 50—56° R. Mirosul plăcut îl pierde prin încălzire la 85° R.; *C.* se deosebesce după flora țerilor și ținuturilor, după cari se și numesc în comerț. Se află și ceară minerală, de plante și animalică. Din ceară albinele pregătesc fagurii. *C.* se folosește la fabricarea luminilor, în medicină și spre alte scopuri industriale; din faguri se extrage *C.* prin topire după diverse metode vechi și noi, dela cari depinde și calitatea și prețul ei. (V. Apis și Stupărit.) [E. Campeanu.]

C. de altoit (nobilitat) se pregătește în diferite chipuri, de regulă din reșină de brad sau molid, care se încălzește și se amestecă cu smoală, sêu de oaie, cenușe și spirt tare. (Pentru 1 kgr. de *C.* 830 gr. reșină, 15 gr. smoală, 35 gr. cenușe cernută, 90 gr. spirt de 90°.)

C. la cultul divin se întrebuințează ca simbol al purității sufletesci; arderea luminilor de ceară e simbolul sacrificării spirituale, precum și al iluminării sufletului prin grația divină, al cărei simbol e focul. (v. Luminări.)

Ceara vegetală, (botan.) se află la multe plante depusă în sau la suprafața membranei cuticularisate. Ea constă din diverse uleiuri solide, mestecate cu o cantitate variabilă de reșină; în alcool rece nu se disolvă sau foarte cu greu, prea ușor însă în alcool fierbinte și în eter. Prezența ei în cuticulă se manifestă la încălzire: *C.* v. apare în picuri la suprafață. Pe outiculă e ușor de observat microscopic, când dă organelor o aparență de miroase brumărie chiar și cu ochiul liber, s. e. pe rapiță, secară, foile de brad, prune, etc. Forma în care ni-se prezintă e diversă: ea poate fi transparentă în place, ca s. e. la *Sempervivum* și *Opunția*, în cruste strevezetoare, precum la fructele de *Myrica*, în bastonașe caracteristice mult puțin încovciate perpendiculare pe suprafața cuticulei, ca pe trestia de zahăr, în pături granuloase (astfel mai adese), s. e. la rapiță, pe struguri, ș. m. d. [A. Pr.]

Ceara de palmier, (botan.) unica ceară vegetală (v. ac.) ce ne prezintă natura în masse mai considerabile. Ea se află în place pe tulpina diverselor specii de *Cerowylon* (v. ac.)

Ceară, stat în nord-est. Brasilei, cu 104,250 km², și 952,625 loc. (1881), puțin cultivați, dar sirguincioși. *Capitala C.*, (Nova Bragança de *C.*), întemeiată la 1611, cu ca. 80,000 loc.

Ceardac, balcon (v. ac.); pridvor la casele țerănesci; foișor sau pod de scânduri, așezat pe patru stâlpi sau furci lungi și servind drept post de observațiune.

Cearșaf, (prostir, lepedeu), obiect de rufărie pentru așternutul patului, făcut din pânză albă.

Ceas, *ceasornic*, mașină care servește a însemna și uneori a suna oarele. Mecanismul unui *C.* astăzi se resumă astfel: un resort motor, lucrând la una din extremitățile mecanismului; un regulator, așezat la cealaltă extremitate și dând întregului sistem un mers uniform; un sistem de engrenajie (roate dințate) dispus a pune în legătură cele două organe precedente și a pune în mișcare acele (arătătoarele). Cătră finea secl. XV, după cum afirmă Poucirole, se construiau *C.*, cari nu

erau mai mari ca o migdală. La finea domniei regelui Ludovic XI, se construiau în Franția, și mai cu samă în Germania, C. foarte mici. Peters Hele pe la 1500 fabrică la Nüremberg C. în formă de oue, cari mult timp fură numite *oue de Nüremberg*. Toate aceste C., din cauza mecanismului imperfect, mergeau foarte neregulat. În 1674 Huyghens inventă regulatorul cu resort în formă de spirală; dela această epocă numai, fabricațiunea C.-lor făcū un progres enorm. La 1676 englezul Barlow inventează C. cu *repetiție*. La 1750 Harrison, ceasornicar englez, construī cele dintăiu *cronometre* (măsurătoare de timp). De atunci se poate considera ajunsă la perfecțiune fabricațiunea C.-lor. Astăzi Elveția, și anume Geneva, este renumită pentru fabricarea C.-lor. (V. și Orologiu.) [M.]

Ceaslau, 1) C. *căpitanat* în Boemia, 604 km². cu 63,654 loc. (1890); 2) C. *oraș* în Boemia, capitala căpitanatului C., cu 8105 loc., centru de căi ferate; între C. și Chatusitz a învins Frideric II regele Prusiei pe Austriaci comandați de Carol de Lotaringia, 17 Maiu 1742.

Ceaslov, (*slav.*) carte bisericească rituală, care conține rugăciunile și cântările rostite și executate la anumite ceasuri — oare — din zi. C. se țice că a fost compus de Cassian, monach din mănăstirea Betleem.

Ceața, adunare, mulțime de oameni sau de animale; corp de soldați, suită.

Cete ângeresci, numărul ângerilor creați și dispuși de cătră D-șeu spre servirea oamenilor. (Cf. cart. IV Reg. VI, 15; Evr. XII, 22 Apocalips V, 11.) C. âng. sūnt împărțite după olasă, grad, funcțiune. De regulă se deosebesc 9 clase, anume: ângeri, archangeli, scaunele, începătoriile, domniile, puterile, virtuțile, cherovimii și serafimii.

Ceață înarmată, după Cod. pen. rom., (art. 170—79), adunare de persoane pentru o crimă sau delict, în care mai mult de trei persoane poartă arme pe față. (v. Rebeliune.) Cf. și art. Banda.

Ceața, v. Bura. C. *cerească*, v. Calina.

Ceaur, familie boierească însemnată din Moldova. O găsim de prin secl. XVI cu date mai precise. Cronica lui Huru citează pe un boier: *Florea C.*, fără atribut special, sub Dragoș Vodă.

[O. L.]

Ceaurul Vasile, competitor la domnia Moldovei, pe vremea lui Mih. Racoviță a III-a orăă (1716—27), susținut din partea nemulțămiiților și a Nemților întrați în țeară, (resb. cu Turcii 1718). Organisă o resmiriță, care jefui totul, mai ales pe partizanii domnitorului. Tătarii alungând pe Nemți și încheindu-se pace, C. fū pedepsit de Vodă prin confiscarea mai multor sate (Pășcanii, etc.) și prin uciderea cetașilor săi prinși.

Ceaus, ușier, funcționar civil sau militar turc, pedel. Pe la începutul seclului primul corpul de C. era din 700 oameni sub un bașa-ceanș. În Egipt, sub Mameluci (1171—1517) soldați cântând la marșuri solemne. Ađi înseamnă sergent de oraș sau de armată, aprod. Odinioară C. mai însemna vâtaf de surugii, iar C.-bașa un fel de mareșal al Porții.

Cebes, (*Kebes*), filosof grec, discipul al lui Socrates. Originar din Theba. Lui i-se atribuie trei dialoge cu conținut filosofic, în cari se tratează despre starea sufletului înainte de unirea lui cu trupul, despre caracterul și soarta oamenilor cât sūnt în viață și despre ieșirea din această lume.

După C. adevărata fericire consistă în conștiința despre puțința de a deveni virtuos. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.; Ueberweg, Gesch. d. Ph. I.) [Pl.]

Cebus, (*Capucinus*), o maimuță ce trăiesce în Guyana, Venezuela și Peru. Are o voce slabă și plângătoare.

Cec, (engl. check, franc. Chèque), înscris, asigurațiune plătibilă — fără interese — la prezentare, ori la o dată anumită, prin care cineva dispune de o sumă ce o are disponibilă la o bancă sau la o altă persoană. C. s'a desvoltat din contul curent și presintă avantajul, că simplifică mecanismul circulațiunii și permite a face plăți cu o mică pierdere de timp și de bani. C. trebuie să arete suma de plătit, să fie datat și semnat de emitent; el poate fi emis la purtător ori în folosul unei persoane numite. Afacerile de C. în cele mai multe state sūnt regulate prin legi speciale, în Rom. prin Cod. comercial (art. 364—69). Aici C. trebuie prezentat pentru plată în loc 8 zile, iar în alte localități 15 zile a dato. Abusuri cu C. se pedepsesc — afară de pedepsele prevădute în Cod. penal — cu amendă egală cu 10% a sumei arătate în C. În Ung. afacerile de C. încă nu sūnt regulate prin lege.

Cecă, specie de buhă, (*Strix aluco*). v. Buho.

Cecchetti, *Bartolomeu*, istoric și paleograf ital., n. 2 Sept. 1838 la Veneția. Director al Arhivelor statului din Veneția, supraintendent al Arhivelor provinciilor venețiene și membru al comitetului de direcție a »R. deputazione sovra gli studi di storia patria«. Numeroase scrieri de paleografie, arhivistică, erudiție — 148 de numere, 11 discursuri funebre. Relativ la Români: Bibliografia della Principessa Elena Ghika Dora d'Istria. Veneția, 1868. A îngrijit de copierea unor documente pentru Academia Română, † 16 Mart. 1889. După moarte ales membru on. al Acad. Rom., 22 Mart. 1890. (Cf. G. Giomo, Estratto dall'Archivio veneto, (discurs funebru), T. 38. 1889. R. Predelli, Estratto dall'Ateneo Veneto, Maggio-Giugno, 1890.) [D. E.]

Cecenți, puternic popor din Caucaș, în număr de 224,000 indiviđi. Locuiesc în văile ripoase ale Sundjei și Argunului, afluenți pe dreapta Terekului. În aceste locuri selbatice C. au putut înfrunta așa mult timp armele Rușilor, și au remas cei mai fideli lui Chamil. În tradițiunile lor spun, că s'au coborât din munți înalți la văi din cauza sterilității. Atunci C. trăiau în familii (*tokum*) izolate și independente. Unindu-se mai multe familii, formară sate autonome sub jurisdicțiunea bătrânilor. Țeara fiind fără stăpân, fiecare familie își însuși răriseța practică în păduri. C. trecând Sundja și stabilindu-se în pășunile șefilor Karbadei, trebuiră să le plătească ca dajdie o măsură de grâu de fiecare casă și să se supună regelului aristocratic de aici; pe când cei vecini Kumukilor recunoscură autoritatea acestora. Massa națiunii remase însă fidelă instituțiunilor ei democratice. Slăbiți prin separațiunea familiilor, C. chieamară pe Turli să-i guverneze; aceștia venind cu resboinici, făcūră din ei buni soldați. Mai târziu C. gonesc pe Turli și-și capetă independența primitivă până la Chamil. La început ei erau islamisți-suniți, iar în 1840 chieamară pe Chamil, care primi jurământul și zăloagele lor și le predică un an muridismul. Acesta le aplică legea Coranului și un guvern regulat. În resboiul

lui Chamil cu Rușii C. îi aduseră mari servicii, iar în 1859 ei sînt suspuși de Chamil, care le aplică legile sale ca învingător. Ei sînt brigânți.

Cecil, (pron. sesil), *William*, v. Burleigh.

Cecilia, 1) C., sfântă, după legendă născută în Roma din o familie patriciană, † pe la 230 ca martiră. C. trecu în ascuns la creștinism și făcu vot de virginitate perpetuă; părinții ei o logodiră cu un tînr păgân, Valeriu, pe care însă C. îl cumpăni să primească și el creștinismul și să respecte votul făcut de dînsa. Valeriu și cu fratele său Tiburțiu muriră ca martiri. C. fû aruncată într'o baie fierbinte, remase însă nevătămată; apoi fû predată calăului, care încercă de trei ori să o decapiteze, dar fără rezultat, C. muri însă a treia zi în urma rănilor primite. Papa Paschalis I lăsă 821 să se depună osămintele ei în biserica sf. Cecilia din Roma. Sf. C. trece de patroana muziceii bisericesci; ei i-se atribuie inventarea organelor. Palestrina fundă în Roma o reuniune cu numele C.-ei pentru cultivarea muziceii bis., iar papa Pius IX transformă acea reuniune în Academie de musică. Dîna comemor. 22 Nov. 2) C., *Metella*, fîca lui Caecilius Crețicus și soția lui Crassus cel tînr; monumentul ei sepulcral se află aproape de Roma în stînga vechiului drum Via Appia; e o zidire puternică rotundă avînd un diametru de 20 m.; poporul de rînd numesce aceasta zidire după capetele de bou ce o decorează, Capo di bove; în evul mediu s'a folosit ca turn de apărare. Sub papa Paul III s'a găsit aci sarcofagul de marmoră al C.-ei. [nt.]

Cecropia L., (botan.) gen de plante din fam. Urticaceelor, tribul Conocephaleor; toate sînt arbori cu lemn moale ușor, în interior cu suc lăptos; frunzele mari palmati-lobate sînt san albe și pîroase pe fața inferioară, verzi pe cea superioară, sau verzi pe ambele fețe. Speciile citate, vr'o 40, cresc în America tropicală. Se cultivă în florării calde ca plante decorative (*C. dealbata* Williams.), sau pentru fructele lor comestibile (*C. palmata* L.) În țările de origină, din frunzele și mugurii de *C. peltata* L. se face ceaiu, luat ca antidot în casuri de intoxicări cu rădăcinile unor plante; tot frunzele ei sînt anti-blenoragice, iar lemnul moale și ușor servia Carabilor la fabricarea trîmbețelor; ađi servă la facerea de conducte, șghiaburi, etc. pentru apă.

Cecrops, (*Kekrops*), cel mai vechiu rege mitic în Attica, el a zidit cetățuia Atenei, a întrodus în Attica religiunea, agricultura, cultura maslinilor, comerțul și navigațiunea.

Cedrela L., (botan.) gen de plante ligoase din fam. Meliaceelor, trib. Cedreleae, ce cresc în Asia, Australia și America tropicală și subtropicală. Lemnul frumos și odorant al multor specii se folosese la lucrări de artă; scoarța s. e. dela *C. febrifugu* Bl. din Estindia și Iava în medicină. *C. sinensis* Juss., din Chiua și Iaponia meridională, e întrodusă în Europa sudică ca plantă ornamentală subrustică; alte specii se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Cedron, (*Chedron*, *Kidron*), acum *Wadi-Sitti Marjam* = Valea Mariei, vale lângă Ierusalim, are apă numai în timp de ploaie, se varsă în Marea Moartă. Partea văii dintre dealul maslinilor și zidul Ierusalimului se numesce și valea Iosafat (Ioil. 3, 17).

Cedru, numele vulgar al frumosului arbore *Cedrus Libani* Barri.

Cedrus Loud., (botan.) gen din fam. Coniferelor, trib. Abietineae, cuprinde frumoși și mari arbori cu ramuri întinse orizontale; frunzele persistente aciculare sau subtetragonale rigide, solitare pe ramurile mari, pe rămurele însă fasciculate; florile monoice, cele mascule în amente solitare la vîrfurile unor ramuri foarte scurte, cele femele în amente sesile subglobuloase; fructele sînt conuri drepte, oblonge sau ovale și rotunjite la vîrf. Acest gen are trei specii originare din Himalaja, din Orient și din Africa boreală; unii botaniști nu admit ca specie decăt pe *C. Libani* Barrel, iar pe *C. atlantica* Manet și *C. Deodara* Loudon. Îe consideră numai ca variații. *C. Libani* Barrel, numit vulgar Cedru, crește în munții Liban și Taurus în Siria, ađi este întrodus și în Europa, unde se cultivă sub cerul liber ca plantă ornamentală. Cedrul este un gigante al regnului vegetal, căci tulpina lui poate ajunge pînă la o circumferință de 13 m. Lemnul de Cedru se întrebunțează ca lemn de construcție. [Z. C. P.]

Cefa, (magh. *Cseffa*), com. mică în Ung., cott. Bihor. În analele publice figurează înainte de venirea Tatarilor sub numirea Chepanhida; în secl. XIII era cel mai însemnat opid al cottului Are 187 case, cu 1236 loc., (730 Rom. gr.-or.) Teritoriul e de 6183 jug. cat., pămînt arător, produce tot soiul de bucate; industrie de casă, pomărit, stupărit, prăsiere de cai, vite cornute, oi și porci. Oficiu pretorial, stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic și postă în loc. [†]

Cega, (*Acipenser ruthenus* L.), mai numit încă și *Sterlet*, iar în Moldova *Cigă*, *Ceciugd*. Pește din subclasa Ganoidelor, familia Acipenseridelor. Trăiesce în afluenții Mării Negre și Mării Caspice, în Dunăre se urcă pînă la Viena. A devenit un pește cu totul de apă dulce și nu mai merge nici odată în mare. Se reproduce în lunile Aprilie și Maiu. Icrele sale sînt de o calitate cu totul inferioară, carnea sa din contră foarte apretiată. [Antipa.]

Cehan, supranumele lui Mihaiu III Racoviță (v. ac.)

Cehi, popor. (v. Boemia.)

LIMBA CEHĂ.

Limba cehă se ține, împreună cu l. polonă și lusato-sêrbă, de ramura apuseană a limbilor slave și se extinde preste Boemia, Moravia și Silesia, întru căt părțile acestea nu sînt locuite de Nemți ori de Poloni. L. Slovacilor, cari au dat bărbați mari de litere Cehilor, încă e un dialect ceho-slav, tot astfel a Valachilor din răsăritul Moraviei și din Silesia. L. literară de ađi își ia începutul dela dialectul tribului Cehilor, cari din centrul țerii au căștigat domnia preste alte triburi. Ea s'a desvoltat sub influența limbei germane, din care a împrumutat multe cuvinte și numeră multe cuvinte noue, formate după timp și împrejurări, din alte limbi slave. L. nouă se deosebesce de cea veche prin înlocuirea vocalelor largi a, u cu vocalele înguste e, i; diu forme a pierdut dualul și supinul, iar preteritele simple au fost înlocuite prin forme compuse. Dela Ioan Hus datează și o ortografie sistematică (1369 pînă 1415). Literale se cetesc ca în limba la-

tină, iar pentru sunetele ce lipsesc în latină se întrebirează semne diacritice (č = cî rom.; š = ș; ž = j rom.; ř = rz pol.; đ' t' = d t în rom. deă teă; ě = ie; c = ț; ň = n franc. gn); accentele deasupra vocalei arată lungime (ň și ů). Accentul de căpetenie se pune todeauna pe silaba primă a cuvântului și pe aceasta se bazează prosodia cea naturală a versului. Prosodia metrică e afeotată și contra spiritului limbii cehe. În timpul de față nu se mai compun versuri metrice, chiar și traducerea din poezi clasici se fac în mare parte numai în versuri basate pe accent. Cf. H. O. Jarník, L. și lit. C.-lor, »Transilvania». Sibiu, 1898.

LITERATURA CEHĂ.

Dovedindu-se epopeele naționale vechi, sub numele de Kralodvorský și Zelenohorský ca falsificate, se poate afirma, că literatura cehă și-a luat începutul deodată cu ivirea creștinismului în Boemia, propagat pe deoparte din resărit prin Ciril și Metodie, pe de altă parte prin predicatorii apuseni (secl. IX). Cuprinzând biserica din apus teren tot mai vast, limba cărturarilor era cea latină, în care aflăm scrise câteva cântece religioase și o importantă cronică a țerii boeme de decanul Kosmas, († 1125.) Curentul romantic din apus străbătută în epoca următoare și în Boemia, pe lângă care s'a mai cultivat literatura beletristică, s'au făcut traduceri din biblie și chiar începuturile dramei de caracter bisericesc (secl. XIV) și s'au scăpat, păstrându-se în scris, vechile pravile ale țerii. Cronică lui Dalimil din timpul regelui Ioan (1310—46) este totdeodată un strigăt al reacțiunii contra străinismului ce cuprindea teren în țeară. Sub înriurirea lui Carol IV (1347 până 1378), numit »părintele patriei», se înființează universitatea din Praga (1348) și înfloresc mănăstirile ca centre de cultură. Decadența morală, eresia, lupta între biserică și puterea lumescă, pisma națională între profesorii și studenții cehi și nemți ai Universității din Praga, dădură mai târziu nascerii unei ere de reformă a societății în deobște și a bisericii în special. Boierul Toma de Štítný (1331—1401) cultivă, între țeară, filosofia și morala creștinească cel dintăiu în l. cehă. Pășirea hotărâtă a lui Ioan Hus dădu pe de o parte avânt literaturii bisericesti, pe de altă parte ridică caracterul național în toată țeara și el remase până aji ca stilist și reformator al ortografiei cehe. Ieronim de Praga, ca prieten al lui Hus, agită pentru ideile lui Viclif și se puse în urmă în legătură cu ortodoxii. Osândirea și executarea acestor bărbați produse sguduirii și mai puternice. Petru Chelčický respingea toate instituțiile bisericesti și punea temeiul numai pe sf. Scriptură. După dînsul lumea întreagă și legile ei n'au pentru creștin nici o însemnătate, el todeauna este pe lume numai o oaspe gata a se duce. Ideile sale sînt aprobate și de Tolstoi. Pe baza scrierilor sale s'au întocmit în 1457 începuturile »Uniunii fraților boemi», care a avut o înriurire hotărâtoare în țeară și preste hotare. De remarcate este activitatea scriitorului Sigmund Hrubý z Ielené, numit Gelenius, (1497—1554). Sub înriurirea uniunii s'a făcut clasică traducerea a bibliei din limbile originale și publicată mai întăiu în anii 1579—93 în Králiky (Bible Králická). Sub stă-

pănirea lui Rudolf II și Venceslav luă avânt cu deosebire literatura științifică, și cuprinde teren arta, încât perioada aceasta s'ar pute numi »perioada de aur», dar resboiul de 30 ani, care nimici floarea națiunii, aduse iute și decadența literară. Ca cel din urmă episcop al uniunii de frați se pomenesce I. A. Komenský (Comenius) (1592—1671) exilat și el, care și-a câștigat nume de reformator al vechilor sisteme de educațiune. Cu spiritul liberal de sub Iosif II se începe epoca cea nouă a literaturii cehe. Intemeietorul slavisticii Iosif Dobrovský (1753—1829) care scrise în limba germană, și mai târziu tineri însuflețiți au lucrat pentru redesteptarea națională prin teatru și scrutări științifice. Panславistul Ioan Kollár din Slovacime (1793—1852) scrie »Slávycerac»; L. Čelakovský (1799—1852) se aprofundă în poesia populară; Iosif Jungmann 1773—1847 face dicționarul limbii cehe; Fr. Palacký 1799 până 1876 scrise istoria națiunii cehe până în 1526; P. I. Šafařík (1795—1861) trece ca scrutător neobosit al istoriei slave vechi: »Antichitățile slave»; I. E. Purkyně (1787—1869) se ocupă cu fiziologia. În direcția pur patriotică a scris: I. K. Tyl (1808—56), I. K. Erben (1811—70), Bož. Němcová (1820—62), K. Havlíček (1821—56) publicist, e mare dușman al spiritului exclusiv național. Ideile cosmopolite ale »byronismului» și »Germaniei tinere» se încep cu poetul V. I. Hálek (1835—74) și Ioan Neruda (1834—91) întemeietorul modernei proze boeme. Cu scriitorul universal și foarte fertil Iaroslav Vrchlický (n. 1853) întră pesimismul. De amintit în perioada aceasta este Svatopluk Čech (n. 1846), scriitor romantic de colorit foarte patriotic, și Iuliu Zeyer (n. 1841). La 1886 s'a inaugurat, sub prof. T. G. Masaryk, un curent critic, sub care se fac scrutări științifice. Literatura înfloresce pe toate terețele, numai poesia dramatică nu și-a aflăt genul, cu toate oă în Praga există teatrul național dela 1862. În Boemia e o puternică organizațiune școlară medie și înaltă (universitatea reorganizată în 1882); Societatea științifică fondată (1784). Academia fondată în 1891 etc., (v. Boemia.) Cf. H. O. Jarník, L. și lit. C.-lor, »Transilvania». Sibiu, 1898.

Ceica, (magh. *Mayyar-Cséke*), com. mică în Ung., cott. Bihor. Are 160 case, cu 826 loc., (400 Români gr.-or.), școlae confessionale și una de stat. Teritorul e de 2555 jug., tot muntos, produce puține cereale; industrie de casă, de lemn, pomărit, stupărit, prăsiere de vite cornute, oi, capre și porci. Oficiul pretorial, judecătoria cercuală și cartea funduară, stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic și poștă în loc. [†]

Cekiang, provincie în sud-estul Chinei, foarte fructiferă și bogată, cu 95,000 km², și 11·8 milioane loc. (1890). Capitala e Hangiofu; porturi: Ningpo și Venciu.

Celadon, (*franc.*) o figură în romanul »Astrée» de d'Urfé, apărut la 1619; de aci în piese de teatru denumirea amoresului sentimental. În secl. XVII se numia C. culoarea de modă verde; apoi vasele de porțelan și piatră, chineze și japoneze, smălțuite cu verde.

Celastrineae, (botan.) fam. de plante lig-noase (rar erbacee), tropicale și temperate, dicotyle, cu flori 4- sau 5-mere, în care androceul și gineceul e inserat pe un disc. Cele mai im-

portante genuri sînt: Evonymus, Celastrus și Elaeodendron.

Celastrus L., (botan.) gen de plante lignoase, uneori căfărătoare, din fam. Celastraceelor, răspîdit în Africa, Asia, Australia și America boreală. În Europa crește o unică specie în Granaada; *C. scandens* L. din America boreală, *C. senegalensis* Lam. din Senegal ș. a. se aplică în medicină. Prima specie e introdusă în Europa ca plantă ornamentală rustică, altele se cultivă la noi în florării.

Celebes, după mărime a treia din grupa insulelor Sunde în Marea est-indică; cu micile insule, ce-i aparțin, are un teritor de 200,132 km²; cele 4 peninsule, între cari sînt sinurile: Tomini, Tolo și Boni, îi dau o formă ciudată. C. e traversată de munți cu piscuri înalte preste 3000 m., în cari se află aur, cupru și fier de o excelentă calitate, și are numeroase rîuri litorale. Clima e tropică; pămîntul e fructifer, dar vegetația nu e așa abundantă ca pe Borneo și Sumatra. Numărul populației se urcă la 1½ milion. După rasă sînt Bugisi (Malai) în sud, Macassari în vest și Alfuri în centru și în nord, apoi Europeni și Chinezi. C. e proprietatea Olandezilor și se împarte în: 1) *Gubernamentul C.*, de care se ține peninsula sudică, o parte a centrului, litoralul vestic al peninsulei vestice și partea vestică a peninsulei sud-estice; 2) *Residenția Menado*, de care se ține restul insulei și insulele Sangir și Talant. Orașele principale sînt: Mangkassar, Menado și Kema. Articoli de export: cafea, oleu de cocos, urez, cacao, bumbac. Primele colonii au fost făcute de Portughezi la 1512; Olandezii s'au așezat în C. prim dată la 1607.

Celebes, marea, o parte a mării est-indice, între insulele Celebes, Borneo și Sulu.

Celebiu, odinioară titlu de politeță, sinonim ou *Chir*.

Celebru, faimos, renumit, vestit.

Celeiu, comună rurală în România, j. Romani, pl. Balta-Oltu de jos, cu 1427 loc., o școală mixtă cu un învățător, o biserică cu doi preoți. În epoca romană aici a fost un oraș, care se numia *Colonia Malva* sive *Malvensis ex Dacia*. Când scade Dunărea se ved picioarele ruinate ale unui pod, făcut de Constantin cel Mare.

Celenterate, (zool.) v. Coelenterate.

Celeres, (*lat.*) în Roma regală numele soldaților din garda de călăreți a regelui; comandantul lor se numia *Tribunus Celerum* și avea — între altele — dreptul să adune comițiile; cădînd regatul, garda C. se disolvă.

Celeritate, (iuteală, repegiune), C. în mișcarea uniformă este spațiul parcurs de un mobil într'o secundă, sau spațiul care l-ar parcurge dacă mișcarea ar dura o secundă. C. în mișcarea variată este derivata spațiului considerată ca funcțiune a timpului; s'ar pute chiar dice, că este mișcarea medie pe timpul înfuit de scurt, ce urmează momentul considerat. C. se indică de ordinul în metri, este o cantitate algebrică, adică susceptibilă de a lua semnul + sau —, conform sensului mișcării.

C. absolută este C. unui punct material în cazul unei mișcări absolute. **C. angulară** este C. unui punct, care în o mișcare de rotațiune se află la distanța de un metru din axa rotațiunii. Această celeritate este întrebuițată foarte des

în calculul C.-ii mașinilor și ne vine dată de formula $\frac{n}{30} \pi$, n fiind numărul învîrțiturilor pe minut. **C. aureolară** este limita raportului sporului suprafeței descrise de o rază vectore, cătră sporul timpului; e constantă în cazul mișcării planetelor. **C. finală** e celeritatea din ultimele momente ale unei mișcări. **C. inițială** e celeritatea din cele dintăiu momente ale unei mișcări. **C. luminei** este spațiul parcurs de lumină în o secundă. Fû determinată de Roemer, astronom danez, în Paris în 1675—76 prin observațiunea eclipselor satelitelor lui Iupiter, cari deși fuseseră calculate cu exactitate mare de Domenico Cassini, rezultau întărziate când Iupiter se afla în conjuncțiune și erau accelerate la epoca opozițiunii. Diferința provenind din timpul cât putea lumina să vină la noi din acele două pozițiuni ale astrului, s'a constatat, că lumina parcurge spațiul cu 300.000.000 de metri pe secundă. **C. relativă a unei înălțimi** este C. ce are un mobil cădînd dela acea înălțime și vine reprezentată prin formula $\sqrt{2gh}$ cunoscînd că h este înălțimea considerată și g accelerațiunea gravitațiunii, adică 9·8088. Are un mare rol în mecanică. **C. medie** este C. mișcării uniforme, care ar urma să înlocuiască mișcarea reală a unui punct material astfel, încât un spațiu identic să fie parcurs în acelaș timp. Iată valorile unor celerități medii.

Om la pas pe secundă 1:50 m., pe oră 540 m.

„ alergînd „ 2:50—7:00 m.

Cal la pas pe secundă 1:20 m., pe oră 432 m.

„ la trap mic „ 2:22 m. „ 800 m.

„ la trap mare „ 4:44 m. „ 1600 m.

„ alergînd „ 15:00 m.

Vînt ușor „ 1:00 m.

„ fortunal „ 50:00 m.

Tren de drum de fier de marfă 20—30 km. pe oră, mixt 30—40. de persoane 40—50, accelerate 50—60, fulger 60—80.

Un vapor de mare parcurge 18—19 node (1 nod = 1852 m.) pe oră.

C. medie a unui rîu sau canal se obține împărțind debitul lui prin secțiunea transversală. **C. relativă** se numește aceea a unui mobil în mișcare relativă. **C. virtuală** este deplasarea simultană și înfuit de mică, ce se poate da diferitelor puncte ale unui sistem, fără a altera legăturile stabilite între aceste puncte. Aceste deplasări se numesc C., fiind-că dacă sistemul e în repaus, ele sînt proporționale cu C.-țile, cu cari s'ar mișca diferitele puncte ale lui într'un timp înfinit de scurt, și sînt țise virtuale, căci sînt numai posibile, dar neefectuate. Acest principiu important al C. virtuale vine întrebuițat în Statica pură, fû stabilit mai întăiu de Galileo Galilei și mai tîrziu studiat de Lagrange și alții.

Celestin, numele a cinci papi: 1) *C. I.*, sfânt, (422—432), avû dificultăți cu episcopii Africeii, cari îi denegară supunerea canonică; 430 iutr'un sinod ținut în Roma condamnă eresile lui Nestoriu. Diacon comemor. 6 Apr. 2) *C. II.*, mai nainte *Guido di Castello*, fû ales 25 Sept. 1143 și murî după 6 luni. 3) *C. III.*, mai nainte *Hiacint Bobo*, (1191—1198), încoronă 1191 pe împăr. Henric VI și pe soția aceluia Constanția. 4) *C. IV.*, mai nainte *Gottfried Castiglione*, ales 25 Oct.

1241, dar muri după câteva zile. 5) *C. V., sfânt*, mai înainte *Petru Morone*, fondatorul ordinului Celestinelor; după o vacanță de mai mulți ani a scaunului papal, fu ales în Iul. 1294 sub influența lui Carol de Anjou, fiind în etate de 80 ani, dar în Dec. aceluiași an abdică; succesorul lui C., Bonifaciu VIII., din temere ca nu cumva contrarii săi să declare abdicarea lui C. nevalidă, și astfel să se dea ausă la scisiuni, îl ținu pe acesta închis în castelul Fumone, lângă Anagni. † 1296. Ziua comemor. 19 Maiu.

Celestina, mineral, sulfat de stronțiu, cristalizează în sistemul rombic, incolor, alb sau în cristale albastre. Cristale frumoase se întâlnesc în margele sulfuroase și gipsifere din Sicilia, în calcar la Pschoro (Ratibor), la Lena, etc. C. formează uneori ganga blendei și a galenei. Noduri de C. se găsesc în gipsurile din împrejurimile Parisului.

Cellibat, obligămintul clericilor neînsurați, cari au primit ordurile mari, de a petrece toată viața în castitate și de a se abține și dela căsătorie. C. e așa de vechiu ca și biserica; clericii pii și zeloși încă din secolii primi au îmbrățișat de bună voie statul celibat, ca mai corespunzător cu natura bisericeii, care e castă, mai departe ca să imiteze pe apostoli, cari, sau n'au fost căsătoriți nici odată, sau au renunțat cu totul la viața conjugală după chemarea lor la apostolat, în fine ca neîmpedecați de grijile vieții familiare, să se poată dedica cu totul spre serviciul Domnului (1 Cor. 7, 32—33). În decursul timpului s'au adus și legi pozitive, cari prescriu C. anume în biserica latină ca obligator pentru toți clericii promovați la ordurile mari, iar în biserica greacă numai pentru acei preoți și diaconi, cari de bună voie au primit sf. orduri, fiind necăsătoriți, respective veduvi. (Cf. Conc. I al provinciei bisericesci gr.-cat. de Alba-Iulia, ținut în Blaj la 1872. Titl. VII c. III; Dr. I. Rațiu, *Etica creștină*, Blaj, 1873, pag. 509 uu) [Dr. Is. Marcu.]

Cella, (lat.) cameră, în mănăstiri locuința singuraticilor călugări; în templele vechi locul rezervat chipului zeului. *Cellarius*, la Romani sclavul care îngrijea de camera cu victualii.

Cellini, *Benvenuto*, sculptor, metalurg și aurar ital., n. 1500 în Florența. Lucră în Roma în serviciul papei Clement VII diferite obiecte de artă în fier și aur. Acusat pe nedrept de un omor, fugi din Roma la Florența. Călători apoi în mai multe rânduri în Franța la curtea regală, unde execută între 1540—45 diferite sculpturi de valoare artistică neperitoare, s. e. Nimfa dela Fontainebleau, etc. Reîntors în Italia † 1571.

Celnic, cuvânt slavonesc, înseamnă la Arămâni capul unui trib, (fălcare cum dic ei), de 20 până la 200 de familii, cari umblă prin Turcia cu turmele lor de oi din munte în munte, pe unde îi plaoe celnicului. El are, sau mai bine zis, a avut odată putere preste toți ceialți, ca un rege absolutist, chiar preste viață și moarte; și acum influența și autoritatea lui este mare. În părțile nordice ale Turciei Arămânii îl numesc »chehaia« după limba turcească. (Cf. Weingand, *Aromunen* I, p. 186.)

Celosia L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Amarantaceelor, trib. Celosieae, ce crește pretutindene sub tropi. Specia cea mai cunoscută e *C. cristata L.*, »Creasta cocoșului«,

ea se cultivă ca plantă ornamentală în multe varietăți, a căror particularitate zace în fasciația axei de inflorescență combinată cu un colorit brillant. [A. Pr.]

Celsius, Anders, astronom suedez, n. 27 Nov. 1701 în Upsala, † 25 Apr. 1744. La început s'a ocupat cu jurisprudenta, mai târziu ajunsese profesor de astronomie la universitatea din Upsala. În calitatea aceasta regimul l-a trimis să studieze observatoarele astronomice din Germania, Franța și Italia. A petrecut mult în Paris, unde s'a pus în înțelegere cu astronomii mai vestiți ai timpului, și a luat parte și la măsurarea arcului de meridian din Laponia, pentru care Ludovic XV l-a remunerat cu o pensie de 1000 livre. Reîntors în Upsala, și-a construit un observator astronomie, câștigându-și frumoase merite prin prețioasele sale observațiuni. Dintre scrierile sale sunt însemnate: »Disquisitio de observationibus pro figura telluris determinanda in Gallia habitis«, »Nova methodus distantiam solis a terra determinandi«, apoi disertațiunile sale despre măsurarea căldurii, în cari între altele propune, ca distanța termometrică dintre punctul de înghețare și punctul de fierbere al apei să se împartă în 100 grade, de unde termometrul astfel împărțit poartă numele lui.

Celsus, 1) *C. Aulus Cornelius*, erudit scriitor roman, pe timpul lui Nero, care a scris »De medicina libri VIII«, în cari e cules tot ce se scia pe atunci că e mai bun asupra medicinii.

2) *C. C.*, filosof eclectic din secl. II al erei creștine, unul dintre cei mai aprigi adversari ai creștinismului pe calea științei. Pe la 176 a scris contra creștinismului o polemică: »Adevăratul cuvânt«, pe care l-a combătut Origenes în scrierea sa »Contra lui Celsus« în 8 cărți. (Cf. Ueberweg, *Gesch. d. Ph.* II.) [Plat.]

Celtes, Conrad, humanist germ.; n. 1459 în Wipfeld, lângă Würzburg. Studiile de filologie clasică le-a făcut la universitățile din Colonia și Heidelberg, unde sub conducerea lui R. Agricola își completă studiile de filolog și poet latin. Ocupă mai multe profesuri la universitățile din Erfurt, Lipsca, Rostock, Cracovia, Praga, Nürnberg, Regensburg, Ingolstadt, Mainz. Călători în Italia, unde ascultă pe cei mai celebri savanți ai timpului său. Se stabilește în fine la 1497 ca profesor de poetică și retorică la Viena, unde înzestră biblioteca imper. cu opuri lat. și grec., harte și globuri, etc., pe cari le adunase în călătoriile sale, patronate de împăratul Maximilian I. La îndemnul său împăratul înființă în 1501 »Collegium poëtarum«, societate pentru cultivarea poeziei, oratoriei și a științelor matematice, al cărei president fu numit C. El introduce cele dintâiu reprezentări teatrale la curtea din Viena. A descoperit vechiul itinerar roman, cunoscut sub numele de »Carta lui Peutinger.« A murit la 1508. Dela C. a ramas o mulțime de opuri poetice, istorice, filosofice, retorice și biografice. (Cf. Klüpfel, »De vita et scriptis Conr. C.« Freiburg, 1827.)

Celți, (lat. *Celtae*), seminție indogerm. răspândită în antichitate preste Europa vestică, iar ați, afară de cea puțină resturi, romanisată sau germanisată. C. s'au răspândit din Germania sudică și din Austria de astăzi mai întâiu preste ținuturile Rinului, preste Franța și insulele bri-

tanice, încă înainte de mijlocul mileniului I a. Chr. Prin trei mari migrațiuni și-au lărgit C. teritoriul în epoca istorică, la sfârșitul secol. VI a. Chr. trecură C. din Gallia în peninsula Pireneică (v. Celtiberi); la începutul secl. IV a. Chr. ocupară Italia de nord.; 284—278 a. Chr. se răspândiră C. (Galati) în peninsula Balcanică, ajunseră în expedițiile lor de jaf până în Grecia și se așezară în urmă în centrul Asiei mici (v. Galati). Imprejurarea, că C.-i au răstăcit și prin estul Europei, dete nascere ipotezei, susținute dintre înveștății români de I. Maiorescu și Obedenaru, precum și de mai mulți Francezi, că Daco-Geții ar fi C. În antichitate C.-i se divideau în: 1) *Galli* sau C. în sens mai restrins (în estul râului Garonne, sudul râului Seine, adăugându-se la aceștia C. din Germania sudică, Austria, Italia nordică și Spania); 2) *Belgi* (în estul râului, Seine, oarecând până la Elba infer., dela secl. I a. Chr. până la Rin, adăugându-se la aceștia și Belgii din Britania sudică); 3) *Briți* (în celelalte părți ale Angliei și în Wales); 4) *Geli* (în Irlanda și Scoția). C. în antichitate erau un popor relativ de înaltă cultură, locuiau în orașe și se pricepeau bine mai ales în lucrarea metalelor, dar n'au fost capabili să întemeieze un imperiu durabil; dinaintea Germanilor și Slavilor s'au retras, Romanii i-au subjugat și romanizat. Astăzi numărul C.-lor, ce-și mai vorbesc limba, se reduce la ca. 3¹/₂ mil., dintre cari în Wales 950,000, pe insula Man 12,000, în Scoția 300,000, în Irlanda 868,000 și în Bretagne (Francia) 1.200,000; numărul Irlandezilor americani nu este determinat. În Wales vorbește poporul în preponderanță limba celtică, asemenea și pe insula Man; în Scoția se vorbește numai în părțile nord-vest.; în Irlanda numai pe litoralul vestic. Bretonii franc. au emigrat din Cornwallis în secl. V—VII d. Chr.; ei și-au păstrat limba în partea vestică a Bretagnei până la linia, ce s'ar trage dela St. Brieuc până la Vannes.

Limbile celtice, familie din trunchiul limbilor indogerm., au cuprins în antichitate largi teritorii. Ramul galic vechiu al C.-lor s'a stins, s'au susținut însă la soriitorii lat. și în inscripțiile lat. multe nume proprii, pe lângă aceste, puține inscripții și unele cuvinte trecute în limba lat. C.-i de pe insulele britanice în parte și-au conservat limba; dialectele lor moderne se divid în 2 grupe: 1) gr. galică sau goidelică, subdivisată în idiomul iric (Irlanda), gelic (Scoția) și maux (insula Man); 2) gr. britanică, subdivisată în idiomul welshic (în Wales), cornic (în Cornwallis, stins în secl. XVIII) și bretonic (în Bretagne). Vechii C. de pe continent au întrebunțat mai întâiu alfabetul grec, mai târziu cel roman; din literatura lor nu este nimic omonoscuit, căci Druidii interdiceau descrierea doctrinelor lor. C.-i de pe insule au primit alfabetul dela Romani și dela misionarii creștini. O literatură mai veche și bogată în limba celtică are Irlanda și Wales. Cf. Prichard, *The eastern origin of the celtic nation*, (1831 și 1857); I. K. Zeuss, *Grammatica celtica*, (1853 și 1871); D'Arbois de Jubainville, *Études grammaticales sur les langues celtiques*, I (1881). Studiu d. C. și numele de localități, de At. M. Marienescu. Caransebeș, 1895.

Celtiberi, (Celti locuitori în Iberia), în antichitate mai multe popoare emigrate din Gallia

în peninsula Pireneică, (la cei vechi numite: Turmogidi, Berones, Arevaci, Pelendones, Lusones, Belli, Dittani și Lobetani). C. locuiau în jumătatea sud-vest. a Aragoniei și în toată partea nord. și est. a Castiliei vechi și noue. Localitatea cea mai cunoscută a lor fu Numanția. C.-i abia după resboaipe îndelungate, purtate în secl. II a. Chr. (197—133), au putut fi constrinși de Romani, ca să le recunoască stăpânirea.

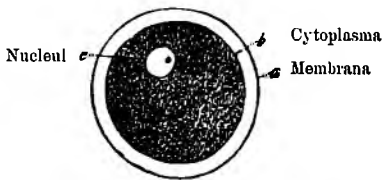
Celtis L., (botan.) gen din fam. Urticaceelor, trib. Celtideae cuprinde arbori sau arbuști spinoși sau fără spini, cu frunzele alterne, simple, trinerviate, caduce sau subpersistente; florile mici verzi, polygame, solitare, fasciulate sau în raceme false; fructul este o drupă pedunculată cu un simbur osos. Se cunosc vr'0 500 specii bine definite și răspândite prin regiunile temperate și tropicale ale globului. În părțile noastre crește prin tufșuri și locuri pietroase *C. australis* L., numit vulgar Sâmbovină. Multe din speciile acestui gen se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală, așa este *C. australis* L., *C. occidentalis* L., *C. crassifolia* Lamk., *C. Tournefortii* Lamk., etc. Fructele (drupele) negre de *C. australis* L. sunt comestibile; ramurile, din cauza flexibilității și a solidității lor, sunt întrebunțate spre a face furci și coade de biciu (codoriști). Unele specii posed proprietăți medicinale. Drupele roșii portocalii de *C. occidentalis* L. din America nordică sunt administrate ca adstringent. În general frunzele diverselor specii din acest gen au proprietăți amare, adstringente și puțin acre; ele exală ca și scoarța un miros aromatic.

[Z. C. P.]

Celula animală, (zool.) (*cellula*, dimin. dela cella, cavitate), element anatomic, având formă sferică, poliedrică sau neregulată, constituită din următoarele părți: 1) *Membrana* învelitoare de natură azotoasă (quaternară) la C. animale; *celulosică* (ternară) la C. vegetale. 2) *Cytoplasma*, substanță transparentă și granulară, care constituie partea esențială a corpului C. În privința constituției cytoplasmei sunt mai multe teorii: a) *Teoria reticulară* (representată prin Heitzmann, Leydig și Brass), după care cytoplasma ar fi constituită din o rețea de filamente, ce se întretaie și cari presintă la întretăierea lor mici corpi numiți microsomii. Ochiurile rețelei sunt pline cu o substanță viscoasă hialină. Leydig numește rețeaua Spongioplasma, și substanța viscoasă Hyaloplasma; b) *Teoria alveolară*, (representată prin Bütschli), după care Cytopl. ar fi constituită din un număr de lamele, ce se întretaie între ele formând alveole exagonale asemenea fagurilor. Alveolele sunt pline cu un lichid viscos; c) *Teoria granulară*, (Altman și Maggi), consideră cytopl. formată din particulele înfinit de mici, numite granule; d) *Teoria fibrilară* (repres. prin Flemming), după care cytopl. este constituită din fibrile formate din o substanță numită filiară și din o massă hialină, numită massă interfiliară. Totalitatea fibrilelor constituie ceea ce se numește Mitom. În cytopl. se mai găsesc: vacuole, rezerve de nutrițiune și produse de secrețiune și excrețiune. 3. **Nucleul**, vesiculă sferică, care ocupă partea centrală a cytopl., constituit din: a) o membrană nucleară foarte subțire și hialină; b) sucul nuclear sau *enchylema*; c) o rețea numită și acromatică, fiind-că nu se colo-

rează cu coloranți histologici; d) chromatina, mici granule dispuse pe filamentele rețelei, ele se colorează intensiv cu col. histologici; e) nucleolii, mici corpuscule, cari stau în suspensiune în sucule nucleare. (v. ilustr.) 4. *Centrosomul*, corp sferic mai mic ca nucleul, se observă în cytopl. numai în timpul divisiunii celulei. El se compune din trei părți: o globulă centrală mai densă, numită centrosomul propriu dis. în jurul căruia se află o zonă de protoplasmă, numită sferă atractivă sau archoplasma, în jurul sferei protoplasma se dispune radiant, constituind ceea ce se numește aster.

C. fiind elemente anatomice viețuitoare, se bucură de toate fenomenele vieții: 1) *Nutrițiunea*. Cytopl., datorită stărei sale de agregare, poate încorpora mici particule alimentare din mediul, în care trăiește, cu chipul acesta ea se nutrește, asimilează și desasimilează. Asimilează când transformă materiile încorporate din mediul ambiant și le face la fel cu moleculele sale constitutive, (plastidule, Haeckel; micelle, Nageli). Desasimilează din contră când dă afară din ea materiile, cari compuneau propria ei substanță. 2. *Multiplificăunea* sau *proliferațiunea* celulară. Cytopl. nutriendu-se își mărește volumul, crește, crescând puterea aceea, care înainte de nutrițiune putea să țină atrase spre

centru toate moleculele ei, nu mai poate să le țină grămadă după ce celula s'a nutrit și a mai introdus în ea un număr de molecule noi. Moleculele, ne mai putând fi reținute grămadă, se despart în două grupe, cu alte cuvinte cytopl. se divide. C. trebuie dar să se împărțească prin divisiune. Divisiunea se face în două moduri: Div. directă sau amitotă, și Div. indirectă, mitotă sau caryokinetică. În divisiunea directă nucleul se lungesc și se divide în două, urmând a se divide imediat după el și cytoplasma. La mitotă au loc mai întâi în interiorul nucleului mai multe schimbări, în urma cărora celula se divide. Membrana nucleară dispăre, filamentul rețelei se fragmentează în bucăți, cari se pun cap la cap dispunându-se în spirală (spirem). Centrosomul se divide în două centre (sfere directrice), împrejurul cărora se dispun filamentele acromatice formând un *fus* umflat la equator și subțire la ambele sale capete. În timpul acesta filamentul întors în spirală (spirem) se rupe în 12—24 bucăți, ce iau forma de V, numite segmente nucleare sau anse cromatice, ele se dispun în mod regulat pe linia equatorială a fusului ca o stea (aster). Ansele cromatice se divid longitudinal (se dedublează), retrăgându-se pe filamentele fusului, unele la un pol și unele la polul opus (diaster); ele se dispun cap la cap, formând la fiecare pol al fusului, câte un spirem (dispirem). Acestui stadiu urmează și divisiunea cytoplasmei. 3) *Iritabilitatea*, fenomenul prin care cytoplasma răspunde prin mișcări excitațiilor din afară. [Dr. N. Leon.]

Celula vegetală, elementele componente ale corpului plantelor superioare și punctul lor de plecare, ori cât de complicate ar fi. Deși în aparență C. pare simplă, structura părților ei e foarte complexă, încât în realitate trebuie considerat ca un mic organism. Părțile ce o compun sunt: o membrană (v. ac.) învelitoare și un conținut format din protoplasmă (v. ac.), nucleu (v. ac.) și plastide sau leucite (v. ac.). Înainte termenul de C. se aplica numai spațiului, camerei ocupate de conținut și cu această accepțiune a și fost introdus pentru prima dată în știință de către Robert Hooke la 1665. Până la 1835 toți cercetătorii au continuat a acorda această preeminență membranei învelitoare a C.-ei, aceea care după moarte îi formează scheletul. Dela 1835—75 ca parte principală a C.-ei e considerat conținutul. Dela 1875 până azi toți histologii, atât în domeniul botanicii cât și în al zoologiei, acordă preeminența protoplasmei și nucleului, și cercetările lor continuă mai ales în ceea ce privește structura și constituția intimă a acestor părți. Dimensiunile C. sunt foarte mici, microscopice; forma ei foarte variată, dar mai des sferică, apoi eliptică, cilindrică, semilunară, discoidală, poliedrică cu brațe, piriformă, etc. Membrana nu permite variațiunea prea mare a formei, odată câștigată, iar forma însăși e determinată de tensiunile diferite în anumite direcțiuni ale conținutului celulelor.

Celulară, țesătura, (botan.) aceea care e compusă din elemente, al căror diametru e aproape egal în cele 3 direcțiuni; celulele acestei țesături au încă pereții subțiri, și nu sunt specializate pentru a îndeplini vr'un rol de apărare, de conducere, etc. pentru plantă. Un exemplu este țesătura numită parenchym (v. ac.) și meristem (v. ac.)

Celulare, plante, acelea al căror corp e redus numai la o celulă (unicelulare), cum sunt s. e.: Bacteriile, Diatomeele, Protococcus, Drojdia do bere, etc., sau e format din mai multe celule (pluricelulare) de aceeași valoare, sau unele diferențiate, specializate în forma și funcțiunea lor, s. e. cum sunt multe Ciuperci (Mucigaiuri) și Alge. Înainte se considerau ca C. și Muscinelle; ați se știe că unele din ele sunt mult diferențiate în celulele lor, și formează puntea de trecere către celelalte plante vasculare.

Celuloid, substanță cornoasă, translucidă, fără miros, vîrtoasă, elastică; se prepară din nitrocelulosă și camfor prin încălzire dela 65—130° sub o mare presiune. C.-ul se aprinde ușor. Din C. se fac bile de biliard, peptene, mărgel și alte obiecte.

Celulosa, substanță organică cu compos. (C₆H₁₀O₅)_n, din care e făcut organismul plantelor. Se poate prepara din aşchii de lemn, zdrobite și spălate succesiv cu soluțiune diluată de hidrat de potasiu, de acid clorhidric diluat, apă, alcool și eter. De asemenea se poate face din hîrtie sau din bumbac, prin aceleași mijloace. Substanță incoloră, insolubilă în apă, alcool și eter. Se dizolvă în soluție de hidrat de cupru în amoniac. Ca acid sulfuric se transformă în un corp cu compos. C₆H₁₀O₅, numit *amyloid* (v. ac.) Pe această transformare se întemeiază prepararea pergamentului vegetal prin cufundarea hîrtiei de filtrat în acid sulfuric diluat, apoi spălarea cu apă și cu amoniac. *Nitrocelulosa* (fulmicoton), materie

explosibilă, care se face prin acțiunea acidului azotic asupra celulozei. Puterea ei de explozie echivalază cu puterea unei cantități de patru ori mai mare de iarbă de pușcă. Dacă adăugăm o cantitate mare de acid sulfuric preste productul de nitrificare al celulozei (nitroceluloza), după câțva timp se face un amestec de introceluloze, care se disolvă foarte bine în un amestec de alcool și eter, care se numesc *colodiu*; acesta se întrebuințează în chirurgie și în fotografie pentru plăcile negative pe sticlă. Colodiul se disolvă în nitroglicerîn și se obține o *gelatină explosibilă*, care e iarbă de pușcă fără fum.

Cembalo, (*ital.*) instrument musical, predecesorul pianului modern. Se compunea dintr'o ladă sonoră, în care o serie de coarde puteau fi puse în vibrațiune prin intermediarul unei claviaturi; numai la capătul tastelor, în loc de ciocănașe, cari să lovească coarda, erau tangente de pană sau alt material care o pișcau. Cătră 1720 C. s'a transformat în piano. [T. C.]

Cement, v. Ciment.

Cenad, (magh. Csanád), *comitat* în Ungaria, deadreapta Mureșului, între cott. Ciongrad, Bichiș, Arad și Torontal; formează un mare șes, întrerupt abia ici-colea de mici coline. Pământul e foarte roditor; se cultivă grâu, orz, porumb, ovės, napi, tabac și ceapă. Economia de vite e bineș dezvoltată în domenii; țerănimea ține cai frumoși. În Mezőhegyes se află o mare herghelie a statului. Numărul locuitorilor a fost în 1891 de 130,575, dintre cari 13,689 Români; ei sânt agricultori și economi de vite. Industria, chiar și cea de casă, și comerciul sânt neînsemnate; singură piața de bucate din Makó e mai remarcabilă. Instrucțiua publică e bine îngrijită; în fiecare comună se află școală poporală. Din punct de vedere administrativ C. se împarte în 4 cercuri și un oraș cu magistrat regulat. Capitala e orașul Makó (v. ac.). Din istoricul C.-ului se amintesc, că s'a format ca comitat pe timpul regelui Sf. Stefan, care a donat acest teritor generalului său Cenad, învingătorul lui Ahtum.

Cenadie, (magh. Szász-Csanád, germ. Scholten), comună rurală în Trs., cott. Alba inferioară, cu 1859 loc. Români (1119) și Sași. Aici se află un domeniu al arhidiecesei gr.-cat. a Blajului.

Cenadul-sêrbesc, (magh. Szerb-Csanád), comună mare în Ung., cott. Torontal, cu 5588 loc. Români (2191), Sêrbi, Germani și Maghiari; banca poporală și cassă de păstrare.

Cenadul-unguresc, (magh. Magyar-Csanád), comună mare în Ungaria, cott. Cenad, cu 3088 loc. Români (1689), Sêrbi și Maghiari.

Cenci, familie nobilă din Roma, ai cărei membri s'au luptat pentru autonomia Romei față cu puterea papală. Renumită a fost *Beatrice C.*, n. 1577, care, împreună cu mana vitregă și cu frații săi, omori 1598 pe părintele său, Francesco C., care fusese de o asprime extremă față cu familia sa. Ucigașii fură prinși și condamnați. Apêrătorul Beatricei, ca să o scape de osândă, învinovăți pe tatăl ei, că ar fi voit să o desonoreze. Această acuză neîntemeiată află credemânt la popor și servii multor scriitori ca material pentru scrierile lor.

Ceneri, **Monte**, șosea și muute în Alpii de est în cantonul elvețian Tussin; șoseaua C. împreună orașele Belinzona și Lugano. Muntele e perforat de un tunel 1673 m. lung (pe calea ferată Gotthard).

Cenoblu, (*grec.*) λανρά (λαυρα), celă, celulă, chilie, care servește de locuință călugărilor, cari trăiesc în comun (Cenobiți), prin ce se deosebesc de *anachoreți* (v. ac.)

Cenogenesis (Haeckel), dezvoltarea organismelor într'un mod ce se abate dela legea fundamentală biogenetică. V. art. Embryo și Embryologia.

Cenomani, un popor mare celtic, care, pe timpul cuceririi Galliei de cătră Romani, locuia în ținutul deluros dintre Loire și Seine. O parte a C.-lor treci pela începutul secl. IV a. Chr. în Gallia transpadana și ajunse apoi sub dominațiune romană.

Cenotaf, (*grec.*) la Greci și Romani un monument, uneori în forma unui mormânt, care se ridica în amintirea unei persoane, al cărei cadavr nă a putut fi înmormântat în patrie.

Cens, la Romani recensământul averii cetățenilor, ce se făcea din 5 în 5 ani prin Consuli, apoi prin Censori. După avere cetățenii au fost împărțiți în clase și centurii, după cari erau apoi regulate datoritiile și drepturile cetățenești. *C. electoral*, este suma minimală de contribuire la sarcinile publice pentru ca cetățeanul să poată fi părtaș de anumite drepturi publice, în prima linie de dreptul electoral; în unele țeri sumă censului e alta pentru dreptul activ și alta pentru dreptul pasiv electoral, adecă pentru a puti fi ales se cere cens mai mare decât pentru a alege. În Ungaria este introdus C. egal pentru dreptul electoral activ și pasiv; însă C. nu e egal în întreaga țeară, și anume e mai mare în Transilvania, decât în Ungaria proprie.

Censor, magistrat roman, înființat la 444 a. Chr.; diregătoriu se numia *censura*. În Roma erau do-odată 2 censori. Datorința lor era: a) a clasifica poporul tot la 5 ani, prețindu-i averea (census) și aruncând amêsurat acesteia dările; b) a întregi senatul (lectio senatus) prin persoane demne; c) administrarea vămilor și arêndșilor, preste tot controlarea finanțelor; d) veghiarea asupra moralității publice (regimen morum disciplinaeque Romanorum), în care calitate ei aveau dreptul să admonieze pe ori și ciue. Puteau lipsi pe un senator de locul său din senat, pe cavaler de calul ce-l primia dela stat, puteau permuta cetățeni dintr'un tribus în altul. Aveau dar dreptul de a degrada pe cei cari nu se purtau corespunđător rangului lor. Funcțiunea lor a devenit foarte însemnată (sanctissimus magistratus). Pe timpul imperiului diregătoriu aceasta o îndeplineau împêrații. În evul nou se numesc C. diregătorii însărcinați cu censurarea (examinarea) productelor literare. La institute financiare C. îndeplinesc oficial de controlori.

[Dr. P. O.]

Censura, (lat. = examinare), examen făcut de o autoritate asupra scrierilor, înainte de a încuviința publicarea lor. Mai toate țerile, cari au încercat această instituțiune, au renunțat a o întrebuința din pricina greutății de a găsi o autoritate destul de cuminte pentru a pune C. în lucrare cu nepărtinire și cu înțelepciune. În Rom. legea presei din 1862 declară C. desființată (art. 26), dar menținea în materie politică multe piedeci libertății de cugetare și de scriere, s. e. necesitatea pentru diarele politice de a depune cauțiune, de a obține autorisațiunea ministerială, etc. Constituțiunea din 1866 a desființat toate

aceste piedeci (art. 24), lăsând pe fiecare scriitor răspunzător de scrierile sale înaintea curții cu jurați în casurile prevăzute de Codul penal. În Ung. C. a fost desființată prin legile dela 1848, în Austria însă există până astăzi. [—.]

În înțeles *eclesiastic* se numește C. acea pedeapsă bisericească, care se dictează, în contrast cu pedepsele strict luate (poenae), numai pentru îndreptarea vinovatului, deci scopul ei nu e vindicativ, ci medicinal. Între C. bisericesci se numără excomunicarea, interdictul și suspensiunea pe timp nedeterminat. *C. latae sententiae* este aceea, sub care cade cineva în momentul când a comis delictul, și *C. ferendae sententiae*, când se impune prin sentența judițială. (v. Pedepse bisericesci.) (Cf. Dr. Ioan Rațiu, Instituțiile Dreptului bisericesc. Blaj, 1877 p. 750.) *C. teologică* se dă și sentența, prin care se condamnă și înfierează vătămarea învățurii de credință ori morală. (Cf. Müller, Theologia mor., ed. V. Vindebonae, 1887, Lit. I, § 6.) [Dr. Is. Marcu.]

Cent, (*lat.*) a suta parte; numire de monete, a suta parte: din dolarul american, din dolarul sau piastrul spaniolo-american, etc., din florinul olandez, din franc (*Centime*), din lira ital. (*Centesimo*).

Centaur, constelațiune pe partea sudică a cerului; are două stele de prima mărime, dintre cari steaua α , o stea dublă, e cea mai apropiată de pământ dintre stelele fixe; lumina ajunge în aproape 4 ani dela ea la noi.

Centaurea L., (botan.) gen de plante erbacee bogat în specii (ca. 400) din familia Compositelor, tribul Cynaroideae, răspândit pe întreagă suprafața extratropicală a pământului. Se distinge de celelalte genuri din trib prin florile radiale aproape regulate asexuale. În țerile române cresc mai ales în câmpii și prin poieni o mulțime de specii asemănătoare, cunoscute sub numirea populară de volovatec. Prin semănături se află *C. Cyanus* L., albăstreaua, *C. axillaris* Willd., o plantă alpină și subalpină, *C. orientalis* L. (cu flori galbene), *C. atropurpurea* WK. (cu flori negre purpuri), ambele în regiunea inferioară, ș. a. specii dela noi, dar mai ales mediterane, adese cu foile argintii precum *C. ragusina* L., *C. rutaefolia* S. et Sm., etc. se cultivă ca plante ornamentale. [A. Pr.]

Centauri, după mitol. grec. un popor selbateg din munți și pădurile Tessaliei; aveau dor selbateg de vin și de muieri, dar Lapiții i-au scos din munții lor. Strămoșul C.-lor porcede dela Ixion și Nephelē (nor), o dină asemenea Herei, și pe C. i-au crescut nimfele pe muntele Pelion, dar ei împreunându-se cu iepe, au produs pe Hyppocentauri, nisce ființe, cari dela cap până la burc au fost oameni, iar în partea cealaltă cai. [Atm.]

Centenar, serbarea unui eveniment după 100 de ani.

Centesimal, ce se compune din 100 părți egale, s. e. scara centesimală a termometrului. *Centesimo, Centime, v. Cent.*

Cent-gardes, numele gardei personale a domnitorilor francezi. C.-g. s'a format de Ludovic XI în 1474 din 100 nobili. În 1727 Ludovic XV a disolvat această gardă, iar Napoleon III a reînființat-o 1854, ridicându-i numărul la 200. Cu căderea monarhiei C. a dispărut.

Centi-gram, (*lat.*) termen din sistemul metric. A suta parte din gram. În acest sistem mai sânt compuse cu centi: *centi-metrul* linear, a suta parte din metrul linear, *centi-litrul* a suta parte din litru, *centi-metrul-pătrat* a țece-mia parte din metrul pătrat, *centi-metrul-cub* a milioanea parte din metrul cub, și în fine *centi-arul*, a suta parte din ar, fiind egal cu un metru pătrat.

Cento, (*lat.*) haină petecită; fig. versuri sau fragmente de versuri compilate din diferiți autori.

Central, ce e în centru, principal.

Centralizare, conducere la un centru. În înțeles politic se numește *Centralisațiune* acel sistem de administrație, la care singuraticile funcțiuni ale statului depind și sânt conduse și determinate dintr'un singur centru. Contr. este *Decentralisațiunea* (v. ac.)

Centranthus DC., (botan.) gen din fam. Valerianaeelor cu vr'o 8 specii de plante erbacee annale, bisanuale sau vivace din regiunea mediteraniană; frunzele opuse, întregi; florile roșii sau albe, dispuse în cime ramificate umbeliforme, au corola neregulată. Toate speciile acestui gen sânt plante ornamentale și cultivate ca atare prin grădini; așa este *C. angustifolius* DC., *C. ruber* DC., etc. [Z. C. P.]

Centraxonia, (Monaxonia sau Stauraxonia), se numesc corpurile viețuitoare, ale căror părți constituante se dispun regulat în jurul unei axe (axa principală): Coelenteratele. v. art. Biologia.

Centre, Canal du, canal în Franția de mijloc, leagă riurile Saône și Loire, 120 km. lung; deschis 1793.

Centrifuga, un aparat nou de smântănit laptele dulce prin învîrtire repede. Cea mai însemnată este aceea a lui Lefeldt în Schöningen, și C. daneză de Burmeister și Wains. Smântănirea se face la o învîrtire a trombei de circa 2000 ori pe minută, și grăsimia, ca mai ușoară (smântâna), se alege la mijloc, iar părțile apoase, sau laptele macru, la margine, și fiecare ieșe pe câte o țeve deosebită afară. Atât smântâna cât și laptele macru, rămân dulci nealterați, decât separate dela olaltă și pot fi prelucrate mai departe.

Centrifugal, (lat.) forță C.-ă, forța care tinde a depărta de centru de rotațiune corpurile animate de o mișcare de rotațiune. *Mașină C.-ă,* un aparat pentru a sbici un amestec, (Hydro-extractor) întrebuințată la fabricarea scrobelei, a zahărului, la scoaterea mustului din boabe zdrobite, la despărțirea mierei de stupi din faguri, etc.

Centripetal, (lat.) forță C., forța care caută să apropie corpurile de un centru de atracțiune.

Centrolecithale, oue în cari unul cel nutritiv ocupă partea centrală a oului, iar cel formativ partea periferică (oul Arthropodarilor.)

Centroplana, (Amphipleura sau Zygopleura), se numesc corpurile viețuitoare, ale căror părți constituante se dispun regulat de o parte și alta a unui plan (planum medianum. Vertebratele, Arthropodarele, etc.) v. art. Biologia.

Centrostigma, (Homaxonia sau Polyaxonia), corpurile viețuitoare, ale căror părți constituante se dispun regulat în jurul unui centru (Stigma). (Forme regulat sferice ca: Volvox, Magosphaera, etc.) v. art. Biologia.

Centru, mediu, mijloc. În geometrie acel punct al unei figuri sau unui corp, care împarte

în două părți egale toate acele linii drepte, ce trec prin el, și leagă două puncte ale perimetrului sau suprafeței.

C. puterilor paralele. Când două sau mai multe puteri paralele sunt aplicate la un corp solid, se pot reduce în genere la o singură putere. Pentru a ajunge la aceasta, se compun mai întâiu două puteri, apoi rezultanta acestora cu a treia putere, rezultanta acestora cu a patra putere, etc. Dacă se presupune, că fiecare putere are pe direcțiunea ei un punct de aplicațiune, punctul în care va fi aplicată rezultanta definitivă va fi C. puterilor paralele considerate.

C. de curbură sau C. optic al unei oglinzi sferice se numește C. sferiei, din care face parte oglinda sferică.

C. de gravitate se numește punctul în care se află aplicată rezultanta puterilor gravitațiunii. Joacă mare rol în echilibrul corpurilor; cu cât acest C. este așezat mai jos la un corp oarecare, cu atât stabilitatea acestui corp este mai mare; cu cât acest C. se găsește mai aproape de punctul de suspensiune la o balanță, cu atât aceasta din urmă este mai sensibilă.

C. de presiune. Presiunea totală exercitată de un lichid pe un părete plan, înmuiat, este aplicată ceva mai jos de C. de gravitate al suprafeței acestui părete și într'un punct care se numește C. de presiune.

C. optic, punct situat pe axa principală a unei lentile la distanțe de virfurile lentilei, proporționale cu razele de curbură ale suprafețelor, cari mărginesc lentila.

C. de receald, (geogr. fis.) acele regiuni de pe suprafața pământului, unde s'a observat, până aici, cea mai mică temperatură medie anuală; astfel de regiuni sânt Grönlanda pentru emisf. vestică, și nordul Siberiei pentru emisf. estică. V. Clima.

Centumviri, (lat. = 100 bărbați), la Romani un juriu, care judeca în procese de moștenire. Numărul membrilor a fost la început 105, mai târziu 180.

Centuria, (lat.) în general ori ce despărțământ compus din 100 persoane sau lucruri. La Romani o trupă comandată de un Centurie (v. ac.), o companie de călăreți la Romani. În constituția lui Servius Tullius cetățenimea, împărțită în 6 clase, se subîmpărțea în 193, iar mai târziu în 375 C. (v. Cens.)

Centurio, la Romani conducătorul unei Centurii. C. era un oficier subaltern al tribunului, care îl numia. Semnul lui distinctiv era un baston (vitis).

Cenușa, substanțele anorganice, cari rămân după arderea de materii organice (plante, animale). C. de plante conține totdeauna fosfor, potasă, calciu, magnezie, fier, carbon, aproape totdeauna natriu, chlor, mangan, siliciu. Din C., de diferită proveniență, se prepară: potasă, leșie, sticlă, faianță, iod, fosfor, se folosește și ca gunoio.

C. binecuvântată, (pastor.) simbolul caducității omenești, care aduce aminte, că omul pământ este și în pământ se va întoarce. C. se prepară de comun din ramii binecuvântați la Floriile anului precedent. C. se binecuvântă în prima zi a Paresimilor bisericești de rit latin, care zi totdeauna e Mercuri, (feria quarta ci-

nerum). După disciplina veche bis. li-se puneă C. pe cap numai penitenților; de prin secl. XI s'au supus acestei ceremonii în semn de penitență, la începutul postului mare, și ceilalți credincioși. (Cf. Fr. X. Schmid, Liturgik der christkatholischen Religion, tom. II, pag. 487 uu.)

[Dr. Is. Marcu.]

Cenușăreasa, eroina unei povești lățite la diferite popoare. Desconsiderată de surorile ei vitrege, desmierdate de mama lor, și silită a face lucrările ordinare de servitoare (de unde numele ei), cercetează necunoscută două petreceri date de împărat, la cari fiul împăratului se aprinde de dragoste cătră ea, și după ce o regăsește cu ajutorul unui păpuș pierdut, care se potrivește numai pe piciorul ei, o ia de soție spre marelă necaz al surorilor vitrege. Subiectul a fost tractat în mai multe opere (Rossini) etc. și în pictură (Schwind).

Cenușotca, (*Cenușilă*), un făt frumos în poveștile românești.

Ceantea, Teodor, prof. rom., n. 10 Aug. 1846 în Deda, Trs., a studiat în Blaj, Graz și Viena. Dela 1876 prof. al inst. pedagogic din Arad. Scrieri: Creațiunea și dezvoltarea spirituală primitivă a omenimei. Arad, 1877; Comp. de Geogr. univ. Arad, 1880, ed. III 1895; Aritmetica. Arad, 1884; Pluralitatea lumilor locuite. Arad, 1877.

Ceovărnășanii, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, formează com. cu satele: Ilovu, Sucharu, Cocorova și mahalaua Ludu, având în total 1390 loc.

Cepel, (*Csepel*), insulă pe Dunăre, imediat din jos de Budapesta, 257 km², cu 10 comune rurale și 18,950 loc. (1891). Descoperirile arheologice arată, că pe C. au locuit oameni și în timpurile preistorice; Romanii încă au avut aici o colonie.

Cephaelis Sw., (botan.) gen de plante, sinonim cu *Uragoga L.* (v. ac.)

Cephal —, (*grec.*) v. și Keph —.

Cephalalgia, durere de cap, ca simptom predominant la diferite morburii.

Cephalanthus L., (botan.) gen din familia Rubiaceelor, tribul Naucleelor, cuprinde arbuști sau subarbuști cu ramuri cilindrice sau puțin tetragonale; frunzele caduce opuse sau verticilate câte trei sau patru; florile mici, albe-gălbui, adesea glanduloase, între caliciu și corolă sânt dispuse în capitule globuloase. Acest gen are vr'o 6 specii, răspândite prin Asia, Africa și America tropicală și temperată. *C. occidentalis L.* (Bois bouton) din America nordică este singura specie cultivată prin grădini ca plantă ornamentală. În Antile se întrebuințează această plantă contra afecțiunilor cutanee și veneriene. [Z. C. P.]

Cephalophore, se numesc molușcele Pteropode, Gasteropode și Heteropode (v. ac.), adică molușcele cu cap distinct ca și Cephalopodele, se deosebesc însă că sânt lipsite de corona de tentacule, care încungitură gura.

Cephalopode, molușce cu cap distinct, prezentând o coronă de brațe (tentacule) în jurul gurei; cuprinde Dibranchiile sau Acetabuliferele, adică molușce cu două branchii, ca caracatița, sepia, calmarul, etc. și Tetrabranchiile sau Tentaculiferele, molușce cu patru branchii, ca nautilul. (v. ac. articole.)

Cephalotaxus S. et Z., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Coniferelor, tribul Taxeae, din

China și Iaponia, caracterizat prin desvoltarea spre maturitate a unei unice bace monosperme de fiecare con. Toate cele 4 specii ale acestui gen, din care cităm ca mai cunoscută *C. drupacea* S. et Z., se cultivă la noi în liber. [A. Pr.]

Cephalothorax, diviziunea anterioară a corpului, compusă din fuzionarea capului cu toracele, la Arachnide și Crustacei.

Cephalotripsia, operațiune medicală, care consistă în sfărâmarea capului unui embrion, ce nu poate fi născut, cu scop de a înlesni scoaterea lui din pântecul născătoareii.

Cephalotus Labill., (botan.) gen anomal de plante din fam. Saxifragaceelor, cu o unică specie: *C. follicularis* Labill. din Australia sud-vestică. Această plantă insectivooară, ale cărei foi inferioare (ascidii) se aseamănă mult cu urnele de *Nepenthes*, se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Cepheus, constelațiune pe omisfera nordică a firmamentului, între ursă mică, bălaur, lebedă, cal (pegasul) și Cassiopeia, cu rectascensiune dela 290—100° și declinațiune nordică dela 58—87°. Se compune după Heis din 159 stele vizibile cu ochii liberi. Numele C. se derivă dela C., regele Aethiopiei, bărbatul Cassiopei și tatăl Andromedei.

Cephus, v. Vespî.

Ceplenîța, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din 6 căt. cu 2384 loc.; are 2 biserici și 2 școale.

Cepgoare, (bot.) umirea populară a plantei *Allium fistulosum* L. (v. ac.)

Ceptura, com. rur. în România, j. Prahova, se compune din cătunele: C. de sus, C. de jos, Soimescu Rotării și Malu roșu, cu preste 3000 loc., toți agricultorii și podgoreni. Are o școală cu 2 învățători, și 4 biserici. Împrejurul comunei s'au dat lupte între Români și Turci.

Cor, numirea populară a arborelui *Quercus Cerris* L. (v. ac.)

Ceracei, (bot.) care se aseamănă cu ceara, cum sînt poliniile (v. ac.) dela unele Orchidee.

Ceram, (*Serang*), cea mai mare insulă din grupa Moluccelor sudice, 18.198 km², și 100.000 loc.; foarte fructiferă, dar puțin cultivată; pădurile dau o mulțime de lemne excelente. C. e posesiune olandeză. Locuitorii sînt Alfuri.

Cerambycidele, (zool.) familie a ordinului Coleopter, tribul Pentamera; cuprinde: *Carabus auratus* L., *Calosoma sycophanata*, *Brachinus crepitans* K., *Harpalus*, etc.

Ceramioa, arta olăritului. (v. ac.)

Cerargir, mineral, chlorură de argint, se presintă în cuburi sau în masse cristaline, cenușii, albastre sau verde. Insoțesc filoanele de sulfură de argint. Gisemintele cele mai importante sînt în Peru, Chili și Mexico.

Cerastes, șerpe, v. *Vipera*.

Cerașu, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 5 căt. cu 2568 loc.; are 2 biserici și 2 școale. În partea de nord a com., la locul umit Păducel, se ved ruinele unei vechi cetăți.

Cerastium L., (botan.) gen din familia Caryophylleelor, trib. Alsineelor, cuprinde plante erbacee anuale sau perenale, mai mult sau mai puțin péroase; frunzele opuse întregi sînt variabile; florile albe sînt dispuse în cime dicotomic terminale. Acest gen are vr'o 40 specii bine distincte, ce sînt împrăștiate pe toată suprafața pământului. Prin părțile noastre cresc mai

multe specii, dintre cari însemnăm pe *C. arvensis* L., *C. alpinum* L., *C. triviale* Link., vulgar Struna cocoșului, etc. Unele sînt cultivate ca plante ornamentale pentru formarea de bordure, de mosaicuri, etc., așa este *C. alpinum* L., *C. tomentosum* L., etc. [Z. C. P.]

Cerasus Juss., (botan.) considerat de Bentham și Hooker ca secțiune din genul *Prunus* L. (v. ac.)

Cerate, se numesc în tehnica farmaceutică astfel de medicamente pentru usul extern, cari se pregătesc prin contopirea cerei cu grăsime sau resină. (v. și *Tabulae ceratae*.)

Ceratites, ammonit, gen fosil de molusc cephalopod, care se găsește în calcarul conchilier.

Ceratodus Forsteri Krefft, pesce din clasa Dipnoilor. Trăiesce în mlaștinile din Australia și respiră prin brâncii, iar când se usucă mlaștina respiră prin plămâni. Are un singur plămîn ne bifurcat, din care cauză ordinea, din care face parte, se numește Monopneumona, în opoziție cu Protopterus și Lepidosiren, cari au plămînul dublu, din care cauză ordinea lor se numește Dipneumona. (Cf. R. Semon, *Verbreitung, Lebensweise und Fortpflanzung des C. F. Iena*, 1893.)

Ceratonia L., (botan.) gen monotopic din fam. Leguminoaselor-Caesalpineae, trib. Cassieelor; singura specie *C. Siliqua* L. este arbore de mărime mijlocie din regiunea mediteraniană; frunzele întrerupt penate cu foliole coriace și persistente; florile mici roșietice, polygame sau dioice, sînt dispuse în raceme. Fructul, cunoscut sub numele vulgar de Roșcovă, este un legumen comestibil, ce are un miez dulce, din care se prepară un sirop și un fel de vin. *C. Siliqua* L. (Roșcovul) se poate cultiva și prin părțile noastre sub cerul liber, dacă se acopere iarna țapre a nu degera. Semințele de Roșcovă, se dăce, că ar fi servit mai înainte de carate spre a cântări pietrele scumpe. [Z. C. P.]

Ceratophylleae, (botan.) fam. de plante dicotyle, erbacee, submerse, de apă dulce, cu foile verticilate, dihotom-divise în lacinii sau foliole rigid-lineare, cu flori verticilate monoice. Fructul e o nucă fără albumen. Cuprinde genul *Ceratophyllum*. [A. Pr.]

Ceratophyllum L., (botan.) unic gen de plante din fam. Ceratophylleelor (în privința caracterelor v. ac.), respândit în câteva specii pe întreagă suprafața globului, cu deosebire în zona temperată. La noi cresc: *C. submersum* L. și *C. demersum* L., ambele poartă numirea populară de Cosor, de distins după absența sau prezența unei părechi de spini la baza fructului. [A. Pr.]

Ceratopsid, reptil descoperit în straturile somatre, cari se găsece în partea de est a Munților Stâncoși din America de nord, la Laramia, aparținând cretaceului superior. C. avea unul sau mai multe coarpe pe rostru; ei formează un tip foarte distins, care cuprinde, afară de genul *Ceratops*, și genul *Triceratops*.

Cerātu, com. rur. în Rom., j. Doljiu, compusă din căt. C. și Malaica, având 1675 loc., 1 biserică și 1 școală mixtă.

Cerb, (*Cervina*), familie a rumegătoarelor. *Cerbul nobil sau roșu*, (*Cervus elaphus*), mamifer din fam. Cervina, ord. Artiodactyla, subord. Ruminantia. Are coarnele mari, foarte ramificate, urechi lungi cât jumătate capul, grunzul sub-

țire, jos cu peri lungi. Părul vara roșu, iarna brun-cenușiu, coada scurtă. Lungimea corpului 2-3 m., înălțimea la umăr 1-5 m., lung. coșii 15 cm. Trăiește în Europa și Asia, în cete, prin pădurile munților. Fuge foarte repede și înnoată cu mare răbdare. Se vânează pentru carnea, pielea și coarnele lui. C.-ii trăiesc în societate, răspândiți prin codri seculari; în Septembrie, pe la Țiua Crucei, cel mai puternic C. adună toate vacile, șutele, la un loc, alungând pe toți cerbii cu furie. După o luptă înfiorătoare, pe viață și moarte, triumful de regulă e al C.-lui mai bătrân, care sdrobesce pe rival, sau îl aruncă într-o prăpastie. Aceasta se numește bătaia C.-lor. Vânătorii pândesc la astfel de locuri și pușcă C.-ii. Regula e a se pușca bătrânul jalus, altcun rămân șutele sterpe. Șuta poartă 38—40 septemăni, fată în Iunie un vițel, arareori doi. C.-ul se poate pușca din 1 Iulie până în 15 Oct.; iar șuta din 15 Oct. până în 1 Ian. [I. S. Ș.]

C. alceu sau *Elamul*, (*Alces palmatus*, *Cervus alces*), mamifer rumegător din fam. Cervina. Are coarnele foarte ramificate, unele ramuri sunt late și crestate. Ochii mici, urechile lungi și late. Grumazul scurt, gros și cu coamă pe partea de jos. Corpul butucănos, membrele înalte, coada foarte scurtă. Părul lung, des, brun-roșu, pe picioare cenușiu-alburiu. Lung. corpului 2-6—2-9 m., a coșii 10 cm., înălțimea la umeri 1-9 m. Trăiește în cete prin păduri mlăștinoase. Strică arborilor. Astăzi se află prin Rusia, Prusia, Svedia, Norvegia, Asia nord. și America nordică.

C. Dama, (*Cervus dama*), mamifer rumegător din fam. Cervinelor, ord. Artiodactylelor. Are coarnele ramificate, ramurile sunt late. Părul, iarna roșcat cu pete albe, vara cenușiu, fără pete. Coada neagră, jos albă. Lungimea corpului 1-5 m., lung. coșii 20 cm., înălțimea la umeri 90 cm. Trăiește selbatec în Africa nordică și Asia sud-vestică. S'a adus și în Europa centrală pentru a-l acimatasa.

C. Muntjac, (*Cervulus muntjac*), mamifer rumegător din fam. Cervinelor, seamănă cu căpriorul nostru. Lungimea 1-20 m., lung. coșii 17 cm., înălțimea la umăr 70 cm. Trăiește în munții Himalaia, în Java, Sumatra, Borneo.

Cerb, 1) *C. în mitol. grecă*. Aktaeon, un yănător renumit de pe muntele Pelion din Boeotia, a surprins în scaldă pe Artemis (dina lunii), care se scaldă cu mai multe nimfe. Dinele s'au mîniat pentru aceasta și Artemis l-a strămutat pe Aktaeon într-un cerb, iar pe căniul lui l-a făcut turbați de l-au spintecat. (V. și Cerboaică.)

2) *C. în poveștile române*. Făt frumos pleacă după Frosa, frumoasa pămîntului, ajunge la locul, unde ea cu dînele se scaldă, și se uită la ele, dar Frosa cu dînele îl schimbă în cerb și el trei ani remase cerb, până ce într-o peșteră auzi ursitoarele dicînd, că se poate face iar om, dacă va trece prin cămeșile lelelor. — Ficiorul fript de sete beuă dintr-o urmă de cerb și se făcu cerb, cu coarne de aur, (sau C. cu leagăn de mătășă pe spate). — Afin lovind bușteanul, acesta se făcu un cerb de aur și băgă pe Dafin în el. — Un ficior plecând după Ileana, omul cu pascălia lovî cu un băț pe tovarăș și îl schimbă în C. de aur, care noaptea se făcea iar ficior. — Dar C. și cântă. De regulă o țigană mijlocește la împăratul prăpădirea surorii ficiorului schimbat în cerb. Acesta

vêdînd prăpădirea, cântă jalnic după sora sa, iar C., în care s'a băgat Dafin, cântă ca toate paserile. Spânul însăroînă pe Harap-Alb ca să aducă împăratului «pielea C.-lui cu cap cu tot. Acel cerb are o piațră în frunte de strălucese ca un soare, dar nu se poate nime apropia de C., căci este solomonit și nici un fel de armă nu-l prinde, însă pe care l-ar zări, nu mai scapă cu viață». (V. și Cerboaică). [Atm.]

Cerberus la Romani, *Kerberos* la Greci, a fost un căne, închipuit de regulă cu trei grumazi și trei capete, iar coada ca un șerpe, un fruct al iubirii lui Typhon cu Echidna. C. e pus la poarta palatului lui Hades, a denlui lumii de jos, ca să păzească, și pe ori cine lasă să înire, dar pe nime să iese, și de lătratul său se cutremura lumea de jos. Orpheus cu puterea lirei l-a îmblîndit, Hercules l-a învins și adus în lumea de sus, unde din spuma lui veninoasă a crescut planta Aconitum. [Atm.]

Cerboaică, în mitol. grec. a fost animalul sacru al ținei Artemis (Diana), simbolul mișcării ușoare și al fugei iute. Artemis se închipuia ca yănătoare, urmată ori purtată de o C., ori și în car tras de C.

C. în poveștile române. Copilul Mamei păduri, vînând în pădure, dă de trei ține, oari se scaldau. El le urmări, dar ele se prefăcură în trei C. și cea mai mare strigă: »Nu mă săgeta, că eu sînt Elena doamna codrilor și țina florilor. — Odată sora ceru dela frate, ca să-i aducă lapte de cerboaică. [Atm.]

„**Cerbul**”, societate de împrumut și păstrare în Țirgu-Jiu (Rom.) fondată în Ian. 1897 de învătătorii din Gorjiu, la inițiativa învătătorului L. Arjoceanu, prin cotisații lunare de minimum 5 lei. 1897 avea capital și fond de rezervă de 3514 lei. Revirimentul 8151 lei 55 b. Numărul membrilor 60.

Cerbureni-lașu, com. rur. în Rom., j. Argeș, oompusă din 6 căt. cu 1150 loc.; are 4 biserici și 2 școale; pe teritorul acestei com. se găsesc mine de lignită, însă neexploatate.

Cerbuț, v. Turoa.

Cerc, (lat. circus), legătură de fier sau de lemn la vasele rotunde; asociațiune, grupare în jurul unei idei; ori ce grupare rotundă; fig. sferă, întindere în toate direcțiunile, limite bine proporționate, impresurare, cuprindere în întregime. În geometrie: porțiunea din suprafața plană, cuprinsă în interiorul circumferinței, care este o linie curbă, ale cărei puncte se depărtează egal de un punct din interior, numit centrul circumferinței sau centrul cercului. Prin extensiune se dice în mod impropriu și circumferinței tot cerc. Linia dreaptă, care unesece centrul cercului cu un punct al circumferinței, se dice raza cercului. Două raze în prelungire dau un *diametru*. Acesta împarte circumferința și suprafața cercului în câte 2 părți egale, numite semicircumferințe, și semicercuri, dicîndu-se în mod impropriu și semicircumferință și suprafața semicerc. Ori ce porțiune din circumferință se numește *arc*, și centrul circumferinței se dice și centru al arcului, iar mijlocul arcului e punctul de pe arc, care îl împarte în 2 părți egale. Dreapta, care unesece extremitățile unui arc, se dice *coardă*, iar dreapta, care unesece mijlocul arcului cu al coardei, se dice *săgeată*; săgeata prelungită trece prin centrul arcului. Por-

fiunea din suprafața cercului, cuprinsă între arc și coarda sa, se ăice *segment*; iar porțiunea din suprafața cercului, cuprinsă între un arc și razele duse la extremitățile lui, se ăice *sector*.

Există un raport fix între lungimea circumferinței și a diametrului; acest raport, care este incomensurabil, se notează cu π , fiind $\pi = 3.14159265358979323846264338\dots$ În calculele elementare se ia $\pi = 3.14$ sau $\pi = 3.1416$.

Mai de mult se lua $\pi = \frac{22}{7}$ (Arhimede) sau $\pi = \frac{355}{113}$ (scriind 113355 și separând în două 113 e numitorul, 355 numeratorul, Metius). Astfel, notând cu r raza, diametrul va fi $2r$ și vom ave $\frac{\text{circf.}}{2r} = \pi$ deci circf. = $2r\pi$: lungimea circf. e egală cu π multiplicat cu de 2 ori raza.

Tot π reprezintă și raportul dintre cerc și pătratul razei: avem deci $\frac{\text{cerc}}{r^2} = \pi$, deci cerc = πr^2 : supr. cerc. e egală cu π multiplicat cu pătratul razei.

Cercari, stadiu de metamorfosare a călbazei (*Distomum hepaticum*).

Ceroel, 1) *C. Nicolae*, Român din secl. XVIII, care traduce din latinesce în românește tratatul lui Cristian Wolf de întroducere în matematică. (Cf. A. D. Xenopol, vol. V.; Xenopol și Erbeceanu, Serbaria școlară dela Iași.)

2) *C. Petru*, Domn al Munteniei, fiul lui Pătrașcu cel Bun și fratele lui Mihaiu Viteazul, n. 1541, la moartea tatălui său fû exilat în Rodos, Trapezunt și Cipru, pe unde învăță limbi multe, mai ales italiana, în care scria și versuri. El căută să câștige domnia Munteniei cu sprijinul Franciei, care voia să facă în resărit un stat devotat intereselor sale, și se duse (1579) la Paris, unde Henric III îl luă sub protecțiunea sa. Trece prin Veneția, merge apoi la Constantinople, unde după multe greutăți câștigă domnia în 1583. Având nevoie de bani mulți spre a lupta la Constantinople, el se arată domn lacom și crud. În 1585, când părăsi scaunul, ducea cu sine în Transilvania 40 de caré cu lucruri și bani. În Transilvania i-se secuestrează averile, el însuși este pus la închisoare, din care preste 2 ani scapă pe fereastră cu ajutorul unei frânghii, noaptea, lăsând în pat o păpușe. Merge la Roma și câștigă pe lângă Franția sprijinul papei. Vine la Constantinople și promite 1.000.000 galbeni, adversarul său Mihnea promise câți bani vor duce 600) cai. Ucis de Turci 1590. (Cf. Tocilescu, P. Cercel; A. D. Xenopol, vol. III.) [I. S. F.]

Cerceluși, numirea populară a mai multor specii de *Fuchsia* L. (*Fuchsia splendens* Zuc.) (v. ac.); tot astfel se numesce prin unele locuri și *Convolvularia majalis* L. (v. ac.)

Cercetare, căutare de informațiuni, anchetă. *C. prin martori*, mod de probă admis, în principiu, ori de câte ori nu a fost cu puțință părții a-și procura probă scrisă. *C. la fața locului*, se ordonă de tribunale, când C. prin martori sau expertisa este insuficientă pentru a face lumină completă. În Rom. nu numai unul sau mai mulți din judecători, dar și completul tribunalului sau curții poate să fie chemat a merge la fața locului.

Cerohez, *Christodol*, general de brigadă, n. 7 Ian. 1839, intrat în armată ca sergent-cadet

în 1856, ajuns la gradul de colonel de infanterie la 1870; a luat parte în campania din 1877 ca comandantul Divisiei a 2-a; s'a distins în ziua de 28 Nov. la lupta dela Bucova, intrând în Plevna; a înaintat spre Vid și a căcut în spatele armatei turcesci, făcând numeroși prizonieri și luând 30 tunuri. La 1 Dec. 1877 a fost înaintat general de brigadă. La 19 Dec. a condus trupele sale bu distinsă bravură la Smârdan, unde în mai puțin de 3 oare a luat cu asalt întăriri încungiurate cu șanțuri îndoite, armate cu tunuri și aperate cu îndereticie de numeroase trupe inamice. Din cauza sănătății sale sdruncinate s'a retras din armată la 1 Apr. 1882 și la 12 Iulie 1885 a încetat din viață la Iași.

Cercezeli, popor nomad din Rusia europeană, în Circasia. Ei, după Dulaurier, sânt lipsiți de cultura intelectuală și nu ounose scrisul; de aceea nu au monumente scrise. Numai din când în când întâlnim în analele străine bucăți din istoria lor, din cari vedem că au fost neliniseiți de toate popoarele, cari au dictat legi Peninsulei Taurice: Romani, Greci-Bizantini, Huni, Cazari, Ruși, Mongoli și Georgieni. Nimic însă nu le-a slăbit amorul de independență, și ei s'au liberat de aceștia precum au putut. Este de mirat conservarea obiceiurilor lor neschimbate din cele mai adânci timpuri: viață de brigand și piraj, vândare de sclavi și prizonieri, cultul ospitalității, regimul aristocrație și feudal. Strabon spune, că ei erau guvernați de »Skeptonki« (purători de suturi), cari aveau preste ei regi sau tirai. Geograful d'Amasie a cunoscut la C. două grade superioare ale societății lor: regii (actuali pchés) și skeptonki sau nobilii mari; apoi sclavii eliberați, servii și sclavii. C. n'au legi scrise, ci obiceiuri (odat) basate pe trei principii: ospitalitatea, respectul bătrânilor și dreptul resbuării. Afacerile comunale sânt decise de o reuniune populară sub cerul liber, compusă din principii, nobili și chiar servi. Pentru ei »Vendetă« e un drept sacru. C. aparțin tipului celui mai frumos al rasei albe. Au în germen toate calitățile morale și sânt dedați la cel mai înalt grad de energie și de activitate. Femeile lor rivalizează în frumuseță cu cele georgiene.

Cercis L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor-Caesalpineae, trib. Bauhinieae, cuprinde 3 sau 4 specii de frumoși arbori ce cresc în Europa, Asia temperată și în America boreală; fruzele simple sânt alterne cordiforme, ovale, rotunde emarginate, puțin coriace și de un frumos verde strălucitor; florile, cari apar înaintea frunzelor, sânt roșee și dispuse în raceme scurte fasciculiforme pe ramurile de un an sau pe cele mai bătrâne și sânt uneori așa de numeroase, încât acoper aproape totalmente ramurile; fructul este un legumen (păstară) comprimat cu numeroase semințe ovoide negricioase. Din speciile acestui gen însemnăm pe *C. Siliquastrum* L. din sudul Europei, care se cultivă foarte mult prin grădini și parcuri ca plantă ornamentală. Lomnul său are vine negrii, se poate lustrui și se întrebuințează în industrie. [Z. C. P.]

Cercomonas, protozoar flagelat. *C. hominis* a fost găsit în timpul epidemiei de cholera 1853—54 în sărurile bolnavilor.

Cercopithecus, un gen de maimițe; cele mai însemnate sânt: *C. sabacus*, *C. diana*, *C. aethiops*,

C. mona, *C. cephus*, *C. ruber*, *C. fuliginosus*. Trăiesc în Africa. Ele sînt nisce moimițe foarte frumoase, curate și vesole.

Cereale, (bucate și pâine) se numesc plantele din familia Gramineelor, ale căror boabe servesc la nutrițiunea omului și animalelor, și sînt totodată indispensabile. Cultura lor a fost considerată totdeauna drept baza culturii și civilizațiunii umane. Ele sînt plante anuale și bienale, sau semănături de toamnă și de primăvară, ou rădăcinile fasciculare, paiul gol la interior, ou mai multe noduri la mijloc, cam le asigură tenacitatea, și florile dispuse în spic, compus din spicule, ou una sau mai multe flori. Boabele lor sînt golașe ori îmbrăcate în o ocaje groasă și aspră. Ele sînt învăluite în nisce pleve glumae aspre, cari se termină de cele mai multe ori în nisce țepe lungi și aspre. Fac parte din grupul C.-lor: *grâul*, *Triticum sativum*, *sēcara*, *Secale cereale*, *orzul*, *Hordeum vulgare*, *ovēsul*, *Avena sativa*, *meiul*, *Panicum miliaceum*, *porumbul*, *Zea mays*, *maururile*, *Sorghum vulgare* și *hrîșca*, *Polygonum fagopyrum*, care din punct de vedere botanic face parte din familia Polygoneelor.

Cerealia, la Romani serbătoare în onoarea ținei Ceres (v. ac.) Cultul ținei Ceres (la Greci Demeter) s'a introdus la a. 258 al Romei. C. se țineau dela 12—19 Apr. și începeau cu ludi romani și procesiune în circ, apoi în țiva din urmă se încheiau cu ludi cereale, resp. Cerealia. Preotesele ținei purtau haine albe și cununi de grâu pe frunte. La C. agronomii se ospetau, în circus se țineau alergări cu cai. [Atm.]

Cerebellum, partea mică a creierului, din groapa inferioară a căvăliei capului. Astă părțică a creierului este organul, care regulează mișcările mușchilor corpului animal. [St.]

Cerebral, ce se referă la creeri.

Cerebrin, sau *Phrenosin*, o substanță chimică, ce se extrage din creeri prin alcool fierbinte; formează mici globulete transparente.

Cerebro-spinal, *sistemul*, creerii, mēduva spinării și nervii.

Cerebrum, v. Creeri.

Cerești, popor finez al Rusiei europene, în guvernamentele: Viatka, Kazan, Simbirsk, Oremburg și Perm. Ei înșiși se numesc *Maris* (oameni); numele de C. (orientali) li-s'a dat de Morduanii pentru că locuiesc la est de aceștia. C. erau un popor pastoral, dar fiind restrinși în posesiunile lor, au devenit agricoli, cultivând cereale, multe vite și albine. Sînt foarte ignoranți; neavînd litere alfabetice, n'au păstrat nimic vechiu din cultul, din legile și din istoria lor. Ce știu, știu din tradițiune. Limba lor e un amestec plăcut de fineză, tartară și rusă. C. numeră încă 200,000 indiviți, dependenți de Rusia din 1469. C. consideră femeile ca sclave și le vînd ca pe marfa. Dacă s'a căsătorit femeia lor nu mai arată nici picioarele sale, nici pērul sēu. Femeile și fetele iubeso a se împodobi cu brățări și inele. Incălțămintea lor e hidoasă; tot astfel și îmbrăcăminte. Baza vieții sociale o formează lucrul în comun. Împărtesc nunca proporțional cu numărul membrilor familiei. Furtul e privit cu groază; hoțul e exclus din comunitate. Criminalul, exclus, nefiind adăpostit de nimeni, finese adesea a se omorî singur.

Ceremonial, (lat.) totalitatea formalităților observate la ocașuni solemne. *C. de curte* se fixează de fiecare curte înnași. *C. de stat* e basat pe obiceiul ori pe învoială reciprocă. De *C. internațional* se ține observarea ordinii de rang cu ocașunea convenirilor suveranilor, la audiențe solemne ale solilor și la salutarea năilor. C. s'a desvoltat în imperiul bizantin, a trecut în occident mai întăiu la curtea lui Carol cel Mare, și și-a ajuns culmea sub Filip II (1556—1598) în Spania și sub Ludovic XV (1715—1774) în Franca. Numai în timpul mai noi n's'a abandonat stricteța C.-lui în occident; în orient însă, mai cu samă în China, până în țiva de ađi există un C. foarte sever. [V.]

C. religioase s'au instituit de biserică ca să se celebreze liturgia cu mai mare solemnitate, să se administreze sacramentele cu mai multă devoțiune și să se deștepte în credincioși sentimente pii. C. instituite de biserică variază în diverse timpuri și locuri. (Cf. Drouven, De re sacramentaria, ed. II. Venetiis, 1756, tom. I., p. 123 uu.)

Ceremoniar, clericul (preot ori diacon), care asistă episcopului, cānd acesta pontifică, și grijește, ca toate C. să se execute în ordine și punctuos. [Dr. I. M.]

Ceremuș, afluent din dreapta al Prutului, se compune din împreunarea a două părăușe, cari isvorec din munții apuseni ai Bucovinei despre Maramureș; despărțesce Bucovina de Galiția, și primind în sine mai multe părăe, mai ales din dreapta, se revarsă la Nepochău în Prut. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cerere, petițiune. *C. de casațiune* sau *recurs în casațiune*, *C. de revisiune*, cāi extraordinare de atac în contra hotărîrilor definitive. (V. art. Curte de Casațiune și Revisiune.)

Ceres la Romani, (*Demeter*, mama pământului, la Greci), țina agriculturii; ea a învățat pe oameni ca să are și semene fructe. Țeara ei a fost în deosebi Sicilia și mai bucuroș petrecea pe câmpiile dela Enna (un șes roditor). Aretusa a dat odată ospetare pentru ței din Sicilia și atunci Proserpina, fata ținei C., cu soațele sale de joc cereaga flori de pe cāmp, dar Pluto a răpit pe Proserpina. C. a căutat-o și n'a aflat-o, iar stelele i-au spus, că numai țeul Sol (soare) știe unde se află. Sol îi și spune și la plāngerea Cererii Iupiter a decis, ca Proserpina (țina semēței, semēța înnași) jumătate de an să șeadă la Pluto, și jumătate de an (resărirea, înflorirea și coacerea semēței) la mamă-sa. C. a avut două serbători de frunte, în 12—19 Apr. (rugăciuni la cāmp pentru rodirea grānelor) și în August după seceriș (mulțămiri pentru roduri) și femeile îi sacrificau bucatele, ce s'au cules la începutul secerișului. În onoarea ținei s'au dat și ludi cereale, iar templul ei, numit Aedes Cereris, s'a zidit la an. Romei 258. [Atm.]

Ceres, primul planetoid.

Ceresin, ceară minerală, aflāndu-se în pământ, de unde se scoate și rectifică în fabrici; celoarea e albă cu miros de păcură. Se folosește ca surrogat de ceară la fabricațiunea luminilor și pentru împregnarea hārtiei, lemnului, gipsului, pielei și țesăturilor. [E. Cămpeanu.]

Ceretto Sannita, oraș în provincia italiană Benevent, cu 5343 loc. (1881); residența unui episcop; viticultură, postăvării.

Cereus Haw., (botan.) gen de plante din fan. Cacteeilor, trib. Echinocacteeae, răspândit în America tropicală și subtropicală; caracterizat prin tulpina costată, adese elongată și ramificată, fără foi sau aceste squameiforme și cu ovarul exsert. Dintre Cactee *C. giganteus* Engelm. din Mexico nou atinge cea mai considerabilă înălțime de ca. 20 m. Multe din specii înfloresc noaptea. La noi în florării cea mai cunoscută și mai răspândită specie e: *C. Grandiflorus* Mill. de pe Antile. [A. Pr.]

Ceridwen, în mitol. oeltică muierea lui *Hu*, a zeului creator, și mama lui *Arthur*, cari fac o trinitate (treime), iar Arthur se dăce unitatea lor, *Hu* reprezintă principiul masculin în natura întreagă, iar *C.* principiul feminin, feminitatea lumii.

Cerignola, oraș în provincia ital. Foggia (Apulia), cu 24,446 loc. (1881) și cultură de bumbac. Aici repurtară la 28 Apr. 1503 Spaniolii o strălucită victorie asupra Francesilor. În apropiere se văd ruinele vechiului oraș apulic Salapia.

Cerigo, cea mai sudică dintre insulele ionice, vecia *Kythera*, dedicată zeiței *Aphrodite*; aparține nomarchiei grecesci Argolis-Corint; are 277 km². și 10,524 loc. (1889). Produce grâne, vin, olive, oi și capre. Capitala e orașul *Kythera* (805 loc.), cu portul *Kapsali* (162 loc.). Spre sud-est se află mica insulă *Antikythera* sau *Cerigotto*, în vechime loc de refugiu pentru piraiți.

Cerinthe L., (botan.) gen de plante erbacee, adese anuale, cu foi glabre, însă cu puncte tuberculale, din familia Boragineelor, tribul Borageae, răspândit cu deosebire în regiunea mediterană. *C. minor* L. »pidonică sau »sommoroasă« e specia cea mai comună la noi, ea crește și în Europa centrală; *C. aspera* Rth. se află în Dobrogea și Moldova inferioară; *C. alpina* Kit. în regiunea alpină și subalpină a Europei sudice și medie (s. e. și în Carpați.) Specii de *C.* întimpinăm uneori cultivate în grădini. [A. Pr.]

Cerita, mineral, silicat de cerium, lantan, didim, calciu și fier hidratat. Se presintă în cristale rombeice și se găsește la Riddarhytta în Westmanland (Svedia.)

Ceriu, firmament (v. ac.) În înțelesul dogmatic (biser.) *C.* este locul, unde Dumnezeu își manifestează gloria sa clar și intuitiv aleșilor săi, anume îngerilor și sufletelor fericite, cari, precum se exprimă sf. Scriptură, îl vedea față la față, (Mat. 17, 10; 1 Cor. 13, 12). *C.* se mai dăce lumea spirituală și nevădută, în opoziție cu cea corporală și vădută de pe pământ (Ef. 1, 10).

Cerime se numește și boltitura pe arcuri a bisericilor. [Dr. Is. Marcu.]

Cerium (Ce), corp simplu; se găsește în cantitate mică în diferite combinațiuni naturale, precum: *fluocerit* (fluorura de Ce), *monasita*, *euxenita*; în cantitate mai mare se află în *cerită* (60%). Metalul liber are greutatea atomică 139.9, se oxidează, aprinzându-se la aer; are densitatea 6.72. *C.* a fost descoperit de Cronstedt în Cerita (v. ac.) Mai târziu Mosander recunoscu în pretinsul *C.* încă două metale: Lantan și Didim. La început a fost obținut sub formă de pulbere gri, foarte oxidabilă. Astăzi se obține topit în cuptorul lui Moissan. Formează compuși mai importanți cu oxigenul, chlorul, carbonul, precum și diverse săruri ca: sulfat, azotat, carbonat; de

asemenea formează compuși, în cari *C.* întră ca compus la minimum și maximum în același timp. *C.* și compuși lui nu au întrebuințare nici industrială, nici chimică. S'a încercat întrebuințarea oxalatului în medicină.

Cermei, (magh. *Csermő*), com. mare în Ung., cott. Arad, situată lângă râul Sartiș. În anele vechi apare la 1429. Are 508 case, cu 2746 loc., (1773 Români gr.-or.). Biserica s'a zidit la 1786, școala e regulată. Teritoriul: 10,510 jug. catastr. pământ arător; industrie de casă, pomăritul, stupăritul, mătăsăritul, prăsiere de cai, vite cornute, oi și porci. Tirgurile dela *C.* au bun renume. Stațiunea căii ferate, oficiu telegrafic și poștă în loc. [†]

Cerna, râuri, 1) *C.*, afluent pe stânga al Dunării, isvorește din poala muntelui Gărdomau, Rom., j. Mehedinți, curge spre sud-vest; începând dela gura râulețului Craiovița, (un mic afluent pe dreapta al *C.-ei*) până la Precipiciul Fetei formează granița între Banatul Timișan și Rom., apoi trece pe teritoriul Banatului, formând romantica vale, în care se află Băile Herculane; după ce primesce pe dreapta râulețele Mehadica și Ohaba, unite cu Belareca, se îndreaptă spre sud și din jos de Orșova veche se varsă în Dunăre. Pe malurile *C.-ei* era încă pe timpul Romanilor o cetate cu numele Tierna sau Tserna. 2) *C.*, cel mai însemnat afluent pe stânga al Oltețului, isvorește în muntele Cursorul (Corșoru), Rom., j. Vâlcea, curge dela nord către sud-est în direcție aproape paralelă cu Oltețul până în dreptul com. Măldăresci, de unde se îndreaptă spre sud-vest și se varsă în Olteț puțin mai jos de com. Oțetelișu. Cel mai mare afluent al *C.-ei* e Cernișoara. 3) *C.*, afluent pe stânga al Mureșului (Trs., cott. Hunedoara); isvorește în munții Poiana-Rusca, curge mai întâiu către est, apoi spre nord-est și din sus de Deva se varsă în Mureș. [nt.]

Cerna, com. rur. în Rom., j. Tulcea, cu 1878 loc., în majoritate Bulgari, apoi Turci și puțini Români; ocupațiunea lor e agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici și 1 școală cu 2 învățători.

Cernagora, numele sârbesc al Muntenegrului (v. ac.).

Cernala, râu în Crimeea, isvorește din apropiere de Baidar și se aruncă în fundul băii Sebastopol. Acî Rușii, lângă podul dela Traktir, fură nimiciți de Francezi și Sardinieni în 16 Apr. 1855.

Cernat, *Alexandru*, general român, n. 17 Ian. 1828. † 8 Dec. 1893. La 1852 sublocot., colonel la 1866, gen. de brig. la 1873, gen. de div. la 1877. Ministru de resboiu la începutul resboiului independenței, *C.* predă portofoliul resboiului lui Brătianu, fiind numit comandant-șef al armatei române în Bulgaria, în care calitate luă parte la învestirea Plevnei. *C.* avu o înaiutare repede (în 26 ani general) și ajunse la funcțiunile cele mai înalte ale ierarhiei militare; fiind distins cu mai multe decorații și medalii înalte: virt. mil., Steaua și Cor. Rom., sf. Ana, sf. Gheorghe, etc. În tot timpul carierei sale *C.* s'a distins prin tact și înțelepțiune în comandă, calități cari îl făceau a fi mult stimat și iubit. Corpul ofițierilor armatei române a ridicat prin subscripțiune bustul lui, care s'a așezat în fața comandamentului corp. 2 de armată în București.

Cernătescu, familie boier. de preste Olt, posedând satul Cernătescii lângă Jiu. Iu brisoave fa-

miliare se întâlnesc pe la începutul secl. XVIII; și sînt probabil de origine de lângă riul Cerna.

Cernătescu, P. I., profesor de istoria univ. la Universitatea din Buouresci. † 21 Iulie 1892. Serieri: Comp. de istoria gen. ed. III, 1873; Istoria contimpurană dela 1815—1871, traduceri și prelucrări fără valoare. [D. E.]

Cernaucă, comună rur. în Bucovina, căp. Cernăuț, j. Sadagura, ou 2360 loc., (1781 ort., 369 cat. și 210 mos.); moșie boierească, parohie, școală primară, postă. [Dr. I. G. Sbiere.]

Cernăuț, (germ. *Czernowitz*), capitala Bucovinei, oraș autonom, așezat parte pe costiguri, parte pe șes, lângă Prut. C. e reședința mitropolitului gr. or. al Bucovinei și Dalmației, sediul guvernului țerii, al dietei, camerei de comerț, direcțiunii postelor, direcțiunii de finanțe, al brigădei de infanț. 59, comădei gendarmăriei țerii nr. 13, al direcțiunii de geniu. C. are un hotăr de 57·65 km². și 54,171 loc. (1890), (7624 Români, 10,384 Ruteni, 27,256 Germani, 7610 Poloni), între cări 17,356 Ovrei; în garnisoană: (2174 ficiori) regimentul de infanterie bucovinean »Principele Eugen« nr. 41 și excadronul 3 din regim. de dragoni bucov.-galițian »Baron de Piret« nr. 9. Români din C. se țin mai mult de clasa cultă, cei de prin suburbii sînt în partea cea mai mare agricultori, pălmași. Sînt și vr'o cățiva meseriași: dulgheri, cioplitori de piatră, acești din urmă mai ales prin Cloucica și au și o societate numită »Frăția«. C.-ul are 5 suburbii: Caliceanca, Cloucica, Horecea, Roșă (Roș) și Mănăstăriște.

Zidiri: Reședința mitropolitană zidită la 1864 până 1875 în stil bizantin după planurile lui Hlawkas, constă din trei palaturi mari, între ele e o ogradă spațioasă și împodobită cu straturi de flori și cu două rînduri de salcâmi. În palatul nord-vestic se află sala sinodală, odăile mitropolitului și ale arhimandriților, biourile consistorului, capela mitropolitană cu un turn înalt și aurit; și multe alte odăi de locuit. Palatul nord-estic, desemenea cu un turn înalt și aurit, se numește casa preoților. Până nu de mult locuiau acolo mai multe familii. Totodată se mai afla acolo cabinetul de lectură al societății academice: »Junimea«, tipografia preotească, etc. În palatul sau aripa sud-vestică se află seminarul clerical gr.-or. arhiepiscopesc, fundat în 1826. Cu acest institut e împreună și școala cantorală gr.-or. întemeiată în 1838. Sus locuiesc alumnii seminariali — mai toți români — și prepoziții lor, jos e biuroul decanului dela facultatea teologică, biblioteca seminarială, salele, unde se țin prelegerile teologice. Sus se mai află o capelă, unde se roagă seminaristii seara și dimineața, iar jos e capela seminarială, unde merg teologii Duminea și sârbătoarea la biserică. Corul seminaristilor se duce de regulă la catedrală. Biserica seminarială e o frumusețe atât în privința picturii, cât și a construcțiunii ei arhitectonice.

Catedrala arhiepiscopală, zidire cu cupole, după modelul biserioei »Isac« din Petersburg, nu departe de reședință, fundată 1844 pe speșele fondului religios gr.-or., sfințită în 1864. Hramul ei e la Pogorirea Spiritului sfânt. Reparată în 1896. Personalul ei e: un arhiepăsbiter, un deuteruon, un exarch, un archon, un periodeut, un archidiacon, un diacon, doi cantori, doi pa-

raeclesiarhi. Deuteruonul e predicator pentru limba română; exarchul catedral e totodată și predicatorul ei pentru limba rutenă. În suburb. Caliceanca se află o biserică veche de lemn, transmutată din oraș în 1876 pe speșele fondului. Ea a fost făcută de comuna bisericăscă în 1783 pe locul biserioei, ce se numia »domnească«. Biserica domnească a fost făcută de principele Moldovei Nicolae Alexandru înainte de 1735, iar în 1779 a fost mutată dela C., de pe piața sfinței Maria de lângă fântâna turcoască, la Șerăuții de jos.

Biserica sfântului Nicolae, făcută din lemn, înainte de 1748 de boierul Stroescu, Staroste din C., reparată în 1779 și a doua oară în 1885. Biserica sfinței Paraschive, lângă șoseaua capitală, zidită pe locul unei biserici vechi de lemn. Afară de acestea biserici se mai află și o biserică mică, zidită din piatră pe speșele erarului judiciar la 1827; e situată în ograda tribunalului penal. La cimitir se află și o capelă, în care sînt așezați episcopii repoași ai Bucovinei: Dositieiu Cherescul, Bendella, Blazevici și Morariu (Andrievici); numai osemintele lui Hacman se află înmormântate în catedrală. — Biserici străine sînt: biserica romano-catolică, cea a iesușilor și a greco-catolicilor (a unișilor) și cea evanghelică. Apoi mai este templul jidovesc, sinagoga cea mare și alte multe mai mici.

Școale: Universitatea Francisco-Iosefină cu trei facultăți: teologică gr.-or., juridică și filosofică, cu 279 studenți (1891—92) și 36 profesori, (v. art. Universitate), fundată la 1875. Gimnasiul german superior c. r., înființat în 1808, cu opt clase vechi și pe lângă acestea încă noue clase paralele. În anul școlar 1892/3 a fost cercetat de 98 Români, 100 Ruteni, 84 Poloni, 442 Germani. 1 școală reală superioară, 1 școală industrială în legătură cu 1 școală comercială. Pedagogiul german. Aici se cresc învătătorii români și ruteni, tot așa și învățătorii! Înaintea lui era preparandia — cursul preparandial — zidită pe speșele fondului gr.-or. în 1848. Mai târziu, în 1852, a fost această preparandie modificată, iar în 1860 reorganizată. În 1870 s'a fundat în locul ei pedagogiul c. r. Cu dînsul e împreună o școală de exercițiu cu patru clase pentru copile și alta de patru clase pentru băieți, apoi mai sînt două clase — cursul preparator, — unde se pregătesc copilele, și o clasă de băieți pentru primirea în anul I al pedagogiului. Pe lângă dînsul mai este și școala pentru lucrul de mână și grădina de copii. Școala reală superioară gr.-or., înființată încă de pe la 1851; și mai multe școale populare.

Societăți: Societatea pentru cultura și literatura poporului român în Bucovina, fundată în 1862. Societatea politică »Concordia«, fundată în 1885. Societatea »Doamnelor române«, fundată în 1890. Ea are preste 25 de filiale prin orașe și prin sate, și desvoaltă o activitate intensivă și binecuvîntată. Sub priveghiarea ei se află un internat de copile și un ours de limba română. Societatea »Armonia« pentru desvoltarea musicei vocale. Societatea »Academia ortodoxă«, pentru literatura retorică și musică bisericăscă, Societatea academică »Junimea«, și Societatea »Lumina« a cantorilor români în Bucovina, fundată în 1891. Afară de acestea mai sînt și multe societăți străine.

Biblioteci: Biblioteca țerii, a universității; bibliotecă pentru tinerimea română, înființată de Societatea pentru cultura și literatura română; biblioteca seminarială, a Academiei ortodoxe, a Junimei; biblioteca populară bucovineană, edată de seminariști, încetată acuma; biblioteca »Luminei«, etc. Cabinete de cetire sînt: cel al Societății pentru cultură și literatură, cel al Academiei ortodoxe, cel al Junimei și cel scăpătat al Luminei.

Piete: Piața capitală cu o cruce catolică pe dînsa. Piața »Austriei« cu statua »Austria« lucrată în marmoră. »Piața lemnelor«, cu statua sf. Nepomuc și biserica Iesuiților. Piața »Rudolf«, ș. a. — **Industria** nu e însemnată (mori ou vapor, berărie); **comerțul** ou produse agricole, lemn, rachiu, vite, lână, piei, etc., e aproape exclusiv în mâinile Ovreilor și Armenilor.

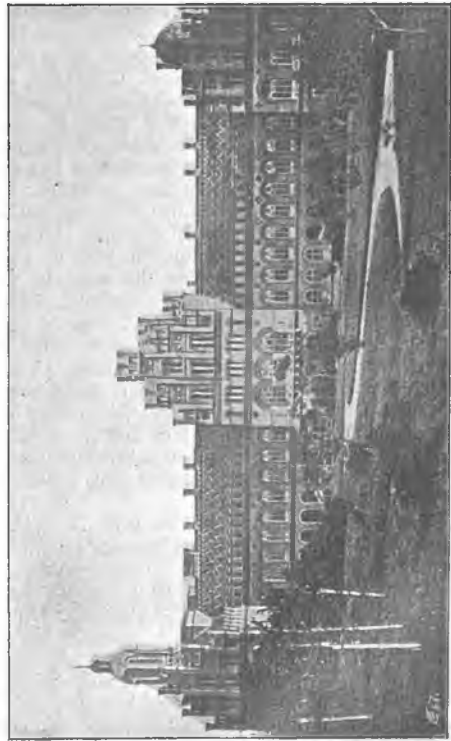
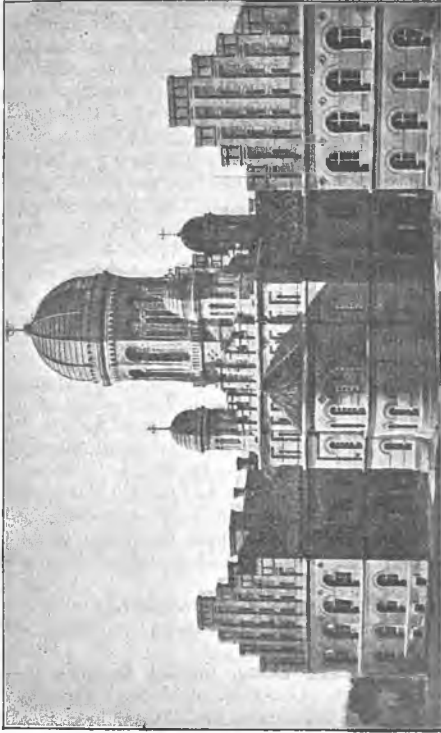
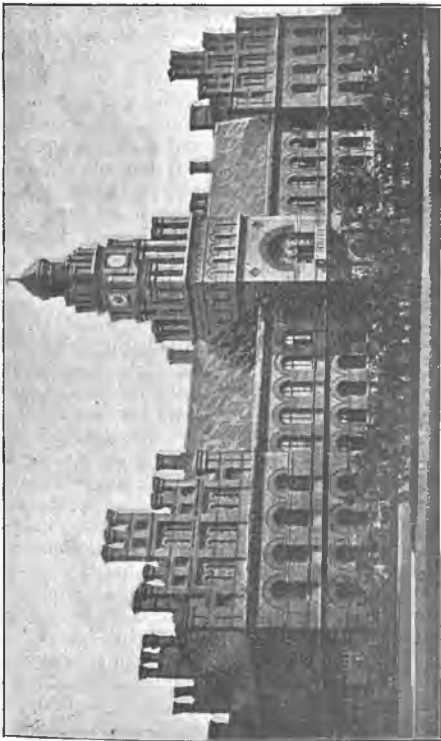
Istoria: Fasa ăntăia: dela început pînă la împreunarea Bucovinei cu Austria (1777). De C. ca loc de vamă se face amintire ăntăiașidată sub Alexandru cel Bun (uric: 8 Oct. 1407) și sub Vodă Petru (Suceava 29 Oct. 1456). C. n'avea pârăcălabi ori ispravnici, ci numai Starosti: »cei mai bătrîni mai mari« preste țirg și ținutul lui. Cernăuțenii plătiau $\frac{1}{10}$ parte din fructele lor mănăstirei Schitului mare din Galiția (uric dela Vodă Ghica, 13 Iulie 1659). In 1764 era Staroste din C. Păun. Starostele și marele ăpătan din Cotman n'au mai existat după ocuparea Bucovinei. Resboai ele, ce au atins C.-ul: in 26 Oct. 1497 Albert, regele leșeso, e bătut de Stefan cel Mare in pădurea cea întunecată a Cosminului. Scăpănd Albert, după acel măcel săngeros, fuge de acolo prin C.; C. a fost ars ăntri 1508—10 și 1527—38 de ătră Poloni; po timpul domniei lui Vasile Lupul de ătră Tatars (1650). In resboiul dintre Ruși și Turci, provocat de Carol XII, regele Svediei, se dă o luptă la C.; după pacea dela Belgrad (1739) Rușii, re- întorcăndu-se preste Nistru, duc ou dînșii mulți Moldoveni, ăntre cari și Cernăuțeni, etc. In urmarea atător resboai e, jăfuirii și prăđii, C.-ul nu putea să iee nici un ăvăt mai însemnat. Pe la jumătatea secl. XVIII C. avea numai o uliță mai mare. Pe lăngă această uliță erau ăzate casele — mai bine đis bordeele — vr'o 200, după un raport al trimisului englez Porter, care trecu in calea sa dela Constantinople prin C. (1762). Casele erau de lemn, de lut, ori ămpletite din nuele, ăcoperite cu paie, stuch și trestie. Edificii publice erau ănainte de 1774 cele trei biserici: sf. Nicolae, Paraschiva și biserica sfintei Maria (Adormirea).

Fasa a doua (1777—1897). După ocuparea Bucovinei de ătră austriaci s'a introdus in ea administrație militară, bine organizată, cu generalul Enzenberg in frunte. Cancelaria țerii era in C. In C. mai era un director districtual și un auditor: cel dăntăiu ăngrijia afacerile administrative și politice, cel de pe urmă afacerile judițiare. Enzenberg mai introduse, fără a se atinge de status quo, un fel de magistrat provisor, constătător din vornicul orașului, 4 părinți orașenesci ca consilieri, un scriitor, 4 servitori judecătoreșci și 2 străjeri de noapte. In 1786 se delătura administrația militară și se introduce cea civilă — oficiul cercual (Kreisamt) — ca mijlocitor ăntre boieri și supuși, deși nu pe calea cea

mai scurtă. După couscripția din 1787 erau in C. 2686 suflete. Țeara era un cerc al Galiției și supusă guvernului din Li ov. Căpitanul cercual locuia in C. Lăngă dînsul mai era și un comisar cercual. In 1787 numărul caselor era de 414. Casele au început a se zidi din material mai solid, din cărămidă și piatră. Lucrul mergea ou spor, ăci casele de piatră erau libere de birul statului prin 30 de ani și de birul țirgului prin 10 ani. Și comuna aducea multe jertfe in scopul măririi orașului, cumpărănd dela proprietari loc de zidit și case. Colonii: Dela împreunarea Bucovinei cu Austria, au început a ăncurge in țeară coloniști de prin alte țeri ca spuza; mai ales din Galiția: Poloni, Mazuri, Ruteni, Ovrei — ăntre cei sosiți și mulți ămploiați, — prin ce s'au amestecat limbile foarte tare. Lit.: Dr. Ioh. Polek, Ausgewählte Capitel aus dem Gedenkbuche der röm.-kath. Pfarre zu C., Czernowitz, 1890; Idem, Historische Skizze in Österr. Städtebuch. Wien, 1888; Idem, General Spleny's Beschreibung der Bucovina. Czernowitz, 1893; Wickenhauser, Molda; Dr. I. V. Pașcan, Cernăuțul și suburbiile sale, in »Familia«, an. XXXII, etc. (Cf. și art. Bucovina.)

Cernavoda, com. urb. in Rom., j. Constanța, pl. Megidie, situată lăngă Dunăre aproape de mărețul pod Carol I, cu 2235 loc., ăntre cari 1359 ort., 269 oat., 537 mohamed. și 70 mosaici; are 1 biserică ort. cu 2 preoți și 2 geamii cu 2 hogi; 2 școale rom., una de băieți și alta de fete, cu 1 ănvățător și 3 ănvățătoare; mai are și o școală musulmană. Loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, pescuitul și comerțul. In portul dela C. numărul anual al bastimentelor de riuri ăntrate și ieșite e ca. 1339, iar al celor de mare e de ca. 142. Totalul importului și al exportului se evaluează la 4.976.478 lei. Lăngă oraș se găsesc ruinele vechiului Axiopolis al Romanilor. Slavii au numit aceasta localitate C., iar sub Turci s'a numit Carasu, ca și balta cea ăntinsă dintre cele 2 brațe ale Dunării. C., debușeul văii Carasu asupra Dunării, situată pe drumul cel mare ce conduce dela Măcin sau Hirșova asupra Siliștriei, pe țermurele drept al fluviului și la căpătul vestic al pragului dobrogean, ăchis odinioară prin așa numitele »Valuri ale lui Traian«, trase din Dunăre la Marea Neagră, ocupă o pozițiune strategică importantă, mărită ăđi prin construirea podului preste Dunăre. In timpul puterii Turcilor C. constituia unul diu sprijinele liniei de ăpărare, indicată ăntre Dunăre și Marea Neagră, mai ales prin Valea Carasu, și ale ăreii urme de organizare se ved prea bine ăđi in tot lungul acestei depresiuni, mai ales la C., Megidie și Constanța. Mai numeroase sînt urmele de ăntărituri ăntre C. și Megidie. Orașul ocupă fundul depresiunii pe marginea Dunării. Dealurile dela nord (C. și Dermengiu), cel dela sud (Tetera Bairu), luate in ăntregul lor constituiesc circuit și comandă Dunărea și depresiunea Carasu ou cel puțin 50 m.; ele poartă spre Dunăre urme de baterii, cari descoper prea bine pânza fluviului; iar spre est urme de diverse uvraje și chiar tabere ăntărite, construite in scopul vedit de a intercepta comunicațiunea pe Dunăre și cea de pe uscat. Uvra-gele la nord coronează dealul C. și descoper depresiunea lacurilor Purcarețu-Ramadanu-Tibrinu,

C e r n ă u Ț .

1. Casa profesorilor.
3. Residența mitropolitului.

(1—3 Părți din residența mitropolitului).

2. Seminarul ort. or.
4. Catedrala mitropolitană.

oari singure constituiesc un serios obstacol la nordul depresiunii C. La sud de C. ating Dunărea doné »valuri romane«, unul deasupra satului Cochirleni, altul la jumătate distanță dintre acest sat și C., ambele își au flancurile estice sprijinite pe balta Carasu. La est de C. un crâmpoi de »val roman« barează valea Carasu. Luată în întregul său, această pozițiune se presintă în condițiuni tactice destul de avantajoase pentru a se pute organiza în cap de pod, care se înleznească manevrele strategice în Dobrogea. [Iannescu.]

Cerne, Titus, compositor și musicograf, n. 16 Iulie 1859 în Iași; a studiat un timp matematicile la univ. din Iași și apoi ingineria la școala de Poduri și Șosele din București. Pașiunea sa pronunțată pentru musică îl făcu a părăsi aceste studii, precum mai târziu și cele de arhitectură la Paris. Studiile musicale, începute în conservatorul din Iași, și le-a continuat la conservatorul din Paris și apoi la cel din Bologna, unde a obținut diploma de măiestru compositor. În același timp a fost admis și în secțiunea măiestrilor compositor ai Academiei filarmonice bolonoeze. A scris diferite bucăți corale, apoi romanțe pentru voce și piano, cantata »Ester«, pentru soli, cor și orchestră, executată în diferite rânduri în Iași, o uvertură pentru orchestră, o liturgie pentru voci bărbătesci, a aranjat pentru cor cântece populare și a redactat revista musicală »Arta« (v. ac.). Actual șef al corului bisericii sf. Spiridon din Iași și măiestru de musică la seminarul Veniamin; se ocupă cu publicarea unui »Dicționar musical«, ajuns deja la litera E, op care va face să dispară o adevărată lacună din literatura română.

Cerneala, substanță lichidă, care se întrebuințează pentru scriere cu condeii și pentru tipărit; ea este de diferite colori. *C. neagră*, se face fierbând sulfatul fieros (calaicanul) cu gogoși de stejar, conține deci tanat și galat de fier. Scrișul cu această C. se înroșește cu timpul, din cauză că sările de fier se transformă în oxid de fier. *C. de alizarină*, se face cu indigo; în soluția de indigo în acid sulfuric se adaugă sulfat fieros, apoi se fierbe cu gogoși de stejar. Aceasta atacă condeiele, când conține un rest de acid liber. C. foarte bună se face din extractul de lemn galbôn, tratat cu alauin amoniacal, sulfat de cupru și puțin acid sulfuric. *C. roșie* se face cu carmin, disolvat în amoniac, în vechime se făcea din cinabru amestecat cu gumă. *C. albastră și violetă* se face din colori sintetice de anilină. C. pentru marcarea rufelor se face cu nitrat de argint sau cu negru de anilină. C. simpatică de diferite varietăți, cu care scrierea este necolorată, devine însă colorată prin încălzire sau prin reacțiuni chimice.

Cernețu, fostă com. urb. în Rom., j. Mehedintși; până la 1842 capitala acestui județ, iar astăzi e alipită la com. urb. Turnu-Severin.

Cernica, sat în Rom., j. Ilfov cu 606 loc.; face parte din com. rur. C.-Căldăraru. Lângă acest sat se află mănăstirea de călugări C., situată pe două insule din lacul Colintina; mănăstirea C. s'a fundat de marele volnic C.-Stirbey la 1608; a durat după aceea mai bine de 1 secol, dar apoi s'a pustiit din cauza unei ciume mari. La 1781 se stabili aici archimandritul Gheorghe

și dete mănăstirea nouă viață; astăzi e una din cele mai impopulate mănăstiri ale țerii, numărând 121 călugări. Aici este o bibliotecă cu cărți hisericesci foarte vechi. Dela satul și mănăstirea C. s'a numit fortul nr. VIII al cetății București, situat între fortul Pantelimon nr. VII și Cățelu nr. IX și între bateriile 7—8 și 8—9 în partea estică a capitalei. C. e un fort de a 3-a mărime.

Cernigov, oraș în Rusia europ., capitala guvernamentului cu același nume; pe dreapta Desnei; 17,100 loc. Este un oraș comercial, cu o episcopie, fabrici de postav, de pânză, de săpuu, etc. Este încungiuurat cu un meterez de pământ și apărat de o cetățue încungiuurată de un șanț și palisade. Catedrală (din secl. XI), casă imp. de orfeline, școală imp. de arte și meserii, gimnasiu și seminar. Ca vechiu oraș polono-rutean, era odinioară capitala ducatului-palatinat. Primul palatin polon fu în 1635 Martin Polinowski, ultimul în 1784 Ludovic Wilga. Fundarea acestui oraș datează din secl. X. El trecu în mâinile Ruricilor, principii de Scandinavia. În 1321 el fu recucerit de Gedymin, mare duce de Lituania, iar în 1479 fu cucerit de Țarul Ivan Vasilievici. În 1579 fu reluat de Poloni. Reocupat de Moscoviți, el fu restituit Poloniei în 1634 și reluat de nou de Moscoviți în 1609.

Cernobog, Cernoboh, Czarnybog, în mitol. slav. zeul întunerecului; C. stă în față cu Belbog, zeul alb și al luminei. [Atin.]

Cernomorskil okrug, district în nord-vestul guvern. rus. Caucasia, dealungul țărmului nordic al Mării Negre, cu 239,000 loc.; vechia populație cercheză a emigrat 1864 în Turcia, în locul ei s'au colonizat Ruși, Germani și Români.

Cernosionul, (pământ negru), pământ humos negru, în Rusia sudică. C. aflându-se până la o adâncime de vr'o 2 metri, este cel mai productiv; o fâșie dintr'însul se continuă și în România, formând partea cea mai roditoare a țerii.

Cernoviel, Arsenie, patriarh sârbesc la Ipeç, † 24 Oct. 1706. C. a lucrat mult pentru ridicarea lui George Brancovici, fratele mitropolitului ortodox Sava Br. din Ardeal, pe tronul Sârbiei, numai ca cu atât mai ușor să poată elibera pe Sârbi de sub dominațiunea turcească. La 1690 circa 80,000 Sârbi (v. ac.) de toată etatea și sexul, sub conducerea lui C., au emigrat în Ungaria de frica Turcilor, cari deja ocupaseră cea mai mare parte a Sârbiei și amenințau și Belgradul. C. și-a câștigat mari merite pentru poporul sârbesc din Ungaria, exoperându-i dela împ. Leopold, în schimbul ajutorului dat contra Turcilor, deplină independență bisericească, așa precum pretinde dreptul canonic al bisericii ortodoxe, și mai multe privilegii naționale politice, respingând alianța oferită de George Rákoczy la 1704 în contra împăratului. Între altele Leopold prin diploma sa dela 21 Aug. 1690 le asigură Sârbilor folosirea calendarului iulian, alegerea patriarhului, pe care îl recunoaște totodată și de cap al tuturor ortodoxilor din imperiu, apoi folosirea neconturbată a averii și scutirea de dare; prin patenta dela 11 Dec. 1690 îi scoate cu totul de sub jurisdicțiunea autorităților regnicolare, ca să nu fie împiedecați mai departe în exercitarea drepturilor lor, iar la 4 Mart. 1691 le permite a-și alege voivod național, încredințându-i acestuia și comanda supremă preste trupele sârbesci.]

Cerografia, (lat.-grec.) procedeu de a grava în ceară; consistă în aceea, că o tablă de cupru se acopere cu un strat de ceară, pe care apoi se face desenul. Liniiile desenului se taie în ceară până pe tablă, și pe urmă se reproduc pe cale galvanoplastică. C. se folosește cu deosebire în America pentru facerea hartelor și planurilor.

Cerone, *Domenico Pietro*, musicograf ital., n. 1566 în Bergamo, dela 1592 în Spania, maestru al capelei lui Filip II și Filip III, 1608 la capela din Neapole; † 1613. Scrieri: *Regole per il canto fermo* (1609); *El melopeo y maestro, tractado de musica theorica e practica* (1613), probabil o lucrare copiată după manuscriptul pierdut al lui Zarlino.

Ceroplastica, arta de a forma din ceară obiecte plastice, s. e. modele, statuete, flori, etc.

Ceroxylon H. B., (botan.) gen de palmieri, trib. Areceae, din Granada nouă și Venezuela. Speciile acestui gen, dintre cari ca cea mai cunoscută: *C. andicola* H. B., dau ceara de palmier (v. ac.); ele se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Cerretti, *Luigi*, poet italian, n. 1738 în Modena. 1765 prof. de retorică la univ. din Bologna, apoi director de studii în Bologna, mai târziu prof. universitar în Pavia. † 1808. Opere: »Poesie e prose scelte», (2 vol.); »Instituzioni di eloquenza», (2 vol.).

Cerro Gordo, pas în Mexico, 64 km. spre nord-vest dela Veraacruz, cunoscut prin învingerea Americanilor de nord, comandată de Scott, asupra Mexicanilor în 18 Apr. 1847.

Cerșitori, călugări, v. Mendicanți. *Cerșitoria* în statele moderne este oprită ca păgubitoare pentru dezvoltarea simțului economic al poporului. De săraci se îngrijesce asistența publică (v. ac.) Cf. și art. Vagabonți.

Certamen, (lat.) luptă pe întrecute, emulare, dispută.

Certa puncta, numire dată unei patente a imp. Maria Teresia din 1769, prin care s'au regulat raporturile între domni și iobagi, aducând acestora mai multe ușurări. (Cf. Barișiu, Ist. Trs. I 385.)

Certepartie, (ital. carta partita, franc. charte partie, engl. charter-party), în comerțul maritim scrisoare de încărcare a mărfurilor în vase pentru transport pe ape.

Certeze, comună mică în Ung., în partea nord-estică a Țerii Oașului, sub poalele munților de cătră Maramureș, cu 1100 loc. rom.; are păduri imense, pline de fiare selbatice, pământul însă e slab, poporul trăiește mai mult din cărăușie; în hotarul oomunei se află și apă minerală bună de beut.

Certificat, în gen. ori ce atestat, ori ce dovadă scrisă. *Certificate școlare* sînt actele oficiale, eliberate de autoritățile școlare, pentru a proba posedarea unui titlu școlar. Absolvenții școalelor primare urbane (4 clase) și rurale (5 clase) capătă *C. de absolvire*, după care se înscriu la o școală secundară. Absolvenții școalelor normale primare trec un examen general de capacitate, după care capătă *C. de capacitate* și în virtutea acestui C. sînt numiți în învățământ în ordinea de clasificare de pe tablou. Prin o lege mai nouă desființându-se în Rom. examenul de bacalaureat, toți elevii absolvenți ai celor 2 secții de liceu superior vor căpăta un C. de absolvire, după care se vor înscrie la Universitate. [G. Gh.]

Certitudine, siguranță deplină.

Cerulariu, (*Caerularius*), *Mihail*, patriarh în Constantinople, s'a distins prin apărarea energică a doctrinelor și drepturilor bisericei orientale față de înoirile introduse în biserică apuseană și față de noile încercări ale patriarhului din Roma a fi recunoscut ca cap și preste biserica din resărit. Papa Leo IX află bună ocaziune a-și asigura supremația preste patriarhii de resărit atunci, când împăratul bizantin Constantin Monomachul stăruia a câștiga ajutorul papei contra Normanilor, cari amenințau Țerile bizantine în Italia. C. înțelegând că împăratul este aplecat a jertfi drepturile biserice de resărit pentru a câștiga ajutor, sciù de timpuriu să paralizese pertractările între împărat și papă. Pășirea resolută a patriarhului, care susținea, că dacă ar fi admis un primat în biserică, acela compete cu mai mare drept patriarhului din Constantinople, avu de urmare noue încordări între resărit și apus, cari se terminară cu excomunicare reciprocă. La întervenirea împăratului solii papali participănd la sinodul din Constantinople (1054) și neputend veni la o înțelegere, au publicat anatema asupra resăritului, afișându-o de biserică Sf. Sofii, iară patriarhul și episcopii resăritului mahnindu-se pentru aceasta au ars scrisoarea de anatemisare a papei și au aprobat sorierile lui C. asupra apusului, cari combăteau folosirea pâinei nedospite în cuminecătură și alte înoiri introduse în biserică apuseană. De atunci datează desbinarea între biserică de resărit și de apus.

Cerusa, (alb de plumb), carbonat basic de plumb, se întrebuințează în pictură pentru facerea coloriei albe. Compoziția ei este: 2 CO₂ Pb + Pb (OH)₂. C. se face în industrie, introducend bioxid de carbon (CO₂) într'o soluțiune de acetat basic de plumb. (V. și Alb de plumb.)

Cerudit, mineral, carbonat de plumb, se presintă în prisme rombice, uneori tabulare, terminate prin piramidă, e de colorie albă sau incolor; C. e un mineral de alterațiune a galenei, și se găsește în general la partea superioară a filoanelor plombitifere. El se formează și astăzi în conducte de plumb. Cristale frumoase vin dela Mies, Friedrichsseggen, Pribram, Leadhills, etc.

Cervantes, *Miguel de C. Saavedra*, cel mai mare scriitor spaniol, n. dintr'o familie de nobili scăpătați la 1547 în Alcalá de Henarez aproape de Madrid. Soldat în 1571, pierdù un braț în lupta dela Lepante, luă apoi parte la campania din Algeria, unde fù prins de corsari și ținut 5 ani în robie. După ce fù rescumpărat mai luă parte la trei campanii și după ieșirea din armată trăi în mare sărăcie exercitând funcții subalterne, acusat și ținut la închisoare pentru neorândueli de serviciu și neapreciat de compatrioți pentru scrierile sale, până la moarte, 1616. C. a fost unul din întemeietorii teatrului spaniol modern: preste 20 comedii și drame, dintre cari cea mai însemnată este Numancia, scrisă el până la ivirea lui Lope de Vega; dar după succesele obținute de acesta, C. care-i recunosea pe deplin meritele, se lasă de teatru și din piesele sale nu publică decât 8, singurele cari se păstrează. Se încercă și în pastorală cu *Galatea*, dar mai târziu el însuși critică acest gen fals. Apoi scrisă 12 novele, pe cari le publică la 1613 și în sfîrșit

capodopera sa Don Quijot de la Mancha, unul din cele mai admirabile romane din toate literaturile, în două părți: I publicată la 1605, II la 1615, după ce în acest interval un necunoscut publicase o continuare neserată a primei părți. Eroul acestui roman, om răătăcit de citirea romanelor cavaleresci, apucându-se de întreprinderi nepotrivite cu lumea în care trăia, este cea mai minunată imagine a celor ce nu înțeleg realitatea lucrurilor, ci trăiesc conduși de fantomele imaginației lor. Sancho Pança, scutierul lui Don Quijot, cu bunul său simț, terre à terre și cu egoismul său instinctiv, este imaginea trivialității vulgare; amândouă aceste tipuri sunt conduse dela început până la sfârșit cu cea mai strictă consecvență. Alte scrieri mai sânt: *Perisiles și Sigismonda*, roman posthum, și *Călătoria la Parnas*, o alegorie satirică. Traduceri românesce: Prima a lui I. R. (Eliade Rădulescu) după traducerea franceză prescurtată și lipsită de valoare a lui Florian, București, 1840; a doua a lui St. G. Vêrgolici, publicată în parte în »Conv. lit.«

Cervenia, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 2227 loc. agricultori; are 1 biserică cu 2 preoți și 1 școală cu 1 învățător. Intinderea com. e de preste 6000 hect.; solul e de o calitate superioară.

Cervera, numele mai multor orașe în Spania, mai însemnate: 1) *C.*, *Ciudad*, în prov. Lerida (Catalonia), lângă riul C. într-o vale bogată în olivi, vii și cereale; C. are 4151 loc. (1887), biserică în stil gotic, mănăstire și un castel. Filip V întemeia aici 1717 o universitate, care mai târziu se unii cu cea din Barcelona. 2) *C. del Río Alhama*, oraș în prov. Logrono (Castilia veche) cu 4964 loc. 3) *C. del Maestre*, oraș în prov. Castellon de la Plana (Valencia), 2428 loc.; în apropiere cariere de marmoră. 4) *C. de Pisuerga*, oraș în prov. Palencia (Castilia veche), 1167 loc., mine de cărbuni.

Cervera, *Don Pascual y Topete*, contraadmiral, comandantul suprem al flotei spaniole în resboiul ispano-american, n. 18 Febr. 1839, s'a distins în Cuba, în Africa și în luptele cu Carliștii, are decorații numeroase; în jumătatea a doua a lunii Maiu 1898 i-a succedat a ajunge cu flota spaniolă în portul Santiago de Cuba fără nici un incident; la începutul lui Iunie respinse atacul americanilor.

Cervicapra, (zool.) o specie de Antilope.

Cervidae, (zool.) v. Cerb.

Cervin, *Mont*, germ. *Matterhorn*, pisc în formă de obelis în Alpii Penninici, între Piemont și cantonul elvețian Vallis, 4505 m. înalt. Pe C. s'au urcat prima-dată turiștii engl. Hudson, Whymper, Hadow și Lord Douglas în 14 Iul. 1865; la reîntoarcere însă trei inși, împreună cu un călăuz, au cădut în abis.

Cervus, (lat.) cerb. (v. ac.)

Ces, (mus.) v. do bemol.

Cesalpini, *Andrea*, botanist, n. 1549 la Arezzo, † 1603; profesor la Pavia. În scrierea sa: De plantis libri VIII sânt cele dintăiu începuturi de clasificăție. A mai scris: Appendix ad libros de plantis.

Cesar, v. Caesar.

Cesarini, *Iulian de*, cardinal, n. 1398. Sub papa Martin V ajunsese episcop. A predicat în Germania contra Hussiților; 1431—38 a presidat conciliul din Basel; 1439 a luat parte la per-

tractările pentru reunirea bisericei orientale cu cea apuseană. A perit în lupta dela Varna (1444).

Cesarotti, *Melchior*, poet ital., n. 1730 în Padua, unde a fost prof. univ. pentru l. grecească și ebraică; † 1808. Mai cunoscute sânt traducerile sale din Ossian și a Iliadei; pentru poesia sa »Pronea«, adresată lui Napoleon I, a căpătat pensiuene. Ediția operelor sale (1805—13) cuprinde 42 volume.

Ceslu, v. Caesium.

Cesiuene, strămutarea la o a treia persoană (*Cesionar*) a drepturilor creditorului original (*Cedant*) față de debitorul său (*Cesionat*). Obiectul C.-ii poate fi ori ce pretensiune, care nu este strins legată de persoana creditorului, ca s. e. întreținerea. C. cu privire la voiața creditorului original poate fi voluntară, tacită sau silnică. Relațiunea între cesionar și cesionat e tot aceea, care a fost între cedant și cesionat pe baza principiului: nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse habebat, de aceea cesionatul poate validată și contra cesionarului toate escepțiunile, cari le-ar fi putut validată față de cedant. Cedantul însă răspunde cesionarului nu numai pentru existența valabilă a pretensiunii, ci după legile unor state și pentru solvabilitatea debitorului. Dacă creditorul cedează pretensiunea sa mai multor persoane, cesionar e acela, căruia mai întâiu i-a cedat-o, și debitorul, dacă a fost avisat despre cesiune, numai acestuia are să solvească; când întâietatea nu se poate constata, pretensiunea se împarte egal între toți cesionarii, iar dacă aceasta e indivisibilă, toți cesionarii se consideră de creditori solidari. Cf. Cod. civ. rom. art. 1391—1404 despre strămutarea creanțelor și 1122—1127 despre C. bunurilor. (V. și Beneficiu de C.)

Cesme, port în Asia mică, în fața insulei Chios, cu 20,000 loc. și o citadelă. Aici repurțară Rușii asupra Turcilor o strălucită învingere în lupta navală dela 5 Iulie 1770.

Cestoda, *Cestoidi* sau Cestodele, viermi plathelminți, paraziți, cu mai multe genuri, numite toate popular *cordea* sau *panghica*.

1) *Tenia solium*, viermele solitar, lung de 10—12 metri, format din 800—900 segmente (proglotide) rectangulare, lipite cap la cap; la una din extremități se află capul puțin mai mic ca măgălia unui bold, purtat de un gât filiform, ale cărui segmente scurte merg din ce în ce crescând mai tare în lungime, cu cât se apropie de cealaltă extremitate a corpului. (v. ilustr.) Capul presintă deasupra lui două coroane din 26 croșete și 4 ventuze, prin ajutorul cărora se fixează de părțile intestinului. Din cauza vieții parazitare gura și aparatul digestiv au degenerat, nutrițiunea se face prin porii cuticulari de pe suprafața corpului. Fiecare segment este un individ hermafrodit cu organe bărbătesci și femeiesci. Ouele fiind înghițite de către porci, coaja lor se distruge și embrionul, care se formase în interiorul lor, se desvâolță în stomacul porcului. Embrionul presintă 6 croșete (*Larva Hexanta*), cu cari sparge părțile aparatului digestiv și merge de se fixează în mușchi, luând forma unei vesicule albe de mărimea unei boabe de mazere, numită *Cysticercus cellulosae*. Dacă omul mănâncă carne de porc, atinsă de cysticerci, ei cresc îndată ce au ajuns în stomac și preste câteva săptămâni ajung tenii de câte un

metru, care se fixează cu croșetele și trăiește în intestinul subțire.

2) *Tenia mediocanellata* trăiește tot în intestin la om, însă are corpul const. din 1200—1300 segmente, nu prezintă croșete și cysticercii, trăiește în carnea de bou. Prezența teniilor în intestine provoacă adeseori accidente de epilepsie, dureri abdominale, ghiorăituri, fiori, vărsături, diaree sau constipațiune, și dacă unele persoane conservă aparențele sănătății, altele devin foarte anemice. Se combat teniile cu scoarță și rădăcină de rodii, semința de bostan (dovleac), Koussou, etc. Trebuie observat să iasă capul, căci în cas contrar se înmulțește repede prin muguri.

3) *Tenia Echinococcus*, constituit din patru segmente, lungă de 3—6 mm., trăiește în intestinul subțire la câni, dar e foarte primejdioasă din cauză, că cysticercul se desvoaltă în maiu la om, ajungând de mărimea unui ou și a unei portocale, cunoscut sub numele de *Kyst hydatice* sau *Echinococ*.

4) *Tenia crassicollis*, în intestine la pisică. Cysticercul, numit fasciolaris, trăiește în maiu la șoarec sau guzan.

5) *Tenia coenurus*, în intestin la câne; Cysticercul, numit *cerebralis*, trăiește în creier la miel.

6) *Tenia marginata*, în intestin la câne; Cyst., numit *tenui collis*, în peritoneul rumegătoarelor.

7) *Tenia crassiceps*, în intestin la vulpe; Cyst., numit *longi collis*, în cavit. toracică la șoarecele de câmp. [Dr. N. Leon.]

Cestrum L., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Solanaceelor, trib. Cestriueae, din America tropicală și subtropicală. Din cauza florilor frumoase (corola infundibuliformă, galbenă, roșie sau purpurie) și a odorului lor delicios se cultivă la noi în florării unele specii, s. e. *C. elegans* Schlecht., *C. aurantiacum* Lindl., etc. În patria lor altă aplicare medicală ca febrifuge, rezolutive, etc. Sucul dela *C. oppositifolium* Lam. îl folosesc indigenii ca un venin energic, în care moaie virful săgeților lor. [A. Pr.]

Cestus, la Greci și Romani un brâu, pe care îl încingeau femeile pe sub sîn. Nu e de a se confunda cu *zone*, care se încingea peste mijloc.

Cestus Veneris, mic animal de mare din clasa Ctenophorelor (v. ac.), de forma unei fașii sau unui brâu.

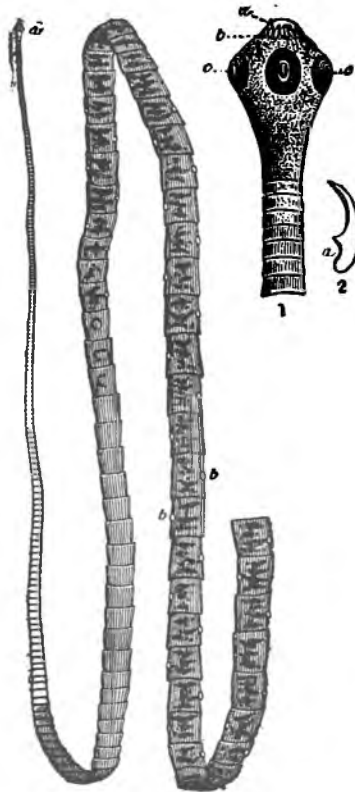
Cesură paușă mică, ce se face la mijlocul versurilor mai lungi, când se cetesc sau recitează; C. se înseamnă prin două linii verticale. C. se numește *dieresă*, când coincide cu finea unui tact din vers.

Cetacea, sau *Chifii*, un ordin al animalelor mamifere. Se deosebesc de celelalte mamifere prin forma membrilor, cari sînt prefăcute în înotătoare. Corpul gol, seamănă cu al pescilor, dar înotătoarea codală este orizontală (nu verticală, ca la pesci). La piept au o păreche de țife. Sînt animale mari, trăiesc în mări. Capul li-e foarte mare, n'au grumazi. Pielea e foarte groasă și grasă. Pe spate se ridică pielea formînd o înotătoare dorsală. Le lipsesc soica urechii. Nările ies la frunte; prin ele dau vaporii de apă din plămâni, cari condensându-se se transformă în nisece coloane vizibile de apă. C. n'au dinți, ci nisece table cornoase numite fanoane. Trăiesc în cete, în mările tuturor zonelor și se nutresc cu plante sau cu carne. Cele mai însemnate specii sînt: *Dugongul*

(*Hallicore dugong*), *Delfinul comun* (*Delphinus delphis*), *Narvalul* (*Monodon monoceros*), *Cachalotul* (*Catodon macrocephalus*) lung de 20 m., *Chitul cel mare* sau *Balena* (*Balaena mysticetus*) lung de 20 m., greu de vr'o 100,000 kgr. ș. a. (V. ac. art.)

Cetate, ori ce poziție militară apărută jur împrejur de fortificații permanente. C. mari, ca București, cari au forturi împrejur la distanțe mari, se numesc Câmpuri retranșate.

Cetatea, numele mai multor localități în Rom. și Trs., dintre cari mai însemnate sînt:

Cestoda (Tenia solium).

a capul, b porii genitali; 1 capul mîrit: a rostrul, b croșete, ce ventuse; 2 croșet isolat.

1) *C. colindă* în j. Buzeu, căt. Cărlomănesci, ce domină gurile văilor Buzeu și Nișcovu, importantă din punct de vedere strategic și arheologic; mai toată masa sa e plină de hârburi de variate forme și din diferite epoce. 2) *C.*, urme de cetate în j. Doljiu, com. Coțofenii din dos, probabil din timpul năvălirii barbarilor; e situată pe virful unui deal avînd forma triunghiulară; spre vest se ved urmele unui zid gros și înalt de 8 m. În același județ se mai găsesc ruine cu numele de C. în com. Bistrița pe malul stîng al Dunării, zidită, după monedele, ce s'au găsit acolo, probabil pe timpul lui Septimiu Sever. 3) *C., com. rur.* în j. Doljiu, situată dealungul malului stîng al Dunării, compusă din căt. C. și Ulmu, avînd 3366 loc., dintre cari 200 sînt: Bulgari, Greci, Sârbi, Ovrei, etc. Suprafața com.

este de 5750 hect., dintre cari 400 hect. sînt vii. Loc. se ocupă cu agricultura, meseriile și comerțul. Are 1 biserică cu 2 preoți, 1 școală primară de băieți cu 2 învățători și 1 școală de fete cu 1 învățătoare. Numele și l-a luat com. dela o cetate de pămînt încungiurată cu un șanț. Aceasta com. a fost teatrul resboaielor dintre Ruși și Turci în anii 1853—58. Aici se află staționată o companie de dorobanți. 4) *C.*, deal cu vii în j. Mehedinți, com. rur. Bobaița; are un fort roman, pe care locuitorii îl numesc »C. lui Traian«. 5) *C.*, ruinele unei cetăți romane în j. Tulcea, com. Nicolitei, pe dealul Nicolitei; de aici pleacă spre nord și sud un val, căruia poporul îi dăce »Valul lui Traian«. 6) *C.*, pisc în j. Vâlcea, com. Grădiștea; aici se ved ruinele unei vechi cetăți, ce se crede a fi fost C. dacică.

C. albă, v. Akjerman.

C. Babei, munte pe ramura Bucegilor, din culmea Carpaților în Rom.

C. Bolii, v. Bolii.

C. de Floci, v. Floci.

C. Fetei, vechi redate în Rom., j. Ilfov, în depărtare de 500 m. de com. Căciulați.

C. mare și mică, v. Roșia.

C. Neamfului, v. Neamtu.

C. de piatră, v. Chioru.

C. lui Radu Negru, v. Breaza.

C. oii, ruine în Rom., j. Constanța, pe teritorul com. urb. Hârșova; în timpul dominațiunii romane se crede că aici ar fi fost așezată cetatea Cius.

Cetatea de Baltă, (magh. Küküllővár, germ. Kockelburg), com. rur. în Trans., cott. Târnava mică, cu 1535 loc., (875 Rom., 531 Magh., restul alte naționalități). Românii aparțin confesiunii gr.-cat. și gr.-or.; scaunul protopresbiteratului gr.-or. rom. al Târnavei, (cu 23 comune și 11,969 suf.); oficiu postal; țirguri cîntate. C. de B. fû până în timpul mai nou capitala cott. Târnava mică. Cetatea de aici e foarte veche; fundatorul ei e necunoscut; trecutul ei istoric e interesant și din punct de vedere românesc; în timpurile vechi a fost proprietate reg. și centrul unui domeniu vast; la 1469 Stefan cel Mare, domnul Moldovei, pentru a resbuna pustiirea țerii sale prin armatele unguresci, întră în Trs., o prădă și nu ieși din ea decăt atunci, când regele Mateiu Corvinul propune împăcarea și îi dăruiesce C. de B. și Ciceul; de aici înainte aceste cetăți cu domeniile lor remăn proprietatea domnilor moldoveni până la Petru Rareș, care după alungarea sa din domnie, (1538) fû deposedat de ele de cătră Ioan Zápolya, pentru încercările sale de a se da pe partea Nemților; Rareș le dobândi din nou 1544 în a doua sa domnie dela sultanul Soliman în schimbul serviciilor, co le făcuse 1541 împărăției turcesci, cu prinderea voivodului Trs. Mailat, însă dărimate de guvernul Trs. pentru cumplitele pustiiri făcute de Rareș în țeară. Dela moartea lui Rareș (1546) înainte apunënd neatîrnarea Moldovei, aceste cetăți se pierdură pentru totdeauna; Iacob Eraclide Despotul (1561 până 1563) le ceru înapoi dela Ioan Sigismund, dar nu isbuti. Sub Apafi C. de B. ajunse în posesiunea lui Emeric Toköly, apoi trecu la Mihail Apafi jun., după moartea căruia trecu la fisc, iar dela acesta 1764 ajunse în posesiunea familiei Bethlen. Cetatea originară nu era zidită

pe locul, unde stă cetatea actuală, ridicată la 1769 de Nicolae Bethlen, ci jos în valea Târnavei mici, unde și ași se ved urmele de șanțuri vechi; de aici numirea ei rom. [nt.]

Cetățean, cel ce locuiesce în cetate; cel ce posedă drepturile civile. *Cetățenie*, indigenat. (v. ac.)

Cetățuia, în Rom. numele mai multor localități și urme de fortificațiuni vechi; mai însemnate sînt: 1) *C.*, (*Jidova*), pisc al muntelui Ciolanu în j. Buzeu, căt. Halesu, format dintr'o mare stîncă calcăroasă, de unde se ofere o privelisce admirabilă spre picurile munților dela nord și spre frumoasa vale a Buzelui. Aici se află o biserică construită numai din piatră, zugrăvită cu chiețtuiala regelui Carol I. 2) *C.*, urme de întărituri în j. Fălciu, în pădurea com. Moșna, numite de popor »C. lui Stefan-Voda cel Mare«. 3) *C.*, *foștă mănăstire* în j. Iași, situată în capetul despre nord-est al dealului Hlinea. Această mănăstire a fost încungiurată cu zid și servia în trecut de adăpost și de apărare contra năvălitorilor barbari. Aici s'a închin Mihail Racoviță Vodă dimpreună cu boierii țerii pe la 1716 apărându-se contra Nemților, cari intraseră în țeară, dar cari au fost învinși de Moldoveni cu ajutorul Tătarilor. În același județ se află și un deal cu acest nume, ce desparte satele Cucuteni și Băiceni, pe care se crede, că a existat o cetate; aici se găsesc diferite remașite de antichități. 4) *C.*, deal în fața gării Predeal, Rom., j. Prahova; aici bătută la 1784 armata turcească și română, condusă de Mavrogheni, pe Austriaci, cari intraseră în țeară sub comanda generalului Rall. 5) *C.*, *schit* în j. Vâlcea, spre nord de orașul Râmnicu-Vâlcea, pe șoseaua care duce la Călimănesci, situat pe virful unui deal în forma unei căpățini de zahăr, care domină într'o întindere de mulți km. întreaga vale a Oltului. Acest schit a fost reîntemeiat de mitropolitul Teodosie la 1680 și restaurat la 1853 de mitrop. Nifon. În acest schit au fost decapitați la 1529 de cătră boierii resculai Radu dela Afumați și fiul său Vlad.

Cetera, unul din cele mai vechi instrumente de musică cu coarde; după părerea multora C. era același instrument ca și lira. La început a avut trei coarde, cari se pulsau cu degetele sau cu o pană. Ea servia spre a acompania imnurile cîntate în onoarea țeilor la ceremoniile religioase. [T. T. B.]

Ceteraș, munți în Trans., cottul Hunedoarei, pe malul drept al Mureșului, între văile Geoagiului și Luncoiului. Piscuri mai însemnate: C. mare (1077 m.), Halteu (1046.) Massa C.-lui o formează trachitul. În acești munți se află însemnate băi de aur, argint, plumb, aramă, pucioasă, arsen, telură, etc. Localitățile montanistice mai de frunte sînt: Săcărâmb, Băița, Crișcior, Ruda, Vălișoara, etc.

Ceteț, lector, acea persoană din cler, care prin chirotesa arhierescă se ridică la treapta pregătitoare a statului ierarhic al preoției și prin aceasta se face demn de a puté face cetiri din cărțile cele sacre. Despre C. ca diregătorie și servitor la cultul divin, se face amintire în scl. prime ale creștinătății.

Cetevayo, rege din seminția Zulu; ajuns la domnie în 1857, a organizat o armată, care timp

îndelungat a dat de lucru armelor engleze. Bătaia din 1879 la Isandula a nimicit aproape întreagă armata engleză. Nu preste mult C. fû prins și adus în Europa. La 1882, în virtutea unei convențiuni încheiate cu Anglia, a fost restituit în domnie. † 1884.

Cetină, numire vulgară pentru ramurile de *Conifere*, s. e. Cetină de brad, Cetină de jepi, etc.

Cetinie, capitala și residența principatului Muntenegru, are 160 case și 1200 loc.; aici residează principele, mitropolitul și oficiile principale ale țerii. C. s'a desvoltat din o mănăstire fortificată, întemeiată la 1478; a fost ars de Turci în 1683, 1714 și 1785.

Cetonia, insect coleopter din fam. Lamelicorniiilor. Corpul oval deprimat și greoiu; sborul repede și sgomotos; se repausează pe flori, mai cu samă pe acele ale arborilor fructiferi. *C. aurata* (gândac de trandafir) este una din cele mai comune la noi, trăiesce pe trandafiri și se observă foarte lesne din cauza colorii sale verzi cu luciu metalic.

Cetraria Ach., (botan.) gen de Licheni fruticuloși, trăind în abundență în ținuturile uscate din regiunile nordice și din munții înalți. Specia mai comună, *C. islandica* Ach., conține o substanță amidonată (*lichemina*) și un principiu amar (*cetrarin*, *acid cetraric*); de aceea se întrebuințează în medicină ca tonic și febrifug.

Cette, oraș maritim în departamentul franc. Hérault, arond. Montpellier, la gura canalului de sud, cu 34,554 loc. (1891). Basiful portului poate cuprinde 410 năi și e apêrat prin forturile St. Pierre și St. Louis. C. are o bursă, școală de marină și hidrografie, șantier și băi de mare. După Marseille e cel mai important oraș comercial în Franția de sud; articoli de import: vin, spirt, lemn, pucoasă și grâne; articoli de export: sare de mare și fabricate de fier.

Cetus, constelațiune pe emisfera sudică a boltei ceresci, constătătoare din 162 stele, ce se pot vedé și cu ochiul liber, între ele steaua *Ceti*, cu lumină foarte intensivă, dar oscilătoare.

Cetylalcohol, sau *Hexadecylalcohol*, o parte constituantă a spermatului (v. ac.) Formează o massă albă cristalină, care se topește la 49° și se distilează la 340°.

Ceuca, *Ceoaia*, (*Corvus monedula*), o pasere din fam. Corvidelor, cu cap și grumazi cenușii, pe foale oacheșă-surie; crescutul, aripele și coada sânt negre. Lungimea ei totală de 33 cm.; lung. aripelor 22 cm.; lung. coții de 13 cm. E o pasere de tot comună, cuibăresce cu deosebire prin ruini, preste iarnă se trage la sate și orașe. [V. B.]

Ceuta, oraș spaniol fortificat, în nordul Africei, lângă strimtoarea dela Gibraltar, cu 10,744 loc. (1887). Aparține provinciei Cadiz.

Ceutorhynchus, gen de gândaci din fam. Curculionidelor, cu preste 200 specii. Larvele păgubesc multe plante folositoare.

Cevedale, *Monte*, pisc în Alpii de est, 3774 m. înalt; ofere una dintre cele mai minunate privelisi; e foarte cercetat de turiști.

Cévennes, (*franc.*) în vechime *Mons Cebenna* sau *Gebenna*, *Cebennici Montes*, munți în Franția de sud; se întind dela St. Etienne până la Canal du Midi. Se împart în trei grupe: în sud-vest munții Montagnes-Noires, Monts de

l'Espinouse și Monts-Garrigues; la mijloc o grupă între văile riurilor Hérault și Erioux; și în nord-est munții Monts du Vivarais. Cele mai înalte piscuri sânt în Montagnes-Noires: Moutalet (1257 m.) și Pic de Narre (1210 m.); în partea centrală Mont-Aigoual (1567 m.); în Montagne de la Lozère: Pic de Finiels (1702 m.), dela Erioux spre sud Mont-Mézenc (1754 m.) și în Monts du Vivarais: Mont-Pilat (1434 m.) Ancă în secl. XII s'au format în C. mai multe secte religioase, numite Săracii dela Lyon, Albigenși, Valdensi, etc., cari după ce Ludovic XIV a revocat edictul de toleranță dela Nantes, au fost expuși la grozave persecuțiuni, pentru cari a isbucnit 1702 o revoltă formală (țeranii revoltați se numiau camisarji), suprimată abia la 1705.

Ceylon, (din sauscritul *Sinhala*, în vechile poeme indice *Lanca*, la vechii Greci *Taprobane*), insulă în Oceanul indic, în fața colfului sud-estic al Indiei anterior; posesiune engleză. Impreună cu micile insule aparținătoare are 65,953 km², și 3.008,239 loc. (1891): Singhalezi, Tamuli, Mauri, Malai, Europeni și Vedda; după religiune cei mai mulți sânt Buddhiști. Partea nordică a insulei e șes, iar partea sudică e o țeară muntoasă, în care se află munți, ca Adamspik (2262 m.), Totapolla (2352 m.), Kirigapolla (2380 m.) și Pedurutallagalla (2536 m.) Cel mai important riu o Mahavilla, 325 km. lung. Clima e foarte caldă, dar e relativ sănătoasă. Producte minerale: fier, nickel, grafit, arsenic; producte vegetale: scortșoară, piper, urez, trestie de zahăr, indigo, tabac și cafea. C. formează un guvernament englez separat, împărțit în 9 provincii; în fruntea administrației stă un guvernator, ajutat de un consiliu legislativ și unul executiv. Veniturile statului au fost în 1889 de 1.052,000, iar cheltuielile de 1.030,000 f. sterl.; datoria publică 2¹/₄ mil. f. sterl., contras în deosebi pentru linii ferate și portul din Colombo. Cele mai însemnate orașe pe C. sânt: *Colombo*, cu 126,926 loc. (1891), sediul guvernatorului; *Point de Galle*, cu 33,505 loc.; *Kandi*, cu 20,252 loc.; *Dșafna*, cu 43,092 loc. Pe C. apar 16 Țiare și reviste, între cari 6 în limbile indigenilor. În istorie C. apare primată la 543 a. Chr., când Vidiogo, venind din India nordică, întemeie aici o dinastie. La 370 d. Chr. s'a introdus Buddhismul. Prima colonie europeană o întemeieară Portugalhezii la 1517; la 1658 insula trecu în posesiunea Olandezilor, iar dela 1802 în a Englezilor.

Cezarevici, moștenitorul tronului rusesc; *Cezarevna*, soția acestuia.

Cf., prescurtare pentru conferatur (lat.) = compară, confruntă. *C. F. R.* prescurtare pentru Căile ferate române.

Ch, semn grafic, care se pronunță în limba franc. ș, în limba engl. și span. *ce*, în limba germ. *hh*.

Chablis, orașel în departamentul franc. Yonne, arondism. Auxerre, cu 2318 loc., fabricație de bișcot, viticultura. Vinul de C. e un prețios vin alb de Burgund.

Chabrias, beliduce athenian; la 388 a. Chr. a condus flota trimisă ca ajutor regelui ciprian Euagoras contra Persilor; 376 a repurtat învingerea dela Naxos asupra Spartanilor, iar 360 a condus, împreună cu Agesilaos, flota regelui egiptean Tachos contra Persilor, dar fără noroc.

† 357 în reboiul confederațiilor la atacul asupra insulei Chios.

Chabrus, în Austria pe la 1867—71 un consoțiu de finanțieri, cari cumpărau domenii, pentru ca să poată exercita drepturile politice împreunate cu proprietatea mare. Terminul e luat din limbajul bursierilor ovrei.

Chabur, două riuri în Asia turcească; unul, în vechime Chaboras, se revarsă în Enfrat, celalalt în Tigris.

Chaconne, (*franc.*) danț, v. Ciacona.

Chadisha, prima femeie a lui Mohamed. C. a mai avut înainte alți doi bărbați; al doilea i-a lăsat o mare avere. Ea a fost eea dintâiu, care a creșut în misiunea divină a profetului Mohamed. Musulmanii o numesc »Umm al Muminin« (mama credincioșilor).

Chaeroneia, oraș în Boioția (Grecia) în valea Kephisos; aci a bătut Filip II Macedoneanul pe Greci 338 a. Chr. și Sulla pe Mitridates 86 a. Chr. C. e locul natal al lui Plutarch.

Chaerophyllum L., (*botan.*) gen din familia *Umbelliferelor*, tribul *Ammineae* cuprinde plante erbacee anuale, bisanuale sau perene, glabre sau pėjoase uneori cu rădăcina tuberculoasă, sau fusiformă; frunzele foarte divizate; florile albe sau roșee sunt dispuse în umbele; fructul oblong sau linear și comprimat lateral. C. are vr'o 30 specii, dintre cari 2 cresc în America nordică, iar celelalte prin Europa, Asia și Africa boreală. Prin părțile noastre cresc mai multe specii, din cari menționăm pe *C. bulbosum L.*, numită de popor Baraboieu sau Barlaboieu, care se adă prin tușuri, prin locuri necultivate, pe lângă garduri și cultivat prin grădini ca plantă alimentară. [Z. C. P.]

Chaetognatha, viermi transparenți, 1—5 cm. lungime, trăiesc plutind la suprafața mării, hrănindu-se cu alte animale pelagice. Forma corpului se aseamănă cu o săgeată; cu aripioare laterale și codale, provăduți cu radii; tubul digestiv complet, gura înarmată cu peri tari.

Chaetopoda, viermi inelați, provăduți cu un fel de peri, uneori înfipti în un fel de picioare nearticulate (*parapodii*), ca la *polychete*, sau înfipti direct în pielea inelelor, ca la *oligochete*, (*řima*, etc.).

Chagos, (*pron.* ceagos), *archipelagul*, grupă de insule în Oceanul Indic, spre sud dela Maldiva; 110 km², și 689 loc., cea mai mare e Diego Garcia, lungă de .24 km.; insulele C. aparțin guvernamentului englez Mauritius.

Chagrın, (dela turcescul *sagir*, spinarea calului), un soin de piele tare și vřitoasă, preparată din pielea de pe spate a cailor, catărilor, cămیلelor, etc.; suprafața e caracterisată prin o mulțime de ridicături fine și mici gropițe. Se fabrică cu deosebire în Astrachan, Turcia și Bulgaria. Din C. se prepară frêne, hamuri, scoarțe de compactare. În compactorie se înlocuiesc prin hărtia C., de acelaș aspect.

Chaine, (*franc.*) catenă (lanț); figură de danț în cadrul.

Chaise, (*franc.*) scaun. *Ch. longue*, canapea cu razim pentru veste și cap.

Chalat, *Chylat*, veștiment de onoare la Turci, dat de principii persoanelor favorite. Ađi e înlocuit prin decorațiuni cu orduri.

Chalazion, (*med.*) mică umflătură inflamatorică în cartilaginele pleoapelor. Se ivesce cu deosebire la copii scrofuloși.

Chalaza, (*botan.*) regiune a ovulului (*v. ac.*), unde fasciculul libero-lemnos din funicul străbate în învôlșul ovulului; îi formează regiunea đisă *basa organică* sau *ombilicul* lui *intern*.

Chalcantit, mineral, sulfat de cupru, triclın, de culoare albastră caracteristică. E un product de alterațiune a sulfurelor de cupru. C. formează stalactite și incrustațiuni în galeriile de exploatațiune a minerurilor sulfuroase de cupru la Moldava, Goslar, etc.

Chalcedon, v. Calcedon.

Chalcograf, gravor în aramă. *Chalcografie*, arta de a grava în aramă. Cea mai perfectă dintre artele de reproducțiune, inventată deja în secl. XV. (Cf. Lostalot, *Les procédés de la gravure*, 1883; Wessely, *Gesch. der graphischen Künste*, 1891.)

Chalcoxilografia, o combinare a chalcografiei cu xilografia; fără valoare practică.

Chaldea, numire ce se dá adese Babiloniei întregi, cu deosebire însă părții de sud-vest, situată spre Golful persic și Arabia. Ptolomeiu face amintire de următoarele orașe din Chaldea: Shanda, Rabacharta, Bethara, etc., cari toate au dispărut. Sub numirea de *Chaldeeni* se înțelege poporul, care încă de timpuriu s'a așezat la gura riurilor Eufrat și Tigris; unii susțin că este de rasă semitică, alții că a venit dela nord și este de rasă caucasică. Preoții lor se ocupau ou mult succes cu astronomia; se đice că Callisthene, tovarășul lui Alexandru cel Mare, a adus din C. nisece observațiuni astronomice, cari se urcau până la 1900; ei își închipuiră cei dintâii zodiacul, aflară că anul e de 365 đile, 6 oare și 11 minute, împărțiră anul în 12 luni, studiară mișcarea lunii, eclipsele și cometele, ei au fost învătătorii Grecilor. Cu mult mai târziu se ocupară indeosebi de astrologie și fără considerați ca vrăjitori (șolomonari) și proroci. Limba lor e clasată între limbile semitice.

Chalid, (*řbn al Valid*), general al lui Mohamed și al primilor doi califi. La început a fost contrar lui Mohamed, apoi a trecut la Islam; a cooperat la ocuparea orașului Mecca și a supus Siria și Persia. † 642 în Emesa. A fost supranumit »Seif-allah« (spada lui Dumnezeu).

Chalifi, urmași ai profetului Mohamed, suverani, având putere temporală și spirituală. C. cari s'au distins atât prin reșoabe cât și prin protegierea culturii au fost: Abu-Bekr (632), Omar (634), Otman (644), Ali (656), Abul-Giaffar-Almanzor (754—775), Harun-al Rașid (786—809), Mamun (813—833), Mostassem (833—842) și Matavakkil (847), aceștia în califatul de Bagdad, iar în cel de Cordova: Abd-er Raman I (755), Hescham I (787), Abd-er Raman II (822) Al-Haken II (961), Abd-er Raman III (912—961), ș. a. **Chalifat**, imperiul fundat de C. cu o formă de guvernament simplă, aproape patriarchală, bazată pe puterea temporală și spirituală. Capitala primului chalifat (630—660) a fost orașul sfânt Medina, apoi Damascul (660—750); tocmal sub dinastia Abasiđilor (*v. ac.*) se strămută la Bagdad. Pe când chalifatul își avea reședința la Bagdad, se produce o desmembrare printru credincioși și se ivesc trei chalifate; fiecare avându-și capi-

tală sa deosebită: C. din *Orient* cu capitala Bagdad, C. de *Egipt* cu capitala Cair și cel de *Europa* cu capitala Cordova. Mohamedanii din Maroc și Konassan nu mai recunoscneau pe nici unul din aceste chalifate. Ați ultimul C. e sultanul Turciei. În ceea ce privește împărțirea administrativă, chalifatele erau împărțite în provincii, cari adesea nu ascultau de chalifi. (Cf. G. Le Bon, *Civilisation Arabe*. Paris, 1889; Kremmer, *Istoria C.-lor* (în l. germ.) Berlin, 1869; Lavise et Rambaud, *Histoire gén.* Paris.) [Caion.]

Chalkosis, sedimentarea unor săruri (a calciului) din sânge pe suprafața unor membrane în forma de corpuscule mici și solide, s. e. în plămâni, etc.

Chalki, insulă în Marea Marmara, înaintea Bosforului, aparține grupei ins. Prinților. Pe această insulă se află trei mănăstiri, dintre cari una a Sf. Treimi, se dice a fi fost întemeiată de patriarhul Fotie. În secl. prezent patriarhul Germanos IV a rezidit mănăstirea și a instalat în ea o academie teologică a bisericii grecesci din imperiul turcesc; academiile s'a deschis 1845, ea are cursuri gimnaziale și teologice, și e împreună cu un alumneu.

Chalkidike, peninsula în Macedonia, situată la nord-vestul Mării Egeice, între golful strimoniac la est și cel termiac la vest; ea cuprinde peninsulele numite în vechime *Sithonia*, *Pallene* și *Athos*, cari separau golful toronaic de cel singitic, iar acum poartă numirile: Cassandra, Longos și Hagion Oros. Orașele principale erau: Chalkis, Olynthe și Potidee. În Siria încă era o provincie, care purta numele de C.

Chalkis, oraș pe insula gre. Eubea; împreună cu continentul Beoției prin pod; are 6677 loc. (1879). Residența unui arhiepiscop. În vechime puternic oraș comercial și patria multor colonii grecesci.

Chalkondylas, (*Chalkokondylas*) *Demetriu*, gramatic grec, n. 1424 în Atena; a fost prof. de limba gr. în Perugia, Padua, Florența și Milano. † 1511. C. a tipărit prima dată operele lui Omer (1488), Isokrates (1493) și Suidas (1499). C. *Laonikos*, fratele celui de mai înainte, a scris o istorie a Imperiului bizantin 1297—1462, edată în »Corpus scriptorum historiae Byzantinae«. Bonn, 1843.

Challemeil-Lacour, *Paul Amand*, om de stat fr., n. 19 Maiu 1827; din 1849 prof. de filosofie, e prins și exilat sub Napoleon III. pentru simțimentele sale republicane. 1856 prof. în Zürich; amnestiat se reîntoarce în Franța 1859, și se distinge ca publicist; 1870 numit de guvernul republican prefect, 1872 e ales în reprezentanța națională, 1876 trimis în senat din partea orașului Marseille; 1879 ambasador în Berna, 1890 în Londra. După căderea amicului său Gambetta, în 1882 se retrage. Sub Ferry, 1883, ministru de externe; 1890 vicepresident, 1893 president al senatului, după ce fusese ales ceva mai înainte membru al Academiei franceze. † 1896.

Chalmers, *Thomas*, teolog engl., n. 1780, † 1847; a luptat pentru întărirea bisericii presbiteriane din Scoția și în contra amestecului statului în afacerile bisericesti. 1843 s'a ținut sub presiunea lui C. primul »Assembly« al bisericii libere din Scoția. C. s'a distins ca

orator și ca scriitor. Operele lui de cuprins teol., filos., econ., social și politic biser. s'au publicat în Glasgow, 1836—40, 25 vol. și 1848—49, 9 vol.

Chalannes-sur-Loire, capitala unui canton fr. în departamentul Maine-et-Loire, cu 2097 loc. (1891), ruinele unui castel din secl. XII. C. e centrul basinului de cărbuni de piatră, ce se extinde prin depart. Maine-et-Loire și Loire-Inférieure.

Châlon sur Saône, (vechiul *Cabillonum*), capitala unui arond. în dep. franc. Saône-et-Loire, lângă Saône, 24,294 loc. (1891); comerț de cereale și vin.

Châlons sur Marne, capit. depart. franc. Marne, lângă râul Marne, 25,854 loc. (1891); episcopie, catedrală; comerț însemnat cu vin. În antichitate *Catalaunum*. Lupta cu Hunii, v. Catalaunii. Spre nord-est dela C. lagărul de exerciții al armatei franc. (corp 2 de armată), 12,000 ha., înființat de Napoleon III (1856), cartierul principal în Mourmelon-ul mare.

Chamada, (*franc.*) signal de trimbiță ori tobă, când apărătorul unei localități asediate voiesce a se preda, sau a curma lupta. Tot prin C. cerea atacătorul respins, armistițiul pentru îngroparea celor căzuți.

Chamaeleon minerale, vechia numire a manganatului de potasă. Numirea se derivă dela împrejurarea, că soluția în apă a acestei sări schimbă culoarea: verde, albastru-verde, roșu, prefăcându-se în ipermanganat de potasă. V. Mangan.

Chamaerops L., (botan.) gen de Palmier din tribul Corypheae, caracterizat prin stigmat sesil, prin segmentele corolei imbricate și prin ramii primari ai spatei bracteeți la basă. Ambele specii, ce cuprind acest gen, sunt strict mediterane, căci celelalte, atribuite tot lui de grădinari, aparțin parte la *Trachycarpus* (v. ac.), parte la *Rhapidoxyllum* (v. ac.). *Ch. humilis* L., cunoscută plantă decorativă cu foi palmate, e unica specie spontană de Palmier proprie Europei sudice; ea formează în vestmediterana tufiguri considerabile greu de stirpit. O specie înrudită: *Ch. helvetica* Heer. se află fosilă în terțiarul Europei centrale. [A. Pr.]

Chambellan, (*franc.*) pron. Șambelan, *Chamberlain*, (engl. pron. șemberlen), camerier. (v. ac.)

Chamberlain, *Ioseph*, om politic engl., n. 1836 în Londra. A făcut parte din cabinetul dela 1880 al lui Gladstone ca ministru de comerț. A provocat la 1886, împreună cu lordul Hartington (dela 1891 duce de Devonshire), marea ruptură în partidul liberal (Whig) din cauza proiectului lui Gladstone pentru autonomia Irlandei (Home Rull bill), pe care n'a încetat a-l combate cu înverșunare în numele așa zisei unități a imperiului. Opoziția crâncenă, ce o făcea a degenerat aproape într'o luptă personală contra marelui șef al partidului liberal, pe care adeseori l-a atacat în modul cel mai violent în discursurile sale parlamentare și extraparlamentare. Pentru a duce lupta cu mai mult succes contra tovarășilor săi de principii de odinioară, C. s'a unit cu lordul Salisbury și ați grupul său (cunoscut sub numele de partid: »liberal unionist«) se poate considera ca definitiv contopit cu partidul conservator (Tory). C. face 1898 parte din cabinetul Salisbury ca ministru al coloniilor.

Chambers, 1) *Ch. Efraim*, n. între 1680—85 † 1740; autorul unuia din cele mai vechi enciclopedii a artelor și științelor: »Cyclopaedia, or universal dictionary of arts and sciences«, apărută la Londra în 2 vol. C. a colaborat și la »Literary Magazine« precum și la traducerea memoriilor Academiei franc.: »Philosophical history and memoirs of the Royal Academy of sciences at Paris«. (1742, 5 vol.)

2) *Ch., William* și *Robert*, literați și editori scoțiani, n. 1800 resp. 1802. Două librării, pe cari le fundară ei în Edinburg, ajunseră la o desvoltare considerabilă. Robert C. deveni și scriitor însemnat. Tradițiunile Edinburgului; Baladele populare ale Scoției; Tablou pitoresc asupra Scoției, apărute între 1824—27 îi stabiliră reputațiunea literară. A mai publicat: Balade și cântece populare din Scoția; Viața lui Iacob I; Istoria revol. papale în Scoția, etc. — W. și R. C. și-au câștigat merite neperitoare pentru răspândirea literaturii și a științelor în masele poporului. În scopul acesta ei au publicat în edițiuni populare o numeroasă colecțiune de cărți, al căror conținut îmbrățișa întreaga știință umană. Intre acestea: Știința populară, 1834; Curs de educațiune, 1856, (100 vol.); Curs de literatură engleză; Clasicii englezi, mici tratate folositoare și amuzante, »Repository and Miscellanies of tracts«, Biblioteca tinerimei, »Library for young people«, etc. [Dr. G. M-u.]

Chambertin, vin roșu de Burgund din com. Vosnes lângă Nuits.

Chambéry, capit. depart. fr. Savoia, 19,755 loc., (1891); archiepiscopie, castel; fabricațiune de mătasă; scalde de apă minerală.

Chambord, castel renumit în depart. franc. Loir-et-Cher, nu departe de Blois, cu un parc mare; a fost cumpărat de »Legitimisti« 1821 pentru noul născutului principe de Bordeaux, care după exilare s'a numit conte de C.

Chambord, (pron. șambor), *Enric Ferdinand Maria Dieudonné*, de Artois, duce de Bordeaux, conte de C., fiul ducelui Berry, (asasinat 13 Febr. 1820); n. 20 Sept. 1820 în Paris, † 24 Aug. 1883, în Frohsdorf (lângă Wiener-Neustadt). După revoluțiunea din Iulie regele Carol X și ducele de Angoulême au abdicat de tronul franc. în favoarea lui C., dar au trebuit să se refugieze cu toții. C. a fost dus în Praga, unde a primit instrucțiune dela Iesuiți și generalii legitimiști d'Hautpoul și Latour-Maubourg, iar educațiunea lui a condus-o baronul Damas. Fû crescut în spirit catolic și în deplina cunoscință a drepturilor sale. După moartea lui Carol X legitimiștii l-au recunoscut ca rege sub numele *Enric V*, însă încercări pentru ocuparea tronului n'a făcut. 1844 s'a stabilit în Goerz și după moartea ducelui de Angoulême a luat numele de conte C. Din 5 mil. frci, moștenii dela principele Blacas, a ținut curte princiară. În 16 Nov. 1846 a luat de soție pe Maria Teresia, principesa de Modena, († 25 Mart. 1886) și s'a mutat la Frohsdorf. Legitimistii în 1848, precum în 1870, după căderea lui Napoleon III, au făcut încercări să-l ridice pe tronul Franței, în care scop au negociat cu Orleaniștii, promițându-le, că la cas, dacă C. ar muri fără copii, tronul să-l moștenească casa d'Orleans. Dar C. în ambele cazuri a zădărnicit stăruințele fidelilor săi, nevoind a

recunoaște constituția. Cu C. s'a stins linia mai bătrână a dinastiei Bourbonilor. [T. F.]

Chamisso, *Adelbert de*, poet germ. de orig. frc., n. la 27 Ian. 1781 în oastelul Boncourt, Champagne; 1790 părinții săi s'au refugiat și C. a fost primit la Berlin ca aprod la curtea reginei de Prusia. Mai târziu a intrat în armată, dar supărat pentru lașitatea, la care a fost martor în 1806, s'a dus în Franța, apoi a întreprins mai multe călătorii, în 1815—18 chiar împrejurul lumii. Intors la Berlin a fost numit custode la grădina botanică, † 21 Aug. 1838. După poeziile de puțină însemnătate, a scris (1813) »Peter Schlemils wundersame Geschichte«, o poveste plină de farmec, tradusă în curând în mai multe limbi. 1829 publică »Salasy Gomez«, apoi poeziile sale, cari în general sunt pline de sentimente adânci și gingașe (Dragoste și viață de femeie), și nici un poet german din nascere n'ar fi putut să le scrie mai germane. A scris și despre natură; mai cu samă descrierea călătoriei sale împrejurul lumii e foarte atrăgătoare. Biografia lui de Hitzig în opere complete. [W. R.]

Chamois, (fr.) capra neagră, pielea de capră neagră; fig.: de culoarea acestei piei, care se compune din alh, galben (Okker) și puțin roșu.

Chamosita, mineral cloritos, verde, care amestecat cu magnetit și alți oxizi de fier se găsește la Chamoson (Vallis), etc.

Chamotte, argila arsă, infuzibilă, care se întrebuințează la construirea cuptoarelor cu temperatură ridicată.

Champagne, provincia din vechia Franța, se mărginește la nord cu Hainaut (Hene-Gouwen în l. flamandă, Hanagavensis comitatens în lat.) și Namur (în Țerile de jos); la est cu Lorena și Franche-Comté; la sud cu Bourgogne; la vest cu guv. de Orlean, Il-de-France și Picardia, se divisa în 8 ținuturi. În general provincia aceasta prezintă un întins șes (de unde numele de Campania), este udată de Meuse, Sena, Aube, Marne și afluențele lor; pământul e de o mediocră fertilitate; ținuturile de pe partea dreaptă a Marnei între Châlons și Reims sunt acoperite de vii excelente, de aci renumitul *vin de Champagne*. Înainte de Iuliu Cesar prov. C. era locuită de Tricassiani, Cataloni, Senoni, etc., cu mult mai târziu ea face parte din a IV prov. creată de August în Gallia transalpină, numită lat. *Lugdunensis*, franc. *Lyonnaise*. În secl. II e devastată de barbari și la 451. C. e martoră înfrângerii lui Atila pe câmpiile catalaunice; fû supusă de Clovis sau Chlodwig I, regele Franței; dela 570 formă un ducat dependent de *Ostrasia* (Ost-Reich, regat de est, se numia astfel partea orientală a imperiului franco-merovingian); în epoca feudală face parte din comitatul (compté) de Vermandois, având comiți particulari din aceasta familie până la 1284. În 1314 comitele de C., unul dintre cei 12 mari pairi ai Franței (mari vasali), unește această provincie la domeniul regal. C. a fost în totdeauna o provincie prin distincțiune franceză, ea se opune invasiunilor străine sub Francisc I și Henric II; ea rămâne aproape întreagă atașată la catolicism. Cele dintâiu lupte ale republicii pe timpul revoluțiunii se fac în C. la Valmy și în Argonne, tot în C. se întimplă luptele cele din urmă ale lui Napoleon I contra invasiunilor străine. Astăzi fosta C. se împarte în mai multe departamente, (Aube,

Marne, Haut-Marne, Ardennes) și mai face parte din vr'o câteva alte departamente. (Cf. Histoire des comtes de C., de M. d'Arbois de Jubainville, 1859, 3 vol. în 8°.)

Champagne propriu e una dintre cele 8 ținuturi ale vechei provincii C., ea are ca orașe principale: Troyes, Châlons-sur-Marne, Sainte-Menehould, Epernay și Vertus. În Franția poartă multe regiuni numele de C. (V. și Vinuri spum.)

Champfleury, ccorect **Iules Fleury-Husson**, scriitor fr., n. 1821 în Laon, 1872 directorul muzeului de ceramică în Sevres, † 1889. Romanele sale («Chien-Caillon», 1847; »Les aventures de Mad. Mariette», 1856; »Les bourgeois de Molinchart», 1855, ș. a.) aparțin școlii realiste. A mai scris; »De la littérature populaire en France», 1861, »Histoire de la caricature», 1865—80, 5 vol.; »Les chats»; »Les enfants», etc.

Champignon, (*fre.*) ciupercă de bălegar (*lat.* Agaricus campestris), mult prețuit pentru gustul ei aromatic-dulciu, v. Agaricus.

Champion, în evul mediu luptător plătit, care înlocuia pe una dintre părțile litigante la dueluri judecătorești; mai târziu apărătorul neputincioșilor. Astăzi în limbajul de sport: învingător.

Champlain, lac în America nord., între Vermont, New-York și Canada inf., 177 km. lung, 1—24 km. lat, până la 80 m. afund, 28 m. preste suprafața mării, 699 km², se scurge prin Richelieu în S.-Lorenz, iar prin *canalul C.* stă în legătură cu sinul Hudson; are preste 60 insule. Descoperit la 1608 de Samuel C.

Champollion-Figeac, **Jean François**, întemeietorul Egiptologiei, n. 1790 în Figeac, 1816 prof. în Grenoble, 1826 custode al colecțiilor egipt. din Paris; a călătorit 1828—30 în Egipt, 1831 prof. la Collège de France. † 1832.

Chamsin, un orcan fierbinte (47-5° C.), ce suflă dela sud-vest prin Valea Nilului în cele 50 de zile, ce urmează după equinoctiul de primăvară. Duce cu sine un fel de năsip fin, ce îngreunează respirațunea și întuneacă atmosfera.

Chan, *han*, titlu de domnitor la popoarele turco-mongolice și uralo-finice, cunoscut în istorie mai întâiu la Avari, Bulgari și Chazari. La Turci C. e numai Sultanul; la Persi are înțelesul turcescului *beg*.

Chance, (*franc.*) șansă, posibilitate.

Chancelier, (*franc.*) cancelar; în Franția înaintea revoluției dela 1789 titlul ministrului justiției, al celui mai de frunte consilier regesc.

Chancellor, (*engl.*, pron. șensler), cancelar. V. Lord Chancellor.

Chancre, (*franc.*) rană contagioasă de boală lumească. Se răspândește prin împreunare sexuală cu cei bolnavi, sau prin atingere cu obiectele folosite de ei. Locul ranelor este pelița organelor genitale, a gurei și înghițtoarei. Este rană cu basă moale și alta tare. Cea moale rămâne locală și produce buboni; cea cu basă tare înveninează sângele și are urmări triste, nu numai pentru bolnav ci și pentru băieții zemisliți dintr'un corp cu această boală. Veninul se cuprinde în secrețiunea ranelor. [St.]

Changarnier, **Nicolas Anne Theodule**, general și politic fr.; n. 1793, † 1877; a luat parte la campania perpetuă din Algeria, unde s'a distinș. 1840 general de brigadă, 1843 gen. de divizie. 1848 comandă trupele garnisoanei din Paris

în afacerea dela 16 Apr., mai târziu, la 4 Iun., fû ales reprezentant al Adunării Constituante și numit comandant superior al gardelor naționale și în urmă și al trupelor regulate; în aceasta calitate reprimă revolta dela 13 Iun. 1849. Era inimic al republicei, făcând opoziție personală prințului președinte, și în 1851 fû închis la Mazas și apoi expulsat; reîntrat în Franția 1859, trăi retras până în 1870, când luă parte la apărarea Metzului; făcut prizonier și dus în Germania, se întoarse după încheierea armistițiului. 1871 deputat, 1875 senator. El a fost unul din apărătorii lui Bazaine.

Changeant, (*franc.*) culoare scipicioasă și schimbăcioasă, în special la țesături.

Chanson, (*franc.*) cântec popular; poezie lirică de câteva strofe, care se poate cânta.

Chansonnette, (*franc.*) mic cântec, de multe ori cu conținut comic sau frivol. C. se numesc și cântărețele, cari predau astfel de cântece.

Chantage, (*franc.*) stoarcere de bani, amenințând cu defăimare. (V. Șantagi.)

Chantilly, oraș în depart. fr. Oise, arondism. Senlis, cu 4231 loc. (1891). Castelul C., dela 1632 proprietatea familiei Condé, a trecut la 1830 în proprietatea ducelui Aumale, care îl testă, pentru casul morții sale, împreună cu o bibliotecă și pinacotecă grandioasă, la »Institut de France«.

Chanzy, **Antoine Eugene Alfred**, general fr., n. 18 Mart. 1823. † 4 Ian. 1883; C. a studiat la școala de Saint-Cyr; își petrecu cea mai mare parte din viața sa în Algeria. În 1868 general de brigadă, 1870 general de divizie și pus în capul corpului XVI de armată, la 9 Nov., contribuî înr'un mod strălucit la oăștigarea victoriei dela Coulmiers; la 1 Dec. câștigă bătălia dela Patay. După desastrul dela Orleans, fû numit șeful suprem al trupelor armatei a doua dela Loire. În capul trupelor sale improvizate, C. reuși de a ține piept inamicului, cu multă bravură și energie, până la încheierea armistițiului la 28 Ian. Reîntrat în Paris fû ales deputat, iar în 1873 fû trimis în Algeria ca guvernator general. După moartea lui Mac-Mahon, prietinii săi îi puseră candidatura la presidenția republicii, fără voia sa, contra lui Grevy, și obținū 99 voturi. A fost în urmă ambasador în Rusia, apoi comandant al corpului VI. I-s'au ridicat două statue, la Mans și Nouart, orașul său natal.

Chaos, (*grec.*) sinonim provincial = hău; însemnează: 1) disordinea primordială a elementelor înainte de facerea lumii. 2) imensitatea spațiului. Figurat: confuzie, disordine; ceea ce este amestecat, încurcat, întunecos. În mitol. C. este unul din zeii primordiali, din care au ieșit ceialalți zei și lumea. Hesiod pe lângă C. mai enumeră: Gaia = pământul, Tartaros = puțerea infernală, și Eros = amorul. C. are un fiu Erebos și o fică Nyx. Din însoțirea lor se nasce Eterul și Diua, care constituie lumea. (Cf. satira I de Eminescu și Rugăciunea unui Dac.)

Chaperon, (*franc.*) în evul mediu o șapcă, care acoperia și capul și grumazii, folosită de bărbați și femei.

Chapetones, (*span.*, pron. ciapetoncs), se numesc coloniștii europeni mai noi în America de sud. V. și Creoli.

Chappe, **Claude**, n. 1763 în Brûlon, depart. franc. Sarthe, a inventat un telegraf optic, care

s'a și introdus 1793 în Franția. Din supărare, că i-s'a contestat prioritatea invențiunii, s'a sinucis la 25 Ian. 1805.

Chaptal, Jean Antoine Claude, conte de Chanteloup, chimic, n. 1756 în Nogaret, 1800 ministru de interne, 1805 membru al senatului, 1815 ministru de stat, director de comerț și de manufactură, 1819 pair, † 1832 în Paris; stabilî o procedură pentru ameliorarea vinurilor. Opere principale: »La chimie appliquée aux arts«, (1807, 4 vol.); »Chimie appliquée à l'agriculture«, (ed. II 1829, 2 vol.).

Char, (franc.) car; C. à bancs, trăsura ușoară deschisă cu bance așezate de-a lungul ei.

Characee, (botan.) grup de Alge verzi, trăind numeroase în ape dulci stătătoare, ori în rîulețe sau în ape săratele, mai ales în regiunile temperate și reci. Aparatul lor vegetativ este filamentos, dar mult diferențiat, căci i-se poate distinge: o porțiune subterană sau rhizom, alungit în potmolul din fundul apei, pe el cu rhizoizi; o porțiune, ridicată în apă până la 1 m. înălțime, Țisă trunchiu, împărțit în noduri și întrenoduri; la noduri sînt ramuri (sau frunze) dispuse în verticile alterne; ramurile și ele subdivizate în noduri și întrenoduri, la nodurile lor fiind ramuri de al doilea ordin (sau foliole) dispuse tot în verticile, dar superpuse nu alterne. Întrenodurile sînt formate dintr'o celulă lungă, conținînd protoplasmă, animată de mișcare rotativă de un anumit sens, și mai mulți nuclei, cloroplastide, etc. Suprafața întrenodurilor e acoperită sau nu de nisce tuburi produse de regiunea basilară a fiecărei ramure; trunchiul adecă e corticat sau nu. Se înmulțesc pe cale vegetativă și se reproduc prin ouă rezultate din fusiunea unui anterozoid cu oosfera (au reproducere sexuală prin heterogameți). Cuprind două grupe, după cum trunchiul e corticat (*Charee*, cu genul *Chara* avînd numeroase specii), sau e necorticat (*Nittellee*, cu genul *Nitella*). Au afinități și cu Algele chlorophyceae (verzi), dar și cu Muscineele și Criptogamele vasculare. Apele, unde trăiesc ele, au miros greu, nesuferit.

Charcot, Jean Martin, medic franc., n. 1825 în Paris, unde și-a făcut și studiile medicale. A fost medic în Salpêtrière, prof. pentru anatomia patologică; la 1862 însă a creat clinica pentru neuropatologie. C. a îmbogățit prin cercetările sale geniale toți ramii neuropatologiei, al cărei reprezentant de frunte a devenit. Cunoscutele sînt și cercetările sale asupra metalo-scopiei, metaloterapiei și ipnotismului. Opere: »Leçons sur les maladies du système nerveux«, »Ouvres complètes«, »Localisations dans les maladies du cerveau et de la moelle épinière«, etc. † 16 Aug. 1893.

Charente, rîu în Franția vestică, isvorește din dealurile Limousine și se varsă în Oceanul Atlantic. 355 km. lung. După el s'a numit și *depart. C.*, 5972 km². și 360,259 loc (1891), cu 5 arondism; capit. Angoulême; și *depart. C. inferior*, 7230 km². și 456,202 loc. (1891), cu 6 arondism; capit. La Rochelle; ambele sînt părți ale vechiului cott. Poitou.

Charge, (franc., pron. șarj), povară; oficiu. În limbajul militar: oficiu de ori ce grad preste soldatul comun; atac impetuos. (v. șarjă.) În artă: exagerare; rol șarjat, rol secundar, dar ca-

acterisat cu exagerare, pentru a produce efecte comice mai mari.

Chargeh, El —, (Oaza cea mare), grup de oaze în deșertul Libiei, bogată în apă; ruine de temple din timpul lui Darius și al lui Traian; 6166 loc.

Chargés d'affaires, (franc.) însărcinați cu afaceri, a patra clasă a agenților diplomatici. (v. ac.)

Charidjiți, partidă religioasă mohamedană, care s'a format după lupta dela Siffin. C. reprezentau principiile democratice față de cearta familiilor aristocratice în chestiunea chalifatului. Se mai află și ați în Algeria și Arabia.

Charilaus, rege în Sparta pe la 820 a. Chr. Pe timpul domniei sale s'a reformat prin Lycurg constituția spartană.

Charisma (grec.) numește biserica darul divin, prin mijlocirea căruia oameni altcum neînvețați se înzestreaază cu putere, curaj și abilitate specială spre a vesti și mărturisii legea lui Christos.

Charite, (la Romani: *Graciae*), în mitol. grec. 3 dîne: *Aglaia*, *Euphrosyne* și *Thalia*, fiecele Eury-nomei (o fată a lui Ocean) cu Zeus. C. sînt Ținele frumuseții și grației, ale vohi bune și iritațiunii și se Țin de societatea Aphroditei; C. cu horele laolaltă și-au Țesut veșmintele în culoarea și cu mirosul florilor de primăvară și purtau cununi de flori mirositoare. Ospețele și danșurile Țeilor nu se puteau Ține fără de C., pentru că aceste cîntau și danșau, și tot ce a produs veselie și bucurie, a puros dela ele. Serbătorearea lor se numia *Charitia*, și era împreună cu emularea poezilor și cîntăreȚilor. [Atm.]

Charivari, (franc., șarivari) alaiu, miolăituri. Numele unei reviste satirice, creată la 1832 în Paris, vestită pentru atacurile vehemente contra regelui Ludovic Filip și aderenȚilor lui.

Charkov, guvern. în Rusia mică, mai înainte Ucraina Slobodia, 54,495 km². și 2.343,808 loc. (1886). *Capitala C.*, oraș frumos, situat lângă rîul Charkowka, are 188,469 loc.; universitate întemeiată la 1804, catedrală; în C. se Țin patru țirguri mari pe an; fabrici de zahăr.

Charlemagne, (frc., pron. șarlmani), Carol cel Mare.

Charleroi, capitala unui arondisment în prov. belg. Hennegau, lângă rîul Sambre, cu 22,551 loc. Industrie însemnată de fier, mașine și sticlă; centru de mine de cărbuni.

Charleston, oraș în Carolina sudică (America de nord), situat lângă mare, cu 54,955 loc. (1890); arhiepiscop; port întărit cu 3 forturi; locul principal pentru exportul de bumbac, orez și tutun. Prin bombardarea fortului de aci Sumter, 12 Apr. 1861, se începu războiul civil.

Charlotte, 1) *C. Ioachime*, *Theresă de Bourbon*, regina Portugaliei, n. 1775, fca lui Carol IV de Spania, 1790 căsătorită cu infantul Ioan (Regele Ioan VI), 1816 regină, 1820 regentă în Portugalia cu fiul ei al doilea Don Miguel. Sufletul partidului absolutist. † 1850.

2) *C. Maria*, împărăteasă de Mexico, n. 7 Iunie 1840, fca lui Leopold I., regele Belgiei și a Louisiei de Orleans (fca lui Ludovic Filip, regele Franței). În 27 Iul. 1857 s'a măritat după Maximilian, arhiduce austriac, pe acel timp guvernatorul Lombardo-Veneției. După împușcarea soțului ei C. a înnebunit și a fost grijită în castelul Miramare și apoi în Belgia.

Charlottenburg, oraș în Brandenburg (Prusia), situat lângă Spree, spre vest de Berlin, la o distanță de 6 km. Castelul regal e fundat la 1706 de Sofia Charlotta, soția regelui Frideric I, al cărei loc favorit de petrecere era. Tot aici se află un politehnic, o clădire monumentală de o remarcabilă frumusețe arhitectonică, în care sunt instalate mai multe muzee. În parcul castelului se află mausoleul regelui Frideric Wilhelm III și al reginei Luisa, tot aici este înmormântat împ. Wilhelm I și împ. Augusta. Orașul are 132,383 loc. (1895).

Charlottenlund, castel lângă Copenhaga; locuința de vară a prințului de coroană; aici e și marea grădină zoologică.

Charmosyna, gen de papagal, cu o singură specie: *C. papuana* sau *Psittacus papuensis*, cu cap roșu, pe piept, spate și în ceafă cu fășii negre sau albastre, aripi verzi, penele din coadă pe din afară verzi și pe diulăuntru parte roșii, parte galbene.

Charon, în mitol. gre. și romană un servitor al hunii de jos. După Pausanias e fiul lui Erebus cu Styx, are o luntriță pe râul Acheron și duce sufletele în lumea de jos. C. pentru un obol (un ban) trecea sufletele în altă lume, și morții lor li-se punea un obol în gură, ca să poată plăti pe Charon. [Atm.]

Charpentier, 1) *C., François Philippe*, mechanic, n. 1734 în Blois, † tot acolo 1817; inventă un nou procedeu grafic, o lampă-signal, o mașină pentru tăiatul metalelor și alta pentru sfredelitul pușcilor, pentru care primi dela directoratul frc. 24,000 fr. și conducerea institutului »Atelier de Perfectionnement.« 2) *C., Ioan Frideric Wilh. Toussaint, de*, geognost, n. 1738 în Dresda, † 1805 în Freiberg; bărbat bine-meritat pe terenul montanisticii; fundă laboratorul de amalgamare din Freiberg și scrise mai multe opere montanistice. 3) *C., Toussaint, de*, naturalist, fiul celui precedent, n. 1779 în Freiberg, † 1847 în Brieg ca prefect de mine al Silesiei. Scr.: »Horae entomologicae«, (1825); »Libellulinae Europaeae«, (1840); »Orthoptera«, (1841—43).

Charpie, scamă de pânză de in, material întrebuințat în timpuri mai vechi la legăturile rănilor. Ați C. nu se mai întrebuințează în chirurgie, înlocuită fiind cu bumbacul, rădătura de lemn, bumbac de sticlă, mușchii copacilor, preparate toate aceste materii în mod special pentru scopurile chirurgiei moderne.

Charta, (*lat.*) hârtie, document. La Romani orig. o foaie de Papyrus, apoi ori ce materie pe care se scrie. (V. și Carta.) În evul mediu se înțelegea sub C. document, mai ales cele ce cuprindeau constituțiunea (v. ac.) De aici *Char-tism* înseamnă constituțiunea politică a unui popor, prin care i-se recunoaște un număr de drepturi esențiale de libertăți fundamentale. Cele mai importante C. constituționale din istoria popoarelor sunt: 1) Magna Charta of England, acordată la 1215 de către regele Ioan fără pă-mânt și 2) La charte constitutionelle de France, acordată de regele Ludovic XVIII și reformată în 1830, după detronarea regelui Carol X.

Charta partia, document împărțit. În timpurile medii actele nu se făceau în două exemplare, ci numai în unul, apoi se tăiau în bucăți

și se împărțiau între părți: autenticitatea se dovedea prin potrivirea tăieturilor, cari puteau fi în linie dreaptă sau în linie frântă (indentată).

Chartres, capitala depart. franc. Eure-et-Loir, lângă râul Eure, 22,762 loc. (1891); residență episcopescă, catedrală gotică. Comerț cu bucate, lână și vite. În vechime C. era capitala Carnutienilor, mai târziu a ținutului *Chartrain*, ridicat de Francisc I la rangul de ducat, pe care l-a primit ca apănagiu familia Orléans; *Duce de C.*, titlul prințului Robert de Orléans, n. 9 Nov. 1840.

Chartres, *Robert Philippe Louis Eug. Ferd.*, principe de Orléans, n. 1840 în Paris. A luat parte la reboiul civil din Statele-Unite, despre care a scris: »Histoire de la guerre civile en Amerique«, (1—7 vol.) 1870 întră în armata franc., dar 1886 fu șters din armată în urma legii despre exilarea principilor.

Chartreuse, *La grande C.*, mare mănăstire în depart. franc. Isère, leagănul ordului Cartasian (v. ac.) Aici se fabrica renumitul licor C., aducând călugărilor un venit anual de preste 1/2 mil. franci.

Chartularia, (neolat.) și *Diplomataria*, colecțiuni de copii de pe documente, cu deosebire în mănăstiri. *Chartularium* (neolat.), arhivă.

Chartum, capitala Sudanului pe marginea Nilului, unde se întâlnește Nilul alb ou cel albastru. Dela cucerirea Sudanului prin Mahdi, C. a pierdut mult din importanța de odinioară ca centru al comerțului în Sudan. După cucerirea Sudanului prin Egipt, C. a fost residența guvernatorilor. Cel din urmă a fost Gordon pașa, trimis acolo la 1894 ca să pună capăt întinderii puterii Mahdistilor. Gordon n'a mai putut opri lăfșirea dominațiunii mahdiste; la 26 Ian. 1895 oștirile mahdiste străbat în C., și Gordon e ucis pe treptele reședinței guverniale. Capul lui a fost dus și arătat noului profet Mahdi. C. are 70,000 loc. (1883). (Cf. »Feuer und Schwert im Sudan« de Slatin pașa. Lipsca, 1896.)

Charybdis, o stâncă la strimtoarea mării între Italia și Sicilia, pe latura Siciliei. Fiind periculoasă pentru navigatori, mitul a făcut din C. un monstru femeiesc, care locuiește în virul de mare, și în toată ziua de trei ori sorbe apele mării și iar le varsă; monstrul se credea atât de grozav și puternic, încât nici Poseidon nu putea să dea ajutor în contra lui. În față cu C. e stânca Scylla, unde locuiește alt monstru; navigatorii trebuiau să treacă printre ele. [Atm.]

Chasari, v. Cazari.

Chasidim, (adecă: pioși) o nouă sectă israelită, întemeiată (pe la 1750) de *Israel*, numit Baal-Șem (facătorul de minuni), din Podolia. Această sectă consideră veselia și plăcerile ca criteriile unei vieți plăcute lui Dumnezeu; rugăciunile le fac între sărituri, sbierături și bateri în palmi; e răspândită în Galiția, Rusia și România și e o piedecă a cultului.

Chaskovo, orașel în Rumelia orientală, cu 14,191 loc. (1888), mare târg de țeară.

Chasles, *Philarete*, om de litere franc., n. 8 Oct. 1799 aproape de Chartres, fiul unui fost prof. de retorică, ajuns general în armata republicei. În copilărie ucenic la un tipograf, fost jacobin și din această cauză ținut în închisoare două luni de zile în timpul restaurației; eliberat

prin influența lui Chateaubriand, pleacă în Anglia, unde trăiesc ca tipograf șapte ani. După o călătorie prin Germania se întoarce în Franția, concurează la un premiu academic și intră în redacția gazetei »Journal des Débats«. Scriitor de o rară fecunditate și foarte versat în literatură engleză și germană, el colaborează mai la toate revistele literare din Franția. Afară de acestea el mai era profesor de literaturile moderne străine la Collège de France și conservator la biblioteca Mazarină. Principalele sale articole se află reunite în 11 volume de »Études de littérature comparée«, 1847—54. Când ne privesc pe noi, C. a scris o prefață plină de laude la »Brises d'Orient«, traducerea franceză a poeziilor lui Bolintineanu, Paris, 1866. Ales membru on. al Academiei Rom. 9 Sept. 1871, † 19 Iulie 1873.

[D. E.]

Chasmogame, (botan.) se numesc florile ce se deschid în momentul când stigmul e capabil să rețină polenul. Dispoziția aceasta favorizează fecundarea încrucișată prin polenul unui alt individ din aceeași specie. Multe vegetale, când condițiunile nu sînt favorabile, nu-și deschid florile, sînt kleistogame (v. ac.); așa *Diclipetra assinguis*, când seceta e prea mare sau temperatura prea rece, are florile închise, mai înainte de aceste condițiuni fiind deschise.

Chasna, (arab.) tesaurul Sultanului în Constantinopole. **Chasnadar**, tesaurar, în deosebi tesaurar haremului.

Chasse, (franc.) vânătoare; un joc de biliard cu 15 bile. **Chasseurs**, vânători.

Chassepot, *Antoine Alfonse*, n. 4 Mart. 1833, lucrător, apoi ampoi la fabrica de arme Saint-Thomas în Paris; C. a inventat 1863 o pușcă, care se încarcă pe la culasă și are aprinător de percusiune, fără cartuș uniform; mai târziu C. a transformat pușca conform sistemului Dreyse, cu ac de aprins și cartuș uniform. Această pușcă la 1866 a fost acceptată pentru înarmarea infanteriei franceze, sub numirea de »fusil modèle 1866«. În reșoiul franco-german pușca lui C. s'a dovedit superioară sistemului Dreyse, cu care era înarmată infanteria germană.

Chatan, o grupă de insule în Marea Sudică, spre est dela Selanda nouă; au o suprafață de 971 km². Insula principală e C. sau *Varecauri*. Se țin de Selanda nouă.

Chateaubriand, *François-René, de*, scriitor franc., n. la Saint-Malo în 1768. La etatea de 20 ani, după ce făcuse studii destul de incomplete, veni la Paris și se încercă în literatură. În 1791 făcù o călătorie în America, care i-a profitat mult pentru dezvoltarea imaginațiunei sale. După executarea lui Ludovic XVI emigrează în Anglia, unde publică »Essai sur les révolutions«. Întors în Franția, publică în 1800 »Atala«, episod din »Génie du christianisme« (1802); apoi: »René« (1805), »les Martyrs« (1809), »Itinéraire de Paris à Jérusalem« (1811). C. e un însemnat scriitor, perioadele sale sînt sonore și ritmice, e de regretat însă, că ici colea se resimte sforțarea. Avù o influență preponderantă asupra liter. din prima parte al secl. XIX. El arëtă necesitatea de a rupe cu tradițiile clasice și a reînprospăta imaginațiunea prin studiul evului mediu; în aost sens se consideră drept inițiator al școlaii numite »romantice«, al cărui pontifce fù mai târziu V. Hugo.

Châteaubriant, capitala unui arondisment în depart. franc. Loir Infér., 5669 loc. Ruinele castelului, în oare a murit 1537 vestita Françoise de Foix, contesă de C. Aci a dat Henric II, 27 Iunie 1551, edictul său în contra reformaților.

Château-Thierry, capitala unui arondisment franc. în depart. Aisne, lângă riul Marne, cu 6519 loc. (1891). Aici a dat Napoleon o luptă glorioasă cu Prusia și Rușii, 12 Febr. 1814.

Châtelet, (franc.) două turnuri din vechia fortificație a Parisului. Cel mai mare (*Grand C.*) a devenit mai târziu castelul contelui de Paris și rezidență a tribunalului regesc; în cel mai mic (*Petit C.*) încă a fost tribunal, care la 1684 s'a împreunat cu cel do mai înainte.

Chatham, oraș fortificat în cottul engl. Kent, 31,711 loc. (1891); stațiunea principală a flotei regale; magazine de marină, șantiere militare; școală de inginerie.

Chatham, conte de, v. Pitt.

Châtillon Sur Seine, capitala unui arondisment în depart. franc. Côte d'Or, lângă Seine, 4955 loc. (1891); mai înainte a fost fortăreață. Aci s'a ținut congresul aliaților cu Napoleon din 5 Febr. până în 19 Martie 1814.

Chatsworth, rezidența de vară a ducelui de Devonshire, lângă Bakewell în Derbyshire (Anglia). În castelul de aici a stat Maria Stuart închisă 13 ani.

Chattahoochee, rîu în America nord., isvoresc în Georgia și se revarsă în Flint, cu care formează riul Appalachian (v. ac.); 880 km. lung., în parte navigabil.

Chatterton, (pron. cetertn), *Thomas*, poet englez, n. 1752 în Bristol. Poeziile sale dovedesc o fantazie puternică și sentimente adânci. Din cauza miseriei s'a otrăvit în 25 August 1770. O ediție completă a operelor sale în 3 vol. au edat Southey și Cottle (1803).

Chaucer, (pron. cîauser), *Geoffroy*, »părintele poeziei engleze«, n. pe la 1340 în Londra, a luat parte la reșoiul lui Eduard III în Franția. La 1372 călătorește în Italia; 1386 intră în parlament; 1389 inspector preste clădirile publice în Westminster. † 1400 în Westminster. Opere: Povestiri din Canterbury, o colecțiune de 24 novele, ale oăror sujete sînt împrumutate din Gesta Romanorum, Boccaccio și alte cărți populare vechi; Legende despre femei bune; La moartea principesei Blanche; Viața Ceciliei; poezii, etc. (Cf. Godwin, History of the life and age of C. 2 t. London, 1803; T. R. Lounbury, Studies in C., his life and writings, 3 t. Lond. 1891.)

Chauci, popor german, care pe la 12 a. Chr. locuia pe ambele părți ale rîului Woser.

Chauveau, sos gătit din vin, oue, zahăr și suc de lămâie; se servește la alături și ca beutură.

Chaumont en Bassigny, capitala depart. franc. Marne Supérieure, cu 12,796 loc. (1891). Aci s'a încheiat contractul aliaților contra lui Napoleon, 1 Martie 1814.

Chauvin, *Jean*, v. Calvin. **Chauvinismus**, v. Șovinism.

Chazari, v. Cazari.

Cheag se numesc stomacul de miel sau de vițel, uscat și conservat, care servește la coagularea (închegarea) repede a laptelui, la separarea cașului dela zer; 1 gr. C. poate coagula 30 litri lapte.

Chebra Kadişa, (*evr.*) asociaţiune relig. ovr. de ajutorare şi înmormântare.

Check, v. Cec.

Chediv, titlul viceregelui din Egipt dela 1867 încoace; cuvântul e persian şi înseamnă stăpân.

Cheer, (*engl.*, pron. şsir), urale.

Chef, (*fr.*, pron. şef), cap (v. şi şef). În heraldică se chiamă C. partea de sus a unui scut, ca o făşie, care după regulă trebuie să aibă $\frac{1}{9}$ din blazon. Poate fi de ori ce coloare şi poate conţine într'insul alte piese heraldice. [O. L.]

Chefal, *Mugil cephalus* Cuv. şi *Mugil Capito* Cuv., pesci din ord. Acanthopterilor, fam. Mugilidelor. Trăiesc în Mediterana, Adriatica şi Marea Neagră. În Marea Neagră sînt foarte numeroşi şi fac migraţiuni regulate, venind vara spre coastele României pentru a-şi depune icrele în lacurile litorale cu apă dulce sau salmastră, anume întră în fiecare an în lacurile Mangalia, Sint Ghiol, Razim şi Sinoe Liman; în acest din urmă se pescuiesc pe fiecare an câte 2—3 milioane kilograme. C. sosesc în totdeauna în bancuri mari, pe cari pescarii le observă dela distanţă. Carnea lor e foarte gustoasă şi se consumă mult proaspătă. Se fac însă şi multe conserve de C., în special marinate şi licurini (C. afumaşi). Icrele C.-lui se prepară de asemenea şi dau un product foarte apreciat şi scump, numit *Butarg*. Ele se prepară uscându-se ovariele şi fermentându-se, apoi se înveşă în ceară. (Cf. Antipa, Lacul Razim şi pescăriile sale. Buc., 1894.) [Dr. Gr. Antipa.]

Chefnou, un francez, care dimpreună cu soţii sei Bagarre şi Lincourt a înfiinţat 1830 în satul Miroslava de lângă Iaşi un pensionat francez. Iaşii erau pe atunci un centru de cultură franceză, lucru remas încă de sub domniii greci dela finele secl. XVIII, când găsim o sumă de francezi ca educatori la diferite curţi domnesci şi boieresci. C. a ramas în ţeară şi s'a înrudit cu o sumă de familii moldovenesci. În institutul dela Miroslava a învăţat carte mai toată tinerimea moldovană pe vremea regulamentului organic. Cum se înveţa şi cum se trăia în acel pension, cetim în prima încercare literară a lui M. Coğălniceanu, »Primul meu amor«, Iaşi, 1842, reprodus apoi în ȕiarul »Evenementul« din Iaşi în 1895.

Chehaia, (*turc.*) intendentul Domnului. *Ch. beiu*, al doilea comandant al ienicilor. V. Celnic şi Capuchehaia.

Chei, *La* —, cataracte de o frumşetă admirabilă ale rîului Bistriţa în Rom., j. Suceava, aflătoare între Bogolinul şi Geamalăul.

Cheia, unealtă pentru a deschide sau închide un lăcat. Figurat: punct strategic, care închide o regiune, apoi în ştiinţele naturale o metodă oarecare de determinare. În botanică s. e. voinid a determina o plantă necunoscută se folosesc chei, prin cari cu ajutorul caracterelor diagnostice se stabilesc pe rând clasa, familia, genul şi în fine specia. Când caracterele diagnostice se bazează pe antiteze de caractere succedane, atunci C. se numesc *analitice*, când este de a compara o întreagă serie de caractere clasificatorice cu alta sau alte multe, C. se numesc *sintetice* (comparativă). C. analitice se întrebunţează cu preferinţă când e vorba de a ajunge degrabă la rezultat, acesta însă în considerarea caracterelor artificiale, cuprinse în astfel de C.,

remâne problematic, câtă vreme nu se consultă spre confirmarea speciei, descripţiuni sau diagnose, iconografii şi exemplare de herbar.

[A. Pr.]

În musică s'au numit C. (*lat.* Clavis) prin secl. X tastele orgăi, cari aveau funcţiunea unei C., deschidînd şi închidînd întrarea aerului în tuburile sonore. De aici numele de *claviatură*. În practică se scriau pe aceste taste literele dela A până la G, cari indicau sunetele corespunzătoare. În secl. XI sistemul de notaţiune a fost modificat prin introducerea liniilor portativului şi literele nu se mai puneau decât pentru a indica puncte de plecare pe unele linii; aceste litere, cari hotărâu numele notelor puse pe liniile lor şi pe cele vecine lor, se numiau *claves signatae*. Astăzi se mai întrebunţează: C. *lui do*, derivând din litera C şi corespunzînd lui do mediu al tenorului; s'a întrebunţat pe toate liniile portativului: pe întâia pentru sopran, pe a doua pentru mezzo sopran, pe a treia pentru altist, pe a patra pentru tenor; ađi dispăre din ce în ce din musica vocală, în musica instrumentală persistînd pentru violă şi notele acute ale violoncelului şi ale fagotului. C. *lui sol*, derivând din litera G şi corespunzînd lui sol grav al sopranului; se întrebunţează pe linia a doua a portativului, pentru toate vocile şi instrumentele din jumătatea superioară a claviaturei, şi notaţiunea aşa ȕisă uniformă, adoptată de unele muzici militare tinde a generalisa întrebunţarea ei chiar pentru instrumentele grave. A fost întrebunţată un timp şi pe linia întâiu a portativului. C. *lui fa*, derivând din litera F, şi raportându-se la fa mediu al basului, se întrebunţează de obicei pe linia a patra, pentru vocile şi instrumentele grave. A fost un timp întrebunţată pe linia a treia, şi chiar pe a cincea. Numele de C. se mai dă cuielor sau şuruburilor, ce servesc a da o mai mare sau mai mică tensiune coardelor sonore, şi instrumentului în formă de T, ce servesc acordurilor pentru a întoarce aceste şuruburi. [T. C.]

În geologie se numesc C. deschiderile produse în roce dure prin acţiuni mecanice, şi în cari circulă apele unui rîu torenţial. S. e. Canon din Colorado. Acest Canon este C. cu părăi abrupti, aproape verticali, ridicându-se până la înălţimi de 1000 şi chiar 1800 metri. (Cf. *Traité de Géologie de Lapparent*, Paris; Gilbert în *Wheeler's Report*, 1875, p. 71.)

C. în *mitol. grec.* Atena singură scie despre C. chilie, în care fulgerul lui Zeus zace sigilat. În *povest. rom.* se predau unei fete, ori unui făt frumos C. unei curţi cu porunca, ca în atare chilie să nu între; fata ori fătul frumos desehide şi chilia oprită, în care de regulă sînt lucruri minunate, s. e. ochianul, cu care se vedea Doamna Chiralina, etc. [Atm.]

Cheia, numire topografică în Rom. 1) *Ch.*, munte pe frontieră la stînga Buzelui, în punctul pe unde acest rîu întră în Rom. 2) *Ch.*, culme de munte în j. Vâlcea; pornesce din muntele Breota între rîurile Râmnicu şi Olănesci, terminându-se aproape de confluenţa acelora. 3) *Ch.*, loc isolat în j. Buzeu, com. Tisău; aici în mijlocul munţilor de piatră se vĕd ruinele unui palat, pe care tradiţia îl atribuie Doamnei Neaga; lângă acele ruine se găseşte o sorginte de apă

minerală, ce conține sulf și fier. 4) *Ch.*, com. rur în j. Vâlcea, formată din cât. *Ch.* și Gurguiata, cu 804 loc.; are 2 schituri: Ezeru și Bradu, și o biserică. În raionul com. sunt preste 16 izvoare cu apă minerală, până acum uenalisate. În valea lungă și în alte locuri se ved săpături, din cari s'a scos aur.

Cheia Teleajenului, mănăstire de călugări în Rom., j. Prahova, aproape de pasul Bratocea. Biserica actuală s'a zidit la 1835. Mănăstirea are 47 călugări, toți bătrâni și infirmi.

Cheia Turzii, crepătură de stâncă în Trs., cottul Turda-Arieș; strătaie șirul de munți din stânga Arieșului. C. are o lungime de circa 15 km.; lățimea variază, în câte un loc e abia de 5—8 m.; părțile de calciu sunt aproape pretutindenea verticale și numai ici-colea acoperite de tufig. Prin C. curge pârșul Petridei. E o frumșeță a naturii.

Cheiat, în Birma greutatea unei bare de argint de 16556 gr. în valoare de 36791 frei.

Chellitis, inflamația buzelor.

Chellon, (*Chilon*), unul dintre cei șapte înțelepți ai Greciei. Lui C. i-se atribuie cunoscutele sentințe: »Gnothi seauton« (Nosce te ipsum, cunoaște-te pe tine însuși) și »Meden agan« (Ne quid nimis, nimic nu e prea mult).

Chelloplastica, formare prin operație a buzei, acoperind astfel o pierdere de substanță.

Cheine-Stokes, *fenomenul lui C.*, fenomen respiratoric; respirația devine periodice mai frecventă și mai profundă, dar iarăși se moderează, până ce înceată cu totul; după o pauză oarecare începe din nou fenomenul. Se observă la anumiți morbi de inimă, la leșiuni sau emoragii cerebrale.

Cheiranthus L., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Arabideelor, cuprinde vr'o 12 specii de plante erbacee sau subfrutescente, acoperite cu peri bipartiți, bisanuale sau vivace, răspândite prin regiunile temperate din Europa, Asia, Africa și din America nordică. Dintre speciile acestui gen însemnăm pe *C. Cheiri L.*, foarte mult cultivată prin grădini pentru florile sale odorante, și cunoscută sub numirile românesci de Micsandră, Micsunele ruginite, etc. Prin cultură s'au obținut mai multe varietăți horticole. [Z. C. P.]

Cheiroptere, mamifere sburătoare, cu membrele anterioare aliforme, cuprind animalele cunoscute sub denumirea populară de liliac. (v. ac.)

Cheirospasmus, morb de nervi, în urma încordării prea mari, la indiviți, a căror ocupațiune pretinde mișcări mici dar complicate de mână în special de degete (scriitori, violiniști, pianști, cusătorese, etc.) Consistă în o anomalie a contractărilor mușchilor respectivi, din care cauză pacientul este conturbat în exercicierea ocupațiunii sale obicinuite printr'un fel de înțepenire a mâinei, mai des a degetelor în momentul când se pune la lucru.

Chelae, (*lat.*) a patra păreche modificată de membre toracice ale unor crustacei, ca crabul, homarul, etc.

Chelard, *Hyppolyte André Jean Baptiste*, compositor fre., n. 1789 în Paris; pentru opera sa »Macbeth« (textul de Rouget de Lisle), a ajuns conducătorul capelei din München, unde a însoenat opera sa cea mai bună »Die Hermannsschlacht.« † 1861 în Weimar.

Chelloere, prima păreche de fălci la arachnide; sinonim cu mandibule.

Chelidoniin, substanță chimică, alcaloid, ce se extrage din rădăcina și frunzele plantei *Chelidonium majus L.*

Chelidonium L., (botan.) gen monotipic din fam. Papaveraceelor, trib. Eupavereelor, cuprinde plante erbacee ramificate, vivace, ce conțin în interiorul lor un suc galben portocaliu, acru și caustic. Unică specie *Ch. majus L.*, cunoscută de popor sub numirile de Rostopască, Rostopaste, Negelariță, etc., crește în Europa, Asia temperată și în America nordică. Prin părțile noastre crește mai cu samă prin locurile umbrase de pe lângă locuințe, garduri, ruini și stânci. Sucul veninc al acestei plante este întrebuințat la țeară pentru a vindeca negeii, din care cauză se și numește Negelariță. [Z. C. P.]

Chelie, pleșuvie (v. ac.).

Chelifer cancroides, v. Cârcel.

Cheliferide, familie de arachnide, pseudo-scorpione, cuprinde genul *Chelifer* și *Obisium*; trăiesc în mușchi, sub scoarța arborilor, în herbarii și în cărțile vechi; se nutresc cu insecte mici.

Chelone L., (botan.) gen de plante erbacee boreal-americe din fam. Scrofularineelor, trib. Cheloneae, foarte înrudit cu *Pentstemon* (v. ac.), de care se disting esențial numai prin semănța aripată. În Europa se cultivă specii de *Ch.*, s. e. *Ch. obliqua L.* ș. a., ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Cheloneni, (*Chelonia*), ordin de reptile cu corpul protegiat de o carapace; cuprinde: broasca țestoasă (v. ac.)

Chelsea, suburbiiu al Londrei, pe dreapta Themsei, 96,272 loc. (1891); casă de invaliți (*Chelseahospital*); orfanotrofiu militar; grădină botanică renumită.

Cheltenham, oraș în cottul engl. Gloucester, 42,914 loc. (1891); izvoare de apă minerală.

Chemarea sf. Duch., rugăciune ori învocaarea darului spiritului sfânt. C. sf. D. se face la sfințirea apei, a oleului, la chirotonire, după consecrare, iar ca rugăciune se ăice de regulă la începutul rugăciunilor publice, apoi la serbătoarea Rusaliilor.

Chemare în judecată, la Romani și la Francezi, se făcea oral, de reclamant, la domiciliul pârșatului și în prezența martorilor. În urmă se făcea tot oral, dar prin mijlocirea unui trimis (missus). Acest sistem se întrebuința în vechime și în Rom., unde se făcea prin aproși. Astăzi se face prin portărei. Semnificațiunea se poate preda la persoană, la domoiliu sau, în oarecari împrejurări prin publicitate.

Chemla, v. Chimia.

Chemnitz, oraș în Saxonia, căpitănatul Zwickau, lângă riul C., 138,955 loc.; judecătoreie. cameră de comerț și industrie, școală tehnică și de arhitectură, gimnasiu, gimnasiu real.. C. eprimul oraș industrial al țerii și al doilea în privința comercială; țesătorii, fabricii de mașine și ciorapi; tipografii, etc.

Chemotactism, (botan.) mișcări *chemotactice*, *chimiotațice*. Mișcări de direcțiune exercitate de organisme elementare (Bacterii, Myxomycete, Alge, Infusorii, Protozoare, etc.) și de corpi reproductori mobili (anterozoiți, zoospori, etc.)

sub influența substanțelor chimice, neegal distribuite în mediul încungurător. Aceste mișcări pot fi de atracțiune (Ch. pozitiv), ori de repulsiune (Ch. negativ), mai accelerate, ori mai încete. Natura substanțelor chimice, ce determină mișcărilor, e foarte variabilă; așa pentru dirigearea anterozoidilor spre oosfera din archeogonul ferigelor, e acidul malic; oxigenul dirige mișcărilor microbilor, etc. În genere se poate dice, că substanțele chimice, folositoare organismului influențat, sunt pozitiv chimiotropice, cele vătămătoare (otrăvuri, antiseptice), negativ Ch., cu toate că, în unele casuri, acestea din urmă pot fi și pozitiv Ch. Multe fenomene de viață și de mișcări se explică prin Ch., s. e. atracțiunea spermatozoidului de cătră ou spre a-l fecunda; mișcărilor globulelor albe (fagocyte) din sânge și rolul lor în apărarea contra microbilor și altor cauze de boli; mișcărilor cu oarecare regulă, într'o anumită direcție, a protozoarelor și plantelor inferioare mobile, într'un mediu lichid, etc. În aceste diferite casuri au experimentat numeroși învățați, ca Pfeffer, Verworn, Engelmann, Metschnikoff, etc. Explicarea fenomenelor și cauzelor intime nu se știe bine; se crede că ar fi datorite reacțiunilor chimice dintre organism și substanța activă, de unde ar proveni forțe centrifuge sau centripete, adecă de repulsiune sau de atracțiune, spre centrul de difuziune al substanței chimice. [S. Șt. R.]

Chemulpo, cel mai însemnat dintre cele trei porturi convenționale din Corea, pe țărmul vestic; este portul capitalei Söul. Se împarte în cartierul indigen, iaponez, chinez și al străinilor.

Chénier, *Iosif Maria*, poet frc., n. 28 Apr. 1764 în Constantinople, membru al clubului iacobinilor și al adunărilor legislative până în 1804. La propunerea lui s'a hotărât înființarea școalelor populare. Dela 1803 inspector general al instrucțiunii. † 10 Ian. 1811. C. e cel mai de frunte autor dramatic pe timpul revoluțiunii frc., al cărei spirit se resfrânge în toate produsele sale literare. Tragedii: »Charles IX« (1789), Jean Calas, ou l'école des juges (1792), Caius Gracchus (1793), Fénelon (1793), Timoléon (1795), Philippe II, Tibère (1819). A mai scris epistole, poezii satirice și ode. »Chant du départ« e tot așa de cunoscută ca Marseillaise. (Cf. Labitte, M. I. C. în »Revue de deux Mondes«, Ian. 1844.)

Chénille, (frc. = omidă), un fel de panglicuțe țesute din mătăasă sau ață; seamănă cu omida.

Chenopodiaceae, (botan.) familie de plante dicotyledonate erbacee, annale sau perene, uneori arbuști. Se cunosc vr'o 520 specii, răspândite pe toată suprafața globului, unele cresc pe malurile mărilor și ale lacurilor, altele prin locuri inculte și cultivate, pe lângă locuințele oamenilor, cele mai multe prin regiunile temperate și foarte puține prin regiunile reci și tropicale. Această vastă familie se divide în următoarele 12 triburi: *Chenopodiaceae*, *Atriplicaceae*, *Champhorosmeae*, *Corispermeae*, *Polycnemaeae*, *Chenoleae*, *Salicornieae*, *Suaedeae*, *Salsoleae*, *Sarcobatiideae*, *Eubaseleae*, *Boussingaultieae*. [Z. C. P.]

Chenopodium L., (botan.) gen din fam. Chenopodiaceelor, trib. Chenopodieilor, cuprinde plante erbacee, uneori lemnoase la basă, anuale sau perenale. Se cunosc vr'o 50 specii, ce cresc prin

regiunile temperate ale globului și foarte rar și prin regiunile tropicale. Dintre numeroasele specii, ce se află în părțile noastre menționăm următoarele: *C. hybridum* L., numit vulgar Talpa gâscei, Buruiană de bubă rea. *C. urticum* L., *C. murale* L., vulgar Frunză de potcă, *C. Vulvaria* L., *C. Botrys* L. numit Tămâiță, etc. Fructele de *C. ambrosioides* L. din Mexico sunt întrebuințate ca antihelmintice. Infuziunea de *C. Botrys* L. se întrebuințează contra tusei catarale, contra astmei și ca antihelmintic. Frunzele de *C. Bonus Henricus* L. se mănâncă ca și spanacul, iar *C. Vulvaria* L., care are un miros urit, se întrebuințează contra boalelor nervoase și mai cu samă contra histeriei. [Z. C. P.]

Chenotaf, v. Cenotaf.

Cheops, (la egipteni Khufu, mai târziu Sufu), rege egiptean din dinastia IV, a. Chr., cam pe la 2709. Despre domnia lui se știe că a luptat contra Beduinilor din peninsula Sina. Piramida lui C. de lângă Gizeh original a fost de 146'5 m. (ași 137 m.), baza 233 m. (ași 227 m.) lată, prin urmare cea mai mare zidire a lumii, construită din circa 2.300.000 pietri cioplite. În așa numita cameră regală se poate vedea coșciugul lui C., cioplit din granit roșu, fără coperemnt și fără inscripție. Piramida e situată în mijlocul unui oraș-cimiter, unde se îngropau fruntașii din epoca lui C. Dintre cele trei piramide mai mici, clădite spre est dela piramida lui C., după Herodot una este a ficei lui C. [T. F.]

Chepheus, după mitol. grc. rege al Aethiopiei, bărbatul Cassiopeiei și tatăl Andromedei.

Chèque, v. Cec.

Cher, afluent navigabil pe dreapta râului Loire; isvorește în munții Auvergne; 320 km. lung. După acest riu s'a numit *Departamentul C.*, 7302 km², cu 359,276 loc. (1891), capitala Bourges.

Cherbourg, capitala unui arondisment frc. în depart. Manche, 38,540 loc. (1891); port fortificat, cel mai tare port militar al Franței, cu 3 basinuri mari, început de Napoleon 1803—13, terminat 1858. Arsenal, docuri mari; port comercial.

Cherbuliez, 1) *C.*, *Antoine Elisée*, publicist frc., n. 1797; 1826 prof. al dreptului în Geneva, 1853 docent la academia din Lausanne, pe urmă prof. de econ. polit. la politehnicul din Zürich; † 1869. Scr. princ.: »Précis de la science économique«, 1862, 2 vol. 2) *C.*, *Victor*, nepotul lui A., n. 1829 în Geneva, trăi dela 1864 în Paris. Scriitor productiv, a publicat opere politice, de ist. artelor și romane. 1881 membru al Academiei.

Cherochiu, (magh. *Kerek*), com. mică în Ung., cott. Arad. Apare în documentele publice la 1326. Are 365 case, cu 1844 loc., (1661 Români gr.-or.) Teritoriul e de 5438 jug. cat., tot arător, produce oereale foarte bune de tot soiul; industrie de casă, pomărit, stupărit, prăsiere de cai, vite cornute, oi și porci. [†]

Cheroluș, (magh. *Kerüls*), com. mare în Ung., cott. Arad. În analele publice apare la 1334. Are 410 case cu 2621 loc., (2584 Rom. gr.-cat.) Teritoriul: 7516 jug. cat., pământ arător, produce tot felul de cereale; industrie de casă, pomărit, mătășărit, prăsiere de vite cornute, oi și porci. [†]

Cheresig, (magh. *Körösszeg*), com. mare în Ung., cott. Bihor. În analele vechi apare 1323

ca opid cu fortăreață. Are 201 case cu 998 loc. (939 Rom.) Teritorul: 3601 jug. cat., pământ arător, foarte fructifer; industrie de casă, stupărit, prăsiere de cai, vite cornute, oi și porci. Ladislau IV, regele Ungariei, aici a fost ucis de către Cumani la 10 Iulie 1290. [†]

Cherestea, v. Lemn.

Cherhana, locul de deposit al instrumentelor de pescuit, cât și locul unde se aduce peșcele dela baltă pentru a fi împachetat pentru expediție la piață sau pentru a fi tăiat și pus la sărat. O C. constă cel puțin din 2 camere cu păreți groși izolatori de căldură, adeseori de stuf; în una se fac sărătorile, iar în alta se taie și se spală peșcele. Toată delta Dunării și coasta Mării Negre e plină de asemenea C., din cari unele foarte sistematice, ca s. e. la sf. Gheorghe, iar altele foarte primitive. (v. Dunăre — Pescării.)

[Antipa.]

Cheri, (magh. *Kurtakér*), com. mică în Ung., cott. Arad, situată pe țărmurile riului Almaș. În actele publice apare la 1322. Are 388 case cu 1887 loc., (1848 Rom. gr.-or.) Teritorul: 4486 jug. cat. arător, produce tot soiul de cereale bune; industrie de casă, vii, (vinul roșu dela C. are bun renume); pomărit, stupărit, prăsiere de cai, vite cornute și porci. [†]

Chermes, insect înrudit cu phyloxera, famil. Aphidelor, ord. Hemipterelor.

Cherokei, popor indian în America de nord, aparține grupei Appalachiilor; dela 1838 restrinși pe teritorul indian. C. sânt cei mai cultivați dintre indienii nord-americani, au regim și legi, școale, scriere proprie, tipografia, industrie și comerț.

Cherso, insulă în sinul Quarnero (Istria), 330 km², cu 8280 loc., capitala C. 4725 loc., oraș cu port.

Cherson, guvernament rusesc lângă Marea Neagră, 71,284 km². și 2.137,836 loc. (1886); șes întins în parte cu stepe; oierit înfloritor. **Capitala C.**, la gura Niprului, are 63,811 loc.; cetate întărită, port, șantier; orașul a fost fundat 1778 de Potemkin cu menirea să fie capitala Rusiei sudice.

Chersonesos, (grec.) peninsulă. *C. thracica*, peninsula thracică, lângă Dardanele, acum penins. Gallipoli; *C. taurica*, penins. taurică, acum Crimeea; *C. cimbrica*, Jütlanda cu Schleswig-ul.

Cherubini, *Luigi*, compositor ital., n. 1760 în Florența, † 1842 în Paris; unul din cei mai faimoși contrapunctiști moderni, fost director al Conservatorului din Paris, unde se stabilește în 1786. Studiile musicale și le-a făcut între alții cu Sarti la Bologna. A scris foarte mult și totul e remarcabil prin inteligența profundă a contrapunctului și severitatea stilului. În muzica lui bisericească e celebră cu drept cuvânt »la Messe du Sacre«, scrisă pentru încoronarea lui Napoleon. Între opere cele mai însemnate sânt: *Les Deux Journées*, *Faniska*, *Medea*, *Lodoiska* și *Anacreon*. Ca prof. de compoziție la Conservator, a lăsat un *Curs de Contrapunct* și *Fugă* și între elevii lui numeră pe Zimmermann, Auber și Halevy. [T. C.]

Cherusci, cel mai vestit popor al Germaniei antice, amintit mai întâiu la Cesar. La început C. trăiau în bune relațiuni cu Romanii, mai târziu însă sdrobind legiunile lui Varus în pădurea teuturgică, s'au pus în fruntea triburilor germane și au format așa numita *alianță cheruscă*.

Desbinările interioare i-au slăbit; bătuți prin Chatti și Longobarzi deja dela secl. IV dispar din istorie. [T. F.]

Cheruvic, cântarea solemnă dela liturgie, în care preotul și credincioșii, cu ocasiunea aducerii sf. daruri, mărturisesc, că în chipul Cheruvimilor aduc lui Dumnezeu cântare întreit sfântă.

Cheruvimi, (singular cherub.; grec. înseamnă tare, tiner), după Archangeli clasa superioară în ceata îngerilor; după visiunea profetului Ezechiel și a sf. Ioan, C. încungiuă tronul lui Dumnezeu, preamărinđ puterea majestății divine. În testamentul vechiu C. se amintesc ca păzitorii raiului. În cortul legii vechi, mai apoi în sfânta sântelor din biserica Ierusalimului, erau puși doi C., cari acopereau chivotul legii noue. În visiunea lui Ezechiel, C. au figura de om, capul însă, afară de fața omenească, mai are și fața unui leu, taur și vultur (chipul Evangelistilor) cu ochi nemărați și cu 4 aripi, iar în visiunea sf. Ioan (în Apocalips) tot figuri deosebite, acoperite cu ochi și cu șese aripi.

Cherville, *Gaspard-Georges, Marquis de*, literat frc., n. 11 Dec. 1821 la Chartres, mai întâiu colaborator al lui Alexandru Dumas, tatăl, cu care a scris o lungă serie de romane. Mai târziu scris și singur mai ales opere de cynegetică, de viață câmpenească și educație a poporului. Scrieri principale: *Histoire d'un trop bon chien*; *Pauvres bêtes et pauvres gens*; *L'histoire naturelle en action*; *Contes de chasse et de pêche*; *Les bêtes on robe de chambre*; *Les oiseaux de chasse*; *Le gibier plume*; *Les mois aux champs*; *Au village*; *Les chiens et les chats*, etc.

Chesa, (magh. *Kisháza*), com. mică în Ung., cott. Bihor, în valea Crișului repede. Are 310 case cu 1453 loc., (1336 Rom.) Teritorul: 2843 jug. cat., pământ arător; industrie de casă, pomărit, stupărit, prăsiere de vite cornute și porci. [†]

Chesapeake, (pron. ceseptic), sin de mare pe coastele estice ale Americii de nord, statul Virginia; 320 km. lung; în C. se varsă riurile: Susquehannah, Potomac și James. Pe lângă acest sin sânt așezate orașele: Norfolk, Washington și Baltimore.

Chesarie, 1) *C. episcop de Rimnic*, bărbat binemeritat de literatură. C. era ucenic al mitropolitului Grigorie II, cu care lucrase la traducerea multor cărți, de oarece cunosccea bine limba elină; la această ocupațiune avea de coleg și pe viitorul mitropolit Filaret II. După ce C. fű hirotonit episcop în 1773, el se oferi, împreună cu Cosma, episcop de Buzeu, de a tipări cu cheltuala lor minele traduse de Grigorie. Reorganisă deci tipografia dela Rimnic, și începű publicarea acestei opere voluminoase. Meritul seu principal însă constă în prefața redactată de dñsul la fiecare volum al lui. Acolo el explică însemnarea lunilor după noțiuni istorice și mitologice; vorbește despre datinele romane remase la Români; ba se aventű chiar în narațiuni istorice, vorbind despre desvoltarea cultului dela apostoli încoace, reproducând evenimentele biblice din ambele testamenturi, dar mai vortos tractând istoria poporului seu cu multă vioiciune și iubire de patrie. Astfel în mineiul din Ianuarie descrie originea Românilor, iar în cel din Novembre trece sub

ochire repede toată istoria română, pe care o împarte în patru perioade: 1) cea ante-romană; 2) epoca resboaielor până la Negru-Vodă; 3) a zidirii mănăstirilor până la Mateiu Basarab; 4) a tâlmăcirii cărților până în zilele sale. El nu puțu termina publicarea mineelor, căoi muri subit la 9 Ian. 1780. Filaret a continnat lucrarea dela Aprilie până la Septembrie, completând astfel numărul celor 12 minee. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. V, 731—32; Melchisedec, Schițe biogr. as. lui Filaret II. Roman, 1886.) [—]

2) *C.*, (*Constantin Căpățină*), episcop de Buzeu dela 1825—1846; n. 1784 în București, unde se și cualifică mai ales în limba și lit. elină; tot aici deschise o școală privată; epp. Iosif al Argeșului îl introduce în viața monachală și îl făcu diacon, apoi preot curator al metohului Antim din București; mitropolitul Grigorie îl numi econom al Mitropoliei și în sfârșit Grigorie Ghica îi încredință la 1825 episcopia Buzelui. C. desvoltă o activitate din cele mai binecuvântate în eparchia sa; restaură episcopia și o încungiuură cu mărețe palate și grădini așa, că deveni cea dintăiu în țeară; construi palatul seminarului și un altul pentru tipografie; ridică din temelii o mulțime de biserici, reactivă tipografia, din care ieșiră scrieri numeroase; înfință o școală națională în Buzeu și apoi seminarul, o școală de musică bisericească, din care ieșiră mulți cântăreți ca cei dintăiu ai țerii, și în sfârșit o școală de pictură, pentru a introduce și în pictura bisericească un nou stil original și românesc în locul picturii bizantine, decădute cu totul. † 30 Nov. 1846. (Cf. B. Iorgulescu, Dicț. geogr. al j.-lui Buzău, 1892.)

[nt.]

Cheshire, comitat lângă Țermurul vestic al Englierei, 2659 km², cu 730,052 loc.; economie de vite, (brânză de C. sau Chester), ocne de sare; fabricațiune de bumbăcării.

Cheson, v. Chezoane.

Chester, 1) *C.*, oraș în vestul Englierei, 37,105 loc. (1891); catedrală, episcop protestant; 8 Țirguri de brânză; până la 1888 aparținea cottului Cheshire; 2) *C.*, oraș în Pennsylvania (America de nord), lângă Delaware, 20,226 loc., șantier.

Chesterfield, oraș în Derbyshire (Engliera), cu 13,242 loc. (1891); industrie de mătasă și bumbac; mine de cărbuni de piatră, de fier și plumb. În »St. Trinity Church» e îngropat George Stephenson. — *Canalul C.*, 74 km. lung, duce dela orașul C. la Trent.

C., *insule*, grupă de insule în Oceanul Pacific, spre vest dela capul nordic al Caledoniei noue, 0'8 km², bogate în guano; dela 1879 ale Francezilor.

Cheu, (fr. *Quai*), construcțiune ridicată dealungul unui curs de apă pentru a împiedeca inundațiile, a permite vaselor să acosteze la dînsul pentru a efectua descărcarea mărfurilor și debarcarea pasagerilor; servind astfel pentru deponarea mărfurilor și facilitarea circulațiunii în port. C. se fac de lemn sau de piatră. *Cheagiu*, taxa pentru cheul dintr'un port, dreptul de port.

Chevallier, *Michel*, distins economist frc., n. 13 Ian. 1806, † 28 Nov. 1879; 1840 prof. de economie pol. la Collège de France, 1841 inginer sup. montanistic; ales 1845 în parlament

se arătă adcrent al comericiului liber, 1860 senator. Impreună cu Cobden conlucră la tratatul de comericiu între Anglia și Franca.

Chevauxlegers, clasa inferioară a luptătorilor călări din evul mediu, aveau cai mici și de puțină valoare și erau armați ușor. (V. art. Cavaleria.)

Cheve, (*Keve*, *Keve*, astăzi Cubin, în Banat, cott. Timiș), se pomenește ca întăritură încă în secl. VII, pe când stăpăniau Bulgarii asupra malurilor dunărene. În C. a căutat Glad, principele Timișanei, apărare contra atacului lui Cadușa Zoard și Boita, beliducii lui Arpad (896); Maghiarii însă au dărimat porțile cetății și Glad după trei zile a fost silit să închine cetatea; însă a remas și mai departe în posesia cetății. După ce Ahtum a fost învins prin Cianad și acesta a ocupat locul de comite (ban) al teritorului timișan, la începutul secl. XI s'a format și *comitatul C.* Ludovic I, regele Ungariei, prin ordinul său din 25 Iulie 1366, alungă preoții de ritul grecesc din C., îi dă preste hotare și în locul lor aduce popi catolici din Dalmația. Regele Sigismund la 1432 formează separat teritor de apărare între Dunăre și Timiș (Temeskuz) până la Severin, pe care Români, Slavii, ș. a. cu banderile lor și comitatul C., Cianad, Timiș, Torontal și Căraș aveau să-l scutească. Sub Matia Corvin, la 1459, s'a întâmplat o imigrare de Sărbi sub conducerea lui Stefan Brancovici, Ioan Gregorievici și Paul Birini și coloniștii aceștia au fost așezați în C., Timiș și Horom (Palanca). Paul Chinez la 1482 întărește cetatea C. cu palisade; pe la 1500 însă această întăritură era ruinată și nu mai avea nici o importanță strategică. Când a încetat comitatul C. nu se scie pozitiv, probabil că odată cu catastrofa dela Mohaci (1526). (V. Banat.) [E. Tr.]

Cheviot, (pron. ceviôt), fel de postav fin și peros; se fabrică mai ales în Anglia și Scoția.

Chevreul, *Eugen*, chimist, n. 1786 în Angers, 1824 director al văpșitoriei reg. de gobelinuri, 1830—79 prof. în Paris unde † 1889; binemeritat pe terenul chimiei colorilor și grăsimilor. Scr. princ.: »Recherches chimiques sur les corps gras»; »Histoire des connaissances chimiques», etc.

Chevron, (*franc.*) tresă, galoane; pantlicile ce le poartă militarii pe mâneci spre o deosebi gradurile.

Chevzuri, popor caucasic, în gov. rus. Tiflis; vr'o 7000 sufl., vorbesc limba georgică în dialect vechiu. Sînt creștini, iubitori de arme. Se ocupă cu prăsierea vitelor și stupăritul.

Cheyne, v. Cheine.

Chezdi-Oșorheiu, oraș cu magistrat regulat în Trans., cott. Treiscaunelor, cu 4700 loc. Săcui; tribunal, judecătoria cercuală, notariat public, percepțorat, gimnasiu infer. cat.; industrie de olărit și mobile, fabrici de spirt și bere; comericiu viu.

Chezoane, (franc. *Caissons*), camere de lucru la fundațiuni cu aer comprimat. Pentru executarea săpăturilor la fundațiuni sub apă, când aceste urmează să atingă adâncimi mai mari, se întrebuintează nise camere cilindrice de fier, șise camere de lucru sau C., cari au în plan forma temeliei ce urmează a se executa, au o înălțime de vr'o 2-10 m., n'au fund (pardoseală), pereții și tavanul lor sînt compuse din tablă de fier de o grosime variabilă între 5 și

10 mm., cu îmbinările perfect etanșe și sprijinite prin console și putre tot de fier, și în care suflându-se printr'o pompă aerul comprimat, apa vine împinsă afară, și lucrătorii pot face săpăturile necesare. Intrarea și ieșirea din C. se face prin coșuri, cari se termină cu un aparat, numit camera de echilibriu, care are mai multe porți și antioamere ce se pot pune, prin robinete speciale, în comunicație, după necesitate, cu aerul exterior sau cu aerul comprimat din interior, și cari ervesec la intrarea și ieșirea lucrătorilor, la descărcarea în exterior a materialelor escavate, și pentru trecerea în C., la sfârșitul lucrării, a betonului, ce urmează să o umple. Prin săparea în C. acesta se scoboară în pământ, iar pe deasupra tavanului lui zidării ridică zidăria, care vine menținută în totdeauna la o înălțime mai mare decât nivelul apei. Oprindu-se fundațiunea pentru că a atins de pământul sănătos, și umplându-se C. cu beton, se demontează coșul și camera de echilibriu, completându-se apoi zidăria pilei după planurile proiectului. Prin fundațiunile cu aerul comprimat nu se pot atinge adâncimi mai mari decât 35 m. socotite dela nivelul apei exterioare, pentru că e primejdia pentru viața lucrătorilor, când se depășește presiunea de 3 atm. $\frac{1}{2}$ cât e necesar pentru a împinge afară din C. o coloană de apă de 35 m. În România s'au executat fundațiuni cu C. la podurile preste Dunăre și Borcea.

Chezoanele de muniți sânt cutii metalice, așezate în număr de două (una la ante-tren și alta la arier-tren) pe un car cu 4 roate. Forma și dimensiunile lor variază după cum sânt destinate a transporta muniți de infanterie sau de artilerie.

Chézy, *Helmine Christiane de*, n. de Klencke, scriitoarea germ., n. 1783 în Berlin, căsătorită scurt timp cu orientalistul franc. C. † 1856 în Geneva. A scris textul la »Euryanthe« a lui Weber.

Chabreră, *Gabriel*, poet ital n. 1552 la Savona, † 1637; se distinsese mai ales ca liric, și fù supranumit *Pindar al Italiei*. Mai scrise și tragedii, comedii și poeme epice.

Chiag, v. Cheag.

Chiajna, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată la vest de București în depărtare de 9 km., lângă riul Dâmbovița, formată din satele C., Dudu, Giulesci și Rudeni; cu 2313 loc. în mare majoritate Bulgari. În com. sânt 4 biserici (în fiecare sat câte una) și 2 școale mixte. C., satul de reședință, numeră singur 1138 loc.

Chiajna, numele fortului nr. XVIII al cetății București, situat spre nord-vestul orașului, între fort. Chitila nr. I și Domnesoi nr. XVII, și între bateriile 18—1 și 17—18. Acest fort este de a 3-a mărime.

C. Doamna, v. Kiajna.

Chiamata, (*ital.*) chiemarea actorilor pe scenă; în arta de scriură: un gol mascat pentru a seduce pe adversar la o lovitură neprecugetată.

Chiana, afluent al Tibrului, în Italia de mijloc; valea C.-ei a fost băltoasă, 1789—1816 s'a caualisat așa, că apa se scurge parte în Tibru, parte în Arno; de atunci e fructiferă.

Chiapas, stat în Mexico, 55,316 km². și 241,404 loc. (1890); capitala San Cristobal (Ciudad de las Casas). În C. sânt multe păduri seculare.

Chiarî, oraș în prov. ital. Brescia, 5999 loc., cultură de mătasă. Acî a bătut prințul Eugen

2 Sept. 1701 armata franceză-spaniolă, comandată de Villeroi.

Chiaroscuro, termen de pictură, imitația efectelor luminii, care pune în evidență punctele, asupra cărora cade, și lasă în întunec pe celelalte; predominarea părților întunecoase și prin contrast efectul cu atât mai pronunțat al celor luminoase. Pictorii cei mai cunoscuți în acest gen: primitivii Baldung Grien, Matthias Grünewald, apoi celebrii Correggio și Rembrandt.

Chiasmus, (*grec.*) figură stilistică; consistă în orânduirea părților propozițiunii în formă încrucișată după litera X sau șema a b b a.

Chlitolita, mineral, v. Andalusita.

Chibele, (*Kybele*), o deitate din Phrygia; la Greci se identifică cu Rhea, sora lui Chronos, la Romani se numește *Magna Mater*; s'a venerat ca zină a pământului și fructuosității; cultul ei a fost de caracter orgiastic. [Atn.]

Chibrite, bețișoare împregnate la un capăt cu materii inflamabile, cari se aprind prin frecare. C. sânt o invențiune foarte recentă. Dela 1823 până la 1832 s'au încercat pentru prima dată diferite compozițiuni chimice, cari aveau de scop a înlocui vechile briquete (ammare). La 1831 St. Römer din Viena isbuți pentru prima dată să producă în cantități mari (un lucrător putea face până la 400,000 de bețe pe zi) bețișoare de Pinus austriaca, împregnate la un capătău cu substanțe chimice, cari îndeplineau bine scopul căutat, de a procura cu înlesnire foc. La 1833 St. Römer și I. Preshel înființară prima fabrică mare de C. de pastă cu fosfor și chlorat. Înainte de invențiunea lui Römer se răspândiseră în Europa nișoc C. cu pucioasă, cari aveau inconvenientul de a produce un fum vătămător de acid sulfuros. Un german din Francfurt, Böttger, aduse în urmă multe perfecționări noiei fabricațiuni. În Francia industria C.-lor se introduce de abia pe la 1847; în Anglia cam tot atunci. Acum Viena, Sicilia, Norvegia și Iaponia sânt centre importante pentru această industrie. Fosforul alb, care e baza celor mai multe varietăți de C., produce o boală teribilă la lucrători, necrosa (v. ac.) De aici s'a propus înlocuirea lui cu fosforul roșu, ceva mai scump, dar inofensiv, s'au găsit și formule numeroase de paste ignifere fără fosfor. Principalele operațiuni ale fabricațiuni C.-lor sânt: prepararea bețișoarelor, aceasta se face în fabrici speciale, împregnarea lor cu parafină sau ori ce substanță grasă, pentru ca să se aprindă ușor, prepararea pastei, care se colorează și se amestecă cu gumă, fixarea ei, așezarea C.-lor în cutii de carton sau de lemn subtire. În Francia (1872) și Rom. (Iul. 1886), C. au fost declarate monopol al statului. După oarecari încercări anterioare, făcute în proporții mici, industria C. în România a fost întemeiată în 1879 de o societate formată de Dum. Ghica, Iorgu Cantaouzino, Grig. Cantacuzino, V. și C. Boerescu, G. Filipescu, Gr. Alexandrescu, Gh. Vernescu, Simeon Mihăilescu și Dr. Davila, care cumpără fabrica francezului Gobart dela Filaret (Bucuresci). La 1880 intrară și Gr. Turburi și M. Posner, cari adăugară 150,000 lei la capitalul central de 200,000 lei. În August 1880 fabrica era în stare de a fabrica până la 10 mil. de C. pe zi. Firma Fürth din Viena îi făcū însă o concurență nimicitoare, vîndînd cu pagubă pentru a-și păstra tîrgul. În

1881 fabrica fû arîndată, iar în Iulie 1886 începîu a funcționa monopolul. Statul cumpără această fabrică, precum și una mai mică, înființată la Iași de S. Goldenthal. Causa insuccesului înființătorilor a fost lipsa de protecțiune, din cauză că nu se puteau schimba taxele vamale înainte de expirarea convențiunii de comerț cu Austria. În lunile Iulie 1886 până Martie 1887 statul a vîndut de 1.034,632 lei, în anul fiscal următor 1887—88 de 2.010.715. Acum vînderea e de 48—50 mil. de C. cu o valoare de 2.600,000 până la 2.800,000 lei. Vînderea se face de către agenții și debitanții Regiei monopolurilor. Calitățile puse în vîndere sînt: cutii de 5 bani, 15 b., C. de ceară cu 15 b., C. bengale de 20 bani și amorf de 5 b. Numai primele două represintă sume mari, celelalte se cer foarte puțin. În anii din urmă s'a înființat în județul Neamțu o fabrică de bețe de C., pasta și mașinile se aduc din străinătate.

Chlo, (fr. pron. șic.), o expresiune eminentă parisiană. Atît cuvîntul, cît și lucrul pe care-l desemnează sînt »articole de Paris», căci adevăratul C. nu se găsește decît în această capitală a lumii. C. e un ce pitoresc, cochet, încântător și nou în același timp. Prin C. se mai desemnează și bunul gust suprem. C. se improvisează, nu se învață. În această privință se deosebesce de eleganță sau de distincțiune, cari se pot însuși.

Chica, coadă, pîrul sau pletele care atîrnă pe ceafă. Pîrul împletit se numește coadă. Țeranii poartă C. Femeile poartă coade împletite.

Chica, (span., pron. citșă), se numește în America sudică o beutură spirtuoasă, ce se fabrică din cocuruz.

Chicago, oraș în Illinois (Statele-Unite din America de nord), situat la gura riului C., la Țerurul sudic al lacului Michigan. C. e cel mai mare și mai important oraș american între cele situate spre vest dela Alleghany. În privința populațiunii, C. arată o creștere uimitoare, unică chiar și în Statele-Unite: la 1848 C. avea 20,023 loc., la 1870 preste 300,000, la 1890 1.208,669, între cari 4350 Români, iar 1894 avea 1.567,727 loc. În privința naționalității locuitorilor C. are un caracter cosmopolit, locuitorii lui aparținînd aproape tuturor națiunilor. Orașul ocupă un teritor de 480 km², și e încungiuurat cu parcuri, cari sînt legate între olaltă prin bulevarde. Stradele și bulevardele au pe de margini plantațiuni. Lîngă lacul Michigan se află parcul Jackson, locul expoziției universale din 1893. În timpul din urmă au început a se zidi în C. case cu 10—22 etaje, cu întocmiri ca în hoteluri. Intre edificiile publice sînt vr'o 315 biserici și numeroase case de rugăciuni; edificiile profane se disting mai mult prin mărimea resp. înălțimea lor, decît prin frumseță arhitectonică, (Court House, City Hall, palatul Rookery, Temperence Temple, etc.) *Parcurile* sînt împodobite cu monumente ca: statua equestră a generalului Grant în parcul Lincoln, la intrarea acestui parc e un monument al lui Lincoln, apoi statua lui Schiller, a »pionierului» Robert cav. de Lassalle, a lui Linné, etc. În parcul Lincoln se află și o fântîna electrică, din care sare apa la înălțime de 25 m. în diferite raze luminate în diverse colori. *Hotelurile* numeroase sînt întocmite după diferite sisteme, toate însă cu mult confort, unele din ele au

până la 800 chilii pentru oaspeți. *Administrația* orașului o conduce un primar (Mayor), cu un senat de 68 membri, aleși de către cetățenii celor 34 districte pe câte 2 ani. Venitele orașului în 1890 au fost 18.5 mil. dolari. În privința *înstrucțiunii* în C. domnesce sistemul școalelor libere publice, cari sînt de 3 categorii: »Primary School» și »Grammar School» pregătesc pentru viața cetățenească, »High School» pentru universitate. Afară de acestea în C. mai sînt așa numite școale de seara, școale pentru lucrul de mîna, etc. C. are 225 edificii școlare proprii și 77 închiriate. În 1890 școalele publice au fost cercetate de 135,551 școlari. Afară de acestea în C. sînt numeroase școale private cu preste 65,000 elevi. Învețînîntul superior e reprezentat prin o universitate, deschisă la 1892, numecase academie și școale superioare, seminarii, colegii și alte institute. Biblioteca publică a orașului cu aproape 200,000 tomuri. C. e bogat în societăți, reuniuni și cluburi, ce urmăresc aproape exclusiv scopuri culturale. În C. sînt 24 teatre, nici unul însă nu se distinge prin frumseță arhitectonică. Diaristica a luat în C. un avînt uimitor; aci apar 24 diare de Ți. 260 foi septemănale, 192 reviste lunare, etc. — *Industria și comerțul*. În privința comerțului cu vite și bucate C. ocupă pîimul loc nu numai între orașele Statelor-Unite, ci în întreaga lume. Cel mai mare stabiliment și abatoriu e »Union Stock Yards» în partea sud-vestică a orașului, cuprindînd un areal de 162 hectare; e întocmit pentru a puté adăposti 50,000 vite, 200,000 porci, 30,000 oi și 4000 cai pe fiecare Ți. Animalele le aduc numeroase trenuri; abatoriile acestui stabiliment se disting prin curățenia și iuțimea cu care se săvîrșește lucrul, (pe Ți se taie s. e. 30—60 mii de porci); carnea se vinde proaspătă și se face diverse conserve; stabilimentul, 52 firme, ocupă 24,809 lucrători, singură firma Swift & Co primesce pe Ți în calcul mediu câte 125 vagoane cu vite. Comerțul cu cerealele încă e foarte viu, pentru încărcarea cerealelor sînt 26 »Grain-Elevators» cu o capacitate de 30 milioane bushel (à 35.2 litri); artiicii mai importanți ai comerțului sînt: bucate, făină, cărnuri, unsoare, piei, lemne, etc., apoi produsele industriei de fier și oțel, mașine, mobile, cuptoare, vagoane, veștminte, piele, țigări, etc. Starea industriei în 1895 a fost: 3488 stabilimente cu 170,255 lucrători, capital de 257.825,000 dolari, au produs marfă în valoare de 529.005,000 dolari; plata mîrurilor lucrătorilor 89.650,000 dolari. Exportul mărfurilor indigene în 1891 a fost de 1.844.392,840 dolari, comerțul de transit 57.497,917 dolari, importul 844.916,196 dolari. În C. se află 80 bănci cu capital de circulație de 4456'88 milioane dol.; cea mai mare bancă e »First National Bank» cu capital de 6 mil. dol. și deposite de 17 mil. dol. Consulate au în C.: Argentina, Austro-Ungaria, Belgia, Danemarca, Elveția, Englitera, Francia, Germania, Italia, Mexico, Paraguay, Svedia și Norvegia, Spania, Turcia și Venezuela. — *Comunicațiunea*. În C. se concentrează 35 linii de căi ferate, pe cari sosesc Țilnic 940 trenuri; gări mari sînt 8. Comunicația în interiorul orașului se face cu trenuri, trenuri electrice, tramvay, omnibus, etc. În portul dela C. au intrat 10,294 năi; pe canalul Illinois și Michigan comunică vapoare; din

riul C. se face un canal către basinel râului Mississippi. Posta a avut 3.693,877 dol. venit (1891).

Istoria. Prima locuință de albi a fost fortul Dearborn, ridicat de regim ca punct extrem în contra Indianilor la 1804; 1818 erau 4 coloniști pe locul orașului de aji; 1829 se organizează colonia ca sat; săparea canalului Illinois și Michigan atrase mulți coloniști așa că 1837 fu declarat oraș și luă apoi o dezvoltare uimitoare, dar un incendiu grozav nimici orașul total 1871; într'un an însă se rezidi de nou și palatele înalte resăriau ca din pământ, ceea ce produse o mare crasă 1873, ale cărei urmări se simțiră până prin anii optzeci. În cele două decenii din urmă orașul luă avânt nou și se dezvoltă la mărirea și importanța de aji.

Expoziția universală, deschisă în C. la 1 Maiu 1893 și închisă la finea lunii Octombrie aoeuluiasi an, a fost una din cele mai mari expoziții ale lumii; aspectul întregii expoziții și dimensiunile uriașe ale ei făcea impresiune imosantă; poziția și arhitectura edificior expoziției, apa și parcurile prezentau o armonie admirabilă. Edificiile au fost făcute de diferiți arhitecți în stil ital. renaissance. Planul întregii expos. l-a făcut arhitectul Burnam din C.; zidurile expos. au costat 18.322,622 dol., alte cheltuieli vr'o 8 mil. dol., venitele expos. au fost de 28.151,165 dol. La expoziția aceasta s'au arătat produsele muncii omenesci aproape din toate părțile lumii. Expoziția a fost aranjată în memoria lui Columbus și a fost cercetată de 21.463,256 persoane.

Chicherița, insect, v. *Melophagus ininus* și *Hippobosca equina*.

Chichimeol, (pron. Cici —), trib înrudit cu Aztecii în vechiul Mexico. (Cf. W. H. Prescott, *Istoria Cuceririi Mexicului*, ed. fr.)

Chidron, v. Cedru.

Chlem, lac, (Marea bavareză) în Bavaria superioară, la poalele Alpiilor, 503 m. preste nivelul mării; 80 m. afund, 192 km².; are 3 insule. Se scurge prin Alz în Inn.

Chieti, prov. ital. (Abruzzi), 3092 km²., și 372,815 loc. (1891). **Capitala C.**, oraș întărit, lângă Pescara, 12,273 loc.; ruine de zidiri romane, cetatea Normanilor, catedrală, eppie.

Chiffon, (fr. pron. șifon), pânză albă de bumbac pentru rufărie, se mai dice și Madepolon.

Chiffoniere, (șifonieră) dulap, mobilă de lemn, în care se păstrează haine și rufărie.

Chiffre, (*franc.*) cifră. (v. ac.)

Chihlibar, v. Succin.

Chihuahua, stat în partea nordică a Mexicului, 228,946 km²., și 225,652 loc. (1890), în mare parte Indiani; țeara e muntoasă (Sierra Madre până la 3000 m. înalți); riu mai mare e Rio Grand del Norte, care formează granița spre Statele-Unite; loc. se ocupă cu minăritul, agricultura și crescerea vitelor. **Capitala C.** are 25,000 loc.; spre sud dela acest oraș se află renumitele mine de argint dela Santa Eulalia.

Chil, **Chileraba**, plante, Brassica oleracea. (v. ac.) V. și art. Chylus.

Chlia, măsură veche de capacitate, întrebuințată atât în Muntenia cât și în Moldova. Astăzi chiar este încă întrebuințată pe o scară întinsă de agricultori. Vândărea cerealelor se face cu această măsură. C. este un multiplu al ocalei. În Muntenia, C. are 20 banițe și banița 20 oca,

prin urmare 1 C. = 400 oca. În Moldova, C. are 10 banițe, banița 20 oca, prin urmare 1 C. = 200 oca. [Mureșian.]

Child, (pron. ceild), **Francis James**, filolog american, n. 1825 în Boston; dela 1876 prof. pentru literatura engleză. C. e cea mai mare autoritate în ce privește poesia populară engleză. Opere: »Collection of English and Scottish ballads», (8 vol., 1861); »Poems of sorrow and comfort», (1865).

Childebert, doi regi ai Francilor din familia Merovingienilor. 1) **C. I**, unul din cei 4 fi ai lui Clovis, căruia îi venise ca parte Parisul. Ucide pe nepoții săi, fiii lui Clodomir, desfințează, împreună cu fratele său Clotar, regatul Burgunților (534), bate (531) la Narbonne pe Amalaric, regele Visigoților. † 558. 2) **C. II**, fiul lui Sigebert și al Brunhildei; n. la 571, după uciderea tatălui său fu susținut de unchiul său Gontran contra celuiialt unchiu Chilperich. În 593 la moartea lui Gontran el moșteni Burgundia. † 596.

Childerich, trei regi ai Francilor din familia Merovingienilor. 1) **C. I**, după legendă ar fi fost alungat de Franci din pricina luxului și s'ar fi refugiat la Turingi, de unde a fost chemat după 8 ani de un amic, cu care împărțise o monetă și se învoise ca să revină la Franci, când amicul îi va trimite jumătatea monetei. Soția regelui Turingilor Basina a venit cu el și i-a născut un copil, pe Clovis. † 481. 2) **C. II**, fiul lui Clovis II, dela 660 rege în Austrasia, susține pe nobilii contra lui Ebroin, pe care îl închide în mănăstire (670), se conduce câțva timp de consiliile sfântului Léger, pe care îl închide în aceeași mănăstire. Ucis în 673 de un franc, pe care pusese să-l bată cu vergi. 3) **C. III**, de origine necunoscută, a fost cel din urmă rege merovingian. Fără nici o autoritate, statul a fost condus în timpul lui de Caroloman și de Pipin cel Scurt, până când acesta luă titlul de rege cu învoirea papei și a nobililor franci, iar C. cu fiul său au fost tunși și închiși în mănăstire (751).

[I. S. F.]

Childers, (pron. cilders), **Hugh**, om de stat (liberal) engl., n. 1827 în Londra. 1850 membru al guvernului coloniei Victoria din Australia; 1860 membru al parlamentului, 1868 ministru de marină, 1880 ministru de resboiu, 1882 ministru de finanțe, 1886 ministru de interne. † 1896.

Chile sau **Chili**, (pron. Cili), republică pe coasta vestică a Americii de sud; se mărginește la nord cu Peru, la est în coama Cordillerilor cu Argentina; C. se extinde spre sud până la cap Horn, în lungime de vr'o 4200 km., lățimea variază dela 110—400 km., suprafața de 776,000 km²., în partea estică e muntoasă, aci se întind în direcție dela nord spre sud Anđii sau Cordillerile C. cu piscuri înalte (Aconcagua 6834 m.) și mulți vulcani activi, din care cauză și cutremure de pământ se întâmplă des. Coastele acestor munți se pogoară rapid spre vest, lăsând spre termurul Oceanului un platou deluros nu tocmai lat, care se întinde dealungul termurului. **Riurile** sânt scurte, având caracter litoral. **Clăma** în partea nordică e caldă și uscată, mai spre sud e moderată, cu ploii abundente, preste tot însă e sănătoasă.

Produce. Exportul se urcă la 72.040,420 Pesos, iar importul la 54.483,716 Pesos (1894), anume s'a exportat 1893: salpetru în valoare de 39.212,000, cereali 6.961,000, iod 5.953,000, aramă 4.844,000, argint 4.418,000, zinc 1.678,000 Pesos; minieritul formează baza comerțului și bunăstarea locuitorilor. Articoli de export mai sânt: cărbunii de piatră, anual $\frac{1}{2}$ mil. tone, și guano de pe insula Chiloe, apoi cartofi, vin, in, legume, fructe tropice, ș. a.; vitele sânt frumoase: cai, vicuna, lama, etc. animale răpitoare nu sânt. **Populațiunea** se socotese la 3.414,000 loc. (1895) anume Albi și Creoli de orig. span., apoi Indiani (Araucani în sud). **Industria** puțin dezvoltată, afară de tăbăcări. **Comunicația.** Flota de comerț a numerat la 1889 191 năi; în porturi au intrat și ieșit (1890) 17,856 năi de 16.689,014 tone. Linii ferate cu finea 1890 în lung. de 3100 km.; linii telegrafice și telefonice 20,988 km.; măsurile sânt după sistemul decimal frc.; monete: Peso (Piastru) = 2 fl. 40 cr. Constituția din 1833; legislativa (Senat și Camera), executivă (presidential ales pe 5 ani, 6 ministri și un consiliu de stat constând din 11 membri). **Archiepiscop** (Santiago) cu 3 eppi. **Fănanțele**, 1890 venite: 89 $\frac{1}{4}$ mil. Pesos, spese: 67 mil. Pesos. Datoria 1890: 93 $\frac{1}{2}$ mil. Pesos. **Armata** în timp de pace e de 6000 soldați linie, 51,090 gardă națională; marina are 32 năi și torpedo cu 82 tunuri și 2050 marinari. **Colorile țerii:** alb, vînet și roșu. **Capit. Sanfiago.**

Istoria. După ce pîtrunse conștadorul Diego de Almagro la 1536 pentru prima dată din Peru în C., Spaniolii își supuseră până la 1541 provinciile nordice ale țerii. De atunci C. formă un căpit. gen. span. La 1810 C. înceroă a se desface de Spania, fû însă de nou supusă la 1814. Cu ajutorul Argentinei Spaniolii sînt bătuti la Chacabuco (1817). Învingerea patrioților lângă Maypu (1818) eliberă C. pentru totdeauna de Spaniolii. (Cf. Barros Arana, *Historia general de C.*, 11 vol., Madrid, 1885—91; Kunz, *Reboiul civil în C. Lipsca*, 1892; Polakowsky, *Mapa de la Republica de C.* 1: 2.500,000, ed. 2. Lipsca, 1891.)

Chilenit, mineral, bismutura de argint, amorf sau granulos. Se găsește la San Antonio aproape de Copiapo.

Chilia, *braț al Dunării*. Dunărea își revarsă apele în Marea Neagră prin patru gure sau brațe principale și anume: brațul C. (Kilia), Sulina, Sf. George și Portița. Gârlele C.-ei, acolo unde se află satul C. veche, au mai multe brațe, cari umindu-se pe lângă C. dintîiadată, și de a doua oară lângă satul Vilcova, de aci curg spre mare, unde se revarsă în mai multe gure, din cari cele mai însemnate sînt: gârla Bolgradului; gârla Ocicacov, gârla Stambul și popriuș din gura Chilieii.

Chilia, *ostrov* însemnat în Delta Dunării, Rom., j. Tulcea, cuprins între brațele C. și Sulina, cu o suprafață de 2100 km²; terenul e un întins șes străbătut în toate părțile de gârle și presărat cu 55 lacuri, sînt însă și fâșii de pămînt ridicat, numite grinduri, cu pășuni și locuri arabile, încolo tot pămîntul este acoperit cu stufării întinse, cari ocupă mai mult decît jumătatea ostrovului. Clima din cauza miasmelor, ce le exhalează numeroasele bălți, e puțin sănătoasă. C., oraș în Basarabia. v. Kilia.

Chilia veche, com. urb. în Rom., j. Tulcea, lângă brațul Chilia, cu 2300 loc. în majoritate Ruși (1500). apoi Rom. (540) și alte naționalități; loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, pescăritul și comerțul, care este activ, grație portului ce-l are com.; se impoartă coloniala și manufacturi în valoare de 800,000 lei și se expoartă pește proaspăt și sărat în valoare de 1.500,000 lei. Sînt 2 biserici, una lipovenească și alta ortodoxă, și o școală mixtă cu 2 învățatori. Com. C. v. s'a întemeiat în urma reboiului dela Crimea de locuitorii veniți din Basarabia; la 1878 ajunse în stăpînirea Rom.

Chiliada, (grc. Chilias), număr ce consistă din o mie; serie de o mie, s. e. o mie de ani.

Chiliasmus, învățătura Chiliaștilor sau Milenariștilor, cari înțelegînd rău unele cuvinte ale sf. Scripturi, diceau că la a doua venire Isus Christos va întemeia o împărăție de o mie de ani, care va începe cu învierea dreptilor și se va sfîrși cu învierea generală și cu judecata din urmă. Această învățătură și-a tras originea dela Iudei, cari credeau că Messia va întemeia o împărăție mare pămîntească și va întinde domnia lui Israel asupra tuturor popoarelor. Dela ei au luat-o creștinii judaisanși și unii eretici, s. e. Ebioniții și Corintianii, mai târziu C. a fost profesat de cătră Montaniști și Apolaristi și încă într'un mod cu mult mai fanatic. După secl. V C. a dispărut mai de tot. A fost însă reînviat pe la finea secl. X, când Chiliaștii credeau, că lumea se va sfîrși cu anul 1000, și după aceea va urma imperiul milenar al lui Messia. La întărirea acelei credinți au contribuit mult groaznicele nefericiri și catastrofe venite asupra oamenilor în timpul acela. A dispărut însă iar până la ivirea protestantismului, când iarăși a fost reînviat și propus în felurite și extravagante moduri. Astăzi numai unele secte, ca Mormonii, Pietiștii și Irvingianii, mai susțin această învățătură. [Dr. Iacob Radu.]

Chilîșeni, sat în Bucovina, căp. Vijnța, j. Putila, form. comună și parochie cu atenețele: Socolea, Hrobeșcea, Racovea, Marchea, Moisea și Mistecioul, are 1019 loc. și școală primară. [Dr. I. G. Siera.]

Chilo —, v. kilo —.

Chiloé, provincie în republica Chile (America de sud), compusă din grupa *insulelor C.* (insula C. 8570 km²), 10,348 km², și 78,522 loc. (1891); capitala Ancud. Export de guano.

Chilognatha, (zool.) miriapode cu câte două părechi de picioare pentru fiecare inel, afară de al treilea post-cefalic, care poartă o singură păreche de picioare. Corpul aproape cilindric. Antenele scurte, din 7 articole. Stigmatele ventrale, vegetariene. Cupr. genurile: *Glomeris*, *Polyzonium*, etc.

Chilon, v. Cheilon.

Chilopoda, (zool.) miriapode cu o singură păreche de picioare pentru fiecare inel. Corpul deprimat, antenele lungi, multiarticulate. Stigmatele laterale, rareori dorsale, veninoase; se hrănesc cu paingeni sau insecte mici. *Scutigera* trăiește în Africa și în regiunile calde ale Europei. Cupr. genurile: *Scolopendra*, *Cryptops*, *Geophilus*, etc.

Chilperich, doi regi ai Francilor din familia Merovingienilor. 1) C. I, fiul lui Clotar I, la

moartea tatălui său (561) moșteni țeara din vest cu Soissons. În 562 năvăleşce în statul fratelui său Sigebert, care îl respinge îndată. Pismuind pe Sigebert, care se căsătorise cu frumoasa Brunhilda, fiica lui Athanagild, regele Visigoților, se căsătorii și el cu Galswintha, sora Brunhildei, pe care însă o părăsi pentru o concubină, Fredegonda. Galswintha fu strangulată de Fredegonda, iar Brunhilda începe lupta spre a resbuna pe sora sa. Sigebert învinge, Chilperich cere pace dar o calcă și din nou este învins, Sigebert este proclamat rege de Francii lui Chilperich. Doi trimiși ai Fredegondeiucid pe Sigebert tocmai când Francii îl ridicau pe scut. C. continuă cu succes lupta contra lui Childebert II și Gontran, dar în 584 fu asasinat. 2) *C. II*, rege nominal ridicat de Neustria (715) și bătut de Carol Martel la Ambleve (716) apoi la Vinci (717) și apoi la Soissons (719), unde însă a fost recunoscut de Carol ca rege. † 720. [I. S. F.]

Chim, v. Chymus.

Chimaerida, (zool.) familie de pesci din subclasa Selachiilor, ord. Holocephalilor. Au corpul lungăreț, cu botul ieșit afară, aripele pectorale libere și de dimensiuni mari, prima aripă dorsală provădută cu un ghimpe puternic, coada se termină printr'un fir lung în forma unui biciu. Are 2 genuri. *Chimaera* și *Callorhynchus*. Cel dintâiu se găsește și în mările Europei: în Marea Mediterană, Marea Nordică, (*Chimaera monstrosa*), cel de al doilea în regiunile antarctice. [A.]

Chimay, familie belg. de principii. Remarcabili: *François Joseph Philippe de Riquet, conte Carman, principe de C.*, n. 1771; în revoluția franc. aderent al Bourbonilor. 1815 deputat în cameră. Mai târziu a trecut în Olanda. 1805 a luat în căsătorie pe fosta soție a deputatului din convent Tallien. † 1835. — *Joseph, principe de C.*, n. 1836; 1884—92 ministru al afacerilor străine în Belgia. † 1892.

Chimborazo, pisc în Cordilierii, la Quito, vulcan stins, un con de trachită, 6310 m. înalt; mai înainte se credea cel mai înalt munte al Americii; Whymp'r s'a urcat (1880) până în vârful lui.

Chimen, numele popular al plantei *Carum Carvi* L. (v. ac.)

Chimenitul Sevastos, vestit dascăl grec, reorganizatorul școlii grecesci, sub Brâncoveanu. Originar din Trapezunt, învățat la Constantinopole și în Italia, dascăl la școala greacă din Stambul, a fost chemat în 1689 de Vodă Brâncoveanu, în locul lui Cacavela, trecut în Moldova, și ținut la mare rang.

Chimera, (Chimaira, grec.), un monstru mitologic cu capul de leu, coada de bălaur și trupul de capră și în același timp vărsând foc pe gură; crescută de un rege al Cariei și ucisă de Bellephontes. După Hesiod C. era fiica lui Tiphon și al Echidnei, monstru cu trei capete: unul de leu, altul de capră și al treilea de bălaur. Monetele din Sikyon și din Korint aveau pe ele chipul C.-ei. Numirea de C. se dă și la cugetări fantastice, iluziuni nerealizabile.

Chimia, știința care se ocupă cu studiarea compunerii și descompunerii corpurilor, precum și a legilor după cari au loc aceste fenomene, al căror efect este de a schimba natura materiei ce compune corpurile. Ca știință, C. datează

din secolul nostru; începuturile ei se pierd în întunerecul timpurilor; căci este evident, că fenomenele, de cari se ocupă C. s'au petrecut și înainte și după apariția omului, care le-a observat, s'a servit de ele, fără însă a și-le pute explica. Totuși încă din timpurile vechi s'au agitat de cătră filosofi greci chestiuni privitoare la natura materiei, constituția ei, etc., și a trebuit să treacă deci de secolii până când aceste chestiuni să fie elucidate în așa mod, ca să poată satisface atât pe cel mai abstract teoretician, cât și pe cel mai scrupulos practicant. Dacă teoria a mers așa de greu, practica a mers progresând continuu, deși cu încetul, grație necesității ce simte omul de a descoperii mijloacele, prin cari să-și poată ușura traiul și să-și prelungească viața. În așa mod s'a născut *Alchimia* (v. ac.) La începutul secolului nostru s'au pus de cătră marele chimist francez Lavoisier bazele C.-ei ca știință. Opera lui, deși a întâmpinat dificultăți în stabilirea ei, căci a trebuit să lupte contra teoriei flogisticului lui Stahl, totuși a reușit, fiind basată pe experiență și observație. Succesorii lui Lavoisier au continuat opera începută de el, și pe la 1830 s'au pus bazele unei teorii nou: *teoria atomică*. Dalton, Gay-Lussac, Dumas, Laurent și Gerhardt, sânt susținătorii noivelor idei, și au trebuit să lupte contra atacurilor lui Berthollet, Berzelius, etc., reprezentanții cei mai autorizați ai teoriei numite a *echivalențelor*, care luase naștere în Germania și de aici se răspândise în toate părțile. În timpurile noastre găsim pe Wurtz, care, cu spiritul său îndrăzneț, a luptat cu succes contra lui H. S. C. Deville, ultimul și cel mai convins reprezentant al teoriei echivalențelor. Astăzi cu toții admit teoria atomică. — *C. teoretică* arată legile, cărora sânt supuse combinațiunile chimice și descompunerile; *C. specială* tratează elementele singurate și combinațiunile lor; *C. sintetică* arată prepararea combinațiunilor chimice; *C. analitică* expune metodele pentru determinarea părților constituante ale corpurilor; *C. anorganică* tratează elementele și combinațiunile din lumea anorganică, *C. organică* combinațiunile carbonului, dintre cari multe se află în organismele vegetale și animale.

Chimion, numele vulgar al fructelor de *Cuminum Cuminum* L. (v. ac.)

Chimittipla, arta de a face clișeuri de zinc sau cupru pentru tipografie. O placă netedă de zinc sau cupru se acoperă cu lac (vernisi) și în acesta se gravează desenul, fără a sgăria placa; încălțim apoi ușor placa și turnăm un aliagiu ușor fusibil (de plumb, bismut și staniu); acesta se topește și intră în locurile descoperite. Trănd în urmă placa recită cu acid azotic diluat în părțile, cari au fost acoperite cu vernis, zincul se disolvă până la o adâncime oarecare, iar aliagiul, pe care l-am turnat, păstrează forma desenului și ne dă un clișeu.

Chimonanthus Lindl., (botan.) gen monotypic care împreună cu gen. *Calycanthus* L. formează mica familie a Calycanthaceelor. Singura specie *C. fragrans* Lindl. (*Calycanthus praecox* L.) este un arbust din Iaponia. Se cultivă prin grădini din cauza florilor sale, ce au un miros plăcut, care se aseamănă cu mirosul de zambilo.

[Z. C. P.]

Chimval, v. Cimbala.

China, (Cina, Sina, chinezesce »Ciung-Kvo«), imperiu în partea estică a Asiei, cu un teritor de ca. 11.080,650 km²., din cari vr'o 3.969,650 km². e C. proprie. De imperiul chinez se țin, afară de C. proprie, țările: Mandjuria, Mongolia, Tibet, Djungaria și Turkestanul resăritean (v. ac.) C. se mărginesc la nord cu Siberia, la est cu prov. litorală rusească, cu Coreea, Golful Pecili, Marea Galbenă și Marea chineză de est, la sud-est cu Marea chineză de sud, la sud cu Annam, Birma și provinciile indobritice, la vest cu Turkestanul apusean și Asia centrală rusească. — C. proprie o formează partea sud-estică a imperiului; în ea întâlnim o bogată variație de șesuri, riuri, platouri, dealuri, văi și munți, ploaie abondantă și climă plăcută, ceea ce face ca C. să fie o țeară binecuvântată. *Munții* nu prezintă un sistem compact; cam preste mijlocul C.-ei se întinde, drept continuare a munților Küen-Lün, șirul Cing-Ling în direcție spre est, cu înălțimi de ca. 3300 m., despărțind C. de nord de către C. de mijloc și formând culmea despărțitoare a celor două riuri mari ale C.-ei; prin provinciile nordice se întinde dela sud-vest spre nord-est un platou, care din cauza coastelor sale prețioase spre Hoang-ho, are aspectul unui șir de munți. Provinciile centrale și sudice sunt traversate de munți cu direcție spre sud-est apoi nord-est, unele șiruri spre est, cu înălțimi până la 2400 m. Interiorul C.-ei fiind puțin explorat, date sigure lipsesc. *Ape*. Mările împrejmuitoare cu numeroasele lor sinuri, riurile mari și canalele dintre ele, au favorizat navigația din timpuri vechi. Riurile mari sunt Hoang-ho, lang-ce-kiang, Marele Canal imperial, Si-kiang, Liau-ho, Pei-ho, Shang-hai, Iung-kiang, etc. C. e bogată și în lacuri, cele mai mari sunt: Tung-ting-hu, Po-iang-hu, Tai-hu, Si-hu, Kan-in-hu și Hung-ce-hu, cari din urmă stau în legătură cu Canalul imperial, iar celelalte cu riuri. Isovoare de apă minerală, cu deosebire apă sulfuroasă, sunt multe în C., cele mai cercetate sunt isovoarele calde dela Ning-hai, în prov. Șantung, și dela Tang-șan lângă Peking. *Clima* trebuie să fie foarte variabilă într-o țeară, care la nord nutrește reni, iar la sud elefanți. Vânturi uscate, uragane teribile și cutremure de pământ băntuie destul de des aceste imense ținuturi. C. are mari bogății *minerale* așa: aur, argint, cupru, fier și o mulțime de pietri prețioase, precum: agate, cornaline, opale, ametiste, feldspat, talc. Salinele sunt monopolisate de către stat; minele de cărbuni se exploatează în toate părțile C.-ei; consumațiunea acestui mineral e tot atât de mare în C. ca și în țările noastre. *Agricultura* este prețuită și foarte dezvoltată; cu deosebire se cultivă mult orez și mult grâu. Multe ținuturi sunt cultivate cu o îngrijire deosebită, cu toate acestea sunt încă spre vest multe sterile. Dintre arborii fructiferi numim: citronii, portocalii, bananii, castanii, naramzii, etc. Thea este una dintre bogățiile C.-ei, ea se cultivă aproape în toate ținuturile, cu deosebire în sud. În provinciile de est sunt puține păduri, numeroase și imense în munți. *Animalele* domestice sunt mai puțin numeroase și mai mici decât în Europa. La sud se află elefanți, rinoceri, tigri, leopardi, panteri și o mulțime

de șerpi. Aproape toate soiurile de pesci din Europa se află și în C. Chinezii sunt un popor foarte *industrial* și aceasta din timpurile cele mai vechi. Ei fabrică un mare număr de obiecte de aur și de argint cu o remarcabilă fineță în execuțiune. Cizelatul asupra metalelor prezintă tot atâtea capdeopere de paciență; pietrele prețioase sunt lucrute cu o minuțioasă îngrijire. Porțelanul chinez are de veacuri o reputațiune universală; deseurile lor asupra sticlelor sunt foarte căutate. Chinezii se consideră ca popor, care cu mult înaintea erei noastre a inventat iarbă de pușcă. Industria bumbacului e foarte dezvoltată, mai ou samă din secl. XVII; coșăria și tîmplăria sunt foarte perfecționate; a comerțului imens se face cu umbrelele; fabricarea zahărului, smălțuitul și extragerea untului de lemn ocupă milioane de brațe; mătăsăria și tapetăria chineză sunt renumite și căutate. *Comerțul* acestui mare imperiu, având puse în vedere căile multiple de comunicațiune, se poate conchide că el este în interior foarte considerabil. Comerțul cu străinătatea se face parte de Chinezii parte de străini. Comerțul pe mare cu Europa se face de Englezi, de Americani și de Francezi. Principalele obiecte de exportățiune sunt: diferite stoffe de mătăasă, porțelan și thee. Rusia impoartă din C.: mătăasă, țesături de bumbac, porțelan, zahăr, fructe zaharisate, mosc (substanțe mirositoare) și thee; Rușii le dau în schimb: postavuri, piei animale și diferite alte produse de proveniență europeană; Englitera impoartă cu deosebire pânza de bumbac, batiste, catifea, fier, etc. Import la 1895 în valoare de 171.696,715 Haikvan-Taeli, export 143.293,211 H.-Taeli. Venitele statului fac vr'o 100 milioane Taeli. *Comunicațiunea*. În porturile C.-ei au intrat la 1895 37,132 năi de 29.737,078 tone. În timpul din urmă s'a luat în serios clădirea de căi ferate; 1895 s'a ordonat clădirea unui drum de fier pe lângă canalul imperial până la Peking, și formarea unei soc. chineze pe acții pentru construcția căilor ferate. În privința *administrativă* C. se împarte în 19 provincii, anume: Pe-ci-li, Kiang-su, Nyan-hvei, Șan-si, Șan-tung, Ho-nan, Șen-si, Kan-su, Ce-kiang, Kiang-si, Hu-pe, Hu-nan, Secivan, Fu-kien, Kvang-tung, Kvang-si, Iün-nan, Kvei-ciu și Șing-king; aceste se împart în departamente numite *fu*; cari iarăși se subîmpart în arondismente numite *cêu*; fiecare arondisment cuprinde mai multe districte numite *hian*. Orașele sunt împărțite în trei clase, după cum sunt reședința unei provincii, departament sau district, în cazul acesta se adaugă la numele orașului cuvântul *fu*, cêu sau *hian*. Capitala C.-ei e Peking. *Guvernamentul* »Cerescului-Imperiu« este monarhie absolută. Șeful statului se numește sacral *fu* al ceriului; unicul guvernor al lumii, marele părinte al poporului său. Tronul este ereditar în linie masculină, împăratul își numește însuși moștenitorul. Afacerile guvernamentului sunt împărțite între consiliile sau tribunalele înaltelor științe; asemenea consilii sunt 6, cari corespund la tot atâtea ministere; fiecare provincie e administrată de un intendent; de comun două provincii depind de un vice-rege. Departamentele, arondismentele și districtele au proprii lor magistrați, investiți

cu funcțiuni administrative și judiciare. Toți amployații sunt numiți de către împărat, sunt amovibili și salariați. În C. nu sunt clase privilegiate, toți Chinezii sunt egali înaintea legii și fiecare poate să ocupe conform capacității sale ori ce funcțiune. Capacitatea se determină prin examene; după susținerea unui examen candidatul intră în clasa cărturarilor; sunt trei grade de cărturari sau oameni de știință, grade permise prin concurs. Sunt 8 categorii de mandarinii, cari se deosebesc prin importanța funcțiilor lor și insigniilor, pe cari le poartă. După clasa cărturarilor urmează cea a agricultorilor și apoi a meșteșugarilor. *Justiția* e gratuită și publică; fiecare își pledează cauza sa, cu toate acestea justiția chineză e rău distribuită, arbitrară și venală. Pedepsa capitală se confirmă totdeauna de împăratul; pedepsele ordinare sunt: bastonada, amenda, pușcăriă, exilul, etc.; pedeapsa cu moarte se pronunță și cu ocazia unei omucidere involuntare; sângele unui criminal de înaltă trădare este pătat până în a 9-a generație. *Armata* chineză este fără îndoială numeroasă, fără însă a-i pute fixa numărul; ea se împarte în corpuri compuse din soldați rău echipați, rău instruiți, fără disciplină și fără spirit militar. Marina, deși numără preste 800 bastimente, e și mai inferioară decât armata teritorială; nici odată ea n'a fost capabilă să susțină cea mai mică luptă contra europenilor, nici măcar să alunge bandele de piraiți, cari infestază toate marginile C.-ei. Dealtmăntreni dovada cea mai bună despre inferioritatea armatei și marinei chineze ne-o dă ultimul resboiu chinez-japonez, cu ocaziunea oăruia C. a fost total bătută. Chinezii măturisesc patru forme de *religiuni*, toate păgâne: vechia religie chineză, din care s'a format așa numita religie a poporului; religia lui Confucius, a lui Laotse și Buddhismul. Rel. de stat este aceea, de care se ține și împăratul, adică a lui Confucius. Mohamedani se află ca la 3—4 mil., judei numai într'o comunitate; creștini preste un milion, catolici și protestanți. *Limba* pe care o vorbesc oamenii instruiți este aceeași în întreg imperiul, afară de aceasta mai sânt o mulțime de dialecte. Scrisoarea primitivă chineză era figurativă, care în urmă a devenit silabică; ea se folosește de un mare număr de semne, cari toate însă se reduc la un număr mai puțin considerabil de semne elementare numite și chei. Literatura chineză e cea mai bogată din Asia. Chinezii au cunoscut aproape toate artele și nici o știință nu le-a fost străină, dar nimic n'au perfecționat. *Populațiunea* imperiului chinez este evaluată la 402 milioane, a C.-ei proprii la 386 mil. În porturile deschise străinilor s'au numărat la 1894 9350 străini, anume: Englezi, Americani, Francezi, Portughezi, Germani, Spanioli, Scandinavi și Iaponezi. — *Chinezii* se numesc originarii locuitorii ai marelui imperiu chinez. O formațiune din elemente tibetane, birmane și siameze, poporul chinez aparține la rassa mongolică. Etnografice, Chinezii sânt de statură mică până la 1'52 m. Au fața rotundă, ochi mici, nas mic și turtit, falci ieșite, buze groase, păr negru, pe care-l tund, lăsând numai un smoc în creșoet, pe care-l împletesc. Psichice stau înaintea multor popoare asiatice, de oarece, independent de oarecari influențe străine, din puterea lor

au ajuns la oarecare cultură, au făcut descoperiri și și-au creat o literatură mai cu samă enciclopedică. Chinezii sânt blânzi, politicoși, foarte muncitori, lacomi după parale, puțin scrupuloși, mincinoși, hoți și de o mare vanitate națională; ca neguțători fac mare concurență europenilor. Familia e bine constituită; părinții sânt respectați; femeia e destul de respectată dacă se are în vedere, că căsătoria e poligamă. Imbrăcămintea e deosebită după provincii, are însă în tot locul croitura sa particulară, și diferă atât în materie cât și în înfățișare după starea materială și după poziția socială. (v. ilustr. »Tipuri asiatice» pag. 288.)

Istoria. Grecii și Romanii cunoșeau numai vag aceste imense ținuturi, pe cari ei le numiau *Serica*; popoarele Asiei numiau C. *Tsin* sau *Tchina*, de unde *Sinae* în antichitate și *China* la popoarele europene. În evul mediu C. se numia *Chatay*, numire pe care Rușii au conservat-o sub numele de *Khitaï*. Chinezii numesc imperiul lor: *regatul de mijloc*, Tatarii cuceritori l-au numit: *marele și purul (neprihănitul) imperiu*, ceea ce mai târziu s'a tradus prin: *imperiul ceresc*. Națiunea chineză o aflăm organizată foarte de timpuriu, pe de o parte însă nu într'un timp atât de mitic, după cum susțin tradițiunile naționale chineze. Fo-hi a fost legislatorul lor (3000 a. Chr.); Yao pe la 2000 a. Chr. a început marile lucrări de canalizare. De pe la secl. XXII a. Chr. multe dinastii guvernează imperiul. Sub dinastia Tchôn (care domnesce din secl. al XIII—III), C. e împărțită în mai multe state, unitatea imperiului a fost de nou restabilită de dinastia Thsin (258—197 a. Chr.); împăratul Hoang-ti clădește marel zid pentru a împiedeca incursiunea Hunilor sau Tatarilor. Sub dinastia Hanilor (până către 220 d. Chr.) Chinezii intră în raporturi cu India și imperiul roman. Dinastia Tang (618—907 d. Chr.) restabilește preponderanța C.-ei asupra tuturor ținuturilor învecinate, în curând însă reîncep invasiunile Tatarilor, cari sub Kublai-Khan, nepotul lui Gengis-Khan, devin stăpâni C.-ei (1279); Mongolii fundară dinastia Yuen, sub dominațiunea cărora C. a fost descoperită europenilor prin voiajul lui Marco Polo; la 1368 dinastia aceasta e resturnată de dinastia națională Ming, sub care Portughezii își fac prima lor apariție la Macao în 1514. La 1644 Tatarii din Mandjuria impun C.-ei familia tatară Tai-Tsing, care domnesce și în zilele noastre. În secl. al XVII iesuiții erau bine primiți, nu însă și sub dominațiunea dinastiei tatare, când creștinii au fost lung timp persecutați; Englezii, cari făceau în C. un comerț imens cu opiu, erau nepăsători față de atrocitățile autorităților chineze, când însă împăratul Tao-Kuang voia să suprimie comerțul acesta, Englezii îi declară resboiu (1840 până 1842), din care ies victorioși. Prin tratatul din Nanking Englezii obțin insula Hong-Kong și deschiderea a cinci porturi comerțului european; în urma violării tratatului acestuia, Francezii și Englezii fac o mare expedițiune la 1860, forțază intrarea lui Pei-ho și după o completă învingere impun comerțului imperiu nou tratate, cari aduc comerțului european mari avantagii. În timpul do față C. se pare într'o completă decadență; după înfrângerea suferită

din partea Iaponezilor în resboiul din 1894—95 nu s'a mai putut reculege. Puterile europene, jeloase de succesul Iaponezilor, pe cari de altmintea i-au împiedecat să se bucure de roadele victoriei lor, caută ca prin ademeniri și amenințări diplomatice să stoarcă fiecare putere cât se poate mai mult dela *galbenul om bolnav* al extremului orient. C. a făcut concesiuni în timpul din urmă Rusiei, Engliterei — două strașnice rivale în aceste îndepărtate teritorii — și Germaniei prin cedarea mai multor porturi.

Chinez, zidul, un mur de apărare de pe partea nordică a C.-ei, care la Chinezi se numește *Walitsangtseng*. A fost ridicat contra năvălirii Tatarilor sub dinastia Ming, începând din secl. XIV. Zidul de astăzi are o lungime de 3000 km. și pe unele locuri este dublu ba chiar și triplu. Are o înălțime de 11 m. și lățime de 7-5 m. Materialul principal este granit.

China, (dela quina, cuvânt al indigenilor americani), numire ce se aplică în prima linie pentru scoarța speciilor de *Cinchona* (v. ac.) »*C. cuprea*«, scoarța din specii de *Remija* (v. ac.) încă conține chinin, se distinge însă ușor prin structura ei anatomică. În loc de C. adevărată neguțătorii introduc uneori scoarțe neeficace de *Ladenbergia* sau *Exostemma*. — *Rădăcina de C.*, în farmacie numită »*tuber Chinae*« sau »*radix Chinae*«, rhizomul dela *Smilax China L.*, e unul din constituanții »siropului de Sarsaparilla« (v. ac.) [A. Pr.]

Chincha, insule, (ins. Guano), grupă de 3 insule mici lângă coastele dela Peru; însemnate pentru mulțimea de guano, aflat pe ele.

Chinchilla, un animal roșător ce trăiește în America (Peru). Se vânează pentru blana sa.

Chinchina, numire ce se derivă dela cuvântul indigen american quina, adică china (v. ac.); iar prin duplicare quinaquina, chinchina, semnifică scoarța speciilor de *Cinchona* (v. ac.) mai bogate în chinin.

Chinez, popor, v. China.

Chinez, Chinezat, (slov.: knez, kniaz; magh.: kenez), principe, stăpânitor, căpetenie. Astăzi Românii băn. numesc C. (pron. Kiniez) primarul comunei. V. art. Banat și Kinez.

Chinez, Pau, (magh. *Kinissy*), unul dintre cei mai vestiți bărbați ai Banatului. Deși de origine inferioară, prin deosebit talent ostășesc și prin rară vitejie, probată mai întâiu în luptele regelui Matia contra împ. Frideric III în Boemia și Moravia, s'a ridicat în scurt timp până la demnitatea de comite al Timișorii și suprem comandant și »căpitan« al oștirilor (1478); lui i-s'a încredințat spre apărare prin regele Matia Banatul Severin și cetățile de preste Dunăre, și la propunerea lui s'au întărit cetățile Poțașin (Panciova), Cheve (Cuvin) și Horom (Palanca). La 1479, când Turcii cu oaste de 40,000 au pătruns în Ardeal, C. chemat de Stefan Batori, voivodul Ardealului, în ajutor, îi bate crâncen pe »Câmpul pâni« lângă Alba-Iulia, lăsând la 30,000 pe câmpul luptei. La 1481 C. împresoară cetatea Golâmbaci (Galambocz) și ucide 1000 de călăreți turci; de aci pătrunde până la Crușovăț, unde a stat cu tabăra 12 zile, a pusuit tot teritoriul inamic și a adus cu sine vr'o mie de Turci robi și ca la 50,000 Sârbi refugiați, pe cari i-a așezat pe lângă Timișoara. La 1482 C., cu Petru Dușu (Doczy Péter) și Vucu Branco-

vici, bate pe Turci pe câmpiile Becicherecului. În timpul armistițiului încheiat între Matia și Baiazid II pe 8 ani, C. a îmbunătățit mult stările economice ale Banatului. Abia a expirat însă armistițiul și Turcii au pornit de nou asupra Sârbiei și asupra cetății Severinului, C. însă îi respinge. »Oastea neagră« a lui Matia se depravase cu totul, și se apucă de jafuri prin țeară, C. ridică deci oaste în contra acestei legiuni, recrutată parte mare din Boemi, și o nimicește. La 28 Ian. 1494 reg. Vladislav denumesc pe C. jude al țerii, el însă n'a putut ocupa acest post, ci a trecut preste Dunărea înghețată cu 10,000 oameni și, cuprinzând dela Ali pașa două cetăți, a luat multă blagă dela el și a mai adus cu sine o mulțime de robi și vite. Intr'aceea îi vine scire lui C. că la Belgrad s'a urzit o conjurațiune, ce avea de scop predarea Belgradului în mâna lui Ali; C. a prins și a aruncat pe conjurați în temniță și i-a judecat la moarte. Turcii împresoară cetatea Belgradului, C. însă o eliberează de sub asediu. Reg. Vladislav auzind de primejdia Belgradului, grăbesce cu numeroși soldați (sbiri, lefegii) din Ardeal spre Banat, C. îl întâmpină la hotar, dar nu mai putea vorbi, amurțise de o apoplexie topică. Vladislav trimite pe C. și pe Vart. Draghi, voivodul ardelean, cu 40,000 oameni preste Sava contra Turcilor; C. însă la 24 Nov. 1494 moare în St. Clement lângă Sava. Tradițiunea spune, că C. în juneț ar fi fost calfă de morar. C. netăgăduit a fost Român de naționalitate. [E. Tr.]

Chineză-Marea face parte din marea Ocean, e numită de Chinezi *Nan-Hai* sau Marea de Sud; e situată între China la nord, imperiul Annam la vest, insulele malaieze (Borneo și Philippinele) la sud și est; ea formează baia Canton și golfulurile Tong-King și Siam.

Chinidin, alcaloid care se găsește în *Pitaya ochina*; cristalisat din alcool în prisme cu compoziția $C_{20}H_{34}N_2O_2 + 2H_2O$.

Chinina, alcaloid cu compoziția: $CH_2O \cdot C_9H_7N \cdot C_9H_{13}(OH) \cdot N \cdot CH_3 + 3H_2O$, se găsește în coaja arborilor *Cinchonei* în cantitate de 2—3%. Se extrage din coaja acestor arbori, pulverisată, tratată cu acid clorhidric diluat, apoi precipitată cu carbonat de sodiu. Din acest precipitat se extrag alcaloizii din alcool și se separă transformându-se în sulfați. C. e corp cristalisat, se topește la 177°, se disolvă în acizi, dând săruri, precum: *Sulfatul de C.*, $C_{20}H_{34}N_2O_2 \cdot SO_4H_2 + 8H_2O$. Sărurile de chinina se întrebuintează în medicină; introdusă în organism, influențează asupra circulațiunii sângelui, temperaturii și activității creierilor în mod calmant, paralisator chiar. Ca medicament se folosește la febra intermitentă (Malaria), tusa convulsivă, diferite afecțiuni de stomac, tifus, etc. Cele mai usitate preparate sunt: *C. sulfurică* (sulfat de C.), *C. idrocloridă*, *C. tanică*.

Chinkiang, (pron. cin —), oraș cu port în prov. chineză Kiangsu, la gura râului Iang-ce-kiang; 135,000 loc.; portul e deschis și corăbii străine.

Chino, în Peru numirea oamenilor născuți din tată indian și mamă neagră; în Laplata cei născuți din tată alb și mamă indiană (Cholo), iar în Mexico Negrii curați născuți acolo în țeară.

Chinoleina, substanță azotată cu compoziția C_9H_7N , care se face la distilația chininei, cin-

conisei și alți isomeri ai acestora cu hidrat de potasiu, se găsește și în gudroanele, ce se fac la distilația cărbunilor de pământ. C. e capul unei serii de corpuri analoge, cari au aceeași structură, numite *chinoleine* precum: Lepidine, C₁₀ H₉ N, și altele.

Chinon, capitala unui arondisment în depart. franc. Indre-et-Loire, lângă râul Vienne, 4265 loc. (1891). În castelul de aci s'a prezentat fecioara dela Orleans regelui Carol VII.

Chinone, substanțe, cari se fac prin oxidațiunea fenolilor biaciți; astfel din *hidrochinona*, C₆ H₄ (OH)₂, se face C., C₆ H₄ O.

Chinovar, culoare de pictură otrăvicioasă frumoașă roșie și grea, o combinațiune chimică de mercuriu cu sulfură; se aduce în comerț în stare naturală, C. de munte, cât și preparat artificial. C. de munte este cel mai important mineraiu de mercuriu. C. preparat pe cale udă se numește Vermillon. C. de chrom, combinațiune de acid chromic cu oxid de chrom. Culoare durabilă de oleiu dă și C.-ul de antimoniu, o sulfură de antimon cu conținut de oxid. C.-ul chinez e cel mai frumos. Pe timpul lui Plinius, C. era cunoscut sub numele de *Mimum*.

Chinovin, substanță, care se găsește în coaja de China, mai cu samă în *China nova*. Albă, amorfă, cu gust amar.

Chinoviu, (grec.) lăcaș de viață comună, sinonim cu »mănăstire«, se întrebuintează mai ales pentru »schit«, care e o mănăstire mică. (v. ac. art.)

Chiococca L., (botan.) gen de plante cățărătoare, lignoase, pururea verzi, din fam. Rubiaceelor, trib. Chiococceae, cu corola valvată și inflorescența axilară, racemoasă, ce cresc în America tropicală. La noi în florăria caldă se cultivă mai adese C. *racemosa* L.; rădăcina acestei specii e cunoscută sub numirea de cainca.

[A. Pr.]

Chioggia, oraș cu port în prov. ital. Veneția, pe insula C., spre sud dela orașul Veneția, 20,381 loc.; orașul e legat cu continentul prin pod de piatră. Dela C. până la fortul San Pietro se întinde un molo uriaș, Murazzi, pentru apărarea Veneției. Loc. se ocupă cu pescuitul.

Chiojdeanca, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 3 căt. cu 2222 loc.; are 3 biserici și 1 școală mixtă. În raionul com. sunt 2 izvoare mici de apă de pucioasă.

Chiojdu, sat în Rom., j. Prahova, face parte din com. rur. Star-Chiojdu; are 2257 loc. și 3 bis.

Chiojdu din Bâsca, com. rur. în Rom., j. Buzeu, compusă din 7 căt. cu 2980 loc.; are 3 biserici și 2 școli prim., una de băieți și alta de fete, ambele în căt. Chiojdu. Terenul com. e foarte muntos și bogat în păduri și islaze; pe el se găsește urme de fier, apoi păcură, sare, ș. a., dar nu se exploatează. Com. are țîrg la Ispas.

Chionanthus L., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Oleaceelor, trib. Oleineae, din China și America boreală, caracterizat prin petalele lineare, cu basa concrecută și semănța cu albumen. C. *virginica* L. e specie, ce se cultivă la noi ca plantă rustică; cele două chineze sînt mult mai gingașe.

[A. Pr.]

Chionididae, (zool.) nisce insecte cari fac parte din ordinul Dipterelor, și cari se apropie mai mult de țîntari, s. e. *Chionea*.

Chior, v. Strabismus.

Chioru (*Chioar*, *Cetatea de Piatră*, magh. *Kővár*), fost district administrativ în jurul Șomcutei mari (Ung.) cu o suprafață de 1089 km² și 51,744 loc. (1870), toți Români, exceptând 2 com. mici magh. și alte 2 com. mixte (Magh. și Rom.) Capitala district. era Șomcuta mare. În urma art. de lege XXXIII din 1876 district. C. s'a desființat, anexându-se parte la cott. Satumare, parte la cott. Solnoc-Dobăca. Districtul s'a numit astfel după cetatea C., situată nu de parte de sat. Remetea, pe culmea unui deal înalt de 407 m., cu coaste prețipoșe și încungurată de trei părți de riul Lăpuș; ruinele cetății se ved. încă. Când și prin cine s'a zidit cetatea, nu se scie. Tradiția populară rom. din partea locului atribue zidirea cetății unui viteaz cu numele Racolța; probabil, că ea s'a zidit către sfîșitul epocii regilor din dinastia Arpadiană sau la începutul epocii regilor din dinastiile mixte; regele Sigismund o dăruia la 1392, împreună cu domeniile aparținătoare, »voevodilor români« de Ugocea și Maramureș, Balcu și Dragu; după stingerea acestor fruntașe familii române, cetatea formă când posesiunea principilor ardeleni, când a Habsburgilor. Soția lui Sigismund Báthory, Maria Cristierna, o princesă austriacă, petreuă aici timp mai îndelungat despărțită de soțul ei. În urmă cetatea ajunse în posesiunea împăratului, dar Stefan Bocskay o ocupă la 1605; la 1613 Andreiu Dóczy o ocupă pe sama regelui ung., însă Gavriil Bethlen pe basa unei convențiuni o recăștigă dela Mateiu II; la 1691 C. fu separat de cott. Solnoc-Dobăca și deveni district administrativ de sine stătător; pe timpul lui Francisc Rákóczy II cetatea era iarăși în posesiunea Habsburgilor, fiind comitele Mihail Teleki căpitanul suprem al aceleia; acesta însă trecu la Rákóczy și pe comandantul german al cetății îl puse în fiere; la 1713 Rabutin aruncă cetatea în aer și de atunci încoace remase în ruine. (Cf. »Transilvania«, Sibiu, V 150 și XI 171; C. Palmer: Nagybánya és környéke (1894); A. Gerandó, Kővár vidéke 1874-ben. Bpest, 1874.) [nt.]

Chios, (*Skio*), insulă turc. în Marea Egeică, între Samos și Lesbos, 827 km². și 59,600 loc. În partea nordică insula e muntoasă; fără păduri, solul fertil. Produce: vin, oleu, mătasă, etc. Capitala C., cu 13,000 loc., e cetate (kastro); episcopie grec. În reboiul grecesc de independență. C. fu distrus de Turci; 1881 suferi în urma unui cutremur de pământ.

Chiosc, (*turc.*) cort așezat pe coloane, pavilion pentru grădini.

Chiot, v. Hore.

Chioțoara, un laț de sîrț, de găitan sau de ață, care servă a încheia. Baierile dela cămașe sau dela alte vestminte se chiamă *chiotori*. Cornul caselor, unde se încheie bărnele, se numește *cheotori*.

Chiparos, numele vulgar al arborelui *Cupressus sempervirens* L. (v. ac.)

Chipăruș sau *Ardeu*, numiri vulgare date plantei *Capsicum annum* L. (v. ac.)

Chippewa, afluent pe stînga al riului Mississippi (America de nord), în statul Wisconsin, 400 km. lung.

Chipriani, mănăstire în Basarabia, j. Chișineu, la distanță de 35 km. de orașul Chișineu. Rușii

o numesc *Uspenski*. Mănăstirea e așezată între munți, acoperiți cu păduri mari; lângă mănăstire curge râleful Ișnovăț, care fiind poprit printr'un zăgaz chiar la poarta mănăstirei, formează un mare lac sau iaz. Măn. C. a fost zidită de Petru-Vodă pe la 1545; apoi la 1559 Alexandru Lăpușneanu a dăruit mănăstirei 12 sate, la 1698 Antioh-Vodă a închinat-o mănăstirei Zograf din Athos. Măn. C. posedă o bibliotecă și o arhivă foarte prețioasă.

Chir, (*grec.*) domn; titlu de politeță dat odinioară boierilor mari. (v. și Celebiu.) *Chir* —, *Chiro* —, (dela gr. cheir —) în compozițiune = mână, ce privesc mâna. *C.*, plantă, v. Pir.

Chiragra, v. Podagra.

Chiralina sau *Doamna C.*, în poveștile române e numele unei fete de împărat, tinăra copilă, floare din grădină, frumoasă ca o dină, (v. Afîn și Dafin). [Atm.]

Chirla, valoarea în bani a prețului închirierii unui lucru, (în general imobil), sau folosința lucrului închiriat, care rezultă dintr'o convențiune de închiriere, în virtutea căreia locatorul (proprietarul) se obligă să procure locatarului (chiriașului) folosința unui lucru, în schimbul unui preț (ohiria), care constituie valoarea locațiunei. Constatarea achitărei C.-ei se face, comuniter, pe însăși actul, care constată contractul de locațiune, sau pe o chitanță separată mai ales în lipsă de act scris. Valoarea C.-ei se probează prin condițiunile contractului, constatat într'un act scris; când contractul este verbal, dacă n'a primit nici o punere în lucrare și o parte îl neagă, existența lui nu poate fi probată prin martori, dar numai prin mărturisirea sub jurământ a părții care neagă, iar dacă contractul verbal a primit o punere în lucrare și în lipsă de chitanță, contestațiunea asupra prețului (valoarea C.-ei) se rezolvă prin jurământul proprietarului sau prin o estimațiune făcută prin experți.

Chiriacodromion, (*grec.* = Căile Domnului), colecțiune de cuvântări biser. pentru toate Duminecile de preste an, compuse de Nichifor Theotoc, archiepiscop Astrahanului în Rusia. C. s'a retipărit la Sibiu în tipogr. arhidiec. la 1855 de mitrop. Andr. Șaguna cu un adaus de predici pentru toate celelalte sărbători de preste an.

Chiriarih, (*grec.*) domn ocărmitor; sinonim cu »episcop», însemnând mai ales pe cei cu parohie, în opoziție cu arhieriei. (v. ac.)

Chirilă, *Ioan*, alias *Pușcaș*, n. în satul Blaj la 30 Oct. 1803. A învățat în Blaj, M. Oșorheiu și Cluj. Dela 1825 prof. la gimnasiul din Blaj, apoi 1830 paroh în Săcărâmb, 1846 vicar eppesc în Făgăraș și în Maiu 1862 fu numit canonic teolog în capitolul din Blaj, unde † 6 Febr. 1879; a lăsat pentru studenți români gr.-cat. o fundațiune de 5200 fl., care se administrează de capitolul mitrop. din Blaj. [Dr. Aug. Bunea].

Chirilovici, *Sofronie*, episcop în Buda, iar după moartea episcopului de acolo, Novacovici, a urmat totodată ca administrator al eparhiei ort. române din Transilvania; el a păstorit cu zel și credință această eparhie, pe care a vizitat-o, mângâind clerul și poporul, care a fost timp îndelungat lipsit de arhierie propriu; a stăruit ca eparhia veduivită a Ardealului să-și capete arhierul său, cecece la întreprunerile mitropolitului sârb. a și urmat la 1783.

Chirnogi, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată nu departe de țărmul drept al râului Argeș, e cea mai mare com. rur. a j.-lui ca populație și ca întindere, exceptând com. Lipia Bojdani; are 4620 loc.; n'are nici un căt. alipit. Locuitorii sânt foarte harnici și păstrează portul dela munte. În com. sânt 3 biserici deservite de 4 preoți, și 2 școale, una de băieți și alta de fete. Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura.

Chirograf, (*grec.*) obligațiune, creanță. *Chirografar*, creditor a cărui pretensiune se bazează pe o creanță (manuscript), fără asigurare prin pemn.

Chirogrammatomantia, arta de a cunoaște caracterul, aplecările, însușirile și aptitudinile cuiva după felul scrisorii sale. (v. și Graphologia.)

Chiromantia, Chiromantia (v. ac.); arta de a se înțelege prin semne, (mișcările mânilor și degetelor).

Chiromantia, (*Chiromantica*, *Chiromantia*), o superstițiune, pretinsa artă de a pute predică fericirea ori nefericirea cuiva din liniile de pe palmă. C., practică deja în vechime la Chaldee și Iudei, se bazează pe presupunerea astrologică, că omul este un microcosm, ale cărui organe sânt influențate de planete. C. a fost în floare în secl. XVI—XVIII. Țiganiii până în ziua de astăzi fac speculațiuni cu C. (Cf. Landsberg, Der Handteller. Posen, 1861; Allen, Manual of cheirosophy. Londra, 1885.)

Chiromys, (zool.) un gen de mamifer, care se apropie mult de momițe, din această cauză face parte din ordinul Prosimienilor, forme mergătoare de momițe. Se aseamănă cu momițele prin forma mânilor și picioarelor cari sânt prehensile (poate apuca cu dinsele). Prosimienii trăiesc în vechiul continent (Asia, Africa și Madagascar), agățati pe arbori.

Chiron, sau *Cheiron*, după mitol. gr. un centaur (v. ac.), fiul lui Chronos cu oceanida Philyra, unicul de origine divină; a locuit pe muntele Pelion. A fost sciutor de medicină și drept, învățătorul lui Achilles și al mai multor heroi, instruind și în gimnastică și musică. [Atm.]

Chiroplast, (*grec.*) un mic apurat inventat de Logier din Londra și patentat în 1814, destinat pianștilor în scopul de a da mai multă putere și agilitate degetelor și a le împiedeca a lua o pozițiune defavorabilă. C. a fost perfecționat de Stöpel, Bohrer, ș. a.; dovodindu-se ca nepractic a fost repede înlăturat.

Chiroptera sau *Liliacei*, animale mamifere, formează un ordin. Sânt provăduți cu o peliță subțire între degetele prelungite ale picioarelor dinainte și între picioarele dinderet. Au dinți incisivi, canini, masele, în total 38, și 2 țipe pe piept. La picioarele dinainte numai degetul cel mare are o ghiară, la cele dinderet, toate 5 degetele. C.-le sânt animale de noapte. Diua stau ascunși în găurile copacilor, ale zidurilor, stâncilor, peșterilor. Seara ies după hrană. Când dorm atiră de picioarele dinapoi. C. din Europa se nutresc cu insecte. În țările calde din continentul vechiu există specii, cari se nutresc cu fructe. Iarna cad într'un somn. Cele mai însemnate specii sânt *Cănele sburător* (v. Calong); *Nasul strimb* (Rhinolophus ferrum-equinum), lung. 10 cm., trăiesc în Europa sudică și centrală; *Liliacul uré-*

chiat (*Plecctus auritus*), lung. 9 cm., Europa; *Liliacul pitic* (*Vesperugo pipistrellus*), lung. 7 cm., Europa, Asia nordică și centrală; *Liliacul comun* (*Vespertilio murinus*), lung. 12 cm., Europa centrală și sudică, Africa nord., Asia vestică și resăriteană; *Vampirul* (*Phlylostoma Spectrum*), America.

Chiroteca, mănuși, în deosebi mănușile îmbrăcate de împ. Germaniei la încoronare, și preste tot mănușile episcopesci.

Chirotesia, punerea mânilor arhieresci în formă de binecuvântare pe capul unei persoane din cler, prin ce aceasta se ridică la o diregătorie și serviciu ecleziastic, fără însă a primi prin aceea darul ierarhic; s. e. la lectorat (cețet), archimandrie, cântăreț, etc. Este de a se deosebi de chirotonie.

Chirotonia, punerea sacramentală a mânilor arhieresci, taină a legii nouă, în care cel ales de Domnul din lume prin împărțirea unui dar deosebit, se ridică la treapta ierarhică sa sacramentală, s. e. diaconia, preoția și episcopia.

Chirrhoema, reumatism în mână.

Chiru, mânăstire de călugărițe în Basarabia, j. Orheiu, la distanță de 18 km. de Orheiu și 36 km. de Chişineu. Se află așezată pe șes, pe lângă riuțelul C. Imprejurimile sunt acoperite cu păduri și stânci.

Chirul, (magh. *Kerulj*), baie primitivă alcalină-muriatică în Trș., pe hotarul comunei Lóvete, cott. Odorheiu, în mijlocul unor păduri romantice de brad.

Chirurgia, (grc., = acțiunea mânei), specialitatea științei medicale, care se ocupă mai cu samă de boalele, al căror tratament necesită o intervenție operatoare. C. nu se deosebește în mod absolut de medicina internă. În progresele C.-ei moderne mai cu samă, se observă întrucât aceste două specialități se întregesc una pe alta. Pentru acest motiv chirurgul, ca să poată cu succes exercera practica sa, are neapărată trebuință de cunoștințe serioase în medicina internă; asemenea și medicul pentru boale interne, ca să poată fi util, trebuie să fie bine orientat și în chirurgie. Deosebirea între aceste două ramure ale științei medicale numai în practică există, în teorie ele nu pot fi deosebite una de alta. Părțile esențiale ale C.-ei sunt *medicina operatoare* (*akiurgia*) și *mecanurgia*, — aplicațiunea pansamentelor, bandajelor și aparatelor chirurgicale. *C. militară și de resboiu*, în principiu nu se deosebește de C., și consistă în aplicarea principiilor generale ale C.-ei asupra casurilor, cari mai cu samă în resboiu se observă. În timpuri mai de demult *Mica chirurgie* forma o deosebită disciplină, exercersa ei se încredința unor persoane fără studii medicale serioase, cari numai în mod practic își însușiau câteva manipulațiuni, s. e. a sloboși sânge, a pune ventuze și lipitori, a scoate măsele și altele de felul acesta. Astăzi în statele civilizate nici o școală medicală nu mai liberează licențe pentru acest fel de practică medicală. *Chirurg*, medic chirurg, care se ocupă în special numai cu practica chirurgiei.

Chisalița, sat pe Prut în Basarabia, j. Ismail; puțin mai sus de C. se află lacul Belouiu, iar dincoace de Prut alt lac mai mare Brateșu. C. are 800 loc., în majoritate Români. Un alt

sat cu același nume (sau *Chislița*) se află în partea dela miază-și a lacului Catalpug.

Chiseletu, com. rur. în Rom., j. Ilfov, pe țărmul Dunării, compusă din sat. C. cu 2343 loc. și Surlari ou 1057 loc., având 2 biserici și 1 școală mixtă. Loc., în mare parte Sârbi, se ocupă cu agricultura și special cu cultura legumelor, apoi mai fac comerț mare cu rogojini. La C. bătă Mihaiu Viteazul pe Turci, 1598.

Chiselhurst, sat în cott. engl. Kent, cu castelul »Camden House«, în care a locuit după 1870 Napoleon III, care muri aci 9 Ian. 1873.

Chiselita, zamă de poame fierte, s. e. de prune.

Chișerău, numele popular al plantei *Allium Schoenoprasum* L. (v. ac.)

Chiseteu, (magh. *Kiszetó*), comună rur. în Banat, cott. Timiș, cu 1435 loc. Români, stațiune de cale ferată. Aici se află un vechiu și bun cor de plugari, care a debutat cu frumoase succese. (V. Coruri de plugari.)

Chisindia, com. mică în Ung., cott. Arad, cu 1760 loc. Rom. gr.-or.; are 1 biserică pompoasă, zidită la 1888, 1 școală mixtă cu 2 învățători. Locuitorii se ocupă cu agricultura, economia de vite, și cu deosebire cu pomăritul. C. are un teritor de 14,741 jug. cat., din cari 9890 jug. aparțin domeniului princ. Sulkovscky. [S. S.]

Chişineu, 1) *C., capitala Basarabiei* și a districtului cu același nume. Posede o populațiune de preste 120,000 loc., Români, Ovrei (45,000), Ruși, Ruteni, Armeni, Bulgari și Greci. Comerțul anual se urcă la suma de preste 6 mil. ruble; obiectele principale de trafic sânt: grâne, vin, tutun și pielărie brută. Orașul are mai multe biserici frumoase, din cari mai cu samă este renumit »Soborul« (catedrală), două grădini publice, în cari se înalță două monumente, unul al Imp. Alexandru II, și altul al poetului rus Pușkin, exilat în Basarabia sub domnia Imp. Nicolae I. C. sub Cantemir-Vodă a fost un simplu sat, apoi la 1812 exarhul Gavril Badulescu a ales acest țirgușor de rezidența sa, și în curând după aceasta C. a fost numit capitala Basarabiei. Astăzi C. este sediul administrațiunii centrale a provinciei; aci locuiesce atât guvernorul provinciei, cât și mareșalul nobilimei guvernamentului; aci sânt concentrate toate instituțiunile statului, tribunale, temnița centrală, spital, cassieria generală, două gimnasii-liceale, seminar, liceul de fete, consistoriul, mitropolia, etc. Orașul se desparte în două părți: orașul vechiu — locuit de Ovrei, și orașul nou — locuit de pătura cultă. La C. apar 3 țăiare, toate în l. rusă, deoarece în l. română este riguros interzis a tipări ceva; aceste țăiare sânt: »Eparhialni Wiedomosti«, »Besarabețu« (basarabianul) și »Besarabski Wiedomosti«. C. posede o minunată bibliotecă publică, foarte bogată în cărți rusesci, franțuzesci, nemțesci, englozesci, arabe și ebraice, dar nici o carte românească nu este tolerată.

2) *Chişineu*, (magh. *Kis-Jenő*), comună mare în Ung., cott. Arad, situată în câmpia Aradului pe țărmul drept al Crisului alb. În actele publice apare la 1338. Are 358 case, cu 2250 loc. (1069 Români gr.-or.) Teritoriul o de 5442 jug. cat. pământ arător, foarte roditor, loc. cultivă industria de casă, pomăritul, stupăritul, prășirea de vite cornute și porci. C. e centrul domeniului

archiducelui Iosif. Judecătoria centrală, cartea funduală, staţiunea căii ferate, oficiu telegrafic şi poştă în loc. — *C. district protopopesc* în diecesa gr.-or. română a Aradului compus din 18 parohii; sediul în C.

3) *Chişineu*, comună mică în Ung., cott. Bihor, în valea Crişului repede. Are 266 case, cu 1327 loc. (878 Români gr.-or.) Teritoriul e de 2183 jug. cat., pământ arător şi muntos; loc. cultivă industria de casă, pomăritul, stupăritul, prăsierea de vite cornute şi porci. [†]

Chişoda, comună rurală în Banat, cott. Timis, cu 1445 loc. Români (1146) şi Germani. În C. se allă »*Chişodana*», institut rom. de credit şi economii, soc. pe acţi, fondată la 1891; capitalul social fl. 25,000; profitul net (1895) fl. 490'68 cr.

Chison, păreu în Palestina, isvoresce la poalele vestice ale Taborului, se varsă prin şesul dela Akka în Marea Mediterană; pe ripa lui se uciseră preoţii lui Baal pe timpul prorocului Iie.

Chiswick, suburbie a Londrei, în cott. engl. Middlesex, lângă Thamisa, 21,964 loc. (1891); numeroase vile.

Chit, (*Balena*), o constelaţiune mare, ce are reotascensiune 359—48 $\frac{1}{2}$ ° şi declinaţiune dela 10° nord. până la 30° sudică. Se compune după Heis din 162 stele vizibile cu ochii liberi, dintre aceste la cap *Mencar* şi la coadă *Deneb Kaitos*, ambele de gradul II, iar la grumaz *Mira* (Ceti), care este remarcabilă pentru variaţiunea candescenţei sale, (în timp de 333 $\frac{1}{3}$ ani variază între a stelelor de gradul II şi X, adică devine invisibilă pe timpul minimalului său de candescenţă.) *Mira* mai întâiu a fost observată de David Fabricius la 1596 ca o stea necunoscută de gr. III, apoi de Holwarda la 1639. Variaţiunea luminei sale a observat-o însă mai întâiu Hevel.

C., (zool.) v. Cetacea.

Chitanţa, un act, fie sub semnătură particulară, fie sub semnătură publică, care conţine atestarea creditorului că debitorul este liberat de datoria sa. După legea civilă română, ca şi după Codul Napoleon, *C.* sub semnătură privată este supusă formalităţii dublului exemplar şi al datei certă, însă în practică nu se întrebunţează. În ce priveşte *C.* Codul civil rom. declară, că anotaţiunile făcute de creditor în josul, pe marginea sau pe dosul unui titlu de creanţă, precum şi scriptura făcută de creditor pe dosul, marginea sau în josul duplicatului unui act, când acest duplicat se adă în mâinile debitorului, au valoarea unor *C.*, când tind a proba liberaţiunea debitorului. *C.* care constată achitarea examiniilor unei închirieri, face proba contractului de locaţiune. *C.* care constată plata anticipativă a chiriilor sau a câşturilor de arandă neexigibile (înainte de termin), sînt supuse transcripţiunii.

Chitara, (franc. *Guitare*), instrument musical, constă din o ladă de rezonanţă de forma unui 8. Din cauza sonorităţii ei pline şi armonioase, *C.* s'a bucurat până în mijlocul secl. present de favoarea cântăreţilor, acompaniând vocea. *C.* a Grecilor, v. *Kitara*.

Chittia, sat în Rom., j. Ilfov, pe marginea Colentinei; face parte din com. rur. Bucoveni; 322 loc. *C.* dă numele fortului Nr. I din cele 18 ale cetăţii Bucureşti. Acest fort este de l-a mărime şi e situat între fortul Chiajna Nr. XVIII şi Mogoşoaia Nr. II. Intervalele dintre adetu

trei forturi sînt bătute de bateriile 1—2 şi 18—1. Fort. *C.* face parte din sectorul de nord, pe unde vin drumurile de fier dinspre Piteşti, Tîrgovişte şi Ploesci.

Chitina, o substanţă de compos. chim. C⁹⁶ H⁸⁰ Az⁴ O⁴; ea formează cuticula, ce acopere tegumentul corpului Artropodurilor.

Chiton, (*grec.*) cămaşa fără mâneci a Grocilor vechi. v. *Tunica*.

Chiton brăzdat, (*Chiton suleatus*), o specie de melc, lung de vr'o 4 cm.

Chitonide, (zool.) molusce amphineure, cu cochila multivalvă; corpul deprimat, piciorul larg, în jurul căruia branchiile formează un cerc întrerupt înainte. Cuprinde genul *Chiton*, sau Cloporta de mare.

Chitra, numirea populară pentru fructele de *Citrus medica* L. (v. ac.)

Chiţi, v. Cetacea.

Chiţu, *George*, om de stat rom., n. 24 Aug. 1828, în satul Oboga, j. Romanaţi, pe când părinţii săi fugeau de teama Turcilor. Părintele său era mic negustoraş, dar cunoscea literatura greacă. Şcoala primară şi clasele secundare *C.* le-a învăţat în Craiova, la Ioan Maiorescu. Fiind copil talentat, fù luat sub protecţiunea caimacamului I. Bibescu şi trimis în Bucureşti la Sf. Sava. În 1848 comitetul central revoluţionar din Bucureşti îl trimite comisar de propagandă în Oltenia. În 1850 găsim pe *C.* la Viena, unde scrie »Oracolul anului 1851«, carte inspirată de un adânc sentiment religios şi patriotic. Căpătând licenţa se întoarce în Craiova în 1853 şi scoate ziarul »Vocea Oltului« până în 1859. Practică advocatura în Craiova. Partisan al loviturii din 2 Mai, găsim pe *C.* cel întâiu primar în Craiova în 1866, când salută pe princ. Carol. În 1868 ales deputat al Craiovei, ocupă un loc de frunte în partidul liberal şi e numit în mai multe rânduri ministru al instrucţiei, finanţelor, justiţiei şi internelor în cabin. Epurean şi Brătianu. *C.* a căutat să organizeze şcoala, el a făcut legea Concursului din 1879. *C.* a fost şi membru al Academiei. În 1889 fiind lovit de o crudă boală, † 28 Oct. 1897. [Gh. Gh.]

Chituluş, *Chituruş*, cocoşul păserelei, cunoscută sub numele de Pîtulicea.

Chiuituri, v. Hore.

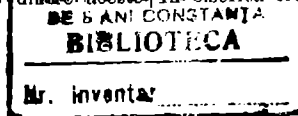
Chiusa, (*ital.*) pas între munţi. *C. di Verona*, pas aproape de lacul Garda, dinsus de Rivoli, pe unde duce drumul din Tirol la Lombardia; acum fortificat.

Chiusi, oraş în prov. ital. Siena (Toscana), 1824 loc., eppie. În antichitate Clusium, una din cele 12 republice etrusce; mormântul lui Porsena.

Chiva, *Ioan*, din Alba-Iulia, om al casei împărătesci. În 12 Aprilie 1598 îi scrie Mihaiu Viteazul ca să salute din partea sa pe comisarul imperial veniţi în Ardeal.

Chivi, (*Apteryx australis*), pasere din ordinul alergătoarelor (cursores), are un cioc lung şi subţire. N'are aripi. Penele de culoare brună. Trăiesce prin locuri băltoase în Australia. E pasere de noapte.

Chivot, în legea veche (judaică) era lada, în care se ţineau tablele legii şi toiagul lui Aron. În noua lege creştină *C.* este căsuşa numită şi

tabernacul, așezată pe masa altarului, în care se conservă cumincătura pentru morboși.

Chiwa, (*Khiva*), 1) *C.*, *Chanat* în Turkestanul apus. (Asia), în partea inferioară a râului Amu-Darja; ca. 60,000 km², (abia $\frac{1}{8}$ fructifer) cu 500,000 loc. (Uzbeki, Turcomani, ș. a.) Chanatul a fost subjugat la 1873 de Ruși și făcut vasal. 2) *C.*, oraș fortificat și reședința Chanatului de același nume, cu 6000 loc. C. se află sub protectoratul Rusiei, e situat la împreunarea canalelor: Khan și Hezarasp, spre nord-est de Astarabad, la o distanță de 560 km. Orașul are o circumferință de preste 6 km., străzi strimte și foarte murdare; 17 moschee, 22 școli, caravanseraiuri, bazine.

Chizerots și Burins, (*franc.*) seminții, ce locuiesc izolate și urite de vecinii lor, în departamentele Saône-et-Loire și Ain. Se dice, că se trag dela Saraceni. (Cf. Michel, Hist. des races maudites de la France et de l'Espagne.)

Chladni, *Ernst Florens Friederich*, fizician germ., n. 1756 în Wittenberg, † 1827. C. e înțemeietorul acusticeii științifice. A studiat acusticea iuridice, dar apoi s'a dedicat fizicii. A descoperit mai multe legi acustice și a construit aparate pentru verificarea acelor. A scris: »Entdeckungen über die Theorie des Klanges», »Akustik», »Neue Beiträge zur Akustik», »Beiträge zur praktischen Akustik und zur Lehre vom Instrumentenbau», etc.

Chlamydia, numire sinonimă pentru *Phormium*, (v. ac.)

Chlamydococcus A. Br., (botan.) gen de alge verzi Volvocacee, ale cărei celule, unite câte 4—8, au o membrană groasă, celulosică și cu cili vibrațili; protoplasma e colorată roșu sau grenat. *C. pluviatilis* Rab. trăiesce în găurile stâncilor, unde se adună apă de ploie și pe zăpeșile persistente din munții înalți; are o putere de rezistență foarte mare.

Chlamydomonadinee, (botan.) alge verzi din fam. Volvocacee, formate din celule libere cu câte 2—5 cili vibrațili, deci mobile, sau din câte 4 celule unite într'o teacă gelatinoasă, adică imobile. Se înmulțesc vegetativ prin divisiune, o celulă producând alte 2, și se reproduc prin zoospori și prin gameți mobili, rar imobili. Genul *Chlamydomonas* trăiesce în ape dulci stătătoare, băltoace, mlăștini, etc.

Chlamydospori, (botan.) sporii durabili dela unele ciuperci (mușcagauri, etc.); au un învăliș dur, resistant format dintr'o membrană externă groasă, cutinisată, cu diverse ornamente, de culoare închisă, și o altă internă subțire, mai clară; în interiorul învălișului o masă de protoplasmă cu substanțe de rezervă și nucleu. Pot sta în repaus cât timp condițiunile de dezvoltare sunt nefavorabile, iar când ele sunt propice germinează, producând un nou aparat vegetativ sau alt soru de organe de multiplicățiune, (conidii, etc.).

Chlamys, un fel de manta la vechii Greci, fără de care nu se convenia să iasă bărbații în public. Se arunca preste umărul stâng și se încheia pe umărul drept.

Chloantit, mineral, arseniura de nichel, cristalizează în sistemul cubic. Insoțesc gemintele de nichelină și de minereuri sulfuroase. Geminte mai importante la Allemont, Riechelsdorf, etc.

Chloasma, (*grec.*) pete brune-galbene ale pielii, numite și pete de ficat și provenite din o stagnare locală a sângelui; *C. uterina* având originea în mitră, se ivesce la femei însărcinate sau cu anomalii menstruale; *C. traumatică*, din presiune locală: înceingătoare, corset; *C. toxică*, prin medicamente aplicate pe piele: muștar, vesicator; *C. calorică*, prin arșița soarelui apar mici pete pe obraz: alunițe, alunele, pistrui; *C. cachecticilor*, la friguri malarice, tuberculose, cancer.

[Dr. V.]

Chlodvig, regi ai Francilor. 1) *C. I*, fiul lui Childerich și Basina, n. 465, † 511. El a întemeiat regatul unitar al Francilor, după ce mai întâiu a zdrobit pe Syagrius, ultimul guvernor al Romanilor în Galia, apoi pe Alamani și pe Visigoți. În lupta contra Alamanilor făcui vot, că dacă va birui va trece la creștinism. Aușend aceasta ostașii săi creștini s'au luptat din resputeri și an învins pe inimic. După terminarea războaielor a silit triburile Francilor să treacă la biserica catolică, și astfel a unit națiunea în credință și viață de stat.

2) *C. II*, al doilea fiu al lui Dagobert I, n. 633. După moartea tatălui său, sub epitropia mamei sale, domni în Neustria și Burgundia (656), iar după asasinarea lui Siegbert, regele Austrasiei, deveni stăpân și preste acest regat. † 656.

3) *C. III*, fiul lui Theodorici III, încă ca băiat ocupă tronul la 690. A stat sub supremația lui Pippin de Herstal majordom al regatului; † 694. [T. F.]

Chloë, (*grec.*) supranume al dănei Demeter, ca ocrotitoare a semănăturilor încolțitoare. În onoarea ei s'au ținut serbările de primăvară *Chloeia*. C. este și un nume de fetiță, folosit în poeme bucolice.

Chlor, metaloid monovalent cu greut. atom. 35.5, unul din elementele cele mai importante atât prin rolul, ce joacă în natură, cât și prin aplicațiunile sale. A fost descoperit la 1774 de către Scheele, și i-s'a dat numele dela culoarea galbenă-verde ce are. Este un metaloid gazos la temperatura ordinară, cu un miros tare și iritant, provocând tusa când e respirat chiar amestecat cu aerul. Comprimat la 0° și la 6 atmosfere se lichează, dând un lichid galben oleaginos. Este mai greu ca aerul (Dens. = 2.4482). C. este unul din elementele cele mai active, combinându-se direct sau indirect cu majoritatea corpurilor simple. Aceste combinațiuni desvoaltă atâtă căldură, încât sunt în unele casuri întovărășite de dezvoltarea de lumină. În particular e interesantă combinarea C.-lui cu hidrogenul, care sub influența directă a razelor solare se face cu exploziune. Se disolvă în apă formând *apa de C.*, care prin recire la 0° formează un hidrat colorat în galben și cristalisat. Se combină cu metaloidii și cu metalele formează *Chloruri*, comportându-se ca un element univalent, cu toate că există unii compuși, în cari C.-ul pare a-și schimba valența. Din cauza marii sale energii de combinare nu se găsește nicăiri liber în natură; în schimb însă combinațiunile sale sunt foarte răspândite, și din aceste se scoate în mod artificial C. și se prepară compușii lui. Pentru prepararea C.-lui servesc mai multe metode; în metoda industrială se face us direct sau indirect de unul din cei mai răspândiți compuși ai lui: *Chlorura de*

sodiu sau sarea comună. Pentru aceasta, sau se tratează mai întâi chlorura de sodiu cu acid sulfuric și se obține *Acidul chlorhidric*, care prin încălzire cu bioxid de mangan dă C. și alte produse accesorii; sau se încălzește direct un amestec de chlorură de sodiu cu bioxid de mangan și acid sulfuric. C. se întrebuițează în industrie sau direct ca desinfectant și decolorant, sau la fabricarea *hipochloriților*, cari servesc și ei ca desinfecțanți sau decoloranți. Dintre compuşii C.-lui sunt mai importanți: *Acidul chlorhidric*, compus al C.-lui cu hidrogenul, care e unul din acizii cei mai întrebuițați atât în industria chimică propriu zisă, cât și în celelalte branșe ale industriei și artelor. Dintre compuşii cu oxigenul, cel mai important este: *Acidul chloric*, care formează chlorați, a căror întrebuițare se răspândește din ce în ce mai mult; de asemenea: *Acidul hipochloros*, ai cărui compuşii sunt decoloranți și desinfecțanți. În natură C. se găsește mai ales sub formă de *Chlorură de sodiu*, fie în stare solidă sau în soluțiune în apa mării sau în izvoarele sărate.

Chloral, (*Aldehida tricloratd*), substanță chimică lichidă, care se face prin acțiunea chlorului asupra aldehidei, alcoolului și zaharurilor; are compoziția: $CCl_3 \cdot CH \cdot O$. Cu apă se combină ușor dând *hidratul de chloral*; $CCl_3 \cdot CH(OH)_2$ cristalizat. Se întrebuițează în medicină.

Chlorat, săruri cari derivă din acidul chloric: ClO_3 , OH . Așa C. de potasiu: ClO_3 , OK . etc. Ei servesc la prepararea oxigenului, căci prin încălzire se discompun, dând chlorure și oxigen liber.

Chlorit, minerale, silicați basici de aluminiu, magneziu și fier. C. constituie o grupă importantă de minerale, caracterisate prin un clivajiu foarte pronunțat, care permite o separațiune în lamele fine neelastice. Ele cristalizează în sistemul monoclin, culoarea lor e verde până la verde-albastru. C. cele mai principale sunt: Penin, Clinochlor, Ripidolit, Corundofilit, Amesit, Delessit, etc. C. sunt minerale secundare și presintă foarte multe pseudomorfose, din cari cele mai comune sunt acele după mize magnesiene.

Chloroanaemia, Chlorosis. (v. ac.)

Chloroform, substanță organică, cu compoziția $CHCl_3$. Se prepară încălzind chloralul cu hidrat de potasiu. Chloroformul e lichid volatil, cu miros aromatic, fierbe la 61° ; se întrebuițează în medicină ca anesthetic.

Chloromercur, v. Calomel.

Chlorometria sau *Chlorimetria*, procedură chimică-analitică pentru determinarea conținutului de chlor în chlorura de calciu.

Chlorophyceae, (botan.) ordin din clasa Algelor, *Algele verzi*, trăitoare în ape dulci, salmastre, în mări, pe pământ, asociate cu ciupercile în unii Licheni (*Usnea*, *Cladonia*, *Rocella*, etc.), sau, în fine, parasite pe animale sau plante, ori în interiorul lor. Aparatul vegetativ al lor e foarte variat, totdeauna însă celular. Celulele au în interiorul protoplasmei chloroplastide, unul sau mai mulți nuclei, pirenoidi, etc. Se înmulțesc prin spori mobili (zoospori) ori imobili și se reproduc prin gameți de același fel sau deosebiți în mărime, mobili sau imobili, ori unul mobil, celalalt mobil. În sens larg întră aci *Protococciideele*, *Confervoideele*, *Siphoneele* și *Characeele*.

Chlorophylla, (botan.) pigmentul de culoare

verde din chloroplastele plantelor verzi; în unire cu el se găsește totdeauna un pigment galben, *xanthophyllul* sau *carotina*. C. lipsesc la Ciuperci, multe Bacterii, unele Fanerogame, (Cuscuta, Orobanchae, etc.) la algele albastre, brune, roșii, la Diatomee și Peridinee. C. e unită cu cu câte un pigment special, preponderant, căruia se datorează culoarea algei; așa e *phycoyanina* la algele albastre, *phycopheina* la cele brune, *phycoerythrina* la cele roșii, *diatomina* la Diatomee, *peridinina* și *phycopyrina* la Peridinee. Se separă C. de xanthophyll tratând cu benzină extractul alcoolic de frunze verzi pulverisate. Obținând-o curată cristalizează în prisme romnice oblice, se alterează foarte ușor în contact cu oxigenul; ca produs de descompunere al ei cu acizii e *hypochlorina* sau *chlorophyllana*. Spectrul de absorbțiune al C. e caracteristic prin 4 bande de absorbțiune în regiunea roșie a spectrului solar. În soluție alcoolică pusă la lumină e foarte fluorescentă. Compoziția sa chimică elementară e cuaternară, iar după unii ar avé și fier. Pentru ca să se poată produce C. în plantă e nevoie de lumină roșie sau violetă (în unele cazuri rare înverdesc plantele la întunec, cum se vede la embrionii de brați), de temperatură potrivită, de anumite substanțe hrănitoare, cum e zaharosa, glucosa, maltosa, etc., în fine de O.

Chlorophyllina, (botan.) pigmentul verde unit cu *phycoerythrina*, cu *phycozanthina* și *phycopheina*, cu *phycocyanina*, cu *diatomina*, cu *peridinina* și *phycopyrina*, în chromatoforii algelor roșii, brune, dizolvat în conținutul celulelor algelor albastre, sau tot în chromatofori dela Diatomee și Peridinacee. Atât acest pigment, cât și *phycozanthina* (*xanthophyllina*), după Hansen ar fi identice cu *chlorophylla* și *xanthophylla* din chloroplastidele plantelor mai superioare decât algele.

Chlorophyte, (botan.) grup de plante criptogame, cuprinzând, după Reichenbach, Algele, Muscienele și Criptogamele vasculare, iar după Rabenhorst, numai Algele și Muscienele.

Chloroplastide, (botan.) *chloroplaste*, *chloroleucite*, *grăunți de chlorophyll*, *corpi chlorophylliani*. Formațiuni verzi închise în interiorul protoplasmei celulelor sau în alte părți ale corpului majorității plantelor; s. e. în spori de Musciene și Criptogame vasculare, în propagule de Musciene, în aparatul vegetativ al algelor chlorophyceae; în frunzele, tulpinile și ramurile verzi ale plantelor Fanerogame, Criptogame vasculare și Musciene. Forma lor e foarte variabilă, precum și numărul lor într'o celulă. În genere, sunt mai mici și mai numeroase în celulele plantelor mai superioare, mai mari, și mai puține în celulele celor inferioare. Pot fi rotunde, sferice, ovale, eliptice; ca un pișcot; ca o fasie lungă (la *Desmidiacee*); ca o fasie inelară, dar cu capetele neunite; ca mai multe bande așezate în stea (*Zygnemee*); ca fășii neregulate; ca o fasie spirală (*Spirogyra*), etc. Ca structură sunt formate dintr'un substrat (*stroma*) albuminoid, în care se află, ca nisec mici grăunți (*grana*), pigmentul *chlorophylla* (v. ac.) asociat încă cu unul sau doi pigmenți diferit colorați. Mai cuprind grăunți de amidon sau substanțe dulci, ca rezultate din asimilațiunea *chlorophylliană*, ce își are sediul în ele.

Chloroplastina, (botan.) ar forma, după Fr. Schwartz, cordoanele de pigment, între cari sînt cuprinse părțile stromei (*metaxinei*), din chloroplastide (v. ac.)

Chlorops taeniopus, o muscă care atacă grăul. Omidă ei produce prin împunsăturile ei nisele buburuze pe palele de grău și de orz și face ca spicul să nu iasă de loc din vagină, ori și dacă iese să rămână steril, fără boabe; *Chrysalida* ei este de culoare cafenie și se găsește în paiu și miriște.

Chlororufina, (botan.) o substanță colorantă verde, disolvată în uleiuri (sau, cum se numește, un *lipochrom*), descrisă de Rostafinsky, și care e identică cu hematocromul descris de Cohn la *Hematococcus*.

Chlorosis, un morb care constă în aceea, că celulele de sânge conțin mai puțin haemoglobin. Se ivesce la persoanele tinere în dezvoltare, între 14—25 ani, cu deosebire la fete. Simptome: față palidă bătînd în verde, bătăi de inimă, depresiune sau iritație, dureri de cap, obstipație urmată de diaree, insomnie, dureri de stomac; adese însoțesc C. ca complicație, ulc de stomac. Inima, cu deosebire partea dreaptă, e dilatăată, se aud sunete accesorii asupra arteriilor mai mari (Nonnengeräusch — bruit de diable). Ca cauză a C.-ei se amintesc: dor de patrie, griji, amor nefericit, traiu rău și între împrejurări igienice rele. Causa adevărată se ascunde în organele, cari pregătesc sângele: splina, măduva oaselor, ș. a. Durată e lungă, se vindecă în decurs de 6—8 săptămîni sub cură rațională, uneori se ivesce iară (chlorosis recidivans), uneori se continuă (chlorosis habitualis). [Dr. M. G. Pop.]

În botanică se înțelege sub C. starea bolnavicioasă a plantelor verzi, cari, cu toate că sînt la lumină, devin verzi palide preste tot, ori numai în unele locuri. Causa pare a fi lipsa fierului din alimentele extrase din pămînt de rădăcini, căoi udând asemenea plante bolnave cu soluții slabe de săruri cu fier, ele își recapătă culoarea și vigoarea obicinuită.

Chloroxylon D. C., (botan.) gen de plante din familia Meliacee, cu o singură specie, *C. Swietenia D. C.*, originară din Indiile orientale. În regiunile noastre cultivat în sere calde. Lemnul său greu, rezistent, compact, de o culoare verde gălbue, cunoscut sub numele de *lemn satinat de India*, e prețios și mult întrebuințat în strungărie. Mai produce și o reșină cu aceleași întrebuințări ca cea de pin. Tot *C.* se numesc lemnele putrede verzi sau albastrii de prin păduri, datorindu-și culoarea lor producerei unui acid, *acid xylochloric*, de cătră o ciupercă, ce se desvoaltă pe ele, *Peziza eruginea*.

Chlorura, (chim.) combinațiune chimică a chlorului cu metale; ș. e. C. de magneziu (Mg Cl).

Chlotar, numele mai multor regi franci din fam. Merovingienilor. C. I 511—561; C. II 584—628; uni sub sceptrul său întreagă Franția; C. III 656—670.

Chlum, oraș în Boemia, lângă Königgrätz; ocuparea acestui oraș de cătră Prusieni decise lupta dela Königgrätz 3 Iul. 1866. Pierderea luptei au motivat-o Austriacii (Benedek) cu o negură, care s'a lăsat asupra orașului în ziua luptei (proverbială negură dela C.)

Chlumecky, Ioan, Cavalier de, om de stat austriac, n. 1834; întră în serviciu de stat, ajunse

substituit, 1867—70 consilier gubernial în Brünn, apoi deputat în dieta imperială și în dieta provincială a Moraviei, 1871 ministru de agricultură în cabinetul Auersperg, 1875 ministru de comerț; 1893 președinte al casei deputaților în Viena.

Chnum, în mitol. egipt. identic cu Knepf, la Greci Chnubis și Knuphis, reprezenta pe deul Ra, ca deul al soarelui, oînd călătorea în lumea de jos, (soarele după apunere). Se închipuia un cap de berbec. [Atm.]

Chocand, (*Kokan*), odinioară chanat în Asia centrală; 1853—76 ocupat de Ruși și transformat în provincia Ferghana (v. ac.) V. și Kokan.

Choctaw, (prou. ciocta), popor indian în America de nord, trăiesce în teritoriul indian, are comune organizate și școale bune; 18,000 suflete.

Chodshent, oraș în Asia, în ținutul riului Sir Darja, 34,800 loc.; 1865 ocupat de Ruși.

Choiseul, familie nobilă franceză, din care s'au ridicat mai mulți generali și bărbați distinși, între cari cel mai cunoscut este: *Etienne-François, duce de Choiseul* comte de Stainville, n. 28 Iunie 1719. Susținut de marchisa de Pompadour ajunse ambasador la Roma apoi la Viena, unde încheie alianța dintre Franția și Austria contra lui Frederic cel Mare. 1758 întră în ministeriu. Protector al comerțului și industriei, el mări marina și armata, susține interesele Franției, încurajă confederațiunea poloneză, încurcă pe Rusia în resboiu cu Turcia, convinge pe rege să alunge pe Iesuiți, încheie cu suveranii bourbonni cunoscutul »Pacte de Familles«, uni Corsica și Lorena la Franția, dar pierd Canada. În 1770 primi ordin de arestare și se retrase din Paris. Ludovic XVI îi dăte voie să se așeze în Paris, unde muri 7 Maiu 1785. [I. S. F.]

Cholagoga, (med.) remedii ce sprijinesc secreționarea fierii, sau cari eliminează fierea aglomerată în sânge, ș. e. la gălbinae. De grupa întăiu se ține fierea însăși și sărurile ei, de a doua: purganții saline, Aloë, Rhabarber, etc.

Cholecystotomia, extirparea resp. incizia vesicii biliare.

Cholelithiasis, (med.) morb de ficat caracterizat prin prezența unor concrețiuni, numite *calculi biliari* (în formă de piatră sau năsip). Acești calculi produc dureri în regiunea ficatului, cari agravându-se constituiesc colica hepatică; deranjează apetitul și slăbește moralul bolnavului. C. se tratează prin medicamente, cari, întroduse în corp, disolvă calculii sau le micșorează volumul, astfel că pot trece ușor din beșica fierii în duoden; în casuri grave bolnavul se supune unei operațiuni ca să se delătore calculii mai de grabă.

Cholera, (*C. asiatică*, *C. indică*, *C. epidemică*, *C. morbus*), este o boală exotică, acută, gravă, dureroasă, infecțioasă, cu mers repede, caracterizată mai ales prin vărsături, scaune apoase abundente, la începutul boalei fecaloide, apoi albicioase, conținînd cantități mari de epiteli eliminate de pe suprafața internă a intestinelor, prin crampe, prin scăderea temperaturii corpului, stingerea vocii, suprimarea secrețiunii de urină, prin respirația dificilă, cianosă (colorit vînat al buzelor, nasului, extremităților), prin algiditate, puls insensibil. Cei mai mulți bolnavi mor de asfixie, cei cari resistă cad adeseori în timpul

reacțiunii într-o stare tifoidă asemenea periculoasă. Există însă și cazuri de C. asiatică ușoară, ambulatorie, mai ales la începutul epidemiilor de C. se observă diaree promonitoare, cari sunt predecesore C.-ei, căci în excrementele bolnavilor afectați de această formă ușoară se găsesc bacilii caracteristici ai C.-ei. Din bolnavii de C. mor aproape 50%.

C. este originară în India, ea se propagă prin bacilul virgula, un spiril descoperit de R. Koch în 1883 în scaunele și corpul bolnavilor de C. asiatică, și se deosebește de Gastro-Enterita, numită *Cholera* și *C. nostras*, originară și la noi, descrisă deja de Hippocrate și de Celsu. Simptomele analoage cu ale C.-ei apar și după otrăvire prin arsen, prin bichlorur de mercuriu, prin tartar stibiat, prin ciuperci, prin carne putredă. Diagnosa C.-ei se confirmă prin prezența bacilului virgula în excrementele și în intestinele bolnavilor; acest bacil produce o materie toxică, care mortifică epiteliul intestinal și care resorbită otrăvesce sângele și paralizează nervii organelor circulatori. C. se propagă prin bolnavi și prin cadavrele lor, prin oameni sănătoși, cari au fost în contact cu bolnavi, prin efectele bolnavilor, mai ales prin pânzături murdare, prin vestimente și așternuturi infectate, prin apa în care au fost aruncate materiile fecale ale bolnavilor de C., prin alimente contaminate, prin trăsuri, corăbii, în cari au zăcut bolnavi de C. Din cauză că bacilul C.-ei își conservă viabilitatea mult timp în apă, așa este și mediul principal de propagarea boalei.

Până la 1817 C. a existat numai în India, în mod endemic, în timpul dela 1817 până la 1823 ea a făcut prima invasiune în Asia occidentală și în Africa, în 1826 prima invasiune în Europa. În măsura în care s'a perfecționat comunicația, s'a scurtat calea din India în Europa, a devenit și mai frecventă aparițiunea C.-ei la noi. C. poate veni din India în Europa prin 3 căi: pe uscat prin Asia centrală și de acolo în imperiul Rusiei, pe cale maritimă sau prin Golful Persic și Marea Caspică, sau prin Marea Roșie și canalul de Suez. Prin pelerinajele religioase ale Mohamedanilor din India la Meca se transportă boala adeseori la Meca și de acolo, prin pelerinii veniți din alte țări, în diferite porturi ale Mării Roșii, în Egipt și în Europa; prin transportarea cadavrelor Schiștilor din alte țări în Persia, la locul sfânt din Kerbela, se infectă de C. localitățile, prin cari trec aceste procesiuni funebre.

În România a apărut C. asiatică în 1831, 1848, 1855, 1865—66, 1873 și 1893. În 1893 s'au bolnăvit de C. în tot regatul român 1494 persoane, din cari au murit 872.

Guvernele statelor Europei au întrebuițat deja în secolele trecute în contra ciumei, dela 1826 în contra C.-ei, mai târziu și în contra febrei galbene, un aparat carantină complicat și costisitor, cu organizația foarte diferită, apoi au creșut că în contra inimicului comun trebuie să se apere printr-o prevențiune comună și de aceea s'au convocat în diferite timpuri, cu începere dela 1852, conferințe sanitare internaționale, în cari s'au pus bazele convențiilor sanitare internaționale. Conferința din Roma din 1855 s'a ocupat de măsuri pentru stingerea C.-ei la originea ei, pentru priveghierea sanitară a pe-

lerinajelor religioase la Meca; mai importantă a fost conferința sanitară internațională din Dresda din 1893, căci convențiunea sanitară internațională, alcătuită la acea conferință, este baza prevențiunii moderne a C.-ei, ea a lăsat însă la o parte profilaxia sanitară din Golful Persic și calea prin Asia centrală și a fost completată prin convențiunea sanitară internațională din Paris din 1894, care a stabilit măsurile sanitare de luat în Golful Persic; iar calea prin Asia centrală a ramas neînchisă. Convențiunea sanitară din Dresda din 1893 a moderat rigoarea vechilor măsuri, cari au împiedecat comunicațiunea, a desființat carantinele pe uscat, înlocuindu-le prin revisia sanitară cu desinfecțiune, a precisat casurile, în cari se poate aplica carantina în porturile maritime, a redus durata carantinei maritime și a stabilit un control sanitar rațional al navigațiunii fluviale; ea impune guvernelor două misiuni: apărarea țării propriie în contra C.-ei și localizarea boalei pentru ca să nu treacă în țările vecine. (Cf. Carantina și Convențiuni sanitare.) [I. Felix.]

Lit.: V. Babeș, Note sur la defense de la Roumanie contre le C. en 1892 și Deuxième communication à l'Académie de Paris sur le Cholera; România medicală 1893 nr. 5; V. Babeș, Studiu critic asupra C.-ei în Bulgaria; România medicală 1893 nr. 18; I. Felix, Dare de samă asupra epidemiei de C. din 1893. București, 1893; I. Felix, Raport asupra conferinței sanitare internaț. din Dresda. București, 1893; Protocoles et Procès-verbaux de la conférence sanitaire internationale de Dresde. Dresde, 1893; Protocoles et Procès-verbaux de la conférence sanitaire internationale de Paris. Paris, 1894.)

Choleric, v. Temperament.

Cholesterina, substanță, care se găsește în organismul omului, mai cu samă în fiere, în creier, în substanța aparatului nervos; se află de asemenea în plante și în gălbinaș de ou. C. se extrage mai bine din calculele biliare, unde se află în stare aproape curată, prin dizolvare în alcool fierbinte. Substanța cristalisată, are compos. $C_{26}H_{46}OH$, se topește la 145° ; insolubilă în apă, solubilă în alcool, eter și acid acetic.

Choliambus, în versificațiunea metrică versul, în care urmează silabele astfel: — — — —.

Cholin, substanța alcalină cu compoziția $N(CH_3)_3$ ($CH_3—CH_2$. OH). (OH), care se găsește în fiere.

Choloepus sau Bradypus, v. Ai.

Chondrin, substanță, ce se extrage din cartilajele (sgârçuurile) animalelor, fierde cu apa în timp îndelungat; recind soluțiunea C. se închiagă la rece și ne dă gelatina.

Chondrogen, substanță, din care sunt oamate cartilajele (sgârçuurile), cari leagă oasele animalelor. Se poate extrage cu apă rece din cartilaje. Dacă extragem cartilajele cu apă fierbinte în timp de 24 oare, atunci se disolvă chondrina, care la rece se închiagă și ne dă gelatina.

Chondropterygieni sau *Selacieni*, sau *Plagiostomi*, un ordin de pesci foarte importanți din cauza organizației inferioare, pe care o prezintă. Scheletul lor în loc să fie osificat, a ramas în stare cartilagineasă, iar orificiile lor respiratoare (branhiale) se deschid deosebit, și dea dreptul pe suprafața pielei. Gura lor e pe fața

ventrală și transversală, de aici și numele de Plagiostom. Aproape toți trăiesc în mare, afară de unii, cari se află în riurile cele mari americane și indiene. Din acest ordin fac parte: *Rechinul* (Carcharias); *Torpila* (Torpedo), sau peșcele electric; *Calcanul* (Raja), etc.

Chopart, *Francisc*, chirurg franc., n. 1743 în Paris și † 1793; a fost prof. la școala medicală din Paris, și a scris câteva opere de specialitate. *Operațiunea lui C.*, amputarea piciorului conservând călcâiul, i-a păstrat numele până în vremile noastre.

Chopin, *Frédéric Fr.*, pianist și compozitor, n. 1809 la Zelazowa-Wola, † la Paris 1849. Afară de câteva bucăți pentru voce acompaniată, tot ce a scris C. e dedicat pianului, pe care îl ridică la cel mai înalt grad, creându-i un stil fără precursori și fără continuatori, dar ale cărei influențe nu se limitară la compozitorii pianiști. Multe din formele întrebunțate de C. sunt sau creațiuni proprii sau transformări de nerecunoscut. Caracteristica stilului său e o bogăție neîntrecută în combinațiunile ritmice și o varietate surprinzătoare în modulațiune. Cu toată greutatea lor, compozițiunile lui C. au devenit populare între pianiști. [T. C.]

Chor — v. și Cor —.

Chorasan, prov. în partea nord-estică a Persiei («Hircania» și «Parthia» veche), cu marele deșert sărat, în partea nordică e muntoasă, bogată în păduri și izvoare; 272,560 km², și 693,000 loc. Capitala Mesched.

Chordata, numșle marelui grup de animale, care cuprinde pe lângă vertebrate, câteva forme inferioare, foarte importante din punctul de vedere al înruderii Vertebratelor cu Nervebratele, — ca Ascidiile, Amphioxul, Balanoglosul, etc. Caracteristica fundamentală a Vertebratelor e poziția dorsală a centrelor nervoase cerebro-spinale (creer și meduvă), și existența unui ax scheletic intern, coloana vertebrală formată dintr'un lanț de oase mici articulate, care pe lângă alte funcțiuni mai slujesc de canal, care cuprinde în lăuntru său meduva spinării. Observând vertebratele inferioare, unii pesci (Ganoizii, Selaciienii), ca Cega de pildă, se constată, că deși prin poziția dorsală a centrelor nervoase și prin toate celelalte caractere, e netăgăduit un vertebrat, totuși le lipsesc o coloană vertebrală, și în locul ei găsim un cordon longitudinal, cilindric, flexibil, căruia i-s'a dat numele de nothocord. *Nothocordul* (v. chorda dorsală) e formațiunea, care precedă coloana vertebrală. Dar există forme animale marine și mai inferioare decât pescii, și cari până acum câțiva ani de zile erau considerate ca molușce (s. e. Ascidiile), sau ca viermi (Balanoglosul), și cari sunt importante prin prezența nothocordului. S'a simțit astfel trebuința să se lărgescă vechia noțiune de Vertebrat, luat în înțelesul de animal superior, și să fie înlocuită prin aceea de *Chordat*, adecă posesor de nothocord, din care să facă parte și Vertebratele propriu zise, în înțelesul strict al cuvântului. Aceasta nouă clasificare e cu atât mai temeinică, că nu se bazează numai pe acest singur caracter, ci și pe alte două tot atât de importante prin generalitatea lor: poziția dorsală a sistemului nervos cerebro-spinal, și prefacerea în aparat respirator a porțiunii anterioare

a tubului digestiv. Animalele, cari ca Balanoglosul, Ptychodera, etc., au un nothocord puțin dezvoltat, sânt numite jumătate-chordați, *Hemichorda*; acele la cari (ca la Ascidiile, sau Tunicierii) nothocordul se întinde numai în regiunea coșii animalului, organul de locomoțiune, — au numele de *Uro-chorda*, iar animalele cu un nothocord persistent, și dezvoltat în toată lungimea animalului (Amfioxul), se numesc *Cephalo-chordata*; în sfârșit Vertebratele represint formele cele mai superioare de C. În acest grup începe să se înjghebe un schelet intern important pentru locomoțiune și pentru apărarea sistemului cerebro-spinal, care capătă aici o dezvoltare superioară. Porțiunea anterioară a acestui schelet se diferențiază în o cutie osoasă, care apără creurul, — craniul; de aici și numele de *Craniota*, dat Vertebratelor. La Vertebratele inferioare extremitatea anterioară a tubului digestiv slujesc, ca la ceilalți C., respirațiunii, formând *branchiele* (Pesci, unii Amfibieni, etc.) La Vertebratele superioare însă, cu respirație aeriană, branchiele dispar; din regiunea ocupată de branchii, se formează o parte din față, gât, și ureche, iar aparatul respirator aerian se desvoaltă, după cum arată embriologia, tot ce o dependință a tubului digestiv, sub forma unei glande, care se adaptează respirațiunii.

În Tabloul următor se presintă resumată clasificățiunea Chordaților:

<p style="text-align: center;"><i>Chordata.</i></p> <p>a) Prezența unui nothocord;</p> <p>b) Centrele nervoase dorsale;</p> <p>c) Aparatul respirator format din regiunea anterioară a tubului digestiv.</p>	<p style="text-align: center;">I. <i>Hemichorda</i> cuprinde genurile marine: Balanoglossus, Ptychodera.</p> <p style="text-align: center;">II. <i>Urochorda</i> (Tunicierii sau Ascidielo), animale marine, libero sau fixate.</p> <p style="text-align: center;">III. <i>Cephalochorda</i> cuprinde numai genul marin Amphioxul.</p> <p style="text-align: center;">IV. <i>Craniota</i>, marine, terestre, aeriene. Pești, Amphibiolo, Repșile, Paserile, Mamiferole, Omul.</p>
--	---

[D. Voinov.]

Chorda dorsală sau *Nothocordul*, e un cordon cilindric, flexibil, așezat în lungul feței dorsale a tuturor animalelor din grupul Chordata (v. ac.) E un organ persistent la unii (Amphioxul, pescii inferiori), sau numai embrionar, la restul Chordaților. E persistent la toate animalele Chordate, lipsite de un schelet intern; în acest cas el ține locul de schelet axial rudimentar, grație rigidității sale relative, și sprijină sistemul nervos central, care-i așezat deasupra sa. La Vertebratele propriu zise (Craniota), nu găsim o C. d. persistentă la animalul adult, decât numai la unii pesci inferiori, de pildă: Cega, Nisetrul, etc. Și pe măsură ce observăm pesci mai superiori, constatăm că în jurul C. d. se desvoaltă o coloană vertebrală, cartilagineasă la unii, osoasă la majoritatea Vertebratelor. Pe măsură ce se desvoaltă coloana vertebrală, schelet intern important, C. d. se reduce; cu toate acestea nu dispare cu desăvârșire, și găsim urme de ale sale chiar în scheletul axial al vertebratelor adulte cele mai superioare. Același fapt de dispartiție progresivă a C. d., față de dezvoltarea coloanei vertebrale, constant în seria Vertebratelor, îl constatăm în dezvoltarea unuia și aceluiași individ. Și la embrionul omului, la în-

ceput nu există decât C. d., care se reduce gradat prin apariția coloanei vertebrale, cartilagineoase mai întâiu, și osoase pe urmă. Se vede dar că C. d. e un organ de cea mai mare importanță; de aceea a fost luat drept caracter de clasificare a formelor animale superioare. La toate Cordatele, origina și modul său de formare sînt aceleași. Formarea sa e timpurie și face parte din întâia schițare organică embrionară. Endodermul primitiv pe linia mijlocie dorsală, își ridică în sus părțile sale, formând un soi de gghiab deschis în jos, care se sugrumă din ce în ce mai mult, până când se desprinde de pe endoderm, sub forma unui tub, sau a unui cordon compact, cilindric, a cărui poziție e dorsală prin urmare, chiar din cauza modului său de formare, și intermediară între tubul digestiv și tubul nervos. C. d. e prin urmare de origine endodermică și se formează din părțile cavității digestive primitive.

[D. Voinov.]

Chorea, afecțiune cerebrală sau de nervi. Se caracterizează prin contracții musculare involuntare, de unde rezultă mișcări neintenționate. Pacientul face grimase, mișcă mâinile, picioarele, capul, trunchiul în diferite direcțiuni fără scop și fără intențiune. Câte odată este alterat și graiul și înghițitul. În somn încetează mișcările. Inteligența e intactă sau alterată până la alienațiune mentală. Obvine mai des la copii între 6—16 ani, la femei tinere în primele luni ale gravidității și de multe ori la indiviți cu predispozițiune ereditată pentru morhuri de nervi. Poate fi provocată prin afecte (spaimă, etc.), morhuri infecțioase (rheumatism, scarlatina, typhus, etc.), prin imitațiune la indiviți (copii nervoși) cari vin în contact cu morboși de C. Câte odată se combină cu alte morhuri de nervi (hysterie, epilepsie, etc.)

Choregice, monumente, la vechii Greci colonne sau mici zidiri, pe cari învingătorii din reprezentațiile dramatice își puneau tetrapodul (v. ac.). Mai cunoscute sînt: monumentul lui Lysikrates și al lui Thrassylos.

Choreographia, arta de a însemna dansurile prin semne convenționale, cum se face aceasta la tonuri prin note.

Choreomania, Choromania, o înclinare morboasă a extremităților inferioare, câte odată și a brațelor, spre mișcări ritmice; e cauzată de o iritație a nervilor. În evl mediu se ivia și epidemic.

Chorepiscop, episcop rural; urmașii acestora sînt protopopii de ași, cari asemenea C.-lor din vechime, cu jurisdicțiune delegată dela arhieru, administrează trebile eclesiastice ale ținutului încredințat griji lor. În orient cam până în secl. VIII aveau mare influență în administrarea bisericilor rurale.

Choreu, (grec.) vers metric; v. Trocheu.

Choreutica, arta dansului.

Choriambus, în versificațiunea antică (metrică) versul, ale cărui tacte erau compuse din câte patru silabe în ordinea următoare: — — — —

Chorioidea, (med.) o membrană vasculoasă a ochiului (v. ac.).

Chorioidita, inflamația chorioideei; se ivesce în urma leziunilor, a meningitei supurative și la morbi infecțioși.

Chorion, (med.) v. Alantois și Embrion.

Choripetale sinonim cu Dialipetale (v. ac.); în clasificăția lui Engler, grup de Dicotiledonate.

Choriphyll, (botan.) sinonim dialiphyll, adică cu frunzele libere neconcescutesc sau cu frunzele periantului (v. ac.) libere.

Chorisa sau *Choriza*, se dă numele acestei fenomenului de dedublare al frunzelor florale. Poate să se facă foarte de timpuriu (*Ch. congenitală*), sau mai târziu. Un exemplu e dedublarea staminelor dela Crucifere și Capparidee.

Chorisepal, (botan.) sinonim dialisepal (v. ac.).

Chorisia H. B. K., (botan.) gen de plante din familia Malvacee, cu 3 specii originare din America tropicală, (s. e. *C. speciosa* A. St. Hil. din Brasilia), toate arbori decorativi, cari se cultivă în sere calde; au frunze palmati-compuse și flori rose-purpuri. E înrudit cu genul *Bombax*.

Chorizema Labill., (botan.) gen de plante în-decomun lignoase și pururea verzi din familia Leguminoaselor, tribul Podalyriaeae, ce cresc în Australia. Unele din specii, precum *C. varium* Bth., *illicifolium* Labill. ș. a., se cultivă la noi ca plante de florărie temperată. Vara servesc spre deorațiunea zidurilor, pilastrilor, etc.

[A. Pr.]

Chorley, oraș industrial în cott. eugl. Lancaster, cu 23,082 loc. (1891).

Chorografia, (grec.) descrierea generală a unui ținut, a unei țeri, a unei provincii, în opozițiune cu Topografia, descrierea localităților singurateice.

Chorologia, geografia plantelor și animalelor.

Chorometria, v. Geodesia.

Chosroes Nușirvan, (*cel Drept), cel Mare, regele Persiei, din fam. Sassaniților; s'a urcat pe tron la 531, a cucerit Mesopotamia și Colchis, a prădat Siria; † 579.

Chotan, oraș în Turkestanul resăritean, lângă drumul cel mare al caravelor, 40,000 loc., capitala unui chanat.

Chouans, (franc.) numirea țeranilor rescuțați pentru apărarea regalității în Franția pe timpul revoluțiunii franceze, numiți astfel după conducătorul lor Ioan Cottereau, supranumit C. (Chat huant = bou de noapte, bulhă). A un purtat lupte de guerilla în contra republicei. Fură bătuți pe peninsula Quiberon. În 1799 s'au ridicat încă odată, dar fură nimiciți prin generalul Brune; în 1814 și 1815 s'au ridicat de nou, fără succes.

Chram, patronul bisericii; fiecare biserică, când se sfințește, se pune sub scutul vr'unii sfânt, ori misteriu al legii creștine. Serbătorea acelu sfânt ori misteriu este și C. bisericii, și cu privire la oficiul divin are privilegiu deosebite.

Chremata, v. Anaxagoras.

Chrematistica, acuirea de bunuri prin schimb, în opos. cu acuirea prin producțiune proprie.

Chrematologia, (grec.) învățătura despre bani. *Chrematonomia*, învățătura despre folosirea banilor. *Chrematopoeie*, câștigarea banilor.

Chresmologia, (grec.) oracol, *Chresmolog*, tilcutorul oracolului. *Chresterion*, locul unde se comunică oracolul.

Chrestomathia, (grec.) colecțiune de fragmente, demne de a servi ca modele, din un singur scriitor, sau din mai mulți. C. se dice mai ales colecțiunea de fragmente în prosă, în opozițiune cu *Antologia*, alegere de poezii. Prima C. este a unui Heladus din secl. IV d. Chr., și a lui Proclus

din secl. V. Dar cea mai însemnată colecțiune de extrageri din autori elini antici este cea cunoscută sub numele de *Eclogae* și *Florilegium* sau *Anthologia* lui Stobaeus (v. ac.); cu atât mai importantă, cu cât cuprinde fragmente din mulți autori dispăruți.

Chrétien de Troyes, poet epic fr., n. între 1140 și 1150, † pe la 1200. În poeziile sale a prelucrat diferite părți ale mitului Artus. C. a fost cel mai renumit poet al timpului său, al cărui limbaj și formă a fost luată de model de trubaduri evului mediu. (Cf. Holland, C. Tübinga, 1854; Potvin, Bibliographie de C. Brux., 1863; Emecke H., C. als Persönlichkeit und als Dichter, 1892.)

Chriē, (grec., lat. *Chria*), termen de retorieă. Un fel de exercițiu, ce se făcea în școlile evului mediu și în care școlarul trebuia să desvolte o idee pe rând din atâtea puncte deosebite de vedere, câte *locuri comune* (v. ac.) se admitea că sînt.

Chrisma, (grec.) oleu de masline mestecat cu balsam, după ritul bisericeii orientale și eu alte 33 de arome, ce se sfințesc de către episcop sub decursul liturghiei din Joia patimilor, apoi se împarte preoților ca materie a sf. Mir. Oleul e semnul grației, ce se revarsă asupra celui miruit, întărindu-l în oredință, iar balsamul și celelalte arome virtuțile creștine, cu cari are să fie înzestrat creștinul adevărat. (v. Confirmațiune, Mir.)

[Dr. Is. Marcu.]

Chrisostom, Ioan, Sfânt, unul dintre cei patru mari doctori ai bis. orientale, numit pentru marea sa eloquentă *Gură de aur*, n. pe la 344 în Antiochia. C. a învățat elocuența dela Libaniu, cel mai vestit orator în timpul acela, iar filozofia dela Androgratiu, și în scurt timp a făcut progrese însemnate în amândouă științele. A perorat ca avocat încă în etate de 20 ani; dar curând s'a retras și a început a duce o viață solitară și aspră. A fost ordonat lector de către episc. Meletiu și a petrecut cîtva timp lângă acesta, apoi s'a retras la nise anachoreți în munții din apropierea Antiochiei. Dar bolnăvindu-se s'a reîntors în Antiochia la 381, unde sf. Flavian l-a chirotonit preot și l-a numit vicarul sîn și predicator, în care oficii s'a distins zelo și puternica sa elocuență. În 397 a fost numit arhiepiscop de Constantinopole. Acolo a avut mult de suferit din cauza intrigilor țesute în contra lui la curtea împărătească. Dușmanul lui cel mai mare a fost Teofil, patriarchul din Alexandria, care în un sinod compus din episcopi adică de ai săi, aducînd mai multe acuze în contra lui C., l-a depus și silit să meargă în exil, dar în curând fu rechemat, fiind-că poporul amenința cu revoltă. C. a cerut intervenirea Papei Inocențiu I, care l-a declarat nevinovat; dar împăratul Arcadiu și împărăteasa Eudoxia, ațîțați de dușmanii lui, îl răpiră cu puterea arinată din biserică și îl trimiseră în exil la Nicea. De aci fu dus la Cucus în Armenia și în urmă la Comano în Pont. Aici zdrobit de suferințele îndurate în călătorie, și de maltratarele soldaților, muri în 407. Corpul lui fu transportat cu mare pompă la Constantinopole în 430. Operele lui, cari cuprind 13 vol. mari, au fost publicate în ediție foarte bună de către benedictinul Montfaucon la 1728—1735, și mai în urmă de către Migne în Patrologia greacă.

Cele mai însemnate sînt omiliile, prin cari explică cărțile N. T. În limba română s'a tradus cartea »Despre preoție« de I. Barac, și mai multe omilii (eppul Melchisedec, I. Morariu).

[Dr. I. Radu.]

Chrisov, (grec. și lat. *chrysobullum*; slav. *hrisovula*), nume ce se dă actelor domnesci, ieșite din cancelaria domnească sau gospod și iscălite de Vodă sau avînd pecetea lui Vodă. Numele C. vine mai des în doc. muntenesci, și abia în secl. XVIII se generalizează și în cancelaria moldovenească, așa că sub Fanarioți și în jumătatea întăiu a secl. XIX nu se cunoaște decît cuvîntul C. În cancelaria veche se cunoșeau aceste nume, cari sînt sinonime cu C.: a) *Uric*, (slav. și ung. uric, örök, öröcnic, öröcina, öröcuvati) cu înțeles de a moșteni, heres, hereditas; pentru scriitorii vechi de documente (uricari, diiaci) frasa stereotipă din doc. slavone: »să-i fie lui și dela noi uric cu toate veniturile« însemna: »să-i fie lui și dela noi moștenire cu toate veniturile.« Dela înțelesul de moștenire, s'a trecut apoi la acel de hârtie, care întărește acest drept de moștenire. Și așa dar uric era actul ieșit din cancelaria gospod, prin care se împuternicea drepturile asupra pămîntului. b) *Ispisoc*, (slav. ispis, ispisati) întrebunțat prin secl. XV în cancelaria gospod. c) *Zapis*, (slav zapis, zapisati = înscris), se făceau când vedeau sau cumpărau răzeși. Cele mai vechi acte moldovenești sînt zapisele. Pe basa lor se scoteau dela domnie ispisoaice și urice. d) *Privilii* sau *privilegiu*, (slav. privileii), întrebunțat în secl. XV și XVI. e) *Direse*, direse, e traducerea slavonului nareadenie, și e des întrebunțat de traducători, ca vestitul Evloghie dela Neamtu. În direse erau cuprinse dispozițiuni domnesci asupra unei afaceri. f) *Carte*, (lat. charta), era o adresă, un ordin. Carte variază cu scrisoare, traducînd literal cuv. slavone corespunzătoare: cniga, list. La C., ca acte oficiale, sînt a se distinge următoarele:

1) *Hârtia*. Vechile urice se scriau pe pergament, care varia în mărime după cuprinsul actului. Uricile vechi sînt mici, scurte, cam de 24×20 cm.; altele sînt mari de 70×60 cm. Mai apoi s'au scris pe hârtie. Doc. scrise pe hârtie avem dela Lăpușneanu; cele mai vechi s'au pierdut, de vor fi fost. La hârtie e interesant a se seci marca fabricii, care ne arată calitatea hârtiei după fabrici. Se găsesc doc. scrise pe hârtii avînd capul de bou ca maroă. Mai apoi hârtia lustruită, disă turcească, a fost în mare us până în secl. XIX și nu puține documente sînt scrise pe sururi de hârtie de câte 10—12 coale mari.

2) *Scrisoarea* e cea cirilică, sau vechi moldovenoască. Cu cât actele sînt mai vechi sînt scrise mai caligrafic. Cu înmulțirea hârtiilor în cancelarie s'a stricat și scrierea. Scrierea era cu cerdac, adică cu asvărlituri pe deasupra rîndului și cu prescurtări, ceea ce face pentru mulți greoaie citirea documentelor. Regulele de scris erau altele ca aji. Nu se cunoșeau linioara și apostroful; apoi se puneau punctul și virgula uu în același loc ca aji. Deosebirea cuvîntelor nu era ca aji. Mai apoi scrierea s'a modernizat; am avut scrierea civilă cu litere latine și cirilice, între 1834—1860; iar dela Cuza am început a scrie numai cu litere latine.

3) *Titulatura*. Toate chisoavele vechi și noue începeau cu stereotip frasă: »Bojiu milostiu mi Io Constantin Voevod, gospodar zemli Moldavscoi«. Această titulatură în slavonesce a durat până la finea secl. XVIII, pe la 1780. În titulatură vechii domni își puneau titlurile lor. E cunoscută frumoasa titulatură a lui Mircea cel Bătrân: »Eu Io Mircea marele Voevod și autocrat (samoderjeț) Domn a toată țeara Ungro-Valachiei și a părților de preste munte, și a laturilor tătăresci, Herțog al Amlaşului și a Făgăraşului și Domn a Banatului Severinului și a amândurora laturilor Dunării până la marea cea mare și samoderjeț al cetății Dărăstorului«. Se vede în această enumerare de titluri o influență a curții ungare și germane. În Moldova nu găsim titulaturi în felul acesta.

4) *Incheierea*. În vechile urice, ispisoace și C. se întâlneau drept incheiere frasa oficială, prin care vel logofătul era însărcinat ca să atirne pecetea pe uric și să-l scrie, ca semn oficial de întăritură a tuturor celor cuprinse în uric. Mai apoi în secl. XVII incheierea era mai scurtă, și a continuat de a se face în slavonesce mult timp, după ce încetase de a se mai scrie documentele în slavonesce. Formulele de incheiere erau acestea: »și nime altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a Domniei mele«, sau »și altfel să nu fie« sau »și altfel să nu faceți« sau »înșuși Domnul a poruncit, a țis, a arătat«. Incheierea actelor în slavonesce a încetat cu finea secl. XVII, pe când titulatura slavonă a continuat a se scrie până la 1780 și ceva.

5) *Data*. C. vechi ca și cronicile poartă data veche în anii dela Adam și dela zidirea lumii. Biserica și statul român s'au oprit la socoteala, care dă 5508 ani dela Adam până la Christ. Aceasta reiese din o sumă de cărți bisericesci tipărite în secl. XVII, și cari dau anul tipăririi în cele două veleate, ce aveau curs. Nepotrivirea care era între începutul anului vechiu bisericesc și anul civil — unul începând la 1 Sept., iar altul la 1 Ianuarie — a adus mare confuzie și la soriitorii vechi și la istoricii de azi. Insemnarea datei în anii dela Christos a început cătră finea secl. XVIII; totuși începuturi de notare a anilor dela Christos găsim încă din secl. XVII la unele tipărituri bisericesci și la unele peceți domnesci.

6) *Iscălitura*. C. vechi nu se iscăleau, fie că domnii n'or fi știut scrie, — ceea ce nu e de admis, — fie că așa era usul cancelariei. Și domnii și boierii își atirneau pecețile, adeseori în număr mare, până la 21, mai ales în actele de închinare politică. Cam dela Ioan Vodă cel Cumplit C. începură a se iscăli de domni și de boieri. Vel logofătul iscălea în special actul; după el iscălea și piserul sau diacul. Martorii ori iscăleau ori puneau degetul, dacă nu sciau carte.

7) *Pecetea*. Pecetea a precedat iscălitura și a continuat de a se aplica și după ce C. se iscăleau. Se puneau peceți în ceară roșie, în tuș roșu și în fum. Pecețile în ceară roșie se aplicau la pergamente pe ceară galbenă, care lua adeseori proporțiuni mari până la 250 grame greutate. Pecețile în ceară, aplicate pe hârtie, erau puse pe o hârtie romboidală și pecetea apăsând pe hârtie se imprima lipindu-se de document. Pecețile erau mari și mici. Cele mari aveau un

diametru cam do 12 cm., iar cele mici cam de 2¹/₂ cm. Pe peceți se imprima marca țerii pe scutul ei, iar pe do laturi se scria numele Domnului, punându-se și data. În multe peceți se punea data în anii dela Christ. Pecețile pot fi studiate aparte din punctul de vedere al blasonului boierilor, cari puneau și ei pecețile alăturatea cu Domnul, ca un semn de vasalitate al lor.

8) *Limba*. Limba C.-lor a fost după vremuri slavonă și românească. Nu se cunosc C. scrise în grecesce, cu toată influența, ce au avut-o Fanarioții asupra țerilor române. C. au început a se da în românește pe la sfertul întâiului al secl. XVII; Elias, Tomșa, Moise Movila și Vasile Lupu cei întâi. Dela Istrati Dabija nu se mai gădesc C. date în slavonesce. Pe când cancelaria se scăpase de l. slavonă, biserica a continuat de a tipări cărți în slavonesce și românește până cătră 1730. Limba C.-lor după vremuri a fost plină de cuvinte străine. Frasa românească pare a se fi influențat de frasa slavonă, deși se gădesc forme românești și în C.-le slavone. Nu s'a făcut încă un studiu complet asupra acestei chestiuni, deși începuturi bune avem. (Cf. Hajdeu, »Limba slavă la Români« în Traianul 1870; Gr. Tocilescu, »Doc. slavone« în Revista p. Ist. Arch. și Filologie; I. Bogdan, »Cinci doc. sl.-române«; »Câteva manuscrite sl.-rom.«; V. A. Ureche, »Istoria școalei Iași«; »Sigilografia la Români«; Lt.-colonel Năsturel, »Stema României«. Buc., 1892; Ep. Melchisedec, »Noțiie ist. și arch. de pe la 48 biserici și mănăstiri din Moldova«; »Cr. Hușilor«, »Cr. Romanului«, 2 vol.; B. P. Hajdeu, »Cuvente din Bătrâni«, 3 vol.; M. Cogălniceanu, »Archiva Română«. Iași, 1890; B. P. Hajdeu, »Archiva Istorică«, 3 vol. Buc., 1865; »Ioan Vodă cel Cumplit«. Buc., 1865, 1894; Gh. Ghibănescu, »Originea Hușilor«. Berlad, 1888, idem »Grafia Cirilică«. Berlad, 1889, idem »Uricar XVIII, XXIII«, Iași 1892, 1895, idem »Documentul, studiu istoric, archeologic și paleografic«. Iași, 1895; A. D. Xenopol, »Archiva«; Codrescu, »Uricar«, 25 vol. Iași, 1852—1895.) [Gh. Ghibănescu.]

Chrisoverghi, Alexandru, poet rom., n. 27 Febr. 1811 dintr'o familie boierească, oficier și mai târziu adjutant domnesc al lui Mihaie Sturza. Remânând de copil orfan de tată și cu averea încurcată, și-a pierdut toată scurta sa tinerețe în procese. † 9 Martie 1837. Singura poezie publicată pe când trăia este »Ođă la ruinele cetății Neamțu«, inspirată de Cârlova, poezie în care C. își arată indignarea sa contra vaudalismului celor ce întrehințau pietrile răpite din ruinele cetății Neamțu la trebuințele lor. »Poesiile« complete au fost publicate în Iași 1843, însoțite de o biografie scrisă de M. Cogălniceanu. Afară de poezia citată, cartea mai conține o »Ođă lui M. Sturza«, vr'o două dedicații, vr'o două poezii erotice, vr'o câteva traduceri din A. Chénier, Schiller, Victor Hugo, Lamartine. Toate sânt foarte slabe, puține versuri corect ritmate. Tot după moartea lui C. s'a publicat și traducerea sa: »Antoni«, piesă de A. Dumas, Buc., 1837, cu o prefață de C. Negruzzi. [D. E.]

Christ, ordin cavaleresc, înființat după stingerea ord. Templarilor la 1317, de cătră Dionisius, regele Portugaliei, pentru a apăra granițele în contra Maurilor. Papa Ioan XXII a confirmat acest ordin, prescriindu-i regula sf. Benedict și

statutele Cisterciensilor și i-a acordat privilegiile ordinului de Calatrava. Papa Iulius III la 1550 a împreunat demnitatea de mare maestru cu coroana Portugaliei. La început cavalerii erau obligați la observarea celor trei voturi monastice, dar Papa Alexandru VI le-a permis să se căsătorească și i-a dispensat dela votul sărăciei. Ei purtau o haină largă de lână albă, pe piept cu o cruce roșie, sub care era una de argint. În urma multor privilegii, pe cari le aveau, și a bogățiilor, pe cari le câștigă, s'au introdus în ordin și multe abuzuri, de aceea a fost reformat mai de multe ori, iar la 1797 a fost secularizat, rămânând numai ca un ord pentru merite. În 1834 au fost confiscate și veniturile. Papa Ioan XXII a întemeiat și pentru Italia un asemenea ordin, iar Paul V la 1665 l-a supus regulei Augustinianilor. Dar cu timpul și acesta a ramas numai ca un ord pentru merite, având numai o clasă și se conferese prin un breve apostolic.

[Dr. I. Radu.]

Christian, numele mai multor principii, duci și regi; mai însemnați:

1) *C. Duce de Anhalt Bernburg*, n. 1568, † 1630; mare anteluptător al reformațiunii; a dat ajutor regelui franc. Enric IV contra Ligei catolice; unul din întemeietorii Ligei protestante dela 1608, a comandat oastea uniunii pe muntele alb (Praga).

2) *Regi în Danemarca: C. I*, n. 1426, † 1481. În 1478 a întemeiat universitatea din Copenhaga.

3) *C. II, Cel Rău*, n. 1481, † 1559; bărbat capabil, energetic, dar vehement și crud. 1520 a răpit Svedia; a omorât dintre inimizii săi vr'o 600 (scalda de sânge din Stockholm 8—10 Nov. 1520); în urma acesteia Svedia se desfăcū de uniunea hanseatică, C. fū alungat din Danemarca; 1531 a încercat să-și recâștige tronul, dar fū prins și închis pe insula Seeland, unde petrecū piună la moarte. — *C. III*, n. 1503, † 1559, introduce reformațiunea.

4) *C. IV*, n. 1577, † 1648. Cel mai popular rege al Danemarcei și Norvegiei. A promovat agricultura, navigațiunea și comerciul. A creat o puternică flotă și comerciul maritim l-a extins până la India resăriteană, unde a întemeiat colonii. A regulat finanțele țerii, a voit să șteargă iobăgia, dar n'a isbutit din cauza vebementei opozițiuni a nobilimei. În resboaie a fost nenorocos; a rezidit orașul Christiania.

5) *C. VI*, n. 1699, † 1746; a întemeiat Academia de științe din Copenhaga și gimnasiul din Altona. După ce în 1723 a ars a treia parte din Copenhaga, el o clădi din nou.

6) *C. VIII*, n. 1786, † 1848; fost guvernator al Norvegiei, apoi president al Academiei. După moartea nepotului său Frideric VI deveni rege al Danemarcei. A voit să contopească Schleswig-Holstein-ul cu Danemarca.

7) *C. IX*, n. 8 Apr. 1818 abia a apucat frênele guvernării în 15 Nov. 1863 și-a propus contopirea ducatului Schleswig-Holstein cu Danemarca, ceea ce avū de urmare resboiul cu Austria și Prusia, după care trebui să renunțe la Schleswig-Holstein și Lauenburg (pacea dela Viena, 30 Oct. 1864). Ideile sale conservative au găsit opoziție la majoritate liberală a dietei. Are următorii fi și fice: 1) Frideric, chironomul; (2) Alexandra, soția ducelui de Wales; 3) Wil-

helm George, sub numele George I regele Greciei; 4) Dagmar, sub numele Maria Teodorowna vedua Țarului Alexandru III; 5) Thyra, soția lui Ernest August duce de Chumberland; 6) Waldemar. Astfel regele C. e în rudenie cu casele domnitoare din Anglia și Rusia, și curtea sa în lunile de vară e looul de convenire al familiei.

Christian, August, duce saxon, n. 1666; a luat parte la recucerirea Budei; făcându-se preot ajunsse arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei. † 1721.

Christiania, cap. Norvegiei, situată în fundul micului golf Aggershuus, cu 148,319 loc. (1891), reședința guvernului norvegian și a unui episcop luteran; are o universitate (cu observatoriu astronomic), întemeiată la 1811 cu o prea frumoasă bibliotecă; catedrală, teatru, numeroase instituțiuni culturale și de binefacere, școale și academiile militare. Orașul vechiu a ars la 1624, cel nou e fondat de Christian IV în 1624 și clădit în mod regulat în jurul portului. Portul e vast și solid, din cauza înghețului însă nu e accesibil 3—4 luni din an, în cealaltă parte a anului comunică regulat cu Gothenburg, Copenhaga, Kiel, Hamburg și Hull. Comerciul e activ și se face cu deosebire cu lemne, scânduri, coarne, pesci ușați și sărați, fier, etc. Import: 79% mil. coroane, export 28% mil. coroane; în 1887 au intrat în port 2081 năi de 744,324 tone, au ieșit 1388 năi de 559,874 tone.

Christianit, Anortita. (v. ac.)

Christiansand, diecesă în Norvegia, 40,947 km². cu 359,416 loc. (1891). *Capitala C.*, la gura rîului Torrisdalelo, cu 12,541 loc. (1891); residență episcopescă, catedrală; șantier, port bun; pescuit și comerciul însemnat.

Christianstad, cerc administrativ în partea sud-vestică a Svediei; 6512 km², cu 221,697 loc. (1891). *Capitala C.*, lângă rîul Helge, are 10,670 loc.

Christianstaed, capitala Vestindiei daneze, situată pe insula Ste-Croix, 9600 loc.

Christici, *Filip*, om de stat sêrb, n. 1819 în Belgrad; a studiat dreptul în Viena și Paris. După reîntoarcerea sa în patrie ajunsse secretar în ministeriul cultelor; 1856 membru al Curții de casație; 1858 consilier de stat; 1860 ministru al afacerilor externe; 1873—74 ministru de culte; 1878 ministru plenipotențiat al Sêrbiei în Constantinople, 1879 în Viena și 1882 în Londra; dela 1885 guvernor al băncii naționale sêrbesci.

Christina, regine, 1) *C., regina Svediei*, n. 1626, fca lui Gustav Adolf și a princesei Maria Eleonora de Brandenburg; urmă tatălui său la tron în etate de 6 ani; dela 1644 domni singură; adună bărbați învețați în jurul său; 1654 renunță la tron în favorul principelui Carol Gustav de Pfalz-Zweibrücken; în Innsbruck trecū la catolicism; † 1689 în Roma. Biogr. de Grauert, (2 vol. 1838—42), Cloretta (1892). 2) *Maria C., regina Spaniei*, v. Maria.

Christmas, (engl., pron. crîsmes), serbătorearea Crăciunului. *C.-box*, dar de Crăciun, care se dă a doua zi de Crăciun (Boxing day).

Christodulos, pseudonimul literar al împăratului bizantin Ioan VI Cantacuzin. V. art. Cantacuzinesci.

Christofle, aliajiiu de nichel, cupru și zinc, numit argentan (sau packfong), acoperit prin galvanoplastie cu argint ($2\frac{1}{2}\%$).

Christolatria, adorarea, venerarea lui Isus Christos.

Christologia, (*grec.*) învătătura despre persoana, activitatea, relațiunea ipostatică alui Isus Christos.

Christoph, 1) *C. III*, rege al Danemarcei, duce de Bavaria, n. 1418, urmă la tron 1439 după alungarea regelui Erich X, iar 1440 ajunse și pe tronul Svediei; † 1448. 2) *C.*, duce de Württemberg, n. 1515, fiul ducelui Ulrich; urmă acestuia în domnie la 1550; organiză țeara și lucră pentru înaintarea ei culturală; † 1568.

Christophe, *Henri*, n. 1767 pe insula Saint-Christopher; negru. În 1794 a luat parte însemnată la revolta Negrilor din Haiti, avansând la gradul de general și guvernator al unei provincii. La 1807 fu ales president al republicii Haiti, dar nu a putut împiedeca constituirea părților vestice și sudice în o republică independentă sub mulatru Pétion. La 1811 se înocorează de rege al ins. Haiti, cu numele Enric I; iar în 1818, murind Pétion, încearcă din nou a uni cele două republici, dar o revoltă militară îl sili să se împusce în 8 Oct. 1820.

Christopulos, *Atanasie*, poet neogrec, n. 1770 în Castoria, a studiat în București, apoi în Pesta și Padua; fu educatorul principelui Moruzzi în București, apoi judecător în Iași, și în urmă în București, unde fu însărcinat cu elaborarea unei cărți de legi (v. Conдика Caragea, pag. 715). După ce mai ocupase unele funcțiuni în Moldova, 1833 se duse în Grecia, preste trei ani însă se reintorase în Muntenia, unde muri 1847. Scr.: »Poetica paralela«, (Atena, 1833), operă istorio-politică; o gramatică a limbei eline, tipărită în Viena 1805; drame (s. e. »Achilleus«); a transcris în limba neogrecă cartea I a Iliadei și odele de Sappho; a scris poezii anacreontice, apărute întâiu la Paris, apoi în mai multe edițiuni și traduse și în alte limbi.

Christos, (*grec.* = »uns«), nume care s'a dat atât preoților cât și regilor poporului Israeltean, pentru că aceia când se înălțau la oca de demnitate erau unși ou uleu sfințit. (Ps. 104, 15 și I Imp. 16, 6). Câte odată au fost numiți unși chiar și regii păgâni, s. e. Isaia chiamă așa pe Cir (Is. 45, 1). Cu adevărat »uns« s'a numit Isus, pentru că el a fost și preot și rege și adevăratul Messia, iar Messia evreesc înseamnă C. Despre viața și divinitatea lui C. vezi la Isus.

»*Christos a înviat*«, începutul imnului pascal, și totodată o formulă bisericească compusă pe baza mărturisirei ângerului dela mormântul lui Isus. Imnul acesta se cântă în biserică și se obicinuieste între creștini ca salutare dela Paști până la serbătorea Iuălțării. [—]

Christos în pov. românesci se arată pe pământ în societatea lui sf. Petru. În povești de regulă se vorbește de trei frați, doi rei și unul bun. Odată doi drumeți (C. și sf. Petru) întră în casă, unde era numai fratele cel mai mic și acesta îi primesce și grijesce. Cei mai mari frați, sosind acasă și vădând pe străini, injurau că i-a primit, și după ce făcură focul, fiocare începea de a spune, că ce ar dori ca să-i dea Dumnezeu. Cel mai mare dorește o turmă de oi, al doilea pământ și patru boi, iar cel mic o luntre și un

bordeiu lângă Dunăre, ca să fie luntraș. Mâneji C. celor mai mari le împlinesc dorința, iar pe cel mai mic îl ia cu sine, îl însoară și îl face luntraș. Preste mai mult timp C. și sf. Petru se fac moșnegi și într'o noapte cu vânt și ploaie sosesec la ferulm Dunării și strigă pe luntraș, ca să-i treacă. Luntrașul pleacă în timpul rău, îi trece și-i aduce în casa lui ca să se odihnească. C. atunci cere, ca să-i frigă ce are mai drag în casă. Luntrașul, care avea un prunc, îl frige pe acesta, dar C. făcu că pe vatră a crescut iarba, în care pruncul se juca nevătămat, până când cei doi frați, cari remaseră tot rei la inimă, pierdură toate câte le-a dat C. [Atn.]

Chrom, (Cr), un metal, cu greutatea atomică 52; cu densitatea 6·8; se găsesec în natură numai în combinațiuni, ca *Chromit de fier* ($Cr_2 O_3$, Fe O) în America, Ural și în Svedia; *Chromat de plumb* ($Cr O_4 Pb$). C. în stare liberă se face din *Chlorură de Cr*, $Cr Cl_3$, cu zinc topit la temperatură ridicată. Este foarte dur și greu fusibil. La cald arde în aer, dând *oxid de Chrom*; se disolvă în acid clorhidric și în acid sulfuric, nu se disolvă în acid azotic. Combinațiunile lui sânt colorate, de unde rezultă și numele lui (chroma = culoare). Combinațiunile lui corespund la trei grade de oxidațiune, anume: 1) *Oxidul de C.*; *Cr O*, în care C. e bivalent și avem *hidratul de C.*, $Cr (OH)_3$, *Chlorura de C.*, $Cr Cl_2$. 2) *Sesquioxidul de C.*, $Cr_2 O_3$, în care C. este trivalent, și avem *Chlorura chromică*, $Cr Cl_3$, *hidratul de C.*, $Cr (OH)_3$, *Sulfatul de C.*, $(SO_4)_3 Cr_2$. 3) *Peroxidul de C.*, $Cr O_2$, în care C. e divalent; precum: *acidul chromic*, $Cr O_4 H_2$.

Chromatic, (*grec.*) ce privește colorile și nuanțele lor. În musică se numesce *semiton C.* sau *Chroma*, semitonul format din două sunete ce poartă același nume, prin opoziție cu semitonul *diatonic*, format din sunete cu numiri deosebite. De aici mișcarea melodică se șice C.-ă, dacă procede prin semitonuri chromatiche. Gam a *chromatică* e aceea, care procede constant prin semitonuri, astfel, că în octava ei aușim complet cele 12 semitonuri ale octavei temperate. *Instrumentele chromatiche* se numesc cele ce pot emite toate sunetele gamei C.-e. Grecii dădeau epitetul de C. unuia din genurile musicei lor, format din două tetracorde chromatiche unite printr'un ton complementar.

Chromatica, subdiviziunea opticeii, în care se studiază colorile, a fost creată de Newton. Lumina albă nu e simplă, ci compusă din 7 lumini deosebite și anume: roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, sineliu (indigo) și violet (v. art. Spectru solar). După Newton corpurile existente ar deseompune lumina prin reflecțiune, și însași coloarea lor ar proveni din puterea lor de a reflecta una sau mai multe colorii simple. Corpurile, cari reflectează toate colorile, sânt albe, negre sânt acele cari le absorb toate, iar între aceste două limite extreme se presintă un număr infuit de nuanțe, cari vin determinate prin porțiunea razelor simple, reflectate sau absorbate (v. Combinațiunea colorilor); în alte cuvinte coloarea corpurilor provine din felul luminei, pe care o reflectează. Când un corp este luminos, moleculele lui se află într'o stare de vibrațiune foarte repede, cari se comunică la etherul din

prejuru s \ddot{u} și se propagă prin acesta sub forma de unde, întocmai cum vibrațiunile sonore se propagă prin aer; însă cu deosebirea că în aer mișcarea moleculelor are loc în însași direcțiunea, în care se propagă unda sonoră, pe când în ether ea se face transversal cu unda luminoasă. Lungimea unei etherului e foarte mică, iar repegiunea, cu care se efectuează aceste vibrațiuni, este foarte mare. Diferitele colori s \ddot{u} nt produse prin această mișcare vibratoare a etherului, diferența între ele constând numai din repegiunea mișcării. (V. art. Interferențe și Achromatism.)

Chromatice, (botan.) *filamentele* în cari se divide chromatina nucleului în momentul divisiunii indirecte a acestuia. Ele formează partea chromatice a figurilor de divisiune ale nucleului. Se pot observa cu ușurință în părțile vii, tinere și în stare de creștere și divisiune celulară dela diverse plante. (v. și Chromosome.)

Chromatina (botan.) sau *Nucleina* este substanța colorabilă a nucleului; formează în interiorul acestuia un filament înghemuit, ori o rețea (filament numit și *mitom*, *caryomitom*). Ca structură intimă, filamentul e constituit din mici granule (*caryomicrosomi*), unite printr'o substanță ce nu se colorează cu reactivii, pe când granulele fixează anumite colori (*microsomi chromatophili*); așa fixează safranina, hematoxilina, colorile de anilină, etc. C. după analize se arată a fi compusă dintr'o substanță proteică albuminoidă unită cu acidul nucleic ($C_{20}H_{40}N_9P_3O_{28}$). Cu soluție de chlorură de sodiu (2%), cu sulfat de magnezie, etc. se umflă; dacă reactivii aceștia s \ddot{u} nt mai concentrați (10—20%), ori cu alcalii sau acizii întinși se disolvă sau se și discompune în albumină, base azotice (adenină, xanthină, hypoxanthină, guanină) și acid fosforic. Prin reactivii coloranți se pot găsi granulațiunii de C. foarte mici în protoplasma celulei. C. are foarte mare importanță în viața celulei; dacă se scoate nucleul dintr'o celulă, prin urmare C., celula nu poate trăi, se distruge. Tot C. este substratul indiscutabil al heredității în genere, căci în timpul divisiunii celulei, precedată de divisiunea nucleului, fiecare nucleu nou din celulele fice conține o egală cantitate de C. din nucleul celulei mame.

Chromatofore, mici elemente, conținând granulațiuni pigmentare, cari se găsesc în tegumentul sepiei.

Chromatofori, (botan.) plastidele sau leucitele divers colorate din protoplasma vegetalelor. C. se înmulțesc prin divisiune directă, ca și protoplasma și nucleul în unele cazuri. S \ddot{u} nt formați dintr'un substrat albuminoid, în care e un pigment variabil ca culoare; pe lângă el mai pot fi cristaloiți proteici, pyrenoiți, picături oleioase, etc. După colorarea pigmentului se deosebesc în: C. verzi sau *chloroplastide* (v. ac.), și *chromoplastide*, toți aceia ce au altă culoare decât cea verde; aceștia se întâlnesc mai ales la plantele mai superioare ale colonii. Pigmentul C. din a doua categorie poate fi: galben, (*carotina* sau *xanthophylla*, *erythrophylla*, *chrysophylla* din rădăcina de morcov, din numeroase flori și fructe, din chloroplastide, asociată cu *chlorophylla* (v. ac.), din frunzele îngălbinite toamna, etc.; *xanthină* tot din C. galbeni), portocaliu (*carotina*), roșii (*carotina*; *phycoerythrina* din

C. algeilor floridee), brun (*phycoheina* și *phycoxanthină* din C. algeilor brune), mai rar albastru sau violet. Pot fi și doi pigmenți asociați în același C. sau trei. Pigmentul, în fine, poate fi amorf, ca în C. din petalele galbene de *Chrysanthemum* și alte flori galbene, cri cristalisat, ca în C. roșii, din cauza carotinei din rădăcini de morcov, măceșe, fructe roșii, etc. În petalele de Nemișori cultivați (*Tropaeolum majus*), în dovlecii galbeni, C. au forma rombică, fusiformă sau ca o spirală dreaptă ori inelară.

Chromatogene, (botan.) substanțe C. sau *chromogene* din plante s \ddot{u} nt acelea ce prin dedublări sau oxidări produc o culoare oarecare, s. e. alizarina, indigol, turnesolul, acizii: chrysophanic, lecanoric, orcellic, rocellic, erythric, evernic, etc. din diferite specii de Licheni. Acești acizi la căldură și cu alcali produc *orceina*, care sub influența aerului și a amoniacului produce *orceina*.

Chromatoplastide, (botan.) sau *chromoplastide*, *chromatoplaste*, *chromoplaste*, *chromoleucite*, toți chromatoforii colorați printr'un alt pigment decât cel verde (v. Chromatofori).

Chromatrop, două discuri de sticlă, învârtindu-se în sens contrar, poartă desemnat pe ele unele raze curbe, de diferite colori. Cari incrușându-se în diferite moduri produc efecte variate, prezentând linii în mișcare ori unde acele raze se întretaie. Așezând acele două discuri în un mănunchiu de raze luminoase divergente, se pot proiecta figurile în mișcare pe un carton sau altă diafragma.

Chromit, (*Cromita*), mineral, fier cromat, în masse brun-negre, se găsește aproape exclusiv în serpentina. Gisemintele cele mai importante s \ddot{u} nt la Plavișevia în Banat, pe insulele Eubea și Mitilene, în Macedonia, Asia mică, Ural, California, Noua Caledonia, etc. În România prezența fierului cromat a fost constatată. Se întrebunțează pentru extracțiunea cromului și în metalurgie.

Chromofotografia, (*grec.*) fotografia colorilor, (a nu se confunda cu fotografiile colorate). Primele rezultate datează din 1848, când Edm. Becquerel a arătat proprietatea remarcabilă a subchlorurului de argint de a reproduce colorațiuni. Astăzi există două școli. Unii (Lippmann) susțin, că colorațiunea unei fotografii trebuie obținută în mod direct, alții din contră, basându-se pe principiul că prin combinațiunea colorilor roșu, galben și albastru se pot obține toate celelalte colori, posează de trei ori un obiect, intercalând între obiectul și mașina fotografică câte o sticlă colorată cu colorile lor complementare, adică verde, vioriu și portocaliu. (V. Combinațiunea colorilor). Prin sticla verde trec numai razele roșii și rămân absorbate cele galbene și albastre, sticla vioarie absoarbe razele roșii și cele albastre, lăsând să treacă numai cele galbeu, și prin cea de culoare portocalie trec numai razele albastre, rămânând absorbate cele roșii și cele galbene. Se obțin astfel trei probe monocrome ale unui și același obiect, care prin suprapunerea lor vor da o fotografie colorată. În punctele, unde se vor afla cele trei colori primitive suprapuse, se capătă culoarea albă, iar unde nu se va afla nici una din ele, va fi lipsa de culoare, adică negru; galbenul suprapus cu albastru va da verde și așa mai departe. (V. și Interferențe luminoase.)

Chromofototerapia, metod de a trata bolnavii alienați prin lumină colorată; combinat de Ponza și Davies. Bolnavii se țin câteva timp în odăi, ai căror pereți și ferestre sînt colorate. Culoarea roșie influențează bine asupra melanolicilor, cea albastră asupra furibunților.

Chromopsie, (med.) o stare a ochiului, în care și obiectele necolorate le vede colorat.

Chromosfera se numește în atmosfera solară (fotosfera) stratul de gaz hidrogenic învăpăiat, ce încungiuță întregul soare (v. ac.)

Chromosome, (botan.) se numesc segmentele, în cari se desface chromatina nucleului în momentul diviziunii indirecte a lui. Aceste segmente nucleare, aproape egale în lungime și în număr constant pentru fie-ce specie vegetală, în formă de bastonașe drepte, sau de cărlige, ori de toarte, sînt formate, ca și chromatina, din granule colorabile ou reactivi colcranți, legate printr'o substanță necolorabilă. *C. primare* mai tîrziu se dedublează longitudinal, se așează în două grupe, egale în număr, de *C. secundare* (*C. fee*), iar fiecare grup va forma în urmă chromatina unui nou nucleu. (v. ac.)

Chromotipia, tipar în colorii produs prin presa tipografică. *Chromoxilografia*, producerea de tipăriuri colorate prin gravuri în lemn.

Chron —, (din grec. Chronos = timp), v. și la Cron —.

Chronos, fiul lui Uranos (ceriul) și al dînei Găa (pămîntul), cel mai finier titan, pe tatăl său l-a despoiat de membrul genital și de tron, apoi luînd domnia s'a însurat cu Rhea, și fiind-că i-s'a profețit, că va fi detronat prin un fiu al său, a înghițit pe toți pruncii săi (Hestia, Demeter, Hera, Pluto și Poseidon). După ce s'a născut Zeus, Rhea avînd frică, că C. îl va înghiți și pe acesta, a învelit o piatră în fășii și C., crezînd că e Zeus, a înghițit piatra; iar după ce Zeus a crescut, Metis prin o beutură a silit pe C. ca să vomze pruncii înghițiți. Atunci s'a început lupta între Titani, și Zeus i-a aruncat în tartar (iad). Romanii identificau pe C. cu Saturnus, deul semănăturilor. [Atm.]

Chroococcacee, (botan.) subordin de Alge Cyanophyceae (albastre), cuprindînd o singură fam., *Chroococceae*, cu gen.: *Chroococcus*, *Syneococcus*, *Glaeocapsa*, *Aphanocapsa*, *Merismopedia*, etc. Toate au aparatul vegetativ celule cu înveliș gelatinos și mai multe celule unite într'o teacă gelatinoasă comună, omogenă sau stratificată. După direcția de diviziune a celulelor, acestea sînt dispuse în șir, ori două alătura, sau mai multe constituind o lamă, ori în grupe de câte 4. Se întălnesc și înmulțirea prin spori durabili. Trăiesc în locuri umede și în asociație cu Ciuperci produc Licheni.

Chryophanic, acid, substanță care se extrage din rădăcina plantei *Rumex obtusifolia*, din rădăcina de Revent și din foile de Sena. Se extrage cu hidrat de potasiu, se precipită cu acizi și cristalizează din chloroform în prisme galbene. În alcalii se disolvă cu culoare roșie închisă, la evaporare completă devine violetă.

Chrysalida, a doua formă, imobilă, pe care o capătă fluturii (insecte Lepidoptera) în desvoltarea lor. Întăia fasă larvară e omida, care ieseă direct din ou, și care după câteva timp de viață liberă foarte activă, devine imobilă, se închide

în o coajă sau într'o gogoasă, dinlăuntru căreia iese, după câteva timp, animalul adult (Imago), fluturele. Omida își fabrică gogoasa secretănd un lichid, care se întărește în firsoare în contact cu aerul, și care se scurge din două glande numite sericigene, așezate de o parte și de alta a capului. C. gîndacului de mătasă ține vr'o 15 zile, și pe urmă dă fluturele. În timpul fazei de C., viața e intrucătvă întreruptă, animalul se hrănește indirect din depozitele de substanțe nutritive înmagazinate ca omidă. O parte din organele sale se distrug chiar, altele se prefac, (ca aparatul bucal) și se petrec în corpul său fenomene (de histoliză și de histogeneză) foarte importante din punctul de vedere biologic.

[D. Voinov.]

Chrysaender, *Fr. Karl Fred.*, musicograf germ. n. în Lübtheen 1826. Primele sale lucrări au fost »Über die Molltonart in den Volksgesängen« și »Das Oratorium«. A dirigeat apoi diferite reviste musicale, a publicat o magistrală biografie a lui Haendel și și-a consacrat viața edițiunii complete a scrierilor marelui compositor, publicată de Haendelgesellschaft. [T. C.]

Chrysanthemum L., (botan.) gen de plante din fam. Compositelor, trib. Anthemideae, cu receptacolul nud, capitolul radiat și achenele 5—10 costate, respîndit în regiunea extratropicală a întregii emisfere nordice. La C. aparține atît *Pyrethrum* Gaertn. (cu achenele regular costate), cît și *Leucanthemum* DC. (achenele cu papus), privite de unii botaniști ca genuri proprii. Cea mai cunoscută specie dela noi e *C. Leucanthemum* L., Mărgărita sau Ochiul boului, pe cînd *C. rotundifolium* WK. e plantă alpină și subalpină din Carpați și Balcani; tot acolo, însă în regiunile inferioare, crește *C. macrophyllum* WK. Ca plante decorative remarcăm înainte de toate *C. indicum* Thbg. (din sud-estul Asiei) Gura păharului, Tufănică, ea înflorește toamna în colorii și habit variu, abundant și lung timp; *C. carinatum* Schousb. (plantă anuală din nord-vestul Africei), *C. frutescens* L. (de pe insulele Canare), *C. lacustre* Brot. (din Portugalia), etc. *C. roseum* M.B., din Caucaș și Persia boreală se întrebuințează la confecționarea prafului de pureci. Cultura acestei specii rustice s'ar pute introduce cu cel mai bun succes și la noi precum a reușit s. e. în Dalmația. [A. Pr.]

Chrysanthemum, ord imper. iaponez înființat 1876; se acordă numai domnitorilor și celor mai înalți oficiali de stat.

Chrysaor, (cel cu spada de aur), un monstru în mitol. gre. Cînd Perseus a tăiat capul Medusei, din sîngele acesteia a sărit C. și Pegasus. C. e o personificațiune a focului și a fulgerului din viscol. (v. Gorgoane.)

Chrysaorbin, ($C_{20}H_{28}O_7$), praf cristalin, ușor, de culoare galbenă; se extrage cu benzol din un praf numit *Goa*, ce se află în crepăturile și scorburele arhorelui *Andira Araroba* în Brasilia. Se folosese ca medicament la Psoriasis și la alți morbi de piele.

Chrysen, substanță, cu compoziția $C_{18}H_{12}$, care se extrage din gudroanele ce provin din distilarea cărbunilor de pămînt.

Chrysididae, (zool.) familie de Hymenoptere purtătoare de ac (aculeate), numite și *vespi aurii*; au corpul viu colorat cu luciu metalic și par-

ticularitatea de a se întoarce în formă de bombă, mijloc de a se apăra de acul hymenopterilor, cărora le violează domiciliul. Cuprinde genurile: *Chrysis*, *Paruopes*, *Hedychrum* și *Cleptes*.

Chryssipos, cel mai celebru sistematician al filosofiei stoice. Originar din Cilicia, s'a dedicat filosofiei, mergând la Atena, după ce își pierduse toată averea sa. Aci se perfecționează în deosebi în logică și dialectică și învătă a apăra filosofia stoică contra scepticilor. Logica cultivă facultatea de a distinge adevărul de fals, pe cari sufletul, la început o »tabula rasa«, le primesce în chip de percepții sensuale și le prelucurează în forme exacte. Fisica e știința naturii și a divinității inerente în natură. În etică stabilește principiul a toată moralitatea: Armonia vieții cu natura inteligentă și rațională.

Chryso —, (grec.) în compozițiuni = aur, de aur.

Chrysoalanus L., (botan.) gen de plante din fam. Rosacee, tipul tribului *Chrysoalaneae*; sânt arbori sau arbuști din America și Africa tropicală, cu vr'o 2—5 specii (*C. Icaco*, *C. oblongifolius*, cresc în Florida); se cultivă în florării calde.

Chrysoberyll, (s. Cymophan), mineral aluminat de beril, se presintă în cristale rombice. Culoarea variază între un verde alburui și un verde albastru închis, mai rare sânt eșantioane incolore și galbene. C. e o piatră scumpă foarte căutată. Varietățile verde deschise, C. propriu zis, se găsesc în Brasilia cu topaz, spinel, grenat și ametist, în Uralul de sud, în Ceylon și Borneo. Varietatea închisă, *Alexandrit*, care e cu mult mai rară, vine din Ural și dela Ceylon.

Chrysochloris, (zool.) un soi de cărțiță, »Cărțița aurie«, care trăiește în Africa.

Chrysoool, mineral, un silicat de cupru hidratat, de culoare verde; se găsește la Moldova, Réz-bánya, Kupferberg, etc.

Chrysografia, arta de a scrie și picta cu aur. A fost cultivată mai ales la Bizantini.

Chrysolit, se numește olivinul galben verde și transparent, care se întrebuințează în bijuterie.

Chrysologus, (*Petru din Ravenna*), predicator bis. lat., n. pe la 406 în Imola, 433 episcop în Ravenna, † 450; mare propagator al ortodoxiei. S'au păstrat 176 predici, edate de Pauli: »Petrus C., Sermones«. Veneția, 1750.

Chrysoloras, *Manuel*, fruntaș grec din Constantinopole, n. pe la mijlocul secl. XIV. întâiul care făcú cunoscută literatura greacă în Italia, așezându-se mai întâi ca profesor în Florența, dela 1400 în Milano, 1402 în Pavia, apoi în Veneția și mai pe urmă în Roma. Papa Gregoriu XII se folosi de el și la încercările de unire a bisericii grec. cu cea lat. Cu Ioan XXIII merse C. 1413 la conciliul din Constanța și † aici 1415. Afară de lucrări teol. a scris: C. »Erotemata«, Elementele limbei grecesci, (Veneția, 1484) și a tradus pe latinesce statul lui Plato.

Chrysoomalos, (= cu lână de aur), în mit. grec. astfel s'a numit berbecule, pe care Phryxos și Helle au fugit de Ino, mama lor vitregă, preste Hellepont. V. Argonauții și Helle.

Chrysomania, setea de aur.

Chrysoamelide, (zool.) familie din ord. Coleopter, trib. Cryptopentamer, cuprinde genurile: *Hispa*, *Haltica*, *Agelastica*, *Lina*, etc.

Chrysomitris, gen de paseri, numite românește *Catiu* sau *Indriță verde*. Pe spate e galbenă-

verde cu trăsături negre; aripile sânt negre, la mijloc galbene; coada e galbenă, la vîrf neagră; crescelul capului și gătul negru.

Chrysomorph, (grec.) în felul aurului, asemenea aurului.

Chrysoomyxa, gen de bureți parasiți din familia Uredineelor (v. ac.).

Chrysoopa, (zool.) e un insect nevropter, care aparține familiei Hemerobiidelor.

Chrysophyllum L., (botan.) gen de plante lignoase lactescente din fam. Sapotaceelor, ce cresc pretutindeni sub tropi, cu deosebire însă în America; ou florile 5 mere, fără staminodii și caliciul aproape monoserial. Multe din specii au bace comestibile, așa s. e. *C. Chaintoi* L. (din Antile), care precum și altele din cauza foilor lor decorative se cultivă la noi în florăria caldă.

[A. Pr.]

Chrysopras, mineral, varietate verde de Calcedon. Se întrebuințează în bijuterie.

Chrysoirin, aliagiu (v. ac.) de cupru cu zinc, numit și aur de mozaic; întrebuințat mai ales în bijuterie.

Chrysoorrhoea, (fluviul de aur; evr. Amāna, acum Nahr Barada), rîu în Siria, izvorește din Antilibanon și se revarsă lângă Damascus în lacul de Atebe.

Chrysoplenium L., (botan.) gen din fam. Saxifragaceelor, trib. Saxifrageelor, cuprinde plante erbacee anuale sau perenale, glabre sau péroase, frunzele simple, pețiolate alterne sau opuse, sânt crenate și lipsite de stipuli; florile galbeno-voșdii, fără petale, sânt axilare, terminalo și scurt pedicelate. Se cunoșc vr'o 15 specii, ce cresc prin locurile umede din Europa, Asia și America temperată. În părțile noastre crește *C. alternifolium* L. pe lângă pâraiele din pădurile montane și subalpine. [Z. C. P.]

Chrysostomos, v. Chrisostom.

Chrysozil, mineral, un fel de asbest. (v. ac.)

Chrysozis, (și Androglossa), o subfamilie de papagali în America de sud; de o constituție puternică, cu un cioc mare și încovăiat, pene verzi cu semne roșii, albastre, galbene sau albe; cunoscută vr'o 40 de specii. Sânt paseri istețe, cari învătă ușor a înțelege cuvinte și a cunoaște persoane.

Chrzanowski, *Adalbert*, general polou, n. 1788; studiile militare și le-a făout în Varșovia. A luat parte la expedițiile din 1812 și 1813 și la reboiul Rușilor contra Turcilor în 1829. În revoluția polonă dela 1830 luptă în rândul patrioților; a ocupat fortăreața Modlin și a clupțat victoria dela Minsk (14 Iulie 1831) asupra generalului Rüdiger, mai târziu însă a fost susținat de cătră partida democrații, pentru că a împiedecat participarea gardei naționale la luptă. C. a înțrat iarăși în armata rusească, dar în curând a repăsit; în 1849 e ocupat cu reorganizarea armatei piemonteze, pe care a comandat-o în nefericită luptă dela Novarra. † 1861 în Paris.

Chthonisotherme, acele planuri în punctul de o egală căldură terestră.

Chubut, 1) rîu în Patagonia, izvorește în Andii și se revarsă în Oceanul Atlantic. 2) Guvernământ în Republica argentină, numit după rîul C.; 247,331 km². Localitatea principală e colonia *Rawson* cu 1500 loc.

Chulah Chaum Cl'ow, ord siamez, întemeiat 1873 de împ. Chulalongorn; se conferă numai la indigeni.

Chulalongkorn, regele Siamului, n. 1855; al 40-lea în şirul regilor. A căpătat crescere europeană, pe care a completat-o cu studiarea instituțiilor moderne din Singapore, Bombay și Calcutta. S'a suit pe tron la 1868 în etate de 13 ani; a șters sclăvia, a restrins instituția haremului și a creat relațiuni amicale cu puterile europene. În timpul mai nou, la 1893, era să vină în conflict cu Franța, care s'a putut evita numai cedând C. ultimatumului francez. În 1897 a ceretat Europa, făcând vizită curților domnitoare mai însemnate.

Chulos, (*span.*) la luptele cu taurii flăcăii pedestri, îmbrăcați în mantauă roșie.

Chuppah, (*evr.*) la Ovrei cortul, sub care se săvârșesc cununia.

Chuquet, *Artur Maxim*, germanist și scriitor fr., n. 1853 în Rocroi; își făcu studiile în Metz, la École Normale din Paris, iar 1874—76 făcu studii de filologia germ. în Lipsca și Berlin; dela 1893 e profesor de limbile și liter. germ. la Collège de France; publică mai multe studii asupra literaturii germ. și opere germ. cu comentarii pentru școalele fr., dar cunoscut se făcu mai ales prin operele sale istorice, scrise cu rară temeinicie și obiectivitate, ca: »Le Général Chanzy« (1883), »Les Guerres de la Révolution«, (11 vol. 1886—95), »La Guerre 1870—71« (1895), ș. a.

Chquisaca, provincie în Bolivia (America de sud), 188,535 km², și 122,500 loc. *Capitala* C. (numită și Sucre), cu 19,001 loc. (1889), situată la 2600 m. preste nivelul mării; arhiepiscop, universitate. C. a fost întemeiată de Spanioli la 1539.

Chur, (roman. *Cuera*, fr. *Coire*, ital. *Coira*, lat. *Curia*), capitala cantonului Graubünden (Helveția), lângă Plessur, 3 km. spre est dela Rin, vr'o 10,000 loc., residență epească, și a soc. »Societad rhaeto-romanscha«, gimnasiu, seminar. (V. Rhaeto-Romanii.)

Church, (engl., pron. tșôrțș), biserică.

Churchill, (numit și *English River*), riu în America de nord engleză, la isvor se numește riuul Bibliei, apoi sub numele de Mississippi trece prin lacurile Buffalo, La Crosse și Nelson și se varsă în Baia Hudson; 1700 km. lung.

Churchill, 1) *C. Carol*, poet satiric engl., n. 1731 în Londra, † 4 Nov. 1764. Poezii mai cunoscute: Rosciad, satiră; The prophecy of famine, Scotch pastoral, îndreptată împotriva Scoțienilor.

2) *C. Randolph*, om de stat engl., n. 13 Febr. 1849. A studiat în Oxford; dela 1874 membru al parlamentului. Aderent al ideilor lui Beaconsfield, și-a dat toată silința să abată partidul tory în direcțiune democratică. În cabinetul prim al lui Salisbury, 1885, ministru al Indiilor. Mare contrar al proiectelor Home-rule ale lui Gladstone. În cabinetul al doilea de scurtă durată al lui Salisbury ministru de finanțe. În 1889 a atacat vehement politica egipteană a lui Salisbury, apoi luptă în şirul conservatorilor contra ministeriului liberal. † 24 Ian. 1895. (Cf. Filon A., Profils anglais 1893.)

Church Missionary Society for Africa and the East, societate misionară engl., întemeiată

1799; trimite în Africa și orient predicatori, medici și dascăli. Budgetul ei anual se ucră la 5—6 mil. fr.

Chutbe, *Chotba*, (*arab.*) panegirie asupra lui Allah și Mohamed în cultul mohamedan.

Chuzistan, provincie în Persia, se mărginesce în sud cu golful persic și în vest cu Turcia asiatică; 101,481 km², foarte slab împopulată. Orașele mai însemnate sânt Disful și Șuster. C. e vechia *Susiana*, cu capitala *Susa* (v. ac.)

Chvalite, (slav. = laude), cântări sacre întocmite la serviciul mănecatului (utreniei), în cari, în forme și variațiuni deosebite, se preamărește idea, obiectul și însemnătatea dogmatică și morală a serbătoarei celebrate.

Chyluria, (med.) o stare morbidă, în care urina are un prospect lăptos, conține albumină și grăsimi, și coagulează. În țările tropice și subtropice se observă des, în Europa foarte rar. E greu a da o explicație corectă a acestui morb, ici-colea s'a putut constata prezența unui parazit în vasele sau glandulele limfatice. C. o de o durată lungă; un medicament specific contra ei nu se cunoașoe.

Chylus, (medic.) un fluid asimilabil, absorbit de vasele chylifere și limfatice din masa alimentară digerată (chym). Cf. și Digestiune.

Chymus, (med.) *chym*, o masă fluidă, ce se formează din alimentele digerate. Cf. și Digestiune.

Ciacăru, (*Trufesci*), com. rur. în Rom., j. Brăila, situată pe malul stâng al Dunării, cu 1618 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are o biserică și 2 școale, una de băieți și alta de fete.

Ciacău, (magh. Csákó), chipiul de paradă în armata austro-ung.

Ciacona, (ital., fr., Chaconne), dans și arie de dans, de origine italiană (sau spaniolă), în măsură $\frac{3}{4}$ și mișcare moderată, prin ce se deosebesce de Passacale, cu care e analoagă prin formă, căci amândouă sânt construite pe un bas constrins, de patru sau cel mult opt măsuri, cari se repetează tot timpul și pe cari se fac diferite variațiuni. Această formă dela musica de dans a trecut în operă și la musica de cameră. Ca model se poate cita C. din sonata în re minor pentru violină de I. S. Bach. [T. C.]

Ciacova, orașel în Bănat, cu 4369 loc. Români ($\frac{1}{3}$), Germani și Sârbi. C. e sediul unui protopopiat român gr.-or. Românii din C. de abia în anii din urmă s'au despărțit de ierarhia sârbească, alăturându-se dieceei rom. a Caransebeșului. Vechia biserică a ramas Sêrbilor. În C. s'a născut vestitul literat sêrb. Dositei Obradovici. Pe țărmul Timișului se ridică un turn puternic »Cula« zidit în formă pătrată din cărămidă, o renășiță a vechilor întărituri de pe timpul Turcilor. Notarul C.-ei este unul dintre cele mai roditoare din tot Banatul. Vestite sânt tirgurile de aici, (de 5 ori pe an). Δ

C., *protopopiat*, 1) gr.-or. rom. cu 16 comuie și 15,910 suf. și 2) gr.-cat. rom. (sediul protopopului în Petromani) cu 6 parochii, 6 școale și 2859 suflete.

Ciahău, *Cialhău*, *Cilihoiu*, *Sorliță* (*Gypaëtus barbatus L.*), gen de pasere rapitoare din fam. Falconidelor, la frunte, crescet și de lăturile capului cu pene albe-gălbenui; ceafa și partea

dorsală a grumazilor ruginie, pe spate oacheș-cenușie și pe foale ruginie, preste piept cu o fașie întunecată; plutitoare din aripi și cărmacele din coadă sunt negre cu spinare albă; preste ochi cu o bandă neagră; ciocul negru și picioarele surii de plumb; indivizii deplin desvoltați sunt de 115 cm. în lung.; lung. aripelor 80 cm. și lung. coții 54 cm.; petrece prin locurile muntoase, (Transilvania, Banat), cuibăresce prin crepăturile de stânci; e pasere staționară. V. și Ceahlău (munte). [V. B.]

Cialdini, *Enrico*, *Duce de Gaeta*, general italian, n. 1811 la Castelvetro în Modena; 1833 în legiunea străinilor din Portugalia, apoi în serviciul spaniol, 1848 comandant al unui regiment de voluntari în Milano; se distinse cu deosebire în reboiul din 1860—61 contra armatei papale, 1866 comandant al aripei drepte, după lupta dela Custozza șef al statului major general; 1876—81 ambasador în Paris. † 1892.

Cian-, v. Cyan.

Ciangăi, (magh. Csángó = călători), se numesc coloniile magh. în Moldova (pe la Tîrgul-Ocnei, Bacău și Roman), Bucovina precum și locuitorii din Săcele în Trs. C. sunt Secui emigrați din Ardeal, cum arată și dialectul lor secuiesc. Prima lor mențiune, sub numele de Secui, se face în 1228, fiind numiți, pe lângă Români și Cumani, ca locuitorii ai episcopatului cuman dintre Carpați și râul Siret (v. Cumani). Emigrarea lor din Ardeal a urmat, probabil, curentului emigrării române, începută mai dinainte. Și cuceririle Cavalerilor Teutoni din țeara Bârsei (1211 până 1225) în Moldova, cari ocupară un însemnat teritoriu între Carpați și Siret, trebuie să fi favorizat așezarea Secuilor în această parte, sporită apoi pe timpul episcopatului cuman ce a existat aci sub protectoratul Ungariei (1227—1239). Cum înainte de invasiunea Tătarilor (1241), așa și după retragerea Tătarilor din Moldova în urma expedițiunii făcute în contra lor (pe la 1342 până 1344) de oștile regelui ungar Ludovic I, emigrarea română din Ardeal și Maranureș a tras în curentul ei și pe Secui. La luptele în contra Tătarilor, cari avură de urmare retragerea acestora din Moldova și întemeierea principatului Moldovei, sunt arătați ca luând parte și Secuii din Ardeal. Pe atunci coloniile secuiesci din Moldova vor fi sporit prin o nouă emigrare, urmată odată cu descălecatul Românilor la întemeierea principatului. Diecesanii episcopatului catolic al Milcoviei, înființat la 1347 în locul fostului episcopat cuman, apoi ai episcopatului catolic de Bacău, înființat sub Alexandru cel Bun (1401), erau mai ales Secui. Urmașii lor sînt C. de astăzi, cari au păstrat limba lor ungurească și ritul catolic. În Bucovina, între 1777 și 1780, încă s'au format cu Maghiari emigrați patru sate: Andráșfalva pe moșia Maneuți, Hadik pe moșia Dorneștii, Istensegits pe moșia Tîbenii și Józseffalva pe moșia Tolova sau Strîmba. Acești Maghiari se numesc îndecumun Unguri pe lângă numele de C. Numărul C.-lor în Moldova se pune la 100,000 suf., în Muntenia sînt cu mult mai puțini. În timpul mai nou societatea catolică S. Ladislau desvoaltă o vie propagandă pentru menținerea caracterului național al C.-lor. În 1880 au fost aduși vr'o 3000 C. din Bucovina și colonisați la Dunărea de jos (Székely-keve, Her-

telendyfalva și Sándoregyháza) și în cott. Arad. Acest experiment pentru întărirea elementului magh. în Ung. nu a reușit, ci s'a terminat cu ruina coloniștilor.

Ciauca, v. Cioara.

Cibinul, riu în Trans., isvorește din mușții C.-lui; se alcătuesce din două brațe, numite Rîul-Mare și Rîul-Mic, cari isvoresc din lacurile Iezerul-Mare și Iezerul-Mic, situate la poalele Cindrelului; cele două riuri se unesc din sus de com. Gurariului formând C.-l, care ieșind din munți curge pe lângă Sibiu, udă șesul cu asemenea numire și din jos de Sibiu, în semicerc, se îndreaptă spre Olt. Afluenții mai însemnați ai C.-lui sînt pe stînga: Hârțibaciul, care se varsă în C. la com. Mohu, și pe dreapta rîul Sadului, pe care îl primesce lângă com. Tâlmaciu.

Munții C.-lui se înalță dela Sibiu spre sud și sud-vest și stau în legătură spre vest cu munții Pârîngului și ai Sebeșului, iar spre est se întind până la pasul Turnului-Roșu, unde Oltul îi desparte de munții Făgărașului. Trunchiul lor este Frumoasa cu piscul cel mai înalt al acestor munți, cu Cindrelul (2248 m.), de pe al cărui vîrf se ofere o privire largă asupra celorlalte piscuri ale acostor munți acoperiți pe coastele lor cu bogate păduri de brad; alte piscuri mai însemnate sînt: Beșneul și Găușoara, între rîurile Cibin și Sadu, apoi Preșbea și înspre granița României piscurile Ôtitiagu, Galbina sau Voineagul cătănesc, Vîrful-Mare, etc. În munții C.-lui se află locul de cură climatică numit Păltiniș (v. ac.), înființat de reuniunea carpatină, care a clădit prin munții C.-lui mai multe căi și case pentru turiști.

Ciborium, (*grec.*) vas, cutie de metal nobil, în care se conservă cuminecătura preste întreg anul în biserică. Creștinii din secolii primi aveau datina de a păstra eucharistia în nescari porumbi de aur ori de argint, cari ațirnau deasupra altarului. Se mai conserva cuminecătura în basa crucii de pe altar.

Cibrario, *Giovanni Antonio Luigi*, conte, istoric și om de stat ital., n. 23 Febr. 1802; intră în serviciul Sardiniei la 1824. Fiind în relațiuni amicale cu regele Carol Albert, reprezintă în 1848 Sardinia la guvernele provisorii ale Lombardiei și Veneției; 1852 ministru de finanțe, sub Cavour 1852—55 ministru de instrucțiune, iar 1855—56 ministru de externe. Din 1848 membru al senatului. † ca vicepresident al senatului 1870. A publicat mai multe opere istorice de valoare.

Cica sau *Ciza*, în mitol. slav. o țeitate a fructuosității naturei; se identifică cu Ceres și Magna Mater. [Atn.]

Cicade, (*Homoptera*), subordin de insecte Hemiptere (Rhynchote), cuprinde familiile: *Cicadellide*, *Membracide*, *Fulgoride* și *Cicadide*.

Cicatrice, (med.) țesutul, care se produce la vindecarea ranelor (vulnerațiuni, lesiuni) și ulcorilor. C.-ele pielii se cunosce ca un semn mai palid, mai nesimțitor.

Cicer L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, tribul Vicieelor, cuprinde plante erbacee anuale sau perenale. Acest gen are vr'o 7 specii, ce cresc în regiunea mediteraneană și în Asia occidentală. Prin părțile noastre se cultivă în câmp

și prin grădinile de legume *C. arietinum* L., cunoscut de popor sub numele de Năut. Semințele sale uscate sau prăjite sînt comestibile, se digerează însă greu; în orient se întrebunțează uneori ca nutrement pentru animale. [Z. C. P.]

Ciceria, (germ. Tschitschenboden), se chiamă partea nordică a peninsulei Istria, spre nord-vest dela Montemaggiore, situată între orașele Fiume și Triest. Numele îl are dela așa numiții »Cici« (v. ac.) C. este foarte săracă, fiind pământ roditor foarte puțin; cea mai mare parte este acoperită de pădure sau piatră goală de var. (Cf. Urbas, »Die Tschitschen u. die Tschitscherei«, »Zeitschrift des Deutschen u. Oester. Alpenvereins«, 1884.)

Cicero, *Marcus Tullius*, vestit orator și scriitor roman, n. 3 Ian. 106 a. Chr. în Arpinum, fiul mai mare al cavalerului Marcus Tullius C., care retras la țeară încă se îndeletnicea cu sciințele. C. își făcū educația împreună cu fratele său Quintus în Roma; aici se distinge în curând prin dorul său de învățatură și prin calitățile sale superioare; el este primit la Crassus și Antonius, cei mai fruntași oratori ai aceluī timp; în etate de 17 ani se dedică studiului dreptului sub conducerea renumitului jurisconsult Quintus Mucius Scaevola (Augurul); în etate de 18 ani ia parte la resboiul confederaților, dar se reîntoarce în curând la studiul oratoriei și al dreptului, ascultând după moartea lui Scaevola pe și mai renumitul nepot al aceluia, Q. M. Scaevola (Pontificele). La tribunal pășese C. în etate de 25 ani, mai întâiu în procese civile, apoi într'o cauză criminală, așărând pe Sextus Roscius din Ameria, acusat ca paricid. La 79 întreprinde C., în scopul perfecționării sale, o călătorie la Atena, Asia mică și Rodos și aici ascultă pe cei mai distinși filosofi și oratori; după 2 ani se reîntoarce la Roma; 76 este ales quaestor, 70 aedil, în care calitate își câștigă favorul poporului și 66 este ales cu unanimitate praetor; sub auspiciile lui Pompeius ajunge pentru anul 63 întâiu consul, cu toate întrigile antagoniștilor săi, și prin aceasta culmea carerii sale politice; coleg în consulat i-a fost contrarul său Antonius; ca consul zădărnicesce conjurațiunea lui Catilina și este salutat de cei mai distinși patriciani ca mântuitorul patriei. Cu toate acestea acusat de neîmpăcatul său dușman, de tribunul Clodius, pentru uciderea aderenților lui Catilina, C. 58 trebue să meargă în exil, sub a cărui durată Clodius îi prădează averile; la întrevinirea lui Pompeius însă noul consul P. Cornelius Lentulus Spinther propune și adunarea poporului încuviințează rechemarea lui C., iar acesta se reîntoarce în Aug. 57 cu triumf la Roma și primește despăgubire pentru pierderile suferite în averea sa. Dar timpul de mărire pentru C. trecuse; înfricat vacillează între partida Optimatorilor și a Triumvirilor și când retras din primul plan al vieții politice, când activ ca orator înaintea tribunalelor, când retras de tot de pe scenă, se dedică studiilor sale retorice și filosofiei de stat. În 53 C. intră în distinsul colegiu al Augurilor; anul 52 îl mântuiesce de cel mai primejdios antagonist al său, de Clodius, când C. ia în apărare pe asasinul lui Clodius, Milo, dar nu reușese. 51 îl numesce senatul contra voii sale locșitor în Cilicia; 49 C. se reîntoarce la Roma, unde găsesce ostilitățile între Caesar și Pompeius aproape

de isbucnire; se încearcă a împăca pe cei doi adversari, dar nu-i succede și se atașează după aceea partidei lui Pompeius. În asasinarea lui Caesar C. nu e vinovat, dar odată fapta săvîrșită, o preamări drept mântuirea statului. În locul lui Caesar pășese acum Antonius, și C., ne mai simșindu-se sigur nici în retragerea sa, merge în Grecia, de unde se reîntoarce după depărtarea lui Antonius din Roma și compune cele 14 vorbiri vestite îndreptate contra aceluia, numite după exemplul lui Demosthenes »Philippicae«. Din ură cătră Antonius, C. voiesce să-l folosească pe Octavianus de instrument contra aceluia, dar după ce încheiă Octavianus cu Antonius și cu Lepidus triumviratul, C. își pierde ori ce influență, la stăruințele lui Antonius este proscris și ucis 7 Dec. 43 a. Chr. C. se căsătorī la 77 cu Terenția, se despărți de dînsa 46 și luă în căsătorie pe frumoasa și bogata Publilia, căreia însuși îi era tutor, dar se divorță după un an și de aceasta; el lăsă după sine numai un fiu Marcus Tullius C., căci fca sa Tullia murise înaintea lui. Ce privesc caracterul personal al lui C., el avea o inimă caldă pentru familiarii și amicii săi și pentru toate lucrurile mari, cum și un zel neobosit întru perfecționarea sa proprie; și prin curățenia moravurilor se ridică preste mulți din contimporani săi; scăderile lui erau: lipsa de resoluțiune, de tărie și consecvență, vanitatea și amorul propriu, cari transpiră evident din faptele și vorbiriile lui. Ca om de stat nu i-se poate atribui mare valoare, ca orator însă este primul maestru al eloquenței romane.

C. ca filosof este reprezentantul principal al direcției eclecticice romane. În studiile filosofiei stoice fū inițiat de Diodotus; în cele ale filosofiei academice de Filon din Larissa, în cele ale epicureilor de cătră Fedros. La Atena frecvență prelegerile lui Antioch, Fedros și Zenon; la Rodos pe ale lui Posidonios (stoic.) În filosofia teoretică C. aparține noiei academii (Neoplatonismului). Despre divinitate, despre imaterialitate și nemurirea sufletului, despre viața viitoare reproduce aserțiuni platonice, dar nu afirmă nimic în mod pozitiv. În morală preferă principiile austere ale stoicilor. În politică, desī adoptă mare parte din învățămintele peripatetice, alege ce i-se pare bun din teoriile socratice, platonice și aristotelice. Scrieri filosofice: De natura deorum, Laelius, seu de amicitia, De officiis, De legibus, De republica, De fato, De divinatione, De finibus bonorum et malorum, Academica, Tusculanae disputationes, Paradoxa, Cato major, seu de senectute, și discursurile sale conțin o prețioasă expunere a teoriilor școalelor grece cu aplicații la trebuințele vieții practice. Scr. retorice: De inventione. De oratore. Brutus, de claris oratoribus, ș. a. Toate scrierile lui C. apărură până acum în numeroase edițiuni. (Cf. G. Dem. Teodorescu, Istoria filosofiei antice.)

Cicero, litere, v. Caractere tipografice.

Cicerone, în Italia și mai ales în Roma călăuz pentru străini. (Dela Cicero, alusiune la limbuția C.-lor.)

Ciceul, (magh. Csiosóvár), cetate în Transilvania, spre nord dela Dej; dăruiță de nevoie împreună cu Cetatea de Baltă de regele Ungariei Matei Corvin, prin voivodul Ardealului Ion Pongrácz, lui Stefan cel Mare năvălitor în Ardeal după lupta

dela Baia (1469). Aci găsesce mni târziu adăpost Petru-Vodă Rareș (21 Sept. 1538), care fusese bătut în Moldova de Sultanul Soliman și care era dușmănit de Unguri, aliații Turcilor. Tot aci, după trecerea primejdiei de tradare a părcăla bului cetății, Rareș susțină asediul Ungurilor lui Ion Zăpolya 4 luni, până ce se predete (1539) și plecă la Constantinopole (Ian. 1540). Prin grația turcească recăpătând domnia Moldovei recăpeta și C. Nu intră de fapt în stăpânire-i, căci regeșța fiului lui Zăpolya refușă a-l da. Petru năvălesce în Ardeal (1542) și sileșce pe Unguri a da C. (1544), după ce aceștia dărimă cetatea. Sub Iiaș Rareș (1550) C. și cu celelalte posesiuni diu Ardeal e din nou pierdut, și deș e recerut de Iacob Eraclide Despotul (1561—63), remâne pierdut de veci pentru Moldova. Aci cetatea zace în ruine. V. și Cetatea de Baltă.

[Aguletti.]

Cichorium Intybus.

ca surogat al cafelei, de multe ori se amestecă cu cafeaua, mai cu samă pentru prepararea cafelei cu lapte. [Z. C. P.]

Cici se numesc Slavii cari locuiesc în Ciceria. Opiniunea lui Miklosich (Denkschr. der kais. Acad. der Wissensch. phil. hist. Cl. XII p. 56), că C sunt Români slavisați, nu mai poate fi susținută după studiile lui Biedermann: »Neuere slav. Siedelungen auf süddeutschen Boden.« Stuttgart 1888. C. sunt Sërbo-Croați, cari s'au refugiat acolo de frica Turcilor în secl. XVI. Că între ei au fost și Români e fără îndoială, fiindcă chiar până astăzi s'a păstrat o comună românească: satul Jeiane, parochia Mune. Mai nainte vor fi fost și mai mulți, dar de mult s'au slavizat. Opiniunea, că colonia aceasta, ca și Cibririi din Istria, ar fi o colonie străveche celtoromană, e cu totul fantastică. [G. W.]

Cicindelidae, (zool.) familie de insecte Coleoptere, tribul Pentamerilor; cuprinde genul: *Cicindela*, etc.

Cicisbeo, (ital.) în Italia, și mai ales în Geneva și Florența, dela secl. XVII numele cavalerilor, cari însoțiau damele măritate pe căile lor afară de casă. Astăzi se înțelege sub C. amicul de casă.

Ciclade, (*Kyklades*), numiau geografi vechi o grupă de insule în Marea Egeică, situate în formă de cere în jurul ins. Delos. Cuprinde în șirul de vest: ins. Keos, Kythnos, Seriphos, Siphnos; în șirul de mijloc: Giura, Syra, Paros și Antiparos; în șirul de est: Andros, Tenos, Mykonos, Delos, Rheneia și Naxos. Au fost locuite la început de Fenicieni, apoi de Elini. Astăzi formează un nomos al reg. Greciei cu 131,508 locuitori.

Capitala Hermupolis pe insula Syra.

Ciclice. Florile ale căror părți sunt așezate pe o spirală cu învîrtiturile foarte apropiate și numai câte o frunză florală la fiecare nod, se dic *flori ciclice*. Dispoziția frunzelor isolate pe tulpini și ramuri încă se numesc *ciclice*.

Cicloida, (*grec.*) termen de geometrie. Curba născută de un punct așezat pe o circumferință, care se rostogolește fără alunecare pe o dreaptă din planul ei.

Cicloni și Anticicloni, (geogr. fis.), vânturi violente, furtune, valbure, despre cari până aici se credea că sunt excepțiuni în sistemul format despre vânturi. Aci însă dovedit este prin experiență, că toate furtunile se bazează pe sistemul ciclonic; iar C. de regulă se formează în jurul unui loc, unde presiunea atmosferei ajunsă la gradul minimal — depresiune — și, în sensul legei de gravitațiune, aerul mai des, mai greu, din împrejurime curge către centrul acelei depresiuni, descriind o cale spirală, ce, — pe emisfera nordică, — e opusă direcțiunii unui

Ciceu Cristur, com. rur. în Trs., cott. Solnoc-Dobăca; cu 166 case, 717 loc. Rom. și Magh. și un teritor de 2307 jug. cat. — *C. C.*, *protopopiat gr.-cat. rom.* al dieceșii Gherla, cu 10 parochii și 10,633 suf. Sediul prot. în Bethlean.

Cichindeal, (magh. Czikendál, germ. Ziegenthal), com. rur. în Trs., cott. Sibiu, cu 500 loc. Rom. — *C.*, *protopopiat gr.-cat. rom.*, (sediul în Săcadate) cu 8 parochii, 3775 suf. și 5 școale.

C., *Dimitrie*, v. Țichindeal.

Cichorium L. (botan.) gen din fam. Compositelor, trib. Cichoriaceelor, cuprinde 3 specii de plante erbacee, răspândite prin regiunile temperate ale globului. Prin părțile noastre crește *C. Intybus* L., vulgar Cicoare (v. ilustr.) și *C. Endivia* L., vulgar Cicoare de grădină (v. ilustr.), originară din India și cultivată prin grădini ca plantă culinară, se întrebuințează ca salată. Frunzele de *C. Intybus* L. posed proprietăți tonice, stomachice, laxative și depurative, din care cauză se întrebuințau odinioară în medicină. Rădăcina (b) prăjită este utilizată

indice de orologiu. *Anticicloul* din contră se formează pe locuri, unde presiunea atmosferică e maximală, din centrul cărora apoi aerul în desat curge și coboară spre regiunile, unde presiunea e mai mică; calea curentului și aici e spirală și încă în conformitate cu direcțiunea indicelui unui orologiu. Pe emisfera sudică direcțiunea ambilor e inversă.

În cadrul teoriei, ce o avem aici despre vânturi, *C.* și *Antic.* nu formează excepțiune, căci legea generală se extinde și asupra lor. Și la aceștia observăm, că, sub influența gravitațiunii, barometricul maximal și minimal tind a se egaliza, iar direcțiunea eurentului astfel format, o modifică rotațiunea pământului. Observăm însă, că în jurul depresiunilor, diferențele de presiune fiind considerabile, și curenții — vânturile — sânt mai puternici decât la anticicloni, unde gradații sânt mai mici.

În verile călduroase, pe continentele încunjurate de mare, totdeauna se produc *C.*, căci sub insolatiune uscatul se încălzește mai tare decât marea, și acolo straturile mai inferioare ale atmosferei încălzindu-se se extind, ridică pe cele superioare și le silesc spre mare; din asta cauză apoi presiunea atmosferică deasupra mării se ridică și deasupra continentului scade. Urmarea alterațiunii produse astfel în echilibrul atmosferei e, că dinspre mare va bate un vânt, care în sensul rotațiunii pământului, diu ce în ce se va tot mai abate dela direcția apucată așa, că în fine va descrie o spirală și astfel e format *C.* Preste iarnă tot aici se produc anticicloni.

Patria *C.*-lor este zona temperată și rece; nu lipsesc nici din zona fierbinte, însă aici diametrul lor e mai mic, se învârtesc și înaintează mai repede apoi se mai acomodează și anotimpurilor; acestei zone aparțin *hurricane*-ii Oceanului Atlantic, *teifun*-ii mărilor chineze și *monsun*-ii Oceanului Indic. Veđi și art. Depresiune.

[V. B.]

Ciclop, (*Cyclops serrulatus*), animal din ord. Entomotractorilor (racii inferiori), clasa Crustaceelor. Lungimea 2.5 - 3.5 mm. Trăiesce în vâlcelele umbrite și cu apă încet curgătoare.

Ciclopii, (grec. *Kyklopes*), după mitol. grec. fiii lui Uranos (ceriul) și ai zinei Găa (pământul); sânt trei inși: *Arges*, *Steropes* și *Brontes*. Ei se închipuiau ca niște monstri de mare numai cu un ochiu. Lui Zeus *C.* i-au fabricat fulgerile și tunetele. Fiind ei prea îndrăzneți, Uranos i-a aruncat în tartar, dar Zeus i-a eliberat și i-a făcut servitorii săi. După alt mit. *C.* apar ca faurii lui Hephestos (Vulcanus la Romani), locuiesc în lăuntru muntelui vomitor de foc (Aetna) și pe insulele liparice, asemenea vulcanice, și aici făuresc pentru Zeus fulgere și tunete, iar pentru ceilalți zei armele.

[Ătm.]

Ciclova, numirea a 2 com. rur. învecinate, în Bauat, cott. Caraș-Severin. 1) *C. montană* cu 504 case, 2160 loc. rom. gr.-or. și un teritor de 4333 jug. cat. 2) *C. română* cu 667 case, 3086 loc. rom. gr.-or. și un teritor de 456 jug. cat. Societatea căilor fer. austro-ung. are aici băi de plumb și cupru, precum și usine de fier și aramă (producț. 120 tone). În *C.* se mai află o fabrică de bere. În apropiere de *C. mont.* pe un teritor foarte romantic, numit »Călugăru», este situată o bisericuță numită aici »Călugăra». În timpuri

bătrâne, după tradițiunea poporului, a existat acolo o mănăstire însemnată. Ca toate monumentele noastre bisericesti, și aceasta sub vitregitatea veacurilor trecute s'a nimicit. Abia în jumătatea II. a secl. nostru, făcându-se de către piiosul popor săpături, a fost desgroapată o cavernă mare în piatră, lucrată de mâni-omenesci, și au fost aflate icoane și alte obiecte aparținătoare de biserică. Prin darurile credincioșilor s'a ridicat o bisericuță, care a fost proveđută cu toate cele trebuincioase. Până înainte de câțiva ani serviciul divin îl săvârșiau preoții din *C.* În timpul din urmă a fost instituit un preot separat pentru această biserică, care este subordonată astăzi direct consistoriului diec. din Caransebeș. Creștinii peregrinează din toate părțile, chiar și din Sârbia, la acest loc. Lângă biserică este un isvor, a cărui apă, după tradițiunea poporului, are putere vindecătoare. În diecesa Caransebeșului aceasta este singura biserică, deși nu de fapt, dar cu caracter de mănăstire și cu menirea a deveni un loc de peregrinare al Românilor din Banat.

Ciclovina de jos, schit în Rom., j. Gorj, situat la nord de mănăstirea Tismana sub creasta dealului cu același nume, înființat la 1715 de Stanca Glogoveanu; are numai 1 călugăr și 1 preot; tot pe atunci s'a înființat și schitul diu vârful Ciclovinei.

Ciclu, perioadă de timp, după decursul căruia se repetesc tot aceleași evenimente. Astfel în cronologie 28 este ciclu, pentru că după trecerea alor 28 ani se repetese litera Duminicii. 19 este ciclu, pentru că după trecerea de 19 ani se repetesc tot aceleași faze ale lunii.

Ciclu, (în botan.) numărul de membre (frunze, ramuri, etc.) ce se repetă pe o axă și după care se superpun acele membre, precum și o porțiune din linia spirală, pe care sânt așezate membrele alterne pe o axă, cuprinsă între două membre de acestea superpuse (v. și *alterne*). *C. evolutiv*, formele ce se întâlnesc în tot cursul vieții unei plante. Așa *C. evolutiv* dela un mușchiu oarecare cuprinde formele: spor. protonema, aparat vegetativ cu organe sexuale, sporogon; *C. evolutiv* dela o plantă cu flori, cuprinde aparatul vegetativ cu organele de reproducere (florile) și semintele, etc.

Cicoare, numirea populară a plantei *Cichorium Intybus* L. (v. ac.)

Ciconia, v. Barza.

Cicracii, com. rur. în Rom., j. Constanța, formată din 9 căt. cu 2068 loc., cari se ocupă cu agricultura, prăsierea vitelor și pescuitul; ei aparțiu în majoritatea lor relig. ortodoxe, apoi celei cat. și celei mohamed. Biserica ort. nu este în com.; sânt însă 3 biserici cat. și 5 giamii; școale asemenea sânt 3 cat. și 3 turcesci alipite pe lângă giamii. Spre apus de com. trece calea națională Tulcea-Babadag-Constanța. În partea est. a com. e situat lacul Tașău cu o întindere totală de peste 1000 hect.

Cicuta L., (botan.) gen de plante perene, glabre, din fam. Umbeliferelor, trib. Ammieae; cuprinde numai trei specii boreale. La noi crește numai *C. viroasa* L., Cucuta de apă, în mlaștini și lacuri, e foarte veninoasă, însă lesne de cunoscut după mirosul ei neplăcut și rhizomul fistulos-loculid. [A. Pr.]

Cid, (arab., pron. sid), supranumele lui *Rodrigo* sau *Ruy Diaz de Bibar*, numit: *el Campeador* = luptătorul; cel mai vestit și serbătorit erou național al Spaniolilor. Numele lui apare mai întâiu într'un document de pe timpul lui Ferdinand I (1064). La 1068, ca belucide al lui Sancho II, învinge pe fratele acestuia Alfons VI. După asasinarea lui Sancho II, Alfons VI ocupă tronul și 1081 exilează pe C., care oferă serviciile sale lui Motamin, domnitor maur în Saragossa. C. ocupă la 1094 Valencia și se proclamă domnitor independent al ei; la 1098 ocupă și orașul Murviedro. † 1099. C. prin căsătoria ficei sale Elvira a devenit strămoș al dinastiilor reg. spaniole. C. este eroul cel mai iubit al cântecelor populare spaniole, pentru că în el vedeau Spaniolii întruparea unui caracter castilian adevărat. »Poema del C.« del sfârșitul secl. XII, începutul secl. XIII e cel mai vechiu monument literar, în care se enarează faptele eroice ale lui C. (Publ. mai întâiu de Sanchez în »Colección de poesias castellanas«. Madrid, 1779—90); »Gesta Roderici Campidocti« sau »Historia Leonesa« (1170), »Crónica general« a lui Alfons X de Castilia, cum și »Genealogia del C. Ruy Diaz« (secl. XIII) ni-l prezintă ca pe un strămoș al dinastiei reg., iar »Cronica particular del C.« (secl. XV) ca pe un făcător de minuni. În jurul figurei eroice a lui C. s'a format în secl. XVI un ciclu de romane, în cari e prezentat când ca un adevărat erou popular, când ca vasal fidel și loial al regelui, tip al aristocrației feudale. Pe baza acestor romane a scris Jimenez de Ayllon o epopee în 32 cânturi, (Antwerpen 1568 și Alcalá 1579) și Ruiz Zorrilla »Leyenda del C.« Traduceri la Germani: Herder, »C.« Tubinga, 1806, după care s'a făcut și o trad. rom. de Vasile Mihail Lazar, publicată în »Albina Carpaților«, an. III (1878/9) Nr. 14, pag. 216. Mulți autori dramatici și-au luat subiectul din romanele C. Cel mai însemnat e Guillen de Castros, a cărui dramă »Mocedades del Cid« a servit ca substrat la scrierea tragică »C.« a lui Corneille. (Cf. Huber, Geschichte des C., Brem., 1829; Milla y Fontanal, »De la poesia heroico-popular«, Barcel., 1874. Dozy, »Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne«. 2 t., 3 ed. Leiden, 1881.)

Cidaridae, o familie de Echinezi »regulați« caracterizați prin țapi groși, lungi și umflați la vîrf cu măciuca. Animale marine (v. Echinoderme). [D. V.]

Ci-devant, (franc., pron. sidvan), de mai nainte, precedent. Pe timpul revoluțiunii franc. se numiau astfel nobilii și principii de mai nainte.

Cidru, o beutură alcoolică obținută prin fermentarea mustului din diverse feluri de mere. Este cunoscută din timpuri foarte vechi, dar astăzi se întrebunțează mai ales în Normandia și Picardia, în Franția, unde ține locul vinului. Prepararea C.-lui necesitează oarecari îngrijiri; merele sînt strinse cu băgare de samă ca să nu fie stricate, și apoi sînt lăsate să steie în un hambar sau un beciu uscat timp de 30 zile pentru a se coace bine, (merele crude conținînd 5% zahăr, iar coapte conținînd 11%). În urmă fructele sînt sfărîmate sau de mîna omului cu ajutorul unui cilindru special de lemn (mustuitor) sau în mod mecanic cu ajutorul unei

mașini speciale. Pasta formată este supusă la presă și mustul obținut e lăsat să fermenteze în cele mai bune condițiuni. Metodele întrebunțate variază mult: în unele locuri se introduce mustul în vase și se lasă să fermenteze; în altele se lasă mustul să fiarbă în cădi și apoi se trage în vase. C. ca și vinul e supus oarecărora alterațiuni, precum: oțetirea, grăsimina, amărăciunea, etc. [V. C. B.]

Cienfuegos, oraș cu port pe țărmurile sudice al insulei Cuba, cu 40,964 loc. (1887). Din C. se exportează zahăr, tabac, lemn de Mahagoni și cedru; articli de import sînt: urez, făină, conserve de carne și cărbuni.

Cif, în comerț prescurtare pentru: cost, insurance, freight (engl.); indică că cumpărătorul are să poarte speșele încărcării, asigurării și transportului mărfurilor.

Ciflic sau mai corect *Ciftlic*, (turc.) înseamnă o moșie mare, al cărei pămînt și case aparțin moșierului, iar sătenii lucrează pămîntul în parte. Locuitorii C.-lor în Turcia sînt Bulgari, Turci, Țigani și foarte rar Arămeni; numai între Fărșeroți din Muzachie și între Megleniți se află oameni cari locuiesc la C. (Cf. Weigand, Aramunen, I p. 10, p. 87.)

Cifra, (arab. safar = gol), de orig. cifra zero, în urmă prin extensiune cifră, ori ce caracter întrebunțat în scrierea numerelor. C. sînt pentru numere ceea ce sînt literele pentru cuvinte.

C. romane sau *latine* erau astfel combinate: pentru 1, 2 și 3 se puneau I, II, III linii verticale una după alta, pentru 5 un V, pentru 10 doi V formînd un X, pentru 50 L, 100 C, 500 D, 1000 M sau CIO, 10,000 CCIIO, 100,000 CCCIOOO. Celelalte numere se formau prin adunare și scădere basate pe următoarele două principii: 1) C. scrise una după alta reprezentînd numere egale sau din ce în ce mai mici indică adunare, s. e. MCCXXXVII reprezintă 1000 (M) două sute (CC) treizeci (XXX) și șapte (V cinci și II doi). 2) C. reprezentînd un număr mai mic scris la stînga alteia, ce reprezintă un număr mai mare, reprezintă scădere, s. e. IV e 4 adică din 5 se scade I, IX e 9, XIV e 14, XL e 40, etc., anul 1898 e MDCCCXCVIII, anul 1905 e MCMV. Pentru numerele 2000, 3000, 4000, . . . 10,000 în scriere se întrebunțează câte odată, când nu se putea produce confusiune, numerele II, III, IV . . . X, asemenea și pentru 500 IC, s. e. 3587 se scria și IIIIDLXXXVII.

C. arabe sînt numite C. cu cari scriem noi numerele. Ele se dic arabe, căci Europeanii le-au împrumutat dela Arabi; originea lor însă e din India. Aceste C. sînt 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 și 0. Cu ele se scriu numerele, baștudu-ne pe principiul că o C. scrisă la dreapta alteia reprezintă unități de zece ori mai mici. Astfel în loc de 3 mii, 5 sute, 8zeci și 4, pentru că sutele sînt de zece ori mai mici de cît miile, zecele de zece ori mai mici decît sutele, etc. se scriu 3584. Zero se pune în locul unităților de ordinele ce lipsesc numerelor.

C. române vechi se reprezentau prin literele alfabetului cirilic, care alfabet s'a întrebunțat multă vreme și la Români, și care se întrebunțează încă la Slavi aproape în genere. Iată-le împreună cu valorile lor

A az = 1	I i = 10	F riță = 100
B vede = 2	K cacu = 20	G slovo = 200
Γ glagoli = 3	L liude = 30	T tverdu = 300
D dobru = 4	M mislete = 40	Oy u = 400
E iest = 5	H naș = 50	Φ ferta = 500
Ş zialo = 6	Ž csi = 60	X heru = 600
β zemble = 7	O on = 70	V psi = 700
H ija = 8	Π pocoi = 80	Θ ot = 800
Θ thita = 9	Υ cerv = 90	II ūi = 900

și apoi tot acestea cu un semn reprezentau mii. În scriere se scriau C. la rând una după alta după cum se vorbește, s. e. 3584 se scria **ΓΦΠΔ**.

C. ebraice și eline sunt formate tot din litere ca și cele vechi române și tot după același plan, adică fiind litere pentru unități,zeci și sute. Totul probează că cele cirilice s'au format după tipul celor eline.

Scrisoare cifrată, scrisoare cu cheie, în care literele au o valoare convențională cunoscută numai de corespondenți.

Ciga, 1) mașină, v. Scripeț; 2) pește, v. Acipenser.

Cigalla, *Carlo*, aventurier italian din Messina, competește (1629), bizuit pe aur, dar fără reușită, tronul Munteniei și Moldovei pentru fiul său, logodit cu o damă boemiană doritoare de tron.

Cigău, com. rur. în Trs., cott. Hunedoara, cu 162 case, 622 loc. Rom. gr.-cat. și un teritor de 1946 jug. cat. Aproape de C. se află o grătă de calc cristalin.

Cihac, 1) *C. Iacob, Dr.*, medic rom., n. 1800 la Aschaffenburg, † 1888; fundă în Iași la 1834, împreună cu Dr. Zotta, prima societate de medici și naturaliști din țeară, ale cărei statute se aprobă în 1835 sub generalul Chiselef, și în considerațiunea utilității sale se înscrisese această societate în bugetul statului cu 6000 lei anual. Intinsele relațiuni, ce întemeiasă C. cu muzeele din străinătate, contribuiri foarte mult la sporișirea capitalului societății și a colecțiunilor sale. Prin concursul lui C. societatea ajunse a interesa chiar și pe învățații bărbați din străinătate. Administrația afacerilor societății este încredințată unui comitet compus din un president, (ca preșidenți s'au succedat Drii: Ciciureanu, A. Fătu, Otremba, Ciureași Iuliano), un vicepresident, prim-secretar și cassier, secretar al doilea, bibliotecar și conservator (conservatori au fost Drii: Brândza, L. Cosmovici și N. Leon). Societatea a avut încă în 1852 un organ de publicitate sub direcțiunea Dr. Const. Vêrnay; astăzi publică un buletin scris și în limba franceză sub direcțiunea Drului Bogdan. (Despre colecțiuni v. Muzeul societății de medici și naturaliști din Iași.)

2) *Alexandru Cihac*, filolog rom., fiul Drului Iacob C., n. în Iași, își petrecu mare parte din viața în străinătate, † 29 Iulie 1887. Operele sale sânt: Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Elements latins comparés avec les autres langues romanes. Francfort, 1870. Elements slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais. Francfort, 1879. Acest al doilea volum a obținut premiul Volney din partea institutului de Francia. După C. în limba română se găseșc $\frac{1}{5}$ elemente latine, $\frac{2}{5}$ slave, $\frac{1}{5}$ maghiare, turce, grece și albaneze, sau mai precis: 500 cuvinte latine, 1000 slavone, 300 turce, 180 grece, restul maghiare și albaneze. Defectele acestei opere sânt grave și

numeroase, și nici nu se putea altfel, de oarece autorul s'a încercat la o asemenea lucrare pe când încă puține și neînsemnate erau cunoscințele de filologie română, și pe când în fonetică mai ales, nu se făcuseră nici începuturi, și se șcie că fără o fonetică serioasă, ori ce studiu filologic e zadarnic, și rezultatele nu pot fi decât fantastice, cum sânt și cele la cari a ajuns C. Aceste defecte sânt următoarele: Neutilizarea dialectelor, nu numai a celui macedo-român dar chiar și a provincialismelor din Dacia, cu excepția celor din Moldova; neutilizarea literaturii române vechi, și anume a elementelor latine, ca s. e. a celor din »Principii de limbă« ale lui Cipariu 1866. Resultat: falsificarea proporției numerice și nepuțința de a stabili în mod istoric adevăratul înțeles al cuvintelor. Pe cât de sărace sânt elementele latine, pe atât de bogate cele slave, între cari se numeră nu numai cuvintele slave uitate și întrebuințate câte o singură dată în vr'un chrisov, dar și cele cu etimologie obscură, și chiar și cele formate din fondul nostru propriu; iată de ce cu multă aparență de dreptate a putut fi tratat C de tendențios de către criticii săi. Dar chiar de ar fi utilizat tot materialul și de ar fi juste toate etimologiile sale, fisionomia limbei române nu e cea dată de dînsul, căci n'a ținut samă de valoarea cuvintelor în circularea lor. Cu toate acestea lucrarea lui C., prima introducere a obiectivismului în filologia română, lucrare bogată în idei sugestive, este de o foarte marc însemnătate, mai ales dacă se are în vedere și timpul, în care a scris, și vastitatea întreprinderii. A fost criticat mai ales de Hașdeu, Rösler, Jagić, Darmesteter. (Cf. Lazar Șăineanu, Istoria Filologiei române.) [D. E.]

Cil, (magh. *Al-Csill*), com. rur. în Ung., cott. Arad, situată în valea Crișului alb. În anele vechi apare la 1439. Are 170 case cu 801 loc., (760 Rom. gr.-or.) Biserică și școală regulată. Teritorul: 1650 jug. cat., parte muntos, produce cereale slabe. În C. se cultivă industria de casă, de lemn, pomăritul, viile, stupăritul, se prășesc vite cornute, oi, capre și porci. [†]

Cil, (*eilia*), peri protoplasmatici, situați pe corpul sau în jurul orificiului bucal al unor infusorii, cu ajutorul cărora se mișcă (*cili vibratili*), sau introduc corpusculele alimentare în cavitatea alimentară.

Cil vibratil, (botan.) prelungiri foarte subțiri, străveșii, de natură protoplasmatică, ale elementelor de înmulțire (zoospori) dela multe Alge și unele Ciuperci; ale elementelor de reproducere sexuală dela unele Alge (numiți în special *gametei mobili* sau *planogameți*); ale elementului de reproducere masculin (antherozoid) dela unele Alge, dela toate Muscineele, Criptogamele vasculare și dela câteva Fanerogame gimnosperme. Numărul C. poate fi: 1, 2, unul îndreptat, în timpul deplasării corpului, înainte ca o vâslă, altul înapoi, ca o cârmă, sau amândoi îndreptați în aceeași direcție; 4, mai mulți, dispuși în coroană în jurul unui capăt mai ascuțit al acestor elemente; sau sânt pe toată suprafața corpului. Aparatul vegetativ poate încă să aibă C. C. se mai numesc: perii rigizi scurți de pe marginea unei frunze, petale, aristă, dela unghiurile unei tulpini, unui fruct; unele părți ale peristomului

intern dela orificiul capsulei unor mușchi diplo-
peristomata.

Cilanoș, (magh. *Csilyános*), pisc (1605 m.) în
munții Brețului, Trs., cott. Treiscaune, la gra-
nița României.

Cilla, (*lat.*) genele (v. ac.) *Ciliar*, ce privesc
genele.

Ciliar, (botan.) *mișcări ciliare, de contracti-
litate ciliară*, sînt cele executate de corpurile
provădute cu cili vibratili (v. ac.) Aceste mișcări
de locomoțiune sînt ondulatorii, se fac repede și
au de rezultat deplasarea corpului în mediul lichid,
în același timp rotațiunea lui în jurul axei sale, fie
spre dreapta, fie spre stînga, fie în sens variabil.
Distanța parcursă în unitatea de timp poate fi
considerabilă; așa zoosporii de *Fuligo septica*
percurg într'o secundă 0.70 mm. — 0.90 mm.
Mișcările corpului mobil sînt datorite mișcării
cilului sau cililor lui; dacă aceștia încetează miș-
carea, corpul stă în repaus; dacă, din contra,
corpul nu se mai mișcă, cilii continuă mișcarea
lor. Cilii sau cilul se mișcă ondulator dela basă
spre vîrf îndoindu-se, și această îndoire se con-
tinuă în tot lungul cilului, urmînd un drum spiral,
întocmai cum s'ar suci un fir de oțel subțire în-
formă de resort spiral. Mișcarea ondulatorie a
cilului e transmisă corpului, care se învîrtesce
paralel cu axa sa și cu cea de translație. Miș-
carea se explică astfel: cilul prin învîrtirea și
desvîrtirea lui în spirală, exercită asupra lichidului
o presiune tot spirală; la rîndul său această
presiune reacționează asupra corpului, ce va fi
silit să se rotească, întocmai cum se întempla
cînd sucim dela un cap un fir subțire, la capătul
opus al căruia s'ar afla o bobită solidă; prin în-
vîrtirea firului se învîrtesce și bobita; tot așa
și cînd l-am desvîrți. Causele contractării cilului
nu se știu sigur; se crede, că una din fețele lui
ar fi mai scurtă și alta mai lungă, neegalitate
de lungime, ce ar proveni dintr'o neegală distri-
buție de substanță între cil și nucleul corpului
mobil, ce se află de regulă în vecinătatea bazei
de inserțiune a cililor. Dar de ce această neegală
distribuire și cum se face aceasta, nu se știe.
[S. Șt. R.]

Cillat, (botan.) ce are cili (v. ac.).

Ciliata, infusorii ciliați, protozoari cu organele
de locomoțiune cili vibratili.

Cilibi, *Moise*, un jidan din Țeara Românească
(1815—1866), vestit pentru sentințele sale pline
de spirit, pe cari le dicta culegătorilor, și pe
cari le-a adunat și le-a publicat Schwarzfeld sub
titlul »Practica și aporourile lui C. M., vestitul
din Țeara Românească«. (Cf. Conv. Lit. a. XVIII.)

Cilicia, (*Κιλικία*), regiune din antica Asie mică,
situată la sud-estul acestei țeri. Ați îi corespunde
vilaletul turc. Adana (v. ac.) Se împărțea în *C.
plană* și *C. muntoasă*. Orașele sale principale
erau: Tarsul, Soli, Issus, Selinonte, Seleucia. C.
a fost succesiv supusă de către Alexandru, regii
Egiptului, Seleucizi, iar în secl. I a. Chr. C.
era o viziune de piraiți, dintre cari Mithridate
își recrută soldații săi. Pompeiu i-a învins la
a. 67. Mai târziu se înființează în Tarsus o școală
de filosofie, la care a învățat și sf. Paul. C. a fost
adeseori măr de ceartă între suveranii Bizan-
țului și regii Sassaniți din Persia. În secl. VII
e cucerită de Arabi, mai apoi ocupată de Mon-
goli, de Sengis-Khau și Tamerlan, pentru ca în

secl. XIV să devină o provincie a imperiului oto-
man. Orașele mai principale de ați sînt: Payas,
clădit pe ruinele vechiului Issus, Adana și Tarsus.

Cilicium, (*lat.*) la vechii Romani un postav
din peri de capră, fabricat în Cilicia; în biserica
romano-catolică o haină a vechilor pustnicilor și
călugări.

Cilicul, mănăstire de călugărițe în Rom., j.
Tulcea pe teritoriul com. Telița, fundată de archie-
reul Atanasie Lisivencof, († 1880); acest archie-
reu a venit pe la 1835 și a fundat pe locul bi-
sericeii actuale o bisericuță, care ardește, el a
construit la 1870 pe cea actuală cu cheltuiala
sa; mănăstirea are 150 hect. pămînt și primesce
dela stat și o subvențiune anuală; ea numeră
preste 80 călugărițe.

Cilieni, com. rur. în Rom., j. Romanai, situată
pe malul drept al Oltului; are 1997 loc., cari
se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; 1 bi-
serică cu 2 preoți și o școală mixtă.

Cillhoiu, pasere, v. Cialhău.

Cilindru, (*grec.*) ori ce corp rotund și de aceeași
grosime. În geometrie se numește în genere C.
o suprafață născută de o dreaptă, numită *gene-
ratrița* C.-lui, care se mișcă paralel cu o direc-
țiune fixă și răsămîndu-se de o curbă fixă, nu-
mită *directrița* C.-lui. Ori ce secțiune făcută
într'un C. se poate lua ca directrița a lui. Sec-
țiunile făcute prin plane paralele sînt egale.
Cînd directrița e un cerc sau elipsă, C. se dice
circular sau eliptic, iar cînd e curbă plană și
generatrița perpendiculară pe planul ei. C. se
dice drept. Tot C. se numește și volumul limitat
de o suprafață cilindrică circulară sau eliptică,
de planul cercului sau elipsei directrițe și de un
plan paralel cu acesta. Aceste două plane, cari
sînt egale, se dic bazele C.-lui și lungimea per-
pendiculară cuprinsă între ele se numește înăl-
țimea C.-lui. Volumul C. circular drept se poate
considera ca născut prin revoluțiunea unui drept-
unghiu în jurul uneia din laturile sale. Notînd
cu *r* raza celor 2 baze și cu *i* înălțimea, avem
vol. cil. circ. = $\pi \cdot r^2 \cdot i$ și în genere pentru ori ce
cilindru avem vol. cil. = supr. bazei \times i.

Cilii, oraș în Stiria, lângă riul Sann, cu
6264 loc. (1890). C. are o situațiune foarte fru-
moasă și în timpul din urmă a luat avînt ca
vilégiatură. Spre nord-vest dela C. se află *Neu-
haus*, o baie caldă indiferentă, cercetată în deo-
sebi de femei.

Cima, numirea italiană a mai multor munți în
Alpi și Apennini.

Cima, *Giovanni Battista*, pictor ital., nunit
după comuna sa natală *da Conegliano*, n. 1460;
aderent al lui Giovanni Bellini. Tabloul său mai
renumit este: Maria cu copilul, încungiurată de
Ioan Botezătorul, sf. Ecaterina și alți sfinți, (se
află în Louvre în Paris).

Cima, (botan.) unul din modurile de ramificație
a tulpinei, și anume, cînd virful tulpinei re-
mîne mai scurt și e întrecut de ramurile produse
puțin mai jos sub el. Inflorescențele pot fi încă
în formă de C. Cînd sub virf se produc 2 ra-
muri opuse de egală lungime, C. e *bipară* (v. ac.),
dichotomă sau *dichotomie falsă*; dacă sînt 3
ramuri C. e *tripară* sau *trichotomă*; dacă sînt
mai multe, *multipară*. Dacă sub virf se produce
numai o ramură și aceasta, ca și toate ramurile
următoare, se comportă în ramificarea ei, ca și

trunchiul principal, C. e *unipară, monopodică* sau *sympanică*. În cas când ramurile succesive se urmează alternativ la dreapta și la stânga. C. unipară e *helicoidă*. Dacă însă ramurile de diverse ordine se succed mereu de aceeași parte a axei, C. unipară e *scorpioidă*. Într-o C. unipară de ori care din cele 2 feluri mai târziu axele succesive se așează unele în prelungirea altora, încât au aparența a forma o singură bucată. Diversele soiuri de C. se pot combina; așa o C. multipară de C. bipare; o C. bipară de C. unipare helicoide, sau de C. unipare scorpioide. C. se mai numesc și porțiunea terminală, totalitatea ramurilor unei tulpini arborescente, purtate de trunchi (v. Coroana).

Cimabue, Giovanni Gualtiere, arhitect și mai ales pictor florentin, n. 1240, † 1310, considerat ca restauratorul picturii și întemeietorul unui stil durabil în Italia. Plecând dela pictura bizantină, la cunoștința căreia ajunseser prin ajutorul profesorilor săi, pictori greci chemați de senatul Florenței, C. ajunge curând la o nouă concepție a naturii, a frumuseții și realității acesteia. Avem câteva resturi de mare valoare din frescurile sale. Încă o glorie are C., el a fost profesorul lui Giotto.

Cimarones, cایی ce trăiesc selbateci în America de sud.

Cimarașă, Domenico, compozist ital., n. 1749 în Aversa; mai în urmă a fost capelmaistru în Veneția, a stat și la curtea țarevnei Catarina II. † 1801. Mai însemnată e opera sa comică: »Il matrimonio segreto«.

Cimbală, (lat. Cymbalum, grec. kymbalon), vechiu instrument de percusiune, disc circular de metal, mai mult sau mai puțin bombat. Se întrebunțează diu cea mai adâncă antichitate câte două discuri, lovindu-se unul de altul. Rolul musical al acestor instrumente e ritmic, și sînt întrebunțate mai cu samă în bucățile de musică cerend o mare sonoritate. Sînt compozitori, cari au întrebunțat C. în piano, când ele capătă o sonoritate misterioasă dar pătrunzătoare, atingend numai marginile lor unele de altele. Se fabrică C. de diferite dimensiuni; cele moderne au aproximativ 35 cm. în diametru. Numele de C. a mai fost dat un timp la o specie de Carillon, format din clopoței de diferite mărimi, și se mai dă câte odată iustrumentului numit în Ungaria Czimbalom (Țimbală). [T. C.]

Cimbrii, popor de viță germ.; apar dela mările Mării de Nord și Mării Baltice pe la 113 a. Chr. în Alpii estici și bat la Noreja (Carintia de astăzi) pe consulul roman Gn. Papirius Carbo; de aici traversand Helveția se așează în Gallia de sud; 109 sub regele lor Bojorix bat în ținuturile Allobrogilor pe consulul roman Marcus Iunius Silanus; cel mai mare desastru îl suferă însă Romanii 105 la Arausio (acum Orange), nu departe de riul Rhône, unde C. uimicesc trei armate romane (120,000), ce se găsiu sub conducerea consulului Gn. Mallius Maximus, a procons. Quintus Servilius Caepio și a consularului Marcus Aurelius Scaurus; de aici C. trec Pireneii în Spania, dar sînt respinși de Celtiberi, se reintorc deci în Gallia, străbat până la Seina, unde le pun stavilă confederații Belgilor; se unesc apoi cu unele seminții helvetiche și cu Teutonii, scoboriți în Gallia tot dela Marea Baltică sub

regele lor Teutobod, spre a străbate în Italia. Romanii consternați își pun acum toată speranța în Marius, căruia îi și succede a mîntui patria de acești barbari; 102 nimicesce Marius la Aquae Sextiae pe Teutoni, și 101 unit cu consulul Quintus Lutatius Catulus și formand laolaltă o armată de ca. 50,000 pe »Câmpiile Raudice», unde se varsă Sesia în Po, înfrânge pe C.; aici, cum se susține, ar fi cădut 140,000 C., iar la 60,000 ajunseră prizonieri. Cf. Pallmann. (Berlin, 1870); Sepp. (München 1882.) [ut.]

Cimbrisor, numele popular al plantei Thymus Serpyllum Fries. (v. ac.)

Cimbru, numele vulgar al plantei Satureja hortensis L. (v. ac.)

Cimeliu, (grec.) tesaur, în special clenodiu bisericesc; dulap pentru vasele și ornatele sacre. *Cimeliar-ch*, tesauriarul bisericeii, custodele clenodiilor sacre. (Cf. Macri, Hierolexicon. Venetiis, 1765.)

Ciment, în înțelesul general al cuvîntului înseamnă ori ce substanță, ce servește a lega mai multe părți solide, pentru a forma un tot consistent. În particular, sub numele de C. se înțelege o calitate de var hidraulic, care are proprietatea de a forma un mortar special, care se întăresce când stă în apă. C. rezultă, ca și vărurile hidraulice, din calcinarea calcarului hidraulic, care conține peste 30% argilă. El se poate prepara și artificial prin calcinarea unor cărămizi făcute din un amestec de var gras și argilă în proporțiuni hotărîte. Calcinarea calcarului hidraulic pentru C., sau a cărămizilor, se face în nisce cuptoare speciale, cari în timpurile din urmă au fost perfecționate mult, așa că prepararea se face în mod continuu. Calcinarea se face ridicându-se temperatura încetul cu încetul până când bucățile iau o culoare gri-albastră specială și se topecș puțin pe la colțuri, lipindu-se unele de altele. După recire bucățile sînt sfărîmate și trecute în o moară, unde se reduc în pulbere fină, care e strînsă imediat în vase de lemn bine închise. Se cunosc mai multe varietăți: *C. roman*, care se solidifică repede, se întăresce deja după 15—20 minute și se întrebunțează mai ales la construirea porturilor de mare și în general a construcțiilor ce stau în apă sau în alte locuri umede. *C. de Portland* este C., care se solidifică încet; acest ciment este astăzi atât de întrebunțat încât se poate dice că în curând mortarul cu C. de Portland are să fie singurul întrebunțat. El se prepară mai ales în mod artificial. În Anglia se întrebunțează un amestec de cridă și argilă; în Franția și Germania marne calcaroase, cărora se adaugă după trebunță argilă sau cridă și apoi se transformă în cărămizi și se ard. C. biue preparat are o culoare gri-albastră sau verzie, și trebue să cântărească pe metru cub cel puțin 1300 kgr. Pentru încercarea C.-lor se face un mortar din 1 p. C. și 2 p. năsip, se formează apoi o cărămidă de formă anumită, se lasă să se întărească, și apoi se supune la acțiunea unei forțe de tracțiune până ce se rupe. De ordinar trebue să supoarte 10 kgr. [V. C. B.]

Cimerian, Bosforul —, v. Kerci.

Cimerieni, la Homer locuitorii diu vestul cel mai extrem (la Ocean), aproape de Hades (iufern). C. istorici locuiau la Bosforul cimerian (Kerci),

de unde, după Herodot, au fost alungați de Sciți și apoi se așezară în Asia mică; aici în secl. VI a. Chr. au fost bătuți și alungați de regele Lidiei Alyattes.

Cimex, pēduche de lemn, ploșniță. (v. ac.)

Cimino, Monte, și *Mte di Viterbo sau Soriano*, la Romani Mons Ciminus, un munte de trachit, 1056 m. înalt, în provincia italiană Roma. În apropiere *Lago di Vico*, numit în vechime Lacus Ciminus, iezor, 1488 m. lat și 4460 m. lung.

Cimșpir, numele românesc al arbustului *Buxus sempervirens* L. (v. ac.).

Cimțter, cimitir, (coemeterium, loc de somn, de repaus), terenul unde se înmormântează corpurile morților. Mai înainte se înmormântau morții în interiorul orașelor și satelor, în curțile bisericilor și chiar în întru bisericilor; astăzi C. se așează pe cât se poate în depărtare de cel puțin 200 metri dela cea din urmă casă a comunei. Se alege pentru C. un teren uscat, poros, care nu se opune descompoziției cadaverilor. În general C. nu vatămă puritatea atmosferei și a apelor suterane din vecinătatea lor. Mormintele trebuie să aibe adâncime de 2 m. și să nu se deschidă pentru înmormântări noi decât după 7 ani, după ce părțile moi ale cadaverului au fost cu desăvîrșire descompuse și transformate în țărână; numai oasele resistă mai mult timp. În C. vechi, în cari mormintele sunt prea apropiate unul de altul și se deschid în periode mai scurte decât de 7 ani, pământul săturat cu materii organice a devenit incapabil de a transforma cadaverul în țărână; în asemenea C. trebuie să se oprească înmormântările ulterioare. Într'un C. bine administrat mormintele sunt numerotate și astfel înregistrate, ca să se poată constata ori când cine a fost înmormântat în fiecare mormânt și în ce țară a fost înmormântat. C. trebuie să aibă o cameră mortuară, în care se pot depune cadavrele îndată după verificarea decesului și păstra până la înmormântare. [I. F.]

Cimoliț, un fel de lut suriu sau roșietic, ce se folosește în Grecia încă din vechime ca săpun pentru spălarea și curățirea șesăturilor de lână.

Cimpanseul, animal, v. Șimpanseul.

Cimpița, Cintița, Cinchița, (*Fringilla coelebs*), o pasere cântătoare din fam. Fringillidelor, neagră la crescet, albastrie la ceafă și țemple; verșie pe spate și roșietică pe foale; preste aripi câte cu o fașie albă și galbenă; lungimea ei e de 16.5 cm., lung. aripilor 8.8 cm. și lung. coșii 7.5 cm.; se află pretutindene și se nutrește cu diferite semințe și insecte. [V. B.]

Cimpoiul, instrument mus.; se compune dintr'un burduf de piele de capră, în care se suflă printr'o țevă, numită suflătoare, pentru a introduce aerul înlăuntru; odată aerul înțrat și comprimat trece apoi prin o altă țevă de lemn de paltin, numită *carava*, care e cilindrică sau în patru muchi, și pe care se află șese borte. Într'o parte a burdufului se află o altă țevă, numită *hangu* sau *berbedeaoa*, după cum se numește în Bucovina, compusă din trei bucăți de lemn, cari întră una în alta la capetele lor, și care produce un sunet băzător, trecând aerul din burduf în el, în tot timpul cât se cântă cu degetele pe caravă.

Cin călugăresc, rang sau ord. de călugărie.

Cin, un fel de luntre construită dintr'un singur trunchiu de lemn moale, mai ales din plop; se scobia acel trunchiu vreme îndelungată, până ce se aducea în stare de a pluti cu 2—3 oameni într'insul. Serviau mai ales păstorilor de vite aflate la pășune prin bălți. Cu C. nu se putea ieși în Dunăre, când era vânt, căci nefind construite de meșteri pricepuți, n'aveau mai deloc stabilitate și riscuau a se resturna. Actualminte nu se mai construiesc C. din trunchiuri scobite, ci se întrebunțează sub același nume și în aceleași condițiuni un fel de cutii ușoare, formate din 4—6 scânduri înleite, ca să fie transportabile.

Cinabru, mineral, sulfură de mercur. cristălisează în romboedri, posedă o culoare roșie caracteristică. Gisemintele cele mai bogate de C. sunt la Idria, Almaden, New-Almaden, Sulphur Bank (Statele-Unite), etc. Din C. se extrage mercur.

Cina cea de taină a lui Isus Christos cu învțăceii săi în Ierusalim, în preseara patimilor sale, la care a așezat sacrificiul eucharistic al legii noue. Din această cauză și cuminecătura, ce se împarte credincioșilor, adeseori se numește C.

Cinad, general al regelui ung. Sf. Stefan (v. Ahtum și Sunad). *C. comițat*, v. Ceuad.

Cinamen, (chim.) v. Stirolen.

Cincău, comună în Bucovina, căp. Coțmau, j. Zastavna; parohie cu moșie boierescă; are 1794 loc., (1590 ort. res., 62 cat. și 142 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbierea.]

Cinchița, pasere, v. Cimpița.

Cinchona L., (botan.) gen de plante lignoase pururea verșii din fam. Rubiaceelor, trib. Ciuchoneae, care crește în Anzii Americii sudice între 2000 și 3500 m., caracterizat prin corola valvată și capsula septicidă, ce se deschide la vîrf. Scoarța speciilor de C. »scoarța de china« sau »china« conține chininul și cinchonina, cari se aplică în medicină ca cel mai excelent fibrifug. Speciile mai abundante în chinin sunt: *C. Calisaya* Wedd., *C. succirubra* Pav. și *C. officinalis* Hook. Devastarea în patria lor originară a avut ca urmare introducerea unei culturi raționale a »arborilor de China«, asigurarea existenței acestor prețioși arbori și o ieftinire considerabilă a chininei. [A. Pr.]

Cinchonina, alcaloid cu compoziția $C_{20}H_{28}N_2O_4$, H_{12} (OH). N. CH_3 ; se găsește împreună cu chinina în coaja de China (Cinchona Huanaco) în cantitate de 2.5%. Cristale albe; se topește la 250°, solubilă în alcool. În calitățile sale terapeutice e inferioară chininei.

Cincibiserici, oraș în Ung., v. Pécs.

Cincinnati, oraș în statul nord-american Ohio, numit »Regina vestului« (Queen City); întemeiat 1788, are 296.908 loc. (1890), împreună cu suburbiile 350.000. În C. se află o universitate întemeiată la 1870, 7 institute medicale, o școală pentru drepturi, 2 seminarii teologice, 1 bibliotecă publică, 1 societate istorică. Industrie de mașini, cioboate, păpuși, lumini, chibrituri, mobile, hârtie, bere. Comerțiu mare cu bucate și vite.

Cinnatus, *Lucius Quinctius*, un roman model de virtute și modestie. A trăit prin secl. V a. Chr. În luptele Romanilor contra Aequilor și Volsclor a fost dictator. Chiamat dela coarnezle plugului întru apărarea patriei, iar s'a reîntors la plug după ce a învins dușmanul. [Dr. P. O.]

Cincione, vrabia în graiul rom. din Epir.

Cincis, (magh. *Csolnakos*), com. mică în Trans., cott. Hunedoarei, cu 326 loc. Români (1891); leagănul unei vechi familii nobile române, înrădită cu eroal Ioan Huniadi; mama eroului, Elisabeta Mărgineanu, după moartea întâiului ei soț, Voic, se mărită după Iaroslau din C.; fii acestuia: Dan, Voic, Petru Șerban și Ioan avuseră com. C. cu drept avitic de cnezat, anume Dan era cnez; pentru meritele lor militare fratele lor vitreg, Ioan Huniadi, la 1446 le dăruiesce com. C. cu drepturile de nobili ai coroanei ung. Descendenții acestora mai pe urmă au trecut la calvinism și, ca toți nobilii români mai distinși din trecut, s'au înstrăinat de corpul popoului rom. (Cf. »Transilvania«. Sibiu. VI. 67, 92 și 100.) [nt.]

Cinctorium, în antichitate cingătoarea ofițerilor romani super., de care la dreapta era legată spada; soldații până la centurion spre distingere o purtau legată de o eșarpă (balteus) aezată pe umărul stâng preste piept.

Cincu mare, în l. popor. *Cinc*, comună mare în Trs., cott. Târnava mare, cu 2600 loc. Rom. (1170), Sași. În C. se află judecătoria cercuală, carte funduară, poștă și telegraf. Sînt 4 biserică solide, dintre cari cea ev. în stil roman, are însemnătate istorică. Hotarul e de 16,000 jug. cat. cu păduri mari de fag și stejar. Locuitorii se ocupă cu economia de câmp și de vite. În 1896 s'au numerat în C. 320 oai, 897 vaci, 1200 bivoli, 2446 boi, 4000 rîmători și 5000 oi. Români în C. sînt bastinași, resboaiile de tot soiul le-a redus numărul încât la 1698 au fost în C. numai 28 familii. Prima colonizare a C. cu Sași s'a făcut în jumătatea secl. XII sub Geza II, cu scop de a apăra părțile acestea de invasiuni. La 1600 Români alindu-se cu Sava, armașul principelui Milhau, au nimicit 800 Sași adunați în tabără la C. Aci a fost unul din sediile celor 7 județe (scaune) și C. a dat pe seama Sașilor și Maghiarilor mulți oameni fruntași. Familile Salmen, Wolf, Bruckner, Morgondai își au originea în C. La 1624 în urma multor condamnări pentru »vrajitorii« s'a simțit necesitatea instituirii unei gâde scaunale. [i. br.]

Cindrel, munte în Trs., cott. Sibiu, spre sud dela com. Seliște, 2248 m. înalt; este cel mai înalt pisc din grupa Frumoasei. În craterul C.-lui se află un iezir, din care isvoresce râul Cibin.

Cinelli, (*ital.*) cimbălă (v. ac.) dându-se încă de preferință acest nume la instrumente de dimensiuni mai mici, iar celor mari numele de Piatti = talgere. [T. C.]

Cinerar, vas ce cuprinde cenușa unui mort. v. Urna.

Cineraria L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Compositelor, trib. Senecionideae, foarte înrudit cu genul Senecio (v. ac.), de care se distinge prin achenele cel puțin cele radiale comprese. Cuprinde vr'o 25 specii mai toate sud-africane, dintre cari *C. hybrida* hort. în o serie de varietăți e remarcabilă ca plantă decorativă. [A. Pr.]

Cinfor, pasere, v. Gangur.

Cingătoare, v. Brâu.

Cinic, se numește un om care ține la vederile școlii filosofice din antichitate, numite cinism (v. ac.), le profesează cu cuvântul și cu fapta;

în înțeles figurat se numește C. un individ cu apucături cinice, nerușinat, obscen, fără scrupule, un om care lovește în față ideile noastre despre bunacuvîntă și moralitate. [Pl.]

Cinism, o sectă filosofică care s'a născut din înțelegerea unilaterală a învățăturii lui Socrates. Numită C., *cinic* dela locul unde Anthistenes, întemeietorul ei, se întâlnea cu discipulii săi: Kynosarges la poalele muntelui Lycabotos. Au susținut și practicat C. în afară de Anthistenes, Diogenes din Sinope (+ 323 a. Chr.), Krates din Theba, cu soția sa Hiparchia și cu fratele acesteia Metrocles. C. susține, că cel mai mare bun, care duce la fericire, este virtutea. Virtutea câștigată odată nu se mai pierde. Ea constă însă în libertate, iar libertatea nu se poate obține decât când omul este lipsit de trebuințe și n'are dorințe. Disprețul banilor și averii, cari satisfac dorințele oamenilor și fac să se nască altele nouă; mulțămirea cu cât se poate mai puține bunuri pămîntesci și un traiu cât se poate mai aproape de natură, iată fondul C.-lui. Evident înfrînarea dorințelor, cari uneori se multiplică prea mult în sufletul omenesc, este un precept iutelept; dar cinicii în viața practică au ajuns cu exagerația prea departe, ducând o viață miserabilă de animal, de câine (*κύνω*, dela care unii derivă chiar numele de cinic), desprețuind tot ceea ce servă la cultura și civilizațiunea omului, chiar știința, arta și bunele moravuri, pe cari ei le cred convenționale și deci false. De aci cinic luă înțelesul de norușinat și mai târziu de îndrăzneț păuă la netrebnicie. [Dragomirescu.]

Cinna, *Lucius Cornelius*, democrat roman, la 87 a. Chr. consul. Aderent al lui Marius, a fost exilat de Sulla, dar aliindu-se cu Marius recucerii Roma și deveni iarăși consul și apoi dictator 4 ani dearîndu (87—84). Sub Marius și C. a fost în Roma proscripția I, când 5 zile și 5 nopți nu încetară omorurile optimaților romani. C. a fost ucis de soldații săi în Ancona (84). [Dr. P. O.]

Cinnamomum Bl., (botan.) gen de plante lig-noase cu foile pururea verzi din fam. Laurineae, trib. Perseaceae, ce cresc în Asia și Australia tropicală și subtropicală. Scoarța dela *C. zeylandicum* Nees. și *C. cassia* Bl. se folosește ca aromatic, cunoscut sub numirea de »soorțșoară». [A. Pr.]

Cinq Codes, v. Code Napoléon.

Cinquecento, (*ital.*) nume ce se dă în limbajul literar-artistic secl. XVI și stilului numit »Renaissance». *Cinquecentisti*, reprezentanții acestei direcțiuni (Bramante, Cellini, Correggio, Michelangelo, Raffael, Tizian în artă și Ariosto, Berni, Macchiavelli, Tasso în literatură.)

Cinq-Mars, *Henri Coiffier de Ruzé, Marquis de*, favorit al regelui frc. Ludovic XIII; n. 1620. Richelieu îl aduse la curte, pentru ca prin el să domineze și mai mult asupra regelui, dar C. a urzit un complot împreună cu Spania, Gaston de Orléans și de Thou pentru resturarea puter-nicului ministru. Complotul fû descoperit, C. și de Thou condamnați și decapitați (1642). Acest episod a fost mai de multe ori tratat de romancieri, așa și de A. de Vigny.

Cinteii, (magh. *Csintye*), com. mare în Ung., cott. Arad, pe malul stîng al Crișului alb. În analele publice apare la 1396. Are 277 case cu

1307 loc., (1297 Rom. gr.-or). Teritorul: 5958 jug. cat. tot arător; industrie de oasă, pomărit, stupărit, mătăsărit, prăşire de cai, vite cornute şi porci. Pe teritorul comunal trece şanţul lui Traian delu Zărând pe la Sinteia. [+]

Cintez, Cintiţa, Cintezoiu, Scatiu, (Fringilla spinus), o pasere cântătoare din fam. Fringillidelor, verde-gălbinie pe spate şi albă-gălbinie pe foale; plutitoare din aripi şi cărmacele din coadă sunt negre; ciocul cameol-roşu e negru la vîrf; picioarele oacheşe; lungimea ei e de 12 cm., lung. aripilor de 5.5 cm. şi lung. coţii de 4.5 cm.; petrece prin regiunile păduroase şi muntoase, unde şi cuibăresce, toamna se coboară şi la şesuri; se nutreşte cu seminţe oleioase, muguri, gândaci şi altele. [V. B.]

Cintra, oraş în districtul portughez Lissabon, pe o coastă a munţilor *Serra de C.* (488 m. înalţi). La capătul nordic al acestor munţi se află ruinele unui castel mauric şi ale unei moschee, iar la capătul sudic mănăstirea de Penha, (întemeiată 1503). C. are 3751 loc. (1878), grădini şi parcuri grandioase; carieră de marmură. Aici se încheie la 30 Aug. 1808 între Dalrymple şi Junot convenţiunea, care permise ieşirea Francezilor din Portugalia.

Cioara, gen de pasere din fam. Corvidelor, cu cioc puternic, comprimat la vîrf; deschidăturile nărilor sunt acoperite cu peri aspri; speciile acestui gen sînt cele mai puternice între paserile cântătoare şi sînt omnivoare. Deosebim speciile următoare: *C. neagră, (Corvus corone)*, cu cap şi grumaz negru-albastru; *C. gulerată, bălfaţă, de câmpie, corcan, (Corvus frugilegus)*, preste tot este neagră, coada cu un luciu albastru; e de tot comună mai virtos pe la şesuri. *C. de pădure sau cenuşie, (Corvus cornix)*, preste tot cenuşie; capul, guşa, aripile şi coada sînt negre. *Ceucă, Cioacă, Cioacă pucioasă, (Corvus monedula)*, la cap şi grumaz cenuşie, la crescet, aripi şi la coadă neagră, pe foale neagră-surie. [V. B.]

Cioara, com. rur. în Trs., cott. Albei-infer., cu 1735 loc. Români gr.-or.

Cioara-Doicesel, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1637 loc., cari se ocupă cu agricultura şi prăşirea vitelor.

Cioara-Radu-Vodă, com. rur. în Rom., j. Brăila, despărţită de cea precedentă numai prin o vale; are 756 loc.

Cioarta, 3 piscuri în munţii Făgăraşului, grupa Surului. (v. ac.)

Cioban, cuvînt de origine turcească, a delăturat în multe părţi ale Daciei cuvîntul strămoşesc »pecurar«, arămănesc »picurar«. În l. albaneză cuvîntul C. înseamnă »Arămăne«, fiind-că aproape toţi cari vin acolo sînt ciobani.

Ciobănesc, *câne* —, animal deştept şi fidel, se poate dresa uşor; ciobanilor le face bune servicii la păzitul oilor; se foloseşte cu succes şi la vînătoarele de urşi şi mistreţi.

Ciobănoae, fost schit de călugări în Rom., j. Buzău, pe valea C.; aşi serveşte ca biserică de mir.

Cioc, prelungire ascuţită a oaselor feţei, cari mărginesc gura paserilor. E format din o parte osoasă, reprezentată de maxilare, pre-maxilare şi de oasele nasale, şi din o parte cornoasă care înveluie ca o teacă porţiunea precedentă internă.

Aceasta din urmă e de origină tegumentară, epidermică, ca şi unghia. Nu numai paserile, dar şi unele reptile, ca broascele testoase, şi unele mamifere inferioare, ca *Echidna*, *Ornithorynecul*, sînt înzestrate cu C. În totdeauna animalele provădute cu C. sînt lipsite de dinţi osoşi, căci teaca corneea a C.-lui înveluie şi înlăuntrul gurii maxilarele, resfrîngîndu-se pe marginea gurii. [D. V.]

Ciocan, pescele-ciocan, (Zygaena malleus), pesce din fam. Selachoidelor, ord. Chondropterygii, are capul lărgit în forma ciocanului. Ochiul sînt asezate pe laturile capului. Lungimea corp. 2.5—4 m. Trăieşte în Marea Mediterană şi Oceanul Atlantic. Nasce pui vii.

Ciocan, schit de călugări în Rom., j. Muscel, situat din sus de Cămpulung; înfiinţat pe la începutul secl. XVI; numără 5 călugări.

Ciocan, Ion, prof. rom. n. 1850 în Mocod, Trs., cott. Bistriţa-Năsăud; a studiat la gimn. din Năsăud, apoi la univ. din Viena, Graz şi Budapesta. La 1878 obţină aici diploma de prof. pentru limba şi liter. rom. şi pentru istorie şi geografie. Dela 1873 colaborator, apoi redactor la jurnalul »Albina« de sub direcţiunea lui Vinc. Babeş; 1878 prof. şi 1880 director al gimn. din Năsăud. A fost preşedinte şi director la administraţiunea fondurilor grăniţeresci din Năsăud. E decorat cu crucea de cav. al ord. Fr. Iosif. În 1896 fu ales din partea cerc. Năsăud deputat în camera Ungariei.

Ciocănesci, 1) C., com. rur. în Rom., j. Ilfov, formată din sat. Aleşii-C., C., Creţu şi Urziceana, avînd în total 2036 loc. agricultori, 3 biserici şi 1 şcoală mixtă; la sat. C. bătî Radu dela Afumaţi în 1521 pe Mehemet-Bey. 2) C., comună rur. în Buc., căp. Cămpulung, j. Vatra Dornă; formează comună şi parohie împreună cu ateneţele: Oita şi Botoşul, cu moşie mănăstirească. Are 874 loc., (751 ort., 45 cat., 30 prot. şi 48 mos.), şcoală primară; fodine de fier părăsite.

Ciocănesci-Sârbi, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, cu 1437 loc. agricultori; are 1 biserică şi 2 şcoli: una de băieţi şi alta de fete; n'are nici un căt. alipit.

Ciocănitore, (Picidae), fam. de paseri din ord. Agăţătoarelor, cu cioc lung şi drept, limba lungă eiectibilă, provădută pe suprafaţa cu mici cârligute, servindu-le pentru comprehensiunea prăşii, ce stă din insectele şi larvele cari trăiesc sub scoarţa arborilor; cărmacele din coadă sînt aspre şi ascuţite. Se deosebesc urm. specii: *C. neagră (Picus martius)*, neagră de tot, la bărbătuşi crescutul şi ceafa, la femele ceafa e roşie; ochii galbenii, picioarele surii; e pasere staţionară. *C. pestriţă, v. Bocănitore. C. sură (P. canus)*, capul sur la bărbătuşi cu un petec roşu pe frunte, pe spate verde-oliviu şi sură-verdie; ciocul, picioarele şi cărmacele din coadă sînt negre. *C. verde (P. viridis)*, pe spate verde-deschis şi galbenie cătră coadă, crescutul până la ceafa roşu-carmin, pe foale albă-galbenă-verdie; plutitoare din aripi cu 6—7 pete albe-ruginii, poste cărmacele negre din coadă cu 5—7 făşii verzii; ciocul şi picioarele surii; petrece prin pădurile dese, iarna însă apare şi prin livezi, adese o putem vedé pe pămînt alergînd după furnici. *C. mijlocie (P. medius)*, pe spate şi la basa coţii neagră, pe foale roşietică cu pete

negre lineare; peste aripi cu 6 fășii albe; creștetul roșu-carmin, umerii albi; ciocul negru albastrui, picioarele negre-surii. *C. mică* (*P. minor*), spatele negre pe la mijloc cu zone albe, pe foale albă cu pete negre lineare, peste aripi cu 5 fășii albe; bărbătușii cu o pată roșie, femelele cu una albă pe creștet. *C. albă* (*P. leuconotus*), pe spate și la baza coșii albă, pe foale roșietică cu pete negre lineare; umerii negri, ciocul sur-albastrui, picioarele surii; peste aripi cu 6 fășii albe. [V. B.]

Ciocariul sau **Ornitorincul** (*Ornithorhynchus paradoxus*), animal mamifer din ord. Monotrematelor. Are un cioc lat, ca al raței, la baza căruia se află o umflătură pietoasă. Corpul acoperit cu păr. Degetele unite cu o peliță. Coada bine dezvoltată, turtită. Lungimea corp. 38 cm., a coșii 12 cm. Trăiește în Australia (Noul-Sud-wales și Vandiemusland) prin apele stătătoare și riuri. Innoată foarte bine și se hrănește cu mici animale de apă.

Ciocârleț, **Ciocnițoare**, **Scorțar**, **Ciocanul scurt** (*Sitta caesia*), pasere cântătoare din fam. Certhiidelor, pe spate vântă-surie și ruginie pe foale neori albă; preste ochi cu o fășie neagră; pennele plutitoare din aripi brunete-surii cu margini albe; cărmacele mijlocii din coadă vinete-surii, iar cele laterale sînt negre cu pete cenușii la vîrf; ciocul e negru, picioarele galbene. Lungimea lui e de 16 cm.; lung. aripelor 8 cm.; lung. coșii 4 cm.; preste tot anul petrece prin păduri, nutrindu-se cu insectele ce le cîștigă din scoarța arborilor, îi plac însă jirul, alunele și ghinda; alunele le potrivește în crepăturile arborilor și ciocnindu-le le sfarmă; cuibărește prin scobiturile arborilor, ce le căpțusește cu imală. [V. B.]

Ciocârliia, gen de paseri cântătoare din fam. Alaudidelor, are tarsul picioarelor tabelat, ghiara degetului dinapoi e lungă și numai puțin încovoiată. De genul acesta se sînt: *C. de câmp* sau *Tarine* (*Alauda arvensis*) de culoare schimbăcioasă, de ordinar surie, cu pete mai întunecate, pe foale albie; coada bifurcată; ghiara degetului dinderet de 2 ori mai lungă decît degetul lung. Lung. ei totală e de 18 cm., lung. aripilor de 10 cm. și lung. coșii de 7 cm.; e migrătoare, sosesce de timpuriu și rămâne pînă toamna târziu. *C. de munte* (*A. arborea*) abia se deosebesce de cea precedentă, petrece mai cu samă pe lângă locuri păduroase. Lung. e de 15.5 cm.; lung. aripilor 9 cm. și lung. coșii de 5.4 cm. *C. moțată* (*A. cristata*) cu moț de pene pe cap, pe spate surie și albă pe foale. Lung. ei e de 18 cm., lung. aripilor de 9.5 cm. și lung. coșii de 6.5 cm. Își face cuibul pe pămînt, în care depune 4—6 oue mohorîte; înaintează pașind. [V. B.]

Ciocgros, pasere, v. Botgros.

Ciochina, o cureauă la capătul dinapoi al șelei, sau un cărlig, ce poartă țeranii munteni la brâu.

Ciocile, com. rur. în Rom., j. Brăila cu 1468 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 2 școale, una de băieți și alta de fete.

Ciocelej, pasere, v. Bourel.

Cioclu, cel ce sapă groapa pentru morți. *C. insect*, v. Civel.

Ciocman, (magh. *Csokmány*), com. rur. în Trs., cott. Solnoc-Dobăca, cu 181 case și 859 loc. rom.;

sediul unui *district protopopesc* al dieceei rom. gr.-cat. a Gherlei, compus din 12 parochii cu 7872 sufl.

Ciocoiu, (*slav.*) erau mai întăiu oameni de încredere ai boierului, dela care luau în întreprindere veniturile statului, și de aci explicarea populară a cuvîntului »șugător de bani« (Goldsanger, Sulzer III, 389). Mihaiu Racoviță (24 Apr. 1718) dice despre ei »acei ciocoi făcea multe supărări săracilor, că lua dela tot omul și dela femeii sărace și dela babe bătrâne și neputincioase tot căte un ort de cap și borfaia pe toți săracii cu acel obicei de le lua și straele de pe dînșii« (Uricar V, 254). Mai apoi se numia C. ori ce slugă boierească, dar mai ales slugă îmbogățită prin jefuirea stăpînului și furtașaguri din averea statului (»cari au furat cu sfauțul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, cari acum și-au cumpărat moșii și palaturi și stropesc cu noroiu pe făcătorii lor de bine«), parvenitul, care este mare cu cei mici și mic cu cei mari, care își face o laudă din șiretlic și o mândrie din imoralitate. Poporul mai simplist nu face atâtea distincțiuni, ci numesc C. pe ori ce Domn rapace și neuman. (Cf. Filimon: Ciocoi Vechi și Noui; V. Alexandri: Prefața la operele complete ale lui C. Negruzzi.) [I. S. F.]

Ciocolata, o preparație alimentară fabricată cu semințe de cacao (v. ac.) și zahăr. Se fabrică C. alimentară și C. medicamentoasă. Pentru fabricarea C.-ei se alege semințele de cacao, nealterate, se torefiază, apoi se curăță de coaje fiind calde. După recire se pulberisează mai întăiu singure, și apoi se adaugă zahăr pulberisat, perfect uscat, și se formează o pastă, care e uscată la 37° timp de 4 ore, apoi e supusă la presă în tiparuri anumite, unde se întărește. Industria C.-ei în Franția datează dela 1660 și e superioară celorlalte. C. se alterează ușor, de aceea trebuie conservată în locuri uscate și reci. În timpurile din urmă C. consumându-se în cantități foarte mari, a început a se falsifica, preparându-se cu materii prime de rea calitate și adăugându-se substanțe străine precum: diverse feluri de făină, extract de cafea sau de cicoare, pulbere de migdale sau alune, precum și diverse substanțe minerale ca: pămînt roșu, carbonat de calciu, etc. Aceste din urmă se pot recunoaște prin un examen microscopic; pentru celelalte trebuind a se face o analiză chimică specială. În farmacia C. servește ca vehicul pentru a se pute administra diverse medicamente, și atunci aceste C. se numesc: pectorale, tonice, febrifuge, stomahice, etc., după scopul ce se urmărește. [V. C. B.]

Ciof, *Ciof*, v. Buhe.

Ciogoleșcii, boieri moldoveni, amestecați în complotul urzit de logofetul Gheorghită Ștefan, cel stîrnit de Mateiu Basarab, contra lui Vasile Vodă Lupul. Prevădînd un cas de neisbîndă, ei înștiințează anonim, prin dulhovnicul curții, pe domnitor de cele plănuite.

Ciohodar, în Moldova și Muntenia rang boieresc, mai marele preste papucii și ciubotele principelui. *Baş-ciohodar*, întăiu camerier al palatului.

Ciolănescii, 1) *C. din deal*, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 2365 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; industria de casă încă

este foarte dezvoltată; are 2 biserici și 1 școală. Aici se țin 2 bălciuri anuale (la 14 Sept. și la Duminica Tomei). 2) *C. din vale*, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 956 loc.; are 1 biserică și 1 școală.

Ciolanu, schit de călugări în Rom., j. Buzău, com. Tisău, cu 70 monahi; data fundării sale nu se știe sigur; după tradiție însă el a fost fundat de Doamna Neaga cam pe la 1590, dar în curând din cauza invasiunilor a fost părăsit; pe la începutul secl. XVIII nisea călugări dela schitul Ciobănoae vizitându-l, se decid a rămâne aici; reparară biserica, și în curând deveni un schit înfloritor; episcopul Buzăului, Chesarie, ridică aici la 1828 o a doua biserică, care arse la 1855, dar stăruirea Ioanichie o reconstrui. Ambele biserici sunt încungiuurate cu frumoase chilii, curate și bine întreținute. În privința ordinii și disciplinei monachale acest schit poate servi de model.

Ciolanu, *munții Ciolamului*, o lungă serie de coline în Rom., j. Buzău, ce începe din com. Grăjdana dela Vîrful Predealului și se termină în com. Tisău, la Vîrful Bradului, despărțind valea Buzăului de valea Nișcovului.

Ciomvica, *Ciuvica*, v. Buhe.

Cion, vrbie (v. ac.).

Ciongrad, v. Csongrád.

Ciopârcenii de jos, com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 2061 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; n'are nici un căt. alipit.

Ciopor, v. Cărd.

Ciorap, călțun. Încălțăminte pentru picior, împletită din bumbac, lână sau mătăasă. C. constă din carâmb, călcăiu și talpă. C. se împletește sau cu mâna cu ajutorul de cinci undrele, sau cu o mașină specială.

Ciorba, zamă gătită cu carne și legume (zarzavaturi), sau și cu boș.

Ciorcobara, *Ciorcușă*, v. Coțofana.

Ciorlica, pasere, v. Nagăț.

Ciormoiaș, numirea populară a plantelor *Melampyrum arvense* L. și *Melampyrum cristatum* L. (v. ac.).

Ciornohuz, com. rur. cu moșie boierească în Buc., căpit. și j. Vijnița, ca parohie (dimpreună cu com. Bahna), cu 2476 loc., (2151 ort., 131 cat. și 194 mos.); școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ciorobara, în graiul Bănățenilor înseamnă Coțofana. (V. ac.)

Ciorogârla, 1) braț al râului Dâmbovița (Rom.); împreună cu râul Răstoaca formează râul Săbaru; 2) mânăstire, v. Samurcășesci.

Ciorogârla-Dârvari, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată la est de București, între râul C. și râul Răstoaca; se compune din 3 sate având în total 1744 loc. agricultori, (Dicț. geogr. 1892); 5 biserici și 2 școli mixte.

Cioroiășu, com. rur. în Rom., j. Dolju, compusă din sat. C. și Trochesci, cu 1890 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1896); are o biserică și o școală mixtă.

Ciortoria, com. rur. și parohie, cu moșie boierească în Buc., căp. Storoișneț, j. Stăneșii de jos, cu 821 loc., (722 ort., 23 cat. și 76 mos.); școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cioveica, pasere, v. Buhe.

Cipâni, Arămâni, ale căror femei poartă o «cipă», adică un petec triunghiular de postav pe pături; nu sunt trib de sine stătător.

Cipariu, *Timoteiu*, filolog român, n. 21 Febr. 1805 în comuna Pânade, Trs., cott. Târnava-mică, a studiat (1814—1825) în Blaj în școlile normale, gimnasiu, cursul filosofic și seminarul teologic. 1825 prof. la gimnasiul din Blaj, 1827 chirotonit preot celibat, 1828 prof. de filosofie și prefect de studii în seminarul teologic. Dela 1830 prof., de teol. dogmatică, iar începând cu 1832 a propus 10 ani și religioasă la ascultorii de filosofie. În 1833 luă conducerea tipografiei seminariale, 1834 fî numit prof. de studiul biblic în seminarul teologic, 11 Ianuarie 1842 canonic, înaintând în capitol până la demnitatea de preposit; 1854—1875 a stat în fruntea gimnasiului din Blaj ca director, dezvoltând mare activitate și în alte oficii bis., ca vicar gen. arhiepiscopesc, ca asesor consistorial, ca președinte la tribunalul matrimonial de a II. instanță și ca administrator de fonduri arhiepiscopice. A luat parte activă la toate mișcările culturale și politice mai însemnate. La adunarea națională din Blaj dela 3/15 Mai a fost unul dintre cei 10 secretari. El a descris mai fidel această adunare în numărul I al »Organului național«, apărut îndată după acea și memorabilă. Aceași adunare l-a ales în deputațiunea de 30, care avea să prezenteze cererea națiunii la împăratul. La întoarcerea sa din Innsbruck s'a oprit în Pesta, unde luă parte, împreună cu alți membri ai deputațiunii, la lucrările »comisiunii regnicolare«. Ca membru în »comitetul națiunii române« subscrise apelul din 20/8 Octombrie 1848, prin care se provocară Români să se armeze în contra insurgenților. În 1863/4 deputat la dieta transilvană din Sibiu. C. a fost membru fondator și vicepreședinte al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, dela întemeierea ei, iar dela 1877 președinte și membru fondator al societății fondului de teatru român. Academia română l-a numerat între membrii sei dela 1866, și mai târziu l-a ales vicepreședinte. Meritele lui literare au fost recunoscute și de »societatea germană orientală«, al cărei membru ordinar a fost. † în Blaj, 3 Sept. 1887. Știința sa vastă C. a depus-o în următoarele scrieri tipărite (cu două excepțiuni) în tipografia seminarului din Blaj: 1) Acte și fragmente, 1855; 2) Compendiu de gramatica limbii române, ediț. III, 1862; 3) Crestomatie sau Analecte literare, 1858; 4) Cuvânt rostit la inaugurarea Asociațiunii transilvane în 4 Nov. 1861; 5) Elemente de filosofie, după W. Tr. Krug, 1861—63; 6) Elemente de l. română, după dialecte și monumente vechi, 1854; 7) Elemente de poetică, 1860; 8) Gramatica lat., după Schinagl, 1857 și 1860; 9) Istoria biblică a testamentului vechiu, 1859; 10) Purtarea de bunăcuviință, traducere, 1863; 11) Știința s. Scripturi, 1854; 12) Principii de limbă și s. Scripturi, 1866; 13) Gramatica l. române, p. I. Analitică, Buc. resp. Sibiu, 1869, premiata de Academia rom.; 14) Gramatica l. române, p. II. Sintetică, Buc., resp. Sibiu, 1877, premiata de Academia rom.; 15) De latinitate linguae valachicae, 1855; 16) De nomine Valachorum gentili, 1857; 17) De re literaria Valachorum, 1858; 18) Organul lumii, foaie periodică, începută în 1847, continuată în 1848 sub numele de »Organ național« și tot atunci întreruptă din cauza revoluțiunii;

19) »Archiv pentru filologie și istorie«, foaie periodică, 1867—1872; 20) Orologiu, (Ceaslov) cu litere latine, 1835; 21) Liturgieriu cu litere latine, 1870. Cea mai mare parte din scrierile lui C. sînt de o valoare neperitoare, ce nu o pot trage la îndoială nici cei ce nu sînt de acord cu toate ideile lui. Cu Orologiul din 1835, prima carte bis. tipărită cu litere latine, s'a dat signalul și cel mai puternic îndemn pentru scoaterea literelor cirilice din cărțile liturgice și chorale. »Actele și fragmentele« din 1855 sînt o colecțiune de documente până atunci inedite, și de notițe prețioase, cari au luminat multe părți întunecoase din istoria bisericii române. Cuvântul rostit la inaugurarea Asociațiunii este admirabil, nu numai pentru frumuseța sa și iubirea acea înflăcărată a autorului cătră limba română, ce se vedese în fiecare vorbă și în fiecare frasă, ci și pentru aparatul de erudițiune, cu care C. își aperă cuvântul în contra unui critic maghiar, ce trăgea la îndoială originea noastră latină și continuitatea pe pămîntul Daciei. »Organul luminării« are importanță, nu numai pentru că într'însul și-a depus C. mai întăiu rezultatul cercetărilor sale filologice, ci și pentru că a fost prima foaie română tipărită întreagă cu litere latine, și astfel primul exemplu pentru îmbrăcarea publicității române în veștment latin. Importanța acestui »Organ« apare și din împregiurarea, că pentru el a avut C. și proces la guvernul țerii, iar din partea multor Români a suferit grele împutări, deși, precum se exprimă C. la 1866, »oime mai are vr'o foiță din țiarul nostru de atunci, alăturând limba și stilul organului nostru cu ale țarelor de acum, se va mira, nu ne îndoim, cum să fi fost și ou puțință a ridica atari acuse, convingîndu-se că limba și stilul nostru de atunci, e astăzi limba și stilul tuturor țiarelor românesce de dincoace de Carpați«. (Principii de limba și script. p. 266.) »*Arhivul pentru filologie și istorie*« este un magazin bogat de documente prețioase pentru istoria națională și de articoli valoroși pentru limba și literatura română. Obiectul principal al studiilor lui C. a fost însă, cum țice însuși, »această dulce limbă, căreia se închină pîrinții nostri ca unui idol viu și însuleșitor, singurul tesaur ce ne-a ramas dela ei ereditate neînstrăinată și necomună cu alții, și care ca un fir roșu singur e în stare de a ne conduce prin toate labirintele întunecate ale istoriei acestui popor antic«. (Principii de limbă și script. pag. 256.) Încă pe la 1826 și 1827 dănd în biblioteca călugărilor din Blaj de unele cărți vechi bisericesci, C. începă a culege dintr'însele toate cuvintele și formele vechi românesce, cari nu se mai folosiau. Acesta fū începutul studiilor sale. După aceea și-a procurat și alte monumente vechi, studiindu-le pe toate cu diligență și paciință de fier. »Așa cărțile se înmulțiau și registrele (de cuvinte și forme arhaice) cresoeau din an în an; cunoscînțele de limba veche se adăugeau, și cercul cercetărilor se întindea și mai tare prin comparațiunea formelor latine, nu numai clasice, ci și antice și populare, italice, provinciale și hispanice«. (Arhiv pag. 81.) La acestea adăugînd C. și studiul graiului viu din toate ținuturile locuite de poporul românesc, a inaugurat la noi aceea ce se numesce studiul istoric al limbei. El adevăc nu s'a

multămit numai cu cunoscînța limbei de astăzi, ci a urmărit-o în desvoltarea ei istorică prin cărți și monumente vechi până la isvorul ei, la limba rustică latină. Resultatul acestor cercetări îndelungate l-a depus C. în trei opere monumentale, cari se întregesc una pe alta: Principii de limbă și scripură, Crestomatia și Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi, dintre cari »Principiile« se numesce de însuși autorul »ântăiul și ultimul fruct al cercetărilor și studiilor noastre asupra limbei române«. (Arhiv pag. 81.) Principiile ce le-a stabilit dînsul în aceste opere, mai vîrtos în ceea ce privesce fonetica, morfologia și derivarea cuvintelor, sînt adoptate în toate gramaticile scrise de alții mai tîrziu. Iar dacă sistemul lui de ortografie, basat pe principii etimologice, este astăzi mai de tot părăsit, nu se poate nega, că acel sistem încă a contribuit mult la cunoascerea mai adăncă a organismului limbei noastre. Idealul la care a țintit C., primul adevărat filolog român, a fost, că după ce nu aveam încă nici un dialect românesc adoptat ca limbă literară, să formăm și stabilim o astfel de limbă comună tuturor Românilor, în care să nu folosim nici cuvinte și forme gramaticale turcesci, rusesci și neogrecesce, cunoscute numai celor din România, dar nici unguresci și nemțesce cunoscute numai celor din Ungaria, ci în locul lor să folosim cuvinte și forme gramaticale, sintactice, ortografice de origine română, ce s'ar găsi ori unde în graiul viu al poporului. În același timp să reinviem cuvintele și formele uitate, părăsite, sau mai rar folosite, însă genuine și mai corecte decăt cele din graiul viu și din cărțile mai noue bisericesci, iar unde aceasta nu ar fi de ajuns spre a ne exprima cugetele, să împrumutăm și din limba latină, dar aceasta să nu o facem fără nici o alegere, ci să preferim și din limba latină aceea ce are mai mare analogie cu formele românesce, și chiar și cuvintele latine, pe căt permit împregiurările, să le românisăm. În chipul acesta a voit C. să purifice limba de elemente exotice și să creeze o limbă literară pentru toți Români. Numai cel ce va ține samă de scopul urmărit de C., va pute să-și facă o judecată dreaptă despre activitatea lui pe terenul filologiei române.

C. fundațiune. C. a lăsat o fundațiune de circa 20,000 fl. v. a., din ale cărei venite să se deie stipendii la școlarii săraci și ajutoare la teologi, cînd își ocupă parochia; să se doteze școala de fetițe gr.-cat. din Blaj, biserica și școala, parochul și învețătorul gr.-cat. din Panade.

C. bibliotecă. C. a avut una dintre cele mai bogate biblioteci din Transilvania, pe care a lăsat-o capitolului din Blaj, ca să o poată folosi ori cine. Pentru bibliotecar a destinat 40 fl. la an din fundațiunea sa. În 1848—49 multe cărți și documente prețioase au perit din aceasta bibliotecă, ceea ce deplănge adeseori C. în scrierile sale. [Dr. A. Bunea.]

Cipolin, rocă, calcar cristalin micaceu, care în general e separat în plăci. În România foarte respândit în Carpați, s. e. muntele Repedea (munții Lotrului).

Cippus, colonne de piatră pe morminte, sau ori ce soi de colonne cu inscripții, s. e. cele ridicate de legiuni. Caesar (b. g. 7. 73) dă acest nume unui fel de întăritură militară.

Ciprea, (*Cypraea tigris*), un melc de mare din ord. Prosobranchiata. Mărimea de 8 cm. Trăiește în Oceanul Indic. O specie este *ghiocul* (*Cypraea moneta*); mărimea 2,5—3 cm. Trăiește în Marea Indică și Oceanul Atlantic. În Africa se întrebunțează ca ban (Kauri); are însă o valoare foarte mică. Țeranii români îl atîrnă la copiii la grumazi sau la mâni.

Cipru, (grc. Kypros, turc. și arab. Kibris), insulă aparținătoare imperiului turcesc, dela 1878 sub protectorat englez; spre sud dela Asia mică; 9601 km², și 209,291 loc. (1891), între cari 44,044 Mohamedani. C. e în cea mai mare parte muntos, cu văi minunate, păduri frumoase și o mulțime de piscuri, câteva luni acoperite cu zăpadă. Clima e sănătoasă. Agricultură se restringe la grâu și orz, bumbac și fructe sudice. Economia de vite e neînsemnată, asemenea cultura albinelor și a viermilor de mătăasă. Industria prelucră mătăasă, pielea și bumbac. Mult prețuite sînt vinurile din C. (în deosebi Vino di Comanderia). Insula din punct de vedere administrativ e supusă unui High Commissioner, numit de regina Angliei; corpul legislativ e compus din 6 funcționari și 12 membri aleși. Capitala este Leveosia sau Nicosia (cu 12,515 loc.) În vechime C. a fost colonisat de Fenicieni și Greci; mai târziu a fost timp îndelungat măr de ceartă între Persia, Siria și Egipt. La 58 a. Chr. se încorporează la imperiul roman, iar apoi la cel bizantin. Cățva timp a fost și independent; 1489 trecu la Venețiani. La 1570 insula a fost ocupată de Turci, iar 1878 ajunse sub protectorat englez. (Cf. Engel, Kypros, 1841; de Mas Latrie, Histoire de l'île de Chypre, etc. 1851—62; Cesnola, Cyprus, etc., 1877.)

Circus, (lat. *Circus* = cerc), la Romani arena de formă ovală pentru alergările cu cai și cu căruțe în jocurile circense; în Roma cel mai mare era *C. maximus*, fundat de Tarquinius Priscus și lărgit de Caesar; aceasta numera în lungime 640 m., iar în lățime 130 m. și putea cuprinde pe timpul lui Vespasian 250,000 spectatori; din această clădire grandioasă au ramas numai puține ruine. Astăzi se numesce C. o clădire rotundă, unde se fac producțiuni equestre; în Spania e provădit fiecare oraș provincial mai însemnat cu C., unde se țin luptele cu tauri; cel mai mare C. în Madrid poate cuprinde 12,000 spectatori.

Circa, (lat., prescurtat ca.), aproximativ, ca la, cam.

Circa, **Ioan**, căpetenia acelor preoți români, cari la începutul secl. XVIII s'au unit cu biserica calvinească. Guvernul transilvan, împreună cu alți domni puternici de confesiunea calvinească, au voit mai întăiu ca din mitropolitul Atanasiu să-și facă un instrument pentru unirea Românilor cu calvinii. Aceasta însă nule-a succes, și de aceea au sculat în potruva lui Atanasiu pe Ioan Circa, care era preot în Batizháza (Botez), și care, după ce a furat unele cărți din biserica din A.-Iulia, a trecut cu documente false în Muntenia spre a se sfinți de arhieru, dar nefind adevărită sfințirea aceasta, el a fost considerat de pseudo-episcop. În vara anului 1700 s'a unit formal cu biserica calvinească, iar guvernul și magnații lucrau la curte spre a-l face episcop preste Români, cari s'ar uni cu calvinii. Pentru acestea delictu mitropolitul Atanasiu a citat pe C. la sinod în Alba-Iulia, însă neprezentându-se,

fû prins de servitorii lui Atanasiu, și încarcerat în Alba-Iulia. Guvernul, în fruntea căruia erau calvinii G. Banfi și Nic. Betlen, în 8 Iuliu 1700 au întrevenit la Rabutin, comandantul trupelor împărătesci, pentru eliberarea lui C., însă fără rezultat. Dar C. totuși scăpă din prinoare și se adăpostî în colegiul roformaților din Aiud, de unde agită preoțimea și poporul ca să se unească cu calvinii. În unele sate, mai vîrtos în ținutul Hașegului, i-a și succes a înființa biserici calvine romănesci cu rit grecesc. Pe timpul revoluțiunii lui Rákoczy 1703—1711 a trecut pe partea acestuia. În fruntea preoților suspendați, alungați sau degradați de mitropolitul Atanasiu, porni, ajutat de Curuți (partida lui Rákoczy), o mișcare atât de puternică în contra unirii cu biserica Romei, încât această unire în două rînduri a fost în pericul de a fi sdruncinată, precum dovedesc sinoadele din 1707 și 1711 ținute anume pentru înlăturarea acestui pericul. Unii scriitori susțin, că acest C. (pe care Sam. Clain îl numesce din eroare C. «Mihailă») este identic cu episcopul Dositeu C., care precum spune Petru Maior, după moartea lui Atanasiu (1713) sfinția preoți romănesci contrari unirei cu Roma, și după aceea a trecut în Maramureș, unde îl aflăm în 1728, după moartea episcopului unit Ioan Patachi, sfințind de preoți pe aceia, cari mergeau la el din Transilvania. Pentru aceasta sinodul bisericii unite ținut în Cluj-Mănăstur în Nov. 1728 a hotărît să se adreseze la guvern cu rugarea, ca pe episcopul Dositeu să-l silească a nu mai sfinți pe nimenea de preot dintre cei ce ar merge din Transilvania, și prin aceasta să-și țină promisiunea dată episcopului Patachi. (Cf. Nilles, Symbolae; Cipariu, Acte și fragmente; P. Maior, Istoria bisericii rom.; Moldovan, Acte sinodale; Șaguna, Istoria bisericii ortodoxe; Dr. Grama, Istoria bisericii române unite cu Roma; Dr. Ilarion Pușcariu, Manual de istoria biser.; Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei.) [Dr. A. Bunea.]

Circaea L., (botan.) gen din fam. Onagraceelor, cuprinde plante erbacee perenale. Cele 3 specii sînt respândite prin regiunile reci și temperate ale Europei, Asiei și Americii nordice. În părțile noastre crește prin pădurile umede și umbroase din regiunea montană *C. lutetiana* L., numită de popor Tilișcă, etc., iar prin pădurile umbroase și umede din regiunea subalpină crește *C. intermedia* Ehrh. și *C. alpina* L. [Z. C. P.]

Circasia, țeara Cerchezilor (v. ac.), cuprinde partea sudică a teritorului ruso-caucasic Cuban și partea vestică a teritorului Terek.

Circe, după mitol. grc. a fost fata lui Helios cu oceanida Perse sau Perseis, iar fratele ei a fost regele Aetes. C. după un mit a locuit într'o peșteră a insulei Aea (v. mai jos ins. C.), după alt mit într'un palat zidit din pietri strălucitoare și încungurat de lei și lupi. C. a fost servită de nimfele riurilor și dealurilor, și și-a petrecut timpul cu cântece voioase, cu țesătură și cusătură, cosând cămeși și haine frumoase pentru Ței și favorizii lor. Se ordea că a fost o femeie foarte frumoasă și fermecătoare renumită, care cuoșcea toate ierburile tainice și scia să prefacă pe oameni în animale. Odiseus sosind la ins. Aea, soții săi se duc să cerceteze pe C., care îi ospetează un an de zile, apoi îi preface în porci. Numai Eurylochos scapă ca

prin minune și înspăimântat povestesc cele întâmplate amicilor remași pe luntre. Odisseus totuși se duce la C. și pe drum se întâlnește cu Hermes, amicul său, care îl înzestreață cu desfărmece. Lui Odisseus nu i-se întâmplă nimic și apoi C. pe soții săi îi preface iar în oameni. În sculptură C. este prezentată cu un purcel în mână. C. a trecut și în mitol. romană în titlul cu Canens (v. ac.) [Atm.]

Circe, (*Kirke*), după Homer e o insulă la apus, care se crede identică cu insula Aea, locuința zeiței C.; iar tradițiunea o pune la fermul mării latine și etruscice. Aci e Circejum promontorium sau mous Circaeus, aji Circello în Italia, dela Terracina spre apus. Insula C. e o stâncă de 541 m. înaltă, de cătră mare are mai multe guri de peșteri. După mit Argonauții în călătoria lor au ajuns și la această insulă. [Atm.]

Circello, și *Monte-C.* sau *Monte-San-Felice*, promontoriu spre vest dela Terracina, pe țărmurile Mării tyrheneice; o stâncă de calciu, 541 m. înaltă. Ofere o grandioasă priveliște până la Roma, Capri și Vesuv. Spre sud-est se află localitatea *San Felice Circeo*.

Circenses, (lat., dela circus) jocuri, întreoeri și alergări cu cai și căruțe, ce se țineau pe un teritor oval. *Panem et C.* (= pâne și jocuri circense) cerea plebea destrăbălată dela guvernul Romei.

Circin, compas, instrument cu care se pot descrie circumferințe, sau transporta lungimi. V. Compas.

Circinal, (botan.) învârtit în spirală dela vîrf spre basă.

Circinat, (botan.) *prefoliațiune circinată* se ăice atunci, oând frunzele tinere, în stare de creștere, sînt învîrtite în partea lor superioară ca o cărje.

Circular, (lat.) în formă de cerc, ce se mișcă în cerc; scrisoare trimisă mai multora sau într'un singur exemplar, sau multiplicată și trimisă în exemplare separate tuturor, pe cari îi privesce.

Notă circulară, sorisoarea ce o adresează în afaceri politice momentoașe un guvern trimișilor săi în străinătate ori guvernelor străine, cu cari se găsesce în legături diplomatice, în scopul de a se declara în oarecare chestiune pendentă.

Circulațiune, lucrarea de a circula, înlesnirea de a se duce și de a veni.

Circulațiunea sîngelui, mișcarea sîngelui în aparatul circulator. C. a fost descoperită de medicul engl. Harvey în 1615. Sîngele adus prin vîna cavă inferioară și vîna cavă superioară în auriculol drept (v. art. inimă și vine), trece, îndată ce acesta se contractează, în ventricolul drept; acest ventricol se contractează și el, și sîngele este împins în artera pulmonară, deunde trece în capilarele (v. ac.) plămînilor, în plămîni se oxigenează și apoi se întoarce în auriculolul stîng prin cele patru vine pulmonare. Auriculolul stîng contragîndu-se împinge sîngele în ventricolul stîng, iar acesta contragîndu-se îl împinge în aorta. Aorta prin ramificațiunile ei duce sîngele în tot țesutul corpului, aici sîngele depune în țeseturi, prin părășii capilarelor, materiile nutritive și oxigenul, și trage prin ei din țeseturi remășișele devenite nefolositoare și vătămătoare corpului, ca: urea și acidul carbonic; cu alte cuvinte pierde materiile nutritive și căștigă altele

nenutritive, adecă se preface din arterial în vînos. Din vasele capilare sîngele trece în ramurile cele mai fine ale vinelor, și din acestea în altele mai largi, până ce ajunge în cele două trunchiuri mari, vîna cavă inferioară și superioară, cari îl duc în auricololul drept. Artera aortă este trunchiul cel mai principal, din care pleacă toate celelalte artere. La ieșirea ei din ventricolul dă nascere la două artere, cari nutresc inima, numite coronare. Apoi se ridică în fața arterei pulmonare, se îndoaie în cărje sau în strat (st), trece din dosul inimei și se scoboară vertical, paralel cu esofagiul și cu trahea arterială, dând nascere din oărja ei la trei artere: ăntăia numită trunchiul brachiocephalic drept (bc. d), care se bifurcă în o arteră, ce se ridică la cap, numită carotida dreaptă (c. d.) și alta ce merge să se ramifice în brațul drept, numită subclaviară dreaptă (S. d.); a doua merge în partea stîngă a capului, numită carotida stîngă (C. A. S.); a treia merge de se ramifică în brațul stîng, numită subclaviară stîngă (s. s). Scoborîndu-se în jos aorta, dă nascere la 12 artere, ce merg să nutrească coastele, numite intercostale, la artere ce nutresc esofagul și bronhiile; străbătînd apoi diafragma, dă nascere la o arteră viscerală, numită trunchiul coeliac, care se trifurcă în o arteră ce nutrește stomacul, coronara stomacică, alta ficatul, hepatică (V. H.), și alta la splină, splenică (Ar. Spl.), apoi mai dă nascere la artere, ce merg la intestine, numite mesenterice, două la rărunchi, renale (Ar. Ren.) două la organele genitale spermatică. Apoi se ramifică în două ramuri mai principale, numite iliacele (Ar. Il. Pr.), cari descind și se ramifică dealungul picioarelor, luând numiri diferite după oasele pe lăngă cari trec: tibrală, peroneală, etc. (v. art. Dicrotism, Puls, Vaso-motori și ilustr. p. 845.) [Dr. N. L.]

Circulația la plante. Se întălnesc la vegetale următoarele exemple de mișcări circulatorii: 1) *Curenții interni protoplasmatici*. Uneori toată masa protoplasmăi din interiorul celeulei e în stare de mișcare rotătoare într'un anumit sens, cum se observă în celeule internodale mai tinere, cu o mare vacuolă centrală, dela Chara, Nitella, Valisneria, etc. În același timp sînt și curenți de granulațiuni protoplasmice (microsome), tot rotatorii. Mai des se observă însă numai mișcări de C. propriu ăisă ale granulelor (microsomilor) protoplasmăi; aceasta cînd corpul plantei e o plasmobie sau o celulă cu protoplasma separată în mai multe bande din cauza numeroaselor vacuole. În acest cas pe bandele, ce unesc protoplasma parietală (aceea ce căptușește membrana celeulei) cu cea ăin jurul nucleului central, sau dela protoplasma periferică a corpului spre cea centrală și invers, se observă curenții de microsome, unii centripeti, alții centrifugi, sau 2 curenți vecini de același sens. Cu înlesnire se observă în perii tineri de pe frunze și tulpini de Urzică, Dovleac, în perii staminali de Tradescantia, în plasmodiu de Fuligo septica, etc. Acești curenți se explică prin actele de nutrițiune intimă, ce se petrec în protoplasma. 2) *C. apes*. În plantele cu rădăcini (vasculare) există un curent apos ascendent; ce pornesce dela cele mai din urmă ramificațiuni ale rădăcinei până în ultimele frunze. Acest curent ascendent, compus din apă, avînd în ea

disolvate diferite săruri minerale, fosfați, azotați, carbonați, etc., merge prin partea plantei numită lemn și anume prin elementele acestuia, și vase. La plantele din regiunile temperate și reci C. apei începe odată cu revenirea condițiilor favorabile de căldură, adică odată cu primăvara, și se opresce sau e foarte slabă la începutul iernei, adică la finele perioadei de vegetațiune, de viață activă a plantei. Ușor se poate observa primăvara, când se taie vița: pe suprafața de secțiune muștesce lichidul, ce se adună în picături, curge jos și se poate aduna în cantități până la 1 kgr.; chiar dacă nu se taie vița, prin oreptăturile cordelor mai bătrâne își face loc acest lichid, și cade afară în picături, numite de popor «lacrămile sf. Marii», folosite ca leac în durerile de ochi, etc. C. apei dela rădăcini până la frunze e datorită: presiunii ce există la locul unde apa e absorbită (presiunea osmotică dela nivelul perilor radicali), și aspirațiunii exercitată de sus în jos, rezultată din transpirațiunea (evaporarea) apei la nivelul frunzelor. Aceste 2 cauze explică cum apa poate să se urce în sus, contrar gravitației, uneori până la înălțimi dezeci și sute de metri, s. e. până la vârful unui Brad, Eucalypt, etc. Afară de acest curent, de direcție constant ascendentă, în plantele vasculare mai sunt și alții pentru substanțele ternare și cuaternare sintetizate de ele și cari circulă ascendent sau descendent dela locul, de unde se formează, adică din frunze, spre locul unde e consumat (în muguri, vîrfuri vegetative), ori unde sînt puse în rezervă (în rhizome, tuberculi, bulbi, semințe, etc.). 3) C. gazelor în plante, din mediul extern în interiorul plantei și invers. La plantele aeriene locul de străbateră al gazelor e prin stomate și lenticule, iar circularea în genere depinde: de trebuințe, ce are planta de un anumit gaz, și de tensiunea variabilă, la care se găsește acel gaz în plantă și în mediul extern. [S. Șt. R.]

Circulațiunea bunurilor se numește trecerea bunurilor dela un posesor la altul și dintr'un loc într'altul pe calea schimbului și a transportului. C. bunurilor e cauzată prin divisiunea muncii, prin diferența suprafeței pământului cu privire la climă și fertilitate, precum și prin diferența culturală a popoarelor și indivizilor, fiind-că aceste diferențe aduc cu sine diferențe în privința producerii de bunuri și în privința trebuințelor, de unde urmează, că un particular, o cetate, un ținut ori o țeară într'un fel de bunuri are prisosință, pe când altele îi lipsesc. Lipsa unora cu prisosul altora se pot acoperi numai pe calea C.-ei.

Circumolsiune, tăierea împrejur. Ca poporul jidovesc, ca cel ales de D-șeu, să se deosebească de popoarele păgâne, în legea veche are prescrip, ca toată partea bărbătească să se taie împrejur. Legea aceasta ceremonială până aăzi se observă la Jidovi.

Circumferința, linia curbă care limitează cercul, v. Cerc.

Circumflex, semnul \wedge , ce se aplică după ortografia fonetică la distingerea vocalelor: *a*, *e* și *i*, când se întunecă și devin nasale: *ă*, *ê*, *î*.

Circumnutațiune, (botan.) mișcare de nutațiune revolutivă, executată de vârful unei axe (tulpină, ramură, rădăcină) sau de frunză, de cărcei ineri neaplicați pe un suport. În toate aceste

casuri, vârful lungindu-se se mișcă în toate planurile, și în același timp dealungul unei linii spirale, încât proiecțiunea pe un plan a inișcării e o spiră circulară sau eliptică. O învîrtitură de spiră se face într'un timp mai scurt sau mai lung. E o mișcare directrice autonomă, căci variațiunile de lumină sau de căldură o mai pot micșora ori activa, dar nu o pot opri, nici nu-i pot schimba direcția. Acestei mișcări e datorit faptul, că o tulpină învîrtitoare printr'un fel de pipăit, plimbându-și vârful jur împrejur atinge un suport, în jurul căruia se va învîrți, sau că un cărcel se poate aplica pe un suport, ori că rădăcina, sucindu-și mereu vârful în jos, se înșge din ce în ce mai adânc, ca și un șurup într'un lemn, etc. C. se datorește împrejurării, că vârful organului la un moment dat nu are 2 din fețele sale de aceeași lungime, una e mai lungă, alta mai scurtă, și linia maximum de lungire se deplasează continuu în jurul axei de creștere, spro dreapta succesiv ori spre stînga. Tulpinele volubile pe lângă C. mai au și o mișcare de torsiune, de răsucire; ambele soiuri de mișcări cu înlesnire se pot observa la asemenea plante, când alungindu-se caută să se învîrtească în jurul suportului (o sfoară, un bêt, tulpina altei plante). [S. Șt. R.]

Circumpolar, ceea ce se află în jurul unui pol; *regiuni C.-e*, regiunile aflătoare în jurul unui pol al pământului; *mare C.-ă*, marea diu jurul unui pol; *stele C.-e*, acele stele, cari pentru un anumit loc de observațiune nu apun nici odată, rămânând totdeauna deasupra orisonului; la equator nu există stele C.-e, la poli însă într'o parte a anului și soarele e C.

Circumpolar-arcică, numire sinonimă pentru *flora boreal-arcică* (v. ac.)

Circumstanțe atenuante și agravante, cauze de micșorarea resp. agravarea pedepsei; în legislațiunea modernă sînt lăsate cu totul la apărțirea judecătorului și de regulă nu sînt înșirate taxativ sau explicativ, ci li-se dă numai noțiunea. Efectul lor este, că cantitatea pedepsei, ce se dă în un cas concret, are să se apropie de minimul resp. maximul pedepsei stabilite în lege pentru infracțiunea de sub întrebare. Fiind C. atenuante în preponderanță, pedeapsa se poate modifica, în modul prevădut în lege, nu numai cantitativ, ci și calitativ în o pedeapsă mai ușoară. (Cf. Cod. pen. rom. titl. VI și Cod. pen. ung. §§ 89—91.)

Circumvalațiune, linie de fortificații de pământ, ridicată de asediatori împrejurul unei cetăți și destinate a se opune atacurilor și efortărilor făcute de apărătorii cetății, ca să rupă linia de învîrtire.

Cireada, v. Cărd.

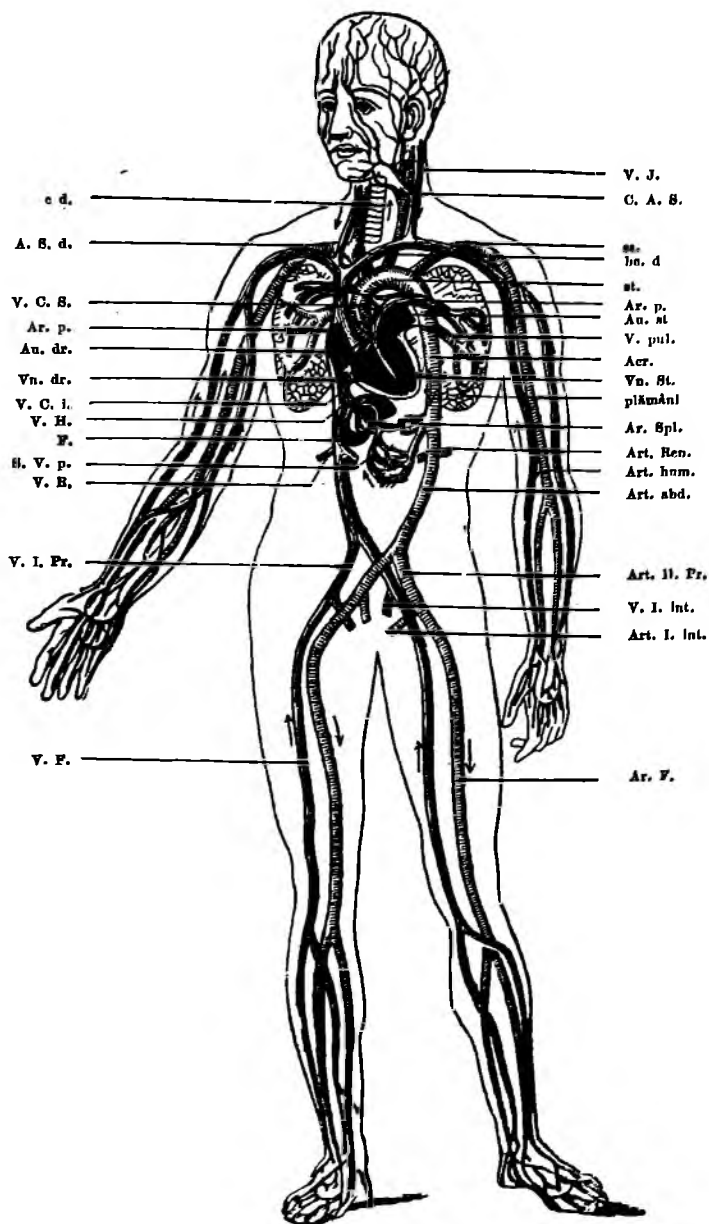
Cireasa, fructele comestibile de *Prunus avium* L. (v. ac.)

Cireasa-ovreiului, numele vulgar al plantei *Phytolacca Alkekengi* L. (v. ac.)

Cirenaica, (Cyrenaica, Kyrenaica), ținut în partea nordică a Africeii, acum Barka (v. ac.). C. a fost colonisată diu Thera pe la 630 a. Chr. 524 ajunse sub Perși; Ptolemeus Lagi o unî cu Egiptul, formând o alianță de cinci orașe (Pentapolis); 67 a. Chr. prov. romană; în secl. VII d. Chr. fû cucerită de Arabi. Capitala Kyrene.

Cirenaici, (*școala cirenaică*), școală filosofică, întemeiată de Aristippos (v. ac.).

Circulațiunea sângelui.

c d. carotida dreaptă; V. J. vena jugulară; C. A. S. carotida stângă; A. S. d. artera subclaviară dreaptă; V. C. S. vena cavă superioară; Ar. p. Artera pulmonară; Au. dr. auricula dreaptă; Vn. dr. ventricul drept; V. C. i. vena cavă inferioară; V. H. vena hepatică; F. ficatul; S. V. p. sistemul venei port; V. R. vena renală; V. I. Pr. vena iliacă; V. F. vena femorală dreaptă; ss. subclaviara stângă; br. d. trunchiul brahiocefalic drept; st. stăutul aortei; Ar. p. artera pulmonară; Au. st. auricula stângă; V. pul. venele pulmonare; Acr. aorta pectorală; Vn. St. ventricul stâng; Ar. Spl. artera splinală; Art. Ren. artera renală; Art. abd. artera abdominală; Art. il. pr. artera iliacă; V. I. int. vena iliacă internă; Art. I. int. artera iliacă internă; Ar. F. artera femorală.

Cirepcăuț, comună rur. și parohie, cu moșie boierească în Buc., căp. și j. Siret; cu 1277 loc. (1083 ort., 143 cat. și 51 mos.), școală primară; postă, telegraf, stațiune de cale ferată.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Cireș, numele vulgar al arborelui fructifer *Prunus avium* L. (v. ac.)

Cireș, 1) munte în Rom., j. Buzău, pl. Slănic, 1166 m.

2) **Cireșu**, com. rur. în Bucovina, căpit. și j. Storojineț, atinență la parohiile Budineț și Davideni, cu moșie boierească. Are 1304 loc. (860 ort., 233 cat. și 211 mos.) și școală primară.

Cireșar, v. Botgros.

Ciri, prelungirile parapodiilor, cari servesc ca organe de respirațiune. v. Viermi Chaetopodi.

Ciribiri, denumirea Istro-Românilor din partea Slavilor și Italianilor din Istria. Cuvântul C. n'are nici o legătură cu cuvântul »Cici» (v. ac.), ci este un termen de batjocură despre limba Românilor, care pentru urechia străinilor sună ca o cîrpire. (v. Istro-Români.)

Ciril Alesandrinian, sf. părinte al bisericii, n. în Alexandria, unde ca succesorul unchiului său Teofil a urmat pe scaunul patriarhal al Alexandriei la 412 d. Chr.; renumit pentru zelul cu care, în contra patriarhului Nestorie dela Constantinopole, a apărut vrednicia de mamă a vergurei Maria. C. a contribuit la condamnarea lui Nestorie în sinodul dela Ephes (431). A scris apologia creștinătății în contra împăratului Iulian. † 444 d. Chr.

Ciril Lucaris, patriarch în Alexandria, n. în Candia pe ins. Creta la 1568; după ce primi prima instrucțiune dela Meletie Pega (mai târziu Patriarh în Alexandria), a mers la Veneția și la Padua pentru perfecționare în studii. După aceea făcù mai multe călătorii în Germania, și a petrecut mult timp în Geneva și în Belgia. A ajuns mai târziu rector al școlii renumite din Ostrog; a participat la adunarea din Brest (1595), unde a combătut unirea bisericii rutene cu bis. apuseană. Ajungând magistrul său Meletie patriarch în Alexandria, a mers acolo și întrând în statul preofesc a fost promovat la gradul de arhimandrit. Când Sigismund III, regele Poloniei, scrise lui Meletie, ca să favorizeze unirea Ruthenilor, acesta trimise cu respunsul său negativ pe C., care scăpă numai cu fuga de mânia regelui. Murind la 1602 patriarchul Meletie, îi urmă în scaun C., care sta în legătură cu cei mai însemnați corifei ai reformațiunii. La 1621 C. ajungând patriarch în Constantinopole, începù a da pe față aplecările sale cătră învățăturile reformatorice; 1629 apărù în Geneva sub numele său o confesiune a bisericii ortodoxe, care conținea doctrine calvinesci. Pentru aceasta și-a câștigat mulți adversari atât din sinul bisericii sale, cât și în biserica apuseană, care nu vedea cu ochi buni succesele reformațiunii în Orient. C. în mai multe rânduri a scăpat de destituire și exil prin întrevinerea protectorilor săi (ambasadorii Olandei și Angliei); mai pe urmă denunțat la sultanul Murad IV ca om periculos pentru siguranța statului, fără nici o cercetare fù prins, dus pe o luntre în mare și acolo sugrumat. Corpul lui fù prins de nisce marinari și îngropat, apoi după 40 ani înmormântat cu toate onorurile de cătră următorul

patriarh, Partenie. Fiind-că prin înclinările lui C. spre reformațiune s'a produs mare nesiguranță și turburare în spiritele credincioșilor bisericii orientale, Petru Movilă, mitropolit în Kiev, a aflat de lipsă să compună o confesiune a bisericii orientale, care primindu-se în 1642, mai întâiu în sinodul din Iași, apoi în cel din Constantinopole, a ajuns a fi normativă pentru întreaga biserică a resăritului. [Dr. II. P.]

Ciril și Metodiu, apostolii Slavilor, frați, de orig. grecei, n. în Solun, călugărindu-se au fost trimiși de patriarchul din Constantinopole ca misionari pentru a introduce creștinismul la popoarele slavice. Ei convertiră la creștinism mai întâiu pe Bulgari, botezând pe principele lor Bogoris la 861; de aici și-au extins misiunea la celelalte popoare slav. de sud, apoi în Moravia la Cehi. În scopul misiunii acesteia C., care era înzestrat cu științe filosofice, a compus un alfabet acomodat l. slav., numit după el alfabetul cirilic; au tradus în slavonesce sf. Scriptură și liturgia bis. orientale, pe care au introdus-o și în biserica Moravilor. Din această cauză au ajuns în diferințe cu papa. C. † la 868, iar Met. la 885.

Cirile, *slove*, literele alfabetului compus de Ciril (v. ac.) din deosebite semne, după analogia celui grecesc, și perfecționat de urmașii lui Ciril și Metodiul. Ele au fost introduse între Români deodată cu l. slavonă în biserică și în stat și menținute până la 1838; iar de atunci, reduse la numărul sunetelor limbei române și awestecate cu câteva litere latine de cătră Eliade R., sub nume de »alfabet civil», până la 1860, când au fost înlocuite cu alfabetul latin. (Cf. »Sistemele ortografice cu litere cirile și latine și scrierea limbei române», de Ionașcu Romulus. Buc., 1894, ed. II.)

Cirjă Luca, boier moldovean, trimis de statul lui Ștefăniță-Vodă și după îndemnul hatmaului Luca Arbore să încheie cu Polonia un tratat de perfectă egalitate contra Turcilor. (Dec. 1518). Retrimis preste 5 ani a reînoi legăturile rupte de un capriț al Domnului, C. L. ținù (1523) o elocuentă cuvântare, dibace în alcătuire și bogată în destăinuri istorice, spre a dispune pe regele Poloniei, ceea ce face din C. L. primul orator român. Resultatul a fost nul, prin intervenirea îndrăzneată și hotăritoare a lui Vodă.

Cirmiz, numele popular al plantei *Phytolacca decandra* L. (v. ac.).

Cirrhosa, (med.) în anatomia patologică îndurațiunea și sbărcirea unui organ, în deosebi a ficatului și rinichilor, în urma unei inflamații cronice.

Cirri, (botan.) sau *Cirrhii*, nisce organe de susținere ce se învârtesc în spirală împrejurul unui suport și în jurul lor; se mai numesc și *cârcei*. Ca origină ei pot fi: sau rădăcini adventive aeriene, sau porțiuni de ramuri, ori ramuri întregi, sau sânt pețioluri de frunze, sau C. e produs de nervura mediană a limbului, ori de ultima foliolă a frunzei penati-compusă, sau ultima păreche de foliole a frunzei compuse, sau pețiolul comun devine întreg C., iar foliole nu se desvoaltă, sau frunza întreagă devine C. simplu ori C. rani-ficat. Ori și care le-ar fi origina, C. când sânt tineri au circumnutațiune (v. ac.) și sânt sensibili la contact și presiune. Dacă vârful lor atinge un suport, al cărui diametru în genere nu trebuie

să fie mai mare ca diametrul C., atunci fața în contact cu suportul se mai scurtează, fața opusă e mai lungă; din această cauză vârful C. se îndoiesce și se aplică pe suport. Astfel, noul puncte fiind apăstate, neegalitatea între cele 2 fețe se menține, iar C. se scurtează spiral în jurul suportului. Pe urmă mișcarea spirală e transmisă și porțiunii libere a C., și deci aceasta se va suici iar spiral, întâiu spre dreapta, s. e., apoi pe stînga, sau invers. Unii C. sînt foarte sensibili la contact și abia atinși, după scurt timp se și îndoiesc.

Cirriform, (botan.) ce se aseamănă cu un Cirr, cu un cărcel.

Cirripede, *Cirrhipede*, *Cirrhopode*, grupă de crustacei, la cari mai multe din membre sînt provădute cu apendice foarte lungi, cornoase, numite *Cire*. Cuprinde genurile: *Lepas*, *Balanus*, etc.

Cirrus, (*lat.*) norii ce planează la o înălțime de ca. 13 km. în formă de încrețituri lungărețe; probabil se compun din mici cristale aciculare de gheață și de regulă au culoare albă sau gălbenie. [V. B.]

Cirsium DC., (botan.) după unii botaniști sinonim cu *Cnicus*, gen de plante din fam. Compositelor, trib. Cynaroideae, foarte înrudit cu *Carduus*, de care se distinge prin pap plumos, — răspândit pe întreaga emisferă boreală extratropicală. Cele mai comune specii dela noi sînt: *C. lanceolatum* Scop., »Scaiu», pe locuri inculte, lângă drumuri, etc., *C. oleraceum* Scop., »Crăpușnicul», pe locuri umede și *C. arvense* Scop. »Pălămida», o buruiană greu de extirpat din ogoare. [A. Pr.]

Cirsocele, (med.) v. Varicocele.

Cirta, numirea veche a orașului Constantine (v. ac.).

Cis, (*lat.*) dincoace; în terminologia musicală germ. = *do diez*.

Cis, *Ciz*, pasere, v. Cintez.

Cisa, **La**, pas în provincia italiană Massa e Carrara, în Apennini Lîgurici; conduce dela Parma la Spezia.

Cisalpin, dincoaci de Alpi (măneacă dela Roma).

Cisalpina, *Republica*, se numia statul proclamat de Napoleon I la 28 Iunie 1797 și recunoscut de Austria prin pacea dela Campo-Formio. Se componea din Lombardia, Mantua, Bergamo, Brescia și Cremona, Verona și Rovigo, Modena, Massa și Carrara, Bologna, Ferrara și Mesola. 1802 s'a numit *Republica italiană*, iar dela 1805 pînă 1814 regatul *Italia*.

Gallia C., v. Gallia.

Ciscaucasia, v. Caucasia.

Ciselare, prelucrarea, sculptarea metalelor cu dalta.

Cisio-lanus, în evul mediu un fel de calendar, compus din 24 hexametri latinesci cu 365 silabe, în care se înșirau serbătorile. Se învetau în școală de rost; se mai foloseau încă pe la 1600.

Cisium, (*lat.*) la vechii Romani o telegă ușoară, trasă de măgari.

Cisla, în principatele române sistem de a strînge contribuțiunile; se repartisa o sumă oarecare pe satul întreg, iar locuitorii hotăriau apoi între ei, cât se plătească fiecare.

Cislaitania, termen neoficial prin care, în Austro-Ung., dela dualism încoace (1867), se numesc țe-

rile dincoaci de Leitha (luând ca punct de plecare Viena), spre deosebire de Translaitania (țerile dincolo de Leitha).

Cislău, com. rur. în Rom., j. Buzău, situată la împreunarea riului Băscă Chiojdului cu Buzăul; e formată din căt.: Bărăschi, Buda, C. și Scărișoara cu subdivisiunile lor avînd în total 2586 loc. (Dicț. geogr. 1892). Terenul com. e muntos și conține substanțe minerale, ca: păcură, care a început să se exploateze, sare, fier, ș. a. Com. are 4 biserici și 1 școală. Căt. de reședință e C. cu 1140 loc. Aici se fac 3 tîrguri: la 9 Martie, 8 Sept. și 20 Dec. Pe teritorul acestei com. a stat oarecînd schitul Aninoasa și Crăciunesci, iar în căt. Buda palatul Doamnei Neaga; din toate aqi abia se mai cunosc ruinele. Vrednică de amintire este mai ales fosta *măndăstire C.*, care astăzi servește ca biserică de mir, zidită după tradiție pentru înțâiaoară de Doamna Neaga, carea strămută aici călugării dela schitul Aninoasa; episcopul Buzăului, Metodie, a rezidit-o la 1749, iar episcopul Chesarie o edifică din nou la 1829. Din casele, ce o înoungirau, aqi n'au mai rămas decăt câteva odăi, în cari s'a instalat primăria.

Cismiglu, grădină publică în Bucuresci (v. ac.)

Cisnădie, (magh. Nagy-Disznód, germ. Heltau), com. rur. în Trans., cottul Sibiuu, cu 3225 loc. Sași și Români (493). C. e situată în o regiune romantică, casele și stradele sale îi dau o înfășurare de oras. Până în timpul mai nou industria de postay a C.-ei era însemnată, însă în urma resboiului vama cu România a decăzut. Economia de câmp și în deosebi grădinăritul se cultivă în mod rațional. Comuna e luminată cu electricitate.

Cisnădicara, (magh. Kis-Disznód, germ. Michelsberg), comună rur. în Trans., cottul Sibiuu, cu 985 loc. Sași, cari împletesc palării de paie și corfe și cultivă grădinăritul. C. e cunoscută și ca vilegiatură; aici se află și un stabiliment de hidroterapie. Pe dealul din mijlocul comunei se vîd ruinele unui castel din secl. XIII.

Cispadana, *Republică*, înteneiată (împreună cu republ. transpadană) de generalul Bonaparte în 20 Sept. 1796, după lupta dela Lodi. La început cuprîndea Modena, Reggio, Ferrara și Bologna. Constituțiunea era asemenea cu a Franciei. Lângă directoriul de 3 era senatul mai mare din 60 membri, și senatul seniorilor, compus din 30 membri. Statul era împărțit în 10 departamente și avea un milion de locuitori. 1797 a fost încorporată în republica cisalpină. [T. F.]

Cisrenana, *Republica*, stat sub protectorat frc., care, după învingerile trupelor franc. revoluționare, era să se formeze 1797 dealungul țărmului stîng al Rinului și avea să cuprîndă orașele: Colonia, Bonn și Aachen. În urma păcii dela Campo-Formio acest stat nu s'a realizat.

Cissampelos L., (botan.) gen din fam. Menispermaceelor, trib. Cissampelideelor, cuprinde arbuști sarmentoiși. Se cunosc vr'o 18 specii bine distincte, dintre cari 12 cresc în America tropicală, 5 în Africa și una răspîdită prin regiunea tropicală a globului. Uneori se cultivă prin florării calde ca plante ornamentale. Așa este *C. Pareira* L. și *C. mauritiana* Pet. Th. [Z. C. P.]

Cissej, *E. Louis Oct. Courtot de*, general și om de stat franc., n. 1811 în Paris. S'a distins

în războiul crimei de la 1854; în războiul franco-germanic (1870) a comandat divizia I din corpul al 4-lea și a participat la luptele din jurul Metz-ului. 1871—73 și 1874 ministru de război, iar apoi comandant al corpului de armată din Nantes. 1880 a fost demis din armată în urma unui proces scandalos. † 1882.

Cissoida, (*grec.*) o curbă geometrică care aduce la formă un conturul foaiei de iederă. Această curbă este celebră în istoria geometriei. Ea a fost imaginată de Diocles (născut cătră 550 d. Chr.) pentru a pute însera două medii proporționale între 2 lungimi date, ceea ce îi era necesar la deslegarea faimoasei probleme a duplicațiunii cubului și a trisecțiunii arcului.

Cissus L., (botan.) sinonim cu genul *Vitis* L. (v. ac.)

Cist — (*Cista*, *Cisterci*, *Cistita*, *Cistotomia*) v. *Cyst* — (*Cysta*, *Cysteri*, *Cystita*, *Cystotomia*).

Cistaceae, (botan.) mică familie de plante perenale herbacee sau lignoase, dicotyle, thalamiflore, cu placentatie parietală. Cele mai importante genuri sânt *Cistus* (v. ac.) și *Helianthemum* (v. ac.) [A. Pr.]

Cistercianii, numiți în Franția și *Bernhardini*, ordin călugăresc rom.-cat., întemeiat la 1098 de sf. Robert; își au numele de la prima mănăstire *Cistercium* (Citeaux) lângă Dijon. Pella 1250 aveau peste 1800 abați în Franția, Germania, Angliera și Scandinavia; ați însă se mai află numai puține. C. întreceau odată prin influența și averea lor toate ordinele călugăresci; ei au fost maeștrii arhitecturii în Germania estică și au introdus stilul gotic în Spania. (Cf. Ianaushek, *Origines Cisterciensium*, 1877.)

Cisterna, rezervoriu, în care se adună apa de ploaie înainte de folosire.

Cistophore, *Cistophorus*, în vechime o monedă în Asia mică, valora cât 4 drachme (v. ac.). Își avea numele de la o cistă, încungurată cu o cunună de struguri și iederă, bătută pe o latură, pe cealaltă se vedea numele orașului, care a bătut moneda.

Cistudo, (zool.) v. Broasce țestoase.

Cistus L., (botan.) gen de plante indecomun lignoase, mediteranee, din fam. Cistaceelor. Organele vegetative mai ales foile tuturor speciilor sânt acoperite cu peri, ce secreționează un produs rezinos-balsamic: »*laudanum*» (*ladanum*), odinioară atât de renumit în medicină, cu deosebire ca preservativ contra ciumei. Astăzi el nu se mai folosește decât spre a afuma apartamentele. Specii de C., s. e. *C. albidus* L., *C. ladaniferus* L., *C. monspeliensis* L., ș. a. se cultivă în grădini ca plante ornamentale. [A. Pr.]

Citadela, un oraș curat militar, făcând parte din sistemul de apărare a unei cetăți, de care însă e despărțită prin un zid sau un șanț și căreia îi poate servi de redută. Dimensiunile ei sânt mici și uneori se reduce la o simplă casarmă. Ele au înlocuit până la un punct oarecare vechile castele.

Citațune, reproducerea în tocmai a vr'unui pasagiu dintr'un autor; actul prin care cineva este chemat înaintea autorităților.

Citera, nume dat de unii scriitori instrumentului musical numit în l. germ. *Zither*, român. *Țiteră* (v. ac.) În seclii trecuți numele de *Citra*, *Cetera*, *Cistola*, *Citela*, și altele se dădeau unor

instrumente cu coarde pișcate, cu ladă de rezonanță în general piriformă, cu gâtul foarte lung și de obicei purtând divisiuni. Numărul coardelor a variat mult, fără ca aceasta să influențeze asupra numelui, care nu varia decât cu localitățile și cu capriciul factorilor. Deja din seclul trecut sânt ieșite din us. [T. C.]

Citraconic, *acid*, rezultă prin hidratarea în contact prelungit cu apă a productelor de deshidratare uscată a acidului citric. Este un acid bi-bazic. Se prezintă sub forma de cristali prismatici, solubil în 8% apă, în alcool și eter, fuzibil la 80°. La 100° se transformă în acid *itaconic*, iar la 212° se deshidratează și destilează anhidrida citraconică. C. e fără miros și cu un gust acru-amar; sărurile sale sânt bine cristalizate și corespund formulelor: C₆ H₅ O₄ M₁ sau C₅ H₄ O₄ (M₁)₂. [V. C. B.]

Citrați, sărurile acidului citric. (v. ac.) Ei pot rezulta din înlocuirea a 1, 2 sau 3 atomi de hidrogen din acidul citric prin metale, așa că putem avea seriile de citrați: C⁶ H⁷ O⁷ M¹, C⁶ H⁶ O⁷ (M¹)₂, C⁶ H⁵ O⁷ (M¹)₃ al patrulea atom de hidrogen neputându-se înlocui decât foarte greu (C. tetracupric.) C. se întâlnesc în natură în plante, precum: C. de calciu în ceapă, cartofi cruți, sfeclă crudă, etc. În general ei sânt solubili în apă; prezența lor în o soluție a unei sări de fier, aluminiu sau manganез împiedecă precipitarea prin hidrați alcalini. C. de fier și de manganез nu posedă gustul caracteristic al sărurilor de manganез și fier și se întrebuintează în medicină. *C. organici*, sau eterurile citrice, sânt puțin importanți. *C. metalici* se prepară de ordin prin acțiunea acidului citric asupra hidratului sau carbonatului metalic în soluțiune sau în prezență cu apa. Unii, precum C. de argint, de ceriu, etc. sânt insolubili și se obțin prin dublă descompunere. C. încălziți la 230° se descompun, colorându-se. [V. C. B.]

Citric, *acidul*, v. Acid

Citrin, varietate galbenă de cuarț, întrebuintată în bijuterie.

Citrinella alpina, pasere cântătoare din fam. Fringillidelor; fruntea, jurul ochilor, gura și fălcile verde-gălbenu; pe foale galbenă, la ceafă, de laturile grumazilor și pe lângă urechi surie; mantaua și umerii, pe basă verde olivină, cu verigi întunecate petate; basa coții galbenie; penele plutitoare din aripi sânt negre întunecate cu dungi verzi și pete sure la vîrf; acoperitoarele aripelor și coții verde-olivine; ciocul de culoare roșie închisă și picioarele galbene-negrii. Femeișua e mai mică și mai mult de culoare surie. Lungimea ei e de 12 cm., lung. aripelor de 8 cm. și a coții de 5-5 cm.; petrece prin locuri muntoase, în Alpii apuseni și Asia mică; se nutrește cu tot felul de semințe. [V. B.]

Citronat, se numește în comerț coaja verde, neacoaptă zaharisită de la fructul unei specii de lămâie (v. și Citrus). Se fabrică în Italia și Corsica.

Citropten, o masă solidă ce se separă din oleul de lămâie (*Oleum citri*) expus influenței aerului și luminei. Se întrebuintează în parfumerii.

Citrullus Schrad., (botan.) geu de plante din fam. *Cucurbitaceelor*, trib. *Cucumerineae*, foarte înrudit cu *Cucumis* (v. ac.), de care se distinge

prin cărcei ramificați. Cuprinde numai două specii estmediterane: *C. vulgaris* Schrad. și *C. Colocynthis* Arn. Fructele celei dintâi sunt 'comestibile, cunoscute sub numirea de »pepene verde»; pulpa fructelor celei din urmă se folosește în medicină ca extract sau tinctură drastic purgativă.

[A. Pr.]

Citrus L., (botan.) gen din fam. Rutaceelor, trib. Aurantieelor, cuprinde arbori sau arbuști mai adesea spinoși; are v'ro 5 specii, ce cresc în India tropicală și în Australia, se cultivă însă foarte mult în mai toate regiunile calde ale globului din cauza portului lor decorativ, pentru florile lor odorante și albe, emblema virginității, precum și pentru fructele lor comestibile și recortitoare. Speciile cele mai cunoscute sânt: *C. Aurantium* L., vulgar Portocal, *C. Limonum* Risso, vulg. Lămâiu. *C. medica* L., etc. Frunzele de Portocal sânt întrebuințate sub formă de infuziune ca diaforetice sedative; scoarța fructelor posedă proprietăți vermifuge, tonice, stomachice și carminative. Fructele de *C. Aurantium* L. cunoscute sub numele de Portocale, sânt comestibile, recortitoare; lămâiele sânt întrebuințate în medicină spre a face limonade recortitoare precum și la bucătărie ca condiment; iar fructele de *C. medica* L., numite Chitre, se întrebuințează spre a face dulceață. Scoarța fructelor de *Citrus* servă la prepararea unor lichieri fine; iar din scoarța de *C. Bergamia* Risso se fabrică esența de Bergamot.

[Z. C. P.]

Cițșagov, P. Vasilevici, admiral rusesc, n. 1762. A comandat armata, care avea să împiedece pe Francezi a trece Beresina, dar a fost bătut. Fiind acuzat din cauza aceasta, s'a dus în străinătate. Neurmând provocării din 1834 de a se rentoarce în patrie, a fost despoiat de moșile sale. † 1849. A scris: *Retreat of Napoleon*, 1817; *Mémoires inédits*, 1855.

Citta Vecchia, odinioară capitala insulei Malta, cu 6152 loc. (1881), cu o frumoasă catedrală și catacombe.

City, (engl., pron. siti), oraș, în special centru comercial; în Londra partea cea mai veche a orașului.

Ciubăr-Vodă, numele popular român, dat prin asonanță, generalului ungar Petru Csupor. Acesta fusese trimis (1448) de Ioan Corvui de Huniade în Moldova ca să pună și să apere în tron pe Petru III (fiul lui Alex. c. Bun) de alți competitori înrudiți. Preste 1 an, stricându-se cu Petru, remase el Domn 2 luni (1449), ceea ce a ocazionat nascerea poreclei de Ciubăr, până la ocuparea tronului de Bogdan II (fiu nat. al lui Alex. c. Bun). Tradiția a făcut din el un erou de basm, mâncat de guzgani. (Cf. Rev. ist. arch. fil. II, 185; Conv. Lit. XVI, 285.)

Cluboțica cucului se numește în Moldova *Prima officinalis* Jacq. (v. ac.).

Ciubuc, pipă, lulea turcească cu țevă lungă. **Ciuc**, (magh. *Csik*), comitat în Trs., cu teritor de 4493-22 km². și 114,110 loc., (93,415 Secui. 18,532 Rom. gr.-cat., etc.) C. se împarte în 5 regiuni etnografice deosebite: *Giurgeu* (Gyergyó), *C. de sus*, *C. de jos*, *Cason* (Kászon) și *Ghimeș* (Gyimes), cari până la 1874 au format cele 3 scaune secuiesci cu administr. deosebită (Csik-Szék, Kászon-Szék și Gyergyó-Szék). Secuii din aceste scaune în urma

tradițiilor ist. și a legislațiunii Ungariei (Tripartit partea III, titl. 4, Verböczy) au fost nobili cu legi și instituțiuni privilegiate. Cott. C., cu sediul în Cs.-Szereda, se împarte în 4 cercuri pretoriale: 1) C. de sus cu reșed. în Cs.-Szépviz; 2) Cason-C. de jos cu reșed. în Cs.-Szent-Márton; 3) Gyó-Szent-Miklos cu sediul în această comună; 4) Tulgheș cu sediul în această com. Se află în cott. C. un oraș cu magistrat și 65 com. Români gr.-cat. au un protopopiat în G. St. Miclăuș. (Cf. Geografia Ardealului. Blaj, 1866 de I. M. Moldovan; Țeara noastră. Sibiu, 1894 de Silv. Moldovan; Șem. ven. cler. archid. Blaj, 1896; Csikmegyei Füzetek, Cs. Szereda, de Vitos Mozes; Csikmegye földrajza de Jozsa Sándor. Gyó-Ditró, 1887; Orbán Balázs, Székelyföld leirása II, 1869.)

[E. C.]

Ciuc, Munții, ramificațiuni din Carpații trans. estici, cari despart România (Moldova) de cătră Trs., îmbrățișind și despărțind cott. C. de cott. învecinate, totodată strătându-l în 5 ținuturi. Munții C. în partea cea mai mare sânt acoperiți de brădet și puțin făget. Piscurile mai însemnate sânt la nord Călimanii, resp. Dealu-lat, Coadavacii, Cerbul, Voivodeasa, Bradu-ciont, Răcoteș, Dreguș, Steja și Negoiul (dela 1216—2100 m.), din cari isvoresc riurile: Neagra, Bistricioara, Calimănel, Valea, Puturosul, Ilva și Restoșnea; la nord-est Rotunda 1411 m., Obcina 1674 m., Harlagia 1482 m., Muncel 1692 m., Cibleşul mare și mic 1301—1641 m., Păttiniș, Răcoteș, Alcoza, Șermașul mare și mic, Pietrile roșii 1511 m., Dobreanul, Jidanul 1482, Highișul, Comarnicul, Bistra, Ivanăș, Flora, Tarcău, Prizlop, Ața, Vid, Sarman, Pricșka 1545 m., Tatarul, din cari isvoresc multe riuri: Putna, Telecul, Damucul, Valea-Jidanului, Bicazul; la est Hagynasul, Balanul, Fekete-rézul și Grețezul, din cari isvoresc Oltul și Murășul. Figeș, Poganyul, Balvanyul, din cari isvoresce Szépvizul; Țapa 1660 m., munții Ghimeșului, din cari resar riurile: Sulța, Cărunta, Troțușul, Șimleul, Căpurer, Borda, Vocea, Ciobanos; la sud munții Casonului, Pirișiu, Urcon, Comșa, iar la vest Hargita cu piscurile: Galașa 1798 m., Nyisterul, Herke, Țirjak, Bacăul, muntele Cucului 1560 m., Mitaciul 1020 m., Fața, Delhigu 1694 m., iar la vest munții Gurghiului: Tătarca, Cristigiu 1154—1688 m., Buneasa, Făncelul, Bătrâna 1634 m. și Măgura. Din munții C. mai isvoresc: Uzul, Casonul, Racoșul, Vaciarciul, Fișagul afluenții Oltului; Heveder, Tekereul, Belcia, Ditrăul, Jolotca și Șermașul, în dreapta Murășului, iar de-a stânga: Șoimul, Borzonul, Bafta, Sineul, Mortonca și Călnaciul; din munții com. Carțalău resare Tărnava mare, iar din ai com. Alfalău Tărnava mică. Atât munții cât și riurile și-au păstrat până acum numirile rom.-slavice.

[E. C.]

Ciuc-Sereda, (magh. *Csik-Szereda*), oraș cu magistrat, capitala cott. Ciuc, cu 1789 loc. (1891), gara călei ferate; tribunal, judecatorie cu carte fund., școală agron., civilă de fete, asil, spital public; școală de industrie și țesut, fabrică de bere, sediul mai multor reuniuni cult. C. S. în documentele vechi se numește: *Oppidum Mercurium*, însemnat pentru fortificațiile ridicate în acest loc, încă în secl. XI, de cătră familia Micu (Mikó), care s'a distins, după tradiție și cronica cichiană, în reșoiul dintre Dutca Basil

și Săndor Stefan. Opidul C. S. (Zereda) la 1567 avea numai 16 porți, conscriindu-se ca filia opidelor: Taplocza și Zsögöd, numindu-se și Mikovár, care la 1661 a fost prefăcută în ruine de Turci, iar la 1714 a fost reedificată în stilul de aji, servind ca locuința militarilor fostului reg. I conf.

[E. C.]

Ciucuaș, cel mai înalt pisc în munții Buzăului (1958 m.), situat la frontiera Trs. și Rom.; de aici se ofere o priveliște încântătoare asupra împrejurimii apropiate și depărtate.

Ciucea, com. rur. în Trs., cott. Cojocna, situată aproape de Dealul Craiului în valea romantică a Crișului repede; stațiune de cale ferată; 1605 loc., între cari 1236 Rom. gr.-cat.; mare ferestrău cu abur; moară; la capătul com. se găsește o mică cetățuie. Tradiția popor. susține, că la moara de pe apa Crișului ar fi fost eroul Pau Chinez ucenic și de aici a intrat în armata regelui Mateiu Corvinul. La 18 Dec. 1848 au bătut aici armatele magh. de sub comanda lui Baumgarten și Dobay armata imper. de sub comanda lui Urban, iar în 15 Aug. 1849 alungase Urban dela Huedin până aici armata magh. a lui Alexandru Gál.

Ciudad, în Spania și țările colonizate de Spanioli oraș cu jurisdicțiune proprie. 1) *C.-Real*, capitala provinciei de același nume în Spania, cu 14,702 loc. (1887), industrie de lână și piele, țirguri vestite de măgari și cătări. 2) *C.-Rodrigo*, oraș și fort de graniță în provincia spaniolă Salamanca, cu 8330 loc. (1887); aici se fabrică săpunul cunoscut sub numele Jabon de piedra. C. a fost întemeiat 1150 de contele Rodrigo Gonzales Giron. 3) *C. Bolivar* (Angostura), capitala statului Bolivar în Venezuela, cu 11,688 loc., exportează piei de vită, cafea, tabac și vite cornute. C. a fost întemeiat 1764. Aici s'a ținut la 15 Febr. 1819 congresul, care a pus baza republicei Columbia. 4) *C. de las Casas* (San Cristobal), capitala statului mexican Chiapas, lângă Rio de las Celdales, cu 11,248 loc. 5) *C.-Victoria* (odinioară Nuevo Santander), capitala statului mexican Tamaulipas, aproape de râul Santander, cu 8000 loc.

Ciuda lumii, o femeie grozavă în poveștile române. Petrea Piperiu pleacă ca să caute pe surorile sale furate de smei și, întâlnind pe Voinicul Inflorit, acesta îi spune: Pe moșia mea se află o pădure foarte deasă și plină de fiare selbatice, dar nu poate nimeni să le ucidă, pentru că preste ele domnesce C. I., o femeie grozavă; eu am vrut să o omor, dar ea mi-a luat jumătate din ni mă. C. I. are rolul de: Mama-pădurii (v. ac.)

[Atm.]

Ciudeiu, țirg în Buc., căp. și j. Storojinet, comună și parochie, cu o moșie mănăstirească și alta boierească: *Huta nouă*; are 3081 loc. (2189 ort., 368 cat., 14 prot. și 510 mos.), școală primară de cinci clase în C. și o clasă în Huta Nouă; poștă, telegraf, stațiune de cale ferată locală.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Ciudți, nume colectiv al Kriviniilor, Livilor, Estonilor, Kareliilor și locuitorilor Finlandei. Se confundă adesea cu populațiile de rasă finică, cari cuprind locuitorii Norvegiei nordice, Laponii, Ceremisii, Ciuvaicii, Mordorienii, Votiicii, Vogulii, Ostiicii și Maghiarii. *Limba Ciudtă*, una din marile ramuri ale trupinei finice, cuprinde dialectele finice de pe coastele Balticeii. S'a numit

dela C., cum numiau Rușii popoarele fineze din nord-vestul Rusiei. Mai târziu acest nume servi a desemna toate triburile din nordul și din centrul Asiei. Ramura C. cuprinde pe cea finlandeză sau fineză propriu zisă, kareliană și tavastiană, estoniană, livoniană și laponă.

Ciudomir sau *Ciudamir*, vîrf de munte în Rom., j. Bacău, la granița Trs.; înălț. 1664 m.

Ciuf, pasere, v. Buhe.

Ciuhurez, pasere, v. Buhe.

Ciulin, numele vulgar al plantei *Dipsacus silvestris* Mill. (v. ac.).

Ciulina, numirea populară a plantei *Trapa natans* L. (v. ac.).

Ciulința, com. rur. în Rom., j. Ialomița, compusă din 2 sate și din mai multe țările, cu 1379 loc. agricultori; are 1 biserică și 2 școli: una de băieți și alta de fete. Pe teritoriul com. se strătaie liniile ferate Bucuresci-Fetesci și Călărași-Slobozia cu stație în C.

Ciuma, *Pestis*, o boală veche, endemică în Asia, de unde în diferite timpuri a fost importată în Europa și a produs epidemii pustitoare. Istoria ne păstrează descripțiunile multor epidemii de C.; Hipocrate, Dionisios din Kyrtă, Galenius, Dioscorides, Poseidonos au observat această boală; în secl. VI în timpul lui Iustinian Roma a fost bătuită de »*Pestis inguinaria*», »*Pestis glandolaria*»; epidemia de C., cea mai teribilă din Europa, a fost însă cea din secl. XIV, descrisă sub numirea de »*Pestis nigra*», (der schwarze Tod», »la mortalega grande»), care pe lângă mortalitate înspăimântătoare a produs și o demoralizare generală și perturbații sociale. În secl. XIX C. a mai apărut în 1811 în Turcia și de acolo a fost importată la Odesa, în Crimeea, Podolia, România, Transilvania. Priu resboiul ruso-turc 1828—29 C. a fost din nou adusă în România și de aci transportată la Odesa și la Brașov. În ceea ce privește în special România, posedăm dela Michail Kogălniceanu și dela alți istorici descripțiuni ale epidemii de C. din 1675, 1770, 1812, 1813 și 1828. P. Vasici a publicat în 1832 la Budapesta o cărticică intitulată: Despre C. Resăritului. Pentru cea din urmă oară a apărut C. în România în 1832, în Trans. în 1828, în Bulgaria în 1834, în Basarabia în 1837. În 1878—79 C. a fost adusă din Mesopotamia în guvernamentele rusesci Astrachan și Saratov. Afară din Europa au apărut în secl. curent epidemii de C. în Egipt, Siria, Asia mică, Armenia, Mesopotamia, Persia, Kurdistan, Hindustan, China, Tripoli, Arabia. Cea din urmă epidemie de C. din 1896—97 a fost importată în Hindustan din China. Miseria fiziologică făcând pe om mai primitor pentru boale infecțioase, foamea din Indii a înlesnit propagarea boalei.

C. este o boală bacilară, acută, febrilă, cu delir, cu inflamațiunea glandelor limfactice, câte odată cu infiltrațiunea plămânilor, cu petechii și emoragii; se observă însă și cazuri de C. ușoară, fără febre, cu buboni și fără buboni externi, de C. ambulatorie. Bacilul C.-ei a fost descris în 1894 de Kitasato și Yersin, în 1895 de Wilm. Astăzi se cultivă acest bacil în mai multe institute și laboratorii medicale, între alții l-a cultivat și Dr. V. Babeș. Bacilul C. se presiută ca un bețișor scurt cu capete rotundite, fără spori, el se găsește în număr mare în corpul omului

bolnav, mai ales în puroul buboanelor și al carbunculelor, în glandele limfatice, în glandele mesenterice, în splină, ficat, rinichi, pe limbă, în sânge, în souipat, în excremente. El trăiește și se înmulțește în pământ, pierde însă virulența și slăbește. Afară de om sunt primate pentru contagiul C.-ei și unele animale roșătoare, guzganii, șoarecii. Prin aceste animale, cari locuiesc în multe bastimente și cari cu anevoie se extermină, C. poate să fie transportată în locuri depărtate. În India și în China, în timpul ultimelor epidemii de C., mortalitatea guzganilor și a șoarecilor a fost foarte mare. Unele mărfuri se pot infecta în timpul transportului pe apă prin excrementele șoarecilor bolnavi de C. Incubațiunea C.-ei în casuri grave este de 2 până la 5 zile, în casuri benigne ea durează mai mult.

Drumul, pe care C. îl ia în mersul ei dela origine, din Asia orientală și meridională spre Europa, este același pe care îl ia și cholera: drumul pe uscat prin Afganistan și Beludșistan, sau prin Persia, apoi prin Caucaș și prin regiunea transcasică, și drumul maritim și fluvial prin Golful Persic și fluviul Schatel-Arab sau prin Marea Roșie și Canalul Suez. Calea maritimă se străbate astăzi într'un timp mai scurt decât mai înainte. Un factor ulterior al propagării boalelor infecțioase exotice este pelerinagiul regulat al Mohamedanilor la Mecca și Medina în timpul Bairamului, precum și pelerinagiul și transportul de cadavre ale Schiștilor la locurile sfinte ale Persanilor, la Kerbela.

Apărarea Europei în contra C.-ei constă în măsuri luate atât la isvorul boalei, precum și în drumul ei pe mare și pe uscat, în priveghiarea sanitară a pelerinagiilor religioase și în fine în măsuri luate în Europa. Din această serie de măsuri cele mai importante sunt cele luate în Orient. (v. art. »Convențiuni sanitare internaționale«.)

Nu este probabil că o epidemie de C. va mai face invasiune în Europa și în parte în țerile române. Poliția sanitară din Golful Persic mai lasă de dorit, stațiunile sanitare din Marea Roșie nu sânt perfecte, nu credem însă că bolnavii de C. ar pute trece neobservați prin canalul de Suez și puținele casuri, ce s'ar mai pute ivi pe bastimente în timpul călătoriei prin mările Europei, vor fi reținute în spitalele de izolare ale stațiunilor sanitare. Pentru cazul dacă boala ar face invasiune în Persia, guvernul rus a luat măsuri preventive întinse. [I. Felix.]

(Lit.: St. V. Episcopescu, Mijloace și leacuri de ocrotirea C.-ei. Buc., 1824; P. Vasici, Despre C. Resăritului. Pesta, 1832; D. Culier, De pesti orientali. Dissertatio inauguralis. Pestae, 1839; M. Cogălniceanu, Letopiseștele Moldovei; Z. Petrescu, Mémoire sur l'épidémie de Peste du gouvernement d'Astrakan. Bucarest, 1879; I. Felix, Tractat de Igiene publică și de Poliția sanitară, Part. II. Buc., 1889; I. Felix, C. și prevențiunea ei. Analele Acad. Rom., 1897; V. Babeș, Pesta. România medicală, 1897 și Analele Acad. Rom. 1897; Protocoles et Procès-verbaux de la Conférence sanitaire internationale de Venise. Rome, 1897; V. Babeș und C. Livadit, Über einige durch den Pestbacillus verursachte histologische Veränderungen, 1897.)

Ciuma după poveștile române. Aripa-vântului porni în contra smeiilor, cari furaseră soarele, luna și stelele, și învingând pe smei, le luă desagii, în cari era soarele, luna și stelele, și faurul îi dîșe, ca să păzească desagii, ca Inima-Pămîntului să nu-i fure, căci nu-i va înapoia până nu-i aduce pe fata Ciumei din capătul lumii. A. ajunsese în împărăția C.-ei, dar mama nu-i dedu fata până A. nu va împlini unele lucruri. În alt basm, făt frumos întrebă pe Ileana, că în ce stă puterea smeului? iar ea îi răspunse, oă stă într'un mînz al unei iepe dela mama C.-ei din marginea lumii, dela mările albastre. După poesia populară o babă a avut 9 ficioiri și o fată, dar a venit C. cea rea, sau baba C. cea păgână, și toți 9 frații muriră. (v. Keuma și Džuma.) [Atm.]

Ciumărea, numirea vulgară a plantei *Galega officinalis* L. (v. ac.)

Ciumărna, sat în Buc., căp. și j. Câmpulung, form. com. rurală dimpreună cu cătunele: Calul, Dumbravnicul, Hrecul, Mestecănișul și Tomnațicul, și este atinență parochială la parochia Vatra-Moldoviței; are 329 loc. ort., școală primară. [Dr. I. G. Sbierea.]

Ciumbrud, com. mică în Trs., cott. Alba infer., cu 730 loc., între cari 484 Rom. gr.-cat.; vinuri vestite (Risling.)

Ciumeghiu, (*Illye*), com. mare în Ung., cott. Bihor. În analele publice apare deja la începutul secl. XIII, ca »Villa Eliae.« Are 290 case, cu 1960 loc.; (243 Rom. gr.-or.); școala e regulată. Teritorul: 6489 jug. cat. pământ arător, produce tot soiul de cereale; se cultivă industria de casă, prășire de cai, vite cornute, oi și porci. [†]

Ciung-king, oraș comercial în prov. chineză Secivan, lângă riul Ian-ce-kiang, cu 250,000 loc.; e deschis comerțului străin.

Ciupag, parte din cămașa țeranească. Piepții cusuți cu flori dela cămașile țerane.

Ciuperceni, com. rur. în Rom., 1) C., j. Dolj, situată aproape de Dunăre; se compune din căt. C. și C. noi, 3152 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura, prășirea vitelor și pescuitul; are 1 biserică și 2 școale. 2) C., j. Gorj, cu 1594 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și prășirea vitelor; are 2 biserici și 1 școală.

Ciuperci, (botan.) *Fungi*, *Mycophyte*, *Mycete*, (fr. Champignons), plante în genere cu dimensiuni mai adesea mici, microscopice, mai rar mari. Sînt Cryptogame celulare cu protoplasmă lipsită de chloroplastide, adecă de chlorophyllă, chiar când sînt colorate în verde. Corpul lor poate fi: o masă de protoplasmă lipsită pentru un timp de celulosă, ca la Myxomycete; celule isolate sau asociate, ca la Drojdia de bere; filamente (*hyphae*) simple sau ramificate, nedivisate în celule, sau divisate în articoli, ca la Mucegaiuri; un corp cu aparența unui parenchym (*stroma*), format din asocierea și întreteserea mai multor filamente, ori un soi de tubercul rotund, oval, alngit, mai compact (*sclerot*) și persistent, ori cordoane masive (*rhizomorpha*), cum se observă la multe dintre cele mai superioare, acelea ce sînt mai de obicei numite C. Când corpul e format din filamente, acelea ce rămîn în substrat și sînt mai slab unite între ele compun

myceliul; unele din ele sînt specializate pentru a absorbi nutremîntul (*haustorii*), altele pentru a fixa myceliul (*apresorii*). Protoplasma corpului C., hialină sau colorată, e acoperită totdeauna, sau numai la un moment dat, de o membrană, compusă din celuloză proprie și, ori din myceluloză, fongină sau celuloză C. În compoziția corpului lor se mai găsesc: substanțe zaharoase (manită, glucoză, trehaloză), glycogen, substanțe grase, albuminoide; latex alb, galben, roșu; acizi volatili, esențe, reșinuri, substanțe colorate și *lipochrome*, rezultate din unirea unui pigment cu culoare variată, dela galben deschis până la negru intens, cu un corp gras; alcaloizi; toate unite cu apă în mare cantitate (uneori până la 90%). Fiind-că nu contin chlorophylla, nu pot sintetiza corpurile organice ternare și cuaternare plecând dela elemente, ci întocmai ca animalele, iau alimentele gata pregătite, le asimilează în substanțele ce se găsesc în corpul lor, iar ca produse de desasimilațiune, eliminate, sînt vapori de apă și bioxid de carbon. În casuri normale respiră ca toate viețuitoarele; într'un aer mîrginit, ori cufundate într'un lichid, iau oxigenul provenit din dedublarea substanțelor, în cari trăiesc, devin adecă anaerobii, cum sînt fermenții figurați, ca specii de *Mucor*, ce provoacă fermentațiunea alcoolică a lichidelor dulci. Unele C. emit o cantitate de căldură destul de considerabilă; așa *Agaricus velutipes* se desvolaltă chiar în toată iernei; *Aspergillus fumigatus*, când se desvolaltă în fînul umed, produce atîta căldură, că poate provoca aprinderea spontană a lui, iar când se desvolaltă pe orzul pus la încolțit poate distruge colțul (embrionul), făcîndu-l să nu mai resară. Altele produc lumină, sînt fosforescente, s. e. *Agaricus olearius*, *A. igneus*, oordoanele myceliale și Rhizomorpha, ș. a. Ca o consecință a modului de nutriție al C. rezultă, că ele prin desvoltarea lor sărăcesc mediul în care trăiesc și determină aparițiunea de substanțe noi; iubesc locurile umbrite, întunecoase, neaerisite; pier la lumină și uscăciune; umezeala și ploile le ajută mult desvoltarea (de unde și dîcetoarea șies ca C. după ploaie). De aceea C. trăiesc în medii bogate în substanțe hrînitoare: pe corpul animalelor și vegetalelor moarte, pe putregaiu, băligar, frunze moarte; pe humus, în toate aceste casuri fiind *saprophyte*; ori pe corpul animalelor și vegetalelor vii, sau în interiorul lor, provocând diverse boale, chiar moartea, în cas când sînt *parasite* (endo sau exo-parasite); ori pot trăi în asociație cu folioase reciproc împreună cu Algele, adecă în *symbiosă*, cum sînt acele C., cari intră în constituția corpului Lichenilor (v. ac.) Printre cele *saprophyte* sînt: Mucegaiurile, specii de *Mucor*, *Penicillium*, *Aspergillus* (v. ac.), *Coprinus*, C. de băligar, și în genere toate acelea, cari au corpul lor mare, vizibil din cauza desvoltării aparatului lor reproducător, și cari trăiesc prin pădurile umbroase. Ca parasite sînt: acelea ce provoacă *ruginita* la plante (specii de *Puccinia*), *tăciunele* gramineelor (*Ustilago segetum* și *Maydis*, s. e. pe florile de porumb), *mălura* grăului (*Tilletia Caries*), *oidium* dela viță (*Erysiphe Tuckeri*); specii de *Perenospora* ce atacă vița, cartofii, lăptucile, ceapa, trifoiul; *Sphaerotheca Castagnei* atacă culturile de hemeiu; *Cystopus candidus* atacă varza și alte Crucifere; *Plasmiodiophora*

Brasicae tot pe varză; arborii fructiferi, plantele ornamentale, trandafirii, atacăți de diverse *Puccinia*, *Phragmidium*, *Roestelia*; diverși *Aspergillus*, *Botrythis*, *Cordyceps*, *Einthomoptorea*, atoaă larvele de fluturi, omișle, gîndacii de mătăsă, larvele de cărăbuși, viespele, muscile (de aci aplicațiunea practică să se distrugă insectele vătămătoare prin înlesnirea desvoltării de C. pe corpul lor); *Saprolegniee* cari atoaă corpul pescilor, racilor și al altor animale și plante din ape, ș. a. C. se înmulțesc, uneori cu foarte mare repezițiune, prin marcotagiu natural, adecă prin desprinderea din corpul lor a unei porțiuni, ce va da un nou aparat vegetativ, și prin spori, sau interni (*endogeni*) formați în interiorul unui *sporange* (v. ac.) sau al unei *asce* (v. ac.), ori spori externi (*exogeni*) produși de o *basidă* (v. ac.) Se reproduc prin oue rezultate din fecundarea unei oosfere, printr'o polinidie (auteridie), ca la *Oomycete*; sau din conjugarea a 2 gameți asemeni sau neasemeni, ca la *Zygomycete*; ori prin fecundarea oosferei prin anterozoizi, ca la *Monoblepharidee*. C. acuatică și unele dintre cele aeriene (ca *Perenosporiee*, *Myxomycetele*, ș. a.) au spori mobili prin ajutorul cililor (zoospori). Tot ca elemente de înmulțire sînt: *chlamydosporii* (v. ac.) și *conidiile* (v. ac.) În casurile cele mai complicate, la *Ascomycete* (v. ac.) și *Basidiomycete* (v. ac.), aparatul reproducător e foarte diferențiat, și singur mai ușor de vădut (considerându-se de obicei ca întreagă C.); e compus dintr'un *receptacul*, pe care se produc organele purtătoare de spori, grupate pe o membrană șișă *hymeniu*, deschisă înafără dela început sau mai târziu, ori căptușind interiorul uneia sau mai multor camere ale receptaculului sesil, ori pedicelat (de aci, hymeniul este: *gymnocarp*, *angiocarp*, *hemiangiocarp*, etc.) Un caracter aproape comun tuturor C. este *polymorfismul* lor; ele pot avé forme foarte variate, ce depind de condițiile externe și de mediul în care trăiesc. Aceste forme se întălnesc toate în ciclul complet de desvoltare al C., sau unele pot lipsi și să nu se producă decăt în condiții mai speciale: când aerul e mai puțin, uscăciunea mai mare, mediul nutritor mai sărac, ori umezeala mai mare, ș. a. Maximul de *polymorfism* îl au mai ales acelea, cari trăiesc pe mai multe substraturi (*C. heteroice*), și cari sînt și parasite, mai puțin forme avînd cele *saprophyte* sau cari trăiesc pe un singur substrat (*C. homoice*, *autoice*). Un exemplu de primul cas îl oferă C. ce produce rugina grăului. Primăvara pe frunzele grăului se observă pete gălbii lineare produse de *Uredo linearis* Pers.; pe myceliu se produc spori, (*uredospori*), ce propagă boala altor plante de grău vecine. Mai pe urmă pe myceliu se produc spori mai roșii, bruni (*teleutospori*, *hypnospori*), cari nu germinează de fel pe grău, dar resistă la intemperii, pot îndura frigul iernii. Forma cu teleutospori e *Puccinia graminis* Pers. Primăvara următoare, sau chiar în toamna precedentă, teleutosporii prin germinare dau *sporidii*, ce se desvolaltă pe frunzele de Dracilă (v. ac.) Pe fața suporioară a frunzei se desvolaltă forma șișă *Aecidiolum exanthematum* Ung., ce produce *aecidiolispori*, iar pe fața inferioară forma *Aecidium Berberidis* Gmel. cu *aecidiospori*; *aecidiolispori* și *aecidiospori* reproduc formele, din cari provin, tot pe Dracilă;

iar acediosporii reproduc pe grâu pe *Uredo linearis* Pers. și ciulul se continuă tot mereu așa. Mai înainte de a se fi cunoscut corelațiunea aceasta dintre formele unei C., se considerau ca autonome și așa erau descrise; ați s'a vădut cum multe forme de acestea sînt faze de dezvoltare ale unei anumite C. Din cauză că sînt bogate în substanțe hrănitoare, multe constituie un aliment pentru om; unele sînt chiar foarte apreciate. Inșă trebuiesc folosite cu mari precauțiuni, căci cele comestibile pot fi ușor confundate de necunoscători cu altele foarte otrăvitoare, și chiar cele comestibile, de nu sînt pregătite repede, pot deveni vătămătoare prin descompunerea lor după culegere. În genere cele bune de mîncare se recunosc prin mirosul lor delicat, parfumat; la gust plăcute; aspect bun; colori nu prea vii și pronunțate; dacă sînt carnoase, nu fibroase, iescoase; după culegere se usucă, nu se descompun; dacă nu închiagă laptele și nu înegresc o oapă albă. Sînt vătămătoare, otrăvitoare toate cari au miros pronunțat, respingător, unele cadaveric (*Phallus impudicus*, *Tellephora palmata*); gust acid sau acru puternic; colori vii: roșii, verzi, albastre; dacă își schimbă culoarea după ce sînt culese și se descompun repede. Printre cele comestibile cităm: C. de băligar (*Psaliota campestris*, veți și *Agaricus*, *Agaricinee*), *Păstravii* (*Pleurotus ostreatus*), *Rîșcovii*, *Bureții dulei* (*Lactarius deliciosus*), *Bureții galbeni* (*Cantharellus cibarius*), *Minătarile* (*Boletus edulis*), *Ciuculeții* sau *Sbărciogii* (*Morchella esculenta*), *Trufele* (diverse specii de *Tuber*) ș. a.; iar printre cele veninoase: *Bureții pestriți* (v. *Amanita*), *toți Coprinus*, specii de *Lactarius*, *Russula*, *Agaricus*, etc., ce trebuiesc cunoscute prin caracterele lor specifice; ca să se poată feri cineva de ele. Ca C. folositoare omului din alte puncte de vedere sînt: *Copita* sau *iasca* (specii de *Polyporus*, *P. ignarius*, ș. a.); *Drojdia* de bere (*Saccharomyces cerevisiae*) și specii de *Mucor*, utilizate ca fermente alcoolici. C. se împart în: *Mycetozoa* (cu *Monadineele*, *Myxomycetele*), *Chytridinee*, *Eumycete* (C. propriu zise cu *Siphomycetele* [*Perenosporee*, *Saprolegniee*, *Mucorinee*, etc.] și *Myxomycetele* [*Ustilaginee*, *Uredinee*, *Basidiomycete*, *Ascomycete*, ș. a.]). De aceste plante se țin, sau chiar ca C. degenerate se consideră *Bacteriaceele* (v. ac.) Știința care se ocupă cu C. se numește *Mycologia*.

(Cf. Engler und Prantl, *Natürliche Pflanzenfamilien Teil I Abteil. 1 vollendet*; 1*, 1**, 1^a. wird fortgesetzt; A. de Bary, *Die Mycetozoen*, 1864; *Vergleichende Morphologie und Biologie der Pilze*, 1881; Winter, *Die Pilze Deutschlands, Oesterreichs und der Schweiz*, 1881—97; Schröter, *Kryptogamen-Flora von Schlesien*, 1885 până 1889; Zopf, *Die Pilztiere oder Schleimpilze*, 1885; Brefeld, *Untersuchungen aus dem Gesamtgebiete der Mycologie*, 1884—89; Vuillemin, *Études biologiques sur les Champignons*, 1887; Dr. L. Marchand, *Mycophytes* 1896; Patouillard, *Hymenomyces d'Europe*, 1887; Aeloque, *Les Champignons*, 1892; I. Costantin, *Nouvelle Flore des Champignons*; P. Saccardo, *Sylloge Fungorum*, vol. I—XI, 1882—95 et Index, vol. XII, pars 1 et 2, [în publicare.]) [S. Șt. R.]

Ciupercoviciu, *Arcadiu*, arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației, n. din părinte

preot 14 Apr. 1823 st. v. în Câmpulungul Bucovinei, căpătând la botez numele de Alexandru. Familia lui, originară din Fundul Moldovei, se chiamă Ciupercă. Moșul său Gavril era preot în Fundul Moldovei pe timpul încorporării Bucovinei. Inscriindu-și acesta pe fiul său Nicolae la școala clericală din Suceava, directorul școlii îl înmatriculă cu conumele C. Alexandru C. a studiat cu mare zel în școala primară, în gimnasiu și liceu, așa și la institutul de studii teologice. Absolvând 1847, se căsătorii îndată, se sfinți de preot și fû trimis la Toporouț ca păstor sufletesc; în 1848 încapă preot la moșia Hurmuzacheștilor, la Cernaucă; de aici se strămută 1853 la Bădeuț și Mileșăuț; veduvi însă în 1861 și se călugări în 1866 în renumita mănăstire Putna la îndemnul amicilor săi din curentul naționalist și autonomist, cari îl luaseră în vedere pentru o eventuală vacanță a scaunului episcopesc, și primii numele călugăresc de Arcadiu; în 1874 fû chirotisit de arhimandrit, iar în 1878 numit consilier consistorial, când se strămută la Cernăuț. În 1880 încapă arhimandrit diecesan și vicar general sub arhiepiscopul și mitropolitul Dr. Silvostru Morariu-Andrieviciu, iar după moartea acestuia și după o sedisvaoanță de șase luni fû numit arhiepiscop și mitropolit în Febr. 1896, consacrat de cătră sf. sinod în Viena în Aprilie din același an și instalat în biserica catedrală din Cernăuț în Main. Arcadiu C. a fost bărbat din curentul nou naționalist, care se manifestase cu mare succes la 1848; luă parte la aceste mișcări alături cu unchiul său, cu deputatul Miron Ciupercă din Fundul Moldovei. Sub egumenia sa, și numai mulțămii simțimentelor sale patriotice și naționale, se putu serba în 1871, în mod demn și impunător, iubileul de patru sute ani a sfințirii mănăstirii Putnei, celei mai memorabile din câte zidise Stefan cel Mare. În 1870 C. fû ales de cătră adunarea poporală din Iunie membru în comitetul constituit pentru realizarea autonomiei bisericii, iar de cătră fosta reprezentanță autonomistă din districtul Rădăuțului vicepreședinte al ei; în 1873 participă la deputațiunea trimisă la Viena pentru autonomia bisericeii și fû ales reprezentant în camera legislativă a țerii și în 1895 deputat în camera legislativă a imperiului din Viena, apărând pretutindenea cu zel interesele patriei și bisericii. Bărbat viu și vesel, A. C. s'a bucurat totdeauna de multă simpatie și stimă în cercurile sale sociale. Drept recunoștință pentru activitatea sa umanitară și pentru sacrificiile sale pentru cultură fû distins în 1878 de cătră reprezentanța comunală a orașului Rădăuț, iar în 1897 de cătră cea a capitalei Cernăuț și a orașului Câmpulung cu titlul de cetățean onorar. [Dr. I. G. Sbierea.]

Ciupit, v. Cărnit.

Ciupria, oraș în Sârbia, situat pe malul drept al Moravei; 4649 loc. (1890); gară; în apropiere se găsește odinioară vestita mănăstire Ravanita.

Ciur, un instrument care se compune din o morișcă cu patru aripi, menită să producă un curent puternic de vînt, și din nise site de sirmă ce oscilează; C. vîntură și cerne bucatele, pleava și boabele ușoare sînt spulberate afară de cătră curentul de aer, boabele mărunte și incomplete trec prin site și rămîn numai cele

mari și pline. C. modern se mai numește și venturătoare și mașină de venturat.

Cîrarii, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1450 loc., cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 2 biserici și 1 școală.

Ciurca, *Curcă*, *Curcan*, *Corcodan*, (*Melegris gallopavo*), pasere din ordul Galinaceelor, fam. Cracidelor, originară din America, cu cap și grumădi în parte golași și acoperiți cu negel; la gît cu bărbii cămoase atîrnătoare, la frunte cu un fel de plisc cărnos, contractibil; unele pene de piept formează un pamatuf de peri; mărimea și culoarea ei variază, ca la toate hoarele de case.

[V. B.]

Ciurez, pasere, v. Buhe.

Ciuriciu sau *Hârțog*, numit și hamster (*Cricetus frumentarius*), mamifer din fam. Muridelor, ord. Roșătoarelor (Rodentia sau Glires). Corpul butucănos, urechile și coada scurte, la obraz are buzunare pentru mănăcare. Culoarea părului brună-cenușie, partea de sus a botului, la ochi și la grumazi roșu-brun, la obraz are o pată galbenă. Partea de jos a corpului e neagră, picioarele albe. Lung. corp. 27 cm., a coții 6.5 cm. Trăiește în Europa centrală. Își face cuibul în pământ (prin holde), o gaură cu mai multe canale. Iarua doarme. Aduce mari pagube agriculturii, căci nimicește holdele.

Ciuș, pasere, v. Buhe.

Ciuta, animale rumegătoare fără coarne, (capră ciută).

Ciuta în poveștile române. Impărăteasa ginelor, iubind ficiorul împăratului, s'a prefăcut în C. ca să-l înșele, și el să alege după ea. Pipăruș Petru cu ortacii săi, umblând după vitejii, întâlni pe Ileana Cosânzeana, care le spusese, că tatăl său e C. nevădută, care omoară pe toți câți îi ies în cale; dar ea le dete leacuri de se întăriră și atunci ei repuseră pe C. nevădută și Pipăruș Petru luă de soție pe Ileana Cosânzeana. C. e animalul ținei Artemis. (v. Cerboaică.) [Atm.]

Ciutura, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1200 loc. agricultori (Dict. geogr. 1896). Aici se află un schit aproape ruinat, ce s'a zidit la 1540—42.

Ciuvași, o poporație finică tatarisată de ca. 570,000 suflete; locuiesc de a dreapta Volgei, în gubernamentele rusești Cazan, Simbirsc și Samara. În limba C.-lor prevalează elementul turcesc.

Ciuvică, pasere, v. Buhe.

Cive, (lat. Civis) cetățean; *Civic*, cetățenesc.

Civel sau *Cioclu*, (*Necrophorus Vespillo*), insect din fam. Clavicoarnelor, ord. Coleopterelor. Are corpul lungăreț, turtit, negru. Antenele compuse din 10 membre. Lungimea 11—20 mm. Insect foarte comun. Trăiește pe cadavrele animalelor, pe cari le îngroapă săpând pământul de sub ele. Femeișua își depune în cadavre ouăle, cu scop ca larvele să aibă cu ce se nutri.

Civerturi, *Ciferturi*, *sferturi*, darea ce cu începere dela Antioh Cantemir (1700) se stringea în Moldova din 3 în 3 luni. Domnii ulteriori au înmulțit aceste C., așa că se luau 5, 6, 12 și mai multe pe an. În Muntenia, când C. nu se mai puteau înmulți, se adăuseră altele cu numiri specifice: C. pentru ploconul bieramului, C. pentru lipsa haraciului, C. pentru ploconul

banului, etc. (Cf. N. Idieru, Studii de econ. pol. și finanțe, II, 227. Buc., 1896.)

Civil, cetățenesc; politic; ce aparține dreptului privat. În limbajul militar: persoanele cari nu sînt militari. (Civiști.) — *Lista civilă*, acea parte a cheltuelilor statului, cari — în monarhii — sînt folosite pentru trebuințele principelui și ale curții. *Resboiu civil*, lupta între cetățenii aceeaiași țări. *Stare civilă*, condițiunile indivișilor ce privesc relațiunile de familie, nascere, căsătorie, moarte, etc.; *Registrelle stării civile*, registrele cari cuprind actele referitoare la aceste relațiuni. (V. și art. Căsătoria, Cod, Drept și Proces C.)

Civilizațiune, starea popoarelor culte în opozițiune cu starea popoarelor barbare și selbatice, prin urmare viața de stat și de cetate în opozițiune cu viața de trib și hordă. Cultura dintr'un secol se deosebește însă de cultura dintr'alt secol chiar la același popor. Cultura materiala se îmbunătățește (locuințe mai bune și mai sănătoase, hrană mai suficientă și mai concentrată, locomoțiune repede și sigură, comerț, industrie...), ideile se schimbă ajungând pe de o parte mai generale, pe de altă parte mai adevuate lucrurilor, sentimentele chiar se schimbă se umanizează, (literatura contemporană nu ne mai deșteaptă compătimire pentru o singură persoană: Ecabe, Antigona, Priam, ci pentru clase întregi), omenirea se solidarizează cu toată reacțiunea militarogovinistă-religioasă actuală și tinde spre idealul moral al civilizațiunii, care este: homo homini sacra res. Încât C. designează treptele diferite ocupate de societate, în mersul său evolutiv este sinonim cu progres. (Cf. Lubbock, Tylor, Buckle, iar în rom. Ion Ghica în Convorbiri Economice. Buc., 1872, pag. 66 și urm.) [I. S. F.]

Civitas, la Romani calitatea de cetățean, capacitatea de drept după Jus civile. Această capacitate cuprinde facultăți de drept privat (jus commercii, jus connubii), precum și de drept public (jus suffragii, jus honorum). C. s'a mai numit și totalitatea membrilor unei comunități politice. Sub *Libera C.* se înțelegea originar un stat suveran, dar mai târziu s'a dat acest titlu și la diferite orașe libere, (municipii).

Civitavecchia, orașul fortificat în provincia ital. Roma, cu 11,980 loc. (1881); rezidența unui episcop, port comercial și de resboiu; baie de mare. Pe timpul republicii romane se numia *Centumcellae*, mai târziu *Portus Traiani*.

Clăbuc, beșică, spumă. C. se numește și un munte în Rom., j. Putna, din care isvoresce un pârâu cu același nume; și o comună cu 3000 loc. în Valahia din Moravia.

Clăbucet, culme de munți în Rom., j. Prahova, între apa Teleajenului și a Băscii Chiojdului.

Claca, sub raporturile feudale prestațiunile ce aveau să dea coloniile către proprietate, pentru pământul de cultură luat dela proprietate. Ea se calcula și lua sau după zile, sau după o anumită eantitate de lucru, săvîrșit în favorul proprietății.

Clackmannan, (pron. clemenen), cel mai mic cott. al Engliterei, în Scoția, cu 129 km², și 28,433 loc. (1891). *Capitala C.* consistă din o singură stradă, are 1500 loc., mine de cărbuni și fier. În apropiere se află *C. Tower*, un turn de 24 m., în care mai înainte se păstra spada și coiful lui Robert Bruces.

Cladocere, mici crustăcei Branchiopozi, cu corpul comprimat, slab segmentat, închis în o carapace bivalvă (afară de cap). Au 4—5 perechi de picioare. Cuprind genul: *Daphnia*, puceile de apă.

Cladode, (botan.) tulpini și ramuri turtite cu aparență de frunze, rezultate din creșterea împreună a tulpinei cu ramurile și frunzele ce le poartă, sau din concrescerea ramurilor cu frunzele de pe ele și cu ramurile axilare ale acestora. Sunt verzi și pot asimila carbonul, căci conțin chloroplaste. Marginile lor sunt întregi sau cu știrbituri; vârful ramurilor și al frunzelor concrescute apare ca nișe proeminente scurte din fișee știrbitură, sau sunt transformate în țepi nisipiți pe suprafața C.

Cladonia Hoffm., (botan.) gen de Licheni din fam. Cladoniacee, caracterizat printr'un aparat vegetativ asemănător cu un mic arbust. Dintre speciile sale cea mai importantă e *C. rangiferina* L. (după alții făcând parte din genul *Cladina* Nyl., căci ramurile (podeționii) sunt fără squamule); e foarte răspândită în regiunile polare și pe cele mai înalte vârfuri de munți. Constitue principalul aliment al renilor; boii din Norvegia încă se hrănesc cu el. Alte specii servă în Norvegia, Finlanda, Suedia, Rusia, la extragerea alcoolului; *C. rangiferina* pulverisat și amestecat ca făină de seară servă la fabricarea pâinii.

[S. St. R.]

Cladophora Kuetz., (botan.) gen de Alge Chlorophyceae-Confervoidee, fam. Cladophoracee. cu mai multe specii ce trăiesc în ape dulci. Aparatul vegetativ e format din filamente articulate (siphobie articulată) și ramificate; articoli au în protoplasmă, pe lângă amylofere și vacuole, numeroși nuclei și chloroplaste dispuse în rețea neregulată. Se înmulțesc prin zoospori cu 4 cili și se reproduc prin gameți mobili bi-ciliați.

[S. St. R.]

Cladosporium Link., (botan.) ciupercă care reprezintă una din formele ciclului evolutiv a genului Capnodium, și anume forma cu conidii; *C. Fumago* Link. e forma conidială dela *Capnodium Salicinum* Montg. C. formează pete difuze de culoare galbenă, brună sau neagră mai ales pe frunzele de Plop, Salcie, pe care trăiesc ca saprophyt și ca parazit în același timp. Petele ce reprezintă myceliul, mai pe urmă poartă conidiophorii erecți, pe cari se produc conidii în șiraguri. Conidiile cădând și luate de vânt propagă ciuperca pe o nouă plantă.

[S. St. R.]

Cladova, 1) *C.*, com. mică în Ung., cott. Arad. În actele publice apare la 1332. Are 162 case, cu 788 loc. Rom. gr.-or. și școală regulată. Teritoriul e de 11,974 jug. cat., multos cu păduri seculare, produce puține cereale. Industrie de casă, de lemn, pomărit, stupărit, prăsire de vite cornute, oi, capre, porci. 2) *C.*, comună mică în Banat, cott. Caraș-Severin. Are 164 case cu 751 loc. Rom. V. și Kladova.

[†]

Clain, (*Micul*), v. Klein.

Clares, (*franc.*) termin francez pentru acele parcuri, în cari se îngrașă scoici de mare. Cele mai cunoscute C. sunt în Ostende, Milford-Harbour, Harwich și pe țărmurile olandeze.

Clairette, (*franc.*) în Franția numele vinului alb, ușor.

Clarobscur, (*franc.*) clarobscur; v. Chiaroscuro.

Clairvaux, abație de cisterciani în Franția, depart. Aube, pe țărmurile stâng al râului cu acest nume, întemeiată la 1115 de S. Bernard. Abația C., secularizată în revoluțiunea franceză, servește adă ca pușcărie. (Cf. Arbois de Jubainville, *Etudes sur l'état intérieur des abbayes cisterciennes et principalement de C.*, Paris, 1858.)

Clairvoyance, (*franc.*) v. Sonnambulism.

Clam, (*lat.*) tainic, pe furis. *C.*, *vi aut precario*, »pe furis, cu de-a sila sau cu rugămintea, formulă juridică pentru proprietatea defectuoasă.

Clam, familie de conți, ale cărei domenii se află în Boemia și în Austria sup.; a fost ridicată în statul de baroni în 1655, iar în 1759 în stat de conți. Există astăzi 2 linii: C.-Gallas și C.-Martinitz.

Clam Gallas, o linie a familiei conților Clam; poartă numele de C. G. din 1768. *Eduard*, conte C. G., general austr., n. 1805 în Praga, † 1891. Întră în armată 1823, general-major 1846. În 1848 s'a distins în Italia, mai la urmă, în 1849, în Ardeal, împreună armata austr. cu a generalului rus. Lüders, și bătând pe Bem la Sepsiszent-György și Kászón Ujfalu în Secuime. Reorganizându-se armata austr., C. G. fu numit comandant al primului corp de armată din Boemia, în care post a ramas până la 1866. În 1859 a participat la luptele dela Magenta și Solferino și în campania din 1866 din Boemia. După lupta dela Könninggrätz s'a ordonat cercetare contra lui, dar a fost achitat.

Clandestin, ce se face în ascuns, mai ales în contra legilor și a moralei. *Căsătorie C.-ă* care nu se încheie publice înaintea parohului propriu, sau a altui preot delegat de către paroh ori de oătră ordinariat, și a 2 sau 3 martori. Căsătoriile C.-e au fost totdeauna reprobate de către biserică. Deja Tertulian scria (Lib. 2 ad uxorem C. 8 și Lib. de pudic. C. 4), că nu sunt valide căsătoriile cari nu sunt încheiate și binecuvântate în biserică. Erau oprite chiar și de legea civilă (Novella 89 a împăratului Leon). Cu toate aceste erau valide înainte de decretul Conciliului Tridentin (Sess. 24. I. de Ref. matr.), în urma căruia sunt invalide toate căsătoriile clandestine în locurile acele, unde decretul a fost publicat după formalitățile recerute. În biserică orientală se recere binecuvântarea bisericească numai la liceitate, iar nu și la validitatea căsătoriei. În provincia mitropolitană gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, decretul Consil. Trid. nu a fost publicat în toată regula, de aceea piedeca clandestinității nu există. (Cf. Papp-Szilágyi, *Enchiridion Juris Ecl. or.* § 118). Legea despre căsătoria civilă din Ungaria, Art. XXXI din 1894 § 30 și 39, încă nu recunoaște de validă căsătoria, care nu s'a încheiat înaintea oficialului civil, în locul spre acel scop destinat și înaintea a 2 martori.

[Dr. I. Radu.]

Clapon, cocoș castrat, care se îngrașă ușor și ofere o carne gustoasă.

Claque, (*franc.*) lovitură dată cu palma. În special: persoane puse de direcțiunea teatrelor spre a aplauda. *Claqueur*, persoană având această funcțiune.

Clara, a 2-a Doamnă a lui Alex. Basarab din Muntenia (1330), de origine bulgară și de religie catolică. S'a străduit, în urma corespondenței cu Papa, să lățească catolicismul în țeară. A avut

ou Alexandru 2 fete, pe cari le-a măritat după țarii Bulgariei și Sârbiei. La Curtea de Argeș sânt ruinele, dișe Sîn-Nicoară, unei bisericiuțe atribuită de legendă catolicei Doamne C.

Clara, *S-ta*, întemeierea ordinului Clarisinelor (Ordo sanctae Clarae), n. 1193 în Assisi. Când a fost să se căsătorească s'a refugiat în mănăstirea Portiuncula, unde sub influența sfântului Francisc s'a călugărit și a întemeiat ordinul amintit. A fost canonisată 1255 prin papa Alexandru IV.

Clare, (pron. cler), comitat în provincia irlandeză Munster, lângă Oceanul Atlantic, are 3351 km² și 123,859 loc. (1891). Terenul e deluros, cu pășuni bogate; ici-colea se cultivă ovės, cartofi și grâne. În C. se află marmoră neagră frumoasă. Capitala e orașul Ennis.

Claremont, (pron. ciernont), castel nu departe de Londra, zidit pe la 1769 de Lord Clive. Aici a locuit după revoluția dela 1848 regele frc. Ludovic Filip până la moartea sa (1850). C. e ađi averea privată a reginei Victoria și e locuit de cătră veduva ducesa de Albany.

Clarence, (pron. clerens), strimtoare de mare în nord-vestul Australiei, conduce din Marea Timor în sinul Vandiemer.

Clarence, (pron. clerens), *duce de C.*, titlul prinților mai tineri în familia regală a Engliterei; se derivă dela Clarencea din peninsula Morea, unde pe timpul cruciatelor un cavaler englez a întemeiat un ducat. În timpul din urmă a purtat acest titlu *Albert Victor Chr. Eduard*, fiul cel mai mare al prințului de Wales, care muri rapid în 1892. V. și Plantagenet.

Clarendon, 1) *C., Eduard, conte*, cancelar al Engliterei, n. 1608. A fost trimis în diferite misiuni diplomatice de regele Carol II, anume la Madrid, Paris și Haaga. C. a fost autorul resoaiului contra Olandei, care avënd un sfârșit neoroicit, i-a causat căderea. Urmărit fiind pentru crima de înaltă tradare el fugi (1667) în Franția. † la Rouen în 1674. Scrieri mai importante: »History of the rebellion and civil wars in England«. Oxford, 1702, 3 vol.; History of the civil war in Ireland. London, 1721, etc. 2) *C., William Frederick Villiers, conte*, celebru om de stat englez, n. 1800. A studiat în Cambridge și Oxford. La 1820 fù trimis la Petersburg ca atașat de legațiune; 1833 ambasador la Madrid; 1840 ministru de justiție în cabinetul Melbourne. În ministeriul liberal din 1846 luă portofoliul comericiului. Dela 1847—1852 vice-rege al Irlandei bânțuite pe atunci de revoluții și de foamete. În acele împrejurări grele C. se distins pe lângă energia, cu care administra insula, mai cu samă printr'o înțeleaptă moderațiune și simț de dreptate, care îi câștigă toate inimile. În Dec. 1852 ministru de externe în cabinetul de coalițiune Aberdeen-Russell. Ca atare contribuă la închiegarea alianței dintre Anglia, Franția, Turcia și Piemontul în contra Rusiei. (Resoaiul crimeic.) În cabinetul lordului Palmerston își mențin portofoliul externelor și la congresul din Paris (1856) luă poziție contra Rusiei. La 1864 deveni cancelar al ducatalui de Lancaster și al doilea plenipotențiat al Engliterei la conferința din Londra în afacerea ducatelor Schleswig-Holstein. † 1870 ca ministru de xterne în primul cabinet Gladstone.

[Dr. G. M.—u.]

Clareni fratres, numele unei congregațiuni a Franoiscanilor (v. ac.)

Claretie, *Jules*, cu numele adevărat *Arsène Arnaud*, scriitor frc., n. 1840 în Limoges; e cunoscut ca critic teatral, foiletonist și romanțier, 1885 director la Comédie frc., 1888 membru al Academiei frc. A scris: Un assassin, 1866; Madeleine Bertin, 1868; Histoire de la révolution de 1870—71, 5 vol. 1875—76; La vie moderne au théâtre, 6 vol.

Clarissimus, (*lat.*) pe timpul republicei romane titlură dată senatorilor; mai târziu, pe timpul lui Diocletian și Constantin cel Mare, clasându-se rangurile prin ordine împărătesci, se întitulau astfel cei de rangul al treilea, căroră împărății le conferiau clarissimatul; astăzi se iutitulează astfel doctorii de teologie în biserica apuseană.

Clarke, 1) *C., Samuel*, filosof și teolog engl., n. 1675, † 1729. A studiat în Cambridge, ocupându-se cu matematica, fizica și filosofia. A tradus fizica lui Robault, dar apoi s'a întors spre științele teologice și a ajuns predicator la Westminster.

2) *C., Eduard Daniel*, scriitor engl., n. 1769 în Willington. A călătorit mult, aproape prin toate țerile Europei, între cari și în Ungaria și România, apoi în unele părți ale Asiei și Africeii. Aceste călătorii le-a descris în 6 vol. A fost predicator, dar pe lângă științele teologice s'a ocupat și cu mineralogia și chimia.

Clarke's Fork sau *Clarke's River*, isvorul principal al râului Columbia în statele nordamericane Idaho și Washington. Lungimea C-ului e 600 km. Trece prin lacul Pend d'Oreille.

Clarkia Pursh., (botan.) gen de plante anuale ramoase din fam. Onagrarieelor, foarte înrudit cu *Oenothera* (v. ac.), de care se distinge prin petale unguiculate rosei sau purpurii. Cuprinde vr'o 4 specii pacifico-boreal-americane, dintre cari două mai ales: *C. elegans* Dougl. și *C. pulchella* Pursh. se cultivă la noi ca plante decorative. [A. Pr.]

Clarneta, (*ital. Clarinetto*), instrument musical, de suflare, cu tub cilindric și ancie simplă. Derivată din vechiul instrument frc. *Chalumeau*. C. e astăzi unul din cele mai principale instrumente ale orchestrei și ale bandelor de armonie. Invențiunea ei e datorită factorului german Denner (1690). C. dă numai armonicele de rang nepăreche, 3, 5, 7, etc., astfel că ea necesitează un număr mai mare de borte laterale și de chei decât flautul și oboiul. Cele mai întrebuițate C. au 13 chei. C., pentru ușurința instrumentiștilor, se fabrică în diferite tonalități, cari se deosebesc între ele și prin caracterul timbrului lor. Astfel sânt C. mici în la bemol, în fa, în mi b, în ro, usitate mai cu samă în muzicele militare; C. ordinare în do, în si bemol (cea mai usitată), în la; C. alto în fa, în mi bemol; C. bas în do, în si bemol, în la; și C. contrabas în fa și în mi bemol. C. apare în orchestra de teatru cătră mijlocul soci. XVIII prin Rameau; Haydn și Mozart o introduc în orchestra de simfonie și de po la 1800 ea a devenit un element indispensabil. Dar mai cu samă Weber, creatorul operei romantice, a sciut să arate toate resursele ei. Numele de C. se dă încă unor jocuri de orgă și de armoniu, amintind mai mult sau mai puțin timbrul C.-ei. [T. C.]

Clasa, ordinea în care se împart persoane și lucruri după însușirile lor caracteristice; în științele naturale ordinea cele mai înalte. **Clasificare**, distribuirea lucrurilor în clase.

Clasic, **Clasici**, în Roma veche persoanele cari aparțineau clasei 1—6 în constituțiunea lui Servius Tullius; prin extensiune: distins, privilegiat. Dela secl. II. se numiau C. cei mai buni scriitori greci și romani; de aici C. înseamnă: antic, perfect, ceea ce aparține perioadei de înflorire a unei literaturi.

Classicism, concepțiunea estetică a celor ce caută idealul artistic în operele din antichitate și din timpul renascerii.

Clasp, (engl., pron. clesp), semn de distincțiune din metal, în care este gravat numele unei lupte, asediu, etc., în care s'a distins persoana decorată.

Classicus, **Iulius**, căpetenie a Trevirilor. Timp îndelungat a stat în serviciul Romanilor în ținutul Rinului. S'a conjurat cu Iulius Tutor și cu Iulius Sabinus ca să nimicească imperiul roman și să întemeieze un imperiu galic.

Clastice, **stânci**, stânci formate din sfărâmări de stânci anterioare.

Claude Lorrain (dis și C. Gelée), pictor frc., n. 1600 în satul lotaringian Chamagne, † 1682 în Roma. C. e măiestru în desemnarea peisajelor ideale; el presintă dealuri și văi, râuri, lacuri și cataracte cu arbori puternici, poduri, zidiri pompoase sau ruine, formând panorame cu o privire fără sfârșit. Tablouri de ale sale se află în toate galeriile mai mari, dar în deosebi în Louvre, în palatul Doria în Roma și în Englitera. Schițele tablourilor sale se află adunate în »Liber veritatis», posesiunea ducelui de Devonshire în Englitera. Lit.: M. M. Pattison, C. L., sa vie et ses oeuvres, (1884).

Claudia, (Claude de France), soția regelui Francisc I, n. 1499. A fost logodită mai întâiu cu Carol de Austria, mai târziu cu moștenitorul tronului francez Francisc de Angoulême. Rol politic nu a avut. † 1524.

Claudianus, 1) **C.**, **Claudius**, cel din urmă poet roman păgân de însemnătate mai mare, n. în Alexandria; la 395 a mers la Roma și a trăit la curtea lui Honoriu. Cu timpul a ajuns la demnitatea de patrician. † cam pe la 408. Ne-au ramas dela el idile, epigrame, epistole și alte poezii de conținut satiric și panegiric. Opul său principal e: De raptu Proserpinae, epee în 3 cărți. Din Lupta Giganților au ramas numai 129 de versuri. Se distinge prin putere creatoare și fantazie productivă. (Ediție critică de Ieep, Lpzg, 1876—79. Cf. Rosa, Cl. C. Ancona, 1873; Hodgkin, C. the last of the Roman poets. Newcastle, 1875.)

2) **C.**, **Mamertus**, poet creștin și filosof. † 474. Frate cu sf. Mamertus, episcop în Vienne, și preot în aceeași diecesă. A scris imnuri. Probabil dela el a ramas și imnul: »Pange lingua gloriosi». El a scris și un op filosofic: »De statu animae». (Cf. Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum, t. 11. Wien, 1885 de C. M. von Engelbrecht.)

Claudiopolis, numele lat. al orașului Cluj. (v. ac.)

Claudius, 1) **Appius C.**, membru al decemviratului II, patrician îngâmfat. Muri în închisoarea, ce o pregătise poporului roman. 2) **Appius**

C. Caecus, censor roman pe la 312 a. Chr., prin cuvintele sale pline de patriotism însufleți pe Romani să nu încheie pace cu Pyrrhos înainte de ce nu s'ar fi retras din Italia. **Via Appia** din Italia era cea mai frumoasă șoseauă, ce își are numirea dela ziditorul ei Ap. C. Conducea dela Roma, spre sud, până la Capua. I. Caesar și apoi Traian o lungiră până la Brundisium. Urmele ei se ved încă. 3) **Tiberius C. Drusus Caesar**, împărat roman (41 d. Chr.), a domnit cu numele, căoi în locul lui donia soția sa Messalina cu favoriții săi. Zidi canalul **Aqua Claudia** și puse basă portului Ostia. L-a înveninat soția a treia Agrippina (54). 4) **C. Marcus Aurelius** numit »**Goticus**», beluduce excelent și apoi împărat roman pe la 268, respine Alemani și Goții, † 270 în Sirmium. [Dr. P. O.]

Claus, **Carol**, profesor de zoologie și de anatomie comparată la univ. din Viena. Specialist în studiul Nevertebratelor, a publicat mai multe lucrări de valoare relative la organizația și dezvoltarea Meduselor și Crustaceilor: Studien über Polypen und Quallen der Adria. Denkschr. der k. k. Akad. Wissenschaft. Wien, 1877; Untersuchungen über die Organisation u. Entwicklung der Medusen. Prag, 1883; Zur Kenntniss des Baues und der Entwicklung von Branchipus und Apus. etc. Göttingen, 1873. Zur Kenntniss der Organisation und des feineren Baues der Daphniden, 1876. C. e autorul unui tratat de zoologie, care a avut mai multe ediții, și care a fost tradus în mai multe limbi, frc., engl. și ital. [D. V.]

Clausă, v. **Clausula**.

Clausă penală, o stipulațiune accesorie într'o convențiune, prin care se extimează daunele-interese, ce va datora debitorul, în cas de ne-execuțiune a obligațiunii sau în cas când va întârzia execuțiunea obligațiunii. Primele daune-interese se numesc **compensatorii** și nu pot fi cerute de creditor odată cu cererea principală (execuțiunea prin judecată a obligațiunii), ele se formulează într'o instanță de resiliere bunăoară, pentru compensarea prejudiciului cauzat prin ne-executare, celelalte daune-interese se numesc **moratorii** și pot fi cerute odată cu acțiunea pornită pentru executarea obligațiunii, deoarece ele reprezintă evaluarea prejudiciului făcut prin faptul întârzierii execuțiunii. C. penală se resumă, dar, în daune-interese extimate de părți prin însăși sau cu ocaziunea convențiunii, ea are un indoit scop: a) să asigure execuțiunea obligațiunii, b) să împiedece arbitrarul judecătorului în fixarea daunelor-interese. Daunele-interese stipulate prin o C. penală nu sânt datorite, decât din momentul punerii în întârziere a debitorului. Aceste daune, fiind stipulate prin convențiune, nu pot fi schimbate de judecătorul sesizat, pentru că convențiunea face lege între părți, cu toate acestea, prin excepțiune, judecătorul poate împuțina penalitatea, când obligațiunea principală a fost executată în parte. Aceasta este doctrina Codului Napoleon cu privire la C. penală. În România legea din 20 Febr. 1879 a modificat în parte art. 1066 și următorii din Codul civil corespunzătoare articolelor similare din Codul Napoleon; art. 1 al legii declară nulă C. penală aflată în contracte de împrumuturi și de prestațiuni în natură, și art. 2 dă facultate judecătorului să anuleze ori ce va

puté avé aerul unei C. penale, când n'a fost direct stipulată și e deghisată.

Clausen, Henric Nicolai, teolog danez, n. 22 Apr. 1793; 1822 prof. de teol. în Kopenhaga. 1848 membru în adunarea constituantă, apoi ministru fără portofoliu până 1851; 1874 abțice de profesură, † 28 Martie 1877 în Kopenhaga. În operele sale teol. se observă influența lui Schleiermacher.

Clausenburger, David, secretarul comiteiui săsese Ioan Zabonius Sachs de Harteneck. A fost executat de cătră acesta în 1696 pe piața cea mare a Sibiului, deoarece s'a găsit la el o scrisoare, în care soția episcopului ev. de atunci, Lukas Hermann, îi promite căsătoria.

Clausewitz, Carol de, general și scriitor prusian, n. 1780 în Burg, din o familie polonă; 1813 ofițier în statul major rusesc, 1815 șef al statului major din corpul de armată comandat de Wallmoden, 1818 director al școlii de reșboiu, 1830 inspector al artileriei. † 1831. S'a distins ca scriitor militar. Opere: *Vom Kriege*; *Der Feldzug von 1796 in Oberitalien*; *Der Feldzug von 1815*.

Clausius, Rudolf Lulius Emanuel, fizician germ., n. 2 Ian. 1822 în Köslin, † 24 Aug. 1888. A fost profesor de fizică în Zürich, apoi în Würzburg și Bonn. E unul dintre întemeietorii teoriei căldurii. Scr. princ.: »Die Potentialfunktion und das Potential«, »Abhandlungen über die mechanische Wärmetheorie«.

Clausthal, oraș montan în districtul prus. Hildesheim, cerc. Zellerfeld, pe un platou al munților Oberharz, 534—599 m. deasupra mării, lângă linia ferată Langelsheim-C. Zellerfeld; are 8736 loc. (1890). Id C. se află o academie montanistică, mine de plumb și argint, fabrici de țigări și de ciorapi.

Clausthalit, mineral cristalizând în sistemul cubic, având aspectul Galenei. Este o seleniură de plumb. Mineral rar. Servese la prepararea seleniului. Numele său vine dela localitatea Clausthal în Prusia, unde se găsește mai ales.

[V. C. B.]

Clastru, (*lat.* *claustrum*, loc închis.) V. Mănăstire.

Clausula, (*lat.* *clausa*, stipulațiune accesorie a unui contract sau act, mai ales acele, cari ocură de regulă la afaceri de aceeași natură. *C. cassatorie*, C. prin care se statorosește, că contrahentul, care nu-și îndeplinește angajamentele luate, își pierde anumite sau toate drepturile câștigate prin contract. Sinonim cu *Lex commissoria*. — *C. codicilară*, C. stipulată de testator în testament, ca în cas de invaliditate a acestuia, dispozițiile sale să fie considerate ca Codicil (*v. ac.*)

Clausula doli, în dreptul roman, clausă scrisă în genere în toate stipulațiunile pretoriane, prin care debitorul lua sarcina dolului său și care da acestor stipulațiuni caracterele principale ale contractelor bonæ fidei.

Clausura, oprirea călugărițelor și a unor călugări de a comunica cu lumea din afară. În puterea C.-ei călugărițele și călugării obligați la ea nu pot ieși din mănăstire fără concesiunea superiorilor, afară de casuri de tot grave, s. e. incendiu, inundație, etc., nici străinii nu pot intra în mănăstirile lor. Cei ce calcă C. cad în excomunicațiune rezervată (în bis. apuseană) Papei.

Clavaria Fr., (*botan.*) gen de Ciuperci din fam.

Clavariæ (*Autobasidiomycete gymnocarpe*) cu aparatul vegetativ ca o coloană simplă sau foarte ramificată ca un mănunchiu, pe toată suprafața ramurilor formându-se mai în urmă hymeniul. Toate speciile sale trăiesc pe pământ, rar pe lemn și abundă în pădurile montane, mai ales la noi în munții Moldovei; toate sînt inofensive, iar unele usitate ca comestibile plăcute, cum e *C. coralloides* L. și *C. botrytis* Pers., numite de popor, una *Burete de conopidă*, alta *Burete de verighetă*. [S. Șt. R.]

Clavariæ, (*botan.*) familie de Ciuperci Basidiomycete-autobasidiomycete-gymnocarpe, caracterisată prin aparat vegetativ simplu sau ramificat, cu ramuri verticale cămoase sau fibroase, la vîrf claviforme. Pe aceste ramuri (receptacule) se formează aparatul vegetativ, care e un hymeniu amphitrop (adecă acopere ramura în partea sa superioară, sau și pe de lături sau și în jos), dela început deschis în afară. Trăiesc pe pământ, mai rar pe lemne și frunze putrede sau pe tulpini verzi. Dintre genuri cităm: *Pterula* Fr., *Typhula* Pers., *Pistillaria* Q., *Clavariella* Karst., *Clavaria* Fr., etc. [S. Șt. R.]

Clavat, *claviform*, (*botan.*) organ (păr, parașisă, basidă, celulă, ramură, etc.) în formă de măciucă, adecă umflat progresiv dela basă spre vîrf, iar acesta e rotund.

Clave, v. Taste.

Clavecîn, (*franc.*) instrument musical, cu coarde și claviatură, considerat ca predecesorul pianului, deși avînd un mod de atac al coardelor cu totul diferit. C. apare cu secl. XVI; el constă dintr'o ladă de rezonanță de forma pentagonului neregulat, conservată pentru pianele moderne. Coardele sînt așezate în aceeași direcțiune cu tastele, la capătul cărora se află un plectru de pană, care pișcînd coarda o face să vibreze. Diferința între C. și Clavicord e în aceea, că pe când la acesta plectrul rămîne aderent la coardă atît cît degetul apasă tasta, determinînd astfel și lungimea vibrantă a coardei, la C. plectrul părăsește imediat coarda, lăsînd-o să vibreze liberă. Aceasta dă o execuțiune lipsită de nuanțare. Introdus chiar dela început în orchestră, C. a ținut un rol preponderant pînă la mijlocul secl. XVIII, acompianînd basul continuu. El era adese ținut de însuși compozitorul, când acesta îndepluia funcțiunea de șef de orchestră. Dela Gluck importanța sa scade, cu cît numărul instrumentelor orchestrei devine mai mare, și el nu servese un timp decît a acompiania în operele italiene așa gîsul recitativo secco și apoi dispăre cu desăvîrșire. Dar C. era mai cu samă un instrument de salon și ca astfel s'a bucurat de un mare succes. Cătră începutul secl. XVIII între încercările de perfecționare ale C.-ului au fost și acele ale lui Cristofori, (Florența 1711), Marius, (Paris 1716) și Schroetter (1717), cari îl transformară în piano modern. [T. C.]

Claviatura, (*lat.*) nume dat complexului de taste, cari în unele instrumente mus. servese de mijlocitoare între degetele executantului și corpurile sonore, (taburi, coarde, ancii, etc.) C. a fost mai întăiu aplicată la orgă și umele îi vine dela *Clavis* (*lat.* = cheie), dat acestor taste, fiind-că cu adevărat ele îndeplinesc funcțiunea de chei, deschidînd și închidînd intrarea

aerului în tuburile sonore. A fost apoi aplicată la piano, armoniu și altele. Prin extensiune s'a dat numele de C. întregului sistem cuprindând totalitatea sunetelor întrebunțate în muzică. [T. C.]

Clavi-cembalo, (*ital.*) = cembal (țimbală) cu claviatură, nume dat în Italia instrumentului numit în Franța Clavecîn (*v. ac.*) Cele mai de multe ori se dicea prescurtat Cembalo, căci adevărata țimbală nu s'a bucurat nici odată în Italia de favoare și era mai necunoscută. [T. C.]

Claviceps Tul., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycotee-Carpoasce angioscarpe, ordinul Pyrenomycetelor. Myceliul primar trăiește ca parazit pe ovarul și stilul de Secară și de alte graminee selbatice. Pe acest myceliu se producântău conidii ce propagă ciuperca la alte plante; mai pe urmă, după ce toată țesătura ovarului a fost înlocuită de myceliu, acesta se strânge și devine un sclerot sau myceliu în stare de repaus și durabil. Forma acestui sclerot se aseamănă cu a ovarului atacat și e ca un mic corn sau pintene de cocos. Pe sclerot toamna sau primăvara se produc ridături claviforme, în umflăturile cărora se produc peritheciile cu asce, în fiecare ască fiind 8 spori filiformi. Acești spori reproduc pe o graminee myceliul primar și ciclul se începe din nou. Deci e un parazit monoic. Sclerotul de C., lung de vr'o 3 cm., are o culoare violet închisă, și cuprinde în compoziția lui, pe lângă alte substanțe ca *ergosterina*, etc., și un alcaloid foarte activ *ergotimina*. Are întrebunțări medicale ca abortiv și hemostatic (oprește curgerile de sânge). Consumarea făinei de secară atacată de C. produce o boală foarte gravă numită *ergotism*, ale cărei efecte sânt: slăbirea vâului și auzului, delirul, coma, cangrenisarea extremităților corpului, etc. [S. Șt. R.]

Clavicula, (med.) acei os din scheletul omenească, care leagă umărul cu osul pieptului (sternum); poporal se numește îndrea.

Clavir, (germ. Klavier), nume dat în general instrumentelor cu coarde și cu claviatură, cât și acesteia în particular. [T. C.]

Clavis, cheie (*v. ac.*) În înțeles bisericesc: semnul puterii, al stăpânirii și al autorității. *C. împărăției ceriurilor*, (Mat. 16, 19), puterea dată de Isus lui Petru asupra întregii biserici. *Puterea cheilor* (*potestas clavium*) se numește și puterea dată de Isus bis., (Ioan 20, 22) de a lega și deslega sau de a ierta și de a ține păcatele.

Clavulat, (botan.) *v.* Clavat.

Clavus hystericus, (med.) terminul medical al unei dureri sfredelitoare în cap, în deosebi la histerie (*v. ac.*).

Clean, (zool.) numirea poporală a unui mic pește din familia Crapilor. *V. art.* Crap.

Cleanov, com. rur. în Rom., j. Mehedinți; formează com. cu căt. Preajba; are 2100 loc. (Dicț. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; 1 biserică și 1 școală; aici se fac trei bălăcuiuri anuale: la sf. 40 Mucenici, Dumineca Tomii și la sf. Ilie.

Clearinghouse, (engl., pron. *Cliringhaus*), comp-toir de lichidațiune, casă de saldare, un institut unde băncile și bancherii își regulează prin compensațiune pretensiunile ce le au unii față de alții. Cea mai veche C. este cea din Londra

întemeiată între 1775 și 1780, la care de prezent participă 25 bănci și baucherii mari, și unde se îndeplinesc mai toate plățile pieței Londrei și în mare parte și ale provinciei. Asemenea instituțiuni se află mai în toate orașele din Anglia și în colonii. Mai dezvoltat este sistemul de C. în Statele-Unite din America. În Viena încă există un asemenea institut, Wiener Saldierungsverein, întemeiat la 1864.

Cleistocarp, (botan.) un aparat sporifer care la maturitate nu se deschide spre a ieși sporii în afară, ci învelișul lui se distruge.

Cleistogame, (botan.) flori mici totdeauna închise, purtate de plantă odată cu cele normale (chasmogame) (*v. ac.*), sau înaintea lor, ori după ce s'au trecut ele. Au aspectul de mici boboci cu toate părțile lor rudimentare; produc polen mai puțin, care germinează de când e în anteră; în schimb produc fructe bine conformate și cu semințe mai numeroase decât cele produse de fructele obicinuite; n'au miros; sânt auto-fecundante. Adesea fructele devin mature numai după ce ajung să între în pământ, sau dela început sânt purtate pe ramuri subterane. Dintre dicotyledonate se cunosc vr'o 50 de genuri cu flori C., mai dese la Papilionacee, la Viola, Lamium, etc., iar dintre Monocotiledonate la vr'o 10 genuri (Hordeum, Leersia, Juncus, etc.) Producerea de flori C. e o adaptare specială a plantelor în raport cu condițiile externe, ca să asigure formarea de semințe cât mai multe, întrebunțând relativ puțin substanță. Prin extensiune, se considerau C. florile plantelor aquatice, acelea cari nu se desfac, spre a nu fi în contact cu apa, precum și acelea aeriene închise, produse de o inflorescență alături cu florile normale ce se deschid. [S. Șt. R.]

Cleiu, ori ce substanță solubilă în apă, care prin uscare se întărește și unesce diversele corpuri, între cari e introdus, sau le lipesc. C. se prepară sau din membranele dela moron (C. de pește) sau din nervi, tendoane, piei, etc. dela diverse animale. C. de pește ca și C. de piei conține ca principiu mai important: *gelatina*. Acest principiu e solubil în apă mai ales caldă, sau adausă cu puțin acid clorhidric; soluțiunea concentrată, lăsată să se recească, se solidifică formând o materie moale elastică. C. de pește se întrebunțează, în vederea purității sale, pentru prepararea pastelor gelatinoase alimentare, pentru limpeditul berei sau vinului; din el se fac membrane, cari fiind elastice și transparente pot fi întrebunțate în locul sticlei. C. de piei sau C. ordinar, după puritatea sa, servește fie în stolerie la înclitul diverselor piese, în pictura ordinară pe pereți, la legatul cărților, în fabricarea hârtiei, în fabricarea gumei artificiale (imitând guma arabică), și când e bine preparat și în anumite condițiuni, poate înlocui C. de pește pentru pastele alimentare. [V. C. B.]

Clejani, com. rur. în Rom., j. Vlașca, situată pe malul drept al râului Neajlov, cu 1404 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 2 biserici, 1 școală cu 2 învățători și o judecătorie de ocol.

Clematis L., (botan.) gen de plante perenale herbacee sau lignoase, erecte sau cățăraătoare din fam. Ranunculaceelor, trib. Clematideae, respândite pe întreagă suprafața globului, cu deosebire în regiunea temperată. Multe specii, s. e. C.

coccinea Gay, *C. aethusaefolia* Turcz., *C. patens* Dene, *C. tubulosa* Turcz., se cultivă în grădini. Cele mai importante specii spontane dela noi sânt: *C. vitalba* L. »curpênul de pădure«, *C. recta* L. »luminoasă« în poeni și tufișe, *C. integrifolia* L. tot acolo, însă mult mai rar, *C. alpina* Mill. »curpênul de munte«, pe stânci, în regiunea alpină și subalpină. [A. Pr.]

Clémenceau, Eugène, politic frc., n. 28 Sept. 1841, studii medicina în Paris; 1871 ales deputat, mai târziu membru în reprezentanța comunală a Parisului, iar 1875 president al consiliului comunal. 1876 din nou deputat până 1893. Ca deputat și redactor al foii întemeiate de el »la Justice«, C. are un rol însemnat, dar îl pierde în urma unui proces de divorț scandalos (1892) și pentru că a fost încurcat în scandalul Panama. 1893 n'a mai fost reales deputat.

Clémens, 1) Titus Flavius C. Alexandrinus, filosof, n. 150, † 200, contimpuran cu Plotinus, fû conducătorul școalei catehetice din Alexandria. C. respândi aceleași idei ca Sf. Iustin, considerând filosofia păgână ca o pregătire pentru cea creștină. Adevărata filosofie, după dînsul, e cunoașterea lucrurilor divine și umane; numai cuvântul lui Dumnezeu face pe om să ajungă la înțelepciune. Spiritul se divide în două: focul divin sau sufletul și spiritul corporal. Scr.: »Stromata« (impletături) un tratat nesistematic în opt cărți, despre filosofia greacă și orientală, despre logică, și despre dogmele și morala creștină; »Discurs esortator«, »Pedagogul«. (Cf. G. Dem. Teodorescu, Ist. filos. ant.)

2) *C., Langhorne Samuel*, numele umoristului american cunoscut sub pseudonimul Mark Twain (v. ac.)

3) *C., Wenceslaus*, ultimul elector din Trier, n. 1739, † 1812, fiul lui August III, regele Poloniei și elector saxon. În 1760 a voit să între în armata austriacă, dar pentru defecte corporale nu a fost primit și în urmă și-a ales cariera preoțească. În 1763 episcop de Freising și Regensburg, 1768 arhiepiscop în Trier, elector și episcop de Augsburg, și abate de Ellmangen. S'a distins prin promovarea culturii și altor instituțiuni salutare. În urma păcii dela Luneville o mare parte a averilor sale a fost încorporată la Franția, iar 1780 trebui să renunțe și la posesiunea remasă, fiind pensionat.

4) *C., August*, principe elector din Colonia (Köln), n. 1700, † 1761, fiul lui Maximilian Emanuel, elector din Bavaria. Studiile și le-a terminat în Roma. În 1719 episcop de Paderborn și Münster, 1723 principe elector de Colonia, după un an episcop de Hildesheim și Osnabrück, iar după 10 ani fû ales mare măiestru al ordinului teutonic. A fost unul dintre cei mai bogați principii eclesiastici ai epocii sale. Iubirea sa de pompă s'a manifestat în numeroase clădiri niarețe.

Clémens, Andreiu, paroh luteran, n. 1742 în Sighișoara, † 1815 în Bodu, (Brenndorf); a scris un dicționar germ.-rom.

Clement, numele a 14 papi. 1) *C. I* (92—101), numit de comună *C. Romanul*, se numeră între părinții apostolici. Se crede a fi fost consacrat de către sf. ap. Petru (cf. Epifaniu. Haer. 27, 6). C. e al 4-lea episcop al Romei. C. a suferit martiriu sub Traian 101; amintirea i-se serbează în 2 Nov. Sub numele lui sânt cunoscut mai multe

scripte, cum sânt: 2 epistole către Corinteni, 5 epistole decretale, canoanele și constituțiunile apostolilor, etc., până acum însă criticii admit ca genuină numai o epistolă către Corinteni. 2) *C. II* (1046—1047) de origine saxonă, mai înainte *Suidger*, ep. în Bamberg. 3) *C. III* (1187—1191) mai înainte *Paulo Scolari*, a pus la cale cu succes a treia cruciată contra lui Saladin. 4) *C. IV* (1265—1268), mai înainte *Guido Foulques*, a avut multe neplăceri cu Hohenstaufii, cari au cucerit Sicilia, pe care C. a oferit-o în 1266 lui Carol de Anjou. 5) *C. V* (1305—1314) mai înainte *Bertrand ep. de Bordeaux*, ales prin influența regelui francez Filip cel Frumos, dela care a atârnat și ca papă. Deși cardinalii au insistat să meargă la Roma, el nu a voit, ci în 14 Nov. 1305 s'a încoronat de papă în Lyon, la 1309 și-a stabilit rezidența în Avignon în Franția sudică, cu aceasta se începe așa numita captivitate babilonică. La insistența lui Filip în 1311 a convocat conciliul din Viena Gălei, iar la 1312 a desființat ordul templarilor; din 24 cardinali creați de C. V 23 au fost francezi, prin aceasta s'a pregătit calea ca și succesorii săi să rămână în Avignon. Dela el se derivă constituțiunile clementine. 6) *C. VI* (1342—1352), ca și antecesorii săi C. V., Ioan XXII și Benedict XII de origine franc., a seșut în Avignon; a cumpărat pentru scaunul papal întreg districtul Avignon, în 1343 a predicat o expedițiune cruciată; a stat sub influența curții franceze, a comunicat pe împăratul Ludovic de Bavaria în 1446 și a mijlocit alegerea lui Carol IV. 7) *C. VII* (1523—1534), născut din renumita familie de *Medici*. Spre a paraliza influența lui Carol V în Italia a încheiat liga sântă cu regele Franței, cu Milanul, Florența și Venetia. Urmarea acesteia a fost, că împăratul Carol V în 1527 a ocupat Roma, iar pe C. l-a deținut 7 luni. Mai târziu s'a împăcat cu Carol V la Barcelona și în 1530 l-a încoronat în Bologna. 8) *C. VIII* (1592 până 1605) mai înainte *Hypolytus Aldobrandini*, a fost un bărbat deștept și energic, a aneocat la statul papal ducatul Ferrara, a mijlocit pacea de Vervins între Franția și Spania. În 1594 a ajutat pe împăratul Rudolf II și voivodul transilvan Báthory în contra lui Mohamed III, a desvoltat mare zel pentru propagarea credinței și promovarea științelor. 9) *C. IX* (1667—1669) mai înainte *Iulius Rospigliosi*, bărbat prudent, a încercat să împace între sine pe principii creștini și să-i unească la rezistență în contra Turcilor; certele provocate de Ianseniști în Franția nu le-a putut complana deplin. 10) *C. X* (1670 până 1676), *Emiliu Altieri*, ajuns papă în etate de 80 ani, a fost bun, dar nu destul de energic. 11) *C. XI* (1700—1721) din familia *Albani*, ducea o viață ascetică; poziția lui a fost foarte grea și delicată pe timpul luptelor de succesiune la tronul Spaniei, el era susținut și molestat, când de Austria, când de Franția; impunând împ. Iosif I contribuțiune ducatorilor din Italia super., cari erau sub suzeranitatea papei, acesta a protestat; împăratul trimise trupele spre Roma și-l constrinse la un tratat de pace; a protestat în contra intitulării principelui elector de Brandenburg ca rege al Prusiei, din motivul, că acesta de jure aparținea ordinului teutonic. C. a confirmat pe primul episcop român unit în 1701. 12) *C. XII* (1730 până

1740), mai înainte *Lorenzo Corsini*, înălțat la pontificat în etate de 78 ani, a fost conciliant; spre a promova unirea bisericii orientale cu cea apuseană, a fondat la Bissignano în Calabria seminarul Corsini. 13) *C. XIII* (1758—69), mai înainte *Carol della Torre di Rezzonico*, s'a întreprins la curtea spaniolă, portugeză și frc. pentru ordinul Iesuiților. 14) *C. XIV* (1769—74), *Lorenzo Ganaganelli*, sub presiunea puterilor din apusul Europei a cassat ordinul Iesuiților prin breva »Dominus ac redemptor noster«, dto 21 Iul. 1773; de cauză a cassării se aduce, că ordinul are avere, se amestecă în afaceri lumesci și tolerează în misiuni obiceiuri păgâne.

Clement, Felix, organist și compositor frc., n. 13 Ian. 1822 în Paris, † 23 Ian. 1885. Și-a făcut un renume mai cu samă ca musicograf, publicând o colecțiune de compozițiuni din secol. XIII (Chants de la Sainte-Chapelle, 1846), diferite lucrări asupra cântului plan, Istoria muzicii bis., (1861), Musicanții celebri, (1868), Dictionar liric sau Istoria operelor, descrierea difertelor opere reprezentate, (1869, 1881), Istoria generală a muzicii, (1884), etc. [T. C.]

Clementa, virtutea îndurării, a milostivirei; la Romani »Clementia« era personificarea acestei virtuți, dină, căreia după moartea lui Caesar i-au ridicat un templu.

Clemente, mitropolit bulgar și om politic; n. 1835; a studiat teologia în Kiew; agită mai întâiu pentru eliberarea Bulgariei de sub jugul musulman și pentru independența țerii. 1885 conduse o deputație la țarul Alexandru III în Copenhaga, pentru a mijloci recunoascerea prințului danez Waldemar, ales mai înainte unanimitate al Bulgariei, misiunea lui C. însă n'avu rezultatul dorit; reutors acasă fù deținut, osândit pentru trădare de patrie și internat într'o mânăstire, unde petrecu mai mulți ani sub severă pază militară; ieșit de aici continuă agitațiunile sale rusofile, prin cari își atrase mânia lui Stambulov; pentru o predică, în care atacă pe principele Ferdinand de Coburg, e deținut din nou și (3 Febr. 1894) judecat pentru lesa majestate la 3 ani închisoare, însă în 15 Martie grațiat și apoi reabilitat în demnitatea de mitropolit. 1895 merse la Petersburg cu deputația bulgară, ca să pregătească calea pentru împăciuirea rusobulgară. C. e cunoscut și ca poet de frunte și ca unul dintre cei mai buni publiciști.

Clementinae constitutiones, acea parte a dreptului canonic apusean, care cuprinde actele conciliului ecumenic din Vienna (Francia), ținut la 1311 sub papa Clement V (1305—1314), și decretalele aceluiași papă. Aceste constituțiuni au fost publicate de către papa Ioan XXII în 1317.

Clenodiu, (germ. Kleinod), orig. lucru mărunt, bijuterii; astăzi în gen. obiect de valoare, odor.

Cleome L., (botan.) gen de plante anuale sau perenerbacee, cu capsulă și 4—6 stamine, din fam. Capparideelor, trib. Cleomeae, respândite pretutindenea în țările calde, cu deosebire parte în America, parte în nord-estul Africei și sud-vestul Asiei. Unele specii se cultivă la noi sau ca plante rustice și subrustice, precum: *C. pungens* Willd., *C. spinosa* Jacq., etc., sau ca plante de florărie, precum *C. arborea* H. B., etc. [A. Pr.]

Cleopatra, frumoasa fică a regelui Ptolemaeus Auletes XI din Egipt, n. 69 a. Chr. După moartea

tatălui său domni împreună cu fratele său minor Ptolemaeus XII, iar după moartea acestuia, favorită de Caesar, domni ea singură. Caesar o chieamă la Roma (47) și trăi cu ea în căsătorie clandestină. Au avut și un fiu împreună, numit Caesarion. După asasinarea lui Caesar (44) C. se reintoarse în patria sa și ucise pe frățiorul său Ptolemaeus XIII. Deveni apoi amoresa triumvirului Marcus Antonius (41), care o iubia ne-bunesce. După lupta dela Actium, neputând cuceri pe Octavianus și ajungând în închisoare, se sinucise, punându-și la piept șerpi veninoși. † 30 a. Chr. Relațiunile dintre Antonius și C. le-a tratat Shakespeare în drama »Antonius și C.« [Dr. P. O.]

Clepsina, soi de vierme anelid, din subclasa Hirudineilor, fam. Rhyncobdellidae. Trăiesce ca lipitorile prin lacuri și bălți, și e destul de numeroasă în localitățile noastre. Se deosebesc de lipitoare prin forma corpului, care e lată, turtită, în loc să fie cilindrică ca la cea dintâiu, și prin aceea că nu are o ventusă în jurul gurei. [D. V.]

Cleptomania, (med.) monomania de a fura. Se observează ca symptom la afecțiuni psihice, dar și ca fenomen independent fără alte semne de boală.

Cler, (grec.) în sens canonic mai strins tagma, corpul preoților și al celorlalte persoane bisericești ale unui cult creștin, cari au vr'un ord sacru. În sens mai larg se țin de C. și acei tineri, cari se pregătesc pentru cariera preotească, sau acele persoane, cari deși nu au ordini sacre, dar profesază regulile vr'unui ordin monastic, așa numiții frați laici. C. în sens mai strins se deosebesc de laici prin aceea, că membrii lui, în puterea ordului și a misiunii lor, au puterea de a învăța, de a sacrifica, de a administra sf. sacramente și de a guvernă, de aceea ei formează *biserica învățătoare*, iar laicii pe cea *ascultătoare*. În C. sînt mai multe ordine sau clase. Ordul ori gradul cel mai înalt este cel episcopesc. C. este *regular* și *secular* (mirean). Cel dintâiu se compune din acei clerici, cari profesază regulile vr'unui ordin monastic, trăiesc după regula prescrisă în comun. C. secular îl formează clericii, cari nu sînt membrii nici unui ordin monastic, ci trăiesc în lume, adecă afară de mânăstire. [Dr. I. Radu.]

Cleric, membru al clerului, acela care prin primirea ordurilor sacre a intrat în cler sau se pregătesc pentru cariera preotească.

Clerical, ceea ce aparține clerului, clericilor ori statului eclestiastic, s. e. veșmânt clerical, viață clericală, etc. C. în înțeles politic și mai mult batjocoritor, înseamnă devotat clerului, ideilor și intereselor lui, s. e. partid, jurnal clerical, etc.

Clericalism, opiniune favorabilă clerului.

Clermont, numele mai multor orașe. 1) *C. în Argonna*, reședința cantonului din arrond. do acelaș nume; 25 km. spre sud-est de Verdun. Comerțiu cu lemne și fier. Odinioară capitala unui comițat (comté), cedat Franciei prin tratatul din Pirinei la 1659, dăruit mai târziu casei Condé; 1389 loc. 2) *C. în Beauvaisis*, cap. arond. de Oise; are ateliere de bumbac, pânză, fabrici de bere, comerțiu cu grâne, in, etc. Închisori de prevenție pentru femei, ospiciu de alienați; 5628 loc. Patria lui Philip IV. C. (Claro-

montiun) a avut prin secl. X comiții săi; fû cumpărat de Philip II și donat fiului său; la 1250 comițatul revine iarăși coroanei și fû dăruit de sf. Ludovic fiului său numit Robert, șeful casei de Bourbon. 3) *C.-Ferrand* (*Augusto Nemetum*), reșed. depart. Puy-de-Dôme; 384 km. spre sud de Paris; are o episcopie, academie de lit. și științe; o catedrală din secl. XIII, încă neisprăvită, biserica Notre-Dame. Fabrici de postav, de pânză, de ciorapi, hârtie, cuțițe, faianță; țesături de bumbac și de cânepă, etc. centrul comerțului cu produse agricole din Limogne d'Auvergne (o parte din depart. Puy-de-Dôme); unul dintre țirgurile principale pentru comerțul de piei brute; are 50,119 loc. După ce orașul e cucerit de Căsar, el devine cap. provinciei Auvérgne, C. e mărit de August și are sub imperiu o școală celebră; e prădat de Vandali de Visigoți, cuprins la 761 de Pipin, pustiit de nou de Normanți în secl. IX; în C. s'a hotărât prima cruciadă propovăduită de Urban II la 1095. 4) *C.-Lodève* sau *C.-V'Héruault*, reșed. cantonului din arond. cu același nume. Are o biserică gotică prea frumoasă din secl. XIV; manufacturării de postav comun, fabrici de batiste, ciorapi de lână și de bumbac; tăbăcării (arghisitorii), destilării; comerțu activ cu aceste produse; are 5079 loc. (1891).

Cleveland, (pron. clivlënd), 1) ținut deluros în cott. engl. York, odinioară cunoscut prin prăsierea de cai, aji e centrul industriei engleze de fier. Local principal e Middlesborough; 2) oraș în statul nord-american Ohio, la gura râului Cuyahoga, cu 261,353 loc. (1890); o mulțime de fabrici de fier și rafinării de petrol; strade frumoase și un apeduct grandios. C. importează lemn și fier și exportează cărbuni.

Cleveland, (pron. clivlënd) *Grover*, fost president al Statelor-Unite din America. n. 18 Mart. 1837. Cu toate că a fost foarte sărac la început, prin hărnicie multă sciū să-și ridice starea materială și culturală, și aquirându-și diploma de avocat, se stabilii 1859 în orașul Buffalo. În reprezentanța acestui oraș fû ales în diferite posturi, în fine 1881. primar. În 1882 ales guvernor al statului New-York, iar în 1885 president al Statelor-Unite. Cădând la alegerea din 1888, fû reales în 1892 și remase president până la finea 1896, când îi urmă Mac Kinley.

Clicca, v. Coterie.

Cliché, v. Clișeu.

Clichy, orașel spre nord-vest dela Paris, depart. Seine, arondism. St. Denis, cu 30,698 loc. (1891) și o mulțime de fabrici.

Client, (lat., *clientela*), la Romani relațiunea de patronaj în care se afla un inferior (Client) față cu patronul său. (v. Gens.) Astăzi se înțeleg sub C. persoanele cari își încredințează afacerile unui avocat, unei bănci, etc., ori stau sub îngrijirea unui medic.

Clifford, (pron. cliff'rd), una dintre cele mai vechi și mai răspândite familii în Anglia. Proto-părintele C.-ilor a fost *Walter*, fiul unui Richard Fitz-Ponce. *Rosamunda*, fca lui Walter, a fost mult cântata amoretă a regelui Eric II. Mai însemnat rol a jucat *Thomas C.*, lord C. de Cudleigh, pe timpul regelui Carol II ministru, n. 1630. Inclinând spre catolicism, a fost contrar al alianței cu puterile protestante Svedia și Olanda

și a sprijinit apropierea către Ludovic XIV. A fost membru al ministerului Cabal (v. ac.) După ce parlamentul a eschis pe catolici dela funcțiuni publice (1673), C. s'a retras. † 18 Aug. 1673.

Clima, la geografii vechi se numia astfel unghiul de înclinațiune, sub care cad razele soarelui pe glob; aji sub C. se înțelege starea medie a atmosferei la un punct oarecare al globului sub influența tuturor fenomenelor meteorologice. Causa principală a contrastelor climatice pe pământ e de a se căuta în mărimea varie a unghiului, sub care cad razele soarelui, și de oarece acest unghi u atirună dela poziția globului față de soare, se deosebesce *C. matematică sau solară* cu o zonă toridă, caracterizată prin o temperatură medie anuală foarte înaltă, una stămpărată cu o temperatură medie anuală mică și o mare diferențiere a verii și iernii, și una înghețată, în care ghița perpetuă acopere pământul. Dar și fenomene fizice influențează asupra C.-ei, de aceea se deosebesce și o *C. fizică sau telurică* cu tipurile: C. continentală, caracterizată prin lipsa de umezeală și prin marea oscilare a căldurii, C. oceanică cu mici oscilațiuni în căldură, și C. litorală caracterizată prin marea umezeală din aer și prin o prea mare oscilare a căldurii.

Climatologie, învățătura despre climă.

Climăuț, comună rurală, colonie lipovenească în Buc., căp. și j. Siret, atinență la parochia Costișa, cu moșie mănăstirească. Are 1359 loc. (100 ort., 1223 Lipoveni sectarii res., 14 cat. și 22 mos.); parochie lipovenească, școală primară. [Dr. I. G. Sbicra.]

Climax, (*grec.*, v. Gradațiunea).

Climescu, *Dionisie*, episcop în Buzău; chirotonisit preot 1868, apoi numit învățător în Berzunțiu, j. Bacău, 1871 transferat în aceeași calitate la Moinesci. 1887 ales arhieruere cu titlu de Craioveanu și numit director al seminarului central din București; dela 1894 episcop al Buzăului.

Clinchant, *Iustin*, general franc. n. 1820, elev al școlii mil. St. Cyr, 1841 sublocotenent, după bătălia dela Solferino 1859 vicecolonel. Ca colonel s'a distins în luptele din Mexico, 1870 luptă în armata de Rin sub Bazaine, ca comandant de brigadă. Scăpând de prinsoare intră în armata lui Bourbaki, iar după retragerea acestuia ia comanda armatei, și vedând zădărnicia luptelor, trece cu 85,000 ostași pe pământul Elveției. După subscrierea preliminarilor din Versailles s'a reintors în Franția. În 1880 numit de Gambetta guvernator al Parisului, în care calitate † 20 Mart. 1881.

Clinica, spitalul sau partea de spital, în care studenții de medicină învață la patul bolnavului recunoascerea și căutarea boalelor. După natura boalelor, pentru care C. este destinată, ea se numesce: C. medicală, chirurgicală, obstetricală și ginecologică, oculistică, mentală, dermatologică, etc.

Clinici, (*lat.*) nume dat la începutul erei creștine în Roma la acei creștini, cari se botezau pe patul morții.

Clinochlor, mineral din grupa chloritelor, e monoclin, însă formele cristalino sînt pseudo-hexagonale. De culoare verde. C. e chlorita sisturilor chloritoase, cristale frumoase vin dela Zermatt, Pfitsch (Tirol), Traversella Arendal, etc.

Clinton, *Sir Henri*, general engl., n. 1738, a participat în reșoiul de 7 ani. În 1775 a mers ca general în America de nord, unde a cucerit orașul New-York și după Howe a luat el comanda supremă a armatei. Fiind constrins de Washington a se retrage, execută această retragere cu mare dibăcie. În 1779 operează cu noroc în Georgia și ocupă Savannah și mai târziu Charles. În 1783 guvernor în Gibraltar, în care calitate † 1795. C. a scris 1784 Memorii despre reșoiul american.

Clio, în mitol. grc. una din cele șapte muse. C. e musa istoriei. [Atm.]

Clio borealis, (zool.) molusc din clasa Pteropodelor, lung de 1—3 cm., trăiește în număr mare în Marea Gröndlandei și servește ca nutrenent Chișilor și mai multor pesci.

Clipeus, scnt rotund de care se folosiau Elinii și Romanii pentru a-și acoperi corpul în luptă, dela grumazi până la pulpe. Era făcut din pânură tare, piele și întărit pe din afară cu metal. La Elini îl folosea infanteria grea, pe când la Romani, dela Servius Tullius încoace, și militari din clasele mai înalte. C. a fost înlocuit prin *scutum*, care avea aceeași menire, dar o formă mai lungăreată. [Dr. P. O.]

Clironom, moștenitor, în spec. de tron.

Cliseu, planșă cu caractere tipografice imobile, gravuri, etc., pentru reproducere pe calea tipografică. (V. art. Stereotypia și Galvanoplastica.) În înțeles figurat C. însemnează: frașă tocită.

Clistir, medicamente fluide, aplicate în mașul final pentru a porni scaunul. Apă $\frac{1}{2}$ litră, sare 1 lingură și oleu. este de ajuns. [St.]

Clisura, (*lat.*) strimtoare, deschidăturile înguste, prin cari un basin comunică cu altul printr'un rîu, care împiedecă a-și continua calea în alvia sa de mai nainte, e silit a curge printre apropiații țărmuri, înalți și stîncoși. Intre basinul ungar și român se află frumoasa C. a Dunării, ce se termină în *Porțile de fer*; minunate sînt C. din munții stîncoși (Rocky Mountains) ai Americii, unde rîurile curg printre pîreți de stîncă ca de 900—1000 m. înalți. [V. B.]

Clisura, sau *Vlacho-Clisura*, oraș curat arămănesc de preste 5000 loc. într'o situație romantică pe poalele nordice ale muntelui Murichi în Macedonia. Clisurenii sînt negustori renumiți, cari au prăvălii mai cu samă în Salonichi, Belgrad, Serres, Constantinopole, etc., unde în vremurile din urmă mulți s'au așezat și cu familiile lor, astfel numărul locnitorilor scade mereu. Numele îl are orașul dela strimtoarea drumului de țeară, care merge dela Cailar la Castoria prin Clisura. [G. W.]

Clit, comună rurală, colonie șvăbească și măzurească în Buc., căp. Gura Humorului, j. Solca, atinență la parochia Solca, moșie mănăstirească. Are 1104 loc. (317 ort., 775 cat. și 12 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Clitellum san *Centură*, numele unei regiuni determinate de pe suprafața corpului viermilor. Ea e caracterisată prin aceea, că celulele glandulare ale pielei sînt mult mai dezvoltate; vasele, țesutul conjunctiv și pigmentul de asemenea. De aici și îngroșarea mai mare a corpului în regiunea centurei. [D. V.]

Clivagiu, însușirea mineralelor de a se pute

desface în lamele după anumite direcțiuni. Când se lovesc mineralele cu ciocanul, se constată, că unele se sfărâmă în bucăți neregulate, iar altele se desfac în bucăți terminate cu fețe plane; această proprietate se manifestă în totdeauna la același corp și după anumite direcțiuni și se numește C. C. a fost utilizat de Haiy ca să izoleze solidul primitiv al diverselor sisteme cristaline, și apoi l-a condus la teoria moleculei integrante, cu care explică deducerile prin truncheturi a formelor secundare din formele tip.

[V. C. B.]

Clive, (pr. Cleiv), *Robert, Baron de Plassey*, *Lord*, general engl., n. 1725 în Shropshire, sumpuse 1755 statele marate, bătut 1757 pe Nawabul din Bengalia, Suradja Daula, la Plassey și puse basa domniei britice în India de est, 1765—67 șeful armatei și guvernor al tuturor posesiunilor britice din India est., 1773 tras în judecată pentru abus de putere, fû însă achitat. S'a sinccis 1774.

Clivodin, comună rurală și parochie, cu moșie mănăstirească în Buc., căp. și j. Coțman. Are 1731 loc., (1578 ort., 27 cat. și 126 mos.); școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Cloaca, (zool.) partea terminală și puțin dilatată a canalului de nutrițiune, ce servește ca conduct pentru excrețiunile renale (urin) și productele sistemului regenerator (oue.) Dela paseri în jos toate vertebratele sînt cloacoase, dintre sugătoare numai Ciocoasele.

Cloaca, canal suteran pentru scurgerea murdăriilor. *Cloaca maxima*, v. Roma.

Clocit, v. Avicultura.

Clococeanu, *Naum*, ierodiacon, cronicar din Muntenia, care după mărturia lui Bălcescu, ar fi scris la începutul secl. XVIII o cronologie a domnilor Terții Romănesci. (Cf. »Magazin istoric», t. I, p. 10.)

Clocociov, mănăstire în Rom., j. Olt, situată la sud de orașul Slatina, zidită pe la 1645; jur împrejur e închisă ca o cetățuie, cu o curte de zid înalt și gros; casele mănăstiresci sînt ruinato; biserică reu îngrijită, e deservită de 1 preot-călugăr; odinioară poseda mai multe moșii.

Clocucica, suburbii al orașului Cernăuț, în partea sud-estică, cu 4300 loc., (2000 ort.); cu biserică, școală primară și cabinet de lectură »Lumina», și societate de meseriași români »Frăția». [Dr. I. G. Sbiera.]

Clodius, *Publius, Pulcher*, tribun democrat și mare demagog în Roma pe timpul lui Caesar. Prin el a mijlocit triumviratul I exilarea lui Cicero din Roma, (*lex Clodia*), și tot C. a fost un aderent înfocat al lui Caesar. Asinat la 52.

Cloelia, în istoria mitică a Romanilor numele unei fete nobile, care împreună cu altele a fost dată ostatic regelui Porsenna. C. a înșelat sentinelele și dimpreună cu celelalte fete a trecut Tibrul, dar Romanii le-au trimis înapoi. Porsenna, admirând curagiul ei, a lăsat-o liberă.

Cloncan, pui de corb. (v. ac.)

Clonțar, pasere, v. Botgros.

Cloporta, (*Oniscus*), mic crustaceu terestru. Trăiește în locuri umede și obscure, în pivnițe, în crepăturile zidurilor, sub pietri, etc. Poporul o numește în general moli e, (în j. Prahova: prepeleac.) În medicina populară se întrebuințează ca diuretic: se strivesc trei C. și se beau cu apă

sau pentru plesne (boală de gură) se pisează trei C., se amestecă cu miere și se face un fel de pastă, care se ține în gură. [Dr. N. Leon.]

Clopot, instrument de metal de regulă din cupru și staniu, (v. Acoiaie și Bronz) de forma unui con gol, în interiorul lui cu o limbă de metal, care prin lovire produce sunete. Numărul vibrațiilor sunetului dat de un C. e în raport invers cu diametrul acestuia și cu rădăcina cubică a greutateții. C. pot fi fabricate astfel ca să dea cri ce sunet al gamei chromatice. C. au fost întrebuințate deja în antichitate. În Rusia se află cele mai multe și mai mari C. (*Țar Kolokol* în Moscova, 220,800 kgr.) În muzica dramatică C. au fost introdus în secl. XVIII.

Clopotele prin sfințire aparțin lucrurilor sacre. C.-le servesc spre a anunța creștinilor cultul divin și a-i îndemna la devoțiune, spre a ridica solemnitățile bisericesei, etc. Scopul C.-elor se exprimă în urm.: »Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum, — Defunctes ploro, nimbam fugo, festa decoro«. Usul lor în biserică datează de prin secl. IV, când biserica creștină și-a dobândit sub împăratul Constantin c. M. libertate deplină. Mai înainte creștinii se cheamau la cultul divin prin cursori (praecones), cari stau sub inspecțiunea diaconilor. Pentru anunțarea cultului divin încă din secolii primi ai bisericii servesc și toaca. (Cf. Euchologii. Blaj, 1893.)

[Dr. Is. Marcu.]

Clopotei, numele vulgar al plantelor din genul *Campanula* L. (v. ac.) și pentru *Galanthus nivalis* L. (v. ac.)

Clor —, v. Chlor —.

Cloșanii, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată în munți pe albia râului Motru-mare și a râului Motrișoru; are 1105 loc.; 3 biserici și 1 școală; aici și-a avut Tudor Vladimirescu reședința, fiind vătaf de plaiu; casele lui servesc astăzi ca local pentru școală și primărie; în com. C. se află o peșteră cu stalactite și stalagmite.

Cloșca, *Iuon*, recte *Varga*, sau precum pronunță țeranul Oarga Iuon, a fost căpitan în resoala lui Horia, n. 1755 în Cărpeneș, cott. Albei inf. C. a fost iobagiu al statului. După sufocarea resoalei a fost prins împreună cu Horia în 27 Dec. 1784 în pădurea Scorăcet prin Nuț Mateș, Stefan Trif și alți 5 soți ai lor. Sentința de moarte a fost pronunțată de cătră contele Jankovits, comisar reg., în 26 Febr., apoi executată în 28 Febr. 1785. C. a fost frânt pe roată, începând din jos dela picioare, cătră cap în sus. Inima și intestinele i s'au îngropat în Alba-Iulia, trupul i s'a tăiat în patru părți, apoi s'au transportat pe roate și s'au pus pe lângă drumurile, unde a săvârșit cele mai mari cruzimi. (v. și Horia, Urs Nicola.)

Cloșca cu puii, o constelațiune de șapte stele, la Greci și Romani numită Plejades (v. ac.) Steaua mai mare, Alkyone (v. ac.), reprezintă cloșca, celelalte puii. C. cu p. se amintesc adese în poveștile române. Un împărat poruncește lui Făt frumos, să-i aducă C. cu p. de aur. Aman Căcăun avea o C. cu p. de aur. Sf. Duminecă și Sf. Luni dăruiesc fetei C. cu p. de aur. În povești sunt sau 5 sau 12 pui de aur. [Atm.]

Closet, latrină, privată, partea locuinței destinată pentru primirea excrementelor și conducerea lor într'un recipient fix sau transportabil

(hasna) sau în canal. Dacă printr'o țevă este introdusă apă curată în latrină, pentru spălarea ei după fiecare întrebuințare, ea se numește *water-closet*; dacă excrementele pentru desodorarea lor se amestecă în latrină cu pământ pulverizat, ea se numește *earth-closet*, Erdcloset. C. trebuie să fie luminos, aerat, bine separat de restul casei și întreținut curat.

Clot, *Antoine Barthélemy*, cunoscut sub numele *Clot-Bei*, medic franc., întemeietorul serviciului sanitar în Egipt, n. 1793 în Grenoble; a studiat medicina în Montpellier. La 1822 trecu în Egipt, unde la însărcinarea lui Mehemet-Ali întemeiă o școală medicală împreună cu spital excelent, o școală de farmacie, una veterinară și un institut de moașe; pentru meritele sale a fost înaintat la gradul de medic-general. † 1868 în Marseille. Opere: »De la peste observée en Égypte (1840)«, »De l'ophthalmie, etc. observées en Égypte (1864)«, »Méhémét-Ali, Vice-roi d'Égypte (1862)«, etc.

Cioțan, *șobolan*, (guzan, guzac), mamifer din fam. Muridelor, ord. Roșetoarelor. Fam. muridelor e foarte bogată în genuri și specii foarte numeroase și răspândite. Sunt animale mici, plăcute, însă foarte stricăcioase. Cele mai însemnate specii sînt: *C. odător* (*Mus decumanus*), *C. negru* sau *de casă* (*Mus rattus*), *C. de apă* (*Hypudaeus amphibius*).

Clotho, după mitol. gre. una din Moere (Parcae la Romani, ursitoare); ele au fost trei: C., Lachesis și Atropos. C. se închipuia cu furca în mână, torcând firul vieții nou născutului.

Cioture, (franc.) în limba parlamentară încheierea discuției.

Clove, (pron. clov), veche măsură de greutate engleză pentru lână = 3·175 kgr.

Clovio, *Giulio*, numit *Macedo*, pictor de miniaturi, n. 1498 în Grižana (Croatia) și † 1578; a trăit mai mult în Roma. Lucrarea sa mai de căpetenie este ilustrarea unei cărți de rugăciuni, la care a lucrat 9 ani și care se află în Museo nazionale din Neapol. A mai ilustrat și o mulțime de manuscrise, s. e. Divina Comedia lui Dante.

Clown, (engl., pron. claun), pe vechia scenă engl. o persoană posnașă; sinonim cu germ. Hanswurst și span. Gracioso. În timpul mai nou C.-i fac parte din personalul circurilor.

Club, societate restrinsă de oameni conduși de aceleași vederi, organizată, și având un loc de întrunire pentru membri. Primirea în C. se face de regulă prin cooptarea, alegerea persoanei prezentate prin membrii C.-ului, cu votare secretă prin bile. Există C. politice, C. sociale, C. militare, etc. Mai desvoltată e viața de C. în Anglia, unde C. oferă membrilor lor toate înlesnirile și comoditățile pe lângă o cotizațiune relativ modestă, și concentrează puterile lor pentru validitatea scopurilor urmărite de C.

Clucer, *marele C.*, boierie, al cărei nume derivă dela slav. »clucjar», sau purtător al cheilor, având în primele timpuri funcțiunea de măiestru al curții și fiind însărcinat cu așezămintele domnesci. În secl. XVI și XVII, mai ales sub Mihail V., era boierie mare în divan, printre cele dintâiu, dar cu timpul decădu, și în urmă sub Fanarioți era sarcină de a doua sau a treia mână.

[O. L.]

Cluj, (magh. Kolozsvár, germ. Klausenburg), oraș în Trs., capitala cott. Cojocna; e situat în valea Someșului mic, pe ambele țărmuri ale râului, cu 32,756 loc. (1891) Magh., Germ. și Rom. (3226); din punct de vedere administrativ dela 1894 s'a încorporat și Mănăsturul (v. ac.) la C. Centrul orașului are un aspect modern, numai ici-colea se mai văd edificii remase din veacurile trecute; în colțul stradei Sf. Spirit se află casarma honvețească cu o tablă comemorativă, că aci s'a născut regele Matia. Suburbiile sânt mai puțin regulate, de un aspect rural, dar în continuu se zidesc clădiri moderne. În C. se află direcțiunea poștei și telegrafului pentru Trs., cameră comercială, residența unui episcop reformat și a unui episcop unitar, tablă regească, tribunal, procuratură supremă, juriu de presă, cameră advocațională și notarială; universitate cu patru facultăți și cu bogate colecțiuni arheologice și geologice și o bibliotecă cu 35,325 vol.; trei gimnasil, seminaru pedagogic unitar, școală agricolă în Mănăstur, academie comercială și 26 școlae populare. Teatrul maghiar din C. e al doilea în Ungaria, trage o mare subvenție dela stat. În C. se mai află 11 institute de bani, între cari și banca românească »Economul« (v. ac.) Comerțul și industria sânt destul de însemnate; 6 fabrici de spirit, 2 fabrici de mașini, o fabrică de gaz aerian sânt de remarcat. Pe timpul Romanilor în locul C-ului se afla colonia *Napoca*, residența procuraturii din Provincia Porolissensis. Din ruinele Napoei s'a ridicat pe la finea secl. XII C. cu o poporațiune mixtă, Sași și Maghiari; sub domnia regelui Sigismund a fost deja oraș însemnat. Deși nu a fost residența principilor indigeni, în C. s'au ținut aproape la 80 diete; dela 1790 până 1848 și dela 1861 până 1867 a fost capitala Transilvaniei.

C., protopopiat român gr.-or. al arhidiecesei transilvane, compus din 33 parochii cu 27,461 suflete. — *C., protopopiat gr.-cat* cu 37 parochii și 25,635 suflete.

Cluny, (Clugny), oraș în depart. frc. Saône-et-Loire, arond. Mâcon, cu 3418 loc. (1891), fabrici de hârtie și tăbăcării; renumit prin abația Benedictinilor, întemeiată aici la 910 și desființată la 1790. În palatul acestei abații din Paris se află *Musée de C.*

Clupea harengus L., (Scumbria) pesci teleostieni în fam. Clupeidelor, ord. Physostomelor. C. trăiesce în Marea Nordului, Marea Baltică și în Oceanul Atlantic de nord. E colorat pe spate albastru-verzui, pe laturi și pe pânțele irisează în toate colorile spectrului. Solzii cad foarte ușor. Lungimea e de 20—35 cm. Sânt mai multe varietăți de C., cari se deosebesc între ele prin mai multe caractere exterioare cât și prin epoele de depunere a productelor sexuale. Credința veche, că patria scumbriilor ar fi Marea Inghețată, de unde apoi s'ar scobori în cârduri mari spre sud, s'a dovedit greșită. Din contră ele trăiesc în regiuni relativ mici și migrațiunile lor sânt foarte restrinse. Ele sânt de 2 feluri: unele cari locuiesc în marea largă, și altele cari locuiesc pe lângă coaste. Cele dintâiu trăiesc la suprafața mării, la o distanță cam de 400—600 mile mar. depărtate de coastele Britaniei și Norvegiei; ele depun icrele toamna. Cele de coaste locuiesc numai în apropierea coastelor

mării, mai cu samă în Marea Baltică, și depun icrele în apă salmastră. Scumbria este un însemnat articol de pescărie; numai pescarii din Scoția prind până la 1000 mil. bucăți pe an. În Marea Baltică se pescuiesc mai cu samă la Eckernförde și Travemünde, unde se prind cel puțin câte 1½—2¼ mil. bucăți pe an. În comerțu C. se vënd proaspete, sărate, afumate și marinate. În țerile din apusul și nordul Europei ele sânt o adevărată hrană populară și foarte multe fabrici se ocupă cu conservarea lor sub diferite forme. [Dr. Gr. Antipa.]

Cluseret, *Gustave Paul*, comunar și revoluționar frc., n. 1823 în Paris, 1843 sublocotenent, 1848 căpitan al gardei mobile, 1855 căpitan în reg. 8 de vânători. În urma ideilor sale mazziniste iese 1858 din armata frc., devine colonel sub Garibaldi, luând parte cu dînsul la eliberarea Siciliei și Neapolei. În 1861 trece în armata Statelor-Unite, unde este numit 1862 general de brigadă. După reșoiul civil s'a ocupat cu publicistica, iar după revoluțiunea din Septembrie 1870 încercă revolte în Lyon, apoi în Marseille spre a forma o republică după principiile anului 1793, dar fără succes. Însucnind revolta comunarșilor în Paris, C. ia parte activă, și după sufocarea ei se refugiază în Anglia, mai târziu la Mexico. În 1872 tribunalul mil. îl judecă în contumaciam la moarte. Fiind amnestiat în 1880 reintră în Paris și 1889 este ales în parlament.

Clusia L., (botan) gen de plante lignoase în-decomun parasite, din fam. Clusiaceelor, trib. Clusieae, ce cresc în America tropicală și subtropicală. Sucul lactesc al multor specii se aplică în patrie cu deosebire ca purgativ; unele precum *C. alba L.* (de pe Antile), *C. rosea L.* (din Caroliua), ș. a. se cultivă la noi în florării.

[A. Pr.]

Clusiaceae sau *Guttiferae*, (botan.) familie de plante lignoase tropicale și subtropicale dicotyle, thalamiflore, înrudită cu Ternstroemiaceele, de care se distinge prin foi oposite sau mai rar verticilate. Cele mai importante genuri sânt: *Clusia*, din tribul *Clusieae*, cu cotyledoni squameiformi, *Garcinia*, din tribul *Garcinieae*, (v. ac.) fără cotyledoni sau de tot mici, și *Mammea* (v. ac.), din tribul *Calopyllae*, cu cotyledoni cărnoși.

[A. Pr.]

Clusium, în vechime unul dintre cele 12 orașe etrusce, actualul Chiusi (v. ac.)

Clusius, *Charles de l'Ecluse*, botanist, n. 1526 la Arras, † 1609 în Leida. Pe timpul studiilor sale în drept și filosofie la Montpellier încep explorările botanice, studiind flora Languedocului. Trecând la protestantism, averea lui fû confiscată; C. călători în peninsula pireneică, despre care publică: »Rariorum aliquot stirpium per Hispanias observatum historia« (Anvers, 1576.) Oferindu-i împăr. Maximilian II o funcțiune în Viena, publică remarcabila sa scriere: »Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam, Austriam, observatum historia« (Anvers, 1583.) Spre sfârșitul vieții sale, ca prof. de botanică la univ. din Leida, cu deosebire în »Exoticorum libri decem« (Anvers, 1605) C. contribuie esențial la lărgirea cunoscințelor timpului său despre plantele exote. Opiniunea medievală, că toate plantele de pe glob ar fi cuprinse în Dioscorides, *Materia medica*, e

resturnată cu desăvîrșire de abia pe acel timp; priu observațiunile sale exacte, prin cunoscințele sale extinse și descripțiunile sale clare C. se ridică deasupra contimporanilor săi. Intre altele e remarcabil cum în scrierile sale aflăm deja primele încercări de nomenclatură modernă.

[A. Pr.]

Clyde, (pron. cleid), riu în Scoția, isvorește în munții din sudul comitatului Lanark și se varsă în Canalul nordic. Trece pe la orașele Lanark, Bothwell, Glasgow și Renfrew.

Clymenia, gen de amoniți fosili, cu vr'o 40 specii, cari aparțin Devonului.

Clysmia, v. Clistir.

Cneorum L., gen de plante din fam. Simarubaceelor, numai cu 2 specii arbuști care cresc în Spania și pe insulele canarice; dela *C. tricoccum* L. frunzele și boabele sînt întrebuințate ca purgative, iar dela *C. pulverulentum* Vent. scoarța ca surrogat de China.

Cnethocampa, un gen de fluturi nocturni (Bombicizi), ale căror omiți trăiesc pe stejar, în trupe mari, umblând spre seară, unele înapoia altora, în șiruri lungi procesionale. (C. processionea).

[D. V.]

Cnez, com. mare în Banat, cott. Timiș, cu 3578 loc. (1891) Români și Germani. v. și Kinez.

Cnicus *Vaill.*, gen de plante din fam. Compositelor, cu o singură specie *C. benedictus* L. Schinel, plantă anuală, ce samănă cu scaiul, crește în Europa sudică; se folosește și în medicină.

Cnidarii sau *acalephi*, coelenterate cu tegumentul provădūt cu celule urzicătoare (nematocyste sau cnidoblaste).

Cnidoblaste, nematocyste sau cnidae, vesicule piriforme cu un conținut lichid iritant și o membrană, ce se prelungesc în un fir subțire. Ele sînt situate printre celule ectodermale la unele coelenterate (acalife) și servesc ca organe de atac și apărare. În timp de repaus firul stă întors în spiral în interiorul capsulei și numai când animalul este zădărit, atunci firul este scos afară și lichidul din interior se scurge prin el în rană.

Cnuta, (*rus.*) o curea lungă și îngustă, fiartă într'un fel de esență și acoperită cu pilitură metalică; cu C. se aplica în Rusia pedeapsa trupească.

Co, 1) prescurtare pentru »Compagnia»; 2) semn chimic pentru Cobalt.

Coacăza, numirea populară a plantei *Ribes rubrum* L. (v. ac.)

Coacervatio, (*lat.*) îngrămădire. În retorică: îngrămădirea argumentelor.

Coacțiune, (*lat.*) silire, constringere, violență, care ridică libertatea de acțiune.

Coadă, (zool.) numele regiunii corpului de animal, care se prelungesc înapoia părechei a doua de picioare. Există aproape în toată seria Vertebratelor, și se presintă sub deosebite forme după întrebuințarea la care se folosește. Slujesc la înotat la pesci și Amfibieii; la darea direcției în sbor, grație penelor cu cari e provădūtă la paseri; la acățat, de pildă la unele momițe, etc. Cum în general un organ nu dispăre cu desăvîrșire, găsim urme de C. și la om, reprezentată prin regiunea coccigiană a scheletului, formată din 3 sau 4 rudimente de vertebre co-

dale, cari la adult sînt de obicei lipite împreună. Coccyxul e așezat înapoia vertebrelor sacrale.

[D. Vcinov.]

Coadă, (botan.) *C. boulu*, numire populară a plantei *Verbascum phlomoides* (v. ac.). *C. calului*, numirea populară a plantelor *Equisotum arvense* (v. ac.) și *Hippuris vulgaris* (v. ac.). *C. miehului*, numele vulgar al plantei *Verbascum phoeniceum* L. (v. ac.). *C. racului*, num. popular a plantei *Potentilla anserina* (v. ac.). *C. smeului*, num. popular a plantei *Calla palustris* (v. ac.). *C. țoritelului*, num. popular a plantei *Millefolium* L. (v. ac.). *C. vulpei*, num. popular a plantei *Alopecurus pratensis* (v. ac.).

Coadjutor, cleric instituit ca ajutor lăngă un episcop, care din cauza bătrănețelor, infirmității, etc., nu-și poate împlini oficiul. *C. perpetui*, cari se institue cu drept de succesiune; *C. temporali*, cari se pun numai pe un timp oarecare. *C. perpetui* în biserica catolică se numesc resp. se aleg de acela, care are dreptul să aleagă sau să numească pe episcopul ordinar, apoi se întăresc de către papa dela Roma. *C. perp.* au drept de succesiune pentru cazul, când scaunul episcopesc devine vacant, și, de cumva sînt episcopi consacrați, au și drepturi onorifice. *C. temporal* e pus de episcop în înțelegere cu capitulul catedral; oficiul lui înceată, când episcopul nu mai are lipsă de dînsul. (Cf. Dr. I. Rațiu, Instituțiunile dreptului bisericesc. Blaj, 1877, pag. 315—16.)

Coagulare, în general trecerea unui corp albuminoid din stare solubilă în stare iusolubilă. Sînt mai multe mijloace, prin cari se poate provoca C.; așa s. e. ridicarea temperaturii, (o soluție de albumină începe a se tulbura la 60°, iar la 73° ea e complet coagulată). Adăugarea de săruri alcaline, acizi sau alcool scoboară temperatura de C. și poate produce C. chiar la temperatura ordinară. Adăugarea de hidrați alcalini face să nu se coaguleze albumina în totalitate prin fierbere și chiar poate oprî C. cu totul.

[V. C. B.]

Coahuila, stat în partea nordică a Mexicului, 156,731 km², cu 150,622 loc. (1890), bogat în metale. Capitala *Saltillo*.

Coaja, (botan.) *scoarță*, se numesc toate țesăturile cuprinse între epiderma și lemnul tulpinei și rădăcinei plantelor vasculare, și mai ales la cele arborescente. Printre țesăturile, din cari poate fi formată, enumerăm pluta, endodermul, elemente mecanice, secretătoare, conducătoare, etc. Cu vîrsta și creșterea arborelui în grosime ia aspecte diferite: se creapă, devine solzoasă, se desface în fășii inelare, ori lungi, etc.; se pot observa de aceste casuri la C. de stejar, tufan, vișin, platan, mesteacăn, salcâm, măr, viță, etc. Printre alte substanțe e bogată în tanin; de aci întrebuințarea C. de stejar, arin, mesteacăn, la tăbăcitură pieilor, C. dela alte plante are întrebuințări medicale, ori alimentare; s. e. C. de chiuină, de cascarilla, de scoarțăsoară. Și la fructe partea externă a pericarpului se dîce tot C, s. e. de portocale, lămâi, etc.

Coaks, (*engl.*), sau *Cokes*, residuul rămas prin distilarea huilei. Compoziția sa este; (după ce s'a scos apa): Carbon 91.30, Hydrogen 0.33, Oxygen și Azot 2.17, Cenuză 6.20. Preparația C.-lui are de scop: 1) să mărească cantitatea de cărbune din huile; 2) să scoată din huile principiile vo-

latile utilizate pentru fabricarea gazului de luminat și gudronului, etc.; 3) să scoată din huile sulful, care o face inproprie în metalurgie. *C. din comerț* cuprinde în sine oarecare umiditate. Bine preparat nu trebuie să aibă mai mult decât 2-50% apă. Din 100 părți huile se scoate dela 50% până la 80% C. Carbonizarea se face în cuptoare speciale (Appolt). Pulberea de huile însă necesită proceduri chimice de purificare anevoioase.

Coalițiune, alianță între mai multe puteri contra unei singure puteri sau contra unei alte C. Se mai numește C. alianță dintre partidele politice într'o țară: guvern de C. În statele apusene C. însemnează și asociațiunile de lucrători contra patronilor. Cele mai însemnate C. în istorie sînt C.-le europene îndreptate contra lui Carol V, Ludovic XIV și Napoleon I.

Coanza, rîu în partea vestică Africii de sud, izvoarsce în apropiere de Bihé, formează cataractele dela Kambambe și se varsă în Oceanul Atlantic spre sud dela Loanda.

Coarda, fir subțire din diferite materiale, servind în instrumentele musicale a produce unul sau mai multe sunete. Ori ce C. devine vibrantă prin tensiune, dar la instrumentele mus. sunetul ei trebuie să fie întărit prin ajutorul unei lădi sonore, altfel e aproape imperceptibil. Sunetul produs de o C. depinde de lungimea, grosimea, tensiunea și densitatea ei, și verificarea legilor, ce determină raporturile vibrațiilor C.-lor, se face într'un mod experimental prin *sonometru*. În instrumentele mus. C. sînt puse în vibrațiune prin trei moduri de atac deosebit: a) prin frecare, ca la violină, b) prin pișcare, ca la chitară, c) prin lovire, ca la piano. C. variază atât prin dimensiuni cât și prin tensiune și densitate, sau numai prin unii din acești factori. Nu se poate fixa data aplicațiunii C.-lor la instrumentele mus.; se știe însă că Egiptenii întrebuințau instrumente de coarde cu 14 secli a. Chr. În unele instrumente populare găsim C. din fibre vegetale (Maruvane al Malgașilor), sau din păr de cal sau alt animal (Cantelo finlandez și Gusla Slavilor de sud), dar aceste sînt de o sonoritate slabă. Cele mai vechi C. sînt de intestine, și astăzi preferate pentru calitățile lor expresive. Sînt renumite mai cu samă cele fabricate la Neapole, din intestine de miel. În Orient se bucură de o mare faavoare C. de mătăasă, întrebuințate și în Occident pentru unele sunete acute. Cu secl. XIV au apărut C. metalice, de oțel sau aramă, preferate în instrumentele cu sunete fixe, piano și celelalte. Germania și mai cu samă Anglia fabrică C. de cea mai bună calitate. Pentru sunetele grave se întrebuințează așa numite C. învîlitate, cari constau dintr'o C. de intestine, de metal, sau chiar de mătăasă, învîlitate în spirală cu un alt fir foarte subțire de metal, de aramă sau de argint.

C. simpatică se numesc C. întinse sub limba unor instrumente (ca la Viola de amor) sau alătura de grupul principal, și cari vibrează prin simpatie cu C. principale. C. simp., cari în Orient au fost întrebuințate de secli, în Europa n'au fost introduse decât în secl. XVII.

C. vocale sînt două membrane, două falduri ce presintă laringele, și cari, adevărate ancii sonore, prin vibrațiunile lor produc sunetul vocii

omenești. Sunetul e cu atât mai acut cu cât spațiul dintre ele e mai mic și această variațiune se obține prin contractiunea mușchilor laringelui; astfel dela elasticitatea C.-lor vocale depinde extensiunea vocii. Dimensiunile acestor C. determină timbrul vociilor, astfel că aceste dimensiuni pot servi de basă a clasificățiunii vociilor. C. scurte dau voci de sopran și tenor; cele medii de mezzo-sopran și bariton; cele lungi altist și bas. Apoi fineța sau grosimea lor contribuie încă la modificațiunea mai mult sau mai puțin a timbrului. Astfel un mezzo-sopran, care are C. vocale medii ca lungime, va avea timbrul apropiind-se mai mult de sopran sau de altist, după cum aceste C. vor fi mai fine sau mai groase. [T. C.]

Coarda, în geometrie, v. Cerc.

Coasa, un instrument din bun oțel de Stiria, lung de 70—90 cm., ceva încovoiat, și 4—6 cm. de lat, cu o vargă groasă. C. se aplică prin ajutorul unei nerve perpendicula pe o coadă lungă de lemn, numită toporiște, și se fixează acolo cu ajutorul unei pene de lemn ori de fier. C. se folosește la cositul ierbei, dar și la secerat; ea este superioară secerei prin aceea, că se ține cu ambe mâinile și se pune în acțiune cu întreaga forță a trupului. Pentru ascuțit C. se bate cu ciocănelul pe nicovală și se ascute cu gresea udă sau uscată, după cum este și ea mai tare ori mai moale. *C. împiedecată* se numește C. garnisită cu o greblă pentru cositul cerealelor, ca ele să nu se încurce.

Coasta, os dela piept, în formă încovoiată. Omul are 24 C.; de fiecare latură câte 12. Capetele lor dinainte stau prin șgărciu în legătură cu osul lat al pieptului și dînder ori de spinarea. Cu aceste laolaltă se formează coșul pieptului, în a cărui cavitate stă inima și plunănil. C. sînt acoperite cu mușchi puternici. Muncind mult și cu rațiune, se întăresce atât pieptul cât și plunănil. [St.]

Coati, ursul cu nasul lungit (Nasua), nisce urși mici, de mărimea vulpei. Traiesc în America sud.

Cobaea Cav., (botan.) gen de plante din fam. Polemoniaceelor; sînt plante cățărațoare. Cea mai frumoasă specie e *C. scandens* Cav., cu frumoase flori purpurii; se folosește pentru decorația păreților.

Cobaiu, mamifer roșător, *Cavia cobaya*, de mărimea unui iepnras, cunoscut și sub numele de Porcușor de India. [D. V.]

Cobălcescu, *Grigorie*, distins geolog și paleontolog român, n. 1832; după ce își terminase studiile elementare în pensionate, intră în Academia Mihaileană din Iași, și când acest institut fu desființat, se apucă să studieze singur și isbuti a-și trece examenul cerute la liceu. Aplicațiunea sa pentru studiul științelor naturale și fizice, era atât de mare și de dezvoltată, încât fiind cu totul tînăr își înființă un mic laboratoriu de chimie; la vîrstă abia de 18 ani fu aplicat ca profesor provisor pentru catedra de științele fizico-naturale dela liceul din Iași, după trei ani însă din cauza unor neînțelegeri personale, avute cu inspectorul general al școalelor, C. își părăsi catedra și se retrase la țară, unde petrecu ocupat cu continuarea studiilor sale favorite de fizică și chimie 3 ani, după cari fu rechemat la catedră, numit profesor definitiv și

curând după aceea, în urma propunerii consiliului școlar, trimis de stat la Paris spre a se perfecționa în studiul științelor naturale. După trei ani de foarte serioase și solide studii, cu deosebire geologice și mineralogice, reintors în țară, fû numit profesor la catedra de geologie și mineralogie dela univ. din Iași și aici remase până la moartea sa urmată în Maiu 1892. C. are meritul de a fi început, el cel dintâiu, primele studii geologice asupra solului României. Mai înainte de a începe explorarea geologică a țării, căută a se pune în curentul literaturii relative la studiile geologice asupra structurii Carpaților, mai toată datorită geologilor germani și prin urmare scrisă în limba germ., ceea ce îl determină să studieze singur această limbă; numai după aceea întreprinse într'un mod sistematic explorarea constituțiunii geologice a țării. Resumatul celor mai multe din lucrările sale a fost publicat sub formă de corespondențe în revistele periodice geologice din Viena, ceea ce îl făcu cunoscut geologilor din Austria și Germania, cari recunoscără exactitatea tuturor rezultatelor și concluziunilor, la cari a fost condus C. prin serioasele sale cercetări și mulți din ei, ca Hauer, Paul, Brusina, Tietze, Andrussov, ș. a., în lucrările lor au usat de publicațiunile lui C. Prima publicațiune a lui C. e micul »Manual elementar de Geologie», iar studiul asupra »Calcarului dela Repede» este prima lui lucrare originală, cu care începe seria publicațiunilor sale ulterioare, mai toate apărute în »Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt» din Viena. Cercetările lui C. nu s'au mărginit numai asupra stratigrafiei și petrografiei; lucrările lui paleontologice i-au asigurat de mult un loc de onoare și printre paleontologii moderni. Opera sa cea mai capitală e fără îndoială lucrarea intitulată: »Studii geologice și paleontologice asupra unor ținuturi țigariere din unele părți ale României», un volum considerabil ilustrat cu 18 planșe eliografice; aceasta lucrare constituie monografia cea mai completă asupra terenurilor și a paleontologiei terțiare a României; ea mai cu samă a servit de basă publicațiunii savantului paleontolog frc. Fontannes: »Contribution à la faune malacologique des terrains néogènes de la Roumanie». C. este totodată și cel dintâiu adevărat geograf al României; convins că nici odată constituțiunea geologică a unei țeri nu se poate nici studia, nici înțelege fără o cunoștință prealabilă a configurațiunii și a structurii sale geografice, a supus unor serioase studii geografia massivului oriental al Carpaților, pe basa cărora redactă importantul său tractat asupra geografiei aceluși massiv, operă făcută pentru usul elevilor școlii militare din Iași. Academia Română, apreiând meritele științifice ale lui C., în 1886 l-a ales membru ord.; întrarea în Academie și-o făcu C. prin discursul »Despre originea și modul de zăceră al petrolului în general și particular în Carpați», cetit în ședița din 20 Martie 1887. El a fost și președintele societății științifice din Iași. (Cf. Analele Acad. Rom. ser. II. tom. IX. 51.)

Cobalt, un metal cunoscut de mai de mult, dar nu a început a fi întrebuintat decât prin secl. XVI; a fost isolat de către Brand la 1733. Se găsește în natură sub formă de diverse minerale, din cari mai importante sînt: *Smaltina*

și *Cobaltina*, din cari se și extrage. C. o un metal de culoare gri de fier, cu reflexe roșietice, se topește greu ca fierul; este atacat de diverșii reactivi și mai ales de acid azotic, formând soluțiuni colorate în roș. Compușii mai însemnați: oxizii de C., chlorura cobaltoasă. întrebuintată ca cerneală simpatică (roză foarte deschis când e hidratată, și albastră când e anhidră); azotatul de C., sulfatul de C., care formează cu sulfații alcalini sări duble ce cristalizează foarte frumos, etc. Sările de C. servesc a colora sticla în albastru și la prepararea smaltului. [V. C. B.]

Cobaltina, mineral, sulfuro-arseniură de cobalt, cristalizează în sistemul cubic; de culoare alb-roșiată până cenușiu. Se găsește în filoane sau ca impregnațiuni cu pirit, calcopirit, smaltin, quarz, calcit, etc. în șisturile cristaline la Tunaberg, Skutterud, etc., în calcare și dolomite în Thüringerwald, etc. C. e un minereu apreciat de cobalt.

Cobden, Richard, economist engl., n. 3 Iunie 1804, dintr'o familie de agricultori, el fû mai întâiu amplorat într'o casă de comerț din Londra, după aceea la Manchester, unde deveni unul din cei mai mari fabricanți. În 1834 C. făcu un voiaj în Egipt, în Grecia și în Turcia; în 1835 vizită America de nord, și în 1837 percurge Europa. După aceea C. fû ales membru al camerei de comerț din Manchester. Lui i-se datorește faimoasa petițiune, prin care această cameră cerea »abolirea imediată a legilor asupra cerealelor și aplicațiunea, pe o scară mai întiusă, a principiului libertății comerciale». Din acel moment C. luă primul rol în liga din Anglia contra cerealelor (v. Anti-cornlaw-league) și contra monopolurilor sistemului protector. În 1840 C. intră în parlament ca reprezentant al orașului Stockport. După faimoasă isbîndă a ligei, C. întreprinse o nouă călătorie în Franța, Spania și Italia, în urma căreia se întoarse în Anglia și se constituie apărătorul reformelor lui Robert Peel, ce erau violent atacate de partizanii protecționismului. C. fû de asemenea un aprig apărător al păcii universale. În 1848 el propuse parlamentului englez o moțiune pentru desarmare, și tot el mai propuse o moțiune pentru introducerea principiului de arbitragiu în tratatele internaționale. În fine în 1850 C. pronunță un discurs la Bradford în favoarea reformei coloniale. În ultimii ani ai vieții sale C. a fost unul din cele mai marcante personaje internaționale; el a fost cel mai mare binefăcător al claselor muncitoare din Anglia, a căror miserie a încercat s'o micșoreze prin abolirea legilor contra cerealelor; după aceea el s'a încercat să suprima sau să micșoreze barierele diverselor legislațiuni comerciale ce se ridicau între popoare. C. † 2 Aprilie 1865. Corpul său a fost depus în Westminster la Londra. [I. I. Nacian.]

Cobelci, (cubelci), v. melci.

Cobet, Carol Gabr., filolog olandez, n. 1813 în Paris; 1847 prof. în Leiden. † 1889. S'a ocupat în deosebi cu studiul scriitorilor greci vechi. Opere: *Prosopographia Xenophontea*, 1836; *Observationes criticae in Platonis Comicis reliquiis*, 1840; *Variae lectiones quibus continentur observationes criticae in scriptores graecos*, 1854.

Cobia, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, formată din 12 căt. cu 3256 loc. (Dicț. geogr. 1890);

are 7 biserici și 1 mănăstire numită C., fondată de Șerban Cantacuzen, cum și 1 școală mixtă.

Cobila, două lemne îmbinate, cari servă la transportul plugului și a uneltelor agricole la câmp, prin firire. C. se mai numește și întâritura făcută din două sau trei lemne groase, îmbinate laolaltă, cari se pun în apă ca să apere podurile ori stavilarele.

Cobilanski, Simion, scriitor rom., n. 25 Maiu 1842 în Frumosul în Buc.; a studiat în Cernăuț, unde și-a finit studiile teologice în 1868. Dela 1879 paroh în Gura Homorului, a înființat 1874 »Antăia însoțire de avans și de păstrare« cu scopul de a scăpa țăranii de usurari. Dela 1882 paroh în Corovia, apoi 1886 în Buninți cu Mihoveni; 1896 numit exarch. C. a redigeat cu mult succes foaia populară »Steluța«, care a apărut în Cernăuț în 1883 și 1884; a mai scris: nuvela Dumitru Stan, (Zschokke) după Goldenmacher. (Cern., 1888) și o prelucrare a scrierii »Manuel de morale et d'économie politique par M. I. Rapet.« [Dr. I. G. Sbiera.]

Cobitls, numirea latină a pescelui pișcăraș (v. ac.).

Cobienz, district în provincia renană a Prusiei; ținut muntos și bogat în ape, cu isvoare minerale și industrie; mine de fier, plumb și cupru; viticultura însemnată; 6204 km², cu 633,638 loc. (1890). Se împarte în 14 curci. **Orașul C.**, capitala provinciei renane și fortăreață de întâiul rang, e situat lângă Rin la locul, unde se varsă râul Mosel; are 32,664 loc. (1890), cameră comercială, o filială a băncii imperiale, gimnasiu, diferite fabrici.

Cobolta sau **Cubolta**, rîu în Basarabia, curge dealungul j. Hotin și se varsă în Reut.

Coboly, Samur și Beric, (Mustela zibellina), mamifer din fam. Mustelidelor, ordin. Carnivoarelor. Are părul lucitor, culoarea brună-gălbenie, adeseori cu peri albi. Lung. corp. 44 cm., a coții 22 cm. Trăiește în Siberia și Asia centrală. Blana e foarte frumoasă și scumpă.

Coboritor, descendent.

Cobra di Capello, numirea portug. a șerpelui cu ochelari. (Naja.)

Coburg, ducat german, partea sudică a ducatului Saxa-Coburg-Gotha; 562 km², cu 59,287 loc. (190). **Orașul C.**, capitala ducatului C. și alternând cu Gotha rezidența ducelui de Saxa-Coburg-Gotha, e situat în valea râului Itz, care se varsă în Maina; are 17,106 loc. (1890), gimnasiu, seminar pedagogie, institut de surdomuți, industrie: fabricație de porțelan, caré, corfe și bere. În apropiere se află castelele Callenberg, Rosenau și Hohenstein.

Cobuz, vechiu instrument musical. În poeziile populare numai se mai face mențiune de el. (Alexandri, Poezii populare. București, 1867, pag. 62 și 68.) C. a fost un instrument cu coarde în număr mare, și se crede, că nu era decât un fel de cobză, de sigur introdus în Rom. din Turcia. Dispărând, a fost înlocuit cu Cobza, care nu diferă mult în construcțiunea sa de C.

Cobza, instrument musical compus din 5 bucăți de lemn de paltin, numite doage, lipite între ele, iar tabla de armonie e făcută din lemn de brad; are dece coarde. Pe tabla de armonie este lipită o șusiniță de piele, numită batee, în dreptul ei merge mâna lăutarului pulsând coardele en o

peană de gâscă. În susul tablei de armonie de-a stînga se află o spărtură mică în formă conică. Coardele se așează în grupuri de câte 2 și 3. Cea dintăiu coardă e învelită cu sîrmă; acest fel de coarde numite burdii, (bourdon), dau sunetele cele mai grave.

Coca, Calistrat, prof. și scriitor rom., n. 22 Nov. 1853 în Volovet, Bucovina; a studiat în Suceava și la univ. din Cernăuț și s'a preoțit în Dec. 1877; din 1883 prof. de muzică bis. și de tipiconul bisericesc la pedagogiul statului din Cernăuț. Scrieri: Istoria S. a Testam. vechiu, 1889; Istoria S. a Test. nou, 1889; Istoria bis. pentru clas. sup. din șc. secundare, 1891; Invetătura creștinei și a moralei creștine ort., 1893; Apologetica creștină ort.; Invetătura dogm. a bis. ort.; Invetătura moralei creștine ort., toate destinate pentru clas. sup. din șc. secundare. Pe lângă aceste a publicat încă și multe disertațiuni relig., morale și dogm. în revista bis. din Cernăuț, »Candela«. Ca secretar al societății pentru cult. și lit. rom. a redigiat în anii 1882—84 călindarul editat de aceasta. Pentru merite pedagog. și lit. fû numit 1894 exarh, iar 1896 protopop ou cruce. [Dr. I. G. Sbiera.]

Coca, (botan.) numirea vulgară a micului arbust *Erythroxylon C. Lamk.* din fam. Lineelor, trib. *Erythroxyleelor*. Frunzele acestei plante, care crește în America, sînt dîlcic întrebuințate ca masticatorii de locuitorii din platourile Anșilor, cari pot astfel lucra zile întregi fără să mănânce; abuzul acestei întrebuințări produce însă ruina sănătății și chiar pierderea inteligenței. Din frunzele de C. se extrage **Cocaina**, care constituie ași un prețios medicament. *Erythroxylon C. Lamk.* din cauza acestor întrebuințări se cultivă foarte mult, mai cu samă în platourile Anșilor din America. [Z. C. P.]

Cocagna, Cuccagna, (ital.) numirea unei țeri fericite mitice, în care curge lapte și miere și zboară porumbi fripiți în gura oamenilor. Francezii îi dic Coquaigne, iar Germanii Schlaraffenland.

Cocaina, (med.) alcaloid cu compos. C₁₇ H₂₁ NO₄; se extrage din foile plantei *Erythroxylon Coca*. Corp cristalin, se topește la 98°. Se întrebuințează în medicină. Introdusă în organism în cantitate amăsurată produce energie morală și corporală (poate servi deci ca stimulant la stări de slăbiciune) și micșorează iritabilitatea nervilor sensibili și a celor motorici, în dosă exagerată însă cauzează alucinații, delir și retardează respirația și circulațiunea, poate cauza chiar moartea. Se folosește în deosebi la injecții subcutane pentru scopuri de operație. Mai usitată e **C. sulfurică**.

Cocardă, (franc.) însemn de formă și colori diferite ce se poartă la piept sau la pălărie, etc., ca semn distinctiv.

Cocargea, com. rur. în Rom., j. Ialomița, compusă din sat. C. și Buliga și 2 țărle avînd în total 2513 loc. agricultori; are 3 biserici și 2 școale, una de băieți și alta de fete. Satul C. numeră singur 1942 loc.

Cocărlă, Vasile, protopop și filantrop rom., n. 22 Martie 1836 în Costina, Bucovina; a studiat teologia în Cernăuț și s'a preoțit 1867. 1870 paroh la Rușii Moldoviței; † 16 Ian. 1894. Intre multe donațiuni pentru școală și biserică a dăruit în Aug. 1893 societății »Școala Română« din Suceava

20,000 fl. pentru un internat de școlari, și școlai de fete în Rădăuț 5000 fl. [Dr. I. G. Sbiera.]

Coccidieni, ordin de protozoari, cari se înmulțesc numai prin spori; trăiesc paraziți în celulele epiteliale la mamifere: *Coccidium oviforme* în epiteliul conductelor biliare la iepurași și la om; *Coccidium perforans* în epiteliul intestinal la om.

Coccinella, insect Coleopter, numit de popor Boul lui Dumneșeu, Măriuța, Mămăruța, Gărgărița, Buburoza. Are corpul emisferic, cu aipele lucii și viu colorate. Cuprinde mai multe specii; cea mai comună la noi este *C. septem punctata* cu elitrele roșii cu șapte puncte negre. Când le luăm în mâni își string picioarele grămadă și lasă să curgă din încheieturile lor un lichid galben foarte fetid. Sunt folosite în horticultură din cauză, că larvele lor se hrănesc cu purcii (Aphis), cari sug seva plantelor. [Dr. N. Leon.]

Cocobacteria, (botan.) ordin de bacterii (v. ac.) cuprindând pe cele cu corpul format din elemente (dise *Cocci*) isolate, rotunde, elipsoidale, alungite, sau unite în șiraguri, ori altfel. Sunt paraziți ori saprophyte, determinând boli și fenomene de descompunere de substanțe. Dintre genuri menționăm pe *Micrococcus* cu numeroase specii, cari provoacă cholera găinilor, brânca, scarlatina, colorarea roșie a pâinei, laptelui, etc.; *Sarcina*, care o specie (*S. Ventriculi*) din stomacul rumegătoarelor; *Leuconostoc*, cu specii cari trăiesc pe lichidul din care se extrage zahărul, etc.

Coccoloba L., (botan.) gen de plante din fam. Polygonaceelor; arbori și arbuști din regiunile tropice ale Americii. Mai cunoscută specie e *C. uvifera* L., ale cărei fructe (struguri) roșii se mănăcă sau se folosesc la pregătirea unor beuturi recortoare; din lemnul ei se fabrică mobile fine.

Coccosteus decipiens, un pește fosil foarte important, atât prin vechimea lui, cât și prin structura probabilă, pe care o presintă organismul său. El a trăit împreună cu Pterichtys, Cephalaspis, în perioada paleozoică, numărând printre vertebratele cari au apărut întâiu pe suprafața pământului. Era un soi de pește cu schelet intern moale, cartilagos, având însă în schimb toată partea anterioară a corpului acoperită de plăci osoase tari. [D. V.]

Coccothraustes, (zool.) o grupă de paseri caracterisate prin un cioc scurt, gros și conic și o coadă scurtă. *C. vulgaris*, rom. Botgros (v. ac.)

Cocculus, v. Jatrofiza.

Coccus, un gen de insect, aparținând ordinului Hemipterelor. Trăiesc pe plante, ale căror sucuri le suge, ca ploșnițele. Unele din aceste insecte sunt folosite, căci produc substanțe colorante, s. e. *C. Cacti*, care trăiesc pe planta mexicană *Opuntia coccinelliferă*; din acest insect se scoate o substanță colorantă roșie, (cochenille). [D. V.]

Cochabamba, departament în Bolivia (America de sud), 69,380 km², și 188,400 loc. *Capitala* C., situată lângă Rio de la Rocha, are 19,507 loc.

Cochery, *Louis Adolphe*, ministru frc., n. 1820 în Paris, unde se stabili ca avocat. După revoluțiunea din Februarie șef de cabinet în ministeriul de justiție, apoi substituit de procuror gen., 1869 deputat; votă 1870 contra creditului pentru resboiu, 1877 ales membru în comitetul

expozițiunii univ., dela 1879—85 ministru a postelor și telegrafului.

Cochet, (fr. coquet), ciue caută să placă (fig.: maniere cochete); plăcut, drăguț, cu o nuanță de atracțiune. Intrebunțat ca subst. *cochetă* înseamnă o femeie galantă cu apucături libere.

Cochii-vechi, (magh. Kótya-vettye), mezat, licitație pentru darea în întreprindere a darilor orânduite de domni în Principate, mai ales sub Fanarioți. Anteprenorii respundeau suma înainte domnitorului cu dreptul de a și-o lua mai pe urmă din popor. În cronica lui Hurul sub C. se înțeleg dregătorii cei mari remași în Dacia după Aurelian.

Cochinchina, o fâșie îngustă de pământ pe țărmul sud-estici ai Indiei poster. (Asia), odinioară regat independent, apoi unit cu Anam, dela 1867 încoace colonie franceză; 59,500 km². cu 1.876,689 loc. (1889), între cari vr'o 3000 Europeni. C. are o climă caldă, puțin sănătoasă; pământul în mare parte foarte productiv; se cultivă urez, păpușoi, se fabrică mătasă. Comerțul a luat avânt mare. Capitala C.-ei e Saigon.

Cochirleni, lac în Rom., j. Constanța, comunică cu Dunărea; întinderea 170 hect.; are pește bun.

Cochlea, v. Ureche.

Cochlearia L., (botan.) gen de plante din fam. Cruciferelor, cu circa 25 specii; sunt plante erbacee, cari cresc cu deosebire pe țărmurile mării și în locuri sărate. Mai cunoscute sânt: *C. officinalis* L., plantă bienală, crește selbatic în nordul Europei; frunzele ei (*Herba Cochleariae*) se folosesc ca remediu contra scorbutului, din care cauză se și cultivă. *C. armoracia* L. (Armoracia rusticana Lam.), în termin popular hrean, se cultivă în Europa și Asia pentru rădăcina sa, care conține un oleu eteric plăcut și se întrebunțează ca legumă lângă alte bucate sau se pregătesc ca sos și salată; îi place pământul umed; se cultivă ușor, căci e destul dacă se plantează capetele de rădăcini.

Cochlospermum Kth., gen de plante din fam. Ternströmiaceelor, cuprinde puține specii, arbori și arbuști, ce cresc în regiunile tropicale ale Americii, Asiei și Australiei. Din tulpina speciei *C. gossypium* D. C. se fabrică guma Kuteera, iar rădăcina dela *C. tinctorium* Perot. servește ca colorant (galben).

Cochrane, (pron. Cocren), *Thomas, conte de Dundonald*, marinar engl., n. 14 Dec. 1775, † 31 Oct. 1860. 1809 ca căpitan de fregată nimici 10 năi franceze; din cauza speculațiilor nepermise la bursă, fû deus 1814; primi comanda supremă a flotei chilene 1818, a celei braziliene 1822, a celei grecesci 1827; 1832 contraadmiral engl., 1851 admiral. Scr.: »Narrative of services in the liberation of Chili, Peru and Brazil« (1859), »Autobiography of a seaman«, (1860, 2 vol.)

Cocia, trăsura ușoară, trăsura de paradă, caretă.

Cocinin, v. Cocos (oleiul.)

Cocioc, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată la nord de București în depărtare de 26 km., se compune din 7 căt. cu 2447 loc. (Dicț. geogr. 1892); are 3 biserici și 1 școală mixtă; din suprafața com. de 5158 hect., 3277 hect. aparțin domeniului coroanei.

Cockney, (pron. coci), numele de batjocură al cetățenilor simpli din Londra; folosit încă în secl. XII.

Cocleala sau *Colleala*, termenul general prin care se înseamnă oxidarea sau alterarea vaselor de aramă, de fier, etc., în cari se prepară sau se conservă alimentele. În timpurile mai vechi, și chiar astăzi în multe părți se întrebuințează vase de aramă spoite cu cositor pentru prepararea alimentelor. Când aceste alimente conțin substanțe acide (oțet) sau grase și sunt preparate în vase, a căror spoială a fost uzată în unele locuri, arama este atacată, producând săruri solubile, cari dau bucatelor un gust metalic particular și atunci se țic că sunt *collite*. De asemenea vasele de aramă lăsate în aer umed sau în prezență cu materiile grase, se alterează cu înțetul și se acoper de o pătură verde de o sare de cupru (hidrocarbonat, acetat, oleat, etc.). Aceste vase se țic *collite*. E deosebire însă între efectele produse prin cotelirea vaselor de aramă și a vaselor de fier, căci sărurile de aramă sînt toxice și s'au vădit multe cazuri de otrăvire cu săruri de cupru, pe când cu săruri de fier nu se cunosc exemple. [V. C. B.]

Cocoașă, v. gheb.

Cocoon sau *gogoșe*, învelișul de mătăasă ce își țesă larvele (omișile) de fluturi; numire folosită în special pentru gândacii de mătăasă.

Coconei, numele popular al plantei *Galanthus nivalis* L. (v. ac.)

Cocorul, *Alexandru*, v. Alexandru.

Cocor, *Cocora*, pasere, v. Gruiu.

Cocora, com. rur. în Rom., j. Ialomița, cu 1230 loc., are o biserică și o școală mixtă; lângă sat sînt urme de săpături, unde se găsesc pietri și hărburi de diferite forme.

Cocorăscu, veche familie boierească din Valachia; cel mai vechiu cunoscut este boierul Vladul Caplea la 1537, cu fiii săi Badea și Calotă (1588) din Cocor. Mai târziu: Petru, spătar, are de fiu pe Radu C., la 1641 cu titlul de mare logofet; fiul lui e Nicola postelnicul din C. (1655). Radu C., la 1681 vel logofet, iscal. în multe documente, la 1680 era mare clucer. El era fiul postelnicului Nicola. Fără legătură, prin diferite documente, găsim pe următorii: Manul C. la 1663; apoi Stanciu clucer din Coioresci la 1650; și Vlad logofet C. la 1681. (arch. St.) Matei C. biv-vel vornic, trăia pe la jumătatea secolului trecut. Il găsim prin mai multe documente (1764), și ca martor. George C. la 1823 e arestat împreună cu socrul său Const. Bălăceanu și condus la mănăstirea Plumbuita, fiind mare vornic. (Gf. Hurmuzache X, 229). Tot împreună cu dinșii a fost închis și Iancu C., vornic de poliție și postelnic titular. Fusese înainte de 1829 păharnic și cămaran. La 1822 se afla în Moldova.

Cocos L., (botan.) gen de Palmieri, din trib. Coccoineae, cuprinde ca. 30 specii, cu excepția celei mai importante, toate tropical-și subtropical-american. Aceste plante lignoase inerme, au tulpina înaltă, foile pinatisecte, inflorescența cu două spate și endospermul matur osos. *C. nucifera* L. »palmierul de C.«, originar din regiunea ecuatorială a emisferei estice, e unul dintre cei mai folositori arbori tropicali: lemnul se întrebuințează, ca material de construcție, seva la prepararea de zahăr, vin, alcool și oțet, foile tinere ca legume, mesocarpul fructelor, a »nucilor de C.«, se folosesc ca textil durabil,

endospermul comestibil încungiuță sucul celular »laptele« bogat în grăsime, aplicat și la confecționarea de săpun ș. m. d. [A. Pr.]

Oleiul de C., grăsimea ce se extrage din fructele palmierului C., de aspectul unsoarei de porc și de miros neplăcut. Se compune din o grăsime numită Cocinin și se întrebuințează în fabricațiunea de lumini și săpun, iar în timpul mai nou, în Germania, și pentru fabricațiunea untului de C., întrebuințat ca aliment.

Cocoș, numirea Gallinaceelor și păserelelor de genul masculin.

Cocoșul domestic (*Gallus domesticus*), pasere din ord. Gallinaceelor (v. ac.), are corpul acoperit cu pene diferite colorate, coada compusă din 14 pene lungi, pe cap se ridică o creastă de carne roșie, iar pe gât două bărbii; ciocul este scurt, vîrtos și puțin curbat la vîrf. Aripile scurte, sînt puțin întrebuințate pentru sbor. Picioarele sînt scurte, puternice, cu câte 3 degete înainte și unul înapoi. Dinapoi picioarelor are pe tarse câte un pinten lung, tare și ascuțit. C. are un caracter arțăgos și gelos, se bate până la sînge cu aripile, ciocul și pintenii.

Cocoș de munte, *C. selvatic*, *Gotcan*, (*Tetrao Urogallus* L.) paseră din ord. Gallinaceelor, cea mai mare dintre găinile selbatice din Europa; ajunge o lungime de 1 m. și o greutate de 5—6 kgr. Penele de pe spate sînt snre întnecate cu linii sure deschise, pieptul verde luciu, deasupra ochilor are pete roșii. Femeiușă e cu mult mai mică. C. de m. trăiește în Asia, Europa nordică și în muntii din Europa centrală. [—]

Bătăia covoșilor de munte se începe în tot anul pe la Sân-Georgiu și ține 10—14 zile. În timpul împăcherii, vînătorii se așează de noapte la trapina unui brad, unde în ziua premergătoare audiso C. chemînd găinile. Când se creapă de ziua C. înceapă striga din virful brașilor într'un ton răgușit, își închid ochii și bat din aripi, (bătaia C.-lor) ceea ce ține 2—3 minute. În acest timp C. nici vede, nici aude: dorul și amorul-l-a orbit, deci momentul e potrivit pentru a-l împușca. Când a înțetat să bată din aripi, își descrie ochii, și dacă n'ai ajuns la distanță ca să-l poți pușca, și nu te vei fi acuns după un brad, ca să fii perfect acoperit, a sburat cu iuțala fulgerului. Dacă însă te-ai pntut pitula neobservat, aștepti vr'o câteva minute, până ce iară bate din aripi, atunci înaintezi. C. dela natură e surd, dar cu vederea întrece toate animalele. La strigătul lui ies găinile din brădet și atunci se coboară și C. la ele. Acest moment încă e potrivit pentru a-l împușca. Vînătoria de C. din 1 Iunie până 1 Martie este oprită; iar la găini în tot timpul. (Art. de lege XX din 1883 § 9.)

[I. S. Ș.]

Cocoș, numele popular al unui pesce Selacian, *Raja*. Trăiește în Marea Neagră. [D. V.]

Cocoș, mănăstire în Rom., j. Tulcea, pe teritoriul com. urb. Isaccea, fundată la 1835 de archimandritul Visarion; aici se călugări mai târziu Nicolae Hași Ghișă din Poiana (Trans.) aducînd cu el 15,000 galbeni, 500 oi și 15 cai; din acei bani s'a zidit la 1853 noua biserică. Mănăstirea are 46 călugări.

Cocostîrc, v. Barza.

»Cocoșul roșu«, titlul unei foi umoristice săptămânale, care a apărut 1874—77 în Brașov sub

direcția lui Iosif Pușcariu. Umor sănătos (colaboratori Dr. N. Popp, I. Muntean, etc.) și deseneuri reușite (Joe și Emil Pușcariu), i-au asigurat în scurtă vreme o răspândire mare. La 1877 guvernul cerând dela redactor o cauciune de 2000 fl., pe care acesta a denegat-o, apariția foii a fost sistată.

Cocota, (*franc.*) cocote, termin copilăresc în loc de poule = găina. Prin C. se înțelege o femeie cu moravuri libere cu oarecare pretențiuni.

Cod, (lat. *Codex*), *codice*, *condică*, culegere de legi privitoare la o țeară. Adunarea legilor într'un C. a fost aspru criticată pentru cuvântul că legile trebuie să se modifice neconținut după potriiva împrejurărilor și după schimbările moravurilor, pe când codificarea le dă o imobilitate, care se împotrivesce ori căruși progres. De aceea toate codicele cunoscute au fost modificate în cursul vremilor: vechiul C. roman »Legea celor XII Table», a fost dărâmat prin introducerea dreptului pretorian; acest drept, codificat în »Edictul perpetuu» al lui Iulian, fû modificat prin constituțiuni imperiale și rescripte; astăzi asemenea legile se aduă în C. și aceste se modifică prin alte legi până la o nouă codificare. Astfel dreptul capătă unitatea, armonia trebuincioasă unei legislațiuni omogene și mobilitatea, care singură se împacă cu progresul.

C. civil din România a fost elaborat în 1864 de câțiva membri ai consiliului de stat, și anume de Costache Bosianu, președintele acestui consiliu, I. Strat, Alex. Papadopol-Calimach, G. Vernescu, G. Apostoleanu, Alex. Crețescu. Un mesagiu al domnitorului Cuza, din 11 Iulie 1864, invită pe acest consiliu a reproduce și a potrivi cu moravurile țerii proiectul nou de condică civilă ital. Bosianu preferă să se ia după Codul Napoleon din 1804; în Octombrie el împărți materiile între membrii consiliului sus numiți și după două luni lucrarea fû promulgată fără a fi trecut prin cameră. (4 Decembre 1864). Consiliul ținuse o singură sedință generală. Punerea în vigoare fû fixată dintâia la 1 Iulie 1865 și amânată la 1 Decembre. Lacunele și greșelile sînt numeroase. Textul promulgat nici nu este conform cu manuscrisul original găsit de curând de Mărzescu în arhivele ministerului de justiție. O reformă radicală se impune.

C. de procedură civilă română a fost elaborat de Vasile Boerescu după C. francez din 1806 și după C. genevez din 1819. Acest C. a fost făcut cu aceeași înțea, cu care a fost lucrat și C. civil, astfel că conține tot atâtea greșeli, cari dau naștere la grave controverse. Promulgat la 11 Sept. 1865 acest C. n'a fost pus în aplicațiune decât la 1 Dec. 1865 odată cu C. civil.

C. de comerțiu. Lucrările pregătitoare pentru alcătuirea C. de com. român s'au început la 1883 prin instituirea unei comisii speciale și a fost înaintat corpurilor legiuitoare din 1885. El e sancționat prin decretul din 16 Apr. 1887 și a intrat în vigoare la 1 Sept. 1887. C. com. rom. nu este o lucrare originală și în cea mai mare parte a fost modelat după noul C. de com. italian, o leguire dintre celo mai perfecte; s'au consultat și adoptat însă și unele dispozițiuni din legiurile belgiane și germane.

C. penal român e o lege care cuprinde dispozițiuni relative la enumerarea infracțiunilor pe-

nale și la instituirea pedepselor aplicabile pentru înfrânarea lor. El este în cea mai mare parte copiat după C. penal francez și după C. penal prusian, dar conține și câteva dispozițiuni principale din vechile legiuri penale ale Moldovei (1826) și ale Munteniei (1852); a fost promulgat și publicat în 30 Oct. 1864 sub Alexandru I Cuza; prin legea din 20 Febr. 1874 s'au modificat 109 articole și apoi prin câteva legi posterioroare s'au introdus mici modificări parțiale. C. penal român a menținut sistemul codului francez: întreita împărțire a infracțiunilor în crime, delictes propriu zise și contravențiuni polițienesci, caracterizându-le după natura și felul pedepselor prescise. Acest sistem nu mai corespunde astăzi în mod exact celor 3 grade de jurisdicțiune penală (tribun. de simplă poliție, tribun. corecționale și Curțile cu jurați), deoarece judecătorii de pace, cari fac oficiu de tribunale polițienesci, au și competență corecțională, iar Curțile cu jurați judecă și delictes de presă și politice. C. penal rom. cuprinde: 1) Dispozițiuni preliminare relative la denumirea infracțiunilor, la aplicarea principiului general de drept penal »nulla poena sine lege», la teritorialitatea aplicațiunii dispozițiunilor legii și la exterritorialitatea imperiului legii naționale, în casurile excepționale, când un național comite o crimă pe pământ străin și se întoarce în țeară, fără să fi fost urmărit și judecat în acel loc, precum și când un național sau un străin comite, afară de teritoriul țerii, crime de înaltă trădare contra siguranței interioare și exterioare a statului, de contrafacerea monetelor, etc. 2) Cartea I: natura, aplicarea și executarea pedepselor, tentativa, cumulul de delictes, recidiva, complicitatea, cauzele cari apără de pedeapsă (legitima apărare, iresponsabilitatea autorului) sau cari micșorează pedeapsa (provocațiunea, circumstanțele ușurătoare). 3) Cartea II: crimele și delictesle, pedepsele criminale și corecționale. 4) Cartea III: contravențiunile polițienesci și pedepsele lor. Literatura juridică rom. nu cuprinde nici un tratat de drept penal. Pentru interpretarea articolelor din C. se pot consulta publicațiunile din revista »Dreptul» și Buletinul Curții de casațiune din Bucuresci.

C. rom. de procedură penală este o lege care cuprinde dispozițiuni relative la instituirea poliției judiciare, însărcinată cu descoperirea și urmărirea delictelor și crimelor, a instanțelor de instrucțiune, menite ca și poliția judiciară, ou care se și confundă în general din cauza multor similitudini de atribuțiuni, să descopere și să urmărească crimele și delictesle; a instanțelor represive, cari au competența să judece toate faptele urmărite de reprezentanții poliției judiciare sau reclamate deadreptul, numai în ce privesc delictesle propriu zise și contravențiunile polițienesci de cătră părțile vătimate, și dând faptelor împutate calificarea legală să aplice pedepsele prevădute de legea penală, și în sfinșit cuprinde dispozițiuni relative la toate formele procedurii de urmărire, de instrucțiune, de citațiune și de judecată a faptelor, precum și la modul execuțiunii hotărîrilor de condamnare. Acest C. este copiat după C. de procedură crim. fr. din 27 Nov. 1808 și a abrogat, prin punerea lui în vigoare la 2 Dec. 1864, procedura penală din Moldova dela 1825, regulamentul organic al

Moldovei (art. 279—410) și C. procurorilor din 1862 și procedura condiceii criminalicesei din Muntenia promulgată la 5 Dec. 1850 sub Barbu Știrbeiu. C. de proc. peu. cuprinde: 1) Dispozițiuni preliminare relative la definiția acțiunii publice și a acțiunii private și la cele trei chipuri, prin cari se sfârșesc o acțiune penală, adică achitarea, condamnățiunea și absoluțiunea. 2) Cartea I, care se ocupă cu poliția judiciară exercitată de reprezentanții ministerului public, (procurorii și auxiliarii lor) și de către judecătorii de instrucțiune. 3) Cartea II referitoare la atribuțiunile și competența celor trei jurisdicțiuni penale: tribunalele polițienesci (desființate astăzi prin legile din 1894 și 1895 asupra organizării judecătorilor de pace și comunale), tribunalele corecționale și curțile cu jurați. Tot această carte se ocupă despre închisori și case de opreală și despre prescripțiune.

C. silvic restringe drepturile și impune datorițele proprietarilor de păduri pentru cultivarea și exploatarea pădurilor din punct de vedere economic național și dispune pedepsele în casuri de delictive ori transgresiuni silvanale. V. Silvicultura.

Coda, **Coada**, (mus.) numire dată liniei verticale, ce se trage lângă cele mai multe note. C. se dă în construcțiunea »Fugei« la un mic grup de note ce se adaugă la finea temei pentru a se pute ataca respunsul. Se dă numele C. și la partea finală a unei compozițiuni din mai multe părți, ce se repet. C. se întrebunțează mai cu samă când, făcându-se repetarea, este a se face o săritură. (Cf. T. Cerne, Dicț. de mus.)

Codați, (zool.) larve codate ale muscei *Eristalis tenax*. v. Diptere.

Code, (*franc.*) codice. C. Napoleon, v. Napoleon.

Codeina, un alcaloid vegetal extras pentru prima dată de Robiquet în 1832 din opium, se întrebuințează în medicină. Pentru a obține C. se evaporază apele ce au ramas după extragerea morfinei; se obține astfel C. impură, amestecată cu chlorură de amoniu, și puțină morfină, care apoi este purificată prin cristalizări repetate. C. se presintă sub forma unei substanțe incoloră, cristalisate, cu gust amar, solubilă ușor în alcool și eter. Cu diverșii reactivi dă reacțiuni și combinațiuni diferite; cu aciiți formează săruri. Este o otravă violentă, care lucrează ca narcotic, mai puțin energetică însă decât morfina; ea este eterul metilic al morfinei și are formula brută: C¹⁸H²¹AzO³. Reacțiunile, prin cari se recunoaște, sânt: cu reactivul lui Fröhde dă colorație verde care trece la albastru; soluția sulfurică de vanadat de amoniu o colorează în albastru. Reactivii generali ai alcaloizilor o precipită în soluțiuni de 1/50,000. [V. C. B.]

Codex, (*lat.*) cod, codice.

Codex Gregorianus, colecțiune privată de rescripte imp. dela Hadrian până la Dioclețian, apărută pe la 300 d. Chr. în imp. roman resăritean. S'au păstrat numai fragmente.

Codex Hermogenianus, de aceeași origine și cuprins ca C. Gregorianus; apărut la începutul secl. IV.

Codex Iustinianus, v. Corpus Juris.

Codex Theodosianus, (v. ac.)

Codice, cod (v. ac.)

Codicil, (*lat.* *Codicillus*, diminutiv dela Codex, cârticică, caiet), introdus de Lucius Lentulus

sub domnia lui August, era un act de libertate de ultima voință, mai puțin solemn decât testamentul și care nu conținea rânduire de moștenitor, ci numai dispozițiuni ca legate, numire de tutor, etc.

Codificare, adunarea legilor în un Cod (v. ac.)

Codobatura, **Rândunica D-lui**, **Prundaș** și **Băfătoare**, pasere din gen. vrăbiilor. Sânt de 3 specii: **C. albă**, 20 cm. lung. cu părțile superioare surii, ciafa, grumazul și partea superioară a pieptului negre, fruntea și pânțele albe, aripile negricioase și pătate cu pete surii; trăiesc în Africa și Asia, în Europa din Martie până în Octobrie; **C. cenușie** (sulfurie), primăvara cu partea superioară a corpului cenușie, pânțele galben albiu, toamna penele sânt palide; 21 cm. lung.; se află în Asia, Africa și în Europa din Februarie până în Octobrie; **C. galbenă** 17 cm. lung. cu penele maslinii, coada închisă-gălbuie, pe pânțele galbenă, ciocul și picioarele negre, se află în Asia centrală, America nord-vestică și pe la noi din Aprilie până în Septembrie. Despre C. sânt multe legende populare.

Codoroș, în România și **Nucșoară**, **Pepturaș**, păserică de 14 cm. lung.; laturile capului și gâtlegiul sânt negrii, pieptul și coada ruginii deschise, ochii castanii, ciocul și picioarele negre. Se află în toată Europa, petrece mai cu samă prin pădurici și lunci și se nutrește cu musce, fluturași și omide.

Codorenii, locuitori de codru, în special locuitori români de prin codrul Tîgheciului, cărora Bogdan I al Moldovei (1348—1365), pentru a-și întări stăpânirea asupra țerii, le recunoscu privilegii, (să se ocăruiască singuri plătin doar tribut anual și făcând serviciul militar).

Codrescu, **Teodor**, publicist român, n. 1 Apr. 1819 în Iași. A învățat școala primară la Trei-Erarhi, iar în 1829 intrerupe cursul până la 1832, când se duce la Galați, unde petrece până la 1835. În acest an fû trimis de Asaki înderēt la Iași pentru ca să-și continue studiile. În 1840 termină gimnasiul și începe a da lecțiuni particulare de limba franceză. Mai târziu ocupă funcțiunea de secretar al lui Gr. Ghica. Se amestecă câțva timp în politică, dar se retrage în curînd în viața privată, consacrandu-se studiilor literare. † 22 Martie 1894. El a înființat tipografia »Buciumului Român«. A scris cărți didactice, literare și istorice: »Dicționar francez-român«, »Plăeșul« (dramă); »Foiletonistul« (novele), etc. Opera cea mai însemnată este »Uricariul« (25 vol.), colecțiune bogată de documente privitoare la istoria română internă. A publicat și diarele »Zimbrul« și »Buciumul Român«.

Codrington, *sir Edward*, celebru admiral engl., n. 1770. Luă parte la lupta dela Trafalgar (1805) ca comandantul vaporului Orion. La 1827 deveni comandantul suprem al flotelor: franc., rusă și engl., reunite în Marea Mediterană contra Turciei, și câștigă faimoasa bătălie dela Navarin (20 Oct. 1827), unde flota turco-egipteană fû aproape total nimicită. † 1851.

[Dr. G. M—u.]

Codru, (silvicultură), masive cari se regenerează din semênță ori din plante crescute spre acest scop din semênță. Se exploatează de regulă în rotațiune înaltă, în care arborii ajung etatea a pute produce semênță fructiferă și des-

voaltă înălțime și grosime considerabilă. C. produce cel mai mult lemn de ars, oferă un considerabil procent lemn de construcție și este unicul mod de tratament pentru păduri, cari nu se pot regenera prin lăstari din tulpină sau rădăcină (acerosele, fagul).

Codru în poveștile române. Un tată vânător la moartea sa a sfătuit pe fiii săi, ca în »C. despre meadă-noapte« să nu vâneze. Ei totuși se duc, fiul mijlociu e noaptea la pază și întâlnește o femeie grozavă ieșind dintr'o negură mare, dar o repune. Greucean făt frumos pleacă asupra smeilor, cari furaseră soarele și luna și le-au ascuns în »C. verde«. C. simbolizează noaptea, întunerecul. [Atm.]

Codrul Cosminului, pădure mare și deasă în Moldova, unde Stefan cel Mare repurtă la 1497 o învingere strălucită asupra armatei regelui polon Albert. V. Dumbrava roșie.

Codrului, Munții, numiți și ai Belului și Mama Codrului, munți în grupa Bihorului, situați între Crișul negru și Crișul alb. Piseuri mai mari sînt: Pleșul (1174 m.), Arsura (1114 m.); preste culmea Dealul mare duce drumul din valea Crișului negru în valea Crișului alb. Munții C. sînt acoperiți în parte mare cu păduri mari; în acești munți se află lângă Vașcău peștera Cămpăneasca, apoi izvorul periodic »Izbuc«, în partea sudică scaldă Moneasa, etc.; din munți se scoate fier.

Codru și Bujor, doi frați gemeni în poveștile române. (v. Bujor.)

Coeccal, *apendice C.*, *apendice vermiform* sau *ileo-coecal*, tub mic terminat în formă de deget de mînușă, atârnat de extremitatea inferioară a coecului; el este lung 5—7 cm.

Coeccum, (anat.) regiunea intestinului gros, cuprinsă între intestinul subțire și colon.

Coefficient, (*lat.*) factor, mai ales factori numerici, cari se pun pe lângă cantități, sau pe lângă literele principale, pe cari ei le multiplică. C. mai însemnează numărul hotărîtor în anumite funcțiuni, efectul mijlociu.

Coehoorn, (pron. Cuhorn), *Menno van*, inginer, n. 1641 în Frieslandă, a cucerit Venloo, Roermond, etc. † 17 Martie 1704, ca inspector suprem al fortificațiilor olandeze. C. a făcut planuri noue de fortificații și a folosit pentru prima dată tunuri mici în resoaiul de cetăți.

Coel — v. și Cel —.

Coelenterate sau *Zoophyte*, *Radiate*, grupă de animale metazoare, care cuprinde *Gastrea-dele* (Haliphisema și Gastrophisema), *Spongiale* și *Cnidariile* (acalephele). Acest nume a fost propus de Frey și R. Leuckhart. C. sînt lipsite de cavitare viscerală și de aparat circulator. Cavitatarea corpului, numită cavitare *gastrovasculară*, îndeplinește și această funcțiune. C. au un singur orificiu, care funcționează ca gură și ca anus; sînt animale aquatice; în apele dulci din România trăiesc genurile: *Hydra*, specia *viridis* L., *vulgaris* Pall., și *Spongilla* cu specia *lacustris* L., comună în Dobrogea, și *fluviatilis* L.

[Dr. N. Leon.]

Coelestria, numele sesului dintre Libanon și Antilibanon; aci se afla orașul Heliopolis (Baalbek). Pe timpul Romanilor sub C. se înțelegea întreg ținutul până la Eufurat.

Coelom, cavitare viscerală.

Coelomași, viermi cu cavitare viscerală în opoziție cu *Acoelomi*, viermi lipsiți de cavitare viscerală (platodes).

Coemțlune, (*lat.* Coemtio), după dreptul roman vechiu trecerea unei femei din potestatarea tatălui său (patria potestas) în a bărbatului (manus) prin un act fictiv de cumpărare.

Coen, (pron. Cun), *Ioan Peterssohn*, guvernor-general al Indiilor Olandeze și întemeietorul acestor colonii, n. 1587 în Hooru; luptă cu succes contra indigenilor resculați și contra Englezilor. † 1629 în Batavia, unde i-se ridică 1876 un monument.

Coenobie, (botan.) asociațiune de mai multe celule, sau colonie de celule; poate fi imobilă sau mobilă. Exemple se întâlnesc, de primul fel, la multe bacterii, la rețeaua apei, dintre Alge, etc.; de cele mobile, prin ajutorul cililor vibratili, sînt dintre Volvocaceo: Volvox, Gonium, etc.

Coenobiți, v. Cenobiu.

Coenoecium, întregul sistem dermic al unui Polyzoar; sin. cu Polyzoarium sau Polipidom.

Coenosarc, masa cărnosă care acopere axa sclerobasică sau polipierul coralurilor, și în care se află situate polipidele.

Coenur, (*Coenurus* Rud.), cysticercul (v. cestoda) dela *Taenia coenurus*, care trăiesce în intestine la căne și la lup, iar C. se desvoaltă de preferință în sistemul nervos central la herbivoare (oi, boi, capre, cai, etc.), producînd boala numită *capie*, ale cărei simptome principale consistă în o învîrtire a animalului bolnav în partea, înspre care se află C., descriind cercuri concentrice.

Coercitiune, constringere. *Coercibil*, ce poate fi comprimat, strins. *Forță coercitivă*, forța care opune o rezistență separării celor două fluide magnetice, când sînt combinate, și vice-versa, combinațiunii lor, când sînt separate.

Coerența, aderență reciprocă, legătura unui lucru cu un altul.

Coerulein, coloare verde, cu se folosește la vopsirea bumbacului.

Coeruleum, coloare albastră, pusă în comerț de fabrica engl. G. Rowney et Co.; e foarte potrivită pentru a picta albastrul deschis al cerului.

Coerulignon sau *Cedrîret*, o substanță organică violetă solubilă în acid sulf. concentrat. Soluția e de o frumoasă coloare albastră.

Coesiune, (dela *lat.* cohœrere, a fi legat unul de altul), forță particulară, care unește între ele moleculele corpurilor. C. e foarte mare la corpurile solide, slabă la corpurile lichide și nulă la corpurile gazoase. Din definițiunea acestei forțe rezultă, că starea materiei depinde de intensitatea acestei forțe. Dacă prin vr'un mijloc oarecare ajungem a slăbi C., moleculele încep să se depărteze unele de altele, și să alunece unele preste altele. În această stare mteria încețtează de a fi solidă; ea va lua o formă cu totul diferită, va deveni lichidă. Se știe că cauza la aceasta nu este decât căldura. Dacă continuăm a încălzi corpul adus în stare lichidă, C. deja slăbită, se va micșora încă. Ea nu va mai pute împiedeca depărtarea moleculelor, cari se vor împrăștia în spațiu sub o nouă formă a materiei, forma gazoasă. Cu C. corpurilor lichide s'a ocupat mult fisicianul Plateau.

Coetus, (*lat.*) adunare, mulțime de oameni. Termin usitat la Germani pentru corporațiunea studenților dela un institut de învățământ.

Coeur, (*franc.*) inimă. Uua din cele patru culori ale cărților de joc, însemnată cu o inimă roșie.

Coeur, *Iacob*, negustor franc., n. pe la 1400 în Bourges; Carol VII îl numi ministru de finanțe al Franciei, în care post s'a distins prin reforme salutare. 1451 fû acusat de falsificare de bani, condamnat și întemnițat; dar eliberat prin prietenii săi. † 1456 în Chios. (Cf. Clément, Jacques C. et Charles VII, 1874.)

Coffea L. (botan.) gen din fam. Rubiaceelor, trib. Ixoreelor, cuprinde vr'o 20 specii de arbuști originari din Asia și Africa tropicală, cari se cultivă și prin florării; frunzele opuse, florile albe fasciculate au lobi calicinali scurți, ovarul bilocular este coronat de un stil filiform, terminat prin 2 stigmatе lineare. Specia cea mai importantă este *C. arabica L.*, ale cărei semințe sânt cunoscute sub numele de cafea (v. ac.).

[Z. C. P.]

Cogaeonum, (*lat.*) pe timpul Romanilor numire topografică din Carpați.

Cogălnic, rîu în Moldova, afluent al Prutului.

Cogălniceanu, v. Kogălniceanu.

Cognac, capitala uuii arondisment în depart. franc. Charente, situată lângă rîul Charente, cu 17,052 loc. (1891); centrul fabricațiunii de spirit gallic; aci s'a născut regele franc. Francisc I, care a încheiat în C. cu Henric VIII din Anglia alianță în contra lui Carol V, la 16 Martie 1526.

Cognac, o beaură alcoolică produsă prin distilarea vinului, numită astfel dela orașul C., care este centrul fabricării și vîndării C.-lui. Pe la începutul secl. XVII Nantes și La Rochelle erau orașele, din cari se exporta C. numit pe atunci: *eau-de-vie de vin*; pe la finele aceluia secol începe a se prepara *l'eau-de-vie de marc* cu ajutorul țescovinei, care astăzi se fabrică mai peste tot locul. Aceste beauri erau cumpărate de navigatori engl. și olandezi, și apoi duse în diverse țeri. Pe timpul lui Ludovic XVI marca C. devine cea mai căutată și de pe la 1780 încep a se stabili cele dintăiu case engleze la C., cari cumpărau produsele frc. pentru a face comerț cu ele. Sînt diferite calități de C., și aceasta e datorit pe de o parte calității vinului din care se prepară, iar pe de alta vechimei C.-lui. Nu mai puțin importantă în această privință e și natura terenului, pe care se cultivă viile ce dau vinurile. Se cunosc următoarele calități de C.: *Fine Champagne*, care se recoltă din la Grande Champagne, unde este pămînt cridos, și cuprinde 21 de comune; *Petite Ch.* care se recoltă din 55 comune din Charente, și *Fin bois*, recoltat din alte diverse comune. Felurile de viță ce se cultivă sînt: Folle blanche, cu diversele ei numiri particulare, și Folle à Grains jaunes, care e cea mai bună. Vin apoi diverse feluri de viță și în timpurile din urmă viță americană. C. este o beaură alcoolică distilată și ca atare nu poate fi considerată ca o substanță alimentară precum e vinul, din care rezultă. Importanța sa ca beaură alcoolică constă în aroma particulară ce are, datorită eterurilor, ce conține, și mai ales eterului Oenantic ce se găsece în vin. El conține dela 40—50% alcool precum și diverse materii extractive, precum tanin, materii colo-

rante, etc., pe cari le extrage din lemnul de stejar, din care sînt făcute vasele, în cari se lasă să se învechească C., căci productul de curînd distilat e incolor și nu-și are aroma formată. Prin șederea în vasele de stejar pe de o parte se produce eterificarea acizilor, cari dau aroma caracteristică, iar pe de altă parte extrage materiile colorante și taninul, cari îi dau culoarea galbenă ce are. După cerința fabricanții de C. prepară diverse feluri de produse prin adăugire de sirop de caramel pentru a-l îndulci și a-l da consistență. Astăzi industria C.-lui artificial a luat o dezvoltare foarte mare în toate țerile. Acesta se prepară din spirit de cereale, mai mult sau mai puțin rectificat, aromatizat cu diverse eteruri artificiale, de ordinar impure, și colorat cu extract de stejar, caramel sau diverse materii colorante sintetice. Din această cauză e greu, dacă nu chiar imposibil, de a găsi în comerț C. adevărat din vin. [V. C. B.]

Cognat, consăngean. **Cognatio**, (*lat.*) înrudire naturală, consăngenitate (v. ac.)

Cognațiune, sau **cumnăție spirituală** este legătura de rudenie, ce se nasce din administrarea botezului și a mirului. Ca piederă de căsătorie C. dărimă căsătoria în linia dreaptă între botezător, botezat și părinții acestuia; între nași și fiii botezați (gradul I); între nași și între părinții ori fiii fiinilor, precum și între copiii nașilor și între fini (gr. II); între pruncii nașilor și între pruncii fiinilor (gr. III). După Pravila această piederă se nasce și din căsătorie: între nașii dela cununie și între părinții mirilor; între fiii fiinilor și ai nașilor. Dar această piederă a ieșit din us.

Cognitio, (*lat.*) v. Causae cognitio.

Cognitor, în procesul roman vechiu reprezentantul unei părți, instituit de aceasta personal în jure cu anumite formalități, (prin ce se deosebesce de procurator, v. ac.) Mai târziu se numia C. un impiegat al fiscului, care avea să valideze pretențiunile acestuia. Oficiul său se numia **Cognitura**.

Cohalm, (magh. *Köhalom*, germ. *Reps*), comună mare în cott Ternaava mare, cu 2775 loc. Germ., Români (861) și Magh., pretură, judecătoria cercuală, perceptorat de dare, stațiunea căii ferate, postă și telegraf. Pe dealul stîncos de lângă comună la înălțime de 120 metri se ridică cetatea C., zidită prin secl. XIII. 1323 fû asediată de Carol Robert. Cetatea e folosită acum ca magazin; de pe dînsa se deschide o priveliște frumoasă spre munții Bârsei și ai Făgărașului. La poalele dealului se află calde minerale. C. mai nainte a fost capitala scaunului cu același nume.

Cohn, 1) *C.*, *Ferd. Iul.*, botanic germ., n. 1828 în Breslau; 1859 prof. extraordinar, 1872 prof. ordinar; întemeietorul institutului pentru fiziologia plantelor la univ. din Breslau; bacteriolog renumit: el a dovedit în »Beiträge zur Biologie«, că Micrococcus, Bacterium, Vibrio, etc. nu sînt genuri, ci numai forme ale ciclului de dezvoltare. 2) *C.*, *Gustav*, economist germ., n. 1840 în Marienwerder; a studiat în Berlin și lena istoria, drepturile și științele politice, 1869 prof. la politehnicul din Riga, 1875 prof. în Zürich, 1884 prof. în Göttingen.

Cohnheim, *Iul. Frid.*, medic și patolog germ., n. 1839; 1864 asistent lângă Virchow în Berlin,

1868 prof. în Kiel, 1872 în Breslau, 1878 în Lipsa. † 1884. Și-a câștigat merite cu privire la explicarea inflamației.

Cohorta, (lat. *cohors*), a șecea parte a legiunei romane. Numărul ostașilor unei C. s'a schimbat după oam s'a sohimbat și numărul ostașilor unei legiuni.

Colan, lac în Rom., lângă Dunăre, în partea sud-vestică a j.-lui Ialomița.

Colf, armură pentru apărarea capului; în vechime era de piele ori metal. Cu introducerea pușoilor de foc a devenit de prisos; totuși dela 1841 s'a folosit în Prusia și în alte state.

Colmbra, capitala provinciei portugheze Beira, 13,369 loc.; universitate (singura în Portugalia) întemeiată la 1283; observator astronomic, muzeu, etc.; residență episcopescă, în secl. XII și XIII C. era residență regilor Portugaliei.

Colnidența, în geom. însușirea corpurilor de a se acoperi exact. Figurat: ce vine în același timp.

Colre, v. Chur.

Colt, (lat.) actul de împărechere prin care bărbatul își lasă semința (v. sperma) să vie în contact cu elementul femeiesc (v. ovul și fecundația). În seria animală acest act se îndeplinește prin raporturi mai mult sau mai puțin intime între indiviții de sex deosebit; la pesci, femeia depune ouele sale în apă și bărbatul sperma, fără ca să aibă loc C. propriu zis; la batracieni bărbatul ține femeia strinsă, și în momentul când aceasta emite ouele, bărbatul le fecundează pe rând, dând afară lichidul spermatic; la paseri, și mai cu samă la mamifere bărbatul prezintă organe speciale, destinate de a introduce semința, prin *intromisiune* până în organele interne ale femeii (v. art. Penis, Erejeciune, Vagină, etc.); aceasta formă de împărechere este mai mult cunoscută sub numele de C.

Cojasca, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul drept al râului Ialomița; se compune din cât. C. și Fântânele, având în total 2500 loc. (Dicț. geogr. 1890), 1 biserică și 1 școală mixtă cu 2 învățători.

Cojocna, (magh. Kolozs), 1) C., comitat în Trs.; teritorul e de 5149,25 km². aproape tot muntos; în partea vestică se întind ramuri din *Munții Bihorului* (Vlădeasa 1848 m.), în partea sud-vestică *Munții Gilăului* (Virful Virfului 1672 m.), spre nord-vest se află *Munții Cluj-Almaș*, apoi *Munții Meseșului*; partea estică a comitatului, cu dealuri și coline, face parte din Câmpia Transilvaniei. *Rîuri*: Crișul repede, Almașul, Someșul (cald și rece) mic; în partea Câmpiei nu sunt râuri mai mari, se află însă numeroase lacuri, ca cel dela Geaca, etc. *Clima* cottului în partea estică mai domoală, în partea vestică (muntoasă) e ceva mai aspră. *Produce*: grâu, secară, orz, ovės, cucuruz, in, cânepă, puține păstăioase, napi, lufernă, trifoiu, fân mult, vin puțin; pădurile dau lemn de brad, fag și stejar. Economia de vite e desvoltată; se țin: cai, vite cornute, porci, oi și capre. În C. se află o fermă pentru prăsierea vitelor, susținută de stat. Interesele economice le promovează mai multe societăți econ. *Locuitori* au fost la 1891 în cott. C. 225,199, dintre cari 133,277 Români, 77,271 Magh., 8081 Germ.; ocupația principală a loc. e agricultura și economia de vite, industria se restringe aproape numai la orașul Cluj, cu co-

merciul se ocupă locuitorii dela orașe (Cluj, Huedin, St.-Petru, Mociu, etc.). În Haidalmás și Teaca sunt mari târguri de vite. — Artera principală a *comunicației* o formează linia ferată Budapesta—Brașov, care trece prin acest cott., și din care se ramifică linia din valea Someșului; în partea estică a cottului e linia ferată Mureș-Ludoș—Bistrița; lungimea căilor ferate în cottul C. e de 157 km. a șoselelor 222 km. — În privința *culturală* — abstragând dela capitala Cluj — C. nu e prea înaintat, aproape 80% ale locuitorilor sunt analfabeți; dintre 39,557 copii obligați la școală în 1891 nu au cercetat școala 11,088 adevă 28%; în C. se află 312 școli populare; școli medii și speciale numai în Cluj se află. — În privința *administrativă* C. se împarte în urm. cercuri: Almaș, Huedin, Gilău, Cluj, Ormeniș, Mociu, Nadaș, Teaca, Cojocna; în C. se află un oraș liber reg. (Cluj) un oraș cu magistrat regulat (Cojocna), 6 comune mari, 229 comune mici și 167 cătune, puste și colonii. Capitala cottului e Cluj (v. ac.). În ordinea bisericească locuitorii aparțin: cei rom.-cat. la episcopia Ardealului, cei gr.-or. la arhidieceasa Transilvaniei, cei gr.-cat. la arhidieceasa Blajului și la diecesa Gherlei, cei reformați și unitari la diecesele transilvane. În privința judiciară C. aparține jurisdicției tablei și tribunalului reg. din Cluj și judecătoriei montanistice din Alba-Iulia; în privința militară se ține de cercul de întregire Nr. 51 din Cluj, parte la Nr. 62 din Mureș-Oșorheiu; în cele finanțare cade în cercul de competență al direcțiunii finanțare din Cluj. Toate oficiile mai înalte ale cottului se află în Cluj. — Cottul C. se ștece a fi fost format de Sf. Stefan. În cursul vremilor a fost teatrul multor lupte (Bethlen cu Băthori, G. Rákoczy II, în 1848/9). La 1873 s'a anectat o parte din cott Dobăca la C., iar alta la Solnoc, dându-i-se numele Solnoc-Dobăca.

2) C., oraș cu magistrat regulat în cott C., cu 3592 loc. (1891) Români și (1586) Magh.; stațiunea căii ferate, postă, telegraf și o fermă model pentru economia de vite. Lângă C. au fost oane de sare, cari însă de mult nu se mai exploatează, este însă aranjată o scaldă de apă sărată.

C. *protopopiat român gr.-cat.* al arhidiecesei gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, cu 23 parochii și 14,281 suflete.

Col, (frânc.) pasuri în Alpi: C. *Cervin*, lângă Monte Rosa, 3322 m.; C. *de Balme* 2204 m., și C. *de la Seigne*, lângă Moutblanc 2538 m.; C. *Longet*, lângă Monte Viso, 3155 m.; C. *di Tenda* (drumul ce duce dela Cuneo la Nizza) 1873 m.; — în Pirenei: C. *de Jeganne*, 2826 m.; C. *Rouge*, C. *de Pertus*, ș. a.

Cola Schott., (botan.) gen de arbori tropicali-africani din fam. Sterculiaceelor, trib. Sterculieae. Semința (fără endosperm — prin acest caracter se distinge genul acesta de cel foarte înrudit Sterculia) dela specia C. *acuminata* R. Br. e cunoscută în medicină sub numirea *nucă de Cola*, ea conține abundant cafeină și theobromină, se aplică deci în mod analog cu Coca (v. ac.), afară de aceea Negri o folosesc spre a face potabilă apa sălcie și salamastră. [A. Fr.]

Colaborator, care lucrează împreună cu alții la aceeași operă. *Colaborare*, conlucrare.

Colăcar, *Colăcărie*, v. Nunta.

Colaciu sau *Cola*, riulet în Basarabia, este unul din brațele rîului Reut, și se varsă în acest rîu din partea dreaptă, percurgînd județul Bălțile. În C. se varsă la rîndul său pârul Cumșoara.

Colan, cingătoare, salbă.

Colanul Venerii, (lat. *Cestum Veneris*), animal nevertebrat marin, făcînd parte din tipul Coelenteratelor, ord. Ctenofoților. I-se dă numele de colan din cauza formeii sale lungărețe, late și turtite, semănînd cu o centură. E cu desăvîrșire transparent. Trăiește în Marea Mediterană.

[D. V.]

Colascione, (ital., fr. *Colachon*) și alte denumiri analoage, date în secl. XVI—XVII la instrumente musicale de forma mandolinei, dar cu gâtul lung; numărul coardelor a variat dela 2 până la 6 și erau puse în vibrațiune când direct de degete, când prin ajutorul unui plectru. [T. C.]

Colateral, (lat.) de alături, pe de laturi; *rude C.*, rude din linie laterală, spre deosebire de cele din linie dreaptă. *Circulațiune C.*, când se coasă ori se astupă artere, se desvoaltă circulațiunea C. pe lângă locul închis. În botan. C. se țice de 2 organe alăturate.

Colațiune, conferire, comparare, în special compararea unei copii cu originalul.

Colațiune, *Colatura*, în dreptul bis. conferirea unui oficiu sau beneficiu bisericesc (v. și Comenda). C. se numește și masa de seară, care e permisă în bis. cat. pe timpul postului afară de prânzul principal. (Numele se derivă dela capitulul »Collationes patrum« din I. Casianu, care se cetea la această masă.)

Colbert, *Jean Baptiste*, om de stat fr., controlor general al finanțelor sub Ludovic XIV, n. 29 Aug. 1619, la Reims. C. este primul organizator al industriei în Franția și cel mai priceput continuator al operei de regenerare a lui Sully. Incurăjînd industria fr. C. neglija agricultura; el dotă Franția cu o mulțime de industrii ce îi lipseau și ale căror produse i-le trimitea străinătătea, cum sînt industria mătăsii, pânzei, sticlăriei, oglinzilor, etc.; lui i-se datorează înființarea celebrei fabrici de covoare țise Gobelins (1662), după care organiză fabrica de covoare dela Beauvais (1664). Pentru a asigura progresul industriei fr. C. impuse industriilor străine vamă protectoare. C. făcî mari și nenumerate sacrificii și pentru comerț. El chieamă pe străini în porturile franceze. El formează compania Indiilor occidentale și pe aceea a Marilor Indii. Pentru comerțul maritim creă porturile Toulon și Brest; el cumpără Dunkerque dela Englezi, cari fiind în posesiunea acestora, aduceau piedeci comerțului franc. Printre marile lucrări de interes public, ce se datoresc lui C., este și canalul Languedoc. Cu toate aceste numele lui C. devenise impopular dela 1671, din cauza dărilor numeroase, impuse de deseale resboai ale lui Ludovic XIV. C. † 6 Sept. 1683 la Paris. Inmormîntarea lui a fost făcută noaptea, pentru a-l scăpa de furia mulțimei. [I. I. Nacian.]

Colchagun, provincie în Chile (America de sud), 9829 km², și 160,123 loc. (1891). Capitala San Fernando.

Colchester, oraș în cottul engl. Essex, 34,559 loc. (1891); manufactură de mătăsă; pescuit de stridii; anticități romane.

Colchicina, un alcaloid ce se extrage din planta *Colchicum autumnale*; se întrebuițează pentru aceasta semințele de colchică, cari sînt tratate la cald cu alcool adaus cu puțin acid sulfuric. Soluția obținută fiind evaporată, remășița e precipitată cu carbonat de sodiu și precipitatul obținut e purificat prin diverse cristalisări. C. e o substanță cristalisată, incoloră, cu miros plăcut cu gust amar, puțin solubilă în apă, eter și alcool amilic, solubilă în alcool, chloroform. Este întrebuițată în medicină contra boalelor de inimă, a reumatismului, etc. Efectele sale, când e luată în cantitate mai mare, constau în o excitare de mică durată, care apoi este urmată de slăbiciune, leșin și diverse fenomene de asfixie. Are acțiune asupra inimii, mîrînd presiunea intravasculară, însă micșorînd circulația și respirația și făcînd să cadă temperatura. În cas de intoxicare moartea provine prin oprirea respirației. În doza dela 7—8 centigrame C. provoacă moartea. Reactivul cel mai sensibil este o soluție de azotat de potasiu în acid sulfuric concentrat, care o colorează în verde intens. Aceeași reacțiune cu reactivul lui Fröhde. [V. C. B.]

Colchicum, L., (botan.) gen din fam. Liliaceelor, trib. Colchiceelor, cuprinde plante veninoase, erbacee, bulboase și rustice; frunzele radicale late apar numai primăvara; florile numeroase sînt liliachii, roșee sau mai rar galbene; fructul este o capsulă ovoidă trisulcată. C. are vr'o 30 specii, respândite prin Europa, Asia occidentală și centrală și prin Africa boreală, din cari menționăm pe *C. autumnale* L., care crește și prin părțile noastre și este cunoscut sub numele de Brîndușe de toamnă. Unele specii de C. se cultivă prin grădini, ca plante ornamentale din cauza mărimii și frumșeții florilor lor, cari apar toamna, așa este: *C. autumnale* L., *C. Luteum* L., *C. variegatum* L., etc. [Z. C. P.]

Colchis, veche provincie în Asia, pe țărmurile estice al Mării Negre; corespunzînd cu actualul guvern. rus. Kutais în Transcaucasia și cu Trapezuntul turcesc. În vechime a fost cunoscută ca patria mitică a Medeei și ca țintă a Argonauților. Cel mai însemnat oraș în C. a fost *Dioskurias*, numit mai tîrziu *Sebastopolis*.

Cold-Cream, (engl., pron. cold-crim), unguentum leniens. v. Alifă.

Colebrooke, (pron. Colbruk), *Henry Thomas*, întemeietorul scrutărilor sanscrite, n. 1765 în Londra, timp îndelungat (până la 1816) funcționar în India. † 1837 în Londra, ca president al societății asiatice. A tradus numeroase opere juridice din l. indiană, etc.

Colecta Crucerului, titlul unui fond inițiat de țjarul »Unirea« din Blaj cu scop, ca din taxa de 1 cr., ce ar avé să solvească anual fiecare credincios gr.-cat., să se formeze în diecesele rom. unite fonduri școlastice, spre a veni în ajutorul comunelor, cari n'ar pute susține școale populare.

Colecțiune, adunare de mai multe lucruri ce se rapoartă la aceeași ordine de idei, (C. de tablouri, documente, minerale, animale, etc.) Prin C. se mai înțelege, într'un sens mai larg, și ori ce adunare de persoane sau obiecte dispartate, ce se allă într'un moment oarecare la un loc.

Colectiv, ce se cuprinde în un complex, în o colecțiune; ce e făcut prin mai mulți; *nume*

colectiv, termen de gramatică ce se dă unui subiectiv ce exprimă un complex de persoane sau lucruri, (mulțime, grămadă).

Colectivism, sistem socialistic, care pretinde ștergerea dreptului de proprietate asupra mijloacelor de producție (pământ, capital); proprietatea să fie a comunității producătoare, ai cărei membri au să participe egal la bunurile produse. (V. Socialism).

Colectivist, adică în sens rău: membru al partidului »național-liberal«, poreclă politică întrebuințată în România dela 1884 încoace, în urma unui discurs electoral ținut de Eug. Stătescu, în care se lăuda partidul național-liberal ca o »colectivitate« de cugetări diferite, unite însă spre un scop patriotic comun. Adversarii i-au dat înțelesul: indiferență pentru principiile politice și unire pentru interesele private.

Colector, cel ce adună, culege. v. și Condensator.

Colectorii, perii, (botan.) sînt aceia ce se găsesc mai jos puțin de virful stilului dela Campanulacee și Composee, grupăți în formă de inel; rolul lor e de a culege polenul. Așa la Composee, când polenul iese din antere, stilul se mai lungese, trece prin tubul format din unirea anterelor, și în acest timp poleul e oprit de perii C. De pe ei îl iau apoi insectele și-l transportă involuntar la altă plantă din aceeași specie.

Colegiu, grupare de mai multe persoane cărora li-se dau aceleași atribuțiuni (colegiu electoral, colegiul cardinalilor). v. și Collegia. Prin imitațiune după școlile frc. primele școli secundare din Moldova și mai ales din Muntenia, s'au numit C., dintre cari C. sf. Sava din București a fost cel mai celebru. În Iași la aceeași școală s'a dat numele de Academie Mihaileană. (v. ac.) C. era pus sub administrarea unei eforii, compuse din 3 membri, din cari unul era mitropolitul țerii. Cu legea dela 1864 s'a introdus denumirea de liceu și gimnasiu, dispărînd cea de C. În Rom. pare a nu fi existat deosebirea ce se face și azi în Franția între C. și licee. (v. și Collège.)

Colenchim, (botan.) o țesătură, mai ales dela periferia tulpinilor subțiri verzi, a pețiolurilor în nervuri, formând un strat continuu sau fascicule izolate doar în dreptul muchilor acestor organe. E compusă din celule scurte sau lungi, ascuțite la capete; membrana lor e îngroșată și celulosică; se poate întinde și e impermeabilă. Proprietățile elementelor acestei țesături și poziția ei mai totdeauna periferică, arată oă în plantă îndeplinește mai ales rolul mecanic de a rezista la îndoire, neîmpiedecându-i însă creșterea.

Colenso, Ioan Wilhelm, episcop anglican de Natal, n. 1814 în Cornwall, † 20 Iunie 1883 în Natal. Studiile și le-a făcut în Cambridge. Numit episcop de Natal în Africa sudică la 1853, a scris o gramatică și un dicționar allimbei zulu. Fiind-că în traducerea epistolelor sf. Paul a negat eternitatea pedepselor infernului, iar mai târziu a combătut autenticitatea Pentateuchului și a cărții lui Iosue, a fost depus de cătră sinodul anglican, mai târziu însă a fost reabilitat.

Colentina, 1) C., rîu în Rom.; își ia naștere în apropiere de com. Bolovani, j. Dâmbovița, curge spre sud-est, trece în j. Ilfov, se varsă în balta Cernica și de aci în rîul Dâmbovița. V. Ilfov.

2) C., sat în Rom., j. Ilfov; aproape de București; face parte din com. rur. C.-Fundeui; are 254 loc., 1 biserică și 1 școală mixtă; 3 zăhlanale (abatorii), construcțiuni foarte vechi.

Colectoptera, insecte cu elitre, gura conformată pentru masticat și metamorphosa completă. C. sînt foarte numeroase și formele lor foarte variate. (v. Insecte.)

Colcorhiza, (botan.) e un soi de teacă sau manșon de țesătură, ce se găsește împrejurul bazei rădăcinilor endogene, (ce nasc din țesăturile interne ale unui organ). Este formată din țesăturile pe cari le-a străbătut rădăcina, când a ieșit în afară.

Coleridge, (pron. Colridj), Samuel Taylor, poet și filosof engl., n. 1772 în Ottery St. Mary, † 25 Iulie 1834 în Highgate. Mare admirator al lui Schiller și Götthe și aderent al filosofiei germane, pe care s'a nisuit a o introduce în Anglia. A scris: Christabel, 1816; Rhyne of the ancient mariner, o baladă capdeoperă; Aids to reflection, 1825; The Friend; Theory of life; Poetical works, 1829.

Coleus Lour., (botan.) gen de plante erbacee din familia Labiatelor cu circa 60 specii, proprii regiunilor tropice din Africa, Indiei estice și Australiei. Se disting prin o culoare foarte variată și frumoasă a foilor și prin ușurința, cu care se pot cultiva; se folosesc pentru decorarea saloanclor, parcurilor și grădinilor.

Colibri sau *Trochilus* (v. ac.), păsările celo mai mici și mai frumoase din cauza colorației penelor lor. Trăiesc în America și se nutresc cu insecte. [D. V.]

Colica sau enteralgia, dureri în abdomen, cauzate de afecțiuni ale intestinelor, de o producțiune excesivă de gazuri, de paraziți sau consumul de substanțe nedigerabile, (s. e. poame necoapte).

Colica saturnina, o durere de intensitate și durată variată în regiunea abdominală ca simptom al intoxicațiunii cronice cu plumb. Pătinesc des de ea lucrătorii din fabricile de plumb. Terapia: Întreruperea ocupațiunii, narcotice; Iodkali.

Colier, podoabă de gât, colier.

Istoria sau procesul Colerului, un proces scandalos în istoria franceză, care a contribuit mult la compromiterea curții înaintea poporului în preajma revoluțiunii. O aventurieră, care își arogă titlul de contesa Lamothe-Valois, seduse pe cardinalul princ. Rohan, disgrațiat la curte, să cumpere un C. prețios ca dar pentru regina Maria Antoinetta, care voia să cumpere acest C., dar îl aflase prea scump. Prin o intrigă cardinalul fû menținut în credința, că prin acest cadou își va câștiga reîntrarea la curte, cumpără C.-ul, care fû predat prin aventuriera Lamothe. Dar cardinalul, din lipsă de bani, întârziind a plăti prețul colosal de 1.600,000 livre, giuvaergii Bôlmer et Bassenge pretinseră plata și în fine îi făcură proces. De aici s'a născut în 1785 un scandal colosal, căci mulți credeau că regina s'a folosit de mijloace neiertate pentru a câștiga C.-ul. În decursul procesului s'au pertractat o mulțime de fapte foarte compromițetoare pentru curte. Astfel scandalul acesta contribuî mult la ruina celor din urmă resturi ale autorității regale și prugăti terenul pentru izbucnirea marelui revoluțiunii dela 1789.

Coligny, Gaspard de Châtillon, Comte, admiral al Franței, n. 1517, bun militar sub Francisc I., în 1552 ajunge admiral, iar în 1559 devine suflitul Hugenoților. Ia parte la toate bătăliile dela Dreux (1563) până la încheierea păcii din St. Germain (1570), câștigă apoi mare autoritate asupra lui Carol IX, pe care îl povățuia să intervie în Terile de jos contra lui Filip II, când îl surprinse măcelul din noaptea sf. Bartolomeu (1572); ducele de Guise pătrunde în casa lui, pe când C. cetia comentarul lui Calvin asupra cărții lui Iob, poruncesce să-l arunce pe fereastră, și în stradă, cu toată apărarea lui, l-a măcelărit mulțimea catolică. C. a fost unul din cei mai mari oameni ai timpului său, a fost mai ales un mare general.

Colilla, numirea populară a plantei *Stipa pennata* L. (v. ac.).

Colima, 1) *C.*, stat în republica Mexico, lângă țărmul vestic, 5418 km², și 72,591 loc. (1890); în interior muntos (vulcanul stins Nevada de C. 4304 m.), restul șes fructifer. *Capitala C.*, lângă vulcanul amintit, cu 25,124 loc.; portul statului e Manzanillo. 2) *C.*, riu navigabil în Siberia, isvorea în munții Stanovoi, trece prin guvernământul Iakutsk, se varsă în Oceanul Arctic, 1600 km. lung. La gura acestui riu se află orașul Colimskul inferior.

Colimivitra, (*grec.*) în general loc de cufundare în apă, iar în special vas de cufundare în apă a copiilor spre a-i boteza.

Colinda, poesie populară de cuprins religios și profan, ce se cântă la Crăciun. În unele C. elementul creștin s'a suprapus preste cel mitologic păgân și acesta s'a păstrat până astăzi. Cele mai multe C. au ca refren un vers, în care se invoacă divinitatea *Ler* și după acest vers urmează un altul compus din cuvintele: *Florile dalbe*. Originea numelui *Ler* este încă obscură. Unii l-au indentificat cu sl. *Lel*, alții cu lat. *Lares* și *Lemures*, alții l-au considerat ca un derivat din numele lui Aurelian, alții în sfârșit s'au încercat să-l explice prin lat. *Liber*, nume dat lui Joe. (Cf. Ar. Densușianu, »Revista critică-literară«, I, 49 și urm.) Cea mai bogată colecțiune de C. este cea publicată de G. Dem. Teodorescu în »Poesii populare«. O colecțiune mai recentă este aceea făcută de T. Daulu, »Colindă«, Arad, 1890.

Colineațiune sau *Colimațiune*, (*lat.*) termen de astronomie. Ochire, fixare a vederii într-o direcțiune hotărâtă, determinată; operațiunea ce are de scop corecțiunea unui unghiu observat.

Colins, *Alexandru*, sculptor olandez, n. 1526 în Mecheln; din 1563 în Innsbruck, unde † 1612. Op. princ. mai multe statue la castelul din Heidelberg, monumental împ. Maximilian I și al arhiducelui Ferdinand II în bis. cnrții din Innsbruck.

Colisiune, ciocnire între două corpuri, întâlnire violentă a două partide, interese (în dramă numită și complicațiune), de datorințe, de legi.

Coliva, jertfă din grâu fiert într-un amintirea celor morți. »C. din grâu fiert este icoana Învierii, pentru că grâul, după cum ne învață apostolul Paul, nu încolțesce și nu produce fructe până ce n'a putredit în pământ asemenea corpului omeneș, care învie la o viață eternă după ce mai întâiu a putredit în pământ. Gustarea din grâu acesta din partea celor ce sînt de față înseamnă, cumcă legătura lor cu cel mort este neîntreruptă, de

oarece și ei asemenea lui așteaptă moartea, înmormântarea, desfacerea și învierea«. (Liturgia bis. ort. cat. de Juv. Stefanelli. Buc., 1886.)

Coll'arco, (*ital.*) cu arcușul, expresiune întrebuintată în musica instrumentelor de arcuș, pentru a indica, după un pasagiu executat »pizzicato«, reluarea arcușului. [T. C.]

Colla destra, (*ital.*) = cu (mâna) dreaptă, expresiune întrebuintată în musica instrumentelor ou claviatură pentru a indica executantului, că trebuie să se servească de mâna dreaptă în execuțiunea nuii pasagiu sau a unor note izolate, la cari el ar sta la îndoiială cu ce mână să le execute. [T. C.]

Collalto, veche familie nobilă de origine italiană, cu posesiuni în Austria. Reimbolt XIII, conte de C. (n. 1575 în Mantua, fiu al generalisimului venețian Anton IV) expulsat din Veneția întră în servicii imperiale, ajunge colonel și la 1620 e trimis în camera deputaților ungari la Besztercebánya, unde pășesc energie contra lui Bethlen Gábor. După ce a fost ambasador la Roma și Madrid, luptă la 1623 sub Tilly și ajunge 1624 president al consiliului de resboiu în Viena. † 1630.

Colla parte, (*ital.*) = cu partida, expresiune întrebuintată în partițiunile musicale pentru a indica acompaniatorului sau instrumentelor acompaniatoare, că trebuie să urmeze mișcarea mai mult sau mai puțin capricioasă a partidei principale, melodia vocală sau a unui instrument concertant. Când aceasta trebuie să înceteze se întrebuintează expresiunea *a battuta*. [T. C.]

Collapsus, scăderea repentină a puterilor corporale și spirituale. Se arată la morburile acute sau inveninări, și este totdeauna un simptom periculos.

Colla sinistra, (*ital.*) = cu (mâna) stângă. Se întrebuintează în același sens cu expresiunea *Colla destra* (v. ac.), cu deosebire că e stînga în loc de dreapta. [T. C.]

Collé, (*franc.*) lipit; ce se află la margine. Termin întrebuintat la jocul de biliard.

Collège, nme ce se dă în Franția școlilor secundare întreținute de comună. Un institut de cultură superioară din Paris poartă numele de *C. de France*. El a fost înființat la începutul secl. XVI pentru a contrabalansa spiritul prea strimț al Sorbonei. C. de France este unul din focarele de sciință cele mai însemnate din Europa; este un adevărat templu al sciinței pentru sciință.

Collegia, la Romani au fost reuniuni, asociațiuni, ai căror membri s'au asociat pentru un scop anumit, la început mai ales pentru cultul unor deități, mai târziu și pentru întreprinderi civile, apoi industriale.

C. compitalicia, reunini ale cetățenilor mai avuți pentru a ridica temple pentru ludi compitalicii, (Compita se numia locul unde se încrucișează drumurile). Aceste C. formau o societate conducătoare în comună și mai ales în Roma au avut mare influență asupra politiceii în direcțiune democratică. August la început a suspendat aceste reuniuni, iar mai târziu le-a reorganizat și le-a pus sub paza poliției. [Atm.]

C. in Dacia, societăți de ajutor mutual, între cei dedați unei meserii sau unei îndeletniciri comne, sub scutul religiei, în Dacia. Au foarte mare însemnătate, căci au fost un puternic agent de romanisare deplină a noiei populațiuni din

Dacia, după colonizarea acesteia. Erau sub conducerea unui sfat alcătuit din decuriones, în cap cu un magister, și protejate în afară de un patronus. Pentru săvârșirea cultului divinității tutelare aveau niște matres, iar pentru îngrijirea cassei — unde incurgeau cotisațiile fixate și de unde se ajutaua membrii scăpătați ori se arangiau prasnicele comune (1 Maiu pe iarbă) — era un quæstor. Cele cunoscute în Dacia sînt: *aurarii*, *fabri* (meșterii), *dendrophori* (plutașii), *utricularii* (luntrașii), *nautae* (corăbierii), *centonarii* (lânarii), *negotiatores* (negustorii), *lecticarii* (pur-tătorii de litiere). Aceste C., dispărute după 274, s'au reintrodus odată cu organizarea principatelor sub forma slavonă a breslelor. [Aguletti.]

C. pietatis, societăți ori reuniuni religioase întemeiate de către Filip Iacob Spener (n. 1635, † 1705) cu scopul de a restabili și propaga, între protestanți, moralitatea sdruncinată prin multele certe, ce s'au isocat între diversele confesiuni protestantice. Membrii și aderenții acestor C. s'au numit *pietisti*. Principiul lor era, că creștinul trebuie să pună mai mult pond pe religionea practică, pe morală decât pe dogmă, și să deprindă virtuțile creștinesci. Pentru tonul aspru, cu care condamnav pe coreligionarii lor mai puțin scrupuloși, au fost adeseori persecutați. Astăzi mai sînt numai puțini pietisti prin Germania.

C. romana, institute și seminarii înființate în Roma de către papi sau alte persoane pentru pregătirea și creșterea clerului tiner național și străin, care împrăsciindu-se în toată lumea, răspândește credința catolică. C. rom. sînt de trei feluri: 1) cari au școale publice; 2) cari au școale numai private; 3) C. fără școale, ai căror alumni frecventează școalele celor dintâiu. De aceste se țin C. apostolice, cari stau sub imediata supraveghiere a Papei și sînt-esepte de ori ce altă jurisdicțiune; celelalte C. înființate pentru străini, C. pentru Italiani. Afară de aceste mai sînt o mulțime de institute și convicte înființate pentru creșterea tinerimei laice.

I. C. cu școale publice sînt: 1) *C. romanum*, întemeiat de S. Ignățiu de Loyola și dotat de Papa Gregoriu XIII cu un edificiu pompos, de aceea se mai numește și universitate gregoriană. Edificiul a fost luat de guvernul italian, care a așezat în el un liceu de stat. Universitatea gregoriană are facultate de teologie, filosofie, dreptul canonic și roman. Profesorii sînt aleși dintre cei mai erudiți iesuiți. 2) *Seminarium romanum*, înființat pentru clericii diecesei romane, mai în urmă i-s'a adaus un liceu cu 7 cl. Are facultăți de teol., filos., dreptul canonic și civil. 3) *C. de propaganda fide*, înființat de Papa Urban VIII pentru tinerii ce se trimit ca misionari în toată lumea. Are facultate de teol. și filosofie. În C. acesta au fost și nemuritorii scriitori români Șincai, Petru Maior și episcopul Gr. Maior; 4) *C. S. Toma de Aquino* cu facultate teol. și filos.

II. C. cu școale private: 1) Academia clericilor nobili; 2) Seminarul vatican; 3) C. S. Bona-ventura.

III. C. Apostolice: 1) C. germanico-ungaric; 2) C. greco-rutean, în care se află și tinerii clericii români-uniți, cari studiază în Roma (înființat de Papa Gregoriu XIII în 1577); 3) C. englez, irlandez, scoțian, american de nord, armenes, boem și al misiunilor străine.

IV. C. pentru clerici străini: belgic, francez, polonez, american de sud, spaniol, iliric și maronit.

V. C. pentru Italiani: seminarul Piu pentru clericii din statul papal; Lombard pentru Italia superioară și C. Capranica. [Dr. Jacob Radu.]

Collegiata, biserica în care, după imitarea bis. catedrale, se află constituită o corporațiune de clerici, organizată după anumite reguli. Membrii acelei corporațiuni se numesc *canonici*, iar corporațiunea *capitul*. C.-le în demnitate ocupă al doilea loc după bis. catedrale, și au și ele drepturile și privilegiile lor. (v. canonic, capitul.)

Collegium sacrum, adunarea și consiliul cardinalilor în Roma.

Collema, (botan.) v. Lichenes.

Collett, *Jonas*, om de stat norvegian, n. 25 Mart. 1772, † 3 Ian. 1851. În 1815—19 ministru de interne, 1819—21 de marină, apoi pe rând de finanțe, comerț, iar din 1829—36 president al consiliului. Numele lui C. a fost foarte popular în Norvegia în urma eminentului său talent de administrare.

Colletta, *Pietro*, istoric neapolitan, n. 1775. A luat parte la reșcoala contra regelui neapolitan Ferdinand I; a servit sub regele Ios. Bonaparte; chiar și după rentoarcerea lui Ferdinand I a ocupat înalte funcții militare. 1821 fu numit ministru de reșboiu. † 1833 în Florența. A scris: »Storia del reame di Napoli», 1734—1825.

Collier, *John Payne*, scriitor engl., n. 1789 în Londra; a studiat dreptul, dar s'a dedicat cu totul studiului literaturii, în special vechei drame engleze. † 1883 în Maidenhead. A scris: *The poetical Decameron*, 1820; *Dodsley's old plays*, 1825—27; *History of dramatic poetry*, 1831; mare senzație a făcut scrierea sa: *Notes and emendations to the text of Shakspeare's plays*, 1852; *Illustrations of old English literature*, 1866.

Collins, *William Wilkie*, novelist engl., n. 1824 în Londra, unde † 1889. Mult timp colaborator la »Household Words» al lui Dickens și autor al răspânditelor romane de senzațiune »Woman in white», »No name», »Arncliffe», »The black robe», etc.

Collo, (ital. plur. Colli), bucată; se folosește mai cu samă la mărfuri, s. e. un sac, un bal, o ladă, etc.

Collocatio, în procedura concursuală germ. sentința, prin care s'a stabilit ordinea în care aveau să fie escontențați creditorii.

Colloquium, (lat.) convorbire. În evul mediu convorbirile latinesci, ce se făceau în școale, se numiau »colloquia». Astăzi sub C. se înțelege convorbirea între studenții universitari și profesorii lor asupra materiei propuse.

Colloredo, familie nobilă austriacă, originală din Friaul. *Hieronymus Conte de C. Mannsfeld*, n. 1775 în Wetzlar, 1813—14 comandant al corpului I anstria, † 1822 în Viena. Fiul său *Franz de Paula Gundaccar II, Principe de C. Mannsfeld*, n. 1802, † 1852 ca general. Titlul de principe trecu la vărul său *Contele Iosef*, n. 1813, 1868—69 president al casei seniorilor, fiul acestuia *Contele Hieronymus de C. Mannsfeld*, n. 1842, 1875—78 ministru de agricultură; † 1881.

Coll' ottava, (ital.) = cu octava, expresiune indicând în musică o transpunere cu o octavă mai sus a pasagiului deasupra căruia e pus. [T. C.]

Collyrium, (*lat.*) colir, numirea ce se dă tuturor medicamentelor, cari se aplică la ochi, în special însă medicamentelor lichide.

Colman, (pron. Colmen), *George*, poet dramatic engl., n. 1733 în Florența, director la mai multe teatre în Anglia, a scris peste 30 piese teatrale. † 1794 într-o casă de alienați.

Colmar, (Kolmar), capitala Alsației superioare, situată lângă Lauch, centru al liniei ferate Strassburg-Basel, cu 30,399 loc. (1890). Liceu, 2 seminarii; fabrici de bumbac și de mașine, topitorii de fier.

Coloana, v. *Columna*. **Colonar**, ce seamănă cu o C.

Coloare, impresiunea ce o face asupra ochiului lumina reflectată de diferite corpuri. (V. art. Colori.) C. se numesc și materiile ce colorează. (V. Colorante.) Știința despre C. se numește *chromatica* (v. ac.)

In heraldică se folosesc C. roșie, albastră, neagră, verde, purpurie, brună, galbenă și albă, cele două din urmă înlocuite de regulă cu aur și argint («metale»). La descrierea armărilor C. se indică cu semne convenționale, de regulă cu linii, și anume: roșu cu l. verticale, albastru cu orizontale, negru cu verticale și orizontale, verde cu l. piezișe (∖), purpuriu (∕); puște = aur, locurile neînsemnate = argint.

Coloboma, (med.) anomalie înăscută la ochi, defect al pleoapei sup., al irisului și chorioideei.

Colobus, soin de maimuțe Catarrhiniene, caracterisate prin atrofia degetului celui mare. Trăiesc în Africa. [D. V.]

Colocasia Schott., (botan.) gen de plante din fam. Aroideelor, trib. Colocasieae, ce cuprinde vr'o 5 specii tropical-asiatice, la noi adese cultivate în florăria caldă. *C. antiquorum* Schott., introdusă ca aliment deja de vechii egipteni în valea Nilului, e răspândită în o serie de varietăți în țările tropicale ale ambelor emisfere. Rhizomul abundanț în feculă conține și un suc veninos, ce însă dispăre la uscat sau fiert. Cea mai mare importanță o are var. *esculenta* Schott., «taro», pentru insulele polynese, ca pâine.

Colodiu, o soluție de piroxilina în eter, care prin evaporare lasă o pătură aderentă la suprafața corpului pe care e aplicată, din care cauză e întrebuințat în chirurgie pentru a reuni marginile ranelor, a oprî curgerile de sânge, etc. Din cauză că C. ordinar se contractează prea mult, în medicină se întrebuințează C. elastic, în constituția căruia intră terebentină și oleiu de ricin. La început C. era întrebuințat pentru prepararea placelor fotografice, cari astăzi se fac cu albumină și gelatină. [V. C. B.]

Colofoniu, restul dela prepararea uleiului de terebentină din terpenin (balsamul arborilor exotici: Pinus, Abies și Larix). Terpeninul, destilat cu vapori de apă, dă oleiu de terebentină și rămâne colofoniu, corp galben, amorf, fragil, care se topește la 130°—135°; se întrebuințează pentru ungerea arcusului la vioară, pentru ungerea părților de mașini, la cari se cere o frecare mare; la prepararea cerei roșie, chitului; pentru lipirea metalelor la cald, etc.

Coloide, (botan.) substanțele vegetale ce se aseamănă prin proprietățile lor cu cleiu, adecă sunt necristalisate (amorfe), nu pot străbate membranele (sunt nedifuzibile, nedialisabile), prin urmare nu pot fi introduse prin membrana ex-

ternă în corpul plantei ca atari, ci trebuie să fie modificate într'un anumit fel așa ca să o poată străbate.

Coloman, rege al Ungariei din fam. Arpadianilor, fiul regelui Géza I; n. pe la 1070, a fost destinat pentru cariera preotească, dar a fugit ca să nu fie sfințit preot; pentru iubirea sa de învățatură și de cărți i-s'a dat conumele «Cărturarul». După moartea unchiului său sf. Ladislau (1095) urmă pe tron. Pe timpul domniei lui C. au trecut prin Ungaria trupele primei expedițiuni cruciate, dintre cari C. nimici ori împrăștiă pe a lui Valter Gauthier, a «eremitului» Petru, a lui Volkmar, etc.; numai trupele regulate ale cavalerilor conduși de Gottfried de Bouillon trecură fără incident prin Ung. C. a liniștit rescoala din Croația, bătând pe Petru, ultimul rege croat, și cucerind o parte a Dalmației, mai întâiu cu ajutorul Veneției, apoi cu al regelui norman Roger, pe a căruia fică, Buzila, o luă de soție. Multă nelinișce i-au cauzat lui C. rescoalele repeșite ale fratelui său Álmos, pe care în urmă îl orbî dimpreună cu fiul acestuia Béla (mai târziu rege) și cu 3 magnați. † 1116. În legislațiune C. se arată mai uman; șterge torturile, pedeapsa cu moartea o aplică mai rar; oprește cercetările asupra strigoilor.

Colombina, unica mască feminină în comedia națională italiană, costumată la fel cu arlecchino, de unde se numește și *arlecchinetta*.

Colombo, rădăcina dela Iatrorhiza (v. ac.)

Colombo, capitala insulei Ceylon (India anter.) pe țărmul vestic al ins., 126,926 loc. (1891); orașul e fortificat; port însemnat.

Colomea, oraș în Galiția sud-est., situat lângă Prut și linia ferată Cernăuț-Lemberg; 30,235 loc. (1890) Poloni, Ruteni și Ovrei; gimnasiu, școală specială de industrie ceramică, școală agronomică, comerțiu.

Colon, (anat.) regiunea intestinului gros, cuprinsă între caecum și rectum.

Colon, Mont —, masiv de munte în Alpii penninici, grupa Arolla, cantonul elveț. Wallis, cu trei piscuri: marele C., Evêque și micul C. (3644—3738 m.) — C., oraș, v. Aspinnall.

Colonada, o sală cu colonne, constătoare din mai multe șiruri de colonne, cu coperiș orizontal; se zidesc cu deosebire în climatele calde la temple, în piețe, scalde și palate.

Colonat, stare intermediară între robie și libertate. Coloni, la Roma, erau țăranii agricultori legați de pământ. Această stare se explica prin iubirea omului pentru pământ și prin necesitatea de a sta în locul, unde el contractase datorii față cu proprietarul pământului. Statul era interesat a consacra această situațiune, căci ea înlesnea adnarea dărilor și îndestulia cehintele de brațe pentru munca agricolă. Pe de altă parte muncitorii servi nu adnceau aceleași servicii ca cei liberi. Coloni erau aproape liberi și puteau să devină cu desăvârșire liberi prin prescripțiune. În evul mediu colonul era chiar considerat ca liber, dar plătea o dare către proprietar. Numai în 1789 această stare a fost înlocuită prin libertatea convențiilor între proprietar și arăndaș.

Colonel, comandantul unui regiment.

C., litere, v. Caractere tipografice.

Colonesol, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 13 căt. cu 1925 loc.; reședința com. e în târgșorul C.

Coloni, sub regimul legilor feudale, clăcașii sau iobagii, pe cari proprietarii i-au adus și stabilit pe moștile lor ca să le populeze și cultive, cu îndatorirea să le facă anumite zile de clacă pe săptămână, ori în an, și să le dea decima din produse uneori și din vite și alte angarale. V. și Colonat.

Colonii, societăți de locuitori, strămutate din țeara lor într-o altă țeară străină și depărtată, mai ales dincolo de mare. Causele acestor strămutări pot fi foarte diverse: suprapopulațiunea, ca în statele moderne și în unele cetăți antice, densități interne ca în alte cetăți antice și în Anglia Stuartilor, dorința de câștig ca la Fenicieni, la Spanioli și la unele popoare moderne, scopul politic de a ține în ascultare popoare mari și numeroase ca la Romani. Cu diversitatea scopului variază și țaria C.-ei: din scop comercial s'au format simple deposite comerciale ca ale Fenicienilor, cari nu se amestecau cu locuitorii originari, nici nu se așezau permanent în C.; C.-le agricole și militare cum și C. formate prin expatriare sunt permanente și ele fac meritul cel mare al poporului roman și poporului englez. Cele mai mari puteri coloniale astăzi sunt: Anglia cu aproape 24 mil. km², și aproape 350 mil. loc., Franța cu peste 10 mil. km², și 40 mil. loc., apoi Holanda, Spania, fără să socotim pe Rusia cu peste 20 mil. km².

Colonia, (germ. *Köln*, fr. *Cologne*, la Romani *C. Agrippina*), capitala districtului prus. Köln (3976 km², și 905,510 loc.) (1895), situată pe țărmul stâng al Rinului, peste care duce un pod la Dentz. C. e o fortăreață de primul rang, centru al căii ferate Berlin—Paris, are 321,564 loc. (1895); rezidența unui arhiepiscop. Intre edificiile orașului este catedrala (119 m. lungă, 75 m. lată), cea mai mare și mai minunată operă a arhitecturii gotice, începută la 1248, 1823 renovată, dela 1842 s'a continuat zidirea și s'a terminat abia la 1880. Tot în stil gotic e zidită casa sfatului cu o colonadă frumoasă; multe biserică, sinagogă (în stil mauric), muzeul Wallraf-Richartz, fostul colegiu al ieseților, noul teatru, gara centrală, etc. Instituțiuni: conservatoriu, expoziție industrială permanentă, grădina botanică și zoologică, gimnasia, școale reale și civile, seminarii de învățătoare, inst. de surdomuși, etc. Curte de apel, tribunal. Port liber, port de siguranță, societate pentru navigația cu vapoare, bursă, cameră comercială, filiala băncii imperiale; industrie înfloritoare de fier și alte metale, țesătorii și împletitorii, fabrici de dantele și apă de C., rafinărie de zahăr, fabrici de bere, etc. Comerțiu de comisiune și expedițiune. 1895 au intrat în port 2231 năi cu încărcătură de 295,435 tone, au ieșit 2467 năi cu încărcătură de 90,701 tone. — C. a fost întemeiată de Ubii, Agrippina o prefăcū în colonie romană. În evul de mijloc e oraș liber imperial și un centru bogat al Hansei. Arhiepiscopul de C. era al treilea principe elector biseroiesc al imperiului roman-german.

Colonna, familie nobilă romană, renumită în evul mediu ca inimică a Orsinilor și amică a partidei Ghibelinilor. Din familia aceasta s'au născut *Prospero C.*, (1452—1523) învingătorul dela

Bicocca (1522) și *Vittoria C.*, *Marchesa de Pescara* (1490—1547) celebră poetă italiană.

Colorado, (zool.) numirea obicinuită a gândacului *Leptinotarsa decem-lineata* Soy., care în stare de larvă nimicește frunzele cartofilor și astfel nimicește și creșterea lor. Patria lui e vestul Statelor-Unite diu America. C. se ivesce în masse cauzând pagube mari. Naturalistul Tschudi 1875 a atras atenția Europei la acest gândac; mai multe state au interzis importul de cartofi americani.

Colorado, 1) *Rio C. del Occidente*, riu în partea vestică a Americii de nord, isvorește în Munții Stâncoși din două isvoare, se varsă în Golful de California; lungimea rîului e de 2700 km., pe jumătate uavigabil; basinal rîului cuprinde un teritor de 582,000 km². — *C. Red River of Texas*, riu în statul nordamerican Texas, se varsă spre Golful Mexicului, 1450 km. lung, în parte navigabil. — 3) *C. Koku Leufu*, riu în republica Argentina, isvorește în Cordillerii din două isvoare (Rio Grande și Rio de Barrancas), se varsă în Oceanul Atlantic; 1150 km. lung. — 4) *C. stat al Uniunii nordamericane* (dela 1874), 269,150 km². cu 412,198 loc. (1890); țeară muntoasă traversată de Munții Stâncoși (Gray's Peak 4371 m., Pike's Peak 4312 m., Mount Lincoln 4357 m.), în cari se află bogate mine de aur, argint, apoi aramă, fier și cărbuni. C. a fost colonizat dela 1858. Capitala Denver.

Colorante, materii, sunt acele ce servesc în tinctură, pictură, etc., pentru a colora diverse obiecte prin diverse procedeeuri. Ele pot fi: sau de origine minerală precum: cromatul de plumb, oxid de fier, sulfură de mercur, etc., și în acest cas sunt mai fine, însă se fixează mai greu, căci trebuie produse pe însuși obiectul ce este a se colora; sau de origine animală precum carminul, etc.; sau în fine de origine vegetală, cari sunt cele mai numeroase. Mat. col. organice, cuprinzând pe acele de origine animală și vegetală, au fost studiate mai mult și cunoscințele asupra lor sunt mai complete. Cea mai mare parte se prepară din produsele de distilare a gudronului, de unde li-s'a dat numele de: *mat. col. din Gudron*; deasemenea fiind-că industria le prepară dea dreptul din diverse materii prime, li-s'a mai dat numele de: *mat. col. sintetice*. Teoria acestor mat. col., în ce privește calitatea lor de C., încă nu e bine stabilită. După Witt se numesc *Chromogene* substanțele organice, cari posedând în constituția lor anumite grupe, cari se numesc *Chromofore*, pot forma diverse colori. Așa: în chromogenul nitrobenzen există chromoforul Az O², însă nitrobenzenul nu e colorant; pentru a deveni colorant trebuie a i-se introduce în moleculă grupa (OH) și a se transforma în nitrofenol. Unor asemenea grupe ca (OH) (Az H²) etc. li-s'a dat numele de *Aucochrome*, adică măresc puterea colorantă. Principalele grupe chromofore sunt: compușii nitrați cu chromoforul Az O²; compușii azoxi... cu chromoforul (Az O)²; compușii azoici cu chromoforul (Az² H)²; etc. După constituția lor mat. col. artificiale se pot împărți în 17 grupe principale, cari sunt:

1) *Derivații nitrați*, cari rezultă prin introducerea grupurilor (Az H²) sau (OH) în carbu-

rale nitate, sânt mai ales coloranți galbeni. Principali sânt: acidul picric, galben de aur, aurantia, etc., precum și câteva colori verși și violete.

2) *Derivații azoici*, cari conțin grupa (Az = Az) unită cu doi radicali aromatici, precum: Azobenzol: C⁶H⁵-Az = Az-C⁶H⁵ etc. Pentru ca să devină coloranți și să se fixeze pe fibră trebuie să li-se introducă grupele auxochrome (Az H²) sau (OH). Compușii azoici dau materii colorante foarte variate, cari depind nu numai dela natura radicalilor aromatici uniți cu grupul Az², dar și dela poziția ce ocupă în moleculă grupele: Az H², OH, SO³ H, CO.OH, etc. Principalii coloranți ai acestei grupe sânt: galben de anilină, brun bismark, tropeolina 0000, ponceau 4 B Cr., crisoidina, bordeau B, diverse colori ponceau, croceină, orange; apoi brun solid, roș solid, ecarlat, congo, rozaurină, purpură de Hessa, negru violet, etc.

3) *Oxichinone*, din cari sânt mai importante: alizarina, chinizarina, purpurina, negru de alizarină, etc.

4) *Derivații oxidului de difenil cetonă* precum: galoflavina; etc.

5) *Chinonoxime sau nitrosfenoli* precum diverse gambine, etc.

6) *Grupa trifenilmetanului*, care are ca cromogen trifenilcarbinolul și dă coloranți cei mai întrebunțați precum: pararozanilină, violet de Paris, violet de etil, verde metil, aurina, fucsina, albastru de Lion, oxid rosolic, verde malachit, benzaurina, etc.

7) *Grupa chinoleică*, în care se găsesc: cianina, roș de chinoleină, etc.

8) *Ftalainele*, în cari sânt mai importante: fluoresceina, eosina, eritrosina, galeina, etc.

9) *Grupa chinone imide* conținând: indofenolarile, etc.

10) *Asinele și safraninele*, între cari sânt remarcabile: violet neutru, roș neutru, safranina, indazina, albastru de Băle, albastru de metafenilen, azulina, tetrazina, etc.

11) *Cetonimidele* precum: auramina, etc.

12) *Hidrazonele*.

13) *Derivații acridinici*.

14) *Indulinele*.

15) *Grupa indigo*.

16) *Diversi coloranți* precum: murexida, negru de alizarină, etc.

17) *Coloranți cu constituție necunoscută*.

[V. C. B.]

Colorare, fixarea colorilor asupra țesăturilor prin procese chimice-fisicalice. Unele colori (orleanul, safnorul, indigo, curcuma) se absorb în soluțiunile lor direct prin țesături, (colori *subiective*), altele colorează fibrele numai în momentul când acestea se scot din soluțiune. La colorile *adjective*, fibrele trec mai întâiu printr'un proces de cauterisațiune și apoi se colorează.

Colorarea stambelor se face sau prin țeserea cu tort colorat, sau prin colorarea și imprimarea pânzei țesute, prin anumite proceduri cu mașini speciale de colorat.

Coloratura, (*ital.*) se numește în musica cu text întrebunțarea a două sau mai multe note executate cu oarecare repegiune pe o aceeași silabă. În limbajul obicinuț însă se înțeleg prin *arii de C.* arile scrise în scopul punerii în evidență a virtuosității interpretului, a îndemnării

organului lui vocal și astfel aria de C. o acelaș lucru cu *aria de factură sau de bravură*. Cu-vântul C. 'sau *Colorit* a trecut din pictură în musică întrebunțându-se în diferite alte sensuri. Astfel în execuțiune e luat în același sens cu nuanțare, cu alte cuvinte raportându-se la variațiunea în mișcare și în intensitate. Asemenea se vorbește despre C. unei orchestre, după natura timbrelor predominante și chiar a unei armonii.

[T. C.]

Colori, lumina ce vine dela soare este lumină albă; ea e compusă din 7 C., căci dacă trece un fascicul de lumină albă prin o prismă, cele 7 radiațiuni ce o compun, având refrangibilități deosebite, se separă formand *spectrul solar*, în care se deosebesc colorile fundamentale: *roș, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo și violet*. Aceste C. sânt simple, adică nu se mai descompun când trec separate prin o prismă. Din combinarea lor însă rezultă o serie înfinită de C. intermediare de toate nuanțele. Așa amestecând galben cu albastru se obține verde, roș cu albastru dă violet, etc. Corpurile din natură sânt colorate diferit și pentru a se explica aceasta se admite că: lumina albă cădând pe suprafața unui corp, acesta absoarbe o parte din radiațiuni, iar pe celelalte le reflectează și din combinarea lor în ochiul observatorului rezultă culoarea definitivă a corpului. Când corpul nu absoarbe nici o radiațiune, culoarea corpului e albă, căci în ochiul observatorului se combină toate radiațiunile reflectate; pe când corpurile colorate în negru sânt acele, cari absorb toate radiațiunile și nu resping nici una. Pentru celelalte C. se admite că corpul e colorat cu culoarea complementară radiațiunilor, pe cari le absoarbe. Așa: corpul ce absoarbe radiațiunile roșii apare colorat în verde, etc. Două C. se numesc *complementare* când din suprapunerea lor rezultă culoarea albă.

[V. C. B.]

Combi-națiunea colorilor. Admițând cu Chevreul, că spectrul solar (v. ac.) e compus din 6 colori originare distinse, și scriindu-le pe razele unui cerc împărțit în 6 sectoare egale (*cerc chromatic*), intercalând apoi încă 6 colori intermediare sau derivate, și numindu-le cu denumirile asociate ale colorilor originare ce le preced și ce le urmează, (roșu-portocaliu, portocalin-galben, etc.), admițând în nr-mă că dela o culoare originară să se treacă la una din derivatele ei prin 5 gradații egale, cercul chromatic al lui Chevreul prin gradațiile aceste se va împărți în 60 sectoare egale. Chevreul pe lângă cele expuse a mai considerat că fiecare culoare să aibă 20 grade de intensitate, ceea ce a numit *gama colorilor*, și a mai creat o gamă completă de cenușiu, fără nuanțe de alte colori, formând astfel 721 game à 20 tonuri fiecare, adică 14,420 tipuri de colori. Aceste 14,420 colori se pot combina cu alb, cenușiu, negru sau între ele. C. colorilor cu alb sânt în genere plăcute, (cele mai frumoase sânt albul combinat cu albastrul deschis, cu rosa, cu galbenul cam închis, cu verde deschis, cu viorial deschis și cu portocaliu), tot așa de frumoase, dar mai puțin plăcute, sânt combinațiunile colorilor cu cenușiu. Negru se combină în mod avantajos cu ori ce culoare. Cele mai frumoase C. sânt negru cu roșu, cu albastru, cu viorial închis, cu portocaliu, cu rosa, cu galben și verde

deschis. C. a două colori între ele produce efecte frumoase când distanța acestor colori pe cercul chromatic e mai mică decât $\frac{1}{8}$ a lui, combinațiile de 2 colori, cari se află pe cercul chromatic la o distanță cuprinsă între $\frac{1}{8}$ și $\frac{1}{6}$, sînt urite, mai bune sînt acele ale două colori cuprinse pe cercul chromatic la o distanță între $\frac{1}{6}$ și $\frac{1}{4}$. Așa dar roșul deschis se va combina în mod avantajos cu roșul pur, galbenul deschis cu galbenul portocaliu, galbenul verde cu verde pur, verde cu verde albastru, albastru deschis, acel închis și acel vioriu cu roșu, rosa sau cu viorul roșu deschis. Sînt de preferat combinațiile de 2 colori apropiate la combinațiile de 2 tonuri ale aceleiași colori. O combinație de 2 colori mai îndepărtate devine mai plăcută când se intercalează între ele alb, negru sau cenușiu. C.-le de 3 colori sînt plăcute, dacă aceste colori se află în cercul chromatic la vîrfurile unui triunghi echilateral. Una din cele mai frumoase combinațiuni ternare este roșu, galben și albastru, care e în același timp una din cele mai vechi combinațiuni, și care a servit de basă teoriei estetice a colorilor.

Colori vegetale se întănesc ori dizolvate în sucul celular al plantelor și au culoare roșcată, roșie, în care cas cu alcalii se albăstresc, sau culoarea e violetă, albastră, galbenă, și atunci cu acizii devin roșii; orisînt fixate pe plastide, în chloroplastide (v. ac.) și chromatoplastide (v. ac.), cum e chlorophylla (v. ac.), xanthophylla, etc. Exemple de C. v. de primul fel sînt numeroase; se observă mai des în petale, în fructe, frunze, cum e *anthocyanina* (v. ac.). Lemnul multor plante e colorat prin substanțe diverse: *hematoxylină* în lemnul de Băcan; *brasilina*, *santalina* în lemn de Santal; *morina* în lemn de Dud; *berberina* în lemnul tulpinei și rădăcinii de Dracilă; *eurcumina* în rhizom de Curcuma tinctoria; *alcanna* (v. ac.) în rădăcini de diverse Boraginee, etc. (v. și chromatogene).

Colorațiunea plantelor depinde în prima linie dela colorile vegetale, cuprinse în părțile superioare ale organelor, s. e. a tulpinei și a foilor. Clorofilul condiționează culoarea verde, cea mai răspândită la plante; phycocerythrina s. e. dă culoare roșee până la violet închisă Florideelor, etc. Odată cu transformarea clorofilului în alte colori vegetale urmează schimbări în colorațiune, s. e. colorațiunea galbenă, purpurie ș. m. d. a frunzei spre toamnă. Numai puțin important pentru culoarea, ce ne prezintă plantele, e indumentul: Floarea reginei, *Gnaphalium Leontopodium*, ne apare albă numai din cauza învelișului de peri. Interesantă e colorațiunea florilor și fructelor. Cele entomofile, adică a căror fecundare se face prin ajutorul insectelor, au flori sau inflorescențe mari și viu colorate s. e. orchideele, salcea, floarea soarelui, etc., pe când cele anemofile, a căror fecundare o mijlocește vîntul, inaparente și îndecomun verzi, s. e. gramineele (ierburile), plopul, etc. Plantele, la a căror răspândire contribuie animalele, consumând părțile moi ale fructelor, se disting prin mărimea și colorațiunea lor intensă, s. e. curmalele, prunele, trandafirii selbatici, etc., pe când celelalte au sau fructe mici de culoare inaparentă, s. e. gramineele, sau mari, dar atunci de înveliș exterior dur, s. e. alunele, nuca de Cocos, etc.

[A. Pr.]

Colori se mai numesc și cele 4 feluri în cărțile de joc.

C. în heraldică, v. Coloare. V. și art.: Colorante, Chromatica.

Colorimetru, aparat cu care se determină cantitatea, în care se găsește o substanță colorată în soluțiune, după intensitatea colorațiunii.

Colorina, extract de garansină, care consistă din alizarina amestecată cu purpurină, grăsimi și alte substanțe din garanța solubile în alcool.

Colos, o statuă de mărime supranaturală. În antichitate preponderau în artă figurile colosale, produsele arhitecturii și sculpturii luau în Egipt și Asiria dimensiunile cele mai mari. La statuele țărilor și heroilor greci colosalitatea era condițiune indispensabilă.

Colossae, oraș antic în Frigia mare, lângă riul Lykos. Comunității din C. a adresat ap. Pavel epistola sa »Cătră Colossenii«.

Colosseum, (acum *Coliseo*), celebrul amfiteatru Flavian din Roma, început de Vespasian și terminat de Titu la 80 a. Chr.; avea la început o lungime de 185 m., lățime de 156 m. și înălțime de 48 $\frac{1}{2}$ m. și cuprindea 85,000 de privitori. Servia cu deosebire pentru lupte de gladiatori și pentru lupte cu animale. În evul mediu C. deveni o cetățue a Frangipanilor, iar în timpul renascerii dedea masele de piatră necesare pentru palatele ce se ridicară în Roma, între cari Cancellaria, Palazzi di Veneția, etc.

Colostrum, primul lapte după nascere, corasta. Acest lapte în zilele prime e galbui și gras. Are însușire purgativă pentru nou născuți, pe care-i curățește, fără ca să aibă lipsă de purganții. [St.]

Colotomia, operațiune practică asupra intestinului gros cu scop de a da ieșire materiilor fecale, prin pările abdominale.

Colpeurynter, (*grec.*) un instrument chirurgical de cauciuc, folosit în practica medicală la nascere. Inventat de prof. Dr. Carl Braun în Viena. [Dr. V.]

Colporteur, (franc. colporteur = duce pe grumaz), negustor ambulant; cel ce vinde în orașe, cu permisiunea poliției, jurnale, buletine, etc. Figurat: C. de nouăți: persoană ce debitează în dreapta și în stînga nouăți.

Colson, *Felix*, fost secretar al consulului franc. din București, ajuns apoi secretarul majorului Ioan Cămpineanu (1840), plecat, pe timpul domniei muntene a lui Alex. Ghica, să protesteze în apus contra pîrtării Rusiei.

Colțea, o hiserică din București și un turu, construit la 1715 de Mihail Cantacuzino; turnul, ruinat rău prin cutremurul din 1802, a fost dărîmat în 1887; era foarte înalt și clădit în patru colțuri sau unghiuri după stilul german, ceea ce a făcut să se creadă, că a fost construit de soldați suedezi.

Colți, com. rur. în Rom., j. Buzău, formată din 17 căt. cu 2080 loc. (Dicț. geogr. 1892); teren muntos și steril; se găsește chichilibar și fier.

Colubridae, o familie de șorpi. Au în falca de sus dinți tari de forma cârligului, veneninoși. Cei mai însemnați sînt: șerpele de apă (*Coluber natrix*), năpârca austriacă (*Coluber austriacus*), șerpele galben (*Col. flavescens*), șerpele lui Esculap (*Col. Aesculapii*), ș. a.

Columba, hulub, porumbel, numeroasele varietăți de porumbei au născut toate, după Darwin, din forma selbatică *C. livia*, care trăiește pe stâncile de pe coastele Mediteranei și ale Asiei, și care e de culoare cenușie. (V. Porumb.) [D. V.]

Columbaci, (Golubac), sat în Sârbia, cercul Posarevaț, lângă Dunăre, 1408 loc. Aci a fost cetatea C. (Kolombac), care a avut rol important în resboaiile cu Turcii. Mai întâiu a cucerit-o (1391) sultanul Baiazit, 1427 a fost recucerită. Sigismund o asediază 1428 fără însă a o lua. Abia Pau Chinezu o ia dela Turci în 1483. După căderea Belgradului (1521) însă și C. ajunse pe mâna Turcilor. Acum numai ruinele vechiei cetăți privesc la valurile Dunării, iar în crepăturile stâncilor își au obârșia mușcele de C., atât de periculoase pentru animale.

Mușcele de C. v. *Simulia columbacensis* Fabr.

Columbanus, sfânt, n. pe la 545 în Irlanda; pe la 590 trecu cu 12 soți ca misionar în Burgundia, unde fundă mănăstirea Luxeuil; de aici fiind alungat, trecu în Helveția și mai pe urmă în Italia, unde fundă mănăstirea Bobbio. † 615. Ziua comemor. 21 Nov.

Columbia, 1) *riu* în America de nord, numit și *Oregon*, se desvoltă din 2. isvoare (C. și Clarke); are mai mulți afluenți, între cari mai însemnat Snake-River sau Shoshone; se varsă în Oceanul Pacific.

2) *British-C.*, provincie colonială engleză, dela 1871 încorporată la Dominion of Canada, cuprinde teritoriile cunoscute mai înainte sub numele: Caledonia nouă, Georgia nouă, New-Norfolk, New-Cornwall, Vancouver și Stikine; înseamnă cu insulele din apropiere are 1.010,949 km². și 92,767 loc. (1891), foarte numeroși sunt Chinezii. Munții C.-ei sunt bogăți în aur, argint, fier, aramă, platină, sare și pucioasă, antracita și lignită; imensele păduri sunt încă neexploatate. C. e reprezentată în parlamentul Canadei prin 6 deputați, iar în Casa de sus prin trei membri. Portul și orașul comercial principal e *Virginia*, pe insula Vancouver, cu 16,841 loc. (1891), între cari 3000 Chinezii.

3) *C.*, *district* în Statele-Unite nord-americane, 1789 declarat de residență independentă a guvernului confederațiunii; 181 km², și 229,796 loc. (1890); aici se află Washington, capitala confederațiunii. Se administrează prin o comisiune unită de congres.

4) *C.*, numele mai multor localități în Statele Unite: a) capitala statului Carolina de sud, pe țărmurile estic al riului Congarec; cu 15,333 loc. (1890) și o universitate; b) oraș în Pennsylvania, pe țărmurile estic al riului Susquehanna, cu 10,000 loc. și industrie de fier.

5) *C.*, (*Republica de Colombia*), mai înainte Granada nouă, *republică federală* în nord-vestul Americii de sud; se mărginesc în nord cu Costa-Rica și Marea Caribică, în est cu Venezuela și Brasilia, în sud cu Ecuador și în vest cu Oceanul Pacific; se compune din 9 departamente: Magdalena, Bolivar, Panama, Conca, Santander, Antioquia, Boyaca, Cundinamarca și Tolima; are un areal de 1.203,100 km², și 3.878,000 loc. (1881), între cari 220,000 Indiani necivilizați. C. e traversată de munții Cordillerei; are munți înalți și șesuri imense, abia locuite de oameni. Raurile mai însemnate sunt: Rîul Mag-

dalenei, Gnayabero, Yapura, etc. Clima e foarte varie, nesănătoasă e numai pe țărmurile scunđi ai mării. Flora e bogată și frumoasă; asemenea bogată e și fauna, ou deosebite se află paseri frumoase. Capitala e *Bogota* ou 120,000 loc. În fruntea țerii stă un president ales pe 6 ani și ajutat de 7 ministri responsabili. Legislațiunea se compune din Camera deputaților ou 68 membri și din Senat cu 27 membri. Finanțele s'au aflat totdeauna în o stare desolată, la 1879—80 s'a sistat chiar plățirea datoriei publice. Din punct de vedere moral și cultural C. stă pe o treaptă inferioară; instrucțiua poporală se află în o stare tristă; școale sânt: o universitate neînsemnată în Bogota, 34 colegii și 14 seminarii și 1822 școale elementare. Armata permanentă se compune din 5500 soldați; flotă nu e. Agricultura încă lasă de dorit, se cultivă urez, grâu, cacao, tabac și cafea. Industria se restringe la pânzături dure, țigări și pălării de paie. Lucrarea minelor asemenea nu e prea desvoltată, deși se găsece aur, platină, argint (vestitele mine dela Sta Ana lângă Mariquita), aramă, cărbuni de piatră, sare și chihlibar. Nici comerțul nu e corespunđător; poziția C.-ei și bogăția ei naturală ar puté da avânt comerțiului, dacă nu s'ar împiedeca de ne-păsarea populației și de lipsa unei industrii. Exportul e de 19¹/₂ milioane Peso (1 peso: 5 frei) și importul de 18 milioane Peso. Rețeaua liniilor ferate cuprinde 347 km. și cea a telegrafelor 8049 km. Istoricul: C. a fost descoperită 1499 de Hojeda și Vespucci; 1536 a fost ocupată de Spaniolul Gonzalo Jimenez de Quesada și numită Granada nouă; 1810 s'a revoltat pentru a se desface de Spania; 1819 s'a unit cu Venezuela, dar încă în 1830 s'a desfăcut această confederație. C. și-a dat prima constituție în 1831 ca republica Granada nouă; 1861 s'a numit Statele Unite ale C.-ei, dela 1886 e stat unitar. V. și Panama. (Cf. Schumacher, Geschichte der Verfassung von C., 1875; Groot, Historia de Nueva Granada, 1869; Quijano Oteros, Historia de Colombia, 1882.)

Columbit, mineral, v. Tantal.

Columbrătes, grupă mică de insule, situate aproape de litoralul estic al Spaniei; suprafața abia 0.5 km², cercetate numai de pescari.

Columbus. Cristofor, (ital. *Cristoforo Colombo*, span. *Christoval Colon*), descoperitorul Americii, n. 1446 (după alții 1456) în Genua ca fiu al unui pânzar, întreprinse 1470—83 mai multe călătorii maritime spre Archipelag, Islanda și Guinea, merse 1484 în Spania, unde primi dela regina Isabella 3 corăbii mici și 120 de oameni pentru explorări. Plecând 1492 din Palos descoperi dearendul Cuba, Haiti, iar în a doua călătorie 1498 insulele Dominica, Guadeloupe, Antigua și Puerto-Rico, apoi lamaica; rechemat, în urma unor intrigi, se justifică și plecă 1498 a treia oară, și descoperi coasta continentului sud-american; calomniat din non fu arestat și adus în Spania, dar iarăși eliberat întreprinse a 4-a călătorie, navigând dealungul țărmurilor Americii centrale, până la Veragua și Puerto de Retrete. Suferind naufragiu scăpă pe insula lamaica, pe care o părăsi 1504 și se întoarse în Spania. † 1506 în Valladolid. Cenușa sa este păstrată din 1795 în catedrala din Havanna (V. America.)

Columbus, 1) *C.*, capitala statului nord-american Ohio, lângă riul Scioto, cu 88,150 loc.

(1890) și grandioase edificii publice (casa sfatului, capitoliu, arsenal, etc.); universitate, episcop rom.-cat. Orașul C. a fost întemeiat la 1813. 2) *C.*, oraș în statul nord-american Georgia, lângă râul Chattahoochee, cu 17,303 loc. (1890).

Columella, (lat., diminutiv dela *columna*, colonă), nume dat în conchiologie spațiului coloanei mici, care formează axa ori cărei cochile spirale.

În botanică se numește *C. coloană* din centrul fructului Umbeliferelor; la maturitatea lui se desface în două jumătăți ce suportă fiecare câte o achenă. Tot *C.* se dice țesătura sterilă din axa sporangelui unor Hepaticee și multor mușchi, și din sporangele Mucorineelor și Myxomycetelor.

Columella, *Lucius Iunius Moderatus*, economist roman, n. în Cadix, contemporan cu Seneca. El se ocupa cu agricultura în mod practic și cu crescerea vitelor. A scris pe la 60 a. Chr. un tratat mare de agricultură în vr'o 30 vol., intitulat »De re rustica« și dedicat lui P. Silvanus.

Columna, coloana, în arhitectură stil vertical, rotund sau poligon, al unei construcțiuni, de multe ori servind numai ca ornament. Consistă din 3 părți: *basa*, care zace pe piedestal, *trunchiul*, neted sau canelat, de regulă subțindu-se de jos în sus, și *capitelul*, care formează legătura cu grindșul. *C.* are un rol important în arhitectură, mai ales în cea antică, luând, după construcțiunea particulară a părților sale, anumite forme caracteristice, cari determină stilul arhitectonic (v. ac.) După Vitruv se deosebesc 5 ordine columnare: toscanic, doric, ionic, corinthic și romanic (v. ac.)

În tipografie se numește *C.* partea unei pagini divizată de sus în jos prin o linie verticală.

De asemenea se dă numele de *C.* unei mase lichide de forma unui cilindru.

Columna voltaică, v. Pile electrice.

Columnnele lui Hercules, v. Gibraltar.

Columna lui Traian, o columnă înaltă de 43 metri compusă din 29 blocuri de marmoră albă, scobită pe dinlăuntru, pe unde se înalță o scară în spirală de 185 de trepte, învălțată pe dinafară, tot în spirală, cu un brau de sculpturi, ce reprezintă în 124 tablouri luptele lui Traian cu Dacii. Înălțată în 113, există și astăzi la Roma și este unul din cele mai frumoase resturi ale antichității.

»*Columna lui Traian*«, jurnal politic și literar foarte prețios, publicat în București de B. P. Hașdeu. Mai târziu a fost transformat în revistă pentru istorie și filologie (apăr. 1870—84, cu întrerupere dela 1878—81).

Columna vertebrală, șira spinării din dosul corpului, un șir de 24 oase puse unele peste altele și legate prin capsule elastice, cari permit mișcarea și încovoierea moderată. Începe dela căpătina și se sfârșește la noadă. În canalul ei este meduva spinării, organul nervilor mișcători și simțitori. Formează sprijinul capului și al trunchiului. De a dreapta și stânga ei sunt capetele coastelor, cari formează coșul pieptului. În vîrsta prunciei spinarea e slabă, se strimbă lesne, deci copiii înainte de 6 luni să nu fie purtați pe brațe, nici lăsați să șadă.

Colure, (grec.) cele mai mari două cercuri, ce trec prin poliul globului ceresc, dintre cari

unul trece prin punctele equinoctiale, celalalt prin punctele solstițiului. (Colura equinoctiilor și *C.* solstițiilor.)

Colușa, seminție în nord-vestul Americii, locuitorii autochtoni ai peninsulei Alasca, locuiesc pe teritoriul din jurul sinului Norton și până pe la Baia Sitka; vr'o 8000 snflete. (v. ilustr. Tipuri americane, I, p. 143.)

Coluslune, (lat.) înțelegere secretă între două părți pentru scurtarea unei a treia persoane.

Colutea *L.*, (botan.) gen din fam. Leguminoaselor, trib. Galegeelor, cuprinde frumoși arbuști ornamentali, rustici; frunzele însoțite de mici stipuli sînt impariparate cu foliole întregi; florile galbene sînt dispuse în raceme axilare; fructul este un legumen stipitat, vesiculos și polisperm. Acest gen are 3 specii bine distincte, ce cresc prin Europa medie și estică și prin Asia temperată și subtropicală. *C. arborescens* *L.*, numită de popor Beșicoasă, se cultivă și prin părțile noastre ca plantă ornamentală. [Z. C. P.]

Colyer, Caterina, Contesă de, soția ambasadurului olandez resident în Constantinople pe vremea tăierii lui Ștefan Cantacuzen al Munteniei (Maiu 1716). Adăposti pe veduivta doamnă Păuna Cantacuzen și pe fiii ei, nrmăriți de Turci, ajutându-i să fugă pe o corabie venețiană și le luă în păstrare 5 mii galbeni turcesci, din cari pușini și cu greu avea să mai înapoieze (în 1720).

Colza, numire de origine franc. pentru rapiță (v. ac.)

Coma, în medicină somn letargic, v. Koma. — *C.*, interpuncțiune: virgulă [,] (v. ac.) — *C.*, bacil, v. Cholera. — *C.* în musică, intervalele mus. foarte mici, al căror raport numeric e mai mic decăt raportul semitonului chromatic ($\frac{2^3}{16}$). Cele mai multe sînt înapreciabile pentru ureche. În mus. voc. semnul *C.* (,) indică locurile proprii pentru a respira.

Coma Berenices, constelațiune, v. Berenike.

Comagenus deus, după inscripțiunile romane din Dacia un zeu al Romanilor. Comagene s'a numit un oraș în Siria, cucerit de Romani, și la 72 d. Chr. încorporat provinciei. Se crede că legiunile romane, cari au stat în *C.*, strămutate în Dacia, au introdus aici cultul acestui zeu. (v. Dolichenus.) [Atm.]

Coman, nobil român, la 1422 spătar al Moldovei în lupta contra Cavalerilor Teutoni. Polonii avînd resboiu cu aceștia prin Pomorania, cerură ajutor dela Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei, care le trimise 500 călărași sub spatarul *C.* La Feldioara Cavalerii Teutonici fură învinși de această trupă de viteji. Alexandri în poezia sa epică: Dan căpitan de plaiu, (secl. XV), arată printre alți viteji pe *C. delu Comana*, un urieș de munte, care merge să lupte contra Tătarilor năvălitori. [O. L.]

Comana, com. rur. în Rom., j. Vlașca, formată din căt. Budeni, C., Falaștoaca și Vlad-Tepeș sau Gurbanu; pe aici trece linia ferată București-Giurgiu; com. are 2574 loc. (Dicț. geogr. 1890); 4 biserici și 2 școale. În căt. *C.* se află mănăstirea cu același nume, zidită de Șerban Basarab Voivod la 1588, și reedificată de nepotul acestuia Șerban Cantacuzino la 1741; astăzi servește ca biserică de mir.

Comana, două comune rom. în Trs.,cott. Făgărașului: 1) *C. inferioară*, comună mică cu 984 loc.

(1891); stațiunea căii ferate, oficiu poștal. 2) *C. superioară*, comună mică cu 762 loc. (1891); în împrejurimea comunei se află mai multe peșteri cu resturi de oase.

Comănăritul, una din multe dări indirecte (10) puse asupra Românilor din Oltenia pe timpul stăpânirii austriace (1718—1739). Se percepea la buțile de vin, în afară de vâdrărit, care era dijma pe vii.

Comând, *comândare*, masa ce se dă întru pomenea și odichna sufletului celui reposit; se mai numește și prasnuc sau pomană.

Comanda, ordin, în special ordin militar. *C.* se numește la Români din Banat și casa comunală, primăria.

Comandament, ordin; autoritatea care comandă; corp de armată.

Comandamentele militare în Rom. sunt repartizate în cele patru mari regiuni, în cari este împărțit teritoriul țării, formând patru corpuri de armată, afară de diviziunea activă din Dobrogea, care face și ea corp în parte. Reședințele corpurilor de armată sunt: Craiova (I), București (II), Galați (III), Iași (IV). Fiecare regiune de corp de armată se subîmparte în regiuni de divisi, de brigade, regimente, batalioane și escadroane. Impărțirea teritorială a acestor regiuni este făcută pe baza cifrei populațiunii, prin decret regal. Diviziunea din Dobrogea, cu reședința în Constanța, este compusă din trupe detașate dela celelalte corpuri de armată cum și din trupele locale, constituind astfel o diviziune activă deosebită. Fiecare corp de armată se compune din 2 divisi de infanterie, unul sau două batalioane de vânători, o brigadă de călărași, o brigadă de cavalerie permanentă (roșiori), o brigadă de artilerie, un batalion de geniu, un escadron de tren, o companie sanitară, staturile majore și serviciile necesare. Diviziunea de infanterie este formată din 4 regimente în câte 3 batalioane. Reședințele divisiilor sunt: Turnu-Severin (1), Craiova (2), Tîrgoviște (3), București (4), Buzău (5), Focșani (6), Roman (7) și Botoșani (8). Corpurile de armată sunt organizate în mod permanent în divisiuni (8) și brigade (16). Compozițiunea amănunțită a corpurilor de armată, divisiilor și brigadelor, cadrele și efectivele corpurilor de trupă, atât în timp de pace cât și în cel de război, sunt determinate prin legea specială a cadrelor și efectivelor.

(Cât pentru Anstro-Ung. v. art. Corp de armată.)

Comandamentul cetății București este instituit din comisiunea de apărare compusă din: guvernatorul cetății, comandantul artileriei cetății, șeful genului cetății și un întendant militar; serviciul artileriei cetății și serviciul genului cetății. Guvernatorul cetății Buc. are în timp de pace aceleași drepturi și îndatoriri administrative ca și comandanții de corp de armată. În timp de război el mai are sub ordinele sale și întreaga populațiune civilă cu toate autoritățile și instituțiunile sale, cari se găsesc constituite în interiorul cetății.

C. regiunii îndărite Focșani-Nămoloasa-Galați este instituit în același mod ca și al cetății București, cu deosebire că guvernatorul aici se numește comandantul regiunii fortificate.

Comandament prealabil, injuncțiune făcută debitorului de a plăti datoria, înainte de urmărirea

și exproprierea bunurilor sale imobiliare. Este firesc ca debitorul, înainte de a fi urmărit, să fie pus în întârziere de a se libera de bună voie. Această măsură este substanțială și de ordine publică; onisiunea ei poate dar să fie invocată chiar înaintea Curții de Casațiuni. Detaliurile acestei proceduri sunt regulate de C. Proc. Civ. art. 496 și urm. și de legea dela 1 Iun. 1896 art. 95.

Comandita, o reprezentanță sau filială a unei afaceri mai mari. Băncile adesea au C. în țări străine, de asemenea au C. și stabilimentele industriale și comerciale. — *Comanditaire*, șeful unei comandite. — *Comanditat*, un participant cu capital la o C. (V. și Societăți comerciale.)

Comandor, în armată cu același înțeles ca comandant; grad însemnat în ordinele de decorațiuni; în literatură adeseori se face aluziune la »statua comandorului« en referință la vestita scenă din scriitorii spanioli și »Don Juan« al lui Molière.

Comăneanu, familie boierească din Valachia, cunoscută de pe la începutul secl. XVII. *Badea C.*, mare comis, la 1658 omorât de Mihnea III împreună cu vornicul Radu Fărăcașan și alți boieri. După ce fură uciși: »Cadavrele lor fură aruncate de pe ferestrele curții domnesci, afară în uliță, iar Dorobanșii luându-le le tirau pe strade, le tirau în picioare și le aruncau pe locuri murdare, refuzând a le da rudelor«. (Fotius. Ist. II, 108). *Radu C.*, clucer de arie (20 Iulie) 1737 în domnia lui Const. Mavrocordat. La Sept. 1782 în divan se afla vel stolnicul *Constanțin C.* Din fam. C. își trage originea și generalul *Achille C.* [O. L.]

Comănesci, 1) *C., com. rur. în Rom.*, j. Bacău, formată din 7 căt. cu 3486 loc. (Dict. geogr. 1895), între cari 260 Magh.; în com. sunt 5 biserici ort., 1 biserică cat. și 2 școli mixte; pe teritoriul com. fam. Ghica are o moșie cu un prea frumos parc, cu păduri și băi de păcură; se mai găsesc 4 izvoare en ape minerale, cărbuni de pământ, ozocherită; 1 fabrică de cherestea cu aburi și mai multe ferestreale de apă. C. se află la gura defileului Troțușului și bifurcarea drumurilor Moinescilor și a Tîrgului Oena. Pe dealul din nord-vest se ved urmele fortificațiunilor construite de Ruși pentru închiderea defileului. Asemenea urme de ocupațiune se ved și mai în susul văii Troțușului, la Goioasa și la Așeu, constituind oarecum pozițiuni înaintate ale C.-lor. [—]

2) *Comănesci*, sat în Buc., căp. și j. Suceava, com. rur. și parohie împreună en comuna Liudii Homorului, cu moșie mănăstirească și boierească (Comanul). Are 2064 loc. (1815 ort. res., 61 cat. și 188 mos.); școală primară în C. și L.; stațiune de cale ferată locală. [Dr. I. G. Sbiera.]

Comani, com. rur. în Rom., j. Olt, situată pe valea Oltului, cu 1360 loc. (Dict. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și cultura viilor; are 2 biserici și 1 școală.

Comărești, sat în Buc., căp. și j. Storojineț, comună rurală, și parohie împreună cu Bițcăul și Tisovățul, cu moșie boierească; are 1752 loc. (1329 ort., 185 cat., 14 prot. și 224 mos.); școală primară, stațiune de cale ferată locală.

Slobodia Comăreștilor sau *Fântânița*, comună rurală și expositură parohială, cu moșie boierească în Buc., căp. și j. Storojineț, cu 924

loc., (791 ort., 100 cat., și 33 mos.); școală primară, stațiune de cale ferată locală.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Comarnic, 1) munte în Rom., j. Prahova; 2) com. rur. situată pe ambele maluri ale râului Prahova într'o pozițiune foarte frumoasă; se compune din 9 căt., având în total 4365 loc., cari se ocupă cu dogăria, șindrilăria și pietrăria. În com. sînt 2 biserici și 2 școale. Aici se află stație de drum de fier (linia București-Predeal). În raionul com. pe râul Prahova sînt 2 mori, 3 ferăstrae și fabrici de var hidraulic și ciment. Sat. C. numeră singur 1276 loc. 3) C., vîrf de munte în j. Argeș, 1887 m.

Comasarea, arondarea sau adunarea pămînturilor împrăștiate de pe un hotar după puțință în un singur complex. Lucrările C.-ii consistă din statornirea proprietății înainte de C. și din împărțirea moșilor noi. Baza ei o formează o măsurare minuțioasă și detaliată prin inginer, și o prețuire a teritoriului de comasat prin experți. Amésurat împrejurărilor locale și sistemului de economie, se comasează, după o înțelegere luată cu proprietarii, în unul sau mai multe complexe, eventual se crează după trebuință pășune nouă sau se nimicesc și cea existentă. În timpurile mai noue țeranii români, cari mai înainte se legau tare de 3 hotare cu ogor (bătătură), încep a aprea folosul economic al C.-ii și doresc C. moșilor în o masă. C. în Ardeal și Ungaria se îndeplinește prin ingineri sub controla tribunalelor reg. Proprietarii își aleg și inginerul și experții necesari în decursul C.-ii. Spesele variază între 1.50—3.50 fl. pro juger cat. (1600^m□), un bagatel față de favorul ce îl aduce. O economie mai rațională și intensivă, cruțarea timpului și alergării pe la pămînturile mici și împrăștiate, precum și siguranța proprietății pretind arondarea moșilor. În urma C.-ii prețul pămîntului crește repentin, proprietarii devin mai iubitori de moșie și muncă, iar starea vitelor se îmbunătățește. În Ardeal afacerile C. le regulează legea din 1893. (Cf. Comasările de E. Dopp, Sibiu, Inst. tip.)

Comasca sau *Căcata*, o viroagă (gărlă cu apă) ce iese din Dunăre în josul Giurgiului, j. Vlașca; trece pe lângă satul Braniscea, și după ce se unesc cu Cacova, dă în Dunăre în dreptul Ostrovului Marotinu. În această viroagă se pescuiesc și produce mult pesce.

Comati, (*lat.*) sau *capillati*, la Daci numirea oamenilor de rînd, cari umblau cu capul gol. (V. și art. Pileati și Tarabostes.)

Combatant, militarul care cu arma în mână își face serviciul, în deosebire de necombatantul, care este aplicat în cancelarie și la alte servicii administrative.

Cominațiune, reunirea mai multor lucruri dispuse două câte două, și în genere câte ori câte, sau într'o ordine oarecare. Figurat: măsură sau măsuri prin care se prepară succesul unei afaceri. În chimie: unirea intimă a două corpuri sau mai multe, dând nascere unui alt corp. În algebră: fiecare din modurile deosebite de a grupa mai multe obiecte astfel, că în fiecare grupă să fie un același număr dat de obiecte, și ca aceleași obiecte să nu se găsească decât o singură dată împreună. În algebră se consideră trei moduri principale de grupare de obiecte: 1) *Aran-*

jări sau rînduiri, în cari mai multe obiecte date se dispun în grupe astfel, ca în fiecare grupă să fie un același număr dat de obiecte și ca o grupă să se deosebească de toate celelalte sau prin ordinea, în care sînt obiectele puse în grupă, sau prin felul cel puțin al unui obiect. 2) *Permutări* în cari în fiecare grupă intră toate obiectele dato însă în altă ordine; și 3) *Combinări* cari difer de aranjări prin aceea, că nu se ține samă de ordinea obiectelor, ci numai de felul lor.

C. chimică, v. elemente. *C. colorilor*, v. Colori.

Combinatoriu, registru aparținător lucrărilor tehnice la comasări; C. pe partea primă arată la fiecare proprietar moșia cea de înainte, iar pe a doua cea de după comasare.

Comburent, unele corpuri ca: oxigenul, clorul, sulful, etc., combinându-se cu alte corpuri desvoaltă atîta căldură, încât aceste din urma a r.d. Corpul care întreține arderea, ca oxigenul, etc., se numesc C., iar acel care arde: *combustibil*. [V. C. B.]

Combustibil, ori ce corp care se combină cu altul cu desvoltare de căldură și lumină. În general însă în vorba curentă sub numele de C. se înțeleg corpurile, cari combinându-se cu oxigenul din aer, desvoaltă căldură, pe care uoi o utilizăm în diverse moduri, fie pentru a ne încălzi în timpul iernei, fie pentru a obține forța mecanică în diversele mașini de vapori, sau în mașinile cu gaz, cu petrol, etc. Valoarea unui C. este cu atît mai mare, cu cît sub un volum mai mic desvoaltă un număr mai mare de calorii; pentru acest scop trebuie ca C. să fie cît mai pur. Ca C. se întrebunțează: lemnul, diversele feluri de cărbuni, petrolul, etc. [V. C. B.]

Combustio, (*Arsură*) în urma impresiunilor mecanice, fizice, chimice și biologice în țesăturile corpului se ivesc anumite schimbări. Locul supus insultelor amintite devine roșu, se umflă, doare și este oprit în funcțiune. Roșeața provine din prea multa cantitate de sânge în urma lărgirii arteriilor; urmarea acestei hyperaemie este, că multe celule albe de sânge ies prin porii arteriilor și se vîră în lacunele dintre țesături, de aci umflarea și în urmă presiunea exercitată asupra nervilor, de aci durerea și conturbarea funcțiunii. V. și art. Ardere. [Dr. Pop.]

Comea, *episcopiea Comei*. Printre numeroasele episcopii, ce le-au avut Români din dreapta Dunării în veacurile cele dintăiu ale creștinismului, este de a se înșira și episc. C., numită astfel dela cetatea Comea din Mesia. Urmă despre această episcopie găsim în actele conciliului dela Nicea, unde printre părinții adunați se citește și *Marius Comeae*, (după alții *Comensis*). Romanitatea sau latinitatea acestei episcopii, respective a credincioșilor ei, Le Quien (*Oriens Christ. Tom. I*) cu drept cuvînt o deduce din numele Marius, care latin este întocmai ca și Martialis și Lucipinus, (episcopi ai Apfariiei tot din Mesia). Pentru raporturile ierarhice ale acestei episcopii, v. art. *Abritul. Cetatea C.*, care după Teofan și Paul Aquileanul, era încă în floare pe timpul împ. Maurițiu, mai tîrziu a cădut cu totul în ruine, ca și alte cetăți romane din Mesia. (Cf. P. Maior, Ist. bis. Românilor; T. Cipariu, Acte și Fragmente.)

Comedia, reprezentarea dramatică a părții ridicule din viața omenească. Obiectul C.-ei nu sînt

deci nici crimele, nici nenorocirile cele mari, ca în tragedie, nici faptele și întâmplările serioase ale vieții de toate zilele, ca în dramă, ci viațile, capricioile, deșertăciunile, și mai ales faptele și moravurile ridicule. C. se împarte în farsă și în C. propriu zisă.

Farsa e o scurtă reprezentare comică, în care ridiculul se naște din o situațiune neprevădută sau din o intrigă; sau în care ni-se arată un tip grosolan, din ori ce clasă a societății, încărcat de viați și însușiri ridicule. Comicul în farsă e sau burlesc sau grotesc; și în loc de a avé înaintea noastră un caracter comic, avem o caricatură. Scopul farsei este numai de a ne amusa. Pentru aceea îi este permis a trece marginile probabilității, reprezentându-ne caractere și lucrări neverosimile, numai să producă un efect comic. *C. propriu zisă* se împarte în C. de intrigă sau de situațiune, C. de caracter și C. de moravuri. *C. de intrigă* stă diu't un sir de întâmplări sau aventuri ridicule, prin cari eroii C.-ei se încurcă din ce în ce mai mult, până la deslegarea prin un accident sau o acțiune supremă. Caracterele persoanelor sunt puțin relevate. În *C. de caracter* se reprezintă un singur caracter principal, un singur viațu sau o singură pasiune. În *C. de moravuri* se reprezintă obiceiurile și însușirile ridicule ale unei clase sau ale unui popor întreg. C. în cari se reprezintă mai multe caractere opuse unul altuia, însă nesubordonate, se dic *C. amestecate*. Francezii adaug la aceste și *C. plângătoare* sau *tragi-comedia*, (la comédie larmoyante), mai mult dramă decât C. Specii ale C.-ei mai sânt încă: C. fantastică, numită și idealistă, parodia comică, scenetele, proverbiul dramatic. *C. fantastică* își ia subiectele din mitologie sau din tradițiunile fabuloase, și atunci are de regulă înțeles alegoric; sau reprezintă tipuri literare, filosofice sau politice, cu scop de a ridiculisa exagerațiunile lor intelectuale. Ceea ce e farsa pentru viațile și defectele morale, aceeași este C. fantastică pentru monstruositățile intelectuale. *Parodia comică* e imitarea ridiculă a unei drame, tragedii sau poeme epice. *Scenetele* sau *baletul comic* reprezintă persoane alegorice, mitice, sau tipuri din viața comună, însă fără legătură între sine, având fiecare interesul său propriu. Ele n'au prin urmare nici o intrigă, nici un desnodământ, și sânt urmate de un dans executat de persoanele apărute pe scenă. *Proverbiul dramatic*, întrebuițat la Francezii mai ales în secl. XVII—XVIII, stă din un singur act și uneori din o singură scenă, și era destinat a explica prin întâmplări sau acțiuni din viața de toate zilele, un proverbiu care se spunea la sfârșit oa resumatul C.-ei. Uneori se da numai câte o schiță, a cărei completare se improvisa. Locul decorului îl ținea uneori un paravan sau două, de unde numirea de *C. de paravent*, jucate de obicei în familie. După modelul acestora s'au făcut în secl. nostru proverbiu mai dezvoltate, cari merită numele de adevărate C.-ii. Cf. și Opera.

Istoricul Comediei. C., ca înțreagă poesia dramatică, își are originea în cultul religios. La Greci ea s'a dezvoltat din cântecele și jocurile îndatinate la serbătorile dionisiace, în cari jucau persoane comice, în forma de pami și satiri. Grecii aveau 3 specii de comedii: drama satirică, în

care corul reprezenta cete de satiri și care, prin cuprinsul și forma sa, ținea mijlocul între tragedie și comedie; C. propriu zisă; și mimii. *Dramele satirice* se jucau după tragedii, ca poeme de recreațiune. C. la început erau farse burlesce; dela Epicharm din Sicilia (540—580 a. Chr.) împrumutată și Atenienii modelul adevăratei C.-ii. Ea avă la Greci 3 perioade: C. veche, medie și nouă. Semnul caracteristic al C.-ei vechi era o libertate aproape fără frâu, care permitea a ridiculisa pe scenă, nu numai datine și moravuri, ci și persoane cunoscute, cum a fost reprezentat Socrate și alte persoane de cătră Aristofane, cel mai mare poet comic al Grecilor, dela care însă au ramas numai 11 C. din 60. Legile impuseră C.-ei nterioare obiectivitatea necesară. *Mimii*, adeseori foarte lascivi, erau o specie de C.-ii corespunțătoare farselor moderne. La Romani C. fū cultivată după modelul celei eline, mai ales de Plaut și Terențiu; și se numia *palliata, praetextata, togata, tabernaria* (de cărcimă), după cum își lua subiectele din societatea elină, sau dintre senatorii și magistrații romani, dintre cetățenii de rând sau din plebei. Pe lângă C. regulată se cultivau în Roma, ca un fel de protest în contra elenismului, și *Atellanele*, C.-ii naționale, uumite astfel dela Atella, cetate oscă în Campania; ele existau încă înainte de Liviu Andronic, primul poet dramatic latin, și erau singurele drame, în cari era permis și cetățenilor romani a juca. Mimii romani, ca și cei elini, erau mici farse, adeseori triviale și foarte licențioase, în cari poetul da numai schițarea, lăsând să o completeze actorii, numiți ei înșiși mimi, prin inspirațiunea, gesturile și jocul lor. Mimii fură inobilitați pe timpul lui Cesar de Laberius și Publius Syrus, din ai cărui mimi a ramas o colecțiune de maxime morale. Despre pantomime v. Drama.

C. modernă își are începutul tot în cultul religios. Capii bisericii creștine, nepțând înălătura reprezentațiunile dramatice din obiceiul popoarelor, le deteră caracter religios și le înțroduseră în biserică. De prin secl. IV în biserică apusană și de prin secl. X în cea resăriteană se reprezentau scene din viața lui Isus și a sfinților, sub nume de miracule, mistere, patima Domnului, ș. a. (v. Drama). Precum din partea comică a cântecelor lui Bachus, executate de satiri, s'a născut C. veche; tot astfel din partea veselă și comică, înțrodusă mai târziu în dramele religioase creștine, s'a dezvoltat cu timpul C. poporauă, *jocul păpușilor*, în cari tipurile tradiționale Arlechino, Pulcinello, Polichinel, Patelin, Moș-Ionică, sânt strănepoții lui Maccus, Sannio, Panniculus și altor tipuri tradiționale ale C. romane. Pe urmele acesteia s'a cultivat apoi *C. literară*, ajunsă la cel mai înalt grad de dezvoltare în Franța prin Molière în secl. XVII, în Italia cu Carlo Gozzi și Goldoni în secl. XVIII. La noi s'a distins V. Alexandri prin cantonetele comice, vodevilele și comedia sa »Boierii și Ciocoi»; iar ați cele mai bune comedii sânt ale lui I. L. Caragiale. [M. Strajanu.]

Comedo, puncte negre cari se ivesc uneori pe nas, frunte, față și în alte locuri și din cari după puțină apăsare iese o materie în forma unui viermulete. Nu sânt altceva decât sēu din glandulele pielii și nu au nimic comun nici cu

un parazit; cu atât mai puțin cu *Ascarus fo-lliculorum* aflat în pielea feței.

Comenda, îngrijirea și administrarea unui beneficium bisericesc vacant. Usul-C.-lor în bis. este foarte vechiu. Când un beneficium devenea vacant se încredința administrarea lui unui econom, numit *comendator*. El putea fi laic, episcop sau cleric. În cazul prim administrat numai cele temporale și avea o parte din venituri; în cazul al doilea administra și cele spirituale. C. însă cu timpul au degenerat în abusuri și de aceea conciliul Tridentin le-a șters.

Comendurile de piață, servesc la transmiterea ordinelor și exercitarea poliției militare. Oficiul cel mai mare în grad din garnisoană este de drept comandant al garnisoanei. În orașele de reședință a comandamentelor, comandamentul pieței se delegă unui ofițer superior. El are sarcina de a observa ca să se execute toate regulile și măsurile stabilite în regulamentul serviciului în garnisoană.

Comenius, *Amos Ioan*, teolog și întemeietorul pedagogiei mai nouă, n. 1592 în Nivnitz din Moravia. La 1614, reîntors din călătorii, a fost numit director al școlii din Prerau, iar apoi preot în Fulnek. Din cauza unor certe religioase, retrăgându-se în Polonia, se făcù profesor, edând la 1631 opera sa »*Janua linguarum reserata*« (poarta deschisă a limbilor), care s'a tradus în 15 limbi, atrăgând atențiunea generală asupra reformelor școlare reclamate în acel op, ba Anglia și Suedia l-au invitat, și C. s'a și dus acolo, pentru a organiza școalele. La 1650, invitat de principele Rákoczy, a mers și în Ungaria spre a organiza școalele, și aici a compus celebrul său op »*Orbis pictus*« (lumea în figuri) edându-l în Sárospatak în 4 ediții. După moartea lui Rákoczy el se întoarce la Lissa, pe care însă fù silit să o părăsească din nou (1656) din cauza persecuțiunilor catolicilor. Restul vieții și-l petrece în Germania, de unde trece în Amsterdam și moare aici la 1670 (15 Nov.) În cei din urmă ani C. se confundase cu desăvârșire în misticism. C. a pus bazele mai multor principii pedagogice recunoscute astăzi de toți. Multe din ideile lui au fost dezvoltate mai târziu de Pestalozzi. Printre altele C. cere ca toți să aibă dreptul de a se împărtăși din roadele învățământului. Metoda cea mai bună, după el, este aceea care se întemeiază pe observațiunea individuală și pe experimente. Operele lui cele mai însemnate, afară de cele amintite, sânt: *Prodromus pansophiae universae*, (1639); *Echo absurditatum*, (1641); *Theatrum divinum* (1646); *Methodus novissimalinguarum*, (1648); *Opera didactica*, (1657); *Lux in tenebris*, (1665). În scrierea: »*Didactica magna*«, care este așa dicând o enciclopedie pedagogică împărțită în 33 capitole, a pus bazele organizării studiilor. În etate de 67 ani a scris: »*Unum necessarium*«, în care face mărturisirile sale religioase.

Comentar, explicare amănunțită și aprețiere a unui text. În general ori ce explicare sau aprețiere, ce se face asupra unei persoane sau unui lucru. O scriere a lui Cesar poartă numele de C.

Comerciu, în sens mai larg este un schimb de bunuri cu scop de a realiza un profit. Scopul C.-lui este: a distribui mărfurile după timp și loc așa, ca să se echilibreze oferta cu cererea;

astfel C. are rol intermediar între producător și consumator. La început C. consta numai în schimb de produse sau mărfuri, iar mai târziu a ajuns la completa sa față de dezvoltare prin inventarea monetei și a creditului. În sens mai restrins C. înseamnă schimbul profesional de produse sau mărfuri. C. s'a perfecționat cu înaintarea culturii, contribuind însuși la progresul civilizațiunii; lui se datorează cele mai însemnate descoperiri geografice și colonizarea unei părți însemnate a globului. După obiect se deosebesc: C. de mărfuri, de imobili, de efecte, de bani, etc.; după cantitate: C. en gros (C. cu ridicata, toptangeria) și C. en détail (cu bucată); după loc: intern, exercitat în interiorul țerilor, sau extern, între diferite națiuni, din care cauză este numit și internațional. C. internațional poate fi C. de import, export sau transit, când o marfă trece numai prin o țeară, pentru a fi vândută în altă țeară; C. pe uscat și C. maritim, după cum el se practică pe căile de comunicațiune de pe uscat sau pe ape. (Cf. și titl. amint. în ac. articol.)

Comercial, ce privește comerțul. *Crisă C.-ă*, o conturbare adâncă a comerțului și comunicațiunii și prin aceste a echilibrului între producțiune și consumațiune. *Politica C.-ă*, principiile după cari un stat își apără și validitatea interesele pe teren C. față cu străinătatea, priu vâmi, premii, convențiuni, etc. *Convențiuni C.-e*, convențiuni încheiate între diferite state — de regulă pe baza reciprocității — cu privire la exportul și importul produselor lor. *Științe C.-e*, științele a căror studiere este de folos și de lipsă pentru comercianți (geogr., istoria și dreptul com., merceologia, etc.) *Statistica C.-ă*, acea parte a statisticii care se ocupă cu mișcarea C.-ă. (Cf. și art. Camera, Colonii, Corespondența, Dreptul, Societăți și Usanțe C.-e.)

Comerciant, acela care face comerț (fapte de comerț) în numele său propriu ca o profesiune obicinuită.

Comers, (franc. commerce), 1) termen usitat în limba studentească, înseamnă: petrecere, în cursul căreia se observă anumite reguli, obicnuite mai cu samă la studențiunea germană; chef studentesc cu comandă. 2) Un joc de cărți francez.

Comes, (lat.) la Romani, pău în timpul împăraților, o persoană ce petrecea pe ampoiați în provincie spre a le sta în ajutor. Mai târziu se numiau C. persoanele din suita împăratului la călătorii. Dela Diocletian și Constantin cel Mare încoace se numesc C. *consistoriani* membrii consistorului împăresc, format din ampoiați de frunte ai imperiului. Pe rând C. deveni titlatura generală a unui ampoiat mai înalt, și mai târziu o simplă titlatură de onoare, la care se deosebiau însă ranguri diferite. În evul mediu titlul C. a fost sinonim cu titlul de comite. (v. ac.)

Comes Saxonum, C. *nationis Saxonicae*, căpetenia Sașilor ardeleni, ale căror scaune se unesc cam pe la capătul secl. XV, formând așa numita *Universitas Saxonum*, al cărei cap devine apoi judele regesc (judez regius) din Sibiu cu titlul C. S. Acum titlul de C. S. îl poartă totdeauna comitele suprem al comitatului Sibiu.

Comestibil, ce se poate mâuca; ce servește ca hrană.

Comete, corpuri ceresci nebuloase, cu o coamă, ce se întinde în direcțiune opusă dela soare; unele au mai multe coame. Calea C.-lor în jurul soarelui are formă de parabolă, mai rar de elipsă; din această cauză ele se văd numai în timpul când sunt în apropierea soarelui (C. periodice). Mișcarea C.-lor se întâmplă după legea de gravitațiune a lui Newton. Înainte de folosirea ochianelor pentru observarea acestor corpuri ceresci (1729), erau cunoscute relativ numai puține C. Până la 1700 se cunoșteau 482 C., de atunci încoace s'au mai descoperit vr'o 333 C. La C. vizibile cu ochiul liber se deosebesc simburile (în formă de stea), care împresună cu învelișul său nebulos (coma) formează »capul C.-ei, dela acesta se întinde în formă de arc coama, care poate avea lungimi diferite (la C. din 1848 coama avea 200 milioane km.); coama se formează numai în apropierea soarelui, depărtându-se C. de soare, ea dispăre. La C. telescopice adese lipsesc coama. Unele C. se desfac în două (C. lui Biela din 1845) altele în mai multe părți (C. din Septembrie 1882 s'a desfăcut în 4, C. lui Brooks 1889 în 5 părți). Mai întâiu Halley descoperi periodicitatea de 76·3 ani a C.-ei numite după dînsul. Remarcabile sînt C.-le cari au o perioadă relativ scurtă de revoluțiune, 3—6 ani, cari prin urmare se arată mai des. După Schiaparelli C.-le se compun din grupe de corpuri mici solide, cari se împrăstie dealungul căii C.-ei, și ajungînd în atmosferă devin vizibile.

Comfort, (*engl.*) ce se cere pentru o viață plăcută; comoditate, tîcîă.

Comiat, (Komyath), district valahic în Banat, situat pe terenul Ersigului, iar după alții în părțile Zorlențului și Mutnicului. Când reg. Sigismund a voit să zălogească C. pe bani lui I. Corvinul, s'a revoltat nobilimea, protestînd și reclamînd drepturile sale; după 25 ani reg. Ladislau V, la 1457, a restituit autonomia C.-lui. [V. Grozescu.]

Comic, ridiculul (v. ac.) reprezentat prin acțiune. C. rezultă din firea particulară a persoanelor, din defectele și viciile comune, sau numai din împrejurări, de unde deosebirea între C. de caracter, C. de intrigă sau de situațiune și C. de moravuri. C. împreunat cu tragicul devine tragi-comic. Înrudite și uneori sinonime cu C. sînt burlescul, eroi-comicul, grotescul, caricatura, glumețul. *Burlesci* (dela ital. burla = glumă) se dic vorbele și faptele triviale, contrare demnității persoanelor, căror li-se atribuie; este umilul în acțiune, opus demnității sau sublimului. O lucrare literară serioasă, preschimbată prin imitațiune într'un stil burlesc, se dică *parodie*. *Eroi-comicul*, din contră, atribuie vorbe, însușiri și acțiuni eroice unor persoane umile, sau altor ființe inferioare. S. e. Batrachomimachia, atribuită lui Omer; Resbunarea șoarecilor, poemă de Gr. Alexandrescu, Le lutrin (Strana) a lui Boileau. *Grotesc* (dela ital. grotta, peșteră, numire împrumutată dela picturile vechi, aflate în peșterile sau criptele antice), este C., ce se naște din exagerarea preste măsură a ridiculului. La început Grotesc însemna, în artă, figuri capricioase, fantastice și de obicei grațioase, numite arabesce; mai târziu se aplică numai figurilor schimonosite și aproape caricaturate. Când ridiculul prezentat în obiectele de artă este atât de enorm, încât pare tocmai opus

idealului aceluia lucru, sau este idealul urîtului, se dică *caricatură*, (dela ital. caricare, a încărcă). Analog acestor specii de comic, însă cu o nuanță deosebită, este *Glumețul*, (frc. bouffon), care n'are alt scop decît amuzarea; el rîde pentru a rîde. În literatură *Farsa* e mai ales felul de scriere, în care întră burlescul, grotescul, caricatura și glumețul. [M. Strajan.]

Comilitor, (lat. commilito) »comilitar», cel ce într'o armată are același rang, ca și celalalt; apoi camerar, coleg de școală și universitate.

Cominărit, v. Comănărit.

Cominațiune, amenințare, advertisement, atragerea atențiunii la urmările unei lucrări greșite.

Comines, (pron. Comin), *Philipp de la Ollie de C., Sieur d'Argenton*, om de stat și istoric frc., n. 1445 în Flandria, la început omul de încredere al lui Carol cel Curagios, apoi 1472 al lui Ludovic XI de Franția; acuzat de trădare, fû destituit 1486 de Carol VIII, și după închisoare de 8 luni în o colivie de fier, exilat; mai târziu C. a fost ambasador în Veneția. † 1509 în Argenton. A scris valoroasele »Mémoires», 1464—98.

Comis, *Marele C.*, demnitate boierească, cu atribuția de mare prefect al curții și cailor domnesci. La ceremonii însoțea de aproape pe domn și avea grija paradei și a calului domnesc. În timpul Fanarioșilor această boierie decădă mult și se consideră ca boierie de clasa II. În Moldova era mai puțin importantă ca în Valachia. Avea sub el ceata »comișeilor.» (V. și Comis). [O. L.]

Comișanii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul drept al Ialomiței; are 1248 loc. (Dicț. geogr. 1890); 1 biserică și 1 școală mixtă.

Comisar, persoană însărcinată cu anumite agende, mai ales în afaceri publice. *Comisariat*, oficiul, funcțiunea unui C.

Comisionar, persoana care îndeplinește o afacere în urma ordinului alteia (a comitentului).

Comision, imputernicire, comandă, sau și plata C.-lui. (v. Mandatul comercial.)

Comisiune, însărcinare de a face o lucrare, ordin de a realiza o afacere; însăși această afacere sau și persoanele însărcinate cu realizarea ei. Se dă numele de C. și unei reuniuni de mai multe persoane însărcinate cu o lucrare extraordinară sau periodică. (Despre C. în înțeles comercial v. art. Comisionar și Mandatul comercial.)

Comissatio, (*lat.*) la Romani procesiuni bachantice, cari se făceau dnpă »cena» și durau până în zori de zi. (V. Bacchanalia.)

Comisura, (botan.) linie sau față de unire a două organe; s. e. între cele două carpele ale gynecelului Umbeliferelor, și mai târziu între cele două achenes, sînt 2 linii comisurale, etc.

Comitas gentium, *C. nationum*, (*lat.*) curtoasie internațională, observarea și considerarea amicală și binevoitoare a intereselor politice și economice ale altor state. Desconsiderarea îndatoririlor impuse de C. poate provoca retorsiune (v. ac.)

Comitat, diviziune administrativă, județ în Ungaria și Anglia. Ungaria este împărțită în 63 comitate. În fruntea C.-lui stă comitele suprem, numit de guvern, ca organ de încredere al acestuia. Primul funcționar al C.-lui este vice-comitele. Com. supr. numai supraveghează și controlează, vicecomitele însă dispune și conduce administrația în comitat. În puterea dreptului lor municipal, (v. municipiu) C.-le prin reprezentanța

lor (comisiunea municipală) exerciază autonomia municipală, mijloces administrația de stat, decid în afaceri lor proprii interne. Își fac statute, își aleg funcționarii, votează aruncuri de dare și budgetul comitatului, și se pot ocupa și cu cause de interes general pentru țeară. C. corespundează nemijlocit cu guvernul, ele se pot adresa cu petițiuni de dreptul la guvern și la ori și care casă a corpurilor legiuitoare, cărora le pot comunica vederile și părerile lor spre luare în considerare sau orientare. Comisiunea (representanța) municipală în C. consistă după mărimea populației din 120—600 de membri. Numărul îl stătoresce fiecare C. prin statut aprobat de guvern. Membrii sînt pe jumătate acei contribuabili bărbați de 24 ani și maioreni, cari plătesc pe teritorul C.-lui cea mai mare dare directă de stat, iar jumătate sînt aleși de alegătorii îndreptățiți la alegerea de deputat dietal. Comisiunea municipală ține cel puțin de două ori pe an, primăvara și toamna, câte o adunare generală ordinară pentru censurarea rațiociniilor fondurilor și fundațiilor și pentru votarea budgetului anului următor. Ședințe extraordinare poate convoca comitele suprem după necesitate. În adunarea generală presidează comitele suprem, sau fiind el împiedecat vice-comitele. În adunarea generală se votează statutele, se aleg — pe lângă candidare — funcționarii comitatului, se decide în cauzele interne ale C.-lui, se censurează budgetele și rațiociniile comunelor și se aprobă, sau se anulează conclusele subșternute sau recurate dela comune. Conclusele adunării generale se pot recura la ministrul de resort.

Comite, conte, în imperiul francilor șeful unui pagus, (germ. Gau). Comitele avea suprema putere administrativă și judecătorească. Devenind funcțiunea de C. ereditară, usufructul bunurilor ce le folosea ca C. în loc de plată, se schimbă în proprietate. Aceasta e originea conților mari proprietari în occident, cari câștigară pe rând cu timpul, mai ales în Germania, o pozițiune aproape suverană. Din secl. XV încoace cuvîntul C. devine titlatură aristocratică.

Comite suprem, (magh. *Főispán*), organul de încredere al guvernului, reprezentantul puterii executive în comitate. După § 56 art. de lege XXI din 1886 în fruntea fiecărui comitat ori cetății cu drept municipal stă un C. supr., pe care îl numesce regele la propunerea ministrului de interne. C. controlează executarea legilor și ordinațiilor guvernului și administrarea comitatului (v. ac.) El nu aduce decisiuni, nu administrează, ci numai controlează, supraveghează, numesce pe unii funcționari și presidează în ședințele generale ale adunării municipale, ale comitatului permanent, ale consiliului administrativ și în ale altor subcomisiuni, unde ștece legea expres că este președinte. Dreptul cel mai mare ce-l exercită C. supr. este, că în comisiunea candidatoare la alegerile funcționarilor comitatensi, din 6 membri numesce el 3, și în cas de vot egal, decide el că cine să fie candidat și admis la alegere. Un drept cardinal al C.-lui supr. este și acela, că el, afară de acei funcționari cari sînt membri ai comisiunii administrative, pe toți ceilalți funcționari îi poate trage ori și când în cercetare disciplinară, sus-

pinde din post și înlocui cu alții până la încheierea cercetării ordonate. Postul de C. supr. nu se poate identifica cu numirea de prefect, (Rom.) căci alta este sfera lui de activitate.

Comitent, persoana care dă ordin sau comandă alteia (comisionarului). V. Mandat comercial.

Comitet, (*franc.*) adunare, corporațiune care lucrează din însărcinarea și în numele unei reuniuni mai mari, de care este ales. De regulă are agende preparative și executive.

Comitet de supraveghiare, organul, care în sensul legii comerciale ung. e chemat a controla gestiunea societăților comerciale. C. se alege prima dată numai pe un an, iar mai departe cel mult pe trei ani. Drepturile C.-lui sînt: poate controla ori când cărțile, scrisorile și cassa societății; datorințe: e dator a convoca adunare generală extraordinară, dacă a observat abuzuri, și a examina conturile anuale, bilanțul și propunerile referitoare la folosirea eventualului profit și a face către adunarea generală raport, fără de care nu se pot lua în obiectele din chestiune concluse valide.

Comitia, în Roma veche adunările cetățenilor, în cari poporul vota asupra propunerilor (*rogatio*) ce i-se făceau.

C. Curiata, una din cele trei adunări de popor la Roma și cea mai veche din câte trele. Luau parte în ea în timpul regilor numai patricienii, i-se atribuia dreptul de a declara resboiu, a încheia pace, a alege pe regi, a schimba constituția și a primi apelul celor condamnați la moarte de rege. În timpul republicei se îngrijia numai ca să uu se stingă familiile nobile.

C. centuriata, instituite prin Servius Tullius, compuse din patriciani și plebei și se compuneau la început din 193, mai târziu din 375 centurii; în C. cent. se alegeau magistrații mai înalți, se decidea asupra resboiului și păcii și se votau legi. C. se convocau prin edict; obiectul votării (*rogatio*) trebuia sa fie expus vederii publice în decurs de 17 zile (*trinundium*). Votarea se întempla la început verbal, mai târziu cu tăblițe; fiecare votant căpăta două tăblițe, una pro cu inscripția V(ti) R(ogas), alta contra cu A(ntiquo). dela 472 C.-ile cent. și-au împărțit drepturile cu: **C. tributa**, în care poporul, patriciani și plebei, își dedeau votul sub conducerea consulilor, pretorilor, etc. în felul, că fiecare trib avea numai un vot. La început C. trib. se ocupau numai cu afaceri de ale plebei, dar cu timpul aceste corporațiuni democratice au câștigat tot mai multă influență asupra afacerilor statului, au devenit organele adevărate ale suveranității poporului. Sub imperiu s'au mai susținut C. cent., dar activitatea lor se mărginea la înregistrarea rezultatului alegerilor dela senat sau a decisiunilor împăratului.

Comitialis morbus, (*lat.*) numirea epilepsiei (v. ac.) la Romani.

Comlăuș, (Kömlös-Ó-Szt.-Anna), com. mare în Ung., cott. Arad. În anele vechi apare la 1332. Are 786 case, cu 4458 loc., (3291 Rom. gr.-or.). Românii au trei școli regulate. Teritoriul e de 6281 jug. cat.; pământ arător; se cultivă industria de casă, pomăritul, mătăsăritul, stupăritul, prășirea de cai, frumoase vite cornute și porci. [†]

Comloș, (magh. Bánát-Kömlös), com. mare în Banat, cott. Torontal, fundată la 1720 prin co-

lioniști sârbi dela Ipek. La 1784 mai multe familii rom. din Trans. s'au stabilit la C., unde se aflau deja Români din părțile bănățene; mai apoi, sub Tudor Vladimirescu, o mulțime de familii proscrise din Craiova, Slatina și Polovraaci, s'au refugiat la C. Comuna bisericască gr.-or. rom. are 4 școale conf., cu 3 învățători și o învățătoare, cor vocal întemeiat la 1886 și o bibliotecă de 370 opere; fondurile parohiei trec preste 20,000 fl., afară de realități. În C. se află 2 case de păstrare, reuniune de pompieri, reuniune pentru înmormântări, o asociațiune a măiestrilor și a comercianților, etc. Are 961 case cu 5354 loc., (3425 gr.-or., 416 gr.-cat., 1486 rom.-cat.) În C. s'au născut Meletiu Dreghici și poetul Iul. Grozescu. Poporul rom. se ocupă cu crescerea vitelor de soiul ales, cu comerțul și cu industria. [I. Vuia.]

Commelina L., (botan.) gen de plante erbacee cu flori albastre, gălbui (rar albe) din fam. Commelinaceae, trib. Commelineae, cu cime adese bifide fiecare învârlite de o unică spată pe pedunculii solitari și capsula 3 loculiddehiscentă, două loculide anterioare 1—2 ovulate, cea posterioară mono-ovulată sau seacă. Cuprinde preste 80 specii răspândite în toate țerile calde, cu excepția sudului Europei, câteva americane aparțin și regiunii temperate. Din ele se cultivă unele s. e. *C. africana* L., *C. benghalensis* L. în florării, altele precum *C. erecta* L., *C. virginica* L., s. e. ca plante ornamentale rustice ale grădinilor noastre. [A. Pr.]

Commelinaceae, (botan.) familie de plante erbacee monocotyle cu perigon corolin regular sau monosimetric, gineceu super și ovule orthotrope. După dehiscenta fructului și caracterul staminelor se disting trei triburi: *Pollieae*, cu fruct indehiscent și 6 stamine perfecte, aici aparține genul *Pollia*; trib. *Commelineae* cu capsula loculiddehiscentă și până la 3 din 6 stamine staminoideu dezvoltate, aici aparțin s. e. genurile *Anilema*, *Commelina*, etc.; trib. *Tradescantieae* cu capsula loculiddehiscentă și stamine perfecte, aici aparțin genurile *Zebrina*, *Streptolirion*, *Tradescantia*, ș. a. [A. Pr.]

Comment, (franc., pron. coman.) înseamnă în limba studențească germană totalitatea formelor tradiționale ale vieții studențești; se vorbește de un *C. de scrimă*, *C. de bere*, etc. C. are de scop susținerea bunelor moravuri și a ordinii în viața studențească.

Commis, ajutor comercial, acea persoană care a trecut preste timpul de serviciu ca învățăcel în o afacere. *C. voyageur*, un impiegat care călătorește pentru cercetarea mușterii unei afaceri; face oferte și vânzări sau cumpărări în numele firmei ce o reprezintă. De multe ori C. v. sînt însărcinați și cu încasări de bani în numele șefilor săi.

Commissoria lex, v. Clausula cassatorie.

Commissum, (lat.) termen de jurisprudență în dreptul roman. *Commissa poena* pedeapsă prescrisă, prevădută; *commissa lex*, lege obligătoare. Acest termen nu se mai întrebunțează în jurisprudența modernă.

Commodatum, (lat.) lucru dat cuiva pentru folosința gratuită cu îndatorirea de a-l înapoia intact la un timp anumit. *Commodans* sau *Commodator* este cel ce dă, iar *Commodatarius* cel

ce primește lucrul. Contractul însuși se numește *Contractus commodati*.

Commodum, (lat.) în general: folos, câștig; în relațiuni de contract ori ce folos ce rezultă din obiectul contractului.

Commodus, *Lucius Aelius Aurelius*, împărat roman, n. 161, a ajuns împărat la 180 d. Chr.; a fost tiran, luxurios, laș și a prădat averea statului; a fost sugrumat, la îndemnul soției sale Marcia, la 31 Dec. 192.

Common law, (engl., pron. com'n lao), dreptul consuetudinar în Anglia.

Common sense, (engl., pron. com'n sens), bun simț. Numele unei școale filosofice, întemeiată de Reid (Scoția), care vede culmea gândirii filosofice în consonanța ei cu mintea sănătoasă.

Commons, House of, (engl., pron. haus of com'ns), în Anglia camera deputaților aleși; în opozițiune cu casa de sus.

Commotio, (lat.) sguduire.

Comneni, numele unei fam. bizantine, care domni pe tronul din Constantinople din 1081—1185, iar în Trapezunt dela 1204—1461 (v. art. Isac, Alexios [I—V] Ioan II, Manuil I). De amintit este *Anna Comnena* (v. ac.). *Andronic I C.* 1183 până 1185 ajunse domn răpind tronul vărului său, împăratului Manuil I, omorî pe veduva împărăteasă și pe fiul ei. După scurtă domnie fu însuși omorît în reșcoala de sub Isac Angel (1185). El fu cel din urmă domn în Constantinople, căci nepoții săi întemeiară la 1204 imperiul Marilor Comneni din Trapezunt. Cel din urmă C. din Trapezunt e *David*, care a fost repus la 1462 de Mohamed II.

C. Demetriu, istoric, n. 1750 în Corsica. Scrise mai multe opuri istorice, în cari căuta mai ales să dovedească originea sa din familia C.-lor.

Como, prov. ital. în Lombardia, 2796 km²., cu 565,411 loc. (1890). *Capitala C.*, situată la țărmul sud-vestic al lacului cu același nume, are dimpreună cu suburbiile 25,560 loc.; residență episcopicească; catedrală gotică din secl. XIV; lângă port e statua lui Volta. Pe înălțimea deasupra orașului a fost cetatea Baradello, ruinată de Barbarossa. — *Lacul C.* (Lacus Larius) lung de 37 km., lat de 2—5 km., până la 600 m. adînd, situat la înălțime de 202 m. preste nivelul mării, are suprafața de 156 km². Prin el curge riul Adda. Pentru poziția pitorească a țărmurilor săi e mult cercetat; în partea sudică e despărțit prin promontoriul Bellaggio în două părți, dintre cari cea estică poartă numirea de „Lago di Lecco”. Comunicațiune regulată de vapoare între orașul Como și Colico.

Comoara, v. tesaur.

Comorin, *Cap*, promontoriul sudic al Indiei anterioare.

Comoro, șir de insule în lungime de 245 km., între țărmurile nord-vestice ai Madagascarului și între Mozambic, cu o climă domoală scufită de vînturi și cu o vegetațiune bogată. Trei dintre insule stau sub sultanii arabi, localitățile mai mici își aleg conducătorii dintre nobilii lor. Insula a patra *Mayotta*, de 366 km²., cu 12,000 loc., dela 1841 este în posesiunea Franței. Dela *Mayotta* spre nord este insula *Nyanina*, cea mai înfloritoare, 373 km²., cu 12,600 loc. *Mohilla* 231 km²., cu 6000 loc. C. mare (Angazija) vestită prin munții vulcanici, (1002 km²., și 35,000 loc.)

Comoroșan, Alexiu, profesor rom., n. 1 Martie 1842 în Comănești (Buc.); a studiat teologia în Cernăuți și Viena. La 1868 administrator parohial în Bilca, 1871 profesor de religie și de limba rom. la gimn. din Suceava; 1872 spiritual la seminarul cler. din Cernăuți; 1874 suplent, 1875 prof. extraordinar și 1878 prof. ord. la catedra de teologie a universității Francisco-Iosefină; 1881 numit protopresbiter. † 4 Nov. 1881. Scrierile sale s'au tipărit de către succesorul său Dr. Emilian Voiuțchi în două tomuri, sub titlul: »Prelegeri academice din dogmatica ortodoxă, partea generală și partea specială«. Cernăuți, 1887 și 1889, iar altă scriere: »Doctrina romano-occidentale despre satisfacțiune«, în revista »Candela«, 1889, 1890. [Dr. I. G. Sbiera.]

Comoșteni, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe țărmul drept al Jiului; are 1197 loc. (Dicț. geogr. 1896), 1 biserică și o școală mixtă.

Compactate, concordat sau convențiune de împăciuire încheiată la 1433 între deputații conciliului din Basel și între Husiții calixtini din Boemia, prin care acestora li-s'a conces pe un timp oarecare cuminecarea sub ambele forme (a pâinei și a vinului), iar ei au reintrat în sinul bisericii catolice.

Compagnie, societate în care sînt 2 sau mai mulți părtași pentru a întreprinde o afacere de regulă mai mare. Pe scurt »Comp.« sau »Cie« înseamnă de regulă societățile comandite, unde înaintea cuvîntului & Cie vine numele societărilor sau societărilor, cari garantează nelimitat. (V. societățile comerciale.)

Compagnonage, reuniuni de sodali înființate cu scop de ajutorare mutuală și de apărare contra exploatării din partea întreprinzătorilor. C. existau încă în secl. XIV. Cu dezvoltarea sindicatelor de uvrieri C. și-au pierdut însemnătatea.

Compania, trupă cu efectivul de 90—270 soldați; comandantul ei e un căpitan. Din 4 C. se formează un batalion, iar compania se împarte în Rom. în 2 plutoane, fiecare pluton în 2 semiplutoane și acestea în 2 secțiuni, adică total 8 secțiuni; iar în Austro-Ung. C. se împarte în 4 secțiuni și acestea în 4 roiuri.

Comparația, (*lat.*) 1) acțiunea de a compara, de a asemăna; 2) figură stilistică; 3) (gram.) trecerea adiectivului prin gradul pozitiv, comparativ și superlativ; 4) operațiunea intelectuală, prin care cugetarea află momente de asemănare și de diferență între obiectele gândirii, și servește de basă la formarea de noțiuni pe calea analitică.

Comparativ, al doilea grad al comparației (v ac.). Prin C. se exprimă o deosebire oare care în urma unei asemănări.

Comparetti, Domenico, filolog italian, n. 27 Iunie 1835 în Roma, studiu aici, fiind în același timp și farmacist; 1859 prof. de l. și liter. gre. la univ. din Pisa și după călva timp ocupă aceeași catedră la Inst. de Inalte-Studii din Florența. Afară de numeroase scrieri asupra literaturii gre. C. ne-a dat »Virgilio nel medio evo«, II ed. Firenze, 1869, trad. în l. germ. 1875. Novelline pop. italiene. Torino, 1873; în colaborație cu Al. d'Ancona 7 vol. de »Canti e racconti del popolo italiano«. Torino, 1869—1879. Dela 1884 C. a început o importantă publicațiune archeologică »Museo italiano di antichita classica«. C. e m.

coresp. al Acad. de Inscricții din Paris dela 9 Ian. 1885. [D. E.]

Compas, C. de desemn, instrument compus din două brațe în general de alamă, servind la măsurarea lungimilor și la descrierea arcurilor de cerc. Există și C. cu trei brațe pentru măsurarea deodată a distanțelor între trei puncte, dar acestea nu prea sînt întrebuințate.

C. de grosime, sînt compuse din două brațe curbe articulate; sînt destinate a măsura diametrele exterioare ori interioare ale pieselor mecanice.

C. de proporțiune, un C. cu brațe împărțite în segmente egale pe cari sînt notați numeri progresivi.

C. de reducțiune, cu brațe graduate și articulate prin un cep mobil.

C. de drum, busolă (v. ac.) marină, așezată lângă roata cărmei unui vas de apă. Acul magnetic poartă un disc de carton sau de talc, care prin greutatea lui micșorează numărul oscilațiilor acului. Pe acest disc se află trasată rosa vînturilor și el servește a indica drunul urmat de vas, care vine determinat de unghiul ce formează acest drum cu meridianul magnetic al localității. Cutia busolei e susținută prin o suspenșiune cardanică.

C. de variațiune, busolă portativă ce servește în marină la determinarea azimutului unui punct. Are două fire orizontale întinse pe cutie și între ele perpendiculare. O alidadă, fixată cu axa ei în direcțiunea unui din aceste fire, servește a mira punctul dat, iar celalalt fir servește a ceti pe busolă unghiul ce el formează cu meridianul magnetic, și care este complementar cu azimutul punctului dat. Observațiunea se face prin doi observatori, dintre cari unul mirează punctul dat, iar celalalt cetesce unghiul complementar al celui cerut, neputînd ceti acest din urmă pentru a nu supăra pe primul observator în observațiunile lui.

Compas, în sens figurat: o carte care cuprinde datele statistice despre societăți sau întreprinderi mai însemnate. C. există pentru diferite ramuri de afacere. (C. pentru bănci și casse de păstrare, C. pentru bănci de asigurare, etc.)

»**C. românesc**« publicațiune editată de N. P. Petrescu, care conține datele statistice despre toate cassele de păstrare, bănci și însoșiri înființate și conduse de Români în Ungaria și Transilvania.

Compatibilitate, calitatea lucrurilor de a pute exista unul cu altul. *Funcțiuni compatibile* sînt acele, a căror exerciere de o aceeași persoană nu violează principiul separațiunii puterilor. (V. incompatibilitate.)

Compendiu, (*lat.*) prescurtare, resumat, manual; *compendios*, scurt, concis.

Compensațiune egalarea, anularea reciprocă a efectelor contrare ale puterilor. În științele comerciale: egalare, saldare. De regulă are loc între bănci sau comercianți, dacă prin pretenșiunile unuia se egaleză ale altuia.

În înțeles juridic C. mai însemnează și egalarea (anularea) înjuriilor reciproce. **C. magnetică**, egalarea influenței fierului unui bastiment asupra busolei. **C. termică**, egalarea schimbării volumului corpurilor în urma schimbărilor temperaturii.

Competența, dreptul de a judeca în o afacere; cercul de acțiune, stabilit prin lege, al unei autorități publice. *Conflict de C.*, neînțelegere între două sau mai multe autorități asupra întrebării: care dintre ele este în drept a judeca în o anumită afacere.

C. se numește și aceea ce de drept aparține cuiva, ce nu i-se poate lua. *Beneficium competentiae*, beneficiul de drept care acordă debitorului în anumite condițiuni favorul, ca în cas de execuțiune silită să nu i-se poată lua cele indispensabile pentru susținerea proprie.

Competențe se numesc în Ung. și taxele ce le încassează statul dela aceia, cari cer întruvenirea autorităților publice. (V. taxa de timbru și înregistrare, etc.)

Compiègne, capitala unui arondism. în depart. frc. Oise, cu 14,022 loc. (1891); castel renumit, întemeiat de Ludovic cel Sfânt, cu un parc de 14.5 km². Aci s'au ținut odinioară multe diete și concilii; 1430 fû asediat de Englezi, când aceștia prinseseră pe Jeanne d'Arc.

Complatae, Constitutiones, v. *Approbatæ*.

Compilationes cintequæ, acele colecțiuni de decretale (v. ac.) cari au fost făcute după aparițiunea decretului lui Gratian (1151) și înainte de colecțiunea lui Gregoriu IX (1234). Aceste C. conțin canoane de ale sinoadelor, decrete de ale Papilor și sentințe de ale sf. Părinți, cari au fost omise de Gratian, și decretale edate după aparițiunea decretului. C. sînt 5: 1) *Breviarium extravagantium*, publicat de Bernard Circa, preposit de Pavia pe la 1190. 2) C. secunda, publicată de Ioannes Wallensis pe la 1202. 3) C. tertia, publicată sub Papa Inocențiu III de Petrus Beneventanus la 1210. 4) C. quarta, publicată la 1217, autorul e necunoscut. 5) C. quinta, publicată sub Papa Honoriu, III (1216 până 1227). În acest interval au mai apărut și alte colecțiuni de mai puțină însemnătate. Inșă numai acele 5 au fost primite ca text și explicate în renumita universitate din Bologna, și folosite în biserica ca codice de legi. [Dr. I. Radu.]

Compitum, (*lat.*) la Romani locul unde se încrucișau două drumuri. La locurile acestea se venerau zei *Lares compitales*.

Complainte, (*franc.*) în terminologia veche juridică frc. nume dat acțiunii posesorie.

Complement, întregire, completare. În matematică se numește *unghi* sau *arc complementar* acelea, cari completează un alt unghi sau arc la 90°. Complementare se numesc și două frângeri, cari se întregesc la 1, ori două logaritme, cari se întregesc la 10. *Colori C-are*, v. *Colori*.

Complex, cuprins, volum. reuine; totalitatea părților ce compun un lucru.

Complicat, încălcat, împletit, încurcat. *Boala C-e*, vîreia unui morb nou la o boală deja existentă. *Fractură C-ă*, fractura unui os împresmată cu vulnerarea părților moi (piele, musculatură), ce-l încungură.

Complicitate, în dreptul penal conlucrarea mai multor persoane la o infracțiune: prin provocare la comiterea infracțiunii, sau prin conlucrare la săvîrșirea ei, intenționând-o ca act propriu, sau în fine prin ajutorarea autorului sau autorilor unei crime sau unui delict. Agenții provocatori se pedepsesc întocmai ca autorii, iar

complicii, dacă cooperațiunea lor nu a fost astfel înoată fără ea delictul nu s'ar fi oomis, se pedepsesc mai jos decât autorii principali. (Cf. Cod. pen. rom. titl. V.)

Compliment, (*franc.*) 1) discours solemn ținut unui înalt personagiu; 2) mio discours în prosă sau vers, ce se face cuiva ocasiunea unei serbări; 3) cuvinte de civilitate adresate cuiva, oral sau în scris, la o întâmplare fericită sau nefericită.

Complintre, partea secundară a dicerii (proposiției), care întregesc înțelesul unui verb; C. e de două feluri: *directă*, când răspunde la întrebările: pe cine, ce? și *indirectă*, când răspunde la întrebările: cui? despre cine, despre ce, prin cine, prin ce, de cine, de ce? etc.

Complot, este unul din delictele cele mai grave prevădute în codul penal. C. poate fi calificat, după circumstanțe, crimă sau delict propriu *dis*. În legislațiunea penală rom. C. este un atentat plănuit contra persoanei șefului statului și a familiei sale, sau uneltit în scop de a aștia reboin civil, de a înarma cetățenii unui contra altora, ilegale întrebunțări de forță publică, devastățiuni și jefuiri publice. Pentru săvîrșirea C.-lui, adevă, mai exact, pentru consumarea delictului sau crimei de C., legea nu cere ca delictul sau crima să fie isbită, legea califică C. faptul sfătuirii, luarea hotărîrii de către mai mulți indiviđi spre a-și ajunge scopurile prin atentate proiectate contra vieții sau persoanei șefului statului și a familiei sale, sau prin atentatele la provocarea reboiului civil, înarmarea, etc. C. în contra vieții Suveranului și a familiei sale se pedepsesc cu muncă silnică pe viață; C. contra formei de guvernament se pedepsesc cu reclusiunea. Celelalte C.-uri se pedepsesc când ca crimă, (osândă pe viață sau pe timp mărginit) când ca delict (închisoarea corecțională), după cum execuțiunea lor a avut drept consecință omoruri, jefuiri, etc., și după cum execuțiunea sau numai prepararea lor a avut rezultate ușoare.

Compluvium, (*lat.*) deschisătura în mijlocul coșului la partea casei romane, numită atrium.

Component, aceea ce servește a compune. *Forțe, înșele componente*, sau numai *Componente*, acele forțe, cari concură a produce mișcarea, și cari se resumă în rezultată.

Composițiunea mișcărilor are de obiect (cunoscînd mișcarea relativă a unui punct sau a unui corp solid în raport cu axe mobile, și mișcarea sistemului de axe), a găsi mișcarea absolută a punctului sau a corpului considerat.

[M.]

Composesiune, proprietatea în indivisiune, care aparține la mai mulți proprietari.

Compososoritate silvice, păduri indivisibile în administrația comună a mai multor proprietari, s. e. în Ung. pădurile devenite proprietatea foștilor urbariaști și iobagi, drept de daunare cu ocașiunea rescumpărării servitutelor. Aici C. s. stau sub supraveghierea statului și, conform dispozițiunilor §-lui 17 al codicelui silvic din 1879, se auenagează după plan de exploatare sistematică, aprobat de ministrul de agricultură.

Composit, cuplet, în arhitectura romană capitel compus din părți de ale capitelului ionic (volute) și corințic (frunzi), ca la arc. triumf. ale lui Titus și Sept. Severus.

Composite, (*Composeae*) sau *Synanthereae*, (botan.) cea mai numeroasă familie de plante, răspândită în mai mult de 10,000 specii pe întreaga suprafața globului terestru. Ea e caracterizată între dicotyledoanele gamopetale prin înflorescența în capitoli (rar uniflori: *Echinops*); caliciul abortat sau redus la pap (v. ac.); anterele concrescute; ovarul infer unilocular (excepțional bilocular: *Xanthium*), stilul bilob; fructul o achenă. Cu deosebire după forma bracteelor și paleelor, a florilor (ligulate sau tubuloase), a papului, a anterelor și stigmatului, distingem mai mult de 750 genuri grupate în următoarele 13 triburi, pentru cari e suficient relevând numai pentru cele reprezentate la noi caracterele diagnostice mai importante. Tribul I. *Vernoniaceae*, cuprinde ca genuri remarcabile: *Vernonia*; II. *Eupatoriaceae*, cu flori homogame tubuliflore: *Ageratum*, *Stevia*, *Eupatorium*, *Adenostyles*; III. *Asteroidaeae*, cu flori heterogame disciflore și ramii stililor complanați apendiculați: *Solidago*, *Bellis*, *Boltonia*, *Aster*, *Erigeron*, *Conyza*; IV. *Inuloidaeae*, cu flori heterogame disciflore și anterele evidente caudate: *Leontopodium*, *Helichrysum*, *Podolepis*, *Inula*, *Eupatorium*; V. *Helianthoidaeae*: *Silphium*, *Xanthium*, *Helianthus*, *Dahlia*, *Madia*; VI. *Helenioideae*: *Tagetes*, *Helenium*, *Gaillardia*; VII. *Anthemideae*, cu flori heterogame disciflore și fără pap sau redus: *Achillea*, *Chrysanthemum*, *Tanacetum*, *Artemisia*; VIII. *Senecioideae*, cu flori heterogame disciflore și pap evident, setos: *Petasites*, *Arnica*, *Senecio*; IX. *Calendulaceae*: *Calendula*; X. *Arctotoidaeae*: *Arctotis*; XI. *Cynaroideae*, cu capitoli tubiflori (plante adese spinose): *Echinops*, *Carlina*, *Cirsium*, *Centaurea*, *Carthamus*; XII. *Mutisaceae*: *Mutisia*; XIII. *Cichoriaceae*, cu flori homogame ligulate (plante îndecomun lactescente): *Cichorium*, *Hieracium*, *Taraxacum*, *Lactuca*, *Sonchus*, *Scorzonera*.

[A. Fr.]

Compositlo, (*lat.*) în evul mediu germ., suma plătită pentru aplanarea unei infrațiuni.

Composifiune, formarea unui întreg din părțile sale.

Composifiune chimică. Toate corpurile din natură se împart în: simple și compuse, aceste din urmă rezultând din unirea a două sau mai multe corpuri simple. Cea mai mică cantitate de materie, ce poate exista dintr'un corp, fiind molecula, este evident că molecula corpului compus conține mai mulți atomi de corpuri simple, uniți în diverse proporțiuni; când vom exprima modul cum acești atomi sînt uniți în moleculă, vom ști care e C. chim. a celui corp. Luându-se în vedere C. chim., corpurile pot fi: **Compuși binari**, când molecula lor e compusă din 2 atomi, **Compuși ternari**, când conțin trei elemente deosebite, etc. Tot pe C. chim. e basată clasificarea alimentelor în ternare și quaternare. C. chim. a corpurilor se reprezintă prin formule, în cari se pune în vedere atât felul și numărul atomilor, ce formează molecula, cât și modul lor de grupare.

[V. C. B.]

Composifiunea mus., arta de a inventa motive musicale și ale desvolta. Astfel pe lângă darul dela natură, facultatea de a crea motive nouă, C. cere dela acel ce o practică și un studiu metodic și cu răbdare urmat pentru a putea căpăta cunoștințele trebuitoare acompanierii motivelor in-

ventate și foloasele ce se pot trage din ele a desvoltării lor. Studiul C.-ii presupune naturalmente cunoștința elementelor sistemului nostru musical și nu începe decât cu Armonia, după care urmează Contrapunctul, Imitațiunile, Canonul și Fuga, Frasarea, Periodologia și Formele, Instrumentația și Orchestrația, cătră cari naturalmente trebuie a fi adăugată Prosodia limbii, Estetica și Istoria Musicei. Prin cuvântul C. se înțelege câte odată însuși lucrarea musicală, de ori ce formă și de ori ce dimensiuni ar fi ea, și astfel după natura textului ce însoțește și după destinațiunea ei, poartă epitetele de dramatică, religioasă, de cameră, simfonică, vocală, instrumentală, ș. a., sau după caracterele stilului: liberă, clasică, pitorească, descriptivă, ș. a. [T. C.]

Compost, un amestec de tot felul de substanțe și materii fertilizante, mici rămășițe ale economiei casnice și rurale, ce ne stau la dispoziție fără mari spese și sacrificii bănești, cari adunate grămadă fermentează și mestecându-le de 2—3 ori, după un an dau un îngrășământ foarte bun pentru tot felul de plante și culturi. C. special de grădină, pentru arbori și tufe, se prepară cu deosebire din frunze de livezi și fenațe, din balagi de vită și pământ.

Compound, (*engl.*) organe sau aparate făcute din două sau mai multe materii asociate. *Fir C.*, sîrmă telegrafică cu mijlocul (inima) de oțel și învilișul de cupru. *Infășurare C.*, mod de a înfășura inductorii în mașinile dynamo-electrice pentru a asigura o diferență de potențial constantă, ori și care ar fi variațiunile de rezistență ale circuitului. *Dynamo-C.*, mașină dynamo-electrică cu înfășurare C. [M.]

Compresa, legătura pentru oprirea sîngelui. Se face din mai multe pături de scamă sau cărpe moi bine strinse, se pune pe locul sîngerând, stringându-se apoi cu o fașe. În hidroterapie se numește C. o pânză mușată în apă și stoarsă.

Compresiune, proprietatea corpurilor, mai ales a celor lichide și gazoase, de a-și micșora volumul când sînt supuse la acțiunea unei puteri. Ea este consecuența porosității, căci dacă corpurile solide nu ar avea pori și în toate corpurile moleculele s'ar atinge în toate părțile și nu ar prezenta spațiile intermoleculare, nu s'ar pute explica **compresibilitatea**, care constă în apropierea din ce în ce a moleculelor prin micșorarea spațiilor intermoleculare. Gazurile sînt corpurile cele mai compresibile, și în această privință urmează legea lui Mariotte (v. ac.) Cf. și art. Aer comprimat. [V. C. B.]

Compromis, în general ori ce înțelegere pentru aplanarea unui conflict; în afaceri de drept convenire părților de a alege Compromisari sau Arbitri. (v. Arbitri.)

Compromis, mod de alegere bisericesc. Se întîmplă așa, că cei ce au dreptul de alege, îl dau unei sau mai multor persoane dintre ei, ori străine, obligându-se a aproba alegerea făcută de cătră arbitrii sau **compromisarii**, dacă persoana aleasă întrunesc toate calitățile recerute la ocuparea oficiului pentru care se face alegerea.

Compsognathus, animal fosil din ord. Dinosauriilor (v. ac.).

Compt, v. Cont.

Compulsoires, (*fr.*, pron. compulsoar), în procedura civ. frc. îndreptățirea părților de a pute

lua informațiuni și extrase din documente păstrate la notari, grefieri, etc., chiar și în cas dacă nu au luat parte la dressarea aceluia. (Cf. Cod. proc. civ. fr. art. 846—52.)

Comput, v. Calcul.

Comrat, colonie bulgară în Basarabia, așezată pe râulețul Ialpuș, la distanță de 80 km. de Chișineu, cu 8700 loc., o frumoasă biserică, 9 uzine de cărămidărie, boianerie, olărie, de săpun, luminări și o moară mare. La C. se fac bălăcuri mari.

Comșa, *Dumitru*, prof. rom., n. 1846 în Sibiu, a făcut studii de teologie în Sibiu și economice în Altenburg (Ung.), Germania și Boemia; dela 1874 prof. la institutul teol.-ped. din Sibiu. Ca fost membru și secretar în comitetul partidului național rom. a fost condamnat la 3 ani închisoare de stat în procesul Memorandului. C. este președinte al Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului, și a conlucrat la înființarea de tovărășii și expoziții agricole și însoțiri rurale de credit. Scrieri: »Pomăritul« (1877); »Căilindarul bunului econom« (1877—81); »Prăsirea pomilor« și »Grânarele biseroesiei«. A fost și redactorul foii »Economul« (1893—94).

[Dr. P. Ș.]

Comte, v. art. Comes și Comite.

Comte, (pron. Cont), *August*, *Isidor Maria Francisc Xavier*, (1798—1857), matematic și filosof fr., n. în Montpellier, și-a început studiile în școala politehnică, din care a fost eliminat din pricina vivacității și îndrăzneții sale. În Paris s'a susținut dând lecții de matematică, și avu câteva vreme relațiuni cu socialistul St. Simon, de care mai pe urmă s'a despărțit. A fost repetitor și examinator la școala politehnică, apoi fiind înlocuit și neavând alte mijloace de traiu, fu ajutat până la sfârșitul vieții sale de admiratorii săi din Anglia, din America și din alte părți ale lumii. † 1857 în Paris. Principalele sale scrieri sânt: Cours de philosophie positive, 1836, în 6 tom.; Système de politique positive, 1854, în 4 tom.; Catéchisme positiviste, Synthèse subjective, (t. I). C. își numește filosofia sa »positivism«, »filosofie pozitivă«. El dă cu desăvîrșire la o parte credințele teologice și speculațiunile metafisice. Aceste credințe și speculațiuni fac parte, ȳice dînsul, din nisece stări, prin cari spiritul omenesc a trecut, pentru ca să ajungă la starea definitivă — starea pozitivă. În această stare omul nu se mai întreabă despre »cauzele primordiale sau finale«, nici nu mai crează cauze oculte »entități« pentru a explica fenomenele lumii; el se mărginește numai a studia aceste fenomene și a afla relațiunile sigure și immtabile dintre ele. Aceste relațiuni, odată știute, omul devine stăpân din ce în ce mai mult al naturii; căci din momentul ce scim cum se leagă fenomenele unele cu altele, care joacă rolul de cauze și care de efecte, putem să prevedem producțiunea lor și putem, în cazul când sînt periculoase existenței noastre, să ne prevedem cu cele trebuincioase în contra lor. Dar dacă singurele veritabile cunoștințe ale omului sînt cele privitoare la relațiunile dintre fenomene, adecă cele cuprinse în științele propriu ȳise, nrmează că filosofia adevărată, filosofia pozitivă, nu va avé alt obiect decăt de a sistematiza aceste științe. C. arată,

și aceasta e partea cea mai solidă și mai plină de învățătură a sa, oă științele principale, fundamentul celorlalte științe secundare și speciale, stau într'o relațiune hierarhică, începînd dela cea mai simplă și mai generală, matematica, și până la cea mai complexă și mai specială sociologia. Intre aceste se așează celelalte 4 științe după gradul de generalizare descrescîndă și specializare crescîndă: astronomia, fizica, chimia și biologia. Aceste 6 științe nu se ocupă cu fenomene, a căror legătură să fie stabilită cu o egală siguranță. Pe când între fenomenele de spațiu și timp matematica stabilește ou ușurință legături absolut sigure, între celelalte fenomene, cari sînt din ce în ce mai complicate, celelalte științe stabilesc mai cu greutate relațiuni din ce în ce mai puțin sigure. Iar siguranța unei stabiliri de relațiuni o singură știință o dă: matematica. Această vedere a lui C., exprimată și de Kant, își găsește explicația în filosofia acestuia. (Cf. »Cursul de filosofie« nepublicat al lui T. Maiorescu). O caracteristică explicabilă a hierarchiei lui C. este înlăturarea din șirul științelor a psihologiei, care, după el, e numai o ramură a biologiei. Cătră sfîrșitul vieții sale, ca un efect al degenerării nervoase (fusesse cătăva vreme nebun) C. înlocuiesce fundamentul filosofiei lui cu vederi metafisice și teologice, cari nu se deosebesc de cele știute decăt numai prin conținut: el caută să instituiască o nouă religie, al căruia mare preot el este. [Dragomirescu.]

Comun, ce formează proprietatea mai multora: de rînd.

Comunitate, **comuniune**, în înțeles jur. reunirea mai multor persoane pentru realizarea unui scop, recunoscută ca persoană juridică. **C-itate de avere** (Communio bonorum) se poate nasce prin contract, moștenire, căsătorie, ori prin amestecarea bunurilor. Dreptul principal al proprietarului este facultatea de a puté cere desființarea comunității (actio communi dividundo). Despre com. de avere din confuziile militare în Ung. v. art. Grăniceri.

Comuna, o aglomerațiune și o organizațiune de un oarecare număr de familii; ea ocupă un loc intermediar între familia și stat. C. are de scop dezvoltarea și perfecționarea facultăților comunailor și îngrijirea intereselor lor materiale. În Rom. C. sînt împărțite în **rurale** și **urbane**. C. e persoană juridică și nu se poate forma decăt în puterea unei legi. C. rurală trebuie să aibă minimal 200 de contribuabili. Satul sau cătunul, care nu are acest număr, trebuie să se întrunească cu altul. Sarcinile C.-ei sînt: a avé locale pentru casa C.-lă și școala, a îngriji de cult, de copiii găsiți, de infirmii și alieași, de igiena publică, de prevenirea incendiilor, epizotilor, etc. Autoritatea C.-lă e reprezentată prin **Consiliul comunal** (v. ac.) și prin **Primar** (v. ac.) Veniturile ordinare ale C.-ei sînt: taxele și contribuțiunile fixate prin legea de maximum (v. ac.), taxa pășunatului, produsul concesiunilor, amendele județiare; venituri extraordinare: prețul bunurilor înstrăinate, daruri și legate, produsul capitalului propriu și veniturile întemplătoare. (Cf. *Dissescu*, Curs de Dr. publ. rom., III, 915.) În Ung. legea (art. 1886: XXII) deosebesce 3 feluri de C.: **orașe cu magistrat regulat**, **C. muri** (cari sînt în stare a îngriji de sarcinile lor din puteri

proprii) și *C. mici* (cari pentru suportarea acestor sarcini se întrunesc cu altele.) Orașele cu drept de municipiu (v. ac.) nu cad sub legea C.-lă. Autoritatea C.-lă e Representanța C.-lă și Primăria (v. ac.)

Comuna din Paris, nume dat regimului revoluționar în Paris pe timpul revoluției mari (1792) și dela finea războiului din 1870/71. C. dela 1792 s'a început la 10 Aug., dela care dată consiliul comunal din Paris a fost organul tuturor mișcărilor revoluționare și a terorizat corpurile legitime și mai ales Conventul până după căderea lui Robespierre, (27 Iul. 1794). În același spirit s'a organizat C. dela 1871. Ținta *comunaliștilor* a fost organizarea orașului Paris ca stat de sine stătător și înlocuirea armatei permanente prin înarmarea cetățenimei întregi, până când *Comuniștii* (proletarii) urmăreau mai ales resturarea relațiilor de proprietate. C. dela 1871 s'a început la 18 Martie cu revolta gardei naționale și asasinarea generalilor Thomas și Le-comte și a fost sufocată după lupte sângeroase la finea lui Maiu, când au fost omorâți la 6500 și deținuți 38,578 Comunarți. (Cf. du Camp, *Les convulsions de P., Par.*, 1875—79, 4 vol.; B. Becker, *Gesch. des rev. Par. Com.*, 1789—94, Braunsch., 1875; și *Gesch. der rev. C. 1871*, Leipzig, 1879.)

Comunarți, numire dată revoluționarilor comunei din Paris 1870—71.

Comuneros, aderenții revoluției democratice din 1519 în Castilia, contra lui Carol V., care o suprimă 1521. 1820 numele unei societăți politice secrete în Spania, care luptă pentru egalitatea generală și se desființă 1823.

Comuni, *Sette e Trideci C.*, 7 și 13 comune germ. în Italia snp., cari pe timpul domniei venețiene formau un fel de republică cu anumite privilegii. (Cf. Schmeller, *Deutsche u. Romanen in Südtirol*, 1877 în »Peterm. Mitth.«)

Comunicat, avis, informațiune dată prin o autoritate superioară.

Comunicațiune, (*lat.*) 1) lucrarea de a comunica, de a împărtăși gândiri; 2) rezultatul ei, informațiune, știre; 3) mijloc de apropiere, de călătorie. V. și art. Mijloace de C. și Transport.

Comunism, v. Socialism.

Comununea sfinților, după doctrina bisericii catolice este legătura spirituală între toți membrii bisericii, ca între membrele unui corp în Christos, așa cât din bunurile spirituale ale onora se împărtășesc în anumită măsură și ceilalți. Se dice legătura aceasta de iubire C. sfinților, fiindcă scriptura numește sfinți pe membrii bisericii, din motivul, că toți sînt chemați la sfințenie și sanctificați prin botez. Membrii bisericii de pe pământ formează biserica militantă, ei luptă pentru imperăția lui Dđeu și prin rugăciuni și alte fapte de pietate pot să ajute fraților lor din purgator, cari formează biserica pașentă; în fine fericirii din ceriu, cari luptând luptă bună și împlinindu-și întru sfințenie deplină cursul vieții, se bucură drept respălată de glorie cerească, formează biserica triumfantă. Aceștia se roagă și întrepun la Dđeu pentru oamenii de pe pământ. C.-ii sfinților nu aparțin cei condamnați în infern, fiind pedepsele lor eterne. (Cf. S. Micu, *Teologia dogmatică specială*. Blaj, 1881. § 331.)

[Dr. Is. Marcu.]

Comutațiune, schimbare, înlocuire. *C. pedepsei*, schimbarea pedepsei în alt grad, s. e. amendă în loc de închisoare.

Legea C.-ei la adaugere, legea după care rezultatul adaugerii nu se schimbă dacă schimbăm ordinea adanților ($3 + 4 = 7$; $4 + 3 = 7$). După **legea asociațiunii** adaugerea se poate executa în mai multe moduri, s. e. $3 + 4 + 5 = (3 + 4) + 5 = (3 + 5) + 4 = (4 + 5) + 3$. Tot astfel și la multiplicațiune.

Comutațiune, ca termen de astronomie: unghiul format de cele 2 raze vectorii, cari unesc centrul soarelui pe deoparte cu centrul pământului și pe alta cu centrul unei planete.

Comutator, un aparat destinat a schimba direcțiunea unui curent, sau a-l întrepuce făcându-l să circule apoi pe alt circuit. Colectorul unei mașini electrice cu curent continuu este un C. C. se întrebuințează la tablourile de distribuțiune ale instalațiilor electrice, și la telegrafia electrică.

Con, (grec. konos, pin, căci seamănă ca formă cu fructul pinului), ori ce corp rotund care merge subțindu-se până se termină printr'un punct. În geometrie se numește în genere C. o suprafață născută de o dreaptă, numită generatrița C.-lui, care se mișcă trecând mereu printr'un punct fixă, numit vârful C.-lui, și răsăzându-se de o curbă fixă, numită direcțița C.-lui. Ori ce secțiune făcută în C. se poate lua ca direcțița a lui. Secțiunile făcute prin plane paralele sînt asemeni. Când direcțița e un cerc sau elipsă C. se dice circular sau ehtpic; și când perpendiculara, dusă din vârful C.-lui la planul cercului sau elipsei direcțiței, trece chiar prin centrul lor, C. se dice drept. Tot C. se numește și volumul limitat de o suprafață conică circulară sau eliptică și de planul cercului sau elipsei direcțiței. Acest plan ia numirea de baza C.-lui, iar perpendiculara, dusă din vârful pe basă, se numește înălțimea C.-lui. Volumul C. circular drept se poate considera ea născut prin revoluțiunea unui triunghi dreptunghi în jurul uneia din catetele sale. Trunchiu de C. se numește volumul ce rezultă dintr'un C. când îl tăiem printr'un plan paralel cu baza și omitem partea care cuprinde vârful. Trunchiul de C. are două baze: baza C.-lui primitiv și secțiunea, cari sînt asemeni. Perpendiculara, dusă între cele 2 baze, se dice înălțimea trunchiului. Trunchiul de C. circular drept se poate considera ca volumul născut prin revoluțiunea unui trapez dreptunghi în jurul laturei perpendiculare pe cele 2 baze.

Conic, care are forma conului sau trunchiului de con. **Secțiunile conice** se numesc curbele, cari rezultă tăind un con circular printr'un plan; după situațiunea planului rezultă și felul curbei secțiunii, care poate fi cerc, elipsa, iperbolă sau parabolă. Acestea așa dar sînt curbele denumite generic cu numirea de secțiuni conice.

Con sau **strobil**, (botan.) se numește inflorescența feminină a Coniferelor (v. ac.); ea constă din un spic dens, pe a cărui axă se iusiră bracteele imbricate în spirale, învălind ovulele nude. Spre maturitate C. sau se devine cărnos (C. bac-ciform) ca la *Taxus*, *Juniperus*, etc.

Conabiu, roșu închis, vișiniu.

Conac, (*turc.*) palat; în peninsula Balcanică (Bulgaria, Sârbia, Montenegro, Turcia), palatele domnesci.

Conăcările, v. Nunta.

Conache, *Costache*, poet român, n. 14 Oct. 1777 la Tîgănești dintr'o veche familie boerescă, primi o educație îngrijită cu un refugiat francez, Fleury »le régicide«, și cunoștea astfel, afară de limbile clasice, greaca modernă, turca, franceza, ingineria, etc. 1806—12 ispravnic de Tecuciu; 1814 până 1818 vornic de poliție; apoi vornic de aprozi, 1812 emigrează printre cei din urmă. Sub Ioan Sturza membru în comitetul care administra finanțele. 1828—1831 membru în comisia de patru a Moldovei pentru redactarea reglementului organic. Administrează eu mare zel justiția ca mare logofet; 1834 candidează la domnie, și nereușind, se retrage în viața privată și face opoziție lui Mihail Sturza. † 4 Febr. 1849. Poesiile lui C. s'au publicat de către fca sa, Iași, 1856 sub titlul: Poesii, alcături și tălmăciri, iar în a II-a ediție Iași 1888 de către nepotul său Vagoride-Konaki, însoțite de o amănunțită biografie scrisă de acesta. Afară de puține și neînsemnate excepții, poesiiile lui C. sînt cantece erotice, așa de mult cîntate de lăutarii de pe atunci, în cât unele din ele au ajuns populare și au fost considerate din greșeală ca produse anonime. Toate sînt în gustul elegiei erotice a secl. XVIII, mai ales a celei fanariote, cu pîrae de lacrimi și de foc aprins, cu leșnuri provenite din accese de dragoste, cu implorarea în genunchi și sărutînd urmele vr'unei Casandra, Anica, Lucsandra, Elena, Marghioala, etc., pentru a le inspira milă și îndurare, cu povestiri de scene și descrieri de frumșeți, cari devin necuviincioase în poesiiile dela bătrînețe; apoi dese inspirații din Ovid și mai ales din Anacreon și amestecul vechii mitologii grecesci. În ce privește forma, trebuie să fim samă de timpul în care a scris C. (cea mai veche poezie e dela 1802) și atunci nu ne vom mira de excepționala greutate și neîndemănare a stilului, versificației și limbii, și mai ales de efectul bizar, aproape de caricatură, a vr'o cinci »tălmăciri«, între cari și »Cercare de voroavă asupra omului« după Pope, cel mai celebru virtuos al formei din literatura engleză. Afară de poesii se mai păstrează o scrisoare în ton foarte demn către Ioan Sturza, domnul Moldovei, și una către mitropolitul Veniamin Costache, conținînd înțelepte sfaturi asupra culturii ce trebuie dată în școale; ea prosator C. era și mai greoiu și mai neîndemănat decît ca poet.

Con affetto, (*ital.*) cu afecțiune, cu sentiment, expresiune întrebunțată în musică, raportându-se atât la mișcare cât și la nuanțare.

Conatus, (*lat.*) tentativa (unei crime).

Concasseur, (*franc.*) sfărâmător, mașină pentru zdrobirea, sfărămarea pietrii și a minereurilor; constă din donă plăci de fier brăzdate, dintre cari una așezată vertical și fixă, iar a doua formează cu cea dintâin un unghiu ascuțit și este mobilă. Aceasta din urmă este pusă în mișcare prin un excentru, mînat de un motor. În urma numeroaselor și puternicilor mișcări ale plăcii mobile, piatra aruncată între plăci este sfărmată la mărimea dorită.

Concav, scobit, mai puțin ieșit în mijloc decît

pe laturi. Un arc de cerc e C. în partea despre centrul lui și *convex* în partea opusă.

Concentrațiune, reunirea, adunarea în un centru comun; figur. întărire, condensare. *Concentric*, ce are un centru comun.

Concepcion, 1) C. provincie în republica Chile (America de sud), 9156 km². cu 218,815 loc. (1891). *Capitala* C., lângă riul Biobio, are 24,180 loc., residență episcopicească, comerioi prin portul Talcahuano. 2) C. (La C. del Uruguay), capitala prov. argentine Entre Rios, lângă riul Uruguay, ou 10,000 loc. Collegiu național.

Concept, (*lat.*) prima redacțiune (impurul) a unei scrieri, unui discours, etc. *Conceptiune*, (*lat.*) zămislire (v. ac.) C. și Conceptiune în înțeles-filos. v. sub Noțiune. *Conceptualism*, v. Nominalism.

Conceptuale, (botan.) adăncituri la suprafața sau în profunzimea aparatului vegetativ dela unele Criptogame, deschise în afară prin orificii mai largi ori strimte (oând se țic *osteole*). În interiorul lor se produc muguri (propagule), ca la *Marchantia*, *Lunularia*, ori organe sexuale: anteridii și oogoaie amestecate cu parafize, ca la *Fucus*, *Coralineae*, etc.

Concert, (*ital.*) una din formele cele mai pompoase musicale. La începutul secl. XVII apar cele dintâiu concerte bisericesci, prin Viadana, care dă acest nume la compozițiuni vocale, în cari două sau mai multe voci ocupă succesiv primul rang, trecîndu-și una alteia importanța melodică, discutînd oarecum, de unde pare că ar veni numele de C. (*ital.* concertare = a discuta). Cătră sfîrșitul secl. XVII apar C. instrumentale, compozițiuni scrise în stil *concertant*, pentru un număr mai mare sau mai mic de instrumente, numindu-se *Concertino*, cînd erau pentru un mic număr de instrumente, și *Concerto grosso*, pentru un grup mare. Aceste C. *de cameră*, apar prin G. Torelli. Cu timpul formele vechi concertante dispar, și în C. modern vedem un singur instrument ținînd primul rang (de obicei piano sau violina) și orchestra acompăniindu-l. Numele de C. se dă încă la ori ce audițiune musicală dată, în afară de reprezentațiunile teatrale sau serviciul religios, de unul sau mai mulți musicianți. Instituirea acestui fel de C. vine cătră sfîrșitul secl. XVII, și pare că pentru prima-ooră în Anglia. În Franția vedem înființându-se cătră 1725 C. *spirituale* prin A. Danican Philidor. Acestea erau date în septemănila dela Pasci, cînd teatrele erau închise. Dintre societățile de concerte din timpii mai noi se bucură de o repunțatiune universală: Soc. C.-lor dela Gewandhaus, la Lipsca, fundată 1781; Soc. Amicii Musicei, la Viena, fundată 1812; Soc. filarmonică, la Londra, fundată 1813, și Soc. Conservatorului, la Paris, fundată 1828. Instituțiuni de C. mai noi sînt cele dela *Crystal-Palace* (Londra. 1855); Soc. generală a musicanților, fundată în Germania la 1859 și dănd anual importante audițiuni în diferite orașe. C. *populare*, înființate la 1861 în Paris, prin *Pasdeloup*, au contribuit mult la popularizarea în Franția a compozițiunilor marilor măestri. După modelul lor s'a înființat C. *de Châtelet* (1874) de *Colonne*, și *Nouvele C.* (1880) de *Lamoureux*, etc. În Rom. se pot cita: C. *simfonice* înființate la București sub direcțiunea lui E. Wachmanu în 1866; numărul lor a trecut preste sută; ele au

un frumos inventar de opere executate și au contribuit cu adevărat a face cunoscute în Bucu- resci parte din capodoperele simfonice ale mă- iestrilor apusului. Se dă numele de *C. istoric* la audițiuni, în cari se execută musică de a măes- trilor secolilor trecuți sau dintr'o epocă anumită, precedată de obicei de o conferință critică. Pare că numele apare pentru prima- oară la Paris, prin Fetis (1832).

[T. C.]
Concesiune, (*lat.*) 1) acordarea unui privilegiu; 2) renunțare la părerea sa, cedarea dreptului său (în discuțiuni).

Concetti, (*ital.*) cugetări, idei brilante fără fond real, frase, metafore.

Concha, (*lat.* = scoică), în arhitectură v. Apsida.

Concha, *Victor*, jurisprudent magh., n. 1846; și-a făcut studiile la univ. din Budapesta și Viena. 1874 fù numit prof. la univ. din Cluj, 1892 trecut la cea din Budapesta. 1886 ales membru al Acad. magh. Opere: Iudicatura administrativă în rap- port cu constituționalitatea și dreptul individual, (1877); Libertatea individuală și parlamenta- rismul în Anglia, (1888); Egemonia dreptului ungar, (1891).

Concha, 1) *C. Don Manuel Gutierrez de la C., Marqués del Duero*, general span., n. 1808 în Cordoba din Buenos-Aires; s'a distins în luptele cu Carliștii în mai multe rânduri; a luat parte la reșcoala contra regenței lui Esparteros (1841); 1873 a eliberat orașul Bilbao de asediul Carliștilor. † 1874 la Estella lovit de un glonț. 2) *C. Don José*, Marqués de la Habana, general și om de stat span., n. 1810; a fost în diferite rânduri comandant în Cuba (1849—52, 1872—75), 1862 ambasador în Paris, 1863—64 ministru de res- buio. † 1895 în Madrid.

Conchoida, (*grec.*) de forma capacului de scoică, o curbă geometrică care a fost inventată de Ni- comede, pentru a pute insera 2 medii propor- ționale între două lungimi date, ceea ce îi era necesar la deslegarea faimoselor probleme a du- plicățiunii cubului și a trisecțiunii arcului.

Conchos, afluent pe dreapta al râului Rio Grande în Mexico (America), isvoresce în Sierra Madre; 480 km. lung.

Conchylologia, știința care are de obiect stu- diul și clasificățiunea coquilelor.

Conclergerie, (*franc.*) locuința portarului ma- rilor edificii publice sau private. În special se înțelege sub C. o temniță lângă palatul justiției din Paris, renumită de pe timpul marel revolu- ționari fr., căci aici au fost deținute o mulțime de persoane marcante, între cari regele Ludovic XVI și regina Maria-Antoneta.

Conciliabul, conventicul (v. ac.)

Conciliațiune, unire, împăcare.

Conciliu, adunarea mai marilor bisericeii, ținută sub presiul capilor legitimi spre a defini, cu autoritate de sus, afaceri și lucruri bisericesci. *C. ecumenic* sau *general*, adunarea tuturor epis- copilor, convocată de cătră capul suprem al bi- sericeii universale, sau cel puțin cu învoirea lui, presidată de el sau de delegații săi și aprobată de același cap suprem. Bis. catolică recunoaște de adevărate 19 C. ecumenice, iar cea ortodoxă orientală numai pe cele șapte dintâiu. *C. particu- lar* este: a) *național*, când se adună epis- copii unei națiuni sau a unei părți a lumii sub

presiul patriarhului sau a primatului lor; b) *provincial*, când se adună episcopii unei pro- vincii sub mitropolitul lor; c) *diocesan*, numit și *sinod*, în care se adună preoții unei diecese sub presiul episcopului pentru a delibera afac- eri referitoare la diecesa lor. În aceste sinoade însă preoții au numai vot consultativ. În bi- serica rom. unită se țin din când în când și- noade diecesane, după norma dreptului apusean, iar gr.-or. din Ungaria țin sinoade și congrese provinciale mixte. (v. Sinod.) [Dr. I. Radu.]

Concini, *Concino C.*, v. Ancre.

Concis, laconic, scurt și cuprinător.

Conclave, edificiul întocmit pentru convenirea cardinalilor spre alegerea papei, de asemenea C. se numește și însași convenirea lor spre acel scop. Cardinalii se închid în C. și stau sub pază, ca să nu poată comunica nici verbal nici în scris cu per- soane străine, până ce se va fi întrunit majori- tatea voturilor în aceeași persoană, caro se pro- clamă de aleasă. Cardinalii întră în C. la 10 zile după moartea papei ori în prima zi după în- mormântarea lui; dacă în cele dintâiu 3 zile alegerea nu se face, li-se dă vipt tot mai frugal, până ce la urmă li-se servește numai pâne, vin și apă. Viptul se servește în C. pe fereastră sub controlă. Instituțiunea aceasta s'a introdus în secl. XIII, spre a nu se amâna alegerea papei timp îndulungat și spre a împiedeca influența externă. Ca lege s'a proclamat C. de Gregoriu X (1271—76) la 1274 prin constit. II de electione et electi potestate. (Marsi Tom. XXIV, p. 81—86.)

[Dr. Is. Marcu.]

Conclusiune, (*lat.*) încheiere; în retorică în- cheierea unui discurs; în logică v. la Silogism.

Concordat, convențiunea solemnă ce o în- cheie papa, ca capul suprem al bisericeii catolice, cu domnitorii lumesci pentru regularea afac- erilor bisericeii catolice în statele acestora. C. ca pact bilateral obligă pe ambe părțile. Papa con- cede statului anumită influență în afacerile bi- serioesce temporale, iar domnitorul, resp. statul garantează în sfera sa de competență drepturi bisericeii. C. publicat de papa obligă pe catolici ca lege bisericască, iar publicat de regimul civil obligă pe cetățeni ca lege civilă.

Concordat se numește și învoiala între falit și creditorii săi. C., după Cod. com. rom. (art. 843—858), se poate face în ori ce stare a pro- cedurii falimentului cu învoirea creditorilor, cari reprezintă cel puțin $\frac{3}{4}$ ale creanțelor verificate sau admise provisor.

„**Concordia**“, societate politică a Românilor din Bucovina, înființată la 1881 de prof. I. I. Bumbar, cu câțiva alții, cu scopul de a desvolta libertatea politică și individuală; de a însușeși simțul pentru binele comun; de a deștepta interes pentru viața politică națională; de a instrui poporul despre drepturile și îndatoririle lui patriotice și politice; de a întări conștiința de stat, și de a apăra au- tonomia țerii. Membrii comitetului acestei socie- tăți se arătară activi la început, dar curând se potoliră, dând semne de viață numai cu oca- siunea alegerilor în consiliul comunal din Cer- năuț și în camera legislativă a țerii. La oarecare viață și însemnătate se avântă C. din Mart. 1892, când o adunare mare, compusă din toate părțile poporului, s'a proclamat partid național românesc și a declarat, că cu toții întră în so-

cietatea politică C., și că de aci înainte o consideră ca pe singura lor reprezentanță.

[Dr. I. G. Sbiera.]

„**Concordia**“, țiar politic, apărut în Budapesta 1861—1869. Deputații rom. dela dieta ung. din 1861 se ocupau cu ideea de a înființa un jurnal pcl. rom. în capitala Ungariei, însă nu au putut-o realiza din cauză, că în scurt timp dieta a fost dizolvată. Atunci Sigism. Pap, pe acel timp căpitan supr. al district. Cetății de piatră, a înființat C., ca organ al partidului național rom., din care făceau parte toți deputații rom. fără considerare la partidele dietale, căror aparțineau. Primul număr a apărut la 15 Aug. 1861. Redactorii erau: Al. Roman, Part. Cosma și Ioachim Mureșan, acești din urmă însă, văzând ținuta dubioasă a editorului, care voia să presinte C. ca organ național și în același timp avea angajamente față cu guvernul ungar, s'au retras la 1862, iar Al. Roman, care căva timp scrisese foaia ca prim-redactor, de asemenea s'a retras mai târziu și a înființat jurnalul »Federațiunea« (15 Ian. 1868). După retragerea lui Al. Roman C. a mai apărut din când în când, și în urma ținutei sale dubioase, lipsită de sprijinul publicului cetitor, a încetat la 1869. C. la început a fost un jurnal bine redactat, apărea de două ori pe săptămână și a fost cel dintâiu organ rom. de publicitate, care s'a tipărit întreg cu litere latine.

„**Concordia**“, societate comer. română înființată 1896 în Sibiu de cercurile conducătoare ale băncii »Albina«, cu un capital de acțiuni de 100,000 fl. Urmărește scopul de a încuraja comerțul român în Ung., servind pe comercianții dela țeară cu o marfă bună și ieftină. Are un depou mare în Sibiu și o filială în Făgăraș. După exemplul C.-ei s'au înființat în Trs. 1897/8 încă două societăți rom. cu asemenea scop: »Comerciantul« în Bistrița și »Mercur« în Dej.

Concret, (lat., concretus), aplicat asupra naturii denotă toate obiectele, ce le putem cuprinde cu sensurile noastre; aplicat la cunoscințele noastre, înseamnă întuițiunile, imaginile, ideile sensuale, cu un cuvânt cunoscințele ce le câștigăm numai cu ajutorul sensurilor (auz, văd, pipăit, miros, gust) noastre despre obiectele din lume. C. este deci opus cuvântului abstract. (v. ac.)

Concubinată, căsătorie nelegitimă. (v. ac.)

Concupiscentă, înclinarea omului de a pofti bunuri sensuale în contra ordinii dietat de rațiune. În C. se disting mișcările prime sau involuntare, cari se nasc fără voia omului (motus primo-primi) și mișcările semiplene (motus secundo-primi), la cari și voința consimte în cătva. (Cf. Dr. I. Ratin, *Etica creștină*. Blaj, 1877, § 12.)

Concurență, (lat.) întâlnirea încrurilor sau întâmplărilor; rivalitatea între mai mulți, cari tind la același scop; în deosebi rivalitatea producătorilor și comercianților cu privire la calitatea sau prețul mărfurilor. C. este o consecvență naturală a libertății muncii și contribuie mult a face ca munca să fie productivă și ca producțiunea să fie mai bună. (Cf. Idieru, *Stad. de econ. pol.* Buc., 1895, I 167.)

Concurs, lupta concurenților pentru un premiu sau pentru o funcțiune. C. pentru funcțiuni se fac priu examene, sau numai prin certificate și opere publicate. Se dă numele de C. și la falimente (v. ac.)

Concursul mai multor infracțiuni, (Concoursus delictorum), se ivesce atunci când un inculpat este dat în judeoată pentru mai multe crime sau delict. Dacă infracțiunile vor fi de natură deosebită și supuse la pedepse deosebite, atunci se va aplica numai pedeapsa mai grea; iar în cazul contrar maximul pedepsei. (Cod. pen. rom. art. 40; Leg. pen. ung. cap. VIII.) V. și art. Recidiva.

Concusiune, denumită în Cod. pen. rom. »Nedreaptă luare săvârșită de funcționarul public«, constituie un delict propriu țis dat în competența tribunalelor ordinare, (tribunalele corecționale). C. este o percepțiune ilegală de drepturi, taxe, contribuțiuni, bani, venituri publice sau comunale, făcută, prin abuz de putere și cu sciința ilegalității acțiunii, de cătră percepțorii funcționari publici, oficerii publici sau însărcinații lor. Primul element al acestui delict constă în calitatea oficială și publică a agentului, căci numai acel investit cu dreptul și puterea de a percepe o taxă sau un venit, poate comite un abuz de autoritate prin perceperea făcută în afară de limitele legali; al doilea element constă în ilegalitatea percepțiunii, prin urmare în perceperea unei taxe sau venit neprevădit de lege sau de un regulament, în sfirșit al treilea element este caracterizat prin sciința, ce are agentul delictului, că percepțiunea făcută de dînsul sau ordonată numai este ilegală, ceea ce înlătură erorile materiale sau falsele interpretațiuni de dispozițiuni legale. Pedeapsa delictului de C. este dublă, pentru funcționarii publici închisoare dela 2—3 ani și amendă (o anumită parte din suma restituțiunilor și a daunelor interese), iar pentru însărcinații lor, pe lângă amenda arătată, închisoare corecțională dela 6 luni până la 2 ani. Culpabilii mai sînt supuși încă la o pedeapsă accesorie: pierderea dreptului la pensiune.

Condao, (grec. kontakion), imn bisericesc, în care într'o formă concisă, ori cuprind laudele și preamăriile vr'unui sfânt, ori însemnăitatea dogmatică și morală a serbătoarei ce se celebrează.

Condamnare, în dreptul penal hotărîrea, prin care instanțele represive pronunță contra inculpaților sau acușaților o pedeapsă. C. se pronunță fie în prezența inculpatului sau acusatului și după ce și-a susținut apărarea, fie în absența inculpatului sau acusatului (în contumacie), dacă se constată că a fost legalmente citat, adică dacă se constată că procedura de chemare înaintea instanței sesisate a fost îndeplinită conform legii. C. penală cuprinde pedeapsa prevădită de lege și aplicată de judecător în marginile puterii sale legale, despăgubirile civile formulate de partea vătămăată, care s'a constituit parte civilă, precum și cheltuelile de procedură penală făcute cu ocaziunea urmăririi. O C. penală poate cuprinde, în casurile determinate de lege, pe lângă pedeapsa principală și o pedeapsă accesorie, cum necapacitățile sau excluderile din oarecare drepturi civile, politice și din funcțiuni publice, precum și confiscățiunea specială a lucrurilor produse prin infracțiunea penală sau cari an servit la comiterea infracțiunii, când aceste lucruri sînt ale autorului sau complicei.

Condé, 1) C., o fortăreață în depart. franc. Nord, cu 3586 loc.; C. sur Noireau, cetate în depart. franc. Calvados, cu 6151 loc.

Condé, o linie laterală a casei domnitoare frc. de Bourbon (v. Bourbon) numită astfel după castelul C. De această familie se țin:

1) *Ludovic I de Bourbon*, prinț, întemeietorul casei C., fiul mai tânăr al lui Carol de Bourbon, duce de Vendôme, frate cu Antoniu, rege de Navarra; n. 7 Maiu 1530 în Vendôme, conducătorul Hugenotilor, fû bătut la Dreux 1562, iar în 1569 la Yarnac, făcut prizonier, fû împușcat de conducătorul gardei helvețiene, Montesquieu. Fiul său prințul Henric I, n. 1552 conduse și el pe Hugenotii dar muri încă în 1588, precum se presupune otrăvit de nevasta sa.

2) *Ludovic II de Bourbon*, prinț, numit și *Marele C.*, n. 1621, nepotul prințului Henric I, bătut pe Spanioli în 1643 la Rocroi, pe generalul bavarez Mercy la Allersheim, pe urmă luă comanda supremă preste armata spaniolă; după pacea pirenică 1659 se reintoarse în Franca, conduse trupele la luptă în Terile de jos, dădû lupta nedecisă dela Seneffe, luptă și în Germania și muri la 1686 în Fontainebleau.

3) *Ludovic Iosif de Bourbon*, prinț, fiul ducelui Ludovic Henric, n. 1736, în 1787 membru al adunării notabililor, părăsi la 1789 Franca, organiză pe speșele proprii o armată a emigranților, la 1797 ajuns în serviciu rusesc, primi dela Paul I marele priorat al ordinului maltens, luptă 1799 în Elveția contra Francesilor, după pacea dela Luneville (1801) fû silit a disolva corpul său de armată, se întoarse la 1814 cu Ludovic XVIII în Franca. † 1818 în Paris.

4) *Ludovic Henric Iosif*, duce de Bourbon, prinț, fiul lui Ludovic Iosif și cea din urmă odraslă din această casă, n. 1756, seduse pe Louisa Maria Teresia, ducesă de Orleans din mănăstire și se căsătorii cu ea, se aliă la corpul de armată al tatălui său, trăi 1800—14 în Anglia, dela 1817 trăi în relațiuni intime cu nevasta adjutantului său și în 1830 fû adhat spânzurat în odaia sa din castelul s. Leu. Lăsă erede pe fiul lui Ludovic Philipp, duce de Aumale.

Condensațiune, fenomenul fisic în care vaporii din aer, în stare de vaporii nesaturați, dând preste suprafața unui corp rece, prin scoborirea temperaturii devin saturați și atunci se depun pe suprafața acelu corp sub formă do mici picături. În acest mod se explică formarea de promoroacă pe pereții unui păhar cu apă rece în timpul verei, sau căderea rouei, etc. Pe cunoștința acestui fapt e basată operațiunea numită a destilațiunii (v. ac.). (V. și Comprimare.)

[V. C. B.]

Condensator, (*electric*) un aparat constituit din doi conductori separați prin un dielectric, unul din ei, ăis *colector*, comunicând cu o sorginte de electricitate, iar celalalt, ăis *condensator*, cu pământul. Capacitatea unui C. variază după natura dielectricului. Un C. plan e constituit din două armature metalice plane cu bordurile rotunđite, un conductor sferic din două armature metalice sferice, concentrice, etc. Un C. industrial e compus din foi de cositor, separate între ele prin cartoane parafinate și cuplate în cantitate. Când colectorii mai multor C. sânt legați între ei, și de asemenea condensorii, astfel, încât se constitue ca un singur C., se dice că sânt cuplați în cantitate. Mai mulți C. sânt cuplați în serie când sânt legați între ei astfel,

încât colectorul unui oarecare dintre ei să fie legat cu condensorul precedent, iar condensorul lui cu colectorul următor.

Condillac, *Etienne Bonnot de Mably*, n. 1715 în Grenoble; unul din principalii filosofi francezi din secl. XVIII. Prin »Essai sur l'origine des connaissances humaines« (Amsterdam, 1746) contribuă la lăfirea în Franca și la desvoltarea ideilor filosofice ale englezului Locke, în înțelesul cărora întreg conținutul conștiinței noastre se datoreșce impresiilor sensuale. Prin »Traité des sistèmes« C. ia poziție contra tuturor sistemelor filosofice, cari nu pleacă dela experință. Prin »Traité des sensations« și »Traité des animaux« C. devine unul din principalii reprezentanți ai filosofiei sensualiste. Mai amintim »Logica«, manual pentru școale. Operele complete ale lui C. au apărut în mai multe ediții în limba frc. (Paris, 16 tom. 1824.)

Condiment, substanță ce se pune în alimente ca să le deș gust plăcut. Există C. din toate trei regnurile naturii. Se consideră C.: untura, untul, oleurile de plante, sarea, oțetul, alămăia, zahărul, mierea, usturoiul, ceapa, etc.

Condițional, (gram.) v. Mod.

Condițiune, natura, starea, calitatea unei persoane sau unui lucru; aceea dela ce depinde un altceva (condiționat) sau ceea ce trebue să premeargă ca să poată avé loc altceva. (V. hipotesa.) — În înțeles juridic: eveniment viitor și necert, dela care depinde perfecțiunea unei obligațiuni. *C. casuală*, ce depinde dela întâmplare, hasard; *C. potestativă*, eveniment pe care ori care din contractanți poate să facă să se întâmple, ori poate să-l împiedeco; *C. mixtă*, ce depinde atât dela voința unui contractant cât și deodată dela aceea a unei alte persoane; *C. imposibilă*, (sau contrară bunelor moravuri, sau proibită de lege) este nulă și desființează convențiunea ce depinde de dînsa; *C. suspensivă*, care supune perfecțiunea unei obligațiuni la un eveniment viitor și necert; *C. resolutorie*, care supune desființarea obligațiunii la un eveniment viitor și necert.

Condor, (*Sarcorhamphus gryphus*), cea mai mare pasere răpitoare din fam. Vulturidae, cu cap și grumazi golași; pe cap cu o creastă cărnoasă, iar de fălcile inferioare îi atîrnă nisee lobuli cărnoși; corpul svelt, aripile lungi și ascuțite, coada lungă; ciocul scurt și puternic, falca superioară cărligată la vîrf; degetele cu ghiare puternice. Penele preste tot sânt negre cu lustru suriu, gulerul din peri lănoși, este alb. Lung. tot. 102 cm., l. arip. 115 cm., l. cozii 37 cm. Petrece în regiunile înalte ale Anđilor (America) dela Quito până la 41° lat. sudică, în grupe de câte 40—45 indiviđi, nutriridu-se cu mortăciuni și animale vii; cuibăreșce în locuri neumbrate, pe pământul gol.

Condorcet, *Jean Anton Nicolas, marchis*, matematic, filosof și om politic francez; n. 1743, făcû studii matematice; ajunșe la 1769 membru al Academiei de științe; la 1777 secretarul ei, iar la 1782 membru al Academiei franceze. Lucră cu enciclopediștii și mai apoi cu revoluționarii. Ajuns în adunarea legislativă fû ales președinte. Ca deputat făcû parte din grupul girondinilor, după a cărui desfacere și el fû despoiat de toate beneficiile. Arestat la 1794 se otrăvi în închisoare. Scr.: Essai sur le calcul

intégral, 1765; Mémoire sur le problème des trois corps, 1769; Tableau historique des progrès de l'esprit humain, 1794. Însemnătatea lui a fost mai cu samă pe teren politic. Multiplicitatea ocupațiilor sale l-a oprit să aibă profunzimea cerută pe terenul științelor și literelor, iar moderațiunea caracterului său, într'o epocă așa de violentă ca aceea a revoluțiunii franceze, i-a făcut reputațiunea de om slab și nehotărît.

[Pl.]

Condottieri, conducători de trupe mercenare în resboaiele ital. în secl. XIV—XV. Între cei mai vestiți au fost Francisc Carmagnola și Franc. Sforza, ajuns duce de Milano.

Condrit, nume dat de G. Rose meteoritelor.

Condroz, ținut fructifer în Belgia, lângă ținutul drept al râului Maas.

Conduc, un mare lac în Basarabia, j. Akjerman, despărțit de Marea Neagră printr'o limbă de năsip, care formează o peninsula. La partea dela nord a lacului C. sau *Sasic* se varsă apele riuilor Cogălnic și Sărata.

Conductibilitate, proprietatea corpurilor de a lăsa să treacă prin ele diversele mișcări vibratoare, cari constituie diversele forțe fizice, precum: căldura, electricitatea, etc. S'au construit diverse scări de C. pentru diverșii agenți fizici. Așa: cel mai bun conducător de căldură este argintul; însemnând cu 100 C. argintului, celălalte vor avea: cuprul 77·6, aurul 53·2, etc. cel din urmă fiind bismutul cu 1·8. Pentru electricitate avem de asemenea cel mai bun conductor argintul, după care urmează: cuprul, aurul, zincul, platină, fierul, etc. Aerul fiind cel mai bun izolator sau dielectric.

[V. C. B.]

Conductoare, țesătură; (botan.) o țesătură formată din celule disociate, cu conținut granulos, bogat în substanțe de rezervă (amidonate, zaharoase), ce se găsește în interiorul stilului, pe stigmat, și se continuă pe marginile carpelului, unde sînt purtate ovulele. Rolul ei este de a hrăni tubul polenic, de a-i ajuta creșterea, și a-i permite să vină până la ovul, spre a-l fecunda. Tot C. e și țesătura ce formează lemnul (țesătură vasculară și elemente mecanice) și liberul (țesătură liberiană; tuburi ciuruite și elemente mecanice) dela plantele vasculare; prima, conducând lichidul absorbit la nivelul rădăcinii, până în frunze; secunda, substanțele plastice, sintetizate mai ales în frunze, până în anumite regiuni ale plantei. Ambele aceste țesături mai au și rol mecanic, de susținere pentru plantă.

Conductori electrici. Un curent electric nu poate circula dacă circuitul întreg nu este constituit din corpuri bune conductoare ale electricității. La distribuțiunea energiei electrice curentul pleacă dela generatorul curentului spre receptor prin un fir metalic, Țis C. *positiv*, întorcându-se apoi dela receptor spre generator prin un alt fir metalic, Țis C. *negativ*; însă în special la curenți alternativi polifași vin întrebuințați atâți conductori, câți sînt acești curenți, întorcându-se apoi toți la generator prin un singur C. de întoarcere, care se poate chiar suprima, intensitatea curentului în acesta fiind nulă. Când C. sînt aeriani, pentru evitarea pierderilor de electricitate prin obiectele cu cari sînt în contact, sînt susținuți de izolatori, când C. sînt în contact cu alte corpuri conducătoare sau cu

pământ ele vin acoperite cu materii izolante. (v. Cablu.)

Conduplicat, (botan.) organ îndoit în lungime în două jumătăți apropiate; s. e. frunzele tinere din mugurii dela Cireș, Migdal; foliolele tinere dela Salcâm, Trandafir; cotiledoanele dela Varză, etc.

Conduplicatio, v. Anadiplosis.

Condurul-Doamnei, numele românesc al plantei *Tropaeolum majus* L. (v. ac.)

Conduți sau *Condrița*, mănăstire în Basarabia, la distanță de 25 km. de orașul Chișineu; este așezată pe pârâul Catorga și încungurată din toate părțile de munți și păduri. Istoricul mănăstirii e necunoscut, deși ea a existat deja pe la 1790.

Condyloma, nisce ecrescențe pe suprafața pielii, cari seamănă cu negei, consistând din țesut de legătură acoperit cu epitel. Se ivesc pe piele și mucosa în atari locuri, unde e expusă la iritațiuni prin secrețiuni veninoase, precum blenorreă, syphilis ș. a. Uneori ajung o mărime considerabilă și seamănă cu o roșă de carfiol. Ce se atinge de contagiozitate unii specialiști o afirmă fără îndoială pentru C. ce derivă din syphilis. [Dr. Pop.]

Conexiune, (*lat.*) acțiunea de a lega, uni lucrurile între ele; rezultatul acestei acțiuni; în sens figurat: înlănțuirea unor lucruri cu alte lucruri. v. și Nex.

Confarreatio, (*lat.*) la Romani o formă veche patriciană a încheierii căsătoriei, la care, în prezența preoților și a 10 martori, se aducea jertfă de bucate (far) lui Iupiter.

Confederațiune, (*lat.*) alianță, uniune între state. (V. art. Federațiune și Alianța.) *Confederați*, aliați. În războiul civil amer. dela 1861—65 numire dată alianței separatiste a statelor sudice în opozițiune cu Federaliștii, aderenții Uniunii.

Conferența, convorbire, consultațiune, prelegere; adunare de îndreptățiți, interesați ori însărcinați, pentru a se consulta asupra afacerilor lor comune. În limba diplomatică C. reprezentanților diferitelor state, când dezbate chestiuni mai importante și se întrunesc nu numai pentru consultare, ci și pentru a decide, se numesc Congrese (v. ac.)

Conferența în înțeles bisericesc este aceea cuvântare sacră, prin care adevărurile religioase se tratează mai ales din punct de vedere filosofic, științific, politic ori social, spre a le face pe calea aceasta accesibile la clasele de oameni culti și civilizați, dară necredincioși. C. sau îmbracă forma prelegerilor publice populare, sau a discursurilor erudite, după gradul de cultură a auditorului, pentru care sînt destinate. C. erudite se țin mai ales în orașe mari. Forma de acnm a dat-o C.-lor erudite arhiepiscopul de Paris, Fraissinoux († 1849), prin celebrul său curs de prelegeri filosofice-teologice. I-au urmat Lacordaire, Ravignan, Ventura, Felix, etc. [—]

Conferențe didactice. În Rom. prin legea de organizare a învățămîntului primar a miniștrilor Take Ionescu (1893) și P. Poni (1896), s'a regulat ca pentru ameliorarea metodelor să se țină C. didactice generale și parțiale. C. generale se țin odată pe an în August dela 16—23 sub președința revisorului de județ. Iau parte la ele învățătorii și institutorii. Chestiunile de discutat se anunță din vreme de către ministru

prin inspectorat. C. parțiale se țin în fiecare săptămână pe cercuri școlare, câte 16 institutori maximum. De curând s'au scutit învățătorii de a se întruni în C. parțiale în vacanțele Pasoelui și Crăciunului, găsindu-se nepractică și îngreuitoare această obligație. C. parțiale par a nu fi fost înțelese în spiritul lor, de aceea n'au dat roadele necesare și sunt frecventate în silă, din care cauză și autoritățile nu le dau atențiunea cuvenită. [G. Gh.]

Conferire, (în dreptul canonic), darea unui beneficiu bisericesc. Dreptul de a conferi beneficiu este *ordinar* și în bis. catolică compete pontificelui, cu privire la benef. mari, și episcopului cu privire la cele mici în dieceza sa, iar *extraordinar* când cineva în virtutea unui titlu special are dreptul de a conferi un beneficiu. C. se dice *liberă* când conferențele este independent în exercitarea dreptului său, și *necesară* când trebuie să conferească beneficiul unei persoane prezentate de o a treia persoană.

[Dr. I. Radu.]

Conferva L. (botan.), gen de Alge verzi din fam. Ulotrithaceae; trăiesc în apele dulci, stătătoare, în mari cantități. Corpul lor e format din filamente simple, compuse din celule cu 1 nucleu; celula dela basă e ca un picior ce susține restul filamentului. Se înmulțesc prin zoospori cu un cil; iar reproducerea prin ouă nu li-se cunoaște.

Confervacee, (botan.) subordin de Alge verzi (Chlorophyceae), cu aparat vegetativ filamentos, filamente simple sau ramificate, ori ca o lamă, sau suprafață formată dintr'un plan de celule, sau e masiv, format din mai multe planuri de celule. Acest aparat vegetativ e format sau din celule cu un nucleu sau din articoli (celule cu mai mulți nucleii). Se înmulțesc prin zoospori și se reproduc prin ouă formate prin isogamie sau heterogamie. Cuprind mai multe familii: *Ulotrithaceae*, *Ulvaceae*, *Chaetophoraceae*, *Oedogoniaceae*, *Coleochaetaceae*, *Cladophoraceae*, etc. Trăiesc în apele dulci, în apa mărilor sau pe pământul umed.

Confesar, mărturisitor sau duhovnic se dice acel preot, care e provădit de episcopul său cu jurisdicțiunea de a asculta mărturisirea sacramentală a credincioșilor și pe cei pocăiți a-i deslega de păcate.

Confesiune, locul de sub altarul principal sau din apropierea lui din biserică, unde sunt așezate moaștele sântilor martiri. Așa se numește C. sf. *Apostoli* locul de sub altarul principal al bisericii sf. Petru din Roma, unde sunt trupurile ap. Petru și Paul. C. se numește și mărturisirea păcatelor (v. ac.), mărturisirea credinței (v. simbolul credinței). După ce însă cei ce mărturisesc aceeași credință de regulă formează o biserică, o sectă, un cult, C. se numesc toți credincioșii cari mărturisesc aceeași credință. În special însă sub numele de C. se înțeleg mai multe simbole sau mărturisiri de credință, compuse de către capii protestantismului, (C. anglicană, helvetică, augustină, etc.)

Confesor, (lat. = mărturisitor) se numesc în biserică acei creștini, cari în timpul persecutării creștinilor fără frică, cu bărbăție au mărturisit și adevărit credința și legea lor, fără a-și pierde pentru aceasta viața (ca martirii).

Confetti, (*ital.*) zaharicale, imitațiune de bom-

boane, cu cari se bombardează publicul în carnavalul din Roma.

Confident, (*franc.*) persoană careia i-se încredințează un secret. **Confidențiar**, persoană care a primit o sumă de bani sau altă valoare cu angajamentul secret de a o da unei persoane anumite; cel ce ține un beneficiu prin acest mijloc.

Confiniu, regiunea dela frontiera unei țeri. C. *mititar*, teritoriile limitrofe din Austro-Ungaria, cari în trecut aveau organizațiune militară. (V. Grăniceri.)

Confirmațiune, (*lat.*) întărire, aprobare; ca sacrament, are în liturgia română denumirea de sf. Mir (v. ac.). Protestanții nu recunoscău într'însul un sacrament cu putere de a conferi grația, au însă o ceremonie, care se înțelege astăzi de ordinar sub cuvântul C. Tinerii în vârsta de 14—16 ani, iar fetele cu 13 ani se admit la o instrucțiune specială religioasă, asupra căreia trec un examen public, și apoi se confirmă de către pastor prin punerea mâinilor și rugăciune. Ceremonia se termină prin cina dominicală (Abendmahl). Tot prin C. se primesc copii de alte confesiuni în biserica protestantă. (Cf. Hase, Handbuch der prot. Polemik, ed. 3, pag. 365 uu.)

Confisoare, o măsură curat penală în cazul când se aplică obiectelor, a căror posesiune este licită și al cărei scop este reprimarea infracțiunii (s. e. darurile primite de funcționarii mituiți, etc.), sau o măsură de poliție și de ordine publică, când este ordonată și pronunțată asupra obiectelor, a căror posesiune este ilicită (s. e. măsurile de greutate false, beuturile și alimentele falsificate, etc.), sau o măsură cu un caracter mixt de pedeapsă și reparațiune civilă (s. e. confiscarea, în profitul autorilor, a imprimatelor publicate fără autorizațiunea autorilor). Efectul C.-oi este de a face statul, sau, în casuri speciale și determinate, autoritățile publice, așezămintele publice și chiar persoana vătămată, proprietarul lucrurilor confiscate. Aceasta e C. *specială*, care se aplică numai lucrurilor mobile și în virtutea unor texte de legi; ea se deosebește de C. *generală*, în baza căreia statul devine proprietar cu titlu de moștenitor al universalității sau a unei părți din patrimoniul condamnatului, C. care nu există în legislațiunea română și ungară.

Confiteor, (lat. = mărturisesc), în biserica lat. formula cu care se începe la anumite ocaziuni (la începutul mizei, etc.) mărturisirea publică a păcatelor.

Confirațiune, (*lat.*) înfăcărare; piere prin foc.

Conflict, (*lat.*) ciocnire, colisiune (v. ac.)

Conformiști, (*Conformers*), protestanții engl., cari s'au supus celor 39 articli ai bisericii episcopale, din 1562.

Confrater, (*lat.*) confrate, coleg; titlu ce își dau preoții protestanți între sine.

Confrère, (*franc.*) atâta cât confrater. **Confrérie**, asociație de binefacere, de pietate.

Confrontare, (jur.) punerea martorilor în fața acusatului sau a altor martori și ascultarea lor asupra faptelor, despre a căror împrejurare au făcut depunere sub prestare de jurământ. În scopul luminării cauzei și spre a înlătura înfluițarea martorilor, fie prin înțelegeri între dinșii, fie prin stăruințele acusatului însuși, se ordonează retragerea martorilor și conducerea lor într'o cameră destinată anume, unde sunt oprii

să comunice între ei sau afară. (Această C. în Rom. este interzisă de lege înaintea judecătorelului de instrucție, deoarece- ce art. 70 Cod. proc. pen. declară, că martorii vor fi ascultați pe rând și în nevința prevenitului).

Confuce, (*Confucius*, *Cung-fu-ce*, *Cung-ce*), filosof chinez, ale oăru învățături și ađi dominează în China; n. 551 a. Chr. în statul Șantung. Incepând cu anul 22 al vieții a trăit mai mult în călătorii, căutând ca învățător și ca sfetnic al principilor să respândească doctrinele sale. C. a adunat și redactat veohile monumente literare chineze, Șu-king și Și-king, pentru a servi de model în acea eră de decadență. Esența eticeii confuciane e: 1) umanitate, 2) justiție, 3) bunacuviință, 4) înțelepciune și 5) credință. Un rol însemnat a jucat și pietatea și iubirea de copii. Bunăcuvința și pietatea sânt principiile fundamentale ale vieții de stat și morale a Chinezilor, din ele emană cultura specifică chineză. C. † 479 a. Chr.; îndată după moarte i-s'au ridicat temple și i-s'au adus jertfe. Ađi se află în fiecare oraș al Chinei temple de ale lui C. (Cf. Plath, C. und seiner Schüler Leben und Lehren, 1867—74.)

Confusiune, (*lat.*) încurcare, turburare, nedumerire. În jurisprudență se numește C. întâlnirea în aceeași persoană a unui drept și a obligămintului ce îi corespunde. Întâlnirea în aceeași persoană a dreptului de proprietate și usufruct se numește Consolidățiune.

Cong, munți în partea vestică a Africei de nord, între Sudan și Guinea super., puțin explorați până acum; din acești munți isvoresc rîurile Senegal, Gambia și Niger.

Congaz, (turo. = satul sângelui), com. rur. în Rom., j. Tulcea, formată din 3 căt. cu 1800 loc. (Dicț. geogr. 1896), în mare majoritate Bulgari; are 3 biserici și 2 școale cu 3 învățători; loc. se ocupă cu agricultura, păsierea vitelor și comerțul; pe aici trece șoseaua naț. Tulcea-Constanța; la 1829 s'a dat aici o luptă sângeroasă între Turci și Ruși, de aici numele com. Căt. de reședință C. numără singur 1289 loc.

Congelațiune, treoerea unui corp din stare lichidă în stare solidă în urma scăderii temperaturii.

Congenital, înăscut; s. e. morb C., morb cu care cineva s'a născut.

Conger, (zool.) gen de țipari fără solzi. Aici aparține *C. vulgaris* Cuv., care trăiește în Marea Nordică și în Ocean; carnea nu e prea gustoasă, de aceea se consumă rar.

Congestiune, (med.), v. Hyperaemia.

Congestiuni pulmonare, o sumă de procese patologice, al căror început îl formează hyperaemia pulmonară. *C. activă*: e cauzată de activitatea potențată a inimii, gazuri iritative, schimbarea de temperatură sau schimbarea presiunii în torace, când aceea devine mai mică ca de comun, etc. *C. pasivă*: activitatea scădută a inimii sau că sângele prin presiunea vinelor nu se poate depărta din plămâni. Urmarea cea mai aproape este oedema pulmonară. Așa numita pneumonia interstițială încă se începe cu hyperaemie și conduce la atrofia plămânilor. Pneumonia catharală se extinde pe teritorul lobular ce îl prevede ramificațiunea unui bronh, pe când cea crupoasă cuprinde teritorii mai mari și este un morb

aout și febril. Causa hyperaemiei și a aprinderii interstițiale este în cele mai multe casuri tuberculoasa.

[Dr. M. Pop.]

Congiarium, (*lat.*) vas de mărimea unui Congius (v. ac.); la Romani banii pentru vin, ce trebuiau să dea guvernatorii provinciali ofierilor și tovarășilor acestora.

Congius, veche măsură romană de capacitate, cam 3 l.

Conglomerat, piatră formată din multe petricele rotunđite de apă curgătoare și legate la olaltă prin un ciment.

Conglutinat, (botan.) se ăice despre organe ori părți elementare, ce sânt alăturate ca și cum ar fi lipite cu o substanță cleioasă; s. e. mai multe grăunțe de polen, constituind o massă mai mare sau mai mică, cum se observă la Orchidee.

Congo, 1) *C. fluviu*, după mărime al doilea în Africa. Isvoresce din munții Tșambesi Mambœe în sud dela lacul Tanganika, 10° lat. sud., 33° long. est. și ia curs spre sud, până se varsă sub numele Tșambesi în lacul Bangveolo (Bemba). De aici ese sub numele Luapula, curge spre nord și se varsă în lacul Moero, ese din acesta sub numele Luabala și ia direcțiune nord-vestică. Intre gradele 21 lung. vest. și 2 lățime nord. ia curs spre vest, apoi spre sud-vest, și la 6° lăț. sud., 12° lung. vest., se varsă în Oceanul Atlantic. Lungimea lui e 4896 km. La vrsarea în mare are o lățime de 13 km. și o afundime de 300 m. Isvoarele rîului le-a descoperit Livingstone între 1866—1871. Dela orașul Niangve până la vrsarea în mare l-a parcurs primatădă renumitul călător H. M. Stanley în 1876 și 1877. Cf. H. M. Stanley: *Durch den dunkeln Welttheil*. Leipzig, 1891; *Der Kongo und die Gründung des Kongo-staates*. Leipzig, 1887.

2) *Statul Congo*, în Africa vestică și oentrală, fondat 1885 de societatea internațională africană. După ce în 1878 renumitul călător african H. M. Stanley a parcurs rîul C. dela colonia arabică Niangve, în Maniema, până la vrsarea lui în Oceanul Atlantic, s'a format în Bruxela sub presidenția regelui Leopold II o societate, pentru a exploata acest rîu și țermurii lui pentru industrie și comerț și pentrn a lăfi și aici civilizațiunea. Sub conducerea personală a lui Stanley s'au făcut stațiuni de-a lungul rîului între 1880—1885, prin contract cu principii indigeni s'a acuirat un teritor colosal, căruia i-s'a dat numele de statul C. O conferență europeană a regulat referințele de drept în acest stat, l-a recunoscut ca stat independent, și Leopold II. a luat în 1895 cu consensul camerei din Belgia titlul: Sveran al statului C. Conferența aceasta s'a ținut în Berlin snb conducerea principelui de Bismark. Actele ei sânt publicate în: *Der C. und die Gründung des C.-Staates*. Lipsca, 1887. Statul C. are 2.241,250 km². cu vr'o 14 milioane loc., între cari 1896 erau 1325 Europeni. Comercial de import e liber; export de fildeș, cauciuc, oleiu și simburi de palmieri, cafea și cacao. Regimul central al statului e în Bruxela, cel local e în Boma. Cheltelile administrației cam 45 mil. franci. La 1888 s'a început clădirea liniei ferate pe lângă rîul C. în sus până la Stanley-Pool (435 km.); în 1896 era dată comunicației în lungime de 189 km. Armata are 6120 oameni. Statul e îm-

părți în 15 districte, în fruntea cărora stau comisari. Pe râul Congo circulă 40 vapoare.

Congo francez, v. Gabun.

Con grandezza, (*ital.*) cu măreție (în muzică); *Con gravita*, cu gravitate; *Con grazia*, cu grație.

Congregațiune, (*lat.*) în general adunare, s. e. în Ung. C. comitatensă (v. Municipiu); după dreptul canonic apusean se numesc C. ori ce asociațiune monahală, care nu este ord, adică nu profesază voturi solemne, obligatoare pe toată viața, și ai cărei membri își rezervă proprietatea lor (dominiu direct), abdicând numai de usufructul ei pe cât timp stau în C. Pe câtă vreme ordurile religioase mai importante sînt numai patru (Benedictini, Franciscani, Dominicani și o parte din Iesuiți), C. sînt foarte numeroase. Astfel avem, între multe altele, pentru bărbați: *Lazaristi*, fundați de cătră sf. Vincent de Paula, pe la 1632, cari dirig numeroase colegii (internate de băieți) și seminarii; *Redemptoristi*, fundați de sf. Alfons de Ligorio pe la 1749, cu scop de a da misiuni (ciclu de predică) poporului de rînd; *Pasionisti*, fundați de cătră sf. Paul dela Cruce pe la 1741, tot pentru misiuni și predicarea specială a patimilor lui Christos, o congregațiune riguroasă, care a dat și Munteniei o serie de episcopi, între alții pe Mar. Paoli, ziditorul catedralei catolice din București, și care numeră încă mai mulți membri în arhiepiscopia latină de București; *Frații școalelor creștine*, foarte numeroși, fundați de La Salle pe la 1680, cari funcționează în mii de școale ca institutori și profesori, avînd chiar și la București școala de băieți arhiepiscopală pînă pe la 1870; *Frații misericordiei*, fundați pe la 1857 pentru îngrijire de spitale. C. pentru femei mai însemnate sînt: *Surorile misericordiei*, fondate pe la 1652, îngrijesc de numeroase spitale civile și militare; *Damele Sacré Coeur*, fondate pe la 1826, au numeroase școale aristocratice; *Damele engleze*, fondate de M. Ward în secl. XVII, au de scop instrucțiunea și educațiunea fetelor, și posedă mai multe pensionate, școale primare și secundare, orfelinate și alte instituțiuni de educație în București, Craiova, Brăila și T.-Severiu; în Galați și Iași sînt active în același sens *Damele de Sion*, fondate în seclul nostru de convertitul Ratisbonne, și respândite mai ales în Franția. (Kirchenlexicon de Wetzer și Welte, 1884 art. C. Cf. și art. România, Biserica.)

Se mai numesc C. și ministerele prin cari papa guvernează biserica. În fruntea fiecăreia se află un cardinal ca prefect (ministru), și un secretar prelat; afacerile mai grave se supun prealabil votului unui consiliu special compus din așa numiți consultori. Se numeră 4 C. dependente de consistoriul cardinalilor și 8 C. independente; dintre aceste din urmă *C. Inquisitionis* și *C. Indicis* veghează la puritatea credinței; *C. de propaganda fide* guvernează misiunile, adică bisericile catolice în țeri acatolice; *C. Cardinalium Concilii Tridentini* e însăroinată mai ales cu chestiunile de drept canonic recent; *C. Episcoporum et Regularium* pertractează mai virtos afacerile privitoare la orduri și congregațiuni religioase; *C. Rituum* resolvă chestiunile privitoare la rit și canonisarea sânilor; în fine *C. Indulgentiarum et Reliquiarum* și *C. Jurisdictionis et Immunitatis* de o importanță mai mică.

Congres, în *dreptul internațional*: o întrunire a reprezentanților mai multor state cu scopul de a regula chestiuni pendente între statele reprezentate. În princip C. nu se deosebesce de conferență; de C. se vorbește însă când întrunirea e de mai mare importanță ori e împreunată cu solemnități mai mari. C. și conferențele devin din ce în ce mai mult organele comunității internaționale, dând dovadă despre existența acestei comunități între statele civilizate. În secl. XIX următoarele C., au fost de mai mare însemnătate: *C. din Viena*, deschis 13 Nov. 1814 după înfrîngerea preponderanței lui Napoleon I și încheiat 9 Iunie 1815 în urma evasiunii acestuia de pe insula Elba. Acest C. deveni renumit prin pompa desvoltată cu ocaziunea lui și fû hotărîtor pentru mai multe decenii asupra hartei politice a Europei. *C. din Aachen* (Aix la Chapelle) din 1818, al cărui rezultat principal a fost evacuarea Franței de trupele străine, așezate acolo spre susținerea liniștei pretinse de sf. Alianță în 1815. Odiioase au devenit *C. din Laibach* (1821) și *C. din Verona* (1822). Prin cel dintăiu fû decisă suprimarea prin trupe austriace a revoluțiunilor ivite în Neapole și în Piemont, iar prin cel din urmă suprimarea revoluțiunii în Spania prin trupe franceze. *C. din Paris* (1856) regulă stările internaționale în urma reboiului din Crimea. Conform rezultatului acestui reboiu desastros pentru Rusia, C. hotărî neutralizarea Mării Negre, garantarea integrității și a independenței imperiului turcesc, precum și primirea acestui stat în comunitatea internațională a Europei, afară de aceea închiderea Bosforului și a Dardanelelor pentru năi de reboiu. O parte a Basarabiei prin C. din Paris fû reîncorporată Moldovei. *C. din Berlin* din 1878, ținut în urma reboiului ruso-româno-turcesc din 1877—78, e cel mai important pentru starea actuală a chestiunii orientale. Prin acest congres România, Sîrbia, Montenegro devin state independente, Bulgaria își câștigă autonomie, Bosnia și Herțegovina vin sub administrațiune austro-ungară, Rusia capătă în Asia mai multe teritorii lângă Marea Neagră și în Europa partea Basarabiei cedată în 1856 Moldovei, dând în schimb României Dobrogea. Sîrbia și Montenegro câștigă adausuri teritoriale însemnate. În secolii antecedenti sînt însemnate: *C. din Münster și Osnabrück*, cari în 1648 terminară reboiul de 30 ani prin pacea vestfalică; *C. din Utrecht* (1713) în urma reboiului pentru succesiunea spaniolă, apoi *C. din Aachen* (1748), care termină reboiul pentru succesiunea austriacă, *C. din Rastatt* (1797), care avea să reguleze chestiunile remase pendente în pacea dela Campo Formio, dar a ramas fără rezultat, etc. V. și partea ist. a art. România, Basarabia și Dobrogea.

Congres didactic, e adunarea generală a profesorilor români de toate gradele. Iniințarea lui datează din 2 Apr. 1884, când a fost deschis pentru prima oară în București. Inițiatorul și cel mai zelos întemeietor a fost decedatul prof. C. C. Dobrescu, fostul secretar gen. al C.-lui. Scopul lui era de a discuta chestiuni de organizare, chestiuni pedagogice, igienice, didactice. C. did., deși n'a adus roade reale școalei române, a activat totuși resolvarea chestiunilor de învățămînt, de aceea a fost sgomotos la început,

când nu erau organizate bine școlăle. Ați C. a pierdut din rostul său, mai ales că părăsindu-se idea de a se întruni numai în Iași și în Bucuresci, unde avem cele 2 universități și elita inteligenței, C. se întrunește în ori ce oraș de provincie, precumpănind dorul de a cunoaște țeara, iar nu de a frământa chestiunile de școală. Toate lucrările C.-lui de 14 ani, de când există, s'au mărginit la discuțiunile orale; memorii scrise s'au publicat numai la primul C., strinse în volumul cu titlu: »Primul C. al corp. did. din Rom.« Buc., 1885.

[G. Gh.]

Congresul național bisericesc este reprezentanța întregii provincii mitropolitane a Românilor de religiuinea gr.-or. din Ungaria și Transilvania. (Stat. org. § 145). Agendele lui sînt: Ingrijirea pentru susținerea libertății religioase și a autonomiei bisericești române ortodoxe. Regularea și conducerea tuturor treburilor bisericesci, școlare și fundamentale pentru întreaga mitropolie. Alegerea mitropolitului și a asesorilor consistoriului mitropolitan. C. ordinar se constituie din mitropolitul ca președinte natural, din episcopii dieceselor sufragane și din câte 10 deputați din cler și 20 laici din fiecare diecesă. Astăzi deci, când mitropolia stă din trei eparohii, C. ord. se constituie din 3 arhieriei, din 30 deputați din cler și din 60 deputați laici; iar C. extraordinar, convocat pentru alegerea mitropolitului, care e totodată și archiepiscopul eparohiei transilvane (archidiecesei), se constituie din atâți deputați din archidieceasă câți dau celelalte diecese împreună. Astăzi 30 din diecesa Aradului, 30 din a Caransebeșului și 60 din archidiesă; de toți 120 deputați, din cari 40 din cler, 80 laici. Presidiul îl are comisarul consistoriului mitropolitan, iar episcopii sufragani numai dacă sînt aleși deputați au vot. C. ord. se întrunește tot în trei ani odată la 1/13 Octobrie, iar cerënd necesitatea și mai adeseori. Convocarea o face mitropolitul după prealabila înștiințare pe calea guvernului la Majestatea Sa; C. pentru alegerea mitropolitului îl convoacă consistoriul mitropolitan în termen de cel mult trei luni dela reposesarea ultimului mitropolit. [Part. Cosma.]

Congresul bisericeii sêrbesci din Ungaria este expresiunea autonomiei bis. sêrbesci, C. e baza întregii organizații bisericesci, el conduce toate afacerile bisericesci și școlare, el alege pe patriarhul. C. se compune din 25 membri din cler și 50 membri mireni, toți aleși de cătră credincioșii bisericeii prin alegere mijlocită. C. se ține sub presidenția patriarhului și pe lângă asistența unui comisar regesc. Conclusele congresului numai după prea înaltă aprobare se pot pune în lucrare.

Numele de C. se mai dă și corpurilor legiuitoare ale statelor federate (s. e. în Statele-Unite amer.), apoi întrunirilor libere de învățați, artiști și preste tot de persoane de aceeași profesie. Aceste C. urmăresc scopul de a întări solidaritatea, de a promova interesele comune ale profesiunilor reprezentate, și de a comunica ideile și rezultatul studiilor celor întruniți.

Congres de pace, v. Filibrigiu.

Congreve, (pron. congriv). 1) C., William, poet dramatic engl., n. 1670 în Bardsey, lângă Leeds, † 1729 în Londra. A scris numeroase comedii: »The old bachelors«, etc. 2) C., Sir William, in-

giner, n. 1772 în Woolwich, † 1828 în Toulouse. Inventă rachetele combustibile și arta de a tipări deodată în mai multe colori. (*Tipar C.*)

Congrua, (lat. dela »congrua dotatio«), suma minimală a venitelor, ce trebuie să le aibă fiecare oficial bisericesc. În Ung. propriu ășă suma aceasta pentru un paroh catolic este de 315 fl., iar pentru un capelan de 210 fl. În Trans. C. este de 210 fl. pentru un paroh și de 157 fl. 50 cr. pentru un capelan. Acum curg pertractări pentru îmbunătățirea C.-ei preoților rom. cat. și gr.-cat. din Ung. și Trs.

Congruent, care valorează tot atât, echivalent. Termen de matematică întrodus în aritmetică de Gaus. Când două numero divise printr'un al treilea dau același rest, acele două numero se ȳic C.-e în raport cu cel de al treilea, care ia numirea de modulul C.-ei. Semnul de congruență e \equiv . Congruențele sînt tot ca un fel de ecuațiuni, avënd proprietăți și reguli de resolutiv analoage.

Coniatin, comună rur. împreună cu Semacova, și parohie cu moșie boierească în Buc., căp. Vișnița și j. Putila; are 1278 loc. (1202 ort., 4 cat. și 72 mos.), școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Conidie, (botan.) un fel de spori sau celule de înmulțire, de formă ovală, sferică, dispuse isolat ori în șiraguri, ce se întălesc la Ciuperile mai inferioare, mai rar la cele superioare (Basidiomycete, Ascomycete). Se întălesc uneori numai când Ciuperca e în condițiuni mai speciale de hrană, aerățiune, etc., sau constituie un mod suplementar de multiplicățiune pe lângă acela produs prin sporii normali.

Conifere, (botan.) cea mai importantă familie de plante gymnosperme. Cnprinde arbori și arbuști sempervirenți cu foile disperse, cele reduse squameiforme, iar cele dezvoltate îndecum aciculare (de unde și numirea de »aceroase«), mai rar late, s. e. la Ginkgo. Florile monoice sau dioice sînt dispuse în amente. După caracterul conului, pozițiunea seminței și dispozițiunea foilor, distingem următoarele triburi: I. *Cupressineae*, cu foile ramurilor oposite sau verticilate, aici aparțin ca genuri importante: *Thuja*, *Cupressus*, *Juniperus*; II. *Taxodiaceae*, cu ovule erecte, conul lignos, *Cryptomeria*, *Taxodium*, *Sequoia*; III. *Taxaceae*, cu ovule erecte, conul cărnos, *Taxus*, *Ginkgo*; IV. *Podocarpeae*, cu ovule reverse, conul cărnos, *Podocarpus*; V. *Araucariaceae*, cu 1—9 ovule reverse, conul lignos, squame simple, *Araucaria*; VI. *Abietineae*, cu 2 ovule reverse, con lignos, squame duplicate, *Pinus*, *Cedrus*, *Picea*, *Abies*, *Larix*. C. cuprind vr'o 300 specii răspândite pe toată suprafața globului, între tropi mai puțin. [A. Pr.]

Coniferina, glucosid descoperit de Hartig în *Larix* Europeae, numit pe rând larinicina, abietina, etc. Kubel și mai ales Tiemann a studiat dedublarea sa sub influența aciziilor și transformarea cu principii cu miros de vanilie. Se extrage din suculel verselor speciei de Conifere. E o substanță cristalizată albă, solubilă în alcool și apă caldă. [V. C. B.]

Coniina, sau *Conicina*, *Cicutina*, etc., un alcaloid descoperit 1827 de Giesecke în Cucută (*Conium Maculatum*). Ea se găsește răspândită mai ales în fructul plantei, înainte de completa maturitate. Pentru a se extrage C., semințele de cucută se sfarmă, se amestecă cu apă ce con-

ține hidrat de potasiu și se distilează. Productul distilat e supus la diverse operațiuni, din cari se obține la urmă un lichid incolor, oleaginos, mai ușor ca apa, respândind un miros particular displăcut. În contact cu aerul se inegresce și apoi se transformă în o resină. E mai solubilă în apă rece decât în apă caldă. Are reacțiune alcalină energetică. C. este o otrăvă puternică: în dosă de 10 centigrame poate produce moarte. Se întrebuițează în medicină contra cancerului.

[V. C. B.]

Coniostres, (zool.) familie de paseri din ord. Păserelelor; sunt caracterisate prin un corp compact, cap gros și un puternic cioc conic. Penele nu prea sunt dezvoltate, dar cu atât mai bine picioarele. Aici aparțin: ciocârlia, pițigoiu, canarul, etc.

Conisector, figură plană, care se nasce prin tăierea feței unui con cu un plan. Dacă planul trece prin vârful conului, se nasce un unghi dreptliniar, iar dacă are ori ce altă direcțiune, se nasc linii curbe, cari se numesc secțiuni conice. (v. Con.)

Conium L., (botan.) gen de plante bine din fam. Umbelifereleor, trib. Ammineae; cuprinde două sau trei specii: una din Africa australă și Abesinia, celelalte din emisfera estică boreală. La noi crește lângă drumuri, în grădini de legume, prin liveți și pomete *C. maculatum* L. »Cucuta», o plantă veninoasă lesne de confundat cu pătrunjelul, însă ușor de recunoscut prin un miros propriu asemănător cu urina de șoarece. În medicină se folosește *C. m.* din când în când, s. e. la cataplasme, intern mai ales contra fenomenelor convulsive. [A. Pr.]

Conjugare, flexiunile verbului după persoană, număr, timp și mod. În limba rom. după terminațiunea infinitivului scurt se deosebesc 4 C.: I. C. cuprinde verbele terminate la infinitiv în *a* intonat, s. e. a da, a lua; II. C. verbele terminate în *é* intonat, s. e. a vedé, a sedé; III. C. verbele terminate în *e* neintonat, s. e. a merge, a face; IV. C. în fine cuprinde verbele terminate la infinitiv în *i* sau *î* intonat, s. e. a veni, a povesti, a hotări.

Conjugare, (botan.) unul din modurile de formare a oului (în acest cas special numit *Zygot*), ce se observă la Mucorinee și alte Ciuperci din grupul Zygomycete, cum și la Algele Conjugate. Printr'un tub de C. produs de două celule vecine, ori din 2 filamente vecine, conținutul lor, protoplasma, nucleu, etc., se apropie și se fusionează, după ce tubul se separă de celulele. ce l-au produs, prin pereți despărțitori. C. e *egală* dacă protoplasmele se fusionează chiar la mijlocul tubului, ambele făcând jumătatea drumului (ca la Mesocarpus), ori e *neegală*, dacă numai conținutul uneia din celule se deplasează și vine prin tub să se unească cu protoplasma staționară a celei vecine, (ca la Spirogyra, Zygnema, etc.) Cele două masse de protoplasmă sunt nise *aplano-gameți*, iar din fusianarea lor provine un *Zygot*; în primul case o *isogamie* (gameți nediferențiați), în al doilea un început de *heterogamie* (gameți diferențiați). (v. Aplanogamete, Aplanospori.)

Conjugate, (botan.) grup de Alge chlorophyceae ce-și trage numele dela modul de formare a oului prin conjugare (v. ac.) Au aparatul vegetativ compus din celule izolate, ori asociate în

filamente, dar uninucleate și de același fel; nu sunt ramificate. Trăiesc în ape dulci și cuprind 3 familii: *Desmidiacee*, celulele după divisiune se isolează și au membrană formată din 2 valve (Closterium, Desmidium, Cosmarium, etc.); *Zygnemacee*, filamente de celule (Zygnema, Spirogyra, etc.); *Mesocarpicee* (Mougeotia, etc.)

Conjunctia, o particulă invariabilă a vorbirii, care leagă două țiceri (proposiții) sau două părți omogene ale unei țiceri, s. e. eu mă duc, iar tu rămâi. C. sînt de multe feluri, după înțelesul funcției, ce au între anumite țiceri, s. e. *copulative* (și, nici, etc.), *disjunctive* (sau, ori, etc.), *adversative* (dar, însă, totuși, etc.), *conclusive* (deci, prin urmare, astfel, etc.), *temporale* (după ce, îndată ce, etc.), *locale* (unde, de unde, etc.), *causale* (pentru că, deoarece, etc.), *finale* (ca să, etc.), *condiționale* (dacă, de cumva, etc.), *concesive* (deși, cu toate că, etc.), *consecutive* (întru cât, că, etc.), *comparative* (ca, precum, după cum, etc.)

Conjunctiv, v. Mod.

Conjunctivita, (med.) inflamația cronică sau acută a conjunctivei (pelița mucoasă care acoperă partea anterioară externă a bulbului și partea internă a pleoapelor). v. Ophthalmie.

Conjurațiune, complot (v. ac.) contra statului sau a unui domnitor; legătură secretă întărită cu jurământ, cu soop de a îndeplini o faptă nepermisă de lege.

Conjuratores, (*Consacramentales*) după vechiul drept german acele persoane, cari prin jurământul lor întăreau înaintea judecătoriei jurământului unei părți litigante. Cf. și art. Jurători.

Con leggerezza, (*ital.*) cu ușurință, grație, eleganță; expresiune întrebuițată în musică raportându-se atât la mișcare cât și la nuanțare.

[T. C.]

Con moto, (*ital.*) cu emoțiune; expresiune întrebuițată în musică indicând o grăbire în mișcare.

[T. C.]

Connaissance, (franc., engl. Bill of lading). *Conosament*, polița de caric (v. ac.), document prin care corăbierul recunoaște că a primit anumite mărfuri spre încărcare și se obligă a le preda la locul de destinațiune; se face în mai multe exemplare, la ordin, și se poate indosa.

Connat, (botan.) orgaue concrecscute (sudate, unite) dela aparițiunea lor, prin partea basilară; s. e. frunzele de Varza ciobanului, (*Dipsaous silvestris*), de Lonicera caprifolium, *Crassula*, etc.

Connaught, (pron. Connăt), provincia cea mai vestică a Irlandei, 17,775 km², cu 723,573 loc. (1891), cuprinde comitatele: Leitrim, Mayo, Sligo, Galway și Roscommon; Capitala Galway.

Duce de C., titlul principelui Arthur, (n. 1 Mai 1850), fiul al treilea al reginei Victoria.

Connecticut, 1) C., riu în Anglia nouă (America), isvorește la granița Canadei, trece prin Massachusetts și prin statul C. și se varsă în Long-Island-Sund; 542 km. lung, bogat în cata-racte. 2) C., *stat* al Uniunii nord-americană, 12,925 km², cu 746,258 loc. (1890), țeară colinoasă, cu pământ roditor, udat de riurile: C., Housatonic și Thames. C. e bogat în minerale (aramă, fier, plumb) și păduri. Producte agricole: tutun, cereale; economie de vite și lăptării; industrie însemnată de fier, bumbac, lână, trăsuri, oroloage, etc. Comerțiu viu spre India-

vestică. C. e reprezentat în congres prin 2 senatori și 4 reprezentanți. C. a fost colonizat dela 1634; e unul din cele 13 state vechi ale Uniunii.

Connectiv, (botan.) partea anterioară ce susține și reunește sacurile polinice; reprezentă limbul frunzei (limbul staminii), ce s'a modificat în stamină. E așezat în prelungirea filamentului și poate fi tot așa de lung cât logile anterioare, ori mai scurt, sau foarte lung; așa lung se observă la anterele de Salvia, Teiu, Mercurialis (v. și anthera).

Connétable, (franc., dela neolatina comens stabuli, îngrijitor de grajduri), sub împărații romani și regii Franței comandantul cavaleriei. Mai târziu în Franța cel mai înalt dignitar de stat și comandantul armatei, în rang urma după rege. Ludovic XIII cassă această dignitate; Napoleon I iarăși o întroduse, dar pe timpul restaurațiunii s'a cassat din nou.

Connubium, (lat.) căsătorie; facultatea de a încheia, după dreptul civil roman, o căsătorie.

Conoideae, (zool.) familie de melci foarte bogată în specii, din clasa Prosobranchiatelor; au o cochilă conică, adese frumoasă colorată. Unele specii se plăteau în secl. trecut de amatori cu bani scumpi, s. e. *Conus ammiralis* L.

Conop, comună rurală în Ung., cott. Arad, cu 1043 loc. Români; stațiune de cale ferată.

Conopida, numirea vulgară a varietății *Botrytis D. C.* dela *Brassica oleracea* L. (v. ac.).

Conopiscerita, *Conochifterița*, *Goropeștița*, *Chifterița*, (*Gryllotalpa vulgaris*), insect din fam. Saltatoria, ord. Orthopterelor. Corpul acoperit cu păr fin, moale ca catifeaua, brun-cenușiu, are aripi scurte. Picioarele dinainte (2) sunt prefăcute în nisece lopeți, cu cari săpă pământul și rupe rădăcinile plantelor. Lung. corp. 14—20 mm. Trăiește prin pământ, în grădini, holde și fânețe. Își sapă canale lungi în pământ. Seara sboară câte odată. Se nutrește cu materii vegetale. Strică plantelor prin roaderea rădăcinilor, (cartofi, napi).

Con passione, (ital.) cu pasiune; expresiune întrebuințată în musică cerând o execuțiune sentimentală, afectată. [T. C.]

Conquistores, (lat.) funcționari romani, însărcinați cu rechișițiunea recruților, cari nu se prezentau voluntar, și cu primirea jurământului lor. C. se numiau și funcționarii de teatru, cari aveau să împiedece aplausele cumpărate.

Conquistadores, (span.) cuceritori. Așa se numiau acei aventurieri, cari pe risicul propriu au ocupat o mare parte din America centrală și sudică pe sama Spaniei. Au fost înzestrați cu diferite privilegii. C. mai cunoscuți: Cortez, Balboa, Pizarro, Almagros.

Conrad sau »Domnișorul«, comite sas, de origine boemă, cu numele C. Kryspanowic, pe la 1231 surprinde Amlașul luând stăpânire asupra țerii Lotrului, în mijlocul munților (Vâlcea). La gura Lotrului înălță un castel: Lothorvar, ale cărui ruine se vedeau încă pe la 1720, când locuitorii le numiau ruinele fostului castel Domnișor. Cam pe la 1237, Basaraba-Ban (Radu), recucerese teritorul pierdnit, gonind pe C. spre nord, și reloând stăpânirea asupra Amlașului. (Cf. Hasdeu, Etym. M. Rom.) [O. L.]

Conrad, împărați romani și regi germ.: 1) *C. I.*, duce de Franconia, (911—918) rege germ., ales după stingerea Carolingienilor, cu cari era înrudit; avu să se lupte cu încurcățuri interne, mărite

prin invasiunile Maghiarilor; ducii de Lotharingia și Saxonia nu voră să-l reunoască; la moarte recomandă de succesore pe cel mai puternic antagonist al său, pe Henric de Saxonia. 2) *C. II* Salicul, împ. rom.-germ. (1024 până 1039); avu în Germania lupte cu principii rebeli, între cari ou fiul său vitreg ducele Ernst de Șvabia; 1032 câștigă Burgundia; prin constituția sa dela 1037, publicată în tabera dela Milano, decretă feudele mici de ereditare. 3) *C. III*, rege germ. (1138—52), întâiul din fam. Hohenstaufen; primi dela împ. Henric V ducatul Franconiei; 1126 păși ca antirege față cu Lothar, sprijinit de partida Welfilor; 1128 se încoronă în Milano ca rege al Italiei, dar 1135 se supuse împăratului; 1138 fù ales rege germ.; proscrise pe Henric Superbul, duce de Bavaria și Saxonia, bătù pe Welf VI, frate al lui Henric, 1140 la Weinsberg, iar 1142 se împacă cu Welfii, cari trebuiră să abdică de Bavaria, 1147—49 luă parte la al doilea resboiu cruciat, terminat fără nici o ispravă. 4) *C. IV*, al doilea fiu al împ. Frideric II, n. 1228, † 1254; rege germ. fù ales 1237; avu lupte ou landgraful Henric Raspe, ales antrege la îndemmurile papei; 1251 trecù în Italia, supuse Apulia și 1253 cucerì Neapolea.

Conradin fiul lui Conrad IV, ultimul din dinastia Hohenstaufen, n. 1252; cbiemat de Ghibelinii ital. după moartea lui Manfred (1260), trecù 1267 Alpii cu amicul său Frideric de Baden, dar fù bătut 23 Aug. 1268 la Tagliacozzo, făcut prizonier și la ordinul lui Carol de Anjou decapitat 29 Oct. 1268 în Neapole împreună cu amicul său.

Consacramentalea, v. Conjuratores.

Consacrare, v. Afierosire. (v. și art. Consecrare.)

Consalvi, *Ercole*, cardinal, n. 8 Iun. 1757, în Roma; a studiat teologia, dar s'a ocupat în deosebi cu soiițele politice, artele și literatura. Fiind-că a combătut ideile revoluționare, Francezii, ocupând statul papal la 1798, l-au exilat, însă Papa Piu VII l-a făcut cardinal și secretar de stat, în care calitate a tratat cu Napoleon I asupra concordatului. Ca legat papal luă parte la congresul din Viena și la pertractările papei cu Franța 1815. Lucră mult pentru îmbunătățirea administrațiunii finanțelor și înflorirea comericiului în statul papal. Sprijini cultivarea științelor și mai vârtos a artelor. † 24 Ian. 1824 în Roma. [Dr. A. B.]

Consânginitate, legătura sau rudenia ce există între persoanele de același sânge, adevă cări își trag originea una dela alta sau dela aceeași trupină comună. În C. se deosebește: trupina, linia și gradul. *Trupina* este persoana dela care își trag originea toate celalalte. *Linia* este seria și succesiunea mai multor persoane de același sânge. *Linia este dreaptă, ascendentă* dacă porcede dela o persoană către părinți, moși, etc., și *descendentă* către fii, nepoți, etc. *Linia colaterală*, adevă seria mai multor persoane cari au originea dela aceeași persoană însă nu una dela cecalaltă, s. e. frați și veri, unchi și nepoți, etc. Această linie iar este *egală* sau *neegală*, după cum două persoane sânt în distanță egală ori nu dela trupina comună. *Gradul* este distanța între consângeni. În linia dreaptă atâtea graduri sânt câte persoane afară de trupină. În linia colaterală egală,

după calculul bisericeii latine între 2 persoane sunt atâtea graduri, câte sunt între ele și între trupină, s. e. fratele și sora sunt în gr. I; în cea neegală sunt atâtea graduri câte sunt între persoana cea din urmă și între trupină, s. e. unchiul și nepoata sunt în gr. II, fiind-că ea este în gr. II dela trupină. După dreptul civil roman, adoptat de bis. orientală, atâtea gr. sunt, câte sunt persoanele, cari își trag originea dela aceeași trupină. [Dr. Jacob Radu.]

Conscience, *Hendrik*, romanțier flamand, n. 1812 în Anvers, 1830—36 soldat, 1841—54 secretar al academiei de belearte din Anvers, director al muzeului Wiertz în Bruxela; † 1883. Unul din întemeietorii literaturii noue flamande. A scris: »Leul din Flandria« și numeroase narațiuni din viața poporului flamand.

Conștiința. În înțeles obiectiv, conținutul C.-ei îl formează totalitatea stărilor sufletesci ale unui individ sau persoane, adică toate cunoștințele (senzațiuni, intuițiuni, reprezentări, noțiuni), toate sentimentele și toate vrerile sale; în înțeles subiectiv, C. se descopere ca starea clară a stărilor sufletesci, cari constituiesc C., într'un moment dat nu sunt decât numai puține clare, cele mai multe sunt întunecate dar fără a se pierde *angustimea conștiinței*. Despe cele clare se dice că le avem conșiente, ele sunt active și formează *C. actuală*; despre cele întunecate se dice că sunt inconșiente, și ele formează *C. potențială*. Granița ideală, cugetată între aceste două forme de C., se numesce *praagul conștiinței*. În sfera acestei determinațiuni generale, formele particulare ale C.-ei rezultă parte din considerarea extensiunii, parte din considerarea calității conținutului: a) Sub raportul extensiunii se face deosebire între C. individuală sau personală și între C. socială. *Individuală* sau *personală* se numesce C. pe care o are omul despre enl propriu în ori și ce stare de desvoltare a celuiia. Din contopirea eului propriu cu mai multe euri străine se nasce idea despre noi; C. despre aceasta se numesce *socială* și ea rezultă din idea eului colectiv, dacă aceea se susține clară în C. particulară a persoanelor, asupra cărora se extinde. b) Sub raportul conținutului C. este logică, când se referă la adevăr ori neadevăr; estetică dacă se referă la frumos ori urit; religioasă dacă se referă la referințele religioase; și morală dacă se referă la bunul ori la răul moral. În special *C. morală* se descopere ca un dictamen practic al rațiunii, în virtutea căruia omul este conșciu de aceea, dacă corespunde fiecare dintre faptele sale legilor morale ori nu, și de este ea de îndeplinit ori de lăsat, iar după îndeplinire de aprobat sau de mustrat. (Cf. I. Popescu, *Psichol. emp.* § 10; W. Volkmanu, *Psychol.* § 25.) [Plet.]

„**Conștiința națională**“, diar apărut în Bucuresci dela 1857—1865, în anul din urmă în toate țiile de lucru; fol. gerant respons. Profir Stoianescu. Adm. Gr. P. Serurie. Tip. C. A. Rosetti.

Conscripțiune, cousemnare, înscriere în registru, în deosebi a tinerilor chiemați la serviciu militar. (v. recrutare.)

Conșcența se descopere în constanța logică, pe care un individ o arată și observă în gândirile și luorările sale. C. în gândiri se numesce

și teoretică, iar cea în lucrări, practică. Terenul său de acțiune este viața practică și C. formează baza caracterului. (V. și art. Silogism.) [Pl.]

Consecințe, care urmează în mod logic; termen vechiu do aritmetică, numind pe al doilea termen al unui raport, adică numitorul raportului, când îl scriem sub formă de fracțiune.

Consecrare, act liturgic, prin care pânea și vinul se prefacă în corpul și sângele lui Christos. Partea liturgiei, în care se îndeplinesc acest mister, încă se numesce C. sau prefacere. (v. Liturgie, transsubstanțiere și sfințire.) [—]

Consecrarea la Romani a fost un act, prin care un împărat, după moarte, s'a numit *divus*, iar o împărăteasă *diva*. Fiul sau următorul împăratului mort, ori fiul sau bărbatul împărătesei moarte, cereau C. la senat, care apoi decidea apotheosa (v. ac.), adică o venerare ce-rească, zeiască: ridicarea unui templu pentru venerarea divului, întroducerea unui cult, profeți proprii numiți sodales cu alăturarea numelui împăratului, (s. e. sodales augustales), jocuri publice, serbători la ziua nasterii și morții împăratului respectiv. C. proprie a stat din expunerea trupului mort, din laudatio (cuvântarea funebra, laudând faptele mortului în for), apoi arderea pe câmpul lui Marte (bustum). În decursul arderei un vultur se ridica în aer și, sburând către ceriu, dispărea din ochii mulțimii. Vulturul era o arătare simbolică a înălțării sufletului la ceru și la Ței, și din acel moment mortul se numia divus. [Atn.]

Consecutiv, ce urmează imediat în ordinea timpului; fără întrerupere.

Consemnare, v. consignațiune.

Consensus, (*lat.*) consimțământ (v. ac.) *C. gentium*, opiniune dominantă la toate popoarele. Se mai numesce C. și concordanța simpatică a părților unui organism, s. e. a nervilor, C. nervorum.

Conservare, a păstra, a menține în stare bună, păstrarea unui corp prin diverse mijloace în starea în care se găsesce, fără ca să încerce alterațiuni. Se dice în genere de substanțele de natură organică ce servesc în alimentare. Așa, pentru a se conserva, unele alimente se acoper cu sare comună, (pesce sărat, legume verzi. etc.); altele se închid în vase hermetice sau după ce au fost fierțe, (conserve de legume, de carne, etc.), sau în prezența cu o materie grasă, precum unt de lemn (sardele); altele se conservă prin păstrare în locuri aerate, uscate și la temperaturi joase, precum carnea proaspătă. (v. Hale refrigerente.) Lemnele de construcție încă trebuiesc preparate pentru a se conserva și a resista acțiunii umidității, etc., pentru aceasta sau se acoper cu o materie grasă, precum: gudron, reșină, etc., sau li-se injectează diverse soluții metalice, cari le fac imputrescibile. (V. Conserve.) [V. C. B.]

C. nutrețurilor verzi se face cu deosebire priu muiare sau înăcrire și prin îndulcirea sau ensilagiu. Și la una și la alta nutrețurile mustoase se pun grămadă, se îndeasă bine pentru a esclude aerul din ele, și apoi se presează bine. Singura diferință între ele depinde de diferința de temperatură. (v. Conserve.)

Conservator, care conservă; în înțeles politic: partid cons., în deosebire de liberal, radical, etc., însemnează în genere păstrarea și

întărirea elementelor sociale (diferite după diferitele state), pe temeiul cărora s'a consolidat statutul istoricesc și împotrivirea în contra acordării de drepturi la alte elemente noue și neîncercate sau opuse. În Prusia s. e. aristocrația teritorială («agrarii»), prerogativa regală, militarismul, influența bisericii în școală în contra burgheziei comerciale, bursiane, liber-schinbiste, a întinderii parlamentarismului («nu majoritate, ci autoritate»), a reducerii serviciului militar, a separării școlii de biserică. Când elementele cele noue au devenit legitime prin inteligență și avere, împotrivirea în contra lor preface pe C. în reacționar. În România Constituția dela 1866 a desființat boieria, și de când liberalii sub lungul minister al lui I. Brătianu (1876—1888) au părăsit frasele revoluționare și aspirările republicane, vr'o deosebire de princip între C. și liberali nu mai există în tinerul regat; deosebirea stă numai în relațiile personale. Amândouă partidele sunt monarchice-dinastice, cer respectarea Constituției și se împotrivesc în contra tendențelor radicale pentru votul universal, etc.

Conservator de muzică, (dela ital. Conservatorio = asil), nume dat în special școlilor, în cari se învață muzica, predându-se studiile ce se cred necesare, ca elevii să poată deveni compozitori, profesori, dirigenți, cântăreți, virtuoși sau instrumentiști. În secl. XVI apare prima școală mus. ca stabiliment de caritate: »Conservatorio Santa Maria di Loreto», din Neapole, înființat 1537 prin călugărul span. Giov. di Tapia. C. moderne, păstrând principiul învățământului gratuit sau cel puțin dat în schimbul unei mici sume, sunt, cea mai mare parte, instituțiuni întreținute sau subvenționate de guverne, sau de comune. Nu există oraș de oarecare importanță în Italia, în Germania, care să nu aibă școala sa musicală. Intre C. se bucură de o reputațiune universală: *Collegio di San Pietro a Majela*, înființat la Neapole în 1808, din vechile școli musicale. *Regio Collegio di musica* (Palermo, 1863) având origini în secl. XVII. *Liceo Benedetto Marcello*, (Veneția, 1877). *Liceo musicale*, (Bologna, 1864), posedând o faimoasă bibliotecă. *Conservatoire national de musique*, înființat la Paris 1795. *Königliche Hofschule für Musik*, (Berlin), depinzând de Academia regală a artelor, și cuprinzând secțiuni pentru muzica, bisericească (1822), pentru compozițiuni (1833) și pentru muzica practică (1868). *C. Societății amicilor muziceii*, (Viena, 1821), având origina într'o școală de cânt înființată de Salieri (1817). *C. din Bruxelles*, înființat la 1813 și reorganizat la 1830, unul din cele mai importante din lume.

În România există două școli musicale. Deja din prima jumătate a secl. XIX s'au făcut încercări de a se înființa școli destinate a da o instrucțiune artistică; aceste încercări, din inițiativă privată, avură de rezultat înființarea școlilor societăților filarmonice, în București (1834) și în Iași (1835). Cu toate rezultatele înbucurătoare dela început, aceste școli nu au avut decât o durată efemeră și abia după mai bine de 25 ani după aceste încercări, apar instituțiunile înființate de guvern și anume: în Iași la 1860, astăzi sub direcțiunea lui E. Caudella, în București la 1864, astăzi sub direcțiunea lui E. Wachmann. În C.

mai complete există câte o clasă pentru fiecare instrument al orchestrei, câte una sau mai multe clase pentru violină, piano, principiul elementare și solfegiu, cânt, operă, armonie, compoziție, estetică și istoria muzicii. La acele, la cari e alipit și învățământul dramatic, există asemenea clase de comedie și dramă și de istoria literaturii și artei dramatice. [T. C.]

»**Conservatorul Progresist**«, organ politic, comercial și literar, apărut în București dela 1859 până 1861 mai întâiu de două ori apoi de trei ori în sept.; în anul din urmă se unesce cu »Timpul« și continuă sub titlul »Unirea« până la 1862; fol. Red. C. N. Brăiloiu și G. R. Bos-sueceanu. Impr. Adolf Ulrich și mai în urmă St. Rasidescu.

Conserve alimentare, alimente astfel preparate, ca să se poată păstra mai mult timp fără ca să se strice. După natura alimentelor ne servim la fabricarea C.-lor de mai multe metode: 1) Depărtăm din substanțele alimentare apa, care iulescesce fermentarea, le uscăm (legume și fructe uscate și comprimate, pesmeți, păstramă, cârnați comprimați și uscați, pulvere de carne friptă, cașcaval). 2) Sterilizăm substanțele alimentare închizându-le ermetic în cutii metalice sau în sticle, pe cari le încălzim într'un căzan umplut cu vapori la cel puțin 100° C pentru ca să omorâm germii fermentațiunii (carne, pește, mazere verde și alte legume sterilizate, închise în cutii de tinichea, compoturi și legume sterilizate închise în sticle bine astupate). 3) Afumăm cârnuri, cârnați, cașcaval, le impregnăm cu constituentele antiseptice ale fumului, cu creosot (cu fenole) și cu oxid de carbon, gaz toxic, care omoară microorganismii fermentațiunii. 4) Impregnăm alimentele cu alte substanțe antiseptice nevătătoare, cu zahăr cristalizat, cu sare, oțet, (dulcețuri, murături, pește sărat, carne sărată comprimată). Conservarea alimentelor și beuturilor prin acid boric, acid salicilic, salicilat de sodă, formol și colorarea lor cu sulfat sau acetat de cupru nu se poate permite. O importanță osebită au C. militare: pesmeții simpli și pesmeții cu carne, pulvere de carne friptă amestecată cu griș, orez, mălai, legume, cârnații de mazere bătută cu slănină (Erbswurst), ș. a. precum și pesmeții pentru cai. Un mod ulterior de conservarea alimentelor constă în păstrarea lor într'un local, în care temperatura atmosferei nu se ridică mai sus de + 5° până 6° C., temperatură, la care fermentațiunea se opresce. [I. Felix.]

Considerant, motiv ce precedă dispozitivul unei legi.

Consignațiune, deposit făcut pentru unui document sau la o instituțiune publică. (v. Deposit.) Se dă numele de C. mai ales comisionului în comerțul maritim.

Consilier, membrul unui consiliu; ca titlu: funcționar de rang superior, în deosebi membru, cu vot decisiv, al unui colegiu. — *C. intim*, mai de mult membru al unui consiliu presidat de principe. În Austria consiliul intim exista deja sub Ferdinand I, sub Maria Teresia atribuțiunile lui au treout la Cancelaria alică. Astăzi C. intim este un titlu de distincțiune împreună cu rangul de »Excelență«.

Consiliu, sfat, părere comunicată cu cineva pentru a-l îndemna de a face sau întrelăsa ceva.

Consiliu evanghelic, în religionea creștină sfaturi, a căror urmare duce la o perfecțiune morală mai înaltă. C. ev. nu sînt obligatoare (ca »preceptele«), prin observarea lor însă creștinul câștigă un merit deosebit înaintea lui Dumnezeu. C. ev. sînt trei: 1) *paupertatea* sau renunțarea de bunăvoie la averi și proprietate privată, spre a putea grijii cu mai mult zel de binele sufletului; 2) *ficioria*, reținându-se omul și dela căsătorie, ca cu atât mai virtuos să poată înfrîna poftele sexuale (v. castitate, clausura); 3) *obediința* sau ascultarea și supunerea de bună voie la povățuirea altuia, anume a superiorului. Prin aceste se paralizează întraita pofță ce împinge la păcat, anume pofța ochilor (prin paupertate), pofța trupului (prin ficiorie) și trufia vieții (prin obediință), (1 Ioan 2, 16). La observarea C. ev. sînt datori, cei ce s'au obligat prin vot; în deosebi persoanele monachale.

[Dr. Is. Marcu.]

Consiliu, autoritate colegială, corporațiune. C. remarcabile din punct de vedere istoric au fost: *C. de Castilia*, suprema autoritate publică a țării; *C. de Deee*, în republica venețiană corporațiune înzestrată cu afacerile poliției înalte și justiției penale; *C. de 500* și *C. senatorilor*, corporațiuni reprezentative în Franța.

Consiliu comunal, autoritatea deliberantă în comună; în Rom. este compus după numărul locuitorilor din 7—31 consilieri aleși. Când C. com. se departă dela atribuțiunile sale, se poate dizolva prin decret regal în urma unui raport motivat al ministrului de interne. Pentru Ung. v. Reprezentanța comunală.

Consiliu județean, (în Rom.) autoritate colegială electivă, care reprezintă interesele locale colective și economice ale județului, și este compusă din 24 membri aleși de cele 3 colegii electorale. Pentru a fi eligibil se cere calitatea de Român, etatea de 30 ani și domiciliul în județ. Actele, cari nu sînt de interes pur local, nu pot deveni executorii decît după o prealabilă autorizare prin ordonanță regală sau lege. C. jud. nu pot delibera asupra actelor politice; dacă trec preste atribuțiunile lor, ele pot fi amânate sau dizolvate.

Consiliu de miniștri, adunarea în C. a ministrilor spre a delibera asupra afacerilor importante relative sau la direcțiunea generală a întregii administrațiuni, sau la actele relative speciale ale fiecărui ram de administrație. Pentru actele C. de min. membrii guvernului sînt solidar responsabili.

Consiliu de rezboiu permanent, se află la fiecare reședință de corp de armată și se compune din: un colonel sau locot.-col., președinte, 2 maiori și 2 căpitani, un comisar regal, un raportor și un grefier. Când se judecă un ofțier, C. variază după gradul acusatului. În timp de rezboiu asemenea C. se află la cartierul general al armatei, al corpurilor de armată, al divisiilor și chiar la detașamente mai mici, când operează izolat; în acest timp se exercită o jurisdicțiune mai limitată și de marii pretorii și pretorii. La fiecare regiment se mai află un *C. de disciplină*, compus din ajutorul șefului de corp, președinte, și 2 căpitani membri, cu un comisar special (ofțier) și un grefier (sub-ofțier); acest C. poate da pedepse pînă la 6 luni și competența sa se întinde asupra faptelor de nesupunere la chie-

mare și prima desertare. Hotărîrile C. de resh. sînt supuse recursului înaintea *C. de revisie* permanent cu reședința în București; acesta se compune din: 1 general sau colonel președinte, 2 coloneli și 2 maiori membri, plus un comisar regal și un grefier. Competința C. de resh. se întinde asupra tot ce este militar, funcționar militar sub ori ce titlu angajat în armată, întru cît delictul său crima a fost comisă în timpul serviciului militar. Competința C. de revisie se mărginește numai asupra analizării formelor de observat de C. de rezboiu, fără a intra în fondul pricinii. Pentru marina militară justiția se dă: a) de C. de rezboiu din circumscripția teritorială, unde residează comandantul marinei; b) de C. de justiție pe bastimente; acestea se compun din comandantul sau ajutorul bastimentului cu 2 ofțieri membri și unul (asimilat) grefier. Competința acestui C. se mărginește numai la delictele comise pe un bastiment în mers, în porturile de mare și în țeară străină și cari nu atrag o pedeapsă mai mare de un an de închisoare. Sînt justițiabili de aceste C. toate persoanele imbarcate sub ori ce titlu, însă cari nu ar avea rangul de ofțier. Procedura este aceeași, prevăzută de codicele de justiție militară, pedepsele de asemenea, cu adăugirea câtorva casuri speciale corpului Marinei.

Consiliul de rezboiu superior, se compune din: ministrul de rezboiu, șeful statului major general al armatei, comandantul corpului de armată, șeful Casei militare a Regelui, inspectorii cavaleriei, artileriei și genului și secretarul gen. al ministeriului de rezboiu, secretar. Pentru chestiunile relative la divizia Droboei, a flotei, intendentei, serviciului sanitar, se convoacă și șefii acestora pentru a lua parte ca membri în C. Acest C. se prezidează de Regele și eventual de ministrul de rezboiu.

Consiliu sanitar, autoritatea sanitară consultativă pe langă o administrație centrală sau locală.

Consiliul școlar în Rom. se compune din profesorii dirigenți ai fiecărei clase și (art. 102—108, legea 1864) are dreptul a discuta penalitățile aplicate elevilor; va observa programele, va propune modificări în cursuri, va regula promoțiunile, va califica lucrările grafice. În multe puncte C. șc. se atinge cu atribuțiunile *C. profesorilor școlai*, cari discută în plen toate cașurile de programe, reglemente, pedepse și conferințe didactice.

Consiliu de stat, corp consultativ, permanent, compus din persoane distinse prin experiență și cunoștința legilor administrative, care îmbrățișează cele mai importante afaceri ale administrațiunii interne și externe și formează astfel C. admin. superior și general al statului. În Rom. C. de stat a fost înființat prin legea din 13 Febr. 1864, avea președinte și vicepreședinte, 9 membri, 3 secretari și 9 auditori; miniștrii aveau numai vot consultativ. Avea atribuțiuni: politice, administrative și jurisdicționale (contențioase). Constituțiunea dela 1866 a desființat C. de stat. În Ung. înființarea C. de stat a fost ordonată prin § 19 al art. I. III: 1848; pînă astăzi însă această lege nu a fost nici executată, nici abrogată.

Consilium, (*lat.*) sfat; opiniune judecătorească; la Romanii vechi sfetnicii, de cari se foloseau judecătoria pentru controlarea sentințelor lor. Pe

timpul împăraților romani exista un C. compus din membri distinși ai senatului (C.-ia semestria, C. principis), care avea atribuțiunile unui consiliu de stat.

Consilium abeundi, (lat.) pedeapsă disciplinară în școlile secundare și superioare; este o admoniție privată de a părăsi școala de bună voie, deci o formă mai domoală de excludere dela un institut.

Consimțământ, învoiere, acord, convențiune. C. este o condițiune esențială pentru validitatea contractelor, și nu este valabil când este dat prin eroare, smuls prin violență sau surprins prin dol. La contractul de căsătorie afară de C. părților (>nu este căsătorie când nu este C.<), când aceștia sunt minori (în Rom. bărbatul sub 25, femeia sub 21 ani), se mai cere și învoierea părinților sau tutorilor. (Cf. Cod. civ. art. 131 și urm.)

Consistența, calitățile exterioare ale unei materii; starea rezistentă a unui corp. *Consistent*, dens, tare, stabil; ce este compus, format.

Consistoriu, un organ dat episcopului ca ajutor în administrarea eparchiei. C. cu episcopul în frunte conduce administrația bisericilor și exerciează jurisdicțiunea canonică peste fețele bis. și preste credincioșii din eparchie. El se îngrijește de observarea ritului în biserică, de buna ordine și disciplină bisericească. Este prin urmare for disciplinar și judecătoresc, care judecă între marginile canoanelor în cauze matrimoniale, asupra instituirii și disciplinei preoților. C. afară de asesori, are și notar și fiscal. Asesorii au fost dela început preoți; în timpul mai nou, după trebuințele, cari au înmulțit agendele C. prin administrarea averilor bis. ș. a., în C. s'au admis în unele biserici și mireni, rezervându-se afacerile strins bis. unui senat al C., compus numai din preoți.

În bis. gr.-or. română din Ungaria și Transilvania, după Statutul organic, (v. ac.) fiecare eparhie își are C. său, care este organul administrativ și judecătoresc permanent, în treburile bisericesci, școlare și fundamentale în diecesa înțregă. C. se împarte în 3 senate: bisericesc, școlar și episcopesc; senatul bisericesc se compune din asesori ordinari și onorari din cler, iar celelalte două senate din asesori ord. și onorari $\frac{1}{3}$ din cler și $\frac{2}{3}$ mireni, toți cu vot decisiv, aleși de către sinodul eparhial. *C. metropolitan*, compus din 3 senate cu asesori aleși de congres, este organul suprem administrativ și judecătoresc pentru întreaga provincie metropolitană.

În biserică gr.-cat. română sunt asesori consistoriali toți canonicii și protopopii, precum și acei preoți, pe cari îi numește episcopul diecesan.

Consobriini, (lat.) fii a două surori.

Consola, în arhitectură: ridicătură sau ieșitură pe un zid, destinată a servi de sprijin unei grinzi, boltituri, colonne, statue, etc. C. se face din piatră, lemn, fier sau alte metale, C. se aplică și în interiorul locuințelor ca mobilă de lux.

Consolațiune, mângâiere; alinarea unei dureri; motiv de mulțămire.

Consolidațiune, în gen. întărire; în petrografie trecerea rocilor eruptive din stare fluidă în stare solidă. Geologii frc. Fonqué și Levy, pentru a explica formarea rocilor atât cu structură granitoidă, cât și cu structură trahitoidă, admit mai multe faze de C., din cari mai importante sunt: Prima fază de C., când s'an separat din pasta topită cristali mari, bine formați, deoarece re-

cirea s'a făcut cu încetul. A doua fază de C. a avut loc mai repede, oristalii sunt mai mici, sfărmași și se vede că pasta a încercat ouarecări mișcări, după aspectul cristalelor. [V. C. B.]

Consommé, (franc.) cleiu animal, produs prin fierberea oaselor. C. se numește și o ciorbă groasă gătită din carne multă.

Consonanta, *Consoana*, acele sunete din limbă, cari nu se pot rosti singure, ci numai cu ajutorul unor vocale. După organul, cu care se articulează, C. se împart în

labiale: p, b, v, f, m;

dentale: t, d, s, z, ț, r, l, n;

palatale: ș, j, ç, g^l;

guturale: c, g, h.

În limba rom. sunt 20 consonante.

Consonanța în musică: contopire a două sunete, ce produc un efect plăcut asupra auzului. C. sau *intervale consonante* sunt intervalele cu raporturi numerice simple, cari prin batamentele lor produc un sunet rezultat, făcând parte din aceeași serie armonică: octava ($\frac{2}{1}$), quinta ($\frac{3}{2}$), quarta ($\frac{4}{3}$), terța ($\frac{5}{4}$ sau $\frac{6}{5}$), sexta ($\frac{6}{4}$ sau $\frac{8}{6}$) și reduplicările lor. C. se împart în *perfecte* (juste sau drepte) cele trei dinău, cari nu le găsim decât de o singură specie în soara armonicelor, și *imperfecte*, terța și sexta, cari pot fi majore ($\frac{7}{4}$ sau $\frac{9}{6}$) sau minore ($\frac{6}{5}$ sau $\frac{7}{6}$). Unii autori dau o mai mare extensiune cuvântului C. înțelegând prin el și combinațiunile de trei sunete, ce se află între ele în raporturi simple, adeocă acordurile formate din intervale consonante, acordurile perfecte, numite ele însuși *acorduri consonante*. [T. C.]

Con sordino, (ital.) = cu surdină, expresiune întrebuițată în musica instrumentelor de arcuș, indicând adaptarea micului aparat numit surdină (v. ac.), ceea ce dă o sonoritate vualată, plină de melancolio. Când acest aparat trebuie scos se întrebuițează expresiunea *Senza Sordino*. [T. C.]

Consorte, (lat.) soț, tovarăș; *Consorteria*, (ital.) tovarășie.

Consortiu, asociere temporală de comercianți cu scop de a realiza o anumită operațiune financiară sau comercială; e o afacere de caracter ocașional. V. sindicat.

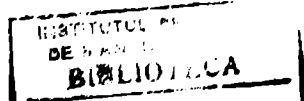
Conspect, consemnare, tablou sinoptic.

Conspirațiune, v. complot.

Constable, (engl., pron. constebl), funcționar al siguranței publice. *Lord High C.* era în timpurile mai vechi una dintre cele mai înalte dignități în Anglia, ca *Connétable* în Franca. *High constables*, introduși de Eduard I la 1284, supravegheiau armata din țeară. *Petty constables* țineau locul unei garde naționale. C.-i de odinioară au fost înlocuiți la 1829 în Londra cu poliștiști plăți.

Constans, 1) C., cel mai tânăr dintre cei trei fii ai lui Constantin cel Mare, n. 323 d. Chr.; 333 Caesar, 335 guvernator al Italiei, Africei și provinciilor illyrice, dela 338 și al Sirmiului, și după moartea fratelui său Constantin II și al Britaniei, Galliei și Spaniei. Marc adereut al simbolului credinței dela Nicea. A fost ucis 350.

2) C., împărat bizantin (641—668), fin lui Constantin III, a avut lupte neîntrerupte cu Arabii, cari i-au luat o parte din Africa, și mai târziu cu Longobardii din Italia de sud. A fost înneecat în Syracusa de un servitor al său.

Constans, *Jean Antoine Ernest*, om de stat frc., n. 1833 în Béziers, prof. de drept în Toulouse, 1876 deputat republican, 1880—82 ministru de interne, 1885—87 ambasador în China, 1887—88 guvernator gen. în Indo-China, 1889 senator și 1889—92 ministru de interne; nimici boulangismul.

Constant, statornic, ce nu variază. În analiză se numesc C.-e acele mărimi, cari au o valoare determinată și sunt independente de mărimile variabile.

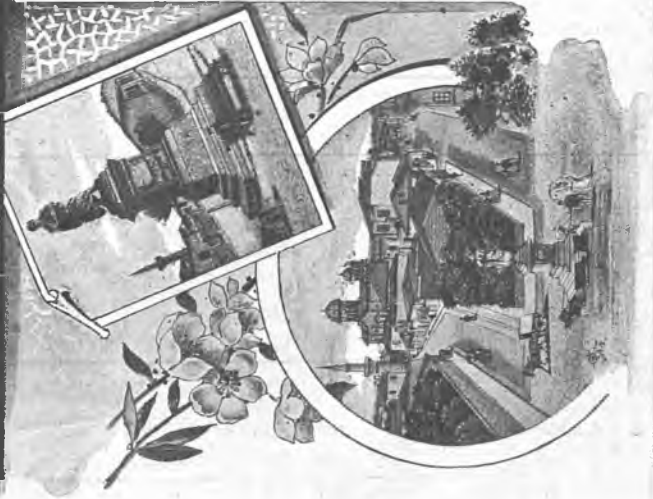
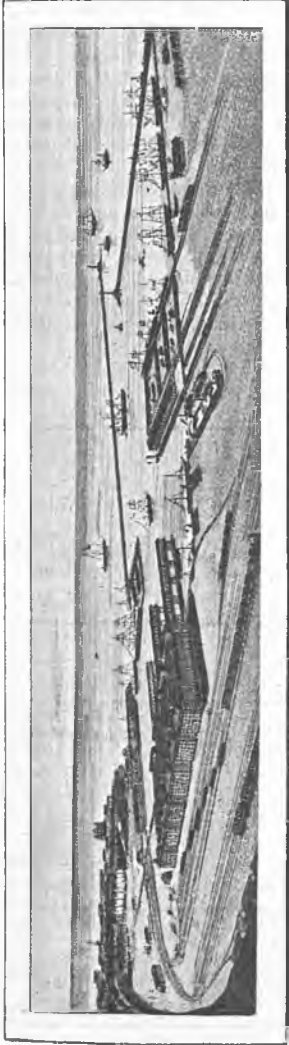
Constant de Rebecque, *Henri Benjamin*, scriitor frc., n. 1767 în Lausanne, 1799—1802 membru al tribunatului, Aprilie 1815 consilier de stat, 1819 deputat liberal. † 1830 în Paris. Scrieri princ.: »Cours de politique constitutionnelle», »Mémoires sur les cent-jours», etc.

Constanța, județ în Rom. (Dobrogea), numit astfel după capitala sa, cu o suprafață de 6058 km²., având 112.227 loc., între cari Rom. 59.136, Turci și Tătari 30.412, Bulgari 11.139, Greci 3636, Germani 3362, Lipoveni 1155, Övrei 998, iar restul de diferite alte naționalități; după confesiune: ort. 74.694, mohamed. 30.412, iar restul cat., protest., lipov., ș. a. Marca j.-lui e o corabie. J.-ul C. e situat în partea răsăriteană-extremă a regatului rom.; la est se mărginește cu Marea Neagră, la vest cu Dunărea (j. Ialomița și Brăila), la nord ou j. Tulcea și la sud cu Bulgaria. În privința reliefului solului j. C. se poate împărți în două regiuni: regiunea nord. formează un platou mai ridicat în partea sa centrală dela nord spre sud și înclinat spre Dunăre și Marea Neagră; regiunea sud. este întretăiată de mulțime de dealuri, ultimele prelungiri murinde ale munților Balcani de est; partea de vest este mai înaltă și puțin păduroasă, pe când cea de est e mai joasă și lipsită de arbori. Jud. C. depinde de două basinuri: al Dunării și al Mării Negre; Dunărea și marea îl udă la vest și est, apoi mai puțin pârăie, între cari mai însemnate sunt: Casimcea sau Tașaul, Făgărașul, Sarai și Cernavoda, și numeroase lacuri, atât cu apă dulce, cât și cu apă sărată. Lacurile mai însemnate din basinul Dunării sunt: Gârlița, Oltina, Mârleanu, Aliman, Cochirleni, Cara-su sau Cernavoda, Seimenii mici, Seimenii mari, Puturoasa, Slateia, Rotundu, Ciobanu, Hazarlăc-ghiol, Dăeni și Gârlici. toate cu apă dulce și bogate în pesci; iar în basinul Mării Negre: Sinoc, Tuzla, Gargălăc, Tașaul, Siutghiol, Tăbăcăria, Agigea, Tuzlaghiol, Tatălăgeac, Cumarova și Mangalia, toate cu apă sărată, și în ceea ce privește pescuitul tot așa de importante ca și cele diu basinul Dunării. Clima j.-lui C. e foarte variabilă, din cauza numeroaselor bălți, ce se găsesc în județ, populațiunea este adeseori bătută de paludism. În privința administrativă j.-ul C. este împărțit în 5 plăși: Medjidia, Hârșova, C., Silistra nouă și Mangalia, cari toate împreună cuprind 7 comune urbane (C., Cernavoda, Medjidia, Mangalia, Hârșova, Cuzgun și Ostrov) și 73 com. rur., formate din 301 sate. În ordinea ecleziastică j. C. face parte din eparchia Dunării de jos cu reședința în Galați. Numărul bisericilor ort. e de 55, deservite de 71 preoți; mai sunt 174 geamii mohamedane cu 53 hatipi și 178 hogi, și 8 case de rugăoiuni (cat., prot., bulg. și lip.). Instrucțiunea publică se face într'un gimnasiu clasic,

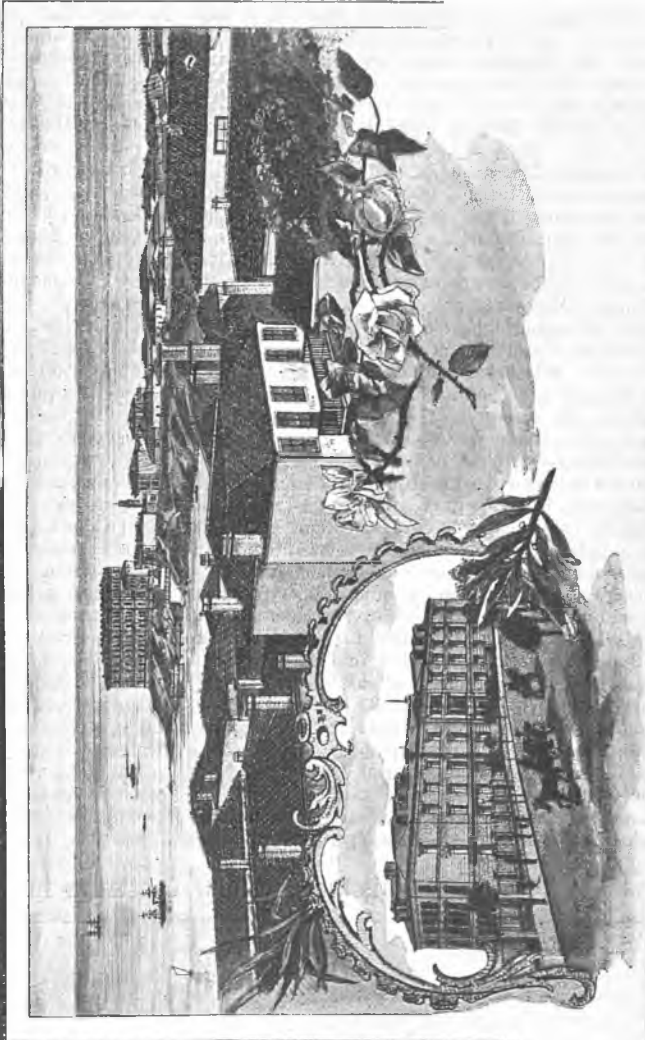
12 școale prim. urb. și 71 școale prim. rur.; afară de acestea sânt încă mai multe școale particulare. Localurile de școală preste tot lasă de dorit. În privința militară j. C. diu divisia activă a Dobrogei are un regiment de infanterie și 3 escadroane de călărași (regim. 9), dintre cari 2 sânt permanente și 1 cu schimbul. În ordinea judițiară j. C. numeră 5 judecătorii de ocol; un tribunal de apel există pentru toată Dobrogea cu reședința în Tulcea. Serviciul sanitar se face de un medic primar, 2 medici de spitale, de medici de orașe și plase, de mai mulți agenți sanitari, vaccinatori și moașe. Spitale sânt 3 în tot j.-ul: 1 comunal în C., 1 județean în Cernavoda și 1 rural în Parachioi. **Produce.** J. C., după natura solului său, în privința produselor minerale este unul din cele mai sărace; nu așa însă în privința vegetală și animală. Pământul mai pretutindeni este bogat în humus, dar adeseori diu lipsa de apă pe platourile înalte din interiorul j.-lui recoltele sânt sărace; de aceea aceste terenuri s'au lăsat pentru pășuni. Dintre cereale se cultivă: grâu, orz, secara, porumb, meiu; apoi legume, plante textile; dintre pomi: vișinul, zarzarul, caisul, mărul, părul, prunul, persecul și dudul se găsesc răspândiți prin tot j.-ul; gutuiul și cornul se găsesc și prin păduri; vița încă se cultivă cu succes în unele locuri. Pădurile ocupă ca. 28.393 hect. și sânt bogate în vânat. Livezile și pășunile ocupă o mare întindere; ele hrănesc tot felul de animale domestice, dar mai cu samă oi; lâna acestora constituie un important articol de export. Pescele este abundent și de cele mai mari specii în Marea Neagră, Dunăre, bălți, lacuri și gârle. Agricultura, economia de vite și pescuitul sânt principalele ocupațiuni ale loc. **Industria** stă pe o treaptă inferioară; ea este de două feluri: cea casnică și cea mică; aceasta diu urmă e reprezentată prin: 1 fabrică de postav, 1 fabrică de substanțe uleioase, 1 fabr. de luminări de ceară, 1 fabr. de bere, 3 fabr. de tăbăcărie, etc. **Comerțul** este destul de prosper; se exportează: cereale, produse, animale, pesce, etc. și se importează produse industriale, mașini agricole și coloniale; comerțul se face prin porturile: C., Mangalia, Hârșova, Cernavoda, Ostrov, Medjidia (comerțiu interior) și vama Cara-Omer. Trei lucrări au făcut o revoluțiune în comerțul j.-lui C. respective al Dobrogei: calea ferată Cernavoda-C., podul de preste Dunăre și lărgirea portului C. Căile de comunicațiune se împart în: maritime, cari au ca puncte de plecare portul C. și la o distanță mare Mangalia; fluviale, pe Dunăre dela Ostrov până la Hârșova prin Cernavoda; calea ferată Cernavoda-C. cu stațiile Mircea-Vodă, Medjidie, Murfatlar, leagă Dunărea cu Marea Neagră, și prin podul cel mareț dela Cernavoda unesce Rom. cu Dobrogea, București cu C.; drumuri mari între comunele rurale mai însemnate și orașe; Medjidia este centrul lor; calea națională Tulcea-C. și în sfârșit drumuri mici, cari leagă între sine comunele, satele și cătunele. J.-l C. și Dobrogea preste tot e bogată în resturi sau ruine istorice. V. Dobrogea. (Cf. Gr. G. Dănescu, Dicț. geogr. al j.-lui C. București, 1897.) [nt.]

Constanța, com. urb. în România (Dobrogea) și capitala județului cu același nume, situată pe

Constanța.

Statuia lui Ovidiu.
Piața Independenței.

Noul port.

Hotel Carol.

Promontoriul.

Biserica catolică.

malul Mării Negre, pe o mică peninsulă, ce intră puțin în mare. C. este singurul port maritim al Rom. în condițiuni mai bune. După recensementul din 1894 numărul loc. era de 10,419, dintre cari Rom. 2519, Greci 2460, Turci și Tătari 2202, Bulgari 1060, Ovrei 855, Armeni 559, etc.; după confesiune loc. se împart în 6572 ort., 2202 moham., 855 mos., 678 cat. și protest., etc. Marca orașului e o corabie cu pânze în trei părți, lângă un far, ce poartă un steag; orașul este împărțit în două colorii: roșu în partea de sud, și galben în partea de nord; are 64 strade, între cari principale sînt: str. Traian, Mangalia, la capătul căreia se găsește centrul comerțului de grăne, Ovidiu, Elena, Română, Carol I; cea mai frumoasă este Bulvardul Elisabeta, construit 1880 pe marginea mării; stradele sînt în general curate și bine pavate, cu excepțiunea celor dela margini. Edificiile principale în C. sînt: Hotelul Carol I pe Bul. Elisabeta, chiar pe promontoriul C.-ei, care se termină cu un far înalt de 23 m.; alt far mai este lângă port (15 m.); tot pe Bul. Elisabeta este salonul de cură, construit din lemn; alte hoteluri sînt: Gambeta, Central, etc.; școala primară »Prințul Ferdinand și Princesa Maria»; biserica catedrală rom., gîmia »Azizia»; spitalul comunal, palatul administrativ, prefectura, etc. Casele vechi de stil oriental turcesc dispar făcînd loc la frumoase clădiri în stil europeanesc. Cel mai frumos monument artistic în C. este statua lui Ovidiu, ridicată 1883 pe piața Independența. (V. ilustr.) Pentru ușurarea comunicației sînt preste 50 trăsuri de piață și la 180 căruțe sau harabale; pentru curățitul orașului s'a creat serviciul pompierilor; personalul serviciului sanitar se compune dintr'un medic com., un subchirurg vaccinator și o moașe; afară de aceștia

în oraș sînt încă 10 medici și 5 farmaciști. Spitalul comunal s'a construit în 1893 cu 25 paturi. Pentru alimentarea orașului cu apă s'a adoptat proiectul de a se conduce apa dela sat. Anadolchioi, la 4 km. spre nord-vest de C. Budgetul orașului C. în 1896 a fost de 635,667 lei la venituri și tot atîta la cheltueli. *Cultura religioasă* numeră: 1 biserică catedrală rom., zidită în 1895 și întreținută de stat, cu 1 preot și 1 diacon; 1 bis. greacă cu 2 preoți; 1 bulg., 1 armeană cu 2 preoți, 1 protest. și 1 cat. Geamiile sînt în număr de 8 și sînt întreținute de stat; mohamedanii au un muftiu și 8 hogi. *Instrucția* se face într'un gimnasiu clasic înființat în 1896, cu 6 profesori; în 2 școale prim. de băieți și 2 de fete cu 9 institutori și 7 institutoare; afară de aceste sînt încă mai multe școale întreținute de confesiuni și 1 grădină de copii. Teritoriul com. e de 1189 hect. Agricultura și economia de vite e puțin practică. Industria asemenea e puțin dezvoltată, sînt ca. 260 industrii mici, 1 fabrică de bere și alta de tăbăcărie. Comerțul este principala ocupațiune a locuitorilor; el se găsește în continuă dezvoltare, grație numeroaselor îmbunătățiri aduse mijloacelor de comunicație; prin construirea mărețului pod de preste Dunăre (1895) C. este pusă în legătură directă cu capitala regatului și cu județele agricole ale țerii; în 1896 s'a pus piatra fundamentală a noului port, pentru lărgirea căruia încă în 1885 s'a votat un credit de 25 milioane; aceste îmbunătățiri sînt menite a face din C. un emporiu comercial de primul rang pe coasta apuseană a Mării Negre. În C. sînt preste 700 comercianți. Comerțul C.-ei pe anul 1895—96 arată la import 5.570,393 lei, iar la export 11.615,218 lei. Mișcarea portului C. pe anul 1895 o presintă următorul tablou:

Mișcarea portului Constanța în 1895.

Bastimente	Sub pavilion											Total	
	Române	Franceze	Italiane	Engleze	Germane	Austriace	Turce	Ruse	Belgiane	Eline	Bulgare		Norveg.
Intrate	34	2	52	54	9	88	83	3	1	50	11	1	388
Eșite	34	2	52	54	9	89	82	3	1	48	11	1	384
Total	68	4	104	108	18	177	165	6	2	98	22	2	772

Bastimente	Incărcate					Deșerte			Totalul Bastimentelor			
	Pânze	Vapori	Tone capacitate	Tone cereale	Tone alte mărfuri	Pânze	Vapori	Tone capacitate	Incărcate	Deșerte	General	
Intrate	Naționale	—	22	13,768	—	583	—	12	6,741	22	12	34
	Străine	58	191	172,142	—	39,168	29	76	76,683	249	105	354
	Total	58	213	185,910	—	39,751	29	88	83,424	271	117	388
Eșite	Naționale	—	16	8,538	60	473	—	18	9,429	16	18	34
	Străine	32	193	184,486	68,946	2,624	51	74	65,704	255	125	380
	Total	32	209	193,024	69,006	3,098	51	92	75,133	241	143	384

În C. își au agenți 9 companii de vapoare, anume: Serviciul maritim român, Iohnston W. et C.-nie și Wilson (Hull, engleze), Fraissinet et C.-nie și Messageries maritimes (franceze), Lloyd (austriac), Deutsche Levante-Linie, P. M. Courtdji et C.-nie (turc.) și Florio et Rubattino (ital.). Agențiile diplomatice, cari se găseso în C. sînt de trei categorii: consulate (austro-ung., belg. și turc.), vice-consulate (germ., franc., rus., engl., span. și svedo-norveg.) și agenții consulare (ital., bulg. și grec.). Banca naț. a Rom., Banca agricolă, Creditul agricol, Soc. de asigurare: Națională, Dacia-Rom. și Unirea își au în C. suorsale de ale lor. Camera de comerț s'a înființat la 1880. — Orașul C. (turc. Küstendje) este construit pe locul vechiului și înfloritorului oraș Tomi sau Tomis, a cărui origine se pierde în lumea legendelor; aici își petrecu poetul Ovidiu exilat ultimii ani ai vieții sale; pe timpul năvălirilor barbare orașul Tomi cădu pradă Hunilor împreună cu alte orașe de pe malul drept al Dunării. În vechime era aici scaun episcopesc; în evul mediu Genovezii construiseră aici un port însemnat; soarta ulterioară a C.-ei fû aceeași cu a Peninsulei Balcanice; la 1878, în urma tratatului dela Berlin, C. împreună cu Dobrogea ajunge în stăpînirea României și dela aceasta dată se începe o eră nouă în istoria desvoltării orașului C. Din punct de vedere al antichității C. este una din cele mai importante localități ale Dobrogei. Monumentele și inscripțiunile găsite aici arată vechia splendoare a acestei localități. În timpul din urmă arheologul Tocilescu a descoperit pe locul, unde se fac lucrările pentru noul port, ruinele unui templu vechiu de mari dimensiuni. (Cf. Gr. G. Dănescu, Dicț. geogr. al j.-lui C., Buc., 1897.) [nt.]

Constanța ca stațiune de vilegiatură și de cură balneară. Fără nici o importanță igienică și curativă înainte de ocupațiunea română, guvernele câte s'au succedat de atunci toate și-au dat silința să facă din această localitate o stațiune maritimă modernă. Atât din punct de vedere igienic, cât și economic-național importanța C. crește zilnic, avînd țeara un loo de vilegiatură și recreație igienică maritimă, care face pe multă lume să se dispenseze de călătoriile costisitoare în străinătate. Construirea grandiosului pod peste Dunăre deschide o epocă nouă înflorirea stațiunii balneare C. Pe lângă hotelul Carol, care e o zidire imponentă, mereu se zidesc hoteluri, vile și case, în cari pot fi adăpostiții vizitatorii. Statului incumbet datoria, dacă e ca C. să devină o stațiune balneară modernă, să creeze pe țărmurile mării un mediu de salubritate și confort. Prof. Istrati a schițat aproape toate necesitățile igienice, dela a căror îndeplinire este condiționată înflorirea locului ca unica stațiune balneară maritimă a țerii. Aci sînt înșirate: chestiunea alimentației cu apă bună de beut, canalizarea orașului după un sistem modern igienic, construirea portului, ca malul să nu se surpe și să nu fie acoperit cu aruncăturile organice ale mării. Imprejurimea orașului la o distanță cât se poate de întinsă are să fie scutită de exhalății vătămătoare sănătății. Spre acest scop bălțile, cunoscute ca focare malarice ale Dobrogei, câte sînt, cel puțin în apropiere de C., au să fie secate ca aerul curat ce vine dinspre

mare să nu fie viciat de cel de pe partea continentului. Un cordon de plantațiune bogată ar forma o adevărată carantină sanitară la bariera orașului. C. este bine vizitată de oei ce au trebuință de scaldă de mare și aer. Locul unde se face cura balneară, fiind cam departe de oraș, o linie de drum de fier face circulația repede și deasă între oraș și calde. Acestea sînt întreținute curat. Medici în permanentă. C. se recomandă celor ce sufer de nervositate, scrofule, malarie, anemie, hipocondrie, etc. (Cf. Dr. C. I. Istrati, »Raport anual al inspect. făcută stațiunilor baln. Buc., 1890; Dr. Luca, »Băile dela C.« 1896.) [Dr. Vuia.]

Constanța din punctul de vedere militar. C. e situată pe un mic promontoriu al Mării Negre și aproape pe același paralel cu Bucurescii, cu care e legată prin calea ferată, ce urmează în Dobrogea depresiunea Carasu prin Cernavodă și Medjidia a »Valului lui Traian«. Podul de fier dintre Cernavodă și Fetesci — unicul preste Dunărea de jos —, apropierea dintre țărmurile Dunării și coastele mării între aceste 2 stațiuni, tăietura în solul Dobrogei sudice prin valea transversală Carasu, legătura cu Muntenia și cu Moldova a stațiilor Cernavodă-Fetesci prin calea ferată ce vine dela Bucuresci și Făurei, legătura stațiunii Cernavodă cu porturile rom. din susul și din josul Dunării, în fine lucrările considerabile întreprinse pentru amenajarea portului C., vor face din această stațiune una din pozițiunile militare de primul rînd ale Mării Negre, un debuseu, a cărui importanță pentru România, poate cel puțin egala pe a Odesei pentru Rusia meridională. Importanța militară a acestei pozițiuni crește și prin faptul situațiunii sale pe flancul liniilor de operațiune, ce s'ar lua în lungul Dobrogei către Constantinople preste Balcanii orientali, și mai ales al legăturii prețioase, ce ar asigura unei flote din mare cu o armată a Dobrogei. — Limba de pământ, pe care se află situat orașul, se înclină ușor, cu cât ea pătrunde în mare; totuși pe tot conturul ei presintă o altitudine de 12—40 m. deasupra nivelului mării. Se deosebesc 3 fronturi ale acestui promontoriu: frontul sud-est, nord-est și sud-vest. Frontul sud-est este stîncos și presintă altitudinea cea mai mică de deasupra nivelului mării, la capătul său vestic descinde rampa de acces către port; frontul nord-est presintă 2 ieșituri, formînd ca 2 bastioane (unul la capătul sudic, unde e și farul, altul în partea centrală între biserica armenescă și biserica elină). Partea dintre far și biserica armenescă este cea mai înaintată în uscat și corespunde locului celui mai îngust al orașului, care se desvolță imediat pe platou îndată ce scapă din această sugrumătură. Terenul se ridică progresiv dela far pe acest front, spre nord și mai ales spre nord-vest. Frontul sud-vest face parte din conturul semi-oliptic ce afectă coasta între clădirile actuale ale vămii și punctul unde »Valul lui Traian« atinge marea; acsul mare al acestei elipse, trece just prin intersecțiua estioă a celor două valuri (cota 60). În această parte sînt proiectate și puse în execuțiune lucrările pentru amenajarea portului. În starea actuală, din cauza adâncimei insuficiente, vapoarele mari rămân la larg. — Portul C. este bătut de vînturile de sud-est. Lucrările

nouii vor pune stavilă vânturilor, prin molurile construite în larg; ele vor lărgi și adânci basinurile și canalisa fundul mării în fața basinurilor, pentru a obține adâncimea necesară. Termurile mării în împrejurimile portului C. este înaccessibil. Plecând dela C. terenul se ridică către nord-vest, sud-vest și mai ales către vest. Pe coastele mării există puncte, cari descoper bine marea, iar spre interior înălțimi, ce comandă orașul; descoper de asemenea marea și punctele coastei, pe care se află urmele bateriilor dintre tăbăcăria veche și cea nouă. La nordul orașului există câteva puncte dominante, ca: movilele Tabia Tepe și Avretiu (57 m.), în fața cărora se ved urmele a două redute pătrate, la sud de C., apoi movila dela vii (44 m.), în vecinătatea căreia se ved urmele unui puternic redan, ce bătea drumurile spre Mangalia. — Numeroase urme de fortificațiuni demonstrează importanța militară ce a avut C. mai ales în timpul puterii Turcilor. Protegeată despre mare prin înălțimea râpelor, cari formează o apărare naturală, Turcii o închiseseră spre continent cu două fronturi de incintă susținute prin două bastioane și precedate de un șanț cu escarpă în zidărie, plecând dela mare (dinspre port) și atingând iarăși marea la nordul orașului și ținându-se la distanță mijlocie 1½ km. de far. Urmele acestei incinte se ved și azi printre clădirile noue ale orașului. Se descopere de asemenea urmele unei a doua linii înaintate constituită din reduta Tabia-Tepe, reduta și luneta Irîm-Tabia și bateriile de pe coastele mării. La vestul acestei linii, între Ciatal Iuc și Irîm-Tabia, există un întreg sistem de uvrage, cari au aerul de a fi constituit o tabără întărită alături de cetate. La sud-vest de C. în fine ating marea două din cele trei valuri romane, cari țineau gâtul dobrogean dintre Dunăre și mare. C. formează unul din sprâjinile acestei importante linii strategice de atâtea ori disputată în decursul secolilor și plină de urme de fortificațiuni. [Iannescu.]

Constanța, lacul, (germ. *Bodensee*, lat. *Lacus Brigantinus*, franc. *Lac de Constance*), lac în Alpi între Elveția și Germania, la înălțime de 398 m. preste suprafața mării; suprafața lacului e de 539 km², lungimea cea mai mare 62 km., lățimea 14 km., afunțimea până la 276 m. Prin lacul C. curge Rinul. Pe lac e mare mișcare de vapoare între orașele de pe termi. C. e bogat în pește. Lucrările comisiunii internaționale pentru scrutarea științifică a lacului C. sunt parte sub presă, parte în lucrare.

Constanța, oraș în Baden (Germ.), la ieșirea Rinului din lacul de C., 18,692 loc. (1895) dimpreună cu suburbiile; catedrală (în care s'a ținut conciliul dela C.), fosta mănăstire dominicană, unde a fost închis magistrul I. Huss, acum e fabrică; casa sfatului cu frescuri frumoase; bazar; gimnasiu, școală reală; judecătorie. C. deja în secl. VI era episcopie, mai târziu oraș liber imperial. *Conciliul dela C.*, ținut aci 1414—1418 în cauza schismei papale și în contra reformatorului Huss, depuse 3 papi, restitui unitatea bisericii apusene, condamnă la moarte pe rug pe Ioan Huss și Ieronim de Praga, dar nu realiză plănuita reformare a bisericii. 1548 împăratul cinsti C. fratelui său Ferdinand; episcopia de C. fu secularisată 1802, sistată 1821. 1805 C. ajunse la ducatul Baden. (Cf. Marmor, Eiselein, etc.)

Constantin, numele mai multor împărați romani și bizantini între cari: 1) *Constantin cel Mare*, (G. *Flavius Valerius Constantinus*), împărat roman, n. 274 în Naissus (= Niș) în Moesia super. Fiul lui Constantius Clbolor și al Elenei, frumos de statură și crescut militarăsc. La 306 proclamat împărat. Purtă resboaiă norocoasă contra Francilor, și Alemanilor. Învinse pe co-regenții Maxentius (312) și Licinius (323) și deveni singur domnitor al marelui imperiu roman. În lupta cu Licinius i-s'a arătat pe ceriu crucea, pe care luceau cuvintele: »In hoc signo vinces«. La 313 publică în Milano edictul de toleranță favorabil creștinilor, la 324 făcui creștinismul religione de stat. prin ce puse civilizațiunea veche pe base creștine. Împărți imperiul în 4 prefecturi mari (Oriens, Illyricum, Italia și Gallia), prefecturile în 18 diecese, iar pe aceste în 116 provincii. Prin aceasta înființă ierarhia oficialilor, dintre cari cei dintâi 7 încungiuiau tronul, pe când ceilalți împraștiați prin imperiu formau birocrăția, pe care s'a întemeiat monarhia bizantină. Pe timpul lui C., la 325, s'a ținut I sinod ecumenic în Nicea, unde se afurisă Arie și eresia lui, combătută cu mult succes de Atanasie cel Mare. Aceste, precum întemeierea Constantinopolei (330) i-au asigurat eternitatea. Pe monetele bătute în timpul său se află chipul zeului soarelui și numele lui Christos lângă el. Pe patul de moarte s'a făcut creștin. † 22 Maiu 337 în Nicomedia. Biserica gr.-or. a ridicat pe C. și maică-sa Elena între sfinți și îi serbează ziua comem. la 21 Maiu. Bis. rom.-cat. l-a numit: Maximus.

2) *Constantin IV Pogonatos* (= bărbosul), (668—685), sub el se așezară Bulgarii între Dunărea de jos și Muntele Balcanului, tot el concesse Sârbilor și Croaților să se așeze pe teritoriile unde locuiesc și azi. Sub el s'a ținut al VI sinod ecumenic în Constantinopole, în care s'a statorit simbolul niceo-constantinopolitan în textul folosit de biserica gr.-or.

3) *Constantin V Copronymos* (741—775), fiul lui Leon Isaurul, iconoclast renunțat. S'a luptat cu succes contra Arabilor și Bulgarilor. La 768 închise toate mănăstirile, le dărimă ori prefăcui în casarme, și porunci monachilor și monachinelor să se căsătorească. Cei ce nu se supuseră fură parte mutilați, parte ucși.

4) *C. VI s. Porphyrogenetos* (= născut în porfiră), n. 905. Tatăl său a fost Leon Filosoful; a domnit dela 912—959. Ca minor a stat sub tutoratul unchiului său Alexandru, al mamei sale Zoe și al lui Romanos Lekapenos, numai dela 945 a domnit singur. Iubitor de științe și arte. Scriitor renunțat. A scris biografia moșului său, a împăratului Basilios, apoi »De administrando imperio« (952), în care dă povețe fiului său Romanos. În opul acesta amintesc popoarele, cari locuiau la estul și nordul imperiului bizantin, între acestea pe Români (Romanoi) și pe Maghiari. Scrierile lui au fost edate în colecțiunea: »Corpus scriptorum historicorum byzantinorum«. Bonn, 1829—1840.

5) *Constantin XII Dragodes* (1448—1453), în fruntea unei trupe de 1400 soldați s'a luptat vitezește contra 200,000 oameni și 250 corăbii ale Turcilor. Dar fu învins. A cădut Constantinopolul și cu el imperiul roman res. la 29 Maiu 1453.

Constantin, 1) *C., Nicolaevici*, mare duce de Rusia, n. 1827; a luat parte (1849) la resboiul din Ungaria în suita principelui Paskevici. 1854 a comandat flota din Marea estică; 1862—63 guvernor în Polonia, unde zădărnice s'a nisuit să câştige prin blândețe pe Poloni; 1865 president al consiliului imperial. 1881 a fost dimis din unele demnități de către țarul Alexandru III. † 24 Ianuarie 1892 în Pavlovsc. Fiul său *Nicolae*, n. 1850, a fost lipsit 1881 de toate demnitățile din cauza uneltirilor sale antipatriotice și a fost exilat la Tașkent. Fica sa *Olga* e actuala regină a Greciei.

2) *Constantin Pavlovici*, mare duce de Rusia, al doilea fiu al țarului Paul I, n. 1779; s'a distinș 1799 sub Suvarow în Italia și în lupta dela Austerlitz (1805). După restaurarea Poloniei generalisim al armatei polone și vice-rege; 1822 renunță la dreptul de succesiune, dela care hotărîre nu se abătă nici după ce fu proclamat împărat, după moartea țarului Alexandru I. Invingînd 1830 insurecțiunea polonă, C. P. se retrase în Vitebsc, unde † 27 Iunie 1831.

3) *Constantin, duce de Sparta*, clironomul Greciei, fiul cel mai mare al regelui George, n. 1868 și căsătorit 1887 cu Sofia, sora împăratului germ. Wilhelm II. În resboiul nenorocos turco-grecesc din 1897 a comandat armata din Tesalia.

Constantine, departamentul estic al coloniei franceze Algeria, 191,527 km², cu 1.714,539 loc. (1891). *Capitala* C. cu 46,581 loc. (1891) se compune din suburbia murdară a indigenilor și din orașul europenilor; citadelă; comerț însemnat spre interiorul Africii. În antichitate *Cirta*; numeroase ruine romane. 1837 fû cucerită de Francezi.

Constantinescu, Barbu, Dr., pedagog român, n. 1839 în Ploesci; studiile primare și secundare le-a făcut la școala grec. din Ploesci, la seminarul central și la S. Sava în București. La 1860, în urma unui concurs, fû trimis la Lipsca ca bursier al statului, unde studiă filosofia și teologia. Ultimii doi ani îi consacră studiului pedagogiei, ascultînd pe Ziller, marele elev al lui Herbart. Intors în țeară la 1866 ocupă catedrele de istorie bisericească univ. și de filosofie la seminarul central din București, apoi trecu la catedra de istorie univ. dela liceul Mateiu Barab. La 1874 fû numit prof. de pedagogie și la 1877 și director al școalei norm. de învățători, înființată și susținută de »Societatea pentru învățatura poporului român«. Organizația bună ce dete acestei școale îi asigură un nume de bun pedagog. La 1882 primi profesura de pedagogie și direcția studiilor la asilul Elena Doamna. Viața și-o încheieă ca decan al facultății teologice, unde predă istoria bisericească și patrologia. † 1891. Scrieri: *Abecedar românesc*, *Confesiunea ortodoxă a mitropolitului Petru Movilă*, *Literatura țigănească*, *Istoria univ. și a evului vechiu*, și multe manuale și articoli didactici în reviste: »*Învățătorul*«, »*Lumina pentru toți*« și »*Educătorul*«, cea din urmă redigată de el între 1883—84.

Constantini, Demetriu, pedagog rom., n. în Oravița, unde a funcționat 1814—18 ca profesor gimnazial. La 1816 numit prof. și 1824 director al inst. pedag. aradan; 1837 numit director

școlar în Orade, în care calitate a funcționat până la 1850, când a intrat în pensie. Sor.: »*Istoria vest.- și est.-Românilor*«. Timișoara, 1857. [I. V.]

Constantinlu, *Const.*, directorul tribunalului Moldovei în timpul alegerilor pentru »divanurile ad-hoc«, de sub căimăcâmăia lui Voșoride (1857). Rătăcindu-se de pe masa sa petiția făcută de guvern, sub masca și în numele poporului, în contra unirei, și destinată a se trimite delegatului otoman din București, C. fû arestat, amenințat ou bătaie și de moarte și de abia salvat de M. Kogălniceanu, (Maiu 1857).

Constantinopole, capitala imperiului turcesc; situată la 41° lat. boreal., 26°, 38' longit. orient., pe o peninsulă mărginită la est de Bosfor, la sud de Marea de Marmara, iar la nord de Cornul de Aur; suburbiile se întind dincolo de golful Cornul de Aur. Acest golf are o lungime de aproape 7 km., o lățime care variază între 300 și 700 metri, și o adâncime, care chiar lângă țerm atinge cifra de 42 m. Cornul de Aur formează deci un admirabil port natural, în care ar încăpă flote întregi. Această împrejurare, precum și faptul că C. e situat la întretăierea drumurilor din Asia în Europa și din Marea Neagră în Marea Mediterană, explică pe de o parte importanța colosală, pe care foarte de timpuriu a căpătat-o C., iar pe de alta viața cea lungă a imperiului bizantin, pe care invasiunile barbare singure fără îndoială că nu l-ar fi sfărîmat. Numele C. nu-i decăt-orașul lui Constantin, după numele fundatorului său. Dar după oum Roma era numită pur și simplu »*Urbs*«, tot așa și C. s'a numit »*Polis*«, care și azi e numele curent în gura Grecilor; așa se explică numele turcesc *Istambul*, care nu-i decăt transformarea turcească a expresiunii grecesci *στην Πόλιν* = la oraș, pronunțat *Stimbolin*. Slavii îi dic *Tarigrad* (orașul imperial) și dela Slavi a pētruns acest nume și la noi. *Populația* orașului e de vr'o 900,000, din care 400,000 în Stambul, iar restul în suburbii. Această populație e foarte amestecată: 55—60% sînt Turci, iar restul Greci, Armeni, Ovrei și »*Franci*«, adecă Occidentali, fără deosebire de naționalitate. Numărul școlilor din C. e destul de mare: sînt vr'o 350 școli primare de băieți și de fete, 30 școli secundare, apoi școli profesionale, liceul imperial din Galata, școala de medicină, de drept, de resboiu. Bibliotecele, deși destul de bogate și bine instalate, n'au realizat speranțele mari ale unor învățați. Se credea anume, că în biblioteca Seraiului se vor fi aflînd resturi din biblioteca Paleologilor, în realitate însă această bibliotecă nu conține nimic non și necunoscut. Nu trebuiesc în fine uitate școlile și asociațiunile savante grecesci; o specială mențiune merită școala comercială din Chalki și Asociațiunea filologică. *Industria* nu-i deloc prosperă, și nici pe departe nu poate preîntîmpina nevoile orașului; în schimb comerțul e foarte intens, lucru foarte natural, căci C. e cel mai mare port din Levante.

Topografia și Monumentele. C. e situat pe 7 coline, ca și Roma; 6 din ele sînt dealungul Cornului de Aur, iar a 7-a în colțul sud-vestic al orașului. În timpul evului mediu C. a avut o întreită întăritură de ziduri; primul zid a fost

ridicat de Constantin cel Mare, celelalte două de Theodosiu II. Spațiul dintre zidul lui Constantin și zidurile lui Theodosiu era împărțit în 7 subdivisiuni, purtând numele numeric de Proton, Deuteron, Triton, etc. și erau ocupate de corpurile armatei auxiliare a Goților. Orașul însuși era împărțit în 14 regiuni. *Edificiile principale* din fiecare regiune sînt: 1) Palatul Augustei Placidia, Thermele (băile) lui Arcadius. 2) Sf. Sofia, Thermele lui Zeuxippos, teatru, amfiteatru. 3) Hippodromul, Palatul Pulcheriei Augusta. 4) Augusteum, Stadiul, galeria de marmoră. 5) Thermele lui Honorius, ale Eudoxiei, obeliscul din Egipt, portul. 6) Coloana lui Constantin, Senatul. 7) Sf. Irena, coloana lui Theodosiu, forul lui Theodosiu. 8) Forul lui Constantin, Capitolul. 9) Biserica Coenopolis, Thermele Anastasiei. 10) Marele Nymphaeum, Thermele lui Constantin. 11) Sf. Apostoli, Taurul de bronz. 12) Poarta de aur, forul lui Theodosiu. 13) Teatru. 14) Therme, teatru. Hippodromul, așa de renumit în istoria imperiului bizantin pentru luptele facțiunilor politice, era construit după modelul celui din Roma și împodobit cu un mare număr de statue antice; de notat că singurii cai din Veneția de azi, oaii de bronz dela biserica San-Marco, se aflau în Hippodromul din C. Coloana lui Constantin (coloana arsă) e de porfir roșu și purta în vîrf statua lui Constantin. Thermele lui Zeuxippos erau cele mai frumoase din toată lumea romană. Poarta de aur, cea mai splendidă intrare a orașului, a fost clădită de Theodosiu. Palatul a dispărut cu desăvîrșire, dar Constantin Porphyrogenetul ne-a făcut descrierea lui și din ea ne putem face o slabă idee despre luxul și bogăția adunată într'astă feerie clădire. Am lăsat la urnă pe cel mai splendid și relativ cel mai bine conservat dintre toate monumentele bizantine: Sf. Sofia. Acest cap de operă al arhitecturii bizantine a fost început de Constantin cel Mare și terminat de fiul său Constante. A ars însă în 404 și Theodosiu II a restaurat-o; dar a ars din nou la 532 și atunci Iustinian a clădit-o așa dicînd din nou. La cuprinderea orașului de Turci, Sf. Sofia a fost transformată în moschee și rînd pe rînd i-s'au adăugat cele 4 minarete, pe cari le are azi. Frumuseța acestei clădiri nu numai că a provocat o imensă literatură științifică, dar a intrat și în domeniul popular, dînd uascere la un mare număr de legende. *Stambulul* de azi are încă brăul de 3 ziduri bizantine, dar ruinate; apoi 29 porți, din cari 14 dau pe port, iar restul pe uscat și pe Marea de Marmara. E împărțit într'un mare număr de mahalale și posedă foarte multe piețe deschise și acoperite, cari sînt, ca și hanurile și caravanseraiurile, curiozități demne de vîedut. La nordul Cornului de Aur se întinde o serie de suburbii, formînd un al doilea oraș mare și însemnat; aceste suburbii sînt: *Top hane*, unde se allă arsenalul; *Galata*, suburbia comercială prin excelență; aci e și turnul care servește de far; *Pera*, locuința Europeanilor și diplomaților; *Kasim Pașa*, unde e arsenalul maritim; *Sf. Dimitri*, *Has kjoi*, *Piri Pașa*, *Dolma Bagce*, unde se allă palatul actual Ildiz Kiosk; *Beșic Tag*, *Ortakjoi*. In spre fundul Cornului de Aur e valea Apele dulci (*Kiabat Hane*), unde e și palatul de vară al Sultanului. Acest al doilea

oraș e legat de Stambul prin 3 punți: una în fundul golfului, alta la mijloc între Galata și Stambul, numită puntea lui Mahmud, a treia lângă Bosfor, numită puntea Sultanei Valide. Pe tîrmul asiatic se allă 2 orașele mici *Skutari* și *Kadikjoi*; iar la sud în Marea de Marmara grupa celor 4 insule ale Principilor. Din monumentele bizantine puține au mai ramas. Pricina ou-i timpul, ci vandașismul Turcilor, dar mai ales al Cruciaților dela 1204. Azi mai subsistă coloana arsă a lui Constantin, coloana lui Marcian, urme din palatul Hebdomon, piața numită azi Atmeidan, care e vechiul Hippodrom, obeliscul adus de Theodosiu, remășițe din aqueducte, biserica Sf. Sergiu și Bacchus, zidită de renumita Theodora și azi transformată în moschee, Sf. Sofia tot moschee, și alte câteva biserici. Palatul bizantin a dispărut de mult, Poarta de aur de asemenea. Intre edificii moderne trebuie menționată moschea Suleimanie, clădită pe la finele secl. XVI de arhitectul Sinan, după modelul Sf. Sofii; Seraiul care constă dintr'o mulțime de palate, chioșcuri, grădini, împrejurate de ziduri mari și formînd o mahala întregă; Seraiul era locuința Sultanilor; acum însă Sultanul locuiesce în Ildiz; Inalta Poartă; vechiul Serai (Eski Serai) unde e ministeriul de resboiu, apoi ministeriul de justiție și altele cu totul moderne.

Istoria. Vechiul oraș Lygos, despre care Pliniu și Ausoniu ne spun că ar fi existat lângă Cornul de Aur, a dispărut de timpuriu și locul lui l-a luat *Byzanțul*, o colonie megariană, fondată la 667 a. Chr. Această colonie deși s'a dezvoltat curînd, grație pozițiunii geografice și mai ales grație pescuitului, totuși n'a jucat vr'un rol mare, ci mai totdeauna a fost supusă unei puteri străine. În timpul lui Dariu a fost cuprins de Perși, dar Pausanias a liberat orașul și Byzanțul a intrat în liga ateniană. De 3 ori s'au sculat Bizantinii în urmă în potriua Atenei, dar abia la 356 au scăpat definitiv de supremația ateniană; curînd după aceasta însă au cădut sub cea macedoniană. În timpul Romanilor Byzanțul s'a unit cu Roma în potriua lui Antioch și drept resplată a fost recunoscut de oraș liber; în timpul lui Vespasian a fost anexat la provincia romană. Un veac mai târziu, resculîndu-se contra lui Septimiu Sever, a fost cuprins și i-s'au luat toate drepturile, pe cari însă Caracalla i le-a redat îndată. În lupta dintre Constantin cel Mare și Liciniu, acest din urmă s'a retras în Byzanț; Constantin a luat orașul cu asalt, și recunoscînd repede toată importanța strategică și comercială a Byzanțului, a hotărît să-și strămute acolo capitala, lucru care s'a și executat oficial la 11 Maiu 330, iar Byzanțul a primit numele de Roma Nouă și C. Din acest moment orașul încetează de a mai avea istoria sa particulară, căci dela 330 d. Chr. până la 1453 a fost capitala imperiului bizantin, iar dela 1453 începea a celui turcesc.

În locul Byzanțului Constantin cel Mare fundează Roma Nouă; 2 consecuențe mari pornesc de aici: 1) Consecrarea definitivă a diviziunii imperiului începută de Dioclețian. 2) Crearea unui nou focar de cultură și civilizație, care a strălucit un mileniu și a deșteptat spre viață un număr considerabil de popoare. C. a fost în 2 rînduri capitala imperiului bizantin: dela 330 până 1204 și dela 1261—1453. În anul 1204 a fost cu-

prins, sfârmat, despoiat de Cruciati (Cruciata IV), cari s'au purtat mai barbar decât Saraceni și Turcii. Din acest an până la 1261, C. a fost capitala imperiului latin fundat în Orient, până ce Mihail VIII Paleologul l-a cuprins din non și a ridicat iar în el tronul bizantin, care până atunci fusese în Nicea. La 1453 (29 Main) C. a fost luat cu asalt de Mohamed II, care a fixat aici tronul imperiului turcesc. În istoria internă a orașului trebuie amintită rescoala Verzilor cu Nika (13—20 Ianuarie 532), care a fost stinsă cu sângele a 30,000 oameni măcelăriți de Belisar în Hippodrom. În secl. VII și VIII C. a fost adeseori împresurat și atacat de Avari, Perși, Arabi; remarcabil este asediul Avarilor din 626, cu care ocazie patriarhul Sergios a compus renumitul imn bisericesc Akathistos; apoi atacul Arabilor din 717—718, respins de Leon Isauricul. Comerțul orașului, deși colosal de mare, nu era făcut de Greci ci mai ales de străini. Rolul principal l-au jucat Pisani, Venețienii și Genovezii, cari nu numai că au obținut foarte multe privilegii, dar aveau chiar reședința lor hotărâtă în Galata, cu drepturile, jurisdicțiunea, biserica lor, etc., așa că formau un fel de stat în stat. Ei n'au fost în totdeauna vecini buni pentru C., și căderea imperiului bizantin se datorează până la un punct luptelor și rivalităților dintre republicele italiene.

Lit., pentru topografia actuală: Meyer, *Türkei und Griechenland*. Leipzig, 1888. Opere mari: Du Cange, *C.-is Christiana*. Paris, 1680; Skarlatos Byzantios, C., 3 vol., Atena, 1851—1869; Mordtmann, *Esquisse topographique de C.*, în *Revue de l'art chrétien* 9 (1891); pentru Byzanț, cf. Pauly, »*Realencyklopädie*«, prelucrată de Wissowa. Pentru monumentele din C. cf. Codinus, *Patria*, edit. de Imm. Bekker, în *Bonner Corpus*, Bonn, 1843. Pentru legendele sf. Sofii cf. G. N. Dossios. Legendele sf. Sofii, în *Archiva din Iași*, 1898. Pentru comerțul în evul mediu cf. W. Heyd, *Geschichte des Levantehandels im Mittelalter*, 2 vol. Stuttgart, 1879. [C. Litzica.]

Constantius, 1) *C. I, Chlorus*, (cel palid), n. cătră mijlocul secl. III d. Chr.; fiind general bun a fost protejat de împ. Aurelian, Probus și Carus. 293 fu ridicat la rangul de Caesar și silit să se divorțeze de Helena (mama lui Constantin cel Mare), care era din familie inferioară. C. luă guvernarea Galliei și Britaniei; 298 bătut pe Alemani. În timpul persecutării creștinilor (303) a sciut să împiedece multe excese sângeroase. † 306 în Eboracum (York) în Britania.

2) *C. II*, împărat roman, al doilea fiu al lui Constantin cel Mare, n. 307 în Sirmium în Illyricum. După moartea tatălui său domni preste Asia, Constantinopole, Tracia și Egipt, iar după moartea fratelui său Constans și după strălucita învingere dela Mursa (351 d. Chr.) asupra usurpătorului Magnentius, deveni singurul domn al imperiului roman. † 361 în Mopsukrene (Cilicia), când tocmai pornise contra nepotului său Iulian, care fusese aclamat împărat de legiunile sale.

Constatare, stabilirea adevărului unui fapt; consignare în un act.

Constelațiune, grupe de stele fixe, aranjate de astronomi pentru mai ușoară orientare. Deja în antichitate s'a început gruparea stelelor fixe în

C., dându-li-se diferite numiri, după figurile ce-și închipuiau oamenii că reprezintă singuraticele C. (animale, persoane mitologice, etc.). Ptolemäus în »*Almagest*« numără 48 C., numite și acum C. ptolemaice, lângă cari s'au mai adaus ulterior 58 C. noue, fiind acum cunoscută 106 C. — Cu studiul C.-lor se ocupă *Astrognosia* (v. ac.)

Consternațiune, stare psihică internă agitată, provocată de întâmplări neașteptate și neplăcute pentru noi. În C. pierdem adeseori cumpătul și inițiativa de a întreprinde ceva pentru delăturarea stării neplăcute.

Constipațiune, (med.) starea în care corpul nu se eliberează de loc sau numai insuficient de excremente; înციare. Provine din dietă greșită, când se iau medicamente constipante, (s. e. opiu) sau din piedeci mecanice.

Constituant, ce dă forma, ce constituie, ce formează esența unui lucru. *Adunare constituantă*, adunare care are misiunea de a stabili o constituțiune politică. (*Assemblée constituante*, statele generale convocate în Franția la 1789.)

Constitucion, oraș cu port în provincia chilenă Maule, lângă gura râului cu acest nume. Are liceu, ferestre, comerțu cu lemne și cereale; stațiune balneară frecventată. 6533 loc. (1885); fundat la 1794, se numia mai de mult *Nueva Bilbao*.

Constituțiune, (*lat.*) compozițiune, stabilire, instituire; în limbajul juridic mai vechiu = ordinațiune. *Constitutiones principum*, edictele împăraților romani; ele formează un izvor principal al dreptului roman.

În materie de drept public se înțelege sub C. organizarea exercițiului suveranității (v. ac.) Obiectul dreptului constituțional este crearea și regularea atribuțiilor puterilor publice, precum și stabilirea garanțiilor individuale și drepturilor recunoscute cetățenilor pentru conservarea libertății lor. C. poate fi *scrisă*, când se găsește consemnată într'un text de lege (»*lege fundamentală*«), sau *consuetudinară*, când consistă în observarea constantă a unor usuri antice sau vechi tradițiuni. Se mai deosebesc: *C. istorice*, cari derivă din desvoltările progresive ale drepturilor individuale în seria timpului și sub influența împrejurărilor; *C. dogmatice*, cari nase la un moment dat din voința poporului; în fine *C. octroate*, acordate, Charte (v. cf.) cari emană din autoritatea principelui. (Cf. C. G. Dissescu, *Curs de dr. publ. rom. I*, 279.)

Constituțiunea sinodală, forma sub care biserica dela început până astăzi își dirige afacerile sale. Sub această formă s'au desvoltat instituțiunile și legile (canoanele) bisericesoi. Principiul, că nu unul, ci mai mulți să judece în lucrurile de importanță, a fost adoptat de biserică încă de pe timpul apostolilor. Se deosebesc sinoade apostolesci, ce s'au ținut pe timpul apostolilor, sinoade ecumenice sau de a toată lumea, cari sânt 7 recunoscute de biserică orientală, sinoade locale, provinciale, eparchiale, ș. a. Biserica de orient a observat mai mult ca cea de apus constituția sinodală. Bisericile ortodoxe naționale, încât se bucură de libertatea politică, se conduc și aji de sinoadele lor. Așa la Greci, Ruși, Români; în special vorbind, Români ortodoxi din Ung. și Trans. se bucură de o C. sin. dintre cele mai liberale: au sinoade păro-

chiale, protopresbiterale, eparchiale, mitropolitane (congres) și deosebit sinod episcopesc pentru lucruri dogmatice și de rit. C. sin. în biserică este singura canonică și corespunzătoare spiritului bisericeii. (V. art. Statutul organic.)

Constituțiune, în medicină înseamnă complexul tuturor raporturilor de organizație ale corpului, adică speciala însușire corporală a unui individ sau a unui popor întreg, în urma căreia există o înclinare spre morbi sau o forță de rezistență. C. unui individ se dice: robustă, debilă, iritacioasă și torpidă.

Constitutum, (lat.) statorire, contract. *C. debiti*, promisiunea de a îndeplini o îndatorire existentă de mai înainte. *C. possessorium*, contract prin care cineva în numele și cu învoirea altuia devine posesor al unui lucru, ce l-a posedat până acum pentru sine (s. e. dacă proprietarul unui imobil devine arendator). Contrarul e *Traditio brevi manu facta*, (s. e. dacă arendatorul devine proprietar).

Constrictor, mușchiu care stringe deschizăturile corpului, (s. e. la mațul final și la beșica udului.) V. și art. Boa. [St.]

Constringentia, medicamente adstringente (v. *Adstringentia*).

Construcțiune, compunerea unui întreg din părțile sale; în gramatică: așezarea vorbelor unei propozițiuni după regulile gramaticii; în arhitectură și mecanică: aranjarea, dispozițiunea singuraticelor părți ale unui edificiu sau ale unei mașini.

Consubstanțialitate, adică de aceeași ființă sau substanță; în deosebi ce privește misterul sf. Treime, cele trei persoane sînt de aceeași ființă sau substanță; C. Fiului cu Tatăl a negat-o Ariu, condamnat în conciliul I ecumenic dela Nicea (325), iar C. Spiritului a negat-o Macedoniu, condamnat la 381 în conciliul constantinopolitan I (381). [Dr. Is. Marcu.]

Consubstanțiere, învățătura lui Luther, după care în cuminecătura corpul lui Christos e de față împreună cu substanța pâinei, și încă nu în mod permanent, fără numai pe timpul cuminecării. (V. *transsubstanțiere*, *prefacere*.)

Consuetudinari, în teologie acei păcătoși, cari au vîitul sau obiceiul de a comite cutare păcat.

Consuetudo, (lat.) us, obicei. *Consuetudinar*, usual, obicinuit.

Consul, (lat.) în Roma titlul celor doi funcționari supremi instituți după alungarea regelui în 509 a. Chr. Se alegeau numai pe un an, și erau responsabili pentru faptele lor, putînd fi trași la răspundere după trecerea anului de oficiu. Afară de aceasta se putea apela contra deciziunii unui C. către celalalt. C. aveau presidiul în senat și în comiți, conducerea supremă a justiției, iar în resboiu conducerea armatei. Din aceste funcțiuni censura li-se ia 443 prin introducerea censorului, funcțiunile judecătorești în 336 prin stabilirea preturei, iar în 493 se instituira tribunii, cari încă contribuira la micșorarea puterii C.-lor. Sub împărații consulatul devine un simplu titlu, și ca atare durează în occident până la 534 d. Chr., iar în orient până la 541 d. Chr. și anii sînt însemnați după numele C.-lor. Dela 541 încolo împăratul bizantin e C. perpetuus. În Franția așa numitul *Consulat* al lui Napoleon Bonaparte dură din 9 Nov. 1799

până în 18 Maiu 1804. Puterea supremă era dată la 3 C. În 2 Aug. 1802 Napoleon fiind numit C. prim pe viață, el rămâne aproape 2 ani în aceasta funcțiune, iar în 18 Maiu 1804 devine împărat, sfîrșindu-se astfel C.-atul în Franția.

Consulat în înțeles modern înseamnă agențiile statelor, chimate a scuti cetățenii acestora și îndeosebi comerțul național în străinătate. Instituțiunea această s'a dezvoltat deodată cu comerțul maritim. Lățindu-se acesta preste hotarele statului propriu, supușii acestuia în străinătate recurgeau în certe și afacerile lor la șeful unuia din stabilimentele lor principalo. Astfel acesta obținū o autoritate oareșicare, sancționată mai apoi, din cauza serviciilor buno ce le făcea, și de guvernul statului respectiv. Mai târziu statul însuși, spre a promova interesele cetățenilor săi în străinătate, institu C.-e, investind comercianți, sau supuși de ai săi sau străini (consuli onorari), cu funcții consulare, iar în urmă, dezvoltându-se comerțul, aceste agende în emporiile de căpetenie fură încredințate funcționarilor proprii (consuli de profesie). (V. *Agent comercial*.) Atribuțiunile principale ale C.-lor sînt: protecțiunea connaționalilor, informarea și sprijinirea lor în întreprinderile lor comerciale; ele funcționează în calitate de oficii de stare civilă, de secții notariale și de organe auxiliare de execuțiune pentru connaționali. Afară de aceasta mai exercitează poliția pasapoartelor și a năilor și în ferile mohamedane și un fel de jurisdicțiune civilă și penală; în fine controlează observarea tractatelor comerciale și fac rapoarte asupra stării comerțului național în teritorul lor. Consulii se recrutează în Austro-Ungaria sau din absolenții academeii orientale, sau din licențiați în drept, cari s'au supus unui examen practic special. În fruntea C.-lor se află consuli generali, sau consuli de rînd, viceconsuli și alți agenți consulari. Șeful C.-atului, spre a-și pute începe activitatea oficială în străinătate, are lipsă de autorizarea (exequatura) guvernului străin.

Consultațiune, (dela lat. *Consultum*, decisiune), convorbire, înțelegere, deliberare; în deosebi consiliu de medici la patul unui bolnav. *Vot consultativ*, dreptul de a-și da opinia asupra unei chestiuni, însă fără îndreptățirea de a vota la deciderea ei.

Consumațiune, usarea, împușinarea, distrugerea bunurilor economice și aume a utilității și valorii produselor cu scop de a satisface trebuințele omenesci sau a produce bunuri noue. C. este scopul final al producțiunii (v. ac.) Economisții deosebesc: *C. privată*, care se face de către particulari, și *C. publică*, care se face de către stat sau organele sale pentru folosul public; apoi (după I. B. Say) *C. neproductivă* sau *personală*, care satisface trebuințele personale și imediate ale omului, (s. e. alimente, vestminte, etc.) și *C. reproductivă* sau *industrială*, care se face cu scopul de a produce o nouă avuție de valoare egală sau superioară avuției consumate. Obiectul *C.-ii in massă* îl formează acele bunuri, cari după starea culturală a unui loc și timp anumit sînt considerate ca indispensabile de massele poporului. Ce trece preste această C. formează *C. de lux* (v. ac.) Trecerea C.-ii preste producțiune are de urmăre

ruina economiei naționale. Studiul științific al C.-ei în timpul mai nou se ocupă în deosebi cu constatarea mărimii absolute și relative a cheltuielilor ce se fac în diferitele straturi ale populației pentru ramurile principale ale C.-ii (alimente, locuințe, vestimente, încălzit, etc.)

Rezumii de C. sunt societăți cooperative, cari urmăresc soopul de a procura pe seama membrilor lor trebuințele traiului și economiei în condițiuni cât mai avantajoase și cu delaturarea intermediarilor comerțului, făcând pe consumător să profite de beneficiile ce aceștia trag dela el. (V. art. Asociațiune și Societăți.)

Consumptiv, ce consumă. *Credit C.*, creditul de care se folosește debitorul pentru satisfacerea trebuințelor sale curente. Acest credit din punct de vedere economic este justificat numai în cas dacă oferă debitorului un avantaj mai mare decât sacrificiul ce va trebui să-l aducă la restituirea împrumutului.

Consus, în mitol. romană un zeu al agriculturii și preste tot al pământului, asemănat țeilor Tellumo și Dis Pater. Aproape de cirul lui Tarquinii i-s'a ridicat un altar sub pământ și la consuali, ce se țineau de trei ori pe an, altarul se descoperia. Consualia se țineau după terminarea semănăturilor (15 Dec.), la înflorirea lor (Nonele lui Iulie) și la capătul secerișului (21 Aug.) La cele din urmă s'a întâmplat răpirea Sabinelor. La aceste serbători odicneau toate animalele, cari au lucrat la câmp, și se împodobiau cu cununi de flori. (v. Cactus). [Ătm.]

Cont, socoată, calcul. În contabilitate se dă numele de C. la două pagini (folii), ce cuprind toate înscrierile referitoare la o persoană fizică sau fictivă. (V. contabilitate). Una din aceste pagini (de regulă cea din stânga) arată *debitul*, iar cealaltă (de regulă cea din dreapta) *creditul*. *C. personal*, care ține în evidență afacerile unei persoane; se numește și *C. viu*, iar *C. impersonal* (sau *general*), *C. mort*. *A conto*, plată parțială în contul unei datorii. *Conto a metà*, în socoteala comună. *C. finto*, un C. fictiv pentru o afacere în realitate neexecutată; se dă pentru a informa pe mușterii despre speșele transportului, etc. mărfurilor ce ar avé să comande. La afaceri ce stau în legătură cu țeri străine se deosebesc de obicei: *Conto mio* (sau *nostro*), cuprinde afacerile ce le realizează comisionarul nostru pentru noi și se poartă în valuta comisionarului; *Conto suo* (sau *loro*) cuprinde afacerile ce le realizăm noi pentru comitentul nostru și se poartă în valuta noastră. *Conto nuovo*, socoteală nouă, C. vecchio, socoteala veche.

Contare, inducerea unei transacțiuni în un cont sau registru.

Cont curent (ital. *Conto corrente*), în aceste conturi personale se debitează și creditează comitentul sau comisionarul în decursul unui period ($\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ sau un an), iar socotirea intereselor se face la sfârșitul periodului. Condițiunile pentru C. c. se stipulează înainte de deschiderea aceluia prin scrisori de învoială, și se refer mai ales la procent, proviziune, speșe, ziua de încheiere, etc. Calcularea de interese la finea periodului (cuartal, semestru sau an) se poate face după diferite metode și anume: *Metoda progresivă*: se calculează zile și numeri dela scadența fiecărei poziții până la ziua încheierii.

Posiții, cari trec preste ziua încheierii, se calculează cu roșu (se discontează), iar numerii se trec pe partea opusă ca numeri negri, în fine se face saldul numerilor și se trece pe partea cea mai mică. Pe partea opusă dela saldul numerilor se calculează intresele și în fine se debitează sau creditează contul încă cu proviziunea sau speșele eventuale și se face saldul sumelor spre încheiere. *Metoda retrogradă*: se reduc toate pozițiile la o zi anumită («epocă»), de regulă cea mai veche scadență în C. c., iar la finea periodului se face saldul brut al sumelor, se pune în text pe partea cea mai mică și dela acesta se calculează zile și numeri și anume dela epocă până la ziua încheierii. Prin aceasta numerii din credit devin de debit și viceversa. Se face saldul numerilor și se pune pe partea cea mai mică, pe care apoi se pun și interesele. Numerii roșii la aceasta metodă numai în cazul acela se socotesc, când ulterior ar mai veni o poziție, a cărei scadență cade mai înainte de ziua luată ca «epocă». Încheierea se face întocmai ca la metoda progresivă. Avantajul acestei metode față de cea progresivă este, că se pot calcula numerii și atunci când nu scim înainte ziua încheierii și se poate încheia C. c.-ul în ori ce moment. *Metoda de scald sau scard*: se socotesc zile și numeri dela o scadență la alta dela sald, și după cum e saldul de debit sau credit, sânt și numerii de debit sau credit. În fine se face saldul numerilor și se calculează interesele. Această metodă e singură exactă când avem de a face cu două etaloane de interese. La extrasul de C. c. se alătură totdeauna și foia de interese (Zinsblatt). Extrasele de C. c. se trimit totdeauna de către comisionar comitentului. E us ca acelea să fie provădețte cu clausula S. E. & O. (Salvo errore et omissione), cu data și cu subscrierea comisionarului. [R.]

Conta, *Vasilie*, filosof și politic român, n. 15 Nov. 1846 la Ghindăoani, j. Neamț; a studiat la liceul național din Iași, dar perțându-și bursa, se făcù actor și prin 1863 câștigă 58 fr. pe lună într'un teatru de provincie. În 1864 urmă din nou liceul și luă bacalaureatul 1867. Prin ajutorul societății «Junimea», C. fù trimis în Belgia să învețe dreptul comercial. La Bruxela trece 1870 examenul de candidatură în drept, iar în 1871 capătă diploma de capacitate dela Anvers și în 21 Iunie 1872 capătă titlul de doctor în drept în Bruxela. Intors în țeară ocupă catedra de drept civil la univ. din Iași. Membru devotat și activ al «Junimei» e publică în coloanele revistei «Convorbiri literare»: Teoria Fatalismului, (1875) și Teoria Ondulațiunii Universale, (1876). În 1879 e ales deputat al Iașilor, și fiind pe atunci la ordinea zilei chestia israelită, impusă de congresul dela Berlin, C. vorbesce contra Ovreurilor, semnalându-se în parlament ca orator distins. În urmăre i-se dedă partofoliul cultelor și instrucțiunii publice, în care calitate presentă un proiect de lege al învățământului public în România. Retras din ministeriu, C. deveni membru la Curtea de Casație. † 21 Apr. 1882. Scrieri (afară de cele amintite): Théorie du Fatalisme, Bruxelles et Paris, 1877; Origine des espèces, Iassy, 1888; Premiers principes composant le Monde, Iassy, 1888; Introduction à la Métaphysique, Bruxelles, Mayolez; Paris, G.-Bailliere 1880; Les fonde-

ments de la *Métaphysique*, Paris; Alcan, 1890; Colecția Frații Șaraga, Iași, a editat din nou în românește toate scrierile lui C. [G. Gh.]

Conta-Kernbach, *Ana*, poetă română, n. 1865, sora lui Vas. C. și soția poetului Gheorghe din Moldova (Kernbach), profesoară la școala norm. de institutoare din Iași. Scrieri: *Clipe*, un volumaș de poezii foarte nimerit intitulat, căci conține numai clipe de sentiment și de gândire, cari deși de multe ori nu sunt lipsite de adâncime, rămân totuși clipe, lucru caracteristic atât poate pentru genul de talent al femeilor, cât și mai cu drept cuvânt pentru direcția, pe care o ia literatura noastră contemporană din ce în ce mai fugitivă și mai impresionistă. C. se ține de școala lui Eminescu; pesimismul său însă merge și mai departe. Forma și ritmul poeziilor sale nu sînt din cele mai îngrijite. A mai scris: Cercetări asupra școalelor normale și a celor profesionale din Franța și Germania.

Contabilitate, în general ori ce socoteală prin care se poate afla starea averii unei persoane sau afaceri. C. deci are să țină în evidență acele acte și întâmplări, cari au influență asupra schimbării averii, ce formează obiectul C.-ii. În general se deosebesc două feluri de C.:

C. simplă poartă conturile persoanelor cari stau în raport cu o afacere. Are cărți auxiliare întocmai ca C. dublă. Cărțile principale însă nu arată rezultatul (Profit sau Pierderi) specificat, ci numai în totalitate. Cărțile principale ale acestei C. sînt: *Cassa* pentru evidența numerarului; *Prima Nota* pentru însemnarea debitorilor și creditorilor; de aici pozițiile se induc în *Maestru*, (care are aceeași întocmire ca registrul *Salda Conto* al C. duble).

C. dublă, numită și *italiandă*, se dice că a fost inventată de un călugăr cu numele Lucas Paciolo de Borgo San Sepulcro. Se numește dublă pentru că contările se fac tot în poziții duble; anume personificându-se fiecare ram de afacere, i-se deschide un cont și se pune față de contul debitor totdeauna și contul creditor. Conturile se deschid în *Maestru* (*cartea principală*) și anume: mai întâiu contul capitalului (la societăți contul capital social), care reprezintă pe proprietarul afacerii; acest cont se creditează pentru toate valorile, ce proprietarul le dă în afacere, și se debitează pentru toate valorile ce le scoate din afacere. Apoi se deschid conturile impersonale (conturile persoanelor fictive, numite și conturi generale sau reale: contul Mărfurilor, Monetelor, Efectelor, Rimeselor, Tratelor, etc.), conturile personale, și în fine conturile de rezultat (Interese, Provițiuni, Porto, Spese, Salare, etc.) Toate conturile din *Maestru* se încheie la o dată anumită cu ajutorul conturilor întocmite anume pentru acest scop și adevă: »Contul Bilanț» și »Contul Profit și pierderi.« Primul cuprinde inventarul constător din active și pasive, al doilea venitele și speșele. Saldurile acestor două conturi trebuie să fie egale și reprezintă sau profit sau pierdere curată (v. și Bilanț). *Maestru* conține deci întreaga afacere în sume generale. Inscrierile în acest registru se fac sau direct din registrele *Cassa* și *Prima Nota*, sau cu ajutorul *Jurnalului*, al cărui scop e a contrage la timp anumit (de regulă la o lună) pozițiile de aceeași natură din *Cassa* și *Prima Nota*. *Cassa* e registrul, în care se țin în

evidență afacerile realizate cu numerar. În *Prima Nota* se contează din contră afacerile pe credit. *Registrele auxiliare* servesc pentru ținerea în evidență specificată a fiecărui ram de afacere și trebuie să corespundă în totalitatea lor cu sumele ce le arată *Maestru*. Intocmirea lor depinde dela natura afacerii precum și dela aceea, că în ce direcție se cere o evidență specificată. Între registrele C. duble se numeră și *Salda Conto*, în care se țin în evidență conturile specificate ale persoanelor. (v. Cont curent). Inducerea în cărțile de C. se face sau pe baza de notițe sau direct din corespondențe. După natura afacerilor se deosebesc mai multe feluri de C., s. e. C. de fabrici, de negoț, de expedițiune, C. agrară, etc. Diferitele metode de C., ce sînt adî în praxă, așa s. e. C. de controlă, cameralistică, americană, franceză, etc., se bazează toate pe principiile C.-ii duble italiene, de care se deosebesc numai în formă.

Legislațiunea com. de regulă nu impune comercianților o anumită metodă de C., ci cere (s. e. în Rom. și Ung.) numai ca comercianții să se servească de o C. sinceră și exactă în deraverile lor și să țină registre în mod regulat. (V. art. Registre comerciale.)

Contact, atingere, legătură. În geom. se numește osculațiune (v. ac.)

Contact, în geologie întâlnirea rocilor eruptive cu rocile stratificate, cu scisturile, etc. De ordin ar se constată că la C. unor asemenea roce au avut loc oarecari reacțiuni chimice între masa eruptivă fierbinte și păreții, între cari aceea massă făcea erupțiune. De aici au rezultat diverse roce cu structură și caractere intermediare nu bine definite, cărora s'a dat numele de roce de C., iar fenomenele produse s'au numit fenomene de C. [V. C. B.]

Contagiositate, calitatea unei boale de a se transmite dela individul bolnav indivișilor sănătoși prin contactul direct sau indirect, prin transportul virusului, a materiei organice formate în corpul bolnavului, care materie conține germii (microorganismii) boalei transmisibile. (v. Infecțiune.)

Contagiu, materia produsă în corpul sau pe corpul unui bolnav, capabilă a comunica aceeași boală indivișilor sănătoși și a se reproduce în corpul acestora.

Contaminare, (*lat.*) desprețuire, pângărire.

Contarini, familie nobiliară venețiană, care a dat Veneției 8 dogi: *Domenico I. C.*, (1043 până 1071), pe timpul său s'a zidit biserica St. Marco. *Giacomo C.*, (1275—80), a mărit posesiunile Veneției în Dalmația și Istria. *Andrea C.*, (1367—82), a bătut flota genoveză la Chioggia 1379. *Francesco C.*, (1623—24). *Nicola C.*, (1630—31), a scris »Istoria venețiană«. *Carlo C.*, (1655—56), pe timpul său a fost bătută flota venețiană de Turci în Dardanele. *Domenico II. C.*, (1659—75), pe timpul său ocupară Turcii Creta. *Ludovico C.*, (1676—84), a reprezentat republica în congresul de pace vestfalic. Un membru însemnat al acestei familii a mai fost *Gasparo C.*, diplomat și cardinal, n. 1483 în Veneția. S'a nisuit mult dar fără succes, să ajungă la înțelegere cu protestanții.

Conte, *lat. Comes*, comite. (v. ac.)

Contemplațiune, stare psihică internă, în care sufletul se subtrage pe anumite momente dela

impresiunile lumii, care îl împresoară, și se ocupă exclusiv numai cu sine. C. mai obicinuită e cea religioasă (misticismul), când sufletul se ocupă exclusiv cu Dumnezeu și cu lucrurile divine. C. moderată e un izvor nesecat de sentimente religioase și un impuls puternic spre o viață frumoasă. C. excesivă produce de regulă apatie și desprețuire a lumii acesteia, prin urmare e o stare bolnăvicioasă. Se vorbește și de C. estetică, când cineva e de tot absorbit pe anumite momente de frumusețea naturii sau a unui op artistic.

„**Contemporanul**“, revistă științifică și literară; apăr. în Iași 1881—1887 (?) de 2 ori pe lună sub redacția lui I. Nădejde și cu an. IV și sub a lui G. V. Morțun.

Contenața, (*franc.*) cumpăt, ținută; și liniște sufletească.

Contenta, (*lat.*) cuprins, conținut. În înțeles anatomic: intestinale. În comerț se dă acest nume consemnărilor ce se fac în porturi și orașe maritime despre năile intrate, despre cuprinsul și proprietarii lor.

Contentios, litigios, ce poate fi pus în discuțiune înaintea judecătorului. *Contentieux administratif* (*fr.*) în Franția procedura în afaceri litigioase administrative; este admisă în cas de violare prin administrațiune a unui drept acuirat; forul ei este consiliul de stat. (V. și art. afaceri C.-e.)

Contes, (*franc.*) povestiri de întâmplări extraordinare, de aventuri imagiuate.

Conteș, (din Comite), titlu echivalent cu conte. La 1654 se amintese primul C.: »Badea Vornicul Bălăceanu, ăis Ușurelul«, boier vestit pe timpul său. În cronică lui Amiras (Letopiseș), se dăce »*Contoș*«. — C. se mai numește o manta lungă, largă și îmblănită. [O. L.]

Conteșcii, com. rur. în Rom., j. Teleorman, pe partea stângă a râului Vedea, ou 2213 loc. agricultori; are 1 biserică cu 2 preoți și o școală cu 2 învățători. Aici se țin 2 bălciuri pe an (la Bunavestire și la Sf. Dumitru). În preajma acestei comune s'a urmat între anii 1596—99 parte din luptele lui Mihaiu Viteazul cu Turcii; tot aici s'au făcut importante descoperiri arheologice, găsindu-se diferite obiecte de ceramică din epoca pre-romană.

Conteșcu, familie boierească română din Valachia. Apare prin secl. XVII. La 1696 în Moldova: *Toader C.* trei-ciașim iscălit cu alți boieri într'un document. *Constantin Logofătul C.*, în 1714 vel logofăt în divan, iscălit în mai multe documente din acel an și în cei următori. [O. L.]

Contestani, popor care locuia în vechime în Hispania Tarraconensis.

Contestațiune, a trage la îndoială, a disputa, a nu recunoaște un drept. (V. și Litis contestatio.)

Context, legătura între idei, cugetări; între părțile singuratie ale unui act.

Conti, titlul liniilor laterale mai tinere ale casei bourbonice Condé (v. ac.); derivă dela micul oraș Conty lângă Amiens.

Contiguitate, starea de atingere. *Contiguu*, ce atinge un lucru.

Continent, uscat, o mare întindere de pământ, părțile pământului. *C. vechiu*: Europa, Asia, Africa. *C. nou*: America, Australia.

Continental, ce privește uscatul (în opos. cu marea). *Puteri C.-e.*, statele uscatului Europei.

Sistemul sau blocul C., măsură luată de Napoleon contra Angliei pentru a o constringe la recunoașterea dreptului maritim stabilit în pacea dela Utrecht. Prin decretul din 21 Nov. 1806 insulele britice au fost declarate în stare de blocadă, ori ce comerț, comunicațiune și corespondență cu Anglia a fost interzisă și supușii englezi de pe Continent au fost declarați prizoneri. Această măsură nu a avut efectul dorit și a degenerat mai târziu la rolul unui izvor de venit al fiscoului. În urma alianței între Rusia și Anglia contra lui Napoleon (1812) și a marelui coalițiuni dela 1813, blocul C. a încetat.

Contingent, (*lat.*) în general contribuire; partea ce fiecare trebuie să dea. — În înțeles militar partea tinerilor ce au să fie chemași sub drapel în fiecare an; totalitatea tinerilor cu vârsta împlinită constituie o clasă. C. este unitatea pentru evaluarea forței numerice a unei armate. C. armatei a variat la diverse popoare europene mai întâiu cu mijloacele budgetare; ași, când serviciul militar este obligator în general la mai toate statele Europei, C. fiecărei armate atinge un maximum, care variază dela un stat la altul cu populațiunea și diverse circumstări, ce pot influența creșterea sau scăderea acesteia.

Contingentarea biletelor de bancă, îndatorirea băncilor ca la emisiunea de bilete neacoperite cu stoc metalic să nu treacă preste o sumă determinată (*cifra contingentă*). *C. indirectă*, dispoziția după care emisiunea de bilete, care trece preste o sumă determinată, este supusă la contribuțiune.

Contingentarea contribuțiilor, stabilirea sumei maxime a unei contribuțiuni, care se repartizează apoi asupra contribuabililor.

Unghiul contingent, se numia unghiul format de o curbă și de tangenta ei în punctul de atingere. Wallis și Viète au arătat că în punctul de atingere curba are direcțiunea tangentei și astfel nu formează unghi.

Continuitate, legătură neîntreruptă, însușirea că acolo unde se termină o parte a unui întreg, se începe altă parte nouă. În limbajiu parlamentar: legătură intimă și dezvoltare continuă a unui sistem de guvernare. *Soluțiune de C.*, întreruperea legăturii continue. Despre C. Românilor în Dacia v. Români (ist.).

Conținut, cuprins, volum, (v. ac.)

Conțiune, (conciio), adunare de popor, adunare pentru desbaterea și nu deciderea) chestiunilor de interes public. (Șu C. se mai înțelege: cuvântare sacră, predică.)

Conto, v. Cont.

Contoar, (*Comptoir, Contor*), localitatea în care un comerciant, (eventual prin personalul său: contoariști), își îndeplinește afacerile scripturistice comerciale. *Contore* se numește și reprezentanțele firmelor mari în țeri străine.

Contorniați, monete de bronz de pe timpul împăraților romani; probabil se folosiu nu ca bani, ci numai la jocuri, căci poartă embleme de circ.

Contort, (botan.) organ sucit regulat în acelaș sens; s. e. în preflorosența sucită (C. convolutivă) o sepală sau o petală e așa dispusă față de cele imediat vecine, că o jumătate o are acoperită, cealaltă e acoperitoare și se urmează meru așa în aceeași direcție, spre dreapta ori spre stânga; așa se vede în bobocul floarei de Nalbă, etc.

Contortuplicat, (botan.) organ întortochiat, sucit neregulat în mai multe sensuri; e și sucit și îndoit; e un fel de preflorescență.

Contraadmiral, grad de mai multe ori creat, desființat și definitiv conservat în marină. Corespunde cu acela de general de brigadă în armata de uscat, venind după colonel și înaintea vice-admiralului. C. poate comanda o escadră navală, o diviziune făcând parte dintr'o escadră sau o diviziune independentă. Marca lui distictivă de comandant este diua: un pavilion național pătrat cu 2 stele albe verticale pe partea albastră a pavilionului ridicat la arborele artimon; noaptea: un felinar așezat înapoia gabiei arborelui artimon. Când comandă în subordine, poartă aceeași marcă distinctivă, însă pe partea galbenă a pavilionului se adaugă numărul seu de vechime de culoare albastră.

Contrabanda, importarea pe furis a mărfurilor oprite sau supuse la vamă; comerț pe ascuns cu mărfuri oprite sau supuse la accise. C. în ambele forme se face pentru a subtrahe mărfurile dela vamă sau accis, deci păgubescse fiscul și din aceasta cauză este supusă la amende grave.

Contrabas, cel mai mare dintre instrumentele de coarde și arcuș. În forma sa de azi îl găsim deja pe la începutul secl. XVII în Italia sub numele de *Contra-violone*. S'au întrebuințat contrabaze cu 3, 4 și 5 coarde, astăzi cel cu 4 coarde fiind în general adoptat. C. e acordat prin quarte, m_1 , l_1 , r_2 , și sol_2 ; numai cum musica lui e notată cu o octavă mai sus, aceste note sună o octavă mai jos. Musica de C. e notată în cheia de fa pe linia a patra. Extensiunea lui e dela m_1 , la do_4 (notată). Adevăratul loc al C.-lui e în orchestră, unde produce efecte dramatice excelente. În diferite timpuri s'au făcut încercări de a se construi instrumente și mai mari decât C., dar fără rezultat. Una din cele mai curioase încercări de acest gen e *Octobasul* lui Vuillaume, expus în muzeul conservatorului din Paris. Numele de C. se dă încă la o categorie de voce bărbătească, posedând note mai grave decât vocea ordinară de bas (v. ac.), și se aplică încă unor instrumente cu registru principal în regiunile extrem grave ale claviaturii. Astfel: *Saxhorn*, *Saxofon*, *Sarusofon*, ș. a. În special în muzicele de armonii și fanfare se dă numele de C. instrumentelor grave din familia Saxhornilor, numite încă *bombardone*. Sub numele de C. cu *ancie*, se înțelege o specie de contra-fagot, construit în metal. E întrebuințat mai cu samă în Anglia și Belgia, în unele bande de armonie. În fine în orgelile unor catedrale se dă numele de C. unor jocuri de 32 sau 16 picioare, întărind în regiunile extrem profunde basul propriu dis. [T. C.]

Contract, convențiune (v. ac.), acordul între două sau mai multe persoane spre a constitui sau a stinge între dînsii un raport juridic. C. poate fi *bilateral* sau *sinalagmatic*, când părțile se obligă reciproc una către alta, ori *unilateral*, când o parte se obligă către cealaltă parte, fără ca aceasta din urmă să se oblige. C. *oneros* este acela, în care fiecare parte voiesce a-și procura un avantaj, iar C. *gratuit* (sau de binefacere) acela, în care una din părți procură un avantaj celeilalte fără echivalent; C. se numesce *aleatoriu* când echivalentul depinde pentru una

sau toate părțile de un eveniment incert, și C. *comutativ*, când obligațiunea unei părți este echivalentul obligațiunii celeilalte. Condițiunile esențiale pentru validitatea unui C. sînt: capacitatea de a contracta (v. necapacitate), consimțământul (v. ac.) valabil al părții ce se obligă, un obiect determinat (numai lucruri ce sînt în comerț) și o cauză licită (adeacă o cauză care nu este prohibită de legi, nu este în contra bunelor moravuri și ordinii publice). — Efectul C.-lor este că au putere de lege între părțile contractante, însă numai între aceste; ele trebuesc executate cu bună credință și se pot revoca prin consimțământul mutual al părților sau din cauze stabilite de lege. (V. și art. obligațiune.)

Contractilitate, însușirea țeseturilor animalice și vegetale de a se contracte în urma unor auzmite excitațiuni, cari pot fi interne (nervoase), sau externe (chimice, thermice, electrice și mecanice.) În botan. se numesce C. *protoplasmică* proprietatea protoplasmei vegetale vie (și în genere a protoplasmei, v. ac.) de a responde excitațiunilor externe, prin contractiuni mai repezi ori mai încete ale întregii sale masse. (V. art. Amiboidal, Cil vibratil, Ciliana contractilitate, Circulația la plante.)

Contractiune, stringerea părților contractile, (s. e. a mușchilor sau nervilor). C. în gramatică v. Synăresis.

Contractura, în chirurgie scurtarea manifestă a mușchilor supuși voinței omului; are de efect apropierea celor două puncte de inserțiune ale mușchiului.

Contradans, dans de origine engleză; dănuitorii stau în două șiruri. Figurile, executate de dănuitori, variază după timp și modă. Musica C.-ului constă din frase scurte, de câte 8 tacte. C. nu e de a se confunda cu cadrulul.

Contradictio, (lat.) contradicțiune. C. în *adjecto*, când adjectivul indică o însușire, care e în contradicere cu obiectul substantivului.

Contradicițiune, formă de opozițiune logică, în virtutea căreia un act de gândire nu poate să fie de odată și adevărat și fals. Ca axiomă logică sună: Idem nequit simul esse et non esse sub eodem respectu. Se aplică deopotrivă la noțiuni și la judecăți. [Plet.]

Contradictor, (lat.) în procedura concursuală e acea persoană, care este chemată a examina și în cas de necesitate a contradice în locul falitului toate pretensiunile formate față cu massa concursuală.

Procedură contradictorie, procedura procesuală formală, la care sentența se aduce în prezența părților după ascultarea lor, în opozițiune cu procedura de contumaciare, la care una din părți lipsesce, și sentența se aduce pe baza propunerii părții prezente.

Contra-escarpa, zidul sau talusul șanțurilor din fortificație, care le mărginesc spre exterior (spre inamic). În fortificația permanentă, astăzi, din cauza efectelor prea mari ale obuzelor-mină, C. de zid are dimensiuni foarte groase (mai bine de 2 m. la partea superioară) și este încungiuat din partea spre pământ cu blocuri mari de piatră, pentru ca să provoace exploziunea proiectilelor înainte de a ajunge în spatele C.-ei. Zidul C.-ei poate să fie plin sau

boltit, putând avé în tot lungul ei galerii. Flan-carea sau baterea șanțurilor se face astăzi mai cu samă din nisce locale (casemate) de C., amenajate în acest scop.

Contrafacere, imitare frauduloasă, plâsmuire, falsificare (v. ac.)

Contra-fagot, un fagot de dimensiuni mari, jucând față de fagotul ordinar rolul, pe care îl joacă contrabasul față de violoncel. Instrumentele mai noue au extensiunea dela re₁, până la fa₂. Măiestrii clasici l-au întrebuințat în orchestrația bucăților ce cer o sonoritate puternică. Din cauza greutății execuțiunii, cerându-se o mare putere de insuflațiune, C. nu se mai întrebuințează. În Belgia și Anglia e înlocuit prin contrabasul cu ancie; în Germania cu Tritonikon, iar în Franția cu Sarusofonul contrabas. [T. C.]

Contragaleria, (montan.) galerie începută din partea opusă spre o galerie deja existentă în scop de a se întâlni aceste două. Acest metod se numește lucrare cu galerie și C., și află aplicare cu deosebire acolo, unde se urmărește accelerarea lucrării, s. e. pentru stabilirea ventilațiunii în mină, pentru înlesnirea comunicației sau extracției, combaterea apelor, etc.

Contragarda, uvrăgiu de fortificație pentru apărarea unui bastion contra focului inamicului.

Contramandare, revocarea unui ordin.

Contramaree, curent contrar fluxului obicinuit al mării.

Contramarș, schimbarea mersului unei trupe în sens opus.

Contramine, (franc.) speculațiune de bursă care urmărește scăderea cursului valorilor. (v. Baisse.) Interesul ei este a seduce bursa în privința valorii reale momentane, ori a valorii probabile viitoare a unui efect. Spre acest scop Contramineur-ul se folosește adese și de mijloace ilicite. (V. Hausse.)

Contrapartie, (franc.) duplul unui registru în care sunt înscrise toate partidele comptului; termin de musică: parte de compozițiune opusă unei alteia; termin de joc: revanșe. Figurat: opinie opusă.

Contraposiția, (lat.) formă de schimbare a unei judecăți, în virtutea căreia membrele judecății, schimbându-și împrumutat poziția, se schimbă totodată și oalitatea judecății. Aceasta schimbare de calitate se întâmplă prin aceea, că unul dintre membre, prin primirea negațiunii în sine, devine opusul contradictoric. S. e. tot păcatul se opune conștiinței morale, va fi contrapuz: Tot ce nu se opune conștiinței morale, nu este păcat. C. se dice *simplică* când cantitatea judecăților rămâne aceeași; iar când și aceasta se schimbă, se numește *per accidens*. [Plet.]

Contraproba, v. Proba.

Contra-punct, propriu țis o melodie scrisă pe o altă melodie dată. Numele vine de acolo, că în primii timp ai dezvoltării artei melodiilor simultanee, sunetele mus. fiind reprezentate prin puncte, trebuia contra punctelor reprezentând melodia dată (*Cantus firmus*) a se scrie alte puncte, reprezentând o altă melodie, de unde expresiunea latină: Punctum contra punctum și prescurtat C. Se deosebesce în mai multe categorii: *simplică* când un cânt fiind dat, acesta se pune la o partidă și se scriu alte cânturi pentru alte partide; aceste cânturi trebuie să se armo-

nizeze bine cu cântul dat și fiecare să prezente prin sine un interes. Când diferitele partide, ce concură la ansamblu, își pot schimba reciproc melodiile lor, se dice că C. se poate resturna, și acesta poate să fie *dublu*, *triplu*, etc., după numărul partidelor, ce face aceste schimbări de melodii. Se înțelege că pentru aceste specii de C., pe lângă legile și regulile ordinare ale armonisării, e nevoie încă de alte prevedetoare ale greșelilor ce ar proveni mai departe la resturnarea partidelor. Unii autori restring chiar semnificațiunea cuvântului C. numai la această specie. Dintr'un alt punct de vedere C. poate fi de diferite specii, după cum la o notă a cântului dat corespunde constant în cel scris în urmă o notă de aceeași valoare (*C. egal*), sau două jumătăți sau patru pătrimi (*C. inegal*), sau note în sincope (*C. sincopat*), sau chiar uniformitatea nu e păzită, întrebuințându-se note de deosebite valori (*C. infiorit*), și o mulțime încă alte varietăți, fiecare cu reguli speciale. C. dublu încă poate fi de deosebite specii, după cum resturnarea se poate face în octavă, nonă, decimă, etc. C. se dice *fugat* când diferitele partide sînt scrise în imitațiuni (v. ac.); el e baza fugei (v. ac.), care la rîndul ei e baza științei dezvoltării unui motiv dat și prin urmare a compozițiunii în general. Istoria C.-lui începe în evul mediu, când s'a început a se face primele încercări de a se acompania un cânt dat printr'o a doua voce auxiliară (*Discantus*). Foarte primitiv la început, ne constând decât din arta de a lega două partide mergînd paralel la același interval (Organum), arta C.-lui s'a dezvoltat cu timpul și măiestrii italieni și flamanzi din secl. XV—XVI o duc la un înalt grad de perfecționare. În culmea acestui period, prin excelență periodul clasic al stilului C.-lui vocal, stau scrierile lui Palestrina. Cu secl. XVII această artă ia un nou avînt, mai cu samă prin Bach și Händel, cărora le urmează Haydn și Mozart. Dacă Beethoven n'a dat un rol important C.-lui, decât în unele compozițiuni din a doua jumătate a carierei sale, în schimb măiestrii seculului nostru au realizat o reacțiune în favoarea acestei arte. Berlioz și Wagner au lăsat în operele lor numeroase și frumoase exemple basate pe artificile contrapunctice. E drept, că adevăratul C. modern, suprapunerea melodiilor în aparență independente, s'a debarasat de multe din restricțiunile și tradițiunile severe ale artei vechilor contrapunctiști, cari nu mai au rațiunea lor de a fi cu cât numărul partidelor e mai mare, și în fața perfecționării tehnice instrumentale moderne. [T. C.]

Contrareformațiune, reacțiunea și mișcarea ce s'a produs în secl. XVI, mai întâiu în Spania, apoi în toată Europa, pentru a împiedeca și suprima reformațiunea. Unul dintre cele mai importante rezultate ale C.-ei este a se considera Conoilul Tridentin, care a luat măsuri energice de apărare în contra protestantismului, a condamnat învățăturile reformatorilor și prin decisiunile și reformele sale a întărit poziția bisericii catolice. Efectele C.-ei s'au simțit îndată în urma acestui sinod. În multe state catolice și-au reocupat poziția domnitoare. În Ung. unul dintre marii campioni ai C.-ei a fost renumitul primat Petru Pázmány. (Cf. Cord. Hergenröther, Kirchengeschichte, P. III, C. 2.)

Contraria actio, (*lat.*) dreptul de acțiune ce compete, pe baza unui contract obligator, primar-îndatoratului, contra primar-îndreptățiului; s. e. acțiunea deponentului contra depositeiului.

Contrasemnare, *Contrasignatura*, subscrierea unui act al Domnitorului (seful statului) prin un ministru, care prin C. primesce răspunderea pentru ordinul respectiv. Domnitorul, chiar și în monarhii constituționale, nu este personal responsabil pentru actele de guvernare; pentru ca însă înțurarea reprezentanței poporului asupra legislației și administrației să nu devină ilusorie, este lipsă de persoane responsabile la conducerea supremă a administrației. Aceasta este esența *responsabilității ministeriale*, care își adă impresiunea formală în C. La acte referitoare la conducerea supremă a armatei, și în unele state la conferirea de ranguri și distincțiuni, nu se cere C.

Contratenor, termen vechiu pentru vocea *alto*; era când mai sus, când mai jos de tenor.

Contravalațiune, șanțuri cu cari se încungură asediatorii unei fortărețe în contra trupelor exterioare, ce ar pute veni în ajutorul cetății asediate.

Contravențiuni, constituiesc a treia clasă de infracțiuni prevădute și pedepsite de legea penală, precum și de regulamentele polițienesci sau municipale, și chiar de legi speciale (legea vânătorului, pescuitului, legea servitorilor, etc.) Elementul principal ale unei C. este nesupunerea materială prescripțiilor legale sau regulamentare, independent de buna credință a autorului, care nu poate constitui o scusă; acest caracter esențial și excepțional al C.-lor se explică prin faptul, că legile de simplă poliție au de scop buna ordine, paza, siguranța persoanelor, sănătatea locuințelor și siguranța relațiilor obicinuite contra împotrivițiilor nesocotite, asigurarea prescripțiilor privitoare la măsurile dictate de nevoile întreprinderilor industriale, de lucrări, etc. Pedepsele pentru C. în Rom. sânt: 1) închisoare polițienescă dela 1—15 zile; 2) amendă dela 5—25 lei; 3) confiscarea lucrurilor surprinse în C. C. de tot felul sânt date în competența judecătorilor de pace. Pedepsele recidivei se aplică după deosebirile prevădute în codul penal, tot asemenea se aplică și dispozițiunile legii penale relative la circumstanțele ușurătoare. Pentru Ung. v. Abatere.

Contravențiunile finanțiare, ori ce faptă ori întrelăsare contra legilor referitoare la contribuțiuni, monopoluri și proventele statului. În Ung. cercetarea la C. fin. o îndeplinesc de regulă organele finanțiare. Decisiunile, în cauze mai mici, cad în competența direcțiilor finanțiare și în cas de recurs în a ministeriului de finanțe, în cauze mai mari intervin tribunalele înzestrate cu jurisdicțiune finanțiară, și în cas de recurs tabla regească, (Curtea de apel). Pedepsa este amendă, care, dacă nu se poate încassa, se schimbă în închisoare, calculându-se ziua cu 20 coroane. Inchisoarea, fie amendă cât de mare, nu poate trece peste 6 luni.

Contrexéville, comună rur. în depart. franc. Vosges, 817 loc. (1891). Cariere de piatră și gips; isvoare cu apă minerală fierginoasă.

Contribuabil, supus la contribuțiune.

Contribuțiune, v. Imposit.

Contrilune, (teol.) durere sinceră, părerea de rău pentru păcate, împreună cu ura păcatului și hotărîrea de a nu mai păcătui. C. e *naturală*, când puroede numai din motive naturale, (s. o. cuiva îi pare rău că s'a îmbetat, de oarece prin aceasta s'a făcut de ris), ori *supranaturală*, când cu ajutorul grației divine puroede din motiv supranatural. v. Căința și Atrițiunea.

[Dr. Is. Marcu.]

Control, (*franc.*) registru dublu ce se ține pentru verificarea unui alt registru; o verificațiune administrativă; examinare, censură, urmărire; statul, lista nominală a persoanelor aparținând unui corp.

Controversa, se numesc disputele, ce le poartă două sau mai multe persoane pentru validitatea și justificarea părerilor lor divergente asupra unui lucru sau unei întâmplări. C. se numesc cu predilecțiune divergențele de păreri pe teren religios și juridic.

Contumacia, nesupunere față cu o ordonanță de înfățișare înaintea judecătorului; în afaceri civile C. însemnează judecată în lipsa unei părți. (V. Contradictoria, procedura.) În Rom. C. este o procedură particulară, prevădută de codul de procedură penală pentru judecarea și condamnarea în lipsă a acusatului, trimis înaintea curții cu jurați în virtutea unei decisiuni de punere sub acuzare. Procedura constă: într'o notificare a decisiunii de punere sub acuzare la ultimul domiciliu al acusatului; după 10 zile dela notificare președintele curții cu jurați dă o ordonanță, că acusatul e dator să se înfățișeze în 10 zile dela ziua publicării ordonanței, că, la din contră, va fi declarat «rebel» legii, suspens din exercițiul drepturilor cetățenesci, că averea sa va fi sequestrată, că nu va mai pute îndrepta nici o acțiune, și că va fi judecat în lipsă. După expirarea celor 10 zile se procede la judecată în lipsa acusatului, care nu poate fi apert de nici un apărător. Curtea (judecătorii) singură, fără asistența juraților, cercetează și pronunță decisiunea. După pronunțarea decisiunii de condamnare, bunurile acusatului sânt socotite bunuri aparținând unei persoane absente. Contra acestei decisiuni acusatul n'are drept de recurs. Această decisiune, precum și toate actele de procedură posterioare actului de acuzare, sânt anulate, ipso jure, de plin drept dacă acusatul se constituie prisionier și se înfățișează, sau este prius, înaintea expirării termenului (25 ani) de prescripțiunea pedepselor criminale; în acest cas procedura se începe, conform dreptului comun, dela actul de acușațiune, fără ca acusatul să poată declara mulțămire pe decisiunea condamnatore, din cauza anulațiunii ipso jure pronunțată de lege.

Contur, (*franc.*) linii cari determină formele exterioare ale unei figuri.

Contus, (*lat.*) armă la cavaleria romană; se folosia și ca lance și ca sulită de asvêrlit. Soldații provăduți cu C. se numiau *Contarii*.

Contusiune, leșiunea unei părți a corpului printr'un obiect contundent. Efectul acestei acțiunii e strivirea sau ruperea țeseturilor și a vaselor sanguine. Gravitatea casului depinde de importanța organelor atinse și de dimensiunea distrucțiunii. În casuri ușoare vindecarea se produce repede. C. mai profunde produo răni mari,

cari pot cauza chiar amputațiunea unui membru. Când C. atinge plămâni, ficatul, rinichii sau creierul, ea poate cauza chiar moartea.

Convalescența, în jurispr. validarea ulterioară a unui act la început invalid; în med. starea unei persoane, care se reculege după un morb.

Convallaria L., (botan.) gen monotipic din fam. Liliaceelor, trib. Convallarieelor, cuprinde plante erbacee vivace cu rhizomul scurt; frunzele în număr de două sînt radicale, oval-lanceolate; florile odorante, albe sau mai rar roșee sînt pendente și dispuse în racem unilateral. Unica specie *C. majalis* L. este răspândită în toată Europa, Asia temperată în Virginia și în Caroline. Prin părțile noastre crește prin pădurile umbroase și este cunoscută de popor sub numirile de: Lăcrimioară, Mărgăritărel, Sufletele, Cerceluși, etc. *C. majalis* L. se cultivă foarte mult din cauza florilor sale bine mirositoare, în- trebuințate în parfumerie. Această plantă conține în țesăturile sale două principii active, cunoscută sub numele de *Convallarina* și *Convallamarina*, pentru cari se întrebuințează în medicină ca purgativă, diuretică și în boalele de inimă. Din florile acestei plante se prepară un praf, ce provoacă strănutul, iar odinioară se extrăgea prin destilațiune un lichid calmant și antispasmodic, cunoscut sub numele de »*a p a d e a u r*« (d'au d'or.) [Z. C. P.]

Convenae, (*lat.*) vechiu popor din Pirenei, locuia pe ambele țărmuri ale Garonei; afirmativ coloniile din Iberia, aduse de Gnaeus Pompejus. Capitala: Lugdunum C.-arum (astăzi St.-Bertrand de Cominge).

Conveniența, (*lat.*, învoială, convențiune), ceea ce prin convențiune tradițională s'a stabilit ca conviincios; observarea acestor convențiuni; observarea conformității în relațiuni și forme exterioare, rang, avere, etc.

Convent, (*lat.*) întrunire. În limbajul jur. rom. timpul stabilit de magistrat pentru jurisdicțiune. Corporațiunea cetățenilor romani din o provincie. — *C. național* se numește parlamentul fr. format din adunarea legislativă în 21 Sept. 1792, care în 25 Sept. a proclamat republica, a condamnat pe Ludovic XVI la moarte și l-a executat în 21 Ian. 1793. De aci încolo C. a inaugurat regimul terorismului, cărui i-s'a pus capăt prin noua constituțiune, care a instituit directoriul în 26 Oct. 1795. — C. sau *conventual*, adunarea, membrii înzestrați cu vot ai unei mănăstiri. C. se numește în fine supremul for eclesiastic al confesiunilor protestante, compus din delegații bisericesti și laici din singuratecele diecese. [T. F.]

Conventicul, convenire casnică pentru scopuri pie. Astăzi se înțelege sub C. mai ales o mică adunare secretă și mai mult ilicită.

Conventio in manum, (*lat.*) în dreptul roman vechiu actul căsătoriei, prin care femeia a fost pusă sub potestatea bărbatului (*manus*.)

Convențional, convenit, ce rezultă din o convențiune sau e stabilit prin o convențiune. Se dă numele de C. și lucrurilor, asupra căror există convențiuni, s. e. port, fluviu C., etc.

Valuta C.-ă, valuta stabilită în convențiunea încheiată la 21 Sept. 1753 între Austria și Bavaria, în Austria a fost înlocuită de abia la 1857. *Taler C.* (sau *levantin*) = 6 lire lombardice. *Monetă C.-ă*, monetă bătută conform convențiunii

dela 1753. Raportul între florini C. și florini v. a. e 100:105.

Convenționalism, ce e prescriș prin convențiune, (»mîncînna socială») ce în viața socială după o convențiune tacită trece ca conviincios. (v. Conveniența.)

Convențiune, întrunire și conclusele acesteia, învoială, pact. În limbajul parl. engl. întrunirea parlamentului în lipsa regelui, (de unde se pare că și-a luat numele și »Convention nationale« franceză [v. Convent]). *C. internațională*, pact, contract încheiat între două state cu privire la interesele lor comune de ori ce natură, s. e. C. comerciale, militare, monetare, vamale (tarifare), sanitare (v. ac.), etc.

Convergent, ce se apropie, ce tinde a se întâlni, a se atinge, a se reuni, ce tinde către o limită, ce are un scop sau rezultat comun. În matematică: o serie se dice C.-ă când suma termenilor ei tinde către o limită hotărîtă. În fizică: mai multe raze de lumină mergînd împreună formează un mînunchiu (fascicul), care se numește C., dacă toate acele raze tind a se reuni într'un același punct; astfel avem lentile, oglinzi C.-e, numite astfel, pentru că produc fascicule C.-e. În artilerie: se dice foc convergent când loviturile din diverse direcțiuni visează un același punct.

Conversațiune, (*franc.*) întreținere familiară, convorbire. *Lexicon de C.*, numire dată după Germ. enciclopediilor populare.

Conversiune, schimbare, transformare. În logică: întoarcerea unei sentențe astfel, ca subiectul să devină predicat, iar predicatul subiect. În înțeles financiar se numește C. transformarea unui împrunut cu scop de a obține condițiuni mai ușoare, s. e. interese mai mici, înlesniri cu privire la amortisirea capitalului, etc. *C. monetelor*, schimbarea valutei; se face pe baza unei chei de convertire, care stabilește unitatea monetei noue în valuta veche. Tot C. se numește și trecerea dela o religie la alta.

Convertor sau *Convertisor*, un aparat imaginat de eătră Bessemer, (v. ac.) în care se obține oțel din fontă, topindu-se fonta și apoi decarburindu-se prin suflarea unui puternic curent de aer. Este un fel de mare retortă de plăci de fier căptușită pe dinlăuntru cu o pătură de argilă refractară. Fonta topită se introduce pe la partea superioară, după ce s'a înclinat aparatul, și apoi se induce curentul de aer, care trecînd prin fontă o oxidează. Mai întâiu se oxidează siliciul și apoi carbonul, care produce oxid de carbon, ce arde la gura C.-lui. Se judecă după natura flacării când e terminată operațiunea, sau se transformă fonta total în fier și apoi se adaugă o anumită cantitate de fieromanganez topit, spre a obține oțelul. [V. C. B.]

Convex, ridicat, curbat în afară. v. concav.

Convict, instituit pentru crescerea tinerimei. Deja în secl. IV unii episcopi au deschis C., în cari elevul trăia în viața comună, asemenea celui monachale. În sens modern C. este un institut, în care studenții primesc întreținere și trăiesc în comun sub îngrijirea superiorilor C.-lui. În Ung. și Trans. pe lângă seminarele de clerici mai sînt următoarele C. sau internate: în Blaj pentru băieți, preparanți și copile; în Beiuș pentru băieți și copile; în Brașov pentru copile; în Arad pentru

preparanți; în Sighet Marmației pentru băieți; în Sibiu pentru preparanți și fete; în Timișoara (v. alumneu) pentru băieți; în Oradea mare pentru studenți.

[Dr. I. Radu.]

Convicțiune, convingere, starea psihică, în care sufletul ține cu tărie la anumite lucruri recunoscute odată de adevărate. C. se poate baza pe credință și pe logică. Cea dintâi ne dă C. religioasă, care nu se poate documenta, iar cea logică C. științifică, care se bazează pe argumente. Și una și alta dă omului tărie și siguranță în lucrările sale.

Convoiu, (*franc.*) cortegiu, escortă, transport. *C. militar* în campanie au drept scop transportul munițiilor de reșou, banilor, subsistențelor, efectelor militare, bolnavilor, prizonierilor, etc. Compozițiunea lor și forța escortei lor variază după natura obiectelor transportate și starea țării, pe care urmează să o traverseze. Comandantul escortei primesce o instrucțiune scrisă detaliată asupra misiunii sale. În general trăsăturile unui C. se așează în ordinea următoare: munițiuni, subsistențe, efecte, trăsuri afectate ofițierilor și în fine trăsuri de cantinieri sau negustori. Escorta dă o avangardă, care merge cât mai mult posibil înainte pentru siguranța C.-lui, și o ariergardă; grosul escortei este concentrat în punctul cel mai important. Noaptea este oprit departe de locurile locuite. Comandantul C.-lui evită ocaziunile de a combate. În marș se înțelege prin C. escorta bastimentelor de comerț de bastimentele de reșou ale națiunii lor. Această escortă a avut drept scop mai înainte de a proteja comerțul contra pirateriei, care bântuia mările Europei în evul mediu. În timpurile moderne, usagiul s'a stabilit de a escorta în timp de reșou vasele neutre pentru a le susține abuzurilor și dreptului de vizită. Cuvântul comandantului C.-lui trebuia să fie o garanție suficientă de naționalitatea vaselor escortate și de natura curriculum lor, prin urmare trebuia să fie dispensate de vizită. Aceasta nu s'a admis totdeauna și dificultăți mari s'au ridicat asupra acestui subiect. Practica C.-lor a devenit rară.

Convolut, (*lat.*) pachet de scrisori scuit în formă de cilindru (rol). În botanică: organ scuit în formă de cornet; s. e. frunzele ordinare și cele florale când sunt în mugure ori în boboc (prefoliațiune și preflorescență convolutată).

Convolutiv, (*botan.*) o variațiune a preflorescenței sucite (contorte), când sepelele sau petalele se acoper aproape în întregime una pe alta și împrejurul unei axe ideale a floarei. Frunzele ordinare pot fi în mugure în prefoliație convolutivă, adică fiecare sucită ca un cornet.

Convulveaceae, (*botan.*) familie de plante dicotyledonate-gamopetale cu vr'o 800 specii, răspândite pe toată suprafața globului, mai numeroase în regiunile tropicale și foarte puține în regiunile reci sau alpine. C.-le sunt plante erbacee anuale sau perenale, uneori subfrutescente sau frutescente sau mai rar arbori, adesea volubile, conțin în interiorul lor un suc lăcescent, rădăcini cărnoase, la unele specii exotice alimentare; frunzele alterne, simple, întregi sau lobate; florile regulate, hermafrodite, sau mai rar prin abortare polygame, sănt solitare sau fasciculate, calciul persistent cu 5 sepele, mai adesea libere, corola gamopetală cu 5 lobi; stamine 5, ovarul super

cu 2 stile; fructul este o bacă sau o capsulă. Această vastă familie se divide în următoarele 5 triburi: I. tribul *Convolvuleae* caracterizate prin ovarul întreg cu 2 carpele, mai rar 3 sau 1, însemnă: pe *Ipomaea* L., *Calystegia* R. Br. și *Convolvulus* L.; II. tribul *Dichondreae*; III. tribul *Nolaneae*, ovarul întreg cu 5 carpele, menționăm pe *Nolana* L.; IV. tribul *Cresseae*, *Cressa* L., și în fine V. tribul *Cuscutae*, cari sânt plante parasite fără frunze și cu flori mici geul *Cuscuta* L.

[Z. C. P.]

Convolvulus L., (*botan.*) gen din fam. Convulveaceelor, trib. Convulveelor, cuprinde plante erbacee erecte, întinse pe pământ sau volubile. Acest gen are vr'o 150 specii răspândite mai cu samă în regiunea mediterană. Prin părțile noastre cea mai comună specie este *C. arvensis* L., numită de popor Volbură, Rochița rândunelei, etc. Unele se cultivă ca plante ornamentale din cauza mărimii și frumșei florilor lor, așa este *C. tricolor* L., cunoscută sub numele românesc de Zorele.

[Z. C. P.]

„**Convorbiri literare**”, cea mai trainică revistă din România liberă, a început să apară în Iași la 1 Mart. 1867, și-a continuat publicarea dela 1 Apr. 1885 în Bucuresci, unde apare și acum în al 32-lea an fără nici o întrerupere. Deschisă ca organ exclusiv literar de fundatorii societății »Junimea« din Iași (Titu Maiorescu, P. Carp, Teod. Rosetti, V. Pogor și Iacob Negruzzi) sub redacția lui Iacob Negruzzi, revista a ramas sub această redacție până la 1 Ian. 1895, când conducerea ei a fost încredințată unui comitet compus din tineri profesori de universitate și de liceu, adepți ai aceleiași direcții literare și științifice. Direcția »C. lit.«, manifestată și prin numeroase articole critice, tinde la înălțarea și întărirea elementului național prin respectarea necondiționată a adevărului științific și a frumosului artistic, și, combatând nepotrivitele imități străine, se îndreptăază mai ales în contra mediocrităților, cari lipsite de cunoștințe suficiente, de gust estetic și de muncă onestă, vor să-și strecoare producerile lor sub indulgența unui patriotism rău înțeles. Cei mai remarcabili scriitori români din ultimele 4 decenii ale secolului au colaborat la »C. lit.«, începând cu Const. Negruzzi, V. Alexandri, Ioan Ghica, Al. Odobescu și sfârșind cu Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc. (Cf. T. Maiorescu, Critică, vol. II, p. 331—340.)

„**Convorbiri pedagogice**”, titlul unei reviste pedagogice, care a apărut în Bănat 1886—88, sub direcția învățătorului Petru Stoica din Satul nou.

Convulsionari, sectă fanatică în Franța pe la 1730, care își făcea rugăciunile între convulsioni afectate la cimiterul S. Medard în un suburbiu al Parisului.

Convulsione (spasm, crampă), un simptom comun în multe afecțiuni ale sistemului nervos central și periferic. Ea consistă în nisce contracțiuni sau mișcări brusce și nevoluntare, cari cuprind un mușchiu, un grup de mușchi și chiar întregul sistem muscular. C. pot fi tonice sau clonice. *C. tonice* sânt nisce contracțiuni însoțite de rigiditatea mușchiului permanentă și care nu atrage după sine o schimbare întinsă în pozițiunea membrului. *C. clonice* diu contră, cari constau în nisce contracțiuni musculare și oareși cum neregulate, aduc schimbări în pozițiunea

membrelor și prin urmare mișcări mari întinse și disordonate. Când C. ocupă mușchii membrilor constatăm flexiunea, extensiunea, abducțiunea lor; când ocupă mușchii trunohiului vedem flexiunea corpului în față sau înapoi (emprostotonos, opistotonos); când mușchii gâtului sînt prinși, avem mișcări ale capului în diferite direcțiuni; în fine când ea ocupă mușchii oculari și ai feței se observă deviațiunile globilor oculari și strimbături ale obrazului. Convulsivitatea poate fi limitată și slabă, ca o simplă tremurătură, altă dată poate fi întinsă și puternică, și atunci aduce acele mișcări mari și neregulate, cari se observă în unele boale dișe convulsive, precum este chorea, epilepsia, hysteria, atetosa, ticuri, etc. Fie tonice, fie clonice. C. apar de obicei în forma de paroxisme și de crize, constituind adevărate serii, ca în epilepsie și hysterie. Causele C.-lor sînt multiple și variate. În boalele copiilor este un simptom comun și depinde de iritabilitatea, adese ereditară și congenitală, proprie sistemului nervos al copiilor. Cele mai multe febre eruptive (scarlatina, morbilli), diferite turburări gastrointestinale, dentițiunea dificilă, limbricii sînt însoțite de C. clonice. Boalele organice ale sistemului nervos, traumatismul craniului și al coloanei vertebrale, inflamațiunea meningelor, a creierului și a meduvei spinale, acută sau cronică, tumorile și neoplasmale acestor organe, gumele sifilitice, rănirile extremităților nervoase ale organelor periferice sînt însoțite mai totdeauna de C., cari pot lăsa după ele și paralisii trecătoare sau durabile. Multe boale infecțioase, (febra tifoidă, febra pernicioasă, tetanos, rabies, uremia, etc.), pot da loc la C. În fine diferite intoxicațiuni precum acelea prin strychnina, eserina, plumbul, cocaina, ergotina, alcoolul sînt caracterizate prin C. tonice și clonice. Pentru diagnostic, prognosa și terapia C.-lor o întrebare ar trebui să fie pusă în toate cazurile: Care este natura lor? Este ea reflexă sau este centrală? O excitațiune a unei porțiuni periferice a sistemului nervos poate aduce, pe calea reflexă, o iritațiune bulbo-spinală, care să se manifeste prin C. Altă dată originea este centrală, ocupând partea corticală a creierului și atunci, prin regiunile limitate ce ocupă C., se poate determina sediul central al leziunii cerebrale. În grupul C.-lor parțiale și limitate intră și acele de origine funcțională, când C. ocupă un grup mărginit de mușchi, cari concură la un scop determinat, și este cunoscută sub numele de *crampă*. Astfel este crampa scriitorilor, a telegrafștilor, a pianștilor, a înrătătorilor cu mașina de cusut. C. generalizate la toți mușchii de relațiune ai corpului se datoresc fie unei boale acute, febrilă, inflamatorie și infecțioasă, fie, cu deosebire, nervoaselor mari, precum sînt epilepsia și hysteria, nnde se presintă cu caractere proprii și cari au să fie descrise în articole speciale.

[Prof. Dr. A. Sutz.]

Cook, 1) *C., James*, (pron. Cuc Gems), navigator englez, n. 1728, omorît la Hawaii, în 14 Febr. 1779. Intrat în marina engl. la 1755, însoți escadra trimisă în Canada pentru a coopera la expedițiunea lui Wolf, contra orașului Québec. În 1768—69 comandă nava, care transportă în pacific savanții însărcinați să observe trecerea planetei Venus. Plecă în urmă în descoperirea continentului antarctic; exploră Noua-

Zelanda, luă în posesiune țărmurile, cari învecinează Botany-Bay, studiă coasta australiană pe o întindere de 2000 km., probă că astă mare insulă e separată de Papuaasia și reveni în Engiltera la 11 Iun. 1771, după ce făcuse primul său voiajiu împrejurul lumii. În 1752 plecă din nou în scopul de a studia în particular înaltele latitudini antarctice și de a se asigura dacă există un continent aproape de polul sud. Ajunse până la 71° 10' lat. sud și 109° 14' long. vest; exploră partea de ocean cuprinsă între 43° și 56° lat., dela insula Orientală până la Nouile-Hebride; descoperi Noua-Caledonia, ocolî capul Horn și se întoarse, pe la Capul de Buna-Speranță, în Engiltera, la 30 Iulie 1775. În anul următor plecă în al 3-lea voiajiu împrejurul lumii; de astădată scopul său era de a afla o trecătoare în nord-estul Asiei. După ce exploră câteva insule din Oceanul Pacific de sud, apoi se îndreptă spre strimtoarea de Behring și descoperi insulele Sandwich. Ajunse pe coastele Americii în Martie 1798 și fu oprit în strimtoarea de Behring de gheturi; totuși nu se lăsă până nu determină în mod exact distanța dintre Asia și punctul cel mai occidental al Americii. La 18 August era la capul Icy. Pe când revenea spre insulele Sandwich, descoperi Hawaii și Maui, în Dec. 1798. Fărându-i-se o barcă de cătră indigenii din Hawaii, descinse la pământ cu 10 oameni din equipajiu și voi să prindă pe regale lor, spre a-l ține ca ostatic, până ce i-se va restitui barca. Indigenii însă se opuseră cu forța și uciseră pe țărmul baiei Kalakakua pe C. și mai mulți din oamenii săi. În 1874 s'a ridicat un monument comemorativ pe locul unde C. cădă neis.

2) *C., Thomas*, fondatorul unui vestit birou de călătorie (firma Thomas C. și fiul), n. 1808, † 1892. În tinerete a fost grădinar și tîmplar, apoi apostol al societății de cumpătare. Ca atare a aranjat 1841 trenuri de plăcere pentru membrii societății. Din aceste întreprinderi s'a dezvoltat apoi biroul său, care la 1890 avea 84 filiale, 85 agenți, 2692 funcționari și a liberat 3¼ mil. bilete de călătorie. Firma C. a publicat o serie de itinerare și este lătită preste întreg pământul.

Cook, 1) *Mount C.*, cel mai înalt munte pe noua Zelanda, 4023 m.

2) *Calea lui C.*, strimtoare de mare între cele două insule ale noiei Zelande.

Cooper, (pron. cuper), 1) *C., Sir Astley Patson*, chirurg engl., n. 1768, † 1841; a fost medicul reg. George IV și reg. Victoria. Vestit pentru operațiuni cutezate. (Cf. Bransly Blake C., „Life of Sir Astley C.”, Lond., 1842.)

2) *C., James Fenimore*, romancier amer., n. 15 Sept. 1789, † 1851. A servit în marină până 1810, apoi s'a dedicat cu totul literaturii și a publicat o serie bogată de scrieri, cari idealizează viața Indianilor și coloniștilor. Poveștile lui sînt foarte populare, mai ales la tinerime și au fost traduse în toate limbile culte. El este creatorul romanului maritim modern. (Biogr. de Lounsbury, Boston, 1893.)

Cooper, (pron. cuper), 1) rin în Carolina de sud (America de nord), care se împreună la Charleston cu Ashley, formînd împreună portul acestui oraș (baia de Charleston); 2) rin în interul Australiei, isvorește în Queensland, unde

poartă numirea de Victoria sau Barku, și se varsă cu brațul său principal în lacul Eyre.

Cooperare, conlucrare. *Societăți cooperative* v. la Societăți.

Cooperator, preot care se trimite de către episcop în ajutorul unui paroh. De comun C.-ii, cari se mai numesc și *capelani*, se trimit în parochiile mai mari și mai extinse, unde un preot nu e de ajuns pentru îndeplinirea funcțiilor parohiale. La cererea proprie se dau C. și acelor parohi, cari din cauza bătrânețelor sau a morbului nu-și pot vedea singuri de oficiu. C. poate fi numit cu sau fără drept de succesiune.

Coordnata sau *coordonată*, în geom. analitică, măsurile unui sistem de anumite lungimi sau arce, cu ajutorul cărora se determină pozițiunea unui punct, unei linii sau unui plan.

Coordinațiunea determină raportul dintre obiectele gândirii, cari fiind altcum de același fel, prin poziția lor se deosebesc în mod specific și individual. În logică se află în raport de C. noțiuni individuale de aceeași specie, speciile aceluiași gen, etc. s. e. »bou« și »cal« sunt noțiuni coordonate în sfera noțiunii »animal sugător«; »animal sugător« și »animal ovipar« sunt coordonate în sfera noțiunii »animal«; »animal« și »plantă« sunt coordonate în sfera noțiunii »organism«. În gramatică stau în raport de C. propozițiunile principale din una și aceeași frază. C. poate fi: copulativă, adversativă, disjunctivă, comparativă, restrictivă. causală și conclusivă. [Plet.]

Copăcenii, numire topografică în Rom., 1) *C. de sus*, com. rur. în j. Ilfov, situată la sud de București pe malul stâng al Argeșului, cu 1312 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și prăsierea vitelor; are 1 biserică și 1 școală mixtă. 2) *C.-Mogoșesci*, com. rur. în același județ, tot pe malul stâng al Argeșului, formată din 4 căt. cu 1872 loc.; are 3 biserici și 2 școli mixte.

Copăciarii, Arămani grecisați, cari locuiesc la muntele Chassia între Macedonia și Tesalia. (Cf. Weigand, Aromunen, I. p. 139.)

Copaciu, *Hatmanul*, boier moldovean pe la începutul secl. XVI; † 1511. În timpul lui Bogdan II, Domnul Moldovei, Tătarii conduși de Hanul Mengli Gherai prădară țeara. După ce se retraseră, pe când fiul Hanului, care trecea Nistrul cu 4000 oșteni și cu mulți locuitori luași robi, se înecă în fluviu, viteazul Hatman năvăli asupra Tătarilor, dintr-o pădure, numai cu 1000 oameni ce avea. Fiind încunguiurat de inimici, pieri luptându-se împreună cu 700 călăreți (1511). (Cf. Tocilescu Istoria.) [O. L.]

Copadîn sau *Cobadîn*, com. rur. în Rom., j. Constanța, cu 1009 loc., Turci, Tătari, Germ. și Bulg.; n'are nici biserică, nici școală.

Copahu, numirea unui product balsamic dela diverse specii de Copaliferă (v. ac.), ce se extrage prin incisiuni în trunchiul acestor arbori. El constă din un oleu și o reșină și se folosește în medicină în casuri de blenoragie și blenoree, »balsamum Copaiivae«. [A. Pr.]

Copaliferă L., (botan.) gen de plante lignoase din familia *Leguminosae*, subfam. *Caesalpiniae*, tribul *Cynometreae*, ce se distinge de genuri înrudite prin flori cu 5 sepale, apetale și ovar scurt și stipitat. Cuprinde vr'o 12 specii tropicale, ce cresc cu excepția a două africane toate

în America. *C. guianensis* Deof., *C. officinalis* Baill., *C. Langsdorffii* Hayne, ș. m. alt. ne dau balsamul de copahu (v. ac.) [A. Pr.]

Copais, numit și *lacul dela Topolias*, baltă în nomarcia grec. Attica și Beoția, străbătută de Kephisos și alte pâraie mici; în timpul mai nou mare parte din această baltă a secat în urma canalisărilor întreprinse, câștigându-se 250 km². pământ productiv.

Copaiva, *Balsamul*, v. Copahu.

Copal, substanță reșinoasă, de proveniență diferite, care se impoartă în Europa. În unele localități, precum în Africa estică și vestică, C. se găsește în pământ, în bucăți mari, de culoare galbenă, transparent, seamănă cu chihli-barul. În Indii și în Australia se extrage din coaja unor arbori ca: Guibourtia copalifera, Dammara australis, Vateria indica. El se întrebuințează în industrie pentru prepararea lacurilor (vernis); se topește la temperatura de 180—340°. Valoarea lui industrială e cu atât mai mare cu cât e mai mare duritatea lui.

Copalina, reșină minerală, galbenă transparentă.

Copastla, (marina) linia cu dublă carbură, care termină pârreții bastimentului (bordurile) la partea superioară.

Copârtaș, care are parte cu alții; în deosebi persoana care are o parte oarecare la o mină sau salină; fie această parte în teritor (perimetru), fie la producțiunea minei.

Copeica, monetă rusească; la început (1538) se bătea din argint și purta chipul Țarului cu o lance (kopje), iar mai târziu în aramă. Dela 1885 1 C. = 3²⁷⁸ gr.

Copelata, (zool.) tunică cu coadă permanentă și corda axială; tunică nepermanentă. Atriu lipsesce, anusul e ventral.

Copenhaga, (dan. *Kjøbenhavn*), capitala regatului Danemarca, totodată singura fortăreață a țării, situată pe țărmul estic al insulei Seeland, lângă strimtoarea Sund, despărțită de insula Amager prin o strimtoare îngustă de mare (port excelent); 333,714 loc., cu suburbiile împreună 408,191 loc. (1895). Mare arsenal de marină, șantier. Interiorul orașului (cetatea) are 16 piețe, pe piața nouă regală se află statua equestră a lui Christian V; edificiul mai însemnat e: biserica Maicii Domnului (în stil greco-roman cu opere de ale lui Thorwaldsen); biserica Frideric (de marmoră); castelul de residență Christiansborg; castelul (Charlottenborg (acum academie de arte și pinacotecă); muzeul Thorwaldsen (cu colecții de antichități egipt., romane și grecești); noul muzeu de arte, deschis 1896; palatul Prindsen (cu muzeul etnografic și nordic); casa de marmor a societății de asigurare »Standard«; noua casă a sfatului, cu un turn foarte înalt, e în construcție. C. e centrul vieții științifice și artistice a Danemarcei, aci e o universitate (1479), multe școli speciale, superioare, și medii, etc. — Tot aci e centrul industriei și comerțului; banca națională cu capital de 27 milioane coroane, și vr'o 7 bănci private. Flotila proprie a C.-ei în 1895 era de 491 năi, (219 vapoare). 1892 au intrat în portul C.-ei 12,678 năi. C. are și port militar. — Lângă C. a învins Nelson pe Danezi (2 Apr. 1801); 2—5 Sept. 1807 C. fu bombardată de Englezi.

Addenda et Corrigenda.

Explicarea prescurtărilor: *p.* = pagina; *ș.* = șirul [șirurile se numeră de regulă dela titlul articolului, când nu se indică altfel, de sus în jos, iar dacă titlul articolului se află pe o coloană anterioară, numărarea se face dela capul coloanei indicate]; *b.* însemnează columna din dreapta paginii; *int.* = înlocuiește; *el.* = elimină; *ad.* = adaugă. Cuvintele de eliminat sânt puse între semnele [], iar textul îndreptat între paranteze ().

- Abbadie, p. 4, ș. 3: înl. [africani] cu (francezi).
 Abbeokuta, p. 5, ș. 4: înl. [2000] cu (vr'o 5000).
 Abd el Kader, p. 5, ș. ult.: înl. [l'indifferént] cu (l'indifférent).
 Abel (6), p. 6, ș. penult.: înl. [Oevres] cu (Oeuvres).
 Abessinia, p. 7, ș. 9 din jos în sus: după »împăratul Aetiopei« ad. (afirmativ de origine Română); p. 7, ș. 15 din jos în sus: înl. [Debra-Tabor] cu (Addis-Abeba) și la sfârșitul art. ad. (A. Cecchi: Da Zeila alle frontiere del Caffa. Roma, 1896, 3 vol.).
 Abo, p. 8, ș. 1: ad. după »Abo« (în l. fineză Turku).
 Abomé, p. 8, la ș. ult.: ad. (17 Nov. 1892) fù ocupată fără luptă de Francezi. V. Dahomé).
 Abulfeda, p. 14, ș. ult.: înl. [boldau] cu (boldan).
 Academia, (In Germania), p. 16, ș. 6—7: înl. [Mauvertius] cu (Mauvertius).
 Ace astatice, p. 15, ș. 7: înl. [galanometri] cu (galvanometri).
 Acetilena (titlu omis), p. 23, după art. »Acetate«: ad. (Acetilena, v. Gaz de luminat).
 Achileios, p. 24, ș. 2: înl. [muierea] cu (Nereida).
 Acid citric, p. 26, ș. 4: după »prisme« ad. (.), iar în ș. penult. înl. [cofetărie] cu (cofetărie).
 Acid fluorhydric, p. 26, ș. 5: după »apă« ad. (.).
 Acid phtalic, p. 27, ș. 1: el. [se].
 Acid silicic, p. 27, ș. 3: înl. [aequitirum] ou (aequitrium).
 Acid sulfuric, p. 27, ș. 1: după »vitriol« ad. (SO₄ H₂) și el. din ș. 4 [SO₄ H₂].
 Acipenser, p. 28, și 17: înl. [Sturiot] cu (Sturio).
 [Acordoir], p. 30: înl. cu (Accordoir).
 Acridophagi, p. 31, ș. 1—2: înl. [populațiunea... acridele] cu (numire dată de geografii vechi populațiunii din unele regiuni ale Africeii, care se nutrește cu acride).
 Adamaua, p. 36, ad. la sfârșit (partea cea mai mare, dela sud-est, aparține acum, în sensul convențiunii germano-engl. dela 15 Nov. 1893, coloniei germ. Camerun).
 Adenostyles, p. 38, ș. ult. înl. [bosancă] cu (bosacă).
 Adjutant, p. 40, ș. 3 din jos: înl. [onorifici] cu (onorifici).
 Admetos, p. 40, ș. 2: înl. [Argonanșilor] cu (Argonaușilor).
 Administrator, p. 40, ș. ult.: el. [nu].
 Adventiv, p. 44, ș. 3 din jos: înl. [horticultorii] cu (horticultorii).
 Aediles, p. 45, ș. 7: înl. [subselium] cu (subsellium).
 [Aegospotamo], p. 46: înl. cu (Aegospotamos).
 Aelius Marcianus, p. 46, ș. 1—2: înl. [sub consulatul lui] cu (sub împărașii).
 Aeneis, p. 47 b, ș. 6 din jos: înl. [Virgiliane] cu (Virgilianae).
 Aer în montanistică, p. 49 b, ș. 29: înl. [Kis-] cu (Kies-).
 Aethrioscop, p. 51, ș. 2: înl. [eradiază] cu (radiază) și în ș. ult. [eradiată] ou (radiată).
 Africa (Istoria descoperirilor) p. 55, ș. 11: înl. [Réné, Caillie] cu (René Caillié); p. 57, ș. 12 din jos: înl. [onagga] cu (cuagga) și [gnu] ou (gnu).
 Africanus, p. 57, ș. penult.: înl. [Sciopionilor] ou (Scipionilor).
 Afumare, p. 57, ș. 8: înl. [face] cu (fac).
 Afzelius, p. 58, ș. 4: înl. [Enköping] cu (Jönköping).
 Agenor, p. 61, ș. 6: înl. [Prianos] cu (Priamos).
 Aggtelek, p. 63, ș. 4: înl. [larlang] cu (barlang).
 Aghemant, p. 63, ș. 4: înl. [porșite] cu (porșile).
 Aglaja, p. 64, ș. 2: înl. [Graciae] cu (Graciae).
 Ahmed Mihhad, p. 68, ș. 3: înl. [puplică] cu (publică).
 Aiguillon, 2) p. 69, ș. 4: înl. [Vignero] cu (Vignerot).
 Aino, p. 70, ș. 1: înl. [Ieso] cu (Yeso).
 Aiwas, p. 71, ș. 2: înl. [domestic de casă] cu (servitor de casă).
 Aix le Bains, p. 71, ș. 1: înl. [le Bains] cu (les Bains).
 Akbar, p. 72, ș. 3 din jos: înl. [Abul Falz] cu (Abu-l Fazl).
 Akiba, p. 72, ș. ult. înl. [Bar-Cochbas] cu (Bar-Cochba).
 Alarich, p. 75, ș. 6 din jos: înl. [Coscuza] cu (Cosenza).
 Alba, Fernando, p. 77, ș. 4 din jos în sus: înl. [Egmond] cu (Egmont).
 Alegere, p. 92, ș. 27: înl. [andoptat] cu (adoptat).
 Alesia, p. 94, ș. 1: înl. [Vandniilor] cu (Mandubiilor).
 Alessio, p. 94, ș. 5: înl. [Dionisos] cu (Dionisios).
 Aleuași, p. 95, ș. 1: înl. [Tesalia] cu (Larissa Tesaliei).
 Alexandria, p. 98, ș. 9: înl. [eline] cu (eleuistice).
 Alexandrina, epoca, p. 99, ș. 6 din jos: înl. [Niconcach] cu (Nicomach); p. 100 a, ș. 3: înl. [Jambic] cu (Jamblic).
 Alfred 1), p. 107, ș. 8 din jos: înl. [low] cu (law).
 Alhambra, p. 109, ș. ult.: înl. [al] cu (a).
 Aliagin de cupru, p. 110, ș. 5: înl. [Both] cu (Bath).
 Alienatiune mentală, p. 112, ș. 2: ad. (V. Boale mentale); p. 112 b, ș. 4: înl. [de Mirror] cu (the Mirror).
 Alife, p. 113 b, ș. 31: înl. [170] cu (70).

- Aliorumna, p. 115, §. 2: înl. [actibus] cu (actibusque).
- Alkman, p. 117, §. 2: înl. [Atena] cu (Sparta).
- Alkman, p. 117, §. 10: înl. [tetraetirii] cu (tetraetirii).
- Alkyone, p. 117, §. 2: înl. [Hyrieos sau Urieos] cu (Hyrieos sau Urieos).
- Allah, p. 117, §. 1: înl. [semit] cu (arab).
- Allston, p. 119, §. 1: înl. [Washington] cu (Washington).
- Almonte, p. 120, §. 1: înl. [Llon] cu (Don).
- Alpii estici, p. 124 a, §. 3 din jos și p. 124 b, §. 12: înl. [Kitzbüchl] cu (Kitzbühl); p. 125 a, §. 27: înl. [Tringlav] cu (Triglav).
- Alpii, fauna, p. 126 §. 16: înl. [rissul, marmosa] cu (risul, marmota).
- Alternipenat, p. 129, §. 3: înl. [penață] cu (penată).
- Altona, p. 130, §. 1: înl. [jud.] cu (cercul guvernial).
- Amabouks, p. 133, §. 1: înl. [emēbux] cu (emēböx).
- Amară, p. 135, la urmă ad.: (A. se numește și un lac în j. Ialomița spre nord de Slobozia).
- Amblystoma, p. 138, §. 3: înl. [al] cu (a).
- America, p. 140 a, §. 11: înl. [Saõ] ou (São); p. 140 b, §. 12: el. [cu]; p. 140 b, §. 14: înl. [Farvel] cu (Farewell); p. 141, col. I, §. 6 din jos: înl. [Parana] ou (La Plata cu Parana); p. 142, §. 4: înl. [zaharrinum] cu (zaharinum); Etnografie, p. 142, §. 5 și p. 144, §. 15: înl. [Mulații] cu (Mulatrii); p. 144 a, §. 35: înl. [acum ei.... liberi] cu (astăzi însă în A. nu mai există sclavi); p. 144 a, §. 37: înl. [malai e ză] cu (mongolă); p. 144 a, §. 38: el. [și Culus].
- Amintirea, p. 147, §. 2: înl. [proscomidia] ou (proscomidia).
- Amphilochie, p. 151, §. 17: înl. [Kai] ou (Kai).
- Amplipolis, p. 152, §. pft.: înl. [Klesu] cu (Kleon).
- Amphiteatru, p. 152, §. 20: înl. [ceva] cu (imposante).
- Amphitrite, p. 152, §. 4: înl. [Natos] cu (Naxos).
- Amphora, p. 153, §. 1: înl. [lat.] cu (grec).
- Amru, p. 153, §. 1: înl. [Ibu] ou (Ibn) și în §. 3: [Moahvijah] ou (Moavijah).
- Amrulkis, p. 153, §. 1: înl. [Imru-] cu (Imr-).
- Amsterdam, p. 154 a, §. 1: înl. [graclite] cu (grachte).
- Anatema, p. 163 b, §. 5: înl. [Domnul vine] cu (Domnul nostru vine).
- Anatrop, p. 163, §. 1: înl. [a resturna] cu (resturnat).
- Andalusia, p. 166, §. 15: înl. [oa] cu (cu).
- Andreica, p. 168, §. 6 din jos: înl. [timpul] cu (diva).
- Androceu, p. 170 b, §. 10 din jos: înl. [coherentia] cu (cohaerentia).
- Andromache, p. 171, §. penult.: înl. [Neoptolemos] cu (Neoptolemos).
- Anghelescu, p. 175, §. 2: înl. [I] cu (Ia); §. 8: înl. [inceput] cu (inceputul resboiului); §. 14: înl. [spre] cu (pentru).
- Angli, p. 175, §. 3: înl. [Euții] cu (Jiții).
- Angola, p. 176, §. 5: înl. [negri] cu (Negri).
- Aukerit, p. 180, §. 1: înl. [dolomie] cu (dolomită).
- Annenkov, p. 181, §. 3: înl. [stăinătate] cu (străinătate).
- Anquetil-Duperron, p. 185, §. ult.: înl. [ect.] cu (, etc.)
- Anthyllis, p. 190, §. 3 din jos: înl. [Jovi] cu (Jovis).
- Antilegomena, p. 192, §. ult.: înl. [Apocrife] cu (Apocrif).
- Aphte, p. 207, §. 8: înl. [car isunt] cu (cari sunt).
- Arabii, p. 220, §. 8: înl. [Jefirat] cu (Gezirat).
- Arad, p. 224 b, §. 15 din jos: înl. [metropeliei] cu (mitropoliei).
- Arămâni, p. 232, §. 15 din jos: înl. [Rätseln] cu (Rätsel).
- Arapușca, p. 233, §. 11: ad. după »ei.« (După alte basme).
- Archangelica, p. 237, ad. după titlu: Hoffm. și §. 3—4: înl. [A. officinalis Hoffm.] cu (Archangelica L.)
- Archieuru, p. 239, §. 3: înl. [Prelatilor] cu (Prelaților).
- Archimede, p. 239, §. ultim: înl. [Stals.] cu (Stralsund).
- Arctostaphylos uva ursi, p. 242, §. 1: după cuv. »plantă« ad. (alpină și arctică); iar §. 2: el. [cresce în țerile nordice].
- Areca, p. 243, §. 1: după titlu ad. L.
- Arelat, p. 244, §. 1: ad. (până în secl. XII).
- Arends, p. 244, §. 8: înl. [un] cu (und).
- Argon, p. 254, §. 3: înl. [Rayleigh] cu (Rawleigh).
- Arie, p. 257, §. 5: înl. [de chiesa] cu (di chiesa).
- Arista, p. 259, §. penultim: înl. [aproapa] cu (aproape).
- Aristoteles, p. 260 b, §. 13: înl. [nuomachicā] cu (nicomachica).
- Aristotelia, p. 261, §. 1 și 3: înl. [Lher] cu (Her).
- Armenia, p. 265 a, §. 13: înl. [goi] ou (doi); §. 13—14: înl. [redate] cu (regate); §. 15: înl. [ninastia] cu (dinastia); §. 15—16: înl. [detrogară] cu (detronară); §. 16—17: înl. [Tidranes] cu (Tigranes).
- Armstrong, p. 266, §. penult.: înl. [Mephistopholes] cu (Mephistopheles).
- Arneth, p. 267, §. 2: înl. [Leopoldschag] cu (Leopoldschlag).
- Arpaș, p. 270, §. 6 din jos: înl. [cale] cu (calc).
- Arsenal de marină, p. 272, §. 5: înl. [calc] cu (cale).
- Artemia salina (titlu omis), p. 274, după art. »Artaxerxes.« ad. Artemia salina, v. Branchiopode.
- Artemisia (biogr.), p. 274, §. 2: înl. [Kalydua] cu (Kalydna).
- Arundel, p. 277, §. penult.: înl. [Cheos] cu (Chios).
- Asanarea, p. 280, §. 10: înl. [1895] cu (1897).
- Asanesii, p. 280, §. 26: înl. [noue apăsătoare, mai] cu (noue, apăsătoare mai).
- [Asclepiad], p. 282 înl.: cu (Asclepiadeic).
- Țipuri asiatice, p. 288 jos: înl. [iapeneză] cu (iaponeză).
- Asii, p. 289, §. 4: înl. [Heimdalt] cu (Heimdall).
- Askalon, p. 291, §. 2: după »cultului« ad. (dinei).
- Atalia, p. 301, §. ult.: înl. [Raține] cu (Racine).
- Atanasie cel Mare, p. 302 §. 8: înl. [seferințe] cu (suferințe).
- Atavism, p. 302, §. 10: înl. [Davio] cu (Darwin).
- A trasa, p. 310, §. 1: înl. [lat.] cu (ital).
- Aur mosaic, p. 317, §. ult.: înl. [inalterabil] cu (inalterabilă).
- Ausoni, p. 320, §. 9: înl. [Dikeorchia] cu (Dikearchia).
- Aussig, p. 321, §. 1: înl. [Brela] cu (Biela).
- Austro-Ungaria, p. 327 b, §. 21: înl. [Ostirrichi] cu (Ostarrichi); p. 328 b, §. 18: înl. [Rudiger] cu (Rüdiger).

- Aveyron, p. 334, §. 2 din jos: înl. [Guienne] cu (Guyenne).
- Avignon, p. 334, §. 4: el. [Văpsitorii de garanță].
- Avis, p. 335, și 1: înl. [înciintare] cu (însciintare).
- Avoir du poids, p. 335, §. 3: înl. [onnces] cu (ounces).
- Azincourt, p. 338 înl.: [Englezii.... Henric V] cu (la 25 Oct. 1415 Englezii, sub regele Henric V, pe Francezi, sub Carol VI).
- Azore, p. 338, §. 9: înl. [teiu] cu (ceaiu).
- Baader, p. 339, §. 13: după »catolicismului« ad. (.)
- Bacău, com. urb. p. 346 b, §. 16: înl. [rege] cu (duce).
- Bacău, județ p. 347, §. 29 și 31 din jos: înl. [Solouț] cu (Solonț).
- Bach, p. 348, §. 2: după »(Austria inf.)« ad. († 1896).
- [Bachtégau], p. 349 înl.: cu (Bachtégan).
- Badahšan, p. 351, §. 3: înl. [Djiren] cu (mai demult Djiren, acum Faizabad).
- Bahna, p. 355, §. 5: el. [de granită].
- Baia mare (titlu omis), p. 357 ad.: Baia mare, v. Nagybánya.
- Baia de obiu, p. 357 înl. cu: (Baia de oleiu).
- Băile Herculane, Istoria p. 359 a. §. 25: înl. [După două veacuri] cu (După un veac); p. 359 a, §. 27: înl. [Domitian] cu (Aurelian).
- Băilescu, p. 362, §. 9: înl. [gris] cu (gris).
- Baker, p. 363, §. 1: înl. [Wite] cu (White).
- Balașa, p. 367, §. 1: după »Doamna B.,« ad. (în București).
- Baldur, p. 373, §. 3: înl. [Frygg] cu (Frigg); §. 6: înl. [Braidabick] cu (Braidablick).
- Balmoș, p. 376, §. 3: înl. [dis] cu (din).
- Banat, p. 382 b, §. 16 de jos: înl. [valum] cu (vallum).
- Barac, Ioan, p. 393, §. 1: înl. [1776] cu (1770).
- Barbara, p. 395, §. 3: înl. [Nocomedia] cu (Nicomedia).
- Barca, p. 397 b, §. 27: înl. [Yuyul] cu (Yuyul sau puiul).
- Bărsa-Țeara, p. 406, §. 8: înl. [udat] cu (udată).
- Baryu, p. 407, §. 1: înl. [Baryu] cu (Baryum).
- Basalt, p. 408, §. 1: înl. [neovolcanică] cu (neovolcanică).
- Basarabia, p. 410, §. 16: înl. [nu mai] cu (numai); p. 413 b, §. 16 din jos: înl. [Cucium-Cainardji] cu (Cuciuc-Cainardji); p. 413 b, §. 7 din jos: înl. [Muruzzi] cu (Moruzzi).
- Basilicale, p. 416, §. 3: înl. [βασιλικός] cu (βασιλικός); §. 4: înl. [βασιλικά] cu (βασιλικά).
- Batania, p. 421, înl. [opid . . . Sêrbi] cu (v. Battonya).
- Báthory, p. 423 b, §. 10: [Zamosciu] cu (Zamoiski).
- Batu-Chan, p. 425, §. 3: înl. [străbate] cu (străbate).
- Bauer, 3) B., p. 426, §. 1: înl. [Einsenberg] cu (Eisenberg).
- Baumgarten, 2) B., p. 427, §. 8: înl. [nonnullis] cu (nonnullis).
- Bayle, p. 429 b, §. 2: înl. [Iurieu] cu (Jurieu).
- Baynes, p. 429, §. 1: înl. [Spencer] cu (Spencer).
- Beatificare, p. 431, §. 4: înl. [regios] cu (religios).
- Beccaria, p. 433, §. 7 din jos: înl. [la liore] cu (le livre); p. 434, §. 30: înl. [ielo] cu (cielo).
- Béchamp, p. 434 §. 3 din jos: înl. [carbone] cu (carbon).
- Bedford, p. 436, §. 2: înl. [Distrikt] cu (District).
- Beldiman, 2) Alexandru, p. 442, §. ultim ad. († 1 Martie 1898).
- Belgrad, p. 443, §. 1: înl. [Belograd = dealul alb] cu (Beograd = cetatea albă).
- Bellevue, p. 445, §. 1: înl. [ital. (franc. . .)] cu (franc. (ital.)).
- Belzoni, p. 447, §. 10: înl. [Ehephren] cu (Chephren).
- Bentham, 1), p. 452, §. 20: înl. [govement] cu (government); §. 27: înl. [législation] cu (legislation).
- Bereteul, p. 460 h, §. 2: înl. [Someș] cu (Criș).
- Bergen, p. 460, §. 3: înl. [ringi] cu (heringi).
- Beriot, p. 462, §. 7: înl. [Molibran] cu (Malibran).
- Berlin, p. 462, §. 4: înl. [Iena] cu (Lipsca).
- Besant, p. 468, §. penult.: înl. [carly Freuch] cu (early French).
- Beutura, p. 473, §. 12: înl. [întroducerea] cu (întroducerea).
- Bielz, p. 482, adaugă la fine: († 26 Maiu 1898).
- Billioane, p. 487, §. 3: înl. [Rempau] cu (Rimpau).
- Binefacere, p. 488 b, §. 15: înl. [Zabela] cu (Isabela).
- Biologia, p. 490 a, §. 7 din jos: înl. [Corologia] cu (Chorologia).
- Biondelli, p. 490, §. 12: înl. [mi] cu (sui).
- Biot, p. 490, §. 2: înl. [1825] cu (1828).
- Bischoff, Gottlieb W., p. 492, §. 2: înl. [Durkheim] cu (Dürkheim).
- Bismarek, p. 494 b, ad. la fine: († 30 Iulie 1898).
- Blana, p. 502, §. 8 din jos: înl. [cocom] cu (cacom).
- Blanc, Louis P. (3), p. 503, §. 6: înl. [edificii] cu (edificii).
- Blanco, p. 503, §. 1: înl. [ital., span.] cu (span., ital. bianco).
- Blume, p. 507, §. 7: înl. [Bidragen] cu (Bijdragen).
- Bocsig, p. 512, §. 5: el. [cea gr.-cat. . . . slabă].
- Boileau-Despréaux, p. 523, §. 1: înl. [-Depro] cu (-Depreo).
- Bolingbroke, p. 525, §. 4: înl. [Marlbourgh] cu (Marlborough).
- Bolintin din deal, p. 525, §. 3: înl. [cumpusă] cu (compusă).
- Bolintineanu, Dimitrie, p. 526, §. antepenult.: înl. [G. Chițu] cu (P. Chițu).
- Bonaventura, p. 530 b, §. 10: el. [de].
- Boneta, p. 530, §. 2: înl. [părțile] cu (uvrajele).
- Borku, p. 536, §. ult.: înl. [lui Uelad Soliman] cu (Uelad-Solimanilor).
- Bosianu, p. 539 b, §. 9: înl. [secietatea] cu (societatea).
- Botta 3), p. 551, §. ultim: înl. [1747] cu (1847).
- Bourbaki, p. 553, la fine ad.: († 1897).
- Bowie, p. 555, §. 3: înl. [sud] cu (nord).
- Boycott, p. 555, la fine ad.: († 1898).
- Brachiopode, p. 556, §. 35—36: înl. [viscerale] cu (viscerale).
- Braga Theophilu, p. 559, §. 4: înl. [Fothas] cu (Folhas).
- Bran, p. 564 a, §. 2 din jos: înl. [încolocindu-se] cu (încolăcindu-se); p. 564 b, §. 24 din jos: înl. [zălogesce] cu (zălogesc) și §. 28 din jos: înl. [Tórbzurg] cu (Törzburg).
- Brândușa, p. 568, §. 2: înl. [Colchichum] cu (Colchicum).
- Brănescu, p. 569, §. 4 din jos: înl. [de pușcă] cu (de praf de pușcă).
- Branisce 1), p. 569, §. 7: înl. [scirs] cu (scris).

- Brescia, p. 581, §. 3: înl. [*Capitata*] cu (*Capitata*).
- Bright 3), p. 585, §. 2 din jos: înl. [parembymatosa] cu (parenchymatosa).
- Britannia nouă, p. 586 b, §. 2: înl. [Merklenburg] cu (Mecklenburg).
- Brown, p. 591, §. 11: înl. [Fevry] cu (Ferry).
- Budesci, p. 622 la fine: ad. 4), B., (magh. Bud-falu), com. veche în Maramureș cu 1823 loc. Rom., mine de aur și argint. In biserica din B. se păstrează coiful și cămașa de fier a lui Pinteza viteazul).
- Budișteanu, p. 623, §. 1—2: înl. [divisie, comand. . . armată,] cu (divisie în rezervă, și fost).
- Buenos-Aires, p. 624, §. 11: înl. [Localități] cu (Localități).
- Bunias, p. 634, §. 2 din jos: înl. [hydropisiilor] cu (hydropsiilor).
- [Bunkerhill], p. 634, înl. cu (Bunkershill).
- Bunuri, p. 635 a, §. 31: înl. [susceptibile] cu (susceptibile).
- Burada, p. 536, §. 8 din jos: înl. [Atatasie] cu (Atanasie).
- Buticularius, p. 644, §. 1: înl. [*princernarum*] cu (*princernarum*).
- Cacao, p. 655, §. 3 din jos: înl. [grăuțele] cu (grăunțele).
- Cachu, p. 656, §. 1 și 2: înl. [Catehu] cu (Catechu).
- Calambur, p. 665, §. 1: înl. [Calembour] cu (Calembourg).
- Calendar ovreesc, p. 672, §. 2: înl. [Hidlel] cu (Hillel).
- Calimah 6), p. 675, §. 8: înl. [encologiu] cu (euchologiu).
- Calitate, p. 677, §. 3 din jos: înl. [coucerning] cu (concerning).
- Cambronne, p. 683 a, §. 3: înl. [Saxonia, Lipsca și Rusia] cu (Spania, Rusia și Lipsca).
- Camera obscura, p. 684, §. 2: înl. [stăbate] cu (străbate).
- Căminar, p. 685, §. 3 din jos: înl. [Urie] cu (Uric).
- Câmpeni, p. 687, §. 30: înl. [smâcurile] cu (smârcurile).
- Câmpia, p. 688 b, §. 7: înl. [au] cu (cu).
- Canada, p. 691 b, §. 28: înl. [axecutivă] cu (executivă).
- Cantacuzin 3), p. 699, §. 6: înl. [poreclit] cu (poreclit).
- Capacitate, p. 705, §. 3: înl. [colorică] cu (calorică).
- Capra 2), p. 710 b, §. 3: înl. [unui 5] cu (unui S).
- Capucini, p. 712 b, §. 7: înl. [Cupucinade] cu (Capucinade).
- Caput obstipum, p. 712 b, §. 1: înl. [stambă] cu (strâmbă).
- Carol 18), p. 734 b, §. 3: înl. [revoluțiune] cu (revoluțiune).
- »Carpații«, p. 739, §. 3: înl. [spijini] cu (sprijini).
- Cartausiani, p. 740 b, §. 6: înl. [Consultudines] cu (Consuetudines).
- Cârțița, p. 742, §. 3: înl. [deși] cu (des și).
- Carus, p. 742 b, §. 2: înl. [Zazigii] cu (Iazigii).
- Cascarilla, p. 746, §. 1: înl. [Crotou] cu (Crotou).
- Cassicus, p. 749, §. 1: înl. [Deutirostrelor] cu (Dentirostrelor).
- Catolic, p. 757 b, §. 4 din jos: înl. [Etsmiadin] cu (Etsmiadzin).
- Cavaleria, p. 761 b, §. 7: înl. [însciițarea] cu (înschiințarea).
- Caverna, p. 762 b, §. 12: înl. [compacitate] cu (compactitate).
- Caverna, p. 763, §. 1: înl. [Lauvier] cu (Janvier).
- Cecenți, p. 766, §. 17: înl. [Kunukilor] cu (Cal-mukilor).
- Celeritate, p. 769 b, §. 30: înl. [540] cu (5400); §. 31: înl. [432] cu (4320); §. 32: înl. [800] cu (8000); §. 33: înl. [1600] cu (16,000).
- Celulosa, p. 772, §. 9: înl. [Ca] cu (Cu).
- Ceneri, Monte, p. 773, §. 2: înl. [Tussin] cu (Tessin).
- Cepșoare, p. 776, §. 2: înl. [Alilum] cu (Allium).
- Cervantes, p. 785, §. 5: înl. [Lepante] cu (Lepanto); p. 786 a, §. 1: înl. [Quijot] cu (Quijote).
- Cervera, p. 786 ad. la fine: (, dar încercând mai târziu ieșirea din port, flota span. fû nimicită și C. ajunse prinsonier).
- Chagrin, p. 790, §. 1: înl. [*sagir*] cu (*sugri*).
- Charcot, p. 794, §. 3 din jos: înl. [Ouvros] cu (Oeuvres).
- Cheia, în geol., p. 797 b, §. 2 din jos: înl. [Lapparent] cu (Lapparent).
- Chiotoara, p. 810, §. 1: înl. [sireț] cu (șiret).
- Chopin, p. 818, §. 4: înl. [scis] cu (scris).
- Christiansand, p. 822, §. 3: înl. [Torrisdaleto] cu (Torrisdalselv.)
- Cicero, p. 829 b, §. 11: înl. [Domosthenes] cu (Demosthenes).
- Cinabru, p. 836, §. 4: înl. [Bauk] cu (Bank).
- Cintez, p. 838, §. 5: înl. [cameol] cu (carneol).
- Ciocan, Ion, p. 838, ad. la fine: 1898 numit prof. ord. pentru limba și literatura rom. la univ. din Budapesta.
- Circumnutațiune, p. 844, §. 4: înl. [ineri] cu (tineri).
- Ciuqi, p. 850, §. 5: înl. [Ciuvacii, Mordorienii] cu (Ciuvașii, Mordvinii).
- Ciuperci, p. 852 a, §. 4 din jos și 852 b, §. 24: înl. [Perenospora] cu (Peronospora).
- Clarendon, p. 856, §. ultim: înl. [xterne] cu (externe).
- Clarke 1), p. 856, §. 2: înl. [Cambrigde] cu (Cambridge).